

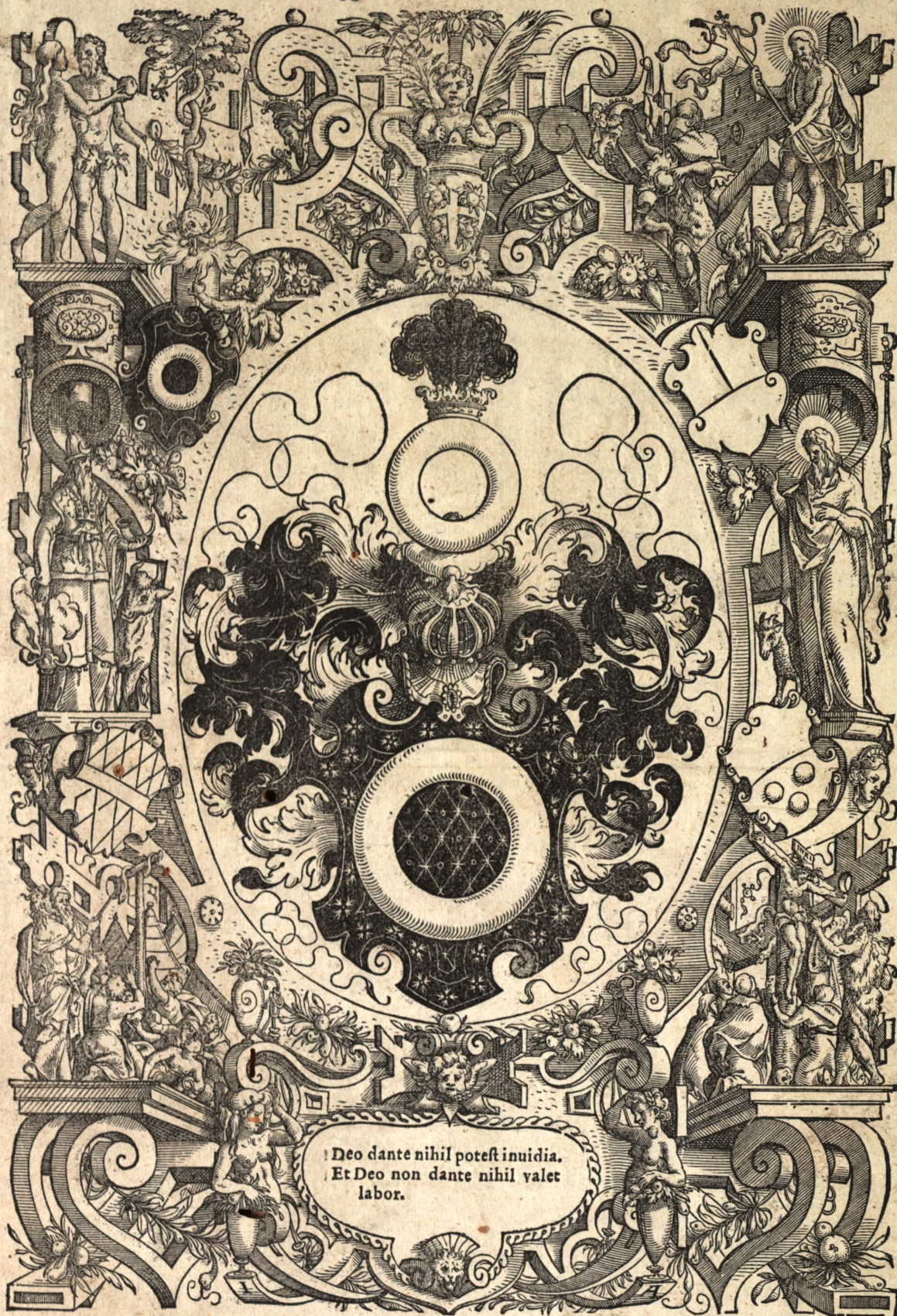
AD INSIGNIA REVE- RENDI NOBILITATIS VETVSTATE ET

DOCTRINA PRAESTANTIS VIRI, IOHANNIS EGOL-
phi à Knöringen, VVirtzeburgensis Ecclesiae Canonici, Et Augustani
Custodis, patroni sui obseruandi, Hartmannus Schop-
perus Nouiforensis.

Inc. 17^a
Stipend. Nov. 1700
vol. I

*S. Hiero-
nymus*

= Cim. 87

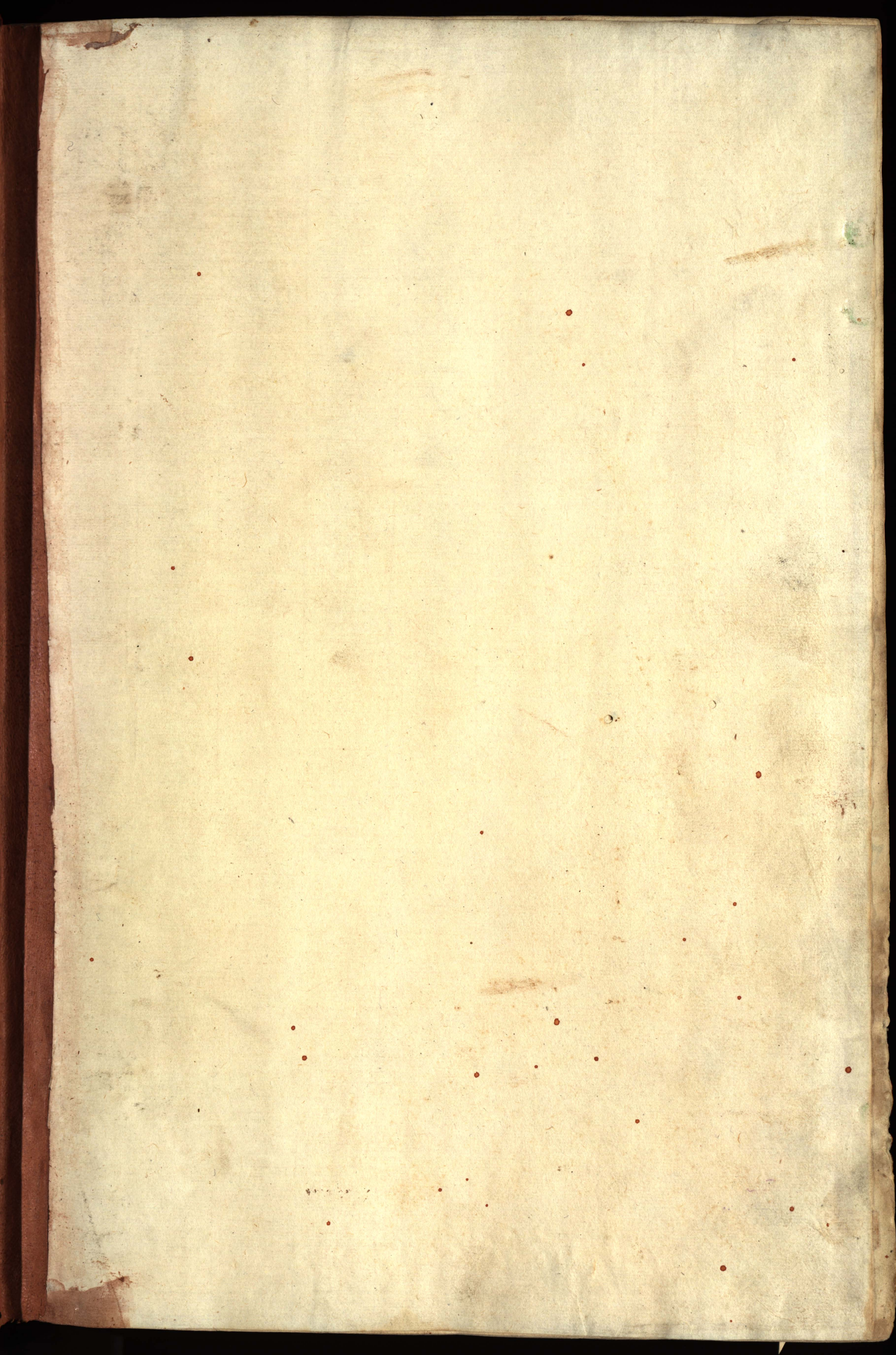
Hæc monumenta gerit virtutis Ego-
phus auita,
Hoc insigne suæ nobilitatis habet.
Annulus in clypeo nigrante notare videtur,
Quod sit amicitia non temperanda fides:
Vfus enim iunxit quos consuetudinis olim,
Annulus hos inter nobile fœdus erat.
Sic duo Coniugij vinculis quicunq; ligati,
Dant impolluta Religionis fidem,
Principioq; carens & sine rotundus vbiq;
Annulus, hos firmans consociare solet.
Multa vetustatem legimus tribuisse coronis,
Præcipue gemmis aurea si qua fuit.
Hoc belli dicunt insigne fuisse superbum,
Atq; triumphantum prodigiale decus:

Primus enim muros qui vi conscenderat hostis,
Illius merces hoc diadema fuit.
Diuitis ingenij vel si quis acumine clarus,
Ardua se studijs extulit astra super.
Pro patria vel qui suscepit utile bellum,
Fronde coronatum taliter esse ferunt.
Deniq; quisquis inauratam gestare coronam
Cœpit, is in summo semper honore fuit.
Præcipue galeæ pulchras in vertice cristas,
Aut magnæ plumas si quis haberet auis.
Sunt igitur meliora nouis diademata signis,
Quæ monumenta suæ gentis Ego-
phus habet.
His siquidem Clypeos numerosa pecunia donat,
Illi nobilitas ingeminata dedit.

FINIS.

Vol. I
Reichl. V
S. 138
Cap. 1: 2952

Dr. Sanzer
III, 405, 158
Crat. D
Var. II
III, 429, 281

C
1
83.6

J

va

178. a

Opera diui Hieronymi in hoc volu. cōtenta.

ET PRIMO

Vita ipsius hieronymi.	liber	unus.
Hebraicarum quaestionum	libri	tres.
1. Explanatum in Osee prophetam.	liber	unus.
2. Explanatum in Ioelem prophetam	liber	unus.
3. Prima explanatio in Amos prophetam	liber	unus.
4. Secunda explanatio in Amos pphetam	libri	tres.
5. Explanatum in Abdiam pphetam	libri	duo.
6. Explanatum in Ionam pphetam	liber	unus.
7. Explanatum in Michæam pphetam	libri	duo.
8. Explanatum in Naum prophetam	liber	unus.
9. Explanatum in Abachuc pphetam	libri	duo.
10. Explanatum in Sophoniam prophetam	liber	unus.
11. Explanatum in Aggeum prophetam	liber	unus.
12. Explanatum in zachariam pphetam	libri	tres.
13. Explanatum in Malachiam pphetam	liber	unus.
14. Explanatum in Esaiam prophetam	libri	decem & octo
15. Explanatum in Hieremiam prophetam	libri	sex.
16. Secunda explanatio in lamentationes hieremiae	libri	tres.
17. Tertia explanatio in orationes hieremiae	liber	unus.
18. Explanatum in Ezechielem prophetam	libri	quattuordecim.
19. Explanatum in decem visiones Danielis pphetæ	liber	unus.
20. Explanatum in Mattheum euangelistam	libri	quattuor.
21. Explanatum in Marcum euangelistam	liber	unus.
22. Explanatum in epistolâ Pauli ad Galathas	libri	quattuor.
23. Explanatum in epistolâ Pauli ad Ephesios	libri	tres.
24. Explanatum in epistolâ Pauli ad Titum	liber	unus.
25. Explanatum in epistolam Pauli ad Philomonē	liber	unus.
26. Explanatum in parabolas Salomonis	libri	tres.
27. Explanatum in librum Ecclesiasten	liber	unus.
28. Translatio psalterii iuxta hebraicam ueritatem.		
29. Explanatum totius psalterii	liber	unus.
30. Interpretatio hebraicorum nominum.		

Epistola.

Matthias Hungariae
Rex

Illustrissimo principi. d. Herculi atheniensi Ferrariae duci: Gregorius de gregoriis seruitutem suam cōmendat. Plato sapientiæ antistes maximus excellentissime princeps in quadam epistola ad Dionysium siciliæ tyrannum scripta: lege naturæ fieri cōtendit: ut sapientiæ atq; potentia se inuicem semper affectent: congregiaturq; & mutua sui copulatiōe gaudeant. Vnde illi clarissimi semper reges extitere: qui ingeniis fauere magnopere uisi sunt. Et ne longe exempla petantur: Mathiam ungariæ regem: qui nostris fuit temporibus: magnum atq; memorabile apud omnes gentes id maxime effecisse constat: q; omnes in quauis arte: atq; doctrina sapientes uiros: qui plurimi ad eum ex toto orbe confluebant: & libentissime suscepit uenientes: & nunq; sine magnis muneribus a se dimisit recedentes. Sapiētium itaq; familiaritas eam illi gloriam peperit:

Hercules Ferrariae Dux

ob quā etiam apud posteros eius nomē celebrabitur. Mihi igitur sæpe ac multum cōsideranti quisnam ex tot italiæ principibus hac nostrā tempestate sapientiam potentia coniungere maxime studeat: tu imprimis occurris: qui admirabilem illam atq; diuinam duarum rerum pulcherrimarū copulationē præcipue foneas. Nam in eadem ista tua ornatissima urbe Ferraria: & potentia: imperiique sedem: & omnimode sapientiæ professionem esse uoluisti. Et nūc quoq; ut urbis amplitudo plures admittat: eā magnis sumptibus duplas: moenia circūducis: domos innumerabiles ædificas: templa condis: deniq; tantum ea urbs per te crescit: tantum nitoris accipit: ut mutare merito nomen cū magnitudine possit: ac non Ferraria iam: sed Herculeia dici. Istam igitur tuam pulcherrimam ciuitatem & potentia dextera defensam: auctamq; tranquillissima pace gubernas: & sapientiæ studiis maiorem in modum illustras. Atq; cum sapientia omnis sine religione uana prorsus sit & inanis: Hac profecto in re peculiarem laudem illam tibi reddere licet: q; ueri dei cultum (ut christianum principem decet) maxime promoues: atq; ea libentissime & legis & audis: quæ ad nostræ religionis: & fidei notitiam pertinere uidentur. Sic igitur tria hæc in humanis maxima: potentia: sapientia: religio in te ornando: illustrandoq; cōuenere. Quod uix uni aut alteri mortalium uel longissimo æuo cōtingere potest. Istam ego tuam rarissimā scēlicitatem cōsiderans magnanime Hercules: cum expositiones diui Hieronymi in scripturam sacram magno impendio: ac labore undecunq; comparauissem: & Bernardini Gadoli ordinis camaldulēsis uiri sane docti petuigili cura emendatas imprimi fecissem: eas sub nullius nomine conuenientius q; sub tuo in manus hominum exire posse existimaui: q; religiosissimus es princeps: & sacrarum litterarum studiosissimus: ut eadem & potentia promoueantur: & sapientia illustrentur: & religione colantur. De auctoris uero præstātia ac laudibus quid attinet multa dicere: præsertim apud te christianum principem: qui scias per hunc & uetus & nouū testamentum: in quibus archana religionis: & salus nostra continetur: a nobis legi: & non legi modo interpretari: sed etiam exposita: enarrataq; plane itelligi. Quo quid sanctius: quid salubrius: qd in tota uita cōmodius effici: præstariq; ab homine potuit. Non dubito igitur: quin gratum futurum tibi sit hoc nostrum munusculum: tum propter summam scriptoris auctoritatem: tum q; ab eo tibi offertur: qui in præclarissima ista tua ciuitate: ac in ipsa principali curia pene altus educatusq; olim sit: quiq; antiquam suam seruitutem agnoscens: quoquo modo potest: ab officio non desistat. Suscipiat igitur clāmentia tua hoc: quicquid est muneris. Valeatq; scēlitter & paruitem meam habeat commendatam.

Bernardus Gadoli

Vita Sancti Hieronymi.

Incipit vita sancti Hieronymi presbyteri: collecta eius tractatibus. Augustini: Damascij: Basilij: Gregorij: Eusebij: & aliorum sanctorum patrum.

Eati hieronymi uitam diuersis auctoribus aditam cum legissem: comperi eos inseruisse quaedam non magnopere ad eius praconium pertinere: rursumque opportuna plurima omisisse: & ea maxime quae ab eodem suis tractatibus indita in eius festo legi congrua uidebantur. Unde eiusdem prouocatus exemplo: qui in diuinis uoluminibus ea quae ab antiquis translatoribus addita fuerant amputauit: quae uero praetermissa re addidit: tentauit: & ego licet ut meritis: ita & stilo impar tam ex scriptis praefatorum auctorum quam ex sacris eius & aliorum sanctorum assertionibus: quae ea congruere uidebantur excerpere: & seriatim put oportebat instruere: Ut ex multis. quasi unum corpus efficiens labore eorum subleuare aliquatenus possem: qui ea quae de uita & uirtutibus sancti uiri per diuersa sunt digesta uolumina habere sine tedio uoluissent. In quo si temeritas reprehenditur: attendatur deuotio quam ei non immerito debeo: qui matrem meam cum me haberet in utero a mortis periculo liberauit.

Miramini

Sanctus igitur Hieronymus patre Eusebio genitus est: sicut ipse in libro de uiris illustribus astruit: Vigesimo sexto anno Imperii magni Constantini in oppido stridonis: quod a gothis euersum Dalmatiae quondam Panoniceque confinium fuit. Qui cum parentibus in pueritia Romam ueniens, uiris insignibus traditur instruendus. Nam in grammatica Donatum habuit praecceptorem. In rethorica Victorinum. Quoque in liberalibus artibus tam graece quam latine pollebat: christi uestem in praefata urbe suscipiens per congruos ecclesiasticos gradus ad cardinalatus dignitatem conscendit. Nam factus annorum. xxix. a Liberio sedis apostolice praefatus praesbyter ordinatur.

*Anni nativitate
Constantinus Magnus in imperium uenit An
no dñi 310. Euseb. s. Hieron. in
uita s. Hieron. Constantini xxix. et
natus a ualete Christi 335.*

erat in christo cardinalis?

Sed cum idem apostolicus post annos fere quattuor in apostolicum uersus ariano dogmati consensisset: multoque se ob moerum persecutiois quae a constantio excitabatur abscederet. Iste iuxta sermonem propheticum opposuit se murum pro domo israel: ut staret in praelio in die domini. Nam licet afficeretur iniuriis terroribus pulsaretur: nunquam hereticis accevit: Immo secundum datam sibi sapientiam eloquii sui sagittas emittens dissipabat eos: & diuinarum scientiarum fulgura multipliciter conuertebat illos. Eodem autem tempore non licebat catholicis liberis propriis rebus uti dum eos & constantius augustus & Liberius pontifex persequeretur.

Paula quaedam matrona nomine nobilis genere: sed nobilior sanctitate uidens beatum Hieronymum recte fidei admodum laborantem solatium ei cepit impendere ac de suis facultatibus ministrare. Cuius deuotionem & meritum uir prudentissimus intuens frequenter eam & eius filiam Eustochium in suis commemorabat tractatibus curans et eas imbuiere diuinae scientia scripturarum. Nam & affectuosis Paulam consolatus est scriptis filiarum suarum scilicet beaetillae & paulinae recenti obitu consternatae. Unde quidam pseudo clerici quorum scribens uicia depraederat: occasione delatrandi accepta eam infamia subnotare miserissimi homines conabantur.

Paula

Et quia ipsi uitae subiacebant carnalibus ad excusandas excusationes in peccatis idipsum aliis imponerent. Ut ergo uidit Hieronymus non minus se a falsis fratribus quam ab hereticis infestari attendens illud euangelicum: si uos persecuti fuerint in ciuitate ista: fugite in aliam: deliberauit cedere & ad orientales regiones militaturus domino commigrare. Quod quidem & iacob in fratre suo Esau fecisse legitur: & dauid in socero suo Saul: quoque unus ad syros: alius ad philisteos se contulit: malens hostibus quam inuidis subiacere.

Profectionis autem suae de urbe: ordinem ipse cum Rufino exostulans sic enarrat. Mense augusti zephyris flantibus cum sancto Vincentio praesbytero & adolescente fratre & aliis monachis qui nunc hierosolymam commorantur nauim in romae portu conscendi: maxima me sanctorum frequentia persequente. Veni regium: in Sylleo littore paululum steti: Vbi ueteres didici fabulas & praecipite fallacis Vlixis cursum & syrenarum cantica & insatiabiles Caribdis uoragine. Cumque mihi a colle illius loci multa narrarent: daretque consilium ut non ad prothei colinas sed ad dione portum nauigarem. Illud fugientium & turbatorum hunc securi hominis esse cursum: malui per maleas & cicladas Cyprum pergere: ubi susceptus a uenerabili episcopo Epiphanio ueni Antiochiam: fructus sum communione pontificis confessorisque paulini & deductus ab eo media hieme itraui hierosolymam: uidi miracula multa & quae prius ad me fama pertulerat oculorum iudicio comprobauit. Inde contendit in Egyptum lustraui monasteria. Hitae & inter sanctorum coros aspides latitare perspexi.

*Profectio beati Hieronymi ab urbe in terram
Salem*

Quis autem sceleris non dixerit fuge huius euentus: christique prouidentia dispensatum: ut. I. romana ecclesia petri instituta regimine omnium & ueteris testamenti librorum desudante Hieronymo hereticam haberet ueritatem: & quorundam graecorum leuitas qui cunctas scripturas sibi diuinitus inspiratas. Romanos a se accepisse plaudebant: ab insultatione desisteret. Igitur Hieronymus locis uenerabilibus perlastratis pergit Constantinopolim ad audiendum venerabilem uirum Gregorium Nazanzenum: ut idem in tertio explanationum Esaiam libro meminit. Vbi propheta deum se uidisse testatur.

Vita Sancti Hieronymi.

Vide in libro li. 7. sup. Baalam
Gram

Apollinaris

Didymus

Hebraia

Baramas

Chaldaica

Lyddanus

sic ingens. De hac uisione cū essem Constantinopoli & apud uirū eloquentissimū Gregoriū Nazan-
zenū praeceptorē meū: tunc eiusdē urbis episcopū sanctarū scripturarū studiis erudire: scio me bre-
uem subitūq; dictasse tractatū. Quid uero de huius uiri indefesso studio & eleganti industria quā
erga Grācos & lati nos: hebreos: & Syros caldeosq; in discendo habuit: praestantius dici potest: q̄
qd̄ ipsius ad pamachiū Oceanū missa profitentur uerba dicētis. Dum essem iuuenis. miro discēdi fer-
uebam amore: Hāc iuxta quorūdā presumptionē ipse me docui. Apollinarē audiui Antiochie fre-
quenter & colui: iam canis spargebatur caput: & magistrū potius q̄ discipulū decebat: prexi tamen
Alexandriam audiui Didymū in multis ei gratias ago: q̄ qd̄ nescini didici: qd̄ sciebam illo docen-
te non peridi. Putabant me homines finem fecisse discendi. Veni rursus Hierosolymā & Bethleem:
quo p̄cio: quo labore. Baramā nocturnū habui praeceptorē: timebat. n. Iudaeos. & alterū mihi ex-
hibebat Nicodemum. ¶ Item ad rusticū monachum. Dum essem iuuenis & solitudinis me deser-
ta uallarent moenia: incensu uitorū ardoremq; naturae ferre non poteram q̄ cum crebris ieiuniis
frangerem: mens tamē hīs cogitationibus estuabat. Ad q̄ edomandam quōdam fratri q̄ ex hebre-
is crediderat me in disciplinam dedi. Ut post quintiliani acumiā. Ciceronisq; fluuios: grauitatēq;
Frontonis: & leuitatem Plinii alphabetum discerem: stridentia anhelantiaq; uerba uix meditarer.
Quid ibi laboris insumperim qd̄ sustinueris difficultatis: quotiēs sperauerim: quotiensq; cessaueris:
& contentione discendi rursus inceperim: testis est conscientia tam mea q̄ passus sum: q̄ eorum qui
mecum uitam duxerunt. Et gratias ago dño qd̄ de amarissimo semine dulces fructus capio.

¶ Et in prologo libri Iob quē uidelicet librum eius studio latina lingua translātū expositumq; pro-
meruit. Memini me inquit ob intelligentiā huius uoluminis Liddeum quēdā praeceptorē q̄ apud he-
breos pitus habebatur nō paruis redemisse nūmis. Porro ad scientiā linguā caldaice: quo labor per-
uenerit: idē Hieronymus ita in prologo Danielis enarrat. ¶ Post quintiliani & Tullii laetionem:
& flores rethoricos cū me in linguā huius pristinū inclusissem: & multo sudore: multoq; tpe uix cā-
pissem stridentia: anhelantiaq; uerba resonare & quasi per criptam ambulans rarū desup lumen as-
picerē: impegi nouissime in Daniele & tanto tedio affectus sum: ut desperatione sumpta omnem
ueterē laborē uoluissē contēnere. Verū adhortāte me hebreos: & illud sua lingua crebrius ingerē-
te. Labor improbus oīa uincit: q̄ mihi uidebar sciolus inter eos cāpi rursus esse discipulus caldaicus
Et ut uerius fatear usq; in hodiernū diem magis possum sermonem caldaicum legere quā sonare.

P Lenitudinē itaq; sapiētie & scientie adeptus dedit ut abissus uocē suā: & aq̄ hebraicā ama-
ritudinis ad uerbū eius dulcorate sunt: & reuelata sunt abscondita a saeculis: & generatio-
nib⁹. ¶ Cuncta enim uolumina ueteris testamenti prius de grāco postea uero ueratiore
editione de hebraico translulit in latinū: Eademq; fere oīa eo spiritu reuelāte cuius instin-
ctu sunt edita diligēter exposuit. Scripsit enim in genesim librum unū absq; subnotatis ad Damasum
questionibus cunctasq; omelias origenis in pentateucū: de grāco fame transulit in latinū. Regū
uero seu palipomenō questionēs: quē uocantur hebraicā: duobus libris prudenter explicauit: prae-
ter illas tres obscurissimas: quas scribens habundātius exposuerat. ¶ Quā prima ē: Cur dauid cū
achis ad expugnādū Saul ultroneus ueniebat. ¶ Secūda Cur moriēs Dauid praecepit filio ut Ioab
magistrū militiā interficeret. ¶ Tertia de semei q̄ dauid fugienti maledictiōis iniurias interroga-
uit. Aliā quoq; ppositam de eisdē libris explicauit questionē. Quomō. s. Salomon acham. xii. annis
filios gignere ualuerunt.

P Orro Esaiam cōmentatus est libris. xix. Ieremiam libris. xx. Ezechielem libris. xiiii. Danie-
lem libris tribus: & duodecim pph̄as libris. xx. de qbus ut nihil relinqueretur ambiguum
Nomina quoq; eorū quēadmodū intelligi debeant ethimologiis p̄priis pulcherriore pa-
refecit decore. In quosdā psalmos tractatus edidit Luculentos: & in ecclesiasten commen-
tarios atq; in canticū canticorū: duas ad damasum Omelias. Nouū praeerea testamētū grāce fidei
reddidit: ex quo mattheū & Marcū Cōpendiosa potius quā fastidiosa expositione studiosis lectionib⁹
explanauit. Sed ē in lucā omelias. xxix. ab origine editas in latinū uertit: & plārasq; apostoli epi-
stolas & Iohannis apocalipsim diseruit. Postremo praeuēns in futurū siquid forte in nouo testamē-
to uel Veteri aliqñ corrupti cōtingeret: q̄ cura debeat reformari: scribēs ad lucinū insinuat: Vt uete-
rem inquit librorū fides ex hebreis uoluminibus examināda est: ita nouorū quoq; grāci sermōis nor-
mā desiderat. Deniq; & ego huius monitis acquiescens cū inter discordia ueteris testamēti latina exē-
plaria fluctuare ad hebraicā ueritatē. de cui⁹ utiq; fonte gustauerā recursū habui & inter corrupta
& nō corrupta eius testimonio iudicaui. Cumq; sic deprāhendissem zizamorū germina inter triti-
cū diuinorum pullulasse uoluminum ea eradicare studiū consignans ēt per libros singulos loca ad
corrumpendum proclina & breui opusculo explicans quibus maxime occasionib⁹ soleāt exēplaria

S Ane romana ecclesia cui⁹ arbitrio subiacēt uniuersa p̄uissimi uiri nō ignorās (deprauari
ingeniū trāslationē eius quā uidit aliis ueriores: tā in ecclesiis relegēdā quā ēt exponēdam
recepit: de qua beat⁹ Gregori⁹ in plogo suo: moraliū Nouā inqt trāslationē disfero. Et i
hezechielē exponēs id qd̄ de aīalibus legiū unū quodque duabus aliis uelabat corpus. Cū
subiunxisset & alterū similiter uelabat: p̄tinus intulit. Translationē. lxx. interpretū. Aquile. & Theo-
dotionis

Vetus
Noū
Hebraic
Grāco

Vita Sancti Hieronymi.

dotionis & Simachi sollicite perscrutantes Nihil ex his uerbis inuenimus. Sed beati Hieronymi scripta relegantes agnouimus quia haec sententia in hebraica ueritate ita posita: Non quod iuxta uerbum sed iuxta sensum inuenitur. Nam pitus interpretas ut omnino nihil praetermitteret: aliquod uerbum de uerbo: aliquod uero quomodo linguae repugnaret barbaries sensum solum exprimebat ex uerbis. Quod utique transferendi modum. Idem Hieronymus in libro quem de optio genere interpretandi edidit probabilior esse euidenter insinuat.

Interea pergit in Syria & dum in possessione Euagrii presbyteri moraretur. Malchum monachum & aliquem captiuum reperit punctatusque eum omnem captiuitatis eius accepit historiam. Cumque sanctos monachos & heremitas humilia pagrans habitacula contemplantur: ipse quoque eorum habitum factumque imitatus est: orationibus namque sine intermissione insistens uoluntatemque carnis quotidiana non labore ieiuniorum refrenans pluresque bonorum meliores fore suo docuit instituto. Dum itaque a deo his bonis insisteret ut scribendi esset studium intermitteret beatus Damasus urbis episcopus pro ecclesiae utilitate sollicitus: ut ab assiduo opere scribendi non desisteret huiusmodi eum exhortatus est scriptis. Dilectissimo filio Hieronymo Damasus. Dormientem te: & longo iam tempore legentem potius quam scribentem per Quaeestionum las admissas excitare disposui. Non quod: & legere non debeas. hoc enim. quasi quotidianum cibo aliter & pinguescit oratio: sed quo lectionis fructus sit istius scribes. Itaque pollicitus es furtiuus nocturnis opibus aliquod si uelle posse dictare: libenter accipio ab offerente: quod rogare uolueram si negasses. Neque uero ullam puto digniore disputationis nostre confabulationem fore quam si de scripturis sermocinemur inter nos: id est ut ego interrogem: tu respondeas: quia uita nihil puto in hac Lucae iocundius quo aia pabulo omnia mella supantur. Quam dulcia inquit propheta gutturi meo eloquia tua domine super mel & fauorem ori meo. Nam cum iccirco ut ait praecipuus Orator homines a bestiis differamus: quod loqui possumus. Qua laude dignus est: qui in ea re ceteros superat in qua homines bestias antecellunt. Accingere igitur & mihi qui subiecta sunt disere. Quid sibi uult quod in genesi scriptum est. Omnis qui occiderit. Chaim septem uindictas exsoluerit. Si omnia deus fecit bona ualde: quare Noe de mundis & immundis animalibus praecipit: quum immundum nihil bonum esse possit. Quare deus loquitur ad Abraam quod quarta progenie filii israel essent de aegypto exituri & postea moyses scribit. Quinta autem progenie exierunt filii israel de terra aegypti. Quare Abraam fidei suae signum in circumcisione suscepit. Quare Isaac uir iustus non illi quo iuoluit:

Damasus Hieronymo

De quibus omnibus beatus Hieronymus plenissime satisfecit: et quae (sed cui noluit benedixit. subnotatur per diuersa eius tempora scripsit. Omelias. super Canticum canticorum duas. De ossana libri unum. De morte oziae: de seraphim: & calculo libri unum. de prodigo filii libri unum: de spiritu sancto libri unum. Textum quattuor euangeliorum scriptorum culpa confusum diligenter eo postulante emendauit. Sed & psalterium secundum uestigia. lxx. interpretatum de graeco eius transtulit in latinum: quod est paula & Eustochio petentibus emendauit. Demum autem a Sophronio postulatus de hebreo expressit eumque breuiter disseruit & Enchiridion appellauit. Per idem tempus scripsit uitam Pauli monachi. Vitam beati Hilarionis. Exhortatorium de contemptu mundi ad Heliodorum epistolam: & ad Nepotianum de uita clericorum. Cronicam quoque omnimode Historiam.

Porro humani generis inimicus: qui eum Romae per suos mistros fuerat persecutus: et in solitudine Arianos ei aduersarios suscitauit de quibus beato Damaso scribens ita conqueritur. Ego christi uestre in romana urbe suscipiens: nunc Babaro Syriae limitum teneor. Verum ut ait gentilis poeta Caelum non animum mutat qui transmare currit. Ita me incessabile inimicum post tergum persecutus est: ut maiora in solitudine bella nunc patiar. Hic enim praesidiis sulca mundi rabies ariana fremit. Hic in tres partes scilicet ecclesia ad se rape festinat. Monachorum circacomanentium antiquum in me surgit auctoritas. Ego interim clamito. Si quis cathedrae petri iungitur meus est. Melitius. Vitalis. atque Paulinus tibi habere se dicunt possem credere si hoc unus assereret: nunc autem duo metiuntur aut omnes. De hiis est persecutoribus. Marco calcide reuerendo uiro quadam epistola sic persequitur. Si persecutoribus meis placet hunc me cum occidere: hunc cum aegypto hoc est cum Damaso petroque condonetur. Si riuus tenuiter currit non est alueli culpa sed fontis. Nihil alicui prius. Nihil occiosus accipio. manu cotidie & proprio sudore quem cibum scientes ab apostolo scriptum est. Qui non opatur non manducet. Placet ei ut hinc recedat iasnam cado. arripuerunt a me parte aia mea. Carissimos fratres ecce discedere cupiunt imo discedunt melius esse dicentes iter ferarum hinc: quam cum talibus christianis. Ad deserta deinde loca sic late accinctusque secessit: ut uolasse illum magis crederes quam measse. Qualiter autem se ibi affligendo noxias in se cogitationes extinxerit: qualiter quoque respectum domini meruerit intueri ita ut saepe choris interesset Angelicis eiusdem Hieronymi ad Eustochium scripta testantur.

Hieronymus labore suo quae sunt tibi

Quia impossibile est inquit in sensum hominis non irrumpere motum medullarum calorem: ille praedicatur beatus: qui statim ut caput cogitare incipit cogitat & adlidit eos in petram: petra autem est christus. Quoties ego ipse in hinc constitutus & in illa uasta solitudine quam exhausta solis ardoribus. Horridum Monachis praestat habitaculum putabam me romanis interesse delitiis. Sedebam solus quia amaritudine repletus eram. Horrebant sacco membra deformia & squalida cutis litum ethiopice carnis obduxerat. Quotidie gemitus quotidianae lachrymae: & si quando repugnanti somno immines obrepisset nuda humo uix ossa herentia collidebam. De cibis uero & potu taceo cum et languentes monachi aqua utantur frigida & coctum aliquid comedisse luxuria sit. Ille igitur ego qui ob gehenne metum tali me carcere ipse damnaueram

Cibi mira abstinentia

Vita Sancti Hieronymi.

Qua lēte Abſineth vno
bithyn

Quadrigenū

Monasteriū in Bethlee

Matutinalis offitium

Gl'ia patri

Vt recitat suos D. Hiero.

Inressus

Linguae p'ia

D. Hieronymi Rapus

Ciceronius es no Christianus

Hieronymi iuramenti:

aduersus Rufinum disputans, cum fuisset
sominus, et ad placentiam uenisset, idcirco
us a Cicerone h'is ut tragico d'no mirantem puella.

scorpionū tñ sotius: & ferarū: saepe choris intererā puellae. Pallebāt ora ieiūis & mēs estuabat in frigido corpe: & añ hoiez sua iā carne p'mortuū sola libidinū incēdia bulliebāt. Itaq; oī auxilio destitut' ad lesu iacebā pedes: rigabā lachrymis: crine tergebā: & repugnātē carnē ebdomaday: iedia subiugabā. Nō erubescō cōfiteri infelicitatis meae miserā: qn pot' plāgā me nō eē quod fuerim. Memini me clamitātē diē crebro iūxisse cū nocte: nec pñ a pectoris cessasse uerberib': q̄ rediret domino increpātē trāquilitas. Ipsaz quoq; cellulā meā q̄si cogitationū cōsciā p'timescebāt & mihi me irat' & rigidus sol' deserta penetrabā. Siccubi aspera montiū: rupium p'rupra cernebā. Ibi mea oīo nis loc': illud miserrime carnis ergastulū. Et ut mihi testis ē dñs post multas lachrymas: post cālo oculos inherētes nōnūq; uidebat mihi agminib' interesse angelos. Et lat' gaudēsq; cantabā: post

Vadriēniū itaq; tpe sic exacto sentiēs in se beat' (te in odorē unguētō: tuosq; currem'). Hieronym' oēm carnis uoluptatē exhaustā: nihilq; in ea eē qd spūi repugnaret: reuertitur Hierosolymā: ut deriuat fontes suos foras: & in plateis aq's scia suae diuideret: ut de torré te linguae eius multi uina biberēt: q̄ hunc in deserto: & in uio: & in aquoso repire uix possent. Accedēs igitur eiusdē ciuitatis ep'm Cyrillū noie petiit ab eo ut i Bethleē q̄ ē sexto ab hierosolima milliario cōtra meridianā plagā: locū sibi hitadi tribueret: optās scilicet ut prudēs aīal: p'aser pi dñi sui iugiter inherere. Cui mox quod deuote poposcit digne cōcessum est. At ipe fauēte dño mōasteriū ibi cōstruxit: i quo substitutā ab apostolis degēs regulā: cepit ut multū cupierat cū illu' stri uiro Eusebio Cremonēsī: & cū aliis scis srib' hitare: a qbus. s. diuio mīsterio iugiter insudātib': hoc matutiale offm: qd nūc obseruaf i occiduis maxie regiōib' canōica fūctioe primit' istitutū est: qd & Cassian' testatur dicēs. Matutīe solēnitatis offm nouo adhuc tpe cōstitutū primit' i Bethleēz mōasterio ubi dñs nř lesus xps p redēptioē hūani gñis ex uirgīe naici dignat' ē: sicq; ex illo p uniuersū mūdū cōsuetudo eiusdē celebratōis iualuit. Quo tpe btus Damasus papa btō Hierōym'o suggerēte cōstituit: ut psalmi die noctūq; p oēs cātaret ecclesias & subnecteret i sine uniuscui'q; Gloria patri & filio & spiritui sancto. Sicut erat in principio & nunc & semper & in saecula saeculorū. Amen.

Lures itaq; ad eū religiosorū qbus uita & scia ei' fama inotuerat cōsuebat: bonūq; doctore bōi discipuli frequētates i doctriā illi' efficaciam mirabatur. Erat. n. adeo copiosus i rōe redēda: ut unūq; interrogat' fuisset patū hēret & cōpetēs sine aliq dilatōe rñsū: Mō hūilibus suauiter blādiēs: Mō supboz colla cōfrīgēs: Mō derogatorib' suis uicē necessaria morda citate repēdēs: Mō uirgitatē p'dicās: Mō mīfīmōia casta defēdēs: Mō uirtutū certamīa gloriofa collaudās: Mō lapsus i clericis & mōachis uehemētē accusans. Qui ēt dū adhuc romae suū titulū gubernaret tres clericos nulla alia cā culpabiles nisi qā iordiate icōpositeq; icedebāt ab aspectu suo & mīsa cōtīuo sepauit. Incessus. n. icōposit' uenidēs signū ē qm stat' iterioris homis male ē ordiat'. Vñ idē i uita btē Paulae. p exteriorē iqt hoiez iterioris hois uita demonstratur: p'terea tāta liguaz p'ia fūgebāt: ut quoscūq; unī' liguaz libros i māib' accipet: hos i alia liguaz. Sic offēsiōe trāscurreret: ut crederēs sic eē scriptū: ut os ei' i offēsa uelocitate fūdebat. Vñ & i derogatōe emulorū suorū quodā epistolā sic cōcluf. Hāc lucubratūcula tāta ē ad lucernae lumē celeritate pfusa: ut notariorū man' i liguaz pcurreret: p idē tps ad Paulinū ex senatore p'sbytez mirificā destinauit ep'lām: i q mīsteriū unius cuiusq; libri tā ueteris q noui testamenti breuī fūatq; p'strixit. Quid. n. n solū i diuis sed ēt in mūdanis lris Hierōym'i sagacitatē later potuit. Ex qbus. s. mūdais necessitatib' qnq; cogebat aliqd i suis imiserat tractatib': ut p'bat ea q i scis pphetis añ saecula p'dcā sūt: tā grācorū q latiorū & aliarū gētiū lris cōtineri. Nō. n. cōdēdū ē: qd eū libri gētiliū delectassent: postq ad caeleste tract' examen salutifero pro eoq; lactioe castigatus ē uerbere. Qd q̄liter actū sit i epistola ad Eustochiū legi' eodē Hierōymo sic. Cum at: ānos plurios domopentib': sorore: cognatis: & qd his difficil' ē. con' (iter alia referēte: fuerat die lautioris cibi: pp caloz regna me castrasse: & hierosolymā militatur' pgerē bibliotechā q mihi romae sūmo studio ac labore cōfecerā: careē n potui. Itaq; miser ego lectur' Tulliū ieiunabam: post noctium crebras uigilias: post lachrymas q's mihi p'teritorū recordatō peccatorū ex itimis uisce rib' eruebat. Plato fūebat i manibus. Si qñ i memet reuersus pphetā legere cepisse: sermo horrebat icult': & qā lumē cecis oculis n uidebā: n oculo: culpā putabā eē: sed solis. Dū itaq; me atiqu' serpens illuderet i media ferme qdragesima medullis ifusa febris corp' iuasit exhaustū: & sine ulla reage qd dictu quoq; icredibile ē: sic iscelicia mēbra dep'olata ē: ut ossib' uix hererēt. Interi pabāt exegā: & uitalis aīa calor toto frigescēbat corpore: i solo tñ repēte pectusculo palpitabat: cū subito rap' i spū ad tribūal iudicis p'trahor: ubi tñ lumis: & tñ erat ex circūstātū claritate fulgoris: ut pie' ēt i terrā sursum aspicere n auderē. Interrogat' cōditionē. christianū me eē rñdi: & ille q p'sidebat mē tiris ait. Ciceroniāus es: nō christian'. ubi. n. thesaur'. Ibi & cor tuū ē. Illico obmutui & iter uerbera (Nā cōdi me iusserat) cōscia magis igne torq'bar: illū mecū uersiculū replicās. In inferno at q's cōfitebif tibi. Clamare tñ coepi euigilās dicere. Miserere mei dñe miserere mei: hāc uox cū iter flagella resonaret tādē ad p'sidētis genua puoluti: q astiterāt p'cabāt: ut uēiā tribueret adolescētia: ut errozi locū p'ia daret: exactur' deide cruciatū si gētiliū lraz libros aliqñ legisse: ego q tāto cōstrit' articulo uellē ēt maiora p'mittere: dñuz iurare coepi: & nom ei' obtestās dicere: dñe si unq habuero cōdices seculares si legero te negauī: hāc sacramti uerba dimissus reuertor ad supos: & miratibus cū

etis oculos

Vita Sancti Hieronymi.

etis oculos apio: tato lachrymarū ibre p̄fusus, ut incredulis fidē facerē ex dolore. Nec uere sopor ille inanis fuit: aut uana somnia qbus saepe deludimur testis ē tribūal añ quod iacui. Iudiciū quod timui: ita mihi nunq̄ contingat incidere in talem questionē: liuētes habuisse me scapulas: plagas sensisse post somnum: & tanto dehinc studio diuina legisse: quanto mortalia ante non legeram &c.

Post hoc itaq; cū quasdā scripturas sanctas sribus ex more differeret: subito trib⁹ claudicās q̄rto suspēso pede claustra cenobii leo ingēs ingreditur. Cūq; frēs territi fugam arripuissent: uir dei uelut hospiti aduētati se obtulit: & itelligēs plātam ei⁹ a sentib⁹ uulneratā p̄cepit sribus ut terrore deposito curā ipsius gererent. Quod cū sollicitē fieret omni sc̄erocitate deposita ita leo māsuet⁹ efficitur: ut ei frēs iussu bti Hieronymi asinū quēdā cōmitterēt quē ab ope redeuntē in pascuis custodiret. Accidit interea una die: ut soporato leone negotiatores qdā q̄ aegyptū adibāt uirētes asinūz soluiagū incedētē cupiditate moti suo cū cōitatu aggerēt. Exp̄gefactus at leo cū cōislas sibi bestiā minime repisset: cōsusus ad mōasteriū rediit: & q̄si culpā cōsciū: cōe receptaculū solus ingredi nō audebat. Qd frēs una cū bto Hieronymo p̄pēdētes absentē asinum ab eo extimāt deuorātū. Nolētes tñ eū ex asperare abducti ei aialis op⁹ iniūgūt ut. sea ferret onera q̄ prius gestare asin⁹ consueuerat. Nec miq; sribus innocēter uiuētib⁹ leonē obsequium p̄buisse: cū in testimoniū primā creatōis legamus. Viris sanctis deo hūiliter famulātibus & leōes & uolatilia mīstrasse: & tñ cōsisse ferax: & uenū nō nocuisse serpētū. Itaq; cū leo iniūctū sibi opus idēsine ter exeq̄: die qdā de sublimi p̄piciēs p̄fatos uiatores uidet eminus ueniētes & cū Caelis eorū suū sortiū cōitātē. Mox q̄si dephēsis hostibus īmane rugiēs & cōtra eos uehemētē insiliēs hoīes: ī diuersa disp̄sit Caelos at onustos: una cū asino cōgēs ad claustrī portā deduxit. Mirati frēs: cū hoc beato retulissent Hieronymo: iussit ille depositis oneribus Cameloq; pedes ablui eisq; pabula appōi: atq; aduētātibus hospitib⁹ cōuiuiū p̄parari. Et ecce illi cōtinuo ueniētes ad p̄ris sc̄i uestigiā p̄strauerūt: de cōmissio furto ueniam postulātes. Qui eos benigne suscipiēs ad cellā hospitū cū magnā ilaritate deduxit. Vidētes illi tātā ī dei seruo clemētiā mediū olei qd de aegypto attulerāt mōasterio obtulerūt: qdq; singulis annis tā ipsi quā h̄des eorū plenā olei ī eodē afferēt Cenobio deuotissime spopōderūt: Quos b̄tus Hieronymus benigna cōmonitiōe reſe

Per h̄m̄et Lōum

Interea uenerabilis Paula cuius supra fecim⁹ (ctos: & spūali b̄ndictōe oratos ī pace dimisit. mētionē admirās religiosaz uirā reuerēdoq; ep̄oq; Paulini. s. Antiochēi & Epiphāii Salaminia cypri. Quos sedes apostolica p̄ qbusdā ecclesiasticis negociis detiebat: eorū accēsa uirtutibus urbē Romā: imo Babilōiā deserere cogitabat. Illis itaq; ad sedes pp̄rias remeātib⁹ Hāc relictis filiis Toxotio. s. & Rufina facultatib⁹q; desertis, sola Eustochio cōitātē toto cū eis desiderio nauigauit. Deniq; p̄ multa picula immēsosq; labores ingressa hierosolymā, cū scā loca studiosissime p̄lustrasset, reuerſa Bethleē diuersoq; pegrinoq; cellulas mōasteriaq; cōstruxit: de qb⁹. s. mōasteriis beato disponēte Hieronymo unū uiris tradidit gubernādū. Virgēs at q̄s de diuersis ptib⁹ congregauerat ī tres turmas mōasteriaq; diuisit. Inter q̄s tāta se hūilitate deiecit: ut q̄ eā uidisset extremā esse crederet ancillaz. Hāc itūēs sorores suas circa cultū sc̄e dei genitricis ac uirginis deuotissimas bto Hierōymo una cū filia supplicauit ut de ipsius assumptōe sermonē faceret mīnifica eiusdē uirgīs p̄conia cōtinētē.

metrēd

Paula ē Roā Hierosolymas cū Eustochio

Quas pias petitiōes uir piter deuot⁹ admittēs cū sūma diligētia qd rogabāt īpleuit. Sāe iter inumeros tractat⁹: quos ad diuersos misit ad qdā uirginē Asellā noīe scripsit epistolā in q̄ p̄ humanitate sibi ab ea exhibita grās ei reſert: & ab olim ip̄posito sibi criē innocētē se asserēs emuloq; suoz iuidiā īcrepabat, quos ē ī sc̄e Paulā discessu susurasse accepat. Hui⁹ at talis ē text⁹. Nobilis dalmata Hierōym⁹ Asellē. Si tibi putes: a me grās reſerri. potēs ē de sup̄ psonā sc̄e aīe tuā reſtituer qd (lā Virgini salutē q̄d me mereſ. Ego. n. idignus: nec est iare unq̄ potui: nec optare ut mihi tñ ī xp̄o largirens affectū. Et licet me sceleratū qdā putant & flagitiis oib⁹ obrutū (& p̄ peccatis meis ē hāc pua sū) tñ tu b̄nfacis: qd ex tua m̄te ē malos bonos putas. Periculōsū qppe ē d̄ seruo alteri iudicare: & n̄ facilis uenia praua dixisse de rectis. Vēiet illa dies & mecū dolebis ardore n̄ paucos: ego p̄brosus: ego uersipellis & lubric⁹: ego mēdax & Sathāe arte decipiens. Quis istas astutias. hāc uel credidisse: uel finxisse de īfontibus an ē d̄ noxiis credere uoluisset: osculabāt qdē mihi man⁹: & ore uipeo detrahebāt: dolebāt labiis: corde gaudebāt. Videbat dñs & subſanabat illos: & miserū me seruū suū futuro cū eis iudicio reſeruabat. Alius īcessus meuz calumniabat: & rursus ille uultui detrahebāt: hic ī simplicitate aliud suspicabāt: pene triēnio cū eis uixi: m̄ta me uirginūz crebro turba circūdedit: diuinos libros ut potui ī nullis dēſſerui. Lectio assiduitatē. Assiduitas familiaritatē. Familiaritas fiduciā fecerat: dicāt qd unq̄ ī me aliter ſenſerunt q̄ xp̄ianūz decebat: Dicāt si pecuniā cuiusquā accepi. Si munera pua uel magna nō spreui: ī mā meas alicui⁹ sonui: Nihil mihi aliqd obiciſi: nisi sex⁹ me⁹: & hoc nunq̄ obicereſ: nisi cū hierosolymā Paula p̄ficiſciſ. Iſti crediderunt mētiēti: cur n̄ credunt negāti: idem ē hō ip̄e: q̄ fuerat fateſ īfontē q̄ dudum noxiūz p̄dicabat. Et certe ueritatē magnā exprimūt torm̄ta: q̄ risus: nisi qa facili⁹ crediſ aut n̄ ſētuz ut fingat īpellit. Añquā domūz sc̄e Paulā noſcē ī me urbis studia cōsonabāt: oīuz pene iudicio dign⁹ sū mo sacerdotio decernebat. Beatā mēorīz Damasus me⁹ sermo erat: dicebat sc̄us: dicebat hūilis & d̄ſcret⁹. Nunqd domūz alicuius laſciuioris īgreſſus ſuz: Nunqd me uestes ſericeaz īnitētes gēma p̄icta ſaties: aut rapuit ābitio: Nulla fuit aliqn̄ matrōa romā q̄ meā poſſet edomare mētē nisi lugens atq; ieiunās Paula ſqualleus ſordibus ſletibus: pene cecata q̄ cōtiue dñi mīam dep̄cātem ſol ſape dep̄hendit.

Querela de mīm̄is

Quas et p̄lō cū cardinal

Vita Sancti Hieronymi.

Paula Emmau

Ionianus qualis
Heluidius.

Disputatio de Resurrectione

Nubere

Qua aetate resurrexerit

Rufinus

14 Theodosii annis.
in Arcadio et Honorio regnante

Desiderium futuri seculi

Culus canticū, psalmi, sermo, euāgelii, delicta, cōtinētia, uita ieiuniū me potuit aliqñ delectare: nisi illa quā māducātē nunq̄ uidi. Sed postq̄ eā p̄ suā merito castitatis uenerari: colere: suscipere: coepi: oēs illi co me deseruere uirtutes. O inuidia primū mordax tui. O sathane caliditas: semp scā psequēs. Grās at ago deo meo: q̄a dign⁹ suz. quē mūdus oderit. Maleficū me qdā gātiūt: titulū fidei seru⁹ agnosco. Magū uocat & Iudæi dñm suū: seductor & apostolus dictus ē. Tēptatio me nō apphēdat nisi hūana. Quotā ptē angustia: p̄pessus sū: q̄ cruci milito infamiā falsi crīs iportarūt. Sed scio p̄ bonā & malā famam. Scripsit propterea aduersus Iouinianū libros duos: & cōtra Heluidiū de (p̄ueniā ad regna cēlorū: b̄tē mariæ Virginitate p̄petua librū unū: quorū priorē asserētē nullā in futuro eē distātiām: & uolūtate cānis iugiter mīstrātē: h̄ticiū atq̄ epicurū xp̄ianorū p̄bat. Alterq̄ uero q̄ ex scripturis nitebatur oñdere intactā dei m̄em alios filios hūisse: ueluti idiotā: & scripturas penit⁹ ignorātem uehemēter redarguit. Porro aliū quēdā h̄ticiū nō scribēdo sed colloquēdo cōfudit: q̄ de resurrectione carnis cōtra fidē catholicā sentiens: q̄ōes huiusmōi p̄ponebat. In qua ætate resurrexerit sumus: si in ipsa in qua morimur: ergo & nutricibus post resurrectionem opus erit. Si in altera: nequaquam erit resurrectio mortuorū: sed transformatio in alios: diuersitas quoq̄ sexus maris ac fœminæ erit an non erit? sequentur: & nuptiæ: & concubitus: & generatio: Si non erit sublata diuersitate sexus: eadem corpora aīale surget corpus spūale. Quod ait b̄tūs Hieronym⁹: cū audiuissez et mihi icubuisset necessitas nequissimā uipā rñdēdi hac hoīem interrogatōe conueni: Credis inquā resurrectionē mortuorū: an nō? cū se credere rñdisset. intuli eadē resurgēt corpora an altera? cū dixisset eadē: sciscitatus sum: i eodē tpe an in altero? Ad interrogatā reticēti & instar colubri huc atq̄ illuc trāsferēti caput ne feriretur: q̄a inquā taces. ego mihi pro te rñdebo: & consequētiā inferā: Si nō resurget mulier nec masculus. nō erit resurrectio mortuorū. q̄a sexus mēbra nō hēat: mēbra totum corpus efficiunt. Si autem sexus & membra nō fuerint. ubi erit resurrectio corporū? q̄ sine sexu nō cōstat & membris? Porro si corporū nō erit resurrectio mortuorū. Sed & illud quod de nuptu obicis. Si eadem membra fuerint. seq̄ nuptias: a saluatore dissoluitur: erratis. ne sciētis scripturas neq̄ uirtutē. In resurrectione. n. nō nubēt neq̄ nubētur. Sed erūt similes angelorū. Vbi dicitur nō nubēt neq̄ nubētur: sex⁹ diuersitas demonstratur. Nemo. n. de lapide & ligno dicit nō nubēt neq̄ nubētur: q̄a naturā nubēdi nō hnt: sed de his quæ pnt nubere: & xp̄i grā & uirtute nō nubēt: qd si opposueris. quō ergo erimus similes angelorū cū iter angelos nō sit masculus aut fœmīa: breuiter ausculta: nō s̄bam nobis angelorū: sed cōuersationē & beatitudinē nobis repromitti. similitudo p̄mittitur: nō natura mutatur. Porro si quæris in q̄ ætate resurrexerit sum⁹ iuxta ecclesiæ traditiones & apostolū paulū illud est respondendū: qd in uirū p̄fectū & in mensurā ætatis plenitudinis xp̄i resurrexerit sumus: in qua ætate cōditū Adam iudæi autumāt & saluatore dñm legim⁹ surrexisse: & multa inquit alia de utroq̄ testamēto in suffocationem Heretici protuli.

Sed nūquā his tm̄ heresibus purgauit ecclesiā. Nulla unq̄ heresis eius tpe pululauit: quā ipse falce suā eloquentiā: non succiderit. Nunq̄ enim pepercit hereticis sicut ipsemet asserit: sed oī egit studio: ut hostes ecclesiæ ei⁹ quoq̄ hostes fierent. Nam & Rufini uiri eruditissimi sui⁹q̄ collegæ cum quo mella sanctarū scripturarū consueuerat lambere: ideo inimicitias dicitur incurrisse: q̄a eum de arbitrii libertate prauē sentientē uehemēter correxit. Cuius zelū pro fidei rectitudine romana ecclesiā adeo approbauit. Vt beatus papa Gelasius scripturæ sagacissimus indagator eiusdem Rufini libros licet præclaro sermone editos repudiare uideatur. hoc in suis decretalibus mādans. Rufinus uir religiosissimus plurimos ecclesiastici opis edidit libros. Nonnullas ēt scripturas interpretat⁹ est. Sed qm̄ beatus Hieronymus in aliquibus eū de arbitrii libertate notauit: illa sentimus quæ prædictū beatissimū Hieronymū sentire cognouim⁹: & nō solū de rufino: sed ēt de uniuersis: quos uir supra me moratus zelo dei & fidei religione reprehendit. Itē origenis nōnulla opuscula quæ beatus Hieronymus nō repudiat legēda suscipimus: reliqua uero omnia cum autore suo dicimus reiicienda.

Inter præclara uero studiorum suorum opuscula scripsit librum de illustribus uiris: a sanctis apostolis usq̄ ad suam ætatem. imitatus Tranquillum: græcūq̄ Apolonium: & post cathalogum plurimorū se quoq̄ in calce uoluminis quasi abortiuum & minimū omnium christianorum posuit: ubi sibi necesse fuit usq̄ ad quartumdecimum annum Theodosii principis quæ scripserat breuiter annotare: commemorans inter cætera quæ passim supra notata sūt. Quod scripserit altercationem Luciferiani: & orthodoxi: de locis librū unū: de essentia dei librū: h̄braicorum uoluminum librū unum. Contra pelagianos librū unum. Epistolarum ad diuersos librū unū. ad Marcellam epistolarum librū alium. Ad Paulam inquit & Eustochiū q̄a quotidie scribuntur in cert⁹ est iuris. Quis nostrum tātum potest legere quāta scripsit Hieronymus? Quis ardētem in scripturis animum & feruentem in dei seruitio nō miretur? Quis nō potius angelum q̄ hominē dixerit: dū nulli magis congruat illud propheticū: labia sacerdotis custodiunt scientiam: & legem requirēt ex ore eius quia Angelus domini exercituum est. Certe si manens in carne secundum hominem ambulasset: ad tantum culmen scientiæ nullatenus peruenisset. Sed neq̄ cuperet dissolui cū Paulo nisi se cū xp̄o consideret inter Angelos regnaturū. Vex quia de mūdo triūphauerat: q̄si de laboris p̄mio iā securus ad Heliodō: loq̄bat. Crede mihi nescio qd plus lucis aspicio: libet sarcina corpis abiecta ad p̄getheris uolare fulgorē. Tāta deniq̄ lassitudie fatigat⁹ est: ut ēt in strato suo iacēs: funiculo quē in trabē

Vita sancti Hieronymi.

suspenderat supin⁹ manib⁹ apphēso erigeretur ut uidelicet offm⁹ monasterii put poterat exhiberet. Ni hilomin⁹ tñ sēsus sinceritate uigebat ad rōnē reddēdā undecūq⁹ iterrogat⁹ fuisset. Nā & brō Augustio Hipponēsī epō suis eū qōnib⁹ ppulsanti ymmo abyssū abyssū iuocātī plenissime satisfecit: & se uelut eme ritū idicās his eū uerbis a sui puocatiōe deterret. Nos nra hūim⁹ tpa, & cucurrim⁹ q̄tū potuim⁹. Nūc te currēte: & lōga spacia trāsmeāte nobis debetur ociū. simulq⁹ ut cū uenia honori tuo dixerī. Ne sol⁹ mi hi de poetis pposuisse aliqd uidearis. Memēto Daretis: & Entelli: & uulgaris puerbi: qd bos lassus fortiter pedē figat. Ad qd brūs Augustin⁹ suppliciter rñdēs ait. Cur itaq⁹ conor cōtra tractū flumīs & nō poti⁹ ueniā de pcor. Obsecro ut si te lesi: dimittas mihi. Et si bos, ut tibi uideris, lassus senectute forte corporis n̄ nigore animi: tñ i area dñica fructuoso labore desudās. Ecce sū, si qd pperā dixi forti⁹ fige pedē nō mihi molestū eē d̄z pōd⁹ etatis tuæ dūmō cōteratur palea culpæ meæ. Præterea i libro quē cōtra erorē iuliāi Māichæi descripsit: q nuptias nolebat dānari: qd uero ex eis nasceret⁹ ab oī eē libere obligōe peccati: dū plures cōtra ei⁹ pestiferū dogma catholicos testes itroduxisset: ita eūdē pferēs iulit. Nec sātū Hieronymū p̄byteq⁹ cōtēnēdū arbitreris: q græco & latino isup habreo erudit⁹ eloq⁹ ex oriē tali ad occidētalē trāsies ecclīa i locis scīs atq⁹ i līs usq⁹ ad decrepitā uixit ætatē: cui⁹ nobis æloq⁹ ab oriē te i occidētē ad istar solis lampas resplēduit. Oēs deniq⁹ q ante illum aliquid ex utraq⁹ orbis pte de doctrina ecclīastica scripserāt legit nec aliam de re hac quam prædixi tenuit promisitq⁹ sententiam.

Igitur brūs hieronym⁹: post q̄ ex scriptorū suorū copia iexpugnabilē xpī turrim cōtra iacula heretico rū exerarat: octogesimo octauo ætatis suæ āno: imperii aut Theodosii iunioris duodecimo i senectute bona migravit ad dñm: Sanctæ aut & uenerabilis sociæ: paula. f. & Eustochiū exēplo: & cōmonitiōib⁹ ei⁹ sæculi cōtēptices: & crucis xpī baiulæ añ ei⁹ obitū uocāte spōso migrauerāt. Porro brūs Hieronym⁹ dū adiuueret sculpēdo saxo i ingressu spelūcæ dñici p̄sepis sepulcrū sibi fecerat: nō longe a sepulcro p̄dictæ: sanctæ. Vbi sæculi puerilitate deuicta sepult⁹ ē: pridie kl. octobris. Mirabitur forsītā lector tā scās psonas hēre iuidos potuisse: mirādū uero nō ē. Sēp. n. uirtutes sequitur iuidia: feriūtq⁹ sūmos fulmina montes. Nec mig⁹ de hoib⁹ hoc cōtingere: cū dñs fariseorū zelo sit crucifix⁹: & oēs scī amulos hūerūt. Esau p̄seq̄batur iacob. Saul q̄rebat aiām dauid: & Salomoni suscitauerat dñs Achai idumeū iē zabel ēt fugere cōpulis: & oēs p̄phetas p̄secut⁹ ē popul⁹ iudæorū. Paulus apostol⁹ de frīb⁹ falsis cōqueritur & p̄ mug⁹ dimittitur ne ab hostib⁹ capiatur: ac multimoda enumerās picula de se suisq⁹ similib⁹ loq̄tur. Spectaculū scī sum⁹ huic mūdo, & angelis, & hoib⁹, & nos stulti pp xpm. Sed qd stultū ē deo: sapiētius ē hoib⁹. Vñ & saluator loq̄tur ad p̄rem. Tu sapiētia mea, quē in euāgelio p̄pinq⁹ q̄si mētīs ipotem æstimabāt: & aduersarij calūniabātur dicētes. Demoniu habet & Samaritan⁹ ē: & i Beelzebub p̄cipe demoniorū eicit demonia. Sed beat⁹ q dicei pōt cū apostolo. Hæc ē gloria nra testimoniū cōscīæ nīæ: qm̄ in scīrate & sinceritate ē grā dei. cōuersati sum⁹ i hoc mūdo audiētes deū dicētē. Ideo mūdus uos odit: qā nō estis de mūdosi aut uos essetis de mūdo: mūd⁹ qd suū erat, diligeret. Periculosum ē dixisse mala de bonis, & sicut exprobratis ad coronā ita pbratib⁹ ad dānatiōis cumulū cedit. Qd̄q⁹ brūs Augustin⁹ testatur dicēs. Nemo laceret seruos dei: qā nō expedit laceratibus. Seruis qdē dei merces falsis detractiōib⁹ crescit: sed crescit & p̄cena detrahētū. Nā nō sine cā dcm̄ est. Cū uos odierint hoies & exprobrauerint mentientes: gaudete & exultate: qā merces ur̄a copiosa ē i cælis: Itaq⁹ cōsolemur iuicem in uerbis istis benedicentes dñm in uniuersis uis suis. Qui uiuit & regnat in sæcula sæculorū. Amen.

Qualiter corpus beati Hieronymi delatum est Romā & in Basilica beatæ uirginis Mariæ ante præsepe domini deuotissime fuit collocatum.

Inter laudabiles p̄rogatiuas quas reuerētī⁹ almæ urbi diuina clemētia cōtulit habūdāter corpora p̄cipuorū apostolorū. f. Petri & Pauli Philippi & Iacobi. Bartholomei atq⁹ Mathiæ. Symonis & Iudæ. Necnō p̄ciosorū martyrū. Confessorū. Virgīnū ad tuitiōē firmissimā & gloriā p̄petuā possidendā sibi p̄buit exultanter. Quorū potētissimis suffragiis tpaliter magnificata eniteat: & ab æterna iocūditate phēniter in cælestib⁹ gloriosa resplendeat. inter quos brūs Hieronym⁹ doctor egragī⁹ locū magnificū in p̄libata urbe apud basilicā p̄petuæ uirginis mariæ q̄ pōitur ad p̄sepe meruit obtinere: ut in ipsius regali domo decentius quiesceret q̄ in uita magnificis & deuotissimis laudibus studuit excellentius cōmendare fideliter.

Qualiter itaq⁹ corpus eiusdē mirabilis doctoris a bethleē ubi sepultū fuerat ad p̄fatā gloriosā uirginis aulā romæ delatū fuerit sicut a sanctis & honoratis epīs & ab antiqorib⁹ p̄tib⁹ & sacerdotib⁹ deū timentib⁹ assertiōe ueridica p̄cepim⁹ ad laudē ipsi⁹ brissimi: breui qdē sermone cū delectatiōe legētib⁹ referam⁹. Igitur postq̄ illa scā ciuitas Hierusalē pp peccata mortaliū scissimis ymmo cūctis māsit orbatā reliqis: solo uenerandi doctoris corpore i sancta Maria de Bethleem secretius tunc & absq⁹ decenti honore manente ad magnificam urbem unde prius Cardinalis recesserat suum corpus sanctissimum reportari & in prædicta domo genetricis altissimi uenerabiliter collocari.

Apparuit cuidā scissimo monacho i p̄tib⁹ ultramarinis manētī cui placido & dulci oraculo iquit frater amādē & i cælesti gloria mecū locādē scias me cū auxilio regiæ cælestis a deo ipetrasse ut corp⁹ meū tuis laborib⁹ & expēsis debeas extumulare: & Romā q̄to citius itegraliter & deuote portare: & in uā illi⁹ brissimæ criptæ q̄ i p̄sepe dñi appellatur i tumulo humili satjages collocare. Vt corp⁹ meū in scā illa Basilica dulcissimæ reginæ adhæreat: quā uiuēs ab ifantia mea dilexi: i iuuetute q̄siui & in senectute totis uirib⁹ licet i sufficiēs p̄dicauī: usq⁹ ad finē meū piis & scīs scripturæ testimoniis collaudaui

Di. Aurel. Augustin⁹

88 anno Hæro
ab xxvi. Magni cōfessōni anno usq⁹
ad Theodosij iunioris XII annū
sūq⁹ diuinitatē LXXXIII annū. Nisi
dñs ab Theodosij anno p̄cipi
dū q̄ in Honore post Arundin⁹ mor
tū regnare cepit
Mali sēp bonos p̄sequim⁹

Chri Consolatio

Reliqua Romæ
mirabile eloq⁹

D. Hieronym⁹ apparuit
Extimulati

Descriptio librorum Veteris et noui testi.

Vmq; ille Homo sanctus talia a beato Hieronymo in uisione trina uisitatioe audisset surrexit
 ppere & ad locū accessit & caute duob' sociis comitatib' brissimū corp' sustulit mire odo-
 ris fragrantia ibidē exuberante occulte ad ppria rediit ne scādalū ī locis illis exresceret secre-
 tū tenuit donec ad urbē sicut poposcerat sanct' ueniret deuoti'. Et qm̄ iā dict' monach' xpi
 fidelissim' a scō Hieronymo itellexerat: ut ī talib' populares uitaret auras obsequis: ne a curia minora-
 tionē suarū reliq; aliq' pateretur: ad Basilicā sape dictā cū duob' illis sociis clanculo de nocte ueni-
 ens solis canonicis ipsi' aulae assistētib' & tā corde q̄ mente submissa uoce laudes deo & beatā uirginī
 deuotissimas referētib' inter colūnas Basilicā & ianuam praecepis plena mentis uigilantia sapeliuit.

N quo sepulture officio noiati qdē canonici cū monacho & sociis suis duob' inenarrabilis
 odoris suauitatē senserūt & claritatē īmensam q̄ in eadē Basilica nunq̄ uiderāt btis conspexe-
 rūt. Aderat nāq; sepultura doctissimi laudatoris & deuotissimi sui Hieronymi luna lucidior
 & sole splēdidior oib' odoramentis suauior rosis & conuallium misticis uallata p̄ciosis liliis
 splēdidissima uirgo maria. Quae cūcta p̄missa ad honorē sui fidelissimi & ad possidēdā ineffabilē quā
 ipse meruerat gloriā sempiternā dulcissima dñā ministravit. Ipsa per Salomonem de se ipsa perhiben-
 tae suae testimonium. Qui elucidat me uitam aeternam possidebit.

Aude itaq; doctor beate gaude & exulta iesu xpi amice ī caritate uera fundate: q̄ illa dulcis-
 sima celi & mūdi regina quā uiuēs in saeculo īmensis laudib' & p̄ciosis p̄dicatiōib' elucida-
 sti: ī tuo aduētū mirabiliter honorauit corā iudice nro illo supno aequanimiter magnificauit
 & in caelesti pallatio cū angelis & archāgelis phēniter coronauit: atq; in hac sua regali & au-
 la speciosa locū idoneū tādē tibi honorabiliter p̄parauit. Poscim' ēt te cōsequēter uenerādē & bea-
 tissime xpi sacerdos nos tātā & gloriosā uirginis & tuarū sctitatis licet īdigni tñ assidui & deuotissimi
 laudatores: quatenus sicut nos tuum sanctissimum corpus assiduis laudibus magnificamus in terris: sic
 tuis piissimis & assiduis p̄cibus saluatori nostro nos peccatores efficaciter recōmenda in caelis. Ip-
 so concedente qui est super omnia deus benedictus in saecula saeculorum Amen. FINIS.

EXPLICIT VITA DIUI HIERONYMI.

INCIPIT DESCRIPTIO LIBRORVM VETERIS ET NOVI TESTAMENTI.

In p̄cipio uidelicet: quique libri Moysi. Genes. Exodus. Leuitic'. Numerus: & deuterono-
 miū. i. recapitulatio legis: & quasi scda lex. Huic succedūt libri iesu Naue: & Iudicū: siue
 libell' cui' ē titulus Ruth: q̄ nō ad historīā iudicū: sicut hebraei asserūt: sed magis ad p̄ci-
 piū Regū ptinere uidetur. Hos sequūtur q̄ttuor libri regū: quoq; qdē palipomenon libri
 duo e latere anectūtur: q̄ eaq; gesta rerū cōtinēt cās: q̄ ī libris regū eē noscūtur: q̄q; & alia
 sint uolumina & opuscula: q̄ cōsequētib' diuersorū iter se tēporū texūt historias: ut liber Iob Thobiae
 Ester: siue Iudith. Necnō Ezra seu machabaeorū libri duo. Sed hi oēs p̄ter librum Iob: regū sequētes hi-
 storiā. Deiceps historīā: ānales suis qbusq; tēporib' psequūtur cōtinētes tristitia seu lāta: q̄ post excidiū
 hierusalē iudaico populo accesserūt. Ex qb' Thobiae: & Iudith: siue Machabaeorū: hebraei nō recipiūt.
 Ecclesia scā eosdē tñ iter canonicas scripturas enumerat occurrūt dehīc p̄phetiae. In qb' ē psalmorū li-
 ber un'. Et salomonis libri tres: puerbiorū. s. & ecclesiastes. Deīde cātica cāticorū. duo quoq; illi eggre-
 gii & sanctae īstitutiōis libelli. Sapīam dico: & ali': q̄ uocatur ecclesiastic': q̄ dū dicātur ab iesu filio Si-
 rac editi: tñ pp quādā eloquii similitudinē. Salomonis titulo sunt p̄notati. Qui tñ ī ecclesia parē cū re-
 liqs canonicis libris tenere noscūtur auctoritatē. Sup̄sunt libri decē & sex p̄phetarū. Ex qb' q̄ttuor sūt
 qui maiora uolumina cōdiderūt. i. esaias. Ieremias. ezechiel: & daniel. Reliq; uero. xii. breues sunt & cō-
 tigui: & ob hoc: uno uolumine cohartati. Quorū noīa sunt haec. Osee. Joel. Amos. Abdias. Ionas. Mi-
 chaeas. Naum. Abachuc. Sophonias. Aggeus. Zacharias. Malachias. Quidā aut Ieremiae lamēta segre-
 gātes de uolumine ei' fecerūt. Sicq; q̄dragita & qnq; libros ueteris testi suscipiūt. Hic occurrit testm̄
 nouū. Cui' primū euāgeliorū libri q̄ttuor. Matthe' & Marcus Lucas & Ioānes. Sequuntur deīde epi-
 stolae Pauli apostoli q̄ttuordecim: una ad Romanos. Ad corinthios duae: ad Galatas una: ad apheti-
 os una: ad Philippēses una: ad Theſsalonicēses duae: ad Titū uero: & ad Philemonē: & ad hebraeos sin-
 gulae. Epistola iacobi apostoli una: Petri due: Ioānis tres: Iudae una. Actus ēt apostolorū: a Luca euan-
 gelista cōscripti. Et apocalypsis Ioānis apostoli. Sūt ergo in ordine utriusq; testi libri. lxxii: haec enim
 sunt Noua & uetera: q̄ de thāsauro dei p̄ferūtur: & qb' cūcta sacramētorū mysteria reuelātur. Hi duo
 Seraphin: q̄ in confessione sanctae trinitatis iugiter decantantes tres Agios: hymnum erumpunt: haec
 litterae sacrae: hi libri integri numero & auctoritate. Aliud cum istis nihil est comparandum. Quicqd
 extra hos fuerit inter haec sancta & diuina: nullatenus sunt recipienda.

Post dispositionem igitur ueteris: ac noui testamenti ordine librorum uel numerorum: nūc cursim
 brauiterq; in eis p̄mia narrationum subiiciamus.

Genes. iuxta fidem historiae describit fabricā mundi: & hoīs conditionē. Cataclysmum: & diuisio-
 nem terrae: confusionēq; linguarū: gesta q̄ oīum patriarcharum usq; ad ingressiōē israel in aegyptō.

Exodus continet hebraeorum seruitutem: ac necem plagas aegypti: egressum populi: & nubem p̄-
 regentem. Transiit etiam rubri maris: mersumq; cum curribus pharaonem: & gloriae decantatio-
 nem: congressum quoq; eremi: cibum māna & fluenta in dulcedinem uersa: pugnam hamalec: mani-
 data etiam decalogi: & arcam testamenti: dedicationem tabernaculi: & oblationem.

Descriptio librorū veteris & noui testamenti.

In leuitico autē lex sacrificiorū hostiarūq; diuersitas. Indumentaq; pōrificū: & leuitarū misteria describuntur: ciborum etiā discretio & diuersitas populorum: purgationisq; uel hostiarū munerantur.

In numeris uero egressa de ægypto tribus numerantur quadraginta quoq; ac duarum per eremum mansionum sacramenta signantur.

In deuteronomio autē q̄ ē sc̄da lex narratur ea q̄ iter pharan & obeth: & laba: & aseroth: usq; cades barne fuerūt pp̄lo data a Moysē mādata uidelicet atq; pmissa. maledictiōes pccōrū & pmissiōes bñtudinis. Ibi canit canticū Moyses. ibi dat bñdictiōnē filiis israel. ibi terra repromissiōis cōspecta moritur ac sepelitur. Nō nulli autē hebræorū quattuor tñ libros cōputāt legis. i. genesim. exodū. leuiticū siue numez. deuteronomiū autē repetitionē eorū dē librorū: & quasi quoddā legis meditatoriū dicūt: ea dūtaxat rōne p eo q̄ illa quattuor pp̄rias rerū gestarū continēt causas. Iste uero omnium.

In Iesu Naue quoq; filii israel duce Iesu: Iordanem transeunt. ac secundo circumciduntur. subuersis dehinc cananeorum gentibus diuisionem terræ eorum hæreditatis sorte suscipiunt.

In libro iudicū cōtinentur peccata & seruitutes israel: exclamations populi: & miserationes dei.

Liber Ruth eiusdē moabitidis texi historiā: d̄ cui⁹ stirpe familia descēdit dauid: hūc hebræi libellū ad iudicū librū subiūgunt: p eo qd̄ in dieb⁹ iudicū gesta esse cōmemorātur: q̄ in eo scripta sunt. At contra latini pro eo q̄ genus regni dauid retexit ad ortum ex eadem moabitide Ruth ad corpus libri regnorum uerati⁹ eum pertinere contendunt.

Regum liber q̄q; apud latinos ppter plixitatē sui in quattuor ptibus sit defectus apud hebræos tñ in duobus libris diuisus ē. Quorū primus Samuel scribit archā domini a iudæis trāsisse ad gentes heli quoq; sacerdotiū in Samuel mystice fuisse trāslatū & in Dauid Saulus regis impiū. Malachim uero Reges iudææ & israeliticæ gētis gesta: eorū p ordinē digerit tēporū ipsoz: ob errorē quoq; israelis idolatriæ narrat in assyriis trāsmigratū. Ad extremū edocet uenisse. Nabuchodonosor i hie rusalem captiuūq; duxisse principem ac populum & subuertisse urbem & templum.

Paralipomenō apud hebræos sub uni⁹ libri uolumie cōtinetur. Appellaturq; apud eos dabreia: mimi. i. uerba diez: apud nos autē pp̄ plixitatē sui i duab⁹ decisus ē ptib⁹. hic ē autē ordo: rōnē generationū & tēporū cōtinēs. In qua. i. nō pua sc̄az scripturaz eruditio cōtinetur. Nā quazq; historiæ ueteris testi in locis suis min⁹: aut oīo omīssa: aut fortasse nō plene digesta: i isto sūmatim ac breuiter explicata sunt. Cuius quidem series e latere legis siue regnorum adiuncta procedit: perueniens ad illud usq; tempus quo & regnum textus finitur.

Liber iob cōtinet eiusdē sci uiri dāna funera uel flagella & cōtumeliosa cōsolantiū dcā. Lamenta quoq; ei⁹: i qb⁹ toti⁹ mūdi deplorat miserā: cōsolatōis ēt dei ad eū p turbinē eiusq; duplicē bonorū in fine remunerationē. hic autē ex suis passiōib⁹ & uerbis xp̄i exp̄ssit imaginē. Cōiunx uero ei⁹ carnaliū typū designat: q̄ itra ecclesiā positi uitā spiritaliū morib⁹ suis scādalizāt. Amici uero ei⁹ sp̄m p tulerunt iudæorum figuramq; dogmatum peruersorum. Porro Elui qui aduersus iob graui exprobatōni innititur: significat eos: qui intra ecclesiā sanctam arrogāter prædicant: & per tumorem cordis ac scientiæ fastu: quicquid proferunt: superbiæ exemplis ostentant.

Liber psalmorū quoq; uno cōcludit uolumie. Nō ē tñ edit⁹ uno eodēq; auctore. decē enim pene pphetæ sūt: q̄ eos diuerso tpe scripserūt. i. Moyses. Dauid. Salomō. Asaph. Ethan. Eman. Ieduthun: & filii choræ. Aser: & Abiazab siue Ezra. Nōnulli ēt aggei & zachariæ eē existimātur. De his autē q̄ si ne titulis sunt: traditio uetere talis ē: ut cui⁹ auctoris p̄scriptio p̄cesserit: ceteri q̄ sine titulo sequūtur ipsi⁹ eē credūtur. Est autē hic liber allegoricis: ac typicis sacramētis signat⁹. Sp̄aliter autē q̄ nat⁹: q̄ passus: q̄ resurrexit xp̄s: pene hoc oē psalmorū resonat organū. Sciēdū tñ q̄ apud hebræos oēs psalmi pmixti fuerūt & iordinati. Quos qdē prim⁹ Ezras i unū uolumē coegit: & i ordinē numerūq; disposuit. ac poccullo sacri mysterio aliis atq; aliis ptulit ordinē: dū posteriores uideātur i tempore. Nam secundum historiā cursum: tertius psalmus: quinquagesimo psalmo posterior est. Sic enim habentur & ceteri: quomodo spiritus eos præordinauit: & uoluit.

Salomō tria uolumina ædidi: prim⁹ ex his puerbiōz liber ē. Sc̄ds q̄ appellatur eccl̄iastes. Ter ti⁹: cui⁹ titul⁹ ē cātica cāticorū. In qb⁹ qdē libris trib⁹ triū ganerū disciplinas cōposuit: qbus ad regē sciam puenitur. In primis nāq; æthica. i. moralis. post hæc physica: q̄ q̄litate nature cōphēdit. Ad ultimū theoricā. i. cōtēplatiua. In puerbiis autē moralia docēs: p cōem quēdā loquēdi usū: altiorē i telligētiā ædidi. Cōseruationēq; mādatōz & doctrinæ cælestis institutionē succinctis uersib⁹ breuib⁹q; sentētiis coaptauit. Sūt autē puerbia sub uerbis aliis res alias explicatiā: q̄ aliter q̄ dicūtur itelliguntur: plus i uirtute sniāz q̄ i sono uerborū: q̄ gr̄aci pareth uocāt. In eccl̄iasten uero regē naturā discutiēs cūcta i mūdo caduca & uana eē rep̄hēdit rerūq; oīum fragilitate pspecta renūciā mūdo admonuit. In cāticis autē cāticorū supergræsius uisibilia atq; cōtēplans ea q̄ sunt cælestia uel diuina sub sp̄e sp̄sli & sp̄sæ xp̄i ecclesiæq; unitatē declarat: atq; aiām ad amorē cælestiū excitās pueniendam ad consorcium dei prouocat. Illud etiā non est obmittendum quod a doctoribus nostris traditur apud hebræos hanc fuisse obseruationem: ne cuiq; librum hunc permitterent legere nisi uiro iam perfectæ sanæ & roboratæ fidei: ne forte per imbecillitatem infantie & fidei imperitiā non tam erudiret cognitio lubricas mentes q̄ potius ad concupiscentias corporales con-

Descriptio librorū Veteris ⁊ noui testi.

ueneret. Oēs enim scripturas a doctorib⁹ eorū tradi pueris solitū ē ēt ⁊ eas: quas deutorisin uocāt: quattuor tantū ista ad ultimū reseruāt. i. principiū genesis de mūdi creatiōe. Ezechielis quoq; principia in qb⁹ chærubin scripsit ⁊ finē eius: i. quo tēpli descriptio cōtinetur ⁊ cātica cāticoꝝ liber sapientia: q uocatur panarethon xpi aduētū: q est sapiētia dei p̄is passionēq; ei⁹ apta manifestatiōe denūciat. Ecclesiastic⁹ uero moꝝ pene oīum disciplinā ⁊ sanctæ religiōis cōuersationē affatim copioseq; describit: dict⁹ est aut ecclesiastic⁹ p eo q in medio cætu populi. i. corā ecclesia fuerit habit⁹. hic enim pp̄ nimia sensus similitudinē ⁊ eloquiū parilitatē Salomonis titulo p̄notatur. Cōstat aut hūc libꝝ a iesu filio. Sirach æditū fuisse ⁊ iter iliquos factaꝝ scripturaꝝ libros pari hitū ueneratiōe.

Isaiaꝝ pphætā q interpretatur salus dñi hic postq; de altari missus calculus labia eius purgauit sancti spūs pphætia Speculaturq; duo Seraphin in enigmate duorū testamentorū cū. xii. alis. i. apostolis q p̄dicatiōe sua totū mundū uolucrū celeritate discurrūt regentes faciē ⁊ pedes throno dei nisi dentes. i. occultantes eas: siue q añ sæculi fuerūt exordia: siue q post transactā huius mūdi figuram futura sunt hic tñ post uisionē. Inde ⁊ Ierusalē aduersus cæteras gentes q in circuitu ei⁹ sunt pphætia cōuertit sermonē. Et iuxta qualitātē locoꝝ ⁊ uitæ diuersitatē locoꝝ: ⁊ uitæ diuersitatē quoq; essent eis uētura mala denūciat post captiuitatē Ierusalē ruinā Babylonīæ cōminatur. deīde necē philistū uastatione Moab exterminū damasci ægypti cōmotionē ⁊ solitudinē maris deserti obsidionem quoq; edom fugā ⁊ interitū arabiaꝝ ⁊ excidiū uallis Syon. Subuersionē ēt tyri siue quadrupedum: Sed figuraliter in uisiōe iudeæ synagoga p̄icitur ⁊ ecclesia dñi copulatur. In ruina babylonīæ cōfusio toti⁹ mūdi supbiaꝝ arguitur ⁊ finis ei⁹ monstratur. In uastatiōe Moab error sciaꝝ secularis in silentiū luctūq; monstratur. In euersiōe ægypti totius mūdi idolatria destruitur tēpliꝝ dñi ædificatio p̄dicatur. In cōtritiōe philistū luctus eorū monstratur: q abiiciūt iugū xpi: ⁊ eleuāt se cōtra sciam dei. Porro p damascū p̄dicatio gētiū ⁊ ruina ostenditur populi iudeorū. p onus maris deserti hui⁹ sæculi mutatio declaratur. Et q illi puentura sunt oñduntur. Per idumæā oritur sol iustitiæ gētiū ⁊ tenebræ ueniūt populo iudæorū. p Arabiā p̄dicatur a qua baptismatis p̄bēda his q sugerūt gentiū erroris uel eorū blasphemias p̄ditio p̄dicatur Ierusalē: ⁊ hæreticoꝝ q de sublimitate ecclesiæ ceciderūt. Per tyriū gētib⁹ p̄dicatur: ut sæculi errore deposito ad xpm dñm cōuertantur. Reliquæ uero eius: uel de xpo: uel de ecclesia gētiū sunt siue de cōsumatione. pphætauit aut annis ferme. lxx. sub regibus quattuor Iudæ ordine atq; genere sibimet succedēribus. Ozia. Ioathan. Achaz. Ad ultimū ezechia sub quo pars magna uoluminis eius usq; ad calcem textitur prophætia.

Jeremias pphætā excessus dñi simplex in loquendo ⁊ ad intelligendū facilis q in oībus dictis ⁊ passionibus suis redēptoris nr̄i imaginē p̄tulit. Hic postq; in typo xpi regna destruxit diaboli iusticiaꝝ: uel fidei ædificauit imperiū iubetur pphætare sup oēs gētes. Aegyptū uidelicet ⁊ palestinos Moab: ⁊ amon: Edom ⁊ damascū ⁊ foedit cædar ⁊ sup regna Assur nec Elam ⁊ Babylonē. Inter hæc aut uidit uirgā uigilantē diuinæ correptionis ⁊ potestatis. Ollā quoq; succensam. i. iudæā plebem igne carnaliū desiderioꝝ ardentē. Aspicit ⁊ duos cophinos ficos in p̄figuratiōe duorū populoꝝ descendit: ⁊ in domū figuli: ⁊ uide diminutionē uasis prioris: ⁊ noui instaurationem ad delīgmandū defectū prioris populi ⁊ successionē futuri. Sumit ēt calicē supplicii atq; uniuersis: gentib⁹ porrigit. Accipit ⁊ lumbare sub exēplo populi iudæorū quodq; putrefactū picit illud in dispersionē transflumina gētiū: oñdit ⁊ calicē aureū babylonis p q inebriatus est mūdus latifero idolatriæ haustu. Iubetur picere in eufrate uolutū lapide allegatū ad demonstrādū interitū babylonis uel figuraliter totius mūdi. Increpat ēt delinquentes ⁊ ad cōuersionē puocat. Ad ultimum plangit ruinā Ierusalē: tēpliꝝ excidiū: ⁊ disp̄sionē gentis. Exorsus est aut duodecimo anno regni Iosiaꝝ regis Iudæ pphætiaꝝ eius p quattuor reges exticta est. i. sub Iosia ⁊ Eliachim ⁊ Ioachim ⁊ Sedechiā sub quo euersa est Ierusalem. lxxii. annis ⁊ tribus mensibus prophætauit: excepto illo tempore quo post euersam Ierusalem in ægypto cum populo fuit.

Ezechiel qui in latinū uertitur fortitudo dei: hic figurās tropice xpm stans iuxta fluuiū sæculi ⁊ p̄clara cōspicit mysteria cernit similitudinē euāgelioꝝ: ⁊ rotas se iuicē cōtinentes in typo testamētoꝝ uidit ⁊ aurigā. i. xpm deorsum igni iudicii sursum ælestri. i. diuinitatis fulgore rutilantē. Condidit quoq; librū diuinæ legis in quo scriptū est lamentū pœnitentū ⁊ carmen iustorū ⁊ ue eorū qui post peccata p̄niam nō ægerūt. Dehinc accipit laterē in quo obsessam Ierusalem pictura describit uel in quo sub typo xpi eiusdē. i. in lateris typū mortis peccatoꝝ q ad leuā positi æterna supplicia sustinebūt ac domū a sinistro in dextro latere dormire iubetur pp̄ speꝝ eorū q p imutationē morū resurrectionis gl̄iam obtinebūt. Aspicit interea ⁊ duas uirgas sibimet copulatas i similitudinē circūcisionis ⁊ gētiū siue acqlā sub nabuchodonosor: uel antixpi figura magnis alis ⁊ uolucris celeritate toti⁹ mūdi impia occupatē. Plāgit p̄terea sub spē principis tyri b̄itudinē diaboli quā amisit ⁊ ruinā ei⁹ magnā cū lamētatiōe deplorat: Ad ultimū Arūdinē uel funiculū gestās meretur sub spē scōꝝ mysticæ Ierusalē: iter hæc mystica subiecit qdā moralia falsis cōminatur pphætis atq; speculatorib⁹ p̄cipit ne reticeāt malitiā. Quattuor ēt ultionū pœnas p̄dicat peccatorib⁹. Aīasq; redire ad corpora sua pphætāt. Ostendit quoq; unūquēq; p se rōnē dño redditurū: nec in progenie posse uita diffundi labem paterni delicti obiurgat inter hæc suboolla ⁊ ooliba omnem turpitudinem.

Samaritæ ⁊

Descriptio librorū veteris ⁊ noui testamenti.

Samaria & Ierusalem natiuitatemq; obicit contumeliosam. Sape etiā ad poenitentiam prouocat captiuos populos. Et post prauaricationem admonet redire conuersuros. hic autem post triginta & quinque ætatis suæ annos & captiuitatis quītum in caldea exulans prophetauit: ibiq; uaticinium consumauit.

Daniel qui interpretatur iudicium dei: quiq; etiā de christo cunctorum manifestior propheta rum est: deniq; iste non solum uenturum prædicanit ut cæteri: sed etiā tempus incarnationis: uel passionis per ordinem regum: uel numero diffiniuit annos: ita ut potius non uideatur futura prædicere: sed quasi transacta narrare. hic autem quattuor regnorum cernit fræquentius uisiones: eorūq; differentias sub diuersis imaginibus intromittit: de antichristo quoq; ostendit q; ipse sit cornu pusillum. i. paruo tempore regnaturum. de consumatione Ierusalem uel mundi: plura scripsit: siue de die Iudicii uel regno sanctorum. In fine autem uoluminis prophetiæ suæ. Susannæ historiam: & belis draconisq; fabulam ponit. hic autem liber ponit hebræos hebraicis quidem litteris: sed caldaica lingua scriptus est. prophetauit autem in babilone: quando iezechiel.

Osee propheta: qui intelligitur saluans: In duodecim primus profundior reliquis in sententiis: & operosior intellectu. Iste in eas tribus: quæ uocantur Efraim & Samaria domo Ioseph & Israel loquitur: Sed per Efraim hæreticos arguit: qui recedentes ab ecclesiæ unitate participes facti sunt idolorum. per Samariam autem eorundem hæreticorum demonstrat figuram: qui præceptorum dei custodes sese esse mentiūtur: & sub prætextu ueritatis mendacium colunt. hic historialiter Iudæos in christo ultimo tempore credituros pronunciauit. Tertium quoq; diem dominicæ resurrectionis prædixit. prophetauit autem in diebus ozia Regis Iudæ: siue Ieroboam Regis Israel: qñ & esaias.

Ioel propheta qui interpretatur incipiens uoluptuosa conuiuia ad luctum prouocat: Ierusalem excidiumq; eius pronunciat prædicat quoq; uocationem gentiū. Et super congregatos credentes super uenturum spiritum sanctum prophetauit autem sub Ioathan rege Iudæ quando & Micheas.

Amos qui interpretatur onus uaticinauit in Samaria & Ierusalem: tria & quattuor scælera gentium sub totius mundi figura describens: Primum itaq; scælus q; omnes in adam peccauerunt. Secundum q; insitam naturæ legis imemores rationem non intellexerunt. Tertium quoq; eorum qui datæ legis non obediunt dei præceptis. Quartum inexpressibile eorum: qui in christo non crediderunt. Pro quibus scæleribus intonat dominum ignem. i. sententiam æterni iudicii illaturum: hic autem aduentum christi sub dominica uoce ita prædicat. Ego firmans tonitruum creans spiritum & annuncians hominibus christum. reliqua autem quæ de amasia & de Ierusalem siue Israel loquitur tropologice ad hæreticos referenda sunt. prophetauit autem sub rege ozia eo tempore quo ho sehe uel esaias.

Abdias. i. seruus domini inter omnes prophetas breuior numero uerborum: sed gratia mysteriorum æqualis: iste contra idumæos loquens increpās mystice superbiam. Edom prioris uidelicet populi audaciam qui christum occiderit i montem Syon salutem futuram & sanctum qui est christus dominus annuncians: atq; in montem Esau per quem figuratur ecclesia gētium futurum intonat domini regnum. prophetauit autem sub Iosaphat Rege Iudæ: quando Michæas.

Ionas qui interpretatur columba tam sermone q; naufragio suo passionem christi: uel mortem siue resurrectionem figurat seu quod de naui in mare. i. de cruce in terram proiectus est: siue quod in uentre cæti exceptus tanq; in sepultura terræ tribus diebus ac noctibus reconditus est: uel q; in figuram Niniæ poenitentiam mundi prædixerat. In sequētib; autem typum regit Iudæorum qui salutem gentium non tantum aduenire noluerunt: sed dum uenit inuisi sunt. Niniue quoq; gētium signat speciem Ionas uero i hoc loco Iudæorum. Nam quemadmodum Niniuitarum salus ad amulationem prouocauit Ionam Ita redemptio gentium scandalum extitit. Iudæorū merito & contra orientem ciuitatis sedisse legitur sub umbra ædere: q; eadem plebs separās se a salute ecclesiæ dolore tabida contra christum. i. orientem ecclesiæ linguam suam mouere nititur sedēs sub umbra legis: quæ umbra uerme arefacta est quo adueniente christo uetera transierunt. Et ecce facta sunt noua. prophetauit autem sub ozia Rege Iudæ: quando & hofehe Amos & Esaias prophetauerunt.

Michæas propheta interpretatur quis iste cōminatur Samariæ: iram domini ob causam simulacrorum interitumq; populo israeli uenturum denunciat. locum autem in quo nasceretur christus demonstrat: prophetauit autem sub iosia: quando & Sophonias.

Nahum qui est consolator simulacra gentium extermināda pñūciat nec nō & urbem sanguine am Ierusalem post cuius interitum pedes annunciantes pacem. i. saluatoris aduentum proclamant.

Abacuc amplexans siue luctator fortis: in principio uoluminis sui descripsit diabolum cum mēbris ac moribus suis. in fine uero prænunciat aduentum passionemq; saluatoris.

Sophonias speculator mysteriorum domini & abscondens cernit captiuitatem urbis Ierusalem a romanis futuram per uocem clamoris a porta piscium & percollium contritionem. i. montis Syon qui est collis Ierusalem: nec non & aliarum gētium euerſionem. prædicat terroremq; diuini iudicii intonat. loquitur enim cōtra Moab & Amon. Sed per ipsos tam finitum populi dei: & proximi catholicis sacramentis hæretici arguuntur. hic tertium diem resurrectionis xpi pphat atq; in

Descriptio librorū Veteris & noui testi.

aduētu xpi totū orbē sub uno iugo dño seruiturū: ānūciat: pph̄tauit aut̄ sub Iosia: qñ & Ieremiās. **A**ggeus qui interpretatur sollemnis. Item in uaticinii sui textu templum domini restaurando pr̄cipit contritionem pr̄dicat gentium & cōmotionem totius mundi pr̄dicit: ac sub figura zorobabel xpi aduentum Sexagesimo autem anno captiuitatis populo pph̄tauit: duobus tantū mē sibus zachariam uaticinio suo pr̄cedens.

Zacharias qui nominatur memoria domini: postquam Ira domini i patribus pph̄tauit. uidit & uirum sedentem super æquum rufum in figura corporis christi roseum sanguinem passionis siue uirteta gentium populum significantia. Aspicit & cornua quattuor siue fabros in figura gētium quæ Iudam & Israel dispergentes graui pondere depræsserunt. Intuetur similiter & iesum sordib⁹ carnis & mortalitatis uestitum. Quibus ablatis idutū immortalitatis & gloria. Cernit & lapidē: qui est christus: septem habentem oculos. i. septiformis spiritus plānitudinē. Inter hæc intuetur turrim & titionem extinctum: i. diabolum candelabrum uidelicet in figura christi cum lucernis septem: quæ sunt ecclesiæ. Nec non & duas oliuas ad dexteram & sinistram candelabri positas: duorū tæstamentorum typum signātes. Assumit quoq; idem duas uirgas funiculi & decoris in typo Iudæorum & gentium: aspicit deinde duas mulieres. i. hæreticorum plebes: siue Iudæorum malis suis leuantes amphoram. i. diabolum. Massamq; plumbi quod est pondus peccati grauissimum: siue uolumen uolans in quo peccata hominum & supplicia describuntur. uidit & quadrigas quattuor uno pr̄dicationis euangelicæ iugo currentes: post hæc aspicit æquos missos ad pr̄dicationem mundi primum rufum passione martyrii. Secundum nigrum squalore pœnitentiæ. Tertium album candore baptismatis. Cernit quoq; tubas sanctorum gestantes figuram: per quas dominus mundo canit. Atq; euangelium in quo duo ex aduerso populi coniunguntur. Siue paxillos figuraliter christum infixum in cordibus populorum describit: namq; & pastorem Antichristum opus & intentio nem in sinistris habentem. Aequum quoq; in figura plebis hæreticorum & affessorem eius diabolum pr̄dicat etiam & fontem in domo uiri dauid patrem in lauacro regenerationis. Pph̄tauit autem secundo anno darii regis mœdorum hisdem temporibus quibus & aggeus. Anno septuagesimo desolationis templi & captiuitatis populi.

Malachias qui interpretatur Angelus dei in principio uaticinii sui demonstrat odium Iudæorū in Esau & dilectionem Iunioris populi in Iacob. In sequentibus autem Iudæ uictimas reprobat & sacrificium transferri annunciat. In fine uero aduentum domini: diem quoq; iudicii iustorumq; præmia & impiorum pœnas Ioannem etiam pr̄dicatē primum domini missum & Aeliam ante secundum aduentum annunciat esse mittendum. Inter hæc nonnulla moralia & disciplinis cōgruentia explicat. In quibus corripit populum siue sacerdotes despicientes nomen dei atq; eius sacramenta pollutis oblationibus & sacrificiis uiolantes: pr̄monet etiam episcopos doctos sine macula esse debere & absq; personarum acceptione populos ueritatem instruere: discordes quoq; arguit decimas & primicias reddendas apostolis pr̄cipit & obiurgat eos qui coniuges suas despiciunt & aliorum amore utuntur. Similiter & illos qui miseriam suam dolentes: cœlicitatem laudant eorum qui huius mundi perfruuntur prosperis: pph̄tauit nouissimus in babylone quando aggeus & zacharias.

Ezras scripsit populum dei: expleto captiuitatis tempore. Imperante cyro rege persarum in Ierusalem fuisse reuersus: & sub zorobabel & Iesu filio Iosedec: sacerdote magno: siue Nehemia: muros Ierusalem templumq; & altare renouatum: Ius quoq; sacerdotii restitutum: & sanctū religionis culmen multisq; opibus gentium principumq; persarum muneribus perornatum.

Maccabæorum libri licet non habeantur in canone hebræorum: tamen ab ecclesia inter diuinorum uoluminum annumerantur historias. denotant autem prælia in hebræorum duces: gentesq; persarum: pugnamq; Sabbatorum: & nobilis Maccabæi triumphos: cœdus quoq; amicitia: cum romanorum ducibus: actaq; legationum.

Euangeliorum pr̄dicatio quauis quadrifaria sit una est tamen: quia ex uno eodemq; ore diuinitatis pcessit: hæc sunt enim quattuor flumina de uno paradisi fonte manantia quæ quadruplici unione decurrunt ac per totum mundum cœlestis pr̄dicationis ministrantes fluentia gratiæ ac fidei uigorem infundunt. Hæc est illa in zacharia quadriga domini in quibus per orbem omnem euectus leui iugo colla sibi cunctarum gētium subigit: hi sunt etiam & quos sub quattuor animalium spē uisio pph̄talis scripsit. i. hominis leonis uituli & Aquilæ. Namq; primus sicut homo ordinem humanæ natiuitatis designat. Secundus ad instar rugietis leonis in principio suæ diuinæ potestatis fortitudinem intonat. Tertius uictimam sacerdotis pr̄mit tens quasi uituli mortem insinuat. Quartus more aquilæ aspectans cælum terram audis transuolat atq; natiuitatem uerbi occulta mysterii intelligentia penetrat. Sed ex his tria illa animalia: quæ in terra gradiuntur actualem uitam sequentes: eam tantummodo profecuti sunt quæ homo christus in terris temporaliter gessit. Quartum animal contemplatiōis acie cœlestia inspicit & palmā operum plurima diuinitatis sacramenta digestit. Ex his primus & ultimus ea pr̄dicauerunt: quæ ex ore christi audierunt uel quæ ab illo facta: uel gesta uiderunt. Reliqui medii duo ea tantummodo quæ ab apostolis

Descriptio librorū veteris ⁊ noui testi.

quæ ab apostolis cognouerūt. Quorum q̄dem Mathæus euāgelium in iudæa primus scripsit. De inde Marcus in italia. Tertius Lucas in achaia. Vltimus Ioānes in asia. Ex his solus sanct⁹ Matthe⁹ prædicationis suæ historiam hebraico ꝑcinxit stilo. Reliq̄ nero græci sermōis eloq̄o cōdiderūt. Popter q̄ sciēdū q̄ hi fuerūt xpi discipuli ꝑdicatores sæculi & doctores gētiū: q̄ dū oēs unū sūt. Singuli tamen eorum ꝑpriis certisq̄ locis in mundo ad prædicandum sortes proprias accipere. **P**etrus nāq̄ Romā accepit. Andreas Achaia. Iacobus Hispaniam. Ioānes Asiam. Thomas Indiā. Matthæus Macedoniā. Philippus galiā. Bartholomeus Lichoniā. Simon zelotes Aegyptum. Matthias Iudæam. Iacobus frater domini Ierosolymam. Iudas frater Iacobi Mesopotamiam. **P**aulo autē cum cæteris apostolis nulla fors ꝑpria datur: quia in omnibus ꝑdicator & magister eligitur. Nam sicut Petro & reliquis circūcisionis est datus apostolatus ita Paulo ꝑpucii in gētib⁹. Hic autem septem ecclesiis & tribus euāgelizat discipulis.

Epistolas Paulus apostolus q̄ttuordecim ꝑdicationis suæ ꝑcinxit stilo. Ex q̄bus aliquas ꝑ typū septiformis ecclesiæ septē scripsit ecclesiis cōseruās potius ne excedēs numer⁹ sacramēti ꝑꝑ septiformē spūs sancti efficaciam. Scripsit autem ad romāos. Ad corinthios. Ad galathas. Ad Ephesios. Ad Philippenses. Ad thessalonicenses. Ad colossenses. Ad hebræos. Reliquas uero post modum singularibus edidit ꝑsonis ut rursus ipsum septēnarium numerū ad sacramētum cōuertēt unitatis. Argumēta aut earūdem epistolarum hæc sunt in primis Romanæ plebis fidem collaudat. Corinthios gēmina doctrina castigat. Apud galathas ꝑ gratiā fidelē excludit opa legis. Ephesios magnificat in fide quā acceperūt. Colossenses ꝑ eo q̄ in fide steterūt. Philippenses euāgelium custodisse gratulatur. Thessalonicenses in prima epistola fide crenisse ex operibus. In secūda persecutiones tolerasse fortiter gloriatur. Instruit quoq̄ ꝑ Thimotheum & Titū ecclesias. Filemonem de emēdato seruo onēsimō rogat. Ad ultimum hebræos qui in xpm crediderant. Et postmodum persecutionibus iudæici terrore a fide recesserāt confortat atq̄ ad gratiam euāgelii reuocat.

Petrus scripsit duas epistolas: quæ canonicè nominantur. Scripsit autē eas his qui ex circūcisione gentium erāt. Quæ quidem uidētur quibusdam esse planiores dum tā profundis repletæ sint sensibus: ut per eas qui possunt ꝑscrutari diuinæ sciētiæ sensum quasi breue quoddam receptaculū magna sibi mysteria reuelare contuantur.

Iacobus frater dñi scripsit unam epistolam ad ædificationem ecclesiæ pertinentem: cuius sentētiæ in mēsam sciētiæ claritatem uidētur infundere.

Ioānes apostolus tres scripsit epistolas. Quarum prima officium charitatis cōmēdans tota in amore dei & fraterna dilectione uersatur. Secūda quoq̄ quæ electe scribitur dilectionis hortatur studium dānat etiā seductores & ab hereticis amonet declinandum. Tertiā autem gaio scripsit. In qua collaudat eum in studio ueritatis & opere misericordiæ. Deinde notat ꝑteruam cuiusdā diotrepis & de demetrio testimonium ꝑhibet ueritatis.

Iudæ epistola increpat blasphemātes in xpo quosdā ipudicus sub exēplo malorū ꝑ supbiā & luxuriā sempiternis ardorib⁹ traditi sūt. ꝑ q̄b⁹ admonet ecclesiā ut eos arguat & ad ꝑniam cohortet.

Actus apostolorū historiam nascentis ecclesiæ fidem opusq̄ describit. Cuius quidem scriptor Lucas euāgelista monstratur. Continet autem ea quæ in iudæa uel gentibus ꝑ gratiā sancti spūs.

Ioānis apocalypsim postq̄ scribere septem iubetur ecclesiis. Aspicit filium hominis sedētem in throno & xxiii. seniores & quattuor animalia procidētia ante thronum. In dextra quoq̄ sedentis librum sigillis signatum. In quo bellum egestas mors clamor interfectorum finis quoq̄ mūdi notatur & sæculi. Scribit deinde duodena milia seruorum dei qui signantur in frōtibus. Ibi septē angeli tubis canunt sequēte grādine & igne cum sanguine terra. Tertia quoq̄ pars terræ ibi cōbūritur. Et tertia pars maris sanguis efficitur. A straq̄ ipsa rutilātia tertiā fulgoris partem amittūt. Ibi de fumo putei locustæ ꝑducuntur dæmoniorum: Accipientes potestatem lædēdi: qui nō sūt agni cruore signati. Præterea comedit librum euāgelii testamēti oris ꝑdicatione suauissimum & operis difficultate amarum. Metiturq̄ cæleste templum: describitq̄ uerba uiginti quattuor seniorum & archam testamēti ac mulierem amicam sole pugnāq̄. Michaelis cum dracone. Ruinamq̄ draconis cōspicit præterea & antichristi figuram habentem capita regni septē & cornua potestatis & numerum nominis narrat. Inter hæc & ædificium testamenti nouum. speculaturq̄ angelos gestantes pateras. Cernitq̄ similiter interitum bestię uel beatitudinem eorum qui uestimenta sui corporis seruauerunt. Exequitur deniq̄ & interitum meretricis babylonie & nuptias agni & aduentum iudicii. Interitūq̄ antichristi uel sempiternā punitiōem diaboli. Ad ultimum memorat resurrectionem mortuorum cæliq̄ nouitatem & terræ descriptionemq̄ Hierusalem: flumēq̄ etiā baptismi. Mundum uitæ in dñm Iesum Christum.

DEO GRATIAS AMEN.

Opera diui Hieronymi in hoc volu. cōtenta.

ET PRIMO

Vita ipsius Hieronymi	liber	unus	a car.	2
Hebraicarum quæstionum	libri	tres	a car.	13
Explanationum in Oseæ Prophetam	liber	unus	a car.	40
Explanationum in Ioelem prophetam	liber	unus	a car.	49
Primæ explanationis in Amos prophetam	libri	tres	a car.	61
Secundæ explanationis in Amos prophetam	libri	duo	a car.	81
Explanationum in Abdiam prophetam	liber	unus	a car.	88
Explanationum in Ionam prophetam	libri	duo	a car.	95
Explanationum in Michæam prophetam	liber	unus	a car.	112
Explanationum in Naum prophetam	libri	duo	a car.	121
Explanationum in Abachuc prophetam	liber	unus	a car.	134
Explanationum in Sophoniam prophetam	liber	unus	a car.	146
Explanationum in Aggeum prophetam	libri	tres	a car.	152
Explanationum in zachariam prophetam	liber	unus	a car.	179
Explanationum in Malachiam prophetam	libri	decē & octo	a car.	188
Explanationū in hieremiam prophetam	libri	sex	a car.	334
Secundæ explanationis in lamētatiōes hieremiæ	libri	tres	a car.	348
Tertiæ explanationis in orationes hieremiæ	liber	unus	a car.	396
Explanationum in Ezechielem prophetam	libri	quattuordecim	a car.	1
Explanationū in decē uisiōes Danielis pphetæ	liber	unus	a car.	103
Explanationū in Matthæum euangelistam	libri	quattuor	a car.	123
Explanationum in Marcum euangelistam	liber	unus	a car.	164
Explanationū in epistolā Pauli ad Galathas	libri	quattuor	a car.	172
Explanationum in epistolā Pauli ad Ephesios	libri	tres	a car.	200
Explanationū in epistolā Pauli ad Titum	liber	unus	a car.	224
Explanationū in epistolā Pauli ad Philemonē	liber	unus	a car.	233
Explanationū in parabolas Salomonis	libri	tres	a car.	237
Explanationum in librum Ecclesiasten	liber	unus	a car.	272
Translatio psalterii iuxta hebraicam ueritatem.			a car.	291
Explanationū totius psalterii	liber	unus	a car.	384
Interpretatio hebraicorum nominum			a car.	436

DEO GRATIAS AMEN.

**Expositiones Diui Hieroni/
mi in Hebraicas questiones
super Genesim necnon su-
per duodecim Prophe-
tas minores et qua-
tuor maiores no-
uiter Impresse
cum Pri-
uilegio.**

1. *Deus*
 2. *Deus*
 3. *Deus*
 4. *Deus*
 5. *Deus*
 6. *Deus*
 7. *Deus*
 8. *Deus*
 9. *Deus*
 10. *Deus*
 11. *Deus*
 12. *Deus*
 13. *Deus*
 14. *Deus*
 15. *Deus*
 16. *Deus*
 17. *Deus*
 18. *Deus*
 19. *Deus*
 20. *Deus*
 21. *Deus*
 22. *Deus*
 23. *Deus*
 24. *Deus*
 25. *Deus*
 26. *Deus*
 27. *Deus*
 28. *Deus*
 29. *Deus*
 30. *Deus*
 31. *Deus*
 32. *Deus*
 33. *Deus*
 34. *Deus*
 35. *Deus*
 36. *Deus*
 37. *Deus*
 38. *Deus*
 39. *Deus*
 40. *Deus*
 41. *Deus*
 42. *Deus*
 43. *Deus*
 44. *Deus*
 45. *Deus*
 46. *Deus*
 47. *Deus*
 48. *Deus*
 49. *Deus*
 50. *Deus*
 51. *Deus*
 52. *Deus*
 53. *Deus*
 54. *Deus*
 55. *Deus*
 56. *Deus*
 57. *Deus*
 58. *Deus*
 59. *Deus*
 60. *Deus*
 61. *Deus*
 62. *Deus*
 63. *Deus*
 64. *Deus*
 65. *Deus*
 66. *Deus*
 67. *Deus*
 68. *Deus*
 69. *Deus*
 70. *Deus*
 71. *Deus*
 72. *Deus*
 73. *Deus*
 74. *Deus*
 75. *Deus*
 76. *Deus*
 77. *Deus*
 78. *Deus*
 79. *Deus*
 80. *Deus*
 81. *Deus*
 82. *Deus*
 83. *Deus*
 84. *Deus*
 85. *Deus*
 86. *Deus*
 87. *Deus*
 88. *Deus*
 89. *Deus*
 90. *Deus*
 91. *Deus*
 92. *Deus*
 93. *Deus*
 94. *Deus*
 95. *Deus*
 96. *Deus*
 97. *Deus*
 98. *Deus*
 99. *Deus*
 100. *Deus*

Prologus Super Genesim.

INCIPIT PROLOGVS DIVI HIERONYMI IN LIBRVM
QVESTIONVM HEBRAICARVM.

VI IN PRINCIPIIS librorum debebam secuturi operis argumenta proponere: cogor: prius respondere maledictis Terentii quippiam substinens: qui comediarum prologos in defensionem sui scenis dabat. Urgebat enim eum lucius lauius nostro lucio similis: & quasi publici ætarii poetam furem criminabatur: hoc idem passus est ab æmulis: & mantuanus uates: ut cum quosdam uersus homeri transtulisset ad uerbum: compilator ueterum diceretur. Quibus ille respondit: magnarum esse uirium herculi clauam extorquere de manu. Sed & Tullius qui in arce eloquentiæ romanæ stetit: rex oratorum: & latinæ linguæ illustrator: repetundarum accusatur a græcis. Non mirum ergo si contra me paruum homunculum imundi sues gruniant: & pedibus margaritas conculcent: cum aduersus doctissimos uiros: & qui gloria inuidiam superare debuerant liuor exarserit. Verum hoc illis merito accidit: quorum in theatris: curia: cōtione: pro rostris eloquētia pertonabat. Semper enim in propatulo fortitudo æmulos habet: feriuntq; sumos fulgura montes. Me uero procul ab urbibus: foro: litibus: turbis remotum: sic quoq; ut Quintilianus ait: latentem inuenit inuidia. Vnde lectorem obsecro. Si quis tamen hæc quoq; captus amore leget: ut in libris hebraicarum quæstionum: quos in omnem scripturam sanctam disposui scribere: nō querat eloquentiam: non oratorum leporem: sed magis inimicis pro nobis ipse respondeat: nō uo operi ueniam concedendam. Ut enim nos humiles atq; pauperuli nec habemus diuitias: nec oblatas dignamur accipere. Ita & illi nouerint non posse se notitiam scripturarum: id est diuitias xpi cum mundi pariter habere diuitiis. Studii ergo nostri erit: uel eorū qui de libris hebraicis uaria suspicantur: errores refellere: uel ea quæ in latinis & græcis codicibus scaterere uidentur auctoritati suæ reddere: ethimologias quoq; rerum: nominum: atq; regionum: quæ in nostro sermone nō resonant uernaculæ linguæ explanare ratione. Et quo facilius emendatio cognoscatur: ipsa primū ut apud nos sunt testimonia proponemus. & ex collatione eorū quæ sequuntur quid in illis aut minus aut plus: aut aliter sit indicabimus. Neq; uero septuaginta interpretum: ut inuidi lacerant errores arguimus: nec nostrum laborem illorum repræhensionem putamus. Cum illi Ptolemeo regi alexandriæ mystica quæq; in scripturis sanctis p̄dere noluerint: & maxime ea quæ xpi aduentum pollicebantur. Ne uideretur iudæi: & alterū deum colere: quos ille platonis sectator: magni idcirco faciebat: quia unum deum colere dicerentur. Sed & euangelistæ & dñs quoq; noster atq; saluator. Necnō & paulus apostolus multa quasi de ueteri testamento proferunt quæ in nostris codicibus nō habentur. Super quibus in suis locis plenius differemus. Ex quo perspicuum est illa magis uera esse exemplaria: quæ cum noui testamenti auctoritate concordant. Accedit ad hoc quoq; qd Iosephus qui septuaginta interpretum proponit historiam: quinq; tm̄ ab eis libros Moysi translatos refert: quos nos quoq; cōfitemur plusq; ceteros cum hebraicis consonare. Sed & hi qui postea interpretes extiterunt. Aquilā loquor & Symmachum: & Theodotionem longe aliter habent: q̄ nos legimus. Ad extremum (qd etiā obrectatores nostros placare potest) peregrinæ merces tm̄ uolentibus nauigent balsamum pip̄r & poma palmarum rustici non emant. De adamantio autem sileo: cuius nomen (si parua licet componere magnis) meo nomine inuidiosius est: qui cum in homeliis quas ad uulgum loquitur cōmunem editionem sequatur. In tomis: id est in disputatione maiori: hebraica ueritate superatus: & suorum circumdatus agminibus. Interdum linguæ peregrinæ quærit auxilia: hoc unum dico: qd uellem cum inuidia nominis eius habere etiam scientiam scripturarum floccipendens imagines umbrasq; larvarum quarum natura esse dicitur terrere paruulos: & in angulis garrire tænebris.

FINIT PROLOGVS. INCIPIT LIBER QVESTIONVM
HEBRAICARVM SVPER GENESIM. CAPI. PRIMVM.

In principio fecit deus celum & terram.

Pleriq; æstimant: sicut in altercatione quoq; Iosanis & Papisci scriptum ē: & Tertullianus in libro contra praxeam disputat. Necnon Hilarius in expositione cuiusdā psalmi affirmat in hebreo haberi. In filio fecit deus celum & terram: quod falsum eē ipsius rei ueritas comprobatur. Nam & septuaginta interpretes & Symmachus & Theodotion in principio transtulerunt. Et in hebreo scriptum est beresith quod Aquila interpretatur in capitulo & non habent: quod appelletur in filio. Magis itaq; secundum sensum quā secundum uerbi translationem de christo accipi potest: qui tam in ipsa fronte geneleos quæ caput librorum omnium est qui etiam in principio iohannis Euangelistæ cæli & terræ conditor approbatur: unde & in psalterio de seipso ait. In capite libri scriptum est de me: id est in principio geneleos. Et in euangelio oīa per ipsum facta sunt: & sine ipso factū est nihil. Sed & hoc sciendū qd ap̄d hebreos liber hic Beresith uocatur: hāc hñtes cōsuetudinē: ut uoluminib; ex principiis eorū noīa imponāt.

Et spiritus dei ferebatur super aquas.

Terentius
quidam

maluisti dñe valla
li. 3. ca. 17.

L. Laui.

P. Virgil.

M. Tullius

Ma huius narrationis

Directoro ordo

LXX Interpretes

Iosephus

Aquila
Symmachus
Theodotion

Adamantius

Error q̄ndam

In Principio.

Libre Hebraicarum questionum.

¶ Pro eo q̄ in nostris codicibus scriptum est ferebatur. In hebreo habetur Merahefeth quod nos appellare possumus incubabat: siue cōfouebat in similitudine uolucris oua calore animātis: ex quo intelligimus non de spiritu mundi dici: ut nonnulli arbitrantur: sed de spiritu sancto qui & ipse uiuificator omnium a principio dicitur. Si autem uiuificator consequenter & conditor. Quod si conditor & deus. Emitte enim ait spiritum tuum: & creabuntur.

¶ Et congregationes aquarum vocauit maria.

¶ Notandum q̄ omnis congregatio aquarum: siue salta sint: siue dulces: iuxta idioma linguæ hebraicæ maria nuncupentur. Frustra igitur porphyrius euangelistas ad faciendum ignorantibus miraculum: eo quod dominus super mare ambulauerit: pro lacu genefareth mare appellasse calumniatur cum omnis lacus & aquarum congregatio maria nuncupentur.

¶ Et consummauit deus in die sexto opera sua: que fecit.

¶ Pro die sexta: in hebreo diem septimam habet. Attabimus igitur iudæos: qui de ocio sabbati gloriantur q̄ iam tunc in principio sabbatum dissolutum sit: dum deus operatur in sabbato complens opera sua in eo & benedicens ipsi diei: quia in illo uniuersa compleuerit.

¶ Et plantauit dominus deus paradysum in teden: contra orientem.

¶ Pro paradiso ortum habet: id est Gan: porro teden delitiæ interpretantur. Pro quo Symmachus transtulit paradysum florentem. Necnon quod sequitur contra orientem: in hebreo mimizra: quod aquila posuit.

¶ Symmachus uero & Theodotion quod & ipsum non orientem sed principium significat. Ex quo manifestissime comprobatur q̄ priusquā cælum & terram deus faceret: paradysum in teden: id est a principio.

¶ Nomen vni Phison.

¶ Hunc esse indiæ fluium Gangen putant.

¶ Ubi est carbunculus & lapis prasinus.

¶ Pro carbunculo & lapide prasino: bdellion: & onix alii transtulerunt.

¶ Et sumpsit dominus deus hominem: & posuit eum in paradysum voluptatis.

¶ Pro uoluptate in hebreo habet teden: ipsi igitur septuaginta teden interpretati sunt uoluptatem. Symmachus uero: qui paradysum paulo ante florentem transtulerat hic posuit quod & ipsum amenitatem & delicias sonat.

¶ In quacumq; autem die comederis ex eo morte morieris.

¶ Melius interpretatus est Symmachus mortalis eris.

¶ Et misit dominus deus extasim super Adam.

¶ Pro extasi. i. mentis excessu. In hebreo habetur tardenia: quod aquila Ratoran: Symmachus Raron. i. grauem & profundum soporē iterpretati sunt: deniq; sequitur & dormiuit. Id ipsum uerbum & in ionæ sterentis somno positum est.

¶ Hoc nūc os ex ossib; meis & caro ex carne mea: hec uocabit mulier: qm̄ ex uiro sumpta est.

¶ Non uidetur in græco & in latino sonare: cur mulier appelletur: quia ex uiro sumpta sit: sed ethimologia in hebreo sermone seruatur. Vir quippe uocatur & mulier. Recte igitur ab appellata est mulier. Vnde & Symmachus pulchre ethimologiam etia; in græco uoluit custodire dicens hæc uocabitur re: hæc uocabitur uirago: quia ex uiro sumpta est. Porro Theodotion: aliam ethimologiam suspicatus est dicens: hæc uocabitur assumptio: quia ex uiro sumpta est. Potest quippe secundum uarietatem accentus & assumptio itelligi.

¶ Serpens autem erat sapientior cunctis bestiis super terram.

¶ Pro serpente in hebreo habetur Aron: quod aquila & Theodotion interpretati sunt: hoc est neq; & uersipellem. Magis itaq; ex hoc uerbo calliditas & uersutia: quā sapientia demonstratur.

¶ Et audierunt vocem domini ambulantis in paradiso ad uesperam.

¶ In plerisq; codicibus latinorum: pro eo quod hic posuimus ad uesperam post meridiem hēt: quia græcum sermonem ad uerbum transferre non possumus: pro quo in hebreo scriptus est baharbaim: quod Aquila interpretatus est

Id est in uento diei. Symmachus uero. i. per spiritum diei. Porro Theodotion manifestius ut meridiano calore transacto refrigerium auræ spirantis ostenderet.

¶ Super pectus tuum & ventrem tuum ambulabis.

¶ Ventrem septuaginta interpretes addiderunt: ceterum in hebreo peæus tm̄ habet: ut calliditatem & uersutias cogitationum eius aperiret: q̄ omnes gressus eius nequitie essent & fraudes. Sed & id quod sequitur terram manducabis. Propterea aaphar scriptum est: quod nos fauillam possumus dicere: & puluerem. Ipse seruabit caput tuum: & tu seruabis eius calcaneum. Melius habet in hebreo: ipse conteret caput tuum: & tu conteres eius calcaneum: quia & nostri gressus præpediuntur a colubro: & dominus conteret sathanam sub pedibus nostris uelociter.

¶ Multiplicans multiplicabo tristitias tuas: & gemitus tuos.

¶ Pro tristitia & gemitu: in hebreo dolores & conceptus habet. Et ad uirum conuersio tua: Pro conuersione: Aquila societatem. Symmachus appetitum uel impetum transtulerunt.

¶ Maldicta

Super Genesim.

Maledicta terra in operibus tuis.

Opera hic nō ruris colendi: ut pleriq; putant: sed peccata signant: ut i hebreo habetur ita aqla nō discordat dicens. Maledicta hum⁹ ppter te. Et Theodotion maledicta adama i trasgressiōe tua

Et vocauit Adam nomen vxoris sue: vitam: quia ipsa est mater omnium viuentium.

Quare Eua uita sit appellata demōstrat eo qd sit mater oīum uiuētū. Eua qppe trāssertur in uitā. Et eiecit adā: & habitare fecit cōtra paradisu uoluptatis. Et statuit cherubim & flāmeā rompheā: quæ uertitur ad custodiēdam uiam ligni uitæ. Alius multo sēsus in hebreo est quā hic itelligitur. Ait. n. & eiecit Adam: haud dubiū: quin dñs & hitare fecit ante paradisu uoluptatis cherubim: & flāmeū gladiū: q uerteretur & custodiret uiam ligni uitæ. Non q ipsum Adam: quem eiecerat deus: habitare fecerit cōtra paradisu uoluptatis: sed q illo eiecto ante fores paradisi: cherubim: & flāmeū gla dium posuerit ad custodiendum paradisi uestibulum: ne quis posset intrare.

Et cōcepit & peperit Cain: & dixit acquisi siue possedi hoīez p deū. **Cain** acquisitio siue possessio itēptatur. i. uñ ethimologia ipius exprimēs ait. Canithi. i. possedi hominē p deū.

Et respexit de⁹ sup Abel & sup munera ei⁹. Sup Cain at & sup sacrificia ei⁹ nō respexit: & cōtri status est Cain ualde. **Vnde** scire poterat Cain q fratris eius munera suscepisset de⁹: & sua repudiasset: nisi illa itēptatio uera est: quam Theodotion posuit. Et inflāmauit dominus super Abel: & super sacrificium eius. Super Cain uero & super sacrificium eius non inflāmauit signem autem ad sacrificium deuorandum solitum uenire de cālo: & in dedicatione templi sub Salomōe legimus. Et quando Elias in monte carmeli construxit altare.

Et dixit dñs ad Cain: quare cōcidit uult⁹ tu⁹? Nōne si recte offeras nō recte aut diuidas pec casti⁹: Quiesce ad te cōuersio ei⁹: & tu dñaberis ei⁹. **Ne**cessitate cōpellimur i singulis diu tius imorari. Si quidem & nūc multo aliter in hebreo: quā in septuaginta translatoribus sensus est. Ait enim dominus ad Cain. Quare irasceris? Et quare cōcidit uultus tuus? Nōne si bene egeris: di mittetur tibi? Et si non bene egeris: ante fores peccatum tuum sedebit: & ad te societas eius? sed tu magis dominare eius. Quod autem dicit: hoc est. Quare irasceris: & inuidiā in fratrem liuore cru ciatus: uultum dimittis in terram? Nōne si bene: dimittetur tibi omne delictum tuum? Siue ut theo dotion ait acceptabile erit: idest munus tuum suscipiam: ut suscepi fratris tui: Quod si male egeris: illico peccatum ante uestibulum tuum sedebit: & tali ianitori comitaberis: uerum quia liberi arbi trii es: moneo: ut non tui peccatum: sed tu peccato domineris. Quod autem in septuaginta itēptatibus fecit errorem: illud est: quia peccatum. i. hatath in hebreo generis masculini est: in grāco fœ minini. Et qui itēptati sunt masculino illud ut erat in hebreo genere: transtulerunt.

Et dixit Cain ad Abel fratrem suum. **Sub**auditur ea quæ loquutus est dominus: Sup fluum ergo est q in samaritanorum & nostro uolumine reperitur: transeamus in campum.

Omnis qui occiderit Cain: septem vindictas exoluet.

Pro septem uindictis: Aquila septēmpliciter itēptatus est. Symmachus septem Theodotion per ebdomadē: Super quo capitulo extat epistola nostra ad episcopum damasum. ●

Et habitauit in terra Naid.

Quod septuaginta Naid transtulerunt: in hebreo nod dicitur: & itēptatur instabilis & fluctuans ac sedes incertæ. Non est igitur terra naid: ut uulgus nostrorum putat: sed expletur sentētia dei qd huc atq; illuc uag⁹ & profug⁹ oberrauit.

Et vocauit nomē eius Seth. Suscitauit enī mihi de⁹ semē aliud p Abel quē occidit Cain.

Seth proprie i. positio dicitur: qā igitur posuerit eum de⁹ p Abel: ppterea Seth. i. positio appellatur. Deniq; Aqla & uocauit iquit nomē ei⁹ Seth dicēs: qā posuit mihi dñs semen alterum.

Et vocauit nomen eius Enos. hic sperauit inuocare nomen domini dei.

Quomodo Adam homo itēptatur. Ita & Enos iuxta hebreæ linguæ uarietatem homo uel uir dicitur. Et pulchre: quia hoc uocabulum habuit: de eo scriptum est. Tunc initium fuit inuocan di nomen domini: licet pleriq; hebreorum aliud arbitrentur: q tunc primum. In nomine domini i similitudine eius fabricata sint idola. Virum & mulierem fecit eos. & benedixit eis. Et uocauit no men eorum Adam: idest homo. hominis autem nomen tam uiro q fœminæ conuenit.

Exit autem Adam. ccc. annos. & genuit ad imaginem & similitudinē suam. & vocauit no mē eius Seth. **Sciēdū** q usq; ad diluuium ubi in nris codicibus. cc. & qd excurrit annos genuisse: quis dicitur. In hebreo habeat. c. annos & reliquos qui sequuntur.

Fuerunt autem dies postq genuit Seth. septingenti anni. **Quia** in ducentis errauerat consequēter hic posuit septingentos: cum in hebreo hic habeat octingētos: & supra centum.

Et vixit Mattusalab ānis. clxvii. & genuit lamech. Et vixit mattusalab postq genuit lamech: annos octingentos duos. & genuit filios & filias. Et fuerūt omēs dies Mattusalab quos vixit anni nongenti. lxxviii. & mortuus est.

Famosa quæstio & disputatione omnium ecclesiarum uentilata q iuxta diligentem supputa tionem. xliii. annos post diluuium Mattusalab uixisse referatur. Et enim cum esset Mattusalab an norum. clxvii. genuit lamech. Rursum lamech cum esset annorum. clxxxviii. genuit Noë. Et sunt usq; ad diē natiuitatis Noë anni uitæ Mattusalab. ccclv. Secētesimo at āno uitæ Noë diluuiū factū

Liber Hebraicarum questionum.

est. Ac p hoc hira supputatōe p ptes nōgētesimo qnqgesimo qnto anno Mattusalah diluuiū fuisse cōuincitur. Cū at supra nongētis. lxx. annis uixisse sit dictus. Nulli dubiū ē qtuordecim eū ānos uixisse post diluuiū. Et quō uerū ē q octo tātū aīa i arca saluā facta sūt. Restat ergo ut quō i plerisq; Ita & i hoc sit error i nūero. Si qdē & i hebreis & samaritanorū libris: ita scriptū reperi. Et uixit mattusalah cētū octogita septē ānis: & genuit lamech. Et uixit Mattusalah postq genuit lamech septingentos octoginta duos ānos: & genuit filios & filias: Et fuerūt oēs Mattusalah anni nōgēti sexagita nouē: & mortuus est. Et uixit lamech. clxxxii. annis: & genuit Noā. A die ergo natiuitatis Mattusalah usq; ad diem natiuitatis Noā sunt anni. ccclxix. his adde sexcentos annos Noā: qā in sexcentesimo uitā eius anno factum est diluuium. Atq; ita fit: ut nōgētesimo sexagesimo nono anno uitā suā Mattusalah mortuus sit eo anno quo cōepit esse diluuium.

¶ Et vocauit nomen eius Nohe dicens: iste requiescere nos faciet ab operibus nostris.

¶ Noā reges interpretatur. Ab eo igit qd sub illo oīa retro opa geuerūt p diluuiū appellat' ē reges.

¶ Videntes autem filij beloim filias hominum quia bone sunt.

¶ Verbum hebraicum elohim cōis est numeri. Et de' qppe & dii similiter appellantur propter quod aq̃la plurali numero filios deorū ausus est dicere deos intelligens sanctos siue angelos. Deus enī stetit in synagoga deorū. In medio autem deos discernit. unde & Symmachus istiusmodi sensum sequens ait. Videntes filii elohim potentum filias hominum & reliqua.

¶ Et dixit dominus deus. Non pmanebit spiritus me' in hoībus istis in eternū: qā carnes sūt.

¶ In hebreo scriptū ē. Nō iudicabit spūs meus hoīes istos i sempiternū: qm̃ caro sunt: hoc est qā fragilis est in hoīe conditio: non eos ad æternos seruabo cruciatus. Sed hoc illis restitutum quod merentur. Ergo nō seueritate ut in nostris codicibus legitur: sed clemētiā dei sonat: dū peccator hic p suo scelere uisitur. Vnde & iratus deus loquitur ad quosdam. Non uisitabo filias eorū: cum fuerint fornicatæ: & sponsas eorū: cum adulterauerint: & in alio loco: Visitabo in uirga iniquitates eorū: & in flagellis peccata eorum. uerū tamen misericordiam meam non auferam ab eis. Porro ne uideretur in eo esse crudelis q peccātibus locum pœnitentiæ non dedisset adiecit.

¶ Sed erunt dies eorū centum viginti anni.

¶ Hoc est habebunt centum uiginti ānos

ad agēdā pniām. Nō igitur hūana uita ut multi errāt i cētū uiginti ānos cōtracta ē. Sed gnationi illi cxx. āni ad pniām dati sūt. Si qdē iuenim' q post diluuiū Abrahā uixerit ānos. clxxv. & ceteri amplius ducentis annis. Quia uero pniām agere cōtēpserunt: noluit deus tēpus expectare decretū. Sed cxx. annorum spatiis amputatis induxit diluuium anno centesimo agendæ pœnitentiæ destinato.

¶ Gigantes autē erāt sup terrā in dieb' illis: & post hec quomodo ingrediebāt filij dei ad filias hoīum: & generabāt eis. Illi erant gigantes a seculo homines nominati.

¶ In hebreo ita habet: Cadentes erant in terra in diebus illis. i. in filim. Et post hęc: ut ingrediebantur filii deorum ad filias hominum: & generabant eis: hi erant sortes a principio uiri nominati: pro cadentibus siue gigantibus uiolentos interpretatus est Symmachus & angelis: & sanctorum liberis conuenit nomen cadentium.

¶ Noe uir iustus atq; perfectus in generationē suā: deo placuit.

¶ Signanter ait

in generatione suā: ut ostenderet non iuxta iustitiam cōsummatam: sed iuxta generationis suā euz iustum fuisse iustitiam. Et hoc est quod in hebreo dicitur Noā uir iustus perfectus erat in generationibus suis. Cum deo ambulat Noā hoc est illius uestigia sequabatur.

¶ Fac tibi archā de lignis qdratis.

¶ Pro qdratis lignis bituminatis legimus in hebreo.

¶ Colligēs facies archā z in cubito cōsumabis eā de super.

¶ Pro eo qd ē colligēs facies ar

chā in hebreo habet meridianū facies archæ quod manifestius interpretatus est Symmachus dicens Hoc est dilucidum facies arce uolens fenestram intelligi.

¶ Et quicūq; aqua z reuellati sunt fontes abyssi: & cataracte celi.

¶ Pro reuelatis fōtib': clau

fos & obtratos oēs itēp̃tes trāstulerūt. Et p eo quod sequitur cessauit aqua super terram: & reliqua. Scriptus est: & reuersæ sunt aquæ de terra euntes & reuertentes. Nota secūdu ecclesiasten q omnes aquæ atq; torrentes per occultas uenas ad matricem abyssum reuertātur.

¶ Post quadragita dies apuit noe ostiū arce: quod fecit z emisit coruū. et egressus n̄ redit ad eū: donec siccaret aqua de terra. **¶** Pro ostiū fenestra scripta ē i hebreo. Et de coruo aliter dicitur. Emisit coruū & egressus ē: exiēs & nō reuertēs: donec siccaretur aqua de terra.

¶ Et erāt filij Noe q egressi sūt de archa. Sem. Cham. z Japheth.

¶ Freq̃nter. lxx. itēp̃tes

nō ualētes: Heth līam: q duplicē aspirationē sonat. in græcū sermonē uertere: chi: græcā līam addiderūt: ut nos docerēt & istiusmodi uocabula aspirare debere: uñ & in p̃ti loco: cham trāstulerūt p eo qd est ham: a quo & ægyptus usq; hodie ægyptiorum lingua: ham dicitur.

¶ Dilatet deus Japheth. z habitet in tabernaculis Sem.

¶ De Sem hebrei. de lapheth populus gentium nascitur. Quia igitur lata est multitudo credentiu: a latitudine: quæ lapheth dicitur: latitudo nomen accepit. Quod autem ait & habitet i tabernaculis Sem de nobis prophetatur q in eruditione & sciētia scripturarū eiecto israhēle uersamur.

¶ Et facti

Super Genesim.

Et facti sunt omnes dies Noe nongenti quinquaginta anni.

Ecce post diluuium, cccl. annis uixit Noe. Ex quo perspicuum est, cxx. annos generationi illi ut supra diximus ad poenitentiam datos & non uitae mortalium constitutos.

Filij Iapheth. Gomer. & Madagog: & Madai: & Jauan: & Tubal: & Mosoch: & Tyras.

Iaphet filio Noe nati sunt septem filii: qui possederunt terram in Asia ab Amonocentauro Syriae cales & Ciliciae montibus usque ad fluuium Tanain. In europa uero usque ad Gadira nomina locis & gentibus relinquentes. e quibus postea immutata sunt plurima. Caetera permanent ut fuerunt. Sunt autem Gomer Galathae Magog Scythae. Madai Medi. Iuan Iones qui & graeci: Vnde & mare Ionium. Thubal Hyberi qui & Hispani a quibus Celtiberi licet quidam Italos suspicentur. Mosoch Capadoces: unde & urbs hodie apud eos Mazeta dicitur. Porro septuaginta interpretes Capthorim capadoces arbitrantur: Tyras thraces quorum non satis immutatum est uocabulum. Scio quendam Gog: & Magog. tam de praesenti loco qui de Ezechiel: ad Gothorum nuper in terra nostra Vagantium historiam retulisse: quod utrum uerum sit praestitit ipsius sine monstratur. Et certe Gothos omnes retro eruditi magis gethas quam Gog. & Magog appellare consueuerant Haec itaque septem gentes: quas de Iaphet uenire stirpe memorauimus ad aquilonis partem habitant.

Filij Gomer. Asenec: & Rishath: & Thogorma.

Asenec graeci reginos uocant: Rishath Paslagonas. Thogorma frigas.

Fili Jauan. belisa: & Tharsis. Cethim & dodanim. Ab his diuise sunt Insule nationum in terris suis.

Vir secundum linguam suam & cognationem suam gentem quam de Ionibus idest de graecis nascuntur helisei: qui uocantur Eolides: unde & quinta lingua graeciae colis appellatur: quam illi uocant Tharsis Iosephus cilitas arbitrat a aspirationis litteram uiciose a posteris in Thau dicens fuisse corruptam: unde & Metro polis eorum ciuitas. Tharsus appellatur: Paulo apostolo gloriosa. Cethim cithii: a quibus hodie quoque urbs Cipri ticium nominatur. Dodanim Rodii. Ita enim septuaginta interpretes transtulerunt: legamus Varronis de antiquitatibus libros. & Sennii capitonis: & graecum flegonta caeterosque eruditissimos uiros: & uidebimus poene omnes Insulas: & totius orbis littora: terrasque mari uicinas: graecis accolis occupatas: quod ut supra diximus ab Amano & Tauro montibus oia maritima loca usque ad oceanum possidere britannicum.

Filij Chus Chus & mesraim & futh & chanaan.

Chus usque hodie ab hebreis Ethiopia nuncupatur: Mesraim Aegyptus futh libies. A quo & Mauri taniae fluuius usque in praesens futh dicitur. Oisq. circa eum Regio futhensis. Multi scriptores tam graeci quam latini huius rei testes sunt. Quare autem in una tantum climatis parte Antiquum libiae nomen resederit: & reliqua terra uocata sit aphirca differere non huius loci nec temporis est. Porro Chanaa optinuit terram quam iudaei deinceps possederunt eiectione Chananeis.

Filii chus Saba & esala Sabbatha Rehoma: Sabathaca.

Saba a quo Sabaei: de quibus ariegilius: Solisq. est Thurea uirga sabeis. Et alibi. Contumq. sabeo Thure calent Ara. Eiula getuli: in parte remotioris Aphircae eremo cohaerentes. Sabbatha a quo Sabathon: qui nunc Astabari nominantur. Rehema uero & Sabathaca & quae nunc pro ueteribus habeantur ignoratur.

Filii Rehema Saba & Dadan.

Hic Saba per sin litteram: Supra uero per Samech: a quo diximus appellatos sabeos interpretatur uero nunc Saba Arabia. Nam in septuagesimo primo psalmo: Vbi nos habemus Reges Arabum & Saba munera offerent: in hebreo scriptum est: Reges saba primum nomen per sin. secundum per Samech. Dadan gens est Ethiopiae in occidentali plaga.

Et chus genuit Nemrod. Iste cepit esse potens in terra & post patulum. & fuit inquit caput Regni ipsius Babel & Arach & Ach id & calanne in terra Sennaar.

Nemrod filius arripuit insuetam primitus in populo tyrannidem. Regnauitq. in babylone quae ab eo quidem (quod ibi confusae sunt linguarum turrim edificatiu) Babel apellata est: Babel enim interpretatur confusio. Regnauit autem & Marach haec est Medissa & Machad quae nunc dicitur Nisibis & in Calannae: quae postea uerso nomine a Seleuco Rege est condita Seleucia. uel certe quae nunc appellatur.

De terra illa exiit Assur & edificauit ninuiem & Robooth ciuitatem.

De hac terra assyriorum pullulauit Imperium: quod ex nomine nini beli fili Ninum condiderunt urbem magnam quam hebrei appellant ninuiem: Ad cuius uel ruinam uel poenitentiam tota Ionae pertinet prophetia. Quod autem ait ninuiem & Robooth ciuitatem: non putemus duas esse urbes. Sed quia Robooth plateae interpretantur ita legendum est. Et edificauit ninuiem & plateas ciuitatis.

Et mesraim genuit ludiz & ananim & labaim & nestuim & secrosim & chasloim: e quibus egressi sunt philistim & capthorim.

Exceptis labaim a quibus libies postea notati sunt qui prius sithei uocabantur. Et chasloim quod deinceps Philistin appellati sunt quos nos corrupte palestinos dicimus. Caeterae sex gentes ignotae sunt

Liber primus. c. xi.

nobis: quia bello ethiopico subuersa usq; ad obliuionem praeceptorum nominum peruenere. Pos-
federunt autem terram a gaza usq; ad extremos fines aegypti.

¶ Et chanaan genuit Sidona primogenitum suum & Etheum & Jebuseum & Amorreum & ger-
seum & Eueum & Aracheum & Sineum & Aradium & Samareum & Amatheum.

¶ De chanaa primus natus est: Sidon: a quo urbs in foenice Sidon uocatur. Deinde Archueus: qui
Archas condidit opidum contra tripolim in radicibus libani situm: A quo haud paula alia ciuitas fuit
Noie sim: q; postea uario euentu subuersa bello: nomen tantummodo loco pristinum reseruauit: Ara-
dii sunt q; Aradum Insulam possederunt angusto freto a foenicis litore separata. Samarei emissae nobi-
lis Syriae coeles ciuitas Amath usq; ad nunc tempus tam a syris q; ab hebreis: ita ut apud ueteres dicta
fuerat, appellatur. hanc Macedones q; post Alexandrum in oriente regnauerunt Epifamam nuncupauerunt:
Nonnulli Anthiochia ita appellatam putant. Alii licet non uere: tamen opinionem suam quasi ueri-
simili uocabulo consolantes: emas primam ab Anthiochia mansionem edessam pergentibus ap-
pellari putant: & eandem esse quae apud ueteres dicta sit Emach:

¶ Et fuit terminus chananeorum a Sidone donec uenias in gerata usq; ad gazam pergentibus So-
domam & Gomorram & Adamam & Seboim usq; ad lecem.

¶ Quia ceterae ciuitates Sydon uidelicet & gerara & Sodoma & gomorra & adama & Seboim
notae sunt omnibus: hoc tamen adnotandum uidebitur quod lece ipsa sit q; nunc Calliroe dicitur: ubi aqua calida prorupentes
in mare mortuum defluunt.

¶ Filij Sem Elam & Assur & Arfaxat & Iudim & Aram.

¶ Hi ab Euphrate fluuiio parte Asiae usq; ad Indicum oceanum tenent. Est autem Elam a quo Elamitae principes
persidis. de Assur autem Iam dictum est. q; Ninum urbem condiderit: Arfaxat a quo caldae: ludia a quo lidim: Aram a
quo Syri: quoque metropolis est damascus.

¶ Filij aram. hus & uel & gileter & Mes.

¶ Hus Trachonitidis & damasci conditor: Inter
palestinam & Coelen Syriam tenuit principatum: Aquo. lxx. interpretes in libro Iob: ubi in hebreo scribitur
terra hus: regionem Ausitidem quasi usitidem transulerunt. ul: aquo armeni. Gorher aquo Acamanii
seu carii: Porro Mes pro quo. lxx. interpretes Masoch dixerunt sunt qui nunc uocantur Meones:

¶ Arfaxat genuit Sela: & Sela genuit heber. Ex heber nati sunt duo filij. nomen unum salech: quia
in diebus eius diuisa est terra. & nomen fratris eius Jectan.

¶ Heber a quo hebrei: naticinio quodam filio suo salech nomen imposuit: qui interpretatur diuisio
ab eo q; in diebus eius linguae in babylonae diuisae sunt.

¶ Jectan genuit helmodach & salech: & asermoth & Jare & adura & ual: & decia ebal Abimalech
Seba offir euila Jobab.

¶ Harum gentium posteriora nomina inuenire
non potui: Sed usq; in praesens quia procul a nobis sunt: uel ita uocatur ut primum uel quae immutata sunt
ignorantur: Possiderunt autem a Cosene fluuiio omnem Indiae regionem quae uocatur Ieria: Et mortuus est
Aram ante patrem suum in terra qua natus est in regione Caldaeorum: Pro eo quod legimus in regione caldae-
orum In hebreo habetur in ur chesdim. i. in igne caldaeorum. Tradunt autem hebrei ex hac occasione istiusmo-
di fabulam: Quod Abraham in ignem missus sit: quia ignem adorare noluerit: quem caldae colunt: & dei au-
xilium liberatus: de idolatriae igne profugerit: quod in sequentibus scribitur egressum esse Tharam cum so-
bole sua de regione caldaeorum: pro eo q; in hebreo habetur de incendio caldaeorum: Et hoc est quod nunc
dicitur mortuus est Aram ante conspectum thare patris sui in terra natiuitatis suae: in Igne caldaeorum:
q; uidelicet ignem nolens adorare igne consumptus sit. Loquitur autem postea dominus ad abra-
ham: Ego sum qui eduxi te de igne Caldaeorum

¶ Et sumpserunt Abraham & Nachor sibi uxores: Nomen uxoris abraham Sarai. & nomen
uxoris Nachor Melcha filia aram. pater autem Melche ipse est pater Isaac.

¶ Aran filius: Thare frater abraham & nachor duas filias genuit: Melcham & Sarai cognomento Iesam

E quibus Melcha accepit uxorem Nachor: & Sarai abraham: necdum quippe inter patru-
os & fratrum filias nuptiae fuerant lege prohibita q; in primis hominibus et inter fratres & sorores initae sunt
Erat autem abraham. lxxv. annorum quando egressus est ex Charra: Indissolubilis nascitur quaestio: Si. n. Thara pa-
ter abraham: cum adhuc esset in regione Caldaeae. lxx. annorum genuit abraham: & postea in Charra. ccv.
aetatis suae anno mortuus est. quo nunc post mortem Thare abraham exiens de Charra. lxxv. annorum
fuisse memoratur: cum a natiuitate abraham usq; ad mortem patris eius. cxxxv. fuisse anni doceatur.
Vera est igitur illa hebreorum traditio quae supra diximus: q; egressus sit Thare cum filiis suis de igne
caldaeorum: & q; abraham babylonio uallatus incendio quia illud adorare nolebat dei sit auxilio liberatus
Et ex illo tempore ei dies uitae & tempus reputetur aetatis ex quo confessus est dominum: spernens
idola caldaeorum: Potest autem fieri ut quia scriptura reliquit incertum: ante paucos annos Thara obi-
ret. Vel certe statim post persecutionem in Charram uenerit & ibi diutius sit moratus: Siquis ergo
huic expositioni contrarius est: quod aliam solutionem. & tunc ea recte quae a nobis dicta sunt improbabili-
tate

¶ Et proficiscens abraham abiit in desertum: & fames facta est super terram.

¶ Et in praesenti & in plurimis aliis locis: pro deserto: ad austrum scriptum est in hebreo: hoc igitur
notare debemus.

¶ Et viderunt

Super Genesim.

Et viderunt eā principes pharaonis & laudauerunt eā ad pharaonē: & introduxerunt eā in domū pharaonis: & Abrahā bñfecit pp eā: & fuerunt ei oves & armēta & asini & serui & ancille mulierum & camelli.

Licet corpus sanctę mulierū non uis maculet sed uolūtas: & excusari possit Sarai q̄ famis tpe sola regi in peregrinis locis marito cōiunente resistere nequiuert: tñ pōt & aliter foeda necessitas excusari: q̄ iuxta librū ester quacumq; mulierū placuisset regi apud ueteres: sex mensibus ungebatur oleo mirteo: & sex mensibus in pigmentis uariis erat: & curationibus foeminarum: Et tunc demū ingrediebatur ad regem. Atq; ita pōt fieri ut Sarai postq̄ placuerat Regi: dū per annum eius ad regem preparatur introitus & Abrahę pharao multa donauerit: & Pharao postea sit percussus a domino illa adhuc intacta ab eius concubitu permanente: Et ascendit Abraham ex ægypto ipse & uxor eius: & omnia quę illius erant. & loth cum eo in desertum.

Erat autē Abrahā diues valde pecore & argento & auro & abiit vñ venit in desertū vsq; bethel.

Pulchre de ægypto liberatus ascendisse dicitur. Sed occurrit huic sensui illud quod sequitur quō potuerit exiens de ægypto fuisse diues ualde. Quod soluitur ista hebraica ueritate: In qua scribitur Abrahā grauis uehementer hoc est.

Aegypti. n. pondere graui batur & licet uideatur esse diuitiæ pecoris auri et argenti: tñ si ægyptiæ sunt uiro sancto graues sunt deniq; non ut in. lxx. legimus, abiit unde uenerat usq; bethel: Sed sicut in hebreo scriptū est. Abiit in itinere suo per austrum usq; bethel. Idcirco enim de ægypto profectus est: ut non desertum ingrederetur. quod cum ægypto reliquerat. Sed ut per austrum qui aquiloni contrarius est ueniret ad domum dei: ubi fuerat tabernaculum eius in medio Bethel & ay.

Et viri sodomorū mali & peccatores in conspectu dei uehementer.

Superflue hic in. lxx. interpretib; additū est in conspectu dei: siquidē sodomorū coloni apud hoīes mali: & peccator qui pōt apud hoīes iustus uideri: quō de zacharia & Elisabet in præconio ponitur q̄ fuerint iusti ambo in conspectu dei & in psalterio dī: Nō iustificabitur in conspectu tuo oīs uiuēs

Leua oculos tuos & uide a loco in quo tu nunc es ad aquilonem & ad austrum & ad orientem & ad mare quia omnem terram quam tu uides tibi dabo eam & semini tuo.

Quattuor climata mundi posuit orientē & occidentē: Septentrionē & meridianum: Quod autē in oībus scripturis legitur hic semel dixisse sufficiat: Mare semper pro occidente poni: ab eo q̄ palestina regio ita sita sit: ut mare in occidentis plaga habeat.

Et rex Bale hoc est Segor.

Omnes hic consenserunt apud uallē salis hoc est mare salis. Male lingua hebraea .i. deuoratio dī. Tradunt igitur hebrei

hanc eandē in alio scripturę loco salissimā nōiari. dicitq; rursum .i. uitulā q̄. i. tertio motu terrę absorpta sit. Et ex eo tpe quo Sodoma & gomorra adama & Seboim diuino igne subuersę sunt illa paruula nuncupetur. Siquidē Segor transfertur in paruam quę lingua Syra zoara dī. Vallis autē salinę sicut in hoc eodē libro scribitur: in qua fuerūt ante putei bituminis post dei irā & sulfuris pluuiā in mare mortuū uersa ē: qđ a gręcis aspaltes. i. stagnū bituminis appellatur.

Et conciderunt gigantes in Astaroth Carnaim & gigantes fortes simul cum eis: & omneos in saube ciuitate anteq̄ sodomā peruenirent.

Quattuor reges profecti de babilone interfecerunt gigantes hoc est Rafaim robustos quoq; arabia & zozim in hom & emim in ciuitate Sauhe: quę usq; hodie sic uocatur. zozim autem & emim terribiles & horrendi interpretantur: pro quo. lxx. sensum magisq; uerbum ex uerbo transferētes: gigantes fortissimas posuerūt. Porro Bahem pro quo dixerūt: hoc est cū eis putauerūt scribi per he ducti elementi similitudine: cū per Beth scriptū sit. Bahem. n. cum per tres litteras scribitur si mediā he habet interpretatur in eis. Si autem Heth ut in præsentī. locum signat idem in hom.

Et reuertentes uenerunt ad fontē iudicij: bec est cades. Per anticipationē dī quod postea sic uocātū est. Signat autē locum apud petrā: qui fons iudicii nōiatur: quia ibi deus populum iudicauit. Et percusserunt oēm regionē Amalechitę & amorreū sedentē in asafon thamar hoc oppidū est qđ nūc uocatur engaddi balsami & palmarū fertile. Porro Asafon thamar in lingua nra resonat urbs palmarū thamar qppe palma dī: Sciēdū atp eo q̄ post paululū seqtur: & direxerūt contra eos aciem ad bellū in uallē Salinę: In hebreo haberi in uallē Sedim quod aquilla interpretatur. Theodotion amena nemora significantes:

Et tulerunt omnem equitatum sodomorum & gomorre.

Pro equitatu In hebreo habet rach hus idest substantiam.

Et qui fugerat nūciatit Abrahā transitori. Ipse uero sedebat ad quercū mamre amorra fratris eschol & fratris Annan qui erant coniurati Habzac Pro eo q̄ nos posuimus transitori In hebreo scriptū est hebreo. hoc. n. transitor exprimitur. Quod autē ait apud quercū mamre amorrei: meli? In hebreo legimus apud q̄rcū märe amorrei fratris eschol & fratris nō Annā ut. lxx. trāstulerūt: sed aner ut oñderet Märe & eschol & aner amorreos atq; germāos socios fuisse habrahę

Et persequutus est eos vsq; dan ad fenicis oppidum: quod nunc paneas dicitur.

Dan autem unus e fontibus est Iordanis. Nam & alius uocatur Ior quod interpretatur quod est riuus: duobus ergo fontibus qui haud procul a se distant in unum riuulum sede-

Liber Hebraicarum questionum.

deratis Iordanis deinceps appellatur.

¶ Et melchisedech rex salem protulit panem & vinum: & ipse sacerdos dei excelsi: & benedixit ei. Quia semel opusculum nostrum uel quæstionū hebraicarum uel traditionum congregatio est propterea. Quid hebrei de hoc sentiant inferamus. Aiunt hunc esse Sem filium Nohe: & supputantes annos uitæ ipsius: ostendunt eum ad Isaac usque uixisse: omnesque primogenitos Nohe donec sacerdotio fungeretur Aaron fuisse pontifices. Porro salem rex Hierusalem dicitur quæ prius salem appellabatur. Melchisedech autem beatus Apostolus ad hebreos sine patre & matre commemorans ad christum refert: & per christum ad gentium ecclesiam. Omnis enim capitis gloria refertur ad membra: eo quod præputium habens: habrahæ benedixerit circumciso: & in Abraham leui & per leui Aarō: de quo postea sacerdotium: Ex quo colligi uult sacerdotium ecclesiæ habentis præputium: benedixisse circumciso sacerdotio synagogæ: Quod autem ait tu es sacerdos secundum ordinem Melchisedech: mysterium nostrum in uerbo ordinis signatur. Nequaquam per Aarō irrationabilibus uictimis immolandis sed oblato pane & uino idest corpore & sanguine domini Iesu.

¶ Domine deus quid dabis mihi. Et ego vado sine liberis: & filius masech vernacule mee hic damascus eliezer. Et dixit. Abraham: ecce mihi non dedisti semen: & filius vernacule mee heres meus erit.

¶ Vbi nos habemus. Et filius Masech uernaculæ meæ heres meus erit. In hebreo scriptum est Mesch bethi quod aquila transtulit

idest filius potum dantis domui meæ Theodotion uero

idest & filius eius qui super domum meam. Quod autem dicit hoc est: Ego sine

liberis moriar & filius procuratoris mei: uel uillici: qui uniuersa dispensat & distribuit cibaria familiarum: uocaturque damascus Eliezer: hic natus heres erit Porro Eliezer interpretatur deus meus adiutor. Ab hoc aiunt damascum & conditam & nuncupatam.

¶ Ego deus qui eduxi te de regione caldeorum.

¶ Hoc est quod paulo ante iam diximus in hebreo haberi quod eduxi te de ur chesdim. id est de incendio caldeo.

¶ Et posuit ea contra faciem inuicem. Aues uero non diuisit.

¶ Descenderunt autem uolucres super cadauera & super diuisiones eorum. & sedit cum eis Abraham. Non pertinet ad præsens opusculum huius expositio sacramenti. Hoc tantum dicimus: quia per his quæ posuimus in hebreo habet & descenderunt uolucres super cadauera: & abiebat eas Abraham: Illius enim merito sæpe de angustiis liberatus est Israel. Ad occasum autem solis extasis cecidit super Abraham. pro extasi in hebreo hæret tardema. id est legitur quæ supra uertimus in sopore.

¶ Generatione autem quarta reuertentur huc.

¶ Haud dubium quin hi qui de semine fuerint Abraham. Quæritur quomodo in exodo scriptum sit. Quinta autem generatione egressi sunt filii israel de terra ægypti super quo capitulo paruū uolumen edidimus.

¶ Ecce conclusit me dominus: ut non pariam. Ingredere ergo ad Ancillam meam: ut habeam filios ex ea.

¶ Diligenter nota quod procreatio filiorum in hebreo scripta est. legitur. n. ibi ingredere ad ancillam meam si quomodo edificet ex ea & ne forte hoc sit quod in exodo dicitur. Benedixit deus obstetricibus & edificauerunt sibi domos. Et inuenit eam angelus domini super fontem aquæ in deserto: Ad fontem in uia sur. Consequenter ægyptia in uia sur: quæ per eremum ducit ad ægyptum: ire festinabat.

¶ Et vocaui nomen eius. Ismahel: quia exaudiuit deus humilitatem meam.

¶ Ismahel interpretatur exauditio dei.

¶ Hic erit rusticus homo. Asanus eius super omnes: & manus omnium super eum: & contra faciem omnium fratrum suorum habitabit.

¶ Pro rustico scriptum est in hebreo sarram: quod interpretatur onager. Signat autem semen eius habitaturum in eremo idest sarracenos uagos incertisque sedibus qui uniuersas gentes quibus desertum ex latere iungitur incurfant: & impugnantur ab omnibus. Et loquutus est ei dicens.

¶ Ecce testamentum meum tecum: eris pater multitudinis gentium: & non vocabitur adhuc nomen tuum Abraham. sed erit nomen tuum Abraham: quia patrem multitudinis gentium posui te.

¶ Notandum quod ubicumque in græco testamentum legimus ibi in hebreo sermone sit foedus siue pactum. id est beth dicunt autem hebrei quod ex nomine suo deus: quod apud illos tetragrammum est he sit teram Abraham & Saræ addiderit. dicebatur enim primum Abram: quod interpretatur pater excelsus & postea uocatus est Abraham quod transfertur pater multitudinis gentium. Nam quod sequitur gentium non habetur in nomine: sed fabauditur Nec mirandum. quare cum apud græcos & nos a littera uideatur addita nos he litteram hebream additam dixerimus: Idioma. n. linguæ illius est per he quidem scribere sed per. a. legere: sicut e contrario: a. litteram sæpe per. e. pronunciant.

¶ Et dixit deus ad Abraham. Sarai uxorē tuā nō vocabis eaz. Sarai sed Sarra erit nomen ei.

¶ Errant qui putant primum Sara per unum. r. scriptum fuisse: & postea ei alterum. r. additum. Et quia. r. apud græcos ceterarum numerus est: multas super nomine ei septias suspiciatur: cum utique utrumque uoluit ei uocabulum commutatum non græcè sed hebreè debeat habere rationem cum ipsum nomen hebraicum sit. Nemo autem in altera lingua quæpiam uocem ethiologiæ uocabuli sumit ex altera. Sarai igitur primum uocata est per sin res Iod. sublato igitur Iod. id est elemeto addita est lfa quæ per. a. legitur: & uocata est Sarra. Cuius autem ita nominis imutatio hæc est quod antea dicebatur princeps.

Super Genesim.

- priceps mea: uni tantummodo domus mater familiae. Postea uero dicitur absolute princeps Sequitur. m.
- D**abo tibi ex ea filium et benedicam ei: et erit in gentes: et reges populorum erant ex eo.
- S**ignanterque non in graeco legimus dixit dominus ad Abraham. Sarai uxor tua non uocabitur nomen eius Sarai. In hebreo habetur non uocabis nomen eius Sarai: id est non dices ei princeps mea es: omnium quippe gentium futura iam princeps es. Quidam pessime suspicantur ante eam lepra fuisse uocitatum: & postea principem: cum lepra Sarahath dicatur: quae in nostra quidem lingua uidetur aliquam habere similitudinem. In hebreo autem pœnitentia est diuersa. Scribitur enim per Sar de: & res: & hain: & thau: quod multum a superioribus tribus litteris: id est Sin: res: & he: quibus Sarra scribitur discrepare manifestum est.
- E**t cecidit Abraham super faciem suam: et risit: et dixit in corde suo. Si cœtenario nasceret filius et Sarra nonagenaria pariet. Et post paululum. Et uocabis nomen eius Isaac.
- D**iuersa opinio. Sed una ethimologia quare appellatus sit Isaac. Interpretatur enim Isaac risus. Alii dicunt quod Sarra risit: ideo eum risum uocatum esse: quod falsum est. Alii uero quod riserit Abraham: quod & nos probamus. Postquam enim ad risum abraham uocatus est filius eius Isaac: tunc legimus risisse & Sarram. Sciendum tamen quod quatuor in ueteri testamento absque ullo uelamine nominibus suis antequam nascerentur: uocati sunt. Ismahel Isaac: Salomon: & Iosias. lege scripturas.
- E**t dixit ei. festina tres mensuras farine simille commisce.
- Q**uia tres mensurae absolute hic dictae uidentur. & est incerta mensura: propterea addidit quod in hebreo tria sata habeat id est tres Amphoras. Vt idem mysterium: & hic & in euangelio: ubi mulier tria sata fermentare dicitur agnoscamus.
- D**ixit autem reuertens veniam ad te in tempore hoc: et in hora et habebit filium Sarra.
- P**ro hora uitam legimus in hebreo ut sit ordo uel sensus: reuertar ad te in tempore uitae quasi dixerit si uiuero si fuerit uita comitata: hæc autem quomodo & cætera.
- R**isit autem Sarra in semetipsa dicens. Nec dñi mihi factum est usque nunc: et dñs meus senex est.
- A**lter multo legitur in hebreo. Et risit Sarra in semetipsa dicens. priusquam attrita sim: facta est mihi uoluptas. Simul nota quod ubi nos posuimus uoluptatem. eodem scriptum est in hebreo Symmachus hunc locum ita transtulit: postquam uetustate consensui: facta est mihi adolescentia. Et dixit. Num quidem domine si loquor quod graecæ scriptum est. Secundo Abraham sic est loquutus ad dñm quod non uidetur manifeste sonare quid dicat: in hebreo: Igitur plenius scribitur.
- N**e queso irascaris domine si loquutus fuero.
- Q**uia enim uidebatur interrogans dominum Artare responsione: temperat præfatione quod querit.
- E**t loquutus est ad generos suos.
- Q**ui acceperant filias eius. Quia postea duæ filiae Loth uirgines fuisse dicuntur: de quibus & ipse dudum ad sodomios dixerat. Ecce duæ filiae meae quæ non cognouerunt uirgines: Et nunc scriptura commemorat eum habuisse generos: Nonnulli arbitrantur illas quæ uiros habuerunt in sodomis remansisse & eas exisse cum patre quæ uirgines fuerunt: Quod cum scriptura non dicat hebreæ ueritas exponenda est In qua scribitur: Egressus est Loth & loquutus est ad sponsores qui accepturi erant filias eius: Nec dum igitur uirgines filiae matrimonio fuerant copulatae.
- E**t dixit ei: Ecce admiratus sum faciem tuam.
- I**n hebreo habet ecce suscepisti faciem tuam id est acquiesco precibus tuis. Quod Symmachus in sen sum interpretans ait Et ecce ascendebat flamma de terra quasi uapor fornacis: pro quo legimus in hebreo. Ecce ascendebat citior quasi fornacis quod nos uaporem uel fumum siue fauillam possumus dicere.
- E**t ascendit Loth de segor et sedit in monte et due filie eius cum eo: Timuit enim sedere in segor
- Q**uæritur quare cum primum fugæ montis Segor prætulerit & eam in habitaculum suum uoluerit liberari. Nunc de Segor rursus ad montem migret. Respondebimus ueram esse illam hebreorum coniecturam de Segor quod frequenter terremotu subruta bale primum & postea Saliffa appellata sit. Timuitque Loth dicens. Si cum cætere urbes starent ista saepe subuersa est: quanto magis nunc in cõmuni ruina non poterit liberari. Et hanc occasionem infidelitatis etiam in filias coitum dedisse principium. Qui enim cæteras uideat subruui ciuitates: & hæc stare: sequi dei auxilio erutum utique de eo quod sibi concessum audierat ambigere non debuit. Illud igitur quod pro excusatione dicitur filiarum eo quod putauerint defecisse humanum genus: & ideo cum patre concubuerint non excusat patrem. Denique hebrei quod sequitur.
- E**t nesciuit cum dormisset cum ea: et cum surrexisset ab eo.
- A**ppungunt de super quasi incredibile & quod rerum natura non capiat coire quempiam nescientem: Et conceperunt duæ filiae Loth de patre suo & genuit primogenita filium: & uocauit nomen eius Moab. Iste est pater Moabitarum usque in hanc diem: & minor & ipsa peperit filium: & uocauit nomen eius Amon: id est filius populi mei. Ipse est pater filiorum Ammon. Moab interpretatur ex patre & totum nomen & Etimologia habet: Ammon uero cuius quasi causa nominis redditur filius generis mei siue ut melius est in hebreo filius populi mei: sic deriuatur ut ex parte sensus nominis: & ex parte ipse sit sermo. Amim enim a quo dicti sunt Ammanitæ: uocatur populus meus.

Liber Hebraicarum questionum.

¶ Et enim vere soror mea est de patre sed non ex matre.

¶ Id est fratris eius est Aran filia non sororis. Sed quia in hebreo habet uere soror mea est filia patris mei: & non filia matris meae. Et magis sonat q̃ soror Abraham fuerit. In excusatione eius dicim⁹ nec dum illo tempore tales nuptias lege prohibitas. Et uidit Sarra filium Agar ægyptiæ quem peperit Abraham ludentem. Quod sequitur cum Isaac filio suo non habet in hebreo: dupliciter itaq; hoc ab hebreis exponitur. Siue q̃ idola ludo fecerit iuxta illud quod alibi scriptum est. Sedit populus manducare & bibere: & surrexerunt ludere: Siue q̃ aduersum Isaac quasi maioris ætatis ioco sibi & ludo primogenita uendicaret. Quod quidem Sarra audiens non tulit. Et hoc ex ipius approbatur sermone dicentis. Eiece Ancillam hanc cum filio suo. Non heres erit filius Ancillæ cum filio meo Isaac. Et sumpsit panem & utrem aquæ & dedit Agar ponens super humerum eius & paruulum & dimisit eam: Quando Isaac natus est tredecim annorum erat Ismahel. Et post ablactationem eius iste cū matre expellitur domo. Inter hebreos autem uaria opinio est asserentibus aliis. Quinto anno ablactationis tempus statutum & aliis duodecimū annum uendicantibus: Nos igitur ut breuiorem eligamus ætatem post decem & octo annos Ismahel supputauimus eiectum esse cum matre & non conuenire iam adolescenti matris sedisse ceruicibus. Verum est igitur illud hebreorum linguæ idioma q̃ omnis filius ad comparationem parentum infans uocetur & paruulus. Nec miremur barbaram habere linguā proprietates suas: cum hodie quoq; Romæ omnes filii uocentur infantes.

¶ Posuit ergo abraham panes & utrem super humerū Agar: & hoc facto dedit puerū matri.

¶ Hoc ē in manus ei⁹ tradidit: cōmēdauit: & ita emisit e domo. Quod autem sequitur.

¶ Et proiecit puerum subter abietem: & abiens sedit de contra longe quasi iactu sagitte dixit enim non uidebo mortem paruuli mei. Et sedit contra eum: & statim iugitur. Exclamauit puer: & fletit: & audiuit deus uocē pueri de loco ubi erat. Et dixit angelus dei ad agar de celo. & reliq̃.

¶ Nullum moueat. In hebreo enim post hoc quod scriptum est: non uidebo mortem paruuli mei. Ita legitur q̃ ipsa agar sederit cōtra puerum: & leuauerit uocem suam: & fleuerit: & exaudierit deus uocem paruuli. flente enim matre & mortem filii miserabiliter præstolante: deus exaudiuit puerum de quo pollicitus ē Abrahe dicens. Sed & filiū ancillæ tuæ in gentem magnam faciam. Alioquin & ipsa mater non suam mortem sed filii deplorabat. pepercit igitur ei deus pro quo fuerat & fletus Deniq; in consequentibus dicitur.

¶ Surge & tolle puerum & tene manum eius.

¶ Ex quo manifestum est eum qui teneretur non oneri matri fuisse sed comitē. Quod autem manu parentis teneretur sollicitus monstratur affectus.

¶ Et dixit Abimelech & Ochozai pronubus eius & Phiphitol.

¶ Tertium nomen quod legitur in hebreo uolumine non habetur.

¶ Et dixit septem oues has accipies a me ut sint in testimonium mihi quia ego fodi puteum istū Ideo cognominauit nomen loci illius putens iuramenti: quia ibi iurauerunt ambo.

¶ Vbi hic legitur puteus iuramenti: In hebreo habetur bersabeæ duplex autem causa cur ita appellatus sit. Siue quia septem agnas abimelech de manu Abraham acceperit: Septem enim dicuntur Sabææ: Siue q̃ ibi iurauerint quia & iuramentum sabææ: similiter appellatur. Quod si ante hanc causam supra nomen hoc legimus sciamus per prolepsin dictum esse: sicut & Bethel & Galgala quæ utiq; usq; ad tempus quo ita appellatæ sunt aliter uocabantur. Notandum autem ex prioribus & ex præsentī loco q̃ Isaac non sit natus ad quærcum mamre siue in Aulonæ mamre ut in hebreo habetur sed in gerariis. Vbi Bersabeæ usq; hodie oppidum est. Quæ prouintia ante non grande tempus ex diuisione præsidium palestinae salutaris est: quæ ait & habitauit Abraham in terra Philistorum.

CAPITVLVM.

VIGESIMVMSECVNDVM.

¶ Dixit ei deus tolle filiū tuum unigenitum quem diligis. Isaac: & vade in terram excelsam: & offer illum ibi in holocaustum super vnum de montibus: quem ego dicam tibi.

¶ Difficile est idioma linguæ hebræe in latinum sermonem uertere. Vbi nūc dicitur uide in terram excelsam. In hebreo habet moria quod aquila transtulit hoc est lucidam: Symachus
Hoc est uisionis. Aiunt ergo hebrei hunc montem esse in quo postea templum conditum est in Area Ornae Iebusei: Sicut & in Paralipomenis scriptum est. Et coeperunt edificare templum in mense secundo: In secunda die mensis in monte moria. Qui idcirco illuminans interpretatur & lucens: quia ibi est dabit hoc est oraculum dei: & lex & spiritus sanctus qui docet homines ueritatem: & inspirat prophetias.

¶ Et abiit ad locum quem dixit ei deus. In die tertia.

¶ Notandum q̃ de gerariis usq; ad montem moria id est sedem templi iter dierum trium sit: & consequenter illuc die tertio peruenisse dicatur. Male igitur quidam Abraham putant illo tempore ad quærcum habitasse mamre: cum inde usq; ad montem moria uix unius diei iter plenum sit.

¶ Et eleuauit Abraham oculos suos: & ecce Aries post tergum eius tenebatur in virgulto. Sabech

Super Genesim.

Sabeth cornibus suis.

Ridiculā rem in hoc loco Emisenus Eusebius ē loquutus. Sabeth inquit dī hircus: qui rectis cornibus & ad carpēdas frondes sublimis atollitur. Rursus aquila interpretatus est quem nos ueprē possumus dicere uel spinetū. Et ut uerbi uim interpretemur cōdensa & inter se cōplexa uirgulta. uñ & Symachus in eadē ductus opinionē: Et apparuit ait Aries post hoc retentus in rete cornibus suis. Vex quibusdā in hoc dūtaxat loco melius uidentur interpretati esse. lxx. & Theodotion qui ipm nomē Sabeth posuerūt dicētes in uirgulto sabeth cornibus suis. Etenim siue rete: qđ aquila posuit & Symachus per Sin lram scribi hic uero Samech lram positā ex quo manifestū esse nō interpretatōne scirpiū condensō & in modum retis inter se uirgulta contexta uerbū sabeth: sed nomen sonare uirgulti: qđ ita hebraice dī. Ego uero diligenter inquirens per Samech litteram scribi crebro reperi.

Et vocauit abrahā nomen loci illius dñs uidet.

Pro eo qđ hic hēt uidet in hebreo scriptū est uidebit hoc aut apud hebreos exiuit in prouerbiū ut si qñ in angustia constituti sunt & dñi optant auxilio subleuari dicant in monte dñs uidebit: hoc est sicut Abrahā misertus est: miseretur & nostri: unde & in signum dati arietis solent etiam nunc cornu clangere.

Et nunciauerunt abrahā dicentes. Ecce peperit Melcha: & ipsa filios Nachor fratri tuo hus primogenitū eius: & Būm fratrē illius: & chamuel patrē syrorū & caseth.

Primo genitus Nachor fratris Abrahā de melcha uxore eius filia Aram natus est hus: de cuius stirpe Iob descendit: sicut est in exordio uoluminis eius: Vir fuit in terra hus noīe Iob. Male igitur quidā estimāt Iob de genere esse Hefau siquidē illud qđ in fine libri ipsius habetur ēo qđ de Syro sermone trāslatus est: & quartus sit ab Hefau & reliqua: qđ ibi continentur: in hebreis uoluminibus non habetur. Secundus natus est de Melcha Buz: quē. lxx. bam. transferre uoluerūt. Et ex huius genere est Balaā ille diuinus: ut hebrei tradunt: qui in libro Iob dī helin primū uir sanctus propheta dei. postea per obcedentiā & desiderio munerū dum israhel maledicere cupit diuino uocabulo nuncupatur: diciturq; in eodez libro. Et iratus helui filius Barachiel buzites de huius uidelicet Buzi radice descendēs. Chamuel uero pī est damasci. Ipsa. n. uocatur Aram qđ hic pro Syria scripta est. & ipso noīe legitur in Esaia: Caseth quoq; quartus est: a quo chaldim. i. caldāi postea uocati sunt. Et mortua est Sara in ciuitate Arboā qđ est in ualle hāc est hebron in terra chanaā. hoc qđ hic positum est qđ est in ualle in autenticis codicibus nō habetur. Nomē quoq; ciuitatis Arboā paulatim a scribentibus legētibz corruptū est. Neq; n. putandū. lxx. interpretes nomen ciuitatis hebreā barbare atq; corrupte & aliter qđ in suo dī transtulisse. Arboz. n. nihil oīno significat. Sed dī Arboā hoc est quattuor: quia ibi Abrahā & Isaac & Iacob traditus est. Et ipse princeps humani generis Adā. & in Iesu libro apertius demonstrabitur

CAPITVLVM.

XXIII.

Adi nos domine rex a deo: tu es nobis in electo sepulcro nostro sepeli mortuū tuum.

Pro rege principem. habet in hebreo siue ducem Nasin quippe nō rex sed dux dicitur.

Et audiuit efron & appendit abrahā Efran argentum quod loquutus est in auribus filiorum.

In hebreo sicut hic posuimus primū nomen eius scribitur Efron secundū Efran. Postq; enim prācio uictus est ut sepulcrū uenderet argento licet cogente abrahā. Vau littera quā apud illos pro o legitur ablata de eius nomine est. & pro efrō appellatus est Efran: signāte scriptura non eum fuisse cōsumatā perfectāq; uirtutis qui potuerit memorias uendere mortuorū. Sciant igitur qui sepulcra uendunt & non coguntur: ut accipiant prācium sed a nolentibus quoq; extorquent immutari nomen suum & perire quidem de merito eoz: cum etiam ille reprahendatur occulte qui inuitus acceperit.

Et posuit seruus suus manum suam sub femore abrahe dñi sui: & Iurauit ei super verbo hoc

Tradunt hebrei qđ in sanctificatione eius hoc est in circuncisione iurauerit. Nos autem dicimus iurasse eum in semine abrahā hoc est in christo qui ex illo nasciturus erat iuxta euāgelistam Matheū loquentem liber generationis iesu christi filii dauid filii abrahā.

Et tulit vir in aurem aureum didrachmum pondus eius Bace.

Quod in hoc loco pro didrachmo scribitur: semiuncia est. Secel uero qui in latino sermōe siclus corrupte appellatur: uncia pondus habet.

GENESIS.

CAPITVLVM.

XXIII.

Ecce ego sto super fontē aque & filij hoīum ciuitatis egredientur ad hauriendā aquā: & erit uirgo: cui ego dixero da mihi bibere paululum aque de Hydrīa tua.

In hebreo scriptum est. Ecce ego stans iuxta fontem aquā: & erit adolescentula: quā egredietur ad hauriendum. & dixero ei. da mihi bibere paululum aquā de Hydrīa tua & cetera. Pro adolescentula quoq; quā grāco sermone dicitur: ibi legimus halma quod quidem & in Esaia habetur. Nam in eo loco ubi in nostris codicibus scriptum est. Ecce uirgo concipiet: & pariet. In hebreo legitur. Ecce halma concipiet & pariet. Notandum ergo qđ uerbum Halma nunq; nisi in uirgine scribitur. & habet Ethimologiam idest abscondita: Scriptum siquidem est in iob & sapientia. Vnde inuenietur. & quis locus intellectus & abscondetur ab oculis omnis uiuentis: ubi nunc diximus abscondetur in hebreo propter declinatōne uer

Libre Hebraicarum questionum.

bi aliter figuratur. Nam Halma dicitur huic quid simile licet masculino genere declinet. & in re-
gnorum libris scriptum est ex persona helisei loquentis ad Iezi. Et dñs abscondit a me. Et halma qđ
interpretatur abscondita. i. uirgo nimia diligentia custodita Maioris mihi uidetur laudis esse qđ uir-
go quippe iuxta apostolum pōt esse corpore & non spū. Abscondita uero qđ uirgo est.
uirginitatē habet ut & uirgo sit. & abscondita & quā abscondita iuxta Idioma linguā hebreā con-
sequenter & uirgo est: Quā autē uirgo non statim sequitur ut abscondita sit. hoc idem uerbum &
in exodo de maria sorore moysi uirgine legimus. Ostendant igitur iudāi in scripturis alicubi posi-
tum Halma ubi adolescentulam tm̄ & non uirginē sonet. Et concedimus eis illud qđ in Esaia apud
nos dī. Ecce uirgo concipiet & pariet nō absconditā uirginem sed adoleſcētulā significare iā nuptā

¶ Et dimiserunt Rebecā sororē suā & substantiā eius & seruū Abrahā & viros: qđ cum eo erant.

¶ In hebreo hēt & dimiserūt Rebecā sororem suā & nutricē eius & seruū Abrahā & uiros illius. de-
cens quippe erat: ut ad nuptias absq; parentibus uirgo proficiscens nutricis solario foueretur.

¶ Et ipse habitabat in terra austri. & egressus est Isaac exerceri in campo ad uesperam.

¶ Terra austri geraram signat: unde a patre ad immolandum quondam fuerat abductus. Quod autē
ait & egressus est ut exerceretur in campo: quod grāce dicitur In hebreo legi-

tur. Et egressus est Isaac ut loqueretur in agro declinante iam uespera. Signat autem secundum il-
lud qđ dominus solus orabat in monte. Etiam Isaac: qui in typo dñi fuit ad orationē quasi uirgō do-
mo iustū egressum: & uel nona hora uel ante solis occasum speciales deo uictimas obrulisse.

¶ Et tulit tiberistrum. & operuit se.

¶ Tiberistrum pallium dicitur.

Genus etiam nunc Arabici uestimenti: quo mulieres prouinciā illius uelantur.

GENESIS

CAPITVLVM.

XXV.

Et adiecit Abraham: & accepit uxorem. & nomen eius Cetura. & peperit ei zimiram & Ja-
cesan: Jecsan quoq; genuit Saba & Badan. & filij Badan fuerunt Asurim & Latusim
& Laomim. Et filij Adadian. Bessar & Afer & Saba & Enoch & Abida & Aledea. Quis
bi filij Cetura: Et dedit Abraham vniuersa: quae habuit Isaac: filiis autem concubina-
rum: quas habuit: dedit munera: & dimisit eos ab Isaac filio suo: cum adhuc uideret in oriente
ad terram orientalem.

¶ Cetura hebreo sermone copulata
interpretatur aut cōiuncta: Quā ob causam suspicantur hebrei mutato noīe eandē esse Agar: qđ Sa-
ra mortua de concubina transierit in uxorem. Et uidetur decrepiti iam Abrahā excusari atas: ne se-
nex post mortem uxoris suae uetulae: nouis arguatur nuptiis lasciuisse. Nos quod incertum est relin-
quentes hoc dicimus: quod de Cetura nati filij Abraham iuxta historicos hebreos occupauerint
& arabiam: quae nunc uocatur usq; ad maris rubri terminos.

dicitur autem unus ex posteris Abrahā: qui appellabatur Afer duxisse aduersus libiam exercitum, &
ibi uictis hostibus concidisse: eiusq; posteros ex nomine atauī africam nuncupasse. Huius rei testis ē
Alexander: qui dicitur polistor & cleodemus cognomento malchus grāco sermone Barbaram hi-
storiam retexentes. Quod autem ait & filij Dadan: fuerunt Asurim & Latusim & Laomim: Asurim
in negotiatores transferri putant. Latusim aeris ferriq; metalla cudentes. Laomim uero Filiarchos. i.
princeps multarum tribuum atq; populorum. Alii ab hoc Asurim uocatos syros esse contendunt.
& a plerisq; filiis Abrahā ex Cetura occupatas indiā regiones.

¶ Et mortuus est Abraham in senectute bona Senex & plenus: & collectus est ad populū suū.

¶ Male in. lxx. interpretib; additū est. & deficiens Abraham mortuus est: quia non cōuenit Abrahā
deficere & imminui. Illud quoq; qđ nos posuimus in senectute bona senex & plenus: in grācis codi-
cibus ponitur plenus dierū: Quod cum sensum uideatur exponere eo qđ luce & diei opibus plenus
occubuerit: tamen magis ad Anagogen facit: si simpliciter ponatur plenus.

¶ Et haec noīa filiorum Ismahel in noībus suis & generationibus suis: primogenitus Ismahel-
lis Nabaior & cedar & reliqui usq; ad eū locum ubi ait: Et habitauerunt ab Enila usq; Sar: qđ
est contra faciem egypti uenientibus in assyrios in conspectu omnium fratrum suorum cecidit.

¶ Duodecim filii nascuntur ismahelie quibus primogenitus fuit Nabaior: A quo omnis regio ab
eufrate usq; ad mare rubrum Nabathema usq; hodie dicitur: quae pars arabiae est. Nam & familiae eo-
rum: opidaq; & pagi & munita castella & tribus eorum appellatione celebrantur: Ab uno quoq; ex
his cedar in deserto & diuina alia regio & themam ad austrum & Cedema ad orientalem plagam di-
citur. Quod autem in extremo huius capituli iuxta. lxx. legimus contra faciem omnium fratru su-
orum habitauit: uerius est illud quod nos posuimus coram omnibus fratribus suis occubuit. i. in ma-
nibus omnium filiorum suorum mortuus est superstitibus liberis & nullo prius morte praecepto.
fratres autem pro filiis appellari iacob. iacob quoq; ad laban demonstrat dicens. Quod est peccatu-
meum: quia persequutus est post me: & quia scrutatus es omnia uasa mea. Quid inuenisti de uniuersis
uas domus tuae: Ponatur coram fratribus meis & fratribus tuis: diiudicent inter nos. Nec. n. pos-
sumus credere: ut scriptura cōmemoret qđ iacob exceptis liberis secum fratres aliquos habuerit.

¶ Et concepit rebecca uxorem eius: & mouebantur filij eius in ea.

¶ Pro motione septuaginta interpretes posuerunt id est ludebant siue cal-
citabant

Super Genesim. c. xxvi. & xxvij.

citrabant: quod aquila transtulit. Confringebantur filii in utero eius. Symmachus uero id est in similitudinem nauis in superficie ferebantur.

¶ Et egressus est primus rubeus totus sicut pellis pilosus. **¶** Vbi nos pilosum posuimus: In hebreo habet Sehir Vnde Hefau sicut & alibi legimus: Sehir. i. pilosus est dictus.

¶ Et dixit Hefau Jacob. da mihi gustum de coctione rubea ista: quia deficio. propterea vocatum est nomen eius Edom. **¶** Rubrum siue fuluum lingua hebræa Edom dicitur. Ab eo igitur q̄ rubeo cibo uendiderit primitiua sua fului id est Edom sortitus est nomen.

GENESIS CAPITVLVM. XXVI.

¶ Eminauit autem Isaac in terra illa: & inuenit in anno illo centuplū ordeī. **¶** Licet in aliena terra seminauerit Isaac: tñ non puto q̄ tanta ei fertilitas ordeī fuerit. unde melius puto illud esse quod habetur in hebreo. Et aquila quoq̄ transtulit: & inuenit in anno illo centuplum estimatum. i. licet. n. eisdem litteris & estimatio scribatur & ordeum: tñ estimationes. Sehurim leguntur ordea uero Sehoriz Tacens autem scriptura genus frugum quod centuplicauerit: uidetur mihi cunctarum in illo uirtutum ostendisse multiplicationem. Deniq̄ sequitur.

¶ Et benedixit ei dominus. & magnus factus ē uir: & ambulabat vadens & magnificatus donec magnus fieret uehementer.

¶ Fœlicitas autem multiplicari ordeī ignoro si quem possit facere gloriosum.

¶ Et abiit inde Isaac: & uenit in uallem gerarum. & habitauit ibi.

¶ Pro ualle torrentē habet in hebreo. Neq̄. n. Isaac postq̄ magnificatus est in ualle habitare poterat habitauit aut in torrente: de quo scriptum est de torrente in uia bibit: de quo etiam Elias tpe famis bibit. Sed quia Elias non erat perfectus ut xps: & Ideo torrens ille ei aruit: dñs uero noster etiam in torrente traditus est: dedicans regenerationem nostram & baptismi sacramentum.

¶ Et foderunt pueri Isaac in ualle gerarum: & inuenerunt ibi puteum aque uiuē.

¶ Et hic pro ualle torrens scriptus est. Nunq̄. n. in ualle inuenitur puteus aquæ uiuæ.

¶ Et foderunt puteū alterum: & altercati sunt etiam super eo. & uocauit nomen eius inimiciā.

¶ Pro Inimiciā: qd̄ aquila & Symmachus. transtulerunt. i. aduersū atq̄ contrariū. In hebreo hēt Sataman: ex quo intelligimus Satanā contrarium interpretari.

¶ Et foderunt puteum alium: & non litigauerunt cū eis: & uocauit nomen eius latitudo.

¶ Pro latitudine: In hebreo habet rohoboth ad probandū illud: quod supra diximus. ipse edificauit ninuiem ciuitatem & Rohoboth id est plateas eius.

¶ Et abimalech iuit ad eū de geraris & abuzath pro inibus eius: & sichol princeps militie eius.

¶ Pro abuzath: pro inibo in hebreo habet collegium amicorum eius: Vt non tam hoīem significet q̄ amicorum turbam: quæ cum rege uenerat: In quibus fuit & phicol princeps exercitus eius.

¶ Et uenerunt pueri Isaac: & nunciauerunt ei de puteo: quem foderunt: & dixerunt ei: Inuenimus aquam. & uocauit nomen eius saturitas.

¶ Nescio quō in. lxx. interpretibus habeatur: Et uenerunt pueri Isaac: & nunciauerunt ei de puteo quē foderūt ei: & dixerūt ei inuenimus aquā. Et uocauit nomē eius iuramētū. Quæ. n. ethimologia est propterea uocari iuramentum: q̄ aquam non inuenissent. Econtrario in hebreo cui interpretatiōi aquila consentit & Symmachus hoc signat: q̄ inuenerint aquam: & propterea appellatus fuit puteus ipse saturitas: & uocata ciuitas Beerlabah: hoc est puteus saturitatis. licet enim supra ex uerbo iuramenti siue ex septenario oīum numero: quod sabec dicitur assueuerimus beerlabah appellatam: tñ nunc ex eo q̄ aqua inuenta est: Isaac ad nomen ciuitatis: quæ ita uocabatur alludēs declinauit paululum litteram & pro stridulo hebreorum sin a quo sabei incipitur: græcum sigma id est hebreum Samech posuit: Alioquin & iuxta allegoriæ legem post tantos puteos in fine uirtutum nequaquā congruit: ut Isaac aquam minime repererit.

CAPITVLVM. XXVII.

¶ Ecce Hefau frater meus uir pilosus: & ego sum uir lenis.

¶ Vbi nos pilosum legimus: in hebreo scriptum est Sehir: Vnde postea montis Sehir regio in qua uersabatur est dicta diximus de hoc & supra

¶ Et sup̄sit rebecca uestimēta Hefau filii sui maioris q̄ erant desiderabilia ap̄ se dñi. **¶** Et in hoc loco tradunt hebrei primogenitos sanctos officio sacerdotum: & habuisse uestimentū sacerdotale: quo induti deo uictimas offerebant. Anteq̄ Aaron in sacerdotium eligeretur.

¶ Et dixit Hefau iuste uocatum est nomen eius Jacob: Supplantauit enim me ecce secundo.

¶ Iacob supplantator interpretatur. Ab eo igitur q̄ fratrem arte deceperit: alludit ad nomen q̄ ideo iacob ante uocatus est: q̄ in ortu plantam fratris apprehenderat.

¶ Et fratri tuo serues: & erit quando depones: & solues iugum illius de collo tuo.

¶ Signat q̄ idumei seruituri sunt iudæis: & tempus esse uetūrum: qñ de collo iugum seruitutis abiciant: eorūq̄ imperio contradicant. Secundum autem. lxx. interpretes: qui dixerant erit aut cū deposeris: & solueris iugum de collo tuo: uidetur pendere sententia: nec esse completa.

¶ Et uocauit Jacob nomen loci illius Bethel & vlammais erat nomen ciuitatis prius.

Liber Hebraicarum questionum.

Ab eo quod supra dixerat. Quam terribilis est locus iste: non est hic nisi domus dei. Et hæc porta cæli: nunc loco nomen imponit. Et uocauit illum bethel idest domum dei: qui locus uocabatur ante luza: quod interpretatur nux siue Amygdalon: unde ridicule quidam uerbu hebraicum ulā nomē esse urbis putant: cum ulam intepretetur prius. Ordo itaq; iste est lectionis: Et uocauit nomē loci illius bethel: & prius luza uocabulū ciuitatis antiq; oēs scripturæ uerbo ulam siue Elem plenæ sunt: quod nihil aliud signat nisi ante: aut prius uel uestibulum siue superliminare uel postes.

GENESIS.

CAPITVLVM.

XXVIII.

imple ergo hebdomadem istius: & dabo etiam banc tibi.

Postq; liam Jacob fraude decēptus pro Rachel uxore accepit: dicitur ei a socero laban ut septem dies post nuptias sororis prioris expleat. Et sic accipiat Rachel: pro qua iteq; septem annis seruiturus sit: Non igitur ut quidam male estimant post septem annos alios Rachel accepit uxorem: sed post septem dies nuptiarum uxoris primæ. Nam sequitur & ingressus ē ad Rachel: & dilexit Rachel magis q; liam: & seruiuit ei septem annis aliis.

Et concepit: & peperit filium: & uocauit nomen eius Ruben.

Omnium patriarcharum propter compendium lectionis ethimologias nominum nolo pariter dicere. Et uocauit inquit Ruben nomen eius dicens. quia uidit dominus humilitatem meam. Ruben interpretatur uisionis filius.

Et concepit inquit alterū filium: & dixit: qm̄ exaudiuit me dñs: eo q; odio me hēret uir meus: & dedit mibi et hunc: & uocauit nomē eius Simeon.

Et concepit adhuc: & peperit filiū: & dixit nunc mecū erit uir me: q; peperit ei tres filios: ideo uocauit nomen eius leui.

Et concepit adhuc: & peperit filiū: & dixit: nunc super hoc confitebor dño. & ob id uocauit nomen eius iuda.

Et concepit: & peperit: & genuit filiū. & dixit: nunc super hoc confitebor dño. & ob id uocauit nomen eius iuda.

Iuda confessio dicitur a confessione ita confessoris nomen est dictum. Verumtamen hic confessio pro gratiarum actione aut pro laude accipitur: ut frequenter in psalmis & in euangelio. Confitebor tibi domine cali & terræ. i. gratias ago tibi siue glorifico te.

GENESIS.

CAPITVLVM.

XXX.

Et concepit Bala. & peperit iacob filium: & dixit Rachel iudicauit me dñs: & exaudiuit uocem meam: & dedit mibi filium: propterea uocauit nomen eius dan.

Causam nominis expressit: ut ab eo q; iudicasset dominus: filio Ancillæ Iudicii nomē imponeret: dan quippe interpretatur iudicium.

Et concepit adhuc: & peperit balla ancilla Rachel filium secundum Jacob: & dixit Rachel habitare fecit nŕe deus habitatione cum sorore mea: & inualui. & uocauit nomen eius Naphtali.

Causa nominis naphtali alia hic multo exponitur q; in libro hebreorum nominum scripta est: unde & aquila ait.

Et peperit zelfa ancilla lie Jacob filium: & dixit lia in fortuna: & uocauit nomen eius Gad.

Vbi nos posuimus In fortuna: & græce dicitur: quæ potest euentus dici. In hebreo habet Bagad quod aquila interpretatur uenit accinctio. Nos autem dicere possumus in procinctu.

Et peperit zelfa Ancilla lie filium secundum Jacob: & dixit lia. beata ego: quia beatificant me mulieres: & uocauit nomen eius Aser diuitie.

Male additæ sunt diuitiæ idest cum ethimologia nominis Aser scripturæ autoritate pandatur dicentis. Beata sum ego. & beatificant me mulieres. Et ab eo q; beata dicatur ab hominibus: filium suum beatū uocauerit. Aser ergo non diuitiæ sed beatus dicitur. duntaxat In præ-

Et audiuit deus liam: & concepit: & peperit Jacob filium quintum: & dixit lia dedit deus mercedem meam: quia dedi ancillam meam viro meo: & uocauit nomen eius Issachar.

Ethimologiam huius nominis. lxx. interpretes ediderunt est merces. Non utiq; ut pleriq; addito pronomine male legunt. Estimandum est ita scriptum esse: q; is est merces: sed totum nomen interpretatur est merces: is quippe dicitur est. & Sachar merces. Hoc autem ideo: quia Mandragoris filii Ruben introitum qui Racheli debebatur ad se uiri emerat. Sequitur.

Et concepit adhuc lia. & peperit filiū sextum Jacob. & dixit lia. dotauit me deus dote bonā: en hoc tempore habitabit mecum uir meus: q; peperit ei sex filios: & uocauit nomē eius zabulon.

Vbi nos posuimus habitabit mecum & septuaginta interpretati sunt diliget me. In hebreo habetur zebulim

Super Genesim. c. xxxi.

tur zebulim & est sensus: quia sex filios genui Iacob propterea iam secuta sum. habitabit enim mecum uir meus: unde & filius meus uocatur habitaculum. Male igitur & uiolenter in libro nominum zebulon fluxus noctis interpretatur.

Et post hoc peperit filias: & vocauit nomen eius dinan.

Hæc transfertur in causam. quam significantius græci uocant. Iurgii enim in sitimis causa exitit post filios & parentum ponenda sunt nomina. Lia interpretatur laborans. Rachel ouis cuius filius Ioseph ab eo quod sibi alium addi mater optauerat: uocatur augmentum.

Transibo in uniuerso pecore tuo hodie: separa inde omne pecus varium & discolor & omne pecus unius coloris in agnis: & varium & discolor in capris erit merces mea. & respondebit mihi iustitia mea in die crastino cum uenerit merces mea coram te: omne in quo non fuerit varium & discolor in capris & in agnis furtum erit apud me. & cætera.

Multum apud. lxx. interpretes confusus est: usque in præsentem diem nullum potui inuenire nostrorum: qui ad liquidum quid in hoc loco diceretur exponeret. Vis inquit Iacob me seruire tibi etiam alios septem annos: fac quod postulo. Separa omnes discolors & uarias tam oues quam capras & trade in manus filiorum tuorum. Rursus ex utroque grege alba & nigra pecora. i. unius coloris da mihi. Siquid igitur ex albis & nigris: quæ unius coloris sunt uarium natum fuerit meum erit: Siquid uero unius coloris: tuum. Res non difficilem postulo. Tecum facit natura pecorum: ut alba ex albis: & nigra nascantur ex nigris: mecum iustitia mea: dum deus humilitatem meam respicit & labore: optionem laban datam libenter arripuit. & ita ut Iacob postulabat faciens trium dierum iter Iacob & filios suos separauit: Ne quis ex uicinitate pecoris nasceretur dolus: Itaque Iacob nouam stropham commentus est & contra naturam albi & nigri pecoris naturali arte pugnavit. Tres. n. uirgas & Amygdalinas & maligranati: quæ. lxx. stracinas & nucinas & plataninas habeant ex parte decorticans. uarium uirgarum fecit colore ut ubicumque in uirga corticem reliquisset: antiquus permaneret color. Vbi uero tulisset corticem color cadidus panderetur. Obseruabat ergo Iacob & tempore quo ascendebantur pecora: & post calorem diei ad potandum auida pergebant discolors uirgas ponebat in canalibus: & admissis arietibus & hircis in ipsa potandi auiditate oues & capras faciebat ascendere: ut ex duplici desiderio dum auide bibunt: & ascenduntur a maribus: tales foetus conciperent: quas umbras arietum & hircorum desuper ascendentium in aquarum speculo contemplabantur. Ex uirgis enim in canalibus positis uarius erat etiam imaginum color: nec mirum hanc in conceptu foeminarum esse naturam: ut quales perspererint in extremo uoluptatis estu quo concipiunt talem sobolem procreant: cum hoc ipsum etiam in equarum gregibus apud hispanos dicatur fieri. Et Quintilianus in ea controuersia: in qua accusabatur matrona quod ethiopem peperit pro defensione illius argumentetur: hanc conceptus esse naturam quam supra diximus. Et scriptum reperitur in libris hippocratis quod quædam suspitione adulterii fuerat punienda cum pulcherrimum peperisset: utrique parenti generique dissimilem nisi memoratus medicus soluisset quaestionem: monens quaerere ne forte talis pictura esset in cubiculo: qua inuenta mulier a suspitione liberata est. Postquam autem nati fuerant adidi & agni uarii: & discolors ex albis & unius coloris gregibus separabat illos Iacob. Et procul esse faciebat a pristino grege: Si qui autem nascebantur unius coloris id est albi siue nigri tradebat in manibus filiorum laban. & ponebat uirgas: quas decorticauerat in canalibus quibus effundebantur contra pecora: ut conciperent eo tempore cum uenirent ad potandum & concipiebant pecora contra uirgas Iacob. uirgas quas posuerat coram pecoribus in canalibus ad concipiendum in eis & in serotinis ouibus non ponebat: & fiebat serotina laban & temporanea Iacob. hoc in. lxx. interpretibus non habetur. sed pro serotinis & temporaneis aliud nescio quid quod ad sensum non pertinet transulerunt. Quod autem dicit scriptura hoc est Iacob prudens & calidus: iustitiam & equitatem etiam in noua arte seruabat. Si enim omnes agnos & edos uarios pecora procreassent: erat aliqua suspitio doli. & aperte huic rei laban inuidus contraisset: ergo ita omnia temperauit: ut & ipse fructum sui laboris acciperet: & laban non poenitus spoliaretur. Si quando oues & caprae primo tempore ascendebantur: quia melior uernus est foetus ante ipsas ponebat uirgas: ut uaria soboles nasceretur. Quæcumque autem oues & caprae sero quærebant mare: ante earum oculos non ponebat: ut unius coloris pecora nascerentur. Et quicquid primum nascebatur suum erat quia discolor & uarium erat. quicquid postea: laban. unius enim tam in nigro quam in albo coloris pecus nascebatur. in eo autem loco ubi scriptum est: ut conciperent in uirgis: In hebreo habet leia hamenna uim uerbi hebraici nisi circuitu exprimere non possum. Leia hamenna enim proprie dicitur extremus in coitu calor quo corpus omne concutitur: & patranti uoluptati uicinus est finis.

GENESIS

CAPITVLVM.

XXXI.

Et pater uester mentitus est mihi: & mutauit mercedem meam decem uicibus: & non dedit ei deus ut noceret mihi. Si dixerit: hoc uarium pecus erit merces tua: nascetur omne pecus uarium: Et si dixerit: unius coloris erit merces tua: nascetur omne pecus unius coloris.

Pro eo quod nos posuimus mutauit mercedem meam decem uicibus. lxx. interpretes posuerunt. x. agnis. Nescio qua opinione dur

Liber Hebraicarum questionum.

At cum uerbum hebraicum Mo numerum magisq̃ agnos sonet. Deniq̃ & ex consequenti
bus hic magis sensus probatur q̃ per singulos foetus semper laban conditionem mutauerit. Si uide
bat uarium nasci pecus: post foetum dicebat. uolo ut in futurum mihi uaria nascentur. Rursum cum
uidisset unius coloris nasci pecora: iacob quippe hoc audito uirgas in canalibus non ponebat. dice
bat ut futuros foetus unius coloris sibi pecora procrearent. & qd̃ plura usq̃ ad uices decē semp̃ labā
pecoris sui siue iacob mutata cōditio est. Et quodcūq̃ sibi p̃posuerat: ut nasceretur in colorē contra
riū uertebatur. Ne cui aut̃ in sex annis decē pariendi uices incredibiles uideātur: lege uirgiliū in quo
dicitur. Bis grauidā pecudes. Natura autem italicarum ouium & Mesopotamiā una esse traditur.

Et furata est Rachel idola patris sui.

Ubi nunc idola legimus: In hebreo therasim scriptum est q̃ aquila .i. figuras
uel imagines interpretatur. hoc autem ideo ut sciamus quid in iudicum libro therasim sonet.

Et transiit flumē. & venit in montem galaad. **N**on q̃ eo tpe Galaad mons dice
retur: sed per anticipationem ut frequenter diximus illo uocatur noīe quo postea nuncupatus est.

Et mutasti mercedem meam decem agnis.

Idem error qui supra: Numerus enim pro agnis legendus est.

Et dixit iacob fratribus suis. colligamus lapides. & congregatis lapidibus fecerunt acernū.
& comederūt sup̃ eū. Et vocauit illū laban acernū testimonij. & iacob vocauit illū acernū testis.

Acernus hebreā lingua Gal dicitur. hed uero testimonij. Rursum lingua syra acernus Igar appel
latur. Seduch testimonij. iacob igitur acernū testimonij: hoc est Galaad lingua appellauit hebreā. la
ban uero idipsum. i. acernum testimonij. Igar Seduch a gentis suo sermone uocauit. Erat enim syr⁹
& antiquam linguam parentum prouintia in qua habitabat sermone mutauerat.

GENESIS.

CAPITVLVM.

XXXII.

Et occurrerunt ei Angeli dei. & dixit iacob: ut uidit eos. Castra dei hec sunt. & vocauit
nomen loci eius castra.

Ubi hic castra posita sunt: in hebreo habet ma
hanaim: ut sciamus si quando interpretatum in alio loco ponitur quem locum significet:
Et pulcre: ad fratrem iturus Inimicum angelorum se comitantium excipitur choris.

Et dixit iacob deus patris mei Isaac domine qm̃ dixisti ad me reuere in terram tuam. &
benedicam tibi. Minor sū omni misericordia tua: & omni ueritati tue: quam fecisti p̃ seruo tuo.

Pro eo quod nos posuimus Minor sum Aliud nescio quid quod sensum turbet in græcis & la
tinis codicibus continetur.

Et dixit ei. Quod nomē tibi? Qui ait iacob. dixit autem ei Iā non uocabitur iacob nomen
tuum. sed uocabitur nomen tuum israel: quia inualuisti cum deo. & cum hominibus ualebis.

Iosephus in primo antiquitatum libro israhel ideo appellatum putat. q̃ aduersum angelum stete
rit: quod ego diligenter excutens in hebreo p̃uenire inuenire non potui. Et quid me necesse ē opi
niones quære singulorum? Cum ethimologiam noīs exponat ipse qui posuit. Non uocabitur in
quit nomen tuum iacob. sed israhel erit nomen. Quare interpretatur aquila

Symmachus

Septuaginta & Theodotion

Sarith. n.

quod ab israhel uocabulo deriuatur: principem sonat. Sensus hic itaq̃ est. Nō uocabitur nomen tuū
supplantator hoc est iacob. sed uocabitur nomen tuum princeps cum deo hoc est israhel. quomō
n. ego sum: sic & tu: qui mecum iustari potuisti: princeps uocaberis. Si autem mecū qui deus sum si
ue Angelus (qm̃ pleriq̃ uaria interpretantur) pugnare potuisti: quanto magis cum hoīb̃ hoc est
cum Esau quem formidare non debes. Illud at̃ quod in libro noīum interpretatur israhel uir uidēs
deum siue mens uidens deum: oīum p̃ene sermone detritum non tam uere q̃ uiolenter mihi in tē
pore ratum uidetur: hic. n. israhel per has litteras scribitur. Iod. Sin. Res. Aleph. Lamed: quod inter
pretatur princeps dei siue directus dei: hoc est uir uero uidens deū his lris scribitur:
ut uir ex tribus litteris scribatur. Aleph. Iod. Sin: ut dicatur ais: uidens ex tribus res Aleph. he. & dica
tur rahe: porro el ex duabus Aleph & lamed: & interpretatur deus siue fortis. Quāuis igitur grandis
auctoritatis sint & eloquentia & ipsoꝝ umbra nos opprimat: qui israhel uirū siue mentem uidentē
deum transfulerūt: Nos magis scripturæ & Angeli uel dei qui ipsum israhel uocauit auctoritate du
cimur q̃ cuiuslibet eloquentia secularis: illud quoq̃ quod postea sequitur.

Et benedixit ei ibi: & vocauit iacob nomen loci illius facies dei: uidi enim deum facie ad
faciem: & salua facta est anima mea.

In hebreo dicitur sanuel. ut sciamus ipsum esse locum qui in cæteris scripturæ sanctæ nolumini
bus: ita ut in hebreo scriptum est sanuel legitur in græco: Et diuisit pueros super liam & super Ra
chel & super duas Ancillas: & posuit Ancillas & filios earum primas: Liam uero & pueros nouis
simos: & Rachel & ioseph nouissimos: & ipse transiit ante eos. Non ut pleriq̃ estimant: tres tur
mas fecit: sed duas: Deniq̃ ubi nos habemus diuisit aquila posuit
idest dimidiauit: ut unum cuneum faceret ancillarum. cum paruulis suis. & Alium liæ & Rachel:
quæ liberae erant cum filiis earum: primasq̃ ire faceret ancillas. Secundas liberas: ipse at̃ añ utrumq̃
gregem fratrem adoraturus occurreret. Et ædificauit ibi iacob domum: & pecoribus suis ædifica
uit tabernacula.

Super Genesim. c. xxxij.

nit tabernacula. Vbi nos tabernacula habemus. In hebreo legitur Sochor. Est autem usque hodie ciuitas trans iordanem hoc uocabulo in partes Scithopoleos de qua in libro locorum scripsimus.

¶ Et venit Jacob Salem ciuitatem Sichem: in terra Chanaam: cum uenisset de mesopotamia syrie.

¶ Error oboritur quomodo Salem Sichem ciuitas appelletur: cum Hierusalem in qua regnauit Melchisedech: Salem ante sit dicta. Aut igitur unius utraque urbs nominis est: quod etiam de pluribus iudee locis possumus inuenire: ut idem urbis & loci nomen in alia atque alia tribu sit. Aut certe istam Salem quae nunc pro Sichem nominatur: dicimus hic interpretari consummatam atque perfectam. Et illa quae postea Hierusalem dicta est: pacificam nostro sermone transferri. Vtrumque enim accentu paululum declinato hoc uocabulum sonat. Tradunt hebrei quod claudicantis foemur iacob ibi conualuerit: & sanatum sit. Propterea eandem ciuitatem curati atque perfecti uocabulum consequutam.

¶ Et venit Emmor & Sichem filius eius ad portam ciuitatis suae & loquuti sunt ad viros ciuitatis dicentes. viri isti pacifici nobis sunt.

¶ Vbi nunc septuaginta interpretes pacificos transtulerunt. Aquila interpretatus est idest consummatos atque perfectos pro quo in hebreo legitur Salamin Ex quo perspicuum est uerum esse illud quod supra de Salem diximus. Et introgressi sunt ciuitatem diligenter & interfecerunt omnem masculum. pro quo quod in graecis legitur idest diligenter. In hebreo scriptum est bete idest audacter & confidenter.

¶ Et venit Jacob in luzam in terra Chanaam: quae est Bethel.

¶ Ecce manifestissime comprobatur Bethel non ulam mayf ut supra dictum est: sed luzam: idest amigdalon ante uocitatum.

¶ Et mortua est debbora nutritrix Rebecae. & sepulta est iuxta bethel.

¶ Si mortua est nutritrix Rebecae nomine debora ut. lxx. quoque hic interpretes transtulerunt: & ipsius uerbum est hebraicum monecha. Scire non possumus quare ibi substantiam posuerunt: hic nutriticem.

¶ Et dixit ei deus. iam non uocabis nomen tuum Jacob. sed israhel erit nomen tuum. & uocauit nomen eius israhel.

¶ Dudum nequaquam ei ab angelo nomen eius imponitur: sed quod imponendum sit a deo praedicatur. Quod igitur ibi futurum promittitur: hic docetur.

¶ Et factum est dum appropinquaret expletu chabratha in terra Chanaam: ut uideret ephrata: peperit Rachel.

¶ Verbum hebraicum chabratha in consequentibus: ubi iacob loquitur ad ioseph. Ego autem cum uenirem de mesopotamia syria: mortua est mater tua Rachel in terra chanaam in uia hippodromi ut uenirem ephrata. Nescio quid uolentes hippodromum septuaginta interpretes transtulerunt. & statim ibi ut in hebreo dicitur. Et sepelierunt eam in uia ephrata posuerunt hippodromum: cum utique si chabratha hippodromus est: ephrata hippodromus esse non possit. Aquila cum hoc ita transtulerit. Et factum est

idest in itinere terrae introiens in ephrata. Sed melius est si transferatur in electo terrae tempore: cum introiret ephrata. Porro uernum tempus significat: cum in flore cuncta rumpuntur: & anni tempus electum est: uel cum transeuntes per uiam capiunt & eligunt e uicinis agris quodcumque ad manus uenerit diuersis floribus inuitati. Ephrata uero & bethel esse unius urbis uocabulum est sub interpretatione consimili. Si quidem in frugiferam & in domum panis uertitur: propter eum panem: qui de caelo descendisse se dicit.

¶ Et factum est cum dimitteret eam anima.

¶ Si quidem moriebatur uocauit nomen eius filius doloris mei: quod nomen moriens mater imposuit dicens Benoni. Filius uero dextrae hoc est uirtutis: quod iacob mutauit: appellatur Benjamin unde errant qui putant Benjamin filium dierum interpretari. Cum enim dextera appellatur lamen: & finiatur in litteram: dies quidem appellantur & ipsi iam in litteram terminatur.

¶ Et profectus est israhel. & extendit tabernaculum suum trans turrin Ader.

¶ Hunc locum hebrei esse uolunt ubi postea templum aedificatum est: & turrin ader turrin gregis significari hoc est congregationis & coetus: quod Micheas propheta testatur dicens. Et tu turris gregis nebulosa filia syon: & caetera. Illoque tempore iacob trans locum: ubi postea templum aedificatum est: habuisse tentoria. Sed si sequamur ordinem uiae pastorum iuxta bethleem locus est ubi uel angelorum grex in ortu domini cecinit. uel iacob pecora sua pavit loco nomen imponens: uel quod uerum est: quodam uaticinio futurum iam tunc mysterium monstrabatur.

¶ Et venit Jacob ad Isaac patrem suum in Adanre ciuitatem arbee hec est chebron.

¶ Pro arbee in septuaginta campum habet: cum chebron in monte sita sit. Eadem autem ciuitas dicitur & Mamre ab amico Abrahamae ita antiquitus appellata. Et peperit Ada Esau Elisaz. Iste est Elisaz: cuius scriptura in iob uolumine recordatur.

¶ Isti filii Esau. Et isti principes eorum. ipse est edom.

¶ Ethii filii Seir Esau & Edom: & Seir & unius nomen est hominis. Et quare uarie nuncupetur supra dictum est. Quod autem sequitur & chorei habitantes terram: & reliqua. Postquam enumerauit filios Esau altius repetit & exponit qui ante Esau in Edom terra principes fuerint ex genere choreorum: qui in lingua nostra interpretantur liberi. Legamus diligenter deuteronomium: ubi manifestius

Libet Hebraicarum questionum.

scribitur quomodo uenerint filii Esau & interfecerint choreos ac terram eorum hereditate possederint. Et fuerunt filii lotan hori & hemam & soror lotan Temnah hæc est ténah: de qua supra dictum est. Et temnah erat concubina elifaz filii primogeniti Esau. & ex ipsa natus est Amalech. Idcirco aut choreorum recordatus est: quia primogenitus filiorum Esau ex filiabus eorum accepit concubinam. Quod autem dicitur Theman & Cenez & Amalech: & reliqua: sciamus postea regionibus idumeorum ex his uocabula imposita.

Ipsa est Ana qui inuenit Iamim in deserto cum pasceret asinos Sebeon patris sui.

Multa & uaria apud hebreos de hoc capitulo disputantur: apud grecos quippe & nostros super hoc silentium est. Alii putant iamim maria appellata. Hisdem enim litteris scribuntur maria: quibus & nunc hic sermo descriptus est. Et uolunt illum dum pascit asinos patris sui in deserto aquarum congregationes reperisse: quæ iuxta idioma linguæ hebraicæ maria nuncupentur: quod scilicet stagnum repererit: cuius rei inuentio in heremo difficilis est. Nonnulli putant aquas calidas iuxta punice linguæ uiciniam: quæ hebreæ conterminis est: hoc uocabulo signari. Sunt qui arbitrentur onagros ad hoc admissos esse ad asinas: & ipsum per istiusmodi reperisse concubitus: ut uelocissimi ex his asini nascerentur qui uocantur iamim: plerique putant quod equarum greges ab asinis in deserto ipse fecerit primus ascendi: ut mulorum inde noua contra naturam animalia nascerentur. Aquila hunc locum ita transtulit. Ipse est Anan qui inuenit

Et Symmachus similiter

quæ interpretatio pluralem numerum significat. Septuaginta uero & Theodotion equaliter transtulerunt dicentes tomamim: quod indicat numerum singularem. Et regnauit per eum iobah filius zare de bostia: hunc quidam suspicantur esse lob: ut in fine uoluminis ipsius additum est: contra hebrei asserunt de Nachor eum stirpe generatum. ut iam supra dictum est.

Et Israel dilexit Ioseph super omnes filios suos: quia erat fili senectutis. & fecit ei tunicas uarias.

Pro uaria tunica aquila interpretatus est tunicam astragaloni: id est tunicam talarem. Symmachus tunicam manicatam siue quod ad talos usque descenderet & manibus artificis mira esset uarietate distincta: siue quod haberet manicas: antiqui enim magis colubis utebantur.

Et vendiderunt Ioseph Ismaelitis. xx. aureis.

Pro aureis: in hebreo argenteos

habet: neque uiliore metallo dominus uenundari debuit: quam ioseph.

Madianet autem vendiderunt Ioseph in egypto phutiphar eunucho pharaonis archimagiro.

In plerisque locis archimagiros: id est cocorum principes: pro magistris exercitus scriptura commemorat: quippe græce interpretatur occidere: uenditus est ioseph principi exercitus & bellatorum non petesca ut in latino scriptum est: sed putefar eunucho. Vbi quaeritur quomodo postea uxorem habere dicatur. Tradunt hebrei emptum ad hoc ioseph ob nimiam pulchritudinem in turpe misterium & a domino uirilibus eius arefactis postea electum esse iuxta morem ierosantarum in pontificatum eliopoleos & huius filiam esse asenech quam postea ioseph uxorem acceperit.

Et adiecit & peperit filium & uocauit nomen eius Selon. hæc autem erat in chazbi quando peperit eos.

Verbum hebreum hic pro loci uocabulo positum est quod Aquila pro re transtulit dicens: Et uocauit nomen eius Selon. Et factum est ut mentiretur in partu postquam genuit eum. Postquam enim genuit Selon stetit partus eius chazbi ergo non nomen loci: sed mendacium dicitur. Vnde & in alio loco scriptum est. Mentietur opus oliuæ. id est fructum oliua non faciet.

Consolatus Iudas ascendit ad eos qui tondébant oves eius odollamites.

Pro pastore amicus legitur. Sed uerbum ambiguum est quia hisdem litteris utrumque nomen scribitur: uerum amicus rem: pastor rô legitur.

Et sedit ad portam cuan quæ est in transitu thamna.

Sermo hebraicus euam transfertur in oculos. Non est igitur nomen loci. Sed est sensus. Sedit in biuio siue in compito: ubi diligenter debet uiator aspicere quod iter gradiendi capiat.

Eognouit autem Iudas & dixit iustior est ista quam ego eo quod non dedi eam Selo filio meo.

In hebreo habet iustificata est ex me non quod iusta fuerit: sed quod comparatione illius minus mali fecerit nequaquam uanam turpitudinem: sed liberos inquirendo.

Et ecce egressus est frater eius & dixit ut quid diuisa est propter te materia. Et uocauit nomen eius phares.

Pro materia diuisionem Aquila & Symmachus transtulerunt: quod hebraice dicitur phares. Ab eo igitur quod diuiserit membra nulam. Secundarum diuisionis nomen accepit: Vnde & pharisei qui se quasi iustos a populo separauerant diuisi appellabantur. Post hoc exiit frater eius: in cuius manu erat coccinum: & uocauit nomen eius zara. Hoc nomen interpretatur oriens. Siue igitur quia primus apparuit: siue quod plurimi iusti ex eo nati sunt: ut in libro Paralipomenon continetur: zara: id est oriens appellatus est.

Post uerba hæc peccauit princeps uinariorum regis egypti.

Vbi nos posuimus principem uinariorum: in hebreo scriptum habet Masech. Illud uerbum quod in nomine serui Abraham dudum legimus quem nos possumus more uulgi uocare pincernam. Nec uile putetur officium: cum apud reges barbaros usque hodie maxime dignitatis sit regi poculum porrexisse. Poeta quoque

Super Genesim.

- quoque de catamito & ioue scriptitent: quod amasium suum huic officio manciparit.
- E**t ecce vitis in conspectu meo: & in vite tres fundi: & ipsa germinans tres fundos.
- T**ria flagella: & tres ramos: siue propagines: hebreo sermone significat quæ ab illis uocantur Sarnagim. Et uidebar mihi tria canistra conditorum portare in capite meo. Pro tribus canistris conditorum tres cophinos farinae in hebreo habet.
- E**t ecce de fluuio ascēdebāt septē boues speciose ad uidendum & electe cornibus & pascebantur in achi.
- B**is in genesi scriptum est achi: & neque græcus sermo est nec latinus. Sed & hebreus ipse corruptus est: dicitur enim in Ahi hoc est in palude. Sed quia uau littera apud hebreos & similes sunt: & tantum magnitudine differunt: pro ahi ahi septuaginta interpretantes transulerunt: & secundum consuetudinem suam ad exprimendam duplicem aspirationem heth hebreæ litteræ chi græcam litteram copulauerunt.
- E**t respondit Ioseph pharaoni dicens. Sine deo non respondebitur salutare pharaoni.
- I**n hebreo aliter habet. Sine me deus respondēbit pacem pharaoni.
- E**cce septem anni venient abundantie magne in omni terra egypti.
- M**iror quomodo uerbum hebraicum Sabbec quod nos supra abundantiam siue satietatem in patre quem foderunt extremum serui Isaac interpretati sumus: hunc septuaginta rectissime transferentes ibi iuramentum interpretati sunt: cum & iuramentum & un & satietas & abundantia prout locus & ordo flagitauerit possit intelligi. Sed & in consequentibus ubicumque abundantia legitur in hebreo. i. uerbum scriptum habet. Et clamauit ante eum præco & constituit eum super omnes terram ægypti: pro quo aquila transfudit. Et clamauit in conspectu eius ad geniculationem. Symmachus ipsum hebraicum sermonem interpretans ait. Et clamauit ante eum Abraham: unde mihi uidetur non tam præco siue adgeniculationem: quæ in salutando uel adorando Ioseph accipi potest intelligenda: quæ id quod hebrei tradunt dicentes patrem tenerum ex hoc sermone transferri. Ab quippe dicitur pater: reth delicatus siue tenerimus significante scriptura: quod iuxta prudentiam quidem pater omnium fuerit: sed iuxta ætatem tenerimus adolescens: & puer.
- E**t vocauit pharao nomen Ioseph zaphnath phabaneha & dedit ei asenech filiam phuti phares sacerdotis eliopoleos in uxorem.
- L**icet hebraice hoc nomen absconditorum repertorem sonet: tamē quia ab ægypto ponitur ipsius linguae debet habere rationem. Interpretatur ergo sermone ægyptio zaphnath phahaneha siue ut septuaginta transferre uoluerunt pfontō sanec: saluator mundi eo quod orbem terræ ab imminente famis excidio liberarit. Notandum autem quod domini quondam & emptoris sui filiā uxore acceperit quod ad id locorum pontifex eliopoleos erat. Neque enim phas absque eunuchis idoli illius esse antistes: ut uera illa hebreorum super eo quod ante iam diximus suspitio comprobetur.
- E**t Ioseph nati sunt duo filii ante quod uenirent anni famis: quos peperit ei Asenech filia phuti phares sacerdotis eliopoleos. vocauit autem Ioseph nomen primogeniti Menasse: quia obliuisci me fecit deus omnium laborum meorum: & omnis domus patris mei. Nomen autem secundum vocauit ephraim: quia crescere me fecit deus in terra humilitatis mee.
- O**bserua propter quæstionem: quæ post paululum de Ioseph filiis proponenda est quod ante famis tempus quo iacob intrauit in ægyptum duos tantum Ioseph filios habuerit Menassen & Ephraim Menassen uocans ab eo quod sit oblitus laborum. Ita enim hebraice uocatur obliuio: Ephraim eo quod auxerit eum deus: Et ex hoc enim uocabulo in linguam nostram transfertur augmentum. Et deserte uiro munera aliquid resine: & mellis thymia & stacten: & terebinthum: & nuces. Siue ut aquila & Symmachus transfulerunt Amygdala. Idcirco hoc capitulum posuimus: ut sciamus ubi in nostris codicibus habetur thymia. In hebreo esse nechota: quæ in Esaia legitur manifestissime cella thymiamatis siue storacis. intelligitur quod in illa aromata diuersa sunt condita.
- E**t biberunt & inebriati sunt cum eo.
- I**dioma linguae hebraicæ ut ebrietatem pro satietate ponat sicut ibi in stillicidiis suis inebriabitur germinans. Haud dubius quin terra pluuiis irrigata.
- E**t pone argentū in uniuscuiusque ore saculi: & cōdi: meū aut argentū mitte in saculum iunioris.
- P**ro saculo peronem uel follem: in hebreo habet: pro condi. i. poculo quod etiam in Esaia legitur. Aquila sciphum. Symmachus fialam transfulerunt.
- D**escende ergo ad me ne steteris: & habitabis in terra gesen arabie.
- H**ic arabie additum est. in hebreis enim uoluminibus non habetur. Vnde & error increbuit quod terra gesen in arabia sit. Porro sit: ut in nostris codicibus ē per extremum. m. scribitur gesem: quod mihi nequaquam placet: terram signat complutam: Gesem enim in imbrem uertitur.
- D**ixit autem pharao ad Ioseph dīc fratribus tuis hoc facite. onerate uehicula uestra. & ite in terram chanaan.
- P**ro uehiculis septuaginta & Theodotion interpretati sunt Iumenta: reliqui transfulerunt. Et dedit illis cibaria in uia uerbum Seda quod hic omnes ore confono idest cibaria uel sitartia interpretati sunt. In psalterio quoque habetur: ubi enim

Liber Hebraicarum questionum.

nostri legunt uiduam eius. benedicens benedicam: licet in plerisque codicibus pro uidua hoc est pro nonnulli legunt. In hebreo habet Seda: id est cabaria eius benedicēs benedicā. Porro uenatiōem magis potest sonare q̄ fruges tam etsi moris sit egyptiorum etiam far uocare quod nunc corrupte atheram nuncupāt.

¶ Omnes ergo anime que ingressæ sunt cū Jacob egyptum: & que exierunt de femoribus eius absq; mulieribus filiorum Jacob: anime. lxxvi. filij autē Ioseph qui nati sunt ei in egypto aie nouē.

¶ Quod excepto Ioseph & filiis eius. lxxv. animæ quæ egressæ sunt de femoribus Iacob introierūt egyptum nulla dubitatio est. Ita enim & paulatim per singulos supputatus numerus approbat. Et in hebreis uoluminibus inuenitur: hoc autem quod in septuaginta legimus: filii autem Ioseph qui nati sunt ei in egypto anime nouem. Sciamus in hebreo pro nouem esse duas. Ephraim quippe & manasse antequā Iacob intraret egyptum: & famis tempus igrueret: Nati sunt de Asenech filia phutiphares in egypto. Sed & illud quod supra legimus facti autem sūt filii Manasse: quos genuit ei cōcubina Syramachir. Et machir genuit galaad filij ephraim fratris manasse Suthalaam. Ethaam: filij uero Suthalaam ede in additum est: si quidem id quod postea legimus: quasi per anticipationem factum esse describitur. Neq; enim illo tempore quo ingressus est Iacob egyptum eius ætatis erant Ephraim & manasse: ut filios generare potuerint. Ex quo manifestum est omnes quæ ingressæ sunt egyptum de femoribus Iacob fuisse septuaginta: dum. lxxvi. postea ingressæ sunt & reperiunt in egypto tres animas Ioseph scilicet cum duobus filiis eius: Septuagesimus autem ipse fuerit Iacob: hanc rem ne uideamur aduersum scripturæ auctoritatem loqui etiam septuaginta interpretes in deuteronomio transfulerunt: q̄ in septuaginta animabus ingressus est Israel in egyptum. Si q̄ igitur nostræ sententiæ refragatur scripturam inter se contrariam faciet. Ipse enim septuaginta interpretæ qui hic. lxxv. animas per cum Ioseph & posteris suis egyptum ingressas esse dixerunt in deuteronomio septuaginta tantum intrasse memorant. Quod si contrario nobis id opponitur quomodo in actibus apostolorum mentionem Stephani dicatur ad populum. lxxv. animas ingressas esse egyptum: facilis excusatio est. Non enim debuit sanctus Lucas q̄ ipsius historiæ scriptor est in gentes actuum apostolorum uolumen emittens: contrarium aliquid scribere aduersus eam scripturam quæ iam fuerat gentilibus diuulgata. Et utiq; maioris opinionis illo dumtaxat tempore septuaginta interpretum habebatur auctoritas quā Lucas qui ignotus & uilis: & non magnæ fidei in nationibus dicebatur. hoc autem generaliter obseruandum q̄ ubicumq; sancti apostoli: aut apostolici uiri loquuntur ad populos: his plerumq; testimoniis abutuntur: quæ iam fuerant in gentibus diuulgata licet pleriq; tradant Lucam euangelistam: ut profelitum hebreas litteras ignorasse.

¶ Iudam uero misit ante se ad Ioseph: ut occurreret ei ad urbem heroum in terram ramesse sed tantummodo gosen.

¶ Nonnulli iudæorum asserunt gosen nunc Thebaiden uocari. Et id quod postea sequitur dedit eis ut possiderent egypti optimam terrā in ramesse pagam arsenoiten sic olim uocatum autumant.

¶ Et dixit ei iura ergo mibi: Jurauit ei: Et adorauit Israel contra sūmitatē virgæ eius.

¶ Et in hoc loco quidam frustra simulant adorasse Iacob sūmitatem sceptri Ioseph q̄ uidelicet honorans filium potestatem eius adorauerit: cum in hebreo multo aliter legatur. Et adorauit inquit israel ad caput lectuli quidem: scilicet postquā ei iurauerit filius: ut securus de petitione quam rogauerat: adoraret deum contra caput lectuli sui. Sanctus quippe & deo deditus uir oppræssus senectute sic habebat lectulum positum: ut ipse iacentis habitus absq; difficultate ulla ad oronē eēt parat.

¶ Et nūtiatū est Ioseph: Ecce pater tuus egrotat. & tulit duos filios secū Manasse & Ephraim.

¶ Et ex hoc loco illud quod supra diximus demonstratur: quia Ioseph ad id locorum duos tantum filios habuerit Ephraim & Manassen. Si enim post multos annos moriente iacob patre suo duos tantum modo filios duxit ad benedictionem: utiq; illo tempore cum filij eius generare non quinerant paruuli atq; lactantes in ingressu patris & fratrum nepotes ex eis habere non potuit.

¶ Et confortatus Israel sedit super lectulum.

¶ Causam cur septuaginta interpretes idem uerbum aliter & aliter ediderunt nescio: hoc unum adacter dico: quod ipsum uerbum metha quod hic in lectulum transfulerunt. Supra ubi dixim⁹ adorasse iacob: uirgam potius quā lectulum nominauerunt.

¶ Et nūc ecce duo filij tui qui nati sunt tibi in terra egypti antequā uentrem ad te in egypto met sunt Ephraim & Manasse quasi Ruben & quasi Simeon erunt mibi. Quos autem generaueris post hec tui erunt. In nomine fratrum suorum vocabuntur.

¶ Si quis ambigebat: q̄ septuaginta animæ introissent egyptum filiorum israel: & q̄ Ioseph eo tempore quo ingressus est Iacob: non nouem sed duos tantum filios habuerit præsentī capitulo confirmatur. Si quidem ipse Iacob loquitur duos eum filios habuisse non nouem. Quod autem dicit Ephraim & Manasse sicut Ruben & Symeon duæ tribus erunt: & ex suis uocabulis appellabuntur: sic Ephraim & manasse duæ tribus erunt: duos quoq; populos procreabunt: & sic hereditabunt promissionis terram sicut & filij mei: Reliquos autem ait filios quos post mortem meam genueris: ostēdens nec

Super Genesim.

dens nec dum illo tempore procreatos: tui erunt in nomine fratrum suorum uocabuntur in hereditate sua. Non inquit accipient separatim terram nec funiculos proprios habebunt ut reliquæ tribus. Sed in tribubus Ephraim & Manasse quasi appendices populi cōmiscébuntur.

¶ Et ego do tibi Sicimam precipuam super fratres tuos quam accepi de manibus amorreorum in gladio meo & sagitta.

¶ Sicima iuxta latinam consuetudinem declinata est. Alioquin hebraice Sichem dicitur ut iohānes quoque euangelista testatur: licet uitiose ut Sichar legatur error inoleuerit. Et est nunc Neapolis urbs Samaritanoꝝ: quia igitur Sichē lingua hebraea trāsfertur i humeris pulchre allusit ad nomē dicēs.

¶ Et ego dabo tibi humerum vnum.

¶ Pro præcipuo enim: id est unum scribitur in hebreo. Quod autem dicit se eam in arcu & gladio possedisse. Arcum hic & gladium iustitiam uocat per quam meruit peregrinus & aduenas: interfecto Sichem & Emor de periculo liberari: Timuit enim ut supra legimus ne uicina opida atque castella: ob euerisionem fœderatæ urbis aduersus se consurgerent: & dominus non dedit eis ut nocerent illi: uel certe sic intelligendum: dabo tibi Sicimam quam emi in fortitudine mea: hoc est in pecunia quaz multo labore & sudore acquisiui. Quod autem ait: Super fratres tuos ostendit absque sorte dedisse eam tribui Ioseph. Si quidem eodem loco sepultus est Ioseph: & mausoleum eius ibi hodie quoque cernitur.

¶ Ruben primogenitus meus tu fortitudo mea et principium filiorum meorum: durus ad ferendum & durus procacitate & iniuria sicut aqua non ebullias. Ascendisti enim super lectulum patris tui & tunc violasti stratum meum cum ascendisti.

¶ In hebreo ita scriptum est. Ruben primogenitus meus fortitudo mea & capitulum in liberis meis: Maior ad portandum & maior robore: Effusus es sicut aqua: ne adicias. Ascendisti enim cubile patris tui & contaminasti stratum in ascensu. Est autem sensus hic. Tu es primogenitus meus: maior in liberis: & sedebas iuxta ordinem natiuitatis tuæ & hereditatem: quæ primogenitis iure debetur: sacerdotium scilicet & regnum accipere hoc quippe in portando onere & præualido robore demonstratur. Verum quia peccasti & quasi aqua quæ uasculo non tenetur: uoluptatis effusus es impotens: Idcirco præcipio tibi ut ultra non pecces: siquidem in fratrum numero poenam ex peccato luēs quod primogeniti ordinem perdidisti.

¶ Simeon & leui fratres consumauerunt iniquitatem adinventionis suæ: in cōsiliū eorum non ueniat anima mea: & in congregatione eorum non emuletur iecur meum: quia in furore suo interfecerunt hominem & in desiderio suo subneruauerunt thaurum.

¶ Necessitate compellimur iuxta propositum operis longius ea repetere: quæ ab hebraea ueritate discordant. Legitur enim ibi Simeon & leui fratres uasa iniquitatis arma eorum. In archanum eorum ne intret anima mea & in conuentu eorum ne dissoluatur gloria mea: quia in furore suo interfecerunt uirum & in libidine sua suffoderunt murum. Signat autem non sui consilii fuisse: quod Sichē & Emor fœderatos uiros interfecerunt contraque ius pacis & amicitiarum sanguinem fuderint innocentē: & quasi quodā furore sic crudelitate raptati muros hospitæ urbis euerterit. Vñ sequitur & dicit.

¶ Maledictus furor eorum quia procar: & ira eorum quia dura: diuidam eos in Jacob & dispergam eos in Israel.

¶ Leui enim hereditatem propriam non accepit: sed in omnibus sceptris paucas urbes habuit ad habitandum: de Symeone uero i libro Iesu scriptum est. Quod & ipse proprium funiculum non fuit: consequutus: sed de tribu Iuda quidam acceperit. In paralipomenon autem manifestius scribitur quod cum multiplicatus fuisset & non haberet possessionis locum exierit in desertum. Quidam propheticè interfectos homines: apostolos: & subneruatum thaurum a phariseis christum interpretantur.

¶ Iuda te laudabunt fratres tui. **¶** Quia Iuda confessio siue laus interpretatur. Consequenter scribitur. Iuda tibi confitebuntur fratres tui.

¶ Adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Iuda ex germine filii mi ascendisti: procumbens ut leo & quasi catulus leonis. Quis suscitabit eum?

¶ Licet de christo grande mysterium sit: tamen iuxta litteram prophetatur quod reges ex iuda per Dauid stirpem generentur & quod adorent eum omnes tribus. Non enim ait filii matris tuæ sed filii patris tui. Et quod sequitur ex germine filii mi. In hebreo habet: de captiuitate filii mi ascendisti: ut ostenderet eum captiuos populos esse ducturum. Et iuxta intelligentiā sacratiore ascendisse in altum & captiuam diu xisse captiuitatem. Siue quod melius puto captiuitas passionē: ascensus resurrectionem signat.

¶ Alligans ad uitem pullum suum & funiculo pullum asine.

¶ In hebreo ita habet. Alligans ad uitem pullum suum & in forech filii mi asinam suam: quod uidelicet pullum asinæ cui super sedit Iesus: hoc est gentiliū populum uinæ apostolorum qui ex iudæis sunt copulauerit. Et ad forech: id est electam uitem alligauerit asinam: cui super sedit: ecclesiam ex nationibus congregatam. Quod autem dicit filii mi Apostrophā ad ipsum Iudam facit: quod christus sit hæc uniuersa facturus. Sed & hoc sciendum quod ubi nos legimus Alligans ad uitem pullum suum: pro pullo in hebreo possit legi urbem suam: iuxta eundem sensum aliis uerbis ecclesia demonstra-

Liber Hebraicarum questionum.

ta: de qua alibi scriptum est. Non potest ciuitas abscondi supra montem posita: & fluminis impet-
tus laetificat ciuitatem dei.

Issachar bonum desiderauit requiescere inter medios cleros & videns requiem: quia bona est
& terram quia pinguis: supposuit humerum suum ad laborandum: & factus est uir agricola.

In hebreo ita scriptum est Issachar asinus offeus recumbens in terminis: & uidens requiem quia bo-
na est: & terram quia pulchra: inclinauit humerum suum ad portandum: & factus est in tributis ser-
uiens. Quia supra de zabulon dixerat quod maris magni esset littora possessurus sidonem quoque & reli-
quas phoenicis urbes contingeret. Nunc ad mediterraneam prouintiam redit. Et issachar quia iuxta ne-
ptalim pulcherrimam in galilea regionem possessurus est benedictione sua habitorem facit. Asi-
num autem osseum uocat: & humerum ad portandum deditum: quia in labore terrae: & uehendis
ad mare oneribus quae in suis finibus nascebatur plurimum laboraret. Regibus quoque tributa compor-
tas. Autem hebrei per methaphoram signari quod scripturas sanctas die ac nocte meditans: studium suum dede-
rit ad laborandum: & ideo ei omnes tribus seruiunt: quasi magistro dona portantes.

Dan Iudicabit populum suum: sicut unum de sceptris Israel. fiat dan coluber in via: regulus in
semita mordens ungulas equi & cadet ascensor eius retrorsum: saluatore tuum expectabo domine.

Samson iudex israel: de tribu dan fuit hoc ergo dicit. Nunc uidens in spiritu comam nutrire Sa-
son nazarenum tuum: caesis hostibus triumphare: quod in similitudinem colubri reguli obsidetur ui-
as nullum per terram israel transire permittat: sed etiam si quis temerarius uirtute sua quasi equi ue-
locitate confusus eam uoluerit praedonis more populari effugere non ualebit. Totum autem per me-
thaphoram serpentis & equitis loquitur. Videns ergo tam fortem nazareum tuum: quod & ipse propter
meretricem mortuus est: & moriens nostros occidit inimicos putauit o deus ipsum esse christum fi-
lium tuum uerum: quia mortuus est & non resurrexit: & rursum captiuus ductus est israel. Alii mihi saluator mu-
di & mei generis postulat: ut ueniat cui repositum est & ipse erit expectatio gentium.

Sed latrunculus latrocinabitur eum: & ipse latrocinabitur plantam.

Iuxta hebreum interpretati sumus. Sed ubi nos latrunculum posuimus ibi scriptum est Gedud: ut
ad Gad nomen alluderet qui significantius id est accinctus siue
expeditus exprimi potest. Totum autem illud est quod ante Ruben dimidiam tribum Manasse ad fili-
os quos transiordanem in possessionem dimiserat: post. xiiii. annos reuertens prius aduersum eos gentium
uicinas grade repererit: & uictis hostibus fortiter dimicauit: lege libri Iesu naue & paralipomenon
Non ignoro plura in benedictionibus patriarcharum esse mysteria sed ad presens opusculum non pertinet.

Nepthalim virgultum resolutus dans in generatione pulchritudinem.

In hebreo ita scriptum est. Neptali ager irriguus dans eloquia pulchritudinis: signas quod aquae ca-
lidae in ipsa nascuntur tribus siue quod super lacum genesareth fluente iordanis irrigua sit. Hebrei autem
uolunt propter tiberiadem quae legis uidebatur habere notitiam agrum irriguum & eloquia pul-
chritudinis prophetari. Porro ubi nos agrum irriguum & lxx. thelectas. i. uirgultum resolutum po-
suerunt. In hebreo legitur aiala selua quod potest & ceruus emissus transferri propter temporoneas
fruges uelocitatem terrae uberius ostendens. Sed melius si ad doctrinam saluatoris cuncta referi-
mus quod ibi uel maxime docuerit. ut in euangelio quoque scriptum est.

Filius auctus Ioseph: filius auctus: super fontem filie gradu composito incedentes: super mu-
rum & exacerbauerunt eum & contenderunt & irascebantur aduersus eum habentes sagittas. Se-
dit in forti archis eius & dirupta sunt uincula mantum eius a manibus fortis Jacob. inde pa-
scetur lapis Israel a deo patris tui. & reliqua.

Quia lxx. interpretes in plerisque dissentiant pro interpretatione eorum: ut in hebreo habetur ex-
pressum. Et est sensus capituli. O Ioseph qui ideo sic uocaris: quia adauxit te mihi deus: siue quia
inter fratres tuos maior futurus es: fortissima si quidem fuit tribus ephraim: ut in regnorum & para-
lipomenon libris legimus. O inquam fili mi Ioseph: qui tam pulcher es: ut te tota de muris & turribus
ac fenestris puellarum aegypti turba prospectet. Inuiderunt tibi: & te ad iracundiam prouocauerunt
fratres tui: habentes liuoris sagittas: & zeli iaculis uulnerati. Verum tu arcum tuum & arma pugna-
di posuisti in deo: qui fortis est propugnator: & uincula tua quibus te fratres ligauerunt ab ipso so-
luta sunt & dirupta: ut ex tuo semine tribus nascatur Ephraim: fortis & stabilis: & instar lapidis du-
rioris iniuncta. Imperas quoque decem tribus Israel.

Beniamin lupus rapax mane comedet adhuc ad uesperam dabit escam.

Quamquam de paulo apostolo manifestissima prophetia sit: quod in adolescentia sua persequutus ec-
clesiam: in senectute praedicator euangelii fuerit: tamen in hebreo sic legitur. Beniamin lupus rapax
siue capiens in matutino comedit praedam & ad uesperam diuidet spolia. Quod ita hebrei edisse-
runt: altare in quo immolabantur hostiae: & uictimarum sanguis: ad basem illius fundebatur: par-
te Beniamin fuit. Hoc inquit ergo signat quod sacerdotes mane imolant hostias & ad uesperam di-
uidant ea quae sibi a populo ex lege collata sunt: lupum sanguinarium: lupum uoracem super alta-
ris interpretatione ponentes: & spoliolum diuisionem super sacerdotibus qui seruiantes altari ui-
uant de altari.

FINIS.

Præfatio i explanatiões super Osee prophetâ.

INCIPIT LIBER EXPLANATIONVM SANCTI HIERONYMI MI PRÆSBYTERI IN LIBRVM. XII. PROPHETARVM.

Et primo præfatio eiusdem in libros tres explanationum in Osee prophetam: ad Pâmachium.

In explanationibus oïum prophetarũ sancti spūs indigemus aduentu: ut cuius instinctu scripti sunt: illius reuelatiõe pandatur. Et in Esaia signatũ librũ legimus: quẽ scribæ & pharisæi qui legis litteras nosse se iactat nō possunt legere quia signatus ē: Nullusq; inueniri potuit nisi leo de tribu iuda quẽ signauit deus pater qui eius possit referare mystēria: Quātomagis i explanatione Osee ppheta: orādus ē dñs & cū petro dicendũ Edissere nobis parabolã istã: Prefertim cū obscuritatē uoluminis in fine testetur ipse qui scripsit. Quis sapiēs & intelliget ista: In intelligens & cognoscet ea: quod nō p impossibili sed p difficili debemus accipere. Iuxta illud euāgelii. Quis putas ē seruus fidelis & prudēs quẽ constituit dñs sup familiam suã? Quis. n. non statim in fronte libri Scandalizetur? & dicat Osee primus oïum pphetarum meretricem

accipere iubetur uxore: & nō cōtradicit: Non saltem nolle se simulat: ut rem turpẽ facere uideatur inuitus Sed exequitur iussum impium quasi optauerit: quasi multo tpe eũ pudicitia uacasse pœnitēat: cū honestiora & absq; pctō: sctōs uiros renuisse dño legerimus. Moyses mittitur ad pharaonē & dux israelitici populi cōstituitur: Et tñ nō ibecillitate sed humilitate rñdit. Prouide alium quẽ mittas. Hieremias puer eē se dicit ne peccantē arguat hierusalē. Ezechiel de oī genere leguminis ac semētis subcinericiũ panem facere: & coquere illũ i humāo stercore iubetur & ait. Nequaquã dñe quia nunq; immundũ introiuit in os meũ. Et Osee audiēs a dño: accipe uxore fornicariam: Non frontē rugat: nō mœiorē pallore testatur: non uerecundiã mutato genarũ rubore demonstrat: sed pgit ad lupanar: & scortũ ducit ad lectulũ: Et nō inuitat illã pudicitia matrōali sed se luxuriosum ac nepotē pbat. Qui. n. adhæret meretrici unũ cū ea corpus efficitur. Hæc igitur audiētes qd possu mus rñdere nisi illud ppheticũ quis sapiēs & intelliget ista: intelligens & cognoscet ea? Vñ & nobis dicendũ ē cū dauid: Reuela oculos meos & cōsiderabo mirabilia de lege tua ut itroductat nos Rex i cubiculũ suũ: Et uelamen qd añ oculos moy si positum fuit In lectione ueteris testamēti tollat a nobis. Statim. n. ut locutus ē dñs. Pater i manus tuas cōmendo spũm meum: & hoc dicēs exspirauit uelumq; tēpli scissum ē: & oïum iudæorũ secreta patuerunt: Et fons qui egrediebatur de domo dauid ingressus est mare solitudinis: Et uerus heliseus aquas steriles atq; mortiferas sapiæ suæ cōdiuit: sale: & fecit eē uitales: Marath aqua legis q̄ interpretatur amaritudo ligno patibuli dulcorata ē. Intelligimus. n. quis sit Iudas patriarcha electus in regē nec miramur cur ad thamar quã si ad meretricem uir scūs introierit: Quare Sanson qui interpretatur sol dalidã amauerit q̄ transferretur i pauperem: & pp eam irrisus & mortuus aduersariorũ milia trucidant. Cur Salmon uirũ iustũ Booz de Raab meretrice generarit: qui ruth moabiten pĩna palli sui operiēs & iacentē ad pedes ad caput euāgelii transtulit. Quid causæ sit cū dauid tot habuerit uxores nullum aliũ regni sui fecerit successorē nisi eũ qui de Bersabee pcreatus ē: ut non solum meretrices sed et adulteræ deo placere uideatur. Vñ et in hoc ipso ppheta legimus quod iunctus primũ meretrici secũdo adulteræ copuletur: Dicēte ad eum dño Adhuc uade dilige mulierem dilectã amico: siue diligētē: malã: & adulterã: hæc ē mulier meretrix & adultera q̄ in euangelio pedes dñi lachrymis lauit: crine detersit: & confessionis suæ honorauit ungueto: indignantibusq; discipulis & maxime proditore qd non fuisset uenditũ: & prium illius i alimenta pauperũ distributum: dñs rñdit quid molesti estis mulieri? opus bonum opata ē in me. Pauperes. n. semp habebitis uobiscũ me aut nō semp habebitis? Et ne putaremus leue eē qd fecerat: & nardũ pisticum idest unguentũ fidelissimũ ad aliud qd: & nō ad ecclesiam esse referendũ: dat nobis occasionē intelligētia & magnæ fidei: magna p̄mia reponit dicens. Amē dico uobis ubicunq; prædicatũ fuerit hoc euangelium in toto mundo dicetur qd hæc fecit i memoriã eius. Hæc est meretrix de qua loquitur dicēs ad iudæos Amē dico uobis meretrices & publicani pcedunt uos in regno dei: Vos. n. missum ad uos filium patrisfamilia & dñm uinea qui plātauit eã suscipe noluitis. Ista meretrix exploratores meos duos fortissimos iuuenes: quorũ alter in circuncisione nisi alter ad gentes: humanitate suscepit: abscondit studio: leuauit in tectũ: operuit lini stipula: Quæ cesa persecutionibus: & lota in baptismo i mutat colorē: & de tetro in albũ uertitur. Nec mirũ si in figura dñi saluatoris & ecclesiæ d peccatoribus cōgregate hæc facta memoremus cū ipse in hoc eodē dicat propheta: Loquar ad pphetas ego uisiones multiplicauit & in manibus pphetarũ assimilatus sum: Vt quicquid pphetæ iubentur opari ad meã referatur similitudinem cuius uxor ethiopissa ē: contra quã aaron & maria: carnale sacerdotiũ iudæorũ: & pphetia litteræ seruiens musitat & offendit deũ. Quæ dicit in cantico can.

Hierem. liber primus

ticotum: fusca sum: & formosa filia hierusalem. Alioquin si oia q̄ præcipiuntur ob causas ut in simili-
tudinem fiant uere facta cōtendimus. Ergo & hieremias accinctus lombari uestimēto muliebri
inter innumerabiles nationes & assyrios atq; caldeos gētes inimicissimas iudeorū iuit ad eufratē
ut ibi abscoaderet lumbare suū: & post multa tpa reuersus inuēit illud cōputruisse qd̄ nulli eēt usui:
Quomō exire poterat & ire tam lōge obsessa hierusalem: extractis p̄ circuitū munitiōibus: fossa:
uallo: atq; castellis. Qui cū semel ad Anatoth uiculū suū in tertio miliario ab urbe situm uoluisset
exire in porta capitur: & reductus ad principes quasi p̄ditor uerberatus in carcerē mittitur. Si illd̄
in typo q̄a fieri nō potuit: ergo & hoc in typo q̄a si fiat turpissimū est. Sed r̄ndebis deo iuuāte ni-
hil turpe est. Et nos dicimus nihil deū uelle nisi qd̄ honestū: nec iubēdo turpia facit honesta q̄
turpia sūt: Sed scimus nihil deū uelle nisi qd̄ honestū est: hæc in p̄cipio plixius sum locutus ut
difficilimā primū soluerē q̄onē: & oppositū i ip̄o exitu scrupulū dei auxilio p̄tergrediēs ad tuta d̄
currerem. Cāterū nō ignoro Pāmachi carissime a multis ecclesiasticis p̄termisā: & q̄ exponere sūt
conati: Apud gr̄cos reperi appolinarē laodicenū. Qui cū in adolescētia sua breues & in hunc &
in alios p̄phetas cōmentarios reliq̄set: tangēs magis sensus q̄ explicās: rogatus est postea ut in
Osee plenius scriberet: q̄ liber uenit in nostras manus: sed & ip̄e nimia breuitate ad p̄fectā intelli-
gentiā lectorē ducere nō pōt. Origenes parū de hoc p̄pheta scripsit libellū: cui hunc titulū ip̄o-
suit πρὸ τοῦ Δατὶ ἐμοῦ ἐμὸς καὶ σὺν ἐμῷ hoc est quare appellatur in Osee ephraim
uolēs oñdere q̄cūq; cōtra eum dicūtur ad hereticorū referēda p̄sonā. Et aliud uolumē ἀκρό-
λαιοι καὶ ἀτέλειστοι quod & capite careat & fine: Pieti quoq; legi tractatū longissimum
quem in exordio huius prophetæ die uigiliarū dominice passionis ex tp̄ali & diserto sermone p̄-
fudit. Et Eusebius cæsariēn. in octauodecimo libro quedam d̄ Osee p̄pheta dispu-
tat. Vñ añ annos circiter uiginti duos rogatu sanctæ & uenerabilis focrus imo matris tuæ paulæ.
Cillud enī nomen carnis hoc spiritus est. Quæ monasteriorū & scripturarum semp̄ amore flagra-
bat. Cū eēm Alexādriæ uidi didimū & eū frequēter audiui uirū sui tp̄is eruditissimū rogauiq; ut
qd̄ origenes nō fecerat ip̄se compleret & scriberet in Osee cōmentarios: q̄ tres libros me petente
dictauit: qnq; quoq; alios in zachariam. Nam & in ip̄sum duo tm̄ origenes scripsit uolumina uix
tertiā partē a p̄cipio libri usq; ad diuisionem quadrigæ: edisserēs. Hæc dico ut noueris quos in
p̄phetæ hui' cāpo hūeri p̄cursores: quos tm̄ ut simpliciter & nō sup̄bā. C Vt qdā meorū amicorū sp̄-
isibilat: Tue prudētiæ fatear: nō i oibus sum secutus ut iudex potius opis eorū q̄ itēp̄s existerēs:
dicerēs qd̄ mihi uideretur in singulis: & qd̄ ab hebr̄eorū magistris uix uno & altero acceperis: quo-
rum & apud ipsos iam rara auis est: dum oēs deliciis studēt & pecuniis: & magis uentris q̄ pector-
is curā gerūt: & in hoc se doctos arbitrātur si in tabernis medicorū de cūctos operibus detrahāt
Sed iam tempus est ut p̄phetæ uerba ponentes quæ scripta sunt differamus.

Incipit explanatio diui Hieronymi in librum Osee p̄phetæ

cap. i.

Verbum domini qd̄ factum est ad Osee filium beeri

LXX. Similiter

Verbum domini quod in principio erat apud deū patrem: & deus erat uerbū: sctm̄
est ad Osee filium beeri. ut p̄phetā quoq; dñi faceret: Salvatore dicente Si illos dixit de
os ad quos sermo dei factus est & nō pōt solui scripturā: quē pater sanctificauit & misit i
mundū: uos dicitis blasphemias q̄a dixi filius dei sum: Vt quō deus deos facit & stat in synagoga
deorū in medio aut̄ deos diiudicat: Et cū ip̄æ sit uerbum lumē qd̄ illuminat oēm hoīem uenien-
tem in hunc mundū. Ad apostolos loq̄tur uos estis lux mūdi. Sic & ip̄æ saluator p̄phetā suum fa-
ciat saluatorem. Osee enī in lingua nostra saluator sonat: qd̄ nomē habuit ēt Iosue filius Nū añq̄
ei a deo uocabulū mutaretur. Nō. n. Cū male in gr̄cis codicibus legitur & latinis. Aufe dictus ē
qd̄ nihil oīno intelligitur: Sed Osee idest saluator: & additū est ei nomen dñi ut saluator dñi di-
ceretur. Iste ergo saluator filius est Beeri idest putei mei. quos puteos fodit Abrahā Isaac & Iacob: &
allophili conabantur semp̄ obruere. Inter puteū & lacū idest cisternā hoc interest: qd̄ puteus ppe-
tias aquas hēt & de uiuo fonte manātes. Cisterna (q̄ refrigerat aquas suas) externas & aduēticias
possidet. Vnde p̄ Hieremiam p̄phetā loq̄tur deus. Me dereliquerūt fontē aquæ uiuæ & foderūt
sibi cisternas q̄ aquas nō ualēt cōtinere. De hoc fonte ad deū psalmista p̄clamat. Apd̄ te fons uitæ
& i lumē tuo uidebimus lumē. Vñ qdā putāt beeri itēptari lumē meū sed sup̄ior uera trāslatio ē

In diebus Ozie Joatā Achaz Ezechie regum Iuda. Et in diebus Ieroboam filii Joas
regis Irael.

LXX. Similiter

Azarias qui uocatur & Ozias de stirpe Dauid regnauit in hierusalē super duas tribus quæ ap-
pellabātur iuda anis quinquaginta duobus. Cui successit in regnū filius eius ioathā: q̄ & ip̄e regna-
uit annis sexdecim: post quē filius eius Achaz regnauit annis similiter sexdecim. Cuius año undeci-
mo decē tribus q̄ appellabātur Irael capte sūt a salmāsat rege caldeo: & in medorū mōtibz col-
locatē. Post Achaz regnauit filius eius Ezechias anis uiginti & octo. Ex quo p̄spiciū est p̄phetatē
Osee Esaia & Iohel & Amos & Abdia & Ionas & Michea. Qui οὐ γὰρ ποιοῖ. i. cōtēporanei eius
fuerunt regnū decem tribuū esse finitum: qd̄ a primo rege Ieroboā usq; ad ultimum Osee p̄māsit
annis ducentis qnquaginta: eo aut̄ tpe quo Ozias regnare cepit sup̄ Iudam duodecimum anum

Hie. 13. a.

Io. 1. a. g.

ps. 21. a.

Io. 1. a.

Mat. 5. 6.

gan. 26. d.

Hie. 2. c.

ps. 35.

Præfatio i explanatiōes super Osee propheta.

super Israel regnabat Ieroboaz p̄nepos Hieu: cui dñs repromiserat usq; ad quartā gñationem so-
bolē illi? regnaturā: eo qđ pcussisset duos reges ip̄ios Iuda & Israel. Hoc dicim? ut tibi breuiter oñ-
damus Osee ppheta & añ captiuitatē Israel & post captiuitatē eius uaticinatū: & tam uicinā qđ p-
sentē & p̄teritā: & denūciassē uenturā & luxissē ingruētē. Et in emēdationē Iude retexuissē p̄ter-
rita: qđ in ipso ppheta iuxta historiā conabimur approbare. Ozias īterp̄tatur fortitudo dñi: Ioa-
tan dñi cōsumatio atq; p̄fectio: Achaz uirtus: Ezechias īperiū dñi: hii regnabāt i populo Iuda: cu-
ius nomē cōfessio est. Porro in Israel q sibi Idola fecerat & a dei populo fuerat sepatus regnabat
Ieroboam q īterp̄tatur x̄povikōs .i. tpalitas siue mora qđ mundum amauerit & in ipso morari
diu: uitam putauerit sempiternā: nequa q̄ futuris sed p̄ntibus delectatus.

¶ Principium loquendi domini in Osee. LXX.

¶ Principium uerbi domini ad Osee.

¶ Quia ut supra diximus: Et aliis pphetis p̄ferūt in titulo: Ozias Ioaṯ Achaz & Ezechias. Qui-
bus regnātibus pphetauerūt: idcirco nūc dic qđ īter oēs hos primū in Osee dñs sit locutus: & po-
stea ad ceteros. Aliud est aut loq dñm in Osee: aliud ad Osee: In Osee nō ip̄i loq̄tur Osee: sed p
Osee ad alios. Ad Osee uero loquēs: ad ip̄m significatur cōferre sermonē. Alii aut nō p̄mū oīum
pphetarū uolūt fuisse Osee ex eo qđ dicitur principiū loquēdi dñi in Osee: Sed oñdit qđ hāc q̄ se-
cuntur primum ad Osee dominus sit locutus.

¶ Et dixit dominus ad Osee: Uade summe tibi vxorem fornicationum: & fac filios fornicatio-
num: quia fornicans fornicabitur terra a domino. LXX.

¶ Et dixit dominus ad Osee. Uade tolle tibi vxorem fornicationis & filios fornicationis quia
fornicans fornicabitur terra post dominum.

¶ Verbum hebraicum nō fornicariā & fornicationē ut pleriq; estimāt: sed mul-
tas fornicationes sonat. Ex quo oñditur mulier ista quā ppheta sumit coniugē nō semel sed fre-
quētius fornicata: ut quāto illa sordidior ē: tāto sit ppheta patiētior q talē uxore duxerit. Quodq;
additur sūme tibi filios fornicationū ἀπό κοινοῦ .i. a cōi. n. subauditur: sūme tibi uxore fornica-
tionū & sūme tibi filios fornicationū. Vtrūq; pōt itelligi qđ & fornicaria p̄ores de fornicatiōe su-
sceptos recipiat filios: & ip̄a ex meretrice gñret filios: q̄ iccirco fornicatōis appellādi sint filii: qđ
sint d meretrice gñati. Nec culpād? ppha īteri: ut seq̄mur historiā: Si meretricē cōuerterit ad pudī-
citiā sed poti? laudād? qđ ex mala bonā fecerit. Nō. n. q bonus pmāet ip̄a polluitur si societur ma-
lo: sed q malus est in bonū uertitur: si boni exēpla sectetur. Ex quo itelligimus nō pphetā pdidis-
se pudicitia fornicarie copulatū: sed fornicariā assumpsisse pudicitia quā antea nō hēbat. Præserti-
cū beatus Osee nō ob cām luxuriæ: nō libidinis: nō ppriā uolūtate fecerit sed dei paruerit impio.
Vt qđ in isto carnaliter legimus: in deo factū spiritualiter pbaremus. Qui suscepit synagogā hoc ē
populū Iudeorū fornicatiōi & libidini seruientē. Ad quā dñs loq̄tur p Ezechielē. Et tu meretrix
audi uerbū dñi: fracta. n. sūt in egypto māmā eius: & uolutabatur in sanguine: & fuerat polluta us-
q; ad uerticē: ut nulla ps corporis atq; mēbroꝝ eius turpitudinis maculā nō hēret. Opuit talē dñs pal-
lio & suis iunxit amplexibus: Dedit ei mel & oleū & simila māducare: & induit eā uestibus p̄cio-
sissimis: Posuit in collo ornāmēta gēmag: aures ornauit auro & lapide p̄ciosissimo: Armillas quo-
q; brachiis p̄buit ut bonis operibus uteretur: Et nihilominus hāc cōtempta largitate & bonitate
uirī prioris īmemor turpitudinis amatores caldæos & assyrios & egyptios q magnarū sūt carniū
secura est. De saluatoris & ecclesiæ typo in p̄faciūcula diximus. Quod sumpserit sibi uxore forni-
cariā q prius idolis seruiebat: Si qs aut cōtentiosus & maxime gētiliū noluerit figuraliter dictum
recipe & irriserit pphetā fornicariā copulatū: opponamus ei illud qđ solet laudare grācia & phī-
losophorū schole cōcinūt. Qua rōne p̄dicēt uirū eruditissimū xenocratē q polemonē luxuriosissi-
mum iuuenē & inter psaltrias atq; tybicides & ipudicas mulieres ebrium & coronatū fecit obedi-
re sapiētia: & adolescentē turpissimū mutauit in sapiētissimū philosophorū. Cur Socratē ad celū
leuēt q phædonē ex cui? noīe Platonis liber est: de lupanari ob crudelitātē & auaritiā dñi multo-
rū libidini seruientē: i achademiā trāstulerit. Et qcqđ illi de philosophiā magistris rñderint nos
ad pphetā defensionē referimus. Hāc aduersum ethnicos & eos q ethnicorū sunt similes dixerī-
mus: ceterū nostris (q tñ uolūt suscipere ueritatē) illud breuiter oñdamus: ex eo qđ dicitur q̄a for-
nicās fornicabitur terra dñi. Nō tā pphetā iunctū esse meretrici quā oē hoīum genus a societate
dñi recessisse. Pōt quoq; ex eo qđ nō est additū oīs terra: nūc Iudea accipi: uel pprie samaria & Is-
rael. i. decē tribus quæ eo tpe quo hāc dicebātur a domino recesserunt.

¶ Et abiit & accepit gomer filiam de Belaim: & cōcepit & peperit filiū: & dixit dñs ad eum: vo-
ca nomen eius Jezabel: qm̄ adhuc modicum & visitabo sanguinē iezabel super domus iehu
& quiescere faciam regnum domus israel. LXX.

¶ Et abiit & accepit Gomer de bellaim & cōcepit & peperit filiū. Et dixit dñs ad eū voca nomē
eius iezabel: quia adhuc modicum & vlciscar sanguinem iezabel super domum iuda: & quie-
scere faciam regnum domus israel.

¶ Prophetæ sic multa post secula de aduētū xpi & uocatiōe gētiū pollicētur: ut p̄ns tps nō negli-

Hiere. liber primus

gāt ne cōtionē ob aliā cōuocatā nō docere d̄ hiis q̄ stāt: sed d̄ icertis ac futuris ludere uideātur. Ita q̄ & hęc gomer filia de belai q̄ ab Osee Vxor accipitur. & cōcepit & pepit ei filiū noīe iezrahel q̄ interpretatur semē Dei: in cui⁹ sanguis ultionē regnū subuertit hieu: siue ut male error obtinuit Iuda sic ad uocationē referēda est nationū: ut illi tpi cōgruat sub quo filiū gñasse memoratur. Et ne lō go tractatu lectoris auiditatē differā: duæ istæ mulieres q̄rū una uocatur gomer & est meretrix paritq̄ tres liberos. Primū iezrahel: scdm̄ puellā q̄ uocatur absq̄ misericordia: & tertiū masculū: q̄ & ip̄æ appellatur nō popul⁹ me⁹. Et altera mulier q̄ cōducitur argēteis q̄ndeci: & choro & dimidio choro ordeī: & uocatur adultera referūtur ad Israel & ad iudā. i. ad decē trib⁹: q̄ erat in samaria sub rege hieroboā: q̄ fuit ephrai: & ad iudā q̄ regnabat in hierusalē de stirpe Dauid. He sūt duæ mulieres q̄ in Zacharia upupæ siue milui uel Hærodii pēnas hēre dñtur: & ire i sennaar ubi babilō cōdi ta ē. Has mulieres sub noīe duarū sororū Oolla significat & Ooliba: he i duab⁹ uirgis q̄s Ezechiel i unā uirgā sotiat dñmōstrātur. Et q̄a cōmētarios nō lata uolumia scribiū singulis capitulis expla nationes pprias in suis locis referuātes: nūc tñ de pñti capitulo disputem⁹. Gomer interpretatur τελεα γυνή. i. cōsumata atq̄ pfecta alii θώρακος. i. loricas significari putāt. Sūt q̄ mensurā siue amaritudinē suspiciētur: qd̄ recte dicerēt si Gemel litterā nō hēret: de bellai πᾶχ εἶα sonat: quarū i palestina p̄ magna copia ē. Et quā Esaias p̄pha ulceri Ezechia regis iubetur appōere. Est atq̄ mas sa p̄guū caricæ q̄s i morē lateꝝ figurātes ut diu ilefæ p̄māeāt calcāt atq̄ cōpingūt. Igitur ex cō sumata i fornicatiōe atq̄ pfecta filia uoluptatis: q̄ fructib⁹ suauis uidetur & dulcis in typo dñi sal uatoris ab Osee uxor accipitur: & pri⁹ ex ea dei fili⁹ gñatur. i. iezrahel. Est atq̄ ciuitas metropolis de cē tribuū in q̄ interfectus ē naboth ob cui⁹ sanguinē suscitatur hieu q̄ dleuit domū Achab: & Iezra hel. Verū q̄a & ip̄e Hieu ultor sāguis iusti igressus ē p̄ uias Hieroboā filii Naboth: q̄ fornicari fecit Israel: & cōstituit uitulos aureos in dā & in betel: regnū quoq̄ ei⁹ dicitur subuertēdū sub cui⁹ p̄ne pote hieroboā p̄phare capit Osee: quo mortuo fili⁹ ei⁹ Azarias successit in regnū quē sexto mēse ip̄erii sui occidit sellū de alta stirpe gñatū. Quāobcām nūc dicitur adhuc modicū & uisitabo san guinē Iezrahel. i. occisionē populi mei sup̄ domū hieu regiā q̄ eo tpe p̄erat Israheli: nec mirū si do mus hieu subuertatur: cū ēt regnū dom⁹ Israel hoc est. x. tribuū post nō multos ānos oīno sit delē dū. a zacharia. n. filio hieroboā cui⁹ attau⁹ fuit hieu usq̄ ad nomū annū Osee sub quo. x. trib⁹ ductæ sūt in captiuitatē supputātur āni. xlix. Occisoq̄ zacharia q̄ fuit ultimū de stirpe hieu statī reges: as syrii cæperūt rubē & gad & dimidiā tribū manasse: q̄ erat trās iordanē: & deīde multas ciuitates samariæ & deīde totā neptali: ad extremū oēs reliq̄s trib⁹. Pro hieu i editōe uulgata legitur iuda. Sed hoc mihi uidetur nō uitio. lxx. interpretū: sed scriptorē inoleuisse ip̄itia q̄ ignorātes hieu qd̄ ma gis tritū erat scripserūt iudā. Typus aut̄ seminis Dei & ultio sanguinis ei⁹: refertur ad dñi passionē p̄pter quā & domus Iuda & regnum uniuersi Israel dicitur subuertendum.

¶ Et in illa die conteram arcum Israel in ualle iezrahel. LXX. Similiter: **¶ Quādo uisus fuero sanguinem iezrahel super domum hieu: & regnum Israel assyrio uincen te deleuero.** Tunc in illa die & in illo tpe p̄teram oē robur exitus Israel in ualle iezrahel.

¶ Supra dixi iezrahelē q̄ nūc iuxta maximianopoli est. fuisse metropolē regni samariæ: p̄ quā sūt capi latissimi & uallis nimie uastitatis: q̄ pl⁹ q̄. x. miliū tēditur passib⁹. In hac cōmissio certamē ab Assyriis cessus est Israel. i. decē tribus: q̄ ob hieroboā de tribu ephrai: q̄ prius scisma fecit i po pulo appellata sūt ephrai: Interdū pp̄ Ioseph q̄ fuit pater ephrai uocatur Ioseph: nō nūq̄ samaria: q̄ & ip̄a altera urbs fuit metropolis decē tribuū: q̄ postea ab augusto cæsare est appellata augusta. i. sebastē in q̄ ossa Ioānis baptistæ cōdita sūt. Post diuisionē ergo duarū & decē tribuū ob maximā ptē multitudis q̄ hieroboā secuta est nomē p̄stinū Israel remāsit in decē tribub⁹. Et pp̄ tribū Iuda q̄ regnauit i hierusalē: aliæ duæ trib⁹ appellata sūt Iudas: simulq̄ typi ueritas explicatur. Quō. n. pp̄ sanguinē Naboth q̄ effusus est i iezrahel deleta ē dom⁹ Achab ut Helia uaticiniū cōpleretur Sic pp̄ sanguinē ueri iezrahel hoc ē semis dei regnū destructū est iudæorū. In oib⁹ qd̄ pp̄btis sed p̄cipue in Osee decē trib⁹ referūtur ad hereticos quoꝝ multitudo maxima est: duæ autem tribus quæ appellantur Iuda ecclesiæ personam possidēt quæ sub stirpe Dauid regnant: Arcus igitur he reticorum de quibus scriptum est: Filii Ephraim intendentes & mittentes arcum conuersi sunt in die belli: Confringetur in ualle seminis dei: de quo humilia & terrena senserunt.

¶ Et cōcepit adhuc & peperit filiā & dixit ei: uoca nomen eius absq̄ misericordia: q̄ nō addaz ultra misereri domui israel sed obliuione obliuiscar eorū. Et domui iuda miserebor & saluabo eos in dño deo suo: & nō saluabo eos i gladio: & in arcu: & in bello: & in eq̄s: & in eq̄tib⁹. LXX.

¶ Et p̄cepit adhuc & pepit filiā & dixit ei: uoca nomē eius absq̄ misericordia: q̄ nequaq̄ addā ultra misereri dñi israel: s̄ aduersās aduersabor eis: filioꝝ at̄ iuda miserebor & saluabo eos in dño deo suo: & nō saluabo eos in arcu: neq̄ i gladio: neq̄ in bello: neq̄ i equis: neq̄ i eq̄rib⁹.

¶ Postq̄ cōtritus est atq̄ cōfractus Israel in ualle iezrahel: & regnū decē tribuū destitutum: ita ut du cerētur i captiuitatē. Nequaq̄ iā iezrahel. i. semē dei: nec masculini sexus fili⁹ nascitur: sed filia. i. foe mina fragilis sexus: & q̄ uictorē pateat cōtumelia: & uocatur absq̄ misericordia. Iccirco. n. ducta captiua ē: q̄a misericordiā dei n̄ hūit. Et cōsiderāda dñi idignatio: qd̄ neq̄q̄ domui Israel se dicat

zach. 5. d.

Eze. 19. d.

3. reg. 21. d.

4. re. 10. f.

3. re. 21. f.

Præfatio i explanatiões super Osee prophetā.

misereri ultra: sed eos d̄ mēoria sua eterna obliuioe delere. Quia usq; hodiā p̄fage regib⁹ seruīūt & nūq̄ ē eorū soluta captiuitas: Domui at̄ Iuda misericordiā pollicetur & dicit qđ eos saluet i dño deo suo uel i seipso q loquitur: uel pater saluet in filio: iuxta illud qđ scriptū ē: pluit dñs a dño: Saluauit eos ēt qñ Israel assyriis traditur⁹ ē: de manu sēnacherib nō i arcu & gladio & bello & i eqtū multitudie: sed i suo robore: qñ misit angelū & pcussit de exercitu sēnacherib regis assyriorū una nocte. clxxxv. milia. iuxta typū dicitur eos q pp sanguinē semis dei uocātur absq; misericordia: & dicere aui sūt: sūguis ei⁹ sup nos & sup filios nostros hucusq; seruire romanis: Domū aut̄ Iuda eos uidelz ex iudeis: q dñm sūt cōfessi: nō in exercit⁹ fortitudie sed in euāgelii p̄dicatōe saluatos: Quod in Israel & Iuda tā iuxta historiā q iuxta typum interpretati sumus: referamus ad heretico rum conciliabula & ad ecclesiam domini Saluatoris: quod illis absq; misericordia derelictis re gnunq; perdentibus: ecclesia dei sui uirtute superarit.

¶ Et ablactauit eā q erat absq; misericordia ⁊ ꝑcepit ⁊ peperit filiū: ⁊ dixit voca nomē eius nō populus me⁹: qz vos nō populus me⁹: ⁊ ego nō ero uester. LXX. Similiter.

¶ Qui uocabat semē dei uersus i fœmininū. Et pp ibecillitatē uiriū offensāq; dei ductus i captiui tatē: qā dñi misericordiā nō hēbat: nequaq; ablactat⁹ dicitur: sed ablactata: uiri. n. robur amiserat: q ablactatur recedit a matre: parētis lacte nō uescitur: alimētis sustētatur externis. Ita & Israel pie ctus a dño & captiuitatis circūdat⁹ angustis: atq; in babylone cibis sustētatus imūdis: uocatur nō populus dei: & eterna gētis aliene feritur snia: ut dicatur nō populus me⁹: & abdicetur in ppetuū Quod recte itelligere possum⁹: & i oī populo iudæorū: q pp offensāq; semis dei captiuitati tradi tur: regnū p̄didit & puiciā: appellaturq; nō populus dei. Et in psona hereticoꝝ. Si qs at̄ cōtentio sus iterps noluerit recipe ista q dixim⁹: sed meretricē: noīe Gomer filiā de belai. Primū & tertium masculos scđam q media est fœmiaz itellexerit p̄casse: hoc uolens scripturā sonare qđ legitur. Rñdeat quō in Ezechiel illud exponat ubi iubetur a dño portare iniquitates Dom⁹ Israel. i. decem tribuū: & trecētis nonagita dieb⁹ in uno latere sinistro dormire ppetuo. Licet in. lxx. cētū & nona gita scripti sūt: & dormire ita ut nūq; euigilet nec mutet latus nisi forte sopore fatiat⁹ paululū apu erit oculos ad sumēdū sordidissimū cibū subcinericiū panis: q de frumēto: & ordeo: & faba: & lēte & milio coctus sit in hūano stercore. Hoc. n. rex natura nō patitur: ut qsq; hoīum p trecētos dies & nonagita in uno semp latere dormiat. Et rursus inq; suscipies iniquitates dom⁹ Iuda: & i diebus qdragita dormies i latere dextro. Hii aut̄ dies p ānis supputātur qb⁹ Israel & Iudas obsidiōe & ca ptiuitate lōgissima deprimētur: ita ut uicti & immobiles d̄ altero i altere latus se uersare nō possint. Si illa & cætera hīs similia q i scripturis sctis legius sctā nō potuerit approbare. Sed aliđ qđ signi ficare cōtenderint: ergo & meretrix ista mulier: & illa adultera mulier q aut pphetæ iungebātur: aut seruatur a ppheta: nō turpē stupri cōiunctionem: sed sacramenta indicant futurorum.

¶ Et erit nūer⁹ filioꝝ israel qñ arēa maris q sine mēsurā ē: ⁊ nō nūerabit. Et erit in loco ubi di ces eis nō pplus me⁹ vos. dicet eis filij dei uiuētis. Et cōgregabunt filij iuda ⁊ filij israel pari ter ⁊ ponēt sibi met caput vnū: ⁊ ascēdēt de terra quia magnus est dies iezrahel. LXX.

¶ Et erit nūerus filioꝝ israel sicut arena maris q nō mēsurabitur nec nūerari p̄t: ⁊ erit in loco ubi dictum est eis non populus meus vos vocabuntur filij dei uiuentis: ⁊ congregabuntur fi lij iuda ⁊ filij israel siml: ⁊ ponēt sibi p̄cipatū vnū ⁊ ascēdēt de terra qñ magn⁹ ē dies iezrahel.

¶ Legimus abiectiōe decē tribuū & nomē mirabile iezrahel nec ultra populū dei indignatione ppetua condēnatū. Nūc discimus quō filij iuda & filij israel piter cōgregētur & ponāt sibi caput unū siue p̄cipatū & ascēdāt de terra. Et i loco ubi prius dicebatur nō populus meus appellentur filij dei uiuētis. Et hoc fieri qā magnus sit dies iezrahel: Ambigēti & i uarias snias fluctuāti. si illđ occurrit Pauli apostoli ad romāos scribētis: Quod si uolēdus oñdere irā & notā facere potētia suā: sustinuit i multa patiētia uasa ire apta i iteritū. ut oñderet diuitias glorie sue: i uasa misericor die q pparauit i gloriā: quos & uocauit nō solū ex iudeis: sed ēt ex gētib⁹ sic i Osee dicit. uocaui nō plebē meā plebē meā: & nō misericordiā cōsecutā: misericordiā cōsecutā. Et erit in loco ubi dictū ē eis nō plebs mea uos: ibi uocabūtur filij dei uiui. Esaias at̄ clamat p israel. Si fuerit nūerus filiorū israel tāq; arena maris reliqe salue fient. Verbū enī cōsumās & abbreviās i equitate quia uer bū breuiatū faciet dñs sup terrā & sicut p̄dixit Esaias: Nisi dñs sabaoth reliquisset nobis semen si cut sodoma fcti essemus & sicut gomorra similes fuisset: Quod ergo dicimus qđ gētes q nō sectaban̄ iustitiā apprehēderūt iustitiā: iustitiā at̄ q ex fide ē. Israel uero sectās legē iustitiæ i legē iustitiæ n̄ puēit: Igit̄ brūs apostol⁹ Osee pphetiæ assumēs testimoniū & exponēs illđ sup uocatio ne gētū & eorū fide qui ex iudæis credere noluerūt oēm nobis difficultatem it̄ptatiōis absci dit asserens christi tpibus esse cōpletū ut. s. i israel eligātur duodeci tribus: hoc est oīs populus iu dæorū. i iuda hī qui ex gētibus iesū dñm cōsistentur. Siquis aut̄ alien⁹ a fide christi & nō recipiens auctoritatē noui testamēti: sed de nūero circōcisiōis rñderit filios iuda & filios israel duas tribus sonare & decē: de quibus crebro diximus: & i hoc dātes māus: nihil fidei nostræ nocere mōstrabi mus. Sed postq; fuerit nūerus filiorū israel qñ arena maris i toto orbe disp̄sus: & oēm supputatio nē uicerit populi multitudo tūc habebit licētiā israel qui hodie quoq; captiuus ē. Et qui prius di

cebatur absq; misericordia & nō populus meus: cū duabus tribubus. i. Iuda & beniamin: quarum magna ps in xpm credidit inire cōcordia: ut corporibus separatos iungat fides: & unū sibi caput ponat & pncipē de quo scripsit Ezechiel. Et pnceps unus in medio eorū. David seruus meus & resuscitabūtur quasi ab inferis mortui. Iudas. f. & Israel q in infidelitate mortui erant. Et hæc oīa fient: q̄a magnus est dies seminis dei q̄ iūterpatur xps. Ex quo pspiciū est. Ideo in typo Naboth Iezrahelitis sanguinē p̄cessisse ut uerius cōpleretur in xpo. In hoc. n. & nō i illo magnus est dies Iezrahel: de quo dicitur: Hæc est dies quā fecit dñs: exultemus & letemur in ea. Interpretatiōis tertiæ q̄ fucipi mus: Israel in hereticis: Iuda in ecclesiæ hoibus exponēdis hic sensus est. Vt postq̄ dñs in claritate sua uenerit regnaturus ii q̄ ante uocabatur nō populus eius: uocētur filii dei uiuētis: cū Iudæ. i. ecclēsiæ dei fuerit copulati: & unū caput xpm huerint: & ascēderint de terra. i. de terrenis sensibus & humilitate litterarū: & susceperit magnū diē semis dei οὐκ ἔτι αὐτῶν. i. nō dilecta: sed ueriora sūt exēplaria q̄ hnt absq; misericordias: maxie q̄ ad distinctionē Israelis cui nō miserebor isert deus Domui aut Iuda miserebor. Cap. ii.

Eze. 34. f.

Dicite fratrib' vris populus meus & sorori v're misericordiā p̄secuta. LXX.

Dicite fratri vestro populus meus & sorori vestre misericordiā consecuta. Quia magnus est dies Iezrahel: in quo Israel & Iudas unū hnt pncipē: & nequaq̄ dicitur Israeli nō populus meus: sed ecōtrario uocabūtur filii dei uiuētis. Iccirco hoies trib'

Iuda: nolite despare decē tribuū salutē: sed eā cottidie: & sermone: & uoto: & litteris ad pœnitentiā puocate: q̄a frater uester appellatur: & soror. Frater ex eo qd̄ dicitur populus meus: soror ex eo qd̄ appellatur misericordiā cōsecuta. Aliter qui in xpm creditis & estis tam ex iudæis q̄ ex gentibus: dicite fractis ramis & priori populo qui proiectus est: populus meus quia frater tuus est & misericordiā consecuta: quia soror tua est. Cum enim intrauerit plenitudo gentium tunc omnis Israel salu' fiet. Hoc idem nobis p̄cipitur ne hereticos penitus desperemus sed prouocemus ad pœnitentiā: & illorum salutem germanitatis probemus affectu.

Iudicate matrem vestram iudicate qm̄ ipsa non vxor mea: & ego nō vir eius: auferat fornicationes suas a facie sua: & adulteria sua d̄ medio vberum suorum ne forte expoliam eam nudā & statuaz eam s̄m diē natiuitatis sue. LXX.

Iudicamini cū matre vestra iudicamini: quia hec nō vxor mea: & ego nō vir eius: & auferam fornicationem eius a facie mea: & adulteria ei' de medio vberum illius vt expoliam eam nudā & restituiam eam iuxta diē natiuitatis sue.

Hucusq; ad Israel populū hoc est decē tribuū sermo directus est. Nunc alterū caput icipit: & p̄cipitur filiis. i. populo: ut ineant iudiciū aduersū matrē suaz q̄ eos genuit: q̄ de meretrice uxor effecta mores pristinos nō reliq̄t: & rurū fornicata est cū amatoribus suis: & uide clementiā uiri. Iaz repudiata ē iā abiectā: iam ei locutus est hec nō uxor mea. & ego nō uir eius: tñ p̄cipit filiis ut neq̄ q̄ ad uxore patris quē illa dimisit: sed ad matrē suā loquātur q̄ eos genuit: loquātur aut ad pœnitentiā puocates: ut auferat fornicatiōes a facie sua: & adulteria sua de medio ubere suore. fornicaria est q̄ cū pluribus copulatur. Adultera q̄ unū uirū deserēs alteri iungitur. Quoq̄ utrūq; est synagoga: q̄ si pmāserit in fornicatiōe & adulterio auferet ab ea deus uestē & ornamenta q̄ dederat: De qbus scribit Ezechiel: in die qm̄ nata es nō ligauerūt mamillas tuas & sale nō es salita: & trāsi ui pre & inueni te nudā & deturpatā & cōpersam i sanguie. Et post paululū indui te byssinum: & subtilib' & ornāmēta circūposui tibi: & dedi armillas circa manus tuas & monile circa collū tuū. Hæc tunc ei dedit maritus largissimus qm̄ inuenit illā i egypto idolatrie libidine constupratā & diuaticatē oibus pedes suos. Et nūc cōminatur si ad uirū suū noluerit reuerti ita eam futurā absq; deo & uiro sicut prius in egypto fuerat. Ne semp triplici explanatiōe tēdamus uolūtiā hoc raro admonuisse sufficiat: q̄ dicta sūt cōuenire & iudæis negātibus xpm & hereticis fidē dñi relinq̄ntibus. quorū fornicatio pprie iter ubera est. & in artificio idolorū & uariore dogmatū corde uersatur. qui reuertentur ad diē natiuitatis suæ. ut si non egerint pœnitentiā ethnicis comparentur.

Eze. 16. a.

Et ponā eā quasi solitudinē: & statuā eā velut terrā inuiā: & interficiam eam siti. LXX.

Et ponam eam in deserto: & statuā eā sicut terram sine aqua: & occidaz illam in siti.

Si noluerit ad meliora cōuerti. faciā illi qd̄ feci in solitudine ut ducti i captiuitatē cadāt i terra aliena. patientes siti oīum bonorū & ad patriā suā redire nō ualeāt. Vel certe audiāt i euangelio relinq̄tur uobis domus uestra deserta. Et mittat eis dñs nō famē panis nec siti aque. sed famē audiēdi uerbū dñi. De quo & Esaias loq̄tur. Erūt sicut paradysus aquā nō hñs heretici q̄ abiecti sunt a dño si nō redierint ad pristinā domum. sic omnium rerum patientur penuriam. ut etiam quod falsum habere uidentur redigantur ad nihilum.

Mat. 23. d.

Esa. 1. g.

Et filiorum illius nō miserebor: qm̄ filii fornicationum sunt: qz fornicata est mater eorum: confusa est que concepit eos: qz dixit. Uadā post amatores meos qui dāt panes mibi & aquas meas: lanā meā: & linum meum: oleum meum: & potum meum. LXX.

Et filiorum eius nō miserebor: qm̄ filij fornicatiōis sunt: qz fornicata est mater eorū: cōfusa est que peperit eos: dixit. n. Uadā post amatores meos qui dāt mibi panes meos & aquā meā

Super & see prophetā.

z vestimenta mea: z linteamina mea: z oleum meum: z oīa que mihi necessaria sunt.

Hic. 3. s. **Ps. 140.** Hoc plus faciā ei cui dixi nō uxor mea: & ego nō uir tuus: & ponā eā q̄si solitudinē & faciā uelut terrā iuiā: Quādo. n. de aegypto eduxi eā iterfectis parētib⁹: fili eorū terrā repromissionis Ingressi sūt. Nūc aut fornicariæ matris liberi pibūt cū matre meretrice: qm̄ filii fornicatiōis sunt & mali ex malis geniti. Quib⁹ i euāgelio dicit: Gñatio uiparū: q̄ in tāta uenit ipudētia: ut audiret p Hieremiā Facies meretricis facta est tibi: ipudorata es tu: Ac nō est hoc durā frōtis & meretricis ipudētia: ut i suo scelere gloriētur: & dicat seq̄re amatores meos: uadā ad idola: q̄ mihi & ad uictū & ad uestitū necessaria pbuerūt: Oīa q̄ ppheticus sermo describit spiritualiter a dño accepe iudai. Et q̄a dei filiū negauerūt eligētes sibi barrabā latrocinii & seditiōis auctore & crucifigētes filiū dei: Propterea uel q̄ hodie secūtur demōes: & dei bñficia ad illos referūt q̄ cultorū suorū aīas pdiderūt. Panes & aq̄s hñt & heretici: quorū panis luct⁹ est: & aq̄ eorū cenosa: q̄ suffocat & iterficiūt baptizatos: hñt & lānā de scabidis ouib⁹ & linū in nigredie pseueras: oleūq̄ de quo ppha dicit. Oleū pētōis nō impugnet caput meū: & potū aq̄s aegyp̄ti d̄ q̄b⁹ clamat Hieremias. qd̄ tibi & uīa aegyp̄ti ut bibas aquā geō: Et qd̄ tibi & uīa assyriorū ut bibas aq̄s fluminū: Breuiter cūcta pcurrius ut ad reliq̄ trāseam⁹.

Ps. 140. Propter hoc ecce ego sepiā uiam tuam spinis: z sepias eaz materia: z semitas suas nō inueniet. Et sequetur amatores suos z nō apprehēdet eos: z queret eos z nō inueniet. Et dicit: Uadā z reuertar ad uirū meū priorē: quia bene mihi erat: tunc magis q̄ nunc. LXX.

Hic. 3. s. Propterea ecce sepias uias eius in sudibus z obstruas uias illius: z semitas suas non inueniet. Et persequet amatores suos z nō apprehēdet illos: z queret eos z nō inueniet z dicit: Uadā z reuertar ad uirū meū priorē: q̄ melior mihi erat tunc q̄ nunc est.

Lu. 11. d. Dixerat meretrix. Vadā post amatores meos q̄ oīum rex mihi habūdatiā pbuerunt. Rñdit dñs Ego sepiā uīa tuā spinis siue sudib⁹ ne possis ire quo desideras: & iterponā materiā siue mug⁹: & semitas tuas q̄s crebro trueras pede nō inuenies ne apphēdas eos quos tāto studio seq̄baris: & rerū necessitate cōpulsā reuertaris ad uirū tuū. Et dicas illud de euāgelio. Quanti mercenarii in domo patris mei habūdāt panib⁹: ego at̄ hic fame peo: Surgā & ibō ad patrē meū & dicā illi: pater peccauī in celū & corā te: & iā nō sum dign⁹ uocari fili⁹ tuus: fac me sicut unū de mercenariis tuis. Ex quo itelligiū qd̄ puidētia dei sēpe nobis accidāt mala: ne hēam⁹ eā q̄ cupiū: & uariis calamitatibus hui⁹ seculi ac miseris ad dei seruitutē redire cogamur. Amatores aut Hierusalē & gētis iudeæ scdm̄ historiā illi⁹ t̄pis assyrios atq̄ caldæos & aegiptios natōesq̄ ceteras itelligam⁹: cu quorū ido lis fornicata est: a q̄bus belloꝝ t̄pe & p̄mētib⁹ malis frustra sperauit auxiliū. Hos amatores iuxta intelligentiā spiritalem secūtur heretici: a q̄bus sēpe deserti malorum pondere ad sinum matris ecclesiæ reuertuntur. Per oīa enim flagella atq̄ tormenta eruditur Israel.

Ps. 103. **Io. 1. a.** **Ps. 67.** Et hec nesciuit: quia ego dedi ei frumentum z uinum z oleum z argentum z multiplicauī ei aurum que fecerunt baal. LXX.

Ps. 103. **Io. 1. a.** **Ps. 67.** Et hec nesciuit. quia ego dedi ei frumentum: z uinum: z oleum: z argentum multiplicauī ei: Hec autem argentea z aurea fecerunt baal.

Ps. 103. **Io. 1. a.** **Ps. 67.** Ad supiora rñdit. Dixerat. n. uadā post amatores meos q̄ dāt panes mihi: & aquas meas: lanā linū & oleū & potū meū q̄ uniuersa suscepit ut in dei cultū uerteret. Illa uero panē & uinū q̄ cōfir mat & qd̄ letificat cor hoīs: & oleū qd̄ illuminat oēm hoīem ueniētē i hūc mūdū: & argētū d̄ quo sēpe dixiū. Eloqa dñi: eloqa casta argētū igne examinātū pbatū terrā purgatū septuplū. Et aurū de quo legiū: Si dormiatis iter medios clerōs pēnā: colūbā deargētata & posteriora dorsi ei⁹ in uirore auri: Vertit in Idola & fecit baal qd̄ interpretatur supior & deuoratio: dū aut maiora se putat hēre dogmata q̄ ecclesiæ: Aut in ipsa falsā opinatiōis scia deuoratur. Quod at̄ iuxta l̄fāz auro & argēto & cūctis opib⁹ habūdauerit hierusalē & fecerit Idola baal d̄moni sydōioꝝ: siue ut qdā recti⁹ arbitrat̄ babylōio: ex quo & bel d̄r. Et ezechiel plēi⁹ i suo pōit uolumie: & oīs pphāz narrat chor⁹

Ps. 103. **Io. 1. a.** **Ps. 67.** Idcirco conuertar z sumam frumentū meū z uinū meū in tempore suo: z librabo lanam meā z linū meū que operiebant ignominias eius. LXX.

Ps. 103. **Io. 1. a.** **Ps. 67.** Propterea reuertar z tollāz triticū meū in tēpore suo: z uinū meū in tēpore suo: z auferāz vestimenta mea: z linteamina mea ne operiant ignominias eius.

Ro. 2. d. Grauior pēa ē q̄n in t̄pe messis & uidētiæ sp̄atæ fruges auferūtur: & uinū: & quodāmō tollūtur e manibus: Sin aut in t̄pe areæ & pli & torcularis q̄n sterilitatē p̄teritā nouis frugib⁹ terra fecūdat: oīum rerū pēuria ē: qd̄ de reliquo āni t̄pe q̄n uetera cōseruātur estiāre debēus. Liberatur aut lana & linū siue uestes & linteamina ne ultra ignominia operiāt meretricis: ut. s. dei nudetur auxilio: & oīum ab ea angelorū tutela discedat. Vñ & apostolus liberatā diē creaturā a seruitute corruptōis in libertatē gloriæ filiorū dei: Multi accepe aug⁹ & argētū sapiētiæ & eloquētiæ de q̄b⁹ facerēt can delab⁹ septē lucernarū ex auro purissimo: & mēsam ppositōis aureā: & pp̄natoriū: & cherubī auri splendore radiātia: & bases colūnarū argēteas: & triticū fermōis dei & uinū gaudiū spūs sancti nēstīmēta quoq̄ & linteamina quibus credētes uestirētur in xp̄o quæ uniuersa uerterūt in idolatriæ cultum uaria errorum dogmata componentes: & decepti alios deceperunt. Quæ oīa auferit deus: ut qui ex copia datorem non senserant sentiant ex penuria.

Hierol. liber primus

¶ Et nunc reuelabo stultitias eius in oculis amatorum eius: et vir non eruet eas de manu mea: et cessare facias omne gaudium eius: solennitatem eius: neomenias eius: sabbatum eius: et omnia festa tempora eius: et corrumpam vineam eius: et ficum eius: de quibus dixit mercedes hee mee sunt quas dederunt mihi amatores mei: et ponam eas in saltum et comedet eas bestia agri. LXX.

¶ Et nunc reuelabo immunditias eius in conspectu amatorum illius: et nullus eruet eas de manu mea: et auertat omnes letitias eius: solennitates eius: et neomenias illius: et sabbata et cunctas festiuitates eius: et disperdat vineas et ficus illius: quod dixit mercedes mee iste sunt: quas dederunt mihi amatores mei: et ponat eas in testimonium et comedent eas bestie agri.

¶ Quod sequitur uolatilia celi & reptilia terre obelo prenotandum est. Pro saltu quoque quod hebraice dicitur iair: uñ & cariathiari interpretatur uilla siluag. lxx. Trastulerunt testimonium RES de delectatione falsi similitudinis. Si. n. p. RES delectatione legat testimonium dñi: ita dñi taxat: ut ioth lra non pcedat liberatos ergo ueste & lintheam ne opirent ultra ignominiam fornicarie: omnis turpitudine hierusalem siue stulticia per quam opata est turpitudine reuelabitur in conspectu amatorum eius: ut quam uelata desiderabat apta cōtēpnat. Cūq; tradita fuerit amatoribus suis: siue demonibus quibus & ipsa & assyrii seruiunt: nullus inquit ea de manu mea poterit eripe. Probata ibecillitate demoniaca quod quos rebus omnibus habundantes receperat opprobrios malis liberare non possint. Tradita autem babyloniam seruituti: nequē tres solennitates pasche & pēthecostes & tabernaculorum celebrare poterit. Non neomenia: i. kalendae: non sabbati exercere letitiam: nec omnes festiuitates quibus uno nomine cōphēdit. Vineas quoque & ficus reple oīum habundantia corrumpetur: in uinea letitia: i. ficu suauitate & dulcedine intellige quod auferuntur grauissime seruitutis malis: & auferuntur idcirco quia non a deo sibi donata: quasi coniugi: sed ab amatoribus suis: quasi meretrici per libidinis mercedibus arbitrata est. Tūc nequaquam habet arbores pomiferas sed omnia uertuntur in saltum. Et quia semel metaphorā a siluis capat finit in reliquo ut hostes a quibus deuorata sunt omnia bestias nuncupet: Hec & iuxta historiā: & iuxta tropologiam infelix iudaea ppeffa est: cuius omnis turpitudine in oculis gentium reuelata est nullus eam poterit eruere de manibus dei. Cessauerunt uniuersae ceremoniae: in luctum est uersa festiuitas: omnia quae sibi putabat dari a demonibus. nunc ob offensam dei ablata cognoscet. Deuorauerunt eam primū assyrii: atque chaldei: medi: & persae: & macedones. Ad extremum seuiissima lacerauit bestia romanorum ipsius: Cuius in danielle nomen taceat: ut maior formido hiis quod deuorati sunt augeatur. Quae de iudaea diximus refert ad hereticos: quod prima fronte doctrinā & sciam permitteret: egressi de ecclesia deseruntur a deo & omnes eorum ignominia amatorum ponitur quos prius deceperat & traditi bestiis quas propheta declinat dicens: Ne tradas bestiis animam confitentem tibi earum moribus derelinquantur.

Da. 7. s.

¶ Et visitabo super eas dies baalim quibus accēdebat incensum: et ornabat in aure sua et monili suo et ibat post amatores suos et mei obliuiscetur: dicit dominus. LXX.

ps. 74.

¶ Et visitabo super eas dies baalim in quibus imolabat eis: et circūdabat sibi in aures suas: et monilia: et ibat post amatores suos: mei autem oblita est dicit dominus.

¶ Seruat personam meretricis quae auro ornatur & gemis ut placeat amatoribus suis: & quicquid pulchritudinis non habet per naturam: arte conquirunt: has in aures quibus aures eius doctrina dei fuerat ornata: & has margaritas quae ex collo precioso pedebant: ita ut spiritus ad eam diceret & maritus: Collum tuum sicut monilia: mihi sit an porcorum pedes: & dedit sibi canibus. Et impletum est quod in pueriliis legimus: Sicut in auribus aurea in naribus suis: ita mulieri pessime pulchritudo. Hec autem uniuersa faciebat: ut sequeretur amatores: & reliqueret uirum: Tātūque fuit desiderium uoluptatis ac libidinis ut omnem memoriam amiserit maritalē & oblita sit fuisse se coniugē. Quāobrem in ipsis solennitatibus quibus incēdebat tura demonibus: uisitabitur in plagis & corripietur in penis. Baal numero singulari: Baalim pluraliter eadem idola nominantur: genere masculino: Vbi cūque. n. in fine hebraici sermōis in syllabā legimus numero plurali est genere masculino: ubi autem oth numero plurali genere foeminino. Ergo seraphim & cherubim plurali intelligimus numero: genere masculino. Sabaoth autem quod interpretatur militiae: uel exercituum siue uirtutum numero plurali genere foeminino: Itaque & baalim masculio genere: numero sunt plurali: igitur quod male θηλυκῶς καὶ πληθυντικῶς legat genere foeminino. Quod autem decipiant heretici amatores suos: & componatur eloqui uenustate: structuraque uerborum ut mendacio simulēt ueritatem: & coniugale pudicitiam derelinquant: & itēdāt baalim. i. idolis: quod de suo corde finxerunt cotidie cernimus. Non enim habent curam rustice simplicitatis: quod meretricia ornamenta non querit: sed artificis elegantis: quod mendaciis amatoribus suis diabolis & demoniis placeant.

Can. 1. s.
Pro. 2. s.
II. c.

¶ Propter hoc ecce ego lactabo eam: et ducam eam in solitudinem: et loquar ad cor eius: et dabo ei uisitatores eius: ex eodem loco: et uallē achor ad aperiendam spem. LXX.

¶ Ideo ecce ego seducam eam et ponam illam quasi desertum: et loquar ad cor eius: et dabo ei possessiones suas in dē: uallē achor ad aperiendam intelligentiam eius.

¶ Pro eo quod nos diximus ad apiendam spem: & lxx. uerterunt ad apiendam intelligentiam eius interpretatur ē Symmachus ἵνα ὁ ὄψων ἐλπίδος. i. in hostium spei: Theodotius ἀπεσφασσάται τὴν ὑπομονήν. i. apire patietiam uel expectationē eius. Postquam reuelata fuerit ignominia hierusalē siue iudeae meretricis in oculis amatorum eius: & cessauerit uniuersa solennitas: uinea & ficus uel siccitas uel grado corruptus: & redacta in siluas atque infructuosas arbores a bestiis fuerit deuorata: & reddiderit ei dominus cruiatū atque tormēta quia demonibus baalim thura succederat: & nequē se ultra de cineribus ac fauillis putauerit posse cōsurgere. Tūc hoc ē in aduentu christi filii sui apiet spem salutis & dabit locum poenitentiae bladiet ei. Hoc. n. signi-

Super & see prophetā.

ficat lactabo eā: ut p^o pēnā: magnitudinē dolores p^ostios repromissiōe mitiget. p^osp^oq. Et ducā eā inqt i solitudinē. i. educā ex malis: sicut & pus de ægyptiaca eduxerā seruitute: & loqr ad cor eius uerba mollia: uerba cōsolatoria: ut tristitiā gaudio tēperē: iuxta idioma scripturæ: q^ob^o uerbis & sichē loquut^o ē ad cor Dinæ & Ioseph i ægypto fratrib^o suis tristib^o atq^o metuētib^o: ut meror gaudio mutaret. Quod seq^o & dabo ei uinitores ē ex eodē loco: q^oa blāditiā & solitudinē in p^oteritæ historiæ exeūtū de ægypto similitudinē p^omiserat. in q^o moyses & Aarō de eadē gēte iudæorū p^on cipes extiterūt ē nūc pollice: q^od uinitores ei^o de eodē loco datur^o sit. Vineā intelligi Israel oīs & ueteris testamēti & noui scriptura testā: uinea dñi sabaoth dom^o ē Israel: & uinea ex ægypto trāstulisti. Et in euāgelto: P^ofamilias locauit uinea suā: fructusq^o nō recepit. Et iterfectio filio suo nō uisime locauit eā aliis uinitorib^o. Hoc igi^o p^ophals sermo p^omittit q^od p^onceps hui^o uinea exeūtes de gentib^o & de captiuitate hostiū siue uitio^o: de ipso sint gēte iudæorū. i. apostoli & loc^o tumult^o uallisq^o turbæ. Hoc. n. itēptat achor mutet in hostiū spei: siue ad apiēdā spē atq^o patiētiā: q^od idcirco supplitia & tormēta p^opressa sit: ut p^o hæc ad p^ospa puēret. Quod at uallis achor in q^o iterfectus est Achā ob furtū eorū q^o deo fuerāt cōsecrata: cōturbatio & tumult^o itēptet: nō ut q^odā putāt āp^o στροφι. i. pueritas. Ipse Iesus itēptat loq^ons ad Achā: q^oa turbasti nos cōturbet te dñs in die hac. Vñ appellat^o est locus ille. i. uallis cōturbatiōis. Simulq^o i hoc itelligiū: q^od in p^oncipio terræ stēte iuxta hierycho q^on de solitudie egressus ē popul^o p^ope fluēta iordanis in p^oma Israhelis uictoria meror in gaudiū cōmutatus sit. Ibiq^o apta ē spes ubi fuerat despacio: ut punitis iis q^o peccauere in xpo & cōmissere sacrilegiū saluētur ex eis: q^o blasphemātes iudæos fuerit detestati: & q^otū in se ē iterfecerit. Hæc cōcisio & n^ofi iudaizātes: ad mille āno^o regnū referūt: q^o & in p^oncipio p^o apostolos uinitores & credētiū multa milia ex Israel uidem^o eē cōplera & cōpleri cottidie in iis q^o credere uoluerit. Quodq^o nos dixiū lactabo eā. Et septuagita itēptati sūt: Seducā eā ad antixpi tpa referūt ut q^o xpi nō recepit ueritatē illius recipiāt mēdaciū: & postea xpo adueniēte saluent^o.

Et canet ibi iuxta dies iuuetutis sue: & iuxta dies ascētionis sue de terra ægypti. LXX.

Et humiliabitur iuxta dies infantie sue & iuxta dies ascētionis de terra ægypti.

In eo loco ubi nos posuim^o canet: & septuagita trāstulerūt hūiliabif: in hebraico scriptū ē q^od Symmach^o itēptat^o ē affligi^o Theodotiō rñdebit Aqla obediēt. i. ὑπακούσει nos ab hebreo καταλείξει magis accipim^o i. p^ocinet: Vt q^oa semel lactationē: & educationē in solitudinē: & uinitores ex eodē loco: & uallē Achor posuerūt: totā historiā exeūtū de ægypto & p^ogētiū ad terrā sanctā breui sermōe p^ostrigēs: ēt nūc historiæ similitudinē cōseruaret: Vt quo eo tpe q^on egrediebant^o de terra ægypti submerso Pharaōe in mari rubro. arripuit maria tympanū & p^ocinēs cateris exultauit & dixit. Cātem^o dño glōse. n. magnificat^o ē equū & ascēforē deiecit in mare. Sic nūc quoq^o p^om dies iuuetutis suæ: siue adolescētiæ suæ: q^on egressa ē de terra ægypti canat atq^o letet^o: & regnū xpi ad suā salutē iter ecclēe choros cōciat. Et aiaduente q^od q^on exim^o de ægypto: & ad meliora trāsim^o: dicamur ascēdere: q^oa hierusalē in mōtib^o sita est: de q^o q^o hierycho descēdere uoluerit uulnera tus est: ad eos aut^o q^o ægypti. i. seculi hui^o q^orūt auxilia d^o ue q^o descēdūt i ægyptū p^o p^oaliū. itēptatio aqlæ & theodotiōis ē q^ob^o alter ὁνειρώσει posuit alter πόνερα. i. audiet. rñdebit nobis cū facit q^od p^ocinētib^o aliis alii rñdeāt cōcinētes. Humiliabitur aut^o & affliget^o. q^od. lxx. & symmach^o trāstulerūt nō cōuenit tpe letitiæ: nisi forte imitabitur Paulū: q^o postq^o uacatus est apostolus: plantat antiqua p^ostā: & se dicit indignū uocatione apostoli: q^o p^osecutus sit ecclesiā dei: ut humiliatio & afflictio in cōscientia p^oteriti uulneris nō in dolore malorum p^osentium accipiatur.

Et erit i die illa ait dñs vocabit me uir meus: & nō vocabit me vltra baalī: & auferā noīa baalī de ore eius: & nō recordabitur vltra nominis eorum. LXX. Similiter.

Primū oī asiæ regnasse ninū belli filiū. Oēs ēt grecæ & barbaræ narrāt historiæ. Qui apud assyrios ninū sui noīs cōdidit ciuitatē quā hebræi uocāt niniuē: hui^o uxor semiramis: d^o q^o multa & mirāda referūtur: muros babylonis istruxit: de q^o ilignis poeta testat^o dicēs. Quā d^o olī coctilib^o muris cinxisse semiramis urbē. Hæc aduersus zoroastre magū regē bāstrianorū forti certamie dimicauit. & in tāta puēit gl^oia: ut p^orez suū bellū referret i deū: q^o hebraice d^o bel & i multis p^ophis maxie q^o i danielē. Et iuxta theodotionē sub idolo babylōis: hoc appellat^o noīe. Hūc sydōii & phoenices appellāt baal: eadē. n. itē beth & lamech l^ofas cōsonātes AIN uocalis l^ofa ponit q^o iuxta liguæ illi^o p^oprietatē nūc baal legi^o. Vñ & dido sidōia regii g^ontis: cū enē suscepisset hospitio hac patera uia d^olibat q^o bellus & oēs a bello soliti: didiciū exordiū d^omōis. imo hoīs i demonē cōsecrati. Oīa. n. idola ex mortuorū errore creuerūt. audiam^o cetera: ligua hebreæ & syra: baal itēptat^o ē χωρ. i. hūis Si uolueris dicere hūis me diciū baalī: & ap^o utrāq^o gēte uxores uiros suos uocāt baalī. i. uir meus: q^od itelligi^o hūis me & ē sensus q^o me h^o i cōiugio. Eadē hebræorū ligua uocat^o uir is: uñ & uxor q^o de uiro sup^ota ē i genesi appellat^o issa: q^osi a uiro uirago. q^od ergo dicit d^os uir me^o hoc ē cū utroq^o sermōe: hoc ē is: & baalī appellat^o uir meus siue maritus meus. Tantummō idolorū noīa: ut etiam q^od bñ dici p^ot p^o abiguitatē & uerbi similitudinē neq^oq^o ueli dici: s^o appellari me is^o magis q^o baalī ne dū aliū loqr alteri^o recordetur: & uirū nomians idolū cogitet. Ignosce obscuritati q^o trib^o nascitur modis: aut re^o difficultate: aut magistri ipitia. aut discētis nimia tarditate: Neq^o enī hebræū p^ophetā edisserēs oratoriis debeo declamatiūculis ludere: & in narratiōib^o atq^o epilogis asiatico mo

Exo. 34. 2.
gen. 47. 2.
Jo. c.

Esa. 5. 5.
ps. 79.
Mat. 21. d.

Io. 7. d.

Nūe. 23. c.

Exo. 15. 2.

Lu. 10. e.

Hieronymus. liber primus

re carere: sed auxilio orationum tuarum: & incredibili discendi studio apire quae clara sunt. Denique Aquilae illi
gens & curiosus interpres: Vocabit inquit me uir meus: & non uocabit me ultra hinc me id est baalim.

¶ Et percutiam eis fedus in die illa cum bestia agri: & cum volucre celi: & cum reptili terre: & arcibus: & gladio & bellum conteram de terra: & dormire eos faciam fiducialiter. LXX.

¶ Et disponam eis testamentum in die illa cum bestiis agri: & cum volatilibus celi: & reptilibus terre: & arcibus & gladio & bellum conteram de terra: & habitare eos faciam in spe.

¶ Quando omnia religionis aduersae uocabula fuerint ablata de populo domini confitente. Et uocauerit me inquit uir meus: & nequaquam baali. id est idolum meum: Tunc percutiam eis fedus atque concordiam cum bestiis agri & uolucris celi: & reptilibus terrae. De hoc tempore & Esaias loquitur: Habitabit lupus cum agno & pardus cum edo accubabit: Vitulus & leo & ouis simul morabuntur: & puer paruulus miabit eos: Vitulus & ursus pascetur & simul reuescent catuli eorum: & Leo quasi bos comedet paleas: nequaquam carne sanguineque desideras: sed mundis atque simplicibus uescens cibis. Quando Petro ut Cornelium suscipiet ex nationibus reuelatum: iussitque est: ut comederet omnes bestias: & nihil imundum esse cognosceret quod cum gratiarum actione precipitur. Super quibus audit postea: quod deus mundauit tu ne cōe dixeris. Ergo in aduentu domini saluatoris post resurrectionis eius triumphos & ascensum ad patrem duo parietes angulari lapide copulati sunt ab eo quod fecit utrumque unum. Et uocauit eam quae dicebatur absque misericordia misericordiam consequentem: Et eam quae dicebatur non populus meus populum suum. Pacatisque omnibus arcibus & gladius conteretur ac bellum: Non enim erunt necessaria instrumenta pugnatum cum quod pugnaret defuerit: Iugum Israel gentibus & implebitur illud deuteronomii: letamini gentes cum populo eius: & Notus enim in Iudea deus in Israel magni nominis eius: & factus est in pace locus eius & habitatio eius in sion: Hoc est ecclesia: in qua confregit potentias arcum scutum gladium & bellum: quibus fractis atque contritis dormiet credentes fiducialiter & sub uno pastore reuescent siue sperabunt: In his quae oculus non uidit & auris non audiuit: & in cor hominis non ascendit quae praeparauit deus diligentibus se.

¶ Et sponsabo te mihi in sempiternum: & sponso te mihi in iustitia: & iudicio: & in misericordia: & in miserationibus: & sponsabo te mihi in fide: & scies quia ego dominus. LXX. Similiter

¶ O quanta clementia dei: meretrix quae cum multis amatoribus fornicata est: & ob crimine bestiis tradita: postquam reuertitur ad uirum: nequaquam reconciliari ei dicitur: sed desponsi. Et uide quod intersit iter dei coniunctione & hominum: homo cum uxore accepit de uirgine mulierem facit: id est non uirginem. Deus et meretricibus copulatus eas mutat in uirgines: iuxta illud quod adulterae dicitur per Hieremiam: Non ut dominum me iuocasti: aut patrem: aut principem uirginitatis tuae: Vnde & apostolus. Post fornicationem & idolorum cultum credetibus corinthiis loquitur: Desponsi enim uos uni uiro uirginem castam exhibere christo. Querimus cur tertio desponsationis nomen repetierit. Primo enim ait sponso te mihi in sempiternum: secundo sponso te mihi in iustitia & iudicio & misericordia & miserationibus: nec hoc sine cōtētus iugit & tertia. Sponso te mihi in fide: & scies quia ego dominus. Primum desponsi eam in habraas siue in aegypto ut uxorem haberet sempiternam. Secundo in monte Synai dās ei in sponsalibus legis iustitiam: atque iudicium: & iunctam legi misericordiam: ut quando peccauerit tradatur captiuitati: cum egerit poenitentiam reuocetur in patriam & misericordia consequatur. De his sponsalibus: in diuersis locis psalmista decantat. Misericordia & iudicium cantabo tibi domine: & Misericordia & ueritas obuiauerunt sibi: & iustitia & pax deosculatae sunt se. Quos duos calices in septuagesimo quarto psalmo legimus: Calix in manu domini uini meri plenus mixto: & inclinauit ex hoc in illum: De iustitiae calice in calicem misericordiae & rursum de calice misericordiae in calicem iustitiae. Si iniquitates igitur obseruabis domine: domine quae sustinebit: quia apud te peccatio est. Ista igitur meretrix: quae primum uoto sponsi in externos fuerat iuncta uiri complexus: ut nunquam a uiculo recederet maritali: quia recessit & in aegypto fornicata est. Rursus per legem assumitur: quam praeteriit: per prophetas quasi sponsi sodalibus: quod ad se missi fuerat: interfectis. Nouissime uenit dei filius dominus Iesus: quo crucifixo & a mortuis resurgente desponsatur nequaquam in legis iustitia: sed in fide & gratia euangelii: ut cum cognouerit unigenitum cognoscat & patrem. Dicit enim ipse ad Philippum tanto tempore uobiscum sum & non cognouistis me: Philippe quod uidet me uidet & patrem meum: quomodo tu dicis unde nobis patrem: non credis: quia ego in patre & pater in me est: Qui in fide fuerit desponsatus & crediderit euangelio: statim sciet quia ipse sit deus credens in eum quem prius negauerat.

¶ Et erit in die illa exaudiam dicit dominus: exaudiam celos & illi exaudiet terram: & exaudiet triticum & uinum & oleum. Et hec exaudiet iezrahel: & seminabo eam mihi in terra & miserebor eius quae fuit absque misericordia: & dicam non populo meo: populus meus es tu & ipse dicet deus meus es tu. LXX.

¶ Et erit in die illa dicit dominus. Exaudiam celum: & celum exaudiet terram: & terra exaudiet frumentum & uinum & oleum: & hec exaudiet iezrahel: & seminabo eam mihi super terram: & diligam non dilectam & dicam non populo meo: populus meus tu: & ipse dicet dominus meus tu.

¶ In die illa & in illo tempore quando te mihi in fide desponsidero: & cognoueris quod ego sum dominus: exaudiam celos qui enarrant gloriam dei: & celi exaudiet terram: ut eam celesti pluuia irriget: & terra dicitur quod orta est ueritas: & in cuius agris paterfamilias egreditur: ut semiet semine suum: & exaudiet triticum uinum & oleum: dicitur quod quod supra diximus: & haec omnia exaudiet iezrahel. id est semine dei: ut intelligatur omnium regum abundantia: atque fertilitas: ob dei semine quod christus est condonari: quod dei semine seminatur in terra ut multiplices fructus afferat ceteranum

Esa. 11. 8.

ps. 77.

Esa. 64. 2.

Hie. 3. 8.

z. cor. 11. 4.

ps. 100.

ps. 84.

ps. 129.

Io. 14. 2.

ps. 18.

ps. 84.

Lu. 8. 2.

Super Osee prophetā.

sexagenariū & tricenariū. Et illa meretrix q̄ deo fuerat copulata & tres ediderat liberos: duos masculos & unā foeminā. Primū Iezrahel: scđaz absq; misericordia: tertiū n̄ populus me⁹: Videat pp̄ semē dei mutata eē re⁹ uocabula: & in xpi fide consecutā misericordiā: q̄ absq; misericordia erat. Et uocatū populū dei: q̄ p̄us nō populus uocabatur: ex quo p̄spicius posse uniuersa q̄ dicta sūt re ferri: & ad decē trib⁹: q̄ Israel uocatur: & sub noīe meretricis tres liberos ediderūt: & ad oēm gētē iudaici noīs: de exauditiōe celi & terre & frumēti uini & olei & Iezrahel. Hoc qdā sentiūt qd post q̄ xps aduenerit oīa suo currāt ordie: & utilitati hoīz cūcta deseruiat creatura: ut ab initio cōdita ē: Quæ oīa iudai & n̄ri iudaizātes post anti xpm in fine mūdi corporaliter p̄stolātur. Ca. iiii.

Dixit dñs ad me adhuc vade dilige mulierē dilectā amico & adulterā: sicut diligit dñs filios israel: & ipsi respectāt ad deos alienos & diligūt uinatia uuar. LXX.
Et dixit dñs ad me: Adhuc vade & dilige mulierē diligētē mala & adulterā sicut diligit dñs filios israel: & ipsi respiciūt ad deos alienos: & amāt coctiōes cū uinacijs.

Priori mulieri in typū decē tribuū uel totius iudaici populi fornicātis p̄pha cōiūgitur: & abie ctos filios atq; cruciatos tādē recipit in salutē. Hic iubetur: ut adhuc diligat adulterā mulierē qñ di citur: adhuc. oñdit qd p̄us amauerit fornicariā: q̄ adultera uel diligat illa mala: uel diligat ab ami co & p̄xio REM. n. uerbū hebraicū: uel malus legitur uel amicus: Et ne putemus dilectionē p̄phæ in adulterā: aliud qd significare q̄ dei dilectionē in filios israel. Ergo qd p̄pha diligit adulterā & tñ nō ei in matrimonio copulatur nec fornicatiōe cōiūgitur: sed tñ diligit delinqntē: Typus dei est Qui filios Israel pessimos diligit: q̄ cū diligūtur a dño: ad deos alienos idolaq; respiciūt: & diligūt uinatia uuar q̄ uinū nō hñt: & p̄stinā gratiā pdiderūt sicut demōes q̄ lapsi de p̄pria dignitate: & nihil antiq; gratiæ possidētes. aridi sūt & ueteri siccitate marcētes. Vñ p̄ uinacijs qd hebraice dici tur.

Aqla itēptat⁹ est παλαιά .i. uetera: Symmach⁹ ακάπτοι .i. steriles: & nō solū uina tia sūt: sed & uetera uinatia: ut antiq; delicta testētur. Et notādū qd hęc adultera p̄ns tps significet iudæorū q̄ absq; deo & notitia scripturæ & gratia spūs scti diligātur a dño q̄ oīum expectat salu tē & apit ianuā p̄nitētib⁹: Nihilominus illi res iutiles amāt tradiōes hoīum & οὐκ ἐπιπορευόμενοι sōnia diligētes & nequaq; uuas hēant & uinū & plena musto torcularia: sed uetera uinatia q̄ pie ta sūt. Pro p̄matib⁹ q̄ .lxx. trāstulerūt. Et cōmedūtur cū uuis passis siue uinatis: placētas latie p̄nt dicere: uel crustula q̄ idolis offerūtur & grāce appellātur πόνται Filii autē israel in p̄nti loco duo deci uocātur trib⁹. Supra uero decē q̄ erāt in samaria & possidebāt metropolim Iezrahel.

Et fodi eā mibi. xv. argēteis: & choro ordeī: & dimidio choro ordeī: & dixi ad eā. Dies mltos expectabis me: nō fornicaberis: & nō eris uiro: sed & ego expectabo te. LXX.

Et cōduxi eam mibi quindecim argenteis & gomor ordeī & nebel uini: & dixi ad eam. Dies multos sedebis mibi: & nō fornicaberis: nec eris adultera uiro tuo & ego tibi.

Pro gomor in hebraico scriptū ē gomer: qd oēs itēptes absq; septuagita chorū itēptati sūt. Ser mone grāco & maxime palestīo q̄ hēt trigita modios. Et p̄ nebel uini i hebraico legis LETECH SEORVM. qd cāteri itēptes μῆτρον ordeī trāstulerūt. .i. mediā ptē chori q̄ facit qndeci mo dios. Quodq; iūgitur in edictiōe uulgata: neq; eris alteri uiro: alteri in hebraico nō hētur: sed sim pliciter nō eris uiro. Si. n. ponatur alteri subauditur qd a suo hēatur uiro. Quādo autē absolute di citur nō eris uiro itelligitur qd nulli iūgatur oīno. & absq; coitu maritali sit. Mensurā autē chori in Ezechiel legiū: Et in euāgelio. Fodit itaq; eā sibi. .i. adulterā: siue cōduxit. xv. argēteis. Quādo diē fodi oñdit uineā q̄ a dño plātata ē. Et in multis locis ponitur scripturæ. signifiās populū iudæo rū. Sin autē legeriū cōduxi adultere p̄ciū. nō ut cū p̄pha dormiat: sed ut cōtēta mercede sua adul terare desistat: nec passim cāteris copuletur: foditur ē siue cōducitur choro ordeī & dimidio cho ro ordeī. .i. q̄dragita & qnq; modiis. & hac mercede recepta audiuit a dño: (Dies multos expecta bis me siue sedebis mibi: nō fornicaberis & nō eris uiro) hoc est nec aliis amatorib⁹ turpiter te p̄ stitues nec mibi uiro a quo cōducta es legitime cōiūgeris: at ne putes factā tibi iniuriā q̄ dixi expe ctabis me: par pari referā: & ego expectabo te. Quītadeciā diē illucescētē mēsis nisan pcussa sūt egyptiorū p̄mogenita: & israelis de egypto eductus est populus ac in seruitutē dei mercede cōductus: Deniq; p̄ p̄mogenitis israel q̄ plagā nō sensere cōem: qnos argēti accipe siclos q̄ in tēpli donaria cōferūtur: Pleriq; nostros qndeci: ad ebdomodā legis & ocdoadē referūt euangelii. .i. sabbatū: & diē resurrectiōis quo exercetur circūcisio spiritalis. Sed quō adultera mulier q̄ ordeo pascitur: & a uiro aliena est: utrūq; in mercedē accipiat testm̄ explanare non p̄nt. Quadragesimo quinto die ad montem syna puenit populus: statimq; altero die ut sanctificentur a coitu foeminarū p̄ triduū: & se p̄parēt ad accipiendā legē dei edicī: Trāstatis tribus diebus qnquagesimo die Moyses ascēdit in montē & decalogū suscepit: Sedet itaq; populus iudæorū: q̄ quōdā qndeci argenteis & q̄dragi ta qnq; ordeī modiis est cōductus. Post aduētū dñi saluatoris: & uiri sui expectat aduētū. Quodq; dicit nō fornicaberis & nō eris uiro. Hoc oñdit qd interim mō idolis nō seruiat: nec tñ hēat deū sed & amatoribus & uiro spoliata sit: & q̄a uigē nō hēt: nō uestitur cibo hoīz frumēto & legumie sed ordeo irrōnabiliū iumēto: ruminās uilitatē litteræ q̄ itēficiet & nō hñs spūm uiuificantem. Vñ & in lege mulier q̄ a marito accusatur adulteriū: an potatione αἵματος .i. coniunctionis qñ

Eze. 45. e.
Lu. 16. 6.

Exo. 19. 6.

Hiere. liber primus

arguitur in p̄tō: farina accepit ordeī q̄. n. imitata ē aequos & mulos q̄b' nō est itelligētia aequorū atq; mulorū sustētatur alimētis. Pro dimidio choro ordeī nebel uini. lxx. Trāstulerūt qđ penit' in hebraico n̄ hētur: Et possum' dicere: i nebel uini: hoc ē mēsurā plena atq; p̄fecta inhebratā adulte rā: & plen' afflictā ēē suppliciis un' & Hieremias calicē merippinat gētib' & Hierusalē. Vir quoq; sedet imo expectat adultere p̄itētā: ut postq̄ plēitudo gētū subitauerit & nouissim' crediderit Israel: ita ut q̄ fuerat caput uertatur in caudā: & cauda uertat' i caput: tūc fiat un' grex & un' pastor.

Hie. 23. d.

¶ Quia dies multos sedebūt filij israel: sine rege: sine p̄cipe: sine sacrificio: sine altari: sine ne ephot & sine theraphin. Et post hec reuertent' filij Israel & q̄rent dñm deū suū: & Dauid regē suū: & pauebūt ad dñm: & ad bonum eius in nouissimo dierum. LXX.

¶ Quia diebus multis sedebūt filij Israel: sine rege: sine p̄cipe: sine sacrificio: sine altari: sine sacerdotio: sine manifestatiōibus: Quae grāce dicuntur ἀρεὴ βασιλείας, ἀρεὴ ἱερατείας, ἀρεὴ θυσιῶν, ἀρεὴ βιβλίου τοῦ νόμου, ἀρεὴ ἐποικίας καὶ ἀρεὴ τῆς ἐκκλησίας. Et post hec reuertent' filij Israel & q̄rēt dñm deū suū & Dauid regē suū & stupebūt ad dñm & sup̄ bonis ei' in nouissimo die.

¶ Pro ephot & theraphi septuagita sacerdotiū & ἀναλώσεις. i. manifestatiōes itēptati sūt. Sciē dū aut ut crebro dixius ephot significare idumētū sacerdotale: qđ in exodo & leuitico a. lxx. ἐπὶ ὤμων dicitur. i. sup̄ humerale. Aqla ἐπὶ ὤμων. i. sup̄ idumētū: theraphi at p̄prie appellat' ὡς φῶτα. i. figurā & simulachra: q̄ nos possumus in p̄nti dūtāt loco cherubi & seraphi: siue alia q̄ in tēpli ornāmēta fieri iussā sūt dicere. Verū q̄ a. lxx. itēptati sūt: p̄ q̄b' Aqla φῶτα ὡς τὸ οὖν

Col. 2.

trāstulit & hāc ipsa sūt ἐν ἀνθρώποις. i. i rōnali. hoc itelligiū: qđ i pectore & corde pōtificis ἀληθία καὶ φῶτα ὡς τὸ οὖν. i. ueritas ēē debeat atq; doct̄ia: ut nō solū sciat rectā fidē. sed & qđ nouerit possit ore p̄ferre: Quod & apostol' paulus scribit ad titū docēs q̄lis ep̄us ordinād' sit. Oportet. n. ep̄um sine crimie ēē tāq; dei disp̄satorē: nō sup̄bū: nō iracūdū: nō uinolētū: nō pcussorē: & nō turpis lucri cupidū: Sed hospitālē: benignū: sobriū: iustū: sanctū: cōtinētē amplectātē eū q̄ fm doct̄i nā ē fidelē sermonē: ut potēs sit exhortari i doct̄ia sana: & eos q̄ cōtradictū arguere. Ephot ac the

Iu. 17. 6.

raphi: Et in iudicū libro legiū q̄ sibi fecerat leuitēs: q̄ postea cū sexcētis d̄ tribu dā armatis p̄fā ē. Post passionē dñi saluatoris usq; in p̄ntē diē paulo min' qđ drigētesimus ānus expletur: & q̄tū tpis resideat usq; ad diē iudicii: nec angeli nouerūt nec fili'. Qui iō ignorare se dicit: q̄a nobis nō expe dit discere. Hi sūt ergo multi dies q̄b' isrlx synagoga: & mulier adultera ordeo pasci' & sedit cō tracta: q̄a cū xp̄o stare nō pōt. Sine rege. de quo locut' ē pater fuscitauit regē cū iustitia. Et ipsa diē i psalmo. Ego aut cōstitut' sūz rex ab eo sup̄ sō mōtē sanctū ei'. Sine p̄cipe. uel ip̄o dñō saluato

ps. 2.
Exo. 22. d.

re uel certe pōtifice: de quo scriptū est. P̄cipi populi cur nō maledices. Et sine sacrificio & sine al tati. subuerso. n. tēplo & icēsa hierusalē: nec sacrificiū nec sacerdotiū iudaica gēs exercere pōt. Et si ne ephot: & sine theraphi: instrumētis sacerdotalis hīr'. De hoc rege & iacob in bñdictione iudae patriarchae loq̄tur. Nō deficiet p̄nceps ex iuda: neq; dux de scemorib' ei' dōec ueniet cui repositū est: & ipsa erit expectatio gētū. Ergo postq̄ defecit p̄ceps ex iuda & dux d̄ scemoribus: & hero des alienigena: & p̄felit' suscepit ip̄iū: itelligiū uenisse cui regnū repositū est: & ip̄a erat expecta tio gētū. Hāc est cecitas q̄ ex pte accidit israeli: ut subitraret plenitudo gētū: & tūc oīs israel sal uus fieret: & multo post tpe reuertētur & q̄rēt dñm deū suū: & Dauid regē suū: q̄ de Dauid stirpe gñatus ē: & itēptatur fortis māu. Ip̄a. n. soluit captiuitatē populi sui & dedit uinctis remissionē Cūq; eū uidit filij israel: q̄ a suis fratrib' dnegat' ei' p̄ris & sua maiestate regnatē: pauebūt: & stupe būt ad dñm & ad bonū ei'. Qui bon' filius d̄ bono natus ē patre siue ad bona dñi: de q̄b' sc̄tūs loq̄ tur: Credo uidere bona dñi in terra uiuētū: hāc. n. quā icolimus p̄tōres: terra ē mortuorū. P̄ns ca pitulū alii iudeorū sup̄ babilonicā captiuitatē itēptātur qñ septuagita ānis desolatū ē tēplū: & al tare. & uictimae: & sacerdotiū nō fuerūt: & postea sub zorobabel i sedes pristinas sūt reuerſi. Alii ut nos in futūz deferunt tps: & q̄ sit cā tam grādis offensae ut tanto tpe relictī sint: maxime cū idola non colant: p̄ter interfectionem saluatoris: aliam nō ualent inuenire. Cap. Quartum.

ge. 49. 6.

Audite verbū dñi filij Israel: q̄ iudiciū dñō cū hitatoribus terre: Nō est. n. ueritas & nō est misericordia: & nō est scia dei in terra: Maledictū: & mēdatiū: & homicidium: & furtum: & adulteriū inundauerunt: & sanguis sanguinē tēgit. LXX.

¶ Audite verbū dñi filij Israel q̄ iudiciū dñō ad hitatores terre: q̄ nō est ueritas: neq; misericordia. neq; sciētia dei sup̄ terrā. Maledictio: & mēdatiū: & homicidium: & furtum: & adulteriū: effusum est super terram: & sanguinem sanguini miscuerunt.

¶ A principio p̄phetā usq; ad hūc locū sub meretricis descriptiōe & adultera: quae post grauifsimas p̄enas & relictionē lōgissimā: postea fit i pristinū uel in meliorē statū restitutio. Decem tri buū uel duarū: & in cōe oīum peccata numerātur. Nūc rursus ad israel idest decem tribus sermo conuertitur: exponens non frustra iratum deum tam grauiā cōminari: & inferre supplicia: ne for sitan non ex iudicii ueritate: sed ex potentia Dei iniuste uideatur in eos q̄ nō peccauerūt lata sen tentia p̄phetā: Audite (inqt p̄pheta) uerbū dñi o fili israel: q̄a uult dñs cū suo populo iudicari: & expōere cās idignatiōis suae: Nō est ueritas: & nō ē misericordia: & nō ē scia dei in terra. Nec ueritas. n. absq; misericordia sustineri pōt: & misericordia absq; ueritate efficit negligētes: un' alteruz

¶ Prefatio i explanatiões super Osee prophetā.

miscet alteri: q̄ q̄ nō h̄z cōsequēter & Dei noticiā nō hēbit: Sed ecōtrario p ueritate mēdaciū: & p misericordia: maledictio: homicidiū: furtū: adulteriū: Nō dixit est: sed ut delictor habūdātiā de- mōstraret itulit redūdauerūt: & p scia Dei q̄ nō est i terra: sanguis sanguinē tetigit: siue sanguinē sanguī mista erūt: ut augeāt p̄tā p̄tis: & nouis uetēra cumularēt. Recte at q̄ hitatores terrā sūt & n̄ icolae: ad iudiciū puocātur: q̄ a facie aqlōis exardescūt mala sup hitatores terrā. Et i Apochaly p̄si Ioānis. ue. ue. ue. dicitur sup hitatores terrā: Qui aut p̄t cū ppha dicere: Aduēa sum ap̄ te: & pe- grin' sic oēs patres mei: Et p̄trāsīt mūdū istū q̄si icola & pegrius: ueritatē seqtur: & misericordiā & sciam dei: ne inūdatōe maledicti atq; mēdaciū hōicidii & furti & adulterii & sanguis opprimatur.

¶ Propter hoc lugebit terra & infirmabit oīs qui bitat in ea: in bestia agri: & in volucre celi: sed & pisces maris congregabuntur. LXX.

¶ Nō lugebit tra & inuies cū oib' q̄ bitāt ea: cū bestiis agri: & cū volatilib' celi: & pisces maris oīi

¶ Quia nō ē ueritas & nō ē misericordia: & nō ē scia dei sup terrā: sed eregiōe maledictū: & ciēt. mēdaciū: & homicidiū: & furtū: & adulteriū inūdauerūt: & sanguis sanguinē tetigit. Iccirco lugebit terra: cū hitatorib' suis: & infirmabitur ut n̄ hēat bestias agri: & uolucres celi: & pisces maris dīciēt. Cū. n. captiuitas dēē tribuū uenerit: hitatore sublato: bestia quoq; & uolucres celi & pisces maris deficiēt: itaq; dñi ēt muta aīalia sentient. Hoc q̄ nō credit accidisse populo Israel: cernat Illyricum cernat thracias: macēdoniā: atq; pānonias: oēm q; terrā: q̄ a ppōtide & bosphoro usq; ad alpes Iu- lias tēditur: & pbabit cū hoīb' & aīantia cūcta deficere: q̄ in usus hoīum a creatore prius alebātur. Sin aut uolueris ut qdā putāt feros hoīes bestias iterptari: & uolucres celi eos q̄ eleuātur in sup biā: & oīa hūana contēnāt: & pisces q̄ irratōnabiles sūt: & ita bruti: ut nihil oīno sapiāt: & aerē libe- rum celiq; nō uideāt: hoc tā irati tā clemētis ē dñi: ut q̄ mala sūt auferantur de terra.

¶ Verumtamen unusquisq; non iudicet & nō arguatur vir. populus enim tuus sicut hi q̄ tra- dicunt sacerdoti: & corruet hodie: & corruet ēt ppheta tecum. LXX.

¶ Et nullus neq; iudicetur: neq; arguatur quisq;: populus aut meus quasi sacerdos: cui cōtra- dicitur: & infirmabitur per diem: & infirmabitur etiam ppheta tecum.

¶ Secundū. lxx. iterptēs: hoc qd posuim' ut nullus neq; iudicetur neq; arguatur qsq; supiori capitū- lo coaptādū est: sed nos hebraeos seqmur. Prouocati ad iudiciū dei: filii Israel q̄ hitabāt in terra ut cās dñice idignatiōis audirēt & p̄terita p̄tā cognoscerēt: pp q̄ hostib' traderētur: Nūc q̄ i scele- rib' pseuerāt & ipudēti deū frōte cōtēnūt audiūt. Nō necesse ē ut ueniat ad iudiciū: ut in uestris flagitiis arguamini: q̄ tāta estis ipudētia ut nec cōuicti pudorē hēatis & uerecūdiā: sed cōtradici- tis mihi: q̄si discipul' magistro: sacerdoti plebecula cōtradicat: q̄ nō hēt sacerdotii dignitatē: & q̄ tales estis: iō hodie corruetis. i. ducēini i captiuitatē & p̄detis regnū Israel. Quod aut dicit: hodie aut p̄s tps significat: aut nō fraude & insidiis: sed clara in captiuitatē luce ducemī: tātaq; erit uestri i firmitas ut ēt ppheta q̄ uobis solebāt pphetare mēdaciū uobiscū corruāt: & sentiāt captiuitatem. Hic pphetas aut pseudo pphetas dēmus accipe: aut certe oēm gratiā pphetale. Quādiu. n. nō sūt captae decē tribus: habuerūt: & Eliā pphetā & Elisēū & ceteros filios pphetarū: q̄ pphetauerūt in samaria: Vnde & Amos ppheta: qui de tribu Iuda erat: & de uiculo tecuā cogitur redire ad patri- am suam ne in alieno regno: & samaria prophetaret.

¶ Nocte tacere feci m̄ez tuā: & tūc uis p̄plus me': eo qd nō hūerit sciaz: q̄ tu sciaz & pulisti: & pellā te & ego: ne sacerdotio fungaris mihi: & oblita es legis dei tui obliuiscar filioz tuoz & ego. LXX.

¶ Nocti assimilaui m̄ez tuā: & assimilat' ē p̄plus me' q̄si nō hūis sciaz: q̄ tu sciaz & pulisti: & ego repellā te ne sacerdotio fungaris mihi: Oblita es legis dei tui: & ego obliuiscar filioz tuorum.

¶ Nō qd alia mater sit: & alii filii: matrē uocat & filios: sed quō dñs loq̄ns ad populū Iudaeorū dice- bat: hierusalē hierusalē q̄ occidis pphetas & lapidas eos q̄ ad te missi sūt: quotiēs uolui cōgregare filios tuos: sicut gallina cōgregat pullos suos sub alas & noluiisti: Nō qd alia eēt hierusalē: & alius popul' ei': neq; n. absq; populo ad cemēta urbis & ligna & lapides loq̄bantur: Sic mater uocatur populi freq̄ntia & lapides oīs turba natōis hebreæ ad quā loq̄tur: filii at uel singuli ex populo: uel p oppida uillasq; disp̄si. In nocte ergo ac tenebris captiuitatis & meroris & p̄mētis angustia tra- ditur Israel: & populus ei' eterno silētio cōticescit: q̄ nō hūit legis sciam nec dei p̄cepta seruauit. Recapitq; qd fecerat: Ip̄sa. n. dei repulit legē: & iō sacerdotiū p̄didit i eternū: Colēs uitulos aureos in dā & bethel: & q̄ oblita est legis dei: & penit' egyptiis se idolis m̄cipauit: Iccirco & dñs obli- uiscetur filioz ei' tradēs eos eternæ captiuitati: q̄ n. ignorat ignorabitur. Et in psalmis legius: Ne scierūt neq; itellexerūt i tenebris ābulāt. Oīa q̄ dñr ad dēē trib' referre possum' ad hereticos q̄ re- liq̄rūt regnū dauid & hierusalē. i. xpm & ecclesiā. Et iō eterna nocte cohopti sūt: nec hūit sciaz dei & repellūt a dño: ne sacerdotio fungāt ei: & filioz quos gēuerit nūq; memīt: q̄ filii aliēi scī sūt ei.

¶ Scdm multitudinē eorū sic peccauerūt mihi: gloriā eorū in ignominia cōmutabo & pecca- ta populi mei cōmedēt: & ad iniquitatē eorū subleuabūt aīas eorum: & erit sicut populus sic sacer- dos: & uisitato super eum uias eius & cogitationes illius reddam ei. LXX.

¶ Scdm multitudinē eorū sic peccauerunt mihi: gloriā eorū in ignominia ponā: peccata popu- li mei cōmedēt: & i iniquitatib' eoz accipient aīas eorum: & erit sicut populus & sacerdos: & vlcif-

Apo. 8. d.

ps. 38.

q. 29

1. co. 14. g.

ps. 81.

h. 3. 23

car super eum vias eius: et cogitationes illius reddam ei.

¶ Quot hoies huius Israel: tot aras extruxit demonibus in quorum victimis peccauit mihi. Propterea gloria eorum in qua gloriatur sibi & deo idola prebent: et ignominiam commutabo: ut sacerdotes capiatur & populi. Si quidem sacerdotes peccata populi mei comedunt: de quibus scriptum est qui deuorant plebem meam sicut escam panis. Et ideo peccata populi mei deuorant consentientes sceleribus delinquentium: quia cum eos peccare perspexerint: non solum non arguunt sed laudant atque sustollunt & beatos predicant. De quibus & Esaias loquitur. Populus meus qui beatos uos dicit seducit uos: & semitas pedum uestrorum supplantat. De iis & per psalmistam proclamatur: quoniam laudatur peccator in desideriis animae suae & iniquus benedicitur. Vnde equaliter populus & sacerdos indignatus dei suam sustinebit: quia non solum opera eorum uisitat qui appellatur uia in quibus ingrediuntur: sed & cogitationes quibus ut talia faceret tractauerunt. Non solum enim opus sed & cogitatio mali operis penas luet. De haereticis facilis intelligentia est quod quanto plures fuerint tanto magis delinquant deo: & gloriatur in populis: & ideo decipiunt infelices. Ait: peccata populi comedunt: & per dulces sermones deuorant domus uiduae. Cum enim uiderit aliquos delinquentes autem: nihil aliud querit de nisi fidei ueritate: quam si custodieritis non curat quid agatis. Haec enim dicentes in iniquitatibus eorum subleuant aras eorum: ut non solum non agant penitentiam: nec humilietur: sed gaudeant in sceleribus suis: & erecta ceruice gradiantur. Vnde & populus: & sacerdos: & hi qui docti sunt: & hi qui docuerunt pari iudicio castigentur.

¶ Et comedent & non saturabuntur: & fornicati sunt & non cessauerunt: quoniam dominum reliquerunt in non custodiendo: fornicatio: & uinum: & ebrietas auferit cor. Populus meus in ligno suo interrogauit: & baculus eius annuntiavit ei. Spiritus enim fornicationum decepit eos: & fornicati sunt a deo suo. LXX.

¶ Et comedent & non implebuntur: fornicati sunt & non dirigentur: quia dominum reliquerunt: ut non custodirent fornicationem: & uinum: & ebrietatem: suscepit cor populi mei: in auguriis interrogabant & in uirgis suis annuntiabant ei: spiritu fornicationis seducti sunt: & fornicati sunt a deo suo.

¶ Voluptas insatiabilis est: & quanto magis capitur tanto plus utitur se fame creat. Ecce contrario beati esurietes: & sitietes iustitiam: quoniam ipsi saturabuntur: sicut iustitia saturat: sic iniquitas substantiam non habens bona comedentes fraude deludit: & uteros deuorantium uacuos derelinquit: fornicati sunt & non cessauerunt: uires in fornicatione deficiunt: & fornicandi desiderium non quiescit: fornicati sunt & decem tribus cum idolis hieroboam filii nabath & reliquerunt dominum deum suum non custodiendo qui iusserat dicens: Dominus deus tuus adorabis & ipsi soli seruias. Et uero per prophetam aut legendum fornicatio: & uinum & ebrietas auferit cor. Si cut enim uinum & ebrietas eum qui biberit mentis suae impotens facit: ita & fornicatio ac uoluptas pervertit sensum animique debilitat: & de rationabili homine brutum efficit animal: ut ganeas & lupanaria & libidinum intra sectetur. Cumque ita cor loco suo motum fuerit: ligna & lapides deos putat: & adorat opera manuum suarum. Vnde & propheta quasi stupens & mirabilis eloquitur: Populus meus quodam meo uocabatur nomine lignum interrogauit & uirgas: quod genus diuinationis graeci per βαλάντιον uocant. Vnde in Ezechiel legimus quod uirgas suas miscuerunt nabuchodonosor contra ammon & hierusalem: & exierit uirga contra hierusalem: cumque huius amemae fornicationis est spiritus qui decepit eos ut fornicarentur a domino deo suo: fornicationem autem idolatriam nominat. Iuxta illud quod in hieremia legitur: & mechabatur in ligno & lapide: & dixi: Postquam fornicati sunt cum his omnibus reuerrere ad me & non est reuersa in toto corde sed in mendacio: & rursum me dereliquisti & dixisti. Vadam super omnem collum excelsum: & diffundam in fornicatione mea subter omni ligno frondoso: Et in psalmo dicitur. Perdidisti omnes qui fornicantur abste. Principium enim fornicationis: idolorum inuentio. Nunc heretici suo errore satiatur nec cessant a fornicationis turpitudine: & cotidie non custodiendo legem & scripturas sanctas dominum derelinquunt: insaniunt & ebriantur: & perditio mentis iudicio adorant idola. qui de suo corde finxerunt: fornicationisque spiritu possidentur.

¶ Super capita montium sacrificabant: & super colles accedebant thymiamata: subtus quercum & populum & therebintum quia bona erat umbra eius. LXX.

¶ Super verticem montium sacrificabant: & super colles imolabant: subter quercum & populum & nemorosas arbores: quia bonum erat umbraculum.

¶ In lege preceptum est ut non sacrificetur domino nisi in loco quem elegerit dominus deus: & iuxta altare lucus & arbores non plantentur: ne scilicet lasciuia & uoluptuosa religio austeritate unius & uerae religionis euerteretur. Ecce contrario Israel sacrificabat in montibus & in collibus adolebat incensum. Excelsa terre diligens loca: quia excelsus reliquerat deum: & umbram quae perdidit ueritatem. Hoc est quod legimus de singulis regibus. Verum excelsa non abstulit adhuc populus imolabat & sacrificabat in excelsis: quod hebraice appellatur.

Heretici sublimitate sibi dogmatum repromittunt: & sacrificant subter quercum & populum & therebintum infueltas arbores: sic & uinea non habens sub quibus sanctus requiescere dicitur. At sumunt autem sibi iterum therebintum quod iuxta Esaiam folia non habet: ut Abraam imitari uideantur exemplum.

¶ Ideo fornicabunt filiae uiae: & spose uiae adultere erunt. Non uisitato super filias uias cum fuerit fornicata & super spomas uias cum adulterauerit: quoniam ipsi cum meretricibus conuersabantur: cum effeminae sacrificabant: & populus non intelligens uapulauit. LXX.

¶ Propterea fornicabunt filiae uiae: & spose uiae mechabuntur: & non uisitabo super filias uias cum fuerit fornicata: & super spomas cum adulterauerit: quoniam ipse cum meretricibus miscbatur: & cum initiatis imolabat: & populus non intelligens adhibebat meretrici.

¶ Verbum caderothe: quod agla em λαγαμενον

Esa. 36. ps. 9.

Deu. 6. b.

ps. 72.

Esa. 6. d.

Prefatio i explanatiões super Osee prophetā.

Symachus *Τετράλειον* septuaginta: Theodotion *κεχωρισμένον* Interpretati sunt: Nos effeminatos uertimus ut sensum uerbi nostrorū auribus paderemus. Hi sūt quos hodie romana matri nō deorū: sed demoniorū seruiētes: gallos uocat: eo qđ de hac gente romani trūchatos libidiē in honorē martis: (quē eunuchū dea meretrix fecerat) sacerdotes illius mācipauerit: Propterea aut gallogē gētis hoies effeminātur: ut q urbem romanā cāperāt hac feriātur ignominia. Istiusmōi idolatria erat i Israel: Colētibz maxie semis beelphegor ob obscēi magnitudinē quē nos papū possumus appellare. uñ & Afa rex tulit excelsa de populo: & huiuscemōi sacerdotes: & matrē de augusto deposuit impio: Sicut scriptura testatur dicēs: & fecit Afa rectū añ cōspectū dñi sicut Dauid pater eius: & abstulit effeminatos de terra: Purgauitq; oēs sordes idolorū q fecerāt patres eius: Insup & maathā matrem suā amouit ne eēt princeps in sacrificiis priapi: & in loco eius quē cōsecrauerat: subuertitq; specū eius & cōfregit simulacrū turpissimū: & cōbussit in torrēte cedron: Excelsa at nō abstulit. uerū tñ cor Afa pfectū erat corā deo cūctis diebus suis. Sciendū autē qđ in pñti iēpe iō. i. sacerdotes priapo mācipatas uocet: In aliis at locis uiros exfectos libidine cadesim legim⁹ Esaia dicēte καὶ οἱ μισοὶ καὶ τακυριεῖς οὐσιμῶν αὐτῶν. i. & illufores dñabūtur eorū p quo i hebreo scriptū ē: & cadesim dñabūtur eorū qđ nos i effemiatos uertimus. Aqla aut *ἐμψυχον* uouo iterptās. i. mutatos. Hoc oñdere uoluit qđ suā naturā mutauerit: & de uiris facte sūt semiae Symmachus *ἐταίρους* pprie meretrices appellauit. lxx. *Τετράλειον* u. i. cōsecratos & initiatos ut cultores idolorū oñderēt: Theodotion *κεχωρισμένον*. i. a populo separatos q sibi uidebantur a uulgo aliquid plus hēre De uerbo breuiter disseruimus. nūc ad sensum capituli reuertamur. Grandis offensa est postq peccaueris iram dñi nō mereri: fornicatus fuerat Israel a dño deo suo: & spū fornicationis seductus. Ideo fornicātur filii eius & spōse & absq; ulla uindicta in suo scelere reliquūtur: Vt qđ filii & uxor: uiro: parēti: fecerāt & marito: hoc in liberis suis & uxoribus sentiāt: & ex pprio dolore intelligāt dolorē dei: q in tantū iratus est ut nequaq; pcutiat delinquentes. Quod & apostolus ad romāos scribēs mystico sermone testatur: dicētes. n. se esse sapiētes stulti facti sunt & mutauerūt gloriā icorruptibilis dei in similitudinē imaginis corruptibilis hois: & uolucrum: & quadrupedū: & serpentū: Et qā cū idolis fuerāt fornicati tali feriūtur snia: pp qđ tradidit illos dñs in desyderia cordis eorū in imundiciā ut cōtumeliis afficiāt corpa sua in semetipsis. q. cōmutauerunt ueritatē dei in mēdatiū. & coluerūt & seruierūt creature potius q creatori: q est bñdictus in secula Amen. Vt aut sciamus uisitatiōē quasi uulneratorū & languentiū ideo i ferri a deo: ut ueluti cauterio & amarissimis potioniibus recipiāt sanitatē: & morbis careāt: p pphetā loquētem audiamus dñm: uisitabo in uirga iniquitates eorū: & in uerberibus pñā eorū: misericordiā aut meā nō dispergā ab eo. Qui igitur amatur corripitur: q negligitur suis pñis dimittitur. Tantusq; fuit numerus fornicatorū Israel ut ultro desperet emēdatiōē. Quid. n. turpius q uiros meretricū cultui copulari: & cū effeminatis imolare hostias libidini suā? Quod aut iūgit: populus nō intelligens uapulabit. p quo. lxx. trāstulerūt. Et populus nō itelligēs adherebit meretrici. Hoc significat qđ uapulet Israel captiuitate & diuersis afficiatur plagis: ut p dolorē recipiat sanitatē. De hēreticis facili intelligētia est qđ filii eorū fornicētur: & spōsae aīae quas in errore gēuerūt. & suis dogmatibus despōsarunt. Istiusmōi indigni sunt correptiōē dei: qm oīs eorū cultus fornicatio est. & turpes turpibus cōmīscētur. Et ppterea uapulabūt ut aliqn plagis intelligāt quē reqrāt dñm. Quādo uideris pñtorem diuitiis affluere: iactare se potētia: sanitate gaudere: delectari cōiuge: corona circūdari liberorū. Et impleri illud qđ scriptū est. In labore hoīum nō sūt: & cū hoībus nō flagellabuntur: Dicito in illo cōminatiōē pphetā esse cōpletā. Nō uisitabo sup filias uestras cū fuerit fornicatae & super sponfas uestras cum adulterauerint.

C Si fornicaris tu israel nō delinquat saltez iuda: nolite ingredi in galgala: ne ascenderetis in bethanen: neq; iuraueritis uiuit dñs: qm sicut vacca lasciuens declinauit israel. Nunc pafect eos dominus quasi agnum in latitudinem. LXX.

C Tu aut israel ne ignores: iuda: nolite igredi in galgala: ne ascendatis in domū dñi ne iuretis uiuit dñs: qm sic vacca asilo pcussa ifaniuit israel: nūc pascet eos dñs sicut agnū i spaciofo.

C Pro domo dñi in qbusdā exēplaribus: & maxime in Theodotiōe legimus domum iniquitatis. Quod Aqla & Symachos iterptati sūt domū *ἀνωφλέον*. i. inutile: q nihil pñt: & alio uerbo idolū nūcupetur (ē aut bethel) & q pus uocabatur domus dei: postq uituli in ea positi sūt appellata ē betha uen: idest domus inutilis & domus idoli: quod nos ut in hebreo legitur expressimus: Videtur autem mihi idcirco & populus israel insolitudine fecisse sibi caput uituli quod colerent: & Hierobam filius nabath uitulos aureos fabricatos: ut qđ in egypto didicerant

qui sub figura bouum colluntur esse deos: hoc in sua supstitiōe seruaret. Dicamus sensum capituli. Si semel. o. israel errore dceptus es & te cū meretricibus miscuisti: ita ut quicūq; ipleret manū uel suā uel regis offerēdo & dādo ei mūera: sacerdos fieret excelsorū? Saltē tu iuda q possides hierusale: & hēs ex lege leuitas & exerceas tēpli cerimōias nō dēs sororis quodā tue oolle i fornicatiōe exēplā sectari: & cū deo idola colere. Nō igrediaris i galgala? De q i hoc eodē ppha legius oīs malitia eorū i galgalis: i q Saul unctus ē i regē: In q exiēs populus d dferro pñm castrametatus secūda

3. Re. 15. b.

Ro. 1. c.

ps. 27.

1. Re. 10. a.
10. c.

Hiere. liber primus

circumcisione purgatus est. Ex quo tpe religiones aduersæ: & in loco celebri error inoleuit: Et ne ascendas i bethauen idest q̄ quōdam uocabatur bethel: quia postq̄ aurei ibi uituli positi sūt ab hie roboam filio nabath: nō domus dei appellatur sed domus idoli. Pro qua miror cur. LXX. domū

interpretati sunt nisi forte errore correpti pro Ioth littera media quæ aleph & nun litteris ex utraq̄ parte uallatur: uau quæ sola differt magnitudie putauerūt: Neq̄ iuraueritis: uiuit dñs nolo. n. p os uestrum nominis mei fieri mentionē qđ Idolorum recordatione pollutū ē: Sicut. n. uacca lasciuens: & abiiciēs iugum legis: ita Israel declinauit a dñi seruitute: Pro lasciuiente uacca LXX. trāstulerūt παποιστρωσας quæ oestro asiloq̄ pcussa sit quē uulgo tabanū uocant. De quo & Virgilius in tertio georgico libro refert. cui nomen asilo romanū est: oestrū graii uertere uocantes: asper acerba sonans: quo tota exterrita siluis diffugiunt armenta: fuit mugitibus æther cōcussus: siluæq̄: & sicci ripa tanagri. Quia ergo insaniuit Israel: & pcussus fornicationis spū incredibili furore bacchatus ē. Ideo nō multo post tpe: sed dū pphetantium spūs reget artus: pascet eos dñs quasi agnū in latitudine. Quia metaphoram a uacca lasciuiente siue oestrosa ceperat: seruat i reliquis: ut captiuitatē in assyrios: & in latissima medoḡ terra dispersionem populi Israel quasi in campo latissimo & in spaciofa terra gregis & agnorum pasturā uocet: Super hereticis prona intelligentia est: ad quos: uel de quibus dicitur si semel fornicaris heretice: saltem tu ecclesiastice nō de linquas: ne ingrediaris in galgalam hereticorum cōciliabula: ubi peccata oīum reuelantur: & instar porcorū uoluntantur in coeno: Neq̄ ascendere putes ad supbas & arrogātes falsoḡ dogmatū fictiones: Non est. n. tibi domus dei sed domus idoli: Nec iuraueris p nomen christi cuius maiestatem miscendo idolis polluisti. Sicut. n. uacca pcussa asilo percussi sunt heretici ardentibus diaboli sagittis: & legis notitiam reliquerunt. Ideo pascētur in lata & in spaciofa uia quæ ducit ad mortem: & patientia domini boniq̄ pastoris eos nutriet ad interitum.

Particeps idolorum ephraim: dimitte eum sepatum est conuiuius eorum: fornicatione fornicati sunt: dilexerunt afferre ignominiam protectores eius: ligauit eum spiritus in alis suis: & confundetur a sacrificijs suis. LXX.

Particeps idolorum ephrai: posuit sibi scādala: prouocauit chananeos: fornicātes fornicati sūt: dilexerūt ignominia ex fremitu ei: turbo spūs tu es i alis ei: & confundent ex altarib⁹ suis.

Ephraim de qua tribu hieroboam filius nabath: qui primus aureos uitulos in bethel danq̄ constituit rex ē decē tribuum: O Igitur iuda cū supra dixi: si fornicabitur Israel non delinquat saltem iudas: Audi cōsiliū meum: pphete uerba nō spernas: quia ephraim semel idoloḡ amicus & particeps est: dimitte eū: ne sequaris impietatē eius: cuius cultus & religio & cibus a tuo cōuiuiō separatus ē. Illi. n. semel idolis seruiūt & dæmonibus imolant & cotidie fornicātur: & diligūt fornicationē suā: imo principes & ptectores eius: idest reges dilexerunt ignominia afferre populo: idest uicio principū ifelix populus suscepit cultū idoloḡ: quoḡ imūds spūs ligauit israelē in alis suis & eū libere uolitare nō patitur. Cōfundentur igitur i sacrificijs suis: & ignominia principū in sua cōfusione suscipiēt Symmachus p eo qđ nos interpretati sumus ligauit spūs eum in alis suis: hoc mō uertit in grecū

uelut si quis liget uentū in alis uenti: ut. i. principes & populū imo & dæmones & israelē uanos uanis & inanibus ianes afferat copulatos: Ventus. n. & spūs apud hebræos uno uerbo appellatur *ueta* *βολος* id est qđ. LXX. posuerūt puocauit chananeos: In hebraico nō habetur: tñ sic interpretari pōt: ut dicamus tñ studiū habuisse Israelē in idolorū cultu ut nō imitatus sit chananeos idest ethnicos: sed ad imitationē sui eos puocauit erroris: Hoc ip̄m & ad hereticos referri pōt: & dicit ad Iudā idest ad uirū ecclesiasticū: quia ephraim interpretatur falsam sibi doctrinā ubertatē: & frugifera dogmata pmittit: & semel amicus ē dæmonū: Dimitte eū atq̄ contēne: p̄sertim cū sacrificia eorū a tuis sint separata: Hoc ē. n. qđ dicit: separatū est conuiuiū eorū: semel fornicati sunt: & principes eorum infelicē populū deceperūt: & p dei cultu ibuerunt eos ignominia idoloḡ: & ligauit eos diaboli spūs in alis suis: q̄ circūferūt oī uento doctrinæ: & stabili i ecclesia pede pmanere nō possunt: Qui uero in suis sacrificijs confundētur quia panis eorū panis luctus est: Quodq̄ dicitur puocauit chananeos eodē sensu referri pōt ad hereticos: quod tā spurca pleriq̄ hereticoz & nephanda cōfinxerint habeantq̄ imunda sacrificia: ut idolatria inferior sit: uel certe quia chananeus interpretatur negociator siue idest translator: Oēs qui domū patris faciunt domū negociationis: & lucra quærūt de populis & ecclesiæ ueritatem ferunt in mendacium chananei appellandi sunt.

Capitulū quintū

Adite hoc sacerdotes & attendite domus Israel: & domus regis auscultate: q̄a uobis iudicius est: qm̄ laqueus facti estis speculationi: & rete expansum super thabor: & victimas declinastis in profundum. LXX.

Audite hoc sacerdotes & attendite domus Israel: & domus regis auribus percipite: ad uos. n. ē iudicium. q̄a laqueus facti estis speculationi: & sicut rete expansum super thaborim qui rapiunt uenationem confixerunt.

Sacerdotes decē tribuū ad iudicium uocātur: & reges: non qđ sacerdotes sint de tribu leui: sed quod sacerdotes uocētur a populo. Vñ & sacerdotes baal & propheta quadringēti quinquagin⁹ 3. Re. 18.

Super & see prophetam.

ta quos interfecit Helias: & postea hieu filius nemphi presente Ionadab filio rechab appellati sūt sacerdotes. sed & israel idest populus uocatur ad iuditiū: & nullus excipitur: ut & sacerdotes & populus & reges qui induxerant populum: & constituerant sacerdotes simul audiant quid fecerint & cur tradantur inimicis. Speculatores inquit uos posui: & principes in populo: & in excelsio dignitatis culmine constitui ut populum regeretis errantem. Vos autem facti estis laqueus: & non tam speculatores & principes q̄ uenatores appellandi. Expanditis enim rete super montem thabor quem. lxx. tabori trāstulerūt: hāc hñtes consuetudinem ut hebrea nomina grāco sermone declinent: sicut edom hoc est Esau: & Seyr semper idumeam interpretatur: Est autē thabor mōs in galilea situs in campestribus rotundus atq; sublimis & ex omni parte finitur equaliter. De hoc monte & in psalmo legimus: Thabor & hermon in nomine tuo exultabunt: hunc montem & in Hieremia. lxx. thaborim transtulerunt: in quo aues laqueis capi solent: & uictimas inquit declinatis in profundum: ut nullus ageret penitentiam nec occisus eleuaret caput. Prohibuerunt & reges: & sacerdotes ire populum ad templum hierusalem: Iccirco in profundum uictimas declinasse dicūt. Iuxta tropologiam accusatur populus ne se alienum arbitretur a crimine si inductus sit a regibus: & a sacerdotibus: quos hereticorum principes intelligimus. Ipsi quoq; principes accusantur: quod quasi laqueus ceperint populum: & positi speculatores in ecclesia eos duxerunt i erorem: Et in monte thabor excelsio atq; pulcherrimo: qui interpretatur ueniens lumen: insidias posuerunt: ut deceptos quosq; pertraherent in profundum: & immolarent demonibus: & in baratrum uictimas declinarent ne aliquando resipiscerent: ne domum dei ecclesiā suspirarent. Quidam thabor interpretari putant lacum idest cysternam: & presenti sensui conuenire: quod heretici foderint lacum: & inciderint in foueam quā fecerunt.

¶ Et ego eruditor oīz eorū: ego scio ephraiz: & israel nō est absconditus a me: quia nunc fornicatus est ephraim: contaminatus est israel. nō dabunt cogitationes suas: ut reuertant ad dñū suum. quia spūs fornicationum in medio eorū: & dñū non cognouerunt. LXX.

¶ Ego enim magister: ego cognoui ephraim: & israel non recessit a me: quia in me fornicatus ephraim: cōmaculatus est israel: nō dederunt cogitationes suas ut reuertērentur ad dominum deum suum: quia spiritus fornicationis est in medio eius: dñū autē non cognouerunt.

¶ O sacerdotes & reges qui me non populum decepistis: & tu popule qui deceptus es: non graui ter deliquistis: ut non solum occideritis uictimas: & in profundum eas miseritis inferni nolite arbitriari magnitudine sceleris uos a me pœnitentia recessisse: Ego sum magister uester: immo eruditor qui emendare cupiam non punire: & saluare non perdere. Ego inquit scio ephraim idest hie roboam: a quo seductus est populus & omnes reges qui eum & dignitate: & scelere sunt secuti: & israel non est absconditus a me idest decem tribuum populus: quia fornicante rege contaminatus ē israel. Rex primo cœpit a dei cultu fornicari uirtutes aureos cupiens adorare: & uolens secutus est populus: paremque impietatem pari studio compleuerunt. Denique non reuertentur ad dominum quia quod uoluerūt inuenerūt: & spūs fornicationis qui iuxta apostolum operatur in filiis diffidentie possidet eorum corda captiua. Iccirco illo regnante dominum nescierunt: immo oblitī sunt creatoris sui: Vnde & principes dogmatum puerorum & populum dominus non ignorat: non quod eius noticia digni sunt: sed quod nihil eum lateat eorum que occulte faciunt. Quorum alii deceperunt. alii sunt decepti. Nec dabunt cogitationes suas ut agant pœnitentiam qui semper in perditione proficiunt: Spiritus enim fornicationis quo fornicati sunt in ecclesia: & a uero matrimonio recesserunt uersatur in medio eorum ideo dominum non cognouerunt.

¶ Et respondebit arrogantia. israel in facie eius: & israel & ephraim ruēt in iniquitate sua: ruet etiam iudas cum eis. LXX.

¶ Et humiliabitur israel in facie eius: & israel & ephraim infirmabuntur in iniquitatibus suis: infirmabitur etiam iudas cum eis.

¶ Verbum lxx. & Symachus interpretantur iniuriam. Aquila & theodotion superbiā. Quicquid igitur fecit israel uel superbe agens cōtra dominum uel i iniuriam creatoris idola uenerans: respondebit in facie eius ut non abeat impunitus sed humilietur eius contumelia: & populus & reges in iniquitate sua pariter corruant siue infirmantur: ut qui fortes erant in scelere in firmi ad dominum redire cogantur: Et hoc non solum eueniet israeli & ephraim idest decē tribubus & regibus earum: ut ducātur in captiuitatem: sed etiam iudas idest due tribus quæ regnabāt in hierusalem sequentur uestigia captiuorum: ut quorum imitantur scelera imitentur & pœnam Heretici matrem habent iniquitatis sue superbiam. dum semper altiora se scire iactant: & in ecclesia cum contumelia debacchantur. Sed infirmabitur arrogantia eorum: & populus ac magistri pariter corruent. Iudas quoq; qui uidetur esse in domo dei: & in ecclesia: non mēte: sed corpore commoratur: & eādē habet cū hereticis i errore sententiā: frustra nomē ecclesiasticū repromittit: q̄a & ipse cum hereticis puniendus ē. Manifesta trāscurrimus: ut i obscurioribus imoremur.

¶ In gregibus suis & in armētis suis uadent ad q̄rēdū deū & nō inueniūt: ablatus est ab eis: in dño preuaticati sūt: q̄ filios aliēos genuerūt: nūc deuorabit eos mēsis cōpartib⁹ suis. LXX.

Hieronymus. liber Secundus

Cum ouibus & vitulis ibunt & querent dominum & non inuenient: cum declinauerit ab illis quia dominum relinquerunt: quia filios alienos genuerunt sibi: nunc denotabit eos rubigo & cleros eorum.

Non solum israel & ephraim ibunt cum gregibus & armentis ad dominum requirendum: sed etiam. Iudas de quo supra scriptum est ruet etiam iudas cum eis: ut quem per uariationibus offenderunt hostiis placare nitantur: & non inuenient quem requirunt: quia a recedentibus & ipse discessit: presertim cum & alibi loquatur: Nunquid maducabo carnes taurorum: aut sanguinem hircorum bibam: & iterum: Non accipiam de domo tua uitulos neque de gregibus tuis hircos: Et in esaiam Holocauit arietum & adipem agnorum & sanguinem hircorum atque taurorum nolo: prauaricati sunt enim in domino & fornicantes cum idolis non deo filios genuerunt sed demonibus. Alii putant hoc significari quod in esdra non multo post tempore dicitur: quando uxores alienas assumpserunt: creatantes ex eis liberos: & postea repudiare compulsi sunt. Sed hic melius est alienos filios accipere qui in idolorum errore generati sunt. siue quos ducetes per ignem idolis consecraverunt. Quia igitur hoc fecerunt: non multo post tempore: non alioque spaciis infinitis: & ut soliti erant prius longe post futura predicare: sed nunc & in presenti adueniet assyrius: atque chaldeus & deuorabunt eos cum partibus siue cleris suis. id est cum possessionibus quasi in diuisionem terre ad mensuram funiculi susceperunt: Pro eo quod diximus deuorauit eos mensis. lxx. Rubiginem transtulerunt: cum utique rubigo id est σκopia appellatur ut ipsi quoque dixerunt in propheta ioel: reliquias bruci comedet rubigo: id est asir: mensis autem hodes dicitur. Denique Aquila neomeniam id est kalendas interpretatur. Symachus & Theodotion mensis. & est sensus: per singulos menses hostes aduenient & cuncta uastabunt. Legamus regum & paralipomenon libros: & inueniemus sub rege phacee: qui regnabat decem tribubus uenisse teglach phalasar regem assyriorum & magnam partem populi samarie in assyrios transtulisse: quo tempore apud grecos secundus annus primae olimpyadis fuit: & apud latinos (nec dum Roma condita fuit) Albe uicesimo anno Amulius imperabat: quem postea romulus regno pepulit. Heretici suspicantur quod in sacrificiorum multitudine placent deum: & ecclesiastici quod faciendo elemosynas redimant peccata: in quibus permanent: cum omne sacrificium preterita scelera deleat non presentia: ideo non inueniunt dominum quia aufertur a talibus: & procul recedit: Isti uere prauaricati sunt in deum: & alienos filios non christo sed diabolo procreauerunt. ideo omni tempore maledicta sunt opera eorum: & cuncta quae faciunt: cruenti coloris rubigo populatur: quia sanguini & interfectioni proxima sunt. Rubigo autem proprie descendere dicitur in rore nocturno: ac latentia in spicis frumenta maculare colore minii uel sinopidis: & congrue iuxta. uastant cleros hereticorum de quibus dicitur cleri eorum non proderunt eis.

Finit liber primus in osee prophetam.

Incipit prologus beati Hieronymi in librum eiusdem secundum: Ad pamachium

Vi saepe nauigat aliquis patitur tempestate: qui uiam frequenter ingreditur aut sustinet latronum impetus: aut certe metuit: omni in arte tam gloria quam obtestatio secundis aduersisq; uentis oritur: dum aut amici plus merito laudant. aut inimici plus iusto detrahunt: Rarumque inuenias qui in utraque parte non fauore aut odio: sed rerum equitate ductatur. Quod mihi in scripturarum explanatione sudanti accidere uideo. Alii quasi parua contemnunt: & quicquid dixerimus contrectare despiciunt: Alii odio nominis nostri non res sed personas consyderant. magisque alioque silentium quam nostrum studium perbant. Sunt qui audacter nos facere afferant quod arripuimus opus: quod nullus ante nos latinorum tractare ausus est. Quidam in eo se disertos arbitrantur & doctos: si alieno operi detrahunt: & non quod ipsi possint: sed quod nos non possumus diiudicare. Tu aut Pamachi qui nos facere precepisti hoc necesse est ut fautor sis imperio tuo: & amasinos ac rabirios nostri temporis: qui de grecis bonis latina faciunt non bona: & homines eloquentissimos ipsi elingues transferunt: euangelico calces pede: hydras & scorpium iuxta fabulas poetarum aduras cauterio: solea conteras: & scileos canes ac mortifera carmina sirenarum surda aure pertranseas. Ut pariter audire & nosse ualeamus quid uaticinetur Osee propheta: in cuius explanatione secundum dicta binus librum: Cumque tuo later adminiculo: & in prima urbe terrarum: primum & nobilitate & religionem habere me gaudeam defensorum: tamen magis optare illud mihi contingere: quod Titus liuius scribit de Catone: cuius gloriae neque profuit quisque laudando: nec uituperando nocuit: cum utrumque summis prediti fecerint ingeniis. Significat autem Ciceronem & Caesarem: quorum alter laudes: alter uituperationes supradicti scripsit uiri. Dum enim uiuimus & in uase fragili continemur. Videntur amicorum perdesse studia: & nocere emulorum opprobria. Postquam autem reuersa fuerit terra in terram suam: & tam nos qui scribimus. quam eos qui de nobis iudicant: pallida mors subtraxerit & alia uenerit generatio. primisque cadentibus foliis uirens silua succreuerit: tunc sine nominum dignitate: sola iudicantur ingenia: nec considerat qui lecturus est cuius: sed quale sit quod lecturus est. Siue ille episcopus: siue sit laicus. imperator: & dominus miles. & seruus: aut purpura: & syrico aut uilissimo pa-

ps. 49
esai. 1. c.

nec. 13. c.

ioel. 1. a.

Super Ossee prophetam.

no iaceat: non honorum diuersitate: sed operum merito iudicabitur.

C Finit plogus. incipit liber scōs explanationū diuī Hieronymi i Ossee pphetā ad Damachiū.

Clangite buccina in gabaa & tuba in Rhama: ululate in bethauen post tergum tuū beniamin Ephraim in desolatione erit in die correptionis in tribubus Israel ostendi fidem. LXX.

Clangite tuba super colles sonate sup excelsa: predicate i domo. **O** A: mente excidit beniamin: ephraiz in desolatione factus: in die bus correptionis: in tribus Israel ostendi fidelia.

Ephrai & israel & iuda mēsis singulos. siue rubigo cum suis partibus deuorabūt Quamobrē p̄cipio uobis qui auditis ut nō uoce sublimi: sed clara buccina concrepetis. Claro enim auditu opus est: ut oēs audiant qui in circuitu sunt. Clangite buccina in gabaa: cuius etymologia in colles. lxx. transtulerūt. & tuba in Rhama: q̄ interpretatur excelsa. iste autē duæ sunt in tribu beniamin: uicina sibi mutuo ciuitates:

idest gabaa. in q̄ natus est saul: & rhama: q̄ ē iuxta gabaa. in septio lapide a hierosolymis sita: Et quā rex israel occupare conatus est: ut exitū & introitū clauderet tribui iudæ. In gabaa itaq; & in rhama clara buccina & tuba personate: quog; buccina pastoralis est: & cornu recuruo efficitur. Vnde & p̄prie hebraice suffar. græce κερὰ Τικη ἔκαστα appellatur. Tuba autē de ære efficitur. uel argento: qua in bellis & in solemnitatibus concrepabant. Super bethauen. q̄ quondā uocabatur bethel: idest in tribu ephraim i qua uitulus aureus erat: nō clangore & sonitu: sed ululatu opus est: quia uicina captiuitas est. Et pulchre dixit quod bethauen post tergum sit beniamin: ubi enim tribus finitur beniamin. haud procul in tribu ephraim hæc urbs condita est. Iccirco autē dico atq; p̄prie pro clangite buccina in gabaa: & tuba in rhama: & ululate in bethauen: quia domus regia ephraiz siue ipse ephraim hoc est imperium israel iam in desolatione erit: & instat uicina captiuitas in die correptionis: atq; supplicii decem tribuum israel: ostēdi mea fidelia uerba: q̄ p̄ prophetas cōminatus sum: ut quod sermone p̄dixeram ope comprobarem. Quidā bethauen iuxta. lxx. qui dixerūt domus. **O** N Ciuitatem solis: interpretati sunt: & solem iusticie christum dicentes urbem illius ecclesiam eē uoluerunt. Quod mihi displicet: Neq; enim domus idoli quā Aqla interpretatus est domum inutilem. iuxta tropologiam ad ecclesiam refferri potest: sed hoc dicamus: quod heretici q̄ i gabaa & rhama: excelsam sibi scientiam pollicentur iubeantur iubilare in domo idoli: ut nō sint ante faciē beniamin: qui interpretatur filius dextre: sed post tergum eius: ubi oculos nā habēt Oīs enī ephraim iactantia: quæ interpretatur ubertas: breui in desolatione erit: & cū iudicii inq̄t dies & tps correptionis aduenerit uerba mea nō eē inania rebus ostēdā: Pro eo qd̄ transtulimus post tergū tuū beniamin. lxx. uerterūt mente motus ē: beniamin semp̄ ἔκαστα. idest mētis excessū Beniamin uero ecclesiastico aptates: Vñ & in sexagesimo sexto psalmo dicitur: ibi beniamin adulescentulus in mentis excessū: Et in benedictōib; iacob: sub p̄sona beniamin: d̄ q̄ tribu paulus apostolus fuit scriptū legimus. Beniamin lupus rapax mane comedit: & ad uesperā dabit escā. Qui enī in p̄cipio p̄seq̄batur ecclesiā: postea i toto orbe euāgelii credētib; alimēta largitus ē. Vñ & saul q̄ de tribu beniamin fuit i mētis excessu: tota die usq; ad uesperū uaticinat; ē iter p̄phetarū chorū.

C Facti sunt principes iuda quasi assumētes terminū: sup eos effūdā q̄si aquā irā meā. LXX.

C Facti sunt principes iuda quasi trāsfēres terminos: sup eos effūdā sicut aquā ipetū meū.

Ductis ephrai & israel in captiuitatē: & reducta terra eoꝝ i solitudinē: principes iuda q̄ flere debuerāt: & suū populū cohortari ut recederēt ab idolatria: ne & ipi similia sustinerēt: Ceperūt gaudere atq; letari: qd̄ pateret sibi terra eoꝝ ad possidendū latius: & facti sunt q̄si assumētes terminos israhel: trāseuntes fines suos: & i locis quōdā eoꝝ: regnū suū & possessionē dilatare cupiētes. Quā obrē dicit dñs & sup ipos p̄cipes iuda uenient baby lonii & ita eos q̄si aq̄ ipetus occupabūt: non suis uiribus: sed indignatiōe mea. Dicit quoq; ad p̄cipes iuda: hoc est ecclesiæ: qd̄ n̄ debeāt exultare: & hereticoꝝ p̄ditionem suā salutē estimare sed potius plangere: qd̄ illi perierit. Vñ & apostolus paulus docet ecclesiasticos uiros: ne gloriētur sup fractiōe iudaicoꝝ ramorū: sed potius timeāt ne & ipi frangātur: & in alio loco q̄s ait scādalizatur & ego nō uxor. Alioqn sup tales p̄cipes q̄ i alioꝝ miseris gloriātur: & iccirco se stare putāt si alii corruāt. Effūdet dñs q̄si aquā irā suam: Pro irā. lxx. ὕρμην. id est ipetū transtulerūt & putāt qd̄ p̄ b̄n̄dictōe accipiēdū: iuxta illud qd̄ alibi legim; fluminis ipetus letificat ciuitatē dei. Sed rectius (ut oēs preter. lxx. transtulerūt) ira accipiēda ē: p̄sertim cū nomē effusionis & iræ cōueniāt. Dicēte p̄pheta ad dñm. Effunde sup eos irā tuā: & furor iræ tuæ comprehendat eos: Transferunt principes iuda terminos quos possuerunt patres eorum: qñ immutant mendatio ueritatem: & aliud p̄dicant q̄ ab apostolis acceperunt.

C Calumniā patiens est ephraim: fractus iudicio quoniā cepit abire post fordem. LXX.

C Oppressit ephraim aduersarium suum cōculcauit iudicium q̄ cepit abire post uana.

C Si impius ē ephrai: & p̄pter impietate suā erit in desolationē: quomō nūc dicitur calūniā patiens phraim fractus iudicio: qui enim calūniā patitur: & frangitur iudiciū eius iniquæ opprimitur.

Hieronymus. liber Secundus

Maxime cum causa iusta ponatur: quare sit traditus captiuitati. Sequitur enim quoniam cepit abire post for-
dem: hoc est post idola quae sordibus comparantur: quod ergo dicit hoc est: opprimitur ephraim ab assyriis
primum a phul. deinde a teglath phalasar: postea a salmanasar. Non quod illi iusti fuerint: qui eum op-
presserunt & ideo traditus eis sit: sed quod qui quondam fuerunt populus meus me eos deserere
te traditur ad poenas: & in hoc uidetur esse calumnia non deo. qui iustam infert sententiam: sed his qui
tormenta sustinent dum peioribus se aduersariis conceduntur redditus causas dominus: ideo eos in
hac parte calumnia sustinere: & tradi peioribus: & erga illos iudicium non seruari. Quia cepit ephraim
id est hieroboam abire post idola: & deum derelinquere. ipse enim aureos fabricatus est uitulos. Se-
cundum. lxx. interpretatione oppressit ephraim. id est hieroboam aduersarium suum roboam id est tri-
bum iuda. & in eo oppressit. quia deserta hierusalem & templo. aegyptiarum fordiu simulachra secta
tus sit. De hereticis manifestus est sensus. quod sophismatibus suis & arte dialectica saepe opprimat
ecclesiasticos. sed cum hoc fecerint. non mudum uerae fidei: sed sordes sequuntur mendacii. qui tradi
ti diabolo. & angelis eius uidentur sibi calumiam pati. & in se fractam esse iudicii ueritatem. Aliter uar-
status israel & omnes labores eius assyrio ueniente populantur: deumque perdidit praesulem. & ideo
co fractus iudicio est: quia secutus est idola.

Et ego quasi tinea ephraim: & quasi putredo domui iuda. LXX.

Et ego quasi conturbatio ephraim & quasi stimulus domui iuda.

As lingua habraica tinea dicitur rechob putredo & caries: Quorum alterum uestes: alterum ligna consu-
mit: per quibus. lxx. Ταπαχ ην id est tumultum uel conturbationem & stimulum trastulerunt. Et notandum quod ti-
nea referatur ad ephraim: & putredo ad domum iuda: quomodo igitur tinea uestimenta consumit: & pu-
treto uel caries ligna: quod utrumque longo fit tempore: ita deus & decem tribubus & postea tribubus duabus
longo tempore dans locum penitentiae. & eos prouocat ad salutem: thesaurizantes sibi iram in die irae: quasi tinea
efficitur & putredo: Non quod deus tinea sit uel putredo: aut conturbatio: uel stimulus: sed quod sustinendi
bus poenas: hec uniuersa uideatur. Primus igitur consumatus est ephraim: & israel: deinde secuta est & do-
mus iuda: non ipse iuda sed domus eius: alioquin referuatur de genere iuda cui repositum fuit: & ipse
erat expectatio gentium. Punitis autem hereticis: qui intelliguntur ephraim: etiam iudas. scilicet hii qui
cum ecclesia permanent & hereticorum erroribus uel uitiiis continentur. simili sententiae subiacebunt.

**Et uidit ephraim languorem suum: & iudas uinculum suum: & abiit ephraim ad assur: & misit ad regem vl-
torem: & ipse non poterit sanare uos. Nec soluere poterit a uobis uinculum: LXX.**

**Et uidit ephraim infirmitatem suam: & iudas dolorem suum: & abiit ephraim ad assyrios: &
misit legatos ad regem iarib: & ipse non potuit liberare uos: nec cessare faciet a uobis dolorem.**

Legatus non habetur in hebraeo: Et ubi. lxx. posuerunt iarib: nos iuxta Simachum ultorem uertimus.
Nam Aqla & Theodotion iudicem interpretati sunt: quod aut iarib ultorem significet & iudicem nomen gedeo
nis ostendit: quem cum cultores baal expeterent ad supplitiu: eo quod locum baal arasque euertisset Respondit
pater ulciscatur se baal: aut uindictam eum baal: & appellatus est inquit ierobaal. intelligens itaque ephraim in
firmitate sua: & iudas uinculum suum: quod cum decem tribubus peccatum fuerat colligatus: non a deo qui soluere
poterat: sed a rege assyriorum qui uenit auxiliu. Legimus quod sub rege manahem: qui decem tribubus praefuit.
israel assyriis dona transmiserit: & iudas sub rege achas praefectum flagitavit theglathphalasar regis assy-
riorum: qui eos aduersante deo liberare non potuerunt: nec captiuitatis uinculum soluere Vinculum per quo in he-
braeo scriptum est & Aqla interpretatus est in ira deus in suae & i. Multa de tribu iuda hominum

Iud. 6. f.

milia uastauerunt: quod frustra iudas aduersus reges duos: non dei sed assyriorum auxiliu flagitavit. Qui-
dam iuxta tropologiam: ephraim & iuda ad hereticos: & ad uiros ecclesiasticos referunt: eo quod & illi &
iudas peccatorum uinculis colligati: iuxta illud quod scriptum est: funibus peccatorum suorum unusquisque constringitur
Miserit ad assur & ad regem ultorem. id est ad diabolum: De quo legimus. Ut destruas inimicum & ultorem.
Et quia non uerum uel auxiliorem uel iudicem deprecari sunt. ideo circum permanere eos fecit in dolore languo-
ris & uinculis delictorum: Legi in cuiusdam commentariis regem iarib christum interpretari. Et quia sequitur ipse non
poterit sanare uos: hoc argumento usus est: quod hereticos uel ecclesiasticos peccatores christus sanare non pos-
sit in tempore iudicii. ubi nulla est misericordia: iuxta illud quod scriptum est in inferno aut quis confortabitur tibi.
Et quod sanare uel liberare non possit: nequaquam sui inbecillitate: sed eorum merito: qui sero auxiliu postula-
rit. Quod & dominus dicitur signa in patria sua facere non potuisse. & causa cur non potuerit exponitur. quia
inquit non credebant in eum. haec ille dixerit: nos in mala parte regem interpretemur ultorem per eo quod nos ex
posuimus iarib. id est ultorem: alii male legunt iarim: per mem litteram quod transfertur in filias: un-
de & χωρια επι των interpretatur uilla filiarum.

puer. 5. d.
ps. 18.

ps. 6.

**Quoniam ego quasi leena ephraim & quasi catulus leonis domui iuda. Ego capiam: & vadam: &
tollam: & non est qui eruat: vadens reuertar ad locum meum donec deficiatis: & gratis faciem meam. LXX.**

**Quia ego sum quasi panther ephraim: & quasi leo in domo iuda. & ego rapiam & vadam & tol-
lam: & non erit qui eruat. ibo & reuertar in locum meum donec dispereant: & querant faciem meam**

**Illis enim uerbis ad assur: & mittentibus ad regem uindictam uel ultorem: qui eos sanare non poterit: nec solue-
re uinculum colligatum. ostendit quod me aduersante omne hominum auxiliu uanum sit: Ero. n. quasi leena ephraim
& quasi catulus leonis domui iuda. Pro leena. quod habraice dicitur Sohol. lxx. interpretati sunt panther.**

Super & see prophetā.

q̄ gr̄ace similiter dicitur & latine. Et tā nomē bestiaē q̄ oīs bestia accipi pōt ut qcqd̄ seuū in bestiis est: hoc in dei indignatiōe cognoscas: nihil panthere uelocius. nihil leōe fortius. in pāthere Velox p̄ assyrios regni samarie significatur iterit⁹: & i leōe fortissimū cōtra hierusalē & iudā aliq̄to p⁹ tpe regnū oñditur chaldæorū. Et q̄a leonā siue pātherē: & leonē se eē dixerat metaphorā seruāt: & dic̄ Ego capia & uadā & tollā & nō ē q̄ eruāt: Queritur si capiēte & tollēte & tenēte deo: null⁹ de māibus eius pōt eripere. iuxta illud qđ scriptū ē. Nemo pōt rapere de manu patris mei: quomō iudas de manu dei proditiōe sit raptus: Ad qđ breuiter respōdebimus nullū posse rapere de manu dei: posse at̄ eū q̄ tenetur pp̄ria uoluntate de manu dei excidere. Quod qđē seq̄tur. Vadēs reuertar ad locū meū. Locū dei magnificētiā & maiestātē eius debemus accipe: ut nequaq̄ p̄ dispensatione de scēdat ad hoīes irascatur misereatur obliuiscatur: fiat q̄si pāther: Vertatur in leonē mutetur ī bestiis sed res sp̄nat hūanas: & p̄mittat eos quos antea p̄tegebat hostibus subiocere: ut tabescāt: & deficiant: & intereāt. & postea querāt faciē dñi & dicāt Illumiā faciē tuā & salui erimus: & ostēde nobis dñe misericordiā tuā: & salutare tuū da nobis: Hereticis quoq; & ecclesiæ negligēti: Deus ī pāthere uertitur: & leonē: & tollit ab his p̄dā quā ecclesiā añ rapuerūt: ut capti saluentur q̄ liberi perierāt: & nequaq̄ habitabit in cōciliabulis puerforū: sed reuertetur ad locū suū: d̄ quo dicit. Ego in patre & pater ī me: & eos sp̄net atq; dispiciet. dōc̄ d̄ficiēt in ip̄ietate: & q̄rant eū p̄ p̄c̄nitētiām a quo fuerant derelicti. Alii locum dei celum putant: quo offensus deus ab his qui in terra habitāt reuertatur: & faciet disperire qui clementissimum dominum magnitudine peccatorum in ferarum sibi rabiem conuerterunt.

Cap.vi.

In tribulatiōe sua mane consurgent ad me: venite ⁊ reuertāmur ad dñm: qz ipe cepit ⁊ saluabit nos: pcutiet ⁊ curabit nos. viuificabit nos: post dies duos: ⁊ i die tertio suscitabit nos: ⁊ vinem⁹ in cōspectu ei⁹ sciem⁹ seqmurqz vt cognoscamus dñm. LXX.

En tribulatōe sua mane uigilabunt ad me dicentes eamus ⁊ reuertamur ad dñm deū nostruz: quia ip̄e rapuit ⁊ sanauit nos: ꝑcutiet ⁊ curauit nos: sanos nos faciet post duos dies in tertio resurgemus ⁊ uiuemus coram eo. ⁊ sciemus ⁊ persequemur: ut cognoscamus dñm.

Ideo deus tradidit ephraim & iudā captiuitati & nullus ē q̄ d̄ manu ei⁹ possit eripere: & reuertetur ad locū suū donec ephraim: Et querat faciem eius: ut quē propitiū presentēq; nō senserāt. iratū & absente reqrāt: & i tribulatiōe sua orto eis lumine poenitē mane cōsurgāt ad eū. Iuxta illud quod ī Esaia legimus: In tribulatiōe dñi recordatus sum Et ī primo graduū psalmo: Ad dominū cū tribularer clamaui & exaudiuit me: Cūq; ad dñm mane surrexerūt qd loquētur: Venite & reuertamur ad dominū: Nō sūt propria salute cōtēti sed se mutuo puocāt: ut reuertātur ad dñm: quē reliquerāt: quē propter peccata deseruerāt: a quo fuerāt derelicti. q̄a ip̄e cepit & saluauit nos. q̄ supra dixerat: Ego Ego capiā: pcutiet & sanabit nos Pro eo quod nos diximus curauit: omnes similiter transfulerūt. **¶** **Α**ντρωπιος & proprie at appellatur linteola: q̄ iferūtur uulneribus: ut putridas carnes cōmedāt: & extrahāt purulētias: Artifq; medicorū ē grādia uulnera lōgo sanare tpe: & p dolorē reddere sanitatē Percutit ergo dñs & curat nos: q̄a quē diligit corripit: & castigat oēm filiū quē recipit. & non solū curat sed uiuificat post dies duos. & die tertio resurgēs ab iferis oē hoīum secū suscitāt genus. Cūq; p̄cussos curauerit & curatos uiuificauerit: & uiuificatos: suscitauerit tūc uiuemus ī cōspectu eius q̄ illo absente mortui iacebamus. Viuētes at ī cōspectu illius sciemus eum: & oī studio sectabimur: ut cognoscamus dñm: quo tertia die resurgēte surrexim⁹: His sermonibus explicatur illud quod saepe iā monuimus: & israhel & iudā. i. decē. & duas tribus: tūc unū habituras ēē pastore & regē dauid: cū crediderint in dñm resurgentē. Frustraq; iudæi mille ānoꝝ sibi somnia pollicētur: cū salus uniuersorū die tertio repromissa sit: q̄ dñs ab inferis resurrexit. Hebræi diē secūdū in aduētū christi sui interpretātur: & diē tertiū in iudicio: qñ saluandi sūt: Quod ut cōcedamus respondeāt nobis: q̄ sit dies prima: hoc ē prim⁹ saluatoris aduentus: Et cū respondere nō poterint: iferamur: primū diem esse iuxta quod ip̄i uolunt in humilitate saluatoris aduentum: secundum in gloria: tertium in habitu iudicantis: Qui autem scundum tertiumq; suscipiunt: primum se perdidisse testantur: quia secundus & tertius sine primo non potest appellari.

Quasi diluculū p̄parat⁹ ē egressus ei⁹: ⁊ ueniet q̄si imber tēporācus ⁊ serotinus terre. LXX.
Quasi mane paratū t̄nueniemus eum. ⁊ ueniet nobis quasi pluuiā t̄pānea ⁊ serotina terre.

Venite & reuertamur ad dñm qđ ipe qđ cepit fanabit nos: & pcutiet & curabit nos. & uiuificabit. post dies duos: & die tertio suscitabit nos: ipe & nō alius: qđsi mane & aurora paratus est nobis. De quo & uicesimi primi psalmi titulus ē: Pro assumptiōe matutina Licet i hebræo scriptū sit. Pro ceruo matutino: eo qđ ipse facta morte: & tortuoso antiquoq; serpente: cupiat ad mōtana cōscendere: & ipe tenebris dissipatis oritur nobis sol iusticiæ: ut nostrā illuminet cecitatē: & pulchre: Præparatus ē inqt egressus eius. De quo iuxta tropologiā i octauo decio psalmo legimus. Et ipe tamq; spōsus egredietur de thalamo suo. Qui nō solū mæ uocatur & aurora & diluculū: sed ueniet nobis qđsi imber tēporāeus & serotinus terræ. Nos xpm recepimus tēporaneū qñ fidei i nobis iacta sūt fūdāmēta & suscipiemus eū imbrē serotinū: qñ maturis segetibus fruges capiemus eternas & i dominica horrea recōdemur. Ergo iudei qđ tpaneas pluuias nō receperūt: & absq; pluuiis iecere semētē: fruct?

b iii

Hieronymus. liber Secundus

In ultio tpe nō recipient. Hæc ē pluuia de q̄ dñs pollicet̄ dicēs. Dabo uobis pluuiā tēporaneā & serotinā iuxta allegoriā: datur pluuiā tēporaneā qñ ex pte cognoscim⁹: datur pluuiā serotinā qñ uenerit quod perfectum est. Semperq; dñs mane surgentibus paratus est: qui possunt dicere. Con-
surgam diluculo: & deus deus meus ad te de luce uigilo sitiuit anima mea.

ps. 62.

Quid faciā tibi ephraim: qd faciā tibi iuda: misericordia v̄ra q̄si nubes matutia: & q̄si ros māt̄ p trāsiens: pp hoc dolauī i pph̄is: & occidi eos i v̄bis oris mei: & iudiciū tuū q̄si lux egrediēt̄. LXX

Quid faciā tibi ephraim: qd faciā tibi iuda. Misericordia aut̄ v̄ra q̄si nubes matutia: & q̄si ros māt̄ p trāsiēs. p̄pterea succidi pph̄as v̄ros: succidi i v̄bo oris mei & iudiciū tuū q̄si lux egrediēt̄.

Quando dicit qd faciā tibi ephraim qd faciā tibi iuda: parentis in p̄ditos filios mōstrat affectū. Iuxta illud qd i Esaia legimus. Quid ē qd ultra debui facere uineæ meæ & n̄ feci: Et i Michea Popule meus qd feci tibi. aut qd molestus fui tibi. respōde mihi Quia eduxi te de terra ægypti: de domo seruitiū liberaui te: & misī ante faciē tuā Moysen: & aaron: & mariā: qd igitur faciā tibi ephraim qd faciā tibi iuda. Misericordia uestra: q̄a uobis semp̄ misertus sum. q̄li nubes matutia p̄trāsiit: & q̄si ros mane cōsurgens q̄ orto sole siccatur. Iā. n. captiuitas p̄p̄e ē: iā uos cerno duci i assyrios. & in babylonios catenatos. dolauī uos i pph̄etis & uerbis terribilibus. cōmīatus sū scalpellū ignis: & cauteria ptulī: ut q̄ clemētē cōtemnebatis timeatis offensū. & occidi negligētes i uerbis oris mei: ut ante pccōres uerborū terrore punirē: q̄ captiuitas imineret. Et hæc uniuersa feci: ut iudiciū quo te iudicaturus sū ueritas apparet: nullusq; dubitaret uos iuste q̄ patimini fuisse perpeffos. Pro eo qd ē dolauī i pph̄etis. lxx. trāstulerūt succidi pph̄etas uestros. ip̄os pseudo pph̄etas occisos a dño i telligentes: ut q̄ causa erroris fuerāt. p̄spera p̄mittētes: i terfecti uerterēt̄ i occasiōē salutis. Et est sensus: ne diceretis i pph̄etis credidimus. ēt ip̄os interfeci: ut oīs uobis peccandi tolleretur occasio. Legimus in regū uolumine qd dringētos qñq̄inta pph̄etas baalim i terfectos sub helia: & aliā innumerabilē multitudinē s̄b hieu: q̄ sbuertit domū Achab. Hæc eadē et adhereticos: & ad uirū iudā: q̄ similia p̄p̄essurus ē dicta sentimus. qd puocet eos dñs ad misericordiā: & reuerti cupiat ad salutē: Sed illi dellitias huius seculi refrigeria q̄li nubē: i rorē q̄ cito trāseat cōsectēt̄. Quibus in euangelio dicitur: Stulte hac nocte repetūt aīam tuā a te: q̄ at̄ parasti cuius erūt: Et diues ille purpuratus q̄ añ ianuās suas iacētē lazari cōtemnebat. oē qd fructus ē istar̄: nubis ac roris trāsisse cognouit Semp̄ at̄ pph̄etas hereticos: i terfecit deus. dū eterna eis supplicia cōminatur: & aufert de uera uita: & morti scelerū derelinqt. Nos aut̄ nubē diligamus illā q̄ p̄petua ē: & a mundi huius ardore nos p̄tegit: Cui sedēs dñs uenit i ægyptū: & oīa ægyptiōe simulachra cōfregit. Amemus illū rorē de quo moyses loq̄tur: descendāt sicut ros uerba mea. Et de quo esaias dicit. resurgēt mortui & resuscitabūt̄ q̄ in sepulchris sūt. Ros. n. q̄ atē ē: sanitas. eor̄ ē: Sūt q̄ pph̄etas i terfectos uere sanctos estimant. eo quod causa populi peccatores etiam pph̄etæ occisi sūt & hostibus traditi.

Esa. 5. a.

3. Re. 18. g.

Lu. 12. c.

Lu. 16. a.

Deu. 32. a.

Quia misericordiam volui & non sacrificium: & scientiam dei plusq̄ holocausta: ipsi autem sicut adam transgressi sūt pactum: ibi preuaricati sūt in me. LXX.

Quia misericordiā volo & n̄ sacrificiū: & scias oī magisq̄ holocausta: ip̄s uero s̄ sic hō p̄terit̄ testm̄

Quod sequitur i lxx. ibi cōtēp̄lit me galaad ciuitas: q̄ opatur uana: & reliq̄. sequēti capitulo coaptādū ē: nos quod possumus differamus. Dolauī eos i pph̄etis: occidi i uerba oris mei: grauiā cōminatus ut miserer̄ p̄nitentiū: ut lapsis atq; surgētibus porrigerē manū: Neq; n. in sacrificiis delector & uictimis. & holocaustis multitudinē: Victimā meā: & holocausta salus credētiū: cōuersio peccatorū. Ip̄i at̄ imitati sūt adā. ut quod ille i paradiso fecerat pactū meū legēq; p̄terit̄: isti i terra facerēt. Et ibi hoc ē i paradiso: oēs p̄uaricati sūt i me. i similitudinē p̄uaricationis adā: Nō. n. mirū si qd i parēte p̄cessit: i filiis cōdēpnetur: Quotidie deus & eos q̄ extra ecclesiā sūt: & q̄ peccāt i ecclesia cōmorātes. puocat ad p̄niam: & dicit eis: Misericordiā uolo & n̄ sacrificiū: & sciētā dei plus quā holocausta. Illi uero offerūt panē sacrilegū: & dāt elemosinas Et sectari uidēt̄ hūilitatem: Quæ ego si uere fiāt: holocausta i terptor. Cū at̄ sciētā dei reliquerūt: frustra truncato capite fidei cetera mēbra habere se iactāt: p̄uaricati sūt. n. pactū dei i ecclesia: sicut adā p̄uaricatus ē i paradiso: & imitatores se antiq̄ parētis ostēdūt: ut quomodo ille de paradiso: sic isti eiciantur de ecclesia.

Galaad ciuitas operantium Idolum: supplantata sanguine: & quasi fauces uirorum latronū siue uiri latronis: utrumq; enim legi potest. LXX.

Ibi. n. cōtēp̄lit me galaad ciuitas q̄ operat̄ uana: & cōturbat aquā: & fortitudo tua uiri pirate.

Legimus i ramoth galaad unctū eē i regē iehu: q̄ sanguinē sanguine miscuit. & Achab subuertit domū: & añ solis ortū aceros capitū filioe ei⁹ iussit statui: i hac urbe trāsiordanē i possēsiōe trib⁹ gad: idolū cōsecratū ē: q̄ habitabatur a sacerdotibus: Nā & ip̄a fugitiuorū ciuitas fuit: quāto igitur celebrior & maioris auctoritatis: q̄a i p̄tē sacerdotū fuerat delegata: tāto trāsiordanē habitātī israhel p̄cipiū idolatrie & malorū oīum fuit: Vt q̄ primi peccauerāt: primi ab assyriis caperēt̄. Et qm̄ ip̄a puincia Plena ē latrociniorū. cōparat eos latrōibus: & quomō illi uiatorib⁹. sic sacerdotes simplicitati populi ifidiati sūt: Porro secūdū tropologiā galaad i terptatur trāsmigratio testimōii: & cōtēnit deū: dū testimōia scripturarū ad p̄uerfā deprauat dogmata: & oīa opa illi⁹ uana sūt. Cōturbatq; ecclesiā aq̄s & de purissimis fontib⁹ cenosos & sordidos riuos facit: q̄ maculēt̄ potius q̄

4. Re. 9. a.

Super Osee prophetā.

mūdēt baptizatos Omnisq; fortitudo huius urbis. q̄si uiri piratæ est: dū imitatur diabolū: q̄ in huius seculi mari: in quo naues ptrāseūt insidiatur iis q̄ ad portū peruenire cōtendūt. Deniq; Symachus manifestius interpretatus ē: dicēs: Et fauces tuæ q̄si uiri insidiatoris. De istiusmodi piratis i iob legim⁹: nō est dilatio piratis. Quamuis enī in p̄nti seculo se iactare uideantur: & cōturbare aquas & operari uana & exercere piraticam: tamen nō est mora p̄narū: q̄ eos uelociter cōprehendent.

¶ Participes sacerdotum in uia interficientiū p̄gentes de sichē: q̄ scelus operati sūt. LXX.

¶ Absconderunt sacerdotes uiam: interfecerunt sychem q̄ iniquitatem operati sunt.

¶ Symachus hūc locū interpretatus ē: societas sacerdotū in uia interficiebāt sychem. Theodotion hoc mō Absconderūt sacerdotes uia interficiebāt in dorso: Aquila. Participatio sacerdotū in uia occidebāt hūeros: quorū cū itelligentiā iuxta historiā q̄reremus ab hebræo: ita nobis expositū est. Sacerdotes bethel imo fanatici bethauen tēporibus paschæ. & penthecostes: & scenophegie: q̄n p sichē: q̄ hodie neapolis appellatur eundū erat hierosolymā: ubi solū licebat uictimas imolare. Ponebāt in itinere latrones: q̄ insidiarētur pergētibus: ut magis uitulos aureos in dan: & i bethauē q̄ hierosolimis: & i tēplo adorarēt dñm. qd̄ at dicit: Participatio & societas sacerdotū cōiurationē eorū significat: & in mala pte cōsensū. Sin at legerimus: ut nos interpretati sumus. pariticipes sacerdotū: ad galaad inqt referendū ē: q̄ operatur idolū: & supplantata ē sanguinē: qd̄ sacerdotū impietate secuta sit: & latrocinii uacet ac sanguini: Hoc illi dixerūt: Nos dicamus intercludere hereticos uia: ne de sychē. i. de bonis operibus p̄gamus in hierusalē. i. in ecclesiā: Isti sūt q̄si fauces uirorum la tronū: & interficiūt eos: q̄ p huius seculi uia ad ueritatē p̄gere cupiūt. Sichē interpretatur ὤμου id est humeri: in humeris opus intelligimus: & oēs falsi sacerdotes abscondunt uia: & occidūt hoīes malis operibus: ne pueniant hierusalē. Quod at humerus opus significet illud ostendit: da cor tuū in humerum tuum. hoc est: quæ intelligis uerte in opera. Et de isachar legimus quod supposuerit humerum suum ad laborandum: & uir agricola sit.

Gen. 49. s

¶ In domo israel uidi horrendum. ibi fornicationes ephraim cōtaminatus est israel. sed & iuda pone messem tibi cum conuertero captiuitatem populi mei. LXX.

¶ Quia iniquitates fecerunt in domo israel uidi horribilia: ibi fornicationes. contaminatus est israel & iuda: incipe uindemiam tuam cum conuertero captiuitatem populi mei.

Iere. 2. s:

¶ De hoc scelere & horrore terribili. est hieremias locutus. Obstupuit cælum sup hoc: & exhorruit terra uehementer. Quid enī horribilius: q̄ decē tribus ad idolorū culturā repente transgressas. Vñ ad metropolē eaz dicitur. Aufer uitulū tuū samaria: in q̄ prim⁹ fornicatus ē ephraim. i. hieroboā de tribu ephraim: & illo fornicatē cōtaminatus israel ē: populus uidelicet samarie: q̄ magna ex pte cōmune israelis nomen obtinuit. Vñ ad iudā sermo cōuertitur. Tu quoq; iuda pone messē tibi: & ē sensus. Nō te putes eē securū qd̄ israel captiuus abducitur: tu quoq; p̄para tibi segetes ut metātur. Nō multo enī post tpe ducis captiuus in babylonē: & messisionis tuæ t̄p̄s adueniet. Cūq; te chaldæi messuerint. cōuertā rursū captiuitatē populi mei. Et sub Cyro rege Persarū: & artaxerse reducā populū meū. Et nota q̄ significat iudæ captiuitas & regressio pariter p̄phetē. De israel at hoc ē de decē tribubus: & nūc tacitū ē: & si qñ p̄sperū qd̄ dicitur in xp̄i differtur aduentū. In domo at hereticoz cottidie uidemus horredū: fornicatibus primū magistris: & populo q̄ ab eis inducitur sordidato iude quoq; hoc ē: ecclesiæ p̄cipitur: ut & ip̄e pp p̄tā paret sibi messē siue uindemias cū iudicii t̄p̄s aduenerit. Sed huic ignoscis: & ueniā dñs pollicet: q̄a quē diligit corripit: & castigat oēm filiū quē recipit. ut pbatū & purgatū cōdat i thesauros suos. qd̄a hoc qd̄ dñs iuda icipe uindemiā tuā siue p̄oe messē tibi: ad bonā pte referūt: ut punito israel iste operū suorū fruct⁹ recipiat. iuxta illud qd̄ scriptū ē. Qui semiat i lachrimis i gaudio metet. Nobis supior sensus magis placet. Ca. vii

heb. 12. s.

ps. 125.

Cum sanare uellez Israel: reuelata est iniquitas ephraim: & malitia samarie: quia opati sūt mēdatiū: & fur ingressus est spoliāns latrunculus foris. LXX. Similiter

Exo. 32. a:

Mat. 9. s.

¶ Multa sepe Israel idolatria accepit uulnera: & Maxie illud qñ i heremo uituli cōflauerunt caput: atq; dixerūt: Isti sūt dii tui Israel q̄ te eduxerūt de terra egypti. Vñ ego q̄ malo p̄nitentiā peccatoris q̄ mortē: & postea loquor i euāgelio: Non idigēt sani medico sed hi q̄ male habēt: uulnera populi mei sanare conatus sū. Et cū hec oīa retractarē ut miserabilis populus curaretur: subito extitit hieroboā de tribu ephraim: q̄ uitulos aureos faceret: & malitia samarie reuelata est: sequētes regē ipiū: Opati sūt enī & rex & populus mēdatiū hoc ē idolū. Sicut enī cōtrariū est si mulchrū deo: ita mēdatiū ueritati. Ip̄e at rex israhel furis ingressus ē ad populū Israel: & quasi latrunculus ifaelicē plebē dei expoliāuit auxilio. Et ē sensus: Cū uellē uetera populi mei peccata delere: propter atiquā idolatriā ephraim & samaria noua idola reperiērūt: Sed & hoc dici potest: qd̄ dñs saluatore post effusionē sanguinis sui. & ecclesiā suā tā de iudæis q̄ de gētibus cōgregatā: uolēte populi peccata sanare: & eos ad p̄nitentiā reducere: subito ephraim: q̄ ubertatē falforū dogmatū repromittūt: & populo samarie q̄ se dicit dei p̄cepta seruare surrexerūt & opati sūt idolū falsoz dogmatū: & p illos ingressus ē fur & latro diabolus i ecclesiā: Siue ip̄a doctrina hereticoz ingressa ē q̄si fur & latrunculus: de qbus saluator dicit i euāgelio. Oēs qui uenerunt an̄ me fures fuerūt & latrones: Fures insidiātur: & occulta fraude decipiūt. Latrones audacter aliena diripiūt. Qui enī furātur nocte furā

Io. 10. a.

Hieronymus. liber Secundus

tur & in tenebris: Vñ significāter ait qđ fur ingressus clā sit: & latrunculus expoliet foris. Nō enī possūt expoliare ueste xpi quos docuerit: nisi eos de ecclesia foras eduxerint. & in pueris doctrinā suarū uia fecerint ambulare: Fures & latrones qui uenerunt ante dominum non moysen & prophetas q semper saluatoris ore laudantur: sed pseudo pphetas debemus accipere. Et postea hereticos qui non missi sunt a domino: sed sua uoluntate uenerunt

¶ Ne forte dicant in cordibus suis omnis malitie eorum me recordatus: nunc circūdederunt eos adinuationes sue corā facie mea facte sunt. LXX.

¶ Et cōcināt quasi canētes in cordibus suis: oēs malitias eorū recordat⁹ sū: nūc circūdederunt eos cogitationes sue cōtra faciē meā: facte sūt **¶** Ne forsitan inqt dicāt in cordibus suis: uetera nobis deus peccata restituit: & patrū delicta p̄soluimus: Illi cōmēderūt uiam acerbam. & dentes nostri obstupuerūt. Iccirco quā nūc & in p̄sēntiarum me uidente fecerunt: & cotidie faciunt: se- quēti sermone narrabo: & ostēdam illis adinuationes suas: siue cogitationes: quibus mala studio sissime cōsectati sūt: & q me p̄nte gesserūt: nō timētes faciē meā: Quod at i. lxx: legimus ut cōci- nāt quasi canētes in cordibus suis. ad illud referēdum est: quod ideo fur ingressus siue latrunculus: expoliauerit foris ne in pristinis diuitiis & uestibus pmanētes: repellerēt furis latronisq; consensū: sed cū spoliati fuerūt cōcinant cū eis: & uno corde efficiātur: Iccirco recipiāt qđ fecerūt: & omnes cogitationes eorū uel opa: meū nō merebuntur aspectū. heretici quoq; nō pnt uetera cōtra deū pecca- ta causari: cū cotidie antiq; opibus nouā addāt impietātē. ut cū p̄ditis pereāt suisq; ligentur errori- bus: & cū deū cēlare putāt oculos eius uitare nō ualeāt

¶ In malitia sua letificauerunt regem: & in mendacijs suis principes LXX

¶ Malitijs suis letificauerūt reges & in mendacijs suis principes.

¶ Expōit qđ corā facie ei⁹ fecerūt in malitijs suis letificauerūt regē hieroboā: & in mendacijs suis p̄ci- pes sub hieroboā populo p̄fuerūt: Heretici quoq; in malitia opum suorū letificauerūt regē diabolu: & in mendacijs dogmatū puerorū p̄cipes: Haud dubiū qn mūdi huius: quorū falsā sapiētiā destruit deus. Possumus regē apud hereticos dicere: q primus heresim reperit: & p̄cipes eos q p̄positi he- reticorū populis: falsū sibi uendicāt sacerdotium. Et simul notādum. qđ in peccatis nostris gaude- ant cōtrarie fortitudines & rectores ac p̄cipes tenebrarum istarum.

¶ Omnes adulterantes quasi clibanus succensus a coquente: qui euit paululum ciuitas a com- mixtione fermenti: donec fermentaretur totum. LXX

¶ Omnes adulterantes quasi clibanus ardens. ad coquendum in deuotionem flammēam cō- mixtione fermenti donec fermentaretur totum.

¶ Qui in malicia sua letificauerūt regē: & in mendacijs suis p̄cipes: oēs adulteri sūt: & istarū clibani ab hieroboā idolatrie igne succensi: ut panem coq̄rēt impietatis: q cū errores in aīas eorū misissent in cēdiū q̄si caminus & clibāus primo igne succēsus paululū cōqueuit: ut nō uī faceret populo: sed suā eū dimitteret uolūtati: donec fermētaretur oēs mendaciū. qđ n. necessitate fit cito soluitur: qđ uo- luntate arripim⁹ p̄seuerat. Ideo & hic q trāslatiōē a clibāo sūperat: q ad coq̄ndos p̄as succēdit feruat in reliq; ut in cōmixtiōe fermētū totius populi mōstret assensū. Quo scilicet & rex & populus pari in idolatria ardore corrueret: hereticorū corda diaboli igne succēsa: ut in eis p̄as cōq̄nāt christi nemo ambigit: Iccirco primū q sūt in ecclesia loquūtur occulte: & oīa pacificare p̄mittit: & ut cācer paulati serpit in populos: fermētū doct̄ie eorū: (qđ & dñs itelligēs loq̄tur. Cauete a fermēto phari- seorū) & cū itumuerit in cordibus deceptorū tūc in apertā prūpūt isaniā: & impletur in eis qđ a iōāne apostolo diciť. Ex nobis exierūt sed nō fuerūt ex nobis: si. n. fuisset ex nobis māsissent utiq; nobiscū

¶ Dies regis n̄ri. Leperūt p̄cipes furere a uino: extēdit manū suā cū illuorib⁹: q applicuerūt q̄si clibanū cor suū: cū isidiarent eis. Tota nocte dormiuit coq̄ēs eos: mane ip̄e succēsus quasi ignis flammē: omnes calefacti sunt quasi clibanus: & deuorauerūt indices suos: omnes reges eorum ceciderunt: non est qui clamet ad me ex eis. LXX.

¶ Dies regum nostrorum. Leperunt principes furere a uino: extendit manum suam cum pesti- lentibus: quia succensa sunt quasi clibanus corda eorum: cum precipitarentur tota nocte Israel somno repletus est: mane factum incensus est quasi ignis flammē: Omnes calefacti sunt quasi clibanus: & cōmēderunt principes suos: Omnes reges eorū ceciderūt: nō ē in eis qui inuocat me.

¶ Obscur⁹ locus & attēto lectoris sensu idigēs. Vt primū historiā cognoscam⁹: paululū israel & isa- mariā ciuitas cōqueuit recepto in se erroris ardore: dōec tota massa fermēto similis fieret: & cresceret atq; erūperet: ac popul⁹ itumescēs clamaret ad fores hieroboā regis & diceret: hic ē dies hieroboā regis nostri: hic ē festus dies quē nobis cōstituit impator. hūc celebramus: hūc canimus: in hoc exul- tamus & ludimus: in hoc uitulos aureos adoramus: clamāte populo: P̄cipes nō irati sūt: ut qđā pu- tāt: sed & ip̄i ceperūt furere a uino: & itelligētiā sue mentis emittere: obliuisci dei & in idolo- li- gna ip̄igere. qđ cū rex cerneret clamare populū & dicere. Dies iste regis nostri ē: & p̄cipes temulē- tos & fanaticos nescire qđ dicerēt: extēdit manū suā illuoribus: copulauit assensū his q ei uāis lau- dibus illudebāt: q illuores cum isidiaretur eis rex suus: & eos a deo suo abduceret: p̄buerunt ei q̄si clibanum cor suū: ut eos succēderet: & idolatrie flammis ardere faceret. Iccirco enim assensus est

Super & see prophetā.

populo qā intellexit oī eos ad errorem mēte cōuerfos: Quodq; seqtur tota nocte dormiuit coqns eos manes ipse succensus quasi ignis flāmā. Hoc significat: postq; misit ignem in clibanū cordis eorum: & uidit eos furere: & nullum esse qui sue resisteret uoluntati: tota nocte dormiuit. idest secusus fuit: Versatus in tenebris est: dum illi coquerentur & impietatis panem efficerent: Vnde postea surrexit mane: & scelerum suorum flāmā aperta ostendit infania: ut nequaq; p insidias: sed ipudenter a dei cultu ad idologē cerimōias trāsilerent. Quid plura omnes quasi cliban⁹ idolatriæ igne calefacti sunt: & deuorant iudices suos: ut etiā q bonus esse potuerat p naturā & religiōis dei recordari uidens & principes & populum uitulis subditos: & illos putare deos: etiā ipse a scelere deuoraretur. Deniq; oēs reges ceciderunt Israel: & ābulauerunt in uis Hieroboā filii Nabath qui peccare fecit Israel: & nullus iuentus est qui desertis idolis reuertatur ad deum. Hæc iuxta heræorū traditiōem audacter magis q̄ scienter locuti sumus: fidem dictorū auctoribus relinquētes. Nunc ad spūalem itelligentiā trāseamus: infœlices populi qui a rege diabolo: & ab eius picipib⁹ seducuntur. Siue qā ab herefeos picipē & ab eius ducib⁹ solēnitates alias susceperunt. Reliquētes ecclesiā & ueritatem cōculcātes fidei: solent clamare & dicere. Hæc est dies regis nostri: Verbi gratia Valentini: Martionis: Arii: atq; Eunomii. Quod audientes q eis ppositi sunt nō iebriātur ui no ne leue putetur esse peccatum: sed isaniunt ex uino: De quo moyses scripsit i cātico deutro nō furor draconum uinum eorū & furor aspidum isanabilis: hi. n. cōmedunt cibos ipietatis & ui no iniquitatis iebriātur. Dicit & apostolus nolite iebriari uino in quo est luxuria. Et in puerbiis legimus. Pricipes uinum nō bibāt ne obliuiscātur sapiā: & recta iudicare nō possint. Vñ deceptis & populis & ducibus princeps extendit manum suā: uel illusorib⁹ & pestilentibus: quales erunt dii. Et de qb⁹ i p̄rio psalmo legimus in cathedra pestilētium nō sedit. De quo dicitur eiice pestilentē de cōcilio & egredietur cum eo cōtentio: quorū succensa sunt corda ut allidāt quos dēcepint. Hoc .n. iuxta .lxx. significāt catharactā: q̄ nō sursum leuāt sed allidunt deorsum: qd̄q; dicit. Tota nocte Ephraī sōno repletus est: oñdit hereticos dormientes lucem solis iustitiæ nō uidere. Hi. n. dormiunt qā opp̄ssus est sensus eorū. Et de his in psalmis legius. Dormierunt somnum suum & nihil inuenerūt. Horū corda calefiūt uariis pturbatiōib⁹: Ira: Amore: Auaritia: & deuorāt iudices suos: uel si qd pnt: in aīa hēre uirtutum: uel sensus qb⁹ mala discernunt a bonis: Siue hoc dicendum duces hereticorū a suis populis deuorentur: ut quorū domos deuorāt turpis lucri gratia: ipsi eorū deuorētur assensu. Oēs hereticorū p̄cipes ceciderunt: quis clament ad dñm: nullus est qui iuocet nomē eius. Ois .n. q iuocauerit nomen dñi saluus erit: Moyses & Aarō in sacerdotibus eius: & Samuel i ter eos qui inuocant nomen eius. Inuocabant dñm & ipse exaudiebat illos: quod hereticorū reges & principes non exaudit: quia non est inter eos qui clament ad dominum.

¶ Ephraī i populis: ipse cōmiscēbat ephraī fact⁹ est subcineriti⁹ panis: q nō reuersat⁹: cōmederūt alieni robur ei⁹: & ipse nesciuit: sed & cani effusi sunt in eo: & ipse ignorauit: & humiliabit superbia israel in facie eius: nec reuersi sunt ad dñm deū suū: & nō q̄sierūt eū in oībus hīs. LXX.

¶ Ephraī populis suis cōmiscēbatur: ephraī factus est subcineriti⁹: q nō reuersat⁹: cōmederūt alieni fortitudinē eius: ipse uo nesciuit: & cani effluerunt ei⁹: & ipse ignorauit: & humiliabit cōtūmelia Israel in faciem eius: & nō sunt reuersi ad dñm suū: & nō q̄sierūt eū in omnibus hīs.

¶ Factum est regnum decem tribuum: sicut oīum nationum: quia recesserunt a dño: & sicut subcineritius panis: q nō reuersatur: hoc est nō agit p̄nitentiā: cōmederunt assiri atq; caldæi fortitudinem eius: & quicquid uirium hēre poterat deuorauerūt. Tātāq; uecordiæ fuit: ut deuorātū esse se nesciret: aut certe ignoraret cām pp quā fuisset deuorātibus traditus: deniq; usq; ad senectutem .i. usq; ad ultimā captiuitatem: in cepto errore p̄māsit: Vñ humiliabitur superbia Israel: nō multo post tpe: sed nunc & in p̄nti: hoc est .n. qd̄ dicit in facie eius: humiliabitur autē: quia se exexerat: & non in deo sed in multitudine confidebat exercitus. Et quia superbis deus resistit: humilibus autē dat gratiam. Pro supbia idest more suo. lxx. iniuriam trāstulerunt: & supra dixerat Ephraim factus est subcineritius qd̄ nō reuersatur: & uidebatur ambiguum: nec satis sonare quid diceret: nunc ponit manifestius. Non sunt reuersi ad dñm deum suum: & nō quæsierunt eū in oībus iis: qd̄ si fuissent reuersi ad dñm deum suum: audissent utiq; p Hieremiā loquētem hoc deum. Reuertimini ad me & ego reuertar ad uos. Et cum tanta fecerint: nō q̄sierunt eum: quē suo uitio pdiderunt. Cum autem uideat ephraim (ut ad sensum alium trāsferamus) docere populos: & ad similitudinem subtrahere: ipse populus cōmiscetur: & similis eorum efficitur: iuxta quod supra dictum est: erit sicut populus sic sacerdos: Siue ephraim populus & gentibus cōmiscetur: ut omnes heretici nihil differant ab errore gentilium. Et qui quondam fuit princeps in ecclesia: factus est subcineritius panis ex omni parte immundo cinere & ignium ardore circumdatus: ut nō reuerteretur ad dñm: sed i cepto p̄maneret errore. Cōmederūt demōes robur ei⁹: isti sunt .n. aliēi & hostes oīum xpianorū: & ipse nesciuit aduersarios: amicos putās: & deuoratores sui: arbitras eē cōuiuas: sed & cani effusi sūt in eo: imo effluerūt .i. multo errauit tpe & nihilomīus ignorauit senectutē: & uetustatē suā: de q̄ scriptū ē: qd̄ ueterascūt & senescūt ppe extermīniū. Et si ad iustū uigē: & ad ecclesiasticū dicitur: Cani hoīs sapiā ei⁹: q̄re n̄ dicatur ad iniquū: & ad hereticū cani hoīs stultitia ei⁹.

Deu. 32. d.

Ephe. 5. c.

puer. 22. s.

ps. 77.

Sap. 4. s.

Hieronymus. liber Secundus

De hac senectute Daniel dicebat ad psobytes. Inueterate diebus malorum. Vñ & in libro pastoris: si cui tñ placet illius recitare lectionem

primū uidetur ecclesia cano capite: deinde adolescēcula & spōsa crinibus adornata. Cūq; humilietur supbia hereticorū: siue cōtumelia quā cottidie faciūt ecclesiasticis uiris: oīno reuertūtur ad dñm: sed in oībus his nequaquā requit eū: qā calefacti sūt sicut clibanus: & nō q̄sierūt eū. Deuorauerunt iudices eorū: & reges pariter cōciderunt: nec est q̄ clamet ad dñm. Quā uniuersa perpeSSI sunt: ut dñm q̄rerent: quem quærere noluerunt.

¶ Et factus est ephraim quasi columba seducta nō habens cor: Egyptum inuocabant: ad assyrios abierunt: & cum profecti fuerint: extendam super eos rete meum: quasi volucrem celi detrahā eos: cedam illos s̄m auditionem cetus eorum. LXX.

¶ Et erat ephraim q̄si colūba isipiēs nō hñs cor: egyptū inuocabat: & in assyrios abierūt: sic ibunt. Adittā sup eos rete meū: ut volatile celi detrahā illos: corripia eos in auditu tribulatiōis eorū.

¶ Precepit dñs in euāgelio ut simus simplices q̄si colūba: & astuti quasi serpētes: ut imitātes simplicitatē colūbae: & serpentis astutiā: nec aliis nocere possimus: nec ab aliis patiamur isidias. Sed simplicitate & prudētia: exhibeamus hoīem tēpatū: qā prudētia absq; bōitate malitia est: & simplicitas absq; rōne stultitia noīatur. Factus est ergo ephraim quasi colūba seducta: qđ hebraice.

Aqla & simachus εσαγομένη uel απρωμένη dicitur latata siue decepta. Et ab lxx. isipiēs siue isensata ἀνουσ. n. utrūq; exprimi pōt: & pulchre colūba seducta: siue isipiēs appellatur: qā est colūba & sapiēs: Quā dicitur in psalmis. Quis dabit mihi pēnas sicut colūba: & uolabo & requecam.

Cui pēnā deargētata sūt: & posteriora eius in uirore auri. Ephraim colūba isipiēs: & nō hñs cor: in tm̄ brutā mētis oñditur ut egyptū inuocās ad assyrios prexerit. Qui. n. deprecatur egyptiorū auxiliū est: ab assyriis captiuus abducitur. Bachulus arūdineus egyptus cui q̄ inixus fuerit statim cōteret eū: & fractus atq; cōtritū manū trāfforat icūbētis. Et ut oñderet eos cōmutātes loca oculos eius uita re nō posse: & semp dei regi prāte. Cū igit p̄fecti fuerint in assyrios: et ibi extēdā rete meū. Et si exaltati fuerint ut uolucres: idē detrahā illos: Detrahā n̄ in pditionē: sed ut cedā quasi filios: & cedā n̄ in pēnā: magnitudie: sed in timore: ut audiētes uētura supplicia solis terrorib; emēdētur. Quāritur cur Ephraim nō aliis auibus: sed colūbae cōparat; sit. Aues cōterae pullos suos et cū piculo uitae suae ptegere festināt: & cū ad nidū suū Accipitrē: colubae: Coruū: siue Cornicē accedere uiderint: huc illucq; uolitāt: & mittūt se: morsu & unguib; lacerāt: & dolorē parētis q̄rula uoce testāt. Sola colūba ablato pullos nō dolet: nō requit. Et iō recte cōpatur ephraim: qđ uastatū p ptes populū nō sentiat: sed negligēs sit salutis suae: qđq; dicit cedā eos scđm auditionē cet; eorū: hoc significare p̄t: sicut iūcto cōsilio oēs idola fabricati sūt: Ita me irato oēs pariter uastabūtur: Magistros cōtrariorū dogmatū q̄ xpm reliq̄re sapiētā: & de ecclesia sūt egressi: recte insipiētē & excordē colūba possūmus dicere: q̄ terrena desyderātes: assyriis traditi sūt. Et cū p̄fecti fuerint d ecclesia expādit dñs sup eos rete suū testimoniis scripturā: & artifice sapiē sermone cōtextū: ut eleuātes se contra sapiām dei: & instar auis ad excelsa uolātis: ad humilia detrahat: & corripiat eos comminatione: & auditione pēnarum: ut correpti non pereant in eternum.

¶ Et eis q̄ recesserūt a me: uastabunt; q̄ p̄uaticati sunt in me. Ego redemi eos: & ipsi locuti sūt cōtra me mēdatiū: & nō clamauerūt ad me in corde suo: sed ululabāt in cubilib; suis. LXX.

¶ Et eis qm̄ recesserūt a me manifesti sunt: qm̄ ipie egerunt in me: ego uo redemi eos: ipsi uo locuti sunt cōtra me mēdatiū: & nō clamauerūt ad me corda eorū: sed ullulabāt i cubiculis suis.

¶ Me extēdēte rete meū: ut eos cōphēderē quasi uolucrē celi: de supbia deponerē & cederem in auditu agustiae. Illi recesserūt & resiliuerūt a me. Hoc. n. significat ἀνεπηλυσαν qđ lxx. trāstulerūt Et p̄pea uastabūtur: qā p̄uaticati sūt i me. Pro eo qđ nos diximus uastabūtur: & in hebraeo scriptū est

i. uastatio eis: Symachus iteritū: Theodotiō miseriā iterptati sūt. Porro in editiōe uulgata dupliciter legius: qđā. n. codices hñt ἀπαίρειν hoc est māifesti sūt: alii ἀιλωσι hoc est meticulosi: siue miseri. Vastabūtur igitur: & miseri erūt: & semp timētes ac formidātes: qā p̄uaticati sūt in deū: adorātes uitulos aureos: & relinq̄ntes eū q̄ redemit eos de egyptia seruitute: & eduxit in excelsa brachio: ipsi uero locuti sunt cōtra dñm mēdatia: dicētes de idolis: hi sunt dii tui israel: q̄ te eduxerūt de terra egypti: & nō clamauerūt ad dñm in corde suo: sed i idolatriā fornicatiōibus uolutātur: Siue qā demonū cultū seq̄tur libido & luxuria: q̄ colebāt demōes: cōsequēter istar porcorū in ceno libidinū uersabātur: & pulchre cātica idolis seruientiū nō carmina i deū sed ululatū appellat. Sup hereticis facilis iterptatio est: qđ uhe hēant sempiternū: qā recesserunt a deo & miseri sunt: & reliq̄rūt creatorē suū q̄ redemit eos sanguie suo: & ipsi loquūtur cōtra eū mēdatia: ipia falsitatis dogmata cōponētes: & nō clamāt in cordibus suis: sed ululāt in cōciliabulis: q̄ pulchre cubilia appellat & feras lustra. Istiusmōi nō pñt dicere: Lauabo p singulas noctes lectum meū lachrymis meis stratū meū rigabo. Sed uolutātur in sordibus libidinū: uacāt stupris: & putauerūt se in laude dicere. Ululat; suporū & uaccarū isaniētū sonit; ē. Raro hereticus diligit castitatē & qcūq; amare pudicitia se simulāt: ut Māiche; & Martiō: & Arri; & Tatian; & istauratores ueteris hereseos uenenato ore mella pmittūt. Ceterē iuxta apostolum q̄ secrete agūt turpe est dicere.

¶ Super triticum & uinum ruminabāt; & recesserunt a me: & ego erudiui & cōfortaui brachia eo

Mat. 10. s.

ps. 54.

ps. 67.

ps. 6.

Ephe. 5. 6.

Ephe. 5. 6.

Ephe. 5. 6.

Ephe. 5. 6.

Ephe. 5. 6.

Ephe. 5. 6.

Ephe. 5. 6.

Ephe. 5. 6.

Ephe. 5. 6.

Ephe. 5. 6.

Ephe. 5. 6.

Ephe. 5. 6.

Ephe. 5. 6.

Ephe. 5. 6.

Ephe. 5. 6.

Ephe. 5. 6.

Ephe. 5. 6.

Ephe. 5. 6.

Super & see prophetam.

rum: & in me cogitauerunt malitiam: reuerſi ſunt: vt eſſent abſq; iugo: facti ſunt quaſi arcus dolofus: cadet in gladio p̄cipes eorū: a furore lingue ſue: iſta ſubſanatio eorū in terra egypti. LXX:

T Super tritico & uino cōciliabant: eruditi ſunt in me: & cōfortauit brachium eorū: & cōtra me cogitauerunt mala: cōuerſi ſunt in nihilū: facti ſunt quaſi interitus. Cadent in gladio p̄cipes eorū propter imperitiā lingue eorum: Iſta eſt ſubſanatio eorum in terra egypti

Propter habūdantiā inq̄t rex oīum corruerūt. Quod ēt Ezechiel in ſodomis & gomorris factū eē cōmemorat: ut nihil aliud niſi cibos & luxuriā ruminaret. Pro quo. lxx. trāſtulerūt ſup frumēto & uino diſſecabātur in exēplū. p̄ph̄a: baal: q̄ p̄nte Helia cōciſiōe mēbroꝝ pluuias p̄cabātur. Si mulq; ut oſtēderet eos iumētoꝝ ſimiles: nō dixit cōmedebāt: ſed ruminabāt: & iō reſceſſerūt a dño qui dicit: Ego eos erudiui: ego fortitudinē p̄bui: & cōtra me ſuas erexere ceruices: non qđ aliquid poſſint facere & nocere creatori ſuo ſed qđ ſolū facere potuerūt cogitauerūt mala cōtra me: & quo mō a p̄cipio fuerūt priuſq; uocare eos p̄ habraā. & poſtea p̄ moysen & aaron: erāt abſq; iugo: legiſq; notitia: & cūctis nationibus miſcebantur: Iſta ēt nūc reuerſi ſunt i p̄ſtinū ſtatū: ut abſq; iugo & frenis dei ferrentur p̄ p̄cipitiā: & mutaretur i arcū dolofū. Vt quos deus cōtra aduerſarios itēderat: ipi cōtra ſuū dñm uerteretur: & mitteret aduerſū eū blaſphemiā: ſagittas: uñ p̄cipes eorū q̄ iſeli cē populū dceperūt cadēt gladio: p̄pter furorē lingue ſue. qđ uirtulos aureos deos: appellare ſunt auſi & hoc faceret i terra repromiſſiōis: qđ i aegypto didicerāt colētes apim aegyp̄ti: & oīa eorū portēta uenerātes: ita enī & i ſolitudie. qñ egreſſi ſunt de aegypto dñm ſubſanauerunt dicētes: Iſti ſunt dii tui iſrael: & utinā eſſemus i terra aegyp̄ti. ubi ſedebamus ſup ollas carniū. & cetera: Sup tritico & uino falſis myſteriis corporis & ſanguinis chriſti. q̄ dicit i euāgelio Niſi ceciderit granū tritici i terram. & mortuū fuerit: ipſū ſolū manet: Et i alio loco Ego ſū uitis uera: & niſi biberitis ſanguinē meū. Super hoc tritico & uino heretici cōcedūtur & diuerſa ibi cōſtruūt tabernacula: ſiue p̄cidūtur ab ecclēſiā corpe: & legē dei meditari & ruminare ſe ſimulāt. Sed hoc faciētes recedūt a dño q̄ docuit eos i ecclēſiā: & dedit eis fortitudinē: q̄ cōtra dimicaret aduerſarios. illi uero cogitauerūt malitiā cōtra dñm: i p̄cipiſſimas hereſes extruētēs & reuerſi ſunt i ſtatū gētiliū: ut eſſent abſq; dei notitia & iugo: Siue reuerſi ſunt in nihilū: nō quo deſerit eē: ſed quo ad cōpationē ei⁹ q̄ loq̄tur ad Moysen: Va de dic populo iſrael q̄ eſt miſit me: Oēs q̄ cōtra dñm ſapiūt nō eē dicūtur: Iuxta illud qp̄ in heſter legius in. lxx. dūtaxat Ne tradas ſceptꝝ tuū his q̄ nō ſūt: haud dubiū qñ idola ſignificet. Si. n. deus eſt ueritas: qđ cōtrariū ueritati eſt: mēdatiū & nihil noiatur. Hoc hereticis cōuenit: q̄ iſtructi de ſcripturis ſctis: aduerſum dñz legis & p̄phetarū: & euāgelii uerba uertūtur: & ſūt q̄ſi arcus dolofus: Dolofus arcus atq; puerſus: q̄ pcutit dirigētē: & uulnerat dñm: ſiue facti ſunt q̄ſi arcus itētus: parati ſemp ad pugnā: & cōtētiōes: in ſubuerſionē audiētū. Vñ p̄cipes eorū. i. hereſiarcha: dñi mucroē feriētur: p̄p̄ iſania linguā ſuā: q̄ dñm blaſphemauerūt: hoc idē faciētes: in falſi noīs ecclēſiā: qđ faciēbat eo tpe quo in aegypto morabātur hoc ē qñ gētilēs erāt. Oēs. n. hereticoꝝ & gētiliū qōnes eadē ſūt: q̄a nō ſcripturā auctoritatē: ſed humanā rōnis ſenſum ſecuntur. Cap. viii.

In gutture tuo ſit tuba: q̄ſi aqla ſup domū dei: p̄ eo qđ trāſgreſſi ſunt ſed⁹ meū & legem meā p̄uicati ſunt. **A** De iuocabūt de⁹ me⁹ cognoui⁹ te iſrael: **P**roiecit iſrael bonum. **I**nimicus perſequet eum. **I**psi regnauerunt & nō ex me: p̄cipes extiterunt & nō cognoui. **A**rgentū ſuū & aurum ſuū fecerunt ſibi idola: ut interirent. LXX

In ſinu eorū quaſi terra: ſicut aqla ſup domū dñi: pro eo qđ trāſgreſſi ſunt teſtamētū meū: & cōtra legē meā i p̄ie egerūt: **A** De iuocabāt: deus cognoui⁹ me: q̄ iſrael auerſatus eſt bona: i nemi cū p̄ſecuti ſunt: ex ſemetipſis regnauerūt: & nō per me: p̄cipes extiterūt: & nō iudicauerūt mihi: **A**rgentū ſuū & aurum ſuum fecerunt ſibi idola ut diſpereant.

Hoc qđ nos iſtēptati ſumus in gutture tuo ſit tuba: p̄ quo in hebræo ſcriptū eſt Aqla Symachus & Theodotiō ſimiliter trāſtulerūt: Soli. lxx. dixerūt in ſinu eorū q̄ſi terra: qđ qđ ſi gnificet i certū eſt. Quidā. n. eſtimāt: ſinū dupliciter accipi: & iſteriorē p̄tē ueſtimēti a gēitalib⁹ uſq; ad pedes: & colphū maris. i. ſinū. Verbi gratia Hadriatici: & Ionii & Propōtidis: falſoſq; magiſtros q̄ blaſphemiā aegyp̄ti ſūt ſecuti. Oīa in ſinu ſuo libidini ſeruiētia & terrena retinere: uel certe i portu & refugio nauigatiōis ſuā nihil p̄tioſa: meritiū: ſed terrena cōgrere: Nos aut ſeq̄ntes ueritatē hebraicā. cōeptū explanatōis texamus ordinē. P̄cipitur p̄ph̄a: & dicitur ad eū: In gutture tuo ſit tuba: hoc eſt: ſic exalta uocē tuā: ut tuba ſimilis ſit: ut plurimi audiāt: q̄a plurimi peccauerūt. Cūq; exaltaueris uocē tuā: hoc dicito cū clamore: q̄ſi aqla ſup domū dñi: & eſt ſenſus. Veniet nabucho donoſor cū oī exercitu ſuo tā raptū: tā uelociter: ut aqla imitetur uolatū feſtinātis ad p̄dā: & uēiet nō ad aliū locū: ſed ad Hieruſalē: in q̄ tēplū dei ſitū eſt: ut eā deſtruat: atq; ſubuertat. De hac aqla: & Ezechiel pleni⁹ loq̄tur: Magna: ala: plumarūq; & unguiū q̄ hēt ductū i trādi in libanū: hoc eſt in templum dei: Iuxta zachariā p̄phetā in quo ſcriptū eſt Aperi libane portas tuas: & cōmedat ignis cedros tuas: hoc aut o p̄pheta qđ tibi dico atq; p̄cipio: In gutture tuo ſit tuba: ut uocifereris: & dicas: quaſi aqla ſup domū dei Regē uenire caldæorum: nō ob aliam cām iubeo: niſi qđ trāſgreſſi ſunt fœdus meum. & meas ceremonias relinq̄runt. Vnde tpe neceſſitatis & anguſtiā: quando ca p̄tiuitas uenerit me iuocabunt & dicent. Deus meus cognoui⁹ me te iſrael. Nos qui appellamur

Exo. 32. a.
Io. 12. d.
Io. 13. a.

Exo. 3. d.

Eze. 17. a.
Zach. 11. a.

Thiero. liber Secundus

Aranearum telis: samaria uentum cōparat: Iccirco metaphorā seruat in reliquis: ut quos aranea-
rum telas dixerat: cōpararet uento: & turbini: culmisq; nō stantibus: & si steterunt farinam non ha-
bentibus: & si farinam inquit fecerint: ab aliis deuorabitur: Et quia tam de hereticis q̃ de iis qui in
samaria fabricati sunt idola: cōmunis ē sensus. cōmuniter disputandum est Isti uentū seminant: si
ue quæ a uēto corrupta sunt semina: quæ medullam nō habēt: Quæ græci ἐν Τριῶνι uocant: &

Super Ossee prophetā.

ircirco uacua seminantes inania uacuaq; recipiunt imo seminantes in carne: de carne metunt corruptionē: & circumferuntur omni uento doctrinā: Cūq; uentum seminauerūt metunt turbines & tēpestates: & primum quidem culmus: hoc est stipula nō erit ex his seminibus: nec aliquā poterūt speciem segetis habere secūda. quod si raro acciderit: ut ecclesiastici quid dogmatis simile habere uideantur: ipsum germen & spica farinā nō facient. In cuius farine sati tribus. mittit fermētū euan gelica mulier. Vt spiritus quo sentimus: & anima qua uiuimus: & corpus quo incedimus in unū sanctū spiritum redigantur. iuxta apostolū in ipso uiuimus mouemur & sumus: Quod si raro acciderit Hereticis: ut farinā quoq; sementis eorum faciat. De hac farina fiet subcineritius panis: qui nō reuerfatur: & quem alieni comedant: Vnde & nunc ait qđ & si fecerint farinam alieni comedēt eam: Alienos autē illos debemus accipere de quibus scriptum ē. Filii alieni mentiti sunt mihi: Et in octauo decimo psalmo Ab oculis meis munda me dñe: & ab alienis perce seruo tuo Qui si iusto uiro non fuerit dominati: tunc immaculatus erit: & mūdabitur a delicto maximo. Deuoratus est Israel: nunc factus est in natiōibus quasi uas imundum. lxx. Pro imundo iutile trastulerunt. cātera similiter: Imundum uas siue iutile hebrei mattulam uocāt: quo ad suscipienda: & proiciēda sterora uti solemus: Huic imunditie idolatras & hereticos comparat: qui miscentur gentibus dum dei nō custodiunt ueritatem: & facti uas in honorem: conuersi sunt i uasa contumeliā. Quid enim imundius demōico spū & hereticorum dogmatibus: quā eos ethnicis miscuerūt. Talis erat Ieconias idolis mancipatus: de quo p hyeremiam loquitur deus. Inhonorus est Ieconias: sicut uas cuius nulla est utilitas: Econtrario paulus qui dicere poterat: An experimentum queritis eius qui in me loquitur christus. Appellatur uas electionis aureum: & argenteum. qui habebat sapiētiā: & eloquium quo christi euangelium prādicabat: Quod autem dicit deuoratus ē uel absorbtus: hoc significat: quod mixtus idolis. & nationibus: p priū Israelis & christiani nomen amiserat.

¶ Quia ipsi ascēderūt ad assur: Onager solitari⁹ sibi ephraim: mūera dederūt amatorib⁹. s; & cū mercede cōdūxerūt natōes. nūc cōgregabo eos: & quiescēt paulisp ab onere regis & pīcipū. LXX.

¶ Quia ipsi ascēderunt ad assyrios: Germinauit apud semetipsum ephraim: munera dilexit: Iccirco tradentur in gentibus: non suscipiam eos: & quiescēt parū: ut uigant reges & pīcipes:

¶ Deuoratus ē inqt Israel: & factus ē tāq uas iutile siue imūdū de quo nō supsit testa i qua hauriri possit aq. aut modicum qđ igniculi. Et qā factus est uas imūdū. ideo ascenderunt i assyrios imitātes onagrū solitariū nequaquā ut oues pastī a dño: sed male abutētes libertate sua. & educti in captiuitatem: quos propheta plangit & dicit. Ephraim munera dederunt assiriis: & cōdūxerūt mercede amatores suos. De quibus scripsit Ezechiel: Omnibus meretricibus dantur mercedes. Tu at dedisti mercedes amatoribus tuis: Et ecōtrario factum est in te. Cumq; dederint dona gentibus: & mercede ad auxiliandū sibi conduxerint nationes: congregabuntur ad pugnam: & uicti pariter abducentur: Et quia amāt offerre aduersariis munera. Ideo paulisp beneficium consequentur ut non soluant stipendia regnis: & principibus donec perueniant in assyrios. Vbi neq; tributa & stipendia dabunt ut liberi: sed redigentur in ultimam seruitutem: De hereticis non ambigimus: quod iuxta errorem mentis euntes ad assyrios ascendere se putant. & non descendere. Vnde dicitur ad eos per Esaia. Quid factum est tibi nunc. quia ascēdistis omnes in tecta uana. quorum assyriorum princeps. est sensus magnus. Vnde in semetipso germinauit ephraim presumptione sui estimās se creuisse: siue onager factus est solitarius: ut nō ecclesiā cōsita: sed diaboli deserta peneraret: Amauit munera p errore suo: ipsi sibi pīma repromittēs: siue turpis lucri gratia oīa faciens. Vel certe dedit amatoribus suis demonibus munera: atq; mercedes. Et cū hoc fecerit traditur gentibus. Sicut. n. nationes corpalia simulachra uenerātur: sic isti idola deos putāt: qđ de suo corde finxerūt. Et iō reputabātur in nūero nationū. Sin aut inqt nūc: & in pīti seculo egerit pōnitentiā. & suscepit eos cessabūt paruū sup se regē cōstituere & pīcipes eius. Vt itelligam⁹ paruū regē diaboli ad distinctionē magni regis: qđ societate cū belial hēre nō pōt. Sed statū ut receptus fuerit: de corde credētiū fugat paruū regē & pīcipes eius. iuxta hebraicū aut: Cōgregabūtur in ecclesia dei qui fuerant antea dispersi: & mercede sibi conduxerunt nationes: & quiescent ab onere regis: Super quo apostolus scissos ab ecclesia increpabat dicens. Sine nobis regnatis: atq; utinam regnetis & a principibus: quos habent in synagogis diaboli constitutos.

¶ Quia multiplicauit ephraim altaria ad peccandum: facta sunt ei are in delictum: scribam ei multiplices leges meas: que uelut aliene reputate sunt: hostias offerent: immolabunt carnes: & comedent: & dominus non suscipiet eas. LXX.

¶ Quia multiplicauit ephraim altaria in peccatum: facta sunt ei altaria delicta. Scribā eis multitudinem: legitima eius in aliena reputata sunt: altaria delicta. Quia simulauerūt hostias & cōmederunt carnes: dominus non suscipiet eas.

¶ Ducti ait in captiuitatem cessabūt paulisper ab onere regis & pīcipis. Et hoc patiētur qā ephraim princeps eorum multiplicauit altaria: non in quibus imolaret domino: sed in qbus peccatis peccata coniungeret: quā altaria. i. are uertantur ei in delictum. Vt quanto plura fuerūt: tanto illius scelera multiplicētur. Deinde ut supra dixerat. Quid faciam tibi ephraim: qđ faciā tibi iuda. Velut

Lu. 13. d.

ps. 17.

2. cor. 13. a.
Act. 9. c.

Eze. 16. d.

1. cor. 4. b.

Hiero. liber Secundus

Io.6.2.

Ephe. 4.2.

LXX.

•E. 1.100
•C. 9. 11

ps. 31.

Cap.ix.

ed. 4.10

ed. 4.10

¶ Qui a deo recesserit: Cū ī fundū uenerit p̄tōrē & despauerit salutē suā uniuersa cōtēnēt. Deniq; recedēs a lege dei: & tollēs idola ex multis gētribus unā gētē eē se dicit: gaudēs & gratulās qd̄ a dei notitia recesserit: & sit gēs mixta cū ceteris: & p̄p̄ea nūc corripit eos & dicit: ne gaudeas: ne letēris: nec putes te talē ut sūt ceterā gñatōēs. Aliter. n. nesciēs deū: Aliter pūitū recedēs a deo: qā feru? q̄ scit uolūtātē dñi sui & nō facit eā. uapulabit multū: mercedē fornicatōis tuā: areas multas & torcularia reputasti: ut rex oīum abundantia fruereris: Ideo area & torcular: triticum uinumq; non faciunt: & mētietur eis torcular siue negabit uinum suum: quos iebriādos putabāt. Legimus sub Achab rege Israel: & Helia ppheta: famem grauissimam fuisse in samaria: ita ut matres filiorū suorum cadaueribus uescerentur. Eo tpe iuxta litteram: area & torcular nō paut eos: & uinū mētītum est eis: & in egestate tabuerunt. Dicitur ad hereticos ne exultent atq; letentur: & putent se

Super Ossee prophetā.

cæterarū similes nationum: Illæ enim nō crediderūt in eum. Isti uero sub nomine dei idola colūt & fornicātur a deo suo: & plures sibi areas & torcularia infinita multiplicāt: & cōmedent triticum de quo efficitur panis luctus: & bibunt uinum sodomorū: quod cum aspidum felle calcatur: & q̄a sibi plura torcularia & multas areas p̄parant: iccirco de uera & de una area: & de torculari qđ calcauit dñs huius: nō uescentur: & nō bibēt: sed qđcūq; se habere putauerit mēdatio deprauabitur.

¶ Non habitabunt in terra dñi: reuersus est ephraim in egyptū: & in assirijs pollutus cōmedit. Non libabunt dño uinum: & non placebunt ei sacrificia eorum: quasi panis lugentiu: oēs q̄ comēdunt illum cōtaminabuntur: q̄ panis eorū: anime ipsoz: nō intrabūt in domū domini. LXX.

¶ Non habitauerūt in terra dñi habitauit ephraim in egypto: & in assirijs immundū cōmedit: nō libauerūt dño uinum: nec placuerunt ei sacrificia eorū: q̄a panes luctus eius: oēs q̄ māducauerint ea cōtaminabuntur: q̄ panes animarum eorum: nō intrabunt in domum domini.

¶ Non solum area & torcular non paut eos: & uinum mentitum est in terra israel: qñ per triēniū & mēses sex cūcta perierint: Sed & ipsi habitatores recedēt de terra dñi: & ducētur in terram alienam: ne sint in terra sancta quā suis fornicatiōibus polluerunt. Reuersus est Ephraim in egyptū: & in assirijs pollutum cōmedet: qđ in hebraico nō habetur: de quo iam diximus: Cū autē fuerint in caldæa: absq; templo & absq; altari nō libabūt dño uinum: sed demonibus: & nō placebunt ei q̄a libant diis alienis: & q̄a in captiuitate retinentur atq; in assirijs idolothyra cōmedunt: & quasi panes lugentium sunt. Nō est enim licitum de sacrificiis cōmedere lugentiam: & si cōmederet immundum fiet qđ oblatum est: lugentium cœnas græci περπορευτασ uocant: Nos parentalia possumus dicere: ab eo qđ parentibus mortuis imolentur. Et non solum qui obtulerit: sed et qui cōmederit de huiuscemodi cibis imundus erit. Panis. n. eorum hoc est cibus quē offerunt: nō intrabit in domum dñi q̄ destructa est: quæ babylonio igne succensa: sed erit animæ eorū. Et est sensus: suæ gulæ: & suæ pudent uoluptati. Cæterum mihi nō placent polluta. Non habitabūt i terra dñi: q̄a ab ecclesia recesserunt: & reuersi sunt mente in ægyptum & assyrios: idest demonū cōmederunt sacrificia: nec libant dño uinū quo inebriati sunt in luxuriā: & nō placent ei: nec illa q̄ offerunt: nec ipsi qui offerunt: sacrificia hereticorum panis luctus est & lachrymæ. Oīa enim quæ faciunt uertuntur in fletum: Nec audire poterunt: beati lugentes: qñ ipsi cōsolabuntur: Sed ecōtrario audiunt. Ve uidentibus q̄a ipsi lugebunt: quicquid offerunt nō deo sed mortuis offerūt. iis uidelicet qui sceleratas hereses cōfinxerunt: & quicūq; de eorū cōmederit uictimis contaminabitur. Ceci in foueam ducūtur a cecis. Quicquid fecerint delitiæ causa faciunt: ut populum decipiant: ut domus deuorent uiduarum: panem luctus possumus dicere: uerba mortifera: quibus iniquitatem loquūtur contra dominum: qui panis non ingreditur in domum domini. hereticorum conciliabula non domus dei appellātur sed speluncha latronum.

¶ Quid facietis in die solēni: in die festiuitatis domini. Ecce enim profecti sunt a uastitate: egyptus congregabit eos: memphis sepeliet eos: desiderabile argentum eorum: urtica hereditabit: lappa in tabernaculis eorum. LXX.

¶ Quid facietis in die cōuentus: in die solēnitatis dñi: Ideo ecce ibunt de miseria egypti: & suscipiet eos: Nachmas argentum eorum interitus possidebit: spine in tabernaculis.

¶ Cum uenerit inquit dies captiuitatis: & seuissimus hostis ingruent: q̄ mea solēnitas est quā ego placabilem habeo hostiā: q̄a me de meis hostibus uindicat: & iniuriæ ponit modū: & flagellat impios filios: qđ igitur facietis i die festiuitatis dñi. Rñdete: illisq; tacētibus sibiipse rñdet. Immo q̄ facturi sint: diuinis oculis mutetur. Ecce inqt miseria & uastitate p̄mētibus asyrio atq; caldæo captos ligare cupiētib⁹ ad ægyptū cōfugerūt. Ibi mēphis sepeliet eos: q̄ eo tpe erat metropolis ægypti: atq; alexādria q̄ prius appellabatur Nun. ab Alexādri macedone: & magnitudinē urbis & nomē accepit. Quod in lxx. dicitur sepeliet eos machmas: in hebreo n̄ hētur: sed mamach qđ appellat desiderabile: ex quo p̄spicuū ē falsos eos eē similitudinē litterarū Delech & Caph. & p̄ mamach qđ oēs desiderabile trāstulerūt: putasse machmas ægypti ciuitatē. Possum⁹ hoc qđ dicitur: ecce. n. p̄fecti sūt a uastitate: ægyptus cōgregauit eos: mēphis sepeliet eos: & de tribu iuda accipe: qñ iterfecto Godolia ab hismaele: quē Nabuchodonosor terre p̄posuerat: relique populi cū Hierēia p̄phā ad ægyptū trāstulerūt: & ibi p̄seq̄ntibus postea caldæis: uel captæ sūt: uel sepultæ. Desiderabile autē argētū eorū: qđ urtica possedit: uillas & oīa ornamēta uillaz itelligēus q̄ p̄cio emūtur argēti. qđq; seq̄tur lappa i tabernaculis eorū: lōgā significat uastitatē: ut ubi quodā domus erat: ibi lappe & urtica nascatur ac spinæ. Dicitur ad hereticos: Cū dies solēnis aduenerit: qđ facturi estis. Pro die solēni. Aqla it̄p̄ratus ē tps. Ex quo manifestū ē: nō festā diē s̄oare: sed tps retributōis: statim. n. seq̄tur uenerūt dies uisitatiōis: uenerūt dies retributōis tuæ. Ecce uastati estis a multis hostib⁹: assirii uos caldæiq; iugularūt: fugistis ad seculū: & cæteris estis natōib⁹ cōparati: ibi uos mēphis sepeliet: qđ interpretatur ex ore & est sensus: iuxta uestras blasphemias recipietis: & quod locuti estis: in supplicii sentietis: desiderabilia: hoc est dogmata quæ uobis artificii composueratis eloquio quod i terpretatur argentum possidebit urtica quæ uos eterno ardore consumet: & erit lappa uel spina i tabernaculis uestris: spine quippe oriuntur in manibus eorum: qui inebriati sūt calice babilonio

Hieronymus. liber Secundus

Et in euangelio legimus. Turpes cogitationes & curas huius mundi: & inherencia uitia spinas ap- pellari: quæ surgentia in herbis frumenta suffocent. mate. 13.

¶ Venerunt dies visitationis: venerunt dies retributionis. Scitote israel stultum prophetam insa- num virum spiritalem propter multitudinem iniquitatis tue & multitudinem amentie. LXX.

¶ Venerunt dies ultionis venerunt dies retributionis tue: & affligetur israel sicut propheta insa- niens: homo qui habebat spiritum propter multitudinem iniquitatum tuarum multiplicata est amentia.

¶ Et in hoc loco error est solitus. ubi enim nos interpretati sumus: scitote israel hoc est israelite: & in hebraico legitur IADAV. lxx. transfulerunt & affligetur: Ioth litteram uau putantes & pro de- leth legentes res. quorum alterum scientiam alterum afflictionem uel malitiam sonat: uenerunt dies igitur uisitationis: de quibus supra dixerat. Quid facietis in die solenni: & in die festiuitatis do- mini: uenerunt dies retributionis. O israel nunc tua uerba cognosce: qui prophetam tibi uera di- centem & prophetantem spiritu sancto: stultum & in sanum uocabas. Iuxta illud quod in ramoth legimus galaad principes locuti sunt ad hieu. Quid uenit ad te iste uesanus: Igitur propter mul- titudinem iniquitatum tuarum: quibus in scelere diu bacchatus es: non prophetam meum sed te in- sanum esse cognosco: qui ad hoc laborasti ut mea uerba calcares. Pro amentia Aquila uertit. 4. re. 14.
 opov quæ nos uel iracundiâ: uel memoriam doloris in latino possumus dicere. Dies ultionis & re- tributionis quidam interpretantur diem iudicii: quando affligetur israel: qui nunc dominum se ui- dere iactat: & non sancto spiritu regitur: sed demoniaco. in partes uarias circumfertur nesciens quid loquatur: dicensque dei filium creaturam sanctum spiritum domini negans. Et rursus aliud domini bonum: alium mundi asserens creatorem. quorum uesania multiplex est: quia & iniqui- tates fuere quæ plurime. Quem nos sanctum prophetam diximus. lxx. pseudo prophetam interpre- tati sunt. Et ne eadem sæpe repetentes: uideamur lectoris prudentiæ diffidere: breuiter admonemus quicquid de israel & de ephraim in hoc propterea dicitur: Ad hereticos esse referendum: qui ue- re insanientes contra dominum loquuntur mendacia.

¶ Speculator ephraim cum deo meo: propheta laqueus ruine factus est super omnes uias eius: insania in domo dei eius: perfunde peccauerunt: sicut in diebus gabaa recordabitur iniquitates eorum: & uisitabit peccata eorum: LXX.

¶ Speculator ephraim cum deo propheta laqueus tortuosus super omnes uias eius: insaniam in domo dei confinxerunt: corrupti sunt secundum dies collis recordabitur iniquitates eorum: uelut scissæ super peccata eorum.

¶ Idcirco deus principes dedit: ut populum corripere delinquentem: & ad rectum iter retrahe- rent. Vnde & ad Ezechiel loquitur Speculatorem te dedi domui israel. Et hieroboam quasi spe- culator datus in populo est: & quasi propheta cum deo meo: hoc est cum deo: qui hæc Osee loqui- tur. At ille iuxta id quod supra scriptum est: laqueus facti estis speculationi: & rete expansum super thabor & uictimas declinastis in profundum: etiam nunc populo israel laqueus appellatur: Et quod omnes in laqueum etiam corruant: maxime cum insaniam in domo dei posuerit siue confinxerit. Idest in bethel uitulum aureum fecerit: hoc enim interpretatur domus dei: & tam profunde in sce- lere peccauerit sic quod in impietatibus baratrum sit dimerfus: ut uincat scelus quod quondam ge- stum est in gabaa quando uxorem leuite reuertentis de bethleem illicito necauere concubitu. Possumus dies gabaa & illud tempus accipere: quando pro deo elegerunt sibi regem de urbe ga- baa idest saul. Et multo nunc eos dicit maiora peccasse: eligendo hieroboam & adorando idola: quæ eo tempore quo elegerunt saul: hic enim schismati etiam idolatria copulata est: ibi uero dei cul- tus permansit in populo: ideo recordabitur iniquitates eorum qui nunc per pacientiam putatur ob- litus: & uisitat peccata eorum & uulnera quæ longo tempore computruerunt: Veteres scrutans hi- storias inuenire non possum scidisse ecclesiam de domo domini populos eduxisse: preter eos qui sa- cerdotes a deo positi fuerant: Et prophete idest speculatores: isti ergo uertuntur in laqueum tortuo- sum in omnibus locis ponentes scandalum: ut quicumque per uias illorum ingressus fuerit corruat: & in christo stare non possit: uariisque abducitur erroribus: & semitis tortuosis ad precipitia deferatur: Hi sunt speculatores ephraim qui insaniam in domo domini confinxerunt: hoc est in ecclesia siue in scri- pturis sanctis peruerse eas interpretantes: uel certe in unoquoque credendum. que domus dei rectissi- me nominatur: propterea corrupti sunt: & interierunt iuxta dies collis: quando iniquitatem in excel- so locuti sunt: & ascenderunt in tecta uana. Recordabitur deus iniquitatis eorum per quam inique- gesserunt in proximum educentes eum de ecclesia: & uisitauit peccata eorum quibus in suas animas peccauerunt: Hoc est quod in psalmo legimus iuxta semitam scandalum posuerunt. Nisi enim quod dei uiderit semitam idest christi nomen audierit non ingreditur per eam: Idcirco & heretici sub nomine christi iuxta semitam ponunt laqueos: ut qui in christo calcare se credit: de quo legimus quod ipse sit uia: calcet & in eorum laqueis: qui insaniam in domo domini confinxerunt.

¶ Quasi uinas in deserto inueni israel: quasi praeia poma ficulnee in cacumine eius: uidi presentes eorum: ipsi autem intra- uerunt ad beelphegor: & abalienati sunt in confusione: & facti sunt abhominabiles sicut ea quæ dilexerunt. LXX.

¶ Sicut uinam in deserto inueni israel: & sicut ficum in arbore ficus temporanee uidi patres eorum. Ipsi autem ingressi ad beelphegor: & abalienati sunt in confusione: & facti sunt abhominabiles sicut dilecti.

mate. 13.

4. re. 14.

Eze. 3. d.

ps. 139.

Super & see prophetā.

CPro quo in aliis exemplaribus legimus: & facti sunt dilecti: quasi abhominabiles: qđ magis congruit ueritati. Cum omnis orbis esset desertus: & dei notitiam nō haberet: inuēi ait populū Israel quasi uiam in solitudine: & quomodo eum inuenerit dicit: sicut prima poma ficulneae. In cacumine eius uidi patres eorum. Ergo in Abraam in Isaac & Iacob inuentus est populus: & nota pprietatem: parentes uidentur: populus inuenitur: & in utroq; uinea est: & ficulnea: sub quibus req̄scere dicitur qui confidit in dño. Ipi autem educti de aegypto: fornicati sunt cū madianitis: & egredi ad beelphegor idolum moabitarum: quē nos priapum possumus appellare. Deniq; interpretatur beelphegor: hoc est idolum tentigines habens in ore: id est in summitate pellem: ut turpitudinem mēbri uirilis ostenderet: & quia intrauerunt ad beelphegor. Idcirco alienati sunt a deo: & cōfusiōni suae: id est idolo participati. ut ppter quod recesserant a deo illud colerent: secūdm quod scriptum est. A quo enim quis superatur: huius & seruus est: ut sicut gulae seruiētes: habent uentrem deum: ita qui libidini deferuiunt: habent deum beelphegor. Et facti sunt inquit abhominabiles sicut ea quae dilexerunt: iuxta illud quod scriptum est in psalmis: Similes illis fiant qui faciūt ea: & omnes qui confidunt in eis: Vt nō solum idolatrā: sed idola nuncupentur. Dicente autē domino in passione sua: torcular calcaui solus & de gētibus non erat uir mecum: & in psalmo: Saluū me fac dñe: qm̄ defecit sanctus. Cum omnis mundus teneretur ī peccato: gentes ignorarent deū: Israel repulisset quē ante cognouerat: primum in apostolis & in apostolicis uiris iuenit dominus Israel populum xpianum: & sensum uidentem deum: & dulcissimis eorum satiatum est fructibus: Vua & ficu quae: si in deserto inueniantur: & nec dum maturo tempore ob raritatem maioris sunt gratiae: Ipsi autem: hoc est Israel qui sibi xpianum nomen assūmunt (neq; enim de patribus intelligendum est) intrauerūt ad idolum beelphegor: quod habet in ore pellem: Quicquid enim loquitur hereticus mortiferum est: & a uiuente dei sermone seductum: siue intrauerunt ad libidinē difficile est enim hereticum reperire qui diligat castitatem: nō quod eam pferre desistat in labiis: sed non seruat in cōscientia: aliud loquens & aliud faciens: unde & ab alienati sunt a deo: & habēt gloriam in cōfusiōnem suam: & facti sunt abhominabiles: qui prius diligebantur in patribus: Si autē uoluerimus legere: facti sunt abhominabiles sicut dilecti: quod tamen in hebraico nō habetur: dicimus ita factos esse gentiles: qui sunt abhominabiles: quomodo & hereticos qui prius diligebantur: hoc est ut & hi & illi pariter abhominabiles sint.

CEphraim quasi auis auolauit: gloria eorū a partu: & ab utero: & a conceptu: qđ & si enutrierint filios suos: absq; liberis eos faciam in hominibus: Sed & ybe eis cum recessero ab eis: Ephraim (ut uidi) tyrus erat fundata in pulchritudine: & ephraim educet ad interfectionē filios suos. LXX.

CEphraim quasi auis auolauit: gloria eorum in partu: & in parturitionibus & conceptu. Quia etiam si enutrierint filios suos: sine filiis erunt in hominibus: quia & ybe eis est: caro mea ex eis: ephraim (sicut uidi) in captiōe p̄buit filios suos: & ephraim: ut educeret ad interfectionē filios suos.

CMultum in hoc loco inter se discordāt interptes. In eo. n. loco in quo nos diximus uhe eis cum recessero ab eis. Lxx. & Theodotion trāstulerunt uhe eis caro mea ex eis: q̄rēsq; cām cur sit tāta uarietas hanc mihi uideor reperisse: Caro mea lingua hebraea dicitur. Rursum si dicamus recessio mea: siue declinatio mea dicitur. Lxx. igitur & theodotion p eo quod est recessio mea & declinatio mea uerterūt: caro mea. Rursum ubi nos posuimus: ephraim (ut uidi) tyrus erat

lxx. interpretati sunt οἰσταν .i. uenationem: siue capturam. Aquila & Symachus & theodotion petram durissimam id est silicem: quae lingua hebraica appellatur Sud: quod si legamus Sortyrus dicitur: Putantes autem. lxx. interpretes ob litterarum similitudinē: Res & de leth: non eē Res sed De leth: legerūt sud id est uenationem siue capturam: unde & bethsaida domus dicitur uenatorū. diuersitatem interpretum diximus: Reuertamur ad sensum: Ephraim id est decē tribus quasi auis auolauit in captiuitatem: & de suo recessit loco: Auem autem appellauit: ut uelocem in babylonē transitum demonstraret: sin autem legerimus: quasi auis auolauit gloria eorum: hoc dicimus quod dei ab eis recesserit & auolauerit auxilium. Quodq; sequitur a partu: & ab utero: & a cōceptu: dupliciter intelligi potest: ut gloria quae auolauit ab ephraim etiam a partu: & ab utero: & a cōceptu eorum recedat. hoc est deferat filios eorum: & posteros derelinquat: Aut certe dicimus omnē gloriam Israel habuit in multitudine: & in eo se maiorem arbitratus ē iuda fratre suo: quia ipse decē tribubus: ille duabus praefuit. Vnde dñs loquitur quod etiam si enutrierint filios & liberorum multitudinem congregauerint: tradentur neci: & tunc eis uerum icumbat Vhe: cū ab eis recesserit deus: Et cōsequenter exponit: qualis quōdam fuerit ephraim: qui nunc desertus est: Tam pulcher iquit erat: & sic dei uallabatur auxilio: ut tyrus mari cingitur: uel certe scopulus durissimus: qui fixus in terra oēs contēnit procellas: & de turbinibus uentisq; non curat: Ipse autem id est ephraim siue tyrus: quae erat fundata in maris pulchritudine: educet ad captiuitatem filios suos. Multi hoc capitulum ad Azaelis tempora referunt: qui obsedit samariam: & lōgo tempore afflixit fame: ut leuius arbitrentur obsessi gladio perire q̄ inedia. Nos autem dicamus iuxta tropologiam. Ephraim id est hereticos quasi auem de ecclesia recessisse: & omnem habere gloriam in partu & in utero & conceptu. Si multos genuerit filios: quos dominus cōminatur etiam si enutriti fuerint puniēdos

Hieronymus. liber Secundus

Et puniendos non ab aliquo quolibet: sed ab ipso domino quomodo filios fornicationis generarint: & uerum illis sit uel cum deus recesserit ab eis. Simulque replicat qualis fuerit ephraim: quando inquit in ecclesia erat seculi huius in temptationibus: quasi tyrus maris fluctibus tundeatur: & tamen nihil aduersi poterat sustinere quia habebat fundamentum christi: super quo edificata domus euertere non potest. Nunc autem filios suos educit ad interfectorem: hoc est ad diabolum. Et pulchre dixit educit id est de ecclesia facit exire foras: Possimus filios ephraim cogitationes pessimas dicere & contraria dogmata ueritati quae interficit dominus spiritu oris sui: & eos tales liberos habere non patitur: & eterno iteritui derelinquit. Quod autem in lxx. legimus. Caro mea ex eis ephraim: quomodo in uenationem prebuit filios suos: ita intelligimus. Si christus caput est corporis: id est ecclesiae omnes nos christi & ecclesiae membra sumus: quod ergo de ecclesia recesserit christi corpus laceratur: igitur ephraim caro fuit & membrum domini saluatoris. Sed in uenationem prebuit filios suos. in uenationem autem eorum de quibus scriptum est. Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo uenantium: Et eduxit de ecclesia liberos suos: ad occisionem siue ad uulnerandum: ut uulnerentur ab iis qui mittunt ardentis sagittas: ut percutiant pariter & exurant.

ps. 123.

Da eis domine: quid dabis eis: da eis uulua sine filiis & ubera arentia LXX. Similiter.

Si iis quod deus pro benedictione donauit male abutamur: & in contrarium quod ab eo data sunt conuertantur. Expedi ut auferantur a nobis: denique lingua data est ad laudandum dominum deum: & quod bona sunt eloquenda. Si quis ea abutatur in blasphemiam. Contra hunc psalmista dominum deprecatur: Muta fiant labia dolosa quae locuntur aduersus iustum iniquitatem in superbia & in abusione: Et in alio loco. disperdat dominus uniuersa labia dolosa & linguam magniloquam. Quia igitur ephraim gloriabatur in utero: & in conceptu: & partu: & in populorum multitudine: propheta dominum deprecatur & dicit. Da eis domine. Sibi quoque ipse respondit: quid dabis eis? & statim infert. Da eis uulua sterilem: & ubera arentia: ne habeant causas superbiae: & in quo sibi gloriari solent. in eo confundantur. Quod & de magistris contrariorum dogmatum intelligi possit. Perspicuum est: qui in populorum multitudine gloriantur: & in iis liberis quos nutrierunt ad interitum: ut educerent eos de ecclesia: & educerent ad interfectorem. Tot enim diabolus iungat quot heretici in errore genuerunt filios: De istiusmodi anima dicitur: beata sterilis immaculata: quae non cognouit cubile in peccato: Beatus est enim uir ecclesiasticus qui comparatione heretici in errore filios non procreant: Et in alio loco legimus: Melius est filios non habere cum uirtute. Ex iniquo enim concubitu semen peribit: & cum longi fuerint temporis reputabuntur in nichilum: & ignobilis in nouissimis erit senectus eorum. secunda enim impiorum multitudo ad nihilum est utilis: neque enim estimare debemus quod uulua sterilem: aut ubera arentia corporaliter deprecatus sit:

ps. 30.

ps. 11.

Omnes nequitie eorum in galgal quia ibi exosos habui eos. LXX. Similiter.

In galgal saul unctus in regem est: samuele iram dei populo nuntiante. Ibi inquit exosos habui eos: & sibi regem hominem postulantem a meo Imperio recesserunt. Siue quia galgala idolatrie locus est: ibi omnia scelera commiserunt. Verum quia galgala interpretatur reuelatio aut καλυσματα id est uolutabra: omnes malitias hereticorum dicit eo tempore reuelandas. Cum eis dedit deus uulua sterilem & ubera arentia: & uiderint ignominiam suam: Et qui se iactabant per superbiam quod ad excelsa conscenderent deuoluerunt in terram: siue ad inferos pertrahentur. Vere heretici odio digni sunt qui locuntur contra dominum mendacium: de quibus dicit in consequentibus. Propter malitiam aduentionum eorum de domo mea eiicia eos. Non addam ut diligam eos: omnes principes eorum recedentes siue inobedientes: quod & lxx. similiter transtulerunt: Et de hereticis quidem non est dubium. quin de domo dei eiecti sint: & non addam ut diligam eos: quod diu in errore permanserint. Omnesque principes eorum recedentes a deo: siue inobedientes ut Valentinus. Marcion & ceteri. Possimus principes hereticorum demones dicere: quod uere a domino recesserunt: & appellantur principes. iuxta quod dominus loquitur in euangelio. Veniet princeps huius mundi & inueniet in me nihil: Et apostolus aduersus potestates & principatus & rectores tenebrarum istarum pugnare nos dicit. Quae ritur autem iuxta historiam quomodo de domo sua eiecerit eos: id est decem tribus cum in domo dei non fuerint. Sed domum dei uel terram sanctam appellabimus in qua introducti sunt: uel falsum nomen israelis uel quod ad eos quasi ad populum dei mittebantur prophetae: quod autem non addat ut diligat eos: & omnes reges israel a deo fuerint recedentes perspicuum est: usque hodie enim permanet in captiuitate: Alii hoc quod scriptum est de domo mea eiicia eos: ad regnum iuda referri arbitrantur: quod & ipsi ducendi sint in captiuitatem. Sed quomodo eis poterit adaptari: non addam ut diligam eos: cum postea hierosolymam sint reducti. Et omnes principes eorum recedentes: Cum legerimus dauid Assa iofaphat. Ezechiam. Iosiam reges fuisse iustos: Vnde ad christi tempora transeundum est: quod in aduentu eius eiecti sint de domo dei: & nequaquam saluentur ut israel: sed ut populus christianus. Vnde & dominus fecit sibi flagellum de funiculis & eiect eos de templo: quia domum patris eius fecerant domum negotiationis.

Io. 14. d
eph. 6. s.

math. 21. s.

Perussus est ephraim: radix eorum exsiccata est: fructum nequaquam faciet: quod & si genuerit interficiam amantissima uereri eorum: Abijciet eos dominus deus meus: quia non audierunt eum & erunt uagi in nationibus. LXX.

Voluit ephraim radices suas: Arefactus est: fructus nequaquam affert: quia & si genuerint interficiam

Super Osee prophetam.

tiam desiderabilia uteri eorum. Repellet eos deus: quia non audierunt eum: et erunt vagi in nationibus.

C Methaphoram sumit ab arbore: cuius si radices aruerint fructum afferre non poterit. Et si paululum fecerit: statim in ipso flore siccabitur. Dicit autem de Ephraim: cuius radix aruit: quia deum in quo fundatus erat perdidit: siue patres suos Habraam Isaac & Iacob: in quibus radicem miserat habitare non meruit: & propterea fructum iustitiae non faciet: quod si fecerit interficiam inquit amantissima uteri eius. Iuxta id quod supra dixerat: si enutriet filios suos absque liberis eos faciam in hominibus: unde & abiecit eos deus: & fecit ire captiuos: & erant vagi in nationibus. Possumus hoc ipsum & de hominibus iudeis dicere: quorum quia principes a deo recesserunt commouentes populum ut eum ad mortem expeterent: propterea eiecit eos de domo sua: & non addit ut ultra diligat eos: Percussit radicem eorum & exsiccauit: & fructum ultra non facient: quod & si fecerint & uisi fuerint scripturam sanctam legemque meditari: & quasi amantissimos filios aliquid scientiae atque doctrinae de suo corde protulerint: aduersante domino succidentur. Abiecit eos deus omnium prophetarum: quia non audierunt eum: & vagi erunt in nationibus: non habentes altare: non sedem: non ciuitatem propriam. Vnde & David loquitur in psalmo: Ne occidas eos ne quando obliuiscatur populi mei disperge illos in uirtute tua. Et in alio loco: secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos quoniam irritauerunt te domine. De hac arbore etiam in euangelio legimus iam secus ad radices arboris posita est. Omnis arbor quae non facit fructum bonum excidetur & in ignem mittetur. Hereticos fructus facere non posse uirtutum: quia dominum perdiderunt: In quo iuxta apostolum radicati esse debuerant & fundati nemo dubitet: quod si & fecerint: & aliquos uteri sui fecunditate generarint domino aduersante morientur. Siue quia fructus eorum uniuersa quae fingunt: & de suo corde generant: arefient: & peribunt: & erit cunctis perspicuum siccam radicem fruges afferre non posse: isti abiicientur: immo abiecti sunt a deo: quia non audierunt eum dicentem: Ne transferas terminos quos posuerunt patres tui. Et ideo vagi erunt in nationibus. Nunc ad has: nunc ad illas sententias transeuntes: dum non eis placet: quod semel reppererint: sed semper uetera mutant nouis: & ethnicorum imitantur errores.

Cap. x.

Vitis frondosa Israel: fructus adequatus est ei secundum multitudinem fructus sui: multiplicauit altaria iuxta ubertatem terre suae exuberauit simulachris. LXX.

C Vitis frondosa Israel: fructus habundans in ea secundum multitudinem fructuum suorum multiplicauit altaria: iuxta bona terre eorum edificabunt titulos.

C Pro uite frondosa Aquila interpretatus est quam nos aquosam uel ἄκωρον possumus dicere: eo quod uini perdat saporem: Symachus ὕλο μένουσα quae tota in frondibus creuerit: Vites quae putatae a uinitore non fuerint: flagella frondesque luxuriantur: & humorem quem debuerant in uina mutare: uana frondium & foliorum ambitione disperdunt. Istiusmodi uitis dannosa est agricolis: talis fuit israel crescens in multitudine populorum. & non reddens fructus agricolae deo. Dicamus ergo aliter. Vitis frondosa siue iuxta. lxx. ἐστὶν ἀγαθή quae id est bonas habens propaggines: & flagella fructifera: multos botros attulit: & uuarum fecunditas: ramorum magnitudinem coequauit. Sed haec quae prius talis erat antequam offenderet deum: postea habundantiam fructuum uertit in offensam multitudinem. ut quanto plures haberet populos tanto plura edificaret altaria: & habundantiam terrae numero uinceret Idolorum. Pro simulachris. lxx. τὰ ἱδωλὰ quas nos statuas: uel titulos appellamus: qui proprie demonum sunt: aut hominum mortuorum. Ita & heretici dum essent in ecclesia plantati: & crescerent in domo dei uocabantur uinea forech: & afferebant uberrimos fructus: postea uero quanto plures facti sunt: tanto sibi multiplicauerunt altaria: et pro uno altari quod uerum est: plures erroris sui aras extruerunt: & iuxta ubertatem terrae suae exuberauerunt simulachris: Hereticorum terra fecundata est: quod a deo acumen sensus & ingenii percipientes: ut bona naturae in dei cultum uerterent fecerunt sibi ex his idola. Nullus enim potest heresim struere: nisi qui ardentis ingenii est & habet dona naturae quae a deo artifice sunt creata. Talis fuit Valentinus. Talis Martion quos doctissimos legimus. Talis bardanesis cuius etiam philosophi admirantur ingenium. Isti terrae suae bona uerterunt in titulos mortuorum: quia omnes doctrinas non ad uiuentes referunt: sed ad mortuos: tam eos quos colunt quam illos quos decipiunt.

C Diuisus est cor eorum nunc iteribunt: ipse confringet simulachra eorum: depopulabit aras eorum. LXX.

C Diuiserunt corda sua: nunc peribunt: ipse suffodiet altaria eorum: affligentur tituli eorum.

C Tradunt hebraei huiusmodi fabulam: suspicionem suam scripturarum occasione firmantes. Quadiu & reges & populi pariter uitulos aureos adorabant: habebant in impietate consensum: non uenit captiuitas. Extremus rex decem tribuum fuit Osee: de quo scriptum est: quod fecerit quidem malum Osee in conspectu domini: sed non sicut reges Israel qui fuerunt ante eum: cuius nono anno salmāsar rex assyriorum coepit populum israel: & eduxit eos in assyrios: & habitare fecit iuxta flumen gozan in ciuitatibus medorum. Queritur ergo quare sub pessimis regibus captiui non fuerint: sed sub eo qui coeperat ex parte aliqua ad meliora conuerti. Ad quod haec inferunt: excusabat se primus populus & dicebat regum paremus imperiis: nec possumus eorum resistere tyrānidi: colimus uitulos quos adorare compellimur: in diebus Osee ab eodem rege preceptum est: ne tanto studio

uultu colerentur: sed qui uellet iret in hierusalem & in templo sacrificaret deo. huic aiunt sententia populus contradixit. Commune est quod nunc dicit. diuisum est cor eorum: hoc est regis & populi: & nulla excusatione remanente. nunc iteribunt: & tradentur eterna captiuitati. statim enim ut populus discessit a rege uenit interitus. Quodq; sequitur ipse confringet simulachra eorum. De deo dicit: arasq; depopulabitur: non quod deus ipse propria hoc fecerit manu: sed quod per hostes uoluntas eius expleta sit. Hereticorum inter se corda diuisa & contrariis repugnare sententiis etiam ipsi non negant dum diuersa sentiunt. Vnde disperdentur. & confringet siue suffodiet dominus simulachra uel altaria eorum: q; de suo corde finxerunt: & uastabit titulos quibus singuli suis appellatur nominibus. & uocauerunt nomina sua super terras suas. ut neq; christi ecclesiae: sed illius uel illius esse dicatur.

Cum nunc dicit non est rex nobis: non enim timemus dominum: & rex quid faciet nobis? loquimini uerba uisibilia inuicem: & ferietis fedus cum mendatio: & germinabit quasi amaritudo iudicii super filios agri. LXX.

Propterea nunc dicent non est rex nobis: quia non timuimus dominum. Rex autem quid faciet nobis? loquens uerba occasiones mendaces: disponet testamur: orietur sicut gramen iudicium super desertum agri.

Postquam confringerit deus simulachra israel & depopulatus fuerit aras uel statuas eorum: & extrema captiuitas uenerit dicent: non est rex nobis: & ne in longum tempus putent sententiam. petelari addidit. Nunc dicit: quando uastatur: quando sentient. Osee regem ultimum a se esse sublatum: ideo rex ablatum a nobis est: quia non timuimus dominum uerum regem. homo enim rex potest quid poterat? Dicite quid uultis: errores ueteres suspirate. Pollicimini uobis prospera quae uertatur in contrarias: Foedus ferietis nequaquam cum deo: sed cum mendatio. Et post foedus quod LXX. interpretati sunt testamentum germinabit uobis: non seges foecunda frumenti: sed saltem iumentorum cibis ordeum: non legumina uaria: non uites quae fructus suos in multa defudant: non poma arbores germinabunt: quae humorem terrae in uarios mutant saporibus. sed orietur uobis amaritudo: Immo amaritudinis iudicium. Siue αἰὼς ποσῶς quam latinae in gramen uertimus. Est enim genus herbae calamo simile: quae per singula genicula fruticem sursum: & radicem mittit deorsum: Rursusq; ipsi frutices & uirgulta alterius herbae seminaria sunt: atq; ita in breui tempore: si non imis radicibus effodiatur totos agros ueprum similes facit. Deniq; et si sicca eius aliqua pars dummodo geniculum habet super cultam terram ceciderit omnia replet gramine. Haec diximus iuxta LXX. interpretes: Caterum in hebraico ros scriptum habet quod in amaritudinem uertitur: hoc est amaritudinis iudicium: de quo & dominus loquitur in euangelio. In iudicium ego in mundum istum ueni: & de aliis scriptum est: quod recipiant amplius iudicium. Discipuli quoque contrarios dogmatum cum eorum fuerint contrita mendacia: & arae lucique subuerso fero dicent. Non habemus reges: qui nobis prius imperauerant: quibus accipientibus dominum non timuimus: quid enim nobis profuit illos sequi quorum in necessitate non sentimus auxilium: haec loquuntur querentes aliquam excusationem: ut non per se sed per doctores pessimos errasse uideantur. Vnde & LXX. uerba eorum excusationes falsas traxerunt: quas propheta deuitat dicens: Ne declines cor meum in uerba malitiae ad excusandas excusationes in peccatis: libenter uitis nostris applaudimus: & superati uoluptatibus obtemperamus carnis infirmitatem: aut dura maiorum impia: Vnde uerba & uisiones hereticorum inutiles erunt: & feriet foedus nequaquam cum deo sed cum amaritudine: quae cum dies iudicii aduenerit germinabit super sulcos agri eorum: Vt qui seminauerunt in gaudio metant in lachrimis: qui riserunt flectant: qui habuerunt consolationem lugeant.

ps. 140.

Finit liber Secundus explanationum beati Hieronymi in Osee.

Prefatio eiusdem beati Hieronymi in Librum Tertium super Osee ad Damachium episcopum.

On ignoro damachii difficilimum me duodecim prophetarum opusculum cudere: certe interpretatum latinis & quod magis temeritate nostram possit arguere quam scientiam perdere: Sed qui tibi hortati imo imperanti negare nihil possumus: & pro offerentium uiribus in gazophiliatum Dei multorum diuitias duo mulieris pauperis aera superarunt. Quicquid possumus primum Deo: deinde tibi qui Dei es pontifex: illiusque semper uerticuli recordamur. Pollio & ipse facit noua carmina: Cumque aptum fautorem: pro iure amicitiae esse te gaudeamus: tacitum eruditionis tuae iudicium praesumo: magisque te laudatam quam aduersarios detrahentes me tuo. Illis. n. aemulatio detrahit fidem: & non tam iudices quam accusatores uocandi sunt. Tu autem qui diligis nequaquam personarum: sed reipublicae sententia: quicquid & amor recipiat errorem: pulchrumque sit illud θεοφρόνιον quod Tullius magis ad sensum quam ad uerbum interpretatus est Τὸ φιλόψυχον id est amantium caeca iudicia sunt. Attamen

in istam partem peto magis ut labaris: non odio sed amore. Tertium in Osee prophetam dicamus librum. Et ad uaccas bethauen usque peruenimus nobisque interpretationis uela praedentibus tu debes propheticum illud dicere: a quattuor uentis caeli uenit spiritus: ut celeri cursu auaros insidiarum scopulos transseuntes: merces dominicas: ex omni parte seuiente naufragio: ad portus tutissimos perferamus.

Finit prologus. Incipit liber Tertius beati Hieronymi super Osee: ad Damachium episcopum.

Super & see prophetā.

Accas bethauen coluerunt habitatores samarie: q̄a luxit sup̄ eus po-
pulus eius: & editui eius super eū exultauerūt: in gloria ei: q̄z migra-
uit ab eo. Si q̄dem & ipse in assur delatus est: munus regi ultori cōsu-
sio ephraim capiet: cōfundetur Israel a voluntate sua. LXX.

V Apud vitulū domus **DA** morabuntur q̄ habitāt in samaria: q̄z
luxit populus eius sup̄ eū. Et sicut irritauerunt illū: & gaudebunt sup̄
gloria eius: q̄z trāslata est ab eo: & ipsum in assyrios ligantes: Tulerūt
mūera regi iarib i domo ephraim suscipiet: cōfundet israel i filio suo.

Quā sit bethauen p̄ qua. lxx. trāstulerūt domū ON. Et qui sit rex ia-
rib: q̄ interpretatur ultor: supra plenius disputauimus. in bethauen igitur
i. bethel uaccas aureas coluerunt habitatores samarie: quas cū irriliōe
nō uitulos sexus masculini: sed uaccas. i. fœminas appellauit: ut uideli-

cet israel non solum deos uitulos: sed deos uaccas colerent. Et ut ostenderet uaccas bethauē unū
in bethel uitulum sentiendum: nō intulit: luxit sup̄ eis populus: sed super eo. i. uitulo aureo. Si aut̄
luxit populus quare editui eius super eo exultauerunt: Tradunt hebræi uitulos aureos a sacerdoti-
bus furto esse sublatos: & pro his aneos & deauratos repositos. Cum igitur lugeret populus tēpo-
re necessitatis & angustie: ēt uitulos aureos inter munera cetera assyriis regibus: & maxime regi
sennacherib ab israel rege ēē directos. Exultabāt editui quod fra' eorū nequaquā possit argui uel re-
phendi. Et hoc est q̄d ait: editui eius. i. uituli: sup̄ eo exultauerūt in gloria populi: hoc est in uitulo
quē hēbant pro gloria: q̄a migrasset ab eo. i. a populo & trāslatus esset ad assyrios. Et ut sciamus i-
q̄r hoc esse q̄d dicitur p̄spicue sequēs uersus ostēdit. Si q̄dem ipse in assur trāslatus est: munus re-
gi ultori: Statimq̄ sequitur. Cōfusio ephraim capiet: & cōfundetur israel in uolūtate sua: siue in cōsilio
suo. Dephenſa. n. fraus deauratorū uitulorū: regi Israel litteris indicatur: & unde se placere estimā-
uerāt: inde uel maxime cōfundūtur & offendūt eos q̄bus munera miserāt: estimātium nō furto sa-
cerdotū: sed fraude regū atq̄ cōsilio hoc esse p̄fectū. Legimus in regū uolumine regē israel Mana-
sen regi assyriorū phul mille argēti talēta misisse: ut esset manus eius cū eo. i. ut ei p̄beret auxilium:
iter quā nōnulli arbitrātur ēt uitulos aureos ēē derelictos: Pro Iarib in p̄nti loco Symachus iter-
pratus est ἱερομαχοῦντι. i. p̄suli & defensori. Iuxta spiritalē intelligētiam laborandum est quō
oīa hereticis coaptemus: uaccas bethauen: Siue domus πόνου q̄d interpretatur labor coluerūt he-
retici q̄ se in custodiā mādatoꝝ dei hoc est samaria habitare iactabāt: dieq̄ iudicii q̄n germiabit
quasi amaritudo iuditiū sup̄ sulcos agri: lugebit populus sup̄ eū: hoc est sup̄ uitulū: & sup̄ dogma
puerum: q̄d putabat deum: Sed & editui nō dixit exultabūt: sed exultauerunt ad p̄teritū t̄ps refe-
rens super gloria sua: q̄a quōdam gloriosi cōfinxerāt: eo q̄d migrasset populus a deo: siue q̄d ipsa
gloria dei migrasset a populo: a quo fuerat derelicta. Quicqd̄ aut̄ locūtur heretici: & pulchro ser-
mone cōponūt: & mittūt munera regi suo diabolo: ad illū cūcta referētes: unde cōfusio eos capiet
in eternū & cōfundetur in uolūtatibus suis. Quidā ut supra & i p̄nti loco i cōmētariis suis scriptū
reliq̄t. Regē Iarib. i. ultorē xpm̄ intelligendū. Quod nobis oīno displicet. Impiū. n. est q̄d iuxta
historiam intelligitur de rege assyrio: iuxta tropologiam ad xpm̄ referri.

Transire fecit samaria regē suū q̄si spumā sup̄ faciē aq̄: & disp̄dent̄ excelsa idoli: peccatū israel:
Lappa & tribulus ascēdēt sup̄ aras eorū: & dicēt mōtib' opite nos & collib' cadite sup̄ nos. LXX.

Proiecit samaria regē suū sicut cremiū sup̄ faciē terre & auferunt a sion pctā israel: Spine &
tribuli ascēdēt sup̄ altaria eorū: & dicēt mōtib' opite nos: & collibus cadite super nos.

Pro spuma q̄. lxx. & Theodotion φύμα. i. cremiū trāstulerūt: aridas herbas: siccaq̄ uirgulta:
q̄ cāmīno & incēdio p̄parātur. Et Symachus posuit ἐπιφεύα uolēs oñdere feruentis olle sup̄iores
aquas & in spumā bullasq̄ surgētes quas græci πομφόλυγας uocāt. Sicut igitur spuma q̄ super
aqua est: cito dissoluitur: Sic regnū decē tribuū uelociter finietur: & peribūt excelsa. i. shamoth: de
quibus scriptū est: Verūtñ adhuc populus imolabat & adolebat in excelsis. Ipsa aut̄ excelsa
sunt siue .i. idoli q̄d interpretatur inutile: q̄d idolū & inutile: peccatū est israel. Dissipato at̄
idolo & excelsis eius. Lappa & tribulus ascēdit super aras eorū: signum ultime solitudinis ut ne pa-
rietis quidem & extrema edificiorum uestigia relinquātur. Eo tempore dicent montibus op̄rite
nos: & collibus cadite super nos. Quod dñs in ultimo t̄pe captiuitatis iudaice dicit esse cōplēdū.
Quicqd̄ ergo nunc cōtra decem tribus siue cōtra oēm dicitur israel sciamus τὸ πικρὸν ēt ad to-
tum populum posse trāfferri: Vt q̄n romani cœperunt hierusalem: & subuerterūt templū. Siue cū
iudicii dies uenerit: ut alii suspicātur: Dicant magno horrore metuētes: op̄rite nos montibus &
collibus cadite super nos: mori magis optātes q̄ cernere quā afferūt mortē. Sed & spiritalis nequi-
tia samaria: q̄ se a populo dei diuilerat: fecit regē suū transire uelociter. Sermonē uidelicet he-
reticorū atq̄ doctrinā: quasi spumā siue cremiū super faciē aquā: quorū aliud dum uidetur re-
pente dissoluitur: aliud facile est tollere de aquarū summatibus & ignem mittere. Tales sūt he-
retici spumantibus uerbis tumentes & arsurā p̄cepta xpi baptismate ac sermonibus illius cōmis-
centes. Quā oīa pertransibunt: & uerba magnificentia in quibus laborauerūt q̄d interpretatur

Hierō. liber Tertius

illico dispergent: in quibus peccauit Israel: tantaq; erit solitudo doctrinae pessimae: ut spinæ & tribuli ascendant super aras eorum. Spinæ & tribulos ibi nasci: ubi agrorum nulla cultura est: omnibus patet. Istæ spinæ sunt quæ suffocant sementem: & crescere non sinunt: quæ nascuntur in manu temulenti quas pro uua fecit Israel: Dominus enim expectauit ut faceret uuas: & fecit spinas: siue labruscam habentem uua similitudinem: & amaro gustu uescentium ora torquentem: Ideo cū iudicii tempus aduenerit: & fuerint cuncta subuersa: dicent mōtibus quos prius excelsos putabāt: & magistris quondam suis: operite nos: collibusq; cadite super nos: Sed quia in mōtibus posuit operite: & in collibus cadite sacratius aliquid explanandum est: Mōtibus idest sanctis qui ueram habent & non fictam altitudinem dicent operite nos: Bæati enim quorū opertæ sunt iniquitates: Et collibus qui non habent altitudinem naturalem quos dudum putabant habere aliquid fūmitatis: loquentur cadite super nos: Montes enim operiēt & colles cadent: hæc autem fiet præpauore & incredibili formidine per quam & montes & colles humiliabuntur.

¶ Ex diebus gabaa peccauit Israel ibi steterunt: Nō comprehendit eos in gabaa prælium super filijs iniquitatis: Juxta desiderium meum corripiam eos: congregabuntur super eos populi: cum corripientur super duas iniquitates suas. LXX.

¶ Ex quo colles sūt peccauit Israel. ibi steterūt: nō comprehendit eos in colle bellum super filios iniquitatis uenit: ut corrumperet eos: & congregabuntur super illos populi: quando correpti fuerint in duabus iniquitatibus suis

¶ Ex eo die quo uxorem leuitæ turpiter atq; crudeliter interfecit beniamin in urbe gabaa: peccauit mihi omnis Israel. Non quia ultus est iniuriam: & scelus sanguine uindicauit: sed quia dolore maritali prosluit ad pugnam: & sacrilegium in deum suum noluit uindicare: Eo quod in domo michæ ephoth & theraphim quæ pro idolis adorabātur neglexerunt: Hic igitur stetit Israel ibi suum repræssit gradū ne ultra ambularet in uis domini: Idcirco nō eos comprehendit ppter gabaa prælium siue captiuitas sicut ipsi putant: ibi enim bene fecerunt ut persequerētur filios iniquitatis: Sed corripiam inq; eos atq; erudiam: tota mei animi uoluntate: & congregabo aduersus illos populum multitudinem quia duas fecerunt iniquitates: Vindicando hominem: & dei sui iniuriam negligendo: Siue duas iniquitates: quia Primum peccauerunt in idolis michæ Secūdo in uitulis hieroboam: uel certe duos uitulos samariæ i dan & bethel possumus duas iniquitates appellare: De quibus & hieremias loquitur: duo pessima fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ uiuæ: & foderūt sibi latus contritos qui nō possunt aquas continere: Hæ duæ iniquitates cōtra duo decalogi erupere præcepta: in quibus dicitur Ego dominus deus tuus: non erunt tibi dii alij absq; me. lxx. Gabaa colles interpretati sunt: A diebus ergo collium peccauit Israel quādo mōtes ecclesiæ dereliquit: & ad colles: siue cliuos descēdit Hereticus: doctiores se putans q̄ ecclesia est: & sublimius aliquid reperiisse: ibi steterunt hoc est in errore perseuerarunt: Quodq; sequitur nō cōprehēdit eos in colle præliū: quidam sic interpretati sunt: Quia genuerunt filios iniquitatis: & de ecclesia recedentes ceperunt esse in collibus: Cum persecutio uenerit non eos comprehendit præliū diabolo suos impugnare nolente: Alii ita ex diebus collium peccauit Israel & ibi stetit & ultra ambulare non potuit: Nōne oportet eum in collibus a prælio comprehendi: Nōne debent pugnare aduersus eum uiri ecclesiastici: ut illos destruant super filios iniquitatis: qui si fuerint comprehēsi & superati ultra generare nō poterunt: Simulq; dominus pollicetur: quod corripiat eos atq; erudiat: ut cum superati fuerint magistri congregentur aduersus eos discipuli sui: quos ante deceperant: & uideant correptionem propter duas iniquitates quia & ecclesiam fontem domini reliquerunt: & foderunt sibi latus contritos speluncas scilicet hereticorum: qui non possunt aquas idest doctrinam saluatoris & sacramentum baptismi continere

¶ Ephraim vitula docta diligere tritum: & ego transiui super pulchritudinem colli ei: & ascēdam super ephraim: arabit iudas: confringet sibi sulcos iacob. LXX

¶ Ephraim vitula siue vacca: & enim qd̄ hebraice dicitur egla idest Moxac. Et **AAANAAJE** utrunq; significat Ephraim ergo vitula edocta diligere contētionem: ego autēz ueniam super pulchritudinem colli eius: superponam ephraim: & reticebo iudam: roborabitur sibi iacob.

¶ Locus iste imo oīa quæ hoc capitulum secuntur: magnis obscuritatibus inuoluta sunt: Vnde & nos q̄ explanare conamur & prudēs simul lector attendat: ut si nō ueritatem qd̄ difficilimum ē: saltem suspicionem uerisimilium inuestigare ualeamus: hāc habet cōsuetudinem sermo diuinus: ut per tropologiam & methaphoram historia exprimat ueritatem: Igitur ephraim similis est uaccæ uel uitulæ q̄ a iuuentute sua didicit areaz terere & ferreos orbes sup aceros segetū trahere: ut palea a tritico separētur: & non solum didicit uerū nimia cōsuetudine cœpit amare qd̄ docta est: Et ego inquit transiui super pulchritudinem colli eius: uerbum ebraicum habarth idest trāsui maxime qn̄ a deo: dicitur semper plagas & aduersa significat: Deniq; & exterminator i ægypto trāsisse memoratur: Quia ergo Ephraim uacca uel uitula diligit aream terere: Ego inquit trāsui super pulchritudinem colli eius: & tumētes ceruicū toros iugo imposito edomui qd̄ memorē legis iugū: ipse ascēdit super eaz: & me ita laborāte iudas hoc est duæ tribus cœperūt arua scidere uomere

Hie. z. c.

Super & see prophetā.

& in fulcos terram declinare. Portante autem iugum ephraim: & arāte Iuda: confregit sibi fulcos iacob. Hic iacob ad distinctionem Israel & iudæ duodecim tribus intelligamus: quod cœperint aratris glebas frāgere: terramq; cōminuere ut emollita recipiat cōsistentē & fœcūda post modicū seges pululet: Pro tritura uel area contentionem. lxx. transfulerunt. Et est sensus: Quia Ephraim non uult legis recipere iugum: Ego transibo & ascendam super pulchritudinem colli eius: ut discat contentiosa uacca atq; lasciuiens laborare quod non uult. Iudas autem arabit sponte sua: qui habet templum & moratur in lege: ut totæ certatim duodecim tribus arua præparent ad serendum. Quodq; sequitur iuxta eosdem. lxx. Superponam Ephraim & reticebo Iudam: roborabitur sibi iacob: Hic esse sensus potest: Ephraim qui contentiosus est & non uult legis onera portare imponam captiuitatem: Iudam autem parumper relinquam: & nihil loquar de eo: quicunq; autem tam de Ephraim q̄ de Iuda mea præcepta seruauerit roborabitur sibi & uocabitur iacob: Secundum ἀναγωγῆς Hoc dici potest quod Ephraim qui eruditus fuit in lege dei ut terreret aream scripturarum: & meditaretur in ea die ac nocte cœpit diligere contentionem: & iugum legis abicere: & contendere contra ecclesiasticos in subuersione audiētium. Vnde dominus eleuatam ceruicem & sibi sublimia promittentem: uel iugo præmet: uel ipse transiens calcabit pedibus suis: & ascendet super eum: ut sciat se habere dominum: Iudas autem hoc est ecclesiasticus arabit: i cœpto opere perseverans: siue reticebo inquit Iudam: Non enim sani indigent medico: sed ii qui male habent. Iacob uero interpretatur supplantator: & cottidie supplantat uitia atq; peccata: & accipit primitiua fratris sui: & heres paternæ possessionis est: & dormiuit in bethel quod interpretatur domus dei. Sulcos glebasq; confringet ut molli sinu iactatam sementem terra suscipiat: & faciat centum modios hordei: siue ut habetur in hebræo centuplum: Neq; enim credendum est quod patriarcha Isaac ordeo studuerit: & non frumento: Vsq; hodie uir ecclesiasticus iacob glebas historiae & litteræ duritiam confringit in partes: & spiritualiter diuidit ut possint fruges reddere spirituales: Quod quidem & dominum fecisse legimus: ut quinq; legis panes quos integros populus cōmedere non poterat: in frustra conscerperet: ut per apostolorum manus uescendos credētibus daret: Quod autem dicit iuxta. lxx. roborabitur sibi iacob: ostendit sibi omnem laborantem laborare: ut fructus capiat sempiternos.

Seminate uobis in iustitia: & metite in ore misericordie: Innouate uobis nouale: tempus autem requirendi dominum cum uenerit qui docebit uos iustitiam. LXX.

Seminate uobis in iustitia uindemiāte fructum uitæ: illuminare uobis lumen scientie: querite dominum donec ueniant fruges iustitie uobis.

Seruat ab agricolis semel cœptam translationem. Dixerat Ephraim uitulam edoctam trituram amare: ac diligere: & se ascendisse super collum eius & arasse iudam: & confregisse sulcos siue glebas iacob: Nunc præcipit ut seminent sibi per pœnitentiam & seminet in iustitia: idest in lege metantq; in misericordia: idest in gratia euangelii. Ibi enim oculum pro oculo: dentem pro dente. Hic legimus qui te percusserit in dextram maxillam: præbe ei & alteram. Cumq; seminaueritis in iustitia: & messueritis in misericordia innouate uobis læta noualia. Redditq; causas cur seminent cur metant: cur innouent læta noualia: tempus inquit requirendi dominum est: Cum uenerit christus atq; saluator qui docebit uos iustitiam quam nunc speratis in lege: finis enim legis christus ad iustitiam omni operanti bonum. Pro eo quod nos diximus metite in ore misericordie. lxx. Transfulerunt uindemiāte uobis fructum uitæ. Magisq; semini conuenit messio q̄ uindemia. Et p eo quod nos posuimus innouate uobis nouale. illi uerterunt illuminare uobis lumen scientie: ut ex operibus atq; mandatis legis notitiam habere mereamur. Iuxta illud quod in quodam libro legimus: Desiderasti sapientiam: serua mandata: & dominus dabit eam tibi: Qui enim mandata in opera uerterit seminat in iustitia & metet fructus uitæ. Vnde & alibi legimus: Mandatum domini lucidum illuminans oculos. Et Esaias ad dominum dicit. lux præcepta tua super terram. Et in alio loco A mandatis tuis intellexi: iis quoq; qui ab ecclesia separati sunt & falsum sibi christianorum nomen assumunt: præcipitur ut agant pœnitentiam: & utrūq; recipiant testamentum: in ueteri: in iustitia seminent: in nouo metant misericordiam: & illuminent sibi lumen iustitiæ: siue innouent sibi noualia & requirant dominum qui docere eos potest ueram iustitiam: falsosq; magistros destruant: a quibus non discunt iustitiam sed iniquitatem.

Arastris impietatem: iniquitatem messuistis: cōmedistis frugem mendacij. LXX.

Quid reticetis impietates & iniquitates eius uindemiastis: cōmedistis fructum mendacem.

Cogor contra uoluntatem meam sapius de hebræa linguæ proprietatibus disputare. Neq; enim rhetorum more sententias repetimus: uerba construimus & audientes uel legentes in laudes nostras declamationibus suscitamus: sed quæ obscura sunt maxime alienæ linguæ hominibus explanare nitimur. Supra ubi nos interpretati sumus: Arabit iudas in hebraico legitur hieros per loth primam litteram quam. lxx. uau putantes interpretati sunt: & tacebo: Nūc quoq; in hebræo scriptum est harastem quod nos uertimus arastris: pro quo. lxx. transfulerunt quid reticetis si mili errore quo supra: silentium pro aratione interpretantes. Est autem sensus iste doctorum. Su

Mat. 9. b.

Exo. 21. c.
Mat. 5. f.

ps. 24.
ps. 118.

Hieronymus. liber Tertius

per collum vitulae Ephraim contentiosa amatisque trituras: ego transui & ego ascendi: ut arante Iuda & confringente sulcos. Iacob tereret aream: Monuique eos ut seminarent in iustitia: & metarent in misericordia: & facerent sibi noualia: tempusque requirendi dominum: illud esse cognoscerent: quo uenturus est qui docebit nos iustitiam: Me hac iubente & uolente deletis noualibus: fructus iustitiae ac misericordiae accipere. Arauerunt impietatem: qua egerunt impie contra dominum relinquentes creatorem & colentes idola: & messuerunt iniquitatem. De malo semine malas fruges recipientes: de quibus fecerunt non solum panem subcineritium: sed fraudulentum atque mendacem. qui uana spe deciperet comedentem. Istiusmodi sunt heretici: qui arant sermone composito & protegunt uel tacent impietatem: ne impietas esse uideatur: sed credatur pietas. Unde qui dixerunt in corde suo non est deus: corrupti sunt & abominabiles facti sunt & messuerunt siue uideamur iniquitates. Quomodo enim radix omnium malorum est auaritia: sic peccatorum scelerumque cunctorum radix est impietas. Quam qui arauerit siue seminauerit metet iniquitates. qui igitur arauerunt impietatem & messuerunt iniquitates comederunt fructum mendacii. Omnia quae falsa sunt deceptis populis praedicantes: ut non quaerant panem uerum qui de coelo descendit sed panem mendacii qui suffocat & interficit deuorantes.

Quia confisus es in uis tuis: in multitudine fortium tuorum confurget tumultus in populo tuo: & omnes munitiones tue uastabuntur: sicut uastatus est salmana a domo eius: qui uindicauit baal in die prelij: matre super filijs allisa: sic fecit uobis bethel a facie malitiae nequitiarum uestrarum.

LXX.

Quia sperasti in curribus tuis: in multitudine fortitudinis tuae: confurget perditio in populo tuo: & omnia murata tua abibunt sicut princeps salmana de domo hierobaal in diebus belli: matrem super filijs alliserunt: sic facia uobis domus israel a facie malitiarum uestrarum.

Ideo comedetis frugem mendacii: & in cunctis quae proposuistis spes uobis uana decipit. Quia confisus es o Ephraim in uis idolatriae tuae: haec sunt enim uiae tuae: & in multitudine fortium tuorum: non in deo habes spem: sed in exercitus robore. Itaque confurget tumultus in populo tuo: quod hebraice dicitur *saan* idest sonitus & fremitus ululantis exercitus: quibus clamantibus omnes munitiones tuae uastabuntur: & ea quae munita arbitraberis. Et tota patebunt hostibus & sic uastabuntur: quomodo uastatus est atque contritus salmana princeps madianitarum: qui interfectus est a domo hierobaal. Haud dubium quin gedeonem significet: qui ex eo quod destruxit phanum baal lucumque succidit: & ille se uindicare non potuit: cognomentum Hierobaal sortitus est. idest ulciscatur se baal: ut quomodo salmana interfecit filios coram matribus: Ipsi quoque matribus deinceps interfectis: sic & filii tui o Ephraim te praesente interficientur qui & ipse trucidatus es. Querimus ubi scriptum est quod salmana matrem super filiis occiderit. Legimus in iudicum libro loquente gedeone ad principem madian. Quomodo absque liberis fecit gladius tuus multas matres: ita sine filiis erit inter mulieres mater tua. Sicut igitur uastatus est salmana ab Hierobaal quem male quidam arbitrantur Hieroboam filium nabath qui decem tribubus praefuit: & uastatus est. Ut in hebraico continetur: ab Arbal id ipsum significante: quod & Hierobaal. Sed breuiori discretiori que sermone: sic fecit uobis o Israel a facie malitiarum uestrarum bethel in qua uitulum aureum posuistis & estis uenerati aegyptios deos. Pro bethel: quod interpretatur domus dei. septuaginta transtulerunt domus israel: quod in hebraeo poenitus non habetur. Euasimus ut cumque de confragosis locis: Nunc in altum uel atendentes allegoriae pelagus transeamus. Quia confisus es o ephraim in uis siue in curribus tuis. de quibus scriptum est hi in curribus & hi in equis nos autem in nomine domini dei nostri magnificabimur. Et confisus es in multitudine fortium tuorum quos tibi falsa scientia roborasti: ideo confurget tumultus & sonitus in populo tuo. Quicquid enim locuntur non habent uocem sententias explicantem: sed tumultum clamoremque & sonitum: & omnes munitiones tuae siue quae mutata sunt uastabuntur. non enim testimoniis scripturarum sed arte dialectica: & argumentis philosophorum munita sunt: atque constructa: Sicut uastatus est quondam salmana a gedeone matre super filiis interfecta. Cuius historiae & octogesima secundus psalmus meminit: ubi inter ceteros duces madian etiam salmana fuisse commemorat dicens: fac eis domine. Aud dubium quin eos significet qui contra dominum inierunt pactum siue testamentum sicut madian & isare. Et post reliqua: Pone iquit principes eorum sicut oreb & zeb & sebee & salmana omnes principes eorum qui dixerunt hereditate possideamus sanctuarium dei: Et in hoc psalmo duces heretici describuntur: quia altare dei sibi uendicare conati sunt: Quodque sequitur: Sic fecit uobis bethel a facie malitiarum uestrarum: proprie hereticorum principibus coaptatur: quid eis fecerit bethel quam ipsi uocant bethel hoc est domum dei: & falsam ecclesiam. Ut sit sensus: Sic uobis faciet ecclesia uestra quam uocatis domum dei: Ceterum ex qua uobis tenetur appellanda est bethauen idest domus idoli. Propter multitudinem malitiarum uestrarum.

i. reg. 15. g.

iudi. 8.

Super Osee prophetā.

Capitulum vndecimum.

Sicut mane transijt: pertransit rex Israel: quia puer Israel: & dilexi eum: & ex egypto vocavi filium meum: Vocauerunt eos sic abierunt a facie eorum: Baal immolabant & simulachris sacrificabant. LXX.

Et nunc proiectus est rex Israel: quia paruulus Israel: & ego dilexi eum: & ex egypto vocavi filios suos: Sicut vocavi eos ita abierunt a facie mea ipsi baal immolabant & sculptilibus adolebant incensum.

Diuersis figuris eundem explicat sensum: qui supra dixerat transire fecit samaria regem suū quasi spumam super faciem aquae eo quod spuma & bulla in aquarum summitatibus natantes celeriter dissoluantur: Nunc eandem rem sub alia ponit similitudine: Sicut ortus enim aurorae & diluculum & principium diei quod appellatur mane inter noctis solisque uicinia transit celeriter: ita ut finiatur nox & clarescat dies: sic rex Israel: id est decem tribuum uelociter transiet: Exponitque beneficia quae in ipsum contulerit deus. Dum inquit esset puer & paruulus & captus in aegypto teneretur: in tantum eum dilexi ut mitterem seruum meum Moysen: & ex aegypto uocarem filium meū. De quo dixi in alio loco: filius meus: primogenitus meus Israel: Et quia israel singulariter quidem dicitur: sed pluraliter intelligitur: quomodo & populus & ephraim & iudas: si quidem in numero singulari multus est numerus: qui hoc numero continetur. Veteris recordatur hystoriae: quod uocauerit quidem eos per moysen & aaron qui uocauerunt eos ut egredierentur de aegypto. Ipsi uero uocati ab eis recesserunt a facie eorum uertentes eis tergum & mentis duritiam gestu corporis indicantes: Nec eis sufficit uocantes contemnere nisi immolarēt baal & sculptilibus siue simulachris adolerent incensum: Adorasse eos baal primum sub Achab rege israel legimus: qui sidonii regis filiaezabel duxit uxorem: & babylonium ac phenicis idolum transtulit in samariam. Ergo distat peccata temporibus: uno sermone coniungit: quomodo primum uocati sunt de aegypto & appellati filii: Deinde in solitudinem recesserint a deo: belphegor magis colentes quam deum: Et postea in terra sancta baalim & asarothe & ceteris idolis seruiuerint. & transire hereticos instar diluculi & regem eorum diabolus: uel heresiarcham intelligimus: quos in infantia quando crediderunt in ecclesia & erant paruuli & christi nomine censebantur: dilexit deus & uocauit illos de tribulatione: & tenebris aegypti: Vocauit autem per apostolos & doctores ecclesiae: Cumque a meis inquit ducibus sint uocati recesserunt a facie eorum: & adorauerunt beelphegor. hoc est suis uitiis & libidini seruiuerunt: & postea imolabant baalim: & simulachris quae sibi cōfuxerāt: Singuli. n. heretici hnt deos suos & quodcunque simulauerint quasi sculptile colūt: atque cōflatile: Pro eo quod nos diximus: Ex aegypto uocavi filium meum. lxx. transtulerunt Et ex aegypto uocauit filios eius: quod in haebraico nō habetur. Nullique dubium est Matheum de hoc loco sumpsisse testimonium iuxta hebraicam ueritatem: Ergo qui detrahūt nostrae translationi: dent scripturam de qua euangelista hoc testimonium sumpserit: & interpretatus sit in domino saluatore: quando de aegypto reductus est in terram israel: Et cum inuenire non quierint: desinant rugare frontem: adducere supercilium: crispare nares: digitis concrepare: Hunc locum in septimo uolumine Iulianus agustus quod aduersum nos id est christianos euomit calumniatur: & dicit quod de israel scriptum est Matheus euangelista ad christum transtulit: ut simplicitati eorum qui de gentibus rediderant illuderet: Cui nos breuiter respondere debimus. Primum matheum euangelium hebreis litteris edidisse: quod non poterat legere nisi ii qui ex hebreis erant: Ergo non propterea fecit ut illuderet ethnicis. Sin autem hebreis illudere uoluit aut stultus aut imperitus fuit: stultus si apertū finxit medatium: imperitus si nō intellexit de quo haec dicerentur. Stultitia ipsū uolumē nō accusat: quod prudenter ordinateque cōpositū ē: imperitum non possumus dicere quem ex aliis testimoniis scripturarum scientiam legis habuisse cognoscimus. *Sup Hir ad Rem* est ut illud dicamus: quod ea quae τωρικωσ precedunt in aliis: iuxta ueritatem & adimpletionem referantur ad christum: quod apostolū in duobus motibus Sina & Syon & in sarra & agar fecisse cognouimus. Neque. n. nō est syna mons: & nō est syon: non fuit sarra & non fuit agar: quia haec apostolus paulus ad duo retulit testamenta: Sic igitur hoc quod scriptum est. Paruulus israel & dilexi eum: & ex aegypto uocavi filium meum. Dicitur quidem de populo israel: qui uocatur ex aegypto qui diligitur: qui eo tempore post errorem idolatriae quasi infans & paruulus est uocatus. sed perfecte refertur ad christum. Nam isaac in typo christi fuit: quod future mortis ligna sibi portauerat: & iacob quia liam dolentem oculos: & rachel pulchram habuerit uxorem. In lia que maior erat cecitatem intelligimus synagogae: in rachel pulchritudinem ecclesiae. Et tamen qui ex parte typi fuerunt domini saluatoris non omnia quae fecisse narrantur in typo eius fecisse credendi sunt: Typus enim partem indicat: Quod si totum precedat in typo: iam nō est typus sed hystoriae ueritas appellanda est. Haec breuiter ut in commentariis diximus: nunc ad reliqua curramus.

Et ego quasi nutritus ephraim: portabam eos in brachiis meis: & nescierunt quod curarem

Scribit Iulianus

Hieronymus. liber Tertius

eos. In funiculis adam traham eos: in uinculis caritatis. Et ero eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum: et declinaui ad eum ut uesceretur. LXX.

Et ego collocaui ephraim: suscepi eum super brachium meum et non cognouerunt ut sanarem illos. In corruptione hominum extendi eos. in uinculis caritatis mee: Et ero illis quasi dās alapas homo super maxillas eius: et respiciam ad eum preualens ei.

Multum inter se hebraicum & lxx interpretum editio dissonat: Tentemus igitur iuxta hebræos historiam: iuxta lxx ἀπαγορεύω texere: Qui supra dixerat puer israel: & dilexi eum: & ex aegypto uocaui filium meum: Et postea intulit: quod perpetraverit nephas baalim immolabant & simulachris sacrificabant: Nunc narrat quo israel amore dilexerit: Secundum illud quod in deuteronio legitur: Portauit te dominus deus tuus ut solet homo gestare puulum filium suum: in omni uia per quam ambulasti: donec uenires ad locum istum: Et in alio loco: Expandit alas suas & assumpsit eum: atque portauit in humeris suis. Ego inquit qui pater eram nutritius factus sum: & puulum meum in ulnis meis ipse portabam: ne lederetur in solitudine: & ne uel estu uel tenebris terretur: In die nubes eram: in nocte ignis columna: ut quos protexeram meo illustrarem & sanarem lumine. Cumque peccassent & fecissent sibi uituli caput: dedi locum poenitentiae: & ignorauerunt quod curarem eos: & uulnus idolatriæ. xl. annorum spatio obducerem: & pristinae redderem sanitati. Curaui autem eos propter funiculos & uinculum caritatis: quibus mihi habraam isaac & iacob adstrinxeram. Pro adam enim Aquila & Symachus & lxx. & theodotion uniuersi hominem transtulerunt: Ut dicerent in funiculis hominum traham eos: in uinculis caritatis. Quodque sequitur. Ero eis quasi exaltans iugum. pro quo interpretatus est Symachus: & putauerunt quod imponerem iugum super maxillas eorum. Dupliciter accipitur. Aut abstuli ab eis iugum cunctarum per circuitum nationum: aut legem meam quasi grauissimum iugi pondus arbitrati sunt: Et dedi ei escam manna in deserto quo uesceretur. Hoc est enim quod ait: declinaui ad eum ut uesceretur. pro quo interpretatus est Symachus: & declinaui ad eum cibos: Non quod deus ad eum declinauerit: sed quod cibum manne ad eum fecerit declinare. Aliter: In tantum dilexi eos: & tam clemens pastor fui ut morbidam ouem humeris meis ipse portarem: ipsi uero ignorauerunt quod mea illos passione curarem: & qui amator sum omnium hominum trahere eos ad credendum in uinculis caritatis: iuxta illud quod in euangelio scriptum est. nemo uenit ad me nisi pater qui misit me traxerit eum. Et arbitrati sunt iugum meum leue esse grauissimum. Et declinaui ad eos deferens regna celorum: ut cum eis uersarer assumpta forma hominis: siue dedi ei sensum corporis mei: ipse & cibus & conuiuia. Transceamus ad intelligentiam spiritalem: iuxta lxx. dumtaxat interpretes: ne si utrumque: & secundum historiam & secundum ἀπαγορεύω. uoluerim exponere tendamus libri magnitudinem. illis immolantibus baalim quæ de suo corde finxerunt: & me uocante fugientibus a facie mea. ita enim in lxx. continetur. Ego clementissimus dominus ligabam pedes ephraim ne a me longius fugeret. Hoc enim significat ἐδέσμευσα ligabam autem testimoniis scripturarum: & disputatione magistrorum ecclesiæ: ut ligatos per patientiam suis brachiis contineret: non intelligentes quod patientia dei salutis eorum esset occasio: Vnde in correptione hominum uidelicet magistrorum qui eos deceperant contractos perfidie frigorem extendi calore fidei: & qui si repugnantes uinculis meæ dilectionis adstrinxi: & quia non sua sponte currebant. sed uincti subnibus trahebantur: Paululum maxillas eorum alapis uerberaui: non puniens sed corrigens & emendans. iudex lacerat carnes. torquet funiculis: flagellis: atque ignibus cruciat. Qui autem pater est: lasciuiuentem filium palma percutit manu: Et pulchre non dixero eis alapis uerberans sed quasi homo maxillas manu percutiens: Percutit autem deus filios aberrantes comminatione poenarum: euangelica lectione: & testimoniis prophetarum. Cumque sic percussisset in maxilla ut hereticum panem atque doctrinam excutiat de ore polluto: tunc respicit ad eum dicente sibi filio uerberato. Respice in me & miserere mei: & iterum: Respice & exaudi me domine deus meus. Cumque eos respexerint preualebit: siue proderit eis id est superabit aduersarios: Et de fugitiuis seruis faciet siue dabit eis uerum & dulcem cibum qui prius hereticorum mendacia & cibos amarissimos deuorabant.

Non reuertetur in terram egypti: & assur ipse rex eius: quoniam noluerunt conuerti. Cepit gladius in ciuitatibus eius & consumet electos eius: & comedet capita eorum: & populus meus pen debet ad reditum meum: Iugum autem imponetur eis simul quod non auferetur. LXX.

Habitabit ephraim in egypto & assur: ipse rex eius quia noluit conuerti: Et infirmatus est gladius in ciuitatibus eius: & requieuit in manibus illius: & comedent de cogitationibus suis: & populus eius suspensus est ex incolatu suo: & deus super preciosa eius irascetur & non exaltabit eum.

Quando dicit: non reuertar in terram egypti: ostendit quod reuerti cupiat sed ire non possit: Reuerti autem cupiebat israel ab ægyptiis auxilium flagitans: sed possessus est ab assyrio: qui coepit eum & dominatus est illius iure uictoris: & hoc passus est: quia conuerti noluit: nec agere poenitentiam uel certe dicamus quod reuersus sit in terram egypti: quando ægyptios in terra sancta adorauit deos: uel illo sensu accipiendum quo supra dictum est Aegyptum inuocabant: ad assyrios abierunt: Coepit itaque gladius in ciuitatibus eius siue irruet: ut interpretatus est aquila: Aut uul-

Deu. 32. b.

Io. 6. e.

Super & see prophetam.

nerabitur ut Symachus tranſtulit: Et iude quantum pondus ſit miſeriarum: ut nō agri uel poſſeſſiones ac rura uafſētur: ſed medias ciuitates hoſtis introeat & cōſumat electos eius: ſiue brachia illius: ut interpretatus eſt Simachus: quod hebraice dicitur

Cumq; conſumpſerit gladius electos & principes ſiue robur exercitus: & deuorauerit uel capita uel conſilia eorum: ut nō poſſint aliquod inuenire pſidium: tunc plebs miſerabilis quæ ad me reuerti noluit: meum ad ſe reditum preſtolabitur: & ſero aget pœnitentiam: hoſtibus cuncta uafſantibus: itaq; peccata grandia grandibus ſunt punienda ſuppliciiis: imponet eis qui dereliſti fuerint de populo (Rege eorū ac principibus aſſyrio mucrone truncatis) iugum grauiffimum ſeruitutis: Et impoſet pariter quod non auferetur iuxta litteram: Niſi ſpiritualiter tollatur in chriſto: iuxta lxx. habitauit ephraim in ægypto: terram ſanctam ſe habere dicēs: & eccleſiam domini ſaluatoris: ſed uitiiſ atq; peccatiſ & peruerſitate fidei ſemper in ægypto conuoratus eſt. Quia igitur ihabitauit in ægypto ſenſus magnus aſſyrius erit rex eius: noluit enim reuerti ad eccleſiam & uirtute perdita ideſt chriſto: qui eſt dei uirtus & dei ſapientia: ſemper in languore uerſatus eſt. Et infirmus fuit cunctis demonibus ac perturbationibus ſubiacens: accirco gladius hoc eſt ſcientia ſpiritualis uel ſermo eccleſiaſtici uiri uafſans atq; debellans ſemper uerſabitur in urbibus eius: quas impie extruxit contra dominum: & ipſe gladius requieſcet in manibus eius: ut occiſus ab alio alium non poſſit occidere: nec contra ad uerſarium leuare manum: Deniq; recipient & uorabunt ſecundum cōſilia ſua: inſoelix autem populus & uulguſ indoctum ſuſpirabit antiquam patriam & captum ſe eſſe ſentiet ſiue pendeſcit in incolatu ſuo: neſciens quid agat: & quo uertatur ignorans: deus uero ſuper præcioſa eorum: Aurum uidelicet & argentum quæ acceperant ab eo: de quib; ſæpe diximus irafceſtur: & nequaquā liberabit eum qui ſuo uitio corruit. Hoc iuxta lxx. eundem autem ſenſum & hebraico coaptauimus.

¶ Quomodo dabo te ephraim: protegā te iſrael: quomō dabo te ſicut Adama ponā te: ut ſeboim. Conuerſū ē in me cor meū: pariter cōturbata ē pœnitudo mea. Nō faciā furore ire mee. nō cōuertar ut diſpā ephrai qm̄ de ego: & nō hō in medio tui ſanctus: & nō ingrediar ciuitatē. LXX.

¶ Quid tibi faciam ephraim: protegam te Iſrael. Quid faciam tibi ſicut adamam ponam te: & ſicut ſeboi: conuerſum eſt cor meum: ſimul cōturbata ē penitudo mea. Nō faciā iuxta irā furoris mei: non derelinq; ut deleat ephraim qm̄ deus ego ſum: & nō hō ſanctus & nō ingrediar ciuitateſ.

¶ In eo loco ubi nos & lxx. interpretati ſumus: protegā te iſrael in hebraico ſcriptū eſt quod aquila tranſtulit οὐ πῶς εἶδε ideſt ſcuto te circūdabo: Quod cū in bonam partem putaremus intelligi: & ſignificare protectionem. ex editione Symachi contrarius nobis ſenſus ſubiicitur dicētiſ καὶ τὰ νόμω εἶδε ideſt tradā te. Ex translatione quoq; theodotionis: nō pſpera ſed aduerſaria demonſtrantur: ἀποκαλύπτω εἶδε quod ſignificat nudabo te & auferā a te ἐπὶ λόν hoc eſt ſcutum: quo te anteprexeraz: Et hic ſenſus magis cōuenit dño comminanti: quod igitur dicit hoc eſt qđ noluerūt cōuerti: & aſſur factus eſt rex eorum: deuorauitq; gladius & urbes & principes & populum: & imponetur eis iugum: quod non auferetur ab eis. Et uidebatur dura ſententia: nequaquā eis locū pœnitentiæ derelinq;ſ: Nūc deus patētiſ ad iſrael loq;tur affectu: Quid tibi faciā ephrai: quō te meo auxilio denudabo: quid tibi faciam: qđ te arte corripiā. quo potero ſanare medicamiē: ſicut adama & ſeboi ponā te: qđ duæ ſūt qnq; urbiū ſicut in geneſi legim;: Sodoma & gomorra: adama: & ſeboi & bale: quod eſt ſegor: & ſyto ſermōe zoaro dicitur: Ponā itaq; & uertā te in ſolitudinem & delebo uſq; ad cinereſ: ſicut deleui adama & ſeboim: Cūq; duram immo crudelem ſententiam protuliſſet: rurſum parentiſ affectu miſericordia uincitur: & aſteritatem iudiciſ pietate mitigat patriſ: Dicit enim Conuerſum eſt in me cor meum. pariter: conturbata eſt pœnitudo mea: Statim ut locutus ſum me ephraim & iſrael ſicut adama ſeboimq; poſiturum: mea commota ſunt uiſcera. Pœnituit me meum quondam populum delere in perpetuum. accirco non faciam ſecundum furorem iracundiæ meæ. Nec de mea clementia commutabor: ut diſperdam ephraim: non enim percutio ut perdam in perpetuum: ſed ut emendem: Crudelitas mea pœnitentiæ & pietatiſ occaſio eſt. Deus enim ego ſum & non hō: hō ad hoc punit ut perdat. deus ad hoc corripit ut emendet: in medio tui ſanctus & non ingrediar ciuitatem: Hoc eſt non ſum unus de iſ qui in urbibus habitant: qui humaniſ legibus uiuunt: qui crudelitatem arbitrantur iuſtitiā: ius ſummū ſumma malitia eſt: Mea autē lex mea q; iuſtitia eſt ſaluare correptos. Poſſumus & aliter dicere quia primus chaim paricida extruxit ciuitatem in nomine filii ſui enoch: in huiuſcemodi urbeſ domin; nō ingreditur quæ ex ſcelere & ſanguine & paricidio fabricata eſt. Sin autez uoluerimus legere: quomodo dabo te ephraim protegam te iſrael. ſic intelligendum eſt: Quid tibi faciam nū protectione dignuſ eſ: qui tanta feciſti. Notandum quoq; quod ubi contra iudam dicitur. i. populum dei: non adama ponitur & ſeboim: ſed ſodoma & gomorra. Legimus enī in Eſaia. Audite legem dei principes ſodomorum: attendite uerbū dñi populuſ gomora: in euangelio quoq; ciuitaſ qđ apoſtoloſ non receperit excuſantibus eiſ puluerem pedū ſuorū: dicitur de ea: qđ in die iudicii tollerabiliuſ ſit terræ ſodomorū & gomoræ: qđ ciuitati illi: Et ad hieruſalem prophetaliſ ſermo dirigitur. iuſtificata eſt ſodoma ex te. datur nobiſ ergo ſuſpitiſ: quod ſodoma & gomorra principes fuerit in peccato: & adama & ſeboim earum exempla ſectatæ ſint: Et quod potentes po-

Hieronymus. liber Tertius

tenter tormenta patiantur: & seruus qui scit uoluntatem domini sui & non facit eam: uapulet multis: Vnde & ecclesiastici: sustem quibus heretici sceleribus continentur: nequaquam adama & seboi: quæ inferiores sunt: sed sodomæ & gomoræ que maiorum criminum esse dicuntur cruciatibus subiacebunt: Ad hereticos quoque deceptumque ab eis populum loquitur dominus: quod nisi egerint penitentiam ponantur sicut adama & seboim ut nullam spem habeant salutis. Rursum clementissimus pater dicit suam mutare sententiam: & poenitere quod talia sit locutus: ut illos quoque ad conuersionem & ad poenitentiam prouocet: Non faciam inquit in furore meo non disperdam ephraim Quatum inquit in me est: quantum ego cupio: si errorem ueritate correxerit: si me magis amauerit quam principes herefeseos: Deus enim ego sum & non homo: lapsis manum porrigam: errantes ad salutem uocabo: & quia sanctus sum: propterea non ingrediar ciuitatem. i. Conciliabula & urbes hereticorum: Foras exeuntes de urbibus suis libenter recipio: in ciuitates eorum non ingrediar. Hoc quod dixi non ingrediar ciuitatem: & iuxta: lxx. sequitur: post dominum ambulabo: quidam sic interpretati sunt ut dicerent domino populum respondisse: & esse sensum. Quia conuersum est in te cor tuum & non secundum peccata nostra fecisti nobis: sed imitaris clementiam tuam: & nostra delicta non punis: & polliceris te sanctum atque clementem in nostri medio uersaturum: Idcirco & ego malorum hominum non ingrediar ciuitatem: nec ero de numero peccatorum: sed ambulabo post dominum meum: Hebraei autem ex persona dei ita edisserunt: Non te derelinquamus: non ibo ad aliam gentem: nec ingrediar alteram ciuitatem:

¶ Post dominum ambulabunt: quasi leo rugiet quia ipse rugiet & formidabunt filii maris & volabunt quasi aues ex egypto: & quasi colubæ de terra assyriorum: & collocabo eos in domibus suis: dicit dominus. LXX.

¶ Post dominum ambulabo: sicut leo rugiet: Cætera similiter

¶ Domino prospera pollicente populus conuertitur ad eum: & ambulabit post dominum: qui dominus rugiet quasi leo: De quo & amos propheta commemorat. Dominus de syon rugiet: & de hierusalem dabit uocem suam: Rugiet autem quando dicit: sicut adama ponam te ut seboim: Cumque ille rugierit: tunc formidabunt filii maris siue aquarum. ut: lxx. transtulerunt: Etenim uerbum maim quod per tres litteras scribitur mem loth mem: Si legatur maim aquas significat: de mare intelligitur. Hæc hebraei ad aduentum christi referunt: quem sperant esse uenturum: Nos iam tractata conuicimus: quia & de ægypto: & de assyriis: hoc est & ab oriente & occidente. & ab aquilone & a meridie uenerunt & cotidie ueniunt. qui discubant cum habraam & Isaac & Iacob: Filios autem maris siue aquarum: eos possumus appellare: qui sagena domini comprehensi sunt: & abstracti de mari huius seculi. Cumque capti fuerint de morte in uitam: collocabuntur in domibus suis: quæ horrea uocant euangelium: in quibus electa & a paleis separata frumenta conduntur. Natura leonum esse dicitur: ut cum infremuerit & rugierint omnia animalia contremiscant: & fixo gradu se mouere non possint: tantus pauor est tanta formido. Itaque dominus cum instar leonis rugierit & intonuerit ac dederit uocem suam: cunctæ aues & uniuersa uolantilia perhorrescent. & ibunt ad nidos: id est ad domos suas in quibus dominus habitabit cum eis: Dicamus & aliter: Cum uerus leo infremuerit: falsus leo qui est iuxta apostolum petrum aduersarius noster illico conticescet: & omne dogma peruersum os suum aperire non poterit: qui ante ab eo capti fuerant rugitu leonis soluti & conuincione terribili sequentur dominum deum suum. Tunc timebunt filii maris siue aquarum: qui in amaritudine & falsis hereticorum aquis fuerant procreati: & assumptis pennis uolabunt quasi aues ex egypto & quasi colubæ de terra assyriorum: & dicet. Quis dabit mihi penas sicut colubæ & uolabo & reforescat ut qui apud hereticos laborauerunt reforescant in ecclesia: & habitent in domibus suis: de quibus fuerant errore seducti. Egyptum. i. mesraim tribulationem interpretari: & angustias nouum assyrios quoque dirigentes: siue ut melius arbitramur arguentes: Ab iis ergo liberatur heretici. cum habitare coeperit in domibus suis: & malis parietibus dixerit: reliquatur uobis domus uestra deserta

¶ Circumdedit me in negotiatione sua ephraim: & in dolo domus Israel: Judas autem testis descendit cum deo & cum sanctis fidelibus. LXX

¶ Circumdedit me in mendatio ephraim & in impietate domus Israel & iuda: nunc cognouit eos deus & populus sanctus uocabitur dei.

¶ Tradunt iudæi huiusmodi fabulam. i. exitu israel ex ægypto: quoniam ex alia parte moyses: ex alia rubrum mare: & ex alia pharaonis cingebatur exercitu: & inclusus populus tenebatur: Cæteris tribubus desperantibus salutem: & aut reuerti in ægyptum: aut bellare cupientibus. solus iuda fideliter ingressus est mare: Vnde & regnum meruit accipere: & hoc esse quod nunc dicatur: Judas testis sermonum dei: & adfultipulator ac iudex descendit cum deo in mare: & iter sanctos fuit fidelissimus: ut uerbis iubentis crederet dei: Hoc illi dicunt: Nos ceptæ explanationis sequimur ordinem: Quod circumdedit ephraim regiam tribum & domibus israel populus qui tribui regie seruebat. & circumdedit eum in negotiatioe siue mendatio: dum dominum negat & idola constituit: iudas autem hoc est duæ tribus qui habebant templum legem prophetas & seruabant precepta legalia: erant testes: gradietesque cum deo: & cum sanctis fidelibus: Sanctos possumus dicere: uel angelos: uel patriarchas ac prophetas & cæteros qui dei imperio seruebant: Ad comparationem. n. illius temporis: quo hæc dicebantur aberrante penitus: ephraim. & decepto in idolorum cultu israel: solus iudas remanserat

Super Osee prophetā.

qui in dei testimoniis uersaretur & posset descendere cum eo: siue fortis esse cum forte RAD eni & descensionem & fortitudinem significat. pro quo Aquila transtulit κατὰ τὰς βασιλίας καὶ πόλιν καὶ πύλιν iuxta

Circundant heretici dominum in mendatio imo in negotiatione: Quicquid eni loquuntur: negant immo mendatium est: & circundant eum in dolo siue in impietate domus israel: dum uniuersa que simulant artificum sermone componunt. & impietatem locuntur cōtra dñm Iudas autem hoc est uir ecclesiasticus non superbit: non inflatur tumore heretico sed humiliatur cum deo: & cum sanctorū choro fidelis est & robustus: dum edificat domum suam super petram: quæ nulla tempestate quatitur. lxx. Multo transtulerunt: quod ephraim & domus israel & iudas circūdederint dominū in mendatio & in impietate: & tantæ clementiæ sit deus: ut non ab eis abscidat spem salutis: sed cognoscat illos: & paratus sit uocare populū sanctū & populū dei. q nūc impietate peruersus est. iuxta tropologiam quoq; uelle deum & hereticos saluari: & ecclesiasticos peccatores. & omnes suo uocabulo nuncupari: Qui autem uere sanctus est non circūdat deum i mendacio sed in ueritate. Psalmista dicēte: Potens es dñe & ueritas tua i circuitu tuo. Cap. xii.

Ephraim pascit uentum & sequitur estum: tota die mendatium & uastitātē multiplicat: & fedus cum assyriis iniit: & oleum in egyptum ferebat. LXX.

Ephraim autē pessimus spiritus persecutus ē estū: tota die inania uana multiplicabit: & testamentum cum assyriis pepigit: & oleum in egypto mercabatur.

Sacra narrat historia. Manahen regē israel pace facta cum assyriis ab ægyptiis auxilium postulasse ut pasceret uentos. id est spe uana se decipere: sequi q; καὶ σὺ ὠνα hoc est æstum: & ire ad meridiē nihilq; aliud agere tota die nisi sibi illudere. Et dū huc illucq; discurrat uastitātē & euerſionem suis urbibus preparare: At non est uastitas atq; mendaciū: pepigiſſe fœdus cum assyriis: & oleum tulisse in ægyptum σὺν ἐκδοχικῶσ a parte totum: quod uidelicet munera ægyptiis miserit: Licet q; dam arbitrentur quod nequaquā in ægypto gignitur: & preciosissimum missum esse ab ephraim. cuius terra samaria olei fertilissima est. Porro secundum tropologiam omnes heretici pessimo demonum spū continētur. de quo & in apostolo scriptum est: Aduersus spiritualia nequitia i caelestibus Et immūdus spiritus cum exierit ab homine: & requiem non iuenerit: septem alios spiritus nequiores sibi copulat: & pristinam reuertitur ad domum. Spū igitur pessimo secūtur καὶ σὺ ὠνα id est ariditātē. siue uentum urētē: qui contrarius floribus est & germinantia cuncta dispsdit: Tota die inania uacuaq; sectatur: nec proprio errore contētus ē: sed multos discipulos: imo comites suæ uanitatis: erroresq; multiplicat: Fœdus quoq; facit cum assyriis quorum princeps est sensus magnus ut quæcūq; finxerit sapiēter simulasse uideatur: ea sapiētia q; destruitur a deo: quā & apostolus precipit declinandam dicēs: Videte ne quis uos deprædetur per philosophiā: & inanē seductionem: secundum traditionē hominum: secundum elemēta mundi: Sed & oleum fert in ægyptū: siue mercatur ægypti sapientiam: & ecclesiasticis cupiēs miscere dogmatibus: oleum unctionis quo ungebatur propheta ac sacerdotes: quo ungebatur & reges: Hoc oleum habēt & sancti de quibus dicitur: Filii tui sicut nouellæ oliuarū in circuitu mensæ tuæ. Et bona oliua in qua oleaster noster insertus est: Quāuis autem conentur heretici ueritati miscere mendatium: Oleum aquis & cæteris humentibus & liquētibus rebus non potest copulari. semper ueritas supra est. deorsumq; mendatiū: Omnes alias species id est hereses: q; non habent ut diximus oleum ueritatis possunt sibi misceri: & de pluribus unum effici corpus: Sed harum oleum quod defertur in ægyptum: & de terra sancta ad pharaonis regna descēdit detestatur propheta dicēs: Oleū peccatoris nō ipiguet caput meum.

Iuditium ergo domini cum iuda & uisitatio super iacob: iuxta uias eius & iuxta adinuentiōes eius reddet ei: In utero supplantauit fratrem suum: & in fortitudine sua: directus est cum angelo: & inualuit ad angelum: & confortatus est: fleuit & rogauit eum in bethel inuenit eum: & ibi locutus est nobiscum & dominus deus exercituum: dominus memoriale eius: & tu ad dominum deum tuum conuerteris: Misericordiam & iudicium custodi: & spera in deo tuo semper. LXX

Et iudicium dñi cum iuda ut uisciscatur iacob iuxta uias eius & iuxta adinuentiōes eius reddet ei. In utero supplantauit fratrem suum: & in labore suo preualuit deo: & confortatus est cū angelo: & potuit: fleuerunt & deprecati sūt in domo. **Q**uā inuenerūt me & ibi dictū ē ad eos: dominus autem deus omnipotens erit memoriale eius: & cum deo tuo conuerteris: misericordiam & iudicium custodiet appropinqua deo tuo semper.

Ephraim semel pascente uentos: & sequente mendatium: qui in tantam uenit amentia: ut inter duas gētes aduersarias dubius fluctuaret: faciēs pacē cū assyriis: & oleū portās i ægyptū. Nūc mihi oē iuditū ē cū iuda & uisitatio sup iacob. Visitationē at uocat flagella atq; supplitia: ut q; ephraim reddidit qd merebat: iudæ quoq; q; de iacob ortus ē semie: reddat iuxta uias & iuxta adinuentiōes suas: q; nō tñ fortuito errore deceptus de humana cōcidit fragilitate: sed inqsiuit & adinuenit i qbus peccaret & rueret: Exponit autē quanta bona iudas hoc est iacob acceperit: & in patre filius nominatur ueterisq; recordatur historiæ. ut & dei misericordia erga iacob: & illius cōtra dominū duritia cognoscatur: dum adhuc esset in utero rebecca supplantauit fratrem suum esau. non utiq; fortitudine propria: qui sentire nō poterat: sed misericordia dei: qui cognoscit & diligit eos quos

Hieronymus. liber Tertius

predestinavit: & non solum in utero supplantauit fratrem suum: sed in fortitudine quoque directus est cum angelo: quando ab torrentem iacob aduersum angelum tota nocte pugnavit. Et qui directus est cum angelo propterea αὐτὸν τὸν quod hebraice dicitur isau hoc est dirigentis siue directi nomen accepit: & inualuit inquit aduersum angelum: & eius benedictione quem uicerat confortatus est: Fleuit quoque & rogauit eum idest angelum dicens: nō te dimittam nisi mihi benedixeris. Cumque patris matrisque consilio in mesopotamiā fugeret: inuenit eundem angelum in bethel: qui locutus est ad eum. Locutus est nobiscum idest in patre: locutus & filiis: & in iacob dilexit & iudam: ex quo tempore usque ad presens nominis eius quod illi ab angelo & a deo impositum est memoria perseverat. Cum hæc se habeant ita & tu o iuda imitare parentem tuum: plora & roga dominum exercituum: & ad eum conuertere: Custodi misericordiam: & iudicium: & cum utrumque feceris spera in deo tuo semper bonis operibus ad maiora proficiens. Pro eo quod in hebraico habet: fleuit & rogauit eum in bethel: inuenit eum & ibi locutus est nobiscum. Legimus in editione uulgata fleuerunt & rogauerunt me in domo inuenerunt me: & ibi dictum est ad eos: πόνος interpretatur dolor: Si quis igitur flet & agit poenitentiam & dominum deprecatur. inuenit eum in dolore cordis sui: & cum eum inuocauerit: sibi audiet respondentem. Possumus iudam ecclesiasticum uirum intelligere: qui a domino corripitur: quod non sit pristinorum in se beneficiorum eius memor: sed cottidie peccatis peccata confotiet: & exponit que sint ipsa beneficia: Cum te inquit nascentem in fide ecclesia parturiret: supplantasti iudæum siue gentilem fratrem tuum: & eius accepisti primogenita: & in fortitudine tua directus es cum angelo uel uincens aduersarias fortitudines: uel roboratus benedictionibus angeli: quia ipse est deus: & inualuisti per figuram contra angelum: ut inualesceres contra homines & confortatus es. Cumque esses uictoriā consecutus fleuisti & rogasti angelum domini: & peccatorum ueterum recordatus: inuenisti eum in bethel hoc est in domo dei: quod est ecclesia siue in domo μετανοήσεως καὶ λαιψώματος doloris & lachryarum: & poenitentiarum: Et ut sciremus quis esset iudas: inquit ibi locutus est nobiscum: hoc est nobis christianis: & ex eo tempore usque in presentem diem christi censemur nomine: & ipso dirigente corrigimur. O itaque uir ecclesiasticus: qui appellaris iudas: & confiteris: conuertere cottidie per poenitentiam ad dominum tuum: & si forte peccaueris imitare prophetam dicentem. Laboraui in gemitu meo: lauabo per singulas noctes lectum meum: lachrimis stratum meum rigabo: Nec hoc dixisse sufficiat: sed dei serua mandata: fac in alios misericordiam: ut & ipse misericordiam consequaris: iudicium uerum iudica: ut in quo iudicaueris iudicetur de te: Et spera in deo tuo semper: siue appropinqua deo tuo iugiter: ut omni tempore in uirtute proficiens appropinques deo tuo.

Chanaan in manu eius statera dolosa calumniam dilexit. Et dixit ephraim uerumtamen diues effectus sum. inueni idolū mihi: omnes labores mei non inueniunt mihi iniquitatem quam peccaui. LXX.
Canaan in manu eius statera iniquitatis opprimere potestatem dilexit: dixit ephraim. Verumtamen diues effectus sum inueni requiem mihi. omnes labores eius non inueniuntur ei propter iniquitates in quibus peccauit
Monuerat iudam ut conuerteretur ad dominum deum suum & misericordiam seruaret atque iudicium: & speraret in domino semper siue appropinquaret ei iugiter: Nunc ad ephraim hoc est de cem tribus sermo conuertitur: quem uocat chanaan iuxta illud quod loquitur daniel ad psbyterum: qui utique erat de semine iuda: Semen chanaan & non iuda: spesies decipit te: Et in ezechiel ad hierusalem dictum legimus: Pater tuus amorreus & mater tua cherea: Et in esaia dicitur ad tribum iuda Audite uerbum domini principes sodomorum: percipite auribus legem domini nostri populus gommoræ. In zacharia quoque extremo uersiculo legimus: & non erit chananeus ultra in domo domini. Dicit autem chanaan hoc est ephraim habere in manu sua stateram dolosam siue iniquam. iubente scriptura equa sint tibi pondera: & non solum habere stateram iniquam ac dolosam: sed diligere calumniam & opprimere homines per potestatem: Et ne putaremus chanaan alium quēpiam sentiendum ponit manifestius qui sit iste chanaan: dixit ephraim: Verumtamen diues effectus sum: & est sensus: Non refert unde possideam: hoc morbo laborant plurimi de quibus scriptum est. Diuitiæ congregatæ inique euomentur: Redemptio enim animarum proprie diuitiæ: Vnde præcipitur ut faciamus amicos de iniquo mamona qui nos possint recipere in eterna tabernacula Ephraim autem qui gloriatur & dicit: uerumtamen diues effectus sum: Inueni idolū mihi. ἄνθρωπος λέγει. hoc est possidenti: casto labore sudauit: Sicut autem gulosi & luxuriosi uenter deus est: ita & auarus adoratur auri idolum & dicit in corde suo inueni quod querebam: Sed audiet: Stulte hac nocte rapietur anima tua a te: quæ autem præparasti cuius erunt: Cumque semel oculos eius: diuitiarum non dicam fulgor. sed cecitas occuparit loquitur. Omnes labores mei non inueniunt iniquitatem meam in qua peccaui: Et est sensus: quicquid peccaui si habuero diuitias ab iis quæ meo indigent auxilio: mihi non poterit imputari: Secundum illud quod scriptum est: Et qui iniqua gerit benedicitur: Diuitum enim amici multi. Vnde & ad hereticos hoc ipsum refertur: Chanaan quippe interpretari potest quasi mouentes. & nota quod dixerit: quasi mouentes non mouentis. Mouentes sunt eos quos deceperint: quasi mouentes illos quos mouere temptauerint: Sed quia fundati sunt super petram nullo possunt turbine concuti: nec pedum suorum mutare uestigiū: In istiusmodi Chanaan manu hoc est operibus statera dolosa est & ini-

ps. 6.

Dauid. 13. f.
Ere. 16. d.
Esaia.

Luc. 16. 6.

Super & see prophetā.

qua: quicquid enim hereticus loquitur: dei iustitiam non habet: & plenum est doli & fraudum: unde & calumniam diligunt dum deprimunt innocentes: siue opprimunt eos per potentiam. Opprimuntur pauper ecclesiasticus uerboſitate & argutiis hereticorum. qui poſtq̃ aliquos deſecerit ſolent dicere diuites facti ſumus: habemus plurimam multitudinem diſcipulorum: turba nos ſequitur: inuenimus idolum uel refrigerium nobis. Iccirco enim uel maxime hereses componuntur ut deuorent domus uiduarum: quæ ſemper diſcunt & nūq̃ ad ſcientiam Perueniunt ueritatis: Et pulchre inueniant idolum mihi: Omnia enim hereticorum ſigmenta idola ſunt & ſimulachra gentilium: nec differunt in impietate: licet in nomine diſcrepare uideantur. Solentq̃ dicere quicquid egero mihi non poterit imputari: habeo enim diuitias meas: argumenta: philoſophorum: habeo populi multitudinem quā qui aſpexerit me peccare non arbitretur.

¶ Et ego dominus deus tuus qui te eduxi de terra egypti: adhuc ſedere te faciam in tabernaculis ſicut in diebus feſtiuitatis: & locutus ſum ſuper prophetas: & ego uisionem multiplicauimus. & in manibus prophetarum aſſimilatus ſum. LXX.

¶ Ego autē dñs de⁹ tu⁹: eduxi te de terra egypti: adhuc habitare te faciā i tabernacul⁹ ſicut i dieb⁹ ſolēnitatis: & loquar ad pphetas: & ego uisiones multiplicauimus: & i manib⁹ pphetarū aſſimilat⁹ ſum:

¶ Tu quidē tanta peccaſti ut letarieris in ſcelere: & multitudinem peccatorum putares eſſe diuitias & diceres. Diues effectus ſum: inueni idolum mihi. Omnes labores mei peccata mea inuenire nō poterunt. Ego autem dominus deus tuus qui te eduxi de terra egypti: qñ ſeruebas pharaoni: & edificabas de luto & paleis ciuitates: adhuc tribuo tibi locum penitentiae: & magnitudine promiſſorū hortor: ut ad me redeas: adhuc enim ſedere te faciam in tabernaculis: ſicut in diebus feſtiuitatis. Diem feſtiuitatis ſcenophegiam uocat: ſeptimo mēſe q̃ntadecima die mēſis: quādo de egypto egreſſi ſunt filii iſrael. Sicut inquit in eo tempore te de egypto liberaui: & habitaſti in tabernaculis: ad terram ſanctam: & ad locum templi ire feſtinans. Sic etiam nunc educam te de tribulatione & anguſtiis: & imminente captiuitate: ſi tamen feceris quæ præcepi. Ego enim ſum qui per omnes pphetas & uaria genera uisionum aſſimilatus ſum hominibus: & te ad pœnitentiā puocaui. An non eſt humanæ ſimilitudinis: quādo Moyses in altum extollens manus orat: ut Ieſus uincat amalech: & crucis in eo ſacramenta monſtrantur. Nonne in manibus pphetarum aſſimilatur deus: quādo Ionas tribus diebus ac noctibus in pfundo eſt: ut dominum ſignificet die tertia ab inferis reſurgentem. Multiplicatas autē uisiones in omnibus prophetis legimus: quādo in Ezechiel dominum cernit in aurige modum ſedentem ſuper cherubī. Et Eſaias uidi inq̃r dñm ſedentē ſuper thronum excelsū & eleuatū: & duo ſeraphī in circuitu eius clamantia ad inuicem ſanctus ſanctus ſanctus dom⁹ deus ſabaoth. Et Abacuc ſtabat in ſpecula ſua ut cornua uideret in manibus ſaluatoris in quibus abſcondita eſt fortitudo eius. Vnde & pſalmiſta conclamat: Audiam quid loquatur in me dominus deus. ut autem ſciamus omnem pphetiam i ſcripturis ſanctis appellari uisionem. Et omnis inquit populus uidebat uocem domini: unde & pphetæ ante dicebantur uidentes. Ad eos quoq̃ qui ab hereticis ſeducti ſunt dicitur ut reuertantur ad dominum qui mauult pœnitentiā peccatoris q̃ mortem. ipſum enim eē qui eos eduxerit de terra egypti: id eſt de tenebris & errore gentilium. Et ne forſitan peccati memores tardius reuertantur: Adhuc inquit ſedere uos faciam in tabernaculis ſicut i diebus feſtiuitatis: ut quod facit baptiſma hoc faciat pœnitētia: & habitēt in tabernaculis ſaluatoris: hoc eſt eccleſiis: de quibus dicitur: Plantati in domo domini in atriis domus dei noſtri florebut: & ne putent heresiarchas & principes erroris ſui dei locutos ſpiritu. Ego ſum inquit qui locutus ſum ad pphetas: & non ad magiſtros uestros: & ego uisiones multiplicauimus: & in manu pphetarum meorū qui ſunt in eccleſia conſtituti aſſimilatus ſum.

¶ Si galaad idolum: ergo fruſtra errant in galgal bobus immolantes: nam & altaria eorum qua ſi acervi ſuper ſulcos agri. LXX.

¶ Si non galaad eſt: ergo falſi erant in galgala principes immolantes: & altaria eorum quaſi teſtudines ſuper deſertum agri.

¶ Pro eo quod nos trāſtulimus bobus: quæ hebraice appellantur Surim. lxx. interpretati ſunt principes: qui uocantur Sarim: uerbi ſimilitudine atq̃ ambiguitate decepti. Rurſum ubi nos poſuimus acervos q̃ hebraice appellantur: Gallim: & pprie ὄρεσιν ἀμδὺς ὁ πόρος σὺν ἡ πόρῳ ἐν ὄρει ſignificant: hoc eſt ex arena tumulos cōgregatos: qui maxime in deſerto & maxime in littoribus flante uento: uel augentur: uel minuūtur. lxx. tranſtulerunt teſtudies. Pro quibus Symachus acervos lapidum interpretatus eſt: Theodotion colles. Et re uera ſi γῆ ἱερὰ ὁ πόρος reſpicias habent ſimilitudinem magnorum teſtudinum in deſerto agro: uel in ripis atq̃ littoribus paululū humo eminentium. Quod ergo dicit hoc eſt. Si in galaad de qua ſcriptum eſt galaad ciuitas operantiū idolum ſupplantata a ſanguine: falſi ſunt dii & peruerſa religio: & eſt traſiordanem ubi due tribus habitant rubē & gad & dimidia tribus manaſſe. Ergo & galgal de qua in hoc eodē ppheta legimus Ois malitia eorū i galgala q̃ eſt poſt tergū bethauē. Quicūq̃ idola colūt nō boues diis imolāt: ſed bubus offerūt ſacrificia: imitātes errorem ſamaritæ. Eo. n. tpe quo hæc pphabātur galaad i regnō. x. tribuū erat: & galgal ſub ipſo duag: tribuū q̃ appellabātur iuda. Ergo & x. trib⁹: & duæ pari ido-

2. Thi. 3. 5.

Eze. 10. c.
Eſa. 6. a.
Aba. 3.

ps. 84.

latræ errore deceptæ sunt: & altaria eorum sicut acerui & tumuli de lapidibus congregati siue de arenis. Cumq; & illi & Iuda in captiuitatem fuerint abducti: aræ quondam eorum absq; cultoribus testudinum uel tumulorum habebunt similitudinem. Quia uero galaad interpretatur translatio testimonii: & galgal uolutabrum: hoc dicere possumus quod principes hereticorum testimonia ueritatis transferant in mendatium: & quicquid colunt idolum sit & sacrificia eorum habeant similitudinem: uel aceruorum de lapidibus congregatorum: uel testudinum. Quomodo. n. γῆρας σῶποι & acerui hinc atq; illinc de lapidibus & sabulo congregantur: ita & heretici de sapientia seculari & argutis hominum fraude atq; mendatio simulachra componunt: Et cum hoc fecerint tardis gressibus in uno mouentur loco: & totum orbem occupare non possunt: Testudo tardigrada & onerata: imo oppressa pondere suo: non tam ambulat q̄ mouetur: hereticorum grauissima peccata significans: qui suis in cœno & uolutabro luti erroribus immolant: adorantes opera manuum suarum & instar bouum cūcta pro terrenis frugibus laborantes.

E fugit Jacob in regionem syrie: & seruiuit Israel in yroze: & in yroze seruauit: In ppheta autem eduxit dominus Israel de egypto: & in propheta seruatus est. LXX.

Et recessit Jacob in campos syrie: & seruiuit in israel in yroze: & in yroze custodiuit: & in propheta eduxit dominus israel de egypto: & in ppheta seruatus est.

Videtur absq; rōne & ordie prophetali post idolū galaad & galgal & altaria aceruis lapidū similia subito historiam geneleos de Iacob uoluisse narrare: Quod statim soluit: qui supra de Iacob legisse se meminit: in utero supplantauit fratrem suum: & in fortitudine directus est cum angelo: & inualuit ad angelum: & cōfortatus est: fleuit & rogauit eum: in bethel inuenit eum & ibi locutus est nobiscum. Iste igitur Iacob non frustra ab angelo confortatus est: sed quia tota nocte pugnauit & uicit aduersarium: ut ex hoc fratrem disceret nō timere: cuius metu in syriam fugeret ad laban auunculum suum: & seruiuit in uxore Rachel septem annis: & pro lia oues foci laban eodē annorum spatio custodiuit. Et quia semel Iacob dixerat & Israel patrem filiosq; cōiungit: & sequētis recordatur historiæ quando in ppheta moyse eduxit dominus Israel de egypto: & duodecim tribus qui generati sunt de Israel ppheta educēte seruati sunt: Non errabit qui supplantatorem Iacob: & Israel uidentem deum in typo domini dixerit precessisse: & Rachel primū sterilem atq; formosam: quā plurimum dilexit Iacob: significare ecclesiam: Lyam autem lipiētibus oculis: atq; fœtosam synagogæ sacramenta monstrare: & quod ipse credētium populū eduxerit de tenebris huius seculi: & ad dulcissima iordanis idest baptismi fluentia peruenierit.

Ad iracundiam me prouocauit ephraim in amaritudinibus suis: & sanguis eius super eum ueniet: & obprobrium illius restituet ei dominus deus suus. LXX. Similiter.

Cum ego ephraim tanta prestiterim ut nudum & exulem: ad solum diuitem dominum reducerem & multorum filiorum parentem: deseruit me ephraim ad iracundiam prouocauit: & amaritudine sua amarum fecit esse qui dulcis sum: Unde sanguis eius super eum ueniet: idest ipse erit causa mortis sue. secundum id quod. Dauid loquitur ad eum qui saulis nuntiavit interitum: & a se regē Israel cessum esse memorabat: Sanguis tuus super caput tuum: Non mea sententia sed saulis sanguine tuus sanguis effundetur: qd̄q; sequitur & obprobrium eius restituet ei dominus: Illi sensui congruit quem nathan loquitur ad dauid. Quia blasphemare fecisti inimicos nomē domini propter hanc rem: hoc est propter peccatum quo interfecisti uriam: ipsa blasphemia atq; obprobrium quo per te dominus blasphematus est uerteretur in caput tuum. Semper heretici ad iracundiam prouocant clementem dominum: & qui mauult penitentiam peccatoris q̄ mortem: duritiam cordis sui punire compellunt: & sanguis eorum quo & suum & multorum effuderūt sanguinem ueniet super caput eorum: & opprobria quibus dominum blasphemauerunt restituet eis dominus suus: Non quod eorum dominus sit. sed qui quondam dominus eorum fuit. Cap. xiii.

Loquente ephraim horror inuasit Israel: & deliquit in baal: & mortuus est: & nunc addiderunt ad peccandum. feceruntq; sibi conflatile de argento suo quasi similitudines idolorum: factura artificū totū ē. ijs ipsi dicūt imolate homines vitulos adorantes. LXX.

Iuxta uerbum ephraim iustificationes accepit ipse in Israel: & posuit baal & mortuus est: & nunc apposuit ut peccaret: & fecerunt sibi conflatile de argento suo: secundum imaginem idolorum: opera artificij conflatā. ijs ipsi dicunt immolate boīes vituli enim defecerunt.

Pro eo quod. lxx. interpretati sūt imolate homines: uituli enim defecerunt. Et nos uertimus imolate homines uitulos adorantes. Symachus interpretatus est immolate homines uitulos adorant: Ut sit sensus Immolate hoc est sacrificate idolis. Et hucusq; distinctio sequatur: Rationale animal homines adorent: uitulos muta animantia. Loquente ergo Ephraim idest hieroboam filio nabath de tribu Ephraim: horror inuasit Israel: idest decem tribus: Pro horrore qui hebraice dicitur quem Symachus & Theodotion tremorem interpretati sunt: Nescio quid uolentes: idest iustificationes. lxx. transtulerunt. Et tantus Israelem horror inuasit: ut delinqueret & offenderet dominum baal & moreretur. perdens eum qui dicit: Ego sum uita: Anima enim que peccauerit ipsa morietur. Et apostolus uidua: inquit que in delictis est: uiuens mortua est: Et non

Io. 14. a.
Eze. 18. a.
1. Thi. 5. a.

Super Osee prophetā.

ps. 105.

Job. 36. c.

2. 01. 103. 1

1. 01. 103. 1

1. 01. 103. 1

Joel. 1. a. &
2. f.

Jo. 7. c.

solum mortuus est in baal: sed addidit peccata peccatis: ut ex argento quod dominus dederat idola fabricaretur opera manuum hominum: Quibus ipsi dicunt id est sacerdotes & principes qui populum bona docere debuerant: Immolate homines vitulos adorantes: Quod quidem & in psalms dicitur: Immolauerunt filios suos & filias suas demoniis: Pro eo quod iuxta Symachum & Theodotionem uertimus adorantes Aquila interpretatus κατὰ φιλοῦντες id est deosculantes: Qui enim adorant solent deosculari manum suam: quod Iob fecisse se negat dicens: Si osculatus sum manum meam apponens ori meo: & hoc mihi ad iniquitatem maximam reputetur: Sin autem ut qui dam uolunt demones locuntur ad populum: Immolate homines: uituli enim defecerunt: Ostenditur ingluuius eorum: qui sanguine uictimarum aluntur: & holocaustorum fumo. Quod deficientibus hostiis homines sibi cupiant immolare. quorum non solum interitus: sed & cruore latatur: Loquentibus autem hereticis: immo principibus hereticorum: id est ephraim: horror & tremor inuasit in foelicem populum: & deliquit in idolis: quae de suo corde confinxit: & moritur cum populo quem seduxit: & non ei sufficit corruisse nisi linguam quam ad canendum deum acceperat uertat in imitatio prauitatis humanae praecipuntque discipulis suis ut & ipsi imolent homines: hoc est furentur de ecclesia dei: & introducant ad hereticos: & occidant quos de ceperint: Quod sequitur: uituli enim defecerunt hunc habet sensum: Nolite querere quos seducatis de gentibus qui uocatur bruta animalia: sed eos rapite: eos imolate qui in ecclesia constituti christi censentur nomine: & homines appellantur

¶ **I**ccirco erunt quasi nubes matutinae: sicut ros matutinus pertransiens: sicut puluis turbine raptus ex area: & sicut fumus de fumario. LXX Similiter.

¶ Hoc solum quod in ultimo est immutantes & sicut uapor de locustis siue de lachrymis: quia in plerisque codicibus ἀκρίδων maliis ἀκρῶν positum reperimus. Quia inquit homines pro uitulis immo uitulis imolauerunt & adorauerunt uitulos: iccirco erunt quasi nubes matutinae: & sicut ros mane transiens: sicut puluis turbine raptus ex area: & sicut fumus de fumario. Quae omnia uidentur ad tempus & subito dilabuntur iuxta illud quod dixerat: Transire fecit samaria regem suum: quasi spuma super faciem aquae: & iterum: sicut mane transit: Pertransit rex israel: & nubem quidem aut rorem transire uelociter & puluerem ex area. & fumum de fumario: nemo abigit: iuxta illud quod scriptum est: Sicut deficit fumus deficiat: Querimus autem quare lxx pro fumario quod theodotius transtulit κατὰ δόχον locustas interpretati sunt: apud hebraeos locusta & fumarium iisdem scribitur litteris: Aleph: res beth: he. quod si legatur arbe locusta dicitur. Si orobba fumarium pro quo Aquila κατὰ τὴν Symachus foramen interpretati sunt. Catharam autem proprie uocat foramen in pariete fabricatum per quod fumus egreditur: Si quis autem contentiosus & nolens recipere hebraicam ueritatem. Locuste sensum quesierit Audiatur ephraim ἀτμῶν id est uapori siue aurae & spiritui comparari: qui ita tenuis de ore locustae egreditur. ut non sentiat: quod si e contrario obiecerit: quare non aliis quae minora sunt perituro ephraim assimilauerit. Verbi gratia pulci: qui omnia membra habet: caput oculos pedes uentrem & caetera: quae licet oculis non uideamus tamen sensu intelligimus: in tantum ut os pulcis ac dentes non uidentes oculis: morsibus sentiamus: Respondendum est ei quod ideo uapori locustae: siue aurae tenuissimae perituro gloria comparata sit: quia locusta noxia est: & sic inimica mortalibus: ut famem faciat & segetum culta populatur: in tantum ut arbores quoque & uineas decorticet. Quod plenius in iohel propheta legimus. Et huic locustae & nubi matutinae & rori & pulueri heretici comparantur. De quibus & in epistola catholica dicitur: Hi sunt nubes sine aquis habent enim speciem prophetarum: & nubium apostolicarum: ad quas dei ueritas peruenit. Sed non habent aquas id est gratiam spiritus sancti. Dicente domino in euangelio. Qui credit in me: sicut dicit scriptura: flumina de uentre eius fluent aquae uiuae: hoc autem dixit (inquit) de spiritu quem accipienturi erant credentes in eum. De lachrymis autem quae sermone graeco habent aliquam similitudinem locustarum ἀκρῶν καὶ ἀκρίδων Manifestus error est: quibusdam pro locustis lachrymas estimantibus. Ego autem dominus deus tuus. de terra aegypti: Pro quo in lxx. interpretibus legitur: Ego autem dominus deus tuus firmans caelum & creans terram: cuius manus creauit omnem militiam caeli: Et non ostendi ea tibi: ut ambulares post ea: & eduxi te de terra aegypti: Quae quoniam & in hebraico non habentur & a nullo uertuntur interpretum: In antiqua quoque editione lxx. non legitur obelo praenotata sunt: praefertur cum sensus eorum perspicuus sit: Vnde ad reliqua transeamus cum iis quae secuntur iungentes superius capitulum.

¶ Ego autem dominus deus tuus de terra aegypti: & deum absque me nescias: & saluator non est preter me: ego cognoui te in deserto: terra solitudinis iuxta pascua sua adimpleti sunt & saturati sunt: & eleuauerunt cor suum & obliti sunt mei. LXX

¶ Ego autem dominus deus tuus: & ego eduxi te de terra aegypti: & deus preter me non cognosces & saluator non est absque me: Ego pascebam te in solitudine in terra inhabitabili: & compascua sua: & repleti sunt in saturitate: & eleuata sunt corda eorum iccirco obliti sunt mei.

¶ Qui supra dixerat Fugit iacob in regionem syriae: & seruiuit israel in uxore & in uxore seruauit. In propheta autem eduxit dominus deus israel de aegypto: & in propheta seruatus est: Et iam nunc

Hieronymus. liber Tertius

quid eis præstiterit refert. Ego dominus deus tuus qui eduxi te de terra ægypti: qui tibi mandavi per Moysen: Attende ne forte comedas & satureris & obliuiscaris dei tui qui eduxit te de terra. Non est enim alius deus præter me & qui possit saluare: nullus est alius: Ego qui conditor omnium sum: cognoui siue pavi te in deserto & in terra inhabitabili: ubi rerum omnium penuria: ubi nullæ aquæ: dedi tibi manna de cælo: & aquarum fontes produxi de petra durissima. Qui iuxta illud quod ali bi scriptum est: Incrassatus est impinguatus dilatatus: & recalcitrauit dilectus. Nunc quoque comederunt & saturati sunt: & eleuauerunt cor suum & obliiti sunt eius cuius beneficiorum memores esse debebāt: Neque enim per tantam heremi uastitatem ubi non solum fruges & arbores uinearum: sed nec herba quidem gignitur: & nullæ aquarum ardorem temperant solis: quadraginta annos poterat israel ad terram peruenire iordanis: nisi dominus omnia præstitisset. Hereticos quoque eduxit dominus de terra ægypti: de domo seruitutis & de camino ferreo: qui primum seruebāt regi Pharaoni & dubius eius: præcepitque eis in ecclesia ut alium nescirēt deum: nisi eum qui creator est omnium & nouit saluare quos fecit. Ipse cognouit eos & pavi in terra solitudinis: ita ut possint dicere. Dominus pascit me & nihil mihi deerit in loco pascuæ ibi me collocauit: super aquam refectiois educauit me. Deditque eis angelorum panem manna de cælo: quod in ægypto nunquam comederāt. Et aquas de sequenti eos petra. Petra autem iuxta apostolum Christus est: qui comederunt & impleti sunt: & cibos domini non tulerunt. Quibus idem apostolus loquitur: Iam saturati estis. Itē diuites facti estis: Sine nobis regnatis atque utinam regnetis: ut & nos regnemus uobiscum. Comederunt enim in sanctis scripturis panem qui de celo descendit: & cum Dauid dixerūt: Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi: Impleti quoque & saturati eleuauerunt contra creatorem cor suum: & alterum sibi finxerunt deum. Quicquid biberāt & comederāt suis meritis non dei misericordiæ deputātes: Idcirco obliiti sunt dei: qui præceperat eis: ut legis uerba religerēt inter oculos & in manibus: atque in fimbriis palliorum: ne unquam obliuiscerentur dei sui.

Deu. 32. b.

ps. 22.

1. cor. 10. d.

1. cor. 4. b.

Et ego ero eis quasi leena: sicut pardus in via assyriorum occurrā eis quasi uersa raptis catulis: & dirumpā interiora iecoris eorum: & consummā eos ibi quasi leo bestia agri scindet eos. LXX.

Et ero eis quasi pather: sicut pardus in via assyriorum occurrā eis sicut uersa indigēs cibo: & dirumpā interiora cordis eorum: & denotabūt eos ibi catuli siluarum: bestie agri dirumpent eos.

Illi adimpleti sunt & saturati: eleuauerunt corda sua & obliiti sunt mei. Ego autem inquit ero eis quasi leena siue pather: de quo supra plenius diximus: & sicut pardus in uia assyriorum: quando ducetur captiui ab assyriis: & occurram illis quasi uersa raptis catulis siue indigēs cibo: & dirumpam eos: uersa uitalia. Aiunt qui de bestiis scribere naturis: inter omnes feras nihil esse uersa ferius: cum perderit catulos: uel indiguerit cibus: & non solum pathera pardi & ursæ ferociā cominatur: sed leonis quoque & omnium bestiis quæ gignuntur in saltibus: & hæc omnia dicit se esse uertendum: quando ierint ad assyrios ne cum ibi dura fuerint perpeffi: non potentia & indignationi domini: sed hostium fortitudi ni assignent misericordias suas. Simulque consideremus: quod qui in euangelio credentibus loquitur. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis: & ego reficiam uos: iugum enim meum suauē & onus meum leue. Nunc per prophetam incredulis & nolentibus agere poenitentiam: pather pardus uersa & leo efficitur: non solum israelitis qui propter idolatriam in medorum urbibus siue motibus collocati sunt: sed et hereticis qui propter mentis superbiam & falsorum dogmatum ueritatem obliiti sunt dei sui: & finxerunt & secuti sunt deos alienos.

Mat. 11. d.

Perditio tua israel: tantummodo in me auxilium tuum. Ubi est rex tuus. Maxime nunc te saluum faciat in omnibus urbibus tuis: & iudices tui de quibus dixisti: da mihi regem & principes: Dabo tibi regem in furore meo in indignatione mea. LXX.

Corruptioni tue israel quod auxiliabitur: ubi est rex tuus: stet & saluum te faciat in cunctis urbibus tuis iudicet te: de quo dixisti da mihi regē & principē: & dedi tibi regē in ira mea & habui in furore meo.

Pro eo quod. lxx. interpretati sunt habui: omnes abstulit trāstulerunt. Infelix israel & dignus maledictione perpetua: qui in tantum impietatis descendit profundum: ut solius dei saluetur misericordia. Potest autem in hebræo & hoc sensu legi. Dispereas israel quia nihil reliquum est nisi ut mea solū clemētia conserueris. In. lxx. autem alter est sensus. Corruptioni tuæ israel quis auxiliabitur: id est capitiuitati tuæ & ultimæ seruituti: quis ferre poterit auxilium eorum quos tibi psules estimasti: Vbi est rex tuus de quo dicebas ad Samuel constitue super nos regem ut iudicet nos: sicut & gentes habent ceteræ. Cumque ille contradiceret: respondebas: nequaquam: sed rex erit nobis: & erimus etiam nos sicut & gentes omnes: & iudicabit nos rex noster: & egredietur ante nos & pugnabit pro nobis. De quo ergo tibi promiseras quod tua bella bellaret: nunc in necessitate subueniat & uniuersas urbes tuas liberet de seruitute. Vbi sunt iudices tui? ubi reges? Tu enim dixisti da mihi regem & principes: itaque dedi tibi saulem regem in furore meo: in tantum ut in diebus messis pluuiam demonstrare: contra naturam iudeæ pueritiæ. Et abstuli inquit in indignatione mea regē uidelicet Sedechiam: ut quē cum furore dederam: tollerē cum indignatione. Alii arbitrantur datum in furore regē Hieroboam filium nabath: & ablatum in indignatione Osee ultimum regē. x. tribuum. Hoc quod exposui dedi tibi regē & abstuli regē in indignatione mea: hebræi ad futurum tempus referunt: Eo inquit tempore quo dicebas da mihi regē & principes: ego tibi respondebam per Samuelē quod daturus tibi eē in furore meo & ablaturus in

Super & see prophetā.

indignatione mea: Perditus est omnis hereticus & corruptioni traditus: Qui enim corrūpit tēplū dei corrūpet illū dominus: & in nullo alio habet auxiliū nisi in sola misericordia dei q̄ penitudine consequitur: huius rex & iudices diabolus est & demones: siue omnes principes dogmatum puerorum. q̄ eos tempore necessitatis & angustiae liberare nō poterūt: q̄ dati sūt ī furore & auferētur in indignatione: Nō quod dominus tales eos uoluerit habere reges: alioqn nō auferret: quos spōte dederat: sed quod dimiserit eos uoluntatibus suis: ut cōmedētes & in crassati carnibus nausiarēt & uomerent per nares suas: & odisse inciperent eos quos tanto studio sequebantur.

Colligata est iniquitas ephraim: absconditum peccatum eius: dolores parturientis veniēt ei: ipse filius non sapiens nunc enim non stabit in contritione filiorum. LXX.

Congregatio iniquitatis ephraim absconditum peccatum eius: dolores quasi parturiētis venient ei: Iste est filius tuus sapiens: quia nunc non sustinebit in contritione filiorum.

Quomodo si ligeretur quid in sacculo conseruatur:& non Perit ei cui ligatum ē:sic omnis iniquitas qua in deum peccauit ephraim cōligata est ei:& abscondita:& quasi in marsupio reſeruatur. Deniq; cum dies ultionis aduenerit:& extrema captiuitas dolores q̄si parturiētis ueniēt ei:sue apprehendent illum:Mulier parturiens multo anteq̄ pariat ex eo tempore quo concipit:ſcit ſe eſſe parituram & expectat cottidie extrema tormenta cruciatuſq; uenturos.Ita & ephraim filius inſapiens de quo ſupra dixerat:ephraim columba inſapiens:non habens cor in contritione filiorum & populi ſui:cum dies parturitionis & captiuitatis aduenerit aut ſtare aut ſuffere non poterit:Pro inſapiēte filio.in lxx.per ironiam legitur:Iſte filius ſapiens:hoc eſt quem ſapientem putabas:ut econtrario intelligatur inſapiens:Omnibus autem hereticis iniquitas colligata eſt:quam in excelfo locuti ſūt & absconditum eſt peccatum eorum:dum ſe putāt uenena ſui cordis abscondere:& habere ſecreta quæ cum dies parturitionis aduenerit:pro qua dei ſapiētiā dereliquit:dolore eiulationibuſq; pādentur.Iſte ephraim filius inſapiēs eſt:de quo in hieremia ſcriptum ē nouiſſimum eiꝯ erit inſapiēs & in contritione filiorum ſuorum quos interfecit:quos iugulauit dei iram ſuſtinere non poterit.

T De manu mortis liberabo eos: de morte redimam eos: Ero mors tua o mors: ero morsus tu' inferne. Consolatio abscondita est ab oculis meis: qz ipse inter fratres diuidit. LXX

T De manu inferni liberabo eos: de morte redimam illos: vbi ē causa tua mors: vbi ē aculeus tuus inferne: consolatio abscondita est ab oculis meis: qz ipse inter fratres diuidit.

¶ Secūdum utranq; intelligentiam:& ephraim hoc est & decem tribuum & hereticorum: qui fustigere non poterunt in contritiōe filiorum suorum:cum dolores quasi parturientis aduenerit:dominus pollicetur de manu mortis se eos liberaturū:& de morte redēpturum: Manum autē mortis appellat opera quibus iterfecit:Iuxta illud quod scriptum ē:In manu lingue mors & uita. Liberauit autem omnes dominus:& redemit ī passione crucis & effusione sanguinis sui:qñ anima eius descendit in infernum:& caro eius non uidit corruptionem:& ad ipsam mortē atq; infernum locutus est:Ero mors tua o mors.Iccirco enī mortuus sū ut cū mea morte moriaris:Ero morsus tuus inferne,qui omnes tuis faucibus deuorabas:Vidēsq; mortis duram necessitatē.& qđ nullus sit hominū qui uiuat & nō uideat mortem:Clemētissimus pater sententiā recordatur antiquae:quia in adam omnes morimur:sive propheta intelligēs fragilitatē suam:& conditionē carnis humanae Consolatio ait abscondita est ab oculis meis.& est sensus:Non ualeo consolari:quicquid mēte cōcēpero dolorem meū non potest mittigare:cernentis carissima inter se oīa morte seiungi:ipe in q̄t infernus diuidit q̄cqd igitur separat fratres īfernus ē appellādus:& maxie mulier meretrix:q̄ uocans insipiētē ad se dicit ī opibus prudentiā:panes oculos libēter attingite:& aq̄ furtiuae dulcedine:& nescit insipiens qm̄ terrigenae apud eā pereūt:& ī profūdū inferni currūt:Quicquid enī nō licet magis desideratur:& quod raritate dulce ē:assiduitate in amaritudinē uertitur:Et mel distillat de labiis mulieris meretricis:quod ad tempus impiguat fauces insipiētis:nouissime autem amarior felle iuenitur:& acutius magis q̄ gladius utrinq; acutus:quicūq; terrigena est:& de celo non nascitur:interficitur eius amplexibus:& ligatur institis lectulorum.& insipientiae pedes deducūt eos. qui utūtur ea cum morte ad inferos.Inter mortem autem & inferos:hoc interest: Mors est qua aīa sepatur a corpore:Infernus locus in quo animae redcludūtur:sive in refrigerio:sive ī pœnis:p qua litate meritorum:Hoc diximus:ut ostenderemus id mortē facere:qđ meretricē mulierē.Mors enī diuidit fratres:hoc & mulier facit ī fratribus: Oēm intellige caritatē:qđ & mater diuidatur a filia:& pater a filio:& frater a fratre:Quod āt aliud sit mors & aliud infernus:& psalmista demōstrat dicēs:Nō ē ī morte q̄ memor sit tui:ī inferno āt qs cōfitebitur tibi:& in alio loco:Veniat mors super eos & descēdāt ī īfernū uiuētes:p eo qđ nos īterptati sumus:Ero mors tua o mors:ero morsus tuus inferne.lxx.trāstulerūt:Vbi est causa tua mors: ubi est stimulus tuus īferne.pro quo apostolus posuit absorpta est mors in cōtentione:Vbi est mors cōtentio tua ubi est mors aculeus tuus:Et exponēs uirtutē testimonii ītulit:Aculeus āt mortis peccatum:uirtus uero peccati lex:Deo āt gratias q̄ dedit nobis uictoriā:p dñm nostrum Iesum christum:Iraq; qđ ille in resurrectionem īterptatus est domini:nos aliter īterptari nec possumus nec audemus:Potest mors & infernus & diabolus accipi: qui christi morte iugulatus est:De quo & in Esaia loquitur:Deuorauit mors iualefcēs:& postea se

In Adam omnes

Звучи! Ахто

Arulens,
er 7te vñkd
vñd Herzog
vñd Legat

Hieronymus. liber Tertius

quitur. Abstulit dñs oēm lachrymā ab oī facie. Duos aut fratres inter se morte diuifos: iuxta hifto-
riam illius tēporis: quidā Israel & iudam itelligūt ut qđ tūc figurabatur in pte nūc fentiat in toto
& cum omni hūano genere Israel & iudas liberandus fit & redimendus. In eo loco in quo lxx.
translulerūt: Vbi est cā tua & nos diximus ero mors tua Simachus interpretatus est ero plaga tua:
Quita editio & Aqla. Vbi sūt sermones tui: quod hebraice scribitur de barach: legentes dabar: hoc
est uerbum pro deber quod itēptatur mors: iuxta illud quod in Esaia legimus Mortem misit
dñs in Jacob & uenit in Israel Hoc est deber pro quo nos itēptati sumus: Verbū misit in Jacob:
& uenit in israel. i. dabar: Pro Aculeo quoq; quem nos morsum translulimus: Simachus occurfū
.i. κατὰ τὴν ἑρμηνείαν Theodotion & qnta editio plagā & cōclufionē interpretati sunt.

Esa. 9. b.

Aducet urentem uentum dominus de deserto ascendentem: & siccabit uenas eius & desolabit
fontes eius. & ipse diripiet thesaurum omnis uasis desiderabilis. LXX.

Aducet vrentem uentum dominus de deserto super eos: & siccabit uenas eius: desolabit fon-
tes illius: iste arefaciet terram eius & omnia uasa desiderabilia.

Legi in cuiusdā cōmētariis: uētū urētē quē aducet dñs de deserto. illum esse qui percussit domū
iob in q̄tuor angulis: & fecerit eam super filios ruere cōiuiātes: & unū esse de iis uētis: quos in euā-
gelio legimus flare & uenire cū turbine: pluuiis atq; flumibus: ut subuertāt domū: q̄ sup petrā edifi-
cata ē: siue sup arenas: qđ neq; uidetur: Neq; n. in iob scriptū ē qđ uētū de deserto dñs adduxerit:
sed nomē dñi tacitū est. ut uētus de solitudine: q̄ cōtra sanctū uirū sua uenerat uolūtate contraria
possit accipi fortitudo: & uētū q̄ domo: fūdamēta subuertūt utiq; ad bonā ptē nō poterūt referri:
Supē ut uētū urētē quē aducet dñs de deserto ascēdētē illum intelligamus: de quo & in abacuc le-
gimus: Deus ab austro ueniet & sanctus de mōte phara: q̄ utiq; i solitudine & i meridie situs est: Et
in cātico legimus: ubi pascis ubi cubas i meridie: Hūc itaq; uētū urētē q̄ siccet uenas mortis & fō-
tes eius arefaciat: adducet dñs de deserto ascēdētē de deserto at hūani generis: in quo & diabolus
querēs requiē inuenire nō potuit: Siue deserta itelligimus sanctæ Mariæ uterū uirginalē: qđ absq;
semine hūano nulla frutice pullulauerit: sed uirga simplex atq; purissima & unione sēcūda edide-
rit eū florē q̄ dicit in cātico canticorū Ego flos cāpi & liliū cōualliū. Et pulchre tā i Esaia q̄ in pñti
loco flos ascēdens & uentus ascēdens dicitur Quia de hūilitate carnis ad excelsa cōscendit: & nos
secū duxit ad patrē dicēs in euangelio. Cū exaltatus fuero oīa trahā ad me. Ipse q̄si radix ascendit
de terra inhabitabili: & nequa q̄ mors in eū sed ipse morti supuenit: Neq; enī mors in eo ullā sūe
potestatis uīā reperit. Et hoc ē qđ i prouēbiis dicitur: i possibile ē sup petrā sēpētis inuenire uesti-
gia: Et ipse loquitur in euangelio: Ecce ueniet p̄iceps mūdi huius & inueniet in me nihil: iste sic
cabit uenas mortis & desolabit fontes eius: Venā mortis & fontes & aculeus p̄tā ab apostolo nō
minātur: q̄b⁹ arefactis mors quoq; ipā siccabitur: Quodq; seq̄tur Ipse diripiet thesaurū oīs uasis desi-
derabilis: dupliciter accipitur. Siue qđ desiderabilia sūt iis q̄ i morte habitāt: siue uasa desiderabilia
q̄ i thesauro retinebātur iferni s̄tōs itelligim⁹: quos alligatos forte dñs eripuit: & rapuit & tulit de
ifernis: & q̄si uasa p̄ciosissima secū p̄duxit in paradisu. Pro thesauro terrā lxx. trāstulerūt terrā haud
dubiū qñ mortis significet. Et i psālmis legim⁹ Credo uidere bōa dñi i terra uiuētū. Et iuxta euāge-
liū. Mites possidebūt terrā. Ecōtrario debemus accipere terrā iferni n̄ eē terrā uiuētū sed mortuo-
rū: q̄ diripitur atq; uastatur: qñ morte xpī uinctæ apud inferos aīæ liberātur. Secū dū tropologiā in
eisdem de quibus supra diximus cōmentariis legimus: uentum urentem diabolum intelligi &
in singulos heresiarchas: quod nobis displicet. Neq; enim diabolus uenas mortis fontesq; erroris
siccare potest: cum ipse fons & initium mortuorum sit: Itaq; sermo ecclesiasticus: urens intelligen-
dus est uentus: qui omnia hereticorum: dogmata arefaciat & perducatur ad nihilum: & diripiat eos
atq; dispergat: qui hereticorum doctrina in morte fuerant congregati. Cap. xliii.

aba. 3.

can. i. b.

can. 2. a.

Esa. 11. a.

Io. 12. e.

Io. 12. d.

ps. 26.

Mat. 5. a.

Preat samaria quoniam ad amaritudinem concitauit deum suum: in gladio pereant
paruuli eorum elidantur & fete eius scindantur. LXX.

Disperdetur samaria quoniam reſtitit deo suo in gladio: peribunt & lactantes eorū
elidentur ad petram: & habentes in utero disrumpentur.

Sape diximus decem tribus appellari samariā a metropoli samaria. q̄ ex nomine Augusti nunc
uocatur Augusta. i. sebastē. Cur aut samaria dicta sit ciuitas in regū uolumie legimus. Impat igitur
p̄pheta & ut uerius dicā optatiuo mō loq̄tur: ut samaria pereat Cui cū de⁹ tāta p̄pararet bona illa
cōtra deū faciat: & magis demonū simulachra ſectetur. Symachus at nō dixit peat: sed μετὰ με-
τὰ μετὰ. i. agere p̄cōnitētiā ſui q̄ eā p̄tebit erroris: qđ dulciſimū deū in amaritudinē uerterit: ita
ut bellatores eius in gladio peant: paruuli & lactātes elidātur ad terrā. & fete eius atq; p̄gnantes di-
ſrūpātur in mortē. Quæ oīa ei accidisse credēdū ē: tpe captiuitatis & angustie qñ ſuā patriā p̄dide-
rūt: & q̄ euasere gladiū in ſeruitutē p̄petuā ſūt abducti. De hereticis facilis intelligētia ē: qđ uocen-
tur samaria: eo qđ dei p̄cepta ſeruare ſe iactent: nō qđ custodes ſint legis eius: ſed qđ hoc eē ſe di-
cāt in ſimilitudinē ſchiſmatis nouatianorū q̄ & ipī κατὰ πόλιν. i. mūdōs ſe uocāt: cū ſint oīum
inmūdifiſſimi: negātes p̄cōnitētiā p̄ quā p̄tā mūdātur: iuxta illud qđ ſcriptū ē: Lauabis me & ſup
niuē dealabor & i Esaia: Lauamini mūdi eſtote: lauachrū at n̄ baptiſmū uocat: ſed oēm p̄cōnitū

4. re. 17. d.

ps. 50.

Esa. 1. d.

Vener perata.

Super O see prophetam.

Mat. 23. c.

10

60

ps.50.

Esa .1.2.
ps.17.

Rôlo.d.

.d.

10

Hiero. liber Tertius

Sic q̄ idigemus illius misericordia & p̄tōg febribus estuāus: in rorē nobis uertitur: ad quē dicit Esaias: Ros. n. q̄ a te est sanitas eorū est: Et deuteronomi cātico Moyses loquitur. Descēdāt sicut ros uerba mea. Cū aut nos dñs suo rore sparserit & siccitatē pectoris nostris: suis pluuiis irrigarit: germi nabiūs: imo florebiūs: ut liliū: imitātes dñm saluatore. Qui dicit in cātico cāticoꝝ: Ego flos cāpi & liliū cōualliū: & loquitur ad sp̄sām suā q̄ nō hēt rugā neq; maculā: Sicut liliū in medio sp̄iag: sic p̄xiā mea in medio filiaꝝ. Cūq; creueris in dño: mittēs radices nostras: sic arbores libani: q̄ quā tū in auras cōsurgūt uertice: tñ radicē in ima d̄mergūt: ut nulla tēpestāte q̄tiātur sed stabili mole cōsistāt. Hāc arborē rami huc illucq; tēdūtur: ut ueniāt uolatilia cāli: & hīrēt ī eis: & ne forsitā pu tarēus: q̄a dixerat erūpet radix eius siue emittet radices suas q̄si libāus: de cādris cū loquitur & ifru ctuosus arboribꝫ: sctūm uirū & cōuersū ad dñm: oliuā frugiferā cōpat: q̄ dicit in alio loco. Ego at sicut oliua fructifera in domo dei. Cui fructū qnq; sibi sapiētes uirgēs parauerūt: ex quo uulnerū mitigatur tumor: lāguētis mēbra regescūt: in tenebris lumē accēditur: ungūt in agōe certātes. Hāc oliua hēbit odorē q̄si libāi uel thuris: qd̄ gēus ē thymiamatis. & uirēs dēssimis arborē comis brāos & mōs appellatur: & thus: uel certe mōs libani q̄ fertilissimꝫ & uirēs dēssimis arborē comis p̄tegatur: ita ut possit oliua dicere: xpi bonꝫ odor fumus. Qui at cōuersi fuerit ad dñm accipiet cō uerisiois suā p̄miū: ut sedeāt ī umbra & dicāt: sub umbra eiꝫ regemini & sedi: & fructus eius dulcis ē in ore meo. Cūq; sederit in umbra illius uiuēt q̄ p̄m mortui fuerāt: siue iuxta. lxx. bibēt & iebriabūtur tritico hoc ē regē oīum habūdātia: qd̄ at hic ebrietas n̄ euerisioē mētis sed copiā regē oīum signifi cet: uersiculus ille declarat dicēs: Visitasti terrā & iebriasti eā. Et Ioseph cōuiuui in quo iebriasse di citur fratres suos. Et dñs loq̄ns ad apostolos: cōmedite amici mei: & bibite & iebriamini fratres. Siue q̄a dñs noster ipse ē & frumētū & uinea: q̄cūq; crediderit in eo iebriari dicitur. Deniq; seq̄tur: & flo rebit q̄si uinea memoriale eius sicut uinū libani. Vinū aut libāi possumus appellare mixtū & cōdi tū thymiamate ut odorē suauissimū hēat: uel uinū libāi qd̄ dño libatur ī tēplo. De quo ī zacharia sub libāi uocabulo legiū: Api libāe portas tuas: Cū ergo tāta regē habūdātia sit futura: O Ephraiz oīs q̄ agis p̄cēnitētiā & q̄ meus eē cōepisti: dimitte idola simulachra cōtēne: ego. n. sum q̄ humilia ui te: & ego exaltabo te: Siue ego & audiā & dirigā & faciā eū q̄si abietē uirētē: ut de illo iuxta he brāos: dicatur in psalmo: Abies domus eiꝫ: aut certe ego ero q̄si iunipus cōdēsa: & sub mea ūbra regescat de arche uthis. i. iunipis iuxta. lxx. iēptes Salomō ianuās tēpli fecisse memoratur: quia xps p̄ quē ad patrē accēdiū: hāc hēt naturā: ut semp floreāt: sup̄nos afferat fructū & nūq; deponēt uirorē suū: Hāc iunipus sub umbra q̄scētibꝫ: ne mūdi huius ardore feriātur: & p̄cutat aē? caput eorū: sicut quōdā p̄cussit Ionā dat fruges: & nō solū dormiētibꝫ regē & sedētibꝫ: sed & saturitatem uescētibꝫ p̄bet: Quicqd̄ scdm̄ ὁ πρῶτος ὡς ἡμῶν iēptati sumꝫ in aduētū dñi saluatoris: & in cōuersiōem ueri israel. Hoc tā ad hereticos & iudāos: q̄ ad gentes & ad oē dogma p̄uersum referri pōt: ut cū egerit p̄cēnitētiā ueniā cōsequātur. Si ergo plenitudo repromissionis adīpleta est: in aduētū salua toris: & cottidie īpletur in ecclesia: credēdū est qd̄ plēius īpleatur: q̄ p̄fectōe ueniēte qd̄ nūc ex p̄ te est destruetur: Notādū qd̄ s̄ape iā dixiū salutē israelis & reuerisiois ad dñm: & de captiuitate re dēptionē nō carnaliter accipi ut iudāi putāt: sed spiritaliter ut uerissime compleatur.

¶ Quis sapiēs & intelliget ista & intelligens sciet hec: quia recte uie domini: & iusti ambulabunt in eis: p̄uaticatores uero corruent in eis. LXX.

¶ Quis sapiens & intelliget hec: aut intelligens & cognoscet ea: quia recte uie domini: & iusti am bulabunt in eis: qui autem impij sunt infirmabuntur in illis.

¶ Quis sapiēs & itelliget hāc itelligēs & cognoscet ea: Obscuritatē uolumis & difficultatē expla natiōis ondit. Si aut ipse q̄ scripsit: uel difficile uel īpossibile cōfiteatur: qd̄ nos facere possumꝫ q̄ lip pientibus oculis & peccatoꝝ sordibꝫ obscuratis clarissimū iubar solis nō possumus ītueri. Nili di cere illud qd̄ scriptū ē. O p̄fūdū diuitiaꝝ sapiā & sciā dei: q̄ īscrutabilia sūt iuditia eius: & īuestiga biles uiaꝝ eius: Quis. n. pōt absq; xpo docēte cognoscere qd̄ significet iezrahel: qd̄ soror eiꝫ: nō mi sericordiā cōsecuta: qd̄ tertiꝫ fraternō populus meꝫ: q̄ sit adultera: q̄ sine lege dei sessura sit tpe: qd̄ sit pactū cū bestiis terrā: & cū uolatilibꝫ cāli: qd̄ sit dauid ad quē populꝫ reuerfurꝫ sit: die tertia re surrectio: & egressus eiꝫ diluculo cōpetur: q̄ sit pluuiā p̄riā & nouissima: q̄ sit quē p̄phā dicit eē uen tūꝫ: q̄ nobis mōstret iustitiā: aut in cuiꝫ typo israel educatur ex aēgypto & portetur ī brachiis: & du catur ī funiculis caritatis: q̄ sit q̄ īterficiat mortē & siccet uenas eiꝫ & fōtes arefaciat: & diripiat uasā q̄ in thesauro cōdita tenebātur: & cātera: q̄ lōgū est retexere: Vñ q̄cūq; sctūs & iustꝫ est: rectas uias dñi eē cognoscit: Vias at dñi eē cognoscimꝫ lēctōez ueteris & noui testi: & sctāꝫ itelligentiā scri pturā: In iis uis q̄ ābulat nisi cōuertatur ad dñm & ablatū ab eo fuerit uelamē qd̄ erat añ oculos Moyfi: rectū iter iuenire nō poterit: Sin aut dixerit cū dauid: Reuela oculos meos & considerabo mirabilia de lege tua: ābulabit in eis & xpm iueniet: & iudāos atq; hereticos: quos uel p̄uaticato res uel ipios scriptura nunc nomiat offendere in eis & īfirmari atq; corruere sentiet: iuxta illud qd̄ scriptum est: Ecce iste positus est in ruinā & resurrectionem multorum in israel.

Finis Liber Tertius explanationū sancti Hieronymi super Osee prophetam.

Prologus in librū explanatiōis super Iohelē

INCIPIT PROLOGVS BEATI HIERONYMI IN LIBRVM EXPLANATIONIS
SVPER IOHELEM AD PAMACHIVM

On idem ordo est duodecim prophetarū apud. lxx. interpretes: qui in hebraica ueritate retinetur. Illi enim ponunt secundū Amos Tertium Micheam: Quartum Iohelē: Quintū Abdiā: Sextum Ionam Septimum Naum: Octauum Abachuc: Nonū Sophoniā: Decimū Ageū: Undecimū zachariā: Duodecimū Malachiā. Hebræi autē post Osee qui apud utrosq; primus est: secundum legunt Iohel. Tertium Amos: Quartū Abdiā: Quintū Ionam: Sextum Micheā: Septimū Naum: Octauū Abachuc Nonum Sophoniā: Decimū Aggeū: Undecimum zachariā: Duodecimum q̄ & ultimus est Malachiā: Et q̄a semel oēs unius uoluminis pphetas enumerauimus: utile nobis uidetur ē τὸ μολογῆσαι singulorū & græce & latine breuiter adnotare Osee interpretatur σωτὴρ quē nos saluatorem possumus dicere: Iohel ἀρχόμενος .i. incipiēs Amos βαστάζων qui apud latios portās dicitur. Abdiā δούλος κυρίου .i. seruus dñi: Iona περισ-

Τερά hoc est columba: Michea ὁστισοῦν ex duabus orationis ptibus nomen compositū: qđ apud nos sonat qs quasi: aut qs uelut: Naū παράκλησις .i. cōsolatio: Abachuc περιλαμβάνων idest amplexās siue luctās. Sophonia κερύμανος κυρίου hoc est archāus dñi: Aggeus ἐφορτάζων quē nos fœstū siue solēnem possum⁹ dicere zachariā μνήμην κυρίου idest memoria dñi: Malachia ἄγγελος μου .i. nuntius meus. Quæ oīa quo sensu accipiēda sint in suis uoluminibus differetur. Quattuor autē reliqui pphetæ: ut. xvi. cōpleamus Ezechiel Esaia: Hieremia: Daniel hanc hñt itelligentiā: Esaia σωτήρ κυρίου dicitur. .i. salus dñi: Ezechiel κρᾶτος κυρίου quod nos robur uel imperiū dñi possumus appellare Hieremia ὑψηλός κυρίου .i. excelsus dñi: Daniel ἐκρινέμενος κυρίῳ .i. iudicauit me dñs. Quæ cū ita se habeāt: Obsecro mi Pamachi: qui oī arte pugnādi aduersum diabolū dimicas: ut nobis cōtra amalech pugnātib⁹ leues cū Moyse ad dñm manus: & aduersarios israel oratiōibus supes: Nup de ægypto egressi sumus: & in Osee pharaone submerso rubrē trāsuiimus mare: nunc post latā eremi uastitatem: multo nobis labore sudādū est ut ad. lxx. palmas & fontes apostolicos puenire ualeamus. Insurgat licet scorpio: & arcuato uulnere ferire conetur: tu comes itineris: & excātator uenenatorū morsuum: spiritalem nobis ψυχικὴν exhibe: quodq; sanctæ ac uenerabili Paulæ parēti tuæ polliciti sumus pius heres suscipe: & quicqd uel ingenio uel doctrina minus tua expectatione possumus: amici fauore sustenta: nec in nobis uires consideres sed uoluntatem.

Finit prologus.

INCIPIT LIBER EXPLANATIONVM BEATI HIERONYMI SVPER IOHELEM
PROPHETAM AD PAMACHIVM

Verbum dñi qđ factum est ad Iohel filiū phatuel.

Lxx. interpretes pro phatuel uerterūt Bathuehel: qđ apud hebræos oīno nil resonat: phatuel autē in linguā nostrā uertitur latitudo dei: uel aperiens deus. Vt in Marcho legius: Saluatorem ad surdū mutūq; dicētem: ppheta qđ est apire. Quia. n. cū apostolo dicere poterat: Os nostrē patet ad uos o chorinthii. cor nostrū dilatātū est: & audiebā a dño: dilata os tuū: & implebo illud: ipsa quo oris adapertio: nō in hominis sed in dei ptate est. Paulo dicente: Ostiū mihi aptū est magnū & euidentis: sed aduersarii multi. I ccirco apiēs dicitur deus. Cūq; sc̄tus semp pficiat ex parte cognoscēs & ex pte pphetās: donec ueniat qđ pfectum est. De latitudie: & adaptiōe gnatus: appellatur iohel: qđ apđ nos sonat incipiēs uel est deus: Dicēte apostolo: fratres ego me nō arbitror cōprehēdisse qua humilitate succrescēs cū Moyse mereretur audire. Qui est misit me: Ad distinctionē enī eorū q nō sūt: de qbus in hester legius: Ne tradas sceptrē tuū his q nō sunt: deus & sancti eius eē mōstrātur. Hæc de noīe iohel: & patris eius stricta sint breuiter: ut recte uerbū dñi qđ erat in p̄cipio apđ deū factū esse narretur. Qui post me uēturus est: ante me factus est: q̄a prior me erat: Porro factum esse sermonē ad meritū eius refer: cui fit nō ad conditionē illius q fieri dicitur: ut alibi legius. Dñs mihi factus est in salutē. Quō autē in Osee ppheta: quē in p̄cipio. xii. pphetarū añ hūc libꝝ explauimus sub noīe Ephrai ad decē trib⁹ cōfertur uaticiniū: q̄ uel Samaria uel israel sæpe memorantur: Sic in Iohel q iuxta hebræos sc̄ds est. Oē qđ dicitur in tribū iuda: & ad hierusalē ptinere credēdum est: & nullam omnino israelis idest decem tribuum in hoc fieri mētionem. Tempora quoq; quibus prophetauit: eadem debemus accipere quæ & in Osee legimus. In dieb⁹ Ozia ioathan & Achaz & Ezechia regum iuda: & in diebus hieroboam filii ioas regis israel.

Audite hoc senes & auribus percipite oēs habitatores terre. Si factū est istud in dieb⁹ v̄ris:

d iiii

scorpium Rufinum op
nos intelligit

Videmus hoc scriptum
post mortem pauli
i. admodum senis

Mar. 7. g.
2. cor. 6. c.
ps. 80.
1. cor. 16. b.

Phi. 3. c.
Exo. 3. d.
14. c.

ant i dieb' p'uzv'ozu: sup hoc filijs v'ris narrate: z filij v'ri filijs suis: z filij eoz g'natōi alte. LXX.
Audite hec senes: z auribus pcipite oēs hitatores terre: si fctā sūt talia i dieb' v'ris: z in dieb' patrum v'strozu pro ijs filijs v'ris narrate: z filij v'ri filijs suis: z filij eoz in generatione altera.
Senes iubetur audire: hitatores terrae aurib' pcipe. Senib' n̄ dicitur audite oēs. Ad hitatores terrae: additur aurib' pcipite oēs. Auditus aut in scripturis sc̄tis nō est iste q̄ in aure resonat: sed q̄ corde pcipitur. Iuxta illud qd̄ dñs loq̄tur in euāgelio. Qui hēt aures audiēdi audiat: qd̄ aut nos itēptati sumus. Aurib' pcipite: & apud grācos & apud hebrāos unū uerbū est: apud grācos ἐκωτίσθαι apud hebrāos qd̄ pprie nō corde sed aure pcipitur. & ut sciam' sacratiōe eē auditū q̄ id qd̄ in auribus resonat. Isaiā loquēte discam'. Audi cōlū: & aurib' pcipe terra. Qui senes & cālestes audiūt spiritaliter: q̄ hitāt in terra appellāt. q̄ terreni pcipiūt. Et hoc in oib' scripturis notandū ubi hēc duo uerba iūcta ponātur: qd̄ in lamech legius peccatore: q̄ locut' ē ad uxores suas Ada & sella: Audite uerba mea uxores lamech: aurib' pcipite uerba mea: q̄a uix occidi in uulnus meū & iuuenē in liuorē meū. Sciebat obscura eē q̄ loq̄batur: & lccirco uxores suas nō ad simplicē tm̄ uerborū sonū: sed ad recōditā quoq̄ dictorū itelligētiā puocabat. Si qs̄ igitur senex est: & mature aetatis in dño & lectus senex ut in cōsequētib'. Iuxta. lxx. itēptes legim': ac paruulorū reliq̄ infantiam audiat q̄ dicūtur. Qui aut adhuc hitat in terra: & nō pōt dicere: aduena sum & pegrus sicut oēs patres mei: aurib' pcipiat: Si factū est iqt̄ istud in dieb' uestris aut in dieb' patrū uestroz: Arte rhetorica ex reꝝ magnitudīe attentū auditorē facit: nulla hēc inqt̄ aetas meminit: q̄ dicturus sum. Nec uestrū nec patꝝ uestroz: atq̄ maiorū fctā sūt tpe. Patres aut auos attauosq̄ cognosce: & filios filiorū. oēm deiceps sobolē. Iuxta illd̄ Virgilianū & nati natoꝝ: & q̄ nascētur ab illis: & senes ergo & hitatores terrae: filiis uestris posterisq̄ narrate: q̄ senex ē liberos suos doceat sacramta: q̄ hitator ē terrae simplicē narret historiā. un̄ usq̄ hodie nos q̄ in xpo credius quoꝝ cū Moyse ablatū ē uelamen ab oculis: & d̄ qb' d'rcani hoīs sapia ei': filiis nostris secreta & mira narram': iudæi at̄ q̄ hitāt i terra loquūtur terrā: & humi cohærentia: d̄ qb' scriptū ē. q̄ d̄ terra ē d̄ terra loq̄: q̄ d̄ cālo uenit sup oēs ē.
Residuū erucez medit locusta: z residuū locuste z medit bruc': z residuū bruci z medit rubigo. Lxx. Similiter. **E**xordiū seq̄tur narratio: ibi ut attētū faceret auditorē magna & incredibilia se dicturū eē p̄misit: q̄ nec uet' sciret historia: nec p̄ns aetas facta cognosceret: Hic eruca: & locustā brucū: & rubiginē posuit. Vt q̄ singula raro eueiūt: & oīa simul fctā memorātur: iō mirabilia sint: Erucā q̄ hebraicā grāce dicitur כדמח hebræi asirios itēptatur babylonios atq̄ caldæos: q̄ de uno orbis climate pcedētes. Tā. x. tribuū q̄ duarū: hoc est israelitici populi cuncta uastarūt: locustā aut medos itēptatur & p̄las: q̄ subuerso ipio caldæoz iudæos habuere captiuos: Brucū macedonas: & oēs Alexādri successores: maxieq̄ regē antiōchū cognomēto ἐπιφάπῃ q̄ istar bruci sedit in iudæa: & oēs prioz regū reliq̄as duorauit. Sub quo Machabeoz bella narrātur. Rubiginē referūt ad ipiū romanorū: q̄ q̄rti & ultimi i tm̄ opp̄ssere iudæos: ut d̄ suis finib' pellerēt: scripsit pleni' iosephus septē uolumib' Vespasiani & Titi narrās triūphos Helii quoq̄ Adriani cōtra iudæos expeditionē legius: q̄ ita hierusalē muros subuertit: ut de urbis reliq̄is ac fauillis sui noīs Heliā conderet ciuitatē. Hēc q̄ttuor regna quæ subuerrere iudæam: in q̄ttuor cornibus zacharias uidisse scribit: dicēte ad eū angelo: hęc sunt cornua: q̄ uetilauerūt iudā & israel & hierusalē. Et rursum leuau iqt̄ oculos meos & uidi. Et ecce q̄ttuor q̄drigæ egrediētes de medio duorū mōtiū: & montes montes ænei: in q̄driga p̄ria eq̄ ruffi: & in q̄driga sc̄da eq̄ nigri: & in q̄driga tertia eq̄ albi: & in q̄driga q̄rta eq̄ uarii fortes. Cūq̄ ppheta dixisset & angelū q̄ loq̄batur in eo: qd̄ sūt hęc dñe mī: rñdit angelus: isti sūt q̄ttuor uenti cāli q̄ egrediūtur ut stēt corā dñatore oīs terræ: & est sensus isti sūt q̄ egrediūtur a facie dñi ut ei' iplēāt uolūtātē. Cū hitatorib' terræ: pcipius aurib': qd̄ erugo locusta brucus rubigo significet. Nūc cū senib' qd̄ dictū est audiam': q̄ttuor eē pturbatiōes qb' aīaz sanitas subuertatur: oēs philosophorū sc̄ole cōclamant. Duæ p̄ntes sibi cōtrariæ: duæ futurae mutuo disidentes. P̄ntes ægritudo & gaudiū: ægritudinē aī dicius. alioqn̄ corpus non ægritudo sed ægrotatio noīatur: aut igitur tristes sumus & mœrore cōficimur: statufq̄ nostræ mētis euertitur. Vñ & apostolus monet. Ne habūdātiori tristitia absorbeatut frater: aut ecōtrario gaudem' gestimusq̄ lætitia: & bona nostra moderāter ferre nō possumus. iustiq̄ & fortis uiri est: nec aduersis frāgi nec prospis subleuari: sed in utroq̄ eē moderatū. Dixius de pturbatiōe p̄ntiū: dicam' de futuroꝝ: i qb' mœtus aut spes est: Aduersa timemus p̄spa p̄stolamur: & qd̄ ægritudo & gaudiū opātur in p̄nti. Met' & spes faciūt de futuro. Dū aduersa plusq̄ decet timemus eē uētura: aut p̄spa q̄ spamus in tm̄ nos faciunt exultare: ut nō teneamus modū. Maxie in his q̄ icerta sūt: q̄a futura & spātur potius q̄ tenētur. Has pturbatiōes uno & nec pleno uersiculo illustis poeta cōprahēdit. Hi metuūt cupiūtq̄: hoc de futuro. Dolēt gaudētq̄ hoc de p̄nti. Neq̄ auras inqt̄ respiciūt clausi tenebris & carcere cæco. Qui. n. pturbatōnū tenebris obuoluūtur clare sapiæ lumē nō ualēt itueri. Cauēdū est igitur ne ægritudo q̄si eruca nos cōmedat: ne locusta uastet in gaudio: huc illucq̄ uolitās: & gestiēte lætitia p̄ diuersa se iactās: ne brucus. i. p̄uor & futuroꝝ mœtus: radices sapiæ deuoret: Ne rubigo & desiderii futuroꝝ res iutiles cōcupiscat & nos p̄ferat ad ruinā: Sed ut in oib': q̄ttuor q̄drigas & q̄ttuor cornua: & q̄ttuor equos ruffos & uarios & albos & nigros. i. uel aduersa uel p̄spa uel ex utroq̄ sociata: sic

Mat. 13. b.

Isa. 1. a.

ps. 38.

Io. 3. d.

zach. 1. d.

11. cor. 2. b.

Super Iolem.

nis sapientiæ gubernemus. Ego reor erucam esse incipientem in animo passionem: quæ tarda est: & discurre non potest: & mora ipsa pertinacia ebibit & exsugit omnem uirorem: quam si non occiderimus in nobis crescit & auolat: & nunc deuorat quicquid attigerit: nunc semes admittens spargit ad alia: reuertensq; ad pristinam sedem brucus efficitur: Et non solum fruges & folia & cortices: sed & ipsam medullam deuorat tarditate. Sin autem euenerit: quod tamen ratum est: ut etiã post brucum uitalis quippiam in nobis spiritus resideat: cuncta rubigo populatur: Ita ut stipulam & uile foenum uertat in nigredinem ut nō solum esuis: sed & fimo inutilia sint. De his quatuor perturbationibus: In principio quoq; Amos si uita comes fuerit differemus. Vbi scriptum est: super tribus sceleribus: & sup quatuor damasci: gaze tyri Idumee filiorum amon & moab & iuda & Israel: nō ne conuertam eos dicit dominus: Quas nos perturbationes interpretati sumus: græci πᾶσι appellat: quasi κακοφύλασσι in passionem uertamus uerbū magis q̄ sensum uerbi expresserimus.

Expergiscimini ebrii: & flete: & ululate oēs q̄ bibitis uinū i dulcedine: qm̄ perit ab ore v̄ro. LXX.

Vigilate qui ebrii estis vestro uino: & plorate: & plangite omnes qui bibitis uinum in ebrieta te: quoniam ablatum est de ore uestro:

Quasi senes atq; præsbyteri audire debemus: nulla res ita inebriat ut animi perturbatio & tristitia: quæ ducit ad mortem: Hæc abhominanda ebrietas est: Est ira quæ iustitiam dei non operatur: & furori proxima mentis sue impotem facit: in tantum ut labia tremant: dentes cōcrepent: uultus pallore mutetur: Resteq; illud laudatur archytæ tarentini. qui cum uillico suo esset iratus: iam te inquit occiderem nisi iratus essem: Quid referat de gaudio & uoluptate: & maxime amore: qui excecet cordis oculos: & nihil aliud amantem: nisi quod amat cogitare permittit: At nū est dicenda ebrietas cum propter uile scortum: & ignominiosam corporis partē animæ libertas i feruile blā dicas inclinatur: Cum laborem suum alterius faciat esse delicias: cum furto scelere atq; periuriis opes futura præparet uoluptati: & cum uidetur ab omnibus: se estimat non uideri: dummodo potiat eo quod desiderat: sed & auaritia excecet animus eius: tum nihil satis est: & muliebris timor: & dulcium cupido uiciorum: Vnde dicitur ad eos. Euigilate & expergiscimini q̄ ebrii estis: nequa q̄ uino ut in solis. lxx. continetur: sed omni perturbatione. Flete & plangite: & agite pœnitentiam: & assumite tristitiam quæ ducit ad uitam: & ululate omnes qui bibitis uinum in dulcedine: siue in ebrietate Dulcia. n. sunt uina. quia mel distillat de labiis mulieris meretricis: & iccirco in dei sacrificio non offertur: quomodo perit siue ablatum est de ore uestro uinum: ebrietas atq; dulcedo q̄ uos deceperat: Sape quippe dei fit prouidentia. ut qui non cognouerant eum i prosperis: cognoscant in aduersis: & qui diuitiis male abusi sunt ad uirtutes penuria corrigantur: iuxta hunc sensū audiant senes. habitatores autem terræ percipiant auribus: de illo uino nunc præcipi: in quo est luxuria: & de quo qui inebriati fuerint regnum dei possidere non possunt: Qui uini ebrietate sopit⁹ est euigilet & ploret ebrium se fuisse & ululet. Vt postea ululatus eius & fletus uertatur in risum: & gaudeat se ebrietatis materiā non hēre: q̄ eum p̄ habundantiā ebrium fecerat & uesanum.

Gens enim ascendit super terram meam fortis & innumerabilis: dentes eius ut dentes leonis: & molares eius ut catuli leonis: Posuit uineam meā in desertū: & ficū meam decorticauit: nudans spoliavit eam: & proiecit: albi facti sunt rami eius. LXX.

Quia gens ascendit super terram fortis & innumerabilis: dētes eius dentes leonis: & molares eius ut catuli leonis: posuit uineam in dissipationem: & ficos meas in confractionem: scrutās scrutatus est eam: & proiecit: de albavit ramos eius.

Iudæi putant in diebus iohal tam innumerabilem locustarum super Iudæam uenisse multitudinem: ut cuncta complerent: & non dicam fruges: sed ne uinearum quidem & arborum cortices ramosq; dimitterent: Ita ut omni uirore consumpto albētes arborum rami & sicca uinearum flagella remanerent: Hoc utrum factum nec ne sit: liquido affirmare non possumus: Neq; enim regum & paralipomenon narrat historia: quod utiq; si fuisset: quomodo famē sub helia triuz annorum & sex mensium legimus: nunq̄ scriptura tacuisset. Tantum dicimus quod sub metaphora locustaruz hostium describatur aduentus. Siue assyrioruz & babyloniorū: qui tunc iminebant: siue mædorū atq; persarum qui post futuri erant: siue macedonum quos post multo tēpore fuisse cognouimus siue ultimos romanorum: de quibus supra diximus: licet nunc nobis magis de babylonis dici uideatur atq; chaldæis: quorum crudelitas in populū dei feritasq; describitur: & ni fallor uideor mihi in hoc propheta aliquid reperisse: Narratur impietas hostium sub figura locustarum: & rursus sic de ipsis locustis dicitur: quasi hostibus comparentur: ut cum locustas legeris hostes cogites: cu3 hostes cogitaueris: redeas ad locustas: Ascendit ergo gens locustarum de solitudine: siue exercitus chaldæorum super terram dei fortis & innumerabilis: Quid enim locustis innumerabilis: & fortius quibus humana industria resistere non potest: Dentes eius: Gentes uidelicet locustarum (Oīa autem ἱποτικῶς intellige) quasi dētes leonis & molares illius: ut catuli leonis: Vt qui in fortitudine & multitudie locustis coequatur i ferocitate & crudelitate leonib⁹ cōparētur: Hæc inq; gēs posuit uineam meam in desertum: quā de ægypto transtuli: & plantauī: & ficum meam decorticauit: Populum Iudæorum ad quē uenit dominus ut comederet fructus & non inuenit maledixitq;

ei & aruit in eternum. Omnia autem sub metaphora locustarum: dicta noscamus: quæ in tantum cuncta populantur ut derodant arborum cortices: exutasque proiciant: & omni uirore consumpto albos ramos & aridos derelinquant. Diximus iuxta historiam: transeamus ad intelligentiã spiritalem: Vt cum senibus audire possimus: Ascendit gens super terram dei: animam uidelicet humanam: Omnes enim animæ dei sunt: sicut anima patris: sic & anima filii: & ascendit gens principum mundi istius: & tenebrarum & spiritalia nequitie in cælestibus: aduersum quos nobis est lucta atque certamen: de quibus dicitur: Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te: locum tuum ne dimiseris: Cuius gentis dentes sunt sicut dentes leonis: De quo petrus apostolus loquitur: Aduersarius noster diabolus quasi leo rugiens circuit quærens quem deuoret: & molares illius quasi catuli leonis. Catulum leonis uel eum intellige: qui eleuatur contra omne quod dicitur deus: Et religio uel certe omne dogma peruersum. De cuius contritis molaribus qui intrinsecus latent: & non uidentur ne facile uidentur: Etiam psalmista lætatur dicens: Molæ leonis confregit dominus. Si ergo dederimus locum huic genti ut ascendat in nobis statim ponet uineam nostram in desertum: de qua uinum facere solebamus: quod lætificat cor hominis: & ficus nostras decorticat siue confringit: ne habeamus in nobis spiritus sancti dona dulcissima: ne sub nostra uinea & ficu uir sanctus requiescat: sub quibus cum fuerit aduersariorum impetus non timebit: Nec sufficit huic genti uineam disperdere: sicutque confringere nisi scrutans scrutetur eas: & quicquid in illis uitale fuerit interficiat: ut omni uirore consumpto: albi atque emortui ramusculi remaneant: & compleatur in nobis: si in uiridi ligno hæc faciunt in sicco quid facient.

Eccle. 10. a

1. pet. 5. b.

ps. 57.

Plange quasi uirgo accincta sacco super uirum pubertatis tue. LXX.

Plange ad me super sponsam accinctam cilitio super uirum suum uirginem.

Vir pubertatis: siue ut lxx. transtulerunt το παρθενικόν quem uulgo uirginem uocant: eo quod primus florem uirginitatis abstulerit: Non alius intelligitur nisi deus: Qui in habraam Isaac & iacob despondit sibi uirginem sponsam: nulla Idolatriæ forde maculatam: ad quam & per hieremiam loquitur: Non ut dominum me uocasti & patrem & principem uirginitatis tuæ: Vnde & apostolus ad credentes loquitur: Despondi uos uirginem castam exhibere christo: quod cum hac sponsa sponsus fuerit: non potest ieiunare: nec plangere: nec absentis sponsi desiderium lacrimis indicare: Cum autem ablatus fuerit sponsus ab ea plangit & plorat & accingit se cilicio & pro zona recte circumdatur. Intelleximus quis sponsus sit Verum quia ipse sponsus siue maritus non solum accipit sponsam: sed & meretricem in Osee ducit uxorem: Propterea scriptum est in deuteronio: Si egressus fueris contra inimicos tuos: & tradiderit eos dominus deus tuus in manu tua: captiuosque duxeris: & uideris in numero captiuorum mulierem pulchram & adamaueris eam uoluerisque habere uxorem: Introduces in domum tuam: quæ eradet caesariem: & circumcidet ungues suos: & deponet uestem in qua capta est: sedensque in domo tua flebit patrem & matrem suam uno mense: & postea intrabis ad eam: dormiesque cum illa: & erit uxor tua: huiusmodi mulieris non est maritus Idest dominus uirginalis: sed meretricis de gentium sordibus ducit uxorem: quod & de omni anima credentium possumus dicere: Si a parua ætate credidit domino habet sponsum dominum uirginalem: Si autem ex Iudæis siue gentibus & hereticorum spurcissimis fecibus ad fidei uenerit ueritatem: & de tenebris ad lucem transierit: habebit quidem sponsum sed non uirginem: de huiusmodi hominibus dicitur: In ægypto fracta sunt māmæ tuæ: & ibi deuirginata es.

Hier. 3. b.

11 Cor. 2. a.

Math. 9. b.

Deu. 21. b.

Perijt sacrificiũ & libatio de domo domini: & luxerunt sacerdotes ministri domini: depopulata est regio: luxit humus: quoniam deuastatum est triticum. Confusum est uinum: elanguit oleum: confusi sunt agricole: Ululauerunt uinitores: super frumẽto uino & ordeo: quia perijt messis agri: vinea confusa est: & ficus elanguit malogranatum & palma & malus: & omnia ligna agri aruerunt: quia confusum est gaudium a filiis hominum. LXX.

Ablatum est sacrificium & libatio de domo domini: lugeat sacerdotes ministri domini: quoniam desolati sunt campi. lugeat terra quoniam afflictum est triticum: aruit uinum: immutatum est oleum: aruerunt agricole: lugeat possessiones pro frumẽto & ordeo: quia perijt uindemia de agro: vinea aruit: & ficus imutata sunt: malogranatum & palma & malus & omnia ligna agri arefacta sunt: quoniam confuderunt gaudium filij hominum.

Quantum ad historiam pertinet ob locustarum siue hostium multitudinem qui sub earum specie describuntur: Vastatis omnibus atque consumptis periit sacrificium & libatio de domo domini quorum alterum de simila: alterum de uino offerre soliti erant. Iccirco luxerunt sacerdotes qui sunt ministri domini: nec sacrificiis nec libamentis rite celebratis: maxime quia & decimæ quas accipere consueuerat: nequaquam oblatae sunt. Regio enim uniuersa populata est. Luxit humus. καὶ τὸ πρῶτον pro eo quod est: hi qui uersantur in humo: Triticum uinum oleumque elanguit: ipsi quoque agricola & uinitores confusi sunt: & ululauerunt: quia non solum frumentum sed ordeum quoque quod uilius fertiliusque est aruit: Et legumina quæ ego puto significari in eo quod ait periit messis agri: Idest cuncta quæ solet humus gignere: quod loquar de frumento uino oleoque & ordeo cum etiam arbores

Super Iohalem.

poma siccata sint: ficus elanguerit & malogranatū: & palma: & malū: & oīa ligna: uel infructuosa: uel frugifera locusta uastante cōsumpta sint: q̄ facta sunt oīa ut auferretur siue cōfunderetur gaudiū a filiis hoīum. Possumus hæc eadē & post aduentū dicere saluatoris accidisse populo iudæo: qñ pari feruore clamātes dixerūt crucifige crucifige: Talē nō hēmus regem nisi cæsarem: qñ circū data ē hierusalē ab exercitu: & i tantā necessitatē uenerit famis ac pestilētiā: ut filioꝝ nec dum matris corporibꝫ uescerētur: & sacrificia uniuersa sublata sunt & cōfusus ē gaudiū a filiis hoīum: q̄a gaudiū recipe noluerūt. De quo angelus loquitur ad pastores. annuntio uobis gaudiū magnū iuxta ap̄c̄y 70 ȳp̄i iste nobis sensus uidetur. Postq̄ spōsa q̄ recepat doctrinā dei a sponso fuerit seperata & p byssinis lineisq; uestibꝫ: cilicio circūdata: id est habitū lugentis assūperit: Tūc perit sacrificiū: de quo scriptū ē: Sacrificiū deo spūs cōtribulatus: & uini libatio qd̄ letificat cor hoīs: De domo dei q̄ ē ecclesia: dicēte apostolo ad timotheū: Vt scias quō in domo dei cōuerferis: q̄ ē ecclesia dei unētis: Auffertur at̄ sacrificiū & libatio de domo dñi qñ multiplicata iniquitate refrixerit caritas multoꝝ: & principes populi ac ministri altaris uiderit cāpos & plana credentiū: fructus nō afferre uirtutum: sed oīa uitis inhorrescere: qñ frumentū & ordeū uineasq; & oleū: eruca locusta brucus rubigo consumpserit: & nequaq; habuerimus calicē de quo scriptū ē: Calix tuus iebrians q̄ p̄clarus ē: Et perierit oleū de quo in ecclesiastico legimus: Oī tpe sint candida uestimenta tua: & oleū de capite tuo nō deficiat: quo exultatur facies: & caput seu manus unguntur. Tūc cōfundentur cū uiderit i possessionibus suis non nasci triticū quo aluntur hoīes: & ordeū quo iumēta irrationabilia sustētantur: & cōfusā esse uineā de qua scriptū est. Vinea frondosa Israel fructus abundās in ea expectante dño: ut faceret uuas: & fecit spinas: Ficus quoq; elanguit sub qua fuit anteq̄ crederet nathanael: Et malogranatū cuius cortici genæ sponsæ i cantico cōparantur: Et palma q̄ p̄dito uirore siccata est: de qua olim dicebatur: Iustus at̄ ut palma florebit: & malū de quo in eodē cantico legimus sicut malū in medio ligno: ita fratruelis meus i medio filioꝝ: qd̄ necesse est oēs arbores pcurrere: cū uniuersæ aruerit: & p̄ gaudio atq; lætitia filios hoīum meror oppresserit & confusio.

Accingite vos & plāgite sacerdotes: ululate ministri altaris: ingredimini: cubate in sacco ministri dei mei: Quā interijt de domo dei v̄ri sacrificiū & libatio. Sanctificate ieiuniū: Vocate cœtū: Cōgregate senes oēs habitatores terre in domū dei v̄ri: & clamate ad dñm. LXX.

Accingite vos & plangite sacerdotes: lamētamini q̄ ministratis altari: ingredimini: dormite in saccis ministri dei: quomodo defecit de domo dei vestri sacrificiū & libatio: sanctificate ieiuniū: predicate curationem: congregate senes omnes habitatores terre: in domum dei vestri & clamate ad dominum uehementer.

Qui sanctus sacerdos ē: & cōedit pasca dñi accingatur balteo castitatis: & audiat cū apostolis: Sint lūbi ufi p̄cincti: & lucernæ i manibus uestris: Qui at̄ peccator ē & quē remordet pp̄ria conscientia: cilio accigatur & plāgat: uel pp̄ria delicta: uel populi: & ingrediatur ecclesiā: de q̄ pp̄ peccata fuerat egressus: & cubet: uel dormiat i sacco: ut p̄teritas delitias p̄ quas offenderat deū uita & austeritate cōpenset: q. n. mollibus uestiūtur i domibꝫ regū sunt. Accingātur at̄ sacerdotes & plangant & ululēt: & dormiāt i sacco: ppheta eos ad p̄niam cōhortāte: q̄ dicit. Ministri dei mei. quō interijt de domo dei uestri sacrificiū & oblatio. De qbꝫ supra dictū ē. Nec sufficit flere uel plāgere & habitū lugētis assumere: nisi s̄ctificēt ieiuniū & uocēt cœtū Si oē ieiuniū placeret deo nūq̄ diceret sanctificate ieiuniū. & nō tale ieiuniū elegi: dicit dñs. Et i euāgelio cōdemnantur q̄ extermināt facies ut uideātur hoībus ieiunare. & i diebꝫ inqt ieiunioꝝ uestroꝝ pcutitis pugnis & opprimitis paup̄rē. Iccirco nūc dicit sanctificate ieiuniū. Ieiunat Manicheꝫ. & multi heretici maxieq; engratitā quo rū p̄iceps catianꝫ ē Sed hoc ieiuniū saturitate & ebrietate deteriꝫ ē. Et uocate cœtū siue curationē ut p̄ p̄niam nostra pctā curemꝫ. Pro cœtū i hebraico legitur. Afara qd̄ Symachus synoodū. Aquila diē collecte interpretatus ē. Cōgregate senes quoq; ætas uicina morti. maturæq; sniæ magis timorē & cultū suscipit dei. Oēs quoq; hitatores de qbꝫ supra dixerat. Audite hoc senes. & auribꝫ p̄cipite oēs hitatores terræ. Vt & senes & hitatores terræ i domū dei q̄ ē ecclesia cōgregēf. Cūq; fuerit i ecclesia & de dispari grege sacerdotū & populi senū & habitatoꝝ terræ unus grex fuerit effectus.

Clamate inquit ad dominum in cordibus uestris & dicite ha ha ha: dici quia prope est dies domini & quasi uastitas a potente ueniet. LXX.

Heu mihi heu mihi heu mihi in die qm̄ iuxta ē diēs dñi & qñ miseria de miseria ueniet.

Pro eo qd̄ nos trāstulimꝫ a potēte: & hebraice dñ saddai. qd̄ unū eē de decē dei noībꝫ aliquotiēs dixius. lxx. iterptati sūt miseriā. sed p̄ sadday legentes. uox igif sacerdotū & populi ad dñm clamātis iducit ut tertio dicāt heu mihi. Credo q̄a pp̄ pctā q̄ fecerūt sctām offenderāt trinitatē. dies at̄ retributiōis oīum delictōꝝ illa est de q̄ uniuersi scribūt pphete. Et maxie Esaias clamat. Ecce dies dñi isanabilis uenit furoris & iræ ut pōat uniuersū orbem desertū & peccatores pdat ex eo. Hic diēs recte appellatur isanabilis. q̄a cū dies iudicii uenerit locus p̄nitentiæ q̄a eternitati cōpatur. p̄pe est & nō lōge: quodq; seqtur. Et quia miseria de miseria ueniet: siue uastitas a potente ueniet. hic sensus est: quod mala succedant malis & omnis afflictio: deo iudice dispensetur: q̄ potēs est & corpus & animam perdere in gehennam: quod generaliter de die iudicii diximus: specialiter refera-

Hiero. libervnicus

mus: ad tempus iudaice captiuitatis: quando hierusalē capta: tēplumq; destructum est: Non multo enim post tēpore uenit & decē & duarum tribuū ab assyriis chaldæisq; captiuitas: prædiciturq; uē tura: ut cum uenerit: non casu accidisse uideatur: aut hostium fortitudine: sed ira & cōminatione dei: uel certe agente populo pœnitentiā non ueniat: q̄ uentura est si permanserit in delictis.

¶ Nunquid nō corā oculis v̄ris alimenta perierūt de domo dei v̄ri letitia & exultatio. LXX.

¶ Ante oculos v̄ros alimenta perierunt de domo dei v̄ri letitia & gaudium.

¶ Ante oculos uestros perierunt alimenta peccantium quando iā sperate fruges e manibus aufe runtur: & præuenit locusta messorum: Vt quod sæpe in horreis conditū est brucus & rubigo con sumat: His quoq; qui in ecclesia cōmorantur pro qualitate meritoꝝ frumentū spiritus & ordeum litteræ si peccauerint tollitur: ut patiantur famē sermonis dei: Cumq; fuerint alimenta sublata con sequenter gaudium & letitia tollitur de domo dei: ut quia audiebant ante apostolum dicentem Gaudete in domino semper iterum dico gaudete: postea dominum audiebant ad pœnitentiam prouocantem beati lugentes quoniam ipsi consolabuntur.

¶ Computauerunt iumenta in stercore suo: demolita sunt horrea: dissipate sunt apothēce: quo niam confusum est triticum: quid ingemuit animal: mugierunt greges armenti: quia non est pascua eis sed & greges pecorum disperierunt. LXX.

¶ Susultauerunt vituli in præsepibus suis: dissipati sunt thesauri: suffocata sunt torcularia: quia arefactum est triticum quid reponemus nobis: fleuerunt armenta bouum: quia non erant pascua eis: & greges ouium desperierunt.

¶ Postq̄ alimenta perierunt & de domo dei gaudium letitiāq; sublata sunt: Iumenta quoq; cōpu truerunt in stercore suo: Siue iuxta intelligentiā spiritalem lasciuierunt in præsepibus suis: & calci trauerunt contra creatorem suum: Vt impleretur quod scriptū est: Si saturati non fuerint murmu rabūt. Cōputrescit in stercore suo cuius deus uenter ē: & q̄ dicit manducemus & bibamus cras: moriemur: huic demolita sūt horrea & apotheca dissipata sūt: uel subuersa sūt torcularia: q̄a si fru menta & uina non fuerint: frustra horrea & torcularia præparantur. Cumq; oīa aruerint uoce fle bili: quærebūt & dicent: quid reponimus nobis: quodq; seqtur iuxta. lxx. Fleuerunt armenta bo um qm̄ non sunt eis pascua. Cōpellit nos non de bobus & armētis accipere q̄ dicta sunt sed de iis qui pp simplicitatē boues uocantur: boues & oues: De quoꝝ pascuis saluator loquitur Ingredietur & egredietur & pascua inueniet. Hæc at oīa itellige sub metaphora eruca locustæ bruci & rubiginis quod sublati frugibus atq; uastatis: famis & pestilētia cuncta possederint.

¶ Ad te domine: clamabo: quia ignis commedit speciosa deserti: & flamma succendit omnia li gna regionis: sed & bestie agri quasi area sitiens imbrem suspexerunt ad te: quoniam exsiccati sunt fontes aquarum: & ignis deuorauit speciosa deserti. LXX.

¶ Ad te domine: clamabo quoniam ignis consumpsit speciosa deserti: & flamma succendit om nia ligna agri: & iumenta campi suspexerunt ad te quoniam arefacte sunt emissiones aquarum & ignis deuorauit speciosa deserti.

¶ Propheta clamante ad dñm uel populo per prophetā quia ignis cōmederit speciosa deserti: & flamma succenderit oīa ligna regiōis: bestia & iumēta agri siue campi suspexerunt ad dñm quasi areola siciens imbrem. Hoc enim uno uerbo significat Aquila dicens *אֶפְרַיִם יִשְׂרָאֵל* & suspe xerunt ad eū quoniam aruerunt fontes uel emissiones aquarum: & ignis deuorauit speciosa deser ti: Quod scilicet et hoc eruca & locusta & brucus fecerunt & rubigo quod ignis in stipula: flamma in uepribus: Speciosa autem deserti quæ hebraice dicunt: Anoth intelligamus aut plana campoz aut pratorum florentia: aut uirentia herbis loca: quæ pascua præbuere iumentis. Clamare autē ad dominum per prophetam & iumenta ad eum suspicere fecit ignis qui deuorauit speciosa deser ti: & flamma quæ succendit oīa ligna regionis: ut & fruges & poma pariter interirent: & quia sic cati sunt fontes aquarum: & quicquid in deserto poterat inuenire uorax flamma consumpsit: Si mulq; consideremus quod nisi propter angustiam: & ablationem deliciarum: nec propheta nec be stia clamassent ad dñm aut ad dñm suspexissent: qđ qđē & ad iustū quondā uig: referri pōt: q̄ cuz declinauerit & fecerit malū: nequaq̄ ei uirtutes pristinae proderunt: sed iudicabit eum dominus in quibus inuenit: Speciosa deserti appellare possumus de quibus scriptum est: Plures filii desertæ magis q̄ ei? quæ hēt uirum: flamma autem quæ succendit omnia ligna regionis: illa esse credenda est: quæ imittitur ardentibus diaboli sagittis: ut nihil in nobis bonarum frugum remaneat: sed cū ita incendio consumantur. Omnes enim adulterantes: quasi clibanus corda eorum: & non solū propheta: uel populus per prophetam: qui rationale animal ē: sed iumenta quoq; de quibus dictū est: Homines & iumenta saluos facies dñe: & alibi: Quasi iumentum factus sum apud te & iterum: seminabo eos semine Hominū & iumentoz: suspexerūt ad dñm: & rorem illius misericordiæ fla gitarunt: q̄a exsiccati sunt fontes aquar: quos ceruus desiderat: Et de qbus dñs loquitur per hieremi am: Me dereliq̄runt fontem aq̄ uiuæ: Siccatis autē fontibus aquar: qui arentia queq; irrigat atq; re frigerat: Consequēter quicqd in nobis pulchrum fuit ignis ardore consumptum est: De quibus dō minus dicit in euangelio: Videbā satanā quasi fulgur cadentem de cælo. Capitulu secundū. Luc. 10. c.

Phil. 4. a.
Math. 5. a.

ps. 38. m.
Cor. 1. d.

Gal. 4. f.

ps. 35.
Hie. 31. e.
ps. 41.
Hier. 2. c.

Luc. 10. c.

Super Joelem prophetā.

Converte tuba in sion: ululate in monte sancto meo: conturbent omnes habitatores terre: quia venit dies domini: quia prope est dies tenebrarum et caliginis: dies nubis et turbis: quasi mane expasum super montes populus multus ac fortis: similis ei non fuit a principio: et post eum non erit usque in annos generationis et generationis. An facies eius? ignis vorax: et post eum exurres flamma: quasi horum voluptatis terra coram eo: et post eum solitudo deserti: neque est qui effugiat eum: quasi aspectus equorum aspectus eorum: et quasi equites sic currerunt: sicut sonitus quadrigarum super capita montium exiliet: sicut sonitus flammæ ignis duorum stipulam: velut populus fortis parat ad pluviam: a facie eius cruentabuntur populi omnes: vultus redigent in ollam: sicut fortes currerunt: quasi viri bellatores ascendent murum: viri in viis suis gradiuntur: et declinabunt a semitis suis: unusquisque fratrem suum non cohabitabit: singuli in calle suo ambulabunt: Sed et per fenestras cadent: et non demolientur verberem ingrediens: in muro currerunt: domos perfrangent: per fenestras intrabunt quasi fures: a facie eius tremuit terra: moti sunt celi: sol et luna obtenebrati sunt: et stelle retraxerunt splendorem suum. Et dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui: quia multa sunt nimis castra eius: quia fortia et facientia verbum eius. Magna enim dies domini et terribilis valde: et quis sustinebit eum. LXX.

Converte tuba in sion: predicat in monte sancto meo conturbent omnes habitatores terre: quoniam adest dies domini quoniam iuxta est dies tenebrarum et caliginis: dies nubis et pruine: sicut mane fundet super montes: populus multus et fortis similis ei non fuit a principio: et post eum non erit usque ad annos generationis et generationis. An enim est sumens ignis: et post eum flamma succensa: Sicut paradisus voluptatis terra ante faciem eius: et postea riora illius: sicut campos solitudinis: et qui saluet non erit ei: sicut aspectus equorum aspectus eorum: et sicut equites sic persequantur. Sicut vox quadrigarum super vertices montium exiliet: et sicut vox flammæ ignis devorantis stipulam: et sicut populus multus et fortis parat ad pluviam: a facie eius conterentur populi: omnes vultus sicut adustio olle: sicut pugnatrices currerunt: et sicut viri bellatores ascendent super muros: et unusquisque in via sua ambulabit. Non declinabunt a semitis suis: singuli a primo suo non recedent: aggravati armis suis ibunt: et in iaculis suis cadent et non sumunt verberem apprehendent: et super muros discurrent: in domibus ascendent: et per fenestras intrabunt sicut fures: a facie eius perfundetur terra: et commovebitur celum: sol et luna contenebrabuntur: et stelle auferent lumen suum: et dominus dabit vocem suam a facie fortitudinis sue: quoniam multa sunt nimis castra eius: quoniam fortia opera sermonum illius: quia magna dies domini magna et illustris nimis: et quis erit sufficiens ad eam.

Rursum per metaphoram locustarum: describitur impetus caldarum: et iubetur propheta: imo per prophetam omnes qui possunt dei audire sermonem: ut quasi tuba exaltet vocem suam: et in sion predicet: et clagent in monte sancto eius: ut ad strepitum clamoris et buccinae omnis hierusalem populus contremescat. Cumque ait cecineritis: hoc dicite: Neque dies domini ultra differtur. id est dies ultionis atque vindictæ: adest vicina captivitas: id est de suo loco babyloniorum est egressus exercitus: prope est dies tenebrarum et angustiarum dies caliginis et nubis et turbis. In quo auferetur lumen omne letitiarum et cuncta tenebris opprimetur. Sicut igitur et diluvium subito tenebras fugat: et cunctos montes aurora collustrat: ita babyloniorum super omnem terram nostram fundetur exercitus: Nec putetis turbam esse invalidam: populus multus et fortis est. Similis nec in præteritum nec in futurum ulla gens alia poterit inveniri: quicquid attigerit quasi vorax flamma consumet: nihilque post se integrum dereliquit: quasi ortus et paradisus voluptatis omnis terra est quam non tetigerit: quasi solitudo et desertum quicquid fuerit depauperatum: neque ullus poterit inveniri: qui illius fugiat manus. Aspectus eorum quasi aspectus ferotium: et quasi equites huc illucque discurrerunt. Non quo babylonii equitibus comparatur: sed quo locustarum per translationem ostium quasi equites dicantur huc illucque discurrere: Sicut sonitus igitur quadrigarum et curruum: sic erit sonitus locustarum: Super capita montium exiliet: ut omnia excelsa confundantur: et sicut stipulam cito flamma consumit: ita sonitus et terror vocis eorum cuncta populabitur: quodque infert: Velut populus fortis paratus ad pluviam: rursum ad locustas refert ut non quasi de hostibus: sed quasi de locustis referre videatur: et tamen dum locustas legimus babylonios cogitemus. Tātus terror erit ut omnes per circuitum nationes et animo et corpore phorescant: imo cruententur: et pavoris magnitudine vultus omnium in ollam similitudinem convertantur: qui igne combusta nigredinem et fuliginem faciendi mostret aspectus: discurrent igitur quasi viri fortes: haud dubium quoniam locustarum et quasi viri bellatores ascendent murum. Ut muro sublimitas impetui fortium prohibere non valeat: et neque per portas: sed per muros ingrediatur. Singuli in viis suis gradiuntur: et non declinabunt a semitis suis. Hoc nunc in hac puncta vidimus. Cum enim locustarum agmina venerint: et aerem qui iter calum et terram est occupavit tanto ordine ex dispositione lubetis dei voluit ut istarum cesserularum qui in pauperum artificis figuntur manu suum locum teneant. Et ne puncto quod ut ita dicam ungue transverso declinet ad alteram. Et ut apta faceret metaphoram: et per fenestras ait cadent: et non demolietur. Nihil enim locustis inivum est: cum et agros: et fata: et arbores: et urbes: et domos: et cubiculos secreta penetraret. Hoc autem de locustis dicitur ut de hostibus intelligatur. Quodque nos interpretati sumus per fenestras cadent: et non demolietur. lxx. transtulerunt: aggravati in armis suis ibunt: et in iaculis suis cadent et non consumuntur: quod neque mihi videtur expositionis ordini convenire: sed in eo errore esse generatum quod sala verbum hebraicum: illi iacula: nos fenestras intelleximus: servatque captam narrationem: ut eos dicat urbem ingredi i muris discurrere: domosque confundere: et per fenestras intrare quasi fures. Non quod fugerint timore habent qui victores sunt: sed ut fures solent ingredi per fenestras: et oculum te rapere: sic illi clausis ianuis: ne ulla sit mora per fenestras tota irruerit audacia. A facie istiusmodi locustarum terra contremuit: celi moti sunt: quod dictum hyperbolice sentiat: non quod locustarum aut hostium tanta vis sit

Hiero. libervnicus

ut possint mouere caelos: & terram concutere: sed qđ aduersa patiētibus p̄ terroris magnitudie: & cælū ruere & terra fluctuare uideatur. Deniq; prēmuitudine locustarū obtrexentium cælum: sol & luna cōuertentur in tenebras: & stellæ retrahent lumen suū: dum lumen: in medio nubes posita locustarū ad terrā non sinit puenire. Dñs quoq; dabit uocē suā ante fatiē tā potentis exercitus: qā multa sūt castra eius: & magnitudo uirtutis illi⁹ in puis quoq; aiantibus demōstratur. Hæc at multa castra & innumerabilia fortia sūt nimis: & faciētia uerbū illi⁹. Quo dicto oñditur babylonios dei uolūtate uētuos: & illi⁹ ip̄io parituros. Magnus ē inqt dies dñi. quo capiēda ē hierusalē: & ualde terribilis & nullus eū poterit sustinere: & de necessitate captiuitatū aut mortis euadere. lūctā & coherentē sibi pericopen diuidere nolui: ne qđ sensu unū erat: diuersis capitulis carperetur. Transeamus ad itelligentiā spūalem singula queq; repetentes: tubarū buccinarūq; clangorē. Nō solum in leuitico & numeroꝝ libro legimus: in qbus iubetur ut duas argenteas tubas faciat moyses: qb⁹ & in kalendis: & in septio mense: p̄rio die mensis: & in iubileo & i cæteris festiuitatibus: & qñ ad bella pcedūt canant i q huic officio mācipati sūt. Sed etiā muros hierycho ad tubæ clangorem scriptū est corruisse. Et dñs angelū missurū se dicit eē cū clāgore tubæ: & apostolus resurrectionē mortuorū: ad tubæ sonitū fieri p̄dicat. Et in Apocalypsi quoq; Ioānis legius septē angelos accepisse tubas singulas: qbus p ordinē canētib⁹: facta sūt q scriptura describit. P̄cipitur ergo nūc sacerdotibus & magistris: ut exaltēt qñ tuba uocē suā: & impleāt illud qđ scriptū est. In mōtē excelsū ascēde q euāgelizas sion: exalta uocē tuā q annūtiās hierusalē: Vt canāt tuba in sio. i. in ecclesia q̄ itēptatur specula atq; sublimitas: Et in scō dei mōte: q xps est: ut cōturbētur siue cōfundantur oēs hitatores terræ: & cōfusio eos p̄trahat ad salutē. Diē aut dñi: diē itellige iudicii: siue diē exitus uniuscuiusq; de corpe: qđ. n. in die iudicii futurū est oib⁹: hoc in singulis die mortis impletur. Dies tenebræ ē & angustia: dies nubes & turbinis: qā cūcta p̄cnaꝝ plena sūt atq; cruciatuū. Veniet angelorū populus multus & fortis: ut reddat unicuiq; scđm opa sua: & sicut mane & aurora cōsurgēs primū occubat mōtes. Sic iuditiū ab excelsis & potētibus icipiet: ut potētes potēter tormēta patiātur. Similis ei nō fuit a p̄cipio: & post eū nō erit usq; ad ānos gñatiōis & gñatiōis. Oīa. n. mala q̄ ueterib⁹ historiis cōtinētur: aut inundatiōe maris: aut alluuiōe fluminū: aut pestilētia: morbis: fame: bestiis: hostiū uastitate: hoib⁹ acciderūt: iis suppliciis q̄ in die sūt reddēda iudicii nō poterūt cōpari. Añ faciē huius populi q̄ fortis & mult⁹ ē: erit ignis uorās siue cōsumēs. Vt oē i nobis fœnū: ligna: stipulāq; cōsumat: Vñ & de deo dicitur. Deus ignis cōsumēs & post eū urens flāma ut nihil absq; suppliciis derelinqt. Quæcūq; hic populus nō attigerit: nec iuenerit in eo cōbustionis materiā: horto dei & paradiso assimilabitur uoluptatis q̄ hebraice dicitur. Si qs aut excusserit qñ solitudinē in cinerē rediget ac fauillas: nec est q̄ furorē eius possit euadere: cui⁹ crudelis aspect⁹ fremētū equorū habebit similitudinē: & sic discurret ad crutiādos quos in ptāte accepint qñ eq̄tes huc illucq; uolūtates: terribilis erit sonitus eorū. Quasi qđrigarū p p̄na curretiū: & sup capita mōtiū exiliēt: excelsos quoq; & in ecclesiæ culmiē cōstitutos crutiare cupiētes: & qā añ faciē eorū ignis est uorax: atq; cōsumēs: sic cūcta uastabūt quō stipulā flāma cōsumit: ita ueniēt ad puniēdū: ita expediti erunt & parati ut populus fortis ad plū. Tātus erit timor oīum & tāta cōsciētia p̄tōꝝ: ut nullus luceat: nec splēdorē hēat gaudii: sed istar adustæ ollæ facies eius uertatur in tenebras. Ascēdent murū & oēm munitionē: iniūctūq; sibi explētes opus nō declinabūt in ptē alterā: sed herebunt mīstros: suppliciiis: nec tormētis eorū sanabūtur: sed unusq; credita sibi in p̄tōres supplicia p̄seq̄tur. Sed & p fenestras itrabūt siue cadēt: uel aggrauati armis suis ābulabūt: & in iaculis eorū cadēt hi quos acceperint cōsumēdos. Hæ sūt fœnestræ d̄ qb⁹ & hieremias dicit: Mors itrabit p fœnestras nostras p oēs enī sensus nostros īgredi hostes desiderāt: & cape urbē bonæ cōsciētiæ: & p nostra munimēta discurrere. Oīa at faciūt itroeūtes p fœnestras: qñ fur: libere. n. nō īgrediūtur: ut sagittēt in obscuro rectos corde: A faciē istius populi q̄ est multus: & fortis terra cōtremuit: & cæli cōmoti sūt. Cælū enī & terra trāsibūt: uerbū aut dñi pmanet in æternū: sed & sol & luna tanta miseroꝝ supplicia uidere nō poterūt: & mœrebūt: hñtia officii sui iustitiā: & p claro lumīe tenebris opiētur horrēdis: stellæ quoq; retrahēt fulgorē suū: dū ēt q̄ sc̄ti sūt p̄sentiā dñi absq; formidie nō uidebūt. In his oib⁹ dabit dñs uocē suā: añ faciē exercitus sui: Quō. n. babylonii puniētes israelē: dei uocātur exercitus: sic angeli pessimi de qbus scriptū est. Furorem & irā & angustia imissionem p angelos pessimos: dei exercitus dicūtur: & castra illius nominātur: dum dñi faciūt uoluntatē. Magnus est dies dñi atq; terribilis: de quo alibi scriptū est. Vt qđ desideratis diem dñi: & hic est tenebræ & nō lux: & terribilis ualde: rarūq; aut nullus eum poterit sustinere: q non in se prabeat materiam seuiendi.

Nunc ergo dicit dominus: quertimini ad me in toto corde v̄ro: in ieiunio & fletu & plātu: & scindite corda v̄ra: & nō vestimēta v̄ra: & cōuertimini ad dominū deū v̄rū: q̄ benign⁹ & misericors ē patiens & multe misericordie: & prestabilis super malitia: quis scit si cōuertatur & ignoscat: & relinquat post se benedictionem: sacrificium & libamen domino deo nostro. LXX.

Et nūc dicit dñs: cōuertimini ad me de toto corde v̄ro: in ieiunio & in fletu: & in plātu: & scindite corda v̄ra: & nō vestimēta v̄ra: & quertimini ad dñm deū v̄rū: q̄ misericors & miserator ē: patiens & multe misericordie: & p̄cītēs sup malitias: q̄s nouit si reuertat & p̄cīteat eū: & dimittat post

Nu. 10. a.
Iosu. 6. c.
I. cor. 13. g.
Apo. 8. a.
Ila. 40. b.

Hier. 9. f.

ps. 77.

Super Joelem prophetā.

se benedictionem: sacrificium & libamen domino deo nostro.

Superius capitulū ab eo loco ubi scriptū est. Canite tuba in sion: ululate in mōte sctō meo: conturbentur oēs hītores terrae: usq; ad eū locū ubi legius. Magnus dies dñi & terribilis ualde: q̄s sinebit eū. Per trāslationē locustarū: aduentū nūtiat caldæorū: & q̄ mala uentura sūt populo. Nūc eos ad pœnitentiā puocat: & cōuerſi ad dñm cohortatur. Vt tota mēte correcti nō patiātur q̄ dñs cōminatur: & est sensus: Oīa q̄ sermone p̄terito cōtinentur: p̄pterea sum locut⁹: ut uos cōminatio ne mea terrerem. Vñ cōuertimī ad me in toto corde uestro: & aī pœnitentiā ieiunio & fletu & plā tibus idicate. ut nūc ieiunātes postea saturemī: nūc flentes postea rideatis: nūc plāgentes postea cō solemī. Et q̄ cōsuetudis est ut in tristibus atq; aduersis scīdatis uestes. Quod & pōtifex ad dñi sal uatoris crimen augendū in euāgelio fecisse memoratur: Et Paulū & Barnabā audientes uerba bla sphemīe legius ppetrasse. Iccirco ego p̄cipio uobis: ut nequāq; scīdatis uestimēta: sed corda q̄ ple na sūt p̄ctis: q̄ istar utriū nisi scīsa fuerit spōte rūpentur. Cūq; hoc feceritis redite ad dñz deū uestre quem uobis priora p̄ctā alienū fecerāt: nec despetis ueniā scelex magnitudine. Quia magna p̄ctā magna delebit misericordia: Est. n. benignus & misericors: malēs pœnitentiā p̄ctōz q̄ mortē: pa tiens & multus in misericordia: q̄ nō humanā imitetur impatientiā: sed lōgo tpe nostrā p̄stolatur pœnitentiā: & p̄stabilis siue pœnitens sup malitias: ut si nos egerius sup p̄ctis pœnitentiā & ipm pœniteat cōminatiōis suae: & mala q̄ cōminatus est nobis nō īferat: nostrāq; mutatiōe sinā & ipe mutatur. Malitiā āt hoc loco nō cōtrariā uirtuti debemus accipere: sed afflictionē: iuxta illud qd̄ ali bi legius. Sufficit diei malitia sua: & si est in ciuitate malitia quā dñs non fecerit. Simulq; q̄ supra dixerat: benignus & misericors patiens & multus in misericordia & p̄stabilis siue pœnitens sup ma litiis: Ne forsītā magnitudo clemētiā nos faceret negligētes: ex p̄sōa p̄phetā iūgit & dicit. Quis scit si cōuertatur & ignoscat & relinquat post se bñdictionē. Ego iqt hortor qd̄ meū est ad pœni tētiā & deū ineffabiliter noui eē clementē dicēte: dauid: Miserere mei deus secundū magnā miseri cordiam tuā. & secundū multitudinē miserationū tuarū dele iniquitatē meā. Sed q̄ p̄fūdū diuitiarū & sapientiā & scientiā dei nosse n̄ possumus: sentētiā tēpero: & opto potius q̄ p̄sumo dicēs: q̄s scit si cōuertatur & ignoscat. qd̄ ait: q̄s: aut i possibile: aut difficile sentiēdū ē. Sacrificiū & libamen dño deo uestro. Vt postq̄ dederit bñdictionē & n̄ra nobis p̄ctā donauerit: deo hostias offerre ualeamus

Eāte tuba i sio sanctificate ieiuniū. Vocate cetū: cōgregate pplūz sanctificate ecclīaz. Eoadū nate senes. Cōgregate puulos & suggētes ubera. Egrediat spōsus d cubili suo: & spōsa d thalāo suo: inter uestibulū & altare plorabūt sacerdotes ministri dñi & dicēt. Parce dñe pce pplō tuo: & ne des hereditatē tuā i opprobriū vt dōinent eis natiōes: Quare dicūt i pplis vbi ē de' eoz. LXX

Elāgite tuba i sio scīficate ieiuniū: p̄dicare curatiōez cōgregate pplūz scīficate ecclīā eligit senes. cōgregate paruulos suggētes ubera: egrediat spōsus d cubili suo: & spōsa d thalamo suo: inter crepidinē & altare plorabūt sacerdotes ministri dñi & dicēt. Parce dñe pplō tuo: & ne de deris hereditatē tuā in opprobriū: vt dominant eoz gentes: ne dicāt i natiōibus vbi ē de' eoz.

Adhuc eos ad pœnitentiā cohortatur: añq̄ ueniat hostilis exercitus. Supra inqt dixerā. Canite tu ba in sion: ululate in mōte sctō meo: & reliq; Quia uenit dies dñi: q̄a ppe ē dies tenebrarū & caligi nis: dies nubis & turbinis: Adnūtiās populū multū & fortem esse uenturū: q̄ uestras possēsiōes ur besq; subuerteret. Nūc q̄a benignus sū & misericors: patiens & multū misericors. Rursū p̄cipio & dico. Clangite tuba i sion: & p̄niam i populis p̄dicare: sanctificate ieiuniū: p̄dicare curationem siue cōtū de qb' añ iā dixim⁹ cōgregate populū: ut q̄ dispus peccauerat: cōgregatus peccare dīstāt. Sā ctificate ecclīā ut nullus i ecclīa n̄ sct⁹ sit: ne forsītā ipediātur oratiōes uestre: & modicū fermē tū totā massā corrūpat. Coadūate siue eligit senes: ut n̄ etas i eis: sed sanctitas eligatur. Cōgregate quoq; paruulos & suggētes ubera ne ulla sit ætas q̄ n̄ cōuertatur ad dñm. Paruulos atq; lactātes. De qbus i psalmis & i euāgelio legimus. Ex ore infantū & lactentiū p̄fecisti laudē. Quos petrus rōnali & absq; dolo dicit lacte nutritos. qb' Paulus loqtur lac uobis potū dedi n̄ escā. Quorū & saluatori memit. Ne cōtēpseris unū de minimis istis. Egredietur quoq; spōsus de cubili suo & spōsa de tha lamo suo. Vt i tpe ieiunii uocatiōis: & cætus sanctificatiōis ecclīe electōis senū cōgregatiōis paru ulorū: & suggētiū ubera nō seruiat spōsus & spōsa opi nuptiali: qbus & lege p̄missū ē: ut ad bellā n̄ pcedant. Vñ & apostolus recedendū parūp a coitu p̄cepit: ut uacare possimus oratiōi. Ergo q̄ in castigatiōe uictus: & ieiunio atq; elemosynis dicit se agere pœnitentiā: frustra hoc sermone p̄mit tit nisi egredietur de cubili suo: & sanctū purūq; ieiuniū pudica expleat pœnitentiā. Quodq; seq̄ tur. Inter uestibulū & altare plorabant sacerdotes: Pro uestibulo. lxx. crepidinē interpretati sunt. Sy machus πποπύλαον. Aqla ππόβω. uov Theodotiō ipm uerbū hebraicū posuit VLAM: quā nos antefores templi porticūq; possumus dicere. Et nota qd̄ sacerdotibus p̄cipiat q̄ sunt ministri dñi ut plorēt inter templum & altare: & dicant cum apostolo. Quis īfirmatur & ego non infirmor: q̄s scandalizatur & ego non uxor: Et flere cum flentibus. Locusq; aptus pœnitentiā & confessioni templum est & altare. Docetq; quid dicere debeāt sacerdotes immo quomodo dominum depræ cari. Parce populo tuo: qui quando peccabat uocabatur non populus tuus: nunc postq̄ recessit a ui ciis apellatur populus tuus: Et ne des hereditatem tuam in opprobrium: Vt dominantur eis na

Mat. 26. g.
Act. 14. c.

Mat. 6. d.

ps. 50.

ps. 8.

Mat. 21. b.

1. cor. 3. a.

1. cor. 7. a.

2. cor. 11. g.

Hiero. liber Unicus

tiones. Aptū est anigma qđ latebat: Popul' enī ille multus & fortis: qđ supra sub erucā & locustā & bruci & rubiginis descript' ē nomine: nūc manifesti' qđ sit ostēditur: Vt dominantur iqt eas nationes. Datur atq; i opprobriū hereditas dñi qñ seruiert hostib' & dixerit nationes. ubi ē de' eorū quē sibi p'sulē: quē defēsorē eē iactabāt: Possū' nationes i'terptari & aduersarias potestates: qđ qđiu n̄ agim' p'oenitētiā dñanī nostrī: & exprobrāt & dicūt ubi ē de' eorū. Iudāi istū locū ad gog & magog referūt: ad seuissimas nationes q's i ultio tpe cōtra israel dñt eē uēturas: d' qđ pleni' scribit i ezechiel.

Zelatur' ē dñs terrā suā: & pepcit pplo suo: & rñdit dñs & dixit populo suo: Ecce ego mittā vobis frumētū & vinū & oleū: & replebimini in eis: & nō dabo vos vltra opprobriū i gētib': & cū q ab aq lōne est pcul faciā a vobis: Expellā eū in terrā inuiā & desertā. Faciē ei' p mare oriētale: & extremū ei' ad mare nouissimū: & ascēdet fetor ei': & ascēdet putredo illius: qđ supbe egit. LXX.

Et zelatus ē dñs populū suū terrā suā: & pepcit populo suo: & rñdit dñs & dixit populo suo. Ecce ego mittā vobis frumētū & vinū & oleū: & i'plebimini ex eis: & nō dabo vos vltra opprobrium in gentibus: & eum qui ab aquilone est repellā a vobis: & educam eos in terras que est sine aqua & disperdam faciem eius in mare prouum: posteriora eius in mare nouissimum: & ascēdet furor & ascēdet putredo illius quoniam magnificata sunt opera eius.

Postq; sacerdotes p populo depcātī sūt & dixerūt parce populo tuo dñe: & ne des hereditatē tuā opprobriū: fecitq; populus qđ pceptū ē ut sanctificaret ieiuniū: p'dicaret curationē: cogeret multitudinē: paruulos & sugētes ubera cōgregaret & egrediatur spōsus de cubili suo & spōsa de thalamo suo: & neq; carnī & uoluptati: sed aīa & fletibus i'seruierēt: zelatus est dñs terrā suā: quā prius q'si alienā cōtēpserat: & passus fuerat locusta uastātē populari: & i tñ pepcit p'oenitētib': ut eos dignos sua respōsiōe faceret. Diceretq; qm oēs fruges uestras: locusta brucus. rubigo uastauit: Ideo dabo uobis frumētū: & cetera: qđ ppheta describit: & ultra uos n̄ tradā captiuitati: Et assyrium atq; caldæū q ab aqlōne ē: pcul faciā a uobis: de quo supra dictū est. Popul' multus & fortis: an faciem eius ignis uorās: & post eū exurēs flāma: q'si aspectus equorū aspectus eorū. Et expellā inqt eum in terrā solitudinis: & primæ ptes illi' cadēt i mare oriētale: & posteriores i mare nouissimo: & ascēdet fetor ei': idest q ab aquilone ē & putredo qā supbe egit: Sepe cōmonui sub trāslatione locustarū describi impiū caldæorū: quo iudæa uastata ē: itaq; seruat metaphoram in reliq's: & iuxta sitū puitiæ sic loquitur: q'si nō de hostib' sed de locustis referre uidetur: Etiā nostris tēporibus uidimus agmina locustarū terrā texisse iudæā: qđ postea misericordia dñi iter uestibulū & altare: hoc ē inter crucis & resurrexiōis locū sacerdotibus & populis domini depcātibus atq; dicētib': Parce populo tuo: Vēto surgēte i mare primū & nouissimū p'cipitata sūt: Mare primū qđ iuxta solitudinē est: & uergit ad oriētē illud itelligē: i quo fuit quōdā Sodoma & gomorra adama & seboim: qđ nunc mortuū nominatur: eo qđ nulla ibi uiuāt aīantia. Mare at nouissimum hoc qđ ad occidētē ē. & qđ ducit i ægyptū: i cui' littore gaza & ascalon azottusq; & ioppe & cesarea & ceteræ urbes maritimæ sitæ sūt. Cūq; littora utriusq; maris aceruis mortuæ locustæ: quos aq euomerāt iplerētur: putredo eaq; & fetor i tñ noxi' fuit: ut aerē quoq; corrūperet: & pestilētia tā iumētōrū q hoīm gigneretur Quærat erudit' lector ubi hoc iuxta litterā factū sit de caldæis: Nō multo post tpe q hęc prophetata sūt: si qđē in Esaia legimus. Cū cētū septuagita qnq; milia caldæorū sub rege Ezechia i una nocte angelo seuiēte p'cussa: Hoc iuxta historiā dixerūt: Cateq; iuxta tropologia oīs aīa terra est dñi: in q̄ feminat paterfamilias semētē suū: qđ cū p tritico zizaniā fecerit. i. auenas & loliū & offēderit dñm suū: & postea egerit p'oenitētiā plāgēs q; dixerit: parce dñe parce populo tuo: Zelatur dominus terrā suā & p'cet ei quā dudū cōtēpserat: suoq; eā dignatur alloqō & dicit: Mittā tibi frumētū de quo scriptū ē: Amē amē dico uobis nisi granū frumēti cadēs i terra mortuū fuerit ipm solū manet: si autē mortuū fuerit. multos fructus facit: & uinū qđ laticat cor hoīs: & oleū qđ exilarat faciem: ut uet' tristitia peccatorū: frumēti & uini & olei. i. uirtutū laticia tēperetur: Tātāq; habebūt bonorū oīm abūdātiā: ut repleātur eis atq; saturētur. Cūq; hoc fuerit cōsecuti neq; tradēs i opprobrium gētib': De qbus apostolus loquitur: Nō ē nobis colluctatio aduersus carnē & sanguinē: sed aduersus p'icipes & potestates mūdi. aduersus rectores tenebrarū harū: cōtra spiritalia neq;tiā i cælestibus: Eū quoq; q a babylone ē: de quo hieremias loquitur: Ab aqlōne exardescēt mala sup oēs habitatores terræ: De quo & salomō scribit: Aqlō uet' durissim': Procul inqt a uobis faciā & expellā eū in terrā inuiā & desertā: qđ nō habet notitiā dei: In qđ nō habitat spūs sanctus: Faciesq; eius erit i mari primo & i mari nouissimo: i iis q apperuerit ei ianuā peccatorū: & apud quos usq; ad extremū uitæ tps pmāserit: & fetor illi' & putredo ascēdet: & iā i eos q sibi magnā p'mittūt: & cadūt p supbiam qā nūq; tuta ē hūana fragilitas: & qto uirtutibus crescimus tāto magis timere debemus. ne de sublimibus corruamus: Iuxta litterā greges locustarū magis auster q aqlō cōsueuit adducere. i. nō ex frigore ueniūt sed ex calore: uerū qm de assyriis loq;ba' locustarū ponēs similitudinē: iō Aqlonē i'ter posuit: ut n̄ uerā locustā: q ab austro uenire cōsueuit: sed sub locusta itelligam' assyrios atq; caldæos.

Noli timere terrā: exulta & letare qm magnificauit dñs ut faceret: nolite timere aīalia regiōis qz germinauerūt speciosa deserti: sic & uinea dederūt vītutē suā: & filij sñō exultate: & letami i dño deo v'ro: qz dedit vobis doctorē iustitiæ: & descēdere faciet ad vos i'brē matutinū: & serotinū i p'ri

Esa. 37. 9.

Io. 12. d.

Ephe. 6. b.

Super Iohalem prophetā.

capio: & implebunt arce frumēto: & reddābunt torcularia uino & oleo: & reddā uobis annos quos comedit locusta: & bruchus & rubigo: & eruca. fortitudo mea magna quā misi in uos: & comedetis uescētes & saturabimini & laudabitis nomen dei vři q fecit uobiscū mirabilia & nō confundet populus meus in seipernū & scietis qm̄ medio israel ego sū: & ego dñs deus vři: & nō est aliū: & nō confundet populus meus in eternū. LXX.

Cōfide terra gaude atq; letare: qm̄ magnificauit dñs ut faceret. Cōfidite iumēta cāpi: qm̄ germinauerūt cāpi solitudinis: qm̄ lignū attulit fructū suū: ficus & vinea dederūt fortitudinē suā: & filij sion gaudent: atq; letamini in dño deo vři: qm̄ dedit uobis escas iustitię: & pluit uobis ibres tēporanē & serotinū sicut a p̄cipio: & replebuntur arce tritico & reddābunt torcularia uino & oleo. Et reddā uobis p̄ annis in qb' comedet locusta & bruchus & rubigo & eruca: Fortitudo mea magna quā misi in uos: & uescemini comedētes: & saturabimini: & laudabitis nomē dñi dei vři: q fecit uobiscū mirabilia: & nō confundet populus meus in eternū: & scietis: qm̄ in medio israel ego sum. Et ego dñs deus uester: & nō est aliū p̄ter me: & nō confundet populus meus in eternum.

Oib' q̄ supra fuerat cōminat' nūc cōtraria pollicetur. Supra dixerat ignis comedit speciosa deserti: & flāma succēdit oīa ligna regiōis: & bestię agri q̄si area sitiēs ibre suspexerūt ad te: qm̄ exsiccari sūt fōtes aquarū: & ignis deuorauit speciosa deserti. Nūc letis tristitiā mitigat & lachrymas uertit in risum. Nolite it̄ timere aīalia regiōis: qm̄ germinauerūt speciosa deserti: quia lignū attulit fructū suū: ficus & uinea dederūt uirtutē suā: & tāta erit rex oīum habūdātia ut nequaquā de uobis frumētū uinū & oleū quo saturemī. Sed adimpleatur arce frumēto & reddēt torcularia uino & oleo ut nō solū ipsi comedere: sed & iā aliis p̄bere ualeatis. Ad filios quoq; siō spāliter loquitur ut exultēt & gaudeāt nō in q̄cūq; re leui: sed in dño deo suo q dedit eis alimēta iustitię: ut. lxx. trāstalerūt. Et ibre tpaneū & serotinū: ut comedāt atq; letētur: & laudēt nomē dñi dei sui: q fecit cū eis mirabilia: & nequaquā cōfundatur: & sciāt qm̄ dñs deus israel hītet in medio eorū: & p̄ter illū nullus sit ali' qm̄ pater in filio & filius in patre. & nō confundetur populus meus in eternū. Hęc iuxta litterā: qm̄ a dño remissa sunt credimus accidisse: & sterilitatē p̄teritā nouis frugib' cōpēsātā ut qcqd τπορικωσ locustę bruchus & rubigo & eruca cōsumperāt: annis seq̄ntib' impleatur. Quārius cur eruca fortitudo uel uirtus dñi appellata sit: & nō solū uirtus: sed uirtus magna. Quō potētia dei in ægyptiis plagis oñsa est p̄ parua aīalia: & p̄cipue sciniphes q̄ tā pui sunt culices: ut uix cernātur oculis. Sic & nūc i puo tardoq; uermiculo q̄ uix moueri pōt: & leui tactu cōteritur: dei potētia & humana fragilitas demōstratur. Nō quo deus ad nutū suū & potētiā maiestātē neqat terras subuerrere: & opire cūcta diluuiō uel flumīe cōcremare: sed p̄ pua ut ita dicā pūcta corpore oñdit humanā fragilitatē. Vñ & illud solemus Martioni & ceteris rñdere hereticis q̄ uetus laniāt testm̄: qd̄ & pulices & culices & cimices: & huiuscemōi aīantia iccirco fecerit deus: ut fragilitatē & ibecillitatē nostrę carnis oñderet: q̄ in tm̄ nihili est ut ab his q̄ pua sūt uulneretur. Si aut eruca puusq; uermiculus fortior hoīe ē: qd̄ gloriatur terra & cinis: & elata p̄ supbiā (cū ex humo sit a quo hō appellatur) humana contēnit. Quidā locū istū sic it̄p̄tatur. A dextris & a sinistris uirtutes & fortitudines dei legiū: q̄s gr̄ci αὐτῶν uocāt: aut a dextris seraphi & cherubi: cūctasq; āgelorū ptates. a sinistris cōtrarias fortitudines. De qb' scriptū ē: Misi i eos irā idignatiōis suę: furorē & irā & tribulationē imissionē p̄ angelos malos. De qbus & Micheas in regū uoluntie loquitur. Vidi dñm deū israel sedētē sup thronū suū & oīs exercitus celi stabat iuxta eū a dextris & a sinistris eius. Ego puto sinistrū fuisse spūm: q̄ egressus est & stetit corā dño & ait. Ego decipiā Achab: & egrediar & ero spūs mēdax in ore oīū ppharū eius. Ad quā sinistrā & cōtrariā ptatē eius q̄ apta erat ad decipiēdū: ut exercitata ad ruinas & multos añ decepat. Loquitur deus. Decipies & ualebis: egredere & fac sic. Spūs quoq; ille q̄ suffocabat saul: de quo dixerūt ad eū pueri sui. Ecce spūs dei malus obstupefcere te facit: de sinistris ptibus erat: q̄ mīstrāt dño ad puniēdos eos q̄ cruciari p̄ p̄tā meruerūt: nō solū. n. hoīes mīstri sunt: & ultores irę eius: iis q̄ malū opātur: & nō sine cā portāt gladiū. Sed ē cōtrarię fortitudines: q̄ appellatur furor & ira dei. Quos pph̄a declinās ait: Dñe ne in furore tuo arguas me: neq; i ira tua corripas me: Istiusmōi (ut ita dicā) qōnariis atq; tortoribus tradidit apostolus p̄tōrē i iteritū carnis: ut spūs saluus fieret. De qbus & satanas est cui tradidit alios: ut discerēt nō blasphemare. Hęc ē eruca cur dei appellata sit uirtus. Trāseamus ad ordinē itelligētię spiritalis. Ne timeas terra imo cōfide atq; letare. q̄ prius semētē dñicā tua ariditate pdideras: qm̄ magnificauit dñs: ut faceret tecū misericordiā: in tm̄ ut ēt iumēta regiōis & desertę solitudines letis noualibus cōplerētur. Et lignū crucis afferret fructū suū: & spūs sc̄i dona dulcissima suā cūctis tribuerēt largitatē. Vos quoq; quos iuste post p̄nitētiā uoco filios sion & ecclesię: letamini atq; gaudent: qm̄ dedit uobis de' pater doctorē iustitię & descēdere fecit ad uos pluuias tpaneas atq; serotinas: Pluuia tēpestiua ē qm̄ primū doctrinā suscipimus: pluuia serotina qm̄ laboris nostri fructus recipimus: & ad p̄fectā sanctę scripturarū sciētiā puenimus. Pōt pluuia tpaneas & serotina uetus & nouū accipi testm̄: Et nō solū in q̄ hoc dedit sed fecit uos nouis uirtutū frugibus habūdare: & saturari atq; iebriari frumēto & uino & oleo: de quo sepe diximus. Et annos quos pturbatiōibus añ regnātibus pdideratis in uobis: qm̄ opa uestra locusta bruchus rubigo erucaq; cōsumperāt: deus uobis pire nō passus est. Tunc comedetis fruges iustitię: & saturabimini & laudabitis nomē domini dei uestri: qui fecit uobiscum

ps. 77.
la. 6. a.

1. reg. 16. c.

ps. 6.
1. Cor. 5. a.
thim. 1. d.

Hieronymus. liber vnicus

mirabilia. Si autē post pœnitentiam tantā ubertatem deus rerum oīum pollicetur. Quid respō-
debit Nouatius negans pœnitentiam: & reformari posse peccatores in pristinum statum. si digna
fecerint opera pœnitentiæ. in tantum enim deus recipit pœnitentes ut uocet eos populum suum:
& nequaquā asserat confundendos: & habitaturum se in eorum medio repromittat: Nec amplius
eos alium habituros deum: sed in eum toto animo confisuros: qui in illis maneat in eternum.

¶ Et erit post hec: effundam spiritum meū sup omnē carnem: & prophetabunt filii vestri & filie
vestre. senes vestri somnia somniabunt: & iuuenes vestri visiones videbunt: Sed & super seruos
meos & ancillas meas in diebus illis effundam spiritum meū: & dabo prodigia i celo & in terra.
Sanguinem & ignem & vaporem fumi: Sol conuertetur in tenebras & luna in sanguinē. Anteq̃
veniat dies dñi magnus & horribilis: & erit omnis q̃ inuocauerit nomen dñi saluus erit. LXX.

¶ Et erit post hec effundam de spiritu meo super omnem carnem. & prophetabunt filii vestri: &
filie v're. & senes uestri somnia somniabunt: & iuuenes vestri visiones videbunt: & super seruos
& sup ancillas in diebus illis effundā de spiritu meo: & dabo pdigia in celo: & sup terrā sanguinē
& ignem & vaporem fumi: Sol conuertetur in tenebras & luna in sanguinem: anteq̃ veniat dies
domini magnus & illustris. Et erit omnis qui inuocauerit nomen domini saluus erit.

¶ Hūc locum beatus apostolus petrus impletū tpe dominicæ passionis exposuit: qñ descendit die
pētecostes spiritus sanctus sup credentes: & oēs loquēbātur sicut spiritus sanctus dabat eis. ita ut mi-
rarentur qui aderant & dicerent: Nonne oēs isti q̃ locūtur galilei sunt: & quomō nos audiui-
mus linguā nostram in q̃ nati sumus parti & medi & elamitæ: & reliq̃. Alii uero dicebāt quid uult hoc
esse. iridentibus atq̃ dicentibus: musto pleni sūt. Stans petrus cū undecim eleuauit uocē suā & ait:
Viri iudæi: & q̃ habitatis ierusalē uniuersi. hoc notū sit uobis & auribus pcipite uerba mea: Neq̃. n.
ut uos estimatis isti ebrii sūt: cū sit hora tertia diei. Sed hoc ē qđ dictū ē p̃ pphetā iohel: Et erit post
hæc dicit dñs: Effundā de spū meo sup oēm carnē & pphetabūt Et reliq̃ usq̃ ad eū locū: quē in ca-
pitulo pposuimus. Cū igitur Petrus illo tpe quo passus ē dñs pphetiā iohel expletā eē memoret.
Hoc tm̃ q̃rimus quō & supiora & media & q̃ secūtus usq̃ ad finē uolumis sibi ualeāt coherere. ne
sub uno textu cōsequētiq̃ sermōis: diuersa & dissonās iter se explāatio scatere uideatur: a p̃cipio
ergo usq̃ ad eū locū ubi scriptū ē. Magnus dies dñi & terribilis ualde: & quis sustinebit eū. Cōmi-
natio est atq̃ descriptio quæ peccatori populo dñs illaturus sit. Ab eo aut̃ loco ubi legimus. Con-
uertimini ad me in toto corde: & in ieiunio & in fletu & in planctu usq̃ ad eum locū ubi ait. Qua-
re dicūt in populis ubi est deus eorū. Cohortatio dñi est post pœnas atq̃ supplitia ad pœnitētiā
puocantis. Rursum ab eo loco qui seq̃tur zelatus est dñs terram suā & pepercit populo suo. Et re-
spondit dñs & dixit: usq̃ ad eum locum ubi scriptum est. Et nō cōfundetur populus meus in eter-
num. Repromissio futuroꝝ est. Quæ bona postq̃ egerint pœnitētiā debeāt p̃stolari. Et post mul-
ta quæ longum est retexere. Hæc quoq̃ in p̃missione dicūtur: q̃ in p̃ntiarum conamur exponere:
Effundam de spiritu meo super oēm carnem: & pphetabunt filii uestri & filiæ uestre & reliqua. Vi-
deor mihi a principio usq̃ ad hunc locum: textum seruasse sermonis. Laboris est maximi: quomō
quæ secuntur iis q̃ nunc differimus coaptanda sint. Alius dicet q̃ generaliter in ultimo tpe repro-
missa sunt nunc ex parte cōpleta. Et q̃a p̃hemium futurorū in primo aduentu dñi apostoli sentie-
bant: libamenta quædam: & primitias mirabilium expleta memorasse: ut donec ueniat qđ p̃fectū
est: Id qđ ex parte p̃cesserat sentiremus. Alius uero apostolice esse assereret consuetudinis. Iuxta il-
lud qđ de sancto uiro scriptū est: dispensabit sermones suos in iudicio: ut quicquid utile audienti-
bus esse cernebant: & nō repugnare p̃sentibus: de alterius t̃pis testimoniis roborarent: Nō quo ab-
uterentur audientium simplicitate: & imperitiā: ut ipius calūniatur Porphyrius. Sed iuxta apostolū
Paulū p̃dicaret oportuna & iportuna. Et sequētes regulā pphetarū qcqd iudæi i ultimo tpe sibi car-
naliter repromittūt spiritualiter i p̃rio aduētū dñi saluatoris dicēt eē cōpletū: maxie cū & illi & nos
q̃ p̃missa sūt in xp̃o dicamus eē cōplēda: in hoc tm̃ discrepātes: qđ illi futura cōtēdūt: nos iam sc̃tā
cōuincimus. De quo in his q̃ secūtus pleni⁹ differēdū est. Oīs at̃ caro sup quā effusus ē de spiritu
sc̃tō dñs pollicetur. illa est de q̃ Esaias loq̃tur. Et uidebit oīs caro salutare dei. Ergo salutare dei ui-
deri nō pōt nisi spūs sc̃tūs effūdatur. Et q̃cūq̃ credere se dicit in xp̃o nō credēs in spiritū sanctū p̃se-
ctæ fidei oculos nō hēbit. Vñ & in actib⁹ apostolorū: q̃ baptizati erāt baptisate Ioānis in eū q̃ uē-
turus erat: hoc ē i noīe dñi iesu: q̃a rñderūt Paulo it̃rogāti. Sed ne si sit spūs sc̃tūs nouimus: iterū
baptizātur: imo uerū baptisima accipiūt: q̃a sine spū sc̃tō & mysterio trinitatis: qcqd in unā & alterā
p̃sonā accipitur ip̃fectū est. Neq̃ uero oīs q̃ accepit spiritū sanctū statū hēbit & gratiā spiritālē. Sed
p̃ effusione spūs sc̃ti diuersas gratias cōsequitur. Alii pphetiā ut filii & filiæ q̃ maioris sūt meriti. Alii
sōnia ut senes iā p̃uectioris ætatis: Alii uisiones ut iuuenes q̃ uicerūt malignū. Serui uero & ancillæ
q̃ adhuc spiritū timoris hñt & nō dilectiōis: q̃a p̃fecta dilectio foras mittit timorē: nō hēbūt p̃phe-
tiā: nō sōnia: nō uisiones: sed spūs sc̃ti effusiōe cōtēti: fidei tm̃ & salutis gratiā possidebūt. Tūc dabit
pdigia dñs i celo & i terra: i celo q̃a sol ē uersus i tenebras: & luna in sanguinē: in terra quia tam
uehementi & insolito motu terra contremuit. ut monumēta aperta & saxa dirupta sint: Quod aut̃
dicit sanguinem & uapores: siue uaporem fumi: Sanguis ille est de quo & in psalmista legimus:

z. Thy. 44

Esa. 40. 4

Actu. 19. 4

Super Iohelem prophetam.

ps. 61.
Isa. 63. a.

Pro. 10. d.
Isa. 6. b.

mat. 27. c.

Ro. 10. c.
ibidem

1. cor. 1. a.
ps. 98.

Joel. 2. g.

Isa. 1. c.

Vt intingatur pes tuus in sanguine: Et in Esaia: Quā rubicunda sunt uestimenta tua: Et quem per cusso latere saluatoris mixtis aquis romanus miles effudit: Et ignis spūs sancti qui descendit e caelo Vt in actibus apostolorum legimus: Apparuerunt illis dispartitā linguā tāq̃ ignis: seditq̃ supra singulos eorum: & repleti sunt omnes spiritu sancto. & ceperūt loqui uariis linguis: prout spiritus sanctus dabat eloqui illis. Hic ē ignis quem uenit dominus mittere super terram: Et anteq̃ pateretur in discipulis optabat ardere. Ignis naturā est duplicis: habet lumē credentibus: habet tenebras sup plitiāq̃ incredulis: qui appellantur Vapores fumi: Iste fumus ē amarissimus: qui cecauit oculos iudaeorum: De quo in prouerbiis legimus Sicut fumus noxius est oculis: & immatura uua dentibus: sic iniquitas utentibus ea: De hoc fumo & Esaia i uisione magna loquitur: In q̃ prādicebatur cecitas iudaeorū: Et superliminare motum est & domus impleta est fumo: Vnde postea sequitur: Vade dic populo huic: Auditū audietis: & nō intelligetis: & uidentes aspicientis & non uidebitis: icrafatum est enim cor populi huius & auribus suis grauerit audierunt: Sol quoq̃ est uersus i tenebras quando pendentem dominum suum uidere non ausus est: Et luna in sanguinem: Quod aut iuxta historiam factum esse credamus: & ab euangelistis silentio pretermisum: Neq̃ enim omnia quā fecit Iesus scripta referuntur: quā si scribantur per singula: ne ipsum quidem arbitror mundum capere eos qui scribendi sunt libros: Aut certe quomodo sol uersus in tenebras: nō q̃ ipse sit mutatus in tenebras: sed tenebras mundo induxerit. Sic & luna nō est uersa in sanguinem: Sed iudaeos blasphemiarum & negationis in xpō horrore coopertos aeterno testimonii sui sanguine condemnauit dicentes: Sanguis eius super nos & super filios nostros: Hāc omnia priusq̃ dies domini ueniat magnus & horribilis futura describit. Dies autem domini magnus & horribilis: aut resurrexio//nis esse credēdus ē: aut certe multo post tempora dies iudicii: qui uere magnus ē & horribilis: Sed quia sequitur: Et erit omnis qui inuocauerit nomen domini saluus erit. Et hoc apostolus paulus refert ad tempus dominicā passionis: magis de resurrectionis die intelligendum. Ait. n. scribens ad romanos: Nō est distinctio iudaei & grāci. Idem enim ipse dñs omniū: diues in omnes qui inuocāt illū: Oīs enī quicūq̃ inuocauerit nomen domini saluus erit: quomō ergo inuocabūt i quē nō crediderūt aut quomō credēt ei quē non audierūt: quomō at̃ audiet sine p̃dicatē: quomō at̃ p̃dicabūt nisi mittātur: Quodq̃ ait Oīs q̃ inuocauerit nomē domini saluus erit: Nō leue ē credēdū: licet enī idē apostolus scribat: Nemo dicit dñm deū nisi i spiritu sancto. Tamen hoc ipsum dicere: non sermone sed affectu cordis ē pōderādū: Oīs. n. q̃ inuocauerit nomē dñi saluus erit. Vnde & paulus & iosthenes scribūt ecclesiae dei q̃ ē corinthi. Sanctificatis i xpō Iesu: uocatis sctis cū uniuersis q̃ inuocāt nomē dñi Iesu xpī fm̃ illud qd̃ i psalmis legimus Moyses & aarō i sacerdotib⁹ eius: & samuel inter eos qui inuocāt nomen eius. Inuocabant dñm & ipse exaudiebat eos. in columna nubis loq̃batur ad eos. Si igitur de credentibus corinthiis: & de moyse & aaron ac samuele scribitur: quod inuocauerint nomen dñi. Non incipientium sed perfectorum hanc gratiam esse credamus. Verbū quoq̃ effusionis quod hebraice dicitur. Esphoch: & omnes similiter transfulerunt: ostendit muneris largitatem: quod nequaq̃ in paucos prophetas (ut olim fiebat in ueteri testamento) sed in oēs credentes in nomine saluatoris spiritus sancti dona descenderint: Nequaq̃ in hunc & illum sed in omnē carnem: Neq̃ enim est distinctio iudaei & grāci: serui & liberi: uiri & foeminae: q̃a oēs i christo unum sumus. Vñ & Agab⁹ Cesarea prophetauit. & in antiochia erāt pphetā plurimi. Et apostolus praecepit. Vt si altero prophetante: alteri fuerit reuelatū: prior taceat: Et quatuor filias philippi euangelistae legimus prophetasse. Senes quoq̃ uiderūt somnia qñ paulus iam senex audiuit uirum macedonem dicentem sibi: transiens in macedoniam adiuua nos. Et omnes iuuenes qui in christo extitere fortissimi: & domini bella bellarunt: uiderunt uisiones. domino sua promissa cōplēte. Ego uisiones multiplico & in manibus prophetarum adsimilatus sum.

C 2. in mōte sion & i hierusalē erit saluatio: sic dixit dñs: & i residuis quos dñs uocauerit. LXX.
C 2. i mōte sio & i hierusalē erit q̃ saluat⁹ fuerit: sic dixit dñs: & adnūtiās eos quos dñs uocauit.
C In eo loco in quo nos posuimus: saluatio siue saluatus: & in hebraico scriptum est: Phaleta Simachus transfudit qui fugerit. Et rursū ubi nos diximus in residuis: & lxx. transfulerunt adnuntiāns. in hebraico legitur Saridim qd̃ iudaei loci nomē existimāt: Postq̃ igitur uenit dies dñi magnus & horribilis & saluus effectus ē: q̃cūq̃ post dñi resurrectionē nomē illius inuocauit. Oīs qui fuit in monte sion & i hierusalē saluatus ē: De sion enī egressa ē lex & uerbū dñi de hierusalē: De q̃ scriptū ē. Non capit prophetā petire extra hierusalē: Principiū ergo eorū qui saluati sunt fuit in sion & hierusalē. in specula: & in uisione pacis: & in iis q̃ residui fuerūt. quos uocauit dñs: Residuos eos debemus intelligere qui de iudaeorū populo crediderūt: De q̃bus Esaia loquitur. Nisi dñs sabaoth reliq̃sser nobis semē sicut sodoma facti essemus: & sicut gomorra similes fuissetus. Hos residuos dñs uocauit: siue euāgelizauit eos quos uocauit. Sic enī lxx. itēptati sūt: Locus hic difficilis ē & multiplicē recipiēs explanationē: Vt sub tropologia oīa q̃ dicta sūt ad illa tpa referamus ad q̃ petrus & paulus apostoli retulerūt Hoc ē qñ passus ē dñs & resurrexit. Neq̃. n. fieri pōt ut sup̃ iōra i tpe passiois: & q̃ sequūtur itelligamus i die iudicii: Maxie cū seq̃tur. Quia ecce i diebus illis. & i tpe illo: Et iste uersiculus p̃cedētib⁹ inferiora cōnectēs: uno dicat cūcta tpe. pphetata. Cap. iiii.

Hierol. liber Primus

Quia ecce in diebus illis: & in tempore illo cum conuertero captiuitatem iuda & hierusalem: Congregabo omnes gentes & deducam eas in uallem iosaphat: & disceptabo cum eis ibi super populo meo: & hereditate mea israel: quos disperferunt in nationibus: & terram meam diuiserunt: & super populum meum miserunt sortem: & posuerunt puerum in prostibulo: & puellam vendiderunt pro uino ut biberent. LXX.

Quia ecce ego in diebus illis & in tempore illo quando conuertero captiuitatem iuda & hierusalem: Congregabo omnes gentes: & deducam eas in uallem iosaphat: & disceptabo cum eis pro populo meo: & hereditate mea israel: quod dispersi sunt in gentibus: & terram meam diuiserunt: & super populum meum miserunt sortes: & posuerunt puerum in prostibulo: & puellas vendebant pro uino & bibebant.

Dicamus ut polliciti sumus: primum iuxta anagogen in prioribus posteriora iungentes: & eadem si potuerimus ad diem iudicii referre temptabimus. Saluatis in monte sion & hierusalem: & uocatis residuis de populo iudeorum: qui cum apostolis & per apostolos crediderunt. In tempore illo postquam conuerterit dominus captiuitatem iuda & hierusalem: qui uenerat predicare cecis uisum: & captiuis remissionem & liberauit eos qui dominum confitentur: & qui uersantur in ecclesia: in qua uisio pacis est: Congregauit omnes gentes: quae credere noluerunt: & deduxit eas in uallem iosaphat: quod significantius iuxta hebraicam ueritatem graece dicitur κατὰ γῶν id est de orsum ducam: & de sublimibus ad inferiora detrahā. Simulque considera quando incredulos quosque: uel aduersarias potestates dominus ad iudicium prouocat: & disceptatur cum eis pro populo suo: deducam inquit eas in uallem iosaphat: Quando autem credentes ad praelium cohortatur & dicit: suscite robustos: accedant ascendant omnes uiri bellatores: confurgant & ascendant gentes in uallem iosaphat. Non descendere sed ascendere cohortatur. Omnis enim qui iudicatur in ualle positus est: quae appellatur iosaphat: id est domini iudicium. Qui enim credit in domino non iudicabitur. Ibique disputauit cum eis non potentia maiestatis: sed rationis eos ueritate conuincens quod partiti sunt populum dei & hereditatem illius disperferunt in nationibus ut seruos dei sibi seruire compellerent. & terram illius diuiserunt: multis eam inter se erroribus separantes: Vt alii colerent iouem: alii iunonem & Mineruam & Febrē & rubiginem: anubim: & crocodilum & ibi noctuas: accipitres: & ciconias: Sub his nominibus quodam diuisus est populus dei: quae aduersariae nationes: id est principes mundi istius: & rectores tenebrarum: non solum diuiserunt sibi populum dei: sed posuerunt pueros in prostibulo: ut uirilem cogerent mutare naturam. De quibus & apostolus loquitur. Propterea tradidit illos deus in passionem ignominiae: Siquidem foeminae eorum imutauerunt naturalem usum: in eum usum qui contra naturam est. Similiter & masculi: relicto naturali usu foeminae accensi sunt in desiderium suum: in inuicem masculi in masculos turpitudinem operantes: & mercedem quam oportuit erroris sui in semetipsos recipientes: Nec hoc fecisse contenti uenderunt puellam pro uino ut biberent & libidini praerferrent gulam. Quae uniuersa iudaei: Vespasiani Titique temporibus: & maxime Adriani: iuxta litteram impleta esse commemorant. Si autem ad diem iudicii: quae scripta sunt uoluerimus referre dicimus omnem qui saluatur saluari in ecclesia siue in celesti hierusalem: Et postquam iudae fuerit & hierusalem conuersa captiuitas: Tunc congregandos & deducendos omnes in uallem iosaphat. & ibi disceptaturum dominum cum eis qui suum populum persecuti sunt: & diuiserunt hereditatem domini: & disperferunt eos in nationibus: & super terram illius miserunt sortem: Quae non solum super hereticis debemus accipere. qui sibi dei populum diuiserunt & eos faciunt esse gentiles. Sed ad omnem rigidum superbūque doctorem: qui sub nomine doctrinae & sacerdotii dñantur cleris: & opprimunt eos qui sibi subiecti sunt. Cumque fuerint negligentes & scandalizauerint unum de minimis etiam pueros. ponunt in prostibulum: siue tradunt meretricibus: & causa uoluptatis suae quorum deus uenter est: & gloria in confusione eorum. Venderunt puellas ut bibant uinum: Tradit autem adolescentes meretricibus: & puellas uendit luxuria: qui turpis lucri gratia non corripit delinquentes:

Quoniam quid uobis & mihi tyrus & sidon & omnis terminus palestinozum. Nunquid ultiones vos redetis mihi: & si uiscimini vos contra me cito velociter reddam uicissitudinem uobis super caput vestrum: Argentum enim meum & aurum tulistis: & desiderabilia mea: & perhiberrima intulistis in delubra uestra: & filios iuda: & filios hierusalem vendidistis filiis grecorum: ut longe faceretis eos de finibus suis. LXX.

Quid mihi & uobis tyrus & sidon & omnis galilea alienigenarum: Nunquid retributionem uos reddistis mihi: aut iram in corde retinetis aduersum me. Hoc enim grece significat ἀποδοῦναι Te velociter & cito reddam retributionem uestram: in capitibus uestris: pro eo quod argentum meum & aurum meum tulistis: & electa mea & optima intulistis in templa uestra: & filios iuda: & filios hierusalem vendidistis filiis grecorum: ut euiceretis eos de finibus suis.

Et Hae iudaei aduersum tyrum & sidonem & palestinozum terminos siue galileam alienigenarum dici arbitratur: quod tempore captiuitatis iudaicae quando uicti sunt a romanis dei populum persecuti sunt. Immo in populo dei ipsum deum qui praesuit populo: Secundum illud quod scriptum est Qui uos recipit me recipit: Ergo e contrario qui persequitur populum dei ipsum deum persequi

Super Joelem prophetam.

mr: cuius est populus. Reddam in uobis quæ fecistis populo meo: quia argentum meum & aurum idest uasa templi: & quicquid in eo præciosissimum & speciosissimum fuit candelabrum aureum & mensam propositionis auream: & duos cherubin aureos: & propitiatorium: & phialas ac thuribula aurea tulistis: & consecrastis idolis uestris. Hæc autem narrat historia caldaeos magis fecisse: qui uasa templi domini posuerunt in templo bel. Vnde postea balthasar potat in phialis: & statim regnum eius in medos & persas transfertur. Sed quia post diem domini magnum & horribilem: hæc futura dicuntur: quæ apostoli in resurrectionem dñi interpretantur: Et hebræi in futurum iudicii tempus deferunt: magis de romanis est intelligendum: quod Vespasianus & Titus romæ templo pacis ædificato. Vasa templi & uniuersa donaria in delubro illius cōsecrauit. Quæ græca & romana narrat historia. Eo tempore filii iuda & hierusalem: neq; israel & decez tribuum quæ usq; hodie in medorum urbibus & montibus habitant: Venditi sunt filiis græcorum: ut exterminarentur de finibus suis: & omnis orbis iudaica captiuitate completus est: Hoc illi referunt: ut ultionem sanguinis christi & subuersionem hierusalem: quæ dei iudicio accidit contra tyrum & sidonem accidisse cōfirmet. Nos at iuxta cōceptā tropologiam tyrum & sidonem & palestinos: eos interpretemur q dei populū cōagustāt & tribulāt & psequūtur. Hoc. n. tyrus in lingua nostra resonat. Et eū uenātur in mortē: qd sidoni indicant: & bibentes sanguinē corruūt siue uolutātur in cœno: qd philistiim galileaq; significat: Velociter & cito restituet eis dominus qd merentur: qia persecuti sūt eū. Et argentum illius & aurum: eloquia uidelicet scripturarum & *ποη. u. e. T. α* idest sententias: & omne quod pulchrum in ecclesia fuit suis erroribus manciparunt. Hereticus quoscumq; deceiverit & sua fecerit adorare simulachra: Filios iuda & filios hierusalem uendit græcis siue gentilibus: & eos de christiana ethnicos facit: ut exterminet de finibus suis in quibus in christo fuerant procreati: & nequaquam iudæa & ueritatis cōfessio: sed in gentium errore uersentur. Quæ omnia & ad diem iudicii referre possumus: nō discrepante uindicta: Licet in tempore a superioribus discrepare uideantur: Pro galilea in hebreo scriptum est galiloth: qd Aquila *ο. ι. ν. α. σ.* Simachus terminos trāstulit. *ο. ι. ν. α. σ.* at. i. tu mulū arenarum: Referamus ad litteram palestina: nō ad galileam philistiim quæ omnino nulla ē.

Ecce ego suscitabo eos de loco: in quo uendidistis eos: & conuertam retributionem uestram in caput uestrum: & vendam filios uestros & filias uestras in manibus filiorum iuda: & venundabunt eos sabei genti longinque quia dominus locutus est.

LXX.

Ecce ego suscitabo eos de loco in quo uendidistis eos: & reddam retributionem uestram in capita uestra: & vendam filios uestros & filias uestras in manibus filiorum iuda: & venundabunt eos in captiuitatem genti que procul abest quoniam dominus locutus est.

Verbum hebraicum Sabaim: Quod Aquila & Symachus ita ut scriptum est. lxx. captiuitatem interpretati sunt: quod melius captiuos significat. Sabaim autem gens trans indiam dicitur: de qua fuit & regina Saba quæ uenit sapientiā audire salomonis: De quibus & Esaias loquitur. Et Sabaim uiri excelsi ad te transibunt. Vnde & thus uenire perhibetur. Dicite uirgilio Centumq; sabæo thure calent aræ Licet quidam sabæos Arabes suspicentur: Promittunt ergo sibi iudæi imo somniāt: quod in ultimo tempore congregētur a domino: & reducantur in hierusalem. Nec hac foelicitate contenti ipsum dominum suis manibus romanorum filios & filias asserunt traditurum: ut uendant eos iudæ & non persis: ethiopibus & cæteris nationibus quæ uicinæ sunt. sed Sabæis genti longissima. quia dominus locutus sit: ut populi sui ulciscatur iniuriam. Hæc illi & nostri iudaizantes qui mille annorum regnum in iudæa sibi finibus pollicentur. Et auream hierusalem: & uictimarū sanguinem: & filios ac nepotes & delicias incredibiles: & portas gēmarum uarietate distinctas: Nos autem dicimus quod & suscitauit dominus post aduentum suum & cottidie suscitāt & suscitaturus est eos: quos uariis error eduxerat de finibus suis: Pulchre quia suscitabo. ait quasi iacentes & corruentes. Vt qui iacebant in heresi stent in ecclesia: reddens hereticis quod fecerant: Vt filios eorum & filias. quos & in mysticis & in carnalibus erudierant: tradat in manibus filiorum iuda: in manibus eorū qui ecclesiæ principes extiterunt: & instructi sūt armatura apostoli: & habent scutum & lanceā ueteris & noui istrumēti. Vt cū cœperint filios eorū & filias: uēdāt Sabæis & faciāt eē captiuos ut pcul sint a finibus suis. Et ad meliora cōuersi ecclesiasticis dogmatib; icipiāt eē subiecti.

Elamate hec in gentibus. Sanctificate bellum: Suscite robustos. Accedant ascendant omnes uiri bellatores: Concidite aratra uestra in gladios: & ligones uestros in lanceas: Infirmus dicat quia fortis ego sum: Erumpite & uenite omnes gentes de circuitu: & congregamini ibi occumbere faciet dominus robustos tuos.

LXX.

Predicate hec in gentibus: sanctificate bellū: suscite pugnatores: adducite & ascēdite oēs uiri bellatores: cōdite aratra v̄ra in gladios: & falces v̄ras in lāceas: Fortis dicat qz p̄ualeo ego. Congregamini & introite oēs gentes p̄ circuitū: & cōgregamini illuc: mansuetus sit pugnator.

Locus iste dupliciter intelligitur. quidam enim arbitrantur hæc sanctis gentibus prædicari. ut præparentur ad bellum: ut pro populo dei dimicent. ut omnia instrumenta agriculture in gladios lanceasq; cōuertant: Vt infirmus dicat se esse robustum: & ueniant omnes de circuitu & in certamen domini cōgregentur. Maxie quia iuxta. lxx. sequitur Mansuetus & mitis sit pugnator. Iuxta

illud quod in Paralipomenis scriptum est. Et transiordanem ruben & gad & dimidia tribui manasse in omnibus uasis bellicis centum uiginti milia: Omnes isti uiri bellatotes parati ad pugnam mente pacifica: Nos esse uolunt imitatores ueri dauid: De quo legimus Memento domine Dauid & omnis mansuetudinis eius: Et ipse loquitur in Euangelio Discite a me quia mitis sum: siue mansuetus: Viros quoque eos intelligi uolunt: qui destruentes initia paruulorum ad perfectæ etatis robur accesserint: & omne studium quo prius animarum suarum exercebant agros: ad necessitatem præli contulerunt: Nobis autem hebræorum opinionem sequentibus uidetur esse contrarium. Ideo enim gentes aduersariæ israel parantur ad pugnam: & aratra sua ligonesque uel falces in gladios lanceasque commutant: Infirmus robustum se esse dicit Erumpuntque & ueniunt de circuitu: & contra dominum exercituum congregantur: & occumbere dominus facit robustos earum. Ut intelligant se deo aduersante superatas. Hæc iuxta litteram sibi israel miserabilis repromittit. Nos iuxta captam tropologiam: & gentes demonum & eos qui cottidie contra ecclesiam dimicant: Et in ultio qui sub antichristo aduersum sanctos domini pugnaturi sunt accipere possumus: quod iccirco congregatur ut pereant

ps. 131.
Mat. 11. d.

Consurgant & ascendant gentes in uallem Josaphat: quia ibi sedebam ut iudicem omnes gentes in circuitu: Mittite falces quoniam maturauit messis. Venite & descendite quia plenus est torcular: exuberant torcularia quia multiplicata est malitia eorum. LXX.

Consurgant & ascendant omnes gentes in uallem Josaphat quia ibi sedebam ut iudicem omnes gentes in circuitu: emittite falces quoniam adest uindemia: Introite & calcate quia plenum est torcular: & redundant torcularia: quia repleta sunt mala eorum.

Et hæc iuxta superiorem sensum interpretantur bifariam: Alii enim gentes ascendere in uallem Josaphat quæ interpretatur domini iudicium: & sedere ibi deum. ut diiudicet omnes gentes: quæ de circuitu ueniunt: in bonam partem intelligunt: quo scilicet sancti contra aduersarios congregentur: & mittant falces suas: ut maturam hostium messem demetant: & ueniant atque descendant: calcantque torcularia: quia adsit uindemia: & in tantum musta exuberent: ut torcularia capere non possint. Et ut sciremus quæ sit uindemia: plenumque torcular intulisse: multiplicata est malitia eorum: Haud dubium quin eos significant: qui contra dominum congregati sunt. Alii autem consurgere gentes & conuenire in uallem Josaphat. & sedere dominum ut omnes iudicet nationes: ideo asserunt ut parent se & assumant uniuersa arma pugnatium. & in ualle Josaphat domini falcibus demetantur: Venisse enim contra eos tempus iudicii & in tantum eorum creuisse mala: ut dei uincerent patientiam. Nam & amorrei tunc expulsi sunt quando expleta sunt peccata eorum. iudæi istum locum ad gog & magog gentes seuerissimas referunt: de quibus supra diximus. arbitantes ultimo tempore quando hierusalem fuerit restaurata sub mille annorum Imperio contra dei populum esse uenturas: & in ualle Josaphat quæ ad orientalem partem templi sita est esse uenturas. Aduenisse enim tempus occisionis earum: & effundendi sanguinis instare uindemiam:

Populi populi in ualle concisionis: quia iuxta est dies domini in ualle concisionis: Sol & luna obtenebrati sunt: & stelle retraxerunt splendorem suum. LXX.

Sonitus exauditi sunt in ualle iudicii: quia iuxta est dies domini in ualle iudicii: Sol & luna obtenebrabuntur: & stelle occidere facient splendorem suum:

In eo loco ubi nos ponimus populi populi: & lxx. transtulerunt sonitus exauditi sunt. In hebraico scriptum est quod utique multitudinem & turbas eorum qui iudicandi sunt: non strepitum sonitumque significat. Rursum ubi nos diximus uallem concisionis sequentes translationem Aquile & Simachi & quintæ editionis. lxx. & theodotion Τῆς αἰτίας Τῆς κρίσεως id est causæ & iudicii transtulerunt Pro quo in hebraico scriptum est. harus. quod hebræi non solum concisionem sed & aurum interpretari putant: quo scilicet in ualle iudicii quam suspicantur gehennam: excoctis sordibus peccatorum purum aurum remanet. Iccirco autem gentium de quibus supra diximus in ualle iudicii siue concisionis: populi congregantur: ut interficiantur & corrumpantur & a domino iudicentur. Cuius mœrorem diei & tormenta pereuntium: Nec sol quidem & luna astraque & cætera poterunt intueri sed retrahent fulgorem suum: Et seueritatem iudicantis red dentisque uniuscuiusque opus in caput suum: aspicere non audebunt. Non quod clementiora sunt dei iudicio: sed quod omnis creatura in tormentis aliorum de suo iudicio pertimescat.

Et dominus de sion rugiet: & de hierusalem dabit uocem suam: & mouebuntur celi & terra & dominus spes populi sui & fortitudo filiorum israel: & scietis quia ego dominus deus uester: habitas in sion in monte sancto meo: & erit hierusalem sancta & alieni non transibunt per eam amplius. LXX.

Dominus autem de sion clamabit & de hierusalem dabit uocem suam. & mouebitur celus & terra: & dominus parcat populo suo. & confortauit filios israel: & scietis quia ego dominus deus uester habitas in sion in monte sancto meo: & erit hierusalem sancta & aliena non transibit per eam amplius

Cum solis & lunæ cunctarumque stellarum splendor tenebris fuerit commutatus dominus de sion instar leonis rugiet siue clamabit: & tam excelsa uox eius erit atque terribilis: ut calorū cardines & terrarum fundamenta quatiantur Cumque tam seuerus in eos fuerit qui puniendi sunt: erit clamans erga populum suum: & dabit eis fortitudinem qui appellantur filii israel: mens scilicet cernens de

Super Joelem prophetam.

um: uel ἐν ὅτῃ τῇ τοῦ θεοῦ quem nos rectissimum dei dicere possumus: qui non ambulauerunt per prauas semitas sed gradientes in uia christo omnia recta fecerunt. Tunc scient & hi qui punientur & illi qui adfumentur in gloriam: quod dominus habet in speculatione & in christo monte sancto suo: siue in eo qui se dignum dei habitaculo preparauit. Tunc erit sancta hierusalem uisio pacis: a qua & salomon nomen accepit: Et alieni non pertransibunt per eam amplius: Alienos uel demones intellige: qui externi a deo sunt: Vel omnes pessimas cogitationes atque peccata. De quibus propheta loquitur: Ab aliis parce seruo tuo: quae nequaquam ultra in nobis uiam reperient: si habuerimus dei pacem: & cor nostrum aduersariis non patuerit. Haec iudaei & nostri ut diximus iudaizantes ad mille annorum fabulam referunt: quando putant christum habitaturum in sion & in hierusalem auream: atque gemmatam sanctorum populos congregandos: Vt qui in isto seculo oppræssi sunt ab uniuersis gentibus: in hoc eodem cunctis imperent nationibus.

Et erit in die illa stillabunt montes dulcedinem: & colles fluent lacte: & omnes riuos iuda ibunt aqua. LXX.

Et erit in die illo stillabunt montes dulcedinem: & colles fluent lacte: & omnes emissioes iuda fluent aq.

Habitante domicilio in sion & in monte sancto suo: quando nullus per hierusalem sanctam transire temptauerit. Quicumque in ea mons fuerit: & ad uirtutum excelsa peruenerit: dulcedine & mele sudabit: & stillabunt ex eo gratiae spirituales. De quibus propheta loquitur. Quod uultus gutturi meo eloquia tua: super mel ori meo. Qui autem inferior montibus est: & nec dum ad perfectionis culmen ascenderit: uocabitur collis: & fluent de eo riuus lactis quibus rudis in christo nutritur infantia: & aquarum flumina quae de uentre suo dominus manare testatus est. Omnes enim riuus siue emissioes iuda implebantur aquis: & nihil in eis siccum erit redundantibus cunctis gratia spiritali.

Et fons de domo domini egredietur & irrigabit torrentem spinarum.

Pro torrente spinarum. lxx. transfulerunt torrentem fuculo. i. σχοινίων quod autem fuculos significat: ut iuxta aegyptios mensuram certi itineris Psalmista dicente: Semitam meam & funiculum meum tu inuestigasti. In nullo enim flumine siue in riuus eius solent naues funibus trahere: certa habente spatia quae appellantur funiculos: Vt labori defesso recentia trahentium colla succedant: Nec mirum si unaquaeque gens certa uiarum spatia suis appelleret nominibus. Cum & latini mille passus uocent: & galli leucas: & persae parasangas: & raptas uniuersa germania: atque in singulis nominibus diuersa mensura sit. Haec propterea quia uerbum hebraicum. lxx. funiculos transfulerunt. Caterum nulli dubium est omnia quae in tabernaculo dei legimus de lignis sethim fuisse perfecta: quae. lxx. interpretati sunt ligna imputribilia. Est autem genus arboris in heremo spinarum albae simile colore: & foliis: non magnitudine. Alioquin tam grades arbores sunt: ut latissima ex illis tabulata cedatur: lignumque fortissimum est: & incredibilis leuitatis ac pulchritudinis: ita ut ex iis etiam uasa torcularium quae ἀπομασκαί & ἡλιασμοῦ uocant ditissimi quique & studiosissimi faciant: quae ligna in locis cultis: & in romano solo: absque arabiae solitudine non inueniuntur. Pro torrente funiculorum siue spinarum: Symachus interpretatus est uallem spinarum. Est autem locus iuxta liuiadem trans mare mortuum: sexto ab ea distans miliario: ubi quodam cum madianitis fornicatus est israel. Huius loci ex persona dei Micheas propheta meminit dicens. Populus meus memeto quæso quid cogitauerit balach rex moab: & quid responderit Balaam filius Beor de sethim usque ad galgalam pro quo & ibi. lxx. transfulerunt ἀπὸ τῶν σχοινίων hoc est funiculus usque ad galgalam. Ergo egredietur fons de domo domini quae interpretatur ecclesia. De quo & Ezechiel & zacharias ponunt in fine uoluminum suorum: ut spinas nostras & uitia atque peccata quae nullam frugem habuere iustitiae commutent in domini nomina: & ariditatem nostram riget aqua largissimis: & per spinas ac uepribus flores uirtutum multiplices germinemus. Et in eo loco ubi quodam fornicatus est israel: & initiatus est belphegor lilia castitatis: & rosae pudoris ac uirginitatis exuberent.

Egyptus in desolatione erit: & idumea in desertum perditionis: pro eo quod inique egerit in filios iuda: & effuderint sanguinem innocentem in terra sua. LXX.

Egyptus in perditione erit: & idumea in campum desolationis propter iniquitates filiorum iuda: pro eo quod effuderint sanguinem iustum in terra sua.

Et in hoc loco iudaei grauissimo sono dormiunt. In ultimo tempore quando non christum sed antichristum suscepturi sunt Videtur tamen sui: In aegyptios qui uicini sunt: & in romanos quos interpretantur idumeos spe uanissima confingentes: Vt scilicet quomodo pharao & omnis eius exercitus: qui per quadringentos & triginta annos populum dei captiuum tenuit: in mari rubro submersus est: Sic et romani qui eodem annorum spatio iudeos possessuri sunt ultione domini deleantur: hoc illis spe sibi cassa permittunt. Neque enim possunt exponere. Quare cum in orbe tantae sint nationes: duae solae gentes aegyptiorum & idumeorum expectantur ad poenam: aut cur pro idumeis intelligatur romani: cum eadem licentia mentiendi: diuersa possumus asserere: sub Idumeorum uocabulo uel persas uel elamitas uel francos Alamaosque significari: Nos autem dicamus tempore dominicae resurrectionis uel diem iudicii: Vtrumque enim recipimus: Et aegyptum & idumeam: In eo quod aegyptii & idumei sunt destruendi: aegyptus dicitur Mesraim quod interpretatur ἐκ τῶν ἁγίων id est sanctos dei persequens & tribulans: Idumea terrena & cruenta: Quicumque igitur dei populum persecutus est: &

Hiero. liber vnicus

terrenis uacauit operibus: ac multitudine delictorum cottidie fuderit sanguinem innocentem eorum scilicet quos decipit: erit in perditionem: ut animas quoque martyrum sub altari clamare co-

Apo. 6. c.

Et iudea in eternū habitabitur: et hierusalem in generatione et generationem: et mundabo sanguinem eorum quos non mundaueram: et dominus commorabitur in sion. LXX.

Iudea autem in eternum habitabitur: et hierusalem in generationes et generationem: et requirā sanguine eorum: inultūque esse non patiar: et dominus habitabit in sion.

Non utique hæc iudea in eternum habitabitur quā uidemus esse desertam: non istam hierusalē cuius ruinas cernimus: Sed illa iudea cuius filiae exultauerunt & letatæ sunt in omnibus iuditiis domini: & de qua in fine quinquagesimi psalmi legimus: Benigne fac domine in bona uoluntate tua sion ut edificentur muri hierusalem. In hac prouincia confessionis & gloriæ: Et in hac urbē in qua pax domini cernitur: erit eterna habitatio: Non in unam uel in tres aut plures generationes: sed in generatione & generatione Hoc est in duabus generationibus eorum qui de iudæis & de gētibus crediderunt: & mundabit dominus sanguinem omnium peccatorum: quē prius non mundaue-
rat. & mūdāt in euangelio: quos in lege peccantes inmundos reliquerat. Ideo enim concludit omnia sub peccato ut omnibus miseretur: siue ulciscetur seruorum suorum sanguinem: quem ī martyrio pro nominis eius confessione fuderunt: Et dominus cōmorabitur ī sio De qua scriptū est: Fundamenta eius in montibus sanctis: diligit dominus portas sio: super omnia tabernacula iacob:

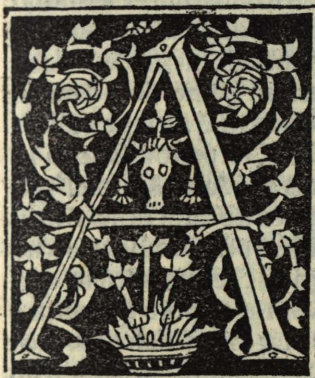
ps. 50.

ps. 26.

FINIT EXPOSITIO IN IOHEL PROPHETAM.

Prefatio in explanatōez super Amos prophetā.

¶ DIUI HIERONYMI PRAEFATIO IN EXPLANATIONEM SVPER AMOS PROPHE-
TAM: AD PAMACHIVM INCIPIT.

Mos ppheta q sequitur Iohelē: & est tertius secūdū. lxx. duodecim pphe-
tarū: nō est ipse quē patrē Esaiā ppheta legimus. ille enim scribitur per
primā & ultimā nominis sui litterā aleph & sade. & interpretatur fortis
atq; robustus: Hic uero p ain & samech: & interpretatur populus auulsus.
Mediā litterā men & uau. utriq; cōmunes sūt: Apud nos autē qui tā-
tam uocalium litterarum & s. litterā quā apud hebrāos triplex est: dis-
ferentiam non habemus: & hāc & alia nomina uidentur esse cōmunia:
quā apud hebrāos: elementorum diuersitate: & suis proprietatibus di-
stinguūtur. Hic ergo propheta quem nūc habemus in manibus fuit. de
opido thecū: qd sex milibus ad meridianam plagā abest a sancta beth
leem: q mūdi genuit saluatorē: Et ultra nullus est uiculus ne agrestis qui
dē casā & furno: similis: quas aphri appellāt mapalia. Tanta est eremi
uastitas: q usq; ad mare rubrē psarē ethyopū atq; idōz terminos dilatatur
Et qā humi aridā atq; arenosā nihil oīno frugū gignitur: cūcta sunt plena pastorib⁹: ut sterilitatē
terrā cōpēsēt peccorū multitudie. Ex hoc numero pastorū: & Amos pphā fuit: Impit⁹ sermone:
sed nō scia: idem. n. q p oēs pphetas: in eo spūs sanctus loq̄batur. Vnde nos ex hebrāo uertimus.

Therua

¶ Verba Amos qui fuit in pastoralibus thecūe que uidit super israel.

¶ Lxx. autem nescio: quid uolentes interpretati sunt.

¶ Sermones Amos: qui facti sunt in acarpide thecūe: quos uidit p hierusalem.

¶ Sciēdūq; hūc pphetā nō p hierusalē: qd in hebrāo pētus nō hētur: sed sup israel. i. decē tribub⁹
q appellātur israel: & erat in samaria pphāse: qd qd aqla ac symachus & theodotiō similiter trāstu-
lerūt. Prius ergo Osee pphā ad decē tribus: q appellātur Ephraim: Samaria: domus ioseph: & israel
loq̄tur: Scd̄s Iohel ad hierusalē & duas trib⁹: q uocātur iuda & hierusalē & iacob pferit uaticiniū:
nullā oīno israelis fatiēs mētionē. Tertius Amos neq; qd ad hierusalē in q regnabat tribus iuda: sed
& israel & in samaria p̄dicat: qd & de toto uolumie eius pbari pōt: & maxie ex eo qd scriptū misit
Amasias sacerdos bethel ad hieroboā regē israel dicēs: rebellauit cōtra te Amos i medio domus
israel. Et post paulū dixit Amasias ad Amos: q uides gradere fuge i terrā iuda: & comede ibi panē:
& ibi pphetabis: & in bethel nō adicies qā sanctificatio regis: & domus regni est Cui rōdit Amos
nō erā ppheta: nec ppheta filius: sed opilio: ruborē mora distrigēs: Tulitq; me dñs cū seq̄rer gregē
& dixit ad me. Vade ppheta ad populū meū israel: nō utiq; ad iudā & hierusalē: ut male apud grā-
cos & latios hētur: sed ad israel. i. ad decē trib⁹: q ob populi multitudinē pristinū nomē obtinuerāt.
In eo aut loco ubi. lxx. trāstulerūt in acchari Theodotiō ipm uerbū hebraicū posuit: i. nocedū: qd
aqla uertit in pastoralib⁹: Symachus & qnta edictio pastorib⁹. Achari aut usq; i pntia: hebraicū
nō legi. Et sterilitatē itēptatur: magis acharō urbē philistiū q achari exprimunt: q oīo nō legitur:
Sermones itaq; Amos q fuit de oppido thecūe: ex nūero pastorū: qā pastoralis & ipsa ē regio: hoc
uolumie cōtinētur: quos uidit sup israel: n. carnis oculis sed mētis intuitu. Quia ppheta uocabatur
uidētes. Alioqn scdm litterā: sermōes nō uidētur sed audiūtur. Vñ & populus uidebat uocē dei.
Et Moyses tacēs loq̄batur ad dñm qñ dicebat ei: qd clamas ad me. In nouo quoq; legiū testamē-
to: qd uidimus & audiuius. Vidius oculis nostris & manus nostrā palpauerūt. Verbū. n. dñi qd
p se iuisibile est. Et uidēt apostoli & tractāt māib⁹ suis: qd uerbū caro factū ē & habitauit in nobis.
Vidit at hos sermōes. **¶** In dieb⁹ Ozie regis iudā: & in dieb⁹ Hieroboā filii Joas regis isra-
el: Ante duos ānos terremotus. **¶** Hic est aut Ozias rex iuda cognomēto Azarias: q idebitū
sibi sacerdotiū uēdicare conatus: lepra pcussus in frōte est: qñ irā dñi nō solū poena eius qā sacrile-
gus fuit: sed & terremot⁹ oñdit: quē hebrāi tūc accidisse cōmemorāt. Hieroboā uero ē filius ioas:
filii Ioathā filii hiheu: sub quo pphetauerūt Osee: Iohel: & Amos. Igitur Ozias itēptatur iperium
uel fortitudo dñi: hieroboā iudicatio uel cā populi. Ioas dñi mora siue tpalitas: uerba itaq; Amos
quo tpe populus israel auulsus erat a dño: & aureis uitulis seruiebat: siue auulsus a regno stirpis da-
uid: clara uoce cecierūt: istar clāgētis tubā q itēptatur thecūe Et cecierūt sup israel: q quodā erat
rectissim⁹ dī. In dieb⁹ Ozie regis iudā: i quo pp tēplū & sc̄tā sc̄tōz fortitudo dñi pmāebat: suoq; re-
gebat ipio populū cōfiterē. Nomē aut Heroboā: q diuisiōis populi cā extiterat: significat israelē lō-
go tpe i idolatriā errore māsisse: pūsq; captiuitas uniuersa cōcuteret: q i duob⁹ ānis duplicē oñdit
angustiā decē tribuū ac duarū: ut agentes si uellent poenitentia morū terrā de cetero nō sentirēt.

¶ Et dixit. Dominus de sion rugiet & de hierusalem dabit vocem suam: Et luxerunt speciosa
pastorum: & episcopus est vertex carmelli.

¶ Naturale est ut oēs artifices sue artis loquātur
exēplis: & unusq;sq; in quo studio triuit atātē: illius similitudies pferat. Verbi gratia: q nauta est: &
gubernator: tristitia suā cōparat tēpestati: dānū naufragiū uocat: inimicos suos: uētos appellat cō-
trarios. Rursū pspitatē & lētitia aurā placidissimā: & secūdos noiāt uētos trāqlla maria & equora
cāpis similia. E regiōe miles qd duxerit scutū. gladiū. lorica. galeā. lācea arcū & sagittas. mortem

uuln⁹ & uictoriā sonat: Cur hæc dicta sūt: ut. s. ostēdam⁹ ēt Amos pphetā q pastor de pastoribus fuit: & pastor nō ī locis cultis & arborib⁹ ac uineis cōsitis: Aut certe iter siluas & prata uirentia: sed ī lata eremi uastitate. in q̄ uersatur leonū feritas & interfectio peccor⁹: Artis suæ usū eē sermonibus: Vt uocē dñi terribilē atq; metuēdā: rugitū leonū & fremitū nomīaret: Euerسیونē israeliticæ urbiū pastor solitudinē: & ariditati mōtiū cōparās. Dñs iqt: de sion rugiet: & de hierusalem dabit uocē suā: Vbi erat tēplū & dei religio: Vt doceret deum nō israel urbibus. i. in bethel & in dan: ubi erat aurei uituli: nec in metropoli samaria & iezrael: Sed in uera religiōe uersari. q̄ illo tpe collebatur in syon & hierusalē. De sion. n. egredietur lex & uerbū dñi de hierusalē. Oīa pastor & regū israel spetiosa luxerūt: & exsiccat⁹ est uertex carmeli: q̄ quōdā latis pascuis abūdabat. Carmel⁹ græce dicitur & latine: hebraice aut appellatur chermel: & sūt duo mōtes q̄ hoc uocātur noīe. Alter ī quo fuit nabal marit⁹ Abigail ad austrālē plagā. Alter iuxta Ptholomaidē q̄ pri⁹ uocabatur accho mari īminēs: In quo Helias ppheta flexis genib⁹ pluuiā ipetrauit: Si ergo de chermel dicit in quo habitauit Nabal magis pastor grægib⁹ cōuenit: q̄a est iuxta solitudinē. Sin aut de illo q̄ uicinus ē littori: ad reges & ad supbiā ptinet regū israel: quos īminētē captiuitate istar mōtiū desertorū dicit esse uastādos. Aliter cū dñs de sio & de hierusalem: de specula ecclesiæ q̄ supra mōtē sita latere nō potest: & ī q̄ uisio pacis ē: dederit p uer⁹ & nouū istrumētū: & p doctores ecclesiasticos uocē suā: & q̄si clara buccina īsouerit. Tūc oīa spetiosa pastorū. i. doctria hereticorū: q̄ pulchro uidebat⁹ sermōe cōposita: & cognitio circūcisiōis. Hoc. n. īterptat⁹ chermel: p quā ibi uere circūcisiōis sciētiā pollicēf lugebit atq; siccabit⁹. Et populorū milia q̄ pp simplicitatē uocāt⁹ græges: subita ariditate marcescēt

¶ Hec dicit dñs: sup trib⁹ scelerib⁹ damasci: & sup q̄ttuor nō conuertā eū: eo qd tritūrauerit ī plaustris ferreis galaad.

¶ Primū aduersū damascū in q̄ regnabat Azazel dei sermo dirigitur. Qui eo tempore quo Amos prophetabat grauit⁹ urgebat israel: in tātum ut oēm regionem galaad instar tribularum frumentum in areis tritūrantium iugularet: atq; contereret.

¶ Et mittā ignē in domū azazel: & deuorabit domū benadab. **¶** Bñ ad itelligētiā qd Azazel regnātib⁹ Ozia & hieroboā iā ī syria mortu⁹ erat: & ei in regnū successerat fili⁹ su⁹ benadab: A quo postea oēs reges arā. i. syriæ & damasci: benadab uocabulū possiderūt. Vñ pulchre nō dixit mittā ignē in Azazel: sed in domū Azazel. i. in domū ei⁹ regiam: cui bñdab filius eo tempore præerat.

¶ Et conteram inquit uectes damasci. **¶** Oēm uidelicet syrorū fortitudinē quā ueluti quodam claustro & uestibus aduersarioꝝ impetus submouebant.

¶ Et dispdā habitatores de campo idoli: & tenentē sceptrum de domo voluptatis: atq; luxuriæ. **¶** Subauditur cōterā atq; dispdā. **¶** Et populus syrie ī fines egypti vltiōis transferretur.

¶ Quod in p̄cipio dicitur: Sup trib⁹ scelerib⁹ damasci: & sup q̄ttuor. Hūc sensū iuxta historiā hēre pōt: si semel eēt meū populū psecut⁹ aut scdō: darē ueniā. Nūc uero cū tertio & q̄rto crudelis extiterit: ut captiua multitudinē plaustris ferreis tereret: nōne eū debeo plagis corripere: nōne uultū clemētiæ meæ auerfare ab eo. Iuxta tropologiā uero sic possumus dicere: Primū peccatū est cogitasse q̄ mala sūt: Scdm cogitatiōib⁹ acq̄escere pueris. Tertiū qd mente decreueris ope cōplessē. Quartū post p̄tūz nō agere p̄nīaz: sed in suo sibi cōplacere delicto. Hoc oēs faciūt heretici q̄ nō solū cogitāt sed & faciūt mala: & doctria sua simplices quosq; decipiūt & eorū sanguinē bibūt. Damascus enī īterptatur sanguinē bibēs sup huiusmodi iqt p̄tis dñs: nōne dignū ē ut eos plagis corripia: & auertā ab eis faciē meā. Cōtriuērūt. n. in plaustris ferreis p̄gnātes galaad: Aīas uidelicet credentiū: q̄ in p̄cipio fidei p̄nt dicere. A timore tuo dñe cōcepīus. Plaustra aut sūt ferrea: de qbus psal⁹ mista dicit. Filii hoīum dētes eorū arma & sagitte. Iste aut p̄gnātes d galaad sūt qd īterptatur trāslatio siue trāsmigratio testimonii. Migrauerūt. n. de ecclesia in heresim: & testimōia dei q̄ prius ac cepāt de aliēis termis trāstulerūt. Sed emittet dñs ignē in domū Azazel quā ipsi uocāt Azazel. i. uisionē dei. ignē q̄ ligna in eis: stipulāq; cōsumat: & deuoret fūdamēta. Vectes at damasci itelligūt⁹ q̄ istructi sūt arte dialectica & argumētis philosophorū: uerbi gratia: hostiū uocatur q̄ falsū dogma cōcepit: uectes ei⁹: q̄ ea q̄ male ab aliis īuēta sūt roborare conātur syllogismis. Cūq; cōtriti fuerint uectes damasci: trāsferretur populus aran. i. excelsus atq; sublimis: q̄ erectus in supbiā & sibi calestia repromittit in arenen ubi uocatio dei est: captus in salutem suam.

¶ Hec dicit dñs super tribus sceleribus gaze: & super quattuor nō conuertā eum: eo qd trāstulerit captiuitatem perfectā ut cōcluderet eam in idumea. Et mittā ignem in mur⁹ gaze: & deuorabit edes eius: & dispdam habitatores de azoto: & tenentem sceptrum de ascalone: & conuertam manum meam super acharon & peribunt reliquie philistinorum dicit dominus.

¶ In tertiā & q̄rtā gnationē p̄tā patrū se cōminatur dñs in lege filius redditur: nō eq̄litate iudicii ut alii peccēt: & alii puniātur: sed magnitudie clemētiæ: dū semp expectat ad p̄niam. Quod ergo dicit: hoc est: expectaui multo tpe ut agerēt p̄niam: & iō nolui punire peccātes ut aliqui cōuersi reciperēt sanitatē. Verū q̄a & tertio & q̄rto eadē faciūt: cogor mutare sniam & plagis corripere delinquentes. Videam⁹ aut qd philistiī & urbes ei⁹ peccauerūt. Gaza ut ad iracūdiā dñm puocaret: trāstulit captiuitatē p̄fectā populi iudæorū: & cōclūsit eā in idumeā: ut idumeis uenderēt quos cōpant ex iudæis: p̄fectā aut dicit ut significet nullū remāsisse captiuorū. q̄ nō sūt traditus idumeis. Vñ ignē

Super Amos. c. i.

se in muros eius dicit esse missus: q̄ uniuersa deuoret. Et q̄a quinq; palestioꝝ legius ciuitates post Gazā trāsit ad Azotū q̄ appellatur Asdot: & dicit se habitatorē Azoti p̄ditus: & tenentē sceptꝝ de Ascalone: regiā uidelicet potestātē. Ac deīde ut pcutiat Acharō. Et pibūt iqt reliq̄a philistiū: quas aut geth ciuitatē: aut oēs uicos q̄ supradictis urbibus subiacēt debemus accipe. Scdm tropologiā sic nobis exponēdū uidetur. Caza q̄ hebraice dicitur Aza: sonat fortitudinem uel iperū: idumea terrenū atq; sanguinariū: Azatus. i. esdo ignē uberis siue patui: Ascolō ignis homicida siue appensa & pōderata: Accharon sterilitas siue eradicatio. Igitur Aza q̄ sibi fortitudinē repromittit & sciaz: accusatur in eo qd̄ in idumeā cōcluserit captiuos. Quos ego arbitror oēs q̄ occidentē secūtur litte ram: nolūtq; recipe sp̄m uiuificatē: sed q̄cūq; sapiūt uolūt eē terrena. Ignē igitur se dñs missus dicit in muros gaze: qbus sua mendatia circū dare nititur & tueri. De Azoto quoq; auferet hitato rem: q̄a litterā seqtur: & ubera q̄ nō lactes: sed igne sūt plena: & q̄ mentitur ignē se hēre patui uel cuius uniuersa gñatio ignibus deputanda est. Et tollet sceptrū de Ascalone: ubi ignis homicida est. Sicut. n. ignis dñi saluos facit eos quoꝝ corda p̄enetrarit. Sic ignis iste q̄ d̄ cālo cecidit q̄si fulgur q̄ succendit diaboli sagittas: quoscūq; afflauerit interficiet Cōuertet quoq; manū suā sup Accharon ubi sterilitas est & eradicatio: ut q̄cūq; spiritalē nō recepit itelligentiā: iuxta Osee hēat uulū sterilem & ubera arentia. Et ut oīa uno sermone cōprehenderet. Peribūt iquit reliq̄a philistiū: uel geth ciuitas in qua torcular diaboli est. Vel omnes philistiim qui appellantur cadentes poculo. Cū enī inebriati fuerint corruent & in suo uomitu uolutabuntur.

Hec dicit dñs super tribus sceleribus tyri: & super quattuor non conuertam eum.

Eadē scelera q̄ & supradictis iputauerat ciuitatibus ēt tyro ingent & exprobat.

Eo qd̄ cōcluserit captiuitatē p̄fectā in idumeā (de qb̄ supra dictū est). Et nō sint recordati fēderis fratrum.

Fratres hic amicos uocat: & necessitudine copulatos. Eo quod hyrā rex tyri: cum Dauid atq; Salomone habuerit amicitias.

Et mittam ignem in murū tyri: & deuorabit edes eius. **Hoc Ezechiel ppheta in uisiōe tyri nabuchodonosor regem chaldæorum fecisse cōmemorat. Tyrus itēptatur tribulatio siue cō angustās. Oīsq; doctrina puerfa cape nititur ueritatē: & cōcludere eā in terrenis sensibus. Et nō recordatur fēderis fratru: quod de littera ascendere debeamus ad spiritum: de terrenis ad cālestia.**

Gen. 27. d

Hec dicit dñs: Sup tribus sceleribus edom & sup quattuor nō cōuertā eū: eo qd̄ p̄secutus sit in gladio fratrē suū.

Filios uidelicet iacob: de qb̄ in bñdictiōibus Isaac plenius scriptū est.

Et uiolauerit misericordiā ei. **Ut obliuisceretur germanitatis: fratrēq; se esse nesciret. Quodq; seqtur.**

Et tenuerit ultra furore suū & idignationē suā seruauerit vsq; in finez.

Odiū mōstrat atiquū qd̄ nūq; sibi pace cōiūcti sūt: unde p̄enā p̄ scelerib; comminatur & dicit.

Mittā ignē in theman. **Quā idumeoꝝ regio est: & uergit ad austrālē ptē: nō solū the man sed & darum & naged dicitur: eo qd̄ eorum & austrū affricūq; respiciat: quodq; dicit.**

Esa. 63. a.

Et deuorabit edes bofre. **Nō ut qdā putāt alterā ciuitatē: sed idumeā. Iuxta illud quod in Esaia legimus. Quis est iste q̄ uenit de edom tictis uestib; de bofra. Quicqd̄ de Esau & iacob diximus referamus ad iudæos & populū xpianū. illi. n. terreni & sanguinarii p̄secuti sunt fratrē suū iacob: q̄ eos supplāuit & abstulit primogenita eoz. Et p̄secuti sunt in gladio: ita ut substatias possessionesq; credentiū publicarent. Quod in apostolor; actib; legimus. Et uiolauerūt misericordiā ac iura naturæ: oblitq; sunt matris suæ rebeccæ: q̄ itēptatur patiētia: & simul eos gñauit in xpo.**

Antiquūq; furore & iracundiā tenentes: usq; hodie in synagogis suis sub noīe nazarenōꝝ blasphemāt populū xpianū: & dūmodo nos interficiant uolunt igne comburi. Sed dñs mittet ignem in theman in deserta siccaq; iudæa: q̄ nequaq; irrigatur ibribus pphetaz: & deuorabit omnes munitiones eorum siue fundamenta murorum eius ut omni sensu litteræ concidente superedificetur ecclesia christi domini fundamentis.

Hec dicit dominus super tribus sceleribus filioꝝ amon: & super quattuor non conuertam eum: eo quod diffecauerit pregnantē galaad: ad dilatandum terminum suum. Et succēdam ignem in muro rhabba: & deuorabit edes eius in ululatu in die belli & in turbine: in die cōmotio nis: & ibit in elchom in captiuitatem ipse & principes eius simul dicit dominus.

Filios Amon q̄ de loth stirpe generati sunt & habitāt in harabia: ubi nūc est philadelphia: corripit sermo diuinus: quare sub Saul rege iudæ Naas ammanitis princeps eorum uastauerit iabis galaad: & diffecauerit pręgnātes eius ut dilataret terminos suos: & oēm galaditim suo imperio subiugaret. Vnde cōminatur succensurum se ignem in muros rhabba: quæ fuit metropolis ammonitarum: ut deuorentur aedes illius in clamore & ululatu uincentis exercitus: in die cōmotionis quā do captiui eius nabuchodonosor uincente ducentur. Et idolum ammonitar; qd̄ uocatur melchō idest rex eoz: feretur in assyrios: & principes eius. i. sacerdotes pariter abducentur. In damascenis q̄ bibunt sanguinem accipiuntur heretici: qui nō solum populum dei ab ecclesia disruperunt: sed & cōtriuērunt eum & cōmoluerunt ferreis dentibus. De qbus scriptū est. Qui deuorant plebez meā sicut escam panis. In filiis Amon q̄ itēptatur populus mœroris uel populus meus: scismaticos accipe qui separāt quidē deceptā multitudinem ab ecclesia dei & rudes animas quæ nuper chri

sti cōcepe sermonem: abrumpunt & diuidunt: non tamen faciunt crudelitatem quā heretici: deceptos quosq; trucidāt: sed in eadē regula fidei pmanētes dilatare cupiūt terminos suos: & nomē gloriæ in posteris mittere. Itaq; dñs cōminatur se muros rhabbæ. i. multitudinis: incēsurus: & regē eorū auctore scismatis ire captiuum: & principes ecclesiæ iugo colla submittere.

Capitulum secundum.

Ec dicit dñs super tribus sceleribus moab & super quattuor nō cōuertam eum. Eo qđ incēderit ossa regis idumee vsq; ad cinerem. Et mittam ignem in moab & deuorabit edes carioth: & morietur in sonitu moab i clāgoze tube: & disperdam iudices de medio eius: & omnes principes eius interficiam cum eo dicit dominus.

Ut oñdat se deus oīum dñm & cunctas aīas ad suum q earum cōditor est imperium pertinere. Regis quoq; idumee iniuriam uindicat: immo scelus qđ in eum a moabitis ppetratū est: ut ossa eius usq; ad cinerem cōcremarēt: & seuitiam suā ac rabiem nec in morte finirent. Tradunt hebræi ossa regis idumee iam sepulti: q cum Ioram rege israel & Iosaphat rege Iuda: ascēderat aduersum moab: in ultionem doloris a moabitis postea cōuulsa atq; succēsa: Ob hāc ergo inquit cām deus missurū se esse dicit ignē in moab uel metropolim moabitæ: a qua tota appellata est puintia: uel uniuersā puintiā ut deuoraret edes charioth: qđ nomē est ciuitatis: Quomodo at nō oportet trāsferre captiuitatē pfectam & concludere eam in idumea ut de excelsis atq; cælestib⁹ humiles faciat atq; terrenos: Quod gaza & Tyr⁹ fecisse memoratur: Sic ossa regis idumee cōburere nō debem⁹: & cinerē fauillāq; dissoluere: Iudæi & heretici trāsferunt itelligētiā spiritalem i carnes idumee: & sensū regiū: q uersatur in littera: & est solidissimus atq; firmissim⁹: carnaliter itelligēdo eneruāt atq; cōminuūt. Qui legit introisse iudā ad thamar meretricē: si turpitudinē sequatur littera: & non ascēdat ad decorē itelligētiæ spiritualis: cōburit ossa regis idumee: Et iccirco mittit dñs ignē i moab qui iterpratur ex patre. eo qđ natus quidē sit ex deo: sed eū reliquerit: Et deuorabit opida ei⁹: qđ iterpratur carioth: & nō aliter morietur moab: nisi i clamore & sonitu & ululatu & clāgoze bucinæ: ut excelsis sensibus opprimatur: q in sanctis libris clāgoribus bucinæ comparantur. Tūc & iudices & principes & omnes qui præsunt terrenis operibus: destruit sermo diuinus: Et præcipit doctoribus ecclesiæ: In montem excelsum ascende qui euangelizas sion: exalta in fortitudine uocem tuam qui prædicas hierusalem.

Isa. 40. b.

Hec dicit dominus super tribus sceleribus iuda & super quattuor non conuertam eus: Eo qđ abiecerit legem domini: & mandata eius non custodierit: de ceperunt enī eos idola sua post que abierant patres eorum: Et mittam ignem in iuda & deuorabit edes hierusalem.

Cæteris supradictis urbibus non exprobat qđ legē dei abiecerint: nō enim habuerunt scriptam legē sed naturalem: Vnde eos dicit erupisse in crudelitatem. Iudas at in quo erat dei religio: crepatur a domino: quare mādata illius non custodierit: sed abierit post idola: non enim poterat añ ab idolis decipi nisi legē dñi repulisset: Vnde dñs cōminatur ēt i iudā ignem esse missurum: qui deuoret edes hierusalem: non illius: in q pacis uisio cōmoratur: Sed eius quæ hierusalem gloriā pdidit. Quicquid de Iuda diximus refer ad ecclesiam: q in eo arguitur qđ legē dñi contempsit: & unusq; qđ adorat uitia sua atq; peccata: Dicente Petro: Aquo enim quis superatur huius & seru⁹ est: Auarus aurum. gulosus uentrem: libidinosus adorat uenereas uoluptates. Vnde mittet dominus ignem in iuda & deuorabit fundamenta uitiosa: Simulq; discimus creatorem omnium: non solum Iudæ & hierusalem: sed & uniuersarum gentium habere curam: Et iuxta apostolum: Eos q sine lege peccauerunt perire sine lege: & qui in lege commiserunt delicta: lege domini Iudicari.

i. per. 2d

R. o. z. b.

Hec dicit dominus super tribus sceleribus israel: & super quattuor non conuertam eum.

Iccirco ponit nouissimum Israel: quoniam prope omnia quæ secuntur ad ipsum scripta sunt: Vt sub uno textu sermo propheticus libri ordinem contineret.

Pro eo quod vendiderit argento iustum.

Primum eorum scelus est quod propter pecuniam hominem uendiderint. & hominem iustum qui in eo admirabilior est: quod nec paupertate superatus est: ut iniquum aliquid faceret.

Et pauperem pro calciamentis.

Idest p rebus uilissimis prætiosam hominis animam.

Qui conterunt super puluerem terre capita pauperum & uiam humilium declinant.

Idest in tanta eleuantur superbia: & nolunt cum humilibus ambulare.

Et filius ac pater eius ierunt ad puellā ut violarēt nomē sanctū meum: & super uestimentis pignozatis accubuerunt iuxta omne altare: & uinum dānatorum bibebant i domo dei sui.

Quicqđ autem sit turpiter ad dei refertur iniuriā: q dicit: Per uos nomē meū blasphematur in gētib⁹. Iuxta tropologiam: Sicut & in osee docuimus sub nomē israelis hereticos significari: ēt nūc post iudā & hierusalem qui iterpratur ecclesia itelligam⁹ ad hereticos sermonē ppheticū dirigi: q uendunt argento iustum: idest ecclesiasticum: q nō habet sciētiā scripturæ: sed simplicitate

Super Amos. c. ij.

contētus facit mandata quæ iussa sunt. Hæc faciunt heretici pro diuitiis & p calciamētis: quib⁹ cal-
cāt puluerem terræ: qā nō possūt nudis pedib⁹ stare sup terrā sanctā. In q̄ stetit Moyses & Iesus fili⁹
naue: Vnde & apostoli nudis pedib⁹ iubētur incedere ne qd mortis habeant. & pelliū: quæ referū-
tur ad carnes: Declināt heretici uiam humilium: illā uidelicet q̄ dicit: Ego sū uia ueritas & uita. Fi-
lius quoq; & pater itroierūt ad unā puellam: Patrē nostrum eē populum Iudæorū sepe legim⁹: Di-
cēte paulo: Nolo enī uos ignorare fratres: qā patres nostri omnes sub nube fuerūt: Et in alio loco:
Pro patribus tuis nati sūt tibi filii: Nos igitur filii sum⁹: & pater populus iudæorū: Peccamus & unū
scelus cōmittim⁹: qñ ad obseruationē sabati: circuncisionis iniuriā: cerimonias legis abolitæ: cum
parēte nostro igredimur. Bibūt heretici uinū dānatōrū: qui ex eo quo egressi sunt de ecclesia dāna-
ti sunt: Hoc uinum est sodomorum: furoris: draconum: & aspidum.

Ego autem exterminauī amoreum a facie eorum. cuius altitudo cedrorum altitudo eius: &
fortis ipse quasi quercus: & contriui fructum eius de super & radices eius subter: Ego sum qui
ascendere uos feci de terra egypti. & eduxi uos in desertum quadraginta annis ut possideretis
terram amorrei: Et suscitauī de filiis uestris in prophetas: & de iuuenibus uestris in nazarcos.

Egrediētib⁹ uobis de ægypto exterminauī añ faciem uestrā seon regē amorreorū: qui tam excel-
sus erat & fortis q̄si cedrus & quercus: & feci ut possideretis terrā amorrei quā diuisit moyses filiis
rubē & gad & dimidiā tribui manesse. Et post tāta beneficia ēt hoc addidi: ut de filiis uestris assume-
rem michi prophetas & facerem nazareos. Prius ergo q̄ educeret nos deus de terra ægypti: de for-
nace ferrea: & exterminauit ante faciem nostram amorreum: qui dicitur amarus: siue loquens: uel
famosus: & frequenti sermone celebratus: Hic autem amoreus & rex amoreorum appellatur seon
arbor infructuosa & sterilis: non quo fructus non fatiat: sed malos afferat fructus. Sicut & de pseu-
do pphetis legimus: Ex fructibus eorū cognoscetis eos: ex malis uidelicet fructibus: siue igitur fru-
ctum nō faciat siue faciat: sed nō in bonū. Infructuosa appellatur: Iste seon de quo scribitur iam se-
curis ad radices arboris posita est: dño pcutiente succisa est: cuius altitudo cedrorū altitudini com-
paratur. De q̄bus legimus: Vidi ip̄um sup exaltatū sup cædros libani. Fortitudo quoq; eius quasi
q̄rcus arboris durissimæ atq; fortissimæ: De hoc forti dñs loq̄tur. Cū fortis armatus custodit atriū
suū. Ipse dñs fecit nos exire de seculo p ānos quadraginta. (Qui numerus semp afflictiōis: & iē-
iunii: luctus & doloris est) Et p tribulatiōes & angustias puenire ad terrā sanctam: ut possiderem⁹.
Primū terrā amorrei. & illius quōdam regio: fieret nostra possessio. Et postea suscitaret de filiis no-
stris pphetas: oēs sanctos uiros: q̄ acceperūt spiritū pphetale. De q̄bus in prima ad Corinthios ple-
nius legimus. De iuuenibus nostris assumere nazareos & sanctificatos: q̄ deo suas aīas imolantes
uinū qd iebriare pōt & statū mētis euertere: nō attingunt. Ut habeāt comā Sanson: in cui⁹ capite.
(Quia caput uiri christus ē) Fortitudo & uictoria consistebat.

Nunquid non est ita filiū israel dicit dominus. Et propinabatis nazareis uinum: & prophetis
mandabatis dicentes ne prophetetis.

Me uobis tanta pstante beneficia. Nunqd potestis dicere qd ista non feceritis q̄ in tantā rabiem
prupistis: ut iebriaretis nazareos meos uino: q̄bus lege pceptum est: ut oē qd iebriare pōt non bi-
bāt. Et mandaretis prophetis: ne in meo nomine prophetarent. Quod & Amos propheta prece-
pit amasias sacerdos berthel: & Hieremiæ a rege mādatū ē: ne uerbis dñi loq̄retur ad populū. Iuxta
tropologiā. Ebrietatem illā intelligamus qua curis seculi iebriatur: & obruitur aīa uigor. Et illos
pphetis mādare dicētes: ne pphetetis: qui liuore superati phibent eruditos uiros doctrinæ pferre
sermonem. Et dicēte dño: Vade & dic populo huic. illi econtrario iubent: ne loquaris in nomine
domini. Maxime si ille qui doceat non turpi lucro: gloriæ: atq; iactatiæ: sed utilitati legentium.
audientiumq; prouideat.

Ecce ego stridebo super uos sicut stridet plaustrum onustum feno & peribit fuga a veloce: &
fortis non obtinebit uirtutem suam: & robustus non saluabit animam suam.

Me uobis pstante beneficia: uobis autem contraria agentibus. Iccirco sicut plaustrum stipulæ
uel fœni onere prægauatum stridore & sonitu longe exululat. Sic & ego uestra peccata ultra nō
sustinens: & quasi stipulam tradens incendio. Clamabo & dicam.

Peribit fuga a veloce & cetera.

Voluere se subter eos ut plaustrum comminatur deus fœno prægauatum. Ut quia frumentum
non habent: qd in horrea recōdatur. Fœnum eorum & stipula incēdio cōcremetur. Plaustrum qd
uoluitur illud est de quo in Esaia legimus. Cōculcabitur moabitis sicut concalcatur area in plau-
stris. Et in alio loco. Ponam inquit te sicut rotas plaustri nouas cum ferrarū dentibus: & conteres
montes & comminues ualles: Ut postq̄ montes uallesq; contriueris pereat fuga a veloce: Dicen-
te paulo: Nescitis: qā qui in stadio currūt: Et i alio loco: Currebatis bene: q̄s uos impediuit Et d̄ se
ait: Bonū certamē certauī: cursū cōsumauī: De malis at cursoribus loq̄tur: Nō uolētis neq; curren-
tis sed miserātis ē dei. Si gradu cōcito fugerim⁹: peccatum nos apprahendere nō ualebit: & fortis
nō obtinebit uirtutē suā: nō qd fortis sit: sed qd fortē eē se iactet: q̄ cōfidunt i uirtute sua: Robustus
quoq; q̄ nō saluabit aīam suā: ille est q̄ neq; apostoli possidet armaturā: habēs scutū: sed nō fidem:

Io. 14. a.

i. cor. 10. a.
ps. 44.

d. d. q. 2

Luc. 11. a.

d. d. q. 1

d. d. q. 1

d. d. q. 1

Esa. 2. d.

1. cor. 9. d.

Gal. 5. a.

1. thi. 4. b

Ro. 9. c.

Accictus lúbos: sed nō i ueritate: Indutus lorica sed nō iustitiā: portās gladiū sed nō salutis.

Et tenēs arcū nō stabit. **I**sti sunt sagittarii de quibus & David canit: Ecce peccatores in tenderunt arcum parauerunt sagittas suas in pharetra.

Et velox pedibus suis non saluabitur & ascensor equi non saluabit animam suam.

Qui ppter acumē igenii discurret p testimonia scripturaz: & oratorū eloquētia: uel sophisma-
tibus dialecticis opprimere nititur ueritatē. i eo p̄peditur & corrui: qā nō i dño sed i suis confidit
pedibus: Ascensor quoq; equi nō saluabit animam suam: sed periens audiet Hi i curribus: & hi in
equis nos autē i nomine dei nostri inuocabimus: Illis obligati sūt pedes & ceciderunt. Et iterum:
Dormitauerunt omnes qui ascenderunt equos.

Et robustus corde inter fortes nudus fugiet in illa die dicit dominus.

Qui locus dupliciter expom potest: Vt aut inde possit euadere: qā expoliavit se ueterē hominē:
& pelliceas tunicas peccatorū: & nulla fuit sarcina p̄grauatus: Aut ecōtrario qā nudus est: & christi
perdidit uestimentū nihil ei p̄derit fortitudo suas: sed in die p̄līi fugiet p̄sequentes: & absq; arma
tura apostoli resistere non ualens hostibus terga p̄bebit. Cap. iii.

Adite uerbum quod locutus est dominus super uos filij Israel: super omnem cogna-
tionem quam eduxi de terra egypti dicens. Tantummodo uos cognoui ex omnib; co-
gnationibus terre: & circo uisitabo super uos omnes iniquitates uestras.

Ad duodeci trib; p̄phetalis sermo dirigitur: qā solos ait: uos cognoui: q creator sū omnium: &
uos habui peculiare populū. Iccirco sup solos uos oīa uestra peccata restituam: Potētes. n. potēter
tormēta patiētur: q at mīmus ē: dign⁹ est misericordia: & iuditiū dei de domo eius dicitur habe-
re p̄cipiū. Iuxta spiritale uero itelligētiā p̄prie ad eos sermo fit dñi: q sensu uidēt deū: quos edu-
xit de terra egypti: & de potestate pharaonis: ut neq; luto & paleis deseruērēt exstruētes aegyptias
ciuitates: Et quos ex oīb; tribubus terrā cognoui: Dicēte apostolo: Nūc at cognoscentes deū ma-
gis at cogniti ab eo: Et in alio loco Qui ignorat ignorabitur: Nō oēs ergo cognoscit dñs: sed eos
qui eius cognitione sūt digni. Loquēs in euangelio. Recedite a me op̄arii iniquitatis nescio uos. Ic-
circo inq; qā solos uos cognoui & meos habui: uisitabo sup uos oēs iniquitates uestras. Quē diligit
dñs corripit: & castigat oēm filium quem recipit. Et pulchre dixit uisitabo & nō percutiam: quia
plaga dei uisitatio est atq; curatio. Et omnes inquit iniquitates uestras uisitabo: ne quid impercus-
sum remaneat: ne quid non recipiat sanitatem.

Nūquid ambulabunt duo pariter nisi uenerit eis: nūq; rugiet leo i saltu nisi habuerit p̄dā:
nūquid dabit catulus leonis uocem de cubili suo: nisi aliqd apprehēderit: nūquid cadet auis in
laqueū terre absq; aucupe: nūquid auferetur laqueus de terra ante qd ceperit. Si clanget tu-
ba in ciuitate & populus nō expanescet: Si erit malum in ciuitate: qd dñs non fecerit.

Aliqui putāt sex exēpla p̄posita: duorū pariter ambulatiū: & leonis rugietis in saltu: & catuli leo-
nis dātis uocē de cubili suo. Et auis captā ab aucupe: & laq; in terra defixi: & tubā in ciuitate clan-
gētis. Iisq; exēplis redditā similitudinē: ut quō supiora cām hñt: & nō sūt nisi illa p̄cesserit. Sic nul-
lū in ciuitate accidere malū qd dñs p̄cipiente nō factū sit. Sūt q primū exēplū estimāt cōtinere do-
ctrinā: quo nō possint duo pariter ambulare nisi sibi aī cōsenserit in eū q fecit utrūq; unū & mediū
parietē macerā destruxit: & duos cōdidit in unū nouū hoīem: fecit: iter eos pacem: & copulauit
uinculo caritatis: ut cū fuerit simul duo: postulēt a patre: & ipetrēt qcqd rogauerint. Hi sūt duo po-
puli circūcisiōis & gētū: qd si discordia sepentur statī eos leo rugiens inuadit. De quo & Petrus ait
Aduersarius uester diabolus tanq; leo rugiens circuit. Qui leo non uersatur inter ligna pomifera
q laudāt deū: sed ubi siluā sūt & iculta humus: & bestiae cōmorātur. Et nō solū leōis patebūt mor-
sibus: sed apphendet eos catulus leonis & ducet ad cubile suū: fugiēs lucē & p̄get ad tenebras. Oīs
enī q peccat amat tenebras & odit lucē. Tertia p̄cna est eorū quos discordia sepauit. ut p̄dāt alas
qbus prius sublimiter ferebātur: & de cælis in terrā corruāt & teneātur ab aucupe: q p̄pria uolūta-
te ad terrena descēdūt p̄dēre p̄tōrū dep̄sī: & uitio suo adhærēt uisco. De quo i apostolo legiū:
Qui adhærēt meretrici unū cū ea corp⁹ efficitur. Quarta p̄cna discordatiū est ut capiātur laq;: q
nō in cælo sed in terra positus est. De quo qd euaserit: Sanctus dauid gloriatur & dicit Aīa nostra.
sicut passer erepta est de laqueo: Iste est cōtritus laqueus: de quo & apostolus loq;ur ad credentes
Deus cōteret satanā sub pedibus uestris. Quinta p̄cna est eorū qui reliquere pacē q exsuperat om-
nē sensū: Et q dñs pergens ad patrē apostolis reliquit dicens Pacē meā do uobis. Vt in ciuitate
domini cōstituti tube sonitu terreātur: Quicquid enim in scripturis sanctis dicitur tuba cōminans
est: & grādi uoce aures credētiū p̄cnetrās. Si iusti sumus p tubā christi ad beatitudinē puocamur:
Si peccatores audim⁹ q sim⁹ tormenta passuri: Malū at qd dñs facit i ciuitate nō cōtrariū est uirtu-
ti: sed afflictio & crutiar⁹. De quo legim⁹: sufficit diei malitia sua. i. tribulatio & āgustia: Et in Iona
p̄tuit dñm sup malitia quā locut⁹ ē ut faceret: Malitia utiq; ibi sbuersio niniuitaz ē: quā p̄phaz
de fuerat cōminat⁹: & n̄ uirtuti p̄traria q ad p̄tūm p̄tinet: qā n̄ faciet dñs de uerbū nisi reuelauē-
rit secretū suū ad seruos suos p̄phas: n̄ qd dñs oīa reuelat p̄phis: q i cælo faciat: uel añ iā fecerit sed
q factur⁹ in terris sit. Reuelauit Noe seruo suo qd eēt i ductur⁹ diluuiū. Reuelauit Habraā & loth

ps. 63.

ps. 19.

Sap. 6. b.

Gal. 4. b.

1. cor. 14. g.

Heb. 12. b.

1. Pet. 5. b.

1. cor. 6. b.

ps. 123.

Ro. 16. f.

Io. 14. d.

ib. q. 100.

ib. q. 101.

ib. q. 102.

Super Amos. c. iij.

seruis suis: qđ atsuræ essent sodōa & gomōra: adama & seboi. Reuelauit Ioseph iterptationē somnii septē añorū famis i ægypto: Et Ionæ pphæ subuersionē Ninive: Vt q audirēt uētura supplitia: aut agerēt pñiam: & tormēta uitaret: aut cōtēnētes iusti punirētur: Ita & nūc dñs reuelat p amos seruū suū ac pphetā: qđ factur⁹ sit. x. tribub⁹: ut si fuerit ad meliora cōuersa & idola deseruerint: de iminēti piculo liberēf: Et nota qđ clemēs & bēign⁹ de sp futura pñūtiat: ne cogat iserre supplitia

¶ **Co** rugiet. qđ nō timebit: dñs de locut⁹ ē qđ nō pphetabit. **¶** Quis i hoc loco: nō p im possibili. sed p raro accipitur: Ille. n. nō timebit & ille nō pphetabit: q ppter duritiā suā dñm audi re cōtēpserit: Et ē sensus iuxta historiā: Si ad leonis uocē omnia cōtremescūt: & cūcta aiantū natu ra terretur: nos iubēte dō ut loqmur & anūtiem⁹ populo uētura supplitia: nō pphabim⁹: nō loqmur⁹

¶ **A**uditū facite in edib⁹ azoti: & i edib⁹ terre egypti: & dicite cōgregamini sup montes samarie & uidete isanias multas i medio ei⁹: & calūniā patiētes i penetralib⁹ ei⁹: Et nescierūt facere re- ctū dicit dñs: thesaurizātes iniquitatē: & rapinas in edib⁹ suis ppterea hec dicit dñs deus: Tri bulabif & circūietur terra: detrahatur ex te fortitudo tua & diripientnr edes tue.

¶ **D**icite inqt ut cōgregētur oēs gētes q i uicino sūt: & uideāt scelera israel: ne iniquū putēt dei eē iuditū: Quomodo si diceret pri⁹ uidete q faciā & tūc meā sentētiā cōprobate. Videte isanias ut pro deo adorēt uitulos & imolēt filios suos: Nāc hoc scelere cōtēti: calūniātur paupes i penetrali- bus suis: & omnino facere nesciūt rectū. Thesaurizātes sibi nō aurum & pecunias q iterdū labore quærūtur: sed iniquitatē & rapinas i aedibus suis: Vt qā deserto dei cultu adorauerūt idola: Tradat eos i reprobū sensū: ut fatiāt q nō oportet. Et qā semel iuxta leges tropologiæ samaria refertur ad hereticos: q custodes mādatorū dei se esse mentiuntur: Præcipit sermo diuin⁹ ut in gētib⁹ prædicēt quæ nō habēt notitiā dei. in quorū doctrina ignis exurēs est: & tribulatio & angustia ut cōsiderent falsā samariā & ascēdāt ad mōtes supbie eius: & uideāt multas isanias i medio eius dum unusq; fingit qđ i animū ei⁹ iciderit: Calūniā quoq; patiūtur i pēnetralib⁹ ei⁹ simplices q; credentiū: dū sub nomine ueritatis colūt mēdatiū & omnino rectū facere nesciūt qā pdiderūt tramitē ueritatis. Nec credūt i eo q dicit Ego sū ueritas: Et thesaurizāt sibi dogmata iniquitatis: & rapiūt atq; conclu- dūt i edib⁹ suis quos potuerit falso errore decipere: Propterea tribulabūtur i die iuditii. Et omnis eorū fortitudo attenuabitur: Et diripiētur q habuerāt de rapinis: ut liberētur populi quos decepe- rāt: Aut certe quotidiē p uiros ecclesiasticos tribulabūtur: & circūdabūtur testimoniis scripturarū: & detrahatur ex eis fortitudo syllogismoꝝ: & uerborū argutiæ: qbus suum dogma firmauerāt: Et edes eorū diripiētur: ut qui rapti fuerant de ecclesia: Ad ecclesiam reuertantur.

¶ **H**ec dicit dominus quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura: aut extremum auriculæ: sic eruentur filij israel qui habitāt in samaria in plaga lectuli & in damasci grabato.

¶ **S**upius diximus amos pphetā artis suæ usum eē sermonibus: Vt qā pastor gregū: nihil terribili⁹ leone cognouerat: irā dñi leoni cōparet. Iuxta hūc ergo sensum ēt nūc de eo qđ sæpe uiderat su- mit exēplū: & sic decē tribuū puas reliqas de assyrioꝝ narrat maib⁹ eruēdas. Quō si pastor deuora- tis oib⁹ mēbris: duo crura aut extremū auriculæ de leonis faucib⁹ eruat. Positoq; cōparatiōis exē- plo: ita iqt eruētur filii israel. Decē uidelicet trib⁹ q hītāt in samaria: in plaga lectuli & damasci gra- bato. Quod mihi sic explanādū uidetur. Præcepit dñs p Esaiā pphetā Achaz regi iudæ ne timeat duos semiustos torres i. raasin regē syriæ: & faciat regē israel: Filii ergo samariæ hītāt in plaga le- ctuli: reqescētes i syroꝝ auxilio: & in damasci grabato: sibi uictoriā pollicētes: Vt quō q fessus est refocilatur in lectulo: sic illi fractas uires uicinæ gētis auxilio roborarēt. Vñ & in Esaiā p typū dici- tur futurorū: qđ nasciturus sit puer q priusq; sciat uocare patrē & matrē: accipiat spolia samariæ: & uirtutē damasci. Quæ. s. cōtra hierusalē iūctis uirib⁹ dimicabāt. Iuxta tropologā in crure uia oñdi- tur doctriā. Vñ & apostoli absq; calciamētis iubētur incēdere. In aure sacramenta dictorū. Vnde dicitur: q habet aures audiendi audiat: Hoc iter tam heretici q magistri eorū demones q significan- tur p leones ipedire festināt. Sed si uenerit uir ecclesiasticus & hō dei de eorū faucib⁹ eruit duo cru- ra: aut extremū auriculæ: ut securo pede & tutis auribus dñm sequi & uerba eius audire ualeamus Sicut p samariā heretici sic per damascum possunt significari sapientes huius mundi.

¶ **A**udite & ptestami i domo iacob diē dñs deus exercitū: q i die cū uisitare cōpo pñaricatōes israel sup eū uisitato & sup altaria bethel: & apñtabunt cornua altaris: & cadēt in terrā: & pcutiā domū hyemalē cū domo estiuā: & pibunt domus eburnee & dissipabunt edes multe dicit dñs.

¶ **P**ræcipit at sermo diuinus ut primū audiāt: deinde cōtestētur q dñs dixerit: Quia i die inqt cū uisi- tare cōpo pñaricatōes israel: & eis reddere q merētur: & captiuitatis tps aduenerit: Tūc destruetur altaria bethel & ruēt i terra assyrio uastatē: Et pcutiā domū hyemalē cū domo estiuā: & pibūt do- m⁹ eburneæ: Possum⁹ simpliciter accipere tātarū eos fuisse opū: ut duplices haberēt domos: hyema- les & estiuas: q; aliæ uersæ essent ad aqilonē: aliæ ad austrū: ut p uarietate tēporū rigoris & caloris: celi quoq; tēpiē pviderēt. Legim⁹ quoq; Achab regē israel tātis fluxisse delitiis: ut domū sibi ebur- neā fecerit: Possumus ēt domū hyemalē appellare regnū israel: i q frigus erat religiōis: Et domum estiuā hierusalē: in q erat tēplū & offerebatur holocausta mane & uespe: & uigebat calor religiōis: Heretici tot habēt altaria: quot scismata: Quādo ergo uisitare cōpit dominus pñaricationes eorū:

Is. 7. a.

Is. 7. c.

Luc. 10. a.

amputabit & cornua altaris: quod per superbiam unum habere se iactant: Cadentque eorum cornua id est arrogancia in terram: Et percutiet domum hyemalem: eos hereticos qui laborant continetia & ieiuniis xerofragiis & chaumeoniis: E quibus ticianus & manicheus: Et domum estiuam: eos qui propter uentris ingluuiem omnem recipiunt uoluptatem: Et bibunt domum eburneam que artificibus & rhetorici nitoris splendore composita sunt: Et una ueritate surgente multa mendacia destruentur. Cap. iiii. (pes.

Audite uerbum domini: uace pigues qui estis in monte samarie qui calumiam facitis egenis: & refrigeritis pauperibus. **L**oquitur ad principes israel & optimates quosque qui delitiis ac rapinis uacabant: ut audiant sermones dei: & non aratores boues sed uaccas pingues de armento se esse nouerit: per quos significat: eos non agriculturam sed immolationi & esui preparatos.

Que dicitis dominis uestris. **I**dest pastoribus: per quos reges intelligimus:

Afferte & bibemus. **I**dest iubere tantum: & nos cuncta uastabimus: significat enim ebrietatem eorum in uino atque luxuria qua statum mentis euertunt.

Iurauit dominus in sancto suo. **I**dest in filio nel in templo:

Quia ecce dies uenient. **I**dest non longe est dies captiuitatis & angustiae super uos.

Et lenabunt uos in contis: & reliquias uestras in ollis feruentibus.

Hoc autem significat quod capiantur in praelio & portentur iure uictoriae.

Et per aperturas exibitis altera contra alteram. **I**dest aperta uobis est captiuitatis uia & cum ollae uestrae fuerint exustae exhibitis altera contra alteram: Secundum hebraeorum idiom ea: quod nos dicimus mutuo uel uicissim mulierem & mulierem uocant: hoc est altera contra alteram.

Et proiciemini in armon dicit dominus. **Q**uae est armonia: Secundum tropologiam precipit hereticis: qui uentri & gulae seruietes recte appellatur uacca pigues: Et sunt in monte samariae qui semper sibi sublimia re promittunt ut uerbum dei audiant. Samaria quoque custodia dicitur: non quod custodiant sermones domini: sed quod custodes preceptorum eius esse se iactent: Quae calumiam faciunt egenis & confringunt pauperes: egenum & pauperem intellige ecclesiasticum uirum qui ueritatis simplicitate ceteris eloquentiae fulgore argumentorumque diuitias non requirit. Haec uacca dominis suis id est principibus puerorum dogmatum: uel eis qui per multiplices libros ab aliis male iueta corroborant: dicunt afferte & bibemus. Nisi enim illi dederit isti non habebunt quod bibant ut inebrientur: Iurauit dominus quod ueniat super eos dies iudicii atque poenae: & portet eos in armis suis quibus aduersum ecclesiam dimicauerat: & eos qui cum illis sunt in ollis feruentibus: ut exuratur & excoquantur: Cumque excocti fuerint & exusti egrediuntur nudum: nihil eorum habentes quae sibi antea praesumebant: & proiciuntur in armon: ubi per tristitiam superbia eorum coteratur: Armon enim interpretatur lux eorum uel arca meritis. Possumus iuxta litteram ollas feruentes ciuitates israel intelligere. Ut quomodo hierusalem habens clausos populos & obsessos assimilatur ollae feruenti & plenae carniuum: sic & urbes samariae ollis feruentibus comparatur.

Venite ad bethel & impie agite ad galgalam: & multiplicae prauaricationem.

O israel miserabilis iam tibi instat uicia captiuitas: fac quod libet: ut quanto tu fueris impudentior: tanto mea super tormentis tuis iustior uideatur sententia: Venite inquit ad bethel in qua aureum posuistis uitulum & impie agite in deum: Cumque ueneritis ad galgalam locum idolatriae: multiplicae prauaricationem: Quicquid enim ibi egeritis prauaricatio contra deum est: cui idola praetulistis.

Et offerte mane victimas uestras: tribus diebus decimas uestras.

Ne in scelere sit ulla dilatio: Immundas cottidie uictimae caedite & contaminatae afferte sacrificia:

Et sacrificae de fermento laudem. **Q**uod iuxta precepta moysi deo poenitus non offertur.

Et uocae inquit. voluntarias oblationes. **I**dest spontaneas: Vltionem autem sacrificium ad letitiam pertinet: quod latine epulum possumus appellare: Et cum hoc feceritis: impietatem uestram omnibus annuntiate: ut non solum fecisse sed alios docuisse uideamini: Haec autem praecipio: & imperat uo modo loquor: ut uestrae satisfactiam uoluntati.

Quia sic egistis & sic uoluistis dicit dominus deus. Quapropter & ego dedi uobis stuporem detum in cunctis urbibus uestris: & indigentiam panum in omnibus locis uestris & non estis reuersi ad me dicit dominus.

Non in una urbe nec in uno loco: sed in omnibus locis uestris. Cumque hoc feceris non punies: sed occasionem tribues poenitendi: nec sic quod reuersi estis ad me dicit dominus. Bethel interpretatur domus dei. quod sentitur ecclesia: Galgala reuelatio siue uolutabrum. Heretici scientiam sibi scripturarum iudicantes: dum eriguntur in superbia in coeni ultima deuoluuntur: & transfigurati in angelum lucis triplicem intelligentiam scripturarum: id est primum secundum litteram: Secundo iuxta allegoriam. id est intelligentiam spiritalem: Tertio secundum futurum beatitudinem: in quodam figurata componunt: & sacrificat de fermento Super quo in euangelio dicitur: Cauete uobis a fermento id est doctrina phariseorum. & haec faciunt non errore sed studio: non fortuito sed uoluntate plenissima Vnde eis dominus ultionem comminatur: Dabo inquit uobis stuporem dentium. Si quis enim secundum Ezechiel quam acerbam comederit stupebunt dentes eius. ut non bene scripturarum sanctae testimoniis utentes sed comedentes ea immatura & absque sua dulcedine perdat robur detum: ne possint dura comedere & in aluum toto corpori profutura transmittere. Hunc stuporem detum ciborumque poenuriam dedi in cunctis locis uestris ut patiamini famem sermonis dei & eius panis qui de caelo descendit.

Ego quoque prohibui a uobis imbrem cum adhuc tres menses superessent usque ad messes. Et plui

Super Amos. c. iiii.

sup vnā ciuitatē z sup alterā ciuitatē nō pluuit: pars vna cōpluta ē: z ps sup q̄ nō pluuit aruit. Et venērūt due z tres ciuitates ad vnā ciuitatē vt biberēt aquā: z nō sūt satiate: z non redistis ad me.

¶ Significat aut̄ uernum tps extremi mensis aprilis: a quo usq; ad messē frumētī tres menses sup sunt: maius: iunius: iulius: quando pluuia serotina agris palestinae aruisq; sitientibus vel maxie necessaria est: Vt quādo herba turgeret in messē & triticū parturiret nimia siccitate macresceret. Prohibuit autem imbrem ut nō solum indigētā panū. sed & sitis ardorem & bibendi penuriam sustinerēt. In illis enim locis propter paruos fōtes omnes aquae cisternae sunt: & si imbrem diuina ira suspenderit maius sitis q̄ famis periculum est. Et ne forsitan putarent hoc nature & astrorum cursu ac uarietate tēporum urbibus & populis accidisse: Super vnā urbem & agros eius pluere se dicit: & super alterā imbrem suspendere. Cūq; hēc fecerit nō in penā sed in medicinā: increpat in scelere permanentes: Et nec sic quidem redistis ad me dicit dominus: Prohibet quoq; dominus ab hereticis pluuias spirituales: & omnem rorē diuinā sapiētiae ante tres mēses messis: ut ad fructum mysteriorū trinitatis puenire nō possint: Et quomodo sol iste quē cernimus annuum cursum suum: donec ad pristinam metam redeat duodecim explet mensibus: q̄ singuli tricenis uoluūtur dieb⁹. Et luna quae grāce mene dicitur: ex suo nomine mēsis nomē dedit: & solis illustratur radiis: ab ea parte quae ei uicina est: uel plus uel minus pro uarietate tēporū lumen accipiēs. Sic & ecclesia ueri splēdoris sole decorata: duodecī implet apostolorum numerū. Vnde & duodecim in Israel appellātur tribus: & in testimoniū eternae memoriae de Iordanis alueo duodecī lapides auferūtur: ut ponantur in loco secundae circuncisionis. Pluit at̄ dñs super unam ciuitatem uerā confessionis ecclesiā: Et sup alteram nō pluuit: quae in hereticorum cōciliabulis est. Cū illa imbrem recipiat sempiternum: ista iugi ariditate siccat. Vt qui sitiūt coacti p̄enuria ueniāt ad domini ciuitatē: de q̄ egreditur fōs largissimus: q̄ irrigat torrētē spinarū. Iste est at̄ fons q̄ dicit p̄ hieremiam: Me dereliquērūt fōtem aquae uiuae. Hic fōs de uno fōte procedens triplici unione decurrit: quos fōtes patris & filii & spūs sancti: in cerui siciētis mō psalmista suspirat dicēs: Sicut ceru⁹ desiderat ad fontes aquarū. Cūq; duae & tres ciuitates ad vnā prexerūt ciuitatē: in qua aquae sunt habūdantes: Spei fidei & charitatis: non satiabūtur: q̄ ad diuinam gratiam requirendam non uoluntate sed necessitate uenerunt.

¶ Percussi vos in vento uentre: z in aurigine: multitudinem ortorum uestroz z vinearum uestrarum: oliueta uestra: z ficeta uestra cōedit eruca: z nō redistis ad me dicit dominus.

¶ Nō solū priora feci ut uos corrigerē: sed q̄cqd supfuit siccata uēto urēte pcussi & aurigine. Percussit aut̄ spiritaliter hereticos dñs exustiōe ea de qua paulus apostolus: Melius est inq̄t nubere q̄ uri. Et p̄iceps apostolorū: Carissimi nolite pegrinari i ardore: q̄ ad tēptationē uobis accidit. Et aurigine q̄ felle diffuso ruborē sanguis pallore cōmutat: & nihil in corpe sani esse p̄petitur. In tm̄ ut ēt mella dulcissima amara uideātur. Et q̄ dudū audiebāt i ecclesia. Gustate & uidete q̄ suauis ē dñs appellātur marha. i. amaritudo. Isti multiplicauerunt sibi hortos: in quos ne sua uinea mutaretur. Nabot occūbere uoluit. Qui. n. i. firmus est olera māducat. Quorū uinea sodomorū ē & oliueta de oleastris quos apostolus radicibus bonarū oliuarū p̄cipit iherēdos. Ficeta quoq; q̄ calatū pessimarū ipleāt figorū. Quas hieremias p̄amaritudinē cōmedi nō posse testatur. Et ut itelligamus hēc oīa ad malā ptē referri: singulis sermōib⁹ addidit uestra: ut nō dei sed hereticorū ea eē mōstraret. Quae oīa eruta populata est. Extremū p̄enae oīum q̄ nō auolat ut locusta: sed p̄manet pituris frugibus & tardo lapsu pigrisq; moribus: uniuersa consumit.

¶ Adisi in uos mortē i uia egypti: pcussi in gladio iuuenes v̄ros: vsq; ad captiuitatē equorū v̄rorum: z ascēdere feci putredinē castroz v̄rorum in nares uestras z nō redistis ad me dicit dñs.

¶ Per oīa flagella erudiuit israel. Vñ & eo tpe quo ab aegyptiis auxilia postulabāt: mittitur in eos mors: & pcutiūtur gladio iuuenes eorū: & aquos quos sibi cōtra dei p̄ceptū multiplicauerāt captiuitas seuā cōcludit. ut putredo castroz: & fœtor moriētis exercitus iuuenū nares ipleat: q̄ nō solū illo tpe: sed cottidie mittit mortē i uia aegypti: ut moriētes p̄tō uiuam⁹ deo: & mortificēus mēbra nostra sup terrā. Percutit de⁹ q̄cqd robustū i malis est: & puerfa eripitur iuuet⁹ ne ad senectutē usq; pueiat. Equosq; tradit captiuitati: ne p̄cipitia labātur iherēdos: & ascēdere facit putredinē castroz i nares eorū: ut sua p̄tā cognoscāt: & putrere sētiāt. Dicātq; cū dauid: Putruerūt & corruptae sūt cicatrices meae a facie iherēdos meae: cūq; h̄ sanātis uoce fecerūt: nec sic qdē reuerfi sūt ad eū diē dñs.

¶ Subueri uos sicut subuertit deus sodomā z gomorram: z facti estis quasi torris rapt⁹ ab incendio: z non redistis ad me dicit dominus.

¶ Extrēa medicīa est oīum p̄tōrū: ut postq̄ dñs mortē miserit i eos: in uia aegypti: & nō redierint: s̄buerat eos sicut sodomā & gomorrā: & cū s̄buerfi fuerūt pessimaq; i eis edificia diuin⁹ ignis excusserit: ipsi liberētur q̄si torris rapt⁹ de icēdio. Et quō loth sodomā p̄uēte: seruat⁹ ē amittēs substantiā & ptē corpis sui quā itelligiū uxore: sic isti oēs sodomorū diuitias amittētes euadāt nudi. Iuxta illud qd̄ in apostolo legiū. Si cuius opus māserit: qd̄ sup̄edificauit mercedē accipiat. Si cui⁹ op⁹ arserit detrimētū patietur: q̄ ergo saluatur p̄ ignē: q̄si torris de icēdio rapitur. Et ad istiusmōi hoīes dicitur. Progeies uipae: q̄s dñmōstrauit uobis fugere ab ira uētura. Et ne uelitis dicere patrē hēm⁹ Habraā. Igit̄ & israel & cūcti heretici q̄ hūnt opa sodomae subuertūtur ut sodomā: & q̄si torris rapiūtur

Hic. z. c.
ps. 41.

1. Pe. 4. c.

ps. 33.
Reg. z. l. b.
Deu. z. d.
Hier. 29.

ps. 37.

1. Cor. 3. c.

de incendio: Et hoc est quod in propheta legimus: Restituetur sodomā in antiquum. Vt qui suo uitio sodomites est: postq̄ in eo sodomae opera arserint in antiquum restitatur statum.

Quapropter hec faciam tibi israel. Postq̄ hoc fecero tibi p̄parare in occursum dei tui israel. Quia ecce formans montes & creās ventum: & annuntians domini eloquium suum: matutinā nebulam: & gradiens super excelsa terre dominus deus exercituum nomē eius.

Feci tibi supradicta omnia: & nō redisti ad me: ideo hoc tibi adhuc faciam: ut qui p̄terita cōtē p̄fisti saltem ad ea quae illaturus sū corrigaris. Cūq̄ dixerit haec faciā tibi: quid factururus sit tacet: Vt dum ad singula p̄onarum genera israel pendet incertus: quae ideo terribiliora sunt. q̄a omnia suspicantur: agat p̄nitentiā ne deus inferat quae minatur: Postq̄ ait fecero tibi: quae me facturum esse confessor: p̄parare in occursum dei tui: ut uenientem ad te dominum tota aueritate suscipias: Iste est qui firmat tonitruum ad cuius uocem caelorum cardines: & terrae fūdamēta quatūtur: Iste qui creat spiritum: quem in hoc loco non spiritum sanctum ut heretici suspicantur: sed uentū intelligimus: siue spiritū hominis: Quia nemo scit quae sint in homine: nisi spiritus qui est in eo: Et ipse spiritus interpellat pro nobis gemitibus ineffabilib⁹: Vel certe spiritum animam debemus accipere: secundum illud quod scriptum est: Auferes spiritum eorum & deficient. Cūq̄ creuerit spiritus annuntiat homini eloquium eius: qui cogitationum secreta cognoscit: Et quid latens animus tacito sensu tractet intelligit: Iuxta illud psalmi: imperfectum meum uiderunt oculi tui: Si autem legerimus annuntians homini eloquium suum: Iuxta superius dictum accipiendum in quo ait: Nō faciet dominus deus uerbum nisi reuelauerit secretum suum seruis suis prophetis: Ipse est faciens matutinā nebulam: & complens nubibus omnia: & graditur super excelsa terrarum: Excelsus enī in excelsis est dominus: & nō habitat in humilibus: qui excelsus est: sed creator mōtiū ascēdet in montes: In his qui municipatum habent in caelestibus: & in carne ambulantes non uiuūt secundum carnem: sed secundum spiritum.

Cap. v.

Adite uerbum istud: quod ego leuo super uos planctum: Domus israel cecidit: non adiiciet ut resurgat: Virgo israel proiecta est in terram suam: non est qui suscitet eam. Virgo appellatur populus israel: nō quia in uirginitatis p̄māserit puritate: sed quia quondā istar uirginis sit domino copulatus. Vnde & planctū super eū propheta iubetur assumere: qd̄ nequaq̄ in antiquū restitatur gradū. Quantum enim ad historiā p̄tinet decē tribus ductae in captiuitatem nequaq̄ in terrā suam sunt reuersae. Quantum enim ad intelligentiam spiritalem: Planctum super oēm israel: qui deum mente cernebat: & postea ei seruire desinit: assumit p̄pheta. Secundum illud quo Ezechiel p̄cipitur: ut deuoret lib̄: in quo & intus & foris scriptū erat lamentatio & carmen & uhe: itaq̄ & iuxta litteram: & iuxta tropologiam: in oībus p̄phetarum libris scriptus est plāctus super eos qui post peccata agūt p̄nitentiā. Carmen super illos qui nulla peccatorum sordē maculari cātico & laude sunt digni: Vhe super eos qui nō agunt p̄nitentiā sed iuxta duritiā cordis sui thesaurizant sibi iram in die ire. Sin aut ut diximus plāctus est super eos qui agunt p̄nitentiā: & p̄ p̄nitentiā redditur uulnēi sanitas. Quō dicitur cecidit nō adiiciet: ut resurgat. Et nō est qui suscitet eā. Quod sic solui pōt. Postq̄ domus israel sua uolūtate corruerit: nequaq̄ pristinā recipiet dignitatem. Postq̄ uirgo israel piecta fuerit in terram suā: ultra inuenire nō poterit suscitantem. Et cōsidera uerborū p̄prietates: q̄ domus est & numeratur in turba: cadere dicitur. Qui aut de numero uirginum: si errauerit ob leue quoq̄ peccatū nō poterit suscitari: Nō qd̄ nō suscitetur: sed nequaq̄ suscitetur uirgo israel. Nō est. n. eadem gloria eius: qui semper secutus est dñm: & eius q̄ aberrauerit a grege: & postea boni pastoris humeris reportatus est. Vñ & per aliū p̄phetā dñs ait. Malo p̄nitentiā peccatoris q̄ mortē: P̄nitentiā: nō sanctitati purissimae ecclesiae xp̄i: q̄ nō hēt rugā neq̄ maculā: sed mortē & iseris cōpata: sit melior. Hāc dicitur n̄ quo iuxta nouatū tollam⁹ sp̄e p̄niā: sed quo timidiore faciam⁹ eos: & ideo sollicitos: q̄ apta iāua p̄niā dū sperāt futura p̄dāt p̄ntia. Et q̄ absq̄ uulnere poterāt p̄manere: incauti uuln⁹ accipiūt ut postea dolore crutiētur. Multe māsioēs sūt ap̄ patrē: & stella a stella differt i claritate: ita sc̄tis splēdētib⁹ sic sol & lūa: uesp̄ & lucifer. Qui at p̄ p̄m egerit p̄niā p̄ diuersitate hereticorū stellis aliis aq̄būtur.

Quia hec dicit dominus deus: vrbs de qua egrediebantur mille: relinquentur in ea centus: & de qua egrediebantur centum: relinquentur in ea decem in domo israel.

Causas quibus domus israel corruens non resurgat reddit sermo diuinus. Vrbs inquam de qua egrediebantur centum: relinquentur in ea decem in domo israel. Vt ubi quondam fuerat multitudo propter nimiam uastitatem uix decima pars remaneat.

Quia hec dicit dominus deus domui israel: Querite me & uiuetis & nolite querere bethel: & in galgalā nolite itrare: & in bersabee nō trāsibitis: q̄ galgala captiua ducet & bethel erit inutilis.

Moris est scripturarum semper aduersis lata subiungere: & postq̄ tristitiam deus fuerit comminatus ad p̄nitentiā eos quos terruit prouocat. Loquitur ergo & dicit domui israel. Querite me & uiuetis: quoniam in eo quod me non quæritis estis mortui: Cum quæseritis inuenietis: & cum inueneritis uiuetis: Et nolite quædere loca idolatriae: id est: bethel: galgala: & bersabee: hoc est puteum iuramenti: Vbi si quando errabat tribus iuda: idola adorare consueuerat: Deniq̄ galga

ps. 138.

Io. 14. 2.
1. cor. 13.

Super amos.c.v.

la inquit captiua ducetur & bethel erit inutilis: De bersabee autē omnino tacuit: quia uictis decem tribus urbs nomine bersabee: quæ erat in tribu iuda: illo tempore nec capta est nec destructa: Secundum leges allegoria: precipitur eis qui sibi dei notitiam pollicentur: ut quærât deum: & uiuât in eo: Quærût autem bethel quod interpretatur domus dei: qui dicunt templum domini tēplū domini: & confidunt in edificiis: De quibus dominus ad discipulos loquitur Venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem: qui non destruatur: Et ingrediuntur in galgalis qui post aduentum christi rursus cupiunt circumcidi: In galgalis enim secundo populus circumciscus est: Et in bersabee inquit non transibitis: ne illos putetis terminos iudeæ: quos olim secundum litteram scriptura promisserat a dan usq; bersabee: Nec dicatis ultra cū propheta: Notus i iudæa deus: Sed audiat cum apostolis: In omnem terram exiuit sonus eorum: Quia galgala est carnis circūcisio: captiua ducetur a uera circuncisione cordis: Quærît quoq; bethel qui tantum litteram sequitur occidētē: & sensum qui deus est non quærît. (Quærîte dominum & uiuite: ne forte comburatur ut ignis domus ioseph: & deuorabit & non erit qui extinguet bethel.) Quomodo ex persona dei dicitur: quærîte me & uiuetis: Ita propheta de domino loquitur: ut quærât dominum & uiuât: In eo enim quod quærût dominum uiuere incipiunt: sin autem non quærserint eum non uiuent: statim q; comburit domū ioseph ignis ille: De quo & alibi dicitur. Ambulate in lumine ignis uestri: & in flammam quam succendistis: Ad hereticos quoq; dicitur: quærîte dominum & uiuite: eū qui dixit Ego sum uia ueritas & uita: Vt postq; ambulauerit in eo & inuenerint ueritatem: tunc incipiant uiuere: qui prius mortui erant: & nisi hoc fecerint: diaboli comburentur ardoribus: nullusq; poterit inuenire de principibus eorum: qui & ipsi heretico igne succensi sunt. Qui possit uorantem cūcta flammam restinguere & præcipue bethel: quæ falsū sibi domus dei nomē assumit. (Qui cōuertitis in absinthium iudicium & iustitiam in terra relinquitis: facientem arcturum & orionem: & conuertentem in mane tenebras & diem nocte mutantem.) Domus ioseph idest domus effraï: & bethel idest reges: & populi: cultores: & idola pariter subuertentur: qui iniquo iudicio deum ad iracundiam prouocarunt: & conuerterunt dulcedinem iudicii in absinthii amaritudinē: quod genus herbarum est amarissimæ: Assummentes iniquitatem: & iustitiam relinquentes. Quæ sit autem ista iustitia sequens uersus ostendit: Facientem arcturum & orionem: De quo supra dixerat: formans mōtes & creās uentum: Quando autem audiuius arcturum & orionem: non debemus sequi fabulas poetarum: & ridicula ac portentosa mendacia: Iste autem deus creator omnium qui fecit arcturum: quem uulgo boream uocant. noctem die: & diem nocte commutat: & aquas maris amarissimas ethæreo calore suspensas excolat & eliquat in dulcem pluuiarum saporem: instar medicinalis cucurbitæ: quæ calore superioris giri humorē & sanguinem sursum trahit: ex quo discimus: Vnde sint pluuiæ: Quodq; sequitur: Qui subridet uastitatem super robustos: Ad præsens tempus reuertitur: Et est ordo: qui creator est omnium: comminatur etiam captiuitatem super samariam: & depopulationem super potentiam affert. Quomodo conuertit in absinthium iudicium: & iustitiā relinquit i terra: Quando quis irascitur: & apertis paululum labiis subridere se simulat: ut iræ ostēdat magnitudinem. Iuxta spiritalem intelligentiam facit deus arcturum & orionem. quādo de terrenis facit celestes: & hominibus angelorum donat similitudinem: Quando luna solis fulgore rutilat: & sol habebit lumen septuplū: Quando animalis & infirmus: & corruptibilis homo trāsformatur in spiritalem: & robustum: & incorruptum: mutans gloriam non naturam: Quando intelligentes fulgebūt sicut splendor firmamētī: & implebitur qd scriptum est: Alia gloria solis alia gloria lunæ: quando omnis creatura liberabitur de seruitute corruptionis i lucem iste deus qui cuncta transformat & iam umbram mortis mutat in lucem. quando hi qui sedebant i tenebris & umbra mortis uiderit lucē magnā: & q erāt filii noctis & tenebrarum facti sūt filii lucis & filii diei. Iste est deus qd ēt diē uertit in tenebras: eorū diem qd dixerūt crucifige crucifige eū: qñ ab hora sexta i typū iudaice cecitatis dies uersus ē i noctē: & n̄ solū scdm litterā sed ēt iuxta altiorē itelligētiā lux qd eis oriebatur i lege: uersa ē i tenebras: ignorantib; qd legāt qd audiāt (Qui uocat aquas maris & effūdet eas sup faciē terræ: dñs nomē ē eius: Qui subridet uastitatē sup robustū: & depopulationē sup potētē affert) Iste deus uocat ad se aquam maris & effūdet eā sup faciē terræ: De peccatoribus iustos faciēs: Ad quod exponēdū unum tātum studio breuitatis ponamus exēplū. Paulus apostolus qñ turbo uiolētus & seua tēpestas: & tumētis maris gurges psequabatur. & opprimere nitebatur ecclesiam dei. Qui uocatus a deo effusus ē sup faciē uniuersæ terræ: ut p̄dicaret euāgeliū de hierosolimis usq; illyricum: & edificaret non super alterius fundamentū: ubi iam fuerat prædicatum: sed usq; ad hispanias tēderet: & a mari rubro. immo ab oceano usq; ad oceanū curreret: imitās dominū suū solē iustitiæ De quo legim; A sūmo cælo egressio ei; & occurfus ei; usq; ad sūmū ei;: Vt añ eū terra deficeret qd studiū p̄dicādi. Robustū at̄ & potētē sup quē dñs subridet uastitatē & depopulationē affert illū possumus itelligere: de quo dñs ait: Cū fortis armatus custodit atriū suū in pace sunt ea quæ possidet: & cætera. (Odio habuerunt in porta corripiētē & loquētē perfecte ab hominati sūt.) Hi sup quos deus subridet uastitatē: & affert i eos populationē: q i malo robusti sūt & ad premēdū potētes: odio habuerūt in porta idest i iudicio corripiētē: uel me uel alios pphetas:

Luce. 21. s

ps. 71.
ps. 118

104. 2

1. Cor. 15. e
11. 9. a

Mat. 27. e.

1. Cor. 15. e

1. Cor. 15. e

Luce. 11. c.

Hiero. liber Unicus

qui ad eos missi sunt. In porta autem iuxta ueterem iudaici morem populi fuisse iudicia: & sepe legimus: & crebro interpretati sumus: Vt nec agricola ad causam ueniens frequentia ciuitatis terreretur aspectu: nec urbis habitator longe ab urbe properaret & subuectionem quereretur iumentorum. Grande peccatum est odisse corripientem: maxime si te non odio sed amore corripiat: Si solus ad solum: si assumpto fratre altero: si postea presente ecclesia: Vt non studio detrahendi: sed emendationis tuae uideatur crimen igerere. Duplices portas mortis & uitae: uitiorum atque uirtutum: sepe in scripturis legimus. Vt est illud in psalmis: Qui exaltat me de portis mortis: ut annuntiem omnes laudationes tuas: in portis filiae sion: Haud dubium quin ecclesiam significet: excelsum montem sion & ciuitatem dei uiuentis: hierusalem caelestem: & multitudinem angelorum ecclesiam prophetarum: qui scripti sunt in caelis. De quibus dicitur aperite mihi portas iustitiae: Ego portas ciuitatis: hoc est animae credentis in christum puto esse uirtutes: per quas ad credentes christus ingreditur: Et quia non est scriptum in quibus portis oderint corripientem: utrum in malis an in bonis: Nos ad utrumque referamus: in uitiorum portis stantes peccatores arguit propheta: & iccirco detestatio habetur ab eis: Aut certe ipse propheta stat in portis: inuitisque uirtutum: & odio habetur ab iis quos corripit. Nec sufficit peccatoribus odisse in portis corripientem: nisi & loquentem perferre abhominetur: Qui. n. n. recipit prophetam non recipit eum qui misit illum. Iccirco pro eo quod diripiebatis pauperes: & praedam electam tollebatis ab eo: domos quadro lapide edificabitis: & non habitabitis in eis: Ne forsitan putaret Israel quod propter solam idolatriam hostibus traderetur ad poenam: iugit & caetera: quae amissa ueritatis religione commiserit: Pauperi inquit qui uictui necessaria uix habebat: Quicquid pulchrum uidebatis uestro sibi tradebatis: Vt spoliatis homines parietes marmoribus uestiretis: Quas quae edificastis de rapinis: repentina captiuitate uel morte subtractis: non habitabitis in eis (Vineas quoque amarissimas futuris nepotibus prouidentes plantabitis: & non bibetis ex eis uinum) Quia ego cognoui uniuersa scelera: & fortia peccata uestra: quae me ad iracundiam prouocauerunt: Hostes iusti accipientes munus: & pauperes in porta hoc est in iudicio deprimetes: Iste qui pauper & prudens est cum cruentum iudicem uiderit tacebit in tempore illo quia tempus malum est: Vel certe ita intelligendum. Quid prodest nunc uicina captiuitate uestra numerare peccata: cum iam nullum remedium sit: & muros urbium uestrarum hostilis cingat exercitus: Possumus hoc ipsum de hereticis dicere: qui diripiunt pauperes: eos qui simplici contenti fide hereticorum malitiae non ualent respondere: Sed & quicquid boni operis in dei munera prepararunt: nisi aduersariis restiterint perident qui aduersarii compositione: in structuraque uerborum aedificant sibi domos: ut tuti maneant & securi: Sed non habitabunt in eis: cum ab ecclesiasticis uiris destructae fuerint atque subuersae: Et non solum domos edificant: Verum amantissimas quoque & desiderabiles plantant uineas: ut christi ministeria mentiantur: Sed non bibent ex eis uinum: qui est furor draconum insanabilis: Ideo autem non habitabunt in domibus suis & non bibunt uinum earum quas plantauerant uinearum: quia cognouit dominus multa scelera eorum: Haec cognitio non iuxta illud intelligenda est: quod alibi legimus: Cognouit dominus eos qui eius sunt: Sed quod nihil deum lateat: & omnium peccatum secreta cognoscat: Pauperes quoque in portis declinauerunt siue opprefferunt: ut contra iudicii ueritatem precio sententiam uenderent: Incurrentes in illud quod scriptum est: Munera excecant oculos etiam sapientium. Quae accipiunt heretici ut austeritatem scripturarum quae peccatoribus tormenta denuntiant uertant in beatitudinem: Et cum diuitibus prospera quoque promittant: tantum apud pauperes truculenti sint & seueri: Quando ergo uir ecclesiasticus & prudens: multas has iniquitates & fortes cognouerit: racet in illo tempore ne det sanctum canibus: & mittat margaritas ante porcos: Et imitatur hieremiam dicentem. Solus sedebam: quia amaritudine repletus sum. (Querite bonum & non malum ut uiuatis: & erit dominus deus exercituum uobiscum sicut dixistis odite malum & diligite bonum.) Dicitis deum esse uobiscum: quia sitis filii habraam: Audite quod sequitur Si filii estis habraam: opera patris uestri facite: quae sunt opera patris: diligite bonum & non malum. Grande peccatum est: non solum facere malum: sed & diligere: Multi peccant & expleto uoluptatis ardore mordentur conscientia sua: & poenitet eos peccati sui: qui autem non solum non dolet se fecisse quod malum est: sed in suo scelere gloriatur: iste implet illud quod scriptum est: peccator cum uenerit in perfidum impietatis contemnit. Querite ergo bonum: Si. n. q. fueritis: i. eo quod q. fueritis bonum: statim repellitis malum: Numquam autem queritis bonum nisi prius repellitis malum. Cumque haec feceritis: uiuetis i. eo quod dicit. Ego sum uita: Bonum quod redit i. eum: qui loquitur i. euangelio. Ego sum pastor bonum repellit malum qui fugit eum de quo scriptum est: Mundus i. maligno positus est: Et in oratione domini ca. Libera nos a malo. Cum quaesieritis inquit bonum & non malum: & uixeritis: tunc erit dominus exercituum uobiscum: Sicut dixeratis: ideo eum esse uobiscum: quia nati essetis de habraam: Nec sufficit bonum querere: malumque non querere: nisi pietatem habeatis in utroque: Vt primum oditis malum deinde diligatis bonum. Odit malum qui non solum uoluptate non uincitur: sed odit opera uoluptatis: & diligit bonum: qui non necessitate: ac metu legum facit quod bonum est: Vt mercedi boni operis habeat conscientiam suam: & dilectionem quam erga bonum possidet: Vnde & Paulus ait. Hilarem datorem diligit deus: Non enim omnis elemosina placet deo: nisi quae

ps. 9

pro. 18.4

io. 10. 1

2. cor. 9. 1

Super Amos.c.v.

cum hilaritate profertur.

Et constituite in porta iudicii: si forte misereatur dñs exercituum reliquijs Ioseph.

De quo supra dictū est: ut iniquitate expulsa ueritas redeat: Et si hoc feceritis forsitan miserebitur deus reliqis Ioseph: q captiuitatē euadere n̄ potuerit: Quæ oīa possūt & hereticis coaptari: ut deser to errore quē finxerāt redeāt ad ecclesiā: & oderit priora dogmata: diligātq; i ecclesia dñi ueritatē.

Propterea hec dicit dominus deus exercituum dominator: in oībus plateis plāctus: & in cū ctis q̄ foris sunt dices: vhe: vhe: Et vocabūt agricolā ad luctū: & ad planctū eos qui sciunt plan gere: & in oībus uineis erit planctus: q; pertransibo in medio tui dicit dominus.

Quia illa & illa q̄ iussa sunt: facere noluitis: ppter ea ubiq; planctus ubiq; tristitia: Agricola: & q sciunt more puittia: præcinere ad cōcitandas lachrymas uocabūtur ad luctū: Vt nequaq; tantū in plateis: sed & in uineis sit planctus: & luctus: Vt ubi quondā fuit materia letitiæ: sit origo lachryma rū. Et hæc oīa fient: q̄a ptransibo in medio tui. Quod quotiens in scripturis sanctis ponitur ex pso na dei p pœna accipiendū: ut nequaq; apud eos maneat: sed ptransseat: ac relinquat. Quæ oīa referri possunt ad hereticos: singuli. n. hereticos: & gentiliū in fabulis suis atq; figmentis hñt plateas: lata .n. & spaciola uia q̄ ducit ad mortem: Qui at in ecclesia fuerint nō audient uhe: qd̄ pœnæ ultimū est. Sed si forte peccauerint: sumetur sup eos lamentū: Ideo at foris dicitur uhe q̄a non hñt unā uia q̄ ducit ad uitā: incurruntq; in duplex uhe carnis & spūs p̄sentis seculi & futuri. Hñt quoq; heretici agricolas suos: in quorū aruis tribuli nascūtur: & spinæ: Viri at ecclesiastici: & q potētes sunt ad pœ nitentiā prouocare: plāgunt hereticos sicut faulem regē Israelis planxit quondā samuel. Et aposto lus lugere se dicit sup eos q nō egerūt pñiam: In oībus quoq; uineis erit plāctus: Quia uinea sodo morū uinea eorū: & p uino latitiæ qd̄ latificat cor hoīs attulerunt uinū draconū: & furorē aspidū i fanabilē: Et hæc uniuersa patientur q̄a trāsibit p mediū eorū dñs: ut nō habitet inter eos: nec dicat habitabo in eis: & iambulabo: Et ecce ego uobiscū sum oībus diebus usq; ad cōsumationē seculi.

Ab eis desiderantibus diē dñi: ad qd̄ eā uobis: dies dñi ista tenebre & nō lux. Quō si fugiat uir a facie leonis & occurrat ei vrsus: & ingrediat domum & innitatur manu sua sup parietē: & mor deat eum coluber: nunqd non tenebre dies dñi: & nō lux & caligo & non splendor in ea.

Vhe igit iudæ Israeliq; dicentibus: ueniat dies: ueniat p̄dicta captiuitas: dūmodo qd̄ promittit per pphetas etiam restitutio cōsequatur: nō est. n. tm̄ mali in captiuitatis iniuria: q̄tum boni in his q̄ post captiuitatē dñs pollicetur: Quibus ppheta rñdit: frustra eos qd̄ longo tpe post futurū est in aduentu filii dei: Post septuaginta annos captiuitatis babylonie p̄stolari: quos uastitas atq; paupe ries & innumerabiles miseriæ cōsequētur. Fugietib; .n. inqt a facie nabuchodonosor leonis: Accur ret Asuer;: sub quo hester narratur historia: Siue destructo assyriorū & chaldaeorū ipio. medi p̄siqu cōsurgent. Cūq; regnatē Cyro fueritis reuersi: p̄cipiente dario ceperitis edificare domū dñi: & oēs fiduciā habueritis in tēplo: ita ut req̄escatis i eo: & lassas manus sup parietes inclinētis: Tūc ueniet Allexander macedo: siue anthiochus cognomēto epiphāes quo moretur i templo: & uos instar colubri mordeat: nequaq; foris in Babylone: & in suffis: sed intra terminos terræ sanctæ: Quibus rebus p̄batur diem quē cōcupiscitis nō esse lucis & gaudii: sed tenebræ atq; tristitiæ. Hæc iuxta hi storiā breuiter diximus: ne penitus iudæorū op̄inionē relinq̄remus intactā. Cæter; nulli dubiū est oēs nos diem tenebræ. diem itelligere iudicii. De qua scribit & Sophonias: Iuxta est dies dñi magna: iuxta est & uelox nimis: Vox diei dñi amara & dura: Et Esaías. Ecce dies dñi infanabilis uenit furoris & ire: ponere orbem terræ: desertū: & peccatores p̄dere ex eo: Simulq; decutitur cōfidētia superborū: q̄ ut apud hoīes iusti appareāt: solent diem expectare iudicii: & dicere: Vtinā ueniat dñs utinā nobis liceat dissolui & esse cū christo. Imitantes phariseum: q̄ in euangelio loq̄batur. De; gra tias ago tibi: q̄a nō sum ut cæteri hoīes: Ex hoc. n. ipso qd̄ diem dñi desiderāt: & nō p̄mescunt di gni supplicio iudicātur: Quia nullus hoīum absq; peccato: & astra imunda sunt corā eo: & cōclu sit oīa sub peccato ut oībus misereatur. Cū igitur nemo possit de dei iudicare iudicio: & de ocioso quoq; uerbo reddituri sumus rōnem: Et Iob cottīdie pro filiis suis obtulit hostias: ne qd̄ forte per uersum cōtra dñm cogitarint. Quæ temeritas est audire cū corinthiis: sine nobis regnatis atq; uti nā regnaretis: ut & nos uobis cōregnaremus. Cæter; si eos ēt ppria cōscientia n̄ morder: debuerāt imitari Paulū dicētē: Quis scandalizatur & ego nō uror: & p oībus esse solliciti: ne quasi amatores sui: ut ipsi regnēt aliorū tormenta desiderēt: quō si quis uelit capi patriā suā: urbemq; subuertere: ut so lus uictorū amicitia p̄fruatur. Solemus in angustia & in tribulationib; dicere: Vtinā mihi liceret exire de corpe: & seculi huius miseriis liberari: nesciētes qd̄ q̄ diu i hac carne uersamur: habeamus locū pœnitētiæ: Sin at necesse erimus audiētes illud pphetæ: in iferno at quis cōfitebitur tibi: Ista est seculi tristitia: q̄ ducit ad mortē. qua apostolus nō uult perire eū: qui cū patris uxore fuerat for nicatus: Qua ēt Iudas periit infelix: q̄ habundantiori absortus tristitia p̄ditioni homicidiū copu lauit: & homicidiū oībus peius homicidiis: Vt ubi putabat remediū: & mortem suspendi: finē ma lorū. Ibi leonē & uersū: & colubrē reperiret. Quibus noībus uidētur mihi significari: uel diuersa sup plicia: uel ipse diabolus: q̄ recte leo & uersus & coluber appellatur. In caligine autem & tenebris: q̄ cōtrariæ sunt splendori & luci: tormentorum diuersitas explicatur.

sopho. i. b.
Esa. i. b.

Iob. 16. b.
Math. 12. c.
Iob. 1. a.
1. Cor. 4. d.

2. Cor. 11. g.

Tedi & proieci festiuitates vestras: & non capiam odorem cetui vestrorum: Quod si attuleritis mihi holocausta & munera vestra: non suscipiam: & vota pinguium vestrorum non respiciam.

Proprie hoc contra tribum iuda dicitur: & ad eos qui ex israel ad dei ceremonias commigrarunt: & nihilominus non recedebant ab idolis: & peccatorum magnitudine dei sacrificia polluebant: Quod quidem & nobis accidit: si de rapinis & piuriis & sceleribus quanta deo nos putemus offerre: & nostra peccata redimere. Cum scriptum sit honora deum de iustis tuis laboribus: & redemptio anime viri propria diuitiarum: Manifestius & uerius haec post aduentum domini dicuntur populo iudeorum: qui destructo templo & altari hostias offerre se credunt: quorum deus odit & proiecit festiuitates. & non capit odorem ceterus eorum: quoniam congregati dicunt: crucifige crucifige talem. Et si obtulerint holocausta in synagogis satanae non respicit deus. Possumus haec omnia & de hereticis dicere.

Auffer a me tumultum carminum tuorum & cantica lyre tue non audiam.

Pulchre cantica leuitarum: quibus laudabant dominum: tumultum uocat sonitumque confusum: quia non est pulchra laudatio in ore peccatoris: & haec eadem idolis quoque offerre consueuerant. Iudeorum quoque traditio & psalmi quos in synagogis canunt: & hereticorum composita laudatio: tumultus est domino: & ut ita dicam grunnitus suum: & clamor asinorum: quorum magis carminibus israelis opera comparatur psalmum autem & carmina: & lyra & organa: uel iuxta litteram: accipe in populo israel: quae olim fiebant in imagine futurorum: uel iuxta spiritum: in nobis & hereticis: quae si bonis operibus dirigimur audiuntur a domino. si malis claudit aures suas: & impiorum cantica non dignatur audire.

Et reuelabitur quasi aqua iudicium & iustitia quasi torrentis fortis.

Sicut aqua si labatur in pronum: quod prius tlexerat nudat & patere facit oculis omnium: Sic iudicium dei atque iustitia quae de suo populo iudicabit patebit omnibus: & feretur instar torrentis: fortissimi: quicquid arripuerit secum trahit & sibi obsistere non patitur.

Quoniam hostias & sacrificia obtulistis mihi in deserto quadraginta annis domus israel: Et portastis tabernaculum moloch deo vestro: & imaginem idolorum vestrorum: sydus dei vestri rempha: figuras quas fecistis uobis adorare eas. Et migrare uos faciam trans damascum: dicit dominus: Deus exercituum nomen eius.

Ex hoc loco discimus omnes hostias & sacrificia quae in deserto obtulit israel: non deo obtulisse: sed moloch regi suo: cuius portauerunt tabernacula: & imaginem idolorum suorum: statuarumque uenerati sunt: Et quod sit ipsa imago: uel idolum sequenti sermone demonstrat: Sydus dei uestri: Quod hebraice dicitur chochab. id est lucifer: quem sarraceni hucusque uenerantur. quia ob causam migrare eos fecit dominus trans damascum. id est in assyrios atque chaldaeos. Cuius omnipotentia ex eo quod dominus deus exercituum est demonstratur. Querimus quomodo hostias non deo obtulerint in deserto: sed regi suo quem lucifer nuncupat: Ex eo tempore quo augustinus caput uituli transformauerunt. dicentes isti sunt dii tui israel: omnia quae fecerunt: non deo sed idolis fecisse monstrantur: Et quod postea quidam domino eos legimus obtulisse: non uoluntate: sed poenarum fecerunt metu: & eorum interfectione: quod per idola corruerunt: Dominus autem non ea quae offeruntur: sed uoluntatem recipit offerentium: Denique ubicumque occasio fuit: semper corde reuersi sunt in aegyptum: Quicquid autem iuxta litteram dicitur contra populum iudeorum: Hoc omne refer ad eos qui sub nomine christi uenerantur idola: Et praua sibi dogmata cōfingentes portant tabernaculum regis sui diaboli: & sydus dei sui: quod cadet de caelo: quasi fulgur: Et christum imitatur antichristus. Unde migrare eos faciet dominus trans damascum: ut non bibant sanguinem domini: Damascus. id est interpretatur sanguinem bibens: siue sanguis cilicii: ut per penitentiam prouocetur ad bibendum domini sanguinem. Capitulum Sextum.

Ve uobis: qui opulenti estis: in sion: & confiditis in monte samariae: optimares: capita populorum ingredienti pompae domum israel.

Ad duas tribus quae appellabatur iuda: Et ad decem quae uocabatur israel prophetarum sermo conuertitur. & maxime ad eos qui in utroque populo optimates sunt: & principes: & uacant delitiis Isti sunt capita populorum: qui confidunt in diuitiis. & ingrediuntur pompae. ut tumorem animi corpus ostendat. & pompae ferculis similes esse uideantur. Iuxta leges autem tropologiae sion refertur ad ecclesiam. mons uero samariae per superbiam & iactantiam custodiam mandatorum dei intelligitur. super hereticis.

Transite in chalanne & uidete: & ite inde in emath magnam: & descendite in geth palestinorum & ad optima quoque regna horum. si latior terminus eorum termino uestro est:

Chalanne dicitur. quae nunc appellatur ctesiphon. emath uero magnam quae nunc antiochia nominatur. Magna autem uocat ad distinctionem minoris emath. quae appellatur epiphania. Cuius regio dicitur reblatha. Transite igitur uos qui habitatis in monte sion. & in monte samariae ad optima quaeque regna: quae diuersis ciuitatibus subiacent. Et uidete utrum uos an illi maiores obtineatis prouincias. uos inquit uos de populo israel.

Qui separati estis in diem malum.

In die uidelicet captiuitatis.

Ad apropiatis solio iniquitatis. **A**d iniquum iudicem pergitis. regem babilonium: qui cum hac passiuri estis.

Qui dormitis in lectis eburneis & lasciuitis in stratis uestris.

Nunc dormitis in lectis eburneis. & lasciuitis in lectis mollibus. ut somno libidinem copuletis.

Qui comeditis agnum de grege: & vitulos de medio armenti.

Qui comeditis non ad repellendam famem. & ad sustentandum corpus humanum. sed ad delicias atque

Super Amos. c. vi.

luxuriam: Vt quicquid in gregibus & in armentis tenerum & pingue est: uestræ gulæ paretis.

¶ Qui canitis ad vocem psalterij sicut dauid.

¶ Quibus nõ sufficit libido penis & gutturis: & estuans cibis aqualiculus nisi tybiarum: & psalterij & lyre canticis: aures uestras mulceatis: Vt quod dauid fecit ad cultũ dei: leuitarũ ordines & organorum reperies uarietates: uos ad uoluptatẽ & luxuriã conferatis.

¶ Putauerunt se habere vasa cantici bibentes vinum in phialis: & optimo vnguento delibuti & nihil patiebantur super contritione Ioseph.

Ere. 34. a.

¶ Et bibitis in phialis uinũ: nõ ad sedadã sitim: sed ad opprimẽdum animũ: & ungimini non ad liniores corporis mitigãdos oleo purissimo: sed unguetis præciosissimis. Cũq; iis delitiis affluatis: si quos uideritis perire de populo nulla misericordia super eos: interfectione flectimini: sed cõtẽnitis: quasi bruta animalia: & in suo bestias cruore pereuntes. Hunc eũdem sensum ẽt Ezechiel propheta sub pastore ponit exemplo: qui comedũt lac de ouibus & lanis uestiuntur: & uulnerata nõ sanãt: peuntia nõ requirũt. Iuxta allegoriã si uoluerimus mẽte tractare: & uniuersarũ gentiũ discurrere philosophiam: ægyptiorũ. Indorũ atq; persarum reperiemus angustiores eorũ terminos terminis sanctarum scripturarũ: In oẽm enim terrã exiuit sonus eorum. Isti quibus supra dixerat: Domus Israel trãsire & uidete: e qualibus uitiis ad meliora transire iubeãtur. sequens sermo describit. Qui separati sunt in die: malũ parantes sibi uitio suo diem malũ: non quod dies ullus sit malus: sed quo unusquisq; parat sibi malũ: Iuxta illud qđ in ecclesiaste legimus: Ne dixeris dies priores meliores erãt mihi qđ isti: quõ nõ in sapientia interrogas super hoc: stultũ est. n. referre ad tempora: Cũ in nostra sit potestate uel bonũ diem nobis facere uel malũ: Quodq; sequitur: qđ dormitis sup lectos eburneos: sic interpretari possumus. Qui athleta est dñi. & exercetur ad luctã: & præparat se cõtra aduersarias ptãtes: dormit in nuda humo: imitans iacob: qđ uero delitiis uacat atq; luxuriã: & oĩa uentris causã faciunt: dormiũt in lectis eburneis: mortui aialis & immũdis hærent ossibus: qđ pulchra uidentur uicia: & præsentĩ nitore delectãt: Isti nõ comedũt solidũ cibum & athleticum de quo roborentur uires luctãtium: sed mollẽ & tenerum: Cõcrepant quoq; manibus ad uocẽ organorũ: ut oĩa opa eorũ spectent uoluptatẽ: nihilq; faciant: nisi qđ uentri pcuret & libidini: Isti optimis unguetis: qđ non habentes artem unguentariã absq; ulla scientia scripturarũ & traditionibus ac doctrina apostolorum uendicãt sibi sacerdoti dignitatem: & unctos esse domini se dicunt: Cumq; hæc faciant in interfectionem eorum quos deceperunt nullo dolore cruciãtur: sed gaudent in alienis mortibus: & miserorum sanguine delectantur.

¶ Quapropter nunc migrabunt in capite transmigrantiũ: & auferetur factio lasciuientium.

Sap. 6. b.

¶ Propter superiores causas quas propheticus sermo describit. Nunc dominus cõminatur: quod nequaq; in futurũ poena differatur: sed nũc ituros eos esse in capite transmigrantiũ: principes uide licet & potentes: qbus supra dixerat. Vhe qđ opulenti estis & cõtũ. Vos ergo qđ primates estis diuitiis. primi captiuitatis sustinebitis iugum. potẽtes. n. potenter tormẽta patientur. Et auferetur inqđ factio lasciuientium: Vt quia in capiendis uoluptatibus unum habuere consensum & commensationes exercuerat: ac symbola pariter auferantur.

¶ Iurauit dominus deus in anima sua: dicit dominus deus exercituum.

8. m. c.

¶ Non quod deus aiam habeat: sed qđ humanis loquatur affectibus. Nec mirũ si aiam habere dicatur: cũ etiam mẽbra ceterã: qđ uiliora sunt anima pedes: & manus ac uentrẽ & artus ceteros se habere testatur: quæ utiq; non sunt membra: sed per eorum uocabula efficientiarum diuersitas inducitur: Sic & animam non esse substantialem: sed affectum mentis internæ: & cogitationum locum: per quem deus suam indicet uoluntatem.

¶ Testor ego supbiã Jacob: & domos eius odi: & tradã ciuitatem cum habitatoribus suis: Quod si reliq; fuerint decẽ uiri in domo vna & ipsi morient: Et tollet eum propinquus suus & cõburet eum: ut efferat ossa de domo: & dicet ei qđ in penetralibus domus est: nunquid adhuc ẽ penes te: & respondebit finis est: & dicet ei: Tace: & non recorderis nominis domini.

¶ Hic iacob aut decẽ tribus: aut uniuersam domum duodecim tribuum dicit: Ciuitatem cum habitatoribus suis: uel samariam uel certe hierusalem: aut in cõmune utrũq; quod ad tps dñi saluatoris referre possumus: Post cuius aduentũ & passionem detestatus est deus oẽm superbiã uel in iuriã iacob: qua illũ fabri filiũ: & samaritanũ: & habentem demoniũ cõclamabant: Iccirco hierusalem tradita est cũ habitatoribus suis romanis exercitibus: & in tantum dei contra eos ira desecuit. Vt etiam si remanserint decem uiri in domo una: ipsi quoq; moriantur. & propinquus comburat cadauera mortuorum. ut efferat ossa de domo: quia premorientium turbis integra corpora efferri non ualeant. Cumq; iam qui lassus fuerit asportando interroget eum qui in penetralibus domus est: utrum super sint quos sibi tradere debeat: & ille respondeat finis est: iam non habeo quem tibi tradam ad sepeliendum: & anteq non habere se turet: ille qui interrogabat & foris erat: & non esse cognouerat: imperat ei & dicit: Tace: & non recorderis nominis domini: Hoc aut iccirco commemorat ut ostendat ne malorum quidem pondere & necessitate compulso uelle nomen domini confiteri. Et in tantum apud israel in obliuionem: dei uenisse uocabulũ: ut ne in simplici quide

iuramento nomen eius dignetur audire. Tenuis historiae lineas duximus: Nunc allegoriae imprimamus manum: Principes hereticorum qui propter delicias suas populum domini deuorant mirrabuntur ad poenam: Et iurat dominus per semetipsum: quia maiorem per quem iuret non habet: se detestari superbiam hereticorum: quicquid enim locutus superbia est: & dignum odio dei: & traditurum ciuitatem cum iis qui habitant: & populum uidelicet & magistros: & etiam si reliqui fuerint decem uiri qui fuissent in sodomis & gomorris nequaquam super eas descendisset incendium. omnes esse morituros ea morte quae ducit ad tartarum: De qua Ezechiel scribit: Anima quae peccauerit ipsa morietur. Istorum ossa sepeliunt propinqui: & domestici eorum: de quibus dicitur Sine ut mortui sepeliant mortuos suos: Et ille qui foris est & domum non ingreditur mortuorum sed magis mortuos foras eicit: Imperat ei qui comburit mortuos & dissoluit in cineres: & eorum ossa comminuit: ut taceat: & purissimum dei nomen mortuo ore non maculet: Peccatori autem dixit deus: Quare tu enarras iustitias meas: & assumis testamentum meum per os tuum. Vnde & nos prouidere debemus ne mortui sepeliamus mortuos: sed ut magis uiuentes: eos qui sunt mortui: producamus ad uitam. Quod si non fecerimus imperatur nobis & dicitur: Tace quia indigni dei nomine iudicamur. Quia ecce dominus mandauit: & percutiet domum maiorem ruinis: & domum minorem scissionibus.

Eze. 18.

ps. 49.

Nunquid currere queunt in petris equi: aut arari potest in bubalis: Quonia conuertistis in amaritudinem iudicium: & fructum iustitiae in absinthium. Qui letamini in nihilo: quid dicitis: nunquid non in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua: Ecce. n. suscitabo super uos domus Israel dicit dominus deus exercituum gentem: & conteret uos ab introitu emath usque ad torrentem deserti.

Quia in tantam rabiem profulistis ut etiam mortis tempore & imminetibus malis nolueritis nomen domini nominare. Si mandat quomodo percutit quibus modis mandat si percutit: Sed in eo quod mandat & iubet ministris uidetur ipse percutere: Quomodo in iubente patre & faciente filio: fecit quod ipse iussit: Mandat dominus & ipse percutit per ministros domum maiorem ruinis: id est decem tribus: Et domum minorem scissionibus: id est duas tribus: quae regebantur a stirpe domus dauid. Veriusque domus ruinas & scissiones: equis & bubalis comparat: quorum priores in petris currere nequaerunt: Posteriores tam indomiti sunt: ut iugum ceruicibus non suscipiant: & cum siluestres boues sint: propter feritatem nolint terram uomere scindere: Vos autem cum equi & bubali naturam suam mutare non possint: mutastis naturam dei: ut dulcem amaram faceretis: & fructum iustitiae eius: in absinthium uerteretis: quae est herba amarissima. Qui letamini in nihilo: id est in idolis: qui propria fortitudine putatis assumpsisse uos cornua: reges & potentiam: quibus uentilaretis inimicos. Quia igitur ista fecistis o domus magna & domus minor omnes duodecim tribus: ideo ecce ego suscitabo super uos gentem saeuissimam assyriorum: & chaldaeorum: quae uos conterat atque subuertat a capite usque ad caudam: a terminis terrae uestrae: qui solem respiciunt: usque ad torrentem deserti: id est ab emath usque ad rinocoruram: inter quam & pelusium riuus nili siue torrens de eremo ueniens mare ingreditur: Emath ut supra epiphaniam diximus quae ab antiocho cui cognomentum epiphanes fuit nomen sortita est. Quidam iuxta anagogen domum magnam & domum minorem iudaicum populum significari putant: & de gentibus congregatam ecclesiam: Illi enim magni propter patres uocantur: & legem & prophetas: Nos minores qui absque testamento fuimus & mandatis dei: De quibus & in cantico legimus. Soror mea paruula est & ubera non habet: Quae domus magna & parua in unam dei familiam congregata: si non habuerit disciplinam: & dei mandata non fecerit: percutietur ruinis & scissionibus: Quotienscumque ergo uel in persecutionibus: uel in haeresibus: & scismatibus: domus dei quae est ecclesia corrumpitur atque laceratur: dei percutientis ostendit manum quam si uolumus effugere comparisonis audiamus & faciamus exemplum: In petris equi persequi non ualent: Petra christus est: qui donauit apostolis suis: ut ipsi quoque uocentur petra. Tu es petrus & super hanc petram edificabo ecclesiam meam: Qui in istis petris fuerit: aduersariae potestates quae appellantur equi persequi eum non poterunt: curribus praepeditis & per singulas petras corruentibus: Sequitur. Quomodo conuertistis in amaritudine iudicium: conuertit in amaritudinem iudicium: qui iratus iudicat & personam accipit in iudicio: & cum causam nesciat: nec iudicii nouerit ueritatem: ante praepiudicat qualem debeat ferre sententiam: Fructum quoque iustitiae qui dulcissimus est uertit in amaritudinem. Quod de una uirtute diximus intelligamus & de reliquis: Prudentia fortitudine temperantia: quarum qui iratus fuerit: fructus capere non poterit. Quicumque igitur non causas in iudicando sed personas considerat: & aut consanguinitate aut amicitia: Et e contrario uel hostili odio uel inimicitia in iudicando ducitur: peruertit iudicium christi: qui est iustitia: & fructum illius uertit in amaritudinem: qui hoc faciunt latantur in nihilo: & erecti in superbiam dicunt: Nonne in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua? Cum eregio ne iustus in domino gloriatur & dicat. Inte inimicos nostros uentilabimus cornu: Vnde & in exodo legimus: Et moyses nesciebat: quia cornuta erat species uultus eius: & multa animalia: atque cornuta. sola offeruntur deo. Ob haec tanta peccata & extremam superbiam: quae iniquitatem loquitur contra deum: gentem saeuissimam dominus deus omnipotens suscitaturum esse se dicit: quae con

Can. 2.

ps. 43.
Exo. 34.

Super Amos. c. vii.

ps. 35.
Gen. 3. d.

terat eos ab introitu emath: Emath interpretatur murus aut murata: Vtabuntur itaq; ab hac gente seuissima: cui supplicia delegata sunt cum fugerint ad ciuitatem munitam. quæ est cælestis hierusalem ne introeant & saluentur: ut exclusi a ciuitate murata: nequaquam possint peruenire ad torrentem deserti. qui torrens dicitur uoluptatis. iuxta illud. Et torrente uoluptatis tuæ potabis eos. In modum illius capituli quod in genesi legimus. Vbi posuit deus cherubin & flammeam rompheam quæ uertitur ad custodiendam uiam ligni uitæ: ut qui eiectus fuerat de paradiso: nequaquam illuc regrediatur indignus.

Capitulum septimum.

Hec ostendit mihi dominus deus: ecce victor locustæ in principio germinantium serotini imbris: Et ecce serotinus post tonsorem gregis: Et factum est cum cõsumasset comedere herbam terre: dixi. Domine deus propitius esto obsecro: Quis suscitabit iacob quia paruulus est. Misertus est dñs sup hoc: nō erit dixit dñs.

Ostendit igitur dominus Senacherib regem assyriorum: cum infinita exercitus multitudine instar locustæ: uniuersa tondentis esse uenturum: In principio imbris

serotini: quando extrema dei omnipotentis misericordia indigebat Israel: Huius autem locustæ factor & creator est dominus: Quæ locusta uenit in principio imbris serotini: quando cuncta uirent parturit omnis ager: & diuersarum arborum flores in sui generis poma rumpuntur: Et ut uno sermone indicem quod uolo: cunctarum habundantiam rerum: flores arborum: atq; herbæ segetum pollicentur: Has autem locustas quæ primo uere uolitabant: bruchus innumerabilis sequabatur: qui ueniebat post imbrem serotinum. & appellabatur tonsor gregis: eo quod uniuersa uastauerit & nihil pœnitens reliquerit herbæ uirentis in terra. Hunc tonsorem Esaias acutam nouaculam uocat quæ pilos omnes & capillos israelitici corporis raserit: Cumq; ait dubitarem quæ esset ista nouacula: statim intulit regem assyriorum: Nouacula igitur & tonsor gregis exercitus chaldæorum: qui in modum bruchi uniuersa populatus est: & non solum fruges: sed ligna fœnum stipulamq; consumpsit: Factum est autem cum consumasset bruchus: qui uenerat post locustam comedere herbam terræ: & propheta intelligeret quod uidebat: ad præces uertitur: & ait. Domine deus propitius esto obsecro: nolo in subuersionem populi mei mea uerba compleri: Nolo me ad hoc electum de pastorum numero: ut ruinam decem tribuum nunciem: Quis enim suscitare poterit iacob: nisi tu solus: quo allidente nullus est qui suscitet: Paruulus est iacob: & crebra hostium incursione deletus. Cumq; præcaretur & iterioris hominis lachrymas funderet: misertus est dominus: & respondit: Non perdam omne genus israel. reliquæ saluæ erunt: Aut certe sic accipiendum: Duo pariter futura conspexit: primum locustæ: deinde bruchum: pro utroq; dominum depræcatus est: & in uno tantum exauditur: ut bruchus usq; ad internitionem cuncta non uastet: Locusta autem uolitans quædam deuorat: quædam integra derelinquit. Dicamus & spiritualiter: Qui post opera iustitiæ grauiora peccata commiserint: inducitur super eos generatio locustarum: idest angeli maligni. Cumq; terræ nostræ fœnum stipulamq; consumpserint: quicūq; sancti in populo fuerint ueniā precabuntur: & dicent: Dñe deus propitius esto: quis enim alius suscitare poterit iacob: nisi tu solus: ad cuius tactum simbriæ statim sanitas rediit. Paruulus enim est iacob: quia nulla in eis uel pauca uirtutum remansere uestigia: Quod si egerit pœnitentiam ira uertetur in misericordiam.

Hec ostendit mihi dominus deus: ecce vocauit iudicium ad ignem dominus deus: & deuorauit abyssum multam: & comedit simul partem: Et dixi domine deus quiesce obsecro: quis suscitabit iacob: quia paruulus est: misertus est dñs sup hoc: sed & istud non erit dixit dñs deus

Primus deus ostendit propheta tonsorem gregis senacherib: qui cuncta decem tribuum totoderit atq; uastarit: Nunc idem dominus ostendit: immo uocat & uenire præcipit nabuchodonosor contra iudam & hierusalem ut templum & ciuitatem igne succendat. Cūq; uenisset ignis ad iudicium & impleteret domini iussione: deuorauit abyssum multam: cūctas urbes iudæ: & comedit simul partem domini quæ uocabatur templum eius. Cūq; hoc propheta audisset: dixit ad dominum quiesce obsecro: ut quem cœpisse iam uiderat: cessare præcibus impetraret. Præsertim cum nullus sit alius qui paruulum iacob suscitare ualeat: nisi dominus qui potest captiuos in chaldæamq; traslatos: reducere in terram iuda. Quia semel decem tribus ad hereticorum personam retulimus, & duas quibus iudas præerat ad ecclesiam & ecclesiæ peccatores, q; confitentur quidē rectam fidem. sed pp uicioꝝ sordes purgantibus se indigent flāmis. Iccirco nūc dominus ad iudicium ignē mōstrat uocare se. Vt uniuscuiusq; opus quale sit ignis probet. Et impleatur illud qđ scriptum ē. Ambulate in lumine ignis uestri & in flammā quā succendistis. Vocatus autem ignis ad iudiciū deuorat primum abyssum. i. omnia genera peccatorum. ligna: fœnum: stipulā. & postea uenit. qui in peculium domini & in eius parte reputantur. Tempus enim est ut incipiat iudicium a domo domini. Et in Ezechiel præcipitur iis qui pugnas illaturi sunt. A sanctis meis incipite. Cūq; omnes fuerimus in peccato & iacuerimus ad sententiam ueritatis miserebitur nostri dominus. Et quia paruuli sumus. resurrectionis nos tempore suscitabit. & suscitabit per uirtutes qui uiciis iacebamus. hoc dñō pmittente atq; dicente. Sed istud non erit. Pulchræ autē dixit. sed & istud quia supra iam dixerat hoc non erit. Non enim in finem irascetur. neq; in eternum comminabitur.

Eze. 9. e.

Hec ostendit mihi dominus deus: & ecce dominus stans super murum litum: & in manu eius trulla cementarii. Et dixit dominus ad me. Quid tu vides Amos? Et dixit: trullam cementarii. Et dixit dominus: Ecce ego poniam trullam in medio populi mei Israel: Non adjiciam ultra superinducere eum: & demolientur excelsa idoli: & sanctificationes Israel desolabuntur: & consurgam super domum hieroboam in gladio.

Dominus itaq; cernitur stans super murum litum: & in manu eius trulla cementarii qua solent superinduci parietes: & non solum pulchritudine accipere: sed & fortitudinem contra iniuriam imbrii & creberrimas tempestates. Legimus in Ezechiel dominum comminantem: quod tempestate & grandine confurgente: nequaquam linat nec uestiat parietem Israel: sed dimittat eum pluuiis dissipari. Vnde & nunc dicit ille de quo scribitur. Structor maceriae uocabitur: ipse angularis lapis & edificator domus quod deponat trullam de medio populi sui Israel: & cessare faciat atque torpere ut nequaquam ultra superinducat eum: & suo uestiat ac tueatur auxilio. Cumque dominus protectionem suam & ut ita dicam parietis uestimentum trulla cessante subtraxerit: Tunc demolientur excelsa idolorum quae heretice appellatur bammoch. Et sanctificationes decem tribuum desolabuntur: ut destruat dan & bethel: in quibus adorabantur vituli aurei.

Et misit amasias sacerdos bethel ad hieroboam regem Israel dicens: Rebellauit contra te amos in medio domus Israel: Non poterit terra sustinere vniuersos sermones eius: Hec. n. dicit Amos: In gladio morietur hieroboam: & Israel captiuus migrabit de terra sua: Et dixit amasias ad Amos: quid vides gradere: fuge in terram iuda: & comedere ibi panem: & prophetabis ibi: & in bethel non adjicies ultra ut prophetes: quia sanctificatio regis est & domus regni est.

Salomonis prouerbiu est immo mandatum: Noli arguere malos ne oderint te: E contrario de bonis praecipit: Argue sapientem & diliget te: In alio quoque loco: Qui arguit inquit hominis vias: gratiam habebit magis quam is qui loquitur quod delectent. Itaque & amos emendationis affectu loquabatur ad populum: & ex sermonibus dei terribilia minabatur: ut agentes penitentiam reuerterentur ad dominum: & idola desererent. Tunc sacerdos bethel mittit ad regem: Audet autem mittere quasi pontifex: metuens ne si populus conuertatur ad cultum dei: ille sacerdotii perdat gloriam. Cumque duo audierit ille: de sua non mandat iniuria: ut de regis tantum contumelia dolere uideatur. Hec. n. inquit: dicit Amos: erras calumniator: In omnibus enim sermonibus suis: non quasi ex se propheta loquitur: sed semper praeposit in titulo: haec dicit dominus. Igitur quod locutus est dominus: Amos propheta dixisse commemorat: ut magis regem puocet ad uindictam: Quae sunt quod dicit Amos: In gladio morietur hieroboam: Et in hoc mentis: Non. n. dixit morietur: Si enim hoc dixisset: uidebatur non suscipere penitentiam: Sed confurget dominus super domum hieroboam in gladio: Comminans poenam non imperans: nec in gladio morietur hieroboam: Sed consurgam super domum hieroboam in gladio: hieroboam quippe gladio non est mortuus: sed domus eius. i. filius Zachariae deo percutiente deletus est: Et Israel inquit captiuus migrabit de terra sua: si non egerit poenitentiam. Porro hieroboam uanissima amasiae mandata continens: nihil ad ea quae illi mandauerat uoluit respondere: Vnde ipse sibi assumit auctoritatem sacerdotis fastigii: & loquitur ad Amos: Qui uides gradere in terram iuda. Propheta ut crebro diximus prius appellabatur uidentes. quia quod uentura dicebant cordis oculis intuebantur: Videntem autem eum uocat: Aut cum irrisione quod omnia mentitur: Aut quia uidebat multos esse in populo: qui eum libenter audirent. Aperte iniuriam non audet facere: ne audientes ledere uideatur. Vnde inquit in terram iuda: in qua natus es: ubi libenter audiuntur insani: & comedere ibi panem tuum: uel ibi uiuere: aut certe exerce artem tuam: per quam tibi reperias cibos: Bethel autem sanctificatio regis est: & hoc quasi falsus sacerdos loquitur: adulans regali fastigio: ut non dicat sanctificatio dei nostri est: hanc habentibus cunctis qui falsos deos colunt consuetudinem: ut superbiam suam regibus impudent: & quod ibi faciunt: rex fecisse uideatur. Omnia quod de amasia & hieroboam & Israel & Amos interpretati sumus: tropologice ad hereticos referenda sunt: Quorum sacerdos amasias solet interdum mittere ad hieroboam regem hereticum: atque hereticorum patronum: & sanctos uiros ac praedicones fidei accusare apud eum: & iubere doctoribus: ne praedicent in Israel: ne contra regis faciant uoluntatem. Quia bethel hoc est domus dei: & falsa ecclesia: sanctificatio regis sit: & domus regni. Solent. n. dicere Imperator nobis communicat: & si quis ei restiterit statim calumniatur. Ergo tu contra Imperatorem facis: Augusti mandata contemnis: Et cum consideremus: quod multi reges christiani: qui persecuti sunt ecclesiam dei: & arrianam impietatem in toto orbe fundare conati sunt: Vindicant in scelere hieroboam regem Israel. Ille. n. falsi sacerdotis mandata despexit: nec ad suggestionem eius quicquam uoluit respondere: Isti autem cum multis amasiis sacerdotibus suis fame & penuria: carceribus & exiliis: & amos prophetam & sacerdotes domini necauerunt.

Et respondit amos & dixit ad amasiam: non sum propheta: & non sum filius prophetae: sed armentarius ego sum: Vellicans syccomoros: & tulit me dominus deus: cum sequerem gregem: & dixit dominus ad me: Vade propheta ad populum meum Israel: & nunc audi uerbum domini: Tu dicis non prophetabis super Israel: & non stillabis super domum idoli: Propter hoc: Hec dicit dominus: Exortua in ciuitate fornicabis: & filij tui: & filiae tuae: in gladio cadent: & humus tua funiculo metietur: & tu in terra polluta morieris: & israel captiuus migrabit de terra sua:

Super Amos. c. viii.

Hoc quod beatos apostolos fecisse scriptura commemorat quoniam denunciarunt eis scribae & pharisei: ne docerent in nomine Iesu: & illi responderunt dicentes obedire deo magis oportet quam hominibus. Etiam Amos prophetam fecisse cognoscimus: Qui iubente idolorum pontifice: ne prophetaret in bethel: non solum prophetat: & ostendit se magis deum timere mittentem: quam illum prohibentem. Sed audacter & libere ipse denunciat supplitia: quod vitare conatus est: & dei impleri sermonem. Non sum inquit propheta: siue non eram quorumque alterum humilitatis: alterum veritatis est: nec filius prophetae de prophetali stirpe descendens. Porro quod ait uellicans syccomoros: uidetur nobis rubos dicere: quod afferunt mora: & pastorum fame: ac penuriam consolantur. Sed & hoc dicendum est: quod humilem pastorem & rusticum assumperit dominus: & miserit ad populum suum israel: Quod autem dicit non stillabis, Stillare prophetas idioma scripturae est: quod non totam dei simul inferant iram: sed paruas stillas comminatione denuntiant: Vxor tua in ciuitate fornicabitur: grandis dolor est: incredibilisque ignominia: quando maritus in media ciuitate praesentibus cunctis uxoris iniuriam prohibere non potest: & filii tui & filiae in gladio cadent: Non est tantus dolor in filia constuprata: quantus in uxore polluta: nec tantus dolor in occisa uxore: quantus in filiis trucidatis. Maritus, n. libentius habet uxorem interfici: quam pollui. Secundum tropologiam. Amasias sacerdos interpretatur robustus & rigidus. eo quod rebellis & ferox ecclesiasticum uirum: & uere prophetam uetere dei proferre doctrinam: & errantem populum corrigere: Huius uxor falsa ecclesia patebit omnibus. & filii eius ac filiae: quas male in errore generauit domini mucrone ferientur: humus quoque illius & uniuersa possessio erit pars demonum: & ipse morietur in terra polluta quae non habet habitatore dominum: sed multis prauae religionis contaminetur erroribus. & omnis populus: qui falsum sibi nomen assumit israel. captiuus migrabit de terra sua ut non seruiat domino sed hereticorum ac demonum iugo colla summittat.

Capitulum octauum.

Ecce ostendit mihi dominus deus: Et ecce vinctum pomorum. Et dixit quid tu vides amos: Et dixi vinctum pomorum: Et dixit dominus ad me: venit finis super populum meum israel: non adiiciam ultra ut pertranseam eum: Et stridebunt cardines templi in die illa dicit dominus deus: Multi mortentur: & in omni loco proieci est silentium.

Hier. l. c.

Quod hieremias sub uirga cernit uigiliae siue nucis eo quod uigilauerit super peccata populi sui. ne quasi clausis & conuictibus oculis eorum delicta non uideret. Hoc nunc amos aduersum iudam & israel pariter intuetur sub specie uncini. Et est sensus. Sicut uncino rami arborum detrahuntur ad poma carpenda. Ita ego proximum captiuitatis tempus attraxi. Unde & sequitur. Venit finis super populum meum israel: quodque ait. Non adiiciam ultra ut pertranseam eum: Hoc significat quod iniquitates populi sui ultra non transeat: nec negligat: neque impunita scelera transire permittat: Et ut non solum de decem tribubus dicere uideretur intulit: Stridebunt cardines templi: Hoc autem hyperbolice accipiendum: Quod tam graue malorum pondus incumbat: ut ipsi quoque portarum cardines ululent: & incredibile sentiant uastitatem. Et hoc non solum ad babyloniam captiuitatis tempus referendum est: sed & in aduentum domini saluatoris: quoniam dixerunt: crucifige crucifige eum: ultraque non pepercit eis deus. Et ululauerunt cardines templi super occisum populum corruentes: & in omni loco proieci est silentium. Habentibus iudeis moysen & prophetas: sed non habentibus uerbum dei: legentibus litteram: & perdentibus spiritum: Et ubicumque fuerint musitant potius quam locuntur.

Audite hoc qui conteritis pauperem: & deficere facitis egenos terre dicentes: Quando transibit messis: & uendabimus merces: & sabbatum: & aperiemus frumentum: ut imminuamus mensuram & augeamus siclum: & superponamus stateras dolosas ut possideamus in argento egenos: & pauperes pro calciamentis: & quisquilias frumenti vendamus.

Ne frustra uideatur uncinus pomorum esse monstratus: & per hanc uicina imminere captiuitas: Causae offensa dei breuiter describuntur. O tu iuda & tu israel: audite quae scelera feceritis: De nocte confurgentes per orationem & hymnis in deum: studium habetis opprimendi siue conterendi pauperes: ut fame & egestate confecti auferantur de terra: Qui expectatis calendas: ut negociemini: & usuras augeatis usuris: Et sabbata ut aperiatis horrea detisque frumenta: amplius recepturi: Et dei solemnitates turpis lucri gratia in uestra compendia uertitis: Qui minorem in uendendis mercibus mensuram facitis: & maiora pondera in accipiendis: stateramque iniquam: ut possideatis pecuniam pauperis. Et tam uiles habetis homines: ut impleatis illud quod supra de uobis dixeram: Pro eo quod uendidistis argento iustum: & pauperem per calciamentis: & in tanta lucri rabiem profilitis: ut non frumenta: quorum esu hominum corpora sustentantur: sed quisquilias: & purgamenta frumenti uendatis pauperibus: puluerem & paleas tritico commiscetes. Quod quidem & puerfos doctores ac principes quoque absque timore dei denominantur clerici. De quibus hieremias loquitur: clerici eorum non perderunt eis. Nonnunquam facere cernimus qui putant quod sum esse pietatem & sedentes in templo numulari proponunt columbas: non in caueis sed in cathedris quasi magistri spiritus sancti dona uendentes. qui faciunt mensuram minorem atque maiorem: ut pauperibus uel paululum uel nihil. Diuitibus autem: & iis de quibus sectantur lucra. in modum concionatorum loquantur sermone longissimo: & per pecuniam conterat capita pauperum. atque conculcent: & non frumentum domini: quod confirmat cor hominis: sed quisquilias: & uilissimum puluerem auditis fau-

cibus ingerant. etiam hæc quæ nullius sunt præcii uendicantes. Cum dominus apostolis præceperit. Gratis accepistis gratis date. Iurauit dñs in superbiam iacob: si oblitus fuero usq; ad finem oia opera eor. Nunqd super isto nō cōmouebitur terra. & lugebit oīs habitator eius. & ascendet quasi fluius uniuersus. & eicietur & defluet quasi riuus ægypti. Iurat contra superbiam iacob. ut si non credunt cōminanti. credant iuranti in humanā similitudinem. Qui iuramentū tunc assumunt quādo simplicibus uerbis eorum nō creditur. Nec miæ est si deus iurare dicatur qñ cum dormiētibus dormiat & uigilantibus uigilet: iisq; qui sibi thesaurizauerunt irā in die iræ: dicatur irasci. Iurat autē quod non obliuiscatur usq; ad finem opa eorum. Superbis. n. deus resistit: humilibus dat gratiam: sed oia memoriter teneat: quæcūq; peccauerunt: & usq; ad finem & iudicii tps adducat. Vnde pœnitentes rogant. Ne memineris iniquitatū nostræ antiquæ. Præsertim cū aduersus superbos ipsa terra moueatur & lugeat: Non colonus & aduena sed habitator eius: Et ascendat sicut fluius cōsumatio: & descendat sicut flumina ægypti: Vt qui egerit pœnitentiā ascendat cū fluuiio ascendentē: Qui autē pseuerauerit in delictis: descendat sicut fluius ægyptius: & igressus mare abforbatur. Ac p hoc oñdit superbiam iacob. contra quā iurat deus eternis supplitiis deuorandam.

¶ Et erit in die illa dicit dominus. Occidet sol meridie: & tenebre scire faciam terram in die luminis: Et conuertam festiuitates uestras in luctum: & omnia cantica uestra in planctum: & inducam super omne dorsum uestrum saccum. & super omne caput caluitium & ponam eam quasi luctum unigeniti: & nouissima eius quasi diem amarum.

¶ Diem illam diem captiuitatis significat: quādo uterq; populus ducebatur in assyrios atq; chaldæos: Quibus præ tristitiæ magnitudine occidet sol meridie: & clara oibus luce: tenebræ cuncta cōplebunt: Quādo festiuitates eor. & omnia cantica in luctū planctūq; conuersa sunt. Possumus hunc locū & in dñi intelligere passionē: qñ sol hora sexta retraxit radios suos: & pendentē in cruce dñm suum spectare non ausus est: Quādo tenebris cūcta cōplentibus: festiuitates eor. & cantica Vespasiano Titoq; superantibus: in luctū planctūq; mutata sunt: Quādo lachrymæ & pœnitudinis & cilitioq; repleta sunt oia: & capita habuere caluitiū: quæ prius nazareor. decorata cæsarie: coram dño nutriebant. Tunc primogenitus filius dei populus Israel: quia in unigenitū & uere filium dei miserat manū: eterno luctui traditus est: & nouissima eius: siue qui cū eo erant: amaritudine sūt repleta. Nunc igitur illis habentibus tenebras: qā repulerunt solē iustitiæ: nos qui sedebamus in tenebris & in umbra mortis: uidimus lucē magnā & illorum uniuersa festiuitas ad ecclesiæ est translata mysteria: ut illis flentibus nos laudes domino concinamus.

¶ Et ecce dies veniunt dicit dñs: & mittam famem in terram: non famē panis neq; sitim aque sed audiendi uerbum domini: & commouebuntur a mari usq; ad mare: & ab aglone usq; ad orientem. Circuibunt querentes uerbum domini: & non inuenient. In die illa deficient uirgines pulchre: & adolescentes in siti: Qui iurant in delicto samarie: & dicunt uiuit deus tuus Ban. & uiuit uia berfabee: & cadent & non resurgent ultra.

¶ Vetus narrat historia tam latina q̄ græca: & oīum gentium barbarorum: Nihil fame durius: q̄ sepe cōpellit oppressos humanis uesci carnibus: & in suā sœuire naturam: Ita ut nec parentes parcāt paruulis liberis: & maritalis affectus uxoris dudum amata: mēbra dilaceret: Si hoc facit famis corporum: quid de fame dicendū est aīarum: q̄ in die resurrectionis domini oppressit populum iudæorum & iūcta fami ardentissima sitis: Non habentiū panem qui de cælo descendit: & eas aquas q̄ de Iesu uentre manarunt: Ablata est ab eis lex: & propheta eterno conticuere silencio: Mouētur a mari ad mare: & ab oceano britanico usq; ad oceanū athlanticū: idest ab occidente ad meridiem & ab aquilone usq; ad orientē: toto orbe peregrini: uerbum dei non ualent inuenire. In quo loco interrogemus iudæos: q̄ illam diem significari putent: in qua sustineant famē audiendi uerbū dei. Præsertim cū legant scripturā: & humilitatem sequantur litteræ: Quibus ingerimus famē esse prædictam intelligentiæ spūalis: in qua christus cernitur: passio dñi & resurrectio reperitur. Circueunt urbem: & quærunt uerbum dñi: & non inueniūt: qā uerbū dñi negauerūt. Et quia hoc fecerunt: i. circo corruēt & nō resurgēt amplius. i. nō recipiūt eū statim quē prius habuerāt: Mittit autē dñs famē in terrā sup eos q̄ terrena sapiūt: & famē nō panis: sitimq; non aqua: sed audiēdi uerbum dñi: qñ pp peccata populi doctrina deficit i ecclesiis: & a mari usq; ad mare. i. a falsis atq; amarissimis fluitibus: usq; ad mare pueniūt: nō occurrentes fluminib⁹: nō dulcissimis & uariis fontibus: sed rursus ad amara occurrentes. Et ab aquilone usq; ad orientem: cupientes aquilonem deferere: qui est uertus durissimus: & ab ignorantibus dexter uocatur: & peruenire ad oriētem quem reperire non poterunt. quia non recto pergunt itinere. sed deuiis circueunt tallibus. uiamq; regiam non tenentes curuis ducūtur amfractibus. In illo tempore deficient animæ uirginales. quas incorruptas apostolus nominat. & cupit eteream pudicitiam possidere. Scribit ad Corinthios. Despōdi. n. uos uni uiro uirginem castā exhibere christo. Et si eēnt oēs uirgines pulchræ uel bonæ: nunq̄ dixisset: deficient uirgines bonæ. sed ad distinctiōem malæ uirginū. bonas posuit q̄ sūt sanctæ corpe & spū. Malæ uirgines qñq; stultæ: q̄ lampadibus suis oleū nō parauerūt. Bonæ & speciosæ uirgines illæ sunt. q̄ lumē habuere uirtutum. & sponsi thalamum igressæ sunt. Deficient autē uirgines qā uerbū domini

Mat. 104

ps. 72

2. Cor. 11

Super Amos. c. ix.

non inueniunt. Ex quo intelligimus quando doctrina non fuerit in ecclesiis: perire pudicitiam: castitatem: omnes abire uirtutes: Quia non comedunt uerbum domini: quod qui comederit saginatus eius cibo. Audiatur per Salomonem: Iustus comedens faciat animam suam: Anima autem impiorum esurient. Et Dauid qui ad senectutem peruenerat habraam: libere decantabat. Iuuenis fui & senui: & non uidi iustum derelictum & semen eius quærens panem. Quanti martyres in persecutionibus perierunt fame: & indiguerunt frumento: alimentisq; istis corporum. Ergo de eo dicitur panem qui de cælo descendit: quæ qui comederit nec esurre poterit: nec sitire. Deficientibus autem uirginibus & adolescentes deficient: qui prius uicerant mundum: Et idcirco deficient quia iurant in idolo samariæ quæ in hereticorum persona semper accipimus: Dicite hoc eodem propheta: Vhe q; despiciunt sion & confidunt in monte samariæ: Siquis igitur iurat in delicto samariæ & dicit. Viuit deus tuus Dan: & uiuit uia bersabæ: iste cadit & resurgere ultra non poterit. Dan tribus in ultimis terminis iudæorum possessionem inuenire non potuit: sicut in libro Iudicum scriptum est: Interpretaturq; iudicium: Bersabæ autem pro uarietate accentuum: uertitur in linguam nostram puteus iuramenti: aut puteus facietatis ac septimi: Itaq; & heretici in extremis scripturarum sanctarum finibus sitiunt: dei iudicium contemnentes: & desiderantes uiam bersabæ: quæ fuit in tribu iuda: multa: ecclesiæ imitari sacramenta cupientes: saturatos & repletos esse se dicunt: Quibus apostolus paulus exprobrat: Iam saturati estis iam diuites facti estis:

Capitulum nonum.

Vnde dominum stantem super altare & dixit: Percute cardinem: & commoueantur superliminaria: Auaritia. nam in capite omnium: & nouissimum eorum in gladio interficiatur. Non erit fuga eis: & qui fugerit ex eis non saluabitur.

¶ Qui cum Ezechiele & Ioanne baptista apertos uiderit cælos: Et uelamen quod posuerat ante faciem moysi: ab oculis eius fuerit ablatum: ut compleatur in eo quod scriptum est: Mandatum domini lucidum illuminans oculos. Iste uidebit stantem dominum super altare & precipientem prophetas: siue ut multi putant: angelo qui redendis peccatorum suppliciis mancipatus est: ut percutiat cardines templi: siue propiciatorium & commoueatur superliminaria eius siue uestibula. Cuius autem templi propter malitiam hominum dissipatum fuerit & destructum: & ira mea a sanctuario meo coeperit: unusquisq; cognoscat se non posse euadere: auaritia omnia possidente: & nouissima sua esse mortem: nullaq; præsidia ad euadendum sententiam dei posse succurrere. Quæ omnia ad hereticos referre possumus: quorum altare percutitur & omnes initiationes: & sacramenta sacri legis commouentur: quia auaritiam habuerunt in capitibus suis: clamante per eos perdice & congregante quos non pepererit: & faciente diuitias absq; iudicio: Vnde & nouissima eius siue reliquiæ dominus interficiet: Ut coemptum capitulum compleatur: & nouissimum eius erit insipiens.

¶ Si descenderint usq; ad infernum inde manus mea educet eos: & si ascenderint usq; in cælum inde detrahā eos: & si absconditi fuerint in vertice carmeli inde scrutans auferam eos: Et si celauerint se ab oculis meis in profundo maris: ibi mandabo serpenti & mordebit eos: Et si abierint in captiuitatem coram inimicis suis: ibi mandabo gladio & occidet eos: Et ponā oculos meos super eos: in malū & non in bonū: Et omnis deus exercituum qui tangit terrā & tabescit: & lugebunt omnes habitantes in ea: & ascendet sicut riuus ois: & defluet sicut flumens egypti.

¶ Qui supra dixerat non erit fuga eis: fugiet & non saluabitur: qui fugerit nūc ipsam fugam in partes secat: Et hyperbolice etiam si hoc & hoc fecerint: euadere eos non posse testatur. Si descenderint ait usq; ad infernum: inde manus mea educet eos: Non quod ullus ante resurrectionis diem ab inferis retrahatur: sed quod & in inferno positi in illius potestate sint: Quod super dathan & abirō impletum esse cognoscimus: quos uiuentes terræ hiatus absorbit: Et si ascenderint inquit usq; ad cælū inde detrahā eos. Quia & enoch & helias rapti cum corporibus in cælum: dei reguntur arbitrio: Et cernis proprietatem: ad infernum descenditur: ad cælum conscenditur: de inferno educimur: de cælis detrahimur: In altero extrema desperatio est: in altero superbiæ magnitudo: Si absconditi fuerint in uertice carmeli: uel iuxta scænicis terminos in septentrionali plaga: uel ad meridiem propter eremi uastitatem: ubi quondam habitauit nabal carmelus: inde inquit scrutans auferam eos: Et si in profundo maris: atq; ut de propheta loquamur in tharlis dei oculos uitare conentur: ibi mandabo serpenti: quem in hoc loco leuiatham: siue cete significat: Ut seruet merthaphorā: Et per serpentem atq; cetum ad hostem ueniat: Et mordebit eos id est suis faucibus deuorabit ut ab hostibus sentiremus. Iuxta morem suum aperuit scriptura: quod prius sub enigmatibus dixerat: Et si abierint in captiuitatem coram inimicis suis ibi mandabo gladio & occidet eos: ne scilicet extrema malorum suorum extiment seruitutem: sed etiam captos hostilis mucro confodiat: & qui superesse potuerant & mortem euadere: dei aspectum non effugiant: sed ponat super eos oculos suos in malum: & non in bonum: ut semper eos uisitet: & ad poenitentiam per tormenta compellat: Et hæc facturum esse se dicit omnipotens deus: ad cuius nutum terræ fundamenta quatuntur siue tabescunt: Et omnis eius habitator planctu & luctibus occupatur: Quæ loquitur ut ostendat magnitudinem diuinæ potentiae ne forsitan uelit quidem facere

quod minatur. sed vires non impleant uoluntatem. Sin autem terra tabescit: siue concutitur. & creatorem suum insensibilis quoque natura presentit. quanto magis homo fragile animal. cuius animae thesaurus in uasis fictilibus atque corporeis clauditur. Et quomodo aegypti fluius decurrit in mare atque sorbetur: ita & terra israel de qua supra dixerat: qui tangit terram & tabescit: ibi in captiuitatem & ab hostibus deuorabitur. Et haec quidem sequentes historiae ordinem: utrumque potuimus interpretati sumus. Si tamen in quibusdam nos intelligentia non deficit. Ceterum omnem locum istum dauid explicat dicens: Domine probasti me & cognouisti me. Statimque inferat. Quo ibo a spiritu tuo. Et in deuteronomio quoque simile quid legimus. Mandatum hoc quod praecipio tibi hodie: non supra est: neque procul positum: nec in caelum: iuxta est sermo & ualde in ore tuo: ut facias illud: Quando enim anima uinculis laxata corporeis: uolandi quo uelit siue quo ire compellitur per tenuitatem substantiae habuerit libertatem: aut ad inferna ducetur. De quibus scriptum est. Couertantur peccatores in infernum: Et in inferno quod confitebitur tibi. Et descendit in infernum gloria tua. Aut certe ad caelestia subleuabitur: Suntque spiritualia nequitiae in caelestibus: Et si sibi uere circumcisionis scientiam uoluerit uendicare. Hoc enim interpretatur carmelus: & humilitate contenta habitare in montibus: & ibi scrutantem manum dei euadere non ualebit. Quod si desperas salutem oculos dei uitare temptaueris: & in ultimos salforum fluctuum terminos peruenire. Etiam ibi mandauit dominus serpenti tortuoso & antiquo: qui est inimicus & ultor & mordebit eam: capta quoque uitis atque peccatis: gladio domini punietur: & ponet oculos suos super eam in malum & non in bonum: ut per cruciatus atque supplicia ad dominum reuertatur. Cumque deus omnipotens tetigerit terram eorum: atque concusserit & tabescere fecerit cuncta terrena intelligentes scelera sua uertuntur in luctum: & ipse dominus dupliciter ascendet atque descendet. Ascendet super sanctos quasi fluius consumptionis eius. id est terrae ut opera eorum terrena consummat. Descendet super peccatores quasi flumem aegypti: ut in tormentorum amaritudine impetu domini detrudatur.

¶ Qui edificat in celo ascensionem suam: & fasciculum suum super terram fundauit: qui uocat aquas maris & effundit eas super faciem terre: dominus nomen eius.

¶ Dominus deus omnipotens qui respicit siue tangit terram & commouet eam: ipse qui cottidie edificat in caelum ascensionem suam: Et dicit in euangelio. Pater meus usque modo operatur. & non solum de costa adam in typum ecclesiae semel edificauit eam. sed cottidie credentes & membra corporis sui edificat & de terris ad caelum leuat. ut in illis ipse conscendat. Ascendit ad caelum dominus cum enoch. Ascendit cum helia. Ascendit cum moyse. cuius sepulchri locus. quia in caelos ascenderat. in terra non potuit inueniri. Ascendit cum paulo quia uas electionis in apostolum de persecutore mutatus est. & de humilibus raptus in sublimia. ita ut ascenderet caelum tertium. & per spiritum sanctum & filium perueniret ad patrem. & audiret uerba ineffabilia mysterii trinitatis. quae hominibus audire non licitum est. Iste ergo qui cottidie ascendit in sanctis. fasciculum suum fundauit super terram: De quo in euangelio loquitur. Ne timeas grex paruule. quia complacuit patri meo habitare in te. Iste fasciculum una domini religionem costrictus est unum ipsa religio a religando & in fasce domini uinciendo nomen accepit. Iste autem dominus amarissimas quoque aquas maris uocat & effundit eas per eos qui faciem suam uertunt ad dominum. Ideo autem uocat amaras aquas: ut dulces faciat. Et educat uentos de thesauris suis: & graues falsugine aquas suas in altum iussione suspendat. Relinquensque eas & ethereo calore decoquens dispenser in pluuiam: & mittat super faciem terrae ut ariditas quaeque rigetur imbribus: & ubi habundauit peccatum superhabundet gratia.

¶ Nunquid non ut filij ethiopum uos estis mihi filij israel: ait dominus. Nunquid non israel ascendere feci de terra aegypti: & palestinos de capadocia: & syros de cyrene. Ecce oculi domini dei super regnum peccatorum: & cetera illud a facie terre ueritatem ceteris non cetera domum iacob. dicit dominus.

¶ Ego dominus deus omnipotens quem celare nihil potest: qui tango terram & mouetur: qui edifico in caelum ascensionem meam: qui uoco aquas maris: & effundo eas super faciem terrae cuius nomen est dominus: qui creator sum omnium: cunctas gentes de eodem finxi luto: & equali sorte generaui. Denique ethiopes: palestinos syros atque iudaeos: distantes locis atque corporibus mortalitatis lege sociaui: & pro arbitrio meo seruos meos huc illucque commuto. Et uniuersas prouintias transfero: ne erigamini in superbiam quod uos de aegypto eduxerim: & quasi peculiarem populum meum pharaoni seruire non passus sum. Hoc idem feci & palestinis: quos septuaginta: alienigenas transulerunt. Qui hebraice appellantur captiui: ut transferrem eos de capadocia & in palestinae regionibus collocarem. Syros quoque id est aram transfuli de cyrene. Ex quo qui equali conditione sunt facti: equali iudicio mea sententia puniuntur: & omnia absque discretionem personarum: impii propterea uocaui filium meum: percutiam in uirga & uisitabo peccata uestra. sed non in perpetuum commundabo & eligam. Ut qui lapillus fuerit: & per poenitentiam roboratus de cribro meo non excidat: qui autem instar pulueris ceciderit in terram percutiatur gladio & moriatur. Peccatores populi mei. non quia peccauerint sed quia usque ad mortem perseuerauerint in peccatis. Omnis autem qui es israel & prius dominum mente conspiciens eductusque de aegypto. si desideras uitam aegypti. & se-

Super Amos. c. ix.

culi voluptates. nō solum in ægyptum sed in ethiopiam reuēteris: in qua si fuerit. iuxta hieremiā pellem suam mutare non potest: christi saluatus aduentu: & impletur in eo quod scriptū ē: Ethiopia præueniet manus eius deo: Cūq; eum adorauerit dicetur de illo: In conspectu eius p̄cident ethio-
 pes: Qui cū prociderint & transflumina ethiopie inde detulerint uictimas dño: dicere poterūt: Ni gra sum & speciosa: qm̄ decolorauit me sol. Corpora. n. umbris ocioq; marcentia temptationes: & æstus seculi ferre nō possunt: Quæ at ad luctā & ad certamina p̄parantur sole siccata superant mun-
 di iniurias: & benedictionē sancti spūs cōsequentur: dicentis ad iustū. Per diē sol non uret te: neq; luna p̄ noctem: Et ethiopes ergo uertūtur in filios dei: si egerint p̄niam: & filii dei transeunt i ethio-
 pes: si in pfundū uenerit peccator: Ipse. n. creator oīum deus capadocas uertit in palæstinos: Eos q̄ uersabatur in frigore fidei: & aqloni uento durissimo subiacebat: fecit libenter cadere: & deposita
 superbia dñi sentire iudiciū: Syros quoq; .i. excelsos atq; sublimes q̄ dicūtur A ram: transfudit de cy-
 nere i firmo pariete: siue q̄ iminebat amarissimo mari: & uicia syrtib⁹ erat: Et iuxta. lxx. i fouea tene-
 batur. mutauit in bonā partem ut excelsos faceret. Oculi enim dñi super oīa sunt regna peccantia q̄ ostendit diabolus dño: Et de quibus apostolus dicit: Non regnet peccatū in uestro mortali corpe: neq; obediatis ei: Verū tamen cū in uirga uisitet peccatores & conterat eos: atq; pcutiat: q̄ perman-
 ferit in peccato: eas aīas q̄ appellantur domus iacob: & supplantāt peccatum: & in certamine supe-
 rant: & plantam cruenti fratris inuadunt: in eternum perire non patitur.

¶ Ecce enim mandabo ego & concutiā in oībus gentibus domū Israel: sicut concutit triticum in cribro: & non cadet lapillus sup̄ terram: In gladio morient̄ oēs peccatores populi mei qui di-
 cunt: non appropinquabit & non ueniet super nos malum.

¶ Deus qui mensus est aquas manu & cælum palmo: & oēm terrā cludit pugillo: ipse pro magni-
 tudine sua utraq; manu tenens margines terræ: quasi cribꝝ huc illucq; concutiet: ut paleis & fordi-
 bus peccatoꝝ in terrā cadentibus purū frumentū remaneat qđ fundat in horrea: siue ut. lxx. trāstu-
 lerunt. Ventilabrum tenebit in manu: & purgabit areā suam: & triticum condet in horreis: paleas
 aut̄ de qbus loquitur per hieremiā: Quid paleis ad frumentū dicit dñs. De hoc eodē sub figura alte-
 rius parabolæ sageria illa demōstrat: qđ mittitur in mare huius seculi & extrahet pisces oīum gene-
 rū proiectisq; malis piscibus boni tantūmodo reseruātur. Ita & dñs mirabilem domum Israel to-
 to orbe dispersit: & concussit in cribro & uentilauit pala: Lapillisq; & calculis super terrā non cadē-
 tibus moriuntur in gladio: qui pp̄ sordes & puluerem peccatores populi nominantur: Et hoc pa-
 riuntur: q̄a non credūt uaticinio pphetæ. nec putant esse uentura q̄ p̄ eos dñs cōminatur. Cumq; sibi
 p̄sp̄era repromittant: mala postea sustinebunt: Eregione sanctis timentibus & non peccanti-
 bus & iccirco nequāq; morientibus gladio: Quia dixerunt appropinquabunt nobis mala: & ueni-
 ent super nos supplicia: quæ nostra peccata meruerunt: De quo plenius i hieremia loquitur deus.

¶ Indie illa suscitabo tabernaculum Dauid qđ cecidit: & reedificabo aperturas muroꝝ ei⁹: &
 ea q̄ corruerant instaurabo: Et reedificabo eum sicut diebus antiq;: ut possideant reliq; Idū-
 mee & oēs nationes: eo quod inuocatum sit nomen meum super eos dicit dominus faciens bec.

¶ Iuxta consuetudinē scripturæ: Post tormenta: post p̄enas p̄sp̄era & læta p̄mittens: Suscitaturū
 esse se dicit: & in resurrectionē domini oīa restitatur: Vt quod in synagogis ceciderat surgat in ec-
 clesiis & possideāt credentes reliq; idumæ & oēs nationes: ut qcqd reliquū fuerit de regno san-
 guinario atq; terreno: i cælestia regna mutetur Et omnes gentes quæ oblitæ sunt dominum: con-
 uertantur & reuertantur ad eum.

¶ Ecce dies uenient dicit dñs & cōprehendet arator messorē: & calcator uue mittētes semen. Et
 stillabunt mōtes dulcedinē: & oēs colles culti erūt: Et conuertā captiuitatem populi mei Israel:
 & edificabūt ciuitates desertas: & inhabitabūt: & plantabūt vineas: & bibent uinū earū: & faciēt hor-
 tos & cōmedent fructus eoz: Et plantabo eos super humū suam: & non euellam eos vltra de ter-
 ra sua: quam dedi eis: dicit dominus deus tuus.

¶ Suscitato tabernaculo dauid qđ ceciderat: & reedificatis iis q̄ fuerant lapsa: atq; subuersa: describi-
 tur reḡ oīum habundantia. Quō ii q̄ prius euntes ibāt & flebāt portātes semina sua: Venientes at̄
 ueniēt in exultatione portantes manipulos suos. Vt consequatur manipuloꝝ tritura uindemiam
 siue arator messorē. Vt uua uarietur ac ducat colorē in tpe feminis. Siue ut uerius est. Calcator uuæ
 cōprehendat sementē. Et sic sibi cōsta succedāt. Vt nullo die sit absq; frumēto uino & oleo. in il-
 lo tpe plenis torcularibus uua calcabitur. & de christi ac martyrum sanguine rubentia musta fun-
 dentur. Et huiusmodi calcator uuæ erit seminarium sermonis dei. ut sanguis eoz magis clamet
 in mūdo qđ clamauit sanguis abel iusti. q̄cunq; aut̄ merito uirtutum suarū. ad montana conscende-
 rit mel sudabit immo stillabit dulcedinē sermonis dei: De quo scriptū est. Gustate & uidete quo-
 niam suauis est dominus. Et qđ dulcia eloquia tua gutturi meo. super mel & fauum. Et qui infra mō-
 tes immo secundi a montibus fuerint. Quos sponsus transiit in cantico canticorum. & appellat
 colles. Consiati erunt & imitabuntur paradysum dei. ut omnia in illis poma pendeant doctrinarū.
 Tūc si quis in infidelitate captiuus est: & nec dum credidit in nomine domini. & est de reliquiis po-
 puli quondam eius israel. reuertitur ad finē christi. ut q̄ in p̄phetis audierat in euangelio teneat. ii

autem montes qui stillabunt dulcedinem & colles qui confiti fuerint: Postq̄ conuerterit dominus captiuitatē populi sui Israel. edificabūt ciuitates ante desertas: & habitabunt in eis. Vt unaqueq; ex tructa ciuitas dicat. Ego ciuitas firma: ciuitas q̄ oppugnatur. Et de qua dominus in euangelio loq̄ tur. Non potest ciuitas abscondi in monte posita: Et in psalmis dicitur: Fluminis impetus lātificat ciuitatem dei: Plantabunt quoq; uineas cū noe & bibent uinum earum: Inebriabuntur & audient a domino saluatore: Bibite amici & inebriamini: Bibent autem uinum quod se in regno patris cū apostolis suis nouum bibiturum esse pollicitus est. Hęc est uinea forech cuius uinum cottidie in mysteriis bibimus. Nec hac rerum fœlicitate contenti propter delicias facient hortos: & rigabunt eos ut nulla defint in eis genera uirtutum: & commedent fructus eorum: Qui enim plantauerit & rigauerit ipse commedet: Cum hęc omnia montes & colles fecerint stillantes dulcedinē & edifi cantes ciuitates: & habitantes in eis plantantes uineas & bibentes uinum earum: facientes hortos & commedentes fructus eorum: Tunc ipsos plantatores plantabit dominus: super terram suam de qua dicitur: Credo uidere bona domini in terra uiuentium. Et in euangelio. Beati mites quoniā ipsi possidebunt terram. Postq̄ autem plantauerit eos & firma in altum radice solidarit: non euel let ultra de terra quam dederit eis. Ex quo intelligitur ecclesiam usq; ad finem mundi: concuti qui dem persecutionibus: sed nequaquā posse subuerti: tentari & non superari: Et hoc fiet quia dominus deus oīpotens: siue dñs eius. i. ecclesiæ se facturum esse pollicitus est: Cuius pmissio lex naturæ ē.

Math. 24.
ps. 45.
Mat. 26.

ps. 26.
Mat. 5.

¶ Finit liber explanationum in Amos prophetam. ad Pamachium.

Hiero. prefatio in Amos prophetam

INCIPIT PRAEFATIO SANCTI HIERONYMI PRAESBYTERI IN AMOS PROPHETAM.

Mos propheta q sequitur Iohalem & est tertius. xii. propheta: non est ipse quem patre Esaie propheta legimus. Ille. n. scribitur per primam & ultimam nois sui litteram aleph. & sade & interpretatur fortis atq; robustus: hic uero per ain & samech & interpretatur populus auulsus Mediae litterae. mem. & uau. utriq; cōmunes sunt. Apud nos autem qui tantam uocaliū litterarum: & .f. littera q apud hebreos triplex est. differentiā nō habemus: Et hæc & alia noia uidetur esse cōmunia: quæ apud hebreos elementorum diuersitate & suis proprietatibus distinguuntur: Hic ergo ppheta quē nunc habemus in manibus fuit de oppido thecua qd sex milibus ad meridianam plagā abest ad sanctam bethleem quæ mundi genuit saluatore: & ultra nullus est uiculus ne agrestes quidē casæ & fumorum similes quas affrica appellant mapalia. Tanta est heremi uastitas quæ usq; ad mare rubrū persarum & ethiopū atq; idorum terminos

dilatatur: Et quia humi arido atq; harenoso nihil oīno frugum gignitur. Cuncta sunt plena pasto-ribus ut sterilitatē terræ compensent peccorum multitudine: ex hoc numero pastor & Amos. ppheta fuit imperitus sermone sed non snia Idem. n. qui per oēs prophetas in eo sanctus spiritus loquebatur. Vnde nos ex hebreo uertimus uerba Amos qui fuit in pastoralibus thecua q uidit sup Israel lxx. autem nescio quid uolentes interpretati sunt: sermones Amos qui facti sunt in acharin de thecua quos uidit pro hierusalē. Sciendūq; hunc prophetā non pro hierusalem qd in hebreo pœnit non habetur sed super Israel: Id est decē tribubus q appellantur Israel & erāt in samaria prophetas se quod quidē & aquila ac symmachus & theodotio similiter transfulerūt. primus ergo osee propheta ad decē tribus quæ appellantur ephraim samaria domus ioseph & israel loquitur. secundus lohel ad hierusalē & duas tribus q uocantur iuda & ierusalē & iacob profert uaticinium: nullam oīno israelis faciēs mentionē: Tercius Amos nequaquā ad hierusalem q regebatur a tribu iuda: sed ad israel & in samaria prædicat: Quod & de toto uolumine eius probari potest: Et maxime ex eo qd scriptum Misit amasias sacerdos bethel ad hieroboam regē israel dicens. rebellauit cōtra te Amos in medio domus israel. Et post paululū: dixit Amasias ad Amos qui uidēs gradere fuge in terrā iuda & comede ibi panē & ibi prophetabis & in bethel nō adiciem ultra ut prophetes: quia sanctificatio regis & domus regni est: cui rñdit Amos non sum propheta nec prophetae filius: sed opilio ruborū mora destringens: tulitq; me dñs cū sequeretur gregem: & dixit ad me: uade propheta ad populum meum israel non utiq; ad iudā & hierusalē ut male apud græcos & latinos habetur sed ad israel. i. decem tribus q ob populi multitudinem pristinū nomen obtinuerant: In eo autem loco ubi septuaginta trāstulerunt in accharin theodotio ipsum uerbū hebraicū posuit in nocedim qd aquila uertit in pastoralibus. symmachus & quinta editio pastoribus: Accharin autē usq; in præsentiarū hebreum eē non legi & qui sterilitatem interpretatur magis accharon Urbem philistini. q accharin exprimunt quæ oīno non legitur: sermones itaq; Amos qui fuit de oppido techua ex numero pastorū quia pastoralis & ipsa est regio: hoc uolumine cōtinetur: quos uidit super israel n̄ carnis oculis sed mentis intuitu: quia pphetae uocabantur uidentes alioquin scdm litteram sermōes non uidentur sed audiūtur: Vnde & populus uidebat uocem dei & moysen tacens loquebatur ad deum quādo dicebat ei quid clamas ad me: In nouo quoq; legimus testamento qd uidimus & audiuius uidimus oculis nostris & manus nostræ contrectauerūt. Verbum. n. dei quod per se inuisibile est & uident apostoli & tractant manibus suis quod uerbum caro factū est & habitauit in nobis: Vidit autem hos sermones in diebus ozie regis iudæ: & in diebus hieroboā filii ioas regis israel: ante duos annos terremotus: hic est autē ozias rex iuda cognomento azariam: qui indebitum sibi sacerdotium uindicare conatus: Lepa percussus in fronte est. quādo iram domini non solum pœna eius qui sacrilegus fuit sed & terremotus oñdit quem hebrei tunc accessisse cōmemorāt: Hieroboam uero non est filius nabath qui peccare fecit israel: sed filius ioas: filii ioachab. filii hieu. pronepos eiusdem hieu. sub quo prophetauerūt osee & iohel: & Amos igitur ozias interpretatur imperium uel fortitudo domini: hieroboam iudicatio uel cā populi: licet quidā diuisionē populi suspicentur iohas domini mora siue tēporalitas: Verba itaq; Amos quo tēpore populus israel auulsus erat a domino aureisq; uutilis seruebat siue auulsus a regno stirpis dauid. Clara uoce cecinerūt instar clangentis tube quæ interpretatur thecua. Et cecinerunt sup israel. Qui quondā erat rectissimus dei: in diebus ozia regis iuda in quo pp templum & sancta sanctorum fortitudo domini pmanebat: suoq; regebat imperio populū confitentē. Nomen autē hieroboam qui diuisionis populi causa extiterat significat israellem longo tēpore in idolatriæ errore mansisse Priusq; captiuitas uersa concuteret quæ in duobus annis duplicem ostēdit angustiam decem tribuum ac duarum: ut agentes si uellent pœnitentiam motū terræ de cætero non sentirent: Hæc Pammachi animo meo

11.1.2.

Mat. 2.1.

1. Reg. 9.
Eox. 20. c.
Exo. 14. d.
1. Jo. 1. a.
1. Jo. 1. b.
2. Pa. 26. d.

carissime: Qui ex interpretatione nois tui quodam uaticinio fututoꝝ omni arte pugnādi aduer-
sum diabolū & contrarias potestates te bellare demonstras. Quasi argumentū in Amos
propheta & longo sermone cōplexus sum. Illud breuiter admonēs explanationē & huius & oseae
ac Zachariae prophetarū me & aliis quidē sanctis uiris: sed praecipue sanctae & uenerabilis memo-
riae parenti tuae paulae dū uiueret. pmississe nec multū errasse in spōsionis fide: si qđ matri pollicitus
fui: reddā filio: Verū iā tps ē ut ipsius prophetae uerba pponēs qđ mihi uideatur in singulis differā.

EXPLICIT PRAEFATIO. INCIPIT TEXTVS.

Dixit dñs de syon rugiet: & de hierusalē dabit vocem suā: & laxerūt
speciosa pastorum & ericcatus est vertex carmeli.

Naturale ē ut oēs artifices suae artis loquātur exēplis: & unusquisq; in
quo studio triuit aetate illius similitudines proferat: uerbi gratia q nauta
est & gubernator tristitiā suā cōparat tempestati: damnu naufragium
uocat: inimicos suos uentos appellat contrarios. Rursum prosperitatē &
lætitiā auram placidissimā & secundos noiat uentos: Tranquilla maria
& equora campis similia: E regione miles qcquid dixerit scutum gladiū:
loricam: galeā: lanceam: arcum: & sagittas: mortē: uulnus: & uictoriā so-
nat: cur haec dicta sunt ut. f. ostendamus ēt Amos prophetā qui pastor de
pastoribus fuit: & pastor non in locis cultis: & arboribus ac uineis consi-

tis: aut certe inter siluas: & prata uirentia: sed in lata heremi uastitate in qua uersatur leonū feritas &
interfectio peccorum artis suae usum eē sermonibus: Vt uocem dñi terribilem atq; metuendā rugi-
tum leonū: & fremitū nominaret: euerisionē israelitarum urbium pastorum solitudini & aridita-
ti montiū comparans. Dñs inquit de syon rugiet: pulchre q; de syon rugiet & de hierusalē dabit uo-
cem suā: ubi erat templū & dei religio: Vt doceret deū non in israel urbibus. i. in bethel & i dan ubi
erant aurei uituli: nec in metropoli samaria & hiezrahel: sed in uera religione uersari q in illo tēpo-
re colebatur in syon & hierusalem. De syon egreditur lex & uerbū dñi de hierusalem: oīa pastoriū
& regum israel speciosa luxerūt & ericcatus est uertex carmeli qui quondā latis pascuis habūdabat
Carmelus graece dicitur: & latine & hebraice appellatur chermel: & sunt duo montes qui hoc uo-
cantur noīe. Alter in quo fuit Nabal charmelus maritus abigail ad australe plagam: Alter iuxta pro-
lomaidem quae prius uocabatur acchon mari iminēs in quo elias propheta flexis genibus pluuiā
impetravit: Si ergo de chermel dicit in quo habitauit nabal. magis pastoriū gregibus cōuenit q est
iuxta solitudinē. Sin aut de illo q uicinus est littori: ad reges & ad supbiā ptinet regū israel quos i-
minente captiuitate instar montiū desertorum dicit eē uastādos. Aliter cum dñs de syon & de hie-
rusalem de specula ecclesiae quae supra mōtem sita latere non pōt & in qua uisio pacis dederit per-
uetus & nouū instrumentum. & per doctores ecclesiasticos uocem suā: & quasi clara buccina inso-
nuerit. Tūc oīa speciosa pastoriū. i. doctrina hereticorū quae pulchro uidebatur sermone cōposita: &
cognitio circūcisionis: hoc. n. itēptatur chermel p quā sibi uere circūcisionis sciam pollicētur: luge-
bit atq; siccabitur: & populorū millia q pp simplicitatē uocātur greges subita ariditate marcescēt.

Hec dicit dominus super tribus sceleribus damasci & super quatuor non conuertam eum. eo
quod tritauerint in plaustis ferreis galaad.

Pro tribulis a theodotione translatae sunt rotae ferrarum quae nos plaustra ferrea interpretati sumus.
lxx. transfulerunt feras ferreas: Est autem genus plaustri quod rotis subter ferreis atq; dentatis uo-
luitur ut excussis frumentis stipulā in areis conterat & in cibos iumentorū ppter foeni sterilitatē pa-
leas cōminuat: primū aduersum damascum in qua regnabat azahel dei sermo dirigitur Qui eo tē-
pore quo Amos prophetabat grauiter urgebat israela. decem tribus: In tantū ut superato achab re-
ge israel in ramoth galaad oēm regionem quae appellabatur galaad & in hereditatem cesserat di-
midiae tribui manase instar tribularum frumentū in areis trituantium iugularet atq; cōtereret. Qđ
plenius heliseus propheta in regum uolumine loquitur ubi scriptū legimus: Stetitq; cū eo & contur-
batus est usq; ad suffusionem uultus fleuitq; uir dei: cui azahel ait quare dñs meus flet? at ille respō-
dit: quia scio quae facturus sis filiis israel mala & ciuitatibus eorū: Qđ autem sequitur in propheta

Et mittam ignem in domum azahel denozabit domum benadab.

Benadab intelligentiā qđ azahel regnantibus ozia & hieroboam iā in syria mortuus erat & ei in
regnum successerat filius suus benadab a quo postea omnes reges aram: idest syriae & damasci be-
nadab uocabulum possederunt: Vnde pulchre non dixit mittam ignem in azahel: sed in domum
azahel. i. in domum eius regiam cui benadab fili⁹ eo tempore praerat.

Et conteram inquit vectes damasci: & disperdam habitatores de campo idoli.

Omnem uidelicet syriorū fortitudinē quā ueluti quodam claustro & uestibus aduersariorū im-
petus sum mouebāt. Cāpum autem idoli qđ hebraice dicitur auen & lxx. & theodotio interpreta-
ti sunt: symmachus & quinta editio trāstulit iniquitatē. Aquila inutilem ut ostenderet uana idolo-
rum auxilia cū populus damasci assyrio ueniente capiatur: legimus. n. qđ theglathphalasar rex assy-
rius interfecto

Super Amos .c.i.

rius interfecto rasin rege damasci: de quo & esaias loquitur omnem syriæ populum qui appellabatur aram in cyrenem transtulerit: & ob hanc causam esse nunc dictum.

Tenentē septentrū de domo voluptatis atq; luxurię.

Vt subaudiatur conteram atq; disperdam.

Et syrie populus in fines egypti ultimos transferetur.

Quod quidē in principio dicitur sup tribus sceleribus damasci: & super quattuor: & secundū .lxx non ne aduersabor eum .i. damasci populum: siue aram .i. tyrum. Hunc sensum iuxta historiā habere pōt si semel esset meum populū p̄secutus aut secūdo darem ueniam. Nunc uero cum tertio & quarto crudelis existat ut captiuam multitudinē plaustris ferreis conterat: nō ne eū debeo plagis corripere? nō ne uultū clementiæ meæ uersare habeo? Iuxta tropologiā uero possumus dicere. Primum peccatū est cogitasse q̄ mala sunt. Secundū cogitationibus acquieuisse peruersis: Tertiū qd̄ mente decreueris opere cōplessē: Quartū post peccatū non agere p̄niam & in suo sibi complacere delicto. Hoc oēs faciunt heretici qui nō solum cogitant & faciunt mala sed doctrina sua simplices quosq; decipiunt: Vt in morē damaschenorū q̄ interpretantur sanguinē bibētes eorū quos decipint sanguinē bibāt: Sup huiusmodi inq; peccatis dñs nō ne dignū ē ut eos plagis corripia & auertā ab eis faciē meā. Vt qui ueritatē meorū dogmatū non uidēt auersione uultū mei tenebris obruātur.

Contrierunt enim siue dissecuerunt in plaustris ferreis pregnantēs galaad.

Istæ sunt pręgnātes de qbus dñs in euangelio loquitur: uhe p̄gnantibus. pręgnātes sunt aīæ crederentiū q̄ in principio fidei possunt dicere: a timore tuo dñe cōcepimus & parturiuimus: & si nō fuerint plaustris ac rotis ferreis atq; dētatis de qbus psalmista dicit: filii hoīum dentes eorū arma & sagittæ: cōcisæ atq; ferratæ possunt ēt ea dicere q̄ dñr: & peperimus: spūm salutis tuæ faciemus super terrā: Simulq; cōsidera qd̄ perfectæ ætatis uiros secare nō possint: sed eos q̄ in utero adhuc sunt uel q̄ solidum cibū capere nequeunt: & adhuc lacte nutriūtur infātiæ: istæ aut pręgnātes de galaad sūt qd̄ interpretatur translatio siue trāsmigratio testimonii: Migrauerūt .n. de ecclesia in heresim & testimonia dei q̄ prius acceperāt ad alienos terminos trāstulerunt: Sed emitter dñs ignē in domū azahel quā ipsi uocāt azahel .i. uisionē dei ignē q̄ ligna in eis stipulamq; cōsumat & deuoret fundamētā filii adēz. Debemus .n. & iuxta .lxx. dicere ne eos frustra p̄posuisse uideamur. Adēz interpretatur quē nos decorē possumus dicere eo qd̄ omnis sermo hereticorū concinnus atq; cōpositus & habens pulcritudinē eloquētiæ secularis facilius decipit audientes. Vestes at damasci quasi seræ robu stissimæ atq; firmissimæ hi intelligātur q̄ instructi sunt arte dialectica & argumentis philosophorū Verbi gratia ostiū uocatur q̄ falsum dogma concepit & peperit ut Arrius in alexādria: Vestes eius firmissimæ serræ Arrius & Eunomius q̄ sillogismis & enthymematib⁹ immo sophismatib⁹ & pseu domenis q̄ male ab aliis inuenta sunt roborare conātur: cūq; cōtriti fuerint atq; cōfracti uestes damasci dispet et habitatores de capō. oñ. qd̄ interpretatur labor siue dolor. Oēs .n. heretici labore nimio ac dolore q̄rendi ordinē aliquē & cōsequētiā hereseos suæ repperire conati sūt: Et concidā tribū de uiris charā: qd̄ in lingua nostra ī foramina uertitur. Nō .n. hñt fenestras p̄ quas ad eos ueritas lumē introeat: Sed foramina qd̄ occultos meatus p̄ quos noxia & immūda ingrediūtur aīan: & captiuus ducitur aran populus exclusus atq; sublimis q̄ erectus ē in superbiā. & sibi cælestia re promittet ut capiatur in salutē suā: & iuxta hebraicum in cyrenen ubi uocatio dei est transferatur.

Hec dicit dominus super tribus sceleribus gaze: & super quattuor non conuertam eū eo quod transtulerit captiuitatem perfectam.

In tertia & quarta generatione peccatum patrum se comminatur dominus in lege filiis redditurum: non inequalitate iudicii ut alii peccent: & alii puniantur: sed magnitudine clementiæ: dum semp expectat p̄nitentiam: an qd̄ in prima generatiōe delinqtur nō prius corripit & emēdat nisi si tertia & quarta generatio uenerit: Tale qd̄ & paulus apostolus loquitur ad romanos an diuitias bonitatis eius & sustērationis & patiētiæ cōtemnis ignorās qm̄ benignitas dei ad p̄niam te adducit: qd̄ ergo dicit hoc ē. Expectaui multo tpe ut agerēt p̄niam: Et iō nolui punire peccātes ut aliqñ cōuer si recipient sanitatē. ueq; q̄a & tertio & quarto eadē faciūt cogor mutare s̄niam: & plagis corripe de linguētes: uideamus at qd̄ philistiim & urbes eorū peccauerint quos .lxx. semp alienigenas trāstulerūt ubiq; .n. ī ueteri testamēto allophillos .i. alienigenas legerim⁹ nō cōe nomen oīum externarum gentium sed proprie philistiim qui nunc palestini uocantur accipiendi sunt. Quid fecit gazā ut ad iracundiam atq; uindictam dominum prouocaret.

Trastulit captiuitatē p̄fectā populi iudeorū & cōclusit eā in idumea.

Vt idumei uenderēt quos cœpant ex iudæis pro captiuitatē p̄fectā septuaginta captiuitatē salomonis interpretari sūt. Verbū hebraicū salomon qd̄ significat p̄fectā atq; cōpletam nomē salomōis estimantes. quod non salomonem sed p̄fectam significat atq; completam: Vt nullus remanserit captiuorum qui non sit traditus idumeis. Vnde ignem se in gazæ muros ædis siue fundamenta dicit eē missurū q̄ uniuersa deuoret & absorbeat: & quia quinq; palestinarum legimus ciuitates quæ propter arcæ iniuriā p̄cussæ sunt plagis. post gazam trāsit ad azotum quæ appellatur addod

& rursum ad ascalonem uoce terribili comminatur habitorem esse azoti perditurum & tenentem sceptrum de ascaloe regiam uidelicet potestatem: Siue tribuum ascalois ut nullus ibi remeneat ne ultimæ qdæ ætatis hoies q tremētes artus baculo regente sustentēt: rursumq; trāsserat manū suā ut pcutiat accharon. & quattuor enumeratis urbibus. reliquas philistiim ciuitates uno sermone comprehendit: & peribunt reliqui philistiim quos aut geth ciuitatem aut omnes uicos qui supradictis urbibus subiacent debemus accipere: Secundum tropologiam sic nobis exponendum uidetur. Gaza quæ hebraice dicitur aza sonat fortitudinem uel impenum: Salomon pacificum. Idumea sanguinarium atq; terrenum. azotio idest esdod ignem uberis siue parui: licet quidam pro dod male legentes ignem generationis putent. Ascalon interpretatur ignis homicida siue appensa & ponderata: Accharon sterilitas siue eradicatio. Igitur gaza quæ fortitudinem suæ scientiæ & imperium sibi promittit accusatur in eo quod captiuos de familia salomonis concluderit: Idumea hos ego arbitror iudæorum magistros & omnes qui occidentem sequuntur litteram noluntq; respicere spiritum uiuificantem: sed quæcunq; interpretantur & sapiunt uolunt esse terrena: nec audiunt cum discipulis parabolas dominū differentem & dicentem eis qui habent aures audiendi audiant præsertim cum apostolus manifestam historiam in duobus intelligat testamentis: Vno super montem syna quæ est agar: & seruit cum filiis suis: Altero super hierusalem libera quæ est mater nostra: ignem igitur se in muros gazæ & omnia eius dicit argumenta missurum quibus sua mendatia circumdare nititur: & tueri: cumq; ignem in muros miserit deuorabuntur edes siue fundamenta illius quicquid firmum haberi potuerit dialectica arte constructum: de azoto quoq; & ipsa alienigenarū est auferret habitorem eius qui alit. terram sequitur: ubera non lacte sed igne sūt plena & quæ mēritur ignem habere se patui: uel cuius uniuersa generatio ignibus deputanda est: & tollet sceptrum siue tribum de ascalone ubi ignis homicida est: sicut enim ignis domini saluos facit eos quorū corda penetrarit: sic ignis iste qui de cælo cecidit quasi fulgur qui succendit diaboli sagittas quoscunq; afflauerit interficiet: transfert quoq; manū suam super acharon ubi sterilitas est & eradicatio: Qui cumq; enim spiritalem non receperit intelligentiam audiet per os eadæ eis domine. quid dabis eis da eis uulnam sterilem. & ubera arentia & ut omnia uno sermone comprehenderet perditurum se esse dicit omnes reliquias philistiim: uel geeth ciuitatem in qua torcular diaboli est: uel omnes reliquos philistiim: qui appellantur cadentes populo: cum enim inebriati fuerint corruent & in suo uoluitu uolutabuntur:

Hec dicit super tribus sceleribus tyri & super quatuor non conuertam eum

Easdem tres & quatuor impietates siue scelera quæ imputauerat damasco gaze & azoto & ascaloni: & accharon & reliquis urbibus philistiim. Etiam tyro ingerit & exprobat: quare concluderit captiuitatem consumatam atq; perfectā in idumea de quibus supra diximus & non sint recordati fœderis fratrum suorum: Quærimus quomodo tyrii fratres sint iudæorum. fratres hic amicos uocat & necessitudine copulatos. Eo quod iram princeps tyri cum dauid atq; salomone habuerit amicitias: In tantum ut & ille in edificationem templi atq; palatii ligna cedrina ratibus ioppen usq; perduceret: Et hi frumentum & oleum tyriis largirentur. Et uiginti urbes in basan eis donarent quas ille quia gramines plenæ erant suscipere noluit: Ignem igitur in muros eius missurum esse se dicit & deuoraturum edes uel fundamenta illius: Quod Ezechiel propheta in uisione tyri Nabuchodonosor regem caldæorum fecisse commemorat. Vbi ait. Circundabit te munitionibus & comportabit aggerem in giro: Et rursum nabuchodonosor rex babylonis seruire fecit exercitum suum seruitute magna aduersum tyrum: Omne caput decaluatum: & omnis humerus depilatus: & merces non est reddita ei neq; exercitui eius super tyrum pro seruitute qua seruiuit mihi aduersus eam eo quod aggerem ad capiendam tyrum quæ prius fuit insula illius comportarit exercitus: Quod & alexandrum macedonem fecisse narrat historia ut ex insula terræ cōtiguā faceret. Tyrus interpretatur tribulatio siue coangustans. omnibusq; doctrina peruersa capere nititur ueritatem & cōcludere eam in terrenis sensibus: & non recordatur fœderis fratrum suorum q de littera ascendere debeamus ad spiritum de terrenis ad cælestia præceptumq; nobis sit describere sanctam scripturā in corde nostro tripliciter: Mittit autem dominus ignem in omnes munitiones tyri qui non solum muros: sed & fundamenta illius deuorauit: De captiuitate salomonis pro quo in hebreo habetur consumata atq; perfecta supra diximus.

Hec dicit dominus super tribus sceleribus edom & super quatuor non conuertam eum eo quod persecutus sit in gladio fratrem suum.

Edom: ipse est qui & esau ob coctionem ruffe lentis ita appellatus cuius edulio primogenita perdidit hic alio nomine appellatur seyr pilosus & hispidus: unde montes idumeorum uocantur montes seyr: Et ab edom greco sermone idumæa dicitur iste persecutus est in gladio fratrem suum filios uidelicet iacob: De quibus in benedictionibus isaac quibus benedicit primum iacob & postea Esau plenius scriptum est ut odium fratrum seruaretur in posterum: Et gens idumæa in tantum persequeretur fratres suos ut egredientibus de ægypto ne transitum quidem in terram sanctam conce-

2. Cor. 3. b.

Luc. 8. b.

ad ga. 4. d.

2. Re. 3. a.

3. Re. 3. a.

1. Par. 4. a.

2. Par. 24. a.

Eze. 26. b.

Gen. 27. d.

Gen. 27. d.

Nu. 20. a.

Super Amos .c.ii.

derent & non solum persecutus est in gladio fratrem suum sed uiolauit misericordiam siue uul-
uam eius: uel ut apertius interpretatus est symmachus uiscera propria ut obliuisceretur germani-
tatis & obduraret uiscera misericordiae fratremque se esse nesciret: & contemneret uuluam rebecca
quae uno partu geminos edidisset infantes. Quodque sequitur.

Et tenuit ultra furorem suum & indignationem suam seruauit usque in finem.

Odium monstrat antiquum quod nunquam sibi pace coniuncti sint: Vnde poenam pro sceleribus
comminatur & dicit.

Astutam ignem in theman.

Quae idumeorum regio est & uergit ad australem partem quod interpretatur theman: quae punitia non
solum in theman: sed & in arom: dicitur eo quod euge & austrum africanum respiciat quodque dicit.

Deuorabit edes bofer.

Est. 6. 2. **N**on uti quidam putant alteram ciuitatem: sed idumeam intellexit iuxta illud: quod in esaiam legimus:
quis est iste qui uenit de edom tinctis uestibus de bos. Quicquid de esau & iacob diximus referamus
ad iudaeos: & populum christianum. Illi enim terreni & sanguinarii persecuti sunt suum iacob: qui
eos supplantauit: & abstulit primogenita eorum: & persecuti sunt in gladio ita ut substantias pos-
sessionesque credentium publicarent: quod in apostolorum actibus legimus: Et uiolauerunt miseri-
cordiam et iura naturae: oblitique sunt matris suae rebecca quae interpretatur patientia: & simul eos
generauit in christo: Antiquumque furorem & iracundiam tenentes usque hodie in synagogis suis:
sub nomine nazarenorum blasphemant populum christianum & dummodo nos interficiant uo-
lunt igne comburi: sed dominus mittet ignem in theman: in deserta siccae iudaea quae nequaquam
irrigatur imbribus prophetarum: & deuorabit omnes munitiones eorum siue fundamenta muro-
rum eius: ut omni sensu litterae concidente superaedificetur ecclesia christi domini fundamentis. Pro miseri-
cordia. lxx. uuluam transfulerunt: Et pro furore: errorem: Et pro indignatione impetum.

Hec dicit dominus super tribus sceleribus filiorum ammon & super quatuor non conuertas
eum. eo quod dissecuerit praegnantem galaad ad dilatandum terminum suum.

Gen. 19. f. **F**ilios ammon qui de loth stirpe generati sunt & habitant in arabia ubi nunc est filadelfia corri-
pit sermo diuinus. Quare sub saul rege iudae naas ammonitis princeps eorum uastauerit iabis ga-
laad: & dissecuerit praegnantem eius: ut dilataret terminos suos & omnem galaaditum suo imperio
subiugaret: Vnde comminatur succensurum se ignem in muros rubba quae fuit metropolis ammo-
nitarum: ut deuorarentur aedes illius in clamore: & ululatu uincentes exercitus in die commotio-
nis & turbinis: quando captiui eius nabuchodonosor uincente ducentur: Et idolum ammoni-
tatum quod uocatur melchom: id est rex eorum ferretur in assyrios: & principes id est sacerdotes pa-
riter abducentur: Sacerdotes in hebreo non habet sed & principes. Addiderunt itaque. lxx. sacerdo-
tes ut si uelis scire quid sint isti principes: audias sacerdotes: inter crudelitatem autem damasci & fi-
liorum ammon hoc interest: Quod illi contriuerunt in plaustris ferreis galaad siue in ferris ferre-
is praegnantem galaad ad dilatandum terminum suum: In damascenis qui bibunt sanguinem: ac-
cipiuntur heretici qui non solum populum dei ab ecclesia diruperunt: sed & contriuerunt eum. &
conuoluerunt ferreis dentibus: De quibus scriptum est qui deuorant plebem meam sicut escam pa-
nis. In filiis ammon qui interpretantur populus meroris uel populus meus scismatici accipiuntur. Qui
separant quidem deceptam multitudinem ab ecclesia dei & rudes animas quae nuper christi conce-
pere sermonem obrumpunt: & diuidunt: non tamen faciunt crudelitatem qua heretici deceptos quosque
trucidant: sed in eadem regula fidei permanentes dilatare cupiunt terminos suos & nomen gloriae
in posteros mittere: itaque dominus comminatur se muros rabbae id est multitudinis in die ululatus
& belli: commotionis & turbinis incensurum: & regem eorum auctorem scismatis ire captiuum:
& principes ecclesiae iugo colla submittere.

CAPITVLVM SECVNDVM:

Hec dicit dominus super tribus sceleribus moab & super quatuor non conuertam
eum eo quod incenderit ossa regis idumee usque ad cinerem.

Non solum filii ammon: sed & moab de loth semine procreatus est qui fratris ha-
braam filius fuit: Et ut ostendat se deus omnium dominum: & cunctas animas ad su-
um qui earum conditor est imperium pertinere. Reges quoque idumee obtinuit in-
iuriam uindicat immo scelus quod in eum a moabitis perpetratum est ut ossa eius

usq; ad cinerem concremarent & seuitiam suam ac rabiem nec in morte finirent. Tradunt hebraei ossa regis idumae iam sepulti qui cum ioram rege israel & iosaphat rege iuda ascenderat aduersu moab in ultionem doloris a moabitis postea conuulsa atq; succensa. Ob hanc ergo inquiunt causam deus missurum se esse dicit ignem in moab uel metropolim moabitarum a quo tota est appellata prouintia uel uniuersam prouintiam: ut deuoraret aedes carioth quod nomen est ciuitatis licet. lxx. urbium eius interpretati sunt idest moab periturumq; in sonitu & in ululatu uincens exercitus & in clangore tubae siue bucinae: hoc enim significat cumq; perierit moab uanum erit principum iudicumq; consilium urbibus pariter ducibusq; subuersis. Quomodo autem non oportet transferre captiuitatem perfectam siue salomonis & concludere eam in idumea ut de excelsis atq; caelestibus humiles faciat atq; terrenos. Quod gaza & tyrus fecisse memoratur. Sic ossa regis idumae comburere non debemus & cinerem fauillamq; dissoluere Iudaei transferunt intelligentiam spiritalem in carnes idumaeas sensumq; regiu qui uersatur in littera: & est solidissimus atq; firmissimus: genealogis quibusda & traditionibus superfluis enarrat atq; conuincunt & in puluerem redigunt & non solum illi hoc faciunt sed omnes heretici qui uolunt in modum humanae similitudinis sedere deum in solio excelso & eleuato & pedes ponere super terram: ne scilicet pedeant habere nasum quo odoretur odore bonae fragrantiae: oculos quibus uideat: manus per quas opetur: pedes per quos ambulet: aures quibus audiat: os quo loquatur: dentes quibus cibos coterat: Qui legit itroisse iudam ad thamar meretricem & ex ea duos filios procreasse: Si turpitudinem sequatur littera & non ascendat ad decorem intelligentiae spiritualis comburit ossa regis idumae: Qui putat oseae accepisse uxorem fornicariam & nihil plus sentit in dicto quam in uerbis simplicibus continetur: ossa comburit regis idumae & idcirco mittit dominus ignem in moab qui interpretatur ex patre: eo quod natus quidem sit ex deo sed eum reliquerit: & deuorauit ciuitatem siue opida eius quod interpretatur carioth. unde & carriathiarim in lingua nostra uertitur uilla sylvarum: & non aliter morietur moab nisi in clamore & sonitu & ululatu & clangore bucinae ut excelsis sensibus opprimatur qui in sanctis libris clangoribus bucinae comparantur. Tunc & iudices & principes & omnes qui praesunt terrenis operibus destruit sermo diuinus. & praecipit ecclesiae doctoribus in montem excelsum ascende qui euangelizas syon exalta uocem tuam qui praedicas hierusalem.

Hec dicit dominus super tribus sceleribus iuda & super quatuor non conuertam eum. eo quod abiecerit legem domini & mandata eius non custodierit.

Ceteris supra urbibus gentibusq; damasco. gaza & azoto. ascaloni accharon: & reliquis oppidis palestinarum lyro quoq; & idumae & filiis ammon & moab non exprobrat quod legem dei abiecerint & illius mandata contempserint. Non enim habuerunt scriptam legem sed naturalem. unde dicit eos uiolasse uiscera propria & uiscera misericordiae. Et contriuisse in plaustris ferreis pignantes galaad & transfuisse captiuitatem salomonis: siue perfectam: & conclusisse in idumeam nec esse recordatos foederis patrum suorum: & persecutos esse in gladio fratrem suum: & in tantam non dico crudelitatem. sed rabiem prorupisse: ut incenderent ossa regis idumae & non paterentur mortem extremum esse malorum omnium. Iudas autem in quo illo tempore quo haec dicebantur erat dei religio & templum & cerimoniae. Qui acceperat legem & praecpta & iudicia & testimonia atq; mandata: Super quorum differentia in. xviii. psalmo & in. cxviii. plenius disputatur. Increpatur a domino atq; conuincitur & digna supplicia recepturus est: quare abiecerit legem eius: & mandata illius non custodierit. Qui quia abiecit atq; contempsit ordinem & uiam: de ceperunt eum idola sua: non enim poterat ante ab idolis decipi: nisi legem domini repulisset & mandata illius non fecisset. Haec sunt idola post quae abierunt patres eorum in aegypto: aegypti uobis simulacra fingentes & adorantes belphegor. & colentes ashtaroth. & baalim. Vnde dominus comminatur etiam in iudam se ignem esse missurum qui deuoret aedes & fundamenta hierusalem. Non illius in qua pacis uisio commoratur sed earum quae sub nomine hierusalem in diuersis urbibus surrexerunt. Quicquid de iuda diximus refertur ad ecclesiam in qua est uera confessio & pax domini: & uisio ueritatis: & in eo arguitur quod legem dei contempserit: & eius mandata non fecerit: & unusquisque adorant uitia sua atq; peccata: deumque coeperit habere eum a quo uictus est. Dicite petro apostolo a quo enim quis superatur. huius & seruus est: auarus aurum: gulosus uentrem: libidinosus poenem: & belphegor colit lasciuia mulier: quae cum sit in delitiis uiuens: mortua est: adorat uenereas uoluptates. Vnde mittet dominus ignem in iuda & deuorabit aedes pessimas & fundamenta uitiosa quae hierusalem gloriam perdiderunt. Simulque discimus creatorem omnium non solum iudae & israel: sed uniuersarum gentium habere curam: & iuxta apostolum eos qui sine lege peccauere perire sine lege: & qui

4. Re. 3. b.

Gen. 38. c.

Ose. 1. b.

Esa. 40. b.

2. Pet. 2. b.

Ro. 2. b.

Super Amos .c.ii.

ge: & qui in lege cōmiserē delicta lege domini iudicari.

Hec dicit dominus: super tribus sceleribus israel & super quatuor non conuertam cum p eo quod vendiderit argēto iustum & pauperem pro calciamentis.

Idcirco ponit nouissimum israel idest decem tribus quoniam prope omnia quæ sequuntur ad ipsum scripta prædiximus: ut sub uno textu sermo propheticus libri ordinem cōtineret: primum ergo eorum scelus est siue impietas in tribus criminibus enumerata uel quatuor: quod ppter pecuniam hominem uendiderint: & hominem iustum: qui in eo admirabilior est qđ nec paupertate superatus est ut iniquum aliquid faceret: Et si quidem pauperem iustum famis necessitate compulsi prætio uendidissent esset aliqua sceleris excusatio. Nunc autem pro rebus uilissimis calciamentis quibus puluerem calcant & simum præciosam hominis animam uēdiderūt.

Isti iuxta .lxx. percutiunt in capite pauperem. Secundum hebraicum capita pauperum conterunt in puluere & in tanta eleuantur superbia: ut nolint cum humilibus ambulare & ne parum putetur hoc facinus filius & pater ad unam ingressi sunt puellam: ut nomen domini sanctum uiolarent. Quicquid ergo sit turpiter. ad dei refertur iniuriam qui dicit per uos nomen meum blasphematur in gentibus: hoc est quod apostolus scribit ad corinthios omnino auditur in uobis fornicatio. crebro euenit ut pater filii sui uxorem idest focer polluat nurū: Quoꝝ i lege utrūq; prohibetur turpitudinem patris tui non reuelabis: & turpitudinem nurus tuæ non discoperies. Habet itaq; & littera utilitatem maximam si seruetur & quia omne flagitium si terminos pudoris exceßerit crimina auget criminibus & semper ad deteriora procedit etiam super uestimentis oppigneratis accubere decem tribus iuxta omne altare: quod ita interpretantur hebræi super uestimentis eorum qui ad idola ire nolebant: & q̄ ui extorserant epulantes in idolio accumbebant: Secundum .lxx. autem tantus erat contemptus in deum ut uestimenta sua i quibus dormiunt uel in quibus fornicantur iuxta altare funibus tenderent: & facerent uelamina quo fornicantes in templo nullus possit aspicere: & ebrietati ac libidini seruiētes etiam ipsum uinum qđ bibebant non de proprio labore sed de calumniis emerent. Et hoc faciebāt in phano dei sui: ut quos putabant deos turpitudine ac stupris polluerent. Hæc loquuntur: & sic edisserunt qui simplicem sequuntur historiam. Nos autem qui: & in oseæ docuimus sub nomine israelis & samariae & ephraim & filiorum ioseph de qua tribu fuit hieroboam qui a regno dauid & hierusalem & templo dei populum separauit hereticos significari. Etiam nunc post iudam & hierusalem q̄ interpretatur ecclesia intelligamus ad hereticos sermonem propheticum dirigi qui uendūt uirum sanctum iustumq; sed & pauperem pro pecunia. Vir pauper & iustus ille est ecclesiasticus qui non habet scientiam scripturarum: sed simplicitate conterritus facit mandata quæ iussā sūt de quo scriptum est pauper nō sustinet comminationem: Et ad galathas tantum ut pauperum memores essemus: Hæc omnia heretici pro diuitiis faciunt & pro calciamentis quibus calcant puluerem terræ. Quia enim non possunt nudis pedibus stare super terram sanctam in qua stetit moyses & iesus filius naue. Vnde & apostoli nudis pedibus iubentur incedere ne quid mortis habeant & pellium quæ referuntur ad carnes ideo percutiunt in capite pauperes. Et saluator discipulis præcipit ut si forte quoniam adhuc uersabantur in terra mortale quid in eorum operibus adhesisset excuterent puluerem de pedibus suis: percutiūt autem heretici capita pauperum qđ hoc in hebraico non legatur: quia uiā humiliū declinauerūt. Via humilium illa est quæ dicit. Ego sum uia & uita: & ueritas: quæ nos prouocat: ut ambulemus per eam & dicit. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati æstis. Omnes autem hereticorum principes intumescunt superbia sua de quibus & apostolus loquitur ne inflatus incidat in iudicium diaboli: qui dicit i cælum ascendam super sydera cæli ponam nidum meum ero similis altissimo. Vnde superbis hereticis resistit deus: humilibus autem ecclesiasticis dat gratiam.

Filius quoq; & pater introierunt ad vnā puellā ut uiolaret atq; pollueret nomē sanctū dei

Patrem nostrum esse populum iudæorum saepe legimus dicēte paulo. Nolo enim uos ignorare fratres patres nostri omnes sub nube fuerunt: & in alio loco interroga patres suos & annūbunt tibi seniores & dicēt tibi & rursum pro patribus tuis nati sunt tibi filii: Vnde & in ecclesia gentium loquitur filii matris meæ pugnauerunt contra me. Nos igitur filii sumus: & pater po-

pulus iudæorum. Peccamus & scelus committimus quando ad obseruationem sabbati. circuncisionis iniuriam:cerimonias legis abolitæ:cū parente nostro igredimus quibus dicit apostolus.Ecce ego paulus dico uobis quia si circundamini & iterum qui in lege iustificantur a gratia exciderunt:Qui ita ingreditur ecclesiam ut legem seruet in euangelio:istæ cum patre ingreditur ad puellam:& committit stuprum:& uiolat nomen dei:Vnde qui dicunt non nocere iudæis post aduentum christi si ita credant in deum ut legis quoque præcepta custodiant: patrem & filium in una fornicatione contaminant:sed & uestimenta sua ligantes funibus uelamina faciunt iuxta altare prætendentes fidem christi.Quotquot enim in christo baptizati sunt. christum induerunt.& uestimenta sua quæ peccatorum funibus ligauerunt:opponunt oculis uidetium ne eorum cernantur flagitia ut qui altare respicit stuprum non suspicetur.hoc faciunt omnes heretici sub christiano nomine fornicantes & erroribus suis atque mendaciis obtendentes testimonia scripturarum.Vnde & apostoli uestimentis suis strauerunt pullum asine ut mollius sederet dominus.& ex lege ac prophetis stratam scanderet uiam Econtrario heretici non substernunt uestigiis saluatoris uestimenta sua sed ligant ea iuxta altare & prætendunt peccatis suis ut bibant uinum de calumnia siue damnatorum. Qui ex eo quod egressi sunt de ecclesia damnati sunt: Hoc uinum est sodomorum furoris draconum & aspidum.quod qui biberit sanari non potest bibunt autem uinum non in domo dei ubi templum est & hierusalem sed in domo dei sui quæ sibi artifice sermone finxerunt.

Ego autem exterminauit amorreum a facie eorum cuius altitudo cedrorum altitudo eius & fortis ipse quasi quercus.

Vos quidem uendidistis argento iustum & pauperem pro calciamentis percutientes ei caput siue conterentes in puluerem capita pauperum:& uiam humilium declinastis: In tantum pater & filius ad unam introierunt puellam ut uiolarent siue pollueret nomen sanctum meum: Et uestimenta uestra lupanaribus & fornicatione polluta peccatorum uinculis nexuistis.ita ut in loco sancto committeretis adulterium & hebrietati iniustitiam copulantes uinum biberetis alienum:& hoc faceretis in domo dei uestri:ego autem econtrario pro malis uestris quæ mihi reddidistis uobis tribui bona:ut exterminarem egredientibus uobis de ægypto ante faciem uestram feon regem amorreorum qui tam excelsus erat & fortis quasi cedrus & quercus contriui fructum eius desuper & radices deorsum:Ego uos eduxi de ægypto:& per.xl.annos longo ad terram sanctam feci peruenire circuitu:ut possideretis terram amorrei:de quo supradiximus quam diuisit moyses filiis ruben & gad & dimidia tribui manassæ:Et post tanta beneficia etiam hoc addidi ut de filiis uestris assumerem mihi prophetas & de iuuenibus siue electis facerem nazareos quos.lxx. inter prætati sunt sanctificatos:neque uero ubi de laudibus dicitur dei historie ordo seruandus est. Sed frequenter euenit ut quæ prima facta sunt extrema dicantur.quæ nouissima referantur ad primam.Quod septuagesimus septimus psalmus & centesimus quartus ubi signorum portenta non ordo describitur docere nos poterit:Et tituli psalmorum de quibus duo tantum ponamus exemplum tertii psalmi & quinquagesimi primi ubi quæ prius facta sunt narratur extrema. Et quæ extrema legimus referuntur in principio. Ante enim de doeth idumæo scriptum legimus in regum uolumine qui titulus est quinquagesimi primi psalmi quod absalon contra patrem surgeret quod in tertii psalmi titulo prænotatur. Itaque & amorreus nouissimus exterminatus est siue deletus quod nunc primum refertur: Et quod ascendere eos fecit de terra ægypti& eduxit in heremum per quadraginta annos in principio factum legimus quæ hic dicuntur ordine commutato. Prius ergo quam educeret nos deus de terra ægypti de fornace ferrea exterminauit ante faciem nostram amorreum qui dicitur amarus siue loquens uel famosus & frequenti sermone celebratur.hic autem amorreus & rex amorreorum appellatur feon arbor infructuosa & sterilis.Non quo fructus non faciat sed malos afferat fructus.De quibus dicitur Mat.7.6 omnis arbor quæ non facit fructus bonos excidetur:& in ignem mittetur: Et de pseudo prophetis: Legimus qui ueniunt in uestimentis ouium & intus sunt lupi rapaces: Ex fructibus

Super Amos. c. ii.

fructibus eorum malis uidelicet fructibus cognoscetis eos siue igitur fructū nō faciat siue faciat: sed nō bonū infructuosa arbor appellatur. Iste seon de quo scribitur iā securis ad radices arborū posita ē: qā infructuosa arbor fuit: dñō pcutiēte succisus est: Cuius altitudo cedrorū altitudini cōpatur. de quibus legiū uidi ipiū supexaltatū sup cedros libani: Et pulchre trāsisse dicit: qā ei q trāsīt de seculo: & dicere potest trāsīens uidebo uisionē hanc magnā. Aufertur cedrus & locū superbiā nō poterit iuenire. Fortitudo quoq; eius quasi quercus arboris durissimā atq; fortissimā. Ex cuius uocabulo philon uir discretissimus hebreorū Esau appellatum putat quercinum & robustū: licet Esau possit factura intelligi: ut ad mala opera factus: De hoc forti atq; robusto loquitur in euangelio. Cum fortis armatus custodiat atrium suū in pace sunt nobis quā fecit domin⁹: ut fructus huius amorrei seō quem interpretari infructuosam arborem diximus: quia mali erant contereret desuper & auferret ne quis bonos estimans comederet & periret. Radices quoq; illius succidat atq; cōminuat ut nihil postea malā arboris pullularet: Et ipse dñs fecit nos exire de seculo & p annos. xl. q numerus semper afflictionis & ieiunii luctus est: & doloris: per tribulationē & angustias peruenire in terram sanctam: ut possideremus primū terram amorrei: & illius quondam regio fieret nostra possessio: & postea suscitaret de filiis nostris pphetas oēs sanctos uiros q acceperūt spiritū pphetale de qb⁹ in priā ad chorinthios plenius legimus de iuuenibus nostris uel electis assumere nazareos: & sc̄ificatos q deo suas aīas imolātes uinū qd inebriare pōt & statum mētis euertere: nō attingūt: ut habeant cōmā sanfonis in cuius capite quia caput uiri xps est fortitudo & uictoria consistebat.

Nūqd nō ita ē filiū israel dic dñs & ppiabit nazareis uinū & pphetis mādabit ne pphetetis

Me uobis tanta pstante bñficia ut aduersarios uestros interficerē & terrā eorū uobis traderē: & de filiis uestris ac iuuenibus pphetas eligerē & nazareos: meoq; cultui cōsecrarē: Nūqd potestis dicere qd ista nō fecerim. Et meā erga uos clementiā p quā uiuitis denegare: q in tātā rabiē prupistis ut iebriaretis nazareos meos uino qbus lege pceptū est ut oē qd inebriare pōt nō bibāt. Et pphetis mādaretis ne meo noīe pphetarēt. Qd & Amos pphetā quē nūc hēmus in manib⁹ pcepit amasias sacerdos bethel. Et hieremiā a rege mādātū est ne uerbis dñi loqretur ad populū in tm̄ ut ēt sermo: nes eius ignibus cōcremaret. De hoc loco heresim suā tatianus eratitā: princeps instruere nititur uinū asserēs nō bibendū: cū & in lege pceptū sit ne nazarei bibāt uinū: & nūc accusentur a ppheta qui ppināt nazareis uinū. Qui si litterā sequūtur in oībus: & iudaicas fabulas in ecclesiis ingerunt xpi. Ergo & comā nutrire debēt & uinā passam ac uiridē nō comedere: Et sup patre & matre mortuis nō igredi: & si forte hoc fecerint & fuerint humana fragilitate uel necessitate supati radāt capita: & irriti sūt oēs dies cōsecrationis & laboris eorū. Quod si hēc nō faciūt neq; pnt more iudaicorū cauponū miscere aquā uino: umbras ueritatis: euāgelii gratiā legis necessitatem: ebrietatē illā intel ligāt qua curis seculi inebriatur & obruitur aīa uigor & illos pphetis mādare dicētes. ne pphete: tis q liuore supati phibēt eruditos uiros doctrinā pferre sermonē: & dicēte dño uade & dic popu lo huic illi ecōtrario iubēt ne loquaris in noīe dñi. Maxime si ille qui doceat non turpi lucro glo: riā atq; iactantiā: sed utilitati legentium audientiumq; prouideat.

Ecce ego stridebo subter uos sicut stridet plaustrum onustum feno: & peribit fuga a veloce & fortis non obtinebit uirtutem suam: & robustus non saluabit animam suam.

Me uobis pstante bñficia: & educēte uos de terra ægypti: & interficiēte ante faciem uestrā amor: reū ut possideretis terrā eius: & suscitāte de filiis uestris nazareos uos iebriebatis nazareos meos ui: no: & pphetis dicebatis ne pphetetis. Iccirco sicut plaustrū stipulæ uel sceni onere pgrauatum stri: dore & sonitu longe exululat. Sic ego uestra peccata ultra nō sustinens: & quasi stipulā tradens in: cendio clamabo & dicam peribit fuga a veloce: quē hebrei Hieroboam filium nabath intelligūt q prius in ægyptum fugerat: Hic autem non ipsos principes sed domos eorum & sobolem.

Et fortis nō obtinebit uirtutem suā. Et Fortē Baassam iterptātur q fuit ad bella pmptrissim⁹.

Et robustus nō saluabit animam suam. Et hunc amri sentiunt.

Et tenēs arcū nō stabit siue sustinebit. Et De hieu filio iosaphat filii namsi qui Ioram regem israel sagitta percussit dictum putāt.

Et veloc pedibus suis non saluabitur. Et Manaen intelligunt qui frustra festinans regi assyriorum dona direxerit.

Et ascensor equi non saluabit animam suam. Et Hūc phacez filiū romoliæ iterptātur q uicto arā. i. syro sub rege Achaz iudeæ multa uastauit.

Et robustus corde inter fortes nudus fugiet in illa die dicit dominus.

Solus Osee q ultimus rex decē tribuū fuit: & errātē populū ad dei cultū reuocare conat⁹ ē quasi nudus egredietur de icēdio. Nudū aut uocat qā sub ipso decē trib⁹ captæ sūt. hoc hebrei autumāt: & sicut nobis ab eis traditū est nostris fideliter exposuimus. Nūc ad nostra redeam⁹: Voluere se sub ter eos plaustrū cōminatur deus sceno uel stipula pgrauatū ut qā frumētū nō hnt qd in horrea re: cōdatur scenu eorū & stipula incēdio cōcremetur: hoc est scenu de quo ppheta dicit: fiat sicut scenu edificiorū qd prius quā euellatur arefcet: & oīs caro scenu. Stipula aut illa est sup cuius icēdio flebi liter ppheta cōplorat dicēs. heu mihi qā factus sum sicut q colligit stipulā in messe: & sicut racemus in uidemia Hoc est scenum & hęc est stipula de qua & apostolus loquitur ligna: scenum: stipulā

uniuscuiusque opus manifestum fiet quoniam in die domini in igne reuellabitur: Plaustrumque quod uoluitur illud est de quo in esaiam legimus. concalcabitur moabitis sicut concalcatur area in plaustris: Et in alio loco ponam inquit te sicut rotas plaustrum nouas cum ferrarum dentibus & ceteros motes & cominues ualles: ut postquam motes collesque contriueris pereat fuga a ueloce. dicente paulo. nescitis quia quod in stadio currunt & in alio loco. currebatis bene quis uos impediuit. Vnde & de se timens ait non quia iam accepi aut perfectus sum curro. haec autem uniuersa faciebat ne paret fuga a ueloce quauobrem cum iam peruenisset ad calicem & accepisset brauium uictoriae securus aiebat certamen bonum certavi: cursum consummaui: fidem seruauimus: Si gradu concito fugerimus peccatum nos apprehendere non ualebit: Sin autem ligauerit malitia pedes nostros loquamur cum propheta ad deum quo ibo ab spiritu tuo: & a facie tua quo fugiam. De malis cursoribus apostolus loquitur non uoletis neque curreritis. sed miseretis est dei: Sequitur & fortis non obtinebit uirtutem suam: non quo fortis sit: sed quo forte esse se iactat: Siue qui confidit in fortitudine sua & non in dei misericordia. Iuxta illud quod scriptum est perdam sapientiam sapientium & intellectum prudentium reprobo: non quo perire possit uera sapientia & ueritatis intelligentia reprobari: sed quod eorum pereat sapientia quae apud se uidentur esse sapientes & in sua eruditione confidunt Robustus quoque siue pugnator quod non saluabit animam suam ille est qui nequaquam apostoli possidet armaturam habens scutum. sed non fidei: accinctos lumbos: sed non in ueritate: indutus lorica sed non iustitiae: portans gladium sed non salutis: huiusmodi pugnator non sanctificat praedium: nec dominus potest bella bellare contra ueritatem dimicans per meditationem: Talis pugnator non potest dicere benedictus dominus deus meus qui docet manus meas ad plium & digitos meos ad bellum misericordia mea & cetera: hinc & sagittarios heretici qui frustra tendentes arcum sagittam domini sustinere non poterunt qui loquitur per esaiam. Ego autem sicut sagitta electa in pharetra domini: isti sunt sagittarii de quibus & dauid canit ecce peccatores intederunt arcum parauerunt sagittas in pharetra. Et uelox inquit pedibus suis non saluabitur qui propter acumen ingenii discurrit per testimonia scripturarum & oratorum eloquentia uel sophismatibus dialecticis eorum opprimere nititur ueritatem: & in eo perperditur & corrumpitur quia non in domino sed in suis confidit pedibus: ascensor quoque equi non saluabit animam suam: qui ignorat dictum per prophetam: salax equus in salutem: & nescit scriptum esse dormitauerunt omnes qui ascenderunt super equos. hic non saluabit animam suam: sed peries audiet. hic in curribus & hic in equis nos autem in nomine domini dei nostri: & robustus est corde iter fortes nudus fugiet. qui locus dupliciter exponi potest. ut autem inde possit euadere quia expoliavit se ueterem hominem & peliceas tunicas peccatorum & nulla fuit sarcina pergrauatus: aut econtrario quia nudus est & christi perdidit uestimentum. de quo & in apostolo dicitur induite uos christum iesum: & in alio loco siquidem induti non nudi inueniamur: Nihil ei perdit fortitudo sua sed in die plii atque certaminis fugiet & persequentes & absque armaturam apostoli resistere non ualens hostibus terga praebibit.

CAPITVLVM TERTIVM

(pri dicēs)

Adite uobis quod locutus est dominus super uos filii israel super omni cognatione quam eduxi de terra egypti: Ad filios israel prophetalis sermo dirigitur: & qui sunt isti filii israel sequens uersus ostendit: super omni inquit cognatione quam eduxi de terra egypti: quod non solum in decem tribus sed in omnibus duodecim addentes iudam & beniamin debemus accipere. omnes enim de terra egypti eduxit & ait tantummodo Siue ut simachus interpretatus est: solos uos cognoui ex omnibus cognationibus terrae. Et quia solos uos cognoui qui creator sum omnium & uos habui peculiarem populum ideo super solos uos omnia uestra peccata retribui potestis. non potestis tormeta patiuntur qui autem minimus est dignus est misericordia Et in ezechiele legimus a sanctis meis incipite & iudicium dei de domo eius dicitur habere principium. hoc inter iuxta historiam dictum sit. ceterum quia auditus in scripturis sanctis non solum iste accipitur quem auribus carnis excipimus: sed et ille de quo dominus ait: qui habet aures audiendi audiat: Vnde & omnis populus uidebat uocem domini: proprie ad eos fit sermo domini: qui sensu uident deum quos eduxit de terra egypti: & de potestate pharaonis ut nequaquam luto & paleis deserueret extruere aegyptias ciuitates. Et quos ex omnibus tribus terrae cognouit dicente apostolo nunc autem cognoscetes deum magis aut cogniti ab eo: & in alio loco qui ignorat ignorabitur. non omnes ergo cognoscit dominus sed eos qui eius cognitione sunt digni loquens in euangelio: cecidite a me operarii iniquitatis nescio uos. in eo enim quod operarii iniquitatis sunt ignorat a domino ideo inquit quia solos cognoui & meos habui uisitabo super uos & omnes iniquitates uestras. quem diligit dominus corrumpit & castigat omnem filium quem recipit: Et pulchre dixit uisitabo & non percutiam quia plaga dei uisitatio est atque curatio & omnes inquit iniquitates siue peccata uestra uisitabo ne quid impercussum remaneat ne quid non recipiat sanitatem.

Nunquid ambulabunt duo pariter nisi conenerint eis: nunquid rugiet leo in saltu nisi habuerit praedam. Legimus in cuiusdam commentariis re difficile persuadere cupientes octo sceleribus siue impietatibus atque peccatis primum damasci: secundo gazae & ceteris urbibus palestinae: tertio tyri: quarto idumaeae: i. edom. quinto filiorum ammon. Sexto moab. septimo iudae: octauo quod extremum est israheli. i. decem tribubus. totidem comminationes nunc redditas. & primam primae idest damasci: secundam secundae. i. gazae: & reliquas reliquis respondere: quod utrum uerum sit nouerit ipse qui scripsit. alius autem putat se exempla proposita duorum in uia ambulantium: & leonis rugientis in saltu & catuli leonis datis uocem suam cum aliquid apprehenderit aut auis capte ab aucupe: & laquei qui in terra diffingitur ad capiendam praedam: & tubae in ciuitate clagentis: hisque exemplis redditam similitudinem ut quomodo superiora causam habent: &

Esa. 27. d

1. Cor. 9. d

Ad gal. 3. d

2. Tim. 4. b

ps. 138.

Ro. 9. c

1. Cor. 1. c

Ephe. 6. b

ps. 143.

Esa. 49. a

ps. x.

ps. 32.

ps. 77.

ps. 19.

Ro. 13. d

Gala. 3. d

2. Cor. 1. d

Sap. 6. a

Ezech. 9. a

1. Pet. 4. d

Apo. 2. b

Luc. 8. b

Exo. 20.

ad gal. 4. b

1. cor. 14. g

Luc. 13. c

heb. 12. b

Apoc. 1. d

Super Amos. c. iiii.

nō fuit nisi illa præcesserit: sic nullum in ciuitate accidere malum quod domino præcipiente non factum sit: Sunt qui primum exemplum estimant continere doctrinam quo non possint duo pariter ambulare nisi sibi ante conuenerint in eum qui fecit utraq; unum: & medium parietem mæceriæ destruxit: & duos cōdidit in unū nouū hoīem: fecitq; iter eos pacē & copulauit uinculo caritatis: ut cū fuerint simul duo postulēt a patre & ipetrēt qcqd rogauerint. Hæc sūt duæ uirgæ quæ sibi in Ezechiele copulātur & duo populi circūcisiōis & gentiū de qbus ad Heliā loquitur dñs reliq mihi septē milia uiros: Et in alio loco deus inuētus sum ait his q me nō qrebant: apparui eis q me nō interrogabāt: Cū aut duo fuerint redacti in unū adhærebūt dño & fient unus spiritus. Qui enī adhæret dño unus est spiritus. Isti igitur duo q sibi cōsentiūt & in uia xpī pariter ambulāt nulli ad uersariō: pnt ipetū ptimescere. Quod si discordia separātur statim eos leo rugiēs inuadit: De quo & Petrus apostolus ait: aduersarius uester diabolus tāquā leo rugiēs: nō uersatur in agris cōsitis: nō in uineis: nō in oliuetis: nec inter ligna pomifera q laudāt deum: sed ubi syluæ sunt & iculta humi: & bestię cōmorātur: & nō solū leonis patebūt morsibus: sed apprhēdet eos catulus leonis & ducet ad cubile suū: fugiēs lucē & pgēs ad tenebras. oīs. n. q peccat amat tenebras & odit lucē. De qb? & in psalmo legimus posuisti tenebras: & facta est nox in ipsa ptrāsibūt bestię syluæ: catuli leonū. qrit. n. catulus leonis nō eam pdā quā possidet q suæ est potestatis: sed ut de ecclesia xpī rapiat. De quo & in Abbachuc scribitur escæ eius electæ. Tertia pœna est eorū quos discordia separauit ut pdant alas qbus prius sublimiter ferebātur. & de cælis in terrā corruant & teneātur ab aucupe eo qd hærete uisco aues liberas capiat: q ppria uolūtate ad terrena descēdunt. De qbus in puerbiis scriptū est: nō iniuste tēdātur retia auibus: iusta. n. ruina est peccatorū q cū habuerint alas colūbæ & p aerem uolitare debuerint pondere peccatorū ad terrena depræssi sunt & uitio suo adhæserunt. Vitio suo de quo in apostolo legimus q adhæret meretrici: unū cū ea corpus efficitur: Quarta pœna discordatium est ut capiātur laqo. qui non in cælo: sed in terra positus est: De quo qd euaserit sanctus gloriatur & dicit. aīa nostra sicut passer erepta ē de laqueo. Istæ est cōtritus laqueus de quo & apostolus loquitur ad credentes. deus conteret satanā sub pedibus uestris. Rursumq; in Dauid legimus iuxta semitā scandalū posuerūt: nō enim pnt decipe simplices quosq; credentiū nisi nomē xpī ppo fuerint: ut dum putamus inuenire nos xpī pgamus ad anti xpī: Quinta pœna est eorū q reliquæ rē pacem quæ exupat oēm sensum: & quā dñs pergēs ad pacem apostolis dereliquit dicēs pacē meā do uobis: ut in ciuitatem dñi cōstituti tubæ sonitu terreātur. Quicqd enim in scripturis sanctis dicitur tuba cōminans est: & grādi uoce aures credentiū penetrās. Si iusti sumus per tubā xpī ad beatitudinē puocamur: si peccatores audimus q simus tormēta passuri. Malū aut qd dñs facit in ciuitate nō est cōtrariū uirtuti: sed afflictio atq; cruciatus de quo legimus: sufficiat diei malitia sua. i. tribulatio & angustia: & in ppheta legimus. Ego deus q feci lucē & tenebras q facio pacē & cōdo mala: sicut. n. tenebræ cōtrariæ sūt luci & diei: sic & paci bellū cōtrariū est. Qd nō per se malū est: sed malum uidetur his eē q sustinent: Et ut sciamus in scripturis sanctis malitiā interdū nō cōtrariā uirtuti: sed afflictionē pœnasq; & angustia. Vnū adhuc de Iona sumamus exēplū. & uidit deus opa eorū qā cōuersi eēnt a uiis suis pessimis & pœnituit eū sup malitia quā locutus ē ut faceret. Malitia utiq; ibi subuersio niniuitæ: ē quā p pphetā deus fuerat cōminatus: & nō uirtuti cōtraria quæ ad peccatum pertinent: pro quo comminabantur tormenta peccantibus sequitur.

¶ Non faciet dominus deus uerbum nisi reuelauerit secretum suum: siue correptionem suam seruis suis prophetis. **¶** Non qd oīa dñs reuelet ppheris quæ in cælo faciat uel ante iam fecerit: sed quæ facturus in terris sit. Reuellauit Noæ seruo suo qd esset inducturus diluuium: Reuellauit Abraā & Loth seruis suis qd arsuræ essent sodoma & gomorra Adama & Sobolim. Reuellauit Ioseph interpretationē somni: septem annorū famis in ægypto: & Ionæ pphetæ subuersionem Ninuiæ: ut q audirēt uentura supplitia: aut agerent pœnitentiā & tormēta uitaret: aut cōtemnentes iustius punirētur. Ita & nunc dñs reuellat p Amos seruū suū ac pphetā quid facturus sit decem tribubus: ut si fuerint ad meliora cōuersæ: & idola deseruerint et de iminēti piculo liberentur. Et nota qd clemēs & benignus deus semp futura pñuntiat ne cogatur isferre supplitia. Et qd heretici calūniantur in creatore quasi se uero ac truculēto crudeli. & tāto iudice eo qd nullū sit malū in ciuitate quod ille non faciat hoc nos referimus ad magnitudinem misericordiæ quod nō inferat pœnas: nisi ante prædixerit. Qui autem prædicat non uult punire peccantes.

¶ Leo inquit rugiet: quis non timebit: dominus deus locutus est: Quis nō prophetabit. **¶** Quis in hoc loco nō pro ipossibili: sed pro raro accipitur: ille. n. nō timebit: & ille nō pphetabit: q pp duritiā suā dñm audire cōtēpserit: & est sensus iuxta historiā si ad leōis uocē oīa cōtremiscūt: & cūcta aīantiū natura terretur: nos iubēte deo ut loquamur: & annūtiemus populo uentura supplitia: nō prophetabimus: non loquemur? Scio quēdam in suis scriptum cōmentariis reliqse leonem rugientem diabolum intelligendum & rugientem his qui perituri sunt. Deū aut q loquatur p prophetas referendū esse ad dominū saluatore ut quomō illi ad malā partē audiunt leonis rugitū & capiūtur in mortē Sic sancti in bonā partē dominū præcipientem audiant et saluentur.

¶ Audistis facite in edib? azoti & in edib? terre egypti & dicite cōgregamini sup mōtes samarie

¶ Supra diximus amos prophetam specialiter imo magnam uoluminem per te ad decem tribus quae appellatur Israel & ephraim & samaria prophetare. itaque et nunc iubet ut annuntiet azoto & terrae aegypti: quae sequuntur per azoto nescio quid uolentes. lxx. assyrios posuerunt: dicite inquit ut congregentur omnes gentes quae in uicino sunt: & uideant scelera israel: Ne iniquum putet dei esse iudicium. quomodo si diceret prius uidete quae faciant: & tunc mea sententia comprobate pulchreque intulit super montes samariae uel ciuitates quae nunc sebastae nunc samaria uocabatur. uel uniuersae punitiae quae in montibus sitae sunt. & uidete insanias multas in medio eius: Vt pro deo adorent uitulos & immolent filios suos nec hoc scelere contenti calumnientur pauperes in penetrabilibus suis & omnino rectum facere nesciant: thesaurizantes sibi non aurum & pecunias quae interdum labore quaeruntur sed iniquitate & rapinas in edibus suis: Vt quia deserto cultu dei adorauerunt idola tradat eos in reprobum sensum ut faciant quae non oportet: & quia semel iuxta tropologiam samaria refertur ad hereticos qui custodes mandatorum dei esse se mentiuntur precipit sermo diuinus ut in gentibus praedicet quae non habent notitiam dei: in quorum doctrina ignis exurans est & tribulatio & angustia ut consideret falsa samaria: & ascendant ad montes superbiae eius: Et uideant multas innumerabilesque insanias in medio ciuitatis: dum unusquisque hereticorum fingit sibi deum quem uoluerit: & adorat figuratum suum. ut martion bonum deum & ociosum: ut ualentinus aeonas triginta & extremum christum quem appellat εκτρονωα. i. abortiuum: ut basilides qui omnipotentem deum portetoso nomine appellat abraxas: & eundem secundum graecas litteras & anni cursus numerum dicit in solis circulo contineri: quem ethnici sub eodem numero aliarum litterarum uocant mitran: Et uerae septuaginta in balsamo barbeloquae mirantur: non ne haec insaniae sunt & multae insaniae. unoque fingente quod in animum eius inciderit. Caluniam quoque patiuntur in penetrabilibus eius siue opprimuntur simplices qui credentium dum sub nomine ueritatis colunt mendacium. Et omnino rectum facere nesciunt quia perdidierunt tramitem ueritatis nec credunt in eo qui dicit Ego sum ueritas & thesaurizant sibi dogmata iniquitatis & rapiunt atque concludunt in edibus suis quos potuerint falso errore decipere. Sin autem placuerit ut legamus assyrios quod tamen in hebraico non habetur: Dicamus hoc esse de quibus scriptum est idcirco super sensum magnum principem assyriorum qui dixit fortitudine mea faciam & caetera ut capiantur heretici ab assyrio & teneantur in terra aegypti: de qua quondam uenientes ad ecclesiam liberati sunt.

Rom. 14.

Io. 14.

¶ Propterea hec dicit dominus deus tribulabitur & circumietur terra: & detrahatur ex te fortitudo tua & diripiuntur edes tue. LXX. **¶** Propterea hec dicit dominus deus tyrus & in circuitu terra tua deserta erit & detrahet de te fortitudinem tuam & diripientur regiones tue.

¶ Pro tyro quae in hebreo duabus litteris scripta est. sade. & res. & appellatur. sor. quod & aqua &. lxx. si milititer transtulerunt hebreus qui me in scripturis sanctis erudiuit tribulationem interpretatus est nec renuimus eius sententiam: quia & simachus qui non solet uerborum κακοζημιαν sed intelligentiae ordinem sequi qui ait obsidio & circumdatio terrae pro obsidione quae ab eo dicitur πορορκια fortitudine a theodotione posita sit qui putauit non. sar. & sor. quod tribulatio uel tyrus dicitur sed sur legendum quod propriae refertur ad petram durissimam quae graecae appellatur οκο τοκοσ & quam nos latine silicem possumus dicere loquamur ergo de singulis. lxx. dixerunt tyrus & per circuitum terra tua uidebaturque pendere sententia addiderunt ergo de suo deserta erit: nec error interpretum est ubi propter uerbi ambiguitatem & tribulatio & tyrus dici potest. Et est sensus super montes samariae multas populus meus insanias perperauit caluniam faciens: & rectum poenitus ignoras & thesaurizas sibi iniquitatem ac rapinas ideo tribulabitur siue coteretur. Et assyrio exercitu circumdabitur terra eorum & detrahetur a te ex te o samaria o decem tribus o quondam populus meus fortitudo tua: Et diripiuntur in edibus tuis quae per caluniam ex miserorum lachrimis congregasti: heretici quoque aut tribulabuntur in die iudicii & omnis eorum fortitudo tenuabitur. Et diripientur quae habuerant de rapinis ut liberetur populi quos deceperant aut certe quotidie per uiros ecclesiasticos tribulabuntur & circumdabuntur testimoniis scripturarum: & detrahetur ex eis fortitudo syllogismorum & uerborum argutiae: quibus suum dogma firmauerunt: Et aedes eorum diripientur ut qui rapti fuerint de ecclesia ad ecclesiam reuertantur.

¶ Hec dicit dominus quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura uel extremum auriculae sic eruentur filii israel qui habitant in samaria in plaga lectuli & in damasco garbato. LXX.

¶ Hec dicit dominus quomodo si auellat pastor de ore leonis duo crura aut extremum auriculae sic auellentur filii israel qui habitant in samaria contra tribum & in damasco.

¶ In principio Amos ubi uersiculos illos differuimus dominus de syro rugiet de hierusalem dabit uocem suam & luxerunt speciosa pastorum & exiccat est uertex carmeli diximus illum artis suae usum esse sermone ut quia pastor gregum nihil terribilius leone cognouerit iram domini leonibus compararet iuxta hunc ergo sensum etiam nunc de eo quod sepe uiderat sumit exemplum & si decem tribuum paruas reliquias de assyriorum narrat manibus erudas quomodo si pastor deuoratis omnibus membris duo crura aut extremum auriculae de leonis faucibus rapiat positoque comparationis exemplo ita inquit eruentur filii israel decem uidelicet tribus quae habitant in samaria in plaga lectuli & in damasco garbato: quod mihi sic explanandum uidetur: legimus in Esaia raaslin regem aram: idest syrorum qui regnabat in damasco & faciet filium romeliae regem israel inito foedere contra iudam uenisse pugnantes de quibus dominus praecipit achaz regi iudae & hierusalem ne timeat duos semiustos torres quando in signum plenae libertatis uirginis

Esa. 7.

Super Amos .c.iii.

Esaie. 8. a.
Mat. 10. b.
Luce. 10. a.
Luce. 8. b.
Apo. 2. b.
Iud. 14. b.
 tis uirginis ei & conceptus & partus ostenditur: filii ergo samariae habitant in regione & plaga le-
 ctuli requiescentes in syrorum auxilio & in damasce grabato: sibi uictoriam pollicentes: ut quomo-
 do qui fessus est refocilatur in lectulo: sic illi fractas uires uicinae gentis: auxilio roborarent. Vnde &
 in eodem esaia per typum dicitur futurorum quod nasciturus sit puer qui priusq̃ sciat uocare patrē
 & matrem accipiat spolia samariae & uirtutem damasce. Quae scilicet contra hierusalem iunctis ui-
 ribus dimicabant. pro plaga lectuli & damasce grabato. lxx. transtulerunt contra tribum & dama-
 scum ut iuxta & tropologia tribu referamus ad iudam damascū ad uocationem gentium: de qui-
 bus unus grex factus est dñi cuius saepe oues leonū feritas laniat: de quorum faucibus uix duo cru-
 ra aut extremū aufertur auriculae: In crure uia oñditur doctrinarum. In aure sacramenta dictorum:
 Vñ & apostoli absq̃ calciamentis & ulla mortui aialis pellicula nudis pedibus iubetur incedere: &
 ad credentes dicitur q̃ hēt aures audiendi audiat in apocalipsi quoq̃ Ioānis legimus q̃ hēt aures au-
 diat. quid spiritus dicat ecclesiis & manifestius per prophetam: ponite inquit sermones uestros in
 auribus cordis uestri: hoc iter tam heretici quam magistri eorum demones impedire festinant & i
 texere retibus ut in uia qui christus est corruamus. Sed si uenerit uir ecclesiasticus & homo dei &
 sampson qui interpretatur sol. leonem interficit descendensq̃ in inferni lacum qui aquas refrige-
 rat tempore niuis tempestatis & hiemis. suffocat leonem ut securo pede & tutis auribus domi-
 num sequi & uerba eius audire ualeamus.

**Audite & contestamini in domo iacob dicit dominus deus exercituum: quia in die cum visi-
 tare cepero prauaricationes israel super eum uisitato & super altaria bethel & amputabuntur
 cornua altaris & cadent in terram: & percutiam domum hierusalem cum domo aestiua: & peribūt
 domus eburnee & dissipabūtur edes multe dicit dominus.**

LXX.

**Sacerdotes audite & cōtestamini domū iacob dicit dñs deus omnipotens qz in die qua uisciscar
 iniquitates israel sup eū uisciscar & sup altaria bethel & suffodiēt cornua altaris & cadēt sup terrā.**

3. Reg. 12.
21. & 23.
**Præcipit autem sermo propheticus ut primum audiāt deinde contestentur in domo iacob idest
 in decem tribubus: quæ dominus dixerit: cum cōepero inquit uisitare prauaricationes uel impieta-
 tes domus israel & eis reddere quæ merentur & captiuitatis tempus aduenerit: tunc destruentur al-
 taria bethel ubi erant aurei uituli: & amputabuntur cornua altaris quod hieroboam quoq̃ manu
 extendente disruptum est: & ruent in terra assyrio uastente confecta: & percutiam inquit domum
 hiemalem cum domo aestiua: quod simpliciter iuxta litteram accipere possumus. tatarum eos fuisse
 opū: ut duplices haberent domos: hiemales & aestiuas: quarum alia uersa essent ad aquilonem
 alia ad austrum: ut pro uarietate temporum frigoris & caloris cæliq̃ temperiem prouiderent: pos-
 sumus domum hiemalem appellare regnum israel in qua frigus erat religiōis & cultus dei uariiq̃
 uentorum turbines & scæua tempestas: Et domum aestiuam iudam & hierusalem in qua erat tem-
 plum: & offerebantur holocausta mane & uespere: & uigebat calor religionis: & peribunt ait do-
 mus eburnea: quod & iuxta historiam stare potest: legimus enim achab regem israel tantis fluxif-
 se delitiis ut domum sibi eburneam fecerit pro eburneas domus dentes idest elephantinas in he-
 breo inuenimus. De quibus & in. xliiii. psalmo scriptum est: a domibus eburneis ex quibus lætifi-
 cauerunt te filia regum. Quando uisitare cōeperit dominus prauaricationes israel qui prius domi-
 ni altare quod habet ecclesia. Sed altaria hereticorum plurima: tot enim habēt altaria quot scisma-
 ta: Amputauit & cornua altaris quod per superbiam unum habere se iactant: cadentq̃ eorum cor-
 nua idest arrogantia in terram & percutiet domum hiemalem eos hereticos qui laborant continē-
 tia & ieiuniis xerofagiis & chameuniis: e quibus tatianus & manicheus: & domum aestiuam ut ni-
 colaitas & eunomianos & ueteris hereseos nouos sectatores qui propter uentris ingluuiem oēm
 recipiunt uoluptatem: & peribunt domus eburnea quæ artificii & rhetorici nitoris splendore cō-
 posita sunt: Et dissipabuntur ædes multæ: quæ in toto orbe dispersæ sunt. Vna enim ueritate surgē-
 te multa mendacia destruentur: Pro domo hiemali οἰκοντοῦ βερπερον lxx. transtulerunt. quod
 nos interpretati sumus pinnatam eo quod ostiola habeat per fenestras & quasi pinna ad magni-
 tudinem frigoris repellendam.**

EXPLICIT IN AMOS LIBER PRIMVS.

Praefatio in lib. Secundū Amos prophete

INCIPIT PRAEFATIO IN LIBRO SECVNDO AMOS PROPHETAE.

Egi in cuiusdā controuersia imbecillitas corporis: aīa quoq; uires secū trahit. econtrario apostolus qñ infirmior tunc inqt fortis sum & uirtus in infirmitate perficitur. Spūs. n. contra carnem & caro contra spiritum hāc inuicem sibi aduersantur ne q̄ uolumus illa faciamus. Vñ & in euāgelio dicitur spūs promptus caro autem infirma. Senectus multa secū & bona affert & mala. Bona q̄a nos a potentissimis dominis liberat uoluptatibus. s. gulā imponit modū. libidinis frangit ipetus: auget sapiētiā: dat maturiora cōsilia: & frigesceēte corpore dormit cū perpetua uirginitate suauitatis luxuriā cōtemnēs cū berzellai delegat eā adolefcēti filio Chamaam: & n̄ uult trāsire iordanē atq; in alienos fines de suis exire regionibus. Cū hāc ita se habeāt: ut in malorū cōparatiōe tolerabiliū sustinere morbos dummodo una & grauissima domina libidine caream: patitur quidem & senectus nonnunq; incentiua uitiorum: nullusq; iuxta sanctum martyre Cyprianum diutinus est periculo proximus: Sed aliud est titillari aliud obrui uoluptatibus: ubi cum apostolo adoleſcentia loquitur. Quā nouit uirentis corporis necessitates: non enim quod uolo bonum hoc ago. sed quod nolo: & miser ego homo quis me liberabit: hic autem raro inter emortuos cineres sunt illa subluſcens reuiuiscere nititur: Et tñ incentiua non potest suscitare: q̄obrem pamachii cano iam mecum capite impetra mihi a dño ut comitē merear hēre sapiam: De qua scribitur ama illā: & seruat te honora illā: & amplexabitur te: ut ipsa adiuuāt & socia cōceptum in Amos opus expleā. Secundusq; liber principū sumat a uaccis basan ut q̄ in oseā ppheta de uaccis siue uitulis bethauen pleno sermone tractauit nunc quoq; de uaccis siue uitulis edisseram.

EXPLICIT PROLOGVS. INCIPIT TEXTVS.

CAPITVLVM QVARTVM.

Audite uerbu hoc vacce pingues que estis in monte samarie que calumniā facitis egenis & confringitis pauperes: que dicitis dominis uestris afferte & bibemus. iurauit dominus deus in sancto suo: quia ecce dies ueniet super uos & leuabunt uos in contis & reliquias uestras in ollis feruentibus: & per apturas exibitis altera contra altera & proiciemini in armon dicit dominus: LXX.

Audite uerbum istud vacce basanitidis que estis in monte samarie que opprimitis pauperes: & conculcatis egenos: que dicitis dominis uestris date nobis: date nobis & bibamus: iurat dñs per sanctos suos qm̄ ecce dies ueniet super uos: & tollēt uos in armis: & eos q̄ uobiscum sunt in ollis negotiatores pestilentes & eiciemini nude cōtra inuicem & proiciemini super montem remman dicit dñs deus.

Pro uaccis pinguib. lxx. posuerunt basanitidis aquila & theodotio ipsum uerbum hebraicum basan. loquitur autem ad principes israel & optimates quosq; decem tribuum qui delictis ac rapinis uacabant ut audiant sermones dei & non aratores bouis sed uaccas pingues de armēto esse no uerint siue quā nutriantur in pascuis basan quā sunt loca herbarum fertilissima ac per hoc significat eos non agriculturā sed imolationi & esui pręparatos: Vos uaccę pingues estis in mōte samarie & humiles quosq; confringitis & dicitis dominis uestris idest pastoribus per quos reges intelligimus. Date nobis & bibemus idest iubete tantum & nos cuncta uastabimus. Ex eo autem quod posuit date nobis & bibemus & non dixit date & comedemus: ebrietatem eorum significat in uino atq; luxuria quā statum mentis euertunt. Iurauit itaq; dominus in sancto suo uel in semet ipso uel in filio uel in templo uel in omni qui sanctus est & appellatur templum dei: quod aduentura sit dies non longe & post multa secula: sed iā iminens dies captiuitatis & angustia in quo uaccę leuēt in contis & reliquię earum in ollis feruentibus: Pro quo in hebraico & apud aquillam scriptū est in lebetibus pisciculis: pro contis quoq; aqla interpretatus est clipeos. symmachus & septuaginta arma. Solus theodotio quē nos secuti cōtos uel aſtas interpretati sumus: hoc at̄ significat quod capiantur in pręlio Et portentur atq; afferātur iure uictoria seruans tñ cōceptā uaccę metaphorā ut quas esse pingues dixerat uaccas earum carnes narret in contis uel in scutis esse portandas: & sicut lebes feruentissimus minutos pisces pariter inuoluit: ita & uaccas basan absq; ullo ordine captiuitatis miseris opprimet. Quodq; sequitur & per apturas exibitis altera cōtra alterā sic explanari potest: aperta uobis est captiuitatis uia: Et cum lebetes ueſtri fuerint exusti: exibitis altera contra alterā scđm hebreorum idiomia qđ nos dicimus mutuo uicisim mulierē & mulierē hoc est alterā contra alteram uocant & proiciemini inquit in locis arme ae quā uocantur armona. Deniq; Symmachus interpretatus est & proiciemini in armenia pro quibus. lxx. montē remman. Aquila montem armona: Theodotio montem mona. Quinta editio montem excelsū transfulerunt uerbum autem domini quod uaccę bassan iubentur audire scđm cōceptam tropologiam hereticis pręcipit qui

Super Amos .c.iiii.

Osee. 8.b

Io. 4.b.

Elia. 29.c.

Reg. 2.c.

ps. 118.101

Osee. 12.c

capit q uentri & gulæ feruientes recte appellatur uaccæ pinguiſſimæ ſiue uaccæ ignominioſæ: hoc enim interpretatur baſam in monte ſamariæ ſunt: cui & in oſeæ dicitur aufer uitulum tuum ſamaria: & rurſum in eodem quia ſeducens erat uitululus tuus ſamaria: & ideo in monte ſamariæ quia ſemper eriguntur in ſuperbiam & ſibi ſublimia promittunt: ſamaria quoq; custodia dicitur non quo custodiant ſermones domini: ſed quo custodes præceptorum eius eſſe ſe iactent: Quæ calumniæ faciunt egenis & confringunt pauperes egenum & pauperem intellige eccleſiaſticum uirum qui ueritatis ſimplicitate contentus hereticorum ſuppelleſtilem & eloquentiæ fulgorem argumento- rumq; diuitias non requirit. Hæ uaccæ dicunt dominis ſuis afferte bibemus Dominos earum uel principes peruerſorum dogmatum poſſumus appellare ut Valentinū & Martionem & Arrium: & Eunomium: aut eos qui per multiplices libros ab aliis male inuenta corroborant: Iſti dicunt uaccæ baſantidis afferte nobis & bibemus: niſi enim illi dederint iſti quod deuorent non habebūt im- mo quod bibant ut inebrientur: Vt autem ſciamus aquas & pocula ſignificari doctrinam dominus loquitur ad ſamaritanam omnis qui bibit ex hac aqua ſitiet iterum: Qui autē biberit & cætera. ergo qui de ſamaritanæ ideſt hereticorum aquis biberit ſemper ſitiet & ardorē ſiccarum ſantium re- frigerare non poterit: Eſaia de hoc eodem conclamante: ſicut ſomniat qui ſitit quaſi bibat & cum ſurrexerit adhuc ſitit anima autem eius fruſtra ſperauit ſic erunt omnes gentes quæ pugnant con- tra hieruſalem. Verum enim qui de hereticorum aquis biberit & pugnauerit contra hieruſalem ec- cleſiam dei in ſomniis bibit & anima eius uanis imaginibus luditur cumq; ſe eſtimauerit ſatiatum tunc ſitiendi habebit principium. Vnde & ad eccleſiaſticum uirū dicitur: bibe aquas de uaiſis tuis & de puteorum tuorum fontibus aquas tuas & ſint tibi ſoli: & iurat dominus deus in ſancto tuo con- tra uaccas ſaginæ & dapibus ſeruientes ſine iurat in ſanctis ſuis quod ueniant dies ſuper eas dies iu- ditii atq; poenarum: Et portantes eas in armis ſuis & eos qui cum illis ſunt mittāt in lebetes ſiue por- tent: & uel ipſæ uaccæ ſint negotiatores peſtilētes. uel illi qui ueniūt ut portent: eas & eſciantur nu- da inuicem ſe uidentes proicianturq; ſuper montem remman. dicit dominus deus. Debemus enī & iuxta. lxx. dicere ne fruſtra eos propoſuiſſe uideamur: quando uenerit contra hereticos dies iudi- tii atq; uindictæ: tunc auferentur in armis. hoc eſt cum armis ſuis quibus aduerſum eccleſiam dimi- cauerant: uel uicti armatura dei mittentur in lebetes ut exurantur & excoquantur qui fuere prius ne- gotiatores peſtilētes. Ad hoc enim negotiabantur ut morti traderent quos deceperant. Iſti ſunt de quibus dicitur filii heli filii peſtilentiæ qui in cathedra peſtilentium ſedere: cumq; excocti fuerit & exulti egredientur nudi nihil eorum habentes quæ ſibi antea præſumebant: & uidebunt igno- miniam ſuam & proicientur ſuper montem remman qui interpretatur ſublimitas ut in ſua ſuper- bia conterantur. Quidam remman uisionem alicuius interpretantur. Non enim omnia uidere po- terant ſed ſibi partis alicuius ſcientiam promittebant ut proiciantur in eo quod ſe ſcire credebant: poſſumus iuxta litteram quando uenerint dies captiuitatis ſuper uaccas ſamariæ intelligere quod ſuperent eas in prælio & opprimant armis ſuis & in congreſſione ſuperatas compellant ad ur- bes munitas quæ comparētur ollis ſeruientibus: ut quomodo hieruſalem habens clauſos populos & obſeſſos aſſimilatur ollæ ſeruienti & plenæ carniū: ſic & urbes ſamariæ ollis ſeruētibus compa- rentur quæ fame & peſtilentia clauſos populos exire compellant & ire in captiuitatem mutuo ſe ui- dentes & transferri in armon montes armenia qui medis perſiſq; confines ſunt.

¶ Venite ad bethel & impie agite ad galgalam & multiplicare præuocationem.

¶ Primum hitoria fundamēta iaciamus. O iſrael miſerabilis iam tibi uicina captiuitas. iam tibi aſſyrius inſtat exercitus: fac quod libet age impie: cum idolis libere fornicare: ut quanto tu fueris i- pudentior tanto mea ſuper tormentis tuis iuſtior uideatur ſentētia. Venite inquit in bethel in qua aureum poſuiſtis uitulum: & impie agite in deum. Venite ad galgalam locum idolatriæ de qua p oſeæ locutus ſum. In eodem fruſtra erant in galgala bobus imolātes cumq; ueneritis ad galgalam multiplicare præuocationē. Quicqd. n. ibi egeritis præuocatione contra deū eſt cui idola ptuliſtis.

¶ Et afferte mane victimas ueſtras.

¶ Ne in ſcelere ſit ulla dilatio.

¶ Tribus diebus victimas ueſtras.

¶ Siue ut interpretatur ſymmachus tertia die decimas ueſtras. Cuius loci hæc nobis uidetur expla- natio: In leuitico legimus præceptum eſſe ne quando hoſtiæ in diem alterum reſeruentur & aliæ in diem tertium maneant quod ſi remanſerint immundæ ſint. Eſt igitur ſenſus: Immundas quoti- die uiſtimas cedite & contaminata offerte ſacriſitia.

¶ Et ſacificate de fermentato laudem.

¶ Quod iuxta præcepta moſy deo poenitus non offertur pro laude eucharistiæ. i. gratiarum actionem interpretatus eſt aquila.

¶ Et uocate inquit voluntarias oblationes & annuntiate.

¶ Ideſt ſpontaneas: Vt roneum autem ſacriſcium ad lætitiā pertinet quod latine epulum poſſu- mus appellare. Cumq; hoc feceritis impietatem ueſtram oibus nuntiate ut nō ſolū feciſſe ſed alios docuiſſe uideamini. Hæc aut præcipio & imperatiuo mō loquor ut ueſtræ ſatiſſaciā uolūtati quia.

Sic egistis & sic voluistis filii israel dicit dominus deus: Quapropter & ego dedi vobis stuporem dentium.

LXX. Transfulerunt quos in hoc loco propter simplicitatem uerbi secuti sumus siue munditiam detinuerunt ut interpretati sunt aquila & symmachus: Vt per muros dentes famis magnitudinem demonstrarent. Et feci indigentiam panum non in una urbe sed in cunctis urbibus uestris nec in uno loco sed in omnibus locis uestris. Cumque hoc fecerim non puniens sed occasionem tribuens poenitentiae.

Nec sic quidem estis reuersi ad me dicit dominus

Haec iuxta hebraicum diximus. Transseamus ad .lxx. interpretes: Et quicquid nobis iuxta anagogen uideatur in singulis breuiter differamus. Neque enim si in utraque editione utrumque dicere uoluimus libri repetitur magnitudo. Ingressi estis in bethel idest domum dei quod sentitur ecclesia: Et impie egistis in dominum illius precepta calcantes. In galgala autem quod interpretatur reuelatio siue uolutabrum impietatis multiplicantes sanctae uobis scripturae scientiam uendicantes. Et dum erigimini in superbia in coeni ultima deuoluti. Itulistis quoque mane hostias uestras die tertia decias uestras transfigurati in angelum lucis & triplicem intelligentiam scripturarum de qua nobis preceptum est ut describamus eam tripliciter in cordibus nostris in unius diei sententiam cohartantes: Debeamus enim scripturam sanctam primum secundum litteram intelligere facientes in heretica quaeque precepta sunt. Secundo iuxta allegoriam intelligentiam spiritalem. tertio secundum futurorum beatitudinem. Vos autem primam inquit & secundam contemnentes diem spiritualia uobis quaedam figmenta componitis. Sine fundamento & parietibus testum desuper imponentes: nec hoc sunt heretici de quibus & ad uos dicitur impietatis sine contenti. Sed legere foris legem dei de ecclesia recedentes & singulis dogmatibus suis quae peruerso corde simulauerunt confessiones & testimonia sociare conati sunt siue sacrificauerunt de fermento super quo in euangelio dicitur. Caute uobis a fermento idest doctrina phariseorum. Et hoc fecerunt non errore sed studio: non fortuita uoluntate sed malorum caritate plenissima. Unde ultionem super his dominus comminatur dabo inquit uobis stuporem dentium: Si quis enim secundum Ezechielem uiam acerbam commederit stupebunt dentes eius: Vt non bene scripturarum sanctarum testimoniis abutentes comedentesque ea immatura & absque sua dulcedine perdant robur dentium ne possint dura comedere & in alium toto corpori profutura transmittere. Hunc stuporem dentium ciborumque penuriam dabo: & in cunctis urbibus atque in omnibus locis uestris ut patiamini famem sermonis dei: & eius panis qui de caelo descendit: & de quo in psalmo scribitur panem angelorum manducabit homo. Quae uniuersa feci non ob crudelitatem & scauitiam ut heretici calumniatur truculenti ac tristes iudicis: sed ut conuerteremini ad me: iuxta illud quod scriptum est. frustra percussisti filios uestros disciplinam non receperunt.

Ego quoque prohibui a uobis imbrem cum adhuc tres menses superessent usque ad messem.

Non solum stuporem dedi dentium in cunctis urbibus uestris: & indigentiam panum in omnibus locis uestris: sed prohibui a uobis imbrem cum adhuc superessent tres menses usque ad messem quae appellatur pluuia serotina agris palestinae aruisque sitientibus uel maxime necessaria est: ut quando herba turgeret in messem & triticum parturiret nimia siccitate aresceret: Significat autem uernum tempus extremi mensis aprilis a quo usque ad messem frumenti tres menses supersunt maius Iulius: Iulius pro messe suo more .lxx. uindemiam transfudere: Quod si recipimus omnino iuxta omnes orientis regiones & insolitum & impossibile est. nunquam enim in fine mensis Iunii siue in mense Iulio in his prouinciis maximeque in iudaea pluuiam uidimus. Denique in regum libris pro signo magno atque portento diebus estiuis & mensis orante samuele pluuiam concitatae sunt: & superfluum erat nunc comminari mensis Iulii siccitatem in quo nunquam pluuias dederat: Prohibuit autem imbrem ut non solum indigentiam panum sed & sitis ardorem & bibendi penuriam sustinerent. In his enim locis in quibus nunc degimus praeter paruos fontes omnes cisternarum aquae sunt: & si imbres diuina ira suspenderit maius sitis quam famis periculum est: Quod & in diebus Eliae prophetae tribus annis & sex mensibus factum scriptura commemorat: Et ne forsitan putarent hoc lege naturae & astrorum cursu ac uarietate temporum urbibus & populis accidisse super unam urbem & agros eius pluuere se dicit: & ab altera imbrem suspendere & duae & tres ciuitates pergant ad aliam ciuitatem & tamen non satientur aquarum potibus. Cumque haec fecerit non in poenam: sed in medicinam increpat in scelere permanentes. Et sic quidem ad me reditis dicit dominus. prohibet quoque siue reprimat dominus ab hereticis pluuias spirituales & omnem rorem diuinae sapientiae & mandatur nubibus suis ne pluant super eos imbre ante tres menses messis siue uindemiae ut ad fructum mysterii trinitatis peruenire non possint. Et quomodo sol iste quem cernimus annum cursum suum donec ad pristinam metam redeat. xii. explet mensibus: qui singuli tricenis uoluntur diebus: & luna quae mene dicitur: ex suo nomine mensibus nomen dedit: & solis illustratur radiis: ab ea parte quae ei uicina est uel plus uel minus pro uarietate temporum lumen accipiens: sic & ecclesia ueri solis splendore decorata. xii. implet apostolorum numerus: Vnde & duodecim in israel appellantur tribus & testimonium aeternae memoriae de iordanis alueo. xii. lapides auferuntur ut ponantur

Mat. 16.
Mar. 8.
Luc. 12.
Eze. 18.
Hie. 31.

amos. 8.
Io. 6.
ps. 77.
Hie. 21.

3. Reg. 17.
& 18.

Gen. 3.
Exo. 24.
Iosue. 4.

Super Amos .c.v.

ponantur in loco secundæ circuncisionis pluit autem dominus super unam ciuitatem uere confessionis ecclesiam & super alteram non pluit quæ in hereticorum conciliabulis est: cumq; illa imbrē recipiat sempiternum: ista iugi ariditate siccatur. ut qui sitiunt coacti penuria ueniant ad domini ciuitatem de qua egreditur fons largissimus qui irrigat torrentem spinarum. iste est autem fons qui dicit per hieremiam me dereliquerunt fontem aquæ uiuæ hic fons de uno fonte procedēs triplici unione decurrit: Quos fontes patris & filii & spiritus sancti in cerui sitiētis modum psalmista spirat dicens: sicut ceruus desiderat ad fontes aquarum: Cumq; duæ & tres ciuitates ad unā perrexerint ciuitatem in qua aquæ sunt habundantes fidei spei & caritatis nō satiabūtur quia ad diuinam gratiam requirendam non uoluntate sed necessitate uenerant.

Percussi vos in vento vrente & in aurigine.

Non solum priora feci ut uos corrigerem: sed quicquid superfuit siccitati uento urente percussi & aurigine. Cumq; aduersum irā domini multiplicarent ortos & uineas & ficeta & oliueta omnia eruca consumpsit: De qua in iohel plenius dicitur: & ne plagis quidem & hoc malorum pondere ad dominum uenire uoluerunt. Quo dicto confundantur heretici qui disciplinam creatoris & ut ita dicam medicinam crudelitatem interpretātur. Percussit autem spiritualiter hereticos dominus exustione ea de qua paulus apostolus. melius est inquit nubere quam uri. Et princeps apostolorum Carissimi nolite peregrinari in ardore. quia ad tērationem uobis accidit: Et aurigine quæ felle diffuso ruborem sanguinis pallore commutat & nihil in corpore sani esse perpetitur: in tantū ut etiā mella dulcissima amara uideantur. Et qui dudū audiebant in ecclesia gustate & uidete quā suauis ē dñs ipsiq; dicebant quā dulcia gutturi meo eloqa tua sup mel ori meo: & aquæ eorū ac pluuiæ non stillett dulcedinē nec sint de repromissionis terra quā legimus lacte & melle manantē sed appellātur mirra idest amaritudo. Isti multiplicauerūt sibi hortos in quos ne sua uinea mutaretur naboth occumbere uoluit. qui. n. infirmus est olera manducat: Et quia semper heretici tumentes superbia & incidentes in iuditiū diaboli sibi magna pmittunt & bonorū fingūt imagines ut melli uenena cōmisceant etiam uineas & oliueta & ficeta habere se iactant: sed uinea eorum uinea sodomorum est oliueta eorum non sunt de bonis oliuis: sed de oleastris quos apostolus radicibus bonarum oliuarum præcepit inferendos: ficeta quoq; talia habent quæ calathum pessimarum impleant fitorum: quas hieremias præ amaritudine comedi non posse testatur: ad quas cum dominus uenerit æterna eis ariditate maledicit ut nunq̄ afferant fructus ne uirore foliorum decipiant transeuntes: Et ut intelligamus ortos hereticorum & uineas oliueta & ficeta ad malam partem referri. Sin gulis sermonibus addidit uestra: ut non dei: sed hereticorum ea esse monstraret. hortos uestros. uineas uestras: ficeta uestra: quæ omnia eruca populata est. Extremum poenarum omnium quæ non auolat ut locusta & huc illucq; discurrens semi esa dimittit: sed permanet perituris frugibus: & tandem lapsu: pigriq; moribus uniuersa consumit. Cumq; hæc passi sint nec sic quidem ad dominum redire uoluerunt.

Adisti in uos mortem in uia egypti: percussi in gladio iuuenes uestros vsq; ad captiuitatem equorum uestrorum.

Per omnia flagella & tormenta eruditur israel. Vnde & eo tempore quo ab ægyptiis auxilia postulabant mittitur in eos mors: & percutiuntur gladio iuuenes eorum & equos quos sibi contra dei præceptum multiplicauerant captiuitas sceua concludit ut putredo castrorum & fetor morientis exercitus uiuentium naves impleat: cumq; & hæc fecerit ut corripere delinquentes: & emendaret errantes nec sic quidem redierunt ad eum dicit dominus: Qui non solum illo tēpore sed quot tidia mittit mortem in uia ægypti: ut qui ægyptiam triuerit semitam audiat moriens docentē apostolum. Quod. n. mortuus sum: peccato mortuus sum qd̄ autem uiuo uiuo deo: Et in alio loco: si mortui sumus cum christo: & uiuemus cum eo: & iterum semper mortificationem iesu in corpore meo porto: Et rursus uiuo autem non ego: sed uiuit in me christus. Hac morte nos uiuificare uult dominus: ut morientes peccato: quando mortificamus membra nostra: super terram. fornicationē immunditiam. luxuriam. idolatriam. & reliqua: legimus in esaia dumtaxat iuxta. lxx. interpretes alioquin in hebraico aliter continetur: misit mortem in iacob & uenit super israel. Iacob uocabulum nascentis est corporis: israel nomen benedictionis. Quia enim tota nocte luctauit: uicit in certamine & oriente lucifero dicere potuit cum apostolo: nox præcessit dies appropinquauit ppter ea israel uidentis dominum sortitus est nomen. Mittitur ergo primum mors in iacob ut mortificemus mēbra nostra sup terram & per mortificationē membrorum corporalium ueniamus ad mortem israelis ut omnia i nobis perturbationum incentiua moriantur: percutit deus quicquid robustum in malis est: & peruersa erigitur iuuentute ne in senectutem usq; perueniat. Equosq; tradit captiuitati ne per præcipitia labantur inferni: & ascendere facit putredinem castrorum in naves eorum ut sua peccata cognoscant & putrere sentiant: Dicantq; cum dauid putruerunt & corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ. cumq; hæc sanantis uoce fecerint nec sic quidem reuer-

si sunt ad eum dicit dominus:

Subuerit vos sicut subuertit deus sodomam & gomorram.

Exrema medicina est & decem tribuum: & hereticorum: & omnium peccatorum ut postquam mortem miserit in uia aegypti & percussit iuuenes eorum gladio equosque consumpserit: & ascendere fecerit putredinem castrorum in nares eorum: & ne sic quidem ad eum reuersi fuerint subuerit eos sicut subuertit deus sodomam & gomorram & cum subuersi fueritis ob similitudinem criminum sodomae & gomorrae pessimaeque in eis aedificia diuinus ignis exusserit: ipsi liberentur quasi torris raptus de incendio: Et quomodo loth sodoma pereunte seruatus est amittens substantiam & partem corporis sui quam intelligimus uxorem: Sic isti omnes sodomorum diuitias amittentes euadant nudi: iuxta illud quod in apostolo legimus si cuius opus manserit quod super aedificauit mercedem accipiet: si cuius opus arserit detrimentum patietur. qui ergo saluatur per ignem quasi torrens de incendio rapitur: & ad istiusmodi homines quos in euangelio saluator arguens loquatur: Si filii essetis abrahae opera abrahae faceretis: & iohannes baptista dicit: progenies uiperarum quis demonstrauit uobis fugere ab ira uentura: Et ne uelitis dicere: patrem habemus: Habraam. Igitur & israel & cuncti heretici qui habebant opera sodomae & gomorrae: ut quasi torres raptus de incendio liberentur: Et hoc est quod in propheta legimus: restituitur sodoma in antiquum. Vt quod suo uitio sodomitis est postquam in eo sodome opera arserunt in antiquum restituitur statum.

Quapp hoc facia tibi israel postquam autem hoc fecero tibi: preparare in occursum dei tui israel.

Postea idest multo post tempore: & in nouissimis seculis. ut rursus ab alio principio uersus incipiat. Cumque hoc facturus sim tibi: praeperare in occursum dei tui israel. Dedi stuporem dentibus uestris & non reditis ad me dicit dominus: prohibui a uobis imbrem & plui super ciuitatem unam. & super alteram non plui & uenerunt duae & tres ciuitates ad unam. ut biberent aquam & non sunt faciae: Et nec sic reditis ad me dicit dominus. percussi uos in uento urente & in aurugine hortos uestros & uineas & oliueta atque ficeta & non redistis ad me dicit dominus: Misi in uos mortem in uia aegypti & percussi in gladio iuuenes uestros & ascendere feci putredinem castrorum uestrorum in nares uestras: & non redistis ad me dicit dominus: Idcirco hoc facia tibi o israel: ut qui praeterita contempsisti. saltem ad ea quae illaturus sum corrigaris. Cumque dixerit haec faciam tibi: quid facturus sit tacet ut dum ad singula poenarum genera: israel pendet incertus: quae ideo terribiliora sunt quia omnia suspicatur: agat poenitentiam ne deus inferat quae minatur. Postquam ait fecero tibi quae me facturum esse confessor. preparare ad uocandum dominum deum tuum omnis enim qui inuocauerit nomen domini saluus erit: Siue preparare in occursum dei tui: ut uenientem ad te dominum tota aueritate suscipias. Ista est qui firmat tonitruum siue montes atque confirmat: ad cuius uocem caelorum cardines & terrae fundamenta quatuntur. iste qui creat spiritum: quem in hoc loco non spiritum sanctum ut heretici suspicantur: sed uentum intelligimus siue spiritum hominis. Quia nemo scit quae sint in homine nisi spiritus qui est in eo: & ipse spiritus interpellat pro nobis gemitibus ineffabilibus: uel certe spiritum animam debemus accipere secundum illud quod scriptum est. auferes spiritum eorum: & deficient & in puluerem suum reuertentur. Et pater in manus tuas commendo spiritum meum: & hoc dicens expirauit. Cumque creauerit spiritus annuntiat hominibus eloquiū suū siue annuntiat homini eloquiū eius: Qui cogitationū secretā cognoscit. Et quod latēs animi taci to sensu trahet & intelliget. Iuxta illud quod in hieremia secundum hebraicū legimus prauū ē cor hominum & in scrutabile quis cognoscet illud. Ego dominus scrutās cor & probās renes quod & in: cxxxviii. psalmo scriptura testatur imperfectū meū uiderūt oculi tui: Et ē sensus antequam cōderer priusquam formarer in membra dum adhuc in semine cōtinerer uiderūt me oculi tui. & hieremias audit a domino priusquam te formare in utero noui te: Et euangelista uidens autē iesus cogitationes eorum. Sin autem legerimus annuntias homini eloquiū suū iuxta superius dictum accipiendū in quo ait non faciet dominus deus uerbū nisi reuelauerit secretū suū seruis suis prophetis. qui autem annuntiat cogitationes hominis & eloquiū eius siue suū ipse est qui facit auroram & diluculū & complet nubibus omnia: & graditur super excelsa terrarum cuius nomē est dominus deus omnipotēs. pro quo in ecclesia legitur annuntias in homines christū suū sub qua occasione heretici spiritū sanctum creatū uolunt ordinē sequentes creās spiritum: Et annuntians in homines christū suū: ut ille creatus sit: hic annuntietur in populos: Quibus respondēbimus iuxta sensū eorum & uulgatā editionem qui creator est omnium & firmat tonitruū siue fingit mōtes cōsequēter educit uentos de thesauris suis & quasi uniuersitatis conditor filium suum christū hominibus repromittit postquam autē christus fuerit nūtiatus non nobis ueritatis lumen aperitur nō ad perfectū quia nūc ex parte uidemus & ex parte cognoscimus. Et per speculū etiā in imagine ea quae uētura sūt contēplamur. Vnde sequitur.

Faciens mane & nebulam ascendens super excelsa terre.

Excellsus enī in excelsis est dominus: & nō habitat in humilibus qui excelsus est sed creator montium ascēdit in montes in his quae municipatū habent in caelestibus: Et in carne ambulātes nō uiuunt secundum

Gen. 19.

1. Cor. 3.

10. 8. c.

Math. 23.

Iohel. 2.

Ecc. 1. 6. c.

Eze. 11. d.

& 37. b.

1. Cor. 22.

Ro. 8. c.

ps. 103.

Luce. 21. d.

Hie. 17. b.

Hier. 1. a.

Luc. 11. b.

1. Cor. 13. d.

& 13. c.

Super Amos .c.v.

secundum carnē sed secundū spiritum: Quod si iuxta s. machum & aquilam legerimus hęc faciam tibi israel. Et cū hęc fecero tibi prępara te aduersari deo tuo israel sic itelligēdum est feci ut te corrigerē quę pterit^o sermo describit: Et quia noluisti reuerti ad me faciā tibi quę meo continentur arcano: occidisti seruos quos ad te miserā. mittā filiū meū. Tu at iuxta consuetudinē tuā qua semp uoluntati dei restitisti prępara te ut cōtradicas & aduerseris deo tuo iuxta illud qđ scriptū ē. Ecce hic positus est in ruinā & in signū cui contradicetur: hoc dicit non quo p̄cipiat quid facere debeat sed ante p̄dicit quid sp̄ote facturus sit. Quasi increpās & arguēs ut saltē corrept^o n̄ faciat qđ p̄dictū ē

CAPITVLVM Q VINTVM.

A Edite verbum istud quod ego leuo super vos planctum domus israel. **Q**uantū ad ordinē litterę p̄inet & cōceptę historię ueritatē decē tribus q̄ appellātur israel ductę in captiuitatē nequāq̄ in terrā suā postea sunt reuersę. uirgo at appellatur populus israel nō quia in uirginitatis p̄manserit puritate sed quia quondā instat uirginis sit dño copulatus. Vnde & planctū sup eū p̄pheta iubetur assumere qđ nequāq̄ in antiquum restituatur gaudiū. Quantū uero ad intelligentiā spiritalē planctū sup oēm israel qui deū mente cernebat & postea ei seruire desinit assumit p̄pheta: scđm illud qđ in ezechiele p̄cipitur: ut deuoret librū in quo & intus & foris scriptū erat lamentatio & carmen & ueh: intus intellige salomonis canticū sequens qui ait introduxit me rex in cubiculū suum. & .xlvi. psalmū in quo scriptum est oīs gloria filia regis intrinsecus. foris aut est quicquid in littera legitur & uidetur in cortice & in medulla spūs non tenetur. Itaq̄ iuxta litterā & iuxta tropologiā in omnibus p̄phetarum libris script^o ē planctus sup eos qui post peccata agunt p̄nitentiā: carmen sup illos qui nulla peccatorū sorde maculati: cantico & laude sūt digni: Vhe sup eos qui nō agunt p̄nitentiā sed iuxta duritiā cordis sui thesaurizāt sibi irā in die irę: Sin at ut diximus plāctus est sup eos qui agunt p̄nitentiā & p̄nitentia reddit uulneri sanitatē: Quō iuxta .lxx. dicitur domus israel cecidit ampli^o nō resurget uirgo israel in terra sua nō est qui suscitet eā. Qđ sic solui pōt postq̄ domus israel sua uoluntate corruerit nequāq̄ pristinā recipiet dignitatē: postq̄ uirgo israel errauerit in terra sua ultra inuenire nō poterit suscitatem. Et considera uerborū p̄prietates. Qui domus est & numeratur in turba cadere dicitur. Qui at de numero uirginū si errauerit ob leue quoq̄ peccatū non poterit suscitari. Nō quo non suscitetur sed nequāq̄ suscitetur uirgo israel Non est. n. eadē gloria eius qui semp secutus est dominū & eius qui aberrauit a grege & postea a boni pastoris humeris reportatus est. Vnde & p̄ alium p̄phetā dominus ait malo p̄nitentiā peccatoris quā mortem p̄nitentia nō: sanctitati purissimę ecclesię xp̄i quę non habet rugā neq̄ maculā sed morti & inferis comparata sit melior. Hęc dicimus non qđ iuxta nouatum tollāus spem p̄nitentię sed quod timidiore faciamus eos: & idcirco sollicitos: qui aperta ianua p̄nitentię dum sperantē futura perdunt pręsentia: & qui absq̄ uulnere poterant permanere: incauti uulnus accipiunt ut postea dolore crutientur: Multę māssiones sunt apud patrem & stella a stella differt in claritate: Ita sanctis splendentibus sicut sol & luna uesper & lucifer. Qui autem post peccatum egerit p̄nitentiam pro diuersitate hereticorum stellis aliis equabuntur.

Quia hec dicit dominus deus vrbs de qua egrediebant mille.

Causas quibus domus israel corruens non resurgat & uirgo israel errans uel proiecta in terra non habeat suscitantē reddit sermo diuinus. Vrbs inquam de qua egrediebantur mille relinquētur in ea decem in domo israel: ut ubi quōdā fuerat multitudo pp̄ nimiam uastitatem uix decima pars remaneat: & ne oīno hārentes litterę sacramenta numerorū relinquamus incerta septenariū numerum esse sanctū etiā sabbatum probāt in quo requieuit deus ab omnibus opibus. & iubet ne quid in eo seruilis opis fiat: nisi ea tantū qđ ad animam pertinent: & ne in eo onera portemus: Vñ & in solitudine qui die sabbati ligna collegerat quę arsurā sunt sentētia dñi condemnatur: Et septē ebdomades complēt numerum sanctę pentecostes & iobeus annus remissionis tubarumq̄ clāgentium hoc numero textitur: In septimo quoq̄ mense figuntur tabernacula. Et hebreus cū sex annis seruiert anno septimo liberatur. Ita ab initio mūdi diebus conditis ut oēs labores & molestias septimo numero cōquiescant: Deniq̄ & captiuitas populi israel tēpliq̄ subuersio. .lxx. anno desolationis impleta est. Sic igitur septenarius numerus hēt sacramentū suū: sic sanctificatus atq̄ perfectus & ut ita dicam uerus ē numerus qui unione retinetur & unius dei maiestate concluditur. Vñ dicit fili^o ego in patre & pater in me: Volensq̄ unū esse oēs cū patre loquitur ad eū pater da ut sicut ego & tu unū sumus: sic & isti in nobis unū sint: prima igitur beatitudo est esse in primo numero qđ unus & uerus est. Secūda in secūdo. i. in decade Tertia in tertio. i. in ecatōtade sicut. n. decas decima unione cōpletur sic ecatontas ex decem decadibus cōstruitur Quartus numerus qui in millenario numero cōtinetur de decem constat ecatontadibus. Cū igitur quis egerit p̄niām de millenario & quarto numero uix reuertitur ad centenarium & tertium numerum. Rursum qui in centenario est uix redit ad secundū primę decadis numerum: atq̄ ita fit ut domus israel quę corruerat non possit resurgere & uirgo israel quę errauerat in terra non habeat suscitantem. Quia quę semel ab unione discesserit: & illam purissime uirginitatis perdidit gloriam de qua apostolus dicit Zelor enim uos zelo dei: Et statui uos uni uiro in qua non est macula neq̄ ruga: pristinum

statum & unionis beatitudinem recipere non ualebit & uix ei cōceditur ut de mille reuertatur ad centum & ad decem redeat hæc breuiter sum locutus ne omnino in hoc capitulo propter numerorum difficultatem fugisse uiderim tropologiam.

Quia hec dicit dominus domui israel **Querite me & uiuetis & nolite querere bethel & in galgala nolite intrare.**

Moris est scripturarū semp aduersis læta subiungere: Et postq̃ tristitia deus fuerit cōminatus ad pœnitentiam eos quos terruit prouocat iuxta illud quod in **Esai.**

Esai. legimus: Vhe gens peccatrix populus dura ceruice cumq̃ dixisset terra uestra deserta loquitur ad eos meliora promittens: lauamini mundi estote Quomodo ergo **Esai.**

Esaias quos reuera uoce terruerat blanda oratione sustentat ita & in hoc propheta qui dixerat domus israel cecidit non adiciet ut resurgat: nunc loquitur ad eos & dicit domui israel. i. decē tribubus quærite me & uiuetis qm̃ in eo quod me non quæritis estis mortui. Cum quæsieritis inuenietis & cum inueneritis uiuetis: & nolite quærere bethel in qua erat uitululus aureus & i galgala idolatriæ de qua & supradixi: Omnis malitia eorū in galgalis: & in bersabeæ non trāsibitis. pulchre in bersabeæ inquit hoc est ad puteum iuramenti nō trāsibitis ubi si quando errabat tribus iuda idola adorare consueuerat intantū autē simulacrorum cultu furebat israel ut nequaq̃ contentus idolis suis ad aliena transiret Deniq̃ galgala inqt captiua ducitur & bethel erit inutilis siue pœnitus non subsistens cū idola in ea subuersa fuerint: de bersabeæ autem oīno tacuit quia uictis decem tribubus urbs nomine bersabeæ q̃ erat in tribu iuda illo tempore nec capta est nec destructa. Simulq̃ animaduertendū quod .lxx. interpretēs in præsentī loco nomen bersabeæ interpretati sunt dicentes puteum iuramenti: Et in posterioribus ipsum nomen posuerūt uiuit deus tuus dan. & uiuit uia bersabeæ: Viam autē bersabeæ posuere quod de israel longo itinere pergebāt ad ultimos terminos iudæ qui erant in geraris & ægyptiæ solitudini iungebantur ut idola colerent: Est autē locus in quo habitauit habraam. & ex eo qd̃ cū abimelech datis septem ouibus in phedus mutuo iurauerūt appellatus est puteus iuramenti siue puteus septimi pp̃ numerum ouium Saue enim utrunq̃ significat: præcipit autem scdm̃ legis allegoriā domui israel. i. his qui sibi dei notitiā pollicentur: Vt non quærat bethel nō introeāt in galgala & nō transeant uel ascēdant ad puteum iuramenti: sed magis quærat deum & uiuāt in eo: Quærunť autē bethel quod interpretatur domus dei qui dicunt tēplum dñi & confidunt in edificiis de quibus dominus ad discipulos loquitur: Venient dies in qbus non relinquetur lapis super lapidem qui non destruat Et ingrediūtur i galgalis qui post aduentum xp̃i rursus cupiunt circūcidī: in galgalis enī secundo populus circūcisus est. Vnde & ipse locus nomen accepit eo qd̃ abstulerit dñs ab eis op̃ probrium ægypti: & in bersabeæ inqt siue ad puteum iuramenti non trāsibitis ne illos putetis terminos iudæ quos olim scdm̃ litteram scriptura p̃miserat a dan usq̃ bersabeæ: nec dicatis ultra cū p̃pheta notus in iudæa deus in israel sed audite cū apostolis in omnem terram exiuit sonus eorum Quia & galgala. i. carnis circūcisio captiua ducitur aurea circūcisione cordis & bethel quam putatis domū dei non subsistet siue ut melius arbitror redit inutilis. i. aben. ut nequaq̃ appelletur dom⁹ dei: sed uocetur domus inutilis siue idoli: Aliter q̃rit bethel qui tantū litterā sequitur occidentem: nec sensum qui deus est quærit & intrat in galgala q̃ ad maiora se nititur reuelationes sibi & superiorum scientiā repromittēs. Transitq̃ siue ascēdit ad puteū de quo samaritana haurire cupiēs aq̃s q̃ sitim satiare n̄ possint ignorabat eū de cuius uentre p̃cedūt flumina salietis aq̃ i uitā æternam.

Querite dominū & uiuite ne forte cōbūrat ut ignis domus ioseph & deuorabit & nō erit qui extinguat bethel.

Quomodo ex p̃sona dei dicitur: q̃rite me & uiuetis ita p̃pheta de dño loquitur quærant eum & uiuāt. In eo. n. quod quærunť dñm uiuere incipiūt si autē non quæsierint eum & idcirco non uixerint statim succendetur ut ignis domus ioseph Quā pp̃ hieroboam q̃ de tribu epharim & de domo ioseph fuit decem tribus sentire debemus quæ appellatur israel & ex maiore populi pte nomen pristinum possidebant. Duæ autem tribus q̃ regnabant ab stirpe dauid q̃ de tribu iuda fuit uocata sunt iudas & possidebant hierusalē i qua erat templum dei. Cumq̃ succensa fuerit domus ioseph: deuorabit atq̃ cōsumet bethel de qua supra dixi nolite quærere bethel: & non erit qui extinguat: cum a regibus suis fuerit incensa bethel in .lxx. Legitur domus israel sensum magis quā uerbum interpretantibus ut succedente rege hieroboam & cunctis deinceps regibus q̃ ei in impium successerunt ardeant decem tribus q̃ appellabantur israel iste est ignis qui succenditur siue resplendet & inflāmat domum ioseph cum cōsumatur bethel de quo & alibi dicitur ambulate in lumine ignis uestri & in flāmam quam succēdistis: Et quia crebro domum ioseph pp̃ hieroboā ē ab stirpe dauid dei populū separauit & uaccas fecit aureas in dan & in bethel & dixit non ē nobis pars in dauid neq̃ hereditas: ad personā hereticorum retulimus: qui sermone cōposito decora atq̃ formosa ut ita dicam aurea simulacra finxerunt. Et adorant opa manu suarum & agriculturæ sub uaccarū specīe sibi imaginē repromittunt dicitur ad eos quærite dñm & uiuite eū qui dixit. Ego sum uia & ueritas & uita ut postq̃ ambulauerint in eo & inuenerint ueritatē tunc incipiant uiuere qui prius mortui erant: Et nisi hoc fecerint diaboli comburentur ardoribus nullusq̃ poterit inueniri de principibus eorū: qui & ip̃i heretico igne succensi sunt: q̃ possit uorantē cuncta flāmam restinguere. Et præcipue bethel q̃ falsum sibi domus dei nomen assumit.

Qui conuertitis

Super Amos. c. v.

Qui conuertitis in absinthium iudicium & iustitiam relinquitis.

Multū in hoc loco ab hebraica ueritate editio uulgata discordat. Sicut absq; cū monitione nostra ex his q; pposuimus prudens statim lector intelligit. itaq; exponamus primū iuxta hebreos & postea qd nobis uideatur in translatione. lxx. christo si meruerimus pādēte dicamus: domus ioseph. i. domus ephraim ac per hoc regiae bethel siue ut. lxx. transfulerūt domus israel idest & reges populi & cultores & idola pariter subuertētur q; iniquo iudicio deū ad iracūdiā puocarūt & cōuerterūt dulcedinē iudicii cū absinthii amaritudine: qd genus herbe est amarissime. Assumentes iniquitatem: & iustitiam relinquentes. Quā sit autem ista iustitia sequens uersus ostēdit.

Facientem arcturum & orionem & conuertentem in mane tenebras & diem nocte mutantem.

De quo supra dixerat formās mōtes & creans uētū & annūtiās in hominib; ipse ē creator arcturi quē uulgo botrū uocat. Qd; seqtur oriona symachus absolute stellas theodotio interpretatus ē uel perū: Hebreus autē qui nos in scripturis sanctis erudiuit. interpretari putat splēdorē: & significare generaliter astra fulgētia. Quādo at audiuius arcturū & oriona. non debemus seq; fabulas poētarū & ridicula ac portentosa mendacia. Iste autē deus creator omniū q; fecit arcturū & orionē noctem die & diē nocte cōmutat: & aquas maris amarissimas ethereo calore suspēsas excolat & eliquat in dulcē pluuiarum saporem instar medicinalis cucurbite quā calore superioris giri humorē & sanguinē rursū trahit: ex quo dicimus unde sint pluuiā. Quod; sequitur.

Qui subridet vastitatē super robustos.

Ad præsens tēpus reuertitur. & est ordo q; creator est omniū cōminatur etiā captiuitatē sup samariā & depopulationē sup potētē affert: Quoniā cōuertit in ab sinthiū iudiciū & iustitiā relinqt in terra: ubi nos dixim; q; subridet aqla interpretatus est subrisiōnē qn; q; irascitur & apertis paululū labiis subridere se simulat ut irā ostēdat magnitudinē. Dicam; & iuxta. lxx. deus in excelsō facit iudiciū qn; iudicat ueritatē & reddit unicuiq; secūdum opus suū: & oīs q; imitator & fili; ei; eē desiderat & eē pfect; sicut pater eius pfectus est q; moratur in celō: facit in excelsō iudiciū & nō imitatur eū iudicē q; deū nō temebat & hominē nō reuerbatur & peruersitate iudicii sentētiā suā non eleuabat i celū: sed ad ima detrahebat. Quod; sequitur & iustitiam interposuit iuxta illud debemus accipere quod dederit nobis christus iustitiam suam & non proiecerit eam sed posuerit in terra: ut omni iniquitate superata nos de terrenis celestes faceret: Quod autem dicunt faciēs omnia atq; transformans: Vno uerbo arcturū & oriona cōprehēdunt: & hoc negligentes proprietatem nominū in grēcū transferre sermonē. transformat at deus omnia quando de terrenis facit cālestia & hominibus āgelō; donat similitudinē: Qn; luna solis fulgore rutilabit. Et sol habebit lumen septuplū: quando animalis & infirmus & corruptibilis homo transformatur in spiritalem & robustum & incorruptum mutās gloriā nō naturā: quando intelligentes fulgebunt sicut splendor firmamenti: & implebitur quod scriptum est alia gloria solis alia gloria lunæ. Quādo oīs creatura liberabitur de seruitute corruptiōis in lucē. Iste deus qui cuncta trāformat etiam umbrā mortis mutat in lucem: quando hi qui sedebant in tenebris & umbra mortis uiderunt lucem magnā: Et qui erant filii noctis & tenebrarū facti sunt filii lucis & filii dei. Iste est deus qui ēt diem uertit in tenebras. Eorum diem qui dixerunt crucifige crucifige eum aufer de terra talem quando ab hora sexta in typum iudaicæ cecitatis dies uersus in noctem est. Et nō solum secūdū litteram sed ēt iuxta altiorē intelligentiā: lux quā eis oriebatur i lege & pphetis uersa est in tenebras ignorātibus quid legāt qd audiant: ut impleatur de illis quod scriptum est obscurerentur oculi eorum ne uideāt. Iste deus uocat ad se aquas maris & effundet eas super faciem terræ de peccatoribus iustos faciēs. Ad qd exponendum unū tm studio breuitatis ponamus exemplū Paulus apostolus quasi turbo uiolentus & scāua tempestas & tumentis maris gurgēs persequebatur & opprimere nitebatur ecclesiam dei. Qui uocatus a deo effusus est super faciē uniuersæ terræ ut pdicaret euangelium de hierosolymis usq; ad illiricū & edificaret non sup alterius fundamentū ubi iā fuerat prædicatum sed usq; ad ispanias tenderet. & a mari rubro immo ab oceano usq; ad oceanū curreret: imitans dñm suum & solem iustitiæ de quo legim; a sūmo cālo egressio eius & occurfus eius usq; ad summū eius: ut ante eum terra deficeret quā studiū predicandi: Iste deus & cōtritiōnē diuidit sup fortitudinē ut eos qui male fortes sūt imbecilles faciat ut imitari possint apostolum dicentē quando infirmus sum tunc fortior sum: Nam & filii seculi huius prudentiores sunt filiis lucis in generatione ista. fortitudo corporis imbecillitas animæ est. & rursū animæ fortitudo imbecillitas corporis est. Igitur dominus qui oīa ratione dispensat & uero cuncta facit iudicio diuidit contritiōnē super robur inimicum ut inducat miserā super munitionem q; erigit se cōtra scientiam dei de qua & in puerbiis legimus: ciuitates robustas ingressus est sapiēs. & destruxit munitionem in qua cōfidebant impii: hoc & ad omnem quidē fortitudinē secularem. sed proprie cōtra hereticos facit q; argumentis & sophismatibus & arte dialectica dogmatum falsitatem roborare conātur: sed destruet eā uir sapiēs. & dñi adiutus auxilio oēm mūitionē oñdet eē uanissimā ut inducat sup eā miseriam & inclinata superbia possit cum apostolo dicere miser ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius.

Quodio babuerunt in porta cor: spicientem: & loquentem perfecte abhominati sunt.

Chi super quos deus subridet uastitatem & affert in eos populationem qui in malo robusti sunt & ad praemedum potentes odio habuerunt in porta id est in iudicio corripiendum: uel me uel alios prophetas qui ad eos missi sunt. Et loquentem perfectam siue uerbum immaculatum ut interpretatus est symmachus: aut sermonem sanctum ut theodotio & lxx. transtulerunt: in porta autem iuxta ueterem iudaici more populi fuisse iudicia. & saepe legimus: & crebro interpretati sumus: ut nec agricola ad causam ueniens frequentia ciuitatis: & nouo terreretur aspectu. nec urbis habitator longe ab urbe properaret. & subuectione quereretur iumentorum: Hoc iuxta litteram dixerim. catech. grade peccatum est odisse corripiendum maxime si te non odio sed amore corripiat: Si solus ad solum: si assumptum fratre altero: si postea praesente ecclesia ut non studio detrahendi: sed emendationis tuae causa uideatur crimine ingerere. Duplices portas mortis & uitae uitio: atque uirtutum: Sepe in scripturis legimus. ut est illud in psalmis. Qui exaltat me de portis mortis ut annuntiem omnes laudes tuas in portis filiae syon. haud dubium quoniam ecclesiam significet excelsum montem syon & ciuitatem dei uiuentis hierusalem caelestem & multitudinem angelorum ecclesiarum prophetarum qui scripti sunt in caelis: qui in portis syon fuerit exaltatus portas mortis timere non poterit: De quibus petro dominus loquebatur super hanc petram. Portas uirtutis manifeste in alio psalmo discimus aperite mihi portas iustitiae: haec porta domini iusti intrabunt per eam: Denique sapientia in portis ciuitatis confidens dicit: Quanto tempore innocentes optinuerint iustitiam non confundentur: Ego portas ciuitatis hoc est animae credetis in christum puto esse uirtutes per quas ad credendum christus ingreditur: & quia non est scriptum in quibus portis oderint corrigentem utrum in malis an in bonis nos utrumque referamus in uitiorum portis stantes peccatores arguit propheta. Et ideo detestationi habetur ab eis: aut certe ipse propheta stat in portis inuictusque uirtutum & odio habetur ab his quos corripit: nec sufficit peccatoribus odisse in portis arguentem siue corripientem nisi uerbum sanctum abhominentur quod de eius ore profertur: Qui enim non recipit prophetam non recipit eum qui misit illum: Sin autem uerbum sanctum uel eum qui perfecte loquebatur abhominati sunt: porro uerbum sanctum domini uel iesus de quo dicitur: non dabis sanctum tuum uidere corruptionem: omnes iudaei dicentes anathema iesu uerbum dei abhominatur: quod & perfectum & sanctum & immaculatum est: abhominatio. n. peccatoris est pietas quicquid autem de iudeis dicitur tam ad ethnicos quam ad hereticos referri potest: quorum alii omnes scripturas sanctas abhominantur in quibus uerbum dei est: alii dum peruersum intelligunt quod legunt abhominationem ponunt in domo dei.

Ecce pro eo quod diripiebatis pauperem: & praedam electam tollebatis ab eo domos quadradro lapide edificabitis & non habitabitis in eis.

Ne forsitan putaret israel quod solum propter idolatriam hostibus traderetur ad poenam: Iungit & caetera quae amissa ueritatis religione commiserit: diripiebatis inquit pauperem ut ab eo tolletis qui uictui necessaria uix habebat: Et quicquid pretiosum uidebatis & pulchrum uestris uisibus tradebatis: Vnde ex pretio eorum quae rapiebatis & tollebatis a paupere domos quadradro lapide edificastis ut spoliantes homines parietes marmoribus uestiretis: quas quae edificastis de rapinis & non solum mansioni & tecto quod exigit humana fragilitas. sed pulchritudini & delictis praeparastis: repentina captiuitate uel morte subtrahiti non habitabitis in eis: uineas quoque amantissimas futuris potibus prouidentes plautastis non bibetis ex eis uinum: quia ego uestra uniuersa scelera & peccata cognoui & peccata fortia quae mea iracundia prouocarunt. Qui estis hostes iustitiae siue omnes iusti: & accipitis munera & pauperes in iudicio deprimitis: ideo quod pauper & prudens est cum redemptum indicem uiderit tacebit in tempore illo quia tempus malum est: uel certe ita intelligendum quod praedest nunc uicia captiuitate ustra numerare potest cum iam nullum remedium sit & muros urbium uestrarum hostilis cingat exercitus. possumus hoc ipsum de hereticis dicere quod diripiunt pauperem siue stricta manu percutiunt caput eius iuxta illud quod supra legimus percutientes in capite pauperem. non. n. percutiunt heretici nisi pauperem quod sustinere non potest comminationem: nec in aliis membris sed in principali cordis & in fidei ueritate pauperem reor quod simplici ceteri fide hereticorum malitiae non ualeat respondere: sed & quicquid boni operis in dei munera praepararunt nisi aduersariis restiterint perdet tempore pugnae atque certaminis: Qui aduersarii compositione structuraque uerborum edificat sibi domos ut tuti maneant & securi sed non habitabunt in eis cum ab ecclesiasticis uirgis destructae fuerint atque subuersae: nec solum domos edificant uerum amantissimas quoque & desiderabiles plantant uineas: ut christi mysteria merentur: sed non bibet ex eis uinum quod est furor draconum insanibilis. expectauit. n. dominus ut istae uineae afferret fructum & non attulerunt uinam sed spinas uel labruscas: nec iudicium sed clamorem quo contra deum suum infano ore blasphemant. ideo autem non inhabitabunt: in domibus suis & non bibet uinum earum quas plantauerant uinearum: quia cognouit dominus multas impietates eorum: hic cognitio non iuxta illud intelligenda est quod alibi legimus: cognouit dominus eos quod eius sunt sed quod nihil deum lateat & omnia peccantium secreta cognoscat. Cognoui inquit multas impietates quod non solum multae sed & fortes sunt & opprimentes siue concutientes eum quod iustus est & accepistis inquit commutationem quod omnes perperatationem transtulerunt: nos munus diximus iuxta idioma scripturae praecium dicitur quod in euangelio quoque legimus. aut quam dabit commutationem pro anima sua. pauperes quoque in portis declinauerunt. siue ut symmachus interpretatus est opprimerunt: ut contra iudicii ueritatem praecio sententiam uideretur incurres in illud quod scriptum est. Munera excavat oculos et sapientum quod accipiunt heretici: ut quare

Mat. 17.
Luce. 17.

ps. 9.

Mat. 16.
ps. 117.

Math. 10.

ps. xv.

z. Thi. 2.

Mat. 16.

Deu. 16.

Super Amos.c.v.

austeritate scripturæ q̄ peccatoribus tormēta denūtiāt uertāt in beatitudinē: Et cū diuitibus p̄spa
quæq; p̄mittāt tñ apud pauperes truculēti sint & seueri. Quādo ergo uir ecclesiasticus & prudēs
atq; intelligens multas impietates in ea quæ uocatur domus dei esse cognouerit: & nō solum mul
tas: sed & fortes quæ opprimere possint iustitiam: Et in tantum doctorum rabiem processisse ut ac
cipiant prætiū in iudicio & omnia pro muneribus faciant: pauperes quoq; deuitent in portis & au
dire cōtēnant. taceat in illo tempore ne det sanctum canibus & mittat margaritas ante porcos qui
conuersi conculcent eas: & imitetur hieremiam dicentem. Solus sedebam quia amaritudine reple
tus sum. & illud in psalmis. singulariter sum ego donec pertranseam.

Querite bonum & non malum ut uiuatis: & erit dñs deus exercituum uobiscum.

Quid dicitis deum esse uobiscum quia sitis filii abraham opera patris uestri facite: Quæ sunt opera pa
tris: Diligite bonum & non malum: Grande peccatum est non solum facere malum: sed & diligere
Multi peccant & expleto uoluptatis ardore mordentur conscientia sua. & pœniter eos peccati sui:
Qui autem non solum non dolet se fecisse quod malum est: sed in suo scelere gloriatur iste implet
illud quod scriptum est: peccator cū uenerit in profundum impietatis contēnit: Querite ergo bo
num & non malum: si enim quæsieritis bonum in eo quod quæritis bonum statim repellitis malū
Nunq̄ autē queritis bonum nisi prius repuleritis malum: Implentes uerba dicentis: Declina a ma
lo & fac bonum. Cūq; quæsieritis bonū & uitaueritis malum tunc uiuetis in eo qui dicit: Ego sū ui
ta: Bonum quærit qui credit in eū qui in euangelio loquitur: ego sum pastor bonus. repellit malū
qui fugit eū de quo scriptum est. mundus in maligno positus est. Et in oratione dicit dominica: li
bera nos a malo: Cum quæsieritis inq̄t bonum & non malum & uixeritis. tunc erit dominus exer
cituum uobiscum: Sicut dixeratis: ideo eū esse uobiscum quia nati essetis de habraā nec sufficit bo
num quærere malumq; nō quærere: nisi pietatem habeatis in utroq; ut primū oderitis malum. deī
de diligatis bonum. odit malum qui non solum uoluptate non uincitur sed odit opera uoluptatis
Et diligit bonum qui nō inuitus ac necessitate uel mœtu legum facit. quod bonum est: ut merce
dem boni operis habeat consciētiam suam & dilectionem quam erga bonum possidet. Vnde apo
stolus: hilarem inquit datorem deus diligit. Nō enī omnis elāmosina placet deo. nisi quæ cū hilari
tate profertur: Cūq; oderitis malum & dilexeritis bonum: Constituite in portis iudicium. de quo su
pra dictum est: ut iniquitate pulsa: ueritas redeat. Et si hoc feceritis. forsitan miserebitur domin⁹ om
nipotens Residuis ioseph qui de tribu ephraī & decē tribubus captiuitatem euadere potuerit. quæ
omnia possunt & hereticis coaptari: Ut deserto errore quem finxerint redeant ad ecclesiam & ode
rint priora dogmata. diligātq; in ecclesia domini ueritatem & uerum iudicium exerceant in portis
uirtutū atq; uirtutum relinquentes illas: & ad has transeunt: & sperent misericordiam qui ex fau
cibus diaboli euadere quiuerit iuxta. lxx. autem ordine commutato: sic manifestior lectio præcedē
tis capituli reddi potest. quomodo dixistis odio habuimus mala & dileximus bona sic quærite bo
num & non malum ut uiuatis & deus omnipotens sit uobiscum.

**Et reddite i portis iudiciū: ut misereat dñs deus oīpotēs reliq̄s ioseph. p̄ptera hec dicit dñs
deus exercituum dominator. in omnibus plateis planctus & in cūctis q̄ foris sūt dicet uhe uhe.**

Præcepit ut quæreretis bonum & nō malum & uiueretis: essetq; dominus uobiscum: Et iterū in
tulit ne semel tantum uos monitos diceretis: odio habete malum: & diligite bonum: & restituite iu
diciū in portis: Qui odio habuistis in porta corripiētē ut misereatur dominus reliquiis ioseph.
Et quia facere nolulistis mea præcepta calcātes & uertētes ad me scapulam recedentem. ideo hæc di
cit dominus deus qui est exercituum dominus ubiq; planctus: ubiq; tristitia: agricolæ uocabuntur
ad luctum & qui sciūt more prouintiae præcinere ad concitandas lachrymas uocabuntur: ut nequa
quam in omnibus plateis sicut supra dictum est sed in uineis sit planct⁹ & luctus: ubi quondam fuit
materia lætitiæ sit origo lachrymarum. Et hæc omnia fient.

Quia pertransibo inquit in medio tui.

Quoties in scripturis sanctis ex persona dei ponitur: pro pœna accipiēdum. ut nequaq; apud eos
maneat & pertranseat ac relinquat. quæ omnia referri possunt ad hereticos. Ut q̄ illa & illa quæ ius
sa sunt facere noluerunt: sit in omnibus plateis eorum planctus. lata enim & spatiosa uia quæ ducit
ad mortem Singuliq; hereticorum & gentilium in fabulis suis atq; figmentis habent plateas quib⁹
consequenter infertur: & in cūctis quæ foris sunt dicetur uhe uhe: Qui enim in ecclesia fuerint non
audient uhe quod pœnarum ultimū est sed si forte peccauerint sūmetur super eos lamētū: ideo at
foris siue in omnibus uis dicetur uhe uhe: quia non habēt unam uiam quæ ducit ad uitam & quæ
uia regia est: sed prauas atq; peruersas & declinantes ad dextram ac sinistram: dum non audiūt do
minum dicentem ne sis iustus multum: & peruersæ sunt uia quæ a sinistris sunt: incurruntq; in du
plex uhe carnis & spiritus præsentis seculi & futuri cum ecōtrario ecclesiastici audiāt. gaudete ite
pe dico gaudete. sed agricola uocatur ad luctum habent enim & heretici agricolas suos in quorum
aruis tribuli nascuntur & spinæ: & ad planctum uocantur qui norunt plangere uel sua uel aliena
peccata: Quamquam hoc & in bonam partem possumus accipere: ut uir ecclesiasticus & potens ad
pœnitentiam prouocare imitetur dominum suum dicentem. lamentati sumus & non planxistis

Et plangat hereticus sicut saulem regem israelis planxit quondam samuel: Et apostolus lugere se dicit super eos qui non egerunt poenitentiam. in omnibus quoque uineis erit plactus: quia uineae domorum uineae eorum: Et pro uino laetitiae quod laetificat cor hominis: attulerunt uinum draconum & furorem aspidum insanabilem. Et haec uniuersa patietur: quia transiit per medium eorum dominus ut non habitet inter eos: nec dicat habitabo in eis: & inambulabo: & ecce ego uobiscum super omnibus diebus usque ad consumationem seculi:

¶ Abbe desiderantibus diem domini: ad quid ea uobis dies domini ista tenebrae: & non lux.

¶ Ne de tribu iuda thecuitis propheta omnino homines tribus suae negligere uideretur & ad decem tribus conferre sermonem ad utrumque regnum hoc est iudaeam & israel nunc dirigit uaticinium: quod ex multis quod aliis sed precipue ex eo quod sequitur: Vnde quod opulenti estis in sydo: & confidentes in morte samariae: Et intelligi potest uide igitur iudaeam israelique dicentibus: ueniat dies ueniat praedicta captiuitas: Dummodo quod promittitur per prophetas etiam restitutio consequatur: Non est enim tantum mali in captiuitatis iniuria quam tum boni in his quae post captiuitatem dominus pollicetur: Quibus propheta respondit frustra eos quod longo tempore post futurum est in aduentu filii dei post .lxx. annos captiuitatis babiloniae praestolari: quos uastitas atque pauperies & innumerabiles miseriae consequentur. Fugientibus enim igitur a facie nabucodonosor leonis occurret asseueratio sub quo hester narratur historia siue destructio assyriorum & chaldaeorum imperio: mediis persequens consurgent cumque regnante cyro fueritis reuersi praecipiente dario coeperitis aedificare domum domini: Et omnem fiduciam habueritis in templo ita ut requiescatis in eo & lassas manus super parietes inclinatis. Tunc ueniet Alexander macedonum siue antiochus cognomento epiphanes qui moretur in templo: Et uos instar colubri mordeat nequaquam fortis in babilonia & in suis sed intra terminos terrae sanctae. Quibus rebus probatur diem quem concupiscitis non esse lucis & gaudii sed tenebrarum atque tristitiae: Haec iuxta historiam breuiter diximus ne poenitus iudaeorum opinionem relinquereamus intactam: Ceterum nulli dubium est omnes nostros diem tenebrae diem intelligere iudicii: de qua & scribit sophonias iuxta est dies domini magna iuxta est & uelox nimis uox diei domini amara & dura. Et Esaias. Ecce dies domini isanabilis uenit furoris & irae ponere orbem terratum desertum & peccatores perdere: Ex eo simulque decutitur confidentiam superbiorum qui ut apud homines iusti apparent: solent diem expectare iudicii & dicere. utinam ueniat dominus: utinam nobis liceat dissolui & esse cum christo: imitantes phariseum qui in euangelio loquebatur: deus gratias ago tibi quia non sum ut ceteri homines: Ex hoc enim. ipso quod diem domini desiderant & non pertimescunt digni supplicio iudicantur: quia nullus hominum absque peccato est. Et astra immunda sunt coram eo. & conclusit omnia sub peccato ut omnibus misereatur. Cum igitur nemo posset de dei iudicare iudicio: & de ocio quoque uerbo reddituri sumus rationem: & iob quotidie pro filiis suis optulerit hostias. ne quid forte peruersum contra dominum cogitarent: Quae temeritas est audire cum corinthiis sine nobis regnastis: atque utinam regna retis ut & nos uobiscum regnaremus: Ceterum si eos etiam propria conscientia non mordet debuerant imitari paulum dicentem. Quis scandalizatur & ego non uror. & pro omnibus esse solliciti ne quasi amatores sui ut ipsi regnent aliorum tormenta desiderent: Quomodo si quis uelit capi patriam suam urbemque subueri ut solus uictorum amicitia perfruatur: Solemus in angustiis & in tribulationibus dicere: Utinam mihi liceat exire de corpore: & seculi huius miseriis liberari: nescientes quod quamdiu in hac carne uersamur habeamus locum poenitentiae: si autem recesserimus audiemus illud in inferno autem quis confitebitur tibi: ista est seculi tristitia quae ducit ad mortem. Quae apostolus non uult perire eum qui cum patris uxore fuerat fornicatus quae & iudas periit in foelix qui habundantiori absorbitur tristitia proditori homicidium copulauit: & homicidium omnibus perit homicidiis. Ut ubi putabat remedium & mortem suspendii finem malorum ibi leonem & ursum & colubrum reperiret: quibus nominibus uidetur mihi significari uel diuersa supplicia uel ipse diabolus qui recte leo & ursus & coluber appellatur: cumque nos putauerimus esaiam audire dicentem Vade populus meus intra in cubacula tua. Claude hostium abscondere pusillum donec transeat ira domini: & esse quasi in domo nostra: & quasi in inferno requiescere: Tunc mordebit nos coluber qui in praesenti loco. naas. in iob appellatur leuiathan. De cuius natura & terrore multiplici pleni in ipso uolumine diximus. in caligine autem & tenebris quae contraria sunt splendori & luci tormentorum diuersitas explicatur.

¶ Odi & proieci festiuitates uestras.

¶ Proprie hoc contra tribum iuda dicitur & eos qui ex israhel ad dei cerimonias commigrarant & nihilominus in excelsis idola colebant & peccatorum magnitudine dei sacrificia polluebant: Nunquam enim reor quod de oblationibus uitulorum quas offerebant in dan: & bethel. dixerit. si attuleritis mihi holocaustomata & munera uestra non suscipiam: Odit autem deus: & non solum odit sed & proicit festiuitates eorum qui fugiunt leonem & incurrunt in ursum: & ingrediuntur domum & a serpente mordentur quia non celebrabant festiuitates dei sed festiuitates suas dicente domino tum odore

Math. 11. b.
1. Reg. 15. g.
ps. 103.
Deut. 32. d.
Exo. 24. a.
3. Reg. 6. a.
Here. 7. a.
Math. 23. d.

Sopho. 1. b.
Esa. 13. b.

Luci. 8. b.
Iob. 17. b.
& . 27. b.
Ad. gal. 3. d.
Ro. 11. d.
Math. 12. a.
Iob. 1. a.
1. Cor. 4. b.
2. Cor. 11. g.

ps. 6.
1. Cor. 5. b.
Math. 23. d.

Iob. 3. b.
40. c.

Super Amos.c. v.

odi & proiecit festiuitates uestras & huiusmodi hominum conuentum odoremq; nō suscipit nec habet in odorē bona fragratie: & omnia eorum munera detestatur: & p̄guissima uota nō respicit: Quod quidem non solum illius temporis hominibus sed & nobis accidit si similia delinquam⁹ & de rapinis & periuriis sceleribusq; quæ sita deo nos putemus offerre & nostra peccata redimere: Cū legerimus zacheū quicquid rapuerat: In quadruplum reddidisse: & de his quæ bene quæsierat: mediam obtulisse substantiam: neq; enim quod male quæsitum erat in dei donaria poterat offerre: nisi prius dominis suis redderet & postea impleteret quod scriptū est: honora dominum de iustis tuis laboribus & redemptio animæ uiri propriæ diuitiæ. De mercede enim meretricis deus uota nō suscipit e contrario iustus dicere potest dirigatur oratio mea: Quæ oratio iudæ proditori uersa est in peccatum. Non enim habebat bonum odorem: sed opere loquæbatur: putruerunt & corruptæ sūt cicatrices meæ: quæ omnia & hereticis dicere possumus: qui dum fugiunt leonem: incurrunt in ursum & ingressi domum quam putant ecclesiam dei innituntur parietibus quos ipsi fecerunt: & a serpente mordentur: Quorum lucem & diem tenebræ eripiunt & caligo: ita ut palpabiles tenebræ sint & interficiantur primitiæ eorum: horum deus odit sacrificia & a se proicit: Et quotienscumq; sub nomine dñi fuerint cōgregati detestatur foetorē eorū & claudit nares suas: odisse aut & p̄cisse & non odorari: humana loquitur similitudine ut nos affectum dei nostri: sermonibus cognoscamus: Et si holocausta obtulerit ut uideatur ieiunare: dare elemosinas: pudiciā polliceri: quæ holocausta sūt uera non ea suscipit dominus nec dignatur aspicere pinguissimas hostias eorum: Non enim sacrificiorum magnitudinem sed offerentium merita causasq; diiudicat: Vnde & uidua quæ in euangelio in corbonam duo minuta miserat omnibus a saluatore præfertur: qui uota p̄guissima & hostias medulatas se offerre credebant: De multo dantes parum: Cum illa totum quod habuerat obtulisset: Manifestius & uerius hæc post aduentum domini dicuntur populo iudæorum qui destructo templo & altari hostias offerre se credunt quorum deus odit & proicit festiuitates & non capit odorem coetus eorum. quādo congregati dicūt crucifige crucifige talem & sanguis eius super nos & super filios nostros: Et si obtulerit holocausta in sinagogis & munera in conciliis sathanæ: & uota pinguissima: non ea respicit dominus. sicut non respexit munera caim: Qui bene quidem unum deum colunt: & recte offerunt. sed in eo non recipiuntur quia non diuidunt in patrem & filium & spiritum sanctum cōfessione. nostra autem munera idest ecclesiæ quæ offerimus: de primitiis nostris respicit deus: sicut respexit quondam sacrificium abel.

Transfer a me tumultum carminum tuorum & cātica lyre tue non audiam.

Pulchræ cantica leuitarum quibus laudabant dominum tumultum uocat sonitumq; confusum: quia non est pulchra laudatio in ore peccatoris: Et hæc eadem idolis quoq; offerre cōsueuerant: Iudæorum quoq; traditio: & psalmi quos in sinagogis canunt: & hereticorum composita laudatio tumultus est domino: Et ut ita dicam grunnitus suis & clamor asinorum quorū magnis carnibus israhelis opera comparantur. psalmum autem & carmina & lyram & organa uel iuxta litteram accipe in populo israhel quæ olim fiebant imagine futurorum: Vel iuxta spiritum in nobis: & in hereticis quæ si bonis operibus iungimus. audiuntur a domino: si malis claudit aures suas & impiorū cantica non dignatur audire.

Et reuelabitur quasi aqua iudicium & iustitia quasi torrens fortis.

Sicut aqua si labatur in prouentum quod prius texerat nudat & patere facit oculis omnium sic iudicium dei atq; iustitia quæ de suo populo iudicabit patebit omnibus & feretur in istar torrentis fortissimi qui quicquid arripuerat secum trahit & sibi obsistere nō patitur. iuxta. lxx. autē uoluitur quasi aqua iudicium pessimorum: quia non stat in una sententia sed circumfertur omni uento doctrinæ quod probauerat improbens & quod prius laudauerat putās esse pro nihilo: iustificationes eorum non fluminibus & purissimis fontibus: sed turbidis cœnosisq; torrentibus comparantur: Qui suas aquas non habent sed de saxis ac ueprib⁹ rupibusq; collectas: Quas qui transire uoluerit: statim rapietur in præceps & subuersis pedibus dicere non poterit statuit super petram pedes meos: Calcat enim super arenas quæ non habent fundamentum: & cum periclitatus fuerit loquitur iuxta hebreos torrens transiit super animam meam: & e contrario de iustis legim⁹ quorum non uoluitur sicut aqua iudiciū & iustitia non fertur quasi torrens inuius: cogitationes iustorum iudicia.

Numquid hostias & sacrificiū obtulistis mihi quadraginta annis domus israhel.

**Ex hoc loco discim⁹ oēs hostias & sacrificia q̄ in deserto obtulit israhel nō deo obtulisse sed mo-
loch regi suo:** cuius portauerūt tabernacula & imaginem idolorū suorū statuarūq; uenerati sūt: & q̄ sit ipsa imago uel idolorum sequenti sermone demonstrat: sydus dei uestri quod hebraice dicitur chochab: idest luciferi quem saraceni hucusq; uenerantur: Quam ob causam migrare eos fecit dominus trans damascum: idest in assirios atq; chaldaeos: cuius omnipotentia ex quo dominus deus exercituum: demonstratur. Querimus quomodo hostias & sacrificium non deo obtulerunt in deserto sed regi suo quem luciferum nuncupant ex eo tempore quo in aures aureas in uitulū confla-

tilem transformarunt dicenres isti sunt dii tui israhel omnia quæ fecerunt non deo sed idolis fecisse monstrantur: Quod postea quædã domino eos legimus obtulisse non uoluntate: sed pœnarũ fecerũt mœtu: Et eorum interfectione qui propter idola corruerunt: Dominus autẽ non ea quæ offeruntur. sed uoluntatem recipit offerentium: Deniq; ubicũq; occasio fuit semper corde reuersi sũt in ægyptũ desiderantes allia & cape & cucumeres & carnes ægyptias: Et manna quod de cœlo datum est contemnentes. Quod ut sic intelligamus: Stephanus primus martir euangelii dignus nomine suo in apostolorum narrat historia: & uitulũ fecerunt in illis diebus. nec putandus est primus martyr errasse quia pro eo quod in propheta scriptum est trans damascum dixerit trans babylonẽ. magis enim intelligentiam quam uerbum posuit: Quia trans damascum ducti sunt in babylonem siue trans babylonem. In eo autem loco in quo lucas posuit moloch: & in hebreo scriptum melchechem. aquila & lxx. transtulerunt molchom: Simachus. & theodotio regis uestri. Pro eo quoq; quod in lxx. legitur rephan: aquila & symachus ipsum hebraicum transferentes posuerunt chion: theodotio obscuritatẽ: rursum pro sochor aquila tabernacula: Symachus & lxx. tabernaculũ: theodotio transtulit uisionem: & hoc in omnibus scripturis sanctis obseruandum est apostolos & apostolicos uiros in ponendis testimoniis & de ueteri testamento non uerba considerare: sed sensum nec eadem sermonum calcare uestigia dummodo a sententiis non recedant. Quicquid autem iuxta litteram dicitur cõtra populum iudeorum: hoc omne refer ad eos qui sub nomine christi uenerantur idola & praua sibi dogmata confingentes portant tabernaculum regis sui diaboli: & imaginem statuarum & idolorum suorum. non enim unum colunt idolum: sed per ueritatem doctrinæ diuersos adorant deos & sydus dei sui: qui cum sit angelus sathanæ transfiguratur i angelum lucis: & cadet de cœlo quasi fulgur: Et christum imitatur antichristus: pulchreque intulit: quæ fecistis uobis non enim ea acceperunt a domino sed de propria mente finxerunt: Vnde migrare eos faciet dominus trans damascum ut non bibant sanguinem domini: sed transeant in babylonem: Et audiãt per prophetam. Calix aureus babylon inebrians omnes gentes: Damascus enim ut crebro iam diximus interpretatur sanguinem bibens: siue sanguis ciliti: ut per pœnitentiam ad bibendum domini sanguinem prouocemur.

Ube qui opulenti estis in syon: & confiditis in monte samarie.

Ad syon ut supra diximus & ad montẽ samariæ: idest ad duas tribus quæ appellabantur iuda & ad decẽ quæ israhelis nomine uocabantur. propheta sermo fertur: Et maxime ad eos qui in utroq; populo optimates sunt & principes: & uacat delitiis in exemplum illius diuitis purpurati: qui laetabatur in cõuiuiis: & in tantam erigabatur superbiam: ut lazarum ante ostium suum plenum ulceribus non dignaretur aspicere: Et ne hoc quidem ei tribueret quod perituum esset ex mēsa: Isti sũt capita populorũ qui confidũt in diuitiis & opulenti sũt i syon: & habent fidutiam in monte samariæ & ingrediũtur pompaticẽ domum israhel: Vt tumorem animi corpus ostendat & pomparum ferculis similes esse uideantur. iuxta legem autem tropologiæ: Et lxx. interpretes syon refertur ad ecclesiam de qua scriptum legimus: qui exaltas me de portis mortis: ut annuntiem omnes laudes tuas in portis filiæ syõ: Mõs uero samariæ propter superbiam & iactantiã custodiæ mandatorũ dei intelligitur super hereticis qui despiciunt ecclesiam quia infirma mundi elegit deus. ut confundat fortia & stulta. ut perdat sapientiam sapientium: Et intelligentiam prudentium reprober: isti uidentia uerunt primitias gentium ut sub nomine christiano introducerent eos in torcularia sua ubi non calcatur uua: sed perditur: ubi non mustum exprimitur sed uenenum. Et ingressi sũt sibi: pulchre dixit sibi non enim ingressi sunt in domino: sed sibi ingressi sunt. alioquin deo magis egressi sunt. dũ recedunt de ecclesia: quodq; sequitur domum israhel. iuxta lxx. in principio capituli sequentis legẽdum est: iuxta hebreos in finem huius quod exposuimus.

EXPLICIT LIBER SECVNDVS. INCIPIT PREFATIO IN LIBRVM TERTIVM EIVSDEM PROPHETAE.

Rapostero ordine atq; confuso duodecim prophetarum opus & cepimus & christo adiuuante complemus: Non enim a primo usq; ad nouissimum iuxta ordinem quo leguntur: sed ut potuimus: & ut rogaui & gati sumus: ita eos disseruimus: Naũ. Micheã. sophoniam. & aggeum φιλῶπων μω τὰ τὰ σ̄ paulẽ eiusq; filiã eustochiã προσεφο secũdo in abbachuc duos libros chormatio aquileiensi episcopo delegaui: Tertio post longi temporis silentium abdiam & ionã tibi imprecãti edisserui: Præsenti anno qui sexti consulatus archadii angustini: & annetii probi fastis nomen imposuit Exuperio tolosanæ ecclesiæ pontifici: zachariam. & eiusdem urbis mineruio & alexandro monachis malachiam prophetas interpretatus sum statimq; recurrens ad principium uoluminis oseæ & ioel & amos tibi negare non potui:

Super Amos.c.vi.

tui: Et post grauissimam corporis egrotationem distandi celeritate ostēdi temeritatem meam: Vt quod alii stilum saepe uertendo non audent scribere: Ego committerem casui qui semper dictātes sequitur & de ingenio atq; doctrina audatiā periculum facit: Quoniā ut saepe testatus sum: labore proprie scribendi manus ferre non ualeo: Et in explanatione sanctarum scripturarum nō uerba cōposita & oratoris floribus adornata sed eruditio & simplicitas quæritur ueritatis.

INCIPIT LIBER TERTIVS CAPITVLVM SEXTVM.

Transite ⁊ in chalanne ⁊ uidete. ⁊ ite inde in emath magnam: ⁊ descendite in geth palestinorum.

Transite omnes in chalannæ: quæ nunc appellatur thesiphon: & transite omnes Qui sunt isti omnes: utiq; illi de quibus supra dixerat: optima tes capita populorū: & qui opulēti estis in syon: & confiditis in monte samariæ: Vos igitur transite in persidis ciuitatem: & diligenter attendite. & inde pergite in emath magnam quæ nunc antiochia nominatur. magnā autem uocat ad distinctionem minoris emath quæ appellatur Epiphania: Vnde usq; hodie pergētibus mesopotamiam prima mansio uocatur emmas: corrupto quidem uocabulo: sed pristini nominis uestigia retinens cuius regio appellatur reblatha: in qua præsentē nabuchodonosor regis iudeæ sedechiæ interfecti sunt, filii & oculi illius excecati: & descendite in

quit in geth palestinorum. uos qui habitatis in monte syon & in monte samariæ: descendite ad palestinos qui morantur in campestribus & ad optima quæq; regna horum qui in diuersis ciuitatib⁹ subiacent gazæ & ascalonis. azoti accaron. & geth: & uidete si latior terminus eorum termino uestro sit. utrum uos an illi maiores obtineatis prouintias: Vos inquam uos de populo israhel qui se parati estis in diem malum: in die uidelicet captiuitatis & appropinquantis folio iniquitatis ad iniquū iudicem pergitis babylonium: Qui cum hec passuri sitis nunc dormitis in lectis eburneis & la sciuitis in lectis mollibus ut somno libidinem copuletis: Qui comeditis non ad repellendam famem & ad sustētandum corpus humanum: sed ad delicias atq; luxuriam: ut quicquid in gregibus & in armentis tenerum & pingue est: uestræ gulæ paretis: quibus non sufficit libido pœnis & gutturis estuans cibus delicatissimis: nisi tiliarum & psalterii & liræ canticis aures uestras mulceatis: Vt quod dauid fecit in cultum dei læuitarum ordines & organorum repperiens uarietates: Vos ad uoluptatem & luxuriam conferatis. Et bibitis in fialas uinum: non ad satiandam sitim: sed ad opprimēdum animum: Et unguimini: non ad labores corporis mittigandos oleo purissimo. sed unguentis prætiosissimis: cumq; his delitiis asluatis: si quos uideritis perire de populo. nulla misericordia super eorum interfectionem flectimini: Sed cōtemnitis quasi bruta animalia: Et in suo bestias cruore pendunt lac de ouibus: Et uestiuntur lanis: Et quicquid primum est deuorant: & uulnerata non sanant: confracta non solidant: pereuntia non requirunt: Cuncta quæ iuxta historiæ diximus ueritatem secundum. lxx. interpretes ad allegoriæ nubilum transferamus: Domus israhel quæ a me recessisti q̄ confidis in monte samariæ: quæ uidemias primitias nationum: Transi & uide & perge ad muros plurimos. hoc enim interpretatur emath: rabba: atq; inde clementer descende in torcular eorum qui cadent bibentes. geth enim & philistiim hoc resonant: & omnia contemplare præcipueq; optima regna uel optimas ciuitates de omnibus regnis & considera si plures sunt termini eorum quam uestri. Si enim uoluerimus mente tractare & uniuersarum gentium discutere philosophiam. ægyptiorum indorum atq; persarum repperiem⁹ angustiores earum terminos. sanctarum terminis scripturarum: In omnem enim terram exiuit sonus eorum. Isti quibus supra dixerat domus israhel transite omnes & uidete a qualibus uitiis ad meliora transire iubeantur sequens sermo demonstrat: Qui ueniunt in diem malum: Non quo dies ullus sit malus: sed quod unusquisq; paret sibi malum iuxta illud quod in ecclesiaste legimus. ne dixeris dies priores meliores erant mihi quam isti: quoniam non in sapientia interrogas super hoc stultum est enim referre ad tempora. cum in nostra sit potestate uel bonum diem nobis facere uel malum. Isti appropinquant atq; contingunt sabbata mendacia quomodo enim circuncisio carnis & circuncisio cordis appellatur: & sunt in manifesto iudæi & in occulto quorū alterum abiicitur alterum comprobatur: Ita sunt sabbata domini sancta & ueritate subnixa: Et alia non sancta atq; mendacia quæ occidentis litteræ sequuntur otii: qd̄q; sequitur.

Qui dormitis super lectos eburneos.

Sic interpretari possumus: Qui athleta est domini & exercetur ad luctam & præparat se cōtra ad uersarias potestates dormit in nuda humo imitans iacob: & ponit sibi lapidem ad caput quem reprobauerunt ædificantes & factus est in caput anguli: Qui uero delitiis uacant atq; luxuriæ: & omnia uentris causa faciunt: Dormiunt in lectis eburneis mortui animalis & immundi herent osibus:

h i i i

Et quia pulchra uidentur uitia & presenti nitore delectant requiescunt in eorum lectulis & sopore grauissimo deprimuntur. Isti non comedunt solidum cibum & athleticum de quo roborentur uires luctantium: sed molem & tenerum & sinistrarum partium: quales sunt edi de gregibus & uituli saginati & teneri imo adhuc lacte nutriti: hoc enim significat *μοσχάρια ταβ*. Concrepant quoque manibus ad uocem organorum & sonitum: ut omnia opera eorum spectet uoluptatem: nihilque faciant nisi quod uentri procuret & libidini: nec statim nobis illud prudens lector opponat. Et quomodo scriptum est flumina concrepent manibus & omnes gentes plaudite manibus iubilate deo adiutori nostro: Ibi enim non ad organorum dicuntur sonitum concrepare sed in laudes dei unum habere consensum: Post organorum uocem intulit quasi stantia putauerunt. Et non quasi fugientia: res enim seculi & omnia corpora secundum epicurum per momenta fluunt: nihil enim fugatius seculo: rebusque seculi quas dum tenemus amittimus & per infanriam: pueritiam: iuuentutem: uirilem: & i grauescentem ac maturam aetate: annosque ultimos senectutis in qua septem spatia philosophus uitam describit humanam mutamur: & currimus: & nescientes ad mortis terminos peruenimus. Quodque sequitur.

Qui bibunt defecatum vinum.

Proprie referri potest qui quasdam scripturas probant: quasdam reprobant: defecata cupientes uina potare. cum in sanctis scripturis nihil turbidum sit: atque cenosum: sed totum de superiori unda purissimum. Isti primis unguntur unguentis: qui non habentes artem unguentariam absque ulla scientia scripturarum: & traditionibus ac doctrina apostolorum uedicant sibi sacerdotii dignitatem: & unctos domini se esse dicunt: oleumque purissimum sensus sui fece contaminant. Cumque haec faciant interfectione eorum quos deceperunt nullo dolore cruciantur: sed gaudent in alienis mortibus: & miserorum sanguine delectantur: sensus iste pulcherrimus in quo dicitur quasi stantia putauerunt & non quasi fugientia in hebraico non habetur: sed pro eo scriptum est sicut dauid putauerunt se habere uasa cantici. unde uidetur mihi ab interpretibus additus qui in discretionem luxuriae contra uitia & uoluptates huiusmodi sententiam protulerunt: ut non uerterent quod scriptum erat sed de suo quod sibi uideretur adderent imo mutarent.

Quapropter nunc migrabo in capite transmigrantium: & auferetur factio lasciuiuentium.

Propter superiores causas quas propheticus sermo describit eorum qui dormiunt in lectis ebriis & lasciuiunt in stratis: & comedunt agnos de grege: & uitulos de medio armenti: Et canunt ad uocem psalterii: & bibunt in fialis: Et optimo unguento delibuti sunt: & insuper nihil patiuntur super contritione populi eius qui de ioseph stirpe generatus est: Nunc dominus comminatur & dicit quia ista & ista fecerunt migrabunt in capite transmigrantium. Et est sensus nequaquam in futurum poena differtur neque longis post seculis prophetatur: quod nunc ingruit: nunc uenturum est meus sermo praedicat. ituros eos esse in principio transmigrantium principes uidelicet: & potentes: quibus supra dixerat. Audite uerbum hoc uaccae pingues quae estis in monte samariae: & rursus: Vhe quod opulenti estis in syon & confiditis in monte samariae optimates capita populorum: Vos qui primates estis diuitiis. primi captiuitatis sustinebitis iugum: Secundum illud quod in Ezechiele scriptum est a sanctuario meo incipite: non a sanctis ut plerique estimant: sed a subuersione templi quod sanctum fuit: potentes enim potenter tormenta patientur: Et cui plus creditur plus exigitur ab eo. & auferetur inquit factio lasciuiuentium qui in capiendis uoluptatibus unum habuere consensum & comestiones exercuere ac simbola: hi pariter auferentur ut quorum una fuit luxuria. una sit poena. pro quo. lxx. interpretati sunt. auferetur innitus equi & ephraim. quod in hebraico non habetur: & ex superfluo differetur a nobis cum tropologiam texere coeperimus. Iurauit dominus deus in semetipso siue ut in hebreo legimus in anima sua. iuxta illud quod in esaiam scriptum est. neomenias & sabbata uestra & dies festos: odit anima mea: Non quod deus animam habeat: sed quod humanis loquatur affectibus nec mirum si animam habere dicatur: cum etiam membra caetera quae uiliora sunt anima pedes & manus ac uentrem: Et artus caeteros se habere testatur: quod si opposuerint nobis hi qui christum negant humanam habuisse animam: sed in humano corpore deum fuisse pro anima Audiant in christo substantiam animae demonstrari: quomodo in membra corporis eius habuere substantiam: In deo autem patre ut caetera quae dicuntur non sunt membra: sed per eorum uocabula efficiendarum diuersitas inducitur: Sic & animam non esse substantialem: sed affectum mentis internae & cogitationum locum per quem deus suam iudicet uoluntatem. Iurauit dominus deus exercituum idest sabaoth pro quo uirtutum. lxx. transtulerunt se detestari superbiam iacob: Et domus eius odit se: hic iacob secundum superius capitulum ubi scriptum est: & nihil patiebantur super contritione ioseph aut decem tribuum accipi: aut certe uniuersam domum duodecim tribuum: Et traditurum ciuitatem cum habitatoribus suis uel samariam uel certe hierusalem aut in commune utrumque quod ad tempus domini saluatoris referre possumus post cuius aduentum & passionem detestatus est deus omnem superbiam uel iniuriam iacob. Quia illum fabri filium & samaritanum & habentem demonium

ps. 97
ps. 46.

Ezech. 44
Sap. 64.

Esaia 66

Math. 23

Super Amos. c. vii.

Mat. 6. a. in tantum dei cōtra eos ira defecit: ut etiam si remanserint decem uiri in domo una ipsi quoq; moriantur: Et propinquus siue uicinus comburat cadauera mortuorum ut efferat ossa de domo quia prēmorientium turbæ integra corpora efferre non ualeant. Cumq; iam lassus fuerit asportādo. in terroget eum qui in penetralibus domus est utrum supersint quos sibi tradere debeat: Et ille respōdeat finis est iā nō habeo quē tibi tradā ad sepeliendum: Et anteq̃ non habere se iuret: ille qui inter rogabat: Et foris erat & non esse cognouerat imperat ei & dicit. Tace & nō recorderis nominis domini: Hoc autem iccirco commemorat ut ostendat ne malorum quidem pondere & necessitate cōpulsos uelle nomen domini confiteri: Et in tantam apud israhel obliuionem dei uenisse uocabulum: ut ne in simplici quidem iuramento nomē eius dignetur audire: Tenuēs historiæ lineas duximus nunc allegoriæ imponamus manum. Principes hereticorum qui propter delitias suas meum populum deuorabāt & nihil patiebantur super contritione ioseph. primi dicuntur ad pœnas: & auferetur innitus equi & ephraim qui in scripturis sanctis dupliciter accipitur: aut in superbiam potētatiq; eorum qui inniunt: aut in libidinis magnitudinem: in superbiam malorumq; consensum ut ibi. hi in curribus & hi in equis. Et falax equus ad salutē: & regibus israhel præcipitur ne sibi multiplicent equos & in libro iob: Vox equi clangori tubæ comparatur. in zacharia quoq; legimus quod euangelii testimonio comprobatur & refertur ad præsentiam saluatoris. gaude nimis filia syon. prædica filia hierusalem. in libidinis uero magnitudinem & effrenatum coitus desiderium ut hieremia qui luxuriosos adulterosq; describens intulit: Vnusquisq; super uxorem proximi sui inniebat: tales equos christi aduentus & dei ira subneruat: Et iurat dominus super semetipsū quia maiorem per quem iuret non habet: se detestari omnes hereticorum cōtumelias & uniuersas regiones eorum odisse: Quicquid enim iniuria est & dignum odio dei. Et ablaturum ciuitatem & conciliabula eorum cum his qui habitant & populum uidelicet & magistros: & etiam si reliqui fuerint decem uiri: qui si fuissent in sodomis & gomorris nequaq; super eas descendisset incendiū omnes esse morituros ea morte quæ ducit ad tartarū: de qua Ezechiel scribit anima quæ peccauerit ipsa morietur. Istorum ossa sepeliunt propinqui & domestici eorum: de quibus dicitur: dimitte sine mortui sepeliant mortuos suos: Et ille qui foris est & domum non ingreditur mortuorum: sed magis mortuos foras eicit imperat ei qui comburit mortuos & dissoluit in cineres: & eorum ossa comminuit ut taceat: Et purissimum dei nomen mortuo ore non maculet peccatori autem dixit deus: quare tu enarras iustitias meas: & assummis testamentum meum per os tuum: Vnde & nos prouidere debemus ne mortui sepeliamus mortuos: sed ut magis uiuentes eos qui sunt mortui producamus ad uitam: Quod si non fecerimus imperatur nobis & dicitur tace: quia indigni dei nomine iudicamur.

Quia ecce dominus mandauit & percutiet domū maiorem ruinis: Et domū minorem scissionibus.

Quia in tantam rabiem profiluistis: ut etiam mortis tempore & iminentibus malis nolueritis nomen domini nominare: ideo mandauit dominus & percutiet domum maiorem ruinis: Et domum minorem scissionibus: si mandat quomodo percutiet: si percutit: quomodo madatur: sed in eo quod mandat & iubet ministris. uidetur ipse percuttere quomodo in iubente patre & faciente filio fecit ipse qui iussit. Impleto illo uersiculo. ipse dixit & facta sunt ipse mandauit & creata sunt. Omnia enī per ipsum facta sunt & sine ipso factum est nihil. Et in ægypto primogenita quæ ab exterminatore casa referuntur. se dominus interfecisse testatur. Sic & in præsentī loco mandat dominus Et ipse percutit per ministros: Domum maiorem ruinis: idest decem tribus quæ appellabantur israhel: Et domum minorem scissionibus: duas tribus quæ regebantur ab stirpe domus dauid: Et nota singulorum proprietates. israhel quia maiora peccauerat feritur ruinis: Et in eternam traditur captiuitatem domus autem iuda in qua erat templum & quæ ex parte peccauerat. lxx. annorum captiuitate retinetur: Et non percutitur ruinis sed scissionibus: Scissa enim domus sarciri potest: ruina non tā instaurationem quā ædificationem desiderant: Cuius utriusq; domus ruinas & scissiones equis & bubalis cōparat quorū priores in petris currere nequaunt posteriores tam indomiti sūt ut iugū ceruicibus non recipiant: & cum siluestres boues sint propter feritatem nolint terram uomere scindere. Vos autem cum equi & bubali naturam suam mutare non possint mutastis naturam dei: ut dulce amarum faceretis. & fructum iustitiæ eius in absinthium uerteretis: quæ est herba amarissima qui lætami in nihili uel in idolo uitulisq; aureis qui nihili sunt. dicente hester ad dominum. Ne tradas sceptrum tuum his qui nō sunt: uel in nihili atq; mendatio: Qui propria fortitudine putastis assumpsisse uos cornua: & reges: & potentiam: quibus uentilaretis inimicos: Quia igitur ista fecistis Ecce ego suscitabo super uos o domus magna & domus minor quæ feriendæ estis ruinis & scissionibus: idest o domus israhel & omnes duodecim tribus gentem seuissimam assiriorum. & caldeorum quæ uos conterat atq; subuertat a principio usq; ad finem. a capite usq; ad caudam a terminis

terra uestra qui solem respiciunt usq; ad torrentem deserti siue occidentis ut. lxx. transfulerunt id est ab emath usq; ad rinocuram inter quam & pelusium riuus nili siue torrens de heremo ueniens mare ingreditur emath. ut supra epiphaniā diximus: quæ ab antiocho. cui cognomen epiphanius fuit nomen sortita est: Qui autem putat quod hic domus israhel decem tribus significet explare non poterunt. Quomodo in comminatione dicatur aduersus decem tribus quod conterenda sint ab epiphania usq; ad terminos ægypti: quibus terris non utiq; decem tribus: sed omnes duo decim cōcluduntur: in quibus etiam fuit iudas & beniamin: Quidam iuxta ἀπὸ τῶν τριῶν domū magnam & domum minorem iudaicum populum significari putant & de gentib; ecclesiam congregatam: illi enim magni propter patres uocantur: & legem & prophetas: nos minores qui absq; testamento fuimus & mandatis dei: de quibus in cantico legimus: Soror mea paruula est & ubera non habet: quæ domus magna & parua in unam dei familiam congregata si non habuerit disciplinam & dei mandata non fecerit percutietur ruinis & scissionibus: Quotiescumq; ergo uel in percussionibus uel in heresibus & scismatib; domus dauid quæ est ecclesia corruiat atq; laceratur: dei percutientis ostendit manum. quam si uelimus effugere comparisonis audiamus & faciamus exemplum: In petris equi persequi non ualent: petra christus est qui donauit apostolis suis ut ipsi quoq; uocentur petra es petrus: Et super hanc petram ædificabo ecclesiam meam: Qui in istis petris fuerit aduersariæ potestates quæ appellantur equi: de quibus supra diximus persequi eum non poterunt cursibus præpeditis: Et per singulas petras corruentibus: Veniamus & ad aliam similitudinē iuxta consuetudinem nostram editionem. lxx. interpretatum differentes: Nisi omnino hæreamus in hebraico illuisse lectoris diligentia & tacendo de editione uulgata: frustra eam proposuisse uideamur: aut retinebunt inquit in sceminis: haud dubium quin equos significet de quibus supra dixerat si persequentur in petris equi: Isti equi idest contrariæ fortitudines: qui insaniunt ad sceminas: quando uirilem uiderint animum & dei fortitudine roboratum non audent accedere: Quando uero effeminatam mentem & unguentis ac delitiis eneruatam: Et in muliebrem uersam molliem statim insaniunt & se tenere non possunt & gestiunt ad libidinem: Sequitur: Quia conuertistis in furem iudicium: Conuertit in furem iudicium. Qui iratus iudicat: & dicente domino non accipies personam in iudicio: & in alio loco: non misereberis pauperis in iudicio: & quia dei iudicium est ille irata ad iudicandum mente descendit: immo cum causam nesciat: nec iudicii nouerit ueritatem ante præiudicat qualem debeat ferre sententiam: fructum quoq; iustitiæ qui dulcissimus est uertit in amaritudinem: Quod de una uirtute diximus & de reliquis prudentia fortitudine temperantia quarum qui iratus fuerit fructum capere non poterit: & cum cœperit amari erunt: Vnde dicitur in esaiā: uhe qui dicunt dulce amarum & amarum dulce hoc autem illi dicunt qui non causas in iudicando sed personas considerant: Et fructum christi iustitiæ qui est dulcissimus uertunt in amaritudinem: Quicumq; igitur aut cōsanguinitate aut amicitia: Et e contrario uel hostili odio uel inimicitia in iudicando ducitur peruertit iudicium christi qui est iustitia: Et fructum illius uertit in amaritudinem. Qui hoc faciunt lætantur in nullo uerbo bono: siue frustra ut symachus transfudit & recte in superbiam elati dicunt nonne in fortitudine nostra habuimus cornu? Cum eregione iustus in domino gloriatur & dicat in te inimicos nostros uentilabimus cornu: Et in alio loco: Non enim in arcu meo sperabo: Et gladius meus non saluabit me. Vnde & in exodo iuxta hebraicum: Et aquila editionem legimus. & Moyses nesciebat quia cornuta erat species uultus eius qui uere dicere poterat in te inimicos meos cornu uentilo: legimus & in alio loco exaltauit cornu populi sui: Et exaltauit cornu christi sui: Et cornu altaris & munda animalia atq; cornuta quæ sola offeruntur domino quorum interpretatio non huius est temporis: ob hæc tanta peccata & extremam superbiam quæ iniquitatem loquitur contra dominum: & ponit in excelsis os suum gentem seuissimam dominus deus omnipotens suscitaturum esse se dixit quæ conterat & contribulet eos immo prohibeat ingredi in emath: & usq; ad torrentem occidentis: emath interpretatur murus aut murata: Vocabuntur itaq; ab hac gente seuissima cui supplicia delegata sunt. Cum fugeret ad ciuitatem munitam quæ est cælestis hierusalem ne introeant & saluentur in modum illius capituli: quod in genesi legimus ubi posuit deus cherubim & flammam rompheam quæ uertitur ad custodiendam uiam ligni uitæ: ut qui eiecit fuerat de paradiso nequaquam illuc ingredi idignus quodq; sequitur usq; ad torrentem occideris de sexagesimo septimo psalmo ut interpretabimur in quo scribit: cātate dño psalmū dicite nomini eius iter facite ei qui ascendit super occasum. Nisi enim mala opera in nobis occiderit christus non ascendit super nos: Cumq; illa occiderint & Christum habuerimus aurigam. Tunc nobis proficientibus & ad meliora pergentibus: in eodem psalmo imperabitur. Cantate deo psalite domino qui ascendit super cælum cæli ad orientem: Vnde & in mysteriis primum renuntiamus ei qui in occidente est nobisque moritur cum peccatis. Et sic uersi ad orientem pactum inimus cum sole iustitiæ

Can. 20

i. Co. 10
Mat. 16

Deute. 16
Exo. 23

Esa. 46

ps. 43

Exo. 34
ps. 148
i. Re. 22
ps. 72

Gen. 3

Super Amos.c.vii.

le iustitiæ: & ei seruituros nos esse promittimus. Pro torrente occidentis: Symmachus interpretatus est uallem campestrum. Theodotio torrentem arabie Aquila: torrentem qui est in planitie. Quibus uerbis offenditur nequaquam in eis a murata ciuitate exclusis muniri posse peccata. Nec peruenire illos ad torrentem campestrum & planum siue deserti qui torrens dicitur uoluptatis: iuxta illud quod legimus: de torrente uoluptatis tuæ potabis eos.

CAPITVLVM SEPTIMVM.

Ec ostendit mihi dominus deus: & ecce fictor locustæ: in principio germinantis serotini imbris.

Nō solū ea quæ multa secula post futura sunt: propheticus sermo prædicit: sed & uicina & quæ statim uaticinium consequantur. Solemus enim homines multo plus de nobis quam de posteris cogitare dicente Ezechia fiat pax in diebus meis: Et ut qui uiderint rebus expleta: quæ ante annuntiata sunt conuertantur ad cultum dei in cuius prophetis diuinationis est ueritas: ostendit igitur dominus sennacherib regem assyriorum cum infinita exercitus multitudine instar locustæ uniuersa tondentis esse uenturum: in principio imbris serotini: quando extrema dei omnipotentis misericordia indigebat israel: huius autem locustæ fictor & creator est dominus. Quæ locusta uenit in principio imbris serotini quando cuncta uirent: parturit omnis ager & diuersarum arborum flores in sui generis poma rumpuntur. Et ut uno sermone indicem quod uolo cunctarum habūdantiam rerum flores arborum atq; herbæ segetum pollicentur. Has autem locustas quæ primo uere uolitant bruchus innumerabilis sequabatur. Qui ueniebat post imbrem serotinum: & appellabatur tonsor uel tonsura regis: eo quod uniuersa uastauerit & nihil pœnitens reliquerit herbæ uirentis in terra. Hunc tonsorem siue tonsuram Esaias acutam nouacula uocat: quæ pilos omnes & capillos israhelitici corporis raserit. Cumq; ait dubitarem quæ esset ista nouacula statim intulit regem assyriorum. Nouacula igitur & tonsor regis exercitus caldæorum qui in modū bruchi uniuersa populatus est: & non solum fruges sed ligna: scœnum: stipulamq; consumpsit: factum est autem cum consumasset bruchus qui uenerat post locustam comedere herbam terræ: & propheta intelligeret quod uidebat ad præces uertitur. Et ait: Domine deus propitius esto: obsecro: nolo in subuersionem populi mei mea uerba compleri: Nolo me ad hoc electum de pastorum numero: ut ruina decem tribuum nuntiem: Quis enim suscitare poterit iacob: nisi tu solus: quo allidente nullus est qui suscitetur: paruulus est iacob: & crebra hostium incursione deletus. Cumq; ille præcatur & interioris hominis lachrimas funderet misertus est dominus super hoc & respondit: Nō perdam omne genu israhel: reliquæ saluæ erunt: aut certe sic accipiendum: duo pariter futura conspexit: primum locustam: deinde bruchum: pro utroq; dominum deprecatus est: & in uno tantum exauditur: ut bruchus usq; ad internitionem cuncta non uastet: locusta autem uolitans quædam deuoret: quædam integra derelinquat. Videntur mihi. lxx. interpretes uerbum hebraicum Gozi, quod interpretatur Tonsor siue tonsura intellexisse: izai litteram Vau arbitantes: & Bruchi innumerabilem multitudinem gog genti seuissimæ comparasse quæ terram iudæam uastatura ascribitur: Quid autem uoluerit aquila dicere: ecce serotinus post gaze regem cum gaza uerbo hebraico aza appellatur: nō satis intelligo: nisi forte ipsum sermonem gozi posuit: & paulatim in gazair errore corruptus est: Dicam? & spiritaliter: qui post opera iustitiæ: de quibus in propheta dicitur seminate uobis in iustitia & innouate uobis noualia: & ne seminetis super spinas: grauia peccata commiserint inducitur super eos foetus uel generatio locustarum: ueniens matutina: quando transeuntibus noctis tenebris: incipiunt sua peccata cognoscere: & quia non egerunt pœnitentiam adducitur bruchus qui appellatur gog. rex: gog autem in lingua nostra uertitur rectum: superba quædam & arrogans fortitudo: Cumq; terræ nostræ scœnum stipulamq; consumpserit: quicunq; sancti in populo fuerint ueniam præcabitur & dicent. Domine deus propitius esto: quis enim alius suscitare poterit iacob: quis medicorum sanare emorroissam nisi tu solus ad cuius tactum fimbrie statim sanitas redit.

Paruulus est enim iacob.

Siue modici numeri quia nulla in eis uel pauca uirtutū remansere uestigia: pœniteat te domine super hoc quod factum est te tuo populo cōminatus es: pœnitentiam autem dei in scripturis sic debemus accipere: quomodo somnū & iram: nō quo deum pœniteat & mutet sententiā: qui loquitur per prophetam. Ego deus & non mutor: & cui nos dicimus: tu autem idem ipse es. Et anni tui non deficient.

Sed quo nobis ad meliora conuersis. & ipsum poeniteat sententiæ suæ ut nec iusto reddat præmia quæ promisit si declinauerit ad iniquitatem: nec peccatori poenas quas comminatus est: si cōuersus fuerit ad salutem: dicitur ad eum qui acturus est poenitentiam: ne dederis somnum oculis tuis: neq; dormitationem palpebris tuis: ut libereris quasi dammula de cassibus: & sicut aues ex laqueis. Qui si dei primum mandata contempserit: & postea in angustiis constitutus euigilare coeperit: suscitabit dominus dormientem sibi: & dicit exurge quare obdormis domine: ecōtrario qui thesaurizauerint sibi iram in die iræ deum iratum sentient quod si elegerit poenitentiam ira uertetur in misericordiam: & cum perturbationibus nostris atque uirtutibus in utramq; poenarum atque clementiæ dominus commutabitur.

Hec ostendit mihi dominus deus: ecce uocauit iudicium ad ignem dominus deus: deuorauit abyssum multam.

Primum dominus ostendit prophetæ fictorem locustarum in principio germinantium serotini imbris: & post imbrem serotinum tonforem regem: siue reges: & ut uerbum exprimamus e uerbo tonfuram regis sennacherib. qua cuncta decem tribuum toronderit: atq; uastarit: Nunc eidem dominus ostendit Nabuchodonosor immo uocat & uenire præcipit contra Iudam & Hierusalem. Vocat autem ut templum & hierusalem igne succendat: & faciat in igne iudicium de eo qui quondam fuit populus suus: Cūq; uenisset ignis ad iudicium: & impleteret domini iussione: deuorauit abyssum multam: & comedet simul partem cunctas urbes iudæ: & partem domini quæ uocabatur templum eius: Cumq; hoc propheta uidisset dixit ad dominum non ut supra propitius esto obsecro: sed quiesce: uel desine: ut quem coepisse iam uiderat cessare præcibus impetraret: Præsertim cū nullus sit alius qui tacentem & paruulum & humiliatum iacob ualeat suscitare nisi domus qui potest captiuos in caldæamq; translatos reducere in terram iuda. Quia semel iuxta. Osee prophetæ & psalmistam dicentem: filii ephraim intendentes & mittentes arcum decem tribus ad hereticorum personam rettulimus: quæ appellabantur israhel: & duas quibus iudas præerat ad ecclesiam: & ecclesiæ peccatores qui consentunt quidem rectam fidem: sed propter uitiorum sordes purgantibus se indigent flamma. Idcirco nunc dominus ad ignem iudicium uocare se monstrat ut unius cuiusq; opus quale sit ignis probet: & impleatur illud quod scriptum est. Ambulate in lumine ignis uestri: & in flammam quam succenditis. Vnde & ad babylonem dicitur habens carbonem ignis se debis super. Et in psalmo. Lingua dolosa & plena mendaciis: igne carbonum dicitur esse purganda. Quid detur tibi? Et quid apponatur tibi: sagittæ potētis acutæ cum carbonibus desolatoriis. De his altaris carbonibus desolator carbo duorum testamentorum forcipe phenditur. Et Esaia labia purgat immunda ut possit uerbum domini prophetare: uocatus autem ignis ad iudicium deuorat primum abyssum: id est omnia genera peccatorum: ligna: scorum: stipulam: & postea uenit ad eos qui in peculium domini: & in eius parte reputantur. Tempus enim est ut incipiat iudicium a domo domini. Et i Ezechiel præcipitur his qui pugnas illaturi sunt: a sanctis meis incipite. Et in apostolo legamus: si cuius opus arserit detrimentum patietur ipse autem saluus erit: Cumq; omnes fuerimus in peccato & iacuerimus ad sententiæ ueritatem miserebitur nostri dominus. & quia paruuli sumus resurrectionis nos tempore suscitabit: siue suscitauit per uirtutes qui uitis iacebam? hoc domino promittente atq; dicente: sed & istud non erit: pulchræ autem dixit sedetis: ut quia supra iam dixerat hoc non erit: nō enim in finem irascitur: neq; in eternum cōminatur: nō secundū peccata nostra fecit nobis: sed quantum distat ortus ab occasu longe fecit a nobis iniquitates nostras. Quomodo miseretur pater filiorum misertus est nostri.

Hec ostendit mihi: ecce dominus stabat super murum litū: & in manu eius trula cementarii.

Prius quā de adamante disseramus quem Symachus & .lxx. in hoc transfulerunt: Aquila & Theodotion stagnaturam & tabescentem: ut illam sartagine legimus in Ezechiele in qua populum obsidione uallante fritura significatur. Etiam in decem tribubus & in regno hieroboam qui nepos erat hieu sub quo propheta hæc cernit per stagnaturæ uocabulum demonstraret: Dominus itaque cernitur stans super murum stagnatum siue litum & in manu eius stagnatio siue trula cementarii: qua solent superinduci parietes: & non solū pulchritudinem accipere: sed & fortitudinem contra iniuriam imbrium & creberrimas tempestates legimus in Ezechiele dominum comminantem: quod tempestate & grandine consurgente nequaquā liniat nec uestiat parietem israhel: sed dimittat templum dissipari: Vnde & nunc dicit ille de quo scribitur structor maceriæ uocabitur ipse angularis lapis & ædificator domus quod deponat trullam de medio populi sui israhel: & cessare faciat atq; torpere: ut nequaquā ultra superinducat eum & suo uestiat ac tueatur auxilio. Cumq; dñs protectionem suam: & ut ita dicā parietis uestimentū trulla cessante subtraxerit. Tūc demolietur excelsa idolorum quæ hebraice appellantur bamoth. Et sanctificationes decem tribuum disolabuntur ut destruat dan & bethel in quibus adorabantur uituli aurei. Diximus ut potuimus quid ab hebreis

ps. 131.

ps. 43.

psal. 77.

i. Cor. 3. 6.
Esa. 50. 6.

psal. 119.
Esaie. 6. 6.

i. Pe. 4. 4.
Eze. 9. 6.
i. Cor. 3. 6.

psal. 102.

Eze. 4. 4.

Eze. 13. 4.

psal. 119.

Super Amos. c. vii.

hebreis nobis iuxta historiae sit traditū ueritatem. Transeamus ad anagogen de xenocrate qui scribit super lapidum gemmarumque naturis pauca uerba ponentes. Adamas sui nominis lapis est quē latinā indomitum possumus appellare: eo quod nulli cedat materia: nec ferro quidem. Nam & si ponatur super incudem & graui ictu feriat mallei: ante incus & malleus uulnus accipiunt quam adamas cōteratur. Cumque ignis omnia domet & uniuersa metalla cōsumat: reddit adamātem puriorem: ut ne paruulos quidem in eo angulos uis nimii ardoris obtūdat. Vidi in auro adamātem magnitudine milii. Cumque uicinum consumatur aurum: aut longo usu a nimia uetustate: solus adamas non atteritur: & nulla lima imminui potest: sed e contrario limam terit. Et quicquid attigerit lineis fulcat: hic lapis durissimus & indomabilis solo hircorum cruore dissoluitur: & missus in calidum sanguinem perdit fortitudinem suam. Est autem paruus & indecorus ferrugineum habēs colorem: & splendorem cristalli. Quattuorque adamantis genera describuntur. Primus est indicus Secundus arabicus: Tertius macedonicus. Quartus cyprius: pro qualitate regionū: uel plus: uel minus duritiam possidentia: Dicitur quoque in electri similitudinem uenena deprāhendere: & maleficis resistere artibus: Talis est dominus atque saluator qui cum in forma dei esset nō rapinam arbitratu est esse se aequalem deo. De quo Esaias scribit: nō est species illi: neque decor: uidimus eum & nō erat pulchritudo despectum & nouissimum hominum uirum dolorum & scientem ferre infirmitatem. Hic stat super murum adamantinum: id est super sanctos & apostolos suos: quibus donauit ut & ipsi adamantes uocarentur: & a nullo superati dicerent: Quis nos separabit a caritate Christi? tribulatio an angustia: & iterum certus sum: quia neque mors neque uita: & reliqua. Petrus quoque qui erat fortissimus adamas portae inferorum non praeualuerunt aduersum eum. Hic uir & dominus qui stat super murum adamantinum: habet in manu sua adamātem: qui nisi dei teneatur manu: & illius ualletur auxilio: omnem perdit fortitudinem dicente domino in euangelio: nemo potest rapere de manu patris mei: & intantum robustus est ut dicatur ad eum: si trāsieris per ignem flamma non comburet te. Quantoque magis temptationibus ceditur tanto plus fortior fit: & pro nomīe saluatoris: & inter flagella latur. Cumque a nullo superari quæat solo libidinis mortifere calore dissoluitur: hæc enim sanguinis hircorum: & ipsius hirci dicitur esse natura ut sit ad libidinem calidissimus: ut quod ignis edomare nequæat: solus illius dissoluat cruor. Ponit ergo dominus huiusce modi adamantem in medio populi sui israhel: & ultra non transit eum: nec dimittit ut dissipentur aræ quæ risu & subsannatione sunt dignæ: & omnia hereticorum mysteria domumque hieroboam qui primus dei populum separauit: percutiat gladio atque subuertat.

Et misit amasias sacerdos ad hieroboam regem israhel dicens rebellauit contra te Amos.

Salomonis prouerbium est immo mandatum: Noli arguere malos: ne oderint te: & e contrario de bonis præcepit: argue sapientem: & diligit te. In alio quoque loco: Qui arguit iquit hominis uias gratiam habebit magis quā is qui loquitur quæ delectent: itaque & Amos emendationis affectu loquatur ad populum: & ex sermonibus dei terribilia minabatur: ut agentes poenitentiam reuerterentur ad deum: & idola desererent. Tunc sacerdos berthel in qua erat uitulū aureus quem constituerat Hieroboam filius nabath: & alii qui illi in imperium successerant mittit ad hieroboam nepotem Hieu qui ei nuntient dicentes rebellauit contra te Amos: siue congregationes facit atque conuentus in medio regni tui israhel: & tanta loquitur: ut terra regni tui uerba eius sustinere non possit. Audet autem mittere ad regem israhel quasi pontifex metuens ne si populus conuertatur ad cultum dei: ille sacerdotii perdat gloriam. Cumque duo audierit: demolientur excelsa idoli: siue aræ risu & sanctificationes & cerimonie israhel desolabuntur: & confurgam super domum hieroboam in gladio eo quod idola poenitus destruantur quibus amasias præerat sacerdos: & contra hieroboam deus confurgat in gladio: nisi egerit poenitentiam. Ille de sua nō mandat iniuria ut de regis tantum contumelia dolere uideatur: hæc enim mandat Amos: Erras calumniator in omnibus enim sermonibus suis non quasi ex se propheta loquitur: sed semper præponit in titulo. Hæc dicit dominus. Igitur quæ locutus est dominus Amos prophetam dixisse cōmemorat: ut magis regem prouocet ad uindictam. Quæ sunt quæ dicit Amos in gladio morietur hieroboam: & in hoc mentiris: non enim dixit morietur: si enim hoc dixisset uidebatur non suscipere poenitentiam: sed confurget dominus super domum hieroboam in gladio comminans poenam non inferens. Nec dixit in gladio morietur hieroboam: sed confurgam super domum hieroboam in gladio. Hieroboam quippe gladio non est mortuus: sed domus eius: id est filius zacharias deo percutiente deletus est: & israhel inquit captiuus migrabit de terra sua. Adde & cætera si non egerit poenitentiam: Porro Hieroboam uanissima amasias mandata contemnens nihil ad ea quæ ille mādauerat uoluit respondere. Vnde ipse sibi assumit auctoritatem sacerdotalis fastigii & loquitur ad Amos.

Qui uides gradere: surge in terram iuda.

Prophetae ut crebro diximus prius appellabantur uidentes: quia quæ uentura dicebantur: cordis oculis intuebantur. Quærat prudens lector quare uidentem uocet & nomīe prophetali quem

Philip. 2. a
Ela. l. iii. a

Ro. 2. g.
Mat. 16. c.

Ioan. 10. f.
Ela. 4. a

Re. 9. b.

de terra israel exire compellit. Cui respondendum est. aut cum irrisione eum dicere κατὰ αὐτὴν
 φρασίν: quod omnia mentiatur: aut quia uidebat multos in populo qui eum libenter audirent p-
 pter quod & regi rettulit. congregationes facit contra te Amos: aperte iniuriam non audet facere
 ne audientes lædere uideatur. Vade inquit in terram iuda ubi natus es ubi libenter audiuntur insa-
 ni: & comede ibi panem tuum: uel ibi uiue: aut certe exerce artem tuam per quā tibi reperias cibos:
 & ibi uaticinare: quia habes multos quos consuesti seducere. In bethel autem in qua ego sum sacer-
 dos ultra non adities prophetare: quia sanctificatio regis est: & domus regni. Et hoc quasi falsum sa-
 cerdos loquitur adulans regali fastigio: ut non dicat sanctificatio dei nostri est: & domus idoli: sed
 sanctificatio regis: & domus regni. Hanc habentibus cunctis qui falsos deos colunt consuetudinē:
 ut superbiam suam regibus imputent. Et quod ipsi faciūt: rex fecisse uideatur. Omnia quæ de ama-
 sia & hieroboam: & israel & Amos interpretati sumus τροποῦ Τικωσ ad hereticos referenda sūt:
 quorum sacerdos amasias solet interdum mittere ad Hieroboam regem hereticorum: atq; hereti-
 corum patronum: & sanctos uiros ac præcones fidei accusare apud eum & iubere doctoribus ne p-
 dicent in israel: ne contra regis faciant uoluntatem: quia bethel hoc est domus dei: & falsa ecclesia
 sanctificatio regis sit: & domus regni: solent enim dicere imperator nobis cōmunicat. Et si quis eis
 restiterit statim calumniantur. Ergo tu contra imperatorem facis: augusti mandata contemnis: Et
 tamen consideremus quod multi reges christiani qui persecuti sunt ecclesiam dei: & arrianam im-
 pietatem in toto orbe fundere conati sunt uincunt in scelere hieroboam regem israel: ille enim
 falsi sacerdotis mandata despexit: nec ad suggestionem eius quicquā uoluit respondere. Isti autem
 cum multis amasiis sacerdotibus suis: fame: penuria: carceribus: & exiliis: Amos prophetam & sa-
 cerdotes domini necauerunt.

¶ Et respondit Amos & dixit ad amasiam non sum propheta: & non sūz filius prophete: sed opi-
 lio ego sum vellicans sycomoros: Et tulit me dominus cum sequeretur gregem: & dixit ad me:
 vade propheta ad populum meum israel: Et nunc audi verbum domini: tu dicis non propheta
 bis super israel: Et non stillabis super domum idoli: propterea hec dicit dominus: vxor tua in
 ciuitate fornicabitur: & filii tui & filie in gladio cadent: Et humus tua funiculo metietur: Et tu in
 terra polluta morieris: & israel captiuus migrabit de terra sua.

¶ Hoc quod beatos apostolos fecisse scriptura commemorat: quum denuntiauerunt eis scribæ &
 pharisei ne docerent in nomine iesu: & illi responderunt dicentes obedire deo magis oportet quā
 hominibus etiam Amos prophetam fecisse cognoscimus: qui iubente idolorum pontifice ne pro-
 phetaret in bethel: non solum uetat & ostendit se magis timere dominum mittentem q̄ illum pro-
 hibentem: sed audacter & libere ipsi denuntiat supplicia: qui uetare conatus est: & dei impedire ser-
 monem. Non sum inquit propheta: siue non eram. Quorum humilitatis unum uel alterum uerita-
 tis est: Nec filius prophete de prophetali stirpe descendens: sed cum essem armētarius & ruborum
 moros stringerem tulit me dominus sequentem greges: Sycomorus est agrestis ficus: significat p-
 pheta de rubo moros se more pastorum uellicare: hoc dicendum est q̄ humilem pastorem & rusti-
 cum assumpserit domus: & miserit ad populum suum israel: & præcepit ei ut egrederetur de ter-
 ra sua: & samariam pergeret igitur & ibi quæ uentura sunt prophetaret: Domino inquit iubente ut
 loquar tu amasia dicis mihi noli prophetare super israel: & non stillabis super domum idoli: audi
 quæ contra te dominus comminatur: Stillare autem prophetas idioma scripturarum est qui non
 totam iram dei inferant simul: sed paruas stillas comminatione denuntient. Et uxor tua fornicabi-
 tur: passiuo genere dixit: ut significaret uim passam a uictore. Grandis autem dolor in credibilis-
 que ignominia quando maritus in media ciuitate præsentibus cunctis uxoris iniuriam prohibere nō
 potest: filii inquit quoq; tui & filie in gladio cadent. Non est tantus dolor in filia constuprata quā
 tus in uxore polluta: Nec tantus dolor in occisa uxore quantus in filiis trucidatis. Maritus enim li-
 bentius habet uxorem interfici q̄ pollui: Nec hoc sufficit ad iniuriam nisi & terra ipsius funicu-
 lo metiatur: atq; ab hostibus diuidatur: & nouos cultores recipiat. Ipse quoq; amasias qui nūc glo-
 riatur in sacerdotii potestate nequaquā morietur in terra sua quæ polluta est idolis: & non ante mor-
 rietur nisi populum quem decaperat seruietem uideat atq; captiuum: Secundum tropologiam
 amasias sacerdos interpretatur robustus & rigidus eo q̄ rebellis: & ferus: ecclesiasticū uirum & ue-
 ræ prophetam prohibeat dei proferre doctrinam & errantem populum corrigere: huius uxor fal-
 sa ecclesia patebit fornicationi omnium. Et filii eius ac filie quas male in errore generauit domi-
 ni mucrone ferientur: hum? quoq; illius: & uniuersa possessio erit pars demonū: & ipse morietur
 in terra polluta: quæ habitatorem dominum non habeat: sed multis prauæ religionis contami-
 netur erroribus: & omnis populus qui falsum sibi nomen assumit israel. captiuus migrabit de terra
 sua ut non seruiat deos: sed hereticorum ac demonum iugo colla submittat.

Super Amos.c.ii.

Ecce ostendit mihi dñs deus & ecce vincinus pomorum & dixit quid tu vides Amos? & dixi vincinum pomorum: & dixit dominus ad me venit finis super populum meum israel: non adiciam ultra ut pertranseam eum: & stridebunt cardines templi in die illa dicit dominus deus: multi morientur in omni loco proiecietur silentium.

Est sensus sicut vincinus ramos arborum detrahit ad poma carpenda. Ita ego proximum tempus captiuitatis attraxi. Et ut sciamus hoc quod dicimus: ipse Christus deus ostendat quid significet visio quam propheta ostenderat. Venit finis super populum meum israel. Quodq; sequitur non adiciam ultra ut pertranseam eum. hoc significat quod iniquitates populi sui ultra non transeat: nec negligat: nec impunita scelera transire permittat. Et ut nō solum decem tribus dicere uideretur intulit: stridebant cardines templi: In die illa dicit dominus: hoc autem hyperbolice accipiendum: q; tam graue malorum pondus incumbat: ut ipsi quoq; portarum cardines ululenti: & incredibilem sentiant uastitatem: quando inulti morientur: & in captiuis habitatoribus uel occisis in omni loco proiecietur silentium: hoc non solū ad babiloniæ captiuitatis tempus referendum est: sed & ad aduentum domini saluatoris: quando dixerunt aufer de terra talem: crucifige eum: & uenit finis super eos extremæ captiuitatis ultraq; non pepercit eis deus. Et ululauerunt cardines templi super occisum populum corruentes: Et in omni loco piectum est silētium habentibus iudæis Moysen & prophetas & non habentibus uerbum domini. Legētib; litteram & perdentibus spiritum: quando facta est mensa eorum in laqueum & in retributiōem & ruinam. In toto orbe terrarum proiectum est silentium iudæorum. Vbiq; enim fuerint mulat potius loquantur: & cum blasphemias eorum contra dominum saluatorem ad cælum usq; pueniant: omnis interpretatio scripturarum muta est & silens & aures non penetrant audientium.

Audite hoc qui conteritis pauperem & deficere facitis egenos terre dicentes quando transibit messis & uenundabimus merces: & sabbatum: & aperiemus frumentum: Et imminuemus mensuram: & augeamus siclum: & supponamus stateras dolosas: & possideamus in argento egenos & pauperes pro calciamentis: & quisquillas frumenti vendamus.

Ne frustra uideatur vincinus pomorum esse mōstratus: & in hoc uicina imminere captiuitas: causa offensæ dei breuiter distribuuntur o tu iuda & o tu israel audite quæ scelera feceritis de nocte surgentes pro oratione & hymnis in deum studium habentes opprimendi siue conterendi pauperes ut fame & egestate confecti auferantur de terra: hæc ita quia expectatis kalēdas ut negociemini ut usuras augeatis: & sabbata: ut aperiat horrea detisq; frumenta amplius recepturi: & dei solemnitates turpis lucri gratia in uestra uertatis negotia. Qui minorem in uendendis mercibus mensuram facitis: & maiora pondera in accipiendis: stateramq; iniquā ut possideatis pecunia pauperes: & tam uiles homines habeatis ut impleatis illud quod supra de uobis dixeram: Qui uenditis argento iustum: & pauperes pro calciamentis. & in tantam lucri rabiem profiluistis: ut non frumēta quorum esu hominum corpora sustentantur: sed quisquillas & purgamenta frumenti uendatis pauperibus puluerem & paleas tritico cōmiscetes. Quod quidē & peruersos doctores ac principes qui absq; timore dei dominatur cleris: nōnunq; facere cernimus: qui putant quæstum esse pietatem sancti spiritus dona uendentes. Qui faciunt mensuram minorem & maiorem ut pauperibus uel parum uel nihil: diuitibus autem & his quorum lucra sectantur in modū concionator: loquatur sermone longissimo. Et propter pecuniam cōterāt capita pauperum atq; cōculcent. Et nō frumentum domini quod confirmat cor hoīs: sed quisquillas & uilissimum puluerē auidis faucibus ingerāt: etiam hæc q; nullius præcii sunt uendentes: cum dominus apostolis præceperit: gratis accepistis gratis date.

Iurauit dominus in superbiam Jacob: si oblitus fuero usq; in finem: omnia opera eorū: nunquid super iusto non commouebitur terra: & lugebit omnis habitator eius: & ascendet quasi fluius uniuersus: & elicietur & defluet quasi riuus egypti.

Prius igitur legitur in hoc propheta: iurauit dominus in sancto suo. qui ergo prius in sancto suo siue per sanctos suos iurauerat nunc iurat contra superbiam Jacob: ut si non credant comminanti: credant saltem iuranti: in hominum similitudinem qui iuramentum tunc assumunt quādo simplicibus eorum uerbis non creditur. Nec mirum si deus iurare dicatur: cum dormiētibus dormiat: & uigilantibus his qui sibi tesaurizauerunt iram in die iræ dicatur irasci: Iurat autem quod non obliuiscatur usq; in finem operum eorum: superbis enim deus resistit. humilib; autem dat gratiam: sed omnia memoriter teneat quæcūq; peccauerūt usq; ad finem: & iudicii tempus adducat. Vnde poenitentes rogant: ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum: præsertim cum aduersus superbos ipsa terra moueatur: siue turbetur: ut non aduena nec colonus sed habitator eius lugeat. Et ascendet sicut fluuius consumatio & descendat sicut flumen ægypti: ut qui egerit poenitentiam ascendat cum fluuiio scandente: qui autem perseverauerit in delictis descendat sicut fluuius ægypti: & ingressus mare absorbeat: ac per hoc ostendit superbiam Jacob contra quam deus iurat æternis suppliciis deuorandam.

Et erit in die illa dicit dominus: occidet sol meridie: & tenebre fectere faciam terram in die luminis: & conuertam festiuitates uestras in luctum: & omnia cantica uestra in planctum: & inducam super omne dorsum uestrum saccum: & super caput caluitium: & ponam eam quasi luctum uni-
geniti: & nouissima eius quasi diem amarum.

Diem illum diem captiuitatis significat quando uterq; populus ducetur in assyros atq; caldæos quibus præ tristitiæ magnitudine occidet sol meridie: & clara omnibus luce tenebræ cuncta com-
plebunt. Quando festiuitates eorum & omnia cantica in luctum planctumq; conuersa sunt: & su-
per omne dorsum siue lumbos accincti sunt cilicio: & iuxta ueterum lugentium consuetudinē ca-
pita habuere caluitium: quod Iob in mortibus liberorum fecisse legimus: & tanta erit magnitudo
luctus atq; tristitiæ: ut unici filii morientis dolorē matrisq; carissimæ uincat: & omnia luctu & ama-
ritudine compleantur: possumus hunc locum & in domini intelligere passionē: quando sol hora
sexta retraxit radios suos & pendentem in cruce dominum suum spectare non est ausus: Inde te-
nebris cuncta complentibus festiuitas eorum & cantica Vespasiano Tyroq; superantibus in luctu
planctumq; mutata sunt. Quando lachrimarum & pœnitudinis & ciliciorum repleta sunt omnia
& capita habuere caluitium quæ nazareorum decorata cæsariæ comam domino nutriebant. Tūc
primogenitus filius dei populus Israel qui in unigenitum & uere filium dei miserat manum eter-
no luctui traditus est: & nouissima eius siue qui cum eo erant amaritudine sunt repleta. Nunc igi-
tur illis habentibus tenebras: quia repulerunt solem iustitiæ: nos qui sedebamus in tenebris & um-
bra mortis uidimus lucem magnam & illorum uniuersa festiuitas ad ecclesiæ est translata misere-
ria: ut illis flentibus nos laudes domino concinamus: illi pro zona accinguntur funibus & ciliciis:
nobis cum apostolis dicitur sint lumbi uestri præcincti: & lucernæ ardentes in manib; uestris. Nos
accincti sumus christi ueritate replentes illud quod scriptum est: State accincti lumbos uestros in
ueritate: illi autem pro ueritate circumdati sunt diaboli mēdatione: Nostrum caput de quo saluator
loquitur: uestri autem capilli capitis omnes numerati sunt habet comam perpetuam: & in capite
nostro qui est Christus fortitudinem possidemus ut interficiamus leonem. Illi autem dormierunt
in meretricis synagogæ genibus: & diabolo tondente deraſi uirtutem capitis perdidērunt amit-
tentes cum rubore oculos de quibus in ecclesiaste scriptum est. Sapientis oculi in capite eius. qui
autem stultus est in tenebris ambulat: Illorum socii uertuntur in luctum: nostri comites induan-
tur iustitiæ uestimento.

Ecce dies veniunt dicit dominus: & mittam famem in terram: non famem panis: neq; siti aque:
sed audiendi uerbum domini: & commouebuntur a mari usq; ad mare: & ab Aquilone usq; ad
orientem circuibant querentes uerbum domini: & non inuenietur. In illa die deficient uirgi-
nes pulchræ in siti & adolescentes qui iurant in delicto samarie & dicant: uiuet dominus deus tu-
us Dan: & uiuet uia Bersabee: & cadent: & non resurgent ultra.

Vetus narrat historia tam latina q̃ græca: & omnium gentium barbararum: nihil famæ durius
quæ sæpe compellit obsessos humanis uesci carnibus: & in suam sæuire naturam: ita ut nec paren-
tes parcant paruulis liberis: & maritalis affectus dudum uxoris amata membra dilaceret. Si hoc fa-
cit famas corporum quid de famæ dicendum est animarum: quæ in die resurrectionis domini op-
preſſit populum iudæorum: & iuncta fami ardentissima sitis: non habentium panem qui de cælo
descendit: & aquas quæ de lesu uentre manarunt. Ablata est ab eis lex & propheta æterno conti-
nuere silentio: mouentur a mari usq; ad mare: ab oceano britanico usq; ad oceanum athlæticum
ab occidente usq; ad meridiem: & ab aquilone usq; ad orientem: toto orbe peregrini uerbum dei
non ualent inuenire. In quo loco interrogauimus iudæos quā illam diem significari putāt in qua
sustineant famem uerbi dei præsertim cum legant scripturas & humilitatem sequantur litteræ fa-
mem intelligētia spiritualis patiūtur iudæi in qua Christus cernitur: passio dñi: & resurrectio repi-
tur: Circueūt orbē & q̃rūt uerbū dñi & nō inueniūt q̃ uerbū dñi negauerūt quod factum est in ma-
nibus omnium prophetarum: quod in principio apud patrem erat: quod caro factum est & habita-
uit in nobis. Quod autem sequitur. In illo tempore defecerunt uirgines pulchræ & adolescentes:
siue electi atq; doctores: hoc enim significat baurim defecerunt in sitim uirgines pulchræ synago-
gas interpretantur & electos magistros populi: qui cum defecerint maledictiones deuteronomii
in populo iudaico dicent esse completas: hi electi atq; doctores iurauerunt in idola samariæ in ui-
tulis scilicet aureis: & dixerunt uiuit deus tuus Dan in terminis terræ iudaicæ ubi nūc paneas est &
eo tempore uitululus aureus colebatur & uiuit uia Bersabee quia longo illuc & raro itinere com-
meabant propter reges iudæ iustus pariter & iniustus. Et quia hoc fecerunt iccirco corruent. Et
non resurgent amplius: idest non recipient eum statum quem prius habuerant. Mittit autem
dominus famem in terram super eos qui terrena sapiunt. Et famem non panis sitimq; non
aquæ: sed audiendi uerbum Domini quando propter peccata populi doctrina deficit in ec-
clesiis: & a mari usque ad mare: idest a falsis atque amarissimis fluctibus usque ad mare
perueniūt

Super Amos.c.ix.

perueniunt non occurrentes fluminibus non dulcissimis & uariis fontibus: Sed rursus ad amara occurrentes: & ab Aquilone usque ad orientem cupientes aquilonem deferere qui est uetus durissimus: & ab ignorantibus dexter uocatur. Et peruenire ad orientem quem reperire non poterunt: quia non recto pergunt itinere: sed de uiciis circumeunt callibus: uiamque regiam non tenentes curuis ducuntur anfractibus. In illo tempore deficient animae uirginales: quas incorruptas apostolus nominat & cupit eternam pudicitiam possidere: scribit ad corinthios disponi enim uos uni uiro uirgiem castam exhibere Christo. Et si essent omnes uirgines pulchrae uel bonae nunquam dixisset deficient uirgines bonae: sed ad distinctionem malarum uirgines bonas posuit quae sunt sanctae corpore & spiritu. Malae uirgines quinquaginta stultae quae lampadibus suis oleum non pararunt: bonae & speciosae uirgines illae sunt quae lumen habent uirtutum & sponsi thalamum ingressae sunt. Deficient autem uirgines quia uerbum domini non inueniunt. Ex quo intelligimus quando doctrina non fuerit in ecclesiis perire pudicitiam: castitatem mori: omnes abire uirtutes. Quia non comedunt uerbum domini quod qui comederit saginatus eius cibo audiet per Salomonem: iustus comedens satiat animam suam: animae autem impiorum esuriunt: & Dauid qui ad senectutem peruenerat Habraam libere decantabat. Iuuenis fui & senex & non uidi iustum derelictum. Quanti martyres in persecutionibus perierunt famae & indiguerunt frumento alimentisque istis corporum. Ergo de eo dicit panem qui de caelo descendit: quem qui comederit: nec esurire poterit nec sitire. Deficientibus autem uirginibus & adolescentes deficient qui prius uicerant mundum. Et ideo deficient: quia iurant in idolo samariae quam in hereticorum persona semper accipimus dicente hoc eodem propheta. Veli qui despiciunt Syon & confidunt in monte Samariae. Despiciunt enim heretici ecclesiam domini: & confidunt in falsitate dogmatum suorum: erigentes se contra scientiam dei: Et scisso populo eius dicentes non est nobis pars in Dauid: neque hereditas Si quis igitur iurat in delicto Samariae & dicit uiuit Deus tuus dan & uiuit uia Bersabee: ista cadet & resurgere ultra non poterit. Dan tribus in ultimis terminis iudeorum possessionem inuenire non potuit. Sicut in libro iudicum scriptum est: interpretaturque iudicium: Bersabee autem pro ueritate accentuum uertitur in linguam nostram puteus iuramenti aut puteus satietatis ac septimi: Itaque & heretici in extremis scripturarum sanctarum finibus sitient Dei iudicium contemnentes & desiderantes uiam Bersabee quae fuit in tribu iuda: multaque ecclesiae imitari sacramenta cupientes saturatos & repletos esse se dicunt: quibus apostolus exprobat Paulus. Iam saturati estis. Iam diuites facti estis. & iurant in nomine domini qui semel cadentes: quia deos idolorum Deum arbitrantur suum amplius non surgunt. Qui autem uoluerint agere poenitentiam: & non dixerint uiuit deus tuus Dan: & uiuit uia Bersabee audiet per Hieremiam nunquid qui cadet non exsurgetur: aut qui auersus est non reuertitur.

CAPITVLVM NONVM.

Vidi dominum stantem super altare: & dixit percutite cardinem: & commoueantur superliminaria.

Qui cum Ezechiel & Ioanne Baptista apertos uiderit caelos & uelamen quod positum erat ante faciem Moysi ab oculis eius fuerit ablatum: ut compleatur in eo quod scriptum est mandatum domini lucidum illuminans oculos. Ista uidebit stantem dominum super altare & praecipientem prophetae: siue ut multi putant angelo qui reddendis peccatorum supplicis mancipatus est: ut percutiat cardines templi: siue propitiatorium: & commoueantur superliminaria eius: siue uestibula: cumque ait templum propter malitiam hominum dissipatum fuerit & destructum: & ira mea a sanctuario meo coeperit: unusquisque cognoscat se non posse euadere auaritia omnia possidente: & nouissima sua esse mortem: nullaque praesidia ad euadendam sententiam dei posse succurrere. Quodque iuxta. Ixx. legimus ut dissecaret in capitibus omnium: pulchra eorum capita diuiduntur qui ab eo qui caput est omnium sua sponte diuisi sunt: atque dixerunt: non habemus regem nisi Caesarem qui uoce impia conclamauerunt. Quae omnia ad hereticos referre possumus quorum altare percutitur & omnes initiationes & sacramenta sacrilega commouentur: qui auaritiam habuerunt in capitibus suis clamante per eos perdice: & congregante quos non peperit: & faciente diuitias absque iudicio. Vnde & nouissima eius siue reliquias dominus interficiet ut coeptum capitulum compleatur: & nouissimum eius erit insipiens: cum autem dominus percusserit cardines & induxerit super eos gladium: nullus erit qui possit euadere: & impendentem dominum gladium declinare: simulque & hoc notandum quod stante super altare domino primum percutitur propitiatorium: siue cardines templi. Deinde commouentur uestibula. Tertio capita omnia diuiduntur. Quarto qui reliqui sunt interficientur gladio: nisi enim superbiam hereticorum suo dominus calcauerit pede: & puerilem sceleratamque doctrinam spiritali mucrone percusserit: & magistros eorum qui accipiuntur in capitibus inter se diuiserit: atque in bonam partem occiderit non possunt

discipuli uiuificari secundū illud qđ scriptum est: Ego occidā & uiuificabo: occiduntur & pcutiuntur magistri: ut uiuificetur discipuli: capita diuiduntur ut cetera membra sanentur.

¶ Si descenderint usq; ad infernum inde manus mea educet eos.

¶ Qui supra dixerat non erit fuga eius: fugiet & non saluabitur: qui fugerit nunc ipsam fugam in parte secat & hiperbolyce etiam si hoc & hoc fecerint euadere eos non posse testatur. Si descenderint ait usq; ad infernum: inde manus mea educet eos: Non quo ullus ante resurrectionis diem ab inferis retrahatur: sed quo & in inferno positi in illius potestate sint. Quod super dathan & abirō iplerū esse cognoscimus quos uiuentes terrae hiatus absorbit. Et si ascenderint inq; usq; in cælū inde detraham eos: quia & Enoch & Elyas rapti cum corporibus in cælum dei reguntur arbitrio. Et cerne pprietates: ad infernum descenditur: ad cælum cōscenditur. De inferno educimur: de cælis detrahimur. In altero extrema desperatio est. In altero superbiae magnitudo: Si absconditi fuerit in uertice carmeli uel iuxta phoenicis terminos in septētrionali plaga uel ad meridiem ppter heremi uastitatē: ubi quondam habitauit Nabal carmelus inde inquit scrutans auferam eos. Et si in p fundo maris: atq; ut de ppheta loquamur in tharsis dei oculos uitare conetur: ibi mandabo serpēti: Quem in hoc loco leuiathan siue cætum significat: ut seruet metaphoram: Et per serpentem atq; cætum ad hostem ueniat. & mordebit eos: id est suis faucib; deuorabit: aut ab hostibus sentiremus iuxta morem suum aperuit scriptura: qđ prius sub enigmatibus dixerat: & si abierint in captiuitate coram inimicis suis ibi mādabo gladio & occidet eos. Ne scilicet extremam malorum suorum estiment seruitutem: sed etiam captos hostilis mucro confodiat. Et qui superesse potuerint & mortem euadere dei aspectum non effugiant: sed ponat super eos oculos suos in malum: & non in bonum: ut semper eos uisitet & ad pœnitentiam per tormenta compellat. Et hæc facturum esse se dicit omnipotens deus. Ad cuius tactum & nutum terrae fundamenta quatuntur siue tabescunt. Et omnis eius habitator planctu & luctibus occupetur. Quæ loquitur ut ostendat magnitudinem diuinæ potentiae: ne forsitan uelit quidem facere quod minatur: sed uiribus nō impleat uolūtatem. Sin autem terra tabescit siue cōcutitur & creatorem suum insensibilis quoq; natura præsensit quāto magis homo fragile animal: cuius animæ thesaurus in uasis fictilibus atq; corporeis clauditur? Et quomodo ægypti fluuius decurrit in mare atq; sorbetur: ita & terra israel de qua supra dixerat q tangit terram & tabescit ibi in captiuitate & ab hostibus deuorabitur. Et hæc quidem sequētes historię ordinem: ut cumq; potuimus interpretati sumus: si tamen in quibusdam nos intelligentia non deficit: Ceterum omnem locum istum Dauid explicat dicens. Domine probasti me: & cognouisti me: statim infert quo ibo ab spiritu tuo: Et in deuteronomio quoq; simile quid legimus. mādandum: hoc quod præcipio tibi hodie: non supra est. Neq; procul positum: nec in cælum: iuxta est sermo ualde in ore tuo ut facias illum. Quādo enim anima uinculis laxata corporeis uolandi quo uelit: siue quo ire compellitur propter tenuitatem substantiæ habuerit libertatem: aut ad inferna ducetur de quibus scriptum est conuertatur peccatores in infernum: Et in inferno quis confitebitur tibi: Et descendit in infernum gloria tua: aut certe ad cælestia subleuabitur suntq; spiritalia nequitiae in cælestibus: & si sibi uere circūcisionis scientiam uoluerit uendicare: hoc enim interpretatur carmelus: Et humilitate contempta habitare in montibus: & ibi scrutantem manum dei euadere non ualebit. Quod si desperas salutem oculos dei uitare temptauerit: & in ultimos salforum fluctuum terminos puenire. Etia ibi mādabit dominus serpēti tortuoso & antiquo qui est inimicus & ultor & mordebit eam: Capta quoq; uitis atq; peccatis gladio dñi punietur: & ponet oculos suos super eam in malum & nō in bonum ut per cruciatus atq; supplitia ad domum reuertatur. Cumq; deus omnipotens tetigerit terrā eorum atq; concusserit & tabescere fecerit cuncta terrena intelligentes scelera sua uertentur in luctum: Et ipse dominus dupliciter ascendet atq; descendet: Ascendet super sanctos quasi fluuius cōsumationis eius: id est terræ: ut opa eorum terrena cōsumat descendet super peccatores quasi flumen ægypti ut in tormentorum amaritudine impetu dñi detrudantur.

¶ Qui edificat in celo ascensionem suam dominus deus omnipotens.

¶ Qui respicit siue tãgit terrā & cōmouet eā: Ipse q quottidie edificat in cælū ascensionē suā & dicit in euāgelio pater meus usq; hodie opatur: & nō solū de costa Adā in typū ecclesiæ semel edificauit euā: sed quottidie credētes & mēbra corpis sui edificat: & de terris ad cælū leuat ut i illis ipse cōscēdat. Ascēdit ad cælū dñs cū Enoch ascēdit cū Elyas: ascēdit cū Moyse cui? sepulturæ locus qā i cælō ascēderat in terra nō potuit iueniri: Ascendit cū paulo qui uas electiōis in apostolū de psecutore mutatus est: & de homilibus raptus in sublimia: ita ut ascenderet cælū tertium: & p spiritum sanctum & filium pueniret ad patrem: & audiret uerba ineffabilia mysterii trinitatis q hoibus audire nō licitum est. Istæ ergo q quottidie ascēdit in sanctis fasciculū suū fundauit super terram: de quo in euāgelio loquitur ne timeas grex paruule quia complacuit patri meo habitare in te: Istæ fasciculus una dñi religione cōstrictus est: Vnde & ipsa religio a religādo & in faciem dñi uinciēdo nomen accepit: porro iuxta lxx. repromissionē suā fundauit sup terrā: ut oēs filii repromissiōis quos scēti pphetae suo ore cecinerunt nō ianē sonū hēant: & cassā solius tropologiæ noiā: sed fūdētur i terra Et cum historiæ hūerint fūdāmēta: tunc spiritalis itelligētiæ culmē accipiāt: ut uere xps de uirgine natus sit

Super Amos.c. ix.

ma.i.z.a
Ioan.11.f.
Math.9.c.
Luce.8.f.
Math.ii.a
Nuiz.c.
ps.34.
Ro.v.d.
Exo.4.f.
Mat.z.d.
Hier.3.d
ps.viii.
ps.71.
Can.i.
ps.130.
Mat.4.b.
Ro.6.b.
Esa.40.c.
Hier.23.f.
Math.13.f.

natus sit tere Lazare mortuū fuscitavit: uere ad tactū eius emorroisa sanata sit: uere in aduentū do-
mini ceci uiderint & claudi cucurrerit cōtractæ manus extēse sint lepra mūdāta sit: licet secundum
tropologiā quottidie de aīa uirginali nascatur sermo diuinus: cottidie peccatoꝝ mortib⁹ & uitio-
rum fumbus alligati de sepulchro scelex⁹ suoꝝ iubeātur exire: quottidie sanguis opa cōstringātur.
Ceci ī fidelitate xpī lumina inspiciāt: claudicātes prius fide currāt in uia dñi: & aridæ mātus auaritia
extendātur ad elemosinā: Et lepra mariæ q̄ cōtaminat qcqd attigerit recipiat pristinā puritatē. Istæ
aut dñs amarissimas quoq; aquas maris uocat & effundit eas p̄ eos q̄ faciē suā uertūt ad dñm. Ideo
aut uocat amaras aquas ut dulces faciat & educat uētos de thesauris suis: & graues falsugine aquas
sua in altū iusione suspēdat: relinqueſq; eas & ethereo calore decoquēs dispēset in pluuiā: & mittat
sup faciē terræ ut arētia quæq; rigētur ibribus: & ubi abūdauit peccatum superabundet gratia.

¶ Nunquid non ut filij ethiopum vos cistis mibi filij israel ait dominus.

¶ Nam totā loci huius quē p̄posuit & oīum q̄ hoc capitulo cōtinētur intelligentiā breui sermone
cōcludam usq; ad eum locū in quo scriptū est q̄ dicūt: nō appropinquauit: & nō ueniet sup nos ma-
lum: ut possimus nosse qd̄ dicitur: ego dñs deus oīpotens quē cælari nihil pōt: q̄ tango terrā & mo-
uebitur: q̄ edifico in cælū ascēsiōem meā: q̄ uoco aquas maris & effundo eas sup faciē terræ: cuius
nomē est dñs q̄ creator sum oīum: cūctas gētes de eodē finxi luto: & equali sorte generaui. Deniq;
ethiopes palestinos syros atq; iudæos distātes locis atq; corporibus mortalitatis iege socraui: & p̄
arbitrio meo seruos meos huc illucq; cōmuto: & uniuerſas p̄uicias trāſſero: nec erigamini in sup-
biam qd̄ uos de ægypto eduxerim: & quali peculiarē populū meū pharaoni seruire nō passus sum.
Hoc idē feci & palestinis quos. lxx. aliēigēas trāſtulerūt q̄ hebraice appellātur capthorī. ut trāſſerrē
eos de capadocia & in palestinae regiōibus collocarē. Syros quoq; .i. arā trāſtuli de cyrene. Ex quo
q̄ equali cōditiōe sūt facti equali iuditio mei snīa puniētur. Et oīa absq; discretione p̄sonarū impia
regna subuertā: Vos aut o filij israel: de q̄bus dixi primogenitus filius meus israel: & ex ægypto uo-
caui filiū meū pcutiā in uirga: & uisitabo peccata uestra: sed nō in p̄petuū cōterā: & misericordiam
meā nō auferā a uobis. Et quasi in cribro agitados atq; cōcussos mūdabo & eligā: ut q̄ lapillus fue-
rit: & p̄ p̄nitentiā roboratus de cribro meo nō excidat. Qui aut instar pulueris ceciderit in terrā
p̄cutiatur gladio & moriātur peccatoꝝ populi mei nō q̄ ante peccauerint: sed q̄ usq; ad mortē
p̄seuerauerint in peccatis: oīs aut q̄ est israel & prius deū mēte cōspiciēs seductusq; de ægypto: si de-
siderās uitia ægypti & seculi uoluptates nō solū in ægyptū sed in ethiopiā reuertatur. In qua q̄ fue-
rit. Iuxta hieremiā pellē suā mutare nō pōt xpī saluatur aduētū: & impletur in ea qd̄ scriptū est Ethio-
pia pueniet manus eius deo. Cūq; eū adorauerit dicetur de illo in cōspectu eius p̄cidēt Ethiopes:
q̄ cū p̄ciderint & trās flumina ethiopiæ inde detulerūt uictimas dño dicere poterunt: nigra sum &
spetiosa qm̄ decolorauit me sol: corpa. n. umbris otioꝝ marcētia temptatiōes & estus seculi ferre
nō pnt: q̄ aut ad luctā & ad certamiā p̄parātur sole siccata superāt mundi iniurias: & benedictionē
sancti spiritus cōsequētur dicētes ad iustū p̄ diem sol nō uret te: neq; luna p̄ noctē. Et Ethiopes er-
go uertuntur in filios dei: si egerint p̄nitentiā: & filii trāseūt in ethiopes si in fundū uenerint pec-
catoꝝ. I p̄se. n. creator oīum deus cappadochas uertit in palestinos: eos q̄ uersabātur in frigore fi-
dei: & aq̄loni uento durissimo subiacebāt. fecit bibētes cadere: & posita supbia dñi sentire iuditium
Syros quoq; .i. excelsos atq; sublimes q̄ dicūtur arā tranſtulit de cyrene infirmo pariete siue q̄ imi-
nebat amarissimo mari: & uicina syrtibus erat & iuxta. lxx. in fouea tenebatur mutauit in bonā par-
tem ut excelsos faceret: Oculi enim domini super omnia sunt regna peccantia: quæ ostendit dia-
bolus domino: & de quibus apostolus dicit non regnet peccatum in mortali uestro corpore neq;
obediatis ei: uerūtamen cum in uirga uisitet peccatoꝝ & conterat eos atq; percutiat qui perman-
serint in peccato eas aīas quæ appellātur domus iacob & supplantant peccatum: & in certamiē su-
perant & planctum cruenti fratris inuadunt in eternum perire non patitur.

¶ Ecce enim ego mandabo & concutiam in omnibus gentibus domum Israel sicut concutitur in cribro & non cadit lapillus super terram.

¶ Deus q̄ mēsus est aquas manu cælū palmo & oēm terrā cōcludit pugillo ipse p̄ magnitudie sua
utraq; manu tenēs margines terræ quasi cribꝝ huc illucq; cōcutiet ut paleis ac sordibus peccatoꝝ
in terrā cadētibus: purꝝ frumentū remaneat qd̄ fundatur in horrea: siue ut. lxx. trāſtulerūt uētilabꝝ
tenebit in manu & purgabit arēā suā: & triticum condet in horreis: paleas autem de quibus loqui-
tur per hieremiā quid paleis ad frumentū dicit dñs. De hoc eodem sub figura alterius parabolæ
sagena illa demonstrat quæ mittitur in mare huius seculi & extrahit pisces omniū genēꝝ pietisq;
malis piscibus boni tantummodo reſeruātur: Ita & dñs mirabilem domū israel toto orbe disper-
sam & cōcussit in cribro & uentilauit palea lapillisq; & calculis sup terrā nō cadētibus moriētur in
gladio: q̄ pp̄ sordes & puluerē peccatoꝝ populi noīantur: & hoc patiētur: q̄ nō credūt uaticinio
p̄phetarū nec putātes esse uentura q̄ p̄ eos dñs comminatur: Cūq; sibi prosperare p̄mittāt mala po-
stea sustinebūt: eregiōne sanctis timentibus & nō peccātib⁹. Et iccirco nequaq; moriētib⁹ gladio
q̄ dixerunt appropinquabūt nobis mala: & uenient sup nos supplitia q̄ nostra peccata meruerūt.
De quo plenius in hieremia loq̄tur deus & assumā loquar sup gētē & regnū ut auferā eā & dispdā

si cōuerſa fuerit gens illa a malis ſuis: & ego agā pōnitentiā de his q̄ cogitauerā facere ei. Nō ergo deus mutatur q̄ ſemp eſt imutabilis: ſed nos cū noſtra cōuerſatiōe mutamur: ſauit: iras ſcitur: cōmi- natur: & dicit ſe illatū eſſe ſupplitiā ſi agamus pōnitentiā ipſum quoq; ſuā pōnitebit ſententiā rurſum iuxta eundē Hieremiā ſpōſiones ſuas pmiſſaq; mutauit. Cui⁹ rei exēplū niniuitas & hieru ſalē hēre poſſum⁹ quoq; alii iminētib⁹ ſuppliciis liberati ſunt alii q̄ patrib⁹ pmiſſa fuerāt pdiderūt.

In die illo ſuſcitabo tabernaculū dauid quod cecidit.

Ubi apoſtoloꝝ pcedit auctoritas maxime Petri & Iacobi: quos colūnas eccleſiæ uas electiōis uocat: ibi oīs uariæ explanatiōis tollēda ſuſpitiō eſt. Et qd̄ a tātis uiris expōitur hoc ſequēdū. in actib⁹ apoſtoloꝝ qōne iter apoſtolos ſuſcitata: cur hoīes ex gētibus Paulus & Barnabas abſq; circūciſiōe & obſeruatiā ſabbati ſuſcepſerūt. Petrus rōdit ut debuit cuius ſniam p̄bās Iacobus hāc locutus ē: Viri fratres audite me: Symō narrauit quēadmodū primū deus uiſitauit ſumere ex gētibus populū nomini ſuo: Et huic cōcordāt uerba pphetarū ſicut ſcriptū eſt. Poſt hāc reuertar: & edificabo tabernaculū dauid qd̄ cecidit. Hoc igitur tabernaculū dauid qd̄ ceciderat: ceciderat autē in his q̄ dicunt: nō appropinquabit: & nō ueniet ſup nos malum qd̄ dñs cribro ſuo cōcuſſerat & pbauerat: & quorum arēā maiestatis ſuā purgauerat uentilabro. Et q̄cūq; peccatores fuerāt interfecit gladio. Nunc iuxta cōſuetudinē ſcripturarū: poſt tormētā: poſt pōnas: p̄ſpera & lāta pmittēs ſuſcitatur eē dicit & in reſurrectiōe dñi oīa reſtitutur: ut qd̄ in ſynagogis ceciderat ſurgat in eccleſiis: & poſſideāt cre dētes reliqas idumeā: & oēs natiōes: ut q̄cūq; reliquū fuerit de ligno ſanguinario atq; terrēo in cāleſtia regna mutetur: & oēs gētes q̄ oblitæ ſunt dñm cōuertātur & reuertantur ad eū. Sin autē iuxta Ixx. legere uoluerimus ut reqrāt reliq̄ iſrael: & oēs gētes ſup quas iuocatū eſt nomē meū: reliquos hoīum eos debemus accipere q̄ de iudaico populo crediderūt. Et quaſi lapilli nō ceciderūt de cribro nec cum puluere paleiſq; & ſordibus ſunt piecti: Reliq̄ enim in principio fidei ſaluā fiēt: Et in fine mundi: ut cū ſubintrauerit plenitudo gētium tunc oīs iſrael ſaluus fiat: Nomē autē dñi qd̄ iuocatur ſup reliquos & ſup oēs gētes illud eſt: de quo ſaluator dicit: pater reuelauit nomē tuū hoīb⁹: & ne lōgo ſermōe regulā differā ſpōſionū: & i hoc ppheta & in cāteris q̄cūq; de edificatiōe hieruſalē & tēpli & regē oīum beatitudine p̄dicātur. Iudæi in ultimo tpe uana ſibi expectatiōe pmittūt: & carnaliter iplenda cōmemorāt. Nos autē q̄ nō occidentē litterā ſed ſpiritu ſeqmur: uiuificantē iam in eccleſia expleta conuincimus: & quottidie expleri in ſingulis q̄ ruētes reedificātur per pōnitentiā.

Ecce dies uenit dicit dñs: & comprehendit arator meſſorem: & calcator uue mittet ſemen.

Suſcitato tabernaculo Dauid qd̄ ceciderat & reedificatis his q̄ fuerāt lapſa atq; ſubuerſa deſcribitur regē oīum abūdātia quō hi q̄ prius euntes ibāt & flebāt portātes ſemina ſua: Veniētes ueniēt in exultatione portātes manipulos ſuos: ut cōſequatur manipuloꝝ tritura: uindemiā ſiue arator meſſorem: ut uua uarietur ac ducat colorē in tpe ſemis: ſiue ut uerius eſt calcator uua cōphēdat ſementem: & ſic ſibi inuicē cuncta ſuccedāt ut nulla dies ſit abſq; frumētō uino & gaudio: in illo tpe plenis torcularibus uua calcabitur: & de xp̄i ac martyꝝ ſanguine rubetia muſta ſudēt: & huiuscemodi calcator uua erit ſeminariū ſermōis dei: ut ſanguis eoꝝ magis clamet in mūdo quā clamauit ſāguis Abel iuſti. Quicūq; autē merito uirtutū ſuarū ad mōtana cōſcenderit: mel ſudabit imo ſtillabit dulcedine ſermonis dei. De quo ſcriptū eſt: guſtate & uidete quā ſuauiſ eſt dñs & q̄ dulcia eloquia tua gutturi meo ſup mel & ſauū: & q̄ infra mōtes imo ſecūdi a mōtibus fuerint: quos ſpōſus trāſiit in cātico cāticoꝝ & appellat colles cōſiti erūt & imitabuntur paradīſum dei: ut oīa in illis poma p̄deāt doctrinā: tunc ſi q̄s ifidelitate captiuus eſt: & nec dum credidit in nomē dñi: Et eſt de reliq; populi quondā eius iſrael reuertitur ad fidē xp̄i: ut q̄ in pphetis audierat in euāgelio teneat: hi autē mōtes q̄ ſtillabunt dulcedinē: & colles q̄ cōſiti fuerint: poſtq̄ cōuerterit dñs captiuitatē populi ſui Iſrael edificabūt ciuitates ante deſertas: & habitabūt in eis: ut unaq; extructa ciuitas dicat: Ego ciuitas firma ciuitas q̄ oppugnatur: & de qua dñs in euāgelio loquitur: nō pōt ciuitas abſcōdi i mōte poſita: & in pſalmis dicitur: fluminis impetus lātificat ciuitatē dei: plātabunt quoq; uineas cū Noā & bibēt uinū earū inebriabūtur & audiēt a dño ſaluatore bibite amici & inebriamini: Bibent autem uinum qd̄ ſe in regno patris cū apoſtolis ſuis nouū bibiturū eſſe pollicitus eſt. Hāc ē uinea forech cuius uinū quottidie in myſteriis bibimus: nec hac regē ſcelicitate cōtenti pp delicias faciēt hortos & rigabunt eos: ut nulla deſint in eis genera uirtutū & comedēt fructus eoꝝ q̄ n. plātauerit & rigauerit ipſe comedet. Cū hāc oīa mōtes & colles fecerint ſtillātes dulcedinē & edificātes ciuitates & habitātes in eis: plātantes uineas & bibētes uinū earū faciētes hortos & comedētes fructus eoꝝ: tūc ipſos plātatores plātabit dñs ſup terrā ſuā de qua dicitur: Credo uidere bona dñi in terra uiuentiū Et in euāgelio. Beati mittes qm̄ ipſi poſſidebūt terrā. poſtq̄ autē plātauerit eos: & firma in altū radice ſolidarit nō euellet ultra de terra quā dederit eis. Ex quo intelligimus eccleſiā uſq; ad finē mundi concuti quidem perſecutionibus: ſed nequaquā poſſe ſubuerſi: temptari nō ſuperari. Et hoc fiet quia dominus deus omnipotens ſiue dominus deus eius ideſt eccleſiā ſe facturum pollicitus eſt. Cuius promiſſio lex naturæ eſt.

EXPLICIT IN AMOS LIBER TERTIVS

Hiero. liber super Abdiam.

Deest profatio

BEATI HIERONYMI EXPLANATIONVM LIBER IN ABDIAM PROPHETAM.
AD PAMACHIVM INCIPIT. CAPITVLVM VNICVM.

Visio abdię idest serui domini: quā uidit gentibus: ad quas legatum mi-
sit dominus: Et quibus dicitur surgite & consurgamus aduersus eam in
prælium: Destructio enim idumę uisio nationum est: Sin autem queri-
tur quare ponatur in titulo. uisio Abdię: Et nihil postea quod uisū ē: de
monstretur: Secundum illud Esaia: Vidi dominū sabaoth sedētem sup
tronum excelsū & eleuatum: Et Ezechiel: Aperti sūt celi & uidi uisio-
nes dei: statimq; subiungitur: Et uidi & ecce spiritus auferrens ueniebat
ab Aquilone & nubes magna: & splendor in circuitu eius. Sed post uisio-
nem Abdię protinus inferatur. Hęc dicit dominus ad edom: Et iterū Ec-
ce paruulum te dedi in gentibus: De deutronomio sumemus exemplū
In quo non res sed uerba cernuntur: Attende inqt tibi: & conserua ani-

am tuam uehementer: ne forte obliuiscaris sermonum quos uiderunt oculi tui: Et Ioannes in
epistola: Quod uidius inqt oculis nostris: quod pspeximus & manus nostrę palpauerūt de uerbo
uitę: Et moyses uocem dei quę ad eum loquēbatur uidisse se dicit. Si ergo post uisionem ferun-
tur quę dicta sunt & uidentur mentis oculis quę auribus percipi solēt: Recte uidens: (quia pphe-
ta antea uocabantur uidētes:) In titulo prænotat uisionem.

Hęc dicit dñs de⁹ ad edom. **Q**uærimus quis sit iste edom ad quem nunc p abdiam do-
minus loquitur: Edom interpretatur rufus: Esau ergo filium isaac appellatum fuisse edom: qā pro-
pter rufum lenticulę cibū primogenita uendiderit: in libro geneſeos manifestissime legim⁹: Vñ⁹
ergo atq; idem tribus nominibus appellatur: Esau: edom: & seir idest pilosus: Posseditq; eam regio
nem: quę nunc gebalena dicitur: & in finibus est eleutheropoleos: ubi ante habitabant chorrei: qui
interpretatur liberi. Vnde & ipsa urbs postea sortita uocabulum est. Quod ergo hebraice edom: &
gręce dicitur idumea: nūc uiculus palestinae est a cōditore sic imposito nomine: Cuius latina quo-
q; & gręca meminit historia. Quia ergo ex multis scripturarum locis didicim⁹ terram idūeorum
Aduersariam esse terrę repromissionis: Et esau inimicum legimus iacob: & populum esse cui irat⁹
est dominus in sempiternum: Nosse debemus secundum leges tropologię Aut contra iudęos
factum esse sermonem qui sunt emuli christianis & persecūtur fratrem suum iacob populum sup-
plantatorem: qui illis primogenita preripuit: Aut certe aduersus omnes hereses & contraria dog-
mata: quę uidentur quidem nobis esse uicina: sed magis aduersaria sunt: & de paterna hereditate
simplicem habitatorem domus iacob nituntur expellere. Sunt qui idumeam ad carnem referant:
& aduersum illius pugnam animam estiment prouocari: Vt mortificantes membra nostra sup ter-
ram: fornicationem: immunditiam: passionem: eternam in christo uictoriam consequamur.

Auditū audiui⁹ a dño ⁊ legatum ad gentes misit: Surgite ⁊ cōsurgam⁹ aduersū eū i plū.
Audiuit ergo Abdias uel omnes prophetae pariter audierūt. Omnes enim scribunt cōtra edom
quod ad gētes legatus missus sit: Mediator dei & hominū homo christus iesus: De quo & pater lo-
quitur per Aggeum: Monebo omnes gentes: & ueniet desideratus cunctis gentibus: Iste in Esaia
magni consiliū angelus: & pater futuri sæculi scribitur. Legatus qui ad gentes missus est hęc loqui-
tur: Surge qui dormis & eleuare a mortuis & illuminabit te christus: At ne forsitan grauis uobis &
insolita pugna uideatur: me inquit habetis primum in achaia: ego ero archistrathegos præliorū
q' & iesu filio nauę gladiū tenēs apparui: & amalech i crucis meę uexillo: moyse pugnāte sup aui.

Ecce paruulū dedi te in gētib⁹ cōtemptibilis tu es valde: Superbia cordis tui extulit te ha-
bitantē in scissuris petrarum: exaltantem solū tuū: q' dicis i corde tuo: q's detrahēt me i terrā: si
exaltatus fueris ut aquila: ⁊ inter sydera posueris nidum tuum: ide te detrahām dicit dominus

O inquit edom qui cum minimus sis inter omnes in circuitu nationes: & ad comparationē gē-
tium cæterarum paruus in numero: ultra uires erigeris superbia. Cūq; habites in speluncis imo in
cauernis petrarum humilis atq; paruulus: & excelsa edificiorum tecta non possidēs: quasi aquila in
sublime extolleris: & tātum cogitatione intumescis ut inter sydera habitare te credas: Etiam si ul-
tra naturam posses celi alta penetrare: inde te detraherem & ad terram deducerem: dicit dominus
deus. Si didicimus historiam sequemur intelligentiam spiritalem: Licet tibi o heretice magnus eē
uidearis & contēnas ecclesię paucitatem: tamen paruus in gentibus es: & cōtēptibilis & non solū:
sed cum ē mī Tāc eī ualde cōtēptibilis: superbia cordis tui extulit te: quis enim hereticorum non
superbia extollitur ecclesię simplicitatem paruipēdens & fidem imperitiā reputans: habitantem
in scissuris petrae exaltantem solium suum: Petra q' frequēter uel in persona domini: uel in solidi-
tate ponatur: Vnde & propheta dicit. Et statuit sup petrā pedes meos: Et ad petrū dicitur: Tu es pe-
trus & super hanc petram edificabo ecclesiā meā: Tamen & in contrariā ptem frequenter acci-
pitur: Auferam inqt cor lapideum & dabo eis cor carneū: Et potens est dominus de lapidibus istis
suscitare filios abraę. Maximeq; hic ubi non dixit habitantem super petram: in q' prudēs edificator

domum suam extruxit: sed in scissuris petrae: ut hereseon a petra christi: & ab ecclesia significet scissionses: Porro quod sequitur Exaltantem solium suum: & qui dicit in corde suo quis detrahet me i terram: tumorem hereticae mentis ostendit: Confidentium sibi in mysteriis & secretis suis: & quantum in ipsis est: Hyperbolice autem hoc accipere debemus: promittentium sibi regna caelorum: Vnde ad huiusmodi homines apostolus scribit: Iam sine nobis regnatis: atque utinam regnaretis: ut & nos uobiscum regnaremus: Tale quid & dauid loquitur. Posuerunt in caelum os suum: & lingua eorum transiit in terram: Si exaltati ergo fuerint ut aquila: nam & ipsi aquilarum sibi similitudinem pollicentur: quae solent ad cadauer dominicum congregari: & inter media sydera posuerunt nidum suum inde detrahant eos dicit dominus. Sicut enim dormiente patrefamilias inter bonam semetem: inimicus homo zizaniam superseminat. Ita solet aquila illa gradis magnarum allarum longo membrorum ductu inter sydera ecclesiae ponere nidum suum. Dixi supra hoc ipsum & aduersum carnem posse intelligi: quod imminute sint uires eius in aduentu christi: si contemptibilis sit animaeque subiecta imperio: & frustra erigatur cum habitet in cauernis petrae: uel sensibus uel cogitationibus: & uelit dominari animae: exaltans solium suum: nec opera sua posse credens superari: Cui dicitur quod quis se erigat & aquilae imitetur excelsa multosque sanctorum deceperit: tamen a domino superata sit atque deiecta. Quod in hereticis & carne intelleximus: contra iudeos quoque intelligi potest.

¶ Si fures introissent ad te: si latrones per noctem quomodo conticisses: nonne furati essent sufficientia tibi: Si uindemiatores introissent ad te nunquid non saltem racemum reliquissent tibi: quomodo scrutati sunt Esau: inuestigauerunt abscondita eius.

¶ Quod dicit hoc est. Si fures & latrones qui nocte domos suffodere consueuerant: & rapere quae in domibus sunt introissent ad te & absconditi tenebris circuisissent domus tuae agulos: utique hoc tulissent quod sibi putabant posse sufficere: & aliquid in edibus tuis uel per satietatem uel per ignorantiam reliquissent. Si uindemiatores introissent uineam tuam: & eam uel hostiliter uastare: uel a te conduti demetere cuperent: quis diligens eorum uindemia fuisset: tamen racemos uitibus foliisque calatros: inter palmites reliquissent. Sed omnia hostes qui ad te domino iubente uenerunt. (Significat autem babylonios & exercitum nabuchodonosor) inuestigauerunt: & omnia secreta tua & cauernas & foramina speluncharum in quibus habitas lustrauerunt. Et reuera (ut dicam) aliquid & de natura loci. Omnis australis regio idumeorum & Eleutheropoli usque petram & haylam (haec est enim possessio Esau) in specubus habitatiunculas habet: & propter nimios calores solis: quia meridiana prouintia est: subterraneis tuguriis utitur. Substantiam tuam inquit me pariter cum hostibus perquirente nulla potuerunt secreta celare. Aliter fures & latrones qui ingrediuntur nocte: quia filii sunt noctis & tenebrarum: hereticos puto contraria ueritati dogmata praedicantes. Qui furantur sufficientia tibi & cottidie de ecclesia greges rapere festinant. Isti ingredienti uineam domini nostri: quae de aegypto huius seculi transiit: & de cuius genimine uinum se esse bibiturum in regno patris pollicetur ita cupiunt uniuersa populari: ut uix racemum relinquunt in ea: Sed econtrario dominus agit: Omnia enim secreta eorum & occulta misteria & patriarcharum esau: Hoc quippe intelligo qui primi hereses adinuenerunt: per sanctos suos & ecclesiasticos uiros atque doctores perferunt in medium: & prima illius uictoria est patere quae tegebantur occulta: & inuestigabuntur secreta eius.

¶ Usque ad terminos emiserunt te. Quia uiri federis tui illuserunt tibi: inualuerunt aduersum te uiri pacis tuae: qui comedunt tecum: ponent insidias subter te: non est prudentia in eo.

¶ Veniente nabuchodonosor omnes qui ante erant foederati edom: & in praesidio urbis superbisimae fuerant: reliquerunt eum & iuncti hostibus contra eum insidias tetenderunt: praeualueruntque aduersus eum. Et tunc indicatum est quia nulla in edom esset sapientia: dum sperant in iis qui aduersarii demonstrati sunt. Aliter cum abscondita Esau & quasi sacramenta magnifica: quibus prius populi fuerant irretiti: plata fuerint in medium. Ita ut uir ecclesiasticus possit dicere non ignoramus eius astutias. Derelinquet terminos edom: & dimittet eum & usque ad terminos ecclesiae transmigrantes perferent doctrinas pessimas. Tunc illudent & resistent quodam magistro suo: docentes falsa esse quae didicerunt: & praeualebunt contra eum: & eruditi ecclesiae fide falsum dogma couincient. Illi quod quondam comedebant apud hereticos: non panem eucharistiae: sed panem luctus: & panem subcineritium: qui non reuersatur: proponent quaestiones de scripturis: tendent insidias idumeo: atque terreno & in omnibus carneo praeceptori. Hereses enim ad galatas inter carnis opera numeratas legitimus. Et tunc ostendetur non esse prudentia in edom.

¶ Nunquid non in die illa dicit dominus: per da sapientes de idumaea: & prudentiam de monte esau: & timebunt fortes tui a meridie: ut intereat uir de monte esau.

¶ Cum hostis fines tuos possederit: & omnes uiri foederis illuserint tibi: & praeualuerint contra te: tunc peribit sapientia de idumaea: & caliditas eius stultitia demonstrabitur. Et postquam timuerunt fortes regni eius: qui habitabant in meridie: tunc interibit uir de monte esau: qui & pugnare pro ciuitate & prudenter dare consilium solitus erat. Aliter postquam hi qui prius decepti erant: conuersi fuerint ad ecclesiam. Tunc ipso domino dimicante: peribunt sapientes idumaeae: qui carnalia & terrena sapiebant: & auferetur prudentia de monte esau: quae eleuabatur contra scientiam dei. Et qui prius pro

1. cor. 4. 1.
ps. 72.

ps. 79.
Mat. 26.

Gal. 3.

Super Abdiam. c. i.

esau & idumea dialectica arte pugnabant: & erant in præsidiis theman quod interpretatur confusio desinent pugnare pro magistris prioribus. Siue qui ante lumen sibi scientiæ promittebant: & putabant se esse in meridie: timebunt & formidabunt ecclesiastico uiro obtinente sophismata eorum. intantum ut nullus resideat: qui possit uel regis consilio: uel pugnationis uiribus: pro heretico rum superbia & falso dogmate dimicare.

Propter interfectionem & iniquitatem in fratrem tuum Jacob: operiet te confusio & peribis in eternum: In die cum stares aduersus eum: quando capiebant alieni exercitū eius: & extranei ingrediebantur portas eius: & super hierusalem mittebant sortē: tu quoque eras quasi vnus ex eis.

Eccecirco interibit uir de monte esau: & peribit sapientia de idumea: & prudentia de monte esau: quia interfecisti germanum: & inique egisti contra fratrem tuum iacob: quando caldæis babylonisq; uastantibus hierusalem: & obsidentibus ciuitatem: & ingredientibus portas eius: mittentibusq; sortē in diuisione prædæ: tu eorum socius eras: & in hostium numero uersabaris. Aliter: cuncta quæ supra scripta sunt patieris edom cruenta terrene. Crudelis: quia falsa mortiferaq; doctrina: & aduersum deum impietatem loquens occidisti fratrem tuum iacob. Legimus in Salomōe: Sunt qui loquuntur & interficiunt gladio. Et in alio loco. Venenum aspidum sub labiis eorum: & lingua eorum gladius acutus: Operiet ergo te confusio & dices: Confusio uultus mei operuit me. Ac peribis non ad breue tempus: sed in eternum. Eterno enim quantum in te fuit fratrem uulnere percussisti. Sed & hæc erit causa cruciatu. Nam quando alieni deuastabant exercitū iacob: & ingrediebantur portas eius in pacificam quondam hierusalem: mittebantq; sortes ut eius spolia diuideret: tu unus eras ex hostibus. Legimus: uidemus: cottidie comprobamus quando persecutio contra ecclesiam oritur multo peiores persecutores iudæos & hereticos in christianos fieri quàm ethnicos. Possumus extraneos ingredientibus portas hierusalem cogitationes pessimas dicere portasq; hierusalem idest animæ gescantis & uidentis deum: quinque sensus interpretari: per quos introeant hostes & spolia diuidant hierusalem. Eo igitur tempore quo persecutionis impetu: & mortiferis uoluptatibus de ecclesiis quisquā corruerit: uideamus exultare hereticos gaudere iudæum & unum esse de persecutoribus: & in ethnicorum eos numero computari.

Et non despicias in die fratris tui: in die peregrinationis eius: & non letaberis super filios iuda in die perditionis eorum: & non magnificabis os tuum in die angustie: neque ingredieris portas populi mei in die ruine eorum.

Neque magna loquaris quasi unum de uictoribus esse te credens. neque in fratris ridebis angustia: neque in die uastitatis & ruine populi mei tu per portam hierusalem gloriabundus incedes: Et ideo ista non facies quia & tu similiter patieris. Aliter quando captiuū uideris Diuersis persecutionibus fratrem tuum: & abduci uinctum: de ecclesiæ fide: nec ciuitatem suam sed peregrina quæque sectari: neque letaberis: quia & tu similia patieris. Lataberis enim quando capiebatur iacob: & super filios iuda quos discipulos christi intelligimus exultabas in die perditionis eorum. Significatur autem quod anima in medullis uitiorum atque uirtutum posita sit: & possit in utraq; partem per horarum momenta conuerti. Neque inquit magnificabis os tuum in die angustie: Quod secundum duplicem sensum accipere debemus: Corporalis in persecutionibus & in peccatis spiritalis angustia: Cū anima hostibus uictisq; capta ducta fuerit in babilonem Neque ingredieris portam populi mei in die ruine eorum. Quādo enim aut negatio nos oppresserit aut uoluptas: & rigorem pristinum infelix conscientia non seruauerit: tunc facile ad contraria dogmata labimur: blanditiæ errori nostro & non curantia uulnus sed palpatia: Solatium miseriæ est quis perditum: habere quod speret.

Neque despicias: & tu in malis eius: in die uastitatis illius. Et non emitteris aduersus exercitum eius in die uastitatis illius: neque stabis in eximibus ut interficias eos qui fugerint. Et non claudes reliquos eius in die tribulationis.

Cum ipse captus fueris & babylonio uastante deletus: inter cætera quæ fecisti: neque hæc facies quæ secuntur. Non despicias fratrem tuum iacob in die uastitatis illius: cumque aduersariis terga uertent & coeperint fugere per notas sibi uias: & diuertacula & calles ad solitudinem perferentes: non stabis in biuio: nec uenientes expectabis in compitis: ut interficias eos qui fuerint liberati. Aliisq; comprehensis recludas: & uel ipse capias: uel captiuitati hostium serues. Hæc iuxta historiam diximus: debemus enim breuiter manifestiora carpentes: ad ea quæ obscura sunt pergere. Quis hereticorum non despiciat ecclesiasticos: quis non exultat in malis eorum: si quando propter peccata populi persecutioni traditi fuerint & multi uel infirma fide: uel supra petrosa seminati in negatione corruerint: Videas illos exultare gaudere nostram ruinam suam putare uictoriam in tantum ut iungantur gentibus: & persecutio læuior uel ex iudæis uel ex his fiat: qui fratres nostros esse se simulant: & eodem censentur nomine. Cumque aliquis uel fuga uel poenitentia lapsus fuerit: stant in diuerticulis & proponunt sophismata: & testimonia quali de scripturis proferunt ut lapsis atque cōfectis cōsuetæ offerant ceruicalia: & ponant ea sub omni cubitu manus: Atque ita fit ut qui forsitan persecutionē aut uirtute superarint: aut timore effugerint decepti prauis dogmatibus rursus in carcere teneantur errorum: & multo fiat peior ex his tribulatio quam fuit ex gentibus: Facilius enim ab ethnicis

captum liberas: quam hereticorum præstigiis irretitum.

Quoniam iuxta est dies domini super omnes gentes: sicut fecisti fiet tibi: retributionem tuam conuertam in caput tuum. quomodo enim bibisti super montem sanctum meum: omnes gentes iugiter: & bibent & absorbebunt: & erunt quasi non sint.

Universas quippe nationes usque ad propontidem scythicam mare & ionium: uel egeum Assiri: babiloniamque tenuerunt. Legamus herodotum & græcas barbarasque historias: & uidebimus quomodo sub babiloniis & assyriis impletum sit hoc quod dicitur: iuxta est dies domini super omnes gentes. Quod autem sequitur. Sicut fecisti fiet tibi: retributionem tuam conuertet in caput tuum. Hic sensus est quem & in psalmo legimus: Memento domine filiorum edom in die hierusalém dicentium: exinanite exinanite usque ad fundamentum in ea. Unde & contra babilonem impræcatur propheta. Filia babilonis misera Beatus qui retribuet tibi retributionem quam retribuisti nobis: Beatus qui tenebit & allidet paruulos suos ad petram. Sicut enim super montem sanctum meum bibisti cum babiloniis atque lætatus es: sic omnes gentes quas tecum habebat babilonius conuersæ contra te bibent: & lætabuntur: & non solum bibent: sed ita te absorbebunt ut sint idumei quasi non sint. Vel certe ipse gentes cum te absorbuerit: absorbebitur a moedis: Et hoc circulo uindicta procedet: Ut tu israel te babilonius: babilonium moedus ac persæ consumat. Sequamur interpretationem ordinem. iuxta est per hereticos dies domini super omnes gentes: prope est tempus iudicii in quo omnes iudicandæ sunt nationes: Sicut fecisti contra ecclesiasticos: conuertetur in caput tuum dolor tuus & in uerticem tuam iniquitas tua descendet. quomodo enim in nece eorum lætatus es contra uiuiumque celebraisti: & in monte sancto meo: hoc est ecclesia bibisti non meum calicem sed diaboli. De quo & in Abachuc dicitur: Vhe qui portat proximum suum submersione turbida: Ita uniuersæ gentes uel fortitudines contrariæ supplicii delegatæ uel aduersariæ quæque uirtutes bibent & absorbebunt sanguinem tuum: & ad extremum in cunctos ueniente cruciatur: ipse quoque erit quasi non sint. Qui enim perit ei qui est: Et qui dicit ad moysen: Qui est misit me ad uos: Secundum regulam scripturarum non esse dicitur. Unde & in Hester legimus: Ne tradas domine regnum tuum iis qui non sunt. Possumus hunc locum & aliter interpretari: Quia lætati estis in ruina seruorum meorum: eadem persecutio contra uos quoque ueniet: & patiemini quæcumque fecistis: Et sicut lætati estis aduersus populum meum: cum gentibus reliquis: Ita omnes gentes lætabuntur contra uos & deuorabunt & bibent & persecutione simili conterent.

In monte autem syon erit saluatio & erit sanctus & possidebit domus iacob eos qui se possederant: & erit domus iacob ignis: & domus ioseph flamma: & domus esau stipula: & succendetur in eis: & deuorabunt eos: & non erunt reliquæ domus esau: quia dominus locutus est.

Idumea subuersa & ab inimicis gentibus: cum quibus prius contra iacob fœdus inierat deuorata. In monte syon erunt reliquæ: eritque saluatio & erit sanctus. Hoc est uel ipse dominus reuertetur ad templum: quod propter peccata dimiserat. uel erit absolute sanctum sanctorum & possidebit domus iacob: sub zorobabel & esdra & neemia: eos qui se hereditate possederant. Et erit domus iacob idest iuda ignis: domus ioseph idest decem tribuum flamma. De ioseph quippe natus est ephraim: ex qua tribu samariæ imperium fuit. Domus autem esau idest idumeorum: qui tam scelerati & crudeles extiterant contra fratrem suum: uertetur in stipulam. Et quomodo ignis & flamma cito stipulam deuorat: sic duo regna in unius sibi uirgæ (iuxta ezechielem) copulam fœderata uastabunt idumeam & deuorabunt. Et erit residuus ex populo: qui possit euerfionem aduersariorum uicinis gentibus nuntiare. Destructis carnis operibus: & terreno imperio desolato: erit in ecclesia saluatio eorum: qui a matre non exierunt: & in ipsa morabitur sanctus. De quo in esaiâ dicitur: Sanctus sanctus sanctus dominus deus sabaoth: quia & qui sanctificat & qui sanctificatur: ex uno omnes. Et possidebit domus supplantatoris iacob: eos qui se hereditate possederant: de persecutoribus faciens christianos: & ipsos idumeos in ecclesiâ fidem recipiens. Domus autem esau uertetur in stipulam. Et quomodo ignis uiciniam culmus non ualet sustinere: ita disputationem iacob quæ signata est sermone domini. Eloquia enim domini igne examinata: & flammam ioseph qui interpretatur augmentum: & qui a fratribus uenditus populum paui in ægypto: domus esau sustinere non potuit: sed ad primam congressionem sophismata eorum uertentur in nihilum: & deuorabuntur in salutem suam. Iuxta illud quod in benedictione dicitur ad esau: Dominum tuum illum feci: & omnes fratres tuos subieci ei seruos: fratrique tuo serui es. Et non erunt reliquæ domus esau: quando omnia christo genuflectent cælestium terrestrium & infernorum: & subiciuntur ei uniuersa: ut sit deus omnia in omnibus. Quia uero esau super fundamentum christi uitio suo extruxerat fœdum: ligna & stipulam: Idcirco domus iacob & ioseph in ignem uertetur: & flammam: imitans dominum suum qui dicit: Ego sum deus ignis consumens: tunc deuoratis paleis peccatorum fundamentum purum in horrea congregetur. Quod nos diximus aut iuxta historiam sub zorobabel esse iam factum: aut certe iuxta prophetiam & mysticos intellectus cottidie in ecclesia fieri: & in regno animæ aduersum carnem in unoquoque compleri.

Et hereditabunt hi qui ad austrum sunt: montem esau: & qui in cæpestribus: philistinum: & pos-

videbunt regionem effraim: & regionem samarie: & beniamin possidebit galaad.

Reuerso in regnum suum iuda: qui habitauit in meridie: & possedit cunctam regionem iuxta diuisionem Iesu filii naue: quæ uergit ad scorpionem. i. omnem arabiam: Nam hii qui prius terminis arctabatur angustis: possidebant montem esau: idest mōtes seir: & montana quæ edom ante possederat: Qui autem habitant in sephela idest in campestribus: lyddam & emaus. diospolim scilicet nicopolimq; significans: possidebunt palestinos. quinq; urbes philistinorum: gazan: ascalonē: azotum Acaron: geth: uel omnem illam plagam quæ iuxta Actus apostolorū faronas appellatur. Hoc utrum factum sit deus uiderit: potest enim ex parte per annos quingentos: usq; ad aduentum christi esse completum: Quod certissime scio: cottidie completur in nobis & in regno ecclesiæ confirmatur. Hi enim qui habitant in meridie: idest in ageb in uero sunt lumine. & qui tenēt campestria & humilia: idest discipuli eius: Qui dicit: Discite a me quia mitis sum & humilis corde: possidebūt montem Esau: & philistim: quos possumus propter superbiam dogmatum: & eloquentiam secularem in ethnicorum persona accipere: ut in monte magistri sint philistim: & alienigenis discipuli: quia magistrorum auctoritate dicuntur: & non solum montem Esau: & alienigenas: sed regionem quoq; Ephraim & Samariæ possidebunt. Ephraim & Samariæ crebro in Osee legimus. Et in heresibus quæ sub nomine christiano ecclesiam diuidunt interpretati sumus. Et ibi enim speratur ubertas: & ibi custodiam fidei repromittunt: Porro Benjamin filius dextræ atq; uirtutis: ubi tēplū dei est possidebit Galaad quæ interpretatur transmigratio testimonii Israelē carneum significās. Ab illis enim ad nos testimonium domini commigravit.

Et transmigratio exercitus huius filiorum Israel: omnia loca cananeorum usq; ad sareptā: & transmigratio hierusalem que in bosphoro est: possidebit ciuitates austri: Et ascendent saluatores montem sion: iudicare montem esau: & erit domino regnum:

Hi qui de ipsa hierusalem metropoli ciuitate translati fuerant in sapharad quod nos in bosforū uertimus. possidebunt ciuitates austri: quæ sunt in tribu iuda: Reuersi enim: urbem suā: ea quæ urbi uicina sunt obtinebunt: cunq; hec expleta fuerint: Sicut in iudicum libro Mittebat dominus saluatores: qui populum de captiuitate saluarent: sic ascendent & uenient in montem sion Ut iudicent atq; discernant quasi subiectum & seruientem sibi montem esau: idest. I dumeos: subiugatisq; omnibus erit domino regnum. Vbi nos posuimus bosforū: in hebraico habetur sapharad. Nos autem ab hebreo qui nos in scripturis erudiuit didicimus bosforū sic uocari: & quasi iudæus: ista inquit est regio ad quam Hadrianus captiuos transtulit: quando ergo christus noster uenerit: tunc reuersura est in Iudeam etiam illa captiuitas: Possumus autem locum quemlibet regni babylo- nis intelligere: q̄q; & aliud arbitrer. Nam consuetudinis prophetarū est: quando locuntur contra babylonem: ammonitas: moabitas: philistim & cæteras nationes multis sermonibus linguæ eorū abuti & seruare idiomata prouintiarum: Quia ergo lingua assyriorum terminus qui hebraice uocatur gebul: dicitur sapharad: hūc sensum esse conicio. transmigratio hierusalē: quæ in cunctis terminis regionibusq; diuisa est: urbes austri idest tribus suæ recipiet. Et propheticus sermo q̄ fame piclitabatur in iudæa exsiccatu uellere Israelis ad gentium rore trāseat: ibiq; & pascatur & pascat dū & recipitur a credentibus: & pascit ipse credentes Saratha uel ex duobus compositum est: & interpretatur angustia panis: Vel unum uerbum est & transfertur in incendium: canaan uero idest motum uertitur: aut certe negociator & humilis appellatur: Igitur transmigratio filiorum Israel quando occidentem dimiserit litteram: & ad spiritum uenerit uiuificantem mouebit cuncta quæ legis sunt: negotiabitur de multis margaritis unam prætiosissimam margaritam: & deposita iudæorum superbia humilitatem sectabitur christianam: & illuc usq; perueniat ubi antea fuit: tribulatio panis: & mulier uidua a suo conditore deserta: pupillum filium uix alebat: & ubi uniuersa illius peccata & uitia concrementur. Captiuitas autem siue transmigratio hierusalem ubi quondam erat uisio pacis. Et quæ nunc in toto orbe dispersa est possidebit ciuitates austri: idest ecclesiā ueri & perfecti luminis: dicetq; cū sponsa pœnitēs: ubi pascis ubi cubas in meridie. Et cum ioseph in antiquā germanitatem recepta: inebriabitur sanguine pastoris & principis. Ascendent saluatores uel qui saluati fuerint de reliquiis populi iudaici in montem sion: ut iudicent: & ulciscātur mōtem esau. Quō lumen dñs lucē appellat apostolos suos & dicit: Vos estis lux mundi. Et ipsa petra Petro donauit: ut petra sit: pastor quoq; bonus illis pastorum largitus est nomina. Et quodcūq; dicitur: seruis tribuit ut dicantur: Sic ipse saluator apostolos suos mundi esse uoluit saluatores: q̄ ascenderunt speculam montis ecclesiæ & deponentes superbiam iudaicam: uniuersorūq; mōtium quæ aduersum scientiam dei erigebantur: regnum domino parauerunt.

FINIT LIBER EXPLANATIONVM IN ABDIAM PROPHETAM.

Praefatio in explanationem Abdie.

INCIPIT PRAEFATIO IN EXPLANATIONEM BEATI HIERONYMI PRAESBYTERI
IN ABDIAM PROPHETAM .AD PAMACHIVM.

Vm essem paruulus: ut paruulus loquebar: ut paruulus sapiebā. ut paruulus cogitabam: postq̄ factus sum uir quæ paruuli erant deposui: Si apostolus proficit & quotidie præteritorum obliuiscens. in priora se extendit: ac secundum præceptum domini saluatoris stitiam tenēs post tergum non respicit: Quanto magis ego: qui nec dum ad ætatem perfecti uiri & in mensuram christi ueni mereri debeo ueniam: quod in adolescentia mea prouocatus ardore: Et studio scripturarum: allegorice suū interpretatus abdiam prophetā. cuius historiam nesciebam: Ardebat animus cognitione mystica: Et quia legeram omnia possibilia credentibus: ignorabam diuersa eē chrisinata: litterulas sæculi noueram. & ob id putabam me librum legere posse signatum: Stultus ego. xxiii. seniores habētes ī manibus fialas & coronas & quattuor animalia plena oculis consurgunt de trono suo: imperitiam confitentur: gloriam agno canunt: Et uirga de radice iesse. & putabam posse me quod credebam. Cuius in manu non fiebat sermo dei: nec dicere poterā a mandatis tuis intellexi: neq̄ illius de euangelio beatitudinis recordabar: beati mūdo corde quoniam ipsi deum uidebunt: Nec dum de altari carbo sublatus labia mea purgauerat: Nec dū error ueteris ignorantia igne spiritus sancti fuerat circuncisus. & audaciter loquebar ad dominum. Ecce ego mitte me. Sperabam in scriniolis latere quod scripseram: & ingenioli primā temeritatem ignibus uoueram. cum subito de italia affertur exemplar a quodam luuene tot annis: quot & ego quondam scripseram: laudante opusculum meum fateor miratus sum. Quod quāuis aliquis male scripserit inuenit lectorem similem sui: ille prædicabat: Ego male erubescēbam: ille quasi mysticos intellectus ferebat ad cælum: Ego demisso capite confiteri meum pudore prohibebat: Quid igitur condēnamus in quibus pueri lusimus? minime: Scimus enim in tabernaculum dei & aurū & pilos caprarum similiter oblatos: Legimus in euangelio uiduæ pauperis duo minuta magisq̄ diuitum substantias approbatas: Et tunc dedimus quod habuimus: Et nunc: si tamen aliquid proficimus domino suum reddimus. gratia enim eius sum quod sum: Nec diffiteor per hosce. xxx. ānos in eius opere me ac labore sudasse: Clemens est pater: cito reuertentem filiū suscipit: Nec expectat donec quis aperiat hostium: ipse egreditur obuiam: annulum & stolam parat: licet germanus inuideat. & scortatorem ac nepotem uocet: de salute illius symphonia angelicæ lætitiæ cunctarūq̄ uirtutum in cælestib⁹ personat: Hoc est illud tēpus mi pāmachi hac luce dulcior. quo egressi scholam rhetorum diuerso studio ferebamur: Quando ego & eliodorus carissimus: pariter habitare solitudinem syriæ calcidis uolebamus: Quod putabam latere: uulgatum est per uetera uestigia rursum ingrediā emendans si fieri potest curuos apices litterarū. Infans eram. nec dum scribere noueram titubabat manus: tremebāt articuli. Nunc ut nihil aliud pfecerim. saltem socraticum illud habeo: Scio quod nesciam: dicit & Tullius tuus adolescentul⁹ sibi incohata quædam & rudia excidisse. Si hoc ille tam de libris ad herenium: q̄ de rhetoricis. quos ego uel perfectissimos puto: ad comparationem senilis peritiæ: dicere potuit: quanto magis ego libere profitebor: Et illud fuisse puerilis ingenii: Et hoc maturæ senectutis: in libris quoq̄ cōtra martionem septimus tertulianus. hoc idē passus est. & origenes in cātico canticorum. Et quintilianus in. xii. libris institutionis oratoria: Ex quibus perspicue ostenditur unamquamq̄ ætatem in suo esse perfectam: Et ex annorum debere numero iudicari: Sed iam tempus est proponere exordium abdiæ: & orationum tuarum auxilium: cui uolumen hoc scribitur confrago sum mare & seculi recursos gurgites transsretare.

FINIT PRAEFATIO.

Super Abdiam. c. i.

INCIPIT EXPLANATIO. IN ABDIAM PROPHETAM

Visio abdie. hunc aiunt esse hebræi: qui sub regæ samariæ achab: & impiissima iezabel pavit prohetas in specubus: qui non curauerunt genua baal & de septē milibus erāt quos helias arguitur ignorasse: sepulchrū q̄ eius usq; hodie cum mausoleo helisei prophetæ & baptistæ Ioannis in sebastæ uenerationi habetur quæ olim samaria dicebatur. Hanc herodes rex antipatri filius in honorē augusti Cæsaris græco sermōe uocauit augustam. Hic igitur quia centum prophetas aluerat: accepit gratiam prophetalem: & de duce exercitus fit dux ecclesiæ tunc in samaria paruum gregem pavit: Nunc in toto orbe christi pascit ecclesiam. *φωσφωσ* Sicut in actis apostolorum stephanus martyrio coronatus. Ita & hic seruus appellatus est domini. porro quod contra idumeam cernens non onus. idest limina & pondus idumeæ uidet secundum regulam & distinctionem quam in naum scripsimus: illud in causa est qđ uel edom: idest Esau: non de extraneis gentibus computatur. filius isaac & frater iacob. unde & terra illius non datur in possessionem i israel: nec dimittitur bellare contra eum: & aduersus fratrem arma prohibetur: uel certe uisio est non idumeæ: quod poterat si ita scriptum esset facere quæstionem: Sed abdiæ idest serui domini quam uidet gentibus: ad quas legatum misit dominus. Et quibus dicitur: surgite & cōsurgamus aduersus eam in prælium. Destructio enim idumeæ. uisio nationum est. Sin autem quæritur quare ponatur in titulo uisio abdiæ. Et nihil postea quod uisum est demonstratur secundum illud Eſaie: Vidi dominum sedentem super trōnum excelsū: Et eleuatum. & in ezechiel apti sūt cæli: & uidi uisiones domini. statimq; subiungitur & uidi & ecce spiritus turbinis ueniebat ab aquilone: & nubes magna: & splendor in circuitu eius: Sed post uisionem abdiæ. protinus inferatur hæc dicit dominus ad edom. Et iterum. Ecce paruulum dedi te in gentibus: De deuteronomio sumemus exemplum in quo non res: sed uerba cernuntur. Attende inquit tibi & conserua animā tuam uehemēter ne forte obliuiscaris sermonū: quos uiderunt oculi tui: & iohannes in Epistola quod uidimus inquit oculis nostris. quod perspeximus: & man⁹ nostræ palpauerūt de uerbo uitæ Et moyses uocem domini. quæ ad eum loquæbatur uidisse se dicit. Si ergo post uisionem inferuntur quæ dicta sunt & uidentur mentis oculis quæ auribus percipi solent recte uidens: quia prophetæ antea uocabantur uidentes: titulo prænotat uisionem.

Nec dicit dominus deus ad edom. **P**aruulus propheta uersuum supputatione non sensum: Alioquin ut in tribus uoluminibus Salomonis canticum canticorum quanto breui⁹ est. tāto difficilius: Et epistola ad philemonem quē sensum haberet expressimus. Euangelicus quoq; sermo breuiatus laciniosis legis operibus angustior est: Ita hic quoq; propheta quasi seruus domini iuxta habraam. Isac. & iacob. & moysen famulum dei. & apostolum seruū christi. ea uidet ea audit: quæ prophetali digna sunt seruitute: Multi putant iuxta interpretationem nominis quod seruus iste sit domini: cui dicitur in esaia magnum tibi est uocari te puerum meum: Qui se exinaniuit formam serui accipiens: Sed si hoc intellexerimus alius nobis quærēdus erit legatus qui est missus ad gentes: Et dum tropologiam sequimur perdimus manifestissimam prophetiam. Quærīm⁹ ergo quid sit iste edom uel idumea ad quam nūc per abdiam dominus loquitur: In libro geneſeos esau filiū isaac appellatū fuisse edō: q̄a pp rufum lenticulæ cibū primogenita uendiderit: manifestissime legius. Edō enī interpretatur *πρῶτος* iste ruffus: In eodē uolumine scribitur hūc eūdē uocatū ēē seyr. idest pilosum quia hispidus: & non habebat lenitatem iacob: Vnus ergo atq; idem tribus nominib⁹ appellatur: esau: edom: seyr: possidetq; eam regionem quæ nunc gabalena dicitur & in finibus est. ubi ante habitabant correi qui interpretantur liberi: unde & ab ipsa urbe postea sortita uocabulū est: Quod ergo hebraice edom: & græce dicitur idumea nūc uiculus palestina est: a conditore sic imposito nomine. Cuius latina quoq; & græca meminit historia. Iste est cui dicitur per Amos: super tribus sceleribus edom. Et super quattuor nō conuertam eū: eo q̄ persecutus sit gladio fratrē suum: & uiolauerit misericordiā eius: & tenuerit ultra furorem suum: & indignationem suam seruauerit usq; in finem. In Esaia quoq; iuxta hebraicū legimus. Onus idumeæ ad me clamat ex seir. O custos quid de nocte custos quid de nocte: & hieremias in eādē prophetiam pari uoce consentit dicens. Nunquid nō est ultra sapientia in theman: & reliqua usq; ad finē: eidem prophetæ ubi dicitur: & erit cor fortium idumeæ in die illa quasi cor mulieris parturientis: exceptoq; ordine cōmutato: & aliis q̄ uidentur discrepare: magna pars Abdiæ in Hieremiæ uolumine cōtinetur: isti sunt montes seir aduersum quos Ezechielis facies roboratur: & dicitur: dabo montem seir desolatum & desertum post paululum.

Disipatus eris mons seyr & idumea omnis. **L**ongum est si uoluerō cunctas scripturas euentillare: & proferre in medium super montem seyr: maximæ Malachiæ: ubi statim in principio scriptum est. Nonne frater erat Esau iacob: dicit dominus: & dilexi iacob: Esau autem odio habui.

Et posui montes eius in solitudinem: & hereditatem eius in dracones deserti. Quod si dixerit idumea: destructi sumus. Sed reuertentes edificabimus quæ deserta sunt. Hæc dicit dominus exercituum isti edificabunt: & ego destruam: & uocabuntur termini impietatis & populus cui iratus est dominus usque in eternum: quia ergo didicimus terram idumeorum aduersariam esse terræ repromissionis: & Esau inimicum legimus Iacob: & populum esse: cui iratus est dominus in sempiternum. Nosce debemus secundum leges tropologia: aut contra iudæos factum esse sermonem: qui sunt æmuli christiani: & persecuntur fratrem suum Iacob populum supplantatorem: qui illis primogenita præripuit. Aut certe aduersus omnes hereses & contraria dogmata quæ uidentur quidem nobis esse uicina: sed magis aduersaria sunt: & de paterna hereditate simplicem habitatorem domus Iacob nituntur expellere. Porro quod idumea & terrena interpretatur & propter colorem rubrum cruenta quoque intelligi potest. Iccirco saluator reportans ad patrem de mundo uictoriam: quando angeli conclamabant aperite portas principes uestras & introibit rex gloriæ: Et in Esaia stupentes interrogabant: quis est iste qui ascendit de edom fuluida ueste de bosforis: sic formosus in stola candida. Et ad ipsum comminus loquebantur. Quare rubrum est indumentum tuum: & uestimenta tua sicut calcantiū in torculari. Ipsi loquitur in triumpho exponens palmas crucis suæ: torcular calcaui solus: & de gentibus non est uir mecum: Sunt qui idumeam ad carnem referant & aduersus illius pugnam animam estimant pericari. Ut mortificantes membra nostra super terram fornicationem: immunditiā: passionem eternam in christo uictoriam consequamur. Iudæi frustra somniant contra urbem romanam: regnumque romanum hanc fieri prophetiam. Et illud quod in Esaia scriptum est: onus duma paululum littere apice commutata pro delectu legi posse res: & sonare romanam: uau: quippe littera & pro. u. & pro. o in eorum lingua accipitur.

Auditu audiui a domino & legatum ad gentes misit: surgite & consurgam aduersus eum in prelium. LXX.

Auditu audiui a domino & munitionem in gentibus misit: surgite & consurgamus aduersus eum in prelium.

E iam ut supra diximus eandem esse edom quam & idumeam: quia in hebraico ipse qui condidit in greco urbs quæ sit ab eo condita nominatur: Audiuit ergo uel ab dias: uel omnes prophetæ pariter audierunt. Omnes enim scribunt contra edom: quod ad gentes legatus missus sit mediator dei & hominum homo christus Iesus. De quo & pater loquitur per aggeum: mouebo omnes gentes: & ueniet delectatus cunctis gentibus. Iste in Esaia magni consilii angelus: & pater futuri seculi scribitur: quod autem pro legato id est seyr. Ixx. πρεσβυτης id est munitionem interpretati sunt: possumus dicere: quod ipse legatus noster sit & ipse munitionis: dicens ea quæ prophetalis sermo contexit surgite & consurgamus aduersus eum: uel eam in prelium. Legatus qui ad gentes missus: hæc loquitur. Surge qui dormis & eleuare a mortuis & illuminabit te christus: ac ne forsitan grauis uobis & insolita pugna uideatur me inquit habetis primum in acie. Ego ero apertus in prelium qui & Iesu filio nauæ gladium tenens apparui: Et amalech in crucis meæ uexillo moysen pugnante superauit. Hieremias in uisione contra idumeam non multum ab his discrepat. Auditu inquit audiui a domino & legatus ad gentes missus est: congregamini & uenite contra eam & consurgamus in prelium. Sequitur.

Ecce paruulus te dedi in gentibus contemptibilis tu es: valde superbia cordis tui exulit te: habitatem in scissuris petre: exaltantem solium tuum: qui dicis in corde tuo quis detrahet me in terram: si exaltatus fueris ut aquila: & si iter sidera posueris nidum tuum: ide te detrahā dicit dominus. LXX.

Ecce minimū dedi te in gentibus: in bonoratus es tu valde: Supbia cordis tui eleuauit te & habitatem in foraminibus petrarum: exaltatē habitaculum tuum atque dicentē in corde tuo: quæ me adducet in terram: si exaltatus fueris ut aquila: & si iter media sidera ponas nidum tuum: ide te detrahā dicit dominus.

Hieremias cuius supra fecimus mentionem prope in eadem uerba consentit dicens: Ecce paruulum te dedi in gentibus: contemptibilem inter homines: arrogantia decepit te: & superbia cordis tui: qui habitas in cauernis petre: & apprehendere niteris altitudinem collis: cum exaltaueris quasi aquila nidum tuum: id te detrahā dicit dominus. In interpretatione prophetica debemus morem nostrum sequi: ut primum historie fundamenta iaciamus: deinde si possumus excelsas turres & tectorum culmina subrigamus. O inquit edom qui cum minimus sis iter omnes in circuitu nationes & ad comparisonem gentium ceterarum paruus in numero ultra uires erigeris superbia: cumque habites in speluncis imo in cauernis petrarum: humilis atque pauperculus: & excelsa edificiorum tecta non possidens quasi aquila in sublime extolleris: & tantum cogitatione intumesces ut inter sidera habitare te credas: & iam si ultra naturam posses celi alta penetrares: inde te detrahere & ad terram deducere: dicit dominus deus. Illud autem quod in hieremia additum est & appropinquare niteris altitudinem collis apertum enigma: collē significās montē syon: Ac per hoc uel ipsam uoluit: et hi qui de natura auiū disputant memorie prodiderunt: tantum contuitus esse dicitur: ut cum super maria immobili pena feratur: nec humanis pateat obtutibus: de tanta sublimitate pisciculos trahere. Si didicimus historiam: sequamur intelligere spiritalem: licet tibi o heretice magnus esse uidearis: & contempnas ecclesie paucitatem tamen paruus es in gentibus: & contemptibilis & non so-

Super Abdiam.c.i.

lum: sed cū sis ualde cōtēptibilis: Superbia cordis tui extulit te: Quis enim hereticorū non in super-
biam extollitur: ecclesiā simplicitatem paruipendens: & fidē imperitiā reputans habitantē ī scis-
suris petrā: exaltantem solium suum. petra q̄q̄ frequēter in persona domini uel in soliditatē pona-
tur. Vnde & propheta dicit statuit supra petram pedes meos. & ad petrum dicitur: tu es petrus &
super hanc petram edificabo ecclesiā meam. Tñ & in cōtrariā partem frequenter accipitur: au-
feram inquit cor lapideum & dabo eis cor carneū: & potens est deus de lapidibus istis suscitare fili-
os abrahe: Maximeq; hic ubi non dixit habitatē super petram: in qua prudens edificator domum
suam extruit: sed in scissuris petrā: ut herefeon a petra xp̄i: & ab ecclesia significet scissioēs: porro qđ
sequitur exaltatē solium suum: & qui dicit in corde suo quis detrahet me ī terrā. tumorem hereti-
cē mētis ostendit: confidētium sibi in mysteriis & in secretis suis: & quantum in ipsis ē: hypbolice
autem hoc accipere debēus repromittētū sibi regna cēlorū. Vnde ad huiusmodi homines scri-
bit apostolus. Iam sine nobis regnatis: atq; utinā regnaretis. ut & nos uobiscum regnaremus: Tale
quid & dauid loquitur posuerūt ī cēlo os suū: & lingua eorum transiuit ī terrā Si exaltati ergo fue-
runt ut aqla (nam & ipsi aquilarum sibi similitudinem pollicētur) quā solent ad cadauer domini
cū congregari: & iter media sydera posuerūt nidū suū: inde detrahā eos dicit domin⁹. Sicut enim
dormiēte patrefamilias inter bonā semētē inimicus homo zizania supseminat: Ita solet aquila illa
grandis magnarum alarum longo membrorum ductu plenis plumis & uarietate: quā habet du-
ctū intrādi ī libanū & tollit de cacumine cedri: & plātat sup aquas ut in uinea plantaria pululāt: iter
sydera ecclesiā: De quib⁹ & in alio loco dicitur: Iusti at̄ sicut stellā fulgebūt: pōere nidū suum dixi
supra hoc ip̄m: & aduersum carnē posse intelligi: qđ īminutā sint uires eius in aduētū xp̄i: & cōtē-
ptibilis sit aīa q̄ subiecta ip̄io & frustra erigatur: cū hīet in cauernis petrā: uel sensibus: uel cogita-
tionibus: & uelit dñari aīa exaltās solū suū: nec opera sua posse credens supari. cui dicitur q̄ quis
se erigat & aquilā imitetur excelsa multosq; sanctorum deceperit: tamē a domio separata sit atq;
deiecta. Quod in hereticis & carne intelleximus. contra iudāos quoq; intelligi potest.

¶ Si fures introissent ad te si latrones per noctem quomodo conticuisses: non ne furati essent
sufficiētiā sibi. si uindemiatores introissent ad te: Nunquid non saltim racemum reliqui-
sent tibi: Quomodo scrutati sunt esau inuestigauerunt abscondita eius. LXX.

¶ Si fures introissent ad te: uel latrones per noctem ubi proiectus esses non ne furati essent suf-
ficiētiā sibi: si uindemiatores introissent non ne reliquissent racemum: Quomodo perscruta-
tus est esau: & deprehensa sunt abscondita eius.

¶ Licet ordine commutato. Si uindemiatores uenissent sup te Hieremias similiter: non reliquissent
racemum: si fures in nocte rapuissent: utiq; quod sufficeret sibi. Ego at̄ disco operui Esau reuelauit
abscondita eius: & celare nō poterit: Quod dicitur hoc est: si fures & latrones qui nocte domos sus-
fodere consueuerunt & rapere quā in domibus sunt introissent ad te: & abscondita tenebris circūf-
sent domus tuā angulos: utiq; hoc tulissent quod sibi putabāt posse sufficere: & aliquid in edibus
tuis uel per satietatem uel per ignorantia reliquissent. Si uindemiatores introissent uineam tuam:
& eam hostiliter uastare: uel a te conducti demetere cuperent: quis diligens eorū fuisset uindemia:
tñ racemos uitis foliisq; coelatos: inter palmites reliquissent. Sed oīa: hostes q̄ ad te dño iubēte ue-
nerūt (significat aut̄ baby lonios: & exercitū nabucodonosor) inuestigauerūt: & oīa secreta tua: & ca-
uernas ac foramina speluncarū: in quibus habitas lustrauerūt. Et reuera (ut dicamus aliqd & de na-
tura loci) Oīs australis regio idumeorū de eleutropoli usq; petrā: & hailā (hāc ē. n. possessio Esau)
in specub⁹ hitatiūculas hēt. Et pp nimios calores solis: q̄ meridiana puintia ē subterraneis tugu-
riis uritur. Discopui inqt Esau. i. qđ terra p̄mebatur in mediū ptuli. Et apta sūt oīa q̄ claudēbas: sub-
stantiaq; tuā me pariter cū hostibus p̄quirēte: nulla potuerūt secreta celare. Aliter fures & latrōes
q̄ īgrediūtur nocte: q̄ filii sūt noctis & tenebrarū: hereticos puto cōtraria ueritati dogmata p̄dicā-
tes: q̄ furātur sufficiētiā sibi: & quotidie de ecclesiā gregibus rape festināt: isti īgrediētes uineā dñi
nostri quā de aēgypto huius seculi trāstulit: & de cuius genimie uinū se eē bibiturū in regno patris
pollicetur. Itā cupiūt uniuersa populari ut uix racemū reliquāt in ea. Sed ecōtrario dñs ait. Oīa. n.
secreta eorū & occulta mysteria: & patriarcharū Esau: hoc qppe itelligo q̄ primi hereses adiūnerūt
p̄ sanctos suos & ecclesiasticos uiros atq; doctores p̄fert in mediū. Et priā illi⁹ uictoria est patere q̄
tegebātur occulta: uñ & cū admiratiōe dicitur quō p̄scrutatus est Esau dephēsa sūt occulta ei⁹. Vi-
de Martionē: & Valētinū: & oēs hereticos quō in doctrinis dāmoniorū cauteriatā hñtes cōscien-
tiā applaudebāt sibi. & simplices aīas quasi q̄busdā diuinis mysteriis initiātes cōposito sermōe de-
cipiāt: sed cū. xxx. Eonas & quadrigas: & octoadas: & dodecadas: & duplicē dñm: & portentosum
obraxas in medium sermo ptulerit. Tunc prudentia Esau stultitia demonstrabitur.

¶ Et inuestigabūt secreta ei⁹ vsq; ad terminos: emiserūt te oēs viri federis tui: illuserūt tibi iua-
luerūt aduersū te viri pacis tue q̄ cōdēt tecū ponēt īfidias subter te nō ē prudētia in eo. LXX.

¶ Usq; ad terminos dimisserunt te omnes viri testamenti tui restiterunt tibi: p̄ualuerunt ad-
uersum te viri pacifici tui: posuerunt īfidias subter te: non est sapientia in eo.

¶ Quidam id quod supra exposuimus quomodo perscrutatus est Esau. Et cōprahēsa sunt absco-

dita eius ad terminos usq; distinguunt: ut sit sensus abscondita tua: atq; secreta usq; ad terminos reuelata sunt: nobis autem melius uidetur ut cum posterioribus copuletur. Veniēte ergo nabuchodonosor de quo in Hieremia contra idumeam dicitur. Ecce quasi leo ascendet de superbia iordanis ad pulchritudinem robustam. quia subito currere eum faciam ad illam: ac deinde. Ecce quasi aquila ascendet & uolabit expandit alas suas super bosram & erit cor fortium idumeae in die illa quasi cor mulieris parturientis: omnes qui ante erant foederati edom: & in praesidio urbis superbissimae fuerant: reliquerunt eum: & iuncti hostibus contra insidias tetenderunt: praualueruntq; aduersus eum: & tunc indicatum est quia nulla in edom esset sapientia: dum sperat in his qui aduersarii demonstrati sunt. Aliter: cum abscondita Esau. Et quasi sacramenta magnifica: quibus prius populi fuerant intenti prolata fuerint in mediū. Ita ut uir ecclesiasticus possit dicere. Non ignoramus eius astutias: derelinquat terminos edom: & dimittent eum: & usq; ad terminos ecclesiae transmigrantes proferent doctrinas pessimas. tunc illudent & resistent quondam magistro suo: docentes falsa esse quae didicerunt: praualebunt contra eum. Et eruditi fide ecclesiae falsum dogma conuincunt. Illi qui quondam comedebant apud hereticos: non panem eucharistiae: sed panem luctus: & panem subcineritium qui non reuersatur: praeponent quaestiones de scripturis: tetendent insidias idumaeo atq; terreno & in omnibus carneo praepetori. Hereses enim ad galathas inter carnis opera numeratas legimus. Et tunc ostendetur non esse prudentia in edom:

¶ Aliqd nō in die illa dicit dominus perdam sapientes ex idumaea & prudentiam de monte esau: & timebunt fortes tui a meridie: ut intereat uir de monte esau. LXX.

¶ In die illa ut dicit dominus perdam sapientes ex idumaea & intelligentiam de monte esau. Et pauebunt pugnatores tui de theman ut auferatur homo de monte esau.

¶ Cum hostis fines tuos possederit & omnes uiri foederis tui illuserint tibi & praualuerint contra te tunc peribit sapientia de idumaea & calliditas tua eius stultitia demonstrabitur: prudentia quoq; ipse dominus auferet de monte esau: idest de montibus seyr: uel quia urbs idumaea in monte sita ē. uel quia omnis illa regio quae ad austrum uergens confinis est heremo praeruptis montibus edita sit. Vnde & dicitur pauebunt pugnatores tui de theman. quod nos interpretati sumus meridie. Quomodo autem supra dixeram Esau: tribus nominibus appellatum: ita plaga regni eius quae ad austrum uergit tribus uocabulis appellatur. Darom: Theman: Naceb. Quae omnia iuxta Ezechiel austrum aficum: meridiēq; significant. Postq; uero timuerint fortes regni eius q; habitabāt in meridie: tunc interibit uir de monte Esau: qui expugnare pro ciuitate: & prudenter dare consilium solitus erat. Aliter: postq; hi qui prius decepti erant conuersi fuerint ad ecclesiam. Tunc ipso domino dimicante peribunt sapientes idumae: qui carnalia & terrena sapiebant. Et auferetur prudentia de monte esau quae eleuabatur contra scientiam dei: Et qui prius pro esau & idumaea dialectica arte pugnabāt: & erāt in praesidiis theman: quod interpretatur consumatio: desinent pugnare p magistris prioribus. Siue qui ante lumen sibi scientiae promittebant: & putabant se esse in meridie: timebūt & formidabunt ecclesiastico uiro obtinēte sophismata eorum: in tantum ut nullus resideat q; possit: uel regis consilio: uel pugnatoris uiribus: pro hereticorum superbia & falso dogmate dimicare.

¶ Propter interfectionem & iniquitatem in fratrem tuum Jacob operiet te confusio: & pibis in eternum. In die cū stares aduersus eum. qm̄ capiebāt alieni exercitum: & extranei ingrediebant portas eius. & super hierusalem mitebant sortem: tu quoq; eras quasi vnus ex eis. LXX.

¶ Propter interfectionem & impietatem aduersum fratrem tuū Jacob operiet te confusio: & aufereris in eternum: ex die qua restitisti contra in die ut caperet alienigene fortitudinē eius: & alieni ingressi sunt portas eius: & sup hierusalem miserunt sortem: & vos eratis quasi vnus ex eis.

¶ Ecce interibit uir de monte esau & peribit sapientia de idumaea & prudentia de monte Esau: quia interfecisti germanum: & iniqui egisti contra fratrem tuum Iacob: quando caldaeis babylonisq; uastantibus hierusalem: & obsidentibus ciuitatem: & ingredientibus portas eius: mittētibsq; sortem in diuisione praedarum tu eorum sortius eras: & in hostium numero uersabaris. Aliter. Cuncta quae supra scripta sunt patieris: O edom cruenta: terrene: crudelis. Quia falsa mortiferaq; doctrina: & aduersum dominum impietate loquēte occidisti fratrem tuum Iacob. Legimus in Salomone: sunt qui loquuntur & interficiūt gladio. Et in alio loco: Venenum aspidum sub labiis eorum: & lingua eorum gladius acutus. Operiet ergo te confusio: & dices: confusio uultus mei operuit me: ac peribis: non ad breue tempus: sed in eternum. Eterno enim quantum in te fuit fratrem uulnere diebantur per portas eius in pacificam quondam hierusalem: mittebantq; sortes: ut eius sibi spolia diuiderent: tu unus eras ex hostibus. Legimus: uidemus quotidie: comprobamus quando persecutio contra ecclesiam oritur: multo peiores persecutores iudeos & hereticos in christianos fieri: quam ethnicos. Possumus extraneos ingredientes portas hierusalem $\lambda\omicron\upsilon\iota\sigma\ \mu\pi\iota\sigma$: idest coitationes pessimas dicere. portasq; hierusalem: idest animae quiescentis & uidentis dominum quinque sensus interpretari per quos introeant hostes & spolia diuidant hierusalem. Si uiderimus mulierem ad concupiscendam: mors ingressa est per fenestras nostras si susceperit.

Gal. 3.

ps. 147.

Super Abdiam. c. i.

mus per aures mendatium ac iudicium sanguinis per aliam portam hostis ingressus est. Odorat⁹ quoq; gustus & tactus si uel uariis odoribus: uel dulcibus cibis uel amplexibus delicatis captus fuerit: per alias portas ingressi sunt aduersarii: & spolia diuidunt miseræ hierusalem. Eo igitur tempore quo persecutionis impetu & mortiferis uoluptatibus de ecclesia q̄spia corruerit uidēus exultare hereticos: gaudere iudæū: & unū esse de p̄secutoribus: & in ethnicorum eos numero computari.

¶ Et non despicias in die fratris tui in die peregrinationis eius: & non letaberis super filios Iuda in die perditionis eorum: & non magnificabis os tuum in die angustie: neq; ingredieris portam populi mei in die ruine.

LXX.

¶ Et nō despicias diem fratris tui in die alienorū: & nō letaberis eorū sup filios Iuda in die p̄ditionis eorū: & nō magna loq̄ris in die angustie: neq; ingredieris portas populorū in die laborū eorū.

¶ Idem sensus qui supra. Cum interierit uir de monte esau: propter interfectionem & impietatem fratris eius Iacob: & operuerit eum eterna confusio. Nequaq; faciet quæ fecit ante cōtra germanū. Non enim despiciet & paruipendet uidens fratrem suum ire captiuum: nec lætabitur super filios iuda. Duæ enim tribus excepta leuitica quæ regnabant in hierusalem: & appellabantur Iuda a caldæis captæ sunt. Et nequaq; magna loqueris: quasi unum de uictoribus esse te credens: neq; in fratribus ridebis angustia. Neq; in die uastitatis & ruinæ populi mei tu per portam hierusalem gloriabū dus incedes. Et ideo ista non facies: quia & tu similia patieris. Aliter quando captiuum uideris diuersis persecutionibus fratrem tuum: & abduci uinctum de ecclesiæ fide: nec ciuitatem suam sed peregrina q̄q; sectarii: nequaq; lætaberis: quia & tu similia patieris: lætabaris enim quando capiebatur Iacob & super filios Iuda quos discipulos christi intelligimus. exultabas in die perditionis eorum. significatur autem quod anima in meditatio uitiorum atq; uirtutum posita sit: & possit in utranq; partem per horarum momenta conuerti. Nequaq; inquit magnificabis os tuum in die angustie. Quod secundū duplicem sensum accipere debemus. Corporalis in persecutionibus: & in peccatis spiritualis angustie. Cum anima hostibus uitiiq; captiua ducta fuerit in babylonem. Neq; ingredieris portam populi mei in die ruinæ eorum. Quādo enim aut negatio nos oppræsserit: aut uoluptas: & rigorem pristinum infelix conscientia nos seruauerit: tunc facile ad cōtraria dogmata labimur blandientia errori nostro: & non curantia uulnus: sed palpantia: Solatium miseriæ est: quis perditum: habere quod speret.

¶ Neq; despicias & tu in malis eius in die uastitatis illius: & non emitteris aduersum exercitū in die uastitatis illius. Neq; stabis in eritibus ut interficias eos qui fugerint: & non concludes reliquos eius in die tribulationis.

LXX.

¶ Et non despicias etiam tu congregationem eius: in die perditionis eorum: neq; apponeris fortitudini eorum: in die perditionis eius: neq; stabis in egressib⁹ eius: ut interficias eos qui salui fuerint: neq; concludes fugitiuos eorum in die tribulationis.

¶ Cum ipse captus fueris & babylonio uastante deletus: inter cætera quæ fecisti ne hæc facies quæ sequuntur. Nō despicias atq; contemnes fratrem tuum Iacob in die uastitatis illius: neq; apponeris ad exercitum babylonium: siue non emitteris aduersum exercitum Iuda: Quando superati ab aduersariis terga uerterint. Cumq; coeperint fugere per notas sibi uias & diuerticula: & colles ad solitudinē perferentes: non stabis in Abiuio: nec ueniētes expectabis in compitis: ut interficias eos qui fuerint liberati: aliosq; comprehensos recludas: & uel ipse capias uel captiuitati hostiū serues: hæc iuxta historiam diximus: debemus enim breuiter manifestiora carpentes: ad ea quæ obscura sunt pergere. Quis hereticorum non despiciat ecclesiasticos: quis non exultat in malis eorum? Si quādo propter peccata populi persecutioni traditi fuerint: & multi uel infirma fide: uel supra petrosa seminati in negatione corruerint uideas illos exultare: gaudere nostram ruinam suam putare uictoriam. in tantum: ut iungātur gentibus. & persecutio sæuior uel ex iudæis uel ex his fiat: qui fratres nostros esse se simulant: & eorum censentur nomine. Cumq; aliquis: uel fuga: uel pœnitentia elapsus fuerit: stant in diuerticulis: & proponunt sophismata & testimonia: quali de scripturis profecerunt: ut lapsis atq; confectis consuta offerant ceruicalia: & ponāt ea sub omni cubitu man⁹. Atq; ita fit ut qui forsitan persecutionē: aut uirtute superarint: aut timore effugerint: decepti prauis dogmatibus. rursum in carcere teneantur errorum: & multo fiat peior tribulatio q̄ fuit ex gentibus: Facilius enim ab ethnicis captum liberes: q̄ hereticorum præstigiis irretitum.

¶ Quoniam iuxta est dies domini super omnes gentes: sicut fecisti fiet tibi: Retributionē tuā queret in caput tuū. Quomodo enim bibisti super montem sanctum meum bibent omnes gētes ingiter: & bibent: & absorbebunt: & erunt quasi non sint.

LXX.

¶ Quia iuxta est dies domini super omnes gentes sicut fecisti fiet tibi: retributio tua reddetur in caput tuum. Quia quomodo bibisti super montem sanctum tuum. bibent omnes gentes uinum: bibent & absorbebunt. & erunt quasi non sint.

¶ Hæc autem idumea ideo facere cessabis quia ueniet super te ultio domini. Si enim iuxta hieremiam quibus nunc erat iudicium ut biberent calicem bibentes biberunt. tu quasi innocens relinquaris: non eris innocens. sed quasi bibens bibes: porro quod ait. iuxta est dies domini: cunctis gē

tibus propinatum. Vnde dicitur in eodem. calix aureus babylon in manu domini inebrians omnes gentes. uniuersas quippe nationes usque ad propontidem sythicumque mare & ionium uel egeum assyrii babiloniique tenuerunt. Legamus Herodotum & græcas barbarasque historias. & uidebimus quo modo sub babiloniis & assiriis impletum sit hoc quod dicitur iuxta est dies domini super omnes gentes. Quod autem sequitur sicut fecisti fiet tibi. retributionem tuam conuertet in caput tuum. hic est sensus. Quem & in psalmo legimus. memento domine filiorum edom in die hierusalem dicentium exinanite exinanite usque ad fundamentum in ea. Vnde & contra babylonem interpretatur propheta. Filia babilonis misera: beatus qui retribuet tibi retributionem: quam retribuisti nobis: Beatus qui tenebit & allidet paruulos suos ad petram. Sicut enim super montem sanctum meum syon bibisti cum babiloniis atque lætatus es: sic omnes gentes quas tecum habebat babilonius rex conuersæ contra te bibent: & lætabuntur. Et non solum bibent: sed ita te absorbent ut sint idumeæ quasi non sint. Vel certe ipsæ gentes: cum te absorbuerint absorbentur a mædis: & hoc circulo uindicta procedit: ut tu israel: te babilonius: babilonium mædus ac persa consumat: Sequamur interpretationis ordinem. Iuxta est o hereticæ dies domini super omnes gentes: prope est tempus iudicii in quo omnes iudicandæ sunt nationes: Sicut fecisti contra ecclesiasticos: conuertetur in caput tuum dolor tuus: & in uerticem tuum iniquitas tua descendet. Quomodo enim in nece eorum lætatus es conuiuiumque cælebraisti: & in monte sancto meo: hoc est ecclesia: bibisti non meum calicem sed diaboli. De quo & in abachuc dicitur: Vhe qui potat proximum suum subuersione: uniuersæ gentes uel fortitudines contrariæ supplicii delegatæ uel aduersariæ quæque uirtutes bibent: & absorbent sanguinem tuum. Et ad extremum in cunctos ueniente cruciatus ipsæ quoque erunt quasi non sint. Qui enim perit ei qui est: & qui dicit ad Moysen. Qui est misit me ad uos secundum regulam scripturarum non esse dicitur. Vnde & in hester legimus: ne tradas domine regnum tuum his qui non sant: Possumus hunc locum & aliter interpretari: Quia lætati estis in ruina seruorum meorum eadem persecutio contra uos ueniet. Et patiemini quæcunque fecistis. Et sicut lætati estis aduersum populum meum cum gentibus reliquis: ita omnes gentes lætabuntur contra uos: & deuorabunt & bibent: & persecutione simili conterentur.

In monte autem sion erit saluatio: & erit sanctus: & possidebit domus iacob eos: qui se possederant & erit domus iacob ignis. Et domus ioseph flamma & domus esau stipula & succendet in eis. & deuorabunt eos. & non erunt reliquæ domus esau: quia dominus locutus est. LXX.

In montem autem sion erit saluatio: & erit sanctum: & possidebit domus iacob. eos qui se possederant. & erit domus iacob ignis: & domus ioseph flamma: domus autem esau stipula & succedet in eos. & deuorabunt illos: & non erit frumentarius domui esau: quia dominus locutus est.

Idumea subuersa: & ab inimicis gentibus cum quibus prius contra iacob fœdus inierat deuorata. in monte sion erunt reliquæ: eritque saluatio: & erit sanctus: hoc est uel ipse dominus reuertetur ad templum: quod propter peccata dimiserat. uel erit absolute sanctum sanctorum. Et possidebit domus iacob: sub zorobabel. Et in Ozia & Neemia eos qui se hereditatem possederant. Et erit domus iacob: id est iuda ignis: & domus ioseph: id est decem tribuum flamma. De ioseph quippe natus est ephraim. Ex qua tribu samariæ imperium fuit: domus autem esau: id est idumeorum qui tam saui & crudeles extiterant contra fratrem suum uertetur in stipulam. Et quomodo ignis & flamma cito stipulam deuorat: sic duo regna in unius sibi uirga iuxta ezechielem copulam fœderata: uastabit idumeam et deuorabunt: & non erit residuus ex populo qui possit euerfionem aduersariorum uicinis gentibus nuntiare: hoc enim quod. lxx. trāstulerunt τρωφός ποπ: quem nos in frumentarium uertimus: iuxta antiqui sermonis eloquium. eos enim quos nunc agentes in rebus uel ueredarios ueteres nominabant: sed melius est ut ipsum sequamur: id est sand. qd interpretatur uel reliquus iuxta aquilam: uel effugiēs iuxta simachum: uel scdm Theodotionem & qntam editionē residuus: hæc aut oīa fient quia dñs locutus est: & illius iussisse fecisse est: destructis carnis opibus & terreno imperio desolato erit in ecclesia saluatio eorum qui a matre non exierint. Et in ipsa morabitur sanctus de quo in esaia dicitur: sanctus sanctus sanctus dominus deus sabaoth. quia & qui sanctificat & qui sanctificatur ex uno oēs. Et possidebit domus supplantatoris iacob: eos qui se hereditate possederant de persecutoribus facies xpianos & ipsos idumeos in ecclesiæ fide respiciēs: domus aut esau uertetur in stipulam. Et quo ignis uiciniam culmus non ualet sustinere: ita disputatiōem iacob: quæ signata est sermone. Eloquia enim domini igne examinata: & flamma ioseph qui interpretatur augmentum: Et qui a fratribus uenditus populum paup in ægypto: domus esau sustinere non potuit: sed ad primam congressionem sophismata eorum uertentur in nihilum. Et deuorabuntur in salutem suam iuxta illud quod in benedictione dicitur ad esau: sed dominum tuum illum feci & omnes fratres tuos subieci ei seruos: fratrique tuo seruius. De te non erunt reliquæ domus esau: quando omnia christo genuflectent cælestium & terrestrium & infernorum: & subiicientur ei uniuersa: ut sit deus omnia in omnibus. Quia uero esau super fundamentum christi uitio suo extruxerat fœnum: ligna & stipulam. Idcirco domus iacob & ioseph in igne uertetur & flamma: immitans dominum suum: qui dicit: Ego sum deus ignis conburens: ut deuoratis paleis peccatorum frumentum purum

Super Abdiam.c.i.

in orrea congregetur. Cuncta quæ diximus & quæ dicturi sumus iudæi sibi futuro tempore pollicentur quando pro christo recipiet antichristum. Impleta prophetia domini saluatoris. Ego ueni in nomine patris mei: & non suscepistis me. Si alius uenerit in nomine suo illum recipietis: & quicquid contra idumeam interpretati sumus: illi aduersus romanum regnum somniant. Quod nos dicimus aut iuxta historiam sub zorobabel esse iam factum: aut certe iuxta prophetiam & mysticos intellectus quotidie in ecclesia fieri. & in regno animæ aduersus carnem: in unoquoque compleri. Frumentarium autem secundum tropologiam desinere esse dicimus in hereticis: quando nullus fuerit qui apud eos granum tritici quod in terra mortuum est: & panem de cælis habere iactat. Sunt qui non $\pi\rho\rho\rho\rho\rho\rho$ id est frumentarium sed $\pi\rho\rho\rho\rho\rho\rho$: hoc est qui gestare possit igniculum: a lxx. translatum putant. Adquiescentes igitur diuersis interpretationibus dicemus iuxta tropologiam: non solum frumentarium cessaturum apud hereticos: sed & eum qui lucem christi habere se simulat. Etenim ipse satanas transfiguratur in angelum lucis.

Et hereditabunt hi qui ad austrum sunt ad montem Esau. Et qui in campestribus philistis: possidebunt regionem Ephraim: & regionem samarie & beniamin possidebit galaath. LXX.

Et possidebunt montem ephraim qui in ageb montem esau. Et qui in sephela alienigenas: & possidebunt montem ephraim: & campum samarie & beniamin & galaath.

Reuerſo in regnum suum Iuda qui habitauit in meridie & possedit cunctam regionem iuxta diuisionem iesu filii Nauæ quæ uergit ad scorpionem: id est omnem arabiam. Nam hi qui prius terminis artabantur angustis. possidebunt montem esau: id est montes seyr: & montana quæ edom ante possederat. Qui autem habitant in sephela id est in campestribus. lyddam & emmaus diospolim: scilicet nicopolimque significans. possidebunt palestinos: quinque urbes: Gazā: Aſcalonem: Azotum: Accaron: Geth: & Philistim: uel omnem illam plagam: quæ iuxta actus apostolorum ſaronas appellatur. Alii uero putant eam sephelam id est campeſtrem regionem quæ circa eleuteropolim est repromitti quod ad rinocoruram: & ad mare usque tendenda sit: id est de tribu iuda non solum eleuteropolim teneant: sed usque ad maritima perueniant. Et philistim suo imperio subiugēt. quos prius non habuerunt subiugatos. Dilatabitur quoque terminus filiorum Iuda usque ad ephraim: ubi nunc Neapolis est: & usque ad regionē samariæ: ubi sebastia cōdita ē: Beniamin autem cuius ſtati ab hierusalē cōtra septentrionālē termini dilatātur cūctā possidebit arabia quæ prius uocabatur galaad: & nunc gerara nūcupatur. Iuxta. lxx. at & mōtē ephraim & cāpos samariæ & beniamin & galaad. hi qui fuerint in meridie possidebunt: hoc utrum factum sit deus uiderit: potest enim ex parte per annos quingentos usque ad aduentum christi esse completum. quod certissimè scio quotidie completur in nobis: & in regno ecclesiæ confirmatur. Hi enim qui habitant in meridie id est in ageb: in uero sunt lumine. Et qui tenent campeſtria & humilia id est discipuli eius quibus dicit. Discite a me quia mitis sum. Et humilis corde. possidebunt montem esau. Et Philistim: quos possumus propter superbiæ dogmatum & eloquentiam ſecularem in ethnicorum persona accipere. Vt in monte sint magistri philistim: & alienigenis discipuli. qui magistrorum auctoritate dicuntur: Et non solum montē esau & alienigenas. sed regionem quoque ephraim & samariæ possidebunt: Ephraim & samaria crebro in osee legimus. Et in heresibus quæ sub nomine christiano Ecclesiam interpretati sumus. Et ibi enim speratur ubertas: & ibi custodiam fidei repromittunt: porro beniamin filius dextere atque uirtutis ubi templum dei est: possidebit galaad: quæ interpretatur transmigratio testimonii israel: carneum significans: ab illis enim ad nos testimonium domini commigrauit. iuxta. lxx. autem & ipsum beniamin. & galaad. hi qui fuerint in meridie possidebunt.

Et trāsmigratio exercitus eius filiorum israel. omnia cananeorum usque ad ſareptam & transmigratio hierusalem que in bosphoro est possidebit ciuitates austri: Et ascenderunt saluatores in montem syon: iudicare montem esau: & erit domino regnum. LXX

Et transmigrationis principium istud: filij israel. terra cananeorum usque ad ſareptam: & transmigratio hierusalem usque ad euphratem: possidebunt ciuitates in ageb: & ostendent qui salui fuerant de monte syon: ut puniant montem esau: & erit domino regnum.

Multum in hoc loco translatio nostra discrepat ab editione uulgata. Vnde debemus in expositione historiæ: hebraicam ueritatem sequi: Qui de babylone iuxta uolumen esdræ & neemie reuerſi fuerant in iudæam: & recte filii trāsmigrationis uocabuntur: totus ille exercitus filiorum israel: ad meridiem quidē: & ad occidētē: & ad septentrionē possiderunt idumeos: & palestinos: & mōtē ephraim: & samariā. Beniamin quoque: quia cōfinis ē solitudini specialiter obtinebit galaad. Contra oriētē uero cūctis quæ terræ cananeorum sunt iperabūt usque ad ſareptā ſidoniorum: ubi quodā heliā pauit uidua. porro hi qui de ipsa hierusalem metropoli ciuitate translati fuerant in sapharad: quod nos in bosphorum uertimus: possidebunt ciuitates austri. quæ sunt in tribu iuda. Reuerſi enim urbem suam. ea quæ urbi uicina sunt obtinebunt: Cūque hæc expleta fuerit sicut in iudicū libro mittebat saluatores qui populum de captiuitate saluarent: sic ascēdent & uenient in montem syon: ut iudicent atque discernant. quasi subiectum: & seruiētem sibi montem esau: hoc est idumeos: subiugatisque omnibus. erit domino regnum Vbi nos posuimus bosphorum. in hebraico habet sapharad: Quod

nescio cur. lxx. ephrata transferre potuerint: Cum & aquila & symachus & Theodotion cum hebraica ueritate concordent. Nos autem ab hebreo qui nos in scripturis erudiuit didicimus boschorum sic uocari: & quasi iudaeus. Ista inquit est regio ad quam Hadrianus captiuos transtulit. Quando ergo christus noster uenerit: tunc reuersura est in iudaea etiam illa captiuitas. Possumus autem locum quemlibet regni babilonis intelligere. quoniam & aliud arbitrer. Nam consuetudinis prophetarum est: quando loquuntur contra babilonem: ammonitas: moabitas: philistim: & ceteras nationes multis sermonibus linguae eorum abuti: & seruare idiomata prouintiarum. Quia ergo lingua asyriorum terminus qui hebraice uocatur Gebul: dicitur sapharad: hunc sensum esse conicio. Transmigratio iherusalem quae in cunctis terminis regionibus diuisa est: urbes australes id est tribus suae recipiet: pro eo autem quod nos interpretati sumus: & ascendent saluatores ac. lxx. transtulerunt hi qui salui fuerint: in hebraico scriptum est: Mosym. Qui non ut aquila &. lxx. & theodotion pas sue σθεωσ. μενοι uel ἀποσθό. μενοι. Sed iuxta symachum σθεωσ. Τεο id est actiue saluatores intelligendi sunt. Siquidem σθεωσ. μενοι. id est saluati: sicut et hebreo sermone dicuntur. Quia iuxta historiam ut potuimus interpretati sumus: & inter confragosos scopulos nostram nauiculam rexi mus: spiritali intelligentiae uela pandamus. Ut flante domino: & sua reuerente mysteria laeti perueniamus ad portum. Et omni tempore: quo Benjamin possederat galaath: transmigratio exercitus filiorum israel uel certe principium transmigratiois carni quodam israel: studuerit ut cananeorum terram perueniat. Et propheticus sermo qui fame periclitabatur in iudaea exsiccato uellere israelis ad gentium rorem transeat. Ibi quoque & pascatur & pascatur: dum & recipitur a credentibus: & pascit ipse credentes: Sarepta: uel ex duobus compositum est & interpretatur angustia panis: uel unum uerbum est & transfertur incendiū Cananean uero in canoa. id est motum uertitur: aut certe negotiator: & humilis appellatur. Igitur transmigratio filiorum israel quando occidentem dimiserint litteram: & ad spiritum uenerint uiuificantem: mouebit cuncta quae legis sunt. Negotiabitur de multis margaritis unam preciosissimam margaritam: & deposita iudeorum superbia humilitatem sectabitur christianam: & illuc usque perueniet ubi antea fuit tribulatio panis: & mulier uidua a suo conditore deserta pupillum filium uix alebat: & ubi uniuersa illius peccata: & uitia concrementur. Captiuitas autem siue transmigratio iherusalem: ubi quondam erat uisio pacis: & quae nunc in toto orbe dispersa est: possidebit ciuitates australes id est ecclesias ueri & perfecti luminis. dicetque cum sponsa poenitens: Vbi pascis: ubi cubas in meridie. Et cum ioseph in antiquam germanitatem recepta inebriabitur sanguine pastoris & principis: Quod. lxx. legimus nulli dubium est quin christi intelligatur fides. Ephrata enim interpretatur καρποφορία id est ubertas. & Βηθλεεμ est. appellaturque Bethleem in qua ortus est celestis panis. His autem ita gestis ascendent saluatores: uel qui saluati fuerint de reliquiis populi iudaici: in montem sion: ut iudicent & ulciscantur montem esau. Quomodo lumine dominus lucem appellat apostolos suos & dicit. Vos estis lux mundi: Et ipse petra petro. donauit. ut petra sit. Pastor quoque bonus illis pastorum largitus est nomina: & quodcumque dicitur seruis tribuit ut dicantur. sic ipse saluator apostolos suos mundi esse uoluit saluatores: qui ascendere speluncam montis ecclesiae: & deponentes superbiam iudaicam uniuersorumque montium quae aduersum scientiam dei erigebantur: Regnum domino parauerunt. Haec ad duas lucubratiunculas ueterum auctoritatem secutus: & maxime expositionem hebraicam proprio sermone dictaui aperiri os meum. sed nescio an illud christus impleuerit. Vnde sapiens lector sensum magis debet consequentiam quaerere: quam eloqui uenustatem: Neque enim ea lenitate & compositione uerborum dictamus. ut scribimus Aliud est mihi Pamachi saepe stilum uertere: & quae memoria digna sunt scribere. Aliud notari articulis praeparatis pudore reticendi dictare quodcumque in buccam uenerit. in hoc propheta & adulescentuli lusimus & senes presumpsimus. Qui ueriora & meliora dixerit: illi seculum transgredere.

FINIT EXPLANATIO IN ABDIAM PROPHETAM.

Prologus in Ione expositionem.

INCIPIT PROLOGVS BEATI HIERONYMI PRESBITERI: IN EXPOSITIONE
NEM IONAE PROPHETAE AD CROMATIVM EPISCOPVM.

Riennium circiter fluxit postq̄ quicq; pphetas interpretat^o sum: Micheā:
Naum: Abacuc: Sophoniā: Aggeū: & alio ope detētus nō potui imple-
re qđ coeperam. Scripsi enim librū de illustrib^o uiris: & aduersus iouinia-
num duo uolumina. Apologeticum quoq; & de optimo genere inter-
pratādī: ad pamachium. & ad nepotianū uel de nepotiano duos libros
& alia quae enumerare longum est. Igitur tanto post tpe quasi quodam
postliminio a Iona interpretandi summens principium Obsecro ut q̄ ty-
pus est saluatoris: & tribus diebus ac noctibus in uentre ceti moratus p̄
figurauit dñi resurrectionem. Nobis quoq; feruorē pristinū tribuat: ut
sancti ad nos spiritus mereamus aduentum. Si enim Ionas interpretatur co-
lumba. Columba autē refertur ad spiritum sanctum. Nos quoq; colum-
bam ex aduentu ad nos interpretemur columbā. Scio ueteres ecclesiasti-

Ionas, Christi typus

Ionas. i. columba

Commentarius ad offeren

Geth in ophtr

*Diocetaria
Gethin Lydda. Diocetaria*

*Hic tpe Proas Syluij, Amulij ut Nami
turis patris, xij Albandis regis, regna-
uit. Quo tpe destruita est Assyria reg-*

Math. 12

Elegas collatio

cos tam graecos quā latinos super hoc libro multa dixisse: & tantis quaestionibus non tam apuisse
q̄ obscurasse sententias: ut ipsa interpretatio eorū opus habeat interpretatione: & multo icertior
lector recedat q̄ fuerat anteq̄ legeret. Nec hoc dico quo magnis ingeniis detrahā: & alios mea lau-
de fugillem. Sed qđ cōmentatoris officium sit: ut q̄ obscura sunt breuiter aperiteq; dilucidet: & nō
tam dissertitudinem ostendet suam: q̄ sensum eius quē exponit edisserat. Quærim^o igitur, Ionas p̄-
pheta excepto uolumine suo: & euāgeliis: hoc est dñi de eo testimonio: ubi alibi in scripturis sc̄tis
lectus sit. Et ni fallor in regum uolumine de eo ita scriptum est. Anno q̄ntodecimo Amasia filii
Ioas regis iuda Regnauit hieroboam filius Ioas regis israel in samaria: quadraginta annis & uno.
Fecitq; malum coram dño & nō recessit ab uniuersis peccatis hieroboam filii nabat: q̄ peccare fecit
israel: ipse cōuertit fines israelis in samaria ab introitu emath: usq; ad mare solitudinis: iuxta uerbū
dñi dei israel: qđ locutus est in manu serui sui Ionaē filii amathi pphetæ: qui fuit in geth: q̄ est i ofer
Tradūt autē hebræi hunc esse filium uiduæ sareptanæ. quē Helias ppheta mortuū suscitauit: matre
postea dicente ad eum. Nunc cognoui q̄a uir dei es tū. & uerbum dei in ore tuo est ueritatis: & ob
hanc cām etiam ipsum puerum sic uocatum. Amathi enim in nostra lingua ueritatem sonat: & ex
eo qđ uerum Helias locutus est: ille qui suscitatus est filius esse dicitur ueritatis. Porro gethin secu-
do saphorin miliario: q̄ hodie appellatur Diocesaria eūtibz tyberiadem: haud grādis est uiculus
ubi & sepulchrum eius ostenditur. Quāq; alii iuxta diospolim: id est lyddam: & natum & cōditum
uelint. Nō intelligentes hoc qđ additur ofer: ad distinctionem aliarum geth urbium ptinere: quæ
iuxta eleutheropolī siue diospolim hodie quoq; monstrātur. Liber quoq; Tobiaē q̄ licet nō habea-
tur in canone: tamen usurpatur ab ecclesiasticis uiris: tale quid memorat. Dicente Tobia ad filium
suum: filii ecce senui: & in euosum: ut reuertar de uita mea. Tolle filios tuos & uade in mediam sciō
enim q̄ locutus est Ionas propheta de ninuiē quō subuertetur. Et reuera quātum ad historias tam
hebreas q̄ graecas pertinet: & maxime herodotum: legimus ninuiē regnante apud hebreos Iosia:
a Gyaxa rege medo: fuisse subuersam: ex quo intelligimus primo tpe ad Ionaē p̄dicationē acta
pœnitentia. Ninuiitas ueniam cōsecutos. Postea uero in pristinis uitis pseuerantes dei in se puo-
casse sententiam. Traduntq; hebrei Osee & Amos & Esaiam ac Ionam iisdem pphetasse tempori-
bus. Hoc quātum ad historiaē ptinet fundamenta: Ceterum non ignoramus chromaci papa uene-
rabilis sudoris esse uel maximi totum pphetam referre ad intelligentiam saluatoris: quod fugerit
quod dormierit quod præcipitatus in mare sit: quod susceptus a cetō: quod eiectus in littus pœni-
tentiam prædicarit: quod cōtristatus ob salutem urbis innumeræ cucurbite sit delectat^o umbracu-
lo: quod repræhensus a deo cur maiorem curam habuerit herbæ uirentis: & ex templo aridæ: q̄
tantæ hominum multitudinis: & cetera quæ in ipso uolumine explanare nitimur: & tamen ut to-
tum pphetæ sensum breui præfatione compræhendam. Nullus melior typi sui interpretas erit: q̄
ipse qui inspirauit prophetas: & futuræ ueritatis in seruis suis lineas ante signauit. Loquitur ergo
ad iudæos sui sermōis incredulos. & christum dei filium nescientes: uiri Ninuiitæ surgent in iudi-
cio cum generatōe ista: & condemnabunt eam: quia pœnitentiam egerunt in prædicatione ionæ:
& ecce plusq̄ iona hic. cōdemnatur generatio iudæorum credente mundo: & Ninuiē agente pœ-
nitentiam: israel incredulus perit. Illi habent libros: nos librorum dominum. Illi tenent prophe-
tas: nos intelligentiā prophetarum. Illos occidit littera: nos uiuificat spiritus: Apud illos Barrabas
latro dimittitur: nobis christus dei filius soluitur.

FINIT PROLOGVS

INCIPIT EXPLANATIO BEATI HIERONYMI IN IONAM PROPHETAM
AD CROMATIUM EPISCOPUM.

Incipit factum est verbum domini ad Ionam filium amathi dicens. Surge et vade in Niniven ciuitatem magnam et predica in ea quia ascendit malitia eius coram me.

LXX. Excepto eo quod dixerunt ascendit clamor malitiae eius ad me: Caetera similiter transtulerunt. In condemnationem israelis Ionas ad gentes mittitur quod Ninive agente poenitentiam: illi in malitia perseuerent. Porro quod ait ascendit malitia eius coram me: siue clamor malitiae eius ad me. Hoc ipsum est quod in genesi dicitur. Clamor sodomorum & gomorrah multiplicatus est. Et ad chain: uox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Iuxta tropologiam uero dominus noster: Ionas: hoc est columba siue dolens: Vtrunque enim interpretatur: uel quia spiritus sanctus in specie columbae descendit & mansit in eo: uel quia nostris doluit ipse uulneribus: & fleuit super hierusalem. Et liuore eius sanati sumus: Vere filius ueritatis: deus quippe ueritas est: Mittitur ad ninuen pulchram idest mundum: quo nihil pulchrius oculis carnis aspicimus. Vnde & apud graecos ab ornatu nomen accepit. Consumatisque operibus singulis de quo dicitur. Vidit deus quia bonum. Ad Ninuen in qua ciuitatem magnam: ut quia israel audire contempsit: totus gentium mundus exaudiat: Et hoc propterea quia ascenderit malitia eius coram deo. Cum enim deus quasi quadam pulcherrimam domum seruituro sibi homini extruxerit: deprauatus est homo propria uoluntate. Et a pueritia diligenter appositum est ad malum cor eius. Posuitque in caelo os suum & exstructa turre superbiae meretur ad se descendentem filium dei: ut per poenitentiam ruinae con-

scendat ad caelum: qui per tumorem subire non potuit.

Et exsurrexit Ionas ut fugeret in tharsis a facie domini. **LXX.** Similiter.

Scit propheta sancto sibi spiritu suggerente: quod poenitentia gentium: ruina sit iudaeorum: sed circum amator patriae suae non tam saluti inuidet Ninivae: quam non uult perire populum suum: Alioquin legerat Moysen rogantem dixisse pro eis. Si dimittis eis peccatum dimittes: sin autem non dimittis: & me dele de libro tuo: quem scripsisti: & ad preces illius saluatum israel: & moysen de libro non fuisse deletum: quin potius dominum occasionem accepisse per seruum: ut caeteris cogeret uis illius parceret: Dum enim dicit dimitte me: ostendit se posse retineri: Tale quid & apostolus loquitur: Optabam anathema esse pro fratribus meis: qui est israelita secundum carnem: Non quod ipse perire desideret: cui uiuere christus est: & mori lucrum. Sed magis meretur uitam dum saluare uult caeteros. Praeterea uidetur Ionas compphetas suos mitti ad oues perditas domus israel: ut ad poenitentiam populum prouocaret: Balaam quoque diuinum de salute israelitici populi prophetasse: dolet se solum electum qui mitteretur ad assyrios inimicos israel: & ad ciuitatem hostium maximam: ubi idolatria: ubi ignoratio dei: & quod his maius est: timebat ne per occasionem praedicationis: suae: illis conuersis ad poenitentiam israel poenitus relinqueretur. Nouerat enim eodem spiritu quo illi gentium praconium credebatur: quod quando nationes credidissent tunc periret domus israel: & quod aliquando futurum erat: hoc ne in suo fieret tempore uerebatur. Vnde imitatus chain: & recedens a facie domini: fugere uoluit in tharsis: Quod Iosephus interpretatur tarsum cilicie ciuitatem: Prima tantum littera commutata: quantum uero in paralipomenis intelligi datur quodam locus

1 Indiae sic uocatur: Porro hebrei tharsis mare dici generaliter autumant: Secundum illud in spiritu uiolento confringes naues tharsis idest maris: Et in Esaia: Vlulate naues tharsis. Super quo ante annos plurimos in epistola quadam ad marcellam dixisse me memini: non igitur propheta ad certum fugere cupiebat locum: sed mare ingrediens: quocumque pergere festinabat: & magis hoc conuenit fugitui & timido non locum fugae ociose eligere: sed primam occasionem arripere nauigandi.

4 Hoc quoque possumus dicere: qui notum tantum putabat in iudaea deum: & in israel magnum nomen eius: postquam illum sensit in fluctibus: confitetur & dicit: hebreus ego sum & deum caeli ego timeo qui fecit mare & aridam: Si autem ipse fecit mare & aridam: cur aridam relinquens arbitraris te conditorem maris in mari posse uitare? Simulque instruitur per salutem conuersionemque nauarum: etiam tantam multitudinem Ninivae simili posse confessione saluari. De domino autem & saluatore nostro possumus dicere: quod dimiserit domum & patriam suam & assumpta carne quodammodo de celestibus fugerit ueneritque in tharsis: hoc est in mare istius seculi: Secundum quod alibi dicitur. Hoc mare magnum & spatiosum manibus ibi reptilia quorum non est numerus: Animalia pusilla cum magnis illic naues perambulant: Draco iste quem formasti ad illudendum ei. Idcirco enim & in passione dicebat Pater si possibile est: transeat calix iste a me ne populo conclamante crucifige crucifige tale: & Nos non habemus regem nisi cesarem. plenitudo gentium subintraret & frangerentur rami oliuae: pro quibus oleastri uirgulta succrescerent: Tantae pietatis & amoris fuit in populum pro electione patrum & repromissione ad abraam ut in cruce positus diceret: pater ignosce eis quod enim faciunt nesciunt. Vel certe quoniam tharsis interpretatur contemplatio gaudii. Veniens ad

Tropologia

Tharsis
in Y.

De dno Tropologia

Super Jonā.c.i.

Ioppen propheta quæ & ipsa speciosam sonat: ire festinat ad gaudiū: & quietis beatitudine pfru-
ens totū se traderet: eo ire melius esse arbitrans: pulchritudineq; & uarietate scientiæ pfrui: q̄ per oc-
casionem salutis gentium cæterarum perire populum de quo xp̄s in carne nascendus sit.

Et descendit in Ioppen: & inuenit nauem euntem in tharsis: & dedit naulum eius: & descendit
in eam: ut iret cum eis in tharsis a facie domini.

Et descendit in Ioppen & inuenit nauem euntem in tharsis: deditq; naulum suum & ascendit
in eam: ut nauigaret cum eis in tharsis a facie domini.

Ioppen portū esse iudeæ: & in regnō paralipomenonq; libris legimus: Ad quem hyrā quoq;
rex: & ligna de libano ratibus transferebat: q̄ hierusalem terreno itinere perueherentur. Hic locus
est in quo usq; hodie saxa monstrantur in littore: in quibus Andromeda religata: Persei quōdam
sit liberata præsidio: Scit eruditus lector historiam: sed & iuxta regionis naturam de montanis & ar-
duis ad ioppen & campestria ueniens propheta recte dicitur descendisse & inuenisse nauem fu-
nem soluentem e littorē & ingredientem mare: deditq; naulum eius siue mercedem nauis: i. sub-
uentionis eius iuxta hebraicum: siue naulum pro se: ut. lxx. transfulerunt: Et uel descendit in eam ut
proprie continetur in hebraico: hiered enim descendit dicitur: ut fugitiuus sollicitate latebras quæ-
reret: uel ascendit ut scriptum est in editione uulgata: Ut quocūq; nauis pergeret & perueniret: eua-
sisse se putans si iudeam relinqueret. Sed & dñs noster in extremo iudeæ littore: quod quia in iu-
dæa erat: appellabatur pulcherimum: non uult tollere panē filiorum & dare eum canibus: Sed quia
uenerat ad oues pditas domus israel: Dat uestoribus præcium: ut qui primū suum saluare uult po-
pulum: saluet accolæ maris: & inter turbines ac tempestates: idest passionē suam: crucisq; conuicia
submersus in inferno: saluet eos quos quasi in nauī dormiens negligebat. Prudens rogandus est le-

Et ad ephesios de Adam & eua disputās ait: ppter hoc relinquet homo patrem & ma-
trem suam: & adhærebit uxori suæ: & erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est: Ego
autem dico in christo & in ecclesia. Nunquid totum principium geneseos: & fabricā mundi: & ho-
minum conditionem. ad xp̄m & ad ecclesiam referre possumus: quia hoc testimonio abusus ē apo-
stolus: Fac enim hoc quod scriptū est: Ideo relinquet homo patrem suū: referamus ad christum: &
dicamus eum patrē in cælis reliquisse deum: ut gentiū iungeretur ecclesiæ: hoc qđ sequitur ma-
trem suā: quō possumus interpretari: nisi forte dicamus reliquisse eū cælestem hierusalem: quæ est
mater sanctorū: & cætera multa iis difficiliora. Illud ē quod ab eodem apostolo scribitur. Bibebāt
aut de spiritali sequente eos petra: petra autē erat christus: Nequaquā nos artat ut omnem exodi libe-
referamus ad christum: qđ enim possumus dicere qđ hæc petra a moyse percussa sit non semel sed
bis: qđ aquæ fluxerint: & torrentes repleti sint: num uniuersam loci huius historiam per hanc occa-
sionem cogimus sub legem Allegoriæ: & nō potius unusquisq; locus secundū historiæ diuersita-
tem: Diuersam recipiet intelligentiā spiritalem? Igitur sicut hæc testimonia suas interpretationes
habentes nec pcedentia nec cōsequentia eandē allegoriā desiderāt: Sic & Ionas propheta nō absq;
periculo interpretantis totus referri ad dñm poterit. Nec ex eo qđ in euangelio dicitur. Genera-
tio pessima & adultera signum quærit & signum nō dabitur ei nisi signum Ionæ prophetæ: Sicut fu-
it Ionas in uentre ceti tribus diebus & tribus noctibus: sic erit filius hominis in corde terræ tribus
diebus & tribus noctibus. Reliqua ē q̄ in propheta digesta sunt eodē ordine referuntur ad xp̄m
Certe ubicūq; absq; discrimine hoc fieri potest. Nos quoq; hoc facere nitimur.

Dñs at misit vētū magnū i mā: & facta ē tēpestas magna i mari: & nauis piclatabat̄ pteri. LXX

Et dñs suscitauit sp̄m i mare & facta ē tēpestas magna i mari & nauis periclitabat̄ conteri.

Potest fuga pphetæ & ad hoīs referri in cōmune psonam: q̄ dei pcepta contēnens recessit a facie
eius: & se mundo tradidit: ubi postea malorū tempestate & totius mūdi contra se seuiente naufra-
gio compulsus est sentire deum: & reuerti ad eum quem fugerat. Vnde intelligimus ē ea q̄ sibi ho-
mines estimāt salutaria: deo uolente in pñitiem & nō solum non prodesse auxiliū his qbus præbe-
tur sed & ipsos q̄ pbenit pariter cōteri: Sicut legimus uictā ab assyriis ægyptū q̄ opitulabatur israh-
li contra dñi uoluntatem: Periclitabatur nauis quæ periclitantem susceperat: uento maria concitā-
tur. In tranquillitate tempestas oritur: nihil deo aduersante securum.

Et timuerunt naute: & clamauerunt viri ad deum suum: & miserunt uasā que erant in nauī in
mare ut allenaretur ab eis.

Et timuerunt qui nauigabant: & clamauerunt unusquisq; ad deum suum: & iactum fecerunt
uasorum nauis in mare ut allenaretur nauis.

Arbitrantur nauem solito onere prægrauari: & nō intelligunt totū pondus esse fugitiui pphetæ
Timuerunt naute: clamat unusquisq; ad dñm suum: ignorātes ueritatem: Non ignorant prouidē-
tiam: & sub errore religionis sciunt aliquid esse uenerandum: proiciunt onera in mare: ut magni-
tudinem fluctuum classis leuior transiliret: At contra israel nec bonis nec malis intelligit deum: &
plangente christo: populus siccus oculos habet.

Ioppe

Ioppe Portus
Raphedim her. Laur. Vall. li. 5.
cat. 8.

Descendere

Tropologia de dño

Admonitio de Tropolog

Rauli lonas

Alins

Alius lonas

Combusio

Propheta fuga

¶ Et Jonas descendit ad interiora nauis: & dormiebat sopore graui.

¶ Quantum ad historiam pertinet: propheta mens secunda describitur: non tempestate non periculis conturbatur. eundem & in tranquillo & imminente naufragio animum gerens. Denique alii clamant ad deos suos uasa proiciunt: nititur unusquisque quod potest: iste tam quietus est & securus: animique tranquilli. ut ad nauis interiora descendens: somno placido perfruatur. Sed & hoc dici potest: Conscius erat fugae: & peccati quoque domini praecepta neglexerat: Et tempestatem ignorantibus ceteris contra se saeuire cernebat. Ideo descendit ad interiora nauis: & tristis absconditur: Ne quasi dei iudices fluctus aduersum se uideret intumescere: Quod autem dormit non securitatis est sed meritis: Nam & apostolos legimus in domini passione: praeter tristitia magnitudine somno fuisse depressos. Sin autem interpretamur in typo: somnus prophetae & grauissimus sopor: hominem significat erroris sopore torpentem. Cui non suffecerat fugisse a facie dei: nisi quadam uerborum mens illius obruta ignoraret iracundiam dei: & quasi securus dormiret & profundissimum somnum rauca nare sonaret.

¶ Et accessit ad eum gubernator & dixit ei: quid tu sopore deprimeris: Surge inuoca deum tuum si forte recogitet deus de nobis: & non pereamus. LXX.

¶ Et accessit ad eum propheta & dixit ei quid tu sopore deprimeris: surge inuoca deum tuum: si quomodo saluos faciat deus: & non pereamus.

¶ Naturale est unumquemque in suo periculo de alio plus sperare. Vnde gubernator siue propheta qui uictores timidos debuerat consolari: Cernens discriminis magnitudinem: excitat dormientem: & arguit iprouida securitatis: commonetque ut ipse quoque pro uirili portione depracetur deum suum: ut cuius erat commune periculum commune esset oratio. Porro iuxta tropologiam plures sunt qui cum Iona nauigantes & habentes proprios deos ad contemplationem gaudii ire festinant: Sed postquam Iona fuerit sorte deprehensus: & morte illius mundi sedata tempestas: marique tranquillitas redita: Tunc unum adorabitur deus. & imolabuntur uictimae spirituales. quasi utique iuxta litteram in mediis fluctibus non habebat.

¶ Et dixit vir ad collegam suum: venite & mittamus sortes: & sciamus quare hoc malum sit nobis: & miserunt sortes: & cecidit fors super Jonam.

¶ Nouerat naturam maris. & tanto tempore nauigantes sciebant tempestatum uictorumque rationes. & utique si solitos. & quos aliquando experti fuerant fluctus uidissent consurgere. nunquam sorte auctorem naufragii quererent. & per rem incertam certum cuperent euitare discrimen. Nec tamen debemus sub hoc exemplo fortibus credere. Vel illud de actibus apostolorum huic testimonio copulare. Vbi sorte in apostolatu Mathias eligitur. Cum privilegia singulorum non possint legem facere communem. Sicut enim in condemnationem balaam asina loquitur. & pharaon. & nabuchodonosor in iudicium sui somnii futura cognoscunt: & tamen deum non intelligunt reuelantem: Cayphas quoque prophetat ignorans: quod expediat unum perire pro cunctis: Ita & hic fugitiuus sorte deprehenditur: non uiribus sortium: & maxime sortibus ethnicorum: sed uoluntate eius qui sortes regebat incertas. Quod autem dicitur: & cognoscamus per quem malitia haec est super nos: hic malitia per afflictione & calamitate accipere debemus secundum illud sufficit diei malitia sua. Et in Amos propheta: Si est malitia in ciuitate quam dominus non fecerit. Et in Esaiam: Ego dominus qui facio pacem & creo mala. In alio uero loco: Malitia contraria ueritati intelligitur: Iuxta quod in hoc eodem propheta supra legimus Ascendit clamor malitiae eius ad me.

¶ Et dixerunt ad eum indica nobis cuius causa malum istud sit nobis: Quod opus tuum quae terra tua: & quo vadis: vel ex quo populo es tu.

¶ Quem fors indicauerat cogit uoce propria confiteri: cur tanta tempestas sit uel quare contra eos dei ira defeuiat: Indica nobis cuius causa malum istud sit super nos: quid operis agas: de qua terra: de quo populo proficiscaris: quo abire festines. Et notanda breuitas quam admirari in uirgilio solebamus iuuenes. Quae cum subegit ignotas tetare uias: Quo tenditis inquit quod genus: unum hominem: pacem ne huc fertis: an arma? Interrogatur persona regio iter Ciuitas: ut ex iis cognoscatur & causa discriminis.

¶ Et dixit ad eos hebreus ego sum: & dominum deum celi ego timeo: qui fecit mare & aridam.

¶ LXX. Similiter. Non dixit Iudaeus sum: quod scissura decem tribuum a duabus: populo nomen impositum. sed hebreus sum. hoc est תַּרְבָּא תַּרְבָּא Transitor. Sicut & habraam: qui dicere poterat. adueniam ego & peregrinus sicut omnes patres mei. De quo in alio psalmo scribitur Transierunt de gente in gentem: & de regno ad populum alterum. Moyses: transiit inquit & uidebo uisionem hanc magnam Et dominum deum celi ego timeo: Non deos quos inuocatis: & qui saluare non possunt: sed deum celi: qui mare fecit & aridam Mare in quo fugio: Arida de qua fugio. Et elegit ad distinctionem maris. Non terra sed arida nuncupatur. Et in breui uniuersitatis factor ostenditur. Qui & caeli dominus est. & terrae & maris. Queritur autem quomodo uere dicere comprobetur. Dominum deum celi ego timeo. cum eius praecepta non faciat. Nisi forte respondeamus quod & peccatores timeant deum. seruorumque sit non diligere sed timere: quod in hoc loco timor per cultu possit intelligi. Iuxta sensum eorum qui audiebant. & adhuc ignorabant deum.

¶ Et timuerunt viri timore magno & dixerunt ad eum: quid hoc fecisti? Cognouerant enim uiri quod a facie domini fugeret: quia indicauerat eis. LXX.

¶ Et timuerunt viri timore magno & dixerunt ad eum quid hoc fecisti? cognouerant enim uiri quod a facie domini fugerat: eo quod indicasset eis.

¶ Historiae

Quare in inter. desiderit

quis dormierit

Tropologia

propheta

Tropologia

De Sortibus Consutatio

Malitia

Notanda breuitas

Iudaeus
Hebraeus

Timeo

Ad. l. d.
Num. 22.
Gen. 41.
Dan. 2.

Am. 3. b.
Esa. 45. b.

Gen. 12. a.
ps. 38.
ps. 104.
Exo. 3. a.

Super Jonā.c.i.

Historiæ ordo præposterus est: Quia enim poterat dici: nulla causa timoris fuit ex eo quod eis confessus est dicēs: hebreus ego sum & dñm deum cæli ego timeo: qui fecit mare & aridam. Statim subnectitur qđ idcirco timuerint: quia eis idicauerat se dñi fugisse cōspectum: & eius nō fecisse præcepta. Deniq; causantur & dicūt quid hoc fecisti? Id est: si times deum cur fugis? Si tāta potētia prædicas quem colis: quō te putas eum posse euadere? Timēt autem timore magno: quod itelligant sanctum & sanctæ gētis uirum: De Ioppe quippe soluētes funem: hebreæ gētis nouerant priuilegium: & tñ fugituum cælare nō possunt. Magnus est qui fugit: sed maior ille q̄ quærit: nō audēt trahere: cælare nō possunt. Repræhēdūt culpam: timorem cōfiteantur. Rogāt ut ipse remedio sit. qui auctor peccati fuerat. Vel certe qđ dicūt: quid hoc fecisti? nō increpāt sed interrogāt uolentes causam fugæ nosse: Serui a dño. filii a patre: hoīs a deo. Quod ē inquit tātum mysteriū? ut terra deferatur: expetatur maria: reliquatur patria: loca appetatur aliena?

Υπερ πλεονεξία

Et dixerūt ad eū quid faciemus tibi & cessabit mare a nobis: qz mare ibat & tumescebat. lxx.

Et dixerunt ad eum: quid tibi faciemus & quiescet mare a nobis: quia mare ibat & intumescerebat: surgebat magis fluctus.

Propter te dicis uētos: fluctus: mare: gurgites: cōcitatos. Exposuisti causam morbi: indica sanitatis. Ex eo qđ cōtra nos cōsurgit: mare itelligimus iram esse susceptiōis tuæ. Si culpa est quod suscepimus. quid facere possumus ne dñs irascatur: quid faciemus tibi? hoc ē interficiemus te. sed cultorē dñi seruabimus: sed deum fugis. Nostrum est præbere manus. Quid fieri iubeas tuum est imperare: quo facto quiescat mare: qđ nunc creatoris irā suo tumore testatur. Statimq; historicus causam iungit istiusmodi q̄stionis. mare dicēs ibat & itumescerebat. Ibat ut iussum fuerat. ibat in uindictam domini sui. ibat psequens fugitiuum prophetā. Intumescerebat aut per singula momēta tēporū. & q̄si nautis morātibz i fluctu maiores suscitabatur. ut oñderet ultionē creatoris se differre nō posse.

Mare intumescerebat

Et dixit ad eos tollite me & mittite in mare: & cessabit mare a uobis: scio enī quia propter me tempestas hec grandis est super uos. LXX.

Et dixit Jonas ad eos tollite me & mittite me in mare & quiescet mare a uobis: ego enim noui quod propter me fluctus magni contra uos sunt.

Contra me tempestas detonat. me q̄rit. naufragum uobis minatur. ut me præhēdat. me præhendit ut mea morte uiuatis. Scio inquit quia pp me tempestas hæc grādis est. Non ignoro i meam pœnam elemēta turbari. mūdi esse cōfusionem. mihi irasci. in uos saeuire naufragium. fluctus ipsi i perāt uobis: ut me mittatis in mare. Si ego sensero tēpestatem uos recuperabitis trāquillitatem. Et est aduertēda pariter fugitiui nostri magnanimitas. nō tergiueratur. nō dissimulat. nō negat. Sed qui cōfessus fuerat de fuga: pœnam libēter assumit. Se cupiēs perire ne ppter se cæteri pereāt: & ad peccatum fugæ: alienæ quoq; delictū addatur necis. Hoc quātum ad historiam Cæterum nō ignoramus flantes uētos. quibus in euangelio ut quiescerent dñs imperauit. & periclitātem nauiculā i qua dormiebat Ionas: & intumescēs mare qđ increpatur: tace & obmutescere referri ad dñm saluatorem: & periclitātem ecclesiam: uel apostolos suscitātes: qui eum deferētes i passiōe quodāmodo in fluctus præcipitāt. Iste Ionas dicit. Scio qā pp me tempestas grādis est super uos: Quia me uidēt uenti uobiscum i tharīs: hoc est ad cōtemplationem lætitiæ nauigare: ut uos mecum perducant ad gaudium: Vt ubi ego sum & pater: ibi & uos sitis. Iccirco sauiūt: Iccirco mūdus q in maligno positus est: fremit: deo elemēta turbātur: me cupit deuorare mors ut uos pariter occidat: & non intelligit quia uelut in hamo escam cupit ut mea morte moriatur. Tollite me & mittite in mare: Non ē enim nostrū mortem arripere: sed illatā ab aliis libenter excipere: Vnde & in persecutiōibus nō licet propria perire manu: absq; eo ubi castitas periclitatur: sed percutiēti colla submittere. Sicut placate uētos: sic i maria liba fundite: tēpestas q pp me seuit contra uos: me moriente sedabitur.

Iona magnanimitas

Tropologia

Et remigabāt uiri: ut reuerterē ad aridā & n̄ ualebāt. qz mare ibat & itumescerebat sup eos. LXX.

Et conabāt uiri: ut reuerterē ad terrā. & nō poterāt qz mare ibat & surgebat magis q̄tra eos.

Protulerat propheta cōtra se sniam: Sed illi cultorem audiētes dei: manus iniicere nō uolebant: ppterea nitebātur reuerti ad aridā: & effugere discrimē ne sanguinem funderēt: magis uolētes perire q̄ perdere: O rerū quāta mutatio: populus q seruierat deo dicit crucifige crucifige talem i stis i peratur ut occidat: mare furit, tēpestas iubet: & pprium periculum negligētes de aliena salute solliciti sunt: Quāobrem & lxx. πᾶσι βιάζοντο inquit uidet uim cupiebant facere: & naturam reuincere: ne uiolarent prophetam dei. Quod autem dicit remigabant uiri: ut reuerterentur ad aridam: putabant absq; sacramento eius qui passurus erat: posse nauem de periculo liberari: Cum Ione submersio nauis fuerat releuatio:

Exaggeratio egregia

Et clamauerunt ad dñm & dixerūt: quesumus dñe ne pereamus in anima uiri istius: & ne des super nos sanguinem innocentem: quia tu domine sicut uoluisti fecisti. LXX.

Et clamauerunt ad dñm & dixerunt nequaq; domine: ne pereamus propter animam uiri huius: & non des super nos sanguinem iustum: tu enim domine sicut uoluisti fecisti.

Grandis uestorum fides: periclitantur ipsi: & pro alterius anima deprecantur. sciunt enim peiorē mortē peccati esse q̄ uitam: Et ne des inquit super nos sanguinē innocentē. Cōtestatur deū

Verborum fides

Domini Voluntas

ut quodcumque facturi sunt non sibi reputetur: & quodammodo dicunt: nolumus interficere prophetam tuum sed iram tuam: & ipse confessus est: & tempestas loquitur: quia tu domine sicut uoluisti fecisti: Voluntas tua expletur per nostras manus. Non enim nobis uidetur nautae uox pilati esse confessio: qui lauit manus suas & dicit: mundus sum ego a sanguine uiri huius: Nolunt christum perire gentes, innocentem sanguinem protestantur: Et Iudaei dicunt sanguis eius super nos: & super filios nostros: Et ideo si leuauerint manus: non exaudientur, quia plenae sunt sanguine. quia tu domine sicut uoluisti fecisti: Quod nos suscipimus: quod turba consurgit: quod uenti seuiunt: quod mare suscitatur in fluctus, quod proditur forte fugitiuus: quod indicat quod fieri debeat: tua est domine uoluntas: tu enim sicut uoluisti fecisti. Unde & saluator dicit in psalmo: Domine ut facerem uoluntatem tuam uolui.

Et tulerunt Jonam & miserunt in mare & stetit mare a feruore suo. LXX.

Et tulerunt Jonam: & miserunt in mare: & stetit mare a commotione sua.

Tulerunt

Non dixit arripuerunt non ait inuaserunt: Sed tulerunt quasi cum obsequio & honore portantes miserunt in mare: Non repugnantes sed praebentes manus: ipsius uoluntati. Et stetit mare quia inuenerat quae querebat: Velut si quis persequatur fugitiuum: & cito pergit gradu: postquam fuerit persecutus discessit currere & statim tenet quem apprehenderit. Ita & mare quod absente iona irascebatur in uisceribus suis: desideratum tenens gaudet & confoietur & ex gaudio tranquillitas redit. Consideremus ante passionem christi errores mundi: & diuersorum dogmatum fluctus contrarios: & nauiculam totumque humanum genus. Id est creaturam domini periclitantem: & post passionem eius tranquillitatem fidei & orbis pacem & secunda omnia & conuersionem ad deum. Et uidebimus quomodo post praecipitationem ionae steterit mare a feruore suo.

Tropologia

Et timuerunt viri timore magno dominum & immolauerunt hostias domino & uouerunt vota.

LXX. Similiter. Ante domini passionem timentes clamauerunt ad deos suos: post passionem eius dominum timet. i. ueneratur & colunt: & non timent simpliciter ut in principio legimus: sed timore magno: iuxta illud quod dicitur: Ex tota anima & ex toto corde: & ex tota mente tua: Et immolauerunt hostias. quas certe iuxta litteram in mediis fluctibus non habebant: Sed quia sacrificium domino spiritus con- tribulatus est. Et in alio loco dicitur: Immola deo sacrificium laudis: & redde altissimo uota tua. Et rursum reddemus tibi uitulos labiorum nostrorum: Icirco in mari immolant hostias: & alias sponte promittunt: uota facientes se nunquam ab eo quod colere coeperant recessuros: timuerunt enim timore magno: Quia ex tranquillitate maris & tempestatis fuga: uera prophetarum uerba cernebant. Iona in mari fugitiuus naufragus mortuus soluat nauiculam fluctuantem. Soluat ethnicos in diuersas prius sententias mundi errore iactatos. Et Osee Amos Esaias iohel: quod eodem tempore prophetabant populum in iudaea nequeunt emendare. Ex quo ostenditur sedari non posse naufragium nisi morte fugitiui.

Tropologia

CAPITULUM SECVNDVM

Preparauit dominus piscem grandem: ut deglutiret Jonam. LXX.

Et precepit dominus ceto magno: & deuorauit Jonam.

Morti & inferno precepit dominus: ut prophetam suscipiat. Quae audis faucibus praedam putas: quantum in deuoratione letata est: tantum luxit in uomitu. Tuncque completum est illud in Osee. Ero mors tua O mors: ero morsus tuus inferne. In hebraico autem piscem grandem legimus. Pro quo. lxx. interpretes: & dominus in euangelio cetum uocant. rem ipsam breuius explicantes. In hebraico enim dicitur. Daggadol: quod interpretatur piscis grandis. haud dubium quin cetum significet. Et animaduertendum quod ubi putabatur interitus. ibi custodia sit. Porro quod ait preparauit: uel ab initio cum conderet. De quo & in psalmo scribitur. Draco iste quem formasti ad illudendum ei. Vel certe iuxta nauem fecit uenire. ut praecipitem Iona in suos susciperet sinus: & pro morte praerberet habitaculum. Ut qui in nauis iratum se ferat. deum propitium in morte sentiret.

Piscis grandis
Kntos

Et erat Jonas in ventre piscis: tribus diebus & tribus noctibus. LXX.

Et erat Jonas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus.

Dubitatio de iii diebus

Huius loci mysterium in euangelio dominus exponit & superfluum est. uel id ipsum. uel aliud dicere. Hoc solum quaerimus quo tres dies & tres noctes fecerit in corde terrae. Quidam παρασκευην quando sole fugiente ab hora sexta usque ad horam nonam: nox successit diei. in duas dies & noctes diuidunt: & apponentes sabbatum tres dies & tres noctes estimant supputandas: nos uero συμεκδοχικως totum intelligamus aperte. ut ex eo quod IN παρασκευην Mortuus est unam diem supputemus & noctem. & sabbati alteram: tertiam uero noctem quae diei dominicae incipitur referamus ad exordium diei alterius. nam & genesi nox: non praecedentis diei est sed sequentis: id est principium futuri. non finis praeteriti. Hoc ut intelligi possit dicam simplicius. Finge aliquam horam nona egressum esse de mansionem & alterius diei hora tertia ad mansionem alteram peruenisse. Si dixeris bidui eum fecisse iter. non statim reprehendar mendacii. Quia ille qui ambulauit non omnes horas utriusque diei sed quandam partem in itinere consumpsit. Certe mihi haec uidetur interpretatio. Si quis autem istam non recipit. & meliori sensu potest loci huius exponere sacramentum. illius magis sequenda est sententia.

Extm

Et orauit Jonas ad dominum deum suum de utero piscis & dixit.

LXX. Similiter

Super Ionā.c.ii.

CLXX. Similiter: tantum ordine cōmutato: si Ionas refertur ad dñm: & ex eo quod tribus diebus ac noctibus in utero ceti fuit: passionem indicat saluatoris: Debet & oratio illius typus esse orationis dominice. Nec ignoro quosdā fore qbus incredibile uideatur tribus diebus ac noctibus: in utero ceti in quo naufragia dirigebantur: hominem potuisse seruari: Qui utiq; aut fideles erunt aut infideles: si fideles multo credere maiora cogentur: Quomodo tres pueri missi in caminum estuantis incendii in tantum illesi fuerint: ut in uestimenta quoq; eorum odor ignis non attigerit. Quomodo recesserit mare: & ad instar murorum hinc inde rigidum steterit: ut præberet uiam populo transeunti. Quia humana ratione: aucta fame leonum rabies: prædam suam timens aspexerit: nec tetigerit: & multa huiusmodi. Sin autem infideles erunt: legant quindecim libros Nasonis metamorpheseos: & omnem græcam latinamq; historiam: Ibiq; cernent uel daphnē in laurū: uel phetōtis sorores in populos arbores fuisse conuersas: quomodo Iuppiter eorum sublimissimus deus sit mutatus in Cygnum: in auro fluxerit: in tauro rapuerit & cætera: In quibus ipsa turpitudine fabularum diuinitatis denegat sanctitatem: Illis credunt: & dicunt deo cuncta possibilia. Et cum turpibus credant: potentiamq; dei uniuersa defendant: eandem uirtutem non tribuunt & honestis. Quod autem scriptum est & orauit Ionas ad dñm deum suū de utero piscis: & dixit: Intelligimus eū post q̄ in utero ceti sospitem eē se senserat non desperasse de dñi misericordia: & totum ad obsecrationē esse cōuersum. Deus. n. qui dixerat de iusto: cum ipso sum in tribulatione: & cū inuocauerit me dicā adsum: affuit ei: & dicere pōt qui exauditus est: in tribulatione dilatasti mihi.

*Elegas dispersio
Fideles*

Infideles

Clamauit de tribulatōe mea ad dñm & exaudiuit me dñs & inferi clamauit: & exaudisti vocē meā

Ionæ Oro explorata

CLXX. Similiter: hoc tantūmodo cōmutato: de uentre inferi clamores mei. Non dixit clamo sed clamaui: nec de futuro præcatur: sed de præterito gratias agit. Indicans nobis qd̄ eo tempore quo præcipitatus in mare uidisset cetum: & tantā corporis molem & imanes rictus aperto se ore sorbere: dñi recordatus sit & clamauerit. uel aquis cedentibus & clamore iueniente locū. uel toto cordis affectu. secundū illud qd̄ apostolus dicit. Clamantes in cordibus uestris abba pater. & clamauerit ei qui solus nouit corda hoīum. Et loquitur ad moysen qd̄ clamas ad me. Cum utiq; nihil ante hanc uocem clamasse moysen scriptura cōmemoret: Hoc est illud quod & i primo graduū psalmo legimus Ad dñm cū tribularer clamaui: & exaudiuit me. Ventrē aut̄ inferi aluum ceti intelligamus. q̄ tantæ fuit magnitudinis. ut instar obtineret inferni. Sed melius ad psonam christi referri potest. qui sub noīe dauid cantat in psalmo. Non derelinques aniam meam in inferno. nec dabis sanctū tuum uidere corruptionem. Qui fuit in inferno uiuens inter mortuos liber.

Vener inferi

Et proiecasti me in profundum in corde maris & flumen circumdedit me. LXX.

Proiecasti me in profundum cordis maris & flumina me circumdederunt.

Profundū cordis maris

Quantum ad personā Ionæ non est difficilis interpretatio. qd̄ ceti clausus aluo in profundissimo & in medio mari fuerit. fluminibusq; uallatus sit. Quantum ad dñm saluatorem sexagesimi octauū psalmi sūmamus exemplū in quo loquitur. infixus sum in limo profundi & non est substantia. Veni in profundū maris & tēpestas demersit me. De quo in alio psalmo dicitur. Tu aut̄ abiecasti & despexisti. distulisti christum tuū. subuertisti testamētum serui tui: cōtaminasti i terra sanctuariū eius. destruxisti oēs macerías eius. & reliqua. Ad cōparationem. n. cælestis beatitudinis. & eius loci de quo scriptū est. in pace sancta locus eius. Oīs terrena habitatio plena est fluctibus. plena tēpestatibus. Porro cor maris significatur infernus. Pro quo in euangelio legimus in corde terræ. Quo modo at̄ cor aīalis in medio ē ita & infernus in medio terræ ē phibetur. Vel certe iuxta ἀπὸ γω γῆ in corde maris idest i mediis tētationibus esse se memorat. Et tñ cū inter amaras aquas fuerit & temptatus sit. iuxta oīa absq; peccato. non sensit amaras aquas sed flumine circumdatus est. De quo & in alio loco legimus. fluminis impetus lætificat ciuitatem dei. Aliis bibentibus falsos fluctus ego i mediis tētationibus dulcissima fluentia sorbebam. Nec impium tibi eē uideatur si nunc dñs dicat. Proiecasti me i profundum. q̄ loquitur in psalmo. Quoniam quē tu percussisti ipsi persecuti sunt. Secundū illud qd̄ ex psona patris in Zacharia ponitur. Percutia pastorem & oves dispergentur.

COT maris

Omnes gurgites tui & fluctus tui super me transierunt. LXX.

Omnes eleuationes tue & fluctus tui super me transierunt.

Quod sup Ionam tumentes maris fluctus trāsierint: & detonuērit sæua tēpestas nulli dubium ē. Quærimus aut̄ quō oēs eleuationes: & gurgites & fluctus dei sup saluatorem transierunt. Tentatio est uita hoīum sup terram: Siue ut in hebraico habetur militia: q̄ hic militamus: ut alibi coronemur. Nullusq; est hoīum q̄ cūctas sustinere queat tētationes: absq; eo q̄ tentatus est in oībus: iuxta nostrā similitudinē: sine peccato: Vnde & ad Corinthios dicitur: Tētatio uos nō apprahendat nisi humana. Fidelis aut̄ deus q̄ nō dimittat uos tētari sup id qd̄ potestis: sed faciet cū tētatione & exitum: ut possitis sustinere: Et qm̄ oēs psecutiones: & uniuersa q̄ accidunt absq; dei non ingruūt uoluntate. Iccirco dei gurgites dicūtur: & fluctus qui non oppresserūt Iesum: sed transierunt per eum minātes tñ naufragiū nō inferētes. Vniuersæ ergo pturbatiōes & turbidines qbus genus uexabatur humanū: & cūctæ nauiculæ frāgebātur super meū detonuere caput. Ego sustinui tempestates & fregi turbines seuientes: ut cæteri securius nauigarent.

Tropologia

LXX.

Et ego dixi abiectus sum a conspectu oculorum tuorum.

Ego dixi abiectus sum ex oculis tuis.

Anteq̄ clamarem de tribulatōe mea & exau-

diret me: q̄a formā serui acceperam fragilitatē quoq̄ illius imitatus dixi: Abiectus sum a cōspectu oculorum tuorū: q̄n̄ eram tecum & tuo lumine p̄fruebar: & in te lumine ego eram lumen nō dicebam abiectus sum. Postq̄ ueni in p̄fundum maris: & hoīs carne circundatus sum: humāos imitor affectus: & dico abiectus sum a cōspectu oculorū tuorum: hoc quasi homo locutus sum: cāteq̄: quā si deus: & q̄ cum essem in forma tua nō sum rapinam arbitratus equalem me eē tui. Volēs ad te eue here humanū genus: & ubi ego sum & tui bi sint & oēs q̄ in me & te crediderunt dico.

Verū tamen rursum videbo templū sanctū tuū.

Pro quo. lxx. transtulerunt.

Putas ne addam vt videam templum sanctum tuum.

Hoc quod in græco dicitur: & p̄a Et habet uulgata editio putas: interpretari potest igitur: ut sit q̄ si propositionis & assumptiōis cōfirmationisq̄: ac sylogismi extrema cōclusio: nō ex ambigētis in certo: sed ex fidutia cōprobatantis: pro quo nos interpretati sumus. Verū tamen rursum uidebo templum sanctū tuum. Secundū illud qđ ex persona eius in alio psalmo dicitur: Dñe dilexi decorē domus tuæ: & locū tabernaculi gloriæ tuæ: Et euangelicā lectionē in qua scriptum est. Pater glorifica me apud te ea gloria quā habui priusq̄ mundus fieret. Et rñdit de cælo pater: & glorificauit & glorificabo. Vel certe quia legitur. Pater in me & ego in patre: Sicut templū patris filius est: Ita templum filii pater. Ipse enim dicit. Ego de patre exiui & ueni: & uerbum erat apud deum: & deus erat uerbum: Aut unus idemq̄ saluator quasi homo postulat: quasi dñs pollicetur: & de sua quā semp habuit possessione fucurus ē. Ex Ionæ uero p̄sona uel optātis uel cōfidētis affectu: ligdo itelligi pōt: qđ desideret in p̄fundū maris positus uidere tēplū dñi: & spū p̄phetali alibi sit: & aliud cōtēpletur.

Circumdederunt me aque vsq̄ ad aīam meam: abyssus vallauit me.

LXX.

Circumsusa est mibi aqua vsq̄ ad aīam meam: abyssus vallauit me.

Nouissima aqua: ista q̄ uicinæ sunt: Abyssus quæ in terris uoluūtur: & defluunt: q̄ multum secū limi trahunt: nō corpus sed aīam nituntur occidere: amica q̄ppe sunt corporis & eius uolūtātibus cōfouentur: Vñ secundū illud qđ supra diximus loq̄tur dñs ipse in psalmo: Saluū me fac dñe q̄n̄ intrauerūt aq̄ usq̄ ad aīam meā: Et in alio loco. Torrétem pertrāsiit aīa nostra: Et ne urgeat sup me puteus os suū neq̄ me cōcludat: Infernus nō mihi denegat exitū: q̄ sponte descēdi spōte cōscendā qui uolūtarius captus ueni: debeo liberare captiuos. Vt impleatur illud. Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatē: eos. n. q̄ ante captiui fuerant in morte: iste cōpit ad uitā. Abyssus aut̄ perniciosas quasdam & pessimas fortitudines accipere debemus: uel tormētis supplicisq̄ deditas potestates. Ad quas & in euangelio demones rogant ne ire cogātur: Vnde & tenebræ erāt sup abyssum. Interdum accipitur & pro sacramentis: & profundissimis sensibus: & iuditiis dei Iuditia dñi abyssus multa: Et abyssus abyssum inuocat: in uoce cat̄aractarum tuarum.

Pelag⁹ opuit caput meū: ad extrema mōtiū descēdit: terre vectes cluserūt me i eternū. LXX.

Intrauit caput meū ad scissuras mōtiū: descēdi i terrā: cui⁹ vectes sūt retinacula sempiterna.

Quod Ionæ caput pelagus operuit: & ad montiū extrema descenderit: & uenerit usq̄ ad profunda quibus quasi uestibus & columnis deī uoluntate globus terræ sustentatur: nulli dubiū est: De q̄ & alibi dicitur. Ego cōfirmaui colūnas eius. De dño autem & saluatore iuxta utrāq̄ editionē uidetur mihi sic posse intelligi: qđ principale & caput eius idest aīa quā cum corpore p̄ salute nostra dignanter assumpsit: descenderit i scissuras montiū: q̄ fluctibus operiebātur: qui se a cæli subtraxerāt libertate: quos abyssus ambiebat: qui se a dei sciderant maiestate: & postea etiam ad inferna penetrant: ad q̄ loca quasi in extremo limo peccatorū aīæ tenebantur. Dicente psalmographo. Intra bunt in inferiora terræ: partes uulpiū erūt: Isti sunt uestes terræ & quasi quādā seræ extremi carceris ac suppliciorū nolentes ab inferis animas exire captiuas: Vñ significanter συμτόπως. LXX. ὁ ἀλάστορ αἱ ἐπιθυμίαι transtulerunt. Hoc est semper tenere cupientes: quos semel inuaserant. Sed dñs noster de quo sub p̄sona cyri i Esaia legim⁹ Forēs aereas cōterā: & uestes ferreas cōfringā ad mōtiū extrema descēdit: & eternis cōclusus est uestibus: ut oēs q̄ clausi fuerāt liberaret.

Et subleuabis de corruptione uitam meam: domine deus meus.

LXX.

Et ascendet de corruptione uita mea domine deus meus.

Proprie dixit subleuabis uel ascendet de corruptione uita mea: q̄a ad corruptionē & ad inferna descēderat: hoc ē qđ apostoli interpretātur in q̄ntodecimo psalmo ex p̄sona dñi p̄phetatū. Quoniā nō derelinq̄s aīam meā in inferno: nec dabis sanctū tuū uidere corruptionē: Quod dauid. f. & mortuus est & sepultus: Saluatoris aut̄ caro nō uiderit corruptionē: Alii uero interpretātur qđ ad cōparationē cælestis beatitudinis & uerbi dei: humanū corpus corruptio sit: qđ seminatur i corruptione. Et in cētesimo secūdo psalmo ex p̄sona iusti significetur: Qui sanat oēs infirmitates tuas: q̄ redemit de interitu uitā tuā. Vnde & apostolus dicit miser ego hō q̄s me liberabit de corpore mortis hui⁹? Et appellatur corpus mortis uel corp⁹ humilitatis. Hoc illi ad occasionē suā ducūt here eos: ut sub p̄sona xp̄i mentiātur antichristū: ecclesias terreāt: ut uentrē pinguiissimum nutriāt: & carnaliter uiuentes cōtra carnē disputāt: Nos aut̄ scimus de incorrupta uirgine corpus assumptū nō corruptio nem christi

Tropologia

Aea

Tropus

Abet Tropus

Abyssus

Trop

Corruptio

Seruatoris (aro nō uidet corru.

ps. 41.
10. 12. g.

ps. 68.
ps. 123.

ps. 68.

Luc. 8. c.
Gen. 1. d.
ps. 37.

ps. 74.

ps. 62.

Esa. 41.

ps. 11.

Ro. 7. d.

Super Ionā.c.iii.

nem christi fuisse: sed templum. Quod si in apostoli ad Corinthios sententiā trahimur: in qua corpus dicitur spiritale: ne cōtentiosi uideamur: dicemus id ipsum qdem corpus: & eandē carnem resurgere: q̄ sepulta est: q̄ in humo condita: sed mutare eū in gloria: nō mutare naturā. Oportet enim corruptū hoc induere incorruptionē: & mortale hoc induere: immortalitātē: Quādo dicitur. Hoc: quodāmodo duobus digitulis cōprehensum corpus oñditur: hoc in quo nascimur: hoc: quod timent recipere: qui puniendi sunt: hoc: qd̄ uirginitas expectat ad prēmiiū: adulterium formidat ad pœnam. Sup̄ Iona aut̄ intelligi pōt: qd̄ q̄ in uentre ceti iuxta naturam corporū corrumpi debuerat & i cibos bestiae p̄ficere: ac p̄ uenas artuūq; diffūdi: sospes & iteger māserit. Porro qd̄ ait: Dñs deus meus blādiētis affect⁹ ē: qd̄ cōm dñm oīum: bñficii magnitudie suū: & q̄si p̄prium fenserit deum

Cum angustiareretur in me anima mea: domini recordatus sum.

LXX.

Cum deficeret ex me anima mea domini memoratus sum.

Cū inq̄t nullū aliud sperare auxiliū: recordatio dñi mihi saluti fuit: Iuxta illud recordat⁹ sū dñi & lætat⁹ sū Et i alio loco recordatus sū die: antiquorū: & annos eternos i mēte habui: Ego cū desperare salutē: & carnis fragilitas i medio uentre ceti nihil me de uita sperare permitteret: q̄cqd̄ impossibile uidebatur dñi recordatiōe superat⁹ ē. Videbā me clausū utero & tota spes mea dñs erat. Ex qui

Exemptū in motu nra s̄ra.

Trop.

Et ueniat ad te oratio mea ad templum sanctum tuum.

LXX. Similiter: lccirco in tribulatōe dñi recordatus sum: ut oratio mea de extremo mari: & scisuris montiū cōscendat ad cælos & ueniat ad tēplum sanctum tuū: In quo tua æterna frueris beatitudine. Et cōsiderandum qd̄ nouo genere: oratio fiat p̄ oratione: & p̄cetur ut oratio illius cōscendat ad templum dei. Petit at̄ quasi pontifex ut in corpore suo populus liberetur.

LXX.

Qui custodiunt vanitates frustra misericordiam suam derelinquent.

Qui custodiunt vana & mendacia misericordiam suam reliquerunt.

Deus natura misericors est: & paratus ut saluet clemētia: quos nō potest saluare iustitia: Nos autē uitio nostro paratam misericordiā: & ultro se offerentē p̄dimus & relinquimus: & nō dixit qui faciunt uanitatē: uanitas q̄ppe uanitatū: oīa uanitas: ne dānare uideretur uniuerfos: & cūcto generi humano misericordiā denegare: q̄ custodiūt uanitates: siue mēdatiū: q̄ trāsierūt i affectū cordis: q̄ nō solū faciūt sed ita custodiūt uanitates q̄si diligāt: & thesaurū iuenisse se putēt: Simulq; cerne magnanimitatē p̄phetæ: In p̄fundo maris i uentre ratæ bestiae eterna nocte coopertus: nō cogitat de p̄culo suo: sed de natura reḡ generali snia philosophatur. Misericordiā inq̄t suā derelinquēt. Licet offensa sit misericordia quā nos possum⁹ ip̄m itelligere deū. Misericors. n. & miserator dñs paties & multæ miseratiōis. Tñ eos q̄ custodiūt uanitatē: nō relinqt: nō detestatur: sed expectat ut redeāt. illi uero stātem misericordiā & ultro se offerentē sp̄ote p̄pria derelinquunt. Potest hoc & ex persona dñi de iudæorū perfidia p̄phetari: q̄ dum se estimāt p̄cepta hoīum & phariseorum mādāta seruare: q̄ uanitas atq; mendatium sunt. deum q̄ semper eorū miseratus fuerat reliquerunt.

Iona magnanimitas

Expositio

Ego autē in uoce laudis imolabo tibi quecumq; uoui reddam pro salute mea dño.

LXX.

Ego autē cū uoce laudis & cōfessionis imolabo tibi quecumq; uoui reddam tibi salutare dñe.

Qui custodiūt uanitates suas & misericordiā reliquerūt. Ego at̄ q̄ p̄ multorū salute deuoratus sū i uoce laudis & cōfessionis imolabo tibi me ip̄m offerēs. q̄a pascha nostrū imolatus ē x̄ps. Et quasi pōtifex & ouis se ip̄m p̄ nobis obtulit. Et cōfitebor inq̄t tibi ut añ cōfessus sum dicens. Confiteor tibi pater dñe cæli & terræ. & reddā uota q̄ feci pro salute oīum dño. ut oē quod dedisti mihi nō pereat i eternū. Cernimus qd̄ i sua passiōe saluator p̄ nostra salute p̄miserat. nō faciam⁹ mēdacē dñm Mūdi sumus & ab uniuerfis p̄ctorū sordib⁹ sepati. ut nos deo patri offerat uictimas quas uouerat

Tropus

Et dixit dominus pisci: & euomuit Ionaz in aridam.

LXX.

Et precepit ceto & eiecit Ionam: super siccum.

Hæc quæ supra legimus sub p̄sona ionæ dñs dep̄catus sit. in uētre ceti. De quo & iob mysticæ loq̄tur. Maledicat ei q̄ maledixit diei illi. q̄ magnū cetū capt⁹ ē. p̄cipitur huic magno ceto. & abyssis & inferno. ut terris restituāt saluatore: Et q̄ mortuus fuerat ut liberaret eos qui mortis suæ uinculis tenebantur: secum plurimos educat ad uitam. Quod aut̄ scribitur euomuit. εὐόμωσα τὸν ὄντα. Pro quo debemus accipere: quod ex imis uitalibus mortis uictrix uita processerit.

CAPITVLVM TERTIVM.

Factū est uerbum dñi ad Ionā sc̄do dicens: Surge & vade in Ninīuen ciuitatem magnam: & predica in ea iuxta predicationem priorem quam ego loquor ad te.

LXX.

Et factus est sermo dñi ad Ionā sc̄do dicens: Surge & vade in Ninīuen ciuitatez magnam & predica in ea iuxta predicationē priorem quā ego locutus sum ad te.

Non dicitur: p̄terue quare nō fecisti qd̄ tibi fuerat impatum: Sed sufficit ei naufragium & deuotionis sola correptio: ut qui imperantem non fenserat dominū itelligeret liberantem. Alioquin

Mingano

Tropus

superfluum est delinquenti seruo post plagas uelle imputare quod fecit: cum huiusmodi correptione non tam emendatio sit: quam exprobratio. Dominus autem noster per resurrectionem secundo mittitur ad Ninuen: ut quod prius quodammodo fugerat: diceret. Pater si possibile est transeat a me calix iste: Et noluerat dare panem filiorum canibus: Nunc quia illi dixerant crucifige crucifige talem: nos non habemus regem nisi caesarem: Sponte pergit ad Ninuen. Ut hoc predicet post resurrectionem quod ut predicaret ante passionem ei fuerat impatum. Totum autem quod iubetur quod obeditur: quod non uult: quod uerum uelle cogitur: quod patris secundo exequitur uoluntatem: Refert ad hominem & ad formam serui: cui talia uerba conueniunt.

Et surrexit Jonas & abiit in Ninuen: iuxta uerbum domini: & Ninue erat ciuitas magna itinere trium dierum: & cepit Jonas introire ciuitatem itinere diei unius. LXX.

Et resurrexit Jonas: & abiit in Ninue: sicut ei locus fuerat dominus: Erat autem Ninue ciuitas magna deo: quasi itinere diei trium: & cepit Jonas ingredi ciuitatem quasi itinere diei unius.

*Nimius magnitudo
quo in illa da*

Statim Jonas quod fuerat sibi imperatum opere perfecit: Ninue autem erat ad quam pergebat propheta: Ciuitas magna & tanti ambitus: ut uix trium dierum possit itinere circūiri. At ille praecepti & superioris naufragii memor: uia trium dierum unius diei festinatione compleuit. quod sunt qui ita simpliciter intelligat: quod in tertia tantum parte urbis predicauerit & ad reliquos confestim predicationis sermo perueniret. Dominus autem noster proprie post inferos consurgere dicitur: & uerbum domini predicare: quando mittit apostolos ut baptizent eos qui erant in Ninue: in nomine patris & filii & spiritus sancti. Hoc est itinere trium dierum: Et hoc ipsum sacramentum salutis humanae unius diei uia id est unius dei confessione perficitur: non tantum apostolis predicante Iona: Ipse enim dicit: Ecce ego uobiscum sum usque ad consumationem seculi: Nullique dubium quare Ninue magna sit Ciuitas dei: cum mundus & uniuersa per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil. Notandum quoque quod non dixerat tribus diebus & noctibus: uel uno die & nocte: sed absolute diebus & die: Ut ostenderet in mysterio trinitatis: & unius dei confessione nihil esse tenebrosum. *Casus gratia Iona, et in uerbo*

Nimius unitas

Et clamauit & dixit: adhuc quadraginta dies: & Ninue subuertetur. LXX.

Et predicauit & dixit: adhuc tres dies: & Ninue subuertetur.

Quadragenarius Numerus

Trinus numerus qui ponitur a. lxx. non conuenit poenitentiae: & satis miror cur ita translatus sit. Cum in hebreo nec litterarum nec sillabarum nec accentuum: nec uerbi sit ulla communitas: Tris enim dicitur Salos: & quadraginta Arbaim: Alioquin & de iudaea tanto itinere missus propheta in assyrios dignam suae predicationis poenitentiam flagitabat: Ut antiqua & putrida uulnera diu appposito curaretur emplastro: Porro quadragenarius conuenit numerus peccatoribus: & ieiunio & orationi & sacco & lacrymis: & pseuerantiae depracandi: Quod & moyses quadraginta diebus ieiunauit in monte synai: Et helias fugiens lezabel: & dei super ira pedente quadraginta dies ieiunasse describitur: Ipse quoque dominus uerus Iona, missus ad predicationem mundi: ieiunat quadraginta dies: Et hereditatem nobis ieiunii derelinquens ad esum corporis sui sub hoc munere nostras animas praeparat. Quod autem clamauit euangelium illud expletur: Stans clamabat in templo dicens: Qui sitit ueniat & bibat. Omnis enim sermo saluatoris quia de magnis predicabat clamor appellatur.

Et crediderunt uiri ninuite domino & predicauerunt ieiunium: & uestiti sunt saccis a maiore usque ad minorem.

LXX. Similiter. Credidit Ninue: & Israel incredulus pseuerat. Credidit praeputium: & circuncisio permanet infidelis. Et primum credunt uiri de Ninue: quod ad aetatem christi peruenerat: predicantque ieiunium & uestiuntur saccis a maiore usque ad minorem: dignus & uictus & habitus poenitentiae: Ut qui offenderunt deum luxu & ambitione eorum damnatione placent: per quam prius offenderant. Saccus & ieiunium: arma poenitentiae: auxilia peccatorum: autem ieiunium: & sicut saccus ante quod occultum est: & postea quod palam: hoc semper deo: illud interdum exhibetur & hominibus: Et si e duobus necessariis unus est subtrahendum: magis ieiunium absque sacco: quam saccus eligatur absque ieiunio. Maior aetas incipit & usque ad minorem peruenit: nullus. non absque peccato: nec si unius quidem diei fuerit uita eius. Et innumerabiles anni uitae illius. Si enim stelle non sunt munda in conspectu dei: quanto magis uermis & putredo: & hi qui peccato offendunt adam tenentur obnoxii: Sed & ordo pulcherrimus: precipit deus propheta. Propheta praedicat ciuitati: prius uiri credunt: & illis ieiunium predicantibus omnis aetas sacco induitur: uiri non predicant saccum sed tantum ieiunium: At uero hi quibus poenitentia precipitur: consequenter ad ieiunium saccum copulant: ut inanis uenter: & habitus luctuosus ambiciosus dominum depracentur.

Et peruenit uerbum ad regem Ninue. & surrexit de solio suo: & abiicit vestimentum suum a se & indutus est sacco: & sedit in cinere: & clamauit & dixit: In Ninue ex ore regis & principum eius dicens: Homines & iumenta & boues & pecora non gustent quicquam nec pascantur: & aquam non bibant: sed operiantur saccis homines & iumenta: & clament ad dominum in fortitudine: & conuertatur uir a uia sua mala & ab iniquitate quae est in manibus eorum. Quis scit si conuertatur & ignoscat deus: & reuertatur a furore ire suae & non peribimus. LXX.

Et appropinquauit sermo ad Regem Ninue: & surrexit de throno suo: & abstulit stolam suam a se: & coopertus est: & sedit in cinere: Et predicatum est Ninue a rege & ab omnibus maioribus eius dicens: Boies & iumenta & boues & oues non gustent quicquam nec pascantur: & aquam non bibant:

*Saccus
ieiunium* *arma poenitentiae*

Ordo pulcherrimus

Super Jonā.c.iii.

bibant: Et cooperti sunt faccis homines & iumenta & clamauerunt ad dominum vehementer: & reuersus est vnusquisq; de via sua mala: & ab iniquitate que erat in manibus eorum dicentium: quis scit si pñiam agat deus & reuertatur ab ira furoris sui & non pereamus.

¶ Scio plerosq; regem Ninie (qui extremus audiat prædicationem: & descēdat de solio suo: & pristinum abiiciat ornatū: uestitusq; sacco sedeat in cinere: nec sua cōuersione cōtentus: Cæteris quoq; conducibus suis prædicet pñiam dicens: Vt homines & iumenta & boues & pecora crucientur fames: operiatur faccis: & damnatis pristinis uitiis totos se conferat ad pñiam) super diabolo interpretari: qui in fine mundi: quia nulla rationabilis: & quæ a deo facta sit creatura pereat: discedens de superbia acturus sit pœnitentiam: & in locum pristinum restituendus sit: pœnitentia sensus: Cōparatiue. Etiam illud de Daniele exēplum proferunt: Vbi nabuchodonosor accepta per quattuor annos pñia in regnum pristinum restituitur: sed hoc quia scriptura sancta nō dicit: & euerit pœnitentia timorem dei: dum facile hoies labuntur ad uitia. Putantes etiam diabolū q̄ auctor malorum est: & oīum peccatorum fons: acta pñia posse saluari de nostris mētib; abiiciamus: Et sciamus peccatores in euāgelio mitti in ignem eternum q̄ præparatus ē diabolo & angelis eius: Et de his dicit: ueris eorū nō morietur: & ignis eorum nō extinguetur. Scimus q̄dem clemētem esse deum: nec qui peccatores sum? crudelitate illius delectamur: Sed legimus: Misericors & iustus dñs: & de? noster nostri miseretur: Iustitia dei uallatur misericordia: Et tali ad iudicium ambitione procedit: sic parcit ut iudicet: sic iudicat ut misereatur. Misericordia & ueritas obuiauerūt sibi: Iustitia & pax osculatae sunt se: Alioquin si oēs rationabiles creaturæ equales sunt Et uel ex uirtutibus uel ex uitiis spon te propria aut sursum eriguntur: aut in ima merguntur: & lōgo post circuitu atq; infinitis seculis: oīum rerum restitutio fiet: & una dignitas militatū: q̄ distātia erit inter uirginē & prostibulum? quæ distātia erit iter matrem dñi: & quod dictū quoq; scelus est: uictimas libidinum publicarum? Idem ne erit gabriel & diabolus? Idem apostoli & demones? Idem prophetae & pseudo pphetæ? Idem martyres & psecutores? Finiq; quotlibet annos: & tempora duplica: & infinitas ætates congere cruciatibus: si finis oīum similis est: Præteritum oē pro nihilo est: Quia nō quarimus qd ali quādo fuimus: sed qd semper futuri simus: Nec ignoro q̄ aduersum hæc soleant dicere: & spem sibi ac salutem cum diabolo præparare. Verū nō est istius t̄pis cōtra dogma puersum & diabolicum docētium in angulis: & in publico denegatiū: latius scribere: Sufficit nobis indicasse quid in hoc testimonio senserimus: & quasi in cōmentariis breuiter intimare: q̄ sit rex Ninie: cui extremus dei sermo pueniat: qd ualeat apud hoies seculi eloquētia & sapiētia secularis testes sūt de mostenes: Tullius: Plato: xenophon: Theophrastus: Aristotiles & cæteri oratores: ac philosophi: q̄ uelut reges habentur hoīum: & præcepta eorum nō ut pcepta mortalium: sed quasi oracula accipiuntur deorū: Vnde & Plato dicit: Foelices fore respublicas si aut philosophi regnēt: aut reges philosophentur. Quam at difficile istiusmodi hoies credat i deum: Vt cotidiana exempla præteream: & sileam de ueteribus historiis ethnicorū: sufficit nobis apostoli testimonium: q̄ ad Corinthios scribens ait. Videte fratres uocationē uestram: q̄a non sunt multi sapientes: secundū carnem: nō multi nobiles: sed stulta mundi eligit deus: ut cōfundat sapientes: & infirma mundi eligit deus: ut cōfundat fortia: & ignobilia mundi & ea quæ erāt cōtemptibilia elegit deus & cætera: Vnde rursum dicit: Perdam sapientiam sapientium: & intelligentiam prudentium reprobabo: Et uidete ne q̄s uos spoliēt: per philosophiā & inanem seductionē. Ex quo perspicuum est prædicationē christi reges mundi audire nouissimos: & deposito fulgore eloquentiæ & ornamentis ac decore uerborum: totos se simplicitati & rusticitati tradere: & in plebium cultum redactos sedere i sordibus: & destruere qd añ prædicarant: Proponamus nobis Cyprianum beatum: qui prius idolatriæ assertor fuit: & in tantam gloriam uenit eloquentiæ: ut oratoriam quoq; doceret carthagini. Audisse tandem sermonem Ionæ: & ad pœnitentiam conuersum in tantam uenisse uirtutem: ut christū publicæ prædicaret: & pro illo ceruicem gladio flecteret. Profecto intelligimus regem Ninie descendisse de solio suo: & purpuram sacco: unguenta luto: munditias sordibus commutasse. nō sordibus sensuū sed uerbis. Vnde & de babylone in hieremia dicitur. Calix aureus babylon inebrians oēm terrā: Quem non inebriauit eloquentia secularis: Cuius nō animos compositione uerborum & dissertitudinis suæ fulgore perstrinxit: Difficile hoies potētes & nobiles & diuites. & multo iis difficilius eloquētes credūt deo: obcecatur. n. mens eorū diuitiis & opibus atq; luxuria & circumdati uitiis nō possunt uidere uirtutes simplicitatemq; scripturæ sanctæ. nō ex maiestate sensuū sed ex uerbis iudicāt uilitate. Cū aut ipsi q̄ prius mala docuerāt uersi ad pñiam docere cōperit bona: Tūc uidemus Ninuiticos populos una p̄dicatione cōuerti. & fieri illud qd i Esaia legimus: signata ē gēs semel hoies quoq; & iumēta operta faccis & clamantia ad dñm. eodem sensu intellige. quod & rationabiles & irrationabiles. & prudentes ac simplices ad prædicationem Ionæ agant pñiam. iuxta illud quod & alibi dicitur. Homines & iumenta saluos facies dñe. Possumus autem iumenta opta faccis & aliter interpretari. de iis maximæ testimoniis in quibus legimus. Sol & luna induentur cilicio. Et in alio loco. Induā cælū sacco pro lugubri. s. habitu. & mœrore atq; mestitia q̄ faccus nominatur. Illud quoq; quod dicitur: Quis scit si conuertatur & ignoscat deus: Ideo ambi

*Erronea quædam opinio
De Rege Ninie*

Rephesio eiusde

Confutatio

Arguit primā opinionem

*Secularis eloquentia
Sapientia*

Diui Pauli præceptum

Diui Cypriani Elogium

Ninies Rex

*Quis scit si reuertatur
Deus*

guum ponitur. & incertum: ut dum homines dubii sunt de salute: fortius agant poenitentiam: & magis ad misericordiam prouocent deum.

Et vidit deus opera eorum qui conuersi sunt de via sua mala: & misertus est deus super malitiam quam locutus fuerat ut faceret eis & non fecit. LXX.

Et vidit deus opera eorum quoniam reuersi sunt de vijs suis malis: & egit poenitentiam deus super malitia: quam locutus fuerat ut faceret eis: & non fecit.

Secundum utraq; intelligētiā: siue tūc urbi syriā: siue quotidie mūdi deus: populis cōminatur: ut agāt pñiam: q si cōuersi fuerit: ipse quoq; cōuerteret sniam suā: & populi cōuerstiōe mutatur: Quod hieremias: & Ezechiel manifestius explicāt: nec bōa uidelicet implere dñm q pmissit si bōi uertatur ad uicia: nec mala q pessimis cōminatur: si illi reuersi fuerit ad salutē. Ita igitur & nūc uidit de opā: qā cōuersi sunt a uia sua pessimā: nō uerba audiuit q solebat israeli saepe pmittere: oīa q cūq; dixerit dñs faciemus: sed opā cōspexit: q mauult pñiam peccatoris q mortem: libenter mutauit sniam: qā uidit opera cōmutata. Quin potius deus pseuerauit in proposito suo misereri uolens ab initio: nō enim punire desiderans: qd facturus est cōminatur. Malitiam autem ut supra diximus pro sup-
pliciiis & tormentis accipe: non quod deus mali facere quicquā cogitaret.

CAPITVLVM Q VARTVM

Afflictus ē Jona afflictione magna & iratus est: & orauit ad dominum & dixit. LXX.

Contristatus est Jona tristitia grandī: & confusus est: orauitq; ad dominum & ait.

Videns subintrare gentiū plenitudinem: & illud impleri qd in deuteronio dicitur

Ipsi me irritauerūt in his qui nō sunt dii: & ego eos irritabo sup gente quā non est: super natione stulta eos ad iracundiam cōcitabo: desperat de salute israelis: & magno dolore cōcutitur qui erumpit i uocem & causas mōeroris exponit: & quodāmodo loquitur. Ego solus electus sum de tāto numero pphetarum: q per aliorum salutem ruinam meo populo nunciarem: Non igitur cōtristatur ut qdam putāt quod gētiū multitudo saluetur: sed qd pereat israel. Vñ & dñs noster fleuit sup hierusalē: & noluit tollere panē filiorum & mittere canibus. Et apostoli primū pdicant israeli: & paulus cupit eē anathema pro fratribus suis: q sūt israelitā: quorum adoptio & gloria & testamētum & repromissiones & legislatio. & ex quibus xps est secundum carnē Pulchrā autē dolens (qd iterpratur iōnas) affligitur dolore: & tristis ē aīa eius usq; ad mortē: qā ne periret populus iudaeorum quātum in se fuit multa pessus est. Historiā quoq; magis dolentis conuenit nomen: significans laboriosum prophetam & peregrinationis atq; naufragii miseris prægnaum.

Obscuro domine nunquid non hoc est uerbum meum cum adhuc essem in terra mea: propter hoc preoccupaui ut fugerem in tharsis: Scio enim quia tu deus clemens & misericors es: paciens & multe miserationis: ignoscens super malitia: & nunc domine tolle queso animā meam a me: quia melior est mihi: mors q uita. LXX.

Dñe nōne isti sūt sermones mei: cū adhuc essem i terra mea: ppterea occupaui fugere i tharsis: scio. n. qd tu misericors & miserator es pacies & multe miserationis: & agens pñiam sup malitijs: & nunc dominator dñe tolle aīam meam a me: q melius est mihi mori q uiuere.

Hoc quod nos interpretati sumus obscuro: & lxx. trāstulerunt. Euan in hebraico legitur anna. quā mihi uidetur interiectio depcantis significare blandientis affectum. Quia igitur oratio eius dum se dicit iuste fugere uoluisse. quodāmodo iniustitiā arguit dñm. Querelas suas obsecrationis exordio temperat. Nunqd ait nō hoc est uerbum meum cum adhuc eēm i terra mea. sciui te hoc esse facturum. nō ignorabam misericordiā: ppterea lseuē & truculentum nunciare nolebā. ideo fugere uolui in tharsis. uacare cōtemplationi rerum. & i mari istius seculi qete potius & otio pfrui. Dimisi domum meā. reliq hereditatē meam. egressus sum de sinu tuo. & ueni si misericordem dicere atq; clementem & ignoscētem malitiā. nullus ageret poenitentiā. si crudelē & rāum iudicium nunciarem. sciebam hoc tuā nō esse naturā. in hoc ergo ambiguo positus malui fugere. potius q aut poenitētes lenitate decipere: aut de te pdicare. qd nō eras. Tolle igitur dñe aīam meam in manus enim tuas cōmendo spiritum meum. melior quippe mihi est mors q uita. Viuens unam israel gentem saluare non potui: moriar & mundus saluabitur. Historia manifesta est. & super persona prophetā sic potest intelligi ut crebro iam diximus. quod propterea contristetur & mori uelit ne conuersa multitudine gentium in eternum pereat israel.

Et dixit dominus putas ne bene irascaris tu. LXX.

Et dixit dominus ad Jonam si uehementer contristatus es tu.

Verbum hebraicum. hadraiach: & iratus es tu: & cōtristatus es tu. trāsseri pōt. qd utrumq; & pphetā & dñi psonā cōuenit. qd uel iratus sit. ne uideretur apud Nininitas fuisse mētītus. uel cōtristatus. intelligens israel esse peritū. Et rationabiliter nō ei dicit male iratus es. ne uideretur reprāhendere contristatum. Nec rursus bene iratus es aut contristatus. ut uel causas irā respondeat uel mōeroris. aut si ille tacuerit uerum dei iudicium ex eius silentio comprobetur.

Et egressus est Jona de ciuitate & sedit cōtra orientē Ciuitatis: & fecit sibi met umbraculum ibi: & sedebat subter illud in umbra donec uideret quid accideret ciuitati.

LXX. Similiter

Quo Dei promissa radat

Quo tristitia Jona

Arguta Expositio

Iratus Jona

Super Jonā.c.iiii.

LXX. Similiter: Primus chain fraticida & homicida cruentum mundum germani sanguine dedicans: edificauit ciuitatem & uocauit eam ex noie filii sui chain. Vnde & Osee propheta dicit: deus ego non homo in medio tui sanctus: & nō ingrediar in ciuitatē: dñi enim (psalmista dicit) sunt exitus mortis: q̄obrem: & una fugitiuorū ciuitas appellatur: romoth: uel iamoth: qđ interpretatur nullo mortis: & recte quicūq; fugitiuus est & propter peccata non meretur habitare hierusalem habitat in urbe mortis: & est transfluēta iordanis: qui descensus exprimitur: egreditur ergo columba uel dolens: De istiusmodi ciuitate & habitauit contra orientem unde sol oritur: & est ibi i tabernaculo suo: labentiaq; tempora expectat: contemplatus quid supradicta eueniat ciuitati: anteq; niniue saluaretur: & areret cucurbita: anteq; christi euangelium coruscaret: & compleretur Zachariae prophetia: Ecce uir oriens nomen eius: Ionas sub umbraculo erat: nec dum quippe ueritas uenerat de qua idem euangelista & apostolus loquitur: Deus ueritas est: Et eleganter addicitur: fecit sibi umbraculum ibi iuxta Niniuen: sibi met fecit: Nullus enim de niniuitis tunc tēporis habitare poterat cum propheta: & sedebat sub umbra uel iudicis habitu: uel de sua maiestate contractus: & accinctus lumbos in fortitudine: ut non tota ad pedes & ad nos qui deorsum sumus uestimenta deferuerent: sed in se arctiori baltheo contraherentur: Porro quod dicit ut uideret quid accideret ciuitati: Solita consuetudine utitur scripturarum: ut humanos deo iungat affectus.

LXX. Et preparauit dñs deus hederā: & ascendit sup caput Ione: ut eēt vmbra sup caput eius: & protegeret eum: laborauerat enim: & letatus est Jonas super hederā letitia magna.

LXX. Et precepit dñs deus cucurbitē & ascendit super caput eius ut eēs vmbra super caput & protegeret eum a malis suis: letatusq; est ionas super cucurbita gaudio magno.

In hoc loco quidam Cantherius de antiquissimo genere corneliorum: siue (ut ipse iacet) de stirpe Asinii pollionis: dudum romae dicitur me accusasse sacrilegii: quod pro cucurbita hederā transtulerim: timuit uidelicet ne si pro cucurbitis hederā nascerentur: unde occulte & tenebrose biberet non haberet: Et reuera in ipsis cucurbitis uasculorum: quas uulgo faucomarias uocant: solent apostolorum imagines adumbrare: e quibus & ille non suum sibi nomen assumpsit: Quod si tam facile uocabula commutantur: ut pro corneliis sediciosi tribunis: emilii consules appellentur: miror cur mihi non liceat hederam transferre pro cucurbita. Sed ueniamus ad seria: Pro cucurbita siue hederā in hebreo legimus ciceion: quā etiam lingua syriaca & punica cicēroa dicitur: Est autē genus uirgulti uel arbutule lata habentis folia in modum pampini: & umbram densissimā: suo trunco se sustinens: quā in palestina creberrimē nascitur: & maxime in arenosis locis: mirumq; in modum si sementem in terram ieceris: cito confota cōsurgit in arborem: & intra paucos dies quā herbam uideras: arbusculam suspicis: Vnde & nos eodem tempore quo interpretamur prophetas uoluimus id ipsum hebreā linguā nomen exprimere: quia sermo latinus hanc speciem arboris non habebat: sed timuimus grammaticos ne inuenirent licentiam commentandi: & uel bestias indiae: uel montes boetiae: aut istiusmodi quaedam portenta confingerent: secutiq; sumus ueteres translatores: qui & ipsi hederam interpretati sunt: quā grāce appellantur κισσός: aliud enim quid dicerent non habebant. Discutiamus ergo historiam: & ante mysticos intellectus solam litteram uētilemus: cucurbita & hederā huius naturę sunt: ut per terram repant: & absq; furcis uel adminiculis quibus innituntur altiora non appetant: quomodo igitur ignorante ppheta cucurbita in una nocte confurgens umbraculum praebeuit: quā naturam non habet sine pergulis & calamis uel hastilibus in sublime confurgere: Ciceion autem cum in ortu subito miraculum praebeuerit: & potentiam ostendit dei: in protectione uirentis umbraculi & naturam suam secuta est: Ad personam uero dñi saluatoris ne penitus pp κολοκύνθη cucurbitā relinquamus: sic referri potest: Vt illud commemoremus: Esaie: Reliquetur filius sion sicut tabernaculum in uinea: & uelut casula i cucumeratio: quasi ciuitas quā expugnatur: Et dicamus quia in alio scripturę loco cucurbitam non inuenimus. Quod ubi cucumis nascitur: ibi nasci soleat & cucurbita: Et Israel huic generi comparatum quod quondam protexerit Ionam sub umbra sua: Conuersionem gentium praestolantem: & non paruam laetitiam tribuerit ei faciens umbraculum: & tabernaculum potius q̄ domum: habens testorum imaginem: domorum non habens fundamenta: porro ciceion nostra arbuscula modicacito confurgens & cito arescens: ordine & uita comparabitur Israeli radices paruas mittenti in terram & conanti quidem in excelsa sustolli: sed altitudinem cedrorum dei & abietum non equāti: Quod mihi uidentur & locustae significare: quibus uescebatur Ioānes: qui dicit sub typo Israelis illum optet crescere me autem minui: Animal paruum infirmas habens alas: de terra quidem confurgens: sed altius non ualens auolare ut plus sit q̄ reptile: Et tamen a uibus non equetur.

LXX. Et parauit dominus vermem ascensione diluculi in crastinum: & percussit hederam & exaruit: & cum ortus fuisset sol: precepit dominus vento calido & vrenti: & percussit sol super caput Ione & estuabat: & petijt anime sue ut moreretur.

LXX. Et precepit deus vermi mane in crastinum & percussit cucurbitam & arefacta est: statimq; ut ortus est sol precepit dñs spiritui ardoris urenti & percussit sol super caput Ione & angustiatu est: & teduit eum anime sue & dixit: melius est mihi mori q̄ uiuere.

112

Tropologia

Oriens

Cantherius Asinius

Σκώμπα

Ciceion

Κισσός

Tropologia

Ciceion

Lernsta D. Iouannis

Vermis Dm

Anteq̃ oriretur sol iustitiæ uirens erat umbraculum: & non arebat Israel: postq̃ ille surrexit & tenebræ niniuiticæ eius luce discusse sunt. Paratus uermis in crastinum ascensione diluculi: de quo uicesimus primus psalmus inscribitur: pro assumptione matutina: & qui absq̃ ullo semine de terra oritur: Et dicit: Ego sum uermis & non homo: Percussit umbraculum quod desertum auxilio dei oēm uirorem perdidit: Præcepitq̃ dominus uero calido & urenti: de quo prophetatur In Osee: Adducet urentem uentum dñs de deserto ascendētem & siccabit uenas eius: & desolabitur tem eius: Et estuare cœpit Ionas & iterum uelle mori in baptismate cum israel: ut in lauacro recipiat amorem quem in negatione perdiderat: Vnde & petrus arentibus loquitur iudæis. Pœnitentiam agite & baptizetur unusquisq̃ uestrum in nomine Iesu christi in remissionem peccatorum uestrorum: & accipietis donum spūs sancti: Sunt qui uermē domini & urentē uentum romanos intelligant duces: qui post resurrectionem christi Israel pœnitens deleuerūt.

Et dixit dñs ad Jonam putas ne bene irasceris tu super hederas: & dixit: Bene irascor ego vsq̃ ad mortem. LXX. Et dixit dominus deus ad Jonam: si ualde contristaris tu super cucurbita: & ait ualde contristor ego vsq̃ ad mortem.

Super niniuitis agentibus pœnitentiā: & gentium urbe saluata interrogatus id ipsum propheta. Putas ne bene irasceris tu nihil rñdit: sed interrogationem domini silentio comprobauit. sciens enim clemētem esse deum & misericordem & patiētem & multæ miserationis & ignoscentem malitiis super salutem gētium nō dolet. Hic autem postq̃ siccata cucurbita aruit israel. Et cum diffinitione interrogatus. bene irasceris tu super hederā. cōfidenter rñdit & dicit bene irascor ego uel contristor usq̃ ad mortem. nō enim sic uolui saluare alios. ut perirēt alii Non sic alienos lucrifacere. ut meos pderem. Et reuera usq̃ ad pntem diem christus plāgit hierusalem. & plāgit usq̃ ad mortem nō suam sed iudæorum: ut moriātur negātes & resurgāt dei filium cōfidentes.

Et dixit dñs: tu doles super hederas: in qua nō laborasti neq̃ fecisti ut cresceret: q̃ sub vna nocte nata ē: & sub vna nocte periit: & ego nō parca niniue ciuitati magne i qua sūt plusq̃ centū viginti milia hoīum: q̃ nesciūt qd sit inter dextrā & sinistrā suam & iumenta multa. LXX.

Et dixit dñs tu pepcisti super cucurbita pro qua nō laborasti: neq̃ nutriti eaz: q̃ nata est i nocte: & in nocte periit: ego autē non parcam niniue ciuitati magne in qua habitāt plusq̃. xxij. milia uiroꝝ qui ignorant dexteram & sinistram suam & peccora multa.

Nimiae difficultatis ē exponere quō iuxta tropologiā dicatur ad filium. tu doles super hederā in qua nō laborasti neq̃ fecisti ut cresceret. Cum oīa per ipsum facta sint. & sine ipso factum est nihil. Vnde qdam locum istū interpretans. ut iminentem solueret quæstionem incurrit blasphemīā. Assumens. n. illud de euāgelio: qd me dicis bonum: nemo bonus est nisi solus deus: patrem interprætatus est bonū. filium uero ad cōparationē eius q̃ perfectē & uerē bonus sit: i minori gradu positum: & nō cōsiderauit: hæc dicēs. qd in martionis potius incurrit heresim: q̃ alterum deum tantū bonum: alterū ifert iudicem & cōditore: quā Arnii: q̃ cum maiorem patrem & minorem filium prædiceret: tñ filium negat cōditorem. Ergo cum uenia audienda sūt quæ dicturi sumus: & conatus nostri fauore potius oratiōis adiuuandi: q̃ spernendi aure maliuola: q̃a cāpere & detrahēre uel i periti possunt. Doctoz autem est & qui laborantium nouere sudorem: uel lassas manum porrigere uel errantibus iter ostendere. Dñs noster atq̃ saluator non ita laborauit in gentium populo. Deniq̃ israel loquitur cōfidenter. Ecce tot annos seruiō tibi: & nūq̃ mādatum tuū pteriui: & nūq̃ dediisti mihi edū ut cū amicis meis epularer: sed postq̃ filius tuus hic q̃ deuorauit substantiam suam cum meretricibus uenit: occidisti illi uitulū saginatū. Nec tñ cōfatur a patre: sed clemēter ei dicitur fili tu semp mecum es: & oīa mea tua sūt: epulari & gaudere te oportebat: q̃a hic frater tuus mortu⁹ erat & reuixit: perierat & inuentus est. Pro gētīū populo imolatus est uitulū saginatus: & p̃ciosus sanguis effusus: De quo paulus ad hebreos plenissime disputat. Et Dauid in psalmo: Frater inq̃ nō redimet: redimet hō: Deceuit christus: ut ille cresceret. Iste mortu⁹ ē: ut ille uiueret. hic descendit ad inferos ut ille cælos scāderet. In israel uero nullus tātus labor fuit. Vnde & inuidet iuniori fratri. qd post substantiam cum meretricibus lenonibusq̃ deuorātā. pductū recipiat annulū & stolam. & poleat pristina dignitate. Quod at ait. q̃ sub una nocte nata ē. significat tps añ aduētum christi q̃a mūdi lumē fuit. De quo dicitur: Nox p̃cessit. dies at̃ ap̃proinquauit: Et una nocte periit quādo occubuit ei sol iustitiæ. & dei perdidit sermonem. Ciuitas uero niniue magna atq̃ pulcherrima p̃figurat ecclesiam i qua maior est numerus q̃ duodecim tribuum israel. Quod & fragmēta i solitudie significāt duodecim cophinorum. Ignorat autem quid sit iter dextram & sinistram. uel propter innocentiam & simplicitatem ut lactātem mōstraret ætatem. & reliquat itellestui. quātus sit numerus ætatis alterius. cum tātus sit paruulorum. uel certe quia magna erat urbs & i domo magna nō solum uasa sunt aurea & argētea. sed & lignea & fætilia. Erat in ea plurima multitudo quæ ignorabat ante actam pœnitentiam quid esset inter bonum & malum inter dextram & sinistram. Sed & iumen multa. Multus est enim Niniue numerus iumentorum & irrationabilium hominum. qui comparantur iumentis & assimilantur eis.

Finis explanatio in Ionam prophetam ad Chromatium epum.

Incipit

Ionas Ira

Exemplum in Iudæis

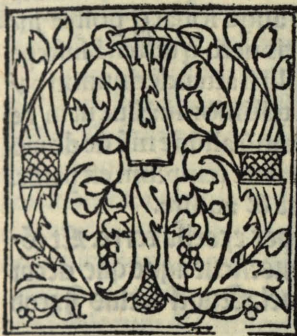
De Tropologia h3 Lon

Martha
Arriana

Nimue: Eolia

Prologus in primū librū super Micheā.

INCIPIT PROLOGVS BEATI HIERONYMI IN PRIMVM LIBRVM SVPER
MICHEAM PROPHETAM AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM.

Micheas in quem nunc cōmentarios dictare cupio: In ordine duodecim
pphetarum secūdum. lxx. interpretēs tertius est: secūdum hebraicum sex-
tus: & sequitur Ionam prophetam: qui succedit Abdīe: atq; ita fit ut ter-
tius sit Amos. & Iohel secūdus: Osee qui apud omnes primus est. Ergo
quasi in corde uoluminis positus debet profūda cōtinere mysteria. Sed
sermo dei qui semper descendit ad prophetas: ad Micheam quoq; q in-
terpretatur humilitas: Ad Micheam de Moraschi: qui usq; hodie iuxta
eleutheropolim urbem palestinae haud grādis est uiculus. Moraschi au-
tem in lingua nostra heredem sonat. Pulchre igitur humilitas quae iter
uirtutes uel p̄cipua est: spe hereditatis dominicae nascitur. Humilitas au-
tem nō illa quae uenit de cōscientia peccatoris: sed quae inter uirtutes po-
nitur: Iuxta quā dicitur. Humiliamini sub potēti manu dei: ut uos exaltet ī tempore. Et qui se hu-
miliat exaltabitur: & ante contritionem eleuatur cor uiri & ante gloriam humiliatur: Vnde & do-
minus. Discite inquit a me quia mitis sum & humilis corde. Quomodo ergo apud nos uotua &
quasi ob uirtutis auspicium ponuntur uocabula: uerbi gratia: Victoris: casti: pii: probi: Et apud græ-
cos sopran uocatur: & Eusebæ. Et appellatiua nomina uertūtū in propria. Sic apud hebreos &
Micheas & Abdias & zacharias ceterorumq; similia ex uirtutum uocabulo liberis a parentibus
imponuntur.

FINIT PROLOGVS.

INCIPIT LIBER PRIMVS EXPLANATIONVM BEATI HIERONYMI SVPER MI-
CHEAM PROPHETAM AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM.

Capitulum primum.

Verbum domini qd factū est ad Micheā Morastiten in diebus Jo-
atan Achaz & Ezechie regū iuda. qd uidit sup samariā & hierusalem.
Sive iuxta. lxx. de quibus uidit super samariam & hierusalem: factū
est ad Micheam post Osee & Esaia: qui sub Ozia uaticinati sunt. Ex
quo intelligimus Micheam Ozia temporibus pphetasse: sed & filii ei?
Ioathan post quē regnauit Achaz: Ezechia in patris Achaz imperiū suc-
cedēte: sub quo decem tribus ab assyriis in captiuitatē ductæ sūt. Quātū
ergo ad historiā pertinet: secūdum ordinem captiuitatis. Quia primū
est capta samaria metropolis israel: post hierusalem urbs iudæ: pphē-
tiæ titulus imponitur Primum de samaria secūdo de hierusalē. Quan-
tum uero ad mysticos intellectus: quia samaria semper in heresibus ac-
cipitur: hierusalem in ecclesiasticis dicimus. Verbum domini fieri ad humilē & ad coheredem xp̄i:

De peruersis dogmatibus & de ecclesia quia forte peccata cōmiserit & totius ordinis uolumen cō-
texere. Quod autem samaria & decem tribus quae scisse sub rege hieroboā a stirpe David accipiun-
tur in personā hereticorū. Et omnis quidem scriptura testatur: sed maxime ppheta Osee: & hic ipse
liber qui hereticos impios: & ecclesiasticos peccatores uocat: Statim. n. sequitur. Quae est impie-
tas iacob: nōne samaria: & qd est peccatū: domus iuda nōne hierusalem: hoc duntaxat iuxta. lxx.
trāsatores. Ceterū in hebraico quō legatur: post paululum subiiciemus. Sed illud qd heretici sem-
per in dogmatū suorū sibi quasi sublimitate cōfidāt: & ecclesiae simplicitatem despiciāt: In alto loco
dicitur. Ve qui despiciunt sion & cōfidūt in mōtem samariae: de sion. n. egredietur lex: & uerbū dñi
de hierusalem. Porro samaria fabricata sibi est de pprio sensu uirtulos aureos: habentes quidē in su-
perficie pulchritudinem: sed uitalē spiritū nō habētes: & fabricata est in domo dei qd interpreta-
tur bethel. Nec enim recipere poterat populus israel deos: nisi qui de scripturis & in domo dei fa-
bricati sunt. Quāuis aut cōciliabula sua uocent bethel: tñ post fabricationem idolorū: desiit esse be-
thel: & uocatur Bethauen qd dicitur domus idoli: p quo. lxx. trāsulerunt domū: ON: Hoc de ti-
tulo. Nunc ueniam ad exordium prophetiae: & lernea bestia seruiente sancti spiritus inuocemus
aduentum. Vos Paula & Eustochium ad dominum saluatorem fundite p̄ces ne mihi noce-
at inuidia: sed ut mens libera id tantum cogitet quod nititur explanare: nec sentiat conuictorum
alapas quas dominus in passione contempsit.

Audite populi omnes: & attendat terra & plenitudo eius: & sit dominus deus vobis in testem:
dominus de templo sancto suo.

LXX.

Audite populi oēs & auscultate terra: & oēs qui sunt in ea: & sit dñs deus vobis in testimoniū.

Quia iuxta historiam manifestus est sensus: lectoris prudētiā intelligētiā derelinquo. Iuxta tro-
pologiam aut cōuocat ad auditum populos: id est totius orbis ecclesias: & ad auscultādum terram
Quia terrena in ea hereticorū: extructa sunt dogmata: qd aut hereses inter carnis opera numerētur:

quia semper refertur ad terram. Et apostolus ad galathas non tacet. Et dominus in euangelio prudenter idem cat auditori. Qui de terra est de terra loquitur. Et ad distinctionem eorum rursus de ecclesiasticis dicit. Qui autem de caelo uenit super omnes est: Quod uidit & audiuit hoc testificatur: si autem quod ait. Audite populi. Propter illud dominicum: Qui habet aures audiendi audiat. Plus aliquid sonat quam postea infertur. Attendant terra: aptabimus ecclesiam: Et uidete populi omnes: Hereticis uero qui terrenam susceperunt doctrinam. Attendant terra & omnes qui in ea sunt: Ut & isti si audierint & illi si attenderint: non partiantur ea quae postea sermo domini comminatur. Et sit eis dominus in testimonium. Siue ut in heretico legitur in testem: uel ut aptius interpretatus est Symachus testificans: non aliunde nisi de domo sua quae est ecclesia: aut certe in filio idest in domino nostro iesu christo: qui uere templum est patris. Et de cuius ore loquitur pater uiscera penetrans eorum: qui attendere uoluerint & audire.

¶ Quia ecce dominus egredietur de loco suo: & descendet & calcabit super excelsa terre. Et consummentur montes subter eum & ualles scindentur sicut cera a facie ignis: sicut aquae quae decurrunt in praecipitium: In scelere Jacob omne istud: & in peccatis domus israel. Quod scelus Jacob nonne samaria? Et quae excelsa Iudae? nonne hierusalem. LXX.

¶ Ecce enim dominus egredietur de loco suo: & ascendet super excelsa terre: et commouebuntur montes subter eum & ualles tabescent sicut terra a facie ignis: & sicut aqua profluens in descensum propter impietatem Jacob: Quia haec propter peccatum domus israel: Quae est impietas Jacob nonne samaria? Et quod est peccatum domus iuda: nonne hierusalem.

¶ O samaria & hierusalem audite & diligenter attendite dominum uobis de templo suo testificantem: & praedicantem quaecumque futura sunt. Ecce egredietur de loco suo. Qui enim mitis est & benignus & cuius natura clementia est: uestri causa cogitur personam quam non habet crudelitatis assumere. Et descendit & calcavit super excelsa terrae. Descensio dei est & maiestatis eius ad inferiora decursus: Calcavit terram: & potentes quoque conterere: Et consummentur inquit siue tabescent montes: & ualles sub eo: quos principes intelligamus & populos. Et quomodo uicinia ignis cera non sustinet: & prono cursu aquae referuntur in praecipitium. Ita omnis impiorum superbia domino ueniente soluetur & defluet. Hoc autem totum fiet propter scelera decem tribuum: quas uocat Iacob & Israel: & propter praedicationem Iudae: Quia in decem tribus samaria metropolis fuit: & in regno Iudae hierusalem: Excelsorum idola fabricata est: Hoc iuxta litteram: Tropologice autem: egredietur dominus de loco suo: quem uel filium uel omnes sanctos intelligere possumus. Ipse enim filius ait. Ego in patre & pater in me. Et de sanctis habitabo & ambulabo in eis: & ero eorum deus & ipsi erunt mihi populus. De iis ergo egredietur non quod derelinquat eos: & huiusmodi loca: idest ea quae deum hospitem habere mereantur: quasi cum christo resurgant: & cum eo in caelestibus sedentia sursum posita sunt: Unde & descendere dicitur ad eos qui doctrinam eius in montem audire non possunt: Cumque descenderit non ascendet in humilibus: & in iis qui deorsum positi sunt: sed qui terram uocantur excelsa: Qui intelligentes aduentum domini maiestatem commouebuntur: Et quis montes sint tamen ad talis aurigae & ascensoris pauebunt praesentiam: Valles autem idest animarum choicis insertae corporibus: nec cum caelesti homine resurgentes: praesentiam eius ferre non poterunt. Sed quicquid in eis durus fuerit resoluetur: Et ita fluent quomodo si aqua plana non habeat feraturque precipites in profundum: Veniet ergo dominus terribilis ad docendum idest ad mouendos montes: & uallium humilia resoluenda: quam impietatem fecit Iacob & peccatum israel: impietas enim Iacob conciliabula hereticorum sunt: quae uocantur samaria. Et peccatum iuda: idest eius qui dominum confitetur non est aliud nisi hierusalem in qua multa crimina reperiuntur. Quod autem domus iuda referatur ad christum: cuius ecclesia est ut sepe diximus: & illud ponamus ad praesens. Iuda te laudabunt fratres tui: manus tuae super dorsum inimicorum tuorum. Potest quoque sic intelligi Quod propter impietates samariae & scelera iudaeorum egressus sit dominus de loco quondam suo: & dixerit ad iudeos. Ecce relinquatur uobis domus uestra deserta. Et descenderit de caelis & ascenderit super excelsa terrae: idest super eos qui ex gentium humilitate credentes excelsi esse meruerunt. Et commoti sunt montes philosophorum dogmata: & regna sublimia: & hi qui humiles permanserunt consumpti sunt & contriti saluatoris aduentu: & crescente ecclesia: montibusque in sublime surgentibus: idola corruerunt in profundum. Egressus est dominus de loco suo. & de gentibus constructa ecclesia est: ut moueretur montes sub pedibus eius: & profunda uallium soluerentur: quia impie egit Iacob: & peccauit israel. & omnes tribus dominum negauerunt.

¶ Et ponam samariam quasi acervum lapidum in agro cum plantatur uinea: & detrahā in uallem lapides eius & fundamenta eius reuelabo: & omnia sculptilia eius concidentur. et omnes meretrices eius comburentur igni: & omnia idola eius ponam in perditionem: quia de mercedibus meretricis congregata sunt: & usque ad mercedem meretricis reuertentur: super hoc plagam & uulnere: uadam spoliare: & nudare: faciam planctum uelut draconum: & luctum quasi strutionum. Quia desolata est plaga eius: quia uenit usque ad Iudam: tetigit portam populi mei usque ad hierusalem. LXX.

¶ Ponam samariam in pomorum custodiam in agro: & in plantationem vineae: detrahā in uoraginem lapides eius & concident uniuersa: mercedes eius comburantur igni: & cuncta idola eius ponam in perditionem: quia ex mercedibus fornicationis congregauit: & ex mercedibus fornicationis

Super Michæam. c. i.

fornicationis destruxit. Propter hoc planget atq; lugebit: ibit discalciata & nuda: faciet planctum quasi draconum: & luctum quasi filie syrenarum: quia obtinuit plaga eius quia venit usq; ad iudam & tetigit usq; ad portam populi mei in hierusalem.

¶ Secundum ordinem peccatorum sic ordo poenarum. Primum peccauit samaria & fabricata est idola & pro domino uitulos adorauit: prima ergo & pereat. Destruam eam uenientibus assyriis: & ponam quasi acervum lapidum cum platur uinea ut regrediatur in tumulos. Et detraham in uallem lapides eius: Est quippe in montibus sita: ubi nunc Sebaſte est: in qua & sancti Ioannis Baptistæ ossa sunt condita. Et fundamenta eius reuelabo. Tanta quippe ruina erit & tanta urbis subuersio: ut non solum parietes & edificia corruant: sed fundamenta quoq; usq; ad extremum lapide reuelentur. Et omnia sculptilia eius cunctaq; diuitiæ quas diuersi reges in ea comportauerunt: concidentur & comburentur igni: & ad nihilum redigentur. Siquidem opes & multiplex suppellex quæ ex fornicatione ut putabatur idolorum fuerant congregata: ducetur ad aliam meretricem. idest ad ninuiem: Ut quomodo in terra sua fornicati sunt cum idolis quæ fecerunt: sic uadant ad aliam terram idolorum & fornicationis: idest ad assyrios: Hucusq; de samaria. Et quia eadem plaga peruenit ad hierusalem: & ipsa enim simili errore peccauit derelinquens deum suum idola fabricas. Propterea propheta facit quasi prosopopeiam: Et sub persona sua inducit dei plangentis affectum & dicit: Super hoc plangam & ululabo: uadam spoliatus & nudus. Decem enim tribus perdi: & faciam planctum uelut draconum & luctum quasi strutionum. Quomodo enim dracones terribili sibilo personant. Iuxta historias eorum qui de phiscis conscripserunt: eo tempore quo uincuntur ab elephantis. Et sicut strutiones immemores sunt ouorum suorum: & quasi non pepererint in arena calcandos pedibus bestiarum foetus relinquunt. De quo in Iob plenius scribitur. Ita & ego sine filiis spoliatus & nudus incedam. Et hoc faciam quia desperata est plaga eius: idest samaria. Et idem peccatum immo eadem poena peccati quæ euerit samariam uenit usq; ad iudam: & usq; ad portam urbis meæ hierusalem. Ut enim samaria sabuerſa est ab assyriis: ita iuda & hierusalem subuertetur a caldæis. Quia uero samariam: hereticorum semel intelligimus ecclesiam: quæ se parata a deo populi facta est conciliabulum. In pſe dominus cominatur positurum se eam in pomorum custodiam: in agrum & in plantationem uineæ. Multo enim melius est subuertere inutilem ciuitatem & lapides eius quibus extructa fuerat. in præceps detrahi: & præparari eam in pomorum plantationem atq; uinearum: quæ in edificatione pessima permanere. Cum enim destructa fuerit & reuelata fuerint fundamenta eius quibus sua uidebatur celare mysteria: & firma habere dogmata in quibus stabat: & omnia idola quæ spetiem uidebatur habere: & pulchritudinem artificii sermone composita: & a ministris dei fuerit concisa: idest a uiris ecclesiasticis: tunc in loco edificationis pessimæ uariæ ecclesiæ poma nascentur. uerum etiam custodientur & plantabitur uinea forech: de qua fiat uinum quod se dominus in regno patris bibiturum esse promissit. Non solum autem fundamenta eius quæ prius terræ præmebantur: aperientur & proferentur in medium: & idola quæ sibi finxerat concidentur: sed gloria quoq; & diuitiæ quas de fornicatione uidebatur habere & errore suo igne meo consumerentur. De quo dixi in euangelio: ignem ueni mittere super terram & quem uolo ut ardeat: atq; comburentur & redigentur ad nihilum: quia non de ueritate contracta sunt dogmata: sed de fornicatione animæ & errore hinc inde collecta sunt. Heretici quippe non habent diuitias de paterna hereditate uenientes: sed cottidie quod colant reperiunt: & idola sibi artificii manu: & curiosa mente confingunt. Propter hoc cum conuersus fuerit ager eorum in pomorum custodiam: & præparatus ad uineas: & lapides quibus edificata erat ciuitas detracti in profundum: & reuelata fuerint fundamenta eorum. & omnia sculptilia concissa & incensa: & mercedes quas sibi uane ipsi pollicebantur: & quicquid uelut deum colere uidebantur redactum ad nihilum: quia de fornicatione animæ omne sibi præcium compararunt. Tunc intelligentes errorem pristinum in semet reuersi plangent in quibus ante ridebant: & lugebunt. In quibus prius fornicantes quodammodo lætabantur. Deponentq; de pedibus suis quicquid mortiferum habuerant: & erunt discalciati: quia in terra in qua staturi sunt locus est sanctus: & uestimenta fornicationis suæ uniuerſa proicient: eruntq; nudi ut possint christi indui uestimento: & facient planctum quasi draconum. plancturi quippe se sunt aliquando & dracones: quando uiderint draconem maximum captum: & in hamo perire piscantis: & mare desolatum. Et lugebunt quasi filie syrenarum: dulcia enim sunt hereticorum carmina: & suauis uoce populos decipientia. Nec potest eorum cantica præterire nisi qui obturauerit aurem suam: & quasi surdus euaserit. propterea autem hæc istiusmodi samaria planget atq; lugebit. Quoniam sagitta domini uulnerata: & plagam sermonis accipiens: suum cognoscer errorem: non solum enim ipsa peccauit: sed iniquitatem & errorem suum in iudæ quoq; portas uoluit introducere. Vnde dicitur de ea. Venit usq; ad iudam & tetigit usq; ad portam populi mei usq; ad hierusalem. Portas inquit tetigit: quas aures intelligimus. Cæterum urbem mediam intrare non potuit: quod si intrasset fecisset hierusalem samariam. Quotiens uiderimus de ecclesia aliquos ad hereticorum sermones scandalizari: & querere quomodo eorum respondeant quæ

Hierol. liber Primus

stionibus: nec tamen recedent de ecclesia: Dicamus uenit samaria: siue plaga samariae usq; ad populum confitentem: usq; ad aures populi dei: usq; ad aures hierusalem: Hoc enim quod dicitur tetigit usq; ad portas populi mei ἱερὸς αὐτῆς. Intelligendum est ut subaudiatur tetigit etiā usq; ad portas hierusalem. Hucusq; contra samariam & contra hierusalē: uideamus & cetera q̄ secūtur.

TIn geth autem nolite annuntiare: lachrimis ne ploretis: In domo pulueris puluere uos conspergite: transit a uobis habitatio pulchra: cōfusa ignominia non est egressa que habitat in exitu. Placētum domus uicina accipiet ex uobis: que stetit sibi met: quia ifirmata est in bono que habitat in amaritudinibus: quia descendit malum a domino in portam hierusalem: tumultus quadrigę stuporis habitanti lachis: principium peccati est: quia in te inuenta sunt scelera Israel: Propterea dabit emissarios super hereditatem geth: domos mendatii in deceptionem regibus Israel. Adhuc heredem adducam tibi que habitas in Maresa: usq; odollam ueniet gloria Israel.

LXX.

Qui in geth nolite magnificari: qui in bachim nolite reedificare: de domo derisus terre aspice: derisum uestrum quem habebis bene: ciuitas eius: nō est egressa habitatrix sennā: plange domum iuxta eam: accipiet ex uobis plagam doloris: quis cepit in vanum: qui habitat in doloribus: quia descenderunt mala a dño super portas hierusalem: Sonitus curruum & equitum habitatio lachis: princeps peccati est filie syon: q̄ in te inuenta sunt iniquitates israel. Ideo dabit emissarios usq; ad hereditatem geth: domos uanas: frustra fuerunt regibus Israel: donec heredes adducam tibi: que habitas lachis hereditas usq; odollam ueniet.

Multum hebraicum a. lxx. interpretatione discordat: & tantis tam mea q̄ illorum translatio difficultatibus inuoluta est. (Vt si quando indiguimus spiritu dei: semper autem in exponendis scripturis sanctis illius indigemus aduentu.) Nunc uel maxime eum adesse cupiamus: & quæ in prophetis locutus est: pandere: Vt de nobis quoq; possit intelligi: quod ipse alibi polliceri dignatur. ps. 80.
Aperi os tuum & implebo illud: Geth ut regnorum quoq; testatur historia una est de quinq; urbibus palestinae: uicina iudeæ confinio: & de eleutheropoli euntibus Gazan. Nunc usq; uicus uel maximus: unde fuit & Goliath ille getheus: quem dauid occidit in praelio. Quia igitur propheta immo per prophetam dominus dixerat. Plangam & ululabo: uadam spoliatus & nudus: faciam plāctum uelut draconum: & luctum quasi strutionum: quia desperata est insanabilis plaga samariae: & uenit usq; ad iudam: tetigitq; portam populi mei hierusalem: Propterea flentis adhuc uoce precipio. Nolite annūtiare in geth ne audiant & lætentur inimici: lachrimis ne ploretis: id est ne dolor quidem in singultus erumpat: dissimulate ne aduersarii gratulentur: lachrymas ora non habeant. Cum dolorem pectus habeat: nolite exire foras: sed in domo pulueris: & ruente cinere uos conspergite: ruina: trāsit a uobis habitatio. Saffir: qđ syro hebreoq; sermone dicitur pulchra: Samaria quippe in pulcherrimo iudeæ & uberrimo sita loco: nunc quoq; ostenditur. Non ergo ad eam otu qui habitas in regione uberrima: quia confusa es ignominia: sic transi sic ad captiuitatem deducere: ut p̄ malorū magnitudie ne un⁹ qđ allofilius audiat uocem tuam. Porro quod sequitur. Non est egressa quæ habitat in Sennan: quod interpretatur exitus: Siue ut Symachus uertit: Non est egressa habitatio habundans. de eadem samaria dicitur: Quæ in ipsis assyriæ captiuitatis est foribus & statim ut mota fuerit de finibus suis hostilem terram ingreditur: Nam habitatio habūdans. iuxta illud accipiendum quod & supra iam diximus: habitatio pulchra: Nō est igitur egressa quæ habitat in exitu uel in habundantia: propria uoluntate: sed inducta est in assyrios: unde domus uicina & ex latere quod interpretatur Asel: regnum uidelicet iuda plāctum accipiet. Et ex uobis quæ nunc interim samaria capta subsistit: & deum habuit defensorem. Accipit autem planctum & percussa formidine est: & ifirmata bono suo: quæ habitat in Maroth: id est in amaritudinibus: Siue ut Symachus uertit habitanti ad amaritudinem prouocans: hoc est ἐν τῇ ἀσπιδὶ τῆς ἀμαρτίας. Quod hebraice dicitur Iosabeth maruth: propter captiuitatem uicinarum tribuum. Quia descendit malum a domino in portam hierusalem. Assyrius quippe uastata samaria uenit etiam ad hierusalem. Eo tempore quo rabfates est missus insultans: De quo & regnorum quartus liber & Esaias plenius scribunt. Vbi dicitur quod rex assyrius de lachis miserit hierusalem: & postea capta lachis ad oppugnandum transierit lobnam. Veniet igitur o lachis urbs idolis dedita: & ad te quadriga & equites assyriorum: quia & in te inuenta sunt scelera Israel: & tu fuisti principium idolatriæ in iuda: parte enim quasi per portam impietas decem tribuum migravit in hierusalem. Non solum autem super lachis tumultus uenit & quadrigę: sed & super Geth metropolim palestinae: de qua supra dixeram: In geth nolite annuntiare. Mittet enim assyrius latrunculos suos quos uocat emissarios: & possidebit domum idolatriæ urbemq; mendatii: quæ in supplantatione fuit regibus israel. Quod autem sequitur. Adhuc heredem adducam tibi qui habitas in maresa: pulchrae allusit ad nomen. Quia enim maresa hereditas dicitur: Aduentum in ea hostium pro heredibus appellauit: Et usq; ad odollam urbem iudeæ uenit maresa: id est hereditas: quæ ad odollam gloria est in urbibus suis Israel. Deniq; & Symachus ita transtulit καὶ κληρονόμου ἔξω καὶ τοῖς οἰ

4. re. 18.
Esa. 36.

Super Michæam.c.i.

καὶ ἀπὸ τοῦ ἑωσὶ ἀλλὰ λείπεται ταῖς ἀόξεϊς ἰσραὴλ Hoc est adhuc heredem adducam
 & tibi habitatio maresa usq; ad ollam ueniet israel gloria. Hoc est quæ gloriæ est in urbibus israel
 Et ubi dicitur gloriæ genitiuus casus sit numeri singularis huius gloriæ: & non nominatiuus plu-
 ralis he gloriæ: uel certe ita intelligamus. Captiuitas israel quæ uenit lachis & geth & maresa usq;
 ad ollam quoq; ueniet: & præ suis lugendum gloria israel ut catantiphralim ignominia uel
 uastitas sentiat. Porro quod supra urbem propheta morastim hereditatem interpretati sumus
 sciat lector in eodem uersiculo quem posuimus. Propterea dabit emissarios super hereditatem
 geth: in hebreo pro hereditate geth moraset: geth. positum. Huc usq; secundum hebraicum: ut po-
 tuimus: & ut nobis uisum est: certe ut ab hebreis audiuius. Quasi inter saxa & acutissimos sco-
 pulos nauiculam nostram reximus quæ: utrum intrauerit portum an adhuc in salo fluctuet: lecto-
 ris erit prudentiæ agnoscere: Nunc orationibus uestris pergamus ad alios fluctus: & imminente
 expositione hinc de naufragiosis possumus euadere: Geth interpretatur torcular: Qui ergo in geth
 idest in torculari sunt putantes se uindemiassse fructum uitis & calcasse botrum de uinea forech: ex
 tolluntur in superbiam ignorantes quod bothrus terræ iudeæ: in Allofilorum finibus non repe-
 riatur: Nolite inquit extolli qui estis in torcularibus: quia de uinea sodomorum: uinea uestra est:
 & propago uestra de gomorris. & uua uestra amaritudinis: & botrus fellis uobis & furor draconū
 uinum uestrum: furor aspidum insanabilis. Nam si etiam feceritis fructum quomodo uindemia
 uestra non solum de sodoma & gomorra: sed de ægypto quoq; est & cæteris inimicis gētibus: Da-
 bit dominus erugini fructum uestrum: & labores uestros locustæ: & occidet in grādine uineas ue-
 stras: & moros uestros in pruina: Non decipiat similitudo uini: nec dicatis amarum dulce: gustate
 diligenter uinum uestrum: & inuenietis pro uino forech furorem draconum: & uenenum aspidū.
 Vnde nolite superbiere sed magis humiliamini sub potenti manu domini: & ad illud transite tor-
 cular de quo ascendens ex Edom & rubicundus: ex bosra loquitur in Esaia propheta: Torcular cal-
 cavi solus & de gentibus non est uir mecum. Quia sunt de alienigenis & alii. Multas enim habet
 regiones & urbes allophilorum prouintia: quia per mala opera & sensus contrarios deo: loquitur
 uinitor destructi sumus: sed reuertentes edificemus quæ destructa sunt: Vnde & uocantur termini
 impietatis & populus cui iratus est dominus. Dicitur ad eos qui in bachin: nolite edificare de do-
 mo derisum: Bachin in lingua nostra planctum & fletum sonat: deniq; exceptis. lxx. omnes κλαυ-
 οῦσιν idest fletum transfulerunt: Qui estis igitur in huiuscemodi operibus atq; sententiis quæ fle-
 tu digna sunt nolite edificationem pessimam instaurare: nec sensum uestrum extructionem dei ar-
 bitrmini: neq; edificetis super arenam: ne cum tempestas uenerit domusq; uestra conciderit cas-
 sus labor risum uidentibus præbeat. Quin potius intelligentes edificationem uestram dignam eē
 risu & ruinis. Puluere spargite capita uestra: & agite pœnitentiam: quod absq; consilio casuram
 domum edificare uoluistis: Sequitur: Qui habitat bene in ciuitatibus suis: Non est egressa habitas
 in Sennan: Quod mihi uidetur hanc habere sententiam: Vos qui superbitis in geth & i lachis fru-
 stra domum risui dignam edificare conamini. Spargite uos puluere: agite pœnitentiam: quia ui-
 num detestabile præmere. Et edificationem deo contrariam cōstruere uoluistis. Ecclesiam autem
 christi quæ habitat bene: & in toto orbe ecclesia possidens quæ spiritus unitate conuincta est: & ha-
 bet urbes legis prophetarum euangelii & apostolorum: Non est egressa de finib; suis: idest de scri-
 pturis sanctis: sed ceptam retinet possesiōem. Qui habitat in Sennan quod interpretatus est ut si-
 pra diximus Symachus habundantiam habentem patrem & filium & spiritum sanctum: cum qui-
 bus omnes spirituales gratiæ copiarq; uirtutum sunt: Vnde dicitur ad eam: Fiat pax in uirtute tua &
 habundātia in turribus tuis. Vos uero qui habitatis iuxta Sennan: idest iuxta habundantem eccle-
 siam: O heretici o contraria dogmata: plangite uos: quia edificastis uobis domum in derisum &
 præstistis torcular in superbiam: nec in scripturis sed in uicinia scripturarum domum uestram iam
 non risu: sed planctu dignam & lachrymis construxistis: Vnde subiungitur: plāgite domum: quæ
 est iuxta eā: idest iuxta Sennan: sed & hoc quod additur accipiet ex uobis plagam doloris ad eos-
 dem hereticos dicitur: quibus imperatur ut plangant domum uicinam ecclesiæ. Quod inimicus
 & ultor diabolus: cui tradendi sunt in supplitium: ipse eis inferat plagas & extorquat prædicatio-
 nem pessimam plagarum: & dolorum quæ propterea inferuntur: ut scientes peccata quæ fecerant
 agant pœnitentiam: & idolorum habitatio sit eis bonorum occasio: Siue ecclesiæ iducatur dolor
 quod plangebatur quondam filios suos: & ipsa sit causa salutis hereticorum: si ad lugentem matrem
 uenire uoluerint. Porro quod infertur quia descenderūt mala a domino super portas hierusalem:
 Et martionistæ manichei utuntur hoc scripto. Eo quod legis deus malorum sit conditor: Sic di-
 camus: mala a domino descendisse quomodo & saluator loquitur in euangelio. Videbam satanā
 quasi fulgur de cælo cadentem. Quomodo enim ibi cecidit de cælo lucifer qui mane oriebatur: &
 contritus est super terram: qui mittebatur ad gentes: sic & hæc mala quæ a domino ceciderunt &
 uenerunt ad portas hierusalem: quæ anteq; caderent non erant mala: sed quia a domino corruerunt

Hieronymus. liber Primus

runt: Iccirco facta sunt mala: Et ut sciamus malorum insidias: uenerunt inquit ad portas hierusalem: quæ quia firmæ sunt: & adamantinæ excluduntur ab apostolis: quibus hierusalem commiserunt clauis: ante eas uersantur inimici: & quos exire conspexerint interficiunt. Si quis igitur est de hierusalem. Qui habitat bene in ciuitatibus suis non egreditur cum habitet in habundantia: sed semper intrinsecus manet: nec egreditur portas eius: quas qui egressus fuerit occidetur. Occidetur autem ab his qui se eleuant in geth: & habitant in bachim & edificant domum in derisum: denique mala quæ descenderunt a domino ad portas hierusalem: ut oris sui lancea quoscunque uagari uiderint: interficiant. Post hæc scriptum est: Quæ habitas lachis: princeps peccati est filia syon: Lachis interpretatur pomestiu id est ambulatio. Et hi igitur qui ascenderunt in curribus suis: & habuerunt equites: & strepitum tantum: inanemque sonitum quibus locuta est. Qui habitat bene in ciuitatibus: isti in curribus & isti in equis: nos autem in nomine domini dei nostri iuocabimus. Quia mouerunt pedes suos & circumlati sunt omni uento doctrinæ falsæ: & de ecclesia exire noluerunt: quæ interpretatur specula: id est syon. Principes peccati fuere filia syon. Et in ipsa hoc est lachis inuenta: sunt impietates israel: quæ a regno pristino dei populum separauerunt. Princeps ergo peccati filia syon qui habitat in lachis id est ambulatio pessima: gradu iugiter fluctuante: & impietas israel in iis est qui semper mouent pedes suos: & habitare dicuntur in lachis. Dabunt quoque emissarii usque ad hierusalem: geth: geth pessimam & torcular uenenorum quod edificatur contra domum dei: Vbi sunt uanæ domus quæ edificatæ sunt in derisum. Et istæ uanæ domus in uanum factæ sunt regibus israel: Quantum ad historiam pertinet hiis regibus quorum peccata in regnorum & in paralipomenon libris scripta sunt: Quantum autem ad anagogen. principibus hereticorum: ducibusque peruersorum dogmatum. his enim domus uanæ sunt: & frustra extructæ: Et tam diu perseuerantes: donec teneant eas heredes qui a domino adducendi sunt. Post autem sequitur Qui habitas lachis hereditas usque ad odollam ueniet. Odollam interpretatur testimonium hauritus uel hauritionis eorum quod in græco significantius dicitur *μαρτύριον* aut leseos auton: Legimus in prouerbiis: Si malus fueris solus hauries mala. Quæ igitur habitas in lachis: id est in itinere pessimo ueniet usque ad testimonium exhaustionis suæ quod exhaustiet atque ebibet iuxta operum suorum mensuram: Vel certe ita distinguendum: ut quod dicitur quæ habitas lachis ad superiora referatur: & sit ordo ac sensus. Adducam heredes tibi de ecclesia qui habitas lachis quia de hereditate domini: & tu eris cum hauseris & receperis quæ mereris. Obsecro in capituli fine lectorum ne necessitatem uoluntatem putet: & expositionem prolixam uerbositate existimet: Magisque miretur: in locis tam asperis me aliquid inuenire: quicquid eorum quæ dicenda sunt non prætermittere.

Pro. 9.6

¶ Decaluare & detondere super filios deliciarum tuarum: dilata caluitium tuum sicut Aquila: quoniam captiui ducti sunt ex te. LXX.

¶ Gloria filie israel decaluare & detondere super filios delicatos tuos: dilata caluitium tuum sicut aquila: quoniam captiui ducti sunt ex te.

¶ Hoc quod dictum a lxx. est gloria israel addentibus filiam: hebrei in fine superioris capituli legunt. Nobis autem quia sic uoluistis: & semel suscepimus: incumbit necessitas ita interpretari scripturas: quomodo leguntur in ecclesia: & nihilominus hebraicam non obmittere ueritatem. Dicitur ergo israel: quia captiuus ductus est populus: & omnis iudæa ab assiriis babiloniisque uastata est. Assumant planctum & plorent filios suos. Et quomodo aquila quæ regina est auium certo tempore amittit pilos: & remanet in plumis: sic etiam israel deponat omnem gloriam suam qua ante fuerat circumdatus: & plangat filios hostium subditos: peccati quoque obnoxios. Quod autem aquila certo tempore soleat amittere plumas. Et in psalterio scriptum est. Innouabitur sicut aquila senectus tua. Et comicus in ea inquit uere: quod dici solet aquile senectus. Si autem uoluerimus hoc ipsum & de præsentis tempore iudaicæ euerisionis accipere uidebimus omnem gratiam qua quondam apud deum floruit ab eis poenitus recessisse. Vbi est enim propheta: ubi doctor legis: ubi angelorum præsidia: ubi contra plures a paucis insperata uictoria. Decaluare hierusalem: quæ omnem comam pristinae gloriæ perdidisti: & plange filios tuos. qui clamauerunt contra dominum: crucifige crucifige eum. Quia in captiuitatem ducti sunt. Legi in cuiusdam commentariis hoc quod dicitur decaluare & detondere super filios deliciarum tuarum: siue ut ad hierusalem cælestem dirigatur eloquium: O anima humana: O urbs quondam sanctorum mater: quæ prius eras in paradiso: & fruebaris delitiis arborum diuersarum: & habebas speciosam comam. Nunc quia proieccta es de sublimibus & deducta in babilonem: & uenisti in locum captiuitatis & perdidisti comam tuam: Radere & assume habitum poenitentis: & quæ prius quasi aquila uolabas in excelsis plange filios: plange sobolem tuam: quæ ex te ducta est captiua.

CAPITVLVM SECVNDVM.

Vhe qui

Super Michæam. c. ii.

Ve qui cogitatis inutile: & operamini malum in cubilibus vestris: in luce matutina faciunt illud: quoniam contra dominum est manus eorum: & concupierunt agros & uolenter tulerunt: & domos rapuerunt: & calumniabantur virum: & domum eius: virum & hereditatem eius. Accirco hec dicit dominus. Ecce ego cogito super familiam istam malum: unde non auferetis colla vestra: & non ambulabitis superbi: quoniam tempus pessimum est. In die illa super vos sumetur parabola: & cantabitur canticum cum suauitate dicentium. Depopulatione vastati sumus: Pars populi mei commutata est. Quomodo recedet a me: cum reuertatur qui regiones nostras diuidat. Propter hoc non erit tibi mittens funiculum sortis: in ceto domini.

LXX.

Facti cogitantes labores & operantes mala in cubilibus suis: & similitudine consumabunt ea: quia non leuauerunt ad dominum manus suas: & desiderabant agros: & diripiebant populos: & domos opprimebant & rapiebant virum & domum eius: Propterea dicit dominus. Ecce ego cogito super tribum istam mala: de quibus non auferatis colla vestra: & non ambuletis erecti quia tempus pessimum est. In die illa sumetur super vos parabola: & plangetur planctus in canticum dicentium. Miseria vastati sumus: pars populi mei demensa est in funiculo: & non erat qui prohiberet tecum: ut auerteretur: Agri nostri diuisi sunt: propter hoc non erit sibi mittens funiculum in hereditate.

Quod in fine capituli iuxta hebraicum posuimus: In ceto domini iuxta editionem uulgatam: sequentis capituli principium est: Et ideo in illo si dominus iusserit differemus. Vhe igitur uobis iudeorum catus: qui & cogitatis malum: & opere consumatis. Et cubilia ad quiescedum data stupris polluitis: & quicquid iniquitatis nocte tractatis: quasi differre non liceat: statim ut dies claruerit festinatis implere: Non considerantes quod aduersum dominum fortis est manus uestra: & ut doceret scriptura quid esset quod in nocte cogitarent: & in die facerent: exponit in partibus. Concupierunt agros inquit & uolenter tulerunt. & domos: subauditur concupierunt: & quas concupierunt diripuerunt. Et non solum calumniabantur homines: & domos eorum: sed posteros quoque qui misericordiam propter etatem paruulam merebantur. rabido ore uastabant. Quia igitur ista fecistis & cogitastis inutile: & ego dominus cogitabo super familiam istam malum: non quod malum sit quod infero ego: sed quod patientibus malum uideatur quod irrogo: quod ita uos premet ut colla uestra non possitis leuare: nec ambuletis superbi: scilicet quod tempus captiuitatis operauerit. Tum dicitur super uos parabola: & miseria uestra uertentur in canticum. Depopulatione uastati sumus: pars populi mei. Templum inquit meum: quod solum inter gentes ceteras plus habebam: mutabitur in ruinam. Quomodo a me recedet assyrius cum reuertatur: ut agros meos sibi forte distribuatur. Propterea o familia israel: super quod malum ego cogito non habebis partem in hereditate iustorum. Sed extrema captiuitate hoc ipsum accipi potest: quomodo omnia eis euenierint quia dominum crucifixerunt: Ita tamen ut. lxx. interpretatum editio differatur. Gloria namque filia israel decaluata est: & attonsa super filiis quondam delicatissimis: & si quid deinceps renatum pilorum fuit: alia deinceps rasura & attonsiōne truncatum est. Turc: omnia consilia eorum uersa sunt in laborem: & quæ cogitauerunt: mente & anima dormiente: attulerunt eis: labores quæque operati sunt: Statim ut lux christi adultio apparuit: conturbati sunt: Cum enim legissent uicisse israel. quando moyses manus leuauit ad dominum: superatum esse amalech: quando moyses lassus brachia deponebat: non leuauerunt ad dominum manus suas: sed omnia in pauperes & plebem domini scelera perpetrantes desiderauerunt agros: & pupillorum domos diripiebant: ac uirum pariter & uxorem liberosque eius & substantiam depopulabantur. Propterea cogitabat dominus mala super tribum illam nequaquam duodecim tribus: sed tribum malitiæ & in scelere foederatam: de quibus non potuerunt eleuare ceruicem: nec recti incedere: Denique usque ad presentem diem subditi sunt romano Imperio. & premuntur captiuitatis iugo & colla non eleuat: Quod autem sequitur: exepnes id est subito. in hebraicis uoluminibus non habetur: & tamen potest cum presenti loco ita cognoscere ut dicamus propterea hæc dicit dominus: Ecce ego cogito super tribum istam mala subito: De quibus non possunt eleuare ceruices suas: & ob id eleuare non poterunt quia tempus malum est: Sicut enim mala operati sunt contra dominum Iesum: sic mala captiuitatis perpetuæ sustinebunt. ut in tantam ueniant angustiam: ut omnia eorum cantica & psalmi uertantur in luctum: Nihilque aliud nouerit populus loqui: nisi miseria miseri facti sumus. Terra quippe promissionis quæ prius duabus & semis tribubus: sorte diuisa fuerat: transiordanem: Moyse mittente funiculum: & postea ab leuanae tribubus reliquis dispartita: Hæc gentibus Romano mensore diuisa est: & nemo fuit qui prohiberet. Quin potius cum uniuersas obtineant nationes nullus est ex iudeis qui antiquum pristina libertate possideat solum. Quod si tertiam de prosa expositionem sequi uoluerimus: Vnde supra dixeram ad animam humanam sermonem dirigi quæ de paradiso consurgens in captiuitate huius mundi uenerit: Videbimus quod omnis cogitatio nostra labor & dolor sit: & cubilia nostra

Hieronymus. liber Primus

plena sint malis: & lux ipsa quæ uidetur mixta sit tenebris: quæque nocte tractemus in caligine compleantur: Quis enim nostrum ad deum sanctas eleuat manus sine ira & cogitatione: Quis non desiderat uillas istius seculi: oblitus possessionum paradisi: Videas alios agros agris & terminos iungere terminis. & paruo hominis corpusculo rura urbium non sufficere: Propterea cogitat dominus super nos mala de quibus nostras eleuare nequæamus ceruices: nec ambulare recti: quia tempus pessimum est: Iuxta iohannis uerba dicentis: Mundus in maligno positus est: I d ipsum significat & illa in euangelio filia habraam nobilissima quam satanas uinxerat & incuruauerat: Et nisi ad aduentum domini eo in sublime erigente: non potuit nec suum suspicere creatorem: Vnde saluator ait. Hanc autem filiam habraæ quam alligauerat satanas non optuit solui de uiculo die sabati. Quia ergo gloria nostra ois attosa est & dilatauimus rasuram uel nuditatem nostram. Sic enim in quibusdam codicibus inuenitur. Missi sunt qui nos plangerent cum hieremia & sumerent super nos parabolam & dicerent cum apostolo: Lugebo multos qui peccauerunt: & non egerunt penitentiam. Quis enim non plangat uidens humanas animas: quasi uariam suppellectilem a demonibus & diuersis uiciis esse possessas: Alius demonum mittit funiculum auaritiæ: Ille homicidii: hic periurii lineas tendit: partes populi dei diuiserunt funiculo: Et agri quondam sanctitatis & paradisi: quorum odore delectabatur Isaac in Iacob filio suo: traditi sunt assyriis regi & babilonio: Et habentibus uulpibus foueas: & uolucris cæli nidos: Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet. Exposui iuxta quod mei ingenioli patiebantur angustiam. Et primam ab assyriis babiloniisq; populi captiuitatem. Et secundam a Romanis: quia dominum crucifixerunt. Et tertiam spiritalem: quæ unusquisque nostrum cum Adam paradiso cecidit: & in huius mundi captiuitate uersatur. De qua cum uenerit dominus elisos eriget: & compeditos soluet: & captiuos quosdam diaboli: reducet in possessionem suam. Et complebitur psalmistæ sermo dicentis: Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem. Iuxta quam expositionem potest & de ecclesia Quarta captiuitas accipi: de qua unusquisque egreditur per peccatum: & postea ab esdra qui interpretatur adiutor: idest sermone dei reducit in hierusalem. Si quis autem in lege domini die ac nocte meditatus maius habuit studium: maius ingenium: oculum gratiamq; Et potest de presenti capitulo probabilius aliquid dicere non inuideo: non aspernor: quin potius cupio ab eo discere quod ignoro: & libenter me discipulum profitebor: dummodo doceat: & non detrahat: Nihil enim tam facile quod ociosum & dormientem: de aliis labore & uigiliis disputare.

Ne loquamini loquentes: non stillabit super istos: non comprehendet confusio dicit domus Iacob. Nunquid abbreviatus est spiritus domini: aut tales sunt cogitationes eius: non ne uerba mea bona sunt cum eo quod recte graditur: & contrario populus meus in aduersarium confurrexit desuper tunicam pallium sustulistis: & eos qui transibant simpliciter conuertistis in bellum. LXX

In ecclesia domini nolite flere lacrimis: neque plorent super his: non enim abiiciet opprobria que dicit domus iacob: prouocauit spiritum domini si hec sunt adinventiones eius: nonne sermones eius boni sunt cum eo: & recti ambulauerunt: & prius populus meus inimicitijs resistit contra pacem tuam: pellem eius excoriauerunt: ut auferrent contritionem belli.

Ne loquamini inquit loquentes: pro quo interpretatus est aquila: Ne stillatis stillantes: quæque idiomate quodam hebraico eloquia ab eo quod fluat: & ad aures perueniat audientium: in similitudinem pluuiæ descendens. stillationem uocans: Nolite nos decipere o domus iacob: & in consolationem tuam dicere: deus bonus est: non ueniet captiuitas quam timemus. Num larga eius misericordia: & clementissimus spiritus qui latet & habundanter ortus est. omnibus tantum id abbreviabitur & seuerus erit: an huiusmodi sunt cogitationes eius: quales in hominibus cernimus ut antequam teneat iracundiam: & ad uindictam furore subito concitetur. Ad quæ respondit dominus: Bonus quidem sum: & uerba mea sonant clementiam: sed ad eos qui recto itinere gradiuntur: Qui autem non dico olim sed hesterno die in contumeliam meam ueneratus est idola: & quantum in ipso fuit tyrannica aduersum me arma corripuit: qui israhelcem populum expoliavit auxilio dei: & quasi desuper tunicam palliumq; tulit: Si quis simplices quosque credentium & acquiescentes auctoritati malorum contra me uertit in bellum: Nunquid non stillabit super eum dominus ut apprehendat eum confusio: Hoc autem quod nos uertimus: & contrario populus meus in aduersarium confurrexit: Quia uerbum Mul & contrarium & diem extremum sonat. Symachus apertius transtulit ut diceret. ante unam diem populus meus quasi inimicus restitit: ut solueret questionem. Quod deus non præterita uitia imputaret populo sed recentia: & quæ quasi die comissa uiderentur hesternis. Hæc iuxta hebraicam intelligentiam: Gaeterum. lxx. interpretes in hoc loco penitus sibi non conherent: Ad id enim quod præmissum est in ecclesia domini nolite flere: Quæ consequentia est ut inferatur: non enim abiiciet opprobria: Quod est domus iacob prouocauit spiritum domini: sed & illud quod sequitur. Si hæc adinventiones eius sunt nonne sermones eius sunt boni cum eo. Et recte ambulabunt de postiora: quid pertinent quæ dicuntur. Et prius populus meus in aduersarium restitit: contra pacem suam. Pellem eius excoriauerunt ut auferret contritionem belli: Vide

Io. 5. c.

Luc. 13. d.

2. Cor. 13.

Pro. 9. c.

Super Michæam. c. ij.

tur autem mihi: ut in loco uel difficilimo sic posse sensus reddi: uel exprimi: si tamen prudens lector nostræ rōni acquieuerit. Præcipitur itaq; ecclesiæ: ut non habeat tristitiam & sollicitudinem sup rebus seculi: & dānis quæ in hoc mūdo euenire cōsueuerūt: & dicitur habitatoribus eius: O uos qui estis in ecclesia dñi: semp gaudete & quicqd uobis de dei iuditiis acciderit gratulamini. Nec hoc dico qd flere nō debeatis: Beati qppe flētes qm ipsi ridebunt. Sed illud admoneo: ne in his q sunt seculi lugeatis. Si quis mortuus fuerit ppinquo: si subitātiā fiscus inuaserit: si corpus podagra: uel ali⁹ qlibet morbus oppsserit: nolite flere: nolite lachrymas fūdere: nec cōsideretis pntia sed futura: & aggrauamini magis qd diutius in hoc tabernaculo mortis hītetis. Quin potius illud canete ne insultetis cadētibus: & alienā ruinā uestrā edificationē putetis: unusq; se ex suis uinibus: nō ex imbecillitate alterius metiatur. Alioqn q ista iustitia ramos oleastri insultare ramis oliuæ: q pp ifideli-
tate suā fracti fuerint. Et dicere domus iacob ad iracūdiā spūm dñi puocauit. Interficiēs pphetas: Idola colēs: dei filiū crucifigēs. Qui hoc facit nō erit ab opprobrio aliēus: ea mēsurā qua iudicauit iudicabitur de eo: & quō ipse de peccatis loqur corruētis. Ita alius ruinā illius insultabit. Sequitur si he adinuētiōes eius sūt: nōne uerba eius bona sunt cū eo: & rectū ābulauerūt. Quod offendit ait iudaicus populus: ut plenitudo gētium subintraret dispēsatiōis dei est. ut postea credēte israel oēs salui fierēt: & uniuersi dei misericordiā expectarēt. Vñ & apostolus ad huius loci ueniēs qstionē: p fundū sapiæ & sciæ & iuditiōis dei: & abyssum inuestigabilē esse pclamat. Si ergo adinuētiōes & cogitatiōes dei sunt: frāgi priores ramos oliuæ & inseri alios: de oleastro: nō debes insultare sed time-
re ne corruas: nec te estimes in eo placere deo si sermones. i. scripturas illius legas. Tunc scripturæ psunt legenti: si qd legitur ope cōpleatur. Si loquēs de scripturis possis dicere: An expimētū qritis eius q in me loqur xps. Dñs qppe dabit uerbū euāgelizātib⁹ uirtute multa: & sup mōtē excelsū ascēde q euāgelizas syon & leua uocē in fortitudine q euāgelizas hierusalē. Atq; hoc mō sermōes dei boni sunt si secū sunt. Hoc est si deus nō deserat pdicātem: cuius cor labiaq; cōsentiant. Caterū q cōfiteretur labiis & cor eius longe est a deo: & narrat iustitias eius: & assumit testamētū p os suum: & peccatorē sordibus ingnatur. Cum hoc nō sunt boni sermones dei: Nec solum de peccatore: sed de eo q gratiā nō habet spiritalē. i. pphetiā ac doctrinā: interpretatiōis maiorūq; carismatū: hoc di-
cendū est: qd histiusmodi hō si uoluerit elemētorē cās fideiq; suæ reddere rōnem. Quare deus qui bonus & creator est oīum ad solos tñ iudæos uenerit: & in ultimo iam seculo uocauerit natiōes: nō habeat secum bonos dei sermones: sed de propria imperitia: etiam ea quæ bona sunt dei uerba contaminet. Quæ uerba rectā ambulant & rectas aures requirunt. Et hæc quidem dominus pcepit populo successorī: & ecclesiæ de gentibus congregatæ: ne insultent generationi pristinæ & aliena non sit ab opprobriis insultando. Refert autem ipse qui uerus est iudex & sine perturbatiōe loquitur: quomodo in passione sua israel ei contrarius fuerit. & hoc fecerit non q suo nō credere potuerit creatori: sed q cōtra pacem suam omnia perpetraret. Vnde & ad hierusalē sermō est. Si scires ea quæ ad pacem sunt tibi: pace autem perdita pellem suam excoriauerunt: idest tulerunt a se dei quo protegebantur auxilium: & quasi nudas carnes absq; cute & tegimine reliquerunt: ut quicqd uidebatur esse pulchrum operiente desuper misericordia dei: hoc illa recedente præberet uidētib⁹ turpitudinem. recedente autem pace & auxilio dei quia restiterāt domio de quo dicitur: Dominus conterens bella: dñs nomen est ei: aduersariis suis resistere nō potuerūt: sed in oī certamine nicti sūt: nec fuit q cōtereret aduersum eos bella nascētia. Iuxta utrāq; psonā hostiū uel hoīum qui eos duxere captiuos: uel aduersarioq; fortitudinē q aias eoq; cottidiā iugulabant blasphemando.

Mulieres populi mei eiecistis de domo delitiarū suarū: a puulis eoꝝ tulistis laudē meā i ppetuū. Surgite & ite qz non habetis hic regem: pp imūditā suā corrumptur putredine pessima.

Interpretatio septuaginta: si tñ. lxx. est. Iosephus enī scribit: & hebrei tradūt: qnq; tñ libros legis Moyse ab eis trāslatos & Ptolomeo regi cōtraditos. Et tñ discordat in p̄senti loco ab hebraica ueritate: ut nec capita possim⁹ ex æquo ponere: nec eoꝝ simul snias explicare. Quāobrem nostra pri-
mum trāslatio differatur & postea ad eosdē ueniēus. Adhuc cōtra populū dei sermo est: cui supra iam dixerat: ecōtrario populus meus in aduersariū cōsurrexit: & sup tunicā palliū tulistis: qd non solū hoc egerint: sed mulieres quoq; i. matrōas: quō delicta sua fecerint captiuas ire: Siue sub meta phora urbis iudæ: qd & in Esaia filias syon uocat: eo qd syō metropolis fuerit. A puulis quoq; eaq; tulistis inq; laudē meā in ppetuū: null⁹ remāsīt in populo. Cunctis uel iterfectis uel captis q meos psalmos canebāt: sed & pauci q i babylōe superāt: canere se nō posse testātur. Quō īqūt cātabimus cāticū dñi i terra aliena. Surgite itaq; & ite in captiuitatē: qā i hac terra reqē nō hēbitis: q pp scelera uestra polluta ē: & mūdari nō potuit: nisi lōgū sabbatū antea celebraret. ppea at dico uobis nō hētis hic reqē: qā polluta ē terra uestra: & corrumptur putredie pessima. Captiuitate uidelicet uel babylōia uel Romana: eo qd dñi sanguinē hauseritis. Iuxta utrāq; n. historiarū ueritatē itelligi pōt. LXX.

Buces populi mei p̄ficiētur de domib⁹ delitiarū suarū pp malas adinuētiōes suas lecti sunt.

Potest hoc generaliter de iudaici populi principibus: sacerdotibus: ac phariseis accipi: qui post

passionem domini projecti sunt de urbe deliciarum suarum: in qua prius lasciuierant propter malas adinventiones suas: & spetialiter de stirpe David: Quia statim ut natus est dominus defecit princeps ex iuda: & dux de scemoribus eius: ueniente cui repositum erat: & expectatione gentium apparente: Sed & ecclesie quoque principes qui deliciis affluunt: & inter epulas atque lasciuias pudicitiam seruare se credunt: propheticus sermo describit: quod eiiciendi sunt de spatiosis domibus: lautisq; conuiujs: & multo labore epulis: & eiiciendi propter malas cogitationes & opera sua. Et si uis scire quo eiiciendi sunt euangelium lege. In tenebras scilicet exteriores ubi erit fletus & stridor detrium. An non confusio & ignominia est. Iesum crucifixum magistrum pauperem atque esurientem: falsis predicare corporibus: leuius doctrinam: rubentes buccas: tumentiaque ora proferre. Si in apostolorum loco sumus: non solum sermonem eorum imitemur: sed conuersationem quoque & abstinentiam amplectamur. Sanctum utique est & apostolicum ministerium uiduis & pauperibus ministrare. Non oportet inquit dimisso uerbo dei ministrare nos mensis. At nunc non dico pauperes non dico fratres: & qui rursum inuitare non possint: ex quibus excepta gratia nihil aliud episcopalis speret manus: sed militantes & accinctos gladio: & ante fores suos iudices excubantibus centurionibus & turmis militum: Christi sacerdos inuitat ad prandium: Tota clerici urbe discursant: querunt exhibere iudicibus: quae illi in praetorijs suis: aut inuenire non possunt: aut certe inuenta non coemunt: Nec uero arbitrandum quod generaliter ad omnes haec dirigatur inectio: sed quod eos qui tales sunt pulset sermo propheticus: & cominetur eis supplitia: & tenebras sempiternas: ut qui pudore & uerecundia non agunt poenitentia: saltem cominatione poenarum. .LXX.

Propinquate montibus eternis.

Eternos montes uel angelos intelligere possumus uel prophetas. De quibus & in psalmo scriptum est. Fundamenta eius in montibus sanctis: & in alio loco: Leuauit oculos meos in montes unde ueniet auxilium mihi. Appropinquat autem eternis montibus qui non peccatis suis a beatorum contubernio separatur: Quomodo Moyses appropinquabat deo: non loco: sed merito. Et ad eos qui appropinquabant eternis montibus. Ipse dominus loquebatur. Deus appropinquans ego: & non de longe. Montes autem eterni ad distinctionem eorum uocantur: qui non sunt eterni principum scilicet huius seculi montium tenebrosorum: qui cum erecti fuerint: uelut cedrus libani transseunt cum mundo: locus eorum non poterit inueniri. .LXX.

Surge & ambula quia non est tibi hic requies.

Tubemur in nullis mundi rebus putare nobis requiem: sed quasi a mortuis resurgentes ad sublimem tendere & ambulare post dominum deum nostrum & dicere: Adhesit anima mea post te: quod si neglexerimus & noluerimus audire dicentem: exsurge qui dormis & eleuare & illuminabit te Christus. Dormitabimus quidem: sed decipiemur: & non inueniemus requiem: quia ubi christus illuminat resurgentem: quae uidetur esse requies tribulatio est. .LXX.

Propter immunditiam consumpti estis corruptione.

Pro eo quod diximus consumpti estis: potest iuxta graecam intelligentiam in latino sonare sermone. Corrupti estis corruptione. Hoc autem ad eos dicitur qui uoluptati corporis & libidini seruientes non solum animam sed corpus quoque suum corrumpunt: uoluptatum facti (quod est de terius) amatores. Poterat quoque dicere: propter immunditiam corrupti estis. & sensus etiam absque corruptione fuisset expletus. Nunc autem quia ait corrupti estis corruptione ad distinctionem mihi uidetur corruptionis salutaris dixisse. Iuxta quam apostolus loquitur. Et si quid foris homo non steret est corruptus: sed qui intus est renouatur de die in diem. Qui semper mortificationem Iesu portat in corpore suo: & exteriorem corrumpit hominem: & carnem imperio animae subiicit: iste corrumpitur quidem: sed non corruptiue: quia corruptio illius salutaris est. .LXX.

Fugistis neminem persequente.

Ad eos dicitur qui propter immunditiam corruptione corrupti sunt: quod conscientia peccatorum etiam absque supplitijs resistere hostibus & dimicare non audeant. Vnde & formidolosi in sanctorum praelio ne terreant mentes fratrum suorum eiiciuntur a castris: & ex acie repelluntur. Et in maledictis leuiticis ad huiusmodi homines sermo dirigitur. Persequatur uos solus uox uolantis: & fugietis nullo persequente. Scio me in cuiusdam commentarijs legisse: exponentis Ioannis euangelistae principium: Omnia per ipsum facta sunt & sine ipso factum est nihil. Hoc quod dicitur nihil ad malitiam retulisse: rursumque ipsam malitiam interpretatum esse ad diabolum. Esto quasi gradu ipsum quod factum est sine christo nihil: diabolus intellexisse. Si igitur malitia uel diabolus nihil est: & fugerunt qui corruptione corrupti sunt: nullo id est nihil persequente: diabolus eos est persecutus in nihilo: quod si uidetur nimis coactum: & contra scripture simplicitatem artificiosum potius eloqui quod uera interpretatio differtur: uel priorem uel quam ipse reperit expositionem sequatur.

Etiam non essem uir huius spiritus: & mendatum potius loquerer: stillabo tibi in uinum & in ebrietate: & erit super quem stillat populus iste: congregans & congregabo Jacob totum te in unum conducam

Super Michæam. c. ij.

reliquias israel pariter: ponam illum quasi gregem in ouili: quasi pecus in medio caularum: tumultuabuntur a multitudine boiū. Ascendet enim pādens iter ante eos: diuidet & transibit portam & egredietur per eam: & transibit rex eorum coram eis: & dominus in capite eorum.

Et in hoc capite multum. lxx. interpretes ab hebraico discrepant: Vnde primum iuxta id quod nobis ab hebreis est traditum exponamus: & postea si dominus uoluerit de eorum translatione tractabimus. O popule iudaice ad quos repromissiones: quorum testamenta: & lex & ex quibus christus secundum carnem: cui imminētibus babiloniis uel Romanis dixi Surgite & ite in captiuitatem: quoniam non est uobis in terra ista requies: quæ propter immunditiam suam corrumpetur populatione nouissima: Non me putetis uolentem loqui: & prædicare gaudentem: quod uenturū opus: & ipse anathema esse pro fratribus meis qui sunt israelitæ: Vtinam de meo sensu loquerer & sanctum spiritum non haberem: & inter pseudo prophetas potius computarer: solus perirem: & non essent uera quæ dico: & tamen multitudo crederet in filium dei: & non traderentur eternæ captiuitati. Verum quia prophetarum & dei spiritu loquor: & a diuinitate missus prædico ueritatem. Propterea stillabo tibi sermonem meum: in meracum uinū quod te inebriet: & cōruere faciat. Me autem stillante & futuræ captiuitati malū canente: populus iste meas suscipiet pluuias: hoc est uult non uult sustinere. Habet q̄ dico: & ne me uatem tatorum malorum arbitremini esse: Nunc quidē ueniet prædicta captiuitas: ut agnoscatis quia in me sermo dei loquitur: qui ad omnes prophetas fit: quo reticente propheta nō loquitur: & dicit ueniam & humanum corpus assumā: nascar de uirgine: siue quia ita in carnis humilitate ueni: & non credidistis mihi: ueniam in cōsumatione mundi in maiestate mea: cum angelis cæterisq; uirtutibus: & tunc te totum congregabo iacob: tunc in unum reducam reliquias israel: & cum gentium populo in oliuio meo pariter copulabo: Tunc te muro firmissimo sepiam: & tanta erit credentium multitudo: ut iter caulas positi gregis tumultuatio uincatur numerus: peccorum largitate. Ac ne forsitan putes quia dixi ponam illum quasi gregem in oliua: & quasi pecus in medio caularum: de ouibus me loqui: intellige quod oues istæ homines sint: Sequitur enim tumultuabuntur a multitudine hominum: Tumultus uox plurimorum est: & nimie multitudinis clamor prima spiratione emissus: Ne estimemus unius uocem sed omnium esse communem laudantium bonum pastorem: qui ardua quæq; complanauerit: & suo equauerit pede: dux itineris eorum ipse sit paradisi ianua & dicat: ego sum porta quo iter diuidente. & procedente: & uia portæ transibit per eam credulum pecus. Pastor autem iste & rex est & dominus unde sequitur: Et transibit rex eorum corā eis: & dominus in capite eorum: Quod si uoluerimus hæc omnia de primo aduentu eius accipere: & totum iacob & reliquias israel ad apostolos & eā referre multitudinem quæ in actibus apostolorum saluata est ex iudæis: Nō oberrabit a ueritate expositio tractatoris: hos enī uere cōgregauit dominus in ouile suū: & posuit in medio caularum: & fecit iter ante eos in ecclesia & fuit rex eorum corā eis: & est dominus in capite eorum ī ppetuū. lxx.

Spiritus statuit mendacium: stillauit tibi in uinum & in ebrietatem: & erit de stilla populi huius congregandus congregabitur iacob.

Non ut pleriq; estimant spiritus stetit mendax: sed spiritus statuit mendacium: Legendum est qđ grece πνεῦμα ἐμψευδιστῶ hoc est pseudos: Quomodo enim in uulneribus putridis ne cancer serpat & emortuum corp⁹ uiuas carnes depascantur: medici statunt uulnus & urunt cauterio: uel puluere cautetrico: Ita spiritus dei finem posuit mendatio ne ultra populus dei pseudo prophetarum uocibus subuertatur: Quod hic spiritus tam in nouo q̄ in ueteri testamento ubicunq; sine augmento ponitur in bonam partem intelligatur: & sepe diximus: & nunc ex parte ponimus ne cui dubium sit. fructus autem spiritus: Caritas gaudium pax: Et si spiritu uiuimus spiritu & ambulemus Et alibi: Si autem spiritu opera carnis mortificaueritis: uiuetis: Et in ueteri testamento dans flatum populo qui est in ea: & spiritum his qui calcāt eam: haud dubium ex præcedentibus quin terram significet: qui enim calcant terrena opera & pedibus suis subiiciunt ea: Vtiq; nō malum sed bonum spiritum merentur accipere: Econtrario malus spiritus semper cum additamento legitur Vt ibi: cū autem spiritus inmundus exierit ab homine: Et ī alio loco: Increpauit spiritū inmundū. Et spiritus malus inuasit saul: & cætera his similia. Spiritus enim dei qui finem mendacio posuit pseudoq; prophetis: ipse tibi stillabit uuarum uinum. quod lætificat cor hominis: & in ebrietatē qua inebriatus est nox: Et de qua alibi dicitur: Comedite amici & inebriamini: Hæc autem omnis læticia & ebrietas ad comparisonem sapientiæ dei: quæ ut fluuius cælestem irrigat hierusalem: stilla est: & gutta permodica: nec dubitabunt sapientiæ dei stillam in hominibus dicere: qui lapidē abscisū de mōte sine manibus legerint. & fatuum dei sapiētius hominibus: & post quoq; ipsos ex pre cognouisse: & ex parte prophetasse: De hac igitur sapientia idest de stilla iudaici populi (non enī uenit nisi ad oues perditas domus israel) Congregatus est iacob: omnis qui supplātat esau: & eripit primitia eius ac benedictionē: & anteq̄ nascatur adhuc in utero positus plātam pilosi fratris inuadit. lxx

Cum omnibus suscipiens suscipiam reliquias de israel.

Hieronymus. liber Primus

Cum inquit crediderit gentium populus & omnis orbis ad meam fuerit fidem adductus & intrauerit gentium plenitudo: Tunc enim reliquie Israel saluabuntur: Ille reliquiae de quibus est scriptum in regnorum libro: dereliqui mihi septem milia uirorum qui non curuauerunt genua baal: Et de quibus paulus: Ergo & in isto tempore reliquiae secundum electionem gratiae saluae factae sunt: De quibus supra hic propheta testatur: Et erit dies illa populi huius congregandus congregabitur iacob: sed & ille reliquiae quae postquam omnes suscepti fuerint in fine suscipiuntur a deo: Et de quibus nunc dicitur: Cum omnibus suscipiens suscipiam reliquos Israel Vt iuxta id quod supra diximus. Concludens deus omnes sub peccato ut omnibus misereatur. lxx.

Ponam auersionem eorum sicut oues in tribulatione reliquos de Israel.

Quod postquam omnes suscepero suscepturus sum: Nunc interim quia auersi sunt a me ponam in tribulatione: & coangustabo: & faciam sedere sine sacerdote: sine altari: & sine propheta. Vt quae per beneficia non senserunt intelligant per supplicia. lxx.

Quasi gregem in medio cubili eorum.

Subauditur ponam non solum inquit auersio eorum qua a me auersi sunt ponetur quasi grex in tribulatione: sed propter quam tribulati fuerint: & angustiae tempus expleuerint: Ponetur in requie hoc est in cubili suo: Et tunc de hominibus commigrabunt ut & transcendant humanae conditionis statum & implebunt quod sequitur: Exilient ex hominibus: Non solum autem illi exilient & abibunt: Sed omnes ad quos fit dei sermo: & qui humana uita relinquentes conuersionem diuinitatis imitatur. & audiunt: Ego dixi dii estis & filii excelsi: omnes: Exilient ex hominibus & quasi feruntur ad celum. lxx.

Ascende per diuisionem.

Praesens locus quasi proprium habet exordium & apostropham eloquii prophetalis: ad eum qui saluari cupit. Cui imperatur ut ascendat per diuisionem: quod quidem manifestius fiet: si de genesi sumpserimus exemplum: Vbi nascuntur gemini de thamar: cum qua iudas patriarcha concubuit: Factum est inquit cum pareret & haberet geminos in utero: in ipso partu unus protulit manum: & tulit obstetrix & ligauit in manu eius coccinum dicens: hic egredietur prior. Cum autem contraxisset manum statim egressus est frater eius. Et illa ait quare diuisa est propter te maceria: Et uocauit nomen eius phares: quod interpretatur diuisio. Et post hec egressus est frater eius in cuius manu erat coccinum: & uocauit nomen eius zara: quod in lingua nostra dicitur semen uel oriens: Ostendit ergo senior populus in quo erat ortus & semen antequam de gentibus ecclesia nasceretur manum suam in operibus: & postea contraxit eam audiens per Esaiam. Manus enim uestrae sanguine plenae sunt. Cumque ille contraxisset manum: & a iustitiae cessaret operibus: frater eius egressus est gentium populus: Et propter ipsum diuisa est sepes: & destruxit dominus atque saluator: ut ille posset incidere parietem qui erat in medio: & maceriam: duos populos separantem & fecit unum gregem: & duos creauit in semetipso in uno nouo homine faciens pacem. Vnde & obstetrix prophetica loquens dicit ad phares populum iuniorem. Vt quid diuisa est propter te maceria: Si intellexistis exemplum de gentibus ascende qui saluari cupis nequaquam per ueterem populum qui manum contractam habet: sed per nouum in quo uia christus: in quo porta iesus: per quem ad patrem incedimus: ipse enim soluit medium parietem & maceriam: id est obscuritatem ueterum prophetarum: & omnia antiquae legis aperuit sacramenta: & dissipata incedentis difficultate uiam oculis omnium reuelauit ut qui uult pergere nullo irretiat obice nec obscuritatis caligine terreatur. LXX.

Ante faciem eorum diuiserunt & transierunt portam & egressi sunt per eam: & exiit rex eorum ante faciem eorum: dominus autem princeps erit.

Propterea dixi tibi ascende per diuisionem qui surrexisti cum christo: & ea queres quae sursum sunt. Quia angeli siue pater & filius & spiritus sanctus diuiserunt quod uidebatur obstare. & fecerunt uiam uolentibus ingredi: & quia aperto itinere inuaserunt iter: non solum ingressi sunt portam: sed & transierunt per eam: ingressi sunt autem quia & rex eorum eandem ingressus est portam: & aperuit eis iter: ut absque ulla difficultate graderentur. Ipse enim dominus & rex & pastor & uia est & porta: Dicitque ego sum porta: per me qui fuerit ingressus: saluabitur & egredietur & pascua inueniet: De qua porta & alibi prophetatur: Haec est porta domini: iusti intrabunt per eam: quicumque autem ingressus fuerit: non debet in eo statu in quo intrauerat: permanere: sed egredietur ad pascua ut intrando exordium sit in exeundo & in pascua reperienda uirtutum perfectio. Qui ingreditur adhuc in seculo est: & ex creaturis intelliget creatorem: Qui autem transgreditur ascendit uniuersam creaturam uescetur: Et dicet: dominus pascit me & nihil mihi deerit. Hoc ideo ut intelligeremus & euangelium tam Et transierunt portam: Qui tamen transitus & egressio absque christo rege nostro tribui non potest: qui rex & dominus est. Statim quippe connectitur: Dominus autem princeps erit.

CAPITVLVM TERTIVM

Et dixit

Super Michæam. c. iij.

Et dixit Audite principes iacob & duces domus Israel: nūquid non vestruz est scire iuditiū: qui odio habetis bonū: & diligitis malum: qui violenter tollitis pelles eoz desup eis & carnes eoz desup ossib⁹ eoz: qui cōmederūt carnē populi mei: & pellē eoz desuper excoriauerūt: & ossa eoz cōfregerūt: & cōciderunt sicut in lebec: & quasi carnē in medio olle: Tūc clamabunt ad dominum & non exaudiet eos: & abscondet faciem suam ab eis: in tempore illo sicut nequiter egerunt in adinventionibus suis.

Manifeste aduersū pīpices Israel sermo est & sub metaphora leonū siue latronū crudelitas eoz describitur: qđ spoliauerint paupes: & interfecerit eos: & carnes eoz ossaq; contriuerit: & quasi in medio ollæ sic in urbe hierusalem miserabilem plebē affligerint: & propter hęc impropertatur eis postea suppliciu. In die captiuitatis uel a Nabuchodonosor uel a Vespasiano & Tyto Et clament ad dñm: & nō exaudiat eos: & abscondat faciē suā ab eis: qā neqter egerit in scelerib⁹ suis. LXX.

Et dicet Audite principes Jacob & reliqui domus israel.

Cū superiorib⁹ hāret sentētia: supra enī dixerat: Dñs at pīceps erit & dicet audite pīpices dom⁹ iacob: & reliqui domus Israel. Pro reliquis domus exceptis. lxx: omnes duces domus Israel transtu lerunt. Dñs ergo q uia fecit populo suo & egressus est ante faciē eorum: & ipse pīceps simplicioris populi: quē gregē uocat: his qui nolunt se pīuū sequi: sed superbiunt: & quasi iudices populi uestigia illius nō sequuntur: comminatur & dicit: Principes domus iacob. & duces domus Israel Quid est autē quod eos cogit audire: Non uestrum est inquit scire iuditiū: idest non meremini dei scire iuditiū: qđ ē abyssus multa: & profundum iustitiæ eius mēs praua non inuenit: aut quo modo potestis scire iuditiū dei: qui odistis bonum & queritis malum: qui detestamini sanctos pauperes & honoratis diuites peccatores: Simulq; cōsideremus uerborum significantiam: bona non amare peccati est: Quanti sceleris etiam odisse: & e contrario mala nō fugere uicii est: etiam diligēter inquirere. Post hęc describitur seuericia iudicij & in subiectos crudelitas LXX.

Diripientes pelles eorum ab eis: & carnes eoz ab ossibus eoz: sicut deuorauerūt carnes populi mei: & pelles ab eis excoriauerūt: & ossa eoz cōfregerunt: & cōciderunt sicut carnes in lebec: & sicut carnes in olla: sic clamabunt ad dominum & non exaudiet eos: & auertet faciem suam ab eis: in tempore illo eo quod pessime egerunt in adinventionibus suis.

Non suffecerat spoliāse abiectum gregem: sed corpora quoq; eoz affligerunt duro imperio: & ossa eorum contriuerunt: ut quicquid in eis forte fuerat frangerent atq; cōtererēt: quomodo ergo illi spoliauerūt populum meum & nudauerūt omni pulchritudine & decore: cutem & carnes & ossa misserūt in ollā feruētē quā rex accēdit assyrius: tradētes gregē meū diabolo: & angelis eius: sic & ipsi cū uenerit dies ultionis clamabunt ad dominū: & non exaudientur: quia nec ipsi rogātes audierūt: & extendent manus suas ad dominum: & deus auertet faciem suā ab eis quia & illi auertunt a precantibus uultum: & hęc uniuersa patientur quia pessime egerunt in studiis & uoluptatibus suis: & non reges fuere sed tyrāni: nec pīpositi sed leones: neq; magistri discipulorum: sed lupi ouium: & satiauerunt se carnibus & inerasati sunt: & sub pinguiissima hostia interfecionis & supplicij dñi pparati. Hucusq; contra pīpices malos: Sequēs uero sermo aduersus pseudo prophetas est: & doctores pessimos: q populū dei adulatōe supplātāt pollicētes sciētiā scripturarum.

Hec dicit dominus super prophetas qui seducunt populum meum: qui mordent dētib⁹ suis: & predicant pacem: & si quis nō dederit in ore eoz quippiam: sanctificāt super eum pīclū: propterea nōx vobis pro uisione erit: & tenebre vobis pro diuinatione: & occumbet sol super prophetas: obtenebrabitur super eos dies: & confundentur: qui vident visiones: & confundētur diuini: & operiēt uult⁹ suos oēs: quia non est respōsū dei: Hērūtū ego repletus sū fortitudie spūs domini: iudicio & virtute: ut annūciem iacob scelus suū: & israel peccatum suū. LXX.

Hec dicit dominus sup prophetas qui seducunt populū meum: & mordēt dētib⁹ suis: & pīdicant super eū pacē & non est data in ore eoz: sanctificauerunt super eum pīclū: propterea nōx vobis erit diuisione: & tenebre erunt vobis ex diuinatione: & occumbet sol super prophetas: & contenebrescet super eos dies: & confundentur: Qui vident somnia & irridebuntur arioli: & loquentur aduersum eos omnes isti quia non est qui exaudiat eos nisi ego impleuero fortitudinē in spū domini: & iuditiū & potētiā ut annūciem iacob impietates ei⁹: & Israel peccata sua.

Legim⁹ fuisse pseudo prophetas i israel: q ppter donā pacē q eis data nō erat pīdicabāt: & si quis munera nō dedisset: quis sanct⁹ esset irā dei nūtiarēt illi eē uētūrā: Vñ nūc dicitur ad eos qđ loquātur mēdatia: & sermo eoz nō pphetia sed diuination sit falsa: neq; habeāt lumē sed tenebras & errorem cūq; in cōtrariū uersa fuerit: q pmisserāt: tūc opiatūr cōfusiōe: quia nō erit iqt respōsū dei: iam nec demones accipiēt potestatem: ut eos sua fraude decipiāt: muta erūt oracula: tacebit imund⁹ spūs & iuidere nō audebit: Hoc pseudo pphæ loquētis iducitur illis falsa uaticinātib⁹: ignominia & confusione operti silebūt. Ego q loquor a factō spū istitut⁹ loquor: & loquor iuditiū domini & uirtutem. Cumq; pseudo prophetæ mordeāt dentibus & pīdicent pacem: ego absq; ulla formidine adnuntio iacob scelus suū & Israel peccatum suū: quia pro deo uel idola uenerati sunt:

uel dei filium crucifixerunt. Si autē iuxta. lxx. quod dicitur: hereticos noluerimus accipere qui uere pseudo prophetæ sunt: & dicūt hęc dicit dominus: & dominus non misit eos. non errabimus: Illi populum quondam dei errore decipiūt: & hoc faciunt. ut comedāt: eos uel simpliciter in accipien-
dis muneribus uel in occisione animarum eorū. & promittūt eis pacem & regna cælestia: & dicūt nō necesse est ut uiuas continenter & sanctæ: habeto fidem quam docemus: & omnia promissa do-
mini consequaris: quæ magis loquentes aduersum eos iram domini concitant: & prælum in il-
los sanctificant: Quāobrem o heretici qui putatis habere uos prophetiam: & imitami ecclesiam
dei: Vbi estimatis esse uisionem ibi nō erit: & ubi iactatis uaticinium prophetale: ibi spiritus loquæ-
tur immundus: Occidet enim sol iustitiæ super huiuscemodi prophetas & uidebūt tenebras suas
& confundētur: Cumq; diuini magis q̄ prophetæ fuerint cōprobatī: ridebuntur super somniis suis
& populi qui ab eis prius decepti fuerant contra eos loquentur: Tunc etiam ipsi magistri pœniten-
tiam agent: & nemo eos exaudiet: nisi ego quem offēderant & quia clemēs sum & nolo mortem
peccatoris sed cupio ut reuertatur & uiuat: cum exaudiero eos dabo eis uirtutē spiritus mei: & im-
plebo eos iudicii mei fortitudine: ut qui prius populum blādimentis decipiebant: Postea tēro ad
nuntiādo deterreant: & ad rectam reuocent uiam: & qui causa erroris fuerant incipiant mederi uul-
neribus quæ intulerant: & esse occasio sanitatis. Animaduerti in presenti loco posse aliquē dicere
Post peccatum si tamen uitia pristina digna pœnitentia luerit. Vnde & dauid post adulteriū & ho-
micidiū loquitur in psalmo: Asperges me I fopo & mundabor: lauabis me & super niuem dealba-
bor: Nec sua tantum puritate contentus: sed infert: Redde mihi laticia salutaris tui: & spiritu pri-
cipali cōfirma me: cūq; hoc feceris: Docebo ait iniquos uias tuas & impii ad te conuertentur.

Audite principes dom⁹ iacob: & iudices dom⁹ israel: q̄ abominamini iudiciū: & oīa recta per-
uertitis. qui edificatis sion in sanguinibus: & hierusalem in iniquitate. Principes eius in mu-
neribus iudicant: & sacerdotes eius in mercede docebant: & prophete eius in pecunia diuinabāt
super dominū requiescebant dicētes nūquid nō dominus in medio nostrum: non uenient sup
nos mala propter hoc: causa uestri sion ut ager arabitur: & hierusalem quasi acerus lapidum
erit: & mons templi in excelsa siluarum. LXX.

Audite hec duces domus iacob & reliqui domus israel: Qui abominamini iudiciū & om-
nia peccata peruertitis: qui edificatis sion in sanguinibus & hierusalem in iniquitatibus: Duces
eius in muneribus iudicabant: & sacerdotes eius in mercede respondebant: & prophete eius in
pecunia diuinabant: & super dominum requiescebant dicentes: non ne dominus in nobis: non
uenient super nos mala: Accirco propter vos sion quasi ager arabitur: & hierusalem ut custo-
dia pomerij erit: & mōs domini i locum salutis.

Nemo ambigit hierusalē propter scelera quæ in hoc capitulo describuntur fuisse subuersam. Et
quia supra: uel ad iudices uel ad pseudo prophetas præcesserat cōminatio. Audite principes iacob
& duces domus israel: Et post paucos uersiculos: Hęc dicit domin⁹ super prophetas: qui seducūt
populum meum: & reliqua Nūc generaliter: & aduersum iudices: & aduersum pseudo prophetas
& contra sacerdotes: & contra eos qui sibi dei pollicebātur notitiam: prophetalis sermo textitur: &
arguit eos quod propter scelera eorum sion quasi ager aranda sit: & hierusalem uelut acerus lapi-
dum corruiturā. & mons templi futurus in excelsa siluarum. Videmus completa quæ dicta sūt: oris
eloquium oculi probant: prophetiæ testis aspectus est: hoc ipsum testimoniū & i hieremiæ uolumi
ne scribitur: Vbi & micheæ prophetæ fit mētio: & hierusalem uastitas prædicatur. Iudices & prin-
cipes & domus iacob & domus israel idest & duarum tribuū: non solum iudiciū non faciebant:
sed abominabatur illud: & omnia recta peruertebāt: ne saltem parua iustitia remaneret i ciuitate:
qui edificauerunt sion in sanguinibus: & hierusalem in iniquitate: rapinis pauperū: cede isontium
occisione sanctorum: Quod si quis de principibus magis sentētiam: & in muneribus iudicabat: sa-
cerdotes quoq; non docebant populum: nisi accepto præcio: & cum dicatur ad sanctos gratis ac-
cepistis: gratis date: illi dei responsum accepta pecunia proferentes: gratiam domini auara merce-
de uendebant: Et post hęc mala non intelligentes peccatum suum: quasi sceleribus redimerent ca-
ritatem dei esse memorabant: & secundum impœnitens cor suum dicebant: Dominus in medio
nostrum est: & non uenient super nos mala: Quia igitur non egerant pœnitētiam: & omnis popu-
lus secutus est principum & sacerdotum prophetarumq; uitia: sion quasi ager arabitur: & hieru-
salem sicut acerus lapidum erit: & templum quod prius auro argentoq; fulgebat: in ruinas ul-
timas collabatur. Hoc contra populum iudæorum cuius uera captiuitas & extremæ ruinæ:
& propter superiora quidem scelera: sed maxime propter effusionem domini ci sanguinis
irrogatæ sunt: Vnde & sion quasi ager arata est: & hierusalem in tumultos uersa saxorum. & tem-
plum illud quondam nobile atq; sublime in extremos cineres comminutum: Si quis autem hęc
quæ de hierusalem dicuntur de sion ad ecclesiam trāsserat: ipsa est enim domus iacob: & domus
israel: secundum illud quod in Esaia scribitur: Iacob puer meus suscipiā eū: Et illud ad timotheū.
Vt scias quomodo te oporteat i domo dei cōuersari q̄ ē ecclesia: isto ligdo puidetur: qđ principes
domus

Super Michæam. c. iij.

domus iacob: & reliqui de domo Iſrael: Siue ut melius in hebræo scriptū est: Iudices domus Iſrael non sint alii nisi episcopi presbiteri & diaconi: Qui nisi omni custodia seruauerit cor suū: abhominantur iudicium & uniuersa recta peruertunt: qñ enim iuxta personā iudicant: & in disceptatione negotii nō ualet cause meritum: sed reorum potētia: nonne abhominantur iudicium & omnia recta peruertunt. Pōt at & aliter accipi quod principes domus iacob & iudices domus Iſrael abhominantur detestanturq; iudiciū: dei iudicis sententiā declinantes: & omnem regulam scripturarum malis interpretationibus deprauātes. Isti edificant sion in sanguinibus & hierusalem in iniquitate. Cum enī scriptura iubeat ne inducas impiū in tabernaculum iustorum: & uirum sanguinū & dolosum abhominetur dominus: Hi quoq; de affeclis suis ordinant clericos: & uitam eorum in scandalum populis exponentes: rei sunt infidelitatis eorum qui scandalizātur: Vñ dicitur expedire homini ut mola asinaria ligetur in collo eius & precipitetur in profundū: q̄ ut scādalizet unum de minimis ecclesiæ. Cūq; sacerdotes Malachias propheta angelos uocet: & os eorū oraculum domini sit: sine munerum acceptione non iudicant: legentes munera excecāt oculos etiam sapiētū: & q̄ si frenū in ore auertunt increpationē: & cum dicatur ad ipsos: Nolite possidere aurum: & argentum neq; asinum nisi uestri sint: Excutiat de sancti uiri manibus ēt labore parata pecunia: uoces domini uendicant. & de colūbis mercantur in templo: Sed & propheta hierusalē in pecunia diuinabāt nescientes aliud esse prophetiā aliud diuinationem: nunq̄ enī diuinatio in scripturis in bonā partem accipitur: Non erit ait augurium in iacob: neq; diuinatio in israel: Videbant sibi quidem prophetæ: sed quia pecuniam accipiebant: prophetia ipsorum facta est diuinatio. Petrus apostolus: Argentum inquit & aurum non habeo: poterat utiq; Simoni mago uendere quod petebat: immo poterat simulare uendētem: Spiritus enī sanctus nec uenundari: nec emi potest: sed oblatam pecuniam cum offerēte dānauit: Nunc uideas prophetas hierusalem non habere prophetiam: in domino requiescere: & dicere non uenient super nos mala: quorum causa speculatorium dei hostili aratro diuiditur: & locus quondam pacis ruinis plenus fit: & templū in uepres spinasq; cōuertitur: & est habitaculū bestiarum. Nec quemquam moueat illud quod in primo regum libro legimus: saul uolentē ire ad samuelē dixisse puero suo ad eum se ire non posse: quia præcium quod offerret p̄ naticinio nō haberet: & puerum respondisse: ecce inuenta est in manu mea quarta pars sicali pecuniæ: & dabo uiro dei & annuntiabit nobis uia nostram: non enim scriptū est quod samuel acceperit: aut quod illi obtulerint: quin potius a propheta pascūtur & inuitantur ad prandium. Sed fac eum accepisse stipes magis estimanda sunt quam munera prophetiæ: Siclus enim uiginti obolos habet & quarta pars sicali quinq; sūt oboli: Et nostri igitur sacerdotes si uolunt uēdere prophetiam & colūbas in cathedris suis proponere: quas dominus flagello subuertit: qui utinā non præcium uillarū: sed quinq; obolos accepissent: Hoc ipsū sonat & in tertio regnorum libro quod uxor hieroboā infirmante filio pergit ad Achab hominem dei & desert ei panes & uuas passas & uasculum mellis: Dicitur enim quid secū illa portauerat: & tamen propheta non dicitur accepisse: Quippe cū & corripuerit eā & uenturum luctum prædixerit: Licet potuerint ii qui ad ariolos ire cōsueuerāt (quia multi diuini & arioli erant in Iſrael) mala consuetudine estimasse id ipsum etiam de prophetis: & uoluisse sanctis uiris offerre: quod diuinis offerre consueuerāt: & tantūmodo scriptura narrasse quod illi uoluerint: nec tamen intulisse quod ipsi aut offerre ausi fuerint: aut prophetæ acceperint: Apostolus Paulus qui altari inquit seruiunt & de altari participātur & uiuūt: Permittitur tibi o sacerdos ut uiuas de altari non ut luxuries. Boui trituranti os non clauditur: scimus ista & tamen licentia hac apostolus non abutitur: & habens uictum uestimentumq; contentus est: nocte & die laborat manibus suis: ne cui grauis sit: Et iurat in epistolis se sanctæ & sine auaritia in xpī euangelio conuersatū: & non solū de se sed de discipulis quoq; suis hoc ipsum asserit: quod nullū miserit qui ab ecclesiis aut posset aliquid: aut uellet accipere: Si autem gratulatur in quibusdā epistolis: & mittentiū munera beniuolentiam dei appellat: non tā sibi cōgregat q̄ pauperibus sanctorum: qui erant in hierusalem: Sancti autē pauperes hi erant in hierusalem: qui primū in christo crediderant de iudæis: & piecti a parētib; & cognatis atq; affinibus suis: tā possessiones q̄ uniuersam suppellectilem sacerdotibus templi ac populo uastante perdiderāt. Si tales pauperes sūt accipiant Si autem sub occasione pauperum pauca dātur domus: & in uitro ac uase fictili aurum comedimus: aut cum thesauris mutemus & uestes: Aut pauper habitus non quærat diuitias senatorū: Quid prodest circa collum ad abstergendos sudores linteolum non habere: Quid iuuat esse monachitonas & præferre habitu paupertatē: cum marsupiū nostrum uniuersa pauperū turba suspiret: Propter hoc causa nostra qui tales sumus: q̄ sion edificamus in sanguine: & hierusalē in iniquitate: q̄ iudicamus in munerib;: qui in mercedibus res pōderamus: qui in pecunia diuinam? Et sup hoc fictam nobis sanctimoniā uendicantes dicimus: Nō ueniēt super nos mala. Audiamus sētētiā dñi quæ sequatur: Sion & hierusalē & mōs templi speculatoriū: & uisio pacis: & tēplū christi in cōsumatione & in fine: qñ refrixerit caritas & rara fides fuerit. quasi ager arabitur & redigetur i cumulos: & erit sup excelsa siluarū siue i custodia pomorū: ut ubi ample quōdā dom⁹ erāt & absq; numero acerui frugū: ibi uix parua sit casula seruans speciem ciborum refectionem anime non habentium.

Capitulum Quartum.

Erit in nouissimo diez mons domus domini pparatus in vertice montiu: & sublimis super colles: & fluent ad eum populi: & properabunt gētes multe & dicent: Venite ascendamus ad mōtem domini: & ad domum dei iacob: & docebit nos de viis suis: & ibimus in semitis eius: quia de sion egredietur lex: & verbuz domini de hierusalē: & iudicabit inter populos multos: & corripiet gentes fortes: usq; in longinquum: & concident gladios suos in vomeres: & hastas suas in ligones: non sumet gens aduersum gentem gladium: & non discent ultra belligerare: & sedebit vir subtus vineam suam: & subtus ficum suam: & non erit qui ex terre at. quia os domini exercituum locutum est: quia omnes populi ambulabūt vnusquisq; in nomine dei sui: Nos autem ambulabimus in nomine domini dei nostri in eternū & ultra: In illa die dicit dominus congregabo claudicantē: & eā quā eieceram colligam: & quā afflixeram consolabor: & ponam claudicantem in reliquias: & eam que laborauerat in gentem robustam: & regnabit dominus super eos in montem sion: ex hoc nunc & vsq; in eternum. LXX.

Et erit in nouissimo dierum manifestus mons domus domini: pparatus super verticē mōtium: & eleuabitur super colles: & festinabunt ad eum populi & ibunt gentes multe & dicent: Venite ascendamus montem domini iacob: & ostēdet nobis viam suam: & ambulabimus in semitis eius: quia de sion exiet lex: & verbum domini de hierusalem: & iudicabit populos multos: & arguet gentes fortes vsq; in longinquum: & cōcident gladios suos in aratra: & hastas suas in falces: & ultra non tollet gēs contra gentem gladium: & neq; discēt belligerare: & requiescet vnusquisq; sub vite sua: & vnusquisq; sub ficu sua: & non erit qui exterreat: quia os domini omnipotentis locutum est. & bec: Quia omnes populi ibunt vnusquisq; in vita sua: Nos autem ibimus in nomine dei nostri in eternum & ultra: In die illa dicit dominus congregans congregabo eā que contrita est: & que eiecta fuerat suscipiam: & quos repuleram: & ponam contritam in reliquias: & repulsam in gentē fortē: & regnabit dominus super eos in mōtē sion: ex hoc nūc & vsq; in seculū.

Quia principes iudeorum abhominati sunt iudicium: & omnia recta peruerterant & edificauerant sion in sanguinibus: & hierusalem in iniquitatē: & non solum hoc fecerant: uerum in muneribus iudicauerat: & sacerdotes hierusalem in mercede responderant. & propheta ei in pecunia diuinauerant: & propter eos sion quasi ager aratus erat: & hierusalem in tumultos lapidum corruerat & mons templi dei desolatus in excelsa siluarū: Idcirco nūc derelicta domo eorū atq; deserta: Quādo filius dei egrediens de templo ait: surgite eamus hinc: & relinquatur uobis domus uestra deserta. Angeli quoq; iosepho referente dixerunt transeamus ex his sedibus: Pro monte sion mons domini eleuatus est: De quo ad principē tyri dicitur: & uulneratus es a monte domini. Iste autē mōs domini in nouissimo dierum ostensus est: quando appropinquabit isti regnum celorum: Si quidē in cōsumatione seculorū in reprobationē peccati: per hostiam suam saluator noster apparuit: & undecima hora ad cōducēdos operarios uenit: Et completa illius passione iohannes loquitur: nouissima hora est: In sex milibus enī annis: si quingenti anni per horas diei singulas diuidantur: nouissima hora consequenter dicitur tēpus fidei gentiū. Et manifestus inquit erit mons domini pparatus super uertices montiu: Manifestus erit qui ante fuerat occultus: & pparatus non solū in montibus: sed super uertices montium: Moysen & prophetas qui de eo uaticinati sunt: Licet enī omnia sancta conscripserunt tamen ad comparisonem prophetiā in quā saluatoris aduentum prophetauerūt: humilia sunt cetera: & neq; usq; ad uerticem montium pertingentia: & exaltabitur inq; super colles: homo quidem apparuit & formam serui accepit. & mortem crucis sustinuit: sed exaltauit eum pater & dedit ei nomen qd est super omne nomen: & ad conuersationem illius uniuersa uita hominum cōparata. Cāpi dicuntur & ualles. Ad hūc ergo mōtem qui pparatus est sup uerticem montium: & exaltatus super colles festinabunt: siue ut in hebreo habetur: fluent omnes populi: id est in morem fluuiorū turbe innumerabiles congregabuntur: Festinarunt at populi quādo in eum pariter crediderunt. Parthi: & medæ: & elamitæ: & habitātes mesopotamiam iudæam: & capadotiā: pontum: & asiam: phrigiam: & pamphiliam: ægyptum: & partes libiæ: q est iuxta cyrenem: & aduenæ romani: iudæi: & profeliti: cretes: & arabes: Nonne uobis festinasse uidetur ad montem: quibus dictum est seqmini me: & faciam uos piscatores hominū: & protinus seculi festinauerūt ad mōtem. Et matheus publican⁹ audiēs seqre me statī cucurrit: Sed & iud i euāgelio qn secuta sūt eū turbæ multæ de galilea: & decapoli & hierosolimis & iudæa & trās iordanem & curauit eas: Festinātes populos probat: Populis autē festinātibus gentes quoq; plurimæ ibunt ad mōtem: tor⁹ scilicet orbis in eum credens & dicit: Ita & ad uexillum se patibuli tuo prouocātes: Venite ascēdamus in montem domini. Ascensione opus est ut quis ad xpm ualeat puenire & ad domū dei iacob. Ecclesiā quæ est domus dei: Colūna & firmamētū ueritatis. Porro qd iacob saluatorē significet: ut supra diximus: iacob puer meus suscipiam eū. Sed & hoc uidet ad eos quibus locuti fuerāt: Venite ascendamus in mōtē domini & in domum dei iacob: & addet Vt ostendat nobis uiam suam: quam uel in angelis intellige ecclesiis præsidentibus. uel in scripturis sanctis

Super Michæam. c. liii.

nis sanctis quæ uiam domini præostendunt: & eum qui dicit ego sum uia: & ambulemus in semitis
 eius: In apostolis scilicet per quos in christum credidimus: de syon enim lex egressa est spiritalis: & ad
 gētes dei sermo transibit de hierusalē: qui iudicauit inter populos multos: Pater enim omne iudici-
 um dedit filio: & corripiet gētes multas usque in longinquum dominus atque apprehendit sapientes in astutia eorum: &
 cognouit cogitationes sapientium quoniam uanæ sunt: diiudicat autem iter populos qui salute digni sunt: & idigni:
 & in eis aduentu omne bellandi studium confortatur ad pacem: In aratra gladii mutabuntur: hastæ cudentur in falces:
 gētes bellare desinent contra gētem: Nemo pugnandi necessitate pugnare condiscet: Tantaque erit requies:
 ut non solum in urbibus: sed in uiculis quoque & agris sit unusquisque securus: & hoc fiet quia os do-
 mini locutum est: At primum quidem iuxta litteram antequam nasceretur nobis puer: cuius principatus in
 humero eius: totus orbis plenus erat sanguine: populi contra populos: reges contra reges: gentes
 dimicabant aduersum gentes: Denique etiam ipsa romana respublica bellis lacerabatur ciuilibus: Cin-
 na Octauio: & Carbone pugnantibus. Sylla & Mario: Antonio: & Catilina: Cesare: Cneo pompeo Au-
 gusto & Bruto: Eodem augusto & Antonio: In quorum plus uniuersa sanguine regna fuderunt: Post
 quod autem ad imperium christi: singulare Imperium roma sortita est: apostolorum itineri peruenit factus est or-
 bis: & aperte sunt ei porte urbium: & ad prædicationem unius dei singulare Imperium constitutum est. Po-
 test quoque hoc quod dicitur concident gladios suos in aratra & hastas suas in falces: & tropologice ac-
 cipi: Dicam⁹ ad fidem christi: ita effrenata concupiscentia esse deposita: ut mittat unusquisque manum super ara-
 trum: & non respiciat post tergum: & contumeliarum iacula hastasque confringens: fructus metere cu-
 piat spirituales: Ut laborantibus aliis nos intremus labores eorum: & dicatur de nobis: Venientes au-
 tem uenient in exultatione: portantes manipulos suos: Nunc nemo pugnat aduersum alium: Quia le-
 gimus beati pacifici: Nemo discit contendere in subuersione audientium: sed ponit silentium ori-
 suo & tacet: quia tempus malum est: Et requiescet unusquisque sub uite sua ut præmat unum: quod
 exultat cor hominis: sub uite illa cuius agricola pater est: & sub ficu sua dulcia spiritus sancti poma
 decerpēs caritatem: gaudium: pacem & reliqua: Hæc autem omnia ac idem secundum utramque ex-
 positionem quia domini uerba sunt uera: & eius dixisse fecisse est: Omnes populi abunt unusquisque
 in uia sua: Nos uero ambulabimus in nomine domini dei nostri in seculum & ultra. Cunctis inquit
 nationibus euntibus iuxta errorem suum: Nos ad montem domini festinauimus & diximus Ve-
 nite ascendamus in montem domini & in domum dei iacob & ambulauimus in nomine christi do-
 mini nostri: quia ipse est mons qui deus est. In illa die in qua lucebit sol iustitiæ congregabitur illa que
 fuerat ante trinitas: & que expulsa erat suscipietur: & adhuc congregabitur ut ponatur in reliquis & derelicta
 in gentem fortem: Nisi enim dominus sabaoth reliquisset nobis seminem: quasi sodomam essemus: & quasi
 gomorra similes fuisset⁹: Sed & iuxta hebraicum pulchre. Congregabo inquit claudicantes eam que male am-
 bulauerat. Et ad quam Helias dixerat. Usque quo claudicatis: cui⁹ pes scandalizat⁹ fuerat abscissus. Quam
 abiecerat: & cui dederat libellum repudii colligam. Et quam afflixerat captiuitatibus uariis & ultra dederat
 diadolo & angelis eius. At ne statim diligens lector oppoat. Quomodo congregata asseris claudicantes & collectas
 eam que fuerat eiecta cum iudæi in infidelitate permanerent: Audiat de prius christi dici ecclesia que credidit ex iudæ-
 is: De que fuerunt apostoli: super que in actibus apostolorum Luchas describit quod in una die crediderunt tria milia:
 et alibi quinquaginta milia. Et de quo iacob loquitur ad Paulum uidens frater Paule quanta milia sunt de iudæis
 credentium: & omnes hi emulatores legis sunt: sed & significatiua consideranda prophetale: non dixit ponam claudica-
 tes totam salutem: sed ponam claudicantes in reliquis: ut reliquæ & electio salutis fiat: & eam que laborauerat in ge-
 re robustam: in nomine uidelicet christianum: quod non gladios: non ignes: non tormenta superabunt. Vide fidem &
 passionem martyrum: & de robusta gente non ambiges: & regnabit dominus super eos. id est super gentes multas: & super
 reliquis claudicantes in monte syon: In ecclesia: in specula: contemplatione uirtutum: a presenti seculo: & usque in
 futurum: Si quis autem uoluerit hoc quod dicitur congregabo eam que contrita fuit: & eiecta suscipiam & cetera: de
 anima humana intelligere: quod ante aduentum christi uariis passionibus uicissimque seruerit: & quasi erronea & morbi-
 da ouis luporum fuerit laniata morsibus: non errabit: Dum tamen nouerit eam que contrita fuerat & afflicta sub
 domini postea regno futura: & uicturam in syon ad pristinum montem boni pastoris humeris reportadam.
 Sciendum quoque quod hoc capitulum quod nunc exposuimus. Et huius simile de Esaiâ: iudæos & eorum heresis
 heredes ad mille annorum referre ipsi christi atque sanctorum. Et illud quod dicitur. Omnes populi ambulabunt
 unusquisque in nomine dei sui: Ita interpretari unamquamque gentem cum idolo suo torquari & mitti in ignem eterni
 supplicii: Sed ex consequentibus arguitur non de fine seculorum hoc dici: sed de primo aduentu christi in quo
 colliguntur reliquæ claudicantes & gentes ante salutem. Igitur Esaiâs huiusmodi posuit testimonium. Ser-
 mo qui factus est ad Esaiâ filium Amos de iudæa & hierusalē: qui erit in nouissimis diebus manifest⁹ mos
 domini: & domus dei super summitatem montium: & exaltabitur super colles: & ueniet ad eum omnes gentes & ibunt na-
 tiones multæ: & dicet: Venite ascendamus in montem domini & in domum dei iacob: & annuntiabit nobis uiam
 nostram & ambulabimus in ea: de syon. n. exiet lex & uerbum domini de hierusalē: & iudicabit iter gentes
 multas: & arguet populum plurimum: & concidet gladios suos in aratra: & zimbrynas suas in falces: & non
 sumet gentes contra gentem gladium: & non discet ultra belligerare. Significantes quod dicit: quod sermo dei egre-
 diens de hierusalē: iudicet iter gentes multas: & arguat populum iudæorum. Nos. n. quasi peccatores iuxta
 operum nostrorum mensuram iudicabit: Illos uero ut ipsos & negatores non iudicabit: sed arguet condempnatos.

FINIT LIBER PRIMVS IN MICHEAM PROPHETAM.

m

Prologus in librum secundum super Micheam.

DIVI HIERONYMI PROLOGVS IN LIBRVM SECVNDVM SVPER MICHEAM
PROPHETAM AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM.

Emper inuidis respondemus: quia non cessat inuidia: & librorum nostrorum exordia a mulorum maledicta computat. Quia vulgo iactat me sterilis ieiunij sermonis: quasdam ineptias scribere: & cum loqui nesciam tacere non posse. Itaque obsecro vos Paula & Eustochium: ut ad huiusmodi latratus claudatis aures: & infantiam (ut dicunt) meam: orationibus adiuuantes impetretis mihi iuxta apostolum ad apertionem oris mei. Dominus dabit verbum euangelizantibus uirtute multa. Moneo autem tauros pingues: qui circumdederunt me: ut quiescant & desinant maledicere: & malefacta nobis non apponant sua. Nam quod dicunt: Origenis me uolumina compilare: & contaminari non decere uerum scripta: quod illi maledictum uehemens esse existimant eandem laudem ego maximam duco: cum illum imitari uolo quem cunctis prudentibus & uobis placere non dubito. Si enim criminis est grecoque benedicta transferre: accusetur Ennius & Maro Plautus Cerilius & Terentius. Tullius quoque & ceteri eloquentes uiri: qui non solum uersus sed multa capita & longissimos libros ac fabulas integras transtulerunt: Sed & Hilarius non ster furti reus sit: qui in psalmo quadagesimo: ferme milia uersuum supradicti Origenis ad sensum uerterit. Quorum omnium emulari exopto negligentiam potius quam istorum obscuram diligentiam: uerum iam tempus est alterum in Micheam librum cudere: & transcendentia hydrae capita ropalo concutere propheta. FINIT PROLOGVS.

DIVI HIERONYMI EXPLANATIONVM LIBER SECVNDVS IN MICHEAM PROPHETAM AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM.

Tu turris gregis nebulosa filia Syon: usque ad te ueniet: & ueniet potestas prima regnum filie hierusalem: nunc quare meroze contraheris: nunquid rex non est tibi: aut consiliarius tuus perijt: quia comprehendit te dolor quasi parturientem. LXX.

Et turris gregis caligosa filia syon: ad te ueniet & ingreditur principatus primus regnum de babylone filie hierusalem: & nunc quare cognouisti mala: nunquid rex non erat tibi: aut consilium tuum perijt: quia obtinuerunt te dolores sicut parturientem.

Turrem gregis nebulosam siue squalentem: quod hebraice dicitur Ofel: nullam aliam debemus accipere nisi illam de qua Esaias ait. Et edificauit turrem in medio eius: id est uinea. Vineam autem domini domus

est israel: Hanc turris quod diu habet torcular id est altare: & in circuitu maceria: auxilia uidelicet angelorum: & non ingreditur diabolus aper in uinea. non est squalida non est tenebrosa: sed a domino lucente sortita uocabulum: appellatur ciuitas: quae in monte sita latere non potest. Turris igitur quodam gregis & populi dei. Quia pessimi coloni interfecerunt patris familiae filium: nunc squalida est & destituta & sub nomine israel clamat in esaias de terra. Et haec turris filia est Syon: Siue ut Symachus uertit in graecum: Ipsa est filia Syon: & usque ad hanc ueniet deus uel potestas prima: quae potestas regnum est filiae hierusalem. Venit autem ad hanc turrem prima potestas siue principatus primus: ille qui dixerat. Ego alpha & omega primus & nouissimus. Qui ex persona assumpti hominis ait in prouerbiis. Dominus creauit me in principio uiarum suarum: in opera sua: siue ut in hebreo scribitur. Dominus possedit me: habuit quid significat & uenit potestas prima: & regnum filiae hierusalem: ut post prima fieret & secunda: sicut ipse loquitur confidenter. Ego sum lux mundi: sed & uineam ueram sanctos in euangelio uocans. De creditibus autem per hieremiam loquitur. Ego plantavi uineam frugiferam totam ueram. Et cum sit panis uiuens de caelo descendens: discipulis dedit: ut appellentur panis. Vnde & apostolus Paulus loquitur confidenter. Omnes enim unus panis sumus. In hunc igitur modum ingreditur potestas prima: & regnum in hierusalem: ut in ea potestate credentes faciat regnum. Hoc quod in quibusdam libris legitur. Et ingreditur principatus primus regnum filiae syon: de babylone: sciamus additum esse: quia nec in hebreo nec apud alios habetur interpretes. Et uidetur mihi quidam de captiuitate sensisse babyloniam: quod populus inde egrediens uenit hierusalem: sequitur. Et nunc quare meroze contraheris: siue ut in lxx. scriptum est: & nunc quare cognouisti mala: ad quam uenturus est: inquit dominus & potestas prima & regnum. Quare nunc meroze contraheris: aut quare cognouisti mala. Statimque respondetur & dicit. Quia rex non est tibi & consiliarius tuus perijt: quia comprehendit te dolor sicut parturientem. Aut certe cum haec omnia habeas uitio tuo: nec regis nec consilarii mereris auxilium. Quod autem ait: Quare cognouisti mala: illo sensu accipiendum est quod omnis qui meret & patitur mala dicitur nosse mala & ignorare bona. Iuxta illud quod in primo quoque regnorum libro scriptum est. Filii heli filii

*Vi refert Terentium
um. tota haec praefatio
trone*

Ps. 77.

Isa. 54.

Lucilla

Apo. lib.
pro. 8.

Hiere. 22.
Io. 6. 6.
I. cor. 10. 6.

I. Re. 22.
heli filii

Super Michæam. c. liii.

heli filii pestilentiae: nō cognouerunt deum. Et alibi Qui custodit mandatum nesciet uerbum malum. Et ad peccatores: recedite a me inquit dominus qui operamini iniquitatem quia nescio uos: Ecōtrario de domino: qui cum non cognouisset peccatum pro nobis peccatum fecit. Subauditur deus pater rex & magni consilii angelus saluator intelligitur: qui perit pro populo non credente: quem comprahenderunt dolores sicut parturientem: putans enim israel obtinere se imperium repente uastatus est. Et quomodo paries dolorem effugere non potest: sic ille imminentem captiuitatem: & exercitum urbi circumdatum uitare & differre non potuit. Legamus scripturas & nunq̄ inueniemus sanctas mulieres excepta rachel cum dolore peperisse: quæ quia in uia erat & in hippodromo: id est æquorum cursu: qui in ægypto uenundatur filium peperit doloris: quem postea uocauit filium dextre: Eua eiecta de paradiso & audiens in doloribus paries: peperisse describitur in dolore. Vxor phinees contracta: nec se erigens sicut illa quā in euangelio diabolus alligauit: peperit postq̄ captam archam dei: populiq̄ cognouisset ruinam. Sarra autem quia sancta erat: & ei defecerat muliebria: nato Isaac dicit: Risum mihi fecit dominus: quicumq̄ enim audierit cōgratulabitur mihi. Dolores igitur qui obtinuerunt turrem gregis: dolores inferi sunt & dolores mortis: qui circumdederunt quidem & uallauerunt etiam saluatorem: sed nequaq̄ eum obtinere potuerunt: sicut ipse loquitur in psalmo sextodecimo. Circundederunt me dolores mortis: & torrentes iniquitatis conturbauerunt me: & dolores inferi uallauerunt. Quidam putant turrem squalentem siue tenebrosam & filiam hierusalem de cælesti hierusalem intelligi: quæ sit mater sanctorum: de qua & apostolus ait. Accessistis ad syon mōtem & ciuitatem dei uiuētis: hierusalem cælestem: q̄ tandiu squalet q̄ diu filii sui nō reducuntur ad eam: & rex & cōsiliarius non sit in ea: & dolores sicut parturientem apprahendat eam: quod frustra peperit tantos filios interfectos.

Dole & satage filia syon quasi parturiens: quia nunc egredieris de ciuitate: & habitabis in regione: & uenies vsq̄ ad babylonē: ibi liberaberis: ibi rediet te dñs de manu inimicorū tuorū. LXX.

Dole & uiriliter age filia syon: quasi pariens: quia nunc egredieris de ciuitate: & habitabis in campo: & uenies vsq̄ ad babylonem: inde liberabit te: & inde redimet te: dominus deus tuus de manu inimicorum tuorum.

Cui præcipitur ut doleat siue parturiat: & postea infertur uiriliter age non frustra præcipitur: sed ut dolores patiēter ferens egrediat de ciuitate: & habitet in campo siue in regione: & ueniat usq̄ ad babylonem: & cum profecta sustinens captiuitatem fortiter tulerit quod illatum est: tunc liberet eam dominus & redimat deus suus de manu inimicorum suorum: ut postq̄ fuerit liberata insultantibus dicat: noli insultare mihi inimica mea: quia cecidi surgam: & si enim ambulauero in tenebris dominus lux mea est: iram domini sustineo: quoniam peccaui ei: donec iustificet causam meam: & faciat iudicium meum: & educat me in lucem: & uidebo iustitiam: & aspiciet inimica mea & operietur ignominia. Vnde & in psalmis congrua uoce cantatur. Non in perpetuum irascetur neq̄ in eternum cōminabitur dominus. Quod autem ait: dole & uiriliter age: ad salutem dolentis pertinet: & agentis uiriliter: Iesus quoq̄ filius nauæ testis est. Cui dominus dicit. Confortare uehementer & uiriliter age. Dolet autem & agit uiriliter filia syon: quia ex calciata & munda egressa est de ciuitate: & captiua ducēda est in campum sennaar: & futura in babylone donec zorobabel ueniat & esdras qui interpretatur adiutor: & de manu caldæorum liberet eam. Quod cum iuxta litterā manifestum sit intelligi mihi & animam propter peccatum de ecclesia pulsam & inimico contrāditam in interitum carnis: ut spiritus saluus fiat: exire de ciuitate compellitur: quā fluminis ipetus latificat: & habitare nō in monte: ubi prius fuerat: sed in cāpo in quo assyrii uagatur exercitus: & esse in cōfusione uitiorum suorum: & postq̄ habuerit compedes: traxerit molam: farinam babylo- niis fecerit: & in semet reuerfa cōperit dicere. Quāti mercenarii patris mei saturantur panibus: & ego hic fame pereō. Ad paternam domum postea reuertēs suscipitur a clemētissimo patre: & redimitur de manu durissimi domini. Ponamus exemplum: ut quod imperatur filiæ syon & dicitur. Dole & uiriliter age quasi parturiens: nō ad pœnam sed ad utilitatem illius referamus. Loquitur Paulus ad galathas: Filioli mei quos iterum parturio donec christus formetur in uobis. Et tandiu doluit q̄ diu parturiuit: dōec eos rurū p pœnitētiā generaret: q̄ p delictū pierāt. Puta medicū febri citati uel uulnerato dicere. Dole & uiriliter sustine sit: porta cauteriū ut certior sanitas cōsequatur.

Et nunc congregate sunt super te gentes multe que dicūt: lapidetur & aspiciat in syon oculus noster: ipsi autem non cognouerunt cogitationes domini: & non intellexerunt consilium eius: q̄ congregauit eos quasi fenum aree: surge & tritura filia syon: quia cornu tuum ponam ferreum: & ungulas tuas ponam ereas: & comminues populos multos: & interficies domino rapinas eorum: & fortitudinem eorum domino uniuerse terre. LXX.

Et nunc congregate sunt super te gentes multe dicentium exultemus: & uideāt in syon oculi nostri: ipsi autem nescierunt cogitationes domini: & non intellexerunt consilium eius: quia congregauit eos: ut manipulos aree surge & tritura eos filia syon: quia cornua tua ponam ferrea: & ungulas tuas ponam ereas: & comminues populos multos: & uouebis domino multitudinem eorum & robur eorum domino uniuerse terre.

Hieronymus. liber secundus

O hierusalem o filia syon: quæ uenies usque in babylonem: & ibi liberaberis: & redimet te dominus de manu inimicorum tuorum: nunc interim congregata sunt super te gētes multæ: Quæ quasi de adultera locuntur: & dicunt: Lapidetur: & aspiciat in ea oculus noster. Siue ut in .lxx. scriptum est: insultemus & gaudeamus & decipiant super nos oculi nostri: & non cognouerunt domini uoluntatem atque consilium: quia propterea aduersum te congregatae sunt nationes ut cōteras eas: quasi foenum uel stipulam aræ. Surge igitur filia syon: & in cornibus ferreis quæ tibi dare me spondeo atque in ungulis ereis quas acceptura es uentila: & contere populos: & interfice eos domino uniuersæ terræ. Tali enim uictima & tali sacrificio delectatur. Hæc iudæi: nec dum expleta cernentes in futuro sibi christi pollicentur aduentu: & dicunt uniuersas nationes iudaico populo seruituras: **1 p.** sumque imperium romanorum quod sub nomine interpretatur edom. Conterendum esse ungulis suis & cornibus uentilandum: quod quod stultum sit ex omnibus scripturis facile comprobatur: sed hoc alterius temporis est. Nos ergo qui non occidētem litteram: sed spiritum uiuificatē sequimur dicimus aduersum filiam syon quæ interpretatur ecclesia. Multas nationes demonum congregari: & in præsentī seculo quod in maligno positum sit insultare: & in occisionem filiorum eius gaudere nescientes cogitationes domini: nec eius consilium agnoscētes: si enim cognouissent nunquam dominum maiestatis crucifixissent. Congregabit itaque eos quasi manipulos aræ: ut quicquid spirituosum habere uidebantur & asperum uacuūque & leue: ungulis suis cōterat & cornibus uentilet: & purū remanens frumentum dño offerat donaria. Quid hoc significet quod ait. Et comminues populos multos & cōsecrabis domo multitudinem eorum: & robur eorū domino uniuersæ terræ. Legamus numeros & Iesum naue: & primum regnorum librum. Et uidebimus quomodo de subiectis gentibus: cum uniuersa perierint in ore gladii aurum & argentum: & tam de hominibus quæ de iumentis: certus prædæ numerus domino consecratus sit. Denique & achor qui de anathemate hierycho aliquid est furatus cōturbauit populum: & expiato eo ualli nomen impositum est emechabor: id est uallis tumultus siue turbarum. Vt autem scias iuxta .lxx. interpretes: qui dixerunt cōsecrabis domino multitudinem eorum: & robur eorum domino uniuersæ terræ: In bonam partem debere accipi consecrationem. Theodotion pro multitudine munera transtulit. Quinta editio emolumentum id est ophediam: Symachus sacrum id est thecerdos dithon.

1. Co. 2b

1. Re. 16

Ios. 7. a

CAPITVLVM Q VINTVM.

Nunc vastaberis filia latronis: obsidionem posuerunt super nos: in uirga percutient maxillam iudicis israel. **LXX.**

Nunc obstruetur filia obstrukione: angustiam posuit super nos: in uirgam percutient: super maxillam tribus israel.

Non quod una tribus percutiat maxillam alterius: sed quod alii percutiant tribus israel in maxilla. Pollicitus quidem tibi sum o filia syon: quod uetūrum sit tempus quo cornu tuum ponam ferreum: & ungulas tuas aræas: & comminuta demonum multitudine offeras quicquid ante possederant domino uniuersæ terræ. Sed quia hoc tunc futurum est quando subintrauerit gentiū plenitudo: & omnis israel saluatus fuerit. Nunc interim pro meritis tuis uastare. Siue ut in hebreo habetur concidere. Nequaquam enim iuxta apostolum uocaris circumcisio: sed concisio: nec te appello filiam meam sed latronis filiā: quod hebraice dicitur gedud id est diaboli ad prædandum semper accincti. Fecisti enim domum meam speluncam latronum: repugnasti aduersum me: & filii tui obsidionem posuerunt super me: & super filium: & spiritum meum. An non contumelia trinitatis est: quando in uirga & calamo: te faciente: percussere romani caput iudicis israel dicentes: prophetiza nobis xpe: quis est qui te percussit? siue quando unus de ministris tuis percussit eum in maxilla dicens: sic respondes pontifici. Hoc iuxta hebraicū: cui interpretatiōi Aqla & Symach' & Thodotio & editio quanta cōsentiūt. Iuxta .lxx. hic multo aliter sensus est: & quasi a proprio intelligitur exordio.

Mat. 21b

Nunc obstruetur synagoga obstrukione: & dicet: qui in ea clausi fuerint. Angustia posuit super nos: & romanis potestatibus subditi percutientur in maxilla tribus israel.

Abstulit enim dominus de iudæa & de hierusalem fortem & ualidum & sapientem architectum & intelligentem auditorem: & uia eius usque hodie clausa sunt & obseptæ: nec potest egredi de captiuitate: sed durissimo præmitur imperio. Si autem iuxta superiorem sensum uolueris de ecclesia dictum accipere. Nunc obstruetur filia obstrukione: Illud de Osee præferamus exemplum: in quo adultera loquitur. Vadam post amatores meos qui dabant mihi panes meos & aquam meam & uestimenta mea: & linteamina mea: olenum meum: & omnia quæ mihi profunt. Et postea deus uolens impedire cogitationem pessimam: non eam facit quod desiderat adimplere: sed obstruit uias eius: ne consequatur amatores suos & amplius fornicetur. Ait quippe propter hoc ecce ego obstruam uias eius in sudibus: & obsepiaui uias eius: & semitam suam non inueniet: & persequatur amatores suos: & non appropinquabit eos: & quæret eos & non inueniet & dicet. Vadam & reuertar ad uirum meum priorem: quia bene mihi erat. Anima aduerte opus domini profecisse. Adultera enim per uiam suam non ualens pergere quo uolebat: necessitate obstricta ad maritum reuertatur priorem: ut confiteatur & dicat melius sibi in domo uiri esse prioris: quam quam apud uos fuerit amatores: tribulationibusque &

Osee 2a

Osee 2b

Super Michæam.c.v.

busq; & plagis israel eruditur. Vnde & David sub tipo christi mystice dicit. Si dereliquerint filii eius legem meam & in iudiciis meis non ambulauerint. Si iustitias meas prophetauerint: & præcepta mea non custodierint. Visitabo in uirga iniquitates eorum & flagellis peccata eorum. Misericordiam autem meam non dispergam ab eo. Tribulationem ergo posuit deus super filiam Israel: & percutient eam angeli: qui plagis præpositi sunt in maxilla. Ac ne forte nescires quæ esset filia quæ obstruitur obstructione & ponitur in angustia. Statim infertur: & dicitur tribus israel. Nos autem sumus israel qui mente cernimus deum: ad quorum distinctionem apostolus loquitur. Vide te israel secundum carnem: nunquid enim uocaret carneum israel nisi sciret esse etiam spiritalem.

Et tu Bethleem ephrata paruulus es in milibus Iuda: ex te mihi egredietur: qui sit dominator in israel: & egressus eius ab initio eternitatis. LXX.

Et tu Bethleem domus ephrata: minima es ut sis in milibus Iuda: ex te mihi egredietur: ut sit in principem israel: & egressus eius ab initio ex diebus seculi.

In euangelio secundum Matheum cum magi a oriente uenissent: & herodes a scribis quæret ubi nam christus dominus nasceretur respondisse narratur in Betleem terra iuda: qui propheta testimonium addentes dixerunt. Et tu Betleem terra iuda: nequaquam minima es in ducibus iuda: ex te enim egredietur dux qui regat populum meum israel. Quod testimonium nec hebraico: nec lxx. interpretibus conuenire: me quoque interpretante perspicuum est: & arbitror Matheum uolentem arguere scribarum & sacerdotum erga diuinæ scripturæ lectionem negligetiam: sic etiam posuisse ut ab eis dictum est. Sunt autem qui asserant in omnibus pœne testimoniis quæ de ueteri testamento sumuntur: istiusmodi esse errorem: ut aut ordo mutetur aut uerba: & interdum sensus quoque ipse diuersus sit: uel apostolis uel euangelistis: non ex libro carpentibus testimonia: sed memoria credentibus quæ nonnunquam fallitur. Exponamus ergo hebraicum. Et tu Betleem idest domus panis: quæ uocaris ephrata: minima quidem es in ciuitatibus & tantis milibus comparata uix paruus es uiculus: sed ex hoc paruo uico egredietur christus: qui est dominator israel. Ac ne putes eum de genere David tantum esse: cui repromisit dicens. De fructu uentris tui ponam super sedem meam: carnis assumptio diuinam non impedit maiestatem: de me enim natus est ante omnia secula: & temporum conditor in tempore non tenetur. Ipse est cui & in alio psalmo dixit. Ante luciferum genui te. In principio enim erat uerbum & uerbum erat apud deum & deus erat uerbum hoc erat in principio apud deum. Et ideo egressus eius ab initio eternitatis. Quod autem Bethleem ipsa sit ephrata: liber geneleos ostendit in quo scriptura commemorat: Mortua est rachel & sepulta in uia ephrata: hæc est Bethleem. Et in utroque nomine significat sacramentum: domus enim panis dicitur propter panem uiuum qui de cælo descendit. Ephrata autem quod interpretatur furorem: uidelicet propter herodis infaniam: quia illusus a magis iratus est ualde: & mittens uniuersos occidit infantes in Bethleem & in omnibus finibus eius a bimatu & infra: secundum tempus quod exquisierat a magis: & propter plurimum sanguinem audita est uox in excelsis planctus & ululatus rachel flebis liberos suos. Legimus iuxta lxx. duntaxat interpretes in iesu naue: ubi tribus iudæ urbes & opida describuntur: inter cetera etiam hoc scriptum: themo & ephrata: hæc est bethleem: & fagor & ham & culon & damtha & somres & carem & gelem & theter & manacho ciuitates undecim & uiculi earum: quod nec in hebraico nec apud alium inuenitur interpretem: & siue de ueteribus libris erasum sit malitia iudæorum ne christus de tribu iuda ortus uideretur: siue a lxx. additum nequaquam liquido cognoscentes certum quid nouimus: nihilominus & de libro iudicum hoc ipsum possumus approbare quod bethleem in tribu iuda sit. Scriptum est enim. Et fuit uir leuitæ habitans in lateribus domus ephraim & accepit sibi mulierem concubinam de bethleem iuda: & irata est ei concubina sua: & abiit in domum patris sui in betleem iuda. Pulchre autem dicitur in bethleem iuda: ad distinctionem eius bethleem quæ in galgalis sita est. Sicut in eodem iesu uolumine reperi. Potest ephrata in lingua nostra sonare: Carposoron uberem atque frugiferam & ipsum ostendere in mysterio quod & domus panis.

Propter hoc dabit eos usque ad tempus in quo parturiens pariet: & reliquie fratrum eius conuertentur ad filios israel. LXX.

Propterea dabit eos usque ad tempus parietis: pariet & reliquie fratrum reuertentur ad filios israel.

Quia de bethleem quæ est ephrata egressus est christus dominator israel: & egressus eius non eo tantum fuerat tempore quo uisus in carne est: sed ab initio eternitatis siue ab initio seculi. Quia semper ipse locutus est per prophetas: & sermo dei factus est in manus eorum. Ideo dabit iudæos: eosque regnare permittit usque ad tempus parietis quando completur illud. Latere sterilis quæ non parit: erumpe & clama quæ non parturit. quoniam multi filii desertæ magis quam eius quæ habet uirum. Cum enim sterilis pepererit septem & quæ multos habuerat filios: fuerit infirmata: & delicto populi iudaici: plenitudo gentium subintrauerit: tunc omnis israel saluus fiet & reliquie fratrum eius ad filios israel conuertentur: & adueniens Helias propheta quod interpretatur: deus dominus conuertet corda patrum ad filios: & cor filiorum ad patres suos: & nouissimus populus iungetur antiquo ut uere filii Abraam appellentur: cum in eum crediderint quem uidit Abraam & lætatus est. Quod

Hieronymus. liber secundus

est autem tempus in quo sterilis pariet: ut reor illud de quo Esaias loquitur tempore acceptabili ex-
audiui te & in die salutis auxiliatus sum tibi. Quod & Paulus intelligens de christi tempore præ-
dicatum ait. Ecce nunc tempus acceptabile: ecce nunc dies salutis. Hoc ipsum puto & illum mysti-
cæ demonstrari: quod in ecclesiaste scriptum est tempus pariendi: tempus moriendi: quod eo tem-
pore quo ex sterili natus est gentilium populus: filios amiserit synagoga. Potest autem & aliter in-
telligi. Dabit dominus templum & hierosolimam & iudæos usque ad illud tempus quo uirgo pa-
riet quæ postquam pepererit & natus fuerit paruulus qui accepit spolia samariæ: & uirtutem damasci
interfecto populo iudæorum reliquæ israel saluabuntur. Et fratres christi id est apostoli conuer-
tentur ad prophetarum & patriarcharum fidem: qui uenturum christum annuntiauerunt. Et com-
plebitur psalmi uaticinium pro patribus tuis nati sunt tibi filii & cætera quæ secuntur.

**¶ Et stabit & pascet in fortitudine dominus in sublimitate nominis domini dei sui & conuer-
tentur: quia nunc magnificabitur usque ad terminos terre.** LXX.

**¶ Et stabit & pascet in fortitudine domini: & in gloria nominis domini dei sui erunt: quia nunc
magnificabitur usque ad terminos terre.**

¶ Postquam sol iustitiæ egressus fuerit a summitate cælorum: & peruenerit usque ad terminos eorum: &
pepererit paries & reliquæ fratrum eius conuersæ fuerint ad filios israel. Tunc ipse dominus qui
prius ambulabat & cum his qui in itinere erant positi: nec dum habebat fixum gradum: stabit & pa-
scet eos in fortitudine domini. Ut possint dicere: Dominus pascit me & nihil mihi deerit in loco pascuæ
ibi me collocauit: super aquas refectiois enutrit me animam meam conuertit. Pascet autem eos
non solum in fortitudine domini sed in sublimitate nominis domini dei sui. Quando dicit ad patrem:
Pater sancte serua eos in nomine tuo: quos dedisti mihi ut sint unum sicut nos: quando eram cum eis
ego seruabam eos in nomine tuo quos dedisti mihi: custodiui & nullus ex his periit. Et conuerter-
tur siue ut melius interpretatus est Symachus habitabit: Iacob enim uerbum hebraicum utrunque
significat: habitabunt autem in ecclesia quia magnificatus est christus usque ad terminum terræ. Si-
ue iuxta LXX. quia magnificabantur ipsi cum pastore suo usque ad extremum terræ. Ut in omnem ter-
ram exeat sonus eorum: & in fines orbis terræ uerba eorum.

¶ Et erit iste pax cum assyrius uenerit in terram nostram & qui calcauerit in domibus nostris. LXX.

¶ Et erit hec pax: quia assyrius supuenerit in terram nostram: & cum ascenderit super regiones nostras.

¶ Quando uenerit diabolus qui interpretatur bitum non id est arguens atque corripiens super terram re-
gionemque credentium: & eorum quos pascet dominus in fortitudine & in sublimitate nominis do-
mini dei sui & eos calcauerit tribulationibus uariis. & domos animarum: nostrarum: id est corpora
quasi superbus ascenderit atque depræsserit: Et tamen nihil nos a christi caritate separauerit. Tunc christus
pax: siue ipse christus erit in nobis: & dicetur de sancto nihil proderit inimico meo. Ponamus ex-
plum: ut quod dicimus possit manifestius fieri. Venit assyrius super terram quondam Pauli: & ascen-
dit super regionem eius quando fuit in laboribus supra modum: in plagis habundantius: in carceri-
bus nimis: in mortibus frequenter: quando a iudæis quinquies quadragenas una minus accepit: ter
uirgis cesus est: semel lapidatus est: nocte & die in profundo maris fuit: in periculis latronum: pe-
riculis in falsis fratribus: periculis ex genere: periculis ex gentibus: sed in his omnibus uincebat: pro-
pter illum qui dilexerat eum. Et ideo implebatur pace quia impletus fuerat contumeliis: Iudæi in
aduentu christi quem sibi simulant: hæc omnia iuxta litteram futura esse contendunt.

**¶ Et suscitabimus super eum septem pastores: & octo primates homines & pascent terram as-
sur in gladio: & terram nemroth in lanceis eius: & liberabit ab assur cum uenerit in terram no-
stram: & cum calcauerit in finibus nostris.** LXX.

**¶ Et consurgēt super eum septē pastores: & octo morsus hominum: & pascentur assur in gladio: & terram ne-
mroth in foveā eius: & liberabit de assur: cum uenerit super terram uirgum: & cum ascenderit super impios uiros.**

¶ Vbi nos posuimus octo primates homines in hebreo scriptum est nefichæ adam: Symachus in-
terpretatus est christus totus hominum: Theodotion & quinta editio principes hominum: Aquila gra-
ues uel constitutos homines id est testamentum. Rursum in eo ubi ego & aquila transfulimus lan-
ceis eius: ut subaudiatur terram nemroth: Symachus uertit ἐν τῷ πύλω ἀνὰ τὸν: id est intra por-
tas eius: Theodotion in portis eorum quinta editio emparaxibis in auton: quod nos possumus di-
cere in uiris eorum. In hebreo autem positum est basectare. Tunc igitur erit pax cum reliquæ fra-
trum christi conuersæ fuerint ad filios israel. & uenerit assyrius in terram nostram: & adiuti a domino
eum qui nostras domus calcare cupiebat uelociter contriuerimus sub pedibus nostris. Ipse enim
dominus ait: Suscitauimus super septem pastores: & quattuor primates hominum: Suscitauimus
autem ego & filius meus & spiritus sanctus. Iuxta illud quod in genesi scriptum est: Faciamus ho-
minem ad imaginem & similitudinem nostram. Et in Abdiæ principio: Surgite & ascendamus ad
uersus eam in prælio: septem pastores omnes patriarchas & prophetas & sanctos uiros arbitror esse
qui ebdomadi: id est ueteri seruiuerint instrumento: octo autem morsus hominum: siue octo primates
homines. Et ut Symachus interpretatus est christus. Vniuersi noui testamēti qui ab apostolis usque
ad hanc ætatem momorderint assyrium & suis dentibus lacerauerint. Unde & in ecclesiaste præci-
pitur ut

Super Michæam. c. v.

pitur ut demus partes septem: demus & octo. In templo. In Ezechiel quod interpretatur ecclesia & celestis hierusalem. vii. & viii. gradibus ascenditur. Et in psalterio. xv. gradus sunt quibus per ebdomadas & octo ad eandem ad canendas deo laudes scādimus. In octava die celebratur circūcisio spiritalis: & in templo iudæorum destruitur sabbatum & quidam psalmi pro octava inscribuntur. Isti igitur. vii. pastores & viii. morsus hominū pascēt assur in gladio. Viuens enim & efficax sermo dei: & acutus super omnem gladium bicipitem: missus est ab eo qui uenit gladium mittere super terram ut diuidatur duo in tres. Et in terram nemroth quæ interpretatur temptatio descendet: pascunt in foueam eius. gigātis enim & uenatoris & superbientis contra dominum terra: nō est in montibus sed in foueis. Iste cecidit quasi fulgor de cælo: & semper uersatur in bestias: & quia uenator est ifruosā ligna lustrat & siluas: Quātum ego possum in mea recolere memoria. nūq̄ uenatorē in bonam partem legi. Ismael & Esau uenatores fuerunt: & præcesserunt in typo populi iudaici: quorū alter filius ægyptiæ est ambulās iuxta carnem: & iuxta carnem uiuēs. Alter primitiua ppter lenticulam perdidit: & benedictionibus fratris inuidēs fugat eū in mesopotamiam. Redacta ergo terra nemroth in foueis suis. Qui enim fodit foueam incidit in eam: & qui lacum aperuit & effodit eum incidet in foueam quæ fecit: & reuertetur dolor eius in caput eius: & super uerticem eius iniquitas eius descendet. Et cōfoso assyrio a septem pastoribus: & viii. moribus: liberauit nos xps de manu assur: qui uenerat super terram nostram & calcare cupiebat terminos israhel. Quod autem symach⁹ ait. Et pascunt terram assur in gladio & regionem nemroth intra portas eius: hoc sentiendū est quod in domo sua alligetur fortis & uulneretur aduersarius. Et iuxta Aquilam & quintam editionem sicis & lanceis. vii. pastorum & viii. christorum hominum confodiatur.

Et erunt reliquie Jacob in medio populorum multorum quasi ros a domino & quasi stille super herbam: quæ nō expectat virum: & nō prestolatur filios hominū: & erunt reliquie Jacob in gentibus in medio populorum multorum: quasi leo in iumentis siluarū: & quasi catulus leonis in gregibus peccorum: qui cū transierit & cōculauerit: & ceperit: nō est qui eruat: exaltabitur manus tua super hostes tuos: & omnes inimici tui interibūt: & erit in die illa dicit dominus auferā equos tuos de medio tui: & dispergam quadrigas tuas: & perdam ciuitates terre tue: & destruiā omnes munitiones tuas: & auferam maleficia de manu tua: & diuinationes non erūt in te: & perire facias sculptilia tua: & statuas tuas de medio tui: & non adorabis vitra opera manuum tuarum: & euellam lucos tuos de medio tui: & conteram ciuitates tuas: & faciam in furore & in indignatione ultionem in cunctis gentibus quæ non audierunt.

LXX.

Et erunt reliquie Jacob in medio populorum multorum quasi ros a domino cadens: & quasi ignis super gramen: ut non congregetur quisq̄: neq̄ sit in filiis hominū. Et erunt reliquie Jacob in gentibus in medio populorum multorum quasi leo in iumentis: in saltu: & quasi catulus leonis in gregibus peccorum: quomodo si pertransseat & diuidens rapiat: & non sit qui eruat: cūclabitur manus tua super eos qui tribulant te: & omnes inimici tui perdentur: & erit in die illa dicit dominus interficiam equos tuos de medio tui: & disperdam currus tuos: & subuertam ciuitates terre tue: & auferam omnes munitiones tuas: & auferam maleficia tua de manibus tuis: & qui loquatur non erūt in te: & disperdam sculptilia tua: & statuas de medio tui: & ultra non adorabis opera manuum tuarum & succidam lucos de medio tui: & demoliar ciuitates tuas: & faciam in ira: & in furore ultionem in gentibus pro eo quod non audierunt.

Liberatis nobis de assur quādo uenerit super terram nostram & ascēderit super terminos nostros & liberatis a domino qui suscitauit super eum. vii. pastores: & viii. morsus hominum. Reliquiæ Iacob quos apostolos intelligimus: & primā de iudæis ecclesiam: erūt in medio populorum multorum: quasi ros a domino cadēs. Ardebāt enim ignitis diaboli iaculis corda populorū. Et omnes gentes adulterantes a deo habebant corda quasi clibanus igne succensus. Vnde ros a domino cadens factus est sanitas infirmorum. Et quod in Anania Azaria & misael legimus quod spiritus roris sibilantis fornacem ignis extinxerit. Hoc de omnibus generaliter sentiamus quod in medio uniuersarum gētiū doctrina apostolorū quasi ros a dño sit aspersa. Quod autē sequitur. Et sicut ignis super gramen: ut non congregetur quisq̄ neq̄ sit in filiis hominū. De his accipiamus: quod de gētib⁹ credere noluerunt. Quod sint super eos apostoli & reliquæ Iacob: Sicut agni carpētes gramē & herbam dentibus demerētes: & hoc faciēt: ut qui angeli esse uoluerūt spiritalē accipiētes errorē: nequaquā inter hoīes cōgregentur: neq̄ in parte rationabili deputentur: sed dicatur de eis. In labore hominum non sūt: & cū hominibus nō flagellabūtur: & erunt quoq̄ reliquæ Iacob in medio gentiū quasi leo in iumentis in saltu: & quasi catulus leonis in gregibus ouium. Dñs. n. Iesus de quo in genesi prophatur. Catulus leonis Iuda: de germine filii mei. Ascēdēs accubasti dormisti ut leo & quasi catulus leonis. Et in alio loco accubās requieuit ut leo: & quasi catulus leonis quis suscitauit eum. De dit & apostolis suis quibus dixerat. Ite baptizate omnes gentes in nomine patris & filii & spiritus sancti. Et quomodo leoni nemo potest resistere in iumentis: & catulo leonis in ouibus. Ita illi de manu assyrii: & de manu diaboli liberati: raperent iumenta & peccora: homines & iumenta saluos faciet dominus: & raperēt nō ut interficerēt sed ut diuiderēt: hoc est de infidelibus separarent: & nō

m iiii

Hieronymus. liber secundus

eēnt q̄ eis resisterēt. Leonē aut̄ & catulū leonis ita in iumētis & in ouib⁹ puagātes: māus dei exalta-
tur sup̄ eos. Inimici eius disp̄gētur: nō quo poterāt ut inimici eē desistāt: sed ut ī eo quo inimici sūt
peāt: Sicut thesalonicē sīb⁹ scribitur. Quē dñs īterficiet spū oris sui: & īterfectio nō abolitionē signi-
ficat: sed cessatiōē pessimā uitā q̄ male añ uiuebāt. Deniq̄ infert. Et destruet in lustratiōe aduētus
sui. Nūq̄ destrueret si īterfectio abolitionē sonaret: cū iam eē cessasset: & ita hic inimicorum cōsu-
matio iuxta puerbia Salomonis accipitur. In qb⁹ scriptū est: Interit⁹ īpius hospitabitur: nō erit ppe-
tu⁹: nō eos rediget ad nihilū: sed hospitabitur apud eos q̄ diū q̄ in illis est īpietas cōsumatur. Deus
enī creauit hoīem ne īteriret & mortē non fecit. Post hāc seq̄tur. Et erit in die illa qñ eleuata fuerit
manus tua sup̄ hostes tuos: O israel: & oēs inimici tui pierit: īterficiā equos tuos de medio tui: id est
de p̄cipali cordis tui lasciuētes īpetus: & equorū more ruptis uiculis pruētes: & currus tuos qb⁹
tibi in uitis tuis placebas: & peccata peccatis cōsotiās q̄si triūphās ī q̄drigis ferebaris. Et disp̄dam
ciuitates terrā tuā. Nō. n. edificasti urbē quā lātificat īpetus flumīs dei: & q̄ in mōtib⁹ sita est: ut ca-
lestē hierusalē: sed quā edificauerat Cain. Vñ dicūtur ciuitates terrā opib⁹ terrēis extructā. Et aue-
rā inq̄t oēs munitiōes tuas. diuitias scilicet & pōpā seculi: & rhetorū eloquētiā dialecticorūq̄ tēdi-
culas: in qb⁹ tibi uelut in munitiōib⁹ cōfidebas. Et auferā maleficia tua de manib⁹ tuis: qb⁹ uel ipse
decipiebaris ab aliis: uel deceptus decipiebas: & loquentes ille p̄nuntiantes non erūt tibi. Nunc de
loquētib⁹ & p̄nūtiātib⁹ plenus est orbis. Locūtur q̄ nesciūt: docēt q̄ nō didicerūt. magistri sūt cum
discipuli añ nō fuerit. Cū ergo docuerit deus hoīem sciētiā: cessabūt falsā p̄sūptiōes: & puerī do-
ctrina tolletur. Et disp̄dā sculptilia tua & titulos tuos de medio tui. Sculptilia nostra sūt: q̄ loquēti-
bus facta sūt: uel q̄ ipsi fingimus nobis. Vñ p̄cipitur in lege ne nobis sculptile faciam⁹: & ne titulos
in terra nostra ponam⁹. Et nequaquā ultra adorabis opa manū tuarū. Infelix humana cōditio & ī-
sūptiā plena erroris: scit de suo sensu dogmata eē cōposita: nō ignorat a se esse idolū simulatū: &
p̄ deo adorat opa manū suarū: & curuatur hō ut deceptus decipiat. Additur in p̄missione q̄ diri-
gitur ad reliq̄as. i. Adytolimita iacob: & succidā lucos de medio tui: & disp̄dā ciuitates tuas: & oīa
ligna siluarū: & lucos quos in te plātari phibitū est: ut ciuitates terrā destruat atq̄ cōsumat. Postq̄
aut̄ hoc fecerit reliq̄is iacob. Tūc cōuertetur ad gētes q̄s depasti sūt apostoli q̄si agni gramē: & q̄
rorē sermonis recipe noluerūt: faciā inq̄t in ira & in furore ultionē in gētib⁹ p̄ eo qd̄ audire nolue-
rūt. Vñ & p̄pheta ait: Dñe ne in furore tuo arguas me: neq̄ in ira tua corripas me. Hoc iuxta. lxx. i.
terp̄tes q̄ intelligētiā spūalis ē: debuimus sensum cū sup̄iorib⁹ capitulis iūgere: disputatū sit. Cate-
rū hebrei istiusmodi deliramēta somniāt: postq̄ septē quos fingūt & quos uolunt pastores: & viii.
p̄cipes hoīes assyriū uicerit: & terrā nemroth in gladiis suis pauerit: & hoc factū fuerit cū in terrā
iudā añ assyrius uenerit. Tūc ueniēte inq̄t x̄po: oēs reliq̄a q̄ potuerūt de gētib⁹ sup̄ eē: erūt ī bñ-
dictiōe q̄si ros a dño ueniēs: & q̄si pluuia sup̄ herbā: & nequaquā spabūt in hoīb⁹: & ī filiis hoīum: sed
in deo. Et erūt in medio gētiū atq̄ populoꝝ sanguinari atq̄ crudeles: & de ueterib⁹ quodā se dñi
uindicātes q̄si leo in iumētis siluarū: & q̄si catulus leonis in gregib⁹ pecorū: & nullus erit q̄ possit eo-
rū robori resistere. Tūc exaltabitur o deus uel o israel manus tua sup̄ assyrios: & oēs hostes tui & ini-
mici tui q̄ nūc te possidēt interibūt. In illa uidelicet die qñ de gētib⁹ fueris liberatus auferā æquos
& q̄drigas tuas: q̄ in mediis urbib⁹ tuis sūt. Nō qd̄ æquos & q̄drigas q̄ in medio urbiū tuarū uersan-
tur: & disp̄dā oēs ciuitates tuas: & munitiōes q̄s idolis dedicasti. Et auferā magos & ariolos d̄ ter-
ra tua. & p̄ire faciā oīa sculptilia & statuas: & nō adorabis ultra opa manū tuarū: euellā quoq̄ atq̄
subuertā oēs lucos tuos: & ciuitates tuas quas idolis dedicaras. Cūq̄ hoc tibi fecero & ita placatus
fuero: ut qcqd̄ in te mali est auferatur. Tūc ē in furore & in indignatiōe mea ulciscar te: de uniuersis
gētib⁹ q̄ meū noluerūt audire sermonē. Rñdeat hoc loco carne⁹ israel: utrū facta dicat hāc añ fu-
tura: si facta cōmemorat p̄beat historiā: det auctoritatē ueterū librorū: doceat cūctas gētes & assyriū
israeli quodā fuisse subiectū. Si at̄ se uana spe ludēs futurū putat eē qd̄ dicitur. Quādo x̄ps uenerit
q̄ tūc de israel idola auferētur: q̄ mō nō colit: q̄ succidētur luci: quos nō hñt: q̄ urbes subuertētur:
q̄ olim subrutā sūt: q̄ tollētur arioli. quos nūc nō habent nec hēre se gloriātur: Tñ tāto tpe dereli-
cta est filia syon: & sedet sine altari: & sine sacerdotibus: & aliis fruges eorum comedentibus: ipsi
siccis faucibus sibi futura promittunt quā nesciunt.

CAPITVLVM SEXTVM.

Audite que dominus loquitur. Surge contende iudicio aduersum mōtes: & audiāt col-
les vocem tuam. Audite montes iudiciū domini: & fortia fundamenta terre: quia iud-
iciū domini cum populo suo: & cum israel diiudicabitur. LXX. i.
Audite q̄ dñs locut⁹ est: Surge iudicare apud mōtes & audiāt colles uocē tuā. Au-
dite iudiciū dñi & ualles fūdamēta terre q̄ iudiciū dñi aduersus populū suū cū israel indicabit⁹
Pro fortibus fundamentis terrā quā. lxx. interpretati sunt ualles: fundamēta terrā: Simachus &
Theodotion transtulerunt: Et antiq̄ fūdamēta terrā: Quinta autem editio ipsum hebraicū posuit
Aethanim fundamēta terrā: Prima igitur uox p̄pheta est: Audite quā dñs loquitur De idē deus
loquitur ad p̄phetam: Surge contende iudicio aduersū montes: & audiāt colles uocē tuam. Rur-
sum p̄pheta sicut ei fuerat Imperatū mōtib⁹ loquitur: & nō solū mōtib⁹ sed ad fortia quoq̄ fū-

Super Michæam. c. vi.

damēta terræ: Et dicit ad mōtes iudiciū dñi & fortia fundamēta terræ: Causamq; reddit quare eos compellat audire: quia iudiciū dñi cum populo suo & cū Israel diiudicabitur: Pro mōtib; ad quos ppheta loquitur: & fortibus fūdamētis terræ colles & ualles. lxx. trāstulerunt: id (ut mihi uidetur) Intelligentes quod populus nihil dignum mōtiū auditione fecerit: sed uel collibus qui inferiores sūt sublimitate mōtiū: uel uallibus in ima demersis. Surge inqt iuditio cōtēde apud mōtes & audi ant colles uocē tuā: Iubetur surgere q uel sedet uel iacet uel dormit uel mortuus est: Secundū illd quod apostolus ait: Eleua te q dormis & surge a mortuis ut in nouitate ambules uirā: ut terrā dese res ad altiora nitaris: & iuditio cōtēde aduersū mōtes: quos nō alios significari puto q̄ angelos qui bus rex humanæ cōmissa est pcuratio Deuteronomii cātico cōgruēte. Cū diuideret excelsus gen tes: cū disseminaret filios adam: cōstituit terminos terræ: secūdu numeꝝ angelor; dei: Hi sūt admi nistratoꝝ spiritus missi in ministeriū ppter eos q hereditatē salutis possessuri sūt Et cōtēde iudi cio ut siue mōtes siue colles reperti fuerit: nō digne populos pcurasse: culpa tollatur a populo & re feratur ad principes. Legamus apocalipsim Ioannis apostoli in q̄ laudatur accusanturq; angeli ec clesiarū p uirtutibus uitisq; eor; qbus pesse dicuntur. Sicut enī interdū episcopi culpa est sic I nter dū plebis. Et sepe magister peccat sepe discipulus: Et nō nūq̄ patris uitiū est nō nūq̄ filii: ut uel be ne uel male erudiatur. Ita in iuditio dei uel ad angelos crimen separatur: si nō egerit cūcta q̄ ad su um officiū p̄nebat: uel ad populū si illis uniuersa faciētibus ipsi audire cōtēperit. Sūt q̄ montes & colles & fortia fūdamēta terræ: Abraam Isaac & iacob & patriarchas reliquos cōmentetur: qui bus quasi auditoribus & ad iudiciū cōuocatis populi Israel negotiū uētilandū sit: Alii mōtes colles & ualles angelos sicut supra diximus arbitrantur: qui uel in cālestibus seruiant deo uel hoib; p̄ae sint sup hanc terrā: uel apud inferos constituti eorum qui suo uicio extitere terreni fundamenta di catur: De qbus terræ fūdamētis & alibi scriptū inuenimus: Ignis accensus ē ex furore meo: & arde bit usq; ad iferos deorsū: deuorauit terrā & fūdamēta eius: fortia & ātiq̄ fūdamēta terræ: quor; cau sa hucusq; terra nō p̄terit: & sup iane pēdēs librata cōstitit: iustor; merita sūt: De qbus apostolus loquitur edificati ait super fundamenta apostolorum & pphetar;: si igitur apostoli & ppheta & uni uersor; martirum chorus fortia fundamenta sunt terræ: Si secundū. lxx. ualles & p̄rupta quæ signi ficantius grecæ pharaggeth appellantur eorum sunt fundamenta: qui horum imaginem percepe runt: Iudicium ergo domini cum populo suo: & cum israel iudicabitur: Qui poterat quasi de; p̄ sce leribus populi peccatoribus inferre supplicia: non uult uideri potens sed iustus: Et ad iudiciū pro uocat peccatores: Iuxta illud propheticum: Venite & iudicemur dicit dominus: Etiam nunc popu lum Israel cogit p̄sentibus angelis & omni creatura si quid habeat respondere ut iustificetur deus in sermonibus suis & uincat dum iudicatur.

C Popule meus quid feci tibi: aut quid molestus fui tibi: responde mihi: quia eduxi te de terra egypti: & de domo seruitutis liberaui te: & misi ante faciē tuam Moysen & Aaron & mariā: Po pule meus memento queso quid cogitauerit contra balach rex moab: & quid responderit ei bala am filius bebor de sethim: usq; ad galgalas: ut cognosceres iustitias domini. LXX.

C Populus meus quid feci tibi responde mihi: quia eduxi te de terra egypti: & de domo serui tutis redemi te: Adisi ante faciē tuā moysen & Aaron & mariā: populus meus recordare ro go quid cogitauerit aduersum te balach rex moab & quod responderit ei balaā filius bebor de sethoenus usq; ad galgalas ut cognosceretur iustitia domini.

C Pro iustitiis siue iustitia misericordias interpretatus est Symachus: & ubi. lxx. Scēnus omnis Se thim ipsum habraicum transtulerunt: Est autem locus in quo balach rex moabitarum aduersum is rael congregauit exercitū omonimos arboribus: q̄ per eremum montis syna hodie quoq; gignū tur: Nā ubi in: lxx. uel archa testamenti uel altare & tabernaculum ceteraq; quæ de lignis imputri bilibus facta referuntur: in hebraico ponūtur ligna sethim quæ habent similitudinem arboris quā nos uulgo spinam albam dicimus: Vnde arbitrō & lxx: Exinon interpretatos esse hoc est lenti scū sed paulatim librariorum errore factum esse: ut exinon id est funes pro exineis: hoc est lentiscis legerentur. Loquitur igitur deus ad populum Israel & ad iudicium pronocat: & licentiam contra se tribuit disputandi: Popule meus quid feci tibi: quod facere non debui uel quid te contristauī: Licet hoc non habeatur in hebraico: Contristat autem pater filium flagellatum: Et iniquitates omium in uirga pastor uisitāt: Quod molestus fui tibi uel ut significantius: In hebraico scriptum est: quo la bore te p̄ssit: an beneficia mea cōtumeliā interpretaberis: & repones: carnesq; ægyptias deside rās dolebis te eductū de terra ægypti: ac de domo seruitutis meo auxilio liberatū: q̄a dedi deducto res tibi moysen amicū meū: & aarō sacerdotē meū: & mariā ppherē meā: qd si hoc tibi parū uide tur: recordare illi; t̄pis qn balach rex moab: balaā diuinū aduersū te mercede cōduxit: & uide quō cōtra uolūtātē suā cupiēs tibi maledicere ariolus benedixerit de sethi usq; ad galgala: totū exercitū israel oculis lustrās: & mutās loca q̄si ego n̄ possē cū p̄gēte p̄gere: & cū trāseūte transire & hoc feci ut misericordiæ meæ & iustitiæ noscerētur: tibi tātū te amātis ut cū ego cottidie ore blasphemā tiū maledicar. tibi ab inimico nō dimiserī maledici: Hebrei hūc locū in quo dicitur de sethi usq; ad galgala ut cognosceres iustitias dñi: Ita exponūt: ab eo t̄pre quo fornicati estis ī madiā usq; ad t̄pus

Hieronymus. liber Secundus.

quo saul apud galgala est unctus in regem: repetite memoria quæ mala operati estis: Hoc iuxta historiam deus ad carnalem Israel locutus sit: Nos autem qui cupimus reuelata facie gloriam domini contemplari: & uere habemus patrem abraham: Audiamus cum peccauerimus aduersum nos dispensante deum: & nos in beneficio suorum magnitudine arguente: Seruiimus quippe aliquando pharaoni: & ægyptio populo lutum & lateres fabricati sumus: & redemit nos qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus: Vt diceremus qui redempti eramus a domino: quos redemit de manu inimicorum: & quos de regionibus congregauit: Quia in eternum misericordia eius: & misit quoque ante faciem nostram moysen spiritalem legem & Aron magnum sacerdotem non typicum ephod ueritatemque portantem: Sed signaculum sanctitatis in fronte habentem: quod deus pater signauit: Et misit mariam uaticinium prophetarum: Et non solum id nobis præstitit sed de inimicorum quoque nos manibus liberauit: Recordemur enim quid cogitauerit aduersum nos qui deuorare uoluit: & nostram congregationem elingere uerus balach diabolus: Balach enim interpretatur ecxioi id est eligens rex: aquæ paternæ: Si quidem moab iuxta aliam ethimologiam aqua paterna dicitur: Cum igitur insidiaretur per uanum populum suum quod interpretatur: balaam: non permittebat nos deus maledictis illius subiaceri sed e contrario benedixit nobis rei ipsius ueritate compulsi uanus populus gentium natus de eo qui in pelle est: Nam beor interpretatur in pelle: semper in carnis & mortis operibus deditus respondit pro nobis uanus populus ortus ex eo qui totus in pelle est semper commutans loca: uel stans super spinas: siue super funiculos: Vt uulgata quoque editio sequatur errorem. Spinae autem iuxta eloquium saluatoris: curæ huius seculi & diuitiæ & uoluptates sunt in quibus uanus est populus. Quod autem sterit in funibus in uinculis uidelicet peccatorum: funibus enim peccatorum suorum unusquisque constringitur: Et esaias testis est dicens: Vhe qui pertrahunt peccata sua quasi funem lignum: & quasi lorum iugi uitulæ iniquitates: Si igitur stat non stat nisi in spinis & in funibus: si autem noluerit circuire non habet stabilem gradum sed semper fluctuans & uacillans peruenit usque ad galgala: quod interpretatur chilismos id est uolubilitas uel uolutabrum: Si quando uiderimus consurgere aliquos ad Iesum: nos & audis faucibus nostrum sitire sanguinem: ex improvisa dispensatione dei pro nobis: fieri eos qui contra nos uenerant: dicamus: balaam de funiculis uenit usque ad galgala ut cognoscantur iudicia dei.

Quid dignum offeram domino: curuabo genu deo excelso: nunquid offeram ei holocausta & vitulos anniculos: nunquid placari potest dominus in milibus arietum: aut in multis milibus hircorum pinguium: nunquid dabo primogenitum meum pro scelere meo: fructum uentris mei pro peccato anime mee.

LXX.

In quo apprehendam dominum suscipiam deum meum excelsum: si apprehendam eum in holocaustis in vitulis anniculis. si suscipiat dominus in milibus arietum: vel in decem milibus hircorum pinguium: si dabo primogenita mea pro impietate: fructus uentris mei pro peccato anime mee.

Deus populum meum ad iudicium prouocat: ille sciens peccatum suum non uult contendere sed rogare: nec tamen in ipsis precibus habet fiduciam: nihil enim dignum est: quod pro peccato offerat: & nulla humilitas potest maculas eluere delictorum: quia impossibile est sanguinem thaurorum & uitulorum: & holocausta medullata: & cruorem arietum & hircorum pinguium animæ sordes lauare: Nunquid ait dabo primogenitum meum pro scelere meo: sicuti rex moab fecisse describitur: aut fructum uentris mei pro peccato animæ: quod fecit Iephte pro temeritate uoti offerens filiam. Nos ergo qui sumus de populo dei scientes quia non iustificatur in conspectu eius omnis uiuens: Et dicentes: Iumentum factus sum apud te: Agentes poenitentiam pro peccatis: Dubitamus & dicimus: In quo apprehendam dominum: suscipiam dominum meum excelsum: quomodo eum potero tenere fugientem: quanta mundicia ualebo preparare hospitium trinitati: an comprehendam eum in holocaustomatibus ut totum me ei holocaustum offeram: uel in uitulis anniculis ut lac deferens & ad solidum ueniens cibum: anno domini acceptabili dignus efficiar: Si mille obtulero arietes: si decem milia hircorum & totas leuitici uictimas: spiritualiter intelligens in me exhibero: & cadant ex latere meo mille & decem milia a sinistris meis: tamen nihil dignum dare potero: in quo apprehendam uel suscipiam deum: si dederam primogenita mea pro impietate: & fructum uentris mei pro peccato animæ meæ: dabo quidem quicquid in me est: sed pro meo peccato & impietate: nihil dignum offeram deo: Vnde & dauid precatur & dicit: magis magisque laua me ab iniquitate mea: & a peccato meo munda me: Quoniam iniquitates meas ego cognosco & delictum meum contra me est semper: Pro peccato animæ solus digne sanguis offertur: Et sanguis non uitulorum non arietum non hircorum: sed proprius digne offertur: Dicite atque quærente propheta: Quid retribuam domino pro omnibus quæ retribuit mihi: Et propterea respondens ait: Calicem salutaris accipiam & nomen domini inuocabo: Præciosa in conspectu domini mors sanctorum eius: uerum & ipsum sanguinem non damus sed reddimus: Et quid simile cum iustus pro peccatoribus dei filius pro hominibus mortuus sit. Nos peccatores homines pro nominis eius confessione moriamur.

Indicabo tibi o homo: quid sit bonum: & quid dominus querat a te. utique facere iudicium: & diligere misericordiam: & sollicitum ambulare cum deo tuo.

LXX.

Annunciatum

Super Michæam. c. vi.

Annunciatum est tibi homo quid bonum: aut quid dominus querat a te: nisi ut facias iudicium & diligas misericordiam: & paratus ambulare cum deo tuo.

Quia dubitas o popule Israel immo uniuersum hominum genus: Nequaquam enim loquor ad populum iudeorum sed generaliter ad omnem hominem meus sermo percurreret. Quomodo pro peccatis tuis deum possis placare: si nec habes uictimas quibus tua compensetur impietas: ego respondebo tibi quid querat deus: Immo iam ante in lege monstraui: Scriptum est enim in deuteronomio Et nunc israel quid dominus deus tuus querit a te: nisi ut timeas dominum deum tuum: & ambules in omnibus uisibus eius: & diligas eum: & seruias domino deo tuo: de toto corde tuo: & de tota anima tua. & custodias mandata domini dei tui: & iustificationes eius. Quaecumque ego mandabo tibi hodie: ut bene sit tibi: querit a nobis dominus: & necessariam non habens nostram salutem poscit accipere: quod danti profit: ut faciamus iudicium id est ut nihil absque ratione & consilio faciamus: ut ante mens iudicet quid factura sit: & postea opere compleat: ut misericordiam diligamus & non quasi compulsi: aut ex necessitate misericordes simus: quoniam hilarem datorem diligit deus. Nec dicamus uade hodie: & cras reuertere & dabo tibi. Cumque fecerimus iudicium & dilexerimus misericordiam quid accipiemus premii nisi ut ambulemus cum domino deo. Sicut Enoch iuxta fidem hebraicorum uoluminum ambulauit cum deo: & placuit ei: & non inueniebatur quia transtulit illum deus. Tu enim dixisti in quo consequar dominum uel in quo apprehendam eum: ego tibi amplius polliceor: fac iudicium & dilige misericordiam & ambulabis cum deo tuo. Vel certe ambulare cum deo non est premium sed preceptum. Sicut enim iubetur nobis ut faciamus iudicium & misericordiam diligamus. Ita precipitur ut preparati simus ambulare cum domino deo nostro: nulla hora dormire nullo tempore securi esse debemus: sed semper expectare patrem familias uenientem: & diem formidare iudicii. Et in nocte huius seculi dicere ego dormio & cor meum uigilat: uerbum esno quod. lxx. transtulerunt paratum. Et nos diximus sollicitum ambulare: Theodotion significantius expressit

id est & caue diligenter ut ambules cum deo tuo: Siue ut quinta editio transtulit (Caifron tixem) agere scilicet sollicite: & hanc habere curam ut ambules cum deo tuo. Qui enim dicit in christo se credere: sic debet ambulare quomodo & ille ambulauit: & Paulus apostolus imitatores dei estote inquit: sicut ego christi.

Vox domini ad ciuitatem clamat: & salus erit timentibus nomen tuum. LXX.

Vox domini ciuitati clamabit & saluabit timentes nomen eius.

In hebraico alterius capituli exordium est: Apud. lxx. uero interpretes finis superioris: Et habet sensum: Nihil a te aliud o homo querit deus tuus. nisi ut facias iudicium & misericordiam diligas & paratus sis ambulare cum deo tuo: Vox domini auditur in ciuitate eius ecclesia: & in scripturis sanctis cottidie personat. quod non solum hi qui diligunt misericordiam: sed & ii qui inferiores sunt & timent adhuc nomen domini: Vt ipsius doctrina clementiaque saluentur: Si autem sequentis capituli exordium est: referamus iuxta historiam: quod dicitur: ad samariam metropolim decem tribuum: quae prophetante michea capta est: Et dicamus samariam corripit dominus: & illi plagas quae uenturae sunt comminatur: ut audiens populus iuda: siue timentes nomen domini alios supplicia patii ipsi timore correpti adipiscantur salutem: Pestilente quippe flagellato non solum sapiens: sed etiam stultus prudentior fiet: Et hoc ipsum referes ad peccatores generaliter & ad iustos: ut cruciatus aliorum ceteris fiat exemplum: Quod quidem & dominus in euangelio de iis super quos turris in siloa corruerat: Interpretatur. quod non soli in uniuerso populo fuerint peccatores: sed ut illorum poena ceteros ad poenitentiam prouocaret.

Audite tribus: Et quis approbabit illud: Adhuc ignis in domo impij thesauri iniquitatis: & mensura minor ire plena: Nunquid iustificabo stateram impiam: & saccelli pondera dolosa: In quibus diuites eius repleti sunt iniquitate: & habitantes in ea loquebantur mendacium: & lingua eorum fraudulenta: in ore eorum: Et ego ergo cepi percutere te perditione super peccatis tuis: Tu comedes & non saturaberis: & humiliatio tua in medio tui: & apprehendes & non saluabis: & quos saluaueris in gladio dabo: Tu seminabis & non metes: tu calcabis oliuam & non ungeris oleo: & mustum & non bibes uinum: Et custodisti precepta amri: & omne opus domus achab: & ambulasti in uoluptatibus eorum: ut dare te in perditionem: & habitares in ea in sibilum: & opprobrium populi mei portabis. LXX.

Audi tribus & quis ornauit ciuitatem: nunquid ignis & domus iniqui thesaurizans thesauros iniquos: & cum iniuria iniquitas: si iustificabitur statera iniqua: & in sacello pondera fraudulenta: de quibus diuitias impietatis sue repleuerunt: & habitabant in ea loquuti sunt iniqua & lingua eorum exaltata est in ore eorum: & ego cruciaui te perditione propter peccata tua: tu comedes & non saturaberis: & egestas te in te metipsam: & apprehendes: & non saluabis: & quoscunque saluaueris gladio tradentur tu seminabis & non metes: tu premes oliuam & non ungeris oleo: & uinum & non bibes uinum: & dissipabuntur legitima populi mei: & omnia opera domus Achab: & ambulabitis in consilijs eorum: ut traderem te in perditionem & habitatores eius in sibilum & opprobria populorum accipietis.

Multum in hoc capitulo. lxx. ab hebraica ueritate discordat in principio: uel maxime: audi tribus: & quis ornauit ciuitatem: Et dissipabuntur legitima populi mei: pro quo nos posuimus pro sermonis consequentia:

Hieronymus. liber Secundus.

Et custodisti praecepta Amri: licet & in hebraico scriptum sit: & custodita sunt praecepta Amri: & omnia opera domus achab: Si enim scriptum esset in hebraico Animi recte, lxx. transulissent populi mei Nunc uero cum scriptum sit Amri: & res littera addita: non populi nomen: sed patrem achab sonet: de quo regum narrat istoria: errorem esse nulli ambiguum est: Denique post patris nomen ponitur filius: diciturque & omnia opera domus achab. Reuertamur ergo ad initium capituli: Et primum iuxta litteram differentes uobis orantibus nitamur sensum assequi spiritalem. Audite decem tribus samariae: quae uobis dominus contestetur: adhuc ignis id est iniquitas in domo impii est amri: Et thesauri impietatis in domo regia perseverant: Vultis audire per singula quibus malis urbs uestra plena sit: Discite Mensura minor dei iram prouocans: statera fraudulenta & diuersa pondera: In alio pondere uendentes: in alio ementes mercimonia: Et siquidem pauperes hoc facerent poterant scelus inopiae necessitate defendere: Nunc uero diuites eius: non tam diuitis quam iniquitate pleni sunt: quia omnes diuitiae cum alios spoliatur iniquitatem pariunt: congregationem diuitiarum sequitur mendacium: & manus assueta thesauros condere fraudulentam linguam possidet: Veritas paupertatem Mendacium diuitias parit. Cum hoc fecerunt principes uestri nolui uos statim subuere: sed paulatim coepi percutere: ut plagis uariis admonerem: Missi in uos fame: missi sitim: missi morbos: & hostilem incircuitu uastitatem: seges frumenta non attulit: oleum pressa oliua non fecit: uinum steriles uidemiae negauerunt: Aduersus iniquitates & mensuras dolosas & pondera fraudulenta: haec intuli supplitia Quia uero custodistis omnes ceremonias idolatriae: quas Amri rex ipse constituerat: & omne opus domus achab & Iezabel: pro mea lege seruastis: impulsus sum scelere tuo: ut darem te: & habitatores tuos in sibilum ut opprobrium populi mei portaretis: dum capti ab assyriis quasi populus dei uinci mini: & propter uos nomen meum blasphematur in gentibus: Non tamen praesentis loco: ubi legitur & opprobrium mei populi portabitis: Siue ut, lxx. transtulerunt: Portabit populi mei Ammi: goamin populi mei sonat: Vnde Nulli dubium est male supra pro Amri populum meum esse translatum. Hucusque iuxta hebraicum quid nobis uidetur expressum: Nunc ad translationem, lxx. interpretum reuertentes de singulis ut possumus disputemus: Tribus samaritica uocatur ad audiendum: quae se abscidit a populo dei: Et dicitur illi frustra fabricas idola aureos uitulos artificum componis manu: & imitatione hierusalem uis aliam metropolim extruere: Quis enim ornare poterit ciuitatem: Nunc ignis qui ardet? diaboli iaculis succeditur: domus iniqui: quae secundum duritiam suam & cor impoenitens thesaurizat sibi iram in die irae & reuelationis iusti iudicii dei. Et iniquitatem auget iniuria: ut non solum de domo dei rapiat: quae est ecclesia: sed etiam cum superbia: & supercilio aliena deuastet: Nunquid iustificari potest qui absque statera & pondere congregat fraudulenter de testimoniis scripturarum diuitias suas. quae diuitiae thesauri iniquitatis sunt: Nam cum praecipiat dominus: non erit in sacculo pondus grande & minus: Hi turpis lucri gratia semper personam accipiunt in iudicio: & in eadem causa diuites ac pauperes non iuxta negotium: sed iuxta facultatum diuersitatem aliter atque aliter iudicant Et inhabitatores ciuitatis suae quam prauis dogmatibus: peruersaque doctrina a se ornari putant: locuntur mendacium & ponunt in excelsum os suum: Et simplicitatem ecclesiastici populi despiciunt. Vnde clementissimus deus non eos pariter percutit. sed paulatim per plagas nititur commone: dicens Et ego incipiam te percutere perditione propter peccata tua: O ciuitas quam heretici uolunt extruere: percutiam te ut pereas non in abolitionem: sed iuxta id quod peccatrix es: Sequitur. Comes & non saturaberis: Legunt enim & non intelligunt: uescentesque sermonibus scripturarum ueritatis inopiam patiuntur: Et etiam inquit te: Et apprehendes & non saluabis: & quicumque saluati fuerint gladio tradentur: Tu te postquam multa quaerens nihil repereris intelliges errorem tuum: uidebis te ex uniuersis dogmatibus tuis non posse saluari: Quicumque autem se putauerint saturatos: & non recti fuerint a te: nec comprehenderint ueritatem: tradentur gladio & poenis erudientur. Seminabis ergo o tribus & o pessima ciuitas quam igne & iniquitate & contumeliis & statera dolosa: & sacculo fraudulento heretici extruunt: & non metes: praemes oliuam & non ungeris oleo: & uuas & non bibes uinum: Prodest quippe tibi errore cognito ne habeas: ne caput tuum oleo unguas peccatorum: ne uino sodomorum bibentes inebries. & disperdatur legitima populi mei siue Amri: & omnia opera domus achab: eorum qui in heresibus patriarchae & principes extiterunt: Quos possumus uel ad contrarias referre uirtutes: uel ad heresiarchas ut fuit Martion & Basilides: & nuper arius & Enomius: Et ambulastis in uoluptatibus eorum: Amri uidelicet & Achab: Pulchreque in uoluptatibus eorum Doctrina enim magistrorum eorum nequam non est doctrina dei: sed ad inuentiones cordis illorum: Et tradam te in perditionem: Ut pereas iuxta id quod heretica es: Et habitatores tuos in sibilum Vel pastoris boni iuxta zachariam Sequeris sibilum dicentis: Sibilabo eis & congregabo eos quia redemi eos: Vel certe in sibilum draconis: Id est in interitum carnis: ut spiritus saluus fiat: Et corrupti discant non blasphemare: Et hoc totum patientur ut intelligant errorem suum: qui dominum gentium multorumque populorum opprobria & peccata portauerint: Scio quosdam ad ecclesiam retulisse quod nos super heresibus interpretati sumus: Sed quomodo nomen Amri & achab: samariae principum ad hierusalem & iudaeis quorum nominibus interpretatur ecclesia possit referri non satis intelligo.

CAPITVLVM SEPTIMVM

Vhe mihi

Super Micheam. c. vii.

Ve mibi: quia factus sum sicut qui colligit in autumnno racemos vindemie: non est botrus ad comedendum precoquas ficus: Desideravit anima mea: perijt sanctus de terra: & rectus in hominibus non est: Omnes in sanguine insidiantur: vir fratrem suum venatur in morte. Ad alium manuum suarum dicunt bonum: Princeps postulat: & iudex in reddendo est: & magnus locutus est desiderium anime sue: & conturbaverunt eam. Qui optimus in eis est: quasi palurus: & qui rectus quasi spina de sepe. LXX.

Tabe mibi: quia factus sum sicut qui congregat stipulam in messe & racemos in vindemia: cum non sit botrus ad comedendum primitiva: Abbe mibi anima: perit reuerens de terra: & qui corrigat in hominibus non est: omnes in sanguine iudicantur unusquisque proximum suum tribulat tribulatione: in malum manus suas parat: princeps postulat: & iudex verba pacifica locutus est: desiderium anime sue est: & auferat bona eorum quasi in ea comedens: & ambulans super regulam in die speculationis tue.

Predicta captiuitate & decem tribuum & duarum (Verbum enim domini factum est ad micheam morastiten super samariam & hierusalem.) Plangit propheta quod nullus e populo iustus inueniatur in terra: qui possit iram dei resistere: & medium se quasi murum opponere: frustra inquit locutus sum frustra uolui iam uindemiare: & perditur ciuitatis quasi extremos racemos requirere: & cum non sit botrus ad comedendum saltem immaturas ficus: quas hebrei Becchora uocant: id est grossos ficorum: in cibo sumere: quasi dicat non inueniens panem prae famis magnitudine: quisquis illas & fures requisit: Perit sanctus de terra: & rectus in hominibus non est: ubique insidia: ubique fraudulencia: innoxius sanguis effunditur prae auaritia & libidine: germanitas ignoratur: & non solum faciunt sed defendunt quoque mala: & nominibus commutatis bonum dicunt esse quod malum est: ipsi principes non ab offerentibus accipiunt munera: sed cogunt dare subiectos & postulant: & iudex in reddendo est: sic alium iudicis quomodo ipse ab alio iudicatur: ut praestent sceleribus suis mutuum fauorem: & in alterius crimine se defendant: quicumque magnus est: & quasi in lege doctissimus: non dei sed suam loquitur uoluntatem: & conturbauerunt eam uel urbem uel ueritatem siue terram de qua supra dicitur: Perit sanctus de terra: Qui enim optimus inter eos est quasi palurus pungens: & retinens: uulnerans appropinquantem sibi: & ad unco dente comprehendens: & qui rectus fuerit inuentus quasi spina de sepe: ut ibi inueniatur dolor: ubi putabatur auxilium. Hoc iuxta hebraicum: Porro secundum. lxx. qui dissentiant in quibusdam: & in fine capituli omnino aliter trasterunt. Huiusmodi mihi sensus uidetur: Plangit sermo propheticus siue apostolicus. generaliter humanum genus. quod frustra semetem eiecerit doctrinarum: & pro segetibus: & pro frumentis uix uacuas stipulas & inanes culmos serus messor inuenerit: & ne paruos quidem racemos in uinea potuerit reperire: & reliquum usque ad finem capituli. Si enim beatus est qui in aures loquitur audientis. & auris auditoris desiderium sapientis est: letitiaque dicentis auditor intelligens. E contrario luctus doctoris est malus discipulus. hieremiae quoque uerbis huic quarelae congruentibus. Non profui neque profuit mihi quisque: Sunt qui ex persona saluatoris hoc dici putent. causantis quod in tanta credentium multitudine & in toto orbe generis humani uix suo sanguine digna opera reperiat. Qui & in uicesimo nono psalmo ait: Quae utilitas in sanguine meo dum descendo in corruptionem: Licet asserant alii personae illius hoc minime conuenire ut dicat. Vhe mihi quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe: Qui in euangelio locutus est. leuate oculos uestros & uidete regiones quia iam candide sunt ad merendum: Et alibi: Messis quidem multa operarii autem pauci. Qui ergo ex persona saluatoris uolunt intelligi aiunt: Non mirum esse si dicat uhe mihi: qui & hierusalem fleuerit: & in lazari morte lachrimatus est: Sed & illud. Factus sum sicut qui colligit stipulam in messe: ad consumationem referunt seculi: quam & significanter messem interpretantur: & dicunt illo tempore hanc prophetiam posse compleri: quando multiplicata iniquitate refrixerit caritas multorum & ueniens filius hominis raram fidem inuenerit super terram: Tunc enim quasi post messem stipulam: & quasi post uindemiam racemos uix in his reperiet: qui fide hominum uastitate seruauerint: uocemque hanc ex persona assumpti hominis putant de sequentibus approbari. Vhe mihi anima de qua loquebatur: Tristis est anima mea: usque ad mortem: Perit reuerens de terra: Vel antichristo interficiente sanctos: uel ad magnitudinem scandalorum cunctis corrudentibus: & qui corrigat inter homines non est: omnes qui in sanguine iudicantur non in leuibus paruisque peccatis: sed in maximis: & ad sanguinem pertinentibus: non uicinitas: non amicitia: non affinitas: scelus morabitur: cuncti manus leuabunt ad malum: ut etiam qui malum facere non potuerit. tamen dum manus preparat: uoluntate deliquit: ipse princeps petit. & iudex uerba pacifica loquitur: accepit. n. munera: desiderium anime suae: Quod quia manifestum est: & inuidiam caueo principum iudicumque lectoris intellectui derelinquens. tantum illud adiungam. Munera excecant oculos et sapientium uiuificant quoque animam quam uiuificare non debuerat: & interficiunt eam quam merito suo & uirtutibus uiuit: & hoc faciunt propter dona quae postulant impudenter: & turpius accipiunt quibus dominus comminatur haec dicens: & auferam bona eorum quae putant bona. quae illis bona uidentur. ceterum ueritate rei nunquam bona appellabuntur. quae & datae spoliatur. & accipientem interficiunt. licet non tam comminatio sit quam benedictio auferre ab eis mala. & ipsum dominum diuinum sermonem ingredi in conscientias eorum. & quasi tineam comedere quodcumque puersum est & praedarum malarumque cogitationum facere uastitatem. & ambulare super normam & regulam

Hieronymus. liber Secundus.

ueritatis: & eos ipsos ad rectum retrahere: qui prauis opinionibus ducebantur: & hoc facere in lumine ueritatis. Et in die illo quando qui sancti sunt & electi de ecclesia ascendent ad speculam: & in sublimitate doctrinarum atque operum suorum de rebus caelestibus disputabunt.

Dies speculationis tue: uisitatio tua uenit: nunc erit uastitas eorum: nolite credere amico: & nolite credere in duce: Ab ea quae dormit in sinu tuo custodi claustra oris tui: quia filius contumeliæ facit patri: & filia surgit aduersus matrem suam: nurus aduersus socrum suam: inimici hominis domestici eius: Ego autem ad dominum aspiciam: expectabo deum saluatorem meum: audiet me deus meus. LXX

Abbe uere: ultiones tue uenerunt: nunc erunt fletus eorum: nolite credere in amicis: neque speretis in ducibus: Ab ea quae tecum cubat caue ne credas ei: quia filius contumeliæ facit patri: filia surgit aduersum matrem suam: nurus contra socrum suam: Inimici hominis uiri domestici eius: Ego autem in domino contemplabor: expectabo deum saluatorem meum: exaudiet me deus meus

Excepto principio capituli: in reliquis partibus editio utraque concordat: & interius iuxta historiam diem speculationis samariae: siue hierusalem: quam sepe expectauerat & timuerat esse uenturam: & uisitationem eius: captiuitatem significat dicens: Vastatio tua uenit: nunc erit uastitas eorum id est habitatorum siue obsidio

enim magis *πελοπρια καὶ προφρησι* id est obsidionem & custodiam quae uastitatem in hebreo sonat: Nullis ergo credatis uocibus prophetarum: nec accomodetis aurem decipientibus: blanditia diuinorum: quia si inter cara nomina: & consanguinitatis affectum rara est fides: quanto magis in iis qui adulantes uobis mentiuntur pro praeda sua: & quasi egrotantibus: non quid utile sit: sed quid delectabile & placens imperant: nolite credere amico: & achitophel quippe confurexit aduersum dauid. & uerus achitophel iudas aduersus christum: Et nolite credere in duce: Ut uiri sichem in abimelech: ipsi enim cum fecerunt regem: & ab eo oppressi sunt: Ab ea quae dormit in sinu tuo: custodi claustra oris tui: ne patiaris quod sampson a dalida perpressus est quia filius contumeliæ facit patri: Absolon uidelicet dauid: non solum regnum: sed & concubinas patris incesto coitu maculauit: Filia confurgit contra matrem suam. Cuius rei cum iterum de scripturis sanctis testimonium non reperiatur: tanta exempla sunt cottidianæ uitæ: ut magis lugere quod tanta sint: quam querere debeamus. Nurus contra socrum suam: ut uxor esau confurexit contra rebecca: Inimici hominis uiri domestici eius: Hic exempla non quero: cum plura sint quam ut testimoniis indigemus. Cum ergo hæc ita se habeant: nolite credere samariae & hierusalem pseudo prophetis. Ego autem inquit propheta: Ad dominum aspiciam: exultabo ad dominum saluatorem meum: siue Iesum meum & audiet me deus meus: Sequitur. Lxx. expositio. Qui dixerunt uere uere ultiones tuæ uenerunt: id est supplicia quæ pro sceleribus inferenda sunt: Mihi inquit uindictam & ego retribuam dicit dominus: & in alio loco Venerunt dies retributionis tuæ. Facit enim dominus ultionem uociferantium ad se die ac nocte: atque dicitur: Vsq. quo domine sanctus & uerus non iudicas & uindicas sanguinem nostrum de iis qui habitant in terra: Venerunt ergo ultiones & nunc erunt fletus eorum: id est ultionum ut plangent qui ante riserunt: & statim exeuntes de seculo tormenta sustineant: Quæ diues ille quondam purpuratus & delitiis affluens sustinet in inferno ubi est fletus & stridor dentium: Quod autem sequitur: Nunc erunt: uel in fine uniuscuiusque uitæ intellige uel in consumatione rerum omnium & in die iudicii: quando generales super uniuersos uenient ultiones: Nolite ergo credere amicis: quia omnis amicus supplantatione supplantat: & qui propter aliquid est amicus: non tam amicus eius est quem amare se simulat: (Ab amore quippe amicus dicitur) quæ eius rei quam diligit. interrogatus quidam quid esset amicus respondit. Alter ego. quod si pythagoreorum nobis opponitur exemplum: Qui se uades inuicem tyranno dederunt: Dicemus non generaliter aduersum omnes amicos: & caritatis affectus: sententiam a deo esse prolatam: nec contra omne tempus: sed de eo super quo apostolus ait In nouissimis diebus aduenient tempora periculosa: erunt enim homines se ipsos amantes: cupidi fastidiosi: superbi blasphemi: parentibus non obediens: ingrati scelesti: sine affectione: pactum non custodiētes: delatores: incontinentes: immites: sine bonitate: proditores: proterui: inflati: uoluptatium amatores: magis quam dei: & cætera: Tunc enim tradet frater fratrem & pater filium & mater filiam: & inimici hominis domestici eius: Sed & nunc rara fides est. cum aliud in labiis: aliud in corde uersatur Venenum animi: linguæ mella tegunt. Amici diuitum multi: a pauperibus autem etiam qui uidentur esse discedunt. Vnde dicitur: si habes amicum in temptatione: posside eum. Legi in cuiusdam controuersia. Amicus diu queritur: uix inuenitur: difficile seruatur. Scripsit Theophrastus tria de amicitia uolumina: omni eam præferens caritati. Et tamē raram in rebus humanis esse cōtestatus est. Et Ciceronis de amicitia liber quem Lelium inscripsit. In quo illud quod apud nostros precipitur. Ut sit nobis amicus quasi uinum uetus: & in suauitate bibamus: pene eisdem uerbis positum est. Amicitia pares: aut accipit: aut facit: ubi inequalitas est: & alterius eminentia: alterius subiectio. Ibi non tam amicitia quam adulatio est. Vnde & alibi legimus. Sit amicus eadem anima. Et Lyricus pro amico præcans. Serues inquit animæ dimidium meæ. Nolite ergo credere amicis: id est iis hominibus qui de amicitia sectantur lucra. Si uis uera amicitia delectari: esto amicus dei: Sicut Moyses qui loquebatur deo quasi amicus ad amicum esto amicus ut apostoli ad quos saluator ait. Iam nō dicā uos seruos: quoniam seruus nescit quid uelit dominus suus: sed dicam uos amicos: quoniam perseverastis mecum in omnibus

Ro. 12d

Apo. 6d

2 Th. 1d

Super Michæam. c. vij.

ad. 20. f.
Hier. 4. f.
Hier. 20. b.
Pet. 2. c.
Hier. 7. d.
 In omnibus tētationib⁹ meis. Delicata est amicicia quæ amicorum fœlicitates & diuitias sequitur
 istiusmodi homines: non mihi uidentur amicos: sed se ipsos diligere: consideremus attentius
 uerba domini: Sed dicam uos inquit amicos: Redditq; causas quare illos amicos uocet: Quia pfe-
 uerastis mecum in tētatione. & non hucusq; stetistis: sed in omnibus inquit tētationibus meis: Eue-
 nit quippe interdū ut qui nobiscum perseuerauit in una tētatione aliis uictus recedat. Secūdo p̄ci-
 pitur neq; speretis in ducibus: Maledictus enim omnis homo qui spem habet in homine: In homi-
 ne spes uana: & uera in deo est: Vnde & paulus loquitur: Ex uobis ipsis consurgēt uiri loquētes per
 uerba: Et ipse dominus per prophetā: Duces populi mei me nescierunt: filii stulti sunt: & non intel-
 ligētes: sapientes sūt ut faciant mala: bene autem facere nescierunt: Duces quidem ait mei uocabū-
 tur: & duces populi mei: sed quia nescierūt me: & opere uocabulū destruxerunt: propterea filii stul-
 ti sūt: & non intelligentes prudentiam: ob hoc tantum habent ut subiciant sibi simplicem gregem
 & procerant pedibus suis: Bene autem facere & regere populum nescierūt: Nolite credere in duci-
 bus: non in episcopo non in p̄sbitero: non in diacono: non in qualibet hominum dignitate: nec
 hoc dico: quod istiusmodi gradibus in ecclesia non debeatis eē subiecti: Quicunq; enim maledixe-
 rit patri aut matri morte morietur: Et apostolus docet p̄positis in ecclesia obediēdū: Sed quod
 aliud sit honorare duces: aliud spem habere in ducibus: Honoremus episcopum: p̄sbitero defera-
 mus assurgamus diacono: & tamen non speremus in eis: quia hominis uana: & certa spes est in do-
 mino. Tertium mādatum: Ab ea quæ tecum cubat custodi te: ne credas ei: Vnde & apostolus mu-
 lieris uas infirmū uocat & eis a maritis suis exhiberi honorem iubet: Non enim creatus est uir pro-
 pter mulierem: sed mulier propter uirū: Et uxor iquit ut timeat uirum: Vxorū timere est: & cum
 timore uirū diligere: Viri tātum diligere: quia dilectio perfectorum est. Viri ait diligite uxores ue-
 stras: & nolite amari eē ad eas. Licet ille ad iracundiā prouocēt: & talia faciant: per quæ mereantur
 amaritudinē sustinere. hoc enim significat πᾶσι καὶ ἀνδράσιν: tamen uos nolite eis in amaritudinem
 uicē reddere. Sed & salomon in ecclesiaste: Et hominem inquit unum de mille inueni: & mulierē
 in iis omnibus non inueni. Forsitan suo doctus exemplo mulieribus non credendū. per quas offē-
 derat deum: Sed & Poeta sublimis non homerus alter: ut lucillus de ennio suspicatur: Sed prius
 homerus apud latinos: Varium inquit & mutabile semper femina: Plene sunt historiæ græcæ &
 latinæ: Quanti uiri ab uxoribus suis decepti sint eorūq; uita sit prodita: De scripturis autem: & Dali-
 da: cuius supra fecimus mentionem: & alterius ante dalidā testantur exempla: quæ arcanum sam-
 pson septem dierū exp̄ssit lachrymis: & amore simulato quod latebat iuenit: Vnde sampson po-
 stea loquitur: Nisi domuissetis uitulam meam non inuenissetis propositionē meam: Hactenus p̄ci-
 pitur: ne amicis: ne ducibus: ne uxoribus facile credamus: Causaq; redditur non satis respondēs ad
 propositionē: ait enim quia filius inhonorat patrem filia surgit aduersus matrem: nurus contra so-
 crum suam: & inimici hominis domestici eius: Nā quid pertineat ad amicum: ad ducem: ad uxorem
 si filius & filia & nurus contra patrem matrem socrumq; consurgāt. Videtur ergo mihi sic cum su-
 perioribus posse coniūgi: Nolite credere amicis & ducibus & uxoribus: quæ mutari p̄nt & esse pro
 tempore: Cum filius quoq; & filia obliti educationis infātiæ: aduersum auctores uitæ suæ corpore
 q; consurgant: & illis faciant contumeliam: quos uultu quoq; ledere scelus est: Sed hæc expositio
 nequaq; conuenit nurui aduersus socrum consurgenti: & inimico hominis domestico eius. Te-
 rentius in hecyræ: Quid est hoc inquit: omnes socrus oderunt nurus: & q̄q̄ ambiguū sit: tamen pro-
 p̄modū naturale est: ut & nurus socrum & socrus oderit nurum: Hæc de consumatione & fine mū-
 di: qualis aduentum antichristi generatio p̄cessura sit: propheticus sermo descripserit. Nūc dispu-
 tandum secūdū superiorem interpretationē in q̄ de hereticis diximus: Audi tribus & quis orna-
 uit ciuitatem: nunquid ignis & domus impii: Et rursus de ecclesia: Vhe mihi quia factus sum sicut
 qui colligit stipulā in messe: Et iteꝝ uhe mihi anima: periiit reuerens a terra: & qui corrigat inter ho-
 mines non est. Et deinceps: Princeps postulat & iudex uerba pacifica locut⁹ est: Desideriū aīæ suæ:
 Vñ duplex maledictio sequitur: Vhe uhe ultiones tuæ uenerunt nūc erūt ploratus earū: Et dicam⁹
 scriptum de hereticis: Nolite credere in amicis: O populi simplices: Et in ducibus prauis qui se ami-
 cos & principes herefeon esse promittunt: non enim uestram salutem: sed sua quærunt lucra: & de-
 ceptū gregem pedibus suis conterunt: & ei qui tecū dormit caue ne quicq; credideris: quam nō pos-
 sum aliam intelligere nisi carnem: ut non facile credamus carnis blandiciis: ne animi duricia uiri-
 lisq; constantia illius edomita mollescat illecebris: Filius enim qui natus a deo est neglecto crea-
 tore suo blasphematur eum a quo conditus est: dicente scriptura: Nonne deus unus creauit
 uos: nonne pater unus omnium uestrum: & animam cælestem despicit hierusalem. matremq;
 contemnit ecclesiam: quam qui contempserit morte morietur: Et nurus cōsurgit aduersus so-
 crum suam: Quod iuxta tropologiam intellectui uidetur difficile: Sed qui legerit canticum cātico-
 rum & sponsum animæ: dei sermonem intellexerit credideritq; euāgelio: qđ scđm hebreos editū
 nup̄ trāstulim⁹: In quo ex persona saluatoris dicitur: Modo tulit mea mater me sanā? sp̄s in uno
 capilorum meorum. non dubitabit dicere sermonem dei ortū eē de spiritu & aīam q̄ sp̄sa sermo
 nis est habere socrum sanctum spiritū: qui apud hebreos genere dicitur feminino: Ruha Heretici

Hieronymus. liber Secundus.

ergo cum ante crediderit in scripturis: quæ a spiritu sancto conscriptæ sūt & editæ: trāsferunt se ad nouas doctrinas & fermentum phariseorum & mandata hominum: dūq; sermonē dei contēnunt socru suæ faciūt iniuriā: Et ne forte dubites uerbū & filium dei: nasci de spiritu sancto: Gabrielis ad mariam uerba considera: Spiritus sanctus ueniet super te & uirtus altissimi obūbrabit tibi: ppter rea quod nascetur in te uocabitur filius dei: Post hæc sequitur: inimici hominis uiri domestici eius: quod sic nobis iuxta tropologiā exponēdum uidetur: Omnis uiri caput christus est: & christus caput ecclesiæ: huius sepe inimici sunt: qui putantur in domo eius esse ecclesiæ: & a capite quidē non recedunt: sed contra suum sentiunt caput: qui absq; magistro: & gratia domini: scientiam scripturarum suo iuditio permittētes: inflati sunt: & nihil sciunt. & languent circa quæstiones & contētionēs pugnasq; uerborum qui uere consistētes in domo inimici sunt ueritatis: scire autem debemus quod in euangelio proprie eadem uerba sint: quæ nunc legimus in propheta: & iuxta contextum illius loci alterum habere sensū: qui utrum assumpta sint an propria auctoritate præcepta nosse domini est: qui & in prophetis & in euangelis locutus est: Ait autē illic dominus: Veni diuidere uirū aduersus patrem suum: & filiā contra matrem suam: & nurum aduersus socrum suū: & inimici hominis domestici eius: His itaq; edisertis: si tamen potuimus sensum attingere scripturarum: sanctus refrigeratam intelligens caritatē & homines in consumatione mundi non esse amatores dei: sed amatores sui: aliis credentibus amicis & ducibus: ut uxoribus filioq; & filia & nuru aduersus patrē & matrem & socrum cōsurgentibus: & inimici hominis domestici eius. Ipse credit in domino: & omnis contemplatio eius est in deo suo: & q̄q; tribulationibus & præssuris mundi præmatur: tamē propter eum qui dicit nolite timere: ego uici mundum. expectat deum saluatōrē suum: & residens in eo oculosq; suos ad eum semper dirigēs sperat se exaudiēdū: quotiēs eū inuocauerit.

¶ Ne leteris inimica mea super me: quia cecidi: Consurgā cum sedero in tenebris Dominus lux mea est: irā domini portabo quoniam peccauī ei: donec causam meam iudicet: & faciat iudiciū meum: & educet me in lucem: & uidebo iustitiā eius: & aspiciet inimica mea: & operietur cōfusione: que dicit ad me: Ubi est dominus deus tuus: Oculi mei uidebunt eam: nunc erit in cōculcatione. ut luctum platearum: dies ut edificentur maceræ tue: In die illa lōge fiet lex: In die illa usq; ad te ueniet assur: & usq; ad ciuitates munitas: & a ciuitatibus munitis: usq; ad flumen Et ad mare: de mari: Et ad montem: de monte: Et erit terra in desolationem: propter habitatores suos: & propter fructum cogitationum eorum. LXX.

¶ Ne insultes mihi inimica mea: quia cecidi: resurgam: quia si ambulauero in tenebris dominus illuminabit me: Iram domini sustinebo quia peccauī ei: donec iustificet causam meam: & faciat iudiciū meū: & educat me in lucē: uidebo iustitiā ei: & uidebit me inimica mea: & operiet eam confusio: que dicit ad me: ubi est dominus deus tuus: Oculi mei uidebunt eam nunc in conculcationem: sicut luctū in uis: dies lituræ lateris deletio tua: & depellet legitima dies illa & urbes tue uenient in conclusionē & in diuisione assyriorum: & ciuitates tue munite in diuisione a tyro usq; ad flumen: & a mari usq; ad mare: & de mōte usq; ad mōtem: & erit terra in dissipatiōnem cum habitatoribus suis propter fructus adinventionum eorum.

¶ Videtur mihi iuxta litteram hierusalem contra babilonem & cæteras gentes loqui. q̄ sibi insulta uerāt: ne lætemini in ruina mea: quia domino miserante consurgā: postq; sedero in captiuitate: & educet me ille de tenebris: & erit lux mea: Iram domini sustinebo: quia nescio meruisse quod passa sū: donec ulciscar de gētib; & fiat iudiciū meum: Noui quippe quod me sit educturus in lucem & uidebo iustitiā eius & aspiciet inimica mea babilon: & cæteras gētes in circuitu: & operietur in confusione: quæ nunc dicit insultans: ubi est dominus deus tuus. Oculi mei uidebunt eam: & nō longo post tempore: nunc & in præsentiarum conculcata quasi lutū platearum: Hactenus hierusalem siue propheta ex persona populi sit locutus: Nunc deus ad hierusalem respondens inducitur O hierusalem: uenerunt dies: ut edificentur maceræ tuæ: quæ erant a babilonia uastatæ & destruatæ In die illa longe fiet lex siue præceptū: uel Iussio: ut Symachus & Teodotion interpretati sunt dicentes ἐν τῇ τασι καὶ πρὸς ταυ. α. & est sensus: nequaquā babiloniorum imperio subiacebis In die illa qua edificabūtur maceræ tuæ: uenient ad te de assur: & de ciuitatibus munitis: a ciuitatibus inq; munitis usq; ad iordanem: per quem & ante trāsiiuit populus. & a mari rubro: & cunctis gētib; usq; ad mare mortuum: quod uicinum est terræ tuæ: & ad montem syon: de montibus persarum atq; mædorum: in quo trāslati prius fuerant: & erit terra reliqua caldæorum: & eorum qui te uastauerant in desolatione: propter habitatores suos: & propter mala opera eorum: Hoc sibi iudæi usq; hodie pollicentur: & in eo loco in quo nos posuimus: In die illa: longe fiet lex: Sicut nobis uisū est: & sicut prudētiōres eorū differunt: Aliqui friuole mētiūtur & aiūt: In die illa qua a christo edificatæ fuerint maceræ hierusalem: scripturas sanctas legis & prophetarum: quæ nunc tenentur a nobis: tolli de manibus nostris: & tradi populo iudæorum: Nam quod dicitur iuxta. lxx. Dies lituræ: lateris deletio tua: non ad hierusalem: ut iuxta hebraicum exposuimus: sed adhuc ad babilonem dici intelligamus: quod & ipsa delenda sit: & in montem lateris conculcanda: Et repellet legitima dies illa: non legitima dei: sed ea legitima quæ aduersum legem dei: o babilon iusseras obseruari

Super Michēā. c. vii.

seruari: & ciuitates tuæ uenient in conclusionem assyriis te impugnantibus: Si quidem babylon chaldaeorum fuit: ciuitas: in assyriorum. Et urbes tuæ munitæ erunt in diuisione: hostilis exercitus a tyro usque ad flumen tygris: quo circūitis: & a mari magno usque ad mare rubrum: quod ex latere pergentibus indiā: tangit regiones tuas: Et de monte ad montem: De montibus scilicet iudeæ usque ad montes mediæ: atque perlarū totā mesopotamiā. Et uniuersa regio quæ nunc a te tenetur in medio aduersario: impio subiugabitur: Et erit terra in desolatione propter pessimos fructus studio: uestro: ubi. lxx. interpretati sunt de Tyro: Sciamus in ebraico scriptū esse Masor: quod uerbum si in propositione Ma & nomen Sor diuidatur de tyro intelligitur: sin autē unus sermo sit munitionē sonat: Denique omnes περιοχη και φυλακαι non de Tyro ut. lxx. sed munitionē & ambitum mutatæ urbis transtulerunt. Hoc iuxta hebraicum. Et uota carnei israel & populi concisionis: quasi ex superfluo ociosus sermo præluserit. Nunc ueniamus ad intelligentiā spirituale: & ipso spiritu exponente: quo scripta sunt: in locis uel difficilissimis defudemus. Videtur mihi omnis anima hierusalem: in qua edificatū fuit templum dñi: & uisio pacis & notitia scripturæ: et postea superata a peccatis ducta est in captiuitatem tormentisq; tradita: dicere contra babylonē. i. confusionem huius mundi: & aduersus contrariam fortitudinem quæ huic mundo præsidet: Noli insultare mihi inimica mea: quia cecidi & resurgam. Dñs enim alleuat elisos. Et loquitur per prophetā: Nunquid quod cadet non resurget. Et nolo mortem peccatoris: tantum ut reuertatur & uiuat. Si autē ideo me despicias: quia tormenta sustineo: Disce per Ezechiēl: pœnas primū sanctioribus irrogari: Et dici a dño: A sanctis meis incipite. Quia si ambulauero in tenebris dñs lux mea est. Licet. n. rectores tenebræ istarum me deceperint. & sedeā in tenebris & umbra mortis: & pedes mei impigerint in montes tenebrosos: tñ sedentib; in tenebris: & umbra mortis: lux orta est & lux lucet in tenebris. Et dñs illuminatio mea & salus mea: quæ timebo. Et loquar ad eum & dicam. Lucerna pedibus meis uerbū tuum dñe. Et lux semitis meis. Ipse quippe mihi præcepit. In tenebris huius seculi constituto. Sint lumbi uestri præcincti & lucernæ ardentes in manibus uestris: Sequitur: Iram dñi sustinebo: quoniam peccaui ei: Donec iustificet causam meā: & faciat iudicium meū: & educat me in lucem. Videbo iustitiam eius. Omnis correptio ad pñs: non uidetur esse gaudii: sed mœroris: & postea fructū pacificum iustitiæ reddit iis qui per eam fuerint eruditi. Sentiens igitur anima se peccasse & habere uulnere peccatoris: & in mortuis carnibus uiuere: & indigere cauterio: cōstanter dicit ad medicū. ure carnes meas: refeca uulnera: tumores & oē peyma. noxium dura hellebori porione cōstringe. Mei uicii fuit ut uulnerarer: mei dolores sit ut tormenta sustineam: & postea sanitatem recipiam. Verusq; medicus iam sospiti atq; securæ ostendit causam medicaminis. & recte se docet fecisse quod fecit. Denique post cruciatum atq; supplicia: educta de tenebris exterioribus anima. & reddito nouissimo quadrante dicit. Videbo iustitiam eius & loquar. Iustificata sunt iudicia tua deus. Si autē christus factus est nobis a deo sapientia. & iustitia. & sanctificatio & redemptio. qui iustitiam post iram dei uidere se dicit. christi sibi repromittit aspectū. Et hæc dñtaxat de poenitentibus. Cæterum multo melius est non habere uulnera: & medico non egere. Curatio non beatitudo sanctorum. sed solatium post dolorem. Igitur qui curatus est caueat ne iterum peccet. & rursum ei aliquid deterius fiat. Legimus in leuitico. si tñ oculis apertis legimus. Et uelamen quod in lege positum est interioris oculi non excludit intuitum. in uiuice & cicatrice combusture lepræ solere generari. & mutare colorem pili & ad priorem deformationem cicatricis nouellam accedere sceditatem. Hoc propterea ne quis securus de poenitentia. eo quod post peccatum possit dicere iram dei sustinebo quoniam peccaui ei. donec iustificet causam meam. peccet & cauterio indigeat. & sanatus iterum uulneretur. Cum autem eduxerit nos dñs in lucem & uiderimus iustitiam eius. Tunc uidebit inimica nostra babylon & operietur confusione. quæ prius loquebatur ad nos ubi est deus tuus. Existimans hierusalem post uulnera non posse sanari. Et respicient eam oculi nostri. & erit in concultatiōem ut lutum platearum: Et quia omnis poenarum finis bonorum exordium est. & dolor proficit ad sanitatem. de luto illius lateres fient. & erit formatio laterum litura eius. Et in die illa ueteres abiiciet errores ciuitatesq; illius quæ male munitæ fuerat uenient in conclusionē siue in diuisionem. & diuidentur ab Assyriis. De Tyro quoque quod interpretatur cinoxe idest angustia: cōsurgent aliæ fortitudines & erit seditio usque ad eos qui seculi huius peymate delectantur: & libidines generant in hominibus. Et de mari usque ad mare: & de monte usque ad montem inuicem bella consurgent ut amaritudo pugnet: contra amaritudinem: & erigens se humilianda sublimitas: contra aliam dimicet altitudinem. Et tunc uere compleatur uenite descendamus & confundamus linguas eorum ne audiat unusquisque uocem proximi sui: prodest quippe fortitudinibus pessimis inter se non habere concordiam: Et cum satanas aduersum satanā diuisus fuerit: tunc demum omne regnum illius destruetur. Et quod frequenter in magnis exercitiis euenire solet: ut interfecto tyranno: satellites eius regnum inter se diuidant contra seque consurgant: & intestinum inter eos bellum sit. Hoc & in consumatione mundi fiet: quando hierusalē maceriæ fuerint edificatæ: & babylon corruet: assyriiq; & Tyrii de flumine & de mari & de montibus: idest uniuersæ inter se pugnabunt demonum nationes: & dissipato regno illorum fiet regnū domini iesu: Et omnes genu flectent cælestium & terrestrium & infernorum. Et uniuersa lingua confitebitur: quia dominus iesus in gloria est dei patris. Ut autem sciatis finem huius seditionis

Hieronymus. liber Secundus

profectum esse uirtutum. Erit tunc terra babylonie: in dissipatione cum omnibus habitatoribus suis: & nequaquam fructum faciebat babylonis.

Pasce populum tuum in uirga tua: gregem hereditatis tue: habitantes solos in saltu: in medio carmeli: pascentur basan & galaad iuxta dies antiquos: secundum dies egressionis tue de terra egypti: Ostendat ei mirabilia: Videbunt gentes & confundentur super omni fortitudine sua: Ponent manus suas super os: aures eorum surde erunt: Lingent puluerem sicut serpentes: velut reptilia terre turbabuntur de edibus suis. Dominum deum nostrum non desiderabunt: & timebunt te. LXX.

Pasce populum tuum in uirga tua: oues hereditatis tue: habitantes solas in saltu: in medio carmeli pascentur basanitin & galaditin iuxta dies pristinos: & iuxta dies egressionis tue de terra egypti. Ostendat eis mirabilia: videbunt gentes & confundentur in omni fortitudine sua: ponent manus super os suum aures eorum surde erunt: lingent humum sicut serpentes: qui trahunt herbas: turbabuntur in conclusionibus suis: super domino deo nostro formidabunt & timebunt a te.

Hoc quod dicitur Pasce populum tuum in uirga tua: Deus pater loquitur ad filium. id est ad dominum nostrum Iesum christum: ut quia pastor bonus est: & ponit animam suam pro ouibus suis: pascat populum in uirga sua: & oues hereditatis sue: Ac ne putemus eosdem esse populum: quos & oues. In alio loco legimus. Nos autem populus tuus: & oues pascuæ tuæ: Populus refertur ad rationabiles quosque. Oues autem ad eos qui nec dum ratione uiuentes tantum simplicitate contenti sunt: & appellantur de hereditate dei: tam populus autem quam oues indiget uirga pastoralis. De quo loquitur & apostolus: Quid uultis: in uirga ueniam ad uos: an in caritate & spiritu mansuetudinis: Ob hanc puto causam quia populus Israel dure ceruicis erat: & semper carnes aegyptias suspirabat. Vsum esse moysen non solum aduersum aegyptios quos percussit decem plagis: sed et aduersum populum: in solitudine uirga regali: uirga percutiente: & omnia uasa testea: & fragilia confrangente. Apostolis autem domini saluatoris qui sapientiam loquebantur inter perfectos: uirga excussam esse de manibus: quia perfecta dilectio foras mittit timorem. Quod si quis nobis opposuerit: quomodo nunc dicatur a christo: hoc est ad bonum pastorem: qui utique maior apostolis & melior est: ut utatur: cum maioris profectus sit uirgam non habere: quam uirga populos ouesque corripere. Respondebimus eis secundum illud quod dominus pollicetur apostolis suis: maiora eos signa in populis esse facturos quam ipse fecerit: Et quia adhuc dominus loquebatur ad carneum Israel: & nec dum ad eum: qui perfecte poterat nosse mysteria: Idcirco dictum esse de eo: ut pascat in uirga populum & gregem suum. Apostolis autem uirga excussam esse de manibus: & seueritatem legis: euangelii clementia temperatam: Porro hi populi & iste oues propterea percutiuntur: & pascentur in uirga: quia habitauerant soli in saltu quod quidem possumus & de his accipere: qui se de ecclesia separantes conuiuuiis dedunt amicis: & gentilibus: Necnon & de his. qui odio generis humani uitam appetunt solitariam. Qualem timore fuisse Athenis legimus: non quod solitaria uita & prophetica quam habuerunt helias & iohannes condemnanda sit: sed quasi ceteros despiciens ipse superbiat: habitet in saltu uitiorum: uirga corripendus sit qui solus habitat in saltu: Iste in laude uirtutum est. Qui autem solus est: & non facit opera iustitiae: & quietis tantum fruitur uoluptate: & non in christi opere & labore defudat. nec propriis manibus quaerit cibum. quod apostolus iubet: & in superbia erigitur. hic habitat in saltu. & inter infructuosas ligna uersatur. Sed tamen quia bonus pastor est. & uirga eius ob hoc percutit ut emendet. Meliora sermo propheticus pollicetur & dicit. In medio carmeli pascentur basanitis. & galaaditin iuxta dies eternitatis & iuxta dies egressionis tuae ex aegypto. Carmelus interpretatur scientia circuncisionis. basanitis confusio. & galaad transmigratio testimonii: Populus ergo dei & oues pascue eius quae prius pascebantur absque grege domini: & extra ecclesiam eius: in saltu uersabantur eorum: postea transferuntur ad notitiam uere circuncisionis: & seruiunt deo in spiritu: & gloriabuntur in domino & non in carne confident: & erunt uera circuncisio & non concisio. Cumque pasci fuerint spirituali circuncisione: intelligent peccata pristina: confundentur in uitiis suis: & erubescunt & erunt in confusionem: quae ducit ad uitam. Quia est & alia confusio quae ducit ad mortem: in quo habitauit quodam Og rex basan: Si quidem basan interpretatur confusio: De qua confusione pessima & dominus repromittit liberaturum se populum suum: Dixit dominus ex basan conuertam: conuertam de profundis maris. Cumque scierimus ueram circuncisionem: & confusi fuerimus super peccatis nostris: tunc erimus in galaad: quae interpretatur transmigratio testimonii in ecclesia christi: ad quam testimonia legis & prophetarum eloquia transcenderunt: & hoc fiet nobis secundum dies antiquos: secundum dies: quando egressi sumus de terra aegypti: De quibus & moyses dicit: Recordamini dies eternitatis: non dies huius seculi: qui appellantur mali: sed dies perpetuos: Recordatur autem dierum eternitatis: qui non aspiciunt praesentia: Surrexitque cum christo & sedet cum eo in caelestibus iam mente praesumens: sed e diebus praesentis seculi liberatum: Promittit quoque sermo diuinus: quod ostendat populo suo: & ouibus hereditatis suae mirabilia. Tunc inquit uidebunt gentes & confundentur in omni fortitudine sua: quia uastauerant quondam & praeualuerant aduersus populum dei: & confusio earum habebit profectum: cum sua intellexerit mala: Ponent enim manus suas super os suum: malaque opera: omnem eis loquendi auferent libertatem. Quomodo autem impiorum gentium manus claudunt ora earum: sic iustorum manus eorum ora referabunt: ex opere bono loquendi cum deo accipientium

Super Micheā. c. vii.

deo accipientium facultatē: Aures quoque eorum obsurdescent: quia malitia non solum oculorum obcecavit intuitum: sed & aures fecit surdescere noluerunt. non audire uocem in cantantium & uenefici incantantis sapiēter: Et iuxta Esaiā auribus suis grauiter audierunt quod multo minus sit grauiter audire: quod poenit? non audire: & surdum fieri ut uerbum non audiat ueritatis: post tanta mala: Diciturque de eis quod lingant humum quasi serpentes: quae trahunt terram ambulantes in uentre suo: & comedentes terram omnibus diebus uitae suae: Et carnis. i. terrena opera facientes & trahentes secum usque ad diem ultionis & uisitationis domini: non puluerem terrae parua uestigia: sed totam humum: quod cum fecerint & ad iudicium dei uenerint & conclusi fuerint atque turbati: tadium turbabuntur & conclusi erunt quod diu terra quam traxerant quasi serpentes promaserit in eis. Cum autem illa defecerint: obstupescant & admirabuntur non in domino deo suo: Nec dum. non merebuntur ut dicatur dominus deus eorum: sed in domino deo nostro: Et subito fit apostropha ad christum: Diciturque ad eum: Et timebunt a te: Principium. non sapientiae timor domini: Et haec fient ut uideant gentes & confundantur in omnia mala fortitudine sua: & ponant manus super os suum: & auribus obsurdescant: & lingant terram uelut serpentes: qui trahunt humum: ut primum concludantur conclusique turbentur de interitu: obstupescant ad dominum deum sanctorum: Et ad extremum ipsi quoque timeant illum: Hoc iuxta Lxx. Porro quia non multum ab eis: in presenti duntaxat loco: nostra discordat editio: quod in illis dictum est: etiam in hac dictum existimemus.

Quis deus similis tui: qui aufers iniquitatem: & transis peccatum reliquiarum hereditatis tuae: Non immet ultra furorem suum quoniam uolens misericordiam est: Reuertetur & miserebitur nostri: Deponet iniquitates nostras: & proiciet in profundum maris omnia peccata nostra: dabis ueritatem iacob: misericordiam habraam quam iurasti patribus nostris a diebus antiquis. LXX.

Quis deus sicut tu aufers iniquitates: & transcendens iniustitias his quae reliquiae sunt: de hereditate tua: Non tenuit in testimonium iram suam: quia uolens misericordiam est: reuertetur & miserebitur nostri: De merget peccata nostra & proicient in profundo maris omnia peccata nostra: Dabit ueritatem iacob: misericordiam habraam: sicut iurasti patribus nostris iuxta dies priores.

Intelligens propheta gentium multitudinem propterea in conclusione sua esse turbatam: ut obstupesceret & timeret deum: Et ideo dominum desauire: ut peccata auferat & donet salutem: Laudat dominum atque miratur & dicit: Quis deus sicut tu: aufers iniquitates: & transcendens iniustitias: ut quo exterminator in aegyptum transcendit populum israel: & non uastauit eum: Vnde a transitu phasae id est pascha nomen accepit: Sic tu parcas gentibus nequaquam illis imputans iniquitates suas: Porro quod sequitur: His qui reliqui sunt de hereditate eius: Non tenuit in testimonium iram suam hic sensus est: Si gentibus pepercit quae in lege eius credere noluerunt: Et qui superflui & reliqui de populo sunt relictis: iniquitates suas eis noluit imputare: Nec in testimonium iusti supplicii eorum intulit iram suam: Quid faciet de grege suo qui pascitur in medio carmeli & in basanide & in galaad Volens enim misericordiam est: Et reuertens miserebitur nostri: & graua peccata nostra: & iniquitates quae sedent super talentum plumbi: ipse portabit & demerget in mare & parere non faciet: Dabit ueritatem iacob & misericordiam habraam: ut supplatori populo & nouello: & semper in luctu posita: reddat in christo ueritatem suam: & multitudini gentium (habraam quippe uocatur pater multarum gentium) tribuat eis misericordiam: sicut iurauit eis: qui patres extiterunt fidei nostrae secundum dies antiquos: quod de tota hominum multitudine alios saluet in ueritate: alios in misericordia: Porro ubi nos interpretati sumus: Non immet ultra furorem suum: Pro ultra Symachus transtulit seipiternum: Theodotion in finem. lxx. & quinta editio in testimonium: Pro quo positum est in hebreo Laed: & tam ultra quam seipiternum & testimonium intelligi potest: Dicam & ego in fine uoluminis: Laborem opusculi mei: domini inuocatione consignans. Deus quis similis tibi aufers iniquitatem serui tui: transis peccatum reliquiarum animae meae: ne immittas in me furorem tuum. neque in ira tua corripas me. Quoniam misericors & multae miserationes tuae: Reuertere & misere mei: praecipita iniquitates meas: & mitte eas in profundo maris: ut salsugo & amaritudo uitiorum in salsa regione dispereat. Da ueritatem quam promissisti seruo tuo iacob: & misericordiam quam pollicitus es amico tuo habraam: & libera animam meam a persecutoribus prophetarum tuorum: Achab & hiezabel: sicut iurasti patribus meis in diebus antiquis dicens. Viuo ego dicit dominus: Nolo mortem peccatoris: tantum ut reuertatur & uiuat: Et alibi. Statim cum conuersus ingemuerit saluus erit: Tunc uidebit inimica mea: & operietur confusione: quod nunc dicit ad me: Vbi est dominus deus tuus: Videbo in ea ultionem tuam: & erit quasi lutum platearum: atque calcabitur ne amplius de luto & paleis aegyptias extruat ciuitates.

**FINIT LIBER SECVNDVS EXPLANATIONVM DIVI HYERONIMI
IN MICHEAM PROPHETAM AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM**

PROLOGVS BEATI HIERONYMI IN EXPLANATIONEM NAVM
PROPHETAE AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM.

Vt septuaginta interpretes in ordine prophetarum duodecim post Ionam Naum ponitur quia videtur de eadem urbe prophetare: Scriptum si quidem est in Iona (Factus est sermo domini ad Ionam filium Amathi dicens: Surge & uade in Niniuen ciuitatem magnam & praedita in ea) In Naum uero istud exordium est (Assumptio Niniue: liber uisionis Naum elchesei) Igitur uterque de Niniue assyriorum metropoli: quae nunc uocatur ninus: texunt uaticinium. Porro in hebraico post Ionam Micheas ponitur: & Michea sequitur Naum: qui interpretatur consolator. Iam. n. decem tribus ab assyris deductae fuerat in captiuitatem sub Ezechia rege iuda: sub quo et nunc in consolationem populi transnigrati aduersum Niniuen uisio cernitur: non erat parua consolatio tam his qui iam assyris seruiebant: quam reliqui qui sub Ezechia de tribu iuda & beniamin ab iisdem hostibus obsidebantur: ut audirent assyrios quoque a Caldais esse capiendos: Sicut in consequentibus huius libri demonstratur. Sciendum autem est (quoniam Niniue in nostra lingua de hebreo: speciosam sonat: speciosus autem mundus hic dicitur. Vnde apud graecos κοσμος ab ornatu nomen accepit) quicquid nunc aduersum Niniuen dicitur: de mundo figuraliter praedicari quod ob causam & assumptio quod. lxx. interpretes aquila βαπέα interpretatus est: Aput hebreos Masce ponitur. i. graue onus: ex eo quod eam aduersus quam uidetur praemat: nec sinat eleuare ceruicem: Porro quod additur Naum elchesei: quidam putant: elcheseum patrem esse Naum. Et secundum hebraeam traditionem etiam ipsum prophetam fuisse: Cum elchesei usque hodie in galilea uiculus sit paruus quidem & uix ruinis: ueterum edificiorum indicans uestigia: sed tamen notus iudeis: & mihi quoque a circumducente monstratus: Simul & hoc attendendum quod haec ipsa uel assumptio uel onus uel pondus prophetarum uisio sit: Non. n. loquitur in ekstasi. i. in extasi ut motanus & prisca maximillaque delirant: Sed quod propheta: liber est uisionis intelligentis uniuersa quae loquitur: & pondus hostium facientis suo populo uisionem: De consumatione itaque mundi secundum ἀπαρχήν O paula & eustochium in consolatione sanctorum prophetia textur: ut quaecumque in mundo uident quasi praetereuntia & caduca contemnunt: & praeparant se ad iudicii diem ubi ultor aduersus ueros assyrios futurus dominus est.

FINIT PROLOGVS

INCIPIT LIBER EXPLANATIONVM DIVI HIERONYMI SVPER
NAVM AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM.
CAPITVLVM PRIMVM

Deus emulator & uiscens dominus:

D Vox prophetarum laudantis dominum: quod de assyriis populi sui sit ultor iniuria. Siue iuxta altiore intelligentiam: quod audiat gemitum sanctorum suorum & in consumatione mundi faciat aduersarios sentire supplicia. Quod autem zelus in bonam partem accipiatur: Et paulus apostolus ostendit dicens. zelamini ἡ ἀγαθήν ἡμῶν maiora Et in alio loco zelor enim uos dei zelo: Ipse dominus in psalmo zelus domus tuae comedit me: Et helias: zelans inquit zelatus sum domino omnipotenti deo Israel: Fines quoque zelus: & Mathathiae legimus: Et Symonem zeloten apostolum Iesu christi: Quem Marcus euangelista Symonem chananeum uocat. zelatur autem dominus in salutem eorum quos zelatur ut quos non potuit eius seruare clementia seruet emulatio. Vnde & ad hierusalem: quod propter peccata nimia uisitationem zeli & furoris eius non merebatur: In Ezechiele loquitur deus: zelus meus recedet a te: non irascar ultra tibi: Quamdiu itaque agebat poenitentiam mundus: consumatio illius non fiebat: postquam uero multiplicata iniquitate refrinxit charitas multorum: ita ut temptaretur etiam electi dei: tunc zelator dominus uenit in ultionem: non quod ipse sit inimicus & ultor: quod de diabolo dicitur: Sed quod amica sit eius ultio: & quasi ignis ligna: foenum: stipulamque consumat ut purum aurum remaneat & argentum.

D Elciscens dominus & habens furorem: Elciscens dominus in hostes suos & transiens ipse inimicis suis. LXX.

D Elciscens dominus cum furore: uiscens dominus in aduersarios suos: & tollens ipse inimicos suos.

Secundum utramque intelligentiam: Quia diligit dominus quem corripit: & castigat omnem filium suum recipit: Ideo irascitur ut quod aduersarium & inimicum sibi est tollat: ex hostibus & contrariis cogitationibus factis: sermonibusque sublati in antiquum redeant statum. Denique in consequentibus ait: Dominus patiens & longa fortitudo eius: Sed quia semel & historiam exponere proposuimus: inimicos & hostes dei intelligamus assyrios: in quos cum diu patiens fuerit postea in furore & iracundia ultor existet: Dominus patiens & magnus fortitudine & mundas non faciet innocentem: Quod significantius in graeco

1. Cor. 13.
2. Cor. 12.
ps. 68.
4. Re. 19.
Naum. 1.
Machab. 1.
Act. 19.

Super Naum.c.i.

in græco dicitur ὁ κύριος προσκῆ Τερῶν· μέγας Τὸ Τῆς Ἀντιμέτῃ· καὶ ἀμωμον οὐ ποιεῖ. & est sensus: diu quidē sceleris assyriorū patiens fuit: & magnanimitatis suæ fortitudine iniquitates eorum sustinuit: puocans eos ad pñiam. Sed quia cōtempta bonitate dei: scdm cor isipiens thesau- rizarunt sibi irā in die iræ: qui añ patiens fuit: nequaquā eos tanq̄ mūdōs & innocentes inultos abire patietur: uel certe ita: qm̄ in bonā partem semel uolumus accipere q̄ dicūtur: patiens est q̄ sustentat oēs ruentes: & erigit allisos: qui sanat tribulatos corde: & alligat cōtritiones eorū: Et magna uirtus eius: soluens inimiciā in carne & nocentē nō faciēs innocētē: Cum ēt qd̄ nimium sibi applau- det q̄ argutus fuerit: nō merito pprio sed misericordia dei esse saluatum. Licet. n. dicat: tot annos serui tibi: & nunq̄ p̄ceptum tuū p̄terui: Tamen qm̄ bonus est dñs oībus: & misericordiæ illius sup̄ omnia opera eius: & omnes peccauerunt: & indigent gloria dei: iustificatus ab eo gratis audir- et: an oculus tuus neq̄ est: quia ego bonus sum. Atq̄ ita fiet ut in eo ipso quod arguit & ignoscit: nullum innoxium habere patiatur.

¶ Dominus in tempestate & turbine uia eius & nebule puluis pedum eius.

Agge. 2. b.

Isa. 4. a.
Isa. 5. b.

¶ Pro tēpestate & turbine cōsumationē & cōmationē. lxx. transtulerunt: licet in eo ubi nos posuimus in tēpestate: & in hebreo scribitur: in cōmatione quoq̄ possit intelligi. Hoc at̄ significat qd̄ in fine mundi uniuersa moueantur: iuxta illud qd̄ scriptum est in Aggeo Adhuc semel & ego mouebo cælum & terrā mare & aridā: Et cū fuerint cuncta cōmota: ut credant uia dñi qui in euā- gelio dicit: Ego sum uia & uita & ueritas: Et cum uenerit filius hoīs in nubibus. Quibus mādatur in Esaia ne pluant sup̄ uineam imbrē & ad quas puenit ueritas dei: Dicente psalmographo. Veri- tas tua usq̄ ad nubes. Tunc ēt ipsæ nubes propheta uidelicet: aīa q̄ sanctorum: q̄ prius coniunctio- ne carnis fuerāt p̄grauatæ: eleuatæ in sublime: tenuioris substantiæ fiēt: & i scabellum pedum dei redactæ: extremis quibusq̄ inter angelos officiis ministrabūt: Priora quippe & antiqua: q̄ ad caput p̄tinent nosse nō poterunt: Alius uero nubes in cōtrariam ptem accipiet: qd̄ semp serena cōturbēt: & clarū solis stellarumq̄ lumē sua caligine nitatur p̄texere: & q̄ subiectæ postea dominicæ potesta- ti in puluerem redigantur: & in nihilum: & terra in eis q̄ pinguis est dissoluatur.

¶ Increpans mare & exsiccans illud: & omnia flumina ad desertum perducens.

Isa. 1. b.

¶ Iuxta litterā potentia dei describitur: quia uindicaturus est de aduersariis Israele: qd̄ non gran- de sit ei assyrios destruere: cuius maiestatis sit: ēt elemēta mouere: Vel certe quia semel de consuma- tione mūdi esse diximus prophetiā: & hoc simpliciter accipite: Cū uenerit mundi consumatio & p- transferit cælum: & terra: mare quoq̄ & fluuios siccari: Sed mihi legenti illud in psalmis: Hoc ma- re magnum & spaciosum: ibi reptilia quorū non est numerus: aīalia parua cū magnis ibi naues per- ambulāt: Draco iste quē formasti ad illudendū ei. Dignū uideretur bonitate & clementia dei: om- nem amaritudinem & salsuginem maris sua commoratione destruere. Et regnatem in aquis hu- miliare draconem: & malitiā exsiccare gurgites: in quibus parua natant reptilia: quorū nō est nu- merus: neq̄. n. digna sunt numero q̄ cū dracone uersantur: flumina quoq̄ ad desertum deducens oēm falsi nōis sciētiam: q̄ se contra deum erigēs: flumine eloquētiæ utitur: & uolubilitate uerbo- rum: & tumētes cōtorquens gurgites curua miraculo spectātium fertur in prouum: Vide Platonē: specta Demostenem: Tullium quoq̄ philosophum pariter & oratorem: & hereticorum principes intueri: De quibus fuit ualētinus: Marcion. Bardesane Tacianus. Et de fluminibus nō ambiges: Sed hæc oīa cōsumet dñs Iesus spū oris sui: & destruet illuminatione aduētus sui: & ad deserta per- ducet Simulq̄ cerne qd̄ iuxta titulū: qui inscribitur Assumptio niniue: liber uisiois Naum alchessai. Recte & i niniue mūdus figuraliter intelligitur: & mare ei' eloquētiæ flumina i cōsumatōe siccatur.

¶ Infirmatus est basan & carmelus & flos libani elanguit. LXX.

¶ Imminuta est bassanitis & carmelus: & que florebant libani defecerunt.

Isa. 1. b.

Isa. 1. b.

¶ Per basan carmelū & libanum regionē uberem & mōtes consitos: assyrii uastitas demonstratur: Quod ille potens quondā & florens & plurimis gentibus imperans: dño irascente populādus sit: Sed eius de cōsumatione mūdi possumus intelligere: qd̄ potentes quiq̄: & nobiles: & nimis opib- bus habundantes: repente pereant: & dicatur eis. Stulte ac nocte auferetur aīa tua a te: q̄ autem p̄- parasti cuius erunt: Porro scdm̄ interpretationem nōiū: quia basan cōfusionē & ignominiam so- nat: in cōsumatione mundi: oīa q̄ ignominia & rubore digna sunt asserēus: cum dñs uenerit infir- mare: Et nō solum peccata redigi ad nihilū. Sed & carmelū quoq̄: q̄ interpretatur sciētia circuncisio- nis: & eos qui sibi uidentur in bonis opibus uberes & florentes: xpo ueniente trepidare: & impleri illud quod dicitur in euangelio: Cum uenerit filius hominis putas inueniet fidem super terram: In- crescente quippe iniquitate refrigescet caritas plurimorum: propter quæ ueniet ira dei.

¶ Montes commoti sunt ab eo: & colles desolati sunt: & contremuit terra a facie eius: & orbis: & omnes habitantes in eo. LXX.

¶ Montes commoti sunt ab eo: & colles concussi sunt: & contractu est terra a facie eius: & uniuers- itas & omnes qui habitant in ea.

¶ Potest & simpliciter accipi quod in consumatione mundi cum in maiestate sua saluator uenerit & montes & colles & orbis & terra & cuncta moueātur. Si enim in passione eius sol fugit saxa scis-

sa sunt: terra cōtremuit: Multo magis i claritate eius omnia turbabūtur. Sed & figuraliter montes & colles: sublimes quiq; & potētes itelligēdi sūt: qui in aduētū dñi prosternētur humi: ac de summo depositi paupēro cohārebūt. Facies enim dñi super faciētes mala: ut perdat de terra memoriā eorum. Tūc & terra cōtremiscit & orbis atq; uniuersitas faciē dñi formidabūt. Hoc pro summo cruciatu pōenāq; ducētia: quod uultum eius respicere nō ualebunt.

Ante faciē indignationis eius quis stabit: & quis resistet in ira furoris eius. LXX.

Ante faciē ire eius quis sustinebit: & quis resistet in ira furoris eius.

Pro eo quod nos posuimus. Et quis resistet in terra furoris eius: Apertius itēprātatus est Symachus: Et quis sustinebit iram furoris eius: aut rarus igitur aut nullus poterit inueniri: qui ira corripiente nō dignus sit: Nec erit ulla anima quā nō paueat ad iudiciū dei: cum astra quoq; nō sint munda in cōspectu eius. Porro uerbum hebraicum: qd & Aquila & lxx. similiter trāstulerunt: resistet ad illam itelligētiā transferamus: de qua in scdo regnorum libro & in primo paralipomenon dicitur: sup ira genere masculino. Nulliq; dubium qn ibi ira dei diabolus intelligatur: & angeli pessimi q mittantur ad flectēdos eos qui ira digni sunt: Difficile itaq; reperitur in cōsumatiōe mundi: q immaculatus & purus audeat dicere. Ecce uenit princeps mūdi istius & inuenit in me nihil: & libera aduersus eū fronte consistat. Contra assyrios aut sic sentiendū quia cum uenerit dñs in tempestate & turbine siccans babylonis imperiū: qd itēprātatur mare: & omnia eius regna subuertens q intelliguntur flumina: & pōenitētiā ubertatemq; eius ad nihilum redigēs quā basan & carmelus & flos libani & montes collesq; dicūtur: & latitudinem imperii cōcutiens quā orbis terrarū appellatur. Tūc nulla potētia resistere poterit irascenti deo: & suū populum iudicanti.

Indignatio eius effusa est ut ignis: & petre dissolute sunt ab eo. LXX.

Furor eius consumpsit principatus & petre contrite sunt ab eo.

Pro eo qd nos posuimus effusa ē: Aquila idēst cōflata est: Symachus & theodocion ἑστᾶεν hoc est stillauit. Siue igitur cōflata est indignatio: dei quasi ignis: siue furor eius in similitudinē stillauit incendii: ut dura corda hoīum q petre uocātur cōtererentur & dissoluerentur: Ut ilis est indignatio dei: quā diu per patientiam nostra peccata sustentās: uix aliquādo cōflata est: & tñ non tota prorumpit in pōenam sed modico ad nos stillauit ardore. Si aut stilla indignationis cōsumit principatus: aduersum quos nobis ē pugna colluctatio: quid fieret si tota in nos ira dei funderetur: Præstet Iesus ut auferatur cor lapideū: & inouetur in nobis cor carneum: Duritiaq; mollita possit in se pcepta domini suscipere quā scribuntur: Sacrificium enim deo spiritus contritus: cor contritum & humiliatum deus nō spernit: Et ut sciatis clementiam dei sonare quā dicta sunt: nō seueritatem: in consequentibus discite.

Bonus dñs & confortans in die tribulationis: & sciens sperantes in se. LXX.

Suauis dñs expectantibus eum in die tribulationis: & cognoscens timentes se.

Cum irasceat opprimet nauigantes. Diem aut tribulatiōis scdm aua γωγυ diem itelligamus iudicii: De quo scripsit Esaias. Ecce dies dñi isanabilis uenit: furoris & ira pōnere orbem terrarū desertum & peccatores perdere ex eo: sperem? i dño & p patiētiā eius expectemus aduētum: Ut cū uenerit bonū eū nō iudicē sentiamus: & cognoscat uel sperātes uel timentes se: Scit. n. dñs eos q ei? sūt.

Et in diluuiōe pretereunte: cōsumationē faciet loci ei? & inimicos eius psequēt tenebre. LXX.

Et in diluuiōe transeunte cōsumationē faciet cōsurgentes: & inimicos ei? cōsequēt tenebre.

Dominus patiens & multæ miserationis: & nō irascetur in finem: neq; in æternum indignabitur. Sed cum creuerit malitia sup terram: & oīs caro corruerit uiam suā: inducet diluuium qd petrafeat: nō quod permaneat in æternū: Cōsumationem aut siue finem faciet loci eius. i. diluuii. Ut quo modo de impio dicitur: Et ptransiui & nō est inuentus locus eius: Et iter impiorū peribit: Sic diluuii iter pereat post iram dñi: sola apparente clemētia. Quod qdem & scdm historiam itelligi pōt: quia cū aptauerit Israel & quasi diluuiō terram repromissionis inundauerit finem faciet captiuitatis: ad sedes eū pristinas reuocādo: At ecōtrario inimicos eius assyrios: qui populū duxerant in captiuitatē tenebrarū psequētur. Qd aut diximus de Israel & assyriis: itellige de cōsumatione mūdi & de sanctis. & de psecutoribus siue cōtrariis uirtutibus: Qd sanctoꝝ deus post irā misereatur: psecutores uero & inimicos eorū qui elegerūt tenebras & nō lucem: ipsa q̄s elegerūt tenebrarū cōprehendunt: mittentur. n. in tenebras exteriores ibi erit fletus & stridor dentium. Verbum Macoma quod nos itēprātati sumus loci eius. Oēs in duas orationis ptes diuiserunt ut MAIN ppositionem de uerterent Apotama surgentes itēprarentur. Deniq; Aquila ἀπὸ τῶν ἐμστᾶσιζόντων inqt. i. a cōsurgentibus. lxx. cōsurgentes Theodotion a cōsurgentibus illi: Solus Symachus cū nostra itēpratiōe cōsentiēs ait. Et i diluuiōe trāseūte cōsumationē faciet loci ei?. Quidā de nostris cōsurgētes & inimicos Martionem & oēs ueteres hereticos itēprātatur: q aduersū creatorem disputāt.

Quid cogitatis contra dñm: cōsumationē ipse faciet: nō cōsurgēt duplex tribulatio. LXX.

Quid cogitatis cōtra dñm: cōsumationē ipse faciet: nō vindicabit bis i id ipsuz in tribulatiōe.

Symachus apertius: Non sustinebūt impetum scdæ angustiarū. Theodocion: Nō surgēt scdā tribulatio.

Super Naum. c. i.

bulatio. Loquitur autē iuxta tropologiā aduersū Martionē de quo supra diximus & oēs ueteres hereticos: q̄ bonū nescio quē cōfingētes deū: ipsi dicūt cōsumationē mūdi eē facturū. & arguūt legis dūm q̄si crudelitatis: qd̄ multos puniat: & p̄ peccatis irroget cruciatus. Quid ergo ait cōtra dñm cogitatis: ipse q̄ creauit mūdum: & cōsumationē eius faciet: Quia si uobis uidetur crudelis rigidus & cruēsus qd̄ in diluuiō genus deleuit humanū: sup̄ sodomā & gomorrā igne & sulfure pluit: aegypti os submersit fluctib⁹: Israelitae: cadauera p̄strauit i heremo: Scitote eū ad p̄sens reddidisse supplia ne i aeternū puniret. Certe aut uera sūt q̄ p̄phetā locūtur: aut falsa: Si uera sūt: q̄ de s̄aueritate eius dē uidentur dicere. Ipsi dixerūt: nō uindicabit dñs bis i idipsū in tribulatiōe: Sin at̄ falsa sunt: & falsum ē hoc qd̄ dicitur nō cōsurget duplex tribulatio: falsa ē ergo & crudelitas q̄ i lege descripta est: Qd̄ si uerū ē ut negare nō poterūt dicēte p̄pheta: Nō uindicabit dñs bis in idipsū i tribulatiōe: Ergo q̄ puniti sunt postea nō puniētur: Si aut̄ illi postea puniētur scriptura mētitur: qd̄ dicere nephas ē: Receperūt ergo q̄ i diluuiō perierāt & sodomitae & aegyptii & Israelitae in solitudine mala sua i uita sua. Quērat hic aliq̄s fidelis: dephēsus i adulterio decolletur: qd̄ de eo postea fiat: Aut. n. puniētur & falsum ē hoc qd̄ dicitur: Nō uindicabit dñs bis in idipsū in tribulatiōe: Aut nō puniētur: Et optā dū est adulteris in p̄ntiā: breui & cita p̄ena: cruciatus frustretur aeternos. Ad qd̄ r̄ndebimus: Deū ut oīum rege: ita & suppliciorū quoq̄ scire mensuras & nō p̄ueniri s̄nia: iudicis nec illi in peccatorē exercēda de hinc p̄enae auferri: Pōt aut̄ & magnū peccatū magnis diuturnisq̄ elui cruciatibus: Si q̄s aut̄ punitus sit ut ille i lege q̄ israeliticis maledixerat: & q̄ i sabbato ligna collegerat tales postea nō puniri: Quia culpa leuis p̄senti supplio compensata sit. Hebreus hunc locum ita exposuit: Quid putatis O assyrii iniquitatem cōtra dñm cogitātes: quod populum israel. i. duodecim trib⁹ usq̄ ad internitionem ipsae cōsumat: Nō cōsurget duplex tribulatio: idest nō uobis tradidit iudam & iherusalem: sicut tradidit decem tribus & samariam.

¶ Quia sicut spine se inuicē cōplectunt: sic cōuiuui eorū pariter potātium cōsumet: quasi stipula ariditate plena. LXX.

¶ Quia vsq̄ ad fundamenta sua redigentur in uerpres: & quasi uoluola circundata cōmedentur & quasi stipula ariditate plena.

¶ Tres differentias quas dñs in parabola semētis posuit: excepta terra bona q̄ defert tricesimum & sexagesimū & cetesimū fructū. Videtur mihi p̄pheta replicare: unā q̄ iuxta uia ceciderit: & aliā q̄ inter lapides: & tertiā q̄ iter spinas: Quod qdem & apostolus de his q̄ sup̄ fundamētū xp̄i nō bene edificāt subōndit: quosdā esse q̄ edificāt ligna: fœnū: stipulā: Igitur ligna referamus ad id qd̄ nūc dicitur: q̄a usq̄ ad fundamēta sua redigentur ad uerpres: Fœnū uero ad id qd̄ seq̄tur: Et sicut uoluola q̄ circūdatur cōmedētur. Porro stipula manifeste refertur ad stipulā de qua dicitur: sicut stipula ariditate plena: Propterea ergo nō uindicabit dñs bis in idipsū: q̄a malitia: q̄ in auctoribus hereticos orta fuerat: usq̄ ad fundamētum & ad radices suas cōsumetur. Sed & siq̄s in eis uidebatur p̄opam hēre uerborū. i. folia inania tātum aspectu delectātia sicut uoluola q̄ grāce dicitur σὺ γὰρ τοῦ θεοῦ δουλοῦ & cōsumetur i nihilū: Voluola aut̄ herba ē similis haderā q̄ uitib⁹ & uirgultis circūdari solet: & in lōgum serpere: q̄cqd̄ ēt in eis uidetur hēre pompā segetis: sed nō habet spicas & grana frumētī: quasi stipula ariditate plena traditur incendio. Hoc scdm̄. lxx. Cetera iuxta hebraicum uere hereticorū fœdera & necessitudines quasi spinæ sūt se inuicē cōplectētes: & cōuiuui eorū atq̄ mysteria: q̄a & ipsi mēsam dominicā hēre se dicūt: spinarū fœdus est: simul uescentiū pariterq̄ potātium. Cū. n. ebrii de uinea sodomorū: aduersus cōditorem rabido ore blasphemāt nōne cōuiuuium sentiū est: qd̄ tñ cum suis cōsumetur auctoribus: quasi stipula ariditate plena.

¶ Ex te. n. eribit cogitās contra dñm malitiam: mēte p̄tractans p̄uaricationem. LXX.

¶ Ex te eribit cogitatio contra dñm pessima cogitans Contraria.

¶ Vera ab hereticis exhibit aduersus dñm inimica cogitatio: An n̄ uidetur eē aduersus deū malitia & p̄uaricatio dicere: qd̄ ualētinus quasi ab ortiuū errātis sapiētiae extremū editū creatorem Non ne cōtra deū cogitatio ē Basilidis impudicitia: & portētosum: & abraxai nomē qd̄ p̄fertur deo conditori. Porro q̄a docti ab hebraeis: uolumus eorū quoq̄ traditionē sequi: Et nostris. i. christianis explanationē historiā demonstrare: Dicēdum est: Nō cōsurget duplex tribulatio. i. capientur ab assyriis duae tribus: sicut raptae sunt decē. Sigdem dū adhuc in terra iuda sunt assyrii & quasi spinæ se inuicē cōplectētur lātantes atq̄ gaudentes: ab angelo cōsumentur: Quādo una nocte centū octoginta duo milia caesa sunt hostiū. Pulchre quoq̄ exercitus eorum: multitudinem ebriorum cōuiuio comparauit: & ipsum cōuiuuium nō rosarū nō liliorū dixit esse nō florū: sed spinarū simile: se inuicē cōplectentiū: q̄ semp tradentur igni: & quasi stipula ariditate plena leui comburūt ardore. Quod aut̄ seq̄tur ex te eribit cogitās cōtra dñm malitiā: mēte p̄tractans p̄uaricationem: de Rabsace i telligi uolūt: quod de assyriis egressus: blasphemauit dñm: & populo p̄suadere uoluerit: ut desperans de auxilio dñi se assyriis traderet non deo sed idolis seruituros.

¶ Hec dicit dñs si perfecti fuerit & ita plures: sic quoq̄ attondetur & pertrāsibit: Affligi te & nō affligā te ultra: & nūc conteram virgā eius de dorso tuo: & uincula tua dirumpam. LXX.

¶ Hec dicit dñs regnans aquis multis: & sic diuidentur & auditus tuus non audietur amplius & nūc conteram uirgam eius a te: & uincula eius dirumpam.

Cuxta litteram manifestus sensus: Licet inquit robusti sint Assyrii & fortitudo eorum augeatur numero cunctarum gentium: sic quoque angelo uastante tondentur. Quomodo enim numerus capillorum acutae forcipi non repugnat: ita & numerus aduersariorum dei: facili succisione tolletur: & pertransibit assur uel esse desistit: siue uastato exercitu suo reuertetur ad patriam te sospitem derelinquens. Rursumque ad iudam & hierusalem sermo dirigitur: Afflixisti te & non affligam te ultra: Non quod perpetua securitatem polliceatur: sed illius tantum temporis: & ab illis hostibus: a quibus tunc obsidebatur. Denique infert Et nunc coteram uirgam eius. id est assyrii de dorso tuo: & uincula tua dirumpam. Vel per metaphoram potestatem eius significas: uel certe uirgam quae percutere conabatur: & uincula quae captiuis parabat: quod posset obsidio clausae multitudinis pro uinculis accipi: Porro iuxta. lxx. multo aliter est sensus: Ad huc enim uidetur aduersus eos loqui quibus supra dixerat. Quid cogitatis contra dominum: ex te exhibit cogitatio contra dominum pessima: cogitans contraria. Haec ergo dicit dominus regnas aquis multis: siue uirtutibus: quae dicuntur aquae super caelos: & praecipitur eis: ut laudent dominum: uel certe intellectibus & sapientia & doctrinis dei. Sicut enim flumina de uentre iusti fluunt: & fontes uberes in uitam aeternam: per uarias multiplicesque sententias quibus imperat sermo domini: ita habet & heresiarchae aquas suas: quibus imperant: & quae ex eorum primum fonte manarunt. Quod autem sequitur sic diuidentur: uel de caelestibus quae in supernis deo seruiunt uirtutibus intelligi potest: quod unaquaeque in suo officio sit: & ministerio: uel de multiplici uarietate sapientiae: Ne quia dixerat regnas aquis multis: confusus & indiscretus sensum numerus putaret: sed quod unaquaeque sententia diuisos habeat inter se sensus & separatas materias proprias: ὑποθέσεις. Nam quod dicitur auditus tuus non audietur amplius: increpationis est in eos: quae aduersus deum contraria cogitauerat: quod ostensis sophismatibus: & decipulis quibus dei populus irreciebatur: sermo eorum ultra non currat: nec suscipiatur a populis. Sed & hoc quod infert: Et nunc conteram uirgam eius a te: & uincula tua dirumpam: Pro ipsis dicitur quibus fit comminatio ut nequaquam cedantur a diabolo & ei subiecti sint: quo auctore tanta excogitauerant atque confinxerant. Conteretur ergo impium eius in eos: & uincula quibus peccantium animae ligabantur dirumpentur a sermone dei: dicente his qui in uinculis sunt exite.

Et precipiet contra te dominus: non seminabitur ex nomine tuo amplius de domo dei tui interficiam sculptile & conflatile: ponam sepulchrum tuum quia inhonoratus es. LXX.

Et precipiet de te dominus non seminabitur ex nomine tuo amplius: de domo dei tui disperdam sculptilia: & conflabilia: ponam sepulchrum tuum: quia veloces. Ecce super montes pedes euangelizantis & annuntiantis pacem.

Ideo plus posui de. lxx. interpretibus quoniam secunda ἀπὸ τῶν πρῶτων aptiori non poterant separari: In eo. n. quod dicitur: quia inhonoratus es: per quo quinta editio posuit ἀτιμωτός. Et. lxx. transtulerunt: ueloces: quod in hebraeo legitur chicalloth. Veloces: autem nisi ad inferioris capituli pedes retuleris pendet sententia: Itaque iuxta consuetudinem meam primum historiam: & postea uulgatae editionis sententiam uentilabo: Praecipiet inquit contra te dominus o assur: ut quod passurus es non fortuito: & absque aliquo iudice ueniat: sed deo praenuntiante patieris: Non seminabitur de nomine tuo amplius: Statim quippe ninuien reuersus Senacherib a filiis suis occisus est. Lege Esaiam: & occisus in domo dei sui quam adoraturus intrauerat. Hoc est. n. quod ait de domo dei tui interficiam: inde punieris unde sperabas auxilium. Erit sculptile & conflatile sepulchrum tuum Inter aras & puluina ad adorantis idola sanguis nefarius effundetur iuxta. lxx. autem interpretes cum superioribus iunge quod sequitur: Et non seminabitur inquit ex nomine tuo amplius. Nequaquam o heretici animae deceptorum ex dogmatibus uestris suscipiet nomina: quae prius inuocauerat super terras suas: sicut in Quadragesimo quarto per psalmum figurat canitur: Et proderit uobis haec ipsa cessatio rationis: quae prius animam seminantis: deinde eius in quo seminabat interficere consueuerat. Morientur ergo tibi errorum dogmata: sed & tu qui prius tibi uiuere uidebaris morieris errori: & bono tuo mortuus: idola quae colebas habebis sepulchrum. Atque ita fiet ut de pectore tuo quod ante templum dei tui quae simulaueras fuerat: omnes auferantur errores: haec autem euenient tibi quae quondam aduersus dominum contraria cogitabas: cum dei sermo qui semper ascendit in montes in animas uel delictis excelsas atque sublimes: ad te uelociter uenerit: calcatisque priorum errorum fluctibus: & in tranquillum redactis: pacem tibi fidei sensuumque reddiderit. Ignosciteplexitati: non. n. possum & historia: & tropologia sequens: breuiter utrumque comprehendere: Maxime cum & interpretationis uarietate torquear: & aduersus conscientiam meam cogar interdum uulgatae editionis consequentiam texere.

Ecce super montes pedes euangelizantis & annuntiantis pacem: Celebra iuda festiuitates tuas: & redde vota tua: quia non adiiciet ultra ut pertranseat in te belial: uniuersus interijt.

Paulisper. lxx. interpretes differunt quia & ipsa capitula apud eos interpretationis uarietate confusa sunt. Cumque historiam breuiter exposuero editioni eorum meum eloquium temperabo: In paralipomenon scribitur: Quod obsidente Senacherib: in primo mense pascha facere non potuerunt. Caeso autem per angelum exercitu eius: & fuga ac morte eius nunciata in secundo mense summa festiuitate paschae diem celebrarunt. Quod ergo dicit tale est O Iuda qui regnas in hierusalem noli esse sollicitus interfecto hoste tuo: in templo dei tui: Ecce uenit tibi nuntius: montes collesque transcurrens: & quasi de sublimi specula procul nuntias senacherib mortuum: orbem eius Imperio celebratum Celebra

Super Naum. c. ii.

tum: Celebra festa redde nota pro nece inimici: quæ pollicitus es deo: nequaq̃ ultra pertransibit: p
te puaricator. hoc. n. interpretatur belial: Totus iterit. i. exercitus & rex & impiū assyriorū

pœnitens cōciderūt: Et hoc qdē iuxta litterā. Caterū scdm dicitur Adedesiā dicitur
ad aīas dñm cōfiteātes: q̃a diabolus q̃ te pri⁹ populabatur & grauissimo p̃mebat iugo: idolis & cum
idolis q̃ fabricatus fuerat: perit: celebra festiuitates tuas & redde dño uota tua: canēs cū angelis iu
giter: neq̃q̃. n. ultra p̃ te trāibit belial: de quo dicit & apostolus q̃ cōmunicatio xpo & belial: Quia
subuersa niniue totus interiit Si qñ grauissima p̃secutio fuerit qualis sub Valeriano & detio & ma
ximiano: & dñi ultio apparuerit in aduersarios eius: dicamus ad ecclesiam:

Celebra iuda festiuitates tuas: & redde vota tua: & cetera. LXX.

Celebra iuda festiuitates tuas: & redde vota tua: q̃ nequaq̃ apponēt vltra vt pertranseat in
vetustatē cōpletum est: cōsumatū est: ascendit sufflans in faciem tuā & eruens de tribulatione.

Semel dixi iuxta interpretationis uarietate capitula quoq̃ ipsa aliter diffiniri: & nō posse cū capi
tulis hebraicæ interpretationis cōuenire. Itaq̃ qd nūc dicitur huiuscemodi est. O ecclesiastica q̃a de ad
uersario: tuorū noīe: ultra nō semīabitur: & uirga eorū cōtrita est: & uincula dissipata sunt: & uenit
q̃ tibi annūtiaret pacem. Celebra festiuitates tuas: nō in uino & epulis: ut carnei Iudæi existimant:
sed in spiritualibus deliciis: & uoluntate torrentis: O Iuda redde uota tua q̃a nequaq̃ ultra pertransi
ent inimici q̃ te adducāt in uetustatē: hoc est q̃ te uolūt imaginem portare ueteris hoīs: quoniā qd
uetus est senescit: & qd senescit p̃ditioni p̃ximum est: Cōpletus est immūdu: cōsumatus ē aduersa
rius: Venit tibi christus: q̃ prius insufflauerat in faciē tuā: cum te de limo fingeret: & post resurre
ctionē quoq̃ insufflās in faciē apostolorū ait: Accipite spiritum sanctū: ipse qui te liberauit de tribu
latione: Vastata enim niniue trāseunte mūdo: tribulatio quoq̃ pertransiet.

CAPITVLVM SECVNDVM.

Ascendit qui dispergat in facie tua custodiens obsidionē: Cōtemplare viā: cōforta lum
bos: roborā uirtutē valde: qm̃ sicut reddidit dñs superbie in Jacob sic reddet supbie
in Israel: q̃a vastatores dissipauerunt eos: & propagines eorum corrumperunt.

Necessitate cōpellor quasi inter saxa & scopulos: imminente naufragio: sic inter historiā
& allegoriā oratiōis meæ cursū flectere: & ne subito impingat attendere: Siqdē iuxta fabulas poe
tarū: Dextrum scylla latus leuū i placata charybdis obsidet: Si saxa fugimus: i currimus i pfundū: si
cōtortos uortices euitamus: i saxa deferimur: Testis ē mihi dñs: me oīa q̃ scdm hebraicū differo: nō
de p̃prio sensu loq̃: qd arguitur i pseudo p̃phetis: sed hebræorū sequi expositionē: a qbus nō modi
co tpe eruditus debeo meis simpliciter idicare q̃ didici. Certe i lectoris erit arbitrio: cū utrūq̃ pcur
rerit qd magis seq̃ debeat iudicare. Ad Niniuen igitur nūc sermo cōuertitur: & hinc uel maxie ob
scuri sūt p̃phetæ: qd repente: dū aliud agitur: ad alios p̃sona mutatur: & dicitur ei. Ascēdit ad te na
buchodonosor: q̃ te obsideat: q̃ añ hostiū uastet agros p̃seq̃tur agricolas rura populetur: q̃ te quo
q̃ ipsam clausā teneat: q̃a itaq̃ tibi iminet bellū: ecce gaudens p̃pheta: nūc p̃cino Cōtemplare di
ligēter & cōspice: & qd tibi eueniat itūere. Cōforta lumbos. i. accingere: roborā uirtutē ualde: hoc
ē exercitus cōgregā: Quia sicut ultus ē dñs iudā de supbia Senacherib iterfecto exercitu ei⁹ i iudea:
& ipso quoq̃ a filiis suis iugulato: sic ulciscetur Israel. i. decē trib⁹: q̃a niniue possidēt. Vtrūq̃. n. & iu
da & Israel uastauerūt & uerterūt assyrii: & sub metaphora uitis: lumbos: p̃pagies corrumperūt. LXX.

Cōtemplare viam tene lumbū: cōfortare roborare uehemēter: qm̃ auertit dñs contumeliā
Jacob sicut contumeliā Israel q̃a excutientes excusserunt eos & propagines eorū demoliti sunt.

Tria p̃cipiūt iudæ: primū ut cōtepletur uia: & iter p̃ qd ambulaturus ē diligēter aspiciat: iuxta
illud qd i hieremia scriptū ē: State i uis & interrogate semitas æternas: & uidete q̃ sit uia bona & am
bulate i ea: Vt cū steterim⁹ in uis multis: ueniamus ad eā uia q̃ dicit: Ego sum uia: Deinde dicitur ei
ut teneat lumbū. i. ut post electionē uia mortificet corp⁹ suū: & seruituti subiiciat ne quasi rex & ma
gister Aliis p̃dicās ipse reprobis iueniatur: Lōgum ē nunc dicere qd uirtus diaboli uel maxie sit i
lūbo: & qd ad dauid repromissio fiat: de fructu lūbi tui ponā sup thronū tuū: Et illud apostoli: Ad
huc. n. in lūbo patris sui erat: habrae. leui qñ iuit i occursum habraā melchisedech: Et qd Ioannes
zona pellicea cingitur: Et qd a saluatore discipulis impatur: Sint lumbi uestri p̃cincti: Et apostolus
ad ephesios: State ergo accincti lūbos uestros i ueritate: licet. n. 3. cōp̃os. i. accinctio plurimū prae
stet: & uitæ cōtinētia sup mortificationē lumborum: tñ nihil eos ita mortificat ut cognitio ueritatis.
Vñ dicitur accingitæ lūbos uestros i ueritate: Si. n. ueritas xps ē: q̃ tota in xpo mente credidit: lum
bos suos mortificauit in xpo. Tertio p̃cipitur cōfortare uirtute. nimis elegisti inq̃ uia: tenuisti lum
bū: assume uirtutē ut possis pugnare cū hostibus: Et ne forte diffidas: datur tibi causa cur speres:
Auertit igt dñs cōtumeliā iacob: sicut cōtumeliā Israel: qd ambiguū ē: Aut. n. ipsius iacob cōtume
liā q̃ cæteris faciebat iuriā auertit: aut cōtumeliā quā ab aliis sustinebat iacob auertit dñs. Sed mi
hi uidetur meli⁹ eē ut cōtumelia quā iacob solebat cæteris facere a dño sit auersa: Nō. n. tāta uirtu
tis ē: ab aliis factā iuriā sustinere quātā gratiæ dñi ē: placidū mitē atq̃ tranq̃llū iniuriā facere nō
posse. Quæritur quomodo auersa sit iniuria iacob: sicut auersa fuerat & Israel. Postq̃ luctatus est: i a
cob cum angelo: Israelis nomen meruit accipere: Sicut ergo Israel sensus uel uir uidens deum: &

qui uidit deum iniuriā facere cessauit: & semper de deo cogitans facere nescit iniuriam. Sic omnis procacitas & contumelia auersa ē ab Iacob: hoc est a supplantatore: ab eo q̄ adhuc ī certamine positus supplantat inimicos: Vt aut̄ sciamus quō iniuria ī malā partē accipiat: Salomon testis ē dicens: Oculi cōtumeliosi lingua iniqua: Quō aut̄ scdm̄ utrāq; intelligētiam iniuria auersa sit ab Iacob: q̄ prius auersa fuerat ab Israel sequēs sermo declarat: Quia excutientes excusserūt eos: & flagella eorū demoliti sunt: siue corruperūt: Angeli inq̄ singulorū: q̄ cottidia uident faciem patris: q̄cqd ī Iacob & Israel adhāserat pulueris excusserūt. Vnde & petro lauātur pedes: Et p̄phetā dicitur: Excute puluerem & exsurge hierusalem. Discipulis quoq; a saluatore p̄cipitur: excutite puluerē pedū uestrorum: Et in psalmis scriptū est. Sicut sagittā ī manu potētis ita filii excussorū. Auersa est itaq; mēs ad cōtumeliā prompta: A uero Iacob & a uero Israel: Quia q̄cqd in eis terrenū fuerat: & de inferiori fecerūt cōcretum. Hoc ministris angelis siue monitoribus ac magistris excussum est: atq; mūdātū: qui nō solum excusserūt eos: sed uitia quoq; q̄ ad p̄ns tātum sensus uolūtate demulcēt: & ī modum flagelloꝝ ac p̄paginum absq; fructibus: foliis plena sunt dissipauerūt. Dicente dño. Oēm propaginem quā in me manet & fructum nō afferet pater meus p̄cideret & ī ignem mitteret.

¶ Elipens fortitū eius ignitus viri exercitus in coccineis: Ignee habene currus ī die p̄paratōis eius: & agitatores cōsopiti sūt: In itinerib⁹ conturbati sunt: quadrigae collise sunt ī plateis: Aspectus eorū quasi lāpades quasi fulgura discurrentia: Recordabitur fortium suorum: ruent in itineribus suis: velociter ascendent muros eius: & preparabitur umbraculum: Porte fluminorum aperte sunt: & templum ad solum diruptum: & miles captiuus ductus est: & ancille eius minabatur: gementes vt columbe: murmurantes in cordibus suis. LXX.

¶ Arma potētie eius ex hoibus: viros fortes illudentes in igne: habene currū eorū in die p̄paratōis eorū: & equites timebūt in exitibus: & cōfundentur currus: & collident in plateis: Aspectus eorū quasi lampades ignis: & quasi fulgura discurrētia: & cōmemorabuntur optimates eorū & fugient in diebus: & infirmabitur in itinere suo: & festinabūt ad muros: & preparabunt propugnacula sua: porte ciuitatū aperte sunt: & regalia ceciderunt: & substantia reuelata est: & ipsa ascēdebat: & ancille eius ducebantur sicut columbe loquentes in cordibus suis.

¶ Secundū historiā aduersū niniue ordo seq̄tur: & describitur babylonioꝝ exercit⁹: cōtra eā ueniēs. Qd̄ at̄ ait igne habene currū ī ardētib⁹ loris uelocitatē p̄paratiū significat: & q̄si ēπιτοκμφορ p̄paratiū se ad plū p̄pa narratur. Cōmixtimq; nūc de Israel q̄ olī passus sit: nūc de assyrio qd̄ fecerit: nūc de babylōis: q̄ exerceāt ī assyrios scriptura cōtinētur. Nō ē ergo mirū si tā uelociter ad uastādū ueniāt. Cū agitatores & fortes uel Israel an̄ uel postea assyrioꝝ fuerit cōferti: Rursūq; ad descriptionis ordinē rediēs: tāta est inq̄ multitudo ueniētū: ut cōmixtū agmen sit in itinere: & discerni ne queat. Ipsae quoq; quadrigae dū uia nō reperiūt p̄ multitudinem inter se collidūt in plateis: Aspect⁹ babylonioꝝ quasi lāpades quasi fulgura discurrētia: ut an̄ uisu aduersarios terreāt: q̄ mucrone pro sternāt. Tūc recordabitur assur fortitū suoꝝ: & quæret eos q̄ ī itineribus corrueūt: & ascēdet uelociter muros niniue: ac p̄p̄ obsidionē lōgissimā ad debellādōs est⁹ p̄parabit umbracula: Sed qd̄ p̄dest edificare domū: nisi dñs edificauerit: qd̄ iuuat claudere portas: quas dñs referat: Aptae sūt portae Niniue q̄ ad instar fluminū habebat Ciuū multitudinē: & templū. i. regnū eius destructū est: Et miles captiuus ductus ē. Hoc est oēs ducti sunt ī babylonē: Ancillae uero niniue: hoc est p̄ metaphorā minores urbes & uiculi & castella itellige: Vel certe captiuae mulieres minabūt an̄ ora uictorū: tantusq; terror erit ut ne ī singultus qd̄ & ululātū erumpat dolor: sed intra se tacite gemāt & obscuro murmure deuorent lachrymas: ī morē musitātū colūbaꝝ: Hæc iuxta hebraicā traditionē: Nūc ueniamus ad. lxx. trāsatores: excutientes q̄ excusserūt: Iacob & Israel & flagella eorū dissipauerūt: Arma quoq; q̄ dū cōtumeliosi eēt: hēre cōsueuerūt: & qb⁹ infirmos quosq; opp̄sserāt: cōfregerūt. Et hoc nō solū fecerūt uerū ēt uiros fortes q̄ illudebāt ī igne dispendiderūt: Cōsidera an possis uiros fortes dicere illudētes ī igne fortitudines cōtrariasq; ministrāt: ardētib⁹ iaculis diaboli: q̄ fortes & illudētes quodā ī igne Iacob & Israel habebāt curi⁹: & equos: qb⁹ cōciti ferebāt in bellū. In die p̄paratōis suae. Hōigitur currū habene & eq̄tes cōturbabūt ī itinerib⁹: & collidēt in plateis: Qñ ī lustratōe dñi Iacob & Israele sanato: tā demōes q̄ ii q̄ eorū seruiūt uolūtati: a dño subuertēt. Possum⁹ hæc & de primo eius aduentu itelligere qñ uiri fortes & agitatores currū & eq̄tes loq̄bātur Quid nobis & tibi fili Dauid uenisti ante tps torquere nos. Sed qñ semel p̄phetiā contra niniuen de cōsumatiōe mūdi accepit: meli⁹ ē ut dicam⁹ arma potentiae diaboli tunc tolli ab hominibus: & ministros eius fortes: qui illudebant hominibus in igne. Omnes enim adulterantes quasi clibanus corda eorum. Vincula quoq; quibus captiui ducebantur in uitia: & ascensores currum relaxari: Timebūt. n. equites in exitibus: hoc est in cōsumatione mūdi: & cōfundēt & collidēt currus in plateis: quis enim lata & spaciōsa uia sit: q̄ ducit ad mortem: tamē p̄ssura tēporis coartati rectum iter inuenire nō poterūt. sed in se inuicem collidēt: & nihilominus spirabunt ueterem furorem: & quasi fulgura huc illucq; discurrent. Videbam inquit dñs satanam quasi fulgur de cælo cadentē Qd̄ cum diabolus & oēs optimates eius intellexerint recordabuntur cōsumationis quā olim fuerat p̄dicata & fugiēt in diebus: Nequaq; n. uersabuntur in noctibus sed clarescēt die tenebrae fugabūt

Super Naum. c. ii.

fugabuntur itinere: nō proficientes nec explentes conatus suos: & festinabūt ad muros: Tātus quip-
pe eos ueniētis domini terror inuadet: & tam imbecilles ad repugnandum erunt: ut ad terminos
mundi fugiant: quibus quasi muris mundus includitur & ambitur: & pręparabūt se ad resistēdum
quomodo si quis inimicum fugiat nō audens ei resistere: cum ad solitudinē uenerit: si forte hostis
sequatur: necessitate cogitur repugnare: Verum illis hoc cogitātibus uniuersa q̄ ab eis obtenta fue-
rant & possessa: pferentur i medium: & aperiētur portę quas clauferāt & regna eorum cadēt: & sub
stantia. i. diuitiæ reuelabuntur. Ipsa at̄ mūdi substantia: & oēs ancillę eius postq̄ se xpo subiecerint:
& ei seruite cęperint ducētur letę atq; gaudētes: & ex intimo cōfessionis corde credētes: ita ut co-
lūbarum mūditię cōparētur: murmurabūt seu loquētur i cordib⁹ suis: Et tūc ad iplebitur qđ in se
xagesimo quarto psalmo de uictoria dicitur saluatoris: Ascendēs in altū captiuā duxit captiuitatē.

¶ Et niniue q̄si piscina aquarū aque eius: Ipsi uero fugerūt: State state ⁊ nō ē q̄ reuertat. diripite
argentū diripite aurū: ⁊ nō ē finis diuitiarū ex oībus uasis desiderabilibus. LXX.

¶ Et niniue sicut piscina aquarū aque ei⁹: ⁊ ipsi fugientes non steterunt: ⁊ non erat qui respi-
ceret: diripiebant argentum: diripiebant aurum. ⁊ non erat finis ornamenti eius aggrauata est
super omnia uasa concupiscentię sue.

¶ Manifestum est qđ Ciuitatibus niniue (quas filias eius: scriptura cognominat) in captiuitatē du-
ctis: Ipsa niniue q̄ tantos nutrierat populos: ut piscinarū aquis compararentur: inutilem habeat
multitudinem: dum nullus est qui resistat & irruētium babyloniorū impetum ferat: Habebat. n.
populos qui bñ modo fugerēt: & clamāte matre state state: claudite portas muros ascendite: hosti-
bus repugnate: nullus esset qui reuerteretur: nemo respiceret ad matrem sed omnes terga uertētes
pręde inimicorū desererēt ciuitatem. Inde dicitur ad Babylonios. quia illi fugerunt: diripite ar-
gentum: & tāto tempore cōgregata subita uastatione prędamini: Nō enim est finis diuitiarū: &
suppellectilis & uasorū: q̄ in niniue condita sunt: nec potestis tātum rapere: quātum ad diripien-
dum illa se prębet: Sed quia niniuen speciosum idest mūdum semel diximus. Videamus q̄ piscina
fit mōdi: Nō ait scriptura: qđ aquę niniue sint quasi aquę maris: nec quasi aquę fluminū: nec qua-
si aquę fontiu nec quasi aquę puteorū: sed quasi aquę piscinę. Vt quō i hieremia populus argu-
itur: q̄ reliquit fontē aquę uiuę & fodit sibi lacus cōtritōs: qui nō possunt aquam continere Sic &
niniue oēs aquę illę sunt q̄ de cęlo ceciderint & antiquā altitudinē relinquētes in ima lapsę sint
Oīa enim dogmata mundi huius q̄ extra fontem sunt ecclesię: ortūq; signatū: nec possunt dicere:
fluminis impetus lætificat ciuitatem dei. Nec de illis aquis sunt: quę sup cęlos laudent nomē dñi:
quis magna uideātur tñ parua sunt & angusto fine cōclusa: Nec mōueat quēpiam quia piscinam
in malā ptem accipimus. Illa piscina ad quā Esaias filius Amos ppheta iubetur ascendere: Ibi. n. cū
additamento dicitur: Piscina aquę ductus: & piscina fluminis: qđ sordes lauare cōsueuit: & maculas
uestiū abluere: Quę q̄ in sublimi posita est: Ideo ad eā ppheta iubetur ascendere: & in occurſu re-
gis de duobus ambustis turribus uictoriam polliceri. Sequitur fugiētes nō steterunt: habitatores
uidebāt niniue. Primum quidem deum fugere nō debuerāt: deinde etiam si fugerāt: aliquādo sta-
re debebāt: magna. n. differētia est inter eum qui fugit & stetit: & qui fugiēs nunq̄ stetit: qui. n. stat
fugere cessabit: qui nō stat semper in fugę profectu est: In tāta ergo turba fugētium nullus erat qui
respiceret: & ageret pœnitētiā: & audiret loquētē dñm: Cōuertimini ad me filii reuertentes &
sanabo cōtritōes uestras. Vnde & sanctus loquitur in psalmis: Perit fuga a me. Hoc ipsum puto & le-
prę significare mysteriū: super qua i leuitico dicitur: Cū leprosus a sacerdote extra castra fuerit sepa-
tus: si steterit lepra: purum esse hoīem & mundari eum: qui quasi leprosus fuerat abiectus: & redire i
castra & habitare i populo: Sin autem iquit: diffusa fuerit lepra. i. nō steterit: sed creuerit & in malo
habuerit profectum: & mutauerit colorem pristinę sanitatis: tūc lepra māifestissime comprobatur
ab eo qui habet sciētia iſpiciēde & purgādę leprę: Sed & nobis pręcipitur a uero salomōe ut ha-
bitemus i hierusalem: ne unq̄ egrediamur ex ea. Quod fugerit nos id quod añ nobis fuerat subie-
ctum & ierit ad Alloſilos nō egrediamur muros ciuitatis nostrę: nec sequamur fugitiuorū uesti-
gia: ne dum uolumus saluare fugiētes: ipsi pereamus. quin potius dimittamus: ut mortui sepeliant
mortuos suos: & scādalizantem oculum manum & pedem dum licet eruamus & abscidamus a no-
bis. Quod autem dicitur diripiebāt aurum: & nō erat finis ornamenti eius. aggrauata est super oīa
uasa cōcupiscentię suę: de aquis dicitur niniue & fugiētibus: qui fugerūt & nō steterūt: neq; erat qui
respiceret: & qui nō solum fugisse & nō respexisse cōtēti: Insuper diripiebāt argētum: Quicquid in
mūdo uidebatur eloquii: diripiebāt aurū: quicquid pręclarum siniarū erat i doctrina seculi: ut or-
narēt niniue: ut dogmata sua omni sensuum uerborūq; flore componerēt. Propterea aggraua-
ta est niniue super oīa uasa cōcupiscentię suę: quanto enim plus habebat multam auri & argēti pos-
sessionem & uariam supellectilem: quę erat grauis: tāto magis ipsa aggrauatur: quę grauiā dilige-
bat. Vñ & iniquitas i zacharia super talētum plumbi sedebat: & aegyptii: qui erāt peccatis graues de-
mersi sūt i mare ut plumbum: Et ex psona peccatoris dicitur i psalmo. Quasi onus graue aggraua-
ti sūt super me. Et petrus qui añ leuis pēdulo gressu calcabat undas: postq̄ infidelitate aggrauatus
uorabatur fluctibus: manu domini subleuatur.

Dissipata est & scissa & dilacerata: & cor tabescens: & dissolutio geniculorum: & defectio in cunctis renibus: & facies omnium sicut nigredo olle. LXX.

Exussio sed excussio & ebullitio cordis: confractio & desolatio genuum: & dolores super omnem lumbum: & facies omnium sicut adustio olle.

Sub metaphora captivae mulieris niniue dissipata scissa lacerata describitur: tabescente corde: dissolutis genibus: renibusque confractis: & quod omnium habitatorum eius perterrore hostium: & magnitudine metus: facies in ollarum similitudine uidebatur exusta: tabida: & pallore deformes. Porro iuxta lxx. altius intuentum est. Quid significet excussio: sed excussio: de populo dei est: & quasi homo aliquando peccavit: & reuertitur ad pristinum statum: quasi hierusalem dicitur ei: Excute pulverem pedum tuorum & consurge hierusalem: Et qui talis est ut postquam fuerit excussus: in sagittas dei transire mereatur: & a domino contra inimicos tendi: canitur de eo. Sicut sagittae in manu potestis ita filii excussorum: cuius uestigia eius quasi ingrediens super terram aspersa fuerit pulvere: audiet a saluatore: Excutite pulverem pedum uestrorum in testimonium illis: haud dubium quoniam eos dicat quod recipere noluerunt predicantes. Quod uero de Ninive est quod aggravata est super omnia uasa concupiscentiae suae: iste non semel excutitur sed frequenter. Et postquam rursus fuerit excussus & superficies illius emundata: ne quod intrinsecus sordium maneat: sit et ebullitio quod significatur in graeco dicitur ἐμβρασμός proprie siquidem ἐμβρασμός in istiusmodi rebus ponitur. Cum quod lateat intrinsecus: erumpit in faciem. Unde papulae quoque quod post nascuntur in labiis uocantur ἐμπύματα & sanitatis uidetur indicium morbum in superficiem prorupisse: Non solum autem hoc remedium adhibetur niniue: ut excutatur crebro & de uitalibus eius egrotatio latens cogatur exire: sed et cordis confractio & desolatio genuum predicatur. Ut quomodo pharaonis durum & lapideum cor confractum est: quod quid diu habuit: dei populum non dimisit. Sic & niniue fractum cor emolliatur & mutetur in carnem: & rigida genua quod prius deo non curuabatur dissoluantur: & flectantur deo: Ex quo omnis paternitas in caelo & in terra noietur: & in nomine Iesu omne genu flectatur caelestium terrestrium & infernorum. Ut postquam cognouerint creatorem suum audiant. Confortamini manus dissolute & genua debilia roborate: & dolores inquit super omnem lumbum. Iam supra diximus in lumbis coitum significari: & quod omnia opera quod ad coniunctionem pertineant reuera appellatione monstrantur. Grades igitur in consumatione dolores erunt in renibus: quia draconis omnis uirtus in lumbis est: & pro hiis omnibus: per quod praecessit excussio sed excussio: ebullitio cordis: confractio: desolatio genuum: dolores renium: erunt facies omnium quasi adustio olle: Ut uel igni ardoris sit proxima: uel nitorem amittens olei: nigrescat in carbo bonum similitudinem: & confusione operiatur eterna: Aqua sanctus percul est dicens. Signatum est super nos lumen uultus tui domine: Reuelata enim facie gloriam dei contemplatur. Et puto quomodo alia est gloria solis: alia lunae: alia stellarum: & stella a stella differt in claritate: sic in resurrectione mortuorum: & claritatis inter sanctos: & nigredinis inter peccatores magnam futuram esse distantiam.

Ubi est habitaculum leonum & pascua catulorum leonum: ad quos uenit leo ut ingrederetur illuc catulus leonis: & non est qui exterreat: Leo cepit sufficienter catulis suis: & necauit leenis suis: & impleuit praeda speluncas suas & cubile suum rapina.

Pro speluncis & leenis nidos & catulos septuaginta transferunt in ceteris idem sensus est: Adhuc autem de Ninive dicitur: quod habitaculum fuit regum & aula nobilium ad quam perrexit leo rex babilonis: id est nabuchodonosor: Et catulus leonis: sub reguli quoque eius: & non fuit qui eis resisteret. Leo cepit sufficienter catulis suis: & necauit leenis suis. Idem uidelicet Nabuchodonosor uictoria cum ita iure possidet: & liberis orbibusque suis: uel certe uxoribus in seruitutem captiuos tradidit: & impleuit praeda speluncas suas: & cubile suum rapina: tam thesauros quam ciuitates auro argento uestibusque omnique ornatu completis. Ut quod niniue habuerat babilonem suffecerat possideret: Quia uero secundum ἀναγνώστην & in Iona: & in hoc propheta niniuen mundum istum interpretati sumus: Et iuxta Iohannem totus mundus in maligno positus est. Postquam mundus pertransierit habitaculum bestiarum: & in quo pascebantur leones: tunc admirantes exultantesque dicemus: Ubi est habitaculum leonum: ad quod uenit leo diabolus: De quo loquitur & petrus. Quia aduersarius uester diabolus quasi leo rugiens circuit quarens quem deuoret: Et catulus leonis antichristus: & omnes doctrinae peruersae: sermo contrarius. Audistis inquit Iohannes quia antichristus ueniet: nunc autem antichristi multi sunt. Tot enim antichristi sunt quot dogmata falsa. Et ante aduentum christi non fuit qui exterreat: Sed postquam dominus noster uenit in mundum & niniuen ingressus est: Vidit quasi fulgurem satanam de caelo cadentem: Et cecidit de caelo lucifer: qui mane oriebatur: Venit. n. uerus samson ad alophilos & dum pergit in thamas quod interpretatur consumatio: ut paupercula de gentibus duceret dalida. interfecit leonem cui uenerat consumatio & illo mortuo comedit mella dulcedinis: Sed & uerus dauid seruans oues patris sui apprehendit leonem: & interfecit eum: & baneas quod interpretatur edificator. Dominus minus descendit in lacum seculi istius: qui calentes aquas refrigerare consuevit: & interfecit leonem. Et in uisione Esaiae: quae aduersum quadrupedes cernitur: primum de angustia harum dicitur bestiarum. In tribulatione & angustia leo & catulus leonis: Iste leo antequam interficeretur a christo plurimos cepit in praedam catulorum suorum: & necauit leunculis suis: satellitibus suis uidelicet demoniis. Vide hereticorum conuenticula & captos multos a leone: non quarens: Considera mortuos qui reliquere uitam: & ecclesias

Super Naum. c. iiii.

& ecclesias eorū nō uocabis ouile pastoris: sed leonis speluncas quas impleuit cadaueribus & sanguine mortuorū. Posuisti ait Dauid tenebras & facta est nox in ipsa ptransibunt oēs bestiae saltus: Catuli leonū rapere & q̄rere a deo escā sibi: Difficile leo inuenitur i die: sed semp i noctibus: circuit ut de ecclesia christi rapiat: ut factis iuxta Abachuc saturetur electis. Dēiq̄ iudas de ouili xpi fuit: & rapt⁹ a leōe suspēdio suffocatus ē: Sed ille ppheta: cui p̄ceperat dñs. ne cōmederet panes i regiōe ea: ubi uituli aurei erāt: & mēta religiōe q̄a cōmēdit: a leone pcussus ē. Hieremias quoq̄ de peccatorib⁹ loquitur: Percussit eos leo de silua: & lupus usq̄ ad domus disperdit eos: & pardus iugulauit sup ciuitates eorū: Oēs q̄ egrediēter ex eis capiētur. In quo aiaduērite qđ nemo capietur: nisi q̄ de ciuitatibus dei fuerit egressus: In quarto ē regnō: libro: habitātes in ciuitatibus samariae & nesciētes iudiciū dei terrae: interficiebātur a leonibus: donec didicerūt colere deū & a leonibus liberati sūt. Ob hāc cām reor & qđcūq̄ a bestiis captū est: i dei sacrificiis nō offerri: & a ppheta dici imundū: & captū a bestia non est ingressum in os meum. Interfectus est ergo leo: & falsis dogmatibus confutatus: de comodente exiuit esca & de forti egressum est dulce.

Ecce ego ad te dicit dñs exercitū: & succēdā usq̄ ad sūmū q̄drigas tuas: & leunculos tuos cōmedet gladi⁹: & exterminabo de terra predā tuā: & nō audiet ultra vox nūciōrū tuorū. LXX.

Ecce ego ad te dicit dñs oīpotens: & succēdā in sūmo multitudinem tuam: & leones tuos cōmedet gladius: & auferam de terra predā tuā: & non audientur ultra opera tua.

Coninue uniuersa q̄ dicta sunt me auctore patieris. Ego dñs succēdā usq̄ ad sūmū & consumationē curus tuos: & nobiles quosq̄ atq̄ subregulos gladio faciā deuorari Nequaq̄ terras ultra uastabis: nec tributa exiges: nec audiētur p̄puincias tuas emissarii tui: Siue nō audia angelos: q̄ p̄fides tui sunt p te deinceps depcantes: Sed & ad mundū hāc ipsa dicūt: i quo ē multitudo q̄ p latam & spaciōsam uia pgit ad mortē quā cōminatur dñs igne succensurū: fumo suae malitiae suffocari: & bonitate ei⁹ nimia: Leones quoq̄ cōmēdit gladi⁹: uiuēs sermo dei & acut⁹: & ex oī pte eliminatus nec n̄ pollicetur auferre se de terra p̄dā eius: ut nemo exide capiat i niniue: & q̄si clemēs tulit mala opa & cōprimit ea ne uox & sonitus eorū ultra possit audiri. Vñ ait & nō audietur ultra opa tua.

CAPITVLVM TERTIVM.

Vbi ciuitas sanguinū uniuersa mendatiū dilaceratiōe plena: nō recedet a te rapina: vox flagelli: & vox impetus rote: & equi frementis: & quadrigae feruentis: & equitis ascendentis: & micantis gladij: & fulgurātis haste: & multitudinis interfecte: & grauis ruine: nec ē finis cadauerum & corruent in corporibus suis propter multitudinem fornicationum meretricis speciosae: & gratae: & habentis maleficia que vendidit gentes in fornicationibus suis: & familias in maleficiis suis. LXX.

Ciuitas sanguinum: tota mendax iniquitate plena: nō contrectabitur uenatione uox flagellorum: & vox cōminationis rotarū: & equi p̄sequētis: & currus feruētis: equitis ascendētis: & splendentis gladij: & fulgentiū asinorū: & multitudinis vulneratorū: & grauis ruine: & nō erit finis gētib⁹ eius: & ifirmabunt in corporibus eorū a multitudine fornicationis: meretrix speciosa & grata dux maleficiorū q̄ vendidit gentes in fornicatione sua: & tribus in maleficiis suis.

Vbi nos posuimus laceratiōe plena: in hebreo habetur: Phere comalia: qđ interpretatus est Aquila ἐξ αὐχένιο μοῦ μεσθῆ id est exceruicatiōe plena: Symachus autē ὁ μεσθῆτος μεσθῆ qđ possumus dicere crudelitate plena: In altera eius editione reperi ὁ μεσθῆτος. i. sectiōibus carniū: & frustis p̄ mēbra concisis: Deniq̄ statim subiecit: Vbi indefinēs p̄da est: Porro hebreus phere nō exceruicationē Pro qua in Aquilae editione reperimus ἐξ αὐχένιο μοῦ sed gubernādū. i. κυβερνήτης ὁ θεός interpretatus ē. Ut oñderet & urbē fuisse regalē: & uelut in naui cunctaq̄ gentiū tenuisse gubernaculū: Describitur autē potētia eius: & sub lamētatiōe crudelitatis arguitur: Vhe ciuitas sanguinū: in qua nulla ueritas: sed oē mendaciū: plena rapina & laceratiōe pradarū. Vox flagelli crudelis semp & feruentis impii: & uox impetus rote: Vocē p̄ sonitu accipiamus: rotā feruentē p̄ diuersa discursum: & equi frementis & quadrigae feruentis: Subauditur in oībus: Vox tā pulchra: aut iuxta hebraicū: & picturā simplicis: ad plium se praparātis exercitus descriptio ē: ut oīs meus sermo sit uili or: Nā qđ ait: & grauis ruina: & nō ē finis cadauerū: de aduersariis intelligamus: q̄ ab eis sunt interfecti: & corruēt in corporibus suis: uel cadēt in sua multitudine: dum a se inuicem cōstipantur: uel i cadaueribus corruēt intersectorū: & suis & eorū utrūq̄ significat. Propter multitudinē inquit fornicationū meretricis: q̄a cū multis gentibus fornicata ē: & totius orbis quem subiecerat sibi colebat idola: speciosae & gratae & habentis maleficia: magos significat: q̄ uendidit gentes i fornicatiōibus suis: & familias i maleficiis suis. i. q̄ in cūctis habuit potestatem. Hāc de Niniue sint dicta simpliciter Cāterū si rationabiliter pp pulchritudinis nomen mūdum itelleximus Niniuen recte mundus q̄ in malo positus est: pp multitudinem sagittariorū: & eorū q̄ uelut gladiis hoīes liguis suis interficiūt. Ciuitas sanguinū dicta est. Vñ & cōsequenter tota mendax: qđ ad puerilitatem doctrinarū refertur: nō hñte sermōe dei ubi caput i ea reclinat: cū pueris dogmata cūcta possideāt: Nō est q̄ intelligat aut reqrat deū. Omnes declinauerūt simul inutiles facti sūt: nō est q̄ faciat bonū nō est usq̄ ad unū. Quae qđ & nūc ex parte fiant: tamen in cōsumatione magis complentur quan-

do multiplicata iniquitate refrixerit caritas multorum. Quanti capiuntur a nembroth gigante: & uenatore saeuissimo: qui aduersum deum superbiens plures de saltu eius suis peditis innexuit. Cuius attractabatur a multis praeda siue uenatio. Multos. n. hēt satellites: & secū pariter uenatores: q̄ i eius uenatiōe letantur: captiuos morte se iactant. Sed & uox flagelloꝝ auditur i mundo q̄a multae sūt tribulationes iustos: q̄bus q̄ flagellantur clamitāt: & doloris magnitudinē flebili uoce testantur. Quando alius demone: Alius ira: q̄ furori similis est: Alius libidine odio inuidia supbia corripitūtur Flagellū i eis assyrii regis sonat: Sed & in corporis malis: Flagellū diaboli intelligimus: de quo ad iustum dicitur: Et flagellū non appropinquabit tabernaculo tuo: Si qñ uiderimus hūc morbo regio cōputruisse: & sup̄ corpore suo Aliū intercutis aqua: & tumēti natate corpe: crescentibusq̄ mēbris formā pristini hoīs decrescere: qđ nup̄ in excetra uidimus: illū purulentias quasdā: & uulnera: tī dāna pulmonis egerere: istū humore i lapides defecato: urinā amaritudinē: & uesicae tormenta sentire: nō dubitemus dicere uocē flagelloꝝ esse ninīue. Licet nōnulli hoc uel ex corrupto aere: uel ex escape & corpore diuersitate accedere suspicētur. Nos q̄ legimus & febrē increpatā: & mulierē q̄ p̄ quindecim annos a diabolo fuerat ligata: dño medicatē curatā. Sciamus hāc oīa flagella eē ninīue. Vñ seq̄tur & uox cōmotionis rotaꝝ. dum huc atq̄ illuc genus raptatur humanū: & incertis p̄ cuncta discursibus: ubi periculū: ubi salus sit ignoramus: De qua rota & i principio Ezechielis scriptū ē: Et in psalmo septuagesimo tertio legimus: Vox tonitruī tui i rota. Hēt at̄ ninīue & equū p̄sequētē: Cuius hinnitus & ungula terrā fodiens: & pectus estuās semper bella desiderat. Loquente dño cōtra diabolū: De lōge odoratur bellū: Cū saltu & clamore nō parit fugiētibus: nec finit abi re terga uertētes: sed p̄sequitur ut p̄sternat īterficiat: cōculcet: illudat. Est quoq̄ Ninīue: & uox quadrigae seruētis: q̄les puto habuisse pharaonē: q̄ a dño submersi sunt: Ad hāc quadrigā quattuor iungūtur equi: quattuor. s. p̄turbatiōes: De q̄bus & philosophi disputāt. Et Maro nō tacet dicēs: Hi cupiunt: metuūtq̄: dolētq̄: gaudentq̄: iis eqs & hac quadriga ninīue tota p̄turbatur: Sed & eq̄tis ascēdentis uox in ea p̄sonat: q̄ arte quadā & gyro p̄paratus ad bellū: nō absq̄ periculo cōtra se pugnantis īcedit: Hēt hic eques sermonis gladiū exacutū: toto dialecticā & rhetoricā artis oleo leuigatū: Hēt arma fulgentia: trāsfīguratē se satana in angelū lucis q̄ arma ap̄licae armaturae cōtraria sunt: Nec mirū si in ninīue uulneratoꝝ multitudo sit. cū multitudo sit sagittarū: Et quō quattuor q̄bus pugnāmus & tegimur sunt scuta uirtutū prudentia iustitia tēperantia fortitudo. Ita ecōtrario quattuor uitia sunt: Stultitia iniquitas: luxuria: formido: Quibus ab hoste p̄cutimur. Quos singula pullulantes hnt in se ac multiplices species sagittae: q̄bus inferūtur uulnera: quae nisi statim medicina curauerit: sit grauis ruina: atq̄ utinā tanti eēnt in ninīue: & leuiter cadentes: & leuiter uulnerati: quanti sunt p̄ ruinā pōdere: usq̄ ad inferna demersi: Nec ē finis gētibus eius: malitia finē nō hēt: & quāta species peccatoꝝ tot gētes ninīue: quae īfirmabūtur i corporibus suis a multitudie fornicatiōis: qđ licet possit & de eis accipi: q̄ p̄ res uarias ēt corpore debilitati sunt: & cū p̄ditione aīae carnē quoq̄ frāguunt cui seruiunt: Tñ gētes istae de q̄bus diximus nō cadūt: Iuxta hebraicū nisi i corporibus suis & nō offendūt (ut interpretatur ē Symachus) nisi i cadaueribus mortuoꝝ: quae fornicationis multiplicatione p̄strata sūt. In hoc loco. lxx. interpretates. Cū scđm hebraicū posuerimus: p̄p̄ multitudinem fornicatiōnū meretricis: Quasi aliud uoluerūt esse p̄cipium. Vt dicerent p̄p̄ multitudie fornicatiōis: Et hucusq̄ finita sūia: Postea inciperēt meretrix speciosa & grata: dux maleficioꝝ Aquila & Symachus trāstulerunt: hñs maleficia: nec mirabitur ninīuen scortum iā esse gratissimā: q̄ tantā hoīum multitudinē: cum ea uiderit fornicari: & maleficiis illius & quibūsdā cātationibus ad amorem eius pene cunctos trahi. Hāc uendidit gētes in fornicatiōibus suis: quae tollunt mēbra xpi: & faciunt mēbra meretricis: & tribus i maleficiis suis: faciunt. n. amare eas: quae odisse debuerant: & de testari quae amare debuerāt. Vtrum deceptae fuerint: Iuxta illud qđ scriptum est. Corrumunt mores bonos cōfabulatiōes pessime: an etiam alios malefica arte supplātauerint: Legi in scripturis sanctis i bonā quoq̄ p̄tem maleficos accipi: Et malefici īcantātis sapiēter: Sed ad hoc incātat talis maleficus: ut meretricis ninīue amore deuictos ad mētis sanitatem retrahat.

Ecce ego ad te dicit dominus exercituum: & reuelabo pudenda tua in facie tua: & ostendam i gentibus nuditatem tuam: & regnis ignominiam tuam: & proiciam super te abominationes: & contumelijs te afficiam: & ponam te in exemplum.

LXX.

Ecce ego ad te dicit dominus omnipotens: & discooperiam posteroꝝ tua: super faciem tuam: & ostendam gentibus confusionem tuam: & regnis ignominiam tuam: & proiciam super te abominationem scđm immundicias tuas: & ponam te in exemplum.

Quia uendidisti o ninīue gētes in fornicatiōibus tuis: & familias i maleficiis tuis: & quasi publicū p̄stibulū cunctis diuicasti pedes tuos: p̄pterea ego ad te ueniā subuertendā: nō mittam angelum ante tuum ponātur aspectum: ostendā gentibus nuditatē tuam & regnis ignominiam tuam ut q̄ tecum fornicati sunt ipsi te despiciant irrideant: contumelijs afficiant: & eris in exemplum uniuersis uidentibus. Hāc autem omnia sub metaphora mulieris narrantur adulterae: quae cum fuerit dephensa producit in mediū: & ante oculos oīum depōpatur. Quod quidem p̄ trāslatiōē ēt sup̄ hierusalē

Super Naum. c. iii.

sup hierusalē plenissime in Ezechiele prophetalis sermo describit. Verius tamen & utilius ducatur ad mundū: ad quē secandū paritur & curandum uerus medicus uenit e cælo. Ecce ego ad te dicit dñs oīpotens: quia oīa potens sum: possum uniuersos sanare morbos: & qđ est aliis impossibile mihi possibile est Reuelabo posteriora tua in facie tua. i. uirtutes meas: praecepta atq; sermones: q̄ piecisti post tergū tuū: licet non mœrearis: faciā te uidere. Ego. n. mandauerā tibi de sermonibus meis: ut semp añ oculos tuos mouerentur: ligati essent atq; penderēt: Tu aut cōrempto iubentis īperio: post tua eos uestigia reliquisti: ut non solū nō faceres: sed nec dignareris qđem uidere quod iusserā: Vel certe faciā te uidere & itelligere errores tuos quos ante cū ceca ferreris & p̄ceps: rebaris esse uirtutes. Post hāc ēt gentibus quas uēdidisti in fornicatiōe tua: ostendā nuditatē tuā: ut nequa q̄ tui amore capiantur: sed uidentes sordidū: & turpe corpus intrinsecus: cuius primū superficiē ducebantur tecū: desināt fornicari: regnis quoq; q̄ maiora sunt q̄ gentes: ostendā ignominia tuā: quā ut haberes ipsa fecisti: Et piiciā sup te abominationē secundū immūdias tuas: Vt quō immun da es: sic imūda uidearis: nec decipias plurimos: q̄ tibi añ coherentes unū tecū corpus efficiebantur: Et ponā te in exēplum: ut similitudo formidatae penae: similitudinem prohibeat delinquendi.

¶ Et erit omnis qui uiderit te resiliet a te: & dicet. Afastata est niniue: quis commouebit super te caput? Ande querā consolatorē tibi?

¶ In hebreo nō habetur caput: sed nos apposuius ut sensus manifestior fieret Deniq; Symachus ita interpretatus est: Et oīs qui uiderit te recedet a te: & dicet dissipata est niniue: quis lugebit cum ea? Porro. LXX.

¶ Et erit omnis qui uiderit te: discedet a te: & dicet: misera niniue quis gemet eā: unde queram consolationē: illi aptantē chordam.

¶ Qui ruinas uiderit niniue & positā eā oībus in exēplum expauescet: atq; mirabitur: & dicet: dissipata ē niniue Quis cōmouebit sup te caput: hoc ē: qđ dolebit sup te: qđ tu eē poterit cōsolator: qđ qđiu potēs fuisti qđi crudelis dñā nō miserebaris senis nec paruulū respiciebas: nec p̄parasti luctus tui sociū: qđ noluiisti consortē hēre regnādi: Qui hāc terrena contēnit: & uenefice niniue maleficia despexit: nec falsa pulchritudine eius fuerit irretitus: cū oēm illius turpitudinē intrinsecus uiderit: & coeperit odisse qđ ceteri diligūt: refugiet & resiliet ab ea: siue ut a. lxx. dicitur discedet: qđiu. n. terrena honoramus & putamus eē sublimia uelut i quodā supbia culmine sumus: & miramur pulchritudinē niniue. Cū aut cōsiderauerimus naturā eius: & oīa corpalia bona: qđi humilia despexerimus: subiciētes nos potētiae manus dei: tūc miserebimur niniue: & oīa terrena bona digna plāctu iudicabimus: dicemusq; misera niniue quāti tuis laqueis irretiti sūt: quātos alligatos uinculis tuis tenes: qđ putas resiliet a te: & discedet de supbia tua: & te miserā iudicabit. Qđ aut ait qđ: nō tā pro difficili qđ p̄ raro debemus accipere: ut saepe diximus. Quis putas ē fidelis & prudens dispēsator: & quis sapiens & itelliget hāc? & quis ascēdet i montē dñi? Quis ergo gemet sup niniue: quis poterit iueniri: qđ hoc tabernaculo p̄grauatus cū paulo dicat: miser ego: qđ me liberabit de corpore mortis huius? Videmus cottidiā si uicina mors uenerit: & itellexerit se uel febre uel uulnere uel quolibet genere morbo: de hoc mūdo subtrahi: pauere: trepidare: & toto corpore tremescētē i niniue herere cōplexibus: & a speciosa meretricis corpe uix euelli Qđ hic sequitur: unde qđam cōsolationē uel cōsolatorē tibi qđ aptet cordā: Adhuc ex p̄sona eius dicitur: qđ resiliet uel discedet a niniue: & dicit: misera niniue: qđ gemet eam: de cōfusa seculi huius cōuersione disputans: in quo nihil cuiq; pōt placere p̄petuū: sed qđ placuit displicet: & qđ displicuerat rursum placet. Quis itaq; poterit talis inueniri cōsolator: & ut ita dicā scriptor lyricus & citharedicus: Qui possit dissonātes cordas eius: i unā armoniā cōtrahere: & uocalē i laudes dei efficere cōcentū? Hoc quod exposuimus: qđ aptet cordā uel aptantē cordā: Et grāce dicitur ἀρμόδιαι χορῶν nec i hebraico: nec i ceteris inuenimus trāslationibus: sed p̄ eo alteri⁹ sermōis exordiū: Nunquid melior es ammon: qđ habitat i fluminibus. Vñ uidetur mihi magis cū posterioribus cōpulandum:

¶ Nunquid melior es ammon: qđ habitat in fluminib? aqua i circuitu eius: cuius diuitie mare: & aqua muri eius: Ethiopia fortitudo eius: & egyptus: & nō est finis fuge tue: apfrica & lybies fuerunt i auxilio tuo: Sed & ipsa i trās migrationē ducēt i captiuitatē: paruuli eius elident i capite oīm uia arū: & sup iclytos eius sortē mittēt: & oēs optimates eius affigēt cōpedibus: Et tu ergo inebriaberis: eris despecta: & tu queres auxiliū tuū ab inimico: omnes munitiones tue: sicut ficus cum grossis suis: si concussa fuerit cadent in os comedētis.

¶ Pro eo quod in. lxx. legitur Apta cordam pars ammon: & ceteri interpretes transfulerunt. Nunquid melior es ammon? Hebreus qui me in scripturis erudiuit: ita legi posse asseruit: Nunquid meliores: qđ non ammon: & ait non: hebraice dici Allexandriam ammon autem multitudinem siue populos siue populorum: quā habitat in fluminibus: Aqua in circuitu eius:

non quod eo tpe Alexandria uocaretur: quippe q̄ longo post tpe ab Alexandro magno macedo-
ne nomen accepit: Sed q̄a sub noīe primo: id est: nō: semper ægypti metropolis fuerit: & habundā-
tissima populis Deniq; & q̄ res gestas Alexandri memoriæ tradiderunt: principē eam fuisse ægy-
pti autūant. Sed & ppheta hieremias ammon siue nō: Allexādriā intelligēs in uisione cōtra ægy-
ptum ad quā dicit, Vitula formosa ægyptus stimulator ab aquilone ueniet ei. Hæc quoq; manife-
stius addidit. Cōfusa est filia ægypti: tradita ē in manu regis aquilonis: ait dñs uirtutū deus Israel.
Ecce ego uisitabo sup ammon mē non. i. sup tumultū de Allexādria. Ammō. n. ut dixi mus. popu-
lus: men p̄positionē de significat: non: aut allexādriam. Et uisitabo iquit sup pharaonē: & sup ægy-
ptū: & super deos eius: & super reges eius: & super pharaonē & super eos qui i eo sperāt: & dabo in
manu q̄rentiū aīas eorū: & in manu nabuchodonosor regis babylonis: & i manu seruoꝝ eius. Dicitur
itaq; ad niniue. Nūquid populosior es: aut potērior Allexādria. Et describitur situs Allexādriæ
qd̄ super nilū & super mare posita: hic inde aquis & fluminibus ambitur. Aqua i circuitu eius Cui⁹
diuitiæ mare: aq̄ muri eius. hic. n. riuli nili: Inde lacu mareotico: ex alia parte mari cingitur. Quod
hic ethiopia & ægyptus: & aphrica pro quo in hebreo ponitur fuch. & lybies i p̄sidio ei⁹ sint. ip-
se situs prouintiæ & urbis oñdit. Et hæc igitur quam meus inquit ppheta sermo describit. Capie-
tur a rege babylonio: & idē tu⁹ atq; illius uastator erit. Quæ Iosephus quoq; iudaicæ scriptor hi-
storiæ in libris suis refert. Paruuli ei⁹ allidētur i catenis. Cū ergo hæc passura sit allexandria: Et tu
o niniue de eodē bibes calice: & iebriaberis: & cōlopta iacens despicietis: & in tātā uenies neces-
sitatem: ut a babylonis siue cōtra babylonios ab inimicis tuis auxiliū roges. Oīa firmamēta tua &
muri i sublime p̄iecti: & altitudines turriū: quas nūc iexpugnabiles putas: & uiri fortes bellatoresq;
tui primitiuis ficibus cōparabūtur: q̄ si cōcussē fuerint leui tactu in os cadent deuorantis. Nam qd̄
apud. lxx. legitur. Apta siue cōpone cordam. Adhuc ad niniuen dicitur. & ē sensus: iordinatum &
incōpositum tuum: & in diuersa discrepans in corda similitudinem apta niniue. Quia nihil tibi
p̄dent spēs & magnitudo tua: q̄ p̄cipua hēre te credis: nisi te aptaueris ad canendū. Considera. n.
oēm partem sortis filiorū ammon: & q̄cunq; estimantur possidere bona: quō eos nō defenderint
ne irēt in captiuitatē: & ne paruuli eorū alliderentur in uis. qd̄ eis profuerūt plurima. Iuxta q̄ posi-
ta est urbs ammon: qd̄ exceptis fluminibus tāta puteoꝝ & fontiu multitudo. Incipiens a mari mor-
tuo & uallans regionē eius: qd̄ ei p̄buere p̄sidii Ethiopia & ægypti quondā federati ei⁹. Quomo-
do ergo illā non iuuat auxilium socioꝝ: sic nec tuus o niniue fugiēdi finis erit: sed huc atq; illuc ua-
staberis. Quid loquar de ethiopibus. & ægyptus qui p̄soles fuerūt filiorum ammon cū ē lybies ei
fuerint federati. & hæc igitur ducetur in captiuitatē. paruuli ei⁹ quia ingredi nō ualebunt interfici
entur in uis ante parentū ora p̄strati. & oēs opes ei⁹ sorte a uictoribus diuidētur. Nec quisq; de p̄-
cipibus euadet. quia ferro & cōpedibus uinciētur. & tu ergo o niniue iebriaberis. & diues quondā
atq; speciosa. q̄ tantos amatores habebas despicietis ab oībus. & inimicis p̄sequentibus q̄res requi-
em & nō inuenies. oēs bellatores tui & uniuersa auxilia p̄da hostibus erunt & sine ullo labore ca-
pientur in similitudinē grossorū ficus q̄ concussē nō in terram ne saltem paruus labor sit colligen-
tium sed statim in os deuorantis cadēt. Hæc dicta sint παρὰ τοῦ ἑβραίου καὶ ἰουδαίου Iuxta. lxx. in-
terprætes. semel. n. propositū nobis est & uulgarā editionē sequi. ne aliquā sardanapallo repræhen-
dendi occasione p̄buisse uideamur. Cæterum nō satis mihi uidetur cōgruere exēplum euerfionis
niniue. cū filiis loth. qui uocantur amman. Primū. n. ammon dicitur & nō amman. deinde amma
q̄ nunc uocatur philadelphia. nō est sita super flumina. nec opes illius de mari cōgregantur. quip-
pe quæ mediterranea sit. nec aquæ sunt muri ei⁹. nec habet ethiopiam & ægyptum & aphricam
& lybies foederatos: cū hæc oīa & iuxta potentiā & iuxta exēplum & iuxta descriptionē loci & re-
gionis & amicarum gentiū: magis allexandriæ coaptanda sint: & nunq̄ potentissima ciuitas nini-
ue minori philadeliæ cōparata: audiret a ppheta Nunq̄ melior es. Cui at̄ dicitur nūquid melior
es: oñditur minor esse ea cui cōparatur: & nō debere eā indigne ferre si capta sit: cū maior & firmi-
or & potentior tā natura loci: q̄ uiris fortibus ab eodē sit hoste superata: Quia uero niniuen & mū-
dum istū intēptati sumus: p̄cipitur ei ut aptet & cōponat cordas suas. & se ad lugubre carmen pa-
ret: pars. n. filiorū ammon q̄ multo melior fuerit q̄ niniue: & habitauerit sup flumina: q̄a mœrore
dephensa est pœnas eam sui sceleris pependisse. Ac primū iuxta historiam allexandriæ dicendum:
qd̄ ammō intēptentur populi: Et sit sensus iuxta leges allegoriæ. Cōsidera populos ecclesiæ: quæ
habitat sup oēs pphetas: & habet doctores in circuitu suo: quorum de uentre manāt flumina: cui⁹
initium est mare: e lectione quippe legis: q̄ sine ligno christi amara est. in similitudinem maris ad ei⁹
mysterium petuenitur: quæ habet ethiopiam in fortitudie: Ethiopia quippe p̄æueniet manus ei⁹
deo. & ægyptum in qua dominus uenit in nube leui. & lybies: q̄ ante habitabāt in arentibus: & pō-
stea facti sunt in auxilio ei⁹. & hæc ergo si non se attenderit & omni diligentia custodierit cor suū
captiua ducetur: & planget filios suos: Paruuli quoq; ei⁹ qui adhuc in principiis uiarum sunt nec
ad mediū itineris peruenerunt allidentur in ipsis principiis suis: & hostes seuissimi p̄æclara quæq;
ei⁹ sorte sibi diuidere festinabunt: & optimates quos principes & p̄positos intelligere possumus
uinctos:

uictos catenis & grauissimo cōpedum pōdere p̄peditos trahūt in captiuitatē: Et tu ergo ninīue ho-
mines uidelicet infideles: homines mūdo p̄cinitus inherētes: senties supplicia: & cōspicieris calice
meo: & cū illi quoq; biberit q̄ de mea parte fuerāt: & suo uicio corruerāt: despicietis a me: & quā-
res finē inter uitia & p̄turbationes quā te p̄munt: & nihilominus stationem & finem malorū reppi-
re nos poteris: sed & oēs uolūtates tuā & dulcedines & potētia seculares & dogmata q̄ tibi uide-
baris habere firmissima deuorabūt a comedēte. de quo p̄ parabolā dicit samson: De comedente
exiit cibus & de forte egressū est dulce: tūc. n. fortia quāq; tua & q̄ dulces fructus spectantiū oculis
promittebāt ad primam arboris cōcūssionem ruent in os diaboli deuorātis: a quo sp̄ ninīue tanta
fuerat possessa. porro qd̄ p̄termisimus: Et non est finis fugā tuā q̄ de ninīue dicitur: & iterea quā
de ammon scripta sunt positum est: Et uidetur extraordinariā in alieno loco insertum: quasi per
ἐκ τῶ ποταμοῦ referamus ad ninīuen: ut sit ordo: Et tu inebriaberis & nō est finis fugā tuā: & eis
despecta: & cetera q̄ dicūtur ad ninīuē: Et interpretabimur non esse finē fugā ninīue a deo: q̄a semp̄
profectū habeat in fugiēdo. & nunq̄ uelit cōsistere: secūdū illud qd̄ supra diximus: & ipsi fugiētes
non steterūt: & nō erat q̄ respiceret: Et dicemus ideo scripturā sanctā his difficultatib; esse cōtextā
(& maxime p̄phetas q̄ enigmatibus pleni sūt. ut difficultatē sensuum difficultas quoq; sermonis in-
uoluat) ut non facile pateat sanctū canibus: & margaritā porcis: & p̄phanis sancta sanctorū: Quod
si uoluerimus ammon interpretari sup̄ filius loth. Dicamus loth habuisse ex duabus filiabus duos fili-
os Moab & Ammon: quoq; senior moab interpretatur ex patre: siue aqua paterna: iunior uero am-
mon uel filius generis mei: uel populus noster: Et arbitror quomodo qui ex iuda natus fuerat: pro-
pter peccatū. dicitur ad eum: semen chanaā & nō iuda. Et in Ezechiel ad hierusalē peccatricē. Ra-
dix tua & generatio tua de terra chanaā pater tuus amorreus & mater tua cethea. Sic eos quicūq; fue-
runt de priori populo: hoc est de iudaeis: & de iuniori. i. de nostris: moabitas & ammonitas figura-
liter appellari. Et q̄a declinauerūt a patre suo (Loth q̄ppe declinatio interpretatur) p̄cnae subicien-
dos & passuros oīa quā supra exposuimus. Si aut̄ iis q̄ sancti quondā fuerant: dei seueritas incipit
& illa quā hītabat inter flumina gehēne igni purgabitur. Quātomagis ninīue q̄ a nō hūit legē
nec recepit iugum p̄ceptorum dei p̄p̄ superbiam suam. Ad extremū in os corrui deuorantis.

Ecce populus tuus mulieres in medio tui. Inimicis tuis adaptione p̄dent porte terre tue:
deuorabit ignis vectes tuos. Aquā obsidionis hauri tibi: extrue munitiones tuas: intra
in lutum & calca: subigēs tene latere. Ibi comedet te ignis: peribis gladio: deuorabit te ut bru-
cus congregare ergo ut brucus: multiplicare ut locusta: plures fecisti negotiatioes tuas: q̄ stelle
sint celi. Brucus expansus est & auolauit: custodes tui quasi locustae: & paruuli tui quasi locustae
locustarum: quae confident in sepibus in die frigoris. LXX.

Ecce populus tuus quasi mulieres in te inimicis tuis aperiendo. Aperientur porte terre tue:
comedet ignis vectes tuos. Aquā obsidionis hauri tibi: optine munitiones tuas: ingredere lutū: &
culcare i paleis: obte sup̄ laterē: ibi comedet te ignis: dispedet te gladi: & comedet te q̄si locustae
aggrauaberis q̄si brucus: multiplicare ut brucus: multiplicasti negotiatioes tuas sicut stellas celi.

Ad huc ad ninīuen textitur dicētis eloquium: non mirū si fortes & pugnatōres tui in similitudinē
grossorū ficis: statim in os decidāt deuorantis: cū populus tuus effeminatus sit & resistere nequeat
Pendentur ergo portae tuae: & patebit ciuitas hostibus: robustissimos uectes q̄bus clauderāt por-
tae cōsumet ignis: hauri igitur aquā & cura ne potus desit obesse: Muni turres: lateres p̄fice: ut iter-
rupta muroꝝ struas. p̄pe est enī obsidio: & cū haec omnia feceris q̄si a bruco humus ita a gladio de-
uoraberis: sed & cū multiplicata fueris & brucus: & ut locusta in unū pariter cōgregata: & cōgrega-
ueris sicut astra celi diuitias tuas: sicut locustae: & brucus: & parua genimīa locustarū attellibus: q̄ uo-
cantur: sole incalescēte auolant: nec rep̄muntur: sic tu dispergeris & fugies: Natura enī haec locusta-
rum est: ut in frigore torpētēs p̄ calorem uolūtēt: Porro attellibus quē significatiū comedessorem in-
terpretatus est Aqla: parua locusta est: iter locustā & brucū: & modicis p̄cennīs reptās potius q̄ uo-
lans: semp̄q; subsiliēs: & ob hanc causā ubicūq; orta fuerit: usq; ad puluerē cūcta cōsumit: q̄a donec
crescant pennae abire nō potest. Hae iusta hebraicū propter lectoris faciliore itelligētia: ipsa scrip-
turae calcās uestigia: manifestius explanauī. Dicā at̄ & iuxta. lxx. certā τῶ ποταμοῦ γὰρ Sequens pri-
mum breuiter. idest quasi in epitome: & postea latius differēs: Populus tuus o ninīue: homines ui-
delicet seculares: q̄ p̄p̄rie uocātur populus urbis assyriae: ita passioibus enervati sūt: & uiciis elāgue-
runt: ut imbecillitati mulierū comparētur: nichil enī in aiabus suis forte: nihil robustum possident
& uirile. Vnde inimici p̄ualentes aduersū eos: aperuerunt omnes sensus eorū: & per corporales ia-
nuas introgressi sūt: & signatē sensus corpus: hostia ninīueticae terrae appellatur: habent at̄ ex pri-
ma dei conditione ēt hī qui se uiciis m̄ciparūt occasionem cognoscendi dei: quasi robustissimos
uectes q̄bus oppilent & claudāt portas sensuum: sed & ipsos consumet ignis: quia sagittis est alla-
tus ardentibus: Quamobrem dicitur ad ninīuen: hauri tibi aquam: & asperge te sermone: atq; ratio-
ne & occasionibus intelligēdi dei: exercendarumq; uirtutum: q̄ tibi int̄tae sunt abutere ad prahā-
dum: Verum tu dissolutis manibus idest operibus uoluptatis: quicquid i te habueras roboris per-
didisti: Quamobrem conuertere & age p̄cēnitentiam: & rursū obtine munitiones tuas: Et quia

semel ingressa es lutū & clausa es corpore: quod q̄si terra & paleis: & aqua ita carnibus sanguine: uer-
nis neruis: ossibusq; cōpactum est: sustine iniuriā: & necessitates corporis: & conculcare ab inimicis: &
omnia ad cōficiendā carnem quā p̄nitentiā digna sunt patere. Semel enim assumens lutum: &
paleas & inanibus huius seculi negociis inuoluta: debes p̄ iniuriam sp̄ote calcari: & tamē noli salu-
tem p̄nitentis desperare: esto confidēs & corpus idest laterem tuū p̄pter assumptum sermonem q̄si
aquam in seruitutē redige: & subiice tibi ut domineris lateri tuo: Alioqn nisi hoc feceris uiuax te
postea flamma cōsumet: uel in p̄cena p̄ gehennā: uel ardētibus inimici iaculis suscitata: & nō solū
igni uastaberis: sed gladius quoq; q̄si locusta terrā uirētia: Et hoc patieris si non fueris super laterē.
tuo quoq; p̄dere pr̄grauata: & omnē perdens uolatum tota detraheris in terrā: Sicut brucus re-
pente in terram cadit: cū lasso uolatu ultra ire nō quierit: Habeto itaq; uirtutes tam innumerabi-
les. Vt brucus ne ita p̄dere tuo ad terrā detraharis ut brucus quā uniuersa perpeffa es: Quomodo
multiplicasti tibi diuitias & negotiationes diuersorū dogmatum: Putās eas clariores esse stellis &
magis fulgere q̄ celi sydera. Hāc ut dixi ad cōprehēdēdū sensum a nobis dicta sunt. Breuiter nūc
ad exordium capituli reuertētes: singula ut posuimus explicemus. Quis nō dicet sp̄etiosam mini-
uē: aiām natura pulchram: Luxuria & uoluptatibus huius seculi delinitā: In muliebres delicias per-
uenisse: & uirilitate p̄dita elanguisse in fœminā. Si enim iusti anima in p̄fectum uirum ueniēs & cō-
ditionis suā seruās rigorem: adhārēsq; deo unus cum eo efficitur spiritus. Cur nō econtrario ani-
ma q̄ amat mundum unum cum mūdo fiat: & in molliciē redacta fœmineam uirilem perdiderit
rigorē: Ego puto ob hāc causam in exodo pr̄cipere pharaonē ut omne masculinū: qd̄ natū est he-
breis mittatur in fluuiū: & omne fœmineum uiuificetur: neq; enim Poterat rex ægyptius qui dicit
alibi: mea sūt flumina: & ego feci ea. Quicq; aliud nisi hoc iubere: ut qd̄cunq; est hebreorum: & eo-
rum qui p̄ istū seculū transierunt: forte & uirile mittatur in aquas & p̄ fluentia earū deferatur in ma-
re: Econtrario quicquid fœmineum molle & formosū uidetur in seculo: hoc uiuificetur adolescat
& generet. Simulq; considera qd̄ ægyptius impator uiros hebreorum nō possit occidere: nec eos
qui iā egressi sunt de infantia: sed quorū etas adhuc tenera est: & molle corpus: & profectus incipiēs
scit nō posse nutriri fœminas nisi interfecti fuerit masculi: Vult itaq; in hebreis quicquid forte est &
uirile: hoc gurgite sui fluminis suffocare: Vt quā fœminea sunt liberius sola succrescant. Quod at
sequitur inimicis tuis apertionem: Apientur porte terræ tuæ: intelligere poteris: assumēs de hiero-
mia testimoniū: in quo scriptū est: Ascendit mors per fenestras uestras: quodq; p̄ hieremiam in fe-
nestris: hic in portis asseres demonstrari: & has ipsas ad sensus refferes. Sciens enī sermo dei diuinus
duplices esse sensus: ad distictionē malorum sensuum: In puerbiis ait: sensū diuinū inuenies: Sensū
autē hic nō accipias p̄ aīo & mente quā græcæ ποῦσ dicitur: sed pro ποῦσ ei a quo & hi sensus nū-
cupati sunt: Visus odoratus gustus tactus auditus: Portæ atq; terræ ninie corpales sensus intelligā-
tur: Portæ at̄ hierusalem celestis omnis sensus diuinus & de sup̄nis ueniēs: Has portas ninie ape-
ruit populus eius per uisum: & auditum: & omnes reliquos sensus: q̄si per latam & spatiosam uiam:
quā ducit ad mortē: corporales quārens capere uoluptates: Quibus claudunt homines dei por-
tas suas obturātes aures ne audiant iudiciū sanguinis: Claudētes oculos suos ne uideāt iniquitatē:
obturantes nares ne unguēta prima in effeminationē aiā suā odore suscipiant: Claudētes os gu-
læ: & uentris auido tactu mollire: Trahentes manus suas ne ad libidinem uenter exestuās in fœ-
mineos ardentem aiām cogat amplexus: Qui at̄ homines dei sunt: aperiant sensus suos idest por-
tas celestis hierusalē: ut ad eas ingradatur sermo dei: malarū portarum illud exemplū est: Qui ex-
altas me de portis mortis: Bonarū at̄: ut annuntiem omnes laudes tuas in portis filiæ syon. Quā-
do uideris amatorem uoluptatum magis q̄ amatorem dei: & luxuriæ deditum: statim de eo dicito.
Inimicis suis aperuit portas terræ suæ: Non enim amicis animæ sed inimicis aperiant portas ter-
ræ ninie. Quod si & hi qui principes putantur in populo eadem fecerint: de his quoq; dicere nō
timebis: duces populi mei de domo deliciarum suarum eieci sunt. Si autem uideris eos uoluptati-
bus & hinc inde ambiente luxuria pr̄peditos nullā habere misericordiam in pauperes: nec de po-
pulo dei esse sollicitos: aptabis eis quod sequitur: Qui dormiunt super lectos eburneos & fluūt uo-
luptate in stratis suis: qui comedunt edos de gregibus: & uitulos lactantes de armentis: qui bibunt
defecatum uinum: & primis unguentis delibuti sunt: & non patiebantur quicq; super contritionē
Ioseph: Porro quod dicitur Comedit ignis uestes tuos: huiusmodi est: si quid naturalis boni in
anima tua uidebatur esse: quod in similitudinem uestium hostes: q̄ p̄ portas sensuum tuorum co-
nabantur irrumpere: prohibere posset & repellere: hoc babilonio igni succensum est: Nec non
aquam munitionis attrahe tibi. De sermone dei dicitur Vt circūdet sibi quasi murum firmissimū
scripturarum doctrinam atq; rationem: ne ad interiora eius possit hostis irrumpere. Obtine igitur
munitiones tuas. Quicquid habes in te per naturam bonum: & optimi conditoris in te seruat ex-
ordium. Hoc infelix anima ninie: in defensionem tui tene: nec patiaris de principali cordis ef-
fluere. Quod autem posthāc additur: Incede in lutum & conculcare in paleis. Alius forsitan est
met dici de anima: quā infixā in luto corporis & paleis huius mundi: uacuis scilicet & caducis
tota se uersans conculcetur a demonibus: Mihi autem uidetur hoc ad eam dici sustine tentatio-
nes: iniurias

Super Naum. c. iiii.

nes: iniurias: quibus tradita es: poenas quas merito tuo pateris: quia superuacua huius mundi & fragilia graderis negocia: scias te pro remedio sustinere. Si tamen obtinueris super laterem & carnem anime inferiori subiugaueris: Denique sequitur: Ibi commedet te ignis si non fueris super laterem & dominationem non habueris in carnem: sed manseris in laterem: & amaueris paleas: & in carne aut iuxta carnem uixeris: non solum ardētia inimici iacula te uorabunt: sed & gladius interficiet & in similitudinē locustarum: Quicquid inte uirens uidebatur: & naturæ bono sponte germinans auaro dente consumet: & quasi brucus uolatu perduto: & grauatus pondere suo: ita & tu grauata onere peccatorum detraheris in terram: Igitur ne talia & tanta patiaris multiplicare ut brucus: & quantum ille habet numerum tantas tu habeto uirtutes: Quæ enim multiplicasti negotiationes tuas: & omni genere quasi cælestia cuperes possidere per fas & nephas perituras tibi diuitias cōgregasti: debes multitudinem peccatorum multitudine exequare uirtutū: Super iuxta hebraicum usque ad illum locū ueneram: Vbi dicitur: Sol ortus est: & uiolauerunt: & non est cognitus locus eorū ubi fuerint. Et quid mihi uideretur in cōtextu ipsius sermonis dixi. Nūc quæ lxx. proprii sensus uidetur habere principium: posito eorum testimonio: certæ explanationis ordinē sequat. Brucus irruiet & uolauit: exiliuit quasi attellibus cōmixtus tuus sicut locusta quæ ascendit super sepe in diæ gelu: sol ortus est & exiliuit: & nō cognouit locū suū: Videtur mihi multitudo ninie: absque peccatore: sine ordine hinc inde cōmixta: & quocumque impetus tulerit ruens: bruco cōparari: patuo animali: & innumerabili: & qui modicum quid se uideatur eleuare a terra: Sed & alius qui græcè dicitur *στυγκυσ μὲν* & latine trāslatus est in comixtum: quē non possumus uulgu ignobile: & de diuersis gētibz hinc inde populum congregatum intelligere: id est non ciues: sed peregrinos: Vnde & populus Irael qui egrediebatur de ægypto: *ὑποὺ στυγκυσ* Hoc est ægyptiorum & ethiopum & uariarum gentium habuisse narratur: Et hic ergo ut ita dicam: Mistitius ninie cōfessur exilienti attellibo & locustæ: quæ in die frigoris: eo quod auolare non possit resideat in sepe: & postea orto sole & illius ardore calefacta exiliat: & ad alias regiones auolans: nequaquam minerit sepe: in quo tempore frigoris federat. Hæc *παράφρασις τῆς κωσ* ut ipse ppheta sermo facilius possit intelligi dicta sunt. Cæterum dubitare non poteris multitudinem hominū: quæ per latam uia perges uersatur in mundo: brucum dicere: Cum uideris eos totos terræ deditos: sententia leuitate: huc illucque discurre & ad sublimiora uolare non posse: Cerne Romam: & Constantinopolim: cū priori nomine inopia pristina cōmutantem: Vide Alexandriam ægypti caput: cū fuerit uel pro pœnuria annonæ: uel (quod pudori sit & rubori) ppter aurigas & mimos & histrones seditio cōcitata: ruere populum in similitudinē bruci: & totum uiciis ihærentem leuitate sua & per momenta mutatione sententiæ huc illucque uolare: Tunc uere poteris dicere brucus imperu abiit: & auolauit. Porro quod sequitur exiliit attellibus: & mistitius tuus quasi locusta: Mistitium puto in hoc differre a bruco: quod brucus iperitæ multitudini: & innumerabili cōparatur: Mistitius autē de cunctis gentibus hinc inde collectus: Et quomodo alii sunt in urbibus ciues: alii peregrini quibus placet habitare in urbe non sua: Sic mistitium puto qui habitat in ninie: eos esse qui uidetur sibi iuxta opinionē suam aliqua sequi dogmata. ueritatis: & in eo meliores esse bruco: quod brucus nihil aliud faciat: nisi semper in terra sit: & absque alio cibo & uentri seruiat: Attellibus autem saltem modicas assumat alas: & cum in altrū uolare non possit: tamen de terra exilire nitatur & tandem petuens in locustam uolitat quidem: sed non est perpetuus uolatus eius: deficientibus enim pœnulis: & contractis frigore: etiam locusta cōsudet: & cōsudet non frugifera arbore: & in uirentibus foliis: sed in sentibus uirgultisque contexta. siue in maceria fortuitu hinc inde lapide cōposita: Consideremus sapientes græciæ & ægyptiorum atque persarum Indorumque gymnosophistas: & samaritanos: & uarias inter ipsos sententias: & iudæos phariseosque eorum: & saduceos: & ecclesiæ multiplices hereses: & uidebimus attellibz a terra se paululum subleuantem: & locustam uolantem quidem sed non pleno cursu: & quia non babeat calorē solis iustitiæ: frigēte in deum caritate sedere in spinosis sepibus. Omnia enim dogmata eorum cum frigeant: & uolare non possint. sedem sibi requiem inter aristotelis & Crisippi spineta reperiunt Inde Eunomius profert: Quod natum est nō fuit antequam nasceretur. Inde manicheus: ut deum a cōditione malorum liberet alterum mali inducit auctorem: Inde nouatus subtrahit ueniam: ut tollat pœnitentiam: Et ut semel breui cuncta concludam sermone: De illis fontibus uniuersa dogmata: & argumentationibus suarum riuulos trahūt: ita ut loca quæque ipsa de quibus argumēta sumuntur superscripserunt: Hec igitur locusta quæ nunc sedet in sepibus: cum iudicii tempus aduenerit: & mundus ad ortum solis incaluerit: dimittet sedem & loca sua: in quibus tempore frigoris inhærebat: & ad meliora conuersa priores sedes non recordabitur: Quod autem generaliter de iudicii tempore diximus: & nunc ex parte intelligi potest: ut per eruditos & doctos uiros huiusmodi locustis solis iustitiæ lumē oriatur: & relinquentes spinas suas. in purum & liberum transeant uolatum.

Dormitauerūt pastores tui rex assur: Sepeliētur p̄cipēs tui: dispersus est popul⁹ tu⁹ super mōtes: & nō est qui congreget: nō est obscura p̄ritio tua: pessima plaga tua: oēs qui audierūt auditiōes tuā compresserunt manum super te: super quē non transiuit malicia tua semp. LXX.

Tabe illis: dormitauerunt pastores tui rex assur consopit fortis tuos: Abijt populus tuus sup mōtes: & nō erat q̄ susciperet: & non est sanitas cōtritioni tue: cū & plaga tua: Quis q̄ audierit nūtiū tuū plaudēt manibus sup te. Quia super quē non intrauit malicia tua semper.

Non mirū est si dormitauerunt pastores tui O rex assur qui dominatus es in niniue: & sepeliētur uel uagentur principes tui: reguli scilicet & omniū gentium duces: qui tibi antea seruibant: cū populus tuus mulieres fuerit in medio ciuitatis tuæ: & inimicis tuis apertæ sunt portæ eius: & omnis multitudo super murū sedens locustæ sit comparata: quæ quasi incalescente sole: Sic aduētum nabuchodonosor fugerit de propugnaculis: & inimicis terga uerterit. nec inuentus est locus eius: Irato itaq; deo: quia populum eius uastaueras: O assur: & sublimaueras usq; in cælum nidū tuū: Vnde & magnus sensus diceris. Destructa est ciuitas tua: & cunctis principibus interfectis qui resistere poterant aduersariis: Reliquus populus tuus imbellis: & ignobilis: dispersus est in montibus: & nemo de ducibus inueniri potest qui cōgreget eos: & de collectis rursum cogat exercitum: Non est obscurum uulnus tuum. nec talis plaga quæ medici possit curari manu: Omnes qui niniuen subrutam & assyrium regē superatum audierit: & potentissimam urbem: & regem dominatorem quondam urbis uulneratum: & iacere seminecem: & suo sanguine uolutari. Vel stupebūt propter rei magnitudinem: & insperatum nuntium: & compriment manus suas: Vel certe pro magnitudine gaudiū insultantes tibi applaudent manibus: & quodam gaudiū strepitu concrepabunt: Nullus enī est qui possit super te dolere: & euerfioni & uulneri tuo donare lachrymas: quia nullus est sup quē tua malicia non semper trāsierit. Et pulchre trāsierit: non enim potest malitia regis assyrii in hostibus eius iugiter permanere. Hucusq; historiæ ordo sit textus: Debemus autem & iuxta hebraicum: ante q̄ editionem: lxx. differamus: (In illis enim longe alius & diuersus est sensus) Paululum ab historia in sublime cōscendere & docere: quod ī ultima prophetia Naum apostropha ad diabolum fiat. Et est sensus: Magnum principem assyriorum qui quondam gloriabundus dixerat: fortitudie faciam: & sapientia intellectus: Auferam terminos gentium: & uires earum depascam: & cōmouebo ciuitates quæ habitantur & dicatur ei: O lucifer qui mane oriebaris: qui mittebas igniculos tuos ad cunctas gentes: quomodo cecidisti in terram & contritus es: Destructa est niniue ciuitas tua speciosa & potens: In qua tantum tibi imperium præsumebas: Vt filio quoq; dei auderes dicere: Hæc oīa tradita sunt mihi: si procidens adoraueris me dabo tibi ea: Dormitauerunt pastores & reguli tui: qui nō pascebant homines in salutem: sed nutriebant eos interfectiōi tuæ: ut saginatiores hostias deuorares: Omnis populus tuus & turba populorum: quæ te quondam colebat deseruit urbem tuā: & cōfugit ad montes: & se sub apostolorum christi atq; doctorum latibulis collocauit: & interim nullū tuorum ducum est: qui turbam tuam quondā ad se reuocet: plaga tua & uulnus tuū toto orbe per sonuit: Omnes insultauerunt tibi: quia quondam fuerant supplantatiōe decepti: Aut nullus enim aut paruus numerus est: quem non tu aliquando deceperis: & per quem non trāsierit malicia tua: & notandum quod in quocunq; steterit malicia diaboli non possit insultare ruinæ eius & uulneri: cum sit de pastoribus & populo regis assyrii: Sed in quocunq; pertrāsierit: ille insultet ei: & bonis operibus atq; directis: quasi manus super eum concrepet: Et congrue iuxta hebraicum quidem hucusq; de mōdi ruina dictum est: Nouissime de ipsius quoq; diaboli: qui princeps mundi fuit: Mūdus enim in maligno positus est: plaga & uulnere prædicatur: Apud. lxx. autē ad hūc σὺ ὁ ὢν τῆς γῆς id est admixtitiū mundi dicitur: quod pastores eius dormierint: & ut dormirent a rege sint assyrio consopiti: atq; ita sit ut dum apud eos describitur: quid assyrius exercuerit inter alteros: & non quid ipse patiat: de diaboli uulnere & plaga & interfectione sit tacitum: Vhe itaq; his qui peruersarum doctrinarum magistri sūt in niniue: Et congrue ad eos dicitur dormitauerunt pastores tui: dederūt enim somnum oculis suis: & palpebris suis dormitationem: & propterea non inuenerunt locū domini: neq; tabernaculum deo iacob: Nec audierunt de ephrata id est frugifera ecclesia: nec inuenerunt eam in condensis siluarum: Non solum autem pastores mixtitiis & locustæ quæ imminēt glacie: sed & in sepibus dormitauerunt: Sed a rege quoq; sunt assyriorū consopiti: Scit enim rex assyrius non posse se oues decipere nisi pastores ante consopierit: Semper diaboli studium est uigilantes animas cōsopire: Deniq; & in passione domini apostolorum oculos graui sopore præmit. quos saluator suscitans ait. Vigilate & orate ne intretis in tentationem: & rursum: quod uobis dico omnibus dico uigilate: Et quia non cessat semper consopire: uigilantes. quoscunq; ille deceperit: & quasi suauis & pernicioso carmine syrenarum illexerit ad dormiendum: excitat sermo diuinus & dicit: Surge qui dormis: & eleuare & illuminabit te christus: In aduētū ergo christi & sermo nis dei: & doctrinæ ecclesiasticæ: & consumatiōis niniue speciosissimæ quondam meretricis eleuabitur & properabit populus: qui sub magistris ante fuerat consopitus: & ibit ad montes scripturarum: ibiq; inuenit moysen & Iesum filium Naue: Montes noui testamenti apostolos & euangelistas: & cum ad tales montes confugerit: & in huiusmodi montium fuerit lectione uersatus: si nō inuenierit qui eum doceat: Messis enim multa operarii autem pauci: Tunc & illius studium comprobabitur: quia confugerit ad montes & magistrorum desidia coarguetur: Infert enim & nō erat qui susciperet: Sequitur: Non est sanitas contritioni tuæ tūmet plaga tua: Propterea mixtitiis niniue sanari

Isa. 44.

Mat. 26.

Prologus In Abbachuc

ne sanari nō pōt: q̄a supbiā nō deponit: & recēs semp uuln^o ē & quotidie diabolo feriēte pcutitur: Et p^o hāc oīa: nū ē sanitas cōtritōi ei^o: licet enī sibi sanus esse uideatur: tñ aīa eius fracta est: & p̄trita pcutiēte desuper malleo totius terrā: & non sanatur quia semp erecta est: Si autem humiliatur: & se christo subiicit: Cor contritum & humiliatum deus non despiciat: Et sacrificium deo spiritus cōtribulatus: In fine ponitur: Omnes qui audierit nuntium plaudent manibus sup te: Super quem enī non irruit malicia tua: Semperq; conceperis
supplicium sustinere: Omnes q̄ audierint nuntium tuum consono crepitu & uocali: ut ita dicam: operas sono atq; concentu: insultabūt tibi atq; gaudebunt: Nullus enī est aut certe rarus in quē non irruerit siue superuenerit malicia tua semper: Si enim συνώχεται urbis ninie pastores habet: & fortes: & omnis falsa doctrina & mēdax opinatio scientiā ἡλθε uenit timendum est: ne forte nullus sit super quē non malicia sed in quē non superuenerit. Sepe enim nobis falsorum dogmatum iacula superueniunt: & quasi in arcanum animā intrare desiderant: sed claudētibus nobis portas superuenit: quidem σὺνκτοσ & quātum in se est irruit: semper hoc facit: Sed auxiliante christo domino: & omni custodia seruante cor nostrum irruit quidem: sed ingredi non potest.

FINIT EXPLANATIO BEATI HIERONYMI SVPER NAMM PROPHE TAM AD PAV
LAM ET EVSTOCHIVM

INCIPIT PREFATIO BEATI HIERONYMI PRESBITERI IN LIBRVM PRIMVM SV
PER ABBACHVC PROPHE TAM AD CHROMATIVM EPISCOPVM.

Rimum Cromachi episcoporum doctissimae: scire nos cōuenit cor
rupte apud grecos & latinos nomē Ambachuc pphetā legi q̄a apud
hebreos: dicitur Abbachuc: & interpretatur amplexans: Siue ut si
gnificantius uertamus i grecū περίλημμα I deit āplexatio: Dein
de ubi .lxx. translatōres & Symachus & Theodotion . λημμα

Idest assūptionem interpretati sunt: in hebreo poni massa: qd̄ Aqla
uertit in pondus: Super quo in Naum propheta plenius disputau
mus: Massa autem nunq̄ profertur in titulo nisi cum graue: & ponde
ris laborisq; plenum est quod uidetur: unde necesse est & praeſētē ha
bere aliquid austeritatis: Vt sicut in Naum pondus quod uidebatur
aduersus Ninuen assyriorum urbem graue erat. Ita & in hoc quāra
tur cui pondus sit: quod propheta reuelatur: Quatuor autem pphē
tae in duodecim prophetarum uolumine sunt e quibus tres in pri
cipio Τηλημα Idest pondus titulum habent: Naū: abbachuc: & ma
lachias: Porro zacharias in medio & circa finem duos huiusmodi ponit titulos: e qbus unus est:
Onus uerbi dñi in terra adrach: & damasci regei eius: Alter in fine onus uerbi dñi sup I srael: De
Naum orationibus tuis iam liber editus est: De zacharia & Malachia si uita comes fuerit differetur
Nunc abbachuc habemus in māibus: qui uel ex eo quod amabilis domini est: uocatur amplexatio
uel quod in certamen & luctā (& ut ita dicā) amplexū cū deo congregitur: amplexantis idest lu
ctantis sortitus est nomen: Nullus enī tā audaci uoce ausus est deū ad disceptationem iustitiā pro
uocare & dicere ei: Cur in rebus humanis: & in mundi istius TIALTIA tāta rerum uersatur iniquitas:
uociferabo ad te uim patiens: & non saluabis: Quare ostendisti mihi iniquitatem & laborē uidere:
Lacerata est lex & non puenit ad finē usq; iudiciū: q̄a impius praeualet aduersus iustum: Ideo egra
ditur iudicium peruersū: Vides quod temeraria uox sit: & quodāmodo blasphemātis: creatore suū
ad iudicium prouocare. Et uas fragile aduersū figulum: cur tale uel tale factum sit disputare: Nec nō
hoc aiaduertendum quod assumptio uel pondus: quae grauiā esse iam diximus propheta uisio est
Et aduersus Montani dogma peruersum: Intelligit quod uidet: nec ut amēs loquitur: nec in morē
infanientium foeminarum dat sine mēte sonū. Inde & apostolus iubet ut si pphetantibus aliis alii
fuerit reuelatum: taceant qui prius loquēbantur: & statim. non est enim inqt̄ deus dissensionis sed
pacis ex quo intelligitur: cū quis uoluntate reticet & alteri locum dat ad loquēdum posse & loqui
& tacere cum uelit: Qui autem in extasi: idest inuitus loq̄tur: nec tacere nec loq̄ in sua potestate ha
bet: Illud quoq; disce (quia semel a me uiolenter exigis ut q̄si gradus quosdā & scalas ad altiora ni
tenti historiam tibi interpretar) pphetiam esse cōtra babylonem & Nabuchodonosor regem cal
daeorum Vt quomodo prior ppheta Naū quē abbachuc sequatur: uaticinium habuit contra nini
uen: & assyrios: qui uastauerunt decem tribus quae uocabātur Israel ita Abbachuc prophetiam ha
beat aduersus babylonē & Nabuchodonosor a qbus iuda: & hierusalem: tēplūq; subuersa sūt. Et ut
scias eo tēpore fuisse Abbachuc quo iam duae tribus quae uocabantur iudas: ductae sunt in captiuita
tem: Daniel docere te poterit: Ad quē in lacū leonū Abbachuc cū prandio mittitur: q̄q̄ apud hebre
os hāc ipsa non legatur historia. Igitur siue qs recipit scripturā illam: siue non recipit utrunq; pro
nobis est: aut enim recipit. & iam post factam rem liber abbachuc textitur: aut non recipit: & quasi
propheta scribit quae uentura cognoscit.

FINIT PROLOGVS

DIVI HIERONYMI SVPER ABBACHVC LIBER PRIMVS INCIPIT AD CROMA
TIVM EPISCOPVM. CAPITVLVM PRIMVM.

Aus quod vidit Abbachuc propheta: vsq; quo domine clamabo & non exaudies: vociferabor ad te vim patiens & non saluabis: Quare ostendisti mihi iniquitatem & dolorem: videre predam & iniustitiam contra me. LXX.

Usq; quo domine clamabo & non exaudies: vociferabor ad te vim patiens: & non saluabis: Quare mihi ostendisti labores & dolores videre miseriam & impietatem.

Interim secundum litteram causatur aduersum deum ppheta: Cur nabucodonosor templū uastet & iudam Cur hierusalem quodā urbs domini destruat: Quare clamet populus & nō exaudiat: uociferatur ad dominum oppressus a caldæis: & nō saluetur: Quare etiam propheta uel populus de cuius psona nunc loquitur ad hoc uixerit & huc

usq; pductus sit: ut iniquitatem hostium & suum uideat laborem: Cur iniustitia præualeat aduersū se: Et hoc dicit præ mentis angustia: nesciens aurum in igne conflare: & tres pueros de camino puriores exisse q̄ intrauerūt: Sed & generaliter accipere possumus: quod ex psona humanæ impatiētiæ uidēs ppheta peccatores habundantes & in seculo possidere diuitias: filios eorum quasi nouellam plantationem in adolescentia sua. & filias ornatas quasi similitudinem templi: Cellaria eorum plena eructātia ex hoc in illud: Oues fetosas & multiplicatas in uis suis: & cætera: q̄ i cetero q̄dra gesimo tertio psalmo plenius scribuntur: In quæulam uocē & plenā doloris erumpat.

Quare respicis contemptores & taces: conculcante impio iustiorē se. & facies homines quasi pisces maris: & quasi reptilia non habentia ducem.

Tale quid: & in .lxxii. psalmo legimus: Mei autem pene moti sunt pedes pene effusi sunt gressus mei: & reliqua: Et rursum in eodem psalmo: Et si est scientia in excelsis: & reliqua usq; manus meas: Hæc autem locuntur nescientes iudicia dei inuestigabilia: & profundum diuitiarum sapientiæ & scientiæ eius: quod non ita uideat deus ut uidet homo: homo tantum præsentia respicit: deus futura & æterna cognoscit: Et quomodo si egrotus & estuans febribus aquā frigidam postulet: & dicat ad medicum: uim patior crucior: uxor: exanimor: Vsq; quo medice clamabo & non exaudies: Et respondeat ei sapientissimus: & clementissimus medicus: Scio quo tempore debeā dare quod postulas: non misereor modo: q̄a misericordia ista crudelitas est: & uoluntas tua contra te petit: Et dominus noster sciens clemētiæ suæ pondera atq; mensuras interdum non exaudit clamantē ut eū probet: & magis prouocet ad rogandum: & quasi igne excoctum iustiorē & puriorē faciat. Quod intelligens apostolus Secundum id quod misericordiam est cōsecutus a domino ait: Non deficiamus in tribulationibus: & benedicit deū omni tēpore: & scit quia qui pseuerauerit usq; in finē hic saluus erit: Et gloriatur in labore & dolore: Et cū hieremia dicit: Tribulationem & miseriam inuocabo: Vt quomodo alius inuocat deū: sic sanctus uir & bellator inuictus ad exercēdum se & probandum tribulationem & miseriam uenire desideret.

Et facti sūt iudiciū & traditio potētior. ppter hoc lacerata ē lex: & nō puenit vsq; ad finē iudiciū quia impius præualeat aduersus iustum: ppter ea egreditur iudiciū puersum. LXX.

Quia impius præualeat aduersus iustū: propterea egreditur iudiciū puersum: contra me factum est iudiciū: & iudex accipit: propterea lacerata est lex: & nō puenit in finē iudiciū.

Symachus: quia impius præualeat aduersum iustū propter hoc egreditur iudiciū puersum: Ex hoc propheta uel populus loquitur ad dominum: Quod non ueritate aduersus se: sed potentia iudicatum sit: & nihil ex lege & iustitia sustinuerit: Vnde & ipsum iudiciū non habuerit finem suū. Finis autem iudicii est iudicare iuste: Et hoc quare loq̄ audeat in consequētibus monstrat dicēs: q̄a impius nabuchodonosor præualuit aduersus iustū iudam: & hæc esse causam quod dixerit: iudiciū nō peruenisse ad finem: quia iniquū sit & puersum: Vt Iosias rex iustus a rege ægyptio trucidetur Vt Daniel annanias misael & azarias seruiāt: & imperet babylonius Impator: Et inter scorta & cōcubinas suas Balthasar potet in fialis dei: Hæc propheta de suo tēpore statu. sequar enī quia semel uoluisti & historiæ uilitatē: Cæterū iuxta .lxx. Cōmunis ad deū q̄rela sanctorum est: quare contra eos iustū iudiciū fiat: & noxiū in psecutionibus sanguinē fundat si qñ ante tribunal steterit iudiciū cū seculariū iudex acceptis muneribus cōdēnet infontē: & reū liberet: qđ qđ nō solū de iudiciis seculi: sed interdū de ecclesiæ quoq; p̄cipib⁹ dici potest: qđ ppter munera lacerēt legē: & nō perducāt usq; ad finē iudiciū: & impius præualeat aduersus iustū: Et magis in iudicio peccatum diuitis q̄ paupis ueritas defēdatur: Vñ q̄rimonia est: iudiciū exire puerfū. sed nō debemus sup hac regē iniquitate turbari: uidētes & in p̄cipio mūdi ab impio chain itersēctū abel iustū: & postea exulātē iacob regnare in domo patris Esau: Et ægyptii luto & latere affligūt filios israel: Et dominus cōtra quē nūc quærela dirigitur crucifigitur a iudæis & barabā latro eligitur. Dies me deficiet si uoluerō enumerare

Super Abbachuc.c.i.

merare quomodo in isto seculo impiis praualeatibus opprimantur iusti.

Aspicite in gentibus & videte & admiramini & obstupescite: quia opus factum est in diebus vestris: quod nemo credet cum narrabitur.

LXX

Videte contemptores & respicite: admiramini mirabilia & disperdimini: quia opus ego operor in diebus vestris quod non credidistis si quis narrauerit.

Symachus pro eo quod diximus quia opus factum est in diebus vestris: Interpretatus est: quia opus fieri in diebus vestris: cetera similiter. Rursus in principio capituli ubi in hebraico scriptum est Raubag goim: & nos translulimus Aspicite in gentibus: Et. lxx. posuerunt: Videte contemptores: Excepto Aq la & Symacho & theodonone qui cum nostra interpretatione concordat: In alia quadam editione ἀνὸς πρὸς ἡμᾶς reperi uidebitis calumniatores: Et in alia similiter absque auctoris titulo: uidebitis declinantes: igitur ad superiores quærelas causantis propheta & dicetis: Vsq; quo domine clamabo & non exaudies & reliq; usq; ad finem huius exordii. & uox dñi respondētis inducitur: an iniquitate: quam in solo israel fieri putat: cernat in gentibus. Et quod chaldæis nō ut propheta arbitrabatur: iudas tantum & hierusalem traditi sūt: sed omnes per circuitum nationes: & tantum eū esse ualiturū ruiturū q; postea: ut si quis prædixerit qd futurum est præ rei magnitudinē uideatur incredulū: Sed hoc qd. lxx. & ceteri interpretes ediderunt: Videte contemptores: siue uidebitis calumniatores: & declinantes cū seculo huius: cōgruet ex ipso sermone arguuntur audacia: & cōceptus in dominum: ex quorū psona propheta clamauerat: Quare ausi sūt dei cōtēnere maiestatem: temerarie loq; & quantū in se est dei puidētiam calūniari: & declinare a domino coarguentes eum iniquitatis: Videbitis ergo contemptores: & tunc admirabimini: & omnē uestram quærelam p nihilo cōputabitis. cū pspexeritis me facere in dieb; uestris: ne forte dicatis quid ad nos ptnet de futuro: Opus qd tā grāde erit ut uestran omnē opprimat causationē: Vt si quis nunc futurum esse prædixerit fidē nō facile accōmodetis Quod autem hoc opus sit: in consequentibus demonstratur.

Ecce ego suscitabo chaldeos gentē amarā: & velocē: ambulātē sup latitudinē terre: ut possideat tabernacula nō sua: Horribilis & terribilis est Ex semetipsa iuditiū: & on; ei; egredietur: leuiorēz pardi; eq; eius: & velociores lupis vespertinis: & diffūdētur eqtes eius: equites nāq; eius de lōge ueniēt: volabūt qsi aqila festinās ad cōmedēdū: oēs ad pda ueniēt: facies cor; vtrūq; & aggregabit qsi arenā captiuitatem: & ipse de regib; triumphabit: & tyranni ridiculi eius erūt: ipse sup oēs munitiōez ridebit: & comportabit aggerem & capiet eam. tūc mutabitur spiritus & pertransibit & corruet: Hec est fortitudo eius dei sui.

LXX.

Quia ecce ego suscitabo chaldeos gentē amarā: & velocem que ambulat super latitudinem terre ut possideat tabernacula nō sua: terribilis est & illustris est: & de semetipsa iuditiū ei; erit: & assumptio ei; de se egredietur. Exiliēt super pardos eq; eius: & velociores erūt lupis arabie: & eqtabūt eqtes ei;: & ipetu ueniēt de lōginquo: & volabūt qsi aqila p̄mpta ad cōmedēdū: cōsumatio i ipsos uiciet resistētēs facieb; cor; ex aduerso: & aggregabit qsi arenā captiuitatē: & ipse i regiōib; delectat: & tyranni ludibria eius: & ipse in oēm munitiōē illudet: & mittet aggerem & obtinebit eam. Tunc mutabit spiritum & pertransiet & propriabitur: hec est fortitudo dei mei.

Quod uobis dixerā: aspicite in gentibus & uidete & admiramini & obstupescite: quia opus fiet in diebus uestris quod nemo credat cū narrabitur. Hoc est quod sequens sermo describit: Ecce ego suscitabo nabuchodonosor & caldæos gentē pugnatissimā & uelocē: cuius roboris & ad bellādū audacia: omnes pene greci qui barbaras historias cōscripserūt testes sūt: Hæc nō est cōtēta finibus suis sed huc illucq; discursēs sup terrā latitudinē puagatur: hoc est opus eius: nō ut terrā uomere exerceat: sed ut rapto uiuat & gladio: & possideat urbes nō suas: anteq; manū inferat: anq; prūpat ad bellum: Terrorē portat in uultu. Quod aut ait. Ex semetipso iuditiū: & onus eius egredietur. Pro quo interpretatus est Symachus: ipsa sibi iudicabit: & dextero suo egredietur: uel ita itelligendū est: de sua gente cōstituet principes: & potestas eius & gladiū aliar; gentiū satellites nō hēbit: uel certe quō fecit fiet ei: sic uastabitur ut ipse uastabit. Equi quoq; & eqtes q de lōge ueniēt: tā pñices ad psequēdum: & cūcta populāda erūt: ut pardos superēt & lupos uespertinos: Si qdē lupi leuiorēz eē dicūtur nocte uicina & cottidie fame ad rabiē cōcitati uolabūt. Ergo eqtes nō ad pugnadū qā nullus resistet: sed ad discurrendū ut aqlæ leui in uolatibus oīa subiacēt festinātī ad deuorādū: quō ad flatū uēti urētis uirētia cūcta arefcūt: Ita ad aspectū cor; oīa uastabūt: tātusq; erit numerus captiuor; & pda ut p ὄντος ἀνὸς ἐν ἀrenᾷ possit eqri: Ipse quoq; i. Nabuchodonosor in uniuerso orbe regnabit: & añ currū suū triūphās de regibus: eos hēbit in risu: & iter delicias cōputabit: tātāq; potentia & supbia erit: ut naturā supare cōtēdat: & urbes munitissimas robore sui exercitus cape. Veniet. n. tyrū & iacto in mari aggere capiet eā. i. munitiōē. Siue tyrū qd qdē in Ezechiel pspicue demonstratur. Vbi dicitur Nabuchodonosor rex babilōis subiugauit exercitū suū ope magno aduersū tyrū. Oē caput caluū & oēs humeros debellatos: & merces nō data ē ei: & exercitū eius cōtra tyr; & ope iniquo seruiuit aduersū eā. Cū aut cōportauerit aggerē: & nihil uirib; eius obuiū fuerit: Tūc mutabitur spirit; eius in supbiā: & deū esse se credēs Imaginē aureā statuēt in babilōe quā uniuersas gentes adorare cōpeller. Qd cū fecerit trāsibit in bestia figurā: & postea corruet: Pro quo aqla & syma

Hieronymus. liber Primus

chus trāstulerūt κόρις πρὸς αὐτὸν. Idest & deliquit: hac hñte scriptura sancta cōsuetudinē ut asam
i. deliquit ponat p eo qd est delinet eē qd fuerat. Tale qd & nos habemus in lingua nostra i. d. m. c.
Ti dicentes uapulauit exercitus p eo qd est iterfectus & cesus est: & peccauit uinea: ager p eo qd est
uindemia: & fruges nō habuere puentū: Quod aut in fine capituli dicitur: Hæc est fortitudo ei⁹ dei
sui i. πρὸς πικρὸς est legendū. Vt sit sensus: Hæc est fortitudo ei⁹ quā dedit ei de⁹ suus. Ad cuius cultū
oēs nationes ēt p scripturā & cōminationē mortis sēuissimō impio cōpellebat. Hæc iuxta hebraicū
nūc ueniamus ad. lxx. & ppositis singulis interpretationē allegoricā coaptamus. Ecce ego suscitabo
caldæos gētē amarā & uelocē: q̄ ambulat sup latitudinē terræ ut possideat tabernacula nō sua. Cō
minatur deus aduersum cōtēptōres & calūniātes puidentiā suā suscitatur: se caldæos: q̄ interpretā
tur q̄si demonia: uel angelos pessimos significās q̄ mīstrāt furorē eius & iræ: & in tribulationē quā in
fert in peccatores: uel aīas hoīum pessimorū p quas merētes cruciar. Hi aut caldæi gēs amara est: &
uelox nō parcēs: & cito explēs qd sibi fuerit iperātū: & ambulat sup latitudinē terræ. Lata. n. & spa
tiosa uia est q̄ ducit ad mortē: p quā ābulat: & ille diues in euāgelio: q̄ fulgebat in purpura. Et illi d
q̄bus dicitur: q̄ dormiūt sup lectos eburneos: & delitiis affluūt in stratis suis. Qui cōmedūt uitulos
de armētis lactētes: & bibūt defecātū uinū. Et primis ungūtur unguētis: q̄a in lata ambulāt uia. La
titudine terræ appellatur q̄ caldæorū uestigiis p̄mitur. Noluerunt. n. ambulare p artā & angustā uia:
q̄ ducit ad uitam p quā ambulat Paulus gloriās in tribulationē & āgustia. Ambulāt aut caldæi sup
latitudinē terræ ut possideāt tabernacula nō sua. Oē. n. rōnabile aīal licet p uitiū & culpā suā hospī
tiū factū sit caldæorū: tñ p naturā tabernaculū dei est. Et q̄q̄ in euāgelio pessim⁹ demon loq̄tur: ua
do in domū meā unde exiui: nō est ei credēdū. siqdē nulla rōnabilis creatura ad hoc facta est: ut ha
bitaculū demonis sit: Seq̄tur: Terribilis & illustris est: ex ipso iuditiū eius erit: assumptio eius ab eo
egredietur: terribilis est caldæus pp multa uariāq̄ supplitia q̄ infert in cōtēptōres. Illustris q̄a affu
met diuinitatis gloriā. Et p oracula & falsa rñsa: & curatiōes morborū: quos ipse imiserat apud ipe
ritos & cōtēptōres dei uidetur illustris. Erit. n. cōtēptoris iuditiū atq̄ supplitiū ex eo: hoc est ex se
metipso siue ex caldæo. Ipsi. n. secūdū apostolū tradētur ad pugnā: ut discāt nō blasphemare: a quo
q̄ egerit pœnitentiā & ad deū cōuersus fuerit egredietur: cū prius manib⁹ illius teneretur: & eēt cal
dæi assūptio. Si qñ uiderimus multo aliquē tpe seruissē diabolo: & postea ad deū eēt cōuersum: di
cam⁹ de eo. Et assūptio ei⁹ egressa est ab eo. Quicūq̄. n. egerit pœnitentiā & dereliquit demōes: q̄b⁹
q̄si eq̄ prius ad sedēdū terga p̄bebāt: & uelocitate pardorū & luporū uespe eq̄tes suos abiecerit & re
liserint: & uacuo leuīq̄ dorso ad eum portandum uenerint: q̄ sup pullū asinæ māsuetus & pauper
ascendit. Hi quasi de longe pperantes & nō contenti cursu & impetu: assument uolatum. & ueniēt
quasi aqla ad sermones dei: ut uescantur carnibus: & famē tāti temporis saturēt. In eo. n. qd dicitur
YNAIE ZITITA CONTEOITI TIICAITOY Nosq̄ trāstulimus & eq̄tabūtur eq̄tes eius: iux
ta sensū quē supra posuimus interpretatū est effūdētur: Symachus: Et effūdētur eq̄tes eius idest cor
ruēt. & allidētur in terrā: Lupi at arabia: idest uespere & occidēte hi recte uocātur: q̄bus cōuersatio
pessima occubuit: & tāta in caligie constituti toto gradu uespam dereliquit: quā cū reliq̄rit & uola
uerit p̄mpti ut cōmedāt carnes uerbi dei: tūc cōsumatio ueniet in ipios idest in chaldæos q̄ resiste
bāt uultibus pœnitentiū ne reuenterētur ad dñm suū: Quāobrē cōsumatio in ipios ueniet resiste
tes uultib⁹ eorū: & ex aduerso: Cū at illi fuerit cōsumati: & de manib⁹ eorū erepta captiuitas: tūc ser
mo diuinus congregabit q̄si arenā chaldaicā captiuitatis: & delectabitur in regibus: & tyrāni ludī
cra eius erunt: Vidēs potētissimū quodā diabolu: & regna eius: q̄ saluatori quoq̄ ostēdēs ait: Hæc
oīa dabo tibi: si p̄cidēs adoraueris me: ei⁹ aduētū eē dīstruēt: delitiæ prudētiæ sūt & uoluptas sapiē
tiæ cū stultitia destruetur: & tyrānorū quodā potētia supata atq̄ deiecta: uertitur in derisū: Neq̄ enī
solus draco formatus est ut lusui haberetur a dño q̄ est p̄cipium plasmationis eius: factus est ange
lis ludicrū. Neq̄ illū solū dabit deus: q̄si passerē paruulo: Sed siq̄s ēt alius crudelis: & mētis tyrānicæ
fuerit: traditur sermoni dei in derisū: & ipse ait in oēm munitionē illudet: Quæ at est alia munitio
nisi illa de q̄ loq̄tur apostolus. Arma enī militiæ nostræ: nō carnalia sūt: sed potētia deo: ad destruc
tionē munitionū: destruētēs oēm altitudinē eleuātē se aduersus scientiā dei. Si qua igitur fuerint
uel in sermonibus q̄ p̄mittunt altitudinē: & magnitudinem se habere: cōtrariam ueritati munitōis
uel in omni gloria atq̄ diuitiis: & fortitudine: q̄ laudatur in seculo. Omnia destruetur & sermo dei
uniuersæ monitiōi illudit: Et mittet aggerem & obtinebit eā: per aggerē & terrena: q̄ p̄fert arguēs
eā fragilitatis in his q̄bus sibi uidebatur prius aliqd habere fortitudinis aut cū hoc fuerit expletum
Tūc spiritus cōuertetur & neq̄q̄ puniet ut añ punierat: sed p̄trāsīs peccatores rogabit p eis & reco
ciliabit eos pristino dño: in q̄bus omnibus ostēditur fortitudo: q̄ tāta p̄fecerit dei nostri: Cernitis q̄
cōfragosa loca sint: & aduersa historia uerti: Et quomodo ea q̄ secūdū litterā sup chaldæis interp
tati sumus: Nūc iuxta tropologiā uideātur sonare demētiā & libertatē eorū q̄ de caldæorū mātibus
euaserūt: historia adstruēta est: euagādi nō habet facultatē: tropologia libera: Et his tātū legibus cir
cumscrip̄ta: ut puritatem sequatur intelligentiæ sermonisq̄ contextum: Nec in rebus multum in
ter se contrariis uiolenta sit copulandis.

¶ Nunquid non tu a principio domine deus meus sancte meus: non moriemur: Domine in in

Super Abbachuc. c. i.

ditum posuisti eum: & fortem vt corripere fundasti eum.

LXX.

Non ne tu a principio domine deus meus sancte meus & non moriemur domine in iudicium posuisti eum & plasmauit me vt arguam in disciplinam eius.

Symachus manifestus.

None tu principio dñe deus meus sancte meus & nō moriemur: domine ad iudicandum posuisti eum: fortem ad corripiendum contriuxisti illum.

Ad pphetæ quærimoniā dicentis: Vsq; quo domine clamabo & non exaudies. Respōderat deus dicens. Aspicite in gentibus & uidete: & post præfationem intulerat: Ecce ego suscitabo caldæos gentem amaram & uelocem. Omniq; descriptione completa: uel de Nabuchodonosor uel de diabolo in fine memorat. Tunc mutabitur spiritus & pertransiuit & conuertit. Hæc est fortitudo eius dei sui: quod proferat audiens & intelligens: Iccirco Nabuchodonosor contra Iudam siue diabolū contra credentes accipere potestatem: ut corripiat eos. & post correptionem ipse quoq; puniatur in fine. Respondit domino. Ergo ne tu es domine deus meus sancte meus. Hæc autē loquitur blandientis & pœnitentis affectu: qui a principio nos creasti cuius misericordia hucusq; subsistimus. Non enim sciebam tantum posse aduersarios nostros: nec noueram Nabuchodonosor: uel diabolū mundi huius: & cunctarum accepisse gētium potestatem. Quantum igitur ad uires eius nullus nostrum potest resistere: Quantum autem ad misericordiam tuam: tuum est omne quod uiuimus quod non ab eo interfecti sumus: & ad mortis opera perducti. Tu enim domine ad iudicandum posuisti eum: ut ipse sit inimicus & ultor: & ut per illum corripias quicūq; peccauerit tibi. Sed quia semel caldæos super demonibus interpretati sumus: & Nabuchodonosor super regem eorū diabolū. Debemus descriptionem diaboli & potētiam eius breuiter pstringere: Vt iuste ppheta dicat. Dñe in iudiciū posuisti eū: & fortē ut corripere fundasti eū. Suscitatur aduersum incredulos & cōtemptores: Natio demonū amara ad puniendū & ubiq; pñs. Ambulat quoq; ubi cūq; terræ latitudo: ut possideat hoīes in qbus xps habitare debuerat: horribilis atq; terribilis est & difficile ab aliquo superari pōt: Nec ante frāgitur nisi cū magnitudie peccatorū & iniquitatis suæ pōdere p̄grauata ad cōsumationē uenerit: eq̄ eius & eq̄tes in similitudinē pardorū & luporū semp sanguinē sitiūt: & desiderabūt p̄das simulabūt absentia: & dū nō sperātur cito de lōge ueniēt: uolabūt q̄si aqla exultās uolatu ponere uult iter sydera cæli nidū suū: & semp festinat ad p̄dā: Et in Ezechiele sub figura Nabuchodonosor regis ægyptii sup diabolo describitur. Null⁹ ē demonū q parcat: oēs ad p̄dā festini ueniēt ante faciē eorū uetus urens qcqd aspexerit: qcqd uultui eorū obuium fuerit urere desiderabūt & p̄dere: Rex aut potētissimus erit in medio captiuorū: & eorū numerū q̄si arenā maris a satellitibus suis hinc inde suscipiet: & ipse de regibus triūphabit: & tyranni ridiculi eius erūt. Multos. n. sanctos sua supplātatione decipiet: & eos qui sibi uidebātur potentissimi & tyrannidem exercere cōtra demones & eicere illos de corporibus obsessis subiiciet seruituti suæ: & risui deputabit. Ipse uero fortissimus coacta manu & perditorū exercitu congregato: de omni munitione ridebit: & quicquid forte fuerit nitetur euertere. Cōportabit enim aggerem: idest circumdabit opera terrena: & cū terra fuerit aggerata facile omnem capit munitionem. Post tantā autem uictoriam mutabitur spiritus eius: & p̄trāsibit os eius usq; ad cælum & deū se faciens blasphemare incipiet creatorem: qd cū fecerit corruet: & ruina eius oñdet q̄ fortis diuinitas illius fuerit: & idolorum simulatio: sub quoq; imaginibus suo cultui hoīes subiugabat. Audiēs igitur hæc ppheta qd tātus talisq; sit rex mūdi huius: & cōgreget captiuitatem quasi arenam maris: & triūphet de regib⁹ & tyrāni ridiculi eius sint: & de omni munitione rideat & cōportet primum aggerem: & postea capiat eam: & tātā superbiā sit: ut cōtra creatorem suum audeat resistere & se facere quasi deū: qui prius audacter loquēbatur ad dominū: & se uel suū populū: siue eos ex quorū p̄sona q̄rebatur iustos esse memorat. Nunc in blādimentoꝝ uerba prūpit & ait. Ergo ne tu principio es dñe deus meus: sancte meus: quodq; nō morimur: nec capimur a tāto hoste: tuæ clemētiæ est. Tu enim dñe cōstituxisti eum quasi carnificem: & fortem fecisti eum. Vt aut nullus aut rarus eius possit resistere fortitudini. Porro secūdum. lxx: hoc qd in fine dicitur. Et blasphemauit me ut arguerem in disciplina ei⁹ Ad personam referri potest. Vt sit sensus. Ego aut p̄pterea inspiratus sum ppheta ut arguam delinquentes: & doceam dñi disciplinam. Quidam a domino dici putant. Qui a patre iccirco blasphematus sit: & corpus assumpserit ut doctrina dei patris hoīes erudiat. Sed hoc q̄ discordet a cōtextu superiorum: & totius loci continentia. Non tam mei erit iudiciū: q̄ lectoris hebrei.

LXX.

Aundi sunt oculi tui ne videas malum: & respicere ad iniquitatem non poteris. Quare non respicis super inique agentes: & taces deuorante impio iustiorē se: & facies homines quasi pisces maris: & quasi reptile non habens principem.

Aundus oculus ne videat mala: & aspicere super dolorem non poteris. Quare non aspicias super contemptores: tacebis cum deuorauerit impius iustiorē: & facies homines quasi pisces maris: & quasi reptilia non habentia ducem.

Tale qd & Hieremias ad dñm loquitur. Iustus es dñe: cōfiteor: uerūtn iudicia loquar ad te: qd ē quia ipioꝝ p̄spatur: habūdauerūt oēs q̄ p̄uicātur & delinquūt. Plāstasti eos & radicati sūt: gēuerūt filios & fecerūt fructū p̄pe eos ori eorū: Ergo & Abbachuc in eādē inīam. Mūdi sūt inq̄t dñe oculi

Hieronymus. liber Primus

tui & scio quod malum iniustumque non libenter aspicias: nec potest quicquam de tua dubitare iustitia: Verumtamen cur pateris babylonios tanta crudelitate iactari: & ab ipso Nabuchodonosor iustum opprimi Israel: Non quod perfectus sit qui opprimis: sed quod opprimente eum iustior sit. Et quomodo pisces qui non habent principem: & irrationalia iumenta & multitudo reptilium absque prouidentia subiaceat fortiori. Et quicquid plus ualuerit uiribus dominatur in altis: Sic inter homines animal rationale & ad similitudinem tuam conditum: non ualebit ratio: non merita: sed uires corporis: & irrationabilis fortitudo. Si autem uoluerimus generaliter intelligere: sub prouidentia qua re te propheta. Cur diabolus tamen ualeat in seculo: & dominante deo alter exercet tyrannidem. Istiusmodi sensus erit: & cum superioribus haec expositio iungetur. Noui domine deus meus: sancte meus: quia te prouident te & defendere non morimur. Scio quia propterea posuisti aduersarium: ut ipsum quasi carnificem corripere: & non occideres peccatores: noui quia nihil tibi placeat iniustum: & oculi tui ab omni iniquitate sint puri: Nec uidere possis dolores eorum qui iniustitiae sunt subiecti. Verumtamen cum inuenire non possum Cur Abel iustum Cain occidat iniustus: & taceas: cur saeuiente ceto & omnia deuorante non solum minores pisciculi. Sed ipse quoque uiuus deuoretur Ionas. Quare impius uincit: iustus uincitur. Nec hoc dico quod nouerim quicquam iustificari: & in conspectu tuo absque peccato esse: Et humanae fragilitatis ignarus sum Sed quomodo Sodoma & Gomorra comparatione hierusalem iustae sunt: Et publicanus in euangelio pharisei collatione sit iustior. Ita & iste qui opprimitur a diabolo: peccator quidem est: sed opprimente se iustior est. Quare igitur non est mensura nec pondus: ut si semel iustus opprimitur & subiicitur: non ipso: sed iustiori se subiiciatur. Dicam quicquam sine te fieri: & te nolente tantum posse impium: hoc sentire blasphemum est: Cum itaque tu sis uniuersitatis rector & dominus: tu necesse est facias quod sine te fieri non potest. Et hoc dicitur non quod ipse propheta sic sentiat: ut supra testatus sum. Sed quod impatienciam humanam in sua persona exprimat. Sicut frequenter uidimus apostolum uarias hominum in se recipe sentias. Et nunc dicere. Video autem aliam legem in membris meis: repugnantem legi mentis meae: & captiuantem me in lege peccati: quod est in membris meis. Et quasi incipiens sit. Fratres ego non arbitror me comprehendisse: Et ex parte cognoscimus & ex parte prophetamus. Ac rursus ibidem quasi perfectus sit. Quotquot ergo perfecti hoc sapiamus: cum utique non sit unius atque eiusdem dicere se ex parte cognoscere: & esse perfectum. At ne forsitan putes non apostolicam consuetudinem sed nostram. Hoc est argumentum quod ipse loquitur: Ad corinthios. Haec autem fratres transfigurauit in me & Apollo: propter uos: ut in uobis discatis. Alioquin quomodo potest sic habere dei homines quasi pisces maris: & uelut reptilia qui non habent principem: cum angeli singulorum: cotidie uideant faciem patris qui in caelis est. Et circundet angelus domini in circuitu timentium eum & eripiat eos. Sicut igitur in hominibus est per singulos: dei currit prouidentia: sic in ceteris animalibus generalem quodam dispositionem: & ordinem cursumque rerum intelligere possumus. Verbi gratia. Quomodo nascatur piscium multitudo & uiuat in aquis: quomodo reptilia & quadrupedia oriatur in terra: & quibus alatur cibus. Ceterum absurdum est ad hoc dei deducere maiestatem: ut sciat per momenta singula quot nascantur culices. quot uel moriantur. Quae cimicum & pulicis & muscae sit in terra multitudo. Quanti pisces in aqua nati: & qui de minoribus maiorum praedare debent. Non sumus tam fatui aduatores dei: ut dum potentiam eius est ad ima detrahimus: in nos ipsos iniuriosi simus: eandem rationabiliu quam irrationabiliu prouidentiam esse dicentes. Ex quo liber ille apocryphus stultitiae condemnandus est: in quo scriptum est: quendam angelum nomine tyri pisse reptilibus. Et in hac similitudine piscibus quoque & arboribus & bestis uniuersis proprios in custodia angelos assignatos.

Totum in hamo subleuauit: traxit illud in sagena sua: & aggregauit in rete suam: super hoc letabitur & exultabit: propea imolabit sagene suae: & sacrificabit reti suo: quia in ipsis incrassata est anima eius: & cibum eius eleuitus: propterea hoc ergo expandit sagenam suam: & semper interficere gentes non cessat. LXX:

Consumationem in hamo subleuauit: & attraxit eum in rete suo: & congregauit eum in sagena suis: prope hoc letabitur & gaudebit. Propterea imolauit sagene suae & incendit reti suo. Quia in ipsis incrassauit partem suam: & escam eius electe: propterea expandit rete suum: & semper interficere eius non cessat.

Quia supra pisces nominauerat dicens: Et facies homines quasi pisces maris: & quasi reptilia. Quod si generaliter dicitur in hebreo remes. i. κινωδ. μαρῶν. Oportet uidelicet quod moueri possit iccirco. μαρῶν ὅτι πᾶσι πῖσκι seruatur in ceteris: ut quomodo piscator mittit hamum: & rete & sagenam: ut quod hamus non potuit rete comprehendat: quod euaserit rete sagenis latioribus circundet. Ita & rex babylonius cuncta uastauerit: & uniuersum hominum genus: suam praedam fecerit. Porro quod ait: Letabitur atque gaudebit & imolabit sagena suae: & sacrificabit reti suo: Idolum significat quod fecit in capto dura: & simulachrum belis: cui quasi gratias sagenae imolauit pinguisimas uictimas totas quas uicerat nationes ad cultum eius cogas. In ipsis quippe hoc est in idolis suis incrassatum esse se credens: & suam partem id est omnes se habere diuitias: quasi grandes pisces etiam principes quosque atque reges suo subiugauit imperio. quas escas electas uocat. Et quia semel piscatione opulentissima saturatus est: Et sagenam suam id est suum repleuit exercitum Propterea gentes interficere id est semper pugnare: & iugulare non cesset. Porro secundum. lxx. Impius diabolus qui opprimit iustum & habet homines quasi pisces maris: & uastat cuncta quasi reptilia non habet ducem. Misit hamum suum contrarium ei hamo. A quo per apostolum Petrum primus captus est piscis in cuius ore inuentus est stater. Et adhesit homo eius Adam: & attraxit eum foras de paradiso re te suo: & cooperuit illum sagenis suis. uariis & multiplicibus fallaciis: iccirco letabitur & decipulas suas plus arbitrabitur esse quam preceptum domini. Et imolabit non hamo qui puerfus sermo intelligitur: & ad huc in principio

Phil. 3.6

1. cor. 4.4

Super Abacuc. c. ij.

huc in principio constitutus: sed rete suo: quia pinguiſſimas in ipſo hoſtias cōprehēdit. Et p unū ho-
minē peccatores cōſtituti ſūt plurimi: & in Adam oēs mortui ſumus: & uniuerſi deiceps ſancti cū
illo pariter de paradifo eieſti. Vñ & cibi eius electi ſūt. Vt ſecūdum pſalmiſtā. Quærat a deo eſcam
ſibi: pphetas ſubuertere uolēs & apoſtolos: & quia primū decepit hoīem: cottidie uniuerſum huma-
nū genus interficere non ceſſat. Pōt aut & de hereticoꝝ accipi puerſa multipliciq; doctrina: qd &
ipſi hamo ſuo & rete ſuo: & ſagenis ſuis plurimos piſces capiāt: & multa reptilia cōprehēdāt: & ic-
circo letētur: & ſermonē ſuū quo decipe & pſuadere potuerūt: quaſi deū adorēt: illū colāt: illū ex-
polliāt: ipſi omni arte deſeruiāt: p quā ſciāt a ſe tātas uiſtīmas interfectas & tātos potētium atq; ſan-
ctōꝝ eē deceptos: quos pingue ptē & electas eſcas ſcriptura nūc nominat. Propterea in ſimilitudi-
nē beſtiarū q̄ guſtatū ſemel ſāguinē ſemp ſitiūt expādūt rete ſuū. & hoc oē eoꝝ ſtudiū ē: ut nō pau-
cos ſic ī pīcipio ſed plures īterficiāt: nō abigit d̄ īterfectōe multaꝝ gētiū: q̄ tātā hereſeō & puerſarū
doctrīarū multitudinē a diaboli uiderit hamo a ſagēſq; cōphēſā: & tñ capture eoꝝ finis īterit eſt.

CAPITVLVM SECVNDVM.

Super cuſtodiam meā ſtabo & ſigā gradū ſuper mūnitionē: & contemplanor vt videaz
quid dicatū mibi: & quid respondeam ad arguentem me. LXX.
Super cuſtodiam meā ſtabo & aſcendam ſuper petrā: & contemplanor vt videam
quid loquatū in me: & quid respondeam ad correptionem meam.

Symachus maniſeſtius eſt proſecutus.

Sup ſpeculā ſtabo: & ſtabo velut incluſus:

& cōtemplanor vt videā qd dicatū mibi: & qd rñdeā & tradicā aduerſus arguentem me.

Pro mūnitione & petrā in cuius locū Symachus īterptatus eſt: cōcluſum. In hebreo ponitur ma-
ſur. Quod Theodotion gyrū: Aqla & quinta editio circinnū trāſtulerūt. Primæ cauſationi respon-
dit dñs: Aſpice in gētib; & uidete & admiramini & obſtupescite. Ad quā ppheta quaſi ſuperioris
dicti agens pōenitentiā temperauerat qdem q̄ſtionem dicēs. Dñe deus meus ſanctæ meus. Et non
monietur: ſed nihilominus cū ueneratōe & laudibus dei ipſum fuerit ſciſcitatus: Mundi ſunt oculi
tui ut nō uideas malū: & reſpicere ad iniquitatē neſcis. Quare nō reſpicias ſup iniqua agentes: & ta-
ces deuorāte impio iuſtiorē ſe. Et quæ eſſet iuſti deuoratio exēcutus in ptibus eſt: Vt fierēt hoīes
quaſi piſces maris: & quaſi reptilia. Et qd hamo & ſagena & rete ſuo oēs ad interitū traherentur: &
nō eſt finis īterfectioni eoꝝ. Ita q; quia ppheta eſt: ppter ea q̄rit: & dubitare ſe dicit: Vt qd illi reſpō-
detur: respondeatur oībus. Stabo inq; in ſpelunca mea: id eſt in pphetiæ meæ ſublimitate: & uide-
bo poſt captiuitatem populi: & euerſionē ciuitatis & templi: & deinceps qd ſequitur: Vel certe ita.
Cuſtodia omni diligētia cor meum: & ſtabo ſup chriſtum petrā: Et hoc gyro circinno quaſi muro
ſepiar: ne ad me leo rugiēs poſſit irrūpere: & uidebo qd mihi poſt ſecūdā qōnem rñdeat deus: &
poſtq; mihi rñderit: & me corripuerit male fuiſſe cōquæſtū. Quid ego quoq; ei debeā rñdere. Ele-
gāter & miro ſenſu humanā deſcribit impatientiā: quā in diſceptatōib; ſemp habere cōſueuim⁹:
ut ante q; nobis ex aduerſo aliq; rñdeat: & ſciamus in quo nos arguere: & ad rñdendū paremus. Ex
quo oñditur rñſionem nō rōnis eſſe: ſed cōtentionis. Si enim eſſet ratio: reſponſio debuerat expe-
ctari: & ſic uidere utrum reſpondere deberet an conſentire rationabili reſponſioni. Sed & hoc no-
tandum ex eo quod dixerat. Vt uideam quid loquatū in me: ppheticam uiſionem & eloquiū dei
non extrinſecus ad pphetas fieri: ſed intrinſecus & interiori homini reſpondere. Vnde & zachari-
as. Et angelus inquit loquēbatur in me. Et in pſalmis. Audiam quid loquatū in me dominus.

Et reſpondit mibi dominus & dixit: Scribe viſum & explana euz ſuper tabulas: vt percurrat
qui legerit eum: quia adhuc viſus procul: & apparebit in finem: & non mentietur: ſi moram fece-
rit expecta illū: quia ueniens ueniet: & non tardabit. Ecce qui incredulus eſt: non erit recta ani-
ma eius in ſemetipſo: Juſtus autem ex fide ſua uiuet. LXX.

Et rñdit ad me dñs & dixit: Scribe uiſionē: & maniſeſta in buxo: vt currat q legit eā: q; adhuc
uiſio in tps: & orietur in fine: & non in vacuum. Si defecerit ſuſtine eum: quia ueniens ueniet: &
non tardabit: ſi retraxerit ſe non placebit anime mee in eo: Juſtus autem ex fide mea uiuet.

Pro tabulis & buxo qd hebraice dicitur hallu: hoc Symachus īterptatus eſt pagias. Et ubi. lxx.
poſuerūt: iuſtus autem ex fide mea uiuet. Oēs eq̄liter trāſtulerūt. Ex fide ſua uiuet. Deniq; Symachus
ſignificātius īterptans ait. Iuſtus autem p fidē ppriam ſuā uiuet: qd græce dicitur ὁ δικαίος τῆς αὐ-
τοῦ πίστεως. Ite & cibe monato qppe: qd īterptatur in fide ſua: Si Iot & Vahu litterā haberet in
fine: ut. lxx. putauerūt: & legeretur bemamathi: recte tranſtuliffent in fide mea: Nūc autem ſimilitudo
litteræ Vau & Ioth q̄ mēſura tm̄ īter ſe diſtāt: cā erroris fuit: Hoc q̄re dictū ſit: ſeq̄ns diſputatio cō-
phēdit: Iuxta repromiſſionē q̄ ad ſctm̄ uirū in Eſaia ſit dicēs. Adhuc loq̄nte te dicā ecce ad ſū. Nūc
quoq; ppheta rñdit dñs: & pcepit ut ſcribar uiſionē: & dirigat eā ſup tabulas. i. māiſeſtius ſcribat.
Tabulas autem puto illas: de qbus & apoſtolus loq̄tur ad corinthios. Epistoła noſtra uos eſtis: ſcripta ī
cordib; ueſtris & c. uſq; dū dicit ex lapidib;: ſed ī tabulis. Nō ī tabulis cordis carnalib;: Sed & Salo-
mon tale qd ſignificat ī puerbiis dicēs. Deſcribe eā ſup latitudinē cordis tui: ſcribere autem iubet plai⁹
ut poſſit ea lector currere: & nullo īpedimēto uelocitas ei⁹ & legēdi cupido teneat. Et hoc p̄cipit: quia
adhuc uiſio pcul eſt: & in tempore cōſtituto. Et cū finis rerum aduenerit: tūc etiā ille ueniet: & pba

Hieronymus liber Primus

bitur uera opere cōpleta. Quod si forte pro cupiditate tua lectori uidēde uisionis ardore paululū tibi uisum fuerit morā facere quod pmissum est. Noli desperare uenturū: sed expecta patienter: me enim habes qui tibi polliceor & dico: ueniens ueniet: & nō tardabit. Si qs aut incredulus est huius spōsionis mee: & me dicēte ueniēs ueniet: & nō tardabit: Cāperit ambigere & in se tacitus fluctua re putās nō esse uenturū: quod moratur ad tempus: hic meā aīa displicebit. Iuxta illud Neomēia & sabbata uestra odit aīa mea: Quod aut animā suā de^o dixit. Pro mēte & cognitōe debēus accipe ut sit intellectus: meo sensui displicebit sicut at displicebit ille q me pmittere dubitauerit uēturū eē qđ spōdeo: Ita iustus q crediderit pmissiōi meā uiuet in fide sua. His quasi lineis capituli huius pi ctura descripta ē: qđ is dicit huiuscemodi est. Ita dūtaxat ut & trāslatōem. lxx. misceam⁹: Scribe in corde tuo: & quasi paruuli: q pīa elemēta accipiūt litterarū. Curuos apices & tremētē manū in bu xo erudiūt: & ad recte scribēdū meditatione cōsuescūt: Ita tu quoq; q ex psoā ābigētis locut⁹ es po puli: i tabulis cordis tui & i buxo pectoris scribe qđ dico. Visio. n. ē q pmittitur: iubeturq; describi. Et scribe manifestius ut nullo inuoluatur nubilo: nullis enigmatū obscuretur ambagibus: manife sta spes manifestā habet spōsionem. Hoc aut o ppheta p̄cipio: nō qđ tu nescias (nō enim eēs ppheta si ignorares) sed ut qđ tu manifestius scripseris: lector absq; impedimēto & difficultate possit le gere atq; percurrere. Qđ lxx. trāstulerūt ὁ πῶς ΔΙΩΚΗ ὁ ἀπὸ γινώσκων: Idest ut psequitur. Qui le git iuxta illum sensum: q ad Timotheū scribitur persequare iustitiā: & pietatē: fidem: caritatem: pa tientiam: māsuetudinem: Et ad romanos hospitalitatem sectātes. Et ad corinthios psequimini car itatem: Ipsa aut uisio de qua tibi dixit: scribe uisionē & manifesta in buxo: ut possit psequi q legit. Adhuc in tpe cōstituto est: De quo saluator ait: Tēpore acceptabili exaudiui te & in die salutis au xiliatus sum tibi. Et orietur in cōsumatione & in extrema diei hora. De qua loquitur & Ioānes. filio li nūc hora nouissima est: & nō frustra ueniet & saluabit eū. Multos & cū reliqis Israelitici populi multitudinem gētium cōgregabit. Quod si paululū se subtraxerint: & uotis tuis o lector qui lege re iuberis in buxo & in tabulis quas ppheta descripsit: uenire tardius uisio cōperit: expecta eā: quia ueniens ueniet & nō tardabit. Si aut dubitauerit fides tua: & putaueris nō uenire qđ spōdeo: habe bis pro grādi p̄cena qđ meā aīa displicebis: Iustus aut q credit uerbis meis: & de his non ambigit quā polliceor: habebit p̄miū uitam sempiternā. Nec statim debes arguere uel interficiendo uel in illo uiuificādo: qđ apud me acceptio personarū sit: quia ipse uiuificatōis suā causa est: Ex fide sua uiuet. Sicut & tu ex eo qđ te subtraxisti & credere noluisti: displicuisti aīa meā. Māifeste aut in his de aduētu xpī ppheta est. Vnde & pposita quāstio soluitur. Qđ donec ille ueniet: iniquitas domi nerur in mūdo: & iuditiū nō pueniet ad finem. Et uerus Nabuchodonosor capiat rete suo & sage na hoīes quasi pisciculos: & rōnabile aīal quasi reptile nō habens principem. Porro qđ pro uisiōe interpretati sumus: qā adhuc uisus pcul: Et si moram fecerit expecta illū idest uisum. Nō putet ali quis errore deceptus pro uisione q est generis fœminini uisum posuisse qđ minus usitatū est in la tino: Siqdem bacon qđ Aquila interpretatur ὁ παῦς apud hebreos genere masculio uisio dicitur. Et usq; ad finem sub eodem genere uisionis. i. uisio masculina declinatio cōseruatur. lxx. aut dicen tes: Scribe uisionē & postea si defecerit sustine eum: qā ueniens ueniet & nō tardabit: Si subtraxe rit se nō placebit aīa meā. In eo primū interpretati sūt uisionem genere fœminino: quā apud he breos ut diximus generis masculini est. Deinde secūdam hebraicū genus: ubi declinatur masculi ne: sustine eum: & placebit animā meā. In eo ipsi quoq; masculino genere declinauerūt. Cū utiq; debuerint iuxta id quod primū interpretati sūt uisionem: etiā in reliquis fœmininum genus po nere uisionis: ut dicerēt expecta eā qā ueniens ueniet: Quod si se subtraxerit displicebit aīa meā in ea. Idest in uisiōe. Hoc p̄pterea ne qđ sciebamur uideremus tacere. Cāterū nō ignoro secūdam in terptationē eorū posse & ita accipi. Scribe uisioni quā xp̄s repromittitur & pphetiā suā uel in bu xo uel in tabulis: uel ut Symachus trāstulit paginis. Hunc texe sermonē: qđ tempore constituto & cōsumatiōe mūdi ueniet filius meus q saluet oues p̄ditas domus israel. Et alias quoq; oues antiq̄s ouibus copulet: & unū efficiēs gregē: iungat duas uirgas: Quas Ezechiel. i. uirtus dei sociatas & li bi inuicē coherētes tenet in pphetalī manu: Quod si paululū o ppheta: uel tu popule (ex cuius pso na dubitare uisus est: & ppheta meus) se subtraxerit xp̄s: & uisus fuerit retardare: Expecta illū ueni ens. n. ueniet & nō tardabit & cātera: q iam supra exposuim⁹. Porro qđ apostolus. lxx. magis testi moniū: abusus est ad romanos scribēs: Iustus aut ex fide mea uiuet: & nō eo qđ habetur in hebrai co: cā p̄spicua est: Scribebat Romanis q scripturas hebraicas nesciebāt: Nec erat ei cura de uerbis: cum sensus esset in tuto: & damnum ex eo p̄sēns disputatio non haberet. Alioquin ubicunq; di uersus est sensus: & aliter scriptus est in hebraico: aliter in. lxx. nota eum iis uti testimoniis quā gamaliele doctore legis didicerat.

Et quō vnū potātē decipit: sic erit vir supbus & nō decorabit. Qui dilatauit quasi ifern⁹ aīas suā: & ipse quasi mors & nō adīplet. Et cōgregauit ad se oēs gētes: & coaceruauit ad se oēs popu los: Nūqđ nō oēs isti sup eū parabolā sumēt: & loquelā enigmatū ei⁹: & dicēt: vbe ei q multipli cat nō sua. Usq; quo aggrauat cōtra se dēsum lutū: nūqđ nō repēte surgēt q mordeāt te: & su scitabūt lacerātes te: & eris in rapinā eis: q tu spoliasti gētes multas: spoliabūt te oēs: q reliq fuerint

Super Abacuc. c. ij.

fuerit de populis: pp sanguinē hoīs & iniquitatē terre ciuitatis & oīum habitantiū in ea. LXX.
Qui aut arrogās est: & contēptor: vir supbus nihil pducit ad finē: q dilatauit sicut ifern⁹ aīas
 suā: & iste quasi mors nō adiplē: & cōgregabit ad se oēs gētes: & accipiet ad se oēs populos: nōne
 vniuersa hec aduersum eū parabolā sumēt: & ppositionē ad narrationē ei⁹. Et dicēt: vbe q multi
 plicāt sibi q nō sūt sua: vsqz quo aggrauātur ptra se dēsuz lutū: qz subito p̄surgēt mordeēs eū:
 & vigilabūt insidiatores tui: & eris in rapinā illis: qz tu expoliasti gētes multas: & expoliabūt te oēs
 reliq̄ populi: pp sanguinem hoīum & impietatis terre: & ciuitatis: & oīum habitatorum eius.
Cum hēc de xpī aduentu sint repromissa: siue ut quibusdam placet diuisionis fine & de comple
 tione auxilii dei. Quod qui crediderit esse uenturum uiuet ex fide sua. Qui incredulus fuerit
 domini animā displicebit. Nabuchodonosor rex babylonis decipietur superbia sua. Et quomō
 uinum contra potantem facit: & postq̄ surrexerit: neq̄ pes: neq̄ mens suum offitium tenent:
 Omnisq̄ lētitia & mētis exhilaratio uertitur in ruinā: Sic uir supbus nō decorabitur: nec uolunta
 tem suā pducet ad finem. Et iuxta Symachū ἐν τῇ πρῶτῃ τοῦ σ' τερψιῶν: hoc est in re: oīum erit pœ
 nuria: q̄ quasi mors & infernus nō saturatur occisis & oēs gētes cūctosq̄ populos suo impio subiu
 gans finem auaritiæ nō putauit. Nōne cū inebriatus fuerit populus dñi: & merato calice cōsopitus
 oēs super eū per cōparationē loquētur: ET ITROBAMA Vhe ei qui totū orbem uastans: nō satu
 ratur rapinis nec desinit expoliare iam nudos: & ad hoc tantū seuit ut deuoret: & iniquitatis & p̄dax
 onere q̄li grauissima torquā se deprimat. Simulq̄ cōsidera q̄ elegāter multiplicatas diuitias den
 sum appellauerit lutū: Nūquid nō repente cōsurgent mādī atq̄ p̄sā q̄ babyloniorū impium de
 struēt: mordeāt eū primū: & postea lacerēt: fiatq̄ eis Nabuchodonosor in rapinā. Et uastator to
 tius orbis expolietur a reliq̄s populis: & credentem populū q̄ manū illius euadere potuerunt. Hoc
 aut ei fiet pp sanguinē hoīs. i. iudæ: & iniquitatem terræ uidelicet israel ciuitates: Haud dubiū qn hie
 rusalem & oīum habitantiū in ea populū significās. Discutiamus. lxx. Oīa q̄ de babylone & Nabu
 chodonosor diximus: referri possunt ad mūdum istū: & ad diabolū: q̄ uere arrogans & supbus: &
 aliud esse se credēs nihil pducet ad finem. Si qdem conatus eius & oīs labor habebit interitū: q̄ in
 similitudinem inferni & mortis nō saturatur occisis: & oīum gentiū deceptiōe laturatur: & ad se po
 pulos cōgregat: q̄ cū eū uiderint missum in abyssum & tartaro traditū: ea q̄ in pphetis parabolica
 & AINISMATO A: hoc legerāt uidētes esse completa. Et interpretātes sup eo consona uoce me
 morabūt: Vhe diabolo q̄ multiplicauit sibi nō sua. Vhe pernici q̄ cōgregauit q̄ nō pepit. Vsqz quo:
 Increpātiū est uox ista: uel iudicii diem demonstrātiū. Et aggrauās torquem suā infinito pōdere. Et
 pulchre q̄ arrogās & supbus est. Supbia aut pprie in extensione colli & ceruicis erectione mōstra
 tur: torq̄s grauissima fit: ut curuet qd fuerat erectū: & istud eueniet: qz subito cū surgent q̄ mordeāt
 eū: uel angeli cū qbus diabolus traditur in pœna uel q̄ ab eo tenti fuerāt agētes postea pœnitentiā:
 & ad xpī uexilla cōuersi mordebūt eum: Iuxta illud qd alibi dicitur. Viri pacifici tui posuerunt insi
 dias tibi. Deniq̄ seqtur. Et euigilabūt insidiatores tui: id est quos ante cōsopieris quos inebriaueris
 illo: insidiis subiacebis: uastantiū regnū tuū. Et eos q̄ captiui fuerūt: in xpī turmas redeūtium. Tu
 enim dep̄datus es gētes multas: & iudaicū populū ornatū: & uestibus q̄ ei dederā spoliasti: Ilcirco
 oēs reliq̄ populi: q̄ tuo impio nō subiecerint ceruicē spoliabūt te: & nudū faciēt. Quia & tu interse
 cisti gētes plurimas & fudisti sanguinē eorū. Sed & terrā impietatis. i. iudaicæ & ciuitates hierusalem:
 & oīum habitatorū eius: q̄ dixerūt aduersum creatorē suū: crucifige crucifige eū: sanguis eius super
 nos & sup filios nostros: reuertitur in caput tuū & expoliatiōis tuæ causā erūt. Potest aut hoc ipm
 & de antixpo interpretari: qui in tātum erit arrogās & supbus: ut in tēplo dei sessurus sit fatiēs se deū
 Et quasi infernus & mors tātos interficiet: & ad se cōgregabit: ut si fieri posset d̄cipiat ēt electos dei.
 Congregabit quoq̄ ad se oēs gētes & uniuersos populos in suū ducet errorē: Qui cū postea inter
 sectu illū spiritu oris xpī uiderit: intelligēt uera esse q̄ de eo ante p̄dicta sūt: & dicent oīa quæ secū
 tur. Eadem itelligētia qua exposuimus sup diabolū. Quod aut expoliabūt te oēs reliq̄ populi: pp
 sanguinem hoīum & impietate terræ: & ciuitatis & oīum habitantiū in ea. Reliquos populos san
 ctos intelligamus q̄ antixpo nō seruierūt. A quibus expoliabitur impius pp impietate: quā exercuit
 in uniuersam terrā: & uastationē ciuitatis ecclesiæ: & p̄secutionē oīum q̄ habitauerūt in ea. Tāta. n.
 uastitas & tanta impietas in fine rerū antichristo s̄uiente crassabitur in ecclesiis: & multiplicata iniq
 uitate multorum: in tantū refrigescet caritas: ut dñs qui corde archana cognoscit: & qd futurū est nō
 ignorat dixerit: putas ueniēs filius hoīs inueniet fidem sup terrā: Possumus quoq̄ scdm Ioānē apo
 stolū. Qui scribit sic. Audistis quia antichristus ueniet. Nūc antichristi hora est: Oēs hereticos uni
 uersum dogma puersum arrogantium sibi scientiam: & simplicitatem ecclesiæ cōtēnentium: qui
 nihil perducūt ad finem: sed delectentur mortibus plurimorū: arrogātes & supbos dicere possum⁹.
 Sed totā cōtinentiā capituli super eorū intelligentiā temperare q̄ uere multiplicāt nō sua. Et quasi
 grauissimū lutū & pōderosam torquē q̄ p̄trahatur ad pœnas sibi cōgregātes spoliāt gētes multas:
 & effundūt sanguinē hoīum: & impietate exercēt in ecclesiā: & in oēs habitatores eius. Sed reliqui
 populi: ecclesiastici uidelicet uiri: qui nō fuerint eorū errore decepti subito cōsurgēt & euigilabūt:
 quasi de graui somno & mordebūt eos & insidiabūtur illis & habebūt eos in prādā. Quidā pu

Hieronymus. liber Primus

tant hoc quod dicitur. Vhe qui multiplicat sibi quæ non sunt sua. Et cætera de diuitibus posse accipi: quod possessionum terminos dilatant: & ea quæ non sunt hominibus: hominibus arbitrantes congregant sibi: a quibus subito relinquantur. Quod autem non sit hominis id est animalis rationabilis terrena possessio: & dominus demonstrat dicens: Si in alieno non fuistis fideles: quod vestrum est quis dabit vobis. Totumque capituli textum super hac personam edisseruit: sed nescio an possent questiones & solutiones prophetice ordinem seruare.

Tabe qui congregat auaritiâ malâ domui sue: ut sit in excelsis nidus eius: & liberari se putat de manu mali: cogitasti confusionem domui tue: coccidisti populos multos: & peccauit anima tua: quia lapis de pariete clamabit: & lignum quod inter iuncturas edificiorum est respondebit. LXX.

Qui multiplicat auaritiâ malam domui sue: ut ponat in excelsis nidus suum: & eruatur de manu aliorum: cogitasti confusionem domui tue: consumpsisti populos multos: & peccauit anima tua: propter quod lapis de pariete clamauit: & scarabeus de ligno loquitur eam.

Ad hunc ipsum sermo est qui sibi coaceruet mala & diuitiarum multitudinem non intelligat causam esse ruinæ suæ domus: simulque per metaphoram: superbiæ arguitur: quod animi similitudine in excelsis posuerit nidum suum: & arbitratus sit eruisse de manu mali: Id est nunquam uenire in hostium potestatem: quod superbiæ consiliū & arrogans cogitatio finem habuit ignominiam. Interfecisti populos multos: & in aliis occides contra animam tuam delinquisti: & in tanta crudelitate pacatus es: ut si dici potest: lapides ciuitates: & ligna parietum quod subuertisti tuam ferotiam clamitent. Tale quid & dominus in euangelio contra phariseos obiurgans: quare non increparet pueros acclamantes sibi osanna in excelsis filio dauid Benedictus qui uenit in nomine domini: osanna in excelsis. Non legistis inquit quia scriptum est: Ex ore infantium & lactentium proficisci laudem: Et si isti tacuerint lapides clamabunt. Licet enim plerique ita intelligent: dum putent: si iudei tacuerint multitudo gentium confitebitur. Tamen hæc est expressior & uerior intelligentia. Etiam si homines tacerent signorum meorum multitudinem: & lingua inuides non loquatur: tamen lapides ipsi & fundameta murorum & parietum edificatio: mea poterunt magnitudinem personare. Quod ut significatius fiat: ponamus litteraturæ quoque secularis exempla: Crispus loquitur in historia: Saguntini fide atque ærumnis incliti immortales studio maiore quam opibus: quippe quis esset cum semirutæ mania: domus intactæ: parietesque templorum ambusti: manus punicas ostentabant. Simile quod & Tullius ad cæsarem pro Marcello: Parietes mediusfidius. C. Cæsar (ut mihi uidetur) huius curiæ tibi gratias agere gestiuit: quod breui tempore futura sit illa auctoritas in his maioribus suis: & suis sedibus. Porro quod nos interpretati sumus. Et lignum quod in iunctura edificiorum est respondebit. Pro quo. lxx. posuerunt. Et scarabeus de ligno loquitur eam. Manifestius more suo transtulit Symachus ^{καὶ σὺν Δεσ. μ. ο. σ. δὲ κή. μα. το. σ. ξὺν λιμ. ο. σ. ἐξ ευ. ξ. ε. π. i.} in iunctura edificii lignea loquatur eum Theodotius quoque ^{καὶ σὺν Δεσ. μ. ο. σ. ξὺν λιμ. ο. σ. ἐξ ευ. ξ. ε. π. i.} Nec non & quinta editio ^{καὶ σὺν Δεσ. μ. ο. σ. ξὺν λιμ. ο. σ. ἐξ ευ. ξ. ε. π. i.} & ipsæ interpretationes cum symachi & nostra interpretatione concordant: Quod enim lingua hebraica dicitur: chafis: lignum significat: quod ad continendos parietes in medio structuræ ponitur: Et uulgo apud grecos appellatur ^{ἡ δὲ τῶ σ. i. σ.} Hoc est ergo iuxta historiam quod propheta uel sermo significat: Lapides parietum destructi sunt: & ligna eorum ambusta tuam crudelitatem sonabunt: Reperi exceptis quinque editionibus id est Aquilæ: Symachi. lxx. theodotionis: & quinta in duodecim prophetis: & duas alias editiones: In quarum una scriptum est: Quia lapis de pariete clamauit: quasi uermis in ligno loquens: & in altera lapis enim de pariete uociferabitur ^{καὶ λυξ} de ligno loquitur ea: Sed & aquila aliud quoddam quam nos diximus posuit. Id est & massa de ligno respondebit. Quorum interpretatio quod sibi uelit in. lxx. transtato: expositione dicemus: in quibus propositum est: & dirigitur sermo uel ad diabolum uel ad antichristum uel ad hereticos: qui multiplicat sibi auaritiâ malâ. Mala dicitur auaritia: ad distinctionem bonæ: Ut sit bona auaritia doctoris ecclesiastici: qui nunquam satiatur multitudine sectatorum: & quanto plures huerit discipulos: tanto magis ad doctrinam studium concitetur. Vhe ergo ei qui multiplicat sibi auaritiâ pessimâ: ut congreget domui suæ concuticula pueris: & possit in altum nidum suum: ut eruatur de manu malorum: pollicetur. n. & diabolus & antichristus: & heretici eos qui suum dogma suscipiunt fore in cælestibus possessuros regna cælorum: gehene iccedia non sensuros: & cum hæc repro miserint consiliū ipsorum ad perfectum uenire non poterit: sed erit consiliū confusioneis & ignominie domus eorum: Postquam fuerat repromissa: falsa ipse rex finis ostenderit. Tunc probabitur confusionis esse consilium non salutis: Iste ut diximus peruersitas doctor consumpsit populos multos: & quanto plures habuit in comitatu suo: tanto magis deliquit contra animam suam. Denique ecclesiæ eius lapides & ^{ὁ π. ο. δ. α. i. ο. ν.} id est ascarabeus de ligno clamabunt auaritiâ superbi: eo quod omnes gentes sua persuasionem deceperit. Lapides stolidi corda credentium doctrinis hereticorum possumus intelligere: & ascarabeum de ligno: magistros quoque peruersos: qui turpis lucri gratia assumptes prædicationem crucis locuntur ex utero: Deus enim eorum uenter est: & omnia ciborum causa faciunt qui rediguntur in stercore: Unde & stercoreis quoque & ad hoc tantum assumunt crucem: ut auaritiâ & superbiâ magistri sui diaboli doceant ore uipereo. Si quando uideo hereticorum quæpiam: quasi recondita & occulta mysteria contra ecclesiam loqui: & domum diaboli domui præferre christi: Dico lapis de pariete clamat & cantarus de ligno loquitur. Legi in cuiusdam uolumine propterea cantarus super hereticos intelligi: quia dogmata habeant stercorei comparanda. Unde & apostolus:

Doctrinæ

Super Abacuc. c. ij.

Doctrinae ueteris errorem dicit se reputasse in scybala idest in stercore. Non quod lex uetus: ut manichei arbitrantur ad comparationem euangelii scybalum computetur: quod impium est dicere: Cum unius dei utrumque sit testamentum. Sed quod doctrinae phariseorum & praecepta hominum & deuteronomia iudeorum stercore dicantur ab apostolo. Scio quendam de fratribus: lapidem quod de pariete clamauerit intellexisse dominum saluatorem: & ascarabeum de ligno loquentem: latro nem qui dominum blasphemauerit: quod licet pie possit intelligi. Tamen quomodo cum uniuersa prophetiae contextu possit aptari non inuenio. Sunt nonnulli qui putent cantarum de ligno loquentem: & ad saluatoris personam referri posse: quod impium esse ex ordine ipso sermonis apparet. Cantarus enim de ligno loquitur eam: non intelligitur in bonam sed in malam partem: idest loquitur auaritiam pessimam multiplicantis aduersus domum suam: & confusionem diaboli & cetera quae de iniquitate eius & scelera praecesserunt. Quod autem ait Aquila & massa de ligno respondebit. Massam referimus ad illum sensum: quem dominus posuit in euangelio. Cauete uobis a fermento phariseorum. Cumque dubitarent apostoli: & quid nam esset scire non possent: euangelista interpretatus est dicens. Dixerat autem eis de doctrina phariseorum. Recte igitur doctrina hereticorum de ligno loquitur. Aliter enim persuadere non possunt nisi gloriam linguae suae peruersitati praferant. Nec non & illud quod dixeramus. Quia lapis de pariete clamauit: sicut uermis in ligno loquens: uel lapis de pariete uociferabitur $\sigma\kappa\omega\lambda\eta\varsigma$ de ligno loquitur ea. Quidam e nostris uermem in ligno loquentem illum esse aiunt qui dicit in psalmo. Ego autem sum uermis & non homo: & auem uocalem ad eiusdem personam referunt: qui ait. Factus sum quasi passer solitarius in tecto: & cetera iis similia.

Tabe qui edificat ciuitatem in sanguinibus & preparat urbem in iniquitate: nunquid non hec sunt a domino exercituum: laborabunt enim populi in multo igni: & gentes in vacuum: & deficiet: quia replebitur terra ut cognoscant gloriam quasi aque operientis mare.

Tabe qui edificat ciuitatem in sanguinibus: & preparant urbem in iniquitatibus: nonne hec sunt a domino omnipotente: & defecerunt populi multi in igne gentes multe coangustate sunt: quia replebitur terra ut cognoscant gloriam domini quasi aquam ad operiendum maria.

Nulli dubium est quin iuxta litteram adhuc contra Nabuchodonosor loquatur sermo propheticus: Et plagat eum quod edificet babylonem in sanguinibus: & plurimorum ruinis ac mortibus illius mania construat. Qui quia hoc fecerit urbi quam sanguinibus construxerat: postea quae a domino inferantur ausculta. Sequitur enim: Nunquid non haec a domino sunt exercituum: idest quod dicitur: laborabunt populi multo igne & gentes in uacuo: idest in cassa babylone: frustra populi laborabunt. & nitentur in nihilum: & deficiet populi gentis caldaicae: quia replebitur terra ut cognoscat gloriam domini. Idest cum babylon fuerit euersa: manifesta fiet omnibus potentia & uirtus dei: quasi aquae sic gloria domini in terra uniuersa complebitur: sicut aquae alueum & fundum contegunt maris. Haec ut diximus iuxta litteram. Ceterum perspicuum est quod & diabolus & antichristus & hereticorum peruersa doctrina edificent ciuitatem in sanguinibus: idest ecclesiam suam in eorum quos caperunt interitu: & praeparant urbem in iniquitatibus: loquentes contra deum iniquitatem & ponentes in excelsis os suum: quod cum fecerint manifeste ostenditur: quia ex semet ipsis edificet ciuitatem in sanguinibus: & praeparant eam in iniquitatibus. Sequitur enim: Non sunt haec a domino omnipotente: idest talis edificatio non est a domino sabaoth. Quem nunc. lxx. interpretati sunt omnipotentem: deficient enim multi populi: & quis infinitae gentes in eorum ducatur errorem: tamen uel lassabuntur: quod magis significat $\sigma\lambda\gamma\omicron\psi\chi\eta\sigma\alpha\nu$ uel certe coartabuntur in angustiam: ecclesiae multitudini non poterunt comparari. Illis quippe deficientibus: igne quod sentitur: aut diaboli principis sui igne consumptis: aut certe succensis igne domini. De quo ait ignem ueni mittere super terram: & quem uolo ut ardeat: Et de priore cursu retractis & agentibus poenitentiam captum iter deferentibus quod sonat: $\sigma\lambda\gamma\omicron\psi\chi\eta$ replebitur uniuersa gloria domini. Quando ad predicationem apostolorum in uniuersum orbem exiret sonus eorum: sicut aquae operientes mare: idest ut omnem saluginem & amaritudinem seculi: quam terra biberat plente de super diabolo: aquae domini operiant maris locum: & amaritudinis pristinae non apparere. Vnde & in psalmo dicitur. Beati quoque remissae sunt iniquitates: & quoque tecta sunt peccata: Potest autem quod non ueniat ordine lectionis: nec ad partem scripturae textum faciat: & super hierusalem intelligi ciuitatem plenam sanguine prophetarum: De qua scriptura commemorat quod redunderit in ea sanctorum sanguis a porta usque ad portam. Et quod dicit in domini passione: Sanguis eius super nos & super filios nostrorum. Ad quam deus loquitur in Esaia. Cum leuaueritis manus ad me non exaudiam uos: Manus enim uestrae sanguine plenae sunt. Haec aedificata est in iniquitatibus: In qua iuxta eundem prophetam iustitia dormiuit nec est aedificatio eius a domino sabaoth. Vnde & defecerunt populi multi in igne: & gentes multae lassatae sunt eo tempore quo Vespasiani & Titi circumdata est exercitibus: & ad diem solem nem paschae uenientes: urbe quasi carcere sunt reclusi: & fame: & penuria defecerunt: & usque ad extremas ruinas Hadriani eos perduxit obsidio. Subuersa autem ciuitate sanguinum: & urbe iniquitatum: & populis igne consumptis: & gentibus quae ad auxilium eorum uenerant: huc illucque dispersis: & dimittentibus lassas manus repleta est uniuersa terra gloria christi. Et quasi acquisita: sermonibus & doctrina eius uniuersus mundus coopertus est.

Hieronymus. liber Primus

Tu qui potum dat amico suo mittens fel suum: & inebrians: ut aspiciat nuditatem eius: repletur est ignominia pro gloria: bibe tu quoque & consopire: circumdabit te calix dextere domini: & vomitus ignominie super gloriam tuam: quia iniquitas libani operiet te: & vastitas animalium deterrebit eos: de sanguinibus hominum & iniquitate terre & ciuitatis & omnium habitantium in ea. LXX.

Tu qui propinat proximum suum subuersione turbida: inebrians ut aspiciat in speluncis eorum: saturitatem ignominie de gloria: bibe & commouere: circumdet te calix dextere domini: & congregata est ignominia super gloriam tuam: quia impietas libani operiet te: & miseria bestiarum terrebit te: propter sanguinem hominum: & impietates terre & ciuitatis & omnium habitantium in ea.

Pro subuersione turbida Symachus interpretatus est ἐκπέμπω ἀπέκκρι τοσ τόρ θυμὸν ἐαυτοῦ: id est & emittens absque iudicio furorem suum. Theodotion ait ἀποχύσεως σου quod interpretatur diffusionem tuam. Quinta editio ἐξ ἀπροσδοκῆ τοῦ ἀνατροπῆς τῆς ὀργῆς σου. Quod significat de subuersione irae tuae: Aquila ἐξ ἀμύσεως τῆς ὀργῆς σου quod possumus uertere de emissionem furoris tui: in alia editione reperi: οὐσι τὸ ποτίζον τι τὸν ἐταίρον αὐτοῦ τοῦ ἐροῦ χλον. μένος quod ipsum in lingua nostra sonat. Vhe qui potum dat amico suo: turbine uolante: Sed & alibi translatum legi. Vhe qui positum dat proximo suo ἐκ τοῦ τασίονος χλον. μένος: id est amenitiam turbidam. Hoc propterea ut uerbum hebraicum Affa quod transfulerunt. lxx. subuersionem. scire possis quanta apud omnes editiones uarietate discordet. Igitur adhuc contra nabuchodonosor inuectio est: quod oblitus conditionis suae: & quasi ignoras se esse hominem alteri homini felle & amaritudine propinavit. Possumus autem eum uel regem intelligere iudeae: uel generaliter omnes homines: quod inebriauerit eos malis: ut uideret nomen proprium Sedechiae: & captiuorum omnium nuditatem. Pro quo interpretatus est Symachus & quinta editio ut uideret ignominias eorum. Dicitur autem haec per metaphoram hebrei hominis: & nuditate turbati: quod Nabuchodonosor omnes inebriauerit calice furoris sui. Cunctosque expoliatos uiderit & captiuos: & illi qui quodam gloriosi fuerant in ultimam redacti sunt seruitutem. Hoc. n. quod ait repletus est ignominia pro gloria. Ut audiatur amicus & proximus siue consors regni qui tuum o Nabuchodonosor calicem bibit: Vide quia inebriasti plurimos: Tu quoque bibe de calice domini & cum sopore circumdaberis supplicii dextere domini: & ignominia uomitus tui omnia quae obsorbueras egeres: & de sublimi gloria ad ultima deducaris mala: quia iniquitas libani operiet te: superbia inquit tua & euersio templi: & rapina sanctorum te depopulabitur: atque uastabit. Et quia semel nominauerat motem libanum: sub eiusdem translatione uictimas & sacrificia uel certe multitudinem populorum quae interfecta est hierusalem: animalibus uel bestiis comparat dicens. Et vastitas animalium opprimet te: hoc autem omne patieris quia uastasti Iudam subuertisti terram repromissionis: & ciuitatem hierusalem omnesque habitatores eius. Audiui lidda quendam de hebreis: qui sapiens apud illos & deuteroseph uocabatur: narrantem huiusmodi fabulam: Sedechias inquit a Nabuchodonosor rege cecatus in reblatha: hoc est antiochia. Variisque irrisus modis: ductus est babylonem. Vbi cum quadam die Nabuchodonosor conuiuii festa celebraret iussit ei dare potionem: qua hausta uenter potantis solueretur in fluxum: ac subito introductum ante ora epulantium: compulsumque uentris pollutum stercore ibi esse. Et hoc esse qui potum dat amico suo. Mittens fel suum & inebrians: ut aspiciat nuditatem eius & ignominiam pro gloria. Quod scilicet ille qui rex potentissimus fuerat ad tale dedecus sit deductus: Vnde & comminatur ei deus: quod & ipse bibiturus sit huiusmodi potionem: & passurus omnia quae passus est sedechias. Hoc quod ridiculum sit me tacente cognoscitis. Si enim quod sequitur: bibe tu quoque & consopire: & circumdabit te calix dexterae domini: & uomitus ignominiae super gloriam tuam. Non de calice intelligitur sed de malis quae bibiturus est Nabuchodonosor. Ergo & ille calix quo sedechiae propinatum est: mala sunt intelligenda: Non ut illi uolunt catarticum. Sin autem dicunt uere factum & temperatam huiusmodi potionem ut supra retuli. Ergo & calix iste quem bibiturus est Nabuchodonosor catartico extimandus est plenus: ut deus Sabaoth & dominus omnipotens pro uindicta magna Nabuchodonosor propinet catartico & faciat eum suo stercore pollui. Hoc aduersus iudaicam traditionem. Veniamus autem ad intelligentiam spiritalem: Vhe tibi diabole siue antichriste: Vhe hereticorum dogma peruersum: qui doctrinis tuis: & potione turbida inebrias populos deceptorum: & subuertis prioris fidei: das eis potitionem: potitionem non de filo: non de iordane: non de fontibus Israel: sed de torrente cedron: & de flumine aegypti: De quo & Hieremias dicit. Quid tibi & uia aegypti: ut bibas aquam gior. Pro quo in hebreo scriptum est syor: id est turbidam atque caenofam. Quamuis enim de paradiso scripturarum flumina aegypti exire credantur. Tamen quia conculantur pedibus pharaonis perdidērunt splendorem suum: & uiolata luto aegyptio uersa sunt in torrentes. De quibus sanctus quod enaferit gratulatur torrentem pertransiuit anima nostra: Quod si quis opposuerit torrentem chorath: de quo bibit Helias. Et torrentem alium de quo dominus bibit in uia: ita enim scriptum est: De torrente in uia bibit. Hoc dicendum quia quicumque in aegypto fuerit: & in uia huius seculi: quis Moyses & Aaron: quis Hieremias sit: & Helias: tamen necesse est eum de temptationibus aegypti & solitudinis bibere. Vnde & domini sermo qui ob hoc carnem assumpserat ut biberet de torrente: considerans maiestatem suam dixit: Pater si possibile est transeat calix iste a me: Rursum uidens se esse in aegypto & aquas

Hic. 2. d.

Super Abbachuc. c. ij.

& aquas non posse mundari: nisi ipse potasset ait: Verū tamen nō sicut ego uolo sed sicut tu uis: hæc propterea: quia diabolus subuersione & poculo turbido: ac pueris quibusq; doctrinis inebriet proximos: Id est rationale animal: & faciat eos quos deceperit respicere ad spelūcas suas. ecclesiæ enim dogmata libera sunt: die gratulatur & lumie: Qui aut inebriantur nocte inebriantur: & qui eos inebriant non dicunt in atria domini: quæ nulla tectorum pmuntur umbra: sed in spelūcas: fecerunt enim domum patris quæ fuerat domus orationis speluncas latronum: pollicentes iniciationes quasdam & mysteria: & recōdita: solumq; hereticis nota secreta: De quibus loquitur & esaias Et manu facta omnia abscondent: inferentes in speluncas: & in scissuras petrag & foramina terræ non ingrediamur. Ergo in speluncas hereticorum ne abscondamur ibi ubi impius saul stercora doctrinarum suarum egerere cōsueuit: sed magis ascendamus ad speluncam excelsam montis syna: ubi & helias uidit dominum: & moyses posteriora eius ante conspexit: Et Esaias de domino clamitans: hic habitauit in spelunca excelsa: Qui at non habet poculum turbidum & doctrinam hereticam: & magister ecclesiæ est: & omnia facit turpis lucrī gratia: & uendit colūbas in templo: hoc est dona sancti spiritus: & in chathedra sacerdotali libera suffocat aures: iste non facit qdem domum orationis spelūcam latronum: sed facit domum patris domum negotiatiōis: Post hæc sequitur: Saturitatem ignominie pro gloria bibe tu & cōmouere: id est o diabole: o dogma pueris: o heretice: qui te putabas calicē esse aureum quo inebriatur omnes gentes: ut uiderent speluncas & secreta tua pro gloriæ magnitudine: replere saturitate ignominie: & reputare in uas fictile opera manuum figuli: bibe & tu de calice domini: De quo in psalmo dicitur: Calix in manu domini: uini meri plenus est mixto: Et inclinauit ex hoc in illud: uerū tamen fex eius non est exinanita: Et a priori sentētia cōmouere & noli putare firma esse & stabilia in quibus primum stare cupiebas: quia circūdedit te calix dexteræ domini: Porro quia ppinasti proximo tuo subuersione turbida: congregabitur ignominia super te: & super gloriam tuā: quā primū te habere uidebas: istudq; patieris quia impietas libani operiet te: Secundum illud quod dicitur: Et oratio eius fiet in peccatum. Libanus enim mōs iuxta grecū sermonē λιβανος est turithus at σ.υ.β.α.λ.ο.γ. est spiritalis thymiamatis: & cultus dei: Idcirco hereticoꝝ peruersa oratio: & nō euāgelica simplicitate directa eis uertetur in peccatū: & impietas cultus dei operiet eos: Unde sequitur: Et miseria bestiarum terreat te propter sanguinem hominum: & impietates terræ & ciuitatis & omnium habitatiū in ea: Et est sensus: Eos quos tuis fraudibus decepisti: Et de ouibus christi fecisti esse bestias tuas cum uideris in miseria: & pro errore sustinere supplicia: tunc terreberis: tūc iacebis: Ac ne arbitreris me quia libanū bestias nominauī: de brutis animalibus & non de hominibus loqui: manifestius tibi dico sustinebis Hæc: quia multorū hominum fudisti sanguinem: quos deo perire fecisti: Exercuisti impietatem in terra uiuentium in terra mansuetorum: & impietas tua in ciuitate quoq; domini defauit: Id est ecclesiæ eius: multosq; q habitabant in ea impietatis tuæ fecisti esse plices: Hoc sub persona hereticorum dictum sit. Cæterum si uolumus de antichristo intelligere. Siue de diabolo qui operatus est in antichristo: Et iste calice suo quo christi cupiet subuere disciplinā inebriabit plurimos ut ebrii ingrediantur speluncas: sed postq; finis aduenerit p ea gloria qua se magnificauerat implebitur ignominia: Implebitur autem quia biber suppliciorum calicem: & comouebitur: Nequaquā firmus in malitia sua: sed trepidus & sero pœnitēs: Circūdabit enim eum calix dexteræ domini: qui est dñs atq; saluator: quando interfecerit eum spiritu oris sui & destruxerit illuminatione aduentus sui: Tūc omnis ignominia quā sibi cogitationibus: factis: sermonibus congregauit: ueniet super gloriam eius: Vt quantum ante putabatur inclytus. tātum postea ignominia plenus sit: blasphemauit enim in deum: Et impietas quam exercuit in libano operiet eū Et multorum hominum furor qui aduersum dei ecclesiā debachati sunt ipsi imputabitur: Nec poterit eleuare ceruicē: sed terrore deprimetur in terram: Multos enim homines interfecit: & totum orbem ecclesiam christi: & habitatores eius sua impietate uastauit: Sciendum igitur & hoc capitulum quod nunc exposuimus: Id est Vhe qui potum dat proximo suo subuersione turbida: & priora tria: in quibus dictum est: Vhe qui multiplicat sibi quæ non sunt sua: Et uhe qui congregat auaritiā malam domui suæ: Et uhe qui edificat ciuitatem in sanguinibus: Et iuxta historiā: & iuxta anagogen uel aduersum nabucodonosor uel aduersum diabolu & antixpm & hereticos posse eq̄liter accipi.

Quid prodest sculptile quia sculpsit illud facto: suus conflatile & imaginem falsam quia spreuit in figmento fictor eius ut faceret simulacra muta. LXX

Quid prodest sculptile quia sculpsit illud: formauerunt illud conflatile imaginem falsam: quia confidit fictor in figmento suo: ut faciat Idola muta.

Consequenter in superioribus de nabuchodonosor dicitur: quod fabricatus sit statuam idoli: bel: & posuerit eā in campum de ira. Siue ut in hebreo scriptum est duram. Sup̄ quod plenius in danielē legimus: Miratur itaq; scriptura regis amentiam & stultitiā quia ipse iusserit statuam auream fieri: Fictor confidat in simulachro quod finxit: Quod quidem possumus & generaliter cōtra omnes idolorum accipere cultores: Nec putemus unum esse quod sculpsit & conflatur: Sculpturam quippe possumus in lapidibus & in marmoribus accipere. Conflatura uero in his metallis intelligitur quæ solui possunt atq; conflare: Verbi gratia: Auro argento: Ere: plūbo: stagnoq; . Hoc dictum

Hieronymus. liber Primus

sit ut iuxta tropologiam scire possimus quod sit inter sculptile atque conflatile: Legimus in deuteronomio: Maledictus omnis qui fecerit sculptile: & conflatile opus: manu artificis & posuerit illud in abscondito: Sculptile atque conflatile reor dogmata puerilis: quae ab iis a quibus facta sunt adorantur: Vide arrii sculptisse sibi idolum creaturae: & adorasse quod sculpsit: Certe Eunomium conflasse imaginem falsam: & conflationi suae curuare ceruicem. Signatque scriptura: Et ponet inquit illud in abscondito: Hinc enim & ipsi orgia sua: Et quasi perfectis quibusque discipulis tradunt abscondita sacramenta: quae si ad lucem processerint statim quod facta sunt arguuntur: Nihil igitur eis perdit sculptura & conflatio sua: Sculptura quae refertur ad lapides: in his dogmatibus intelligitur quod stultitiam prima fronte demonstrant: conflatio est ibi: ubi aliquid uidetur esse ratio sapientiae secularis: & ueluti quodam auro ita disciplinis philosophorum & splendore eloquentiae idolum conflatum est. Nihil ergo perdit figmentum fictori suo: Et mutum surdumque simulachrum adoratore suum audire non poterit. Si quando uideris aliquem nolle credere ueritati: & ostensa suorum dogmatum falsitate in coepto studio pseuerare: congrue poteris dicere: sperat in figmento suo: & facit simulachra muta ex surda & muta. quippe apud graecos utrumque significat: Quamquam Symachus male interpretans muta magis uideatur intellexisse quam surda: Nec moueat quoniam illud in alio loco scripturarum: de quo sepe diximus: Quis putas fidelis & sapiens dispensator: Et in alio loco quis sapiens & intelligit haec: Eo quod quod uel quid pro raro accipiat: Cum possumus & de alio loco pro impossibili hoc ipsum accipere. Quis nos seperabit a charitate christi: tribulatio: angustia: & cetera: Et de praesenti capitulo: Quid prodest sculptile quia insculpsit illud fictor suus: In utroque enim impossibilitas demonstratur: Quod nec apostoli charitatem ulla tribulatio: & angustia diuideri possit a christo: nec idolum sit ulla utilitas

Tabe qui dicit ligno: expergiscere: surge lapidi tacenti: nunquid ipse docere poterit: Ecce iste coopertus est auro & argento: & omnis spiritus non est in uisceribus eius: Dominus autem in templo sancto suo: a facie cuius omnis terra.

LXX.

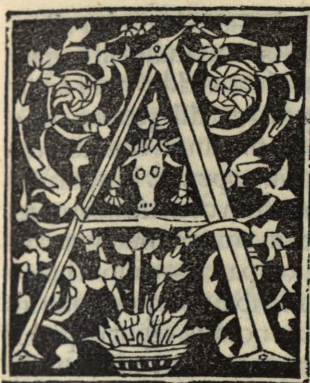
Tabe qui dicit ligno vigila & exurge: & lapidi eleuare: & ipse est imago: & est productio auri & argenti: & omnis spiritus non est in eo: Dominus autem in templo sancto suo reuocatur a facie eius omnis terra.

Et hoc similiter uel aduersum nabuchodonosor uel aduersum omnes qui uenerantur idola accipi potest: Et describitur error humanus quod argetur aurum gemas & syricum: quibus uel obuoluta: uel opta sunt idola per fulgore materiae deos existimant: cum forma quod potuerit artifex dare: Aiam autem quibus uegetatur artus nequerit: Et e contrario dominus dicitur in templo sancto tuo: non in templo manu facto: sed uel in caelis uel in uno quoque sanctorum iuxta apostolum dicentem. an nescitis: quoniam templum dei estis & spiritus dei habitat in uobis: Et alibi: corpora uestra templum dei sunt: Vel in filio sicut ipse ait Pater in me manens ipse facit opera: Aut certe iuxta illud (Coelos & terras & maria & uniuersum mundum spiritus intus alit: totamque infusa per artus mens agit molere & magno se corpore miscet) mundus omnis qui caelo constat & terra & coeloque circulo clauditur dei domus esse perhibetur. Unde & apostolus confidenter in ipso enim ait. Vivimus mouemur & sumus. Quod si quis opposuerit: quomodo spiritus in idolo non esse dicatur: cum omnibus simulachris affideat immundi spiritus: Discat scripturae sanctae consuetudinem nunquam spiritum peruersum absolute: sed cum additamento aliquo spiritum nuncupari: Sicut ibi: spiritum fornicationis seductus sunt: Et in euangelio: Cum autem spiritus immundus exierit ab homine & cetera his similia: Spiritus autem ubicunque solus & absolute sine aliquo additamento legitur: semper refertur ad bonam partem: id est ad spiritum sanctum. Ut est illud apostoli: Qui seminat in spiritu de spiritu metet uitam eternam: Et alibi fructus autem spiritus est: charitas: gaudium pax: Et in alio loco: Spiritum ambulate & desideria carnis non perficietis: Neque hoc dicimus quod non & spiritus sanctus cum additamento ponatur. Vocatur. n. & spiritus sanctus & spiritus principalis & spiritus rectus & spiritus dei: & cetera his similia: Sed quod spiritus sanctus & cum additamento & solus sepe ponatur: spiritus autem peruersus nusquam nisi cum additamento lectus sit: Sed & illud dici potest: Si quis contemnosus spiritum peruersum in hoc loco uoluerit accipere: quod aliud sit: Omnis spiritus non est in eo. Aliud si dixisset omnis spiritus non est circa eum. Potest. n. assidere simulachris. Ceterum intrinsecus esse non potest: Unde & aquila significatius uertit hebraicum dicens: Et spiritus eius non est in uisceribus: siue in medio eius: Praeterea sciendum in quibusdam hebraicis uoluminibus non esse additum omnis: sed absolute spiritus legi. Quod si quis a ratione sepatus in bonam partem accepit spiritum: & quiescit: Cur si de spiritu sancto dictum sit cum additamento legatur. Et omnis spiritus non est in eo: Sciat omnes spiritus diuersas gratias intelligere spiritus sancti: ut sit scilicet. nihil in se gratiae nihil poterit habere uirtutis quod quod & iuxta tropologiam magis intelligitur: quod in uniuersis idolis hereticorum & figmentis diaboli nulla sit gratia spiritus sancti: sed imaginem diuinitatis & pulcritudinem dogmatum perferre uideatur: Cum in illis nihil spirans sit & uitale. Dicam & illud ne lector uideamur celasse quod nouimus: spiritum & uetum apud hebreos eodem appellari uocabulo. i. ruh: Et per sensum loci uel spiritum accipi solere: uel uetum: Ergo & in hoc loco spiritum uel per uetum accipere possumus. quod nihil spiret in idolis: uel per aiam quod simulachra inania sint quod autem spiritus accipias per aiam manifeste significat saluatoris oratio: pater in manus tuas commendo spiritum meum. Neque. n. iesus aut peruersum spiritum: quod cogitare quoque nefas est: aut spiritum sanctum: quod ipse deus patri poterat commendare: & non potius aiam suam. de qua dixerat tristis est aia mea usque ad mortem: & nemo potest eripere aut tollere aiam meam a me: Et ad uoluntatem meam depono animam meam: & spiritum meum rursum assumo eam

FIN IT LIBER PRIMVS IN ABBACHVC : INCIPIT SECVNDVS

Alterum

Super Abbachuc. c. iij.

Lterū mi chromati papa uenerabilis in Abbachuc librum scribimus: p
priū cantico eius: opusculum dedicantes: sermonemq; epicum: & psal
terii idest lyrico more cōpositum: totis uiribus aggredientes: Sibilet igi
tur excetra: & Sardanapalus isultet turpior uiciis q̄ nominemus nos cō
ptum carparamus iter: & orationibus tuis qui carnem uirtute superasti:
manifestissimam de christo prophetiam in octauo propheta: idest in re
surrectionis dominicæ numero differamus.

Oratio abbachuc pphete pro ignorationibus.

LXX.

Oratio Abbachuc pphete cum cantico.

Aquila & Simachus & quinta editio sicut nos pro ignorationibus trā
stulerunt: solus theodotio ὑπὲρ τῶν ἐκωνσίων idest pro uoluntariis &
pro his q̄ sponte delinquit: Hoc propterea ut intelligamus exceptis lxx

nullum orationem cum cantico transulisse. Nā & in hebraico habet alsegio noch qd̄ dicitur ἐν ἁ
γῶς. uos ὑποίος nos transulimus pro ignorationibus: Est at̄ sensus quia supra temere dixerat:
Vsq; quo dñe clamabo & non exaudies: uociferabor ad te uim paties & non saluabis: Ac deinde in
secunda ḡrimonia: Quare nō respicis super iniq̄ agentes: & taces deuorante impio iustiorē se: Ad
quod audierat: Scribe uisum & explana eum sup tabulas: & post cætera: Ecce q̄ incredulus est: non
erit recta aīa ei in semetipso: Iust at̄ ex fide sua uiuet: Et didicerat uel nabuchodonosor: uel diabo
lum uel antichristum positum in iudicio peccator: & fortem ad corripiendas gentes. Nūc agit pœ
nitētiā & plangit quod temere sit locutus: Petitq; ueniam ut misericordiā cōsequatur quia igno
rans fecit. Vñ & Dauid: Delicta inq̄t iuuentutis: & reliq; Sūt q̄ putent orationem esse pphetā. Vt in
aduentu christi error auferatur hominū: Vñ & pphetā nomē sit titulo pnuntiātū: quod propheti
co spiritu oret: Et tolli caliginē & reddi lucem: auferri imaginem & tribui ueritatem: Quod autē
prophetia sit: & totus cantici textus ostendit: & maxime illa: in medio duorum aīalium cognosce
ris. Et cum appropinquauerint anni notus eris. Et de iudicio: Cū turbata fuerit aīa mea misericor
diā recordaberis. Et rursus de aduētū xpi. Deus de thēman ueniet & sanctus de monte umbroso
& condense. Nec nō in futuro: Pauebunt tabernacula terræ madian: Et ascendes sup æquos tuos:
& extends arcum tuum sup regna. Si autem aliquis ḡsierit quare solus Theodotio pro spōtaneis
transulerit: possumus dicere uel cōfessionem pphetā: qd̄ non aliqua necessitate: sed sponte pec
cauerit male sentiens de iudicio dei. Vel certe futuram gentium fidem demōstrari: quod priorem
errorem uoluntarie relinquētes in eum crediturā sint qui in cantico reprimittitur. legim⁹ in psal
mo. xvi. Oratio dauid: & in alio similiter oratio Dauid: Et in. lxxviii. oratio Moyſi hoīs dei: Et in
centesimo primo oratio pauperis: Cum anxius fuerit & corā dño effuderit p̄cem suam: Sicubi
alibi nomen orationis infertur: Tamen nullo loco cum cantico legitur. Et nescio an decēs sit ora
re cum cantico: nisi forte iuxta. lxx. orare dicimus pphetam: pro aduentu xpi. Et hoc ipsum cū dele
statione: & psalmis & cantico pphetare: Vt & in eo qd̄ oratio est dep̄cetur patrē. Et in eo qd̄ cāticū
patris q̄ miserit filiū: & filiū q̄ uenerit la⁹ dicatur: Hæc de titulo cālici. Videāus nūc q̄ dicatur i cātico.

CAPITVLVM TERTIVM.

Domine audiui auditionem tuam & timui domine opus tuum in me
dio annorum uiuifica illud.

LXX.

Domine audiui auditum tuum & timui. Domine cōsideraui ope
ra tua & obstupui: in medio duorum animalium cognosceris.

Pro eo qd̄ nos & Aquila & Theodotion transulimus uiuifica illud
Symachus interpretatus est reuiuifica illud. Quod autem. lxx. dixerūt
cōsideraui & obstupui: nec in hebreo habetur: nec apud quēpiam alio
rum interpretum. Et sublati his quæ in hebraico non habētur posset
legi iuxta. lxx. Dñe opera tua: in medio duorum aīalium cognosceris:
Quod quia

uidebatur superiori cōiuncta sunt: legitur
autem in hebreo Adonai idest dñe salath opus tuum bacereb i medio
sanim annorum hegebu uiuifica illud. Hoc p̄pterea ut quæ supflua sūt

in. lxx. manifeste addita cognoscamus: hebrei iuxta historiam hunc locum ita explanant: Dñe au
diui auditionem tuam & timui. Audiui inquit p̄enas quas nabuchodonosor & diabolo p̄parasti
in quibus dixisti ei. Vhe qui multiplicat non sua. Et secundo: Vhe qui cōgregat auaritiā malam
domui suæ. Et tertio: Vhe qui ædificat ciuitatem i sanguinibus & p̄parat urbem i iniquitate. Et
quarto uhe qui potum dat amico suo mittens fel suum & inebriās. Et quinto: Vhe qui dicit ligno
expergiscere: surge lapidi iacenti. Et sicut timore perterritus sum: quod draco magnus tantis uul
neribus confodiendus est. Sic depræcor domine: ut quod pmisisti explices & finito tempore red
das christum tuum: Tu enim dixisti: quia adhuc uisus p̄cul & apparebit in finem & non mētietur.
Viufica ergo quod pollicitus es: hoc est: tuum imple promissum: Non moriatur irritus sermo tu
us sed opere compleatur. Quod quidem iuxta nos & de resurrectione saluatoris intelligi potest:

Hieronymus. liber Secundus

Vt ille qui pro nobis mortuus est cōsurgat a mortuis & uiuificetur. Iuxta. lxx. autem multo aliter est sensus. Et debemus etiam uulgatæ editionis explanationem ponere. Domine audiui in scripturis sermonem tuum & timui dante auriculam iuxta illud quod loquitur Esaia: Addit mihi auriculam ad audiendum. Ita audiui ut tu uis audire sermonem tuum: & opera tua: diligentius contemplatus: ne mihi diceretur: opera autem domini non respiciunt & opera manuum eius non cōsiderant. Ex creaturis intellexi creatorem: & per singula quæ fecisti & cotidie operaris in uniuerso mundo totus obstupui: & sensu humanitatis amisso in sanctam amentiam sum cōuersus: uel certe admiratione turbatus in laudes tuas trepidus erumpo dicens. In medio duorum animalium cognosceris: Quod multi putant de filio intelligi: & de spiritu sancto. Et quod pater per filium intelligatur & spiritum: Quæ quidem & duo seraphin Esaia & duo cherubin: scribæ interpretantur in exodo: quæ contra se respiciant & in medio habeant oraculum. Et in Esaia uolâtia caput & pedes domini in præsentem tantum seculo uolent: & alter ad alterum mysterium inclament trinitatis. Et mittatur unus de seraphin: quod interpretatur ardens & ueniat in terram & mundet prophetæ labia & dicat: Ignem ueni mittere sup̄ terram: quem uolo ut ardeat: Hoc estimant alii: & ad hanc interpretationem multis scripturarum utuntur testimoniis. Porro simplex interpretatio: & opinatio uulgi de saluatore intelligit: qđ inter duos latrones crucifixus agnitus sit: Qui autem melius hoc dicunt qđ in prima ecclesia quæ de circūcisione fuit & de præputio cōgregata duobus populis se hinc inde ci gentibus intellectus sit saluator & creditus: Sūt qui duo animalia duo intelligāt testamenta nouū & uetus: quæ uere animantia sint atq; uitalia: q̄ sp̄rent: in quorū medio dñs cognoscatur.

In medio annorum notum facies.

LXX.

Cum appropinquauerint anni cōgnosceris.

Cum uenerit inqt tempus & opere p̄missa cōpleueris mōstrabis uera esse quæ pollicitus es: Siue cum appropinquauerit consumatio: & in extrema hora ad destruenda peccata uenerit: filius tuus manifestius cognosceris: Sequitur.

Cum aduenerit tempus demonstraberis cum turbata fuerit anima mea.

Quod exceptis. lxx: nec i hebraico nec apud quēq; aliorū habetur interpretum: Et est sēsus: Cum uenerit tempus de quo dicitur: Tēpore acceptabili exaudiui te: Tempus aduētus domini Iesu christi tunc o deus pater cognoscetur nomē tuum: quod ante occultum fuit hominibus: De quo dicit & dominus in euāgelio: Pater reuelauit nomen tuum hominibus: Quod autem ifertur. Cum turbata fuerit aīa mea. Apud. lxx. interpretum editionem: cum posterioribus copulatur: ut possit legi: Cū turbata fuerit aīa mea irruet: Hucusq; distinctio: deinceps iferatur. Misericordiæ recordaberis. Qđ scilicet p̄phetæ sufficiat pro pœna sola cōturbatio: Et ad iram dei anima illius conturbata nequaquam inferatur supplitium: sed iram excludat misericordia: habet & ira dei mensuras: quātum & quanto tempore: ob quas causas: & quibus inferatur. Iuxta illud quod scriptū est. Cibabis nos pane lachrymarum: & potabis nos lachrimis in mensura. Quod si propheta turbatur ad iram dei: & quia turbatus est impetrat misericordiam. Quid nos sperare immo timere debemus: quorū omnia opera: dei digna sunt ira. Quod autem sequitur iuxta hebraicum.

Cum iratus fueris misericordie recordaberis.

Non debemus putare obliuisci deum: & post iram suæ misericordiæ recordari: Sed qđ nos cum in pœna positi putemus obliuisci. Iuxta illud: Vsq; quo domine obliuisceris me in finem. Nam & si quando temptationibus quasi fluctibus opprimur: & rapida demonum aduersus nos procella deseuit. Velut ad dormientem loquimur. Exsurgit quid dormitas domine. Simulq; dei cernere clementiam: Non dixit cum intuleris supplitia misericordiæ recordaberis. Sed cum iratus fueris. Qui autem irascitur: interdum non percutit sed tantūmodo cōminatur. Quod & apostolus sentiens ait. Reuelatur enim ira dei de cælo super omnem impietatem hominum. Vbi autem reuelatur nō inferatur nō percutitur: sed reuelatur ut terreat & territis non inferatur.

Deus ab austro ueniet & sanctus de monte pharan semper.

LXX.

Deus a theman ueniet & sanctus de monte ymbroso & condenso.

Diapsalma & Aqla & Symachus & qnta editio ipm hebraicū posuerūt Themā: solus Theodotion quod significaret Themā interpretatus est dicens Bloim ab austro ueniet & sanctus de monte pharan: in finem. Ex quo intelligimus a solis. lxx. positum de monte umbroso & condenso: sed & hoc quod. lxx. transtulerunt diapsalma & nos posuimus: semper Symachus interpretatus est in æternum. Theodotion in finem: Quinta editio ipsum hebraicum sela. Deus ergo ab austro ueniet: id est a meridie: a clara luce: & ab his qui appellātur filii dierum. Vnde & ad cantica canticorum: Aquilonem sponsus abigit & austrum uocat dicens. Exsurge Aquilo & ueni aufer: perfla ortum meum: & fluent aromata mea. Deus semper in meridie est. Vbi inquit pascis ubi cubas in meridie. Et ad habraā quando erat sub quærcu non uenit deus nisi in meridie. Et Ioseph qui in typo p̄cessit saluatoris: cōuiuuium fratribus fecit meridie: Agnitio ergo dei patris iis q̄ digni sunt uenit in pleno lumine. Et agnitio sancti: id est filii dei uenit de monte umbroso & condenso. Mons umbrosus atq; cōdensus: uel ipse pater intelligitur: plenus uirtutibus omniq; sapiētia: & maiestare

Super Abbachuc. c. iij.

iestate sua cuncta ptegens: & extendens alas: & cōsouens pullos suos. Vel certe paradifus & cælestia plena angelis. plena uirtutibus: plena arboribus uberrimis: Atq; utinam & mihi contigat ut ad uocem meam & ad expositionē: Deus ueniat in claro lumine: Et filius eius de quo scriptum est: Sancti estote quoniam ego sanctus sum: de sublimitate eloquii umbrosi & cōdēsi & scripturarum testimoniis hinc inde contexti: & patre simul filioq; uēiente fīa eorum auditor & habitaculum: & cōpleatur scriptura dicēs: Ego & pater meus uēiemus ad eum: & mansionem apud eum faciemus: Sed qā pro mōte umbroso & condenso in hebreo scriptum est: Mons pharan: & pharan interpretatur os uidentis: Pulchre iuxta interpretationem nostrā: De eruditi sermone uiri uenit notitia filii: & non qualicunq; sermone: sed de eo qui plenus est lumine: plenus oculis: ut manifestus & purus ad aures audientiū deferatur: Quod at ait de monte: sublimia dogmata intellige. Audiui ego hebreum istū locum ita differere: Quod bethleē sita sit ad austrum in q̄ natus est dñs atq; saluator: & ipsum esse de quo nunc dicatur: Dominus ab austro ueniet: hoc est nascetur in bethleē & inde cōsurget: Et qā ipse qui natus est in bethleem: legem quōdam dedit in mōte synai: ipse est sanctus: qui uenit de mōte pharan: Pharan quippe uicinus est locus mōti syna. Et quod infertur diapsalma idest semp habere sensum: Ipse q̄ natus est in bethleem & qui in syna idest in monte pharan legē dedit: Semp in uniuersis beneficiis præteritis & præsētibz & futuris auctor est & largitor: De diapsalmate quod hebraicæ dicitur scela: In psalterio plenius disputatum est: Simulq; Cerne: iuxta. lxx. quod diapsalma nō ponatur in psalterio: & in p̄senti loco: Ex quo itelligim⁹ recte a. lxx. oratiōis cāticū p̄notatū

Operuit celos gloria eius: & laudis eius plena est terra: Splendor eius ut lux erit: cornua in manibus eius: Ibi abscondita est fortitudo eius. LXX.

Operuit celos uirtus eius: & laude eius plena est terra: & splendor eius quasi lux erit cornua in manibus eius: & posuit dilectionem robustam fortitudinis sue.

Pro eo quod. lxx. interpretati sunt: Et posuit dilectionē robustā fortitudinis suæ: Et nos diximus Ibi abscondita est fortitudo eius: Aquila transtulit. Et posuit absconsionem fortitudinis suæ. Symachus (Et posuit absconditā fortitudinē suam.) Solus theodotion nostræ translationi congruens ait. (Et ibi absconsio fortitudinis eius.) Verbum enim sanctam pro qualitate loci: Et posuit intelligitur: Et ibi. magisq; in præsenti loco ibi legēdū est q̄ posuit: Vt sit sensus & ordo sententiæ: Cornua in manibus eius: Et subaudiatur ibi id: & in cornibus abscondita est fortitudo eius: Manifestū est at iuxta hebraicū qd̄ in aduētū christi cūcta repleta sint gloria: Secundū illud qd̄ in euangelio dicitur Gloria in excelsis deo & in terra pax hominibus bone uolūtatis. Et alibi pacē fecit in cællis & in terra per sanguinē crucis: & sedit in dextera magnitudinis: uelociter enim currit sermo eius. Et alibi: Domine deus noster: q̄ admirabile est nomen tuum in uniuersa terra: Et rursum in psalmo. xvii. In omnē terrā exiuit sonus eorum & in fines orbis terræ uerba eorū: Splendor quoq; eius quasi sol iustitiæ: clara luce radiabit: Et cornua in manibus eius: uexilla & trophea crucis. & in ipsis cornibus abscondita est fortitudo eius: Cum enim in forma dei. nō rapinam arbitratus est equalem se esse deo sed exinaniuit se: formā serui accepit: factus est obediens patri usq; ad mortē mortē at crucis: In cruce ergo paulisper abscondita est fortitudo eius: Quādo dicebat ad patrē: Tristis est anima mea usq; ad mortem: Et pater si possibile est trāseat iste calix a me: Et in ipsa cruce. Pater in manus tuas cōmēdo spiritum meum. Porro iuxta. lxx. In eo qd̄ dictum est: Operuit celos uirtus eius: nosse debemus minus esse qd̄ operitur ab eo q̄ quod operitur: si tamen totum opiat: & non ex parte quod opertū est: Cum ergo uirtus dei operiat celos. maior est cælis uirtus eius: quia operiuntur cæli. Cælos autē eos esse qui portēt imaginem sup̄cælestis & qui enarrent gloriam dei crebro legimus: uirtutē quoq; dei dominū saluatore: Apostolus. pbat: christus dei uirtus & dei sapientia. Hæc uirtus omnium spiritualium uirtutum quasi mater est: Verbi gratia: Appellatur uirtus: sapientia: fortitudo: iustitia: tēperātia: ueritas: sanctitas: redemptio: Christus autē factus est nobis a deo sapiētia: & iustitia: & sanctificatio: & redemptio Hæc igitur spetiales uirtutes in qbus christus ostenditur secundū p̄fectum eorū: qui eum uel sapientiam recipiunt uel fortitudinem: uel iustitiam & cætera huiusmodi: cōtinentur in generali uirtute dei: hoc est in dño saluatore atq; in hūc modū & de terra itelligimus: qd̄ qui primum ppter imaginē terreni terra uocabatur. Et dicebatur ad eos: Terra es & in terrā ibis. In aduētū saluatoris laude dñi repleatur. Cū at & cæli uirtute dei operti fuerit: p̄fecti uidelicet & ex omni parte uestiti: & uniuersa terra repleta laude dei: Tūc splendor eius ut lux erit: Imaginē autē dei splendorem: gloriam eius eē deum saluatore: Apostolus nō tacet: Qui postq̄ nobis apparuit splendor gloriæ dei: reuersus est ad pristinā maiestātē. Et si enim nouerimus xpm secundū carnē: Sed iā non nouimus eū iuxta carnē uerū iuxta spūm: Quia qd̄ factum est in ipso uita erat. & uita est lux hominū. Qd̄ & māifesti⁹ in euāgelio saluator ostēdēs ait: Pater glorifica me gloria quā habui apud te prius qm̄ uiderer fieri: Vt post ascensionē ad cælos: sit splendor ut lux: Hoc est id accipiat filius esse qd̄ pater est: Qd̄ at sequitur: Cornua in manibus eius: Moris est scripturæ: ut semp cornua p̄ regnis ponat: Nā & illud qd̄ anna loquitur in primo regnō: libro: Exaltauit cornu xpi sui magnificētiā regni saluatoris significat: Et in dāiele: decē cornua decē regna demōstrat: Sic at nunc dicitur cornua in manibus quomodo & alibi scriptum legimus: Cor regis in manu dei. pro eo quod est mens &

Hieronymus. liber Secundus

principale cordis uiri sancti: qui pergit ad regna cælorum: qui adhuc positus in terrâ regnat corpori absq; peccatis: nō uocatur extrinsecus: sed in dei tutela situm est: Quia uero & in hebreo & in cæteris editionibus nō habet scriptum cornua in manibus eius: Sed in manu eius: quod dicitur. Iado: manu dei fortē atq; robustā intelligamus filium eius: Et in hac manu omnia regna cælorum: eoque qui ad cælos nituntur ascendere: posita esse dicamus: Quod & Esaias sonat dicēs: Vineam factam est dilectio in cornu in loco uberi: Pro eo qd est in regno: Ob hanc puto causam nullum cornutū animal inter imundos poni in leuitico: & id ipsum significare unicornem in psalmis πρωκερωτα & illud in te inimicos nostros uētilabimus cornu: Quod autem iuxta. lxx. legimus: & posuit dilectionē fortē uirtutis suæ: etiā in hoc de christo itelligēdum est: quod deus pater iccirco cooperuit cælos uirtute sua: & terram repleuerit laude: & splendorem suū fecerit esse ut lumē: & regnū posuerit in manu filii sui: ut faceret dilectum suum ab hominibus eligi & diligere: non leuiter sed uehementer & fortiter: ut qui eū fortiter dilexisset & hærerēt in dilectione eius: Nemo tolleretur eos de manu illius. Ecōtrario diabolus facit amare nos mūdū: Et p dilectione uirtutis diligere uitia: & nō leuiter sed fortiter: Ita ut de nobis possit dici: Et posuit diabolus dilectionē fortē uitiorū suorū.

Ante faciem eius ibit mors: & egredietur diabolus ante pedes eius.

Pro eo qd nos trāstulimus mortem in hebreo tres litteræ positæ sūt Deleth Beth Res absq; ulla uocali: quæ si legātur dabar uerbū significant: Si deber pestem: quæ greca dicitur De niq; & Aquila ita interpretatus est (Ante faciem eius ibit pestis) Symachus (Ante faciem eius præcedit mors) Quia editio: (Ante faciē eius ambulabit mors) Soli. lxx. & theodotion sermonem pro morte interpretati sunt: Nec non in consequenti uersiculo ubi diximus: Egredietur diabolus ante pedes eius. & lxx. aliter transtulerunt iuxta quod postea disputabimus: Aquila pro diabolo transtulit uolatile: Symachus autem Theodotion & quāta editio uolucrum: qd hebraice dicitur reseph. Tradūt at hebrei quomodo in euāgelio: Princeps demonū dicitur esse belzebub: Ita reseph demonis esse nomen: q principatum teneat inter alios: Et ppter nimiam uelocitatē atq; in diuersa discursū auis & uolatile nuncupetur: Ipsumq; esse q in paradiso sub figura serpētis mulieri sit locutus: Et ex maledictione: qua a deo condēnatus est accepisse nomen: Si quidem reseph: reptans uentre interpretatur. Hoc est ergo qd dicitur: statim cum uenerit dñs & in iordane fuerit baptizatus: & ad columbæ descensum uox patris intonauerit: Hic est filius meus dilectus: in quo mihi cōplacui: Exeunti de aquis occurrit diabolus. & ante pedes illius stabat mors: & coluber antiquus: qdraginta diebus tentauit eum in solitudine. Si at iuxta. lxx. legerimus (Ante faciē eius ibit uerbum & egredietur in cāpos.) Hoc significat qd sermo dei ante uisitacionē eius quæ nūc allegoricæ facies dicitur: præcedat & præparet corda credentium: ut praua in rectum: & inequalia sternat in planum: Et auditoris animam quasi consecutus ager sementem possit recipere spiritalem.

Stetit & mensus est terram: Aspexit & dissoluit gentes: & contriti sunt montes seculi: Incuruati sunt colles mundi: ab itineribus eternitatis eius. LXX.

Iuxta pedes eius stetit & cōmota est terra: desperit & distabunt gentes: contriti sunt montes violentia: tabuerunt colles seculi itineris sempiterni eius.

Stas saluator & cuncta perspicies & oculo suo uniuersitatē mūdi metiens: gentiū multitudinem dissipauit: quibus dissipatis & dissolutis cōtriti sunt mōtes huius seculi: & incuruati sūt colles huius mundi: Sūt enim & alii mōtes & colles quos saliet & trāsiliet sponsus in cātico canticorum De qui bus & i secundo graduū psalmo dicitur: Leuauit oculos meos ad mōtes: unde ueniet auxiliū mihi: Mōtes autem seculi ipsi sunt q & mōtes tenebrosi: De qbus hieremias præcepit: ne impingatur pedes nostri sup eos. Isti colles in qbus regnabat saul quādo interficiebat sacerdotes dei gabaa qppe colles interpretatur: Et elegāter incuruati sunt inqt colles mundi. Ante aduētū qppe saluatoris erecta ceruice gradiebātur & supbiam eorū humiliare nemo poterat: Cōtriti autem sunt & incuruati ab itineribus eternitatis eius: idest dei: Quia eternitas illius ad nos uenire dignata ē: siue qd semp a principio mundi usq; ad incarnationē suam uenerit ad sanctos: & factus sit in singulorum manus sermo dei: atq; in uniuersis uincētibus ipse superet. eternum eius iter incuruauerit: colles montesq; contriuerit: Hæc p metaphorā iuxta hebraicum dicta sint: Porro secundum. lxx. postq faciem dei sermo præcesserit: & regressus fuerit i plana: deus pater uenit illuc: ubi ei ad sermonem suum regio præparata est: & uenit post pedes sermonis sui & stat: Nunq ante pcedens: sed semp expectās: ut illic sibi muniat uiam ubi statim terra (opera uidelicet carnis & corporis nō ualentia sustinere dei p sentiam) cōmouentur: Cūq; cōmota fuerint: uirtus sermonis & præsentia dei respicit cunctas animas gentes quas cogitationes & multiplices in diuersas sententias possumus intelligere. quæ illi co dissoluūtur ac tabescunt. Si quid ēt aduersum sciētiam dei se exaltauerat in terra: & sensum occupauerat audientis: hoc præcedente sermone: & aduentu dei confringetur atq; conteretur. Montibus autē confractis contritisq; ad aspectum colles liquido consumentur: & redigētur ad nihilum. Non enim sunt montes dei sed seculi. Sempiternum enim iter dei ea respiciens: atq; suos sermo pcedet: & fortius collibus seculi consumet & destruet eos. Possunt autem montes & demones intelligi: q uersantur in hereticis: & eleuant se cōtra scientiam dei: Collēs quoq; alie demōum fortitudines quæ

Super Abbachuc. c. iij.

nes quæ faciunt homines: corporum pulchritudinem dignitates diuitias: nobilitatem generis: cæteraq; mundi bona admirari. Licet uidere post aduentum sermonis dei & dei patris præsentiam: quomodo humanæ animæ cōmoueantur: & omne quod terrenum est dissoluatur: & cogitationes pristinae redigantur ad nihilum. Iunc destruuntur demones: tunc seculi altitudines ad nihilum deducuntur: & omnes heretici quoq; scientia quæ primum tumebat ad dei sermonis aduētum humiliatur conteritur atq; consumitur: Et quod prius pulchrum & maximum uidebatur: quasi despectum abiciitur paruū. Et hoc fit propter aduentum dei & hospitium christi: Iuxta quod alibi scriptum est. Inhabitabo in eis: & inambulabo: & ero deus eorum & ipsi erunt mihi populus.

¶ Pro iniquitate uidi tentoria ethiopie turbabuntur pelles terre madian. LXX.

¶ Pro laboribus uidi tabernacula ethiopum: pauebunt & tabernacula terre madian.

¶ Ethiopes triti & amantes tenebras: & ab omni luce alieni: qui draconis carne uestuntur: de quo scriptum est: Dedisti eum escam populis ethiopibus: demones intelligūtur: quorum fit tabernaculum quicumq; in hoc seculo propter honores & diuitias laborat: quod significāter sub uno uerbo iniquitatis ostenditur: omnis enim diues aut iniquus aut heres iniqui est: Vide homines maria trāfire ante potentū excubare fores: pati omnia quæ seruorum conditio uix patitur: ut diuitias congregent: ut aliquā accipiat dignitatem. Et postq; hoc fuerint consecuti tradere se luxuriæ & uoluptatibus & omni iniquitati. Vt quod auaritia cōgregauit luxuria consumat. Isti ergo pro laborib; suis efficiuntur hospitium demonum: & qui templum dei esse debebant fiūt tabernaculum ethiopum: sed & hoc quod sequitur: Turbabuntur pelles terræ madian: Siue pauebūt & tabernacula terræ madian: Eosdem intellige tabernacula ethiopum & tabernacula terræ madian. Postq; enim ditati fuerint: uel per fas ac nephas ad altissimum gradum cōscēderint: tunc cōscientia peccatorū suorum semper mortem: semper iudicium formidabunt: & ad leuem febriculam quasi latrones in carceres ita de terrenis supplitiis suspirabunt: Madian autem in lingua nostra sonat exauditio: idest in cōdemnationem: & ostenditur quod mœtu iudicii eternarumq; pœnarum semper in fortitudine sint: & cruciatus quos sentiunt se mœreri: cottidiano pauore sustineant.

¶ Nunquid in fluminibus iratus es domine: aut in fluminibus furor tuus: uel in mari indignatio tua: qui ascendes super equos tuos: & quadrigæ tue saluatio. Suscitans suscitabis arcum tuum: iuramenta tribubus quæ locutus es: semper. LXX.

¶ Nunquid in fluminibus iratus es domine: aut in fluminibus furor tuus: uel in mari impetus tuus. Qui ascendes super equos tuos: & equitatio tua salus intendens: extendes arcum tuum super sceptrum dicit dominus: diapsalma.

¶ Vbi. lxx. diapsalma: & Aquila semper: & cæteri ut supra similiter transtulerunt: & quia ad tropologiam interpretationem festinat oratio: breuiter secundum litteram sensum capituli comprehendens pergam ad reliqua. Sicur iordanem & mare siccasti rubrum: pro nobis dimicans. Non enim fluminibus & mari iratus es: aut quicq; insensibilia offensionis contrahere potuerunt. Ita nūc quadrigas conscendens tuas: arcumq; corripiens: salutem dabis populo tuo: & iuramenta quæ iurasti patribus nostris & tribubus & plebibus in sempiternum: Quod autem dicit: Nunqd in fluminib; iratus es domine aut in fluminibus furor tuus: uel in mari impetus tuus. Dicit ambigue: & interrogantis est magis eloquium q̄ probātis. Sunt enim & bona flumina: sunt & mala. Et mare pessimū: & ē mare optimū: Bonorū fluminum illud exemplum est: fluminis impetus lætificat ciuitatē dei: Et quod qui de aqua domini biberit: fluant de uentre eius flumina aquæ salietis in uitam eternā. Malorum illud quod Pharaon loquitur in Ezechiel: mea sūt flumina: & ego feci illa: in quibus draco habitat & multa iis similia: Quod autem mare in bonam partem accipiat. xxiii. psalmus testimonio est. In quo tropologice de ecclesia dicitur ἡ οἰκουμένη: idest orbem terrarum. Domini est terra & plenitudo eius: orbis terræ & omnes qui habitant in eo: ipse super mare fundauit eum & super flumina præparauit illum: idest orbem. Quod autem domino fundatur super flumina & præparatur super mare: utiq; in bonam partem accipitur. Necnon & illud quod de uinea dicitur quæ translata est de ægypto. Extendisti ppagines eius usq; ad mare: & usq; ad flumina flagella ei? usq; ad mare: Puto quod in bonam partem possit accipi. Et dicimus uerba diuina quæ maiestiora sūt: & quasi potum sitientibus præbent hæc dici: flumina autem quæ plena sunt sacramentis & in profundo posita. De quibus dicit apostolus: O pfundum sapientiæ & scientiæ dei: Et propheta consonat. De profundis clamaui ad te domine: Mare in scripturis appellari. Hoc de eo quod possit & mare in meliore parte sentiri. Quod autem accipitur: & in contrario multa testimonia sunt: De quibus illud in psalmis est. Hoc mare magnum & spatiosum: ibi naues pertransibunt. Animalia parua cum magnis: Draco iste quem formasti ad illudendum ei: Et de euangelio quando saluator increpauit uentum & mare: dixit ei. Tace & obmutesce. Quod enim increpatur malum est: Iuxta illud zachariæ Increpet dominus in te diabolē. Et ad Tymotheum argue consolare & increpa. Propheta itaq; sciscitante. Nunquid in fluminibus iratus es domine aut in fluminibus furor tuus: uel in mari impetus tuus. Nos dicamus si ægypti flumina sunt: & mare rubrum atq; sanguineum: irascitur dominus & percutit ea & toto impetu fertur in gurgites: eleuantes se contra scientiam dei.

Hieronymus. liber Secundus

Vnde mare uidit & fugit praesentiam dei ferre non sustinens. Et iordanis reuersus est retrorsum: cadens gloriae populi traiecit. Qui & ab Helia scinditur & ab Heliseo: Vt autem manifestius loquar: hereticorum eloquentia quae contra ueritatem & ecclesiam fuit intelligi flumina quibus irascitur dominus. Animas uero eorum qui circumferuntur omni uento doctrinae: & semper malitia fluctuant: & falsis gurgitibus obruuntur. Animaduerti mare: super quod impetus domini fit: ut sentiat eius aduentum: & sciat quibus terminis & obice concludatur: & audiat: in te conterentur fluctus tui. Quod si bona sunt flumina & bonum mare: Lauatur in illis iesus: & ecclesiam suam super huiusce modi mare collocat. Post haec sequitur. Qui ascendis super equos tuos: & equitatio tua salus. Quare equos super quos ascendat dominus. Et puto non esse alios nisi sanctorum animas: super quas ascendit sermo diuinus: ut & ipsas saluet: & alios per eas. Ponamus equorum exempla. Sponsus loquitur in cantico canticorum. Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilauit te proxima mea. Non quod christus ecclesiam: scilicet sermo dei animam quam sponsam suam uocat quadrigis compareret pharaonis: sed quod omnis anima quis sancta sit atque perfecta ad deum comparata quasi curus pharaonis sit: & iumentum. Vnde & Moyses loquitur ad dominum. Ego autem sum αλόγος: idest irrationalis: Et Dauid: ut iumentum factus sum apud te. Non quod absolute iumentum: sed quod apud deum iumentum sit. His equis illi contrarii sunt quos habet Pharaon. Et de quibus dicitur. Equum & ascensorem proiecit in mare. Huiusmodi equitatio non salus est sed perditio. Quaramus & alios equos quibus ascendit dominus. In quarto regnorum libro legimus: Surrexisse mane ministrum Helisei: & egressum uidisse exercitum ambientem ciuitatis muros: & equos & currus. Et postquam ad preces prophetae aperti sunt oculi eius. Aspexit inquit & ecce mons plenus equis: & quadrigae igneae in circuitu Helisei. Diligenter attende quod aequi uideantur & currus. Et tamen in tantis milibus equorum & curruum: nullus ascensor horum equorum: Ille erat auriga & ille rector. De quo psalmista canit quod sedes super cherubin ostendere. Talibus equis: talique curru & Helias raptus ad caelum est: Si quis autem de Zacharia uult discere. Qui sunt equi ruffi: & qui nigri: & qui uari & qui albi egredientes de myrtetis: & de montibus in profundo positus. Siue ut in lxx. scriptum est ereis. In ipso propheta: Si dominus uita spatium dederit conabimur explanare. Vidit & Ioanes equos candidos: & sessores eorum: e quibus corpora in gloria resurgentium puto esse equos candidos: sessores autem sanctorum animas. Si quis uero peccator est & mei similis: sedebit in equo nigro: & dicitur de eo. Dormitauerunt omnes qui ascenderunt equos. De talibus equis scriptum est. Fallax equus ad salutem. Caro enim concupiscit aduersus spiritum: & sapientia eius inimica est deo. Hoc dictum sit de iis qui corpora diligunt: & in nigris sedent equis. Nos autem animas nostras in equos & in currus domini praeparemus. Qui ascendit in Paulo ascendit in Petro: Et in huiusmodi curribus equitans totum lustrauit orbem. Intendens quoque arcum siue sagittas suas: sceptra idest regna aduersum quod Hieremias missus est: eradicauit destruxit & perdidit: fecitque ut non regnaret peccatum in mortali nostro corpore: Sceptra autem idest regna diaboli quae ostendit domino: intelligi diuersa peccata: Auaritiam: Luxuriam: Iracundiam: detractionem: furta periuria: Aduersum quae sermo dei sedens in equis: & in curribus suis incendit fulguris sui contorta spicula: & interim non emittit. Vt qui ad extentum arcum territus fuerit emissionem non sentiat sagittarum. Et hoc facit semper. Quod Aquila interpretatus est pro diapalmate. Semper enim sedit in sanctis suis: semper armatus est. Et accutis sagittas in linguis eorum: praeparans equitatus: & huc illucque discurrit in orbis salutem.

Fluuios scindes terre.

LXX.

Fluuius scinditur terra.

Quia suscitauit dominus arcum suum: ut tribubus iuramenta redderet quod locutus est. Consequenter dicitur: fluuios scindes terrae. id est reges terrarum: aduersum tuum populum dimicantes diuides atque disspges: luxta lxx. autem quod dixerunt. Fluuius scindetur terra: Primum ponamus exemplum: ut hoc quasi gradu ad altiora ueniamus. Legimus in his quod de mirabilibus confecerunt uolumina. Et quod olimpiadas gratiae ad nostram usque memoriam perduxerunt: exponentes quod in singulis annis noui ascenderit in mundo. Quod inter caetera terremotu eruperint flumina: quod ante non fuerat: & rursum alia absorpta sint & pessum ierint: quod scilicet omnes terrarum uenae quod sicut in humano corpore sanguine: ita in se habeant latentes aquas quod terrae concussione roperantur: & manent flumina. Hoc si intelligamus uideamus animam humanam habere in se naturaliter aquas & fluuios: & per secordiam nostram eos esse absconditos & non fluere. Cum autem ad praedicationem sermonis dei concussa fuerit: & de priori statu mota: tunc erumpit quod latebat: & in refectionem potantium fluere. Hoc ipsum reor & illud significare in genesi. Quod foditur putei a seruis Isaac quos ab Habraa factos philisti terra obruerat: quod diu uiuit Habraa putei illi non clauduntur: illo autem mortuo & puteis obturatis: si serui fodiant contradicunt philisti & iurgium est. Si uero ipse ueniat Isaac & fodiat puteum & inueniat aquam philistum non ualeat contradicere: Vide Petrum & Paulum: & de puteis christi fluuiisque non ambiges. Certe omnes apostolos: & iam non quattuor flumina: sed duodecim fluuios intelliges exire de paradiso scripturarum. Isti fluuii antequam terra commoueretur latebant. Et cum essent in terrae uenis sitiētibus pocula non praebant. Postquam uero ad aduentum christi orbis. & omnis terra concussa est: subito praeperunt: & nunc copletum est: posuerunt flumina in desertum: & exitus aquarum in sitim: terra fructifera in saluginem: a malitia habitantium in ea. Posuit desertum in paludes aquarum: & terra sine aqua in fontes aquarum: & hinc fecit ibi

Super Abbachuc. c. iiii.

fecit ibi esuriētes & constituerunt ciuitatem ad habitādum: Postq̄ enim dominus uenit in mundo & cōpletum est illud qđ dixit in euangelio: In iudicium ego ī mundum istū ueni: ut q nō uidebant uiderēt: & qui uidebant ceci fierent. Tunc terra israel de q̄ fluiui ante manabant & irrigabāt uniuersum iudeā populū aruit: & fontes illius obturati sunt: Vniuersus at̄ orbis qui erat desertus & sterilis & aquas p̄dicationis dominicæ nō habebat: uersus est in paludes aquarū & quot doctores emisit: tot habuit & fontes: nec sufficit eis fontibus uidelicet atq; fluminib⁹ irrigare urbes & populos: Sed in una quaq; p̄uincia eos qui esuriebant & patiebantur famē sermonis dei In unum populum congregātes extruxerunt ecclesiam: q̄ dicitur ciuitas ad inhabitādum: & quā latificat: ip̄etus fluminis

Viderūt te & doluerūt mōtes: gurgēs aquarū trāsiit: dedit abyssus vocē suā: altitudo man⁹ suā leuauit Sol & luna steterūt in habitaculo suo: in luce sagittarū tuarū ibūt: in splēdore fulgurantis haste tue: In fremitu & culcabis terrā ī furore obstupefacies gētes: egressus es ī salutē populi tui: ī salutē cū p̄po tuo: percussisti caput de domo ip̄i denudasti fūdamētū vsq; ad collū.

Semp solam nostrā editionē posuimus ut iuxta eā. i. iuxta hebraicum textentes consequētiam loci postea. lxx. Cōmatice p̄ capitula differamus: Viderunt te deus & doluerunt mōtes: excelsa scilicet regna: & sublimes huius seculi potestates: & quadriga quatuor in zacharia q̄ egrediūtur de mōtibus aeris: Hæc te uiderūt itramuerunt & gurgēs aquarū trāsiit: hoc est omnis eorum impetus & persecutio q̄ uexabant populum tuum: Postq̄ te uiderūt trāsiit: tunc abyssus: hoc est inferi laudauerunt te: Tunc etiā superi idest angeli in plausum suis manibus cōcreparūt. Ut uictorem ueluti gestu quodam & tripudio eleuatarū manuū demonstrarēt: Sol tuus & luna & omnis splēdor quo prius illuxeras populo tuo: & malorum postea pōdere uniuersa fuerāt tenebræ horrore cooperata receperunt lumen suū: & pristinū habuere fulgorem: Sagittæ tuæ & fulgurans hasta tua. i. plagæ tuæ: & eruditio lumen tuo populo præbuerūt: Deniq; in luce sagittarū tuarū & in splendore haste tuæ q̄ eos ad hoc corripuit ut emēdaret ambulauit populus tuus in fremitu: Quando ergo populi tui uindicabis iniuriā terrena regna calcabis. & omnes gētes admirari facies: Quia īgressus es ī salutem populi tui & uenisti ad eos cū christo tuo: Licet in hebraico scriptū sit: Egressus es ī salutem populi tui cū Iesu christo tuo: siue cū saluatore christo tuo: Iesus enim saluator interpretatur: Veniēte at̄ Iesu christo filio tuo percussisti antichristū de domo impii: hoc est in hoc seculo: qđ in maligno positum est: siue p̄ ip̄sū diabolum percussisti: q̄ impietatis caput est: & denudasti fūdamētū eius usq; ad collum: idest abscondita eius aperta fecisti non ad breue tempus sed in perpetuum: Hoc enim significat: Sela: idest semper. LXX.

Viderunt te & dolebunt siue parturient populi.

Συγαγομένη quippe utrūq; significat: Cōsequēter rupta terra fluiuis manantibus: populi qui de fluminibus biberant uidebunt deū atq; parturient: Ex hoc enim ipso qđ uidēt dominum statim dei uerbum cōcipiūt: & dicunt: timore tuo domine in utero suscepimus & parturimus & peperimus: spiritum salutis tuæ faciemus super terram: Beati inquit mundo corde quoniam ipsi deum uidebunt: Isti itaq; populi loti a fluminibus non iā uiderunt sed uisuri sunt deū: & cū uiderint concipiet ut possint fructus parare doctrinarum: Sed quia dicūtur populi. & populos: nō est uidere faciē dei licet in futurū ostēdatur oratio: uidebunt & parient: Tamen iuxta tropologiam magis hebraicum sequēdum est: ubi dicitur: Viderunt te & pepererūt montes: Montium est uidere deum & parere filios: quos de dei concepere sermone. LXX.

Disperges aquas itineris. **D**iuersæ aquæ sūt: aliæ sempiternæ: aliæ breues: de sempiternis aquis: & q̄ fluunt de fōtibus israel: Dictū est fluminibus scinditur terra: de subitis & ad tempus curretibus: omnes torrētes uadūt in mare: Taliū enī aquarū finis p̄ditio ē: deus ergo omnes aquas quæ a pueris dogmatibus cōculcatæ sunt disperget: Cū dissipauerit cōsilia principum: & sapientiam mūdi huius: Si quādo uideris ad breue aliquā heresim floruisse: & postea dei gratia dissipatā: dicito esse cōpletam: Disperges aquas itineris: Potest autem hoc quod dicitur itineris subaudire diabolici: Ut sit sensus: Aquas quas diabolus conculcauit: & q̄ multis in se præbuerūt iter idest multis patuerunt erroribus: diuidet dominus atq; disperget: Vnde & ceteri interpretes furorem uolentes hereticum describere transulerunt illusione uel impetu aquarū transiet: Ferūtur enī p̄no eloquētiæ cursu & p̄cipites: et quēq; obuiū & leuē inuenerūt secum trahunt. LXX.

Dedit abyssus vocem suam: altitudinem fantasie sue

Abyssus sepe in bonā partem: sepe in malam: interdum indifferenter accipitur in bonā partem: Iudicia tua abyssus multa: Et abyssus abyssum inuocat & reliqua: In malam Viderūt te aquæ deus & reliq;: Sed & demones dep̄cātur ne mittātur in abyssos: Et ī genesi: Abyssus sup̄ q̄ tenebre erāt nescio an ī bonā p̄tē possit accipi: Indifferēter at̄ ibi ponit: rupti sūt fōtes abyssi: & cataraete cæli ap̄tæ sūt: & illd̄ in. cxlviii. psalmo: Dracones & oēs abyssi ignis & grādo & spūs p̄cellat: nisi forte ex eo qđ iter dracones & ignē & grādinē ponit ī malā p̄tē trahēdū sit qđ nescio utq; possit dicere: q̄ eā uiderit cū cæteris ī laudē dñi cōcrepare: si igit ī bonā p̄tē acceperūt abyssū: dicam⁹ disp̄sis aq̄s itineris pessimi uiderūt te sapiētes tui & altitudinē sciētiae q̄ habebāt ex tuo aspectu mutuātes q̄a uiderūt te & parturierūt montes: quicquid de te prius opinati sunt in uocis suæ laudibus p̄tulerūt: Et pulchre

Hieronymus. liber. Secundus

opinationem fantasie: altitudinem uocat iuxta Iesum filium syrach: qui ait: Abyssum & sapientiam quis inuestigauit. Vnde & de monte modico idest assumptione humani corporis: quam daniel Lapidem abicisum de monte sine manibus: idest sine opere nuptialii uocat christum: Abyssus inuocat patrem: Alterum abyssum in uoce chatactarum suarum. uidelicet euangelizantibus uerbum uirtute multa: Vel certe abyssus nouum testamentum in testimonium montis modici: a quo uulneratus est princeps tyri: Inuocat abyssum ueteris instrumenti: ut per catactas christi idest apostolos firmior fiat predicatio: Si quis autem uoluerit: ut hoc quod dicitur: Dedit abyssus uocem suam: Altitudinem fantasie in malam partem accipere: illo utetur argumento: Quod post dispersas aquas itineris: quod utique in mala parte accepta sunt & hoc recte in contrario sentiat: Simulque cerne quod non dixerit altitudinem fantasie sue idest umbrarum & imaginis: Videntur enim habere altitudinem & scientiam scripturarum: Sed omnis eorum altitudo ueritati comparata fantasie est: & frustra extollet uocem quia aqua itineris iam dispersa sunt: quoniam in scripturis sicubi fantasiam in bona parte inuenire possumus: & cum raro uel nunquam fuerit inuenta: firmius abyssum & fantasiam eius in malam partem interpretabunt. LXX.

Eleuatus est sol & luna stetit in ordine suo.

Simplicem interpretationem sequimur: ex presentibus uerbis perfectus solis demonstratur & luna: quod iuxta Esaiam futuro seculo septulum sol luceat: & luna solis fulgeat claritate: Quia enim creatura liberabitur a seruitute corruptionis in libertatem glorie filiorum dei quae nunc uanitati subiecta est: propter eum qui eam subiecit in spem libertatis: Cum in consumatione mundi omnis creatura fuerit liberata liberabitur & sol & luna & in suo stabunt ordine. Quod si uoluerimus: solis iustitiam christum accipere: in cuius poenis sanitas est: & lunam quae huius solis splendore illuminatur: ecclesiam: non difficile est dicere quod lux uera & lux hominum splendor glorie dei: & splendor lucis eternae eam illuminet: quae nunc in isto seculo iuxta prospera atque praesuras crescat atque descreascit. Cum autem sol fuerit eleuatus: Et iuxta apostolum exaltauerit eum deus & donauerit ei nomen super omne nomen Tunc etiam ecclesia quae in praesenti seculo tenere suum ordinem non potest: ad ordinem debitum reuertitur: & nequaquam mutabitur: sed fixo stabit gradu Et audiet cum moyses: tu autem hic sta mecum. LXX.

In luce iacula tua ibunt in splendore coruscationis armorum tuorum.

Iacula dei: idest sagittae euntes atque pergentes: non ad hoc mittuntur ut interimant: sed ut illuminent Ad harum sagittarum iaculorumque distinctionem. christus electum iaculum dicitur: Per Esaiam uociferans: Posuit me ut iaculum electum & in pharetra sua abscondit me & dixit mihi: Magnum est tibi hoc uocari te seruum meum. Haec sagitta plures habebit sagittas quas mittat in uniuersum orbem. Vnde & sponsa Iacto iaculo uulnerata dicit: uulnerata charitate ego: Iuxta quod & nos possumus dicere: uulneratus castitate ego: uulneratus sapientia ego: Quo sapientiae iaculo uulnerata & regina austri: non erat in se: & obstupescit plus inuenerat in uerbo salomonis quam ei fama narrauerat: Hee igitur sagittae quae mittuntur in lucem: pergunt. etiam in splendore coruscationis armorum eius idest dei: Quicumque enim armatus fuerit ut stet contra uersutias diaboli: & accinctus armatura apostoli: Venient ad illum iacula lucis ut ad ipsum possit dici: Vos estis lux mundi: Si quis autem peccator est & ingemiscit quod habitet in tabernaculis cedar: mittuntur ei sagittae potenter acutae cum carbonibus desolatoriis: Ut primum compungatur sermonibus dei: & dicat uersutus sum in miseria cum infigitur mihi spina: Et postquam compunctus tunc & desolatur: ut per seraphin idest ardentem sermonem dei carbo mittatur: qui non solum labia quae Esaias tantum habebat immunda: sed omnes partes membrorum eius excoquat: & ad solitudinem peccatorum reducat. LXX.

In comminatione imminues terram & in furore detrahes gentes.

Potest hoc in consumatione mundi accipi: quando frequentibus bellis interfecta multitudo rari homines reperiuntur: & hi qui noluerint esse de populo dei: sed gentes & ethnici permanserint: furore domini deducantur ad tartarum: Sed melius est ut imminuta comminatione terra interpretemur opera terrena. & eos qui constituti in ecclesia peccatores non expectant ut furore domini corripiantur: sed audientes in scripturis quae supplitia impendeant peccatoribus: agunt poenitentiam: & paulatim imminuunt terram suam: ad caelumque perficiunt: Si quod nostrum comminationem domini reformidat. huic terra imminuitur qui autem perseverat in gentium numero: non uult esse de his quorum terra decrescit: nec de populo dei de quo dicitur uidebunt te & parturiet populi: iste cum gentibus detrahitur in poenam.

Egressus es in salutem populi tui: ut saluares christos tuos.

Primum uideamus quot sint genera christorum: & postea tractabimus quomodo egressus sit dominus in salutem christorum suorum. christi in ueteri testamento dicebantur patriarchae: quod quod scriptum est in psalmis corripuit reges per eis: & nolite tangere christos meos: & in prophetis nolite malignari: & in primo Paralipomenon libro: omnes qui de aegypto egressi sunt christi uocantur: Christum quoque in exodo sacerdotale constituitur: quo postea sacerdotes in leuitico referuntur uncti: Est & aliud unguentum quo reges unguuntur: in regno quod in duo scinditur: Si enim dauid est & salomon. id est. fortis manu & pacificus cornu ungitur. Si uero hieu & azahel sunt perfunduntur lenticula: uas autem fictile sic uocatur idest phoros. Sed & Cyrus persarum rex atque medorum qui de captiuitate populum relaxauit. Licet multi errent & de domino saluatore scriptum putent: Audi per Esaiam: Haec dicit dominus christo meo cyro. cuius

Super Abbachuc. c. iiii.

tyro: cuius tenui dexteram: ut audirent corā eo gētes & cetera. Et ad extremū dicitur: Tu autē non cognouisti me. Quod de saluatore nephas est intelligere. Est unguentum pphetiū quo p̄cipitur Helia: ut Heliseum ungat in pphetam: & super oīa unguētorum genera: est unguētum spiritale qđ uocatur oleum exultatiōis: quo ungitur saluator. Et dicitur ad eum: Propterea unxit te deus deus tuus israel: Participes autē eos puto: ad quos loquitur & Ioānes: Et uos unguentū habetis a sancto. Et post modicū. Hāc scripsi uobis de iis q̄ seducūt uos: & paulo post chrisma qđ accepistis ab eo mae at in uobis. Et nō necesse habetis ut aliq̄ doceat uos: sed ipsum chrisma docebit uos de omnibus: & ueḡ est: & nō est mendatium: & sicut uos docui manete in eo: Ac ne forte qui chrisma baptismi perdidērunt: desperent de chrismate reparādo. Scriptū est in leuitico. Quod leprosus extra castra p̄iectus cum ad sacerdotem uenerit: & lepra ipsius fuerit emūdata: mittat sibi sacerdos oleū in manu sinistra: & intincto digito septies aspergat oleum corā dño: & tangat eodem oleo auriculā ei⁹ qui leprosus fuerat: & dextram manum: & dext̄r pedem: & qđ remanserit de unguento totū mitat in caput eius. Cūq; oīa hāc rite cōpleuerit: tunc imolet holocaustum pro eo: & ip̄e xp̄s uocetur dei. Volo aliquid dicere: sed timeo ne negligētibz occasionem ruinā tribuam: Quod in scripturis sanctis idem hō frequēter unctus inueniatur. Deniq; David tertio unctus est: Quid nos intelligamus sup̄ eum q̄ peccauit & itē ungitur: Sufficit. n. leproso ut post primū unguētum p̄ditū ungitur secūdo: sed super eum q̄ per dies singulos p̄ficit: semper eius augetur: & de leprosi unguento migrat ad oleum populi atq; factōḡ. Et de oleo populi ad oleum peruenit sacerdotum: & a sacerdotibus trāscendit ad chrisma p̄tificis: A pontificis quoq; ad regem: a rege ad patriarchas: & a patriarchis p̄git ad xp̄m: & ungitur oleo exultationis. Quo q̄ fuerit linitus unus cū deo efficitur spiritus. Et ubi pater & filius est: ibi ē ille erit: Verū hoc rāḡ est: & sunt uota credentium. Ceterē nescio an sequatur affectus. Dicitur enim unxit te deus & reliqua. Hoc est eo oleo qđ hi qui tui participes sunt: aut raro aut nunq̄ poterūt inuenire. In hōḡ igitur christo salutem egressus est deus de loco suo. Sicut. n. Micheas loquitur. Et egredietur de loco suo ut saluet. Quia. n. q̄ idigebāt salutē ad eum intrare noluerūt: ip̄e egressus est de maiestate sua & de loco suo: ut eos q̄ foris erant duceret in terram mansuetorū regionemq; uiuentiū. De qua Adam fuerat expulsus: de qua egressus Chaim inhabitauit in terra nath: Sciēdum autē ut supra diximus qđ ubi posuerunt. lxx. plurali numero. Vt saluares cristos tuos: ibi esse in hebraico Aieffua & hmeslach. Quod Aqla trāstulit in salutem cū xp̄o tuo: Nō qđ deus egressus sit: ut saluaret populum: & saluaret xp̄m suum. Sed qđ in salutem populi uenerit cum xp̄o suo. Iuxta illud euāgelii pater in me & ego in patre. Et pater in me manens ipse facit opera sua. Sed & quinta editio similiter trāstulit. Egressus es in salutem populi tui in salutem cum xp̄o tuo. Theodotion autē uere quasi paup̄ & hebionita: Sed & Symachus eiusdem dogmatis pauperem sensum secuti iudaice trāstulerunt. Egressus es in salutem populi tui ut saluares christū tuū: & egressus saluare populum tuū: saluare xp̄m tuum. Rem incredibilem dicturus sum: sed tamē uerā: isti semichristiani iudaice trāstulerūt. Et iudæus Aqla interpretatus est ut christianus. Sexta editio p̄dens manifestissimā sacramentū: Ita uertit ex hebreo. Egressus es: ut saluares populum tuū per iesum xp̄m. Quod grāce dicitur ἐξῆλθες ἵνα σώσῃς τὸν λαόν σου διὰ τοῦ ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ. Cui sensui p̄t illud aptari: qđ egressus sit pater cū filio de templo & de ceremoniis iudæoḡ dicēs: Relinquetur uobis domus uestra deserta. Et Venerit ad salutem gentium ut saluaret credentes per iesum christum filium suum. LXX.

C Adisti in caput impiorum mortem.

C Non putemus de hac dici morte communi qua oēs moriemur. Et mortuus est Habraā & appositus est ad patres suos & pphetas: Et ipse christus est mortuus. Sed mors missa est in iniquos: ut q̄ prius uiuebant iniquitati: mortui peccato: uiuerent iustitiā. Quod qđem & Anna in oratione sua significat. Dñs occidit & uiuificat: Occidit. n. peccato mittens in capita impiorum mortem ut uiuificet iustitiā. Dicam aliqd̄ audatius: Christus ad hoc uenit in mundū: ut in capita iniquoḡ mitteret mortem. Et sicut ipse peccato mortuus est se melius: sic & illi morerentur iniquitati: & q̄ facti fuerāt participes mortis huius: uitā quoq; participes fierent. Iuxta hebraicum autē ubi scriptū est. Percussisti caput de domo impii. Caput ut dixi principem mundi huius accipiamus: & domū ipsius mundū: oēm̄q; aiām peccatoris in qua diabolus hēbat hospitium. Idcirco autē pcutitur caput in domo impii: ut illo p̄cussor: atq; eiecto fiat dom⁹ dei: & hīet ibi iustitia & abulet in ea. Et hoc dignū ē scire de deo: q̄ egressus ē ī salutē populi sui cū xp̄o suo: ut p̄cussor huiuscemōi capite: ille fiat in nobis caput: q̄ ē oīs uiri caput ecclesiā suā. Si q̄s ergo ip̄i⁹ ē adhuc sentit domum filii dei deprecetur aduentū ut conteratur in se impii caput. LXX.

C Suscitasti vincula vsq; ad collū in finem.

C Suscitauit dñs uīcula charitatis ut prior honore deposito & grauissimo iugo: quo p̄mebamur abiecto: leue xp̄i suscipemus iugū: & ī curā illius positi aurigam optimū portareus. Quod qđē & Theodotion in bonā partē accipiens ait.

C Enasti fundamentum vsq; ad collum.

C Quinta editio.

C Benudasti sine euacuasti fundamentum vsq; ad collum sela idest semper.

C Quia. n. fundamentum xp̄i qđ erat in aiā singuloḡ: aliofili terra obruerāt: egeritur congesta humus: & nudatur optimum fundamentum: & ornatur: ut qđ latebat appareat & suam recipiat claritatem.

Hieronymus. liber. Secundus

tatem: & hoc fit in sempiternum: Quod hebraice dicitur sela. Simulq; considera quod ipsi. lxx. rerū necessitate cōpulsī: qui semper sela interpretabantur diapsalma: nunc transtulerint in finem.

Maledixisti sceptris eius capiti bellatorū eius: venientib' ut turbo ad dispēdū me. Exultatio eorū sicut eius q' deuorat paupere in abscondito: viā fecisti in mari egs tuis in luto aquarū multarū. Audiui & turbat' ē vter me' ad vocē tremuerūt labia mea. Ingrediar putredo in ossib' meis: & subter me scateat: ut regescā in die tribulationis mee: Et ascēdā ad populū accitū nrū.

Et nunc tm̄ hebraicū ut separatim de editiōe. lxx. differamus multū. n. ab oīum trāslatiōe discor-dat. Maledixisti inquit sceptris idest regnis eius: Haud dubium qn̄ impii: de quo supra dixerat. Percussisti caput de domo impii: denudasti fundamentū usq; ad collū. Intelligimus autē impium uel Nabuchodonosor uel oēm aduersarium populi dei. Et nō solum sceptris eius sed et capiti bellatorum: quod percusserāt: qui uenerāt ut turbo: ut dispergerent me: idest ut uerterent Israel: & in diuersum captiuum deducerent. Ita autē exultabunt deuorātes pauperem: & subiectū sibi israel: quasi hoc in abscondito fecerint ut nos ignorātes deuoraret: Venisti itaq; ad praeliū pro populo tuo: & quadrigas tuas imittens in aquas: hoc est in gētes multas: fecisti eis uiam in luto aquarū multarū. i. ut conculces eos & quasi lutum equorū tuorū & curruum ungula & rota cōteras. Quod autem sequitur. Audiui & cōturbatus est uenter meus ad uocem: ut subaudiatur tuam: cōtremuerunt labia mea. Ingrediar putredo in ossibus meis & subter me scateat. Ut regescam in die tribulationis & ascēdā ad populū accitū nostrum: Hic sensus est. Nunc libenter oēs patimur angustias: & ad cōminationem tuam totis uisceribus cōtremiscimus. Nūc tremūt labia mea: & pauor mentis trepidā in ore signatur. & nō solum istud: sed etiam aliud expecto & ultro desidero: ingrediar putredo in ossibus meis & subter me scateat. Hoc est libenter patior qd̄ passus est Iob: Nō solum carnes meas: sed medulas quoq; ossium cupio tabescere: & stratum meū putredine corporis & innumeris scatere uermibus. Ut postq; hic pro peccatis meis hāc sustinero regescā in die amara: in die tribulationis: in die necessitatis & angustiae: & ascēdā ad populū accitū nostrum: Fortem uidelicet bellatōrē atq; pugnacē. Et pulchre ascēdā: Ad accitū. n. populū semp ascenditur. Elegāterq; nostrum. Qui enim tribulatus est & præssuras libetē sustinuit: pntibus malis futura pnia cōpensauit. Nostrum audacter loquitur: ut iuxta Habraā Isaac & Iacob: & ipse dormiat in senectute bona plen' die rum: & apponatur ad patres suos. Quod si q's dixerit. Ecce in historiā expositiōe: dum nescis allegoriā clausus es retibus: & tropologiam historiā miscuisti. Audiat non semp metaphoram historiā allegoriam sonare: qā frequenter historia ipsa methaphorice textitur: & sub imagine mulieris uel unius uiri de toto populo p̄dicatur: Et nūc ergo possumus dicere ex persona populi: libenter in captiuitate sum æquo aio angustias sustineo: & grauissimo babyloniorū p̄mor iugo: Et qcqd̄ ultimæ & duræ necessitatis est gaudēs patiar tm̄: ut eo tpe requiescā quo maledicis sceptris impii: & equi tui calcabunt lutum aquarū multarū: ut postea cum sanctis tuis zorobabel & Iesu filio Iosedech: & Esdra sacerdote: & neemias in terrā repromissionis reuertar. Hucusq; ne oīno p̄termittere historiā uideremur quodāmodo uim fecimus intellectui. Et in captiuitatem traximus sententias non sequentes. Nunc ad. lxx. translatōres: & ad expositiōem tropologicā reuertamur. LXX.

Diuisisti in stupore capita potentium.

Sicut ecclesiæ & omnis uiri christus est caput: Ita cunctorum demonum qui in hoc seculo debachantur caput est belzeub princeps demoniorum: & singulæ eorum turmæ habent capita & principes suos. Verbi gratia spiritus fornicatiōum habent præpositum suum: spiritus auaritiæ habent ap̄x̄vsum: spiritus uanæ gloriæ: spiritus mendacii: spiritus infidelitatis habent præsides malitiæ suæ: Deus itaq; clementissimus q' misserat in capita iniquorum mortem: qui suscitauerat uincula usq; ad collum: in finem diuidit etiam capita potētium in stupore: ut primum principes separet a subiectis & quasi corpus decollet a capite. Et ubi caput pessimum fuerat ibi caput optimum reponatur. Ponamus exemplum ut quod dicimus manifestius fiat. Quando tyrannus detruncatur. Imagines quoq; eius deponuntur & statuar: & uultu tantummodo commutato ablatōq; capite: eius facies qui uicerit superponitur: ut manente corpore: capitibusq; præcis caput aliud commutetur. Hoc mihi intelligere libet de hereticorum cōciliabulis: quod capitibus herefeon a cæteris populis separatis: in loco eorum caput esse christus incipiat. Simulq; considera scripturæ sanctæ significantiam quod non dixerit præcidisti uel succidisti capita potentium: sed diuisti: quod enim diuiditur non tam amputatur & perditur q̄ separatur in partes: Ut quomodo in fabricatione turris: līgua quæ male unita fuerat separata est: & pessimū fœdus utili diuisione cōcissam: sic & capita hæc quæ cum corporibus: siue inter se uidebātur habere cōsensum (Plura enim hereticorum capita sunt: quæ cum diuersos oculos habeāt: tamen in una ut ita dicam lingua blasphemiae aduersum ecclesiam latrāt) diuiderētur in partes: & a deceptis corporibus separata ab uno capite locum facerent. Possumus hoc uersiculo uti. Si quando reges & duces eorum christianum uiderimus sanguinem fundere: & postea ultionem domini cōsecutā. Qd̄ dudū in Iuliano: & ante eū in Maximiano: & supra in Valeriano: Decio: Domitiano: Nerone p̄peximus: & dicere ad dñm cū exultatiōe & oratione in cantico. Diuisti in stupore capita potentium hoc ē in stupore credētiū: uel in stupore cūctarum nationū q' eos nō putabāt tā cito posse cōcidere Dum adhuc

Super Abbachuc. c. iiii.

Dum adhuc essem puer: & i grāmatici ludo exercerer: oēsq; urbes uictimarū sanguine polluerētur: ac subito in ipso persecutionis ardore iuliani nuntiatus esset iteritus: elegāter unus de ethnicis: quō inq; christiani dicunt deū suum esse patientē & ἀπεξικακὸν nihil iracūdius: nihil hoc furore præsentiū: ne modico qdem spatio indignationē suā differe potuit: hoc ille iudaizans dixerit. Cæterę ecclesia christi cum exultatione cātavit: diuisti in stupore capita potentium. Loquar & ego aliquid huic simile: diuide dñe in stupore omniū: Achab: & lezabel: interfecerunt naboth: & tulerunt uineā eius: & ortū suā fecerunt luxuriā: Inueniatur aliq; seruus tuus abdias: q pascat pauperem tuū: atq; medicum: fornicarię sanguis detur canibus: Achab ipius & auarus iaculo dñi trucidetur. LXX.

Cōmouebuntur in ea aperient frenos suos sicut cōmedens pauperem in: absconso.

Capita cū abscisa fuerint a corporibus suis & diuisa: non aliter nisi in stupore quod grecę dicitur ἐκστέλεσι. Vnde secundum eam declinatur & dicitur: hoc est in eam aperient etiam frenos suos. siue eorum: utruq; enim intelligi potest: Vt illud iperū quo prius dominabātur in subiectos siue corporib;: relaxātes dēt locum meliori eqti & meliori aurigę: Et hoc faciāt quasi cōmedentes pauperē in abscondito nō habentes libertatē: nec ciborum aliquā habūdantiam: sed escas modicas: qui bus uescētes absconditę nullū uellēt uidere quod faciant: Potest aliter interpretari: Capita cū diuisa fuerint in stupore quasi a cætero corpe decolata: aperient os suum quod quasi chamo cōdem nationis fuerat infrenatū & in similitudinem uescētiū illis in se dentibus concrepabunt: uolētia rursus cōmedere sed uim deuorādi nō habētia: Intellige: quō post aduentum christi capita demonum a nationibus quę sibi prius subiectę fuerāt separata: uellent rursus antiquā exercere potentiam. Sed quia amputata sunt a corporibus plenam uescēdi nō habeāt libertatem: comedūt qsi pauperes: & nō solū pauperes sūt: sed pauperes in abscondito: Paupes qā pristinas diuitias pdiderūt Cōmedunt abscondite: qā sēp sedent in insidiis ut in occultis interficiāt innocentē. Hęc capita eosdem hnt dentes quos & sagittas: & quis ante dixerit sup sydera cæli ascendā: ponām in excelsum nidum meum: & uniuersum orbē qsi ouū cōtinebo in manu mea. Tñ detrahētur de sublimibus: & perdētia suppellectilem pristinā: oēm q; substantiā domus suę uix qsi paupes clā comedere & mordere tētabāt. Scio multū hebraicū ab his quę dicta sunt discrepare: sed facere quid possum cui semel ppositum est id ipsum hebraicum & uulgatas in toto orbe scripturas interpretari. LXX.

Et superduxisti in mari equos tuos cōturbantes aquas multas.

Postq; miserat deus in capita iniquor; mortem & cōciderat capita potētium in stupore & cōfregit ea in mari (Scriptū est enim in psalmis: Tu cōfregisti capita draconis) principibus interfectis Et uictō forti uenitur ad domū eius: ut uniuersa illius uasa diripiātur. Vasa autem & domū fortis & suppellectilem principis: quid aliud possumus iterpretari nisi mare huius seculi in quo habitat draco. Superinducit ergo deus ægregios æquos & aurigas præcipuos: æquos suos angelos uidelicet sublimē q; uirtutes super mare huius seculi: ut turbent aquas multas: demonia & cōtrarias potestates: Quod si uoluerimus de aduentu xpi interpretari: iuxta illd quod in Apochalypsi scribitur: qd sermo dei sedeat in æquo albo: & oīs exercitus in æquis albis sequātur eum: Videbimus quō xps ascenderit in apostolis suis dicens eis. Ecce ego uobiscum sum oīs diebus usq; ad cōsumationē seculi. Et euntes ite baptizate oēs gentes & reliqua. Et postea cōscēderit in uno æquo candido quē aliū nō puto esse nisi apostolum Paulū: super quē equitans oēm orbem circuierat. Ascēdit autē sermo dei in equis suis ut turbaretur aquę multę: hoc est uel populi multi: q ante in mari erant: & a dracone tenebātur obnoxii: lata enim & spatiosa uia est quę ducit ad mortem: & turbarentur priū erroris pristinū deferētes. Deinde conturbata uenientem æquitē susciperent: uel certe de qbus supra diximus demonum caterua nequaq; ita dominarentur in mari: sed turbati cederent & equitis præliantis uulnera formidarent: Atq; utinam & in me ascendat uerbum dei: & per laccā oris mei interficiat eū qui regnat in aquis multis: ut ad regis interitum aquę quę illis subiectę fuerāt cōturbatę præbeāt colla æquiti meo: & redacti in unā quadrigam efficiamur domini cherubī qd interpretatur sciētia multitudo. Nunq; enim auriga sic cōpositus: & sic fertur ornatus: ut in his quę sciētia multitudini & hahenis inter se sapientię copulantur. LXX.

Custodiui: extimuit uenter meus a voce orationis labiorum meorum: & ingressus est tremor in ossa mea & subrer me conturbata est fortitudo mea.

Sine ut alibi scriptū reperimus ἐξίστασθαι qd nos possum; dicere habitudo mea: diuersa quippe exēplaria repertiūtur. pnt aut hęc & ex persona pphetę dici supioribus cohærētia: qā misisti o dñe in capita iniquor; mortē: & suscitasti uincula usq; ad collū: & diuisti in stupore capita potētium: & induxisti in mare equos tuos turbātes aquas multas. Propterea ego oī custodia seruauī cor meū: & cōtremuerūt uiscera mea: & tota mea uel fortitudo uel habitudo turbata ē: ne similia sustinerē: pōt quoq; & quasi suū hēre picipiū narrāte ppheta timorē suū & quō formidaret ne peccaret in aliquo: & ad uocē oratiōis labior; suor; cōmonitus tñ timuerit deū: ut ingressus sit tremor in ossa eius: & sub excelsa manu dñi positus oī aię suę fortitudine uel habitu cōturbatus sit. Quod aut ait Ingressus est tremor in ossa mea ἐν πατρίκω τέρον. Accipiendū ut uideamus magnitudinē timoris dei: penetrātes uniuersitatē aię: & totū hoīem cōmouētes ne qcq; faceret qd displiceret deo. Et

Hieronymus. liber. Secundus

quæ allegorice iuxta membra corporis: animæ quoque membra scriptura commemorat: uentre pauente eam uirtutem accipiamus animæ: quæ spirituales cibos recipit: & labia quibus secum mens loquitur: & ossa robusta & solita dogmata: quibus tota animæ copago solidatur: Hæc a me breuiter dicta sunt. Si quis autem his sagaciora & ueriora repererit illi magis explanationi præbe consensum.

Requiescam in die tribulationis mee ut ascendam ad populum peregrinationis mee.

Quia omni custodia seruauit cor meum: & extimuit uenter meus a uoce orationis labiorum meorum: & ingressus est tremor in ossa mea: & subter conturbata est fortitudo uel habitudo mea: & propter tantam custodiam a peccatis alienus effectus sum. Idcirco nunc confidenter dico: requiescam in die tribulationis & ascendam ad populum peregrinationis meæ: Id est quia eque: ut ego in hoc mundo peregrinatus est: Ascendam autem deorsum positus: & quasi de ualle ad sublimiora nitens tota auditate contendam: ut tempore quo ceteri in tribulatione sunt & angustia: mihi cura sit de ascensu: quomodo cum populo peregrinationis meæ requiescam in altioribus. Diem autem tribulationis puto consumationem esse mundi. De quo & Esaias ait. Dies domini insanabilis furoris & iræ ponere orbem terræ uniuersum in desertum: & peccatores perdere.

Ficus enim non florebit: & non erit germen in uineis: Muentientur opus oliuæ: & arua non afferet cibum. Abscideretur de ouili pecus & non erit armentum in præsepibus. LXX.

Quia ficus non afferet fructum: & non erunt germina in uineis: muentientur opus oliuæ: & campi non facient escas: defecerunt eo quod comederent oues: & non sunt boues in præsepibus.

Iuxta hebraicum in quo supra diximus: ingrediatur putredo in ossibus meis: & subtus me scateat in die tribulationis: ut ascendam ad populum accinctum meum. Itaque quæ præcesserunt copulabuntur sequentibus. Ideo tribulationem ad præsens uolui sustinere. Et postea ad populum fortem ascendere: quia ueni et dies tribulationis & necessitatis: & ceteris in angustia constitutis ego in tua maiestate lætabor. Ficus enim non florebit & non erit germen in uineis: muentientur opus oliuæ: & arua non afferent cibum & cetera. Quæ quia non multum distat a lxx. cum interpretatione eorum pariter differamus. Cum uenerit dies euerisionis iudaicæ: & populi prioris: & derelicta fuerit sion sicut tabernaculum in uinea: & sicut casula in cucumerario: & sicut ciuitas quæ expugnatur. Ego qui de pereunte electus sum populo: De quo dictum est. Nisi dominus reliquisset nobis seminem quasi sodoma fuisset: & quasi gomorra similes essemus. Copulabo me discipulis christi. Quos quia in monte docet turbis & debilibus deorsum relictis: ego ad montana conscendam. Ficus enim non dedit fructum ad quam uenit in euangelio esuriens dominus: & non inuenit in ea poma: & maledixit ei dicens: Non afferes fructum usque in seculum. Et diligenter considera quod dixerit: Non afferes fructum in seculum: non ait usque in secula seculorum: Sed cum secundum istud præterierit & intrauerit plenitudo gentium: tunc et hæc ficus afferet fructus suos: & omnis israel saluabitur: Hæc est figura ad quam tertio uenit paterfamilias: & quasi non facientem fructus uult subuerrere: pro qua agricola cui commissa fuerat deprecatur: ut det ei spatium: & dicit dominus dimitte eam & istum adhuc annum donec fodiam circa eam: & mittam stercus: & siquidem fecerit fructum: sin autem tunc succides eam. Agricola iste uel Gabriel est: uel Michael cui commissus est populus iudaeorum qui dominum deprecatur in passione & dicit: Domine da ei spatium penitentiae: & noli eos subuerrere: & si quid fecerint fructum: sin autem tunc subuertere eos. Si fecerint inquit fructum: non dixit quod sustinerent: neque dixit si fecerint fructum permanebunt & erunt: si fecerint fructum super peram snia est: ut subaudiatur transferes eos in ecclesiam gentium: & in alteram uineam transplantabis. Venit dominus tertio & non inuenit in eis fructum: Dedit primum legem per Moysen. Secundo locutus est per prophetas. Tertio ipse descendit. Et post passionem dat pernam. xliii. annis. Quia non fecerunt fructum. Quarto subuersi sunt. Quod tamen nostræ intelligentiæ dereliquit. In parabola. n. non scribitur: quod postea fecerit paterfamilias. Sed quod tamen agricola deprecatus sit: ex qua adiutuimus eos quod de hac fico fecerit fructus ad populum gentium esse transplantatos: Ad quem ascendit & propheta dicens: Requiescam in die tribulationis ut ascendam ad populum peregrinationis meæ. Eos autem qui non fecerint fructus & præserint in duritia sua esse subuersos. Hoc ipsum significat & Ioannis uox in euangelio. Ecce securis ad radices arborum posita est. Omnis arbor quæ non fecerit fructum excidetur & in ignem mittetur. Diximus de fico monstrantes eam esse populum iudaeorum. Dicamus & de uinea: quod quod facile intelligit qui Esaiam legerit: uinea facta es dilectio in cornu: in loco uberi: Et postea: Et expectaui ut faceret fructum: fecit autem spinas: & non iudicium sed clamorem: Et in Hieremia. Ego autem plantauit te uineam fructiferam totam ueram: quomodo uersa es in amaritudinem uitæ alienæ. Et manifestum in psalmis: Vineam de ægypto transtulisti: eiecisti gentes & plantasti eam. Hæc igitur uinea ad quam paterfamilias sepe miserat seruos ut acciperet de ea uinum quod lætificat cor hominis. Quia uersa est in amaritudinem: Et nouissima est patrifamilias filium ausa est interficere: non uuas facies sed spinas. Et non iudicium sed clamorem: Crucifige crucifige eum. Et non habens regem nisi Cæsarem. Propterea exterminauit illam a populo de silua: & singularis serus depastus est eam. Oliua quoque populum synagogæ liquido comprobauit. Qui in apostolo fractos oliuæ ramos legeret: & nos de oleastro insertos: ut in ramis intelligent multitudinem iudaicam fuisse succisam: in radicibus apostolorum electionem esse seruata. In quibus nos inserti manebimus: si fecerimus fructum: & dicet dominus nobis: Filii tui sicut nouellæ oliuæ: in circuitu mensæ tuæ. Multi putant ficum & uineam & oliuam in mysterio accipi trinitatis. Quod ficus propter pomorum dulcedinem spiritus sanctus intelligat: Vinea ipse dominus iesus christus. qui dicit in euangelio. Ego sum uitis: oliua autem deus pater omnipotens a quo

Super Abbachuc. c. iiii.

cuncta illuminetur: & de quo egrediatur lux: & ad quē possumus dicere: Oliua in lumine tuo uidebimus lumen. i. in filio uidebimus spiritū sanctū. Ad has fructuosas arbores & uberrimā uineā ueniūt infructuosa ligna in iudicū libro: & rogāt ut regnet super se: sed nūq̄ super ligna siluā: q̄ debentur incendio: regnat oliua: ficus: & uinea: sed magis imperat eis ramus plena sentibus: & eritio similis: qui habitant in babylone: & semper uersātur in foueis. Quā arbuscula nō solum spinas habet sed & ignem: uulnerās & cōburens q̄cqd attigerit. Deniq̄ egressus est ignis & cōsumpsit ligna siluarum: Vt autē scias secūdam supiorem intelligentiā in qua de synagoga dictū accipias. Ficus nō faciet fructū: & nō erūt genimina in uineis. Nō de fructibus dici: sed de operibus bonis. In oliua manifeste enigma aperitur & dicitur. Mentiētur opus oliuā. Fructus. n. quos afferre debuerāt in opibus demonstrātur: Mentiētur autē opus oliuā: Aliud p̄mittētis & aliud faciētis. Dicētes ad Moysen: Oīa quācūq̄ dixerit dñs faciemus: & nolētes in eū credere qui a Moysē prādicatus est. Campi quoq̄ nō facient fructum. Cōsidera qd̄ hierusalem quā quondam sita erat in montibus: Et montes in circuitu eius. Et fundamēta eius in mōtibz sanctis: Nūc humilis appellatur atq̄ cāpestis: quā nō solum hoīes. i. rationabilia nō alit aialia: sed nec pecora q̄dem & boues: De quibz & Salomon loquitur in puerbiis. Adhibe curā hīs q̄ in campo sūt regionibus: & attonde herbam & cōgrega fœnum: & habeas oues ad uescendū: Boues quoq̄ nō erūt in p̄sepibus. q̄ ubi plena sunt p̄sepia manifesta est fortitudo bouis. Bos operarius est: Bos dñi sustērans iugum: Bos in cui⁹ uestigiu q̄ seruauerit beatus est: Oīa hāc auferētes a populo: q̄a iniq̄ egit in deum creatorem suum. Quod si uolueris diem tribulatiōis diem cūsumatiōis accipe: ad eos referes oīa q̄ dicent se esse de ecclesia & nō hñt opa iustitiā. Et ficus & uinea & oliua mysteriū trinitatis: non afferūt in eis fructū suū: & nō solū frumēta & escas rōnabiliū: sed nec cibū qd̄ hñt in cāpis suis pecorum & iumentorum: & p̄sepia eorum uacua sunt: & p̄ excelsis montibus in planis humilibusq̄ uersantur.

Ego autē in dño gaudebo: & exultabo in deo iesu meo: Deus dñs fortitudo mea & ponet pedes meos quasi ceruorū. Et sup̄ excelsa mea deducet me victor in psalmis canentem. LXX.

Ego autē in dño exultabo: gaudebo sup̄ deo saluari meo: Dñs deus fortitudo mea: ponet pedes meos in consumationem: & super excelsa imponet ut vincam in cantico eius.

Ficus & uinea & oliua iuxta qd̄ exposui: nō faciēt fructū suū. Et iudaeorū agris nō afferentibus cibos. Abscisus quoq̄ de ouili pecoribus & armento de p̄sepibus: Postq̄ audierūt a dño: Relinquatur uobis domus uestra deserta: Populo etiam captiuitati tradito & in toto orbe disperso. Propheeta de populo iudaeorum qui interpretatur amplexatio eo quod amauerit dominum: & adhāserit ei: illiq̄ se iunxerit ex persona apostolorum & populi credentis in christo loquitur.

Ego uero in domino gaudebo & exultabo in domino iesu meo.

Pro quo. lxx. trāstulerunt saluatorem meo. Id ipsum & Gabriele interpretante: Et uocabitur Iesus: ipse enim saluabit populū suū. Deus dñs fortitudo mea. Nullam. n. aliam nisi in xpo habeo uirtutem: & cūctas legis iustitias q̄squillas cūputabo. Et ponet pedes meos quasi cerui: ut calcē sup̄ aspidem & basilicum: & quasi puer paruulus mittā manū in foramen: & extrahā serpētem ludamq̄ de colubro: Similis. n. est fratrueis meus caprea: aut hinnulo ceruorū. Et q̄a ipse est ceru⁹: mihi quoq̄ donauit ut ceruus essem sublimis cornibus: findens ungulis: cibos ruminās: & ad odorem meum serpētes fugans: De quo dicitur in. xvii. psalmo. Qui p̄fecit pedes meos tanq̄ ceruorū & sup̄ excelsa ponet me. Et in. xxvii. Vox dñi perficiētis ceruos. Ponet ergo pedes meos inter ceteros ceruos suos: & ad cālestia p̄ducet me: ut inter angelos canam gloriā dñi: & sup̄ terrā pacē hoībus bone uoluntatis annuntiē. Canā autē uictoriā eius & triūphum & tropheū crucis: Hoc iuxta hebraicum: & unā edictionē: ad tps iudaice euersiōis: & ad aduentū dñi cūcta referamus. Si autē uoluerim⁹ de cōsumatione mūdi accipe: sic exponendū est: quō in exodo qñ p̄cussa est ægyptus. Et p̄cussit deus uineas eorū: & ficus eorū: & occidit primitiua hoīum: & iumentorū in grādine: & ægyptias fruges brucus locustaq̄ cōsumpsit: ficus in ægypto nō attulit fructū: nec erāt genimina in uineis eorū: mētiebātur (sicubi cū poterāt repire in ægypto) opus oliuā: & campi eorū nō dabāt escas: & deficiebant eo qd̄ nō haberēt cibos pecora eorū: & nō erāt boues in p̄sepibus. Populus autē israel exultabat in dño & gaudebat in deo saluari suo. Sic in cōsumatione mūdi qñ multiplicata iniquitate refrixerit charitas: & sic⁹ nō attulerit fructus: & uineā nō haberent uuas: & mētium fuerit opus oliuā: & cāpi nō germinauerint cibos & cetera q̄ secūtur. Tūc q̄cūq̄ iustus & electione dei dignus fuerit inuētus: loq̄tur exultās. Ego autē in dño exultabo gaudebo in deo saluari meo. Dominus de⁹ fortitudo mea. Et quasi positus a deo sup̄ cōsumatiōe seculi: ut postea ad sup̄iora cōscēdat & a deo educatur ad sumū dicit: & ponet pedes meos in cōsumationē sup̄ excelsa iponet me: ut cū ἀγωνοῦμαι in iesu q̄ primus in agone sup̄auit p̄mium fuerit cātibz positū. Ego uicā ī carmīe eius: & manus meae cōponāt citharā & psalteriū: & oē organorū genus: scribāq̄ panagyricū triūphātī: & q̄ in principio locutus sum: Vsq̄ quo clamabo & nō exaudies: uociferabor ad te uim patiens: & nō saluabis. Et de iustitia eius iudicioq̄ causatus sum: Postea laudabo equitatem eius: & cantores ceteros meo carmine superabo.

FINIT LIBER SECYNDVS SYPER ABBACHVC AD CROMACHIVM

Prologus in librū super Sophoniā

INCIPIT PRAEFATIO DIVI HIERONYMI IN EXPLANATIONEM SVPER SOPHONIAM PROPHETAM AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM.

Nteq̃ Sophoniam aggrediar qui nūc est in ordine. xii. ppheta: respo-
dendum uidetur his qui me irridēdum estimāt: quod obmissis uiris
ad uos scribam: O Paula & Eustochium. Qui si scirēt Oldam uiris ta-
centibus pphetasse. Et delborā iudicem pariter & pphetē: hostes isra-
el barach timēte superasse. Et Iudith & Hester in typo ecclesiae: & occi-
disse aduersarios: & periturg̃ israel de piculo liberasse: Nūq̃ post tergū
meū manum curuarent in ciconiā. Taceo de Anna & Elisabeth & cæ-
teris sanctis mulieribus: quæ uelut syderū igniculos: clare Mariæ lu-
men abscondit. Ad gentiles scēminas ueniam: Vt & apud seculi philo-
sophos uideāt aīag̃ differētias q̃ri solere: non corpore: Plato inducit
aspasiā disputāte: Sapho cū Pīdaro scribitur: & Alcaeo themista iter sa-
piētissimos gratie philosophatur: Corneliā Gracchorū: idest uestra: to-
ta romanæ urbis turba miratur: Carneades eloquētissimus philosophorū: acutissimus rethorū: qui
apud cōsulares uiros & in achademia plausus excitare cōsueuerat: nō erubuit in priuata domo au-
diente matrona de philosophia disputare. Quid referā Catonis filiam: Bruti cōiugem: cuius uirtus
facit ne patris mariūq̃ cōstantiam tātopere miremur. Plena est historia tam græca q̃ latina uirtuti-
bus scēminarū: & quæ integros libros flagitet. Mihi tantum quia aliud operis incūbit in fine. plo-
gi dixisse sufficiat: dominum resurgentem primum apparuisse mulieribus: & apostolorum illas se-
cisse apostolas: ut erubescerent uiri non quærere: quem fragilior sexus inuenerat.

FINIT PROLOGVS.

INCIPIT EXPOSITIO HIERONYMI IN SOPHONIAM PROPHETAM
AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM.

Verbum dñi qđ factū est ad Sophoniā filius chusi: filij Godolic: filij
Amarie: filij Ezechie. In dieb⁹ Josie: filij Amō regis Iuda. LXX.
Similiter. Tradūt hebrei cuiuscūq̃ ppheta: pater aut auus ponatur
in titulo: ipsos quoq̃ pphetas fuisse. Vñ Amos unū de duodecim pphe-
tis: qui dixerat: nō sum ppheta nec filius ppheta: sed pastor caprarū uel
licans sycomoros patris nomē in titulo nō hēre: hoc si uerū est: Sopho-
nias ppheta: quē nunc conamur exponere. Qui nomine ut ita dicā: p-
phético: & gloriosa maiore suorum stirpe generatus est: habuit enī pa-
trem Chusi: auum Godoliā: pauum Amariā: attauū Ezechiā. Et talem
quadrigam ipse uelut extremus auriga compleuit: Nomen Sophoniæ
alii speculam: alii archanum dñi transulerunt. Siue igitur specula siue
absconditum domini interpretatur: utrunq̃ ppheta: conuenit. Dicitur
enim ad Ezechiel filii hoīs speculatorē te posui domui israel. Et in alio loco. Nō faciet dñs quicq̃
nisi reuelauerit disciplinam suā seruis suis pphetis. Et noni psalmi titulus p absconditis fili inter-
pretatur. Iste ergo ppheta qui erat in specula & in sublimibus cōstitutus: & nouerat mysteria dñi
filius erat chusi q̃ interpretatur humilitas uel ethiops meus. De quo postea tractabimus: habebat
quoq̃ auum Godoliam: q̃ dicitur magnitudo dñi: & pauum Amariā: q̃ & ipse uertitur in sermo-
nē domini. Et attauum Ezechiam: qui sonat fortitudinem dñi. De fortitudine itaq̃ dñi natus est
sermo dñi: de sermone domini nata est magnitudo dñi: & d magnitudie dñi nata est humilitas:
ut cum peruenerit aliquis ad perfectū dicat. Qui nō sum dignus uocari apostolus. Et illud in psal-
mis. Dñe nō est exaltatum cor meum neq̃ elati sunt oculi mei. Hucusq̃ quasi prono lapsu & p pla-
na currentes in eo quod chusi ē ethiops meus interpretatur impegimus. Nam post tantas uirtutes
quomodo nomen ethiopsis sonare poterit in laudem. Et si qdem scriptura dixisset chus idest ethi-
ops: uidebatur indissolubilis quæstio: chus quippe natus est de Cham: Sed i eo qđ ait chusi: hoc est
ethiops meus: uidetur sonare mysterium. Quod ille qui quondā ethiops fuerat uersus in pœnitē-
tem. Cum secūdum illud quod dicitur. Ethiopia præueniet manus eius deo: Et in alio loco in cō-
spectu eius pcedent ethiopes. Dicat cum sponsa in cantico canticorum. Nigra sum sed spetiosa fi-
lia hierusalem. Legimus & in hieremia Abdimelech eunuchū ethiopem placuisse deo. Et in acti-
bus apostolorum ethiopem eunuchum regiæ tantum habuisse studium scripturarum & legis dei
ut in uehiculo legeret. Et ad orādum dñm in templo eius ueniret hierusalem: Vnde talis fides di-
gno præmio coronatur. Et mittitur ad eum Philippus euangelista statimq̃ docetur: credit: bapti-
zatur: & saluus est. Et non solum eunuchus: sed cum additamento uiri ponitur eunuchus uir ethi-
ops. Qui. n. eunuchus erat christi: & se eunuchauerat ppter regnum cælorum: ppterea uiri uocabu-
lum nō amiserat: Recte quoq̃ Sophonias quasi filius chusi: idest ethiopsis in cōsequētibus libri: de
pœnitentia

Am. 7.

ps. 130.

ps. 67.

ps. 71.

Can. 14.

Hie. 38.

Act. 2.

Super Sophoniam.c.i.

poenitentia scribit ethiopū: trāsslumina ethiopiæ: inde deferēt hostias mihi: Hoc de geneologia Sophonia: q pphetauit in diebus Iosia: Quō aut dies dicuntur helia: hi q ab eo illuminati sunt: Ita & dies Iosia: q se liberauerat ad dñm: Quia Iosias interpretatur eleuatio dñi: Et fuit uir iustus: Et de laudibus eius Regnō: quoq; & paralipomenon scribit historia: Et habuit patrē Ammon: Auū manasse. Legimus manasse post multa scelera: & post captiuitatē in babylonē egisse pñiam: & ad meliora cōuersum dñi misericordiā cōsecutum: Vnde & fidei suæ per quā crediderat deo: filium uocauit

i. ammon: Siqdem ammon fides interpretatur: Simulq; considera qd nequa q ut supra reges decē tribuum. i. reges Israel: ponātur sed reges tm iudæ. Iam. n. decem tribus ab asyriis sub rege Ezechia patre manasse deductæ fuerāt in captiuitatē. Hoc in prohemio: & in titulo Sophoniæ generationis & tpis: Nunc uideamus qd in ipsa quoq; pphetia cōtineat.

Congregās cōgregabo oīa a facie terre dicit dñs: cōgregās hoīes & pecus: cōgregans volatilia celi: & pisces maris: & ruine impiorū erunt: & disperdā hoīes a facie terre dicit dñs. LXX.

Defectione deficiat a facie terre dicit dñs: deficiat homo: & iumenta: deficiant volatilia celi: & infirmabuntur impī: & auferam iniquos a facie terre: dicit dominus.

C hoc qd posuimus & ruinæ impiorū erunt & in. lxx. infirmabūtur impī de Theodotionis translatione additū est: pro quo symachus interpretatus est: Et scandalum impiis: ut subauditur cōgregabuntur: siue deficient. Quinta aut editio & infirmitas cū impiis deficiet: Debemus ergo cōsuetudinem nostrā sequētes primum historiā texere: & postea de sublimioribus disputare: Extremum prope regnū duarum tribuū: q uocabantur iuda & beniamin: sub Iosia fuisse nulli dubiū est: Illo. n. interfecto filii eius q postea regnauerūt: Et nepotes nō tam regnasse credendi sunt: q ludibrio habiti fuisse. Ab ægyptio rege: & chaldæis: & uariis captiuitatibus: mortibusq; cruciati. Quia igitur populus poterat se excusare in regibus malis & dicere: nos uolumus seruire deo. sed phibemur a regib; datur rex iustus: quo zelante zelum dñi: & populo nihilominus in idolorū cultu pseuerante: iusta iræ causa profertur a dño: Et prophetatur de euerfione hierusalē & captiuitate iuda & uictoria nabuchodonosor. Dicitq; dñs p Prophetā: Nequa q ultra tribuā pñiam sed a facie terræ uniuersa cōsumā: Non homo nō iumentū nō uolatile nō pisces maris remanebunt: Irā quippe dñi etiam bruta sentiunt animalia. Et uastatis urbibus hoībusq; interfectis: solitudinē & raritatem bestiarū quoq; fieri & uolitaliū pisciūq; testis Illyricus est: testis Thracia: Testis i quo ortus sum solū: ubi præter cælū & terrā & crescentes uepres: & cōdensa siluarū cuncta perierūt. Hoc at inqt ppheta accidet qā impiorū fuit nimia multitudo. Corruent itaq; Impī & disperdentur hoīes: & erit solitudo sup facie terræ: Sed & de cōsumatiōe mūdi idipsum accipe possumus: Q d & hoīes & pecora & uolatilia & pisces maris & uniuersa deficiēt: ut infirmētur impī: & tollatur iniquitas a facie terræ: Q d si uoluerimus & altius aliqd intelligere: pp hoc qd dicitur a. lxx. Defectione deficiat a facie terræ: & defectio nē in bonam partē accipe: Iuxta illud. Et deficiens mortuus est habraam in senectute bona: senex & plenus die: & appositus est ad populū suū: Et de his q de Isaac & Iacob scriptura refert: Videbimus quō defectione deficiant a facie terræ: Et hoc eos implere præceptū: qui habentes cōuersationem in cælis. Et in carne non scdm carnē militantes eo q sciant illos qui in carne uiuunt deo placere non posse: Quantum in se est omnia agunt ne sint in carne sed in spiritu: & a terra recedentes aiunt cōsuscitauit & confedere nos fecit in cælestibus in christo: Quod si aliquis opposuerit aduersum hoc quod in bonam partem accepimus: Defectione deficiat a facie terræ: Illud quod de Ismahel scriptum est: Hi sunt anni uitæ Ismahel. cxxxviii. Et deficiens mortuus est: & appositus est ad genus suū: Respōdebimus ei primū & ipm Ismahel filiū esse habraam: Et accepisse dona: & partes a patre scdm mensurā suā. Deinde absolute scriptū deficiēs mortuus est: Et nō addit qd scriptum est de habraam in senectute bona: senex & plenus dierum: & appositus est ad populū suū: Siue de Isaac: fuerūt at dies Isaac quos uixit. clxxxv. Et deficiens Isaac mortu; est & depositus est senex & plenus dierū: Nec nō & de Iacob cessauit iacob p̄cipiens filiis suis: & leuās pedes super lectū defecit & appositus est ad populū suū: Ex quo intelligimus aliud esse tm deficere: Et aliud cū defectione plures pariter habere uirtutes. Q d aut primum dixerat generaliter: defectione deficiat a facie terræ: postea in partes diuisit scriptura diuina: deficiat homo & iumēta deficiāt uolatilia celi & pisces maris: Quattuor sunt q iubentur deficere: primum hō rationalis: deinde tria quæ subiecta sunt homini: & iumēta & uolatilia & pisces: Quæ puto. viii. psalmo poni Insup & pecora cāpi: Volucres celi & pisces maris: qui pambulāt semitas maris. Quod autem primū dixerat oues & boues: uniuersa quasi præcipue de iumētis seperauit: & cū iis quæ māsere iumenta numerare ea noluit: Deficiat itaq; homo: deficiant iumenta: deficiant uolatilia: deficiant pisces: & nō dixit deficiant bestia: deficiāt reptilia terræ: Hæc. n. nō debēt deficere sed perire: Et iterum deficiāt quæ possūt habere correptionē: Quomodo defecerunt Sarræ muliebria: Et iubetur habraā ut audiat quecūq; sarræ præceperit: Deficit quis ut homo si contēnat humana: & nō ultra moriatur ut homo: & audiat: Ego dixi dii estis: Defecit alius ut iumētum: quia ad altiora cōscendens nō accusatur sermōe pphetico. Homo cū in honore eēt nō intellexit: cōparatus est iumentis insipientibus: & similis factus est illis: Deficit quasi uolatile celi: qui facit sibi pennas aquile: & reuertetur ad domum præce

ptoris sui diues: & omnem deserens paupertatem. Defecit quasi piscis maris. qui comprehensus sa-
genis dñi: cum bonis piscibus separatur. Cum hæc iuxta præceptū dñi fuerint perpetrata: infirma-
buntur impii non habentes tantū roboris quantum prius: sed & tollētur iniqui: Nō dixit occidētur
sed tollentur: ut ad meliora cōuersi de impietate & iniquitate: ad pietatē iustitiamq; trāslati: incipiāt
eē qđ ante nō fuerāt. Hæc scđm tropologiā: Debemus. n. & maiorem interpretationem ponere: iam
in lectoris arbitrio erit: utrū seueritatem an dementiā uelit sonare quæ dicta sunt.

¶ Extendam manū meam super iudam: & super oēs habitatores hierusalem. & disperdam de lo-
co hoc reliquias baal: & noīa edituorum: cum sacerdotibus: & eos qui adorant super tecta militiā
celi: & adorant & iurant in domino: & iurant in melchom: & qui auertuntur de post tergum domi-
ni: & qui non quesierunt dominum: nec inuestigauerunt eum. LXX.

¶ Extendā manū meā super iudā: & super oēs q habitant hierusalē: & auferā de loco hoc noīa
baalim: & noīa sacerdotum cū sacerdotibus: & eos q adorāt sup tecta militiam celi: & eos qui iu-
rant in dño: & iurant in rege suo: & eos qui declinant a domino: & qui non retinēt dominum.

¶ Post impiorum ruinas & iniquoꝝ ablationes a facie terræ: consequenter aduersus iudam & ad-
uersus hierusalē ex persona dñi dicitur. Extendā manū meā sup iudā & sup oēs habitatores hieru-
salem: extensio qppe manus gestum percutientis ostendit: & disperdam de loco hoc reliquias baal
Non q scđm. lxx: nomia baalim penitus eradenda sint: Sed quo cultores eius e populo qui pauci
de cede hostium remanserant in iuda & hierusalem se cōminetur auferre: Nomina quoq; edituo-
rum cum sacerdotibus: Quia in tantam iudas & beniamin uenerant impietatem: ut in templo dñi
iuxta qđ scribit Ezechiel: & regnoꝝ quartus liber oñdit: Statuam baal quā imaginem celi dñs uo-
cat statuerint: Et in eodem sanctuario idola & dñm pariter uenerati sint: Vnde signanter Idoloꝝ sa-
cerdotes: nō sacerdotes sed φαρισαῖοι idest edituos uel fanaticos appellauit: quod hebraice di-
citur: Archumarum: Et edituos ergo & sacerdotes quondam dei & eos q in dogmatibus adorabāt
militiam celi solem & lunam & astra reliqua: Et qui iurabant i nomine dñi: & i nomine idoli am-
manitarum melchom Quod a. lxx. in regem uersum est: auferet dñs de loco hierusalē siue disper-
det ἀναισθῆς enim subauditur: Et disperdam de loco hoc reliquias baal: & disperdam nomia edi-
tuorum cum sacerdotibus: & disperdā eos qui adorant super tecta militiam celi: & disperdā eos
qui adorant & iurant in domino: & iurant in melchom: & disperdam eos qui auertuntur siue decli-
nant de post tergum domini: & qui non quærunt eū siue non retinent: Auertuntur autem de post
tergum domini: & qui relinquentes cultum eius iurant in melchom & adorant militiā celi & ue-
nerantur baal idolum sydoniorum: Hucusq; historiæ sensus expositus est: Videamus & Tropolo-
giam: Propter dominum qui de tribu iuda ortus est. & propter hierusalem in qua regnauit iudas: Mat. 24. 2
hoc est dominus atq; saluator: Dicamus quando multiplicata fuerit iniquitas: & refrixerit caritas Luc. 18. 8
multorum: & ueniente domino rara fides apparuerit in terra: In tantum ut tententur etiam electi
dei: Tunc extendere dominum ad supplicia peccatorum manum suam super iudam: qui sibi uide-
tur nomen dñi confiteri & super hierusalē ecclesiam: q ex pace sortita uocabulum est: Et auferre de
ecclesia noīa baalim quod interpretatur i sublimioribus: Auferet autem dñs noīa uanæ gloriæ & ad Iac. 2. 2
mirationis falsæ: q uersatur in ecclesia. In qua iuxta iacobum ueneratur annulum aureū habens: &
contemnatur pauper: cū ad aduentū iudicis & senatoris: & in cōmune oīum diuitum: plebs uniuersa
conspicit: & sancto pauperi ne stanti quidem inter cateruas: & cōprehensiones eorum tribuitur
locus: Sed & noīa sacerdotum cū sacerdotibus: q frustra sibi applaudunt in epali noīe: & i præby-
terii dignitate: & nō in opere: Vnde signanter non ait & opa sacerdotum: cū sacerdotibus: sed no-
mina: qui tantūmodo falsa noīa præferunt dignitatum: & malis operibus sua nomia destruunt: Et
eos qui adorant sup tecta militiā celi: q eleuantur aduersus scientiā dei: & oē quod geritur in se-
culo fictam sibi scientiā pollicētes: referūt ad ortus stellarum & occubitus: & mathematicorum se-
cuntur errores: & eos qui adorant dñm: & melchom: qui seculo pariter & dño putant se posse serui Soph. 1. 2
re: & duobus dñis satisfacere: deo & māmōnæ: Qui militantes christo obligant se negociis secula- Mat. 6. 24
ribus: & eandem imaginem offerunt deo & cæsari: Et cum christi sacerdotes se esse dicant: filios su-
os consecrant melchom. i. regi suo: Recte. n. habent regem hoīem: qui regem dñm perdiderunt: &
qui per mala opera declinant a domino: & nō requirunt eum nec retinēt sua peccata fugiētem. Sigs
autem uoluerit iuxta interpretationē nominum: iudā & hierusalē: supra animā unius cuiusq; hoc
ipsum intelligere: nō errabit: qđ auferat dñs uniuersa quæ diximus uel in consumatione mundi:
uel in singulorū exitu: Quādo audient: stultæ hac uocē auferetur aīa tua a te: Extendet manum suā Luc. 12. 2
sup eum q sensum pacis se habere iactat: ut auferat atq; disperdat de tali hierusalem omnem super-
biam: & falsos in deum cultus: & uariorum errores dogmatum: & seruitutem in deū pariter & mū-
dum: & per cotidiana peccata auersionem a domino & neglectum in deum.

¶ Silete a facie dñi dei: q iuxta ē dies dñi: q pparauit dñs hostiā sc̄ificauit vocatos suos. LXX

¶ Timete a facie domini dei: quia iuxta est dies domini: quia pparauit dominus victimā suā
sanctificauit vocatos suos.

¶ Pro eo quod. lxx. transtulerunt timete: &
nos posuimus silete in hebreo: interiectio est Imperantis silentium: qua sape utuntur & comici: sed
& absolute:

Super Sophoniam.c.i.

& absolute: præcipitur in cunctis silentium: qd̄ dies uentura sit dñi: Diem autem dñi diem intelligamus captiuitatis: & ultionis: in populū peccatorem & hostiā subuersionis hierusalē: & sanctificationē eorū quos dedicauit interfectione: Scdm̄ illud qd̄ dicitur in hieremia Sanctifica eos in die interfectionis eorū: Et est sensus: Venit contra impiū populum olim p̄dicta captiuitas: iā prope ē: Sub Iosia enim rege prophetia textitur: hoc interfecto uastitas uenit: De qua in Ezechiel. Venit inquit finis: finis uenit &c. Hæc mihi uictima placet: has mihi hostias sanctificaui: Pōt autem hoc qd̄ ait sanctificauit uocatos suos: & de babiloniis accipi: quos in ultionē populi ēt seruos uocat uindicantes iniuriam suā. Vocati inqt nabuchodonosor seruum meū: Et in eodē uolumine nō solum seruum sed columbam eum quoq; uocat: A facie gladii colūbæ: Porro scdm̄ tropologiam quia facies dñi est super faciēs mala: ut pdat de terra memoriam eorū. Et prope est iudicii dies: atq; ad comparationem eternitatis omne huius seculi tempus breue ē: siue exitus singulorū. Timeāt omnes: & si leant ne facies dñi de qua sanctus ait: Signatum est super nos lumen uultus tui domine: Peccatores scemum stipulā ligna cōsumat: Preparauit enim dominus hostiam suam: Totum leuitici mysterium: quādo per ignē & effusionem sanguinis: & ueram oblationem salui fient qui saluandi sint: & sanctificabuntur uocati. Quidam de nostris: diem domini & hostiam eius: & sanctificationem uocatorum in aduentu saluatoris intelligunt: quādo immolatus ē agnus: & sanguine eius sanctificati sunt apostoli: & ceteri qui per eos uocati sunt.

¶ Et erit in die hostie dñi uisitabo super principes: & super filios regis: & super oēs qui induti sūt ueste peregrina: Et uisitabo omnem qui arroganter ingreditur super limen: In die illa: qui cōplent domum domini dei sui iniquitate & dolo.

LXX.

¶ Et erit in die hostie domini & ulciscar super principes & super domū regis: & super omnes qui induti sunt uestimentis alienis: & ulciscar super omnes manifeste qui sunt in uestibulis: In die illa: qui complent domum domini dei sui impietate & dolo.

¶ In die iudaicæ captiuitatis: quādo totus populus immolādus est: uisitabit dominus: & sup̄ principes q̄ mane bibebāt siceram: & sup̄ filios regis uel oēs de stirpe regia: uel certe proprie filios Iosia: quos uel occisos uel captos legimus: & super oēs q̄ induti sunt ueste peregrina: hoc ē qui pro dei cultu uenerati sunt idola: Et super oēs qui arroganter ingrediuntur super limen: in die illa hoc est aduersum superbos: qui cum quodam fastu & dignitatis supercilio: gradus templi & sanctuarii limen ascendunt: Porro q̄ in eo ubi nos interpretati sumus: qui arroganter ingrediuntur super limen: Potest intelligi scdm̄ hebraicum: qui transiliunt limen: Et hoc historice sentiendū est: Vindico super eos. Qui iuxta Regnō: primum librū non calcant limen Idolorum: superstitionibus seruiētes. Qui repleuerūt templū domini dei sui: nō solum idolorum cultu sed iniquitate: scelere: & oī mendatio: ut ad errorē religionis iniquitas quoq; in subiectos: & in proximos mēdaciū iūgeretur. Sed quia semel & tropologicæ exponere cœpinus: Uisitabit dominus in aduentu & passionē saluatoris: Idest in die hostiæ filii sui sup̄ pontifices & sacerdotes populi iudaici: & sup̄ domū regiam: Vsq; ad illud enim tēpus perseuerauerunt reges de stirpe dauid: scdm̄ prophetiā Iacob: Nō deficiet princeps ex iuda neq; dux de femoribus eius: donec ueniat cui repositū est: & ipse erit expectatio gētium: Post hostiam. n. domini ablatum est regnum a iudæis: & super oēs inquit qui induti sunt uestimētis alienis: qui recesserūt a protectione & indumēto dei: & suo errore cooperti sunt: Et ulciscar super oēs manifeste qui sunt in uestibulis: hoc est q̄ egressi sunt de tēplo dei & cum deberent esse intrinsecus pp̄ peccata sua egressi sunt foras: & de ecclesia dei recesserunt: implentes templum eius impietate & dolo: Hoc intellectum sit i primo saluatoris aduētū. Quia autem de consummatione mūdi: & die iudicii: quem oēs in die interpretatur domini: semel exposuimus. Scire debemus qd̄ illo tpe uisitet dominus sup̄ principes: & super pastores: qui lac de ouibus cōmedunt: la nasq; tōdentes nō curant de cōstrictiōe gregis: Et sup̄ filios regis qui se iactāt christianos: & quod regis xp̄i sint filii gloriātur: Et super oēs q̄ induti sunt uestibus alienis: Vestis filiorū regis & principum indumētum christus est: qd̄ accipimus in baptismo: Iuxta illud Induite uos christum Iesum. Et induite uos uiscera misericordiæ: bonitatis: humilitatis māsuetudinis patientiæ: & cetera: In q̄bus præcipitur Vt induamur nouo hoīe cælesti: iuxta creatorem nostrū: & proiciamus indumentum ueteris hoīs cum operibus eius: Cū ergo debeamus talibus indui uestimētis: Pro misericordia induimur crudelitate pro patientia impatiētia: pro iustitia iniquitate. Et ut semel dicam pro uirtutibus: uiciis: Idest p̄ xp̄o antichristo. Vnde dicitur de istiusmodi hoīe: Et indutus est maledictione sicut uestimēto: Vindicabit quoq; dominus manifestissime in aduētū suo: & super eos qui cum bonis operibus in ecclesia esse deberēt: eiecerūt se ob cōuersationē pessimam & traditi satanæ uersantur in uestibulis: Immo nec in uestibulis sed ante uestibula: Quod significantius græce dicitur ἐν προπύλαις. Et super omnes uindicabit q̄ uariis iniquitatibus atq; peccatis implēt ecclesiā: & impietatibus atq; mēdatio: & miscent sanguinē sanguini: Quod si uoluerimus hoc ipsum accipere sup̄ aiabus singulorū: principes: & domū regis: Intelligamus λογισμοὺς καὶ αἰσθησεις Idest cogitationes & sensus: & ipsam aīam q̄ debet eē hospiciū regis: Et iuxta superiorem expositionem indumēta quoq; aliena: & oīa q̄ secuntur referamus ad unumquēq; credentium: qui cum

debuerat induci eē xpo: & semp uersari intrifecus: uariis se peccatoꝝ opuerunt uestimētis: & e. res si de ecclesia. i. cōgregatione sanctorum: p uirtutib⁹ ipseuerunt tēplum corpis sui iniquitate & dolo
¶ Et erit in illa die dicit dominus: vox clamoris a porta piscium & ululatus a secunda: & contritio magna a collibus. LXX.

¶ Et erit in illa die dicit dominus: vox clamoris de porta cōpungentium: & ululatus a scda: & contritio magna a collibus.

¶ In die hostiæ dñi quando extenderit manum suā super iudam & super oēs habitantes hierusalē & hostilis eam uallauerit exercitus: Vox clamoris a porta pisciū & ululatus a scda: & contritio magna a collibus. Portam piscium eam uocabant: q̄ diospolim ducit & Ioppen: & uicinior mari erat inter cunctas uias hierusalem: De qua & Esdras refert: Portam uero pisciū edificauerunt filii asnaa: ipsi texerunt eā & statuerūt ualuas & seras & uestes. Quod aut ait & ululatus a scda: Secūdi muri eodem climate portam significat: De qua & in regnorū libro scriptū est: Et ibat helchias sacerdos & alchā: & achobor: & saphā & asaia ad oldam ppheten uxorem sellum filii tecuā filii aras custodis uestiū & hāc habitabat hierusalem in secunda: Contritionē hic magnam a collibus: De mōte sion & excelsiore parte loquitur: Quod cū altiora & arx ciuitatis fuerint occupata: facilius est in pro-na descensus. Si aut diem illā quā dñs cōminatur diem iudicii ut supra uoluerimus accipere: eo tēpore qñ uetustus dierum sessurus est: & aperiendi libri & pandendæ cōscientiæ singuloꝝ: Tunc implebitur uox clamoris a porta cōpungentium: Prima. n. porta oculoꝝ erit: qua exhibebuntur nobis peccata ante oculos nostros: & oīs pompa & imago antiquoꝝ scelerum & uitiorum atq; luxuria proferetur in mediū. Tunc illud erit uerū qd scriptum ē. Ecce homo & opa eius ante faciem eius. Torquabit igitur eū conscientia: & postq̄ cōpunctus clamauerit a prima oculorum porta: ululabit etiam scda: quā & aures intelligere possumus: Per hos enim uel maxime sensus qbus uitia il-lapsa fuerant: eoꝝ pœna sentietur: qñ cernimus qd fecimus: & audientes sermonē docti totumq; ordinē peccatoꝝ in ululatum cōpellingimur: & conteritur in nobis quicqd fuerat excelsum: Et ppter cecitatem & surdas aures ignorabatur a nobis: uel certe cū uerba sublimia & eruditio de excelsio ueniens cōteret nos atq; confringeret: & opere cōplebitur. Rugiebam a gemitu cordis mei Vt sit sacrificium deo spiritus cōtribulatus in nobis: qui hoies sumus: & nō tam grandia peccata fecimus: ut montibus cōparentur: colles contriti sunt: In diabolo aut & angelis eius excelsa montiū continen-tur. Multi putant iuxta historiam qd ad babyloniorum tēpora retulimus: intelligendū esse de pri-mo saluatoris aduentu qñ propter peccata nimia: & clamorem populi concrepantē. Sanguis eius super nos & super filios nostros: circūdata est ab exercitu hierusalem: & a duobus uris uespasiano scilicet & tito irridentiū puerorū turba consumpta est. Quæ quidem intelligentia magis fidei no-stræ conuenit: sed ita ut sciamus & priori historiæ posse congruere: uel certe priorē captiuitatē ty-pum esse secūdā: & perfectā euerfionis hierusalē: necnō & hoc aiaduertendum quia hadassim: Ma-nifeste in hebræo non portā compungentiū: sed portam piscium sonat. Allegorice portam pisciū esse in hierusalem: Postq̄ inferuntur boni pisces q a malis fuerant separati: Et lugebunt ceteris in-troeuntibus: qui foris remanserint: Vel certe in fine mundi & in consumatione lugebunt a porta piscium prima: qui suū baptisma non seruauerunt: lugebunt a secunda qui non egerunt pro pecca-tis dignam pœnitentiam: Et erit magna contritio super colles: q nec peccatis incuruati sunt ut cer-uicem submitterēt & sua scelera deplorarent: Per has. n. portas baptismi & pniæ in hierusalē: Id est in ecclesiam dei uel introitus uel reditus est.

¶ Ululate habitatores pile conticuit omnis populus canaan. LXX.

¶ Plangite qui habitatis concissam: quod assimilatus est omnis populus canaan.

¶ Pila quæ hebraice dicitur Machtes: & ab Aquila uersa est *ἰγλίου* non per breuem syllabā pri-ma legenda est: nec *σφαίρα* putemus: sed productam: Vt de pile sciamus dicere in qua frumē-ta tunduntur uas cōcauum: & medicarum artium usui: In quo proprie *σφαίρα* fieri solent: dicat aliquis intellexisse quid significat pile: Sed scire uelle cur in præsenti loco assumpta sit: quia se-mel descriptio ē captæ urbis: & dicitur: uox clamoris a porta pisciū & ululatus a scda: & cōtritio ma-gna a collibus: Nūc idē descriptōis ordo seruatur: & de ululatu dicitur eoꝝ: q habitāt in ualle siloe Et pulchre scriptura n̄ dixit q hitatis i ualle q hitatis i gurgustioe sed q habitatis in pile: Q d. s. quō frumēta feriēte desup ueste: cōtundūtur. Ita de porta pisciū: & de porta scda: & de collib⁹ proxiens in uos decurret exercitus: Populum autem canaan appellauit populum Iudæorum. iuxta quod le-gimus In daniēle: Semen canaan & non iuda. Et ad hierusalem pater tuus amorreus: & mater tua cæthea: Et in alio loco canaan in manu tua statera iniquitatis: Quod si uoluerimus iuxta utramq; translationem tropologiam texere recte ad ululatum: & planctum concitatur qui in extremis pec-catorum fecibus habitant: & in scelerum suorum ima demersi dicunt Infixus sum in limum profū-di: & non est inquit substantia. Vnde additur: qui habitatis concissam: hoc est animam multis ini-quitatibus uulneratam. Siue ecclesiam quæ scismatibus heresibusq; lacerata est: & ad singula uulne-ra plangit filios interfectos: Quod autem dicit: conticuit siue assimilatus est omnis populus cana-an: blasphemiam eorum in die iudicii cessare significat: & os quod in altum posuerunt linguamq; ad terram usq; penetrantem: eterno silentio conticescere: & quod peccatum peccauit hierusalem: & ideo

Super Sophoniam.c.i.

& ideo in comotionem facta est. Populus dicitur canaan: quod interpretatur comotio: Non enim potest dicere Statuit super petram pedes meos: sed incertus & fluctuans semper in motu est. Vnde & noe uir sanctus postquam euigilauit e somno: ex maledictione nomen imposuit canaan dicens: Maledictus canaan puer famulus erit fratrum suorum: Non solum autem canaan assimilatur peccatores: sed pro qualitate & diuersitate peccati: alius assimilatur pharaoni: alius nemroth giganti. Et e contrario per bona opera atque uirtutes: quia & uirtutum itinera sunt diuersa: ille spiritum assumit habraam hic moysi: alius heliae: quod obre ab apostolo dicitur Emulamini charismata meliora: Qui uero perfectus est: iuxta eam tantam perfectionem quam humana conditio potest capere per similitudinem dei signatur.

Et sperierunt omnes inuoluti argento. LXX.

Et sperierunt omnes qui erecti sunt argento.

Qui sibi inquit in diuitiis confidebant: & tantas habebant opes: ut se quasi inuolutos: & septos suis diuitiis estimarent. Vel certe sicut. lxx. Qui erecti erant in superbia & pauperes despiciebant ira ueniente uastati sunt Simulque considera quod non dixerit: peribunt qui erecti sunt argento: sed iam nunc antequam eis ueniat supplicii dies in eo ipso quod superbiunt: & semper de thesauris suis cogitent & seruiant eis perierint atque corruerint: Quod qui intellexerit puto eum non satis cupere diuitias: in quibus non peribunt: sed perierunt qui erecti sunt. Sed neque estimandum est eos solos perisse qui argento erecti sunt: sed iuxta hanc diffinitionem peribit & ille: qui in generis nobilitate se iactat Qui gloriatur in dignitatibus pibit qui inflatur pibit qui in fortitudine corporis gloriatur pibit qui in foemineo languore mollitus comam nutrit: uellit pilos: cutem polir: & ad speculum comitur: Quae proprie passio & infania foeminarum est: Si quis autem uult erigi: & superbire: sancta superbia erigatur cum apostolo: Quando dignus fuerit per nomen: iesu christi contumeliam pati: gloriatur cum apostolo: qui exultat in tribulationibus sciens quod tribulatio operatur patientiam patientia spes: spes autem non confundat.

Et erit in tpe illo scrutabitur hierusalem in lucernis. & uisitabo super uiros defixos in secibus suis: qui dicunt in cordibus suis: non faciet bene dominus & non faciet male. LXX.

Et erit in illa die scrutabor hierusalem cum lucerna & uiscerabo super uiros qui contemnunt custodias suas: & dicunt in cordibus suis non faciet bene dominus: & non faciet male.

In tempore & in die captiuitatis hierusalem: uel a Babylois uel a Romanis: quia dereliquit legem domini: & impie egit in dominum creatorem suum: Scrutabitur dominus cum lucerna omnia abscondita hierusalem: & nullum inultum patietur effugere. Legamus Iosephi historias & ibi reperiemus scriptum: de cloacis quoque & speluncis: & antris: & sepulchris: extractos principes: & reges: & potentes: & sacerdotes qui se in eis metu mortis absconderant. Et uisitabo inquit super eos: qui confidunt in corporibus suis: & in uiribus suis quas Τριγας feces uocat siue peccata in quibus poenitus fuerit defixi: qui tollentes providentiam: nec boni nec mali deum auctorem esse dixerunt: Hoc est quod nec bonis bona: nec mala malis redderet. Sed quod fortunae cuncta regerentur arbitrio: & casu ferrentur incerto. In consumatione autem mundi quia dies domini ipsa intelligitur: scrutabitur dominus hierusalem: id est ecclesiam suam cum lucerna: & uisceretur super uiros contemptores: qui noluerunt suas seruare custodias. id est mandata domini contempserunt & insuper ratione se peccare dicentes: blasphemauerunt in cordibus suis: quod nihil prodesset benefacere: nec obesset male agere: quia nec bonorum operum praemium: nec malorum poenam restitueret deus. Recte autem hierusalem. id est ecclesiam quae prius iebus uocabatur: quod dicitur conculcata: Et quando conculcabatur a gentibus: & demonum ludibrio erat: dicta est iebus: Et postquam coepit in ea pax habitare domini: & factus est in pace locus eius: nomen hierusalem sortita est: Quod igitur in nouissimo tempore: quod saepe iam diximus multiplicata iniquitate refrigescat charitas: & solis lumen recedat ab hierusalem: & tanta erit uastitas ut difficile saluentur etiam electi dei: Tunc in lucerna sermonis sui atque rationis omnia uitia scrutabitur dominus in hierusalem: & in medium proferet: & de ocioso quoque uerbo fiet iudicium: & uindicta in peccatores: Poterat enim & peccatum ueniam promereri: sed in contemptores: De quibus dicitur in Abachuc Videte contemptores & aspice: Et in alio loco. Quare respicis ad contemptores: Ac deinde: Qui arrogans est: & contemptor: uir superbus: & caetera. Super his fiet ultio qui custodias domini non seruauerunt. & dicunt in cordibus suis: non faciet dominus bene: & non faciet male non quod male deus faciat: sed quod mala uideatur poena esse ei qui patitur. Alioquin & scalpellus medici malus erit: qui resecat uulnera: & putridas amputat carnes: Et pater malus cedens filium: ut a uitiiis corrigat: & magister malus corripiens discipulum ut erudiat: Omnis enim disciplina ad praesens non uidetur gaudii esse: sed tristitiae: postea autem fructum pacificum iis qui per eam eruditi sunt reddet.

Et erit fortitudo eorum in direptionem: & domus eorum in desertum. Et edificabunt domos & non habitabunt: & plantabunt vineas: & non bibent uinum earum: Juxta est dies domini magnus: iuxta est & uelox nimis. LXX.

Et erit fortitudo eorum in rapinam: & domus eorum dissipabuntur: Et edificabunt domos: & non habitabunt in eis: & plantabunt vineas: & non bibent uinum earum: quia iuxta est dies domini magnus: & iuxta & uelox nimis.

Manifestum est quod iuxta utramque captiuitatem omnis eorum sit cesus exercitus: & domus di-

Deu. 52.

LXX.

a:dies

ac radiante

Super Sophoniam.c.i.

ae radiante Anafthassi eius: De oliueti mōte quoq; crucis fulgente uexillo: plāgere ruinas templi sui populū miserum: & tamen nō esse miserabilē his adhuc fletus in genis: & liuida brachia: & spar si crines: & miles mercedem postulat ut illis flere plus liceat: Et dubitet aliquis cum hāc uideat de die tribulatiōis & angustia: de die calamitatis & miseria: de die tenebrarum & caliginis: de die nebulae & turbinis: de die tubae & clangoris: Habent enim & in luctu tubas: Et iuxta prophetiam uox solemnitatis uersa est in planctum: Vlutant super cineres sanctuarii & super altare destructum: & super ciuitates quondam munitas: & super excelsis angulis templi: de quibus quondam Iacobum fratrem domini praecipitauerunt. Hāc de captiuitate dicta sint iudaorum. Cāterum si diem ut supra referamus ad consumationē mundi: siue ad uniuscuiusq; exitum uitae: manifesta erit interpretatio qd uox diei dñi amara sit: & necessitate plena & ira: Et tribuletur ibi fortis: Cum ēt q sancti sunt saluentur quidem: sed tñ quasi per ignem: dies illa dies tribulationis & angustiae: & calamitatis & miseria: In qua dicēt Vhe nobis quia miseri facti sumus: dies tenebrarum: Ois enim qui male operatur odit lumen: & nō uenit ad lucem: Et necesse est ut qui lumen odent eum tenebrae consequantur: Dies erit nebulae & turbinis: ueniet enim super eum tempestas domini: Et clangor tubae quā apostolus signat dicēs In nouissima tuba: Erit enim dies tubae & clangoris sup ciuitates munitas: quas sibi i multitudine peccatorum cum Chaim edificauerāt: & super angulos excelsos opera peruersa & a recta uia domini declinantia: Vnde a saluatore arguuntur ὑποκριται pharisei: q; adorent in angulis platearum. Via. n. recta & tendēs ad paradysum arcta & angusta est: quae ducit ad uitam: Via autē fracta habēs angulos & tortuosa: lata & spaciofa est q ducit ad mortē: Simulq; inter uerba seueritatis: dñi cerne clementiā: qd propterea amara sit dies: & dies irae & dies tribulationis: & dies tubae & clangoris: Vt ciuitates male munitae & peruersi anguli destruantur.

¶ Et tribulabo homines: & ambulabunt ut ceci: quia dño peccauerunt: & effundetur sanguis eorum sicut humus: & corpora eorum sicut stercora: sed & argentum eorum & aurum non poterit liberare eos in die ire domini: in igne zeli eius deuorabitur omnis terra: quia consumationem cū festinatione facit cunctis habitantibus terram. LXX.

¶ Et tribulabo boīes & ambulabunt ut ceci: q; domino peccauerunt & effundet sanguinem eorum sicut puluerem: & carnes eorum sicut stercus bouum: & argentum eorum & aurum eorum nō poterit eruere eos In die ire domini. & in igne zeli eius consumetur omnis terra: consumationē enim: & festinationem faciet super omnes habitantes terras.

¶ Non est difficile iuxta priorem sensum hāc fuisse p̄pessam dicere hierusalē: quae p̄p crucem dñi sustinuit: recessit. n. ab ea uisitatio dñi: & tribulati sunt omnes homines i tota Iudaea: & propter magnitudinem praessure ambulauerunt ut ceci: quid agerent ignorātes: & hāc passi sūt: qui domino idest dei filio peccauerunt: Nam quia fuderunt sanguinem prophetarum: & sanguinem christi: fusus est sanguis eorū sicut humus in tota regione: & corpora eorum remanserūt insepulta: sicut stercora super faciem terrae: Diuites quoq; eorum qui argentum & aurum in iniquitate nimia cōgauerunt: opibus suis de die irae domini nō poterunt liberari: Ignis enim zeli domini succensus aduersus eos deuorauit omnem prouintiam: Nec grāde fuit tempus in medio: Nam post. xl. & duos annos dominicae crucis circūdata est ab exercitu hierusalem: & consumatio facta est cum festinatione: non solum illius sed cunctis terrae iudae habitatoribus. In consumatiōe autem uel mundi uel uniuscuiusq; tribulatur omnes homines: qui homines permāserunt & mortui sunt quasi homines & ambulabūt ut ceci: quia lumen perdidere uirtutum: & locum poenitētiaē non habebunt: & hāc patientur qui domino peccauerūt: Si enim dominus Iustitia est: ueritas: sanctitas. cāteraeq; uirtutes quisquis iniuste fecit & mentitus est: & scorta uitiaq; sectatus est domino peccauit: Sed quod sequitur: Et effundetur sanguis eorum sicut humus: & corpora eorum sicut stercora bouum. Videtur absurdum ut in resurrectione mortuorum: & in cōsumatione mundi atq; iudicio dicamus effundi sanguinem & corpora iacere quasi stercora. Igitur illud quod ad noe dicitur: Et sanguinem aiaē uestrae requiram de manu oīum bestiarum: & de manu hoīs: & de manu fratris requiram aīam hoīs qui effuderit sanguinem hominis: pro sanguine eius effundetur sanguis illius: Et in resurrectione credere ridiculum est: & in uita hac stare nō potest: Quāti enim effuderūt sanguinem: & sanguis eorū effusus nō est: & alii occiderūt hominem ueneno uel suspēdio: & tunc cum homo mortuus sit: nō est sanguis effusus: Quomodo ergo dominus est effusus sanguinem eorum in talionem: Cum ille qui occidit sanguinem nō effuderit: Sanguis igitur hominis ζωτικόν Idest uitale quo uegetatur & sustentatur & uiuit: debet intelligi: quia qui effuderit: siue per scandalum: siue per uersitatem doctrinae: in die iudicii effundetur ab eo: Idest quod sibi uidebatur habere uitale cogetur amittere. Iuxta huiusmodi sanguinem. & caro intelligitur: De qua & Esaias ait Omnis caro fenum: Et in genesi dominus: Nō permanebit spiritus meus in hominib; istis quia caro sunt: Et apostolus de utroq; Caro & sanguis regnum dei possidere nō poterunt: Neq; corruptio incorruptionem dei hereditabit. In die ergo cōsumationis: uel generalis uel specialis. Omnis sanguis qui effusus ē clāmabit ad dominum: & apparebit in medio: & opera sanguinis atq; terrena: sicut puluis iacebūt & stercora Et argentum & aurū diuites de die ire non poterunt liberare: Audiēte eo qui moritur: Stulte

ps. 32.
 ps. 119.

CAPITVLVM SECVNDVM.

b.4.24

Deu. 32.
Hier. 2. f.

Esa. 40b

Mat. 11.5

100

3.2.10

233

Super Sophoniam. c. ii.

dñm & iustitiā estis opati: irā diei uitare uehemētis & effugere captiuitatē: q̄ uel a nabuchodonosor uel a romanis inferenda est populo iudaeorum: Si at̄ de his dubitat q̄s eius iudicia facere dicēs. Si quomodo abscondamini in die furoris domini: quid fiet de peccatoribus: Tanta enim uastitas iudeæ terræ ueniet: & tam sublimis uictor huc babilonius ascendet: ut etiam potentissimas urbes philistinorum quæ semper uobis equo certamine restiterunt: eadem captiuitas depræhendat: Gaza enim destructa erit: & ascalon in solitudine redigetur: & azotum nō furto sed bello. Idest manifesta luce atq; uictoria in captiuitatem trahent: & accaron quæ interpretatur eradicatio: hoc sustinebit quod in suo uocabulo sonat: idest eradicabitur. Hoc iuxta litteram & hebraicam ueritatem: Iuxta. lxx. autem interptes: Humilibus terræ de quibus supra dictum est. ut operentur iudicium: & quærant iustitiā. Quia non puto aliam esse præter christum. Et quia omnis qui quærit inueniet. Id quod inuenerint aliis respondeant. hoc est alios doceāt. Sapientia enim abscondita. & thesaurus nō comparens quæ utilitas in ambobus. Et hoc inquit præcipio uobis. ut in die iræ domini præregamini. uel in cōsumatiōe mūdi. uel in exitu uniuscuiusq; de seculo. Gaza enim & ascalon & azotus & Accaron diuersa supplicia sustinebūt. gaza enim interpretatur fortitudo eius. Omnes ergo qui sibi applaudunt in fortitudine corporis. & potentia seculari. & dicunt cum diabolo. fortitudine faciam. diripientur in die iræ domini. & ad nihilum redigentur. Ascalon quoq; quæ dicitur p̄derata uel ignis homicida. cum uenerit dies iræ domini sceleris sui mēsuram sentiet. & eodem qd̄ operata est pondere deprimetur. Et quia arsit ad effundendum sanguinem. & multas scandalizauit animas. & impletum est in ea. Virum sanguinum & dolosum abhominabitur dominus. Nō diripietur ut gaza. sed in solitudine redacta gehenne ignibus. usq; ad puluerem cremabitur: Nec non & azotus quæ hebraice dicitur. estio. & in lingua nostra sonat ignis generationis. clara luce uastabitur. Arsit enim libidine. & generationis incendio debachata est. Et quia omnes adulterātes quasi cilibanus corda eorum: & sagittis ardentibus uulnerati sunt: Non in tenebris non in occulto iudiciorum consortium non habebunt. Sed accaron quæ interpretatur sterilitas. uel eradicatio: quia nullos fructus habuit: & peruersitate doctrinæ suæ eradicauit plurimos: ipsa quoq; eradicabitur. Has autem omnes uarietates intellige in animarum uitis atq; peccatis: & quia uniuscuiusq; opus: quale sit in die iudicii ignis probabit.

Ehe qui habitatis funiculum maris gens perditōr: uerbū dñi sup vos canaan terra philistinorū: & disperdā te ita ut nō sit habitator: & erit funiculus maris requies pastorū: & caule pecorū: & erit funiculus eius qui remanserit de domo iuda: ibi pascentur de domibus ascalonis: ad uesperam requiescēt: q̄ visitabit eos dñs deus eorū: & auertet captiuitatem eorum. LXX.

Ehe q̄ habitatis funiculū maris aduene cretēsium: uerbū dñi sup vos canaan terra allosilōrū: & pdam vos de habitatiōe: & erit creta pascua pastorū & ouile pecorū: & erit funiculus maris iis q̄ reliq; sunt de domo iuda: super ipsos pascentur in domibus ascalonis: post meridiem diuertent a facie filiorū iuda: q̄ visitabit eos dñs deus eorū: & auertet captiuitatem eorum.

Quantum ad historiā non est difficile interpretari: Quia in superioribus dixerat Gaza destructa erit: & ascalon in desertum: Azotum in meridie deicient: & accaron eradicabitur: Quattuor magnis palestinae urbibus nominatis nūc ad ipsam generaliter prouintiam patet sermonem domini fieri & prædici ei. Vhe qui habitatis funiculum maris: babilonio ueniēte quia & ipsi qui iuxta mare habitant perient atq; tollentur. Quod autem terra palestinarum terra sit canaan: nulli dubium est: Et disperdam te inquit ita ut nullus sit habitator: & in tantam uenies uastitatem: quæ lætaboris in euerione iudeæ: ut omnes tuæ urbes munitissimæ in ouilia sint pastorum: Et postq̄ dominus uisitauerit populū suum: & fecerit eos regredi sub zorobabel & iesu: & edificauerint templum: & extruxerint hierusalem: tu ita inculta eris & sic uepribus urticisq; operieris: ut pastores de reliquiis iudaeorum in ascalone post meridiem reqescant. & in urbe quondam nobili greges suos faciāt accubare: & hoc fiet quia dñs uisitat plebem suam: & auertet captiuitatem eius: quod factū nec ne sit: deus uiderit: Neq; n. nūc nobis propositū est historiæ texere ueritatem: sed ea itimare nostris: quæ accepimus ab hebreis. Iuxta spiritalem autem sensum & translationem. lxx. difficilis intelligentia est maxime quia & i interpretatiōe discordant. Vbi enim nos transfuimus gens perditorum. Illi dixerūt aduenā cretēsium: & quod hebraice scriptū est goi gorechi goichoretim: Pro goi. i. gente legerūt gar hoc est aduenā: & p gorechi qd̄ dicitur pditorum: nomen cretæ insulæ putauerūt: De niq; & Aqla & quinta editio interpretati sunt. Et theodotion Symachus quoq;

Cum interpretatiōe faciūt: Rursum ubi nos diximus: Et erit funiculus maris: Et oēs interptes huic trāslatiōi cōgruerunt: Scribitur in. lxx. Et erit creta pascua gregis. Igitur spiritualibus spiritalia comparantes: & uulgatæ editiōis cōceptam semel tenentes semitā: Querimus an alibi in scripturis sanctis nomen cretæ legerimus. Et nī fallor in promptu ē. Cretēs semper mendaces. malæ bestię uentris pigri. testimonium hoc uerum est. qui fluctuant & circūferuntur omni uento doctrinæ in deceptione hominū in uersutia erroris. Isti cum debuerint in terra promissionis: hoc est in terra habitare iudeæ uoluerunt magis aduenā esse cretensem. qui di-

uersis maris fluctibus. hinc inde tunduntur: & sonāt ere coribantino. & sunt iuxta apostolum quasi cymbalum tinniens: Et quia adueniunt sunt cretēsum: Ideo sermo dei: hoc est cōsumatio fit ad illos: Et dicuntur terra canaan semper i fluctu semper in motu: & terra allofilorum: alieni enim a deo in funiculo maris: & i cretē regione uersantur: Fit itaq; ad eos sermo dei uel in cōsumatione & fine mundi: uel cottidie per ecclesiasticos uiros: & qui possunt cum apostolo dicere: An experimentum queritis eius qui in me loquitur xps: ut eiiciantur decreta: & de pristinis habitationibus suis: & illa regio quæ prius gregem perditum cōtinebat: incipiat esse ouile pecorum christi: & iudas idest uere cōfessio habitet in funiculis maris: Cumq; iam cōeperit esse mundus ad uesperam: & de multis uocatis pauci electi: qui nunc reliqui uocantur de domo iuda pauerint eos: q; primum in mari & in creta & in mendatio pascebantur: declinabant in domibus ascalonis: idest prius ignis diaboli & interfectionum manat cruor: Ascalon enim interpretatur ignis homicida. Et hoc fiet quia uisitauit dominus populum suum: & hi qui ante facile capiebantur sophismatibus hereticorum: cū de captiuitate ueniētes: uincunt aduersarios suos: & habitabunt in tabernaculis eorum. Quod autem legitur in lxx. A facie filiorum iuda: obelo pnotauimus: nec in hebræo. n. nec apud ullū fertur interpretū: Et contextū capituli sensūq; cōturbat: nō qd difficile fuerit qdēq; & hoc posito sniam texere. Sed semel decreuimus ueritatē interpretationis: & lectoris magis eruditū: q; uulgi iudicium sequi.

Audiui opprobrium moab: & blasphemias filiorum ammon. que exprobrauerunt populo meo & magnificati sunt super terminos eorum. propterea uiuo ego dicit dominus exercituum: deus israel: q; moab ut sodoma erit: & filii ammon quasi gomorra: siccitas spinarum & acerui salis & desertum usq; in eternum: reliquie populi mei diripient eos: residui gentis mee possidebunt illos hoc eis eneniet pro supbia sua: q; blasphemauerunt & magnificati sunt super populum domini exercituum: horribilis dominus super eos: & attenuabit omnes deos terre: & adorabunt eum de loco suo omnes insule gentium.

LXX.

Audiui opprobrium & cōtumelias filiorum ammon: in quibus exprobrauerunt populo meo: & magnificati sunt super terminos meos: propterea uiuo ego dicit dñs virtutum: deus israel: q; moab sicut sodoma erit: & filii ammon quasi gomorra: & damascus derelicta quasi accrus harene: & dissipata usq; in sempiternū: & reliqui fuerint populo meo diripient eos: hoc erit eis pro cōtumelia sua: q; exprobrauerunt & magnificati sunt super dñm: Manifestus erit dñs super eos & disperdet oēs deos gentium terre: & adorabunt eum singuli de loco suo oēs insule gentium.

Quod excepto danielle ppheta qui quattuor regnorum sepius cernit uisiones: & eorum differentias sub aliis atq; aliis imaginibus exponit Esaias hieremias Ezechiel faciūt: ut post uisionem iudæ: aduersū ceteras nationes: quæ in circuitu eius sunt: uertat uaticiniū: & iuxta id. i. u. a. T. a. singulorū q; eis uetura sunt nunciēt: atq; in descriptiōe earum diutius immoretur: Hoc nūc propheta sophonias q; breuiter eodem tñ ordine facit. Post philistiim. n. contra quos supra cōminatio præcucurrit: gaza destructa erit: & ascalon in desertum: Azotum i meridie eiiciēt: & accaron eradicabitur: Nūc aduersus moab & filios ammon siue ut i. lxx. additum est cōtra damascum: quæ in Esaiā dicitur arā textitur prophetia: eo quod præbētes auxilia nabuchodonosor: uastauerint iudam: cōculcauerint sanctuarium eius: templum quoq; subuerterit: Nabuchodonosor quippe atq; chaldæi iudæorum urbibus subrutis ceteras gētes oppræsserūt: & ita factum est: ut qui insultauerāt populo dei: ipsi quoq; malorum angustia præmerētur: & haberent cōseruum iudam: quem putauerunt se habere subiectum. Igitur anteq; ueniat captiuitas sub Iosia adhuc rege: nec dum hierosolymis: temploq; subuersis: dirigitur aduersum insultātes prophetia: ut mala quondam populi dei: ceterarum gētiū leuaretur: mala. Audiui inquit opprobrium moab: quæ nūc treopolis appellatur: & blasphemias filiorum ammon: quæ & ipsa urbs arabie secūda post bostram philadelfia dicitur: In quibus exprobrauerunt populo meo: & eiectis iudæis dilatauerūt in terra eorum fines suos: Propterea quia blasphemauerunt me & exprobrauerunt populo meo: Ego dominus exercituum qui possum implere qd cōminor: & deus israel: qui in populo meo ipse patior iniuriam: faciam ut sit moab quasi sodoma: & filii ammon quasi gomorra: Legamus huiusmodi uisiones in Esaiā & hieremia: & eadem quæ nunc hic legimus reperiemus: siccitas spinarum & acerui salis: & desertum usq; i eternum: Pro quo nescio quid sibi uolētes. lxx. damascum euulsam & derelictam interpretati sunt: Nisi fallor uerbi ambiguitate decepti: siccitas enim quod hebraice dicitur ma ma sac. Excepta prima littera mem si mutetur. & de leth. accipiat. easdam litteras reliquas habet. quas & damascum. & potest legi pro superioris uerbo damaset. Queritur autem quomodo istæ urbes: hoc est moab & filii ammon redactæ sint in sodomam & gomorram. & quasi spinarum ariditas. & acerui salis usq; in eternum non edificentur. & quod quidem uastatæ sint quasi sodoma & gomorra. Exponendi nulla est difficultas uerbum hoc quod sequitur. desertæ erūt usq; i eternū. Destructionem regni earum interpretabimur quia postea subuersæ a Chaldæis regnū suū perdiderūt. Et deinceps uel antiochis uel a ptholomeis. Deinde nouissime romano imperio colla submiserint. Aut certe accipiendū est lolā quippe & eternitatē sonat & seculū. ex quo & pro uno seculo. & p aliquāto tpe & una ætate accipi potest. Et qui reliqui fuerint de populo israel uastabunt eos: Et blasphemantia quondam

Super Sophoniam.c.ii.

quondā chaldæorum auxilia possidebūt: Hoc autē eueniet eis pro supbia eorū quibus blasphemaue-
runt: & magnificati sunt cōtra populum domini exercituum: Quia dominus exercituum erit hor-
ribilis super eos. & horror eius nō interficiet superbos. nō blasphemantium sanguinem fundet. sed
disperdet & attenuabit omnia idola eorū. Vt qui prius tenebantur errore: & dñi beneficia non sen-
ciebant. malorum necessitate præsciant idola nihil prodesse. Et adorent eum unusquisq; de loco
suo omnes insulæ gētium. Hucusq; iuxta hebraicum. Nunc ad. lxx. interpretes reuertamur. coga-
musq; iudæos qui tamen coguntur historiam exponere nobis. Quando moab & filii Ammon ta-
cti sunt quasi sodoma & gomorra: & quasi acerui salis: & desertæ usq; in eternum. Debent monstra-
re sulfuris pluuias: uineas terram in cineres fauillamq; conuersam: mare supra de puteis quondam
salis quod nunc mortuum dicitur: inundare: quando eos diripuerit iudæi: quando residuæ gētes
Israeliticæ possiderunt eos: aut quæ indignatio domini & blasphemia: & contumelias attenuaret
& disperderet eos: Non moab & ammon: sed uniuersæ terræ: ut adorent eum singuli de loco suo:
omnes insulæ gētium: quod magis pro beneficio tribuet blasphemantibus: ut ab errore redeāt ad
salutem: Quod si uoluerint dicere post regressionem de babilone has gentes populo fuisse sub-
iectas: Primum auctoritatem postulabimus scripturarum unde hoc factum probent. Deinde cum
minime potuerint demonstrare concedemus eis ex superfluo: atq; dicemus: Esto accidisse quod di-
citis: quæ iustitia dei esset blasphemasse auos: & exprobrasse attauos: & propterea nepotibus reddi-
tum: cum utiq; illa sentētia qua antea dicebatur in lege. Peccata patrum in filios in tertia & in quar-
ta generatione restitui: per Ezechiel soluta sit. Viuo ego dicit dominus nequaq; dicetur hæc para-
bola: Sed anima quæ peccauerit ipsa morietur. Et simul animaduerte parabolam esse quod dictum
est: Nec id sonare quod in superficie litteræ proferunt: Quod si iniustum est nepotibus reddere
quod deliquerint aui: quanto iniustius pro stultitia iudæorum hoc ipsum sperare in consumatiōe
mundi fieri: quando non christus eorum ut putant: sed est uenturus antichristus. Sicubi enim arcta
ri fuerint in historia: ut doceant completum esse quod dictū est: statim transiliunt ad futura christi
tempora: & oīa q̄ non possunt exponere post multa secula sibi repromittūt: Quin & moab & filios
ammon & ægyptum & philistim & idumeam: q̄ nunc insultant iudæis eo tēpore puniendas: In-
terrogemus ergo eos quare has potissimum gentes deus puniat: & non totum orbē in quo iudæi
lōge lateq; dispersi sunt. Si enim meretur moab corripī iudæis insultans: & filii ammon & reliquæ
gentes in circuitu. Quare gallia non corripitur: quare britannias in comminatione non puniunt: cur
hispaniæ ea pœna alienæ sunt: q̄ ob causam de Italia nihil dicitur: De affrica cur tacetur: & ut semel
dicam: cum totus orbis iudæos captiuos teneat: quid solæ gentes tanti commiserunt flagitii quæ in
circuitu eius sunt: Vt solæ potissimum nominentur: Hoc contra iudæos: ad generalem in omni-
bus prophetis ubicunq; aduersum gentes aliqua prophetia dicitur explanationem: nunc quod su-
pra diximus damascum hebraicæ non haberi: nec apud quēq; alium interpretem etiam ex ipso scri-
pturæ ordine cōprobabimus: Ad id. n. quod dixerat Audiui opprobrium moab & blasphemias
filiorum ammon: Postea retulit quod moab ut sodoma erit & filii ammon quasi gomorra. Quod
ergo sequitur: Et damascus deserta: quasi aceruus arenæ: Debuerat de damasco aliquid præmisse:
& quomodo de duabus gentibus dixerat moab ut sodoma erit: & filii ammon ut gomorra: qua-
rum peccata ante iā dixerat: sic & damasci uel opprobria uel blasphemias descripsisse: ut postea di-
gna supplicium uideretur inferre: Sed & hoc ipsum quod dicitur quasi aceruus arenæ quod græ-
ce dicitur: uice
putamus. lxx. A AOC interpretatur idest salis: sed ab im-
peritis σωπὸς ἡρυπὸν hoc est aceruum frumenti uel frugum putauerunt pro aaoc additis dua-
bus litteris A & H quasi ad consequētiam frugum aaui Hoc idest are depositum. Hoc de interpre-
tationis uarietate & errore sit dictum: & de difficultate historię. Qui autem doctus uir est: & spirita-
libus spiritalia comparat & non quærit quæ deorsum sunt: sed ea quæ sursum: & cum christo resur-
git ab inferis: & ueterem hominem deponens induitur nouo: Et opprobria moab: & blasphemias
filiorum ammon ad magistros contrariorum ecclesiæ dogmatum refert: qui & ipsi uidentur de ge-
nere esse habraam: & fugisse incendium sodomæ & gomorræ: & habitare in segor parua: Sed quia
generatio eorum & in tenebris est: declinauerunt enim a deo patre quod interpretatur ex homini-
bus loth & moab & dei esse filii cessauerunt: Quod dicitur populus meus: & in tenebrosa spelun-
ca concepti de incertis nuptiis substerint: Propterea usq; hodie simplicitati filiorum iudæ insul-
tantes magnificare cupiunt sup terminos eius possessionē suam: De quibus in puerbiis dicitur: Non
trāsferas terminos sempiternos quos posuerūt patres tui. Vide hereticos in dialectica sibi & rheto-
rica: & oīum sophismatū dogmatibus applaudentes: contēnere ecclesiæ rusticitatē: & quasi indi-
gnos in mysteriis suis: q̄ sibi quasi idola cōfinxerunt despiciere & hēre p nihilo: & nō quæres q̄ sint
opprobria moab & cōtumeliæ filiorū ammon: i quibus exprobrauerūt populo dei. Iurauit itaq; dñs
p semetipm dicē s: Viuo ego dicit dñs: Et pulchre ad distinctionē mortuorū deorū: q̄ appellatur:
idola se uiuentē: dicit deus israel: hoc ē populi uiuentis deū blasphemantes hæ gētes. i. moab & filii
ammon de quibus supra diximus: sicut sodoma & gomorra erunt Videntur qdam sibi in eo quod
gentiles non sunt: exisse de sodomis & gomorris: sed quia blasphemant populum dei: & contra

Israel faciunt in sodomā reputabuntur & gomorram. & ita delebuntur ut ille deletæ sunt ante. nul-
lum in se habentes uestigium uiroris & uitæ. Nec mirum si de hereticis intelligamus qui reputatur
quasi sodomā & gomorra: Cum ēt ad ecclesiasticos q̄ dei non obseruauere mandata & egressi sunt
a præceptis eius dicatur per Esaia: Audite uerbum domini principes sodomorum: & attēdite in
legem dñi populus gomorra: Et ad præbyteros cupiētes sub figura susannæ ecclesiæ corrumpere
castitatem: Dicat daniel hoc est iudicium dei: semen canaan & nō iuda: Et ut sciatis quotienscunq;
sodomā & gomorra & ægyptus nominatur: nō de iis dici prouintiis: quas oculis cernimus: sed de
aliis spiritualibus quibus sermo propheticus comminatur: Legite in apochalypsi Ioannis: Locus at
in quo dominus crucifixus est uocatur spiritualiter sodomā & ægyptus: Si ergo hierosolyma: in qua
crucifixus est uocatur spiritualiter sodomā & ægyptus: quare non e contrario ægyptus: & sodomā &
gomorra. Si opera fecerunt hierusalem: & terrā iudæ: in terram sortis domini transferantur: Deni-
q; & dauid non erat de sacerdotibus: nec licebat ei comedere panes propositionis: sed quia per sin-
gula crescebat opera: & persecutio saul uirtutum illius profectus erat: propterea in fuga sua dum
nescit subito antistes efficitur: & accipit panes propositionis: & non uiolat mandatum dei. Hoc to-
tum diximus: quia moab in sodomā erit: & filii ammon ut gomorra: Damascus quoq; quæ inter-
prætatur sanguinem bibens: aut sanguis facci: erit derelicta a dei misericordia: quasi aceruus falis:
Quia enim princeps eius est: rex Aretha & damasceni præpositus paulum occidere cupiunt: & per-
murum in sporta dimittitur: Non dicitur ad damascum uos estis fal mundi: nec illud fal uocatur:
quod semper offertur in uictimis sed quod infatuatū est: Et de quo in euāgelio scribitur: Si autem
fal infatuatum fuerit in quo salietur: ad nihilum est utile neq; in terram neq; in sterquilinum: sed
foras proiciunt illud: ut ab hominibus conculceretur. Et moab igitur: & ammon: & damascus: qui se
se aduersus domini scientiam parauerunt & blasphemauerunt populum dei: & dixerunt in eū plu-
rimas contumelias: & uoluerunt dilatare terminos suos in terra ecclesiæ: & populum dei possidere
desertæ erunt & destructæ: & reliqui de populo dei: hoc est uiri ecclesiastici scripturis dominicis eru-
diti eripient eos: & residui gentis dominicæ possidebunt eos: & hoc eis erit pro contumelia: quæ ex
probrauerunt & magnificati sunt contra dominum omnipotentem: Vide clementiam uide mise-
ricordiam domini: contumeliam patitur: blasphematur: diripiuntur termini eius: Et ille quid facit:
mittit ad reliquias populi sui de quibus diximus. Vt sibi blasphemantes diuidat: & in suam ducat
possessionē. Multo. n. stulto melius est seruire sapienti & fatuitatē eius dñi sapientia corrigi: q̄ suæ
eum stultitiæ derelinqui. Veniet itaq; dñs omnipotens & manifestus erit super eos: quem nunc ne-
sciunt: quem ignorant: & disperdet oīa dogmata: id est deos eorum & diuersarum gentium idola:
ut postq̄ simulachra quæ de suo sibi sensu composuerant euersa fuerint: conuertantur gentes ad do-
minum: & unusquisq; in loco suo adoret eum quem nesciebat ante.

T Sed & vos ethiopes interfecti gladio meo eritis: & extendet manum suam super aquilonem &
perdet assur: & ponet speciosam in solitudinem & in inuium: & quasi desertū: & accubabunt in me-
dio eius greges: omnes bestie gentium: & onocrotalus: & erit in liminibus eius morabuntur:
Uox cantantis in fenestra coruus i supliminari: qm̄ attenuabo robur eius: hec est ciuitas glorio-
sa: habitas in cōfidentia: quæ dicebat in corde suo: ego sum: & extra me non est alia amplius: quō
facta est in desertum cubile bestie: oīs q̄ transit p̄ eam sibilabit: mouebit manū suam. LXX.

Et vos ethiopes vulnerati gladio meo eritis: & extendet manū suam sup aquilonē: & perdet as-
syrium: & ponet niniuen in solitudinem: & in viam quasi desertā: & pascunt in medio eius greges:
& oēs bestie terre & camelantes & erit in præsepibus eius cubabunt: & bestie clamabunt in foue-
is suis: & corui in portis eius: q̄ cedrus altitudo eius: hec ē ciuitas malis dedita q̄ habitat in spe:
q̄ dicit in corde suo: Ego sum & non est post me alius quomodo facta est in solitudinē pascua be-
stiarum: omnis qui transit per eam sibilabit & mouebit manus suas.

Iudæi totum hoc capitulum & duo superiora contra philistin & moab & filios ammon ad ad-
uentum christi referunt: quem putant in consumatione mundi esse uenturum: Qui extruat hieru-
salem: & populum suum liberet de manu gentium qua tenetur: Et hoc sonare: quia dicitur: & ado-
rabūt eum uiri de loco suo: oēs insulæ gentiū: Non solum autē superiores gētes: sed ethiopes quo-
q; & assyrios & niniuen urbem assyriorum eo tempore ponendam in solitudine: Et cubaturas in
ea omnes bestias terræ: Siue ut in hebreo scriptum est: omnes bestias gētiū: ex quo significari pu-
tant de cunctis nationibus: quæ euersuræ sunt Niniuen: & quia niniue speciosa interpretatur: In
præsentī loco speciosam referunt ad babylonem: Et omne quod sequitur: onocrotalus & erit in
liminibus eius morabuntur: & cætera: Babylo ni potius conuenire: Cuius & in Esaia eadem solitu-
do prædicitur: & e contrario alii affirmant manifeste de Assyrio dici: de quo iam præcesserit: Et ex-
tendit manum suam super aquilonem: & perdet assur: & ponet niniuen in solitudinem. Post assy-
rios enim magis niniuen intelligi q̄ babylonem: quæ ciuitas chaldæorum est: Quod autē ait ono-
crotalorum & erit in cardinibus eius & coruum in superliminari: Solitudinis esse indicia: & ono-
crotalorum duo genera. aliud aquatile. aliud solitudinis. Et quod ait uox cantantis in fene-
stra: Vel demones intelligi uel uariarum uoces uolucrum. quæ solent in desertis urbibus
commorari.

Super Sophoniam.c.ii.

commorari. Propter quod & nos & .lxx. similiter trāstulimus: Coruus in supliminari: In hebreo ponitur harebus quod secundum lectionis diuersitatem uel siccitas uel gladius uel coruus accipitur: Vnde & aquila gladium: alii siccitatem interpretati sunt: Et post euerfionem quasi insultans ruina eius sermo ppheticus loquitur: Hæc est ciuitas gloriosa habitans in cōfidentia q̄ dicebat i cor de suo: ego sum & extra me nō est alia amplius: Quō facta est in desertum cubile bestiae: Oīs qui trāsit per eam sibilabit & monebit manū suam. Iuxta hoc autem qđ supra diximus: Aut uere in desertā urbe habitabunt bestiae: Aut certe sub bestiarum figura multarum nationum uarietas indicatur. Quod si quispiā q̄sierit quō iuxta hostoriā ad tpa nabuchodonosor hæc pphetia referatur. Ethio pibus etiam nuncupatis & assyriis: quibus medi & persæ nihil fecerint: Legat historias & uidebit assyrios quoq; & ethiopes medis fuisse subiectos: & cambises regnum & tyri potetiā & oīa quæ deinceps sunt secuta: Hæc iudaice dicta sunt. Cæterū si notauerimus in oībus scripturis ethiopes eos appellari: qui penitus in uitia sunt demersi: Scđm illud quod i hieremia legimus: Si mutabit ethiops pellem suam: Ethiopibus ad meliora cōuersis spes erit: nullum qui uoluerit agere pœnitentiā a salute alienum fore: Vnde & prius aīa polluta & delictorum sordibus inquinata dicit: Nigra sum: Et postea in fine cantici conticor: de eadem iam purgata & lota p pñiam scribitur. Quæ est ista q̄ ascēdit dealbata: Moyses quoq; idest lex dñi spiritalis ethiopissam de gētibus duxit uxorem: Et maria .i. synagoga iudæorum. & Aaron idest carnale sacerdotiū: & non per ordinem melchisedech: murmurat aduersus legē: sed frustra: Statim. n. synagoga perfunditur lepra: & extra castra proiecta: cōpleto tpe: ipso orante moysē in castra reducitur: Ethiopia. n. manus iam prauenerat dñi: Cōminatur itaq; nunc sermo diuinus his qui peccatis inhærentes & obliti sordibus delictorum nolunt ad meliora cōuertere: & tenebrosū colere maluerunt: & cōminatur eis gladium. De quo puto scribi & i genesis: Statuit cherubin: & flāmeū gladium q̄ uertitur ad custodiendā uiam ligni uitæ: Et in Esaia Inducet gladium magnū & sanctum super dracōem colubrum tortuosum: & interficiet eum in die illa: Et dicit eos uel uulnerandos uel interficiendos gladio: ut timētes pœnas imitētur ninuiem & agant pœnitentiā & nō sustineāt quæ dñs cōminatur. Quod quidē & hieremiæ prophetia sonat: Loquar inqt super gentē & super regnum: & auferā & disperdam eos: & si pœnitentiā egerint & ego pœnitentiā agam de oībus malis quæ locutus sum ut facerē eis: Et ut sciatis propterea nūc dñm cōminari ethiopibus gladium: ut eos ad meliora cōuertat: post paululum in hoc ipso libro de ethiopibus infert: Ultra flumina ethiopie inde supplices mei: filia dispersorum meorum deferēt manus mihi: Siue ut in .lxx. habetur de finibus fluuiorū ethiopie suscipiam in dispersis meis: & offerent hostias mihi: Post hæc nō loquitur dñs ut supra: Sed ppheticus spiritus de eo: Et extendet manū suā sup aqlonē: & pdet assur: Aqlonē de quo hieremias scripsit: Ab aqlone exardescēt mala sup oēs habitatores terræ: Et de quo Salomō cōmemorat: Aqlō durus uētus: noīe at dexter uocatur. Propterea at extendit inferentē supplicia deus manū suā: ut & aqlō sentiat pœnas: & hi q̄ in terra eius sunt: Ad quā iuxta zachariam pergunt equi nigri: de quibus dicitur: Erant equi nigri: bāt in terra aquilonis: Et pulchre qui mouerit pedes suos: & recesserit ab oriente: De quo idem propheta ait: Ecce uir oriens nomen eius: Et ad occidentem respexerit: statim pergit ad aquilonē qui non est dexter: sed nomine dexter uocatur: Quod quidem & corporaliter intelligitur ut quicunq; in oriente steterit & uerterit se: occidentem respiciens ad dexteram habeat aquilonem: quem dextrum uocant. qui flatu illius refrixerunt: qui tamen nomine dexter est. Cæterum re & opere potius in sinistra est: Postq̄ autem extenderit manū suā super aquilonem dominus: perdet etiam assur qui interpretatur *συμελέγχορ* quem multi putant dirigentem dici: sed falsum est *συμελέγχορ* enim coarguens dicitur: atq; conuincens: Et quoniam diabolus ipse est inimicus & ultor: & ipse peccata suggerit: & postea in peccatis coarguit peccatores: Idcirco *συμδαίκορ* uocatur. Hūc ergo esse reor principem assyriorū qui habitat ad aqlonem: & metropolim hēt ninuiem: Et dicit in Esaia: Fortitudine faciā: & sapientiæ intellectu auferā terminos gentiū: & uires eorū depascat. Porro qđ sequitur de ninuiē uassari: Et pascentur i ea greges & oēs bestie terræ & camæleontes & erit in psepibus eius accubabūt. & bestie regescent in cardinibus eius: & corui in fenestris eius & cætera. Videtur mihi iuxta illud intelligi debere: qđ uel in Iona uel in Naū ppheta scriptū est: Et in Iona quidē: ninuiem. i. speciosam: q̄ ad p̄dicationē Ionæ. i. columbæ egerit pœnitentiā: ecclesiā interpretati sumus de gētibus cōgregatam. In Naum uero: supra mūdo intelligentiā tēperauimus: Et de mūdo quidē non difficile interpretari & dicere: qđ qñ ethiopes uulnerati gladio dñi fuerint. extenderit manū suā super aquilonē: & post dederit assyrium principem mundi: et ipse mundus cū principe suo pereat: & ad maximā solitudinem redigatur: & nulli miserabilis sit: sed omnes ad ruinā eius sibilent: & moueāt manus suas: De ecclesia autem uidetur prima fronte esse blasphemū: quod ea futura sit inuia & deserta: & bestie habitēt in ea: & postea ei cū insultatiōe dicatur: hæc ē ciuitas malis dedita: q̄ habitabat in spe: q̄ dicebat in corde suo: ego sum & nō est prater me amplius: quō facta est in solitudinē pascua bestiarū. Sed qui cōsiderauerit illud apostolicū: in quo dicitur in nouissimis t̄pibus instabūt tpa pessima: & erūt hoīes sui amatores avari arrogātes supbi blasphemi parentibus nō obediētes: ingrati scelesti: sine affectione: sine pace: accusatores intemperātes crude

les: odio habentes bonum: peditores: temerarii inflati: uoluptatum amatores magis q̄ dei: habentes formam pietatis uirtutem autem eius denegantes: Necnon & hoc quod in euangelio scriptum est: quod multiplicata iniquitate: refrigescat charitas multorum: in tantum ut in illo tempore cōpleatur Verū tamen ueniens filius hoīs putas inueniet fidē super terrā: Non mirabitur de extrema ecclesię uastitate: qđ regnāte antichristo redigēda sit ī solitudinē: & tradenda bestiis: & passura quaecumq; nūc ppheta describit: Si. n. deus propter infidelitatem ramis naturalibus nō pepercit: sed fregit eos & posuit flumina in desertum: & fontes aquarum in sitim: terrā fructiferam in falsuginem pp̄ malitiam habitatorū eius: Cur nō e contrario eos de qbus dixerat: Posuit desertum in paludes aquarū: & terrā sine aqua in fontes aquarū: & habitare fecit ibi esurientes: & cetera: Et quos inseruit de oleastro: in radicem bone oliuę: ī immemores beneficii recesserint a conditore suo: & adorauerint assyrium: euertat & ad eandem sitim reducat: in qua prius fuerāt. Quod cū generaliter in aduentu antichristi siue mūdi possit intelligi: tñ cottidię in hīs qui simulāt se esse de ecclesia dei: & operib⁹ negant: auditoresq; legis sunt & nō factores: accipi potest: qui frustra de speciosa se esse iacent: cū habitent in eis greges: uitiorum. s. multitudo & bruta aīalia corpori seruiētia: & oēs bestię terrę: quę corda eorū cōmedunt & cameleontes qui nō hnt unum colorē: sed diuersis peccatis: nunc auaritia nūc luxuria: nūc crudelitate: nūc libidine: nūc tristitia: nunc exultatione p̄ momenta mutantur: Et erit in pręsepibus eorum: Animal spinosum & plenum sentibus: & uulnerans quisquis eius tunicam tetigerit: Sed & bestię cubabunt in foraminibus idest in cordibus eorum: Et corui immun da auis in portis eorum: uel in ore uel in auribus: quo aut loquantur semper aut audiant mala. Post quę infertur & dicitur: Ideo ecclesiam hęc passuram fore uel esse perpeffam: quod in superbiam se eleuauerit: & quasi cedrus suū cacumen erexerit: malis opibus dedita: & nihilominus futuram sibi beatitudinē repromittens: & in corde suo ceteros despiciēs: nec putans quēq; esse p̄ter se: & dicens ego sum & nō est alia pręter me: ultra: quō ergo facta est ī solitudinē pascuę bestiārū ubi .n. prius habitabat pater & filius & spūs sanctus & angeli eius ministeriis p̄sidebāt: tunc habitabūt bestię. De qbus & ppheta cōplorat dicēs: Ne tradas bestiis aīam cōfite tibi: oīs q̄ trāsīt p̄ eā sibi labit & mouebit man⁹ suas: Qđ si de angelis itellexerim⁹? Ita itēptabimur cū trāsierint p̄ eā angelī: & n̄ māserit ī ea ut prius facere cōsueuerāt: stupebūt & mirabūtur & n̄ eā fulciēt et sustēdebūt rētem manu sua: sed leuabūt manus & p̄transient: uel certe cū sibilo attollent manus: & quasi plangētes in mortē lugentiū cōcrepabunt. Si aut hoc de diabolo & angelis eius uoluerimus accipere: qui uineam quoq; q̄ de ægypto trāsata fuerat uastauerūt: Dicemus p̄ aīam de qua xp̄us recesserit: & q̄ prius tēplū dei fuerat: & eē definit: trāsire serpentē & sibilare in ea: & uenena suę malitię euomere et nō solū hoc facere sed opa quoq; q̄ τὸν ἡπείρω. i. manus uocātur mouere: Ac ne putes q̄a colubę noīauimus: uolēter nos manus colubri p̄ ope intelligere: accipe testimoniū salomōis: Mors & uita ī manibus liguę. Hęc diximus ut potuimus itēptationi allegorica seruiētes: Si q̄s at magis uerisimilia & habentia rōnem: q̄ a nobis sunt diserta: reperit: illius magis lector auctoritate ducatur.

CAPITVLVM TERTIVM.

Vnde prouocatrix & redēpta ciuitas colūba: non audiuit tūc vocem & nō suscepit disciplinā: in dño non est confisa: ad dñm suum nō appropinquauit: principes ei⁹ in medio ei⁹ quasi leones rugientes: iudices eius lupi uespere: nō relinquebant in mane. prophete eius uesani viri: infideles sacerdotes eius polluerunt sanctum: iniuste egerunt contra legē: dñs iustus ī medio eius cū faciet iniquitatē. **A**dane mane iudiciū suū dabit in luce: & nō abscondet: nesciuit aut iniquus cōfusionem: disperdidit gētes & dissipati sunt angeli earū: desertas feci vias eorū dñ nō est q̄ transeat: desolate sunt ciuitates eorū n̄ remanente viro: neq; vllō habitatore. Dixi attamen timebis me: suscipies disciplinā: & non peribit habitaculū eius propter oīa in qbus uisitati eā. Verū tamen diluculo surgentes corruerunt oēs cogitationes suas. LXX.

Illustris & redēpta: ciuitas columba: non audiuit uocē: non suscepit disciplinā: in dño non ē cōfisa: & ad dominū non appropinquauit: principes eius in ea ueluti rugientes leones: iudices eius sicut lupi arabie: nō dimittebāt ī mane pphete eius: portātes spūm: viri contēptores: sacerdotes eius polluant sancta & impie agunt in legē: Dñs aut iustus in medio eius: & non faciet iniquitatem: **A**dane mane iudiciū suū dabit in luce: & non est absconditus: & nescit iniquitatem in exactione: nec in sempiternum iniustitiam: detraxi superbos: dissipati sunt anguli eorū destruxi vias eorum: ut penitus nō transeant: defecerunt ciuitates eorū eo qđ nullus subsisteret: neq; habitaret: Dixi verū tamen timebitis me & suscipietis disciplinā: & nō peribitis de oculis eius ī oībus in quibus vltus sum super eam.

Multi putant propter consequentiam sermonis dici aduersum Niniuem: de qua supra: Et perdet assyriū & ponet ninuiem in solitudinem: Sed nunq̄ scriptura ninuiem colūbā uocaret. Licet in hieremia a facie gladii colūbę de nabucho: donosor dictū putēt: Sed sciēdū qđ illi ecōtrario asserāt p̄ coluba ibi posse itelligi Ionā. i. graciā: Ut sit sensus a facie gladii Iona. i. a facie gladii gracię: Iona. n. tam colūbam q̄ grātiā significat: Vñ & usq; hodie grāci Iones: & mare appellatur Ioniū: Et apud hebręos p̄manet eorū uetus uocabulū: Sed & principes romani apud barbaras nationes antiquum uocabulū retinētes: cæsares appellantur

Super Sophoniam.c.iii.

pellatur. Omnis itaq; cōtra hierusalē sermo est. Vhe ciuitas quondam columba: semper peccans & captiuitatibus tradita: & rursum redempta a dño: Vhe ciuitas prouocatrix: quod significantius hebraice dicitur Marasar qđ possumus dicere: deum amarū faciēs: Idest tuo initio: dulcem dñm atq; clementem uertens in amaritudinem: ut qui misereri uult punire cogatur: Nō audiuit praeceptum dñi: & correpta noluit suscipere disciplinam: nec praementibus malis aliquādo est confisa in dño deo suo: nec ambulauit post tergū ei: nec dicente eo ego dñs appropinquās & non de lōge: ipsa ei appropinquare uoluit. Describuntur quoq; principes eius: & iudices & prophetae & sacerdotes: ut in ciuitate dissiparent populum: Et in his q̄ dixi nōibus dignitatum: principes igitur eius quasi leones superuersabuntur in pradis: & ad effundendū sanguinē subiectos: Iudices eius rapaces nō dimittentes aliis qđ possint rapere: Prophetæ eius insanientes siue stupētes qđ hebraice dicitur koerim: Et aquila transfudit ^{ἀνὰ τὸν} loq̄bantur q̄si ex ore dñi: & oīa cōtra dñm prædicabāt: Sacerdotes in loco sanctuarii cōmisere sacrilegiū: & cū contra legem facerent: ex lege uictimas offerebāt: Propterea q̄ illa egerūt iniuste dñs iustus non faciet iniquitatem: sed restituet urbi pessimæ q̄ meretur: Mane mane: Manifeste & absq; aliqua ambiguitate faciet de ea iudicium: nec erit qđ ab eo possit abscondi: Et hoc faciet dñs ut correpta ciuitas conuertatur ad melius: Sed iniquus Israel nō cognouit confusionē suam: nec intellexit idcirco sibi illatas plagas: ut ageret poenitentiam: Vindicauit te inq; postea de gentibus & destruxi imperia eorum: Vt qui per plagas me nō senseras saltem p beneficia cognosceres. Vel certe sic intelligēdū: Disperdidi oēs ciuitates tuas o iuda: & oēs subiectos tibi pagos & tribus & diuersa cōfinia: & tāta hoīum uastitas fuit: ut nō esset qui habitaret in urbibus tuis: Et postq̄ hoc feci misi prophetas meos cōsurgens diluculo: & ad poenitentiam prouocans: dixi. Quæ feci quidē tibi hæc o hierusalem: sed feci ut timeres me: & suscipe res disciplinam: & nō periret habitaculum tuū: hoc est templū: pp oīa scelera q̄ gesseras: At ecōtra nō habitatores me eos ad poenitentiam prouocante: quasi de industria & ex contentione diluculo surrexerunt ut festinatione qua ad me redire debuerāt: cōplerent oēs cogitatōes suas: & ope demōstrarent: qđ in mente cōceperant. Hoc iuxta hebraicum: Cæterum illustris & redēpta ciuitas christi sanguine: iuxta supiora perspicue ecclesia intelligitur: quæ uocatur columba: propter simplicitatem multitudinis in ea credentium: hæc non audiuit uocem domini neq; suscipere uoluit disciplinam: nec confisa est in domino: quia noluit appropinquare ad dominum deum suum. Frustra enī quis uocem domini dei sui audire se dicit & confidere in domino: quando operibus fidem destruit: & magis mammonē iungitur: q̄ domino suo: & duplici corde accedit ad eum: Et duobus dñis seculo & deo militare posse se credit: Huius principes sicut leones rugientes: Non ambigemus de rugitu leonum: Quādo uiderimus principes eius ita ut subiectos populos detonare: & uoce tyrannica rapidisq; cōiitiis plebem cōterere: ut non pastorem ī grege sed leonem inter ouiculas putet: Iudices quoq; eius quasi lupi arabia: occidentes & uespere non aspicientes ad ortum solis: sed morantes semp in tenebris: possediunculas ecclesiæ & ea q̄ in dei donaria conferuntur uertentes in lucrum suū: ut nō habeant pauperes qđ mane cōmedant quasi in nocte: & nullo uidente populatur Et cū luponū more cuncta diripiant: ne paruos qđem cibos indigētibus derelinquant: Prophetæ ē: id est magistri qui se putant docere populos: & de scripturis sermocinari ^{πρεβ. α. α. το πόροι} id est portantes spiritū siue spiritales & hoc ^{ἐπιπορ. κ. α. σ} legendum: Sed uiri contemptores: non n. docere sed facere in ecclesia cōuenit: n̄ factis uerba destruere. Cæterū tu cū alium doceas: & ipse nō facias nō tam doctor q̄ contēptor uocādu es: De quo & ī abachuc scribitur: uidete contēptores & respicite & admiramini mirabilia & disperdimini: Sacerdotes quoq; qui eucharistiæ seruiunt: & sanguinem domini populis eius diuidunt impie agunt in legem christi: putantes EX APICSITE. Impræcantis facere uerba non uitam: & necessariam esse tātum solemnem orationē & nō sacerdotū merita: De quibus dicitur & sacerdos in quacūq; fuerit macula nō accedet offerre oblationes dño. Cum hæc faciāt principes iudices pphetæ sacerdotes hierusalē: Nihilominus clemēs & iustus est dñs: clemēs in eo qđ a sua ecclesia nō recedit: iustus in eo qđ reddit unicuiq; qđ meretur. Post hæc enim cum aduenerit mane: & uox huius seculi pertransierit: dabit in luce iudicium suum. & non abscondetur uel ipse uel iudicium eius. Et cū cōperit a singulis exigere pecuniam quā eis cōmiserat. non erit iniustus nec faciet in perpetuum ualere iniustitiam. Sed supbos principes qbus resistit deus. detrahet de cathedris suis. & de culmine quod tenebāt & dissipabuntur anguli eorū. i. prauæ uoluntates. & a recto itinere declinantes. In quibus semp & pharisei orare consueuerant angulari lapide contempto. Puto autem quod superbis proffit. detrahi eos de arrogantia sua: & dissipari angiportus & angulos eorum ut postea recto itinere gradientur: Deniq; sequitur: Et de fertas faciam uias eorum: eo quod non sit qui pertransseat: Secundum illud quod in primo psalmo scriptum est: Et iter impiorum peribit. Nec non & in osee ubi ad hierusalem dicitur fornicantem: Ecce ego claudam uias eius spinis: & obstruam itinera eius & semitam suam non inueniet: & persequetur amatores suos: & non appræhendet eos: & quæret eos & non inueniet: Et dicet: uadam & reuertar ad uirum meum priorem quoniā bene mihi erat tunc magis q̄ nunc: Animaduerte qđ nī si clausæ fuissent urbes: & obsepta itinera: & nīsi destruxisset dominus uias eius: nunquam dicere

potuisset anima fornicans: uadam & reuertar ad uirum meum priorem: dissipantur ergo itinera
 supborum & angeli eorum ne ambulent in supbia: & in prauitate: & urbes eorum quæ male edifi-
 catae fuerant in arrogãtia & superbia destruuntur: ne subsistat & habeant habitatores pessimos: Ac
 ne quis putet nos uim facere scripturæ: discat ex consequentibus. Hæc autem inquit feci ut dicere
 eis: Ecce destructa sunt itinera malitiæ: de cætero timete me: & discite disciplinam: ne & disciplina
 mea pereat: fructum in uobis conuersionis non inueniens: & omnia irrita sint: per quod uos uolui
 corripere: & ille uobis sermo: q in hieremia scriptus est possit aptari: Sine causa percussisti filios uestros
 disciplinam non recepistis: Vel certe timete me & recipite disciplinam: ut non pereant omnia de
 conspectu hierusalem: nec pœnitentia ad solitudinem deducatur supbiis malis in quibus punitus sũ
 eam. Nec moueat aliquem ut sæpe iã dixi: qd hæc aduersum ecclesiam dicta interpretæ: cum sciat
 hierusalẽ in scripturis sanctis semp typum habere ecclesiæ: de qua q peccauerit uel in babylonẽ ab-
 ducitur. uel si sponte descendere uoluerit in hiericho a latrõibus uulneratur: Quæ est. n. ita illustris
 ut ecclesia: q in toto orbe fundata ẽ & redẽpta christi sanguine: Et columba propter gratiã spiritus
 sancti ut ecclesia de gentibus congregata: In qua plurimi q se dicunt in christo credere: nec audie-
 runt uocẽ eius: nec receperunt disciplinã: nec iuxta eum eẽ uoluerunt: Quod aut dicitur: Principes
 eius in ea sicut leones rugientes Scio offensurum me eẽ plurimos. qd super episcopis & pbyteris
 hæc interpretæ: Cum & pbyteri mali qui susannam uiolare cupierunt: ceteros pbyteros q
 bene uixerint non condẽnent: Et mali principes quos describit sermo propheticus non sint bonis
 principibus cõtumeliæ: Stulto enĩ flagellato insipiens sapientior erit: Si aut insipies sapientior fit q
 to magis ille q sapiens ẽ: Sed iudices eius capiẽtes munera uendẽtesq iustitiã: nõne recte appellatur
 lupi arabia: uel uestertini: Sicut Symachus trãstulit: Nõ. n. meretur lupi dici beniamin: Qui mane
 rapiunt: & ad uesterã dāt escã: sed lupi uestertini q noctibus cõmedũt & in mane nihil relinquũt.
 Quod at seqtur: Prophetæ eius πνευμα τοφθοροι. Id est portãtes spiritũ uiri cõtẽptores. Nullũ mo-
 neat qd super doctoribus interpretantes prophetas dicamus & contemptores: Cum & apostolus
 præcipiat: Nolite cõtristare spiritum sanctũ dei in quo signati estis in die redemptionis: & dauid
 loquitur in. l. psalmo: Spiritum sanctũ tuum ne auferas a me: Nisi. n. spiritus sanctus cõtristatus fuge-
 re cõsueuisset prius hospitium: & dimittere habitaculum suũ: nunq & paulus præcepisset qd supra
 dixi: Et dauid post adulterium formidaret ne perderet qd acceperat: De quo & ad hebreos scribi-
 tur Quanto arbitramini deteriora mereri supplicia eum qui filium dei conculcauerit: & sanguinẽ
 testamẽti imundũ duxerit: in quo sanctificatus est: & spiritui gratiæ contumeliã fecerit. Sed & in
 tertio regnorum libro scriptũ est: hoĩem dei: haud dubium quin prophetã: q ad altare destructum:
 postq dixerat in samaria: Altare altare hæc dicit dñs: Ecce filius nascetur dauid: & cetera: qd cõtẽp-
 serit uerbum dñi & comederit apud pseudo prophetam: Sic enim locũ istum exponens Iosephus
 interpretatus est interfectum eẽ a leone: Et ne putaretur casus & non iudicium domini: pseudo p-
 pheta qui eum deceperat hoc futurum esse prædixit: & ipse leo contemptorem puniens asinum re-
 seruauit. Non ergo mirum si doctores qui sancto spiritu pleni fuerant possint fieri contemptores.
 Cum apud negligẽtes & non omni custodia conseruantes cor suum: Hæc ipsa causa frequenter so-
 leat superbiæ in dominum & cõtẽptus existere: quod habeat scientiam dei: & nouerint multam
 bonitatem eius: quã abscondit timẽtibus se: & cõtẽmnant diuitias bonitatis eius: thesaurizantes si-
 bi iram in die iræ: & reuelatiõis: Sacerdotes quoq q dant baptismũ: Et ADEOXAPICTIAN do-
 mini impræcantur aduentum: faciunt oleum chrisimatis: manus imponunt Cathetuminos erudi-
 unt: leuitas & alios constituunt sacerdotes: Non tamen indignentur nobis exponẽtibus & prophe-
 tis uaticinantibus: sed dominum depræcetur: & studiose agant ne de sacerdotibus qui uiolant san-
 cta domini eẽ mereantur. Non enim dignitas & nomina dignitatum: sed opus dignitatis: & prin-
 cipes & iudices & prophetas & sacerdotes saluare consueuit. Qui epatum inquit desiderat: bonum
 opus desiderat: opus nõ dignitatem. Si autem despecto opere solam aspexerit dignitatem: cito cor-
 ruet turris in silo: nã excelsa cedri fulmine feriuntur: & erecta ceruix frangitur. & cygnus extento
 collo & in sublime se tendens inter immũdas uolucres computatur. Porro quod exposuimus iux-
 ta hebraicum: Verumtamẽ diluculo surgentes corripuerunt omnes cogitationes suas: pro quo in.
 lxx. scribitur præparare consurgere diluculo: dissipata est ois frondositas eorum: quod multũ ab he-
 braico discrepat. & magis uidetur iuxta. lxx. cũ posterioribus cõcordare. ex sequẽtibus exponem.
¶ Quapropter expecta me dicit dominus: in die resurrectionis mee in futurũ quia iudiciũ me-
 um ut congregem gentes & colligã regna ut effundã super eas indignationem meã: oẽm iram
 furoris mei: in igne enim zeli mei deuorabitur ois terra: q tunc reddam popũs labiũ electũ:
 ut innocens ois nomen dñi: & seruiant ei humero vno. LXX.

¶ Preparare consurgere diluculo: disperierunt oes racemi eorum: propterea expecta me dicit
 dñs in die resurrectionis mee in testimonium: quia iudicium meum in congregationes gen-
 tium: ut suscipiam reges: ut effundam super eos iram meam: omnem iram furoris mei: quia in
 igne zeli mei consumetur omnis terra: Quia tunc conuertam in linguã populis: in generatiões
 eius ut innocens omnes nomen domini ut seruiant ei sub iugo vno.

¶ Hæc iudei

Super sophoniam.c.iiij.

Hæc iudæi interpretantur in aduentu xpi: quem sperant uenturum esse: & dicunt uniuerfis gentibus congregatis: & effuso super eos furore domini: in igne zeli eius terram deuorandam. Et sicut ante edificationem turris fuit: quando una lingua omnes populi loquabantur: ita conuersis oib⁹ ad cultum ueri dei locuturos hebraice: & totum orbem domino seruiturum. Nos autem qui non sequimur occidentem litteram: sed spiritum uiuificantem: nec iudaicas fabulas. Audiamus a domino: parare consurgere diluculo: dissipati sunt omnes racemi eorum: Et parati dicimus. Paratum cor meum deus paratum cor meum: Audimusque in puerbis imperatum. Præpara in egressu opera tua. Et illud quod in leuitico sacrata dicitur. Vbi septimo mense decima die mensis offert Aaron pro populo hircum emissarium: atque uiuentem: & ponens manus super caput eius: imprecatur ei cuncta peccata populi israel: tradetque eum in manu hominis parati & mittet in eremum: intelligimus in nobis: & parantes nos ueri imperio sacerdotis tollamus malum de medio ecclesie: cumque hæc fecerimus: nox præterit appropinquauit dies & quasi in die honeste ambulantes dicimus. Deus deus meus ad te de luce uigilo. Statimque inferimus: Mane exaudies orationem meam: mane assistam tibi & uidebo. Nisi enim parati fuerimus non nobis orietur sol iustitiæ: Orto autem sole omnes racemi de uinea sodomorum dissipantur & pereunt: ut non solum grades botri: sed etiam quod paruulum esse uidebatur: in nobis christi lucerna radiante dispereat. Et pro his oibus mercedem nobis pollicens deus ait. Expecta me in die resurrectionis meæ in testimonium. Post uitia enim atque peccata deus resurget in nobis. Et iuxta quod in alio loco precipit. Estote mihi testes dicit dominus deus: & puer quem elegi testis est nobis pater cum filio & spiritu sancto: ut in ore duorum uel trium testimonium stet omne uerbum. Et magis mihi uidetur sic stare sententia: & sub iis tribus testibus ueritas confirmari quod per litteram. Duo enim fuerunt testes contra Naboth quoque pene tota ciuitas dixit testimonium: consensusque testium pessimum non firmitatem habuit ueritatis sed sceleris coniurationem. Quia iudicium ait meum in congregationes gentium: ut suscipiam reges in loco uidelicet supplitionis suorum: ut effundam super eos iram meam omnem iram furoris mei: Qui minor est cito meretur ueniam: & misericordiam proximus est. Potentes autem potenter tormenta patiuntur. Unde gentes & gentium multitudo congregatur ad iudicium: reges autem id est principes dogmatum puerorum adducuntur in poenam ut effundatur super eos omnis ira furoris domini: & hæc non crudelitate fit aliqua: ut arbitrantur sanguinarii iudæi: sed misericordia & consilio medicantis. Sequitur enim. In igne enim zeli mei consumetur omnis terra. Gentibus quippe ad iudicium congregatis: & regibus ad supplitium: ut effundatur super eos ira: & non ex parte: sed tota & ira ac furore sortita: consumatur in toto orbe: quicquid terrenum est quicquid ad opera terræ id est carnis pertinet: omnes ei⁹ uespres & spinosa fructeta uastans: zeli mei uorabit incendium. Et tunc conuertam super populos linguam in generationem suam: ut unusquisque errore deposito: ad antiquum confessionis domini eloquium reuertatur: & in nomine iesu omne genu flectatur caelestium terrestrium & inferorum: & lingua confiteatur dominum iesum in gloria dei patris: Abiectionisque lateribus: & bitumine quod habemus pro lapidibus & luto: quo erroris nostri superbiam extruebamus contra dominum. Recipiamus linguam quam ante perdidimus & simus sub iugo christi dicentis: Iugum meum suauis est: & onus meum leue est. Notandum autem quod in eo loco ubi nos interpretati sumus: reddam populis labium electum. Pro electo. Ixx. dixerunt in generationem eius: ut subaudiatur terræ. Et hinc error exoritur est: quod uerbum hebraicum Barura. Quod Aquila & Theodotion electum: Symachus mundum interpretatus est. Ixx. legerunt badura: res litteram delectum estimantes: propter elementum nimiam similitudinem: quod paruo apice distinguitur. Nec non ubi nos trāstulimus: In die resurrectionis meæ in futurum & omnes interpretati sunt testimonium: Hebreus qui me in scripturis instituit: asserbat laed in presenti loco magis in futurum debere intelligi: quod in testimonium: led enim quod scribitur per litteras ain & delectum & res: & αἶν & τὸ πρῶτον & futurum: & testimonium intelligi. Posumus hunc locum & de primo christi aduentu exponere: quando omni errore sublato demonibusque calcatis: & terrenis operibus destructis. apostoli uniuerfis linguis locuti sunt: Et ueteri errore sublato unum confessionis redditum est labium. Sed & reges qui destruuntur & diuini non consumuntur ardore peruersorum dogmatum principes sentiendi sunt.

Altra flumina ethiopie inde supplices mei filij dispersorum meorum deferent munus mihi. In die illo non confunderis super cunctis adinventionibus tuis: quibus preuaricata es in me. Quia tunc auferam de medio tui magniloquos superbie tue: & non adiuties exaltari amplius in monte sancto meo: & derelinque in medio tui populum pauperem & egenum: & sperabunt in nomine domini: reliquie israel non facient iniquitatem: neque loquetur mendacium: & non inuenietur in ore eorum lingua dolosa: quoniam ipsi pascentur: & accubabunt: & non erit qui exterreat. LXX.

De finibus fluminum ethiopie suscipiam dispersos meos: afferent victimas mihi in die illa: non confunderis ex omnibus adinventionibus tuis: quibus ipse egisti in me: quia tunc auferam a te detractilem contumelie tue: & ultra non adiuties ut magnificeris super montem sanctum meum: & relinque in te populum mansuetum & humilem: & timebunt nomen domini: qui fuerint reliquie israel: & non facient iniquitatem: & non loquetur uana & non inuenietur in ore eorum lingua dolosa: quoniam ipsi pascentur & accubabunt: & non erit qui exterreat eos.

Cum reddiderit dominus credentium populis labium electum: & inuocauerint omnes nomen domini.

ni & portauerit iugum eius: tunc et ultra flumina ethiopiae: unde uenit regina sabba audire sapien-
tiam Salomonis deferet uictimas domino. Et ethiopia praeueniet manus eius deo: Veroque legifero
qui decem plagis percussit aegyptum: nubet ethiopia: uidete synagoga hebreorum: Quod autem ait
iuxta hebraicum: Inde supplices mei filii dispersorum meorum deferent munus mihi: huiusmodi est
O Israel O synagoga quodam filia: quam in toto orbe dispersi: licet inuideas: licet emulatioe crucieris
tamen de ethiopia mihi uictimae deferentur: Id est de gentium populo: In die illa id est quando gen-
tium crediderit multitudo. et tu non penitus confunderis super cunctis erroribus tuis: quibus prae-
uaricata es in me eligendo batrabam & dei filium crucifigendo: Tunc auferam de medio tui scribas
& sacerdotes & phariseos magniloquos supbiae tuae: & nequaquam in monte sancto meo ultra iacebis
& derelinques populum pauperem homines illiteratos: & piscatores: qui sperabunt in nomine domini. re-
liquiae Israel: Non multitudo quae clamauit crucifige crucifige eum: non pontifices & optimates: sed re-
liquiae nequaquam facient iniquitatem: Nec loquentur mendacium in christo ueritate credentes: Nec inue-
nietur in ore eorum lingua dolosa: scientium quod omne mendacium de diabolo est quoniam ipsi pa-
scentur & dicent: Dominus pascit me & nihil mihi deerit in loco pascuae ibi me collocauit: Super
aquam refectiois educauit me: animam meam conuertit: Et non erit qui exterreat. uincente fide cre-
denti: persecutorum superbiam: Hoc de primo aduentu christi intellectum sit: quod iudaei sibi in
fine permittunt: & sperant se habituros in hierusalem: & in more peccorum corporalibus donis
iudae: opibusque complendos: & pascendos herbis uiridibus: & delectis cunctis gentibus: sibi subiectis:
nullum posse residere quod eos exterreat: Nos autem accipientes ex hac fabula occasione uerae historiae: dice-
mus omnem nigredinem animae & tetrum colorem: ac draconis uenenum: quo tincti fueramus uitiiis
atque peccatis: redito nobis labio electo siue mundo & candido: Ut interpretatus est Symachus: de-
relinquere nos fluminibus ethiopiae: puerorum dogmatum magistris: quibus ante irrigabamur:
& cum dispersis quondam Israel christo munera delaturos: In die illa qua nobis christi lumen fue-
rit exortum: dicetur ad singulos nostrum. Non confunderis ex omnibus tuis adinuationibus cogi-
tationibus uidelicet pessimis quibus impie agebamus contra dominum: & tolletur uniuersa supbia
& contumelia per quam erigebamur contra dominum: & contra montem sanctum eius: dominum
nostrum & saluatorem: & pro superbis uanisque hominibus relinquatur in nobis populus mansuetus
& humilis: ut nihil arrogans: nichil tumens: nihil quod deo displiceat cogitemus: Simulque conside-
ra quod in die iudicii & in consumatione mundi tollantur uniuersa nomina dignitatum: & unus po-
pulus remaneat: & grex sub pastore bono qui sit mansuetus & humilis: Tunc etiam populus Israel ple-
nitudine gentium subintrante: quia conclusit deus omnes sub peccato: ut omnibus misereatur: ti-
mebunt nomen domini: Et reliquiae Israel non facient ultra iniquitatem per quam dominum negaue-
runt: nec loquentur uana ineptas sibi fabulas permittentes: nec inuenietur in ore eorum lingua men-
dati christo per eos qui ueritas est loquente. Tunc enim pascentur & ipsi in uno grege & accuba-
bunt in ecclesia: & ueri nabucodonosor impetus non timebunt: haec uidetes & legetes tanta myste-
ria clamemus cum apostolo atque dicamus: O profundum diuitiarum & sapientiae & scientiae dei quae inscruta
tabilia sunt iudicia tua & inuestigabiles uiae tuae: quod quidem & propheta sentiens & secutus uolens de
dei iudiciis suspicatur. In nocte cum corde meo exercebar & scopebam spiritum meum & dicebam:
Nunc quid in sempiternum abiiciet deus: aut non addet ut misereatur ultra: aut continebit in ira sua miseri-
cordias suas: Et dixi nunc coepi: haec est imitatio dexterarum excelsi: Et est sensus: Hoc quod putabam dum
in eternum relinquere: peccatores: & misericordias suas ira succidente cohibere: intellexi iccirco
factum ut immutatione dexterarum suarum quae excelsi est dextera: uniuersa mutaret & misereretur his quos
ante piecerat: Et nos igitur & reliquiae Israel scietes quod reddituri sumus rationem pro omni ocio uer-
bo & quod dispudet dominus uniuersa labia mendacia. non loquimur uanitate: Vanitas quippe uanitarum & om-
nia uanitas: Et uniuersa uanitas omnis homo uiuens: Nec ore nostro mendacium proferam: sed accepta po-
testate calcadi super serpentes & scorpiones: & super omnem uirtutem inimici: Nulla timeamus formidi-
nem: nec luporum christo custode uereamur insidias. Sed dicamus: Dominus illuminatio mea: &
saluator meus: quem timebo & caetera quae in. xxvi. psalmo continentur.

Cauda filia syon: iubila Israel: letare & exulta in omni corde filia hierusalem: Abstulit domi-
nus iudicium tuum: Auerit inimicos tuos rex Israel: dominus in medio tui non timebis malum
ultra: in die illa dices hierusalem: noli timere: syon non dissoluatur manus tuae. dominus deus tuus in medio tui
fortis ipse saluabit: gaudebit super te in letitia: silebit in dilectione tua exultabit super te in laude: Au-
gas quod a lege recesserunt congregabo qui ex te erant: ut non ultra habeas super eis opprobrium. LXX.

Gaude filia syon predica hierusalem: exulta & delectare de toto corde tuo filia hierusalem: ab-
stulit dominus iniquitates tuas: redemit te de manibus inimicorum tuorum rex israel: dominus in me-
dio tui: non uidebis mala ultra: In tempore illo dicit dominus confide hierusalem: syon non dissoluatur manus tuae
dominus deus tuus in te fortis saluabit te adducet super te letitiam: & inuocabit te in caritate tua: & le-
tabitur in te in dilectione: quasi in die solentis congregabo confractos tuos.

Non uideatur mirum ut sepe diximus aliter hebraica capitula & aliter. lxx. Graeca uidelicet latina
quod finiti: Vbi enim in sensu diuersa translatio est ibi necesse est diuersa esse uel principia uel fines: lu-
dari cum

Super Sophoniam.c.iiij.

dei cum christo quē putant esse uēturum hęc sibi omnia repromittunt: quę nos qui christum suscepimus iam cum ipso sumus omnia consecuti. Si quis ergo christianorum & maxime nouorum prudentum. quorū nomina taceo: ne quēq̃ ledere uidear: estimat nec dum prophetiam esse completam: sciat falso christi portare se nomen: & iudaicam animam. circuncisionem tamē corporis non habere: Si enim hęc nec dum facta sunt. sed futura: frustra credimus saluatoris aduentui: frustra aut non credentes intelligimus in nobis esse completum mysterium quod temporibus eternis tacitū est & nunc māifestū est p̃ scripturas propheticas: & aduentum domini nostri Iesu christi: Deniq; cōsideremus ordinem lectionis & uidebimus quod dicitur non ad iudęos sed ad christi ecclesiā pertinere: Post hęc enim quod pręcesserat Iuditium meum in cōgregationes gentiū: ut suscipiam reges usq; ad eum locum ubi ait: Vt inuocent omnes nomen domini: & seruiant ei sub iugo uno & ultra flumina ethiopię suscipiā in dispersis meis: q̃ deferent mihi uictias & post reliquias populi Israel credentes in christo atq; saluatas: De quibus dicitur: & timebunt nomen domini qui sunt reliq; de Israel: & non erit qui exterreat eos: Spiritus sanctus de generali mundi consumatione prędicās loquitur. Gaude filia syon: prędica filia hierusalem: lætare & delectare de toto corde tuo: filia hierusalem. Omnis qppe ecclesiastica anima: quę in specula constituta est: & contemplatur pacem: lætatur & gaudet iniquitates a se esse sublatas & redemptas ab eo qui pretioso sanguine omnes redemit. Christus enim factus est sapiētia nobis a domino & iustitia & sanctificatio & redemptio: Et redemit nos rex Israel qui habitat in medio nostri dicens: Ego & pater meus ueniemus & mansionē apud eum faciemus: Et habitabo & ambulabo in eis & ultra nō uidebimus mala: solas uirtutes cogitantes atq; facientes: In illa die dicit dominus uidentibus nobis pacem & in sublimi positus ne de soluatur manus tuę: Qui & per Esaiam dixit. Confortamini manus dissolutę: & opera tua robusta sint. Dominus enim fortis cui nemo potest resistere: saluator tuus ipse tibi reddet lætitiā quam pdidisti: & ueteri homine proiecto in nouo ambulare te faciet: & hęc faciet in dilectiōe sua: nō tuo merito sed misericordia sua. Et lætabitur in te & delectabitur quasi pinguiissimā solēnitatis tuę hostiam suscipiens salutē tuam: & ipse tibi dicet congregabo contritos tuos: cor quippe cōtritum & humiliatum deus nō despicit: Et calamum contritum non cōstringet: Hęc iterim: si uoluerimus de secundo aduētū accipere saluatoris. Porro q̃a propheta zacharias ad similem lætitiā cohortatur Syon & hierusalem: & hanc prophetiam Matheus dicit in primo aduentu christi esse completam: Necessitate compellimur immo ordine ipso ducimur ueritatis: quod in Sophonia dicitur: Non futurum sperare sed factum: Scriptum est enim in zacharia: Gaude uehementer filia syon: prędica hierusalem: Ecce rex tuus uenit tibi iustus & saluator: ipse humilis & ascendens super iugalē: & pulchrum nouum: Hęc iuxta. lxx. dicta sint: Ceterū iuxta hebraicum laudare iubetur ecclesia & iubilare Israel: sensus uidens domini: & exultare atq; lætari in omni corde: Locus pacis ad quem dictum est Pacem meam do uobis: pacem meā relinquo uobis: Abstulit enim in fine & in consumatione mūdi iuditū eius: nequaq̃ eam iudicans atq; corripiens sed saluans: Et auertit inimicos eius demonū turbas rex Israel: dominus in medio eius erit. Non timebit ultra malum. In die illa dicitur ad hierusalem liberam: quę nō seruit cum filiis suis: Sed quę est mater sanctorum. Noli timere syon. Ipsa quippe est & hierusalem: Nequaq̃ tua opera dissoluentur. nec facies quę te fecisse Iugebis dominus deus tuus qui saluabit te fortis & potens: ipse habitabit in medio tui: gaudebit super te in exultatōe & lætitia: & silebit peccata tua in caritate: quę te dilexit: & exultabit super te in laude: uel quia laudabilis sis: uel quia eum tuis laudibus canas: Nugas: siue ut aquila interpretatus est trāslatos: qui a te recefferūt cōgregabo: quia ex te erant: hoc est hi qui per uicia atq; peccata de tuo sinu fugerant: & facti erant sub demonū potestate reintegrato omnium statu uenient ad te: & nequaq̃ ultra super perditis filiis tuis patieris opprobria. Id qd̃ diximus nugas: Sciamus in hebreo ipsum latinū esse sermonem: & p̃pterea a nobis ita ut in hebreo erat positum: ut nosse possimus liguam hebraicam omnium linguatum esse matricem: quę nō est huius temporis differere. Miror aut Aquilā &. lxx. pro eo qd̃ nos interpretati sumus. Erant in eo uidelicet loco: ubi diximus cōgregabo q̃ ex te erāt perant interpretari uoluisse uhe: siue oi: quod semper aquila nō pro plāgēdo sed puocādo & in clamādo ponit: huius enim cuius est uerbi initium sum: p̃teritum tempus numero plurali significat Sed tamen erant uel fuerant. Hęc scio molesta esse lectori qui animaduertit non me controuersias & declamationes scribere: nec in locis exultare communibus: sed cōmentarios: & commentarios p̃phetarum. Reprehendat potius: si cubi rhetorum more cudere uoluerō: q̃ arguat in tantis obscuritatibus ut dignum est immorantem.

Ecce ego interficiam oēs qui afflixerunt te in tempore illo: & saluabo claudicantem: & eaz que eiecta fuerat cōgregabo: & ponam eos in laudem: & in nomē in omni terra pfusionis eoz: in tpe illo: quo adducā vos: & in tempore quo cōgregabo uos. Dabo enim uos in nomen & in laudem oībus populis terre cū uertero captiuitatem uestrā coram oculis uestris dicit dñs. LXX.
Et he quę accepit super ea opprobriū: ecce ego faciam in te propter te: in tpe illo & saluabo afflictam & repulsam suscipiam: & ponam eos in gloriā: & nominatos in omni terra: & cōfonden-
tur in tpe illo: quādo bene uobis fecero: & in tempore cū suscepero uos: quia dabo uos nolatos:

in gloria in cunctis populis terre qui conuertero captiuitatem uestram coram uobis dicit dominus.
Et hoc synagoga quae non claudicat sed utroque truncata est pede: pollicetur sibi in aduentu christi
 sui: quem sperat esse uenturum: & putat omnes gentes interficiendas a domino: quae affligerunt
 Israel & saluandam synagogam: & eam quae acceperat libellum repudii colligendam: & ponendos
 eos in laudem & in nomen in omni terra captiuitatis suae: in qua fuerant ante confusi: Et hoc fieri eo
 tempore quando captiuitas reducta fuerit hierusalem & extructum templum: & reliquas cerimonias
 rum ordo seruatus. Haec sibi repromittit: & propterea non agit poenitentiam: & dum sperat incerta
 perdit certam salutem: Nec miror synagogam haec dicere: quae quia non recipit christum: oculos do
 let: & cum Lia lippefcit: & non amatur a Iacob: & Israel Rachel succedere negligitur. Christianos mi
 nor immo semiuiduos qui sibi uidentur esse de ecclesia: ea dicere: & ea perfiteri quae si uera sunt frustra
 credimus in christo: & omne nostrum tollatur sacramentum & miserabiliores sumus omnibus ho
 minibus credentes eum uenisse qui non uenit: Quia autem spes nostra certa est: & iudeorum cassa
 sunt uota: Secundum priorem intelligentiam iam texamus praesens extremumque capitulum: Et de
 Iesu filio sirach testimonium proferamus: Qui mittit lapidem in excelsum super caput suum mittit: Ecc. 7.
 Quia enim syon & hierusalem in excelsis positae sunt: quicunque syon detrahit & hierusalem: & mittit
 in eam contumeliarum lapides in suum eos caput iacit: & reuertetur opprobrium eius in caput suum
 & dolor eius & iniquitas super uerticem eius descendet: Quanti hodie exprobrant animae dei my
 steria conspicienti: uolenti uidere pacem eius: & dicunt insanus est & ebrius & musto plenus: ho
 minum coetus fugit: delicias aspernatur: aurum pro luto computat: solam diligit paupertatem: Qui
 autem infideles sunt etiam crucem christi exprobrant ei: Et si quando eum in angustia uiderint &
 in tentatione dicunt: Vbi sunt misericordiae & iustitiae quas operatus es: Quid loquar de infideli
 bus: cum ecclesiarum non nulli principes huiusmodi hominibus exprobrent & uitam ipsorum ar
 bitrentur amentiam: & non praesentem laudant conuersationem: Sed uetera peccata xprobrant: nec
 audiri esse praecceptum: Noli impropere homini qui conuertitur a peccatis suis. Vhe igitur ei qui
 tulit opprobrium atque suscepit: & huiusmodi se officio mancipauit: ut detraheret syon & ciuitati
 dei: Quia pro hac iniuria urbis suae ultor est dominus & dicet ad syon: Ecce ego faciam in te propter
 te id est faciam ultionem tuam & saluabo afflictam: Siue ut in graeco dicitur expressum: Ut sit sensus
 Ego saluabo eam quae in praesentiarum quasi uua & oliua: ita temptationibus atque praesuris: ut pre
 lo & rapito: pressa est: & afflictam ut uinum faceret & oleum: & de uino biberet Iesus in regno patris Mat. 26.
 sui: De oleo autem ut Vngeretur praeparationibus suis: Ego puto propter expressionem talis uini
 & olei Iob multa perpeffum. & postquam uinum & oleum fecerat: Audisse a domino: putas autem me
 aliter tibi respondisse: nisi ut appareres iustus: Quasi ad uuam & oliuam loquar: Estimas me
 aliter te pressisse & afflixisse atque contriuisse: nisi ut uinum de te & oleum exprimerem: Sequitur etiam
 quae repulsa fuerat suscipiam. Videtur nos deus repellere quando relinquit tentationi: Vnde & Iob
 uisitatio inquit domini respexit me: Et non solum iusti loquuntur & dicunt nunc autem repulisti &
 confudisti nos sicut in. xliii. psalmo scriptum est: Sed ipse dominus atque saluator ex persona homi
 nis quem assumpserat: Tu autem ait repulisti & despexisti: distulisti christum tuum subuertisti testa
 mentum serui tui. Quod autem iustorum persona sit in. xliii. psalmo dicentium: Nunc autem repuli
 sti & confudisti nos: Ex sequentibus approbatur: Haec omnia uenerunt super nos nec oblitus sumus te
 neque inique egimus in testamento tuo: nec recessit retro cor nostrum: Eam igitur quae in tenta
 tionibus uidebatur abiecta: suscipiet dominus in fine & ponet eos in gloriam & nominatos in uni
 uersa terra. Filios uidelicet expressae: & repulsa: id est ecclesiae. Quos autem alios possumus intellige
 re filios ecclesiae nominatos: nisi apostolos: Vide mihi Petrum & Paulum & Matheum & Ioannem:
 & considera hoc quod ad abraham repromissum est (magnificabo nomen tuum. in illis) opere
 perpetratum. Cotidie nominantur in ecclesia. cotidie magnificatur nomen eorum: non quod ipsis pro
 sit a nobis in ecclesia nominari: sed quod nos magnificantes nomen eorum & quae scripserant le
 gitimantes consequamur salutem. In tempore inquit illo quando expressa & repulsa suscepta fuerit
 filii eius positi in gloriam. gloriatur quippe dominus in athletis suis: Cum eos uiderit coronari: Si
 cut gloriatus est aduersus diabolum de Iob: Vnde & apostolus in profectione discipulorum suorum
 exultans ait: Etiam per uestram gloriam confundentur qui aduersarii uestri fuerant: & tulerant contra
 uos opprobrium: & tunc uidebunt eos miseros quos putauerunt esse felices: & quos pauperes esti
 mabant atque deiectiones: potentes fieri atque gloriosos: Tunc cernent captiuitatem eorum per quam in hoc se
 culo duro fuerat imperio subiugati: reduci in caelestem hierusalem: sequi resurgere in opprobrium
 & in confusionem eternam: Tribue nobis Iesu expressis & afflictis & repulsis in isto seculo: ut nos
 recipias & ponas in gloriam: Confundatur quod superbit cessent sibi: uenena torpeat & confusio
 eius proficiat ad salutem. Haec iuxta. lxx. Hebraicum atque quia excepto principio de quo in fine superioris
 capituli diximus: non multum ab eorum translatione discordat indigere expositione non arbitror.

FINIT SOPHONIAE EXPOSITIO. AD PAVLAM ET EYSTOCHIVM

Incipit

Prologus in expositionem super Aggeum.

INCIPIT PROLOGVS SANCTI HIERONYMI IN EXPOSITIONEM SVPER AGGEVM PROPHETAM. AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM.

Secundo anno darii regis persarum filii Hystaspis septuagesimum annum desolationis templi fuisse completum (Quem hieremias uaticinatus est): zacharias quoque propheta testis est: qui cum uisionis suae titulum in secundo anno eiusdem regis. Undecimo mense sabath: uicesima quarta die praeposuisse: adiecit dicens: Domine exercituum usque quo non misereberis hierusalem & urbium Iuda: quibus iratus es. Ecce iste iam septuagesimus annus est: Sed & Esdras extructo tantum altari: & iactis fundamentis templi: ad litteras regis artaxerxis: prohibitum opus refert: Tunc intermissum est opus domus dei in hierusalem: & non fiebat usque ad annum secundum regni darii regis persarum: Statimque addidit propheta. Erant autem aggeus propheta & zacharias filius addo prophetantes ad iudaeos. qui erant in iudaea & hierusalem in nomine domini Israel: Tunc surrexerunt zorobabel filius salathiel & Iosue filius iosedech: & coeperunt edificare templum dei in hierusalem: & cum eis prophetae dei adiuuantes eos. Quo tempore apud romanos septimus a Romulo regnabat. Tarquinius superbus: habens annum Imperii uicesimum septimum: qui post octo annos expulsus est a Bruto: Ac deinde rempublicam per annos quadringentos sexaginta quatuor ad Iulium Cesarem Consules administrauerunt: Hoc propterea O paula & eustochium diximus: ut de ipso statim titulo: qua aetate Aggeus propheta cecinerit agnoscatis. Sciendumque interea iuxta litteram: magni spiritus & aggeum fuisse & zachariam prophetas: Ut aduersum Artaxerxis regis edictum & samaritanos gentesque cunctas per circuitum: edificationem templi impediunt: iubent templum extrui: zorobabel quoque & Iesum & populum qui cum eis erat non minoris fidei: ut prophetas magis audirent iubentes: quam prohibentis regis imperium.

FINIT PROLOGVS.

INCIPIT EXPOSITIO SANCTI HIERONYMI SVPER AGGEVM PROPHETAM. AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM CAPITVLVM PRIMVM.

In anno secundo Darii regis in mense sexto in die una mensis. Factum est verbum domini in manu aggei prophete.

Quia populus qui uidebatur sibi redisse de captiuitate: nec dum edificauerat templum nec muros extruxerat ciuitatis: nec habebat gloriam pristinae hierusalem: sed habitabat in domibus coecauis: & ut significatius graece dicitur apia. Idest deorsum positus & conualle demersus. Propterea non ad eos fit sermo dei: sub rege Ezechia siue Ammon siue Iosia: qui quid diu stabat hierusalem populo dei imperauerant: sed sub Dario rege: persarum principe: De quo & Daniel mystice in suo uolumine refert. Darius autem in lingua nostra sonat generationes factae: siue quae fuerint: quod graece dicitur γενεαις & γένος. Nec merebatur absque templo populus: & deorsum habitans alium habere regem: nisi qui generationibus seruiebat: & amabat carnem: & primam sententiam meruerat adhuc hominis: & eieci de paradiso custodiebat: Crescite & multiplicamini: & implete terram. Ergo quia Darius amator erat totius & fortius draconis: cuius omnis uirtus in lumbo est. Idcirco in secundo anno uiso populo cernitur in immundo numero & post unionem uirginitatis: & paradisi nuditate tunicas significante peliceas. Denique in genesi cum in primo die dictum sit: & in tertio & in quarto & in quinto & in sexto post consumationem operum singulorum: & uidit deus quia bonum est: in secundo iuxta hebraicum & Aqlam & Symacum & Theodotionem non habetur. Neque enim poterat secundus dies qui numerum facit qui ab unione diuidit: quod bonus esset: dei sententia comprobari. Mens quoque sextus describitur qui non habet solennitates dei: sicut mens septimus: sed uicinus est diei sex: In quibus factus est mundus. In quo laboratur: & in sudore faciei comeditur panis: & terra generat nobis tribulos: & spinas: & cum semetipsum acceperit tritici: lolio magis auenisque foecundata est. Sed quia iam altare edificatum fuerat: & aduersum repugnantes hostes templum uoluerant extruere: nec extruxerant in uno die mensis sexti. Factum est autem uerbum domini in manu Aggei prophetae: ut deserens populus phanum Darii regis: & sextum mensem: qui praetererat ad unionem reuerteretur dei: & imparem numerum solusque sequeretur: quem mundum esse gentilis quoque poeta nouit dicere: Numero deus impare gaudet: Fit autem uerbum domini quaerens ad quem ueniat: & quomodo doceat in manu Aggei prophetae: qui bona habeat opera: & in cuius factis poterat dei sermo requiescere: Porro ubi manus sanguine plenae sunt: & interficitur Iesus: & audent populus dicere sanguis eius super nos & super filios nostros: ibi non fit sermo dei usque hodie immundas habens manus: carnis israel extendit eas ad dominum: sed quia sanguine plenae sunt: loquitur ad eos dominus per prophetam. Si extenderitis manus uestras: auertam oculos meos a uobis: manus enim uestra sanguine plenae.

sunt: Non fit in manibus eorum uerbum domini: quia immunda sunt: non uenit ad eos sermo dei: quia in se occidere sermonem dei. Nec putandum in manu Aggei factum esse sermonem domini. Sed quia Aggeus interpretatur solenitas: Omnis qui potest festa celebrare non in fermento ueteri malitiae & nequitiae: sed in Azimis sinceritatis & ueritatis: potest dei recipe sermonem: Habeamus & nos mudas manus: & uocemur EOPIAZONREC: id est festa celebrantes: & ad nos fiet sermo dei. Proponamus ante oculos nostros: quia lex spiritalis est: spirituales solenitates. De quibus scriptum est tribus temporibus mihi festa celebrabit in anno: Solenitatem azimorum custodietis septem diebus comedentes azima: sicut precepi in tempore mensis nouorum: in ipso enim es egressus ex aegypto non apparebis in conspectu meo uacuuus. Et solenitatem mensis primitiuorum de operibus tuis quicunque seminaueris in agro. Et solenitatem consumationis in exitu anni in congregatione operum tuorum de agro. Si uoluerimus in nobis fieri sermonem domini simus aggei: id est festa celebrantes: & non appareamus in conspectu dei uacui: seminantesque in spiritu de spiritu metamus eternam uitam. Ut celebremus solenitatem primitiuorum de operibus nostris: quicunque seminauerimus in agro cui benedixit dominus. Simus quoque aggei: & per omnem uitam nostram usque ad consumationem anni. i. usque ad exitum de seculo isto celebrans festa in operibus nostris: quae nobis orta sunt de agro: multa sunt & non huius temporis quae de solenitate dicantur: Quibus potest de omni scriptura lector diligens captare intelligentiam spiritalem.

Ad zorobabel filium salathiel ducem iuda: & ad Iesum filium Josedeche: sacerdotem magni dicens.

Legimus in paralipomenon: leconias qui in babilone ductus est filium fuisse salathiel: de quo natus est zorobabel. Quod quidem & Matheus generationem saluatoris enumerans ait. Post transmigrationem autem babilonis: leconias genuit Salathiel: Salathiel genuit zorobabel: zorobabel genuit Abiud. Hic zorobabel de tribu iuda: hoc est de Dauid stirpe descendens: typus est saluatoris: qui uere destructum edificauit templum: & reduxit populum de captiuitate: Et tamen de ueteris templi lapidibus: quod de nouis qui prius fuerat impoliti edificauit ecclesiam. i. & de reliquis populi iudaici: & de gentium multitudine deo patri extruxit tabernaculum: Interpretatur autem per multiplices hebraici sermonis accentus LPICICITA PAFICENN. Id est fluxus adiciens: siue expositus: uel ortus in babilone: uel princeps de babilone. Primae interpretationi ille fluxus contrarius est: qui significatur in uocabulo IEZABEL: id est fluxui menstruatae: qui utique manifeste immunditiam sonat: Sed & zabulon fluxus noctis exprimitur. Relinquentes ergo huius mundi uanum & sordidum fluxum atque tenebrosam sequamur fluxum Iesu: qui nobis expositus est ad bibendum: Et largissimo fonte se prebet: iuxta illud quod dicitur in euangelio: Stabat Iesus in templo & clamabat dicens: Si quis sitit ueniat ad me & bibat: Et hunc ipsum tunc poterimus bibere: cum petierimus a deo patre: iuxta quod legimus. Petite & dabitur uobis: Salathiel quippe interpretatur petitio dei. Et nemo uenit ad Iesum: nisi eum adduxerit pater. Nascetur ergo nobis fluxus & expositus per obstertricem dei: & erit de tribu iuda: regia. s. & consentiente uel laudante deum. Quia iudas utrumque sonat: Porro ortus in babilone per historiam quidem uere de zorobabel dicitur: quia ibi natus est: Sed & iuxta altiore intelligentiam dominum nostrum Iesum sonat: quia ipse quoque natus sit in confusione huius seculi: & fuerit prope grauissimum flumen chobar: & uiderit magnam uisionem illam quam sub typo eius Ezechiel in uoluminis sui cernit exordium. Quod autem dixi interpretari zorobabel principem de babilone: non quod uere princeps interpretetur: hoc dixi: Si quidem apud hebreos ex tribus integris nomen eius traditur esse compositum Zo: enim dicitur iste Ro: magister siue maior Babel prope babilonem sonat: & efficit nomen: zorobabel: iste magister de babilone: Sed ad compendium intelligentiae supradictis monitis principem uolui interpretari de babilone siue in babilone: Ut quod Iesus filius naue: qui & ipse in typo saluatoris fuit: de solitudine populum in terram repromissionis induxit: Sic & iste propterea ortus in babilone sit: ut eos qui erant in babilone reduceret in terram repromissionis: de qua captiui abducti fuerant. Et his qui erant in uinculis diceret: Exite: Et qui sedebant in tenebris illuminamini. Sermo uero domini qui factus est in manu Aggei: non solum ad zorobabel dirigitur filium salathiel de quo iam diximus: sed ad Iesum filium Josedeche sacerdotem magni: Quantum ad historiam pertinet alter zorobabel de tribu regia: & alter Iesus de tribu sacerdotali. Quantum uero ad intelligentiam spiritalem: unus atque idem est dominus noster: atque saluator rex & magnus sacerdos. Cuius typum secundum id quod rex erat: portabat zorobabel: secundum id autem quod pontifex erat: portabat cognominis eius Iesus: qui interpretatur deo salus: id est domini salus filius Josedeche: quod & ipsum in linguam nostram uertitur: iao iustus: id est dominus iustus: Iustus enim & sanctus deus pater: & deus fidelis: & non est in ipso iniquitas. Aduersus martionem & ceteros hereticos qui alterius boni nescio cuius dei filium: & non creatoris quem iustum uocant asserunt dominum saluatorem. Et uere est Iesus magnus sacerdos: cui omnes dei antistites comparati parui sunt: & nihili. Si enim iste magnus dicitur sacerdos: utique ad distinctionem eorum dicitur: qui minores sunt: Minores autem sunt omnes qui extra eum & post eum sunt. ut quod primogenitus est omnis creatura & primogenitus ex mortuis. Sic princeps & magnus sit in uniuersis sacerdotibus.

Hec ait dominus exercituum dicens: Populus iste dicit nondum uenit tempus domus domini edificare.

Diligenter attende quod non zorobabel uel Iesus dicant nondum uenit tempus domus domini edificare: Sed populus qui sub Dario adhuc rege constitutus: nec dum iugum seruitutis excusserat: semperque captiuitate retinentur. Et qui egressi sunt de hierusalem differunt & morantur edificare templum

Matth.

Io. 7. d.

Ezech.

Super Aggeum. c. i.

care templum dei: & dicunt nondum uenit tempus domus domini edificandæ. Et tu quando uideris aliquem egressum de ecclesia qui traditus fuerat sathanæ in interitum carnis: ut spiritus saluus fieret. Cogitare atq; disponere ut edificet templum per pudicitiam: qd per libidinem ante destruxerat. Et tamen diem de die trahere. Dic ad eum uere & tu de populo es captiuor: & tu dicis nondum uenit tempus domus domini edificandæ. Qui semel decreuit instaurare templum dei: omne ei tempus acceptum est ad edificandum: nec rex potest impedire nec hostes per circuitum: nec pietas simulata parentum: affinium liberorum: statim ut conuersus in clamaueris nomen domini: dicet ecce adsum.

Et factum est verbum domini in manu aggei prophete dicens: Nunquid tempus uobis est ut habitetis in domibus laqueatis & domus ista deserta.

Sine ut. lxx. interpretati sunt: cōcauis: & domus ista deserta. In eadem die qua supra rursum uidetur hæc uisio. Et p̄ficiētibz pphetæ operibus: pphetiæ quoq; dona succrescūt: & habito paulisper silentio: ad id quod dixerat populus: nōdum uenit tempus domus domini edificandæ. Proferatur domini quasi cogitata responsio: & dicitur ad eos Ergo ne tempus est: ut uos habitetis in domibus deorsum sitis: & in cōualle positis: & mea domus quæ in monte est deserta erit. Siue ut habetur in hebreo. Vos habitatis in domibus laqueatis: id est ornatis atq; compositis: & q̄ nō tam ad usum sunt q̄ ad delitias: Et habitaculum meum in quo fuerunt sancta sanctorum: & cherubin & mensa propositionis: pluuiis rigabitur: squalabit solitudine: sole torrebatur. Porro secundum anagogem. Omne tempus quo habitatio uallis eligitur: uel seruimus delitiis importunum est. Vnde & stoici quibus curæ est uerba singula diffinire: tempus dixerunt esse correctionis siue efficientiæ: quod significatiue græce dicitur *χρόνος ἐστὶ τὸ ἐπαπορώσεισθαι καὶ πράγματῶν τήρησις*. Omne enī tps in quo non uirtutibus sed uitiis deseruimus: perit & quasi non fuerit reputatur in nihilum. Si q̄s ergo de nobis uel in ualle habitat: uel in uoluntate & luxuria seculari suam contingat domum: iste templum deo non edificat: nec habet dominus ubi in eo caput suum reclinat: & cum uulpibus edificet domum: habitaculum quondam dei patitur esse desertum.

Et nunc hec dicit dominus exercituum ponite corda uestra super uias uestras.

Non sit aliud loquētis tempus & aliud facientis: præcepta mea statim in opus uertite. Dominus enim omnipotens qui p̄cipit & utiq; non leue est dei omnipotentis imperium. Habuistis huc usq; corda uestra uitiis seruientia: sine ordine sine p̄ceptore: quocūq; trahebant desideria p̄gentes: Nūc hæc dominus uobis præcepit: ut ordietis in se caritatem: & ponatis corda uestra super uias uestras: Ut nihil absq; iudicio & cōsideratione faciatis: sed semper ante pedes uestros legalis lucerna præcedat. Et dicatis: Lucerna pedibus meis lex tua: & lux semitis meis. Vel certe itaq; dicitis nō est tēpus edificandi domum domini: & ipsi habitatis in habitaculis: quæ sunt in niniue deserta. Domus autē mea deserta est. Cōsiderate iubente me & uos in memoriā redigite quæ feceritis & quæ passi estis.

Seminastis multum & intulistis parum: comedistis & nō estis satiati: bibistis & nō estis inebriati: operuistis uos & non estis calefacti. Et q̄ mercedes congregauit misit eas in sacculum ptusum.

Omnis labor uester qui edificatis domus uestras & negligitis domum dei: nō habuit euentum. Seminastis enim plura & multo minus q̄ satum fuerat cōgregastis: nec potestis dicere: ideo famē secutam: qd in exercenda terra agricola cessauerit: comedistis quoq; ne forsitā e uobis quispiā diceret uoluntarium fuisse ieiunium: & nō estis saturati: quia paruos fructus congregaueratis in horrea: uinum bibistis e uineis: sed nō tamen ut lætaretur cor uestrum & diceretur de uobis: Et uinum exhilarat cor hominis: habuistis pallium: sed quod frigus nō repelleret: nec seruaret calorem. Qui cūq; etiam uestrum siue mercenaria manu mercedes congregauit. Frustra labor sine præcio laboris impensis est. Omnes enim uelut si quis in pertusum sacculum mittat: pecuniæ defluerunt. Sed & iuxta intelligentiā spiritalem. hi qui de babilone reuersi sunt: & nec dum edificauerunt templum dei: sed edificationem eius cotidie differentes dixerunt: Nōdum uenit tēpus domus domini edificandæ: Nec captiui sunt: nec adhuc plena libertate donati: Verum quasi in meditullio quodā positi seminauerunt multum: & intulerunt parum: cōmederunt & non sunt satiati: biberunt & nō sunt inebriati: operuerunt se & nō sunt calefacti: cōgregauerunt mercedes & quasi in ptusum marsupium mitterent perdidērunt. Si quādo uideris inter multa opera peccatorū facere quēpiā non nulla quæ iusta sunt. Non est tam iniustus deus ut propter multa mala: paucorum obliuiscatur bonorū. Sed faciet illum illa tamē metere quæ in bona terra seminauerit & in sua horrea cōgregare. Qui autem p̄nitens ἐν κακῇ γῇ est: iste omnino nō cōmedet sed fame peribit: Porro qui seminat multa: & infert pauca: cōmedit parum: & nō in suauitate. Iuxta illud quod in maledictis leuitici dominus cōminatur. Cōmedetis & non saturabimini. Qui uero sanctus est usq; ad satietatem cōmedit. Et explebitur in illo quod scriptum est. Iustus cōmedens replet animam. Similiter qui p̄nitens nō bibit siti peribit. Sicut & in iudit (Si quis tamen uult libere recipere) Mulieres & paruuli siti perierunt. Qui autem parum bibit: bibit quidem: sed non usq; ad ebrietatem. Porro qui potest dicere ad dominum. Calix tuus inebriās q̄ præclarus est. Et inebriatur cum Noe. Et licet in ægypto cōstitutus. Tamen in cōuiuio Ioseph cum patriarchis & fratribz uino madet. Iste præmagnitudine lætitiæ & cottidiano gaudio cum apostolis: uersus in extrasim appellabitur musto plenus. Quādo autem

nō sit huic expositioni contrarium illud: quod filii Ionadab filii rechab uinum nō biberint: Et laudantur a domino. In Hieremia competentius differetur. Post hæc dicitur ad eos qui negligebant edificare templum domini: Operuistis uos & nō estis calefacti. Quod intelligimus de. ciii. psalmo in quo de deo dicitur. Abyssus ut uestimētum amictus eius: Quāq̃ enim secūdm̃ hebraicam ueritatem referatur ad terras quæ ambiantur oceano. Tamen secūdm̃. lxx. trāsatores q̃ dixerūt Το περιβόλων αὐτοῦ: genere masculino & nō αὐτοῖς. genere fœminino. De deo qđ dictum est sentire cōpelli mur: eo quod inuestigabilis sit eius sapiētia: & ponat dominus tenebras latibulū suum: & non indignis qbusq̃ sacramenta prodantur. Vnde & iustus lætatur & dicit in corde meo abscondi eloquia tua: ut nō peccem tibi: Hoc pallium de multiplicis sapiētiæ sensibus uerbisq̃ cōtextum: non finit feruētes spiritu refrigerari: nec dilectionis calorem borea flante frigescere: Qui uero medius est: & habet quidem pallium: sed quo nō totus operiatur: Quādo paruum in horrea cōportauit: & comedit & non in suauitatem: & bibit & nō in ebrietatem: Sic operietur quidē sensuū operumq̃ suorum pallio: sed nō calefiat. Qui autem ppter nimiam animæ paupertatem nō habet quia multiplicata iniquitate caritas refrigit in eo: Vnde & de istiusmodi homine cuius ab alio palliū possidet in lege præcipitur: Reddes ei uestimentum anteq̃ sol occidat quoniam pauper est: & in ipso habet spem: Sed & hoc eis accidit qui habitabāt in conuallibus: siue in laqueatis domibus: & dicebāt: Nō dum uenit tempus domus domini edificandæ: Vt mercedes in pertusum sacculum cōgregarēt. Si quis e nobis bona operatur & dignam mercedem accipiet quam nobis redditurus est dominus de quo dicitur: Ecce dominus & merces eius in manu illius: reddere unicuiq̃ secundum opera sua: Et illud apostoli si cuius opus manserit: quod superedificauit mercedem accipiet: Hic cōgregat cōseruandas mansurasq̃ mercedes: & uirtutibus uirtutes semper adiungēs: coaceruat pecunias in sacculum nō pertusum. Qui autem post bona opera: non semel & bis sed frequenter peccat & præteritā caritatem. in sequētibus uiciis obscurat & sordidat: iste in ptusū sacculū peccuniam cōgregat. Hæc at omnia uenerūt eis q̃ dixerunt: Non uenit tempus domus domini edificandæ: Et cum ipsi habitarent in conuallibus: Desertam esse domum dñi patiebātur.

Hec dicit dñs exercituum ponite corda uestra super uias uestras: ascēdite in mōtē afferte lignū: & edificate domum & acceptabilis mihi erit & glorificabor dicit dñs. LXX.

Hec dicit dñs omnipotēs ponite corda uestra in uias vras: ascēdite sup mōtē: & p̃cidite ligna.

Cætera similiter: Rursum uobis ego dominus præcipio: qui & prius iusserā ut ponatis corda uestra super uias uestras: & consideretis cūcta quæ egeritis: & relinquentes studium domorum uestrorum humilium: ascendatis in mōtem ubi non sunt ligna quæ comburantur. sed quæ ad opera domus meæ p̃ficiūt: & ut hoc faciatis attētius: mihi scitote placitum eē quod facitis: Aiūt hebrei sola tantum ad cōtignandum ligna fuisse necessaria stantibus muris templi post incendium: Hoc illi Nobis autem præcipitur non extra uias nostras ponere corda nostra: sed quæ pri⁹ posueramus rursum ponere in uis nostris: Postq̃ hoc fecerimus ascēdere de domibus cōcauis in montem: Vt cum peruenerimus ad sermonis altitudinē in quo necessaria ad edificationem templi ligna sūt: De omni scripturæ sanctæ mōte: in quo uaria uirtutum & paradisi ligna plātata sunt præcidamus ea & edificemus templum domini operibus bonis: & dogmatib⁹ ueritatis: quodcūq̃ fuerit extructū placebit domino ut glorificetur in eo: Igitur quia hæc mādāta sunt nobis ut ponamus corda nostra in uis nostris ascendamus in montem rationabilem: & ad singula pblemata: congrua de testimoniis scripturarum ligna quærentes: præcidamus ea & edificemus domū sapiētiæ in nobis postq̃ enim hæc fuerit extructa: finis edificationis eius erit: ut dñs glorificetur in nobis.

Resperistis ad ampli⁹ & ecce factū est min⁹: & intulistis in domū & exsufflaui illud. LXX.

Resperistis in multa & facta sūt pauca: & intulistis in domū & exsufflaui illa.

Vt abiecta mora & omni ambiguitate deposita: studiosius edificetis domū meam: Dico & aliud quod uobis acciderit: quia distulistis edificare domum meam: non ut supra: Seminastis multum: & q̃a sementem terra non reddidit: intulistis parū: sed cū iam candescerent segetes: & messium tēpus instaret: & frumēta uos tenere in manibus putaretis: messuistis uacuos culmos: & inanes stipulas: sine spicarū frugibus congregastis: Plenæ erant aræ: spes in oculis: luctus in manibus: Sed hoc quoq̃ ipsum quod uix de multa segete: & sinitis aceruis fuerat electū: intulistis in domum & mea cui folliculi: quæ utilia esui sūt: farinam & similam non habebant: Potest autem quod dixit: intulistis in domum: & exsufflaui illud: Et de donariis accipi quæ offerebāt in altari: & deus exsufflauit ea: Sed quia dixit intulistis in domum: si ea quæ illata sunt donaria intelligimus: utiq̃ in templo oblata dicemus: Et non nobis cōgruet quia eo tempore domus dei edificata non fuerat adhuc qđ quidem usq̃ hodie plerisq̃ contingit qui habitāt in edificiis humilibus: & quantum in se est: despiciunt desolatam domum dei: & cum possunt edificare contemnunt. Et quasi iam uidentes maturas segetes fructus sibi suorum operum repromittunt: & fallente spe pro magnis uix parua reperiunt: Sed & hæc quoq̃ parua: quæ in domum & horreum mentis condiderant: exsufflantur a sermone dei: quasi indigna eius custodia atq̃ tutela. Quotiens uidi ego tam in doctrina q̃ in conuersatione de quibusdam sperata plurima: & postq̃ uentum est ut haberent tempus messium: id est tem

Super Aggeum. c. i.

pus docendi uitamque suam in exemplum præberent populorum de excelsis præcipitabantur: & minus inuentum est in eis quod oppinio sibi omnium promittebat. Vnde accidit ut paulatim negligentia subrepente: paruum quoque ipsum: quod uidebantur habere perderent. Hoc autem ideo perpeffi sunt: quia secuti fuerunt in pristinis domibus suis: nec ascenderunt scripturarum montem edificationis de ea dominica ligna cedentes: nec extruxerunt in se cottidie domum domini: sed despicientes eius de solationem etiam id perdidere: quod se habere credebant: supradicti enim mali hæc causa redditur.

¶ Quamobrem dicit dominus exercituum: quia domus mea deserta est: et vos festinatis unusquisque in domum suam propter hoc super vos prohibiti sunt celi ne darent rorem: et terra continuit germen suum.

¶ Non solum inquit celi pluuiam non dederunt quibus irrigata humus fruges facit: sed ne rorem quidem matutinum atque nocturnum. ut arentes agri saltem humore modico temperarentur. Terra quoque deuorauit: agricolis non redditura sementem: & quæ sponte solet gignere auaro sinu tenuit. Ego hunc arbitror esse rorem: de quo in benedictione dicitur ad Iacob: Det tibi deus de rore celi: & rorem hermon qui descendit super montem syon. Et descendit non de aere in quo multiplex uolat Aquilarum & accipitrum & uulturnumerus: Sed de caelo. ut si cuius anima perturbationibus & iaculo diaboli uulnerata est: refrigeretur hoc rore: & estus suos temperet. Quo retento terra quoque non affert germen suum: Neque enim sine christo potest ulla anima afferre frumenta.

¶ Et vocauit siccitatem super terram et super montes et super triticum et super uinum et super oleum et quicumque profert humus: et super homines et super iumentum et super omnem laborem manuum.

¶ Pro siccitate. lxx. & φειδιον: id est gladium trāstulerunt. Sed & in hebraico tres litteras scriptas reperi: heth: res: beth: Quod si habere legimus gladium sonat: si hureb: quā nos trāstulimus siccitatem. licet melius in urentem uentum trāstulimus posset: reuera quoniam sermo de terra est: & de agrorum sterilitate: magis mihi uidetur uentus urens in presenti loco intelligi debere quam gladius: licet omnis plaga quæ propter peccata hominibus inferatur: possit & pro gladio accipi. Vocata est autem siccitas siue gladius super terram & super montes: ut non profert triticum & uinum & oleum & quicumque sponte generat humus. Procedente autem fame consequenter super homines & super iumentum mors uenit: Et idem gladius uel uentus urens omnia quæ manus hominum laborauere consumit. Vocatur itaque uel inducitur uiuens sermo dei: & efficax & acutus super omnem gladium bicipitem: ut anima negligens quæ terra interpretatur arens: & magis in cocauis habitare quam domum dei extruere desiderat: eius mucrone feriatur: & quicquid fructus se putat habere disperdat: Inferitur etiam gladius super montes eleuantes se aduersus scientiam dei & super frumentum & uinum & oleum: quibus quasi cibo & potu & refectione: hereticorum conciliabula deceptis populis blandiuntur: Congrue quis dixerit panem illoque panem esse luctus: & furorem draconum esse uinum eorum: furorē aspidum insanabilem: Oleum quoque re promissionem de celestibus: quæ quasi ungunt discipulos: & laborum præmia pollicetur: Quæ detestatur propheta dicens: Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum: Sed & alia quæ absque auctoritate & testimoniis scripturarum quasi traditione apostolica sponte reperiuntur atque confingunt: percutit gladius dei: homines autem & iumentum: uel λογισμοὺς καὶ αἰσθησεις. i. cogitationes & sensus eorum accipiamus. Vel certe rationabiles id est doctos & indoctos pariter & omnem laborem manuum: ieiunia eorum & obseruationes uarias: & chameunias: id est humi dormitiones: Qui tribus quadragesimis per annum ieiunantes: & exerofagis humiliantes animam suam: & uel maxime de Taciani radice crescentes super huiusmodi laboribus audiunt: tanta passi estis sine causa: Hæc autem uniuersa quæ dixi possunt de ecclesiæ rectoribus intelligi qui edificantes carnalem domum: liberisque suis & possessionibus prouidentes: non curant: uel in seipsis extruere templum dei: uel ecclesiam domini: quæ intacta & diruta est instaurare: quorum sepe uita & sermo incogruus scandalizat plurimos: & de ecclesia deicit: & ad solitudinem perducit domum dei. Nec hoc dicimus quo uniuersos generaliter accusemus: sed quod in omni officio & gradu: sint alii qui edificent: & alii qui destruant templum dei: Et propter eorum uitium: nec celi rorem nec terra det germen: siccetur humus: montes areant: triticum & uinum & oleum & omnia quæ terra gignit: homines quoque ipsi & iumentum & uniuersus labor manuum secante gladio: & siccitate uel uento urente dispareant.

¶ Et audiuit zorobabel filius salathiel: et iesus filius iosedech sacerdos magnus: et omnes reliqui populi vocem dei sui: et uerba aggei prophete: sicut misit eum dominus deus eorum ad eos: et timuit populus a facie domini.

¶ Diligenter attende: propter duas intelligentias saluatoris in zorobabel duce: & iesu sacerdote. Ipse enim & rex est & sacerdos: quod non dixerit zorobabel & iesus tuerentur: Sed audiētib⁹ zorobabel & iesu & populo uerba aggei prophete. Quæ uerba sunt domini saluatoris: populus timuit a facie domini. i. sola multitudo: quæ nec dum in unum & perfectum uirum uenerat: nec spiritui copulatus id esse meruit quod spiritus: Timuit autem populus a facie domini: sciens quod facies domini super facientes mala. ut perdat de terra memoriam eorum.

¶ Et dixit aggeus nuntius domini de nuntiis domini: populo dicens: ego uobiscum sum dicit dominus.

¶ Quidam putat Ioanem Baptistam: & Malachiā: qui interpretatur angelus domini: & Aggeum quem nunc habemus in manibus: fuisse angelos. Et ob dispensationem iussu dei: assumpsisse humana corpora: & inter homines conuersatos. Nec mirum hoc de angelis credi: cum pro salute nostra et filius dei humanum corpus assumpserit: & ob hanc causam etiam de apocryphis præbet testimoniū: ubi dicitur:

Quod iacob qui postea uocatus est Israel angelus fuerit: & ppter ea supplantauerit fratrem in uentre matris suae: Ioannem quoq; ad uocem mariae matris domini: exultasse in utero elisabeth: Et omnium rationabilium unam esse naturam: & ob hanc causam homines qui placuerunt deo equales angelis fieri: Hoc illi sentiant: Caterum nos nuntium domini: idest angelum: qui hebraice dicitur Malach. simpliciter prophetam dictum recipiamus: Eo qd domini uoluntatem populo nuntiauerit: siue quia in multis locis dominus noster atq; saluator. angelus dei dicitur: Sicut ibi magni cō filii angelus Typum saluatoris dicimus in Aggeo praecurrisse: Porro qd ait nuntius domini de nuntiis domini: Tale est quasi dixisset propheta de prophetis: Quod ait nuntius domini populo dicens: Ego uobiscum sū dicit dominus: Non loquitur ad zorobabel & Iesum: cum quibus & in quibus semper erat dominus: Semel enim eos diximus secundum diuersas intelligētias in persona saluatoris accipi: Sed populo qui timuerat a facie domini: Qui quia populus erat: nec dum ad dei uenerat caritatem: quae foras mittit timorem: Accipit ergo populus pro dei timore mercedem ut dominus cū illis sit: & est sensus: Ego ero uester adiutor: edificate domū meā: quae in uobis destructa est: me in medio uestri cōstituto: nemo edificationem uestram prohibere poterit.

Et suscitauit dñs spiritum zorobabel filij salathiel ducis iuda: Et spūs Iesu filij Iosedech sacerdotis magni: & spūs reliquorū de omni populo: & ingressi sūt: & faciebāt op' in domo dñi exercituum dei sui: In die uigessima quarta mēsis in sexto mēse in anno scōdo darii regis.

Pro duce iuda. lxx. trāstulerūt de tribu iuda: & p ope opa: cetera similiter: Vbiq; autē nos ponimus dñm exercituū illi diuerse: aut dñm oīpotētē: aut Sabaoth: aut dñm uirtutū itēptatur: Suscitatur ergo spiritus zorobabel: & spiritus Iesu: interī secundū litterā & regnū: & sacerdotiū ut edificaret templum dei: Suscitatur spiritus populi qui in eis ante dormiebat Nō corpus non anima: sed ut diximus spiritus qui magis edificare scit templum dei: Et ingressi: foris enim fuerūt: faciebant opera quae digna erāt penetrabilibus domus domini. In eodem anno darii regis quo & supra i eo mēse qui & in principio positus est: sed nō in eodem die: ibi enim unus dies mensis ponitur. Hic uero uigessimus quartus: Ut inter primum diē: quo domus loquitur per aggeum: & uigessimum quartū quo ingressi sūt & faciebant opus in domo domini: uiginti duo dies medii fuerint. quot & litterae sunt apud hebreos: Necesse enim habuerunt doceri quae essent elemēta principii sermonū dei: quae eos prohiberent dicere: Nec dum uenit tempus domus domini edificandae: & habitare in domibus ac concavis: Et ut supra dixi in ima demergi: Prouocarentur uero ponite corda uestra super uias uestras: & meminissent propter negligentiam quanta perpeSSI fuerūt: Et ut ascenderent in montem & cederent ligna & edificaret domum domini: & non paterentur ea quae fuerant antea ppeSSI: Deniq; his uiginti duobus diebus: Timuit populus a facie domini: Et ingressi sunt in die uigesimo quarto mensis: in sexto mēse: anno secundo darii regis: Et faciebant opus i domo domini exercituum dei sui: Praecipitur autē nobis ut edificari possit domus spiritalis in sacerdotium sanctum: ad offerēdas spirituales uictimas placētes deo: Tales nos pberē ut suscitetur in nobis spiritus sanctus: & ingrediamur in domum domini: & faciamus opera domini: Iā enim zorobabel de genere dauid: & Iesus sacerdos in eternū suscitatus est a patre in uirtute: secundum spiritum sanctificationis de resurrectione mortuorū: ut ille praesit operi: nos uero faciamus ipso adiuuante & disponente. quae tamen opera dei facere ante non possumus: nisi timeamus a facie domini: & credamus & ingrediamur templum dei: & ea quae domui dei digna sunt perpetremus: quoniam uero adhuc in seculo sumus: & tempus edificationis nostrae sub dario rege uersatur: in quo generationi coniugiis carniq; seruitur: Icirco in sexto numero: quo factus est mundus. & in secūdo anno qui diuidit Vnionē: Materia enim in qua mūdi reparatio sobolisq; cōsistit: duplicem numerum diligit: ingredimur domum domini: & utroq; populo cōgregato extruimus templum dei: Ex bis enim duodeci numeris: uigessimi quarti nūeri sūma consistit: Quia tam ex circūcisione q̄ ex gētibz christi ecclesia prima quae euersa fuerat edificata est: Sed hoc possum' dicere quia octauus numerus qui sanctus est: & in uera circūcisionis typo accipitur: Triplicatus uicesimū quartum numerum facit: figuraliter nos doceri: ut edificemus domum domini in amputatione carnis: & uitiorum circūcisione: & ueram puritatem esse credamus: In nomine patris & filii & spiritus sancti: Porro alius sexies quartum supputauit numerū & quatuor refert ad elementa mundi: ex quibus subsistimus: sex uero ad consumationem mūdi in quo ipsa elemēta uersantur: Et dicit q̄ adhuc in materia sumus: & graui corpore circūdamur: & seruius generationibus extruere quidem nos templum: & intrare in domum dei: Et quasi de somno graui suscitari spiritum nostrum: Sed adhuc in uigessimo quarto die id ipsū facere.

CAPITVLVM SECVNDVM

In septimo mense uigessima prima mensis: factum est uerbū dñi in manu aggei pphete dicēs: loquere ad zorobabel filium salathiel ducē iuda: & ad Iesum filium iosedech sacerdotem magnum: & ad reliquos populi dicens: quis in uobis est derelict' q̄ uidit domum istā in gloria sua prima: & quod uos uidetis hāc nūc: nunquid non ita est quasi nō sit in oculis uestris: Et nūc confortare zorobabel dicit dñs: & confortare iesu filij Iosedech sacerdos magne: & cōfortare omnis populus terre: dicit dominus exercituum: & facite: quoniam ego uobiscum

Super Aggeum. c. ii.

vobiscum sum dicit dominus exercituum: Verbum quod pepigi vobiscum cum egrederemini de terra egypti: et spiritus meus erit in medio vestrum. Nolite timere quia hec dicit dominus exercituum: adhuc unum modicum est. et ego commovebo celum et terram et mare et aridam: et movebo omnes gentes: Et venit desideratus cunctis gentibus: et implebo domum istam gloria dicit dominus exercituum: Meum est argentum: et meum est aurum dicit dominus exercituum: Magna erit gloria domus istius novissime plusquam prime dicit dominus exercituum: Et in loco isto dabo pacem dicit dominus exercituum.

Eodem anno sed mense septimo in quo solennitates dei sunt: prima & vigesima die mensis idest completis tribus hebdomadibus: & perfecta in mysterio trinitatis rege: Tertio factum est verbum domini in manu aggea prophetae: qui continuo labore suo dabat ut semper in eo sermo dei haberet accessum: praeteritorum enim obliuiscens: & in futurum se extendens: ita cotidie laborabat: quasi praecedentium operum nihil haberet: Dicitur ergo. loquere ad zorobabel: & ad Iesum: & reliquum populum: qui viderunt antiquam domum dei: & nunc intersunt: In ista oratione eius: nunquam ad comparisonem prioris non talis est ista quae cernitur: Verum nolite desperare nec lassas manus dimittite: Sed & tu zorobabel & tu Iesu & omnis popule confortamini & facite opus in domo mea: Ego enim sum vobiscum & sermo meus quem pepigi vobiscum cum egrederemini de terra aegypti: Et spiritus meus non recedet a vobis. Nolite timere ego sum qui iubeo dominus omnipotens: cuius dixisse fecisse est: Quando primum testamentum dabam: & in syna monte sum visus: commovi caelum & terram: & mare rubrum: & desertum: ut vobiscum ponerem testamentum: Nunc autem polliceor vobis: me adhuc semel caelum & terram & mare & aridam commoturum: ut illis commotis moveantur omnes gentes & veniant: Iuxta. lxx. quae electa sunt domini de cunctis gentibus: Iuxta hebraicum vero veniat desideratus cunctis gentibus: dominus noster atque saluator: Tunc implebo domum istam gloria maiore quam prior: & semper vobis addam: dicit dominus omnipotens: Et ne forsitan sponsorem putetis infirmum: Meum est aurum: & meum est argentum: & meae sunt cunctae opes: Ego in ornamentum templi aurum argentumque donabo: ut maior fiat huius domus gloria quam prioris: Et quia difficile est quod polliceor: & humana infidelitas ad maiora promissa semper hesitat: propterea rursum dico: Qui promitto: dominus omnipotens sum: Porro quia scio ad edificationem inclinata domus: & quae superatura sit domum pristinam nihil ita facere ut pacem Ierico & hanc spondeo: Dabo enim in loco isto pacem: dicit dominus exercituum: Ut pax quae superat omnem sensum custodiat domum meam: & sit in pace locus meus: Has interim παραφραστικως expositionis lineas duxerim: Ut ex his ad sublimiorem intelligentiam etiam nobis tacentibus prouidens lector ascendat: Fit ergo sermo dei ad eos qui operari coeperant in domo domini omnipotentis iam in rege: idest in mense septimo: & in trinitatis plenissimo sacramento: uicesima prima mensis: ad aggeum dei festa celebrantem: qui rursum manu sua sermoni domini praeparauerat: Et dicit ad eum loquere ad zorobabel de tribu iuda: & ad Iesum sacerdotem magnum: Qui pro vobis & homo fieri dignatus est & sacerdos: & ad reliquos populi: ad comparisonem totius orbis: quo tota pars fuit in principio credentium: Igitur qui locutus sit audiamus. Fuit quodam in Israel domus dei: qui nunc ita deserta est. ut nec fuisse credatur: Ex quo qui fuerat dilecta: facta est non dilecta: & qui non populus dei coepit esse populus dei: Et est domus illa quodam gloriosa: Nunc in conspectu zorobabel & Iesu & reliquiarum populi quasi non sit. Hoc autem non solum de templi edificiis quae cernimus corruisse accipere debemus: sed de omnibus quae quodam preclara habuere Iudaei: Verum tamen quia facta est prior domus: quam non subsistens: prouocatur zorobabel dux: & Iesus sacerdos ut Christus & sacerdotium roboretur & populus eius qui quodam terrae fuit populus: faciat deum sibi esse praesentem: faciat quoque verbum quod pepigit dominus cum eis quando egrediebatur de terra aegypti Atque utinam & nos egrediamur de aegypto: & verbum testamenti quod accepimus impleamus: Repromittit quoque dominus his qui faciunt opera in domo eius: & implet quae accipere sermonem: spiritum suum: dicens: spiritus meus erit in medio vestrum: sacramentum cernite trinitatis: Ego vobiscum & spiritus meus: & verbum in quo posui testamentum: cum egrederemini de aegypto. quod autem dicit in medio vestrum: iuxta illud scriptum est quod in euangelio scriptum legitur: Medius. n. uestre stat: quae uos nescitis: qui post me uenit: Haec ergo dicit dominus exercituum ad uos: qui uidistis domum prioris sic esse quasi non sit. Moui caelum quando de caelo audita est uox mea: moui terram quando priori populo tradidi testamentum: & in aduentu meo. caligo turbo tenebrae cernebatur: Moui mare rubrum: quando uiam praebui populo transeunti: moui aridam uel aegyptum per plagas cultu dei uacua: uel solitudine per quam. xl. annis circunduxi populum: Haec adhuc semel movebo: Quod factum cernimus in aduentu domini saluatoris: Tempe quippe passionis eius: fugiente sole caelum motum est: tenebrae factae sunt super omnem terram usque ad horam nonam: Mota est terra: & saxa scissa sunt: & sepulchra referata: motum est mare: dracone qui in eo erat interfecto. mota est & arida: infertua quodam gentium solitudo: In hoc autem uniuersitatis tremore commotae sunt etiam omnes gentes: Quia in omnem terram exiit sonus apostolorum domini: & uerba eorum penetrauerunt usque ad terminos orbis: Ob id autem omnes motae sunt nationes: ut ex earum motu ueniret electa gentium multitudo. & quae ubicunque praecleara sunt Verbi gratia: Electa de Corintho: quia multus erat in ea populus dei: Electa de Macedonia quia grandis in Thesalonica dei ecclesia congregata: non habebat necessarium ut de caritate doceretur: Electa de Epheso: ut archana dei & nulli antea reuelata sacramenta cognosceret: Quid plura omnes gentes commotae sunt: ad quas saluator apostolos miserat dicens. Euntes do-

cete omnes gentes. Ex multis uocatis pauci electi: primitiuorum ecclesiam construxerunt: Vnde & apostolus Petrus. Salutat uos inquit quæ in babylone est electa: Et Marchus filius meus: Et Ioanes Senior inquit electe domine: Ac deinde filios memorat electæ: Cōmotis ergo gētib⁹: quas quidē possumus & cōtrarias accipere fortitudines: Nō ualentes splendorem dñi sustinere: uenerūt electa omnium gentium: & repleta est gloria domus domini: quæ est ecclesia dei uiuentis colūna & firmamentum ueritatis. Hæc secūdum .lxx. Cæterum in hebraico melius & significati⁹ habetur: ut supra posuimus. Et mouebo oēs gentes: & ueniet desideratus cūctis gētib⁹. Vere enim postq̄ ille uenit: impleta est gloria domus domini: Melior est cui dominus a domo priore: cui præfuit seru⁹. Quod autem ait meum est argentum: & meum est aurum: dicit dñs exercituū. Nō puto quēq̄ estimare qd̄ de argento loquatur & auro. Quæ a diuitibus & regibus possidētur. Hoc enim nemo: q̄ nō solum argētum & aurū dei est quasi creatoris: Sed & cætera metalla: es: stagnum: plumbum. Et qd̄ domat omnia ferrum: sed & ego argētum: quo domus dei edificatur estimo eloqui a scriptura. de quibus dicitur. Eloq̄a domini eloquiā casta: argētū igne examinātū probatū terræ purgatum septuplū. Et aurū quod in occulto sanctorū sensu: & in cordis uersatur archano: & splēdet uero lumine dei: & quod apostolum de sanctis: qui super fundamentū xp̄i edificant sensisse p̄spicuum est. Aurum argētum lapides p̄ciosos. Vt in auro sensus occultus sit: In argēto sermo decēs: In lapide p̄tioso opa deo placentia: His metallis illustrior fit ecclesia saluatoris: q̄ quondam synagoga fuerat: His lapidibus uiuis edificatur domus christi. Porro qd̄ sequitur in .lxx. Et pacem animæ in acquisitionem omni qui creatur & suscitret templum istud: quasi superfluum: & uix coherēs (quippe qd̄ nec apud hebreos nec apud alium quēq̄ interpretem fertur) omisimus.

In uicesima quarta noni mensis: in anno secūdo Darij. Factum est uerbum domini ad Aggeum prophetam dicens. Hec dicit dominus exercituum. Interroga sacerdotes legem dicēs: Si tulerit homo carnem sanctificatam in ora uelimenti sui: & tetigerit de summitatē eius panē: aut pulmentum: aut uinum: aut oleum: aut omnem cibum: nūquid sanctificabitur? Respondentes autem sacerdotes dixerunt: Non: Et dixit Aggeus: Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his: nūquid contaminabitur? Et responderunt sacerdotes & dixerunt: contaminabitur. Et respondit Aggeus & dixit: sic populus iste: & sic gens ista: ante faciem meam dicit dominus: & sic omne opus manuum eorum: & oīa que obtulerunt ibi contaminata erunt. LXX.

In uicesima quarta noni mensis anno secūdo sub Dario: factus est sermo domini ad Aggeum prophetam dicens. Hec dicit dominus omnipotens: interroga sacerdotes legē dicēs: Si sumperit homo carnem sanctam in summitate uelimenti: & tetigerit summitas uelimenti eius panem: aut coctionem: aut uinum: aut oleum: aut omnem cibum: sanctificabitur? Responderūt sacerdotes & dixerunt: nō: Et dixit Aggeus: Si tetigerit immūdus in anima de omnibus his cōtaminabitur? Responderunt sacerdotes & dixerunt: contaminabitur. Et respondit Aggeus & dixit: Sic populus iste & gens hec coram me dicit dominus: & sic omnia opera manuum eorū. Et quēcūq̄ appropinquaerunt ibi contaminabuntur p̄pter munera eorū matutina: dolebunt a facie malitiarum suarum: & adoretis in portis arguentes.

Propterea & .lxx. interpretum editionem posuimus: q̄a in quibusdā uerbis diffonare uidebatur: Et hoc qd̄ dicitur. Propter munera eorum matutina dolebunt a facie malitiarum suarum. Et adoretis in portis arguentes: Nec in hebreo nec apud alios interpretes inuenitur. Notandum autē qd̄ in isto loco: In uicesima quarta die mensis noni anno secūdo. Nō ut supra tertia uice dicitur. Factū est uerbum domini in manu Aggei p̄phetæ: Sed ad Aggeum p̄phetam. Ibi enim quia adhuc p̄fectum habebat: & opera tantum munda: cor autem illius nec dum plenam sapientiam receperat: Siue quia inhabitat adhuc inter eos: qui dicebāt: Nō dum uenit tempus domus dñi edificandæ: in operibus tantū eius sermo factus est dñi. Hic autem quoniā iam templi iacta sunt fundamēta: & ingressus est populus cū principibus in domum dei: & facit opus cōgruum templum dei. Et audiuit mysterium. Mouebo oēs gentes: Et ueniet desideratus cūctis gētib⁹: & plenus est uaticinio: Propterea ad totum Aggeum sermo fit dñi: De uicesima quarta die: & secūdo anno iam diximus: Noni mensis numerus qui hic additur. Nunquid in bonam partem legitur: cū pascha imolat populus & alias celebrat festiuitates: omnis eius solēnitas die finitur octauo: nec ad nonū puenit. Qui agnū paschæ p̄parabant transacta die nona: Incipiunt p̄parare. Dies quoq̄ p̄pitationis & expiationis mēsis septimi post diem nonam celebratur. Et in hieremia sicut legentibus poterit esse manifestū: hierusalem nono anno a babylonis oppugnatur. Iccirco secūdo anno Darii: nonus mensis iungi tur: Rursum q̄a datur locus p̄nitentiæ: post imunditiæ corruptiōem. uicesima quarta die sermo dei fit ad Aggeū p̄phetam: & quasi ex persona dñi q̄onem a sacerdotib⁹ sciscitatur ex lege ueniētē: & dicitur: Interroga sacerdotes legē dicēs. Simulq̄ cōsidera sacerdotū esse officii: d̄ lege it̄rogati respōdere: Si sacerdos est sciat legem dñi: Si ignorat legē ipse se arguit nō esse dñi sacerdotem: Sa cerdotis. n. ē scire legē: & ad it̄rogationē r̄ndere de lege. Qd̄ qdē & in deuteronio legi⁹. Vt sic ubi in urbibus: Israel quæstio fuerit exorta it̄r sanguinē & sanguinē it̄r iudiciū & iudiciū leprā & leprā contradictionē: & cōtradictionē: eāt ad sacerdotes atq̄ leuitas: & ad p̄tificem qui in diebus

Super Aggeum. c. ii.

In diebus illis fuerit constitutus: & quant ab eo legem domini: quibus respondētib⁹ faciāt: qd̄ iubētur: Qd̄ si nō fecerit exterminētur de populo. Et ne forsitan in ueteri solum instrumēto hac praecepta uideantur: loquitur & apostolus ad Thimotheū: episcopū nō solū irreprehensibilē eē debere: & unius uxoris uirum: & sapientem: & pudicum: & ornatum: & hospitem. Sed etiam doctorem. Et ne casu hoc dixisse uideretur: Ad Tytum quoq; sup̄ psbyteris: quos & ep̄os itelligi uult ordinādis: eadē cautela seruatur. Propter hoc reliq; te certe: ut q̄ residua erāt corrigeres: & ordinares p̄ ciuitates p̄soiteros: sicut ego praecepi tibi: Si quis irrephensibilis: unius uxoris uir: filios habens fideles: nō in accusatione luxuria: uel in subiectos. Oportet enī episcopū irrephensibilē eē: sicut dei dispensatorem: Non p̄cācē: nō iracundū: nō uinolētū: nō p̄cussorē: nō turpis lucri cupidum: Sed hospitalem: pudicū: benignum iustū sanctū cōtinētē: habentē in doctrina sermonē fidelem: ut possit consolari in doctrina sana. Et eos q̄ cōtradicūt arguere. Sunt. n. multi & nō subiecti: Vaniloq; & seductores: & maxime q̄ de circūcisione sunt q̄bus oportet ip̄onere silentiū. Hāc plixius posui ut tā ex ueteri: q̄ ex nouo testamēto. Sacerdotū esse offm̄ nouerimus scire legem dei: & r̄ndere ad quā fuerint interrogati. Nec simplicitatem & cibor; cōtinētā in magistro sufficere: Nisi qd̄ ipse facit: possit & alios erudire: Certe q̄ r̄nsuros puto: eor; esse q̄ se ab adolēscētia p̄parant ad docēdū: Frequenter aut iuditio dñi: & populo; suffragio in sacerdotiū simplices eligi. Saltē illud hēant: ut postq̄ sacerdotes fuerint ordinati: discant legem dei: ut possint docere qd̄ didicerūt: & augeāt sciam magis q̄ op⁹. Et nō erubescāt a laicis discere: q̄ nouerit ea q̄ ad offm̄ p̄tinēt sacerdotū. Magisq; noctes & dies in scripturā tractatū: q̄ in rōciniis & supputatiōe cōsumant. Quid est aut qd̄ ex p̄sona dñi Aggeus interrogat sacerdotes. Si tulerit hō carnē sanctificatā in ora: siue in sūmitate uestimenti: & tetigerit de sūmitate eius panē: aut pulmentū: aut uinū: aut oleū: aut oēm cibū: nūqd̄ sanctificabitur. Anteq̄ de q̄one tractemus: debemus iterim iuxta litterā nosse: qd̄ sit sanctificatio: & qd̄ sit imundus in aīa: Hostia q̄ imolabatur in altari: carnes illi⁹ sanctae erāt: & iter ipsas sanctificatas carnes erat multa diuersitas. Alias. n. sacerdotes in tēpli aditis cōmedebāt: alias p̄pinq; eor; domi. Alias hi q̄ de sacerdotib⁹ uidebātur esse maculati. Alias Israelitae q̄ nullā habebāt imūditā. Hui⁹ diuersitatis plena rō in leuitico dicitur. Imūdus aut in aīa dicebatur: Qui corpus mortui hoīs attigerat: In quo anī maduertēdū: q̄ diu aīa in corpe sit: imūdū nō esse corpus humanū: statim uero ut spūs uegetans artus recesserit imūdū fieri qd̄ terrenū est: Sicut in eodē leuitico scribitur. Et ait dñs ad Moysen dicens. Dic sacerdotibus filiis Aaron: & dices ad eos: In aīabus nō cōtaminabūtur in gēte sua: sed in cognatis q̄ appropinquāt eis sup̄ matre: & sup̄ patre: & sup̄ filiis & filiabus: & sup̄ fratre & sorore sua uirgīe: q̄ appropinquat ei: & nō est tradita uiro: sup̄ iis cōtaminabitur: & nō polluetur repente in populo suo: In cōtaminationē sui cōsidera in his p̄cipi sacerdotib⁹ nō ingredi ad quēlibet mortuum: nisi ad eos cognatos & p̄pinq; de q̄bus supra dictū est. Sacerdos aut magnus. i. p̄otifex pl⁹ aliqd̄ hēbat a ceteris sacerdotibus: & nec pietas illū: nec affectus flectere poterat ut imundus fieret in supradictis noībus. Ait. n. scriptura. Et sup̄ oī aīa q̄ mortua ē. Nō ingredietur sup̄ patre suo & sup̄ matre sua: & nō cōtaminabitur. Sciētes ergo qd̄ sit caro sanctificata: & imūdus in aīa. Videamus p̄pheta qd̄ q̄rat: Si hō q̄cūq; nō hic de pontifice dicitur: aut de sacerdote: aut de leuita: sed quilibet hō: ubi p̄sona nō p̄otitur passim oīb⁹ licet carnē tāgere. Si tulerit iqt carnē sanctificatā: & ligauerit in sūmitate uestimēti sui: & ipsa sūmitas uestimēti panē tetigerit: aut quālibet aliā cōctionē: aut uinum aut oleū: aut oē extra hāc quo hō uesci p̄ot: Nūqd̄ panis aut pulmentū: aut uinū: aut oleū: aut oīs cibus tactu uestimēti in quo caro sancta legata est sc̄tificari p̄ot. Et r̄ndentes sacerdotes dixerūt. Nō p̄ot: hoc est nihil eor; sanctificabitur de q̄bus q̄rit: sed ita unū quodq; p̄manebit ut fuerat. Rursum alia q̄stio p̄ponitur sacerdotibus. Qd̄. s. bene r̄nderit ad sup̄iorem. Et quasi similitudo p̄blematis coaptatur in quā peritus illabi potuit: Da. n. aliq̄ue nescire legē: & sicut r̄ndit de sanctificata carne nō sanctificari panē: aut pulmentū: aut uinū: aut oleū: aut oēm cibū: & i hoc aequē r̄ndebit: & dicet. Pollutū in aīa nō cōtaminare ea q̄ sc̄ta caro sanctificare nō potuit. Interrogat igitur & dicit: Si tetigerit is q̄ pollutus in aīa est: hoc est q̄ cōtagione mortui est imundus effectus: ex his oībus: panem uidelicet: aut pulmentū: aut uinū: aut oleū: aut reliquos cibos: nūqd̄ cōtactu eor; hāc q̄ tetigerit nō polluetur. Et r̄nderūt sacerdotes quor; princeps erat Iesus filius Iosedech: Vñ & legē nouerant & dixerūt: cōtactu eius q̄ imūdus est oīa q̄ ab eo cōtacta sūt pollui: Et r̄ndit Aggeus & dixit: de sup̄ioribus tacens: qd̄ sanctificata caro ceteros cibos sanctificare nō p̄ot. Et de sc̄da tñmō q̄one sermōis sui texēs occasionē. Sic populus iste: & sic gens ista ante faciē meā dicit dñs. Qui imūdus est in aīa & morticiniū tetigit: oē qd̄ tetigerit: & quod obtulerit mihi immundum erit. Quod autem dicit secundum litteram huiusmodi est: O popule qui altari tantum extructo: & diruta domo mea hostias mihi offers in altari: & uictimis eius: & carnibus te sanctificari putas: scito non tam sanctificari te ex hostiis quā templo diruto tibi prodesse non potuerunt: q̄ contaminari omnia opera tua: Et cuncta quā agis ex eo quod negligis: & tuam magis domū q̄ meam extruere conatus es: Sanctū quidem quod offertur in altari: sed non tam sanctificaris ex hostiis: q̄ ex eo qd̄ in cōuallibus hītas: & iteres mortuis opibus pollueris. Hāc iuxta historiam. Quāq; spiritalis in ea intelligentiā lineas dixerimus. Ceter; secundum αρα γω γιη ecclesiasticus uir q̄ imolauit agnū imaculatū & aniculū:

& indutus est xpo: Si tulerit de carnibus eius & ligauerit in summitate uestimenti sui. & ipsa summitas tetigerit scripturarum panem: qui confirmat corda credentium: aut coctionem: apostolicas epistolas q̄ quasi ueteris legis carnes cōcidunt & decoquūt: & cōditas p̄bent esui: aut uinū qd̄ lactificat cor hoīs. Aut oleū in quo exhilaratur facies audietis. Aut omnem cibum. Lac quo alūtur corithii. Et olera qbus uescūtur infirmi: & cetera his similia. Nō statim quasi sanctificata ea cōmedūt qbus: cūq; data fuerint: Nō. n. ex eo qd̄ dicūtur: sed ex eo qd̄ suscipiūtur sanctificāt audientes: Quia multi auditores sūt & nō factores: sed & ob id puto hāc uniuersa q̄ dixi: ex tactu uestimēti ad uescētes ne quāq; sanctificata deferri: qd̄ summitate tm̄ pallii cōtingūtur: & sanctificata carnis intrinsecus humorē sanguinē uenas neruos q̄ nō norūt. Sicut igitur summitas uestimēti dominici: & eius tactus nō sanctificat: Nisi eū q̄ cōmederit carnes agni: & sanguinē eius biberit. Sic ecōtrario imūdus in aia: puer s̄ q̄q; doctrinā q̄cūq; tetigerint immūdū faciāt necesse est. Habēt. n. in sacramētis panē & uinū & oleū & oēm cibū: Sed sacramēta eorū q̄si panis luctus: oēs q̄ ea tetigerint cōtaminabūtur: Legūt & ipsi scripturas: & q̄a de scripturā testimoniis cōspargūt panē: & tota nocte in clibano coquūt illū: Sed cū ad uescēdū datus fuerit: cōmedētes ad infāniā puocat. Habēt pulmentū & coctionē conātes iuxta pueritatis suae sensum mystica q̄q; de scripturis texere: & q̄si coq̄re & cōdire carnes agni. Sed coctio illa p̄ditio est. Habēt & uinū: sed nō de uinea sorech & quā plārauit dñs in hieremia. ele t̄tā totā uerā: sed de uinea sodomorū. Habēt & oleū qd̄ de ueteris & nouae scripturā testimoniis uio lenter exprimūt: & quasi refectionē deceptis & lasiis mētibus pollicētur. Sed detestatur illud sctūs: & dicit: Oleū aut peccatoris nō impinguet caput meū. Habēt & diuersos cibos multiplices: uidelicet uariā v̄t̄v̄e oīp diuersosq; tractatus: quos q̄a immūdi sūt q̄ scripserūt & de imūdo ore plati sūt oīs q̄ tetigerint imūdus fiet & in eorū trahitur errorem. Vñ m̄dit Aggeus: q̄ scit differētiā solēnitatum: & ob id festi sortitus est nomē. Sic populus iste & gens ista corā me: Iudaeorū uidelicet atq; gētiliū & hereticorū oīum in cōspectu meo dicit dñs Oē qd̄ fecerit mihi: qd̄ obtulerit: uel uota: uel p̄ salute: uel pacifica: uel p̄ p̄ctō: uel p̄ delicto: uel holocaustū: siue elemosynas: siue ieiunia: siue uictus cōtinentiā: & corporis castitatē: cōtaminata erūt in cōspectu meo. Quāuis. n. facta uideātur sp̄etia sui quā offeruntur a talibus: tamen quia tacta sunt ab eo: qui pollutus in anima est: omnia polluētur.

¶ Et nunc ponite corda v̄ra a die hac & supra: anteq̄ ponere lapis sup lapidem in tēplo dñi: cū accederetis ad aceruū viginti modiorū: & fierent decē: & traretis ad torcular vt exprimeretis qn̄ quaginta lagenas: & fiebāt viginti. Percussi vos vento vr̄te: & aurugine. & grādine oīa opa manuum uestrarum: & nō fuit in uobis qui reuerteretur ad me dicit dominus. LXX.

¶ Et nunc ponite corda v̄ra a die hac & supra: anteq̄ poneretur lapis super lapidem in templo domini: qui eratis: & fiebant decem: qn̄ mittebatis in cipselon: ordeī viginti sata: & ingrediebamini torcular vt bauriretis quinquaginta amphoras: & fiebant viginti. Percussi vos sterilitate & corruptione aeris: & in grādine oīa opera manuum uestrarum & nō reuersi estis ad me: dicit dñs.

¶ Licet oīa q̄ obtulistis mihi in altari: q̄a templū nō edificaueratis cōtaminata fuerint: Sine extruptione q̄ppe tēpli: donū oē pollutū est: Tñ nūc hortor o popule. ut sensu ad p̄terita reuertaris: cōsideresq; quāta sint: hoc est: ab hac die uicesima quarta noni mēsis anno sc̄do: q̄cqd̄ añ gestū est mēte cōplectere: & p̄p̄ q̄ quāta sustinueris: ut cū deinceps p̄spere tibi uenerit scias quā cā euenerit. Ergo anteq̄ incoeperis edificare templū: & lapidem sup lapidē ponere: cū accederes ad aceruū: & putares. xx. te hēre modios: nōne uix mediā partē colligere poteras. Siue iuxta. lxx. Cū mitteres. xx. modios ordeī in uas qd̄ uocatur cipsiles: & estimares te q̄q; ordeū mitteres iumētō: tibū uel de ip̄is. xx. modis esse securū: Nōne postea reuersus ad uas uix. x. modios repisti: Ad torcular quoq; cū accederetis & uideretis uuas: & quinquaginta amphoras uobis oculi pollicerētur: nō dico p̄tem mediā: sed uix. xx. amphoras exprimere poteratis. Et hāc feci p̄cutiēs uos uēto vr̄te: & corruptōe aeris: & emoriētibus frugibus: uacuisq; spicag; folliculis: & uineag; botris: ut malorū pōdere uos ad meam notitiā puocarē: nec sic fuit q̄ reuerteretur ad me. Hebreus totā loci huius cōtinentiā ab eo qd̄ scriptū est. Et nūc ponite corda uestra a die hac & supra: usq; ad eū locū ubi ait: Vineā & ficus & malorū granatū: & lignū oliuā nō floruit. Ex die ista b̄ndicā. Ita exposuit: certe nūc templi fūdamēta sunt iacta. Ex hac igitur die quā fūdamēta iecistis: cū in p̄teritū uos sterilitate & fame & grādine & siccitate punieris: & nō fuerit q̄ ad me p̄ has plagas reuerteretur e uobis. Ponite corda uestra in futurū: & deiceps & uidete qd̄ oīa uobis p̄po cursu fluāt: hoc aut̄ eueniet q̄a tēplū edificare coepistis. Nec in solo altari habētes fidutiā edificationē meā domus cōtēnitis: Iuxta quē sensum breuiter possum dicere: frustra aliquos munera offerre deo: Et elemosynas atq; oblatiōibus putare dñm posse placari: cū ipsi nō extruxerūt in se tēplū spiritui sctō. Tūc. n. p̄sūt elemosynā: & mūera q̄ offerūtur i altari Cū seipm̄ q̄s edificauerit tēplū dei: Et post edificationē tēpli dona obtulerit i altari. Porro secūdū tropologiā: & ad nos dicitur. qui nunc in iesum xpm̄ credimus & opere fidei ostendimus ueritatē ut reuertamur mēte ad illud tps: qn̄ gentiles eramus cottidie uitis seruīetes: nec extruxeramus i nobis templum deo. Quomodo autem architectus & scientissimus cementarius lapidem iūgit lapidi: & inferiorē superiori calce gypsoq; cōglutinat: Ita & architectus: quem se & apostolus esse dicit (Quasi sapiens architectus fundamentum posui. quem hierusalem ablaturum se dñs cōminat) Nouit

Super Aggeum. c. ii.

(Nouit quō opera iungat operibus: & paulatim extruat templum dei. Fundamentū autē huius templi pōitur iesus: super quē unusquisq; uideat qd edificet. Alius edificat aurē argētū lapides p̄ciosos: Alius ligna fœnū stipulā. Et tribus bonis tria ecōtrario ponūtur mala: Isti sūt lapides de qbus extructurū se hierusalem dñs repromittit. Ecce ego p̄parabo tibi carbunculum lapidē tuū: & fundamenta tua saphyry: Et ponā p̄pugnacula tua iaspim. Et portas tuas de lapide christallo: & murum tuū de lapidibus electis. Neq; n. putandū est scdm iudaicas fabulas & inepta figmenta: deū auro & gēmis edificaturū hierusalē. Et nō uiuis lapidib⁹: q nūc uoluūtur sup terrā. Et iuxta naturas lapidū: uel igniti fide sūt: ut carbūculus: uel toti cælestes: & in thronū dei reducti: ut saphyrus: uel innocentia & bonorū operū simplicitate lucētes. ut christallus. Dicitur ergo nobis ut cōsideremus q̄ retro passi fuerimus: anteq̄ in nobis edificaremus templū dei. Cū accederetis inqt ad acerū uiginti modiorū & fuerint decē. Siue iuxta. lxx. cū mitteretis in cipilen. xx. modios ordeī: & fierēt decē modii ordeī. Quicqd. n. añ christū uidebamur hēre uirtutū bonorūq; operū: nō erat frumētū: sed ordeū: & ipm ordeū nō scdm spem & uota nōstra qd de Isaac legius centenas fruges dabat: sed uix mediā partē laboris nostri ex eo iuenire poterāus. Et dicebatur ad nos tāta passi estis sine cā. Sed & cū intraremus ad torcular & qnquagita uini amphoras supputaremus: Quē numerū cōpletis septē ebdomadibus unio diuinitatis icludit: & putaremus nos hēre uinū qd l̄atificat cor hoīs: Subtrahatur nobis sanctus nūerus tricenari⁹ in quo baptizatur dñs. Et Ezechiel uisionē cernit in p̄phetia suā exordio: & iuxta hebraicū sacerdotes accedūt ad mīsteriū dei: & relinq̄bātur. xx. Quē nūc rum amat Esau. Vñ & Iacob sciēs eū hoc nūero delectari: Mittit qdā aīalia in munere: uiginti & uiginti: simulq; cerne qd & ipse Iacob licet sanct⁹: tñ eo tpe quo nō erat cū patre suo Isaac. i. iusu: & matre sua rebecca. i. patiētia: Sed uicinos hēbat assyrios: & habitabat in mesopotamia. hic atq; inde se cingētib⁹ fluminib⁹. xx. annorū spatio: Crudelissimo & auarissimo seruiuit laban. Nec moueat quēpiam si dicamus aliquem ante fidē xpī: & extructionē tēpli eius. Mediā ptē se laboris sui posse p̄cipere: cū apud incredulos nullus fructus sit bonorū operū: Nō. n. xx. reponit & iuenit. xx. Sed si. xx. repositus iuenit. x. idest mediā ptē laboris sui. Iudæus & Ethnicus & philosophi hui⁹ seculi: ceteriq; q sapientiā iactitāt: in pñti tñ tpe cōuersatiōis suæ & laboris fructū: & gloriā capiūt: oīsq; spes eorū & merces futuri seculi tollitur. Hoc autē ideo fit ne p̄cēnitus desperātes cōtēnāt p̄cēnitētiā: sed aliqui cōuersi ponāt lapidē sup lapidē: & edificēt tēplū dei. Qd si in incredulitate p̄māserūt. id ipm mediū qd uidebātur hēre p̄dēt. Seq̄tur. n. Percussit uos uēto urēte & erugine & grandine opa manū uestre. Quicqd aut erugine & grādine & uēto urēte pcutitur in puluere redigitur in fauillā nihilq; in eo qd ad utilitatē & ad esum pueniat inuenitur. Quæ qdem cūcta fecit dominus: qā nō est inuentus in eis qui reuerteretur ad eum. Quod si reuersi fuerint & edificauerint templum domini: a die qua edificare coeperint: habebunt quæ prophetiæ sermo subtextit.

Ponite corda v̄ra ex die ista & in futurū a die vicesima quarta noni mēsis: a die qua fundamēta iacta sūt tēpli dñi. Ponite sup cor v̄rū: nūqd iam semē in germine est: & adhuc ficus & uinea & malogranatum: & lignum oliue non floruit. Ex die ista benedicam. LXX.

Ponite corda v̄ra a die ista & in futurū: a quarta & vicesima noni mēsis: a die in qua fundamēta iacta sunt templi dñi. Ponite in cordibus v̄ris si vltra cognoscetur sup terrā area. Et si adhuc uinea & ficus & malogranatum & ligna oliue que non ferant fructum: a die hac benedicam.

Exposui aut uobis q̄ sustinueritis anteq̄ icipetis edificare templū meū. Nūc exponā q̄ uobis uentura sūt p̄spa: qā tēplū meū edificare coepistis: a die igitur uicesima quarta noni mēsis in quo tēpli fundamēta sūt iacta: quāta rerū habūdātia futura sit cōsiderate. Nonus est mēsis quē nos nouēbrē uel decēbrē dicimus: Nisan. n. apud hebreos mēsis ē prim⁹: q̄ appellatur mēsis nouorū: eo tpe quo pascha faciūt. i. icipiēte ueris exordio: q̄ secūdū lunæ cursum sep̄ quādā ptem mēsis martij possidet. Interdū icipit in aprili. Ergo nisan Aprilē itelligimus. Non⁹ mēsis scdm supputationē hebreorū decēber erit. Igitur decimus est mēsis eo tpe quo semia latitāt in terra: nec futura fœcūditas cōiectari pōt: Nūqd ait semē in germine est. Qd meli⁹ hebraice dicitur in folliculo: Vt thecā frumētū signet: Nūqd uinea & ficus & malogranatū & lignū oliuæ florē suū dederūt: ut ex flore itelligatur & fructus: Vtiq; nono mēse (ut diximus) decēbri futurarū nulla signa sūt frugū. Ne igitur dicatis hoc me prudēti ratione cōiicere: & futurā iocūditatē de floribus arborū herbisq; segetū suspicari. Ecce nulla signa sūt: & tñ ego p̄dico uobis: qā coepistis edificare tēplū meū ad bñdictionē meā: frugū oīum fœcūditatē. Hoc scdm hebraicū diximus. Ceterū scdm. lxx. lōge alter est sensus: quē & ipm primū debēus iuxta litterā exponere: ut postea coeptus tropologiæ ordo tractetur. Ponite corda uestra a die hac: qua templum fundatum est: in futurum & uidebitis tantas futuras esse segetes: & tanta de cunctis agris frumenta portari: ut area nesciat fruges suas. Siue ut non sint aræ singulorum: sed præmultitudine iungatur aræ aræ: & aræarum separatio nesciatur in terra. Vineæ quoq; & ficus & malogranatum & oliuæ quæ prius uestro uitio non afferebant fructus: quia mihi nec dum coeperitis edificare templum: tanta uuarum: & pomorum habundantia curuabuntur: ut manifesta fœcūditas manifestam indicet benedictionem: Nōn⁹ autem mēsis non in bonam partem accipitur: Vt quartus regnorum liber & Hyeremiæ narrat historia: in quo obseffa

dicatur esse hierusalem. Tamen quoniam in fine noni mensis templi fundamenta iatiuntur. Hoc intel-
ligere possumus: quod non incipiat extrui templum domini: nisi mala opera finiantur. Vnde &
in uicesimo quarto die mensis eiusdem: fundamentum templi ponitur: in quo numero duplex $\alpha\omega$
 $\alpha\epsilon\kappa\alpha\sigma$ & tres $\delta\kappa\lambda\omega\alpha\alpha\sigma$ quattuor quæ exades sunt: de quo iam supra plenius disputatum est.
Quicumque ergo dei cultui se dedicauit: & contempserit $\rho\alpha\theta\upsilon\mu\eta\alpha$: idest negligentia patronum.
Qui in osee uolumine iuxta. lxx. interpretes templi dei edificari uetat: iste nescit mensuram frugum &
mercedis suæ: Vel certe propter hoc quod dicitur: si adhuc cognoscetur super terram area: quæ seminauerit in
spiritu & de spiritu mesuerit uitam eternam: neque qui sibi thesaurizabit in terra: sed omnia opera eius & mer-
cedes opum in celestibus colligetur: Vineam quoque idest sermo dei: cuius in uno quoque pater agrico-
la est: Et ficus spiritus sancti dona dulcissima malogratarum ecclesiastica dogmata: & scientia scriptura-
rum: Quæ sponsæ genis in cantico comparatur: Et ligna oliuæ dabit refectorem & illuminationem cor-
dis ei qui coeperit edificare templum dei. Quod autem uinea & ficus & oliua (paulisper de malogranato differo) Iud. 9.
referatur ad personam saluatoris: & dei patris & spiritus sancti: In iudicium libro pleni⁹ legitur: Vbi uadit istu-
ctuosam ligna: ut constituat regem super se: dicuntque per ordinem uinea ficui & oliuæ: ut regnent super ea: & tamen uinea
quæ ficus & oliua renouit tale ipsum. nec dignatur: super fructuosam ligna regnare: Tunc illa ueniunt ad di-
gnam sterilitate sua regem. id est ad rhamnū spinosum fruticem: & arbusculam sentibus uncinis contextam: quæ tene-
at quicquid attigerit: & retentum uulneret: & uulneratorum sanguine delectetur: Insuper & ignem mittat a se: &
regnata ligna consumat. Referimus autem rhamnū ad diabolum: & secundum uirgulti naturam illius naturam inter-
prætabimur. Porro uinea & ficus & oliua abierunt: Vbi malogranatum fuerit: quæ arbor propter grano-
rum nimiam multitudinem: & intertextis membranis quadam geometrica compositione: & diuersas quædam ma-
nificulas sed tamen omnes uno cortice comprehensas: semper in scripturis super ecclesiam persona ponitur.

Et factum est uerbum domini secundo ad aggeum in uicesima quarta die mensis dicentem. loquere ad zoro-
babel ducem iuda dicentem: Ego mouebo celum pariter et terram: et subuertam solium regnorum: et ceteram forti-
tudinem regni gentium et subuertam quadrigam et ascensores eius: et descendent eam et ascensores eorum: uir in gla-
dio fratris sui: In die illo dicit dominus exercituum: Assumam te zorobabel filii salathiel: serue meus:
dicit dominus: et ponam te quasi signaculum: quia te elegi dicit dominus exercituum.

In. lxx. addita sunt Salathiel mare & arida: & minus habet. Ceteram fortitudinem regni gentium: quod ple-
nius ex ipsorum lectione noscitur. Notandum autem: Quod in eodem die: hoc est in uicesima quarta noni men-
sis: tacito mensis numero: Quia de christi prophetabatur aduentu: & de regno eius: Secundo ad aggeum sermo
fit domini nostri: non in manu eius ut prius: idest ad domini festa celebrante: quia neque uenturum sed uenientem nun-
tiaret: & cerneret: & quod Abraham uidit diem christi & lætatus est. Et Ioannes agnum dei digito demonstra-
uit: Sic & ille uidens regnum filii dei: haberet in se uniuersas solenitates: In hoc loco apud plerumque di-
uersa sententia est: Alii enim suspicantur de primo eius aduentu dici: Alii de secundo quoniam in sua maie-
state futurus est: Nos utrumque suscipimus: Quia & tunc regnauit cum uenit: & postea regnaturus est: Et Cor. 4.
tamen si de fine mundi uoluerimus accipere: Illud dicimus quod apostolus ad Corinthios loquitur: Destru-
dum omnem principatum & omnem potestatem & uirtutem: Ut sit deus omnia in omnibus: Et quia mysticum est quod dici-
tur: & ad finem regni pertinet: Idcirco iubetur propheta ad solum zorobabel loqui: Quæ in typo christi propter
assumptionem corporis ex semine dauid: processisse monstrauimus: Huic ergo dicuntur quæ in fine uentura
sunt: quod transeat figura huius mundi: & fiat celum nouum & terra noua: & commoueat dominus celum & terram: &
destruat omnem principatum & potestatem & uirtutem: & dissipet sedes regum: Siue ut hetur in hebreo regno-
rum: & interficiat omnem fortitudinem contrariam: ut ipsis quoque qui ante regnauerant & gentes sub sua tenerant
ditione: positis regni eorum destructio: & omni plinandi studio dissipato sequatur pax: hoc est. n. quod ait. Et
subuertam quadrigam siue quadrigas & ascensores earum & descendent equi & ascensores eorum: Et ut scia-
tis in subuersione quadrigarum & corruentium equitum: hoc quod diximus significari. Videte quomodo dicatur
in Zacharia. Quod ueniat mansuetus rex: & ascendens super iugalem & pullum asine nouellum. Et dis-
p. dat quadrigas ex ephraim: & equum dei hierusalem: ut fiat unus grex & unus pastor: & utrumque agmen
tam de gentibus quæ dei iudeis: sub pacifico pastore teneatur: ut hæc quæ pueris sunt destruantur: unusquisque
in gladio: Quem ego puto sermonem esse doctrinæ acutissimum. Et pueris quæque refectorem: consurgit
aduersus fratrem suum amputas omne contrarium. Sed horum uniuersorum finis est optimus. Post destructionem
enim soliorum: & fortitudines regnantium: & quadrigarum & equorum & equitum. In die illa dicit dominus omni po-
tens: assumam te zorobabel filium salathiel seruum meum: seruus autem dicitur propter corpus humanum. Quia
tunc & ipse filius subiicitur ei: quæ subiecit sibi omnia: & in subiectis omnibus uidebitur: & ipse subiectus. Sed
cum hoc fuerit impletum: ponet illum deus quasi signaculum in manu sua. Hunc. n. signauit deus pater: &
hic est imago dei inuisibilis: & forma substantiæ eius. Ut quicumque crediderit in deum: hoc quasi annulo
consignetur. Obsecro te lector ut ignoscas: celeri sermone dictati: nec requas eloqui uenustatem: quæ
multo tempore hebreæ linguæ studio perdididi: quæ me Aleto semper infantem ac mutum fuisse autemet
Cui ego dicam: Dominus dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa.

FINIT EXPLANATIO DIUI HIERONYMI IN AGGEVM PROPHETAM AD
PAVLAM ET EVSTOCHIVM.

Super Zachariam. c. i.

DIVI HIERONYMI LIBER PRIMVS SVPER ZACHARIAM PROPHE TAM:

AD EXVPERIVM EPISCOPVM TOLOSANVM: INCIPIT.

CAPITVLVM PRIMVM.

In mense octauo in anno secūdo Barij regis factum est verbum do-
mini ad zachariā filium Barachie filiū Addo pphetā dicēs. LXX.

TIn octauo mēse anni secūdi post Bariū factū est verbū dñi ad zachariam Barachie filium Addo ppheta dicens.

¶ Secundo anno Darii filii Hystaspis septuagesimū desolationis tem-
pli annū: Qui ab Hieremia prædictus est fuisse completum: ipse zacha-
rias testis est dicens: Domine exercitū usq; quo nō misereberis hieru-
salem & urbium iuda quibus iratus es: Ecce iste septuagesimus annus ē
nulliq; dubiū quin Cyrus rex persarum qui caldæorū destruxit impe-
rium: primo anno regni sui: quinquaginta circiter milia hominū capti-
uorū de babylone miserit in iudæam. Qui uasa quoq; quæ nabucho-
donosor abstulerat reddidit: & templū edificari iussit in hierusalē Prin-

cipesq; populi qui reuerfus est cōstituit zorobabel filium Salathiel: & Iesum filiū Iosedech sacerdo-
tem magnū. Interfecto igitur apud massagetarum Cyro: q; triginta annis regnavit in partibus a Tomiyri regina
massagetarum: Cambyfes fili⁹ successit in regnū: q; expletis octo annis: duos magos fratres habuit suc-
cessores: quibus occisis a populo Darius filius Hytaspis ex sententia septem familiā rex persarū cō-
stitutus est: Cuius regni anno secūdo factus est sermo dñi ad Aggeū pphetā: & ad zachariā filium
Barachiae filiū Addo: Super Aggeū iam diximus: de zachariā titulo pauca dicenda sunt: Qui cum
sit filius Barachiae, Quæritur quare dicatur filius Addo: nec ambigitur iuxta paralipomenon lib. 1.
qñ ipse sit Addo: qui missus est ad hieroboā filiū nabath: sub quo altare diruptū est: & manus regis
aruit: rursumq; ad pces illius restituta est. Igitur a primo anno Cyri regis usq; ad secundū annum
Darii filii Hytaspis supputatur anni quadraginta: in qbus tantū altare fuit extractū & iacta tēpli fun-
damenta: vicinis in circuitu nationibus opus prohibentibus: & cambyse rege persarū: qui sup hac
re ad principes syriæ cælis phoenicis ac samariæ litteras miserat: Sup quo plenius Esdras scribit hi-
storiā: Sed aggeus in mense sexto in die prima eiusdem mēsis pphetare exorsus est. zacharias uero
in eodem qdem anno sed non in eodem mense. Nam post duos mēses octavo anni mēse fudit ua-
ticiniū: Vnde recte iuxta ordinē duodecim pphetarū: ille decimus & hic undecimus ponitur. Ma-
gnæq; cōfidentiae est immo spei fideiq; in dñm: ut quod tanto tempore ptermisum est: uel rege p-
hibente uel gentibus: ad cōmonitionem duorū hoīum facere incipiant. Hæc iuxta historiā solito
more præmissimus. Nunc secūdū ἀπαρχῶν breuiter differendū est. Octauus apud hebreos mē-
sis qui apud illos maresuan: apud ægyptios athir: apud nos nouember dicitur. hiemis exordiū est
in quo estatis calore consumpto omnis terra uirore nudatur: & mortalium corpora contrahuntur:
nec est ulla ex lege solēnitas. Scriptū est enim qd' ter per annū apparere debeat oēs generis masculi-
ni coram domino deo nostro. Prima festiuitas est azimorū paschæ. Quod apud nos græco latinoq;
sermone pascha dicitur. Secūda pentecostes post septem ebdomadas in qua panes ppositionis de
nouis primū frugibus offeruntur. Tertia in mense septimo: tubarū propitiationis & tabernaculorū:
idest σκηνωφῶνταις cuius extrema dies egressionis appellatur & terminus. Ergo in captiuitate po-
pulus cōstitutus est adhuc sub rege persarum: nec dum edificato tēplo: nec dum mœnib⁹ murisq;
urbis extractis: nō uidet pphetiā tpe letitiæ: sed post lætitiā. Et tñ q; habebāt memoriā benedictio-
nem & ob benedictionē testimoniū. Idcirco ad eum zacharias filius barachiae: filius addo mittitur.
zacharias interpretatur memoria dñi: barachiae bñdictio dñi: addo testimoniū eius. Videamus ergo
sermo dñi q; erat in principio apud deū patrē qd; in zacharia ppheta sit locutus ad populum.

T Iratus est dominus super patres vestros iracūdia:z dices ad eos. **Hec dicit dñs exercitū:**
Conuertimini ad me ait dominus exercituum:z conuertar ad vos dicit dominus exercituum:
ne sitis sicut patres vestri ad quos clamabant prophete priores dicentes. LXX.

E Iratus est dñs super patres vestros ira magna: et dices ad eos: **H**ec dicit dñs oipotens: conuertimini ad me dicit dñs virtutū: et conuertar ad vos dicit dominus virtutum: et nolite fieri sicut patres vestri: quos arguerunt prophete qui prius fuerant dicentes.

Tra dñi non perturbationem eius significat: qui irascitur: sed eorū merita atq; peccata: in quos dei ira defecit. Alioqn dñs nunq̄ iratus ulciscitur: sed ad hoc corripitur ut emendet: Vñ & ppheta p̄catur in psalmis. Dñe ne in furore tuo arguas me: neq; in ira tua corripas me. Et in alio loco legimus. Corripe nos dñe uerū tamen nō in furore tuo: sed in misericordia: Iratus est ergo dñs sup patres eorū qui nūc corripiuntur. Nō iuxta .lxx. interptes ira magna: sed ira simpliciter. Si enim ira magna esset iratus: nūq̄ per Danielelem & Ezechiel captiuos ad pœnitentiam puocasset. Cūq; in illos iratus sit: ad uos loquitur dominus exercitū: Pro quo in hebraico positum est sabaoth: Quod interdum .lxx. omnipotentem interdum uirtutū transfulerunt. Et loquitur: Cōuertimini ad me & conuertar ad uos: iuxta illud quod legimus. Accedite ad dominū & accedet ad uos. Quibus hoc con-

2 Paral. 24 Zacharias filius Ioi-
da d. Simeonis ex fr. est. phry-
sarches q. q. e. in annis, ante Za-
charia barababab filius. Porro
Aldo ad Hierroba missus prio-
ris Zacharia amissus proinde phry-
sarches amicus Aldo n. sub Hierro-
ba p. m. regis Israel. Zacharias
ante sub Iora x. regis Israel

Marsuan
 Ahrir
 Nouebir Nouebir

trarium est: recessistis a me & ego recessi a uobis. Præcipit autem eis: ut reuertantur ad dominum q̄ de babylonia sunt reuersi: ut & dominus reuertatur ad eos: ne incipiant sustinere filii: quod quondam sustinuerunt patres ad quos similiter propheta illius temporis sunt locuti. Notandum quod in paucis uersiculis breuibusq; sententiis semper in aggeo & zacharia addatur dicit dominus exercituum: Vt sciant dominum esse qui præcipit aduersus regis imperium: & hostes circumfrentes: & hac ad edificationem templi fiducia concitentur.

Hec dicit dominus exercituum: Conuertimini de uis vestris malis & cogitationibus vestris pessimis. Et non audierunt neq; attenderunt ad me dicit dominus. LXX.

Hec dicit dominus virtutum conuertimini a uis vestris pessimis: & ab adinuationibus uis malis: & non attenderunt ut audirent me dicit dominus.

Ex superioribus pendet sententia: & quæ secutur prioribus coaptanda sunt. Nō enim zacharias ad populum loquitur: sed ostendit quid priores propheta ad patres eorū locuti sunt: ad quos clamauerunt dicentes. Hæc dicit dominus exercituum: Conuertimini de uis uestris malis & cogitationibus uestris pessimis. Hoc clamabat Esaias: hoc etiam Iohel Amos & Hieremias: ut uias malas defererent & cogitationes pessimas derelinquerent: q̄ & ope & mēte peccabāt: & nihilominus p̄phetas dñō cōmonēte nō audierūt neq; attēderūt nequaquā p̄phetas q̄ eis loq̄bantur: sed me dicit dñs in illis enim ego erā q̄ loquēbar & contēnebar: Vñ & dñs in euāgelio. Qui uos inqt recipit me recipit.

Patres vestri ubi sunt & propheta: nunquid in sempiternum uiuunt: Verumtamen uerba mea & legitima mea que mādauī seruis meis prophetis: nunquid non comprehenderūt patres vestros & conuersi sunt: & dixerunt: Sicut cogitauit dominus exercituum facere nobis: secundum uias nostras & secundum adinuationes nostras fecit nobis. LXX.

Patres vñ ubi sunt & propheta: nūquid in sempiternū uiuent: uerū tamen sermones meos & legitima mea que ego precipio in spiritu meo seruis meis prophetis: q̄ cōprehēderunt patres vestros: & respōderūt atq; dixerunt: Sicut p̄paratus est dominus omnipotēs ut faceret nobis secundum uias nostras & secundū adinuationes nostras sic fecit nobis.

Ubi sunt inquit patres uestri qui non audierūt neq; attenderunt me: ubi propheta uestri enim audiendum est: Patres uestri ubi sūt: & propheta uestri ubi sūt: id est pseudo propheta: Nūq̄ enim de sanctis prophetis diceret nūquid in sempiternū uiuēt: Et his ergo qui peccauerūt & noluerūt ad me conuerti: Et his qui peccātes falsis pollicitationibus deceperunt morte subtrahtis: uerba mea q̄ per prophetas meos locutus sum permanēt in eternum: Quæ comprēderūt patres uestros & ostenderunt uera esse quæ dixi: qui patres uestri rerū exitu prophetarū meorum in se uaticinia comprobantes: conuersi sunt ad pœnitētiā atq; dixerunt: Sicut prædixit dominus exercituum ut faceret nobis: secundū opera nostra atq; peccata reddidit nobis: Legamus Danielem ex p̄sona sua & populi: dñō cōfiteē qd̄ eū audire noluerit & iuste sibi acciderit q̄cūq; p̄pessi sunt.

In die uicesimaquarta undecimi mēsis sabath: In anno scđo darij: Factum est uerbū dñi ad zachariam filiū barachie filium addo prophetam dicens LXX.

Quarta & uicesima: undecimo mēse qui est mensis sabath: in secundo anno sub dario: Factus est sermo domini ad zachariā barachie filiū addo prophetā dicens.

Quidā pro undecimo mense ponunt duodecimū. & uicesimum quartum diem eiusdē mensis arithmetrice rationibus interpretātes: quadrāgulū firmū & stabile numerū suspicantur: uolētes certa esse & stabilia quæ scribūtur: Nos at dicam⁹ quod in eodem anno darii regis secundo: tertio mense: post primā uisionem id est undecimo post octauum: qui apud hebræos appellatur sabath: Rursū ad zachariā factus est sermo domini: Secundum numerum esse in mūdum & ad coniunctionē carnis & rerū seculi ac materiæ pertinētem sepe docuimus: Mensis autē undecimus qui appellatur sabath: & lingua nostra in uirgam uertitur: austeritatē & correptionem sonat: iuxta illud apostoli: qd̄ uultis in uirga ueniā ad uos: Et psalmistæ dicentis. Virga tua & bācculus tuus ipsa me cōsolata sūt: Et est in acerrimo tēpore hyemis: qui ab ægyptiis mechir. a macedonibus περί γιοσ A Romanis februari⁹ appellatur: Vicesima quoq; q̄rta mēsis dies: illustrē noctis umbrā significat: deficiēte luna in tenebras & ceco ac p̄petuo noctis horrore crescēte: Vñ cōgrue q̄ adhuc in captiuitate erant & maiore sui parte in medis atq; chaldæis & assyriis exulabant: In secundo anno & undecimi mēsis grauissimo frigore: & in uicesimaquarta diē eiusdē mēsis cernūt iudaico populo q̄ secuntur.

Aidi per noctem & ecce uir ascendēs super equum ruffū. & ipse stabat inter myrteta que erāt in profundo: & post eum equi ruffi varii & albi & dixi: Qui sūt isti domine mi: Et dixit ad me angelus domini qui loquebatur in me: Ego ostēdam tibi quid sint hec. Et respōdit uir qui stabat inter myrteta & dixit isti sūt quos misit dñs ut pambularēt terrā: Et ruderūt āgelo dñi q̄ stabat inter myrteta & dixerunt: Perābulauimus terram: & ecce omnis terra habitatur: & quiescit: Et respōdit angelus domini & dixit: domine exercituum usq; quo tu nō misereberis hierusalem: & urbium iuda quibus iratus es: Iste septuagesimus annus est: & respondit dominus angelo qui loquebatur in me uerba bona uerba consolatoria. LXX.

Aidi in nocte & ecce uir ascēdens super equum ruffū: & ipse stabat inter montes vmbrosos & post eum

Super Zachariam. c. i.

post eum equi ruffi & varii & albi: & dixi quid sunt isti domine: & dixit ad me angelus qui loquebatur in me: Ego ostendam tibi quid sint hec: & respondit vir qui stabat inter montes & dixit ad me: Isti sunt quos misit dominus ut circumirent terram: Et responderunt angelo domini qui stabat inter montes atque dixerunt: Circuuiimus omnem terram: Et ecce omnis terra habitatur & quiescit: & respondit angelus domini & dixit: domine omnipotens usque quo non misereberis hierusalem & urbium iuda quibus iratus es: Iste est septuagesimus annus: & respondit dominus angelo qui loquebatur in me verba bona & sermones consolatorios.

Primum differamus historiam Vidi inquit per noctem: non uidit sicut moyses qui dominum facie uidebat ad faciem: Et Esaias qui loquebatur: Vidi dominum super thronum excelsum & eleuatum: Anteque populus duceretur in captiuitatem: anteque hierusalem destrueretur & templum: sed adhuc in seruitutis malis populo constituto: ea quae pro eis uidet cernit in tenebris: Et ecce uir ascendens super equum ruffum: hunc hebraei Michaellem angelum putant: qui ultor iniquitatum & peccatorum sit Israel: Et quod steterit inter myrteta quae erant in profundo: Myrtos intelligi uolunt prophetas: & sanctos: qui in medio captiui populi uersabantur & erant in profundo: Virum autem idest Michaellem equi ruffi & uarii & albi sequabatur ordine ut estimaret commutato: ut albi medos persasque significet: Quia sub ipsis dimissa captiuitas & templum restauratum est: Varii macedonas: quorum nonnulli amici: alii persecutores fuerunt: Plenissime super hoc Danielis Ultima uisio loquitur: Ruffi uero regnum Romanorum cruentum & sanguinariū: quod populum interfecerit templumque subuerterit: Alii uero ordinem qui scriptus est conseruantes uirum qui ascenderit super equum ruffum: Et equos rufos & uarios & albos quatuor regna iterprætatur: Primum & secundum sanguinariū Assyrios & chaldaeos: quorum primi decem tribus sub salmā nāsar duxere captiuas: Secundi iudā & beniamin incensa hierusalem ciuitate temploque subuerso: Tertios & quartos uarios & albos: medos significare putant & persas: Quorum alii clementes fuerunt: Ut Cyrus & darius filius Histaspis: & assuerus quem graeci artaxerxen uocant: sub quo hester impletur historia: Alii crudeles ut cābyses & ceteri. Vidente ergo propheta uirum ascendentem super equum ruffum: & post eum equos rufos uarios & albos: & ignorante quod uiderat: uisionisque suae cupiente scire rationem: Atque dicente: Qui sunt isti domine mi. Angelus qui loquebatur in eo promittit se esse dicturum: & illo reticente uir qui stabat inter myrteta commemorat: Ista sunt regna quibus praecipit dominus ut pambularent terram: & suae eam subicerent potestati: Denique angeli qui regnis & nationibus praesidebant: non ad alium ueniunt: sed ad ipsum uirum & angelum domini: qui stabat inter myrteta: & dicunt: Perambulauimus terram & ecce omnis terra habitatur & quiescit: Et est sensus: Omnia sub nobis regna tuta sunt & pacata: nec aliquid praemittitur angustia: Ex qua responsione angelus qui interpellabat pro Israel occasionem accepit pro populo deprecandi & dicit ad dominum: Cum omnis orbis quietus sit & paccatus: Quare domine non miserearis hierusalem & urbium iuda: Maxime cum secundum promissa tua captiuitatis tempus expletum sit: Responditque dominus angelo qui loquebatur in propheta: uerba bona: uerba consolatoria: bona de futurorum promissione: consolatoria de praesentium necessitate. Haec iuxta litteram ne uideremur celare nostros a peregrina lingua magistris didicimus. Ceterum ecclesiarum magistri noctem mystice uisionis intelligunt: in qua cernitur uisio obscuritatum: Posuit enim deus tenebras latibulum suum: Et iuxta. lxx. interpretes de eo dicitur: Abyssus sicut uestimentum amictus eius. Vir autem qui ascendeat super equum ruffum dominus atque saluator est: Qui dispensationem nostrae carnis assumens audit in Esaiam: Quare rubra sunt uestimenta. Hic qui nunc captiuo populo ruffus ostenditur: In apocalypsi Ioannis in candidis uestibus & in candido equo sedere describitur Quod autem stare dicitur inter duos montes umbrosos. Licet in hebraeo non habeatur: duos nouum & uetus sentiunt instrumentum: quod densissimis foliis & nemore & umbrosis siluis dicitur esse cooperatum: quia multis obscuritatibus inuolutum est. Myrteta autem quae erant in profundo inter quae describitur: angelicas intelligunt potestates. quae ei etiam in carne posito ministrarunt: Vel certe montes (ut tollamus quod scriptum non est: duos) absolute & absque numero: plurimos sanctos sentire possumus: Et apostolos atque apostolicos meos: qui totum orbem ruffi & uarii & albi peragrasse memorantur: Quorum alii martyrio coronati sunt: & appellantur ruffi: Alii operibus & doctrina & uarietate signorum Varii nuncupantur: Alii uirginitatis integrorumque dogmatum. & puri cordis: quod cernit deum: promissa susceperunt. Denique interrogat propheta eundem uirum: & angelum qui stabat inter myrteta: & dicit: Qui sunt isti domine mi: Et angelus qui loquebatur in eo: Sensus uidelicet prophetalis promittit se ostensurum esse quod cernitur. Cumque promiserit non ipse respondit: sed alter qui stabat inter myrteta: & dicit: Isti sunt quos misit dominus ut pambularent terram: A domino enim missi sunt apostoli: ut totum orbem euangelica praedicatione complerent: qui postquam expleuerunt opus reuer si sunt ad magni consilii angelum: qui stabat inter eos: qui cum apostolo loquebantur: Christi bonus odor sumus in his qui salui sunt: & in eis qui pereunt: & inter utriusque uocationis populos: Et dixerunt ad eum: Perambulauimus terram impleuimus opus quod nobis iniunctum est: Et ecce omnis terra habitatur & quiescit: quae ante deserta erat a deo: Nunc habitatio eius est: quiescit a bellis: a uitiorum praeliis atque peccatis: quia hereditatem domini suscepit reuertentis ad patrem atque dicentis: pacem meam do uobis: pacem meam relinquo uobis: Quod autem plena misericordia postulatur: ut in

Hiero. liber Primus

stante anno septuagesimo misereatur deus hierusalem & urbium iuda: ad illam intelligētiā referūt: Quod q̄diu uera pax ueniat: sabbatismus & septem decadarum numerus idest annus septuagesimus impleatur: nec hierusalem plenam recipiat libertatem quā interpretatur uisio pacis idest ecclesia: Nec urbes iuda animæ in dominū cōfiteres. Deniq; dominus repromittit uerba bona & uerba consolatoria: Q̄d nūc ex parte cernimus & ex parte prophetamus: Cū autem uenerit quod perfectum est destruantur quæ ex parte sūt & liberati de babilone huius seculi clamemus: In cōuertendo dominus captiuitatem syon: facti sumus sicut consolati.

ps. 146.

¶ Et dixit ad me angelus q̄ loquebatur in me Clama dicens: hec dicit dominus exercituum zelatus sū hierusalē & sion zelo magno: & ira magna ego irascor sup̄ gētes opulētas: q̄a ego iratus sū parū: Ip̄e uero adiurauerunt in malū: p̄pterea hec dicit dñs: reuertar ad ierusalē i misericordijs & dom⁹ mea edificabit in ea ait dñs exercituum: & p̄p̄diculū extēdit sup̄ hierusalē. LXX.

¶ Clama dicens: hec dicit dominus omnipotens: zelatus sum hierusalem & sion zelo magno: & ira magna ego irascor super gentes: que superimposite sunt: pro eo quod ego quidem iratus sū modicum: Ip̄i uero superpositi sunt in mala: P̄pterea hec dicit dominus conuertar ad hierusalem in misericordia: & domus mea instaurabitur in ea dicit dominus omnipotens: & mensura extendetur super hierusalem adhuc.

¶ Verba bona & uerba consolatoria hæc sūt quæ nunc propheta clamare præcipitur: Quod zelatus sit dñs hierusalē & sion zelo magno: Qui at̄ zelatur amare se eā quā zelatur ostendit: Neq̄q̄ dices p̄ hieremiā: Sicut despicit mulier uirum suū Ita despexit me domus israel Cui per Ezechiel loquēbatur: Irascēs iam nō irascar tibi & zelus meus recessit a te: Qui ergo zelatus est hierusalem & syon. (una est at̄ & eadem ciuitas.) nunc irascitur super gētes opulentas quas supra equos rufos & albos & uarios nominauit quod ip̄e tradiderit eos ad corripiēdū: Illæ uero sauiērūt in traditos: hic ut filiū a pedagogo uoluerit emendari: Illæ ut hostē interficere & punire conatæ sint. Cui simile est illud in Esaia: Ego dedi eos in manus tuas: tu autem nō fecisti misericordiam: Semis aggrauasti iugū & dixisti ero in sempiternum: Zelus autem ἀνδροπικία πρὸς τὸν πληρωτὴν sic accipimus ut ira: Ex quo loco conuincuntur heretici qui ueteri detrahunt testamento: quod irascens non perdere cupiat eos in quos irascitur sed emendare: Quia ergo inquit zelatus sū hierusalem & syō zelo magno quas aduersarii plusq̄ uoluerā deſperūt: Iccirco hæc dicit dñs: Reuertar nō una misericordia: sed in multis misericordiis ad hierusalē: & dom⁹ mea. i. tēplū edificabitur i ea sub zorobabel & Iesu filio Iosedech & p̄p̄diculū cementariorū extendetur sup̄ hierusalē. Potest hierusalem & syō uisio pacis & specula: quæ nō bella seculi nec humilia atq; terrena: sed pacē atq; cōcordiam & celorū excelsa cōsiderat: ecclesia intelligi: Cui p̄pter uitia atq; peccata & refrigescētem cottidie caritatē Irascens dominus tradet eam p̄secutionibus: ut quasi in cōflatorio mundum aurum appareat & argētū: Aduersarii uero quibus tradita est: eā delere nitētes implēt hierusalem cruore cesorū a porta usq; ad portā: Vnde dominus pacē & misericordiā repromittēs rurſū eā edificaturū esse dicit: Et p̄p̄diculū siue funiculū secūdū mensuras: & ordines singulorū in ea esse tendendum. Quid sit at̄ funiculus sequēti capitulo demonstratur: ubi dicit propheta: Leuauit oculos meos & uidi: & ecce nix & in manu eius funiculus mensorum: Tēplū at̄ dei q̄d aduersarii destruxerūt potest & domini uenerabile corpus itelligi: De quo ip̄e dicebat Soluite templū hoc & ego i triduo suscitabo illud: Q̄d in passione destructū: in resurrectōe suscitatum est: Et omniū temploꝝ seminariū atq; exordiū fuit: De qbus & apostolus loquitur: Vos estis templum dei & spiritus sanctus habitat in uobis.

Hier. 1.

Esa. 47.

Io. 2.

¶ Adhuc clama dicens: Hec dicit dominus exercituum: adhuc affluēt ciuitates mee bonis & consolabitur adhuc dominus syon & eliget adhuc hierusalem. LXX.

¶ Clama dicens hec dicit dominus omnipotens: adhuc diffundentur ciuitates in bonis & miserabitur dominus adhuc syon & eliget adhuc hierusalem.

¶ Angelus q̄ supra dixerat ad p̄phetā: Clama hæc dicit dñs exercituum: Nunc quoq; ip̄ellit ut clamet non uocis. itētiōe sed mētis: Et hoc est q̄d clamādū p̄cipit. Adhuc affluēt ciuitates meæ bonis quas nūc cernis a babilonio uastatas: rurſū rebus oībus habūdabūt. & p̄sentibus bonis p̄teritā miseriā dñs cōsolabitur: Et eliget hierusalē quā paulo añ piecerat: Q̄d si referimus ad ecclesiā cui uerba bona & p̄petua pollicetur: Illa bona eē credēda sūt de qbus scriptum legimus: Videas bona hierusalē Et in alio loco: Si uolueritis & audieritis me quæ bona sūt terræ cōmedetis: Et illud: Fidens eris in dño & eleuabit te sup̄ bona terræ: Quæ sibi uir sapiēs cui dñs incerta & obscura suæ sapiētiae reuelarat spe futuroꝝ p̄mittit & dicit. Credo uidere bona dñi in terra uiuētū: His bonis post seuisimā p̄secutiōis icēdia q̄ & a gētibz & ab hereticis arrianis ecclesiæ dñi ptulerūt: pace reddita uidemus dñi ecclesias affluere & cōsolatā syō & electā hierusalē quas dudū abiecerat: Hoc ip̄sū & de templo dñi & de uno quoq; credētiū itelligere possumus. Quidā cōsolatā syon & electā hierusalē & cetera quæ in hunc modum a p̄phetis omnibus prædicantur ad cælestem hierusalem referunt. Quod destructa p̄ ruinā: p̄ uirtutes edificāda sit. Quæ nos oīa rectius sup̄ ecclesiā itēprabimur.

ps. 127.

Esa. 40.

ps. 90.

¶ Et leuauit oculos meos & uidi: & ecce quatuor cornua: & dixi ad angelū q̄ loq̄bat in me: qd sūt hec & dixit ad me: hec sūt cornua q̄ uētilauerūt iudā & israel & hierusalē: Et ostēdit mihi dñs quatuor fa-

bros: &

Super Zachariam. c. i.

bros & dixi qd isti veniunt facere: Qui ait dicēs: hec sūt cornua q̄ vētilauerūt iudā p̄ singulos vi-
ros & nemo eorum leuauit caput suum: Et venerunt isti deterrere ea vt deiciant cornua gentiū
que eleuauerunt cornua super terram iuda vt dispergerent eam. LXX.

Et leuauit oculos meos & vidi & ecce quatuor cornua & dixi ad angelū qui loq̄batur i me Quid
sūt hec domine: & dixit ad me hec sunt cornua q̄ disperferūt iudā & israel & hierusalem: Et osten-
dit mihi dominus quattuor fabros: & dixi: qd isti veniunt facere: & dixit hec sunt cornua que disp-
ferūt iudā & israel cōfreguerunt: & nullus eorū leuauit caput & egressi sūt isti vt exacuāt ea in ma-
nibus suis: quatuor cornua gētes sunt q̄ leuauerūt cornua sup̄ terrā domini: vt dispergerent eas.

Quatuor cornua quā uentilauerūt & disperferūt iudā & israel & hierusalem: Quatuor gētes eē
babilonios medos atq; psas: & macedonas: ac romanos: Et nūc dñs a ppheta iterrogatus exponit:
Et daniel plenissime replicat: Qui in uisiōe Imaginis quā habebat aureū caput: & pectus argēteū:
& sub umbilico eneū & crura ac pedes ferreos: & fictiles: has quatuor gētes interpretatus est: Et rurū
alia uisione quatuor bestias: Leenā & ursū & pardum: & aliā horribilē bestiā cuius nomē nō posuit
easde gentes sub alia figura monstrauit: Medos at & psas unum regnū esse post uictoriā Cyri: non
ambigit q̄ & seculares & sacras litteras legerit. Et rectissime p̄ regnis cornua posuit: Hanc habente
scriptura sancta cōsuetudinē: ut regnum semp̄ interpretetur in cornibus: Vt est illud: Et exaltauit cor-
nu xpi sui: Et in alio: Erexit cornu salutis nobis in domo dauid pueri sui: Et decē cornua in ultimo
regnatura idem daniel ppheta testatur: Eo ergo tēpore quo hāc uisiō cernebatur iā babiloniorū
regnum p̄terierat. Instabat psas atq; medorū: futurū erat græcorum atq; macedonū: & romanorū
Quā babilonii: quā medi atq; psas: quā græci idest macedones fecerint iudā israel & hierosoli-
mis: Vir eruditus agnoscat: maxime sub Antiocho cognomento ἐπιφανεῖ sub quo machabeo-
rū historia texitur. Post aduētū quoq; domini saluatoris qñ circūdata est hierusalem: quā sustinue-
runt israhelita: Et euāgeliū ante denūtiat: Et Iosephus historiā iudaicā scriptor uernaculus plenif-
me edocet. Ista cornua uētilauerunt & disperferūt iudā per singulos prope modū uiros ut nemo
eorum graui malorū pōdere depressus leuaret caput: Quatuor quoq; fabros siue artifices quos græ-
ci τέκτονας uocant: nō ipse ppheta cōspicit: sed ei dñs ostendit: Exponit qui sint fabri & artifi-
ces quos nos angelos itelligimus obediētes dominicā potestati: Vt qd gētes destruxerāt isti edifi-
cēt: Hoc at p̄ quo nos ex hebreo iterptati sum⁹. Venerunt isti deterrere ea: Regna uidelicet. lxx: in-
terptati sūt: Venerūt isti exacuere ea in manibus suis: Exacuere at pro deterrere accipiendū est: Vel
certe deterrere ut omnia sub christi iugo colla submitāt: Et nō ut quidā interpretatus est: Cū exacua-
ta fuerit: peiora fiāt: Si enī ad hoc ueniāt angeli ut malos peiores faciāt nō fabri appellādi sunt idest
destructores malorū & edificatores bonorum: sed & ipsi pro malis & destructoribus accipiendi: Et
hoc notādum qd ista quatuor cornua gētiū: Vnū cōtra populum dei cornu eleuauerūt: Nō enim
regnauerūt pariter & simul opprēsserūt israel: sed sibi inuicē successerūt: Babiloniis medi: & psarū
regno regnum macedonū: regio macedonū imperiū romanorū: Hāc sequentes hystoriā ordinē
diximus: Quod autem oculos propheta leuasse dicit: illi spiritualiter sensui coaptādū est: Leuauit ocu-
los meos in mōtes unde ueniet auxiliū mihi: Et leuate oculos uestros & uidete regiones quoniam
albæ sūt ad metēdū: Et qd in Esaia legimus: Dixit sanct⁹ leuate oculos uestros & uidete quis ondit
hāc omnia: Eleuatione ergo oculorū opus est & intelligētia spiritali ut uideamus cōtrarias fortitu-
dines: quā cōtra eleuauerūt cornu suū: Et de quibus apostolus loquitur: Nō est nobis colluctatio ad-
uersū carnē & sanguinē: sed aduersū principatus aduersū potestates: aduersū mundi huius rectores
tenebrarum istarū: aduersū spiritalia neq̄tiæ in cælestib⁹: Hos quatuor aduersarios q̄ cōtra sanctos
semper dimicabant christus opprēssit adueniens. Et de his psalmista congeminat. Super aspidem
& basiliscum ambulabis & conculcabis leonem & draconem. Posumus quatuor cornua quā re-
gnauerunt contra populum dei & quatuor πᾶν accipere: quā eruditi non uerbum de uerbo ex-
primentes κακῶς πάσων passiones: sed perturbationes interpretātur: egritudinem animi & gau-
dium: duo præsēntia: & duo futura: metū & cupiditatem. De qb⁹ & illustris poeta significat: Hi me-
tuunt cupiunt gaudentq; dolentq;. Aduersum has: quatuor fabri: & ut ita dicam medici: boniq; ar-
tifices nō cernuntur a ppheta: nec dum enim absq; ostēsiōe dei per se eos uidere poterat: sed ostē-
duntur ei a domino. Quatuor scilicet uirtutes. Prudentia: Iustitia: Fortitudo: Temperatā: De qui-
bus plenissime in officio libris Tullius disputat: Scribens p̄ptiū quoq; de quatuor uirtutib⁹ li-
brum: Qui ergo uitia destruūt uirtutes edificāt. Omnesq; sancti qui hāc remedia possidētes instau-
rant: semper ecclesiarum fabri appellandi sunt. Vnde & apostolus loquēbatur: Quasi sapiēs archi-
tectus fundamentum posui. Et iratus dominus de hierusalem ablaturum esse se dicit architectum
& uirum sapientem. Et ipse dominus dei omnipotentis filius & creatoris omnium fabri filius ap-
pellatur. Legi in cuiusdam cōmentariis: quatuor fabros quatuor euangelistas itelligi: qui op-
prēssum israelem: sensum uidelicet uidentem deum & iudam dominum confitentem: & hierusa-
lem uisionem pacis in pristinam sedem restituant: & quos uitiorum gentes disperferant de eccle-
sia per prædicationem euangelii retraxerint ad salutem.

CAPITVLVM SECVNDVM.

Hiero. liber Primus

Eleuauit oculos meos et vidi: et ecce vir et in manu eius funicul⁹ mēsurum: Et dixi quo tu vadis: Et dixit ad me: Et metiar hierusalem: et videam quanta sit longitudo eius et quanta latitudo eius.

LXX.

Eleuauit oculos meos et vidi et ecce vir et in manib⁹ ei⁹ funicul⁹ geometre: et dixi ad eum quo tu vadis: Et dixit ad me ut dimetiar hierusalem et videam quanta sit latitudo ei⁹ et quanta longitudo.

Qui prius oculis eleuatis in quatuor cornibus tristitia uiderat. Nunc rursus oculos leuat ut uideat uirum de quo scriptum est: Ecce uir omnes nomen eius: De quo supra legimus Et ecce uir ascendens super equum rufum: et stabat inter myrteta quae erant in profundo siue inter montes umbrosos: Et de quo pariter loquitur: Hic edificauit ciuitatem meam cuius artifex et conditor deus est: Hic et in Ezechiel cernitur habens funiculum in manu: et calamus ad mensuram cubiti uirilis: ut metiatur hierusalem: Cuius descriptionem idest latitudinem idem propheta mystico sermone persequitur. Quidam putant hoc ex parte completum sub Zorobabel et Iesu et Esdra et neamiam: et ceteris ducibus siue regibus: qui usque ad aduentum domini saluatoris populum rexerunt Israel: Alii uero et maxime iudaei in mille annorum regno interpretantur: Corporales corporalia requirerentes. Nostrorum autem plerique refferunt ad caelestem hierusalem et hanc dicunt iterum extruendam: quae ruina animarum peccatricum fuerat destituta: hoc heretici suspicantur: Ceterum nos montem syon et matrem: primitiuorum atque sanctorum interpretemur ecclesiam quae edificata est in passione domini et resurrectione: et cottidie edificatur ab eo qui nouit mensuras et merita singulorum: Quod de ecclesia diximus potest et de animabus accipi credendum quae cottidie edificantur a domino: et cernunt pacem eius quam apostolis est relicta.

Et ecce angelus qui loquebatur in me egrediebatur et angelus alius egrediebatur in occursum eius et dixit ad eum: curre et loquere ad puerum istum dicens: absque muro habitabitur hierusalem praemultitudine hominum: et iumentorum in medio eius: Et ego ero ei ait dominus murus ignis in circuitu: et in gloria ero in medio eius.

LXX.

Et ecce angelus qui loquebatur in me stabat et angelus egrediebatur in occursum eius et dixit ad eum: Curre et loquere adolescentulo illi dicens: Frugifera habitabitur hierusalem a multitudine hominum: et iumentorum in medio eius: et ego ero illi dicit dominus murus ignis in circuitu et gloria ero in medio eius.

Angelum qui loquebatur in propheta et stabat: siue ut in hebraico legitur egrediebatur: (hoc enim significat iasa.) hebrei michaelē putant: Et alterum angelum qui egrediebatur et ueniebat in occursum eius gabrielē suspicantur: qui loquatur ad michaelē ut loquatur propheta: Quantam rerum omnium habundantiam et multitudinem hominum et iumentorum firmitatemque murorum habitura sit hierusalem: quae in praesentia usque ad fauillam et cineres uideatur esse destructa. Non autem iuxta spiritalem sensum haec omnia interpretamur in ecclesia quam absque muro: Siue ut .lxx. transferunt καὶ τὰ ἀκράτωρ idest frugum omnium habundantia: habitetur et habeat multitudinem hominum ac iumentorum Et dominus ignis sit in circuitu eius: et ipse in medio illius uersetur in gloria. Ista est ciuitas de qua alibi legimus? Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei: Et rursus: Magnus dominus et laudabilis nimis in ciuitate dei nostri in monte sancto eius: In hac quicumque habitat dicere potest: Ego autem sicut oliua frugifera in domo dei: Et dominus regit me et nichil mihi deerit in loco pascuae ibi me collocauit: super aquas refectionis educauit me. et habitabitur inquit hierusalem praemultitudine hominum et iumentorum absque muro siue frugum omnium habundantia. Quidam homines et iumenta duos populos interpretantur: iudeorum atque gentilium: quod illi qui in lege uersati uenerint ad fidem christi homines appellati sint: Nos autem qui post idolatriam quasi in deserto legis et solitudine fuimus prophetarum: et eius recipimus passionem: iumenta dici debeamus: Alii autem rationabiles quosque et scripturarum eruditos scientia homines intelligi uolunt: Iumenta uero simplices quosque credendum: Et de his dicit Homines et iumenta saluos facies domine: Haec iumenta et haec animantia audiunt boni pastoris uocem: et cognoscunt et secuntur eum: Quia ipse est et pastor quia regit nos. et hostium quia per illum in ecclesiam et ad patrem ingredimur. Et murus ignis in circuitu: Ut credentes et habitantes in medio calefaciat qui prius frigore caritatis iteperant: et possint spiritu esse seruientes. lupos autem et saeuissimas bestias de quibus scriptum est: Ne tradas bestiis animam committentem tibi: Et quorum fructus est foenum ligna stipula Et afferunt tribulos et spinas: suo igne consumat: Et qui aduersariis ignis est sit in medio credentium gloria: Quod autem murus hierusalem sit dominus: Et in alio loco legimus: Montes in circuitu eius et dominus in circuitu populi sui: Haec omnia iudaei sub NAIMMENO quem sibi spe uanissima reprobant: putant carnaliter esse uentura: Quod tantam hierusalem habitura sit beatitudinem ut praemultitudine hominum et omnium iumentorum murum habere non possit: Sed murus sit ipse dominus de fensio: et illius in media habitantis gloria praeseruatur.

No fugite de terra aglonis dicit dominus quoniam in quatuor uentos celi dispersi vos dicit dominus. No fugite quae habitas apud filiam babilonis. quia haec dicit dominus exercituum: post gloriam misit me ad gentes: quae spoliauerunt vos: qui non tetigerunt vos tanget pupillam oculi mei: quia ecce ego lenio manum meam super eos et erunt prode his qui seruiebant sibi et cognoscetis quia dominus exercituum misit me.

LXX.

No fugite de terra aquilonis dicit dominus quia de quatuor uentis celi congregabo vos dicit dominus in syon

Super Zachariam.c.ij.

in syon saluamini q habitatis filiā babylonis: **H**ec.n.dicit dñs omnipotens: Post gloriā misit me ad gētes q spoliauerūt vos: qā qui tetigerit vos qsi tāgat pupillā oculi eius: Ecce ego inferaz manū meā sup eos: z erūt pde his q seruiuerant eis z cognoscetis qā dñs omnipotens misit me.

Plagā orbis quas grāci appellant κλιματα iuxta sitū hierusalē intelligūt & templi: Assyrii ergo & babylonii qui dei populū uastauerūt habitant in terra aquilonis. Deniq; in hieremia: Olla quā iuxta Ezechiel plena est carnibus: (Intelligitur autē urbs hierusalem) a facie aqlonis accēditur. Quia igitur angelus pceperat qui occurrerat angelo pphetāti in Zacharia ut loquāretur ad puerū: (ad cō parationē enim angelicā dignitatis omnis humana natura pueritia nūcupatur: quia nō angeli in nos sed nos in angelos proficim⁹.) Et diceret ei: Absq; muro habitatur hierusalem & reliq; Nūc idē ad eos fit sermo domini qui habitāt in aqlone ut a uētis quatuor congregētur: in quos fuerāt toto orbe disp̄si & reuertātur in syō q habitabāt in babylone. Vel certe ita q i quatuor plagis cāli disp̄si estis Fugite de terra aquilonis: Et o syon q nūc habitas in babylone fuge & reuere ad priā sedē: Quod autē tertio casu uocatio dicitur O exhortatio ad fugā est: ut nō semel sed crebrius ad fugiēdū sciāt se esse cōmonitos: Dicēdum & aliter: Aquilo uētus durissimus est: qui durissima habitatorum suorū corda facit: & a quo succēduntur mala super omnes q habitāt in terra: & ad quem iuxta hūc ip̄sū zachariā pphetam: egrediūtur equi nigri ut in sua regione cōsistāt. Ille quoq; qui in Esaia gloriabūdus dixerat: In cākū ascendā super sydera cāli ponā thronū meum: sedebo in monte sublimi: sup montes excelsos: in aqlone in frigidissimo terrarū loco regnū habere se iactat: legimus in alio loco: Ecce fumus ab aquilone uenit: & q pcul a sancta urbe discesserāt dicitur de eis: Ecce isti de lōge ueniunt ab aqlone & mari. Et p hieremiā spiritus sanctus loquitur: puocās eos qui in captiuitate sūt ut redeāt hierusalem: Vade & lege sermones meos istos ad aqlonem & dices: reuere ad me habitatio Israel dicit dominus: Prācipitur itaq; nobis qui habitauimus ad aqlonē & calorē dominici feruoris amissimus: q dispersi fumus in orbe terrarū. & de qbus euāgeliū p̄dicat: Qd in quatuor uentos mittit angelos suos dominus & cōgreget nos: Et q in huius seculi uitis & confusione uersamur: ut fugiamus in syon ecclesiā domini: & humilia reliquētes in specula eius & sublimitate dogmatū cōsistamus: Quod autē sequitur: Hāc dicit dominus exercitū: Post gloriā misit me & reliqua: Vox saluatoris loquētis iducitur: Qui omnipotēs deus a patre omnipotēte missus se esse dicit: Non iuxta id qd omnipotens est: sed iuxta id quod post gloriā missus est: Qui cū in forma dei esset nō rapinam arbitratus est equalē se esse deo: sed semetip̄sū exinaniuit formam serui accipiēs: & factus est obediēs patri usq; ad mortē & mortē crucis: Nec mirū quod christus dicitur omnipotens ex cuius p̄sona legimus in Apocalipsi Ioannis: Hāc dicit testis fidelis initiū creaturā dei: qui est & erat & uerturus est domin⁹ deus omnipotens: Illud quoq; qd in uicesimo tertio psalmo legimus: Leuate portas principes uestras & eleuamini portae eternales & introibit rex gloriā: rur sūq; ab aliis angelis dicitur ignoratib⁹ mysteriū incarnationis assūptā: Quis est iste rex gloriā: dominus uirtutū ipse est rex gloriā: refertur ad christū: Vbi enim nos legimus: Dominus uirtutū i hebraico scriptū est sabaoth: Qd a lxx. interpretibus in omnipotētē uertitur. Ex quo itelligimus ubi cūq; dñs uirtutū de christo dicitur oīpotētē eū debere itelligi: Nec mirū si christ⁹ dicatur oīpotēs: Cui tradita ē oīs potestas i cālo & i terra: Et q dicit oīa q patris sūt mea sunt si at oīa. i. deus ex deo dñs ex dño: lumen ex lumine: Ergo ex omnipotēte omnipotēs: Neq; enim fieri potest ut quorum una natura ē diuersa sit gloria: Missus ē ergo post gloriā diuīe maiestatis ad gētes q spoliauerāt populū dei: ut q eos fuerāt añ prādati: p̄dā sint seruientibus sibi: & omnis quodā seruientiū turba cognoscat quoniā deus omnipotēs miserit eum. Quod autem dicit Qui tetigerit uos tanget pupillā oculi eius: tactū pro uexatione & iniuria accipe: iuxta illud quod legimus: Nolite tāgere christos meos & in prophetis meis nolite malignari. Qui enī sanctos domini tetigerit: sic est quasi uexare cupiat pupillā oculi eius: & illū clara nitatur luce priuare De qua loq̄tur in euangelio: Vos estis lux mundi: Eleuat autem deus manum suam ut percutiat gentes aduersarias: & populum suum uel hierusalē reducat in ecclesiā: Vel gētes aduersarias: iuxta tropologiā contrarias accipe fortitudines quā cottidie peccatores suā subiciūt potestati & sibi eos seruire cōpellunt.

Lauda z letare filia syon: quia ecce ego venio z habitabo in medio tui ait dominus: z applicabuntur gentes multe ad dominum in die illa: z erunt mihi in populum z habitabo in medio tui z scies quia dominus exercituum misit me ad te: z possidebit dominus iudam partem suam in terra sanctificata: z eliget adhuc hierusalem. LXX.

Letare z gaude filia syō: qā ecce ego ueniā z habitabo in medio tui dicit dñs: z cōfugiēt gentes multe ad dominū in die illa z erūt in populū z habitabo in medio tui: z scies quoniā dñs oīpotēs misit me ad te: z possidebit dominus iudam partē suā z eliget adhuc hierusalem.

Et hāc adhuc ex p̄sona dñi itelligēda: qd hortetur populū suū de captiuitate in sedē priā restitutū gaudere atq; letari: qd ipse dñs ueniat & habitet i medio ei⁹: & multā gētes crediturā sint in eum: De qbus dicitur: Postula a me & dabo tibi gētes hereditatē tuā & possessionē tuā terminos terrā: Et habitet in medio eius: Loquēs ad discipulos: Ecce ego uobiscū sū oībus diebus usq; ad cōsumationē seculi: Et possideat dñs iudā prē suā: cōfūtētē & credētē nomini suo: & nō alibi posside-

Hieronymus. liber Primus

at nisi in terra sancta q̄ interpretatur ecclesia: & eligat adhuc hierusalem quā tentatiōi in p̄secutiōib⁹ dereliq̄rat: Iudæosq; alii putāt sub zorobabel & Iesu & Esdra & Neemia hæc ex pte cōpleta: maxie qm̄ hierusalem eligitur & possidetur Iudas: duæ uidelicet tribus q̄ reuerſæ sunt de captiuitate babilonica: & appellatæ sūt Iudas & nō Israel. Qui apud medos hucusq; uersantur. Alii uero in futurum differūt qd̄ tūc credituræ sint gentes in eum q̄ mittatur a dño & eligēda sit hierusalē. Cū utiq; iam oēs gentes crediderint in dñm saluatōrē: Nec possit eligi quæ omnino destructa est. Recte autem post captiuitatem filia syon prouocatur ad gaudium. De qua in psalmo dicitur. Cum conuerterit dominus captiuitatem populi sui exultabit Iacob & lætabitur Israel.

Silcat omnis caro a facie domini quia consurrexerit de habitaculo sancto suo. LXX.

Timeat omnis caro a facie domini quoniam surrexit de nubibus sanctis suis.

Cum hæc se ita habeant: & possessurus sit dñs iudam partem suā: & electurus Hierusalem: omne hoīum genus dñi formidet aduentū. Quia surrexit de habitaculo sancto suo. Surgere autē dñs dicitur & quasi euigilare de somno qm̄ consurgit in uindictam populi sui: iuxta illud qd̄ scriptum est. Exurge ut qd̄ dormis dñe. Siue iuxta. lxx. qui dixerūt surrexit de nubib⁹ sanctis suis: patriarchas p̄phetas & apostolos intellige: qbus mandauit dñs ne pluāt sup̄ israel imbrem. Istæ sunt nubes de qbus scriptum est: & nubes spargūt iustitiam: neq; enim nubes istæ corporeæ in quas aer densior coigitur: Possunt pluere iustitiam: in his & cum his nubibus dñs in euangelio uentur⁹ se esse dicit: Et in Esaiā legimus qd̄ dñs in ægyptū uenerit in nube leui. Egyptus mundus accipitur: in quē dominus descendisse memoratur in carne: quæ edita de utero uirginali nullo humani seminis & peccatorum pōdere grauabatur. Quod autē oīs caro: nō absolute hoīum & bestiæ & uolatilū & pisciū: sed specialiter hoīum accipitur. Illa scriptura significat. Exaudi orationē meā ad te oīs caro uēiet. Neq; enī ad dñm oīs caro irrationabiliū uentura ē aīantiū sed illa q̄ donū sancti spūs susceptura ē. Et de qua dicitur Effundā de spiritu meo sup̄ oēm carnem & p̄phetabūt filii uestri & filiæ uestre.

CAPITVLVM TERTIVM

Ostēdit mihi Iesū sacerdotem magnū stantem coram angelo dñi: Et satan stabat a dextris ei⁹ ut aduersaret ei: Et dixit dñs ad satan: Incepet dñs in te satan: & incepet dominus in te qui elegit hierusalē: Nūquid nō iste torris est erut⁹ de igne: Et Iesus erat indut⁹ uestibus sordidis: & stabat ante faciem angeli: qui respondit & ait ad eos qui stabāt coram se dicens: auferte uestimenta sordida ab eo & dixit ad eum: Ecce abstuli a te iniquitatem tuam: & indui te mutatorijs: Et dixit ponite cydarim mundam super caput eius: & posuerunt cydarim mundam super caput eius: & induerunt eum uestibus. LXX.

Et ostēdit mihi dominus Iesum sacerdotē magnū stantem ante faciem angeli domini: & diabolus stabat a dextris eius ut aduersaretur ei: Et dixit dominus ad diabolum: Incepet dominus in te diabole: & incepet in te q̄ elegit hierusalē: nō ne iste ut torris est erut⁹ de igne: Et Iesus idut⁹ erat uestibus sordidis: & stabat ante faciem angeli dicens abstuli iniquitates tuas & indui te eum pudorem: & dixit ponite cydarim mundam super caput eius: Et circūdederūt eū uestimentis.

Anteq̄ ueniamus ad intelligentiā spiritālē: quō hebrei locū istū edisserāt: stricti breuiterq; dicendū est: Iesū sacerdotem magnū quē græci ἀρχιερέα latini pōtificē uocāt: Filiū iosedech itelligi uolūt. q̄ cū zorobabel populo p̄fuit: Ex cuius dextris stabat aduersarius hoc. n. interpretatur satan ut aduersaretur ei: Et recte stabat a dextris illius nō a sinistris: q̄ uera erat accusatio: eo quod & ipse cum cæteris alienigenā accepisset uxore. Qd̄ in Esdra & in malachia q̄ hūc p̄phetā sequitur: plenissime scriptū est. Dixitq; dñs ad satan: ad accusatōrē & ad aduersariū eius. Ipse est. n. inimicus & uidex accusator fratru suoru. Incepet dñs in te satan: ut pluit dominus a domino: Incepet dñs in te qui elegit hierusalē. Cū ergo de cūctis iudæ urbibus nūc electa sit hierusalē: neq; imputate domino peccata quæ fecit: Cur quasi torré quem uulgo mone uocāt. Iesū conaris obruere. q̄ de babilonica captiuitate quasi semiustus euasit. Qd̄ autē seq̄tur. Iesus erat indutus uestibus sordidis: Tripliciter interpretatur: Vel ob cūiugium illicitū: uel ob peccata populi uel p̄pter squalorē captiuitatis: Angelus autē añ ei⁹ faciem stabat Iesus: p̄cepit cæteris angelis ex p̄sona domini ut auferret ab eo sordida uestimenta: de qbus supra diximus: qui cū p̄ceptū opere implessent: rurſū idem angelus loquitur ad Iesum ecce abstuli a te iniquitatē tuam: Hæc sūt sordida uestimenta: & indui te mutatorijs: hoc est Israelitē tibi cōiugē copulaui pro quo. lxx. transtulerunt ποδήρη quam nos tunicam talarem possumus dicere: eo quod usq; ad talos & pedes fluat. Quod seq̄tur: Ponite cydarim mundam super caput eius Pro cydari in hebreo legimus saniph quæ mitra a plerisq; dicitur: & in hac uolūt intelligi sacerdotii dignitatem: quod ablatis sordibus peccatorum mundum habuerit sacerdotium: Hæc iudæi. Nostrī autem ita disserunt: Sacerdotem esse magnum ad quem dicitur: Tu es sacerdos in eternum secū dum ordinē melchisedech Qui qm̄ per se uideri non potest a domino: p̄phetæ ostēditur stās corā angelo dñi: quē uolūt magni cōsiliū eē angelū: nō q̄ alter & aliter sit: aut duas p̄sonas recipiam⁹ in filio: Sed qd̄ idem atq; unus: & quasi hō sordidatus ostenditur: & quasi angelus mediator hominū & dei

Super Zachariam. c. iiii.

& dei apparere dicatur: Non autem esse filium Iosedech ex hoc conatur ostendere: Quod non sit ap-
positum in presenti loco filius Iosedech: qui in aliis locis ubi uere de Iesu dicitur filio Iosedech sem-
per patris cognomine censeatur: Stans igitur cernitur Iesus & stabili consistens gradu: Et satan stans
a dextris eius ut aduersaretur ei: Temptatus enim est per omnem modum absque peccato. Et in euan-
gelio ad eum tentator accedit: quarens semper dextris eius & uirtutibus contraria: Quodque sequitur:
Increpet dominus in te satan: Et increpet dominus in te qui elegit hierusalem: Sic edisserunt: Quia
pater & filius dominus est: Et in centesimonono psalmo legimus: Dixit dominus domino meo se-
de a dextris meis. Dominus de altero domino loquitur: non quod ipse dominus qui loquitur increpa-
re non possit: sed quod ex unitate naturae: cum alter increpauerit increpet ipse qui loquitur. Qui enim ui-
dit filium uidit patrem: & iste est qui elegit hierusalem: ecclesiam quae pacem domini contempletur.
Torrus autem de igne erutus rectissime intelligi potest qui cum in babilone fuerit: non est babilonio
igne consumptus. nec flamma seculi huius attactus: Unde & moyses in solitudine cernit uisionem magnam
in qua ardebat rubus & non comburebatur. Hic Iesus erat indutus uestibus sordidis: Qui cum non fecit
flet peccatum: pro nobis peccatum factus est: & ipse infirmitates nostras portat: & pro nobis dolet
& nos reputauimus eum in dolore & in plaga & in angustia: Ipse uero uulneratus est propter iniqui-
tates nostras: & infirmatus est propter peccata nostra. Et in apostolo legimus: Christus redemit nos
de maledicto legis factus pro nobis maledictum: Hic in uicesimo primo psalmo loquitur: Longe
a salute mea uerba delictorum meorum: Et in sexagesimo octauo. Deus tu scis insipientiam meam
& delicta mea a te non sunt abscondita: Quae uniuersa appellantur sordida uestimenta. Et auferun-
tur ab eo cum nostra peccata deleuerit: Ut quod ille sordidis indutus est uestibus: nos resurgentes
in eo audiamus post baptismum: candida sint semper uestimenta tua: credentiumque omnis ecclesia
audit per esaiam: Lauamini mundi estote: Et de ipso prophetatur In cantico canticorum: Quae est
ista quae ascendit dealbata πρωτη aut incarnationem eius accipe: quae de terra est & significatur
in pedibus: Cydarim mundam super caput illius: splendorem diuinæ maiestatis intellige: ut unusat-
que idem secundum hominem πρωτη secundum deum Cidari ornatus esse uideatur.

¶ Et angelus domini stabat: & contestabatur angelus domini iesum dicens: Hec dicit dominus exercituum
si in uis meis ambulaueris & custodiam meam custodieris: tu quoque iudicabis domum meam:
& custodies atria mea: & dabo tibi ambulantes de his qui nunc hic adiscunt. LXX.

¶ Et angelus domini stabat: & contestabatur angelus domini ad iesum dicens: Hec dicit domi-
nus omnipotens: si in uis meis ambulaueris: & precepta mea custodieris: & tu iudicabis domum
meam: & dabo tibi qui conuersentur in medio stantium istorum.

¶ Hebrei cepte interpretationis ordinem persequentes ad iesum filium Iosedech ab angelo domini haec dicta in-
telligunt: quod post ablationem uestium sordidarum & restitutionem mundi sacerdotii dignitatem: precipiatur
ei iuxta illud quod in euangelio scriptum est: Ecce sanus factus es ultra noli peccare: ne quod tibi deterius
fiat: & repromittitur ei premium si in uis domini ambulauerit: & eius precepta seruauerit: quod & ipse iu-
dex sit domus eius: id est pontifex perseueret in templo: & custodiat atria eius atque uestibula: & det ei
dominus ex angelorum numero: quod eo tempore stabant ante conspectum eius: quoque circumualleretur auxilio: & ab om-
ni hostium fraude securus sit. Iuxta nostros quae haec omnia referunt ad dominum saluatorem. Hoc uidetur esse
difficile quod iesu ab angelo dicitur: Si ambulauerit in uis domini & eius precepta seruauerit: ipse quoque
iudicet domum eius: & custodiat atria illius: & det ei dominus ambulantes de his qui assistant ei: quod facile sol-
uitur: Si consideremus eum qui forma serui est dignatus assumere. Et cum diues esset pro nobis pauper
factus est. Quicquid igitur de membris dicitur refertur ad corpus: & noster profectus domini uictoria est.
Cumque nos puenerimus in uisum profectum: in mensuram etatis plenitudinis christi: ille iudicabit do-
mum dei: Secundum illud quod apostolus dicit: Christus autem sicut filius super domum eius: cuius do-
mus sumus nos. Et ad Thimotheum Si tardauero ut scias quod debeas in domo dei conuersari: quae
est ecclesia dei uiuentis columna & firmamentum ueritatis. Et non solum iudicabit domum eius sed custo-
diet atria domini: De quibus scriptum est. Adorate dominum in atrio sancto eius. Iudicauit autem siue iudicabit
domum eius per meritis singulorum: Alii dans decem ciuitates: & alii quinquaginta. Et alios in ecclesia constituit
prophetas: alios apostolos: alios doctores: alios significantes: alios per oculos habens: alios per manibus:
alios pro pedibus: iuxta illud quod legimus: Deus stetit in synagoga deorum in medio autem deos diiudi-
cat. Dedit quoque ei de angelorum numero ministros: qui in carne constituti similes angelorum sunt. Et de quibus
apostolus loquebatur: Noster municipalis in caelestibus est. Si enim angeli non nubunt neque nubuntur: & qui
in uirginali continentia perseuerant similes angelorum sunt. Cur non putemus angelicam dignitatem apostolos &
sanctos quosque datos iesu: ut assistant: & in ecclesia: & nunquam fluctuantes habeant pedes si cum stante stent domino.

¶ Audi iesu sacerdos magne tu & amici tui qui habitant coram te quia uiri portedentes sunt. Ecce enim ego ad-
ducam fructum mentis orientem: quia ecce lapis quem dedi coram iesu super lapide unum septem oculi sunt. LXX.

¶ Audi ergo Iesu sacerdos magne & primi tui qui sedent ante faciem tuam quia uiri τετρα τοσ-
κομοι id est portentorum spectatores sunt: Quia ecce ego adducam seruum meum orientem. quia
lapis quem dedi ante faciem iesu super lapidem unum septem oculi sunt.

¶ Nostri hoc loco artantur a iudeis quod iuxta consequentiam textus sermonis magis debeant

Iesum sacerdotem intelligere filium Iosede: q̄ dominū saluatore. Si enim ad dominū sermo est: ad xpm dicitur. Audi iesu sacerdos magnæ. Quis est de quo infertur. Ecce ego adducam seruum meum oriẽtem: qui alio nomine lapis appellatur: & datus est corā iesu: & super hoc lapide septem sunt oculi. Econtrario nostri nituntur asserere: Et Iesū sacerdotem magnū & oriẽtem & lapidem: secundum diuersas intelligentias christum appellari. Sed hoc quō de ipso dicatur ad eum quasi de altero exponere difficilimū est. Qui igitur iesum uolūt esse filium Iosede: sacerdotem magnū: amicos eius qui habitant uel sedent coram eo. Et qui uiri sunt portendentes: discipulos eius inter prætatur & pphetas. Prophetæ enim in signum sunt positi futurorum. Quid est igitur qđ iesus & amici ei? coguntur audire: Adducam seruū meum orientem & reliqua. Supra pmiserat deus iesu filio Iosede: sacerdoti magno qđ si in uis eius ambulasset & eius pcepta seruasset: ipse diiudicaret domū eius & atria eius custodiret: & daret ei ministros angelicæ dignitatis. Nūc ei dicit & amicis illius plenā sc̄licitatem & pfectā beatitudinem tunc futuram quādo uenerit oriẽs: de quo scriptum est. Ecce uir oriens nomen eius. Et in Malachia. Orietur uobis timentibus nomē meum sol iustitiæ: & sanitas in pēnis eius. Et in numeris: Orietur stella ex Iacob & homo ex Israel: In euāgelio quoq; apertissime de xpo legimus: In quibus uisitabit nos oriens ex alto illuminare eos qui in tenebris & umbra mortis sedent ad dirigendos pedes nostros in uia pacis: Qui oriẽs ipse dicitur & lapis angularis: quia populū utrūq; cōiungat: & duos parietes in unam domū cūsociet: Hic nō credentibus lapis scandali est. De quo & in psalmis dicitur lapidem quē reprobauerunt edificātes hic factus est in caput anguli. A dño factum est istud: Super hunc lapidem septem oculi sunt. De quibus loquitur Esaias: Exiet uirga de radice Iesse & flos de radice cōscendet & requiescet super eum spiritus dei: spiritus sapiẽtiæ & intelligentiæ: spiritus cōsili & fortitudinis: spiritus scientiæ & pietatis. Et implebit eum spiritus timoris dei. Qui sacerdotem magnum & amicos eius dñm saluatorem & discipulos illius intelligi uolunt uiros τῆς τοῦ κοινῆς & portendentes sic accipiūt: ut ad apostolos referant: qui eius mystica signa perspexerint: & ex præsentiis futura cognouerint. Dñ in eo qui a natiuitate cecus fuit oculos restitutos super populo gentilium interpretatur. Et in muliere sanguine defluente ecclesiam edisserunt sanguinis operibus liberatam. Hoc autem qđ sequitur. Quia ecce lapis quem dedi coram iesu. Amatores historiæ sic de xpo intelligunt ut post Iesum filium Iosede: xpm dicant esse uenturū. Hoc enim esse coram Iesu idest in conspectu eius: & ante faciem: ut futura significet: & appellari eum lapidem pro fortitudine & robore quo omnia regna cōtrierit. Quem etiam in Daniele de monte sine manibus præcisum legimus.

Ecce ego celabo sculpturā ei? dicit dñs exercitū: & auferā iniquitatē terre illius in die una. In die illa dicit dñs exercitū. Vocabit uir amicum suum subter uineā & subter ficum. LXX.

Ecce ego fodiam foueam dicit dñs omnipotens: & cōtractabo omnem iniquitatem terre illius in die uno: in die illo dicit dñs oipotēs vocabit unusquisq; pximū suū subter uitē & subter ficū.

Supra dixerat ecce lapis quem dedi coram iesu super lapidem unū septem oculi sunt: Nunc consequenter μεταφορῶν seruat a lapide ubi dicit celabo sculpturam eius: siue sculpā cælaturam illius. Quod enim hebraice scriptum est

Αἰχλὺς ἀνὴρ: idest sculptam aperturam eius. Et est sensus: Istum lapidem clauis crucis & lancea militis faciam uulnerari. Et in illius passione auferam iniquitatem terræ in die una: De qua scriptum est: Hæc est dies q̄ fecit dñs exultemus & lætemur i ea. In illa die passionis xpi uocabit: qui pfectus est in xpo: & cū apostolis ad dñice beniuolentiæ culmen ascendit: pximū suū: uel credentes ex iudeis: uel certe gentiliū populū: ut subter uineā quæ appellatur soch. Et dicit in euangelio ego sum uitis. Et cuius fructus lætificat cor hoīs & subter ficum: spiritus sancti poma dulcissima: ut eterna pace requiescant & compræssa seditiōe mundi: & cruore bellog; sciat se esse sub rege: cuius mystice in Salomone nomē est pacis. De hac eadem sessione subter uineā & subter ficū. Etiam micheas ppheta cōmemorat dicēs. In die illa uocabit unusquisq; pximū & fratrem suū subter ficū: & uineā suā: & nō erit q̄ exterreat. Quod aut scriptū est iuxta. lxx. Ecce ego fodiam foueā: Possumus fossam pro sculptura lapidis intelligere: omne enim qđ sculpsit: & foditur: Tñ si quis cōtentiosus noluerit hoc referre ad lapidē: sed quasi ppriū hēre principiū suāq; sententiā. Dicamus deū oipotē in die passiōis filii sui: Siue ut iudæi putāt in ultimo fine mūdi qñ iudicatur? aduenerit: effodere & in mediū pferre opa singulor; & cōrectare uniuersam terrā i die iudicii: hæc. n. eē diē unā: & i die illa unūquēq; sc̄tōr; socios suos & amicos: q̄ ipsi sūt sc̄ti uocare ad req̄ & opor; suor; v̄tute gaudere

CAPITVLVM QVARTVM.

Reuerfus ē angel? q loqbat i me & suscitauit me q̄si uir q̄ suscitaf d̄ sōno suo. LXX.

Et reuerfus ē angel? q loqbat i me: & suscitauit me sicut suscitari solet hō d̄ sōno suo.

Quo. n. abierat ut reuerteretur: maxie q loqbat in ppheta: & absq; eo i quo loqbat esse nō poterat. Sed quotiēscūq; humana fragilitas suā relinqtur ibecillitati: dei a nobis & angelorum eius auxilium abire credendum est. Ergo & ppheta stupore magne uisionis attonitus tota mente torpebat: & clarum ueritatis lumen uidere nō poterat: unde a uisione p̄terita suscitatur ad aliam uisionē quasi de somno euigilās: ut uideat qđ clausis oculis non uidebat. Dicamus & aliter

Super Zachariam. c. iiii.

& aliter prouerbiorum salomonis testimonium est: Si federis: absq; timore eris: Si autem dormieris dulciter dormies: & nō timebis terrorem superuenientem tibi nec inpetus impiorum ingruēs. Qui hoc somno dormierit & audierit dictum de se quod scriptum de Lazaro legimus. Si dormit saluus erit: poterit cantare cum sponsa: Ego dormio & cor meum uigilat. Videamus ergo ad quā contemplanda quasi de somno propheta consurgat.

Et dixit ad me quid tu vides: & dixi: Vidi & ecce candelabrum aureum totum & lampas eius super caput ipsius: & lucerne eius super illud: & septem infusoria lucernis que erant super caput eius: & due oliue super illud: vna a dextris lampadis: & vna a sinistris eius. Et respondi & aio ad angelum qui loquebatur in me dicens: Quid sunt hec domine mi? Et respondit angelus qui loquebatur in me & dixit ad me: nunquid nescis quid sunt hec: & dixi non domine mi. Et respondit & ait ad me dicens: Hoc est verbum domini ad zorobabel dicens: Non in exercitu: nec in roboze: sed in spiritu meo dicit dominus exercituum: Quis tu mons magne coram zorobabel in planum. & educet lapidem primum & exequabit gratiam gratie eius. LXX.

Et dixit ad me quid tu vides: & dixi: vidi & ecce candelabrum aureum totum & lampas super eum: & septem lucernas super illud: & septem fusoria lucernarum que erant super illud: Et ecce due oliue super illud vna a dextris lampadis & vna a sinistris: & interrogavi & dixi ad angelum qui loquebat in me dicens: Quid sunt hec dñe: respondensq; angelus qui loquebatur in me dixit ad me. Iste est sermo domini ad zorobabel dicens: nō in fortitudine magna neq; in roboze sed in spiritu meo dicit dominus omnipotens. Quis es tu mons magne ante faciem zorobabel vt corrigas: & educam lapidem hereditatis equalitatem gratie: gratie eius.

Angelus qui suscitauit zachariam quasi de somno hoīem cōsurgentem interrogat: quid uiderat ut illo respondente & ignorāte & sciscitāte quid cernat atq; dicente quid sunt hęc domine mi. Audiamus ab eo hoc est uerbum domini ad zorobabel: Non in exercitu nec in roboze: sed in spiritu meo dicit dominus. Dicamus igitur singula percurrētes. Primū quid uideatur hebreis: A quibus in ueteri testamento eruditi sumus: deinde per hos quasi gradus ad ecclesię culmina cōscendam. Candelabrum aureū solidam legem: idest NOMON interpretatur: Lampadem autem idest flāmam in uertice candelabri: lucem atq; fulgentem xpm qui caput legis sit. & omnem mundum illuminet: septem lucernas super candelabrum: septem gratias spiritus sancti: de quibus supra diximus. Quod in lapide uno septem oculi sint. Nulli enim dubium quin lex spiritu sancto dictante conscripta sit: Septem autem infusoria in quibus oleum sit quod mittatur in lucernas q̄ super candelabro luceāt: Hoc intelligi uolunt septem istas gratias de cælo ad hoīes per legem descendere. Duas oliuas super candelabrum a parte dextra & sinistra: inter quas media lampas luceat legem & pphetas interpretatur: Cumq; ppheta narraffet uisionem suam nesciēs quid uideret: interrogat angelum loquētem in se: Sensum uidelicet a deo illuminatū: Iste. n. angelus noster est: qui prudēter intelligens dei nobis indicat uolūtātē & dicit. Quid sūt hęc dñe mi? Angelus aut nō explanat uisionē pphetę: ut rogatus ab eo fuerat: Sed iterrogātem rursus iterrogat. Nū ignoras qd sint hęc? quo rōdente nescio. Etiam ipse rōdit: Hoc est uerbū dñi ad zorobabel dicēs. Non in exercitu nec in roboze: sed in spiritu meo dicit dñs. Sermo ergo dñi ad zorobabel q̄ locutus est nō in exercitu neq; in roboze sed in spiritu meo: Ipsa est interpretatio uisionis: nō in exercitu neq; in multitudie bellatoz: sed in spū dei reductū populū & plenius reducendū: & aduersarios esse uastādos. Qd q̄ sequitur. Quis tu mons magnę corā zorobabel in planū: ad diabolū dictū itelligūt. Qui stabat a dextris Iesu ut aduersaretur ei & se eleuabat cōtra zorobabel & populū iudæoz: In planū aut uersus & humiliatus est: & sub pedibus iacet Israel: q̄a educet deus lapidē primariū xpm filiū suū: q̄ semp auxilio fuit populo israel. Et gratia ei. i. lapidis i eos quos reduxit de captiuitate & exequauit gratiam quā in patres eoz semp exercuit. Hęc ab hebreis dicta repimus. Nūc qd ab ecclesiasticis uiris in cōmentariis scriptū sit diseramus. Candelabz aut de auro purissimo ecclesiā itelligūt: q̄ in scripturis sanctis sensum ac mentē magisq; uerba pquirunt. Qd aut in sensu auz accipiat posteriora & humeri colūbz in sexagesimo septimo psalmo oñdunt: q̄ dicūtur auri uirore siue fulgore radiare. Lapidem & ipsi xpm itelligūt qd luceat in ecclesia. Qui de seipso dicebat: Nemo lucernā accendit & ponit eā sub modio: hoc est sub mēsurā legis: sed sup candelabrū. i. euangelii libertatē: ut luceat cūctis q̄ sunt in domo: lucernas septē & effusoria eaz & ipsi gratias sancti spūs itelligūt p q̄s oleū misericordię dei cūctarūq; uirtutum ecclesia suscipit. Duas oliuas super candelabrum: & ipsi Moysen & Heliam itelligūt: qui cum dño loquēbātur in mōte: & significabāt qd i hierusalē passurus esset: Oīs. n. lex & pphetę de xpi prädicatione: Alii duas oliuas stantes a dextris & sinistris legem & euangelium interpretantur. Et legimus ut in dextra euangelium sit: in sinistra lex. De qua dextra & sinistra dicitur & in cantico canticorū: Sinistra eius sub capite meo & dextra illius amplexabitur me. Montem autem pleriq; nostrorum diabolū interpretantur & antichristū. Qui coram zorobabel de quo nasciturus est christus stare audeat & se erigere: Et in euangelio dicere: Hęc omnia mihi tradita sunt: & dabo ea tibi si pcidens adoraueris me. Quem dominus suis pedibus prosternens: & de superbo humilem faciens atq; deiectum dicit. Vade retro satana: scri-

Hieronymus. liber Primus

ptum est: Dominum deum tuum adorabis & ipsi soli seruias. Dantque exemplum in euangelio lunatici quem cum apostoli non potuissent sanare: interrogat cur sanare nequerint. Et audiuit: Amen dico uobis si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis moti huic transi hinc: & transibit: & nihil impossibile erit uobis. Hoc autem genus non eiicitur nisi per orationem & ieiunium: Mons ibi aperte diabolus accipitur: Alii autem temeritate non parua. hoc quod manifeste de diabolo dicitur ad Christum referunt qui in scripturis sanctis mons sapientius appellatur: Nec necesse est dare exempla: quorum magna copia est: Ad huc autem ducuntur errorem: quia scriptum est in septuaginta: quis es tu mons magne ante faciem zorobabel ut corrigas. Quod uidelicet mons iste qui ante faciem zorobabel est: hoc est quod de zorobabel stirpe descendat: uelit mundum ipse corrigere: & de ipso sit quod sequitur. Educam lapidem hereditatis de qua scriptum est: tu es qui restitues hereditatem meam mihi. Et in alio loco elegit nobis hereditatem suam pulchritudinem Iacob quam dilexit. Et rursum: Facta est pars domini Iacob funiculum hereditatis eius Israel: Et in secundo psalmo: Dominus dixit ad me filius meus es tu: ego hodie genui te: postula a me & dabo tibi gentes hereditatem tuam. Educet autem dominus lapidem primarium de quo legimus. In principio erat uerbum & uerbum erat apud deum: & deus erat uerbum: Et omnia per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil. Quod autem dicit exequabit gratiam gratia eius. Hoc significat quod nos omnes de plenitudine eius accipiemus: & gratiam pro gratia: id est pro gratia legis gratiam euangelii: ut equalis gratia & par munus: & ex israel credentes accipiant: & populus ethnicorum: Unde & Gabriel loquitur ad mariam inuenisti gratiam apud dominum. Et paulus apostolus scribit: Gratia enim saluati estis: Et Ioannes euangelista: Lex inquit per Moysen data est: gratia autem & ueritas per Iesum Christum facta est.

Et factum est uerbum domini ad me dicens: *Manus zorobabel fundauerunt domum istam: & manus eius perficiet eam: & scietis quia dominus exercituum misit me ad uos: quia n. despectus dies paruus: & letabuntur & uidebunt lapidem staneum in manu zorobabel: septem sunt isti oculi domini: qui discurrunt in uniuersam terram. LXX.*

Et factus est sermo domini ad me dicens: manus zorobabel fundauerunt domum istam: & manus eius complebunt eam. Et scies quoniam dominus omnipotens misit me ad te: *Quia n. despectus dies paruus & letabuntur & uidebunt lapidem staneum in manu zorobabel: septem isti oculi sunt qui respiciunt super omnem terram.*

Ab hebreis & a nostris multa dicuntur quorum plerumque sectantes & alia repudiates quod nobis placeat inferemus seruantes historiae ueritatem: ut ex hac possimus eum qui per historiam prophetatur agnosce re: Manus zorobabel principis iudeorum qui reuersi sunt de babilone: templi fundameta iecerunt: & manus eius usque ad templi fastigia ueniet complentes quod coeperant: & omnia quae coepa fuerant extruētes: Legamus Esdram quod a zorobabel templum coepit sit atque perfectum: Cumque ait zacharias propheta. In templo quod nunc edificatis uideritis a uobis culmen impositum: tunc intelligetis me missum a domino: & quae locutus sum ipso mandante dixisse. Quis enim despexit dies paruus: quia hic pro raro accipitur: luxta illud. Quis putas est dispensator fidelis & prudens? Et domine quis habitabit in tabernaculo tuo: & quis ascendet in montem sanctum tuum: Rarus ergo est qui dies paruus huius seculi despiciat: & regiam potestatem putet esse nihili: Quando uiderimus potentes seculi fulgere auro: purpura gemisque rutilare: circumdari exercitu: dicamus in nobis: quia putas despicit dies paruus: unde & Iacob uitam hominum breuem intelligens: paruus sunt inquit & pessimi dies uitae meae. Qui ergo despexerit dies paruus: Hoc autem refert ad regiam potestatem: ut commoueat zorobabel & iesum & populum edificantes templum dei nequaquam aduersarios timere prohibentes: sed audire dominum cohortatem: & ex eo quod despiciunt regale fastigium: letabuntur & uidebunt auxilium saluatoris qui de zorobabel stirpe permittitur: & propter fortitudinem lapis appellatur: & lapis staneus: Pro quo in hebraico scriptum est Abdil eo quod sit murus & fortitudo roburque credentium: Sicut enim stantum ab igne alia metalla defendit. Et cum sit natura es ferrumque durissimum si absque stano fuerit uritur & crematur. Sic omnes angelorum & hominum fortitudo si non habuerit auxilium saluatoris imbecilla probatur & fragilis. Lapis autem iste id est massa qui apud hebreos abdil scribitur: id est staneus est *Τὸ ἐξ ὀπίων*: id est separans & secernens: ut quomodo stano mixta & adulterata iter se per ignem metallis soluat. Ita dominus uerus probator *ἐξ ὀπίων* ab auro & argento bonorum operum es uitiorumque plumbumque secernat: ut purum aurum remaneat & argentum: Aliis uerbis *ἀπὸ ὀπίων* ista & separator in euangelio scribitur. Cuius uentilabrum in manu sua: & ipse purgabit aream suam: & separabit paleas a tritico: Qui clamat per hieremiam: Quid paleis ad frumentum dicit dominus: Multi nostrorum manus zorobabel: qui fundauerunt domum & ipse perfecit eam Christum interpretantur. Quod si recipimus cogemur exponere quod sit lapis staneus in manu zorobabel: Neque enim in manu Christi Christus alius approbandus est. Licet quidam lapidem staneum corpus domini acceperint: quod nullis peccatorum fuerit maculis sordidatum: nec plumbum uocetur: sed stantum purissimum. Septem autem oculos qui discurrunt in uniuersa terra & cuncta diiudicant supra exposuimus septem esse spiritus: & quod nihil dominum lateat: qui & praeteritorum & praesentium & futurorum conscius est: & reddit unicuique secundum opera sua. Maxime cum in persona confessoris separatis bonos a malis aduenerit.

Et respondi & dixi ad eum: quid sunt due oliuae istae ad dextram candelabri & ad sinistram eius? Et respondi secundo & dixi ad eum quid sunt due spicae oliuarum quae sunt iuxta duo rostra aurearum in quibus sunt suffusoria ex auro: Et ait ad me dicens. *Nunc nescis quid sunt haec? Et dixi non*

Super Zachariam. c. v.

¶ In dñe mī. Et dixit: Isti sunt duo filij olei: qui assistunt dominatori vniuersę terre. LXX.

¶ Et respondi & dixi ad eum: quid sunt oliuę iste a dextris candelabri & a sinistris: & interrogaui secundo & dixi ad eum: quid sunt duo rami oliuarum qui in manibus duarum narium sunt: & que infundunt & retrahunt suffusoria aurea? Et dixit ad me: nescis quid sūt hec: & dixi nequaquam domine: & ait: Isti sunt duo filij pinguedinis qui assistunt domino vniuersę terre.

¶ Interrogante propheta quid significarent duę oliuę: quarū altera stabat ad dextram candelabri altera ad sinistram: dominus siue angelus domini noluit respondere. Quod ppheta intelligēs secūdo sciscitatur & dicit. Quid sūt duę spicę istę oliuę siue duo rami: de minorib⁹ interrogās: quoniam maiora audire nō meruit. Duo autē isti rami sunt in manu duarum narium: siue super duo rostra aurea: quę hebraice sunt buroth gręce μωξω Τηρεσ appellātur. Qui & ipsi duo μωξω Τηρεσ sup quos duę spicę sunt uel oliuę: duo rami de auro purissimo sunt. Cūq; & de duobus ramis q̄ reret. Et rursū interrogaretur ab angelo: utrum nam sciret quid duo rami significarēt: & ille dixisset nō dñe. Respondit angelus domini: Isti sunt duo filij olei: ut Symachus uoluit uel σ Τηρεσ τοσ ut interpretatus est Aquila: idest splendoris uel ποιότητοσ hoc est pinguedinis ut uerterūt. Lxx. aut ληπρότη τοσ: idest claritatis: ut Theodotion trāstulit. Qui assistunt dominatori vniuersę terrę: De duabus oliuis quę erant ad dextram lampadis & sinistrā supra legimus. Et iccirco nunc interrogās super his ppheta nō meretur audire: q̄ priora non retinet: Siue qđ ibi obscurius dictū est: hic manifestius audire desiderat. Aut certe silentio angeli confutatur eius pertinacia: qđ maiora se scire cōtendat: Quāq; hebrei ideo eū de oliuis interrogātem nihil audisse cōfirmēt: quia nō bene interrogauit: nec totū q̄sierit quod scire debuerat. Deniq; postea plenius sciscitatur addens spicas uel ramos oliuę: de quibus supra docuerat: Ibi enim dixit. Quid sunt duę oliuę istę. Hic interrogat quid sunt duę spicę oliuę?

¶ qđ in morem spicę rectę sint arbores: & quasi spicę arboris: sic istę uallo quodā ramo: atq; folio: rectę sint & in sublime surgentes: Duas oliuas qđam e nostris filium interpretātur & spiritum sanctū: & mediam lampadem deū patrem. Sed nescio quomodo absq; blasphemia: alteq; a dextris alteq; accipiant a sinistris: Ramos quoq; siue spicas oliuę incarnationem saluatoris. Et similitudinem columbę spiritus sancti edisserunt: quia totas oliuas uidere nequeamus: sed partem quādam & ut ita dicam ramusculos incarnationis christi: & ostētionis spiritus sancti nobis esse mōstratos. Alii duo intelligunt testamenta: A dextris euāgelium: A sinistris legem: Eo qđ in altero spiritalis sensus sit: in altero corporalis. & qđ nec totum euāgelium nec totam legem explanare possumus: & nūc ex pte cognoscamus: & ex parte pphetamus: & nec dum possumus intelligere qđ perfectum est: Sunt qui duos ramos oliuę uel duas spicas & filios pinguedinis uel splendoris: sacerdotiū interpretentur & legem: quę prębeant gaudium uniuersę terrę: Alii Enoch & Heliam: quorū alter in pputio alter in circūcisione placuit deo: Et cum corpore raptus in cęlo est. Pro splendore & oleo & pinguedine & claritate: in hebraico legimus: Isaia: Iuxta illud qđ de gaudio & fœlicitate sanctorū in psalmis scriptū est: Inebriantur ab ubertate siue pinguedine domus tuę ποιότη τοσ enim magis pinguedinem q̄ ubertatem sonat: Hęc ut quiuimus: & ut uires ingenioli nostri ferre potuerunt: locuti sumus. Et hebreorum & nostrorum uarias opiniones breuiter perstringentes: Si quis melius immo uerius dixerit: & nos libenter melioribus acquiescemus.

CAPITVLVM QVINTVM.

Et conuersus sum & leuaui oculos meos & vidi & ecce volumen volans: & dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Ecce ego video volumen volās: longitudo eius viginti cubitorum & latitudo eius decem cubitorum: Et dixit ad me: Hęc est maledictio que egredietur super faciē omnis terre. Quia omnis fur sicut ibi scriptū est iudicabitur: & oīs iurans ex hoc similiter iudicabitur. Educam illud dicit dominus exercituum: & veniet ad domum furis & ad domum iurantis in nomine meo mendaciter & commemorabitur in medio domus eius: & consumet eam: & ligna eius & lapides eius. LXX.

¶ Et conuersus sum & leuaui oculos meos & vidi falcem volātem & dixit ad me: quid tu vides. & dixi ego video falcem volātem longitudinis cubitorum viginti: & latitudinis cubitorum decē. Et dixit ad me: Hęc est maledictio que egredietur super facies omnis terre: quia omnis fur ex hoc vsq; ad mortem punietur: & omnis periurus ex hoc vsq; ad mortem cruciabitur. & educaš illud dicit dominus omnipotēns & ingreditur in domum furis: & domum iurantis in nomine meo mendaciter: & requiescet in medio domus eius: & consumet eā & ligna eius & lapides eius.

¶ Conuersus inquit propheta ad aliam uisionem & latis atq; fœlicibus oculos meos ad tristiora sustollens: Cerno uolumen uolans: Quod hebraice dicitur gemella. Et ab Aquila & Theodotione uersum est διφαιρα. A Symacho κεφαλαίον idest capitulum: iuxta illud quod in psalmo legimus: In capitulo libri scriptum est de me: Siue iuxta. lxx. falcem uolantem: Omnia enī quę supra uiderat. Edificationem templi: Aduentum domini saluatoris libertatē de babylone populi nūtiarāt: Itaq; ne eleuaretur cum apostolo cor eius: Cui dat⁹ est angelus satanę qui eum collafizaret: ne se extolleret: Videt & ipse quę tristia sunt: Vt qcquid ex bonorū reuelatione arrogantia creuerat:

Hieronymus. liber Primus

ex tristitium comminatione decrescat: Volumen autem volans ostenditur: In quo omnia peccata descripta sunt: ut unusquisque recipiat secundum opera sua siue bonum siue malum. Dicente Daniele throni politi sunt & libri aperti sunt: Sin autem falcem accipimus: ut. lxx. trasterunt: De Apocalypsi Ioannis sumamus exemplum in quo scriptum est. Et respondit angelus & dixit ei: quod sedebat super equum: Mitte falcem tuam acutissimam: & mete vineam tuam quoniam matura sunt vineae eius. Pro falce in deuteronomio sagittas & gladium legimus: Inebriabo sagittas meas sanguine & gladius meus deuorabit carnes. Et quia deus angelis peccantibus non pepercit qui proprio uitio habitaculum perdidere caeleste: Ideo ipse dicit per Esaiam inebriatus est gladius meus in caelo: gladio enim iteribunt omnes peccatores populi: non utique gladio corporali. Si quidem multae & diuersae propter gladium ad mortem uiae sunt: Sed gladio spiritali quo percutiendi sunt qui non egerunt poenitentiam. Et quibus comminatur psalmista proclamans. Nisi conuertamini gladium suum uibrauit: arcum suum tetendit & parauit illum: Et in ipso parauit uasa mortis: Et in hieremia legimus. Usque quo secabis mucro uel gladius domini. Usque quo non quiesces: conuertere in uaginam tuam. Iste gladius non solum falx appellatur quae foenum stipulam spinasque succidit. Sed & securis arborum dicitur: quae non fecerint dignos fructus poenitentiae: Et de quibus Ioannes Baptista proclamauit: Ecce securis ad radices arborum posita est. Omnis arbor quae non facit fructum bonum excidetur & in ignem mittetur. Volumine istud in quo peccata omnia describuntur: siue falx quae cum ceterorum delicta succidit mittitur in vineam sodomorum: de qua scriptum est: Inimici nostri insipientes: ex uinea enim sodomorum uinea eorum: & pro pago eorum de gomorris: Vinea eorum uinea fellis botrus amaritudinis eis. furor draconum uinum eorum: & furor aspidum insanibilis. Haec falx uiginti habet cubitos longitudinis: & decem altitudinis: & decem latitudinis: in quo numero tristibus laeta sortiantur. Ad hoc enim dominus corripit ut emendet: In uicesimo qui ex duabus decadibus efficitur: austerus & tristitia nutrantur: in decimo: id est una decade: meliora & prospera. Per omnia enim flagella atque supplicia eruditur israel. Simulque moneamus eos qui parua putant crimina furtum atque periurium: quod inducatur maledictio quae in uolumine ac falce descripta est: in domum furis atque periuri: & commoretur in ea: & omnia eius ligna lapidesque consumat. Quod si in iis quae minora putantur (furtum dico & periurium) tanta poenae comminatio est: quod dicimus de fornicatione: adulterio: homicidio: sacrilegio: cunctisque criminibus. Quae ab apostolo iter carnis opera numerantur. Legi uiginti cubita longitudinis & decem latitudinis: ad etatem referri domini saluatoris id est tricenarium numerum efficere: quod non iudicet pater quemque: sed omne iudicium dederit filio & ab eo mundus iudicandus sit.

Et egressus est angelus qui loquebatur in me & dixit ad me: leua oculos tuos & uide quid sit hoc quod egreditur. Et dixi: Quid nam est? Et ait: Hec amphora egrediens: & dixit hec oculus eorum in uniuersa terra: & ecce talentum plumbi portabatur: & ecce mulier una sedens in medio amphorae: & dixit: hec est impietas: & proiecit eam in medio amphorae: & misit massam plumbeam in os eius. LXX.

Et egressus est angelus qui loquebatur in me & dixit ad me: suspice oculis tuis: & uide quid sit quod egreditur: & dixi: quid est? & ait: hec est mensura quae egreditur: & dixit: hec est iniquitas eorum in omni terra & ecce mulier una sedebat in medio mensurae & dixit hec est iniquitas eorum & proiecit eam in medio mensurae: & proiecit lapidem plumbeum in os eius.

Amphora siue mensura egrediebatur & ferebatur in aere. Et ne dubitemus quo propria uocabulo nuncupetur: Ipse angelus qui ostenderat: amphoram siue mensuram illi nomen imponit. & dicit iuxta. lxx. haec est iniquitas uniuersae terrae: Iuxta hebraeos: hic est oculus id est ostensio omnium peccatorum: Et ecce mulier sedebat in medio amphorae uel mensurae: quae apud hebraeos epha: crebroque a. lxx. in ophi uertitur: Et haec ipsa mulier uocabatur impietas. Cum haec ita cerneret ecce talentum plumbi id est massa instar lapidis ferebatur uel suo impetu uel domini iussione: uel ferebatur ab alio cuius nomen tacitum est: Angelus autem iste qui loquebatur in propheta & egrediens ex eo illi uniuersa monstrabat: Arripuit mulierem quae uocabatur impietas & praecipitem misit in medium amphorae quae prius libere ferebatur: Et supra amphoram sedens omnibus apparebat: Ac ne forte rursus eleuaret caput: & sua iniquitate & impietate gauderet talentum plumbi in modum grauis fimi lapidis mittit in os amphorae: ut impietate in medio opprimat atque concludat: Ne quoquoque possit erumpere: Haec quasi umbras quasdam & lineas futurae imaginis duximus: ut quod reliquum est suis coloribus impleamus. Angelus qui loquebatur in propheta egressus de eo: & quasi cominus loquens: praecipit illi ut leuet oculos in eos & uideat peccata populi israel: In mensuram coaceruata perfectam: & impleta delicta cunctorum: hanc esse oculum eorum. Quod hebraice dicitur Aenam: & scribitur per ain Ioth nun men: Siue iniquitate eorum: Quasi per uau litteram scripta esset recte legeretur: onam: ut. lxx. putauerunt. Et hic error in editione uulgata frequenter inoleuit: Vt quia uau & Ioth litterae eadem forma: sed mensura diuersa sunt: Altera legatur pro altera: Haec amphora siue mensura oculus eorum est in uniuersa terra: hoc est ostensio peccatorum. ut quorum uitia dispersa latitabant in unum coaceruata oculis omnium panderentur: & egrederentur de loco suo israel: & cunctis gentibus qualis in terra sua fuerit monstraretur: Et ecce talentum plumbi portabatur. Pro talento plumbi in ceteris sequentibus legimus lapidem plumbi: Talentum uocatur chachar: lapis Aben: ipse est igitur lapis plumbi quod nos manifestius exprimetes massam sphaeram plumbi interpretati sumus. Ex quo significatur pondus grauissimum

Super Zachariam. c. vi.

pondus grauissimū peccatorū. Et super hanc mensurā atq; amphoram oīum delictorū media sedebat impietas quā alio nomine idolatriam possumus appellare & negationem dei: Vnde & a saluatore dicitur ad iudæos: Implete mensurā patrū uestrorū. Hæc impietas quæ sedebat super peccata israel: & in suo scelere gloriabatur. postea mittitur in mediū babylonis & captiuitatis malo præmittitur: Vel iuxta Theodotionem: Ipsa se picit & abscondit in medium amphoræ: ducitq; super se pondus grauissimum plumbi: ut obduratū os habeat & ultra se iactare nō possit: uel certe ab ægelo dei opprimatur: ut quæ prius lætabatur in scelere: eterno silentio conticescat. Quo autem & a quibus conclusa portetur sequens lectio docet.

Et leuauī oculos meos & vidi & ecce due mulieres egredientes: & spiritus in alis earum: & habebant alas quasi alas milui: & leuauerunt amphorā inter terram & cælum. Et dixi ad angelum qui loquebatur in me. Quo iste deferunt amphoram. & dixit ad me: Et edificetur ei domus in terra sennaar & stabiliatur & ponat ibi super bassem suam. LXX.

Et eleuauī oculos meos & vidi & ecce due mulieres egredientes & spiritus in alis earum & ipse habebant alas sicut ale sunt upupe. Et eleuauerunt mensuram inter terram & cælum. Et dixi ad angelum qui loquebatur in me quo iste deferunt mensuram. & dixit ad me: vt edificent ei domū in terra babylonis: & preparent & ponant eam ibi super sedem suam.

Duas mulieres egredientes iudæi arbitrātur regnū medorū & macedonū quorū utrunq; affligerat populū babylonīū: & ibi impietatis eorū sedem posuerit. Hoc autē arte confingūt: ne qd de se dictum est in se intelligatur. Duæ enim mulieres quæ egrediūtur haud dubium quin de terra iudæa accipiendæ sint: decem & duæ tribus: quæ alteræ a caldæis captæ sunt. Et in alis earū erat spiritus id est potestas diaboli: de quo in ecclesiaste scriptū est: Si spiritus potestatem habētis ascēderit super te locū tuū ne dimiseris. Et in euāgelio spiritū immundū legimus: qui cū de domo sua fuerit eiectus circūiens deserta & arida cū aliis septem spiritibus nequioribus se reuertitur in pristinā domū. Ab hoc igitur spiritu istæ mulieres q̄si uēto flatuq; raptatæ uolatu celeri ferebātur & habebāt alas: Iuxta hebraicū: Asida. Quod Aquila Symachus Theodotiō Herodionē: Soli. lxx. upupā trāstulerūt: Alidā hebrei miluū putāt auem rapacissimā & semp domesticis auibus insidiātem: herodiorū uero hi q de uolucrē scripsere naturis tria genera autumāt: unū albū: aliud stellatū: tertiū nigrū: qd & leuissimū est & sanguinariū: & pugnās & coitum impatiēs: Ita qd ex oculis eorū erumpat cruor. Upupam autē quā nos de græci nominis similitudine traximus: nam & ipsi epopā appellant ab eo qd stercore humana cōsideret: Auem dicūt esse spurcissimā: semper in sepulchris: semper humano in stercore cōmorantem: deniq; & nidū ex eo facere: Dicitur & pullos suos de uermiculis sterconis alere putrescētis: Quācūq; ex tribus auem intelligere uolueris: Alidam: cōuenit istis mulierib; iudæ & israeli: quæ ppter peccata putrētia traditæ sūt demonū potestati: & ab eis ductæ in captiuitatem: Tulerūtq; amphorā siue mensurā in qua clausa tenebatur impietas: Massa plūbi desuper posita ne posset exire: & pondus grauissimū oīum peccatorū per aerem in terrā & cælū: Quod pphetā intelligens nō interrogat quæ sint istæ mulieres: patebat enim spiritui pphetali: Nec quid portēt de quo supra fuerat eruditus: sed quo portēt. Deniq; seqtur: Dixi ad angelū qui loquebatur in me: Quo istæ deferūt amphoram. Qui respondit: ut edificetur ei domus in terra sennaar. Pro quo. lxx. trāstulerunt in terra babylonis. Sennaar enim campus est caldæorū: In quo ii qui mouerāt ab oriē te pedes suos: & in dei seruitute stare nō poterant: edificauerūt turrim supbiæ. Vnde & ciuitas ipsa appellata est babylon: id est cōfusio: eo qd linguæ oīum cōfusæ sint: atq; permixtæ. Impietas ergo deferitur ab istis mulieribus in babylonem: ut ibi edificetur domus eius & stabiliatur & pōatur super bassem suam: & eterna statione requiescat. Vere enim in babylone sedes est impietatis. Et iuxta historiam: & iuxta mysticos intellectus: Si uoluerimus duas mulieres accipere hereticorū populos & iudæorū: quorū utriq; egrediūtur a facie dei: & spiritu ferūtur incerto: & habent alas milui: herodii: & upupæ. Dum semper in modū perdicis faciunt diuina nō cū iuditio: & de ecclesia rapere festinant: & cōtentionibus ac iurgiis delectantur: & quoscūq; deceperint trahūt ad interitū: uolutantur in cœno libidinum & in sordibus sempiternis. Iste mulieres leuant pundus impietatis grauissimum & edificant in confusionem domum suam & seruiunt regi babylonio ut ibi habitēt hereticoꝝ populi & iudæorum: ubi morantur id altare ligno & lapidibus seruientes.

CAPITVLVM SEXTVM.

Et cōuersus sum & leuauī oculos meos & vidi. Et ecce quattuor quadrigæ egredientes de medio duorū montiū: & mōtes mōtes erei. In quadriga prima eq̄ ruffi: In quadriga secūda eq̄ nigri: & in quadriga tertia eq̄ albi: & in quadriga quarta eq̄ varij & fortes: Et respondi & dixi ad angelum qui loquebatur in me. Quid sūt bec dñe mi: & rñdit angelus & ait ad me: Isti sūt quattuor vēti celi q egrediūtur vt stent corā dñatore oīs terre: in qua erant equi nigri egrediebantur in terram aquilonis: & albi egressi sunt post eos. Et varij egressi sunt ad terram austri. Qui autem erant robustissimi exierunt & querebant ire & discurrere per oēm terrā. Et dixit: Ite & pambulate terrā: & pambulauerunt terrā. Et vocauit me & locutus ē ad me dicens: ecce q egrediunt in terrā aqlōis & gessēt fecerūt spūm meū in terra aqlōis. LXX.

Hieronymus. liber Primus

Et conuersus sum et leuavi oculos meos: et vidi et ecce quatuor quadrigae egredientes de medio duorum montium: et montes erant montes Enei: In quadriga prima equi ruffi: In quadriga secunda equi nigri: et in quadriga tertia equi albi et in quadriga quarta equi varij sturnini: Et respondi et dixi ad angelum qui loquebatur in me: quid sunt hec domine? Et respondit angelus qui loquebatur in me et dixit: hi sunt quatuor venti celi qui egrediuntur ut assistant domino omnis terre. In quo erant equi nigri egrediebantur super terram aquilonis: et albi egrediebantur post eos: et varij exibant in terram austrum: et sturnini egrediebantur et considerabant ut circumirent terram. Et dixit: Ite circumite terram et clamauit et locutus est ad me dicens Ecce qui egrediuntur super terram aquilonis: requiescere fecerunt furorem meum in terra aquilonis.

Transiui autem ad aliam visionem et oculos cordis mei ad caelum altius subleuavi: Vidi quoque quatuor quadrigas egredientes de medio montium duorum qui erant aenei: id est insuperabiles atque fortissimi: et qui nulla possint uetustate consumi: Quos enim supra montes myrteos uel umbrosos dixerat atque ne morosos: nunc aeneos uocat: In quadriga prima equi ruffi erant cruenti et sanguinari: et babylonica crudelitate terribiles: In quadriga secunda equi nigri: regnum medorum atque persarum: quod egrediens per Asueri regis edictum mortem omnium iudeorum tristi nuntio praeferebat: In quadriga tertia equi albi macedones: sub quorum rege anthiocho machabeorum uictoriam legimus: In quadriga quarta equi uarii fortes: Scimus enim romanos reges alios in genere iudeam fuisse clementes ut, C. Celsarem: Augustum: et Claudium Alios persecutores atque terribiles: Vt, C. Calligula: Neronem: Vespasianum: et Hadrianum: Pro fortibus Quos aquila κατρεπὺς πρὸς πρὸς lxx. πρὸς πρὸς transulerunt in hebraico scriptum est amassim. Et quod exemplaria male habent πρὸς πρὸς confundentia colorum differentias atque regnorum. Cum κλίματα id est ruffi non amassim: sed damini appellantur. Propheeta ergo quaerente quid sibi uellent significare quae cerneret: Angelus qui loquebatur in eo respondet et narrat: Quatuor esse uentos caeli: id est quatuor plagas mundi quae graeci uocant ἀνέμοι τῆς γῆς qui assistant et pareant domini uoluntati: Nihil enim haec quatuor regna quae diximus absque domini uoluntate fecerunt: In qua erant equi nigri: egrediebantur inquit in terram aquilonis: Quae pulchre quadriga prima in qua erant equi ruffi praetermittitur: Et quid secunda et tertia fecerint quartaque describitur: iam enim eo tempore quo haec propheta referebat regnum praeterierat babylonium: et omnem asiam medorum potentia possidebat: Sub quorum rege dario anno eius secundo: mense undecimo qui appellatur sabbath: Vicesima quarta die mensis omnia quae supra exposuimus contemplantur: In qua erant Igitur equi nigri egrediebantur in terram aquilonis: ut caldaeorum regnum modica uirtus euerteret: Et hoc notandum quod ἀνέμοι τῆς γῆς id est plagae orbis et mundi: iuxta situm hierusalem et templi in scripturis sanctis appellentur: Albi quoque egressi sunt post eos: secuti medorum persarumque uestigia reges macedonum: ut Caldaeos ac babilonem suo impio subiugarerent: Quarti uero id est sturnini et uarii pro quo in hebreo legitur boraddim: et quod alio nomine appellantur amassim id est fortes atque robusti: Egressi sunt ad australem plagam: Et totam terram impetu celeri lustrauerunt: Clamat quoque angelus qui loquebatur in propheta: ad imperium romanorum: Ite pambulate terram: et orbem circuite terrae: Vestrisque pedibus cuncta regna substernite: Conuersusque ad prophetam clara uoce testatur ecce qui egrediuntur in terram aquilonis: regescere fecerunt spiritum meum in terra ad quam profecti sunt. Traditum mihi est ab hebreis in loco uel difficilimo: quod Alexander et omnes macedones id est equi albi qui egressi sunt post medos et persas: qui et ipsi prexerant in terram aquilonis: regescere fecerint spiritum prophetae in terra aquilonis: eo quod contra medos dei implorauerunt uoluntatem: Et in breui imperium medorum atque persarum a macedonibus sit deletum: Grandis enim eorum est consolatio qui praemuntur si sciunt hostes suos cito esse perituros: Haec ut potuimus immo ut accepimus nostrae linguae studiosis tradidimus: sequentes historiae ueritatem: Nec quadrigas pharaonis et currus babylonios istarum explanationis aegyptiae tenaci memoria congrete: Non enim quod ubi scriptum: sed qua ratione sit scriptum considerandum est. Iuxta allegoriam quaecumque in quatuor cornibus et quatuor fabris etiam in praesenti loco accipiamus Legi in cuiusdam uolumine: Quatuor quadrigas in quibus sunt equi ruffi et nigri et albi et uarii ac fortes: Quatuor euangelia intelligenda: et equos apostolos: per diuersitatem colorum diuersas gratias possidentes: Quorum alii ruffi sunt in martyrio: Alii obscuro et nigri et christi mysteria cognoscentes: de quibus dicatur in psalmis: Sub pedibus eius: Et posuit tenebras latibulum suum: Alii albi gratia uirginali: Alii uarii et fortes habentes gratiam curationum diuersarumque uirtutum. Haec quadrigae quatuor siue currus: Missi sunt in quatuor uentos caeli id est ad cardines mundi: et uniuersum orbem terrarum: ut explerent domini uoluntatem: Quibus postea infertur ab angelo: Ite et perambulate terram: et in cunctis terrarum finibus euangelium seminate: Hoc quoque quod sequitur: Ecce qui egrediuntur in terram aquilonis requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis: Sic explanauit ut diceret requieuisse spiritum domini siue angeli: quando in terra aquilonis diaboli regna durissima apostolica praedicatione subuersa sunt: et haec esse regna quae domino saluatori in monte excelso diabolus ostendens sibi tradita gloriatus sit.

FINIT LIBER PRIMVS BEATI HIERONYMI SVPER ZACHARIAM.

Super Zachariam.c.vi.

INCIPIT EIVSDEM LIBER SECVNDVS.

B obscuris ad obscuriora trāsimus Et cum moyse ingredimur in nubē & caliginē: Abyssus abyssum inuocat in uoce cataractarū dei: Et gyrās gyrādo uadit spūs: & i circulos suos reuertitur: Labyrinthos patimur errores & xpi ceca regim⁹ filo uestigia: ad hāc difficultatē urget petasat⁹ libri portitor: dimidiū facti q̄ cœpit hēt: Quāto magis nos q̄ tertiā ptē iam cōfecimus uia eodem debemus in reliquis labore sudare: ne pda- m⁹ prāterita: & pfectum opus augeat lectoris desiderium. Itaq; mi Ex- superi papa uenerabilis: adesto prāsens orationibus: q̄ corpore absens es: & impetra a dño ut auferatur a facie mea uelamen Zachariæ quod ante oculos ostendebatur moyfi: quia fulgorē uultus eius uulgus igno- bile ferre non poterat: Vt ego quoq; cū dauid queam dicere. Dñs dabit uerbū euangelizantibus uirtute multa. Secūdi libri explanationum in

Zachariā istud exordiū est quē tāta celeritate dictamus ut pene nō sit emēdandi spaciū: dū frater Silinius i ægyptū ire festinat: ut odorē bonæ flagrantia q̄ a te missus est fratribus: illuc quoq; pferat: Et nequaquā ethiopiæ flumine sed galliæ largissimis aquis rigentur arua sicientia.

Et factum est uerbum dñi ad me dicens: Summe a trāsmigratiōe ab holdai & a thobia & ab idaia: & uenies tu in die illa & intrabis domum Josie filij sophonie qui uenerunt de babilone: & sumes aurum & argentū & facies coronas: & pones in capite Jesu filij Josedech sacerdotis ma- gni: & loqueris ad eum dicens: Hec ait dominus exercituum dicens: Ecce uir oriens nomen ei⁹: & subter eum orietur: & edificabit templum domino: & ipse exstruet templum domino: & ipse por- tabit gloriā & sedebit & dñabitur super solio suo: & erit sacerdos sup solio suo & cōsiliū pacis erit super illos duos: & corone erunt helem & thobie & idaie & hen filio sophonie memoriale in tem- plo domini: & qui procul sunt uenient & edificabunt in tēplo domini: & scietis quia dominus exer- cituum misit me ad vos: & erit antez hoc si auditu audieritis uocem domini dei uestri. LXX.

Et factus est sermo domini ad me dicens: Accipe que de captiuitate sunt & ab uilibus eius & qui cognouerunt eā & ingredieris tu in die illa in domū Josie filij sophonie: qui uenit de babilone: & accipies argentum & aurū & facies coronas: & impones sup caput Jesu filij Josedech sa- cerdotis magni: Et dices ad eū: Hec dicit dñs omnipotens: Ecce uir oriens nomē eius: Et subter eū orietur & edificabit domū dñi: & ipse accipiet uirtutes: & sedebit & imperabit super throno suo Et erit sacerdos a dextris eius: & cōsiliū pacis erit inter duos: Corona autem expectatibus & uilibus eius: & qui cognouerunt eā & in gratiam filij sophonie: & in psalmū in domum dñi: & q̄ longe sunt ab eis uenient & edificabūt in domo dñi: Et scietis quia dominus omnipotens misit me ad vos: & erit si auditu audieritis uocem domini dei uestri.

Semel proposui archana eruditionis habraicæ: & magistrorum synagogæ reconditam discipli- nam eam dumtaxat q̄ scripturis sanctis cōuenit latinis auribus prodere. Quāobrem necesse mihi ē in locis obscurissimis historiae lymphas inducere: Et sic quæ ab ecclesiasticis uiris accepi proferre in mediū: lectoris arbitrio qd magis sequi debeat derelinquēs. Et primum lectionis ordo reddendus est: Vt qd dicitur iuxta litteram perspicuū fiat. Accipe inqt ab holdai & a tobias & ab idaia q̄ de babilonia captiuitate uenerunt: & sume ab eis q̄ offeruntur munera argentum & aurum & intra- bis domum Josie filij sophonie: & ibi facies coronas auri atq; argenti uarietate distinctas: nō unā coronā sed uel duas uel plures. At aroth quippe idest ὁ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Non unum sed dualem uel plu- rale numeꝝ significant. Cumq; coronas feceris impones unā ex eis in capite Iesu filij Josedech sa- cerdotis magni: & loqueris ad eū. Hæc dicit dominus omnipotens: Ecce uir cuius nomen est ori- ens: quod hebraice dicitur fema: non per sim sed per zade litteram scriptū. Qui idcirco oriens idest uel siue ὁ ἀναστὰς nūcupatur idest germen: quia ex se repente succrescet & ex radice sua in similitudinem germinis pullulabit. Qui uir edificabit templum domini. Cumq; illud exstruxerit ipse quoq; portabit gloriā idest coronam alteram quæ hebraice hod & ab alio ἡ δόξα ab alio ἐπιπρέπεια ab alio ἀρετή ab alio δόξα scribitur: Quæ uel inclytum uel decorem uel uirtutem uel gloriā sonant. Significari autem putant zorobabel qui ex humili atq; captiuo in ducem populi iudaici repente confurgens edificauit templum domini: & sedit sup solio suo & principis potestate dominatus est. Sed & pontifex inquit Iesus filius Josedech sedebit in sacerdotali throno: & uinctis animis atq; cōsiliis dei populū gubernabunt: & erit pax inter duos illos: Hoc est inter eū qui de tribu regia est: & eum q̄ de leuitica stirpe descendit: Vt sacerdotium pa- riter & regnum dei populum regant. Ipsaq; coronas quas de auro feceris: & argento postq̄ impo- sitæ fuerint capiti Iesu filij Josedech: & capiti Zorobabel filij salathiel: nominibus eorum a quibus oblatae sunt consecrabis i templo idest helem & tobias & idaia & hen: Nomē scdm & tertium idē ē quod supra: Primū mutatum est: Pro heldai enim nūc helem posuit. Quartum quod supra nō di- xerat additum hoc est hen: De quibus loquāmur in cōsequentibus. Repositis aut ait coronis in tē

Hierol. liber Secundus

plo domini & in sempiternam memoriam consecratis: de toto orbe terrarum & procul posita ge-
 tes uenient & edificabunt in templo meo unusquisque pro uiribus suis: Et tunc exitu rerum & prospe-
 ritate omnium cognoscetis quod dominus miserit me & ipso quoque cuncta iubente praedixerim.
 Haec autem omnia erunt si obedieritis praeceptis domini & mandata illius feceritis. Holda interp-
 tatur deprecatio domini quod graece significantius dicitur αἰτῶμεν τὸν κυρίον Tobia bonus
 domini: Idia notus domini Pro holdai nunc in primo loco posuit helem quod interpretatur som-
 nium: Et in quarto loco addidit hen: id est gratia: Horum quattuor nominum corone erunt apud
 filium sophoniae: Quem supra Iosiam legimus qui custos & edituus est templi domini: Et ibi eter-
 na statione requiescent. Hebrei Ananiam azariam & misabel de captiuitate uenientes aurum & ar-
 gentum in munera templi: & coronas pontificis ac ducis attulisse commemorant: Et quem supra
 non dixerat hen id est gratiam Danielelem uenisse cum munere. Et idcirco helem positum pro hol-
 dai ut ex interpretatione nominis quod dicitur somnium: ostendatur in captiuitate positum Da-
 nielem: & tres pueros regales somnii mysteria cognouisse: Assumptis. n. tribus pueris Daniel ora-
 uit dominum & interpretationem somnii consecutus est. Haec iuxta historiam circuncisio cona-
 tur exponere. Nobis incumbit necessitas iuxta. lxx. interpretes dicere quae nostri dixere maiores.
 Accipe a captiuitate & a principibus & ab utilibus eius & ab his qui cognouerunt eam: aurum & ar-
 gentum: Et ingressus in domum Iosiae filii sophoniae: qui & ipse uenit de babilone: fac in ea coro-
 nas aureas & argenteas quas impones super caput Iesu filii Iosedech sacerdotis magni. Captiuitas
 iudaeorum id est populi dominum confitentis: uitia sunt atque peccata. Quae qui coeperit agere poe-
 nitentiam: & desiderare pristinam hierusalem: id est ecclesiam christi babilonem deserit ac dimittit.
 Et offertur a principibus captiuorum & ab utilibus eius id est captiuitatis: Qui & ipsi pro utilita-
 te sua traditi sunt angelo satanae in interitum carnis ut spiritus saluus fieret: Et ab his qui cognoscunt
 eam uidelicet captiuitatem in bonam partem post supplitia esse uertendam: Auffertur autem auge-
 & argentum ab iis qui & sensu & sermone dominum confitentur: & fiunt ex eo id est auro & argen-
 to in domo Iosiae qui interpretatur saluator: & est filius uisitationis domini id est ἐπισκοπή κυρίου
παιός Visitatur enim a domino qui prius male egrotauerat Et recte dicitur Iesus saluator: quia &
 ipse reuersus est de babilone. Imponuntur autem corone uel corona Iesu filio Iosedech sacerdoti ma-
 gno: quia nobis proficientibus & reueris ad meliora per singulas uirtutes nostras dominus coro-
 natur: Immo nobis per uirtutes poenitentiae coronatis saluator in singulis coronam accipit: Iuxta
 illud quod & Paulus loquitur. De caetero reposita est mihi corona iustitiae quam reddet mihi iustus
 iudex: non solum autem mihi: sed omnibus qui diligunt aduentum domini saluatoris nostri Iesu
 christi: Unde corona iustitiae & pater domini saluatoris nomen accepit. Iosedech enim interpre-
 tatur dominus iustitiae: eo quod reddat unicuique secundum opera sua: De hac corona & Iacobus in epi-
 stola sua loquitur Beatus uir qui sustinet tentationem: quia cum probatus fuerit: accipiet coronam
 uitae quam repromisit deus diligentibus se. Iubetur autem prophetae ut postquam coronam imposue-
 rit uel coronas super caput Iesu filii Iosedech sacerdotis magni: loquatur ad eum & dicat: Haec di-
 cit dominus: Ecce uir oriens nomen eius: & subter eum orietur & reliqua: Non Iesum diuidimus:
 nec duas personas in unicam possumus facere personam: Sed ipse qui Iesus appellatur eo quod sal-
 uauerit mundum & oriens dicitur: quia in diebus eius orta est iustitia: Et canitur in psalmo ueritas
 de terra orta est: Eo quod de utero uirginali in seculorum consumatione generatus dixerit: Ego
 sum ueritas: Et extrema hora uenerit. Iuxta Iohannis epistolam dicentis: Filioli nunc extrema ho-
 ra est: In qua stantem & nihil agentem gentium populum conduxit ex denario & misit ad uineam:
 alioquin secundum diuersitatem nominum diuersus efficitur: Alius erit pastor: alius aries: alius agnus:
 alius ianua: alius lapis offensionis & petra scandali. Iste igitur qui nostris uirtutibus coronatus est:
 orietur & appellabitur: Oriens: Ad quem locutus est paterfamilias: filius meus es tu: ego hodie ge-
 nui te: Et subter eum orietur multitudo credentium & edificabit domum domini ecclesiam: & ipse
 accipiet uirtute & decore ac perfectu & gloriam singulorum: & sedebit & dominabitur in throno suo: In thro-
 no David: De quo & in euangelio scriptum est: Et erit sacerdos a dextris eius: siue iuxta hebraicum super thro-
 num suum: Quia ipse & rex & pontifex est: Et sedebit tam in regali quam in sacerdotali throno & consilium pacis
 cum erit inter utrumque: Ut nec regale fastigium sacerdotalem deprimat dignitatem: nec sacerdotii
 dignitas regale fastigium: sed in unius gloria domini Iesu utrumque consentiat. Legi in cuiusdam li-
 bro hoc quod dicitur Et consilium pacificum erit inter duos ad patrem referri & filium: quia non
 suam sed patris uenerit facere uoluntatem: Et pater in filio sit: & filius in patre. Corona autem id est
 insigne uictoriae cum christus fuerit coronatus: his quoque repromittitur qui expectant eum ut intel-
 ligant utilitatem quondam captiuitatis suae & nouerint dei uniuersa mysteria ut sint in gratiam fi-
 lii sophoniae: hoc est uisitationis domini. Et qui in babilone dicebant: Super flumina babilonis
 ibi sedimus & fleuimus cum recordaremur syon: In salicibus in medio eius suspendimus organa
 nostra. Postquam reuersi fuerint in hierusalem accipiant psalmum & tympanum & cantent in ecclesia
 domini: Et qui per maiora peccata longe fuerant ab iudaea & confessione uerissima ueniant: & per
 singulos profectus suos edificent domum domini: Et tunc uniuersi pari mente cognoscant: quod
 dominus

2. Thl. 4.

Iaco. 1. 6.

ps. 84.
10. 14.

ps. 2.

ps. 136.

Super Zachariam. c. vii.

dominus omnipotens prophetam miserit ad eos. Fient autem omnia quæ promissa sunt si dominum audire uoluerint: & acta pœnitentia in bonis operibus manserint.

CAPITVLVM SEPTIMVM.

In factum est in anno quarto darii regis: factum est verbum domini ad zachariam in quarta mensis noni: qui est casleu. Et miserunt ad domum dei sarasar & rogomelech: & viri qui erant cum eis: ad precandum faciem domini: vt dicerent sacerdotibus domus domini exercituum & prophetis loquentes: Nunquid flendum est tibi in quinto mense vel sanctificare me debeo sicut feci iam multis annis: & factum est verbum domini exercituum ad me dicens. Loquere ad omnem populum terre & ad sacerdotes dicens: Eū ieiunaretis & plāgeretis in quinto & septimo per hos septuaginta annos: nunquid ieiunastis tibi: & cum comedistis & bibistis: nunquid non vobis comedistis & vobis metipsis bibistis? Nunquid non sunt verba que locutus est dominus in manu prophetarum priorum: cum adhuc hierusalem habitaretur & esset opulenta: & ipsa & vrbes in circuitu eius: & ad austrum & in campestribus habitaretur.

LXX.

Et factum est in quarto anno sub dario rege: Factus est sermo domini ad zachariam quarta die mēsis noni qui est casleu: & misit de bethel sarasar & arbesser rex: & viri eius vt precaretur dominum dicens ad sacerdotes domus domini omnipotentis & ad prophetas dicens: Ingressa est hic in mense quinto sanctificatio iuxta quod fecerunt iam annis pluribus: & factus ē sermo dñi virtutum ad me dicens: Hic ad oēm populum terre & ad sacerdotes dicens: Si ieiunatis & plāgitis i quintis & septimis: & ecce septuaginta anni: Nunquid ieiunium ieiunastis tibi: & si comeditis aut bibitis nonne vos comedistis & vos bibitis? Nunquid nō ista sunt verba mea: q̄ locut⁹ est domin⁹ in manib⁹ prophetarum q̄ fuerūt prius qm hierusalem habitabat: & erat habundans & ciuitates ei⁹ per circuitum & montana & campestria habitabantur.

In quarto anno darii regis in mense nono: qui appellatur casleu: & in quarta mensis eadem die miserunt ad domum dei idest ad templum: quod iam a zorobabel & ab iesu fuerat instauratum: sarasar & rogomelech & ceteri qui cum eis erant. quos persas fuisse duces regis darii timentes deum. Hebrei autem autumant: Vt quia iam audierant templum esse constructum: Quærent a sacerdotibus domus domini & prophetis: utrum scdm consuetudinem pristinam flere & ieiunare deberent: an luctum mutare lætitia: Et est fiscitantium sensus: Quinto mense qui appellatur apud romanos Iulius: a nabuchodonosor subuersam hierusalem: quam ob causam propter solitudinem templi hucusq; ieiunauimus & planximus: & merorem nostrum fletu & ieiuniis consolati sumus: Nūc quia dicitur templum esse constructum: & uidemus nequaquā causam permanere tristitiæ: Rñdete quæsumus utrum hoc facere debeamus an merorem gaudio commutare: Et simul considerandū quod fletus atq; ieiunium sanctificatio dicitur. Vnde & in Iohel præceptum est sacerdotibus: ut sanctificent ieiunium & prædicent curationem: Curat enim vulnere delinquentis abstinencia & ieiunium: & curatos quosq; sanctificat. Postq̄ interrogauerant persarum duces: per eos quos miserant ad sacerdotes atq; prophetas & fiscitantium fuerat expleta legatio: Fit sermo domini ad prophetam imperans. ut loquatur ad vulgum & ad sacerdotes: quid legatis debeant respondere: Quādo ieiunabatis & plangebatis in quinto mense captiuitatis hierusalem: & in septimo mense: quando godolias interfectus est ab ismael: per annos septuaginta desolationis templi: & subuersionis hierusalem Nunquid mihi proderat quod ieiunabatis? Et econtrario: Si quando māducatis & bibitis: nunquid non uobis comedistis & potatis? Neq; enim iis rebus placatur deus sed bonis operibus: Et si illius præcepta faciamus: quia esca nos non commendat deo: Neq; si non manducauerimus deficiemus: neq; si manducauerimus habundabimus: Nunquid non hæc sunt uerba mea adhuc stāte hierusalem & urbibus iuda: quæ loquæbar ad uos in manibus prophetarum meorum cum adhuc staret hierusalem: & urbes iuda rebus omnibus habundarent: & tam montana regio q̄ campestris fugibus redundaret: Et fidissima pace frueretur. Hæc autem erant uerba domini quæ sequens scriptura testatur. Velle se uerum iudicium & misericordiam i proximis: & uiduam & pupillum & aduenam & pauperem non calumniari: & malum non cogitare in corde suo. Hæc inq̄ noluerunt facere & surdis auribus mea Imperia contempserunt. Quas ob res uenit indignatio magna super hierusalem: Et quomodo illi me audire noluerunt sic & ego non exaudiui eos: & nunc tanta scrupulositate quærent quando debeant ieiunare & plangere: Cum ante dixerim per Esaiam Non tale ieiunium elegi dicit dominus: Neq; ut humiliet homo animam suā: sed solue omne uinculum iniquitatis dissolue obligationes uiolentarum cautionum: Esuriēti da panem tuum ex animo: si uideris nudum operi eum: & pauperem & absq; tecto induc in tabernaculum tuum: Tūc erit per temporanea lux tua & sanitates tuæ cito oriētur: Hoc quod scriptum est in. lxx. Misit de bethel sarasar & arbesser rex: Nullus nostrorum potuit exponere: Neq; enim quod male uersum est ex hebreo ulla ratione explanari potest. Quis est enim iste sarasar uel arbesser rex: aut cuius rex prouintia aut in quam uel de qua misit bethel: aut cuius bethel rex esse poterat arbaser. Quæ olim cū iudæa

Hieronymus. liber Secundus

fuerat destituta: & eo tempore nequaquam uocabatur bethel idest domus dei sed bethauen idest domus idoli: Hocque quod sequitur: Ingressa est huc in mense quinto sanctificatio sicut fecerunt iam per multos annos: sic conantur exponere sanctificationem ingressam uasa templi: quae a nabuchodonosor sublata: fuerant illo tempore restituta: De quinti autem & septimi Ieiunio tentauerunt referre ad dies ebdomadis: Sed quia sequitur decimi ieiunium: compulsi sunt ad menses referre: & quod sit ipsum quinti septimi decimique mensis ieiunium omnino siluerunt: ut de priore sumus explanatione contenti: & non indagemus ad falsos cum mendatio conatus: quod de interpretationis errore uenerunt.

¶ Et factum est uerbum domini ad zachariam dicens: **Hec ait dominus exercituum dicens:** Iudicium uerum iudicate: & misericordiam & miserationes facite unusquisque cum fratre suo: & uiduam & pupillum & aduenam & pauperem nolite calumniari: & malum uir fratri suo non cogitet in corde suo: Et noluerunt attendere: & auerterunt scapulam recedentes: & aures suas aggrauauerunt ne audirent: & cor suum posuerunt ut adamantem ne audirent legem: Et uerba quae misit dominus exercituum in spiritu suo sancto per manum prophetarum priorum: Et facta est indignatio magna a domino exercituum: Et factum est sicut locutus sum: & non audierunt sic clamabunt & non exaudiam dicit dominus exercituum: Et dispersi eos per omnia regna quae nesciunt: & terra desolata est: ab eis eo quod non esset transiens & reuertens: Et posuerunt terram desiderabilem in desertum. LXX.

¶ Et factus est sermo domini ad zachariam dicens: **Hec dicit dominus omnipotens dicens:** Iudicium iustum iudicate: & misericordiam & miserationem faciat unusquisque ad fratrem suum: & uiduam & pupillum & pauperem non opprimatis: Et malicie unusquisque fratris sui nolite meminisse in cordibus uestris: & noluerunt attendere: & dederunt dorsum contemnens: & aures suas aggrauauerunt ut non audirent: Et cor suum posuerunt inobediens: ut non audirent legem meam: & uerba mea quae misit dominus omnipotens in spiritu suo: in manibus prophetarum priorum: Et facta est ira magna a domino omnipotente: & erit: Sicut dixi & non audierunt eum: Sic clamabunt & non exaudiam eos dicit dominus omnipotens: Et eiciam eos in omnes gentes quas ignorauerunt: & terra desolata est post eos a perambulante & reuertente: & posuerunt terram electam in solitudinem.

¶ Haec magis uolui: ista quaesui: quam non facientes captiuitati estis traditi: & non desolationi ac morti: Quinti mensis septimique ieiunium: Iustum iudicium iudicate: Ne audiatis in psalmis: Usque quo iudicatis iniquitatem & personas peccatorum sumitis: Iudicate pupillo & uiduae humilem & pauperem Iustificare. Ne uobis quoque loquatur Esaias: Qui iustificat impium propter munera: Et quod iustum est iusto auferunt: & propter uos abachuc ex persona eorum qui opprimuntur: deo faciat iudicium. Contra me factum est iudicium: & iudex accipit: Ideo dissipata est lex & non peruenit usque ad finem iudicium Quia impius opprimit iustum. Nec nouum putemus dei esse praeceptum. Olim per moysen ista mandauerat: Sic magnum Iudicabis ut paruum: personam non accipies: & pauperis non misereberis in iudicio: quoniam dei iudicium est: misericordiam quoque & miserationes facite unusquisque cum fratre suo: Post iudicii ueritatem sequatur in cunctis clementia: & maxime in fratres quos uel eiusdem sanguinis: uel unius nobiscum fidei esse perspicimus. Viduam quoque & pupillum de quibus nobis praeceptum est: esto pupillis pater: & pro uiro mater eorum. Iudicans pupillum & iustificans uiduam: & aduenam & pauperem nolite calumniari: Quia altera peregrinatio altera egestas humilem facit: & malum uir fratri suo non cogitet in corde suo: Siue ut a lxx. dicitur. & malitia unusquisque fratris sui non meminerit in cordibus suis: Fratrem autem & proximum uel omne hominum genus debemus accipere: Quia ex uno sumus pariete generati: uel eos qui domestici fidei sunt: iuxta parabolam euangelii quae proximum non consanguineum: sed omnes homines uult intelligi. Quod autem ante debeat ira finire: quod sol occubatur: & omnium quae ab aliis passi sumus delent memoria: & in multis locis legimus: & maxime in hieremia: qui ex persona dei loquitur. & malitia proximi sui unusquisque in cordibus uestris ne memineritis. Cum ego ista preceperim illi attendere: noluerunt: & uerterunt scapulam recedentes siue dorsum contemnens: ex habitu corporis mea imperia respuentes: Solemus. n. quoniam rugata fronte & nare contracta contemnimus admonentes: dorsum uersum uertere: iuxta illud quod scriptum est: Verterunt ad me dorsa: & non facies suas: & aures inquit aggrauauerunt suas ne audirent: Sicut aspidis surdae obturant aures suas: quae non audiet uocem incantantium: & uenefici incantantis sapienter: Ingrauauerunt. n. aures suas ut non audirent: & cor suum posuerunt: ut non acquererent legem dei. Vnde esaias ad eos cominans loquitur. Incrassatum est cor populi huius & auribus suis grauitate audierunt: & oculos suos clauferunt ne forte uiderent oculis suis: & audirent auribus & corde intelligerent: & conuerterentur: & ego sanarem eos. Porro posuerunt cor suum ut quod dicitur iuxta hebraicum adamantem duritiam cordis ostendit: & cor lapideum. quod noluerint uerba dei suscipere. Adamas enim lapis fortissimus qui hebraice dicitur samir in tantum durus est. ut omnia metalla confringat. & ipse non confringatur ab ullo Vnde a graecis indomabilis dicitur. Ab hoc adamante induratum est cor pharaonis ne dimitteret populum dei. et qui habuerunt immo posuerunt cor suum suscipientes. ne audirent uerba domini quae misit in spiritu suo idest in spiritu sancto. Per manum prophetarum priorum. esaias Osee et ceterorum. quae multas habuerunt manus quos ante captiuitatem fuisse manifestum est: Idcirco ad magna peccata magna facta est indignatio. et domini uerba completa sunt. pari referetis

Super Zachariam. c. viii.

pari referentis: ut sicut illi ambulauerunt ad eum peruersi: & ipse aduersum eos peruersus incederet: & non audiret uerba inclamantium: Quia & illi uerba domini surda aure contempserint: quod obrem & disperfit eos per omnia regna quae nesciunt: Assyriorum & chaldaeorum: medorum atque persarum: & gentium ceterarum: quae iis imperiis subiacebant: & in quarum terris disseminati sunt: & omnis iudaea deserta est: eo quod nullum habuerit habitorem: & non esset in ea transiens & reuertens. Et terram quae fauus erat praeter omnibus terris: & propter habundantiae multitudinem lacte & melle manabat: uerterunt in solitudinem. Possumus haec & ad eos referre qui in ecclesia delinquentes proiecti sunt de terra confessionis: quia noluerunt audire dominum: & uerterunt ad eum scapulam recedentem: & aures suas aggrauauerunt: & cor posuerunt ut adamantem. Et facta est super eos indignatio domini: & dispersi sunt per omnia regna uitiorum: & desolata est terra eorum uel anima uel corpus: non habens habitorem dominum: nec in se spiritum reuertentem: Et terra quodam desiderabilis quae erat hospitium trinitatis uersa est in desertum: habitationemque draconum. Quae plana sunt uelociter transeamus ut in obscuris spaciis differendi sit: Non enim longos florentesque tractatus in quibus plausibilis ludat oratio: sed commentarios scribimus: Quorum officium est praeterire manifesta: obscura differere.

CAPITVLVM OCTAVVM.

Et factum est uerbum domini exercituum dicens: Hec dicit dominus exercituum: zelatus sum syon zelo magno: & indignatione magna zelatus sum eam: Hec dicit dominus exercituum: Reuersus sum ad syon: & habitabo in medio hierusalem: & vocabitur hierusalem ciuitas ueritatis: & mons domini exercituum: mons sanctificatus. LXX.

Et factus est sermo domini omnipotentis dicens: hec dicit omnipotens: zelatus sum hierusalem & syon zelo magno: & furore maximo zelatus sum eam. Hec dicit dominus omnipotens: reuersus sum ad syon & habitabo in medio hierusalem: & vocabitur hierusalem ciuitas uera: & mons domini omnipotentis mons sanctus.

Quod dominus hierusalem id est israeliticum populum in solitudine instar uxoris acceperit: & iacentem in idolatriae sanguine operuerit pallio suo: & amore coluerit maritali: In Ezechiele plenius discimus: quae postea similes commedens & mel & oleum & uestibus ornata pulcherrimis: & habens ex largitate uiri omnia ornamenta gemmarum: Fornicata est cum assyriis atque chaldeis: Et audiuit a domino: Sicut despexit uxor uirum suum: sic despexit me domus israel: Captiui tati autem tradita & illusa ab amatoribus suis: a pristino decore nudata: postquam diuicauit pedes suos omni transeunti: & polluta est usque ad uerticem: memor pristinae felicitatis: ingeminat Reuertat ad uirum meum priorem quia melius mihi erat tunc quam nunc: Quam ille suscipiens & rursus habens in coniugio: Cui prius dixerat non irascar tibi & zelus meus recessit a te: Nunc loquitur: Zelatus sum syon zelo magno: & indignatione magna zelatus sum eam. Quantum prius indignatus sum: quod a multis amatoribus deturpata est: & maculauit thorum meum: Vnde & tradidi eam amatoribus suis: nequaquam ut sub marito adulteram: sed ut scortum & uile mancipium & in lupanaribus prostitutam. Tanto nunc amplius ad eam reuersus sum: quia egit poenitentiam: & edificauit templum meum in quo habitabo in medio illius: & uocabitur ciuitas ueritatis: quae antea dicebatur urbs mendacii. De qua & in Esaia scriptum est: Veritas dormiuit in ea: nunc autem homicidae. Vocabitur autem & mons domini omnipotentis mons sanctificatus: in quo templo instaurato immolantur uictima: caeremoniarum ordo seruatur. Haec iuxta historiam. Ceterum nulli dubium est syon & hierusalem speculam: & uisionem pacis posse accipi animas fidelium: quibus cum peccauerint iratus dominus tradit eas captiuitati: ut quod deum per bona prosperaque non senserant per mala sentiant & aduersa: Cumque egerint poenitentiam reuertetur dominus ad syon: & habitabit in medio hierusalem: Quam unam atque eandem intellegimus ciuitatem: & in quibus ante regnabant uitiorum peccatorumque mendacia: postea christi ueritas commorabitur: Et mons domini exercituum uocabitur mons sanctus. De quo dicitur: Qui confidunt in domino sicut mons syon: & Magnus dominus & laudabilis nimis in ciuitate dei nostri in monte sancto eius: De quo Esaia Micheasque clamant: In nouissimo dierum: Erit mons domini praeparatus in uertice montium: & sublimis super colles: & fluent ad eum populi: & properabunt gentes multae & dicent. Venite ascendamus in montem domini & ad domum dei iacob. De hoc monte & de hac ciuitate: & apostolus paulus (si tamen in suscipienda epistola: graeco auctoritatem latina lingua non respuit) sacra oratione disputans ait accessistis ad montem syon & ciuitatem dei hierusalem caelestem & multorum angelorum milia & ecclesiam primitiuorum qui scripti sunt in caelis.

Hec dicit dominus exercituum: Adhuc habitabunt senes: & anus in plateis hierusalem: & uiri baculus in manu eius premultitudine dierum: & platee ciuitatis conplebuntur infantibus: & puellis ludentibus in plateis eius. LXX.

Hec dicit dominus omnipotens adhuc sedebunt senes: & anus in plateis hierusalem: unusquisque in manu uirgam suam retinens: praemultitudine dierum: & praemultitudine replebuntur pueris & puellis ludentibus in plateis eius.

Hieronymus. liber Secundus

Tanta inquit erit reuerso in syon: & habitate in medio hierusalem: rerum omnium prosperitas & bellorum quies atque tranquillitas: ut nullo hoste remanente usque ad ultimam aetatem in utroque sexu senilis aetas perueniat: & tremantes artus baculo regente sustentent: Plateae quoque impleantur pueris puellisq; ludentibus: Hoc autem fieri solet: quoniam securitas & profunda pax urbi est: ut gaudium ciuitatum iustis & choreis aras lasciuia cocelebret: Quod si referimus ad ecclesiam de qua dicitur: Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei: & fluminis impetus laetificat ciuitatem dei: sanctificauit tabernaculum suum altissimus: deus in medio eius non commouebitur. Quis poterit ambigere plateas ecclesiae esse uirtutes: in quibus sapientia agit fiducialiter & in muro summis titulis predicatur: Vnde & ad dominum psalmista coclamat: Latum mandatum tuum uehementer. In plateis dominum saluatorem sponsa perquirens loquitur in cantico canticorum: *Consurge & circuibis ciuitatem in choro & in plateis eius donec inueniam eum quem dilexit anima mea*: Habitabunt igitur sedebunt senes: & anus: de quibus scriptum est (si cui tamen placet librum recipere). Senectus honorabilis non multi temporis: nec numero annorum estimabilis. Cum autem sunt hominum prudentia & senectus uita immaculata: De quibus & dominus loquitur ad moysen constituere tecum septuaginta senes: quos ipse nosti quoniam senes sunt: quod habraam nullus appellatus est senex: De quo scriptum legimus: Deficiens habraam mortuus est: nutritus in senectute bona senex & plenus dierum. Gloria senum cani sunt: De quibus dicitur: *Cani hominis sapientia eius*: Hi tenebunt praedictae multitudinis uirgas & baculos in manibus suis & dicent ad discipulos: *Quid uultis in uirga ueniam ad uos?* an in spiritu lenitatis & mansuetudinis? Qui enim de labiis suis profert sapientiam uirga percutit uirum ex corde: Et e contrario qui parcat baculo suo: odit filium suum: qui autem diligenter corripit: diligit: Et non solum senes sed anus quoque sedebunt in plateis hierusalem: quas paulus apostolico ore describens: *Honora inquit uiduas quae uere uiduae sunt*: Et in alio loco uidua eligatur non minus annorum sexaginta: quae fuit unius uiri uxor in bonis opibus habens testimonium: si educauit liberos: si recepit hospitio: si fratrum pedes lauit: si in tribulationibus positis ministrauit: si omne opus bonum profecuta est: Istiusmodi senes & anus sedebunt in plateis hierusalem: & tenebunt baculos in manibus suis: & plateae ciuitatis complebuntur pueris & puellis ludentibus: Isti sunt pueri & puellae senes & iuuenes: quos psalmista ad cantandum domino cohortatur dicens: *Iuuenes & uirgines senes cum iunioribus laudent nomen domini*: Et Ioannes euangelista atque apostolus: *Scribo inquit uobis pueri quoniam dimittunt uobis peccata propter nomen saluatoris*: Scribo uobis patres quia cognouistis eum quia a principio est: Et de his Salomoni in puerbis loquitur: Et de innocentibus uersutia puero aut iuniori sensum & intelligentiam: Et rursum Audite pueri disciplinam patris & attendite ut cognoscatis intelligentiam. De his pueris uirgunculis ac puellis: Et quod dragesimus quartus psalmus: *Ducentur inquit regi uirgines post eam*: Iuxta quod scriptum est: *Exultauerunt & laetatae sunt filiae iuda in omnibus iudiciis tuis*: Quae cum audierit ab apostolo: *Gaudete itaque dico gaudete*: mentis laetitia gestu corporis indicabunt & tripudiante saltatu dicent cum Dauid: *Saltauo & ludam in conspectu domini*.

Hec dicit dominus exercituum: Si difficile videbitur in oculis reliquiarum populi huius in diebus illis: nunquid in oculis meis difficile erit: dicit dominus exercituum. LXX.

Hec dicit dominus omnipotens: Si impossibile erit coram reliquiis populi huius in diebus illis: nunquid et coram me impossibile erit dicit dominus omnipotens.

Per singula uerba atque sententias quibus Israel prospera & per rerum magnitudine pene incredibilia promittuntur: propheta proponit: Haec dicit dominus omnipotens: Alio sermone hoc loquens. Ne putetis mea esse quae spondeo: & quasi homini non credatis: dei sunt promissa quae replico: Supra dixerat: anus & senes in plateis esse sessuros: & pro temporis longitudine baculos manibus retenturos: artandas plateas hominum multitudine: pueros ac puellas quasi in festis diebus choros ducere: & exstruendam hierusalem atque in statum foelicitatis pristinae restituendam: Hoc reliquis populi quod de captiuitate uenerat uidebatur incredibile cernentibus urbem poenitus destitutam: murosque ruinas: combustos parietes: manum babilonias ostentare: Idcirco cofociat: Si uobis quae estis reliquiae captiui populi uel difficile uel impossibile uidetur esse quod spondeo: Vt in diebus illis quibus edificanda est hierusalem: tanta foelicitas sit: Nunquid in conspectu domini aut difficile erit aut impossibile quia haec futura meo ore promittit? Quae enim apud homines impossibilia sunt apud deum possibilia sunt: Haec persecutionis tempore in ecclesiis christi expleta conspeximus: quando in tanta rabie persecutorum feritas excitata est: Vt et conciliabula nostra destrueret: Diuinos libros ignibus traderet: omnes insulas: metalla: carceres: confessorum & martyrum Chateruatis gregibus impleretur: Quis eo tempore crederet rursum ecclesias construendas: ab iis ipsis quae ante destruxerant: Non quod iidem homines fuerit: sed quod eadem regalis potestas quae prius sedebat in insidiis cum diuitibus: & quasi ex senatus consulto christi nomen conabatur extinguere: nunc expensis reipublicae ecclesiarum basilicas exstruat: & exaltet summa fastigia: ut non solum laquearia & tecta fulgentia auro decoret: sed parietes diuersi marmoris uestiat crustis: & diuinos libros quos prius tradebat incendio: nunc deauratos & purpuratos & gemmarum uarietate distinctos in custodia romani ueneretur status.

Hec dicit dominus exercituum: Ecce ego saluabo populum meum de terra orientis & de terra occasus solis: & adducam eos & habitabunt in hierusalem: & erunt mihi in populum: & ego ero eis in deum & in iustitiam.

LXX. Similiter: Haec iuda & alii dicunt post zorobabel & neemiam edificato templo & muris ciuitatis exstructis

Super Zachariam. c. viii.

tis extructis: & statu iudaico restituto a Machabeis & diuersis principibus: q usq; ad herodem rexe
re iudæa: esse cōpleta: Alii in cōsumatione mundi sub xpo: quē frustra p̄stolatur explēda cōmemo
rant: Nos aut̄ & illo tpe. i. post zorobabel & neemiam dicimus ex parte cōpleta: Et quasi in typis &
imaginibus præcessisse: Qñ populus reductus est de captiuitate & habitauit in hierusalē & dei po
pulus appellatus est: Et rursum dñs uocatus est deus eorū: Nequaq; in mendatio & iniquitate: sed in
ueritate & iustitia: Et nūc plenissime sub dño saluatore in ecclesia. i. in uera hierusalē promissioem
rebus expleri: maxie q̄a dicitur: Ecce ego saluabo populū meū de terra oriētis & de terra occidētis:
De qbus & dñs i euāgelio loq̄batur. Multi de oriēte & occidēte ueniēt & accubabūt in regno cæ
lorū: cū habraā Isaac & Iacob Et multo ante psalmista p̄miserat dicēs: Deus deorū dñs locutus ē &
uocauit terrā: Ab ortu solis usq; ad occasū de syon decor pulchritudinis eius: Veniet enim ex syon
q̄ enpiat & auertat iniquitates ab Iacob: Quādo ab oriente & occidēte incēsum offertur nomini dñi
in oī loco: & sacrificiū mundū nequaq; in uictimis ueteris testamēti: sed in sanctitate euāgelicæ pu
ritatis: De quo incenso & alibi legimus: Dirigatur oratio mea sicut incēsum in cōspectu tuo: Et qd̄
sit hoc incensum sequēs sermo demonstrat: Eleuatio manū mearū sacrificium uespertinū: Postq̄
enim de uirga iesse pullulauit: q̄ dominaretur gētibz & in ipso gentes sperarūt: & de oriente & de
occidente tā primus populus q̄ nouissimus in dñm crediderūt: & factus est grex unus: Tunc ad læ
titiā oēs puocatae sunt nationes & cōcitatae ad gaudiū: p̄pheta dicēte. Latamini gentes cū populo
eius: Iuxta illud qd̄ alibi scriptū est: recordabuntur ad dñm oēs fines terræ: & ado
rabūt corā eo uniuersæ familiæ gentiū. Quodq; sequitur in ueritate & iustitia Hoc significat quod
ueteris legis umbra discedat: & euangelii ueritas ueniat: Nequaq; in iustitia iudæorum: sed in iusti
tia christiana: ipse. n. dñs ueritas est atq; iustitia: De quo legimus: Veritas de terra orta est: & iustitia
de cælo p̄spexit: Vnde & in quarto decimo psalmo: Iustitia simul & ueritas noīantur Qui ambulat
sine macula & operatur iustitiam & loquitur ueritatem in corde suo.

Chec dicit dñs exercitū: cōfortent manus vestre q̄ auditis in diebus his sermones istos per
os prophetarū: in die quo fundata est domus dñi exercituum ut templū edificaretur.

CLXX. Pro dño exercituum dñs oīpotens: Cætera similiter transfulerunt: De edificato tēplo sub
zorobabel & Iesu: In quarto. n. anno darii regis quarta die mensis noni q̄ appellatur Casleu hæc
uniuersa dicūtur: qñ iam templum fuerat extructum: I dē propheta Aggeus & zacharias: q̄ ut edifi
caretur & duces & populū fuerant cohortati: Nunc cohortantur eos: ut ex priorū ueritate iis quæ
in futurū promittuntur accōmodent fidem: & confortēt manus suas: nequaq; malorum impetū &
impedire cupientiū per circuitū nationū insidias formidātes: & confortētur p̄ os p̄phetæ ex die
quo tēpli fundamēta sūt iacta: usq; ad diē quo sup̄edificatū ē tēplū: Et audiāt q̄ secuntur: Breuiter
explanamus historiā: Quicqd̄ de hierusalē & de tēplo dicitur: spiritualiter ad ecclesiā referentes: in q̄
cōfortantur manus p̄ bona opera: & fundatur domus qñ fidei fundamēta iaciuntur tēplumq; ex
struitur qñ multitudo credentium roboratur & uiuit: ut templum dei esse mereamur.

CSiquidem ante dies illos merces boīum nō erat: nec merces iumentorū erat: neq; itroecunti z
egrediēti erat pax p̄ tribulatiōe: z dimisi oēs hoīes vnūquēq; cōtra proximum suum. LXX.

CQuia aut̄ dies illos merces boīum nō erit in lucrū: z merces iumentorū nō subsistet: z egredi
enti z ingrediēti nō erit pax p̄ tribulatiōe: z emittā oēs hoīes vnūquēq; ad proximum suum.

CLXX. Ad futurum tps oīa retulerunt: sed melius ad p̄teritum ut in hebraico habetur. & expositio
nis ueritas approbabit. Anteq̄ fundaretur domus dñi & edificaretur tēplum domini oīs labor ue
ster irritus fuit. Et tā hoīes q̄ iumenta in agricultura in mercimoniis operibusq; diuersis: cassis cona
tibus frustrabantur: foris aduersarii: domi seditio turbabāt pacem: & erat ubiq; iniustitia. ob bello
rum frequentiā & insidias domesticas: dum nec frater fratri exhibet fidem: & oīs ē inimica propin
quitas: Hunc sensum aliis uerbis Aggeus propheta cōprehendens ait: Et nūc ponite corda uestra
a die hac & supra anteq̄ poneretur lapis sup̄ lapidem in templo dñi. Cū accederetis ad aceruum ui
ginti modiorū: & fierēt decem. & intraretis ad torcular ut exprimeretis quinquaginta lagenas &
hiebat uiginti. Percussi uos uento urente & aurugie & grandine oīa opera manū uestrarum: & nō
erat in uobis q̄ reuerteretur ad me dicit dñs: Quod & in ecclesia & unoquoq; credentiū accipere
possumus: Siquidem anteq̄ domus dei in nobis fundamēta iaciātur: & edificemur templū dei: & au
diamus ab apostolo: Vos estis tēplum dei & spiritus sanctus habitat in uobis. Quicquid boni ope
ris hēre uideamur: siue rationales q̄ appellantur hoīes: siue simplices q̄ iumēta dicuntur. Hoīes & iu
menta inq̄ saluos facies dñe: mercedē nō habeat apud deū. & sint in nobis bella atq; discordiæ. &
ubiq; tribulatio & sine pace christi. quā ad patrē uadens apostolis dereliquit. impleatur in nobis dñi
sententia. Inimici hoīs domestici eius. Omnis enim frater supplantatione supplantat. & oīs ami
cus fraudulenter incedit. ueritatem nō loq̄tur didicit lingua eorū loq̄ mendacium. Quod si cōuer
timur ad xpm. & templū eius efficiamus. Statim audiamus apostolum proclamātem. Vnusquisq;
accipiet propriam mercedem iuxta opus suum.

CNunc aut̄ non iuxta dies priores ego factā reliqis populi huius: dicit dñs exercitū: sed semē
paxis erit: vinea dabit fructum suū: z terra dabit germen suū: z celi dabunt ros suū: z possi

Hieronymus. liber Secundus

dere faciam reliquias populi huius vniuersa hec.

LXX

Et nunc non iuxta dies priores ego faciam reliquiis populi huius dicit dominus omnipotens: sed pacem monstrabo: Vineam dabit fructum suum: & terra dabit germina sua: & celum dabit rorem suum: & possidere faciam reliquias populi mei hec omnia.

Priusque domus dei fundamenta iacerentur: & edificaretur templum: merces hominum non erat: nec merces iumentorum: nec per tribulationem & angustiam pax introeuntibus & exeuntibus: & omnes homines inter se hostili odio diffidebant: Nunc autem quia iam domus domini fundamenta iacta sunt & templum edificatum est: Nequaquam faciam ut prius feceram iis qui de captiuitate babilonia sunt reuersi: Sed erit ubique pax & gaudium: Et ariditate ac fame pristini temporis futura habundantia compensabit. Vineam enim dabit fructum suum & torcularia omnia complebuntur: Terra lactis segetibus uestietur: & irrigantibus pluuiis ac rore continuo omnia pullulabunt: Vniuersa quae dixi faciam populi mei reliquias possidere: Quia fundamenta domus iacta sunt: & templum extructum est. Haec eadem & Aggeus propheta eodem tempore loquitur: Qui supra dixit: Percussi uos uento urente & aurigine & grandine omnia opera manuum uestrearum: postquam fundamenta sunt iacta: Ponite inquit in corda uestra ex die ista & in futurum a die uicesimo quarto noni mensis: a die quo fundamenta iacta sunt templi: ponite super cor uestrum: Nunquid iam semen in germine est: & adhuc uinea & ficus & malogranatum & lignum oliuae non floruit: Ex die ista benedicam: & rursum mouebo caelum pariter & terram: Dicamus & aliter: Coepit super ecclesiam explanationem sequentes priusquam fidem christi quis recipiat: & in eo spiritus sancti fundamenta iaciantur: Nullus audire poterit: est merces operi tuo: Siue ille iudeus sit: siue hereticus: siue gentilis: quicquid boni operis fecerit: nisi in nomine christi fecerit: mercedem sui boni operis non habebit. Videmus hereticorum uirgines: philosophorum rigorem: iudeorum in escaerum uarietate obseruantiam: Et tamen dicimus iuxta aggeum quod comedant & non faciantur: bibant & non inebrientur: operentur & non calefiant: & qui mercedes congregat mittat eas in pertusum sacculum: Postquam uero fidem receperint: & illi & hi qui in ecclesia fuerant peccatores & pro magnitudine delictorum captiuitati huius mundi traditi & babilonio igne combustis audierint dominum praedicantem: Spiritus domini super me: propter quod unxit me: euangelizare pauperibus misit me: praedicare captiuis remissionem: & cecis ut uideant: sanare eos qui contrito sunt corde: & completum fuerit in eis illud quod per Amos dicitur: Conuertam populi mei israel captiuitatem: & edificabunt ciuitates dissipatas: & plantabo eos: Tunc & in diebus illis orietur iustitia & multitudo pacis: Vineam dabit fructum suum quae dicit in euangelio Ego sum uitis. uos rami: Omnem ramum qui manet in me mundat pater ut maiores fructus afferat: Cumque mundati fuerint rami eius: id est flagella & propagines: & gemantibus oculis spem futurorum coeperint fructum pollicere: Ut impleatur illud quod scriptum est. Vineae florentes dederunt odorem: Tunc pedes botros colorabit sol iustitiae ut missi in torcularia octauum & octogesimum tertium psalmi: qui pro torcularibus inscribuntur domini calcantur pede: qui ascendunt de bosore: & fundant uinum quod lactificat cor hominis: Terra quoque dabit germen suum: non arida & petrosa & plena sentium: sed terra bona centesimum & sexagesimum fructum: ut qui seminauerint in lachrymis in gaudio metant: Sed & caeli dabunt rorem suum: De quibus in octauo decimo psalmo scriptum est: Caeli enarrant gloriam dei & opera manuum eius annuntiat firmamentum: De hiis caelis in deuteronomii cantico dicitur: Laetamini caeli cum eo. id est cum domino saluatore: quos praesciuit & praedestinauit conformes fieri imaginis filii sui. Qui loquitur cum moysen: Expectetur ut pluuia eloquium meum: & descendant ut ros uerba mea. Resurgent. n. qui erant peccatis mortui & suscitabuntur qui iacebant in sepulchris dealbatis: qui plena sunt ossibus mortuorum: & laetabuntur qui morantur in terra: Et quae sit causa laetitiae sequens sermo demonstrat. Ros enim qui a te est: sanitas eorum est: Et haec omnia pacem uidelicet & uinearum fructum & terrarum habundantiam quae calorem rore succreuit possidebunt reliquiae populi. De quibus Esaias loquitur: Nisi dominus sabaoth reliquisset nobis semen sicut sodoma effemus & sicut gomorra similes fuissetus: Reliquiae enim secundum electionem gratiae saluae factae sunt: non ex operibus alioquin non esset gratia.

Et erit sicut eratis maledictio in gentibus domus iuda & domus israel: sic saluabo vos & eritis benedictio: Nolite timere: confortentur manus uestre: quia hec dicit dominus exercituum: Sicut cogitauit ut affligeret uos cum ad iracundiam prouocassent uos patres vestri dicit dominus: & non sum misertus: sic conuersus cogitauit in diebus istis ut benefaciam domui iuda & hierusalem: nolite timere. LXX.

Et erit sicut eratis in maledictione inter gentes domus iuda & domus israel: sic saluabo vos & eritis in benedictione: confidite & confortamini in cordibus uestris: quia hec dicit dominus omnipotens: Sicut cogitauit ut affligeret uos in eo quod me ad iracundiam prouocasset patres vestri dicit dominus omnipotens: & non me penituit: sic paratus sum & cogitauit in diebus istis: ut benefaciam hierusalem & domui iuda: confidite.

Haec post edificationem templi futura permittit: ut sicut erat in cunctis gentibus in maledictione & in sibilum & in exemplum domus iuda & domus israel: Duae uidelicet & decem tribus: sic cum saluatae fuerint & reuersae in iudaeam sint omnium benedictio: Nolite inquit timere aduersarios rebellantes: Confidite uera esse quae per me dominus pollicetur: confortentur manus uestrae implete opera quae coepistis: causa conuersionis domini permissio est. Haec. n. dicit dominus omnipotens: cui nihil impossibile est: qui potest quae promittit implere. Sicut excogitauit ut affligeret uos, & captiuitati traderet. Quia me patres uestri ad iracundiam prouocarunt

Super Zachariam.c.viii.

diam prouocarunt: & non sum misertus: Quod. lxx. transfulerunt οὐ με Τανόησα hoc est nō me
pœnituit: quod hebraice scribitur ulonaathi. Nō sum autem misertus: ut uos captiuitate corrigerē:
& per oīa tormenta & flagella erudirem: Sic nunc in præsenti tempore cogitauī ut beneficiam hie
rusalem & domui iuda: Et notandum quod quando irascitur maledictio sunt in gentibus: domus
iuda & domus Israel: id est omnes duodecim tribus q̄ captiuitati traditæ sunt. Postq̄ autē cogitauit
ut beneficiam non facit iudæ & Israel. i. duabus & decem tribubus in hierusalem uidelicet & sama-
ria: Oollæ & olibæ: Sed relicto Israel in captiuitate beneficiam hierusalem: & domui iuda: & iungit
in fine: nolite timere: Siue confidite: eo sensu quem supra exposuimus: Super ecclesia autem & super
uno quoq; credentium sic intelligi potest: quod persecutionis tempore cunctis in circuitu gētibus
in maledictum & in exemplum fuerint christiani: quia offenderint dominum suum: & postea sint
in benedictione: Q̄ n̄ pax reddita fuerit: & hoc oīno eueniat: quia dñs qui prius fuerat iratus postea
fit misertus hierusalē uisioni pacis & iudæ: qui fidem dñi cōsistentur: Singuli quoq; credentium qui
pp uitia eiciuntur de ecclesia & traduntur sathanæ in interitum carnis ut discant nō blasphemare: cū
egerint pñiam reuertuntur in pristinum statum: & uidebunt pacem dei & confessionis suæ gloriā
possidebūt. Hoc qd̄ scriptum est. Nō sum misertus uel nō me pœnituit. Calūniatur heretici q̄si aut
crudelis aut mutabilis sit de⁹: Si eum aut nō pœniteat: aut pœniteat: Si. n. pœnituerit mutabilē: si n̄
pœnituerit asserūt esse crudelē: Pœnituit at̄ deum qd̄ saul unxit in regē: Et apud Niniuitas qbus p
phetam denūciauerat adhuc triduum & niniue subuertetur: Quia egerunt pñiam dicitur & ipse
mutasse sententiam suam: non uitio mētis improuidæ: sed ex eorum qui male aut bene faciunt uarieta-
te: Si enim male fecerint cōminatur: si pristina peccata defleuerint: non mutatur deus qui unus atq;
idem est & mutari non potest: sed illis ex malis ad bona opera cōmutatis mutat & suum ipse decre-
tū. Qui & i genesi loquitur: Clamor sodomor̄ & gomorrae multiplicatus est: & peccata eor̄ magna
sunt nimis: descendens ergo uidebo si iuxta clamorem eorum qui uenit ad me compleantur. Sin at̄
non ut sciam: Quod dixit hoc est: Si permanserint in furore non deerit pœna peccantibus: si desie-
rint ab infania mea fient cognitiōe dignissimi: Cognoscit autem dominus eos qui sui sunt: Et apo-
stolus scribit ad galathas: Sed tunc nescientes deum: cūq; nouerit oēs deus & nihil eum nec prateri-
tor̄ nec p̄sentium lateat nec futuroꝝ: Impios in euangelio nescire se dicit Recedite a me operarii
iniquitatis nescio uos: Ergo & notitiā & pœnitentiā & iram & indignationem & omnes affectus
dei: non humani sermonis uitio sed diuinæ maiestatis sensu accipiamus.

Hec sunt ergo uerba que facitis loqmini ueritatē vnusquisq; cū proximo suo: ueritatē ⁊ iudi-
cium pacis iudicate in portis uestris: ⁊ vnusquisq; malū contra amicum suū non cogitetis in cor-
dibus uestris: ⁊ iuramentum mendax ne diligatis. oīa enim hec sunt q̄ odi dicit dñs. LXX.

Isti sermones quos facietis: loqmini ueritatem vnusquisq; cū proximo suo ⁊ iudiciū pacificū
iudicate in portis uestris: ⁊ vnusquisq; malū proximo suo nō cogitet in cordibus uestris: ⁊ iura-
mentum mendax ne diligatis: q̄ hec omnia odi dicit dominus omnipotens.

Promisi me nō iuxta dies priores facere reliquiis populi captiuor̄: Et sicut cogitauī ut affligerem
eos cum me ad iracūdiam prouocassent patres eorum: & non sum misertus: Sic nunc cogito con-
uersum in diebus istis ut beneficiam hierusalem & domui iuda: Vt igitur permaneat sententiā mea
& non fiat irrita pollicitatio hæc: facite quæ præcipio: Loquimini ueritatem cum proximis uestris:
Proximum omne hominum genus accipiamus: quia ex uno sumus parente generati: Alioquin si
proximus propinquus accipitur: peregrinis & alienis mentiendum est: Hoc idem apostolus loquitur
Deponentes mendacium loquimini ueritatem unusquisq; cum proximo suo. Veritatem inquit
& iudiciū pacis iudicate in portis uestris: In iudicio prima sit ueritas atq; iustitia: deinde sequitur
misericordia. Hoc est enim iudiciū pacis ut propositum iudex habeat pacificare discordes: Iuxta
illud euangelii: Beati pacifici quoniā filii dei uocabuntur. Quodq; sequitur. In portis uestris: Illi
prophético congruit: Oderunt in portis corripientem & uerbum sanctum abhominati sunt: Et in
alio loco: Non cōfundentur cum loquentur inimicis suis in porta: Dauid quoq; iudicabat in por-
tis: Q̄ n̄ absoluit ueritatem iudicii repromittens patri tendebat insidias: Et quæritur quare apud iu-
dæos in portis locus fuerat iudicandi: Ne cogerentur agricolæ intrare urbes & aliquod subire di-
spendium iudices in portis residebant ut tam urbanos q̄ rusticos in exitu & introitu urbis audirent
& finito negotio unusquisq; confestim ad sedes proprias reuerteretur. Et malum inquit contra
amicos uestros: ne cogiteris in cordibus uestris: Raach: quod omnes uoce consona κακίαν id est
malitiam interpretati sunt. dupliciter accipere possumus: & pro afflictione: & pro malo. pro affli-
ctione si est malitia in ciuitate quam dominus non fecerit. & sufficit diei malitia sua. Pro malo in
Iona in propheta loquitur deus. Ascendit clamor malitiæ eorum ad me. Et in apostolo legimus.
Repleti omni iniquitate & malitia. Vtroq; igitur modo nec affligit amicum suum nec malum ad-
uersum eum cogitat in corde qui sanctus est. Et iuramentum ait mendax ne diligatis. Præcipiente
domino in euangelio. Ego autem dico uobis ut non iuretis pœnitus. sed sit uester sermo est est.
non non. qui enim non iurauerit nunq̄ poterit deierare. Qui iurat audiat illud quod scriptum est.
Non assumes nomen domini dei tui super re uana. Omnia hæc sunt quæ odi dicit dominus. Iuxta

Hieronymus. liber Secundus

malachiae uerba dicetis. Et omnia quae oderam faciebatis: in preceptis quae ad uitam pertinent: & sunt perspicua non debemus quaerere allegoriam: Ne iuxta comicum nodum quaeramus in scirpo.

¶ Et factum est uerbum domini exercituum ad me dicens: **Hec dicit dominus exercituum:** Ieiunium quarti & ieiunium quinti & ieiunium septimi & ieiunium decimi erit domui iuda in gaudium & in letitiam & in solemnitates preclaras: ueritatem tantum & pacem diligite. LXX.

¶ Et factus est sermo domini omnipotentis ad me dicens: **Hec dicit dominus omnipotens:** Ieiunium quartum & ieiunium quintum & ieiunium septimum & ieiunium decimum erunt domui iuda in gaudium & in letitiam & in festiuitates bonas: **Hoc enim hebraice dicitur tobim** id est **אֲשֶׁר לְבָרְכָה** letamini ueritatem & pacem diligite.

¶ Ad id quod supra saraferet: rogommelech per legatos quaesierunt utrum in mense quinto & in mense septimo: Sicut habetur in .lxx. ieiunare deberent & plan gere: an post edificationem templi finire ieiunium: luctumque deponere: multis in medio positis quae facerent: & quae sperarent. Ex persona domini propheta respondit: Ieiunium quarti & ieiunium quinti & ieiunium septimi & ieiunium decimi **ἀπὸ καὶ νῦν** enim subauditur mensis domui iuda & hierusalem in dies festos uertetur & gaudium: Veritatem tamen deus quaerit & pacem. In hoc loco nostrorum multi multa dixerunt & inter se dissonantia: Quidam obscuritatem silentio professi: quasi profundissimam foueam in commentariis transierunt: rectius arbitrantur nihil omnino quod ipurum dicere. Cogimur igitur ad hebreos recurrere & scientiae ueritatem de fonte magis quam de riuulis quaerere: praesertim cum non prophetia aliqua de christo: ubi tergiversari solent: & ueritatem caelare meditatione: sed historiae ex praecedentibus & consequentibus ordo texatur: Ieiunium quarti mensis: quod apud latinos uocatur Iulius: die septima & de cima eiusdem mensis illud arbitrantur: quoniam descendens moyses de monte syna tabulas legis abiecit atque confregit: Et iuxta hieremiam muri primum rupti sunt ciuitatis: In quinto mense quod apud latinos appellatur augustus: Cum per exploratores terrae sanctae seditio orta esset in populo iussi sunt montem non ascendere: Sed per quadraginta annos longis ad terram sanctam circuire dispendiis: Ut exceptis duobus Caleph & Iosue omnes in solitudine caderent. In hoc mense & a nabuchodonosor: & multa post secula a Tito & Vespasiano templum hierosolymis incensum est atque destructum. Captiua urbs de bether ad quam multa milia confugerant iudeorum: Aratum templum in ignominiam gentis oppressae a Tito annio ruffo. In septimo uero quod apud nos appellatur october: Sicut supra diximus occisus est godolias & iudeis tribus ac hierusalem reliqua dissipata: Legamus hieremiam: Mense decimo qui apud nos Ianuarius dicitur: eo quod ianua anni sit atque principium: Ezechiel in captiuitate positus audiuit & cum cunctus populus captiuorum: quinto mense templum esse subuersum: quod plenissime in eodem propheta cognoscimus. Hoc est igitur omne quod dicit: Dies planctus & ieiuniorum: quos hactenus habuimus in luctum: sciatis uobis quia cogitavi ut benefaciam hierusalem & domui iuda in letitiam & gaudium & solennitates esse uertendas: ita duxit ut si ueritatem diligitis & pacem. Iuxta **ἀπαγορεύω** quia tunc ieiunamus quoniam sponsus auferretur a nobis & non meremur eius habere praesentiam: Cum reuersus fuerit dominus ad nos & cogitauerit ut benefaciat nobis: omnis tristitia uertetur in gaudium: & famis pristina sermonis dei: praesentia doctrinarum eius & caelestis panis saturitate pensabitur.

¶ Hec dicit dominus exercituum: usque quo ueniant populi & habitent in ciuitatibus multis: & vadant habitantes unus ad alterum dicentes: **Eamus & deprecemur faciem domini: & queramus dominum exercituum:** **¶** Adhuc etiam ego & uenient populi multi: & gentes robuste ad querendum dominum exercituum in hierusalem & deprecandum faciem domini. LXX.

¶ Hec dicit dominus omnipotens adhuc uenient populi multi & habitatores urbium multarum & congregabuntur qui habitant ciuitates in una ciuitate dicentes: **Eamus ut deprecemur faciem domini & queramus vultum domini omnipotentis:** **¶** Adhuc etiam ego: uenient populi multi & gentes plurimae ut querant faciem domini omnipotentis in hierusalem & ut deprecantur faciem domini.

¶ Ieiunium quarti & quinti & septimi & decimi mensis in solemnitates optimas commutabitur: in tantum ut ciuitates iudeae quae prius desertae erant frequenti habitatore celebrerentur. & una ciuitas per gat ad alteram & se mutuo cohortentur & dicant: Per hos septuaginta annos uiae syon luxerunt: eo quod non esset qui iret ad solemnitatem: omnes portae eius desertae: & sacerdotes illius gementes: Nunc pace reddita pergamus hierusalem: in lege praecceptum est: ut uictimas immolemus: & ter in anno omne masculinum nostrum appareat in conspectu domini: & dicite altera ad alteram: **Eamus & deprecemur faciem domini & queramus dominum omnipotentem:** non debet altera ciuitas: **Vadite et ego:** quo tempore uenient populi multi & gentes innumerabiles & robustae: ut sacrificia in hierusalem offerant domino exercituum: & deprecantur faciem eius: Appropinquat enim dominus iis quae non timent eum: & ostendit faciem suam iis quae non sunt increduli: Qui uiderit filium uidit patrem: & imago est dominus saluator dei inuisibilis: Non quod filius uisibilis sit & inuisibilis pater. Nequaquam enim pater si non habet filium. Unde & ipse loquitur in euangelio Pater manifestauit nomen tuum hominibus. Quod de hierusalem & zorobabel diximus siue post zorobabel diximus: Rectius & plenius refertur ad christum Et hierusalem intelligitur ecclesia: Et tunc de terrarum toto orbe & populos & gentes ad offerenda in templo domini sacrificia concursuras: persecutiois quoque tempore ut ante perstrinximus: magistri & sacerdotes ecclesiae audacter captiui & credentibus repromittat quod rursum edificatae sint parochiae & pacis reddenda tranquillitas: & in ecclesiis

facies

Super Zachariam.c.ix.

facies dñi deprecanda: Manifesta trāscurrimus ut in obscurioribus immoremur.

Et dicit dominus exercituum: In diebus illis in quibus apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium: & apprehendent fimbriam viri iudei dicentes: ibimus vobiscum: audiui enim quoniam deus vobiscum est. LXX.

Et dicit dñs omnipotens in diebus illis si apprehēderint decē viri de oībus linguis gentium & tenuerint fimbriam iudei dicētes: ibimus tecum: q̄ audiui quō deus vobiscum est.

Quidam ex iudæis hæc sub zorobabel & post zorobabel dicunt esse completa: Alii i futurum tēpus differunt quando xpm sperant esse uenturum: Nos aut in aduentu dñi saluatoris: qñ de maria natus est uirgine: & rectius & uerius intelligimus. Deniq; scriptum est: Vsq; quo ueniant populi qñ dicitur usq; quo: non de præfenti tēpore significat: in quo erant zorobabel & iesus: Sed de futuro qñ uenient populi multi & gentes robustæ: ut quærant dñm exercituum in hierusalem: & deprecetur faciem dñi: In illo igitur tēpore & in illis diebus apprehendent hoīes ex omnibus linguis gentium fimbriam uiri iudæi dicētes: ibimus uobiscū: uidimus enim qñ deus uobiscum est: Et in Esaia legimus: Apprehendent septē mulieres uirum unū dicentes: Panem nostrū cōmedemus & uestimētis nostris operiemur: tantū uocetur nomen tuū super nos: auffer opprobriū nostrum: Quæ igitur ibi septem mulieres appellantur. i. ecclesiæ: Quarum numerus & in Paulo apostolo continetur Ad septem. n. scribit ecclesias: Ad romanos: Ad corinthios: Ad galatas: Ad Epheseos: Ad philipenses: Ad Colosenses Ad thessalonicenses: Et Ioannis apocalipsi in medio septem candelaborū. i. ecclesiarum: Ephesiorum: Smyrnenium: Pergamenorum: Thiatirenorum: Sardenium: Philadelphiensiu: Laodiceorum. Varietate & auro purissimo dñs accinctus ingreditur: Nūc in propheta zacharia decem noīantur quas requisit & dñs Vt si inuenisset in sodomis & gomorris: adama & sebonn eas de interitu liberaret: Iotha. n. littera ex qua sumit nomē saluatoris exordium: Non solum apud græcos sed apud hebreos denarium numerum significat: Et hoc mystico sermone monstratur: Quod oēs qui cēsentur uocabulo christiano: Quod & dñs septem milia tpe persecutionis hiezabel & fugæ heliæ reliquisse se dicit: q non curuauerunt genua ante baal: & in mēsuram uiri pfecti uenerint ex oībus linguis & nationibus: apprehendant fimbriam uiri iudæi idest dñi saluatoris: De quo & in psalmis dicitur Iuda rex meus: Et iudas te laudabunt fratres tui: Et rursum: Nō deficiet princeps ex iuda & dux de femoribus eius donec ueniat cui repositum est: & ipse erit expectatio gentium: Erit enim radix iesse: & qui resurrexerit ut dominetur gentibus in ipso gentes sperabunt. Cūq; apprehenderint eum cupient hærere uestigiis: qñ deus cum eo sit: uel certe ex oībus linguis & nationibus q̄cūq; crediderint apprehenderint uirum unū: apostolos qui ex iudæis sunt & dicant eamus uobiscum audiui enim per prophetas & oīum scripturarum uoce cognouimus: quod dei filius xpus deus & dominus sit uobiscum: Vbi manifestissima prophetia est: & de christi atq; apostolorum eius prædicatur aduentu & fide uniuersarum gentium nihil amplius requiramus: Quod autem numex septē milium ad christianorū nomen diximus ptinere: Supputa græcæ ἐν τακιστάτοις χριστιανούσ & eundem numerum summamq; reperies idest mille nongentos quadraginta sex: Sed & parabolam decē uirginum in euangelio quas in sensibus carnis & spiritus interpretamur: Si oleū bonorū opeꝝ suis lampadibus præpararint & quinariū numex duplicauerint: Vt sit sancta iuxta apostolū corpe & spū: Ad huius numeri referūt sacramentū: decem quoq; ciuitates quas q corporis sensus optime gubernarit: numero duplicato accipiet in futurum.

CAPITVLVM NONVM.

Inus uerbi domini in terra adrach: & damasci regi eius: q̄ dñs est oculus hoīs & omniū tribuum Israel. LXX. **A**ssumptio uerbi dñi in terra sedrach & damasci sacrificiū eius: q̄ dñs respicit hoīs & omnes tribus Israel.

Omnis hæc uisio siue pondus & onus uerbi domini ut interpretatus est Aquila ad uocationē gentium & exstructionē ecclesiæ ptinet: Et est ordo uerborū assumptio uerbi domini: aut i peccatores molles iniustos: Adrach qppe hoc resonat ex duobus integris nomē cōpositū: Ad acutū rach mole tenerūq; significans. Et non ut male a quibusdam legitur: sed rach: quidam referunt adrach ad populum iudæorum: Damascum ad uocationem gentium. Vnde pondus siue assumptio uerbi domini fit inter adrach super quā & austeritatē suā dominus exercuit & clementiā: Austeritatē in eos q credere noluerunt: Clementiā in illos q cum apostolo sunt reuersi: Damascus aut pprie requies domini est. Iuxta illud qd scriptum est in Esaia: Et erit reges eius honor: Siqdem anteq sciret puer eligere bonū aut malum: & uocare patrem & matrem accepit uirtutem damasci & spolia samariæ: Vnde & damascus in linguam nostram uertitur sanguinem bibens aut sanguis cilitii: ut prior interpretatio cruentum populum significet: secunda crudelitati eius poenitentiam copulatam. Quodq; sequitur: Quia domini est oculus hominis & omnium tribuum Israel: Sic edisserunt: Icirco templum domini de utroq; populo construēdum est: Idest & de terra adrach & de damasco requies eius quia domini est: Quicūq; & de gentibus respicit deum & sperat in eum & de cunctis tribubus Israel: Siue iuxta. lxx. Quia dominus equaliter cunctos homines respicit & uniuersas tri-

Hieronymus Liber Secundus

bus Israel. Dicamus & aliter: In terra Adrach'onus uerbi dñi est & pōdus grauiissimū. In damasco autem uictimæ eius idest sacrificium: Quia dñs & gentiū fidem & circūcisionis pfidiam absq; acceptione ulla respicit personarum: & est equaliter omnium deus: Aliis sniæ suæ graue pondus imponens: & in aliorum sede requiescens. Iudæi hæc omnia in aduentu christi quē sibi ultimo tempore repromittunt dicūt esse complenda: Vt & terra Adrach & damascus & emach & tyrus & sidon & ascalon & gaza: Accarō quoq; & azotus & philistim: potētissimo regi colla submittāt: & ei seruiāt habitāt: i hierusalē: nullusq; audeat leuare cōtra Israel manū: pacatis oībus p circuitum. Quæ nos uniuersa spiritaliter in aduētū dñi & in ecclesia eius transacta conuincimus.

¶ Emach quoq; in terminis eius & tyrus & sidon assūperunt: quippe sibi sapiam valde & edificauit tyrus munitionē suā & coarceruauit argentū quasi hamū: & aurū vt lutum platearū: Ecce dñs possidebit eā & percutiet in mari fortitudinē eius & hec igni deuorabitur. LXX.

¶ Emach in finibus eius tyrus & sidon quoniā sapientiæ fuerunt nimis: & edificauit tyrus munitionē suā: & cōgregauit argentū vt hamū: & aurū vt lutum platearū. Propterea dñs possidebit eam & percutiet in mari fortitudinem eius & ipsa in igne concremabitur.

¶ Emach qui interpretatur ὀλοσ idest indignatio: Ipsa est quæ ab antiocho ἐπιφάνῃ epiphaniæ nomen accepit: & nunc syriæ cæle est ciuitas: Et hæc igitur & tyrus & sidon erunt in terminis damasci: siue in terminis terræ adrach ut credant in domino saluatore: Cui a patre dictum ē: Postula a me & dabo tibi gentes hereditatem tuam & possessionem tuam terminos terræ: Huius tyri filia idest animæ christo credentium deferent regi munera: Vt impleatur quod scriptum est: Adorabunt eum filia tyri in muneribus. Cumq; urbs dei ecclesia fuerit exstructa: De qua psalmista decātat Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei: Statim eum sequentur & cætera: Ecce alienigenæ & tyrus & populus ethiopum Isti nati sunt ibi. De alienis duobus per psalmistam dicitur Mihi alienigenæ seruiunt siue subiecti sunt: De ethiopibus in propheta legimus Sophonia: Trans flumina ethiopiæ inde ferent dona mihi: Et in psalmo Ethiopiæ præueniet manus eius deo: De tyro autem euangelium loquitur: Vhe tibi chorozain: Vhe tibi bethsaida quoniā si in tyro & sidone factæ essent uirtutes quæ factæ fuerunt in uobis olim forsitan in sacco & cinere poenitentiam egissent: De tyro & sidonis finibus illa mulier chananea syrophenissa cuius filia male se habebat a demonio: occurrit domino saluatori: Et tyriorum ac sidoniorum fidei primitias dedicauit: Vtiq; tempore christi non crediderat quia nec dum uiderant signa atq; uirtutes: ut Postea uiderent per apostolos & crederent: essentq; beatitudinis illius compotes quā dominus repromittit dicens: Beatiores qui non uiderunt & crediderunt Tyrus at & sidon quarum altera στενχῆ i. angustia altera οἴκη i. uenatio interpretatur: In tantum sibi assumpserunt sapientiā ut sophismatibus suis & dialecticorum retibus solitarumq; texturis: quas munitiones scriptura commemorat: proponeret enigmata salomoni: idest regi pacifico: Et argentam suam nitorem uidelicet eloquentiæ: Et aurum sensuum caliditatem instar pulueris & luti quod in plateis ac uiis est cōgregaret: ut regnum idolatriæ quod munierat possideret: Sed aduersum has munitiones apostolus loquitur: Nam arma malitiæ nostræ non sunt carnalia sed potentia deo: ad destructionem munitionum: cogitationes destruentes & omnem altitudinem extollentem se aduersum scientiam dei: Et sub persona ninie quæ interpretatur ornata uel pulchra: Nihil omni mundo ornatius est dei: per prophetam contra mundi honores sermo dicitur: Et tu inebriaberis erisq; despecta & quæres auxilium ab inimico: omnes munitiones tuæ sicut ficus cum grossibus suis: si concusse fuerint cadent in os comedentis: Et tyrum igitur & sidonem dominus possidebit: cum ante percusserit fortitudinem earum: In falsissimo & amarissimo mari huius seculi: & ne qd lucis pristina remaneat sapiā: idest tumentis stultitiæ: per q̄ sibi imbecillas munitiones: Et argentū & aurū luto similia cōparauit: igni eas excoquet & mundabit ad purum: De quo saluator loquitur in euangelio: Ignem ueni mittere super terram & quem, uolo ut ardeat: Iuxta illud quod in marco scriptum est. omnis ignis alletur.

¶ Videbit ascalon & timebit: & gaza: & dolebit nimis: & accaron quoniā confusa est spes eius: & peribit rex de gaza & ascalon non habitabitur: & sedebit separator in azoto: & disperdam superbiā philistinozū & auferā sanguinē eius de medio dentium eius & relinquet ēt ipse deo nro & erit quasi dux in Iuda & accaron q̄si iebuseus & circūdabo domū meā ex hijs q militant mihi: Euntes & reuertētes & nō transibit sup eos vltra extractor: qz nunc vidi in oculis meis. LXX.

¶ Videbit ascalō & timebit & gaza & dolebit nimis: & accaron qm̄ pfusa ē de spe sua: Et pibit rex de gaza & ascalon non habitabitur: & habitabunt alienigene in azoto: & destrua inuiriā alienigenarum & auferam sanguinem eorum de ore illorum: & remanebunt & isti deo nostro: Et erunt vt chiliarius idest tribunus in iuda: & accaron sicut iebuseus: & ponam in domo mea eleuationem: & nemo pertransseat siue reuertatur: & nequaquā superueniat eis vltra abactor & eminens quia nunc vidi in oculis meis.

¶ Ascalon interpretatur ignis ignobilis: siue ponderata: Gaza fortis aut imperium: Accaron sterilis siue eradicata: Azotus quæ hebraice dicitur esdod: ignis generans aut ignis patruī uel ignis mamillæ

Super Zachariam.c.ix.

nis mamillæ: Iebuseus conculcatam sonat. Noīum expressimus etimologiam ut sensum breuiter percurramus. Videns ascalon & gaza & accaron quod emach esset in finibus damasci: Et tyrum & sidonem. Postq̄ percussæ sunt in circuitu: & omne earum fœnum ligna & stipulam incendio cōfla grauit: Possessas eas esse a domino & ipse timore ac dolore & confusione perterritæ coeperunt sperare meliora: Deniq; ascalon in qua erat prius diabolus ignis ignobilis: & usq; ad mensuram ac pondus uenerat peccatorum pauore cōtremuit: Eo quod habitatores habere deliuerit: Et gaza doluit nimis agens poenitudinem scelerum pristinorum: Quæ quondam fortis ac dura fuerat indomabilis: & sibi regnum omnium promittebat: Eo quod rex eius & princeps sermo cōtrarius & potestas inimici suum perdidisset imperium. Accaron quoq; sterilis quia absq; lege & notitia dei filios non habebat: Eradicata est ut audiret illud propheticum: Lætare sterilis quæ non paris: erumpe & clama quæ non parturis: Quoniam plures filii desertæ magis q̄ eius quæ habet uirum. Cumq; ascalon & gaza & accaron fuerint perterritæ & doluerint eo quod uel habitatores non habuerint: uel regem perdidierint: uel spes eas frustrata sit pristina: Alienigenæ sedebunt in azoto ubi ignis generatquem dominus misit super terram & ardere desiderat. Ipse. n. baptizat in spū sctō & igne ubi fratruelis & paruus ē *ἐλαφιδούσ καὶ πατρὰ ἐλαφοῦ* Quē in cantico canticorū sponsa desiderat: ubi ignis mamillæ ē: & largissimi uberis: de quo cātico legius: In medio ubere meoq; cōmorabitur Et i apostolo lac uobis potū dedi n̄ escā. Pro eo qd̄ iuxta. lxx. dixius hitabūt aliēigenæ i azoto i hebreo legi hitabit uel sedebit māser: In azoto p̄ quo nos posuius: & sedebit separator i azoto Separatorē dñm intellige: qui frumentum a paleis separet: Et pisces bonos a piscibus malis: Et argētum & aurum a sordibus scoriaq; discernat. Cumq; hoc fecerit promittit & cætera: Disperdam iniuriam uel superbiam philistinorum: Pro quibus. lxx. alienigenas transtulerunt. Philistim interpretantur in lingua nostra cadentes poculo: Quod de calice biberint babylonis: & inebriati corruerint: Hi itaq; tempore uocationis gentium & aduentus christi non habebunt superbiam: sed humilem & mansuetum sequentur Iesum. Et auferet de ore eorum sanguinem: uerba blasphemie: & abominationes: idolorum cultum: & esum eorum quæ immolata sunt idolis de medio dentium eorum. Ut postq̄ hæc ablata fuerint: ipsi philistim: hoc est alienigenæ relinquantur domino & sint dux in iuda idest in populo dominum confitentes: Et prior populus qui erat in capite uertatur in caudam & nouissimus qui erat cauda in caput transeat: & accaron sterilis quondam: & iccirco eradicata sit: quasi Iebuseus: idest quasi hierusalem. Hæc enim ciuitas tribus nominibus appellatur: Iebus: Salē & hierusalem: & circundabo inquit domum meam: hoc est ecclesiam ex iis qui i dicant mihi: idest ex iis qui mihi seruiunt in uariis ministeriis: & ad meum imperium huc illucq; discurrunt: euntes & reuertentes: Siue circundabo domum meam angelorum præsidio: De quibus & i alio loco scriptum est: emittet angelus domini in circuitu timentium eum & eripiet eos: ut non sit qui uadat & reuertatur: hoc est qui insidias meo populo molitur: Nec transibit super eum ultra exactor: De quo dicit Esaias Cessauit exactor uelociter *ἐξελύπον* idest foras educens & uictos in captiuitatem trahens: quia oculis suis quos prophetas & omnes sanctos intelligere possumus. Vidit dominus uocationem gentium & ecclesie securitatem.

Exulta satis filia syon iubilans filia hierusalem ecce rex tuus ueniet tibi iustus & saluator: Ipse pauper & ascendens super asinam & super pullum filium asine: & disperdam quadrigas ex ephraim & equum de hierusalem: & dissipabitur arcus belli & loquetur pacem gentibus: & potestas ei^a a mari usq; ad mare: & a fluminibus usq; ad fines terre. LXX.

Gaude uebementer filia syon: predica filia hierusalem: Ecce rex tuus ueniet tibi Iustus & saluator: ipse mansuetus & ascendens super subiugalem & pullum nouum & disperdet quadrigas ex ephraim & equum de hierusalem: & disperdet arcus pugnantium & multitudinem & paces ex gentibus: & dominabitur ab aquis usq; ad mare & exiit flumina terre.

Hanc prophetiā euangelistæ scribūt esse completam qñ dominus ingressus est hierusalem sedēs sup asinam & pullū asinæ: & puerorū cum palmarū ramis occurrit turba clamantiū: benedictus q̄ uenit in noīe dñi osanna in excelsis: & increpantibus phariseis cur non corripere clamantes pueros: respondit: Non legistis: Ex ore infantium & lactantium p̄fecisti laudem. Exulta ergo syon & iubilans hierusalem: una atq; eadem ciuitas: Sion. n. arx est hierusalem. Quia uenit ei rex suus. q̄ omnium prophetarū uaticiniis repromissus est: Iustus & ipse saluator idest Iesus. Sicut angelus interpretat^{ur} est: Loquens ad uirginem: Et uocabitur Iesus: Quia ipse saluum faciet populum a peccatis suis. Pauper quoq; siue ut. lxx. transtulerūt: Mansuetus: Qui cū diues esset p nobis pauper factus est: Et dicit in euangelio. Discite a me qñ māsuetus sum & humilis corde: Et ascēdēs sup asinā subiugale: siue super pullū nouum: utrūq; uidelicet populum: Circūcisionis & præpucii. Quorū prior grauissimū legis portauerat iugū: Sicut i actibus apostolorū scriptū est: Nec nos nec patres nostri potuerūt portare graue legis iugū. Vnde & Paulus scribit ad galathas q̄ circūcidi uolebāt: State & nolite ueterū iugo seruitutis cōtineri: Pullus autem nouus gentilium multitudo frena non habens legis: nec reatus ab aliquo: sed semper in præcipitiis & in uoraginibus idolatriæ elisus atq; confractus domini

Hieronymus. liber Secundus

sessione didicit ambulare & rectam viam ingredi: & disperdam inquit quadrigam ex ephraim. Ad huc ex dei patris persona dicitur: Quod quadriga siue currus ex ephraim pereat: & equus de hierusalem: & interim secundum litteram haec loquitur. Non erunt plura: Omnibus christi aduentu & natiuitate pacatis. Porro secundum altiore intelligentiam ephraim refertur ad heresum multitudinem quae interpretatur καρποφωρία id est ubertas & frugum habundantia: De quibus scriptum est in septuagesimo septimo psalmo: Filii ephraim intendentes & mittentes arcum: conuersi sunt in die belli. De his quadrigis & curribus legimus: Hi in curribus & hi in equis: nos autem in nomine domini dei nostri inuocabimus: ipsi obligati sunt & ceciderunt: nos autem surreximus & erecti sumus. Equus qui disperditur de hierusalem ille est de quo legimus: Fallax equus in salutem: Et in hieremia qui luxuriae uocabantur: & libidini audiunt: Equi insanientes in foeminas facti sunt mihi: Vnusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat: Vnde reuocantur ad poenitentiam dicente psalmographo: Nolite fieri sicut equus uel mulus in quibus non est intellectus: Cumque disperderit deus currus ephraim & equum de hierusalem: qui de istiusmodi equis & curribus fuerint liberati transferentur in domini seruitutem & efficietur cherubin: & de ipsis dicitur: Currus dei decem milium multiplex milia tantum: Et equitui meo in curribus pharaonis: assimilauit te proxima mea. Et ascende super equos tuos: Et equitatio tua salus. Dissipabit arcus belli ut non mittantur ignea iacula quae uoluptuosorum possint corda percutere: Et loquetur pacem gentibus: De quibus scriptum est: Ipse erit expectatio gentium: Et rursum: Super ipsum gentes sperabunt. Et potestas eius a mari usque ad mare: & a fluminibus usque ad fines terrae. Hoc non est extenuandum per allegoriam: sed credendum uere esse completum: Secundum illud quod legimus: Postula a me & dabo tibi gentes hereditatem tuam & possessionem tuam terminos terrae: In septuagesimo quoque primo psalmo sub persona salomons & uiri pacifici dicitur: Et dominabitur a mari usque ad mare & a flumine usque ad terrae terminos.

Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti uinctos tuos de lacu in quo non est aqua: conuertimini ad munitionem uincti spei hodie quoque annuntias duplicia reddam tibi. LXX.

Et tu in sanguine testamenti emisisti uinctos tuos de lacu: quoniam non habet aquam sedebitis in munitione uincti congregationis: & pro una die peregrinationis tuae duplicia reddam tibi.

Postquam sermo prophetae immo ipse deus pater omnipotens nunciauit syon & hierusalem quod uenerit ad eas rex suus mitis: & ascendens super asinam subiugalem: & pullum asinae: & potestas eius esset futura a mari usque ad mare: & a fluminibus usque ad terminos terrae: Facit apostropham ad ipsum christum: de quo uaticinium est: Et loquitur: Tu quoque in sanguine testamenti siue pacti tui emisisti uinctos tuos de lacu in quo non est aqua. Quod ita intelligitur. In sanguine passionis tuae eos qui uincti in carcere tenebantur in inferni: in quo non est ulla misericordia tua clementia liberaisti: De his postquam dominus resurrexit: hi qui peccatis adam siue ut quidam uolunt erroris inoluti: ac mortis uinculis tenebantur: Resurrexerunt cum eo & apparuerunt in sancta ciuitate. De hoc sanguine testamenti: & ipse futuram indicans passionem ad discipulos loquebatur: Accipite & bibite ex hoc omnes: Hic est enim calix noui testamenti in sanguine meo in huius praefigurationem lacus qui non habet aquas: Et ioseph a fratribus missus est in lacum & daniel & hieremias a chaldeis & populo iudeorum: Banaia quoque tempore uisus & frigoris descendit in lacum ut ibi leonem interficeret: hieremias autem non in lacum sed in lutum coenit: lacus demergitur: quod posset suffocare magis quam refrigerare sitientem. Vnde in psalmo scribitur: Infixus sum in limum profundum: & non est substantia: In hoc lacu inferni morabatur diues ille quondam purpuratus: cuius lingua magniloqua poenae exurebatur incensibilis: & in terram non habebat ulla aquae refrigeria: ut extremi digiti pauperis tincti in aqua refrigerium postularet: Rursusque ad ipsos qui uincti erant & christi misericordia liberandi sermo dirigitur. Conuertimini ad munitionem uincti spei: & est sensus: Qui nunc uincti estis & inimici atque terribili inferno tenemini quod solutionem uinculorum in christi speratis aduentu. Conuertimini ad munitionem siue sedebitis in munitione. De qua scriptum est: Munimentum sancti timor domini: ut possitis dicere: esto mihi in deum protectorem: & in locum munitum ut saluum me facias: & de uobis quoque propheta commemorat: ecce ciuitas firma & salutare nostrum ponet murum & antemurale. Hanc autem munitionem ad quam deus cohortatur uinctos dei: siue uinctos sperantes ecclesiae: Non aliam debemus accipere nisi habitationem paradisi: In qua primus cum domino latro ingressus est. & idcirco per zachariam prouocantur ad munitionem: quia iam tunc & ex illo tempore dominus promittebat ut per breui tribulatione eterna reciperent praemia. Siue ut in lxx. legitur. Pro una die peregrinationis tuae: duplicia reddam tibi: Ad comparisonem enim eternitatis. omne quod patimur in mundo una dies appellanda est: non habitationis sed peregrinationis. Quia aduenae sumus & peregrini sicut omnes patres nostri. Nam in praesenti momentaneum & leue tribulationis nostrae: super modum in sublimitatem aeternae gloriae pondus operatur in nobis: non contemplantibus quae uidentur sed quae non uidentur quae. n. uidetur temporalia sunt: quae autem non uidentur aeterna.

Quoniam extendi mihi iudam quasi arcum. impleui ephraim & suscitabo filios tuos syon: super filios tuos grecia: & ponam te quasi gladium fortium. LXX.

Quoniam

Super Zachariam.c.ix.

Quoniam tetendi te iuda mibi: quasi arcum impleui ephraim & suscitabo filios tuos syon super filios grecorum & attrahabo te quasi gladium pugnatoris.

Hoc iudaei ad Machabeorum tempora referunt: qui uicere macedonas: & sordidatum templum idolatria post trium & semis annorum spacium mundauerunt: Quodq; sequitur: Quasi arcum impleui ephraim: Eos significari estimant qui de decem tribubus quae appellantur Israel: uenerat sub Ezechia: quibus etiam Iosias regnasse memoratur: Ita dumtaxat ut prius testimonium aliter q; nos explanauimus interpretentur & dicant. O christe quem speramus esse uenturum: & regnaturus es in uniuersis terminis terrae: In sanguine testamenti tui quo conspersam hierusalem iuxta Ezechiel in suo sanguine reperisti: Et inisti pactum cum abraam in diuisionib; uituli & arietis & hirci: Dimisisti populum tuum israel de captiuitate & chamico chaldaeorum in quibus nulla erat misericordia: Propterea & uos o israelitae qui uincti eratis: & sperabatis in domino reuertimini ad munissimam hierusalem: Quoniam hodie habetis dominum pollicentem: Quod pro breui captiuitatis iniuria duplicata omnia recipiatis: Sicut recepisse legimus & Iob: Iuxta tropologiam hic locus sic explanari potest: Extenditur iudas in arcum: Dominus atq; saluator a patre in hunc mundum mittitur: qui ipse est & arcus & sagittarius & sagitta: Arcus ut praesenti loco: Sagittarius in quadragesimo quarto psalmo Sagittae tuae acutae potetissimae. Quibus qui fuerit uulneratus dicit: Vulneratus caritate ego sum. Sagitta uero ipse est qui loquitur per Esaiam: Posuit me sicut sagittam electam: & in pharetra sua abscondit me: Sagitta electa uerbum dei est: pharetra in qua sagitta absconditur dispensatio carnis assumptae. Hac impletur ephraim ut cum armatus fuerit & paratus ad bellum: & ipse cum gentibus sagittis domini uulneretur. ex cuius tribu primus populum scidit hieroboam: Quem in hereticorum persona accipi: Osee propheta demonstrat: Et quod supra diximus Filii ephraim intendentes & mittentes arcum conuersi sunt in die belli. Suscitant enim domino filios syon hoc e; filios ecclesiae: & contrariop; dogmatum magistri. i. philosophor; ois assertio atq; argumenta gentilium destruentur: quia ipse dominus gladius sortium est: De quo dicitur: Accingere gladio tuo super foemur tuum potentissime. Specie tua & pulchritudine tua: & intende prospere procede & regna: Propter ueritatem & mansuetudinem & iustitiam & deducet te mirabiliter dextera tua. Hoc gladio ethiopes uulnerantur: De quibus scriptum est: Et uos ethiopes uulnerati meo gladio eritis: qui postmodum christi gladio fuerint uulnerati: deponent tetrum colorem & exultantes loquentur: Erit splendor domini dei nostri super nos: quod & dauid sibi per poenitentiam repromittit. Lauabis me & super niuem dealbabor: Iste est gladius de quo scribit apostolus. Viues sermo dei & efficax & penetrabilior ois gladio ancipiti: pringens usq; ad diuisionem animae & spiritus.

Et dominus deus super eos videbitur: & exibit ut fulgur iaculum eius **E**t dominus deus in tuba canet & uadet in turbine austri: dñs exercituum proteget eos. LXX.

Et dominus deus super ipsos apparebit: & egredietur sicut fulgur sagitta eius: **E**t dominus deus sonabit in tuba & ibi in commotionem terroris sui dominus omnipotens proteget eos.

Et hunc locum ad Machabeorum referunt tempora: quod illis contra antiochum dimicantibus atq; uincens dominus fuerit pugna atq; uictoria: Qui egressus sit fortis ad praelium: & instar fulguris illius potentia apparuerit: Victisq; aduersariis & turbinis more dispersis: protexerit populum iudaeorum: Nos autem referimus cuncta ad intelligentiam saluatoris: De quo supra dictum est: Extendi mihi iudam quasi arcum: Quo extento & hereticis atq; gentilibus a syon filiis interfectis apparebit gloria domini: Et egredietur ut fulgur iaculum eius. De quo fulgure & in Abbachuc legimus In luce sagittarum tuarum ibunt in splendore fulgurantis hastae tuae. Quod fulgur & splendor alio uocabulo tuba appellatur & clangor: Ut cum sanctus clamor insonuerit: dicat qui prius surdis auribus fuerat: disciplina domini aperuit mihi aures: & dedit mihi aurem ad audiendum Quod sequitur: Et uadet in turbine Austri: Siue uadet in motu cominationis suae: Ideo cominatur & dicit se illaturum esse supplicia ut poenitentium misereatur: Deniq; iungit & dicit: Dñs omnipotens proteget eos: quos prius sua cominatione terruerat. Legamus historiam niniuitarum.

Et deuorabunt & subiicient lapidibus funde & bibentes inebriabuntur quasi a uino: & replebuntur ut phialae: & quasi cornua altaris: & saluabit eos dominus in die illa: ut regem populi sui: quia lapides sancti eleuabuntur super terram eius.

Pro eo quod nos diximus eleuabuntur: & in hebraico scriptum sit: mech nos asoch: potest interpretari uagantes siue fugientes. LXX.

Et consumment eos & obruent in lapidibus sanguinem eorum sicut uinum & implebunt sicut phialas altare: & saluabit eos dominus in die illa sicut saluabit populum suum: quia lapides sancti uolebantur super terram eius. **P**rofectis filiis syon & dño canente & uadent in turbine contra aduersarios eorum: tanta erit ruina grecorum: ut non dicam gladiis sed iactu lapidum & fundarum rotatibus opprimantur: ita ut praedae sint & deuorationi inimicis suis: Tunc bibentes inebriabuntur quasi a uino: Non ii qui celi sunt ebrii erunt sanguine suo: sed ii qui uicerint quasi ebrii cum desperatione pugnabunt & placebunt domino: Quasi altaris cornua: eiusq; libatio: Hoc enim intelligitur in phialis quibus super altare liba fundantur: saluabit quoq; dñs eos sicut

Hieronymus. liber Secundus

oues & gregem populi sui: Non enim ut armatus exercitus & instructus arte bellandi aduersum Macedones dimicabit: Sed ueniet quasi grex paratus ad mortem & domino auxiliante superabit: & lapides sancti qui oppressi fuerint (Lapides autem uocat propter duritiam tribulationum & animi fortitudinem) eleuabuntur de humilitate sua: & erunt in terra illius gloriosi: Aliter: lapides sancti eius de genere sacerdotali per diuersa fugientes illo tribuente uictoriam consequentur: Dicamus & iuxta anagogen: Immo explanemus prophetiam multis obscuritatibus inuolutam. Filii syon protecti a domino suo deuorabunt aduersarios suos: quos intelligimus filios gratiae: Et subicient lapidibus fundae comminationibus scripturarum de aduersariis suis subiectos humilesque facientes: Nihil enim ira percutit ut exemplum de scripturis sanctis: & testimonium rotatu oris emissum. Quod autem in lxx. dicitur Et bibent sanguinem eorum quasi uinum. In hebreo non ita legimus: Sed bibentes inebriabuntur quasi a uino: ut audiant illud de cantico canticorum Bibite amici & inebriamini: Et ita placebit eorum altari ebrietas quasi sacrificium: & quasi cornua siue anguli altaris: saluabit quoque eos dominus quasi gregem populi sui: Quia lapides sancti uoluntur super terram eius qui tantum erant leues & in sublimi nitentes ut non praestolentur edificantiu manus: sed ipsi festinent imponi super fundamentum christi & contineri angulari lapide. De quibus & Petrus apostolus loquitur. Sicut lapides uiui superedificamini in domum spiritalem & sacerdotium sanctum offerre spirituales uictimas placentes deo: Isti sunt lapides qui clamabunt si tacuerit populus iudeorum: & uoluntur quodiu in corpore fuerit super terram. Quia aggrauat terrena habitatio sensum multa curantem: & in carne positus sanctus loquitur. Quis dabit mihi pennas sicut columbae. Qui quantum in se est conatur & uoluitur & erigitur ad summa. Sed carnis fragilitate retinetur. Terra autem illa est super quam uoluntur lapides: De qua legimus: Cantate domino omnis terra: Et omnis terra adoret te & psallat tibi.

¶ Quid enim bonum eius est: & quid pulchrum eius nisi frumentum electorum. Et uinum germinans uirgines. LXX.

¶ Quia siquid optimum illius & bonum ab eo. Frumentum inuenibus: & uinum boni odoris ad uirgines.

¶ Ideo inquiunt Machabei huc illucque fugientes: domino auxiliante superabunt: Vt electis macedonibus de terra Israel mundetur templum: legis praecepta seruentur: & eruditio scripturarum rursum germinet uirgines: id est populos credentium in unum deum Qui prius idolatriae fuerant cultibus constuprati: in frumero electorum id est BAVRIM: non iuuenes ut lxx. trasterunt: Sed electos & eruditos uiros intelligi uolunt: qui frumentum id est legem dei comedere mereantur. Pro uino quod hebraice dicitur chiroli Aquila interpretatus est: quod & ipsum ad ubertatem uindemiae referri potest: Hac iudei estimant. Caeterum nos frumentorum electorum siue iuuenum & uinum germinans uirgines: Intelligimus dominum saluatorem: Qui loquitur in euangelio: Nisi granum tritici cadens in terram mortuum fuerit ipsum solum manet: Sin autem moriatur maiores fructus affert: De hoc tritico efficitur ille panis qui de caelo descendit: & qui confirmat cor hominis: Hunc panem comedunt qui in christo robusti sunt: Et ad quos euangelista loquitur Ioannes: Scribo uobis iuuenes quia sermo dei in uobis manet & fortes estis & uicistis malignum. Qui frumentum est electorum siue iuuenum: ipse est & uinum quod letificat cor hominis: & bibitur ab his uirginibus: quae sunt sanctae & corpore & spiritu: Vt inebriatae atque gaudentes sequantur ecclesiam & dicatur de eis Adducentur regi uirgines post eam proxime eius afferentur tibi: afferentur in laetitia & exultatione: Quomodo enim laetitia non habebunt: quae inebriatae poculo saluatoris generantur in uirgines. Et audent dicere: Introducat me in cellulam uini: Confortate me in unguentis. Vinum hoc boni odoris est: unde in eodem carmine dicitur. Potabis me uino Unguentarii de Riuis malogranatorum: tuorum. Hoc uino inebriati sunt qui secutur agnum dei quocumque uadit uestiti candidis uestibus: qui se cum mulieribus non coinquinauerunt uirgines enim permanserunt.

CAPITVLVM DECIMVM.

¶ Petite a domino pluuiam in tempore serotino & dominus faciet niues & pluuias imbris dabit eis singulis herbam in agro: quia simulachra locuta sunt inutile: & diuini uiderunt mendacium: & somnatores locuti sunt frustra & uane consolabantur: Idcirco adducti sunt: quasi grex affligentur quia non est eis pastor. LXX.

¶ Petite pluuiam a domino opportunam temporaneam & serotinam: dominus fecit phantasias & pluuiam hyemalem dabit eis: unicuique herbam in agro: quoniam hi qui loquebantur locuti sunt labores & diuinationes falsas & somnia falsa locuti sunt uane consolabuntur: ideo arefacti sunt sicut ovis & afflicti sunt: quia non erat qui sanaret.

¶ Ista felicitas quae in machabeorum tempore promissa est quando sancti lapides eleuati sunt super terram: & res israhelitica creuit in maius: in tantum ut rursum frumento legis populi uescerentur: & uino sancti spiritus inebriarentur uirgines uestrae: ex parte promittitur: Caeterum quia iam extremum tempus est prophetarum: & mundus declinat ad finem: & omnia quae praedicta sunt sui terminum praestolantur. Petite a domino ut det uobis pluuiam serotinam: ut christus qui promissus est ueniat & tribuat uobis rores & niues: pro quibus scriptum est in hebreo azazim. Et nescio quid uolentes

Super Zachariam. c. x.

uolentes. Ixx. fantasias interpretati sunt. Nisi forte magnitudinē gratiæ admirationemq; donorū noīe fantasias uoluere describere. Dñs ergo quasi facturus est nīues & siccitatē oīs terræ euangelicæ p̄dicatiōis irrigaturus est pluuiis: ipse dabit imbres credentib⁹ & ubertate oīa cōplebūtur: ut postq̄ in christo crediderint nationes: Intelligāt: uaria eē q̄ añ coluerūt: Siue ipse israel itelligat q̄ quondā deceptus idolatriæ errorib⁹ tenebatur frustra se coluisse simulachra: & diuinorū audisse mēdatia. & accēnisse sōnis: qbus scriptura p̄cepit nō credēdū: Et ob hāc cām ducti sunt quasi grex in captiuitatē: & afflicti absq; pastore deo quia legis notitiam non habebāt: Omnis hic locus obscurus & dubius est: & debet nobis lector ignoscere si in his quæ ambigua sunt: & nos p̄dulo incedimus gra-
du: Possumus at iuxta spiritalē intelligētiam dicere: qđ credētes in christo dominus adhortetur ut petāt serotinam pluuiā in consumatione mundi quādo plenitudo donāda est gratiæ: & in singulis in agro suo herba succrescet ita ut possint dicere: Dominus regit me & nihil mihi deerit in loco pascuæ ibi me collocauit sup aquas refectiōis educauit me: Omnia enim simulachra & diuini: & sōnatores frustra locuti sūt: & uane cōsolabantur. Quæ de hereticis loquitur q̄ sub noīe xp̄iano nō itelligūt nec qbus dicāt nec de qb⁹ affirmēt: & attendūt spiritib⁹ erroneis: & magistris demoniorū in hypochrīsi mendatia loquētium & cauteriatam habentes cōscientiam: ut nequaq; credentes eorum consolationibus abducātur: qui uaria promittūt & propterea traditi sunt satanæ in interitum carnis: & abducti in captiuitatem regis babylonii & affligentur: quia christum pastorem non habent quem sibi falso nomine repromittunt.

¶ Super pastores iratus est furor meus: & super hyrcos visitabo: q; visitauit dominus exercituum gregē suum domum iuda: & posuit eos quasi equum gloriæ sue in bello: ex ipso angulus ex ipso parillus: ex ipso arcus praelii: ex ipso egredietur omnis exactor simul: & erūt quasi fortes cōculcantes lutum in medio uiarū in praelio: & bellabūt q; dñs cum eis. LXX.

¶ Sup pastores cōcitatus est furor meus & super agnos visitabo: & visitabit dominus deus omnipotēs gregē suū domū iuda: & ponet eos sicut equū decorū suū in praelio: & ex ipso resperit: & ex ipso posuit: & ex ipso arcus in furore egredietur: Omnis qui egrediet simul & erūt quasi bellatores conculcantes lutum uiarum in praelio: & preparabuntur q; dominus cum eis est.

¶ Et in hoc loco duplex iudeorum expositio est: Alii enim arbitrantur in aduentu christi uniuersa cōplenda: Alii sub machabeis iā esse completa: Est autem eorum quæ dominus pollicetur ista explanatio: sup pastores: & principes & sacerdotes: iratus est dominus & sup hyrcos: & populum uisitabit. Iuxta illud qđ scriptum est: Grex p̄ditus factus est populus meus pastores eiecerunt eos: ut uitio magistrorum discipuli punirētur: Nō in iustitia iudicis qui peccata patrum reddit in filios: sed quia illis peccantibus populus applausit: simul & tunc quidem uisitauit dominus hyrcos suos: uel agnos pinguisimos: & fecit iuxta. lxx. ariditate sicari: Postea uero uisitauit dominus omnipotēs gregē suū domum iuda: Suscitauit enim iudam Machabeum & ceteros ex eo: contra duces anthiochi: & posuit illos quasi equū gloriæ suæ in praelio: Hoc est qui de illius stirpe generati sunt: Multo enim tempore macedonas opprefferunt. Qđ sequitur: Ex ipso angulus ex ipso paxillus: ex ipso arcus praelii: ex ipso egredietur omnis exactor simul sic *μεταφορικῶς* intelligūt ut angulum interpretētur: regiā potestatē: qđ parietes ip̄a contineat: Et ex ipso inquit paxillus idest sacerdotium: Lege Esaiam in quo heliachim in templo dei quasi paxillus figitur: Ex ipso arc⁹ praelii fortis ad bellādum. Ex ipso etiam omnis exactor simul: Quod in hebreo scriptum est Noces Et aquila interpretatus est *ἑὶς πρῶτος* ut nō solū fortes & boni: sed alii ex eis fuerunt digni genere suo: Iudas enī machabeus & omnes qui de genere ip̄i⁹ principes fuere in populo: & angulus erat: quia regia potestate populum cōtinebat. Et paxillus: ipsi enim erāt sacerdotes & arcus praelii: Quia uiri extitere fortissimi ut non solum exercitū aciemq; disponerent: Sed primi ad praelium profili-
rent. Possumus hoc quod sequitur ex ipso egredietur omnis qui educit simul: & hoc dicere: nulla erit dignitas in exercitu quæ non illius arbitrio disponatur: Et erūt uiri fortissimi conculcātes macedonas quasi lutum uiarum in praelio: Erunt autē fortissimi atq; bellabunt quia dominus cum eis est: Nostri hāc ad persecutionis tēpora referunt quod pro uitio sacerdotū frequenter etiam populus tradatur aduersariis: Et tamen dominus omnipotens uisitet postea gregē suū: domum iuda: qui deum & sermone & animo cōfiteatur: & ponat eos quasi equū gloriæ suæ in bello: De quo sancti dicūt: Ascēde super equos tuos: & eq̄tatio tua salus: Ipse erit arcus furoris: De quo ait: Inebriabo sagittas meas sanguine: Et rursum: Sagittæ meæ cōsument eos. De hoc arcu & de his sagittis in septimo psalmo legimus: Arcū suū tetendit & parauit illum: Et in ipso parauit uasa mortis sagittas suas ardentibus effecit: & cōculcabunt ait aduersarios suos in martyrio coronati & dicēt: Dominus illuminatio mea & salus mea quem timebo: Dominus protector uitæ meæ a quo trepidabo. Dum appropinquarēt super me nocētes: ut ederent carnes meas. Qui tribulant me inimici mei: ipsi ifirmati sunt & ceciderunt: Si cōsistant aduersū me castra nō timebit cor meum: Si exurget aduersum me praelium in hoc ego sperabo: Quando implebitur illud eloquium: Unus ex uobis persequatur mille & duo conuertent in fugam multa milia.

¶ Et cōfundentur ascensores equorū: & confortabo domum Iuda: & domum Ioseph saluabo: &

Hieronymus. liber Secundus

conuertam eos quia miserebor eorum: et erunt sicut fuerunt quando non proieceram eos: Ego enim dominus deus eorum: et exaudiam eos: et erunt quasi fortes ephraim: et letabitur cor eorum quasi a vino: et filii eorum videbunt et letabuntur: et exultabit cor eorum in domino. LXX.

Et confundetur ascensor equorum et confortabo domum ioseph saluabo: et habitare eos faciam quia dilexi eos: Et erunt sicut quando non eos abieceram: quia ego dominus deus eorum et exaudiam eos: et erunt quasi bellatores ephraim: et letabitur cor eorum quasi in vino: et filii eorum videbunt et letabuntur et gaudebit cor eorum in domino.

Et haec iuxta superiorem sensum dupliciter edisserunt: ut aut sub machabeis transacta iam dicant: Aut sub christo in ultimo seculo transacta commemorant: Et est sensus. Cum positus fuerit iudas quasi equus decorus in praelio & conculcauerit quasi lutum aduersarios: & domino secum bellante superari: Tunc dominus equitatus gratiae corruet: & domus iuda & domus israel: (eam enim uocat domum ioseph id est decem tribuum) pariter saluabuntur: & conuertam eos de captiuitate in qua fuerunt & erunt sicut eo tempore quando non proieceram eos: Ego enim sum dominus deus eorum qui illos exaudiam deprecantes: Et ephraim qui nunc captiui retinentur postea laxabuntur: & in tantum uenient gaudii: ut eos uino madidos arbitreris: Filii quoque eorum cernent patrum triumphos & in domino letabuntur: quo praebente uictoriam consecuti sunt. Quaramus historiam quando iudas & israel aduersum eos & graecos pariter dimicauerint: Vel quo tempore ephraim de captiuitate assyria sit reuersus. Quando iuxta Ezechiel duae uirgae id est iudas & ephraim sibi iunctae sunt & in unum baculum copulae. Quod iuxta tropologiam sic explanari potest: Quando uisitauerit dominus omnipotens gregem suum domum iuda: Tunc confundentur ascensores equorum: De quibus scriptum est. Cantemus domino gloriosae enim magnificatus est: equum & ascensorem proiecit in mare: De quibus etiam psalmista uoce cantatur ab increpatione tua deus iacob dormitauerunt qui ascenderunt equos: Et sanctorum congregat chorus: hi in curribus & hi in equis: nos autem in nomine dei nostri inuocabimus. ipsi si obligati sunt & ceciderunt: Nos uero surreximus & erecti sumus: In hoc equitatu confidebat rex aegyptius & praecipitatus in mare quasi plumbum submersus est in profundum: & suo exemplo didicit uerum esse quod scriptum est: Falax equus in salutem. Hos currus & quadrigas: supra in quatuor per turbationibus interpretati sumus: quod nisi frenis boni regatur aurigae ad praecipitia deferuntur: Alius est autem auriga De quo loquitur heliseus: Pater pater currus: israel & auriga eius: Tunc deus domum iuda & domum ioseph confortare se dicit. Ut qui hieroboam regnante diuisi sunt: christo imperante forciuntur: & sit unus pastor & unus grex: Et iudas enim & ioseph diuersis nominibus ad unam saluatoris referuntur intelligentiam. Quia & ioseph esurientibus in aegypto populis frumenta largitus est. Et dominus fame mundi sua saturauit praesentia: & conuertet eos & miserebitur eorum: & sic erunt unum sicut fuerunt antequam proiecerat eos. Haec uniuersa in persecutionibus accipe quando desperatis omnibus exaudiuit seruos suos dominus: Et erunt quasi fortes ephraim: qui primum debiles & infirmi postea fortes erunt & suo nomine digni: Ephraim enim interpretatur ubertas: & letabitur cor eorum cum biberint unum: Quod expressum est de uinea forech: Filii quoque eorum quibus paulus apostolus loquitur: Filioli mei quos rursum parturio donec christus formetur in uobis. Et petrus princeps apostolorum Sicut filii ait obedientiae non conformati iuxta priorem conuersationem. Et in psalmo legimus: Venite filii audite me timorem domini docebo uos: Isti igitur filii exultabunt & letabuntur & cor eorum gaudebit in domino.

Sibilabo eos et congregabo illos quia redemi eos et multiplicabo eos sicut ante fuerant multiplicati: et seminabo eos in populis: et de longe recordabuntur mei: et uiuent cum filiis suis: et reuertentur et reducam eos de terra egypti: et de assyriis congregabo eos: et ad terram galaad et libani adducam eos: et non inuenietur eis locus. LXX.

Significabo eis et suscipiam illos quia redimam eos: et multiplicabuntur sicut erant plurimi: et seminabo eos in populis: et de longe recordabuntur mei: Nutrient filios meos et conuertentur et conuertam eos de terra egypti: et de assyriis suscipiam illos: Et in galaditim et in libanum introducam eos et nullus ex eis deerit.

Signum congregationis suae: uel sub macedonibus: uel in consumatione mundi ut prius diximus. Meum inquit habebunt sibilum: ut ex sibilo meo illos congregem: & me doceam esse pastorem: Ego enim redemi eos & liberaui de captiuitate & extendo brachio: & ego eos multiplico: qui ante multiplicauerant: & dispersio in populis non uidetur esse diuisio sed sementis operatio: et liberorum ac nepotum segete multiplicata uiuant cum filiis suis: & reuertantur non solum de terra aegypti: sed & de assyriis. Et ex utraque orbis parte redeant ad iudaeam: & ad terram galaad & libani quam prius decem possidebant tribus quae appellantur domus ioseph: & ephraim: & tantus erit numerus seductorum ut multitudinem terra non capiat. secundum *αγαγὼν* significat dominus & sibilat iis qui peccatis fuerant ante captiui: & loquitur ad eos. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis: & inuenietis requiem animabus uestris. Tollite iugum meum super uos & discite a me quia mansuetus sum & humilis corde. Iugum enim meum suauis & onus meum leue est. Quid hac significatione sibilumque clematius? quod dispersus populus congregatur: Congregatur autem quia dominus redemit eos: non corruptilibus argento & auro ex

Super Zachariam. c. x.

aurum ex varia sua conuersatione: Sed pretioso sanguine: quasi agni immaculati domini iesu: Vnde idem loquitur in psalmo: Exultatio mea erue me a circumdantibus me: Et iterum: redemisti me domine deus uenientis: Et multiplicauit eos sicut fuerat antea multiplicati: Vt impleretur illud quod promissum est abraham: Multiplicabo eum & benedicam illi: & benedictus erit ut fiat pater multarum gentium: Filios autem abraham non eos debemus accipere: quibus dominus loquitur Si filii essetis abraham: opera patris uestri faceretis: Sed illos de quibus apostolus ait Quotquot ex fide sunt filii sunt abraham: De hac multiplicatione & Esaias mystico sermone testatur dicens: Qui modicus est erit in milibus: & qui paruus erit in gentem magnam: Multiplicationem autem & benedictionem liberorum: Non accipiamus carnaliter Alioquin helias & heliseus & hieremias & baptista Ioannes quo maior inter natos mulierum non sunt: hac benedictione caruerunt: Sed illam qua uocatur ad fidem multitudines nationum: Denique sequitur seminabo eos in populis qui domini audire sermonem. Eunt docete omnes gentes: Et in alio loco Non uos me elegistis sed ego elegi uos: & posui uos ut eatis & fructum afferatis: & fructus uester maneat in eternum Cumque apostoli fuerint in populis seminati: gentes & populi longe positi recordabuntur mei: illo prophetico huic sententiae congruente: Reminiscuntur & conuertentur ad dominum uniuersi fines terrae: Et adorabunt in conspectu eius uniuersae familiae gentium: Quoniam domini est regnum & ipse dominabitur gentium: Quodque dicitur: Recordabuntur mei Illi simile est: Qui longe estis recordamini domini & hierusalem ascendet super cor uestrum: Longe fuit omnis gentium multitudo sed recordata est dei: quia ex uno oes parente generamur. Cumque apostolis in cunctis gentibus seminatis: gentes longe posita: dei fuerint recordatae: uiuet cum filiis suis: Vt qui prius infidelitate mortui erant: hinc uiuere incipiant: Isti sunt filii quos paulus nutriuit in euangelio scribens ad Corinthios: Lac uobis potum dedi: Et petrus in dispensatione scribit fidelibus qui regenerati erant: Non ex semine corruptibili sed incorruptibili per sermonem uiuentis dei: ut permanentes sicut modo generati paruuli ut rationabile lac concupiscerent & in ipso crescerent in salutem: Ad hos filios scribebat & euangelista Ioannes: Filioli custodite uos ab idolis. Et reducamus eos de terra aegypti & de assyriis congregabo eos de terra aegypti in quam ipse pharaon rex: quodam gloriabundus aiebat: mea sunt flumina & ego feci ea: Et de terra assyrii quam tenebat rex assyrius: Sedus magnus: & ipse dicebat: Super sidera caeli ponam thronum meum & ero similis altissimo: Cum autem de tenebris aegypti & de tribulatione mundi: & de parte assyrii qui interpretatur argues atque conuincens: Ipse est enim inimicus & ultor: Nationes dominus congregabit: inducet eas in terram galaad quam in lingua nostra uertitur testimonium transmigrationis quando de carnalibus transimus ad spiritualia: de parte uenimus ad totum. Terrena reliquimus & ad caelestia transmigramus. Libanus autem interpretatur λευκαος id est dealbatio. Adducitur itaque de tenebris aegypti postquam transferimus & emigrauerimus e mundo dealbemur in domino: & dicatur de nobis. Quae est ista quae descendit dealbata: alii iuxta graeci sermonis ambiguitatem: quae & mons phenicis: & thus libanus dicitur Nunc libanum thus interpretantur: & ex thure significari putat deum: Vt postquam de terra transferimus ad caelum impleatur in nobis oratio saluatoris: Pater da eis ut sint in nobis unum sicut & ego & tu unum sumus: Vnde & sponsa in cantico dicit ad sponsum: Odor uestimentorum tuorum sicut odor libani: Cumque induxerit nos in terram galaad & libani non inuenitur nobis locus: ut nequaquam terrae stringamur angustis: sed caelorum latitudine perfruamur.

Et transibit in maris freto & percutiet in mari fluctus: confundentur omnia profunda fluminis & humiliabuntur superbie assyrii & sceptrum egypti recedet: Confortabo eos in domino & in nomine eius ambulabunt dicit dominus. LXX.

Et pertransibunt in mari angusto: & partient in mari fluctus: & siccabuntur omnia profunda fluminum: & auferetur uniuersa iniuria assyriorum: & scriptum egypti tolletur: Et confortabo eos in domino deo suo: & in nomine eius gloriabuntur dicit dominus.

Narrant hebrei captiuum populum iudeorum: non solum in medos & persas sed in bosporum quoque: & septentrionalis plagam ab assyriis atque chaldeis esse translatum: & postea eos ex parte reuocatos dei eos ad se conuertente clementia: Et hoc est quod nunc dicitur: Transibunt in mari angusto propterea angustias: quae calcedone: & quodam bizantiu breui freto diuidunt. Et percutiet inquit de his uades ante populum suum maris fluctus: & confundentur omnia profunda fluminum: Vt olim factum est iordane siccato: & mare rubrum transgressus est populus in deserto. Cumque fuerit de captiuitatis pseudo & malorum amaritudine liberatus humiliabitur assyrius: & egypti imperium recedet ab eis: Et confortabuntur in domino & in nomine illius ambulabunt in terra israel dicit dominus. Haec ut ab hebreis nobis tradita sunt nostre linguae hominibus expressimus. fide dictorum ad eos a quibus sunt dicta referentes. Ceterum nos. qui christi censemur nomine occidere reliquimus litteram & sequimur spiritum uiuificantem. Immo spiritualia spiritualibus comparamus: Non bosporum & siccitatem rursum maris & ardua fluunt iordanis. quae fabularum similia sunt sed digna in seruos suos dei clementia quae primus: quo peccate & nobis aperire uiam transimus maris fretum siue angustum mare quod peccatoribus latissimum est: Lata enim & spatiosa uia quae ducit ad mortem: Arta & angusta quae ducit ad uitam: De hoc mari & in psalmis legimus. Qui descendunt in mare nauibus facientes operationem in aquis multis ipsi uiderunt opera domini & mirabilia eius in profundo: in hoc mare seculi in quo sanctorum numerus coartatur & in tribulatione positus est: descenderunt apostoli & primus dominus: ut

Prologus in librum Tertium

nos de amaris fluctibus liberaret: In hoc mare sagena euangelii mittitur: quæ testimoniis texta est scripturarum ut pisces multos & obrutos mundi huius gurgitibus in aurâ extraheret liberâ ut possint laudes deo canere: Hi sūt qui descenderunt in mare: & in ecclesiarū nauibus faciunt opera multa & dei cernūt mirabilia in profūdo diuitiarum sapiētiae & sciētiae eius: & in spiritu sancto qui scrutatur alta dei: Quibus dominus loquitur: Venite post me: & faciā uos piscatores hominum. De his piscatoribus qui descēdunt in mare & sunt in nauibus Esaias quoq; uaticinatur: Volabunt in nauibus alienigenarum: & mare pariter deprædabuntur: in ecclesiis enim de numero gētium cōgregatis toto apostoli orbe uolitarunt: ut deprædarentur mare & draconis spolia tollerēt qui regnabat in mari: Et de quo scriptū est: Hoc mare magnū & spatiosū manibus: illic reptilia quorū non est numerus: Animalia pusilla cū magnis illic naues: pertrāsibunt: Draco iste quē formasti ad illudēdum ei: latum & spatiosum mare est paruis & magnis animātib⁹: q̄ cū dracone uersantur: & quorū nō est numerus: Qui at̄ super mare sunt: & in ipso mari uolitat in nauibus audient cū saluatore: Tu dominaris potestati maris: motū fluctuum eius tu mittigas. Cūq; transierint in maris fretō & fluctus eius suo cōculcauerint pede: cōfūdētur omnia pfunda fluminis: De quo scriptū est: Qui conuertit mare in aridam in flumine pertrāsibunt pede: Vt humilietur iniuria siue supbia assur: & ægypti a sanctis atq; credētib⁹ recedat imperiū: & qui liberati sūt cōfortētur ī domino & dicāt: fortitudo mea & laudatio mea domin⁹: Et iterum Diligā te dñe fortitudo mea: Et cū hieremia. Fortitudo mea: & auxilium meū & refugiū meū domine deus meus: Vnde & apostolus in quo christus loq̄batur aiebat: Omnia possum in eo qui me cōfortat: Et nō solum cōfortabūtur in domino sed & gloriabuntur in te & dicēt: Mihi autē absit gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu christi: per quē mihi mundus crucifixus est & ego mundo: Et qui gloriatur in dño gloriatur: Et in alio loco Nō gloriatur sapiens in sapientia sua: neq; fortis in fortitudine sua: neq; diues in diuitiis suis: Sed in hoc gloriatur qui gloriatur: Intelligere est scire dominum: & facere misericordiā & iudiciū in medio terræ: Verū quia in hebraico scriptū est: Et in nomine eius ambulabūt: Sic intelligēdū: Quod in nomine christi ambulēt christiani: Et scribitur in calculis eorū nomē nouum: & tanti nominis dignitate ambulent cum dño sicut ambulauit enoch & placuit deo & translatus est

FINIT LIBER SECUNDVS BEATI HIERONYMI
INCIPIT PROLOGVS. EIVSDEM IN LIBRVM TERTIVM SVPER ZACHARIAM
AD EXVPERIVM TOLOSANVM EPISCOPVM.

ad libanū: & ad duas uirgas tresq; pastores qui in uno mense succisi sūt: & ad triginta argenteos de quibus emptus est ager figuli in sepulturā peregrinorū: & ad stulta uasa pastoris & cetera ad finem uoluminis: q̄ tātis sūt cōtexta mysteriis ut misericordia dei & cui⁹ idigeamus orationib⁹: ne cursus noster aliquo p̄pediatur errore: Et multuolis iusta sit occasio detrahēdi: q̄ ad hoc solū liguas habere se putāt: ut p̄ximos lacerēt: & duritiā frōtis atritæ uerborum rabie consolentur.

FINIT PROLOGVS. INCIPIT LIBER TERTIVS
CAPITVLVM. VNDECIMVM.

Peri libane portas tuas & cōmedet ignis cedros tuas: Alula abiet quia cecidit cedrus quoniam magnifici vastati sūt: Alulate quercus basan quoniam succisus est saltus munitus. LXX.

Aperi libane portas tuas & cōmedat ignis cedros tuas: Alulet pinus quia cecidit cedrus quia optimates contriti sunt: Alulate quercus basan idest quomodo depositus est saltus nemorosus.

Perspicue libanus ad quē p̄phetalis sermo cōuertitur dicēs: Aperi libane portas tuas: tēplū itelligitur iudæorū qd̄ istauratū Immo edificatū ab zorobabel: Rursū a uespasiano & cito canitur subuertēdū: Et quia libanū tēplū appellauerat μεταφορικῶς & i reliquis seruat trāslationē: Vt p cedros & abietes & quercus basan saltūq; nemorosū: p̄cip̄es ac sacerdotes & populū significet iudæos: Aperit at̄ libanus portas suas

Super Zachariam. c. xi.

suas ut romanus intret exercitus: & comedat ignis cedros eius: Vt uel incendio cuncta uastetur uel hostili impetu duces ac principes consumantur: Vlulant abietes quia cecidit cedrus: Mutuo sacerdotes & principes sua populatione lugentes: Quodq; prius dixit obscure nunc ponit manifestius: quoniam magnifici uastati sunt cupio scire quare sunt cedri libani quare combustae sunt: quare abietes quibus ululatus idicitur: quare pinus quare corruit: Magnifici inquit uastati sunt: Vlulate quarecus basan idest confusio & ignominia: Quia saltus munitissimus qui hebraice dicitur Besor: Et a. lxx. besor translatus est: nemorosus excisus est: Quia templum quod inexpugnabili creuerat firmitate: Et a diuersis regibus & principibus: ac postea ab herode constructum est Romano oppugnate deletum est. Hunc locum quidam non intelligentes libanum & abietes & pinos & quarecus basan & saltum nemorosum siue munitum ad contrarias referunt fortitudines de quibus in Ezechiel sub nomine assur & pharaonis dictum sit: Ecce assur cypressus in libano: & bonus ramis: & condensus umbraculo: & excelsus magnitudine & in medio nubium factum est cacumen eius: Aqua nutriuit eum: abyssus exaltauit illum & caetera: Quare tam de assur quam de pharaone dicuntur: Vel ad contrarias fortitudines uel ad superbos quosque & principes dici arbitrantur: De quibus & in psalmo legimus: Vox domini confringentis cedros & confringet dominus cedros libani: Et in alio loco dies domini sabaoth super omnem contumeliosum & superbum & super omnem excelsum atque sublimem: Et post paululum Et super omnem cedrum libani excelsum: & super omnem arborem quarecus basan. Et de hoc libano asserunt prophetari: Libanus cum excelsis cadet. Nos autem priorem interpretationem sequamur: praesertim cum & ea quae secuntur huic sensui congruant.

¶ Vox ululatus pastorum quia uastata est magnificentia eorum: Vox rugitus leonum quia uastata est superbia iordanis. LXX.

¶ Vox lugentium pastorum quoniam misera facta est magnificentia eorum. Vox rugentium leonum quia afflictus fremitus iordanis.

¶ Pars superioris capituli & in his uersiculis continetur: quos uocauerit cedros: abietes pinos & quarecus basan: Et exponens quae essent istae arbores intulerat dicens: Quoniam magnifici uastati sunt: Nunc per aliam uiam *ἡ ἑπομένη* dicit esse pastores: idest principes atque doctores: & qui primi erant in populo quod flere debeant & lugere: Quia magnificentia eorum & pulchritudo & decus uastata sit atque consumpta: templum uidelicet in quo sibi gloriabantur: Et uox inquit rugitus leonum: quos excelsas arbores: & rursum pastores eosdem nunc leones appellat: Et quia leones dixerat seruat translationem ut inferat: quoniam uastata est superbia iordanis siue fremitus & sonitus aquae decurrentis qui hebraice dicitur GAON: Et quomodo templi altitudinem iuxta situm terrae iudaeae altitudini libani comparauit: Nihil enim libano in terra repositionis excelsius est: nec nemorosius atque condensus: Sic iordanis fluuius qui maximus in iudaea est iuxta quem morantur leones: fremitum iuxta leonum propter ardorem sitis uel ob deserti uiciniam & latitudinem uastae solitudinis: & ariditatem & carectam: Unde & per prophetam dicitur: Ascendit leo de iordane: uolens ostendere nabucodonosor de sedibus suis quasi leonem de cubili exisse contra hierusalem: Aliter uox rugitus leonum quoniam uastata est superbia iordanis. Vox inquit optimatum quia templum destructum est unde sperabant semper auxilium: & quod iustos & bellatores ac potentes quodam nutrebat leones.

¶ Hec dicit dominus deus meus: pasce peccora occisionis quae possederat occidebant & non dolebant & uidebant ea dicentes benedictus dominus diuites facti sumus: & pastores eorum non parcebant eis. LXX.

¶ Hec dicit dominus omnipotens: Pasce oues occisionis: quas qui possederunt interficiebant & non agebant penitentiam: & qui uendeabant eas dicebant benedictus dominus & diuites facti sumus: & possesores earum nihil patiebantur super eis.

¶ Vbi manifestissima prophetia est: Et per translationem historiae uerus ordo narratus superflua est tropologiae interpretatio: Vt alios bonos alios malos dicam esse pastores & hoc tam ad ueterem populum referri quam ad nouum: idest tam ad iudeorum sacerdotes & principes: quam ad episcopos & presbyteros christianorum: & quicumque pastores fuerint negligentes: & unum de minimis scandalizauerit: ipsos esse qui nutrebant peccora occisionis: & non patiatur super eis quicquam nec doleant: Nec possint dicere cum apostolo: Quis scandalizatur & ego non uxor. & uideant populos sibi creditos. De quibus scriptum est: Qui deuorat populum meum sicut cibum panis: Et ex aliorum mortibus diuitias consequatur: Laudantes eos qui perdas agunt de miseris & iniq; benedicentes: Haec alii interpretentur ut uolunt: Nos teneamus explanationis ordinem quem semel arripuimus: Quoniam apertus est libanus & cedri eius atque abietes flamma urere combustae sunt: Ululatusque pastorum auditus est & rugitus leonum: Quia omnis pulchritudo & superbia iordanis uastata est atque consumpta: Idcirco haec mihi dixit dominus deus meus: O propheta zacharia ad te iste sermo confertur: Pasce gregem occisionis: Hoc est: nunc interim nutriatur & crescat: qui postea ab hostibus occidendus est: Quas oues & peccora principes romanorum qui possidebant ea & obtinebant iure uictoriae interficiebant & non miserebantur: siue imolabant & non sentiebant dolorem idest nihil mali per tanta crudelitatem patiebantur: Et uendeabant ea quae non propter clementiam sed propter pretium reseruabant: Legamus ueteres historias & traditiones plangentium iudeorum: quod in tabernaculo abrahae: ubi nunc per annos singulorum mercatus celeberrimus exercetur: Post ultimam eersionem quam sustinuerunt ab Hadriano multa hominum milia uenudata sunt: & quia uendi non potuerint translata in aegyptum: & tam naufragio & fame quam gentium cede truncata: Isti ergo uictores & domini qui occidebant & non dolebant & uendeabant pec-

Hieronymus. liber Tertius

cora atque dicebatur benedictus dominus: diuites facti sumus: Hanc habebat sententiam: propter peccata sua offendere iudei: ideo eos oppressimus & ex praeiudicio eorum diuites facti sumus: nec mirum inquit si hostes iure uictorū occidebāt peccora & nō dolebāt: Vendebāt & in suo scelere gloriabatur. Cum ipsi pastores eorum atque doctores non pepercerint eis & culpa eorum grex lupis traditus sit.

¶ Et ego non parcā ultra super habitantes terram dicit dominus: Ecce ego tradam homines unumquemque in manu proximi sui: & in manu regis sui: & concident terrā & nō erū de manu eorum & pascam pecus occisionis propter hoc o pauperes gregis. LXX.

¶ Ideo non parcā ultra super habitatores terre dicit dominus: & ecce ego tradam homines unumquemque in manus proximi sui: & in manu regū eius: & cōcidēt terrā & nō erū de manu eorum: Et pascam oues occisionis in cananitiā.

¶ Hoc quod septuaginta in extremo capitulo trāstulerūt: Et pascā oues occisionis in terra chanaā: Nō ē in hebreo: & a nullo alio trāsfertur interptū: Quia ergo pastores eorū nō parcebāt eis & ipsi primū meū populū deuorauerūt: Idcirco & ego nō parcā ultra sup habitatores terrae iudeae dicit dñs. De hac enī terra loquitur de qua ei sermo erat & nō de orbe terrae sicut iudei male interptantes a se uolunt in aliam partem dei deprauare sententiā: Post euerisionem quippe templi quae propterea eis accidit quia per quadraginta & duos annos postq̄ passus est dominus: accepto spatio p̄nitentiam agere noluerunt: Dimittam inquit unumquēq̄ contra proximum suum & mutua se cede trunabunt: Siue in ipsa obsidione templi: quādo hierusalem romanus cingeret exercitus: Tanta inter ipsos iudeos erunt bella atque discordiae: ut in tres partes populus diuidatur: Legamus Iosephum & scriptam iudaicā captiuitatis libros: & hanc prophetiam esse cōpletam historiae ueritate cernemus: Et cōcidēt ait terram: haud dubium quin romani omnē terram & uniuersas urbes destruxerit iudeorum: Et non erū eos de manu eorum: Audi iudee qui tibi spes uanissimas repromittis: & nō audis dicentem dominum atque firmantem: Non erū de manibus eorum: quod eterna sit apud romanos tua futura captiuitas: Et pascam pecus occisionis: Ut semper iudei nutriantur ad mortem: propterea quia dei est ista sententiā. O uos qui estis pauperes gregis: hoc est iusti de israel: qui creditis in dominum Iesum & dei filiū suscepistis: Audite quae dicantur: & sequētis capituli sacramenta cognoscite: Quod autem secundum .lxx. legimus: Et pascam oues occisionis in terra canaan: Sic possumus intelligere. quod populum iudeorum: qui destitatus est morti in toto orbe dispersum: hoc est in terra canaan atque gentiliū: pascat dominus & nutriat ad imolandum.

¶ Et assumpsi mihi duas uirgas unam uocaui decorem: & alterā uocaui funiculum: & pavi gregem: Et succidi tres pastores in mense uno: & contracta est anima mea in eis: Si quidem & anima eorum uariavit in me: Et dixi non pascā vos: quod moritur moriatur: & quod succiditur succidatur & reliqui deuorent unusquisque carnem proximi sui. LXX.

¶ Et assummam mihi duas uirgas: unam uocaui decorem & alteram uocaui funiculum: & pascam oues & auferam tres pastores in mense uno & ingrauescet anima mea super eos: Si quidem & anima eorum rugiebat super me & dixi non pascam eos: quod mori moriatur: & quod defecit deficiat: & reliqui deuorent unusquisque carnes proximi sui.

¶ Supra dixerat: Propter hoc o pauperes gregis & facta ἀποστολή: ei subaudiebatur attēdire: quia libani portae apertae sūt & quercus basan: abietes cedrique succisae: Et intulerat cōminās: Nō parcā ultra super habitatores terrae dicit dominus: Et hoc de uno iudaico populo dicere uidebatur: quod interfectis prophetis etiam in filium dei misissent manus & uoce temeraria cōclamassent sanguis eius super nos & super filios nostros. Nunc creator uniuersitatis & dominus mysteria sui orbis exponit & dicit: Duas habuisse se uirgas: quarū alterā decorem uocauerit: alterā funiculos: Et in duabus uirgis uictū pauit gregem: Tres quoque pastores in uno mense succiderit: & cōtracta sit siue indignata: Aut ut .lxx. trāstulerūt ingrauata anima eius super eos: Haud dubiū quin pastores significet quos succidit in mense uno: Redditque causam cur pastoribus indignatus sit in tantum ut eos in uno mense succiderit: Si quidē & anima inquit eorum uariavit in me: Et est sensus: Nō me pleno animo dilexerūt nec pastores mercenarii uerū amauere pastorem: Quia pastor bonus ponit animam suā pro ouibus suis: Quāobrem & ego indignatus sententiam protuli: Et ad ipsos pastores quos mea indignatione succideram: siue succis pastoribus ad reliquum gregem locutus sum: Non pascā uos sed quod mortem elegit sua uolūtate moriatur: & se alterutro deuorent mutuaque cede dilaniēt hanc παραφραστικὸν diximus: ut futurae explanationis semitam sterneremus: Creator & pastor cuius oues cognoscunt uocem & secuntur eum: Duas sibi assumpsit uirgas: Siue duas σκῦταλα id est baculos: qui hebraice dicuntur machalot. ut pastoris habitum demonstraret: Unam uirgam uocauit decorem. Hoc est sub Noe omne hominum genus sua benedictione protexit: quando instauratione mundi nec dum peccata sorduerant: Et idcirco uocatio cūctarū gentium appellatur & pulchra quia nihil iustius est: quā uniuersitatis parentem uocare omnes equaliter quos equali conditione generauit: Et alteram uocauit funiculos: Quando enim diuidebat altissimus gentes & disseminabat filios adam statuit terminos gentium iuxta numerum angelorum dei: Et facta est pars domini populus eius iacob: funiculus hereditatis eius israel: Et pavi inquit gregem: Siue ipsum israel: siue cum

Super Zachariam. c. xi.

sive cum Israele omne hominum genus Et succidi inquit tres pastores in uno mense: Legi in cuiusdam commentariis: Pastores domini indignatione succisos in sacerdotibus & falsis prophetis & regibus intelligi iudeorum: quod post passionem christi uno omnia succisa sint tempore: De quibus loquitur hieremias: Sacerdotes non dixerunt ubi est dominus: tenentes legem meam nescierunt me: Et pastores prauaricati sunt in me: & prophetae prophetabant in baal & idola secuti sunt: Nec hac explanatione contentus: tres pastores uno mense succisos eos uult accipi: qui in patrem & filium & spiritum sanctum peccauerunt: Omnes enim hereticos aut in unam aut in duas aut in tres simul peccauere personas. Dixerit ille quod uoluit: Neque enim alterius sensui detrahendum est: Nobis tres pastores qui uno mense succisi sunt: Moyses uidetur & Aaron & Maria: Quorum Maria in mense primo: qui uocatur nisan mortua est in deserto syn: & in eodem loco propter aquam contradictionis eodemque mense moyses & aron condemnati sunt: ne terram repromissionis intrarent: Atque ita factum est ut e tribus pastoribus alia praesenti morte succideretur: Alii sententia mortis futurae: Et contracta est inquit anima mea super eos: Videlicet super tres pastores quos praeposueram gregi meo: Quia & illorum anima uariavit in me: Non enim glorificauerunt me ad aquam contradictionis: Si autem ad populum referimus quod anima populi uariauerit in deum: Sic exponendum est: Idcirco eis indignatus sum: quia & ipsi inter me & idola fluctuantes uariis contra me pugnaverunt modis: Quamobrem indignatus dixi ad moysen: Non pascam uos dimitte me & disperda eos: Quando autem dicit cui irascitur: dimitte me: prouocat ad rogandum: & ostendit se ab eo posse retineri: Quod moritur inquit moriatur: & quod succiditur succidatur: omnium corpora ruant in solitudine & uersi in seditionem instar bestiarum mutuis lacerentur moribus: nullusque terram repromissionis introeat: Quidam duas uocationes iudeorum & gentium. Primo Israel: & nouissimam intellexere nomine christiano: Sed quomodo uocatio christiana ante proiecta sit ut iudei remanserint & pastri sunt a deo non satis attenderunt.

¶ Et tuli uirgam meam que vocabatur decus & abscondi eas ut irritum facerem fedus meum quod percussi cum omnibus populis: & in irritum deductum est in die illa: & cognouerunt sic pauperes gregis qui custodiunt mihi quia uerbum domini est. LXX.

¶ Et assumam uirgam meam pulchram: & proieciam eam: ut dissipem testamentum meum quod disposui ad omnes populos: Et dissipabitur in die illa & cognoscent cananei: Oues que custodientur mihi quia uerbum domini est.

¶ Post uocationem Israelis & assumptionem uirgae secundae quae uocabatur funiculus: Tulit dominus uirgam primam totius orbis nationes quae uocabantur decorae & abscondit eas a cultu suo: quia ueneratae sunt idola & omnes declinauerunt: simul inutiles facti sunt: Manifestiusque exponens quae esset haec uirga. Intulit ut irritum facerem foedus meum quod percussi cum omnibus populis: Statim enim ut Israel assumptus & gentium turba proiecta est: & ut nata est filia archismagogi quae postea in euangelio cum duodecim esset annorum egrotare & mortua esse narratur: ἡ ἀποπόνο Coepit sanguinem fluere & perpetua infirmitate cruciari: & in irritum ait deductum est foedus meum quod cum omnibus inieram nationibus: Et intellexerunt pauperes gregis idest populus Israel: qui mea mandata custodit: quia uerbum domini est idest uoluntatis est domini abicere gentes negantes: & in abraham Israel assumere confidentem. Pro eo quod nos interpretati sumus: Et cognouerunt sic pauperes gregis. lxx. transtulerunt: & cognoscent cananei oves quae custodiuntur mihi: quod ita nonnulli differunt. Cognoscent populus iudeorum ad quem dictum est: Semen canaan & non iuda: qui nunc meis ceremoniis custoditur: Siue quia canaan interpretantur parati ad humilitatem cognoscent qui olim parati sunt ut humiliarentur a domino & relinquantur: Cur autem pro eo quod nos interpretati sumus. sic pauperes: illi dixerunt cananeos: Causa manifesta est apud hebreos enim sic: chen dicitur anie: pauperes illi duo uerba in unum copulantes: Pro eo quod est sic pauperes: hoc est chen anie: nomen cananae gentis interpretati sunt.

¶ Et dixi ad eos si bonum est in oculis uestris afferte mercedem meam & si non quiescite: Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos: Et dixit dominus ad me: proice illud ad statuarium decorum: precium quo appreciatus sum ab eis: Et tuli triginta argenteos & proieci illos in domum domini ad statuarium. LXX.

¶ Et dicam ad eos si bonum est in conspectu uestro date statuete mercedem meam aut renuite: Et statuerunt mercedem meam triginta argenteos: Et dixit dominus ad me: depone eos in consistorium: & recogita si probatum est sicut probatum sum pro eis: Et tuli triginta argenteos & misi eos in domum domini in consistorium.

¶ Cognoscetibus israelitici gregis pauperibus qui mea mandata custodiunt: Verbum esse domini quod locutus sum: & uerba quae dixi idest ad pauperes gregis: si uobis placet homines enim estis & semel libero arbitrio uos creauit: Quibus & in heremo locutus sum: Si audieritis me quae bona sunt terrae comedetis: Pro hac assumptione. quia abieci uniuersum hominum genus. & uos mihi in peculiarem elegi gregem: Et creator omnium uolui paruum habere funiculum: Reddite mihi mercedem idest mea praecepta seruare: Sin autem non uultis mercedem reddere: nec placet in oculis uestris meo cenferi nomine aperte renuite & facite quod uultis. Qui tunc quidem responderunt Moy

Hieronymus. liber Tertius

si: Omnia quaecumque dicit dominus faciemus: In fine autem temporum pro eo quod eos elegi de medio nationum: & liberaui de ægypti fornace ferrea: appenderunt mercedem meam: Triginta argenteos pro meo sanguine dantes iudæ proditori: Et dixit inquit propheta dominus ad me: Siue ipse saluator cuius priora sunt uerba: Patrem ad se locutum esse contestans: Proice illud ad statuarium: Pro quo in hebreo legitur: ioses idest πλάσθη quem nos fictorem & figulum possumus dicere: Et est sensus: Proice prætium meum ad figulum: qui creator & fictor est omnium: Nec dixit deponere sed proice ut fictoris plastæque iuditio merces domini pederetur & ἐρωπικῶς prætium suum idest diuinæ maiestatis in triginta cernens argenteis: & tam uili mercede se proditum: Peccorum inquit prætium quo apprætiatus sum ab eis: hoc autem præstius est legendum cum irrisione & sub sanatione dicentis: Tanto me populus meus & pauperes quondam gregis & a me electi in filios: emendum atque uendendum prætio iudicarunt: Et tuli ait dominus per prophetam: Sicut mihi a deo fuerat imperatum triginta argenteos: & non eos deposui sed proieci in domum domini ad fictorem in domo domini feci eos a proditore reddi sacerdotibus & phariseis ipso confitente qui uendidit peccauit tradens sanguinem iustum. at illi: quoniam prætium sanguinis erat noluerunt illud reponere in corbona idest in gazophilatio: sed emerunt ex eo agrum figuli in sepulturam peregrinorum. Nos enim omnes qui peregrini & aduenæ legis fuimus redempti prætiosissimo eius sanguine: in domo figuli creatoris omnium sepelimur: & requiescimus pro πλάσθη, atque fictore statuarii olim interpretatus sum: uerbi ambiguitate compulsus quæ statuarium fictoremque uno sermone significat: iudæi istum locum maliciose interpretantes: Triginta argenteos triginta legis mandata commemorant quæ facere iubeantur in lege: Et rursum triginta sex alia quæ prohibeantur in lege: & dici eis ut argentum mandatorum domini plastæ suo atque factori reddant deo: Quod quia facere noluerit esse proiectos: Breuiter iudicare quid sentiant: Alioquin explanationem eorum laciniosissimam tederet reuoluere: ut ad reliqua transceamus.

¶ Et præcidi uirgam meam secundam: que appellabatur funiculus ut dissoluerem germanitatem inter iudam & israel. LXX.

¶ Et abieci uirgam meam secundam: que appellabatur funiculus: ut dissiparem testamentum quod erat inter iudam & israel.

¶ Et in hoc loco longā cuiusdam explanationem Immo tricas inextricabiles legisse me noui: duarum uirgarum in unam societate ex ezechielis uolumine proferētis: & omnia quæ de cōcordia iudæ & ephraim spiritaliter sentienda sūt huic capitulo coaptātis: Nos at cœptū sequamur ordinem. Postquam a iudæis crucifixus est dominus & triginta apprætiatus argenteis: & prætium sanguinis eius in sepulturam profecit gentium: quæ peregrinæ erāt a lege & mandatis dei: Statim dominus sententiā suam ultra non differens: Præcidi ait uirgam meā secundam: quæ proprie mea erat: quæ sic mihi hærebat ut in hieremia pizoma & cictorium atque lūbare: siue ut cōsuetū uerbo utar coxale sit appellata: quæ secūda uirga quondam appellata funiculus: & pars mea a me ideo proiecta est: ut dissoluerem fœdus & germanitatem atque cōcordiam quæ inter iudam fuerat & israel: Et fratres a se inuicem separarem: Ut in apostolorum & eorum qui egerāt pœnitentiam numero rursum iuda appellaretur & cōfiteus dominum suum israel autem & ephraim & ioseph uocarentur. qui in cordis duritia permanentes dixerunt: Non habemus regem nisi Cæsarem. Vnde non intulit ut irritum facerem pactū siue testamentum quod habui cū iudæ & israel: Vsq̃ hodie enim pœnitentibus porrigit manum: sed de uno populo credentes alios: & alios non credentes inter se diuideret dicens: Nolite arbitrari quia ueni mittere pacem in terram: non ueni mittere pacem sed gladium: Veni enim separare hominem aduersum patrem suum: & filiam aduersum matrem suam: & nurum aduersum socrum suam: & inimici hominis domistici eius.

¶ Et dixit dominus ad me: Adhuc sūme tibi uasa pastoris stulti: Quia ecce ego suscitabo pastorem in terra qui derelicta non uisitat: dispersum non queret: & cōtrītū non sanabit: & id quod stat non enutriet & carnes pinguium cōmedet: & ungulas eorum dissoluet: & pastor: & idolum dereliquens gregem gladius super brachiū eius: & super oculū dextrum eius: brachiū eius ariditate siccabitur: & oculus dexter eius tenebrescens obscurabitur. LXX.

¶ Et dixit dominus ad me adhuc sūme tibi uasa pastoralia pastoris imperiti: Quia ecce suscitabo pastorem super terram qui derelictum non uisitat: & dispersum non requirat: & fractū non sanet: & integrum non dirigat: & carnes electorum deuoret: & calos eorum peruertat: & qui pascitis uana & qui derelinquitis oues gladius super brachium eius: & super oculum eius dextrū: brachium eius ariditate siccabitur: & oculus dexter eius cecitate obscurabitur.

¶ Quando dicit adhuc sūme tibi uasa pastoris stulti: Illud significat quod supra assumpsit sibi uirgas duas: Vnam decorem & alteram funiculum: Et quia illas suo uitio peccatoque proiecit & soluta germanitate inter iudam & israel: Nos inserti sumus in radicem bonæ oliuæ: Et cecitas ex parte facta est domui israel donec intraret plenitudo gentium: Nunc propheta dicitur: Ut grauißimum pastoris stulti siue imperiti assumat uaticinium. Pastor stultus & imperitus haud dubium quin antichristus sit: qui in consumatione mundi dicitur esse uenturus:

Super Zachariam. c. xii.

Et qualis uenturus sit indicatur: Vasa autem pastoris insignia illius & habitum debemus accipere peram baculum fistulam & sibilum & quomodo Esaias ut captiuitatem populi demonstraret nudus ingreditur: & hieremias uadit ad domum figuli ut ex dissipatione ualis quod currebat in rota & manu fingeatur artificis. Et interitum israel & dei potetiam ostenderet: Et Ezechiel ut subuersionem hierusalem & fugam sedechie & onera captiuorum non solum uoce sed & habitu demonstraret: Perfodit parietem & in suis humeris excipitur: Sic zacharias habitum stulti & imperiti pastoris assumit: ut eum nuntiet qui uenturus est. Iste pastor ideo consurget in israel: quia uerus pastor dixerat: Iam non pascam uos. Qui alio nomine: & in Daniel propheta: & in euangelio: & in epistola Pauli ad thessalonicenses: Abominatio desolationis. sessurus in templo domini prophetatur: & se facturus ut deum: Qui & per Esaiam magnus sensus dicitur. Et ad hoc uenit non ut sanet sed ut perdat gregem israel. Pastor enim bonus egrotantia peccora uisitat: dispersa quaerit: relicta affert: lassam sustentat. Ecce contrario pastor malus omnia aduersa agit. Et carnes pinguium deuorata ungulas arietum & ouium dissoluit atque peruertit: ne recto ingrediatur pede: hunc pastorem suscepere iudei: quem dominus iesus interficiet spiritu oris sui. & euacuabit illum in natione aduentum sui: ut qui non crediderunt ueritati ne salui fierent: credant mendatio & iudicentur quia consenserunt iniquitati. Descripto autem pastore pessimo stulto & imperito: ad ipsum pastorem prophetalis sermo conuertitur: O pastor & idolum: tam sceleratus est pastor: ut non idolorum cultor: sed ipse idolum nominetur dum se appellat deum & uult ab omnibus adorari: Qui dereliquit gregem a bestiis deuorandum quem dominus tanto tempore custodierat: gladius super brachium eius & robur: & super oculum dexterę eius: quo se acuto dei iactabat sacramenta: & plus uidere quam omnes retro prophetę uiderant: In tantum ut dei filium se uocaret. Gladius autem ille est de quo & supra diximus & nunc dicemus ex parte. De quo & Esaias loquitur: Inebriatus est gladius meus in caelo. Propterea autem gladius domini super brachium eius & super oculum dextrum illius erit: ut & robur eius & omnis iactantia fortitudinis ariditate sicceetur. Et scientia quam sibi falso nomine promittebat eternis tenebris obscuretur.

CAPITVLVM DVODECIMVM.

Quas uerbi domini super israel: Dixit dominus extendens celum: & fundans terram & fingens spiritum hominis in eo: ecce ego ponam hierusalem superliminare crapule omnibus populis in circuitu: sed & iuda erit in obsidione contra hierusalem: & erit in die illa ponam hierusalem lapidem oneris: cunctis populis: omnes qui leuabunt cum concisione lacerabuntur: & colligetur aduersus eam omnia regna terre. LXX.

Assumptio uerbi domini super israel dicit dominus: extendens celum & fundans terram & fingens spiritum hominis in eo: Ecce ego ponam in hierusalem: ut superliminaria que mouentur omnibus populis in circuitu & in iudea & erit obsidio circa hierusalem: & erit in die illo: ponam hierusalem lapidem qui calcatur a cunctis gentibus: omnes qui calcauerint eam illudens illudet & congregabo super eam omnes gentes terre.

Triplex interpretatio est: ab eo loco in quo legimus. Ecce ego ponam hierusalem superliminare crapulae omnibus populis in circuitu: usque ad eum locum ubi scriptum est: Framea suscitare super pastorem meum & super uirum coherentem mihi: dicit dominus exercituum: Percutiam pastorem & dispergentur oues: Alii enim iudeorum putant iam haec ex parte completa a zorobabel usque ad .C. Pompeium: qui primus romanorum iudeam cepit & templum: Quam historiam scribit iosephus: Alii uero quando hierusalem fuerit instaurata in fine mundi esse completam. Quod sibi cum HAIMMENO suo quem supra stultum pastorem legimus miserabilis gens iudea permittit: Alii autem hoc est nos qui christi censemur nomine in ecclesiam usque ad finem mundi cotidie expleri & explenda memoramus: Et ne per singula extendamus modum uoluminis proponemus. Haec dicunt illi: sic & alii suspicantur: nos ita sentimus. tres possumus sentias ut ex interpretationis uarietate quid cuique coaptandum sit prudens lector intelligat. Dominus igitur qui caelum extendit ut pellem & terram alta molae solidauit & spiritum hominis finxit in eo: Idem aiarum creator est omnium: ut ex duabus substantiis animae & corporis unum aial compingeret: Spiritus enim per animam frequenter accipitur: ut ibi: Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Et auferes spiritum eorum & deficient & in puluerem suum reuertentur. Iste igitur creator uniuersitatis & dominus seculi: hierusalem superliminare crapulae omnibus populis in circuitu positurum esse testatur: Ut qui limen eius attigerit inebrietur: & corruat siue ipsum superliminare in eum corruat a quo contingitur: Sed & iudas: obsessa hierusalem est captus a gentibus. Et in illarum transiens societatem cogitur obsidere metropolim suam: Non solum autem dominus hierusalem ponet cunctis populis quasi superliminare crapulae. Sed ponet illam quasi lapidem oneris cunctis populis: quem qui leuare uoluerit concisione lacerabitur. Congregabuntur enim aduersum hierusalem omnia regna terrarum: Mos est in urbibus palestinę: & usque hodie per omnem iudeam uetus consuetudo seruatur: ut in uiculis oppidis & castellis rotundi ponantur lapides grauissimi ponderis: ad quos iuuenes exercere soleant: & eos pro uarietate uirium subleuare. Alii usque ad genua: Alii ad umbilicum: Alii ad humeros & caput. Nonnulli super uerticem erectis iunctisque manibus magnitudinem uirium demonstrantes pondus extollant. In arce atheniensium iuxta simulachrum mineruę uidi spheram aeneam grauissimi ponderis quam ego pro imbecillitate corpusculi mouere uix potui: Cum quaererem quid nam sibi uellet: responsum est ab

Hieronymus. liber Tertius

urbis cultoribus athletarum in illa massa fortitudinem cōprobari. Nec prius ad agonem quēq; descendere: q̄ ex elatione ponderis sciatur qui cui debeat comparari. Sensus ergo ista est. Ponam hierusalem cūctis gentibus: quasi grauissimum lapidem subleuādum. Leuabūt quidem eam & p uiriū uarietate uastabunt: Sed necesse est ut dum leuatur in ipso nixu & eleuatione pōderis: grauissimus lapis scissurā aliquā uel rasuram in leuātium corporibus derelinquat: super ecclesia sic interpretari potest. Quod cuncti persecutores qui cōtra domum domini dimicarunt inebriētur eo calice quē uniuerſis gentibus p̄pinat hieremias: ut bibant & inebrientur: & cadant & uomāt & insaniant. Scio persecutionis tempore multos e nostris cōtra ecclesiam pugnare cōpulsos: sed quicūq; hoc pōdus uoluerit subleuare: leuabit quidem & pro ira domini qua corripit peccatores suis manibus sustenabit: Verum ipse nō erit impunitus dei cōtra se gladio dimicāte. Pro lapide oneris quē nos ut potuimus interpretati sumus. lxx. uerterunt lapidem conculcatum a cūctis gentibus. Omnis q cōculcauerit eum siue eam: idest hierusalem illudens illudet. Qui manifestus est sensus: quod utroq; modo hierusalem: & ab inimicis gentibus: & a persecutoribus coculcanda sit. Et illudendum ei p uoluntate illudentium: Sed melior & uerior est sensus superior. Breuiter singula exponimus ut tandem ueniamus ad calcem. Ne si prolixius scripserimus & rerum obscuritate & sermonis longitudine lectoris animus confundatur.

¶ In die illa dicit dominus: percutiam oēm equum in stuporem: & ascensorem eius in amentiam: & super domū iuda aperiam oculos meos: & oēm equum populorū percutiam cecitate. LXX.

¶ In die illa dicit dñs oīpotens: percutiā oēm equum in stuporem: & ascensorem eius in amentiam: super domum autē iuda aperiā oculos meos: & omnes equos populorū percutiā cecitate.

¶ In illo tempore: hoc enim significat dies quando obsessa fuerat hierusalem: ita ut iudas quoq; eā obsidere cogatur. Et carnaliter & spiritualiter: percutiet dominus oēs aduersariorum equos in stuporem: ita ut omnes stupeāt qui eos uiderint esse percussos: & ascensores eorum: malo p̄mente magnitudine uertētur in amentiam super domum iuda qui contra metropolim suam facere aliquid cogebantur. Apperiet dominus oculos suos ut eorum misereatur: & eos dignos suo faciat aspectu oculorūq; suorū illustret lumine. Omnes autem equos populorum eterna percutiet cecitate. Qui spiritualiter equi intelligēdi sunt supra diximus: Fallax equus in salutē: Et hi in curribus & hi in eqs & cetera his similia: Ascēsores quoq; eorū uel demones uel falsos magistros dixim⁹: qui omnes in stuporem uertentur & amentiam: ut nihil sapere cōuincātur: sed palpabiles eos opprimāt tenebrę quales fuerunt quādo ægyptiorum primitiua percussa sunt: Super domū autem iuda: idest populum q cōfiteretur deū & fractus p̄secutiōis angustii ac timore p̄teritus: uidetur esse in numero p̄sequētium. Aperiet dñs oculos suos: ut plerorūq; respiciat dicētes ad se. Respice in me & misere mei: Et mereatur audire: Erit tibi dominus lumen eternum. Hęc est grauissimi lapidis laceratio quam in aduersarios suos qui hierusalem leuare & uexare conati sunt dominus comminatur.

¶ Et dicēt duces iuda in corde suo. confortentur mihi habitatores hierusalem in domino exercituum deo eorum. LXX.

¶ Et dicent tribuni idest duliarchi iuda in cordibus suis: inueniemus nobis qui habitant hierusalem in domino omnipotente deo eorum.

¶ Cum aperuerit dñs oculos suos sup iudam & pcusserit omnes equos gentium cecitate: duces iuda de quo supra dictū est. Sed & iudas erit in obsidione cōtra hierusalem uota facient in cordibus suis: quia loqui libere nō audebunt: ut uincat hierusalem & uictus iudas cum hostibus: uincat cum ciuibus suis. Pro eo qd̄ nos diximus cōfortētur mihi: & lxx. transtulerunt ἐν φησὶ οὐ μὲν ἐν αὐτῷ τοῖς idest inueniemus nobis. In hebraico scriptum est emsali: qd̄ Aqla transtulit καὶ τὸ φησὶ οὐ μὲν: idest cōforta mihi: ut sit sensus: Optabūt chiliarchi & tribuni ac duces iuda: ac uota faciēt in abscondito mentis archano: ut deus cōfortet habitatores hierusalem in domino deo suo: & uincāt aduersarios suos: Iuxta tropologīā: Duces ac tribuni apostoli sunt: & oēs apostolici uiri atq; doctores q xp̄i exercitui p̄fuerunt: q nolent sibi alios inuenire nisi eos qui habitēt in hierusalem uisione pacis: & habitēt in dño oīpotēte Deo suo. De his ducibus Paulus apostolus fuit: q inuenit Tytū & Thimotheū Lucā atq; Siluanū: Petr⁹ quoq; q Marchū scriptorē erudiuit euāgelii. Et ceteri apostoli q oēm mūdum sua doctrina & eruditione cōpleuerunt ut haberent discipulos habitatores hierusalem.

¶ In die illo ponam duces iuda sicut caminum ignis in lignis: & sicut facem ignis in feno: & deuorabunt ad dextram & sinistram omnes populos in circuitu: & habitabit hierusalem rursus in loco suo: in hierusalem & saluabit dominus tabernacula iuda sicut in principio ut non magnifice gloriētur domus dauid: & gloria habitantium hierusalem contra iudam. LXX.

¶ In die illa ponam tribunos iuda sicut turrim ignis in lignis & sicut fenum ignis in stipula: & deuorabunt a dextris & sinistris omnes populos per circuitu: & habitabit hierusalem adhuc in semetipsa: & salua faciet dominus tabernacula iuda sicut a principio: ut magnificetur gloria domus dauid & elatio habitatorum hierusalem super iudam.

¶ Quādo duces iuda dixerint in cordibus suis: Cōforta mihi domine obsessos hierusalem: ut qui sua imbecillitate uicti sunt tuo superent auxilio: Tunc ego dominus omnipotens deus eorū: ponā principes iuda

Super Zachariam. c. xii.

principes iuda sicut fornacem ignis in lignis & sicut facem in stipula: ut deuoret aduersarios quibus simulata amicitia iungebantur: Deuorent aut a dextris & sinistris: & omnes populos occidant in circuitu ut rursum habitetur in loco suo. Et nequaquam hostiles impetus timeat: urbes quoque & opida ac uillas & uiculis tribus iudae qui direpti fuerant atque uastati instaurent sicut fuerant antequam uastarentur. Et nequaquam domus regia & incliti ac magnifici tribus iuda & habitatores hierusalem gloriantur aduersum tribum iuda: quod suo regatur imperio: suo consilio gubernetur: Sed sciant quod domini sit in utrisque uictoria: Haec iuxta historiam: seu facta sunt: seu futura fidem rerum domini iudicio relinquentes. & sanctis eius qui ab eo sapientiae ac ueritatis spiritum receperunt: Nos dicamus quod in tempore persecutionis ecclesiae duces & tribuni nominis christiani de quibus supra diximus. Cum dominus pacem reddiderit hierusalem & interfecerit aduersarium spiritu oris sui: futuri sint quasi caminus ignis in lignis ut deuorent infructuosas arbores: & sicut facies in stipula: ut quodcumque frumentum non habet: & circumfertur omni uento doctrinae tradatur incendio. Et deuorabunt inquit duces iuda & tribuni ad dexteram: & ad sinistram eos qui medio itinere incedere noluerunt: nescierunt uero per bo ad esse κακία unde dei populus pollicetur nec ad dextram nec ad sinistram declinabimus: uia regia gradiemur: uia dextra parcitas est quae graeci φειδο λιαν uocant: sinistra luxuries: media recta quae frugalitas: Omnes igitur qui sunt in uia dextra quibus dicitur: ne sis iustus nimis: Et in sinistra qui audiunt: Viae quae ad sinistram sunt puerile sunt: Deuorata flamma consumet: Et deletis aduersariis atque sublati rursum hierusalem: id est ecclesia pristina gloria recipiet: & erit in suo statu: & iudae tabernacula saluabuntur toto orbe dispersa christianorum conciliabula: de quibus quasi tentoriis & tabernaculis ire cupimus ad domum quae non est manufacta: & ad caelestem hierusalem: Propterea autem tabernacula plebis & omnium qui censentur nomine christiano: & reputantur in uulgus antiquam pacem recipient obessis ecclesiarum principibus & in fugam uersis: ut nequaquam putet magistris atque doctores sua doctrina & sapientia: sed domini auxilio pacem ecclesiis redditam.

In die illo proteget dominus habitatores hierusalem: & erit qui offenderit ex eis in die illa quasi Bauid & domus Dauid quasi dei: sicut angelus domini in conspectu eius. LXX.

Et erit in die illa proteget dominus habitatores hierusalem: & qui infirmus in eis fuerit in die illa erit quasi domus Dauid & domus Dauid quasi domus dei & angelus domini in conspectu eorum.

Iuda obtinente uictoria: & domus restituente tabernacula eius sicut fuerat a principio: Ut nequaquam domus regia contra populum gloriatur: In illo die & in illo tempore dominus cuius auxilio iudas a dextris & a sinistris aduersarios deuorabit: proteget etiam obsessos hierusalem & in tantam felicitatem ac beatitudinem omnia mutabuntur: ut qui uilissimus putabatur: sit quasi domus regia: & qui de domo regia erat sit quasi de domo dei: id est quasi nuntius domini & angelicae dignitatis in conspectu eorum qui eo tempore fuerint resaluati: Iuxta anagogen proteget dominus habitatores ecclesiae: pace ecclesiarum post persecutionem grauissimam reddita: quoniam & sui nominis interpretatione decorabitur: hierusalem enim uisio pacis exprimitur. Et tam beati erunt qui pro ecclesia militauerunt: & in persecutione domini sunt confessi ut qui minimus fuerit & quasi homo in aliquo peccato dictoque offenderit: poenitet in ordine magistrorum. Et magistri qui suum seruauerunt gradum sint quasi domus dei: & quasi angelus domini. quia hoc omni studio laboramus positi in terra & uario labore sudantes: ut transformemur in angelicam gloriam.

Et erit in die illa queram coterere omnes gentes quae ueniunt contra hierusalem: & effundam super domum dauid: & super habitatores hierusalem spiritum gratiae & precum. LXX.

Et erit in die illa queram auferre omnes gentes quae ueniunt contra hierusalem & effundam super domum dauid & super habitatores hierusalem spiritum gratiae & misericordiae.

In die illo quo proteget dominus habitatores hierusalem quæret dominus coterere omnes gentes: quae ueniunt contra hierusalem. Coteret autem non in perditionem sed in emendationem: ut aduersum hierusalem militare desistat: & esse incipiant de hierusalem: si enim de nihilo creauit omnia: non ideo fecit ut perderet quae creauit: sed ut illius misericordia quae creata sunt saluarentur: Vnde & in sapientia quae Salomonis inscribitur (Si cui tamen placet libere recipere) scriptum reperimus. Creauit ut essent omnia & salutes generationes mundi: & non erit eis uenenum mortiferum. Sicut enim uenit dominus ut quæreret quod perierat: & saluauit humanum genus: sic & gentes in eo perdidit quod gentes erant aduersariae. Denique sequitur. Effundam super domum dauid & super habitatores hierusalem spiritum gratiae & misericordiae. De hac gratia scribit & Paulus: Caritas dei effusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est uobis: Et in supradicto uolumine continetur quod in caelo sunt: quos inuestigauit: nisi quod tu dedisti sapientiam & spiritum sanctum tuum misisti de excelsis: & sic correctae sunt semitae eorum qui uersantur in terra: & qui tibi placet eruditi sunt homines. Et in Esaia loquitur deus. Dedi spiritum sanctum: Et rursum de eodem scriptura commemorat. Dedi spiritum meum super eum. Verbum autem effusionis sensum largitatis ostendit sicut manifestum est in eo quod diximus. Caritas dei diffusa est in cordibus nostris: & in alio loco ex persona dei. Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Qui sit autem spiritus gratiae idem apostolus loquitur ad hebreos. Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia eum qui filium dei concubauerit: & sanguinem testamenti pollutum duxerit: in quo sanctificatus est & spiritui gratiae contumelia fecerit. Vnde & spiritus sancti diuersae gratiae dicuntur. Et saluatio apostoli. Gratia inquit uobis & pax multiplicetur: Ut postquam nobis

Hieronymus. liber Secundus

pacta donauerit: tunc pax per misericordiam consequatur: haec iudaei ex parte iam facta: & plenius consummatione mundi futura commemorat. Nos autem post aduentum christi cotidie impleri intelligimus & probamus.

¶ Et aspicient ad me quem conspexerunt: & plangent eum planctu quasi super unigenitum: & dolent super eum ut doli solet in morte primogeniti. LXX.

¶ Et aspicient ad me pro eo quod insultauerunt & plangent super eum planctum quasi super carissimum & dolebunt dolore quasi super primogenito.

¶ Hebraica littera Deleth & Res hoc est D & R similes sunt: & paruo tempore apice dissinguntur. Ex quo euenit ut idem uerbum diuersi legentes: aliter atque aliter transferant: intelligentiae gratia unum demus exemplum. Et uestitus inquit erat Samuel Ephod bad: id est indumento lineo: bad enim linum appellatur. Unde & baddim lina dicuntur: pro quo hebraico latinoque sermone malae quidam legunt Ephod bar: Si quidem bar aut filius appellatur aut frumenti manipulus aut electus aut oïlos: id est crispus. Quod ibi errore interpretationis accidit: ita etiam hic factum deprahedimus. Si enim legatur ἐξέκεν τὸ σάρον: id est compunxerunt siue confinxerunt accipitur. Sin autem contrario ordine litteris commutatis ἐξέσποντο: id est saltauerunt intelligitur. Et ob similitudinem litterarum error est natus. Ioannes autem euangelista qui de pectore domini hausit sapientiam: hebreus ex hebreis: quem saluator amabat plurimum: non magnopere curauit quid graece litterae continerent: sed uerbum interpretatus est uerbo: ut in hebreo legerat: & tempore dominicae passionis dixit esse completum: quod si quis non recipit det testimonium: de quo sanctarum scripturarum loco Ioannes ista protulerit: & cum non repperit cogetur ingratus suscipere ueritatem. Plangent autem iudaei quasi super unigenito & primogenito: unigenitus dicitur: propter naturae proprietatem: primogenitus iuxta apostolum ex mortuis resurgens. Pro primogenito carissimum. lxx. transtulerunt: De quo in euangelio legimus: Hic est filius meus carissimus in quo mihi complacui. Tunc dolebunt a se crucifixum cum uiderint in claritate resurgentem: uerbum κατ' ὅραμα ἵδοντες apud graecos non ab illusione sed a saltatu compositum est. Quod scilicet contra dominum quasi ludendo saltauerint: quando dicebant illudentes atque ridebant: Vah: qui destruis templum: & in tribus diebus edificas illud: Saluum fac te ipsum descendens de cruce: Haec & alia illudentes & quodam amentiae tripudio saltantes loquebantur.

¶ In die illa magnus erit planctus in hierusalem sicut planctus ad remon in campo magedon: & plangent terre familie: & familie seorsum: familie domus dauid seorsum & mulieres siue uxores eorum seorsum: uerbum enim hebraicum משפחות vtrunque significat. Familie domus nathan seorsum & mulieres eorum seorsum. Familie domus leui seorsum & mulieres eorum seorsum: Familie semei seorsum & mulieres eorum seorsum: Omnes familie relique familie & familie seorsum & mulieres eorum seorsum. LXX.

¶ In die illa magnus erit plactus in hierusalem sicut plactus malignanati quod in campo succiditur: & plangent terra per tribus ac tribus: tribus dauid seorsum: & mulieres eorum seorsum: Tribus domus iude seorsum & mulieres eorum seorsum: tribus domus nathan seorsum: & mulieres eorum seorsum. Tribus domus leui seorsum: & mulieres eorum seorsum. Tribus Symeon seorsum: & mulieres eorum seorsum: Omnes relique tribus seorsum: & mulieres eorum seorsum.

¶ Ad adremom pro quo. lxx. transtulerunt τὸ ὄραμα: urbs est iuxta hierosalem quae hoc olim uocabulo nuncupata est: Et hodie uocatur maximianopolis in campo magedon: in quo Iosias rex iustus a Pharaone cognomento nechao vulneratus est: Super quo lamentationes scripsit hieremias quae leguntur in ecclesia: Et scripsisse eum paralipomenon testatur liber. Sicut igitur eo tempore post reges peccatores spes omnis erat populi in Iosia. Et occiso illo magnus plactus in urbe commotus est. Sicut legimus in hebraico: Spiritus oris nostri christus captus est in peccatis nostris: cui diximus in umbra tua uiuemus in gentibus: licet alii iuxta intelligentiam spiritalem hoc referant ad dominum iesum: Ita crucifixo saluatore renouabatur planctus in hierusalem: sicut quodam fuit in urbe ad adremom in campo magedon. Quodque sequitur. Plangent familiae & familiae: siue tribus & tribus seorsum: familiae domus Dauid seorsum & uxores siue mulieres eorum seorsum: Hoc significat quod tempore tribulationis & luctus non debeamus seruire coniugiis & operi nuptiarum: Unde & in Iohel captiuitate propinqua dicitur ad iudaeos. Egrediatur sponsus de cubiculo suo: & sponsa de thalamo suo: Et impendente diluuiio imperatur Noe: Ingredere in archam tu & filii tui & uxor tua & uxores filiorum tuorum: Et postea finito diluuiio dicitur ad eum: Egredere tu & uxor tua & filii tui & uxores eorum: ut qui in archa impendente discrimine fuerant separati: redditi mundo generationi & liberis deseruerent: Hoc autem non solum in tempore fit angustiae: sed & in tempore orationis: quoniam uolumus dominum deprecari. Dicite apostolo ad corinthios: Nolite fraudare inuicem nisi forte ex consensu ad tempus ut uacetis orationi. Igitur & nunc tribus domus Dauid: & tribus domus Nathan. & tribus domus Leui: & tribus domus Semei a suis uxoribus separantur: ut plangent unigenitum & primogenitum dominum iesum. De quo dixerunt sanguis eius super nos & super filios nostros. In Dauid regia tribus accipitur: hoc est iuda: In nathan prophetalis ordo describitur: Leui refertur ad sacerdotes: ex quo ortum est sacerdotium: in semei doctores accipiuntur: ex hac enim tribu magistrorum agmina pullularunt. Reliquas tribus tacuit: quae non habent aliquod priuilegium dignitatis. In eo autem quod ait:

Super Zachariam. c. xiii.

quod ait Omnes tribus reliquæ: tribus & tribus seorsum & uxores eor: seorsum: uniuersa absq; no mine comprehendit: Dicamus & iuxta. lxx. pomv appellatur: Non una arbor malorum granato rum: idest mala punica: Sed locus his arboribus confusus de quo iuxta intelligentiam spiritulaem Sponsus dicit in cantico canticorum. Descendi ut uiderem in genimie torréis si florisset uinea: si florissent mala punica. Descendit enim saluator ad torrétem huius seculi & turbidas aquas. De quibus & in typo eius helias bibisse describitur: ut post flores uineæ & mali punici fructum utrúq; susciperet. Et inebriás ecclesiam suam audiret ab ea. Potabis me de uino unguetarii de uino malo rum granatorum meorum. Huiusmodi potio nō solum estus stomachi fugat: sed & corruptum uentrem sanare dicitur: & reliquis prodesse uisceribus: Nihil hoc pōmo pulchrius: in rubore eccle siæ significat uerecūdiam: in granatoꝝ ordine gradus & membra totius corporis per singula offi cia distributa. Dum in huiusmodi uinea & malis fructum saluator nō inuenerit dicet: Omnē pal mitem nō ferentem fructum toller pater: & omnem qui fert fructū purgabit eum ut fructū plus af ferat. Et alio loco Ioānes baptista cōclamat: Iam securis ad radices arbor: posita est. Omnis arbor quæ nō facit fructum excidetur & in ignem mittetur: In succisione uitium uel malorum: quādo in die iudicii omnia deponētur nomina dignitatum. Et impletum fuerit illud quod scriptum est. Ec ce homo & opera eius: & palea a tritico separata erit: plātus magnus nō in alio loco: sed in hieru salem. Et enim plaga atq; iudicium a sanctis incipiet. Et reges & sacerdotes & pphetæ & doctores tundent manibus pectora: Cum mala pulcherrima uiderint esse succisa: Et eum quem confixerant in patris ac sua maiestate regnare.

CAPITVLVM. XIII.

In die illa erit fons patens domui Dauid & habitantibus hierusalem in ablutionem peccatoris & menstruate. LXX.

In die illa erit omnis locus apertus in domo Dauid & habitantibus hierusalem: & in transmutationem & in asperisionem.

De hoc fonte qui egreditur de domo Dauid & in Ezechiele propheta scribitur. Quod erumpat fons in domo domini: & crescat in fluium qui appellatur aqua remissionis & indulgentiæ: & p gat ad solitudinem & ad mare quod nunc uocatur mortuum. piscesq; omnes uiuifcet: & ex utraq; ripa fluminis uarii generis cōsurgant arbores: per singulos menses: semper nouis fructibus habun dantes: & ut sciamus domum: Hoc est templū dei ipsam esse domum Dauid: Quæ in Ezechiel do mus dei. in Zacharia domus Dauid appellatur. Hic fons de domo dei egrediens refertur ad eccle siam & ad scientiā scripturarum: ut omnes renascamur in christo: & in aqua baptismatis nostra no bis peccata donentur. Nihil immūdius menstrua quæ quicqd attigerit imundum facit: & huius tamen sordes xpī ablentur baptismate. Pro ablutione peccatoꝝ & menstruatæ. lxx. transtulerunt transmutationem & asperisionem. Quod de lege transeamus ad euāgelium: de littera ad spiritum: de umbra ad ueritatem: Pro breuib; & pæsentibus futura & eterna succedāt. Asperisio autem san guinem domini significat. De quo & Petrus apostolus loquitur. Gratia uobis & pax multiplicetur in obedientiam & asperisionem sanguinis iesu xpī. Et rursum: Scientes qd nō corruptilibus argē to & auro redēpti estis: sed sanguie p̄cioso: ut agni imaculati & purissimi: quo q asp̄sus fuerit redē ptus dicere poterit cū ppheta: Asp̄ges me Isopo & mūdabor lauabis me & sup niuem dealabor.

Et erit in die illa dicit dominus exercituum disperdam nomina idolorum de terra & non me morabuntur ultra: & pseudo prophetas & spiritum immundum auferam de terra. LXX.

Et erit in die illa dicit dominus sabaoth disperdam nomina idolorum de terra & non erit ul tra eorum memoria: & pseudo prophetas & spiritum immundum auferam de terra.

In die illa quā crebro cōmemorat oīa idola auferētur de terra: Siue illa idola de qbus psalmista dicit: Simulachra gentiū argentum & auge opera manuum hominum: Vt nulla sit alia religio nisi tantum noīs xpiani: & de quibus in ppheta scriptum est. Vlulate sculptilia in hierusalem & i sama ria. Sicut enim feci samariæ & sculptilib; illius: sic faciā hierusalem & idolis eius: Siue hæc idola de qbus apostolus loq̄tur: Spiritus autem manifeste dicit: Quia in nouissimis temporibus recedent q dam a fide attendentes spiritibus seductoribus & doctrinis demoniorum in hypocrisi falso loquo rum cauteriatam habētium conscientiam suam: Sicut enim idola fiūt manu artificis: ita heretico rum peruersa doctrina. Quodcūq; simulauerit uertit in idolum: & facit p christo adorari antichri stum. Pseudo prophetæ in hebraico absolute leguntur pphetæ: idest Nebim: qui & ipsi pseudo p phetas significant: Sed tamen & ab ethnicis: sacerdotes idolorum uocantur prophetæ.

Et erit cū pphetauerit qsp̄ia dicēt ei p̄ ei? & mater ei? q genuerūt eū: nō uiues qz mēdatiū lo cut' es in noīe dñi & cōfingēt eū p̄ ei' & mater eius genitores ei' cū pphetauerit LXX.

Et erit si pphetauerit homo ultra & dicet ad eū pater suus & mater sua: qui genuerunt eū non uiues quoniam mendatium locutus es in nomine domini & compedient eum pater eius & mater eius qui genuerunt eum pphetauerit.

Nominibus idolorum de terra sublati: & pseudo pphetis: atq; immundo spiritu qui loquaba tur in eis: si quis ultra temptare uoluerit: & quippiam ex persona domini prophetare. Statim pater

Hieronymus. liber Secundus

eius & mater obliuiscuntur parentum ut dei retineant seruitutem: & proferent contra filiorum mortis sententiam: & tam pia sint omnium in deum mentes: ut non expectetur publicum iudicium: sed pereant qui tales sunt sententia propinquorum. Pro eo quod nos diximus cōfigent eum: idem uerbum est in hebreo quod supra: datarum: qua ergo ratione. lxx. interpretes ibi κατ' ὁρμήσαντο: id est insultauerunt: siue illuserunt. Et ut uerbum de uerbo exprimam: contra eum saltauerunt: & hic σὺ ἀποδιδόναι transferre uoluerunt: id est compedient eum: Aquila & Symachus & Theodotion: & ibi & hic similiter uerterunt confixerunt: Recte autem qui falsa pphetauerit homo appellatus est: Dicente apostolo. Cum enim sint inter uos emulationes: & contentiones: nonne carnales estis & secundum hominem ambulatis. Et in psalmis: Vos autem sicut homines moriemini: & sicut unus de principibus cadetis: Et indigni spiritu dei merentur audire: Non permanebit spiritus meus in hominibus istis: quia carnes sunt.

¶ Et erit in die illa confundetur propheta unusquisque ex uisione sua cum pphetauerit: nec operientur pallio saccino ut mentiatur: sed dicet non sum ppheta: homo agricola ego sum. Quoniam Adam exemplum meum ab adolescentia mea: & dicitur ei. Quid sunt plage iste in medio manuum tuarum: & dicit: His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me. LXX.

¶ Et erit in die illa confundentur pphete unusquisque ex uisione sua cum pphetauerit: & induentur pelle cilicina quia mentiti sunt: & dicit non sum propheta ego: quia homo genuit me a iuuentute mea: & dicat ad eum: quid sunt plage iste in medio manuum tuarum: & dicit quia percussus sum in domo diligētis me.

¶ Qui pphetare temptauerit: & parentū iudicio fuerit condēnatus. & uaticinii illius falsitatem reprobatus exitus approbarit: confundetur ex uisione sua: nec ultra operietur cilicio ut mentiatur. Hic enim erat habitus pphetarum. Ut quādo populum ad pēnitentiam puocabant induerentur cilicio. Vnde & in Esaia p̄cipitur. ut auferat saccum de lumbis suis & nudus incedat. Nequaquā enim tempus esse pēnitētiæ: sed imminētis captiuitatis. Ergo & iste pseudo ppheta nequaquā habitum accipiet pphetalem: ne sub alieno uestitu & operimento simplices quosque decipiat: Sed magis terram findet uomere: & agriculture deditus hominem se probabit: deique subiungere sententiæ. Qui locutus ē ad Adam maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus uitæ tuæ: spinas & tribulos germinabit tibi: & comedes herbas terræ: & in sudore uultus tui uesceris pane. Cūque se offerret ad hoc natum ut in sudore faciei suæ comedit panem suum. Interrogabit eum alter & dicit quid sibi uolunt istæ plagæ: & hæc uulnera quæ in medio manuum tuarum sūt. Et est sensus. Quare adhæres patibulo: Cur manus tuæ transfixe sunt clauis: quid commisisti ut huic pœnæ & cruciatui subiaceres: & ille respondebit & dicit. Hæc uulnera & has accepi plagas parentum meorum iudicio condemnatus: & eorum qui me non oderant sed amabant. Et in tantum fugato mendatio ueritas obtinebit: ut etiam ipse qui suo punitus est uitio recte perpeffum se esse fateatur. Hebrei hoc quod scriptum est nec operientur pallio saccino ut mentiantur: Sic edisserunt: & non replebuntur spiritu demoniaco quos τρικῶπ τὰς id est pilosofos: In Esaia legimus: Ne per hanc occasionem emētiti habitus dei in se eloqa mentiantur: Siue dominum negēt: Chesu enim & mētiantur & negent interpretari potest.

¶ Framea suscitare super pastorem meum & super uirum coherētem mihi dicit dominus exercituum. Percute pastorem & disperguntur oues: & conuertam manum meam ad paruulos: & erunt in omni terra dicit dominus partes due in ea disperguntur & deficient: Et tertia pars relinquetur in ea: & ducam tertiā partem per ignem & uiam eos sicut uitur argentum: & probabo eos sicut probatur aurum. Ipse uocabit nomen meum: & ego exaudiam eum. Et dicam populus meus es: & ipse dicet dominus deus meus. LXX.

¶ Framea surge super pastorem meum: & super uirum ciuem eius dicit dominus omnipotēs. Percute pastorem & disperguntur oues: & inducam manum meam super pastores: & erit in die illa dicit dominus: due partes peribunt & deficient. & tertia pars relinquitur in ea: & transducam tertiā partem per ignem. & uiam eos sicut uitur argentum. Et probabo eos sicut probatur aurum. Ipse inuocabit nomen meum: & ego exaudiam eum: & dicam populus meus iste est: & ipse dicet dominus deus meus es tu.

¶ Pro framea quod lxx. πο. μ. φ. α. ι. α. μ. trāstulerūt in hebraico areph: Apud Aquilam & Symachum Macherā: id est gladiū siue mucronē repimus. & pro eo quod nos uertimus super uirum coherētem mihi. i. προσκεκολλημένον μοι Symachus super uirum populi mei: Quod hebraica dicitur anucgi. lxx. super uirum ciuem eius: Theodotio super uirum proximum eius. Vau in fine sermonis pro Ioth legētes quod littera solā iter se distant magnitudine: & si Ioth legatur meum significat: si uau eius: Miror autem quosdam hanc pphetiā quā euāgelista Matheus retulit ad dominum saluatorem: Postquam in passionē eius fugere discipuli: & tunc eā fuisse cōpletā allegoricis interpretationibus uelle tenuare: & dum plus cupiūt uideri nosse quā ceteri ueritatis regulā non tenere. Refert. n. euāgelista Matheus. Tūc dicit illis iesus omnes uos scandalū patiemini in ista nocte. Scriptum est. n. percutiā pastorem & disperguntur oues grægis. Et ite: Hoc autem totū factū est ut impleatur scripturæ pphetarum: Tūc discipuli omnes relicto eo fugerunt: Nec putādū ē de altero loco assumptū testimoniū: Quia in euāgelio deus a se dicit pastorem esse percussum: & in p̄nti loco gladio atque mucroni legimus ipatū: Percute pastorem & disperguntur oues: hic gladius & hæc rumphea est & framea: De qua in uicesimo psalmo dominus loquitur ad patrem: Erue a framea animā meam & de manu canis unicam meam. De hac rumphea & in Amos ppheta scriptum est: In gladio morientur omnes peccatores terræ.

Super Zachariam. c. viii.

res terræ. Quod iuxta litteram pœnitentia stare nō potest: Multi enim peccatores naufragio pœrunt. Alii ueneno: hi aquis suffocantur: illos consumit incendium. Hoc autem gladio & hac rumphea omnes moriuntur peccatores. Et agricolæ, ethiopes. De quibus Sophonias sacro ore testatur dicēs. Sed & uos ethiopes interfecti gladio meo eritis. Postq̃ pastor bonus qui animā suā posuit pro ouibus suis. Qui locutus ad patrem est: Quē tu percussisti ipsi persecuti sunt: & super dolorem uulnē meoꝝ adiciebāt: Patris uolūtate percussus est. Et uir coherens deo q̃ ait. Ego in patre & pater i me: Pēpedit in patibulo & dixit: Pater in manus tuas cōmendo spiritum meum: Statim dispersa sunt oues: omnis in xpo multitudo credētium. Cōuertitq̃ dominus manum suā: ut in. lxx. legimus ad pastores: quos multi male iudæoꝝ principes in teprætantur. Vt autem in hebreo scriptum est: Ad paruulos quibus dñs dixerat in euangelio: Ne timeas grex paruule: Et in Esaia: Ecce ego & pueri siue paruuli quos mihi dedit deus: & duæ partes factæ sunt in omni terra iudæoꝝ atq̃ gentiliū: q̃ pariter perierunt & defecerunt: In passione enim eius: uox psalmistæ cōpleta est dicentis: Saluū me fac domine quoniā defecit sanctus. Et omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt: nō est q̃ faciat bonum nō est usq̃ ad unum. Pœruntibusq̃ gētilibus & iudæis: tertia in orbe pars: hoc est tertius xpianorū populus: repēte succreuit: & pulchre ait: tertia pars relinquatur in ea: hoc est in terra: Quia de iudæis atq̃ gentilibus: hi qui dñm cōfessi sunt: soli uitæ & habitationi terræ reseruati sunt. Ipā quoq̃ tertia pars ne delicata esset: & secunda confessio: quasi argentum & aurū per ignem ducitur & probatur: Quem & dominus in credētibus ardere cupit: Et Paulus feruere desiderat: Vnde & apostoli in spiritu & igne dñi baptizati loquātur in psalmo. Quoniā p̃basti nos deus igne nos examinasti sicut examinatur argentū. Et post paululū: Transiimus per ignem & aquā & eduxisti nos in refrigerium: Et in alio loco dicitur ad credētem. Si trāsieris per ignem flāma nō cōburet te q̃a tecum sum: Iccirco aut nō cōsumit incendium & flāma nō deuorat. Quia uox dñi intercidentis flāma ignis. Cum sic p̃bati fuerint paruuli sup quos dñs cōuertit manū suā & p̃uocationē eoꝝ oīs natio nū turba crediderit: Tūc credentiū populus uocabit xpm noīe suo: & illo dicēte: tu es populus meus. Populus nō debet: Dñs deus meus es tu. Iudæi hæc ad xpm referūt: & in ultimo tpe futura cōtendunt: sed hoc inter nos & illos est: quod nos expleta iam dicimus: illi explenda cōmemorant.

CAPITVLVM. XIII.

Ecce dies dñi ueniūt dicit dñs. Et diuidētur spolia tua in medio tui. Et cōgregabo oēs gētes ad hierusalē in plū: & capiet ciuitas & vastabūtur domus & mulieres uiolabunt: & egrediet media pars ciuitatis in captiuitatē: & reliquū populi nō auferet ex vrbē. LXX.

Ecce dies ueniunt dñi & diuidentur spolia tua in te: & cōgregabo oēs gētes sup hierusalem ad bellādum: & capietur ciuitas & diripiētur domus: & mulieres polluentur: & egredietur media pars ciuitatis in captiuitatem: reliqui autē populi mei nō peribunt de ciuitate.

Dies quos uenturos dñs cōminatur: ut diuidantur spolia hierusalem in medio eius & cetera: q̃ prophetalis sermo comprehendit. Hi sunt de quibus & in Esaia legimus: Dies dñi insanabilis ueniet futuri & irā: ponere totū orbem in solitudinem: & peccatores auferre de eo. Quanta autem necessitas erit ut spolia eius diuidantur in medio illius. Solet hoc frequēter accidere: ut quæ subito impetu in ciuitate direpta sunt: foris in agro aut in solitudine diuidantur: ne forte hostes superueniant. Hic autem tantū malorū pondus incūbet: ut quæ direpta sunt in ciuitatis medio diuidantur p̃ securitate uictoriæ: & non solum capietur hierusalem cūctis gentibus aduersum eam in praelio cōcitatis: sed & vastabuntur domus habitatiū hierusalem: & mulieres uiolabuntur: in dolorem domorum & maritorum: qui nec populationem domorum nec uxorum stuprum: ab hostibus p̃hibere poterunt: iuxta illud quod alibi legimus: Qui congregati sunt in medio tui gladio cadent: & filios uestros in cōspectu uestro allident: & domus uestras habebunt. Quo nihil crudelius: nihil q̃ miserius iueniri potest: ut timore mortis p̃ propria nec salutem filiorum nec uxorum pudicitiam defendere audeant: Hoc ipsum & Amos propheta ad amasiam impium sacerdotem cōminans loquitur: uxor tua in ciuitate fornicabitur: & filii tui & filia in gladio cadent: & humus tua funiculo metietur: & hæc populo iudæorum uniuersa contingent: Quia fremuerunt gentes & populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ: & principes cōuenerunt in unum: aduersum dominum: & aduersum christum eius. Qui irrisit: & subsanauit eos. & in furore suo conturbauit illos. In tantū ut apostolus quoq̃ cernens: eis annos qui ad pœnitentiam dati fuerant iam esse completos: & nihilominus illos in negatione persistere: qui occiderunt dominū: & prophetas & apostolos persecuti sunt: dixerit peruenit super eos ira in finem. Hæc omnia plenissimæ Iosephus qui iudaicam scripsit historiam: & multo maiora q̃ legimus in prophetis eos sustinuisse commemorat. Cornelius quoq̃ tacitus qui post Augustum usq̃ ad mortem Domitiani uitas Cæsarum triginta uoluminibus exarauit. Quomodo autem media pars capta sit ciuitatis: & reliquus populus in urbe permanserit: & illo tempore & aliis approbatur: Septentrionalem urbis & inferiorem partem esse captam: montem autem templi & Syon in quo arx erat integra remansisse: Iudæi hæc sub gog dicūt esse complenda: alii temporibus macedonum: & ægyptiorum: diuersarumq̃ gētium ex parte trāsacta: Nos temporis ueritatem domini sententiæ relinquamus: quæ scripta sunt explicemus.

Et egredietur dñs & preliabitur cōtra gētes illas: sicut p̄liatus ē in die certaminis: Et stabūt pedes eius in die illa sup montem oliuaz: qui est cōtra hierusalem ad oriētem: & scindetur mōs oliuaz ex media pte sui ad orientem: & ad occidentem p̄rupto grādi valde. LXX.

Et egredietur dñs & p̄liabit cōtra gētes illas: sicut in die cōmissionis & in die p̄lii: & stabūt pedes eius in die illa sup montē oliuaz: q̄ est cōtra hierusalem ad oriētalē plagā. Et scindet mons oliuaz media ps ei⁹ ad orientē: & media ps illius ad mare: voraginē magnam nimis.

Egredi dñm & pugnare cōtra gentes: & stare pedes eius super montem oliueti: & cetera quæ in scripturis ἀποκαταστάσεως dicta & carnaliter cōtinētur: digne deo debemus accipe: Alioqn cum loquatur apostolus. Qui est imago dei inuisibilis: & rursum: Regi autē seculorū incorruptibili inuisibili deo: Et in euāgelio scriptū sit. Deum nemo uidit unq̄: unigenitus filius q̄ est in sinu patris ip̄s narravit. Et itē: nō quia deum uidit q̄sq̄ p̄ter eum q̄ est de patre: Sicut iram eius & poenitentiā & animā & manus & pedes & uentrē & oculos & cetera corporis mēbra: p̄ uarietate causarū & sensu interpretationis accipimus: Sic & hoc qd̄ scriptū est. Egredietur dñs: & p̄liabitur: Iuxta illud accipiēdū qd̄ in Abachuc legimus: Egressus es in salutē populi tui in salutem cū christo tuo. Et in Michea. Quia ecce dñs egredietur de loco suo: & descēdet & calcabit super excelsa terarū: & cōsumētur montes super eum uallesq̄: scindentur: In Esaia quoq̄: Dñs uirtutum egredietur & cōteret bellum & suscitabit zelum: & clamabit sup hostes suos cū fortitudie: Egreditur ergo deus de loco suo qñ quietē & māsuetudinem & clemētiā suā p̄ emendatione peccantiū rumpere cogitur: Qui cū per naturā dulcis sit: uitio nostro παρὰ τὴν καὶ ἑταῖ: id est amarus efficitur: nō sibi sed patientibus quibus amara tormēta sunt: iste qui alibi loquitur per pphetā. Ego sum deus & nō cōmutor. Et ad ipsum dicitur. Tu autē idem es & permanes: Et in epistola Iacobi. Apud quē nō est cōmutatio: Nūc egreditur & p̄liatur sicut i die certaminis: qñ Pharaonē in mari submergit rubro: & p̄ Iraelitico populo dimicauit: Et stabunt pedes eius: his quoq̄ misertus fuerit: & nequaquā mouebūtur: Et rursum de eo dici possit: Et dñs tuba canet: & ambulabit in cōminatione iræ suæ: Nec ambulabit declinante iam sole: & uicinis tenebris post meridiem: Quod super adā eum fecisse legimus. Cumq̄ steterit nō stabit in ualle: & in locis humilibus: sed in monte qui nō infructuosas arbores habeat: & siluam sterilem: sed ubi oliueta nascūtur: qbus alitur lumen eternū & soluūtur infirmitates & requies lassis tribuitur: ip̄e mons oliuarum in quo stant pedes dñi cōtra hierusalem est: & ad orientem: unde oritur sol iustitiæ illisq̄ oliuis cōstitus est. De qbus dicitur. Filii tui sicut nouellæ oliuæ in circuitu mensæ tuæ: Cuius media pars scindetur ad oriētem in qua sunt arbores plantatæ de gentibus: De qbus una loquitur. Ego autē sicut oliua fructifera in domo dei. Et in altera media pars scindetur ad occidentem & mare p̄rupto grādi ualde: Qui circūcisionis & populos ad quē deus loquitur p̄ pphetam: Quid dilecta mea in domo mea fecit abominationē. Nūqd uota & carnes sanctæ auferent a te malitias: aut in his effugies: Hæc dilecta in domo dei fecit abominationem: ut dei filiū crucifigeret: & audiret oliuam umbrosam: pulchritudinē uocauit dñs nomen tuū: & inutiles facti sunt ramī tui: qui facti sunt de bona radice. ut nos in locum eorū infereremur. Et aiaduerte mysteria scripturæ. Quō media pars quæ uergit ad occidentem: & falsis atq̄ amaris fluctibus tunditur: nō simpliciter in mari esse dicatur: sed in p̄rupta maris uoragine & magna nimis: De qua & Micheas loquitur. Detrahā in uallem lapides eius: haud dubium qñ hierusalem: & fundamenta eius reuelabo. Hæc ut in locis difficilimis: & ualde obscuris pro tenuitate uirium nostrarū diximus. Ceterū iudæi occidentem sequētes litteram cōtētur ostendere: Stantem dñm super montem oliueti: & ipsum mōtem in duas partes esse diuisum: ut cōtra oriētē unī⁹ ptis hēat scissura p̄cipiū: & altera ps finē tēdat ad occidentem: & in medio ualde p̄cipiti alia ps ad Aquilonē: ad austrum alia diuidatur.

Et separabitur mediū mōtis ad aquilonem & mediū eius ad meridiem: & fugietis ad uallē montium meorū. Quoniā cōiungetur uallis montiū vsq̄ ad proximū. Et fugietis sicut fugistis a facie terremotus in diebus Szie regis iudæ: & ueniet dñs deus meus oēsq̄ sancti cū eo. LXX.

Et inclinabit media ps mōtis ad aquilonē & media ps eius ad austrū: & replebitur uallis mōtiū meorū: & adiūgetur uallis montium vsq̄ ad asael: & replebitur sicut repleta est a facie terremoto in diebus Szie regis iudæ. & aderit dominus deus meus: & omnes sancti cum eo.

Pro eo quod nōs diximus fugietis. lxx. & reliqui interptes ἐμφορησῶσι τὰν id est obturabitur siue replebitur trāstulerunt. Et pro eo qd̄ nōs posuimus: qñ cōiungetur uallis montium usq̄ ad p̄ximum: Proximos. lxx. asael trāstulerūt Aquila ipsum uerbum hebraicū posuit asael p̄ e breuem litterā: Theodotiō per extensam: solus Symachus p̄ximū interpretatus est quē & nōs secuti sumus. Dicamus παρὰ πρῶτον ut possint patere quæ scripta sūt. Cum mons oliueti grādi uoragine p̄ruptus fuerit: ita ut una pars uoraginis ad orientem: altera ad occidentem respiciat. Repente & in ipsa uoragine excelsa ex utraq̄ parte p̄rupto: alia uorago rumpetur ad Aquilonem: alia ad austrum. Et p̄ruptum quadrangulum fiet: ut quadrifariam in quattuor plagas orientis & occidentis aquilonis & austri uorago tendatur. & fugietis inquit ad uallem quæ est inter templum & Syon. Hi enim templi & syon duo montes: dei montes appellātur: quia uallis illa montis oliueti quæ p̄ruptis hinc atq̄ inde montibus cingitur usq̄ ad templi montem: qui sanctus est: suam uoraginem trahet

Super Zachariam. c. xiiii.

trahet: Terremotus autem in diebus ozia regis iuda: illius temporis traditur quando ozias qui altero nomine Azarias dicitur illicitum sibi sacerdotium uendicare conatus: lepra percussus in fronte est: De quo terremotu & in Amos principio legimus: Verba Amos qui fuit in pastoralibus thecuarum quae uidit super Israel in diebus ozia regis iudae & in diebus hieroboam filii Ioas regis Israel: ante duos annos terremotus: Denique postquam hic mortuus est rex scelestus: ad cuius impietatem omnis terra commota est uidit Esaias uisionem magnam quam suo uolumini intexuit: Transeamus ad intelligentiam spiritalem: Postquam mons oliuarum ad orientem & occidentem uocatione gentium & abiectio iudaorum fuerit separatus: rursus alia scissura fiet aquilonis & austri: Aquilo iugitur occidenti: Auster orienti tali plagam: Ad sinistram stabit circuncisio: Ad dextram populus christianus: De his duobus uetis ecclesiae loquitur: Surge aquilo & ueni auster: Ut Aquilone uento frigidissimo recedente: qui interpretatur diabolus: auster calidus uetus adueniat: Quae sponsa perquirens ait: ubi pascis ubi cubas in meridie: De quo & in abbachuc mystice loquitur: Deus de theman ueniet Pro quo in hebraico scriptum est Ab austro idest a luce plenissima: De qua & alibi psalmista coelamatur Illuminans tu mirabiliter a montibus eternis. Cum autem tanta fuerit duorum populorum in toto orbe diuisio: Ut alii ad orientem & austrum idest ad dextram: Alii ad aquilonem & occidentem: ad sinistram uidelicet separentur: Tunc quicumque sanctus est: fugiet ad uallem motum dei: De quibus supra diximus templi & syon: Duo uidelicet testamenta quoniam uorago illa quae prius fuerat utriusque montis: tendetur usque ad asael: Hoc est usque ad domum dei: quae uicina est paradiso & caelesti hierusalem: & montis syon templum situm est Et sicut eo tempore quo sub ozia rege leproso uehementissimus terremotus mortalium corda perterritus: & territos huc illucque disperxit: Ita duorum populorum separatio & rursus creditum in una fide societas: inter duos montes placabili sede requiescet: Quoniam & uetus & nouum instrumentum sibi utrumque iungetur: Quod autem dicit usque ad asael idest usque ad proximum: hoc significat iuxta quidem sibi esse duo instrumenta: legis & euangelii: Sed ita iuxta ut magis uicina sint quam unita: multa enim ueteris legis amissimus & nouae gratiae suscepimus: Cum autem hoc fuerit ratione persecutum: Tunc ueniet inquit dominus deus meus: Omnesque sancti cum eo: Sin autem uoluerimus pro eo quod nos diximus fugietis: sequi illud quod alii interpretes transtulerunt: obdurabitur siue replebitur uallis motum eorum: Hoc dicemus quod aduentus domini saluatoris duobus inter se populis separatis obturet & repleat eam uoraginem: quod duos populos diuidebat: ut plana uia ad se mutuo gradientur.

¶ Et erit in die illa non erit lux sed frigus & gelu: & erit dies una que nota est domino: non dies neque nox: Et in tempore uesperis erit lux. LXX.

¶ In die illa non erit lux sed frigus & gelu erat una dies: & dies illa nota domino: & non dies neque nox & ad uesperam erit lux.

¶ Manifeste de secundo saluatoris praedicatur aduentu: De quo & Ioannes in Apocalypsi sua loquitur: Ecce ueniet cum nubibus & uidebit eum omnis oculus: & qui eum comprehenderunt: Et dominus in euangelio pronuntiat uenturum filium hominis in nubibus caeli cum fortitudine & gloria multa: Veniet autem cum nubibus idest angelis: qui sunt ministri spiritus & ad diuersa mittuntur officia: Et cum prophetis atque apostolis: De quibus scriptum est: Veritas usque ad nubes: Cumque dies aduentus eius fuerit impletus: non erit lux: sed frigus & gelu: refrigerata omnium charitate: & praemultitudine malorum quae superuentura sunt frigescentibus cunctis & calorem pristinae fidei perdetibus Postquam autem omnes peccatores frigus sui geluque contraxerint: una dies erit atque perpetua: Nequaquam si bi luce & tenebris die & nocte succedentibus sed ipse dominus erit lux omnium: De quo Esaias plenius: Non erit inquit tibi sol in lucem diei: neque ortus lune illuminabit te per noctem: Sed erit tibi dominus lux eterna: & deus tuus gloria tua. Qui & in alio loco clamat ad hierusalem illuminare Illuminare hierusalem uenit enim lux tua super te: & gloria dei tui super te orta est: Ecce enim tenebrae & caligo operient terram super gentes: Super te autem apparebit dominus: & gloria dei tui super te orta est: Et ibunt reges in lumine tuo: & gentes in splendore tuo: Si caligo & tenebrae operient terram super gentes: Quomodo rursus gentes ambulabunt in splendore domini? Sed illae gentes erunt in tenebris quas frigus geluque contraxerit. Et illae ambulabunt in lumine domini: quae secutae fuerunt reges apostolos & prophetas: De quibus scriptum est Cor regis in manu domini: Digneque in tempore uesperis: hoc est tenebrarum & tristitiae omnium peccatorum: sanctis lux erit: Et una eterna dies quae si nota erit domino (neque enim ignorare poterit quam creauit) Considerandum est quomodo dicat in euangelio: quod diem illam nec angeli nec filius nouerit nisi solus pater.

¶ Et erit in die illa: eribunt aquae vine de hierusalem: medius earum ad mare orientale: & medius earum ad mare nouissimum: in estate & in hyeme erunt & erit dominus rex super omnem terram. LXX.

¶ In die illa egredietur aqua uina de hierusalem: media eius pars ad mare primum: & media pars ad mare nouissimum: in estate & in uere erit sic: & erit dominus in regem super omnem terram.

¶ In illo tempore: hoc enim significat dies quae soli nota est domino: in qua non sibi succedent lux & tenebrae: sed erit lumen perpetuum. Iuxta illud quod in apocalypsi legimus: Et ciuitas non habet necessariam lucem solis quoniam dominus deus omnipotens lumen eius erit: Egredientur aquae uiuentes de hierusalem: De quibus supra ponentes Ezechielis testimonium disputauimus:

Quarum media pars ibit ad mare orientale: Quod græcorum libri ἀλμυρὸν ὁφθαλμῶν τῆς ὑδρίας & uulgo mare appellatur mortuum: Ex eo quod nihil in aquis eius possit uiuere: Pars ad mare nouissimum quod ducit ad ægyptum: & facit littora palestina: In Estate iquit & in hyeme ita erit: ut aquæ istæ quæ exhibet de hierusalem: nec gelu constringatur hyemis: nec estatis nimio seruore siccetur: Quæq; pro hyeme uernum tempus. lxx. transtulerint. quod ad distinctionem estatis non conuenit. Cumq; uitales aquæ utruq; mare fuerint ingressæ: & amaras aquas dulci flumine mitigarint: Tunc erit dominus rex super omnem terram: Aqua quæ egreditur de hierusalē: hoc est de ecclesia: doctrinam indicat saluatoris. De syon enim egreditur lex & uerbum domini de hierusalem. Iuxta illud quod alibi scriptum est: Repleta sunt omnia scientia domini: sicut aqua multa operies mare: Harum aquarum media pars ibit ad mare orientale: populū circūcisionis: qui in apostolis & per apostolos est electus: Et medium earum ad mare nouissimum: ut de oriente & occidente uenient qui accubent cum abraham Isaac & iacob: Vel certe orientale mare & mare nouissimum intelligamus uetus instrumentum & nouum: Quod nisi flumine saluatoris & spiritali eius intelligentia fuerit dulcoratum amarissimum est occidente littera & spiritu uiuificante: Quodq; sequitur in Estate & in hyeme erunt: subauditur aquæ uiuæ quæ egrediuntur de hierusalem: & in pace & in persecutiōibus istæ uiuētes aquæ manere non cessent: Siue quia. lxx. transtulerunt: In estate & in uere ita erit hoc: Dicamus quod illo tempore non sit hyems sed uer estasq; perpetua: Quando uox turturis auditur in terra nostra: & ficus afferet grossos suos & uineæ florebit: & hyems pertransibit & pluuia recedet & habebit sibi: In illo tempore ideo uer necessarium erit: quia flores apparebunt in terra nostra: ut celebremus pascha: & pētechosten: In quibus de terrenis trāseamus ad cælestia: Et omnes fructus nostros offeramus deo: In phase enim hyemis finis: ueris exordium est: In pētechoste estatis principium: quando labores manuum nostrarum & fructuum offerimus deo: De hac estate & uere perpetuo: iustus loquitur ad dominum Tu fabricatus es auroram & solem: estatē & uer tu plasmasti. Tunc erit dominus rex super omnem terram: Quando dicemus: Dominus regnauit exultet terra: Et iterum: Dicite in gentibus quia dominus regnauit: & enim correxit orbem qui non commouebitur. Aquam autem uiuam recte a nobis doctrinam saluatoris expositam: sciet ille qui biberit: & qui saluatorem audierit prædicantem: si quis biberit ex aqua quam ego dabo ei fiet in eo fons aquæ uiuentis: & salientis in uitam eternam. Et rursum qui credit in me: sicut dicit scriptura de uentre eius egredientur flumina aquæ uiuentis: Sicut enim qui biberit de doctrina eius habebit in se fontem uiuentem: Sic qui crediderit in eo: iuxta id quod scripturarum uocibus continetur: flumina aquæ uiuentis egrediētur de uentre illius: Aquas uiuētes multi ad baptismum refferunt quod in uere & in estate. hoc est in pascha & pentecoste sitientibus largiendæ sunt: quādo implebitur quod scriptum est: Lauamini mudi estote.

In die illa erit dñs vn⁹: & erit nomē ei⁹ vnū: & reuertetur oīs terra vsq; ad desertū: de colle remmon ad austrū hierusalē: & exaltabit & letabit in loco suo: a porta beniamin vsq; ad locū porte prioris: vsq; ad portam angulorum: Et a turre ananeel vsq; ad torcularia regis: & habitabunt in ea: & anathema non erit amplius: sed sedebit hierusalem secunda. LXX.

In die illa erit dñs vn⁹: & nomē ei⁹ vnū circūies oēs terram: & desertum: a gabaa vsq; remmon ad austrū hierusalē: rhama uero in loco permanebit a porta beniamin vsq; eā portā primā: vsq; ad portam angulorum: & vsq; ad turrē ananeel vsq; ad torcularia regis habitabūt in ea: & anathema ultra non erit: & habitabit hierusalem confidens.

Extractionem urbis hierusalem: & aquarum egressum de medio eius: quæ ad utrumq; defluant mare: iudæi & christiani iudaizantes ultimo sibi tempore repromittunt. quando rursum exercenda circuncisio sit: & immolandæ uictimæ: & omnia legis præcepta seruanda: ut nō iudæi christiani sed christiani iudæi fiant: In die inquit illa quando christus in hierusalem aurea atq; gemmata sederit regnaturus: Non erunt idola nec diuinitatis cultura: sed erit dominus unus & reuertetur omnis terra usq; ad solitudinem: Id est in antiquū statum. Ponitq; locorū uocabula: a quo loco usq; ad quem edificanda sit hierusalem: De colle remmon: hoc enim gabaa sonat ubi arbor malignanati est vsq; ad australem plagam hierusalem: Quodq; sequitur. Rhama autem in loco suo permanebit: Melius interpretatus est Aquila & cæteri qui posuerunt exaltabitur: rhama quippe exaltatio dicitur: Iuxta illud prophetale & euangelicū: Vox in rhama audita est: hoc ē in excelsis sonuit: Exaltabitur itaq; hierusalem: & edificabitur in loco pristino a porta beniamin: usq; ad portam quæ dicitur angulorum & a turre ananeel: Non ut græci & latini male legunt anameel usq; ad torcularia regis: Quod hebraice scriptum est amelech: Et habitabunt inquit in ea hoc est in hierusalem: Et anathema amplius non erit: Nullus uidelicet mœtus hostilis impetus: nulla formido: sed sedebit uel habitabit hierusalem eterna pace requiescens. Hæc iudei iuxta litteram somniant & nostri ὁ Χριστὸς καὶ τὰ ἑθνη qui rursum audire desiderant: Crescite & multiplicamini & replete terram: Et pro huius uitæ cōtinētia breuiq; ieiunio: bulbos sibi & uuluas & aues phasidis: & attagenem: nequaquā ionicum: sed iudaicū repromittunt: De quibus uere potest dominus dicere: Non permanebit spiritus meus in hominibus istis: quia carnes sunt: caro enim pugnat contra spiritum & spiritus contra carnem: Nec opponant nobis iohannis apocalypsim: quæ & ipsa spiritaliter differenda est: Nos autem cælestem hierusalem

Super Zachariam. c. xiiii.

in salem interpretemur ecclesiam: quæ in carne ambulans non uiuit secundum carnem: cuius municipatus in cælo est: Postq̃ enim dominus Iesus rex fuerit omnem terram: De quo ad patrē spiritus sanctus loquitur per prophetam: Deus iudicium tuum regi da & iustitiam tuam filio regis: tūc unus dominus erit: De quo scriptum est: Scitote quoniā domin⁹ ipse est deus: & unum nomē eius Omnia praua religione calcata: iuxta illud quod propheta decantat: Domine deus noster q̃ admirabile est nomen tuum in uniuersa terra: Et rursum: Magnificasti super omnes: nomen sanctum tuum in uniuersa terra: De quo & abbachuc loquitur laudis eius plena est terra: De cuius gloria nominis ipse deus loquitur: Absq̃ me non scies deum: & præter nomen meum quod magnificatum est super omnes: Tunc reuertetur omnis terra in qua habitauere iudæi usq̃ ad desertum. i. ad populū gentium qui prius desertus erat: & legis notitiam non habebat: A gabaa usq̃ ad remmon: Hoc est a colle usq̃ ad excelsum: quia de terra & de deserta ad colles: & de collibus ad montana confurgimus: Vnde sponsus in cantico canticorum transilit colles: qui minores sunt: & salit super mōtes excelsos: de quibus scriptum est Montes excelsi ceruis. Sin autem remmon malogranatum accipere uolumus utrumq̃ enim apud hebreos interpretatur: Hoc dicamus quod fines ecclesiæ de collibus incipiant ut omnis ordo ecclesiasticus construatur: De quo supra diximus quando interpretati sumus planctum unigeniti & planctum ad remmon: Nec hoc ecclesia sine contenta est: sed perueniet usq̃ ad austrum luce plenissima: Super quo dudum exposuimus: Et nunc iccirco reticemus: ne eadem sepius inculcantes lectori simus fastidio: Et exaltabitur ecclesia quæ cœpit a collibus: & peruenit ad meridiem: & habitabit in loco suo: De quo scriptum est: In loco pascuæ ibi me collocauit A porta beniamin qui interpretatur filius dexteræ & non filius dierum: Vt male quidam suspicantur: aliud est enim si in Nun litteram: aliud si in Mem finiatur: Et perueniet usq̃ ad locum portæ orientalis. Et prioris usq̃ ad portam angulorū: A uirtute incipimus: hoc quippe dextera significat: Et perueniemus usq̃ ad portam priorem: Vt per eam igrediamur ad cæteras: Statimq̃ nobis occurrit portæ angulorum: Vbi angularis lapis est: Qui angularis lapis parietem utrumq̃ connectit: & duos populos in unum redigit: De quo & deus loquitur per Esaiam: Ecce ponam in syon lapidem angularē electum & præciosum: in fundamentis eius: & qui crediderit in eum non confundetur: Hic lapis angularis & cæteros lapides angulares super edificari sibi uoluit: Vt apostolus paulus possit libere dicere: Edificati super fundamentum apostolorum & prophetarum ipso angulari lapide christo Iesu: Hos lapides non imitantur qui omnia gloriæ & lucri causa faciunt: & orant in angulis platearum: rectam semitam relinquentes: Omnis enim angulus rectam lineam frangit. Et iccirco meretrix in prouerbiis: utcūq̃ eam accipere uouerimus: cuius non q̃sunt pedes domi: sed aut foris uagatur: aut in omnibus insidiatur angulis platearum: Cum uiderit iuuenem insipientem: non inuitat eum quem senserit esse prudentem & maturum senectute: De qua scriptum est: Cani hominis sapientia eius: Statim apprehendit & osculatur atq̃ blanditur: & ducit ad lupanar: & inuitat ad coitū Relinq̃mus igitur simulatos āgulos. & ad firmos atq̃ robustos christi angulos trāseamus ad quos cum peruenerimus statim nobis occurrit turris ananeel: quod interpretatur gratissimus dei: Quid enim turre salomonis gratius est: De qua ad sponsam dicitur: Sicut turris dauid ceruix tua quæ edificata est In talphioch mille scuta pendentes super illam: omnia iacula potentium. Hanc turrem dominus in euangelio edificari uult: expensis prius sumptibus supputatis: & de qua dicitur ad hierusalem fiat pax in uirtute tua & habundantia in turribus tuis: De qua & sanctus ad dominum loquitur Deduxisti me quoniam factus es spes mea: turris fortitudinis a facie inimici: De turre Ananeel peruenimus ad regis torcularia pro quibus & tres psalmi titulū habent: Et dominus dicit in Esaiā Torcular calcaui solus: Vt exuberet in illis nostra: habundantia: & exprimamus botros & rubentia in christi sanguine musta calcemus: ut bibamus uinum quod lætificat cor hominis: Et spōsa desiderat sponsi sodalibus loquens: Inducite me in cellam uini: ponite super me caritatem: si nos istiusmodi inebriarint torcularia habitabimus in hierusalem: in qua anathema ultra nō erit: maledictio uidelicet & abominatio: Vnde dicit & apostolus Si quis non amat dominum sit anathema: Et in alio loco: Nemo in spiritu dei loquens dicit anathema Iesu: Et pro fratrum salute anathema esse cupit: Imitari uolēs dominum suum: Qui & ipse cū non esset maledictio: pro nobis factus est maledictio: Ab lato autem omni anathemate habitabit hierusalem secunda atq̃ confidens: Et illud in se exprimens: Qui confidit in domino beatus est: Et melius confidere in domino q̃ cōfidere in homine: De qua securitate & cōfidētia hieremias ppheta cōmemorat: Benedict⁹ erit homo q̃ cōfidit in domino.

C Et hec erit plaga qua percutiet dominus omnes gentes: que pugnaverunt aduersum hierusalem: Tabescet caro uniuscuiusq̃ stantis super pedes suos: & oculi eius cotabescant in foraminibus suis: & lingua eorum contabescet in ore suo. LXX.

C Et hec erit ruina qua percutiet dominus omnes populos: qui militauerunt contra hierusalem: Tabescant carnes eorum: stantium super pedes suos: & oculi illorum defluent de foraminibus eorum: & lingua eorum tabescet in ore eorum.

C Quæ passuræ sint gentes quæ contra urbem domini dimicabunt: præsens scriptura testatur: Sta-

bunt inquit super pedes suos: & caro eorum tabescet & defluet: & oculi eorum computrescant: & de suis foraminibus excidetur: lingua magniloqua: quæ dei populum blasphemabat soluetur in sanien: & intra uallum dentium computrescet. Hæc passos non esse romanos qui hierusalem subuerterunt cunctis perspicuum est: Nisi forte iudæi illas nationes asserent perpeffuras: quæ cōtra iudeam & gēmatam dimicaturæ sūt hierusalem: Nos autem dicemus omnes persecutores: qui afflixerunt ecclesiam domini: Vt taceamus de futuris cruciatibus: etiam i præsentī seculo recepisse quæ fecerint: Legamus ecclesiasticas historias: quid ualerianus: quid detius: quid diocletianus: quid maximianus: quid seuissimus omnium maximinus: Et nuper iulianus passi sint: Et tunc rebus probamus etiam iuxta litteram prophetiæ ueritatem esse completam: Quod putreuerint carnes eorum: & oculi contabuerint: & lingua in pedorem & sanien dissoluta sit. Porro si ex hoc dicto hereticis crudelitas dei uidetur ostendi: Audiant hæc uniuersa fieri: ut deficientibus malis succrescant bona: Qui enim in domino & cum domino steterit defluent eius carnalia: ut oriantur spiritalia: Et oculi qui male uidebant cadent de foraminibus suis: ut alii reponantur qui possint dominum suscipere: Cum propheta dicente: Ad te leuaui oculos meos qui habitas in cælo: Et lingua blasphemās ideo computrescet: ut altera lingua nascatur: quæ glorificet deum & possit dicere: Lingua mea meditabitur iustitiam tuam: tota diæ laudem tuam: Vnde & Symeon suscipiens in ulnis infantem & futura prænuntians ait: Ecce hic positus est in ruinam & resurrectionem multorum: Vt mala cadant & optima suscitentur: Vnde & dominus: In iudicium inquit ego neni in hunc mundum: ut qui non uidebant uideant: & qui uidebant ceci fiant: Non uidebat gentiliū populus: & post fidem christi cepit ueritatis lūmē aspicere: quæ loquitur per prophetam Spiritus domini super me: propter quod unxit me: euangelizare pauperibus misit me: prædicare captiuis remissionem: & cecis ut uideant: & illuminentur sapientia: De qua scriptum est Sapientia hominis illuminat faciem eius: & in psalmis legimus: Dominus illuminat cecos siue sapientes facit: Hoc enim magis significat τοσοῖ Videbat iudæi: & quia lumen recipere noluerunt: eterna cecitate chooperti sunt.

¶ In die illa erit tumultus domini magnus in eis: & apprehendet vir manum proximi sui: & conseret manus eius super mantum proximi sui: Sed & iudas pugnabit aduersum hierusalem: & cōgregabūt diuitie omnīū gētiū in circuitu: aurū & argētū & vestes multe satis. LXX.

¶ Et erit in die illa stupor dñi magn⁹ sup eos: & apphēdet unusq; manū prīmī sui: & adhibebit manus ei⁹ in manu prīmī sui: & iudas pparabitur in hierusalē: & cōgregabit robur omniū populorum per circuitū: aurum & argentum & vestes multas nimis.

¶ Cum hæc fuerint expleta miracula: ut caro hostium defluat: tabescant oculi: lingua in ore blasphemantium computrescat: Tunc erit magnus tumultus siue stupor in eis: Hoc enim significat ἐκστασις quam: lxx. transtulerunt: Et apprehendet unusquisq; manum proximi sui: & conseret manus cū alterius manu: præ formidine & malorum pondere quæ superuenient. Iudas quoq; pugnabit contra metropolim: De quo & supra diximus: Et a domino concessa uictoria: Congregabūt diuitiæ omnium gentium: quæ militauerunt contra hierusalem: aurum & argentum & uestium multitudo: quæ in rebus prætiosissima sunt: Hæc sibi iscelix iuda promittit: aurum accipere sperans: quæ triginta argenteis dominum apprætiavit: Nos autem ceptum sequentes ordinem: omnia ista referamus ad ecclesiæ beatitudinem: quod cuncti qui in ea fuerint admirentur subiectionem hostium: & suam felicitatem: & unusquisq; apprehendat manum proximi sui: ut conserant dextras: & mutua fide ac necessitudine copulentur. Quod autem in hebraico legimus: Et iudas pugnabit aduersum hierusalem: pro quo. lxx. transtulerunt: Et iudas pparabitur in hierusalem: Vtroq; modo accipiamus: quod iudas qui quondam domini confesus est nomen & in persecutionibus coactus christi populum persecutus est: & ipse uertatur ad lætitiā: Vel certe iudas omnis confitens & fidelis: nō aduersum hierusalem pugnet: sed pparet se in hierusalem: ut contra aduersarios dimicet: Et congregabit ipse iudas diuitias omnium gentium in circuitu aurum & argentum & uestes multas nimis Aurum & argentum in sensu & sermone intelligi sepe diximus: Vnde & uestes æque debemus accipere: quibus christi decoratur ecclesia: De qua scriptum est: Astetit regina a dextris tuis in uestitu deaurato circumdata uarietate: Quibus uestibus idutam se credentium turba lætatur & dicit: Exultabo in domino quia induit me uestimentis salutis: & unica lætitia: dixerat enim ei dominus: uestiui te trichaptis & byssinis: In trichaptis uestes tenues accipiamus: quæ tam pulchræ sūt atq; subtiles: ut capilorum similes esse uideantur: Has uestes ecclesia congregat: ut babeat quibus iduat populū suū: Cui a uero concionatore pceptum est: In omni tempore sint uestimenta candida.

¶ Et sic erit ruina equi & muli & cameli & asini & omnium iumentorum que fuerint in castris illis sicut ruina bec. LXX.

¶ Et bec erit ruina equorum & mulorum & camelorum & asinorum & omnium iumentorum: que fuerint in castris illis iuxta ruinam banc.

¶ Et hæc iudæi sub HAIMMENO suo carnaliter explēda cōtendunt: Grandis reuera domini fortitudo: ut corruant in castris hostium equi & muli cameli & asini: & omnia iumenta eorum sicut & homines:

Super Zachariam. c. xiiii.

homines corrueunt: magnus triumphus gloriosa uictoria: Bruta animalia deo pugnante superati: Dicam ergo iuxta ceptam tropologiam: quod iccirco omnia mala corruant quæ prius contra ecclesiam dimicauerunt ut in bona repente confurgant: Denique qui prius equus fuerat hinnies ad uxorem proximi: & impatiens ad libidinem ferebatur: Et iacebat in turpitudine uoluptatum: Cum se qui coeperit castitatem dicitur ad eum: Surge eamus hinc: Et surge ueni proxima mea: Et in apostolo Surge qui dormis & exurge a mortuis & illuminabit te christus. Cumque surrexerint qui ante ceciderant equi: & mollia terga domino præbuerint ad sedendum: dicenti ad deum: Ascende super equos tuos: & equitatio tua salus: Iuxta hunc sensum mulos accipiamus qui steriles sunt: & non procreant filios: sed uoluptate lasciuunt: De quibus psalmista commemorat: Nolite fieri sicut equus uel mulus. quibus non est intellectus. Sicut ergo qui proni sunt ad libidinem equi appellantur: sic mulos iuste uocabimus: Qui uirgines sunt carne & non spiritu: Qui eunuchantur non propter regna celorum: sed propter hominum uoluptatem: Cum igitur isti muli & isti eunuchi uersi fuerint in progeniem & spirituales filios procreant: Audiât per Esaiam. Et ne dicat eunuchus: quoniam sum lignum aridum: Hæc enim dicit dominus eunuchis qui custodierint sabbata mea: & elegerint quæ uolui & tenuerint fœdus meum: Dabo eis in domo mea & in muro meo locum nominatum: & nomen meum filius & filius: nomen sempiternum dabo eis quod non deficiet: Tales mulos & mulas habebant reges Israel & maxime dauid qui refertur ad christum: Si intelleximus qui sint equi & muli ruentes & confurgentes: Transeamus ad camelos: animal ruminans: ungulamque non findens: Et dicamus camelos esse omnes peccatores terræ qui graui peccatorum sarcina deprimuntur: & uidentur sibi sanctas scripturas legere: sed ungulam non findunt ruminantes eloquia diuina: & ea quæ scripta sunt negligentes: Rectius autem camelus dici potest populus iudeorum: qui & ipse legem dei meditatur: & eam ruminat: & uoluit in pectore: Sed non diuidit ungulam: Ut credat in patrem & filium: & in eo immundus est: quod nequaquam separat litteram a spiritu: umbram a ueritate: Et portat leuigis onera & audit per prophetam: Vhe gens peccatrix populus plenus delictis: De istiusmodi camelo qui ruminat: ungulamque non findit: Et in prouerbis quasi ad filium dicitur qui relinquit custodire disciplinam patris meditabitur eloquia mala: Post camelum transeamus ad asinum: quoddam ferebatur in frenis: & immundus erat & multos habebat dominos: & per præcipitia labebatur ut corruens repente confurgeret & portaret dominum saluatorem: & ingrederetur in sanctam hierusalem: & eum paruulorum turba credentium susciperet triumphantem: Hunc asinum ad uitam & uineam saluator dicitur alligasse: De qua in psalmis scriptum est: uineam transtulisti ex ægypto. & eiecisti gentes & plantasti eam: Ad quam ipse uinitor loquitur: Ego plantaui te uineam frugiferam totam ueram: Omnia quoque iumenta & animantia quæ uno nomine propheta comprehendit pro singulorum naturis interpretanda sunt: Et hoc magis dei filio conuenit: quam ea quæ stulta populus iudeorum uaticinatione præsumit.

¶ Et oēs populi qui reliqui fuerint de uniuersis gentibus: qui uenerunt contra hierusalem ascendent ab anno in annum: ut adorent regem dominum exercituum: & celebrent festiuitatem tabernaculorum. LXX.

¶ Et erit quicumque derelicti fuerint de cunctis gentibus: que uenerint contra hierusalem: ascendent per annos singulos: ut adorent regem dominum omnipotentem: & celebrent festiuitatem tabernaculorum.

¶ Omnes inquit qui relictii fuerint de cunctis gentibus: quæ uenerint contra hierusalem ascendent per singulos annos: ut adorent regem dominum exercituum: & celebrent festiuitatem tabernaculorum: Hæc quoque iudei cassa spe in mille annorum regno futura promittunt: cuius solemnitatis istud exordium est: Egressus populus Israel de ægypto: per uastam & terribilem ac latam solitudinem: in qua non erat domus: uilla oppidum specus: faciebat sibi tabernacula atque tentoria: quæ nunc a similitudine paruulæ auis papiliones uocantur: In quibus cum coniugibus morarentur ac liberis: & cibum caperent: & per diem solis ardores: per noctem humorem & frigus & roris iniuriam deuitarent. Iussusque est ut in mense septimo quintadecima die mensis fieret tabernaculorum solennitas: Et cum te inquit interrogauerit filius tuus cras dicens: quid sibi uolunt hæc tabernacula. Respondebis ei: multo tempore peregrinati sumus in ægypto: de qua eduxit nos dominus in solitudinem: Et iccirco tabernacula suscitamus: ut beneficiorum dei omni tempore recordemur cum coeperimus habitare in urbibus: præcepit quoque ut facerent tabernacula de ligno pulcherrimo quod iudei citruum uocant de & palmarum ramis ac frondibus ligni densissimi: & salicis & populi: Historiæ iecimus fundamenta: ut ex iis ad spiritalia transeamus: quamdiu in profectu sumus: & in cursu atque certamine habitamus in tabernaculis: hoc omni mēte nitētes: ut de tabernaculis ad firmam & stabilem sedem transseamus: id est domum dei: Vnde & sanctus dicit in psalmo: Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est. Et adueni sum ego & peregrinus: sicut omnes patres mei: Hoc loquitur qui in ægypto est & adhuc in seculo constitutus: Qui autem egreditur de ægypto: quæ hebraice dicitur mesraim: & interpretatur tribulatio: & ingreditur uitiorum solitudinem: carpit iter suum: & dicit in psalmo: Pertransibo locum tabernaculi admirabilis usque ad domum dei: Admirabile est enim nolle habitare cum ægyptiis: sed subuerso pharaone terram cupere repromissionis intrare. Vnde & alibi loquitur: quā

dilecta tabernacula tua domine uirtutum concupiscit & deficit anima mea in atria domini. Et post paululum: Beati omnes qui habitant in domo tua in secula seculorum laudabunt te: Vox enim exultationis & salutis in tabernaculis iustorum: Et in prouerbis scriptum reperimus: Domus iustorum permanent & tabernacula eorum qui recte agunt stabunt: De domibus quod permanent: De tabernaculis quod statuta sint pollicetur: Dicit & in alio loco sanctus uir: Vnum petiui a domino hoc requiram ut inhabitem in domo domini omnibus diebus uitae meae: & uideam delectationem domini & uisitem templum eius: Qui in istiusmodi habitat tabernaculis: & de tabernaculis ad atria: & de atris ad domum: & de domo ad templum domini ire festinat: debet celebrare solennia tabernaculorum in ligno sapientiae pulcherrimo: De quo in prouerbis dicitur: lignum uitae est omnibus qui appropinquant ei: & qui reclinatur super eum: quasi super dominum firmitas: Et in ramis palmarum in quibus lignum uictoriae & uirtutis praemium continetur: & in frondibus densissimae arboris: quam myrtum iudaei intelligunt propter mortificationem carnis ac libidinum: Vnde & domino saluatore a magis mirra offertur in munere: Et in ramis inquit salicis & populi quam quidam unam arborem uocant: ipsumque ligni nomen quod graece dicitur ἀγρὸς indicat castitatem: Aiunt medici: & hi qui de arborum & herbarum scripsere naturis: quod si quis florem salicis siue populi mixtum aqua biberit: omnis in eo frigescat calor & libidinis siccetur ultraque filios generare non possit: Qui talium arborum ramis protectus fuerit: Exerceat festiuitatem tabernaculorum: Sextum mensem transiens qui refertur ad mundum: & in septimo agens sabbatum spiritale: In quatuordecima die mensis eiusdem quando noctis luna plenissima est: & omnes eius tenebrae claro lumine resoluuntur: Haec breuiter dicimus: olim animo contemplantes librorum magnitudinem: ut ad reliqua transeamus.

¶ Et erit qui non ascenderit de familiis terre ad hierusalem ut adorent regem dominum exercituum non erit super eos imber LXX.

¶ Et erit qui non ascenderit de familiis terre ad hierusalem: ut adorent regem dominum omnipotentem: isti illis apponentur.

¶ Pro eo quod lxx. transtulerunt: Et isti illis apponentur in hebraico scriptum est: uolo ale heme iegesem: Quod aquila & Symachus & Theodotion similiter interpretati sunt: Et non erit super eos imber: Ecclesia domini Iesu appellatur caelestis hierusalem: De qua apostolus scribit: quae autem sursum hierusalem libera est: quae est mater omnium nostrorum: Et accessistis ad syon montem & ciuitatem dei uiuentis hierusalem: non est in locis humilibus sita: sed in monte excelso: De quo saluator loquitur. Non potest ciuitas abscondi super montem posita: Vnde qui adoraturus est dominum exercituum in hierusalem: debet ad montana conscendere: Qui autem de familiis ac tribubus terrae est Et ideo dominum non potest adorare: non erit super eum imber temporaneus & serotinus: nec terra illius pluuiis caeli rigabitur: Siue ut uerterunt. lxx. Qui non ascenderit de familiis terrae ad hierusalem: ut adorent regem dominum omnipotentem: Cum illis reputabuntur qui pugnaverunt aduersum hierusalem: & quorum tabescet caro & oculi defluent: & lingua putrescet: Quod si & familiae aegypti non ascenderit: & non uenerit: nec super eos erit imber sed erit ruina qua percutiet dominus omnes gentes: quae non ascenderint ad celebrandum festiuitatem tabernaculorum.

¶ Hoc erit peccatum aegypti: & hoc peccatum omnium gentium quae non ascenderint ad celebrandum festiuitatem tabernaculorum. LXX.

¶ Sin autem tribus aegypti non ascenderit: nec uenerit illuc: & super hos erit ruina: quia percutiet dominus omnes gentes: quae non ascenderunt ut agerent solemnitatem scenophaegiae.

¶ Qui aegyptius est & gentium ceterarum: quoadiu aegyptius & ethnicus permanet: non ascendet in hierusalem: & qui ascendere non potest: nec gradum ad excelsa subrigere: Ideo non erit super eos imber dominice benedictionis: Et hoc peccatum erit maximum: aegyptio: Assyrio: chaldaeo: syro moabitae ammonitae: si noluerit egredi de terris suis & ascendere hierusalem. ut per tabernacula transeant in hierusalem: & inueniant eternam domum: aliarumque gentium homines esse desistant: & efficiatur Israelita in quibus dolus non est. Haec omnia quae nos celeri sermone perstringimus: Iudaei & Iudaizantes nostri. Immo non nostri: quia Iudaizantes: sperant futura corporaliter: Vtique & circumcisionem & coniugia in mille annorum Imperio promittentes: Ne impleatur in illis maledictio quae scripta est maledicta sterilis quae non fuit semine in Israel: & beatus qui habet semen in syon & domesticos in hierusalem: Quod si uerum est omnes uirgines quas mille annorum regnum inuenerit: maledictioni & sterilitati perpetuae subiacebunt: aut certe nupturae sunt: ut maledictionem effugiant.

¶ In die illa erit quod super frenum equi est sanctum domino: & erunt lebetes in domo domini: quasi phiale coram altari: & erit omnis lebes in hierusalem & in iuda sanctificatus domino exercituum. LXX.

¶ In die illa erit quod super frenum equi est sanctum domino omnipotenti: & erunt lebetes qui in domo domini sunt sicut phiale ante domum altaris: & erit omnis lebes in hierusalem & in iuda sanctus domino omnipotenti.

¶ Verbum hebraicum Mesuloth: aquila & Theodotion. interpretati sunt. i. phidum: Symachus περὶ τῆς τοῦ σὺν ἰδὲσθαι idest incesum umbrosum: soli. lxx. ὅπου ἁλὶ πὸν. i. frenum transtulerunt: Quos &

Super Zachariam. c. xiiij.

nos in hoc loco secuti sumus: ne nouum aliquid in quaestione uulgata uideremus afferre: Quod cum ab hebreo quaererem quid significaret: ait mihi non debere nos legere mesaloth: sed mesachloth: quod significet phaleras equorum: & ornatum bellicum: & excepto hoc loco in nullo prænitus sanctarum scripturarum uolumine: hoc uerbum reperiri: Frenum autem lingua hebraica resen appellari: & non mesuloth quod. lxx. transtulerunt: Et esse sensum: Tempore sollemnitate perpetua: & regni hierusalem pacatis omnibus & tranquillis: nequaquam opus esse equitatu quod genus bellatium fortissimum est: sed omnem ornatum & decorem phalarum ad cultum domini conferendum. Hoc illi dixerunt: Nos equorum profundum & incessum σφοδρον umbrosum siue tenebrosum referamus ad scientiam mysticam: & David quasi equus optimus se habere iactabat dicens: Incerta & oculata sapientia tuae manifestasti mihi: Et apostolus o profundum diuitiarum sapientiae & scientiae dei quam inscrutabilia sunt iudicia eius: & inuestigabiles uiae eius. De hoc profundo propheta clamauit ad dominum & exaudiuit eum. In his profundis & tenebris posuit deus latibulum suum: has tenebras & sacramenta diuina ingressus est Moyses in syna in montis caligine: ut uideret deum. De quibus & David in psalmo alio loquebatur: Iudicia domini abyssus multa: Haec archana & ista mysteria sancta sunt domino: Quae nouerat euangelista Ioannes qui ausus est dicere: quod angeli forsitan nesciebant: In principio erat uerbum & uerbum erat apud deum & deus erat uerbum. Et ideo amatur a domino: quia optimus habet profundum: & recubuerat super pectus domini iesu: unde & hauserat sapientiam: Sin autem uoluerimus ut. lxx. transtulerunt frenum accipere sermonem dei: Intelligamus in freno qui equos insanientes libidine: & mulos steriles atque lasciuos refrenat a uitiis: & cohercet: & non patitur ire per praecipit: De quibus dicitur: Nolite fieri sicut equus & mulus: quibus non est intellectus: in freno & chamo maxillas eorum costringes: qui non approximant ad te. De hoc freno & Iacobus loquitur: In equorum ora mittimus frenos: & omne corpus eorum circum agimus: ut scilicet recto gradiatur itinere: & mollia ad sedendum domino possint terga praebere. Tale frenum & Talis sermo auri & argenti uarietate compositus feros equos saluator praeparat ad sedendum & sanctos facit: ac proprie illius cultui consecratos. Audiui a quodam rem sensu quidem pio dicam sed ridiculam. Clauos dominicae crucis e quibus Constantinus augustus frenum equo suo fecerit sanctum domino appellari: Hoc utrum accipiendum sit lectoris prudentiae derelinquo: Nos transeamus ad lebetes qui futuri sunt in domo domini: quasi phialae altaris: Erit enim omnis lebes in hierusalem: & in iuda sanctificatus domino omnipotenti: Ament aeneos lebetes qui amauerunt ollas aegyptias: & carnes & pepones & allia & cepae & cucumeres. Nos iudaicos lebetes in quibus coquebatur carnes uictimarum uertamus in phialas aromatum: coram altari domini. De quibus sponsa dicit ad sponsum: Fratruelis meus descendit in ortum meum: ad phialas aromatum pascere in ortis & colligere lilia. Hortus & paradysus in quem sponsus descendit ad sponsam sanctarum lectio scripturarum est: De quibus lilia & uioles & rosas & uaria decerpit aromata: ut impleat phialas animarum credentium: & domino ex eis liba disfundat. Istiusmodi lebetes cum conuersi fuerint in phialas domini & dicere potuerint: Christi bonus odor sumus: Et pro uirulentia carnum: uarios coeperint flores gestare uirtutum. tunc erunt in hierusalem & iuda sanctificati domino omnipotenti: De quibus frequentius diximus: quod hierusalem uisionem pacis: & iudas exprimat confitentem.

¶ Et uenient omnes immolantes: & sument ex eis: & coquent in eis: & non erit mercator: ultra in domo domini exercituum in die illo. LXX.

¶ Et uenient omnes qui immolant: & sument ex eis: & coquent in illis: & non erit chanaanus ultra in domo domini in die illo.

¶ Pro chanaeo Aquila interpretatus est mercatorem: quem & nos in hoc loco secuti sumus: Cum lebetes fuerint uersi in phialas uenient omnes in circuitu nationes: siue qui relictis fuerint de uniuersis gentibus: immolantes: & sument lebetes: & coquent in eis carnes uictimarum: ut non crudas carnes agni commedant: sed omni carnum humore decocto remaneat quod igne paratum fuerit ad uescendum: Quae sint phialae coram altari domini: in quas lebetes israelitici conuertantur: & supra diximus & nunc ex parte dicemus: Laudat sponsa in cantico cantorum sponsum suum: Maxillae eius sicut phialae aromatum: in maxillis sermo accipitur: qui prolatus a domino uaria unguenta depromit: & tanta erit boni odoris fragrantia ut faciat sibi dominus flagellum de scripturarum textuum testimoniis: & eiiciat de templo uendentes & ementes: & dicat ad eos: scriptum est. Domus patris mei domus orationis uocabitur cunctis gentibus: uos autem fecistis eam domum negotiationis: Quidam illud quod in danielle scriptum est: sicut in hebraico non legatur: Semen chanaan & non iuda: Et quod ab Osee propheta de Ephraim dicitur: Particeps idolorum ephraim: posuit sibi scandala: pro uocauit chanaeos: fornicantes edificati sunt: huic coaptant loco. Et omnem fornicatorem: chanaeum & alienigenam appellari uolunt: quem de domo dei asserunt auferendum.

FINIT LIBER. TERTIUS IN ZACHARIAM PROPHETAM AD EXVPERIUM TOLOSANVM EPISCOPVM.

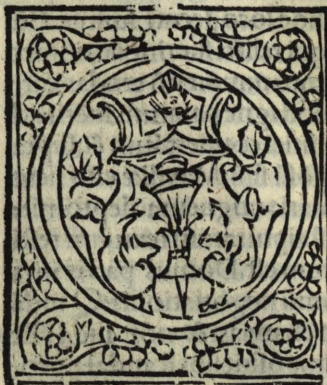
Prologus super Malachiam prophetam.

INCIPIT EXPLANATIO BEATI HIERONYMI IN MALACHIAM PROPHETAM
AD MINERIVM ET ALEXANDRVN MONACHOS.

Ultimum duodecim prophetarum Malachiam interpretari uolumus: Cuius nomen .lxx. transfulerunt Angelus eius: dicentes: Assumptio uerbi domini super israel in manu angeli eius. Pro quo in hebreo legitur Malachi: Quod rectius & expressius dicitur angelus: id est nuntius meus: Nec putandum est iuxta quorundam opinionem angelum uenisse de caelo: & assumpsisse corpus humanum: ut israeli quæ a domino sunt mandata loqueretur. Si enim interpretanda sunt nomina & ex nominibus non spiritualis intelligentia: sed historiae ordo texendus est: Ergo & Osee qui saluator dicitur: & Iohel qui interpretatur dominus deus: siue incipiens: Et ceteri prophetae non erunt homines: sed uel angeli: uel dominus: atque saluator. Quia hoc eorum nomina resobreo legitur transfulerunt: Malachiam autem hebrei Esdram estimant sacerdotem: quia omnia quæ in libro illius continentur: etiam hic propheta commemorat: dicens: Labia sacerdotis custodient scientiam: & legem requirunt ex ore eius: quia angelus domini exercituum est: Tempus quoque: titulusque conueniunt. Quod & in psalmis diximus: qui titulos non habent: eorum esse credendos quorum priores psalmi nominibus prænotati sunt: igitur & Malachi id est Esdras post Aggeum & zachariam: qui sub Dario prophetauerunt fuisse credendum est: Et propterea titulum non habere: quia liber eius pro titulo sit: in quo discimus quod in regno Artaxerxis regis persarum Esdras filius Saraia: & ceterorum usque ad eum locum ubi dicitur: filius phinees filius Eleazar: filius Aaron sacerdotis ab initio ascenderit de babilone: & dederit ei rex secundum manum domini dei sui omnem petitionem eius: ascenderintque cum illo de filiis israel: & de filiis sacerdotum: & de filiis leuitarum: & de ianitoribus: & de nathinneis in hierusalem: Anno septimo Artaxerxis regis: & uenerint in hierusalem mense quinto: ipse est septimus regis: quia in primo die mensis primi coepit ascendere de babilone: & in primo mensis quinti uenit in hierusalem: hæc Mineri & Alexander: non tam sanguine quam religione concordēs: ne susceptum opus dimitterem prophetarum: & extraordinario uobis labore sudarem: breuiter in prohemio sum locutus: Ut proponēs uerba Malachiae primum iuxta hebraicam ueritatem. Deinde iuxta .lxx. interpretes: orationum uestrarum fultus auxilio: disseram quæ secuntur: Scripsit in hunc librum origenes tria uolumina: sed historiam omnino non tetigit: & more suo totus in allegoriæ interpretatione uersatus est: Nullam Esdræ faciens mentionem: sed angelum putans fuisse qui scripsit: secundum illud quod de Ioanne legimus. Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam. Quod nos omnino non recipimus: Ne animarum de caelo ruinas suscipere compellamur. Alios commentarios in hunc prophetam legisse me nescio: excepto Appolinaris breui libello: cuius non tam interpretatio quam interpretatiōis puncta dicenda sunt.

FINIT PROLOGVS.

Assumptio uerbi domini ad israel in manu Malachie. LXX.
Assumptio uerbi domini super israel: in manu angeli eius.
Quid significet onus id est pondus: quod hebraice Massa: & ab Aqila opama dicitur: Vel quid אשמו id est assumptio: Quod & .lxx. & ceteri interpretes transfulerunt: in aliis prophetis diximus. Nam & Naum scribit Onus Ninia: liber uisionis Naum elchesei: & Abachuc onus quod uidit Abachuc propheta: Et zacharias onus uerbi domini in terra Adrach. & Damasci requiei eius: & rursum in consequentibus: onus uerbi domini super israel. Illa itaque sumus explanatione contenti: Et nunc hoc tantum dicamus quod pondus uerbi domini ad israel: Siue ut .lxx. dicunt super israel. graue quidem sit: quia pondus appellatur: Sed consolationis aliquid habeat: quod non contra israel: sed ad israel sumitur: Aliud est enim quando uerbi gratia: ad illum uel illum scribimus: Aliud quando contra illum & illum: Quia in altero pars amicitiae: in altero inimicitiarum aperta confessio est: Sciendumque quod abducto in captiuitatem israel: id est decem tribubus: indifferenter pristino nomine: & duæ tribus Iudas & Benjamin appellantur israel: Quod autem dicitur: in manu angeli eius: Siue malachi: Manum pro operibus accipite: Unde & in manu

Super Malachiam. c. i.

& in manu Aggei: & in manu Hieremia: & in manu Moyfi factus est sermo dei: In quorum enim manibus est iniquitas: & quorum dextera repleta est muneribus: & quorum manus plenae sunt sanguine: in his non fit sermo dei: Sed qui lauant inter innocentes manus suas. Quibus aquis & pilatus manus lauare conatus est: ne iudeorum blasphemias consentiret. De quibus psalmista dicens: Super aquas refectionis educauit me: De hac aqua per prophetam dominus pollicetur. Aspergam uos aqua mundissima. Qui autem peccator est inebriatur calice babylonio: Et dicitur de eo: Spinae nascuntur in manu ebriosi. lxx. ponite super corda uestra: hoc in hebraico non habetur: Sed puto de Aggeo additum in quo legimus: Et nunc ponite super corda uestra a die hac & supra. Post titulum prophetae siue prohemium: dupliciter accipiendum. Ponite super corda uestra: id est animaduertite considerate id quod supra dictum est. Assumptio uerbi domini super israel in manu angeli eius: Siue diligenter aduertite: quae dicenda sunt postea: ut ea non corporis auribus sed animi & cordis intelligentia cognoscatis: & faciatis uobis thesauros in quibus recipiatis diuitias sermonum dei & sapientia agat fiducialiter: cum dilatati fueritis & repleto corde sermonibus dei pepuleritis cogitationes pessimas. quae egrediuntur de corde: homicidia: adulteria: fornicationes: furta: & reliqua: & impleatis quod a saluatore dictum est: qui habet aures audiendi audiat.

Dilexi uos dicit dominus: & dixistis: in quo dilexisti nos? Nonne frater erat Esau Jacob: dicit dominus: Et dilexi Jacob: Esau autem odio habui. Et posui seyr montes eius in solitudinem: & hereditatem eius in dracones deserti: Quod si dixerit idumea destructi sumus: sed reuertentes edificabimus quae destructa sunt: Hec dicit dominus exercituum: Isti edificabunt: & ego destruam: & vocabuntur termini impietatis: & populus cui iratus est dominus usque in eternum: Et oculi uestri videbunt & uos dicetis: Magnificauit dominus super terminum israel. LXX.

Dilexi uos dicit dominus: & dixistis in quo dilexisti nos? Nonne frater erat Esau Jacob dicit dominus: & dilexi Jacob: Esau autem odio habui: & posui terminos eius in desolationem & hereditatem eius in donaria deserti. Quia dicit idumea destructa est: reuertamur & edificemus desertum: hec dicit dominus omnipotens: ipsi edificabunt & ego destruam: & vocabuntur eis termini iniquitatis & populus super quem preparatus est dominus usque in eternum. Et oculi uestri videbunt: & uos dicetis magnificatus est dominus super terminos israel.

Israel hoc est Iudas ad quem solebat fieri uerbum dei: & uisio domini: Onus eius & pondus suppliciorum grauissimum: portare compellitur: ut grauiora peccata deponat: & sentiat per tormenta quae sensit per beneficia: & ne poena in suos uideatur iniusta: subiicit dominus. Dilexi uos: quem enim diligit dominus corripit: Castigat autem omnem filium quem recipit: Et dicendo dilexi: pater negat dum praeteritum confitetur: Illi quidem respondent temeritate qua peccant: obliui beneficiorum eius: in quo dilexisti nos? ad quem dominus: ut caetera iquit taceam: & quod nuper de babilonia captiuitate uenistis: incunabula uestra tractabo: Ante quam nasceremini: immo prius quam rebecca Esau & Iacob utero suo funderet: in Iacob uos dilexi: in Esau idumeos odio habui. Quem locum apostolus Paulus mystica disputatione euentilas scribit ad Romanos duo pariter testimonia de genesi Malachiaeque coniungens: Sed & rebecca de uno concubitu habens Isaac patre nostro: Nam cum nec dum nati essent: aut aliquid egissent boni uel mali: ut secundum electionem propositum dei maneat: non ex operibus sed ex uocante dictum est ei: quia maior seruiet minori: Sicut scriptum est Iacob dilexi: Esau autem odio habui. Hoc enim quod dicitur: Sicut scriptum est. Et ad genesios librum & prophetam Malachiam refertur: Non solum autem dilexi Iacob ante quam nasceretur: & hodie habui Esau prius quam ex matris utero funderetur: sed in posteros eorum: amorem meum: & odium conseruaui: Odium in Esau cuius montes: qui appellantur seyr redegi in solitudinem: & urbes feci esse desertas: & a serpentibus ac bestiis obtineri: Si autem dixerit edom: hoc est Esau destructi quidem sumus ad iram dei: sed rursus edificabimus ciuitates. Hanc domino praedicente cognoscite: quod illis edificantibus ego destruam: & iram meam eterna eorum uastitas approbabit. Odium igitur in Esau rebus ostendi: amorem autem in uos: Hoc est in Iacob sequentibus approbabo: Illis destructis atque reductis ad solitudinem: uidebunt oculi uestri. & tunc dicetis: Magnificetur dominus super terminum israel: Et ex comparatione malorum quae frater uester patitur: dei in uos beneficia sentietis. Iudaei falso sibi blandiuntur Edom romanos & israel in consumatione mundi se prophetari: quod destructo romano imperio: hoc est idumeo: regnum orbis ueniat in iudeos. Hanc prout potuimus historiae fundamenta iacentes locuti sumus: Nunc ueniamus ad intelligentiam spiritalem: israel uir uel sensus cernens deum: siue ut ego melius puto εὐεργάτης θεός id est rectissimus dei: diligitur a domino: & uult dilectionis eius in se scire rationem. Dominus qui nascit Esau & Iacob de una stirpe generatos: Hoc est uitia atque uirtutes ex uno cordis fonte procedere. Dum ex arbitrii libertate in utraque partem ut uolumus declinamus: sed priora nascuntur uitia per infantiam pueritiam iuuentutem: quae postea etas firmior corripit atque supplantat: Maior frater hispidus est: & sanguinarius uenationibus filius & bestiis delectatur: Minor leuis & simplex: & innocenter habitans domum. Deus fines idumae: hoc est terrenae & sanguinariae ponit in solitudinem & nihil de

terra crescere sinit: & esse perpetuum: Quod si impudens malitia ea quæ sunt dei sermone destructa: rursus edificare nitatur: Dominus se eorum quæ instaurantur a uitiis: aduersarium proficitur. Et postquam fuerint hostilium terminorum cuncta subuersa. Tunc oculis possumus uidere Israel: & sanctos quosque dicere: magnificetur dominus in terminos eorum qui mente conspiciunt deum. Porro dilectio & odium dei: uel ex præscientia nascitur futurorum: uel ex operibus: alioquin nouimus quod omnia deus diligit: nec quicquam eorum oderit quæ creauit: Sed proprie eos suæ uindictæ caritati: qui uitiorum hostes sunt & rebelles: Et e contrario illos odit: qui a deo destructa cupiunt rursus extruere: Odisse autem deus ἀποπορονδέωσθαι dicitur: ut flere: ut dolere ut irasci: ut quando audimus odium eius in malos: ea quæ deum intelligimus odisse fugiamus.

¶ Filius honorat patrem: & seruus dominum suum: si ergo pater ego sum: ubi honor meus est: & si dominus ego sum: ubi est timor meus: dicit dominus exercituum. LXX.

¶ Filius glorificat patrem & seruus dominum suum. Et si pater ego sum: ubi est gloria mea: Et si dominus ego sum: ubi est timor meus: dicit dominus omnipotens.

¶ Licet prius quam nasceremini: iacob quasi filios amare uos coeperim: tamen eligite quo me uocabulo nominetis: Aut pater sum uester: aut dominus. Si pater debitum patri honorem reddite: digna parente offerte pietatem: Si dominus cur me contemnitis cur dominum non timetis. Loquitur autem ad eos qui sub zorobabel & iesu filio iosedech: & esdra sacerdote: & neemias: de captiuitate babilonia sunt reuersi. extructoque altari: nec dum templum edificauerant: nec muros extruxerant ciuitatis: Et nihilominus in peccatis pristinis permanebant: deum nec amore nec timore uenerantes: Quod autem gloriam diximus uel honorem & apud grecos δόξα: Et apud hebreos chabod: unum uerbum est: Sed nos pro latine lingue proprietate: honorem posuimus: Nam & in euangelio ubi loquitur dominus atque saluator: Pater uenit hora: clarifica filium tuum: ut filius tuus clarificet te. Apud grecos δόξα ὁπ᾽ legitur: id est glorifica. Quem locum plerique latinorum honorifica interpretati sunt: Simulque consideremus: quod filius ac seruus in scripturis sanctis uoluntate fiat: non necessitate naturæ. Qui enim spiritum adoptionis acceperit: in filium dei uertitur: Qui autem spiritum seruitutis in timorem: dei seruus efficitur: Vult itaque primum deus ut filii eius simus: & bonum uoluntate faciamus: Si hoc consequi nolumus: ut saltem seruos nos habeat: & a malis suppliciorum formidine recedamus: Legimus in malam partem filios. Eramus filii iræ. Et filios gehennæ: quos pharisei mari terrisque circuitis genuere tormentis: Et iudas proditor: filius perditionis appellatur. Et in lxxxviii. psalmo de domino scribitur: Filius iniquitatis non apponet nocere ei: In Osee quoque filii fornicationis uocantur: qui sunt de matre meretrice generati: De qua scriptum est: Fornicata est mater uestra: Et in euangelio iudei filii diaboli suggillantur: Vos de patre diabolo nati estis: & desideria patris uestri uultis facere: In bonam partem filios legimus: ut filios dei. Quotquot eum receperunt: dedit eis potestatem filios dei fieri: & filios sapientiæ euangelio proclamante iustificata est sapientia a filiis suis: & filios habraam: Amen amen dico uobis: potest deus de lapidibus istis suscitare filios habraam: & filios apostoli. Filioli mei quos iterum parturio donec christus formetur in uobis: Et multa huiusmodi: Filius ergo honorat siue clarificat patrem: iuxta illud quod scriptum est: Sic luceat lux uestra coram hominibus ut uideant uestra opera bona & glorificent patrem uestrum qui est in cælis: Seruus quoque honorat dominum suum non eadem caritate qua filius: sed ἀπὸ κοινῆς subauditur: honorat filius patrem: seruus dominum suum: & tamen deus omnipotens sciens differentiam filii & serui: a filio gloriam: a seruo timorem expetit. Principium enim sapientiæ timor domini: ut de timore seruorum: ad filiorum gloriam transeamus.

¶ Ad uos o sacerdotes qui despiciatis nomen meum: & dixistis in quo desperimus nomen tuum: Offertis super altare meum panem pollutum: & dicitis: in quo polluimus te: in eo quod dicitis mensa domini despecta est. LXX.

¶ Uos sacerdotes qui despiciatis nomen meum: & dixistis in quo desperimus nomen tuum: Offertis ad altare meum panes pollutos: & dixistis: in quo polluimus te: In eo quod dicitis mensa domini despecta est.

¶ Quod autem sequitur & quæ superposita sunt despexistis: obelo prænotauimus: quia in hebraico non habetur: & de sequentibus additum est. Ad uos igitur o sacerdotes qui despiciatis nomen meum: iste sermo dirigitur: qui reuersi de babilone metu præteritæ seruitutis: debueratis ad dominum plena mente conuerti: & non solum hoc non facitis: sed imitantes etiam superbis contra eum uocibus ridentes: suscitamini ab eo quæ occulta non fallunt. Et dicitis in quo despeximus nomen tuum. ut dissimulationis impudentia uulnus conscientie prætegatis. Vultis ergo scire in quo despexeritis nomen meum: Offertis super altare panem pollutum: Panes uidelicet propositionis: quos iuxta traditiones hebraicas ipsi ferere: ipsi demetere: ipsi molere: ipsi coquere debebatis: & nunc summitis quoscunque de medio: & uoce temeraria respondetis: & dicitis: in quo polluimus eos siue te: Dum enim sacramenta uiolantur: ipse cuius sunt sacramenta uiolatur: Hoc autem quod sequitur: in eo quod dicitis mensa domini despecta est: Possumus ita interpretari: Quod reuersi de babilone: nec dum templo edificato manentes in casulis & in ruinis

Super Malachiam. c. i.

in ruinis urbis antiquæ: altare tantum extruxerat: nō eiusdem gloriæ cuius pristinum fuerat: & putabant deesse religionis sanctimoniam: quia deerat edificantiū ambitio. Tenuēs lineas duximus quibus imprimenda est explanatio spiritalis. Corripit sermo diuinus episcopos: atq; presbyteros & diacones negligentes: Siue quoniam genus sacerdotale & regale sumus omnes qui baptizati in christum christi censemur nomine: Cur despiciant nomen dei: & interrogantibus in quo despexerint nomen eius: causas monstrat offensæ: Offertis inquit super altare meum panem pollutum. Polluimus panem idest corpus christi: quādo indigni accedimus ad altare. & sordidi mundum sanguinem bibimus: & dicimus mensa domini despecta est. Nō quod hoc aliquis audeat dicere: & quod impie cogitat scelerata uoce pferres: sed opera peccatorum despiciunt mēsam dei. Possumus & aliter dicere: Doctor ecclesiæ qui spiritalem conficit panem: & eum populis diuidit: si uel ppter humanam gloriam: uel ut lucra seculiq; gloriam cōsequatur: loquitur in populis: & diuitibus blāditur: & honorat peccatores: & iuxta Iacobum suscipiat eos: qui cum annulis aureis ad se ueniunt: & pauperes sanctos repellat: nomen dei despicit: & panem polluit doctrinarum: & in ipsum deum iacit cōtumelias: mensam scripturarum eius mensis idolorum seculariq; doctrinæ putans esse cōmunem.

¶ Si offeratis cecū ad imolandū: nōne malū est? Et si offeratis claudū & lāgūdū: nōne malū ē: offer illud duci tuo si placuerit ei: aut si suscepit faciē tuā: dicit dñs exercituum. LXX.

¶ Quia si offeratis cecū in sacrificiū: nōne malū est? & si offeratis claudū & languidū: nōne malum: offer illud duci tuo si suscepit te: si acceperit faciem tuam dicit dominus omnipotens.

¶ De diuersitate uictimarum: & quæ uel offerri debeant uel nō offerri: In leuitico plēius discimus: Reuerſi itaq; de babylone sacerdotes & leuitæ: ianitores atq; cantores & nathinnei seruiq; Salomonis: Quorum Esdras scribit κατὰ λόγον: Illicitas deo uictimās offerebant: cecas uidelicet & claudas: ac uaria debilitate cōfectas: hoc est enim quod dicit languidum: uno cūcta sermone compræhendens: Si istiusmodi inquit duci tuo offerres munera: nōne respueret? nōne sibi factam putaret iniuriā: Et hoc audetis offerre deo quod dare hominibus nō audetis? Longum est nunc omniū uictimarum aperire mysteria. De his tantum loquar quæ præſenti capitulo cōtinentur. Ceca ē animi uictima quæ nō illustratur christi lumine: nec habet oculum de euangelio contuentem: Clauda est rogantis oratio: quæ duplici mente accedit ad præcandum: & audit cum populo iudaorum: Vsq; quo claudicatis utroq; pede: languida & omni infirmitate chooperta: quæ non habet christū dei uirtutem: deiq; sapientiam: Istiusmodi præces quæ sine lumine ueritatis sunt: & non habent sapiētiae firma uestigia: & debilitatibus uariis cōtabescunt: Si offeratur ecclesiæ p̄cipi: aut cuilibet erudito: sapiētq; doctori. nōne repudiabūtur & in cōtumellā eius recident q talia est ausus offerre.

¶ Et nūc deprecamini uultū dei ut misereat v̄r̄: de manu. n. v̄r̄a factū est hoc: si quō suscipiat facies v̄r̄as dicit dñs exercituum: q̄s ē in uobis q claudat hostia & icēdat altare meū gratuito. LXX.

¶ Et nūc deprecamini faciē dei v̄r̄i & rogate eū in manib' uestris facta sūt hec: suscipiā ex uobis facies v̄r̄as: dicit dñs oipotēs: q̄z & in uobis claudenē hostia: & nō succendēt altare meū gratis.

¶ Multum in hoc loco. lxx. interpretes ab hebraica ueritate discordant: & necesse est ubi diuersa ē interpretatio: ut diuersus & sensus sit. Quia obtulistis claudas & cecas & debiles uictimas: uos enī hæc quæ dixi uniuersa fecistis: agite pœnitētiā si quo modo misereatur uestri deus: nullus enim in uobis est usq; ad extremum ministerium: Non dico pontifex: non sacerdos: non leuita: non cantor: sed nec ianitor: id quidem & his qui ignem supponit altari ad cremandum holocausta: qui nō a me mercedem accipiat laboris sui. Hoc autem dicens decimas significat omnium frugum: q̄ offeruntur a populis: Ex quo ostenditur acceptiorem esse domino seruitutem quæ mercedem in præſentiarum non postulat: unde & apostolus gratis prædicat euangelium & nocte & die manibus laborat: ne cui oneris sit: & hanc gloriam suam gratuita prædicationis: in gentibus nequaquā uacandam esse testatur: Porro. lxx. alium multo suggerunt sensum: O sacerdotes qui hostias debiles immolatis cōuertimini ad pœnitentiam: & uultum domini deprecamini: & orate pro operibus manuum uestrarum. Quod autem inſcripsi suscipiam ex uobis facies uestras: Nescio an conueniat exhortationi pœnitentiæ. Nemo enim dicit: ora me & nō parcam tibi. Sequitur: In uobis claudētur hostia: patris uidelicet & filii & spiritus sancti. Vnde saluator loquitur. Ego sum hostium: Siue aliter: Non uobis aperiētur hostia scripturarum: nec perspicere poteritis sancta sanctorum: nec domini sacramenta cognoscere: nec succendere thymiana eius ad altare. Quia orationes uestre ad illū nō perueniēt. Et hoc qd̄ dicitur ἀσπεῖν & nos interpretati sumus gratuito. Qui hæc sequūtur itelligentiā quā nūc exponimus: uertūt in gratiā: ut uidelicet gratiā nō hēant altari dñi seruiendi.

¶ Non est mihi uoluntas in uobis dicit dominus exercituum & munus non suscipiā de manu uestra: Ab ortu enim solis vsq; ad occasum magnum est nomen meum in gentibus: & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda: quia magnum est nomen meum in gentibus: dicit dominus exercituum: Et vos polluistis illud in eo quod dicitis: mensa domini contaminata est: & quod superponitur contemptibile est: cum igne: qui illud deuorat: Et dixistis. Ecce de labore: & exsufflastis illud dicit dñs exercituum. Et itulistis de rapinis claudū & lāgūdū. Et intulistis munus Nunquid suscipiam illud de manu uestra dicit dñs exercituum. LXX

Non est voluntas mea in vobis dicit dominus omnipotens: & sacrificium non suscipiam de manibus vestris: quia ab ortu solis vsq; ad occasum nomen meum gloriosum est in gentibus: & in omni loco incensum offertur nomini meo: & sacrificium mundum: quia magnum est nomen meum in gentibus dicit dominus omnipotens: Vos autem contaminastis illud in eo quod dicitis mensa domini polluta est: & qui superponuntur despecti sunt cibi eius: & dixistis ecce de afflictione sunt: & exsufflastis ea dicit dominus omnipotens: Et iferebatis rapinas: & clauda & debilia: & offerebatis sacrificium: si suscipiam ea de manibus vestris dicit dñs omnipotens.

Regula scripturarum est ubi manifestissima pphetia de futuris textitur: per incerta allegoria non extenuare quæ scripta sunt. Ergo proprie nunc ad sacerdotes iudeorum sermo fit domini: Qui offerunt cecum & claudum & languidum ad immolandum: ut sciant carnalibus uictimis spirituales uictimas successuras: Et nequaquam taurorum hyrcorumque sanguinem: Sed thymiama: hoc est sanctoꝝ orationes domino offerendas: & non in una orbis prouintia iudea: nec in una iudea urbe hierusalem: sed in omni loco offerri oblationem: nequaquam immundam: ut a populo israel: sed mundam ut in ceremoniis christiaorum: ab ortu enim solis usq; ad occasum magnum est nomē domini in gentibus: Dicente Saluatore: Pater manifestavi nomen tuum hominibus. Cumque inquit nomen meum magnum in gentibus sit futurum: Vos o principes iudeorum polluitis illud atque pollutis. Sic enim futurorum texuit uaticinium: ut præsens tempus nō deserat: Propterea autem o sacerdotes & principes iudeorum: in omni loco mihi offertur oblatio munda: & magnum est nomē meum in gentibus: quia dicitis mensa domini contaminata est: & quod superponitur contemptibile est cum igne qui illud deuorat: Reuersus de babylone populus altare tantum fortuitis & impolitis lapidibus iuxta Esdrae librum extruxerat: absque templo absque urbis edificiis: absque extructione murorum: & putabat minorem esse cultum religionis: Quia templi ornatus deerat. Ad quos dominus loquitur. Pollutum putatis altare: & olocasta ac uictimas quæ supra imponuntur: Ignem quoque qui uictimas deuorat esse pollutum: Nec intelligitis omnipotentem deum: Nō aurum gemmasque & hostiarum multitudinem quærere: sed offerentium uoluntates. Qui autem arbitrantur nō altare: sed mensam debere intelligi: in qua panes ponebantur. Quomodo hoc interpretari possunt quod sequitur cum igne qui illud deuorat: Panes propositionis noui pro ueteribus semper cōmutabantur: & ablati cedebant in usus sacerdotum: Aut certe ita intelligendum: Polluistis nomē meum in eo quod dicitis: quid prodest si offeramus optima qualiacūque fuerint quæ offeruntur: igne sunt deuoranda. Fructus autem altaris ignis est: cibique ignis hostiæ uel holocausta: nec sufficit prioris sermōis impietas: sed etiam hoc dixistis: ecce de labore: & exsufflastis illud dicit dominus exercituum. Cuius orationis hic sensus est: Dixistis de captiuitate reuersi sumus: hostibus prædæ fuimus multum in longo itinere laborauimus: pauperes sumus: quicquid habere potuimus uia labore cōsumptum est. Qualiacūque habemus offerimus: & hæc dicentes exsufflastis uestra sacrificia: id est exsufflatione mea digna fecistis: Siue ut in hebreo legi potest. Et exsufflastis me: Hæc dicendo nō sacrificio sed mihi: cui sacrificabatis fecistis iniuriam. Quāobrem nequaquam suscipiā illud de manu uestra: dicit dominus omnipotens: Quidā putant hoc quod ad iudeos specialiter dicitur: eo quod uictimæ eorum immundæ sint atque pollutæ: & sacrificium transferatur ad gentes: Intelligi debere super ecclesiæ sacerdotibus qui negligentes offerunt uictimas domino: Quod si recipimus: ergo ab ecclesia rursum ad aliam religionem uictimæ transferendæ sunt. Et quomodo legi euangelium: sic rursum euangelio quæ non sunt futura succedent: Mensam quoque domini contaminatam ad sanctas scripturas referunt: Si aliter quæ scripta sunt intelligantur.

Maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum: & votum faciens immolat debile domino. Quia rex magnus ego sum: dicit dominus exercituum: & nomen meū horribile in gentibus.

GAPITVLVM SECVNDVM.

Nunc ad vos mandatum hoc o sacerdotes. Si uolueritis audire & si uolueritis ponere super cor ut detis gloriam nomini meo: ait dominus exercituum: mittam in uos egestatem & maledicā bñdictiōibꝝ uestris & maledicā illis quī non posuistis super cor. LXX.

Et maledictus qui erat potens: & habebat in grege suo masculum: & votum eius super eo: & immolat debile domino: quia rex magnus ego sum: dicit dominus omnipotens: & nomē meum illustre in gentibus: Et nunc mandatum hoc ad uos o sacerdotes si non audieritis: & si non posueritis in cor uestrum: ut detis gloriam nomini meo: dicit dominus omnipotens: Mittam super uos maledictionem: & maledicam benedictioni uestre: & maledicā ei & dissipabo benedictionem uestram: & non erit in uobis. Quia uos non ponitis in cor uestrum.

Hoc quod scriptum est: & dissipabo benedictionem uestram a. lxx. additum est & in hebraico non habetur. Quicquid potest in excusationem peccati sui humanus animus inuenire: & falsa se satisfatione defendere: Hoc præuidens sermo diuinus corripit atque condemnat: Et est sensus. Quia offeritis cecum & claudum & languidum: & hoc ipsum non de uestro: sed de rapinis & spoliis fletibusque miserorum: Et insuper dicitis: de labore & paupertate offerimus quod habemus: Propterea ego dico generaliter: ut uos arguat propria conscientia: Certe obtunditis paupertatem: & captiuitatis iniuriā

Super Malachiam. c. ii

et iniuriā & tenuitatē reifamiliaris. Audite qđ infero: Maledictus dolosus q̄ habet in grege suo masculum: & uotū faciēs imolat debile dño: Si nō habes masculū: nihil tibi nocet maledictio: Hāc at dicēdo ostendit eos habere quā optima sunt & offerre quā mala sunt. Ad uos igitur o sacerdotes hoc mandatū est: fecistis qđ impium est in cōtēptum mei: Sed quia malo pñiam peccatoris q̄ mortem: etiā nunc dico: Si me audire nolueritis nec intelligere ut detis nomini meo gloriā: qđ est horribile in gentibus: uerā in uos mittam penuriā: ut nequaquā mentientes: sed omniū rerum coacti egestate dicatis uos nō habere optima quā offeratis: Et maledicā inquit benedictionibus uestris: hoc ē iis quā nūc meis benedictionibus possidetis: Siue qcqd a uobis benedicitur a me maledictum erit: Et maledicā illis: subauditur benedictionibus uestris: qñ nolulistis intelligere quā dicūtur: hoc est enim qđ dicitur: non posuistis sup cor. Possumus maledictū & dolosum accipere populum iudaeorū: Qui cū haberet in grege suo masculum dñm saluatore: & imaculatum agnum q̄ tollit peccata mūdi: & oī pphetarum uaticinatione cōmonitus: ut imolaret atq; susciperet arietem: q̄ hārebat ex cornibus in uirgulto sabec: hoc facere noluit: sed immolat debile dño crucifigens saluatorem: & eligens barrabam latrocinii & seditionis auctorē. Qui iuxta mysticos intellectus refertur ad diabolū: illisq; contēnentibus: & prāferentibus diabolū saluatori: Nomen christi horribile est in gentibus: q̄ passionem dñi susceperunt: & eū formidoloso honore uenerātur: De nobis quoq; dici pōt: Si creati a deo sapientes: habētēsq; naturā sacris congruā disciplinis: nostrū negligamus ingenium: & nos dedamus uitiiis atq; luxuriā: & habentes masculū immolemus debile dño: Debilis autē est & maculata nostra oratio: qñ ira inuidia inimicitiiis & alia animi pturbatione corrūpitur: Si offerentes munus ad altare: & recordati qđ aliqd frater noster habeat aduersum nos: nō ante pergitur: & satis ei facimus. Vñ & apostolus prācipit: Volo ergo uiros orare in oī loco leuantes sanctas man⁹: sine ira & disceptatione: pastorq; cogitationū nostrarū atq; uirtutum sensus est: De quo in centesimo secundo psalmo dicitur: Benedic aīa mea dño. & oīa quā intra me sunt nōi sancto eius: Qui si gregē suū benedixerit impletur in eo illa benedictio: Benedicta armenta bouum tuorū & greges ouium tuarū. Sin autē habens naturālē masculū. i. forte: rigidū: ac robustum. immolet uel nimia mollitiā fœmine um: atq; lasciuiū: uel diuersis aīa pturbationibus debile: atq; corruptum: Sentiet in se cōpletum esse qđ scriptū est: Potentes potenter tormenta patiētur: & cui plus dederint plus exigent ab eo. Vnde pprie sacerdotibus dicitur. Qđ si audire noluerint & corde retinere: ut dent gloriā nomini domini p bonā cōuersationē: Sed ecōtrario nomen illius propter eos maledicatur in gētibus: Vt mittat in illos egestatem bonorum oīum: & benedictiones eorū uertat in maledictionem: q̄ serenitate abutuntur i libidinem: & diuitias uertunt i luxuriā: bonamq; samā sordida cōuersatione deturpāt. Hī benedictiones dei mutāt i maledictionē. uel certe qā ad sacerdotes pprie mandatū est: uertūtur benedictiones eorū i maledictionē. Quādo non benedicunt sanctis ex uero cordis affectu: sicut isaac iacob: & iacob patriarchis: & moyses duodecim tribubus. sed per dulces sermones & benedictiōes decipiunt corda innocentium. Et qui inique agunt benedicuntur ab eis adulanturq; peccatoribus dummodo diuites sint atq; eorum uitiiis blandiūtur. De quibus dicitur. Populus meus qui beatos uos dicunt seducunt uos & semitas pedum uestrorum supplantant.

Ecce ego proiciam a uobis brachium: & dispergam super vultum uestrum stercus solemnitatum uestrarum: & assumet uos secum: Et scietis quia misi ad uos mandatū istud: ut esset pactum meum cum leui: dicit dominus exercituum. LXX.

Ecce ego separabo a uobis humerū: & dispergam ventriculum super faciem uestram: ventriculum solemnitatum uestrarum & suscipiam uos simul: & cognoscetis quia ego misi ad uos mandatū hoc ut esset testamentum meum ad leuitas: dicit dominus omnipotens.

Quia ad sacerdotes loquitur proiciam inquit super facies uestras: ea quā sanctiora putatis in lege. & uobis a deo uirtutum munere ex hostiis cōdonata. brachium pro quo. lxx. humerum iterprātati sūt idest armum aīalis dextrum: Et dispergam inquit κοιλιαν idest uentriculum. siue iuxta hebreos stercus idest phares μετῶν μίκρον Pro eo quod cōtinet id qđ cōtinetur appellans. Et armum. n. & petrusculum & linguam & uentriculum. Et ea quā in leuitico describuntur accipiebant ex hostiis sacerdotes. Quā omnia pro peccatis eorum abicere & in facies sacerdotum mittere cōtestatur. Vt scilicet tales sint qui offerūt. qualia & illa quā offeruntur. Et assumet uos inquit secum. i. stercus solemnitatum uestrarū. ut fetentes facies putrida stercoreis commixtione turpētur: Et ex eo quod uos abitis: itelligatis ipsum esse me. q̄ quōdam elegi patrem uestrum leui. Et per leui aaron: & uobis sacerdotii gloriā cōdonauit ut eēt pactū meum siue testamētum cum leui: & eterno mihi sacerdotio ministraret. Notādū qđ brich uerbū hebraicū. Aquila σὺν ὁρκῇ. i. pactū iterprātatur. lxx. semp διαθήκη. i. testamētum: & in plerisq; scripturarū locis testamētum. nō uolūtatem deū factorum sonare. sed pactū uiuētium. Voluit at̄ deus & oēs qđem hoīes sed p̄cipue sacerdotes maculā nō habere. Et siue humerū siue brachiū ornare bonis operibus: in pectusculo significatur bonā cōscientia: in lingua sancta cōfessio: ut qđ corde credimus ad iustitiā ore cōfiteamur in salutem: In uētriculo quoq; nihil habere mortiferum: sed quod nostrā uitā sustētet ac uegetet: Nisi enim cibi i uētriculo collocētur: & eorū succo corpus irrigetur attenuatū uiribus caret: & fertur in mortem

Nos autem omnia in contrarium uertimus: Vt precipiat nobis dominus brachium: siue separet opera nostra a sanctorum operibus: & quibus preceptum est ungere caput nostrum: & lauare faciem: a peccatorum sordibus ieiunantes: & reuelata facie gloriam domini contemplari: Nunc dicimus confusio uultus mei operuit me: & iuxta chaim cecidit facies nostra. Nec possumus illud implere quod preceptum est. Leuate oculos uestros & uidete. Sed stercore uitiorum habemus litas facies atque pollutas: & dicimus: Putruerunt & corruptae sunt cicatrices meae a facie insipientiae meae: Vnde omnia illa in sterco uersa sunt: Dicente scriptura: & affluet uos secum. Stercus uidelicet quo litae sunt facies nostrae: qui debueramus pleni & mundi uenire in solennitatibus dei: & uel carnes agni comedere calceati: uel expletis septem ebdomadibus fructus operum nostrorum offerre deo. uel in tabernaculis huius seculi uiuere transientes & dicere ad ueniam sum ego & peregrinus. sicut omnes patres mei. & quia pro eo quod nos posuimus Assumet uos secum sterco. interpretati sunt. lxx. & assumam uos simul subicitur intelligentia. Quod postquam turpitudine & ignominia chooperti fuerint sacerdotes. & intellexerint peccatum suum. & egerint poenitentiam. Tunc assumantur a domino. & huic sensui conuenire quod sequitur. & cognoscetis quia ego miserim ad uos mandatum hoc. Sed superior mihi uera uidetur interpretatio. ne inter uerba cominationis uerba posuerit blandientis. Maxime cum ea quae secuntur dei indignationem sonent.

Pactum meum fuit cum eo uite & pacis: & dedi ei timorem & timuit me: & a facie nominis mei pauebat: lex ueritatis fuit in ore eius: & iniquitas non est inuenta in labiis eius: in pace & in equitate ambulauit mecum: & multos auertit ab iniquitate. Labia. n. sacerdotis custodiunt scientiam: & legem requirent ex ore eius: quia angelus domini exercituum est. LXX.

Testamentum meum fuit cum eo uite & pacis: & dedi ei ut timore timeret me: & a facie nominis mei formidaret: lex ueritatis fuit in ore eius: & iniquitas non est inuenta in labiis eius: in pace & in equitate ambulauit mecum & multos conuertit ab iniquitate: Quoniam labia sacerdotis custodiunt scientiam: & lex requiretur ex ore eius. quia angelus domini omnipotentis est.

Describitur ex persona dei perfecti officium sacerdotis: qualis esse debeat & qualem esse uoluerit qui esse precepit: Supra. n. dixerat: Vt esset pactum meum cum leui: dicit dominus exercituum: & per leui patriarchen peruenit ad posteros: Aaron & eleazarum: phinees & ceteros. qui de eius stirpe generati sunt. Nunc in fine ait: Irritum fecistis pactum leui: dicit dominus exercituum. ex quo perspicuum est omne quod dicitur per leui ad sacerdotes. & specialiter ad pontificem pertinere. Legimus in Numeri de phinees qui zamri cum scorto madianitide pugione percussit: phinees filius eleazar filii aaron sacerdotis requiescere fecit furorem meum a filiis israel quoniam emulatus est zelum meum contra eos & non perdidit filios israel in zelo meo: Sic dicens. Ecce ego dabo ei testamentum pacis & erit ipsi & semini eius post eum testamentum sacerdotii sempiterni. Pro eo quod zelatus est deo suo: & exorauit pro filiis israel: Vitae autem testamentum siue pactum non huius arbitremur quae nobis cum bestiis & cunctis animantibus communis est. Sed illius quae dicit: Ego sum uita: Et enim uita nostra cum christo abscondita est in domino. De quo possumus dicere quod & ipse pax nostra sit apostolo confirmante. Ipse est enim. pax nostra: Dedit ergo dominus leui & per eum posteris eius ut timeret eum: Principium enim sapientiae timor domini: Et a facie eius formidaret siue subtraherent se: atque contraheret mentis formidinem horrore corporis indicantes. iuxta illud quod scriptum est. Super quem requiescam nisi super humilem & quietum & tremetem uerba mea. Lux ueritatis fuit in ore eius. Hoc est doctrina populorum: qui in sacerdote nullo debet mediatio deturpari: sed tota de ueritatis fonte procedere: & iniquitas non est inuenta in labiis eius ut imitetur dominum suum. De quo dicitur. Qui peccatum non fecit nec dolus inuentus est in ore eius: In pace & in equitate ambulauit mecum: ut & ipse in se pace habeat & ceteros pacificet nulliusque personam accipiat in iudicio. & ideo ambulet cum deo: sicut ambulauit enoch qui translatus est ad dominum: & non inueniebatur: & multos euerit ab iniquitate. Qui sacerdos est: & non corripit delinquentes: sacerdotis officium praeterit. Labia sacerdotis custodient scientiam: Non dixit proferet sed custodient: ut loquatur in tempore: Dentque conseruis cibaria in tempore suo: Et legem requirent ex ore eius. In Aggeo hoc idem scribitur: Interrogate sacerdotes legem domini. Ad sacerdotis pertinet disciplinam interrogatum respondere de lege. Qui si ignorantiam in ceteris diligenter: in scripturis sanctis obtemperat negligentem: frustra iactat dignitatem: cuius opera non exhibet. Hoc est quod apostolus paulus scribit ad titum: Vt potes sit exhortari in doctrina sana: & contradicentes reuincere. Et ad timotheum Quoniam ab infantia sacras litteras nosti: quae te possint instruere ad salutem: ut peccantes coram omnibus arguas. Sequitur. Quia Angelus domini exercituum est exponit nomen suum Esdras sacerdos dei hoc est Malachias quod angelus domini interpretatur. Angelus autem. i. nuntius: sacerdos dei uerissime dicitur. Quia dei & hominum sequens est: eiusque ad populum nuntiat uoluntatem: & ideo in sacerdotis pectore rationale est: & in rationali doctrina & ueritas ponitur: ut discamus sacerdotem doctum esse debere: & praedicare dominicam ueritatem. Quidam hoc quod ad leui: & per leui ad sacerdotes dicitur falso putant intelligendum esse de christo: non respicientes ea quae secuntur: personae christi esse contraria.

Vos autem recessistis de uia & scandalizastis plurimos in lege: irritum fecistis pactum leui: dicit dominus exercituum: propter quod & ego dedi uos contemptibiles & humiles omnibus populis: sicut non seruastis uias meas: & accepistis faciem in lege. LXX.

Vos autem

Super Malachiam. c. ii.

Tuos autem declinastis de via mea: & infirmos fecistis multos in lege corripistis testamentum leui dicit dominus omnipotens: Et ego dedi vos contemptibiles: & dissolutos in omnes gentes: pro eo quod non custodistis vias meas sed accipiebatis personas in lege.

Hac ad christi non pertinere personam nec ad eos qui illius cultui dedicati sunt: etiam si ego taceam: prudens lector intelligit: & est sensus Ego uos uolui facere quae priore capitulo continentur: Et de quibus per moysen in deuteronio sum locutus: Date leui doctrinam eius: & ueritatem uero iusto & reliqua: uos autem recessistis de uia iusta: siue declinastis: dicite me: Non declines neque ad dextram neque ad sinistram: Et infirmos fecistis multos in lege siue scandalizastis: Ut aqila Symachusque uerterunt: Declinare ad dextram est abstinere a cibis quos deus creauit ad utendum: condennare nuptias: Et in illud icurrere quod in alio loco scriptum est: Ne scis iustus multum: Ad sinistram diuertere est. cum quis luxuria se tradit: & libidini & scandalizat multos in lege: Cui melius est ut mola asinaria ligetur circa collum & in mari precipitetur: quam scandalizet unum de minimis: Infirmitas autem faciunt multos: Qui cum credentes in christo fidei robur acceperint infirmari eos faciat negligentia conuersationis suae: Quibus rectissime dicitur: Irritum fecistis pactum leui. pactum uitae & pacis & caetera quae pertinere ad officium diximus sacerdotis: Quam ob causam & ego inquit dedi uos contemptibiles & humiles omnibus populis ut uos conteneret: & per honorem & gloria quasi deiectiones humilesque calcareret: Sicut non seruastis vias meas: & accepistis faciem in lege inter omnia peccata leui: siue eorum quae ex leui sunt sacerdotum dei: illud & ultimum & maximum ponitur: quare accipiant faciem in lege ut non causas sed personas considerent: iustumque pauperem despicientes iniquos diuites suscipiant & honorent: Ad quos in octogesimo primo psalmo dicitur: Usque quo iudicatis iniquitatem & facies peccatoris sumitis: Et paulus ad galathas: Deus inquit personam hominis non accipit. Pleniuseque apostolus iacobus hoc peccatum arguit atque condemnat: Quicquid autem priori populo dicitur: etiam nobis dictum putemus ut cautiore recedamus a uitis: & faciem non suscipiamus in lege: ne quod sumus cultores dei: ueritati medietatem perferamus.

Quoniam non pater unus omnium nostrum: Quoniam non deus unus creauit nos: quare ergo despiciat unusquisque vestrum fratrem suum violans pactum patrum nostrorum: Transgressus est iudas & abhominatio facta est in israel: & in hierusalem: quia contaminauit iudas sanctificationem domini quam dilexit & habuit filiam dei alieni: Disperdat dominus uirum qui fecerit hoc magistrum & discipulum de tabernaculo iacob & offerentem munus domino exercituum. LXX.

Non pater unus omnium vestrum: nonne deus unus creauit uos: quare reliquistis unusquisque fratrem suum: ut abhominabile faceret testamentum patrum uestrorum: derelictus iudas & abhominatio facta est in israel & in hierusalem: Quia contaminauit iudas sancta domini: in quibus dilexit: & ad inuenit deos alienos. Disperdat dominus hominem: qui facit hec: donec exturbetur de tabernaculis iacob: & de his qui offerunt sacrificium domino omnipotenti.

Antequam de presenti capitulo disputemus hebreorum est ponenda traditio: immo scripturae ueritas explicanda. Legimus in uolumine quod esdra titulo praenotatur: ex persona ipsius Esdrae loquentis: Accesserunt ad me principes dicentes: Non est separatus populus israel: & sacerdotes & leuitae a populis terrarum & de abominationibus eorum: Cananei uidelicet & ethiopi & pherezei & iebusei & ammonitarum & moabitarum: & aegyptiorum: & amorreorum: Tulerunt enim de filiabus eorum sibi & filiis suis: & commiscuerunt semen sanctum cum populis terrarum: Manus etiam principum & magistratum fuit in transgressionem hac prima: Cumque audissem sermonem istum scidi pallium meum. & tunicam & euelli capillos capitis mei: & barbam: & sedi moerens. Et rursum in consequentibus: Inueniuntque sunt de filiis sacerdotum qui duxerunt uxores alienigenas: de filiis iesu filii Iosedech & fratres eius: maasia & eleazar: & ianib: & godolia: & de derunt in manus suas ut eiceret uxores suas: & pro delicto suo arietem de ouibus offerrent: In fine quoque capituli post enumerationem eorum qui uxores alienigenas acceperant scriptura commemorat: Omnes hii acceperunt uxores alienigenas & fuerunt ex eis mulieres qui pepererant filios: Reuersi ergo de captiuitate babilonia: tam principes & sacerdotes ac leuitae: quam reliquus populus abiecerunt uxores suas: israelitici generis qui paupertate & iniuria longioris uiae: & fragilitate sexus non ferentes laborem coeque erant: & infirmitatem ac deformitatem corporum contraxerant: Et cum alienigenis uel etate florētibus: uel cultu corporum pulchrioribus: uel potentum ac diuitum filiabus: matrimonia copularant: Corripit eos Esdras propheta: & repudium nouarum coniugum puocat: ut uxores quas dimiserant recipiant: Nonne inquit pater unus Habraam omnium nostrum est: De quo in Esaia scribitur: Respiciat in Habraam patrem uestrum: & in saram quam genuit uos: quia unus erat & uocaui eum: Nonne deus unus creauit nos qui ex habraam nostrum elegit genus: Quare ergo ueteres uxores contemnimus: & fratrum nostrorum abicimus filias. Ut relinquamus pactum patrum nostrorum: & non ex lege accipiamus uxores: Transgressus est iudas: Hac enim tribus reuersa est de babilone cum sacerdotibus ac leuitis: Et abhominatio facta est in israel & in hierusalem: Nequaquam in decem tribubus: qui ab assyriis tenebatur: sed in his quae ad Cyri regis imperium sub zorobabel & Esdra & neemiam de babilonia sunt reuersi: Quia contaminauit iudas sanctificationem domini quam dilexit: Et habuit filiam dei alieni: miscendo cum alienigenis semine israel: Et gentiliu. id est ethnicorum filias idolis seruientes sumendo uxores: quia igitur hoc fecerunt prophetae: ad eos sermo dirigitur: & a peccato maledictionibus retrahuntur: Disperdat dominus uirum qui

fecerit hoc: Quā pulchre nō abscidit erroris ueniā: nec dicit maledicat dñs ei: q fecit hoc: sed q fecerit in futurū tēdēs maledictionē: Vt peccatores ad pōnitētiā puocet: Doctore inq atq discipulū de tabernaculis iacob: siue ille sacerdos sit: siue laicus una maledictione ferientur: & nō erit in eis pōne diuersitas in qbus peccata sūt paria: Et offerētē munus dñō: exercituū. Subauditur: disperdat dñs: & eū q p huiusmodi hominibus noluerit ad altare munus offerre: quorū solū remediū est: nō facere quā fecerūt: Quidā hūc locū nō intelligētes. nec sciētes historiā ueritatē: Id qd ait: Nōne pater unus omniū nostrū. De abrahā sic intelligūt: Vt etiā gētiū patrē abrahā esse cōmemorēt: Secūdū illd qd scriptū est. Potest de⁹ de lapidib⁹ istis suscitare filios abrahe: Vel certe unū deū patrē affirmāt: Iuxta illud qd in Deuteronomio legimus: Nōne iste ipse est pater: qui possedit & fecit & creauit te? Et rurū deū q te creauit reliqisti: Et alibi: Filios genui & exaltaui ipsi autē reliquērūt me: Et in psalmodū uolumine: Filii alieni mēti sūt mihi: Filii alieni inueterati sūt: & claudicauerunt a semitis suis: Et ab hoc uno patre: q peccauerit recedētes multos uitiorū suorū patres fecere: Omnis enī q facit peccatū de diabolo nat⁹ est: Idq qd sequitur: Quare despitiūt unusq; nostrū fratrē suū uiolās pactū patrū nostrorū: Sic interpretati sūt ut dicerent: Nos cūctos ab uno patre generatos unū esse debere & unū confessionis habere labiū: Sed postea p supbiā & edificationē turris cōtra deū: in multas līguas atq sentētiās esse diuisos: Ad elemosinā quoq; referūt ut dicāt. Despicere nos fratres nostros qñ nō cōicamus eis: q a deo ad sustentandā uitā accepimus. & ad hoc trāseunt ut asserāt fratrē nostrū: secūdum scripturas: dñm appellari: Qui pcepit Mariæ magdalenæ ut nūciet fratribus suis dñm surrexisse. Et loqitur in psalmo: Narrabo nomē tuū fratribus meis: in medio ecclesiæ cantabo tibi: Deseruerūt ergo iudæi fratrē suū: & cōtaminauerūt pactū patrū suorū: qd deus pepigerat ad Abrahā Isac & Iacob: ut in semine eorū qd interpretatur christus benedicerēt oēs gētes: Hæc uane suspiciātur: quia certā uia nō reperiūt. Deniq; & hoc qd sequitur iuxta. lxx. Derelictus est iudas & abhominatio facta est in Israel: & in hierusalē: Sic edisserūt: Desertos esse iudæos: qā blasphemauerunt dñm saluatore: Et sustinuisse qd scriptū est: Secūdū multitudinē impietātū eorū repelle eos: quoniā irritauerūt te dñe: Vt in cūctas puitias uagi & pfugi spargerētur: Cōtaminauerūt enī sancta domini p dei filio: diligētes & adinueniētes sibi deos alienos. Qui enī nō recipit filiū nō recipit patrem q misit eū: Et iccirco q hoc fecerint: tā diu disperire donec humilientur: uel captiuitatis iniuria uel ob cōsciētiā peccatorum: & piciētur de tabernaculis iacob: & destructo tēplo atq altari: nequaquā apud eos offerātur hostiæ: Nec hac explanatione contenti: Quia iudas interpretatur dñi cōfessio: ad pōnitētiā itelligētiā trāsserūt: Qui postq dñm cōfessus est: si peccauerit abhominationē facit in Israel: & in hierusalē: In sensu uidēte deū: & in uisione pacis: Polluit enī christi mysteria idigne accipiens corpus eius & sanguinē: Pro eo qd dilexerit uitia: & adiuenit sibi deos alienos: Secūdū numerū peccatorū habēs numerū deorū: Iuxta apostolū paulū uoratiū deus ueter est: Et secūdū Iacobū a quo qui uicitur ei subicitur: Et q hoc fecerit exterminatur de ecclesia & de tabernaculis iacob: qui supplantat uitia atq peccata donec humilietur in bonum suum.

Et hoc rurū fecistis: operiebatis lachrimis altare dñi fletu & mugitu: ita ut nō respiciā ultra ad sacrificiū: nec accipiā placabile qd de manū uestra: dixistis q ob causā: qā dñs testificatus est iter te: & vxorē pūbertatis tue quā tu despexisti: & hec pteps tua & vxor federis tui: nōne vn⁹ fecit & residuū spūs eius est: & qd vnus qrit nisi semē dei: Custodite ergo spūs uestrū & vxorem adolefcētie tue noli despicere cū odio habueris dimitte: dicit dñs deus israel: operiet at iniquitas uestimētū eius: dicit dominus exercituum: custodite spiritum uestrū & nolite despicere. LXX.

Et hec q oderā fecistis: operiebatis lachrimis altare dñi plāctu & gemitu de laborib⁹: adhuc dignū est respicere sacrificiū: aut suscipere acceptabile de manibus uestris: & dixistis ppter qd: q dñs testificat⁹ est iter te vxorē adolefcētie tue: quā tu reliqisti: & hec particeps tua & vxor testa mēti tui: & nō aliū fecit: & reliq; spūs tui: & dixisti qd aliud pter semē qrit deus: & custodite i spū uestro: & vxorē adolefcētie tue ne dereliquas: sed si odio habēs dimiseris eā: dicit dñs deus israel: operiet impietas cogitationes tuas dicit dñs oipotēs: & custodite i spū vō & nolite derelinquere.

Interptemur hystoriā: & in singulis uersiculis breues sentētiās coaptātes: qd nobis de hebræis sit traditū differamus. Derelictæ uxores israeliticæ: & in thoris maritorū: Alienarū gētiū fœminas cōtrēplātes: ad dei solius auxiliū cōfugiebāt diebus & noctibus ante altare dñi. puolute lachrimis gemitu: atq eiulatibus inuidiā faciebāt eius puidētiā: qd nō respiceret hūana: & miseros nō iuuaret Vnde dicit deus sacrificiū & hostiā de manibus sacerdotū: qui ista cōmiserūt se accipere non posse: uxorū fletu & Plāctibus ipeditū: & isup eos qre q ob causā de manibus eorū: nō accipiat sacrificiū: statiq; isert: Quia dominus testificatus est inter te & uxore pūbertatis tuæ: quam tu despexisti dicēs: Propter hoc reliqit homo patrē & matrē: & adherabit uxori suæ: Et erūt duo in una carne: & iccirco pteps dicitur & uxor coniūctiōis & fœderis: q a deo de costa uiri facta est: Et residuū spiritus eius siue dei ut qdam putāt: siue mariti ut alii suspiciātur: Quod pp affectū quodāmodo una aīa in duobus esse uideatur: cōiunctis spiritu: mente sociatis. Cū ergo unus utrūq; fecerit: & uirum & mulierē: ppterea a deo facta ē utriusq; cōiūctio: ut liberi nascerentur: Vnus. n. deus: qd quærit nisi semē dei: hoc est filios de israelitica stirpe generatos. Cum ergo habeatis fœcūdas cōiuges: & liberis gaudeatis

Super Malachiam. c. ii.

gaudeatis quid pulchritudine uxorū quæritis: quæ meretricibus apta est nō uxoribus. præcipit itaq; p prophetā deus & dicit: Custodite spiritū uestrū: Ne abducamini libidine: ne alienigenarū amore uincamini: Et uxorem adolescentiæ tuæ noli despiciere: Ut quæ tibi uirginali primū iūcta est matrimonio: perseveret usq; ad senectutē. Sed poterat fieri ut principes: sacerdotes: leuitæ populus respōderent: Præcepit deus p moysen: ut cū odio habuerimus uxores. dimittam⁹ eas: Et legendū est: Dicit mihi: scriptum est: Cū odio habueris dimitte uxore tuā: Dicit dominus deus Israel: Statioq; respōdit: hoc qdē lege præceptum est: Sed propter duritiā cordis uestri: Quod plenius dñs in euangelio psequitur: Quicūq; autē excepta causa fornicationis iniquæ uxore dimiserit operiet uestimentum eius iniquitas: id est corpus quo anima uestitur: Dicit dñs exercitū: ut in quo peccauit: in ipso puniatur: Quapropter hac quæstiuncula dissoluta: inculcat & replicat qd supra dixerat: Custodite spiritum uestrum: & nolite despiciere: uel custodiā spiritus: uel certe uxorem si pauper est aut deformis: Quod nōs spetialiter iuxta Esdræ librum sup uxoribus exposuimus derelictis: hoc alii generaliter contra eos dictū putant. q aliena diripiūt: & iniuste diuitias congregantes: audent offerre munera deo: Quæ dicit se nequaquā posse suscipere: lacrimis eorum q uastati sunt & fletu ac gemitibus prohibito: & cōgruere locū istum testimonio: Honora dominum ex iustis tuis laborib⁹: Sed & istū sensum interferūt: eos qui propter rei familiaris amissionem: & interitū liberorum: & naufragiū & cetera: quæ ad dānum pertinent rerum secularium: uertūt i fletus: & totos se tradunt planctui: & gemitibus: nec animi robore & spe in deū & præmiis futurorum cūcta contēnunt: etiam si dirigant ad deū orationē: non suscipi ab eo: quia indecoris & incongruis uiro planctibus deturpātur: Hoc autem quod sequitur: quia dominus testificatus est inter te & uxore pubertatis tuæ: siue adolescentiæ quam tu despexisti: Et hæc est pteps tua: & uxor pacti uel testamenti tui: & non alius fecit: & reliquæ spiritus tui: Sic interpretantur: Ut uxore adolescentiæ naturalē dicant intelligētiam: & legē in corde pscriptā: quæ omnibus hominibus insita est: Vnde & gētes nō habētes legem dei: ea quæ sunt legis operantur. Et de hac cōiuge in prouerbis prædicari: a deo coniungitur uxor uiro: & iubemur ut de nostris aquis bibamus & fontibus: nullusq; in potādo sit particeps: & ut latemur cum uxore adlescētiae nostræ: Hæc uxor impellit etiam incredulos dicere: deus iudicat & deus uidet: & ipsi cuncta inter me & te diiudicāda permitto: De qua & ecclesiastes loquitur: Et uiue uita cum muliere quam dilexisti omnibus diebus uanitatis tuæ: qui tibi dati sunt sub sole: Hæc uxor residuū spiritus nostri est: quia nostro semper sensui copulatur. quæ si recedat a nobis statim offendimus deū: & operit nos nostra impietas: Vnde rursum ingeritur: Custodite spiritum uestrum: non carnem: in qua qui sunt deo placere non possunt: nō animam animalis autem homo non recipit ea quæ spiritus sunt: scilicet spiritum quia spiritus interpellat pro nobis gemitibus ineffabilibus.

Laborare fecistis dominam in sermonibus uestris: & dixistis in quo cum fecimus laborare: In eo quod dicitis: omnis qui facit malum bonus est in conspectu domini: & tales ei placent: aut certe ubi est deus iudicii

LXX.

Qui puocastis dñm in sermonibus uestris: & dixistis in quo puocauimus eū in eo qd dicitis: ois qui facit malū bonus est in conspectu dñi: & in his sibi cōplacet: & ubi est deus iustitie.

Hunc locum plenius. lxxii. psalmus exequitur: Cuius principium est: Quam bonus Israel deus his qui recto sunt corde: Mei autem pene moti sunt pedes pene effusi sunt gressus mei: Quia zelatus sum super iniquis: pacem peccatorum uidens: quia non est respectus morti eorum & firmamentum in plaga eorum: In laboribus hominum non sunt: & cum hominibus non flagellabuntur: Ac deide: Et dixi ergo sine causa iustificauī cor meum: & laui inter innocentes manus meas. Reuersus populus de babilone: & uidens cunctas in circuitu nationes: Ipsosq; babilonios idolis seruientes habundare diuitiis: uigere corporibus: omnia quæ bona putantur in seculo possidere. Se uero qui habebant notitiā dei squalore: inedia: seruitute choopertum: Scandalizatur & dicit Non est in rebus humanis prouidentia: omnia casu feruntur incerto: nec dei iudicio gubernantur: quin potius mala ei placent: & bona displicent: Aut certe si deus cuncta diiudicat: Vbi est illius equum iustumq; iudicium: Istiusmodi quæstionem mens incredula futurorum cottidie suscitāt deo. cum uiderit iniquos potentes: sanctos humiles: illos rebus omnibus affluere: hos ne ea quidem quæ ad uictum necessaria sunt habere: Et interdum surdis auribus cecisq; oculis: & omni parte membrorum ulceribus & infirmitate depræssos. Qualis in euangelio lazarus legitur: Qui ante fores diuitis purpuratus desiderabat: micis quæ abiciuntur de mensarum reliquiis: inopem animam sustentare: Diuitem uero tantæ feritatis & crudelitatis: ut non misereatur homo hominis: cuius etiam canum lingua miseretur: Non intelligentes tempus iudicii: nec uera bona illa esse: quæ perpetua non sunt: Dicūt si mali displicent: & ubi est dies iudicii.

CAPITVLVM TERTIVM.

Ecce ego mittam angelum meum et preparabit viam ante faciem meam: et statim veniet ad templum suum dominator quem vos queritis: et angelus testamenti quem vos vultis. LXX.

Ecce ego mittam angelum meum qui preparabit viam ante faciem meam: et subito venit et ad templum suum Dominus quem vos queritis et angelus iustitie quem vos vultis.

Hoc interpretatus est dominus in euangelio de Ioanne Baptista dicens: Ista est de quo scriptum est. Ecce mittam angelum meum ante faciem tuam

& preparabit viam tuam coram me. Nec iisdem usus est verbis: quod LXX. interpretes transtulerunt: Marcus quoque euangelista duo testimonia Malachiae & Esaiae sub unius prophetae sermone contextens: Ita exorsus est: Initium euangelii iesu christi sicut scriptum est In Esaia propheta: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam qui preparabit: Hoc licet verbis aliis in Malachia legimus. Quod autem sequitur: Vox clamantis in deserto parate viam domini: rectas facite semitas eius: Ab Esaia propheta dicitur: Statimque utrumque testimonium exponens: fuit inquit Ioannes in deserto Baptizans & praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum: Sed & euangelistae uaticinium prophetarum super Ioanne interpretati sunt. Cumque in sensu consentiant: in verbis discrepant. Pro eo enim quod LXX. transtulerunt: Rectas facite semitas dei nostri: Marcus Lucasque dixerunt: Rectas facite semitas eius: Ioannes autem dirigite ait viam domini. Ex quo perspicuum est apostolos & euangelistas: & ipsum dominum saluatorem. Non LXX. interpretum auctoritatem sequi: Quia hebraeae linguae habentes scientiam non indigent: Sed ex hebreo transferre quod legerint: non curantes de syllabis punctisque uerborum: dummodo sententiarum ueritas transferatur. Quod quidem & in pluribus locis eos fecisse docuimus. Et maxime in eo libro qui a nobis inscriptus est. De optimo genere interpretandi: Multis simul testimoniis approbatum est: Hoc ergo quod dicitur: Ecce ego mitto angelum meum: & preparabit viam ante faciem meam: Ex persona christi dicitur: Quod Ioannem miserit in deserto iudaeae: praedicare baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum. Quod autem sequitur: Et statim veniet ad templum suum dominator quem uos queritis: & angelus testamenti quem uos vultis: Ita de se quasi de altero loquitur: Iuxta consuetudinem scripturarum: Nullique dubium quin dominator ista saluator sit. Qui creator est omnium: & angelus testamenti & magni consilii angelus appellatur: Alii uero hoc quod dicitur. Ecce ego mittam angelum meum: & preparabit viam ante faciem meam: Ex persona patris dictum putant: & quod sequitur. Statim veniet ad templum suum dominator quem uos queritis: & angelus testamenti quem uos vultis. De domino saluatore ab eo dictum intelligunt. Preparat autem viam Ioannes: & rectas facit semitas dei nostri in corde credentium: in quibus propter prauitatem: & incredulitatem prius deus ambulare non poterat: Templum autem ecclesiam interpretantur: Vel unumquemque credentium ecclesiam: Edificamini domos spirituales: Sacerdotium sanctum offerre spirituales uictimas & acceptabiles deo per christum iesum: Eos uero qui crediderint. Nescitis quod templum dei estis: & spiritus dei habitabat in uobis. Iudaei hoc quod dicitur: ecce ego mitto angelum meum: De Helia propheta dictum intelligunt. Et quod sequitur. Statim veniet ad templum suum dominator quem uos queritis: & angelus testamenti quem uos vultis: referunt ad ἡλμᾱερον hoc est christum suum: Quem dicunt ultimo tempore esse uenturum: Sed miror quomodo eos rerum exitus non doceat ueritatem. Quod enim templum suum inueniet dominator quod usque ad fundamentum destructum est: aut si ab alio extruendum est antequam christus adueniat: Quid christus eorum amplius facturus est: Cum ab alio restituta sint omnia: Dominus noster in euangelio Heliam prophetam: Ioannem Baptistam interpretans loquitur: Si uultis scire ipse est Helias qui uenturus est: De quo & hic idem propheta quem nunc differimus scribit in finem: Ecce ego mitto uobis Heliam prophetam antequam ueniat dies domini magnus & horribilis: Quomodo autem Helias Ioannes sit: Dedit nobis viam intelligentiae in uirtute & spiritu heliae eum uenisse commemoras.

Ecce ueniet dicit dominus exercituum: et quis poterit cogitare diem aduentus eius: Et quis stabit ad videndum eum: Ipse enim quasi ignis conflans et quasi herba fullonis: Et sedebit conflans et emundans argentum: et purgabit filios leui: et colabit eos quasi aurum: et quasi argentum: et erunt domino offerentes sacrificia iustitia: Et placebit domino sacrificium Iuda et Hierusalem: sicut dies seculi: et sicut anni antiqui: Et accedat ad vos in iudicio et ero testis uelox maleficis et adulteris et periuris: et qui calumniantur mercedem mercenarii: et humiliant uiduas et pupillos et opprimunt peregrinum: nec timuerunt me dicit dominus exercituum: Ego enim dominus et non mutor. LXX.

Super Malachiam. c. iii.

Ecce venit dicit dominus omnipotens: & quis sustinebit diem introitus eius: aut quis ferre poterit ut aspiciat eum quia ipse ingreditur quasi ignis conflatur & quasi herba lauantium: & sedebit conflans & emundans sicut argentum: & emundabit filios leui: & fundet eos sicut aurum & argentum: & erunt domino offerentes hostias in iustitia: Et placebit domino sacrificium Iude & hierusalem: sicut diebus pristinis: & sicut annis prioribus: Et accedam ad vos in iudicio: & ero testis uelox super maleficos & super adulteros: & super eos qui iurant in nomine meo mendaciter: Et qui fraudant mercedem mercenario: & opprimunt per potentiam uiduas & percutiunt pupillos & peruertunt iudicium aduene: & qui non timet me dicit dominus omnipotens quoniam ego sum dominus deus uester: & non mutor.

Supra legimus motam domino quaestionem ab his qui dicunt: Omnis qui facit malum bonus est in conspectu domini: & tales ei placent: Aut certe si displicent: ubi est deus iudicii: Hoc est ubi est iustitiae ueritas: Ad quam dissoluendam: domini sermo respondit: Mittam angelum meum: qui praeparabit uiam meam: Et ueniet ad templum suum dominator quem uos quaeritis: qui iudex est ueritatis: De quo dicitur in psalmo: Deus iudicium tuum regi da & iustitiam tuam filio regis: Non enim pater iudicat quemque: sed omne iudicium dedit filio: Et ille est angelus testamenti quem uos quaeritis: Cui mala non placent qui personam non accipit in iudicio: Qui nulla nec misericordia nec seueritate mutatur: Calix enim in manu domini uini meri plenus mixto: Et inclinauit ex hoc in hoc: Id est misericordia iustitiam temperat & iustitia misericordiam. Iste enim statim & uelociter ueniet ad templum suum ecclesiam: Et quis poterit cogitare diem aduentus eius: Si cogitare praepotentia maiestatis eius nemo potest: ferre quis poterit: Et quis stabit ad uidendum eum: Hoc est quis eum poterit lippientibus & cecutientibus oculis in sua claritate conspiceret: **Qui est sol iustitiae:** & in cuius pennis est sanitas: Ipse ueniet quasi ignis conflans: & quasi herba fullonum: Ignis enim in conspectu eius ardebit: & in circuitu eius tempestas ualida: Tunc uocabit caelum desuper: & terram ut diiudicet populum suum: flumina ignis trahent ante eum peccatores quosque uoluerit: Ignis autem dicitur dominus: & ignis consumens ut ligna nostra foenum stipulamque comburat: Et non solum ignis sed & herba fullonum: quae hebraice bericha appellatur: & lxx. πόνος id est herbam fullonum uerunt: Ipse his qui peccant grauiter ignis conflans est atque consumens: Qui autem leuia peccata committunt herba fullonum: ut locis munditiam restituat: Secundum illud quod scriptum est in Esaia Lauabit dominus sordes filiorum & filiarum syon: Et sanguinem emundabit de medio eorum spiritu iudicii & spiritu combustionis: Qui sordes habent spiritu iudicii indigent ut lauentur: Qui sanguine pleni sunt spiritu combustionis: Ut sanguis qui in eis extrinsecus litus est auferatur: Et sedebit conflans & emundans: sicut argentum: Ut secundum Ezechiel: Quicquid in auro nostro & argenteo: Id est sensu & eloquio: Ere stagno ferro plumboque commixtum est: in camino domini per quo quatur: & purum aurum remaneat: & argentum: Unde & dominus in euangelio loquitur ignem ueni mittere super terram: & quem uolo ut ardeat: Et purgabit filios leui: Tempus est enim ut iudicium incipiat a domo dei: & alibi scribitur: A sanctis meis incipite: In filiis leui autem omnem sacerdotalem intellige dignitatem: Si autem sacerdotes purgandi sunt: & colandi ut purum aurum remaneat & argentum: Quid de ceteris est dicendum: Qui cum emundati fuerint & colati: Tunc offerent domino iusta sacrificia: & placebit sacrificium eorum quod offerunt pro iuda & hierusalem: Hoc est pro his qui dei nomen confitentur: & pacem eius mente conspiciunt: sicut dies seculi & sicut anni antiqui: Ut quomodo in principio placuerunt deo: sic post peccatum & poenitentiam placere incipiant: Cum omni fuerint peccatorum sorde purgati: & accedam inquit ad uos in iudicio & ero testis uelox. Quanta formido iudicii cum ipse sit testis & iudex: Testis est autem cunctis maleficis & adulteris: Haec enim crimina perpetrantur occulte: & ideo proferuntur in medium ne diu lateant: Post maleficos ponuntur adulteri: post adulteros periuri: Post periuros qui caluniantur mercedem mercenarii: & noluerunt reddere pro operis labore quod debent: Viduas quoque & pupillos subauditur caluniantur: & opprimunt peregrinum & alienigenam. Vel certe cathecuminum qui nec dum in ciuitate christi ciuis effectus est: Et si ista uniuersa non fecerint: Sufficit eis solum crimen ad poenam quod non timuerunt dominum. Nequaquam igitur leuia putemus esse peccata periurium & mercedem non reddere laboranti: & calumniari uiduam & pupillum: & opprimere alienigenam & peregrinum: Quae maleficio & uenefitiis & adulterio comparantur: Haec & iuxta historiam & iuxta tropologiam intelligimus: Ut quod eo tempore dicebatur ad principes iudaeorum nunc dicatur ad principes ecclesiarum: Quodque sequitur: Ego dominus & non mutor: Idcirco ponit quia supra dixerat: ipse quasi ignis conflans: & quasi herba fullonum: Ne putemus eum diuinitatis mutare naturam: Cum pro nobis aut angelus aut ignis aut borch nominatur.

Et vos filii Jacob non estis consumpti: a diebus enim patrum uestrosum recessistis a legitimis meis: & non custodistis.

LXX.

Et vos filii Jacob non recessistis a peccatis patrum uestrosum: declinastis a legitimis me-

is: & non custodistis.

Supra dixerat ero testis uelox maleficis & adulteris & periuris. & qui calumniatur mercedem mer-
cenarii: uiduas & pupillos: & opprimunt peregrinum nec timuerunt me: dicit dominus exercituum
Iustumque iudicem esse dicens. Quod non accipiat personam in iudicio: Intulit ego dominus & non
mutor: Et est sensus: Vos per maleficia & adulteria: & periuria & calumnias: & uolentiam cottidie
mutamini: ego in iudicio nulla personarum uarietate commutor. Cumque scuerum & iustum iudi-
cem esse me fatear: O filii Iacob tamen non estis tormentorum diuersitate consumpti: Iuxta illud
quod scriptum est in Hieremia: Sine causa percussi filios uestros: disciplinam non recepistis: nec hoc
nuper facitis: nec semel ut erroris mereamini ueniam: Sed hereditaria habetis impietatem ex die-
bus patrum uestrorum a legitimis meis recedendo: & non custodiendo quod precepi. Filios au-
tem Iacob secundum *אֲנִי יְהוָה* supplantatoris & germani primitiua rapientis: qui non rece-
dant a peccatis patrum suorum: & declinent a legitimis: & non custodiant quae precepta sunt. In-
telligamus eos qui in ecclesia constituti non recedunt a uitiis & falsum sibi religionis christianae nomen assumunt.

Reuertimini ad me & ego reuertar ad uos dicit dominus exercituum. Et dixistis in quo re-
uertemur. Si affiget homo deum: quia uos configitis me. Et dixistis in quo perfigimus te: in de-
cimis & in primitiis: Et in penuria uos maledicti estis: & me uos perfigitis gens tota. Inferre om-
nem decimam in horreum meum: & sit cibus in domo mea: & probate me super hoc dicit domi-
nus: Si non aperuero uobis cataractas celi: & effudero uobis benedictionem: usque ad habun-
dantiam: Et increpabo pro uobis deuorantem: & non corrumpet fructum terre uestre: nec erit ster-
ilis uinea in agro dicit dominus exercituum: & beatos uos dicent omnes gentes: Eritis enim
uos terra desiderabilis dicit dominus exercituum.

LXX.

Reuertimini ad me & reuertar ad uos dicit dominus omnipotens: Et dixistis in quo reuerte-
mur: Si supplantat homo deum: quia uos supplantastis me: Et dixistis in quo supplantauimur
te: Quia decime & primitie uobiscum sunt: & uos uidentes respicitis & me uos supplantatis: an-
nus impletus est: & intulistis fructum in thesauros: & erit rapina in domibus uestris. Reuertimini in
hoc dicit dominus omnipotens: Nisi aperuero uobis cataractas celi: & effudero uobis benedi-
ctionem meam: usque dum sufficiat: & diuidam uobis cibos: & non disperdam fructum terre ue-
stre: & non infirmabitur uinea uestra in agro dicit dominus omnipotens: & beatos uos dicent om-
nes gentes: Quia eritis uos ut terra uoluntaria dicit dominus omnipotens.

Et in principio diximus Malachiam prophetam Esdras sacerdotem debere intelligi: omniaque
quae in illius scribuntur historia: In hoc quoque uolumine contineri: & nunc dicimus temporibus
eius: & neemiae: quos simul uixisse manifestum est: fame fuisse grauissimam: & ob famem seditio-
nem: & pauperes rerum necessitate compulsi: filios suos & filias: & omnem possessionem: uniuersamque
substantiam uendidisse. Denique dicunt: filii nostri & filiae nostrae multae sunt nimis: accipiamus
pro pretio eorum frumentum. Et comedamus & uiuamus. Et erant qui dicerent: Agros nos-
tros & uineas & domos nostras opponamus: & accipiamus frumentum in fame. Et iratus sum in
quit Esdras nimis cum audissem clamorem eorum secundum uerba haec: Cogitauitque cor meum
mecum: & increpauit optimates & magistratus & reliqua: Famis igitur tempore annona carissima
in tantum ut suos filios uendere cogerentur: & hi qui parum habebant: & qui in horrea multas fru-
ges congefferant: pro necessitate uel pro praecii magnitudine leuitis decimas nolebant reddere:
qui non habebant partem in hereditate iudee: Sed primitiae & decimae erant hereditatis eorum.
Quod ne putetur nostrum esse: Ponamus Esdrae testimonium: Et cognoui inquit quoniam par-
tes leuitarum non fuissent datae: & fugisset unusquisque in regionem suam: De leuitis & de cantoribus
& de his qui ministrabant. Et egi causam aduersum magistratus. Et dixi quare derelinquimus do-
mum dei: Et congregaui eos & feci stare in stationibus suis. Et omnis iuda apportabat decimas fru-
menti uini & olei in horrea & constituimus super horrea Selemiam sacerdotem: & sadoch scribam
& caetera. Audiuius Esdrae historiam: Nunc prophetae uerba repetamus diligentius intuentes: ut
prophetia historiaque concordent: Quando dicitur reuertimini ad me: & ego reuertar ad uos dicit
dominus omnipotens: quos hortatur ut redeant: perspicuum est a domino recessisse. Et uide cle-
mentiam domini: Par pari repromittit: Ut in qua mensura mensi fuerint: remetiatu eis. Et sicut in
leuitico scribitur. Si ambulaueritis ad me peruersi: & ego ambulabo contra uos furore peruerso.
Sic & nunc populum cohortatur ad redditum ut ipse quoque ad eos redeat: Qui non intelligen-
tes se a domino recessisse impudenter interrogant. In quo reuertemur? Et dicunt: Quando enim
recessimus ut merito redire cogamur? Dominusque respondit: Si affigit homo deum: quia uos
configitis me: Verbum hebraicum quod scribitur harecha. lxx. interpretati sunt si supplantat. Pro
quo Aquila Simachus & Theodotion posuerunt: si fraudat: Ut sit sensus: Si fraudat homo Deum
quia uos fraudastis me: Et reuera secundum historiae ordinem: quia decimas & primitias leuitis po-
pulus non reddebat: Se ipsum fraudem dicit dominus sustinere: cuius ministri fame coacti & penuria
templum

Super Malachiam. c. iiii.

templū deferuerint. Si. n. p. alios uisitat in carcere: & egrotus suscipitur: q. cibum accipit atq. potatur. Cur nō in ministris suis ipse decias accipiat: & si nō dētur pte: sua ipse priuetur. Hoc qd' dixim⁹ haiecha lingua syroꝝ & caldæoꝝ interpretatur: si affiget: Vñ & nos ante ānos plurimos ita uertimus: Magis ad mysterium dñice passionis. in qua hoīes crucifixerūt deum: quā ad decias ac primitias: quibus uisitat in carcere. & egrotus suscipitur: & esuriens sitiēsq. cibum accipit atq. potatur scripta referētes: Quæres prudēs lector quō nostra interpretatio cū iis cōgruat q. secuntur: In decimis & primitiis: Et uide an possimus hæc dicere: Vt me affigeretis cruce: & sceleratas manus iniceretis deo uestro: Multaq. ante regē meditatione fecistis: subtrahendo decimas & primitias: non dico sacerdotibus meis & leuitis: sed mihi q. eas p. moysen iussu dari: Hoc de uerbo uno a nobis dictū sit: lectoris arbitrio intelligentie iuditiū relinquētib⁹: Nūc sequimur ordinē pphetiæ: Quia mihi nō reddidistis decimas & primitias. iccirco in fame & pēuria maledicti estis: & me uos supplātis: siue fraudatis atq. priuatis gens tota: Pro gentē quæ in hebraico scribitur annū. lxx interpretati sunt: εὐοὐ pro εἶπου Et est sensus: Ecce annus expletus est: & nihil in meos thesauros: sed in uestra horrea cōportastis: Et p. decimis & primitiis quæ parauerāt si a uobis darentur ubertatē possessionū uestræ: & oēm frugū habūdantiā pdidistis: Vt autē sciatis me hoc nāscēte pfectum quia fraudastis me parte mea: hortor uos atq. cōmoneo: ut inferatis decimas in horrea: hoc est thesauros tēpli: & habeāt sacerdotes atq. leuitæ: q. mihi ministrāt cibos. & nō pbate me si nō tātas pluuias effudero: ut cataractæ cæli aperte esse credātur: & effundā uobis benedictionē usq. ad habūdantiā: uerbū effusionis: nomen largitatis oñdit: Sed fieri pōt ut agros irrigātibus pluuiis sit qdem fertilitas: Verū aut locusta aut brucus aut erugo aut eruca destruāt: & labores hoīum pereant: Propterea iungit & dicit: Et increpabo p. uobis deuorantē: locustā uidelicet & reliqua: quæ diximus & nō corrumpet fructū terræ uestræ: Vineæ quoq. implebitur torcularia: & cunctæ p. circuitū nationes mirabūtur fertilitatē terræ uestræ: in tantū ut oēs i. ea habitare desiderēt: Et habūdantia rerū oīum cūctis gētibus sitis exēplo. Quod de decimis primitiisq. diximus: quæ olim dabantur a populo sacerdotibus ac leuitis: in ecclesia quoq. de populis intelligere: qbus pceptū est nō solū decimas dare & pmitias: sed & uēdere oīa: q. habent & dare pauperibus: & seq. dñm saluatore: Qd' si facere nolimus saltē iudæoꝝ imitemur exordia: ut pauperibus ptē demus ex toto: & sacerdotibus ac leuitis honorem debitū deferamus: Vñ dicit & apostolus honora uiduas q. ueræ uiduæ sūt. Et psbyter: duplici honore honorandū: maxime q. laborat in uerbo & doctrina dei: qd' q. nō fecerit: deū fraudare & supplantare cōuicitur & maledicetur ei in pœnuria regē oīum: ut q. parce seruerit: parce & metat: & q. in bñdictiōe seminauerit: in bñdictiōibus fructus colligat habūdāter: Si qñ fames & pœnuria & regē oīum egestas opprimūt mundū: sciamus hoc ex dei ira descēdere: q. in pauperibus si nō accipiāt elemosynā: fraudari se loqitur: & sua portione priuari: Possūmus decimas & primitias: & sic iterptari: Si q. doctus & eruditus legē dei pōt ceteros erudire: nō debet suā assignare prudētiā: ingenioq. qd' possidet: Sed gratias agat primū deo: q. cūcta largitur: deinde sacerdotib⁹ eius ac magistris: a quibus doct⁹ est. Si. n. nō egerit gratias: sed sibi sciētiā uēdicauerit in pœnuria maledicetur. Quod si intelligēs largitorē deū: & his agēs gratias: p. quos a deo eruditus est humiliauerit se: & i. horreū dei intulerit cibos: hoc est scripturæ sanctæ alimēta in ecclesiis populis mīstrauerit: statim apiētur super eum cataractæ cæli: & effundetur pluuiā spiritalis: & mādabit deus nubibus suis: ut pluāt sup. eū imbrem: & habūdātia regē oīum pfruetur: & increpabit ēt p. eo deuorantē: cōtrarias. s. fortitudines: & labor ipsius afferet fructū. Et cōsequitur illud qd' scriptū est: Beatus q. in aures loqitur audiētū: leuabit quoq. oculos suos: & uidebit regiones: quō iam albæ sūt ad metendū: & colliget fructus in uitam eternā: Nec sterilis uinea in agro eius. Ille q. dicit in euāgelio. Ego sum uitis. Et q. loqitur p. pphetā: Ego te plātaui uineā frugiferam omnem uerā: & tantam: per humilitatis confessionem: & gratiarū actionem in deum: ac magistros ecclesiæ eius beatitudinem consequatur: ut oēs beatum illum dicant gētes: & in terra ei⁹ atq. doctrina habitare desiderēt q. illū in ecclesia audierint disputantem.

T Inualuerunt super me uerba uestra dicit dominus. Et dixistis: qd. locuti sumus cōtrāte: Bixistis: uantis est q. seruit deo: & qd. emolumentū: q. custodiūmus pcepta eius: & q. ambulauim⁹ tristes coram dño exercituum. Ergo nunc beatos dicimus arrogantes: si quidez edificati sunt facientes impietatem: Et tentauerunt deum & salui facti sunt. LXX.

T Ingrauastis super me uerba uestra dicit. Et dixistis in quo locuti sumus contra te: & dixistis uanis est qui seruit deo: & quid amplius: quā custodiūmus mandata eius: & quia ambulauimus supplices ante faciem domini omnipotentis: & nunc nos beatos dicimus alienos: & edificantur omnes qui faciunt iniquitatem: & restiterunt deo & salui facti sunt.

Pri⁹ dixerat laborare fecistis dñm in sermonib⁹ uestris: & dixistis in quo eū fecius laborare: in eo cū diceretis: Oīs q. facit malū: bon⁹ est in cōspectu dñi: & tales placēt: aut certe ubi ē de⁹ iudicii: nūc idē plen⁹ repetit: Populus. n. q. de babilone reuersus: uidebatur dei hēre notitiā & obseruare legē & itelligere peccatū suū: & p. pētō offerre uictimas: Decimas reddere: obseruare sabbatū: & cetera: q. dei lege pcepta sūt. Cernēs cūctas in circuitu natiōes rebus oībus habūdare: se in pēuria & fame & miseria cōstitutū: scādalizabatur ad singula atq. dicebat: Quid mihi prodest: quia unū & uerum

Decime

ragio

εἶπος. εἶπος

apostolis

deū colo: abhominor idola: & cōpunctus cōsciētia delictorū ante deū: tristis incedo: Quē locū ut supra diximus. lxx. & secūsus psalmus plenius latiusq; psequitur: Vñ ppheta q est medicus spiritualis medetur cūctis uulneribus: & uerba blasphemiā in creatorē recidere cōtestatur: Et dicit ex psona dei: Inualuerunt super me uerba uestra: siue i grauata sūt. Et enī iuxta zachariā iniquitas sedet sup talē tū plūbi. Et qd cōtra deū dicitur: graui blasphemiā: mole deprimitur. Qui nō itelligentes uerba grauisima: & blasphemiā suā: iterrogāt qd locuti sumus cōtra te? Quib' rēdit dñs: dixistis: Van' est q seruit deo: & qd emolumentū qa custodiuius pcepta eius? In pñti seculo mercedē p dei exi gunt seruitute. Ideo nō recipiūt: Et q ambulauimus tristes corā dño: iuxta illud qd scriptum est in psalmis. Tota die tristis ingrediebar: Beatos igitur dicimus arrogātes q supbiunt cōtra deū & impia blasphemiā: uerba iaculātur: Si qdē edificati sūt: & post scelera atq; blasphemias pspis oib' pfrū tur: Tēptauerūt deū siue restiterūt deo: & salui facti sūt: Salutē fœlicitatē pñtis seculi putāt. Et iccir co decipiuntur erroribus. Hęc & de hereticis Martione & Valentino & cæteris qui uetus non re ci piunt testamentum. Et contra creatorem mundi locuntur: Intelligere possumus: quod proficiāt in impietate sua: & multos sceleris socios habeant: ad quos scandalizati qui in ecclesia perseverant & ignorantes causam iudicii dei: prophetæ uerba contextunt.

Tunc locuti sunt timentes deum: unusquisq; cum proximo suo. LXX.

Hec locuti sunt qui timent dominum unusquisq; ad proximum suum.

Iuxta hebreos itelligendū est. Illis de dei iudicio blasphemātibus. Qui timēt deū ad inuicē sunt locuti. Qd retributio bonorū uel malorū nō sit in pñti & breui seculo. sed in futuro eterno. Et qd hō nō possit dei scire iudicia: & de illius eqtate ac iustitia disputare & cætera. Quā debet iustus cū iusto loq; Nec dixit q sūt locuti: Sed ex eo qd itulit: Tunc locuti sunt timentes deum unusquisq; cū proximo suo. Intelligere debemus ea locutos timentes deum: quæ omnium scripturarum uocib' continentur. Iuxta. lxx. uero ἑκαστος legendum: & præssa uoce: ut dicamus. (Hęc sunt locuti: q timent dñm unusquisq; ad pximū suū) Hoc est q frustra iactāt & dicūt: Quod emolumentū qa custo diuius pcepta eius: & ambulauimus tristes coram dño? Si enim timerent dñm ista non dicerent.

Et attendit dominus & audiuit & scriptus est liber monumenti coraz cōtinentibus dominū: & cogitantibus nomen eius: & erunt mihi ait dominus exercituum in die qua ego facio in pecu lium: & parcam eis sicut parcat vir filio suo seruienti sibi: & cōuertimini & uidebitis quid sit inter iustum & impium: & inter seruientem deo & non seruientem ei. LXX

Et attendit dominus & audiuit & scripsit librum monumenti in conspectu suo his q timent do minum: & reuerēt nomen eius: & erunt mihi dicit dominus oīpotens: In die qua ego facio in acquisitionem: & eligam eos sicut elegit homo filium suum: qui seruit ei: & conuertar & uidebitis quid sit inter iustum & iniquum: & inter seruientem deo: & cum qui non seruit ei.

Hęc iustis loquētibus & timētib' deū: singulis cū pximo suo: Qui uerba blasphemiā nec audi re uoluere nec dicere: Attēdit dñs & audiuit & scriptus est liber monumenti corā eo: timētibus & cogitantibus nomē eius: ut cū dies iudicii uenerit: reddat & blasphemātib' pœnas: & timētib' pmiā. Liber aut scriptus est. De quo in daniēle legius: Throni positi sūt: & libri apti sūt: & erūt dño exer cituū in peculīū timētes dñm: in die qua iudicii tps aduenit. Pro peculio i hebreo legitur: fogol la: qd Aqla περὶ οὐραίου & cæteri περὶ κτηνίου interpretati sūt. Timētes igitur dñm q locuti sūt cū pxio suo: Et ad uerba blasphemiā rñderūt. Erūt in die iudicii in peculīū: & parcat eis: Quia omnis homo sub peccato: Siue eliget eos sicut eligere solet homo filium suum seruientem sibi: In quo du plex affectus est. Et pietatis in filium: & seruitutis in famulum. Et tunc q blasphematis & dicitis qd emolumentū: qa custodiuius pcepta eius: & ambulauimus tristes coram domino: & illorum ele ctionem & beatitudinem & uestram miseriam cognoscetis: Equersi in pœnitentiam uidebitis: qd sit inter iustum & impium: & inter seruientem deo & non seruientem ei.

CAPITVLVM QVARTVM.

Ecce enī dies ueniet succēsa quasi caminus: & erūt oēs supbi & dēs faciētes impietate sti pūla: & inflāmabit eos dies ueniēs dicit dñs exercituum: q nō relinqt eis radicem & ger men: & oziet uobis timētibus nomē meū sol iustitie: & sanitas in pēnis ei: & egrediemi ni & salietis sicut vitulas de armento: & calcabitis impios cum fuerint cinis sub plāta pedum uestroꝝ in die qua ego facio dicit dominus exercituum LXX.

Quia ecce dies uenit ardens sicut clibanus & comburet eos: & erunt omnes alienigine & uni uersi qui faciunt iniquitatem stipula: succēdet eos dies ueniēs: dicit dominus omnipotēs: Nō relinquetur in eis radix neq; ramus: & ozietur uobis q timetis nomen meū sol iustitie: & sanitas in pēnis eius: & egrediemi ni & salietis sicut vituli de uinculis relaxati: & cōculcabit iniquos: & erunt cinis inter pedes uestros in die: qua ego facio dicit dominus omnipotens.

Quia laborare me fecerūt impii in sermonibus suis: & dixerūt: Oīs q facit malū bonus est in cō spectu dñi: & tales ei placēt: & uanus est q seruit deo: & qd emolumentū qa custodiuius pcepta ei: & ambulauimus tristes corā dño exercituum: Et aduersum eoꝝ uerba temeraria locuti sūt timentes deū: & unusq; cū suo pxio cōtulerūt ea q ad dei timorē ptinent: Attēdit dñs & audiuit: & scriptus est liber

Super Malachiam. c. iiii.

est liber monumēti his q timēt dñm: & cogitauit nomen eis: & cū dies uenerit habere se eos in peculium pollicetur: & parcere eis sicut parcit hō filio suo seruienti sibi: Pleniūsq; inculcat & dicit: Ecce dies ueniet. i. dies iudicii quā sanctis lux erit & peccatoribus tenebræ: & ipsa dies erit succēsa quā si caminus siue clibanus: ut oēs impii uertātur in stipulā: & camini cremētur ardoribus: Cūq; eos in flāmauerit atq; cōbuserit nō relinquet in eis ullā radicē: & germen malitiæ: Hoc de impiis qd iudicii die sint passuri. Ecōtrario dicitur qd timentibus nomen dei ueniet: Et orietur uobis timentibus nomen meū sol iustitiæ: Quia uera oīa iudicabit: & nec bona nec mala: nec uirtutes nec uitia latere patietur: & sanitas erit in pennis eius. Vt sanatos per pñiam portet in humeris suis: Iuxta id qd in Deuteronomio scriptū est: Expandēs alas suas suscepit eos: & in humeris suis portauit illos. Tūc egredientur q nunc seculo quasi carcere sunt inclusi & salient quasi uituli de armento. siue quasi uituli de uinculis liberati. Vñ & apostolus dicit. Cupio dissolui & esse cū xpo. Vt egrediatur & saliat sicut uitulus & uinculis liberatus. & sicut uictima dñi. Nec hoc lætitiæ fine cōtēntus est. sed calcabit impios cū fuerint cinis. Vñ & ad iustos fit impræcatio. Deus aut cōterat satanā sub pedibus uestris uelociter: Habraā locutus est ad dñm cōparatione diuinæ maiestatis cinerē esse se fēciens: Ego sū terra & cinis: Et ppter ea uidebit solē iustitiæ: & req̄scet inter medios eius cleros: atq; ipso portante ad cælestia subleuabitur: q uero p supbiā dixit: Ponā sup sydera sedē meā: ero similis altissimo De- ducetur ad terrā: & erit q̄si cinis sub sanctorū pedibus: Cū dies dñi aduenerit iudicantis.

C Ademento legis moysi serui mei quā mandaui ei in Ore: ad oēm Israel pcepta & iuditia.

C LXX. Similiter. Iuxta qualitatē meritoꝝ in futurū erit retributio qñ superboꝝ radicē & germen deuorās flāma consumet: Et timētibus dñm orietur sol iustitiæ: & sanitas in pennis eius. Igitur mento legis moysi serui mei quā ei dedi in mōte Ore: q̄ est Synai: ad oēm Israel pcepta & iuditia Dicente autem populo: Scimus qā lex spiritalis est: Et beato David: Reuela oculos meos & considerabo mirabilia de lege tua: Et qā spiritaliter oēs cæleste manna cōmedebant: Et uniuersus populus Israel de eadem spiritali & sequēte eos bibebant petra: petra aut erat christus: Qui credūt in xpo spiritaliter debēt legis pcepta seruare: q̄ dedit i Ore: qd̄ interpretatur siccitas p quā omnium uitorum humor excoquitur: & ad radios solis iustitiæ: libidinis reuma siccatur. Locutus ē autem dominus ad uniuersum Israel: Qui sensu cernit deum: & de quibus in euangelio dicitur Beati mundo corde: quoniam ipsi deum uidebunt.

C Et ecce ego mittā uobis heliā pphetā añq̄ ueniat dies dñi magnus & horribilis: & cōuertet cor patrū ad filios: & cor filioꝝ ad patres eorū: ne forte ueniā & pcutiā terrā anathemate. LXX.

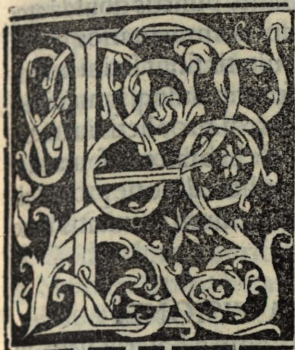
C Ecce ego mittā uobis heliā thesbiten: anteq̄ ueniat dies dñi magna & illustris: Qui cōuertet cor patris ad filiū: & cor hoīs ad proximū suū: ne forte ueniens percutiam terram penitus.

C Post moysen cuius mandata spiritaliter docuimus esse seruāda: heliā dicit esse mittendū: In moyse legē: In heliā pphetiā significans. Dicente Habraam ad quendam diuitem purpuratū: hñt moysen & pphetas. illos audiāt: Et dñs atq; saluator trāsfiguratus in monte: loquētes secū habebat moysen & heliā in cādidi uestibus: q̄ & dicebāt ei q̄ passurus esset in hierusalē: Lex. n. & oīs pphetarum chorus christi prædicat passionem: Igitur anteq̄ ueniat dies iudicii: & pcutiat dñs terrā anathemate siue oīno uel subito ut. lxx. trāstulerunt: Hoc. n. significat APAEN: mittet dñs in heliā: qui interpretatur deus meus: & est de oppido tesbi: qd̄ conuersionem & pñiam sonat: oēm pphetarum chorus: qui cōuertat cor patrum ad filios: Habraam uidelicet & Isaac & Iacob: Et oīum patriarcharum: ut credant posterī eorum in dñm saluatorem: in quē & illi crediderunt: Habraam enim uidit diē dñi & lætatus est: Siue cor patris ad filium: id est cor dei ad oēm q̄ spiritum adoptionis acceperit: & cor filiorum ad patres eorum. Vt iudæi & christiani: qui nunc inter se discrepant: pari in christum religionē consentiant. Vnde dicitur ad apostolos qui seminarium in toto orbe euangelii prodiderūt: Pro patribus tuis nati sunt tibi filii: Si enim helias non cor patrum ad filios ante conuerterit: & cor filiorum ad patres eorum conuerterit: Dies magnus & horribilis: Magnus sanctis: horribilis peccatoribus percuciet uerus & iustus iudex: Non cælum nec eos qui uersantur in cælo: Sed terram anathemate: qui faciunt opera terrena: iudæi & iudaizantes: heretici ante ἡλιου μερον suum heliam putant esse uenturum: & restitutum omnia. Vnde & christo in euāgelio proponitur q̄stio: Quid quod pharisei dicunt quod helias uenturus ē: Quibus ille respondit: helias quidem ueniet: Et si creditis iam uenit: in heliā Ioannem intelligens.

C Sintunt explanationes Beati Hieronymi in duodecim Prophetas: ea quippe Solertia ac Diligentia non minus in corrigēdo q̄ imprimēdo adhibita: quā sanctus sancto Afflatus spiritu doctor efflagitet. Impresse Venetiis per Ioannē & Gregoriū de Gregoriis fratres Anno domini. 1497.

Prefatio in explanatiōes Esaie prophete.

DIVI HIRONYMI PRAESBYTERI PRAEFATIO IN EXPLANATIONEM ESAIAE
PROPHETAE INCIPIT AD EVSTOCHIVM VIRGINEM.

Xpletis longo uix tempore in duodecim prophetas uiginti explanatio-
num libris: & in Daniele cōmentariis. Cogis me uirgo christi Eusto-
chium trāsire ad Esaia: Et qđ sanctae matri tuae Paulae: dum uiueret pol-
licitus sum: tibi reddere. Quod quidem & eruditissimo uiro fratri tuo Pá-
machio promississe me memini. Cūq; in affectu par sis uincis praesentia.
Itaq; & tibi & illi per te reddo quod debeo: obediēs christi praecipis: q
ait: Scrutamini scripturas: & quaerite: & inuenietis: Ne illud audiam cum
iudaeis: Erratis nescientes scripturas neq; uirtutem dei: Si enim iuxta apo-
stolum Paulum: Christus dei uirtus est: deiq; sapiētia: Et qui nescit scrip-
turas: nescit dei uirtutem eiusq; sapiam. Ignoratio scripturarum ignora-
tio christi est: Vnde orationum tuae fultus auxilio: quae diebus ac nocti-

bus in dei meditaris lege: & tēplum es spūs sancti: Imitabor patrem familias: q de thesauro suo pro-
fert noua & uetera: Et sponsam dicentē in cantico canticorum Noua & uetera seruauit mihi fratri
lis meus. Sicq; exponam Esaia ut illum nō solum prophetam: sed & euāgelistam & apostolum do-
ceam: Ipse enim de se & de ceteris euāgelistis ait: q̄ speciosi pedes euāgelizantiū pacem: Et ad ip-
sum quasi ad apostolū loquitur deus: Quem mittam & quis ibit ad populum istum: Et ille respon-
dit: Ecce ego mitte me: Nullusq; putet me uoluminis istius argumentum breui cupere sermone cō-
prehendere: Cū uniuersa dñi sacramenta praesens scriptura contineat: Et tam natus de uirgine ema-
nuel: q̄ illustrium patrum operum atq; signorū: Mortuus ac sepultus: & resurgēs ab inferis: & salua-
tor uniuersarum gentium praedicatur: Quid loquar de physica ethica Theologia: quicquid sancta-
rum est scripturarum: quicquid potest humana lingua proferre: & mortalium sensus accipe isto uo-
lumine continentur. De cuius mysteriis testatur ipse qui scripsit: Et erit uobis uisio omnium sicut
uerba libri signati: quem cum dederint scienti litteras: dicet: lege istum. & respondebit: Nō possum
Signatus est enim: Et dabitur liber nescienti litteras: diceturq; ei: lege & respondebit nescio litteras
Siue igitur hunc librum dederis nescienti litteras populo nationum: respondebit non possum le-
gere: quia non didici litteras scripturarum. Siue dederis scribis & phariseis: qui legis litteras nosse
se iactant: respondebunt non possumus legere: quia signatus est liber: Qui iccirco signatus est: quo-
niam non receperunt eum: quem signauit pater: qui habet clauem dauid: qui aperit & nemo clau-
dit: & claudit & nemo aperit: Neq; uero ut montanus cum insanis foeminis somniat: prophetā in
extasi sunt locuti: ut nescirent quid loquerentur: Et cum alios erudirent ipsi ignorarent quid dice-
rent: De quibus apostolus ait: nescientes quae locuntur: neq; de quibus affirmant: Sed iuxta Salo-
monem qui loquitur in prouerbiis: Sapiens intelligit quae profert de ore suo: & in labiis suis por-
tabit scientiam: Etiam ipsi sciebant quid dicerent: Si enim sapientes erant prophetae quod negare
non possumus: Et Moyses omni eruditus sapientia loquebatur ad dominum: & dominus respon-
debat ei: Et de Daniele ad principem Tyri dicitur: Nunquid sapientior es Daniele. Et Dauid sapiēs
erat qui gloriabatur in psalmo: Incerta & occulta sapientiae tuae manifestasti mihi. Quomodo sa-
pientes prophetae instar brutorum animantium quid dicerēt ignorabant? Legimus & in alio apo-
stoli loco: spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt: ut in sua habeant potestate: quando tace-
ant: quando loquantur. Quod si cui uideatur infirmum illud eiusdem apostoli audiat: Prophetae
duo aut tres loquantur: & alii diiudicent: Si autem alii fuerit reuelatum sedenti: prior taceat. Qua
possunt ratione reticere cum in datione sit spiritus qui loquitur per prophetas: uel tacere uel dice-
re? Si ergo intelligebant quae dicebant: cuncta sapientiae rationisq; sunt plena. Nec aer uoce pulsa-
tus ad aures eorum perueniebat: sed deus loquebatur in animo prophetarum: iuxta illud quod ali-
us propheta dicit: Angelus qui loquebatur in me: & clamantes in cordibus nostris abba pater: Et
audiam quid loquatur in me dominus deus. Vnde post historiae ueritatem: spiritaliter accipienda
sunt omnia: & sic Iudaea & Hierusalem: Babylon & Philistiim Moab & Damascus: Egyptus & de-
sertum mare: Idumea & Arabia: ac uallis syon: uel uallis uisionis: & ad extremum tyrus: & uisio qua
drupedum. intelligenda sunt ut cuncta quae ramus in sensu: Et in omnibus his quasi sapiens archi-
tectus paulus apostolus iaciat fundamentum: Quod non est aliud praeter Christum Iesum: Ma-
gniq; laboris & operis est omnem Esaia librum uelle edisserere: In quo maiorum nostrorū inge-
nia sudauerūt: Graecorum dico: Ceterum apud latinos grāde silentium est: Praeter sanctae memo-
riae martyrem Victorinum: Qui cum apostolo dicere poterat: Et si imperitus sermone non tamē
scientia: Scripsit enim in hunc prophetam iuxta edictiones quattuor: usq; ad uisionem quadrupe-
dum in desertum: Origenes triginta uolumina e quibus uigesimus sextus liber non inuenitur: Fe-
runtur & alii sub nomine eius de uisione: τὸ πρὸ λων duo ad gratiam libri: qui pseudographi
putantur: & xxv. Omeliae & σ. μ. ε. ι. ω. σ. ε. ι. ο. quas nos excerpta possumus appellare. Eusebius quoq;

pamphilius iuxta historicam explanationem quindecim edidit uolumina: Et didymus cuius amici
tiis nuper uisi sumus. Ab eo loco ubi scriptum est: Consolamini consolamini populum meum sa-
cerdotes: & loquimini ad cor hierusalem: usque ad finem uoluminis: decem & octo edidit thomos:
Appollinaris autem more suo sic exponit omnia: ut & uniuersa transcurrat: & punctis quibusdam atque
interuallis immo compendiis grandis uiae spatia praeuollet: Ut non tam commentarios quam indi-
ces capitulorum nos legere credamus. Ex quo animaduertis quanta difficultatis sit: ut latini nostri
quorum aures fastidiosa sunt: & ad intelligendas scripturas sanctas nauseant: plausuque tantum elo-
quentiae delectantur: mihi ignoscant si prolixius locutus fuero: Cum Esaias. xii. prophetis iuxta nu-
merum uersuum: aut equalis: aut maior sit: Sicubi autem praetermissis. lxx. de hebraico disputauit: Il-
lud in causa est: quod aut eadem aut similia sunt: pleraque cum ceteris & duplici editione proposui:
Nolui libros explanationis extendere: qui etiam in simplici explanatione modum breuitatis exce-
dunt: Sed iam propositum prosequamur.

FINIT PROLOGVS.

SEQ VITVR EXPLANATIO EIVSDEM SVPER PRIMA VISIONE.

Viso Esaiæ filij Amos quam uidit super Iudam & Hierusalem. in
diebus Ozie Joathan Abaz Ezechie regum Iuda.

Et Pro Iuda in quo significantur duæ tribus. lxx. & Theodotio posue-
runt Iudæam: Quæ totam terram. xii. tribuum ostendit. Et pro eo quod
nos ex hebreo uertimus super iudam & hierusalem: illi interpretati sunt
contra iudæam & hierusalem: Symachus more suo manifestius: de iu-
da: & de hierusalem: Ut nec prospera nec aduersa uelit titulo demon-
strari: Sed ea quæ de iuda & hierusalem in utranque partem propheticus
sermo prædixerat. Ergo Esaias principaliter de duabus loquitur tribu-
bus: Iudæ & beniamin: Exceptis decem quæ in Samaria erant: & uoca-
bantur Ephraim: & Israhel: & quas sub Ozia rege Iudæ & Hierusalem
Phul rex assyriorum uastare iam cœperat: Denique qui quinquagesimo
& secundo imperii eius anno regnante apud samariam Phaceæ filio Romeliæ uenit Teglatphalasar
rex assyriorum: & cœpit Achaz: & Abel domum Maacha: & zanoe: & cedes: & asor: & zalaad: & ga-
lileam: omnem terram neptalim: & transtulit eos in assyrios. Ex quo ostenditur uicina euerfione sa-
mariae: in commotionem duarum tribuum hæc uniuersa narrari: Ozias autem ipse est qui & aza-
rias: duplici nomine: Et uno quidem atque eodem tempore: Esaiam: Oseam: Iohel: & Amos prophe-
tasse: ex regibus qui ponuntur in titulo cognoscimus. Sed principium uerbi domini fuit in Oseæ fi-
lio Beer. Amos autem pater Esaiæ non ut plerique autumat tertius duodecim prophetarum est: sed
alius: diuersusque apud hebreos scribuntur litteris: Iste primam & extremam litteram habet Aleph: &
Sadæ: illæ Ain & Samech: Et iste secundum quosdam interpretatur fortitudo siue robustus: Ille po-
pulus durus: uel grauis: De quo in Amos plenius diximus: Non solum autem hic propheta: sed &
alii cum habeant in titulo: Visio quæ uidit Esaias siue Abdias: Non inferunt quid uiderint: Verbi gra-
tia. Vidi dominum sabaoth sedentem super thronum excelsum & eleuatū: & Seraphim duo in cir-
cuitu eius: Sed quæ dicta sunt narrant. Id est: Audi cælum & auribus percipe terra. & hæc dicit domi-
nus deus: Ad idumeam: Auditum audiui a domino: & legatum ad gentes misit. Propheta enim
prius uocabantur uidentes. Qui dicere poterant: Oculi mei semper ad dominū: & ad te leuaui ocu-
los meos: qui habitas in cælo: Vnde & apostolis a saluatore præcipitur: Leuate oculos uestros & ui-
dete regiones: quia iam albæ sunt ad metendum: Istos cordis oculos: & sponsa habebat in canti-
co canticorum: cui sponsus dicit: Vulnerasti cor meum soror mea sponsa: uno ex oculis tuis. & in
euangelio legimus. Lucerna corporis tui est oculus tuus: In ueteri quoque dicitur instrumēto quod
populus uiderit uocem dei: ex quo montani deliramenta conticeant: Qui in extasi: & cordis amē-
tia prophetas putat uentura dixisse: Neque enim uidere poterant quod ignorabant: Scio quosdam iu-
dæam & hierusalem: & de cælestibus interpretari: & Esaiam sub persona domini Saluatoris: quod
captiuitatem illius prouintiae in nostra terra pronuntiet: & postea redditum cōscensumque ad mon-
tem sanctum in diebus nouissimis. Quæ nos contraria christianorum fidei iudicantes uniuersa de-
ruralem somniant: referamus ad christi ecclesiam: & ad eos qui uel propter peccata egrediuntur ex
ea: uel ob poenitentiam reuertuntur ad sedem pristinam: De qua & illud in eodem propheta dici
arbitramur: Illuminare illumine hierusalem: uenit enim lux tua: & gloria domini super te orta ē:
& in te apparebit dominus: & gloria illius super te ostendetur: & gradientur reges in lumine tuo:
& gentes in splendore tuo. Quando uenient omnes filii eius de lōge: & filiae illius in humeris por-
tabuntur: & operiant eā cameli madian & ephat afferentes aurum & thus: & reges cædar congre-
gabuntur in hierusalem: & arietes nabaoth properabunt: & erunt placabiles hostiæ super altare do-
mini. Quodque in titulo ponitur prophetasse eum sub Ozia & Ioathan & Achaz: & Ezechia regi-
bus iuda: Non ut in aliis prophetis confuse intelligendum est: ut nesciamus quid sub quo specialiter
ter rege

psal. 120. & cant.

Canti.

Math. 6.

7. co. 60.

Uisio prima.

ter rege dictum est: Sed usq; ad finem uoluminis scriptum refertur: Quid seorsum sub ozia: & quid sub ioathan: & quid sub Achaz: quid sub Ezechia: ei a domino reuelatum sit: Sciamus quoq; Ezechiam in hierusalem duodecimo anno Romuli: qui sui nominis in Italia condidit ciuitatem regnare coepisse: Vt liquido appareat quāto antiquiores sint nostrae historia q̄ gentium ceterarum. Interpretatur autem Esaias saluator domini: Iudaea confessio. hierusalem uisio pacis: Ozias fortitudo domini: Ioathan domini perfectio: Achaz tenens: siue robustus: Ezechias imperium domini: Qui igitur domino praesidente saluatur: & est filius Amos: idest fortis atque robustus: Cernit spiritaliter uisionem confessionis: dum antiqua peccata deplangit: & pacis: dum post poenitentiam transit ad lucem: & aeterna pace requiescit: Cunctaque illius tempora transeunt sub fortitudine domini: & perfectione eius ac robore: Cumq; omnia fecerit: dicit illud euangelicum serui inutiles sumus: quod enim facere debemus fecimus.

Audi celum & auribus percipe terra: quia dominus locutus est.

Supra quis propheta: cuius filius: quid contra iudaeam & hierusalem: siue super iudam & hierusalem: & quo tempore uiderit: Titulo demonstratum est: Nunc celum & terram ad audiendum prouocat: In caelo supernas significans angelicasq; uirtutes: In terra mortalium genus. *μετ' ὧν ἡ γῆ* ab his quae continent ea quae continentur: Siue quia per Moysen testes uocauerat dominus celum & terram: Dans populo israhel legem suam: & dixerat: Attendite celum & loquar. Audiat terra uerba oris mei: Post prauaricationem populi eosdem rursus in testimonium uocat: Vt cuncta elementa cognoscant: iustae dominum in ultionem mandatorum suorum ad iracundiam prouocatum. Pro caelo hebraicum SAMAIM caelos sonat plurali numero. Maxime cum audite dixerit: idest SEMV quod plurali effertur numero non singulariter: Sed quidam uolunt pluraliter quodam dici caelos: sed singulariter intelligi: Iuxta illud quod singulas ciuitates Thebas & Athenas uocamus. Estq; hebraici characteris idioma: ut omnia quae in im syllabam finiuntur masculina sint & pluralia: ut Cherubin & Seraphin: Et quae in oth foemina & pluralia: ut Sabaoth: Et hoc notandum quod caelis dicatur audite: terrae auribus percipe: & enim quae excelsa sunt maiorem habent intelligentiam. Quae humilia terrenis sensibus inuoluuntur: Vnde & saluator in euangelio: qui habet inquit aures audiendi audiat: Si quis igitur celum est: & habet municipatum in caelestibus: Audiat mystice quae dicuntur: Si quis terrenus: simplicem sequatur historiam: Illud quoq; animaduertendum quod non dixerit: Audi celum & auribus percipe terra: quid locuturus sit dominus: Sed quid locutus sit mihi: Vt quod ego audiui in spiritu uobis referam: qui ipsum loquentem audire non meremini. Quidam celum & terram quasi animantia ad audiendum prouocari putant. Iuxta illud quod de terra in alio loco dicitur Qui respicit terram & facit eam tremere. Cum hoc potestatis dei sit: non terrenae intelligentiae.

Filios enutriui & exaltaui: ipsi autem spreuerunt me.

Pro quo Symachus & Theodotion ita uerterunt: Filios genui & exaltaui: Ab hoc loco narrat propheta quid dominus sit locutus. Quod populum israhel quos seruos communi lege condiderat in filios uerterit: Dixeritq; filius primogenitus meus israhel. Deniq; & dominus in euangelio apostolis repromittit: quod si fecerint uoluntatem eius: iam non appellet eos seruos: sed amicos: quod si superbierit israhel audiens se esse primogenitum: Intelligat primogenitum iccirco se dici: Quia secundi filii significantur ex gentibus. Non enim appellatur unigenitus: quod excludat ceteros fratres: sed primogenitus ut monstret & alios secuturos. Et tamen iuxta mysteria scripturarum: non primogeniti accipiunt hereditatem sed secundi. Primogenitus fuit Cham: sed Abel munera placuerunt deo: Primogenitus Ismael: sed Isaac accepit hereditatem: Primogenitus Esau: sed benedictionem patris Iacob supplantator eripuit: Primogenitus ruben: & tamen benedictio seminis christi transfertur ad iudam: Itaq; illi iuxta uocationis ordinem primi fuerunt & appellabantur caput. nos secundi qui dicebamus cauda: uersi sumus in caput: & dei appellamur filii: Quotquot enim receperunt eum: dedit eis potestatem filios dei fieri: Nec accepimus spiritum seruitutis in timore: sed spiritum adoptionis: in quo clamamus abba pater: Quia perfecta dilectio foras mittit timorem. Melius autem est iuxta hebraicum legere: Filios enutriui: quam genui: ne uideatur illi dicto: qd' in Ioannis epistola legimus esse contrarium: Ois qui natus est ex deo non peccat: Ergo isti si nati sunt ex deo quomodo peccare potuerunt: Cum omnis qui ex deo natus est: peccare non possit.

Cognouit bos possessorem suum: & asinus praesepe domini sui: Israel autem me non cognouit & populus meus non intellexit.

Pro quo soli. lxx. transtulerunt: Israhel autem me non cognouit: & populus me non intellexit: Vt iuxta ceteros & hebraicum possessorem suum Israhel non cognouerit: & praesepe domini sui populus non intellexerit. Et est sensus perspicuus: Ego eos adoptaui in filios: & feci populum peculiarem: & partem meam ac funiculum hereditatis meae: appellauiq; eos primogenitos. Illi autem nec hoc quidem fecerunt quod bruta faciunt animalia: ut beneficiis uincerentur: & intelligerent pastorem aut nutritium suum. Nec comparauit eos canibus: quod sagacissimum animantium est: & pro paruo cibo dominorum testa defendunt. Sed stolidioris sensus boui & asino: quorum alte

rum carpenta trahens durissimas terræ glebas uertit uomere: Alterum portat onera & hominum in gradiendo laborem temperat: Vnde & iumenta appellantur ab eo quod iuuent homines. Potest hic locus & de Deo patre intelligi: sed magis refertur ad filium: quod non cognouerit eum: neque susceperit populus Israel: Cuius diem Habraam uidit & lætatus est: Et in cuius aduentu omnium prophetarum uota pendebant: Qui & in euangelio ad hierusalem loquitur: Quotiens uolui congregare filios tuos: sicut gallina pullos sub alas suas: & nolui. Quærimus ubi pariter legerimus bouem & asinum: In deuteronomio scriptum est: non arabis in uitulo simul & asino: Et in hoc eodem Esaia: Beatus qui seminat super omnem aquam: ubi bos calcatur & asinus: simul arat in boue & asino hebion: dignus pro humilitate sensus: paupertate nominis sui. Qui sic recepit euangelium: ut iudaicarum superstitionum: quæ in umbra & imagine præcesserunt: Cerimonias non relinquat. Beatus autem qui seminat in eloquiis scripturarum tam ueteris quam noui instrumenti: Et calcatur aquas occidentis litteræ: ut metat fructum spiritus uiuificantis: Bos iuxta anagogen refertur ad israel: qui legis portauit iugum: Mundum animal est: Asinus peccatorum onere prægrauatus gentium populus accipitur: cui dominus loquæbatur: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis: & ego reficiam uos. Phariseis ergo & scribis non credentibus: qui habebant legis clauem atque notitiam: & uere appellabantur israel: id est mens uidens deum: Credidit pars populi iudeorum ut una die tria simul crederent: & alia die quinq; milia: Sapientibus seculi non recipientibus crucem Christi: Indocta nationum turba suscepit: Vnde & apostolus loquæbatur. Videte uocationem uestram fratres: Quia non multi sapientes secundum carnem: non multi potentes: non multi nobiles: Sed quæ stulta sunt mundi elegit deus ut confundat sapientes: & quæ infirma sunt mundi elegit deus: ut confundat fortia: Sed hæc coacta: Superior uera interpretatio est.

¶ Abbe genti peccatrici populo graui iniquitate: semini nequam: filijs sceleratis: dereliquerunt dominum: blasphemauerunt sanctum israel: abalienati sunt retrorsum.

¶ Hoc quod in ultimo posui: abalienati sunt retrorsum. lxx. interpretes non habent: Et pro blasphemauerunt: scribitur in eis ad iracundiam concitauerunt: & pro semine nequam semen pessimum. Quod cæteri sequentes hebraicum MEREIM interpretati sunt pessimorum. Ut non tam feminis uitium sit. Ne boni & mali diuersa putentur esse natura: quæ eorum malitiæ qui uoluntate propria dominum dereliquerunt. In principio uoluminis titulus est: personam causam tempusque commemorans: in secundo intentos auditores facit: In tertio narrat quicquid locutus sit deus: In quarto quasi in excessibus gentem increpat peccatricem & populum plenum uel grauem iniquitate. Non quæ alia sit gens & alius populus: ut quidam putant: Sed ipse israel & gens appellatur & populus: & filii scelerati siue iniqui: ut qui primum per beneficium filii appellati sunt domini: postea uitio suo uocarentur filii iniquitatis: Siue ut reliqui consona uoce dixerunt: filii corrumpentes: id est υιοφθιστοντες qui naturæ bonum suo uitio perdiderunt. Quodque iungitur.

¶ Blasphemauerunt sanctum Israel.

¶ Proprie de iudeis dicitur conclamantibus: Non habemus regem nisi Cæsarem: Et nonne hic est filius fabri. Et demonium habet: & samaritanus est. Quia igitur dereliquerunt Christum & blasphemauerunt sanctum israel: ideo abalienati sunt retrorsum: Ut qui appellabantur pars & filii dei: postea dicerentur: filii alieni mentiti sunt mihi. Præcepit Saluator: ne apprehenso aratro respiciamus post tergum: ne imitemur uxorem Loth: Vnde & apostolus extendens se in priora posteriorum obliuiscitur. Quod autem dixit iuxta. LXX.

¶ Populo pleno peccatis.

in israel populo non fuisse. Sin autem legerimus ut in hebraico est.

¶ Populo graui iniquitate.

¶ Illius testimonii recordemur: Quod iniquitas sedeat super talentum plumbi. Et ex peccatoris persona dicitur in psalmo: Eleuate sunt iniquitates meæ super caput meum: quasi onus graue grauatae sunt super me. Manifesta transcurramus: ut in obscurioribus: & his quæ explanatione indigent immoremur.

¶ In quo percutiam uos ultra addentes preuaricationem.

¶ Quo testimonio discimus iccirco dominum percuttere delinquentes ut percussos corrigat. Et non tam poena sit quam emendatio: Estque sensus: Non inuenio quam plagis uestris possim adhibere medicinam: Omnia membra uestra plena sunt uulnerum: nullam partem corporis quæ non sit ante percussa reperio: Vel certe hoc modo: Nullas inuenio plagas quibus uestram fragam duritiam. Quanto enim tormenta maiora sunt: tanto magis crescit impietas & iniquitas: Siue ut Theodotion transtulit (declinatio) ut recedatis & declinetis a domino. Quale est illud Hieremiæ: Sine causa percussii filios uestros: disciplinam non recepistis. Vnde iratus loquitur per Oseam: Non uisitabo super filias uestras cum fuerint fornicatae: & super nurus uestras cum adulterauerint: Et per Ezechielem: zelus meus recedit a te: & non irascear tibi amplius. De quibus & in psalmis legimus: Non est firmamentum in plaga eorum: in laboribus hominum non sunt: nec cum hominibus flagellabuntur.

¶ Omne caput languidum & omne cor merens.

¶ Animi lætitia interdum dolorem corporis mitigat. Quod si ad egrotationem corporis accedat egritudo

Mat. 23.

Deu. 22.

Mat. 23.

1. Cor. 13.

Io. 19. c. 8. f.

Luc. 9. g. phil. 3. c.

zach. 5. c. ps. 37.

Hier. 23.

Ezec. 16. c. psal. 73.

Vísio prima.

egritudo animi: duplicatur infirmitas: inter ipsos quoque sensus & oia membra corporis principalē locum obtinet caput: In quo uisus & odoratus auditus & gustus ē. Cum igitur caput doluerit: oia membra debilia sunt: Et per metaphorā docet: quod a principibus usque ad extremā plebem: a doctōribus usque ad imperitū uulgus in nullo sit sanitas: Sed omnes impietati pari ardore cōsentiant.

¶ A planta pedis usque ad verticem nō est in eo sanitas: vulnus & liuor & plaga tumens.

¶ Seruat cōceptam translationem: A pedibus usque ad uerticem: id est a summo usque ad summum: Ab extremis usque ad primos: toto confusi sunt corpore.

¶ Vulnus inquit & liuor & plaga tumens.

¶ Aut enim uerberibus liuent corpora: aut plagis tument: aut hiāt uulneribus. Quærimus cui hæc temporē coaptanda sint: Post babylonicā captiuitatem: sub zorobabel & Esdra ac Neemia israhel reuersus est in iudæam: & antiquum recepit statum: Sub diuersis quoque principibus ac regibus templum augustius fabricatum est: in tantum ut etiam externarum gētium: Lacedemoniorum & Atheniensium ac romanorum mererentur amicitias. Ergo hoc quod dicit. Non est in eo sanitas: ad extremam refert captiuitatem: Quando post Tytum & Vespasianum: & ultimam euerfionem hierusalem: sub Aelio Hadriano: usque ad præsens tempus nullum remedium est: Impleturque quod scriptum est: Omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum: nō est usque

¶ Non est in eo sanitas.

(ad unum. Quod inferitur.

¶ Vel in populo intellige: uel in corpore: uel in capite.

¶ Non est circumligata: nec curata medicamine: neque fota oleo.

¶ Pro quo. lxx. transfulerunt: Non est malagnia imponere. Neque oleum: neque alligaturas: Usque hodie uulnus & liuor & plaga tumens populi israhel: Non est circumligata fasciis: nec curata medicamine. Quod aquila interpretatus est: ἰσραὴλ lintheola uidelicet: quæ ad exsiccandam saniem: & prurulentias extrahendas iniciuntur uulneribus.

¶ Neque fota oleo.

¶ Ut eorum duritia lachrymis pœnitentiæ mollietur. Pro fasciis quibus israhelis nequaquam circumligata sunt uulnera. lxx. malagina transfulerunt. Iacet ergo confossus & contrucidatus Israhel: quia interfecit medicum qui ad curandam uenerat domum Israhel: Vnde & in Hieremia propheta ἰσραὴλ sub persona babylonis locuntur angeli. Curauimus babylonem: & non est sanata: Urbem uidelicet confusionis atque uitiorum. Et in euangelio legimus. Descendentem de hierusalem in hiericho a latrōibus uulneratum curatumque a samaritano. Et post austeritatem uini infusam uulneribus eius olei mollitudinem. Ab eo ergo loco ubi supra dixerat: In quo percutiam uos: Et omne caput languidum: Usque ad hoc quod inferitur. Non est curata medicamine: neque fota oleo: Translationis similitudo seruatur. Et irremediabilium descriptio uulnerum eternam captiuitatem exprimit iudæorum.

¶ Terra uestra deserta: ciuitates uestre igne succense: regionem uestram in conspectu uestro alieni deuorant: Et desolabitur sicut in uastitate hostili.

¶ Hæc sub babyloniis ex parte completa sunt. Incenso templo: subuersa hierusalem: Quando regionem decem tribuum samaritani possiderunt: & in tantam redacta est terra repromissionis solitudinem: ut a leonibus uastaretur. Plēius autem atque perfectius quid futurum sit sub romana captiuitate describitur: quando uniuersam iudæam romanus uastauit exercitus: ciuitatesque successe sunt & regionem eorum in præsentiarum alieni deuorant: & usque ad finem mundi perseuerabit uastitas iudæorum. Possumus autem hæc tropologice & de peccatoribus accipere: qui de sanctitate pristina corruerunt. Postquam contrariis fuerint traditi potestatibus: quod omnia eorum bona ueniant ad desertum: & prioris iustitiæ deus nō recordetur: Et igne diaboli oia succendantur: & sint pabulum bestiarum. De quibus & in alio loco scriptum est: Ne tradas bestiis animam confitentem tibi.

¶ Derelinquetur filia sua sicut umbraculum in uinea: & sicut tugurium in cucumerario.

¶ Quod uinea appellatus sit omnis israhel: Idem in consequentibus propheta testatur dicens. Vineam enim domini sabaoth domus est israhel. Et homo iuda nouella plātatio atque dilecta. Et in psalmo: Vineam de ægypto transtulisti: eiecisti gentes & plantasti eam: Hæc uinea quādiu uberrimos attulit fructus: habuit custodem deum. De quo scribitur: Non dormitabit neque dormiet qui custodit israhel: Postquam uero uindemiauerunt eam omnes trāseuntes uiam: Et uastauit eam aper de silua. Reliquit templum suum dominus: iratusque consurgens ait: Surgite abeamus hinc. Et relinquatur domus uestra deserta. Et per Hieremiam. Reliqui domum meam: dimisi hereditatem meam. Facta est hereditas mea mihi: sicut leo in silua. Dedit super me uocem suam propterea odiui eam: Similitudo autem uastationis templi & hierusalem sumpta est ab agricolis: Qui quādiu uinea uuarum plena est: ponunt custodes in umbraculis: In cucumerario quoque: quod. lxx. pomorum custodiam uocāt. Paruulæ fiunt casulæ propter ardorem solis ac radios declinandos: & inde uel homines uel bestioles quæ insidiari solent natis frugibus abigunt. Cum autem ablata fuerint istiusmodi genimina: remanent arentia fruticum umbracula: casulæque recedente custode quia non habet ultra quod seruet. ergo & omnipotēs deus derelinquit templum & urbem fecit esse desertam: quod non necesse

Hiero. liber Primus. c. i.

est sermonibus approbare nobis præsertim qui uidemus desertam Syon: & euersam Hierusalem templumq; usq; ad solum dirutum: Quod autem filiam Syon uocat. Clementissimi parentis mōstrat affectum: Nec mirum si Syon appelletur filia: Cum etiam babylon sepissimæ filia nūcupetur. Omnes enim natura filii dei sumus: Sed nostro uitio alieni efficimur. Iuxta anagogen. Vineæ dei: & pomorum paradysus: anima nostra appellari potest: Cui si mens idest $\mu\omicron\upsilon\sigma$ præuerit habet custodem mentis deum. Sin autem uitia nos quali quædam bestia fuerint deprædata: relinquimur a custode deo: & omnia nostra redigentur ad solitudinem.

Tasi dominus exercituum reliquisset nobis semen quasi Sodoma facti fuissimus: et quasi gomorra similes essemus.

morza similes effemus. ¶ Hunc locum Paulus apostolus ad Romanos plenius differit scribens. Dico ergo: Nunquid repulit deus populum suum: absit. Nam & ego Israelita sum ex semine Habraam de tribu beniamin: Non repulit deus plebem suam: quæ præsciuit. Et post paululum: Sic ergo in hoc tempore reliquæ secundum electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Ex quo ostenditur superiora: quæ contra Hierusalem & Iudam: sermo propheticus comminatus est: non ad babylonicæ captiuitatis referenda tempus: sed ad ultimum Romanorum: quando in apostolis saluæ factæ sunt reliquæ populi iudæorum: Et una die crediderunt tria milia: & quinque milia: Et in toto orbe euangelium seminatum est. Pro (domino exercituum) quod nos secuti aquilam in latinum uertimus: In hebreo legitur (dominus sabaoth) Quod lxx. interpretes pro locorum qualitate dupliciter transulerunt: Aut (dominum uirtutum: aut dominum omnipotentem) Et quærendum utrum de patre dicatur an de filio. Nec dubium quin illud quod in. xxiii. psalmo legitur: At tollite portas principes uestras: & eleuamini portæ eternales: & introibit rex gloriæ: quæ est iste rex gloriæ dñs sabaoth: id est dñs uirtutum: Ipse est rex gloriæ: Ad Christum referatur. Qui post passionis triumphum ad cælos uisor ascendit: Et alio loco de domino dicitur: Quod rex gloriæ sit: Si enim cognouissent: nunquid dominum gloriæ crucifixissent: Ergo non solum iuxta apocalypsim Ioannis: & apostolum Paulum: Sed in ueteri quoque testamento dominus sabaoth: Hoc est omnipotens Christus appellatur: Si enim omnia patris filii sunt: Et ipse loquitur in euangelio: Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra: & omnia tua mea sunt & glorificor in eis: Cur non etiam omnipotentis nomen referatur ad Christum: Vt sicut deus dei: & dñs dñi: Sic omnipotens omnipotentis filius sit.

Audite verbū dñi principes sodomorum percipite aurib⁹ legē dei nostri popūlus gomorre.

T Saluis factis reliquiis per apostolos populi israeli: Ad scribas & phariseos & populum subclau- mantem: crucifige crucifige talem: Propheticus sermo conuertitur: Et uocat eos principes sodomorum: & populum gomorrae: iuxta illud quod in consequentibus legimus: Iniquitatem suam sicut Sodoma annuntiauerunt & ostenderunt. Vhe animae eorum quia cogitauerunt consili- um pessimum contra semetipsos dicentes: Alligemus iustum quoniam inutilis est nobis: Ergo propterea principes uocantur sodomorum: & populus gomorrae. Quia cogitauerunt con- silium pessimum: & alligauerunt iustum atq; dixerunt: Non habemus regem nisi Caesarem: Et rursum: Nos scimus quia Moyse locutus sit deus: istum autem quis sit nescimus. Simulq; glorian- tes in euangelio semen Habrae sumus: & nemini unq; seruiuimus: Audiunt a domino saluatore: Si essetis filii Habraam utiq; opera Habrae faceretis: Et rursum: Vos ex diabolo patre nati estis: & ope- ra patris uestri uultis facere. Tale quid & Ezechiel ad hierusalem loquitur: Pater tuus Amorreus & mater tua Cethea. Aiunt hebrei ob duas causas interfectum Esaia: Quod principes sodomorum & populum gomorrae eos appellauerit: Et quod domino dicente ad Moysen: Non poteris uidere faciem meam: Iste ausus sit dicere: Vidi dominum sedentem super thronum excelsum & eleuatum Non considerantes quod faciem & pedes dei: siue suos quod in hebreo ambiguae legitur seraphini texerint: Et media tantum eius Esaia uidisse se scribat: Homo igitur dei faciem uidere non potest: Angeli autem etiam minimorum in ecclesia semper uident faciem dei: Et nunc in speculo uidemus in enigmate: tunc autem facie ad faciem. Quando de hominibus in angelos profecerimus & po- tuerimus cum apostolo dicere: Nos autem omnes reuelata facie gloriam dei speculantes in eadem imaginē transformamur a gloria in gloriam: quasi a dñi spiritu: Licet faciem dei iuxta naturā suā pprietatem nulla uideat creatura: Et tunc mente cernatur: quando inuisibilis creditur.

¶ Quo mihi multitudinem victimarum vestrarū dicit dominus: plenus sum holocaustis arietum: et adipe pinguium: et sanguinem vitulorum et agnorum et hyrcorum nolui.

E Pro eo qđ est nolui. lxx. transfulerunt: Nolo præsens tempus pro præterito: Porro iuxta hebraicum nunq̃ se deus hostias iudæorum uoluisse demonstrat. Quod in. xlix. psalmo legimus. Non accipiam de domo tua uitulos neq; de grægibus tuis hircos. Quoniam meæ sunt omnes feræ silvarum: iumenta in montibus & boues: Cognoui omnia uolatilia cæli & pulchritudo agri mecū est. Si exuriero non dicam tibi: meus est enim orbis terræ & plenitudo eius. Nūquid manducabo carnes thaurorum: aut sanguinem hircorum bibam. Cumq; ueteris legis ceremonias respuisset transiit ad euangelicam puritatem: Et quid pro his cupiat ostendit: imola deo sacrificium laudis: & redde altissimo uota tua: Inuoca me in die tribulationis: eruam te & honorificabis me. Omnis ergo capituli

Visio prima.

capitoli huius continentia usq; ad eum locum ubi ait.

Iudicate pupillum: defendite viduam: & venite & disputemus dicit dominus.

Respuit sacrificia uictimarum: Et euangelii obedientiam docet esse super sacrificium. Quodq; intulit: Plenus sum: hoc sensu est accipiendum: Nulla re indigeo: Domini est terra & plenitudo eius. Vnde & nos omnes de plenitudine eius accipimus. Potest hoc & de his accipi: qui cum dei præcepta non faciant: donariis atq; muneribus deum redimere posse se credunt: Vel qui parata per rapinam & avaritiam altari offerunt: & pauperibus. Quis quasiuit hæc de manibus uestris. Audiât hebionei: qui post passionem Christi: abolitam legem: putant esse seruandam: Audiât hebionitarum socii: qui iudæis tantum & de stirpe Israelitici generis hæc custodienda decernunt. Hostiæ ergo & immolatio uictimarum: non principaliter a deo quæsitæ sunt: sed ne idolis fierent. Et ut de carnalibus uictimis: quasi per typū & imaginem: ad spirituales hostias trāsiremus. Dicēdo autē se hostias nō q̄sisse: ostēdit. quia lex spiritalis sit: & oīa quæ iudæi carnaliter faciunt a nobis impleri spiritaliter.

Calcarea atrium meum non apponetis.

Obserua quod post babyloniam uastitatem: rursum a zorobabel templum edificatum sit: & p multam annorum seriem: in templo sint oblata sacrificia. Ergo ultimam sub Vespasiō & Tyto destructionem templi indicat: quæ usq; ad consumationem mundi: perseveratura est.

Ne offeratis vltra sacrificium frustra: incensum abhominatio est mihi: Neomenias vestras & sabbata vestra & festiuitates alias non feram: iniqui sunt cetus vestri.

Omnis conuentus qui non offert hostias spirituales: nec audit: quod in quinquagesimo psalmo canitur: Sacrificium deo spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum Deus non despicit. Abhominabilis deo est. Et iccirco iungit & dicit.

Calendas vestras & solemnitates vestras.

Ut nō suas appellet festiuitates: sed eo

rum qui male his utuntur. Quodq; lxx. interpretati sunt: ieiunium & ocium: Possumus dicere illud ieiunium recipi a deo: quod ocium bonorum operum non habet.

Q̄dit anima mea. **Ὁ ὁ πῶς ποφῶν** nō q̄ animā deus habeat: sed nostro loquitur affectu.

Facti estis mihi in facietatē: nequaq; dimittā peccata v̄a. **Pro quo** interpretatus est Agla.

Laboravi sustinens. **Ὁ σὺ μὲν ἐπὶ τοῖς ἐλαῖω.** Quod est.

Defeci miserans. **Ut ostēdat se nequaq; ultra misereri.** Quia aliud sit seruos ad se missos occidere: aliud filiū. Hunc sensum & in Osee ppheta legimus: Perditio autē tua ex te israhel: tū in me auxiliū tuū: Q̄ ita intelligitur pereas israhel q̄a non tuo merito: sed meo tū auxilio saluaris.

Et cum extenderitis manus vestras: auertam oculos meos a vobis. Et cum multiplicaueritis orationem non exaudiam. Manus vestre sanguine plene sunt.

Causa manifesta cur deus auertat ab eis oculos suos: & multiplicatam orationem non exaudiat. Quia effuderint sanguinem iusti: Et pessimi coloni heredem ad se missum interfecerint: Vnde & saluator ad eos loquitur: Et uos implete mensuram patrum uestrorum: Illi enim interfecerūt missos ad se pphetas: uos iugalate patrisfamilias filium. Utendū hoc testimonio cōtra eos qui cū cotidianis operibus sanguine manus plenas habeant: in oratione dies noctesq; coniungunt.

Lauamini mundi estote.

Pro superioribus uictimis & holocaustis & adipe pinguium: & sanguine taurorum: & hyrcorum & pro thimiamate & neomēis: sabbato: die festo atq; ieiuniis kalendis & aliis solēnitatibus: euangelii mihi placet religio: ut baptizemini in sanguine meo: per lauachrum regenerationis: quod solum potest peccata dimittere: Nisi enim quis renatus fuerit ex aqua & spiritu: non intrabit in regnum cælorum: Ipse quoq; dominus ascendens ad patrem: Euntes inquit docete omnes gentes baptizātes eas: in nomine patris & filii & spiritus sancti.

Auferte malum cogitationum uestrarum ab oculis meis.

Quod & Ioannes baptista dicebat: Genimina uiperarum quis ostendit uobis fugere ab ira uentura: Facite ergo uobis fructus dignos pœnitētiæ: Ut qui christi baptisma cōsecutus est: auferat malum de corde suo: & quiescat agere peruerse: ac postea discat bonum facere: Secundum illud quod alibi præcipitur: Declina a malo & fac bonum.

Quiescite agere peruerse: discite bene facere.

Virtus ergo discēda est: Nec naturæ tū bonum sufficit ad iustitiam: nisi quis erudiat congruis disciplinis: Iesus quoq; filius syrach tale quid loquitur. Desiderasti sapientiam: serua mandata: & dominus tribuet tibi eā: Et in sequētibus idē Esaias cōmemorat. Oīs qui nō didicerit iustitiā sup terrā: ueritatē nō facit: Discēda est iustitia & magistrorum sapiētiæ terēda sunt limina.

Querite iudicium: subuenite oppressor: iudicate pupillo: defendite viduam: & venite & arguite me dicit dominus.

Uictimis iudæorum euangelica mandata succedunt: Et ideo pupillis & uiduis puidetur: ut securi de tutela cōiugum ac liberorum suorum: martyres ad bella pcedant. Cum autem inquit hæc feceritis: arguite me: si nō reddidero præmia: quæ pollicitus sum. Quādo autē dicit q̄rite iudiciū: ostēdit nō esse oīum rectæ iudicare: sed eorū q̄ prudētes sūt. Deniq; & Salomō in uisione p somnū: hoc a deo postulauit: ut accepta sapiētia iustæ populum iudicaret.

Si fuerint peccata vestra ut coccinum: quasi nix dealbabitur: Et si fuerint rubra: quasi ver

miculus: velut lana alba erunt. **O**rdo præcipuus: nõ eni sufficit dixisse lauamini: nisi iungat mundi estote: ut post lauachæ aquæ: cordis habeat puritatem. Beati mudo corde: quoniã ipsi deum uidebunt. Cumq; cordis habuerint puritatem: debet auferre malum de mētibus suis: Nõ in cõspectu hominum: sed in cõspectu dei: quem celare nihil potest. Quodq; iungit. Quiescite agere peruersè: illud euangelicum sonat. Ecce sanus factus es: noli ultra peccare: ne quid tibi deterius fiat. Recedēs ergo a uitis discat bonum: quærat iudicium: oppræssio subueniat: pupillum uiduamq; sustētet: Et si hoc fecerit: tunc peccata: quæ prius in modũ coccini sanguinea fuerant: dimittentur: Et opera cruoris ac sanguinis ueste domini mutabuntur: quæ de agni confecta est uellere: quæ seculum in apocalypsi: qui uirginitatis candore resplendent.

Si uolueritis & audieritis me: bona terre cõmedetis: Si nolueritis & non audieritis:

Sive ut in hebreo habet. **E**t me ad iracundiam prouocaueritis: gladius deuorabit vos.

Liberum seruat arbitriũ: ut i utrãq; partem nõ præiudicio dei: sed ex meritis singulorũ: uel pœna uel pmiũ sit: Bona autem terræ illa puto dici: de quibus in psalmo legimus. Credo uidere bona dñi in terra uiuentiũ: Et beati mites qm̃ ipsi possidebũt terrã. Vel certe q̃a iudæis loq̃batur. Qui nec dũ poterat capere spiritalia: pollicetur eis bona pñtis seculi: Vt saltem pñsentibus inuitati faciãt q̃ præcepta sunt: Et q̃a noluerũt audire: sed ecõtrario prouocauerunt ad iracundiam sanctum israhel: ppter ea eos gladius deuorauit: Id est Romanus deleuit exercitũ.

Et hec inquit omnia: quia os domini locutum est.

Cuius sententia: permanentibus hominum peccatis: non potest immutari.

Quõ facta est meretrix ciuitas fidelis: plena iudicii: Iustitia requieuit in ea: nũc at homicide:

Verbũ hebraicũ IALIN. Pro quo. lxx. trãstulerũt dormiuit & requieuit & regeſcet: Id est & præteritum & futurũ tps significat. Vnde Aquila & Theodotion quasi de futuro dicũt. Miratur aut propheticũ spiritu: ut ciuitas quæ quondã fidelis fuit: uel fidelĩũ receptaculum: subito facta sit meretrix. Qd' qdem in Esaia temporibus intelligi põt: Sed plenius refertur ad passionem. Qd' oēs declinauerunt simul inutiles facti sunt. Et quãq; in hebraicõ nõ habeatur syon: tñ. lxx. ut sensum manifestiore facerent addiderunt. Sion aut mons est: in quo hierusalem urbs cõdita est: Quæ postq̃ capta est a David: appellata est ciuitas David: Nec ambigo fuisse in ea sanctos uiros: quãdo tabernaculũ dei habuit: & postea cum templum edificatũ est: Quando nathan & gad pphetauerunt. Et super choros: qui in libro dierum plenius describũtur: Asaph & idithum: & eman: & filii chore constituti sunt: Vt paulatim a sacrificiis uictimarum ad laudes domini transiret religio. Ciuitas ergo fidelĩũ quæ prius fuit plena iudiciis: & iustitia requieuit in ea: nunc plena est homicidis: qui interfecerunt prophetas: & ipsum dominum saluatorem: Fornicationem autem hierusalem quomodo diuinauerit crura sua omni transeunti sub nomine oolibbæ Ezechiel prosequitur quæ interpretatur tabernaculum suũ in ea. Quod nunc aliis uerbis dicitur: Iustitia requieuit in ea. Pro iustitia in hebreo scriptum est: Sedech: quod iustũ magis sonat: q̃ iustitiam: Vt intelligamus prius in ea dominũ cõmoratum: De quo alibi dicitur: Iustus autem quid fecit: Dñs in tẽplo sancto suo: dñs in cælo sedes eius. Quæ oĩa possumus scdm̃ anagogen referre ad aĩam sancti quondã uiri: in qua pri⁹ dei iustitia cõmorata est: Si postea peccauerit: & pro hospite deo: homicidæ demones in ea fuerit commorati.

Argentum tuum uersum est in scoriã.

Ad ciuitatem loquitur syon in qua

prius requieuit iustitia. Quod argentum illius doctrina uidelicet scripturarum. De qua in psalmis legimus. Eloq̃a dñi eloq̃ia casta: argẽtũ igne examinatũ: pbatũ terræ: purgatũ septuplũ: uersum sit in scoriã: qd' hebraice dicitur: Sigim: Rubigo uidelicet metallo: siue purgamẽta & sordes: quæ igne excoquũtur: Vt quia argẽtũ nominauerat seruẽt metaphoram: Potest autẽ & hoc dici: quod iusti & sancti uiri: qui prius in urbe uersati sunt: postea in sordes uersati sunt peccatorum.

Caupones tui miscent uino aquam.

Pro quo Symachus tranſtulit: Vinum

tuum mixtum aqua: & est sensus: Lex dei pura atq; syncera: Et ut ita dicam: mira ueritate subnixã: uiolata est traditionibus phariseorum. Quod dominus in euangelio plenius docet. Omisſisse eos legem dei: & sequi mandata hominum. Omnisq; doctor qui austeritatẽ scripturarum: per quã potest audiẽtes corripere uertit ad gratiam: & ita loquitur: ut non corrigat: sed delectet audientes. Vinum sanctarum scripturarum uiolat: atq; corrumpit sensu suo. Heretici quoq; euangelicam ueritatẽ corrumpunt praua intelligentia: & sunt caupones pessimi: facientes de uino aquam. Cum econtrario dominus noster aquas in uinum uerterit: & tale uinum: quod miretur Architrictinus: Quale & regina Sabba in salomonis est mirata conuiuio: pincernas eius & ministros uini: sua uoce collaudans: Sed & ecclesiastes ministeria uini: atque conuiuii sui: mystico sermone describit. Vnde pro uino Aquila σ̃υμ̃πόσιον: id est conuiuium interpretatus est: quod apud græcos ἀπό τοῦ σ̃υμ̃πό τοῦ apud nos a conuictu rectius appellatur.

Principes tui inobedientes: socii furum.

Pro inobedientibus Aquila recedentes: Symachus declinantes interpretatus est. Principes autem scribas & phariseos uocat: qui a domino recedentes: immo ueritatis semitam relinquentes peruerso ambulauerunt itinere: & socii fuerunt proditoris furisque iudæ. Quod quidem & nos cauere

cauere debemus: ne accipientes ab hominibus munera: qui per rapinas miserorumq; lachrimas diuitias cōgregant: non tam ipsi fures: q̄ socii furum appellamur: dicaturq; nobis: Videbas furem & currebas cum eo: & cum adulteris portionem tuam ponebas:

Omnes diligūt munera: secūtur retributiones.

In catalogo uitiorum numerantur etiā hi: qui diligunt munera: Nō dixit qui accipiunt: hoc enim saepe necessitate fit: sed qui nō putāt amicos: nisi a quibus dona perceperint: nec os considerant amicorum: sed manus: Et eos sanctos iudicant: quorū exhaustiunt marsupiu. De quibus ecclesiastes loquitur: Qui diligit pecuniam: non implebitur pecunia: istiusmodi secuntur retributiones: et laudāt eos a quibus aliquid acceperint: Vel certe nulli quippiā tribuant: nisi a quo se recepturos putauerint: Pro retributionibus Symachus uicissitudines. uel ultiones interpretatus est: ut hi quoq; in culpa sint: qui reddunt malum pro malo: & dentem pro dente: oculum pro oculo: Et non imitantur illud Dauidicū: Si reddidi retribuentibus mihi mala: Et hieremiā de iusto dicentis: Dabit percutienti maxillam suam: saturabitur opprobriis: ut impleat euāgelicū uirū cui dicitur: q̄ te percussit in maxillā: pbe ei & alteram.

Pupillo nō iudicāt: & causa uidue nō ingredit ad illos: ppter hoc ait dñs exercitū: fortis isrl.

Pro forti israel: quod omnes similiter transtulerunt: Soli. lxx. nescio quid uolentes posuerūt: Vhe fortes israel: quod nos sic disserere posumus: ut dicamus principes quoq; corripit: atq; robustos: de quibus scriptū est: Potētes potēter tormēta patiētur & cui plus datur plus exigēt ab eo: abutamur q̄ hoc testimonio: si qñ op⁹ fuerit aduersum ecclesiā p̄cipes: q̄ destruūt operibus dignitatē.

De uero ego consolabor super hostibus meis: & vindicabor de inimicis meis.

Rursum & in hoc: quod in hebraico nō habetur: Ponunt. lxx. Non cessabit enim furor meus contra inimicos meos: Corripit autem scribas & phariseos: De quibus in euāgelio loquitur: Vhe uobis scribæ & pharisei: Et alio loco. Generatio adultera & peruersa signum quærit: & signum non dabitur ei: nisi signū Ionæ prophetæ: Plangit autē clementissimus pater principes delinquentes: & hostes suos uocat: & inimicos appellat: quod pereāt: quod nolit agere pœnitētiā: quod ad se ueniētem non susceperint: Appropinquās hierusalem fleuit & dixit: hierusalem: quæ occidis prophetas & lapidas eos q̄ ad te missi sūt: quotiēs uolui cōgregare filios tuos: sicut gallina pullos suos: & noluiisti: Cōsolatio ergo dei sup hostib⁹ ei⁹ & inimicis ē: ut q̄ n̄ senserūt bñficiis: suppliciis corrigātur:

Et conuertam manum meam ad te: & exquoquam ad purum scoriam tuam: & auferam omne stagnum tuum.

Pro scoria quod interpretatus est Symachus: Aquila στένω. q. u. id est uinatia Theodotion γιγαντις id est acinum uue interpretatus est. Soli. lxx. incredulos uel inhobedientes: sensum magis q̄ uerba uertentes: Quia enim supra dixerat: Argentum tuū uersum est in scoriam: Nunc seruat metaphoram: ut conuertat super eam: id est extendat manū suā ad puniendum: atq; purgandum: ut exquoquat omnes sordes: ac uitia peccatorum: ut separato stagno purum argentum remaneat: Quod absq; igne fieri non potest: per qd̄ significat eos passuros esse tormēta: Legimus & in malachia de domino: ipse egredietur quasi ignis cōflatorii: & quasi herba fullōnum & sedebit conflans & emundans sicut argentū & aurum: & emundabit filios leui: Ut postq̄ mundati fuerint dicatur de eis: Et erunt domino offerentes uictimas in iustitia: Ezechiel quoq; omnem domum israel: ære & ferro: & plumbo & stagno dicit esse cōmixtam: & postea purgandam: Ut postea q̄ purgata fuerit: cognoscat quia ipse sit dominus: Sed in euāgelio sub alia metaphora idem sensus ostēditur: Cuius uentilabrū in manu eius: & purgabit aream suam: & mundabit triticum: & cōgregabit frumentum in horreo: paleas autem comburet igni inextinguibili.

Et restitui iudices tuos ut fuerant prius: & consiliarios tuos sicut antiquitus.

In ciuitate fidei syō: que postea facta est meretrix: Et pro iusto siue iustitia inhabitauerūt in ea hominidæ: Ideo dominus cōuertit manū suā: ut exquoquat eam ad purum & auferat omne stagnū & restituat iudices illius: sicut fuerūt a p̄cīpio: & consiliarios sicut antiquitus: iudices priores fuerunt: moyses & iesus filius nauæ & ceteri: A quibus etiam liber scripturæ sanctæ nomen accepit Et postea dauid & alii iusti reges: Restituet ergo iudicū similitudinem uel post captiuitatem babylo nicam: ut iudæi uolunt zorobabel: Esdram & neemiam: & ceteros principes: q̄ usq; ad hircanum populo præsuerūt: cui herodes successit in regnū: Vel certe ueri⁹ & rectius: Apostolos & q̄ p̄ apostolos crediderūt: ecclesiarūq; p̄cīpes constituti sunt sicut in principio huius diximus uisionis: qd̄ cōminatio & p̄promissio p̄tineāt ad t̄pus dñicæ passionis: & ad fidē q̄ post passionē ei⁹ fūdauit ecclesiā

Post hec vocaberis ciuitas iusti: vrbs fidelis.

Hac p̄spicue de ecclesia q̄ in dñm creditura est: rā de iudæis q̄ de gētib⁹ p̄pheticus sermo cōplectitur: vrbs at iusti hoc est dñi saluatoris siue ipsa uocabitur. De qua dictū est: n̄ potest ciuitas abscondi sup mōtē posita: fidelē quoq; appellāf uel metropoli iuxta. lxx. ostēdit ab hiis esse appellādā q̄ in dño credituri sūt.

Syō in iudicio redimetur & reducēt eam in iustitiā: & conteret scelestos & peccatores simul: & q̄ dereliquērūt dñm consumentur confundentur enī ab idolis qb⁹ sacrificauerūt: & erubescetis sup ortis quos elegeratis: Cū fueritis uelut quercus defluētibus foliis: Et uelut ortus absq; aqua.

Non omnes redimentur: nec omnes salui fient: sed reliquæ de quibus & supra dictum est: Reducentur autem in iustitiam: cum scelerati & peccatores contriti fuerint: & qui dominum reliquære cō

fupti: Cūq; saluati fuerint confundentur: qui idolis prius sacrificauerant & erubescunt in ortis quos elegerant: Significat autem loca luxuriæ: lucos & nemora: erunt enim quasi therebintus defluentibus foliis & uelut hortus siue paradisus sine aqua: Vsq; hodie iudæi legentes scripturas sanctas therebintus sunt siue quercus: ut interpretatus est Symachus: Et iuxta euāgelium: Ficus quæ aruit: In qua cum dominus poma quæssisset & nō inuenisset eterna ei ariditate maledixit: Sed & ipsa folia & poma uerborum nunc apud eos esse cessarunt: hortus quoq; irriguus: idest scientia scripturarum: siue paradisus diuersarū arborum: qui absq; gratia spiritali est ne olera quidem affert: De quibus apostolus loquitur: Qui infirmus est olera māduca: Et siccatis radicibus oīs uiror in ariditate uersus ac squalorē.

Et erit fortitudo uestra ut fauilla stupeat & opus uestrum quasi scintilla.

Pro fauilla ap̄a Τίπα γ. u. a interpretatus est Symachus: quando stappa pectitur: quicquid sordidum habet proicitur: Omnis igitur fortitudo & superbia peccatorum & sceleratorū israel: qui dereliquerunt dominū. & iccirco consumpti sunt: & sacrificauerunt idolis: & erubescunt in hortis: quos elegerunt: rediguntur in purgamenta stuppæ. quæ leui uorantur incendio: Sequitur enim & opus eius idest fortitudinis uestræ siue idolatriæ in qua erraueratis puula scintilla consumet.

Et succendetur utrumq; simul & nō erit qui extinguat.

Et scientia uidelicet iudæorum: & omnia opera quæ faciunt: Siue & idolum & hierusalem in qua idolum fuit: Et succedete dño nullus extingere poterit: quæ omnia de cōtrariis quoq; dogmatibus accipere possumus: Quod & magistri & discipuli pariter peccat: & oēs op̄a eorū ignis & plūbū sit.

EXPLICIT EXPLANATIO DIVI HIERONYMI SVPER PRIMA VISIONE ESAIAE
INCIPIT SVPER SECUNDA VISIONE. CAPITVLVM SECVNDVM.

Verbum quod uidit Esaias filius amos super iudam & hierusalem.

Et in priore uisione quā iā exposuimus. lxx. interpretati sunt: Quam uidit contra iudam & contra hierusalem in hebraico scriptum est de iuda & hierusalem: Et in hac quæ secunda est in hebraico continetur: & miror quod. lxx. interpretes in illa dixerint contra iudam & hierusalem: & in hac de iudæa & hierusalem: nisi forte quia ibi appellatur gens peccatrix populus plenus peccatis: semen pessimum: filii iniquitatis: & principes sodomorum ac populus gomorrae: & ciuitas meretrix: & cætera istiusmodi: sensū magis quæ uerbum interpretati sunt: & hic quæ statim ipsa permittit.

Et erit in nouissimis diebus manifestus mons domini: & domus dei in summitate montium.

Non contra iudam & hierusalem sed de iudæa & hierusalem prophetiam intellexerunt. Cumq; in illa legerimus post comminationem prospera: Restituam iudices tuos ut fuerunt prius consiliarios tuos sicut antiquitus: Post hæc uocaberis ciuitas iusti urbs fidelis: Et in ista post prospera truculenta fit cōminatio.

Ecce dominator dominus exercituum auferet ab hierusalem & ab iuda validum & fortem: omne robur panis: & omne robur aque: & reliqua.

Ergo iuxta hebraicum: & in illa uisione: & in isto sermone quem uidit Esaias filius amos: de iuda & hierusalem: Intelligendum est: non contra iudam & hierusalem: nec pro iuda & hierusalem ut si machus transtulit: Sed absolute de iuda & hierusalem: In quo possunt & læta & tristia contineri: & hoc considerandum est quia ibi uisionem uideat: Hic uerbum quod erat in principio apud deum: & in illa iudæis cōminans ad gētium ueniat salutem. In ista a gentium salute incipiens punito ista et ex utraq; uocatione credentes in christi ecclesiam congreget.

Et erit in nouissimis diebus preparatus mons domus domini in vertice montium.

Nouissimos dies in genesi legimus: quod uocante iacob filios suos atq; dicente: Venite ut annuntiem uobis quid futurum sit in nouissimis diebus: Postea ad iudam de cuius semine ortus est christus: dixerit: Non deficiet princeps ex iuda neq; dux de femoribus eius donec ueniat cui repositum est & ipse erit expectatio gentium: In his nouissimis diebus erit hora nouissima: De qua iohannes apostolus loquitur: Filioli nouissima hora est: in qua abscisus lapis de monte sine manibus: creuit in montem magnum & repleuit omnem terram. A quo & princeps tyri in Ezechiele dicitur uulneratus: Hic mons in domo domini est: Quam propheta suspirat dicens: Vnum petiui a domino: hoc requiram ut in habitem in domo domini: omnes dies uitæ meæ: Et de qua paulus scribit ad timotheum: Sin autem tardauero ut scias quomodo oporteat te cōuersari in domo dei: Quæ ecclesia dei uiuentis columna & firmamentum ueritatis: Hæc domus ædificata est super fundamentum apostolorum & prophetarum: & ipsi montes sunt quasi imitatores christi: De hac domo hierusalem psalmista conclamat dicens: Qui confidunt in domino sicut mons syon non commouebitur in eternum qui habitat in hierusalē: Montes in circuitu eius & dominus in circuitu populi sui. Vnde & super unum montium christus fundat ecclesiam & loquitur ad eum: Tu es petrus. & super hæc petra ædificabo ecclesiam meam: & portæ inferi non praeualebunt aduersus eam. Simile quod ad desideratam animam suam: & impatienter domum dei uidere cupientem sanctus loquitur: Quare tristis es anima mea: & quare conturbas me: Et iterum: hæc

recordatus

Vísio Secunda

recordatus sum & effudi in animam meam: quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum dei: in uoce exultationis & confessionis sonus epulantium: lxx. Manifestum montem domini & domum dei super caput montium transfulerunt: Quod te testimonium hisdem uerbis & Micheas propheta posuit: quæ in suo loco exposui.

¶ Et eleuabitur super colles.

¶ Qui & in capitibus montium

offensus est paratus: iste super colles eleuabitur: De quibus montibus & collibus: & in cantico canonicorum sponsa loquitur: Vox fratrueis mei: Ecce uenit saliens super montes: transiliens colles similis est fratrueis meus caprea: uel hinnulo ceruorum in montibus bethel.

¶ Et fluent ad eum omnes gentes: & ibunt populi multi.

Omnes enim gentes seruiant ei: Cui dictum est: Postula a me & dabo tibi gētes hereditatem tuam & possessionem tuam terminos terræ: Ut seruiant ei iuxta sophoniam sub iugo uno: De quibus idē propheta testatur: Ex finibus fluuiorum ethiopiæ afferent tibi hostias: in lxxi. psalmo legimus: In conspectu eius precipitent ethiopes: In nomine. n. iesu oē genu flectitur: cælestium terrestrium: & infernorum.

¶ Et dicent uenite ascendamus ad montem domini: & ad domum dei iacob: & docebit nos vias suas: & ambulabimus in semitis eius.

Gentes & populi nequaquam propria salute contenti se mutuo hortabuntur & dicent: Venite ascendamus montem domini: & ad domum dei iacob: De quibus supra diximus: Qui sit mons domini præparatus: & quæ domus domini super uerticem montium: Domus autem domini dicitur: domus dei iacob: Ut recipiamus uetus instrumentum Et non secundum manicheum aliam extra domum dei iacob queramus domum. cum autem fuerimus in domo dei iacob tunc docebit nos uias suas: per quas gradiamur ad eum & ambulabimus in semitis eius quas triuerunt & alii: Denique & iesus ascendens in montem docebat discipulos suos octo beatitudines: & cætera quæ in euangelico sermone complectuntur: Prius ergo discēda sūt uia domini & postea ambulandum in semitis eius.

¶ Quia de syon eribit lex: & uerbum domini de hierusalem.

Omnes gentes & populi multi iccirco se mutuo hortabuntur & dicent: Venite ascendamus ad montem domini: & cætera quæ sequuntur: Quia de syon egredietur lex: & uerbum domini de hierusalem nequaquam de synai: & de solitudine & de monte oreb: Sed de monte syon: in quo ædificata est hierusalem & de hierusalem in qua templum est & religio domini: legimus quod saepe dominus docuerit in templo: Et quod non oportuerit mori prophetam extra hierusalem: & supra uerbum & legem pariter nominat: Verbum principes iubentur audire: Legem populus auribus percipere: Qui enim primum legem fecerit postea uenit ad sermonem dei: Sed in hierusalem primum fundata ecclesia: totius orbis ecclesias seminauit: Et hoc dicendum quod quicumque in specula & in uisione pacis fuerit: In hoc & lex & uerbum domini constitutum sit: Et pulchre non dicit in syon & in hierusalem erit: & manebit uerbum & lex domini: sed egredietur: Ut de illo fonte omnes nationes doctrina dei significet irrigatas.

Sion

¶ Et iudicabit gentes & arguet populos multos.

Ergo inter gentes & gentes iudicandum est: Nec omnes increduli pari sententia condemnandi: sed pro diuersitate meritorum diuersa passuri sunt: Postquam autem iudicauerit gentes tunc arguet populos multos: Siue ut lxx. transfulerunt populum multum: Et nota ordinem: gentes iudicantur: quia credituræ sunt: Qui enim non credit iam iudicatus est: Populus autem multus quod intelligitur in israel: nequaquam iudicabitur sed arguetur: Quia ad se missum filium dei non receperit.

¶ Et constabunt gladios suos in uomeres & lanceas suas in falces.

Omne bellandi studium uertetur ad pacem: Et pro discordia erit in toto orbe concordia: Gladii mutabuntur in uomeres & lanceæ in falces: ut omisso furore bellandi agriculturæ seruiant: Et uberrimas falcibus messes secent: Quod quidem & spiritaliter intelligi potest: quando duritia cordis nostri christi uomere frangitur & eradicantur spinæ uitiorum ut semetis sermonis dei crescat in fruges & postea labores manuum nostrarum maducem: quoniam ueniētes ueniēt in exultatione portantes manipulos suos

¶ Non leuabit gens contra gentem gladium: neque exercebuntur ultra ad prelium.

Veteres reuoluamus historias & inueniemus usque ad uicesimum octauum annum. Cesaris augusti: Cuius. xli. anno christus natus est in iudæa: in toto orbe terrarum fuisse discordiam: Et singulas nationes contra uicinas gentes arsisse studio præliandi: ita ut cederent & cederentur: Orto autem domino saluatore quando sub præside syriæ cyrino prima est in orbe terrarum facta descriptio: Et euangelicæ doctrinæ pax romani imperii præparata: tunc omnia bella cessarunt: & nequaquam per opida & uicos exercebantur ad prælia: Sed ad agorum cultus: militibus tantum: legionibusque romanis contra barbaras nationes bellandi studio delegato: Quando impletus est angelorum ille concetus: gloria in excelsis deo & in terra pax hominibus bone uoluntatis: & in diebus eius orta est iustitia & multitudo pacis.

¶ Domus iacob uenite & ambulemus in lumine domini: Projecisti enim populum tuum domum iacob.

Post uocationem gentium & ostensionem montis domini super uerticem montium: ad populum suum id est populum iudæorum: qui appellatur domus iacob: propheta conuertitur & hortatur eos ut qui in tenebris uersantur erroris: lumen suscipiant ueritatis & ambulent in lumine domini: Et

Liber Primus. c. ii.

quodammodo illud dauidicum canit: Accedite ad eum: & illuminamini: & facies uestre non confundentur: Omnis enim qui operatur malum odit lumen: & non uenit ad lucem ne opera eius arguantur. Vos autem domus iacob domus populi mei: uenite mecum & pariter ambulemus in lumine domini recipiamus euangelium illuminemur ab eo qui dicit: Ego sum lux mundi: Cumque hoc locutus fuisset ad populum iudeorum cernens impoenitens cor eorum: & animam in credulitate durissimam: facit apostropham ad dominum & dicit.

¶ Ideo eos hortor ut ad te veniant & tecum tuo lumine perfruantur: quia pro merito peccatorum suorum reliquisti populum tuum: domum quondam iacob: Quia repleti sunt ut olim: & angures habuerunt ut philistim.

¶ Pro philistim semper. lxx. alienigenas interpretati sunt: nomen comune pro proprio: quae est hodie gens palestinorum: quasi philistim quia. p. litteram sermo hebraicus non habet: sed pro ea philistim greco utitur: unde & illud quod in psalmis dicitur. cum enumeratione gentium ceterarum: Mihi alienigenae subditi sunt: Non omnes externas nationes: sed propriae palestinos significat: Redditque causas quare proiecerit deus populum suum domum iacob: quia repleti sunt inquit ut fuerunt in principio: Auguribus: & ominibus: cumque sordibus idolatriae: Non attendenda somnia nec auguria morose scribente cognoscimus: quae habuerunt gentes quas eiecit dominus a facie israel: Chananeorum: amorreorum & ceterorum: Hunc locum ecclesiae tractatores aliter atque aliter differunt: Quidam enim uolunt hoc significari quod proiecto populo iudeorum: ingressus sit terram quondam repromissionis: romanus exercitus: & eiectionis iudeis habitauerunt in iudea alienigenae qui de toto orbe diuersarum gentium accola sunt adducti a Tito & uespasiano & hadriano: ceterisque principibus: Alii putant hoc non pertinere ad romana tempora: sed ad superiora: priusque a babiloniis uastarentur: quod sub impiis regibus fecisse narrantur.

¶ Et a domino derelicti sunt: Et pueris alienis adhaeserunt.

¶ Pro quo. lxx. trasterunt: Et filii multi alienigenae nati sunt eis: Symachus. & cum filiis alienis appauserunt. pro quo scriptum est in hebreo quod hebrei interpretantur עֶשְׂרֵי פְּרָוֹתָיו σάβ. Et nos uertimus adhaeserunt: ut uictorum in gentem iudeam turpitudine monstretur: In tantum autem graeci & romani hoc quodam uitio laborauerunt: ut & clarissimi philosophorum gratiae haberent publice concubinos: Et hadrianus philosophiae artibus eruditus: antinoe consecraret in deum templumque ei ac uictimas & sacerdotes instituerit: Et ex eo aegypti ciuitas ac regio nomen accepit: Inter scorta quoque in fornicibus spectaculorum: pueri steterunt publicae libidini expositi: donec sub constantino Imperatore: christi euangelio coruscante: & infidelitas uniuersarum gentium & turpitudine deleta est: Porro. lxx. coniuges eorum uiolatas esse significant: dum filios alienos iudeis generant: Symachus quodam circuitu & honesto sermone plaudentium eandem cum pueris turpitudinem demonstrat.

¶ Et repleta est terra argento & auro & non est finis thesaurorum eius.

¶ Inter cetera uitia terrae domus iacob: etiam auri & argenti multitudo numeratur: Inter omina & augures: equos & quadrigas: quas deus multiplicari prohibuit regibus israel: inter idola quae sunt opera manuum hominum auaritia condennatur: Vnde dominus precepit in euangelio ne thesaurizemus nobis thesauros in terra & ne faciamus thesauros quos fur possit eripere: Ad extremum iherusalem: si potestis de seruire & mammonae pulchre at illud coma uisculi: Semp auarum eget: aliis uerbis propheta significauit dicens

¶ Et non est finis thesaurorum eius.

¶ Non quod thesauri finem non habeant: sed quod possidentium animus non impleatur. Vtraque autem gens & iudeorum & romanorum per haec uerba auaritiae suggilatur: Quod historiae quoque tam graecae narrant quam latinae: nihil iudeorum & romanorum gente esse auarius: Vnde & repetendum lex constituta est: Et quotidie uidemus illud apostolicum compleri: Qui praecipis non furandum furaris. furem iudex audit atque condennat: iudex furatur: in alio de se promittens sententiam.

¶ Et repleta est terra eius equis & innumerabiles quadrigae eius.

¶ Non enim dignum est numero quod contra dei imperium possidetur. Vnde & in psalmis dicitur: tur falax equus ad salutem: Et in exodo: Equum & ascensorem deiecit in mare: Et in alio psalmo: hi in curribus & hi in equis. nos autem in nomine domini dei nostri iuocabimus: Potest autem utrumque intelligi: quod & populus iudeorum contra praecipitum domini sibi equos & quadrigas multiplicauerit: Et terra iudea uictorum equis & curribus sit repleta.

¶ Et repleta est terra eius idolis: opera manuum suarum adorauerunt: quod fecerunt digiti eorum & incuruauerunt se homo & humiliatus est uir.

¶ Vbi quodam erat templum & religio dei ibi hadriani statua: & ionis idolum collocatum est: quod multi super illo testimonio interpretantur: quod in euangelio legimus: Cum autem uideritis ab hominationem desolationis stantem in sancto loco.

¶ Et operi manuum suarum inclinati sunt.

¶ Et homo: rationale animal adorauit lapidem. Sunt autem qui haec de iudeis interpretantur: Quod ante

Uisio Secunda

anteq̃ caperetur a babyloñis uniuersa fecerit: & ideo dimissi sunt a deo: Vnde & in fine capituli ponitur. Ne ergo dimittas eis: Possumus secundum anagogen & hoc dicere: Quod omne dogma contrarium ueritati adoret opera manuum suarum: & constituat idola in terra sua & incuruetur homo & humilietur uir: & se erigere non possit: quia sit a diabolo colligatus: nisi illum erexerit dominus: Exemplo illius mulieris quam satanas uixerat annis decem & octo: ut nequaquam celum sed terram semper aspiceret. (Ne ergo dimittas eis:) Pro quo. lxx. interpretati sunt (& non dimittam eis.) Si deus loquitur: ita intelligendum est: Quia tanta fecerunt: non parcam eis nec tam innumerabilia peccata dimittam: Si propheta: Sic sentiendum: ne ergo dimittas eis: qui tanta scelera perpetrarunt: Quod si de romanis intelligimus: uerior interpretatio est: Qui subvertentes templum dei: non eum adorauerunt qui uictoria prebuit: sed idola manuum suarum: Sin autem de iudeis: propheta truculenta sententia est: ut contra populum suum orare uideatur: Cui supra dixerat: Domine iacob uenite & ambulemus in lumine domini.

¶ Ingredere in petram: abscondere in fossa humo a facie timoris domini: & gloria maiestatis eius?

¶ Ego quidem populum cohortatus sum dicens: Domine iacob uenite & ambulemus in lumine domini: Sed quia proiecit deus populum suum iacob: proiecit autem: quia aut fecit aut passus est: quae supra exposuimus: Ideo praenuntio uobis quae uentura sint mala: & hortor ut ingrediamini petras & abscondamini in sepulchris: a facie babylonii uel romani exercitus: quando omnia uastabuntur iuxta illud quod in euangelio legimus: Tunc dicent montibus cadite super nos & petris abscondi re nos: iuxta anagogen uoce a facie dominicae maiestatis praecipitur nobis ut assumamus petre fortitudinem: De qua dictum est: Petra refugium leporibus: Et in petra exaltasti me: Moyses quoque in foramine petre ponit: Ut uideat posteriora dei: Et bibat populus de spiritali sequenti eos petra: Absconditurque in petra: quae ingreditur cubiculum suum: & clauso ostio adorat patrem: Ut in terreno corpore constitutus transeuntem mundi non sentiat tempestatem.

¶ Oculi sublimis hominis humiliati sunt & incuruabitur altitudo nitrosum exaltabitur autem dominus solus in die illa.

¶ Cum hostes uenerint & omnem prouintiam babylonius aut romanus mucro uastauerit: & circumfederint agmina bellatorum hierusalem: Tunc nec diuitiae: nec nobilitas generis: nec potentia dignitatum aliquem defendere poterunt: sed omnium erit una captiuitas: Et deus solus exaltabitur: cuius iram nullus poterit declinare: Multi haec de die iudicii intelligunt: Quod omnis creatura comparatione diuinae gloriae humilietur: & incuruetur & nihil esse se sentiat.

¶ Dies enim domini exercituum super omnem superbum & excelsum & super omnem arrogantem.

¶ Et haec prioribus coniunguntur: In die inquit illa in qua exaltabitur dominus solus. Hoc est in die ultionis dominicae: Excelli quique & arrogantes atque sublimis: captiuitati & gladio subiacebunt: Metaphoricus autem sermo de magnis est atque principibus: Quod quanto magis superbierint tanto amplius deprimantur: Dominus enim superbis resistit: & humilibus dat gratiam: Qui de die iudicii intelligunt: superbum & excelsum: & sublimem arrogantem diabolum dici putant: Qui superbiens loquitur: Super stellas caeli ponam sedem meam: sedebo in monte excelso super omnes montes excelsos: ad aquilonem ascendam super nubes: ero similis altissimo: Quando ex ore infantium & lactentium perficietur laus: ut destruat inimicus & ultor.

¶ Et super omnes cedros libani sublimis & erectas: & super omnes quercus basan.

¶ Et in. xxviii. psalmo canit: Vox domini contereas cedros: contereas domine cedros libani: & comminuet eas quasi uituli libani: Et in. xxxvi. Vidi ipsum super exaltatum & eleuatum quasi cedros libani: & transiui & non erat: & quasi ueni eum & non est inuentus locus eius: Quercus quoque basan: Quas aquila. Simachus & theodotius βαλανος interpretati sunt: glandiferas nouimus: quae & si fecerint fructus porcorum sunt alimenta non hominum: Basan regio est arabiae: Cui iperauit Og qui appellatus est rex basan & interpretatur αἰσχυσις id est ignominia: quasi si in confusionem transferre uoluerim: magis αἰσχυσις id est babilonem significat quam basan: Super omnes ergo qui eriguntur in superbiam: & faciunt opera ignominiae: atque in caeno libidinum uolutantur: domini uindicta consurget: Quod si prudens lector: quiescit cur in templo domini cedrina ligna sint posita: Et in centesimo tertio psalmo legimus iuxta hebraicam ueritatem: Saturabuntur ligna domini: & cedri libani quas tu plantasti ibi passeret nidificabunt: Et inter caetera ligna etiam cedri ad laudes domini prouocentur Et in aduentu saluatoris quando omnes arbores & ligna campi applaudent ramis suis: Scriptum est. Ponam in terra inaquosa cedrum & buxum: & cypresum & pinum: Et nunc diem domini super cedros libani sermo propheticus comminatur: Hoc dicendum est: quod ex eodem genere hominum alii sublimentur ad caelum alii detrahantur ad poenam: & cedri libani quae propter superbiam coterentur: eligantur cum boni odoris fuerint & cum apostolo dixerint: christi bonus odor sumus.

¶ Et super omnes montes excelsos: & super omnes colles eleuatos.

¶ Sicut in bonam partem pro uarietate uirtutum montes appellantur & colles: Sic inter impios pro diuersitate uitiorum: & maxime superbiae alii montes sunt alii colles: Super quos erit dies domini: de quibus in ezechiele scriptum est: Haec dicit dominus Adonai montibus & collibus: ecce ego inducam super uos gladium & dissipabuntur excelsa uestra: & coterentur arae uestrae: & reliqua.

Liber Primus. c. ii.

¶ Et super omnem turrem excelsam: & omnem murum munitum.

¶ Qui ad uestasiani hadrianiq; hæc referunt tempora: corporaliter dicunt implera quæ scripta sūt: Quod non turris excelsa: non firmissimus murus: non ulla nauium multitudo. & negotiationis industria: aduersū uim romani exercitus potuit præualere: Sed in tantā habitatores iudeæ uenisse for midinem: ut & ipsi cū coniugibus & liberis auro & argento quæ sibi auxilio fore estimabant: in fo ueas terræ demersi sint: & profundissima antra sectati. Si enim uorantiū & luxuriosorum uenter est deus: Quare nō auari aurū & argentum appelletur deus. Alii hæc ad babylonica refferunt tēpora: Ego iuxta tropologiam singula quæq; percurram: Turris uel ob munitionem urbis edificatur: uel ob speculā ut longe ueniens cernatur hostis: unusquisq; ergo nostrū debet ædificare turrim: primū sūptibus supputatis: ne iuxta euāgelicam parabolam cū explere opus nequiuert: rideatur: Hæc tur ris bene constructa persistit: Sin autem erecta in superbiā firma non habuerit fundamenta: cadet su per eū a quo ædificata est: Sicut illa in Siloam: quæ decē & octo homines interfecit: Vnde & domi nus loquitur ad audientes: Et uos si non egeritis pœnitentiā similiter peribitis: In consequentibus quoq; lecturi sumus: quod deus in uinea sua ædificauerit turrim: & fecerit torcular & maceriā circū dederit: Sed hæc omnia destructa sint atq; uastata: quia uano superbiæ supercilio intumuerint: Mu ri quoq; extruuntur excelsi: ne cito ciuitas destruat: ne hostibus pateat: quia circumdantur eccle sia a sapientissimis uiris & omni ratione firmatur: ne quod dogma peruersum præualeat ueritati: De istiusmodi muris deus loquitur ad hierusalem: Ecce super manus meas depinxi muros tuos: & in cōspectu meo sunt semper: Si autem hi qui prius expugnauerant ecclesiā cognita ueritate transie rint ad fidem & pugnaverint pro ea quā ante expugnauerant: Tunc illud implebitur: Cito ædificabe ris ab his a quibus destructa eras: In leuitico quoq; legimus: Domū quæ in urbibus muratis sit: si in tra annum redempta non fuerit: emptori eterna possessione firmari: qd si in uillis & in uiculis sit q; muros nō habeant semper posse redimi & emptoris preciū fluctuare.

¶ Et super omnes naues tharsis: & super omne quod visu pulchrū est.

¶ Pro tharsis quod omnes similiter trāstulerunt: Soli. lxx. mare interpretati sunt. Hebrei putant ligua proprie sua mare tharsis appellari: quādo autem dicitur lam: non in hebraico sermone appellari sed syriaco: Habuit & iofaphat naues quas mittebat in tharsis: sed contritæ sunt in asyon gaber: Ha buit salomon quæ ibant in tharsis: & post tres annos reuertebantur: afferebantq; regi argentum & aurum: ebur & simias: Sed quia rex uterq; peccauerat: alius deditus uoluptati & externarum gentiū amās: fœminas: alius se cum rege samariæ copulans: quod utrūq; ad ethnicos refertur & hereticos In quibus nihil est aliud nisi fulgor eloquentiæ: & sensus diabolica arte constructus: & sermo mor tuus: quod interpretatur in dentibus: & similitudo rationis humanæ: quod sentitur in simiis: iccir co in psalmis legimus: In spiritu uiolento confringes naues tharsis: & De his nauibus idem Esaias loquitur: uhe alius nauibus quæ sunt trās ethiopiam: Sunt autem econtrario & bonæ naues: de qui bus eisdem psalmis dicitur: Qui descendunt in mare nauibus: & faciunt opus in aquis multis: ipsi uiderunt opera domini: & mirabilia eius in profundo: Qui enim in seculi huius fluctibus non sunt ociosi: sed operantur: & merces portant dominicas: & ad portum quietis: uenire festinant: ipsi ui deant opera domini & mirabilia eius in profundo Quando ad profundam scientiam peruenerit & uniuersa scrutantes: Hoc est etiam profunda dei & mirabilia eius aspexerint: iosephus tharsis ur bem cilitiæ tharsum arbitratur: alii regionem putant indiæ: Et hoc nomine etiam de duodecim gē mis lapidem appellari: qui apud nos uocatur chrysolithus: ob marini coloris similitudinem meli us autem est: tharsis uel mare uel pelagus absolute accipere: Neq; enim ionas de ioppe nauigās ad indiam poterat peruenire: Ad quam illo mari non potest nauigari: sed simpliciter ire in pelagus: & ad quascumq; insulas pergere: Quodq; sequitur.

¶ Et super omne quod visu pulchrum est. Siue ut. lxx. trāstulerunt.

¶ Et super omnem aspectum pulchritudinis nauium.

¶ Eodem sensu accipiendum: quod destruat a die domini: quicquid pulchrum uidetur in uerbis & in humana ratione constructum si se erigat contra scientiam dei.

¶ Et incuruabitur sublimitas hominum: & humiliabitur fortitudo viroꝝ: & clesabitur domi nus solus in die illa: & idola penitus conterentur.

¶ Tam diu uidetur humanus sermo habere rationem: qd diu diuinæ conscientiæ non fuerit compa ratus. Cum autem mendatium ueritati quasi stipula igni appropinquauerit: cito uoratur & deperit & oīa dogmata falsitatis q; nūc idola nominātur eo qd simulata sint atq; cōficta: pœnit? cōteretur.

¶ Et introibunt in speluncas petrarum & in voragines terre a facie formidinis domini: & a glo ria maiestatis eius: cum surrexerit percuttere terram: In die illa proiciet homo idola argenti sui: & simulachra auri sui: que fecerat sibi: ut adoret talpas: & uespertiliones: & ingreditur: scissu ras petrarum & in cauernas saxozum a facie formidinis domini: & a gloria maiestatis eius: cū surrexerit percuttere terram.

¶ Sepe diximus argētum & aurum pro sermone & sensu accipi: Quæ cum a deo hominibus data sint ut uel loquantur uel sentiant deum: & laudent creatorem suum: Illi abutuntur hoc munere in idolorum

Vifio Secdnua

idolorum simulationem: Iuxta illud quod scriptum est: Dedi eis argentum & aurum ipsi uero de argento & auro meo operati sunt baal: Cum ergo quis domini pauore perterritus: primum speluncam pectoris sui idola condiderit: & in uoraginibus terræ absconderit: non audens proferre quod male finxerat: Secundus profectus est: ut prius cæcata proiciat: & in se esse non patiat: Pro talpis quas nos interpretati sumus. Ixx. uana. aquila OPYRIAC: Simachus infructuosa: Theodotion ipsū uerbū hebraicum posuit farsaroth: Est autem animal absq; oculis quod semper terram fodit: & humum egerit: & radices subter comedens frugibus noxium est: Quod græci ἀσπιδόγυα uocant: Vespertilio autem nocturna auis quæ congruum ab eis nomen accepit πυκτερίσ eo quod in nocte uolitet: paruum animal est: & murium simile non tam uoce & cantu resonans q̃ stridore: quod cum uideatur uolitare: Lucifugium est: & solem uidere non patitur: Istiusmodi animantibus idola comparata sunt: quæ cæcata & tenebrosa coluntur a cæcis. Et omnia dogmata contraria ueritati: quæ cum in diæ domini fuerint derelicta: ingredientur ii qui proiecerint ea in fissuras petrarū cauernasq; saxorum: ut non in terræ puluere & uili luto: sed in firma ratione uersentur: Et inueniant sibi diuersa uirtutum foramina: per quæ ad ueritatem ualeant peruenire: Hæc iuxta anagogen ut potui breui sermone perstrinxi: quæ hebrei ad babylonia referunt tempora: Et subuersionem hierusalem: quando surrexerit dominus terram percutere iudæorum.

Quiescite ergo ab homine cuius spiritus in naribus ei est: quia excelsus reputatus est ipse. Hoc prætermisere. Ixx. Et in græcis exēplaribus ab Origene sub asteriscis de additione Aquilæ additum est: Quod in hebreo ita legitur: hedaly. lache mana adam rama nesabhy: Vbi nos diximus excelsus reputatus est ipse: Aquila interpretatus est: in quo reputatus est iste: Verbum hebraicum Rammael Rama dicitur idest excelsum: Quod in regnorum libris: Et in Ezechiele legimus: Vel certe in quo & hisdem litteris scribitur Bethmaenheat pro locorum qualitate si uoluerimus legere in quo dicimus Bamma: Sin autem excelsum uel excelsus legimus Ramma: Intelligentes ergo iudæi prophetiam esse de christo Verbum ambiguum in deteriorem partem interpretati sunt: ut uiderentur non laudare christum: sed nihilipendere: Quæ est enim uerborum consequentia: & qui ordo rationis ac sensus: ut dicamus: Cum hæc ita se habeat & dies uentura sit domini: in qua uniuersus iudeæ status subuertendus est: & omnia tremenda: Moneo uos atq; præcipio ut quiescatis ab homine: qui ita spirat ac uiuit ut nos homines qui in nihili computandus est: Quisq; ne hominū ita quempiā laudet ut dicat: Cauete ne offendatis eum qui omnino nihil est: Ergo e contrario sic intelligendū. Cum hæc uniuersa uentura sint uobis: ut propheta spiritu prædicatur: Moneo atq; præcipio ut quiescatis ab eo qui secundum carnem quidem homo est & habet animam: & ita spirat: & naribus altum trahit ut nos homines spiramus & uiuimus: Sed secundum diuinam maiestatem excelsus est: & reputatur & creditur: Tacita mecum mente pertractans non possum inuenire rationem quare. Ixx. tam perspicuam de christo prophetiam in græcum noluerint uertere: Et cæteri enim qui uerterūt quidem: Sed sermonem ambiguum ad impietatis traxere sensum. non mirum cur male interpretati sint: nec uoluerint de christo gloriosum quid dicere: in quem non credebant: uidelicet ut iudæi aut semiiudæi idest hebionitæ: Quod autem christus excelsus sit uel altissimus: qui alio sermone apud hebreos appellatur helion: In octogesimo sexto psalmo legimus: Nūquid syon ducit homo quod homo natus est in ea: & ipse fundauit eam altissimus: Et in euangelio: Et tu puer propheta altissimi uocaberis Ac ne longum funem traham: in expositione enim sanctarum scripturarum ueritatem debemus sequi nō contentionē in isto loco Ramma apud hebreos nō excelsus dicitur: sed excelsū idest ipsa altitudo atq; sublimitas: quasi si de aliquo dicamus nō est diuinus sed diuination: nō est riuius sed fons: nō est homo. sed ipsa humanitas: Origenes hunc locum ita interpretatus est: quia singulariter de uno homine dicitur referri potest ad dominum saluatorem: Iubente propheta ut quiescant ab eo qui in magno aliquo reputatus est: licet in presentiarum uideatur ut homo & spiramen habere in naribus sicut & cæteri spirant homines.

EXPLANATIONVM DIUI HIERONYMI IN ESAIA PROPHETA LIBER PRIMVS FINIT INCIPIT PRAEFATIO LIBRI SECVNDI. AD EVSTOCHIVM

Inito in Esaiam primo uolumine quod ut potui non ut uolui celeri sermone dictaui: sensum potius scripturarum: quam compositæ orationis uerba perquirens: Nunc transcendens ad secundum quicquid in me uirum est: pronæq; in dominum uoluntatis offeram ei: qui per prophetam locutus est: Ego uisiones multiplicauit & in manibus prophetarum assimilatus sum: Vnde obsecro te uirgo christi eustochium ut nobis in scripturarum explanatione certantibus: tu cum moyse ad dominum eleues manus: ut qui exeuntes de ægypto mare transuimus rubrum: uinca mus amalech qui interpretatur deuorans & elingens & possim tecum dicere: Benedictus dominus deus meus qui docet manus meas ad prelium: & digitos meos ad bellum.

FINIT PROLOGVS.

Visio Secunda

INCIPIT SECVNDVS LIBER CAPITVLVM TERTIVM.

Ece enim dominator dominus exercituum auferet ab hierusalem: & ab iuda validū & fortem: omne robur panis: & omne robur aque.

T Hucusq; de iudicio dici putant: Quod sequitur de captiuitate uentura: Quam alii ad babylonios: Alii referunt ad romanos: Sed melius est ut supra diximus cuncta referri ad dominicam passionem: Post interfectionem quippe illius omnes gratiæ & dominationes sublatae sunt a iudæis: Secundum quod in euangelio scriptum est. lex. & ppheta usq; ad iohannem baptistam: Et est ordo: Quoniam noluit cessare ab homine cuius spiritus in naribus eius. qui excelsus reputatus est: Sed e contrario fudistis sanguinem iusti: & cogitastis consilium pessimum dicentes: Aligemus iustum quia inutilis est nobis: I deo fructum adinventionum uestrarum comedetis: Nihil apud iudæos post passionem domini forte nihil ualidum est: Sed omnia infirma & languida: Nec aliquis potest apud eos dicere: omnia possū in eo qui me confortauit christo iesu domino nostro: Et quia iuxta. lxx. legimus ualidum & ualidā ualido illud possumus coaptare: donec occurramus omnes in uirum perfectum in mensuram ætatis: porro ualide: Volo inquit omnes uos uirginem castam exhibere deo. Fortitudo autem panis & fortitudo aquæ: pro omni cibo & potu accipitur: Legimus quod moyses fuerit in monte synai: & xl. diebus panem non comederit: & aquam nō biberit: Illud quoq; quod ad adam dicitur: In sudore uultus tui comedes panem tuum: donec reuertaris in terram de q̄ sumptus es: Similiter audiendum Nec non quod a saluatore dicitur: Non in pane solo uiuit homo: sed in omni uerbo quod egreditur per os dei: Fortitudo igitur panis auferetur ab eis: Ille qui dicit: Ego sum panis uiuus qui de cælo descēdi: Et fortitudo aquæ De qua idem dominus loquebatur: Omnis qui biberit ex aqua hac sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei: non sitiet in eternū: Sed aqua quā dabo ei fiet in eo fons aquæ salientis in uitam eternam: De huiusmodi panibus: & in prouerbiis legim⁹ Aperi oculos tuos & replere panibus. Habent iudæi panem: sed absq; fortitudine: habent aquas sed absq; robore: Legunt enim scripturas: non intelligunt: Tenent membranas: Et christum qui in membranis scriptus est perdiderunt: Lacte enim aluntur quasi paruuli & non solido cibo: Et quia fortitudinem perdiderunt & infirmi sunt propterea olera comedūt athletarum autē solidus cibus est qui & uitam sustētat humanam: & uiuentibus præbet fortitudinem: De istiusmodi pane & aqua quod auferatur a iudæis: etiam alius ppheta testatur dicēs: Ecce dies ueniunt dicit dñs & mittā famē sup terram: Non famem panis: neq; sitim aquæ: sed famē audiendi sermonis domini.

T Fortem & uirum bellatorem: iudicem: & prophetam: & ariolum & senem.

T Pro forti quod solum est in hebreo: duo simul. lxx. trāstulerūt: gigantem & fortem: eundem uolētes gigantem esse quē fortem: De forti supra dictum est: Gigantem autem in bonam partem: Hoc est de domino saluatore: In octauodecimo psalmo legimus. Exultauit ut gigas ad currendam uiam a summo cælo egressio eius: & occursum eius usq; ad summum illius: Sin autem legimus nembroth gigantem: qui fuit uenator coram domino: Et gigantes propter quos uenit diluuium super terram in contrariam partem accipiēdi sunt: Virum quoq; bellatorem iuxta historiam sic intelligimus: qd̄ capti sint & usq; hodie seruiant: & non deposuerint seruitutis iugum: Sed ne iudices quidem habeant proprios: Romanisq; subiciantur iudicibus: In tantum ut de principibus eorum: qui esse uidentur in populo: romani principes iudicent: Sed & hoc dicendum quod nullus sit apud eos bellator in lege habens scientiam iudicandi: Sed omnia uana sint: & caduca & plena stultitia: De propheta autem quod apud eos esse cessauerit nulli dubium est: Quærimus iuxta hebraicū quomodo interpretemur ariolum: quem omnes interpretati sunt diuinum: exceptis. lxx. qui pro hoc coniectore trāstulerunt: Et dicendum quod sepe etiam per ariolos futura dicantur: Sicut in Balaam diuino legimus: Et in diuinis quinq; urbium palestinarum Gazæ & ascalonis geth & accaronis & azoti: qui dant consilium quomodo archa domini remittatur: Et est sensus. Et uera & falsa a iudæis pariter auferentur: Senem quoq; quē. lxx. presbiterum transtulerunt: Intelligit ablatum a iudæis: qui scierit in scripturis sanctis presbiteros merito & sapiētia eligi non ætate: Neq; enim apud iudæos senes esse cessarunt: quos usq; ad decrepitam senectutem saepe uenire conspiciamus: Et inueteratos dierum malorum duos presbiteros iuxta theodotionem in Danielis principio legimus: Nā & moy si præcipitur ut eligat presbiteros quos scit esse presbiteros: Et apostolus paulus qualis presbiter eligi debeat plenissimā scribit ad timotheum. Vnde & in prouerbiis dicitur: Gloria senum canities. q̄ est ista canities: haud dubium quin sapientia: De qua scriptum est: Canities hominum prudentia est: Cumq; nongentos & eo amplius annos ab adam usq; ad habraam uixisse homines legerimus nullus alius appellatus est presbiter idest senex: nisi habraā: qui multo paucioribus annis uixisse cōuincitur: Vnde scribit & iohannes post pueros & iuuenes etiam ad senes: dicens: Scripsi uobis patres quia cognouistis eum qui a principio est: Et rhoboam filius salomonis: ideo perdidit regnum quia noluit

Uisio Secunda

noluit audire præsbyteros.

Pincipem super quinquaginta.

Τοῦ πεκαδοχικῶς a parte totum. Quod enim centuriones uocantur qui centum præsunt militibus: & chiliarchi qui mille: quos tribunos appellamus: ab eo quod præsint tribui. Sic in Israelitico exercitu quinquagenarii uocabantur: qui in capite erant quinquaginta militum. Vnde & decanos dicimus qui decem præsunt hominibus: Nec mirum si apud iudeos omnis perierit dignitas bellatorum: cum militandi sub gladio & arma portandi non habeant potestatem. Quia uero quinquagenarius numerus sepe refertur ad penam: Principesque poenitentiae: & caput eorum qui saluantur per penam christus est: breuiter numeri huius sacramenta pandamus. In genesi legimus loquente habraam ad dominum: quod a quinquaginta primum iustus si inueniatur in ciuitate dixerit urbem esse saluandam: Et septem ebdomadarum in numeris idest pentecoste celeberrima festiuitas est Iubileus quoque idest remissionis annus: qui septenis annorum ebdomadibus idest quadraginta nouem annis textitur: In quo clangunt tubae: & ad omnes reuertitur antiqua possessio: Hoc continet sacramentum: Vnde & dauid in quinquagesimo numero psalmum scribit penam. Legimus quoque in eodem numero libro. Quod de praeda & spoliis quinquagesimum caput tam de hominibus quam de iumentis accipiant sacerdotes: & quinquagesimum leuitae: qui custodiunt fores tabernaculi: Illa quoque euangelii parabola in qua dominus duo debitores: unus qui debeat quingentos denarios: & alius quinquaginta: Ad hanc refertur intelligentiam: Vnde & apostolus apud ephesios quibus mystica quaeque dissoluerat uult permanere usque ad pentecosten donec perfecta ad dominum conuertantur: Ostium. n. mihi apertum magnum & euident: sed aduersarii multi. Imitatur autem & diabolus Israeliticum exercitum: De quo lethro dederat genero suo moysi consilium ut constitueret super populum tribunos & centuriones & quinquagenarios: Vnde pessimus rex mittit duos quinquagenarios cum subditis sibi militibus: ut exhibeant heliam: qui diuino igne consumpti sunt: Tertius autem saluatur ex eis: qui conuersus ad praecipua sacramenta cognouerat: Vnde & iudei nolentes dominum esse perfectum nec principem quinquagenarium: dicunt ad eum: quinquaginta annos nec dum habes & habraam uidisti: Et ille sciens se esse non solum poenitentium principem sed & iustorum: Respondit: Ante quam habraam esset ego sum. Quod autem dominus princeps sit quinquagenarius ex una festiuitate intelligere possumus: De qua ait. Dominus est sabbati filius hominis: Quod si sabbati & chalendae: Si chalendarum & paschae: Si paschae: & iubilei: Si iubilei & tabernaculorum: Si tabernaculorum & pentecostes. Quae ad quinquagesimum referetur numerum.

Et honorabilem vultu & consiliarium.

Pro duobus idest honorabili uiro: & consiliario. lxx. unum: uirum admirabilem consiliarium transtulerunt: Inter ceteras gratias etiam hoc dominus aufert a iudea: Vt nullum habeant consiliarium: sed faciant cuncta absque consilio: Et graeci poetae: Laudabilis illa & admiranda sententia est. Primum esse beatum qui per se sapiat: Secundum qui sapientem audiat: Qui autem utroque careat hunc inutilem esse: tam sibi quam omnibus: Vnde & illud in nostris libris legimus: Amici tibi plurimi: consilarii autem unus de mille: Et iterum cum consilio omnia age: & dabit tibi prudentia admirabilem consiliarium: Senatus quoque consulta dicuntur: principes quondam romani consules appellati sunt: uel a consulendo ciuibus: uel a regendo cuncta consilio: Et nos habemus in ecclesia senatum nostrum: coetum praesbyterorum: Cum ergo inter cetera etiam senes iudea perdidit: quomodo poterit habere consilium quod proprie seniorum est.

Et sapientem architectum.

Pro quo Aquila transtulit sapientissimum artificem: ut ostenderet eos plures quondam habuisse artifices: Qualis & ille fuit beselehel filius uri: filii or de tribu iuda: quem impleuit deus spiritu sapientiae: & intelligentiae: ac disciplinae: ut in omni opere esset faber perfectissimus. Non solum in auro & argento: sed in aere & ceteris: quae moyses enumerat. qui edificauit tabernaculum dei. Illis ergo perdentibus architectos: omnis edificandi gratia translata est ad ecclesiam. Vnde paulus apostolus dicit: Quasi sapiens architectus fundamentum posui. Et hieremias architectus erat: qui non solum eradicabat & suffodiebat & perdebant: sed & edificabat: Vnde idem apostolus loquitur: Dei agricultura: dei edificatio sumus: Dominus quoque noster appellatur structor maceriarum: Et in euangelio: filius fabri suggillatur: qui uniuersa condiderat: in regum quoque uolumine legimus. quod miserit rex salomon & tulerit hyram tyrium: filium mulieris uiduae: qui erat de tribu neptalim: & habebat patrem tyrium artificem aeris. Ingressusque est ad regem: & fecit omnia opera regi salomoni: in quo typus est edificandae ecclesiae: Quod non solum de tribu iuda: sed de neptalim quoque & patre tyrio generatus sit: qui habuit matrem uiduam: quia priorem uirum perdidit: Et multo plures sunt filii desertae: magis quam eius quae habet uirum: Sed in paralipomenon libro legimus. Vallem artificum: Saraias autem genuit ioab patrem uallis artificum: ibi quippe artifices erant: Qui propterea habitare dicuntur in ualle: Quod non eos inflabat scientia: sed humilem atque mansuetum sequebantur iesum: Et cum apostolo dicere poterant: Ego enim sum minimus apostolorum qui non sum dignus uocari apostolus: Et alibi Ex parte cognoscimus & ex parte prophetamus: Et nunc per speculum uidemus in enigmate.

Et prudentem eloquii mystici.

Pro quo. lxx. interpretati sunt: prudentem auditorem: Theodotion prudentem incantatorem Aquila prudentem suffructorem: Sy-

Liber Tertius. c. iiii.

machus prudentem eloquii mystici: quem & nos in hoc loco secuti sumus: Dicendum primum iuxta. lxx. Quod inter ceteras gratias spirituales: etiam prudens auditor in ecclesia necessarius sit. Alii enim datur prophetia: alii discretio spirituum. Vnde & constituti erant in populo iudeorum sacerdotes gradus: quod prophetas pseudo: prophetasque discernere: hoc est intelligere qui de dei spiritu loquerentur: qui de contrario. Legamus hieremiam: Prudens eloquii mystici: siue susurrator. Et ut theodotion uoluit incantator: Videtur mihi uir esse eruditus & exercitatus: tam in lege & prophetis: quam in euangelio & apostolis: qui possit singulas animi perturbationes sua sanare doctrina: & ad statum mentis reducere: Dum & scortator recipit castitatem: & ganeo frugalitatem: & quondam avarus dat elemosynam: Euentila omnes iudeorum synagogas: & nullum poteris inuenire doctorem: qui sancta praecepta: & contemptis diuitiis seculam doceat paupertatem. De istiusmodi incantatoribus contra serpentes & aspides: id est contra peccatores qui dei iustitiam reliquerunt. David loquatur in psalmo: Alienati sunt peccatores a uulua: errauerunt ab utero locuti sunt falsa. Furor eorum batur in psalmo: Alienati sunt peccatores a uulua: errauerunt ab utero locuti sunt falsa. Furor eorum iuxta similitudinem serpentis: sicut aspides surdae & obturantes aures suas: quod non exaudiunt uocem incantatum: & uenefici medicatis sapienter: Omnis sermo apostoli contra serpentes & aspides incantatio est: quae non exaudiunt peccatores & heretici: quia claudunt aures suas: ne audiant ueritatem.

¶ Et dabo pueros principes eorum. Si ex persona prophetae dicitur: Ecce enim dominator dominus exercituum auferet ab hierusalem: & ab iuda ualidum & ualidum: Omne robur panis: & omne robur aquae ex israel: Quomodo nunc idem propheta loquitur.

¶ Dabo pueros principes eorum Et effeminati dominabuntur eis. Ergo iuxta consuetudinem prophetalem loquente propheta: subito deus loquitur per prophetam ex persona sua & dicit: Dabo pueros principes eorum: sublatis enim his quae ante donaueram: & quasi bona iratus abstuleram: Nunc e contrario dabo mala: Tuli senem & quinquagenarium & admirabilem consiliarium & sapientem architectum & prudentem auditorem & cetera: Pro his dabo pueros principes eorum: Qui enim praebiterum perdiderunt: quale superior sermo monstrauit: Qualis habraham primus appellatus est praebiter: Recte iuuenes principes accipiunt: De quibus & in ecclesia legimus: Vhe tibi ciuitas cuius rex iuuenis: & principes tui mane comedunt: Beata terra cuius rex filius ingenuorum: Talis fuit rex iuuenis roboam filius salomonis: qui secutus est iuuenem consilia. Non quod aetate esset iuuenis sed sapientia: Alioquin quadraginta & amplius annorum regnum accepisse narratur. Et e contrario salomon duodecim annorum erat quando suscepit imperium: Et quia habebat sapientiam propterea non est appellatus iuuenis: Erat enim in eo latitudo cordis & amplitudo sapientiae: quanta arena est in maris litoribus: Vnde & apostolus scribit ad thimotheum: Ne mo adolescentiam tuam contemnat: qui enim aetate iuuenis es maturitate senex es: Et daniel iuxta theodotionem antequam iudicaret appellatus est puer: Postquam uero excitauit in eo deus spiritum: & iudicauit senes: accepit praebiterii dignitatem: Hieremiae quoque ad mittentem se dominum dixerat: Qui es dominator domine Ecce ego nescio loqui quia iuuenis sum: Respondit dominus: Ne dicas quia iuuenis sum prius enim quam formareris in utero noui te: & antequam exires de uulua matris tuae sanctificauisti te: & prophetam in gentibus constitui te. Ob hanc causam reor & adolescentulas uiduas iuberi ab apostolo ut accipiant maritos & matresfamiliae sint & educant liberos suos: quia multae retro abierunt post satanam: Et cum luxuria fuerint: in christo nubere uolunt: habentes donationem quia primam fidem iritam fecerunt: Nec ecclesiasticis uiduae sustentantur alimentis nisi quae septuaginta annorum est: & maturitatem habet morum pariter: & aetatis: Putet aliquis & illud quod apostolus prohibet episcopum fieri neophitum ad hoc pertinere: quia paruulus in fide est: ne elatus in superbia incidat in iudicium diaboli: Iudicium autem diaboli nullum est aliud nisi superbia: per quam de caelestibus cecidit. unde & saluator loquitur: uidebam satanam quasi fulgur cadentem de caelo.

¶ Et effeminati dominabuntur eis. Pro quo in hebraeo scriptum est quos. lxx. & theodotion illusores interpretati sunt: Aquila in quibus qui mutant & turpitudinis exercent uices: Quales in iudicum libro super concubina leuitae in gabaa legimus. Consideremus patriarchas iudeorum: & iuuenes siue pueros: effeminatosque ac delictis affluentes: & impletam prophetiam esse cernimus. Possumus illusores dicere & magistros populi israel: qui deuorant populum dei sicut escam panis: & peruersae scripturas sanctas interpretantur: illuduntque stultitiae discipulorum.

¶ Et corruet populus uir ad uirum unusquisque ad proximum suum: tumultuabitur puer contra senem & ignobilis contra nobilem.

Quando iuuenes fuerint: & illusores domini: quales propheticus sermo describit: Tunc nec dignitatis: nec etatis: nec scientiae ullus ordo seruabitur: sed rebellabunt pueri senibus: & ignobiles nobilibus: & mutuo corruent. Et implebitur illud apostolicum: Mordentes inuicem consumpti estis ab inuicem: Haec sub Tyto filio Vespasiani accidisse populo iudeorum scribit Iosephus: Et quod cum expugnarentur a romanis fuerit hierusalem in tres partes diuisa. Et alii arcem & templum. Alii inferiorem: Alii superiorem partem urbis tenuerunt.

¶ Apprehendet enim uir fratrem suum domesticum patris sui: & dicit: Vestimentum tibi est princeps

Visio Secunda

princeps esto noster: ruina autem hec sub manu tua.

¶ Pro ruina autem Symachus & Theodotion infirmitatem trāstulerunt. lxx. cibum. Significat autem raritatem hominum: & maxime rerum omnium pœnuriā. Quod qui cibum & uestimentum habuerit: potens & diues & iclytus esse credatur. Quod autem ait iuxta hebraicum. Ruina autem hæc sub manu tua: Hunc sensum habet: Miseria nostra & calamitas tuo sustentetur & protegetur auxilio: Et hoc cōsiderandū quod singuli sibi eligāt principes singulos: & in principū electiōe seditio sit. Dū alii alios principatu dignos putant: Nec dicūt ad eos possessiōes tuas: & diuitiæ & reditus sustentare nos poterūt: sed infirmitas ista siue cibus meus: ex tuo sanabitur & pendebit arbitrio.

¶ Et respondebit in die illa dicens non sum medicus. & in domo mea non est panis: neq; uestimentum: nolite constituere me principem populi.

¶ Pro medico Symachus & lxx. transfulerunt principem Theodotion Τραυματα Δεσμευοντα q liget uulnera & pvideat sanitatem: Respondebit in hebreo non habetur: sed de lxx. additū ē. In hebreo enim iis quæ scripta sunt iungitur. In illa die dicit: non sum medicus: & reliqua: Is autem dicit: Qui princeps fuerit electus: Et sicut populus q eū quem comparatione sui locupletiore inrelligit: principem habere desiderat: Sic qui eligitur considerans paupertatem & imbecillitatē suā indignum se esse delato honore testatur: nec posse mederi uitis: id est curare languentes: esurientibus cibum tribuere: uestire nudos: qui ipse se sustentare uix ualeat. Ergo non statim multitudinis aquiescamus iudicio: Sed electi in principatum nouerimus mensuram nostram & humiliter sub potenti manu dei: Quia deus superbis resistit humilibus autem dat gratiam: Quanti panem non habentes & uestimentum: cum ipsi esuriant & nudi sint: nec habeant spiritales cibos: neq; christi tunicam integram reseruauerunt: Aliis & alimonia & uestimenta promittūt: Et pleni uulnerū: Ne quæras iudex fieri: ne forte nō possis auferre iniquitates. Solus Iesus oēs languores sanat & infirmitates. De quo scriptum est: Qui sanat contritos corde: & alligat contritiones eorum.

¶ Ruit enim hierusalem & iuda concidit: quia lingua eorum & adinventiones eorum contra dominum ut prouocarent oculos maiestatis eius: Agnitio vultus eorum respōdebit eis: & peccatum suum quasi sodoma predicauerunt: nec absconderunt.

¶ Hoc propheta loquitur non ut pleriq; arbitrantur: Ille qui princeps fuerat electus: Et dicit ideo nullum uelle præesse populo peccatori. Quia & iudas & hierusalem: & urbs & iudæa prouincia: siue tribus iuda pariter conciderint: Causaq; reddidit impietatis eorum qui contra dominum blasphemauerunt: atq; dixerunt: Tolle tolle crucifige talem: non habemus regem nisi cæsarem. Et Clementissimum dominum furore linguæ suæ ad amaritudinem prouocauerunt.

¶ Agnitioq; vultus eorum respondebit eis.

¶ Id est sua recipere peccata: Siue ut lxx. transfulerunt: Confusio uultus eorum restitit eis: id est: ante oculos suos propria semper habuere delicta: Et quomodo sodomitæ cum omni libertate peccantes: & ne pudorem quidem ullum habentes in scelere dixerunt ad loth: Educ foras uiros ut concubamus cū eis: Sic & isti publicæ pclamantes suū prædicauere peccatū: nec ullam in blasphemado habuere uerecundiā. Secūda. n. post naufragiū tabula est: & cōsolatio miseriarum impietatem suā abscondere: Vnde & principes appellantur sodomorum: qui sodomitica habuere peccata.

¶ Abbe anime eorū quoniam reddita sunt eis mala. Bicitur iusto qm bene quoniam fructum adinventionū suarū cōmedet. Abbe impio in malum: retributio enim manderū eius fiet ei.

¶ Iuxta hebraicum & cæteros interpretes hunc sensum habet. Vhe illis qui sua scelera receperunt. Vnde uos qui auditis uel qui librum prophetiæ legitis: Laudate iustitiam dei: quia benefecerit: quia impii labores manuum suarum comederint: Et Vhe impio populo in malo: recepit enim quod merebatur: Et qui principem suum romanæ tradidit potestati: Ipse romanæ subiacet seruituti. Iuxta lxx. autem interpretes qui dixerunt: Vhe animæ eorum: quoniam cogitauerunt consilium pessimum contra semetipsos dicentes: Alligemus iustum quoniam inutilis est nobis. Itaq; fructus operum suorum comedit: Perspicue de christi dicitur passione: Quod inierint consilium pessimū contra semetipsos & animam suam: & fructus operum suorum comedent. Quæ enim seminauerit homo hæc & metet: Et unusquisq; onus suum portabit.

¶ Populum meum exactores sui spoliauerunt: & mulieres dominate sunt eis.

¶ Pro mulieribus quas solus interpretatus est Symachus: Et hebraice dicitur Aqla & lxx. transfulerunt ἀπὸ τοῦ τὰς qui significant exactores: Theodotion λαπίστὰς id est uenatores. Loquitur autem sermo propheticus contra scribas & phariseos: qui turpis lucri gratia ut acciperent decimas & primitias dei filiū negauerunt: Et nō eos uocat magistros scribas atq; doctores sed exactores q qstū putāt pietatem Et deuorāt nō iuxta apostolū domus tm̄ uiduæ: sed uniuersum populū: Accusantq; luxuriā eorū & turpē cōuersionē: nō solū exactores appellat: ut ab inuitis pecuniā uideātur exigere sed mulieres. qā pp libidinē oīa faciāt: & sint dediti uoluptatibus. Caueamus ergo & nos: ne exactores simus in populo: Ne iuxta iperitum porphiriū matronæ & mulieres sint noster senatus: Quæ dominātur in ecclesiis: & de sacerdotali gradu fauor iudicat fœminarū.

Liber Secundus. c. iiii.

Popule meus qui beatū te dicunt ipsi te decipiunt: Et viam gressuum tuorum dissipant: Siue cōturbant: Scribas & phariseos exactores appellauerat nō magistros: Et supra illud: Qui pp munera q̄ excecant oculos etiam sapientiū: non solū peccatores in populo nō corripiebant: sed p diuitiis atq; cōpendiis efferebant laudibus: Beatos uocātes: & colūnas domus dei & cetera q̄ solent adultores dicere. Ille est ergo doctor ecclesiasticus: q̄ lachrymas nō risum mouet: qui corripit peccatores: q̄ nullum beatū nullū dicit esse scelicē: Nec puenit sniam iudicis sui: Dicente scriptura *Eccle. 11. 2* sancta: Ne beatū dicas quēq; hoīem ante mortem: Sed in alio loco legim⁹. Qui bñdicit amico ma *Pro. 27. 6* ne grandi uoce: a maledicēte nihil differt: Vñ spernentes hoīum iudicia: nec laudibus eorū extollamur: nec obtrectationibus cōtristemur: Sed ingrediamur rectam uia: & tritas a sanctis prophetis semitas: Audiamusq; hieremiā pphetā dicentē: State in uis & uidete: & interrogate semitas dñi sem *Hie. 48. 2* piternas q̄: sit uia bona: & ambulate in ea. Qd̄ si qñ errauimus & quasi hoīes puerſo itinere perreximus: Dñi p Ezechiel expectem⁹ pmissa dicētis: Dabo eis uia alterā & cor aliud: Exactores at puerterūt atq; turbauerūt uia dñi: Vt hñtes clauem sciētiae: nec ipsi intrarēt: nec populū intrare paterēt: sed facerent eos perdere uia ueritatis: q̄ loquitur in euangelio: Ego sum uia uita & ueritas. *10. 14. 2*

Stat ad indicandum dñs: & stat ad iudicandos populos: Dñs ad iuditiū ueniet cū senibus populi sui: & cum principibus eius. *10. 14. 2* **P**opulus qui ppter simplicitatem imperitiāq; deceptus ē: adhuc uocatur populus dei: Et ppterea iudicatur ut saluetur: Nec sedet dñs habitu iudicantis: ut in Daniele legimus: Throni positi sunt: & libri aperti sunt: & stat ad iudicādū: *Dan. 7. 10* & stat ut iudicet populos: Volens eos stare quorū uia fuerat dissipata: Contra principes at & p̄byteros populi sui uenit ad iuditiū: nō ut iudicet: sed ut pariter iudicentur: dans eis locū defensionis si potuerint habere qd̄ respondeāt: Iuxta illud qd̄ in qnquagesimo psalmo dicitur: ut iustificeris i sermonibus tuis & uincas cum iudicaris: In Michea quoq; propheta tale quid legimus: quod in suo loco interpretati sumus. Ergo cōtra phariseos *Δικαστέοντες* præsens locus accipitur: Inter senes at & principes hoc fuisse reor in ueteri populo: qd̄ nunc est inter p̄byteros & episcopos.

Eos enim depasti estis vineam meam rapina pauperis in domo uestra: Quare atteritis populum meum: & facies pauperū cōmolitis: Siue conteritis: & vt. lxx. interpretati sunt confunditis: *10. 14. 2* **D**icit dñs exercituum. **S**eruat consuetudinē pphetalem ut mutet repente psonas: Supra. n. ipse dñs dixerat: Populus meus q̄ beatum te dicūt ipsi te decipiūt: & postea ppheta subiecerat: Stat ad iudicandū dñs: Dñs ad iudicandū ueniet: Igitur post prophetā ipse dñs q̄ ad iuditiū uenerat cum senibus populi sui & principibus eius. loquitur ad eos & corripit delinquentes. Quare depascitis uineā meā: de qua scriptum est: Vineā de aegypto transtulisti: & in hoc eo *ps. 79. 1* dem ppheta: Vineā dñi sabaoth domus est israel. Hāc uineā & in euangelio locauit dominus agri *Mat. 21. 33* colis pessimis. Qui missum ad se patrifamiliae filiū interfecerunt. Rapina ait pauperis in domibus *Luc. 20. 45* uestris: Pauperē uel simpliciter accipe q̄ indiget elemosina: Vel certe pauperē sp̄i: De quo scriptū est: Beatus q̄ intelligit sup egenū & pauperem: & Paulus apostolus: Tantū inq̄t ut pauperū memores essemus: Quodq; seq̄tur: Quare atteritis populū meum & facies pauperū cōmolitis: siue cōfunditis. Manifeste ad p̄cipes dicitur iudaeorū: Sed & ad nostros principes referri pōt: Si atterat subiectam sibi plebē: & pauperes & delinquentes publicae arguat atq; confundant: Diuitibus aut maiora peccantibus ne nutū qdem facere audeāt: & rapina pauperū in domibus eorū ē: Quādo replēt thesauros suos: & ecclesiae opib⁹ abutūtur i delitiis publicas: q̄ stipēs q̄ ad sustentationē pauperū datae sūt: uel sibi reseruāt uel p̄p̄inquis distribuūt: & alienam inopiā suas suorumq; faciunt esse diuitias.

Et dixit dñs deus: pro eo qd̄ eleuate sūt filie syon & ambulauerūt extento collo & nutibus oculorū ibant & plaudebāt & ambulabant: & pedibus suis composito gradu incedebant.

Supra & populū & p̄cipes tā ppheta q̄ dñs corripuerat: Nūc ad mulieres de qb⁹ pri⁹ dixerat & mulieres dñatae sūt eis: pphetic⁹ sermo cōuertit ne se aliēas arbitref a crimine: ob q̄rū delitias atq; luxuriā depasti sūt exactores uineā dñi: & rapia pauperis i domib⁹ eorū ē: & attriuerūt populū ei⁹ & facies pauperū cōfuderūt: Quas qdā putāt uere scēmas iudaeorū: Alii metaphorice de urbib⁹ iudeae dici arbitrātur: q̄ appellātur filiae syon: minores uidelicet ciuitates uici & oppida. Vñ & in libro lesu p singulas tribus ponuntur noīa ciuitatū: & postea describūtur uillae atq; castella: & filiae nūcupantur: Alii scdm tropologiā mulieres aīas arbitrātur: Quae si extento collo ambulauerint & se erexerint in supbiam & nō uirilē duritiā sed desolationē sectatae fuerint scēminarū: corripiātur a sermone pphetico: & oīa pdāt ornāmēta uirtutū: q̄ sub lunulis torq̄busq; & monilib⁹ atq; armillis mitris discriminatib⁹ ceterisq; huiuscemodi describūtur. Abutendū est hoc testimonio & aduersū ecclesiam scēminas: q̄ ambulant collo extēto & nutibus locūtur oculorū: & plaudūt tā manib⁹ q̄ pedib⁹ & ut cōposito incedāt gradu: nō naturā secūtur ducem: sed histriones redimunt p̄ceptores.

Decalcat dñs vertices filiarū syon: & dñs crinem earū nudabit. & p̄ ornatu erit ignominia: *10. 14. 2* **H**oc & nobis accidit quorū peccata celantur: cū impletū fuerit illud qd̄ scriptū ē: Nihil occultum qd̄ non reuelabitur: q̄ diu. n. protegimur crine & ueste ignoratiā: & hoīes nos putāt sepulchra dealbata: q̄ intus sumus pleni ossibus mortuorū: uidemur aliquid habere munditiā. Cum autē patuerit quod occultum est auferetur uniuersa caesaries & foeda caluities omnibus apparebit.

In die

Uisio Secunda

In die illa auferet dominus ornamentum calciamentorum.

In qua die iudæi putant captiuitatē babylonie: Nos uerius esse cōuincimus: qñ a romanis capti sunt: Et oīa uestium gemmæ auriq; ac moniliū ornāmēta: Et diuersas suppellectiles pdiderūt. Siue per metaphoram mulieris oīs ornatus urbiū destructus esse narratur: Ornamentū urbiū in plateis & porticib; foro atq; gymnasiis & mœnibus publicis itellige: Quæ si referamus ad animatum statum calciatos pedes eius: qui carnes agni cōmesturus est & celebraturus pascha legisse nos recordamur: Et solitudinem transeuntium. nec uestimenta nec calciamenta consumpta. Quæ sunt ista calciamenta? Illa de quibus apostolus scribit ad Epheseos Calciati pedes in prap̄paratione euāgelii pacis. Quæ calciamenta animæ perdituræ sunt quando extento collo ambulauerint & pedibus traxerint uestimenta: ut pro munditia matronali terræ uerrant spurcitiam.

Et lunulas: & torques: & monilia: & armillas: & mitras: & discriminalia: & periscelides: & murenulas: & olfactoriola: & in aures: & annulos: & gemmas in fronte pendentes.

Describit monilia fœminarū: Et per hæc insignia ciuitatū: Vel iuxta anagogen uariarū ornāmēta uirtutū: Habēt mulieres i lunæ similitudinē bullulas dapēdentes: Quas nos ad ecclesiæ ornāmēta transferimus: q̄ illuminatur sole iustitiæ: Torques quoq; q̄ ad pectus usq; pendentes: intelligentiam ac p̄cipalē mētis rōnē in corde demōstrant: Et monilia q̄ uno sermone oīa ornāmēta significant: Et armillarū bona opera: Quales rebecca accepit in spōsalibus: Et mitras capitis ornāmēta: Et discriminalia: ut iuditiū habeāt singulorū: Et periscelidas: qbus noster gressus ornatur: Et audimus pes tuus nō offendet: Et eruet pedes meos a lapsu: Et murenulas quæ auri atq; argenti textur uirgulis: sensu uidelicet & sermonibus scripturarū: Et olfactoriola: Vt xpi bonus odor simus: Et i aures nē audiamus iuditiū sanguinis: sed dñi uerba dicentis: Qui hēt aures audiendi audiat: Et annulus qbus signamur ad dñi militiā: Quē deus signauit pater. Vnde dicitur ad principē tyri Tu es signaculū similitudinis: Filius quoq; prodigus cum stola recipit annulū & calciamenta: Et gēmas in fronte pendētes: qbus nostra ora decoratur: De cuius capitis ornāmēto & in psalmo legimus: Si cut unguētū in capite qd̄ descendit in barbā barbam aaron: Quæ oīa licet. lxx. interptes Aquilaq; & Symachus ac Theodotion diuersis modis interpretentur: Nos ut potuimus uel de hebræo uel de ipsorum translatione texuimus: Nec uolumus diutius in singulis immorari: ne friuola sit expositio: Et prudenti lectori fastidium faciat.

Et mutatoria & pallia & linteamina.

Pro linteamina. lxx. p̄spicua latonica interpretati sunt: Volentes tenuissimas significare uestes: Quibus lacedemoniorū q̄ fuerunt ad bella promptissimi & austerioris uitæ corpora tegebatur: q̄q; latonica nec hebraicū habeat: nec ullus alius interpretum: Mutatoria autē & pallia quæ significantius Symachus transtulit ornāmēta uestium muliebriū: qbus humeri & pectora p̄teguntur. Mutatoria iuxta anagogen illa sunt quibus dicitur: Ibū de uirtute in uirtutem: Et linteamina ut lauati in domino delictis perfruamur: Scdm̄ illud quod in psalms scriptum est: Torrente uoluptatis tuæ potabis eos. Hæc autē omnia perdiderūt filiæ syon Quia ambulauerunt extento collo: & oculorum nutibus superbiam gestierunt: Putantes suæ esse potentie quod habebant: non domini gratiæ.

Et acus: & specula: & sindones: & uittas: & theristra.

Habent acus mulieres qbus ornatorū crinium cōpago retinetur: ne laxius fluat: & in sp̄s dissipentur capillos. Habēt & specula qbus cōsiderant uultū suū: & siqd̄ deesse uiderint addunt ornamenti: Habēt sindones quæ uocātur amictoria: & uittas qbus crines ligantur quas appellāt

Habent & theristra quæ nos pallia possumus appellare. Quibus obuoluta est rebecca: Et hodie quoq; arabie & mesopotamie opuntur fœminæ: Quæ hebraice dicuntur qd̄ grace ἐπίστρον ab eo qd̄ in hoc est in æstate & caumate corpora protegant fœminarū. Filiæ ergo syon p̄p̄p̄ superbiā suā perdiderunt acus: qbus oīum p̄ceptorum regula stringebatur: Perdiderunt specula quæ obtulerunt in exodo manētes in foribus tabernaculi mulieres ad lucerem domini fabricandū. De quib; & apostolus paulus loquebatur: Videmus autem nūc per speculum i enigmate: Amiserunt sindones & uittas: quibus operiebant humeros: & fluentē huc atq; illuc animū confringebant: & theristra: quo tutissimo in æstibus tegebatur umbraculo. Hæc dicimus ne oīno tropologia huius loci fugere uideamur. Cæterū laboris ē maximi i singulis imorari: & latā exposi-

Et erit pro suauī odore fetor: & pro zona funiculus.

Fetere peccata pœnitēs loquitur: Putruerunt & corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ: zona accingi lumbos apostolus p̄cepit dicens: State accinti lumbos uestros in ueritate: Et de peccatore legimus: Funiculus peccatorū suorū unusquisq; cōstringitur: Igitur p̄ bono odore uirtutum: filiæ syon habuerūt putredinē peccatorum: Et pro cingulo ueritatis mendacii funiculis ligantur: quos habuerunt sup̄ capita: qui cū pannis & sordibus uitam regis syriæ p̄cabantur.

Et pro crispanti crine calnitium.

Pro continuis longis & ascendētibus orationibus: quæ per crines significantur: habuerunt caluitium: mentem undiq; obstrusam & ad tacendum ab orationibus firmatam.

Et pro fascia pectorali cilitium.

Pro fascia pectorali quam interpretatus

Liber Secundus. c. iiii.

est Symachus tunicā. lxx. u. et o n o p p u p a y. i. clauatā purpurā trāstulerūt: Q d' Agla cingulū exultatiōis expssit Theodotion ipm uerbū hebraicū posuit: qd' genus ornamēti muliebris ē: Fascia pectus tegit: Et eū possidet locū i foeminis quē rōnale i pontificib'. De hac fascia pectorali & hieremi as mystico sermōe dicebat: Si obliuisci pōt spōsa ornat' sui: aut uirgo fasciā pectoralis suā: & ego obliuiscar tui dicit dñs: Qualē exhibere nos cupit apostolus xpi: Virgo q̄diu nō corrūpitur i aegyptō: nec frāgūtur mamillā eius: q̄ pectorali fasciā colligatā sūt: nūgitur spōso: & cū cottidie uirtutū filios generet: nequaquā uirgo eē delistit Q d' si aliqn diuaticauerit pedes oī trāseunt: & secuta fuerit amatores suos: Et iuxta Osee uaticiniū: Sepserit dñs uias ei': & intercluserit semitas: reuertetur ad uirū suū priorem: Et audiet: Exuere uestimentis luctus & induere uestibus gloriā tuā.

Pulcherrimi quoq; uiri tui gladio cadent: & fortes tui in pzelio.

Pro pulcherrimis uiris. lxx. interpretati sūt: Et filius tuus pulcherrimus quem diligis gladio cadet. Q d' si de aīa statu itelligimus: q̄ post uirtutes peccauerit: pulcherrimū filiū eius: bona accipiamus opa: q̄ hostili gladio cōciderūt: Et fortes quosq; perisse i plio: q̄ iustitia iusti nō liberabit eū i quacūq; die aberrauerit. Sin at sequamur historiā: Ex his sermonibus docebimur: nō de mulieribus pphetā esse sermonē: quarū uiri in plio corruerūt: sed de urbibus iudeā: quas filias syon appellauit: & quarum bellatores ceciderunt in certamine: Deniq; De eadem syon sequens uersiculus loquitur

Et merebunt atq; lugebunt porte eius & ipsa vrbs desolata in terra sedebit.

Quod usq; hodiā oculis cernimus. Facilis scdm tropologiā interpretatio est: qd' qcūq; locū dedit diabolo: & nō oī custodia seruauerit cor suū: lugeāt portae ei' & absente spōso semp i luctu sit: ac de excelsis corruēs i terrā puluere sedeat.

CAPITVLVM Q VARTVM.

Apprehēdēt septē mulieres viz vnū i die illa dicētes: panē nostrū & medem': & uesti mētis nr̄is operiemur: tātūmodo inocef nomē tuū sup nos: aufer opprobriū nostrū.

Cū pulcherrimi urbis hierusalē gladio ceciderūt & fortes perierūt i plio & mœruerūt Luxerintq; portae eius: & ipsa fuerit desolata ob nimā hoīum raritatē interfectis bellatoribus: Septē mulieres apphēdēt unū uirū cupiētes hēre semen in syon: & domesticos i hierusalē Cibū & uestimētū se habere dicētes: tm̄ ne absq; marito eē uideātur: & subiocere illi maledictio qd' scriptū ē: Maledicta sterilis q̄ nō facit semen i Israel: Zacharias quoq; huic cōgruit sensui. In diebus illis apphēdēt decē hoīes ex oībus līguis gētiū simbriā uiri iudāi decētes: Ibimus uobiscū: Audi uimus. n. qm̄ deus uobiscū ē: Septenarius & denarius numerus pp sabbatū & decē pcepta legis: Iudeis familiaris ē: Et ideo hoc frequēter abutūtur: Licet iuxta hebraei sermōis ambiguitatē q̄ uerbū saba: nūc septē: nūc plures: nūc iuramentū interpretantur: Possit in hoc loco nō septē significare: sed plures: Hoc scdm litterā. Ceterū in aduentu dñi saluatoris: septē mulieres. i. septē gratiā spūs sancti de qbus in cōsequētib' idē ppheta dicturus ē: Exiet uirga de radice iesse: & flos de radice eius ascēdet: & req̄scet sup eū spūs dñi: spūs sapiā & itellectus: spūs consilii & fortitudinis: spūs scientiā & pietatis: Et implebit eū spūs timoris dñi: Apphēdēt Iesū quē multo tpe desiderauerāt: q̄ nullū aliū potuerāt iuenire i quo aeterna statiōe req̄scerēt. Vñ & Ioānes baptista refert in euāgelio: Et q̄ misit me ipse mihi dixit: Sup quē uideris spūm sc̄tūm descēdētē & manētē in eo ipse ē. In zacharia quoq; legimus. Sup lapidē unū septē oculos: Et in uno aureo cādelabro septē lucernas & septē suffosoria ac duas oliuas ex utraq; pte lāpades firma radice fundatas. Q d' at gratia sc̄ti spūs cūcta possideat expositiōe n̄ idiget: Sed q̄ i hoībus semp paciebatur opprobriū: nullo uiuēte ut spūs sancti dona posscebāt: Propterea Iesu nomē sibi cupiūt inuocare: ut qd' i lege ipsectū erat. in euāgelio cōpleatur

In die illa erit germen domini in magnificētia & in gloriā: & fructus terre sublimis: & exultatio his q̄ saluati fuerint de Israel: Et erit omnis qui relictus fuerit in syon & residuus in hierusalem sanctus vocabitur: omnis qui scriptus est in uita in hierusalem.

Cū filiā syon pp supbiā oēm ornatū pdiderint: & mœruerūt luxerintq; portae eius: & ipsa desolata cōciderit: oēsq; bellatores eius perierint in plio: in tm̄ ut multae mulieres unū uirum habere uix possint: Tūc orietur germen noīs christiani: & terra dabit fructum suū: & exultatio erit his qui de Israel saluati fuerint: De qbus & supradictū ē: Nisi dñs sabaōth reliquisset nobis semen quasi sodo: ma essemus & similes gomorra: fuissetmus: Et nota qd' non oīs Israel saluetur. sed reliquiā populi syon: & residuus in hierusalē: oīs q̄ scriptus est in uita in hierusalem: Quibus & dominus loq̄batur Gaudete qm̄ noīa uestra scripta sūt in cālis Significat at apostolos & eos q̄ p apostolos crediderūt

Cum abluerit dominus sordē filiarum syon: & sanguinem hierusalē lauerit de medio eius in spiritu iuditii & spiritu ardoris. Tunc saluabuntur reliquie de Israel.

Quā in baptisate saluatoris eis fuerint peccata dimissa: & ille sanguis ablutus quē sup se errans populus ip̄catus est. Sanguis eius sup nos & sup filios nostros: Vñ supra legimus: Cū extenderitis manus nō exaudiā uos: manus. n. uestrae sanguine plenae sunt: Et postea eos ad pniām puocans in fert: Lauamini mūdi estote. Et nota qd' sordes filiarū syon lauerit spū iuditii: sanguinē aut hierusalē spū cōbustionis: Q d. n. leue est lauatur: qd' grauius exurit. De quo iuditii spū: & spū cōbustionis Ioānes baptista in euāgelio loq̄batur: Ego baptizo uos aqua: Qui at post me uenit: ipse uos baptizabit in spū sancto & igne: Ex quo didicimus: qd' hō tātū aquā tribuat deus at spūm sanctū quo & sordes

Visio Secunda

sordes abluuntur & sanguinis peccata purgantur.

Et creauit dñs sup oēm locū mōtis syon & vbi inuocatus ē nubē p diem: & fumum & splendorem ignis flāmantis in nocte.

In xpo. n. noua creatura ē: De qua alibi legimus: Vetera trāsierūt: ecce facta sūt oīa noua: Pro quo. lxx. trāsulerūt (Et ueniet: & erit oīs locus mōtis syon: & oīa q̄ in circuitu eius sunt: pteget nubes p diē: & lumē ignis flāmantis in nocte) Quis aut ueniet nisi ille de quo scriptū ē: Vēiet ex syon q̄ liberet: Et de quo ali⁹ ppheta cōmemorat: Adhuc paululū modicū: q̄ uēurus ē ueniet & nō tardabit. Cū ille uenerit redditur populo foelicitas pristina: quā aliqñ habue re in heremo: Præcedēte dño eos p diē in colūna nubis: & p noctē in colūna ignis: Vt nec i. p̄speris: nec i aduersis aliqñ turbetur. Qd i psalmo dicitur: Per diē sol nō uret te: neq; luna p noctē: Fumus at i hoc loco nō errorē & ignoratiā: sed gloriā significat. Iuxta illud qd i hoc eodē ppheta scdm quorū dā opinionē lecturi sumus: Et dom⁹ iplēta ē fumo: Et i Iohel de gratia spūs sc̄ti: q̄ descēdit sup apo stolos dicitur: Effundā de spū meo & pphetabūt: & dabo p̄digia i cālo sursum & signa i terra deorsū: sanguinē & ignē: & uaporē fumi: Id ipm significare puto & illud i psalmis: q̄ tāgit mōtes & fūigabūt

Super oēm aut gloriā protectio Et tabernaculū erit in ymbz aculū diei ab estu: & in securitatē & absconsonē a turbine & a pluuia.

Hūc locū iudæi ad antichristū referūt: quē p turbine & tēpestatē significari estimāt: Qñ eos dñs a potentissimo aduersario defensus ē: Nos at oīa referamus ad primum aduentū xpi: De quo & in psalmis legimus: Protexit me in abscondito ta bernaculi sui: in petra exaltauit me: Super q̄ fundata ecclesia nulla tempestate concutitur: nullo turbi ne uentisq; subuertitur: Plurimi iudæorum & hæc & uniuersa quibus ista sociata sunt: super babylo nia captiuitate & reditu hierusalem sub zorobabel & esdra & neemia intelligunt.

CAPITVLVM QVINTVM

Cantabo dilecto meo canticum patrueis mei uinee sue.

Cātat ppheta carmē lamētabile populo Israel: qd cōposuit ille: De quo scriptū ē in euā gelio: Cū at uidisset eā: haud dubiū qñ hierusalē: fleuit sup eā & dixit: Si scires & tu q̄ ad pa cē sunt tibi quō ueniēt sup te: & circūdabūt te inimici tui munitione: & uallabūt & p̄sternēt te: & fili os tuos: Et rursum: Quotiēs uolui cōgregare filios tuos sicut gallina cōgregat pullos sub alas suas & no luiti: Ecce dimittetur uobis dom⁹ uestra deserta: Cui simile ē hoc qd nūc i isto carmē dicitur: Dimit tā uineā meā: Qd at xps dicitur dilect⁹ atq; carissim⁹: Quē Agla interpretatus ē πατράδαλφορ .i. pa trū uel patruele Quadagesimi quarti psalmi nos i scriptio docet: Canticū p dilecto: Et uox dei pa tris i euāgelio: Hic ē fili⁹ me⁹ dilect⁹ i quo mihi cōplacui: Et i sexagesimo septimo legim⁹: dñs dabit uerbū euāgelizātib⁹ uirtute multa: Rex uirtutū dilecti: Hic ergo dilectus carmē lugubrē fecit uineæ suæ: Quod ego cantabo dilecto atq; miserabili populo meo: Vel itelligendū Cātabo oipotēti deo patri canticū xpi: Qui ē patrueis me⁹: Hoc ē ex eadē mecū gēte generat⁹: Qd at uinea dei appelletur populus Israel: Et i fine hui⁹ cāticī legim⁹: Vineā dñi exercitū dom⁹ ē Israel: & uir iuda germē lauda bile ei⁹: Et i septuagesimo septio psalmo: Vineā de ægypto trāsulisti: eiecisti gētes & plāstisti eā. i euā gelio quoq; pene hisdē uerbis qb⁹ ppheta nūc loq̄tur: Dñs texit parabolā: Hō qdā erat paterfamilias q̄ plātauit uineā: & maceriā illi circūdedit: & fodit i ea torcular: & edificauit turrim: & locauit eā agri colis: &c. Et i hieremia legim⁹: Ego plātaui uineā fructifera totā uerā: quō cōuersa es i amaritudine ui neæ alienæ: Itaq; hierusalē ut dixim⁹ plāgitur: & sermone pphetico illi⁹ ruina cātatur. Porro ecclesiæ & populo quondā gentiū: aliud carmē ē editū: De quo i psalmis legim⁹: Cātate dño oīs terra annū ciate diē ex die salutare ei⁹: Annūciate i gētib⁹ gloriā illi⁹: i oībus populis mirabilia ei⁹: & rursum Cāta te dño canticū nouū qā mirabilia fecit: Oñdit dñs salutare suū i cōspectu gentiū reuelauit iustitiā suā

Vinea facta ē dilecto meo i cornu filio olei. **H**oc iuxta hebraicū theodotiō & agla trāsule rūt Symach⁹ at more suo māifesti⁹: Vinea facta ē dilecto meo i cornu i medio oliuæ: Porro. lxx. sensū magis q̄ uerbū itēptati sūt: Vinea facta ē dilecto i cornu i loco p̄gūi siue uberi πῖω utrūq; significat: Et reuera nihil terra repromissiōis p̄gūi: si nō mōtana q̄q; atq; deserta: sed oēm illi⁹ latitudine cōside res: a riuo ægypti usq; ad flumē magnū euphratē cōtra oriētē: Et ad septētrionalē plagā usq; ad tau rū mōtē & zephiriū cilitiā qd mari iminet. Cornua at regnū significare & potētiā sape legim⁹: Vt ē illd i euāgelio: suscitauit cornu salutis nostræ i domo dauid pueri sui. Et i te inimicos nostros cornu nētilabim⁹: Et i zacharia q̄tuor cornua q̄tuor potētissima regna demōstrāt. Hebrei hūc locū ita edis serūt: Vinea xpo plātata ē i cornu. i. in forti loco atq; sublimi: Vel qā appellatur fili⁹ olei qd idigeat dei misericordia: & eius sustētetur auxilio: uel qd cūctis gētib⁹ clarū dei notitiæ lumen præbuerit.

Et sepsit eā: & lapides elegit ex illa: & plātauit vineā sozech: & edificauit turrim i medio eius: & tor cular extruxit in ea.

Per metaphorā ut prius dixim⁹ uineæ describit populū iudæorū: quē sepsit angelorū auxilio: Et lapides elegit ex ea uel idola: uel oīa q̄ dei cultū poterāt ip̄dire: Et plā tauit eā uineā sozech: Quā sol⁹ Symach⁹ electā itēptat⁹ ē: nō uerbū e uerbo ut mihi uidef exprimēs sed sēsū q̄ tenef i uerbo: Aiūt. n. hebræi Sozech gen⁹ ē uitis optiæ: qd uberes fruct⁹ faciat atq; ppetu os. Deniq; sozech a qbusdā καλὸν καπνὸς interpretatur: qd nos i pulcherrimos fruct⁹ uertere possum⁹.

Edificauit quoq; turrim in medio eius.

Templū uidelicet i media ciuitate.

Et torcular extruxit in ea.

Quo qdā altare significari putāt. Sicut. n. ad torcu

Liber Secundus.c.v.

lar oēs uuæ cōportātur atq; calcātur: ut ex eis exprimatur uinū: sic altare oīs populi suscipit fructus: & imolatas hostias deuorat: iuxta illud qđ de Benjamin in cui⁹ tribu tēplū fuit: & altare legimus: Benjamin lupus rapax mane cōmedet & ad uesperā dabit escā. Cūcta q̄ dñr de uīea possunt ad aīa hūa nā referri statū: Quæ a deo plātata ī bonū nō uuas attullerit sed labruscas: & postea sit tradita bestiis cōculcanda: nec diuinū imbrem suscepit doctrinarum: quia præterita dona contempserit.

Et expectauit vt faceret vñas ⁊ fecit labruscas.

In hebræo scriptū est

qd' Aqla interptat

Pro labruscis quas nos uertimus

In hebræo scriptū est qđ Aqla interptatus est σαρπιασ .i.fructus pessimos: Symachus hoc est imperfectos.lxx.& Theodotiō spinas:qbus iudæi dñm coronauerūt:Illō.n.expetate ut uīdemiæ tpe deferrēt uuas ad torcularia.Pro qbus octau⁹ & octogessimus & octogessimus tertius⁹pſalm⁹ hnt tytulōs:Isti se curis & diuitiis ſeculi demergētes:q̄ i euāgelio ſpinæ iterptātur blaſphēiarū ſtimulos obtulerūt:Puto at melius eē BVSIN labruſcas q̄ ſpinas itelligi:Vt cœpta trāſlationis ſimilitudo ſeruetur:Vñ & ſaluator dicit in euāgelio:Nūqd colligūt de ſpinis uuas:aut de tribulis ficus? &c.

Ergo habitatoꝝ hierusalē z viri iuda indicate inter me z vineā meā: qđ ei
facere vinee mee z nō feci ei: An quod expectavi vt faceret vuas z fecit labrusas.

Feci inqt uniuersa q̄ debui: Plātaui uineā ī loco uberrimo: circūdedi maceriā: & elegi lapides: & fl
gella ei⁹ astilib⁹ calamifq; subtexi: Vitis quoq; ipsa nō fuit una de plurib⁹ sed electa &
āstiliāz ī frugib⁹ recōderē: & de āstiliāz frugib⁹ bestias cōtēplaren: Ex

Edificauit firmissimā turrē: in q̄ fruges recodere: & de q̄ iudicantes iugib' bellas colebant: Ex-
struxi torcular: ut i eodē potissimū loco p̄merētur uua: & uinū fūderēt. q̄a hęc igitur feci: q̄ facere de
bui: r̄ndeāt mihi habitatores hierusalē & iuda: Immo iudicēt iter me & uinea mea: qd ē qd facere de
bui & nō fecerim: Et illis tacētibus sibi ipse r̄ndit: Nisi forte i hoc errauit: qd p labore meo expectauit
uuas nō labruscas: q̄s iculta ac deferta uinea afferre cōsueuit. Tale qd & Nathā ppheta ad dauid mis-
sus loquitur: Et iterrogat eū p parabolā: Vt dū de alio iudicat de se p̄mat sn̄iam: Ergo & hic populus i-
terrogatur q̄si de uinea: ut cōtra se ipse r̄ndeāt. Hūc i euāgelio pleni' saluator exeqtur: Et qd hic p̄-
termisū ē scribas & phariseos iterrogat: In Esaia. n. nihil dictū ē de agricolis nec q̄ passuri sint indica-
tur: Sed tm̄ de uinea sermo ē ibi. nūc quasi alia sit uinea & alii agricolā: sic de populo loquitur & magi-
stris: ut malos male p̄dat: & uinea aliis agricolis locet: Significās apostolos Et eos q̄ apostolis successu-
ri sint. nec uero tātologia ē ut pleriq̄ estimāt In eo qd ait: An quod expectauit ut faceret uuas & fecit la-
bruscas. Supra enim apud se tacitus loquitur: Hic autem quod cogitauerat alios iterrogat.

Et nūc oñdā vobis qđ ego faciā vinee mee Auferā sepē ei⁹ ⁊ erit i direptionē: diruā maceriā ei⁹ ⁊ erit i cōculcationē: ⁊ ponā eā desertā: non putabī ⁊ nō fodiet⁹ ⁊ ascendet super eā vepres ⁊ spine. ⁊ erit i cōculcationē: ⁊ ponā eā desertā: non putabī ⁊ nō fodiet⁹ ⁊ ascendet super eā vepres ⁊ spine.

Prouocauit inquit uos supra o habitatores hierusalē & uiri trib⁹ iudæ q̃a iuxta euāgelicā parabolā nō uultis
meā: & iterrogauit ut diceretis qd̃ debui facere qd̃ nō feceris: Et q̃a iuxta euāgelicā parabolā nō uultis
rēdere qd̃ sciscitor: Ego mihi mēdebo ipse p̃ uobis indicās qd̃ factur⁹ sim: Q̃ m̃ feci uineā meā cui⁹
ēta q̃ debui: & p̃ uobis attulit labruscas: Auferā uniuerſa q̃ dederā: Tollā angelorū auxilia: De qb⁹ i psal
mis scriptū ē: Circūdat angel⁹ dñi i circuitu timētū eū & liberabit eos: & diripietur ab aduersariis:
Destruā muros & inimicis gētib⁹ subiacebit: eritq; deserta: & nō putabitur i aternū: & nō fodietur:
ut redigatur i uepres: & ascēdet i ea spinæ. Hæc at̃ sub metaphora uineæ: de hierusalē atq; iudæ dñr
solitudo Qd̃ pleriq; iudæorū putāt sub babyloniis accidisse: qd̃ & nos expte factū negare nō possum⁹
(mus Sed q̃a sequitur.

Et nubibus mādabo ne pluant super eā imbrē.

Hoc i illa captiuitate itelligi nō pōt. Si qdē & hieremias capta iā urbe pphetauit i populo: Et Ezechiel: Daniel quoq; & tres pueri: Vel pphetaſſe uel mirabilia ſigna ēt i captiuitate feciſſe narrātur: Et poſtea agge⁹ & Zacharias futura dixerūt i cōſolationē populi ſeruiētis. Tollitur at dei auxiliū ab his q idigni ſūt: ut qā nō ſenſerūt deū p bñficiā: ſentiāt p ſupplitiā. Vel ideo truculēta qdā & aſpera cōmi naſ: ut cōuerſi ad pñiam iminētia tormēta deuītēt: Verbū hebraicū: SAITH oēs uoce ſimili ſpiās iter p̄tati ſūt: Si ergo Saith in p̄nti loco ſpinā dñi iuxta aqlā & Theodonionē &.lxx. Rñdeant quō ſupra BVSIM n̄ labruſcas ſed ſpiās trāſtulerūt (Et nubib⁹ mādabo ne pluāt ſup eā ibrē) Iſtæ ſūt nubes quas eduxit dñs ab extremo terræ: De qb⁹ & i pſalterio legim⁹: Veritas tua uſq; ad nubes. Hæ nubes qm̄ ſub helia oēs idolatræ erāt: trib⁹ annis & ſex mēſib⁹ ſup terrā Iſrael nō pluerūt: Q d qdē nō ſolū dep phetis ſed de apoſtolis poſſum⁹ itelligere. Q d poſt paſſionē dñi nec pphetas nec apoſtolos habuerūt iudæi ne p uuis afferrēt ſpinas: ſed p ſterilitate & ariditate ſua p̄carētur eū q pōt Imbres p̄bere uirtutū, uñ & i leuitico loq̄tur ad eos. Ponā cælū uobis ferreū & terrā æneā: Et i deuteronomio: Erit cælū ſup caput tuū æneū: & terra ſub te ferrea: Et ruſſū Dabit dñs pluuiā terræ tuæ: Et cinis de cælo deſcēdet ſup te donec eradice te & deleat: q̄ terra q̄ frequēter ſup ſe ueniētē ſuſcipit pluuiā: & non ſcit ſegetē ſed ſpinas & tribulos: reproba eſt & maledictioni proxima cuius finis combuſtio eſt.

T Siue ut. lxx. trāstulerūt nouella plātatio dilectissima Iſrahel & Iudas: Hæc iter ſe differūt: qđ oīs po- pul⁹ pri⁹ appellabatur Iſrahel: & poſtea regnāte dauid ſup tribū iudā. Et roboā fili⁹ ſalomōis ſup du- as trib⁹ iudā & beniamī. Hi q crāt in ſamaria hoc ē decē trib⁹ uocabātur iſrahelis: & in qb⁹ regnabāt de- gñe dauid appellabātur iuda. Et qm̄ ab iſrahel uituli colebātur in dā & in bethel ppea ab aſſyriis pri- mū ē capta ſamaria. Et multo poſt tpe iudas a caldæis ductus eſt in babilonē: qā minora peccauerāt. Vnde &

Ynde &

Visio Secunda

Vñ & in Ezechiel ad utriusq; populi pñā purgāda israhel in sinistro latere ponūtur iuxta septuagita dies cētū nonagita. Iudæ aut. xl. dies. Hoc dico ut in cōpatiōe Israhel. i. x. tribuū amabilē atq; dilectū oñdā iudā: in quo erāt sacerdotes & leuitæ: & dei religio uersabatur. Eo tpe quo ppha Esaias loq̄ba tur ad populū. Et pulchre israhel hoc est tot' popul' dom' ē: Iudas aut q̄ sepatis tribub' postea pul lulauit: nouellū dicitur delectabile. Sed & hoc notādū qd' iuxta cōsuetudinē pphetālē q̄ pri' p meta phorā dñā sūt. uel p pabolā: postea exponūtur māifesti: qd' uiea & nouella plātatio israhel & iuda sit.

Et expectaui ut faceret iuditiū: & ecce iniquitas: & iustitiā: & ecce clamor. Sive ut. lxx. trāstulerūt.

Et expectaui ut faceret iuditiū: & fecit iniquitatē: & nō iustitiā sed clamorē. **Volumus lati**

nis insinuare aurib' qd' ab hebreis didicius iuditiū apud eos appellatur: MESPHAT. Iniquitas siue dis sipatio ut iterptat' ē Agla uocatur MESPHAA: Rursū iuditiū dicitur SADACHA. Iniquitas clamor appellat' SAACA: Vna itaq; uel addita littera uel mutata sic uerboꝝ similitudinē tpauit. Vtp mesphat diceret mespha. Et p sadacha poneret saaca. Et elegātē structurā sonūq; uerboꝝ iuxta hebreā liguā redderet: & expectaui de' ut popul' iudæoꝝ faceret iuditiū. i. uuas: & fecit iniquitatē. i. labruscas. Et expectaui iu stitiā ut largitorē tātoꝝ muneꝝ a patre missum suscipet: & fecit clamorē quo uociferat' ē cōtra dñm & clamauit. Tolle tolle crucifige talē. Vñ & Paulus apostolus scribit: Oīs ira & clamor & blasphemia auferatur a uobis cum omni malitia. uel certe quoniam iusti sanguinem fuderāt: Et sanguis domini ce passionis clamabat ad dominum: Propterea clamorem pro iustitia reddiderunt. Iuxta illud quod in genesi legimus: uox sanguinis Abel fratris tui clamat ad me.

Gen. 4.

Abbe qui coniungitis domum ad domum & agrum agro copulatis: vsq; ad extremum loci. Nū

quid habitatis soli vos in medio terre.

Pro eo quod nos diximus usq; ad extremū loci. lxx. trāstulerunt ut auferatis pximo: Symachus & Theodotion: donec deficiat: uel nō sit locus: unde deficiente terra nequaquā saturetur auaritia: Qd' qdem generaliter aduersum oēs qbus nihil satis est dictū puto: Et specialiter cōtra uineam dñi q̄ pro uuis fecit labruscas: Idest p iudi tio iniquitatē & p iustitia clamorē. q̄ ē. n. rabies cū testa & agri ad depellēdos ibres & ad ferēdas fruges hēri debeāt: ea hēre cupe ī qb' cūctis hītare nō possis: & q̄ colere nō sufficias: alteriusq; necessitatē tuā fa cere uoluptatem. Iuxta tropologiā cōtra hereticos: qdā hoc dictum arbitrantur: Qui cū mouerint pe des suos: de oriente ueniunt in campū sennaar: q̄ interpretatur excussio dentium: Et edificāt ciuitatem cōfusions turrēq; supbiæ: Et audiūt sub uerbis aliis: Audite hęc duces domus Iacob: & residui do mus I israel: p abhominamini iuditiū & oīa recta puertitis: q̄ edificatis syon in sanguinibus: & hie rusalem in iniquitate: Isti domus domibus: idest dogma cōiugunt dogmatibus. Quibus dicitur p Mi cheā Nolite edificare in domo derisum: ne super fundamētum christi qd' apostolus paulus posuit: & in quo debuerant edificare aurū: argentū lapides prāciosos: e contrario edificent ligna fœnum stipu lam: quorū finis incendium est: De huiusmodi domibus saluator in euangelio loq̄tur: Omnis qui audierit uerba mea & nō fecerit ea assimilabitur uiro stulto: qui edificauit domū suam super arenam. Descendit pluuia: uenerunt flumina: flauerunt uenti & impegērūt in domū illam & cecidit: & fuit ruina domus illius magna. Tādiu autem querunt heretici noua ueteribus iungere: & eadem recen tioribus immutare donec & sensus humanus & sermo deficiat.

Mat. 7. d.

In auribus meis sunt hec dicit dominus exercituum: Nisi domus multe deserte fuerint gran

des & pulchre absq; habitatore.

Pro eo quod nos iuxta hebraicū in auribus meis sunt hęc domini exercituum: idest uerba quæ locutus est dominus: adhuc resonant in auribus meis. lxx. trāstulerunt: Audita sunt hęc in auribus domini sabaoth: Non q̄ propheta uer ba dominus audierit: aut in auribus domini audita sint q̄ propheta dicturus est: cum cōsequentius sit intelligere audisse pphetā: q̄ dñs sit locutus. Dñs aut locutus est quod post captiuitatem: domus ma gnæ atq; pulcherrimæ desertæ futuræ sint non habentes habitatorem.

Becc. n. iugera vinearū faciunt lagunculā vnā: Et triginta modii semētis faciūt modios tres

Pro lagūcula quam soli. lxx. trāstulerunt: Omnes alii batum interpretati sunt: quod hebraice dici tur Beth: Et pro triginta modiis quos nos p choro posuimus: qui hebraice dicitur GOMER. lxx. uerterunt arcabas sex: quæ mensura ægyptiaca est: & facit modios uiginti. In sterilitate ergo nimia q̄ sequitur captiuitatem: decem iugera uinearum facient batum idest tres amphoras: Et triginta modii feminis: idest chorus: faciet ephi: qd' septuaginta tres mēsuras interpretati sunt: idest tres modios: Ba tus aut in liquidis speciebus dicitur: & Ephi siue epha eiusdem mensure in aridis: Sicut ī ezechiel iux ta hebraicū legimus ephiiustū & batus iustus erit uobis: ephi & batus equalia & unius mensuræ erūt ut capiat decimā partem cori batus. & decimā partem CORI ephi. iuxta mensuram CORI erit equa libratio eoꝝ. Quærimus iuxta anagogen quō hereticorū domus grandes & pulchræ sint: Quæ cū iudicii tps aduenerit nullum habitatorem habeant. Oīs. n. pompa structuræq; uerborū & argumēta dialectica redigentur ad nihilū. Et q̄ iuxta apostolū paulū: Nō solū dei edificatio sumus: sed & agri cultura: Quā imitātes heretici suffodiūtur & eradicātur ab hieremia. iccirco ubi decē iugera uinearū siue ubi decē iuga boū opantur faciūt batū unū: & triginta modii sementis faciūt ephi: ut de denario numero q̄ ī scripturis sanctis mysticus atq; pfect' ē: & de tricenario in quo pphetauit ezechiel: & dñs baptizat' ē redigātur ad ephi q̄ ad cōpationē multiplicis nūeri uniōe cōstringitur: qd' at edificatio &

Cor. 3. b.

Liber Secundus. c. v.

agricultura referatur ad intelligentiā spiritālē: Etia alio loco paulus apostol⁹ docet fundatos & radica-
tos i charitate credētes eē cōtestās. Vñ & ecclesiastes: nō solū sibi edificauit dom⁹: sed plātauit uineas
& fecit ortos & pomeria: & iſtituit oēs arbores pomiferas extruxitq; piscinas ut irrigaret saltū: Porro
heretici imaginē tm habētes ūbrāq; uirtutū: & n̄ ipsam ueritatē absq; fructu opum: uerborū folia pol-
licētur: De quorū arborib⁹ dicit dñs oīs plātatio quā n̄ plātauit pater me⁹ cāleſtis eradicabitur: de ui-
nea enim sodomorum uinea eorum: & ppago eorum de gomorra: Vua eorum uua fellis & botrus
amaritudinis eius. furor draconum uinum eorum: & furor aspidum insanabilis.

Ube q cōsurgitis mane ad ebrietatē sectādā: & potādū vsq; ad uesperā ut uino estuetis: Citha-
ra: & lira: tympanū: & tybia: & uinū in cōniuiis ueſtris & op⁹ dñi nō respicitis nec opera manuū eius
consideratis.

Pro hebrietate quā aqla est iſtptat⁹ & Symach⁹. lxx. ipſū hebraicum
posuerūt ſicera. quod omnē ſignificat potionē q̄ iebriare poteſt: & ſtatū mētis euertere. Arguit at iux-
ta cōſequētiā: ceptā explanationis agricolas uineā q̄ iminēte ſterilitate & uicino icēdio quo nepres
& ſpinā ſūt cōburēdā: luxuriā ſe & uoluptatib⁹ tradiderūt. Nō ſolū i uelcēdo: ſed in auriū quoq; ob-
leſtatiōe: & in diuerſis muſicæ artis generibus: Qui cū iſta faciāt op⁹ dñi n̄ respiciūt: nec cōſiderant q̄
uētura ſint: Abutam⁹ hoc teſtimonio aduerſū p̄cipes eccleſiæ: q̄ de mane cōſurgūt ad ſectādū ſicera
& bibēdū vsq; ad uesperā: De qb⁹ in alio loco dicitur: Vhe tibi ciuitas cuius rex iuuenis ē & p̄cipes
tui mane cōmedūt: q̄ delitiis occupati: ex creaturis nō itelligūt creatorē: nec cōſiderāt opera manuū
ei⁹: De qb⁹ legim⁹ uerbo dñi cāli firmati ſūt: & ſpiritu oris ei⁹ oīs uirt⁹ eoꝝ: Poteſt iuxta altiorē itel-
ligētiā oīs aīa pturbatio ebrietas appellari: q̄ cōcipitur de uino furoris draconū & de ueneno aspidū
iſanabili: qd̄ nōnulli bibūt ab adoleſcētia vsq; ad ſenectutem: hoc eſt de mane vsq; ad uesperam: Alii
uero hora tertia ſexta uel nona & undecima ſuſcitātur de cōuiuiō: & dicitur ad eos: Expeſcimini q̄
hebrei eſtis uino: Sup hoc uinū & ſup huiuſcemodi uuas ac uineas pluet dñs ſulphur & ignē a dño:
Et qcūq; ex earū uino biberit eſtuat atq; cōburitur: Requirit citharā & ſpalteriū: cui⁹ rector ē Tubal de
Cain ſtirpe gñatus: Nec audit dñm dicētē ad Aarō: Vinū & ſicera nō bibetis tu & filii tui. qñ igredie-
mini i tabernaculū teſtimōii ut accedatis ad altare: has citharas & lyras: tympanūq; & tybias rex baby-
loni⁹ hūit: qb⁹ cōſonātib⁹ uniuerſarū gētiū populi p̄ſternebātur i terrā: & adorabāt aureā ſtatūā: qd̄
aut primū tps humanæ ſapiæ qñ egredimur a pueritia & ad rōnalē uenim⁹ atate: Mane in ſcripturis
itelligatur: multa teſtimonia docere nos poterūt. De qb⁹ exēpli cā ponēda ſūt aliq; Mane mittebā
ppheras: & mane exaudies orationē meā: Mane aſſiſtā tibi & uidebo: Et de nocte cōſurget ſpūs me⁹:
& de⁹ de⁹ me⁹ ad te de luce uigilo: Et i matutinis iſterficiēbā oēs pctōres terræ Vt diſpderē de ciuita-
te dñi oēs q̄ opantur iniquitatē: Et i alio loco: Ad uesperū demorabitur ſlet⁹ & ad matutinū letitia &c.
his ſimilia. Cōſurgūs at de mātē qñ uitia relinqm⁹ i pueritia: & dicere poſſum⁹ pctā iuuetutis meæ &
ignorantiæ meæ ne memineris dñe. Ortoq; nobis ſole luſtitia fugātur tenebræ: Et ſtatim iſterfici-
mus oēs cogitationes q̄ ad peccata nos puocat. Et de ciuitate mētis noſtræ illos diſpdim⁹ peccatores
De qb⁹ ſaluator loq̄tur: De corde noſtro exeunt cogitatiōes malæ: homicidia: adulteria: fornicatio-
nes: furta: falſa teſtimōnia: blaſphemia & reliqua: Inſoliciſſimi at ſūt q̄ de mātē vsq; ad uesperā: ebie-
tate: gula & diuerſis uoluptatibus occupati nō itelligūt in ſe opa dñi nec cōſiderant cur creati ſint.

Propterea ductus ē captiu⁹ populus me⁹: q̄ nō habuit ſcientiā: & nobiles eius interierūt fame
& multitudo eius ſiti exaruit.

Hæc iuxta litteram accidit ſe populo iudæorū ſub
Veſpaſiano & tito romanis p̄cib⁹: Tā græca q̄ latina narrat hitoria: Qd̄ qdē & ſpiritualiter hodie
quoq; patiūtur: ſuſtinētes nō famē panis neq; ſitim aq; ſed famē audiēdi ſermōis dei: Quia nec reſpe-
xerūt opus dñi: nec cōſiderauerūt opa manuū ei⁹: neq; habuerūt ei⁹ ſcientiā: q̄ ſemp locut⁹ ē p̄ p̄phe-
tas: Vñ & in pſalmis dicitur de eis: Cōuertētur ad uesperā & famē patiētur ut eanes: & circuibūt ciuita-
tē: Qd̄ at oīs ſermo doctrinæ panis appellatur & aqua: Illud docet euāgelicū Nō in ſolo pane uiuit
hō: ſed in oī uerbo qd̄ egredietur ex ore dei. Et qcūq; biberit de aq̄ quā ego dederō ei nō ſitiet i æter-
nū: Et in pſalmo dicitur: Sup aquas reſectiōis educauit me. Vnde & dñs non uult eſurientes in here-
mo dimittere ne laſſentur & corruāt & iſterficiātur fame: Et de iuſto uiro dicitur: Iuuenis fui & ſenui
& non uidi iuſtum dereliſtum nec ſemen eius q̄rens panē. Quidā hoc quod dicitur: Captiu⁹ ductus
eſt populus meus: q̄ nō habuit ſcientiā & nobiles eius interierunt fame: & multitudo eius ſiti exaruit
generaliter de inferis & gehenna interpretari uolunt: In qua punietur oīs qui dei nō habuit ſcientiā.

Propterea dilatauit iſtern⁹ aīas ſuā & ap̄uit os ſuum absq; ullo termio: & deſcēdēt fortes ei⁹ &
ſublimēs glorioſiq; ei⁹ ad eū: & iurnabit hō: & humiliabit vir: & oculi ſublimium deprimentur.

Qui ſurrexerūt mane ad ſectandam ſicera: & permāſerūt in ebrietate vsq; ad uesperā & uoluptate ac
delitiis occupati: opus dñi reſpicere noluerūt: nec opa manuū eius cōtēplati ſunt: p̄pterea ducti ſūt
in captiuitatē q̄ nō habuerūt ſcientiā filii dei: Dicēte ipſo ad eos: Nec me ſcitis: nec q̄ me miſit: Et in
ipſa captiuitate fame perierūt ac aruerūt ſiti: Vnde iſternus & mors dilatauit aīam ſuam: & aperuit os
ſuum: & absq; ullo numero & ſacietate deuorauit in perpetuū puniendos: Ita ut principes & populus
& ſublimēs glorioſiq; terræ iudæ deſcēderēt ad eū & humiliaretur oīs ſupbia: & oculi ſublimium de-
primerētur: Intelligentium ſe eē mortales: Et cūcta rebus expleta q̄ uētura p̄ p̄phetas dñs nūciarat. In
ſeruius at aīam hēre dicitur: Nō q̄ aīa ſit iuxta errorē quorūdam: Sed q̄ uerbis humane cōſuetudinis
rerum in

Visio Secunda

rerū insensibiliū exprimamus affectū: Q d' insatiabilis sit: & nunq mortuorū multitudine cōpleatur. Quo & in manu linguæ mors dicitur: & oīpotens deus sabbata & neomenias iudæorū odisse loquitur aīam suā: Quicqd de populo dixim⁹ iudæorū tropologice referri pōt ad eos q seculi delictis occupati: nec respicientes opa dei captiui ducūt in peccatū: Et nō hnt scientiā dei: & iccirco fame & siti pereunt: bonorū operum atq; uirtutum: & detrahentur in gehennam: ibiq; æternis cruciatibus deputati potentiam & superbiam: miseria cernent & humilitate mutari.

Et exaltabitur dominus exercituum in iudicio: & deus sanctus sanctificabitur in iustitia.

Cū captiuius ductus fuerit populus: qā nō habuit scientiā: & iterierit fame: & siti exaruerit: & dilatauerit infernus aīam suā: & descēderit sorres atq; sublimes gloriosiq; in pfundū: & incuruatus fuerit hō: & humiliatus uir: & receperint oēs iuxta merita sua: Tūc exaltabitur dñs in iudicio: Cuius prius iniustū uidebatur eē iuditū: & dñs ab oībus sanctis sanctificabitur in iustitia: ut impleatur illud qd' in euāgelio dicitur: Pater noster q es in cælis: sanctificetur nomē tuū. Et pater iuste mūdus te nō cognouit. Vñ cauere debemus ne pueniamus iuditū dei: cuius iudicia magna sunt & inenarrabilia: De quo apostolus loquitur: Inscrutabilia iudicia eius & inuestigabiles uie illius: Donec illuminet occulta tenebrarum: & aperiat cogitationes cordiū. Qui dicit in euangelio: Nolite iudicare: ut nō iudicemini. Cui sententiæ congruens paulus apostolus præcepit. Tu qui es qui iudicas alienum seruum: suo domino stat aut cadit: Stabit autem: Potens est enim deus statuere illum.

Et pascentur agni iuxta ordinem suum: & deserta in ybertatem uersa aduene comedent.

Pro pascētib⁹ agnis iuxta ordinē suū: qd' i bonā ptē accipit: nescio qd uolētes. lxx. trāstulerūt: Pascētur direpti qsi tauri p agnis tauros itelligētes: Et rurſū p aduēis itēptates agnos. Qñ at dñs exaltatus fuerit in iudicio: & scūs in sua sanctificatus iustitia: ut mali agricolæ male pereāt: Et exaltata cedrus securi dñi succidetur: Tūc q fuerint de agnorū numero nō hedorū: pascētur in ecclesiæ pratis: & dicēt: Dñs pascet me & nihil mihi deerit: Et q iudæis deserta sunt uersa in ubertatem comedet gentiū populus. Hæc iuxta tropologiā. Cæterum ut ordinem compleamus historiæ: id ipsum aliis uerbis dicitur. De quo supra legimus: Regionē uestā in cōspectu uestro alieni deuorāt: & deserta ē atq; subuersa a populis externis: De toto. n. orbe cōgregata gentiū multitudo habitat in iudæa: Et eiectis prioribus populis: Ideo ex parte cecitas facta ē domui Israel: ut subintret plenitudo gentiū. Pulchræq; iuxta. lxx. direpti sunt atq; uastati: & ducti in captiuitatem quasi tauri: De quibus dominus dixerat: Tauri pingues obfederunt me: Vt loca taurorum occuparent agni.

Abe q trahitis iniquitatē i funiculis uanitatē: & qsi funiculū plauſtri pctūz: qui dicitis festinet & cito ueniat opus ei⁹: ut uideamus & appropiet & ueniat consiliū sancti Israel & sciemus illud.

Pro uinculo plauſtri: corrigiā iugi uitulæ: siue uaccae. lxx. trāstulerunt: Q d' aut uincula dicātur eē peccata: crebrius legim⁹ e qbus illud ē: Funicibus peccatorū suorū unusq; cōstringitur: Et dñs arguens populū delinquētē q peccatis peccata sociaret: fecit flagellū de funiculis oñdens eis: quō domū dei fecissent speluncā latronū: & sedē oratiōis uertissent in domū negotiationis. cōuiuia quoq; cenæ dñicæ uestē nō hns nuptialē: uinctis pedibus ac manib⁹ eicitur i tenebras exteriores: Et dñs uenit ut hiis q erāt in uinculis: diceret exire: Et q uersabātur in tenebris reuelamini: Ipse. n. soluit cōpeditos & illuminat cecos. Quos hieremias uictos terræ nūcupat: nec plāgit eos q peccare cœperit statiq; deserint (nō ē. n. iustus sup terrā q faciat bonū: & aliqñ nō peccet) Sed q lōgo funiculo pctā traxerint: Vñ & in numeris legim⁹: Vaccā ruffam cui⁹ cinis expiatio populi ē: Nō aliter imolari & offerri ad altare dñi: nisi q terrena opa nō fecerit: iugūq; nō traxerit: Vel uinculis iugi nabuchodonosor fuerit alligata: Et in hoc eodē ppheta. Pro cingulo ueritatis filiæ syon cingū funiculo: Achi tosel quoq; & iudas: quorū alter dauid: alter dñm pdiderūt: fune lōgissimo trahētes pctā sua perire suspēdio: putātes malū cōscientiæ pñti morte finiri: & nihil eē post mortē. Q d' at luxta hebraicū & oēs alios itēptes: appellātur funiculi uanitatē: hoc significat qd' faciētib⁹ pctūm facile textur: & tā inane & futile ē: ut aranearū fila texuntur: Sed cū inde uoluerim⁹ exire solidissimis uinculis neſtimur: Plauſtrū at plenū oneratūq; peccatis facilius itelligūt: Qui meminerint scriptū in zacharia: Impietatē sedere sup talētū plūbi. Et ægyptios q graui peccatorū sarcina pmebātur: qsi plūbum in mare rubrū eē demersos: Et in alio loco peccator loquitur: Iniquitates meæ supgressæ sunt caput meū: Sicut onus graue grauata sūt sup me. Dicūt at hæc ad pñces iudæorū: q supra arguti sūt i auaritia atq; luxuria: qd' puocati a dño ad pñiam: & postea ab apostolis ei⁹: usq; hodie pseuerēt in blasphemis: Et p singulos dies in oībus synagogis sub noīe nazarenorū anathematizet uocabulū christianū: Est at sensus. Vhe uobis q putatis diē iudicii nō futurū: uel nō futurā captiuitatē quā ppheticus sermo pñdit: Qui dicitis ad pphetā: usq; quo nobis dei mīaris irā: uolum⁹ eā scire: iā ueniat. Hoc aut per Ironiā locuntur: quoniā eā nō putāt esse uenturam: sed simulari a propheta.

Abe qui dicitis malum bonum: & bonum malum: ponentes tenebras lucem & lucem tenebras ponentes amarum in dulce & dulce in amarum.

Eiusdē criminis est bonū lucem & dulce cōtrariis uocare noībus: cuius malum tenebras & amarum uocabulis appellare uirtutū. Hoc contra eos q peccatum nō putāt. si bonis detrahāt: & nō effi mant esse delictum si laudent malum: Ponunt autem iudæi bonum malum: & lucem tenebras: &

Liber Secundus.c.v.

dulce amarum: Suscipientes barrabá latrocinii & seditióis auctorem: & crucifigentes Iesum: Qui non uenerat nisi ad oues perditas domus Israel: ut saluaret quod perierat: In barraba intelligamus diabolum. Qui cum sit nox & tenebræ tráfiguratur in angelum lucis. Vnde & apostolus loquitur: Quæ participatio iustitiæ cū iniquitate q̄ societas luci ad tenebras: qui cōsensus xpi ad belial: neq̄ .n. lucerna tollenda é & ponéda sub modio: uel sub lecto: sed sup candelabrū ut oībus luceat: Nec arbor malos afferens fructus: bonæ arboris est appellanda uocabulo: Vnde i genesi mystico sermone narratur: Quod diuiserit deus inter lucē ac tenebras q̄ in principio super abyssum ferebatur. qđ aut bonus saluator sit appellatus ipse in euágelio loquitur. Pastor bonus ponit aiam suam pro ouibus suis. Lucē quoq̄ esse se dicit. Ego sum lux mūdi: & corticiæ celesti pane saturati dicimus: gusta te & uidete q̄ suauis é dominus: ecōtrario quādo dicim⁹: Libera nos a malo. & mūdus in maligno positus est: diaboli cupimus insidiis liberari: Qđ aut ipse & tenebrarū & amaritudinis significetur noībus: crebrius legimus: Sed & hoc possum⁹ dicere qđ oīa contraria dogmata ueritati amara sint & sola dulcis ueritas: Vñ cauendū est: ne p ueritate sequamur mēdatiū: ne p lumine tenebras: Multæ .n. sunt uiaē q̄ uidentur hoībus rectæ: & nouissima earū perueniunt in pfundū inferni: Est quoq̄ iustus periēs i iustitia sua: cui dicitur: ne sis iustus multū: quas ob causas Israel repromittit se uia ambulaturū regia: nec ad sinistram: nec ad dextrā declinaturū: Et ut loquar qđ sentio: difficile hoc maledictō quis carere potest: cum & malis frequenter adulemur ppter potentiā: & bonos despiciam⁹ ppter inopiā. Vnde significatius interpretatus est Aquila: Vhe q̄ dicūt malo bonus es: & bono malus es: Et in hūc congruit sensum illud qđ Salomon in puerbiis loquitur. Qui iudicat iustū iniustū & iniustū iustum: abhominabile est uterq̄ apud dñm. Scribæ quoq̄ & pharisei uerba saluatoris nō recipientes: sed traditiones hoīum: & aniles fabulas: Fecerunt bonū malum & malum bonum.

Tabe qui sapientes estis in oculis uestris: & coram uobis metipsis prudentes.

Qui uobis inquit ipsis uideamini sepientes esse: q̄ prudentiā sequimini non dei sed hoīum: & cū nō recipiatis dei uirtutem deiq̄ sapiām: putatis uos esse sapiētes. Inter sapientiam & prudentiā hoc dicunt esse stoici: Quod sapientia rerum sit diuinarum humanarumq̄ notitia: Prudentia autem tantum mortalium. Consequenter autem hæc aduersum scribas & phariseos: qui habentes clauem scientiæ: nec ipsi ad christum introeunt: nec alios introire permittunt.

Tabe q̄ potētes estis ad bibendū uinū: & uiri fortes ad miscendum siceram idest ebrietatem.

Quibus supra dixerat Vhe qui cōsurgitis mane ad ebrietatē sectandā: & potādum usq̄ ad uesperam: ut uino æstuetis: De his ét nūc loquitur. Qui potētes sunt ad bibendū uinum: & uiri fortes ad miscēdum siceram: Qui inebriati uino draconis & ueneno aspidū insanabili: uirtutes dñi calumniabatur. Et ipsi ebrii inebriabāt populos: ut pari furore bachantes aduersus dñm cōclamarent: lux ta tropologiā ante iam diximus: Qđ sacerdotes ingressuri tabernaculū dei nō debeant uinū bibere & sicerā: Quibus nūc addimus: qđ nazareis quoq̄ pceptum sit: qui se sanctificant dño: ut uinum & sicerā: & oē qđ de uuis est nō bibant: nec cōmedant ne uia quidē passam: & acutum ex uino: Sed & in puerbiis p̄cipitur: Potentes si iracundi sunt uinū nō bibant: ne cum biberint obliuiscantur sapientia: Inter uinū & sicerā iuxta anagogen hoc esse arbitror: qđ uinū una e pluribus perturbatio est: Verbi gratia libidinis: auaritiæ: gulæ: & inuidiæ: Sicerā autē i ebrietas: Oēs in se uitiorū cōtinet passiones: quas rectius latino sermone perturbatiōes possumus dicere: qđ statū mentis euertant: & ebrios faciāt nescire qđ agant: Qui ergo possunt plurimū debēt catere uitii: & maxie ira q̄ furori p̄xima est: Ne quāto plus possunt tanto ampli⁹ subiectis noceāt. Miscet sicerā q̄ cū ebrietate plenus sit: ad decipiendos homines: umbras quasdam & imagines simulat se habere uirtutum.

Qui iustificatis impium pro muneribus: & iustitiā iusti auferitis ab eo.

Et hæc pars uitiorū est uineæ q̄ p uuis fecit labruscas: & expectante dño ut faceret iuditiū fecit iniquitatē: Iustificas ipium p munerib⁹. & nō causas sed dona cōsideras: q̄ excecāt ét oculos sapientiū Vñ cauendum est ne inebriemur uino in quo é luxuria: & nudentur foemora turpitudinis nostræ: & adulemur impiis p muneribus: & iustitiā iusti p inopia despiciamus. Qđ in epistola iacobi p̄cipitur: Ne honorātes impios diuites: & despiciētes sanctos pauperes: fiamus iudices iniquitatis.

Propter hoc sicut deuorat stipulaz lingua ignis: & calor flammæ exurit: sic radix eorum quasi fauilla erit: & germen eorū ut puluis ascendet: Abiecerūt enim legem domini exercitū: & sermōne sancti Israel blasphemauerūt.

Propter superiores causas superbiæ & ebrietatis & auaritiæ: Quia pro uuis attulerunt spinas. & foenum: ligna: stipulam: arsirosq̄ uesperis: Ideo radix malitiæ eorum redigetur in fauillā: Et omnis flos & pulchritudo diuitiarū & corporis: pulueri cōparabitur: Non .n. solum ista fecerunt: sed his gradibus peruenērūt ad blasphemiam ut legē dñi nō reciperēt: & sermōne sancti Israel blasphemarēt: De qb⁹ supra legimus: De sion egredietur lex & uerbū dñi de hierusalē. Pōt radix in malis cogitationibus accipi fructus autē & germen in malis operibus atq̄ sermonibus: Ut quod radice later: monstretur in germine quæ utraq̄ dñi in cendio deuorabuntur: Vñ & apostolus radicem amaritudinis malorū rursus loquitur germinatē

Ideo iratus é furor dñi in populū suū: & extendit manum suā super eū & percussit eum: & conturbati sunt montes & facta sunt morticina eorū quasi stercus in medio platearū: In omnibus his non

Uisio Secunda

his non est auersus furor eius: sed adhuc manus eius extenta.

¶ Quoniam abiecerit legem domini exercituum: quā se daturum per hieremiam dominus pollicetur dicens: Ecce dies ueniunt dicit dñs: & feriam domui Israel: & domui iuda fœdus nouum: nō scdm pactum quod pepigi cū patribus uestris: in die qñ apprehendi manum eorum: ut educerem eos de terra ægypti: & sermonē sancti Israel blasphemauerunt dicentes: Demonium habet & sathanitanus est: Et non ne hic est filius fabri. Idcirco iratus est furor domini in populum suum. Qui prius iratus fuerat contra principes & potentes: qui sapientes erant in oculis suis: & iustificauerunt impium pro muneribus: & deuorauerat eos quasi stipulam lingua ignis: & calor flamme exusserat. Vt potentes potenter tormenta paterentur: Extendit manum suam aduersum eum. quem uocat populum suum: eo quod fuerit pars hereditatis eius: & funiculus possessionis illius: Extendit autē manum ut percutiat: & furor eius irascatur: De quo & in alio loco legimus: Domine ne in furore tuo arguas me neq; in ira tua corripas me. Et hieremias: Corripe me inquit domine: Verumtamē in iudicio & non in furore: Furere autem dominus dicitur: non quo humanis perturbatiōibus subiacet: sed quo nos qui delinquimus nisi irascentem audierimus dominum non timemus. Vnde & apostolus scripsit: Quod bonitas dei & patientia prouocet nos ad pœnitētiā: nos autem scdm duritiā & impœnitens cor nostrum thesaurizamus nobis iram in die iræ: & reuelationis iusti iudicii dei: Quæ sit autem manus quæ extenditur uel eleuatur super populum peccatorem: Job loquitur manifestius: Manus enim domini tetigit me. Vnde diabolus sciens potentem manum domini: & brachium quod uniuersis gentibus reuelatum est: Dicit ad dominum: Mitte manum tuam & tange omnia quæ habet nisi in faciem benedixerit tibi. Quod autem quasi præteritum dicitur qđ futurum est: consuetudinem sequitur prophetalem: in qua tam certa sunt quæ futura dicuntur ut putentur esse præterita: Quod & in psalmis canitur: Dederunt in cibum meum fel: & in siti mea potauerunt me aceto: Et iterum: Diuiserunt sibi uestimenta mea & super uestimentum meum miserunt sortem. Quodq; sequitur.

¶ Et percussit eum idest populum suum: & conturbati sunt montes.

¶ Montes quidam putant contrarias fortitudines: siue eos spiritus qui in ministerio dei sunt: & qui bus traduntur peccatores ad puniendum: Nos autem hyperbolice dictum putamus: quod pro magnitudine malorum imminuentium etiam montes commoueantur: & cadaueribus mortuorum repleantur omnes plateæ urbium. Hoc accidisse iudeis post passionem domini sub Vespasiano & Hadriano nemo dubitat. Cumq; hæc facta sint non est auersus furor eius: sed adhuc manus eius extenta quæ habitum irascentis & percutientis ostendit: Et notandum in his omnibus: quod nō eis exprobet idolatriam: non alia peccata: propter quæ offenderint deum. Sed quia abiecerunt legem euangelii: & sermonem domini blasphemauerunt.

¶ Et eleuabit signum in nationibus procul: & sibilabit ad eum de finibus terre: & ecce festinus velociter ueniet: & nō erit deficiens: neq; labor: as in eo: Non dormitabit neq; dormiet: neq; sol uetur cingulū lumborū eius: nec rūpetur corrigia calciamenti eius. Sagitte ei⁹ acute: & omnes arcus eius extenti: Angule equorū eius ut silex: & rote eius quasi impetus tempestatis. Rugitus eius ut leonis: rugiet ut catuli leonum: & frendet & tenebit prædam & amplexabitur: & non erit qui eruat: & sonabit super eum in die illa sicut sonitus maris: Aspiciemus in terram: & ecce tenebre tribulationis: & lux obtenebrata est in caligine eius.

¶ Hebræi hunc locum de babiloniis & de nabuchodonosor intelligunt prophetari: quod dei uoluntate adductus sit in iudeam & hierusalem templumq; subuerterit. Nos autem sequentes ordinem: & sequentia superioribus copulantes: Ideo signum in nationibus procul eleuatum dicimus esse: & sibilasse dominum uel traxisse eos de finibus terræ: Quoniam abiecerunt legem euāgelii: & sermonem sanctum blasphemauerunt. Si enim de babiloniis esset sermo: iuxta consuetudinem prophetalem dixisset: Vocabo eum qui ab aquilone est: Eo quod iuxta iudeæ situm assyrii atq; chaldæi in septentrionali plaga sint. Vel certe apertius babilonios assyriosq; describeret: Nunc uero dicendo: Eleuabit signum in nationibus procul & sibilabit ad eum de finibus terræ: gentes longe positas significat: & quæ in terræ finibus morantur. Haud dubium quin romanos & omnes italiæ gallo- & hispaniæ populos: qui sub Vespasiano & Hadriano romano imperio subiacebant. Vnde & italia ab eo quod ibi hesperus occidat: olim hesperia dicebatur: Et hoc ueniente percussus est: Et omnes iudeæ montes turbati sunt: Vt interpretatus est Theodotion & Symachus: Vel commoti ut Aquila posuit: Vel exacerbati ut lxx. transtulerunt: Vt impetu hostium omnes repleantur plateæ cadaueribus mortuorum: Describit ergo sermo diuinus uelocitatem uenientis exercitus: qui non sua sed dñi uenerit uoluntate: Immo attractus sit: & sibilo illius prouocatus: quod non defecerit nec tanto itinere laborauerit: & cupiditate prædandi somnium oculis non admiserit: Calciamenta quoq; illius non sint attrita sagittariorum multitudinē: equitum turmas: curruū quadrigarūq; seruorē: Quod instar leonis nō tã ad pugnadum qđ ad prædandū & uorandum uenerat: Et ululatus uincētis exercitus marinis fluctibus comparatur: Ex quo notādum ubicumq; sonitus maris in scripturis appellatur qđ significet. Cū igitur uenerit romanus exercitus & tenuerit

prædā & non fuerit qui eruat: propheta compatiens affectu se iungit populo & ait. Aspiciemus in terram: & ecce tenebræ tribulationis: Cælum enim aspicere non audebimus cuius habitatorem offendimus: Et lux nostra quam semper habebamus in deo tribulationum caligine obscurata est. Legi in cuiusdam commentariis hoc quod dicitur: Leuabit signum in nationibus procul: & sibilabit ad eum de finibus terræ: De uocatione gentium debere intelligi: Quod eleuato signo crucis: & depositis oneribus peccatorum: uelociter uenerint atq; crediderint: Sed nescio quomodo huic fen sui possint congruere quæ secuntur.

EXPLANATIONVM IN ESAIA PROPHETA DIUI HIERONYMI LIBER SECVN-
DVS EXPLICIT. INCIPIT EIVSDEM PRAEFATIO IN LIBRVM TRTIVM.

si cæsarem: Vnumq; de seraphin missum Ad Esaïam qui forcipe de altare carbone compræhen-
so: prophetæ purgaret labia: & populus remaneret immundus. Tertius ergo in Esaïam liber
hoc habet exordium.

Vfficit mihi uoluminum magnitudo q̄ in explanatione Esaïæ ppheta
ta textitur: Vbi aliquid prætermittere dānum est intelligētiæ q̄obrem
in singulis libris qui tantum numerum ordinemq; significant breues
præfaciunculas posui. Teq; uirgo christi Eustochium præcor ut in ex-
positione difficilime uisionis orationibus me iuues. In qua deus om-
nipotens in sua cernitur maiestate: Et duo seraphin stantia in circuitu
eius atq; clamantia. Sanctus sanctus sanctus: dominus deus sabaoth:
plena est omnis terra gloria eius: Et commotum liminare templi atq;
concussum: & domus iudaica tenebris erroris impleta: Et compara-
tione diuinæ gloriæ propheta immunda labia habere se dicens: & ha-
bitare in medio populi blasphemantis: qui consona impietatis uoce
conclamabant: Crucifige crucifige talem: Et non habemus: regem ni-

Mat. 7.
Mar. 16.
Luce. 23.
Io. 19.
& 20.

INCIPIT LIBER TERTIVS.
CAPITVLVM SEXTVM.

Anno quo mortuus est rex ozias: Uidi dominam sedentem super
solum excelsum & eleuatum
Sub quatuor regibus pphetasse esaïam super iudam & hierusalē:
Primæ uisionis titulo demonstratum est: idest sub ozia: ioathan achaz
& ezechia: Mortuo ergo ozia sub quo dicta sunt uniuersa quæ supra ex-
posuimus: successit filius eius ioathan qui regnauit annis sexdecim &
fecit rectum in conspectu domini: & portam templi edificauit excel-
sam. Quo imperante uidit esaïas sedentem dominum super solum ex-
celsum & eleuatum: Vt habitum regnantis ostenderet.
Et ea que sub ipso erant implebant templum.
Siue ut theodotion & Symachus translulerunt: & quæ sub pedi-
bus eius erant implebant templum: Pro quo. lxx. interpretati sunt.

Et plena domus gloria eius.
De hac uisione ante annos circiter
triginta: cum essem constantinopoli & apud uirum eloquentissimū Gregorium nazanzenum tūc
eiusdē urbis episcopum: Sanctarum scripturarū studiis erudirer: Scio me breuem dictasse subitūq;
tractatum: ut experimentum caperem ingenioli mei: & amicis iubentibus obedirem. Ad illum
itaq; libellum mitto lectorem: Oroq; ut breui huius temporis expositione contentus sit: Ozi-
am quia sibi illicitum sacerdotium uendicabat lepra fuisse percussum sacra narrat historia: quo
mortuo dominus uidetur in templo quod ille polluerat: ex quo animaduertimus regnante no-
bis leproso rege nos dominum in sua maiestate regnantem uidere non posse: nec sancta trinitatis
nosse mysteria. Vnde & in exodo postq̄ mortuus est pharao qui opprimebat I srael luto & pale-
is & lateribus: populus clamauit ad dominum: qui illo uiuente clamare non poterat: & ezechiel
mortuo phaltia filio bananiæ pessimo principe: cadit in faciem suam: & uoce excelsa clama-
bat ad dominum: Pulchre q; iuxta hebraicum: non ipse dominus implebat templum: cuius cæ-
lum thronus est: & terra scabellum pedum eius: & de quo in alio loco legimus: Dominus in tēplo
sancto suo: Dominus in cælo sedes eius: Sed ea q̄ sub pedibus eius erant implebāt templum. Qui
sit autem ista dñs qui uidetur: in euangelista iohanne: & in apostolorū actis plenius discimus: Quo-
rum iohannes ait: Hæc dixit esaïas quādo uidit gloriam eius: & locutus est deo. Haud dubium quin
xp̄m significet. Rursum paulus in actibus apostolorum ubi romæ loquitur ad iudæos: Bene inq̄
sp̄s sanctus locutus est p esaïam prophetam ad patres nostros dicens: Vade ad populū istū & dic:
Auræ audietis & nō intelligetis: & uidentes uidebitis & nō pspicietis: in crassatum est enim corpo-
poli huius: & auribus grauitè audierunt & oculos suos compræsserunt: ne forte uideant oculis: &
auribus audiant: & corde intelligant: & conuertant se & sanem eos. Visus autem filius in re-
gnantis habitu: & locutus est spiritus sanctus propter consortium maiestatis: unitatemq; substantiæ.
Quærat

Gregorius Nazianzenus

Eze. 44.
Mat. 23.

Uisio Secunda

Quærat aliquis quò nunc propheta dominum uidisse se dicat: Et non absolute dominum: sed dominum sabaoth: Vt i c^o sequentibus ipse testatur: cum euangelista Ioannes dixerit: Dominum nemo uidit unquam: & ad moysen loquatur deus: Non poteris faciem meam uidere: Neque enim uidebit homo faciem meam & uiuet: Ad quod respondemus: non solum patris diuinitatem: sed ne filii quidem & spiritus sancti Quia una in trinitate natura est: non posse oculis carnis aspicere: sed oculis mentis: De quibus ipse saluator ait: Beati mundo corde: Legimus quod habraam uisus sit dominus in hominis figura: Et cum Iacob quasi homo luctatus sit: qui deus erat: Vnde & appellatus est locus ipse phanuel: hoc est facies dei: Vidi. n. ait dominum facie ad faciem & salua facta est anima mea: Et Ezechiel quoque uidit dominum in forma hominis sedentem super cherubin a lumbis eius & deorsum erat quasi ignis: & Superiora habebant speciem electri. Ergo dei natura non cernitur: sed uidetur hominibus ut uoluerit.

Seraphin stabant super illud sex ale unus: sex ale alteri: Duabus uelabant faciem: & duabus uelabant pedes eius: & duabus uolabant: Et clamabant alter ad alterum & dicebant Sanctus sanctus sanctus dominus exercituum: plena omnis terra gloria eius.

Hoc quod nos sequentes alios interpretes & hebraicam ueritatem: in qua scriptum est id est *ἐνάντιον τοῦ* quod latine dicitur super illud uertimus. lxx. transtulerunt in circuitu eius: Vt non super templum stare seraphin: Sed in circuitu domini describatur: Rursum ubi diximus quod unus de seraphin uelaret faciem & pedes eius: per quod intelligitur: dei: In hebreo scriptum habet quod potest interpretari: & eius & suam: Vt seraphin iuxta hebraei sermonis ambiguitatem: & faciem pedesque dei: Et suam faciem ac pedes operire dicatur. In septuagesimo nono psalmo legimus: Qui sedes super cherubin manifestare: Qui in lingua nostra interpretatur multitudo scientiae: Vnde & dominus in aurigæ modum super cherubin aperte sedere ostenditur Seraphin autem præter hunc locum: in scripturis canonicis alibi legisse me nescio: Qui stare dicuntur super templum uel in circuitu domini: Ergo errant qui solent in præcibus dicere: Qui sedes super cherubin & seraphin: quod scriptura non docuit: Seraphin autem interpretatur

quod nos dicere possumus incendentes siue comburentes: iuxta illud quod alibi legimus

Qui facit angelos suos spiritus: & ministros suos ignem urentem: Vnde & paulus apostolus in epistola ad hebræos quam latina consuetudo non recipit: Nonne omnes inquit ministri sunt spiritus: in ministerium missi propter eos qui hereditatem accepturi sunt salutis. Daniel quoque cum in habitu regnantis dominum descripsisset: adiecit: Milia milium ministrabant ei: & decies milies centena milia assistebant ei. In cherubin ergo ostenditur dominus: in Seraphin: ex parte ostenditur ex parte cælatur: Faciem & pedes eius operiunt: quia & præterita ante mundum & futura post mundum scire non possumus: sed media tantum quæ sex diebus facta sunt contemplamur: Nec mirum hoc de seraphin credere: Cum apostoli saluatorem credentibus aperiant: infidelibus abscondant. Et uelum ante archam fuerit testamenti. Alas quoque habere dicuntur propter uelocitatem: & in cuncta discursum: siue quia semper in altioribus commorantur: Neque enim illud quod de uentis dicitur. Qui ambulat super pennas uentorum: uere uentos iuxta fabulas poetarum & pictorum licentiam pennas habere testatur: sed secundum cælarem in cuncta discursum. Et singuli senas alas: Quia de fabricatione tantum mundi & præsentis seculi nouimus: Quod autem clamat alter ad alterum: Vel iuxta hebræos: iste ad istum: id est unus ad unum inuicem se ad laudes domini cohortatur: Et dicunt Sanctus sanctus sanctus dominus exercituum: Vt mysterium trinitatis in una diuinitate demonstraret: Et nequaquam templum iudeorum sicut prius sed omnem terram illius gloria plenam esse testatur: qui pro nostra salute dignatus est humanum corpus assumere ad terrasque descendere. Denique & moysi cum pro nostro uitulo dominum præcaretur: ut parceret populo peccatori. Respondit dominus: propitius ero illis: Verumtamen uiuo ego & uiuit nomen meum: quia implebitur gloria mea omnis terra: Et septuagesimus primus psalmus canit: Implebitur gloria eius omnis terra. Vnde. & angeli clamabant pastoribus Gloria in excelsis deo & in terra pax hominibus bone uoluntatis. Impie ergo quidam duo seraphin filium & spiritum sanctum intelligit: Cum iuxta euangelistam Ioannem: Et paulum apostolum: Filium dei uisum in maiestate regnantis: & spiritum sanctum locutum esse docemus: Quidam latinorum duo seraphin uetus & nouum instrumentum intelligunt: quod tantum de præsentis seculo loquitur: Vnde & sex alas habere dicitur: Et faciem dei pedesque uelare: Et certatim proferre testimonium ueritatis: Et omne quod clamat trinitatis sacramenta monstrare: Et mirari ad inuicem quod dominus sabaoth: in forma dei patris positus formam serui acceperit & humiliauerit se usque ad mortem & mortem crucis: Et nequaquam ut prius cælestia eum tantum: sed & terrena cognoscant.

Et commota sunt super liminaria cardinum a voce clamantis: & domus impleta est fumo.

Clamantibus seraphin: & in tota terra trinitatis mysterium prædicantibus: quando passionem domini saluatoris terra uniuersa cognouit. Statim commotum est siue sublatum liminare templi: & omnes illius cardines conciderunt: Impleta saluatoris comminatione dicentis: Relinquetur uobis domus uestra deserta. Et quod pulcher ordo uerborum: Postquam terra repleta est gloria domini sabaoth: iudeorum templum impletum est ignorantie tenebris: & caligine & fumo: quod noxius est oculis. Vel certe per fumum templi monstratur incendium: Prius enim euangelium saluatoris

Liber Tertius. c. vi.

in toto orbe prædicatum est: Et post quadraginta duos annos dominicæ passionis capta hierusalē templumq; succensum est: Iudæi putant templum impletum fumo: tymiama significare: idest incensum: Et per hoc aduentum diuinæ maiestatis.

¶ Et dixi Vbe mihi quia tacui: quia vir pollutus labiis ego sum: et in medio populi polluta labia habentis ego habito: et regem dominum exercituum vidi oculis meis.

¶ Et habraam postq; uidit dñm & audiuit uocem eius: terram & cinerem esse se dicit: Et Esaias iuxta. lxx. interpretes compunctū se esse testatur: non ob alia crimina: sed quia labia haberet immunda Gen. 22.
Fœlix conscientia quæ tantū in sermone peccauit: non suo uitio: sed societate populi habentis polluta labia: cum quo loqui sepiissime cogebatur: Ex quo ostenditur noxium esse: uiuere cum peccatoribus: Qui enim tangit picem inquinabitur: Sed quia in hebreo legimus: Vbe mihi quia tacui: Plangit se propheta quia non fuerit dignus laudare dominum sabaoth: cum seraphin: quas angelicas fortitudines intelligimus: Non fuit aut ausus laudare dominum: quia labia habebat immunda. Et ppter ea labia habebat immunda quia cū peccatore uersabatur: Vel certe ita intelligendum: Quia tacui & nō audacter Oziam impium regē corripui: Ideo labia mea immunda sunt: & laudes domini cum angelis cantare non audeo: Ne mihi dicatur: Quare tu enarras iustitias meas & assumis testamentum meum per os tuum. Non est enim pulchra laudatio in ore peccatoris: Hoc autē dicimus non quo Esaiam talem fuisse doceamus: Sed quo ipse pro humilitate & immundis tantum labiis indignum se dei laude fateatur. ps. 49.

¶ Et volauit ad me vnus de seraphin: et in manu eius calculus quem forcipe tulerat de altari: et tetigit os meū et dixit: Ecce tetigit hoc labia tua et auferet iniquitas tua: et peccatum tuū mūdabit.

**¶ Volauit uel missus est vnus de seraphin: q; interpretatur incendens: ut propheta labia purgaret immūda: & pruna uel calculo quē de altari tulerat excoqueret. Multi autem putant duos esse seraphin qui clamabāt alter ad alterū: Cum & de pluribus possint singuli clamare ad singulos: Et. lxx. & Theodotion magis significet plurimos qui interpretati sunt: seraphim stabant in circuitu eius. Quod si de duobus diceretur: non in circuitu: sed ex utraq; parte dixissent. Et hoc conuenit angelorum multitudini: q; in dei ministerium præparata est. Seraphim autem plurali numero appellantur & singulari seraphin: Sicut cherubin & cherubim. Quod autem altare sub quo animæ martyrum sunt: uideatur in cælo: Ioannes in apocalipsi loquitur. Et calculus istæ qui a solis. lxx. ἀποκαΐ Apoc. 8.
idest carbunculus est interpretatus: potest nō carbonem significare: uel prunam ut pleriq; estimāt: sed ἀπορακα idest carbunculum lapidem: qui ob coloris flammei similitudinem igneus appellatur. Ex quo intelligimus altare dei plenum esse carbunculis: hoc est ignitis calculis: & prunis peccata purgantibus: Vnde scriptum de deo legimus. Carbores succensi sunt ab eo: Et de ipso deo dicitur quod ignis cōsumens sit: Et saluator in euangelio: Ignem ueni mittere super terram: Ut baptizaret in spiritu sancto & igni: Vnius cuiusq; enim opus quale sit ignis probabit: Et qui saluandus est sic saluabitur quasi per ignem trāserit: Et hoc notandum: quod ad hieremiam cui dictum est. Priusq; te formarem in utero noui te: & in uulua matris tuæ sanctificaui te: quia labia nō habebat immūda. Sed tñ dixerat nescio loqui quia iuuenis sum: Extendit ipse dominus manum suam: & tetigit os meum & dixit: Ecce dedi sermones meos in os tuum: Porro ad Esaiam qui dixerat: Vir pollutus labiis ego sum: & in medio populi polluta labia habentis ego habito: non dei manus porrigitur sed seraphin mittitur a deo: uel uolat propria uolūtate: quia huic officio mācipatus est: Et i manu sua tenet calculum: Quem iuxta. lxx. & theodotionē forcipe: iuxta aquilā & Symachum qui hebraicum sunt secuti forcipibus apprehendit idest MALACHIAM ut tangeret os eius & pristina delicta purgaret: Manus autem & a deo & a Seraphin mittitur: ut propheta sui corporis membrū uidens: tactu non terreatur externo. Quidam nostrorum forcipem qua calculus comprehenditur duo testamenta putant: quæ inter se spiritus sancti unione sociantur. Quia uero sedens dominus introducit: & sedēs in templo: & domus impleta est fumo: Vt iudæi putant tymiamatis: consequenter ponuntur & forcipes: quas & in sacerdotali ministerio legimus.**

¶ Et audiui uocem dñi dicentis: Quem mittam et quis ibit nobis: Et dixi: ecce ego mitte me.

**¶ Pro eo quod & nos & alii omnes interpretes transtulerunt: nobis: quod hebraice dicitur lau: nescio quid uolentes. lxx. posuerunt ad populum istum: quod pœnitens in hebræo non habetur: Quando autem ex dei persona dicitur: nobis: Illo sensu accipiendum est: quo & in genesi legitur Gen. 12.
faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: ut sacramentum indicet trinitatis. Ioh. 1.
**Quomodo enim in euangelio legimus dicentem dominum: Ego & pater unum sumus: & unum ad naturam referamus: sumus ad personarum diuersitatem: Sic domino iubente trinitas imperat: Propterea autem nō dicit dominus quem ire præcipiat: Sed proponit audientibus optiōem: ut uolunt præmium consequatur. Et propheta non temeritate & arrogantia propriæ conscientie se ire promittit: sed fiducia quoniam purgata sunt labia eius: & ablata iniquitas: mundatum peccatum. Ergo & moyses cui dixerat dominus: Veni mittam te ad pharaonem regem ægypti: & ille ait Exo. 3.
Obsecro domine: non sum dignus: prouide alium quē mittas Siue ut i hebræo legitur: Mitte quē missurus es: Non de contemptu sed de humilitate respondit: Quia nihil de purgatis labiis suis audierat qui****

Visio Tertia

dierat qui omni sapientia aegyptiorum fuerat eruditus: Et Esaias non sui merito: sed domini gratia qua purgatus est offert se ad ministerium. Alii autē putant iccirco se obrulisse Esaiam quia estimabat populo prospera nuntiāda: Sed quia audiuit: Vade dic populo huic: Auribus audietis: & nō intelligetis: & uidentes uidebitis & non cognoscetis: Propterea in consequentibus dicēte ad eum uoce domini: Clama: non statim clamat: sed interrogat quid clamabo: Et hieremias cui dictum fuerat Accipe calicem & potionabis omnes gentes ad quas mittam te: libenter accipiēs suppletiorum calicē ut aduersariis gentibus propinaret biberentq; & uomerent & caderent: Postq̄ audiuit uade: & primum propinabis hierusalem: Respondit. Decepisti me domine: & deceptus sum: Hāc hebreorū obscuratio est: Cāterū nos dicimus non temeritatis eē sed obedientiā dño se obrulisse mittēdum.

¶ Et dixit vade & dices populo huic: Auditū audite & nolite intelligere: & uidete uisionem & nolite cognoscere: excecā cor populi huius: & aures eius aggraua: & oculos eius claudē: ne forte uideat oculis suis: & auribus audiat: & corde intelligat: & conuertatur & sanetur.

¶ Lxx. hunc locum ita interpretati sunt. Vt euangelista lucas in apostolorum actibus posuit: Cūq; inuicē non essent consentientes: Haud dubium quin iudaei discedebant dicēte paulo unum uerbū Quia bene spiritus sanctus locutus est per Esaiam prophetam ad patres nostros dicens: Vade ad populum istum & dic: Aure audietis & non intelligetis: & uidentes uidebitis & non perspicietis: icras fatum est enim cor populi huius & aurib; grauiter audierunt: & oculos suos compresserunt: ne forte uideant oculis & auribus audiant: & corde intelligant: & conuertant se: & sanem illos: Quod autē hāc prophetia impleta sit eo tempore: ipse apostolus paulus in consequentibus loquitur: Notū ergo sit uobis: quoniam gentibus missum est hoc salutare dei: ipsi & audient: Vnde & in eisdem apostolorum actibus legimus: Quod paulus & barnabas iudaeis nolentibus credere dixerint: Vobis oportebat primum loqui uerbum dei: Sed quoniam repellitis illud & indignos uos iudicatis eter-
nā uitā: ecce conuertimur ad gentes: Sic enim praecepit nobis dominus. Posui te in lucem gentib; ut sis in salutem usq; ad extremum terrā: Ergo secundum lxx. facilis interpretatio est: Quod Esaias ppheta domino ioperante praedicat quid populis sit facturus: In hebraico difficultas est. quomodo ipse deus praecipiat populo ut auditu audiat & non intelligat: & uidens uideat & nō agnoscat: Et postea propheta inducatur loquens & dominum praecetur & dicat: Excecā cor populi huius: & aures eius aggraua & oculos eius claudē: ne forte uideat oculis suis: & auribus audiat & corde intelligat & conuertatur & sanetur: Ac primū soluēda est illa quaestio quā nobis obiici potest quare apostolus paulus cum hebreis disputans non iuxta hebraicum quod rectum esse cognouerāt: sed iuxta lxx. sit locutus: Euangelistam lucam tradunt ueteres ecclesiae tractatores medicinā artis fuisse scientissimum: & magis graecas litteras scisse q̄ hebreas: Vnde & sermo eius tam in euangelio q̄ in actib; apostolorum: id est in utroq; uolumine comptior est & secularē redolet eloquentiā: magisq; testimoniis graecis utitur quā hebreis: Matheus autem & iohannes: quorum alter hebreo alter graeco sermone euangelia texuerūt: testimonia hebraica proferūt: ut est illud: Ex aegypto uocaui filium meū & quoniam nazareus uocabitur: Et flumina de uentre eius fluent aqua uiuā: Et uidebunt in quem cōpūxerunt: & cātera his similia: pauli quoq; iccirco ad hebreos epistolā contradicitur quod ad hebreos scribens utatur testimoniis: quā in hebreis uoluminibus nō habentur: Quod si aliquis dixerit hebreos libros postea a iudaeis esse falsatos: Audiat origenem quid i octauo uolumine explanationum Esaiā huic respōdeat quaestiuncula: Quod nūq̄ dominus & apostoli qui cātera crimina arguūt in scribis & phariseis: de hoc crimine quod erat maximum reticuisent: Sin autem dixerint post aduētum domini saluatoris & praedicationem apostolorū libros hebreos fuisse falsatos Cachi num tenere non potero: Vt saluator: euāgelistā: & apostoli ita testimonia protulerint ut iudaei postea falsaturi erāt: De praesenti autē loco hoc dicendum est frustra nos ad lxx. translationem confingere: ne blasphemum uideatur esse quod iuxta hebraicum dicitur auditu audite & nolite intelligere: Et uidete uisionem & nolite cognoscere. Cum huiusmodi testimonia etiam in lxx. interpretata reperiamus: Vt est illud in exodo quod ad pharaonem dicitur propterea suscitauit te ut ostendā in te uirtutem meam: Si autem ipse suscitauit: & idurauit cor pharaonis ne crederet: Et de aliis dicitur Dedit eis deus spiritum compūctionis: Oculos ut non uideant: & aures ut non audiant: Et in psalmis: Fiat mensa eorū i laqueū & in captionem: & in scandalum: & in retributionem: Obscurentur oculi eorum ne uideant: & dorsa eorum semper incurua: Non sunt illi in culpa qui non uidēt: sed ille qui dedit oculos ad uidendum: Ergo & absq; hoc testimonio: quod nunc conamur exponere manet eadē quaestio in ecclesiis: & aut cum ista soluentur & cātera: aut cum cāteris & hāc indissolubilis erit: locū istum beatus apostolus paulus plenius explicat ad romanos: & quod ille poene epistola psecutus est: nos superfluum facimus: si uoluerimus breui sermone cōprehendere: Dicit. n. post multa: Concluse de? omnia in credulitate ut omnibus misereatur. Admiransq; domini sacramenta intulit: O profundum diuitiarum sapientiā & scientiā dei: q̄ inscrutabilia iudicia eius & inuestigabiles uiae eius: Et iterū de iudaeorum incredulitate disputans ait: Nūquid sic peccauerunt ut caderent absit: sed illorum delicta salus gentium ad emulandum eos: Et post modicum: Si enim ab iectio eorum reconciliatio mundi: quā assumptio: nonne uita ex mortuis: Et iterum: Nolo enim

Liber Tertius. c. vii.

uos ignorate fratres mysterium hoc: ut non sitis uobis metipsis prudentes: Quia cecitas ex parte facta est in israel: donec plenitudo gentium introeat: Et tunc omnis israel saluus fiat: Et post paululum: iuxta euangelium quidem inimici propter uos: iuxta electionem autem: dilecti propter patres absque poenitentia enim sunt donationes & uocatio dei: Sicut enim uos inquit aliquando non credidistis deo: nunc autem estis misericordiam secuti propter eorum incredulitatem: Sic & isti nunc non crediderunt in uestram misericordiam: ut & ipsi misericordiam consequantur. Concluserunt enim deus omnia sub peccato ut omnibus misereatur: Ergo non est crudelitas dei sed misericordia: Vnde perire gentem ut omnes saluae fiant: iudeorum partem non uidere ut omnis mundus aspiciat: Vnde & ipse dominus in euangelio sacramentum ceci a natiuitate qui receperat oculos: uertit ad tropologiam & dicit in iudicium ego ueni in hunc mundum ut uidentes non uideant: & non uidentes uideant: Et in alio loco Symeon loquitur: Ecce hic positus est in ruinam & in resurrectionem multorum: Illis itaque non uidentibus nos uidemus: Illis cadentibus nos resurgimus: Quod intelligens propheta quodammodo aliis uerbis dicit: O domine precipis mihi loqui populo iudeorum: ut audiant & non intelligant saluatorem: & uideant eum & non cognoscant: Si uis implere iusionem tuam: & totum saluari mundum: quod & ego fieri desidero: tu excecra cor populi huius & aures aggraua: & oculos claude: ne intelligant: ne audiant: ne uideant: Si enim illi uiderint & conuersi fuerint: totus mundus non recipiet sanitatem: Ex quo animaduertimus quibus graue sit peccatum: si quis conuertatur: eum posse sanari: Simulque & hoc intelligendum quod pro magnitudine sceleris: etiam poenitentia indigni iudicati sint: Ipso domino dicente ad hierusalem: Quoties uolui congregare filios tuos sicut gallina pullos sub alas suas & noluiti.

Et dixi usque quo domine: & dixit donec desolentur ciuitates absque habitatore: & domus sine hominibus: & terra relinquatur deserta: & longe faciet dominus homines: & multiplicabitur que derelicta fuerat: in medio terre: & adhuc in ea erit decimatio: Et rursum erit in depredationem sicut terebinthus: & sicut quercus que proiecit fructus suos sanctum semen erit quod steterit in ea.

Dicente domino: uade & dic populo huic: quod audiat & non audiat: uideat & non uideat: accipio autem nec audiat nec uideat: quia non sit intellecturus uerba domini: nec eius opera cogniturus: & quomodo incrassatus est & dilatatus: & oblitus creatoris sui: Propheta respondit: & quaerit sollicitus de populo suo: Usque quo domine haec sententia permanebit: ut audiens non audiat: uidentemque non uideat: Cui respondit dominus: tam diu non audiet & non uidebit: & cecatum habet cor: donec ciuitates iudeae uespasiano titoque pugnantibus poenitus subuertantur: & in tantum ut ne nomen pristinum quidem permaneat: Et domus si quae permanserint sine habitatore sint: Et terra redigatur in solitudinem: Et uel fuga uel captiuitate in totum orbem iudaicus populus dispergatur: Et nequaquam in iudaea ut prius: sed in cunctis gentibus iudeorum populus multiplicetur: Quod autem dico multiplicetur: tanta erit infelicitas residui populi ut ad comparisonem prioris multitudinis: uix decima pars remaneat: Cumque & in ipsa terra fuerit solitudo: Dupliciter enim locus iste intelligi potest decima pars & in toto orbe uix remaneat: & ipsa iudaea uix parua pars populi reueruetur: Rursum ipsae reliquiae erunt in depredationem: Quando post annos ferme quinquaginta hadrianus uenerit: & terram iudeam fuerit poenitus depredatus: in tantum ut terebintho & quercui quae glades amiserit compareretur: Denique post extremam uastitatem: etiam leges publicae pependunt: & prohibiti sunt iudei terram de qua eieci fuerat ingredi: Si quis autem crediderit in christum: & impletum fuerit illud: quod supra legimus: Nisi dominus sabaoth reliquisset nobis semen quasi sodoma essemus: & similes gomorrae fuissetus: Quando iuxta apostolum reliquiae saluabuntur: hoc semine sanctum erit: & de apostolorum germine cunctae ecclesiae pullulabunt: Quod diximus sanctum semen erit quod steterit in ea: Vel iuxta Aquilam semen sanctum erit germen eius: in .lxx. interpretibus non habetur: Sed de hebraico & theodotionis additione ab origene additum in ecclesiae fertur exemplaribus: ut postquam intrauerit plenitudo gentium tunc omnis israel saluus fiat: Et impleatur etiam in hoc sermo domini dicens: Ego occidam & ego uiuificabo percutiam & ego sanabo.

CAPITVLVM SEPTIMVM.

Factum est in diebus: Achaz filij ioathan filij ozie regis iude: Ascendit rasim rex syrie: & phacee filius romelie rex israel in hierusalem ad preliandum contra eam & non potuerunt debellare eam: Et nuntiauerunt domui dauid dicentes: consensit syria cum ephraim: & commotum est cor eius: & cor populi illius sicut mouentur ligna siluarum a facie venti.

Ozias qui & Azarias rex iuda regnauit in hierusalem annis quinquaginta duobus: Cuius extremo iam tempore uidit Esaias quae praeteritus sermo differuit: quo mortuo & regnante pro eo ioathan filio eius rege iustissimo: Vidit statim propheta dominum saluatorem in sua maiestate regnantem & annuntiantem iudaici populi cecitatem & subuersionem hierusalem: & caeterarum urbium sub uespasiano & hadriano Et quomodo in apostolis reliquiae sint saluandae: Tertius rex filius ioathan: succedit Achaz impiissimus qui clausit ianuas templi: & in ualle gehennae adorauit baalim: & filium suum idolis consecrauit: Ita ut auferret altare aeneum quod salomon fecerat: & poneret in templo dei altare idolorum: cuius exemplar de damasco acceperat: iuste igitur a domini auxilio de-

reli-

Visio Tertia

relictus est: Et confutrexerunt aduersus eum rasim rex syriae idest Aram & phaceas filius romeliae rex israel in samaria: & uenerunt in hierusalem ut expugnarent eam: Legimus in Paralipomenon libro rasim regem damasci uicto acham multos de iudaea damascum transfuisse: Et phaceas filium romeliae regem decem tribuum qui appellabantur israel & regnabat in samaria: Vna die centum uiginti milia percussisse de iuda hominum bellatorum: & ducenta milia mulierum: puerorumque & puellarum cum infinita praeda in samariam duxisse captiuam. De quo certamine propheta nunc tacuit: sed secundum refert praedium quando experimentum habentes fortitudinis suae atque uictoriae: & inuitati praedae magnitudine rursum ueniunt ad iudaeam: & hierusalem cupiunt debellare: & non potuerunt: quia auxiliatus ei est dominus. Ut sub occasione misericordiae qua populum liberauit obsessum: filium suum nuntiaret de uirgine nasciturum: Quod cum audisset domus dauid: hoc est domus regia: syria scilicet & ephraim: rasim & phaceas iuncto uenire exercitu: exterrita est atque pertimuit: & tam rex quam populus ita contremuerunt ut putares arborum folia uentorum flatibus uentilari. Iuxta abagogen facilis interpretatio est: Quod regnante acham rege ipso: Rex aram qui interpretatur excelsus atque sublimis: Ut indicet arrogantiā sapientiae secularis: Et phaceas filius romeliae: Qui & ipse iuxta osee prophetam: & tribum ephraim: de qua hieroboam filius nabath: uittulos aureos in bethel & dan constituerat: & a domo dauid dei populum separarat. Refertur ad hereticos consentientes sibi ut expugnet ecclesiam: Quod cum audierit domus dauid: quem in Ezechiel bonum pastorem legimus suscitatum: & populus eius simpliciter credens in dominum pertremescet: Et ideo pertremescit: quia non arboribus frugiferis: sed infructuoso saltui comparatur: Isdem autem hereticos atque gentiles contra domum dauid argumentorum & dialecticae artis gladiis dimicare: nulli dubium est: ut qui inter se discrepant in ecclesiae oppugnatione consentiant: iuxta illud quod herodes & pilatus inter se discordantes: in domini passione amicitia foederantur.

Et dixit dominus ad esaiam: Egredere in occursum acham tu & qui derelictus est iasub filius eius: ad extremum aqueductus piscine superioris in uia agri fullonis: Et dices ad eum: vide ut fileas: noli timere & cor tuum ne formidet a duabus caudis titionum fumigantium istorum: In ira furoris rasim regis syriae: & filii romeliae: eo quod consilium inierunt contra te syria pessimum ephraim & filius romeliae dicentes: Ascendamus ad iudam & suscitemus eum & edellamus eum a nobis: & ponamus regem in medio eius filium tabebel: Hec dicit dominus deus: non stabit & non erit istud: Sed caput syriae damascus & caput damasci rasim: Et adhuc sexaginta & quinque anni & desinet ephraim esse populus: Et caput ephraim samaria: & caput samariae filius romeliae: Si non credideritis non permanebitis.

Iasub filius Esiae qui interpretatur reliquus atque conuertens in typo populi iuda qui erat de duorum regum manibus liberandus: iubetur egredi cum parente: & occurrere Acham regi iudae in loco aqueductus piscine superioris in uia agri fullonis: Vbi postea lecturi sumus sub Ezechia rege iuda stare rabsaten: Et ex praecepto sennacherib regis assyriorum dei populum blasphemare: In quem locum egressi sunt missi ab ezechia principe ciuitatis quos in regum uolumine legimus: Praecipiturque acham quis impio regi propter domini misericordiam ut agat silentium: & non terreatur neque formidet cor eius putans se passurum similia quae prius sustinuerat: Duas autem caudas titionum idest torrum fumigantium uocat rasim regem syriae & phaceas filium romeliae regem samariae: Eo quod in illis finitum sit regnum syriae idest damasci: & regnum samariae idest decem tribuum: quae alio nomine appellabantur ephraim: Scriptum est enim quod theglath phalsar rex assyriorum: sub rege Acham ascenderit in damascum: & uastauerit eam & transfulerit habitatores eius cyreneni & rasim interfecerit: & quod tetenderit insidias phaceas filio romeliae Osee filius hela & percusserit eum & interfecerit & regnauerit pro illo in israel annis nouem: & quod uenerit salmanasar rex assur & obsederit samariam: quae nunc sebastia uocatur tribus annis: Et nono anno regni Osee coeperit eam: uictumque Osee in carcerem miserit & transfulerit israel in assyrios: posueritque eos in ala & in habor iuxta fluvium gozan in ciuitatibus: Siue ut lxx. transfulerunt in montibus moedorum: Quamuis enim inierint consilium duo reges pessimi ut ascenderent ad iudam: cuius regio in montibus sita est: & suscitarent eum quiescentem & quodammodo dormientem: suoque imperio subiugarent: & superponerent ei regem filium tabebel: qui interpretatur bonus deus: ut uel hominem hoc nomine uel idolum demonstrarent: Tamen haec dicit dominus deus: non stabit hoc consilium: Sed interim modo caput syriae urbius erit damascus: & in ipsa metropoli damasco imperauit rasim: Porro in ephraim propter hieroboam filium nabath qui primus regnauit de ephraim erit caput samaria: hoc est regia domus in urbe samaria: Et samariae caput erit filius romeliae idest phaceas: Regnum autem decem tribuum idest populi ephraim: Post sexaginta & quinque annos esse cessauit: Quod nisi diligentius attendamus: stare non poterit: Quartodecimo anno enim acham filii ioathan in tribu iuda: Regnauit Osee super samariam: & nono anno imperii sui captus est: Regnauit autem Acham super iudam annis sexdecim: Post cuius mortem septimo anno imperii sui captus est osee & destructa samaria omnisque populus est transductus in mados: ita ut si uoluerimus sexdecim annos acham & septem osee

Liber Tertius. c. vii.

ponete efficiatur anni uiginti tres aut multum uiginti quatuor: Et ubi erunt sexaginta & quinque anni in quibus regnum Israel dicitur finiendum: Igitur hebrei hunc locum ita edisserunt: Vt Amos qui sub ozia coepit prophetare: quando & Esaias prophetiae suae habuit exordium primus propheta uerit contra israel dicens: Israel autem captiuus ducetur de terra sua. Titulus quoque prophetiae eius contra samariam sit: & prophetare coeperit in diebus oziae regis iuda ante duos annos terremotus: quem uolunt eo tempore accidisse quo ingressus ozias in templum dei sibi sacerdotium uendicabat: & terra percussa est: & cineres altaris effusi sunt: & ipse rex percussus lepra: Volunt autem annum fuisse uigesimalum quintum Oziae quando haec acciderunt: Cuius reliqui anni sunt uigintiseptem: Ozias enim regnauit annos quinquaginta duos post eum regnauit ioathan filius eius annis sexdecim: Et huius filius Achaz annis aliis sexdecim: Post quem regnauit Ezechias: Cuius sexto imperii anno capta samaria est: atque ita effici simul: annos sexaginta quinque: Haec per prophetam domino praedicente & Achaz & populus futura non credidit: Vnde subiungitur: Si non credideritis non permanebitis: Vt Symachus traſtulit: id est & uos non permanebitis in regno uestro: sed in captiuitate ducemini sustinetes eorum poenas: quorum imitati estis infidelitatem: Vel certe iuxta .lxx. non intelligetis: & est sensus: quia quae dominus dicit futura non creditis: intelligentiam non habebitis: Haec iuxta historiam dixerimus: Ceterum iuxta coeptam tropologiam considerandum est quod impio regi Esaias iubeatur occurrere exiens de loco suo: non in principio aqueductus: sed in extremis finibus piscinae superioris: quae erat in agro fullonis ubi sordes & maculae purgabantur: Quauis enim achaz regnaret super iudam: tamen quia impius erat: in superioris piscinae extremis finibus morabatur: Ergo deus non tam regis miseretur: quem indignum estimabat salute: quam populi sui: Duas autem caudas torrium fumigantium: ut prius diximus: uocat sapientiam secularem: hereticumque sermonem quorum finis exustio est: Qui frustra inierunt consilium ut ascenderent contra iudam: Et quasi negligentem & dormientem caperent: & suis erroribus copularent: ponerentque super eum regem filium tabehel: hoc est bonum domini: Vterque enim aduersarius apud se ueritatem estimat optimam esse doctrinam: Denique martion hereticus boni dei filium: hoc est alterius putat esse christum: & non iusti cuius prophetae sunt: Quem sanguinarium & crudelem iudicem uocat: Haec illis dicentibus dominus cominatur quod non stet consilium ipsorum: sed interim nunc quid mirum iste stat: & ea quae mundi sunt in suis finibus & suis urbibus dominentur: Cum autem consumationis tempus aduenerit: hoc est sexagintaquinque anni: & tam mundi res quae in sex diebus factae sunt: quae omnia quae ad quinque sensus pertinent finem acceperint: tunc uniuersa esse soluenda quae gentiles & heretici futura non credunt: Et propter infidelitatem non intelligunt quae dicuntur.

¶ Et adiecit dominus loqui ad achaz dicens: **Pete tibi signum a domino deo tuo in profundum inferni siue in excelsum supra.**

¶ Qui prius per prophetam locutus fuerat ad achaz uide ut sileas: noli timere & cetera: Illo non credente & ideo non intelligente ipse loquitur ad achaz: Vt saltem auctoritate domini territus suscipiat quae dicantur: Quia tibi uidetur esse difficile quod regna potentissima breui tempore finienda sint: ut tu cum populo tuo de magno piculo libereris: Pete tibi signum nequaquam ab idolis quorum errore retineris: sed a domino deo tuo qui tibi auxilium pollicetur: & ipsum signum optionis tuae est unde postules: de profundo siue de excelsis. Quod cum soli .lxx. dixerint: ceteri iuxta hebraicum significantius transtulerunt de profundo inferni: Ergo sicut profundum infernum significat: ita excelsum supra caelos intelligere debemus: Vt cum de inferno siue de excelsis signum acceperit credas futura quae dixi: Vis inquit ut scindatur terra & grandi hiatus inferi pateant qui in corde terrae esse dicuntur: an ut aperiantur caeli: Quod utrumque ad tipum pertinet mortis domini & ascensionis: Qui enim descendit ipse est qui & ascendit: Et in apostolo legimus ne dixeris in corde tuo quis ascendit in caelum. hoc est christum deducere: Aut quis descendit in abyssum: hoc est christum de mortuis reducere: Et in alio loco de christo disputans ait: Quae sit latitudo & longitudo: & excelsum & profundum supereminens scientiae & dilectionis christi: Hoc quantum ad mysticos pertinet intellectus: Ceterum & moyses accepit signa de terra: De quibus in psalmis legimus .misit signa & prodigia in medio tui aegypti: ranas locustas cyniphe & cynomyia: De caelo autem gradinem & ignem & trium dierum tenebras: Ego reor & Ezechiam quando sol decem regressus est lineis: signum accepisse de caelo. Et iesum filium naue in gabaon & haialon stantibus sole & luna: Plerique putant saulem signum accepisse de terra & de profundo inferni quando samuelem per incantationes & artes magicas uisus est suscitasse: Sed & ionas propheta de abyſſo & de profundo ac mortis faucibus liberatus signum dedit & accepit inferni. Legi in cuiusdam commentariis hunc locum per allegoriam extenuatum ut profundum & excelsum intelligeret quae nos possumus sensibilia dicere: & intelligibilia: quorum alterum refertur ad sensum alterum ad mentem & rationem: Virginem quoque interpretatur animam quae nulla peccati corrupta est conscientia: & potest de se emanuel nobiscum deum id est praesentem dei generare sermonem Sed nos elixas agni: carnes non comedimus: uerum assas: & quae in nobis possint omnes uoluptatum siccare pituitas: ne sacramentum

4. Reg.

Ro. 10.

Eph. 3.

ps. 104.

Vísio Tertia

sacramentum fidei nostræ dum plus sapimus q̄ oportet sapere negligamus.

¶ Et dixit achaz non petam ⁊ non temptabo dominum.

Deu. 6. c.
Mat. 4. b.

¶ Non humiliatus est sed superbiæ: quod non uult signum a domino postulare: Quamq̄ enī scriptum sit in deuteronio. Non temptabis dominum deum tuum. Et hoc contra diabolū saluator usus sit testimonio: tamen iussus ut peteret obedientiæ debuit explere præceptū: præsertim cum & gedeon & manue signum petierit & acceperint: Quamq̄ iuxta hebrei sermonis ambiguitatem: in quo scriptum est ADONIA: & omnes similiter transtulerunt: non tētabo dominum possit intelligi: non exaltabo dominum: Sciebat enim rex impius quod si signū peteret accepturus esset & glorificaretur dominus: ergo quasi idolorū cultor qui in omnibus angulis platearum & montibus locisq; nemorosis aras constituerat: & pro leuitis habebat fanaticos non uult signum petere quod præceptum est.

¶ Et dixit: audite ergo dom⁹ dauid: Nunquid parum uobis est molestos esse hominib⁹ quia molesti estis ⁊ deo meo.

¶ Quis est iste qui dixit au

dite ergo dom⁹ dauid: Nequaq̄ de⁹ qui supra ad achaz dixerat. Pete tibi signū a domino deo tuo: Sed propheta ut consequentibus approbatur: Quia molesti estis & deo meo: Et est sensus Quia non solum prophetas persequimini & eorum dicta contēnitis: sed præsentis & uiuentis dei sententiæ contradicitis: Ita ut ei exhibeatis laborem: Qui in alio loco ait: Laboraui sustinēs Iccirco dominus faciet quæ sequūtur: Pro labore & molestia: Quod aquila & Symachus transtulerunt. lxx. & Theodotion agonem interpretati sunt: idest luctamen atq; certamen: Quia contentiose non subiciant collum domini seruituti: sed illo uulnera eorum uolente curare respiciunt sanitatem. Et hoc notādum: Quod achaz rege impiissimo nolente signum petere: sermo propheticus ad domum dauid: hoc est ad tribum regiam conuertatur: De qua supra legimus nuntiauerunt hæc domui dauid dicentes: Conseruerunt syria & ephraim.

¶ Propter hoc dabit dominus ipse uobis signum: Ecce uirgo concipiet ⁊ pariet filiū ⁊ vocabitur nomen eius emanuel: Butirum ⁊ mel cōmedet: ut sciat reprobare malum ⁊ eligere bonum: Quia anteq̄ sciat puer reprobare malum ⁊ eligere bonū: derelinquetur terra quā tu detestaris a facie dñorum regum suorum.

Isa. 1. a.

Gen. 1.

Mat. 1. d.

Mat. 9. a.

¶ Nequaq̄ multifariæ iuxta apostolum paulum & multis modis loquitur: Næc iuxta aliū prophetam in manibus prophetarum assimilabitur: Sed qui ante loquebatur per alios dicet ecce adsum: De quo & sponsa rogabat in cantico canticorum: Osculetur me oris osculo sui: Dominus enim uirtutum ipse descendit in uterum uirginalem: & ingreditur & egreditur orientalem portam quæ semper clausa est: De quo gabriel dicit ad uirginem: Spiritus sanctus ueniet super te: & uirtus altissimi obumbrabit tibi: propterea: quod nascetur ex te sanctū uocabitur filius dei: Et i proverbiis sapientia ædificauit sibi domum: Quando autem dicitur: Dabit dominus uobis signum: nouum debet esse atq; mirabile: Sin autem inuēcula uel puella ut iudæi uolunt & non uirgo pariat: Quale signum poterit appellari: Cum hoc nomen ætatis sit non integritatis: Et reuera ut cum iudæis conferamus pedem: & nequaq̄ contentioso fune præbeamus eis risum nostræ imperitiæ. Virgo hebraice betula appellatur idest alma: Quod præter. lxx. omnes adolescentulam transtulerunt: Porro alma apud eos uerbum ambiguum est Dicitur enim & adolescentula: & abscondita. Vnde & in titulo psalmi non ubi in hebreo positum est ALMA NOTH: Ceteri interpretes transtulerunt pro adolescētula: Quod. lxx. interpretati sunt pro abscondita: Et in genesi legimus ubi rebecca dicitur alma: Aquilā non adolescentulam nec puellam sed absconditam transtulisse: Sunamitis quoq; mulier amisso filio cum helisei fuisset pedib⁹ prouoluta: & prohiberet eam iezi: audit a propheta: dimitte eam quia in dolore est & dominus abscondit a me: Pro eo quod in latino dicitur abscondit a me: In hebreo scriptum est ESLIMM EMMENNI: Ergo alma non solum puella uel uirgo. Sed cum uirgo abscondita dicitur & secreta: quæ nunq̄ uirorum patuerit aspectibus: sed magna parentum diligentia custodia sit: Lingua quoq; punica: quæ de hebreorum fontibus ducitur: proprie uirgo alma appellatur: Et ut risum præbeamus iudæis: nostro quoq; sermone alma sancta dicitur: Omniumq; pœne linguarum uerbis utuntur hebrei: Ut est illud in cāico canticorum de græco πορὶον idest ferculum sibi fecit salomon: Quod in hebreo legimus: Verbum quoq; nugas & mensuram hebrei eodem modo & eisdem appellant sensibus: Et quantum cum mea pugno memoria nunq̄ me arbitror ALMA in muliere nupta legisse: sed in ea quæ uirgo est: ut non solum uirgo sit: sed uirgo iunioris etatis: & in annis adolescentiæ. Potest enim fieri ut uirgo sit uetula. Ista autē uirgo erat in anis puellaribus: uel certe uirgo non puella: Quæ adhuc uirum nosse non posset: sed iam nubilis: Deniq; in Ideuteronio sub puella & adolescentule nomine uirgo intelligitur: Si inuenerit inquit homo in cam

Liber Tertius. c. vii.

po puellam desponsatam. & ui opprimens dormierit cum ea interficietis: tunc solum: qui concubuit cum ea: & puellae nihil facietis: non est adolescentulae peccatum mortis: Quia quo modo si quis insurgat contra proximum suum: & interficiat animam eius: sic hoc negotium accidit. In agro inuenit eam clamauit puella desponsata: & non iuuentus est qui auxiliaretur ei: Et in regum uolumine legimus quod quaesierint puellam uirginem nomine abisach & introduxerint ad regem: quae dormiret & foueret eum: & erat puella pulcherrima nimis & ministrabat ei: & rex non cognouit eam: Quodque sequitur: (Vocabis nomen eius emanuel:) Et. lxx & tres reliqui similiter transtulerunt: Pro quo in matheo scriptum est uocabunt quod in hebreo non habetur: Ergo iste puer qui nascitur ex uirgine: O domus dauid: nunc a te appellatur emanuel idest nobiscum deus: Quia rebus ipsis probabis a duobus inimicis regibus liberata: deum te habere praesentem: Et qui postea uocabitur Iesus idest saluator: Eo quod uniuersum hominum genus saluaturus sit: Nunc a te emanuelis appelletur uocabulo. Verbum CARATHI: quod omnes interpretati sunt uocabis: potest intelligi & uocabit: Quod ipsa scilicet uirgo quae concipiet & pariet hoc christum appellatura sit nomine: In multis testimoniis quae euangelistae uel apostoli de libris ueteribus assumpserunt curiosius attendendum est non eos uerborum ordinem secutos esse sed sensum: Vnde & praesenti loco pro concipiet in utero: Matheus posuit in utero habebit: Et pro uocabis uocabunt. hebrei hoc de Ezechia filio achaz prophetari arbitrantur: Quod ipso regnante sit capta samaria quod omnino probari non potest: Si quidem achaz filius ioatham regnauit super iudam & hierusalem annis sexdecim. Cui successit in regnum filius eius Ezechias annos uiginti quinque: & regnauit super iudam & hierusalem annis uigintinovem: Quomodo ergo ut demus primo anno achaz hanc ad eum factam prophetiam: De Ezechiae conceptu dicitur & natiuitate: Cum eo tempore quo regnare coepit Achaz iam nouem ezechias esset annorum: nisi forte sextum ezechiae regni annum: quo est capta samaria: infantiam eius appellari dicunt non aetatis sed imperii: Quod coactum esse atque uolentem etiam stultis patet: Quidam de nostris iudaizans Esaiam duos filios habuisse contendit. Iasub & emanuel: & emanuel de prophetissa uxore eius esse generatum: in typum domini saluatoris: Vt prior filius iasub quod interpretatur relictus siue conuertens iudaicum populum significet qui relictus est: & postea reuersurus: Secundum autem idest emanuel & nobiscum deus gentium uocatio nem postquam uerbum caro factum est & habitauit in nobis.

¶ Butirum & mel comedet ut sciat reprobare malum & eligere bonum.

¶ Pro quo. lxx. transtulerunt (Antequam sciat) quodque sequitur (assumere malum) in hebraico non habetur: Et est sensus: O domus dauid cui dei sermone praecipitur ut uoces idest inuoces in periculo constituta nomen emanuelis idest nobiscum dei: Non mireris ad rei nouitatem: si uirgo deum pariat: qui tantam habeat potestatem: ut post multo tempore nasciturus: te nunc liberet inuocatus: ipse est qui uisus est habraam & locutus est moysi: Dicam & aliud mirabilius ne eum putes in fantasmate nasciturum: cibus utetur infantiae butirum comedet & lac: Et licet multa post secula de eo euangelista testatur: Puer autem proficiebat sapientia aetate & gratia apud deum & homines: & hoc dicatur ut ueritas humani corporis approbetur: tamen adhuc pannis inuolutus: & butiro pastus ac melle: habebit boni malique iudicium ut reprobans mala eligat bona: Non quod hoc fecerit aut reprobauerit uel elegerit: Sed quod scierit reprobare & eligere: Vt per haec uerba noscamus infantiam humani corporis diuinam non praedicasse sapientiam: Denique iacentem in praesepeio angeli pastoribus nuntiant: Magi adorant de oriente uenientes: quos utique electos esse credendum est: Et e contrario herodes scribae ac pharisei reprobantur: qui pro uno infante multa paruulorum milia trucidarunt.

¶ Prius enim quam sciat puer reprobare malum & eligere bonum: derelinquetur terra quam tu detestaris a facie duorum regum suorum.

¶ Sexto imperii anno Ezechiae est ab assyriis capta samaria idest tricesimo primo anno aetatis ipsius: Si itaque iste nasciturus: uel de uirgine ut nos probamus: uel de adolescentula ut iudei uolunt butirum & mel comedit: & tam paruulus erit ut malum a bono discernere nequeat: & antequam ille tempore egrediatur infantiae: terra syriae & samariae uastanda ab assyriis sit: Respondent hebrei quomodo Ezechias triginta & uno annis infantulus praedicetur: tam rudis aetatis ut mel & butirum comedens: iuxta niniuiticos pueros: nec sinistram nec dextram idest nec malum nec bonum nouerit: relatum autem ad emanuel quod interpretatur nobiscum deus facilem habebit intelligentiam: Quod ad misterium & inuocationem nominis eius: terra syriae & samariae Assyrio superate uastetur: & domus dauid liberetur a duobus regibus: quos metuis Rasin uidelicet & phaceam.

¶ Adducet dominus super te & super populum tuum & super domum patris tui dies qui non uenerunt

Visio Tertia

non venerunt a diebus separationis ephraim a iuda cum rege assyriorum.

Locus iste per hyperbaton legēdus est. Deniq; & nos secuti hebraicam ueritatem: Ita eum interpretati sumus: O domus David ausculta quæ dico: ut derelinquatur terra syriæ & samaria a facie regum duorum quos tu uehementissimæ reformidas: Adducet dominus dies super te & super domum patris tui dauid quos nunq̃ habuisti ex tempore quo decem tribus a duabus tribubus separatae sunt: & regnum in samaria habere cœperunt: Adducet autem ipsos dies idest tempora cum rege assyriorum: ut illis separatis atq; subuersis. Tu emanuelis presentia libereris: lxx. hunc locum ita uerterunt: (Adducet dominus super te: & super populum tuum: & super domum patris tui dies qui nondum uenerunt ex q̃ die abstulit ephraim ab iuda regem assyriorum.) Quod quem sensum habeat scire nō possu m⁹: Nisi forte hoc dicēdum est quod peccatorum suorum magnitudine ephraim idest samaria: primū ad se assyriorum fecerit impetum declinare: Aliter interim nunc duo reges rasin & phaceæ qui te obsident & uastare festinant breui subuertentur: Tuæ autem uastationis tempus adueniet quando quod nunq̃ speraueras immo numq̃ metueras: assyrius uenerit: Per quæ docet domui dauid non syriam & samariam: Sed assyrios esse metuendos: Præsenti ergo formidine liberat: Et de futuro tempore comminatur.

Et erit in die illa sibilabit dominus musce que est in extremo fluminum egypti: & api que est in terra assur: & uenient & requiescent omnes in torrentibus uallium: & cauernis petrarū & in omnibus fructibus & in uniuersis foraminibus.

Cum fuerit duorum regum terra deserta: Damascus & samaria quam tu nunc detestaris & metuis: Tunc adducet dominus: O domus iuda super te: & populum tuum dies: quos numq̃ ante uidisti. Et regem assyriorum: Frustra igitur præsentiā metuis torris ignem pœnitens nō habentis: Scire enim debes: Quod sibilō dominus muscas ægypti & fluminum eius: (haud dubium quin septem theorchas nili significet:) uocaturus sit: Et apem quæ est in terra assur: Muscas autem ægyptios uocat propter fordes idolatriæ: & imbellem populum: & apem assyrios: Quia illo tempore potētissimum regnum erat: & ad bellum promptissimum: uel ob id q̃a omnis prope assyriorum & perfidis regio usum habeat sagittarum: Hi igitur omnes uenient & occupabunt terram tuam: in torrentibus uallium & cauernis petrarum: & in omnibus fructibus & foraminibus lignisq; nemorosis: Hæc autem per metaphoram dicuntur: ut quia semel muscas & apes nominauerat: translationem seruaret in reliquis. Legamus regum & paralipomenon libros & inueniemus ab ægyptiis cesum sanctum regem Iosiam: & populum israel potestati ægyptiæ subiugātū: ita ut regem illis: constitueret: Et post non multum temporis uenerit nabucodonosor cum innumerabili multitudine bellatorum: captaq; hierusalem & cæteris iudæ urbibus dirutis incendit templum & habitatores assyrios posuit in iudæa.

In die illa radet dominus in nouacula conducta in his qui transflumen sunt in rege assyriorum caput & pilos pedum: & barbā uniuersā.

Hæc quidam putant de assyriis prophetari: Qui mille trecentis annis anteq̃ hierusalem subuerterent: regnum assyriæ ægyptiq; & libyæ possiderunt quod a medis persisq; uincendi sint: & eorum imperium destruendum: Alii uero arbitrantur quod transflumen euphraten celsi sūt ægyptii: Nos autē nouacula mercede conductam ipsum arbitramur assyrium quem in hieremia oblationem populi peccatoris & columbam suam uocat: Deniq; & in uisione Tyri quia in extruendis munitionibus & aggere portando nabuchodonosor laborauerat: & illis classe fugientibus fuerat mercede priuatus data est ei ægyptus pro mercede & labore suo: Ergo in ista nouacula acutissima: & in his qui habitant transflumen euphratem: in rege uidelicet assyrio: omnes capillos & pilos totius corporis a capite usq; ad pedes decorem barbæ quod uirilitalis inditium est: radet dominus de iudæa: ut nihil in illa forte: nihil pulchrum resideat: sed effeminatis hominibus: immo ignominiosis mulieribus comparentur.

Et erit in die illa nutriet homo vaccam boum: & duas oues & preubertate lactis comedet butirū butirū. n. & mel māducabit omnis qui relictus fuerit in medio terre: Et erit in die illa omnis locus ubi fuerint mille uites: mille argenteis: & in spinas & in vepres erunt Eum sagitis & arcu ingredientur illuc: Vepres enim & spine erunt in uniuersa terra: & omnes montes qui in sarculo fartiētur: non ueniet illac terror spinarum & veprium: & erit in paſcu bonis & in conculcationem peccoris.

Liber Tertius. c. vii.

Post subuersionem hierusalem & captiuitatem populi & templi incendium: Nabuzardan princeps militiae: Quem .lxx. apx ipa Tipox uocant: paucos de populo & eos pauperes dereliquit in terra: qui uineas & agros colerent: Deniq; godollas qui eis p̄positus erat de regio genere relictus: Hortatur & dicit: nolite timere chaldaeos: habitate in terra & seruite regi babylonis & bene erit uobis: In die igitur illa: hoc est in illo tempore: cum fuerit omnes opes iudeorum translatae in chaldaeam tanta solitudo erit terrae iudeae: & tam incredibilis uastitas: ut nequaquam armenta bovm habeat: nec greges ouium sicut prius habere consueuerat: sed quia rarior habitator unam uaccam nutrire possit & duas oues: non ad arandum sed ad cibum atq; uectum lactis ac uelleris: Propter inopiam quippe frumenti & omnium quae terra gignit ad comedendum: lacte ac butiro & agresti mele uescantur: Quodq; ait p̄ ubertate lactis comedet butirum: hoc significat quod terra cultorum raritate fertilior sit: & magis apta pascuis: In illo tempore p̄ hominum paucitate tanta erit uini inopia desertis uineis: quae metu hostili nequaquam putabuntur: ut singulae uites siclis argenteis singulis uix emantur: In uepres enim & in spinas omnis terra redigetur: tantaq; erit formido ubiq; seuentibus gladiis ut absq; arcu & sagittis nullus suum agrum inuifere audeat: Et derelictis campestribus locis ad montana confugiant: Ibiq; locorum difficultate uniti uix asperos montes manu fodiant: quia boues aratra & uomeres non habebunt: Sicubi ergo rarus cultor in motibus fuerit inuentus: inde uitam miserabilem sustentabunt: Caetera autem patebunt pascuis & absq; ullo custode a brutis animalibus conculcabuntur: Haec post captiuitatem solere fieri: Vtinam nesciremus: At nunc magna pars romane urbis quondam iudeae similis est: quod absq; ira dei factum non putamus: qui nequaquam contemptum sui per assyrios ulciscitur & chaldaeos: sed per feras gentes & quodam nobis incognitas: Quarum uultus & sermo terribilis est: & foemineas incisasq; facies praefrentes uirorum barbatorum fugientia terga confodiunt: Legisse me noui in his locis latissimam & in extricabilem tropologiam: Quod uniuersa quae iuxta historiam differuimus spiritaliter iudeis acciderint: uix unam habentium uaccam & duas oues munda uidelicet animalia: ut nequaquam solido cibo sed lacte nutrantur infantiae: & commedant mella uerborum quae distillant de labiis mulieris meretricis: & uinum non habeant quod letificat cor hominis: sed omnia eorum opera redigantur in spinas ut uulnerentur ab aduersariis: qui percutiunt in obscuro rectos corde: Quod si quando uoluerint altius quippiam sapere: & nimio labore sudantes de scripturis sanctis mysticum aliquid inuenire: nichilominus fruges non afferant doctrinae sed uepribus compleantur & spinis quae oriuntur in manibus hebraei: Et nequaquam terra eorum doctrina ab hominibus rationalibus animantibus: sed a bobus quorum deus curam non habet: & a brutis animalibus conculcetur.

CAPITVLVM OCTAVVM.

Uisio Tertia

Dixit dominus ad me summe tibi librum grandem & scribe in eo stilo hominis velociter spolia detrahe: cito predare: Et adhibui mihi testes fideles vnam sacerdotem: & zachariam filium barachie: & accessit ad prophetissam: & concepit & peperit filium: Et dixit dominus ad me voca nomen eius accelera: spolia: detrahe: festina predari: Quia anteq̃ sciat puer vocare patrem suum & matrem suam auferetur fortitudo damasci: & spolia samarie coram rege assyriorum.

CLXX. Pro libro grandi interpretati sunt librum magnum & nouum.

Et pro eo quod in hebreo habetur adhibui mihi testes fideles: dixerunt: adest enim & testis fac mihi fideles homines. Et pro vna sacerdote: tantum vnam: Similiter cetera: Primum propheta missus est ad Achaz ut ei prediceret quæ scriptura commemorat. Quo audire nolente ipse dominus loquitur ad Achaz: Et præcepit ei ut petat sibi signum in profundum siue in excelsum: quo respondente non petam & non tentabo dominum: Dimisso rege impio ad domum David uerba uertuntur: & promittitur ei uirgo paritura: Cuius nomen Emanuel: hoc est nobiscum Deus. Qui si crebro fuerit inuocatus. Samaria subuertatur & syria: subuertatur autem a rege assyriorum: qui & ipsum iudam post capturus sit: Ita ut omnis terra iudæa uertatur in solitudinem: Rursum ergo sub alia figura partus describitur uirginalis. Et dixit dominus ad prophetam: ut nequaquā in populos proferat nouæ natiuitatis arcanum: Sed scribat eā in isto grandi uolumine quod nunc legimus: Et quo sit mirabilius humanis uerbis: stilo quo homines scribere consueuerunt dei sacramenta comprehendat. Quid est autem illud quod scribitur humano stilo: ut puer natus uelociter spolia detrahat & cito prædetur? Hoc est ne ultra patiatur regnare diabolus: ne mittat angelos nec prophetas: sed ad saluandas creaturas suas ipse descendat: Fecit ergo propheta quod iussu est: & adhibet sibi duos testes fideles: vnam sacerdotem qui legis doctor est. Dicente Malachia: Labia sacerdotis custodiunt scientiam & legem requirunt ex ore eius: quia angelus domini exercituum est. Et zachariam filium Barachie: quem prophetam fuisse dubium non est. Legimus quod regnante Achaz zacharias sacerdos fuerit templi domini: Cui præcepit Achaz ut altare simile altaris damasci faceret. Et dierum narrat liber: Quod Ezechias filius Achaz quæsierit dominum in diebus zacharie eruditi in timore dei. Exhibuit autem se Esaias dignum spiritu prophetali & præbuit prophetissæ: idest spiritui sancto: qui sermone hebraico uocatur RVHA genere fœminino: iuxta illud quod scriptum est. Accedite ad dominum & illuminamini. Spiritu itaq; sancto conceptus est dominus. Et licet humanus sermo natiuitatis eius nequaquam explicare mysteria. Tamen Gabriel ipsi uirgini loquitur quæ concepit. Spiritus sanctus ueniet super te & uirtus altissimi obumbrabit te: Propterea quod nascetur ex te sanctum: uocabitur filius dei. Quidam prophetissam sanctam Mariam interpretantur: quam propheten fuisse non dubium est: Ipsa enim dicit in euangelio: Ecce enim ammodo beatam me dicent omnes generationes: quoniam fecit mihi magna qui potens est. Et reliqua. Præcipiturq; Esaiæ ut ipsum uirum qui prius uocabatur Emanuel: nunc appellet accelera: spolia: detrahe: festina prædari: Ascendens ergo in altum captiuam duxit captiuitatem: accepit dona in hominibus. Et anteq̃ humanum corpus assumeret & iuxta infantiam patrem uocaret deum: & Matrem mariam: Auferetur damasci fortitudo & spolia samarie per regem assyriorum: Vt nec dum natus populum suum domum David: sola inuocatione saluet. Vrias interpretatur lux domini: zacharias memoria domini: & Barachias benedictio domini. Quibus testibus Christi natiuitas comprobatur. Ipse enim in euangelio duobus euntibus in emaus: incipiens a Moysæ & prophetis: edisseruit quod de se omnia prædicassent. Iuxta tropologiam in anima uirginali & nulla sorde maculata de spiritu sancto dei sermo conceptus uelociter de aduersariis potestatibus spolia detrahit: & sibi facit uniuersa seruire. Cumq; ex parte nunc uideat: & ex parte prophetet prius q̃ possit esse perfectus: & merito uocare deum patrem: & matrem suā cælestem hierusalem: adhuc in infantia & in pfecto positus uincet fortitudinem damasci: doctrinā uidelicet sapietie secularis. Et auferet spolia samarie: quibus ecclesiam heretici spoliauerant dicentes nō est nobis portio in David: neq; hereditas in filio iesse: p̃sente rege ipso assyriorum diabolo q̃ eis non poterat auxiliari. Tales autem filios non solum maria prophetes uirgo ppetua: sed & san

Liber Tertius. c. viii.

Et mulieres patriarchis generant: Sarra quæ interpretatur APXOYCA idest princeps. Et rebecca quæ in lingua nostra patientiam sonat.

Et adiecit dominus loq. ad me adhuc dicens: Pro eo quod abiecit populus iste aquas siloe: quæ vadunt cum silentio: Et assumpsit magis rasin & filium romelic. Propter hoc ecce dominus adducet super eos aquas fluminis fortes: & multas: regem assyriorum & omnem gloriam eius. Et ascendet super omnes riuos & fluet super vniuersas ripas eius: & ibit per iudam inundans & transiens usque ad collum veniet: Et erit extensio alarum eius implens latitudinem terre tue o Emanuel.

Dixerat supra auferendam damasci fortitudinem & spolia samariæ in conspectu regis assyriorum. Et duos reges assyrio pugnante capiendos: Nunc deus loquitur ad prophetam charactere solito scripturarum: per translationem siloe fontis Hierusalem: & assyrii fluminis uolentissimi: quod omnem terram israhel suis inundet aquis & egrediatur ripas aluei: tantoque feratur impetu: Ut postquam decem tribuum occupauerit terram: ad iudam perueniat: & transiens ad collum usque pertingat. per quæ uicinam significat captiuitatem. Non enim tunc captus est iudas: sed cunctis duarum tribuum urbibus subiugatis: sola remansit hierusalem: quæ incredibili dei misericordia liberata est: potentiam ergo assyrii & innumerabilis exercitus quam sub fluminis inundatione descriperat: nunc per aliam ostendit translationem: quod alis suis idest ducibus: & infinita multitudine operuerit terram Emanuelis: hoc est defendētis eam dei: sed tamen non possederit. Quamquam Emanuel a. lxx. sequenti capitulo coaptetur: non proprio nomine: ut apud hebreos uocatur: sed interpretato idest nobiscum deus. Siloan autem fontem esse ad radices montis syon: qui non iugibus aquis sed incertis horis diebusque ebulliat: & per terrarum concaua & antra saxi durissimi cum magno sonitu ueniat: dubitare non possumus: nos præsertim qui in hac habitamus prouincia. Et est sensus: Quia populus decem tribuum magis uoluit Rasin & filio Romelic: idest damasci & samariæ regibus esse subiectus: quam stirpi David: quæ meo cœpit regnare iudicio: faciam eum nequaquam hiis regibus quos assumpsit sed regi seruire assyrio: Cuius potentia occupanti terram Samariæ inundatio fluminis comparatur. Et fit apostropha ad Emanuel: hoc est ad præsentem deum. Quod in tantum se erexerit assyrius: ut etiam terram ipsius iudam cõatus sit possidere. Iuxta anagogen. Omnis hereticus qui ianxerit auxilio suo sapientiam secularem: Et hierusalem: idest ecclesiam uoluerit oppugnare: derelinquens aquas siloe fontis qui interpretatur missus: & qui salit in uitam eternam: traditur assyriorum principi. Quem sensum magnum in posterioribus lecturi sumus: cuius traditus potestati: in profundum ueniet peccatorum: tanta enim arrogantia: ut ausus sit ostendere saluatori uniuersa regna terræ & dicere: Hæc omnia mihi tradita sunt. Conabitur quoque iudam idest domum confessionis intrare. & crebro per eos qui in ecclesia negligentes sunt usque ad collum ueniet: credentes in Christo cupiens suffocare: & extendere alas suas implens uniuersam regionem Emanuelis: sed non poterit obtinere: quia habet iudas præsentem deum: Legimus in euangelio secundum Iohannem. Quod cecum a natiuitate cuius oculos luto ex salua sua facto dominus liberat: miserit ad aquas siloe: quibus cum cecus lauisset lutum: cecitate deterfa clarum oculorum lumen accepit. Quod post signi magnitudinem indicat non aliter cecitatem iudeorum & omnis increduli posse sanari: nisi doctrina aquarum Christi: quæ ob strepitum & clamorem uerborum leniter fluit: tenebræ prioris fugentur erroris. Hoc quod in. lxx. legitur. Et ambulabit super omnem murum uestrum: & auferet de iudæa hominem qui possit caput leuare: aut forte aliquid facere: in hebraico non habetur. Et in græcis codicibus uerum iugulante confossum est.

Congregamini populi & uincemini & audite uniuerse procul terre. Confortamini & uincemini: accingite uos & uincemini: inite consilium & dissipabitur: loquimini uerbum: & non fiet quia nobiscum deus.

Pro congregamini siue infirmamini & confringimini: ut interpretati sunt alii septuaginta posuerunt scitote: Verbum hebraicum ROHV propter RES litteræ: & DALETH similitudinem intellexerunt: DOV: O igitur populi Samariæ & Syriæ infirmos uos & debiles esse cognoscite & Emanuele præsentem: nihil posse contra Hierusalem urbem dei: Et hoc non solum uos: qui uicini estis: sed cuncta procul terra cognoscat. Quamuis enim exercitum congregetis & accingatis uos ad prælium: & maior sit numerus obsidentium quam obsessorum: tamen non semel sed iterum dicam uincemini: Et quodcumque contra Hierusalem inieritis con-

Vilio Tertia

filium dissipabitur: Et licet supra dixeritis: Ascendamus ad Iudam & suscitemus eum quiesce-
tem: & ponamus regem super eum filium Thababel: loquimini quidem uerbum sed nō fiet.
quia nobiscum Deus idest Emanuel: Possumus hoc testimonio & contra gentes abuti in per-
secutionis tempore: quod quis fortes esse uideantur: & superare in his qui lapsi sunt: cum uin-
cantur in his qui pro Christo fuderunt sanguinem: Et quod post bella pax reddatur ecclesiis:
& uniuersa eorum contra Emanuelem consilia dissipentur: quia nobiscum sit deus: contradi-
centes quoque ueritati utiliter audient: ut tandem ratione superentur: & nequaquā uelint menda-
tio uincere: Quia quodcūq; dixerint nūq̄ puerilitas possit superare quod rectum est.

Hec enim ait dominus ad me: sicut in forti manu erudiuit me: ne irem in uia populi hu-
ius dicens: non dicatis coniuratio. Omnia enim que loquitur populus iste coniuratio est:
Et timorem eius ne timeatis neq; paueatis: dominum exercituum ipsum sanctificate: ip-
se pauor uester & ipse terror uester erit uobis in sanctificationem: In lapidem autem of-
fensionis & in petram scandali duabus domibus Israel: in laqueum & in ruinam ha-
bitantibus Hierusalem & offendent ex eis plurimi: & cadent & conterentur: & irretientur
& capientur.

LXX.

Hūc locū ita interpretati sunt. **H**ec dicit dominus forti manu recesserunt ab itinere
uie populi huius loquentes: ne forte dicant durum est. Omnia enim que loquitur popu-
lus iste dura sunt: timorem autem eius ne timueritis neq; conturbemini: dominum uir-
tutum ipsum sanctificate: & ipse erit timor tuus. Et si in ipso confisus fueris erit tibi in
sanctificationem: & non ut lapidi offensionis occurratis: neq; ut petre ruine. Domus au-
tem Jacob in laqueo in conualle erit sedentibus in hierusalem: Ideo infirmi erant in ipsis
plurimi: & ruent & conterentur & appropinquabunt & capientur.

Quodq; sequitur homines in tuitione: obelo interimendum est: quia multum inter se he-
braicum distat: & uulgata editio: I deo utrumq; posuimus. Et primum de hebraico dispu-
tum est. Hæc ad me locutus est dominus. Qui propter bona opera: & gratiam quæ per bo-
na opera consecutus sum: Siue forti manu sua erudiuit: & instituit ne ambularem in uia po-
puli huius pessima: Et dixit mihi: Noli duorum regum timere coniurationem: Sed hoc ma-
gis considera quod omne quod loquatur hic populus aduersum me: coniuratio sit. Et secun-
dum Symachum qui interpretatur ANAPCIN in me extiterit perduellis. Tu autem prophe-
ta: & hi qui tecum sunt ne timeatis insidias populi: sed dominum timeate: & ipse sit timor ue-
ster. Principium enim sapientiæ timor domini. Qui erit credentibus in sanctificationem: in-
credulis autem in lapidem offensionis & in petram scandali: Duabus scilicet domibus iudæ
& israel: Præcipue autem in laqueum & in ruinam habitanti in hierusalem: In quo impin-
gent plurimi & cadent & conterentur peccatorumq; suorum uinculis irretiti ducentur in ca-
ptiuitatem. Duas domus: Nazarei (qui ita Christum recipiunt: ut obseruationes legis ueteris
non amittant) duas familias interpretatur: SAMMAI & HELLEL. Ex quibus orti sūt scri-
bæ & pharisei: Quorum suscepit scolam achibas: quem magistrum Aquilæ profeliti autu-
mant: Et post eum Mechir: Cui successit Ioanna filius Zathæ: & post eum Eliezer: & per or-
dinem Delphon. Et rursus pari tenore: Vel certe fecit me recedere a uia populi huius: Io-
seph galileus: & usque ad captiuitatem Hierusalem Iosue: Sammai igitur & hellel non mul-
to prius q̄ dominus nasceretur orti sunt in iudæa: Quorum prior dissipator interpreta-
tur: sequens prophanus eo quod per traditiones suas ΔΕΥ ΤΕΡΩΣ ΕΙΣ legis præcepta dis-
sipauerint atque maculauerint. Et has esse duas domus quæ Saluatorem non receperint:
qui factus sit eis in ruinam & scandalum. Iuxta. lxx. manu forti resistit populus dei uoluntati:
& dicit omnia dura esse quæ dominus præcepit: Secundum quod in euangelio legimus: Du-
rus est iste sermo quis poterit audire eum. Vnde præcipitur eis ut dominum audiant: & ip-
sum solum timeant. Si enim in ipso confessi fuerint habebunt eum in sanctificationem: & nō
impingent quasi in lapidem scandali: & quasi in petram ruinæ. De hoc loco & apostolus su-
mit testimonium: quod Christus iudæis factus sit in scandalum: gētibus autem in stultitiam.
Et rursus Israel seccando legem in legem iustitiæ non peruenit: Quare? Quia non ex fi-
de: sed quasi ex operibus legis offenderunt in lapidem offensionis: Sicut scriptum est: Ecce
ponam in syon lapidem offensionis: & petram scandali. Omnis qui credit in eo non con-
fundetur. Ergo qui non receperunt Emanuelem: sed factus est eis in lapidem offensionis: &
in petram scandali: conteretur captiuq; ducentur: Quodq; ait: Dominus autem iacob in la-
queo & in conualle sedentibus in Hierusalem: Hoc significat quod non habitent in monti-
bus: nec in excelsis scripturarum uersentur locis: sed semper humilia intelligant peccatis pec-
cata sociantes & uincti laqueis delictorum.

Liber Tertius. c. viii.

Liga testimonium signa legem in discipulis meis: & expectabo dominum qui abscondit faciem suam a domo Jacob: & prestolabor eum.

Vox dei loquentis ad prophetam. Quia inquit factus est dominus in lapidem offensionis: & in petram scandali duabus domibus israhel: & missum ad se Emanuel suscipere noluerit. Liga testimonia ueteris instrumenti: & trade illa discipulis meis qui euangelium susceperunt: apostolis uidelicet siue apostolicis uiris: Vel certe lex & prophetia usque ad Ioaninem legitur apud eos & clausa atque signata: Vt quod legunt non intelligant. Pro discipulis enim iuxta hebraici sermonis ambiguitatem possumus & doctrinas interpretari. Vnde propheta respondit. Quia euangelio succedente lex apud iudeos clausa est atque signata: & iubet eam nequaquam iudeis: sed gentibus assignari. Idcirco ego expectabo emanuelem quem promittis esse uetere. De quo supra dixisti quod ipse sit pavor noster: & ipse terror noster: & nobis sit in sanctificationem.

Prestolabor dominum qui abscondit faciem suam a domo Jacob.

Hoc est a iudeis: quia eum recipere noluerunt. Ixx. hunc locum interpretati sunt. Tunc manifesti erunt qui designantur ut non discant legem. Quod hunc sensum habet. Quando ceciderint plurimi & contriti fuerint & impeerint in lapidem offensionis: & in petram scandali: Tunc manifesti erunt qui signabuntur in populo: ut nequaquam discant legem Moysei: sed obediunt preceptis euangelicis.

Ecce ego & pueri mei quos dedit mihi dominus in signa atque portenta Israhel a domino exercituum qui habitat in monte syon.

Precepit mihi ait dominus ut ligarem testimonium in iudeis: & legem discipulis eius traderem atque signarem: quia abscondisset faciem suam a domo iacob: I deo prestolabor dominum meum: & non solum ego: sed & pueri quos dedit mihi dominus: Alii uidelicet prophetarum & filii prophetarum qui non uoluntate carnis & sanguinis: sed ex deo nati sunt: De quibus & apostolus loquebatur: Filioli mei quos iterum parturio donec Christus formetur in uobis: Isti autem pueri uel prophetarum: in signa dati sunt & in portenta Israhel: iuxta illud quod in Ezechiele legimus: Et erit Ezechiel uobis in signum. In zacharia quoque sancti uiri prophetarumque discipuli *Τερα Τόμων* idest portentorum signorumque factores appellantur: eo quod semper prophetarum in signum processerint futurorum. Hoc interim iuxta litteram. Ceterum beatus apostolus in epistola quae ad hebreos scribitur docet: Licet eam latina consuetudo inter canonicas scripturas non recipit: hoc testimonium ex persona debere intelligi saluatoris domini. Quamobrem non erubescit fratres eos uocare dicens. Annuntiabo nomen tuum fratribus meis: in medio ecclesiae laudabo te: Et iterum: ego ero confidens in eum: Et rursum: Ecce ego & pueri mei quos mihi dedit deus: Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini: & ipse similiter particeps factus est earundem passionum. Quomodo autem isti pueri in signum fuerint atque portentum sapientiae seculari & superbiae iudeorum: idem apostolus docet: Qui elegisse dominum saluatorem stulta mundi & infirma: ut confundat sapientes & fortia: Vnde & ad apostolos saluator aiebat. Nisi conuersi fueritis quasi unus de pueris: non intrabitis regnum caelorum: puer autem efficitur noui euangelii praedicator: Deponit ueterem hominem qui corrumpitur in desideriis seductionis: & induitur nouum qui renouatur in cognitionem iuxta imaginem creatoris. Habitare autem dominum exercituum in monte syon: idem apostolus scribit: Accessisti ad montem syon ad ciuitatem dei uiuentis: Hierusalem caelestem. Vnde miror quaedam nostrorum pueros istos duos Esaiae filios intelligere: quos de prophetissae mulieris conceptione generarit: Isaias uidelicet & Emanuel: quorum prior in abiectioe prioris populi: sequens in assumptione gentium praecesserit. Quod qui recipit consequenter & Osee prophetam uere meretricem uxorem habuisse firmabit.

Et cum dixerint ad vos querite a phitonibus & a diuinis qui strident in incantationibus suis: nunquid non populus a deo suo requirit uisionem pro uiuis ac mortuis: ad legem magis & ad testimonium: Quod si non dixerint iuxta uerbum hoc: eis non erit matutina lux. Et transibit per eas corruet: & esuriet: Et cum esurierit irascetur & maledicet regi suo: & deo suo: Et suspiciet sursum & ad terram intuebitur: & ecce tribulatio & tenebrae dissolutio: angustia & caligo persequens: & non poterit auolare de angustia sua.

Si Esaiae prophetarum uox est: ut iudei estimant. Ecce ego & pueri quos mihi dedit dominus in signum & in portentum Israhel: Et haec quae secuntur: ipse ad discipulos suos credendus est dicere. Et cum dixerint inquit ad uos gentes & populi de quibus supra lectum est: Infirmamini populi & uincimini. Quid prophetas uultis audire: quid Esaiae uerbis decipimini & illum putatis qui uetura sunt nosse. Querite magis a phitonibus & a diuinis qui strident in incantationibus suis: Pro quibus. Ixx. interpretati sunt: Qui de terra locutus: qui de uentre clamat: Omnis enim qui de terra

τερατων

Ioan. Gal. 4.

1. Cor. Mat. 23.

Visio Tertia

terra loquitur cuius deus uenter est: & gloria in confusione eius. De uentre clamare credendus est. Vos respondete eis & dicite. Nūquid non populus a deo suo requirit pro uiuis ac mortuis: Si uos inquit pro uarietate idolorum uestrorum: non enim unum sed plures habetis deos: eos consulitis quos deos arbitramini: & a mortuis siue mortuorum hominum simulachris: de uiuentibus quæritis: quanto magis nos dominum nostrum per prophetas audire debemus. Docet ergo discipulos: & cōfert ad legem magis & ad testimonium. Si de aliquo inquit dubitatis scitote scriptum: Gen/ res quas dominus deus tuus disperdet a facie tua: somnia audiunt & diuinos. Tibi autem non ita tradidit dominus deus: Prophetam de uobis suscitabit dominus deus uester: de fratribus uestris: si cut me illum audietis: Vnde si uultis nosse quæ dubia sunt: magis uos legi & testimoniis tradite scri pturarum: Quod si noluerit uestra congregatio uerbum domini quærere: non habebit lucem ue ritatis: sed uersabitur in erroris tenebris: quæ lux pertransibit eam: hoc est congregationem uestra siue terram: Et corruetis & esurietis: & cum esurieris irascimini: secundum illud quod scriptum est. & cum non fuerint saturati murmurabunt: & maledicetis deo uestro & regi uestro in necessitati bus: Sursum aspicietis in cælum & in terram deorsum: & ecce tribulatio & tenebræ: dissolutio gentium: & mentis angustia: & caligo oculorum: & non poteritis erui de angustia. Hoc iuxta he breos: Cæterū ut supra diximus. Sub persona christi est dicentis: Ecce ego & pueri mei quos mihi dedit deus: Etiam hæc ipse loquitur ad apostolos & ad credentes ex gentibus qui eius euāgelium susceperunt. Si dixerint inquit patres uestri quos reliquistis. Quærite uentri loquos quos phito nas itelligimus. Qualem & in actibus apostolorum ancillam legimus quæ quæstui erat dominis suis: Et qui de terra locuntur: quod in euocatione animarum magis se facere pollicentur: & cætera magicarum artiu genera. Hoc scire debetis quod unaquæq; gēs proprios cōsulat deos: & de uiuo rum salute mortuos fiscitetur: Vobis autem in auxilium legem dedit deus ut possitis dicere. Non est talis ethnicorum diuinatio: qui cultores suos sepe decipiunt: sicut nostra quæ absq; ullo mune re profertur ex lege. Vnde interpretati sunt. lxx. non sicut uerbum hoc pro quo non est dare mu nera: Gratis enim inquit accepistis gratis date: Veniet autem super incredulos fames durissima nō fames panis aut sitis aquæ: sed fames audiendi sermonem dei: Et cum esurieritis contristabimini & maledicetis principi uestro & paternis traditionibus: hoc est diabolo & antiquis erroribus. Hoc enim ad eos loquitur qui famem passuri fuerint ueritatis.

¶ Et suspitient in celum sursum: & in terram deorsum: & erunt in angustia: & in tenebris: & in tri bulatione: ut non videant usq; ad tempus donec & ipsi ad dominum conuertantur.

¶ Latam explanationem loca ista desiderant: sed parimus librorum magnitudini ut tollamus fa stidium lectionis. Hæc iuxta. lxx. translationem ex parte perstrinximus: quæ in plerisq; dissonat ab hebreo: Cæterum nazareni locum istum ita edisserunt. Cum dixerint ad uos scribæ & pharisei: ut eos audiat qui omnia uentris causa faciunt: & in morem magorum strident in incantationibus: ut uos decipiant: hoc eis respondere debetis. Non mirum si uos uestras traditiones sequamini: cū unaquæq; gens sua consulat idola: Ergo & nos a uobis mortuis de uiuentibus consulere non de bemus: magis uobis deus legem dedit: & testimonia scripturarum quæ si sequi nolueritis: non habebitis lucem: sed semper caligo uos opprimit: quæ trāsiuit per terram uestram atq; doctri nam: Ut cum decepti a uobis merore pspexerint sustinere famem ueritatis: tunc contristentur siue irascantur & male dicant uobis: quos deos suos & reges putabāt: Et frustra ad cælum terramq; re spiciant cum semper in tenebris sint: & nō possint de uestris auolare insidiis.

CAPITVLVM NONVM.

Primo tempore alieniata est terra zabulō & terra neptalim: & notissimo aggrauata est. via maris transiordanem galilee: gentium populū qui ambulabat in tenebris uidit lucem magnā: habitātib; in regione vmbre mortis lux orta est eis. LXX.

¶ Hoc primum bibe velociter fac: regio zabulon: terra neptalim: & reliqui qui iuxta mare estis transiordanem galilee gentium populus qui ambulabat in tenebris uidit lucem ma gnā: qui habitatis in regione vmbre mortis lux orietur uobis.

¶ Duplici posuimus editioe: quia diuulgatum est testimoniū: & usurpatum est ab euāgelista Ma theo: ut uel diuersitas interpretatiōis: uel similitudo noscatur. At primum notādum: quod testimo nium hoc euāgelista Matheus nō iuxta. lxx. sed iuxta hebreos posuerit: Dicit enī sermo euāgelicus: Audiens autem Iesus quod Ioannes erat traditus: recessit in galileam: & derelinquēs nazaret: ue nit & habitauit in capharnaum: quæ est iuxta mare in finibus zabulon & neptalim. Ut impleretur qd dictum est per Esaiam pphetam dicētem. Terra zabulon & terra neptali uia maris trāsiordanē galilee: gētium populus qui sedebat in tenebris uidit lucem magnā: sedētibus in regiōe & umbra mortis: lux orta est eis. Ex eo tēpore capit prædicare & dicere: Appropinquabit regnum cælorum. Et Ioannes euangelista refert: quod Iesus cum discipulis suis in chana galilee inuitatus ad nup tias: Primum ibi signum fecerit aquas in uinum uertendo: Hoc fecit principium signorum Iesus in chana Galilee: & manifestauit gloriam suam: & crediderunt in eum discipuli eius. Vnde & in. lxx.

Liber Tertius. c. ix.

dicatur: Hoc primum bibe uelociter fac. Quia terra zabulon & terra neptalim primæ Christi uidere miracula: Vt primam biberet fidei potionem: quæ prima uiderat dominum signa facientem. Et iuxta hebraicum: Primo tempore releuata esse dicitur onere peccatorum: quia in regiõibus duarum tribuum primum saluator euangelium prædicaui: Vnde & in sexagesimo septimo psalmo dicitur: Benedicite dominum de fontibus Israel: Ibi beniamin adolescentior: Paulus apostolus: in mentis excessu. Qui & alibi loquæbatur: siue mente excedimus deo: principes zabulon principes Neptalim duces eorum: quia in his tribubus fuerunt uiculi: de quibus duces nostri apostoli crediderunt. Et crediderunt iuxta Symachum uelociter: Vt audientes uenite & faciam uos piscatores hominum. Statim & patrem reliquærent & nauiculam. Nouissimo autem tempore aggrauata est fides eorum plurimis iudeorum in erroribus permanentibus: Mare autem hic locum appellat genasareth: qui iordane influente efficitur: In littore capharnaum & tyberiadis & bethsaida & chorozaim sitæ sunt: In qua uel maxime regione dominus commoratus est: Ita ut populus qui uel sedebat uel ambulabat in tenebris: lucem uideret. Nequaquæ paruam ut aliorum prophetarum: sed magnam: Vt eius qui in euangelio loquitur: Ego sum lux mundi. Et qui habitant in regione umbræ mortis lux orta est eis: Inter mortem & umbram mortis hoc esse puto: Quod mors eorum est qui cum operibus mortis ad inferos perrexerunt (Anima enim quæ peccauerit ipsa morietur.) Umbra autem mortis eorum qui cum peccant: nec dum de uita ista egressi sunt. Possunt enim si uoluerint agere poenitentiam. Pro galilea gentium Aquila EINAC gentium: Symachus terminos interpretati sunt: EINAC autem tumultos intelligimus harenarum: qui uel in littoribus uel in ripis sunt. Hebrei credentes in Christum hunc locum ita edisserunt. Primo tempore hæ duæ tribus zabulon & neptalim ab assyriis captæ sunt: & ductæ in hostilem terram: & galilea deserta est: quæ nunc propheta dicit eleuatam esse: eo quod peccata populi sustineret. Postea autem non solû duæ tribus: sed & reliquæ quæ habitant transiordanem & Samariam ductæ sūt in captiuitatem: Et hoc inquit scriptura nunc dixit: quod regio cuius populus primus ductus est in captiuitatem: & babyloniis seruire cœpit: & quæ prius in tenebris uersabatur erroris ipsa primum lucem prædicantis uiderit Christi: & ex ea in uniuersas gentes sit euangelium seminatum. Nazarei quorum opinio nem supra posui hunc locum ita explanare conantur. Adueniente Christo & prædicatione illius corruscante. Prima terra zabulon & terra neptalim: scribarum & phariseorum est erroribus liberata: & grauissimum traditionum iudaicarum iugum excussit de ceruicibus suis. Postea autem per euangelium apostoli Pauli qui nouissimus apostolorum omnium fuit ingrauata est. Idest multiplicata prædicatio: & in terminos gentium: & uiam uniuersi maris Christi euangelium splenduit. Deniq; omnis orbis qui ante ambulabat uel sedebat in tenebris & idolatriæ ac mortis uinculis tenebatur clarum euangelii lumen aspexit.

E Multiplicasti gentem non magnificasti letitiam letabuntur coram te: sicut qui letatur in messe: sicut exultant victores capta præda quando diuidunt spolia. Iugum enim oneris eius: & virgam humeri eius: & sceptrum exactoris eius superasti: sicut in die madian. Quia omnis uolentia prædatio cum tumultu: & uerimentum mixtum sanguine erit in combustionem: & cibis ignis. LXX.

E Plurimam partem populi deduxisti in letitia tua & letabitur in conspectu tuo: sicut letari solent in messe: & sicut hi qui diuidunt spolia: quæ ablatum est iugum quod supra ipsos erat positum: & uirga de collo eorum: Virga enim exactorum dissipabitur: sicut in die madian. Quia omnem stolam congregatam dolo: & uerimentum commutationis restituent: & cupient igne esse combusti.

E In obscuris locis utranque editionem ponimus: Vt quantum a ueteribus editionibus: & ab hebraica ueritate distat uulgata translatio: diligens lector agnoscat. Ad lucem ipsam quæ apparuit populo in tenebris constituto: Idest ad dominum saluatorem: fit apostropha. Et dicitur ad eum. Multiplicasti gentem: hoc est replesti omnes gentes notitia tui: sed non magnificasti letitiam: Iuxta quod apostolus mœrorem sibi dicit esse perpetuum pro fratribus suis qui sunt israhelita: Et lonas contristatus quod ita saluati sint niniuitæ: ut cucurbita siue ciceion aruerit. Et ipse loquitur in euangelio. Non ueni nisi ad oues perditas domus israhel. Et in passione Pater si fieri inquit potest transeat calix iste a me. Qui locus hunc sensum habet: Si potest fieri ut sine iteritu iudeorum credat gentium multitudo: passionem recuso: Sin autem illi excecandi sunt ut omnes gentes uideant: fiat pater uoluntas tua: Cum ergo christus aduenerit: & christianorum gens de uniuersis gentibus fuerit congregata: tunc letabuntur apostoli sicut messores letantur in messe. De quibus dominus loquæbatur: Messis quidem multa operarii autem pauci: Et sicut exultant uictores qui captam diuidunt prædam. Cum enim fortis captus fuerit & ligatus: omnis domus eius diripitur & diuiduntur spolia: Tu autem domine atque saluator iugum oneris eius: hoc est diaboli qui prius exultabat in mundo: qui cunctis gentibus imperabat: qui grauissimo seruitutis iugo colla omnium deprimebat: & uirgam qua percutiebat uniuersos: & peccata sibi quasi quoddam tributum reddere cõpellebat: detraxisti de humeris eorum: Et tibi liberatos seruire fecisti absque ullo exercitu: & absque effusione sanguinis in abscondita manu: Sicut quondam sub gedeone populo israheli de madianitis uictoriam præbuiisti.

Quomodo

Visio Tertia

Quomodo enim uestis quæ humano sanguine cruentata est lauari non potest: sed infecta sanguine igne cōbuntur: Vt maculæ cū uestimēto fœdi cruoris itereant. Sic diaboli uiolēta prædatio & tumultus ac turbæ quibus humanum sibi subiecerat genus gehēnæ deputatæ sunt: lxx. Non omnes sed partem quandam populi credidisse significant. Licet pro eo quod illi dixerunt deduxisti in læticia. Alii interpretati sunt magnificasti. Et cum in reliquis eundem sensum teneant: Scolam cōgregatam dolo: & uestimentum cōmutatum eum adiūtiū redditur. i. diabolu. Qd scilicet & oēs aīas quasi dei auxilio nudauerat cum ornāmētis pristinis redditurus sit. Nō solum ipse: sed & satellites eius demones qbus si optio detur: Magis eligant perire flammis q̄ prædā perdere.

T Paruulus enim natus est nobis: filius datus est nobis. Et factus est principatus super humerum eius: & vocabitur nomen eius admirabilis: cōsiliarius: deus: fortis: pater futuri seculi: princeps pacis. Multiplicabitur eius imperium: & pacis nō erit finis: Super solium David: & super regnum eius: vt confirmet illud & corroboret in iudicio & iustitia: Ammodo & vsq; in sempiternum: zelus domini exercituum faciet hoc. LXX.

Quia paruulus natus est nobis: filius datus est nobis: cuius principatus factus est super humerum eius: & vocabitur nomen eius magni consilii nuntius. Adducam enim pacem super principes & sanitatem eius: magnus principatus illius: & pacis non est terminus. Super thronum David & regnum eius: vt corrigat illud & auxilietur in iudicio & iustitia: ex hoc nunc & vsq; in seculum: zelus domini sabaoth faciet hoc.

Ideo diabolus & omnis eius uiolenta prædatio qua humanum suppræsserat genus: & sanguinē sanguini miscuerat: erit in combustiōem & cibus ignis eterni. Quia natus est nobis de uirgine puer. De quo supra dictum est. Anteq̄ sciat puer reprobare malum & eligere bonum: Et postea in generatione prophetissæ: anteq̄ sciat puer uocare patrem suum: & matrem suam: iste igitur puer q̄ natus est de uirgine appellatur emanuel: idest nobiscum deus: & de prophetissā hoc est de sancto generatus spiritu: nūcupatus est accelera: spolia detrahe: festina prædari: nūc multis nominibus appellatur. Et licet ex eo quod supra dixerat Emanuel: idest nobiscum deus: deum illum monstraue: rit: tamen nunc dicit factum illius principatum super humerum eius: uel quod crucem suam ipse portauerit: Vel per humerum ostendens brachii fortitudinem: Eodem Esaia dicēte: Reuelauit dominus deus brachium sanctum suum omnibus gentibus: Et rursus. Domine quis credidit auidui nostro: & brachium domini cui reuelatum est? Vocabitur ergo post duo nomina sex aliis nominibus. Admirabilis: Consiliarius: Deus: Fortis: Pater futuri seculi. Princeps pacis. Non enim ut pleriq; putant bina iungenda sunt nomina: ut legamus Admirabilis Consiliarius: & rursus Deus fortis: sed Admirabilis legendum est separatim: Quod hebraice dicitur PHELE: & Consiliarius seorsū: qui lingua eorum appellatur HEL: Deniq; in consequētib; ubi legimus. Tu es enim deus & nesciebamus. Et iterū: Ego sum deus et nō est alius præter me: & multa his similia. Pro eo quod in latino dicitur deus: in hebraico Hel scriptum est. Quodq; sequitur Fortis hebraice GIBBOR appellatur: Vnde & in eo loco ubi idem propheta commemorat. Erunt confidentes super deo sancto israhel in ueritate. Et quod residuum est iacob super deo forti: Pro deo forti in hebraico scriptum habet Hel GIBBOR. Patrem autem futuri seculi: resurrectionis quod in nostra uocatione completur. Et principem pacis: qui locutus est ad apostolos: Pacem meam do uobis: Pacem meam relinquo uobis: Non dubitabit qui pacem nostram iuxta Paulum apostolū legerit saluatorem: quia nō minum maiestate perterritos. lxx. reor non esse ausos de puero dicere: quod aperte deus appellandus sit: & cætera. Sed pro his sex nominibus posuisse: quod in hebraico nō habetur. Magni consilii angelum. Et adducam pacem super principes: & sanitatem eius. Quod hunc mihi sensum habere uidetur: Magni consilii angelus est: qui nūciauit nobis abiciendum pro tempore Israhel: & gentes esse saluandas. Qui dedit pacem principibus suis apostolis: & apostolicis uiris: & sanitatē dogmatum suorum credētib; dereliquit: Quod sequitur. Multiplicabitur eius imperium: & pacis nō erit finis: Pro quo. lxx. transtulerunt. Magnus principatus eius: Scire debemus quod uerbū hebraicum MESRA: & hic & supra. lxx. APXHN: idest principatum interpretati sūt. Pro quo nos supra principatum: hic imperium uertimus: Aquila autem uerbi ambiguitate deceptus. MËTPON: idest mensuram interpretatus est. Quæ & hebraice & latine eodem appellatur nomie: Nec dubitare poterit de multiplici saluatoris imperio & pace eius quæ nō habeat finem: Qui in psalmis legerit. Postula a me & dabo tibi gentes hereditatem tuam: & possessionem tuam terminos terræ: & rursus: Et multitudo pacis donec auferatur luna: idest usq; ad consumationem seculi. Principatus autem illius & imperium erit super solium & regnum dauid. Quod post captiuitatem babylonicam fuerat dissipatum: ut confirmet illud: & roboret & doceat esse perpetuum: Ne cassā dei promissio uideatur: Ab incarnationis tempore usq; in sempiternum. Propterea autem zelus idest emulatio domini exercituum fecit hoc: quia ipsi eum ad emulationem prouocauerunt: in his qui non erāt dī & ille eos prouocauit ad emulandum in gentem quæ nō erat gens. Capta emanuelis & nascētis pueri de uirgine pphetia: Ex eo loco ubi dicitur ad Achaz pete tibi signum a dño deo tuo. Versiculo isto finita est quo inferitur: zelus domini exercituum faciet hoc. Nunc ad reliqua transeamus.

Libeꝛ Quatuꝛtuꝛ.c.ii.

EXPLICIT LIBER TERTIVS: INCIPIT PRAEFATIO IN QVARTVM LIBRV
EXPLANATIONVM DIVI HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM.

Naꝛquales dictamus libꝛos: & pro diuersitate uisionuꝝ & sensuꝝ: aliꝛ
us extenditur: aliꝛ contrahitur: Itaq; tertio finito uolumine transimus
ad quartuꝛ. Qui tertia mensura uersuꝝ prioꝛe minor est. Praesertim
cuꝛ quintuꝛ quem huic libꝛo subiecimus historiae explanationis sit: &
poene duplicem numeruꝛ habeat. Dum enim uolumus coniuꝛcta di
uidere: & olim interpretata tꝛasire: quasi inter duas maris pontici
nauiculam nostram direximus: Quae flante spiritu
sancto & domino Salvatore cursuꝛ dirigente nostruꝛ eleuetur in pe
lagus: Dicente propheta uirgo Eustochiuꝛ A quattuor uentis cali
ueni spiritus: & mortua ossa uiuifica: Vt quae iacebant tꝛae puluere: spi
rante domino suscitentur.

INCIPIT LIBER QVARTVS.

Erbum misit dominus in Iacob & cecidit in Iſrahel: ut sciat popu
lus omnis ephraim: & habitantes samariam in superbia: & magnitu
dine cordis. Dicentes latꝛes ceciderunt: Sed quadꝛis lapidibus
edificabimus: Sycomoros succiderunt: sed cedꝛos immutabimus:
Et eleuabit dominus hostes rasuꝛ super euꝛ & inimicos eius in tu
multuꝛ uertet syriam ab oriente & philistim ab occidente: & deſoꝛa
bunt Iſrahel toto oꝛe: In omnibus his non est auersus furoꝛ eius:
sed adhuc manus eius extenta: & populus noꝛ est reuersus ad pꝛecu
tientem se: & dominuꝛ exercituꝛuꝛ non inquisierunt.

Legimus supra quod in diebus Achaz filii Ioathan filii Oziaꝛ re
gis iuda ascēderit Rasin rex syriae & phaceꝛ filius romeliaꝛ rex israheli
Hierusalem: ut expugnaꝛet eam. Et quod missus sit Esaias propheta in
occursum Achaz: cuꝛ Iasub filio suo: ut ei diceret ne timeret & cor illius ne formidaret: a duabus
caudis titionuꝛuꝛ fumigantium: eo quod in ipsis esset syriae & israhel imperiuꝛ finienduꝛ. Quo
noꝛ credete ꝑꝑter rei magnitudinem: & ꝑꝛsens periculuꝛ: iubetur ut sibi ꝑꝛstulet signuꝛ. Et qꝛido
latꝛa erat: hoc quoq; facere noluit. Propterea dominus nequaꝛq; ipsi regi sed domui Dauid dat si
gnuꝛ: filii sui de uirgine nascituri: Ad cuius inuocationem sint de imminente periculo liberandi.
Et caetera quae usq; ad praesentem locuꝛ interpretati sumus: Multis ergo mysteriis in medio ꝑꝛo
tis nunc reuertitur ad id qꝛ ꝑꝛaeperat. Et euersioꝛe Rasin & Ephraim: hoc est Syriae & Samariae ua
ticinatur. Verbuꝛ inquit misit dominus in Iacob & cecidit in israhel: Apud hebreos: Dabar qꝛ
ꝑꝛ tres litteras scribitur: Deleth: Beth: Res: ꝑꝛo locoꝛ & qualitate: Si legatur Dabar: uerbuꝛ significat
si deber: mortem & pestilentiam: Quā ob causam pleriq; sermonis ambiguitate decepti: non uer
buꝛ dicunt missuꝛ esse sed mortem. Misit ergo dominus uerbuꝛ in Iacob: & cecidit in Iſrahel
Regnaꝛe uoluit iudam: Vt Iacob ꝑꝛphetat in genesi. Et israhel hoc est decem tribus sibi imperiuꝛ
nendicarunt: De quibus dictuꝛ est: ipsi regnauerunt & noꝛ ꝑꝛ me: Imperii ergo dignitas quae un
ctioꝛe Samuelis ꝑꝛst abiectuꝛ Saul ꝑꝛaeperat in Dauid: missa in Iacob: hoc est in duodecim tribus
quae in Iacob olim uocabantur: cecidit in Iſrahel: Non ut. lxx. transtuleruꝛt uenit: sed cecidit in im
ꝑꝛiis: quod statutuꝛ ad sanctos directuꝛ erat: Sciet igitur populus Ephraim & habitantes samariae:
qui ꝑꝑter multitudinem eriguntur in superbiā: & dicunt paruꝛ est regnuꝛ iudae & nostri coꝛ
ꝑꝛatione uilissimuꝛ. Itaq; illis ruentibus quasi lateribꝛ: nos quadꝛo lapide edificemus domus no
bis. Illoruꝛ sycomoris quae ligna sūt uilia hostili incursioꝛe succisis: nos imperiuꝛ nostruꝛ ce
dꝛis extruemus quae imputribiles sunt: ut regnuꝛ significet sempiternuꝛ. Sciat ergo hoc populus
omnis & Ephraim: & habitantes samariam: quod Syrus qui nūc ei auxilio est: in hostem transeat
uel certe contra ipsum syruꝛ subita aduersarioꝛuꝛ bella consurgant: & omnes uertuꝛ in tumu
luꝛ: ita ut contra israhel syria ab oriente: & philistim hoc est paleſtini ab occideꝛe moueātur: & si
mul deuorent israhelē: Cuꝛq; haec fecerint: nihilominus manus mea extensa siue excelsa est sup
israhel: & eos ferire noꝛ cessat: Cesiꝛq; a deo noꝛ reuertentur ad ꝑꝛecutientem se: nec dominuꝛ quaꝛet
exercituꝛuꝛ: Vitulos aureos adorantes ꝑꝛo deo. Iuxta anagogen hunc locuꝛ nostri ita edisseruꝛt. Mi
sit deus filiuꝛ suuꝛ ad Iacob: hoc est ad iudaeos: & uenit ad israhel: hoc est ad gentiuꝛuꝛ populuꝛ:
quos & apostolus appellari dicit israhel. Alii uero ita. Verbuꝛ suuꝛ misit dominus ad ecclesiam
quae prioꝛeꝛ populuꝛ supplantauit: & cecidit in israhel: hoc est in hereticos: qui deum uidere se
iaꝛtant: scient itaq; ꝑꝛincipes eoruꝛ & omnes qui habitāt in samaria: hoc est qui dei legem custo
dire se dicunt: & in ubertate esse uirtutuꝛuꝛ: & fructus afferre iustitiaꝛ: hoc enim interpretatur ephrai
qui in superbia cordis sui despiciuꝛ ecclesiam & simplicitatem eius arbitꝛates imperitiā. Dicuꝛ ꝑ
lateribus illius quadꝛis lapidibus atq; fortissimis edificabimus ecclesias nostras. Et ꝑꝛo instructuꝛo
arboribus citoꝛq; ꝑꝛeritis cedꝛos sublimissimas extruemus. Quas coꝛeret dominus: & quas iustus
sub ꝑꝛsona

Uisio Tertia

sub persona impii uidisse se narrat: & non inuentum locum earum: dicit enim dominus quod Rasin qui interpretatur sapientia secularis: cuius ephraim utebatur auxilio: uertatur contra eum: & omnes amici eius aduersum illum dimicet & tam ab oriente: q̄ ab occidente expugnetur: & deuoraturi sunt israel totum ore: Pro quibus interpretati sunt. lxx. Et edificemus nobis turrem: & alii: det deus qui consurgunt contra montem syon: & inimicos illius dissipabit: Cupiunt enim & ipsi in similitudinem templi dei edificare templum samariae: Sed quis mouerint pedes ab oriente & dixerit: uenite edificemus turri & faciamus nobis nomen ante q̄ dispergamus domino ipugnate: soluetur & dissipabitur consensus eorum: & linguae contra se inuicem diuidentur: ne consentientes peiores fiant sed a se inuicem destruantur: Cumq; ita percusi sint & ab hostibus deuorati: tamen non reuertentur ad dominum: sed adhuc manus illius ad percutiendum parata est: Iuxta illud quod legimus in hieremia: Sine causa percussi filios uestros: disciplinam non recepistis.

Et disperdet dominus ab israel caput & caudam incuruatem & deprauantem die una: Longeuus & honorabilis ipse est caput: Et propheta docens mendatium ipse est cauda: & erunt qui beatum dicunt populum istum seducetes: & qui beati dicuntur precipitati: Propter hoc super adolescentulis eius non letabitur dominus: & pupillorum illius uiduarumq; non miserebitur: Quia omnis hypochrita est & nequam: & uniuersum os locutum est stultitiam: In oib; his non est auersus furor eius: sed adhuc manus est extensa: Succesa est enim quasi ignis impietas uepre & spinam vorabit: Et succedet in desertitate salutis & conuoluetur in superbia fumi: In ira domini exercituum contremuit terra: & erit populus quasi esca ignis: Vir fratri suo non parceret: & declinabit ad dextram & esuriet: & comedet ad sinistram: & non saturabitur: Unusquisq; carnem sui vorabit: Manasses ephraim & ephraim manassen: simul ipsi contra iudam: In omnibus his non est auersus furor eius: sed adhuc manus illius extensa.

Non solum dominus hostes rasin eleuabit contra eum & inimicos eius conuertet in tumultum Syriam ab oriente & philistim ab occidente ut deuoret israel: Sed quia non est reuersus ad percutiendum: sed nec requisit dominum exercituum: extendit manum ad percutiendum: Ut disperdat de israel caput & caudam: incuruatem & deprauantem: eum uidelicet qui recta peruertat: Qui sit autem caput ipse interpretatus est longeuus & honorabilis: Et qui sit cauda propheta inquit: q̄ docet mendatium: Id est pseudo propheta: dixit de principibus: nunc optimatibus iungit & populum: quod & magistri & discipuli: & eruditi & uulgi idocum pariter pereant: q̄ enim beati dicebant populum seductores sunt: & q̄ beati appellabatur non propter uirtutem sed propter munera precipitabuntur in mortem: Vnde & supra legimus: Populus meus qui beatum te dicunt seducunt te: & semitas pedum tuorum supplantant: In tali populo nullius personae miserebitur deus: non pupillo non uiduae: quia omnis hypocrita est: Aliud simulans & aliud agens: Pro mittens castitatem & uiuens luxuriose: praefert paupertatem & replens marsupium: Vnde iungit & dicit & uniuersum os locutum est stultitiam: propter haec omnia dominus non cessat irasci sed adhuc ad percutiendum eleuat manum: & quia ista fecerunt succeditur quasi ignis impietas: Ut non cultum agrum sed uepres & spinas deuoret: Nec frugiferas arbores: sed infructuosum saltum in quo habitant bestiae: rapiens flamma consumat: Quamobrem dicitur quod densitas saltus igne supposito fumi superbia & altitudine consumatur: Omne enim quod excelsum est & in sublime consurgens: superbum appellari potest: Pro quo nescio quid uolentes. lxx. transtulerunt: & deuorauit in circuitu collium omnia: Vnde & ad iram domini terra contremuit: & populus ignis factus est pabulum: Quia tanta fuit in eo crudelitas ut ne carissimo quod germanitatis nomini perceret: sed dextra deserens atq; contemns: saturaretur in his quae sinistra erant Dum uoluptatum & malorum patitur famem: semper cupit malis peiora sotiare. Ipse quoque manasses & ephraim q̄ de uno nati sunt utero & de eodem pariete generationis tantam rabiem praeperunt ut hostili odio dissiderent: Legamus regum & paralipomenon uolumina: & inuenimus samariam iter se bella ciuilia: Dum alia palam regibus dimicat & quomodo suis regibus interfectis: in iudae expugnatione concordet secundum tropologiam: auferret dominus caput & caudam maiorem pariter ac minorem: Caudamq; appellas non homines sed iumenta: hereticos esse demonstrat: q̄ hoc membris utuntur ob stercorem protegentes: & arcem parua animalia. Et post caput & caudam incuruatem iungit & deprauantem: quod legis praecipua subuertat & rectam deprauent uiam Logeum quoque q̄ caput est: & pseudo prophetam q̄ in cauda ponitur disperdet: & magistros pariter & discipulos: alios q̄ propter munera laudant peccatores: Alios qui laudati sua mala non sentiunt nec agunt poenitentiam: Propter hoc in iuuenibus eorum non letabitur dominus: Vnde enim ciuitati cuius rex adolescens: & qui deum patrem uel dominum uerum perdiderunt non impetrabunt misericordiam: Omnis enim hereticus hypocrita est: aliud agens & aliud simulans: Et quicquid locuntur licet uideatur esse sapientia tamen stultitia est: Propter haec extendit manum suam ad puniendum & omnes impietates eorum quasi spinas uorax flamma consumet: Et uerba absque uirtutibus quae infructuoso saltui comparantur inuoluentur fumi superbia: ad eorum poenam contremiscit omnis humus: & decepti populi eternis tradentur ardoribus: Quia turpis lucri gratia ne suis quidem parcunt sed certatim deceptis populis praedas agunt: Relinquent bona & in pessimis demorantes: Cumq; semper sinistram inueniant: tamen suis nunquam satiantur erroribus: Vorantes carnem brachii sui: & aduersum ecclesiam pari studio dimicantes: Propter luxuriam: & uoluptates: & lucra de populis:

Liber Quartus. c. ix.

inter se habent discordiam: ut de una heresi duæ fiant: Vt rursus ipsæ diuidantur in partes: ut proprios abducant græges: & deuorent domus uiduarum: & mulierum peccatricium semper discitium & nunquam ad scientiam ueritatis peruenientium: In omnibus his non auertetur furor domini consumens uitia atque subuertens. Sed quanto illi proficiunt ad peccandum tanto iste amplius manum suam extendit ad poenas.

CAPITVLVM DECIMVM.

Vide qui cōdunt leges iniquas: & scribentes iniustitiam scripserunt: ut opprimerēt in iudicio pauperes: & vim facerēt cause humilium populi mei: Et essent uidue preda eorum & pupillos diriperēt: Quid facietis in die uisitationis & calamitatis de longe uenientis ad cuius confugietis auxilium? Et ubi derelinquetis gloriam uestram: ne incurruemini sub vinculo & cum interfectis cadetis: Super omnibus his non est auersus furor eius: sed adhuc manus eius extenta.

Hæc plerique adhuc contra decem tribus dici arbitrantur: quæ habitabāt in samaria: quod ad priora scelera etiam ista sociarent: Nobis autem uidetur contra iudices tribus iudæ & hierusalem: scribas uidelicet: sermo propheticus cōclamare: Quod aduersum legem dei iniquas scripserint leges: & traditionibus suis subuerterint iudicii ueritatem. Deo enim dicente: honora patrem tuum & matrem: illi e contrario monuerūt filios parentibus dicere: Donum quodcumque est ex me tibi proderit: ne honorarent patrem & matrem: & cætera his similia: Propterea autem scripserunt leges pessimas ut opprimerent pauperes & humiles populi: ut prædas agerent de uiduis & pupillos diriperent: Qui in terrogantur quid facturi sint. cum uel captiuitatis uel iudicii dies aduenerit: & calamitatis de longe uenientis: quæ multo tempore ante prædicta est: Ad cuius inquit fugietis auxilium: cum offenderitis deum: qui uerus auxiliator est: Et ubi derelinquetis gloriam uestram: Non enim proderūt diuitiæ in die furoris: ne uinctos in hostilem terram ducat assyrius: ne corruatis in prælio: Et ad extremum sicut in superioribus contra samariam crebro dixerat: in omnibus his non est auersus furor eius: sed adhuc manus eius extēta: Etiam contra iudam loquitur quod non sit finis mali eorum extrema captiuitas: sed etiam in hostili terra domini eos gladius persequatur: Iuxta anagogen omnis hereticus scribit iniquitatem: ut pauperes & humiles populi decipiat: uiduas & pupillos diripiat: Qui enim diues est: De quo legimus: Redemptio animæ uiri propriæ diuitiæ: Pauper autem non sustinet cōmirationem: non cito ab eis capitur: Et qui humilis est & paruus in populis cito ab eis scandalizatur: Vidua quoque quæ uirum perdidit deum & pupillus qui patrem amiserit creatorem: De quo scriptum est: Deum qui te genuit dereliquisti & oblitus es dei nutritoris tui: facile supplantatur: Quid igitur facient in die iudicii cum tantos deceperint: & calamitatis de longe uenientis: Sicut enim ad iustum uirum dicitur: prope est uerbum in ore tuo & in corde tuo: Et in alio loco: Regnum dei inter uos est: Sic hereticorum calamitas de longe ueniet: multo eis tempore præparata: Ad quem confugient cum fictum habeant deum: cui tradent gloriam suam: cum simulata sint omnia nec poterunt euadere uinculum quo plurimos ligauerunt: Vnde in uisione uallis syon: quæ dei altitudine derelicta: & heretica humilitate decepta est: Dicitur de magistris falsi nominis scientiæ: Omnes principes tui fugierunt: & qui capti sunt dure ligati sunt: Quodque cum singulis interfectis cadāt: Et in aliorum nece ipsi pereant: Et cum multa patiantur: diesque uisitationis aduenerit non sit finis eorum interitus: sed semper sibi impendentem manum domini pertremescant. Huc usque contra decem: & duas tribus idest contra samariam & hierusalem dei comminatio est: quæ regnante adhuc achaz coepit in populo: De quibus duæ & semis tribus sub eo captæ sunt. & reliquæ sub Ezechia qui achaz successit in regnum: Sequens prophetia contra assyrios scribitur.

Tabe assur uirga furoris mei: & baculus ipse est in manu eorum indignatio mea: ad gentem fallacem mittam enim: & contra populum furoris mei: mandabo illi auferat spolia & diripiat prædā & ponam illum in conculcationem quasi lutum platearum: Ipse autem non sic arbitratus est: & cor eius non ita estimauit: Sed ad conterendam erit cor eius: & ad interitionem gentium plurimarum: Dicit enim nunquid non principes mei simul reges sunt: nunquid non ut charcamis sit chalanno: & ut arphad sic emath: Nunquid non ut damascus sic samaria: Quomodo inuenit manus mea regna idoli: sic & simulachra eorum de hierusalem & de samaria: nunquid non sicut samarie & idolis eius: Sic faciam hierusalem & simulachris eius.

Ponamus in hoc loco translationem. lxx. quæ ab hebraico distat in plurimis.

Tabe assyriis uirga furoris mei: ipsa est in manibus eorum: Iram meam in gentem iniquas mittam: Et populo meo precipiam ut faciat spolia & prædā & cōculcet ciuitates & ponat eas in puluerem: ipse autem non sic cogitauit: & non ita arbitratus est: sed ut conterat mens eius: & dissipat gentes plurimas: Quod si dixerint ei: tu solus es princeps respondebit: Non tali regionem quæ est supra babilonem: & chalanne ubi turris edificata est: Tuli autem arabiam & damascum & samariam sicut abstuli: sic omnia regna capiā: uoluate sculptilia in hierusalem & in samaria: sicut enim feci samarie & idolis eius: sic faciā hierusalem & simulachris illius.

Primum sciendum est quod in hebraico non habetur chalannæ sed chalanno: Vltima enim nominis

Visio Tertia

minis huius littera non est ioth ut illi putauerunt: sed Vau: Quæ littera sola inter se distant magnitudine: Turris autem ædificata est in campo sennaar in quo erant AREC ACAD & chalannæ & babylon: Quæ ex confusione linguarum nomen accepit: Arabia autem non habetur in hebreo sed emach. Quam syri usq; hodie epiphaniam uocant: Ululate quoq; sculptilia in hierusalem: de suo ad dederunt: Quodq; supra scriptum est: Si dixerint ei tu solus es princeps: respondebit non tuli regionem illam & illam: sed tuli arabiam & damascum & samariam: Hunc suggerit sensum: Cum iquit dixerint assyrio qui capti sunt: Tu princeps es omnium: Ille adhuc infirmum se esse sentiens: respondit: quomodo me uocatis principem cum tantum arabiam & damascum & samariam coeperim. Et longe positas nationes trans babylonem: nec dum meæ subdiderim potestati. Quomodo autem arabiam coepi damascum & samariam: sic omnia mihi regna substernam: Transeamus ad hebraicum: & quid nobis uideatur breuiter annotemus: Vhe assyrio idest Sennacherib: quia ipse est uirga & baculus furoris mei: in manu enim eius indignatio mea: & per illum percutiam gentem fallacissimam: quæ inter me semper & idola claudicabat: quæ præcepta mea se facturam esse mentita est. Et contra populum furoris mei ipsi præcipiam ut spoliet eum atq; prædetur: & redigat in puluerem & conculcet quasi lutum platearum: Idest ut percutiat eum & non interficiet ut uulneret: & non animam auferat: Ipse autem modum iracundiæ meæ egressus est: Et non solum contra israel ad quæ directus fuerat: sed in gentes plurimas debachatus est: ut omnia per circuitu regna contereret: & usq; ad internitionem gentium plurimarum illius mucro seuiret: Erectus est in superbiam: hæc ausus est dicere: Duces mei aliarum gentium reges sunt: & mihi subiecti: cunctis nationibus imperabunt quomodo coepi chartamis sic coepi chalanno: quomodo arphat sic obtinui emach: quomodo damascum sic mihi subieci & samariam: Quomodo cætera regna quæ idolorum cultui seruebant meis pedibus sic & hierusalē & samariā in qua eadem idola sunt meæ subieci potestati. Quomodo coepi samariā cum idolis suis: sic & hierusalem capiam quia eosdem ueneratur deos: chartamis autē. lxx. addentes de suo: regionem trans babylonē interpretati sunt: Et chalannæ ubi ædificata est turris Arphad poenitus relinquentes: Possumus autem iuxta translationē eorū: & tropologia dum modo pia sit accommodare: ex eo quod ait populo meo præcipiam ut faciat spolia & prædam: & conculcet ciuitates & ponat eas in puluerem: etiam hoc dicere quod quotidie populo suo præcipiat dominus ut aduersariorum ciuitates: quæ eriguntur contra scientiam dei & hereticorum nimio labore constructæ sunt in puluerem redigat: & nihil esse demonstrat: Qui intellegens infirmitatem cordis humani & quomodo mortali carne circumdatur non possit perfectam uirtutem habere uictoriam nec omnes gentes capere: Licet alii admirentur & dicant: Tu solus es princeps: respondit eis: Multa sunt quæ destruere debeo & adhuc destruere: scio quid nesciam: Et q̄q; multa aduersariorum argumenta superauerim: tamen sunt pleraq; quæ adhuc superanda sunt: Simulq; spe futurorum ex his quæ superauit: etiam cæterorum sibi uictoriam repromittit: Iubentur autem ululare simulachra hierusalem & samariæ: non ipsa quæ ficta sunt: sed hi qui ea finxerunt. אֵלֵינוּ יְהוָה Et hi qui fecerunt per ea quæ facta sunt: Ut nō solum hi qui in heresibus idola fabricati sunt: sed q in ecclesia per ignorantiam defendunt pro ueritate mēdatiū: Ululatu & poenitētia se errasse testentur.

Et erit cum impleuerit dominus cuncta opera in monte syō & hierusalem: visitabo super fructum magnifici cordis regis assur & super gloriam altitudinis oculorū ei⁹: Dixit enim in fortitudine manus mee & in sapientia mea intellexi: abstuli terminos populorū: & principes eorū depredatus sū: & detraxi quasi potens in sublime residentes: & inueni quasi nidum manus mea fortitudinē populorū: & sicut colliguntur oua que derelicta sunt: sic uniuersam terram ego congregaui: & non fuit qui moueret pennam & aperiret os atq; ganniret.

Lxx. sensum uel mētem magnam interpretati sunt: Post captiuitatem samariæ & assyriorū uictoriam & comminationem aduersum hierusalem. Quia ut simulachra muta samariæ simili sit sententia: nunc aduersum ipsum assyrium qui elatus est in superbiam: & suæ fortitudinis putauit esse quod uicit: Propheta loquitur: Dixit enim assyrius cordis tumore iactans quod in fortitudine manus suæ cūctas uicerit nationes & incredibili sapientia omnium possederit terminos. Et iuxta. lxx. tantæ potentiæ fuerit: ut & bellator hominum urbes funditus subruerit: omnemq; orbem quasi nidum apprehenderit: & quasi derelicta oua matribus in suam prædam uerteret. Et quia semel metaphoram ab auibus nido & ouis sumpserat: seruauit in reliquis ut diceret: Nō fuit qui moueret pennam & aperiret os atq; ganniret: Tantus inquit terror fuit fortitudinis meæ atq; uictoriæ ut ne fletum quidem & gemitum uicti libere prodirent: Sunt qui hoc generaliter contra regnum assyriorum dici arbitrantur: Quod postq̄ compleuerit dominus cūcta opera sua in monte syon & hierusalem: Hoc est postq̄ subuersa fuerit hierusalem assyriorum imperium destruat: Mihi autem ex his quæ secuntur propria contra sennacherib regem assyriorum uidetur cōminatio: Quod autē ait: Postq̄ compleuerit dominus cūcta opera sua in monte syon. & in hierusalem: non subuersionē urbis significat sed obsidionem: Quando uenit rabasces dux sennacherib: & ea fecit quæ in posterioribus idem propheta eōmemorat: Secundum tropologiam. Cum samaia & hierusalem dominum iram sustinuerint: Et in fabricatione idolorum errasse se senserint: Tunc destruetur sensus ma-

Liber Quartus. c. x.

gnus assyrius: qui in tantam contra dominum inflatus est superbiam: ut sapientia suae estimauerit cuncta cessura: & quis excelsa dogmata: & dialectica arte munita: concutienda & poenitus destruenda: in tantum ut in similitudinem pullorum auium: non ualeant in sublime consurgere: Et nec dum animata insensibilia esse atque torpentia: Quod ouorum demonstrat exemplum: sed ne mutire quidem & commouere lingua contra rationem & fortitudinem sui sermonis audere.

¶ Nihil quid gloriabitur securis contra eum qui secatur in ea: aut exaltabitur serra contra eum a quo trahitur: quomodo si eleuetur uirga contra leuatem se: & exaltetur baculus qui utique lignum est.

¶ Contra Sennacherib: siue ut multi putant nabuchodonosor gloriantem atque dicentem in fortitudine manus meae feci: & in sapientia intellexi: & reliqua: Sanctus propheta respondit: O stultissima mortalium: dei iram tuam putas esse sapientiam: & iussione ad tuam refert fortitudinem. Quomodo si securis gloriatur contra eum qui securim tenet: & serra contra illum a quo trahitur: Et dicant cuncta opera quae per securim & serram fiunt: sua arte perfecta: Et si eleuet quispiam uirgam: & exaltet baculum ad percutiendum quem uoluerit: Et ipsa uirga ac baculus gloriantur & dicant a se percussum esse qui percussus est: Sic & tu cum organum dei fueris uoluntatis: erigeris in superbiam & cuncta quae geruntur tuae gloriaris fuisse uirtutis. Quicquid autem assyrio dicitur: & ad hereticorum superbiam & ad diabolum referri potest: Qui securis & serra & uirga in scripturis appellatur: eo quod per illum infructuosae arbores succidantur: & diuidantur atque ferretur incredulorum duritia & percutiantur uirga qui non recipiunt disciplinam: Heretici quoque quorum os in caelo ponitur & lingua pertransit in terra: sensu quem a deo in bonam partem acceperunt abutuntur in contrarium atque peruersum: ut loquantur contra eum a quo conditi sunt: Et linguae ministerium quo laudandus est dominus uertant in blasphemiam.

¶ Propter hoc mittet dominator dominus exercituum in pinguibus eius tenuitatem: & subtilitatem gloriæ eius succensa ardebit: quasi combustio ignis: & erit lumen Israel in igne: & sanctus eius in flamma: & succendetur & deuorabitur spina eius: & uerpres in die una & gloria saltus eius: Et carmeli eius ab anima usque ad carnem consumetur: Et erit terrore profugus & reliquie ligni saltus eius pro paucitate numerabuntur: & puer scribes eos.

¶ Quia ista fecisti & locutus es quae supra narraui propterea mittet dominus angelum suum: & una nocte centum octuagintaquinque milia de tuo morientur exercitu: Ita ut potentissimi quoque quos pingues appellat: redigantur in tenuitatem & in nihili: Et sicut hebrei tradunt illesis uestibus assyriorum corpora oculo clementur ardore: Tunc lumen Israel & sanctus: hoc est angelus erit in igne & in flamma: & omnes spinæ ac uerpres assyriorum idest malitia consumetur: Non longo tempore sed uno die atque momento: Et quomodo saltus & carmelus qui est mons in galilea nemoribus constitutus: supposito igne uelociter concremantur: sic sub anima usque ad carnem: Omnis assyrii gloria consumetur: Tunc spoliatus exercitus fugiet: Quod idem in consequentibus propheta testatur. Et de tam innumerabili multitudine quae carmelo & saltui comparata est: Et ad tantam ueniet paucitatem ut puer paruulus eos possit numerare & describere: Tradunt enim hebrei decem tantum de eius exercitu remansisse: Nostorum quidam uolunt hunc regem typum esse aduersariae fortitudinis: Et quomodo in Daniele legimus: Princeps regni persarum: & regni mædorum: & regni graecorum: sic & principem esse assyriorum: Qui propter superbiam sensus magnus uocetur: Et in die iudicii gehennae tradatur ardoribus quae preparata est diabolo & angelis eius: Et lumen Israel & sanctus hoc est ipsum dominum succendere uerpres ac spinas assyrii: omnemque illius potentiam & innumerabiles populos ad nihili deducendos: Tunc cum timore perterritum quasi colubrum tortuosum & figitium imminentes poenas uelle uitare: Qui autem de saltu & confusione eius lignisque perituris potuerint euadere: eos dignos existere: qui numerentur & scribantur a puero: Cuius principatus in humeris est: Hoc ipsum ad hereticos referri potest: Quod postquam ecclesiastica doctrina illuxerit & omnes eorum decipulae patuerint: tunc ad tantam uenient solitudinem ut de saltu & infructuosis arboribus & innumerabili eius multitudine quam heretica fraude deceperant: uix pauci resideant qui eius sequantur errorem: Pro eo quod nos uertimus: Mittet dominus in pinguibus eius tenuitatem: lxx. transtulerunt: Mittet dominus in honorem tuum ignominiam: Et pro eo quod nos diximus: Et sanctus eius in flamma: illi transtulerunt & sanctificabit eum in igne: Per quod quidam intelligi uolunt poenas atque tormenta ad hoc adhiberi peccatoribus ut diuino igne purgentur: Quodque nos diximus: Et gloria saltus eius & carmeli eius: Illi interpretati sunt extinguentur motes & colles saltus: quo omnis assyriorum claritas & superbia: & multitudo humilietur exticta.

¶ Et erit in die illa: non adiciet residuum Israel: Et hi qui saluati fuerint de domo iacob: immiti super eo qui percussit eos: Sed imitetur super dominum sanctum Israel in ueritate reliquie conuertentur: Reliquie inquam iacob ad dominum fortem: Si enim fuerit populus tuus Israel quasi arena maris reliquie conuertentur ex eo: Consumatio abbreviata inundabit iustitiam: Consumptionem enim & abbreviationem dominus deus exercituum faciet in medio omnis terre.

¶ Vbi in graeco dicitur: Conuertentur reliquiae iacob ad deum fortem: Pro deo forti in hebreo scriptum habetur HEL GIBBOR: Duo nomina de sex nominibus quibus paruulum puerum & filium qui

Visio Tertia

um qui datus est nobis supra legimus appellatum: Et pro eo quod scriptum est: Reliquiae conuertentur: Pro quo dicitur in hebreo numero singulari: Quod derelictum est conuertetur: In hebreo scribitur SARIASVB. Et ex hac occasione sermonis putant Iasub filium Esaia in signum saluandi ex Israel populi praecessisse: Quando ergo lumen israel & sanctus carmeli saltum uepresq; consumpserit: & rex assyrius cum paucis fugerit: Tunc residui Israel qui cum Ezechia principe captis caeteris iudea urbibus obsidebantur in hierusalem: & nequaquam confident in assyrio: sicut nunc faciunt sub achaz rege: qui misit nuntios ad regem assyriorum dicens: seruus tuus ego sum: ascende & libera me de manu regis syria: & de manu regis israel: qui surrexerunt aduersum me: Quando tulit aurum & argentum quod inuentum est in thesauris domus domini: & in domo regia: & misit regi assyriorum munera: Audiuitq; eum rex assyrius: & uenit in damascum & coepit eam: & transiit: Et rasin inter fecit: Sed liberati ab ipso assyrio percussore: qui prius: & postea hostis extiterat: Innotetur atq; confidetur super dominum sanctum israel: Nequaquam falso ut sub prioribus fecerant regibus: sed in ueritate: Quod sub Ezechia factum legimus: Ita ut idolis derelictis conuertantur ad cultum dei: Et quia dixerat reliquias esse saluandas transit ad posteriora tempora: & plenam saluationem futuram dicit esse sub christo: Quod & apostolus paulus scribit ad romanos: Esaia autem clamat pro israel: Si fuerit numerus filiorum israel tamquam harena maris reliquiae saluae fient: Verbum enim consumans & breuians in equitate quia uerbum breuiatum faciet dominus super terram: & sicut dixit Esaia: Nisi dominus sabaoth reliquisset nobis semen sicut sodoma facti essemus: & gomorrae similes fuisset: Vbi ergo tanti uiri praecedit auctoritas: cessit alia omnis interpretatio: Et reuera si legamus Iosephum: & quanta hominum in hierusalem & in iudea fuerit multitudo quando passus est dominus: Intelligimus uix paucos in apostolis & apostolicis uiris ex iudeis esse saluatos: Abbreviatur autem atq; perfectus sermo euangelicus est: Qui pro cunctis lacrimosa legis cerimonia: dedit praecceptum breuissimum dilectionis & fidei: & quod nobis fieri uoluerimus ne fecerimus alteri. Vnde & dominus in euangelio in iis inquit duobus mandatis pendet omnis lex & propheta: Non nulli hoc capitulum ad illa tempora referunt quando sub zorobabel filio salatiel & Iesu filio Iosedech: & esdra & neemias quadam pars populi reuersa est in iudeam: Quibus respondebimus: non eos seruare ordinem historiae: maxime cum ea quae sequuntur non aduersum babylonios: quorum rex nabuchodonosor fuit: sed aduersum Sennacherib regem dicantur assyriorum.

Propter hoc: hec dicit dominus deus exercituum: Noli timere populus meus habitator syon ab assur in uirga enim percutiet te: baculum suum leuabit super te: in uia egypti: Adhuc enim paululum modicumq; & consumabitur indignatio mea: & furor meus super scelus eorum: Et suscitabit super eum dominus exercituum flagellum: iuxta plagam madian in petra oreb: & uirgam suam super mare: & leuabit eam in uia egypti: & erit in die illa aufertur onus eius de humero tuo: & iugum eius de collo tuo: & computrescet iugum a facie olei.

Propterea quod iuxta hebraicum interpretatus est Aquila: Symachus & Theodotion: ipsum uerbum posuerunt hebraicum SVR horeb Pro quo. lxx. interpretati sunt locum tribulationis: De quo in suo dicemus loco: Difficile inquit tibi uidetur o habitator syon: ut cunctis in circuitu assyrio gentibus subiugatis: tu solus de eius manibus libereris: Ausculta quae dico: Noli timere populus meus quod assur ueniens capiaris: Licet enim anno quartodecimo regis Ezechiae ascensurus sit sennacherib rex assyrius super omnes ciuitates iuda munitas & capiat eas: Et missurus rabsacem ut obsessum in hierusalem populum terreat: tamen hoc scire debes quod non te gladio sed uirga percussurus sit Et pergens contra tharacham regem Ethiopiae: & aegyptios ac mare rubrum per uiam aegypti: baculum suum tamen eleuet contra te & ferire non possit: Adhuc enim paululum & reuersus de aegypto cum infinita exercitus multitudine: atq; obsidere te cupiens: statim mea indignatione ferietur Et flagellum illud quod quondam aduersum madianitas sub gedeone qui altero nomine uocabatur Ierobaal suscitauit: quando oreb & sebea principes madianitarum occisi sunt super petram durissimam idest scilicet quae hebraice appellatur SVR: Ita ut ex petra & ex rege qui in ea occisus est locus petre Oreb nomen acciperet: leuabit ergo uirgam suam super mare rubrum pergens aduersus ethiopias: & leuabit reuertens ad te per uiam aegypti: Sed statim ut de aegypto uenit: aufertur onus de humeris eius & iugum imperii eius ac seruire desistes: Quod iugum idest potentia assyria a facie olei idest dei misericordia computrescet: Possumus hoc quod dixit: Virga percutiet te: baculum suum leuabit super te in uia aegypti: & rursum: & uirgam suam super mare & leuabit eam in uia aegypti: etiam sic intelligere Quod iccirco percusserit plurimos de tribu iuda & in circuitu regni hierusalem coeperit ciuitates: quia non in deo sed in aegyptiis habuerint fiduciam: Vnde & rabasces exprobat eis dicens: ecce confidens super baculum harundineum contractum super aegyptum: Cui si innixus fuerit homo intrabit in manum eius & perforabit eam: Sic pharao rex aegypti omnibus qui confidunt in eo: Historia madianitarum in iudicum libro scripta est: Quam & in psalmo legimus: Pone principes eorum sicut oreb & zeph & salmana: errant ergo qui putant illud significare

Liber Quartus. c. x.

tempus: Quando in libro numerorum madianita celi referuntur in israel: & desertum sur in montem dicit oreb: Quae aliis apud hebreos scribuntur litteris: Cum eo tempore non fuerint in monte oreb: sed in solitudine sethim: Iuxta anagogen praecipitur populo in ecclesia commoranti ne timeat aduersarios qui ad pugnandum semper parati sunt: & multa disputatione sua animas subuerterunt: Ideo enim eos contra populum dei pauxillum accipere potestatem: & non tam gladio percuttere quam uirga idest non occidere sed minari: quia in uia ambulauerint aegypti: & non in domino confisi: Cum autem ad deum reuersi fuerint & reliquerint iter aegypti: Tunc flagellum dei iudicio suscitandum contra aduersarios: Madian enim interpretatur in iudicio: Vt spiritu oris eius & oleo misericordiae iugum hostium computrescat.

Ueniet in aioth transibit in magron apud machinas comendabit vasa sua: Transierunt cursum gabaa sedes nostra: Siue ut alibi scriptum reperimus: mansione manserunt: Obstupuit rama: gabaa saulis fugit: Binni voce tua filia gallim: Attende laissa panpercula anathoth: mi grauit medemena: habitatores gebin confortamini: adhuc dies est ut in nobe stet agitat manum suam super montem filie syon collem hierusalem. LXX.

Ueniet enim in ciuitate aggai & transibit in magedo & in machinas ponet vasa sua: & transiit uallem & ueniet in aggai: Timor apprehendit ramam ciuitatem saulis: fugiet filia gallim attende laissa: audietur in anathoth: obstupuit medemena: & habitatores gebin: Consolamini bodie in uia ut maneat: Consolamini in monte filie syon & collem hierusalem.

Multum in hoc loco. lxx. ab hebraico discrepant: Quam ob rem utramque editionem posuimus: ut quid nobis uideatur in singulis: christo si meruimus inspirante dicamus: Describit sermo propheticus assyrii iter pompamque redeuntis de aegypto hierusalem: Et quanto strepitu quantoque cursu ad oppugnandum eam ueniet: Et primum inquit ueniet in aioth ubi praefestatione nimia nolens manere transibit in magron: Tantamque capiendae urbis habebit fidutiam: ut apud machinas commedet sarcinas suas: quali cito subuersa urbe rediturus: Quibus depositis transibit eam cursum & in gabaa habebit diuersorium: Quo paululum ibidem subsistente ut lassum refoueat exercitum rama urbs uicina terrebitur. Gabaa saulis quondam ciuitas fugiet: Tunc & filia gallim quae hebraice dicitur BETH GALLIM ita eiulabit ut equorum arbitris hinnitum: Vnde o laissa: & panpercula uel obediens siue humilis anathoth: Tribus enim modis interpretari potest: Diligenter attendite & declinate curretis impetum si potestis: migravit enim iam de sedibus eius urbs medemena: nos autem qui habitatis in collibus: quod interpretatur gebin: tuti locorum altitudine: Confortamini idest arma corripite: Adhuc tantum supererat diei: ut urbem in opidulo nobeth perculis conspiciens hierusalem agigaret manu suam atque concuteret super montem syon: uel despiciens eam atque contemnens: uel salutans & cominans & admirans quod toto sibi oriente subiecto: tam parua ciuitas potentiae suae audeat repugnare: Haec iuxta hebreos ut nobis ab eis traditum est breui sermone perstringimus: Nunc quod iuxta. lxx. editionem ecclesiastici uiri de hoc loco sentiant subiciamus: Cum iugum assyrii siue ut quidam male arbitrantur babylonii ablatum fuerit de humeris eius atque corruptum fugiens assyrius senacherib: Cum paucis reliquiis ueniet in aggai: quae in hebraico non habetur: Et tanta erit fugientis trepidatio ut ibi manere non audeat: Sed transibit in magedo: quam & ipsam scriptura non continet: Et quia sarcinis praepeditus uelotius fugere non poterit: deponet uasa sua in machinis: Et gradu concito transibit uallem: Quam & ipsam hebreus sermo non resonat: Et rursus ueniet in aggai: quae bis in hoc loco ponitur: Et in hebraico non habetur: Ad sonitum fugae eius contremescet rama ciuitas saul: Quod perspicue falsum est: Ciuitas enim appellatur gabaa ut in hebraico continetur: Deinde ueniet in gallim: Audiet laissa: audiet anathoth contremescet medemena: Habitatores autem Gabin & colles qui sunt in hierusalem: Idest excelsi quique uiri prouocantur ad consolandum hierusalem: Non longo post tempore sed in praesentiarum: Et eadem die dum in uia est assyrius: ut maneant in locis suis & perturbati timore nequaquam fugiant Hoc iuxta litteram: Ceterum quidam in isto loco cum falsorum nominum iuxta. lxx. ἐτυμολογίας inuenire non possint: nec se in libro hebraicorum nominum reperire potuisse testetur: Mittit nos ad incertum ut dicat in extremo mundi tempore & in consumatione huius seculi imminetibus poenis: sensum magnum principem assyriorum esse fugitium: & per diuersa loca uariosque profectus fugere cupere ab ira dei: Cumque ille fugerit habitatores gebin idest excelsas quasque uirtutes sermone prophetico prouocari: ut consolentur fugientem doceantque ne fugiat sed maneat in uia & dei praestoletur misericordiam: Et non solum consolari fugientem: sed in bonis operibus filiam syon reuocare a luctu & ad salutem poenitentiae prouocare: Et hos esse colles in hierusalem: De quibus in posteriore parte huius prophetiae legimus: Consolamini consolamini populum meum sacerdotes loquimini ad cor hierusalem: Haec dixit quia rei ueritate constriktus aliud quod diceret non habebat.

Ecce dominator dominus exercituum confringet lagunculam in terrore & excelsa statura succidentur

Vísio Tertia

eidetur: & sublimes humilabuntur: Et subuertentur condensa saltus eius ferro: & libanus cum excelsis cadet.

Putant quidam hunc locum adhuc dici de assyrio quod illo contrito omnes in circuitu nationes quæ ditioni illius subiacebant succidantur & humiliantur: & saltus densissimus subuertatur: Per quæ metaphoricæ populum & principes intelligi uolunt libanum quoque cum excelsis suis cadere: Vt nihil omnino Assyriæ resideat potestatis: Alii uero ab hoc loco uolunt principium esse de cristo: Maxime cum & ea quæ secuntur & nos de illo & circuncisio scripta fatetur. dixerat supra nomen de uirgine pueri nascituri quod appellaretur emanuel: Et postea prophetissæ conceptus utero: Vocaretur: Accelera spolia detrahe festina prædari: & ipse esset lapis offensionis & petra scandali duabus domibus israel Cuius principatus esset in humero eius: Et uocaretur sex nominibus: admirabilis: & consiliarius: & deus: & fortis: & pater futuri seculi: & princeps pacis: Et quod multiplicaretur eius imperium: & pacis non esset terminus: Nunc in prologo aduentus eius: prius quam dicatur quod de Iesse & dauid sit genere nasciturus: Per translationem fractæ lagûculæ passio illius demonstretur: quod nolente deo iccirco caro eius morti tradita sit ut iudæorum sublimitas destruat: Excelsi quodam in terram corruant: & libanus cum suis cœdri succidatur: De quo in zacharia legimus aperi libane portas tuas: & commedet ignis cœdros tuos ullula abies quia cecidit cœdrus quomodo magnifice uastati sunt: Quod autem a patre & contritus & percussus esse dicatur: & illud inditio est: Et percuciam pastorem & oues dissipabuntur: Et aliud testimonium: Quoniam quem tu percussisti ipsi persecuti sunt: Verbum hebraicum fura quod aquila interpretatus est: Theodotion Symachusque uerterunt AHNON idest torcular quod & ipsum iuxta inscriptionem trium psalmorum dominicam significat passionem ipso dicente in Esaia: Torcular calcaui solus & de gentibus uir non erat mecum. lxx. autem pro torculari nouum sensum inferentes: gloriosus interpretati sunt.

CAPITVLVM VNDECIMVM.

Tegredietur uirga de radice Jesse & flos de radice eius ascendet: & requiescet super eum spiritus domini: spiritus sapientie & intellectus spiritus consilii & fortitudinis: spiritus scientie & pietatis: & replebit eum spiritus timoris domini.

Usque ad principium uisionis: uel ponderis babylonis quod uidit Esaias filius amos: Omnis hæc prophetia de christo est: Quam per partes uolumus explanare: ne simul proposita atque differta lectoris confundat memoriam: Virgam & florem de radice Iesse: ipsum dominum iudæi interpretatur quod scilicet in uirga regnantis potentia: in flore pulchritudo monstratur: Nos autem uirgam de Iesse sanctam mariam uirginem intelligamus: quæ nullum habuit sibi fructum coherentem: De qua supra legimus: Ecce uirgo concipiet & pariet filium: Et florem dominum saluatorem: Qui dicit in cantico canticorum: Ego flos campi & lilium conuallium: Pro radice quam soli. lxx. transfulerunt in hebraico scriptum habet GE Za: quod Aquila & Symachus & theodotion γιγας interpretati sunt idest truncum: Et pro flore qui hebraice dicitur NE ZER germen transfulerunt ut ostenderent quod multo post tempore babylonice captiuitatis nullo de stirpe dauid antiqui regni gloriam possidente: Quasi de truncum maria & de maria christus exortus sit: Illud quod in euangelio Mathei omnes quærunt ecclesiastici: & non inueniunt ubi scriptum sit: Quoniam nazareus uocabitur: Eruditi hebreorum de hoc loco assumptum putant: Sed sciendum quod hic NE ZER per SADE littera

Liber Quartus. c. xi.

ram scribitur: Cuius proprietatem & sonum inter .z. & .s. latino sermone exprimit: Est enim stridulosa & strictis dentibus uix linguæ impræssione profertur: Exq̃ etiam non scribitur: porro nazarei quos .lxx. sanctificatos: Symachus separatos transfulerunt per zai semper scribuntur elementum: Super hunc igitur florem qui de trunco & radice lesse per mariam uirginem repente consurget requiescet spiritus domini: quia in ipso complacuit omnem pulchritudinem diuinitatis habitare corporaliter: Nequaquā per partes ut in cæteris sanctis: Sed iuxta euangelium: eorum quod hebreo sermone conscriptum legunt nazarei: Descendet super eum omnis fons spiritus sancti: Dominus autem spiritus est: Et ubi spiritus domini: Ibi libertas: In eodem mathei uolumine legimus illud quod in consequentibus scribitur: Ecce puer meus quem elegi electus meus in quo complacuit animæ meæ: Ponam spiritum meum super illum: iudicium gētibz proferet ad saluatoris referri intelligentiam in quo requieuit spiritus domini id est æterna habitatione permansit: Nō ut auolaret & rursum ad eum descenderet: Sed iuxta iohannis baptistæ testimonium iugiter permaneret qui ait: Vidi spiritum descendantem quasi columbam de cælo & manentem in eo: & ego nesciebam illum: Sed qui misit me baptizare in aqua ille mihi dixit: Super quem uideris spiritum descendantem & manentem in eo: ipse est qui baptizat in spiritu sancto: Porro in euangelio cuius supra fecimus mentionem hæc scripta reperimus: Factum est autem cum ascendisset dominus de aqua descendit fons omnis spiritus sancti & requieuit super eum: Et dixit illi: fili mi in omnibus prophetis expectabam te ut uenires & requiescerem in te: Tu es enim requies mea tu es filius meus primogenitus qui regnas in sempiternum: Qui spiritus domini appellatur & spiritus sapientiæ: Omnia enim per ipsum facta sunt & sine ipso factum est nihil: quod factum est: Et in psalmis canitur: Quam magnificata sunt opera tua domine omnia in sapientia fecisti: Et apostolus scribit Christus dei uirtus & dei sapientia: Et in prouerbis legitur: Deus in sapientia sua fundauit terram: & parauit cælos in prudentia: Et quomodo idem sermo dei uocatur lux & uita & resurrectio: Sic spiritus sapientiæ & intellectus consilii & fortitudinis & scientiæ & timoris domini nuncupatur: Non quod diuersus sit iuxta differentias nominum: Sed unus atq; idem cunctarum uirtutum fons sit atq; principium: Absq; cristo igitur nec sapiens quis esse potest nec intelligēs: nec consiliarius: nec fortis: nec eruditus: nec plenus timoris dei: Et notandum quod spiritus domini sapientiæ & intellectus: consilii & fortitudinis & scientiæ & timoris domini: Id est septenarius numerus: qui septem oculi in uno lapide dicuntur in zacharia: Requiescat super uirgam & florem qui de iesse ac per hoc dauid stirpe surrexit: Specially autem spiritus timoris domini impleuerit eum: propter eos qui timore domini indigent: quia paruuli sunt: quem foras mittit perfecta dilectio: Qui enim timet pœnam habet & non est perfectus: Vnde & apostolus loquitur ad credentes: Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore: Sed accepistis spiritum adoptionis in quo clamamus abba pater: Et in Malachia legimus: Si pater ego sum ubi est gloria mea: & si dominus ego sum ubi est timor meus: De quo timore cantatur in psalmo: Venite filii audite me timorem domini docebo uos.

Non secundum uisionem oculorum iudicabit neq; secundum auditum aurium arguet sed iudicabit in iustitia pauperes & arguet in equitate p̃d̃ māsuetis terre: Et percutiet terram uirga oris sui & spiritu labiorum suorum interficiet impium: Et erit iustitia cingulum lumborum eius & fides cictorum renum eius **H**æc nos ad primum aduentū referimus saluatoris: Iudæi in fine mundi contendunt futura: Porro .lxx. transfulerunt.

Non secundum gloriā iudicabit: neq; iuxta sermonem arguet: sed iudicabit humiliter iuditio & arguet humiles terre.

Nullius enim personam accepit in iuditio: sed scribis & phariseis dixit: Vhe uobis hypocritæ: Et auferetur a uobis regnum dei: & dabitur genti facienti fructus eius: Nec secundum sermonem & auditum aurium corripuit. Illis enim dicentibus. Magister scimus quia uerax es: & uiam Dei in ueritate doces: & non ad te pertinet de aliquo neq; enim uides in faciem sciens malitiam eorū: Respondebat. Quid me temptatis hypocritæ & cætera huius similia. Iudicabit autem

Vísio Tertia

Mat. 22. b. aut in iustitia pauperes spiritu quorum est regnum dei. Et arguet in aequitate mansuetos & hu-
Mat. 11. a. miles terrae. Dicens ad apostolos: Adhuc & uos insipientes estis. Et iterum nec dum scitis neq-
Mat. 14. d. intelligitis: Et ad Petrum specialiter: Modice fidei quare dubitasti: Vel certe pro humilibus ac
manfuetis alios arguebat qui eos opprimere conabantur. Percussit quoque omnia terrena opa
uirga. Siue ut septuaginta transtulerunt: uerbo oris sui. Loquans in euangelio. Nolite putare
Mat. 10. d. quia uenerim mittere pacem: sup terram non ueni mittere pacem sed gladium. Et spiritu labiorum suorum
Mat. 12. f. interficiet impium. De quo in nono psalmo legimus. Increpasti gentes & periit impius: non
Ier. 2. b. men eius delesti in seculum & in seculum seculi. Et Paulus apostolus scribit Quem dominus
iesus interficiet spiritu oris sui. Percusso autem impio: accinctus est dominus iustitia & uerita-
te. Et de quo in psalmis dicitur: Veritas de terra orta est & iustitia de caelo prospexit. Vnde &
apostolus oratur ephesios: State ergo accincti lumbos uestros in ueritate & induti lorica iu-
sticiae. Quod si pro ueritate legitur. Illud dicendum quod ad cingulum domini quo cinctus
est Hieremias fides credentium sit.

44. d. **H**abitabit lupus cum agno: & pardus cum hedo accubabit. Vitulus & Leo & Ovis si-
mul morabuntur: & puer paruulus minabit eos. Vitulus & Ursus pascentur: Similes re-
quiescent catuli eorum: Et Leo quasi Bos commedet paleas: Et delectabitur infans ab-
ybere super foramina aspidis & in caeuerna reguli. Qui ablactatus fuerit manum suam mit-
tet: Non nocebunt & non occident in uniuerso monte sancto meo: quia repleta est terra sci-
entia domini: Sicut aqua maris operientis.

45. a. **H**aec quoque iudaei & nostri iudaizantes iuxta litteram futura contendunt. Ut in claritate
Christi quem putant in fine mundi esse uenturum: Omnes bestiae redigantur in mansuetudi-
nem: & pristina feritate deposita lupus & agnus pascantur simul: & caetera cum caeteris: quae nunc
uidemus sibi esse contraria. Quos interrogare debemus si omnia praesentis loci sic accipiun-
tur ut scripta sunt: & nihil refertur ad intelligentiam spiritalem: iuxta illud apostoli qui ait.
Benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi qui benedixit nos in omni benedictio-
ne spiritali in caelestibus in Christo. Ergo & radix & uirga & flos non referantur ad sensum.
Terraque percussa uerbo dei: & interfectus impius spiritu labiorum eius: Sic intelligatur ut scri-
pta sunt: Et docere cogantur quomodo rebus incorporeis: iustitia & ueritate renes domini
circundantur: Sed & hoc eos interrogemus quid dignum sit domini maiestate: ut Lupus &
agnus pascantur simul: & pardus cum edo accubet: & leo paleas commedat: & puer paru-
lus mittat manum suam in foramine aspidum. Nisi forte iuxta fabulas poetarum aureum no-
bis saturni seculum restituant: In quo Lupi & Agni pascentur simul: & mulso uino plena cur-
rent flumina: & de foliis arborum stillabunt mella dulcissima lacteisque fontibus omnia
complebuntur. Quod si responderint pro beatitudine temporum haec futura: ut absque cui-
usque noxia homines bonis omnibus perfruantur: audiant a nobis nihil esse bonum nisi uirtu-
tem & nihil malum nisi uitium: Dicente psalmista. Quis est homo qui uult uitam: & diligit
dies uidere bonos: compesce linguam tuam a malo: & labia tua ne loquantur dolum. Declina
a malo & fac bonum. Diuitiae autem & sanitas corporis & rerum omnium habundantia. Et
his contraria paupertas & infirmitas inopia. Etiam apud philosophos seculi: nec inter bona
reputatur nec inter mala: sed appellantur indifferentia. Vnde & stoici qui nostro dogmati in-
plerisque concordant. Nihil appellant bonum nisi solam honestatem atque uirtutem. Nihil ma-
lum nisi turpitudinem. Haec brauiter diximus ut iudaizantes nostros grauissimo somno ster-
tere conuincamus. Caeterum iuxta uiuificantem spiritum facilis intelligentia est. Lupus enim Pau-
lus qui primum persequabatur & lacerabat ecclesiam. De quo dictum est beniamin lupus rapax: ha-
bitabit cum agno: uel anania a quo baptizatus est uel Petro apostolo cui dictum est. Pasce agnos
meos. Et pardus qui prius non mutabat uarietates lotus in fonte domini accubabit cum hedo. Non quia
sinistris est: Sed qui immolatus in pascha domini. Et notandum quod non agnus & hedus
habitent & accubent cum lupo & pardo: Sed lupus & pardus agni & hedi imitentur inno-
centia. Leo quoque prius ferocissimus: & ovis & uitulus pariter morabuntur. Quod cottidie cerni

Liber Quartus. c. xii.

mus in ecclesia. Diuites & pauperes potentes & humiles reges atque priuatos pariter com-
morari: Et a pueris parvulis quos apostolos intelligimus: & apostolicos viros imperitos
sermone: sed non scientia regi in ecclesia. Qui cum inter se disciplina domini fuerit foederati
aut eorum quoque familiae coniungantur. Tunc complebitur. Simul requiescent catuli eo-
rum: Leo quoque non carnes commedet: sed paleas: quo scilicet uescatur cibo simplici. Et hic
obseruandum quod non bos carnes: sed Leo paleas commedat. Paleas puto in scripturis san-
ctis uerba simplicia intelligi: Triticum autem & interiorem medullam sensumque inueniri in
littera: Et frequenter euenit ut homines seculi mystica nescientes simplici scripturarum le-
ctione pascantur: Infans quoque qui malitia paruulus est mittit manum in foramine aspi-
dis & obsessis hominum corporibus fugat demones. Qui autem ablactatus est: & nequaquam la-
cte nutritus infantiae: Sed iam solido uescitur cibo: Iste in reguli cauernam mittit manum:
hoc est in ipsius sathane habitaculum & inde eum extrahit. Vnde & apostolis potestas da-
ta est: ut calcarent super Serpentes & Scorpiones: & super omnem fortitudinem inimici. No-
cere autem & occidere: nequaquam poterunt uenenata prius animalia eos qui habitauerint in mo-
te sancto dei: quod interpretatur ecclesia. De quo in euangelio dicitur. Non potest abscon-
di ciuitas super montem posita. At ne hoc putemus dici de monte Syon iuxta hebreorum er-
rorem: Sequenti uersiculo euangelicae praedicationis sacramenta monstrantur. Quia reple-
ta est terra scientia domini. Hoc est illud quod supra dicebatur obscurius habitabit Lupus
cum agno & pardus cum hedo accubabit. Et iuxta consuetudinem suam propheta in fine
uerba panduntur. Sicut aqua iquit maris operientis. Quomodo aquae maris operiunt pro-
fundum maris: hoc est terra quae operata est fluctibus: sic scientia domini omnis terra com-
plebitur: Quam diuersorum prius morum coniunctionem etiam beatus apostolus Petrus in
uase lintheo quod de caelo dimissum est se uidisse testatur: Habentem quattuor principia:
quas quattuor mundi plagas intelligimus: Vt completam terram dei scientia cognosca-
mus: in quo uase erant quadrupedia & serpentes: & bestiae: & uolatilia caeli: Vt quod archa in
diluuiio: hoc ecclesia praestet in mundo.

¶ In die illa radix iesse qui stat in signum populorum: ipsum gentes deprecabuntur & erit
sepulchrum eius gloriosum. LXX.

¶ Et erit in die illa radix iesse & qui consurget ut princeps gentium in ipso gentes spera-
bunt & erit requies eius honor.

¶ Pro requie eius in hebraico positum est quod omnes similiter transu-
lerunt. Pro honore quoque in hebreo CHABOD quod perspicuae gloriam sonat: Et est sen-
sus erit mors eius gloriosa. Vt impleret illud quod saluator in euangelio deprecatur: Pater
glorifica me gloria quam habui prius quam mundus esset apud te: Dictum est de natiuitate eius
dictum est de ceteris in medio sacramentis: uenit ad mortem. Quae non consueto mortali-
um nomine: sed quia in Christo erat uita perpetua: requies appellatur. Nos autem ut manife-
stum legenti sensum faceremus: pro dormitione & requie altero uerbo: sed eodem sensu se-
pulchrum uertimus. In tempore igitur illo quando Christi in toto mundo euangelium cor-
ruscarit: & repleta fuerit omnis terra scientia domini sicut aquae maris terram operientes: Erit
radix iesse & qui de eius stirpe conscendet in signum omnium populorum: Vt uideant popu-
li signum filii hominis in caelo: Qui habet cornua in manibus suis in quibus absconditur for-
titudo eius: ut exaltatus omnia trahat ad se: Siue ut septuaginta transfulerunt: resurget a mor-
tuis: ut princeps sit omnium nationum: & uniuersae gentes sperent in eo. Quod etiam Iacob
de tribu iuda mystico sermone testatur. Non deficiet princeps ex iuda neque dux de foemoris
eius donec ueniat cui repositum est & ipse erit expectatio gentium.

¶ Et erit in die illa adiciet dominus secundo manum suam ad possidendum residuum po-
puli sui qui derelinquetur ab assyriis: & ab Egypto: & a Phetios: & ab Ethiopia: & ab Elā
a Semaar: & ab Emath: & ab insulis maris: & leuabit signum in nationes: & congregabit popu-
los israel

Visio Tertia

gos Israel: & dispersos iuda colliget: a quattuor plagis terre: Et auferetur zelus ephraim: & hostes iuda peribunt: Ephraim non emulabitur iudam: & iudas non pugnabit contra ephraim. et volabunt in humeros philistin per mare: simul predabuntur filios orientis: & idumea & moab preceptum manus eorum: & filii ammon obedientes erunt.

In die illa hoc est in illo tempore de quo supra dictum est. Cum surrexerit radix iesse in signum populorum: Siue ut dominetur gentium: Apponet dominus secundo manum suam. Vt nequaquam iuxta nostros iudaizantes in fine mundi cum intrauerit plenitudo gentium: tunc omnis filius israel saluus fiat: Sed hæc omnia in primo intelligamus aduentu: Neque enim possumus cum una dies dicatur: & nunc & supra: illa referre ad primum aduentum: & ista ad secundum: ne per hæc quæ secuntur: & illa quæ præcesserunt ad eum referenda sint Christum quem iudæi nec dum uenisse sed uenturum esse contendunt. Post uocationem igitur gentium: Quæ quondam in caudam reputata sunt israel in caudam reputabitur: Vt apponat dominus secundo manum suam & possideat residuum populi sui. De quo & supra legimus: Non omnem israel sed reliquias esse saluandas: quæ relictæ fuerint ab Assyriis & ab ægypto: & a diuersis per circuitum nationibus. Primum enim duodecim apostoli & septuaginta & centum uiginti animæ: & quingenti quibus pariter congregatis dominus apparuit: deinde tria milia iudeorum in domino crediderunt. Iacobus quoque ad Paulum apostolum loquitur: Qui & ipse de reliquiis erat: Vides frater quanta milia sint iudeorum credentium: hii omnes emulatores legis sunt. Et in eodem uolumine legimus. Erant autem in Hierusalem habitantes iudæi uiri timorati de uniuersis gentibus quæ sub cælo sunt. Qui omnes mirabantur atque dicebant. Nonne isti Galilei sunt: & quomodo nos audiimus unumquisque linguam nostram in qua nati sumus: Parthi & Mædi & Elamitæ & habitantes in Mesopotamia & Syria Capadotia Ponto & Asia Phrigia & Pamphilio Aegypto & Lybia & Cirenæ & aduenæ romani: Iudæi & proseliti Cretes & Arabes: audiimus loquentes eos nostris linguis magnalia Dei. De his igitur uniuersis gentibus per apostolos israel reliquiæ saluabuntur. Tradunt ecclesiasticæ historiæ quod apostoli in toto orbe dispersi euangelium prædicarint. Ita ut quidam Persas Indosque penetrarent: & Ethiopia daret manus suas Deo. Et transflumina Ethiopiæ inde Christo munera deferretur. Ac ne solû orientalis populus significari uideatur. Adiungit ad reliquias & insulas maris: Insulas autem maris occidentalem plagam significat quæ oceani ambitu clauditur. Leuabit igitur signum crucis in uniuersas nationes & de sinagogis iudeorum. Primum israel populum congregabit: ut apostoli præceptum Saluatoris implerent. Qui dixerat: Ite ad oues perditas domus israel. Denique & Paulus ad incredulos loquitur ex iudæis: Vobis oportebat primum loqui uerbum domini. Sed quoniam repulistis illud & indignos uos iudicatis eternæ uitæ: ecce conuertimur ad gentes: sicut præcepit nobis dominus: Quattuor autem plagas: Orientem & Occidentem Meridiem & Septentrionem significat: Vt per hæc mundi uocatio demonstraretur. Eo tempore inquit Esaias nequaquam Ephraim & iudas qui nunc me prophetante inter se hostili odio dissident inimici erunt: Sed iuxta Ezechielis prophetiam: duæ uirgæ in unam uirgam copulabuntur. & iungentur in Christi ecclesia qui prius fuerant separati: Ita ut in gentibus communi labore desudent: & uolent in humeros philistin per mare. Hoc est primum maritimis prædicent palestinæ: & per mare uolucris cursu pergant ad cæteras nationes. Siue iuxta septuaginta interpretes: uolabunt in nauibus alienigenarum & simul prædabuntur: Quod de unius Pauli apostoli exemplo intelligamus. Qui per Pamphiliam: & Asiam & Macedoniam: & Achaïam: Et diuersas insulas atque prouincias. Ad italiam quoque: & ut ipse scribit ad Hispaniam. Alienigenarum portatus est nauibus. Igitur ephraim & iudas: idest qui de duodecim tribubus in Christum crediderint ex iudæis simul prædabuntur orientem: Et in idumeam & moab extendent manus suas: Iuxta illud quod sub persona David xps mystice loquitur: In idumeam extendam calciamentum meum: mihi alienigenæ seruiunt. Hæc enim gētes eo tpe quo Esaias prophetabat: aduersariæ erant populo iudeorum. Et ideo nunc dicit quod postquam surrexerit radix iesse ut regnet in gentibus: & uexillum crucis ob salutem totius orbis fuerit eleuatum. Tunc etiam idumea: & moab: & filii ammon: omnis scilicet arabie latitudo dent apostolis manus. Et in locis idolatriæ christi ecclesie suscitentur.

Et desolabit dominus linguam maris ægypti & leuabit manum suam super flumen in fortitudine spiritus sui: & percutiet eum in riuis septem: Ita ut transeant per eum calciati. Et erit uia residuo populo meo qui relinquitur ab Assyriis sicut fuit israel in die qua ascendit de terra ægypti.

Quomodo idumea & Moab & filii Ammon tradent manus suas apostolis ut obediāt euangelicæ prædicationi: Sic ipse dominus in apostolis suis illa perfecit. Desolauit nō mare iuxta. lxx. sed iuxta hebreos linguam maris ægypti quæ prius contra dñm blasphemabat: & superstitioni ægyptiæ perat. Vnde & in psalmis legimus: Hoc mare magnum & spatiosum ibi reptilia quorum nō ē numerus.

Liber Quartus. c. xii.

Quibus infertur: Draco iste quem plasmasti ut illuderet ei. Desolabit igitur siue interficiet: Hoc est ut Theodotion Aquila & Symachus trāstulerunt: linguam maris ægypti. Et eleuabit manū suam super flumē ægypti in fortitudine spiritus sui: uel spiritu uiolētissimo qđ regnum intelligimus romanorū. Regnāte enī Cæsare augusto qñ flos de radice Iesse cōscendit: Et in orbe romano prima facta est descriptio potentissimum prius regnū ægyptiorū quod multis durauit etatibus: cleopatrz morte destructū est. Et percussus est amnis ægyptius in septem riuos siue in septem uallibus. Nilus enim aquarū multarū qui prius uno fluebat alueo intrāsibilis erat: in septem ualles humilimas & riuos diuisus est: atq; conscius ut calciatis pedibus transiretur. Hoc autē tropologice significat: quod gentem ægyptiorum intātum idolatriæ & uanissimæ superstitioni deditam: ut accipitres noctuas canes & hircos & asinos diuino nomine cōsecrarent. De infinita regni potentia per singulos romani imperii iudices distribuerit: ut alium iudicem habeat hebais alium Libia aliū Pentapolis: alium Aegyptus: aliū Alexādia: & diuersæ regiones quas ægypti uocant. Propterea autē sub metaphora nilus diuisus in partes est: & scissus in riuos ut possit absq; ullo impedimēto euāgelicus sermo discurrere: & ad populos ægypti ultimos puenire. Et quō tpius Moyse rubrū siccātū est mare ut populus de ægypto fugeret: Sic ecōtrario ægypti flumina siccabūtur ut reliquæ populi dei qđ ab assiriis & diuersis gētibus saluabūtur trāseant in ægyptū: Nequāq; fugiētes eam sed capiētes & suo calcantes pede. Prudens & xpianus lector hanc habeat repromissionū pphetaliū regulā: ut quæ iudæi & nostri: Immo nō nostri iudaizātes carnaliter futura cōtendunt: nos spiritualiter iam transacta doceamus. Ne per occasionem istiusmodi fabularum & inextricabilium iuxta apostolum q̄stionum iudaizare cogamur

CAPITVLVM. XII.

Et dices in die illa: Cōfitebor tibi dñe qm̄ iratus es mihi cōuersus est furor tuus & cōsolatus es me. Ecce deus saluator meus fiducialiter agam & non timebo: qz fortitudo mea & laus mea dominus deus & factus est mihi in salutem.

Qui pri⁹ in solitudine dixeratis qñ ascēdistis de terra ægypti: & mare siccātū ē rubrū Cantemus dño gloriose enī sanctificatus est & reliqua: Nūc percussa lingua maris ægypti & flumine illius arefacto atq; cōciso & humiliato glorificate dñm & dicite: Cōfitebor tibi dñe qm̄ iram me rui: & furorem tuū: & misericordiā cōsecut⁹ sum: Tu es. n. saluator meus: id est iesus: & nequāq; fiduciam habebō in idolis nec timebo qđ nō sunt timenda: sed tu es fortitudo mea & laus mea quia factus es mihi in salutem: Audiat sceleratissima heresis: factum dominum his qui saluantur: & quorum prius dominus non erat: Vt creationem in scripturis atq; facturam nō semper cōditionem eorum quæ non erant: sed interdum gratiam in eos qui meruerint sibi dñm fieri intelligamus.

Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris.

Quē supra Emanuel: spolia detrahens: festina: p̄dari: & reliqs appellat nominib⁹: ne uideretur alter esse p̄ter eum quem Gabriel uirgini nūciauit dicens: Et uocabis nomē eius Iesum ipse enī saluum faciet populū suū: Nunc uocat saluatorem. Et de eius fontibus aquas p̄dicat hauriendas. Nequāq; de aquis fluminis ægypti: qđ percussæ sunt: neq; de aquis fluminis rāsin: Sed de fontibus Iesu. Hoc enim hebreorū lingua saluator exprimitur. Vnde & ipse clamabat in euangelio. Qui sitit ueniat ad me & bibat. Qui crediderit in me sicut dicit scriptura flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ. Hoc autē inquit euāgelista: dicebat de spiritu sancto quem credentes in eum accepturi erant. Et in alio loco ipse loquitur euangelii. Qui biberit de aqua quā ego dabo ei. fiet in eo fons aquæ salientis in uitam eternam. Fontes saluatoris doctrinam intelligamus euangelicam: De qua in. lxxvii. psalmo legimus: In ecclesiis benedicite deo domino & fontibus israhel.

Et dicetis in illa die cōfitemini dño & inuocate nomē eius. Notas facite in populis adinuationes eius memētote qm̄ excelsū nomē eius. Cantate dño qm̄ magnifice fecit annūtiare hoc in vnīuersa terra. **H**æc p̄cipiuntur ab apostolis: & reliqs israhel: his qđ de gētib⁹ crediderunt: ut soli confiteantur domino. Et ideo derelictis idolis inuocent nomen eius: & cūcta opera eius prædicent infidelibus: ut sciant: quoniam solus excelsus cui cantandum sit quod magnifice fecerit. Et in omni orbe illius misericordia prædicetur.

Exulta & lauda habitatio syon quia magnus in medio tui sanctus israhel.

Primū dicendum iuxta litteram O habitatio syon exulta & lauda deum tuū. Quod qui tuis ante uidebatur deus: & modicis iudeæ terræ claudabatur angustiis: nūc repleuerit oēm terram scientia sua. Et de morte cōsurgens regnet in gentibus: & ipsum nationes depræcetur atq; adorent: Ita dūtaxat ut aditiat secūdo manum suā ad possidendum qđ reliquū est populi sui: & congregandos p̄fugos israhel: & dispersos iuda colligendos a quattuor plagis terræ. Quia seminarium euāgelii per apostolos qui ex iudæis erant p̄cessit de fontibus israhel. Melius autē est ut syon id est speculam in sublimibus collocatā interpretemur ecclesiam. De qua & quinquagesimus psalmus canit benigne fac in bona uolūtate tua syon: & edificentur muri hierusalē: Vt acceptabile fiat in ea deo sacrificiū iustitiæ oblationes & holocausta: & uitulus: quē filio p̄cōnitēti pater clemētissimus imolauit.

Explanationū

Vlſio Tertia

EXPLANATIONVM DIVI HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM EXPLICIT
LIBER Q VARTVS INCIPIT PRAEFATIO IN LIBRVM Q VINTVM.

Lures anni sunt qd a sanctae memoriae uiro amabili epo rogatus ut in decem Esaia scriberem uisiones: Pro angustia illius tps qd mihi uideretur in singulis breui sermone pstrixi. Historiam tm qd perebat edificare: Nunc ad te eustochium cogor in totum prophetam cometarios scribere: & inter orationibus tuis ad babylonem usq; peruenimus q prima decem uisionum est: De quibus ante iam dixi: Superfluum aut mihi uisum est: aut ea de rursus iterare: aut in uno ope diuersas sententias premere: Vnde quintus in Esaia liber hic est q quodam solus editus est. Quo ad calcem plecto sexti uoluminis iuxta tropologiam arripimus exordium. Et eadem te dominum deprecante spiritalis intelligentiae culmina persequimur.

AD AMABILEM EPISCOPVM DE DECEM VISIONIBVS IN ESAIAM PROPHETAM.

Huc usq; papa amabilis culmen caritatis & nomen: At mihi omnium quos terra genuit amatissimae per litteras flagitabas: ut tibi decem uisiones quae in Esaia obscurissimae sunt historica dispositione differerem. Et obmissis nostrorum commentariis: quia uarias opinionationes secuti uolumina condiderunt hebraicam panderem ueritatem. Meq; retractantem & molestissimum explanationis genus in tempus aliud differere sapissime commonebas. Hoc aut anno misisti filium nostrum heraclium diaconum: q me manu cōserta in ius uocaret: & pmissum per momenta exigeret. Quid igitur faciam subeā ne opus in quo uiri eruditissimi sudauerunt Origenem loquor & Eusebium pamphili: Quorum alter liberis allegoriae spaciis euagatur: & interpretatis nobis singulorum ingenium suum facit ecclesiae sacramenta: Alter historicam expositionem titulo reprobans: iterum obliuiscitur ppositi: & in origenis scita cōcidit: An taceā & apte huius generis expositionem nescire me dicā. Et quoniam tibi potero persuadere me non potuisse magis q noluisse. Quorum alterq; imbecillitatis est. alterq; superbiae. Quibus adductus causis malui a te ingenium meum q uoluntatem queri: Breuiterq; adnotabo q didici: fundamenta iacens scripturarum. Caeterum si aut tu uolueris: aut spatium fuerit & uoluntati nostrae christus annuerit spiritale supra struendum est edificium: Vt imposito culmine perfecta ecclesiae ornamenta monstremus. Proposui de Esaia uisionem babilonis: & philistinum: & moab: & damasce: aegypti: & deserti maris: & idumae: & arabiae: & uallis uisionis & tyri. Quas si latius nitar exponere multis libris opus erit: Et exactoris mei nauigatio in annum alterum differeretur: Itaque tuis singulis testimoniis breues sententias coaptabo: ut non tam exponam qd sentiam: q paucis uerbis tibi sententia dimittam. Dictamus haec non scribimus currete notariorum articulo: currit oratio: Nolumus enim nostra laudari: sed prophetarum dicta intelligi: Nec iactamus eloquentiam: sed scientiam quarimus scripturarum: Incipiamus ergo a Babylone.

INCIPIT LIBER Q VINTVS CAPITVLVM XIII.

Ans babilonis quod uidit Esaia filius Amos.

¶ Verbum hebraicum MESSA uel onus: uel pondus intelligi potest. Et ubicumq; ppositum fuerit minae plena sunt q dicuntur. Vnde miror. lxx. traslatores in re tristi uoluisse ponere uisionem. Sed de hoc alias: Nunc qd cepimus exequamur: Babylon fuit metropolis caldae: cuius rex Nabuchodonosor cunctis usq; ad ethiopiam gentibus superatis iter caeteras uastauit & iudaeam Deniq; obseffa hierusalem: undecimo anno regni cepit sedechia. Quem & ipsum captum duxit in antiochia q tunc uocabatur REBLATHA. Ibiq; coram patre filiis interfectis oculos sedechiae iussit auferri: & excecatum misit in caueam. Et in ritum ferarum traxit in babylonem. Cōpleto uaticinio qd cauebat: Intrabis in babylonem & non uidebis eam. Ad consolationem ergo populi iudeorum babilonis ruina praedicatur. Quod quomodo Ninin: uae metropolis assyriorum: quorum reges ful & theglath fallasar & sal-

manasar & Sennacherib: decem tribus ceperant caldae uastante subuersa est. Ita etiam haec quae contra Deum superbierit: moedorum atq; persarum impetu subuertatur.

¶ In monte caliginoso exaltate signum & exaltate uocem leuate mantum.

¶ Montem caliginosum siue tenebrosus qd hebraice dicitur NESFE: Babylonem pp superbia intellege. Sunt montes tenebrosi tristitia & caliginem pferentes. De quibus Hieremias ait. Date gloriam domino Deo uestro. Anteq; offendant pedes uestri ad montes tenebrosos: Praecipitur uel angelis uel quibuslibet ministris: ut iubete Deo & exaltata nuntio: manu uentura babiloniae captiuitas praedicetur.

¶ Et ingrediantur portas duces: ego mandauit sanctificatis meis: & uocati fortes meos in ira mea exultantes in gloria mea.

¶ Principes & gigantes circa. lxx. traslatores: Eusebius uirtutes angelicas interpretatur: & pessimos de-

Liber Quintus. c. xlii.

mones qui ad euerfionem babylonis miffi funt. Nos autem hiftoriae ordinem pfequētes medos eē dicimus. De quibus in fequētibz aptius fcriptura teftatur dicens: Ecce ego fufcitabo fuper eos mēdos qui argētum nō qrant: nec aurum uelint: Nec miſi mēdos ad fubuerfionem babylonis fctifica- tos uocet. Cū p Hieremiā ipfum Nabuchodonofor: qā eius impio feruiebat: deftruēs puaricatricē hierufalem: feruū fuū & columbā dixerit. Porro qd' ait: fortes meos: & exaltātes in gloria mea: oſtēdit eos in fuis uiribus: fed dei ira tam fublimis regni potentiam fubuerfiſſe.

Tuor multitudinis in montibus quaſi populorū frequētū vox ſonitus regū gētū aggregatarū. Dñs exercitū precepit militie belli venientibus de terra pcul a ſūmitate celi dñs & vafa furo- ris eius vt diſperdat oēm terrā. **M**œdorum atq; perſarum deſcribitur impetus: qd' multis ſecum auxiliis congregatis domino eorum exercitum præcedente ad uafitatem ueniat ba- bylonis ut diſperdat omnem terram. Nō quo totum orbem uafitauerint: ſed omnem terrā babylonis & caldæorum: Idioma eſt enim ſanctæ ſcripturæ: ut oēm terram illius ſignificet prouintia de qua ſermo eſt. Quod quidam nō intelligentes ad omnem terram fubuerfionem trahunt.

Alulale quia prope eſt dies domini: quaſi uafitas a domino ueniet. **A**poſtrophā ſit ad populum caldæorum: ut uentura mala fletibus reſonent: nec de ruina ambi- gant ciuitatis: cum dominus uafitator adueniat.

Propter hoc oēs diſſoluētur: & oē cor hoīs tabeſcet & cōteretur: torſiōes & dolores tenebunt: quaſi parturiēs dolebūt vnusquīſq; ad proximum ſuum ſtupebit: facies p̄buſte vultus eorū.

Hoc expoſitione nō indiget: ſed breuiter indicatur quod maloꝝ pondus incubat: ut pugnatōꝝ babylonis ſoluātur manus: & cor pauore lāgueſcat. Et in morem parturientiū ſcēminarum dolor torquāt uifcera: & vnusquīſq; alterius quærat auxilium: Luridam faciem faciem pallore circum- ferens. Naturale eſt enim ut in iminentibus malis alios ſapere plus putemus.

Ecce dies domini ueniet crudelis & indignatiōis plenus & ire furorīſq; ad ponendam terras in ſolitudinē: & peccatores eius p̄terendos de ea. **C**rudelē diē uocat: nō meriti ſui ſed po- puli. Nō eſt enim crudelis q̄ crudeles iugulat: ſed quo crudelis patiētibz eſſe uideatur. Nam latro ſuſpenſus patibulo crudelem iudicem putat. Simulq; ſolitudo & uafitas terræ babylonie nuntia- tur. Et cauſa uafitatis exponitur: quod p̄pter accolās eius hæc omnia faciant.

Quoniā ſtelle celi & ſplendor earū nō expādent lumen ſuū: obtenebratus eſt ſol in ortu ſuo: & luna nō ſplendebit in lumine ſuo. **V**erbum hebraicū CHISILE. lxx. Oriona tranſtulerunt Hebreus quoq; quo ego p̄ceptore uſus ſum: arcturū iſterpretatus eſt. Nos generaliter ſequētes Sy- machum ſtellas diximus. Eſt autē ſenſus. Quod cū dies domini crudelis aduenerit: & furor eius uni- uerſa uafitit p̄timoris magnitudine mortalibus cūcta tenebreſcāt. Et ſol ipſe & luna aſtraq; rutilā- tia ſuā uideantur negare fulgorem. Vnde & cælum ſacco iduitur: quod ſcilicet tenebre cūcta ope- riant. Et præmētibus malis nihil aliud ſentiūt hoīes: niſi quod mens uidere compellit.

Et uifiſtabo ſup orbis mala & cōtra impios iniquitatē eorū: & geſcere faciā ſuperbiā infidelū & ar- rogantiā humiliabo.

Ex hoc loco & ex ſuperiore ubi ſcriptum eſt quod obtenebre- ſcat ſol in ortu ſuo: & luna caligine cōpleatur: ſtelle fulgorem retrahant & totius orbis iniquitas uiſi- tetur: Quidam putāt nō de babylonis ruina: ſed de mūdi cōſumatione p̄dicatum. Cum itaq; ſecū- dum ſuperiora & orbis qui hebraicæ dicitur HEBEL & græce οίκου. ἐβηλ babylon intelligen- da ſit οίκου. ἐβηλ enim lingua noſtra habitata ſonat. Et habitata propter ingentem populi multitudinem Babylon dicitur: Vt ubi prius fuerat innumerabilis turba populorum ibi ſit uafita- tas & habitatio beſtiarum.

Precioſior erit vir auro & hō mūdo obrizo. **C**auſam manifeſtat quare deus uiſitet οίκου. ἐβηλ: id eſt babylonis mala: ut habitatore deſerta redigatur in ſolitudinē. Precioſum autē dicitur omne quod rarū eſt: Quō ut ſupra iuxta hiftoriā pro hoīum raritate ap̄phendere legimus ſeptem mulieres unū uirum dicentes: panem noſtrū cōmedemus & ueſtimētis cooperiemur tātū- modo inuocetur nomen tuum ſuper nos: Aufer opprobrium noſtrum. Et in Samuelis uolumine continetur. Sermo domini erat precioſus in diebus illis id eſt rarus. Nota quod in hebraico p̄ ge- nerali auro: phazi pro obrizo ofyr ſcriptum eſt.

Super hoc celum turbabo: & mouebitur terra de loco ſuo p̄pter indignationem domini exer- citum: & propter diem ire furoris eius.

Vel eo ſenſu accipe quo ſupra de ſtel- lis & ſole & luna & orbe expoſuimus: uel yperbolicos quod ad indignatiōem dei pertinet: Et cælum triſte ſit: terra moueatur: elementa quoq; omnem iram creatoris agnoſcant.

Et erit quaſi damula fugiens & quaſi ouis & non erit qui congreget. **B**abyloniū ſignifi- cat & caldæū: qd' ita pauidus ad irruptionē mœdōꝝ p̄ſarumq; fugiat quaſi damula. Et ouis rugitū leonis: & ululatum lupi: nec habeat deſenſorem aut p̄cipem cuius ſequatur imperium.

Anſiſquīſq; ad populum ſuum conuertetur & ſingula ad terram ſuā fugient.

Poſtq; capta fuerit babylon & per portas eius intrarit hoſtilis exercitus: Cūcta auxilia & diuer- ſarum gentium turmæ: quibus prius ciuitas deſenſabatur ad ſuas prouincias reuertentur.

Dis q̄ inuētus fuerit occidetur & oīs q̄ ſupuerit cadet in gladio. **Q**ui nō cōſurgit mu- crone

Visio Prima super babilonem

erō ferietur: q̄ vō aut resistere uoluerit aut reuerti captæ urbi nō pderit: ut ip̄e quoq; sāguinē fūdat
E Infantes eorum allidet in oculis eorum: diripietur domus eorū & vxores eorū violabuntur.
Hoc est quod Dauid in spiritu pphetauit filia babilonis misera beatus qui retribuit tibi retribu-
tionem tuam quā retribuisti nobis: Beatus qui tenebit & allidet paruulos tuos ad petram. Tanta
erit uastitas & uictorum seuitia: ut nec innoxia parcatur etati. Vt cunctæ domoꝝ diripiantur opes:
& in conspectu maritali uxorū uiolatur pudicitia.
Ecce ego suscitabo super eos medos qui argentum nō querant: neq; aurum uelint.
Apertum est qd̄ latebat: Nequaq; fortes & gigātes angeli itelligēdi sint & demones: sed medoꝝ
gēs. Quorū princeps Darius: prim⁹ babilonioꝝ destruxit ipiū occiso Balthasar nepote nabucho
donosor q̄ euilmarodach filius fuit: Tantam aut scribit medoꝝ persarūq; seuitiam: ut ardore san-
guinis effundendi aurum argentumq; contemnant: & oblatas opes pro luto reputent.
Sed sagittis puilos interficiēt: & lactātib⁹ vteris nō miserebuntur: & sup filios nō parcat ocu-
las eorum. **I**nterficiuntur paruuli quoq; uulnera erūt nō minora q̄ corpa. Et pgnatiū
uteri secabūtur: elidenturq; infantes: & ab ubere præssos filios crudelis uictor occidet.
Et erit babilon illa ciuitas gloriosa in regnis inclita in supbia caldeoꝝ: subuersa sicut sub-
uertit dñs sodomā & gomorrā: nō bitabit vsq; in finē & nō fundabit vsq; in gnatione & gnatione.
Audiuius medos audiuius Babilonē: audiuius inclitā in superbiā caldeoꝝ. Nolumus in-
telligere qd̄ fuit: & quærimus audire qd̄ nō fuit. Et hæc dicimus. Non quod tropologicam intelli-
gentiam contempnamus: Sed quod spiritalis interpretatio sequi debeat ordiem historiarū. Vsq; in
psentē ergo diē pphetia babilonis expletur. Et sicut subuertit deus sodomā & gomorrā: sic & ista
subuersa nō habitabitur in eternū: Pro illa enī selentiā & thesiphontem urbes p̄sage iclitas fecerūt.
Nec ponet ibi tentoria arabs: nec pastores requiescent ibi. Sed requiescēt ibi bestie: & reple-
buntur domus eorum draconibus. Et habitabunt ibi strutiones: & pilosi saltabant ibi. Et re-
spondebunt ibi vlule in edibus eius. Et syrene in delubris voluptatis.
In tñ babilon uastata erit atq; deserta: Vt nec ad pascua qdem armentorū & pecorū utilis sit. Nō
enim tēdet ibi arabs sarracēusq; tētoria: nec pastores post uestigia gragū fessi labore qescēt: Inter
parietinas & angustias uetere ruinarū habitabunt: quod soli. lxx. bestias trāstulerūt. Alii ip̄o
nominē qd̄ apud hebreos scriptum est: Volētes genera demonū intelligi: uel fantasmata: Et reple-
būt inquit domus: Vt nos diximus draconibus: ut Aquila trāstulit tymphonibus. At Symachus
OHIM ipsum uerbū hebraicū exprimens. lxx. uero & Theodotion clamores uel sonitus interpretati
sunt. Quodq; seqtur pilosi saltabūt ibi: uel incubones uel tauros: siluestres quosdā hoīes: quos nō
nulli fatuos sicarios uocāt: Aut demonū genera intelligūt. Pro ululis quoq; oēs ipsum uerbū he-
braicū HIHIM: Soli. lxx. onocētauros trāstulerūt: Syrenæ aut thenini uocātur quas nos aut demo-
nes aut mōstra qdam uel certe dracones magnos interpretati sumus: qui cristati sunt & uolantes.
Per quæ oīa uastitatis & solitudinis signa monstrātur: Qd̄ tāta sit depopulatio urbis quodā potē-
tissimā. Vt p̄ multitudinem demonū ac bestiarū nullus in eā audeat pastore. i. deserti appetitor intrare
Didicimus a quodā fratre elamita q̄ de illis finibus egrediēs nūc hierosolimis uitā exigit mōacho
rū. uenationes regias esse in babilone: & oīs generis bestias murorū eius tantum ambitu coerceri.

CAPITVLVM DECIMVM QVARTVM.

Rope est ut ueniat tempus eius & dies eius non elongabuntur.
Instare dicit tempus quod ab hoste capienda sit. Post captiuitatem quippe hierusalē
non multū tempus in medio. Et a medis persisq; uastata est.
Adiserebūt. n. dñs Jacob & eliget adhuc de israhel: & regescere eos faciet sup humū suam.
De hoc sophonias plenius loquitur: Lauda filia syon iubila israhel latere & exulta in omni corde
filia hierusalem. Quia abstulit dñs iudicium tuū: auertit inimicos tuos. Significat aut tps quo tvi⁹
rex p̄sage captiuū populum hierusalem redire permisit. Lege Esdra librum Aggeū & Zachariam:
Qñ sub zorobabel & iesu sacerdote magno: Esdra & Neemia altare templū muriq; extructi sunt.
Adiūgetur aduena ad eos: & adhibebit domui Jacob & tenebūt eos populi: & adducēt eos in
locū suū: & possidebit eos domus israhel super terrā dñi in seruos & ancillas. Et erūt capientes
eos qui se ceperāt & subiciēt exactores suos. **M**ultos de diuersis gētib⁹ cū populo iudæo
rum hierosolimā uenisse cōicimus credētes deo israhel & erroꝝ idola reliquētes. Quod aut redu-
cti sūt ad litteras regis & acceperunt munera & pensas répli: nulla dubitatio est: In hoc solo artari ui-
detur intelligētia. Quō possederit Israhel in terra dñi uictores quodā suos: & subiecerint exactores
seruosq; eos habuerint & ancillas: Nisi forte synecdochicos totū itelligamus expte. Quod tātepo-
stea foelicitatis fuerint: ut de diuersis quoq; p̄ circuitū gentibus sibi seruorum & ancillarum fami-
lias compararint. Potest & in Asueri temporibus intelligi quando occiso Holoferne hostilis ab
Israhel est cessus exercitus. Quod hereo litteræ & in morem serpentis terram cōmedo: tuæ est uo-
luntatis: qui historiam tantum interpretationem audire uoluisti.
Et erit in die illa cum requiem dederit tibi dominus a labore tuo: & a cōcussione tua: & a serui-
tute tua dura: qua ante seruisti: Sames parabolam istam contra regem babilonis & dices.

Sermo dirigitur ad Israhalem quod postq̄ reuersus fuerit hierusalem & iugum seruitutis excussit: Recordetur potentiae quodam Nabuchodonosor & culminis babilonii: miserabilisq̄ cum uoce deploret: qui ad tantam uenerit calamitate: ut hostibus quoq̄ suis dignus miseratōne uideatur.

Quomodo cessauit exactor: requieuit tributum: cōtritus dominus baculum impiorum: uirgam dominantium cedentium populū in indignatione: plaga insanabili subitientem in furore gentes: persequentem crudeliter: cōquieuit & siluit: omnis terra gauisa est & exultauit

Vox ista plangētis & mirātis est israhelis. Quomodo dominus quodam uictorq̄ terrarū & tributis cūcta depopulans: cōtritus sit & redactus in nihili. Ille inq̄ qui fuit baculus impiorū: q̄ sceptrū & uirga regalis omnes furibūda percutiens: cuius plaga non poterat sustineri: Qui fugiētes quoq̄ crudeliter persequabatur. Quomodo conqueuit & humiliatus est: & ad ruinam eius omnis terra consiluit: uocem tantum laetitiae gestientis emittens.

Abietes quoq̄ letae sunt sup te & cedri libani: Ex q̄to dormisti non ascēdet q̄ succidat nos:

Per abietes & cedros libani principes gentium intellige: qui nabuchodonosor percutiente succisi sunt: Qui & ipsi in uoce laetitiae prorumpentes dicunt. Ex quo ad inferna deductus es nullus alius potuit inueniri qui magnos potentescq̄ succideret.

Infernus subter te conturbatus est in occurſu aduentus tui: Suscitabit tibi gigantes: omnes principes terre surrexerunt de solis suis: cuncti principes nationum vniuersi responderunt & dicent tibi.

Hac emphaticos legenda sunt & scene modo nō quo factae sint sed quod fieri potuerit: Nisi forte animas regum quos interfecerat exultantes regi babilonii occurrisse credimus. Solatiū enim malorum cū inimicos uiderint eadē sustinere.

Et tu vulneratus es sicut nos: nostri similis effectus es: Detracta est ad inferos supbia tua: cōcidetur cadauer tuum: subter te sternetur tynea: & opperimentum tuum erunt vermes.

Sermo potentium & principum terrae: quos supra cedros & abietes appellarat Ad regem babilonium dirigitur i inferis constitutum. Iam non dolemus nos fuisse succisos: cum & tu eadem securi corrueris: Omnis potentia tua & in cālo eleuata superbia ad terram detracta est. Ergo te & tuum cadauer tinea sustentabit & scatentium operiet uermium multitudo: senties mortem hominis uilitatemq̄. Qui dei in te potentiam praeferebas.

Quomodo cecidisti de cālo lucifer qui mane oriebaris: corruisti in terrā qui vulnerabas gentes: qui dicebas in corde tuo in celū ascēdā: Super sidera dei exaltabo solū meū: sedebo i mōte testamenti in lateribus aquilonis: ascēdam super altitudinem nubū: & ero similis altissimo.

Pro eo quod nos iterpræati sumus ob facilitatem intelligētiæ. Quomodo cecidisti lucifer q̄ mane oriebaris: In hebraico ut uerbū exprimamus ad uerbum: legitur quō cecidisti de cālo ulula fili diluculi. Significatur autem aliis uerbis lucifer. Et dicitur qd̄ flere debeat & lugere: qui quondā sic fuerit gloriosus ut fulgori luciferi comparatus sit. Sicut inquit lucifer discutiēs tenebras: ardens & rutilus illucescit: Sic & tuus pgressus in populos Et publicū claro sideri similis uidebatur. Sed cecidisti in terram gentiū uulnerataq̄. Qui per superbiā loquēbaris: Tātam potentiam cōsecutus sum ut cālum mihi restet & sidera: ut sub pedibus meis superna debeāt subiacere. Quāq̄ iudaei cālum & astra Dei se uelint intelligi. Eo quod sequitur. Sedebo in mōte testamēti: idest in templo ubi Dei iura sunt cōdita. Et in lateribus aquilonis idest Hierusalem: Scriptum est enim Montes syon latera aquilonis. Nec suffecerat superbiæ eius desiderare cālestia nisi ad tantam prorupisset insaniam. Ut dei sibi similitudinem uendicaret.

Verūtamen ad infernū detraberis in profundum laci.

Qui per superbiam dixerat: In cālum ascendam ero similis altissimo. Non solum ad infernum: sed ad infernum ultimum detrahitur: Hoc enim significat laci profunditas. Pro quo in euangelio. Tenebras exteriores legimus: Vbi est fletus & stridor dentium.

Qui te uiderit ad te inclinabūtur teq̄ p̄spiciēt (Subauditur dicētes) Nūqd̄ iste est uir q̄ turbauit terrā: q̄ cussit regna: q̄ posuit orbē desertū: & vrbes eius destruxit uictis ei⁹ n̄ apuit carcerē.

Et hac uox insultatium est atq̄ miratium quō uastator oīum & ipse uastatus sit. Qd̄ aut̄ ait uinctis eius nō apuit carcerem: Magnitudo crudelitatis & impietatis exprimitur: ut etiā uinctos teneret in carcere: & non sufficerent miseris catenae: nisi illos & tenebrarum horror includeret.

Oēs reges gentiū vniuersi dormierunt in gloria uir in domo sua: Tu aut̄ piect⁹ es de sepulcro tuo quasi stirps inutilis: pollatus & obuolutus cū his q̄ interfecti sūt gladio: & descenderunt ad fundamenta laci quasi cadauer putridum non habebis consortium: neq̄ cum eis in sepultura.

Narrāt hebrei huiuscemodi fabulā Euilmarodach q̄ patre suo Nabuchodonosor uiuēte p̄ septē annos iter bestias ante regnauerat. Postq̄ ille restitutus in regno est: usq̄ ad mortē patris cū ioachī rege iudae in uinculis fuit. Quo mortuo cū rursus in regnū succederet: & nō susciperetur a principibus: q̄ metuebāt ne uiueret q̄ dicebatur extictus. ut fidē patris mortui faceret: Apuit sepulcrū: & cadauer eius unco & funibus traxit. Et est sensus: Sepultis oībus q̄ a te interfecti sunt: tu solus insepultus iacebis. Alii uero locū istū sic iterprantur. Oēs aīa apud inferos aliq̄ requiē accipient: tu solus in extremas tenebras religaberis. Oīum. n. operieris sanguine: & uniuersoq̄ te cruor p̄met uelut iuolutum

Uisio Super philistim

lutum saniae mortuorum. Symachus hunc locum sic transtulit: Etiam cum his qui occiduntur in bello non mereberis habere consortium sepulturae: Pro eo autem quod nos diximus: quasi stirps inutilis: In hebreo legitur. CANE SERNEPTHA. Aquila interpretatus est quasi sanies polluta: Nefer autem proprie uirgultum appellatur quod ad radices arboris nascitur & quasi inutile ab agricolis amputatur. Possumus id ipsum saniem tabemque intelligere. Simulque discimus quod infernus sub terra sit. Dicere scriptura: Usque ad fundamenta laci.

Tu enim terram tuam disperdidisti: tu populum tuum occidisti.

Iuxta .lxx. interpretes qui dixerunt: quia terram perdidisti: populum meum occidisti: Quid dicam nulla dubitatio est: Terram. n. iudaeam & populum eius israel nabuchodonosor interfecit & perdidit. Iuxta hebraicum difficilis intellectus est: Quomodo terram suam perdidit: & populum suum occiderit: Nisi forte hoc sensu accipiendum est: Eos quos tibi deus in correptione dederat: tu poenitus perdidisti: uel aliter Antiquum assyriorum regnum te multum superbiens eleuante contra deum ceruicem tuam omnino destructum est: Si. n. te egisses humiliter & scisses mensuram tuam: Assyrius & babilonius huc usque regnaret: Siue hoc modo: Tam crudelis fuisti in externos ut etiam subiectos tibi furibundus opprimeres.

Non vocabitur in eternum semen pessimorum preparare filios eius occisioni in iniquitate patrum suorum: Non consurgent nec hereditabunt terram: neque implebunt faciem orbis ciuitatum.

Omnis historiae consentiunt quod occiso baltasar nepote nabuchodonosor deinceps de stirpe illa nullus regnarit. Hoc ergo scriptura praedicat: quod in tantam babilon ueniat uastitatem: Ut et de semine regio nullus remaneat: Sed propter impietatem patris omnes soboles deleatur. Pro eo autem quod nos in ultima parte saniae transtulimus: Neque implebunt faciem orbis ciuitatum in hebreo scriptum est per ciuitates: ARIM quod nos transtulimus & aduersarios: Ut sit sensus: Nullus ex semine tuo qui cupiat reparare regnum aduersarius suscitabitur. Secundum .lxx. interpretes qui dixerunt semen pessimum: Para filios tuos interfectioni propter peccata patris tui: Quem sensum habeat scire non ualeo.

Et consurgam super eos dicit dominus exercituum: Et perdam babilonis nomen: & reliquias & germen & progeniem dicit dominus: & ponam eam in possessionem erituum & in paludes aquarum: & scopabo eam in scopam terens dicit dominus exercituum.

Babilonem fuisse potentissimam & campis tribus per quadratum sitam ab angulo usque ad angulum muri sedecim milia tenuisse passuum. i. simul per circuitum sexaginta quatuor refert Herodotus: Et multi alii qui graecas historias conscripserunt: Arx autem .i. capitolium illius urbis: est turris quae edificata est post diluuium in altitudine quatuor milia dicitur tenere passuum: Paulatim delata in angustias coartata ut podus imminens facilius alationibus sustentetur: De senibus ibi templa marmorea: aureas statuas: plateas lapidibus auroque fulgentes: & multa alia quae pene uideantur incredibilia: Hoc totum narrauimus ut ostenderemus quod ad iram dei omnis potentia polluta sit est fauilla & cineri comparatur: Si liceret introire barbaras nationes & uidere tantae urbis extrema uestigia: uideremus possessionem erituum & paludes aquarum: Et uere completum est quod Esaiae uocibus canitur: Scopabo eam in scopam terens. Exceptis enim muris costilibus qui propter bestias concludendas post annos plurimos instaurantur: omne in medio spacium solitudo est.

Iurauit dominus exercituum dicens si non ut putaui ita erit: & quomodo mente tractaui sic eneniet: Et ut contra assyrium in terra mea & in montibus meis conculebitur: & auferatur ab eis iugum eius & onus eius ab humero eorum tolletur.

Reuertitur ad praesentia: hoc est ad Senacherib regem assyriorum: qui samariam iudaeamque uastauit excepta hierusalem: deleuit per circuitum omnia. Et longe post futuris uicina consociat: Ut imminens auferatur metus: Quia dicere poterat: audientes nos praesentem persequimur obsidione: istae multis post seculis uentura permittit: Est igitur ordo prophetiae quod post annos plurimos babilon destruenda sit: Et omnis poenitus stirps assyriorum & caldae semina: nullum disperdendum: Tamen ut non timeas uicinam captiuitatem: Iurat dominus cui est non iuranti credendum est: quod sua estimatio non fallatur: & quod mente concepit irritum non fiat: hoc autem humano loquitur affectu quod. s. non fallatur qui falli non potest: Conteram inquit assyrium in terra mea & in montibus meis concalcabo eum: Una enim nocte centum octuagintaquinque milia exercitus assyriorum angelo uastate deleta sunt. Et auferetur ab eis quia auferebantur ab hierosolima Iugum eius & graue imperium quod omnibus imminabat: & pondus quo praemebantur: in ipsum potius retrudetur: Fugient enim assyriorum rege in terram suam: Liber cum populis suis egressus est Ezechias.

Hoc consilium quod cogitaui super omnem terram: & haec est manus extenta super uniuersas gentes. Dominus enim exercituum decreuit & quis poterit infirmare: Et manus eius extenta & quis auertet eam.

Hoc loco quidam arbitrantur generale esse contra orbem omnem prophetiam: Et quod uastitas babilonis & assyrie ciuitatis typus sit consumationis mundi: Quibus nequaquam contra dicimus: Scimus hic omnem terram assyriorum proprie significari: & uniuersas gentes socias regis assyrii demonstratas: Quicquid autem a domino decretum est nullius uirtute prohibetur. Et extentam manum eius & ad percutiendum paratam nemo poterit coercere

ONVS PHILISTIM

In Anno quo mortuus est rex Achaz factum est onus istud.

Quatuor reges iudaeae titulo prophetiae legimus esse praepositos: Oziam Ioatham Achaz & Ezechiam singulos sibi ordine & sobole succedentes: Quorum Oziam mortuum supra legimus referente Esaia:

E

Liber Quintus. c. xv.

Anno quo mortuus est rex ozias: Vidi dñm sedentem super solium excelsum & eleuatū: Ex quo intelligimus & uisionē sedentis dñi: & ea quæ præcipiuntur: in pphetia usq; ad eū locum Vbi scriptū ē Sicut therebintus & sicut quærcus quæ expādit ramos suos: Semen sanctum erit germen eius: Sub ioathan rege prophetata: Tertius succedit achaz filius ioathan filii ozie regis iuda Sub quo ascendit Rasin rex syriæ Et phaceæ filius tomeliæ rex Israel in hierusalē ad præliandum cōtra eam: Et reliqua quæ scriptura commemorat: Igitur sub Achaz usq; ad præsentem locum quem nunc exponere nitimur omnia quæ i medio posita sunt uaticinata cognoscimus: Quo mortuo quartus idest ultimus succedit Ezechias: Sub quo omnis usq; ad finem textitur liber.

Ne leteris philistea ois tu: qm cōminuta est uirga pcssoris tui: De radice. n. colubri egredietur regulus: & semen eius absorbens uolucrem.

Naturale est qd' dicimus: Mortuo rege aduersarum gērium semper letantur inimici: Ex rebus uis bella ciuilia & seditiōes ac regnandi imperitiam præstolātes: Qui ambulauerant in uis regum Israel: & cognatiōi eius fuerāt copulati: Intelligimus philisteos e uicino fuisse lætatos: & insultasse regi Israel: Qd' maturo rege perduto Ezechie iuueni subiacerēt Philisteos autem ut supra diximus Palestinos significat: quos alienigenas uulgata scribit editio Cum hoc nō unius gentis: sed omniū externarum gētium uocabulum sit. Ne inquit læteris o Philistea: ne isultes populo meo: quod percussoris tui Achaz uirga cōfracta sit: quod baculus q te ferire solitus erat uideatur morte contritus qd' cubet interfectus. Pro hoc enim nocetior nascitur Ezechias regulus quē græci uocāt basiliscum q te suo aspectu interficiet & spiritu oris occidet: Quo enim nulla auis reguli aspectū potest illesa trāsire: sed q procul fuerit eius ore sorbetur: ita & tu a cōspectu regis ezechie totus peribis: Et pulchre seruabit metaphorā: Quia enim serpētem & regulum nomiarat: ore eius & spiritu dicit deuorare. Qd' aut nullus regum iuda sic pcssit philistim quō eos depopulatus est ezechias Audi regū librum: Ipse pcssit philistim usq; ad gazā & usq; ad terminos eius: A turre custodum usq; ad urbes munitas: Peo eo aut qd' nos trāsulimus: Absorbēs uolucrē: Et in hebreo scriptū ē SARAPHMO PHET: & interpretari pōt serpēs uolans: Vt sit sensus. De radice colubri nascetur regulus: & fructus illius idest reguli serpens uolans ut draconem uolantem intelligas.

Et pascentur primogenita pauperum: & pauperes fiducialiter requiescent: & interire faciam in fame radicem tuam: & reliquias tuas interficiam.

Totum per figuras loquitur: Est autem sensus: Quod populo dei fiducialiter requiescente siccetur radix philistim & omnes reliquiae consumantur.

Ulula porta: clama ciuitas: pstrata est philistea ois: ab aquilone enim fumus ueniet & non est qui effugiat agmen eius.

Portam uocat pro his q in porta sunt: Et ciuitatem p habitatoribus ciuitatis: Sermonē quoq; dirigit ad urbes palestinos: qd' eiulare debeant & lugere ueniēte Sennacherib: & currētis modo cūcta uastante: Sub rege enim ezechia uenit assyrius inter ceteras natiōes uastauit philisteos: Ad quos loquitur hieremias Ecce aquæ ascēdent ab aquilone: & erūt quasi torrēs iundās: & operiet terrā & plenitudinē ei: urbē & habitatores illius ab aquilone. n. uenit assyrius: & de eius ardore egrediētis niniue & nationes ceteras subiugantis: Eo tempore quo hæc canebātur fumus ascendebat in excelsum: idest rumor in populos uagabatur per ordinem cunctarum gentium: Phenices quoq; & palestinos esse uastandos.

Quid rīdebitis nūtiis gētis: qz dñs fūdauit syon & i ipso sperabūt pauperes populi eius.

Quia dixerat nullus est q effugiat agmen eius uidebatur in generali inia ēt iudæos esse cōprehensos: Si inq; q fuerint angeli gentis assyriæ: Quare solus iudas euaserit: respondere eis: quia dñs fundauerit syon. & ipse humilem populum sua uirtute protexerit: Pro angelis. lxx. transulerunt regis unius Aleph litteræ errore decepti.

ONVS MOAB.

CAPITVLVM DECIMVM QVINTVM.

Quia nocte uastata est Ar moab cōticuit Quia nocte uastatus ē murus moab cōticuit Ascēdit dom⁹ & dybon ad excelsa in plāctū sup nabo & super medaba moab vlulabit.

De onere & pondere semel dixisse sufficiat. Hoc tm breuiter admoneo: Qd' onus semper tristitia cōsequatur: Visionē autem uel statim læta uel in fine lætitia post tristitiam. Moab prouincia est arabum in qua fuit Balac filius Beor qui conduxit ariolum balaam de mesopotamia: ut malediceret Israel: Vbi & initiatus est populus beelphagor: Huius metropolis ciuitas AR: Quæ hodie ex hebreo & græco sermone composita artopolis nuncupatur: Nam pleriq; estimant quod αρεωσ idest martis ciuitas: interpretatur: Aræ tantæ ιοκοι idest aduersarius: Quantæ autem fuerit potentiæ hieremias testatur dicens: Nō est ultra exultatio in moab: Et iterum Habuisti fiduciam in munitionibus tuis & in thesauris: Et iterum Fertilis fuit moab ab adolescentia sua: & requieuit in fecibus suis: nec transfusus est de uase in uas & in transmigrationem non abiit: & idcirco permansit gustus eius in eo & odor eius non est immutatus: Et in alio loco: Quomodo facta est uirga fortis baculus gloriosus: Et post modicum: Audiuius superbiam moab superbus ē ualde: Sublimitatem & arrogantiam & superbiam & altitudinem cordis illius ego scio ait dominus iactantiam eius. Sicut ergo contra babylonem & philistim propheta uaticinatus est: quod oppræsserit populum

Uisio Tertia Super Moab

rit populum iudæorum: ita nunc uastitas prædicetur moabitarum idest arabia: ab assyriis & baby-
loniis: Ab utraq; enim gente uastati sunt: Et eo tempore quo Sennacherib captiuum duxit I Israel:
& quãdo nabuchodonosor subuertit hierusalem: Insultauerat enim ad utrumq; hostem effraim
& iudæ: dicente hieremia: Allidet manum moab in uomitu suo: & erit in derisum etiam ipse: Fuit
enim tibi in risum I Israel quasi inter fures reperisses eum: Propter uerba ergo tua quæ aduersus illũ
locutus es captiuus ducere: Quod autem ait nocte uastata est. AR moab conticuit: Decorum inue-
stionis principium: ut uastaretur in tenebris: qui de incestu patris nocte cõceptus ẽ: Nisi forte no-
stem pro magnitudine erroris accipimus: Et credendum quia sibi confidebat in muris: In sidiis
eam & cuniculis fuisse superatam. Audiui quendam areopoliten sed & omnis ciuitas testis est:
motu terræ magno in mea infantia quando totius urbis littus transgressa sunt Maria: eadem no-
cte muros urbis istius corruisse.

Ascendit domus & dybon ad excelsa in plactum: sup nabo & super medaba moab ululabit.

Ne molestum tibi sit quod per historiae uiam gradior: Vt enim hoc facerem ipse uoluisti. Subau-
ditur autem domus regia: & urbs dybon ad idola quæ in editis posita sunt: Ascendit super nabo
& super medaban nobiles ciuitates ululabit uniuersa prouintia. In nabo enim erat chamos ido-
lum consecratum quod alio nomine appellatur beelphegor.

In cunctis capitibus eius caluitiũ omnis barba radetur.

Apud antiquos barbæ capitũq; rasura luctus inditium fuit: Per hæc ergo magnitudo meroris
ostenditur: Hieremia contra moab eadem conclamante: Omne caput caluitium & omnis barba
radetur: in cunctis manibus conligatio & super omne dorsum cilitium.

In triniis eius accincti sunt sacco: sup tecta eius & in plateis ei' ois ululatus descendet i fletu.

Non erunt priuata lachrymæ: publicum luctum publica lameta resonabunt: Nec matronæ nec
uirgines nec ætas parua puerorum nec fracti senum gressus tenebuntur domibus: pudorem & im-
becillitatem extrema captiuitas nescit.

Clamanit esebon & eleale.

Nomina ciuitatum moabiti deprouintia: Quarum esebon urbs fuit quondam regis amorreorum: De qua idem hieremias
ignis egressus est de esebon: & flamma de medio seon: interpretatur autem esebon cogitatio: Et
ideo hieremias alludens ad nomen contra esebon ait cogitauit mala.

Usq; iasa audita est vox eorum.

Urbis iasa mortuo mari imminet: ubi ẽ terminus prouintia moabitarum: Hoc ergo indicat qd usq; ad extremos fines ululatus prouintia p-
sonabũt: Vnde & hieremias ait: de clamore esebon usq; eleale & iasan dederũt uocem suam.

Super hoc expediti moab ululabunt: anima eius ululabit sibi.

Verbum hebraicũ eluse: p quo Aquila exonos .i. expeditos: & exertis humeris: Symachus accin-
ctos interpretatus est. Quidam putat non uiros sed nomen urbis intelligi: quæ hodie appellatur
elusa: Et est in moabitis partibus sita: Possumus autem & hoc dicere qd uniuersa pugnatõ for-
titudinem corruerit & mutuis fletibus ois terra resonaret: Sin autem elusa ut Aquila uoluit exertis hu-
meris intelligitur: Ille nobis sensus suggeritur: quod ad plangendum cuncti nudauerint pectora

Cor meum ad moab clamabit.

Propheta loquitur dolentis affectu: Vel qd hosti quoq; creditura sit: in quos tot mala supueniãt Vel qd tãtis calamitatibus opprimendi: Vt ẽt
inimicis miserabiles fiant: Id ipsum hieremias: Propterea cor meum ad moab quasi tibia resonabit

Uectes eius vsq; ad segor uitulam consternantem.

Et Hieremias a segor inquit usq; ad oronaim uitulã consternatẽ: De hac in libris quæstionum
hebraicarum diximus: Et nũc breuiter adnotamus: Qd ipsa sit quinta urbs post sodomam & Se-
boim q ad præces loth parua seruata est Apellaturq; bala .i. absorta: Tradentibus hebreis qd tertio
terremotu pstrata sit. Ipsa est q hodie syro sermone uocatur zoora hebreo segor Vtroq; puula. Pos-
sumus uitulã cõsternatẽ perfecta ætate accipere. Sicut .n. tricesimus annus in hoĩbus ita in pecudi-
bus ac iumentis tertius robustissimus est: Vestes quoq; pro terminis & robore intellige: Eo quod
segor in finibus moabitarum sita sit: diuidens ab eis terram philistim.

Per ascensum enim luit flens ascendit.

Et hieremias per ascensum luit plorans ascendit in fletu: Intelligimus autem clium esse itineris
quod ducit ad assyrios: Et per hoc captiuitatem significari.

Et in via oronaim clamorẽ cõtritionis leuabunt.

Rursum hieremias uox clamoris oronaim uastitas & contritio magna. Lungum est si uelim de singulis dicere: cum p-
spicuum sit uel urbium moab uel locorum esse nomina quæ defecerunt transmigrantes.

Aque enim nemrim deserte erũt.

Hoc opidum super mare mor-
tuum est falsis aquis. & ob hoc ipsum sterilibus: Siue autem alludit ad nomen: siue quod ante nõ fue-
rat post uastitatem accidit ut etiam aquæ in amaritudinem uerterentur.

Quia aruit herba defecit germen viroz omnis interit.

Non ut quidam putant uere propter steriles nemrim aquas omnis herba exaruit: Sed per meta-
phoram scriptura loquitur: Et est sensus: In cũcto moab aquæ nemrim erũt falsæ & amaræ Et quo

Liber Quintus

modo ibi nulla herba pululat: sic totam prouintiam siccitas consequatur: Id est a segon usq; ad oronaim: a finibus usq; ad fines: Id ipsum hieremias: Aquæ nemrim pessime erunt.

¶ Secundum magnitudinem operis & uisitatio eorum ad torrentem salicum ducent eos.

¶ Pro salicibus i hebreo legim? Arabim: qđ possumus & arabes intelligere & legi orbim. i. uilla in finibus eorū sita: Cuius a plerisq; acollæ in mōte oreb heliæ præbuisse alimenta dicuntur: Quod nomen pp ambiguitatem trāssertur & in curuos atq; occidētem locaq; campestria: Est autem sensus: Iuxta morbi magnitudinem erit uisitatio: Visitationē hic nō pro remedio sed p plaga accipe: Visitabo in uirga iniquitates eorū: Torrentē salicum babylonie accipe flumina: De qbus & dauid: In salicibus in medio eius suspendimus organa nostra. Siue uallem arabie per quā pergitur ad assyrios

¶ Quoniam circuibit clamor terminum moab usq; ad gallim vlulatus eius & usq; ad putredinem belim clamor eius.

¶ Eadem prope omnia hieremias scribit:

Sunt autem urbes & loca moabitarum in quibus clamor & eiulatio captiui populi describitur.

¶ Quia aq dybon replete sunt sanguine.

¶ Vbi prius erat luxuria propter

irriguos agros & fontes iugiter emanantes præ multitudine intersectorum riuī sanguinis fluent.

¶ Bonam enim sup dybon additamenta his qui fugerint de moab leonem & reliquiis terre.

¶ Ne quis scriptoris uiciū putet & errorē emendare dum uult faciat: Vna urbs & per. m. & per. b. lit teram scribitur: E quibus dimon silentium interpretatur: dibon fluens: Indito utroq; nomine propter latices qui tacite fluant usq; hodie Indifferenter & dimon & dibō hoc opidum dicitur. Quod ait ponam super dibon additamenta & quæstionem facere uidebatur: quid esset: sequenti uersiculo demonstrauit dicens: His qui fugerint de moab leonem & reliquiis terræ: Ut etiam qui fuga lapsi sunt a bestiis cōsumantur: Quamq; & per metaphoram leonem regem hostium possumus intelligere ut potentiam eius quasi rugitum nemo possit euadere.

¶ Emitte agnū dominatorem terre de perra deserti ad montem filie syon.

¶ Quod interpretamur non est historia sed prophetia: Omnis autem prophetia enigmatibus inuoluitur: & præcisīs sententiis dum de alio loquitur transit ad aliud: Si ordinem scripturæ cōseruet non fit uaticinium sed narratio: & est sensus: O moab in quam deseuiturus est leo: & de qua ne reliquiae quidem saluari poterunt habeto solatium: egredietur de te agnus immaculatus qui tollit peccata mundi qui dominatur in orbe terrarum (De petra deserti) Hoc est de ruth quæ mariti morte uiduata: De Booz genuit obeth: & de obeth Iesse: & de Iesse dauid: & de dauid christum (Montem autem filie syon) Aut ipsam urbem hierosolimam interpretamur: Aut iuxta sacramenta intelligentiæ ecclesiam quæ sit in uirtutum culmine constituta.

¶ Et erit sicut anis fugiēs & pulli de nido auolātes sic erūt filii moab in trāscēsu arnō.

¶ Redit ad ordinem quem cœperat: Cum posuero inquit his qui fugerint de moab & reliquiis terræ leonem sœuissimum: qui eorum artus ossaq; confringet: Tunc pauidi auolabūt & omnes filie id est uillæ & urbes prouintie moab in transcensu arnō migrabunt: qui est terminus amorreorum & moabitarum. Transcensum autem & hic ponens captiuitatem significat.

¶ In cōsiliū: coge cōciliū: pone quasi noctem umbram tuā in meridie: abscondē fugiētes & uagos ne prodas: habitabūt apud te profugi mei: moab esto latibulum eorum a facie uastatoris: si nitus est enim puluis consumatus est miser: defecit qui conculcabat terras.

¶ Pro misero in hebraico legitur Sod: qđ potest & uastator intelligi: Loquitur autem ad moab ut cōsiliū salutis inueniat & senibus congregatis cogat salutare conciliū: Vis inq; saluus esse & dei misericordiam promereri: In clara luce & in aperta fuga populi mei: tu quasi nox & umbra esto: suscipe fugientes uagosq; ne prodas: & hoc quare dixerit statim infert.

¶ Habitabunt iuxta te profugi mei.

¶ Vastata enim hierusalem & omnis iudæa

quæ confinis est moabitis: ad te meus populus transmigrabit: esto igitur latibulum eorū nec timeas impetū uastatoris: Quia sicut puluis cito transibit: & depopulator uniuersæ terræ: qui conculcabat eā: & suis pedib; subiciebat: aura flāte disperiet: Quidā locū hūc male de antichristo interpretantur: ut putent sanctos eo tempore Propter uiciniam urbis hierosolimæ ad arabas transituros: & nunc eis præcipi ne prodant fugientes ad se.

¶ Et preparabitur in misericordia solium & sedebit super eum in ueritate in tabernaculo dauid iudicans & querens iudicium & uelociter reddens quod iustum est.

¶ Hebrei locum istum sic interpretantur: Fugato assirio regnabit iudæa ezechias uir iustus: & retinebit solium dauid subiecto sibi populo dei iudicans ueritatem: Alii de christo intelligunt finito antichristi puluere & uastatore sublato qui conculcabat uniuersam terram: Rex christus adueniet & sedebit in tabernaculo dauid & in die iudicii reddet cunctis pro operibus suis: Nec est ulla dubitatio quin capitulum hoc de christo uaticinetur: Sed nos & in primo aduentu id ipsum intelligere possumus atq; in ecclesiæ tabernaculo demonstrare quod in omni terra moab ecclesiarum trophea surgentia christi testentur imperium.

¶ Audiuius superbiam moab: superbus est valde: superbia eius & arrogantia eius & indignatio eius plusq; fortitudo eius: Idcirco vlulabit moab At moab uniuersus vlulabit his qui leuantur super

Super Esaiam. c. xvi.

tantur sup muros cocti lateris: loquimini plagas eius.

& superbiæ arguit moab: qd' multo plus elatus sit q' eius fortitudo poscebat: Et pp hanc superbiam ululaturus moab ad moab idest populus ad urbem: uel metropolis ad prouintiam & cuncta ululatus terra resonabit super muros cocti lateris: De qbus & hieremias ait: Ideo super moab eiulabo: & ad moab uniuersum clamabo ad uiros muri fictilis lamentantes: Per hæc autem & potentia fictilitatis pristina: & plagas repentinae subuersionis ostendit.

Quam suburbana esebon deserta sunt: & uinea sabama.

Inter esebon & saba

ma uix qngenti passus sunt: Et per metaphoram uinea omnis prouintia significat uastitatem.

Domini gentium exciderunt flagella eius.

Seruat translationem qua cooperat:

Ostendens reges gentium qui uastauerant moab omnes uiculos castellaq; depopulatos.

Asq; ad gaza puenerunt: errauerunt in deserto: propagines eius relicte sunt: transierunt mare.

Flagella & propagines: populum fugitiosq; eius intellige: Et transitum maris captiuitate in babilonem de qua postea lecturi sumus.

ONVS DESERTI MARIS.

Super hoc plorabo i fletu iazer: Uinea sabama: inebriabo te lachryma mea esebon & eleale

Vox plangētis pphetæ & magnitudinē uastitatis lachrymar: magnitudine cōtestantis: flentisq; uinea iazer: & sabama: & esebon: & eleale: Vrbes quondam ualidissimas: Assyrio putante succisas.

Quoniam super uindemiam tuam & super messē tuam uox calcantium irruit.

Calcatores uuas & uindemiæ lætitiā cōgregantes hostiū exercitus intellige. Et qd in ipso lætitiæ tpe captiuitatis tps aduenerit. Et auferetur lætitia & exultatio de carmelo Idioma scripturarū: qd semp carmelum mōtem optimū atq; ne morosum q ptolomaidi imminet: Et in quo orauit helias: fertilitati & habundantiā cōparet: Ac per hoc significat omnem lætitiā & fertilitatē de uberrimis quondam urbibus auferēdam: Et in uineis non exultabit neq; iubilabit: Subauditur prior uindemiator: idest colonus moabitidis prouintia: Deniq; statim subiecit.

Ainū in torcular non calcabit qui calcare consueuerat: uocē calcantiū abstulit.

Ne q;

in uindemia letus uindemiator celeuma cātabit: sed hostilis ubiq; uastitas: & uictor: orietur clamor.

Sup hoc uenter meus ad moab quasi cithara sonabit: & viscera mea ad murum cocti lateris

Ne q; putet planctū pphetæ exultationis inditiū p quam inimicos populi israel gauderet esse captiuos: ex affectu & ex intimo cordis dolore potētissimam quōdam urbē subrutam lugere se dicit

Et erit cū apparuerit qd laborauit moab sup excelsis suis: igrediet ad facta sua ut obsecret & nō ualebit.

Vltima miseria est nec in his quos semper uenerata est habere subsidium. Deserta inquit uiribus tuis: & cunctis propugnatoribus interfectis: perges ad idola: delubra ueneraberis: & nec ab illis repperies auxilium: quib; uastitas tecum communis adueniet.

Hoc uerbū qd locutus est dñs ad moab ex tunc.

Ex quo putas tpe uidelicet ex eo quo creat' ē moab: Et dñs ait moabitæ & ammonitæ nō intrabūt in ecclesiā dei: Siue tūc p antiquo tpe intelligamus: qd olim diuina snia ista decreta sint: Non qd psciētia dei causam sterilitatis attulerit: sed quo uastitas futura dei maiestati prænota sit.

Et nunc locut' est dñs dicens In tribus annis quasi anni mercenarii: auferetur gloria moab super oī populo multo: & relinquetur in eo sicut racemus paruus & modicus nequaquā multus.

Prophetia ista: ut supra diximus: mortuo Achaz cōtra moabitas dirigitur: Regnante Ezechia sub quo decē tribus a Sēnacherib rege assyrior: in captiuitate ductæ sunt: Itaq; sicut mercenarius solis expectat occubitus: & diebus ac noctibus finē operis præstolatur: ut statutā mercedē accipiat sic & post tres annos & moab assyrio ueniente deletur & uix pauci relinquentur in terra: qui subrutas habitent ciuitates: & desertos agros exerceant: Potest & de babilonica captiuitate prædici: Quod post captam hierusalem: & transitis annorum trium curriculis moab a chaldeis uastanda sit: Siue quod in trium annorum spatio nulla eis danda sit requies.

ONVS DAMASCI.

Ecce damascus desinet esse ciuitas: & erit sicut aceruus lapidum in ruina: derelictæ ciuitates aroer gregibus erunt: Et requiescent ibi: & non erit qui exerceat: & cessabit adiutorium ab ephraim & regnum a damasco: Et reliquie syrie sicut gloria filiorum israel erunt dicit dñs exercitū

Post babilonē & phylisteos & moab: ad damascū. i. arā sermo cōuertitur: q & ipsa regalis quōdā ciuitas fuit & in oī syria tenuit principatū: Nec dū florebat anthiochia & laodetia & apamia: Quas urbes post alexandrū & macedonū imperiū auctas esse cognouimus. Quia igitur semp decē tribus cōtra iudā pbebat auxiliū: Et regū & paralipomenon narrat historia: Etia ipsi uastitatē ab assyriis appropinquare significat. Dicente rege assyrior: Cœpi arabia & damascū & samaria: Sicut. n. il las cœpi & uniuersa regna capiā &c. Et i regū uolumine legimus: Ascendit rex assyriorum damascum & cœpit eam & transtulit in cyrenen Rasin quoq; interfecit q erat rex Damasci. Quæ omnia ezechia hierosolimis regnante perpeffa est. Ecce inquit damascus desinet esse ciuitas: iam uicina captiuitas est: Iam assyrius mouet exercitum.

Et erit sicut aceruus lapidum in ruina.

Vt tantummodo pareāt

in ea & pristinae potentia uestigia in ruinarum magnitudine demonstrantur.

Derelictæ ciuitates aroer gregibus erunt.

Aroer myrice interpretatur

E iii

Libert Quintus

quæ ppræ arbor in solitudine & falsa humo nascitur: & per hoc uastitas demonstratur.

¶ Regescet ibi greges & non erit q̄ exterreat.

¶ Tãta. n. erit solitudo ut nec insidiator timēd⁹ sit

¶ Et cessabit adiutorius ab ephraim.

¶ Nequaquā decē trib⁹ i illa cōtra iudā hēbunt auxiliū

¶ Et regnū a damasco.

¶ APONVSCI subauditur cessabit: Qñ aut dicit cessare regnū & q̄scere: nō ppetuā significat uastitatē: sed auferet in p̄sens potētā p quā i oī syria ante regnabat.

¶ Et reliquie syrie sicut gloria filiorum Israel erunt dicit dñs exercituum.

¶ Qñ inq̄t decē trib⁹ assyrio populatē deleta sunt: & oīs gloria eaz̄ i captiuitate ducta ē: sic pauci q̄ in damasco residerint imitabūtur: & habebūt gētis gloriā sociā: gloriā p ignominia dictā: Accipe p ironiā: Hoc at̄ totū fiet q̄ dñs locut⁹ ē cui⁹ uerba irrita eē nō possunt. Quidā hāc pphetiā eā deputāt eē quā i hieremia legimus: Dissoluta ē damascus: uersa ē i fugā: tremor apphēdit eā: angustia & dolores tenuerūt eā quasi parturiētē: Et itē succendā ignē i muro damasci & deuorabit me nia benadab: Sed sciendū qđ ab hieremia babylonia captiuitas damascenæ urbis describitur Idest paucorum quos assyriorum rex reliquerat in ea: Esaias autem uicinam ab assyriis captiuitatem nūciat: Alii estimant de romana captiuitate prædici: quando & iudæorum captus est populus: & damascus cui imperabat Areta: similem sustinuit seruitutem: Et cuncta quæ super eam scripta sunt ad christi tempus & ad apostolorum misteria transferunt.

¶ Et erit in die illa attenuabitur gloria Jacob & pingues carnes eius marcescent.

¶ Qñ inq̄t damascus capta fuerit ciuitas eē desierit & talis eā gloria coronauerit qualis coronauit Israel. i. decē tribus: Tūc oē p̄sidiū & pinguiissime carnes & refugiu emarcescit iacob: nequaquā habebit: qbus uinctis uastet hierusalē: Legim⁹ supra qđ ascēderit Rasin rex syriæ & phaceæ filius romeliæ rex i israel in hierusalem ad præliandum contra eam nunciatumq̄ sit domui dauid: Requieuit syria super ephraim De quibus propheta loquitur ad achaz: Noli timere & cor tuum ne formidet a duabus caudis titionum fumigantium horum: I n ira furoris rasin & syriæ & filii romeliæ: eo qđ consiliū inierit contra te syria pessima ephraim filius romeliæ.

¶ Et erit sicut cōgregās in messe quod restiterit: & brachiū ei⁹ spicas leget: Et erit sicut querēs spicas i valle raphai: & relinq̄t in ea sicut racemus: & sicut excussio oleæ duarū aut triū oliuarū in summitate rami: siue quatuor aut qnq; i cacuminibus eius fructus eius: dicit domin⁹ de⁹ israel.

¶ Qui p̄sentē damasci uastitatē sub romano intelligūt regno: Hāc de apostolis significata cōtēdūt Qđ quō pauca spica & oliuæ remāere solēt i agro uel i arborib⁹ sic reliquæ israel saluētur: Maxime

¶ In die illa inclinabitur hō ad factorē suū & oculi eius ad sanctū israel respiciēt (q̄a seq̄tur.

¶ Idest ad xpm: Duas oliuas: & tres: & quatuor: & qnq; quatuordecim apostolos interpretatur. i. duodecim q̄ electi sūt: & tertiūdecim iacobū q̄ appellatur frater xpi: Paulū quoq; apostolū uas electiōis: Qui uero assyriog; tpibus putāt cōpleta q̄ dicta sūt: Hoc uolūt itelligi qđ sub assyria captiuitate damascus nō sit oīno deleta: sed trāslatis qbusdā i cyrenē: Alia ps cultorū terræ dimissa sit: q̄ & ipsa postea babylonio uastatē deleta ē: Donec sub macedonibus & ptolomeis rurū restauretur: & in aduētū xpi eēt qdem ciuitas: sed nō tantæ potētiae quātā antea fuerat: Et est sensus: Tam pauci remanebūt i damasco: quā solēt post messores pauca remāere spicæ: quas in ualle raphaim latissima & potētissima solēt pauperes legere: Vel in olea pauca oliuæ q̄ diligentiam legentis euaserint.

¶ In die illa inclinabit hō ad factorē suū: & oculi ei⁹ ad sanctū israel respiciēt. Et nō inclinabitur ad altaria q̄ fecerunt man⁹ ei⁹: & q̄ opati sunt digiti illius: & non respiciet lucos & delubra.

¶ Hoc xpi tpibus putāt esse cōpletū qñ destructo regno damasci ppetuū saluatoris successit impiū & idolatriæ error est iminutus: Pia qdem uoluntas interpretantium: Sed nō seruans historiæ ordinē Nos aut̄ dicimus qđ subuersa damasco & decem tribubus ductis in assyrios: residui tribuum q̄ erāt ex i israel ad ezechia litteras cōuersi sint ad cultū dei & ad templum hierusalē aduenerint: sicut paralipomenon narrat historia: Deleta ergo damasco cōuertentur hoīes ad factorem suum idest ad deum qui eos creauit: Et oculi eorū nequaquā idola q̄ fecerant in bethel & in dan: sed deum respicient contemnentes delubra: & altaria q̄ operati sunt digiti eorum.

¶ In die illa erunt ciuitates fortitudinis eius derelictæ sicut aratra & segetes q̄ derelictæ sūt a facie filiorū israel & erit deserta.

¶ Hoc nō loquitur cōtra damascū: sed cōtra decē tribus

q̄ uocabātur israel: Vt quō ad aduētū ex ægypto populi dei oēs gētes q̄ incolebāt terrā repromissiois: subito pauore cōterritæ aratra dimiserūt acruosq; frugū & media opa salutē pedib⁹ req̄rētes Sic & terra multo tpe desolata pmaneat. Vñ miror p aratris & acruis frugū uoluisse Aqlā interpretari testā: Et emir. lxx. amorreos & eueos: Solus theodotiō hebraicum uerbū posuit: Ares & emyr quod apud nos emendatius legitur hores & emyr idest uomeres acruis segetum.

¶ Quia oblita es de⁹ saluatoris tui: & fortis adiutoris tui non es recordata.

¶ Ista inquit perpetieris o israel quia reliquisti deum saluatorem tuum qui te liberauit ex ægypto qui tibi gentes subiecit inimicas & adiutoris tui non es recordata.

¶ Propterea plātabis plātationē fidelē & germē alienū seminabis **¶** Hoc p̄ssus & p̄ hyroniā legēdū: Quia iqt oblita es saluatoris tui & fortis adiutoris tui nō es recordata Nū idcirco plātare debetis plātationē fidelē: & nō poti⁹ alienū seminare germē qđ hostis eripiat uel certā sic: Filios meos qui

Super Esaiam. c. xvii.

meos qui de populi mei stirpe generati sunt: Ideo fundasti in terra ut eos alienos & pessimos facias
TIn die plātatiōis tue labrusca & mane semē tuū florebit: Ablata ē messis in die hereditatis: &
dolebis grauiter.

THos inqt operum tuorum fructus capies: Vitis tua sorech
degenerauit in labruscā: Semen tuū spem promittit in germine: sed cum maturitas aduenerit ab
alio demetetur: Et tunc dolebis grauiter quādo sperata & pene iam tenta perdidideris.

TAbbe multitudinē populorū multorū vt multitudo maris sonātis: & tumult⁹ turbarū sicut so-
nit⁹ aquarū multarū: Sonabunt populi sicut sonit⁹ aquarū inundātūz & increpabit eam &
fugiet procul: & rapietur sicut puluis mōtium a facie venti: & sicut turbo corā tempestate: in tem-
pore vespere: & ecce turbatio in matutino & non subsistit: Hec est pars eorū qui vastauerunt
nos & sor⁹ diripientium nos.

TQui superiorem damasce captiuitatem
a romanis illatā estimant: Et hoc qđ scriptū ē: Inclinabitur hō ad factorem suū & oculi eius ad san-
ctū Israel respicient: Ad xpī & apostolorū tpa referunt: Nec nō illud qđ sequitur plātatis plātationē
fidelem & germen alienū seminabis In die plātationis tuæ labrusca &c. De infidelitate sciunt iu-
dæorū: Et hoc capitulū qđ nunc pposuim⁹ sup ethnicis interpretatur qđ psecun⁹ ecclesiā: Illud quoq;
qđ sequitur: Increpauit eū & fugiet pcul de diabolo accipiunt tropologica interpretatiōe: vastitatē p-
secutorū & demonū demōstrantes. Nos at cōceptū sequimur ordinem historica fundamenta histori-
co culmine pteginus: Vhe inqt uniuersis gentib⁹ qđ militauerunt cōtra populū meum: quarū tan-
tus impetus fuit: ut maris fluctib⁹ coequādu sit: Sed cum uenerint seuientes & inundauerint terrā
meā tunc princeps earū sennacherib ab eo fugiet increpatus: Et sicut puluis uento raptate dispgetur
& turbo in sublime uoluitur i tēpestate: Sic ille appropinquabit qđ ē hierusalem oblidēs eā Sed pcul
tietur ab angelo: Veniet mane & deletū potentia suā uidebit exercitū: Et hæc erit ps eorū qđ uasta-
uerūt nos: Hoc ppheta loquitur uel ex psona populi: uel se ipm iūgens gēti suā. Postea legius: egress-
sus est angelus dñi & percussit i castris assyriorū centū octoginta qñq; milia: Et surrexerunt mane &
ecce oīa cadauera mortuorum: Et egressus est sennacherib rex assyriorum & abiit in ninie.

TAbbe terre cymbalo alarū qđ ē transflumina ethiopie.

TVerbū hebraicū SEL SEL.

Qđ Symachus sonitū theodotion aues interpretati sunt Et nos i cymbalum uertim⁹: Aqla i umbrā
trāstulit: Sed sciendū qđ umbra Sel dicitur Hic at sillaba ipsa geminatur: Ex quo possum⁹ dictum i
telligere: Vhe terræ qđ i umbra alarum suarum pollicetur auxilium: Et cum scriptura dicat: Qui ha-
bitat i adiutorio altissimi i ptectiōe dei celi cōfirmabitur: Pro quo i hebreo scriptū ē In umbra oī-
potētis cōmorabitur: Ipsa dei similitudinē hēre se iactās: Et i piculis cōstituta aliis suffragare pmit-
tit: Significat at siue No ægypti ciuitatē qđ nūc alexādria dicitur: siue ægyptū i qđ semp hierusalē qđ
sup quassatā arundinē inixa est: Quæ cōfracta manū pforat incubentis: Et est hic ordo pulcherri-
mus: Vt quō priore uisione sermo ppheticus damasco minabatur qđ decem trib⁹ i illa habuerit au-
xilium misericordia dei nō egētes: nūc ē ægypti vastitas p̄dicitur: ob cui⁹ auxiliū dei neglecta sit i
uocatio: Ipsa est. n. terra qđ est transflumina æthiopie idest trans riuos nili fluminis quem de æthio-
pia in ægypto fluere nemo dubitat: Potest ægyptus alarum cymbalum dici ppter uelocitatem fru-
gum: Velox qppe & concitus auium uolatus reddit cymbali sonitum: Quidam ex eo qđ sequitur

TQui mittit in mare legatos: & in uasis papiri super aquas.

TRomanum regnum intelligunt: & oēm historiam referunt ad uestasiani & titi tempora quibus
hierosolima subuersa est: Sed hoc fidei nostræ nō conuenit ut minetur dñs regno romano quare
impiam gentem subuerterit: Et rursus in mōtem syon dicat munera offerenda: Nisi forte hæc spi-
ritaliter in ecclesia accipiamus: Qui mittit in mare legatos: & in uasis papiri super aquas.

TIte angeli veloces ad gētē cōuulsāz & dilaceratā ad populū terribilē post quē nō ē aliud ad gē-
tē expectantē & cōculcatā cui⁹ diripuerūt flumina terrā citis.

TApud hebreos & ægy-

ptios: & ægyptus & ægyptii uno uocabulo nūcupātur Mesraim: Hoc dictū sit ne qs in uerbo erret:
cū p genere fœminino masculinū iuenerit: Idest p terra hoīem: Quia & tūc dicitur: Qui mittit in
mare legatos: hoc ē ipam mesraim ipse ægypt⁹: Eo qđ ab alexādria qđ tūc ut dixim⁹ No uocabatur:
legati missi sint hierosolimā: Et i uasis papiri. i. epistolis siue nauibus suū illis auxiliū pmittētes Ite
uelociter ad iudæorū gentē cōuulsā & assyriorū ipugnationē laceratā: ad populū quodā terribilē
qđ dei utebatur impio: Ad cuius potentiā nullus alius cōparandus ē Ad gentē qđ dei semp expecta-
bat auxiliū Et nichilominus ab oībus cōculcatur: Cuius terrā. i. diuersi reges depopulati sunt: Alii
at putāt qđ apostropha dirigatur ad dñm: Et sit sensus. O deus qđ mittis in mare seculi istius pphē-
tas: & quasi p epistolas nauigātes populū cōmonēs tuis impas nūciis ite uelociter ad gentē meā la-
ceratā atq; cōuulsā: ad populū robustissimū: Qui oībus quondā incircuito gētibus terrori fuit: qui
semp dei expectauit auxiliū & p peccatorū magnitudine: Qđ sperat nō meretur accipe: cui⁹ diuer-
sarū gentiū reges vastauere terrā &c: qđ sequūtur: Eusebius cæsariēsis historica interpretatiōe titulo
pmittēs. diuersis sensib⁹ euagatur: cui⁹ cū libros legerē: aliud multo repperi: quā indice pmittebat
Vbicūq; .n. cū historia defecerit: trāsīt ad allegoriā: & ita sepata cōsociat: ut mirer eū noua sermōis
fabrica in unū corpus lapidē ferrūq; cūiungere: Hoc breuiter ad monui: ne qs nos putet ex illi⁹ fon-
tibus mutuasce qđ dicimus: Nā & in p̄senti capitulo aduersū iudæos hierosolimā dicit pphetiā di-

Libere Quintus

rigi qđ in principio fidei xpianae ad totas gētes epistolas miserint: ne susciperēt passionē xpi. & miserint usq; ad athiopiā & occidētalē plagā: totūq; orbē hui⁹ blasphemiae disseminatiōe cōpleuerit.

Quēs hitatores orbis q moramini i terra cū eleuatū signū i montib⁹ videbitis & clāgorē tube audietis.

Cunctae inqt gētes p circuitū qñ meā iussione quasi signū in montib⁹ eleuatū meumq; impium quasi clāgorem tubae sublimiter resonātis audieritis: tūc uidebitis qđ pceperim.

Quia hec dixit: dñs ad me qescā: & cōsiderabo i loco meo.

Quid ē qđ locut⁹ ē dñs ad pphetā. hoc qđ seqtur: donec ueniāt q pcepi i mea sede regescā: Vt iudaei putāt: i tēplo: ut nos: i caelestibus: Et considerabo inqt: qui rerum finis adueniat.

Sicut meridiana lux clara ē: & sicut nubes roris in die messis.

Sicut in toto die nihil est clarius meridia qñ sol de medio caelo rutilat: & omnem orbem pariter illustrat: sicut in estu & calore torrente quando nudus messor excoquitur. & operis magnitudinē anhelitus pbat: gratissima ē roris temperies: Si arētes stipulas matutinus humor secabiles faciat. Ita oīs sermo quē cōsiderabo i loco meo: cunctis in me credētib⁹ gratus adueniet.

An messes. n. tor⁹ effloruit: & imatura pfectio germinauit & pcedēt ramusculi eius falcib⁹: & q derelicta fuerint abscondent & excutient & relinquentur simul auib⁹ montium & bestiis terre: & estate ppetua. erūt super eum volucres: & omnes bestie terre super illum hiemabunt.

Dixerat: & nubes roris in aestate ac messe pmisserat: & ab agricultura trāslatiōe supserat seruat eā in reliqs: Describēs aegypti supbiā: & populi illi⁹ uastitatē: & cadauera p uniuersā puintiā q uolucris deuorāda sint. Quō. n. añ maturitatē segetes erūpētes cito pereūt: & añ quā pfectio ueniat tpis germinātes iutiles sunt: Sic inqt aegyptii populi quasi rami iutiles falcibus pcedēt: & cūctae ppagines nudabūt: ac ne putares eū de uinea dicere: & nō de hoībus: uertit metaphorā in historia ueritatē: Et relinqtur inqt simul auib⁹ mōtiū: & bestiis terrae: aues. n. & bestiae: n. abscondos arborū ramos sed cadauera deuorāt: Legam⁹ plen⁹ ezechiel ubi prophetat contra pharaonem & contra aegyptū & hac omnia apertissime scripta repperiemus: quodq; dicit aestate perpetua erunt super eum uolucres: & omnes bestiae super illum hiemabunt: aut uere intersectorum significat multitudinem: aut per eandem translationem demonstrat: quod cunctis gentibus uastandus sit.

In tpe illo deferet mun⁹ dño exercitū a populo diuulso & dilacerato: & a populo terribili post quē nō fuit ali⁹ a gēte expectate: & cōculcata: cuius diripuerūt flumina terrā eius ad locum noīs dñi exercitū montē syon.

Post aegypti uastitatē: & deletū eius impium: nequaq; israel in umbrā illius uanitate cōfidet. Sed reuertetur ad dñm & sua munera deferet ad montē syon. i. in tēplū ei⁹ ut illū solū roget cuius uer⁹ aeternūq; pidiū ē: hoc at sub zorobabel: & iesu hesdra ac ne emia scm itelligim⁹. lxx. p eo qđ nos dixim⁹ expectate: & in hebraico scriptū ē sperate. Sperate & contrario interpretati sunt: nos sperantē. i.

hac causam dederūt occasione eusebio: & hoc de gētib⁹ magis q spem habeant: nec peccauerunt. quā de iudaeis qđ ab ipsis postea ecclesiae quae in specula constituta est dona mittenda sint & offerenda uictimae spirituales.

CAPITVLVM DECIMVMNONVM.

Quās aegypti: ecce dñs ascēdet supra nubē leuē: & ingrediet aegyptū: & mouebūt simula-
cra aegypti a facie eius: & cor aegypti tabescet in medio eius.

Moris ē scriptu-
rarū obscuris manifesta subnectere. & qđ prius sub enigmatibus dixerūt apta uoce pferre.
Vñ & in pñti loco qā cōtra aegyptū fuerat cōminatus: uhe terrae obumbrāialis q ē trāssumina
athioptiae: & c. q ppheticus sermo cōtexuit: Nūc manifestiorē facit intelligentiā: & ad ipsā cōminus
aegyptū loqtur: qđ nequaq; p angelos: sed ipse dñs ueniat sup nubē leuē. i. uelocē & ingrediet aegy-
ptū: & idola aegypti: cōtremescatq; cor fortū. Et hieremiae uaticiniū cōpleatur: Disperda simulacra
& cessare faciā idola de mēphis: Quidā hāc prophetiam ad saluatoris tempora referunt: quādo in-
gressus est sup nubem leuē. i. corpus humanū qđ ex uirgine assumpserat: nullo humanae commix-
tionis semine pgrauatum. Siue qđ a nubē leui portatus sit. i. corpore uirginali: & ad ingressus ei⁹
oēs demones cōtremuerunt: Tuncq; prima idolorū ruina fuerit: pñtiam dñi ferre non sustinens.

Et cōcurrere faciā egyptios aduersus egyptios: & pugnabit vir cōtra fratrē suū: & vir contra
amicū suū: ciuitas aduersus ciuitatē: regnū aduersus regnū.

Ingresso aegyptū dño &
potentissimā gentē sui pñtia destruēte: Erit prima uictoria dissidere aegyptios cōtra aegyptios: &
aduersū se rebeli odio dimicare qđ tpibus assyriorū & nabuchodonosor regis babylonii factū ē
manifestū ē aliis sedētibus & aliis repugnātib⁹. Qđ at hac de babylonia captiuitate pdicat: hiere-
mia testis est dicēs. Vitulator ab aqlone ueniet ei. & rurū: Cōfusa est filia aegypti & tradita in manu
populi aquilonis: Ezechiel quoq; pari pphetiae auctoritate cōsentiens: Et cessare inqt faciā multitu-
dinē in manu nabuchodonosor regis babylonis: & iterū: Cōfortabo brachia regis babylonis. Da
boq; gladiū meū in manu ei⁹: & cōfringā brachia pharaonis. & sciēt qā ego dñs: cū dederō gladi-
um meum in manu regis babylonis: & extēderit eū sup terrā aegypti: & dispergā aegyptū in natio-
nes. Si at ad tpa referim⁹ saluatoris. illud de euāgelio sumam⁹ exēplū. Nolite putare qđ ueni pacē
mittere in terram non ueni pacē mittere sed gladiū. Veni. n. diuidere uirū aduersus pximū suū: & fi-
liā cōtra matrē suā: & nurū cōtra socrum suū: & inimici hoīs domestici eius: Et rursus in alio loco:
erunt

Super Esaiam. c. xix.

erant diuisi duo in tres. & tres in duo: pater contra filiū: & mater contra filiā: & nurus contra socrum.

¶ Et dirūpetur spūs egypti in uiscerib⁹: & cōsiliū ei⁹ p̄cipitabo & iterrogabunt simulacra sua & diuinos suos: & pitones & ariolos.

¶ Cū seditio fuerit orta ī aegypto siue babilōio seruire cupiētū: & nolētū iugo eius colla sub mittere: Siue aliis xp̄o credētib⁹ aliis repugnātib⁹: Dirūpetur & scindetur spūs egypti: n̄ eadē cūctis uolētibus: & oē cōsiliū eorū redigetur ad nihili: Tūc ibunt ad simulacra sua & diuinos & ariolos uates magicisq; doctos artib⁹ interrogabūt cur ista acciderit.

¶ Et tradā egyptū ī manu dñorum crudeliū: & rex fortis dilabitur eorū aut dñs exercituum.

¶ Dupliciter intelligētiā sequimur uel chaldæi quorū tpe qñ a nabuchodonosor aegyp⁹ expugnata ē. uel romani imperii qñ antonio cleopatraq; superatis augustus cæsar aegyptum subiungauit. Babilonios fuisse crudeles omnis scriptura testatur: qui paruulis non pepercerint: & suis eos iaculis uulnerarint. nec pręgnantibus sint miserati: Romanum autem regnum fortissimum & danielis scriptura testatur. exponens quartam bestiam habentem dentes & ungues ferreos.

¶ Et arefcet aqua de mari: & fluuius desolabitur atq; siccabitur: Et deficient flumina: attenuabūtur & siccabūtur riui aggerū: Calamus & iuncus marcescent: nudabitur alueus riui a fonte suo: & oīs semētis irrigua siccabit: arefcet & nō erit.

¶ Naturale est ut cū p̄ irā dei captiuitas uenerit: indignationē eius pestilentia subsequitur: & aduersū eos q; offenderint deū cuncta si mul elementa defeuiant. Vñ scriptū est in alio ppheta. Volucres in aere deficere: & pisces in aq; ut oīa humano usui subtrahātur: Hoc dicim⁹ si simpliciter siccitatē nili fluminis: & riuorū eius uoluimus accipe. Sin at p̄metaphorā in fluuio regnū & in riuis duces eius itelligimus: & uirore & iunco & papirio cunctā aegyp⁹ habundantiā: ut perieas res opes aegyp⁹ describātur: quarū aegyptus fertilissima ē. Legamus ī Ezechiel ubi rex pharao draco magnus hitare describitur ī fluminib⁹: & dicit. Me⁹ ē fluuius & ego feci memetipm: & audit: ponā frenū ī maxillis tuis: & adglutinabo pisces fluminū tuorū in squamis tuis: & exies de medio fluminū tuorū: & uniuersi pisces tui squamis tuis adhibebunt: & piciā te in deserto: In aduētum at xp̄i hæc oīa ἑρῶνικος itelligēda sunt. Iuxta illud qđ supra legimus: desertum faciet dñs mare aegyp⁹. Et rursum: I mmitter dñs manū suā sup flumina aegyp⁹: uiolētum & pcutiet eū in septē uallibus ita ut ptrāseat eū: quiq; scalciato pede: quo s. oīs error aegyp⁹ aquarū: & artes maledicæ qbus subiectis populis illudebāt. xp̄i siccētur aduētū. Qđq; dicit arefcet aqua de mari. & historice possum⁹ accipe nō mare magnum significare. sed lacū mareotē. eo qđ scriptura oēs cōgregatōes aquarū appellet maria. Possūt & hipbolice dicta itelligi. qđ sequitur nudabitur alueus riui a fonte suo: describit quod & riui & fons arefcant simul.

¶ Et merebunt piscatores: & lugebūt oēs mirtētes ī flumē hamū: & expādētes rete sup faciē aq; marcescēt: & cōfundētur q; opabant linū: plectētes & texētes subtilia: & erūt irrigua ei⁹ flacētia. oēs q; faciebāt lacunas ad capiēdos pisces.

¶ Et hoc dupliciter accipe. qđ uastata aegypto & cuncta puintia ariditate siccata: mereant piscatores: & lugeant: qui in flumen mittebant hamum & qui opabātur retia ac sagenas: & texebant iunco diuersi generis atq; rectores: & quod in aduentu xp̄i omnes pueri generis piscatores qui cōtra euangelicam disciplinā capiebant homines in p̄ditionem & stulta sapientia texebant retia & sagenas: quibus p̄ditos irretirent: confusi sunt & nullus aut rarus in aegyp⁹ terra ultra capiatur: hoc opere uidemus expletum: æcclesiarū trophea cōsurgunt: & in omni aegypto idola corruerunt.

¶ Stulti principes thaneos. sapiētes consiliariū pharaonis dederunt consiliū insipiens: Quo modo dicetis pharaoni filius sapientium ego filius regum antiquorum ubi sunt nunc sapientes tui. annuntient tibi & dicant. quid cogitauerit dominus exercituum super egyptum: Stulti facti sunt principes thaneos emarcuerunt. principes mempheos deceperunt egyptum angulum populorum eius.

¶ Tanim metropolim fuisse aegyp⁹ declarat: qđ ibi moyses multa signa fecerit: quæ in exodo describuntur. Posuit in aegypto signa sua: & prodigia sua in campo thaneos. Memphim quoq; magicis artibus deditam: pristinusq; ad præsens tempus uestigia erroris ostendunt: Et breuiter qđ babiloniā uastitatē uelent oīa magorū cōsilia: & eorum q; futurore scientiā promittebāt stultitiæ coarguūtur: & in aduentu xp̄i cuncta redigātur ī nihili n̄ inueniētibus cōsiliū aegyp⁹ uatibus: quō dogma opprimant christianū: I dioma at scripturarū ē ut angulū pro regno putent: eo quod populos continens quasi in tota domo fortissimum sit. Vnde & xp̄s duorum populorū parietes continens lapis dicitur angularis: Quodq; intulit: quomodo dicetis pharaoni filius sapientium ego. filius regum antiquorum: Significat quod aegyp⁹: heros: & deos auctores suæ gentis simulent oron: & isin: & osirim. & tiphonem.

¶ Dominus miscuit in medio eius spiritum vertiginis: & errare fecerunt: egyptū in omni opere suo: sicut errat hebreus & vomens: & non erit egypto opus quod faciat: caput & caudā: in curuantem & refrenantem.

¶ Primum de interpretatione dicamus: & postea de his quæ scripta sunt differemus. Pro spiritu uertiginis it̄prati potest: spiritus erroris: in eo quod nos transulimus incuruantem & refrenantem: possumus dicere incuruum & lasciuientem: ut itelligamus: senem & puerum: Nos autem uerbum hebraicum ac mundum celeriter quæ scripta sunt uertimus ambiguitate decepti refrenantem diximus: quod

Liber Quintus

significantius aquila trāstulit $\sigma\tau\epsilon\beta\alpha\omicron\upsilon\tau\alpha$ i. q. nihil recte agit: sed oē puerum ut puerū significaret: Est igitur sensus: Stulti facti sunt principes taneos: & sapiētes cōsiliarii pharao dederūt cōsiliū iſi piēs: & emarcuerūt principes mēpheos: & decerpunt ægyptū angulū populorū: qā dñs miscuit spūm erroris atq; uertiginis: ut ignorēt qd loquātur & errare faciāt ægyptū: & sicut ebrius uomēs egerit qd iſefferit: & ubi sit nesciat: Sed iā & mētis alienæ: Sic nullū hēbit ægypt⁹ opus siue cōsiliū qd aut caput habeat: aut finē: Aut senib⁹ cōueniat aut pueris. quorū alii p nimia ætatē disipiūt atq; delirāt: alii p lasciniā & ifantiā ignorāt qd agāt: Hoc at siue in babylonia uastitates: siue in aduentu xpī: & iuxta litterā & iuxta spiritale intelligentiā recipere uolueris habebit consequentiam.

In die illa erit ægyptus quasi mulieres & stupebūt & timebūt a facie cōmotiōis man⁹ dñi exercituum quā ipse mouebit sup eas: & erit terra iuda ægypto in pānorē seu in festiuitatē oīs q ill⁹ fuerit recordatus patēbit a facie cōsiliū dñi exercituum quod ipse cogitauit super eam.

Melius reor ēt ppriū errorē rephendere: quā dū erubescō impitiā cōfiteri in errore pſistere: In eo qd trāstuli: & erit terra iuda ægypto ifestiuitatē: in hebraico legitur qd interpretari pōt & festiuitas: Vñ & aggeus ifestiuū uertitur & timor qd significātius aquila trāstulit $\sigma\omega\pi\omega\sigma\iota\upsilon$ cum aliq; pauidus & tremēs circūfert oculos & adueniētē formidat inimicū: ergo si uoluerim⁹ ad bonā partē accipe qd recordatio iudæ ægypto sit gaudiū: recte festiuitas dicitur. Sin at ut arbitror in timore p festiuitate uertitur: itelligamus formidinē uel pauorē: Qd cū nabuchodonosor uenerit & oēs uirore fortū man⁹ qsi mulierū fuerit dissoluta: Etia uocabulū iudæ terrori sit ægypto. qā dū ei uult auxiliū pberē: mala tāta ppeſa sit: de nostris pib⁹ nēo dubitat. qd cōpatione xpianorū oēs finias: & qcqd dixerit uerti stultitiā: Dū stupeāt tāta gētis euerſionē: & mirētur atq; itelligāt manū dñi: & qcūq; gentiliū noīs xpiani fuerit recordatus ibecilitatē idolatriæ: & timorem fateatur.

In die illa erūt qnq; ciuitates i terra ægypti loquētes lingua chanaā. & iurātes p dñm exercituum ciuitas solis vocabitur vna. **Pro ciuitate solis nescio qd uolētes.** lxx. interpretati sūt aſe dech: quā qdā nostrorū urbē cū i hebraico: ARES scriptū sit terrā putat q aliis literis scribitur melius ergo trāstulit symmach⁹ ciuitas solis uocabitur una. Ares. n. uerbū ambiguū: & testata dicitur & sol: eo qd utrūq; areat & siccū sit. Hūc locū n itelligēs onias: tēplū extruxit in ægypto in oppido $\eta\lambda\iota\omega\pi\omicron\lambda\epsilon\omicron\sigma$ lege iosephi historias: Alii ares. i. $\omicron\sigma\tau\epsilon\beta\alpha\omicron\upsilon\tau\alpha$ hoc est testā: urbem ostracinem itelligi uolūt: & ceteras iuxta rinocorurā: & cassiū ciuitates: quas usq; hodiā i ægypto lingua cananide hoc ē syra loq manifestū ē: ut putāte uicino syros atq; arabas a nabuchodonosor in illā terrā fuisse trāslatos: Porro q in aduentu xpī & romāo impio pphetiā differūt: qnq; ciuitates uel legē dñi q in alexādria primū interpretata ē. uel ecclesiæ ordies epos: pſbyteros: diacōes: fideles catecūmōs sentiūt: aut certe spiritalem legis itelligētiā. De qua & apostolus ait. Volo quinq; uerbis loqui iis ecclesiis sensu eo quam decem milibus uerborum in lingua: & quod una quinq; ciuitatum appelleretur ciuitas solis uidelicet iustitiæ in cuius pinnis est sanitas.

In die illa erit altare dñi i medio terre & titulus iuxta terminū ei⁹ dño: eritq; in signū & in testimonium dño exercituum: in terra ægypti: **Clamabunt. n. ad dñm a facie tribulantis:** & mittet eis saluatorē & propugnatorē q liberet eos: & cognoscetur dñs ab ægypto: & cognoscēt ægypti dñm i die illa. & colēt in hostiis & munerib⁹ & uota uoueūt dño deo & solūt. **Ab hoc loco usq; in finē ægyptiæ uisionis siue pōderis & iudæi & nostri de xpī aduentu itelligi uolūt sed illi uota sua differūt in futurū:** nos quasi iā trāſacta retinemus. Diē aut p tpe accipe qd sub onia ioseph⁹ hęc facta cōtendat: q pfugus i ægyptū cū turba plurima iudæorū ædificauit tēplū & altare: & pphetiā xpī cassa iplere temeritate conatus ē ita aut unū altare dicitur quō una fides & unū baptisma & una ecclesia: & titulus iuxta terminū ei⁹ dño aut dubiū qn euāgeliū & apostolorū scripta significet: qd. n. supra iuxta tropologicā intelligentiā terra iuda ægyptio formidabilis siue solēnis uer⁹ itellegitur testamētū: sic & titulus in terminis ægypti euāgalii historia demonstratur: Deniq; iungit Et erit in signū & in testimoniū: Dominicæ uidelicet passiōs tūc hii q crederint cōcurrentib⁹ ægyptiis cōtra ægyptios: & pugnāte uiro cōtra fratrem suū: & ciuitate cōtra ciuitatē dimicāte: Cū pſecutiōis tps increuerit iplorabunt dñi misericordiā: statimq; saluator adueniet. i. iesus: hoc. n. in lingua nostra sonat. Et cognoscetur dñs ab ægyptiis. & cognoscēt eū siue pſecutores q fuerint supati: huc credentes pſenti auxilio liberati: Et tolēt eū in hostiis & munerib⁹ uotaq; uoueūt & soluent: Rñ deant iudæi lege pceptū est ut altare n fiat nisi i loco quē elegerit dñs deus: & hostiæ tñ a sacerdotibus leuitici generis imolētur: Ecce eſaias apte docet qd ægyptiū cognoscāt dñm & colāt eū. & hostias & munera offerāt: & uota uoueāt atq; pſoluant: Si ægyptiū sacerdotium hñt: impletur & in illis pauli testimonium dicentis: Translato sacerdotio: necesse est ut legis translatio fiat.

Et percutiet dominus ægyptum plaga & sanabit eam

Quem enim diligit dominus corripit: castigat autem omnem filium quē recipit: persecutio non ad negationem credentium: sed ad probationem credentium & coronam.

In die illa erit via de ægypto in assyrios & intrauit assyrius in ægyptū: & ægyptus in assyrios: & seruiet ægypti assur.

Ante aduentū xpī una quæq; gens suū hēbat regē: & de alia ad aliā nullus ire poterat nationē: i romano impio unū facta sunt oīa: Doct⁹ lector ueteres recolat historias ab

Super Esaiam. c. xx.

Historias ab eufrate usque ad tygrin omnem in medio regionem assyriorum fuisse: Cognoscat ergo quos ueteres assyrios: nunc nos uocamus syrios a parte totum appellantes: quod autem dicitur: aegyptii seruiet syris: uel sic accipiendum quod romanae legiones syrios instructos militia aegyptum custodiat: aut quod utriusque gentis inter se commercia sint: & habundantiam aegypti syrae suscipiant ciuitates sicut e contrario palestinae & phenices aegyptum irrigetur: Quidam nostrorum male haec ad mille annos referunt: & more iudaico in conuersione mundi futurum pronunciat: quando anticristus de assyriis ueniet in aegyptum: ethiopiaque possederit.

In die illa erit israel tertius aegyptio & assyrio benedictio in medio terre cui benedixit dominus exercituum dicens: Benedictus populus meus aegypti & opus manuum mearum assyrius: hereditas autem mea israel.

Nequaquam israel inter aegyptum & assyrium medius elidetur: Nunc antiochis & demetriis ad se iudaei trahuntur regnum: nunc tholomei possessionem eius sibi uindicant: sed ipsa sub romano impio ac per hoc christi impio erit eiusque conditionis cuius aegyptus & assyrii: & benedicetur in omni terra: quia de syon exibit lex & uerbum domini de iherusalem: Tunc dicitur a domino: Benedictus populus meus aegypti: quando nequaquam moyses: sed christo domino pereunte & infinita hominum milia solitudines repleuerint: Et pharaone submerso dixerint in deserto. Cateamus domino gloriose enim magnificatus est. aequum & ascensorem deiecit in mare. Tunc & opus manuum erit domini in assyriis: haec enim uel maxime gentes monachorum florent examiniibus: aegyptus & mesopotamia: & pari inter se pietate contendant. Haec hereditas autem christi israel est: hoc est natiuitatis & crucis & resurrectionis ascensionisque eius loca ad quod de toto orbe concurrunt.

CAPITVLVM VIGESIMVM.

Anno quo ingressus est cartan in azotum: cum misisset eum sarcophagus rex assyriorum & pugnasset contra azotum & cepisset eam. In tempore illo locutus est dominus in manu esai filii amos dicens. Vade & tolle saccum tuum de libris tuis: & calciamenta tua tolle de pedibus tuis: & fecit & dixit dominus. Sicut ambulauit seruus meus esaias nudus & discalciatus: sic trium annorum signum & portentum erit super aegyptum & super ethiopia: Sic minabitur rex assyriorum captiuitatem aegypti & transmigrationem ethiopie. Iuuenis & senex nudus & discalciatus discopertis natibus ignominiam aegypti: & reiebunt & confundentur ab ethiopia spes sua: & ab aegypto gloria sua: & dicit habitator insule huius. In die illa hec erat spes nostra ad quos confugimus in auxilium ut liberaret nos a facie regis assyriorum & quod effugere poterimus.

Nos totam posuimus capituli huius continentiam ut per partes singulas differamus: Azotus quod hebraice dicitur. ernō: urbs potentissima palestinae de quinquaginta urbibus: haec sarcophagus rex assyriorum quod septem nominibus appellatur. Misso duce exercitus sui cui nomen erat taran coepit & tenuit: Eo igitur tempore quo uicina ciuitas capta est: precipitur esai ut deposita saccea tunica: hic enim erat habitus prophetalis populi delicta plangentis & calciamentis quae: lxx. caligas uocatur: nudus & discalciatus incederet: Ipse perueniens captiuitatis aegyptiae & aethiopum: quia aegyptiis in adiutorio fuerat: quod quo esaias nudus ambularet: & foeditatem gentibus nudis natibus demonstraret. Ita omnis aegyptus atque aethiopia populate assyrio nudae fieret: & nihil omnino in terra remaneret: Ne hoc aliquis putet supponi contrarium: quia ibi post mala defutura beatitudo predicatur: Hic autem praesens narratur captiuitas: per quam deletio israel & damasco: & philistim recta uia prexit aegyptum: & ipsos pariter aethiopesque superauit: quod ne uideatur ambiguum: ipsius esaiam ponamus testimonium. Reuersus autem rapsacen inuenit regem assyriorum plangentem aduersus lomnam: audierat. n. quia perfectus esset de lachis: & audiuit de tara ca rege aethiopiae dicentes: egressus est ut pugnet te. simulque discimus obediendam prophetarum: quod uir nobilis: tradit. n. hebraei esaiam fecerunt fuisse manassae filii ezechiae regis iudae. Non erubuerit nudus incedere: sed dei preceptis nihil hominibus iudicatis: deposuerit saccum quo habito nudus fieret una prius huius tunica: & ipsa cilicina. Quod autem dicitur. Trium annorum signum & portentum erit super aegyptum & super aethiopia: hoc significat quod tribus annis ab assyriis aegyptum uastata sit & aethiopia. Tunc inquit dicens habitator insulae huius. Hoc est iherusalem quod uicinarum gentium fluctibus turbatur: haec. n. erat spes nostra: & ad hos confugimus: ut nobis preberet auxilium: quod se de captiuitatis malo erueret non querunt: est igitur hic ordo puidetiae dei omne hominum genus ineffabili iudicio dispensantis. Contra dei iram israel sperauit in damasco: Diruatur ciuitas quod aduersum illi uoluntatem ipsius praestat auxilium. Iudas sperauit in aegyptiis ut aegyptus destrueretur: aegyptii contra filii sunt in aethiopia: aethiopes quoque uincantur ab assyriis: Assyrii superbierunt: non dei sed suarum uirium arbitrates esse uictoria: ut ipsi uincantur a babiloniis: Babilonia eleuauit contra deum caput: & ipsa moedis peris superetur: Persae & moedi ex parte persecuti sunt populum dei: & aries seuissimus ad orientem & occidentem omnes populos uentilauit: ueniat hyrcus alexander: & conterat eum pedibus suis. Et iste ultra modum erectus est: ueneno pereat regnumque eius diuidatur in partes: & cum multo tempore inter se consilium fuerit: romano uicente populetur: Romanus ipse ferratis dentibus unguibusque sanctorum carnes & cruento ore lacerauit: excidatur lapis de monte sine manibus: & potentissimum primum regnum ac ferreum: deinde fragile & infirmum in testatum modum conterat.

CAPITVLVM VIGESIMVM PRIMVM.

Ans deserti maris. **N**isi in consequentibus huius capituli lege rem: babilon dilecta facta est mihi in miraculum: Et iterum: Cecidit cecidit babilon: & omnia sculptilia deorum eius contrita sunt in terra: & superascende elam: & obside moede: dubitare quod esset hoc pondus quod deserto mari imponitur: Perspicuum ergo est quod desertum mare ba-

Liber Quintus

bylon appellatur: hieremia dicente ex persona dei & desertum faciam mare eis & siccabo terram illius: & erit babylon in tumulos arenarum: Mare autem per multitudinem habitantium dicitur. Vnde & supra aegypti multitudo mari comparata est: desertum faciet dominus mare aegypti. quod autem moedi & persi pugnauerunt eam in supradicto hieremia legimus Acuit sagittas: implete pharetras: suscitauit dominus spiritum regum moedorum: & contra babylonem mens eius ut perdat eam: quoniam ultio domini est ultio templi sui super muros babilonis: Leuate signum augere custodiam: eleuate custodes. parate insidias: quia cogitauit dominus & fecit quod locutus est contra babilonis habitatores: Et rursum. Leuate signum in terra: clangite bucina in gentibus. Sanctificate super eam gentes adnunciate contra illum regibus ararat. meniatas cenez: numerate contra eam trap-sar: adducite equum quasi brucum aculeatum: Sanctificate contra eam gentes: reges mediae: Duces eius & uniuersus magistratus eius: cumque terram potestatis eius: & commouebitur terra & turbabitur quod uigilauit contra babylonem cogitatio domini: ut ponat terram babilonis desertam & inhabitabilem: sicut turbines ab aphyrico uenient. de deserto uenit de terra orribili uisio dura nuntiata est mihi. Vox babilonis populi timetis indicitur siue ipsius babilonis quod audiat moedos & elamitas contra se exercitum parare & uenire de solitudine: ponitque comparationis exemplum: sicut inquit ab aphyrico uenit uehementis uenire consueuit: ita mihi solitudine uastitas uenit de terra orribili: cuius ne nomen quidem audire possumus quod fortitudine uisio dura nuntiata est mihi: quid enim. durius quam praesens captiuitas.

¶ Qui incredulus est fideliter agit: & de populatore est uastat ¶ Potest in hebreo ita legi: quod cedis cede. & quod uastitas uastat: ut ad ipsum elamitem & moedum prophetiae uaticinium dirigatur hor-tatus eum implere quod coepit intrepidum ascendere: obsidere potentissimam ciuitatem. Sin autem sic legitur ut tristemus quasi de persona tertia dicatur: quod incredulus est infideliter agit: & quod de populatore est uastat Cum superioribus copulandum est: in quibus sibi babylon uisionem duram praedicat nunciatam.

¶ Ascende elam obside mede: omnem gemitum eius cessare feci.

¶ Ne timeas inquit o persia & moede babilonis multitudinem illius praeteritam potentiam ne formides: Omnem gemitum eius cessare feci: seu quod nullus iam gemit & doleat praesens potentia babilonis: seu quod tantis malis eo pressa sit ipsa babylon ut nec gemitum quidem liberum habeat.

¶ Propterea repleti sunt lumbi mei dolore angustia possedit me. sicut angustia parietis. Corruui cum audirem. conturbatus sum cum uiderem: emarcuit cor meum. tenebrae obstupescerunt me. Babylon dilecta mea posita est mihi in miraculum.

¶ Prophetae ideo obscuri sunt: quia personae in his plurimae commutantur. Ergo & nunc uox esaias induci-tur plagentis babilonem spiritu prophetali quod tanta mala super eam uentura sint: ut ipse qui narrat timore superatus: nequeat in uerba praeuere. Videtur tanta multitudinis sanguinem fundi: & misericordiae motus affectu: homo enim. de hominibus loquitur. non minus doleat quam mulier ululare in partu solet. Sed conturbatus & trepidus & in terra corruens caligantibus oculis nesciat babylon dilectam meam in hebraeo legitur. & est ipsum uerbum quod in principio babilonii oneris posuimus. super montem caligofum: per caligoso. enim. & tenebroso scriptum est. neseoph. proprieque haec est urbs sic uocata: per altitudinem erectum usque ad caelum superbi uerticem.

¶ Pone mensura contemplare in specula comedentes & bibentes: Surgite principes: arripite clypeum

¶ Locus istae dupliciter accipitur: o moedi & elamitae: quibus supra dixi: ascende aelam obside moeda. Sumite cibum: futuro uos perilio parate: ne per quam dimicationis tempus aduenerit. lassitudo uos retrahat. Cumque comederitis & biberitis: surgite arma corripite: babilonium debellate: Quodque ait: contemplare in specula hoc sensu legitur: diligenter quod uentura sunt prospice. Potest & sic intelligi babylon para baltasar filio euil marodach nepoti nabuchodonosor regi suo mesam atque conuiuium: & uide quod post cibum euerniati: in quo scortis & concubinis in uasis domini propinabit: O principes qui cum rege accubitis moedos autem persasque significat: surgite & ad interficiendum regem arma corripite: Hoc pleni in danielis uoluntate discimus?

¶ Hec enim. mihi dixit dominus: vade & pone speculatores: & quodcumque uiderit annunciet. Et uidi currus duorum equitum: ascensorem asini: & ascensorem cameli: Et contemplatus est diligenter multo intuitu: clamauitque: Leo super speculam domini ego sum: & super custodiam meam ego sum stans noctibus: ecce iste uenit ascensor bigae equitum & rudit & dixit. Cecidit babylon & omnia sculptilia deorum eius contrita sunt in terra. tritura mea & filiae aene meae quae audiui a domino exercituum deo israel: id nuntiati uobis.

¶ Causas reddidit superioris formidinis: quare angustia possederit eum sicut parturientem: & oruerit: audiens & perterritus sit ac tenebroso horrore circumdatus: Haec inquit dixit dominus mihi: Vade & constitui tuae speculatore ut spiritu prophetali tibi futura pronuntiet: Quae cum posuisset in speculam: uidit uenientem bigam: & aurigam desuper: asinumque: & camelum currum trahere. Significat autem cyrum & persarum regem atque moedorum cum paruo & magno imperio uenientem. Per se enim ante cyrum ignobiles erant. & nullius inter gentes loci habebantur: moedi semper potentissimi. Ista ergo ascensor duarum gentium filius exercituum uenit contra babilonem: & speculator ille qui positus erat ut uentura prospiceret clamauit quasi leo. siue ipse propheta appellatur leo. Et quia dubium erat de persona speculatoris qui cyrum uiderat ascendente: ipse exponit manifestius & ait: Super speculam domini ego sum: stans iugiter per diem speculatorem domini se esse praenuntians: qui semper positus in officio prophetali & diebus ac noctibus domini parat imperio: quodcumque iusserit loquitur. Quid

Super Esaïam. c. xxii.

tur: Quid igitur clamat leo: ecce iste uenit ascensor bigæ æquitum aut dubiū quin cyrus indice-
tur: Et respondit & dixit ipse leo qui supclamauerat: cecidit cecidit babylon & omnia sculptilia deo-
rum eius contrita sunt in terra: Vastante. n. ascensore bigæ babylon usq; in æternum deleta ē: & be-
li templum oīaq; idola usq; ad solum strata: Qd̄ autem sequitur: tritura mea & filia aræ meæ: ad
hierusalem apostropham facit: & ad templum quod in area ornæ sitū est: Dicitq; ad eum: o hierusa-
lem & populæ filii templi mei: nō tibi uideatur incredulum esse quod dixit: Nō enim sunt mea uer-
ba sed dñi: & per os meum illius uerba resonarūt. Quidam putāt sed male hoc nō ad hierusalē: sed
ad babylonē dici: de qua & supra: Babylon dilecta mea posita est mihi in miraculū: Et eē sensum q̄
cōtriuisti me eris & ipsa cōtrita: n̄ meo sermōe sed dñi potestate q̄ tibi hæc uētura p̄nūtiat: Quid at
uoluerint in hoc loco. lxx. interptes ut pro leone q̄ hebraice dicitur aria uriā transfulerunt: nō satis
intelligo: præsertim cum supradictus sacerdos urias q̄ uocatur in testimoniū aliis litteris script̄ sit:

Tonus duma: ad me clamat ex seir: custos qui de nocte: custos qui de nocte: et dixit custos venit mane et nox: Si queritis: querite conuertimini venite. **P**ro duma. lxx. idumea

nit mane & nox: Si queritis: querite conuertimini venite. ¶ Pro duma. lxx. idumea ponunt: est aut duma nō tam idumea & prouintia: sed quādam eius regio q̄ ad austrum uergit & ad urbem palestina[m] q̄ hodiā dicitur eleuteropolis: uiginti distat milib⁹: iuxta quā sunt mōtes seir. sumpto ab auctore noīe: Seir quippe interpretatur hispidus & pilosus: quod esau fuit: in abdia propheta plenius sup hac gēte a nobis disputatū est. In quo necesse fuit ueterē historiam reuoluere: Et ezechielis hieremiāq; eadē testimonio trahere uisiones: & maxime prophetiā contra montē seir: Et illud de psalmis: in idumea extendā calciamentū meū: Et alibi: tabernacula idumeorū & hisma helitarū moab & agareni gebal & ammō & malech: Amos inq̄ sup tribus sceleribus edom & sup quatuor nō aduerlabor eum. eo qđ secutus sir in gladio fratrem suū: & uiolauerit misericordiā suā. Siue ut Symmachus trāstulit uiscera sua: qđ aduersus cognatos populos ausus sit dimicare & hosti li hodie desidere: Fuit aut regi esau in regiōe duma hoc est in mōtibus seir: hanc ut metropoli iux ta ordinē superiorum uisionū ab assyriis siue a nabuchodonosor expugnatā esse credimus: memo remq; pristini generis qđ de habraam & isaac sit stirpe generata: implorasse auxiliū dei: & necessita te cogente: illius clemētiā flagitasse. Narrat ergo nūc dñs. Qui obsidetur in seir & ab hostib⁹ cin gitur: meum implorat auxiliū & dicit: O custos israel qui populū tuum tueris custodia sempiterna & quasi in nocte illis dormientibus uigilas: ne hostes irrumpāt: quare & nos qui de eius semine su mus nō simili clementia protegis? Quibus ergo custos uigilq; respondet de quo scriptum est: nō dormitabit neq; obdormiet: qui custodit israel: Venit mane populo meo: & nox genti idumeo rum: illis præbebo lucem: uos in tenebris dereliquam: Vel certe ita: uenit lux nocte transacta simeū uocatis auxilium: & estis de stirpe serui mei habraam: Nolite me tantum in necessitatibus quære re sed toto ad me aīo conuertimini: Venite & suscipiā poenitētes: Hoc iuxta historiā dictum sit: cæ terum si pp similitudinē litteræ ex eo qđ: res. & delet: non multū inter se discrepent: quidā hebræo rum p duma romam legūt uolentes pphetiam cōtra regnū romanū dirigi: friuola p̄suasione: qua semp in idumæa noīe romanos æstimant demonstrari: idumea autem interpretatur silētium.

Tōnūs in arabia: in saltū ad uesperā dormietis in semitis dodēnīn: occurrētis fītiētī ferte aquā q̄ habitatis terrā austrī: cū panibus occurrīte fugiētī: A facie. n. gladiozū nūngerūt: a facie gladiū iminētis: a facie arcus extētī: a facie granis plii: Qm̄ hec dicit dñs ad me: adhuc in uno q̄si anni mercennarii: Et auferetur oīs gloriā cedar: ⁊ relīque numerus sagittariorū fortīū de filiis cedar imminuentur: dñs. n. dens israel locutus ē. **T** Quærenti mihi & diu cū delibe

iminuentur: dñs. n. deus israel locutus ē. **¶** Querenti mihi & diu cū delibe-
 ratione tractanti q̄ esset arabia ad quā propheticus sermo dirigitur: utrū moabite: an amonitæ &
 idumei: cunctæq; alia: regiões q̄ nunc arabia nuncupatur: occasione tribuit in hac eadē uisione qd̄
 sequitur: auferetur oīs gloria cædar: & reliquæ numeri sagitatione: forciū de filiis cædar iminentur
 hismahelitas debere itelligi: liber geneleos docet: ex hismahela cædar & aggarenos q̄ pueris no-
 mine saraceni uocātur eē generatos: Hii p̄ totam habitāt solitudinē: de quibus puto & poetā dice-
 re: Lateq; uagātes barchei: & supradictū uolumen: cōtra faciē oīum fratrum suorū habitabit: Eo qd̄
 latissima heremus ab india ad mauritanēā usq; tēdatur & athlētīcū oceanum qd̄ puto hieremiæ
 titulū sonare: ad cædar & ad regna asor rex babylonis statimq; sequitur Hæc dicit dñs surgite & ascē-
 dite ad cædar & uastate filios orientis. Tabernacula eorū & greges eorū capiēt: pelles eorū & oīa
 uasa & camelos tollēt sibi: & iterū: Iniuit. n. cōtra uos nabuchodonosor rex babylonis cōfiliū: cogi-
 tabit aduersus uos cogitationes: Surgite & ascendite ad gentem quietam & confidenter habitan-
 tem ait dominus: non ostia: non uestes eis: soli habitant. & erunt cameli eorum in direptionem: &
 multitudo iumentorum in prædam. Et dispergam eum in omnem uentum qui sunt atonsi
 in comam: & ex omni cōfinio eorum adducam interitum super eos ait dominus: eritq; asor habita-
 culum draconum deserta in sempiternum: Nō manebit ibi uir: nec incolet eam filius hominis.

**Totum prope testimonium de hieremia posui ut quæ sit cædar indubitanter intelligas: & confide-
ra quomodo hismahelitarum hoc est saracenorum propriæ gentem descriperit: qui habitant in té-
tonis quasi nox compulerit sedes in quibus armenta sunt & pecora camelorumq; greges: qui non
habent ostia: nec uestes: Non enim uersantur in urbibus: sed in solitudine habitant: Et hii ergo**

Liber Quintus. c. xxii.

a babiloniis deleti sunt: eo quod affor ciuitatem quæ metropolis gentis illius in heremo fuit usq; ad solum subuerterint: & tamen cū camelorum & ouium greges capti sunt: pellesq; eorum atq; tētoria sorte diuisa: non omnis gentis illius significatur interitus: eo quod dromedarii & camelī centum & amplius milia uno die per uastam solitudinem fugere soleant: Auferetur inquit omnis gloria cedar. & imminuto sagittariorum numero: qui maxime pollent arte pugnādi ceteri qui fugerint remanebunt. Quia intelleximus quid sit cedar. quæ arabia: quæq; asur. uideamus Esaias propheta quid dicat: In saltū ad uesperā dormietis. in semitis dodanin: Verbū arab ut sape iā diximus & uesper: & arabia: & coruus: & plāities: & occidēs appellatur. Etp eo qđ nos iuxta. lxx. transtulim⁹ dormietis: pōt interpretari morabimini siue habitabitis hoc ē αὐαίσθησι τοῖσι qđ hebraice dicif thali. dodanī qđq; ī ppiquos uertif & cognatos: Itaq; p̄dicatur iudæis q obsidionē babiloniā effugere potuerint: & totius prouintiæ uastitatem ad heremum transire uicinam: quod habitaturi sunt in solitudinem arabiaē itinere quod ducit: Rursumq; ad hismahelitas sermo cōuertitur: & eos ad misericordiā cohortatur. Currite & lassif fratribus ac periclitātib⁹ ardoris siti obuī ferte aquas: Tātus enim ferbor est solis. ut nisi subueneritis in solitudine pereant: Et nō solum aquas: sed etiam panē ferte fugientibus: ut quos cōuenit obsidio: uestra clemētia reuelet: Simulq; reddit causā quare hāc imperet fieri dicens: Fugerunt babilonium gladium fugerūt: arcus elamitarum fugerūt imminēs praelium: Nec despiciatis miseros: cito ueniet & uestra captiuitas. Quomodo enim uelox mercenarii annus est: & omnem laborem breuem putat dum ad desideratam mercedem perueniat. Sic uniuersa gloria filiorum cedar auferetur a uobis: & sagittæ uestre cōterentur: & paruus remanebit numerus pugnatorum. Quidam uolūt ex eo quod dicitur adhuc ī uno anno & auferetur omnis gloria cedar: Non ad babiloniam captiuitatem prādicari de qua & hieremias loquitur: Sed assyriorū qui post unum annū uastatiōis iudaicæ: saracenos latissime persecuti sunt. Illum præterea locum in quo nos transtulimus. Qui habitatis terram austri cum panibus occurrere fugiēti: & quasi imperatiuo modo legimus: in hebræo sic legi posse affirmat qui habitant terram austri. cum panibus occurrerunt fugienti: ut cum deus eis dixerat: occurrentes sitiēti ferte aquam: illi nimia amētia panes tulerint absq; aquis ut cibo augerent sitim.

CAPITVLVM VICESI MV MSEC VNDVM.

Uallis uisionis.

LXX. Licet nō habeatur: in hebræo manifestius transtulerunt uerbū uallis syon: Hāc enim ciuitas seminarium prophetarū est. in qua extructum templū. & uisiones dñi multiplicatæ sunt. Quia ergo inter ceteras gentes ponitur: & reputatur de plurimis: nequaquā mons appellatur: iuxta illud ppheticū fundamenta eius in montibus sanctis. diligit dñs portas syon super oīa tabernacula la-

cob. Sed uallis ex eo quod humiliata sit. Aliis uerbis hoc ipsum hieremias loquitur: Quādo accipit calicem plenū uini: & dat uniuersis gētib⁹: ac nouissime porrigit hierusalem ut bibat & uomat eruat: & insaniet: Significans a babiloniis & hāc eē uastādā: quod plenius regum & hieremias narrat historia: Ex quo intelligimus oīum creatorem equaliter esse deum: & eodem cuncta dispensare iudicio: iuxta illud quod ipse loquitur per Amos: Nunquid non filii æthiopū uos estis filii israhel ait dñs. Nunquid nō israhel ascendere feci de terra ægypti: & palestinos de cappadotia & syros de cyrene: Hāc oculi dñi super regnum peccās: ne putarēt iudæi idcirco se merito: hēre priuilegiū qā educti essent de ægypto: Dicit ēt ceteras gentes ad alias terras suo imperio fuisse trāslatas.

Quidnā tibi quoq; ē q ascēdisti & tu oīs itecta: clamoris plena: vrbs frequēs: ciuitas exultās
Referebat mihi hebreus p̄sentē uisionem nō pertinere ad illud tēpus quo nabuchodonosor hierusalem cēpit: & sedechiam uinctum. oculisq; priuatum duxit in babilonem: sed ad sennacherib tempora: quādo somna pontifex magnam partē prodidit ciuitatis: & tantum syon idest ARX & templum ac nobiles remanserint: in exemplum romanæ urbis: quæ irruentibus gallis: patricios & florem iuuentutis in arce seruauit: Nos autem possumus & de babilonia captiuitate dicere: qđ eu sebius oīa ad xpi aduentum referat & putet uespasiani titiq; temporibus fuisse completa: Carpat ergo singula: triplicem expositionē breuiter attingentes: Quidnam tibi quoq; est: quid habes inquit syon: quod etiā tu ascendisti omnis itecta: qñ dicit etiam tu: ostendit quod ceteri prius ascenderint: Nū & tu reputata es inter gētes q ab hostibus obsideris: & tecta cōscendis plena ululatus: & planctus neq; miserabilium scēminarū. urbs quondā regia: Interfecti tui non interfecti gladio: nec mortui in bello: cuncti principes tui fugerunt simul pariter procul fugerūt: Si ad sennacherib tempora referas: quando ex parte capta est ciuitas: Recte dicuntur non fuisse uicti gladio: nec occisi in bello: sed proditione aliis ex urbe fugientibus: aliis quos hostis oppræssit uinculis alligatis. Sin autē ad babiloniam captiuitatem qđ & uerius est: dicemus quod non pugna sed obsidione superata sint: Quod si in aduentu xpi iuxta eusebiū tropologice intelligere uolueris: dices eos interfectos non gladio: sed infidelitate: omnesq; principes eorum recessisse a deo: & peccatorum funibus alligatos nec quisq; fuisse de pharisæis qui non diaboli retibus alligatus sit.

Propterea dixi: recedite amare flebo: nolite icūbere ut consolamini me sup uastitatē ppli mei
In uastitate babilonis lachrymatus ppheta gētis affectu: & dicit: Angustia possedit me: sicut angustia parientis.

Super Esaiam

gustia parientis. Dolui cum audirem: conturbatus sum cum uiderem. E macuit cor meum tenebrae stupefecerunt me. Babylon dilecta mea posita est mihi in miraculum. quantomagis nunc in urbis suae ruinam nullam accipere consolationem potest totum se plactibus tradens. Dies enim interfectionis. & conculcationis: & fluctuum domino deo exercituum in ualle uisionis. Reddit causas iuxta triplicem intelligentiam: quare dixerit recedite a me amate flebo: quia concalcata sit syon mons quondam uisionum & nunc uallis fletuum.

¶ Scrutans murus: & magnificus super montem elain sumpsit pharetram: currum bovis equitis & parietem nudauit clypeus.

¶ Describitur babylonis exercitus: intrans urbem: templum occupas: & quadrigis per plateas superbus incedes. Quodque auratos potest marmorum crustis uestitos parietes clypeus qui alia solet tegere nudauerit: Eleganter in hebraico resonat: sensusque pulcherrimus est. quod scutum non protexerit quempiam sed nudauerit: eo quod per robur militum omnes opes erute sunt: Sin autem elamite ponuntur in plio: quae urbs assyriorum est: non potest referri ad tempora romanae subuersionis. nisi forte cuncta allegorice interpretemur.

¶ Erunt electe valles tue plene quadrigarum: & egres ponet sedes suas in porta: & reuelabitur opimentum iuda: & videbis in illa die armamentarium domus saltus: & scissuras ciuitatis dauid uidebitis: quia multiplicatae sunt.

¶ Manifeste captiuitatem describit quae undecimo regis anno sedechiae facta est. De qua & hieremias loquitur: ecce ego congregabo omnes cognationes regnorum aeglonis ait dominus: & ueniet & ponet unusquisque solium suum in introitu portarum hierusalem: & super omnes muros eius in circuitu: quod ne putemus uoce praedictum & opere non expletum: idem hieremias undecimo inquit anno sedechiae mense quarto quinta mensis aperta est ciuitas & ingressi sunt omnes principes regis babilonis: & sederunt in porta media. tunc ergo in circuitu ciuitatis hierusalem innumerabilis est fusus exercitus & aperta sunt sancta sancto: & armamentarium quod nemo constituit erat hostili populo reuerat & per cunctas urbis partes diuisis muris hostis ingressus est.

¶ Et aggregasti aquas piscine inferioris: & destruxisti domos ad mundum murus: & lacum fecisti iter duos muros: & aquam piscine ueteris: & non suspexistis ad eum qui fecerat eam & operatore eius longe non uidistis.

¶ Narrat quo obsidioni parauerint ciuitatem: & aquam inferioris piscinae quae capi poterat ad superiorem munitiorumque transfulerunt: destruxeruntque domibus muros aedificauerunt: & per singulas cognationes domusque quantum aquae deberet accipere dinumerarunt: Feceruntque cisternam inter duos muros & piscinam ueterem instaurarunt ad seruandas aquas: Et non magis deiinuocauerunt auxilium: quia conditor urbis sit: piscinaeque dominus: Quasi aliis uerbis dixerit: fiduciam habuistis in homine: & non in deo qui factor est hominis. Quidam iuxta mysticos intellectus piscinam ueterem legis umbram intelligunt: & in duos muros non uidebitur & uetus testamentum: aedificatum lacum traditionibus phariseorum atque mandatis quae aquas continere non possit. & non respexisse eos ad filium dei. nec illius praesentia credidisse quae olim non uiderint.

¶ Et uocabit dominus deus exercituum in die illa ad fletum & ad planctum ad caluitium & ad cingulum facci: occidere vitulos & ingulare arietes: comedere carnes & bibere uinum: comedam & bibam cras. n. moriemur: & relata est in auribus meis domini exercituum. Si dimittetur iniquitas hec uobis donec moriamini dicit dominus exercituum.

¶ Captiuitate praesente & oppressa hierusalem: cum ferrum fames sitis urgeret urbem: hieremias ad praeniam populum prouocabat & e contrario reges ac principes & uulgus miserabili desperatione peruentum se trahebat a pulis: Nihil autem sic offendit dominum quam post peccata erecta ceruix: & ex desperatione contemptus. Quod & per amos loquitur. Supra tres & super quatuor impietates non auerfabor eum: quod & cogitauerit & fecerit: & non egerit praeniam, insuper & docuerit malum. uero nunc dicitur: Si dimittet iniquitas haec uobis donec moriamini: Putat allegorici interpretes de passione christi esse praedictum: quod uocauerit deus et post crucem domini saluatoris infelicem populum ad praeniam: & nihilominus ille se desperationi tradiderit & uoluptati: Principium quippe istius uisionis in quo ait: clamoris plena: urbs frequens: ciuitas exultans. Ad illud tempus referunt quando a phariseis populus incitatus: impia contra iesum uoce resonabat: crucifige crucifige tale: Nos non habemus regem nisi caesarem: Huius testimonii exemplo et apostolus abusus est: scribens ad corinthios de resurrectione: Si mortui non resurgunt: maleducem & bibam cras enim moriemur: haec dicit dominus exercituum. Vade ingredi ad eum qui habitat in tabernaculo ad somnam praepositum templi.

¶ Quid tu hic: aut quasi quis hic: qui excidisti in excelso memoriam. diligenter impetra tabernaculum tibi: Ecce dominus asportari te faciet: sicut asportatur gallus gallinacius: & quasi amictum sic subleuabit te. Coronans coronabit te tribulatione. quasi pilam mittet te in terram latam & spaciosam ibi morieris: & ibi erunt currus gloriae tuae: ignominiam domus domini tui. & expellat te de statio tua: & de ministerio tuo deponam te. Et erit in die illa uocabo seruum meum eliachim filium elchic: & induam illum tunicam tuam: & cingulo tuo confortabo eum: & potestatem tuam dabo in manu eius & erit quasi pater habitantibus hierusalem & domui iuda: & dabo clauem domus dauid super uerum eius: & aperiet & non erit qui claudat: & figam illum parillum in loco fidelis: & erit in solium gloriae domus patris sui: & suspensas super eum omnem gloriam domus patris eius: & uasorum diuersa genera: omne uas paruum a uasis craterarum usque ad omne uas musicorum: In die illo dicit dominus exercituum: auferetur parillum qui fixus fuerat in loco fidelis: & frange & cadet: & peribit quod perederat in eo quia dominus locutus est.

Supra diximus sobnam fuisse pontificē qui assyriis prodidit ciuitatē. Sed q̄a traditionis est hebraicæ: & scriptura nō loquitur: intelligamus eū superbū. tumidū: & uoluptuosum suisq; pedibus populos conculcantē. Et quia fecerit cūcta quæ propheta describit: sacerdotium eius ad eliachim filiū chelchia translātū ē: ut illo eiectō: nobis pontifex fieret. Ex quo intelligimus oī studio superbiā declinandā quæ offendit dñm. & ne pontificatus quidem priuilegio tuta esse potest: ista est somna si cut quidam putant & eliachim: de quibus idem propheta subtexit. Misit rex assyriorum rabfacen de lachis ad hierusalem ad regem ezechiam in manu graui. & stetit in aqua ductu piscinæ superioris in uia agri fullonis: egressusq; est ad eum filius elchia. qui erat super domum: & somna scribæ & ioæ filius asaph a commentariis. Iubetur ergo ingredi propheta ad pontificem qui habitabat iuxta. lxx. in pastoforio: iuxta aquilā in tabernaculo: p̄ quo sequēs hebraicam ueritatē. Theodotio ait. Ingredere ad sochenistum. quod interpretari potest æquum & rectum: ut scilicet per κατὰ ἐπεὶ τὴν φρασίν iniquus intellegatur & prauus: ad pontificem templi: & dices ei: Qui habitas in domo dei: cuius scelera in tota ciuitate baccantur: cū securus es in operibus tuis quasi non uerearis captiuitatem? excidisti tibi in petra sepulcrum. & tam sup̄bæ ædificasti: ut ambitio te & in morte seq̄retur. Audi quæ sit in te dñi sententia: Quomodo gallus gallinatus humero portans fertur: & singuli hominū leuant in scapula pallium: sic tua facilis erit in captiuitate translatio: Habebis coronā non laminæ aureæ & sanctificationis domini: sed tribulationis & angustia. Sicut enī pila si mittatur in p̄clue stare non potest: sed ueloci cursu uoluitur: ita & tu ad terram latissimā deducers: & ibi erit: currus gloriæ tuæ omnes potentia & opes: quibus nunc sultus incēdis. ibi senties ignominia domus dñi tui: Quia p̄pter opera mala & uiolatū templum dei tui ista patiaris: detrahā te de gradu tuo: & de pontificatus offitio proiciam & p̄ te eliachim seruū meū filium elchia induam uesti mentis tuis: & cingulo tuo decorabo. Sicut eleazar uestimentis aaron patris indutus est: ipsi dabo potestātē templi qui habeat populum non subiectum sibi quasi seruū: sed amatorem suū quasi filiū: ipse accipiet clauem domus meæ & in suo portabit umero: ipse habebit cerimoniarū oīum potestatem. Et quō paxillus significatur in pariete templi & in loco firmissimo collocetur oīa uasa sacerdotum & læuitarum tam q̄ in sacrificiis necessaria sunt quam omnis generis musicorū suspenduntur in eo. Sic oīs populus ex eliachim serui mei potestate pendebit: Quod autem ait: in die illa auferetur paxillus q̄ fixus fuerit in loco fideli: & frangetur: & cadet: & peribit qd̄ pepēderat in eo q̄a dñs locutus est. Multi ad somniam ferunt quod eliachim infixō paxillo prior paxillus qui infixus fuerat corruat: Sed quia sequitur: & peribit quod pepēderat in eo: Quod deiecto sobnam nequaquā factum est intelligimus hoc dici quod deposito somna pontificatu: acceperit eliachim cuius sacerdotii dignitatē subuertit extrema captiuitas. Qui iuxta cuncta accipiunt: uolunt in somnæ pontificatu iudæorum sacerdotiū cadere: In successione eliachim qui interpretatur deus resurgens: euangelii cultus & sacramenta monstrari ita ut hoc qd̄ sequitur. in die illo dicit dñs exercitū auferetur paxillus q̄ fixus fuerat in loco fideli & frangetur & cadet: ad prioris populi ruinā p̄tineat: Nemo aut dubitet iuxta historiā: & iuxta allegoriam: q̄a paxillum dixerat seruārim & afora min suspensione uasorum diuersi generis: & qd̄ prioribus fractis: alia suspendantur.

CAPITVLVM VIGESIMVM TERTIVM.

Q̄aus tyri: ululate naues maris. quia vastata est domus vñ venire cōsueuerant. de terra cethim reuelatū est eis: tacete qui habitatis in insula negotiatio fidonis.

Manifestus & plenius In ezechiel propheta: & subuersionē tyri. & causas subuersionis exponit dicens: Fili hominis pro eo quod dixit tyrus de hierusalem euge confracta sunt portæ populorum: cōuersa est ad me implebor deserta est: propterea hæc dicit dñs deus. ecce ego super te tyre & ascendere faciam ad te gentes multas. sicut ascendet mare fluctuans: & dissipabo muros tyri: & destruentur turres eius: & tradam puluērē eius de ea. aqua autē ista quod gentes sunt multæ quæ inundauerat tyrū sicut mare fluctuans. nominatim in consequentibus docet. Ecce ego adducā ad tyrum nabuchodonosor regem babylonis ab aquilone regem regum: cum æquis & curribus. & æquitibus & cœtu populoq; magnifico. & circumdabit te munitio: & confortabit aggerem in gyro. & eleuabit contra te clypeum: & uineas atq; arietes temperabit in muros tuos. Et turres tuas destruet in armatura sua. & cætera quæ usq; ad finem uisionis sequuntur: Nā & in alia prophetia quæ aduersum ægyptios cernitur. eadem scriptura contextit: Fili hominis: nabuchodonosor rex habylonis seruire fecit exercitum suū seruitute magna aduersū tyrum: omne caput decaluatum. & omnis umerus de pilatus: & merces non est reddita ei. neq; exercitui eius de tyro: per q̄ significat multo tēpore ab exercitu babylonis aggerem comportatum: ut qd̄ postea fecit alexander insulas cōtinenti terræ socians. ille ante facere sit conatus: Quomodo ergo aduersus babylonem & philistim: & moab & ægyptum: & idumeos: & hismahelitas: supra dei cōminationem legimus. qd̄ insultauerit captiuitatem populi eius. ita etiam nūc aduersum tyrum inimicam & insulatricem subuersionis hierusalem prophetia textitur. Quod etiam ipsa ab eodem hoste sit destruenda. Legimus græcorū historias. Et maximæ eorum qui assyriæ gētis bella describūt ibiq; repperimus post captiuitatem hierusalē palestinos & arabas & damascenos ac deinceps ægyptios fuisse

Super Esaiam. c. xlii.

ptos fuisse subuersos: Quod autē semp hae gentes & praecipue tyrus impugnaverit israel & in illi⁹ subuersione laetata sit: Amos propheta in exordio sui uoluminis explicat: & breuiter laudes deo canēs psalmista declarat. Deus quis similis erit tibi ne taceas neq; compescaris deus: Quoniam ecce inimici tui sonauerūt: & qui te oderūt extulerūt caput: Super populū tuū malignauerunt aduersus sanctos tuos dixerūt: Venite disperdamus eos de gēte: & nō memoretur nomē israel ultra: Qm co- gitauerunt unanimiter simul aduersus testamētum tuū disposuerūt. Tabernacula idumeorū & his mahelitae moab & aggerē gebal & ammō & amalec & alienigenae cū habitantib⁹ tyrum: Ex quib⁹ omnibus discimus pōdus irae dei super tyrum uenisse meretricem: quae hic sub specie torti in eze- chiel sub nauis trāslatione describitur. Ululate inquit naues maris. Pro quo in .lxx. legim⁹ chartha ginis: & habet in hebreo tarris: De quo & in iona propheta in quadā epistola disputauī: Possumus autē quia carthago tyriorū colonia est in p̄senti loco tharsis nō mare generaliter sed & charthagi nem accipere quod nequaquā de aphyrica uel tyrum ueniant nec de terra cethim. quā cyprū quidā iter p̄tatur usq; hodie & sectae heresiarches fuit: quāq; pleriq; nostrorū & maxime machabeorū principū italiae. macedoniae: insule arbitrentur: Hoc enī scriptura cōmemorat: quod Alexāder rex mace- donum: Egressus sit de terra cethim: insulā quoq; nominās non mētitur: Postea enī a nabucho- donosor ad Alexādrum: terra continens facta est propter expugnationē multis in brebis freto ag- geribus cōparatis: Negotiatione quoq; sidonis appellat iuxta sequētem uersiculū in quo ait: Erubescē sidon: Tradūt enim historiae qd tyrus colonia sidonis sit: Trās fretātes mare repleuerūt te i aq; multis seminis nili messis fluminis fruges eius: Tyrū negotiatione gaudere & totius orbis esse em- porion: & praesentia tēpora p̄bant & in ezechiel lato sermone describit: Qd autē negotiatores in subuehendis mercibus trās fretent maria: nemo est qui dubitet: nec tantas habet opes ipsa urbs de terra regionis suae quae ualde angusta est & galileae damasciq; finibus praemittitur: quātas de sub- uestione nauū: nilis omnis & aegypti fertilitas euicinio ifūdatur tyro: Pro nilo qd apud hebreos legim⁹ fior. .lxx. & theodotio negotiatores iterptati sūt: quo uerbo turbidū: & p hoc nili aq; signifi- cat: hieremia testāte: qd tibi & aegypto ut bibat aq; geon: pro quo i hebraico habet fior. i. turbidas

Erubescē sidon ait enī mare fortitudo maris dicens: Non parturiui: & non peperī: & non enutri ui iuuenes nec ad incrementum perduxi uirgines.

Dixi supra coloniam sydoniorū esse tyrū: Audi igitur mater cūcta simul contra filiā tuā maria cla- mātia & quodāmo uocē mittētia q̄ ex natura loqui nō ualēt: frustra diuitias cōportauit: sine causa de toto orbe in tyrū opes contuli: Illa diues: Illa luxuriosa: & populorum quōdam gaudens multi tudine: in qua nascebatur turba mortaliū caterua puerorum iuuetutis examina: cuius plateae uirgi- num & infantium: ac iuuenum & puellarum lusibus perstrepebāt: nunc ad solitudinē redacta est: Fie- ri autē Tipocov Tioieict ex rebus multis solemne est. cū auditū fuerit in aegypto dolebūt cum au- dierūt de tyro: Hoc p̄spicuum est. quod aegyptii postq̄ audierūt potētissimā & uicinā gētē lōga ga obsidione deletā: scindāt etiam sibi iteritum propinquare: Trāsīte maria ululate qui habitatis in insula: Rursū pro mari & tharsis. .lxx. charthaginē trāsulerunt: Legimus in historiis assynorum. ob- ses tyrios postq̄ nullā spem euadendi uidebāt conscensis nauibus fugisse charthaginem: sed aliā sidonii aegē. quae maris insula ē unde & in ezechiel dicitur: Merces nō est reddita ei: neq; exercitui eius de tyro: eo quod omnes urbis opes trenslatae sunt: & nobiles quoq; eam uacuam dereliquē- rint: Nunquid non haec uestra est quae gloriabatur a diebus pristinis in antiquitate sua arguit super- bia & tyrum: quod in conditionis suae antiquitate sit gloria sua: & non respexit ad deum: sed no- mina patrum colēs se aeternum putauerit: Ducent eam pedes sui longe ad peregrinandum eos di- cit qui in urbe remanserant & capti ducti sunt in babylonem: Quis cogitauit hoc super tyrum quondam coronatam: Rursū lege in Ezechiel & quantae gloriae tyrus fuerit ex principibus eius lamentatione cognosces: Coronatam uocat eam: quod sicut rex inter plurimam hominum multi tudinem ornatum diademate erigit caput: ita tyrus fulgens & excelsa opibus. auroq; & gemmis & serico ac purpura nitens: regina sit in cunctis gentibus aestimata: Cuius negotiatores principes: insti- tores eius incliti terrae. Miratur legatū pirri quōdam dixisse de urbe romana. uidi ciuitatē regum: Ecce multo ante illa tēpora negotiatores & istitores tyri p̄cipes & inclyti describuntur: ut p hac ostēdatur opulētiae magnitudo cum negotiator tyri alterius urbis esse rex possit.

Domini exercituum cogitauit ut detraheret superbiam omnis glorie: & ad ignominiam de- duceret uniuersos inclitos terre. Quia supra iterrogātis more dixerat. q̄s cogitauit hoc sup- tyrū quōdā coronatā: nūc ipse respōdit: nō fatorū ut stulti putāt sic filia deducta sūt: nō fortunae cui- rit rota i iudicio & ipsi⁹ uolūtate p̄fectū est. q̄ supbis resistit: & humilibus dat gratiā & cōmonet ar- rogātes cōditionis suae ut discāt potētia ei⁹ p miseriā. cui⁹ clemētiā p bñficia sentire noluerant.

Trāsī terrā tuā quasi flumē filia maris: nō est cigulū ultra tibi:

Sicut inqt fluiuius siue ut in hebraico significātius habet riuulus: Hoc enim dicitur ior: facile trā- situr pede ita & tu terram tuam in captiuitatem ducta transibis o filia maris: uel quia insula uel quia supra de te scriptum est: Dixit mare fortitudo maris dicens non parturiui: & non peperī: Quodq; insert non est cigulū. ultra tibi: quem sensum habeat apertius symachus docet nō poterit ultra res-

Liber Quintus. c. xlii.

stere: id est nō habebis aures nec accētos ad pugnandū lūbos tuos ut possis aduersariis cōtraire.

¶ Manū suam extendit supra mare conturbabit regna.

¶ Qui extēdit manū aut dubium ex ipsa sermonis continētia quin deus: de quo supra dixit. dominus exercitū cogitauit hoc ut detraheret superbiam omnis gloriæ. Extēdit ergo manū suam sup omnia maria seculum orbemq; significans. & conturbabit uniuersas gentes: inter quas & tu tyre turbata es: siue propter mare in quo propria sita es. dominus mandauit aduersus canaan ut cōtereret fortes eius: ostendit quod sis tu mare quod extenderit dominus manū suam dicēs mandauit ad uersus canaan ut contereret fortes eius. Tyrus enim in terra canaan cōdita est: Lege scripturas maximeq; euāgelium. ubi sirophēnissa interpellās pro filiæ egritudine de terra chanaan q̄ dicitur mulier chananea: Simulq; q̄a dixerat. extēdit manū suam: ne operantē mēbris & officio corporali crederes dominū. adiecit mādaui: ut dei fecisse iussisse sit: Et dixit: Nō adicies ultra ut glorieris: calumniam sustinēs uirgo filia sidonis in cethi. cōsurgens trāsfreta ibi quoq; nō erit requies tibi: De^o qui cogitauit detrahēre superbiam omnis gloriæ. qui mādaui aduersus chanaan ut contereret fortes ei⁹ ipse dicit nequa^q ultra gloriaberis: & in tua cōfides potentia: O uirgo filia sidonis id est colonia sidoniorū fugies quidē nauibus ad isulas occidentis. seu in ciprum: & ceteras macedoniæ gratiæ: q; partes: Sed & ibi aduersante deo requiem inuenire nō poteris. Alioquin. omnis uagus atq; in orbem peregrin⁹ & incertarum sedium in angustia iugiter & in metore est.

¶ Ecce terra chaldeorū talis populus nō fuit: assur fundauit eā in captiuitatē transfudit robustos eius. suffoderunt domos illius posuerunt eam in ruinam vlulate naues maris quia vastata est fortitudo uestra.

¶ Quia supra dixerat ducēt eā pedes sui lōge ad peregrinandū & iterū transi terrā tuam quasi flumē: Duplexq; fuit populus tyriorum qui fugerant & transfreta uerūt in cethi. & eorū qui in urbe remāserāt: ad utrūq; loq̄tur. De his q̄fugerāt supra ait i cethi. cōsurgēs transfreta: ibi quoq; non erit requies tibi. de his qui remāserāt & ducti sunt in captiuitatē. ecce inquit accolæ terræ chaldeorū cuius potētia nulli populi ante habuerint: & quæ ab asyrio fundata est trāsduxerūt robustos tyri. Suffoderūt nō solū muros: sed & cūcta habitacula ciuitatis. Posuerūtq; eā in ruinā: Quia igitur alii fugerūt alii capti sūt: ululate naues uel maris uel charthaginis: Negotiatores enim & colonia uestra deleta est: Simulq; cōsidera: quomodo laudauerit chaldeos: Non dixit talis populus ultra nō erit potētius quippe & durius regnum est romanorū: sed ante non fuit: Qui priora negauit. concessit sequentia:

¶ Et eris i die illa i obliuione eris o tyre septuaginta annis sicut dies regis uni⁹.

¶ Ab hoc loco usq; in finem huius prophetiæ tyro prospera nūtiatur: quod debeat agere pœnitentiam: Quod iterum extruenda sit. quod septuaginta annis quibus & templum domini desolatum fuit: tyri subuersio maneant. ut cuius ruinis insultabat: Et ruinarum eius tempus imitetur: Septuaginta autem annos unius regis. multi putāt nabuchodonosor dici quibus regnum gēti assyriæ in hierusalem permanferit: Alii generaliter pronuntiatum: quod q̄ lōgum regnandi tempus habuerit septuaginta annos transire non possit.

¶ Post. lxx. autē annos erit tyro quasi canticū meretricis: Sume cytharam circui ciuitatem meretricis obliuioni tradita bene cane. frequēta canticum: ut memoria tui sit.

¶ Quæ cum plurimis gentibus fornicata est & desolata: ante dudumq; captiuitatis squalentem sordibus. amatores pristini cōtēpserunt assume nūc cytharā cōgemina carmina. circui ciuitatē Plāge lupanar pristinū: & antiq̄ erroris uestigia lachrimis laua ut possis dei i te misericordiā puocare.

¶ Et erit post. lxx. visitabit dominus tyrum & reducet eam ad mercedes suas & rursum fornicabitur cum vniuersis regnis terre super faciem terre

¶ Hæc omnia iuxta historiam expleta esse. consonis græcorum & phenicum litteris indicatur. qd̄ post. lxx. annos instaurata ad pœnitentiam pristinam sit reuersa. & negotiatio uniuersarum gentiū fuerit: Quas ego puto fornicationes appellari ut quomō q̄ fornicat ad lupanar igreditur & mercede stupri tribuit. sic & isti tūc cor de toto orbe cōcurrēs pulchritudinē urbis q̄i meretricis ipluerit

¶ Et erūt negotiationes eius & mercedes eius sanctificate domino: nō cōdētur neq; reponentur. Quia his qui habitauerint coram domino: mercedes & negotiationes eius manducant in saturitatem: & uestiantur vsq; ad vetustatem.

¶ Hæc secundum historiam nec dum facta comperimus nisi forte putandum est quod post ædificationē hierusalē: & istaurationē tyri amicæ iter se fuerit ciuitates. & ad tēplū dei crebro tyrii dona transmiserit. sicut & in esdra legimus: qd̄ tirios qui pisces uēdebāt i sabato abegerit & itroire urbē nō pmiserit atq; ex uno mercimonio: etiā de ceteris æstimādū sit. Iudæi cassa in futurū uota dīferūt. post atichristū mille annis hæc expleta memorātes: Nec mirū si ista cōfingāt. q̄ spræta ueritate xp̄i: organū diaboli antichristū recepturi sunt. Cum ēt christiani iudaizantes: de mille annorum multitudine hæc dicta cōtēdāt: Ego autē quomodo in uisione babylonis sub typo euerfionis eius cōsumationis tēpus itelligo: & in ægypto destructis idolis altare domini collocatum ad christi tēpus refero & in uisione moab tronū saluatoris in terra eius positum recognosco. & in damasci ceterisq; uisionibus omnibus nostrorū esse tēporum sacramēta nō dubito. ita & in uisione tyri quæ extrema

Super Esaiaam.

extrema ē: xp̄ianæ foelicitatis tempus īterptor: Quod postq̄ ædificata est & recepit pristinū statū & omnes negotiatores in antiquā consuetudinem portum eius ingressus est: & mercimonia & labor eorum domino dedicētur: Cernamus in tyro extructas xp̄i ecclesias: consideramus opes omnium quod non reponantur: nec thesaurizētur sed dentur his qui habitant cum domino: Qui seruiētes altari participant cum altari: Ministrant autem tyri nō diuitias nec ad cumulādas sacerdotum opes: sed ad uictus necessaria suppetēda: Iuxta apostolū habentes uictū atq; uestitū. his quæ conrenti sumus: Et nota quod nō dixerit negotiationes & mercedes tyri sanctificatas domino his dandas qui habitauerint hierusalem sicut iudæi arbitrātur: sed qui fuerint corā domino qui seruiūt ei & habitare corā eo non est loci: sed meriti. Hucusq; uisiones esaia: siue onera quæ certis gentibus imposita: ut iussisti: & ut nos qui uimus historica interpretatione differuimus: hebraice tantum ueritatis præmentes uestigia. Quæ secuntur ad omnes pertinet nationes & generaliter ad totius mundi consumationem. De quibus nec tu petisti ut scriberem: nec mihi ociosum fuit ut superfluo non quæsita dictarē. qui quæsita uix scripsi.

Explicit quintus incipit liber sextus: Et sciendum qđ in hoc fine huius quinti libri præcedētis terminatur explanatio beati Ieronimi super. 23. capitulū ysaia: complete: & incipit explanatio eiusdē Ieronimi super. 24. capitulum ysaia: in principio viii. libri sequentis & sic continuatur usq; in finē libri ysaia: p̄dicti. unde uidetur qđ liber sextus qui hic incipit & etiā. vii. non sint de generali expositione litteræ ysaia: sed potius speciali & ideo isti libri. vi. & vii. non capitulatur ut plene patet in prologo huius sexti libri.

Vod in præcedēti uolumine pollicitus sum ut super sūdamēta historiarū si uolūtati nostræ christus anueret spiritale extruerem ædificiū. & imposito culmine perfectæ ecclesiæ ornamēta monstrarem. Hoc in sequentibus duobus libris uirgo christi eustochium orationibus tuis & domini misericordia conabor: ut eodem labore quo quintus liber historiam compræhendit: sextus & septimus perstringat Anagogen. non oīa differentes ne multa fiant uolumina: sed quid ecclesiastici uiri ante nos senserint breuiter indicantes.

CAPITVLVM DECIMVM TERTIVM.

Nus seu uisio contra babylonem quā uidit esaia: filius amos: Vidit nō carnis sed mētis oculis quam grande magnumq; pōdus babilonis sit ponēdū: Et quia babilon quæ hebraicæ dicitur babel īterptatur cōfusio eo quod ibi ædificatiū turrē sermo cōfusus sit: spiritualiter mūdus iste ītelligitur qui in maligno positus est & non solū linguas sed opera singulorū mentesq; cōfundit: huius babilonis rex est uetus nabucodonosor q cōtra dominū superbiens dicit in corde suo in cælū ascēdā: super sidera cæli ponā solū meū sedebo in mōte testamēti in lateribus aquilonis. ascēdam super altitudinē nubiū ero similis altissimo: Iste est qui ostendit domino uniuersa regna mūdi & dixit ei hæc omnia mihi tradita sunt: & tibi dabo ea si cadens adoraueris me: Deniq; ī cōsequētib⁹ nequaq; cōtra babylonem: sed cōtra orbē terrarū cōminatio est: Dñs sabaoth præcepit gēti bellicosissimæ: ut ueniat de terra lōginq; a sūmitate cæli ut disperdat orbē terrarū: Et iterū: Ecce dies uenit īsanabilis furoris & iræ: ut ponat orbē terrarū desertū & peccatores disperdat ex eo: Ac deīde p̄p̄iā orbi trrarū uniuerso mala & īpiis peccata sua. ex qb⁹ probatur omnia quæ dicūtur cōtra babylonē: ad mūdi huius cōfusionē & iteritū ptinere.

Sup mōtē caligosū siue cāpestre leuate signū. **A**postolis p̄cipitur & apostolicis uiris ac magistris ecclesiarū ut dicturi cōtra babylonē signū eleuēt dominicæ crucis: n̄ ī humili loco & ī diuersis uallibus: sed in mōte caligoso siue cāpestri: Quoꝝ alter significat abscondita ecclesiæ sacramēta: q̄ ut uideret moyses & audiret uocē dñi: ītrauit in tenebras & caliginē. Posuit enī deus tenebras latibulū suū: Et nubes caligo in circuitu ei⁹. Alterū dicit sic nos ad excelsa ecclesiasticorū dogmatū debere cōscēdere iuxta paulū nō sū dignus uocari apostolus qā sū p̄secut⁹ ecclesiā dei. Qui & ipse eleuat signū in mōte cāpestri qñ īnsita sibi humilitate dicebat: Ego āt iudicaui nihil scire me in uobis nisi iesū cristū: & hunc crucifixū. Hoc āt signū & in superioribus leauit. ipse q̄ ortus est de radice iesse in nationibus ut cōgregaret p̄ditos israel.

Exaltate uocē leuate manū. **P**ro quo. lxx. trāstulerūt cōsolamini manu: Exaltat uocem qui de sublimibus loquitur & p̄sentia q̄si breuia & trāsitura cōtēnit. Qui audit ab eodē esaia. sup mōtē excelsū ascēde q̄ euāgelizas syō. Eleua in fortitudinē uocē tuā q̄ euāgelizas hierusalē: Eleuat manū suāq; potest cū dauid dicere. eleuatio manū mearū sacrificiū uestp̄tinū. Et q̄ in omni loco leuat sanctas manus & nō solū leuat manū. sed etiā cōsoletur manu: nō dicat pauperi cras ueni & accipe. sed ut pauperiē eius & necessitatem p̄senti misericordia cōsoletur.

Liber Sextus

Et ingrediantur portas duces. LXX. aperite principes.

Duces ecclesie ingrediuntur portas misteriorum dei: & scripturarum sacramenta cognoscunt. habentes clauem scientie ut aperiunt eas credentibus sibi populis. Vnde precipitur ut magistri aperiunt & discipuli ingrediuntur: (Ego mandauit sanctificationis meis). pro quo. lxx. (ego precipiam. ego adducam eos). Ipse enim sanctificat ministros suos & ut qui sanctificantur: ex uno omnes sint: Qui & in alio loco credentibus loquitur: Sancti estote: quoniam & ego sanctus sum: ipse precepit & adducet principes suos ut faciant quae precepta sunt.

Et vocavi fortes meos in ira mea: & exultantes in gloria.

LXX.

Gigantes veniunt implere furorem meum. gaudentes simul & contumeliam facientes. **I**uxta hebraicum cum heret superioribus quae dicuntur. quod ipse uocauerit fortes suos & exultantes in gloria sua. qui mandauerat sanctificationis suis: Porro iuxta. lxx. gigantes ueniunt ut impleant furorem domini. gaudentes in aliena iniuria atque latantes: sinistrae accipiendae sunt contrariaeque uirtutes: de quibus & in psalmis: Misit in eos furor: furor irae suae: furorem & iram & tribulationem: immisionem per angelos pessimos: Ex his est exterminator in aegypto. qui postes agni linitos sanguine non audet intrare. & ille spiritus qui egressus est sterit in conspectu domini & ait. Ego decipiam achab: Dixitque ei dominus: decipies & praualebis: & egredere & fac sic: Vnde & in eodem regum uolumine micheas loquitur: Vidi dominum israel sedentem super solium suum & omnis exercitus caeli stabat circa eum a dextris & a sinistris: Dextrae uirtutes sunt eorum angelorum: qui ad bona mittuntur: Sinistrae eorum quibus ad puniendum traditur. Vnde & apostolus quod tradi iquit satanae ut discant non blasphemare. Nomen autem gigantum per quo in hebreo. GEBBORIM. idest fortium positum est. lxx. & theodotio in similitudine fabularum uertere gentiliu. Sicut & sirenas. & titanas. & arcturum. & hiadas & orionem nominat quae apud hebreos aliis appellatur uocabulis: Si autem gigantes & rebelles dei sunt: & omnes hereses contrariae ueritati rebellant deo: omnes heretici gigantes sunt qui gaudent in errore suo: & tunc maxime gloriantur quando ecclesiae contumeliam fecerint:

Uox multitudinis in montibus quasi populorum sequentium: uox sonitus regum gentium congregantium.

Tripliciter ista locus accipitur. Primo ut eleuato signo in monte capestri: ueniat gentium multitudo & ipsa in montibus constituta. quae diuiditur in duo. In populos scilicet & in reges: in discipulos & magistros. de quibus & saluator in euangelio loquebatur. Multi ab oriente & ab occidente ueniunt & accubabunt cum habraa & isaac & iacob in regno caelorum: propterea autem una dicatis omnes: & non sint in uobis scisma sed sitis perfecti in eodem sensu: & in eadem sententia. Secundo hereticorum describitur superbia quae in montibus se esse credentes eriguntur contra scientiam dei: & iniquitatem in excelsis locuntur. & ponunt in caelo os suum qui & ipsi habent populos habent reges qui deceptum populum deuorant: Tertia interpretatio est quia supra dixit rat gigantes ueniunt ut impleant furorem meum gaudentes simul & contumeliam facientes: ipsorum gigantum describit arrogantiam: & puniendos qui sibi traditi fuerint in mala parte consensum.

Dominus exercituum precepit militie belli uenientibus de terra procul a summitate caeli & domus uasa furoris eius ut disperdat omnem terram.

LXX.

Dominus sabaoth precepit genti bellicosissime: ut ueniat de terra longinqua a summo fundamentum caeli dominus & bellatores eius ut disperdat uniuersum orbem. **F**undamentum obelo prenotatum est: In regum & parallelipomenon uolumine legimus: quod ira dei accensa sit super israel. quando dauid numerauit populum & offedit dominum. in psalmis quoque scribitur: Domine ne in ira tua arguas me: neque in furore tuo corripas me. & cetera his similia per quae legi contraria fortitudinem cui tradimur ad puniendum: de quo & in octauo psalmo cantatur: ut destruas inimicum & ultorem: Possunt bellatores dici qui de terra procul ueniunt & a summo caeli. et ministri angeli qui in mundi consumatione mittendi sunt ut zizaniorum manipulos faciant & separatos a frumeto incendio prepararet sempiterno. Omnis quoque terra disperditur: quoniam terrena opera subuertuntur sunt & alii domini bellatores instructi armatura apostoli: qui cottidie in ecclesia quae oikos domus est idest orbis & habitata intelligitur.

Disperdat eos & interficiat: qui erigunt contra scientiam dei. ululate quia prope est dies domini: quia vastitas a domino ueniet: & propterea omnes manus dissoluentur. & omne cor hominis tabescet & coeteretur.

Qui bellatores domini uenturi sunt ut disperdat omnem terram: ululate & agite poenitentiam quibus poena uentura est: Prope est. n. dies domini uel consumationis totius mundi atque iudicii. uel exitus uniuscuiusque. Debita enim a domino deprecatio quam nos diximus uastitatem ut seruaret: Metaphorice. quia promiserat bellatores. cum dies iudicii uel dominationis aduenerit omnes manus dissoluentur quibus dicitur in alio loco: Confortamini manus dissolutes: Dissoluentur autem manus: quia nullius opus dignum dei iustitia reperiatur: & non iustificabitur in conspectu eius omnis uiuus: Vnde propheta dicit in psalmo: Si iniquitates attendas domine quis sustinebit? Omne quoque cor siue anima hominis tabescet: & pauebit conscientia peccati sui: Haec dies formidolosa atque terribilis: de qua & sossionias loquitur: Metuite a facie domini quia prope est dies domini: Et rursum: Iuxta est dies domini magna prope & uelox nimis. & amos: Vix inquit qui desiderat diem domini: & quod uobis dies domini quae tenebrae sunt & non lux: Quod iuxta. lxx. additum est. turbabuntur legati & dolores apprehendent eos. illos legatos interpretari possumus. Quos ciues miserant aduersum eum qui perfectus erat in terra longinqua ut sibi regnum peteret: Vnde ipse loquitur in euangelio. inimicos autem qui noluerunt me regnare super se adducit

Super Esaiam.

adducite huc & interficite coram me.

Tortiones & dolores tenebunt: quasi parturientes dolebunt unusquisque ad proximum suum stupebit facies combuste vultus eorum. **C**u uenerit domini bellatores de terra longinqua: & omnes manus fuerit dissolutae: & cor pauidum atque contritum. tunc strophomatata quae nos tortiones uestris interpretati sumus & dolores tenebunt eos similes doloris parturientium: Per quod ostenditur torquenti eos propria conscientia, & facies habere combustas & igne quae sibi succederat quia non possunt dicere: signatum est super nos lumen uultus tui domine: & nos omnes reuelata facie gloriam domini contemplantes in eadem imaginem transformamur: Unusquisque stupebit ad proximum suum uidens eum in hisdem esse tormentis quibus ipse cruciatur.

Ecce dies domini venit crudelis & indignationis plenus & ire furorisque ad ponendam terram in solitudinem: & peccatores eius conterendos de ea. **P**ro terra. lxx. orbe interpretati sunt: & per crudeli insanabile: Cum. n. uel iudicii uel mortis tempus aduenerit: implebitur illud quod in sexto psalmo legitur: In inferno autem quod constituitur tibi: Non est. n. illud rebus poenitentiae: sed poenarum. Et in alio loco dicitur: Quam magna multitudo dulcedinis tuae domine: quam abscondisti timetibus te: Ergo absconditur multa dei misericordia ab his qui adhuc in timore sunt positi: & perfectam dei non habet caritatem. ut dum crudeliter audiunt diem domini & insanabilem: & indignationis furorisque plenum peccare desistant. Ponitur quoque orbis uel terra in solitudine & peccatores conterentur de ea qui prius peccatorum onere grauabantur: ut deletis perditisque sceleribus: habitet & regnet in terra iustitia.

Quoniam stelle celi & splendor earum non expandet lumen suum: Obtenebratus est sol in ortu suo: & luna non splendet in lumine suo.

LXX.

Stelle enim celi & orion: & omnis ornatu celi lumen suum non dabunt: & obtenebrabuntur sole oriens & luna non dabit lumen suum.

Pro eo quod nos interpretati sumus splendor earum: aut dubium quoniam stellarum: aquila & theodotio. ipsum uerbum posuerunt hebraicum XILEM. pro quo. lxx. orionem transtulerunt addentes de suo & omnis ornatus celi. quod obelo prenotandum est: Orionem autem gentiliu fabulae dicunt uiginti duas habere stellas: ex quibus quatuor tertiae magnitudinis sunt nouae quarte rursus alie nouae: quoniam ab aliis appellatur bootes. legimus quoque: i. iob. hiadas. & uesperum & arcturum: & thesauros siue interiora austru: De quibus in suo loco dicendum est: Nec putare debemus apud hebreos has stellas his appellari nominibus quod graecus sermo resonat & latinus: Sed propria habere uocabula: Sicut enim deus uocauit lucem diem: & firmamentum caelum: & aridam terram: & congregationes aquarum maria: sic & singulas stellas suis appellauit nominibus. quorum proprietate nostra lingua non exprimit: Scriptum est de deo in alio loco: qui numerat multitudinem stellarum & omnibus eis nomina inuocat: Quoniam igitur dies domini uenerit ad ponendum orbem terrarum in solitudinem: & peccatores de eo poenitus auferendos: tunc ad comparationem diuiniae maiestatis stellae celi: & omnis splendor earum retrahetur lumen suum: Nec mirum est hoc de minoribus stellis dicere cum sit sol obtenebretur in ortu suo. & luna splendoris solitum non habeat: Illud autem quod. lxx. transtulerunt quod stellae & orion & omnis ornatu celi obtenebretur sole oriens: non habet quod signi siue miraculi: hoc. n. omni sit tempore: ut orto sole: stellae quae in caelo sunt non appareant: Nec mirum hoc dixisse de sole cum sit plena luna & tota nocte fulgete pleraque astra non luceant. Esse autem per diem stellas in caelo probat solis deliquum. quod quando umbra terrae ut philosophi disputant: & obiecto orbe lunae fuerit obscuratus clario

Et uisitabo super orbis mala & contra ipsos iniquitates eorum. (ra in caelo astra uideatur)

Quoniam uisitat & percutit deus ad hoc percutit ut emendet. Denique quoniam uehementer irascitur super eos qui non agunt poenitentiam: non uisitabo super filias iniquitatis uestras cum fuerit fornicatae & super nuptias uestras cum adulterauerint. Econtrario de his qui in christo credituri sunt dicitur: Uisitabo in uirga iniquitates eorum: & flagellis peccata eorum: Misericordiam autem meam non auferam ab eis.

Et gescere faciam superbia infidelium: & arrogantiam fortium humiliabo.

LXX.

Et perdat iniuriam iniquorum: & iniuriam superborum humiliabo

Verbum hebraicum GAON.

quod perspicuae arrogantiae & superbiae sonat theodotio semper & lxx. iniuriam transtulerunt: Sensum magis qui uerbum exprimites. quia omnis superbus promptus est ad iniuriam: Ergo propterea dominus uisitat super orbis mala & contra ipsos iniquitates eorum: ut comprimat arrogantiam superbos: & superbia fortium humiliet Deum. n. superbis resistit humilibus autem dat gratiam. Et in pueriliis legimus an contritione eleuatur cor uiri & an gloriam humiliatur. Semper superbia ruina sequitur & humilitate gloria. quoniam. n. se exaltat humiliabitur: & qui se humiliat exaltabitur: legimus & in alio loco perdat sapientiam sapientium & intelligentiam prudentium reprobabo: non quo uera sapientia & uera prudentia perdat a domino: sed falli nominis scientia qui sibi thesaurizat linguam mediantem: & deficiunt scrutantes scrutinio: & inueniunt nihil loquentes iniquitatem in excelsu: & ponentes in caelum os suum: Vnde propria hereticorum superbia ueritatis iniuria nominatur.

Preciosior erit uir auro: & homo mundo obrizo.

LXX.

Et erunt qui derelicti fuerint honorati magis quam aurum excoctum & homo honorabilior erit lapide osif

In consumatione mundi: quoniam orbis redactus fuerit in solitudinem: & obtenebratus sol in ortu suo & luna splendoris suum non dederit tanta fiet ab antichristo signa atque portentosa: ut iniquitate crescente refrigescat caritas multorum ad decipiendos etiam si fieri potest electos dei: tunc preciosior erit uir auro quod hebraice dicitur saizab: aquila interpretatus est ciron: quod coloris optimi atque sanguinei est. Et homo mundissimo obrizo quod hebraice dicitur osif: & aquila transtulit spiloma osif: quod ne-

Liber Sextus

scio qđ uolētes. lxx. interpretati sūt lapidē de sofir: Est āt india locus in quo aurū optimū nascitur: Si cut in genesi legimus de fluuio fison. Iste est q̄ circuit oēm terrā eiulath ubi est aurū. Et aurum terrae illius optimū: & ibi est carbūculus & lapis prasinus. p̄ciosior āt itelligitur: p̄ eo qđ rarior. oē. n. qđ rariū est: p̄ciosū est: Sicut in samuhelis uolumine legimus. Et sermo dñi p̄ciosior erat in israel.

LXX.

Sup hoc celū concutiat: & mouebitur terra de loco suo.

Celū enī furebit & terra mouebit a fūdamētis suis: **Cū** p̄ciosior fuerit uir auro & hō mūdo obrizo & ipletum qđ scriptum est putas cum nenerit fili⁹ hominis iueniet fidē super terram Tunc & celi mouebūtur & terra: Celi enī & terra pertransibunt nō sua uolūtate & proprio arbitrio ut pleriq; aestimāt animātia esse credētes: sed ppter indignationē dñi exercituū: & ppter diem furoris eius q̄ respicit terrā & facit eā tremere: Vnde hoc qđ in. lxx. dicitur celū enī furebit:

accipiēdum p̄ his q̄ uersantur in celo quomodo si dicam⁹ oīs ciuitas cōclamaui: & obui am iudici urbs uniuersa p̄cessit: Fūdamēta uero terrae: & in puerbiis legimus: Deus sapiētia fundauit terram: Et ad iob loquitur dñs: Vbi eras qñ fundabā terrā: Nō qđ terra habeat fundamenta p̄ funda mole deiecta: sed uolūtas & potestas dei qua omnia cōtinentur: fundamenta illius appellāda sūt. Ipse enim sup maria fundauit eā & ipse appēdit eam super nihili.

Et erit quasi dāmula fugiēs & quasi grex ouium. & nō erit qui cōgreget: vnusquisq; ad populū suū conuertetur: & singuli ad terrā suā fugient: **Omnis** qñ inuentus fuerit occidetur: & omnis qui superuenerit: cadet in gladio: Infantes eorum allident in oculis eorum: diripientur domus eorum & uxores eorum violabuntur.

Celo terraq; cōmotis: fugiet diabolus coluber tortuosus: uel omne dogma contrarium ueritati. qđ in magistros ac discipulos scindit quorū priores ppter oxidortiam grāco sermone. οἱ κούμειν caprea nūcupantur: sequētes quasi bruta animalia: & huc atq; illuc errātia nō habēt qui eos cōgreget: Perdiderūt. n. eum de quo scriptū est: A dño gressus hominis dirigētur: q̄ liberati a magistris pessimis conuertētur ad populū suū & singuli ad terrā suā fugient de qua orti sūt: Qui uero inuētus fuerit occidetur siue iugulabitur: Hoc āt nō solum in cōsumatione mūdi: sed usq; hodie fit in ecclesia: qñ magistris superatis grex deceptus reuertitur ad populū & ad terram suā: & in eo qđ inuenitur occiditur: ut hereticus esse desistat: & q̄cūq; supuenerit cadet in gladio spiritali: Tūc infantes eorū & puulos q̄ nec dū ad p̄fectam uenerūt erroris aetate allidēt in oculis magistrorū: diripiētq; eorū ecclesiā: & uxores eorū uiolabūt. Prāua sapiētia & doctrina peruersa: Vñ pro istiusmodi patribus quorū iterficiēdi sunt paruuli debemus orare & dicere: da eis dñe: Quid dabis eis. uultum sterilem: & ubera arētia: Parturierunt enī iniquitatem. conceperunt dolorem: & genuerunt iniustitiam.

Ecce go uisitato sup eos medos q̄ argētū nō querāt: nec aurū uelūt: sed sagittis puulos iterficiāt & lactātib⁹ uteri nō misereātur: & super filios nō parcat: oculus corū.

Inuenimus in genesi qđ madai auctor gētis mædorum fuerit q̄ interpretatur mēsurā siue a potēte uel forti. Igitur cōtra babylonios q̄ cōfusi sunt: suscitatur a potēte & forti deo ministri ad puniēdum fortitudines: ut reddant unicuiq; secūdū opa sua: in qua. n. mēsurā mēsi sūt remetiētur eis: mēsurā agitātā atq; cōcussā & plenā: & supfundentem restituēt in sinus eorū: Qui nec argētū nec aurū idest nec eloqi pulchritudinē: nec acūmē īgeniū in qbus sibi añ plaudebāt recipiēt: sed p̄cenis afficiāt traditos: & puulis ac lactātibus uteri nō miserebūtur ut magnis misereātur: Atq; utinam & nos suscitetur a dño: & hāc nobis detur potestas ut nec aurū uelimus eloquētiā & sapiētiā secularis sed filios hereticorū & oīm q̄ decepti sūt iterficiamus sagittis spiritalib⁹. idest testimoniis scripturæ. & q̄ lacte nutriūtur erroris absq; ulla misericordia trucidē: & clemēti crudelitate pereāt nulliusq; misereamur īfatiā: & illa beatitudie dignissim⁹: beat⁹ q̄ tenebit & elidet puulos suos ad petrā

CAPITVLVM DECIMVMQ VARTVM.

Erit babylō illa glorioſa in regnis iclita in ſuperbia chaldeorū: ſicut ſubuerit de⁹ ſodomā & gomorrā: nō habitabitur uſq; in finē: & nō fūdabitur uſq; ad generationē: nec ponet ibi tētozia arabſ: nec paſtores requieſcēt ibi: ſed requieſcēt ibi beſtie. & replebūtur dom⁹ eorū draconibus: & habitabunt ibi ſtructiones: & pilofi ſaltabunt ibi: & reſpōdebunt vlule i diebus eius: & ſirene in delubris voluptatis: **Prope** eſt ut ueniat tempus eius & dies eius non elongabuntur.

LXX.

Et erit babylō q̄ uocatur inclita a regibus chaldeorū ſicut ſubuerit de⁹ ſodomā & gomorrā nō habitabit i eternū nec īgrediet in eā p̄ multas generationes: nec trāſibunt p̄ illas arabes: neq; paſtores regēſcēt i ea: ſed requieſcēt ibi beſtie: & replebunt ſonitu: & accubabunt ibi ſirene: & ſomnia ſaltabunt ibi & onocentauri ibi habitabunt & cubilia facient erici: in domibus eorū: **E**ito ueniet & non tardabit.

Quodq; ſeqtur dies eius nō elōgabuntur: aſter ſcicis notandum eſt qđ d̄ theodotione addita ſunt: mædis aduerſus cōfuſiōis urbē ſucitatis. q̄ nec aurum in bonis reputant nec argētum. q̄ ſagittis iterficiunt puulos. & lactātibus uteri nō miſerētur & ſup filios nō p̄cet oculus eorū: urbs quoq; iclita q̄ erat in ſupbia chaldeorū q̄ interpretatur deſomonia ſic ſubuertetur quomō ſubuerſa eſt ſodomā & gomorrā. ut nullū in ea maneat priſtinā māſionis ueſtigium: ſed poſtq̄ fuerit cælum nouum: & terra noua & p̄terierit figura huius mundi: non habitetur

Super Esaïam.

habitetur urbs cōfusionis īperpetuū: & nequaquā eundē statū recipiat: Nō. n. ponet ibi postq̄ in pristi-
na gloria esse desierit arabs tētoria sua. q̄ īterptatur occidentalis & uespertin⁹: ut in ea cupiat habi-
tare quā uiderit esse desertā: Arabs at̄ in p̄senti loco in bonā ptem accipitur: qd̄ semp̄ tendat ad finē
& oblit⁹ p̄teritoꝝ extēdat se in priora: Nec pastores req̄scēt ibi: q̄ māsuētissimū dñi gregē ī hierusa-
lem solēt pascere: sed ecōtrario req̄scēt ibi bestiaꝝ quas detestatur psalmista dicēs: ne tradas bestiis
aiam cōfidentē tibi p̄ qb⁹ aqla & symach⁹ & theodotio: ipsū uerbū hebraicū posuerunt SIIM: Et im-
plebuntur dom⁹ eoꝝ: hoc est babilonioꝝ iuxta septuaginta & theodotionē sonitu & clamorib⁹:
iuxta aqlā thyponib⁹: quos nos in dracones uertimus: iuxta symachū OIM: qd̄ uerbū in hebraico
cōtinetur: Et habitabūt ibi structiones: aīal semp̄ solitudines appetēs: de quo in iob pleni⁹ scribi-
tur q̄ cū pennas habere uideatur: tñ de terra alti⁹ nō eleuatur. pro quo. lxx. sirenes īterptati sunt. Pi-
losos at̄ q̄ dicūtur hebraice seirim: theodotio erectis & stātibus pilis īterptatus est: Symach⁹ & lxx.
demonas trāstulerūt: Pro onocētauris quoq̄ quos soli. lxx. īterptati sūt imitātes gentilium fabulas
qui dicūt fuisse ipocētauros. tres reliq̄ īterptes ipm̄ posuere hebraicū IHIM qd̄ nos in ululas uerti-
mus: Vbi at̄. lxx. dixerūt cubilia faciēt hericii in domib⁹ eoꝝ: & in hebraico positū est hennim: aqla
& symach⁹ & theodotio: syrenas īterptati sūt: Significantes uel bestias aliquas esse: uel demonas iu-
xta errorē gētiliū dulce cātātes: & decipiētes homines: q̄ huius seculi naufragiū clausis auribus trā-
sire non possūt: Porro onocētauri nomē ex asinis cētaurisq̄ cōpositū. uidetur mihi significare eos q̄
ex pte aliqd̄ humanum sapiunt: & rursū uoluptatibus & cāno turpitudinis abducuntur ad uitia: Di-
citur ergo secundū tropologiā: qd̄ in fine mundi uel mortis uniuscuiusq̄ oīs gloria & supbia chal-
dæorum & cōfusio mundi recedat a nobis & ita oīa subuertātur: sicut subuertit de⁹ sodomā & go-
morrā nec ultra mūdi isti⁹ futur⁹ sit status: sed pereat in æternū: Nec ponat ibi arabs tentoria sua: de
quo in sexagesimo septimo psalmo dicitur iter facite ei q̄ ascendit sup̄ occasū dñs nomē est ei⁹: nec
pastores ibi req̄scāt: angeli uidelicet qui humano p̄sunt generi & cottidie uidēt faciē patris: Sed re-
quiescāt ibi bestiaꝝ: & dracones & structiones & pilosi & ululæ & sirenes: quas oēs bestias refugarū
intelligimus angelos uel demonū: & eoꝝ qb⁹ tradimur ad puniēdū: & in domibus quodā uolu-
ptatis ubi erat laticia & gaudiū: Sit & plāctus ulularū: & lamētabilis uox sirenarū: quæ auditores su-
os ducit ad mortē: Tempus autem īminere iudicii & diē consumationis babiloniæ nō elongari ne
quaquā mirabitur: q̄ cottidie p̄ sanctos uiros in his qui credūt xp̄o subuerti uiderit babilonē: & æter-
nitate coparata: omnē lōgitudinem esse uicinā: De generibus bestiaꝝ imo mōstrorum brāuiter di-
xim⁹ q̄a in priori libro iuxta historiā ex parte perstricta sūt: Hoc quoq̄ cōsiderādū: quod postq̄ ec-
clesiasticus sermo & doctrina saluatoris urbē cōfusionis euerterit: ita ut sodomā & gomorrā cō-
paretur: nō habitetur a sanctis uiris: nec pastores requiescāt in ea q̄ xp̄i gregē pascere p̄suerāt: sed
ecōtrario requiescāt ibi bestiaꝝ: & dracones: & structiones & pilosi saltēt in ea. Quicquid enī heretici
loquūtur in sinagogis satanæ. nō est doctrina domini sed ululatus demonū & pilosorū: quos imi-
tabatur esau: Et sirenæ req̄scent in delubris uoluptatis: q̄ dulci & mortifero carmine aīas p̄trahūt
in pfūdū: ut seuiēte naufragio & īstat cottidie tēp⁹ ruinæ hereticoꝝ: & n̄ differē eoꝝ subuertio.

T Miserebitur enī domin⁹ iacob & eliget adhuc de israel: & req̄scere eos faciet sup̄ humū suā:
adiūgetur aduena ad eos & adhibebit domui iacob & tenebūt eos populi: & adducēt eos ad locū
suū: & possidebit eos domus israel sup̄ terrā dñi in seruos & in ācillas: & erūt capiētes eos qui se-
ceperāt: & subiciēt exactores suos. Et erit in diē cū requiē dederit tibi de⁹ a labore tuo: & a conci-
sione tua & a seruitute dura qua ante seruisti: sumes parabolā istā cōtra regē babilonis & dices.

Pro aduena idest p̄selito. lxx. gioran īterptati sūt: q̄ hebraice geṛ dicitur: Vñ de puto & moȳsi fili-
um q̄ aduena erat in terra: nominatū a patre gersan: Ergo gioras nō græcum uerbū: sed hebraicū.
græca cōsuetudine declinatū. licet qdā hebrei sermonis ignarus: græcā in eo ætimologiā exprime-
re conetur: ab eo qd̄ terrenæ rei curā habeat: Si enim īnq̄: terra appellatur & ora phronti est sollici-
tudo. Rursū p̄ masal quā aquila: & symachus & theodotio parabolā trāstulerūt: Quod & nos secu-
ti sum⁹. lxx. plāctū īterptati sūt: Est at̄ ordo: Postq̄ babilō deserta fuerit in æternū ita ut habitatio
bestiaꝝ sit: Miserebit̄. n. dñs iacob eius uidelicet q̄ uitia sup̄latauit: & elegit israel: eū q̄ mēte cōspicit
dñm: Et nota uerboꝝ pp̄rietatē: iacob q̄ adhuc in lucta positus est miserebitur: israeli uero q̄ post ui-
ctoriā nomē accepit: non misericordia: sed electio coaptatur: Requiescere quoq̄ eos faciet super
terram suam: de qua saluator loquitur: Beati mittes: quoniam ipsi possidebūt terram: Et credo uide-
re bona dñi in terra uiuentium: Adiūgetur quoq̄ domui iacob qui electi sunt per apostolos genti-
um multitudo & tenebunt reliquias domus israel super terram domini in seruos & ācillas: Pro-
dest quippe malis: ut bonis seruiant: Vnde & esau dicitur seruius fratri tuo: Et ad iacob: seruiet tibi
frater tuus: Et accipient eos qui se sophismatibus ante decaperant: & exactores suos q̄ omnia lucri
causa faciūt redigent in seruitutem: Postq̄ autem requieuerit iacob & israel a labore suo quo mul-
tum contra seculum & hereticos pugnando laborauerat: & a cōfusione & seruitute sua quā mali-
gnæ interpretationi & falsis dogmatibus ante seruierat: Tunc sumet planctum atq̄ parabolam cō-
tra regem babilonis: Sermonem uidelicet hereticorum erroris & cōfusiōis & dicet quæ sequun-
tur: Locum istum iudæi interpretantur carnaliter: Quod postq̄ reuersi sunt de babilone factum ēē

Libert Sextus

docere nō poterunt: Neq; enim babylonii feruierunt eis q̄ eos prius cōperant: nec uictis babylonis dom' eorū possiderūt: neq; habuerūt eos ī seruos & ancillas: Restat igitur ut iuxta fabulas de impetio hoc putet futurum esse romano: Quibus superatis in ultimo tēpore: seruiturā erāt gentes: qbus ante feruierit: Quod si sequētes litterā: Spe se falsa decipiunt: Qui eis concedet ut roma uocetur babylonia & nabuchodonosor rex romani imperii.

¶ Quomō cessauit exactor qui uenit tributum: cōtriiuit dñs baculū ipiorū: virgā dominatū cēdētē populos in indignatōe plaga īsanabili subiciētē in furore gētes: psequētē crudeliter.

¶ In petri epistola legimus: tempus est ut incipiat iudicium a domo dei: Et in ezechiele tortoribus dicitur a sanctis meis incipite: Pro diuersitate quippe peccati iudicii ordo disponitur: ut qui minus deliquērūt: ante purgētur: Nouissima at̄ inimica destruat̄ mors: Ergo cum israel de seruitute dura fuerit liberatus: sumet parabolā: Et cōtra regem babylonis quā debemus intelligere ut parabolam Si enim cōtra nabuchodonosor sermo est: & simplex historiā expositio: Quomodo parabola dicitur quā nulli alteri ita

Miratur ergo israel quomō cessauerit exactor qui exigere consueuerat usq; ad nouissimum quadrātem: Exigere autem non alios nisi debitores qui dicunt in oratione dominica: Dimitte nobis debita nostra: sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: Huic exactori debitores tradūtur a iudice: qui eos mittit in carcerē: & exigit usq; ad peccatum minimū: Deniq; & paulus apostolus in corintho fornicantem q̄ uxorem patris acceperat phigelumq; & hermo genem tradidit exactori: Et de his exactoribus etiā supra dicitur: Populus meus exactores uestri depradāt̄ uos. & qui repetūt dominātur uestri. Pro tributo: Aquila famem īterpretatus est: Sublato enim a nobis sponso: famem patimur uerbi dei: & iugiter a corpore dñi ieiunamus: Iccircoq; uirga & baculus impiorū. pro quo. lxx. iugū interpretati sūt percutit nos siue opprimit quia nolimus sustinere iugū saluatoris: Hoc at̄ baculū & hęc uirga īsanabili gētes furore cōdebat & fugientes persequēbatur crudeliter: Non emendare uolens traditos sed occidere.

¶ Cōquieuit & siluit oīs terra gauisa est & exultauit: abietes quoq; letati sunt sup te: & cedri libani: ex quo dormisti: nō ascēdit qui succidat nos. īfernus subter cōturbatus est in occursum aduentus tui: Suscitabit tibi gigātes oēs p̄cipes terre: Surrexerūt de solis suis oēs p̄cipes nationū. vniuersi respondebunt & dicēt tibi: Et tu vulneratus es sicut nos: nostri similis effectus es: Betracta est ad inferos superbia tua: concidit cadauer tuum subter te: Sternetur in ea putredo & operimentum tuum erant vermes:

¶ Ad interitū regis impii q̄ percutiebat plaga īsanabili nationes: & psequēbatur eas crudeliter: omnis terra cōquieuit & siluit. quā pri' turbarum & seditionum plena erat: in tantum ut abietes & cedri libani latarentur: De quibus in psalmis scriptum est: Vineā de aegypto transtulisti: eiecisti gētes & plantasti eam. Operuit montes umbra eius: & arbuta eius cōdrus dei: Has cōdros dei: quia aliquando peccauerāt tradidit dominus supplicio cōterendas: Vnde in alio psalmo dicitur: Conteret dominus cōdros libani: abietes at̄ excelsum quiq; & ī dñi seruitute sublimes debēt accipi: q̄ cōsona uoce dixerūt: Ex quo tu dormisti: Nota qd & mortis mors apellatur dormitio: Nō ascēdit q̄ succidat nos: Victo. n. forti & direptis uasis eius & ceteri satellites corruerūt: Vñ & dominus loquitur in euāgelio: Ite in ignem aeternum: qui parat est diabolo & angelis eius: Quādo igitur lignorū arborūq; cāsores eius cāsores succiderunt fecere corruere: Infern' quoq; turbat' siue rursus in amaritudinē in occursum aduēt' ueri nabucodonosor. locus suppliciorū atq; cruciatuū ē in quo uidetur diues purpuratus ad quē descēdit & dominus ut uictos de carcere dimitteret: Possumus infernū occurētē dicere & eū angelū q̄ feris p̄cenis: q̄ p̄positus est: q̄ suscitauit oēs gigātes p̄ quo alii faraim alii titanes simpliciter trāstulerūt: Gigantes at̄ uocātur iuxta ethnicorū cōsuetudinē q̄ eos terrigenas aestimāt quos terra genuerit: Nos autē gigātes iuxta grāci sermonis ethimologiā eos appellare possum' q̄ terrenis opib' seruiērūt: Deniq; sequitur: Oēs p̄cipes terrā q̄ surrexerūt de solis suis in aduētū quodā principis sui ut quē prius honorabāt p̄ potētia: postea mirarētur in p̄cenis & dicerēt: Et tu vulneratus es sicut nos: nostri similis effectus es: Quāuerba hūc sensū habēt: Putabamus nos p̄ ibecilitate sensuū nō potuisse resistere potētiae dei & te eē solum qui in tua altitudine pmaneres: sed ut rebus ostenditur: & vulneratus & captus es nostriq; similis effectus: ut quos in terra dignitas separauit: apud inferos p̄cena consotiet: Detracta est ad inferos superbia uel gloria tua: & concidit cadauer tuum: Siue ut. lxx. transtulerūt multa lātitia tua: Quā prius subiectis tibi gentibus lātabaris: Subter te sternetur putredo & opperimentum tuum erunt uermes: Hęc requies diaboli. iste est lestulus temptatoris qui in tantam erectus est superbiam ut etiam dominum auderet temptare dicens: hęc omnia tibi dabo si procidens adoraueris me: Putredo & in ea operimentum uermium: uel p̄cena intelligantur aeternā quas propria gignit conscientia: uel suppliciorum materia: quā ex propriis peccatis nascitur: Sicut quamdiu cadaueris materia est & aliquis humor in cadauere uermes nascuntur ex putredine: sic ex ipsa materia peccatorum supplicia gignuntur: Vnde & apostolus paulus interfecta morte ad quam per os eā sermo propheticus loquēbatur: Ero mors tua o mors: ero morsus tuus inferna loquitur ad eam: ubi est mors cōtentio tua: Vbi est mors stimulus tuus: Illa enim mors tua nō est q̄ succidat nos nequāq; n. erit peccatū qd succidēdū est: Quia stimulus mortis peccatū est.

Quomodo

Super Esaïam

Quō cecidisti de celo lucifer q mane oriebaris: corruisti in terrā q vulnerabas gētes. LXX.

Quō cecidit de celo lucifer q mane oriebat. Contritus est in terrā q mittebat ad oēs gentes.

Pro lucifero qui hebraice dicitur hel il. Aquila trāstulit ululantem aurorā filium. Vere enim ululare debuit & ululare: qui ppter superbiam suam de cālo in terra p̄cipitatus est: atq; cōtritus est. unde & saluator ad discipulos loquitur: Videbam satanā quasi fulgur de cālo cadentem. Nō modo uideo: sed prius uidebam qn corruit: Et si ille ppter superbiam de tanta magnitudine cecidit: uos quoq; nō debetis gloriari quia uobis dāmonia subiecta sunt. Sed qā nomina uestra scripta sunt in cālo. Vt unde ille cecidit per superbiam: uos ascendatis per humilitatem. Iste est princeps seculi qui inter stellas cāteras mane oriebatur: & suo uitio de lucifero uesper effectus est: & nō oriens sed occidens. Qui uulnerabat gentes satellites suos: ut oēs sua fraude deciperet. Isti sunt falsi apostoli: opere mendaces: qui trāstiguntur in apostolos xp̄i. qui bono semini lollium supseminant dormientibus ecclesiarum magistris: & nolētib; aut nequāuntibus eorū malitiā resistere. Iacob autem & israhel cuius misertus est: & quem elegit dominus: hāc adhuc loquitur ad diabolū: siue ut. lxx. uolunt diabolo: id est non ad secundam personam sed de tertia.

Qui dicebas in corde tuo: in celū ascēdā sup sidera dei exaltabo solū meū: sedēbo in mōte testamēti in lateribus aquilonis: ascēdam super altitudinē nubium: ero similis altissimo.

Vel anteq de cālo corruerit ista dicebat: uel postea quā de cālo corruit. Si adhuc in cālo positus quō dicit ascēdā in cālum: sed qā legimus cālū celi dñi cū esset in cālo. i. firmamēto in cālū ubi solū dñi est cupiebat ascēdere: nō humilitate: sed supbia. Sin aut postq de cālo corruit ista loquitur uerba arrogantiae debemus intelligere: qui nec p̄cipitatus quiescat: sed adhuc sibi grādia repromittat: nō ut inter astra: sed super astra dei sit. Cumq; dñs loquatur ad apostolos: sufficit discipulo ut sit q̄si magister: & seruus sicut dñs suus: & dicat ad patrem. Pater sanctae da ut sicut ego & tu unū sumus: ita & isti in nobis unum sint. Iste tantū & ut sup stellas celi quā nō corruerūt solū suū positurū eē se iactet. Quodq; infert: sedēbo in monte testamēti in lateribus aquilonis. Pro quo. lxx. transtulerunt in monte sublimi: super montes excelsos qui sunt ad aqlonem: ad illd referamus qd i Hieremia dicitur. Ab aquilone exardescēt mala super oēs habitatores terrae. Et qd olla succensa a facie aquilonis accenditur. Iste est aquilo uentus durissimus: a quo suos uult dñs liberare captiuos: & ducere in ciuitatem sanctā dicēs. Dicam aqloni adhuc & affrico noli phibere: adhuc filios meos de terra longinqua. Illud aut quod huic potest esse cōtrarium montes sion latera aquilonis ciuitas regis magni facile soluitur. Hii enim qui quondam erāt in lateribus aquilonis durissimi: postea per penitentiam in ciuitatem dei esse cāperūt. Semp istiusmodi lucifer quārit ascendere super eos q habent imaginem cālestē qui fulgent in ecclesia sicut astra dei: & sedere in monte pacti siue testamēti: id est in ecclesia q in sublimibus collocata est: & de lateribus quondam aqlonis habitatores possidet. Qui intantū oblitus sui est ut uelit sup nubes ascendere: qbus nō mandauit dñs ne pluant sup israhel imbrem: & ad quas puenit ueritas dñi cui loquitur & abdias. Si exaltatus fueris ut aqla: & iter sidera celi posueris nidū tuum: inde te retrahā dicit dñs. Infelix iudas qui quasi nubes cū aliis apostolis mittebatur ut plueret sup israhel imbrem. Et q stella inter cāteras stellas erat qbus dñs loq̄batur: Luceat lumē uestrū coram hoibus: uitio suo suscepit ascensorem diabolū: qui ut supbia uerba cōpleret: ēt hoc ausus est dicere: Ero similis altissimo: ut quō xps habet pphetas & apostolos: ita ille falsos prophetas & pseudo apostolos. Hāc autem omnia referenda sunt ad hereticos qui cū deorsum sint cum principe suo excelsos se iactant.

Teruntamen ad infernum detraberis in profundum lacū. LXX.

Nunc autē i infernum descēdes: & ad fundamēta terre. **N**ō ad infernū descendes & ad fundamenta terrae nō ad infernū sponte descēdes. Hoc. n. dñi saluatoris est: ut uinctos de inferis liberet. Sed ad infernū traheris inuitus: ut q p uirtutes poteras ad excelsa cōscēdere p uitia detraharis ad poenam. Scī pennas hnt aqlae & pennas colūbae & pnt dicere uolabo & requiescā. Impii autem & aegyptiorū similes demersi sunt quasi plumbū in aq; uehementibus demersi sunt in pfundū sicut lapis: unde & iniquitas siue ut melius hētur in hebreo impietas sup talentū plumbi sedere conspicitur: ergo illud qd alibi legimus oīs q se exaltat humiliabitur. Etia rex cōfusiōis passus est ut detraheretur in fūdamēta terrae: siue ut uerius hētur in pfundū lacū. De fūdamētis terrae in deuteronio scribitur. Ignis accēsus est in furore meo. Ardebit usq; ad infernū nouissimū. Deuorabit terrā & fundamēta eius: eos uidelicet q terrēi sūt. De lacu quoq; qd pfunda significētur inferni illa sūt testimōia. Assimilat^r sum cū descēdētib; in lacū. Et posuerūt in lacū nouissimū: Sicut. n. lacus aquas ad se descēdētes: ita infernus aīas suscipit ad quē lacū descēdit helcanā tpe niuis & frigoris & iterfecit leonem: Vnde & heretici relinquunt fontem aquae uiuentis dñm: & fodiūt sibi lacos contritos q aquā nō ualeāt cōtinere. De his lacis q seruorē nō hnt spūs scti: nec Hieremia ppheta similes sūt q iuxta lxx. interpretēs loquēbatur: niuem calidam in deserto. Sed refrigerante caritate calorem sancti spiritus perdidērunt. Ille est lacus de quo idem hieremias loquitur. Sicut refrigerat lacus aquam sic refrigerat malitia hntes se. Qui utinā iuxta apocalypsim iōānis: aut calidi essent: aut frigidi. i. aut crederent: aut oīno nō crederent: ne p teporem & simulationem fidei a dño reicerentur.

Liber Sextus.

Qui te viderint ad te inclinabuntur: teque prospiciet. **N**ūquid iste est vir qui conturbauit terram: qui contempsit regna: qui posuit orbem desertum: et urbes eius destruxit: et victis ei non apuit carcerem.

Siue ut, lxx. transtulerunt (eos qui ducebantur non soluit) Qui viderint nabuchodonosor regem babilonium non oculorum sed cordis intuitu de caelo ad inferos corruisse: inclinabuntur humilitate quam contraria est superbiae: & illum perspicient ista dicentes. Nonne iste est vir siue homo qui conturbauit vel contempsit terram: & sensus qui dixerat: ero similis altissimo: & se iactabat deus: homo esse conuincitur. De quo in psalmo qui proprie contra diabolum est dicitur. Exurge domine non confortetur homo. Et in euangelio: inimicus homo superseminauit zizania. Vnde ad eum & socios eius dictum legimus. Ego dixi dii estis & filii excelsi omnes. Vos autem sicut homines moriemini: & sicut unus de principibus cadetis. Et ad eundem sub figura principis tyri dicitur. Pro eo quod exaltatum est cor tuum & dixisti. Deus ego sum: habitatione dei habitabit in corde maris. Tu autem es homo & non deus: & dedisti cor tuum sicut cor dei. Iste vir & iste homo conturbauit uniuersam terram: eos uidelicet qui audiunt eum adam terram & in terram ibis. Et contempsit regna siue reges: quorum cor in manu domini est. Contempsit inquit non subuertit. Vnde & unus de his qui contempsit fuerant. Et tamen non ruerat: loquebatur. Mei autem pena moti sunt pedes. Et apostolus loquitur ad credentes: ut arripiant armaturam dei & stent contra insidias diaboli. Domus autem quam super petram fundata est: nulla tempestate concutitur. (Qui posuit orbem terrarum desertum.) Siue ut iuxta hebraicum propter, lxx. omnes aliter transtulerunt quasi desertum: Viciis enim suis atque peccatis: orbem qui hebraice dicitur thebel fecit esse desertum: & nullam habere uirtutem: uel hisdem subiungere uitiiis: quibus gentium plena est solitudo. Urbes quoque eiusdem destruxit orbis: ut de ecclesiis christi faceret synagogas diaboli: & munditiam fidei heretica sorde pollueret. Sed & uinctis eius: id est orbis non aperuit carcerem. Nos omnes uincti eramus: & clausi tenebamur in carcere: qui uinctis dixit saluator exite. & his qui erant in tenebris reuelamini. Dominus enim soluit compeditos. Qui liberati sunt ab eo gratias referunt dicentes: tu dirupisti uincula mea. Funibus enim peccatorum suorum unusquisque constringitur: quos funes atque uincula soluere possunt & apostoli imitantes magister suum qui eis dixerat. Quaecumque solueritis super terram erunt soluta & in caelo. Soluunt autem apostoli sermonem dei: & testimoniis scripturarum: exhortationem uirtutum.

Omnes reges gentium uniuersi dormierunt in gloria: unusquisque in domo sua. Tu autem proiectus es de sepulchro tuo quasi stirps inutilis: sicut sanies poluta & inuoluta cum interfectis & confosis gladio qui descendunt ad lapides laci. LXX.

Omnes reges gentium dormierunt in honore: homo in domo sua. Tu autem proieceris in montibus sicut abortiuum abominabile: & inuoluta cum interfectis gladio descendit ad fundamenta terre.

Reges gentium quibus deus secundum canticum deuteronomii gentes crediderat gubernandas. Qui contempsit sunt a nabuchodonosor: & tamen non subuersi: quorum nequaquam regnat peccatum: sed quia cor eorum in manu dei erat: minime corruerunt. Et enim saluator: quomodo deus deus eorum appellatur: sic dominus dominantium: & rex regum. Isti igitur reges uniuersi requieuerunt in gloria sua: unusquisque in domo sua. Diuersae quippe apud patrem sunt mansiones: & parietate uirtutum habitationum differentiae. Porro nabuchodonosor proiectus est de sepulchro suo: nec in morte a cruciatibus conquiescet. Proiectus autem quasi sanies quae hebraice dicitur NEHER quam Aquila icchora interpretatus est tabum uidelicet pudoremque. Symachus EITPAMA: id est abortiuum. lxx. mortuum Theodotio: germen: quod hoc ipsum uerbum supra. ubi de christo legimus: egredietur uirga de radice iesse & flos de radice eius ascendet. lxx. florem. Theodotio: germen aquila

id est uirgultum interpretati sunt: proprie neher diceretur uirgultum: quod ad radices arborum nascitur: & ab agricolis auulsum quasi inutile picitur. Vnde & nos stirpem inutilem transtulimus. Igitur nabuchodonosor quasi stirps inutilis incendio praeparatus: uel sicut sanies poluta & inuoluta his qui ab eo interfecti sunt gladio: & descenderunt usque ad fundamenta laci de trahitur in profundum. Et ne cum his quidem habebit consortium sepulturae: quos interfecit. Alterius enim poenae est auctor delicti: & alterius qui ab auctore compulsus est. Iste est gladius quo uulnerati sunt plurimi & interfecti: de quo in septimo psalmo legimus. Nisi conuersi fueritis: gladium suum uibrauit. Arcum suum tetendit & parabit eum: & in ipso parabit uasa mortis. Sagittas suas ad dentibus effecit. His uidelicet: qui in suum cor ignita diaboli iacula susceperunt. Porro iuxta, lxx. cadaver nabuchodonosor cum plurimis interfectis pollutum atque confusum iacebit in superbiae montibus: & deducetur ad inferos. Fundamenta autem laci: pro lapidibus laci interpretatus est Symachus: ut aliis uerbis: profundum & tartarum significaret inferni.

Quasi cadaver putridum non habebis consortium: neque cum eis in sepultura. Tu enim terram tuam disperdidisti populum tuum interfecisti. LXX.

Quomodo uestimentum mixtum sanguine non erit mundum: sic nec tu eris mundus: quia terram meam perdidisti & populum meum interfecisti.

Quia multum inter se hebraicum distat: & septuaginta editio: separatim de singulis differamus. Sicut cadaver putridum: siue ut aquila transtulit conculcatum: non habebis consortium sepulturae: nec cum his quod quos interfecisti. Tu enim magister es illi fuere discipuli: & cui plus creditum est: plus exigitur

Super Esaiam

getur ab eo. Tu. n. terrā tuā dispēdidisti: populū tuū occidisti eos uidelicet q̄ tibi sūt crediti gubernā di: uñ ad saluatore aude dicere. Hæc oīa mihi tradita sunt & dabo tibi eas: si p̄cides adoraueris me. Cadauer aut̄ diaboli putridum ob magnitudinem peccatorū dubitare nō poterit: qui legerit p̄m̄ esse fetidissimū: ip̄o p̄ctōre dicente cōputruerūt & corruptæ sunt cicatrices meæ. Econtrario uirtus boni odoris est: unde & spiritaliū frat̄ dilectio cōparatur ungueto: quod descendit super barbam Aaron & sup̄ oram uestimenti eius. Et ad sp̄sā sp̄sus loquitur. Odor tu⁹ suauis: & facies tua speciosa. Quō aut̄ cadauer diaboli spiritaliter cōculcetur: illud apostoli docet nos. Deus cōterat satanam sub pedibus nostris uelociter. Et dñi uerba dicētis: quasi lutum platearū delebo eos. Iste q̄a terrā sibi credidā pdidit: & cōmissum sibi populū trucidauit: nequāq̄ eos uiuos reseruans deo: sed socios suā p̄parās sepulturæ: p̄pterea nō erit nec uocabitur in æternū. Porro hunc habet sensum: O lucifer q̄ mane oriebatis q̄ qñ hēbas opa uirtutū & luminis uestimentū eras dei: & de te dici poterat: Amictus lumen sicut uestimentū: q̄a multos iterfecisti gladio. Qui descēderūt ad isernū & eorum pollutus es sanguine. Nequāq̄ uocaberis uestimentū dei: sed uestimentū cruore p̄mixtum: nō maculatum atq̄ pollutū: ut aliqd̄ mundū hēre uidearis: sed totū sanguine cruentatū. Et hoc notandū qd̄ ad diabolu dicitur: Sicut uestimentū cōmixtū sanguine nō erit mundus. Vbi sunt ergo q̄ dant diabolo p̄cēnitentiā & dicūt illum posse mundari: nec statim patebimus heresi q̄ diuersas asserit eē naturas: & aliā esse q̄ numq̄ recipiat sanitatē. Nō. n. hoc uestimentū p̄ se imundū est. & ita a deo cōditum qd̄ olim deus uestiebatur: sed q̄a cōmixtum est sanguine: & totū se polluit suo uitio & malis accedentibus: nō erit mundū. Et p̄pterea nō erit mundū q̄a terrā dñi pdidit. & pollutū eius iterfecit: Terrā iudæ terram cōfessionis: & sct̄os quosq̄ pdens atq̄ interficiens: & ideo nō manebit in p̄petuum. Vñ & in euāgelio dicitur: Ite in ignem æternū q̄ p̄paratus est diabolo & āgelis eius. Quō aut̄ sct̄us uestimentū dei est: & uestimentū nouū: & uestitur tunica salutis atq̄ lætitiæ dicēs: Exultet aīa mea in dño. Induit. n. me uestimentum salutis. & tunica lætitiæ circumdedit me. Sic ecōtrario peccatorq̄ portat imaginē ueteris hoīs atq̄ terreni: meretur audire. Ecce oēs uos quasi uestimētum ueterascimini: & tineā deuorabit uos. Qui aut̄ p̄fecerit in scelere & uetustatem noluerit emundare nouitate: nequāq̄ ueteri uestimento: sed p̄ano menstruato mulieris cōparabitur dicēs. Errauim⁹ & facti sumus imundi omnes nos: sicut pannus menstruata uniuerſa iustitia nostra.

Semen pessimorum p̄parate filios v̄ros occisioni iniquitatum p̄m̄ suorum nō surgent: nec hereditabūt terrā: neq̄ iplebunt faciē orbis ciuitatū: & surgā sup̄ eos dicit dñs exercitū: & p̄dā babilonis nomē & reliq̄as: & germē & p̄geniē dicit dñs exercituum. LXX.

Semen pessimum p̄para filios tuos occisioni peccatis p̄is tui: ut nō cōsurgant & possideant terrā & impleāt terrā ciuitatum: & surgam eis dicit dñs sabaoth: & dispdā nomen eorū & reliq̄as & semen. **P**ro semine pessimo qd̄. lxx. trāstulerunt: in hebreo scriptū est. ZERAM PHIM. qd̄ ceteri semen pessimoꝝ interpretati sunt. Nō qd̄ ip̄m semen p̄ seipsum malū sit. Deus enī oīa fecit bona: sed ab his q̄ sua uolūtate sunt pessimi: semen ortū sit malum: qd̄ uolūtate fit nō natura. Vñ & in Daniele legimus. Semen chanāā & iuda. Et de bonis filiis dicitur ab apostolo: In xp̄o Iesu p̄ euāgelium ego uos genui. Et in euāgelio. Quot quot eū receperunt dedit eis p̄tatem ut filii dei fierent. Oīs. n. q̄ facit p̄m̄: de diabolo est: Huic igitur p̄cipitur semini: ut filios suos oēs scilicet cogitationes pessimas: & opa mala p̄paret occisioni: q̄ ex impiis nati sūt: haud dubium qñ cōtrarias significet fortitudines: q̄ pessimi filii deo trucidātur in iniquitatibus pat̄ suorū: ne ultra cōsurgant & possideāt terrā q̄ a sct̄is possidēda est & implenda: ut ciuitas in ea dñi cōstruatur. Et q̄a nō est hominū p̄fecta uictoria: nisi enim dñs custodierit ciuitatem in uanum uigilabunt q̄ custodiunt eam. Ideo dñs ip̄se cōsurgit aduersus filios pessimoꝝ: & dispdit de cōfessione nomē eorū & reliq̄as: & oē germen & p̄geniem: ne ultra pullulent in urbibus dñi. Legimus in euāgelio qd̄ diabolus ab initio mendax sit & pater eius. i. mendatii: qd̄ multi nō intelligentes patrem diaboli uolunt esse draconem q̄ regnet in mari: quē hebrei appellāt leuiathan. Et hoc putāt loco cōuenire p̄nti iuxta. lxx. interptes q̄ dixerūt p̄ p̄tis p̄is tui: cū p̄spiciat in hebreo abothā nō p̄is tui: sed p̄m̄ suorū signific. **E**t ponā eam in possessionē ericij: & in paludes aquarū scopabo eā scopa terens dicit dominus exercituum. LXX. **E**t ponā babiloniā desertā ita ut habitent in ea hericij: & erit in nihili. **E**t ponam eā luti uozaginē: in perditionē

Cump̄diderit dominus exercitū nomē babilonis: & reliq̄as & germē: & uniuerſam p̄geniē. Non erit eius p̄ditione contentus: nisi dederit eam possessionem hericii: & paludes aquarū: & scopa pauerit eam scopa nō leuiter & fortuito: sed terens ut nihil in ea antiquarum sordium resideat: In actibus apostolorum scribitur in uase illo linteo quod quattuor dimissum principiis p̄debat e cælo oīa gñra quadrupedū: & reptiliū: & uolatiū cōtineri. qd̄ postea apl̄s differēs. De⁹ iqd̄ oñdit mihi nullū hoīem imundum dicere. Mores ergo hoīum ī diuersis aīantib⁹ mōstrabātur: sicut pharisei & saducei p̄ neq̄tiā appellātur genimina uiperarū: & p̄pter dolos Herodes uulpes dicitur. Et luxuriosi deniq̄ ad uoluptatem æqui appellātur insaniētes in foeminis: & nolite fieri sicut æquus & mulus. quibus non est intelligentia: & contrario inocentes columbæ uocantur & oues. Igitur iuxta doctrinam dñi saluatoris q̄ curas istius seculi & seductionem diuitiarū spinas appellauit: ericius mi

Liber Sextus.

hi uidetur q iuxta apostolū gaudet in incerto diuitiarū: & armatū se nō armatura dei: sed spinis atq peccatis huius mūdi esse cōfīdit: cui rectissime dicitur illud euāgelicū. Stulte ac nocte auferetur aia tua a te: q aut parasti cuius erūt. Tales habitatores habet babylon deserta uirtutibus: ubi nō est ager irriguus q afferat fructū: sed paludes infertiles & limosæ ac lutosæ: in quibus cœno gaudētia re- ptat aīalia. Quāobrem clemētissimus dñs scopauit eā uehēmētissime terens: & quasi quodā eueri- culo ad pug usq mūdauit: ut babylōia semina pereāt & a solis habitentur ericiis. Qñ uiderimus aliquem diuitiarum immersum: & ut. lxx. interpretati sunt baratro: hoc est pfunda uoragine & qñ cenosa palude circumdari: nō dubitemus eum appellare ericium habitatorem desertæ babylonis.

Turauit dñs exercitū dicens si nō: ut putauit ita erit: & quō mēte tractauit sic eueniet. Et cōterā assyriū in terra mea: & in mōtibus meis cōculcem eū: & auferatur ab eis iugū meū & onus illius ab humero eorū tollatur. **P**ostq herici? habitauerit in deserta babylone & p agris irriguis ac fertilibus paludes cūcta opuerint ita ut nihil pristinus & habūdātia in babylōe resideat inramē- tum dñi cōplebitur: & eueniet qd mēte tractauit ut cōteratur assyrius in terra eius: & in mōtib? illi? cōculcetur. Hostis qppe temerarius nō solū terrā dei & humilia qq occupare festinat: sed et eos q in dei seruitute & uirtutibus pfecerūt: ita ut mōtibus cōparētur & dicatur de eis: fundamēta eius in mōtib? scīs: Et nota pprietatē. In terra cōteritur: in mōtibus ab ipso dño cōculcatur: cū oēs ini- mici positi fuerint sub pedib? xpi ita ut nouissima destruatur mors: Tūc auferetur a scīs grauissimū iugum assyrii quo eos añ depserat: & onus sicut. lxx. trāstulerūt cydos. i. gloria ab humero eorū tol- letur: ut sublato iugo assyriorū uideāt requiē: q abhominata est terra: qa uberrima est & supponant ceruices suas iugo xpi ad laborādum: & fiāt ueri agricolæ. Vñ & Isachar qui itēptatus ē merces ex uirtutibus nomē accepit. Et in ppheta legimus. Et merces his qui seruiunt dño. Et in alio loco: Ec- ce dñs: & merces eius cū eo: qui reddet unicuiq scdm opus suum: Quod at cōteratur & cōculcetur assyrii. i. cōtrariæ fortitudines: & illud euāgelicum docet. Ecce dedi uobis ptatē calcādi sup serpētes & scorpiōes: uirtutē inimici. Et apostoli uerba testātur. De? cōteret satanā sub pedib? uis uelociter

Hoc pñlius quod cogitauit super oēm terrā: & hec manus extēta super uniuersas gētes. Dñs enī exercituum decreuit: & qs poterit infirmare? & manus eius extēta: & quis auertet eam.

Pro oī terra. lxx. uniuersum orbem itēptati sunt. In fine oneris uel uisionis cōtra babylonem: qd latebat apitur dominū cogitasse cōsiliū sup oēm terrā. i. orbem terrarū: & nō cōtra terrā caldæorū & regem assiriū atq caldæum. Et extēta siue elatā manum eius sup oēs gentes: & nō sup unā gentem babyloniā. Ex quo oñditur cūcta q dicta sunt nō ad unam puintiā spālites: sed cōtra or- bem terrarū generaliter ptinere. Quodq dicitur: quis poterit infirmare & quis auertet eā. Non pro difficultate debemus accipere: sicut illud legitur. Quis sapiens & intelligit hāc. Et quis putās fide- lis & prudens dispensator: & cetera his similia: sed pro impossibili. Nullus enim poterit domini in firmare cōsiliū: & manum eius extētam siue sublimem ne percutiat auertere.

In anno quo mortuus est rex Achaz: factus est onus istud: Ne leteris philistea omnis tu: qm cōminuta est uirga percussoris tui. De radice enim colubz egredietur regulus: & semen eius absorbens volucres: Et pascentur primogeniti pauperum & pauperes fiducialiter requiescent & interficere faciam. **LXX.** **A**nno quo mortu? est rex Achaz. Factum est uerbum istud: Ne letemini alienigene oēs. pñtū ē. n. iugū eius q pcutiebat uos. Sigdem ex semie ser- pētis egredient gemina aspidū: & ex geminibus eorū egredietur serpētes pēnati & pascētur pau- peres boīes in pace requiescent: interficiet autē in fame semē tuū: & reliqas tuas occidet.

Mortuo Achaz qui itēptatur idest obtentio siue possessio quē regem impiū- simum legimus: sit pondus istud sup philistim siue uerbum: Viuente at illo & regnāte in peccatori- bus: nec pōdus cōtra alienigenas: nec sermo dei fieri poterat ad pphetā: qd quidē supra dixisse me meminī: qñ Ozia mortuo: uidit Esaias dñm sedentem sup thronum excelsū & eleuatū. Et in exo- do legimus: qd postq mortuus est rex ægypti igemuerunt filii israhel ab opibus suis: & exclamaue- runt: & ascendit clamor eorū ab opibus: & exaudierit dñs gemitus eorū. Nisi. n. esset mysticum qd dicebatur. illo magis regnāte clamare debuerūt. Qñ luto & laterib? deseruiebāt. Præcipitur ergo philisti quos nunc palestinos uocat & semp a. lxx. alophili. i. alienigenæ trāsserunt: & dicitur eis ne gaudeāt ne lætentur: qm cōtrierunt uirgā uel iugum pcussoris sui. Quē. n. diligit dñs corripit & flagellat oēm filiū quē recepit: Et qñ filios nos erudit dñs qñ uisitat in uirga iniquitates nostras: & in flagellis pñtā nostra ut misericordiā suā nō auferat a nobis. Hæc uirga de q & i alio psalmo scri- bitur: Virga tua & baculus tuus ipsa me cōsolata sūt. Hæc est uirga & hoc iugū qd? ceruicib? oīum uult saluator ipōere. Vñ posito iugo nabuchodonosor: portēt iugū xpi qd si qs abiecerit atq cōtri- uerit. statim de semie siue radice serpētis qui est coluber tortuosus egredientur regulus & aspidēs: & de aspidibus exhibunt serpentes uolātes: siue qui absorbeant uolucres. Abiecto autem iugo dei & contrita domini disciplina: primum in cogitationibus nostris semen colubri radicatur. Secūdo de semie pessimo nascitur regulus q rex serpētū ē: & flatu suo atq cōspectu hoīes occidere dicitur. Siue genimīa aspidū de qb? i psalmo dicitur. Venenū aspidum sub labiis eorū q peccata sūt uaria. Et de cogitationum pessimo thesauro: in mala opera prorūpunt. Cūq regnauerint in hominibus alienigenis

Super Esaiam

alienigenis quia adon alieni sunt: statim egrediuntur serpentes pinnati: ut non sufficiat eis cogitare & fecisse quæ mala sunt: nisi patrocinium quoque malorum operum quæ fuerit: & diuersas finxerit hereses. Ego puto serpentes esse pinatos qui se exaltant & eleuant contra scientiam dei: Et ponunt in celo os suum uel qui absorbent uolucres: hoc est qui ueneno ore singulos quosque uolare cupientes: & ad excessu cõsurgentes suis faucibus deuorant: & hoc interim de malis. Cæterum qui non contriuerunt uirgam & iugum percussoris sui: sed ceruicem suam domino subiecerunt: & sunt pauperes spiritus: pascentur & dicent. Dominus pascit me & nihil mihi deerit. Et a domino audient: In pascua ubi pascam eos. & ingredientur & egrediuntur: & pascua inuenient. Et pascentur pauperes per eum qui eos percutit ut emendet: & in pace requiescent: siue pastore sollicito ipsi agent fiducialiter: & cum Lazaro reqescerit in sinu Abrahe. Qui autem contriuerint iugum & uirgam percussoris sui: famem perpetuam sustinebunt: ut non alantur sermone dei: sed omnes eorum reliquæ itereant: ne quid idem malo semine germinet.

Ulula porta: clama ciuitas: prostrata est philistea omnis. Ab aquilone enim fumus venit: & non est qui effugiat agmen eius. Et quid respondetur nuntius gentis quia dominus fundauit syon: & in ipso sperabunt pauperes populi eius.

Pro nuntiis idest angelis quos solus symachus transtulit omnes reges interpretati sunt uerbi ambiguitate decepti quæ præter unam litteram aleph quæ in angelorum uocabulo addita est: eodem reges & angeli apud hebreos appellantur nomine: idest num reppem: philistim: libro hebraicorum nominum repperi philistim interpretari cadentes poculo. Qui ergo inhebraati sunt calice babylonis: & biberint uinum in quo est luxuria: & incerta uitia propter hebrietatem regnum dei iuxta apostolum non fuerint consecuti: his præcipitur ut porta eorum ululet & clamet ciuitas. Portam hereticorum: os arbitror quo blasphemant ciuitatem: animam quæ malarum cogitationum thesaurus est. Hæc ululare debet & plagere: quia omnis prostrata est in terramque deiecta & nihil in ea sane intelligentiæ est deique sapientiæ. Quare ululat porta: quæ ob causam clamat ciuitas: quia prostrata est omnis philistea. Curque prostrata sit: sequens uerbum ostendit.

Ab aquilone fumus venit: & non est qui effugiat agmen eius.

Fumus iste ardentibus diaboli iaculis suscitatur: qui noxius est oculis: & contrarius lumini: & ab aquilone oritur. A quo Hieremias ola succeditur: & a quo exardescunt mala super omnes habitatores terræ qui non possunt dicere: accola sum & peregrinus sicut omnes patres mei: sed in terra habitant. Vnde & in prouerbiis legitur. Aquilo uentus durus. Nomine autem alio dexter uocatur: qui cum per se durus sit & sinister: & ceruice durissima iugum dei nolit recipere: uocatur dexter ab his qui ponunt dulce amarum & amarum dulce: qui ponunt tenebras lucem: & lucem tenebras: & nullus est qui fumi huius agmen effugiat. Nemo enim absque peccato: & si unius quidem diei fuerit uita eius. Cumque philistea corruerit & fumus eius uniuersa penetrarit: ita ut eum nullus possit effugere: quid dicetur angelis qui singulis præsentantur gentibus admirantibus & scire cupientibus cur sola syon specula & in sublimibus constituta amaritudine fumi huius euaserit. quod igitur dicetur eis: nepe hoc quod

Quia dominus fundauerit eam & ipse sit fundamentum eius.

Fundauerit autem eam super fundamentum prudentiæ: iustitiæ: fortitudinis: temperantiæ. Sub quibus nominibus Christus intelligitur: de quo & apostolus ait fundamentum enim aliud nemo potest iacere propter eum qui positus est Iesum Christum. Qui autem fatuus est & stulta loquitur: & cor eius uana intelligit: edificat domum suam super harenam: quæ non habet fundamentum. In hac ergo syon quæ fundata est a domino sperabunt pauperes siue mansueti: & humiles populi eius: de quibus dicitur: Beati mites. quoniam possidebunt terram. Et qui audierunt dominum loquentem. Discite a me quia mansuetus sum & humilis corde. Qui ante gloriam humiliati sunt. & audierunt dicentem apostolum Petrum. humiliamini sub potenti manu dei: ut uos exaltet in tempore. Pauperes autem ipsi sunt: de quibus supra legimus. pascentur primogeniti pauperum: & pauperes fiducialiter reqescerit. (Onus moab.) lxx. (uerbum contra moabitidē.) Symachus & Theodotio: (assumptio moab.) Quomodo circumcisio carnalis est & spiritalis ab apostolo dicitur. Nos enim sumus circumcisio qui spiritui dei serui: & gloriamur in domino & non in carne confidimus. Et rursus ad distinctionem spiritalis israelis: dicitur de carnali. Videte israel secundum carnem: & uos gentes in carne: sic moab accipiens: est spiritaliter qui interpretatur de patre siue aqua paterna. De incestu & hebrietate conceptus: quod quodammodo absente immo nesciente patre uidetur esse generatus. In multis scripturarum locis de moab legimus: & maxime in numerorum uolumine: quando balac rex moabitarum ad male dicendum balaam inuitabit huiusmodi qui in cætera etiam hoc contra moab mysticum prophetauit.

Orietur stella ex Jacob: & consurget homo ex israel: & percutiet principes moab. Quia nocte vastata est moab: conticuit. Quia nocte vastatus est murus moab conticuit. LXX.

Nocte pariet moabitidis.

Pro autem quod solus Theodotio ita posuit ut legitur in hebreo. Aqla & symachus urbem interpretati sunt: non considerantes quod iterum & res elementa hebraica iohannis littera non haberet. Quæ si esset: recte ciuitas diceretur sapientiæ secularis. De qua dominus loquitur per prophetam. Perda sapientiā sapientium: & prudentiā prudentium reprobabo. quia auctoris sui sensum habet: quod ex dei conditiōe generat. ut quod de patre nasci quod interpretatur moab: Sed quia adulter est & aduersari populo dei: de incestu & spelunca non

Liber Sextus.

ste generatur. Vnde in nocte perit: in errore scilicet sempiterno. Et Aegyptii in mari rubro uigilia matutina quæ nocturnum tempus ostendit fluctibus obruti sunt: Et Loth sodomitis nocte pereuntibus uenit in segor: & ortus est ei sol. Quod intelligens beatus apostolus scribit de sanctis atq; perfectis. Non sumus noctis filii neq; tenebrarum sed sumus filii dei. Qui enim dormiunt nocte dormiunt. Et qui inhebratur nocte hebrei sunt. Nos autem qui dei sumus uigilemus in duri lorica fidei & caritatis. Et quia noctem reliquerat & filius dei esse iam coeperat: loquitur ad credentes. Nox præcessit dies autem appropinquauit quasi in die honeste ambulemus: non in comestationibus & hebrietatibus nō in cubilibus & luxuria. Pereūte autem moabitide: etiam murus eius qui dialectica arte cōstructus est in eadem nocte uastatus est atq; destructus: & æterna taciturnitate cōticuit. Porro aī quod interpretatur ἀντικκοσ: idest aduersarius: hoc ostēdit quod hæc sapientia quæ aduersaria deo est ecclesiastico sermone contra se pugnante superata est.

Ascendit domus & dibon ad excelsa in planctum. LXX.

Contristamini in uobis peribit enim & dibon ubi ara est illuc ascendetis ad plorandum.

Omnis domus aduersæ sapiētiæ: & dibon quæ interpretatur fluxus eorum ascēdit excelsa in quibus superbia erat: nō ut hostias immolet sed plāgat in quibus ante peccauerat. Et re uera mendatiū instar fluminis impetus trāsīt & præterfluit: & nūq̄ potest stabili māsiōe cōsistere. Sermo dei qui compactus & stabilis est. Vnde & māna uidetur quasi glacies super faciem terræ nō præterfluit sed cōsistit. Porro iuxta lxx. moabitæ merere iubētur & plangere nō super aliis: hoc enim perfectorum est: sed super semetipsis quia & dibon eorum idest sermo compositus. Qui fluebat more torrentis periturus sit in quo habebāt quasi aram cōsecrationis suæ: & oēs diuitias seculares. Vnde & in psalmo dicitur. Diuitiæ si affluāt: nolite cor apponere. Initiū aut salutis est sua intelligere & flere pēta. ps. 61.

Super nabo & super medaba moab ululauit in cunctis capitibus eius caluitium: omnis barba radetur in triuiis eius accincti sunt sacco: & sup tecta eius & in plateis eius omnis ululat. Descendet in flatum & clamauit esebon & eleale usq; iasa audita est vox eorum: Super hoc expediti moab ululabunt: anima eius ululabit sibi cor meum ad moab clamauit vectes ei⁹ usq; ad segor vitulam cōsternantem per ascensum luth: flēs ascendit: & in via oronaim clamorem gemitio operis & uisitatio eorum: ad torrentem salicum ducēt eos: quoniam circuit clamor terminum nis leuabūt: aque enim nermim deserte erunt quia aruit herba defecit germen uiroz omnis in teriit. Secundum magnitudinem moab usq; ad gallim ululat⁹ eius: & usq; ad puteum helim clamor eius: quia aque dibon replete sūt sanguine. Bonam enim sup dibō additamenta his qui fugerūt de moab leonem: & reliqas terre.

Quia omnis prophetiæ huius pœnæ unus est sensus: ne eam per partes proponendo lacerarem simul uniuersam posui & quid mihi secūdam ANAGOGEN: uideatur in singulis breui sermone percurram. Nabo interpretatur sessio uel prophetia medaba de saltu. Esebon cogitationes. Eleale ascēsiō iasa factū siue mādatū. Segor: parua: luth: genæ. Oronaim: foramen meroris. Nermi: pardi: siue puaricatores. Et gallim: uituli: uel arenarum tumuli. Helim. arietes: siue fortes. Dibon: sufficiens meror. Quia igitur oē dogma cōtrarium ueritati: quod absq; inspiratiōe dei humano sensu in erroris tenebris nascitur nocte uastatum est: & argumenta illius quæ intelligūtur muri: ecclesiastico sermone destructa sunt: ita ut æterno silētio cōticescerēt: in tantū ut uniuersa eorum factio ad pœnitentiā & lachrymas uerteretur: super nabo: idest prophetiam & sessiōem: idest magistros eorum & super medaba ubi nō sunt arbores fructuosæ: sed saltus infertilis in quo habitāt bestię. De quo in uicesimo octauo psalmo scriptū est: & reuelabit cōdenfa: saltus erit ululatus & plāctus: & oīa de capitibus eorum eloquētiæ ornamēta tollētur: ita ut nudi maneāt & deformes. Et si quid uiriliter habere uidebātur in barba rasum a uiro ecclesiastico effeminatum & debile comprobetur. In triuiis quoq; eorum: idest diuerticulis eorum error: dum pro uolūtate fingit unusquisq; quod uoluerit: accingentur sacco pœnitētiæ: & super tecta ac domata in quibus primū se sublimes esse credebāt: & plateis. Quia nō ingrediūtur per angustam uiam quæ ducit ad uitam: sed per latā quæ ducit ad mortem: erit ululatus. Et nequaq; ascendēt in superbiam sed descendant in fletum. Tūc intelligēt cogitationes suas bonas quod interpretatur ESEBON: & cassum ascensum superbiæ quod eleale sonat: ut uox eorum audiatur usq; ad mala quæ fecerūt: & mūdātum quod putabāt dei propria se cōfessione dānantes. Propterea uestes idest qui firmi fuerāt in moab & errorem suum intellexerunt ululabūt: & spem habere profectus incipiet cum anima eorum ululauerit sibi. Vnde propheta compatiēti affectu loquitur ad eos quorum anima ululat sibi & dicit: Cor meum ad moab clamauit ut eos ad pœnitentiā prouocem: Vectes autem eorum & omnia firmamenta quæ habere in heresibus uidebātur ad segor hoc est ad paruulum usq; peruenient: & ostendentur non robusti esse sed fragiles. Hæc autem segor hoc est parua pœnitentia si perduxerit eos ad perfectam salutem. Quod uitula trium annorum significat: iuxta illud quod in Genesi legimus: Vbi præcipitur Habraam ut offerat Vitulum Arietem & Yrcum Trium annorum perfectum scilicet sacrificium: Vt heres domini esse mereatur. Cumque egerint pœnitentiā: per luth idest genarum lachrymas ad altiora conscendent: Et hoc quasi mœroris foramine atque introitu clauum

Super Esaiam

morem cōtritionis leuabunt ad dominū: ut possint dicere: Sacrificiū deo spiritus cōtribulatus: cor cōtritum & humiliatum deus non despiciet. Et hoc faciet: quia aqua nemini: id est doctrina hereticorum quæ pardis et hereticis comparantur deserta erit: & deducetur ad nihili pardi: quorū in hie remia uarietates & maculae nō mutātur: & apostate de quibus in psalmo legimus: prauaricatores reputaui omnes peccatores terræ. Omnis quoq; herba & germen & quicq; in sermone eorum uide uidebatur exharuit. Et secūdam magnitudinem peccatorum a deo uisitati sunt: ut quem p beneficium non senserant: per flagella cognoscerent. Deniq; ducentur ad uallem sue torrentem salicū: ut nullus in eis fructus maneat. hāc enim seminis harum arborum dicunt esse naturam: ut qui illud in poculo auferit. Liberis careat. Vnde & sancti qui propter peccata in cōfusione huius mundi esse cōperūt: in salicibus babyloniorum fluminum suspendunt organa sua. Omnes terminos more possint per ululatum suum uitulos labiorum: & usq; ad fontem dominicorum arietum peruenire: siue fortium: quia helim utrūq; significat. Aqua autem dibon quod interpretatur sufficiens dolor sine merore quæ multos sua aspersione polluerāt arguētur deceptis populis nō saluti fuisse sed sanguini. Vnde propheticus sermo promittit: ut super fluentes lachrymas quod interpretatur dibon nō unum merorem sed plura meroris additamenta congeminet: ut postq; plenam egerit pœnitentiam & fugerint de moab: Leonem principem habere uideātur: quem. lxx. dixerunt haribel: qui interpretatur leo dei: quorum editiōem in hoc loco differere supersedi: quia & in plurimis ab hebraica ueritate discordat: & ex his quæ interpretati sumus etiam illius sensus potest intelligi.

Emitte agnum domine dominatorem terre: de petra deserti ad montem filie syon. Et erit sicut auis fugiens: & pulli de nido aduolantes: sic erunt filie moab in trāscensu **ARABIA**. In consilium coge concilium pone quasi nocte umbram tuam in meridie. Absconde fugientes: & uagos ne prodas. Habitabunt apud te profugi mei moab: esto latibulum eorum a facie uastatorum. Finitus est enī puluis: cōsumatus est miser: defecit qui conculcabat terram: & preparabitur in misericordia solum: & sedebit super illud in ueritate in tabernaculo dauid: iudicans: & querens iudicium: & velociter reddēs quod iustum est.

Hoc quod de hebreo interpretati sumus emitte agnum dominatorem terre: potest ita legi. Emitte agnum dominatori terræ. quo scilicet non ipse agnus dominator sit terræ ut iuxta historiā interpretati sumus: sed dominatori terre agnus sit immolādus: ista igitur agnus qui uel ipse est dominator terræ: de gente moabitarum & de his qui fugerunt de moab & leonem habere meruerint principem: significat autem Ruth de qua generatus est xps: quā uocat petra deserti: quia iuxta pceptum dei: moabitæ & ammanitæ: usq; ad decimam generationem & usq; in æternum nō ingrediuntur ecclesiam dei. Qui autem fugerit de deserto moab ut a prophetia reuertamur **AD ANAGOGEN**: qui cōtēpto mendatio in monte steterit ueritatis: erit quasi auis fugiens: & quasi pulli de nido uolātes: ne a moabiticis serpentibus deuorentur. Sic inquit erunt omnes filie hoc est animæ moabiticæ: in trāscensū amon. quod interpretatur illuminatio eorum: quādo erroribus derelictis ad scientiam transcenderint ueritatis. Dicitur itaq; ipsi moab: uel ei q; euaserit de moab. Nihil agas absq; cōsilio: ne circūferaris omni uento doctrinæ: sed sequere eum qui magni consilii angelus est. Et coge cōcilium ut de uagis & errantibus: dei ecclesiam facias. Umbraculum autem tuum & tabernaculum. in quo prius requiescere te putabas: quod erat noctis & tenebrarum pone ī meridie hoc est in clarissimo lumine in quo abscondere debes de errore fugiētes & prius uagos ultra non prode re. O enim moab profugis meis qui me dereliquarant: qui de ecclesiæ grāssī erant & dimittentes doctrinam spiritus sancti suum sensum sequēbātur. uel qui habitauerant apud te cum eos cōperit uastator diabolus persecutor eorum ad timorem tota mente cōuersa prebeto latebras: & scito: qd post aduentum agni qui de petra deserti ortus est dominator uniuersæ terræ: & uenit ad mōtem filie syon: finita sit omnis potentia diaboli: q; pulueri comparatur: & consumptus est miser. Quia multos fecit miseros & defecit qui conculcabat omnem terram: eos uidelicet qui terreni erant. Illo autem consumpto & redacto ad nihili & pœnitentia deficiente preparabitur solum & regnum sempiternum. Primum in misericordia: Omnes enim sub peccato sumus: & indigemus gratia dei. Sedebit in tabernaculo dauid quod ceciderat & suscitatum est: qui post misericordiam iudicet & quærat iustitiam: & reddat unicuiq; secūdam opera sua: Consideremus a p̄cipio uel oneris uel sermonis moab: & cetera usq; ad hunc locum: quomodo per gradus & ordinem pœnitentiæ de moabitis israhelitæ fiant & fugiant quasi auis: & auolent quasi pulli de nido: ut transcendant per arnon: & habitent in monte filie syon: & omni diaboli uel antichristi potestate contrita: Christi regnet in his & ponat solum suum: qui misericordia iustitiæ saluati sunt. Non enim pater iudicat quemquam: sed omne iudicium dedit filio.

Audiuimus superbiam moab: superbus est valde: Superbia eius & arrogantia eius: & indignatio eius plus quā fortitudo eius. Idcirco ululauit moab ad moab uniuersus ululauit: his qui letantur super muros cocti lateris. Loquimini plagas eius: quoniam suburbana csebon deserta sunt: & uinea sabama.

Liber Sextus.

Andiuimus iniuriā moab: cōtumeliosus est valde: supbia ei⁹ & iniūria & furor: nō sic diuinitio tua nō sicut ululauit moab: si qdem in moab oēs ululabūt habitantibus de seth meditaberis: & cōfunderis campi esbon lugebūt vinea sabama.

Quātis obscuritatibus locus iste iuxta .lxx. interpretes inuolut⁹ sit: ex eo perspicuū est: quod legi uix potest: dicamus ergo iuxta hebraicum. Moris est scripturarum: ut postq̄ desperationem mentis humanæ læto nuntio subleuarint: rursum negligentes & nolentes agere pœnitentiam comminatione deterreant: ne bonitas dei induret cor nostrum. Cuius rei unum tantum ponamus exemplū. In centesimo quadragesimo quarto psalmo legimus. Suauis dominus uniueris & miseratiōes eius super omnia opera illius. Et post paululum sustentat dominus omnes qui ruunt: & erigit omnes elisos. Oculi omnium in te sperāt: & tu das escā eorum in tempore suo. Cumq; prēmisset: custodit dominus omnes diligētes se. ne negligentem faceret auditorem: Intulit & omnes peccatores disperdet. Quia igitur cōsumato antichristo & parente eius diabolo: qui conculcabat uniuerſam terram: pręparandum esse uaticinātū est solū in misericordia: & eū qui sessurus sit in tabernaculo, dauid ex persona sanctorū qui de moab saluati sunt experimento sui. eius dicere superbiam moab siue iniuriā: ut .lxx. trāstulerunt. Quis enim hereticorum non superbus est: quia ecclesiasticam despiciens simplicitatem: ita habet ecclesiæ homines quasi bruta animalia. & in tantum superbiæ iniuriæq; tumore erigitur: ut contra ip̄m creatorem armet os suum detrahens prophetis ei⁹: quasi auctoritate testimonii euangelici in quo saluator ait. Omnes qui uenerunt ante me fures fuerunt & latrones. Vt Moysen quoq; famulū dei appellet homicidam: & Iesu filio naue detrahat quasi homini sanguinario: qui tātæ sanctitatis fuit: ut ad imperium sermonis eius sol lunaq; constiterint. Dauid quoq; de cūstis semine ortus est Christi homicidam & adulterum uocet: nō respiciens pœnitentiam & mansuetudinem: quia dei clemētiæ comparatur: sed quamuis superbus sit & arrogans: & furibundus exaltet: tamen plus audet quā eius patitur fortitudo. Idcirco moab ululabit ad moab: id est alter ad alterū. Homines uidelicet hereticorum & secularis sapientiæ diuersitatis contra se: mugient cum in tormētis fuerint. Quamobrem his qui muros habent non quadris ædificatos lapidibus de quibus templum ædificatum est: In tantum politis ut malleus & securis nō sit audita in domo dei. O uos ecclesiæ magistri: uel qui estis de moab errore saluati: annūtiāte plagas suas quibus hereticorum iaculis uulnerati sunt. Omnes enim cogitationes eorum quod significat esebon: non ad urbis dominicæ habitationem pertinent de qua scriptum est. Fluminis impetus lætificat ciuitatem dei: Sed suburbana sunt ut ad urbem domini pertinere credantur. Quæ suburbana dei sūt deserta præsidio siue diuino igne cōbusta pręcipuæ uinea sabama quæ interpretatur attolens altitudinem: eo quod in altum se erigat & superbiæ suæ turrem usq; ad cælum extruere conetur: quod autem in .lxx. positum est habitatoribus deseth in hebraico nō habetur: sed pro hoc legitur ares. qd̄ testam siue costū laterē significat.

Dominū gentium exciderunt: flagella eius vsq; ad iazer peruenierunt. Errauerunt in deserto: propagines eius relictæ sunt: transierunt mare. Super hoc plorabo in fletu iazer: vinea sabama inebriabo te lacrima mea esebon & eleale: quoniam super uindemiam tuam & super messem tuam uox calcantium irruit: & auferetur letitia & exultatio de carmelo: & in uineis non exultauit: neq; iubilauit: uinū in torculari nō calcabit qui calcare cōsueuerat uocē calcantium abstuli.

Suburbana esebon de quibus supra diximus deserta sunt: & uinea sabama quæ interpretari potest non solum extollens altitudinem: sed & conuersio aliqua: quia uidetur in regione moabica ad domini seruitutem aliqua ex parte uelle conuerti: huius igitur in uinea sabama. domini gentiū id est apostolici uiri: flagella & propagines pœnitentis absceiderunt: ne ex aliis heresibus alia nasceretur hereses: & infinita errantium fieret multitudo. Et non solum excidit propagines sabamæ: fortitudo eorum: hoc est fortissima dogmata quæ robur sui habere uidebantur erroris: sed in tantū eorum mucro baccatus est: ut nouissime errarent in solitudine: & quem interficerent non haberent. Cumq; illi exciderent flagella eius: tamen uitio radices pessimæ: propagines aliquæ remanserunt. Domini autem gentium transierunt mare hoc est temptationes seculi huius: de quibus in psalmo legimus: Veni in profundum maris: & tempestas absorbit me: & in alio loco. Qui descendunt mare in nauibus facientes operationes in aquis multis: ipsi uiderunt opera domini & mirabilia eius in profundo. Isti ergo trāsierunt mare ut opera domini & mirabilia eius in profundo temptationum conspicerent: dum liberantur ex eis. Itaq; ego sermo propheticus plagam. fortitudinem hereticorum: id est iazer: uinea sabama quæ se extollit cōtra scientiam dei & inebriabo lachryma mea esebon: cogitationes scilicet eorum & eleale: quibus ad excelsa conscendūt. Cur autem plangit iazer uineam sabama & inebriat esebon: & eleale lachrymis suis: ut dum ipse plorat: & illos plorare doceat quoniam iquit super uindemiam tuam & super messem tuam uox calcantium irruit. Vineam enim moabitarum: propter uiciniam loci: talis est qualis & uinea sodomorum: De qua dicitur. Vineam sodomorum uinea eorum & propago eorū de gomorra: Et in .lxxvii. psalmo legimus: de ægyptia uinea quā deus percutit gradinem. Messes quoq; moabiticæ nascuntur in uallibus quæ appellantur rafaim: falsaq; uindemia eius: & uinea de qua supra dicitur domini gentium exciderunt flagella eius. Sibi enim conterunt uas amarissimas: & suis calcant pedibus: ne draconis de eis exprimantur

Super Esaiam.

mantur uenena: & omnes interficiant bibentes Auferetur quoque lætitia & exultatio hereticorum qua ante gaudere consueuerant: ut postquam egerit poenitentiam: illud mereantur audire: Beati lugentes: quoniam ipsi consolabuntur: Quodque audiuit de carmelo hoc significat: non quod heretici uere carmelum habent id est spiritualis circuncisionis lætitiā: sed quod falso habere se iactent: Cumque succise fuerit uinea & ablata lætitia: & exultatio de falsi nominis scientia: tunc nullus erit de pristinis calcatoribus qui calcet uias quas ante calcabat: & uox eorum æterno obmutescet silentio

¶ Super hoc ueter meum ab moab quasi cythara sonabit: & viscera mea ad murum cocti lateris: & erit cum aparuerit quod laborauit moab ad celsa sua ingredietur: & ad sancta sua ut obsecret: & non preualebit: Hoc uerbum quod locutus est dominus ad moab ex tunc.

¶ Destructo errore moabitico: immo falsa lætitia in luctu lachrymarumque mutata ueter meus propheta qui istar cytharæ musica arte compositus est: Et qui de dei timore concipiens multos liberos procreauit: ita ut nulla corda non reddat sonum suum: Resonauit luctum agere poenitentiam moab: & omnia viscera mea ad murum cocti lateris: pro quo interpretatus est theodotio ad murum dissipatum: Omnia enim contrariorum præsidia in quibus antea confidebat: destruentur & corruent: Hæc sunt autem viscera: & interiora prophetæ: de quibus & dauid dicebat in psalmo. Benedic anima mea dominum: & omnia interiora mea nomen sanctum eius: quomodo enim cythara non emittit uocalem sonum atque compositum si saltem una corda rupta fuerit: sic spiritualis ueter propheta si una in eo uirtutum corda defuerit non poterit melos dulce resonare: nec ad latericium murum cunctis clamare uisceribus: Philosophorum quoque sententia est herere sibi uirtutes: & apostoli iacobi: cui una defuerit huic omnes deesse uirtutes: Cum autem intellexerit moab frustra se in his quæ prius putabat excelsa dogmatibus laborasse: ingredietur ad sancta sua non quæ per se sancta sunt: sed quæ sancta arbitrabantur: & auxilium inuenire non poterit: uel certe deserto errore mendacii ad sancta ecclesiæ intrare conabitur: Ut sua ea faciat: & oret: & obsecret: sed non preualebit: Neque enim statim ut uoluerimus: perfectam possumus capere uirtutem: Quodque infert hoc uerbum quod locutus est dominus ad moab extitit: prohemio in quo dixerat uerbum contra moab: siue onus: sciamus epilogum redditum: ut quod ibi coeperat: hic compleuerit: Ex tunc autem intelligendum ex quo coepit ad eum loqui ut omne quod dixit: unum uerbum dei sit, id est una scientia Porro iuxta .lxx. qui interpretati sunt interiora prophetæ quasi murum renouata a deo: & erubescere eum. i. moab & intrare ad aras & ad ea quæ manu facta sunt: ita differere possumus ut dicamus semper prophetæ renouari viscera: & adeo fieri fortiora: ut aduersarii confundantur: Et ea quæ humana manu fabricata sunt cassa intelligant: & nihil ad salutem proficientia.

¶ Et nunc locutus est dominus dicens: in tribus annis quasi anni mercenarii auferet omnis gloria moab super omni populo multo: & relinquet paruum & modicum: neque multus.

¶ Tres anni in quibus auferetur gloria moab super omni populo eius multo uel diuitiis multis ut .lxx. transferunt: mysticæ intelligendi sunt: Sicut enim misericordia domini in ponderibus est atque mensura sic & cruciatus ac supplicia habent mensuram suam: ut postquam tres anni transferint in quibus relinquetur paruum & modicum & nequaquam multus tunc gloriosus esse desistat: Et hoc notandum: quod iuxta Ezechielis prophetiam quando dies pro annis numeratur israeli hoc est decem tribus quæ maiora peccauerant supputetur in poenis anni trecenti nonaginta editio habet: & iudæ in quo erat templum dei anni quadraginta: Qui enim paruus est meretur misericordiam: Potentes autem potenter tormenta patiuntur: Et seruus qui scit uoluntatem domini sui & non facit eam: uapulabit multum: Moab igitur quia externus erat nec de populo dei sed relicto errore conuersus non annis pluribus: sed tantum tribus paruum est & modicum: & inglorius relinquitur: Isti sunt anni de quibus & alibi legimus: Recordamini dierum seculi: Et iterum: Cogitavi dies antiquos & annos æternos in mente habui: Si. n. umbræ exemplaribus seruiabat iuxta carnem israel: & omnis eorum sollemnitas futurorum erat typus: Quare non & anni præsentis temporis: futura tempora præfiguraret: De quibus & in alio loco legimus quid facietis in diebus conuentus & in diebus festiuitatis domini: Quodque iungitur quasi anni mercenarii: hoc ostendit quod falsa doctrina pro lucro cuncta faciat: atque compedio: Omnis enim mercennarius: & qui non est pastor: cuius non sunt oues: cum uiderit lupum uenientem fugit: quia mercennarius est: & oues ad eum non pertinent: Quamobrem puto aduenam & mercennarium sacerdotis de sanctis non comedere: sed seruis sanctorum esse participem: Non enim ob dilectionem domini sed ob mercedem cuncta faciunt qui comedunt domos uiduarum & proprios abducunt greges: ut lanis eorum uestiantur: & lac mulgeant: quod de doctrina diximus mercennaria: referamus ad cætera: Si præbeo elemosinam ut glorificer ab hominibus. recipi mercedem meam: & mercennarius appellandus sum: Si castum esse me simulo & aliud est in conscientia mea: habeo gloriam mercennarii: sed supplicia peccatoris: Et in comparatione duorum malorum. Leuius malum est aperte peccare: quam simulare & fingere sanctitatem: Verum & hoc profectus est moab ut qui prius multus erat in diuitiis peccatorum post poenitentiam paruus & pauper sit in malitia.

EXPLICIT EXPLANATIONVM SVPER ESAIAM LIBER SEXTVS INCIPIT
LIBER SEPTIMVS.

Libri Septimus

Eptimus liber idem iuxta anagogen secundus est: immo extremus: In hoc enim decem uisionum tropologica explanatio terminatur: quem cum tuis eustochium precibus. & christo auxiliante compleuero ueniam ad octauum: & utraq; explanationem iuxta priores usq; ad quartum libros pariter explicabo. Onus damasci Symachus & theodoro assumptio damasci. lxx. uerbum contra damascum ad dentes de suo: quod in moab fecere principio: Damasci primum nomen in genesi legimus: qui ante isaac fuit uernaculus abraham & putabatur heres nisi esset saræ filius ex promissione generat⁹: Interpretatur autem aut sanguinis osculum: aut sanguinem bibens: aut sanguis cilicii: quæ omnia populo conueniunt ethnicorum qui ante fidem christi amicus erat sanguinis & crudelitatis & digna opera planctu age-

bat: & sacco: In dierum libro narrat historia: quod impleto anno ascenderit contra ioas regem iudæ exercitus syriæ: & uenit in hierusalem & omnes principes populi interfecerit: cunctamq; prædā miserit regi damasci: qui cum paucis uiris uenerat: & deus tradiderat in manu eorum multitudinem magnam nimis: eo quod reliquissent dominum deum patrum suorum: Quod iuxta anagogen & futurorum typum considera an ad tempus domini referre ualeamus: Post finem enim anni acceptabilis in quo saluatoris est euangelium prædicatum: ascendit de damasco gentium exercitus in paucis uiris contra iudam & hierusalem: Reliquærant enim dominum & omnes eorum legis ac prophetarum abstulere diuitias: & miserunt uiris damasci: uirs scilicet ecclesiasticis & doctrinæ euangelicæ: qui ad præparationem totius mundi adhuc tunc infidelis: & in toto diuersorum iudæorum paucis: & tamen dominus tradidit hierusalem in manibus eorum eo quod dereliquissent dei filium qui per prophetas ante prædictus est: ego ob hanc causam reor & saulum qui postea pauli ex uirtute non me accepit: quia emulator erat legisse damascum & contra credentes ex gentibus pugnare uoluisset ibiq; superatum eos secutum qui in damasco uersabantur: ut inde rursum hierusalem iudæos expugnaturus ascenderet: Nec alicui uideatur esse contrarium si in paralipomenon libro læta damasco & nunc in esaiā tristitia prædicentur: quia & de ipso israel qui certe portio dei: nunc aduersa: nunc prospera nuntiatur: Et quomodo est israel iuxta carnem: & ad gentes dicitur uos iuxta carnem qui dicimini præputium ab ea quæ appellatur in carne circumcisio: sic contrario est israel iuxta spiritum & sunt gentes iuxta spiritum & iter gentes est damascus iuxta spiritum: ne tantum iudaicis fabulis acquiescamus.

Ecce damascus desinet esse ciuitas: & erit sicut aceruus lapidum in ruina derelictæ ciuitatis aroer gregibus eorum: & requiescent ibi: & non erit qui exterreat: & cessabit adiutorium ab ephraim: Et regnum damasco: & reliquie syriæ. sicut gloria filiorum israel dicit dominus exercituum.

Sicut in titulo demonstratum est per damascum uocatio gentium significatur: quæ amabant uel bibebant sanguinem: quæ postquam in spiritum crediderint pristinae conuersationis ciuitates esse desistent & erunt sicut aceruus lapidum in ruina: Quomodo enim acerui lapidum qui in agris dispersi sunt in unum tumulum comportantur: sic de uniuersis nationibus aceruus credentium comportandus est in ruinam populi iudæorum: illis cadentibus: nobis surgentibus: Derelicta quoque ciuitate. AROER. idest muri cum ecclesiasticis gregibus eorum ut quas iudæi destruxerant: nos incolamus siue destructa idolatria extruetur euangelium. hoc & nostris temporibus uidemus esse completum: Serapium alexandriæ: & marnæ templum gazæ: in ecclesias domini surrexerunt & ciuitates aroer euangelicis gregibus præparatae sunt: Aroer idest miricæ nascuntur in desertis locis: iuxta illud quod scriptum est. in maledictione eius hominis qui confidit in homine: & a domino recedit cor eius: Erit inquit quasi miricæ in deserto & non uidebit bona cum uenerint: sed habitabit in siccitate in deserto in terra falsuginis & inhabitabili: Alii dicunt ex hac arbore maleficis artibus. u. i. p. i. o. T. p. a. idest odia concitari: Ergo qui prius erant in deserto gentilium & in odio nominis christiani. xpi gregibus seruiunt qui requiescent in eis: & non erit qui exterreat quia dominus erit inter eos. & præsentis pastoris: lupum timere non poterunt: Tunc cessauit adiutorium dei ab ephraim qui in hoc loco intelliguntur scribæ & pharisei iuxta oseæ prophetam: qui contrarios populo dei ephraim nominat: Et regnum cessabit a damasco: ut nequaquam peccatum & peccati princeps diabolus regnet in damasco quæ prius sanguinem diligebat: sed reliquiae syriæ eorum qui de gentibus crediderunt sint sicut prius fuerant filii israel: ablato ab illis regno dei & tradito gentibus quæ faciunt fructum eius: sicut dominus deus exercituum locutus est ad omnes prophetas suos.

Et erit in die illa attenuabitur gloria iacob: & pingue carnis eius emarcescet: Et erit sicut cōgregans in messe quod restiterit: & brachium eius spinas leget: Et erit sicut querens spicas in valle ephraim: & relinquetur in eo sicut racemus: & sicut excussio oleæ duarum aut trium oliuarum in summitate rami. Siue quatuor aut quinq; in cacuminibus eius fructus eius dicit dominus deus exercituum.

Postquam reliquiae syriæ fuerint sicut quondam fuit gloria filiorum israel: & delicto eorum salus gentibus data: tunc attenuabitur omnis gloria iudæorum qua gloriosi erant in uniuerso orbe & pingue carnis eorum tabescet: non habentium prophetas: non signa atque uirtutes. non præsens auxili-

um dei

Super Esaiam.

um dei: non sacerdotii dignitatem: sed omne corpus gentis eorum emarcescet: & redigetur ad nihil: Cumq; dicatur de uocatione gētiū: messis multa operarii autem pauci: illi pauperes messis reliquias quæ per apostolos saluatæ sunt & rarissimas spicas legunt: non de montibus & erectis locis sed in ualleraphaim: id est in litteræ uilitate: Et considera quod raphaim qui gigantes interpretatur supra ephraim phariseos scribasq; significet: Deniq; .lxx. pro ualle raphaim uallem duram interpretati sunt: ut duritiam cordis iudaici exprimerent: De quorum humilitate eliguntur quasi in stipula spica & excussione oliuæ duarum aut trium oliuarum siue quatuor aut quinque: quando in excussione populi iudæorum oliua illa populi israel quæ sub moyse sexcenta milia habuit armatorum: & sub dauid numerante ioab innumerabilem populum: uix paucos fructus offerre potuit domino saluatori: duas oliuas paulum & barnabā: Et tres oliuas: petrum: & iacobum: & iohannem: qui & in monte transfiguratum dominum conspexerunt: & archisynagogis filiam ire cum domino: Quatuor autem & quinque oliuæ reliquos nouem faciunt apostolos. in quibus iudæ proditoris locum mathias obtinuit: qui utiq; pro diuersitate gratiarum quæ nobis ignota est: in quatuor & quinque oliuas separati sunt: Vt euangeliorum numerum & legis in se uolumina demonstrarent: quasi prædicatores utriusq; testamenti.

In die illa inclinabitur homo ad factorem suum: & oculi eius ad sanctum israel: prospiciens & non inclinabitur ad altaria quæ fecerunt manus eius: Et quæ operati sunt digiti eius non respiciet lucos & delubra.

In illo tempore quando de populo israel cui prius dicebatur oliua fructifera uocabit te dominus deus tuus: & de qua in psalmis legimus: Filii tui sicut nouellæ oliuarum in circuitu mensæ tuæ. Pro siccitate gratiæ spiritualis iuxta duas oliuas & tres aut quatuor: aut quinque dominus esuriens reperit subintrauit gentium multitudo & nequaquā ad idola manu facta: sed ad dominum suum inclinabitur: & respiciet sanctum israel: & aras luccosq; ac delubra contēnent: scientes illud scriptum omnis plantatio quā non plantauit cælestis pater eradicabitur.

In die illa erunt ciuitates fortitudinis eius derelictæ sicut aratra & segetes quæ derelictæ sunt a facie filiorum israel: Et eris destituta quæ oblita es dei saluatoris tui: & fortis adiutoris tui non es recordata.

LXX.

In die illa erūt ciuitates tue derelictæ sicut reliquæ amorrei & enci & a facie filiorum israel. Et erunt deserte quia dereliquisti deum saluatorem tuum & deum auxiliatoris tui nō es recordata.

Quomodo sub moyse & iesu filio nauæ amorrei & auei siue cæteræ gentes quæ habitabant in terra repromissionis: dereliquerunt uomeres & segetes: & acervos in agris atq; fugerunt: ne ab hostibus occuparentur: sic terra iudæa & omnes urbes illius robustissimæ romanis iudæam uastantibus & obsidentibus hierusalem a suis habitatoribus derelictæ sunt: Et fit apostropha ad ipsam terram iudæa id est ad eos qui habitant in illa: Hæc autem uniuersa perpessa es: quia oblita es dei saluatoris tui quod interpretatur iesus: quem tibi uenturum lex & propheta iugiter nuntiant: & fortis adiutoris tui qui tuus semper opitulator fuit nō es recordata: Causa ergo desertarum urbium iudæa: obliuio saluatoris est: qui in principio huius prophetæ dixerat: israel me non cognouit & populus meus non intellexit.

Propterea plantabis plantationē fidelē & germen alienū seminabis in die plantationis tue labrusca & mane semē tuū florebit: Ablata ē messis i die hereditatis & dolebis grauiter.

Ideo plantabis plantationem infidelem: & semen infidelis: in die qua plantaueris: errabis: Si autem mane seminaueris: florebit in messem in die hereditatis quando sicut pater hominibus dat hereditatem filiis suis.

Pro eo quod nos iuxta aquilam & symachū & .lxx. interpretati sumus: in die illa hereditatis: iqd. hebraicæ dicitur biomen hela: legi potest in hebraico in die pessima: Et pro eo quod aquila & theodotio interpretati sunt: & dolebit homo: nos docti ab hebreis: pro homine qui lingua eorum dicitur enos interpretati sumus onus id est grauiter: De cuius uerbi ambiguitate si uita huius spatium fuerit: in hieremia plenius differemus: ubi iuxta .lxx. dicitur & homo est & quis cognoscet eū Dicam ergo quod proposui: Quia oblita es terra iudæa dei saluatoris tui: & eius qui tibi semper præbuit fortitudinem non es recordata: Propterea plantabis quidem plantationem fidelē: Siue ut aquila & theodotio interpretati sunt pulchram: at symachum bonam unum deum prædicans Sed germen alienum seminabis non recipiens patrem quia non recipis filium: Qui enim credit in patrem: credit in filium: Et quia germen alienum blasphemiae contra iesum seminasti in synagogis: ideo non uindemiabis uuam: sed labruscam: Cumq; uisum fuerit florere germen tuum & aliquam habere pietatis umbram dum homines ab idolis retrahis: tamen quando ad fructus ueneris colligendos in die hereditatis: dolebis grauiter cernens gentium populum tibi esse prælatū Vnde & apostolus loquitur: Tristitia mihi ē magna & indefinens dolor cordi meo: Optabam enim ego ipse anathema esse a christo pro fratribus meis qui sunt cognati mei iuxta carnē qui sunt israelitæ: quorum est adoptio filiorum: & legis latio: & gloria: & testamentum: & repromissiones quorum patres: quod non solū paulus: sed & omnis sanctus loquitur uolens cū ramis oleastri etiam ra

Liber Septimus

dicem saluam esse: Hereditas autem illa est quam a domino consequimur. De qua apostolus ait: diuisiones autem gratiarum sunt: idem autem spiritus & diuisiones misteriorum: idem autem dominus & diuisiones operationum: idem autem deus qui operatur omnia in omnibus. Miretur quispiam: cur pro plantationibus pulchris & bonis: quod aquila & theodotio ac symachus interpretati sunt: nos fidelem plantationem dixerimus: Verbum hebraicum NEEMANIM: si per aleph littera scribatur.

.idest fideles sonat: Si uero per ain & dicatur NOEMIM, pulchram significat: Vnde & NOEMIM, quæ hac littera scripta est: loquitur in RVTH: Nolite uocare me noemim idest pulchram: sed uocate me mara idest amara.

Tabe multitudo populorum multorum ut multitudo maris sonantis & tumultus barbarum sicut sonitus aquarum multarum sonabunt. Sonabunt populi sicut sonitus aquarum inundantium & increpabit eum & fugiet procul: & rapietur sicut puluis montium a facie venti: & sicut turbo: coram tempestate in tempore vespere: & ecce turbatio in matutino: & non subsistet: Hec est pars eorum qui vastauerunt nos: & fors diripientium nos.

Supra legimus sub nomine damasci uocationem gentium & abiectionem iudeorum: & per apostolos atque in apostolos paucorum de iudeis credentium electionem: Et quoniam ad comparisonem totius mundi & uniuersalium gentium parua pars populi credidit christiani: de quibus supra dictum est & reliquæ syriæ sicut gloria filiorum israel erunt: Multi enim uocati & pauci electi: & non est omnium fides: Nunc consequenter inferitur non planctus sed uhe his gentibus quæ credere noluerunt & persecutæ sunt populum christianum: Comparanturque undarum mollibus & frementi mari: & quantum in se est cuncta opprimere & occupare cupientis: Sonabunt enim populi in spectaculis theatralis luxuriæ & amphitheatris crudelitate: & circi furoribus: sicut sonitus aquarum inundantium: quando consona impietatis uoce blasphemant & dicunt christianos ad leonem & cætera huiusmodi: Sed illis instar maris furentibus increpauit dominus auctorem seditionis eorum & fugauit eum a suo populo: & sicut puluis motus in montibus quanto excelsior est tanto fortior rapitur: Sicut turbo qui de terra confurgit subita tempestate fertur in sublime: ita & ille raptus a dei populo separabitur ac fugiet: & in abyssu religabitur: Cumque dies consumationis aduenierit quod interpretatur uespera, tunc erit turbatio sua peccata noscentis: & in tempore matutino die uidelicet resurrectionis non subsistet: quod .lxx. transtulerunt non erit: Quid respondebunt qui diabolo dant poenitentiam: & illi quantum in se est archangelicum fastigium pollicentur: hæc est pars eorum qui vastauerunt nos & fors diripientium nos: Hæc uel populus loquitur christianus uel propheta ex persona credentis populi: quod interitum sempiternum persecutores eorum habituri sint: qui ex illis carceribus bonorum possesuri sunt.

CAPITVLVM OCTAVVM.

Mbe terre cymbalo alarum quæ est transflumina ethiopie: qui mittit in mari legatos & in uasis papyri super aquas: Ite angeli veloces ad gentem diuisam & dilaceratam: ad populum orribilem post quem non est alius ad gentem expectantem & conculcatam: cuius dirippuerunt flumina terram: Hæc habitatores orbis qui moramini in terra: cum eleuatum fuerit signum in montibus videbitis & clamorem tube audietis. LXX

Tabe terre nauium alarum transflumina ethiopie qui mittis in mari: obfides: & epistolas biblinas super aquam: Ibi enim nuntii leues ad gentem excelsam: & peregrinum populum: & pessimum qui est trans eum: & Hæc absque spe conculcata nunc flumina terre omnes sicut regio quæ habitatur: Habitat regio eorum quomodo signum de monte eleuetur & tube vox audiat.

Utraque editionem posui in prophetia obscurissima ne quid uolentibus intelligere uideatur: Simulque uehementer admiro eos qui fidem nostram & spem christianam arbitrantur simplicitate contemtam quia scriptum est mandatum dei lucidum illuminans oculos: Nec plus debere nos querere quam ut fiant quæ præcepta sunt: cum itaque & omnis scriptura & prophetæ specialiter futurorum mysteriis inuoluti sunt: ut prouocent nos ad intelligentiam: & ad illud quod in euangelio dicitur Petite & accipietis. pulsate & aperietur uobis: Quia ergo iuxta historiam & id quod in hebreo continetur in quinto libro exposui: Nunc quid mihi iuxta ANAGOGEN. uideatur edisseram. pruden forsan lector inquirat quid sibi uelit in uisione uel onere damasci: alarum cymbalum & cætera quæ sequuntur: De uocatione gentium dicto & de abiectione iudeorum: & electione eorum qui per apostolos crediderunt: Et postea de gentium multitudine & persecutionibus quæ maris fluctibus comparatæ sunt: Sequæbatur ut de heresibus quoque quæ ecclesiam uexauerunt & hucusque populum: sermo propheticus nuntiaret: Qui dormiente patre familias in agro ecclesiæ superfeminauerunt zizania: & dicunt cymbalum caritatem dei non habentes iuxta illud apostoli: Si linguis hominum loquar & angelorum. Caritatem autem non habeam factus sum uelud es sonans aut cymbalum tinuens: Et non solum cymbalum rauco concrepans sonitu: sed propter leuitatem sermonis heretici in diuersa currentis: alarum cymbalum dicitur siue iuxta .lxx. alæ nauium qui magna mercimonia promittentes: nauigant in seculi istius fluctibus: Alas autem nauium uel a quibus suspenduntur & trahuntur intellige: Et pulchre alas dixit nauium: omnis enim hereticus pollicetur excelsa: & cum alas habere

Super Esaïam.

alas habere se iactet: tamen errat in falsis fluctibus: & procul non recedit a terra: in medioq; cursu patitur repente naufragium: Vnde aquila pro cymbalum: umbram alarum interpretatus est: Non. n. habet alas: sed alarum similitudinem: Quodq; ifert: qđ est trássumina ætiopiæ: hoc significat quod impietate sua oēs uincant heretici. Verbi gratia: dicit epicurus nō esse prouidentiam: & uoluptatē maximum bonum: comparatione huius sceleratior martius & omnes heretici: qui uetus lacerant testamētum: Cum. n. recipiant prouidentiam: accusant creatorem in plerisq; operibus errasse: & nō ita fecisse ut facere debuerat: Ad quam. n. utilitatem hominum serpentes: scorpiones: cocodrillos: & pullices: cimicesq; & culices pertinere: Isti ergo transsumina ætiopiæ sunt: & mittunt in mari huius seculi legatos idest discipulos suos: qui eorum portantes uolumina: recte uasa papyri chartharia super aquas portare dicuntur quæ delens uelociter: Sicut enim libri iuxta aquas & humorem cito obscurantur delentur & pereunt: ita sermo eorum atq; doctrina: cum in principio aliquam uisa fuerit fortitudinem possidere: pertrāsīt & labitur: Itaq; per hironiā dicitur ad eos: O angeli hereticorū ite ueloces: Quod beatus apostolus paulus falsos apostolos operarios fraudulentos: qui in apostolos christi transfigurentur appellat: Et ite ad gentem auulsam: & laceratam: Auulsam a deo & hereticorum morsibus laceratam: Ad populum orribilem: Nihil enim orribilius blasphemia: quæ ponit in excelsum os suum: Post quem non est alter populus: Omne quippe peccatum comparatum blasphemix leuius est: Gentem expectantem & conculcatam: Nam omnes heretici sibi cælestia repromittunt & pollicentur ingentia: Et tamen a demonibus conculcantur: cuius terram diripuerūt flumina quæ non de cælo habent aquas sed de terra: Quis enim angulus est: quæ extrema est solitudo terrarum: ad quam non turbidus hereticorum sermo perueniat: itaq; omnes qui habitant & morantur in orbe terrarum: ad hereticorum signum quod quasi in montibus eleuatum est erigunt oculos suos: & clangorem tubæ idest doctrinæ eorum audiunt: hæc iuxta hebraicum: Cæterū secundum. lxx. planguntur alæ hereticorum quæ instar nauium per mare huius seculi uolitant: & impietatem superant ethnicorum quos nunc æthyopas scriptura cognominat: & dicitur ad doctrinam eorum atq; sermonem: Qui mittis in mari huius seculi libros obsolescentes: peruersitatis tuæ epistolas ad decipiēdos eos qui lecturi sunt: Pergunt nuntii leues ad gentem excelsam: & peregrinum populum & pessimum: Nullus enim ecclesiasticorum tantum habet studii in bono: quantum heretici in malo: Et in eo se lucrum putant consequi: si alios decipiāt: & ipsi perdati cæteros perdāt: Gēs autem uocat excelsa propter superbiam: Et peregrina & pessima: quia aliena a deo est. uere gens sine spe: Et conculcata: cuius flumina in tota terra imittantur habitationem ecclesiæ: & inueniūt sibi hospitium & regionē i qua eleuēt signū doctrinæ suæ: & i qua scripturarū clāgāt tuba

¶ Quia hec dicit dominus ad me: quiescam & considerabo in loco meo: sicut meridiana lux clara est: & sicut nubes roris in die messis: Ante messem enim totus & floruit: & immatura perfectio germinauit: Et præcedunt ramusculi eius falcibus: & que derelicta fuerint absceduntur excutientur: & reliquetur simul auibus montium & bestiis terre: & etate perpetua erunt super eū uolucres: & omnes bestie terre super illum gemebunt: In tempore illo defertur munus domino exercituum a populo auulso & dilacerato a populo orribili post quem nō fuit alius a gente expectante: expectante & conculcata: cuius diripuerunt flumina terram eius ad locum nominis domini exercituum in montem syon.

¶ Quiescit & contemplatur deus in loco suo: siue iuxta aquilam in firmamento idest in ecclesia: De qua paulus apostolus loquitur: cōlumina & firmamētum ueritatis: contemplatur autē quæ sunt in ecclesia: & sicut meridiana lux clara est: ita uniuersa plustrat: iuxta illud quod in septimo decimo psalmo secundum ANAGEN de sole iustitia dicitur: nec est qui se abscondat a calore eius. Et quomodo nubes roris in die messis & in feruenti æstate gratissima est: sic dominus habitatores ecclesiæ suæ refrigerat: quo presente cūta florescūt: Et anteq̃ tēpus cōsumatiōis adueniat: quia nūc ex pte cognoscitur & ex pte pphetam? multi pfecti reperiuntur: De qb' apostolus loquitur: Quot quot perfecti hoc sentiam? Ramusculi autē qui iutiles sunt falcibus præceduntur: dicēte in euangelio saluatore: Ego sum uitis uera: & pater meus agricola est: Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollit eum: & omnem qui fert fructum purgabit eum: ut fructum plus afferat: Et quæ præcisā fuerint: relinquētur auibus montium: & bestiis terræ: Auibus quæ iuxta uiam seminata populantur: & bestiis quibus traditur anima non confitens deum: ita ut qui a domino præcisus fuerit & abiectus: & de corpore illius qui est ecclesia separatus: tam in æstate quam in hieme. hoc est in prosperis & in aduersis: uolucrum & bestiarū māsis est: Sicut at hii q̃ iutiles sūt & ifructuosi in ecclesia amputātur & piciūtur: Ne modicum fermentum totā massam corrūpat: Sic ecōtrario fieri potest ut qui heretico fuerāt errore decēpti: & auulsi a domino atq; lacerati: & orribiles ob blasphemiam frustra q; mēdatia p̃stolātes & cōculcati a demonib' & a fluuiis in partes uarias: cum dissipatis recordati fuerūt dei sui: & magistros pessimos dereliquint: offerant munus domino exercituum. nō alibi nisi in monte syon & in specula quod iterū prætatur ecclesia: Bræuius dicimus: quia in libro explanationis hystoricæ multa iam diximus:

¶ Non' egypti. **¶** Symach' & theodotio assūptio egypti. lxx. uisio egypti: Vbi i hebreo scripū ē massam efrāi: quod nos interpretati sumus onus uel pondus egypti: pro quo aquila transtulit apa

Liber Septimus

islytton : Possumus dicere ab eo quod tollat propheta & portet iugum dñi eū extitisse condignū qui prophetiam ægypti cerneret siue portaret: unde miror. lxx. & in babylone pro pondere interp-
tatos uisionē: & i philisti & moab & damasco uerbū: & nūc i ægypno uisionē: cū i hebreo i oib⁹ his
nō uerbū & uisio: sed massa. i. on⁹ pūduſq; ponat qđ at ſymach⁹ & theodotio ahaaa. i. aſſūptionē ſp
īterptati ſūt: hoc ſcire debem⁹ accepiſſe pphetā a dño gratiā ſpiritale: ut ægypti ſacramēta cognoſce
ret: ſiue oculis aſpiceret ut. lxx. tranſtulerunt: non eſt aut ægyptus iſta quam iudæi putant ſicut arbi
tratus eſt iosephus: qui in libris antiquitatum reſert: omā ſecerdotem eſaiā impleſſe uaticinium ut
in territorio heliopolitano: quem ægyptii nomon uocat extrueret templum ad ſimilitudinem tē
pli dei & altare: Eſto enim concedamus hęc dicta de oma & altari quod in ægypto extruxit: Quæ
runt quinq; ciuitates quæ in ægypto loquantur lingua chananitica: ex quibus una ſecundum. lxx.
appellatur aſedec iuxta alios īterprætes ciuitas ar. ſiue ares: uel ciuitas ſolis: Et quis erit iſte ſaluator
qui miſſus eſt in ægyptiis ut ſaluaret eos: & dominus cognoſceret ægyptum: quando coluerunt
eum in hoſtiis & muneribus: & uota ſoluebunt: quando percuſit dominus ægyptum & ſanauit eā
in quo tempore factum poterimus docere ut fuerit uia de ægypto in aſſyrios: & intrauerint aſſyrii
in ægyptum: & ægyptii in aſſyrios & ſeruierunt ægypti aſſur: quādo iſrael tertius in ægypto fuit: &
apud aſſyrios quali benedictio a medio terræ ita ut omnes dicerēt benedictus populus meus ægy
pti & opus manuum mearum aſſyrios: Hęc ad ægyptum iſtam quam iudæi æſtimant non pertine
re perſpicuum eſt: itaq; locum iſtum quem incolimus: & mundum qui in maligno poſitus eſt: ægy
ptum poſſumus appellare: maxime quia meſſaim quod dicitur ægyptus interpretatur crea
ibica: id eſt tribulans ſiue ad anguſtiam redigens: eſt tamen ſciendum multa oneris ægypti uel uisio
nis ad ægypti prouintiam pertinere: quæ uſq; hodie habitatur & cernitur: Sed & in hoc & aliis
ſcripturarum locis pleraq; ponuntur: quæ nō poſſent ſtare iuxta hiftoriam: ut rerum neceſſitate co
gatur altiore intelligentiam quærere.

Ecce dñs aſcendet ſuper nubē leuem: & īgredietur ægyptum: & moſtebūtur ſimulachra ægy
pti a facie eius: & cor ægypti tabeſcet in medio eius: & concurrere faciam ægyptios aduerſus ægy
ptios: & pugnauit uir cōtra fratrem ſuū: & uir cōtra amicū ſuū. Ciuitas aduerſū ciuitatem & regnū
aduerſus regnū Et dirūpetur ſpiritus ægypti in uiscerib⁹ eius: & cōſiliū ei⁹ recedet ab eo & iter
rogabūtur ſimulachra ſua & diuinos ſuos: & phitones & ariolos: Et tradā ægyptū in manu dñorū
crudeliū & rex fortis dominabitur eorum ait dñs de⁹ exercituum.

Plera q; de prophetia ægypti quam leuauit uel uidit eſaias: in hiftorica explanatione perſtrinxit
Vnde nec iuxta tropologiam ſūma quæq; carpenda ſunt: Aſcendit dominus ſuper nubem leuē: cor
pus ſanctæ uirginis mariæ quod nullo humanitatis pōdere p̄grauatū eſt: uel certe corpus ſuum qđ
de ſpiritu ſancto conceptus eſt: Et ingreſſus in ægyptū huius mundi: ſtatimq; omnia ſimulachra cō
mota ſunt: Ita ut diuinationes & uniuerſa fraus idolatriæ quæ decēptum poſſidebat orbem ſe ſra
ctam eſſe ſentiret: Tantū ut magi de oriente docti a demonibus: uel iuxta prophetiam balaam intel
ligentes natum filium dei q omnē artis eorum deſtrueret poteſtatem: uenerunt betleem: & oſten
dente ſtella adorauerunt puerum: Tunc ægypti cor omne cantabunt & aduerſum ægyptios ſurre
xerunt: iuxta illud quod dominus loquitur in euangelio: Nolite putare quia ueni mittere pacē ſup
terram non ueni pacem mittere ſed gladium: Veni enim diuidere hominem contra fratrem ſuum
& filiam contra matrem ſuam: & nurum contra ſocrum ſuam: Eo tempore & illud expletum eſt: ini
mici hominis domeſtici eius: Et pugnauit uir contra fratrem ſuum: & uir contra amicū ſuū. Fue
runt enim in una domo ſeparati duo contra tres: & tres contra duos: Et diuiſus eſt pater contra fili
um: & filius contra patrem: Ciuitas aduerſum ciuitatem: & regnum aduerſus regnum eorum q nō
crediderunt aduerſum eos qui crediderunt: uel certe eorum qui crediderunt p̄ximos ſuos ſaluare
cupiētū: & dirūpt⁹ eſt ſpūs ægypti i uisceribus ſuis: ut nequa q; paria ſentirent ſed ſpirituali contra ſe
gladio ſeparati: omne cōſiliū ſuum præcipitatum eſſe cognoſcerent: & nihilominus in errore pri
ſtino permanentes hii qui fidei ueritatē ſuſcipere noluerant: interrogarēt ſimulachra & diuinos ſu
os & phithōes & ariolos: Cumq; illi hoc fecerint: dñs tradidit eos in manu dominorum crudeliū
iuxta illd⁹ apoſtolicum quos tradidi ſatanæ ut diſcāt nō blaſphēare. Quos eruit ut e duriffima op
preſſione ad clementiſimum dñm reuertantur: pulchre q; demonas crudeles dominos uocat: Qui
bus nihil crudeli⁹ eſt: Rex quoq; fortis q dñs eſt eorū: Perſpicue diabolus intelligitur: quem & in
euāgelio dñs fortem uocat quo uincto & oppreſſo domus eius præda diripietur:

Et areſcet aqua de mari: & flumīus deſolabitur atq; ſiccabitur: Et deficient flumina attenua
buntur & ſiccabuntur riui aggerum. Calamus & iuncus marceſcet: & nudabitur alueus riui a ſo
te ſuo: & omnis ſementis irrigua ſiccabitur: & areſcet & non erit: Et merebunt piſcatores: & mere
būt omnes mittentes in flumē bamum: & expandentes rete ſuper faciem aque: & areſcent & cō
fundentur qui operantur linum: Et plectentes & texentes ſubtilia: & erunt irrigua eius flaccen
tia omnes qui faciebant lacunas ad capiendos piſces: ſtulti principes taneos: ſapientes cōſiliū
pharao dederunt cōſiliū inſipiens.

Quando rex fortis & durus dominatus fuerit in ægypto areſcet omni doctrina & pulcritudo elo
quentiæ

Super Esaïam.

quentiæ secularis: & ipse fons fluuiorum omniū diabolus a quo oriuntur uniuersa mendatia desolabitur: ita ut deficiant cætera flumina & riuus: qui de turbidis nili aquis implebantur: Calamus quoque & iuncus: nimia siccitate arefcet: Pro iunco: papyrus lxx. transfulerunt de quo cartha fit addentes de suo achiuo: quod in hebraico non habetur: Cūque ab eruditis quærerem quid hic sermo significaret: audiui ab ægyptiis hoc nomine lingua eorum omne quod in palude uirens nascitur appellari: Calamus autem iuxta tropologiam: est sermo uacuus: & nihil in se solidum habens: & papyrus qui uidetur quidem habere medullam & non esse uacuus: & tamen fragilis est citoque marcescit: Omnes quoque riuus arefacto riuorum capite siccabuntur: & quicquid prius aquis irrigabatur ægyptiis arefactum erit: ita ut mæreant ægypti piscatores qui contrarii sunt piscatoribus dei: & lugeant qui mittebant hamum in flumen & expandebant rete super faciem aquæ: Qui singulos quosque decipiunt hamum mittunt in aquas turbidas: Qui autem plures simul ita ut in synagogis satanæ loquantur publicæ & populorum abducant græges: isti retes super aquas mittunt ægyptias: Confundentur etiam hii qui operabantur linum ut uestes facerent sacerdotum: plectentes illud & texentes subtilia: quod proprie ad dialecticorum artē pertinet: Pro subtilibus byssum lxx. transfulerunt quod & ipsum in sacerdotum uestibus textitur: Quodque sequitur & erūt irrigua eius flacencia omnes qui faciebant lacunas ad capiēdos pisces: hoc significat quod omnes insidiæ ægypti piscatorum destruantur & pereant: Pro lacunis quæ fiebant ad capiēdos pisces: quod iuxta sensum interpretati sumus: & in hebraico & in cūctis interpretatibus in loco piscium ponuntur animæ ut ab historia trahamur ad tropologiam: quod uidelicet isti piscatores qui faciebant lacunas & foueas ad hoc fecerint: ut animas in eis deciperent: Notandum quod pro lacunis lxx. transfulerunt: Quod genus est potionis ex frugibus aquaque cōfectum: & uulgo in dalmatiæ pannoniæque prouinciis gentili barbaroque sermone appellatur sanaum: Hoc maxime utuntur ægyptii ut non puras aquas bibentibus tribuant: sed turbidas: & cōmixtarum fecū similes: ut per huiusmodi potionem hereticæ prauitatis doctrina monstretur: Tunc stulti erunt principes thaneos quæ interpretatur mandatum humile: Omnes enim heretici contrariam altitudini humilitatem docent: & detrahunt ad inferos: & sunt principes humilis deiectionis: Cōsiliarii quoque pharaonis qui rex ægypti est: & rectæ dissipator: & diuisus: & in partes uarias separatus exprimitur: insipiens arguentur dedisse consilium: quādo disperderit deus sapientiam sapientium & intelligentium prudentias reprobauerit: Quomodo dicetis pharaoni: filius sapientium ego filius regum antiquorum: Vbi sunt nunc sapientes tui annūtiēt tibi & indicēt quid cogitauerit dñs exercituum super te. Stulti facti sūt principes thaneos emarcuerunt principes mēpheos: decēperūt ægyptū angulum populorum eius: Dñs miscuit in medio eius spiritum uertiginis: & errare fecerunt ægyptum in omni opere suo. sicut errat ebrius & uomens: & non erit ægypto opus quod faciat caput & caudam incuruantē & refrenantem. Solent heretici regi suo uel pharaoni dicere: filii sumus sapiētium qui ab initio doctrinā nobis apostolicam tradiderunt: Filii sumus regum antiquorum qui appellantur reges philosophorum: & habemus sciētiam scripturarum iustitiam sapientiæ seculari: quos nunc interrogat siue ipsum regem hereticorum: Vbi sunt sapiētes eius qui contēnebant ecclesiasticam simplicitatem: & respondere compellit quid cogitauerit dominus sabaoth super ægyptum isti mundi: & quid in consumatione facturus sit: Stulti sunt approbati principes thaneos: qui humile hereticorum habuere mādatum: Emarcuerunt omnes principes mēpheos qui eloquētiæ & oris polluere iactantia: Memphis enim os uel ex ore & interpretatur ὀμφίκοσ Sermonem sonat: quodque sequitur decēperunt ægyptum angulum populorum eius siue iuxta lxx. decipiēte ægyptum per tribus. hoc significat quod regum sapiētiæ secularis stultum esse monstretur & singulorum dogmatum. principes: qui interpretantur tribus: arguātur stultos habuisse doctores. Dominus enim miscuit eis spiritum uertiginis siue erroris: iuxta illud quod scriptum est: Et sicut non probauerunt deum habere in notitia: tradidit illos deus in reprobum sensum: & quomodo qui sanctus est cum esaia dicere potest spiritum salutis tuæ faciemus super terrā sic qui peccator est bibit erroris: hoc est malitiæ spiritū secundum quod & in hieremia legimus: arguet te præuaricatio tua & malitiā tua corripiet te: Sin autem scandalizatur hereticus qui uetus nō recipit testamentum: quod dominus miscere dicatur erroris uel uertiginis spiritum: Audiatur scriptum in apostolo hoc est in nouo testamento. tradidit eos deus in desideriis cordis sui in imūditia Et iterum: Propterea tradidit eos deus in passionem ignominie: Et rursum: Tradidit eos deus in reprobum sensum ut faciant quæ non oportet: Traduntur autem in desideriis cordis quia mutant gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis. & uolucrum & quadrupedum: & reptilium: Quod quidem non solū in epistola ad romanos: sed & ad thessalonicenses de antichristo legimus: Pro eo quod caritatem ueritatis non receperunt ut saluarentur mittet eis deus operationem erroris ut credant mendatio: Et iudicentur omnes qui crediderunt ueritati: sed placuerunt sibi in mendatio: Quod puto apostolum paulum de præsentī esaia lectione sumptisse in qua dicit: dominus miscuit eis spiritum erroris: & errare fecerunt ægyptum in omnibus operibus suis: sicut errat iquit ebrius & uomens: qui inebriatus est uitiis: De quibus ebriis iohel loquitur Vhe qui hebrei sunt absque uino: Et non solum hebrei: sed & uomentes furorem draconum: & furore

Liber Septimus

aspidum insanabile ut postq̄ huiusmodi uinum euomuerint intelligant ebrietatem suam atq; cognoscant: Nec finem idest nec caput nec caudam: sed truncum ex utraq; parte animal: Pro principio & fine quod & symachus & lxx. transfulerūt: theodotio more suo ipsa uerba hebraica posuit: Cassa egmon: quod aquila interpretatus est incuruum atq; perversum: In curuo senes itelligi uolens: In peruerso lasciuientes pueros qui omnia peruersa faciunt ac p hoc eē sensū quod in ægypto non solum caput desit & cauda: sed & pueri & senes idest & principiū & finis.

In die illa erit ægyptus quasi mulieres & stupebit & timebit a facie cōmotionis manus dñi exercituum: quam ipse mouebit super eam & erit terra iuda ægypto in festiuitatē: ois q̄ illius fuerit recordat⁹ pauebit a facie consilii dñi exercituum qđ ipse cogitauit sup eā.

In illo tempore hoc enim ut crebro diximus significat dies quādo miscuit dominus spiritum erroris atq; spiritum uertiginis: ut euomat ægyptus uinum draconum & furorem aspidum insanabilem intelligens errorem suum & ebrietatem pristinam. ægyptus timebit quasi mulier non timore fortuito qui uiris accidere consuevit quos non amat ægyptus sed suffocat & interficit: sed timore scemineo quas solas uult pharao uiuere: Timebit autē cōmotionem siue elationem manus dei p quā supplicia demonstrantur: quam mouebit & eleuabit ut percutiat ægyptum. Tunc terra iuda idest scientia scripturarum. lex & prophetæ euāgelia & apostolorum epistolæ erūt ægypto in festiuitatem si eam cognouerit: uel in timorē: Si comparatione doctrinæ & ueritatis eorum se intellexerit habuisse mendatium. Omnis qui huius terræ fuerit recordatus pauebit eo pauore qui ducit ad uitā: principium enim sapientiæ timor dñi: Et hoc non solū in consumatione mundi: sed in præsenti quoq; tempore accipere possumus quo ecclesiasticum uirum & doctrinis cælestibus eruditum omnis heretic⁹ timeat: & ad recordationē illius terreatur: Timebit at & pauebit cōsiliū dñi: qđ sup ægyptū mūdi isti⁹ cogitauit: Singula breuiter transcurramus: ut ad reliqua trāseamus.

In die illa erunt quinque ciuitates in terra ægypti loquentes lingua chananitidi: & iurantes p deum exercituum: Ciuitas solis vocabitur ylia.

Multum prodest manus dñi eleuata siue cōmota super ægyptum ut terra iudæ sit ei in timorē: & omnis qui illius recordatus fuerit tremescat: In illo tempore quinque ciuitates in terra ægypti loquentes lingua chanaan: quas pleriq; sensus intelligunt uisum: auditum: odoratum: gustum: & tactum. Quando uidemus mulierem ad concupiscendum: uisus noster loquitur lingua ægyptia. Quando audimus iudicium sanguinis: dicente domino: non suscipies auditionem uanam: auditus noster loquitur lingua ægyptia: Quando secundum prophetiam uiuimus in delitiis & iacemus super lectos eburneos: & primis unguimur unguentis: odoratus noster loquitur lingua ægyptia: Quādo uēter noster deus est: gustus loquitur lingua ægyptia: Dum non audierimus illud quod apostolus loquitur: bonum est homini mulierem non tangere sed econtrario iungamur meretrici tactus noster loquitur lingua ægyptia: Sin autem econtrario eleuauerimus oculos nostros & uiderimus quo regiones albæ sint ad metēdum: & quam curui fuerimus in terra: sed iuxta euangelicam mulierem q̄ decem & octo annis cælum aspicere non poterat: eleuauerimus oculos nostros & dixerimus ad te leuauit oculos meos qui habitas in cælo. Oculus noster & uisus loquitur lingua chananitidi: Si circūciderimus aures nostras & audierimus dominum loquentem: Qui habet haures audiendi audiat auditus noster loquitur lingua chananitidi: Qui poterit sponso dicere post te in odore unguentorum tuorum curremus: & xpi bonus odor sumus deo in oī loco huius odoratus loquitur lingua chananitidi: Qui potuerit spōso dicere: Gustus quoq; in bonā partem accipitur eius qui comedit panem de cælo descendente panē uiuū & non mortuum: & audit illud gustate & uidete quam suauis est domin⁹: statimq; loquitur lingua chananitidi: Sed & tactus spūalis est: De quo iohannes apostolus ait: Man⁹ nostræ palpauerunt de uerbo uitæ: & qui fide tangit iesum ita ut de eo saluator possit dicere: tetigit me aliquis: ego enim scio uirtutem exisse de me: Didicim⁹ quanta bona tribuat eleuata manus dñi: quæramus quare non lingua hebraea sed chananitidi loquantur quinque ægypti ciuitates: ad quod ita respondere conabimur: Hebreus.

idest transiorem sonat qui de loco transit ad locum. Ergo & nos licet sancti quamdiu in ægypto sumus & in istius mundi diuersamur tenebris: non possumus loqui lingua hebraea: Sed lingua chananitidi: q̄ inter ægyptiam & hebreā media est: & hebreæ magna ex parte confinis: Chanaan interpretatur: quasi cōmotio siue quasi respondens: Quando igitur ab ægypto recedimus & exire uolumus de potestate pharaonis: ita ut terra nostra & confessio formidolosa sit ægypto: Tunc mouemur & quasi respondemus dñi uoluntati: & tamen quia adhuc in præsenti seculo sumus lingua hebraea nec dū loqui possumus: Quodq; sequitur iurabunt quinque ciuitates per dominum exercituum: hoc significat quod etiam hic positi nequaq; demonum: sed dei recordemur omnipotentis: De his quinque ciuitatibus cum aliarum quatuor ista sit una quæ dicitur solis ciuitas: quæ uidetur referri ad uisum: sicut enim ut uideatur ciuitas sole & luna idigerit: indigemus sole iustitiæ: (In die illa erit altare dñi in medio terræ ægypti & titulus iuxta terminum eius dñi & erit in signum & in testimonium ei⁹ domino exercituum in terra ægypti: Clamabunt. n. ad dominū a facie tribulantis: & mitter eis saluatorem & propugnatorem qui liberet eos & cognoscetur dominus ab ægypto: Consequēter eū q̄ supra dixerat

Super Esaiani

q̄ supra dixerat. In die illa erūt quinq; ciuitates in terra ægypti loquentes lingua chanaan: & iurantes per dominum exercituum: nunc infertur. Erit altare dñi in medio terræ ægypti: quod onias secundum iosephum male intelligēs implere conatus est: & titulus dñi continens passionem in quo scriptum est hebraicis litteris græcis & latinis iesus rex iudæorum. In signum crucis: & in testimonium uniuersarum gentium quæ nunc ægypti appellatur. Cumq; persecutio creuerit a facie tribulantium nominis christiani tunc clamabunt in cordibus suis abba pater. Et mittet dominus exercituum saluatorem: Idest iesum & iudicē uel propugnatorem qui liberet eos: ut liberati cognoscant dominū ut ipsi cognoscantur a domino: & ubi habundauit peccatum: superhabundet gratia. unum autem altare ægypti: Idest mundi istius dicitur ut cūcta altaria quæ contra ecclesiæ eriguntur altare: Sciamus esse non dñi: Vsq; ad finem uisionis ægyptiæ. in libro explanationis historica: quæ manifesta prophetia erat. Diximus quod cūcta referantur ad christum. Et cognoscent ægyptii dominum in die illa & collent eum in hostiis & muneribus & uota uoueunt domino & soluent: Et percutiet dominus ægyptum plaga & sanabit eam: & reuertentur ad dominū & placabitur eis: & sanabit eos. Postq̄ cognouerint ægyptii dñm colent eum in hostiis spūalibus & muneribus: & uoueunt domino & soluent: Et dicent cū dauid. Sacrificium deo spiritus contribulatus: & eleuatio manuum mearum sacrificiū uespertinū. Quando credētes in nazareum: ipsi fuerint nazarei. Vinum & siceram non bibentes: & acetum quod domino propinatum est: & quæcūq; fiunt ex una sō dominica: Cumq; uota p̄soluerit cum abel: & respexerit eam dominus. Inuidebit frater maior eam: Idest circuncisionis populus: & effundet sanguinem christianum. qui clamabit ad dominum: & iccirco egredietur a facie dei dicens. Crucifige crucifige eū & nos non habemus regem nisi cæsarem. Votū offert & soluit domino: qui est sanctus corpore & spiritu. Votum obtulit & zaccheus: qui mediam partem substantiæ suæ pauperibus repromissit. Quæritur si ægyptiis saluator & propugnator est missus qui liberaret eos de angustiis quomodo nunc dicatur percutiet dominus ægyptum plaga: Sed consideremus quid sequatur: & sanabit eā. Quē enim diligit dominus corripit: Et ipse saluator in. lxxviii. psalmo loquitur ad patrē. Quoniam quem tu percussisti ipsi persecuti sunt: Et super dolorem uulnere eorum addiderunt. Si ergo proprio filio non pepcit sed tradidit eum pro nobis: ut illius liuore & uulneribus sanaremur: tradet dñs & martyres passiōibus: sed rursum eos in resurrectione sanabit: ut illorum uulneribus fides credentiū confirmetur. Vnde & ad iob dicitur. Putas me tibi aliter loquutum nisi ut appareres iustus. Ipse enim dolorem facit: & reddit pristina sanitati. Et uisitat seruos suos in uirgam & misericordiam suam non auferet ab eis. Vnde & filia & nurus quæ multū peccauerunt & diuicauerunt pedes suos omni transeunti. Non uisitantur neq; corripuntur dicente domino. Non uisitabo super filias uestras cum fuerint fornicatæ & super nurus uestras cū adulterauerint. Percutiet ergo ægyptios dominus: non igne: non gladio: sed uirga. Quis enim filius est quē nō corripit pater ut postq̄ sanati fuerint reuertatur ad dñm & placetur eis: & rursum sanet eos. Sēper. n. indigemus misericordia dei & nullus est finis eius clementiæ: (& in die illa erit uia de ægypto in assyrios & intrabit assyrius in ægyptum: & ægyptius in assyrios: & seruiant ægyptii assyriis.) Quomō cætera q̄ p̄cedūt in bonā partē accidisse ægyptiis demonstrauim⁹. Quicūq; uidelicet ciuitates in terra eorū loquētes lingua cananitidi: & iurantes p̄ dñm: & altare dñi in medio terræ ægypti colatū: & titulus: & testimoniū: & signū: & saluatorē q̄ liberaret eos: & qd dñs cognosceretur ab ægyptiis & ipi cognoscerēt eū: & qd ferret hostias & munera & uota p̄soluerēt: & p̄cussi sanaret & reuerteretur ad dñm & placaretur eis & iterū sanaret. sic & hoc qd sequitur seruire ægyptios assyriis i bonā p̄te accipiendū ē: seruit. n. & apostol⁹ credētib⁹ ut lucri eos faciat: & esau subiciit fratri suo iacob: ut p̄iceps fiat bñdictiōis ei⁹: igit q̄ priores de gētib⁹ saluati fuerint & habuerint i se altare dñi: eosq; q̄ in duricia perseuerāt sua seruitute saluabūt: & cōmixtione ac societate eorū: ipsi p̄gēt ad assyrios: ut assyrios ducāt ad ægyptū: & postea possint ad israheliticū populū puenire: obquā causā reor & fidelē mulierē seruire uiro ifideli ut paulatim eū de ægypto & assyriis p̄trahat ad iudæā.

In die illa erit israhel tertius ægypto & assyrio: benedictio in medio terre cui benedixit dominus exercituum dicens. Benedictus populus meus: ægypto & opus manuum mearum assyrio hereditas autem mea israhel.

Terti⁹ erit israhel ægypto & in assyriis ut omnem massam sue benedictionis fermento misceat: & qui prius cōtra se hostiliter dissidebāt: hac benedictionis fabula copulentur: & sit populus dei ægyptus: & opus manuum eius assyrius: hereditas autem eius israhel. Benedictus est ægyptus domino: quia israhelis societate benedicitur. Et opus manuum eius assyrius quia in ipso suam clementiam demonstrauit. Israhel autem solus potest dicere: pars mea dominus: qui mente concipit deum: ut eius hereditas appelletur.

CAPITVLVM. XX.

Anno quo ingressus est tharthā in azotū: cū misisset eū sargo rex assyriorum: & pugnasset contra azotū: & cepisset eā. In tpe illo locutus est dñs in manu Esaie filii Amos dicens. Eade & solue saccū de lūbis tuis: & calciamēta tolle de pedib⁹ tuis: & fecit sic: vadēs nudus & discalciat⁹: sicut ambulauit En⁹ me⁹. Esaias nud⁹ & discalciat⁹ triū annorū signus & portētū erit sup ægyptū & sup ethiopiā: sic minauit rex assyriorum captiuitatē ægypti & trās migrationem ethiopiæ iuuenū & senum nudam & discalciatam: & discoopertis natibus ignominiam ægypti.

Liber Septimus.

pti: & timebunt & confundentur ab ethiopia spe sua: & ab egypto gloria sua: & dicet habitator insule huius in die illa: hec erat spes nostra: ad quos confugimus in auxilium ut liberaret nos a facie regis assyriorum: Et quomodo effugere poterimus nos.

Pro tharthan. lxx. thanathan trāstulerunt. & pro sarga narna: qđ quid interpretetur: scire nō possumus: Neq; enim falsoꝝ nominum falsā possumus ethimologiā fingere. Sunt aut nomina nō hebreā sed assyria equibus sonare cognouimus. Thartan turrem dedit: uel supfluos siue elongans. Sargon aut princeps horti: Hic rex assyrius quē supra legimus sensum magnum: habet d uces plurimos: quorū unus est tharthan: latus in superbiam: & longe procedens in scelere: & amplior ceteris: & mittitur ad impugnādā azotum quā hebraice dicitur esdon: & interpretatur ignis gnationis: expugnat q̄ dux regis assyrii expugnat eos qui gnationi & libidini seruiunt. Et pulchre rex assyriorū sargon princeps hortorū dicitur: uoluptati & luxuriā deditus. Deniq; & achab rex israhel uineam naboth euertere in culturam hortorū cupiebat qđ ille iuxta leges tropologiā intelligens: mori maluit quā facere: ne hereditas paterna & atiqua possessio: in impii regis delicias uerteretur. Præcipitur aut ppheta ut sacco calciamenti s̄q; depositis: nudus & discalciatus incēdat: & in signū sit atq; portentum ægyptiis & æthiopibus qui dei populū persecuti sunt: & ppter superbiam sue re humiles: Aegyptus enim interpretatur persequēs siue tribulans. Ethiopes: humiles atq; deiecti: omnis enim q se exaltat humiliabitur. Qui ducendi sunt in captiuitatem & trium annorū tormenta passuri: De qbus annis in psalmis legimus. Cogitavi dies antiquos: & annos æternos in mēte habui. Quā nō putemus parua esse supplicia: sed magnis elongata tēpibus: in ipsam aut captiuitatem & trāsmigrationem ægypti ibunt iuuenes & senes qui in malitia roborati sunt: & ad perfectā aetatis uitia peruenerunt: Nudi: ut oīa eorū scelera pateant: Nihil occultum qđ non reuelabitur. Et discalciati: quia post pascha domini comedere nō potuerunt: quod qui comedit: accinctos habet lumbos & tenet manu baculum: & calciatis stat pedibus: ne per seculi huius solitudinem trāsirens: a serpentibus mordeatur. Tunc discoopertæ erūt nates eorum per quas stercus egeritur: & oīs ignominia ægypti demonstrabitur: ita ut confundantur qui habuerunt spem in ægypto: & in æthiopia: & gloriam suam in cōfusionem uiderint esse mutatam: in tantum: ut habitator insule huius: idest seculi qui nō est aduena & pegrinus: sed ppetuam mundi possessionem habere cupiebat cōfusus dicat. Hæc est ægyptus & hæc est æthiopia: quā sperabamus auxiliū: ut a principe mundi istius nos liberaret. Quō ergo effugere poterimus cum capti sint hii in quib; spem habebamus. Et hoc notādum qđ antequā capiatur azotus ppheta sacco uestitus sit: & calciatis pedibus ut plāgat quidem eos q ardētibus diaboli laqis uulnerati sunt: & libidini seruiūt: sed nihilominus ipse calciatus incēdat: ut calcare possit sup serpētes & scorpiones: & securus icedere p huius seculi heremū in qua sūt serpētes & scorpiones & bonarū rerum sitis. Postq̄ aut azotus capta fuerit in typū captiuitatis ægypti: & trāsmigrationis æthiopiæ ipse discalciatus & nudus incēdat: Neq; n. in terra sancta ad quam ire festinat sacco uestitus & optis pelle pedibus uel stare poterat uel ambulare. Dicente dño: Solue calciamentum pedibus tuis: locus enim in quo stas terra sancta est.

CAPITVLVM. XXI.

Visio deserti maris: Sicut turbines ab affricoveniēt de deserto uenit. De terra hostili visio dura nuntiata est mihi. Qui incredulus est infideliter agit: & q depopulator est vastat. Ascende elam & obside mede oēm gemitū eius cessare feci. Propterea repleti sunt lumbi mei dolore: angustia possedit me: sicut angustia parietis. LXX.

Visio deserti: sicut tempestas de deserto transeat. De deserto ueniens: de terra horribilis visio & dura annuntiata est mihi: preuicator preuicatur & iniquus iniquā agit. Cōtra me elamite & legati persarum ueniunt: Nunc ingemiscā & consolabor: iccirco repleti sunt lumbi mei angustia: dolores apprehēderunt me sicut parturientem.

Quid nobis uideatur iuxta historiam: breuiter diximus. Nūc tropologiā sūma carparamus. Visio uel pondus cōtra seculi huius cernitur mare: & cernitur a ppheta. quātis temptationibus mundus hic plenus sit. Quod autem mare appellatur seculum: ut multa præteream: uno testimonio cōtēsus sum. Qui descendunt mare in nauibus faciētes operationes in aq; multis. Ipsi uiderunt opera dñi & mirabilia eius in pfundo. Qui enim operātur in hoc seculo opus dei: & cum ppheta dicunt Veni in pfundum maris: ibi uident mirabilia eius in pfundo. Et liberati de temptationibus & angustis: horribilē & duram uisionē audisse se dicunt. Hæc aut ipsa tēpestas a deserto uenit. in quo tēptatus est dñs: & israhel cōculcari moribus & scorpionū ictibus patuit. Cūq; uenerit ptransit & pterit: & tūc intelligit ille q sustinet qđ nō puaricatur nisi puaricator est: & nō agit iniquā nisi iniquus. Ut igitur maris fluctib; obruamur: & opprimat nos sæua tēpestas: nfi uitii ē: quā aū tēpestatē puaricatorum fuimus & iniqui. Qđq; dicit cōtra me elamite & legati persarū ueniūt: Hic sensus est elamite itēptatur despiciētes psā tēptātes. Veniāt igitur hii q despiciere solēt: cōtēnere: atq; tēptare: sed ego ingemiscā: & gemitus meus erit mea consolatio. Sed & lumbi mei repleti sunt angustia: & obtinuerunt dolores quasi parturientē: ut a timore dñi cōcipiā & pariā: & spiritū salutis eius faciā super terram. Rectæ aut iuxta hebraicum turbines atq; tempestas de deserto ueniūt: de terra horribili ubi nō est habitator.

Super Esaiam

habitor deus: & ubi uniuersa terrena sunt. Et quicūq; est incredulus: agit rem cōgruam infidelitatis suae: & q; depopulator est uastat: Vnde audacter cōtra aduersarios loquitur. (Ascēde elam & obside mōede. Oēm gemitū deserti maris: & terrā horribilis: & uisionis durissimā q; nuntiata est cessare feci. Quia lūbi mei agentes poenitentiā. Nequaq; ut prius uoluptate sed dolore sunt pleni: nec ultra dicam lumbi mei impleti sunt illusiōibus. Angustia. n. possedit me & tribulatio: sicut solet tenere prurientē.) Multū iter se uulgata editio & hebraicū in hoc loco discrepat. I deo breuiter utrūq; pstringimus πεδιαιτης καρυωος carpēdi nos occasiunculam relinquamus.

Corruui cūz audirem: conturbatus sum cum viderem: & emarcuit cor meum: tenebre obstupefecerunt: me bābylon dilecta mea posita est mihi in miraculum. Pone mensam contemplare in specula comedentes & bibentes. Surgite principes arripite clypeum. LXX.

Ciniquz egi ut nō audirem: festinaui ut nō viderem. Errat cor meū: iniquitas inūndauit sup me: aīa mea insistit timori. Para mensam: comedite & bibite: Surgētes principes parate clypeos.

Prae auditu & uisione durissima quā cernebat de deserto mari ppheta uenturam: corruisse & turbatum esse se dicit: & ppemodum caligātibus oculis: & stupefacta mente: nescisse qd cerneret. Illa enim bābylon p quo aquila & Theodotio tenebras interpretati sunt: ut significarent mundū istum q in maligno positus est: & cuius principes sunt iuxta apostolū Paulum rectores tenebrae istarum: q quondam uel pphetā uel deo amabilis fuit: facta est in sua subuersione mirabilis. Vñ pphetā picipitur: ut uescens in mensa dñi: & illius saturatus cibo: diligentius cōtempletur: q uentura sint mūdo. diciturq; p eum ad oēs credentes. Vhe comedentes: & bibētes corpus & sanguinem dñi: uertātur in principes ecclesiae: & cū apostolis audiāt surgite. Arripiātq; clypeum fidei: armaturā apostoli Pauli in quo possint ignita diaboli iacula restringere. Hoc iuxta hebraicum: & cceptam sup mūdo interpretationem. Lxx. q multum a supioribus discrepat corripit se ppheta: immo sub psona sua aliorum cōfretur errorem: qui sequētes occidentem litterā: Cōtemnunt spiritum uiuificantem: & iniqu fecisse se dicit: ut nō audiret legem spūaliter: Sed ecōtrario festinaret dei sacramēta non cernere: Ne diceret cum Dauid. Reuela oculos meos & cōsiderabo mirabilia de lege tua: I ccirco errat cor eius & iudaica supstitione cōsistit: ut habeat spiritum seruitutis in timore: & nequaq; spiritum adoptionis in quo clamamus abba pater. Vñ picipitur ei ut accedat ad mēsam ciborū spūalium: comedātq; oēs in ea qui illius secūtur exemplum: ut uiuant: & ueteri errore cōtempto: Surgāt in spiritu: qui iacebant in littera: & fiant principes. Dicantq; cū propheta. Dñe ut scuto bonae uolūtatis tuae corona fti nos. Hāc. n. dixit dñs mihi. (Vade pone speculatorem: & quodcūq; uiderit annūtiat. Et uidi curzum duorū aequitum ascensorem asini & ascensorem cameli: & cōtemplatus est diligēter multo intuitu & clamauit leo). lxx. (Quia sic dixit ad me dñs uade & pone speculatorem: & quodcūq; uiderit annūtiat. & uidi ascēsores aequites duos: ascensorem aequitem: & ascensorem cameli: audi audientum: & uoca uriam ad speculum.) Iubetur ppheta pōere in corde suo speculatorem & diligentius intueri q uentura sunt mundo: uiditq; duos aequites ascensores asini & ascensorem cameli quos quidā sic interpretatus est: Vt ascensorem asini iuxta euangelicam lectionem: & pphetiā Zachariae xpm diceret: & ecōtrario ascensorem cameli cōtrariam fortitudinem pp foeditatem tortuosā iantis. Alii uero duo ascensores litterae & spiritus ad duo referūt testamenta. Illudq; quod in hebraico dicitur: ARIA: pro quo aqla & symachus leonem & leonem interpretati sunt. Nescio qd uolentes. lxx. uriam posuerunt qd qdam lumen dñi interpretari putat: cum aliis litteris lumen domini quod hic non habetur: & aliis scribatur leo qui hic legitur. Vultq; speculatorem istum quē iubetur ppheta ponere in corde suo: appellari uriam & per interpretationem nominis referri ad xpm intelligentiā ut ipso habitāte in nobis possimus cernere q uentura sunt. Qd qdē & leoni poterit coaptari: qd ab iacob & a balaam sub xpi mysterio nomiatur.

Super speculam domini ego sum stans iugiter per diem & super custodiam meam ego sum stans totis noctibus: Ecce iste uenit ascensor bige equitum & respōdit & dixit. Cecidit cecidit bābylō & omnia sculptilia deorum eius contrita sunt in terra. Tritura mea & filia arce mee: que audiui a domino exercituum deo israhel annuntiaui uobis. LXX.

Dñs dixit: Stetit per totam diem: & super castra ego steti tota nocte: & ecce ipse uenit ascensor bige & respondens ait: Cecidit cecidit bābylon: & omnia simulacra eius & manufacta cōtrita sunt in terra: Audite qui derelicti estis & doletis: audire quē audiui a dño sabaot deo israhel annuntiaui uobis.

Stat ppheta in specula domini & in illius lumine cōstitutus q uentura sint pspicit: Hancq; habet custodiam: & hoc sibi officium delegatum: ut in seculi istius tenebris uentura pspiciat: Ecce iste inquit uenit: hoc quod sequitur se uidisse significans: uenire dominum saluatorem sedentem super bigam de duobus aequis immo animantibus asino & camelo unum currum iungentem: qui ascensor bigae desiderāti prophetae & uerba eius audire cupiēti. Rndit & dixit. Cecidit cecidit bābylon. Totius orbis cōfusio in aduētū meo cecidit quo humanum corpus assumpsit: & poenitus in consumatione mundi ruitura est. Et omnia sculptilia eius contrita sunt in terra Pro quo. lxx. simulachra & manufacta interpretati sūt: significāte scriptura uarios errores hereleon q fabricatores idolorū adorāt: q diu suo corde finxerūt. Quod sequitur ex ppheta dicēte: tritura mea &

Libert Septimur.

filia areæ meæ q̄ audiui a dño exercituū deo israhel annūtiaui uobis iuxta hebraicū hūc hēt sensum
O popule q̄ cōdēdus es in horrea mea: quē iccirco purgaui ut purissimū triticū in meis horreis cō
deretur: q̄ audiui a dño exercituū deo israhel esse uētura uniuerſo mundo: hāc uobis q̄ in mundo
estis oībus nūtiaui. Alii uero dicūt adhuc supiorē esse psonam uidelicet dñi saluatoris: qd̄ ipse lo
quatur ad apostolos: q̄ audiui a patre ānuntiaui uobis: Et q̄a p hoc in. lxx. legitur: audite qui relictī
estis & doletis: hic mihi iuxta interptationē eorū sensus uidetur. O apostoli de qbus scribit Esaias:
Nisi dñs reliq̄ſſet nobis semen quali sodoma eēmus: & similes gomorræ fuissēmus: quorū reliq̄as
& apostolus ad romanos docet esse saluatas: q̄ relictī estis de populo iudæorū ut saluaremini & do
letis sup pditionem gētis uestre. De qua & alibi legius. Tristitia est cordi meo & dolor cōtinu⁹ p
fratrib⁹ meis q̄ sūt israhelitæ fm carnē hāc q̄ audiui a deo p̄re uobis ānūtio q̄ de israhel uobis uē

Deus duma. Ad me clamat ex seir: custos q̄ de nocte: custos q̄ de nocte. **Si** (tura p̄dicat.
rit custos: Venit mane & nox: Si queritis querite. Conuertimini uenite. LXX.

Uisio idumee ad me clamat ex seir. Custodite ppugnacula: custodio mane & nocte. si queris:
quere & apud me habita. **U**erbū hebraicū helin qd̄ oēs interptati sunt ad me si uolueris
legere: heli interptatur deus meus: uel fortis me⁹. Quodq̄ nos dixius clamat uel uocat: Id est καλ
scdm̄ hebrei & grāci sermōis ambiguitatē dici pōt clama uel uoca: & est sensus. Deus q̄ est custos
meus die ac nocte me ad p̄niam uocat: ut relinq̄es seir qd̄ interptatur hispidus ac pilosus. Reuer
tar & habitem apud eum. Duma uel similitudinem uel silentiū sonat: idumea aut in terrenā uertit
tur. Dñs ergo loquitur ad apostolos chorū: & p̄cipit ei ad me uoca eos q̄ sunt de seir: ut mihi serui
at gentiū multitudo: q̄ in similitudinem Esau nihil in se hēt mollæ & lenæ: ac nitidū: sed est hispi
da fera intractabilis. Et o uos apostoli postq̄ uocaueritis ad me nationes de seir. Custodite ecclesiæ
ppugnacula: ne facile hostis irrūpat. Ne leo rugiens: qui quærit aditum p quē possit itrare ut clau
sum in ecclesia gregem laceret atq̄ dispdat. Rñditq̄ ecclesiæ multitudo: nō solum in p̄speris sed i
aduersis: hoc est & in die & in nocte: Tua deus p̄cepta seruabo. Ad quā loq̄tur deus: Si uere me q̄ris
opere oñde: qd̄ q̄ras: Nec semel tibi q̄sisse sufficiat: sed quē inueneris semp inquire. & ut p̄fectius te
neas: obliuiscere populi tui & domus patris tui: & deserto errore gentiliū: apud me in ecclesia com
morare: Hoc iuxta. lxx. dixerimus: q̄ uisionem idumee hoc est terrenæ ponunt in titulo: ut eos oñ
dāt uocari q̄ prius terrenis opibus seruiebant. Porro iuxta aqlam qui duma hoc est silentium po
fuit uel similitudinem populi israhel: puocetur gentiū multitudo: & ubi prius silentium fuerat legis
dei: ibi cōfessionis clamor sit: & oleaster inferatur in bonam oliuam. Legimus & in parabola euan
gelii: missos seruos q̄ uocarent bonos & malos ac patris familiæ de qbuslibet implerent cōuiuium
q̄a priores uenire noluerunt. Pōt & ecclesia narrare qd̄ dñs de seir hoc est de terrenis locis ad se uo
ciferetur: seq̄ puocet ad salutem: & dicat ad ip̄m dñm. O custos q̄ de nocte confurgēs uersaris in
tenebris: qd̄ absq̄ peccato in carne es peccatrice: qua cā uoluisti humanū corpus assumere. Rñdit
custos: hoc est samaritanus: qui in euāgelio uulneratum suis humeris ad stabulū reportauit. Venit
mane & nox: & est sensus gentiliū multitudini ortus est sol iustitiæ: & iudæis uenerūt tenebræ.
Iuxta qd̄ dicitur a dño. In iudicium mundi istius ego ueni: ut uidentes ceci fiant. Et ipse custos qui
dixerat. uenit mane & nox: loq̄tur ad gentium multitudinem: si me q̄ritis: studiosius q̄rite. Cōuer
timini ad me filii cōuertētes: & ego sanabo cōtritiones uestras. Et uenite ad me. loca difficilia sunt
& cum secundum historiam pateant: cogimur iuxta ἀπασιν diuersas operationes sequi.

Deus in arabia. **H**oc in editioe. lxx. interptum nō hētur. Sed qd̄ sequitur in saltum ad
uesperam dormietis in semitis dodonim: cū priori uisione cōiunctum est: ut legatur si q̄ris: quare:
& ad me habita in saltu. Arabia: lingua nostra uesperā sonat: q̄ noctis & tenebræ p̄cipiū est: oīsq̄
qui habet initiū peccatorū: uersatur in uespera. Qui aut uenit ad somnum: in media nocte cōsistit:
Vñ & in ægypto primogenita in media nocte cādūt: & apostolus Petrus anteq̄ gallus cantaret:
ter dñm negauit: qd̄ media nox intelligitur. Postq̄ aut nox p̄cessit & coepit dies appropinquare: su
patis mediæ noctis tenebris & gallo lucis nuntiū resonāte: fleuit amare & itellexit p̄tīm suū: & eo
rpe dicere potuit ad uesperā demorabitur fletus: & ad matutinū lætitia. Hoc interi de p̄nti loco: cā
terū nomē arabie: Id est uespe & occidētis. In aliis scripturæ locis: diuersas intelligentias recipit.

In saltu ad uesperam dormietis: & in semitis dodonim: LXX.

In saltu ad uesperā dormietis in uia dedan. **Q**ui in malitia esse coeperūt: & p̄tōr in
grediūtur uia. Nō dormiūt nec morātur in agris cōsitis: & noualib⁹: nec in pratis & segetib⁹ q̄s ad
merendū eē cādentes saluator docet: nec iter arbores pomiferas: sed infructuosas saltibus ubi uesp̄s
& spinæ sūt: & bestia cōmorātur. De huiusmodi saltu & in regū uolumine legius: qd̄ plures de
uorauerit silua uel salt⁹ quā iterfecti sint gladio: qñ Absalon aduersus p̄rem extitit rebellis: rectaq̄
q̄a uespa p̄cipiū malorū est: in uia & i semitis hitare dicūt: & i uia dedā qd̄ interptatur iudicia.
Quot. n. habēt peccatorū genera: tot iudiciorū merēf sētētias. Pōt at dedā & grāde iudiciū iterptari

Occurrentes sitienti: ferte aquas qui habitatis terrā austri cum panibus occurrere fugienti.
A facie. n. gladiozū fugerūt a facie gladii iminētis a facie arc⁹ extēti a facie grādis plu. LXX.

In occursum sitienti ferte aquam: q̄ habitatis in regione tbemā: cum panibus occurrere fu
giētib

Super Esaiani

fugientibus pp multitudinem occisorum: propter turbam errantium: propter multitudinem gladii: & propter multitudinem arcum intentorum: & propter multitudinem cadentium in bello.

Vos qui estis in themá quod interpretatur auster atq; perfectio: & in eo uersamini loco de quo scriptum est. Deus ab austro ueniet: & qui cōsumari estis atq; perfecti: & habetis in uobis lumen scientiæ scripturarum: fugientibus de arabia & de saltu occurrite cum aqua & panibus & nolite expectare donec ipsi ad uos ueniant: sed imitamini illum euangelicæ parabolæ patrē qui occurrit filio reuertenti. Et ille quidem dedit stolam: obtulit anulum: Vos autem aquas & panes offerite fugiētibus: ut qui lassī erant atq; confecti: uestra misericordia sustentētur: & ad sedes uestras citius transeāt. Fugerunt enim gladios hereticorum: doctrinam gentilium. Blasphemias iudæorum. Et quia multos uiderūt eorum iaculis interfectos: & cecidisse in prælio plurimos. ipsi cupiunt uestro auxilio liberari. Locus hic pprie aduersus eos intelligi pōt: qui tradētes se otio atq; desidīa: propria salute contenti sunt: Nec pœnitētibz atq; cōuersis porrigūt manum. Quoniam hæc dicit dominus ad me. (Adhuc in uno anno quasi anni mercenarii: & auferetur omnis gloria cædar: & reliq; numeri sagittariorum fortium. De filiis cædar imminuentur. Dominus enim deus israhel locutus est.) Ideo uobis dico ut occurratis cum aqua & panibus fugientibus de saltu & arabia: quia dominus hæc futura pollicitus est. Sicut annus mercenarii cito p̄terit: qui cottidie nihil aliud nisi mercedem sui laboris expectat: uel semper in opere est ac labore ut mercedem laboris accipiat: sic omnis gloria cædar quod interpretatur tenebræ. De quo & in psalmis legimus. Habitauī cum habitātibz cædar: uelociter auferetur: & omnis sagittariorum: id est diuersorum dogmatum numerus: qui cōstitutus in saltu arabie uulnerabat: Redigetur in nihili. Postq̄ fugientes de saltu fuerint liberati: & aquam baptismi salutaris acceperint comederintq; cælestem panem. Hæc enim futura dominus omnium & pprie deus israhel. Idest mente cementium deum locutus est.

CAPITVLVM. XXII.

Quas uallis uisionis.

LXX.

Uerbum uallis uisionis.

In libro hebraicorum nominū posuimus syon interpretari speculam: quæ in sublimitate sita: de longe ueniētia cōtemplatur. Cum igitur syon iuxta leges tropologiæ referatur ad ecclesiam: ut est illud in secūdo psalmo ex persona domini saluatoris. Ego autem cōstitutus sum rex ab eo super syon montem sanctum eius. Ut qui confidūt in domino sicut mons syon: & diligit dominus portas syon super omnia tabernacula iacob. Et manifestius apostolus: accessistis inquit ad montem & ciuitatem dei uiuentis hierusalem cælestem. Quærimus quare in p̄senti uisione uallis syon dicatur. Ipsa uerborum cōsequētia trahimur ad intelligentiam specialem: ut omnes peruerforum dogmatum principes qui corruerūt de sublimitate sensus sanctæ scripturarum: & ad humilia deuoluti sunt. Sciamus in syon ualle uersari. Tale quid puto & Salomonē in puerbiis dicere. Oculum qui irridet patrem & despicit senectutem matris: effodiant eum corui de cōuallibus: & comedāt illum pulli aquilarum: statim enim ut sensus hereticorū irriserit creatore & senectutem ecclesiæ matris despexerit: effoditur a tetrīs & imūdis uolucris: q̄ referūt ad cōtrarias fortitudines: nec p̄nt istiusmodi dicere. Leuaui oculos meos in mōtem unde ueniet auxilium mihi: Sed in modum brutorum animalium ad terrena depræssi sunt.

Quid nāz tibi quoq; est: q̄ ascendisti & tu omnis in tecta.

LXX.

Quid factum est tibi nunc quia ascendisti omnes in tecta uana.

Hoc qd̄ iuxta. lxx. interptes in regum uolumine q̄ritur quid sibi uelit dicente heliseo. Vbi est deus heliæ AFFO. in p̄nti loco manifestius ponitur: pro eo. n. qd̄. lxx. trāstulerunt: Nūc in hebreo habet AFFO. qd̄ nos interpretati sumus nunc: & aquila uolens hebraicum seruare idioma: posuit *אֶפְרוֹחַ* *ἄφροχ*. quā cōtionem latinus sermo nō explicat. Quādo aut̄ dicit: qd̄ nā tibi quoq; est: interrogat: cur inter alios & ipsa conscēdat: atq; opinione sublimium in humilibz cōmoratur: & est sensus: Cum philosophi tumeāt: & oīs sapiētia secularis De sublimibus disputans simplicitatem cōtēnat ecclesiæ: cur tu quoq; excelsa sectaris: q̄. lxx. *σὺ μὲν ἵκεῖ τὰ πρὸς ὑψῆματα*. i. tecta uana interpretati sunt: Ut ostenderent esse & aliud tectū de quo saluator descēdere phibet: qd̄ tñ nō sit tectum uanū Deniq; & apostolus Petrus: hora orationis sexta ascendit in tectum: Nunc aut̄ ut oñderet multam hereseō uarietatem: Nō unum tectum: sed tecta plurima nominauit: (Clamoris plena urbs frēq̄ns ciuitas exultās) lxx. (Repleta est ciuitas clamatiū urbs exultās.) Doctrina hereticorū nō in sensu sed in multiloquo & clamore uersatur: Vñ ob multitudinē deceptorū frēq̄ns ciuitas appellatur: & exultans pp supbiam. Inflat. n. tumēt: & secretiora se iuenisse gloriātur. (Interfecti tui nō interfecti gladio: nec mortui tui in bello.) Maxima pars absq; ullo certamine & disceptatiōe hereticorū disceptationibus supplātantur: & hæc est turba quā plurima. Interfecti igitur siue ut. lxx. trāstulerunt uulnerati uallis syon nō sunt interfecti & uulnerati gladio: Sed uoluntate propria ad hereticos trāstulerunt: & comparatione eorum qui post prælium uicti sunt: infelicior ille uulneratus & interfectus est: qui sponte se tradidit: quō & in martyrio qui post pœnas uictus manus dedit. Leuioris pœnæ est eo q̄ absq; ulla necessitate: & dolore cruciatus xpm negauit.

Cuncti principes tui fugerant simul: dureq; ligati sunt.

Liber Septimus.

In hoc loco. lxx. interpretationem secuti sumus: quia nō multum ab hebreo transferant: ita ut apud eos legitur. Omnes primates tui migrauerunt: simul ab arcu ligati sunt: quā editionem & alij interpres secuti sunt. Migrauerunt enim oēs hereticoꝝ principes ad synagogam satanae a xpi ecclesiā & transferunt simul discordes in perfidia in transitu uecordes & ligati sunt a barcu. De quo in psalmo scriptum est: Ecce peccatores intenderūt arcum: parauerūt sagittas in pharetra: ut sagittent in obscuro rectos corde. Et mittāt ignita diaboli iacula q̄ uulnerent pariter & ligent: Ideoq; dure ligati sunt qui obturauerūt aures suas sicut aspidis surdæ: & obturatis aures: q̄ nō exaudiet uoces in cantatium: nec ueneficia incantātis sapienter. Ob quā causam & apostolus hereticum post unā cōmonitionem peruersitatis suæ p̄cipit relinquendum: quia peruersus est: & proprio iudicio cōdemnatus. Ex nobis enim exierūt sed non erant ex nobis: Si enim ex nobis fuissent: māsissent utiq; nobiscum. Horum principum fugitiuorum ille princeps est: quē idem Esaias uocat draconem fugientem colubrum tortuosum: qui cum uerba mortifera in aures miserit deceptorū duræ eos ligat: & de uinculis suis exire non patitur. De quibus sanctus uir gratulatur in psalmo. Anima mea sicut passer erepta est de laqueo uenatium: & alio loco gaudēs qđ euaserit loquitur. Susceptor meus es tu & refugium meum: deus meus sperabo in eum. Quoniam ipse eruit me de laqueo uenantium: & a uerbo aspero: siue turbulento quod ppriā hereticorum doctrinam significat.

Omnes qui inuenti sunt pariter procul fugerunt.

LXX.

Et fortes in te aufugerunt longe.

Ad huc sermo pphetae cōtra ual-

lem syon: cuius habitatores ascenderūt in tecta uana: & clamauerūt clamore confuso: & uulnerati sunt absq; p̄lio: cuius principes omnes fugerūt: & dure ligati sunt: & qui fortes iter eos erāt longius aufugerūt. Quāto enim quis in heretica peruersitate prudētior est: tanto longius recedit a domino. Quod at̄ dicitur iuxta hebraicū omnes qui inuēti sunt in te: hoc notare debemus: quod & heretici eos quos decēperint inuenisse se dicant: Sed inuētio eorū perditio est: Deniq; pariter colligantur: & procul fugiunt. Nec mihi placet illa expositio secūdam diuersitatem hereseō diuersa esse & spatia fugientium. Cum scriptura sancta dicat. Omnes qui ab hereticis sunt reperti pariter colligatos & fugisse longissime: dicente domino: qui nō est mecum: contra me est: & qui mecum non colligit: spargit. Vnde de Moyse dicitur: Appropinquauit Moyses solus ad deū: ceteri uero ad deum nō appropinquabunt. Deus. n. sanctis suis deus appropinquas est & nō de lōge dicit dñs: p̄pea dixi. Recedite: amare flebo: nolite incūbere ut consolemini me super uastitatem filiæ populi mei.

Dies enim interfectionis & cōculationis & fletū a domino deo exercituum in ualle uisionis: scrutans murum & magnificus super montem.

LXX.

Propterea dixi: dinutte me: Amare flebo: nolite contendere ut consolemini me super cōturbatione filiæ generis mei: quia dies tumultūs & perditionis & cōculationis: & error a domino sabaoth in ualle syon errant a minimo usq; ad maximum errant super montes.

Et Samuel plangebat Saul. Et dominus atq; saluator plangebat hierusalem: & apostolus scribit ad corinthios: ne cum rursus uenero ad uos humiliet me deus ut lugeam multos qui ante peccauerunt & nō egerunt p̄nitentiam. Vnde compatiētis affectu & ad alios loquitur. Quis infirmatur & ego non infirmor? quis scandalizatur & ego non uor? Igitur & ppheta uidens populū quōdam uisionis uana tecta conscendere & in clamore uersari: cūctosq; principes fugisse: & ligatos ēē uinculis peccatorum: erumpit in lachrymas: & abigit consolantes: & fletu amarissimo se flere testatur: Nō super filios: sed super filiā populi sui: quæ uirilatis perdidit dignitatem. Dies enim iudicii & perfectionis & cōculationis: Nequaq; erit hierusalem quæ interpretatur uisio pacis: sed antiqui nominis iebus quæ interpretatur cōculationio. Fletum quoq; siue erroris ut. lxx. transtulerūt a domino sabaoth: nō quo fletus & error a domino sit: sed pro occasione sanctarum scripturarum quas dominus legendas dedit illis nascitur erroris occasio: qui possunt dicere quare nos errare fecisti a uia tua: Et in alio loco dominus eis miscuit spiritum erroris: ut nō in uisionis monte: sed in syon ualle cōsisterent. Hæc autem ipsa dies quæ a domino exercituum in ualle oritur uisionis: ut si gnorum opera demōstret. Scrutabor murum hereticorum quem aduersum ecclesiam quasi firmissimum propugnaculum construxerunt: & magnificum gloriosumq; doctores eorū: qui se sup xpo monte cōsistere gloriātur. De quo alibi legimus. Venite ascendamus ad mōtem domini: & in domum dei iacob: & annūtiabit uiam suam. Porro. lxx. transtulerunt errāt a minimo usq; ad maximum errāt super montes: hoc sentire debemus in maiori scelere esse eos qui maiores sunt: & tamē a minimo usq; ad maximum errare cūctos: & errare super mōtes: Moysen: Hieremiam ceterosq; pphetas euāgelistas & apostolos. Cūq; in ualle uersentur: miq; in modum errant in montibus.

Et elam sumpsit pharetram currum hominis equitis & pariet emundauit clypeus: Et erunt electe valles tue plene quadrigarum. Et equites ponentes sedes suas in porta & reuelant ope-
rimentum iude: & videbis in die illa armamentarius domus saltus & scissuras ciuitatis videbitis quia multiplicatae sunt.

LXX

Elamite autem tulerunt pharetras ascensores homines super equos: & congregatio pugnatū & erunt electe valles tue quadrigis: egres stipauerunt portas tuas: & reuelabunt portas iude & aspicient

Super Esaiam

et aspicient de illo in domibus ciuitatis: et reuelabuntur abscondita domorum arcis dauid: et viderunt quoniam plures sunt.

Et Aelam quod interpretatur ascensus eorum: siue a lamitae: ut. lxx. trāstulerunt quos in contemptores uerti legimus: sumpserunt faretrā: ut sagittent in obscuro rectos corde: Qui sunt in curru & æqtes hominum ut parietem syon & ecclesie firmamēta suo clypeo & impugnatione denudent. Erunt autem inquit electæ ualles tuæ & humilia dogmata: O uallis syon plenæ quadrigarum quas dñs cū Pharaone submersit: quæ æquites & ascensores ponent sedes suas in portis tuis: & obfessos in te atque cōclusos nō patiatur exire. Tunc omnipotens deus per ecclesiasticos uiros reuelauit operimenta iudæ: & uniuersa secreta eorum quæ in cōfessione fidei cōstituti sunt: & tunc uidebis O uallis syon: in die illa & in claro lumine ueritatis oēm armaturā apostoli et domus saltus. in quo gentium turba cōsistit. Sicut & in cētesimo tricesimo p̄mo psalmo canitur. Ecce audiuius eū in efrata iuuenimus eum in cāpis siluæ. Cum autem operimētū iudæ atque secretū quod prius per mysteriū celebrabatur fuerit reuelatum: & uideris armaturā ecclesie. Tunc intelliges scismata ciuitatis dauid quæ multiplicasti ut deceptos tibi populos cōgregares: isti elamitae iuxta additionē. lxx. nō hñt unam pharetrā sed plures: & ascensores sunt hominum in quorum æquitatur animabus: & plurima multitudo ē ad pugnam se p̄parans cōtra ecclesiā: ita ut oēs ualles illius cōpleantur: & æqtes obtulerunt sensus eorum: & dimicatione sua ecclesiasticū uirum quæ interpretatur iudas puocent ad certandū: quo p̄ferente testimoniā scripturarum: & cūcta redarguente mendacia: uidebunt heretici domos ciuitatis dauid: & oīa prius secreta cognoscent: quomodo in arce dauid quæ interpretatur manu fortis: hoc est xp̄i: oīa sint dogmata ueritatis. Obscura loca sunt nō solum iuxta historiam: sed iuxta αρα γο γεν. Quibus ergo nostra displicuerint debet p̄ferre sua: ut explanationi eorum si uera fuerit acquiescamus.

Et cōgregastis aquas piscine inferioris: et domus hierusalem numerastis: et destruxistis domus ad muniendū murum: et lacum fecistis inter duos muros et aquā piscine ueteris: et non suspexitis ad eum qui fecerat: et operatorem eius de longe non uidistis. LXX.

Et auerterunt aquam antiquæ piscine in ciuitatem: et destruxerunt domos hierusalem ad firmandos muros ciuitatis: et fecistis uobis aquā inter duos muros intra piscinam antiquam: et non aspeexistis eum qui a principio fecit eam: et creatorem illius nō uidistis.

Vos qui scissuras ciuitatis dauid id est ecclesie uidebitis uel uidetis quæ in toto orbe multiplicatae sunt: quæ cōgregastis aquas piscine uestre atque doctrinæ: nō superioris sed inferioris: & domos hierusalem numerastis siue destruxistis: ut muniretis mure uestre: nō fodistis puteos quæ uitales haberent & æternas aquas: Sed lacus cōtritos quæ aquā nō ualent cōtinere: & fecistis eos inter duos muros noui & ueteris instrumenti: & aquā piscine ueteris neglexistis: nec cōsiderastis datorem legis deū & operatorem mundi pœnitentis neglexistis. Hoc iuxta hebraicum ceterum iuxta. lxx. cōsiderauerunt se heretici quod multi essent: & hac multitudine cōfidentes doctrinam ueteris testamenti auerterunt a ciuitate dei quæ est ecclesia: & destruxerunt domos hierusalem: ut ædificarent cōciliabula malignitatum: dūque uetus reprobant instrumentū: nec nouum secuti sunt: quia nouum ueteris instrumenti testimoniiis roboratur. Propterea inter duos muros ueterem & nouū fecerunt sibi nouas aquas quæ interiores esse putant: & maiora cōtinere mysteria quā in testamento ueteri continentur: & non respexerunt dñm qui ueteris instrumenti conditor est: & factorem eius de longe quidem uidere noluerunt.

Et vocabit dñs deus exercituum in die illa ad fletum et ad planctum: et ad caluitium: et ad cingulum facci: et ecce gaudium et letitia: occidere vitulos et iugulare arietes: comedere carnes et bibere uinum: comedamus et bibamus: cras enim moriemur. Et reuelata est in auribus meis dñi exercituum: si dimittetur iniquitas hec uobis donec moriamini dicit dñs deus exercituum.

Cottidie dñs deus exercituum puocat hereticos ad pœnitentiā. Qui inter duos muros aquam piscine ueteris contemnentes: foderūt sibi lacum & cōgregauerunt aquā piscine inferioris: quæ non de cælo sed de terra aquas habet: & uocat eos ad fletum: beati enim flentes: quia ipsi ridebūt. Et ad planctum: ne postea audiant: lamentauimus uobis & nō planxistis Et ad caluitiū ut oīa opera mortis radant: & auferant de corpore suo quicquid nō uiuit in corpore. Et ad cingulum facci: ne postea iuxta hierusalem per cingulo recte cingatur. Illi autem econtrario pro fletu: planctu: caluitio & cilitio. Gaudium habuere atque lætitiā: & quasi morte oīa finirentur. Occidētes uitulos: arietesque iugulantes: ut comederent carnes & biberent uinum: Locuti sunt uerba blasphematum: dum in p̄nti seculo sumus: deliciis affluamus. Craftina enim dies: hoc est futurum tempus sine sensu erimus. Illis ista dicentibus audiuit dñs uerba blasphemie: & cōminatus est nō se dimissurum esse hanc iniquitatem: donec aut peccato moriatur: aut uitiiis: aut cum delictis suis ad inferos p̄trahantur. Quod quidem nō solum de hereticis: sed de omni pōt intelligi peccatore qui negligens peccata sua desperatione fit peior: & uoluptatibus irretitus: iungit peccata blasphemie: ut oēm sensum uiuētium putet morte finiri. Dicens illud epicuri: post mortem nihil est: & mors ipsa nihil est.

Hec dicit dñs exercituum: Ne de ingredi ad eum qui habitat in tabernaculo ad somnā p̄positum templi: quod tu hic: aut quasi quæ hic: quæ excidisti in excelso memoriā diligēter in petra tabernaculum tibi. Ecce dñs asportari te faciet: sicut asportatur gallus gallinæ: et quasi amictu sic subleuauit te tribulatione: quasi pilā mittet in terrā latam et spatiosā: ibi morieris: et ibi erit cur-

Liber Septimus.

rus glorie tue ignominia domus dñi: & expellā te de statione tua: & de ministerio tuo deponā te: & erit indie illa: vocabo seruū meum Helyachim filium helchie: & induā illum tunicā tuā: & cingulo tuo cōfortabo eum: & potestātē tuā dabo in manu eius: & erit quasi p̄r bitantiū hierusalem: & domui iuda: & dabo clauē domus dauid super humerū eius: & aperiet & non erit qui claudat: & claudet & nō erit qui aperiat: & figam illum paxillum in loco fideli: & erit in solio domus patris sui: & suspendent super eum gloriā domus patris eius vasoz genera: oē vas paruulum a vasis creaturarū vsq; ad oē vas musicoz. In die illo dicit dñs exercitūū auferet paxillū q̄ fixus fuerat in loco fideli: & frāgetur: & cadet: & pibit qd̄ pēpenderat in eo: q̄ dñs locutus est. LXX.

¶ Hec dicit dominus sabaoth. Eade ad pastoforium ad somnā questorem & dices ei. Quid tibi hic? Aut quid tibi est hic? qm̄ excidisti tibi sepulchrum: & fecisti tibi in excelsio memoria. Et descripsisti tibi in terra tabernaculum. Ecce dominus sabaoth eiciet & cōteret virū: & auferet stollam & coronam tuā gloriosam: & proiciet te in regionem magnam & absq; mensura: ibi morieris & ponet currum tuū obuium ignominia: & domū principis tui in cōculcationem. Et auferet a dispensatione tua: & de gradu tuo: & erit in die illa vocabo puerū meum helyachim filiū helchie: & induā illum stollam tuā: & coronā tuā dabo illi fortiter: & dispensationem tuā dabo in manu eius: & erit quasi pater habitatoribus hierusalem: & habitatoribus inde: & dabo gloriā dauid ei: & principabitur & nō erit qui cōtradicat: & claudet & nō erit qui aperiat. & cōstituam eū principem in loco fideli: & in solium glorie domus patris eius: & erit cōfidens sup eum in domo p̄ris sui a minimo vsq; ad maximum. Omne vas paruulū a vasis & pendebunt sup eum in die illa. Hec dicit dominus sabaoth. Adonebitur homo qui stabilitus erit in loco fideli: & auferetur & corruet: disperibit gloria que erat in eo: quod dominus locutus est.

¶ Præcipitur Esaia pphetæ ut ingrediatur ad eū q̄ habitat in tabernaculo qd̄ hebraice dicitur SO CHEH. ad somnā ppositum templi. siue ut. lxx. transfulerunt tamiā: hoc ē quā & dispēfator rem domus dei. Sochen aut̄ uel tabernaculum interpretatur: uel pastoforium: hoc est talamus in quo habitat ppositus templi. Quis est aut̄ alius q̄ habitauit in tabernaculo iudæoz: & in domo quondā dei: nisi iudaice legis sermo & ratio quæ in ueteris instrumēti lectione uersata est. Huic itaq; traditioni dicitur atq; doctrinæ. Quid hic agis? Cur tibi uis ædificare domum in occidente littera. Et tabernaculum tuum qd̄ nō habet fundamētū in petra figere firmitate: qd̄ non tam tabernaculum & domus: quā sepulchrum & memoria appellādum est. Propterea aut̄ tibi dico qd̄ in excisione sepulchri nō debeas laborare: q̄ trāfferet dñs sacerdotiū tuum: sicut trāfferi solet gebar qd̄ oēs uirgines interpretati sunt. Hebreus aut̄ qui nos in ueteris testamenti lectione erudiuit: gallum gallinacium trāstulit. Sicut inquit gallus gallinatus humero portitoris de alio loco trāffertur ad aliū: sic te dñs de loco tuo leuiter asportauit. Et qui quōdam habebas coronā pontificis & sanctificationem in auri lāmina in qua erat scriptum nomen dei: coronaberis tribulatiōe & angustia. Et quō si spera mitatur in decliui loco atq; spatiofo stare nō potest sed imensum uoluitur: sic oīs populus tuus in orbis terminos dispgetur. Ibiq; morieris cum littera tua: & oīs gloria tua currus qbus inclitus antea ferebaris: & domus splendor uertetur in ignominia. Auferet. n. t. dñs de statione tua & de ministerio tuo: hoc est ceremoniis uictimaz: ut impleatur illud qd̄ scribitur ad hebreos translato enim sacerdotio: necesse est ut legis trāslatio fiat. Cum aut̄ tu eiectus fueris de ministerio tuo: uocabo puerum meum helyachim cui dixi & alio loco: magnum tibi est uocari puerū meum. Helyachim interpretatur resurgens deus: q̄ est filius helchiæ. Idest paris dñi: accipiet locū tuū tuāq; induetur stola: & cingulo tuo cōfortabitur: ut qd̄ tu habebas in littera: ille possideat in spiritu: & erit pater habitantiū hierusalem: hoc est in uisione pacis q̄ interpretatur ecclesia: & domui iuda ubi est fidei uera cōfessio. Vnde ipse ad apostolos loquitur: Filioli adhuc modicum uobiscū sum: & ad alium. Fili dimittuntur tibi peccata. Et ad aliam: Fides tua te saluam fecit. Dabo inquit ei clauem domus dauid qui aperit & nemo claudit: qui claudit & nemo aperit. Et hæc ipsa clausit sup humerū eius: hoc est in passionē: Iuxta illud qd̄ in alio loco scribitur: Cuius principatus in humeris eius. Quod. n. ille sua passionē referauerit claudi nō poterit. & qd̄ clausit in ceremoniis iudæoz a nullo alio aperitur. Figā enim illum paxillum in loco fideli ubi cōuentus fidelium est. Vñ & credentes in xpo fideles appellatur. Et erit in solium gloriæ domus patris sui: hoc est ecclesia: & suspendent sup eum oēm gloriā domus patris eius. Vñ & in euāgelio scribitur. Oīs populus pendeat ex eo. Quod qdem non illo tm̄ tpe factum est: sed usq; hodie impletur. Vt pendeat ex eo quasi ad uerbū dei sapientiā & iustitiā & oīa qbus xps appellatur uasoz: dispa gēra: p qbus aqla interpretatus est qd̄ symachus uertit nepotes atq; cōmixtos: ut & apostoli & oēs credentes hoc est filii filioz: & cōmixti de uniuersis gētibus pendeat sup eum: Aganoth posuit: & parui. n. & magni in dñm credituri sunt. Crateras aut̄ puto esse apostolos uitalibus aqs. De qbus dicitur. Benedicite de fontibus israel in quibus crateribus miscuit sapientia uinum suum. Et oē inquit uas musicoz: eoz qui omni tpe in dei laudibus psonant. Qd̄ sequitur sensui nostro esse cōtrarium. Quō paxillus iste qui fixus fuerat in loco fideli auferatur & frāgatur: & cadat & peat qd̄ pēpenderat in eo: & hoc fiat: quia dñs locutus est: qd̄ ita solui pōt. Sileamus illud euangelii: qd̄ in nouissimis diebus refrigescat charitas multoz

Super Esaiam.

multos: & ipse dñs dicat: putas filius hoīs ueniens inueniet fidem sup terram. Non ergo paxillus frāgetur & cadet & peribit qđ impiū est dicere: Sed paxillus auferetur de loco fideli: hoc est de ec-
clesia per impietatem cotidie subcrefcentem: & qui sup eū ante pepēderāt fide: postea infidelitate
frangētur & cadent & pibunt. Hoc autē fiet in diebus nouissimis: quia dñs locutus est. Pro paxillo
qđ hebraice dicitur iathet: & ab oībus similiter effertur: soli. lxx. sup principem hic hoīem interpra-
ti sunt. Quodcūq; nos celeritate dictādi pōne pterit. Somnas interpretatur cōuētere nūc: siue con-
uersio. Dicitur ergo ad pīcipem iudæorū: ut cōuertatur de lege ad euāgelium: & uictima: imagi-
nibus derelictis: trāfferat se ad specialis sacrificii ueritatem. CAP. XXIII. VERBUM TYRI. Quid
nobis uideretur super onere uel uerbo & assumptione tyri iuxta hebreos supra in libro decem ui-
sionum historica explanatōe diximus. Nunc oēm cōtra tyrum pphetiā scdm &
editionem. lxx. breuiter pcurremus. Tyrus lingua hebreā SORE. dicitur: & in nostꝛ sermonē trās-
fertur angustia. oīs igitur aīa uitīs occupata & prauis cogitatōibus. SORE. appellari potest.

Ululate naues charthaginis: quia perierunt & ultra non ueniunt de terra tiziorū ducta capti-
ua ē cui similes facti sunt habitatores insule negociatores phenicis transfretātes mare ī aqūis
multis semen negotiatorum quasi messium ī letarum negotiatores gētium.

Pro charthagine in hebreo scribitur tharsis qđ oēs similiter transfulerūt: Tharsis autem interpre-
tatur cōtemplatio siue exploratio gaudii: tizii quoq; qđ hebraice dicitur cethim interpretatur mare
congelascēs & p phenicā: apud eos sidon legitur: Arguūtur itaq; hii quos malarum cogitationum
turba circūdat. Et qui uolētes iuxta apostolum diuites fieri incidūt in tēptatōes: & laquæos & desi-
deria multa: & noxia quæ detrahūt homines in pfūdum: Et dicitur eis qđ ululare debeant scientes
omnes negotiationes mundi huius esse perituras: & cōtemplationē gaudii atq; laticia: ī luctum
lachrimarū uertendā: Mare enim hoc ultra nō poterit nauigari sed omnia cōgelascent & colonia
tyriorum captiua ducuntur in pōenas: Nulli enī alii similes sunt qui habitāt in insula ista nisi nego-
tiatoribus qui circūferuntur omni uēto doctrinā: & de aliis ad alia uitia trāseunt: Habitamus autē ī
insula quādiu tēptationibus huius seculi tūdimur: & ex omni parte nostra insula atq; nauicula ma-
ris feritur fluctibus Huius at insulæ negotiatores de sidone sunt quæ interpretatur uenatrix: & ī
qua habitant plurimi uenatores: De quibus scriptum est liberauit te de laquæo uenātium: Et ī alio
loco dicēs: Anima nostra sicut paser erepta est de laquæo uenantium: Omnes autem negotiatio-
nes gētium segetibus cōparantur quæ cito arescunt siue messibus fluminibusq; cum gentibus peri-
turā uīā sed deteriam: Ideoq; cum gentibus peritura: sunt: Vbi nos legimus semen negotiatorū ī
hebreo scriptū ē semē sior: qđ subaudi nihil eo qđ aq̄s turbidas habeat qđ aq̄s ægypti segetes irrigāf.

Erubesce sydō dixit mare: fortitudo autem maris ait: Nō pturiui neq; peperī neq; enutriui
iuuenes: neq; exaltaui uirgines: Eū autē auditus fuerit in ægypto apprehendet eos dolor.

Super tyro seculi huius mare in quo habitāt animalia parua cū magnis: & draco quem plasma-
uit deus ad illudendū ei: uidens uenatoribus xpi qui de oī monte uenātur & colle captos: qui pri-
a demonibus capti fuerāt. loquitur ad contrariā fortitudinē uenatorū: quæ interpretatur sydon: &
dicit ei: Erubesce sydon: nō. n. parturiui: neq; peperī: nec captos ate nutriui iuuenes: nec eleuaui uir-
gines quæ stultitia in euāgelio condemnatur: Mea. n. parturitio & partus & nutrimentū & eleua-
tio uirginū: apostolorum xpi parturitione deleta est: quorū unus loq̄batur: Filioli mei quos iterū
parturio: donec xps formetur in uobis: & lac uobis potum dedi nō escā: Et rursum. Volo autē uos
oēs uirginem chastā exhibere xpo: Cum hoc ægyptus audierit qđ hebraice dicitur mesraim: qđ in-
terpretatur ekei. Bovo. id est tribulans & coartans: & iā ipsa terrābitur: se quoq; intelligens ea-
dem qđ tyrus passa est eē passuram: Quod cum ad oīa uitia referatur. pōt in hereseō diuersitate senti-
ri: qñ alia capta heresi alia pertremescit & in alterius confusione: alter se capiendū esse sentit. Quō
autem de sodomis dicitur qñ si facta fuissent signa in eis quæ facta sunt in capharnaum: māsissent
usq; hodiā: Et infertur. Vex tamen sodomis tolerabilius erit in die iudicii quā uobis: sic & de tyro
& de sydone discimus saluatore dicente: Verum tñ tyro & sydoni leuius erit in die iudicii quā ci-
uitati illi. Vnde & cananea qđ ad prädicationem xpi filiam. i. animam suā grauissimo demonio ue-
xari intelligebat: exisse dicitur de finibus tyri & sydonis: Neq; n. poterat aliter occurrere saluatori:
nisi tyri & sydonis terminos reliq̄set: Ita charthaginē ululate qui habitatis in insula: Non. n. hac est
contumelia uestra principio anteq̄ traderetur: Qđ sequitur deducunt eam pedes eius longe ad pe-
reginandū: de hebraico additum est: & stellis illuminantibus prænотatur. O tyri qui habitatis in
angustia: & ī insula cōmoramini: qui ex oī parte expositi æstis tēptationum fluctib⁹: Recedite de
ea & transite charthaginem: Id est tharsis atq; ad uerū gaudium festiate lugentes antiqua peccata
& ueterē cōtumeliā quā aut ipsi aliis inferebatis: aut patiebamini ab illis: Hoc autē ideo prācipio
qa tyꝛ urbē uestā de suis sedibus & pposito cernētis ad terminos alios migraturā: Qđ n̄ ueteri er-
rore deposito euangelio saluatoris colla submiserint: ut qđ prius habitabant in angustia: Recedāt
longius: & aduenā sint atq; incolæ dñi saluatoris: Quis cogitauit hac sup tyrum: Numquid mi-
nor est aut nō prāualeat? Negotiatores eius principes chanaan incliti terræ dñs sabaoth cogitauit
dissoluere oēm continentia gloriantiū: & dehonestare oē quod inclitum est sup terram. Verbum

Liber Septimus

chanaan de theodotionis editione additū est: pro quo aquila negotiatores transtulit: Interrogat ergo spiritus sanctus: immo interrogationem confirmat. quod dñs aduersum tyri principes cogitavit quorum oīs industria est negotiationibus opes quærere. Et quomodo in euāgelio legimus institutos res margaritarum. qui oībus uenditis unam cupiētes emere margaritam. & utiq; appellandi sunt incliti negotiatores nō terræ sed cæli: Sic econtrario negotiatores tyri: hoc est tribulationis & angustia appellandi sunt incliti terræ: quia quod agūt terram respicit: & principes chanaan quod interpretatur fluctuantes atq; cōmoti. Nō enim statuunt sup petram pedes suos nec potest de eis dici. petra refugium herinacis: siue leporibus: sed illud potius quod iustus pœne passus est sustinens. Mei autem pœne moti sunt pedes: pœne effusi sunt gressus mei. Dominus ergo exercituū hoc consilium cogitauit: ut dissolueret pessima negotiatorū uincula immo cū pactam iniuriā dissiparet: per quā cuncti qui tyro subditi sūt superbiunt: Quodq; itulit: & dehonestare oē quod gloriosum est super terrā: Non qđ dñs dehonestamenti auctor est: sed quod per se ignominia patet: ostendit esse ignominiosum. Qđ quidem & de sacerdotibus in leuitico legimus: contaminatione contaminauit eū haud dubium quin sacerdos non quo sacerdos contaminationis auctor sit: sed quo ostēdat eum contaminatum qui prius mundus plurimis uidebatur.

Operare terram tuam: & enim naues nequaquā ueniunt de carthagine: & manus tua nequaquā preualet neq; in mari prouocat reges.

Multum a cæteris interpretibus & ab ipso hebraico in hoc loco. lxx. discordat æditio: sed propositū persequamur: Supra dixerat: Ite carthaginem: ululate qui habitatis in insula: Nunc contrarium loquitur: quia naues de carthagine ultra nō ueniunt operare terrā tuā: Profuit enim tyro naues: Interire peregrinas: ut cogatur operari terrā suā. De qua i puerbiis dicitur. Qui operatur terrā suam: saturabitur panibus ut nequaquā de incerto fructuum naufragorūq; discrimine: Sed operis sui uiuat frugibus. De quibus in spalmis ad iustum canitur. Labores manuū tuarū manducabis. Scriptū est in oleæ: Meretricis uias septas esse a dño spm̃is ne sequi possit amatores suos: & hac necessitate cōpulsā reuenteretur ad uirū suum pristinum. Quod & in seculi rebus frequenter animaduertimus multos qui prosperis & habundātia omnium rerum dñm sentire non poterāt: intelligere p inopiam: & cōuerti ad opera iustitiæ: postq; manus eorū nō præualuerint fœlicitate huius seculi pfrui: quæ prius i mari prouocabat reges: Siue iuxta symmachū conturbabat: quorū cor in manu dei est. Atq; utinā & nos maris huius negotiatione cōtempta operemur terrā nostrā: & nequaquā expectemus naues carthaginis siue naues tyri. Quæ carthaginem ire consueuerant: ne subiciamur potestati draconis qui dominatur in mari. Sed stabile gaudiū figamus i terra immo ad cælestia festinātes: operemur terrā nostrā ut hic seminātes: ibi metamus: Man. n. nostra quæ prius i mundis negotiis uersabatur & præpotētia hac fœlicitate etiā reges. i. sanctos de statu suo poterat cōmouere: fiat imbecilla in rebus maris: ut fortis sit in opere terræ suæ (Dñs fabaoth præcepit de chanaā pdere robur eius: & dicit: Nequaquā adicietis iniuriam facere & iniquitatem uirginis filiæ sydon) Tyrū & sydonem eē in terra chanaan & supra oñdimus: euangelii testimoniū proponentes in quo legitur chananeā mulierē: siue syrofenissā exisse de finibus tyri & sydonis & occurrisse dño saluatori: Oīs autem aīa quæ in seculi fluctibus posita est: & circūfertur oī uento doctrinæ: chanaan appellāda est: q̃ interpellatur quasi fluctuatio siue commotio: Vñ & ad senē adulterum dicitur: Semen chanaan & nō iuda species deccepit te. prodest igitur tyro & ei? angustius robur perire chananeū ut dicatur habitatoribus eius: qđ ultra nō ualeant iniuriā facere & opprimere iniquitate uirginē filiam sydonis: Quicūq; a diabolo capitur. induetur in diuersos: p turbatione uitiorū: & tradetur in cōtumelias ignominia: ut polluat corpus uoluptatibus: & turpitudine: ista filius uel filia est sydonis: Et hoc sciendū: qđ fabaoth in hebraico nō habetur: & contrario uirgo de hebraico addita sit: si iueris i citios: neq; ibi erit reges tibi. & si ad terrā chaldæorū: & ipsa uastata est ab assyriis. Quodq; sequitur. De theodotionis editione sub asteris additū est: Fundauit eā siim statuerunt ppugnacula eius: suscitauerūt turrem eius: & absq; asteriscis iungitur: paries eius cecidit. citii. interpretantur plaga cōsummata siue pfecta: Chaldei in hoc loco: quasi uera assyrii arguentes: Siim ethimologia: nec nos potuimus iuenire: nec cæteri interp̃tes qui ipso quo apud hebræos scribitur noīe transtulerūt. Dicitur ergo ad tyrū qđ licet ad citios ire cōtendat. & angustiarū suarū plagā uitare: pditam ēt ibi requiem iuenire nō ualeat. Rursūq; si cupit ire ad chaldæos & ubertate eorū ac rerum oīum habundātia pfrui: etiā illos inueniat desolatos: arguentibus assyriis eorū sterilitatem. Iuxta qđ & apostolus tradidit peccatores satanæ: ut discant nō blasphemare: qui traduntur in interitū carnis ut spūs saluus fiat. Chaldæorum aut siim fundamenta iecerunt: quos itelligo demones pessimos: qui & propugnacula: & turres sup̃bissimas: urbes chaldææ contra scientiā dñi susceperunt: sed oīs eorū edificatio in ruinas concidet. Sequitur paries cecidit: Nisi. n. dñs edificauerit domū: i uanū laborauerūt q̃ edificāt eā. Sæpe uidemus in seculo quosdā de uno pposito trāsire ad aliud: uerbi gratia ut qui militiā male expti sunt: trāsēāt ad negotiationē: Rursūq; cauidicos belatores arma corripere. Mutāt industriam: ut mutent infelicitatē: & nihilominus dispensatione dei his quos saluare dignatur oīa nitentibus euenire cōtraria: ut per inopiā ac miseria: cogantur non in se: sed in creatore suo habere fiduciam. Ululate naues carthaginis: qm̃ perit fortitudo uestra.

Naues enim

Super Esaiam.

Naues enim ut supra perierunt: siue non uenient: sed perit fortitudo eorū: Tarsis scdm̄ aliam interpretationē: in linguā nostram uertitur consumatio sex: siue laticia: In sex autem diebus mundū istum factum legimus: q̄ iuxta traditionem ecclesiasticā: postea consumabūtur oīa bona seculi huius: Et uniuersus mortalium labor: incerto nauium cursui comparabitur: quod cito peritura sint & cuncta nauigatiū fortitudo saluatur. Vñ & in salomone scriptū ē. Ciuitates firmas ascēdit sapiēs: & destruxit munitiones earū. Quicqd. n. hereticorū & sapientiā secularis: contrariorumq; dogmatum arte componitur: uir ecclesiasticus destruit: & suis docet pedibus esse subiectum.

Et erit in die illa derelinquetur tyrus septuaginta annis: sicut tps̄ regis vnus: sicut tempus hoīs. Et post. lxx. annos. erit tyro quasi canticū meretricis. Sume cytharā. vagare ciuitas meretricis obliuioni tradita. Bene cythariza. plurimū canta: ut sit tui memoria. Post. lxx. autē annos: uisitationē faciet deus tyri: & iterum restituetur in canticum: eritq; negotiatio omnibus regionis orbis terrarum super faciem terre. Et erit negotiatio eius: & merces eius sancta domino: Non ipsis congregabitur: sed his qui habitant coram domino. Omnis negotiatio eius comedere & bibere in consolationem memoriale coram domino.

Hoc quod dicitur memoriale coram dño: & super faciē terrā & sicut tēpus hoīs: in hebraico non habetur: sed in græco additum est. lxx. autē annis tyrus quondam coangustata dimittitur ut expleto solitudinis tempore: carnē quondam meretriciū uertat in laudes dei: assumensq; cytharā oēs cordas habeat concinētes: ut postq̄ bene concinuerit & multa cantauerit: fiat eius apud deū memoria: q̄ pp̄ fornicationē obliuioni tradita erat: Et restituetur i pristinū statū habeatq; diuitias regnorū: totius orbis: & mercedes laboris illius nequaquā tyriis congregētur: sed his qui habitant oībus bonis quā in conuiuii laticia cunctorū fuerint labore collata: Sin autem tyri sermo diuinus ad peccatorum spem salutis habeat: si tñ bene cecinerit & uniuersā cordā uirtutum q̄ quondam fuerāt relaxata in laudes dñi cōponantur: Legimus in quadragesimo quarto psalmo: qui specialiter ad cōiunctionem sponsi & sponse: Idest ad dñi saluatoris & ecclesiā pertinet sacramēta: Dicit inter cetera. Filia tyri in muneribus: faciē tuā præcibuntur diuites terræ. Et ipse rursus sponsus ad sp̄sā tyriam loquitur: Audi filia & uide: & inclina aurem tuam: & obliuiscere populi tui: & domū patris tui. quia cōcupiscit rex decorem tuū: Vnde & in descriptione pulchritudinis eius infertur: Afficit regina a dextris eius: inuestitu deaurato circumdata uarietate. Et iterum. Oīs gloria filiæ regis intrinsecus: Sin autē concupiuit rex pulchritudinem tyriæ poenitentis: & uariarum habentis ornamenta uirtutū: q̄to magis merces eius: & negotiatio nō in tyro pmanētium: sed eorū erit q̄ habitant in cōspectu dñi: Qui postq̄ egerint pñiam audierint a dño saluatore: Comedite amici & bibite: & inebriamini chermei: Quod sit autē comedere & bibere & saturari oīum collatione uirtutū: fidelis lector intelligit. Septuaginta annis desolatū fuisse templū: & Hieremias: & Daniel: & zacharias docent: Et in ezechiele de sodoma legimus qd̄ restituetur in antiquū: & de ægypto: qd̄ post desolationē terræ ægypti & ariditatē fluminū: ueterē recipiat ubertatē: Septenarius autē & septuagesimus numerus: q̄ uel de singulis diebus: uel de septē conficitur decadibus | p̄fectam significat & consumatā pñiam. Vt iustā tyrus expleto pñiæ tpe: in antiquum redeat statū. de hac arbitror meretrice & illd̄ in puerbis salomonis mystico sermone signari. Ne attendas pessimā mulierē: mel. n. destillat de labiis mulieris meretricis: q̄ ad breue impinguat fauces tuas: & postea amarius felle repperies. Per fenestrā. n. domus suā in plateas p̄spicit: q̄a lata est & spaciōsa uia q̄ ducit ad mortē: & quēcūq; in sapientē uiderit iuuenem: sapiēs quippe temptare nō audet: & transire iuxta angulos qui rectam lineam perdididerunt: loquitur ei in tenebris & in chalignem: & sub specie uoluptatum quasi uictimam ducit ad mortē: Hæc si conuersa fuerit & bene cecinerit: & perfectæ poenitentia: annorum tēpus impleuerit: comedet & bibet & saturabitur: audiat nouatianus: & taceat.

EXPLICIT LIBER SEPTIMVS: INCIPIT LIBER OCTAVVS.

Sextus & Septimus superiores libri allegoriā q̄nti uoluminis continēt quē olim historica explanatione dictaui: præsens opus. i. octau⁹ liber ad cōceptā interpretationē reuertitur: ut & historiā & tropologiā: iuxta utramq; editionē pariter disserat. Quā si longa tibi uidetur: O uirgo xp̄i eustochium: nō mihi iputes sed scripturæ sanctæ difficultati: præcipuāq; esaiæ pphetæ: qui tātis obscuritatibus inuolutus est: ut præ magnitudine rei breuē explanationē putem q̄ per se longa est: Certā nos studiosis scribimus & sanctā scripturam scire cupientibus non fastidiosus: & ad singula nauseantibus. Qui si flumen eloquētiæ: & cinnas declamationes desiderāt: legant Tullium: Quintilianū: Galionē: Gauianium: & ut ad nostros ueniā Tertulianum. Cyprianum Minucium. Arnobium. Lactantium: Hylarium. Nobis propositum ē

esaiam per nos intelligi: & nequaquā sub esaiæ occasione nostra uerba laudari.

CAPITVLVM VIGESIMVMQ VARTVM.

Ecce dñs dissipauit terrā: & nudauit eam: & affliget faciē eius: & disperget habitatores eius. Et erit sicut populus sic sacerdos: & sicut seruus: sic dñs eius. Sicut ancilla: sic domina eis. Sicut emens: sic ille qui vendit. Sicut fenerator: sic is qui mutuum accipit. Sicut qui repetit: sic qui debet dissipatiōe: Dissipabitur terra: & direptiōe preda bitur: Dominus. n. locutus est verbū hoc.

Post specialē singularum gentium correptionē. Iudea: Babylonis: Philistin: Moab: Damasci: Israel. Agypti: Deserti maris: Idumea: & arabia: Vallis uisionis. Ad extremū tyri: in quarū explanatiōe scripsimus q̄ potuimus. Nūc quid totus orbis in cōsumatione passurus sit: ppheticus sermo describit: & nequa q̄ de singulis gētibz. Sed de cunctis pariter pphetatur: Et primū quidē q̄ impii tormēta passuri sint: & quō iuxta euāgelium & apostolū pertransseat cēlū & terra: & figura mundi istius: & deducātur peccatores in infernum. De quibus scriptū est: Ingrediētur ad extrema terrā: tradētur in manus gladii: partes uulpiū erunt. Dein q̄ p qualitate: meritorū multā sunt mansiones apud patrē: dicitur quō sancti rapiantur in nubibus obuiam domino in aera. & semp cū eo futuri sint. Pro dissipata terra. lxx. corruptum orbē interpretati sunt. Et pro afflicta faciē illius. i. terrā. idem trāstulerunt & reuelabit faciē eius ut procedāt mortui de sepulchris suis. siue nudauit eā: ut oīa opera eius proferātur in publicū & dispergantur habitatores eius i diuersa loca: prāmiis uel suppliciis destinati. tūc nulla erit diuersitas inter nobilē & ignobilem: sacerdotē & laicum: seruū & dñm: ancillā & dominā: diuitem & pauperem: foeneratorem & eū qui ere alieno pmitur. ementem atq; uendētem. Oēs. n. ex equo stabunt ante tribunal xp̄i: nec erit acceptio personarū apud deum. Quod & iob eisdem ppe modum uerbis loquitur: Paruus & magnus ibi sunt. & seruus nō timens dominū suum. Et saluator in euāgelio. Cui oē iudiciū traditum est plēno sermōe testatur. Dissipabitur ergo terra & oīa terrena opera redigētur ad nihilū: ut abolita imagine pmaneat imago cālestis. Prius. n. hō de terra terren⁹. Scds de cēlo cālestis. q̄lis terren⁹. tales & terreni: & q̄lis supcālestis tales & supcālestes: Vt si cut portauimus imaginē terreni: portemus imaginē supcālestis. unde idē apostolus loquitur: Caro & sanguis regnū dei nō possidebūt. Nō quo scdm hereticos disseat natura corporū sed quo corruptiū & mortale hoc iduat immortalitē: & hāc oīa fiēt: q̄ qd futurū ē: pphetas domin⁹ ē locut⁹.

Luxit & defluxit terra: & infirmata est: Defluxit orbis infirmata est altitudo populi terre: & terra interfecta est ab habitatoribus suis. LXX:

Luxit terra: corrupt⁹ ē orbis: luxerūt excelsi terre: Terra at egit ipie pp habitatores suos. Deus supbis resistit & humilibz dat gratiā: unde prima snia ē cōtra eos qui excelsi sunt terrā: ut infirmētur uniuersa q̄ nūc fortia sunt: pp eos qui sanguinem sanguini miscuerūt: & in morem sanguinis abel intersectorū cruorem ad deum clamare fecerunt.

Quia transgressi legē sunt: mutauerunt ius dissipauerunt fedus sempiternus: propter hoc maledictio vorabit terram: & peccabunt habitatores eius: Ideo insanient cultores eius: & relinquetur homines pauci. LXX. **Q**uia preuaricati sunt legē mutauerunt precepta testamentū eternū: pp hoc maledictio vorabit terram: quia peccauerunt habitatores eius: ideo pauperes erunt habitatores terre: & dimitent homines pauci.

Audiant iūdai q̄ se solos legem accepisse domini gloriātur. qd uniuersa primū gentes totusq; orbis naturalē acceperit legem & idcirco postea lex data sit p moysē: quia prima lex dissipata est de qua apostolus loquitur. Cū. n. gentes q̄ nō habent legem naturaliter ea q̄ legis sunt faciunt: isti legem nō habentes: ipsi sibi sunt lex: q̄ ostendūt opus legis scriptū in cordibus suis. Qui igitur has leges obseruauerint: p̄mia cōsequentur. q̄ neglexerint eas: sustinebūt q̄ nunc sermo ppheticus cōminatur. Et quō in principio benedixit deus oī creaturā quā fecerat: sic in cōsumatione mūdi maledicet his q̄ terreni sunt: & nō fuerint peregrini sed habitatores terrā: & in ea peccauerint: q̄ obliiti cōditionis suā cōtra se mutuo furore bacchati sunt: & pauci remanebūt q̄ habeāt imaginē supcālestē: Siue iuxta septuaginta pauperes erunt habitatores terrā: quia spirituales diuitias perdiderunt.

Luxit vindemia infirmata est uitis: ingemuerunt oēs qui letabant corde: Cessauit gaudium tympanorū: quiescit sonitus letantiū: Conticuit dulcedo cytharē cū cantico: non bibent uinum: amara erit potio bibentibus illā: attrita est ciuitas vanitatis: Clausa est oīs domus nullo introeunte: clamor erit sup uino in plateis: Deserta est oīs letitia: translatus est gaudium terre: & relicta est in vrbē solitudo: & calamitas opprimet portas: quia hec erunt in medio populo: um.

In cōsumatione mundi. p̄teritarum deliciarū recordatio erit materia cruciatū: unde & diues ille in cōuiuio purpuratus q̄ receperat bona sua in uita sua: eleuans oculos de inferno lazarus cernit in requiā. Et dñs increpās diuites & luxuriosos atq; ridētes: loquitur in euāgelio. uhe uobis diuites qm̄ recepistis cōsolationē uestrā. uhe uobis q̄ nūc saturati estis qm̄ exuriētis: uhe uobis q̄ ridetis nunc: quia lugebitis & flebitis. Quādo igitur fuerit resurrectio mortuorum & iudicii aduenient dies: tunc lugebit uinū atq; uindemia. de qua moyses loquitur: de uindemia sodomorū uinea eorū: ppago eorū de gomorra: uua eorū uua fellis. botrus amaritudinis eorū. Furor draconū uinum eorū: & furor aspidū insanabilis. tunc oīs potio siue ut hebraice dicitur sycera: idest hebetetas q̄ statum mentis euertit: & hoies uigilare non patitur: amaritudine cōmutabitur: q̄ ad tempus utētibz se mella

Super Esaiam.

se mella mentitur: & in nouissimo amariore felle reperietur: Tunc omnis dulcedo latantium & tympanorum ac cithare sonitus in planctum uertetur: ac gemitum: Ingeramus hoc testimonium his: qui in conuiuio non solum gula & ebrietate: sed & auribus luxuriat: ut per omnes sensus animæ fortitudo mollescat: Atteretur ciuitas uanitatis: siue omnis ciuitas: uel specialis babylon quæ sedet in septem montibus purpurata: cuius supplicia in apocalypsi legimus: Pulchra quæ dixit urbe uanitatis: Si enim de cælo & terra & de omnibus quæ terrena sunt dicitur. Vanitas uanitatum omnia uanitas: quanto magis hoc de una urbe dicendum est: quæ totius orbis pars modica est. Tunc domus quarum nunc sunt aurata laquearia: & pauperibus: absque tecto & tugurio frigore morientibus parietes earum uestiuntur marmorum crustis: & sectio roboris nitore resplendent: remanebunt uacuæ: Clamor erit in plateis super uino. Non in arcta & angusta uia quæ ducit ad uitam: sed in lata & spacio sa quæ ducit ad mortem. Super uino & ebrietate erroris eorum qui dormierunt somnum suum: & inuenerunt nihil omnes uiri diuitiarum In manibus suis: Translatum est quippe in celos gaudiū terræ: & relicta est in urbe quondam celeberrima solitudo: & portas uiarum frequentium per quas populo influabant agmina opprimer habitatorum calamitas: Et ut sciremus perspicua de totius orbis interitu nuntiari: intulit. Hæc erunt in medio terræ: in medio gentium siue populorum.

¶ Quomodo si pance oliue que remanserunt excutiantur ex olea: & racemi cum fuerint finite vindemie: hii leuabunt uocem suam atque laudabunt cum glorificatus fuerit dominus hinnient de mari: propter hoc in doctrinis glorificate dominum in insulis maris nomen domini dei israel. Quanta ab hebraica ueritate in hoc loco. lxx. distet translatio sequentia uerba monstrabunt.

¶ LXX. Quomodo si quis excutiat oliuā: sic excutient eos: Et si quiescat uindemia: isti clamore vociferabunt. Qui autem relictī fuerint super terram: letabuntur cum glā dñi: Conturbabitur aqua maris: propterea gloria dñi in insulis erit maris: nomen dñi glorioſus erit domini dei israel.

¶ Relictis hominibus paucis: quando maledictio uorauerit terrā: & in urbe fuerit solitudo: & hæc uniuersa contigerit in medio terræ. In medio populorum & gentium. Tanta erit sanctorum paucitas: de quibus dominus loquitur in euangelio: Multi uocati et pauci electi: & tam uehemens pressura iustorum: ut temptentur si fieri potest: etiam electi dei: & paucitas eorum bacis oliuarum rarissimis comparetur: quæ cum excussæ fuerint atque demersæ uix pauca remanebunt in ramorum cacumine: & quomodo cum fuerit finita uindemia: solent pauperes egestate cogente uacuas circuire uites: & pauca uuarum grana colligere: Hii igitur qui remanserint: & post uindemiam mundi atque pressuram manus qui uerint antichristi persequentis effugere: siue pœne imminētis ardore. Leuabunt uocem suam in sublime deumque laudabunt: quando uenerit dominus in gloria patris sui cum angelis: & cum uiderint in sua maiestate regnantem: & tunc hinnient in equorum similitudine: lætitiæ magnitudinem gestientes: & hinnient de mari huius seculi. Propterea qui nunc scripturis sanctis eruditi estis: & scitis uobis tantum gaudiū tantaque præmia referuari in doctrinis: glorificate dominum: Audientes illud quod scriptum est: Qui gloriatur in domino gloriatur: Nequaquam in terra iudæa: sed in insulis. Idest in ecclesiis huius maris & seculi: in quibus benedicitur atque laudatur nomen domini dei quondam israel siue hominis uidentis deum. Iuxta. lxx. omnia quæ de sanctis intelleximus referri possunt ad impios: quod cum fuerit finita uindemia: tunc illi clament in suppliciis constituti: Qui autem euaserint impiorum numerum: letentur in gloria domini: & conturbentur aquæ populorum huius seculi.

¶ A finibus terre laudes audiuiſimus. gloriā iusti: Et dixi secretū meū mihi uhe mihi. LXX

¶ Ab alis terre portenta audiuiſimus: spes iusto: Et dicent. Uhe preuicatoribus: Et reliqua

¶ Hoc quod dicitur mysterium meum mihi in. lxx. non habetur: sed de theodotionis translatione in græco additū est. Rursum pro eo quod illi posuerunt uhe ut sequenti uersiculo iungeretur in hebraico dicitur quod propria sonat uhe mihi: Pro finibus quoque quod nos propter explanationem

sensus apertius proposuimus. in hebraico habet mechanaf quod alam non finem sonat. Hii ergo de quibus supra dictum est: Leuabunt uocem suam atque laudabunt cum hinnierint de mari: & in doctrinis glorificauerint dominum & uiderint in insulis maris laudare nomen domini dei israel.

Tunc consona uoce cantabunt & dicent. Ab alis terræ idest a prophetis & sanctis domini: qui assumpsit alis columbæ: ad cælorum regna festinant: laudes eius audiuiſimus prædicari: Ut quod gloria uel spes iusti non sit irrita: sed rebus omnia compleantur. Dicentibus itaque hæc sanctis & hinnientibus de mari: eleuantibus uocem suam atque laudantibus propheta sibi metipſi loquitur: Cum inquit hæc audissem & in subuersionem orbis uaticinium prophetarum explendum esse perspicerem: locutus sum mihi interno cordis affectu: Non possum cuncta narrare quæ cerno: hæret lingua faucibus meis uox dolore concluditur. Uhe mihi quātus ordo poenarum ante oculos uersatur meos: certo præsentia quæ futura sunt: Errant autem qui hoc putant ex persona dei debere: intelligi rerum ordinem non sequentes: mirorque quo sensu pro psalmis & laudibus quod in hebraico legitur: ze-miroth. lxx. portenta interpretati sunt: nisi forte signum est atque portentum: ut excluso populo iudeorum: in credula prius gentium turba saluetur.

¶ Preuariantes preuicati sunt: & preuicatione transgressorū preuicati sunt. For: mido: z

Liber Octauus. c. xliii.

fovea & laqueus: super te qui habitator es terre: Et erit qui fugerit a voce formidinis cadet in foveam: & qui se explicuerit de fovea: tenebitur laqueo. LXX.

Tabe p̄uaricatoribus: qui p̄uaricant legem. Timor & fovea & laqueus sup̄ vos q̄ habitatis terrā. Et erit qui fugerit timorem: cadet in foveam. Et qui exierit de fovea: capietur laqueo.

Hæc ē causa luctus & gemitus mei: propter quā sc̄do dixi secretum meū mihi: quia oēs p̄uaricati sunt legem dei. & nequaquam domini p̄na differtur: nec futura p̄dicitur: sed imminet & habitatores terræ captos tenet. Cumq̄ se putauerint fugisse ex alio: incident in aliud: & quocumq̄ se uerterint pendente iram domini non euadent.

Quia caracte de excelsis aperte sunt: & concutientur fundamenta terre: Confractioe cōfringetur terra: contritione conteretur terra: commotione cōmouebitur terra: agitatione agitabitur terra sicut ebrius: & auferetur quasi tabernaculum vn̄is noctis: & grauiabit eam iniquitas sua: & corruet & non adiciet vt resurgat.

Propterea formidinem & laqueum & foveā domini nullus euadet: q̄a cataractæ de excelsis siue ut. lxx. manifestius trāstulerunt: fenestræ celi ap̄tæ sunt: ut despiceret dominus uniuersa peccata hoīum: quæ prius quia nō puniebat: uidebatur peccatoribus ignorare. Postq̄ autem ap̄tis fenestris uidit cuncta mortalium: cōcussa sunt fundamenta terræ: iuxta illud quod in alio loco de dei intuitu scriptū est. Qui respicit terram & facit eam tremere. Tūc confringetur & cōteretur & cōmouebitur atq̄ agitabitur terra in similitudinē ebrii: non quo ipsa terra redigatur in puluerem & in nihili. Sed quo uniuersa terrena pertrāseant: & succedat alia cōuersatio: Et quomodo ebrius nescit quid agat: sed hebetantibus ebrietate neruis: nec pes nec mens stat in suo officio: sic oīs terra. i. omnes hoīes qui uersantur in terra malorū magnitudine atq̄ p̄narum ebrii erunt & stupebunt: ad cuncta quæ cernēt. Et sicut unius noctis tabernaculū atq̄ tentorium trāsfertur de loco in locum: & locus tēroni pristini: a uiatore deseritur: Ita ut nullum uestigium remaneat p̄teritæ mansionis: sic trāssibit figura huius mundi & erit terra deserta quæ grauata est iniquitate sua: Cuius pondus & grauiissimū onus in zacharia scribitur quæ sedebat super talē tum plumbi: & corruet inquit: & nō adiciet ut resurgat. Non quo resurrectio negetur hominum & omnium qui uersabuntur in terra: Sed nequaquam erit terrena conuersatio & pristinæ uitæ status cum ad hoc humana resurgant corpora: ut animæ eisdem quæ prius deposuerant corporibus uersantur: ut recipiant adeo siue bona siue mala quæ egerunt super terram. ps. 103.

Et erit in die illa uisitauit dominus sup̄ militiā celi in excelsis: & sup̄ reges terre qui sunt super terram: & congregabuntur in congregatione vn̄is fascis in lacum: & cludent ibi in carcere: Et post multos dies uisitantur: & erubescet luna & confundet sol: cum regnauerit dominus exercituum in monte syon & hierusalem: & in conspectu senum suorum fuerit glorificatus.

Pro eo quod nos interpretati sumus: & erubescet luna & cōfundetur sol. lxx. transtulerūt: liquefieri laterem & cadere murum. Quæ at̄ erroris causa sit: sequētia uerba monstrabūt: Sol lingua hebraica tribus generibus appellatur.

Idest testum uel ariditatem sonat: Maor aut̄ quod græcæ latine dicitur luminare: soli lunæq̄ cōmune est. Rursum luna uocatur iarex: quæ græcæ dicitur quod triginta dierum circuitu mensem efficiat: & labana. Idest alba uel candida. In p̄senti igitur loco pro labana idest luna. lxx. interpretati sunt laterem: qui hebraice appellatur lebena. uerbi ambiguitate decepti. Rursum pro amma idest calore per quem intelligitur sol: posuerunt murum qui hebraice dicitur homa: Est autem hic sensus totius capituli. Fenestræ celi ap̄tæ sunt: & prospiciente domino terrena peccata: omnis figura terrenorum operum p̄teriet & corruet: & nequaquā ultra in pristinum statum resurget. in illa die hoc est in die iudicii uisitabit dominus super militiam siue super ornatum celi in excelsis: ut non solum terrena: sed & cælestia iudicet. Quis sit autem ornatu celi siue militia: oseæ scribente discamus. Caue ne suspiciens cælum & uidens solem & lunā & stellas & omne ornatum celi decipiaris & adores ea: Visitabit dominus sc̄dm̄ idioma scripturæ quasi egrotatem militiam & exercitum celi: & ferro & cauteriis indigētem sc̄dm̄ illud: Visitabo in uirga peccata eorum: & in flagellis iniquitates eorū. Nam & in sequentibus legimus inebriatus ē gladius meus in cælo. Et in iob. Astra nō sunt munda in cōspectu eius: & aduersum angelos suos peruersum quid repperit. Visitabit quoq̄ sup̄ reges & principes terræ rectores tenebræ istarum: & speciosa neq̄tia in cælestibus. De q̄bus principibus diuersis puinciis p̄sidētibus & in daniēle scriptū ē: Exiit in occursum mihi princeps regni p̄sæ & princeps regni græcorū: Hos igitur p̄cipes q̄ suū n̄ seruauerūt gradū. cōgregabit dñs in die iudicii quasi in uno fasce pariter colligatos: & mittet in lacū inferni: ut in illis quoq̄ impleatur qđ de impio scriptū est. Lacum aperuit & effodit eū. & incidet in foveā quā fecit. Et includetur in carcere. iuxta illud qđ ait dominus. ite in ignē æternum qđ p̄para- tus est diabolo & angelis eius. Qđ aut̄ sequitur: & post multos dies uisitantur: Videtur applaudere amicis meis qui diabolo & demonibus: dāt p̄niam: qđ multa post t̄p̄a a domino uisitantur: Sed cōsiderent qđ nō dixerit aperte scriptura diuina. Visitabūt a domino uel uisitantur ab angelis: sed absolute uisitantur Ex qua ambiguitate uerbi & remediū potest intelligi & correptio: qđ postq̄ iusti p̄mia receperint: illi in p̄enis p̄petuis uisitantur. Est tamē sciendū qđ iudiciū dei humana nō possit scire ps. 7. Mat. 23.

Super Esaiam.

fit scire fragilitas nec de poenarū magnitudine atq; mensura ferre sniam: q̄ dñi arbitrio derelicta ē
Tunc erubescet luna & cōfundetur sol. Iuxta illud qđ apostolus ait: Et. n. creatura ipsa cōgemiscit
& parturit: cernēs homines qui suo fruebātur lumine: Nihil dignū dei bonitate fecisse: qui solē suū
oriri facit sup iustos & iustos: Quō si dispēsator & uilicus ueniēte dño cernat familiā uariis subici
cruciatibus: & nequaq; sua implese p̄cepta: De hoc eodem loco plenius in euāgelio docet. sol ob
scurabitur & luna nō dabit lumen suum: & stellæ cadēt de cālo: & uirtutes cālorū monebūtur: quā
do apparuerit signū filii hoīs in cālo: & plāxerint se oēs tribus terræ: & uiderint filium hoīs uenien
tem cū nubibus: cāli in uirtute & gloria multa. Didicimus subuersionem terræ: uisitacionem mili
tiæ cāli: cōgregationē regum & principū in unū fascē: & detrusionē in lacū: & custodiam carceris
& clausorū: post lōgum tps uisitacionē roborē lunæ & cōfusionem solis. Post hæc oīa regnauit dñs
exercitū in mōte syon & in hierusalē cālesti: de qua & in epistola scribitur ad hebreos: Et in cōspe
ctu senū suorū glorificabitur. Qualis senex fuit habraam q̄ mortuus est in senectute bona & apposi
tus est ad patres suos: Qualis iubetur & moyses p̄sbyteros eligere quos scit eē p̄byteros: cani. n. hoīs
sapia eius. Qui imitatur uetustū dierū: cuius cāsaries describitur cādida ut ætatis lōgitudō mōstre
tur. Potest hoc & de ecclesiastico gradu intelligi si tamē non destruant operibus dignitatem.

CAPITVLVM. XXV.

Dominus deus meus tu exaltabo te: confitebor noi tuo qm̄ fecisti mirabilia: cogitatio
nes antiquas fideles amen. Quia posuisti ciuitatē in tumultum: urbem fortē in ruinam
domū alienorū ut nō sit ciuitas & in sempiternū non edificetur: Sup hoc laudet te
populus fortis: ciuitas gentiū robustarū timebit te qz factus es fortitudo pauperi. for
titudo egeno in tribulatione sua: spes a turbine umbraculū ab estu: Spiritus enim robustorum
quasi turbo impellens parietem: sicut estu in siti. Tumultum alienorū humiliabis: & quasi ca
lore subnube torrente: propaginem fortium marcescere facies. LXX. **U**ñe deus
Quia posuisti ciuitates in tumultū: ciuitates fortes ut caderēt fōdamēta eaz. ipioz ciuitates in
eternū nō edificabūt p̄pterea bñdicet tibi popul⁹ pauperū & ciuitates hoīuz: iniquitatē sustinentiū
benedicent tibi. Fuisti. n. oī ciuitati humili auxiliator: & tribus propter inopiam: & protectio ab
hominibus pessimis liberabis eos umbraculū sitientiu & spūs hoīum iniquitatem sustinentiū
quasi homines pusillanimes sitientes in syon ab hominibus impiis quibus nos tradidisti.

Duplex huius loci expositio est. iudæi putāt uocē sanctorum esse populiq; credētis: cum deus ad
uersum oēm orbem q̄ supra dicta sunt fecerit & oīum prophetarū fuerint completa uaticinia ciuita
temq; subuersam romā interpretatur q̄ delēda sit poenitus: populūq; fortē qui laudet dñm. & cui fact⁹
sit dñs fortitudo in tribulatōe sua & angustia referūt ad israel: q̄ de p̄secutione gētiū quasi in estu ar
dētissimo & in siti sit liberatus. Alii uero & melius & rectius ex p̄sona p̄phetæ dici intelligūt: p̄ pas
sione domini saluatoris gratias patri referētis: qđ fecerit mirabilia: & cogitationes antiquas uerita
te cōpleuerit quādo stātes ad dexterā audiēt. Venite benedicti patris mei possidete p̄paratū uobis
regnū a cōstitutione mūdi: Quod & paulus intelligēs loq̄batur. Sicut elegit nos in ipso ante cōsti
tutionē mūdi esse nos sanctos & immaculatos desiderāsq; fieri qđ p̄phetat: iūgit uerbū hebraicum
amē p̄ quo. lxx. trāstulerunt fiat. Et dominus in euāgelio sape hoc uerbo utitur. Amē amen. i. ue
re uere dico uobis Quare aut laudet & cōfiteatur noi domini: & q̄ sint ista mirabilia: & cogitationes
antiq̄ quas ueras opere: demonstrauit. Sequitur. Quia posuisti ciuitatē in tumultū: urbē fortē in ruinā
Domū alienorū ut nō sit ciuitas. & i eternū nō edificetur. Ciuitas quōdam fortis: hierusalē itelligi
tur: q̄ facta est dom⁹ alienorū. De qb⁹ saluator dicit i psalmo. Filii alieni mētiti sunt mihi: filii aliēi i
ueterauerūt & claudicauerūt a semitis suis. Hæc ciuitas cū destructa fuerit: i eternū nō edificabit: ut
mille annorū regnū. & aureæ hierusalē atq; gēmatæ sōnia cōq̄scāt: destructa aut hierusalē p̄ ipieta
te sua: laudabit dñm populus fortis. Quis sit at̄ populus fortis. sequēs uersus ostēdit. Ciuitas gētiū
robustarū ostēdit. illis blasphemātib⁹ gētiū populus te timebit. Principium. n. sapiētiæ timor do
mini. Laudabitq; te populus fortis & ciuitas gētiū robustarū timebit te: hoc est ecclesia de gē
tibus cōgregata. Quia fact⁹ es fortitudo pauperi xpo tuo: de quo & in psalmus legim⁹. Beatus q̄ in
telligit sup egenū & pauperē. Et in zacharia scđm hebraicam ueritatē. paup hoc est hebion sup pul
lū alinæ sedere describitur. Fortitudo egeno: i tribulatōe passiōis suæ. Spes a turbine patibuli. & um
braculum ab estu: quādo locutus est. Pater in man⁹ tuas cōmendo spiritum meum. Quō. n. si uent⁹
impingatur parieti atq; p̄transeat: sic turbo blasphemantium iudeorum illi nocere nō potuit: & ut
alia utar similitudine: Sicut p̄pago grauissimo torretur estu atq; flaccescit: ita tumultum & clamo
rē alienorū hoc ē q̄ a te alieni facti sunt marcescere facies: & perire. Iuxta: lxx. interptes nō dico sē
sum. Sed uerborum ordinē & cōsequētiā i hoc loco reperire nō potui. Et p̄ eo loco ubi nos iter
p̄tati sumus sicut estum i siti. p̄ quo i hebreo scriptum est. BASALON. quod apud eos inuium uel si
tis dicitur. Quare illi pro inuiuo & in siti uerterint in syon: error perspicuus est: ob similitudinem
uerbi saion & syon quod hisdē signatur elementis.

Et faciet dñs exercitū oībus populis in mōte hoc cōuiuiū pingui: cōmuniū vindēmiæ: p̄in

Liber Octauus. c. xxvi.

guū medullator. Vindemie defecate: & precipitauit i mōte isto faciē vinculi colligati sup oēs po-
pulos. Et telā quā ordit' ē sup vniuersas natiōes: Precipitatur mortē i sempiternū: & auferet
dñs de' lacrimā ab oī facie: & opprobriū ppli sui auferet de vniuersa terra qz dñs locut' ē. LXX
Et faciet dñs sabaoth oib' gētib' sup mōtē istū bibēt i letitia bibēt vinū. Angebūf vnguēto i
mōte isto. Tradet oīa hec gētib'. cōsiliū. n. hoc sup oēs gētes: deuorauit mors pñalēs (Et rurſū)
abſtulit dñs de' oēs lacrimā ab oī facie & opprobriū ppli sui: abſtulit ab oī fra. os. n. dñi locutū ē
Pro eo qđ nos uertim' faciē uiculi colligati sup oēs populos: cūq; aqla bis tenebras dixerit: theo-
dotiō ſemel tenebras noiauit: Cetera ſimiliter p quo ſymmach' trāſtulit faciē dñatoris q domina-
tur sup oēs populos. Quid at uoluerit p hoc loco. lxx. dicere: tradet oīa hęc gētib': legēti pſpicuū
ē qđ n ſcripturæ uerba ſed ſuū ſenſū poſuerit: eo qđ oīa myſteria legis & tēpli trāſſerēda ſint ad ec-
cleſias nationū. Poſt paſſionē ergo dñi qñ eū a ſiti & eſtu ac turbie liberauerit: Faciet dñs neq; po-
pulo iudæoz ſed oib' gētib' i mōte ſyō piguæ cōuiuiū: holocauſta medullata: & uinū uindemiæ
defecate: ut p̄cipitet & abſorberi faciat faciē mortis & uiculi: quo oēs populi ligabātur: dirūpetq; re-
te mortis: & telā q oēs cœpat natiōes: Et iuxta apoſtolū abſorbebitur mors i ppetuū: Et auferet dñs
lacrimā ab oī facie: qñ morte ſupata: xpī aduenerit regnū: & opprobriū gñis hūani qđ ad imaginē
cōditū fuerat creatoris: diaboli & mortis effugerit ſeruitutē: Nec miq; ſi iuxta ſymmachū dñā appel-
letur mors: cū beat' apoſtol' dixerit: Regnauit mors ab adā uſq; ad moyſē: etiā ſup eos q nō pecca-
uerūt i ſimilitudinē p̄uariatiōis adā. Dñatorē oīum populoz: Siue faciē tenebræ ſup oēs popu-
los: & telā q ordita ē ſup uniuerſas gētes. Quidā antixpm itelligi uolūt. q i mōte oliueti cōſumēd'
ſit: qđ & i danielis ultima dixiſ uifiōe. Iuxta. lxx. oib' gētib' i mōte ſyon cōuiuium lætitiæ p̄para-
tur: In quo bibēt uinū. qđ ſe dñs cū ſcis ſuis i regno patris ſui bibitur: eē p̄miſit: & ungētur unguē-
ro: ut renatī in xpō efficiantur populus nou'. Vnde dicitur: Tradet hęc oīa gentibus: q quondā iſ-
rael in typo & imagine cælebrabat. Hoc. n. cōſiliū dñi eſt: ut cuncta trāſſerātur ad gētes quia mors
abſorta eſt: & lachryma oīs abſterſa: & opprobriū uniuerſæ terræ xpī imperio ſuccedēte deletum ē.
Et dicent in illa die. Ecce deus nſ iſte expectauim' eū & ſaluabit nos: Iſte dñs: ſuſtinuim' eū
& exultabim' & letabimur in ſalutari eius. Quia regeſcet manus dñi in mōte isto: & triturabitur
moab ſub eo: ſicut terūtur palee i pluſtro: Et extēdet man' ſuas ſub eo. ſicut extēdit natās ad
natādū & humiliabit gloria ei' cū alluſiōe manuū ei': & mōumēta ſublimiū uirozū tuoz cōcidēt
& humiliabuntur & detrahentur in terrā uſq; ad puluerē: **A**bſorta morte in ppetuū:
popul' dei q de māu mortis fuerit liberat': dicit ad dñm: Ecce dñs noſter quē i creduli: hoīem tm̄
putabāt: & expectauim' eū hoc ē uerbis ei' credidim' qā ſua p̄miſſa cōpleuit & ſaluabit nos. Propte-
rea ei' auxiliō de faucib' mortis erepti: exultabim' & lætabimur In eo: & man' ei' atq; potētia rege-
ſcet i mōte isto. De quo ſupra legim': Cū regnauerit dñs exercituū In mōte ſyō & i hieruſalē: & i cō-
ſpectu ſenū ſuorū fuerit glorificat': Moab at qđ iſtptatur de patre ita cōteretur: ut ſolēt pluſtro pa-
leæ cōteri. hoc iuxta ritū loq' paleſtiæ: & multax oriētis puitiæ: q ob pratorū & ſceni penuriā: pa-
leas p̄parāt eſui aīantiū: Sūt at carpēta ferrata rotis p mediū i ferrax modū ſe uoluētib' q ſtipulā cō-
terūt: & cōminuūt i paleas. Quō igitur pluſtris ſerratis paleæ cōterūt: ſic cōteretur moab ſub eo. Si
ue ſub dei potētia ſine i ſemetipſo: ut nihil i eo iſtegi remaneat: Et ſicut ſolet q natat totū corp' extē-
dere: ita ille de ſua potētia allidetur i terrā: & ruēs ſonitū faciet. oīa quoq; monumēta ſublimiū uiro-
rū illi' ſine murorū: ut i hebraico cōtinetur cōcidēt: & hūiliabūtur. & detrahētur i terrā uſq; ad pul-
uerē cōminutū. Igitur ſermo p̄pheticus licet de cōſumatiōe mūdi gñaliter texat uaticiniū. Tñ ne
p̄ſentia uideatur oīno negligere: Noīat moab q fuit inimicus iſraeli: tm̄ ut faceret eos fornicari cū
madianitis: & cōſecrari idolo beelphegor. q iſtptatur priapus: cōtra quē & hieremias loqitur: Egre-
diatur chamos in captiuitate: ſacerdotes illi' & p̄ciſes ei' ſimul: & iterū cōfundetur moab in cha-
mos: ſicut cōſula eſt dom' iſrael in betel: & reliq' his ſimilia: atq; ex uno idolo & demone q huic ido-
lo p̄ſidebat: Oēs indicat cōtrariās fortitudines humiliādas & deducēdas in tartarū: & inſtar pulue-
ris conterendas. Si aut hoc ita erit: Vbi eſt diaboli p̄nitētia. CAPITVLVM. XXVI.

In die illa cantabit canticū iſtud in terra iuda. Urbs fortitudinis nſe ſaluator ponet
in ea murus: & antemurale. LXX.

In die illa cantabunt canticū iſtud ſup
terrām iudæā: Ecce ciuitas fortis: Et ſalutare nſm ponet murus & circummurale.

Cū humiliatus fuerit moab & detractus ad terrā uſq; ad puluerē. & oēs inimici ſubſtra-
ti xpī pedib' tūc cātabitur canticū iſtud in terra iuda: Si iudæa qđ iſtptatur utrūq; cōfeſſio. Quō
ſyon & i hieruſalē urbē cæleſtē itellexim'. Ita & regionē hui' urbis itelligam'. Deniq; ſancti i terra
aliena carmē iudææ cātare nolētes: dicūt. Quō cātābimus canticū dñi i terra aliena. Ego puto hoc
eē canticū: de quo & i alio loco ſanctis p̄cipitur: Cātate dño canticū nouū. Erit at canticū: hoc qđ ſe-
qitur. Urbs fortitudis noſtræ: Saluator: qđ iſta urbs: q i mōte ſita latere n̄ pōt: De qđ & i alio loco ſcri-
ptū ē. Fluminis i petus lætificat ciuitatē dei. Et rurſū. Glorioſa dicta ſūt de te ciuitas dei. Hui' urbis il-
le cōditor ē: de quo loqitur: pater iſtæ edificauit ciuitatē meā: imo urbs fortitudinis noſtræ ſaluator
ē. i. ieſus: & ponetur i ea murus & aīmurale. Mur' bonorū opum: & aīmurale reſtæ fidei: ut dupli-
ci ſepta ſit munimēro. Nō. n. ſufficit murū hēre fidei: niſi ipſa fides bonis opib' cōfirmetur. Hic mu-
rus &

Super Esaiam.

rus & hoc anmuralē siue circūmurale de uiuis lapidibus extruitur. q̄ iuxta pphetā uolūtur super terrā. Pro eo qđ nos uertimus anmuralē. symachus firmamentū interptatus est. Vt ipsi muni munitio-
Apiate portas & ingrediat gens iusta: custodiēs ueritatē. Aeris error abiit: seruabis pacē pā-
 cē q̄ in te sperauimus. Sperastis in dño: i seculis eternis. LXX. **A**piate portas ingrediat
 popul⁹ custodiēs ueritatē. Custodiēs iustitiā. ap̄hendēs ueritatē: & custodiēs pacē pacē qm̄ in
 te sperauerūt dñe vsq; in sempiternū. **O**mne hoc canticū qđ in terra confessionis
 & laudis sancti cātaturū sūt: mutat repēte psonas: & q̄ p̄ interrogationē & rñsionē textitur. Dixerat
 populus dei: urbs fortitudinis nostrā saluator ponetur i ea mur⁹: & anmuralē. Rñdit dñs: Immo p̄-
 cipit nō eis q̄ hoc dixerāt. Sed angelis q̄ portis urbis dñicā p̄sidebāt: Vt apiant portas: & ingrediat
 p̄ eas gens iusta: custodiēs ueritatē: Siue ut i hebraico dicitur. hēunim: qđ nostra līgua uertitur fides
 plurali numero n̄ singulari. q̄ sūt portae q̄ apiuntur ab angelis: ut ingrediat n̄ populus iudaeorū q̄
 abiect⁹ ē: sed gēs iusta q̄ ex fide fideiū nomē accepit. Vtiq; ille de qb⁹ scūs loq̄tur. Apite mihi por-
 tas iustitiā: ingressus i eas cōfitebor dño: Has at portas nullus poterit ingredi: nisi q̄ de portis mortis
 fuerit liberat⁹. Et cū psalmista dixerit. q̄ exaltat me de portis mortis: ut annūtiē oēs laudes tuas i por-
 tis filiā syō. Cū. n. de portis mortis fuerim⁹ erepti. Tūc i portis filiā syon oēs laudatiōes dñi cātare
 poterimus: Et quō portas mortis reor eē pcā: De qbus ad petrū dicitur: Portae inferni nō p̄ualebūt
 aduersū te. Sic portas iustitiā oīa opa uirtutū quas q̄ fuerit ingressus: unā inueniet portā de q̄ dicitur
 Hāc ē porta dñi iusti intrabūt i ea: Et quō p̄ plures margaritas ad unū p̄gitur margaritū: Sic p̄ mul-
 tas uias & portas: pueniunt ad eū q̄ dicit eē se uia & portā: p̄ quā ingredimur ad patrē: post sermonē
 dei. Rñdit popul⁹ hebraicā iesec samuch. qđ aqla & symmach⁹ similiter trāstulerūt. **H**oc ē error noster ablat⁹ ē. Siue cogitatio nostra firmata ē q̄ pri⁹ i ter te & idola fluctuabat: ut neq; q̄
 circūferāur oī uēto doctrinā: Sed i te dñm saluatore tota mēte credam⁹. Pro quo nos ut sensus ma-
 nifestior fieret trāstulim⁹ uet⁹ error abiit Et q̄a cogitatio nostra firmata ē: p̄pterea seruabis nobis pa-
 cē quā apostolis pollicit⁹ es dicēs: Pacē meā do uobis pacē meā reliquo uobis. Et n̄ solū semel: sed
 & scđo: ut secura sit retributio q̄ duplici sermōe p̄mittitur. Iuxta qđ & apostol⁹ loq̄batur. Gaudete:
 iterū dico gaudete. Hoc at ille cōsequitur: de quo i leuitico dicitur: Hō hō filiorū israel. & i numero
 libro: uiri uiri. Cui⁹ uxor cubile macularit. Vt duplex uir pacē duplicē cōsequatur. Meremur at inq̄-
 unt pacē. q̄a i te tota mēte cōfidim⁹. Post populi uerba & rñsionē dñi: & rursum uocē populi: p̄phe-
 ta loq̄tur ad credētes. sp̄astis uel sp̄ate i dño i seculis sempiternis: & c. q̄ secūtur. Iuxta. lxx. ille ingre-
 ditur portas dñi: q̄ custodit iustitiā i bonis opib⁹ & seruat siue amplectitur ueritatē i fidei ueritate: Vt
 p̄ bona opa & fidē: pueniat ad pacē: q̄ oēm sensū exupat: & ipsā pacē mereatur accipe q̄ credidit in
 dño: q̄a atern⁹ bonorū retributor ē: un & i alio loco scribitur: desiderasti sapiām: serua mādata: &
In dño deo forti in ppetuū: q̄ incuruabit habitātes in excel- (dñs tribuet tibi eā.
 so: ciuitatem sublimen humiliabit: humiliabit eam vsq; ad terram detrabet eam vsq; ad pul-
 uerem. Conculcabit eam pes pes pauperis: gressus egenorum. LXX
Deus magne eterne q̄ humiliasti & destruxisti eos q̄ habitāt in excelsis: ciuitates robustas de-
 strues: & deduces vsq; ad pauimentū: & cōculcabunt eas pedes mansuetorum & humilium.
Et hāc propheta loq̄tur: qui ab eo respondit loco in quo supra dixerat. Sperate in dño in seculis
 aternis: & iungit ei qđ proposuimus: in dño deo forti in ppetuū. & reliqua: Pro dño deo forti: In
 hebraico tria habet noīa: ia & adonai: & sur: qđ aliud inuisibilem aliud ieffabilem: aliud robustum
 sonat. Quorum primū in alleluia extrema sylaba ponitur. Et hoc diligens lector obseruet quod
 interdum textum in propositione testimoni diuidamus: quoniā alium. lxx. editio: & alium ex he-
 breo ad uerbum expressa trāslatio efficit sensum: Dicit ergo propheta. Sperate in domino in secur-
 lis aternis in dño deo forti in ppetuum: cuius auxilium sempiternū est: Ipse enim incuruabit habi-
 tantes in excelsis: q̄a omnis qui se exaltat humiliabitur. Qui patrem habraam se habere iactabāt: &
 in suggillatione domini loquebantur. Nos de fornicatione nati nō sumus: ipse ciuitatē sublimem
 humiliabit. Vt iudaei putant romanā: ut nos rectius esse conuincimus hierusalē q̄ occidit p̄phe-
 tas & lapidauit eos qui ad se misi erant: & ad extremū patris familiā interfecit filiū: Vt herede iugu-
 lato periret hereditas: nec uocatur ciuitas q̄ hebraicā dicitur. IR. Sed caria quā aqla
 Interpretatus est: & quā nos ciuitatū: uel uicum: uel oppidulum possu-
 mus dicere: & frequēter in scripturis hoc noīe appellatur hierusalē: pulchrāq; duplicē humilitatē
 posuit: Humiliabit eā primū sub babiloniis: qm̄ templū destructū est. Scđo sub Tyto & Vespasiano
 cuius ruina usq; in finē p̄manet. Cōculcauit eam pes: Repetitq; & copulat pedes paupis. hand dubi-
 um quin xpi. De quo & supra diximus. Factus est fortitudo egeno in tribulatione sua. Gressus ege-
 norum: apostolorum scilicet qui imitantes domini paupertatem: etiam uirtutis eius priuilegium
 consecuti sunt qui non recepti: excusserunt super eam puluerem pedum suorum: Et quia saluator
 ris dicitur uerbis. omnis qui se exaltat humiliabitur: & qui se humiliat exaltabitur. Non solum
 hoc ad homines: sed & ad contrarias quoq; fortitudines referre possumus. Iuxta. lxx. laudes
 deo propheta decantat: quod omnes superbos humiliet. & uniuersas urbium munimenta usq; ad

Liber Octauus. c. xxvi.

solū diruat: & sanctorū ea mitiūq; & humilium calcent pedes.

Semita iusti recta est: Rectas callis iusti ad ambulandum: & in semita iudiciorum tuorum domine sustin uimas te: Nomen tuum & memoriale tuum in desiderio anime: Anima mea desiderabit te in nocte.

LXX.

Via iustorum recta facta est: via iustorum preparata est: Via enim dñi iuditiū: sperauimus in nomine tuo: & in memoria qua desiderat anima nostra.

Ad huc propheta de christo loquitur de quo supra dixerat: Conculcabit eā pes pedes pauperis: hu ius ergo iusti semita recta est siue ut uerbū nouū fingam rectitudines quas græci uocant

æqualitates latinius possumus appellare: Dicunturq; hebraice mesrai: in una igitur christi semita omnes iustitiæ reperiuntur: & propterea eā suo calcauit & triuit pede: ut quicūq; per eam uoluerit ambulare: cursu ambulet inoffenso: In hac ergo semita iudiciorum dñi sustinuerūt eū sancti & sperauerunt in eo qā spes n̄ confundit: Et nomē illius & mēoriale habuerūt in desiderio anime dicentes: Concupiuit anima mea desiderare iuditia tua in omni tempore: Et iterum: Desiderat anima mea: & defecit in saluari tuo: Quia at nomen domini habet in desiderio: aliud non desiderat: Et hoc notandum: quod desiderium dñi non in carne sit sed in anima: iuxta illud quod in alio psalmo legimus: Sitiuit anima mea ad te dominum deū fortē & uiuū: Caro enim concupiscit aduersus spiritum: & spiritus aduersus carnē: Hæc enim sibi iuicē aduersantur: ne quæ uolumus illa faciamus: Quodq; sequitur in nocte iuxta. lxx. sequenti capitulo iūgitur: iuxta hebraicum: prior: Ille autem potest dicere anima mea desiderauit te in nocte: Quicum psalmista loquitur confidenter la uabo p singulas noctes lectū meū: in lachrymis meis stratū meū rigabo. Pōt nox & tenebræ p tribulationē & angustias accipi. Vñ & in alio psalmo sup iusti ppheta securitate decātat. Per diē sol nō uret te. neq; luna p noctē: Id est nec in p̄speris nec in aduersis umq; de tuo moueberis gradu.

Sed & spiritu meo in p̄cordiis meis: de mane uigilabo ad te. LXX.

De nocte cōsurgit spiritus meus ad te deus meus: quia lux iuditia tua super terram.

Volumus & hebraicum sequi & uulgatam editionem nō p̄cinitus præterire: & hac re: necessitate compellimur: diuerso ordini atq; sermoni: diuersas itelligētiās quærere: Igitur qd̄ dicitur de nocte: iuxta. lxx. huius capituli ut diximus principium est. Iuxta hebraicum finis superioris: licet pos sit etiam iuxta. lxx. in fine accipi superioris testimonii: ut sit sensus: desiderat anima mea ad te nocte & postea incipiat: mane cōsurgit spiritus meus ad te deus meus. I deo autem mane cōsurgit: quia lux p̄cepta tua super terram: Seruans enim mandata tua: & illuminatus eorum lumine. De quibus dicitur: Præceptum domini lucidum illuminans oculos. Dormire nequæo: sed omni tempore te desiderans: meo ad te cōsurgo spiritu. Et hoc obseruādum: quod in nocte adhuc positi animo desideremus dominū. Postq̄ autem spiritus noster in p̄cordiis nostris tota se ad deū mente commouerit. Mane uigilemus ad eum: atq; ut manifestius dicam: anime nox & desiderium: spiritui autē: mane iungitur & uigilia: Porro spiritu in p̄cordiis suis euigilat ad deū: q̄ pōt dicere de profundis clama

Cū feceris iuditia tua in terra: iustitiam discant habitatores orbis. **M**isereamur impio: & nō discet iustitiam in terra sanctorū inique egit: & nō uidebit gloriā dñi. LXX.

Iustitiam discite qui habitatis super terram. Cessauit enim impius & nō discet iustitiam: super terram ueritatem non faciet: auferatur impius ut non uideat gloriā domini.

Dicamus primū iuxta hebraicū: & si sensū pphete ualuerimus exprimere: tūc ad. lxx. interpretes trāseamus. Quādiu nō exerceas iustitiā sup terrā: & nec bonis bona: nec malis retribuis mala iustitia tua o deus ignoratur in terra: Cū aut iudicii die p qualitate operū unicuiq; reddideris qd̄ meretur: tūc iustitia tua cognoscetur in orbe terrarū. q̄ prius apud incredulos uidebatur iniusta: ut unus sanctorū quoq; diceret mei autē p̄cne moti sunt pedes: p̄cne effusi sunt gressus mei: qm̄ zelatus super iniq; pacem peccatorū uidens. Ad qd̄ r̄ndit dñs. Misereamur impio. qd̄ exceptis. lxx. oēs similiter trāstulerunt. Et est sensus, magis impius misericordiā cōsequatur: & discat clemētiā meā: dum ēt ipse saluatur: Rursūq; loquēti domino: ex p̄sona humanæ impatiētiæ ppheta respōdit. Et nō discet iustitiā: estq; sensus. Et quo poterit tuam nosse iustitiā: si tm̄ clemētiā fuerit expertus. Redditq; causas quare eū uelit dei iustitiam discere: quia in terra sanctorum iniq; gessit: & contra sanctos tuos iugiter dimicauit: debet sentire tormenta: Rursūq; dominus sentētiā temperās & nō uideat inquit siue nō uidebit gloriā domini: Estq; sensus: Sufficit ei p̄ uniuersa p̄cna qd̄ me cum sanctis meis nō uidebit in mea maiestate regnātem: Quidā ipiū hoc est resā diaboliū intelligi uoluit: de quo i no psalmo scribitur: Increpasti gētes & periet impius: nomē eorum delesti in æternū & in seculū seculi: Inimici defecerunt frameæ in finem & ciuitates eorum destruxisti. Nos autē generaliter impiū uel pro peccatore uel pro eo qui dei cultum non habet accipiamus. Iuxta. lxx. iubentur habitatores terræ iustitiam discere. Oīs enim uir uidetur sibi iustus, deus autem corda oīum nouit: q̄ reddet unicuiq; scdm̄ opera sua. Et alio loco eiusdem uoluminis dicitur. Sunt uiæ uiri quæ uidentur rectæ nouissima autem earum respiciunt in profundum inferni. Vnde debemus iustitiam discere: nec confidere i proprio iudicio. Est. n. iustus: q̄ pereat i iustitia sua: Non quo iustus sit: sed quo sibi iustus esse uideatur. Sin autem xp̄s factus est nobis a deo sapientia: & iustitia sanctificatio & redemptio

Super Esaiam.

demptio quibus præcipitur ut cognoscant iustitiam: hoc iubetur ut christum discant atq; cognoscant. Propterea at ait præcipio uobis ut discatis iustitiam: quia ablati sunt impii: & regnū illius destructum est: qui quādiu regnabat in terra iustitiam scire non poterat nec facere ueritatem: De qua alibi scribitur. quod gratia & ueritas per iesum christum facta sit. Et quia in terra ueritatem nō facit impius: aufertur. Non enim meretur dominum uidere regnantem.

Domine exalter manus tua & nō videat: & confundat zelus populi: & ignis ostes tuos deuoret. LXX

Domine excelsum est brachium tuum: & nesciebant: scientes autem confundentur zelus ap-

prehendet populū ineruditum: & nunc ignis aduersarios comedet.

Hoc quod supra dixerat & non uidebit gloriam dñi: potest sic intelligi: Postulas o propheta ut non miserear impio ne si misertus eius fuero incipiat nescire iustitiam: qui in terra sanctorum iniqui gessit: ego tibi respondeo. Ergo ne gloriam dñi nō uidebit: ergo ne non cernet triumphos meos qui magis me debet uidere regnantem: Vt sciat quanto bono careat: & hoc præliis uoce interrogantis legendum est. Ad quod propheta respondit. Domine exaltetur manus tua & extendatur ad percutiendum ut te non uideant impii: & tuæ gloriæ ne ad poenitendum quidem lumine pfruantur. cui respondit dñs. Videant magis: & confundantur. uel zelus populi: uel zelantes populi: & ignis aduersarios tuos. Id est sanctorum populi deuoret atq; cōsumat. Ignis autem poenitentia qui eorū corda excrutiet: quod talem dominum perdiderūt: Potest hoc et super iudæis intelligi qui christū brachium domini nescierant: Cumq; cognouerint quem patibulo affixerant: confundentur. Tunc ineruditus & populus nesciens legē dei zeli stimulis incitabitur: quādo uiderit nationes in suū successisse locum & igne poenitudinis arserit. siue dolore supplicii. quādo audierit illud quod scriptū est. Ite in ignem æternum qui paratus est diabolo & angelis eius.

Domine dabis pacem nobis omnia enim opera nostra operatus es nobis. LXX.

Domine deus noster pacem da nobis. Omnia enim reddidisti nobis.

Notandum quod postq; nobis opera nostra reddiderit: pacem daturus sit. Et quomodo exponat causas cur postulet pacem: pro cunctis enim operibus quæ operati sunt super terram dicunt se sustinuisse tormenta: & iustum esse ut post supplicia atq; cruciatus: misericordiam cōsequantur. Siue aliter: quia uenit mundi cōsumatio. & omnia quæ per prophetas locutus es rebus expleta sunt: & reddidisti uniuersa quæ pollicitus es tribuā nobis pacem quæ exuperat omnem sensum.

Domine deus noster possiderunt nos domini absq; te tantū in te recordemur noī tui. LXX.

Domine deus noster posside nos. domine extra te alium nescimus. nomen tuum uocamus.

Idcirco misericordiam quæsimus & pacem quæ post cuncta tribuenda est: quia nos absq; te dñi possiderunt: Idola uidelicet uel demones idolis assidentes: nihilq; aliud postulamus: nisi ut digni simus post errores plurimos. qui tui nominis recordemur. Iuxta. lxx. qui dixerūt. Domine deus posside nos. hoc præcantur ut post pacem sibi redditam dei possessio fiant. Quod quidem & de sapientia legimus: quæ iuxta hebraicum loquitur in prouerbis: Deus possedit me initio uiarum suarum. licet quædam exemplaria malæ pro possessione habeant creaturam. Deniq; sequitur: Ante aut oēs colles generat me. Quomodo enim creaturæ generatio poterit coaptari: q̄ magis possessioni congruit. Scriptum est & in deuteronomio: Nōne ista pater tuus possedit te & fecit te & creauit te. Et hoc considerandum quod nō dixerit dominus siue deus possedit te: & fecit te: & creauit te: Sed pater ut clementia nominis austeritatem potentia mitigaret: Quodq; sequitur. Domine absq; te aliū nō nouimus: nō excludit filium sed iungit patrē neq; enī dixit aliū nō nouimus: sed extra te aliū nō nouimus: Cū at dicat filius ego in patre & pater in me extra patrē non nouimus filiū qā i patre cognoscimus eū. Deniq; & nomē illius noīamus dicētes i oratiōe dominica. Pater noster q̄ es i cælis

Adorientes non uiuant. gigantes non resurgant. Propterea uisitasti eos. & perdidisti omnem memoriam eorum. LXX.

Adortui. n. uitam non uidebunt: neq; medici suscitabunt. Idcirco perdidisti induxisti & tulisti omnem masculinum eorum.

Symmachus more suo manifestius: Adortu nō resuscitabunt: gigantes nō uiuificabunt. Propterea uisitasti & contriuiisti eos. & disperdidisti omnem memoriam eorum.

Dicamus primum iuxta. lxx. Quæstio uidetur esse difficilis: quomodo si dicamus cæcus non uidet lumen: q̄diu cæcus est. Sin autem receperit sanitatem: lumen aspiciet. Sic & qui iniquitate mortuus atq; peccatis. anteq̄ uiuificetur iustitia atq; uirtutibus: eum qui dicit: ego sum uita: uidere non poterit: Vnde & deus uiuorum dicitur: nō mortuorum: Anima enim quæ peccauerit: ipsa morietur. Legimus in epistola quæ ad hebreos scribitur. Ne rursum fundamentum iacentes poenitentia ab operibus mortuis: Sin autem peccata appellantur opera mortua: quare non econtrario uirtutes appellantur opera uiua: Quodq; sequitur nec medici suscitabunt: sensus perspicuus est condemnari fabulas poetarum. qui ab esculapio iactant uiruium suscitatum: Non solum autem hoc de mortuis: sed de omni infirmitate dicendum est. quod absq; dei misericordia nihil medendi ars ualeat. Sed quomodo nisi dominus edificauerit domum in uanum laborauerunt qui edificant eam. Nisi dominus custodierit ciuitatem frustra uigilabit qui custodit eam. Sic nisi dominus languorem curauerit: in uanum laborant medici qui cupiunt sanare languentes. Nisi dominus custo-

Liber Octauus. cxxvi.

dierit sanitatem: in uanum custodiunt: qui etiā praecepta custodiēde salutis p̄priis edunt libris semperq; dicendū est: nō solum corporis sed etiam in aīa sanitate: Benedic aīa mea dñm: qui sanat oēs languores tuos: Porro qui peccato mortui pseuerant: & nulla arte medicinae possunt recipere animae sanitatem: isti disperdentur & tollentur a domino: & quicquid robustum in eis est: & quod masculinum uocatur p̄cēitus auferetur: Vnde & pharao nō uult interficere sexum foemineum: qui p se fragilis est & facile interire potest: Sed omne masculinum quod si adultum fuerit & in uirilē aetatem puenierit: difficulter occiditur. Iuxta symmachum mortui nō uiuificabunt: q peccato mortui alios uiuificare nō possunt: nec pulchra laudatio est in ore peccatoris: Et gigātes idest raphaim nō suscitabunt alios: qui ipsi iuxta geneleos librum appellantur cadentes: uisitātq; eos dominus: ut & mortuorum & gigantium omnis deleatur memoria. Solus enim est qui suscitāt mortuos: De quo dicitur: Sicut pater suscitāt mortuos & uiuificat: sic & filius uiuificat quos uult. Possumus mortuos simulacra appellare hominum mortuorum: & gigantes demones qui simulacris eorum asfident: Nec terrere nos debet quare. lxx. masculum & ceteri interpretes memoriam transstulerunt: cum hisdem tribus litteris. ZAL. & CAPH. & RES. utrumq; scribatur apud hebreos. Sed quando memoriale dicimus: legitur Zachar. Quando masculinum: Zochor. Et hac uerbi ambiguitate: deceptum arbitramur saul quādo pugnauit contra amalech: & interfecit omne masculinum eorum: deo enim p̄cipiente ut deleatur omnis memoria amalech sub cālo: Ille pro memoria non tam errore quam p̄dā ductus cupidine masculos interpretatus est. Nesciens illud apostoli. Nolite errare deus non irridetur

Indulxisti gēti dñe: indulxisti gēti. Nūqd gloriatus es: elongasti oēs terre terminos. LXX.

Adde eis mala domine: adde mala gloriosis terre.

Mala quae. lxx. scđo posuerunt: in hebraico non habentur: Sed quia supradixerant. Ideo induxisti & perdidisti & tulisti omnem masculinū eorum: eundem sensum secuti addiderūt de suo mala ut qui gloriosi in terra sunt: malis duplicibus opprimantur: Porro iuxta hebreos multo aliter ē sensus: & priori disputationi congruens: dixerat dñs misereamur impio: propheta responderat. Et ubi est iustitia tua. P̄sertim cum tanta mala in sanctos tuos operatus sit. Ad quod dñs: Et non uidebit inqt gloriā dñi: Rursum ppheta: exaltetur manus tua ad percutiēdum: & non uideāt gloriā tuā quā non merētur aspicere: Ad qđ dñs: Videant magis & confundantur. Rursum ppheta: domine pacem da nobis: & posside nos qui tui nominis recordamur. Impii autē & superbi non uiuant: nec resurgāt in gloria: Sed cōtere oēm memoriā eorū. causasq; reddit cur eos cupiat interire. Indulxisti gēti dñe indulxisti gēti: Nūqd gloriatus es. Et ē sensus. Sape misertus es gētibz. i. humāo generi & exercuisti in ea incredibile clemētiā. Nunqd te cognouerūt. Nunqd gloriuauerūt nomē tuum Nōne ecōtrario a te lōgius recesserūt: Securitas. n. negligentia: negligentia contemptum parit.

Domine in angustia requisierant te: in tribulatione murmuris doctrina tua tua eis. LXX.

Domine in tribulatione recordatus sum tui: in tribulatione praua doctrina tua nobis.

Quia indulgens saepe contēptus es nec gloriatus: Sed econtrario omnes a tui scientia recesserunt: propterea domine percutē eos: ut in angustia te requirant: & in tribulatione murmuris doctrina tua sit eis. quando tantum eis malorum pondus incumberet: ut nec clamare quidem audeant cōfidenter: sed dolorem suū silentio deuorent: Iuxta. lxx. in tribulatione ppheta dñi recordatur. Iuxta illud qđ in psalmo dicitur: De tribulatione inuocaui dominū: & exaudiuit me in latitudine: Et in alio loco. Ad dominum cum tribularer clamaui & exaudiuit me. Vnde & apostolus loquitur: Tribulamur: sed non coangustiamur: persecutionem patimur: sed non de relinquitur. Et in alio loco. Non sunt condigne passionēs huius temporis ad uenturam gloriā quā reuelabitur in nobis: Si autem parua tribulatio docet & emendat & corripit: quanto magis magna cum admonemur: conditionis nostrae: & dei potentiae recordamur.

Sicut qđ cōcipit cū appropinquauerit ad partū: dolens clamat in doloribz suis: sic facti sumus a facie tua dñe. Cōcepim? & quasi parturimus: & peperimus: spm salutis fecim? i terra. LXX.

Et sicut parturiens cum appropinquat ad partum in dolore suo clamat. Sic facti sumus dilecto tuo: propter timorem tuum domine concepimus: & parturimus: & peperimus: spiritus salutis tue fecimus super terram.

Sicut ad partum mulier appropinquans. dolore cogitur exclamare: sic nos in angustia requirimus te. coacti a facie formidinis tuae: Concipimus & parturimus: & parimus non carnis liberos: sed spiritus: ut tota in te mente credamus: & quem per beneficia non sensimus: per tormenta discamus: Hoc quod. lxx. addiderunt: sic facti sumus dilecto tuo: pro quo ceteri transstulerunt: sic facti sumus a facie tua domine: Obelo p̄notandum est. possumus autem dilectum domini christum accipere: propter cuius timorem cōcipimus & parturimus & parimus: spiritum salutis faciemus super terrā: Potest hoc & apostolicus uir dicere: quādo populos erudit: Et imitatur apostolū paulū. si lioli mei quos itē parturio: donec xps formetur in uobis: an dubitādū ē. qđ paulus apostolus spiritū salutis fecerit sup terrā: qđ de hierusalē usq; ad hilliricū euāgeliū p̄dicauit: & quasi sapiēs architectus fundamentū posuit: extra qđ nullus alius pōt ponere qui est xps iesus. Siue igitur legerimus propter

Super Esaiam.

propter timorem tuum domine in utero accepimus: siue iuxta hebraicum a facie tua domine concepimus & in utero accepimus: Vtrumque ad id pertinet ut ex timore & recordatione domini sermonem concipiamus dei: & illuminetur cor nostrum dicendum signatum est super nos lumen vultus tui domine: & ostende faciem tuam & saluerimur.

Salutes non fecimus in terra: ideo non ceciderunt habitatores orbis. LXX.

Sed cadent habitatores terre.

Diuersa interpretatio: nec esse est ut diuersum habeat & sensum: iuxta hebraicum hoc dicitur: quia nihil dignum iuxta tuam fecimus: misericordiam propterea impii non corruerunt: sed usque hodie preualent & possident terram. lxx. autem hoc asserunt: quod facientibus sanctis spiritum salutis super terram: hii qui terrae habitatores sunt corruant. Licet inter orbem qui hebraice thebel dicitur: & graece dicitur. Ac terram multa diuersitas sit. Cadent ergo qui cumque habitationi terrae se dederunt: & in terrenis operibus fixa radice fundati sunt: Et non cadent qui sedent in orbe terrarum & requiescunt in ecclesia: quae habitaculum patris & filii & spiritus sancti est.

Quantum mortui interfecti mei resurgent: expurgiscimini & laudate qui habitatis in puluere: quia ros luminum ros tuus: & terram gigantum detrahes in ruinam. LXX.

Resurgēt de sepulchris & letabunt qui sunt in terra: Ros. n. tuus sanitas est illis: terra autem impiorum cadet.

Sanctis perituri & parietibus spiritum: & habitatoribus terrae non corruentibus: quia salutes non fecerunt in terra: hii quos in christo mortuos apostolus uocat: & propter dominum interfecti sunt: resurgent in gloriam: Et quia mors eorum somnus est: Nequaquam iuxta lxx. resurgere: sed expurgisci & uigilare dominum: Unde & lazarus qui euigilaturus erat: a domino dormiens appellatur. Omnes igitur martyres & sancti uiri qui pro christo fuderunt sanguinem: & quorum fuit tota uita martyrium: resurgēt & euigilabunt: atque laudabunt deum creatorem suum qui nunc habitant in puluere: De quibus in Daniele scriptum est. Multi dormientium in terra puluere resurgent: hii in uitam aeternam: & hii in opprobrium & confusionem sempiternam: Et in Ioanne euangelista legimus: Veniet hora: quando qui in sepulchris sunt audient uocem filii dei: Et egredientur qui bona fecerunt in resurrectione uitae: Et qui mala in resurrectione iudicii: Ros. n. domini iuxta fabulas poetarum: uincens omnes herbas praenuntias: Viuificauit corpora mortuorum: Et quo iactis in terram seminibus ros paulatim crescere facit herbas: & ad fruges sui generis peruenire: Sic dei ros qui per misericordiam ponitur ros erit luminum plurimorum: quod hebraice dicitur oroth. Terram autem: id est corpora: Rafaim: gigantium uidelicet & Impiorum: dominus in poenas detrahet sempiternas. Denique pro raphaim: soli lxx. impios transtulerunt. Et quia supra legimus: Mortui uitam non uidebunt: Sed nec medici suscitabunt per quo aquila & symmachus raphaim & gigantes interpretati sunt: Quærimus quæ erroris causa sit: ut pro raphaim hebraico: Alii gigantes: Alii medicos posuerunt: Verbum hebraicum raphaim: si post: Res primam litteram sequentem habeat uau legitur roaphim. & significat medicos: Sin autem absque uau littera scribatur: legitur raphaim: & transferretur in gigantes. Simulque quia supradixerat. mortui uitam non uidebunt: ut manifestius demonstraret non dici ibi de mortuis lege naturae & separatione animae a corpore: Sed de his qui peccato mortui sunt: Nunc e contrario dicit ad deum: Viuent mortui qui interfecti sunt propter te: qui non absolute mortui ut lxx. transtulerunt: Sed iuxta hebraicum ubi dicit urbium & iesa: mortui tui appellantur.

Vade populus meus intra cubicula tua: claudere hostia tua super te: abscondere modicum ad momentum: donec pertransit ira domini: Indignatio: Ecce n. dominus egredietur de loco suo: ut uisitet iniquitatem habitatoris terre & terra eius: & reuelabit terra sanguinem suum: & non operiet ultra interfectos suos. LXX.

Vade populus meus: Ingredere cubicula tua: claudere hostium tuum. abscondere paululum quantum tulumque: donec pertransit ira domini: ecce enim dominus de sancto: Inducit iram super habitatores terre: & reuelabit terra sanguinem suum: & non abscondet ultra interfectos.

Supra de sanctis dixerat resurgēt mortui: & resurgent qui in sepulchris sunt. Ros. n. a te sanitas eorum est: & e contrario de impiis terra autem impiorum cadet: Nunc ad sanctos loquitur: quia uobis resurrectio repromissa est. donec in peccatores & impios dei ira defuerit: Ingredimini in sepulchra uestra: & abscondite uos: breue. n. tempus est donec dei pertransit indignatio: Siquidem egredietur dominus de loco suo: quia misericors & miserator dominus: & clementissimus pater filios negligentes ferire compellitur: & quodammodo de sua sententia commutari: ut uisitet & inducat iram suam super habitatores terrae. De quibus dicitur in osee: Maledictio: & mendacium: & adulterium: & furtum: effusa sunt super habitatores terrae. & in apocalypsi tertio legimus: Vnde super habitatores terrae. Porro iusti: licet uideantur in terra: tamen conversatio eorum in caelis est: qui possunt dicere ad ueniam ego sum in terra & peregrinus sicut omnes patres mei: & finem habitationis altissimi de quo sanctus loquitur hitat in adiutorio altissimi: in protectione dei caeli commorabitur. Tunc reuelabit sanguinem suum de quo deus loquitur ad cain. Vox sanguis fratris tui clamat ad me de terra: qui aperuit os suum ut suscipet sanguinem fratris tui de manu tua: Propter hoc & de martiribus intelligi: qui pro christo fuderunt sanguinem & sub altare dei clamitant: Vsq̃ quo domine non ulcisceris sanguinem nostrum de his qui habitant super terram. De quibus & moyses dicit in cantico. Sanguis filiorum eius uindicabitur: & ulciscetur: & retribuet uindictam inimicis. Hunc sanguinem terra quae suscepit reuelabit: & interfectos dominus nequaquam operiet: sed perducet in publicum: ad condemnationem eorum qui martires occiderunt: Hoc de simplici resurrectione intellectum sit. Praecipitur autem iuxta anagogen populo dei ut ingrediat cubicula sua siue cellaria: Tamaia quippe utrumque significat. ut claudat iuxta euangelium.

gelicum præceptū ostium cubiculi sui: & dicat cū propheta: Pone dñe custodiā ori meo: & ostium munitum labiis meis. Et abscondatur paululum quantulūcumq; donec pertranseat ira dñi. ut nihil gloriæ causa faciat: Sed fruatur bono cōscientiæ: & solū iudicem expectet deū. Sunt aut cellaria q̄ claudenda sunt & abscondēda ab his qui diuites facti sunt in operibus: atq; sermonibus prudentia tēperantia: fortitudo: iustitia: ut nesciat sinistra qd faciat dextera. ut legis & prophetarū & euangelii opibus: pfruamur: Quod at oēs dies uitæ nostræ breues sint & paruuli: iacob excedens annos centū loquitur: Parui sunt & pessimi dies mei: Ira aut dñi transitura illa est: quā thesaurizant sibi qui nolunt agere pñiam: q̄ postq̄ trāsierit: nequaq; cellaria ultra claudentur: sed implebitur: qd scriptum ē Nihil occultū qd nō reuelabitur: & absconditū qd nō manifestetur. Qd̄q; sequitur. Ecce. n. dñs de scō iducet irā suā: illud significat qd a sanctis dei ira incipiat: uel oīs illius ultio iusta sanctaq; ē n̄ de mētis pturbatiōe descēdes ut in hoibus solet: sed studio corrigēdi. Terra at habitator: illā reor. De q̄ scriptū ē. Audiat terra sermōes oris mei: & aurib⁹ p̄cipe terra: Et itē: Terra: terra: audi sermōē dñi. Quō. n. q̄ in terra habitāt: sic q̄ in carne sūt deo placere nō possunt. Terra aut in hoc loco significat aiām q̄ uiuit carnaliter: & reuelauit sanguinē suum si quēpiā scandalizauerit: & cū eam mere tur audire: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra quæ aperuit os suum ut susciperet sanguinem fratris tui. Omnis igitur sanguis in die iudicii requiretur: nec abscondet terra sanguinem suum: & interfectos quos occidit uel uolens uel per negligentiam: producet in medium.

CAPITVLVM VIGESIMVMSEPTIMVM.

In die illo visitabit dominus in gladio suo duro & grandi: & forti: sup leuiathan serpentem vectem: & super leuiathan serpentem tortuosum. & occidet cetum q̄ in mari ē. LXX. In die illa inducet deus gladiū sc̄m & magnū: & fortē. Sup draconem colubrū fugientē. Sup draconē colubrū tortuosum: & occidet draconem qui est in mari.

Tradunt hebræi diabolū: id est criminatōrē qd̄ græcum nomē est: hebraice appellari satan. hoc est aduersariū: uñ & in zacharia dicitur. Stabat satan: id est aduersarius a dextris ei⁹: ut aduersaretur ei. Appellaturq; & belial. id est apostata p̄uicator & absq; iugo: Vñ & apostolus: Quæ inq̄t communicatio xp̄i ad belial: Et ubiq; lxx. ponunt filios pestilentia: In hebraico scriptū est filii belial: Vñ & illud qd̄ in psalmo canitur: de mysterio saluatoris filius iniquitatis nō apponet nocere ei: in hebraico dicitur filius belial: Appellaturq; & aliis noib⁹. Et in alio psalmo scriptū est. Sup aspidē & basiliscū ambulabis: & cōculcabis leonē & draconem. Qui draco ppriæ in hebraico sermone appellatur leuiathan: ipse ē & magnus cœtus: de quo qd̄ a xp̄o capiendus sit. Mystico in iob sermone narratur: qui magnū cœtum capturus est. Nā & ibi p̄ cœto leuiathan ponitur: Et itē: Adducens autē draconē in amo: circūdabis capistrū naribus eius. Statimq; Hoc ē principiū plasmatis dñi: qd̄ factū est ut illudatur ab angelis eius: Et in psalmo: Hoc mare magnū est spatiosum: ibi reptilia quorum nō est numerus: aīalia parua cū magnis: Draco istæ quē formasti ad illudendū ei. De hoc & in apocalypsi scribit iohannes. Facta est pugna in cælo: michael & angeli eius bellabant cū dracone & draco pugnabat & angeli eius: & nō præualebant: nec locus inuentus est eis in cælo: Et missus ē draco magnus coluber antiquus q̄ uocatur diabolus & satanās: q̄ errare facit orbē terrarum uniuersum missusq; ē in terra: & angeli eius cū eo: Ibiq; dicitur: Missus est accusatōr fratrum nostrorū qui accusabat eos corā deo nostro: illudq; notādum qd̄ & in psalmo & in iob p̄pterea factus dicatur draco hoc est leuiathan: ut illudatur ei ab angelis: Vñ & apostoli accipiūt potestātē: ut calcant sup serpentes & scorpiones: & sup oēm uirtutē inimici. Quia igitur ab eo loco ubi scriptū est (Ecce dñs dissipauit terrā & nudabit eā) Siue ut iuxta lxx. (Ecce dñs disperdet orbem terrarū & desolauit eū) usq; ad præsens capitulū contra urbē. In cōsumationē mundi iudiciū prædicatū est: & nouissimus inimicus destruetur mors. Propterea aduersum diabolū extrema snia est: ut inducatur sup eum gladius sanctus & magnus & fortis. Siue iuxta hebraicum & reliquos interpretes gladius durus. Non enim ut lxx. arbitrati sunt. σάδισα. dicitur: qd̄ si esset sanctum sonaret: sed σασα. qd̄ propria trās fertur in durū: uñ & cis pater saul durus appellatur: gladium aut sanctū siue durum ob eius sensum qui patitur. quidā nostrorum. Intelligunt uerbū dei. de quo dicit apostolus: Viuens autē dei sermo & efficax & acutus super oēm gladiū ex utraq; parte acutum. Vñ & in alio loco de ore saluatoris gladiū bicipitem exire legimus. Cū aut in fine mundi aduersum leuiathan q̄ in principio geneseos appellatur serpens prudentissimus: super oēs bestias q̄ erant in terra: Gladius sanctus siue durus & magnus & fortis fuerit inductus: fugiet qui nunq; fugere consuevit nesciens illud scriptū quo uadā ab spū tuo: aut a facie tua quo fugiā: Pulchræ qdā poeta in gigantomachia de encelao lusit. Quo fugis encelade: quascūq; accesseris oras. Sub deo semp̄ eris: Iste aut leuiathan coluber fugiēs in hebraico dicitur bari: qd̄ aqla interpretatus est uestēs: symmachus cōcludentē: Theodotio robustū. uel etē aut siue claudentē puto appellari: qd̄ multos suo carcere cluserit: & ppriæ subiecerit potestati: nihilq; in se rectū hēt: & idcirco dicitur tortuosus: nec imutari pōt uirga dñi de qua scriptū ē: uirga diuisionis uirga regni tui: quē dñs interficiet spū oris sui: habitatorem quondā maris: salforum & amatorum fluctuum: Qui dicunt diabolū acturū poenitentiam & ueniam consecuturū interpt̄entur nobis quomodo hoc accipiant quod scriptum est. Et interficiet draconem qui est in mari.

Vetus

Super Esaiam.

est in mari. siue coetum. Secundo enim loco in presenti capitulo: In hebraico non appellatur leuiathan: sed thennin: quod propriae coetum sonat: Vnde hebrei autumant leuiathan habitare sub terra & in ethere thennin uero in mari: quod iudaica fabula est: Quodque dicitur: in extremo huius capituli in die illa eusebius priori iungit capiti: ne sequens prophetia huic tempori coaptetur. Haebrei autem & ceteri explanatores: sequenti quod nunc proposituri sumus.

In die illa uinea meri cantabit ei. Ego dominus qui seruo eam: repente propinabo illi: ne forte uisitetur contra eam: nocte & die seruo eam. LXX.

In die illo uinea bona desiderii eius: & princeps illius sit. Ego ciuitas fortis ciuitas que oppugnatur: frustra potum dabo illi.

Multum hebraicum in hoc loco a. lxx. editione discordat: Idcirco singula ut proposuimus differamus: Vinea de qua supra loquitur esaias: Vinea facta est dilecto in cornu in loco uberi: quae debeat intelligi ipso docente discamus. Vinea enim domini sabaoth domus israel: De qua & in psalmo canitur: Vineam de aegypto transfulisti &c. Huic & per hieremiam propinat calice meracissimo. Cum enim misisset eum ut potionaret omnes gentes: & huic se propheta libenter obtulisset officio: Primam inebriare iubetur hierusalem: Vnde dicit: Deccepisti me domine & decceptus sum: Bibet igitur hierusalem & praecinet ei meraca potio: ut platum discat & fletum. Dicitque se dominus multo eam tempore custodisse: & locum dedisse poenitentiae & quia conuersi noluerit subito inebriandam: hoc. n. diebus egisse uel noctibus ut ipsius semper auxilio seruaretur. lxx. autem eandem pulchram appellant uineam: in qua fuit lex & prophetae sacerdotium & pontificium: & dei notitia: Dicente scriptura: Notus in iudaea deus: in israel magnum nomen eius: Quod alii putant iuxta editionem eorum ad ecclesiam pertinere: qua nihil est pulchrius: Et de qua dictum est. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei: quae princeps est genitricis suae. Et dicit in cantico canticorum: Filii matris meae pugnaverunt aduersus me. Et loquitur: Ego ciuitas firma ciuitas quae oppugnatur: Statimque iungit de synagoga: quae de capite uersa est in caudam: Frustra ei potum meorum tribuo doctrinarum: capietur. n. in tenebris erroris sui: Et quae aperta lucem non recepit: per diem corruit murus eius. omne quod sibi putabat auxilium: nullusque erit aduersariorum qui non capiat eam: quod de contrariis debemus intelligere potestatibus: Indignatio non est mihi: quis dabit me spinam & ueprem? In praelio gradiar super eam: Succendam pariter eam: an potius tenebo fortitudinem meam? faciet pacem mihi: pacem faciet mihi. lxx. Non est quae non apprehenderit eam. Quis ponet me custodem stipulae in agro: propter aduersariam hanc reppuli eam? Idcirco fecit dominus omnia quae disposuit: combusta sunt: Dicent habitatores eius faciemus pacem illi: pacem faciemus ei. Iuxta hebraicum hic sensus est. Ego qui diebus & noctibus semper meam uineam conseruauimus: ne exterminaret eam aper de silua: ne bestiae deuorarent. Numquid indignationem non habeo & nescio ferire peccatorem: & reddere unicuique quod meretur. Vbi aquila posuit spinam & ueprem: In hebraico scriptum est samir: & samath: quod est dumantem: & loca sentium plena. Vnde dicit: quis me docuit ut durus sim: & meam uincam clementiam & in praelio atque certamine truculentus incedam: ut gradiar super uineam quam ante seruauimus: & succendam eam quam meo sepe seram muro: an potius id ager fortitudo mea: ut iram differam & saluem eos euangelii clementia qui nequaquam sunt legis auctoritate seruati: enoaticas autem iuxta hebraicum legendum est. Quis me faciet durum atque crudelem ut uincam naturam meam? hoc quippe in deserto significatur: & spinis: ut eam quasi in praelio conteram atque succendam: quam semper mea diligentia custodiui? An potius tenebo fortitudinem meam quam christum esse non dubium est: Et de qua legimus: christus dei uirtus & dei sapientia: ut ipsa mihi pacem faciat & mundum reconciliet: Iuxta. lxx. Hic est sensus: ut ex persona accipiamus ecclesiam: Ego ciuitas firma: ego ciuitas multis uallata hostibus quae frustra dedi potula inimicae meae synagoga: Capietur enim nocte: & corruet murus eius: nullaque erit de aduersariis potestatibus quae non apprehendat eam: Rursumque loquar: Quid mihi prodest custodire eam quae stipulam in se habeat non frumenta quae ita inculta est ut ueprum plena sit & spinarum. quam saluare uolui. Sed quia hostiliter mecum agit: discessi ab ea: Dixeruntque in me & ex me nati apostoli. Vobis quidem oportebat primum loqui uerbum dei. Sed quoniam repulistis illud: & indignos uos iudicastis aeterna uita: ecce conuertimur ad gentes: Idcirco faciet dominus quod minatus est: ut omnes in ea ardeant: uitris atque peccatis: nec possint ardentia diaboli iacula restringere: Omnes enim adulterantes quasi clibanus corda eorum: Et illi qui prius habitabant in ea: postquam clamauerint capta est ciuitas atque succensa: Dimittent eam & reconciliantes mundum deo. dicent. Faciamus pacem illi: pacem faciamus ei: hoc est christo: semper scribentes in epistolis suis: Gratia uobiscum & pax a deo patre & christo iesu domino nostro: De quibus in hoc eodem propheta legimus: Quam speciosi pedes euangelizantium pacem. Quidam hunc locum ad ecclesias referunt: quod custodiantur quidem a deo: sed multi in eis fructus non faciunt: & propterea boni doctoris succendantur ardoribus ut clamarent & confiteantur errorem suum: & postea pacem faciant deo.

Qui vere appellantur filii iacob: qui egrediuntur de radice iacob florebit & germinabit israel & implebunt faciem orbis semine. LXX.

Qui veniunt filii iacob. & germinauit & florebit israel: & implebunt orbem terrarum fructus eius.

Liber Octauus. xxvii.

Postq̄ apostoli in toto orbe euangelium prædicantes dixerint faciemus pacem christo: pacem faciemus eis: qui in excelsis fuerint de semine iacob: & in apostolicam peruenerit dignitatem: appellabuntur filii iacob. Tunc germinabit & florebit israel: uidens doctrina filiorum suorum uniuersum orbem esse completum: & attulisse fructus uberrimos quos in iudæa manens nō attulerat.

Quid Juxta plagas percutientis se percussus est: aut sicut occidit interfectos eius sic occisus est.

Locus istæ dupliciter intelligitur aut contra hierusalem ut dicat eam non ita a deo esse percussam ut ipsa percussit christum & apostolos eius: aut contra gentium multitudinem quod illis persequentibus: & effundentibus sanguinem christianum: apostoli & apostolici uiri nihilominus salutis eorum curam habuerint: & reconciliauerint eos deo.

Mensuram contra mensuram cum abiecta fuerit Iudicabis eam.

LXX.

Rixans & exprobrans emittet eos.

Iuxta hebraicum hic sensus est

Sicut facit hierusalem: sic recipiet: iuxta mensuram qua mensa est remetiatur ei. Tuncq; cum mensura remittetur ei: quando iudicii tempus aduenerit & abiecerit eam deus: iuxta. lxx. pendet ex superioribus qd̄ dicitur. Non enim israel sicut percussit percutietur. nec sicut interfecit interficietur. Qui iurgabat contra apostolos: & exprobrabat doctoribus suis: & præcipiebat ne in nomine christi loquerentur. Propterea dominus abiciet eos: & de suo expellet grege.

Meditatus est in spiritu suo duro per diem estus.

LXX.

Nonne tu eras qui meditabaris spiritu duro Interficere eos spiritu furoris.

Iuxta hebraicum hoc dicitur: in mensura qua mensa est hierusalē recipiet: propterea deus in spiritu suo duro atq; uehementi meditatus est: siue locutus contra eam in die æstus: hoc est in persecutionis tempore qñ ardentior indignationis dies est atq; poenarum: iuxta. lxx. ad ipsam dicitur hierusalem siue israel: Nonne tu eras qui in spiritu tuo durissimo atq; crudeli & in furore blasphemia rum tuarū apostolos domini atq; doctores interficere cupiebas.

Idcirco supbis dimittetur iniquitas domui iacob: & iste ois fructus: ut auferatur peccatus eius q̄ posuit oēs lapides altaris sicut lapides cineris allisos. **N**ō stabunt luci & delubra. LXX.

Propterea auferetur iniquitas iacob: & hec erit benedictio eius cum abstulero peccatū eius quando posuerit omnes lapides ararum contritos quasi cinerem comminutum: & non perseuerabunt arbores eorum & idola.

Causas reddit cur postq̄ iudæi in

dñm miserint manus ueniam consequantur: si uoluerint agere poenitentiam: ut impleatur saluatoris oratio. Pater ignosce eis: quod enim faciūt nesciūt. Propterea inquit dimittetur iniquitas domui iacob: & auferetur peccatum eius ut mereatur benedictionem dei: qui sibi maledictionem fuerat in præcatus dicens. Sanguis eius super nos & sup filios nostros: Quia per apostolos de stirpe israel in toto orbe euangelium seminabitur: & destruetur idolatria & cōminuetur arā usq; ad puluerem: succidentur luci: delubra corruent: & dei unius sub mysterio trinitatis notitia prædicabitur.

Civitas enim munita desolata erit: speciosa relinquetur: & dimittetur quasi desertum: Ibi pascetur vitulus: & ibi accubabit: & consumet summitates eius. LXX.

Et idola eorum succendentur quasi lucus & longe habitans: Grex dimittetur sicut grex de re relictus: & erit multo tempore in pascua. & ibi requiescent: & post multum tempus non erit in eo omne viride quia exsiccatus est.

Hierusalem civitas quondam firma atq; munita: quia non suscepit patrifamilie filium. Sed dixit: Venite occidamus eum quia ista heres est: & nostra erit hereditas: desolata erit: Et quæ quondam fuit speciosa: de qua & in ezechiel dicitur: Simila & mel: & oleum cōmedisti: & speciosa facta es uehementer nimis. & in qua habitabat ille de quo scriptum est. speciosus forma præ filiis hominum: Relinquetur: & dimittetur quasi desertum dicente domino ad apostolos: Surgite abeamus hinc: Ibi pascetur uitalus romanus exercitus: De quo & in alio loco: sub nomine apri dictum est. Vastabit eam aper de silua: & singularis ferus depastus est eam: Et ibi accubabit & consumet summitatem eius: Sub metaphora uineæ & propagines eius: ut nihil in ea uiride nihil remaneat flagellorum: sed omnia consumat inimicus. iuxta. lxx. quia non recoeperunt pastorem bonum. propterea erunt quasi grex derelictus: & patebunt morsibus bestiarum: & nihil in eis uiride manebit: quia siccitas omnia possidebit.

In siccitate messis illius conterentur mulieres venientes & docentes eā: **N**ō est. n. populus sapiens: propterea non miserebitur eius qui fecit eum: & formauit eū non parcat ei. LXX.

Mulieres ab spectaculo venientes: non est enim populus habens intelligentias: propterea non miserebitur eorum qui fecit eos: & qui formauit eos non parcat.

Hoc quod dicitur in siccitate messis illius conterentur: p̄ quo. lxx. interpretati sunt nō erit in ea quicq; uiride quia exaruit: iuxta hebraicū sequentibus copulatur: iuxta. lxx. priori sensui: Dicamus ergo primū iuxta hebraicum. Cum siccitatis & messis hierusalem: & ut apertius loquar uastitatis tempus aduenerit: de toto orbe synagogarum turba concurret: ut plangat hierusalem & mala illius consoletur: Siue aperte de mulieribus loquitur q̄ nudatis pectoribus sanguinantes feriunt lacertos: & impletur dñi uaticinium: Filie hierusalem nolite me flere: sed plangite super nos & sup filios uestros.

Super Esaiam.

filios uestros: Magna est infelicitas populi: a mulieribus lamentationis carmina discere sicut reprehensio fuit populi israel: quando in iudicium libro in manu mulieris debborra fecit salutē dñs: & tempore uicinæ captiuitatis tacentibus uiris holda mulier prophetauit: propterea autem mulieres longo conterētur itinere: Imbecillitate: fame: & squalore confectæ: & docebunt populum miserabilem quia non est populus sapiens nec intellexit creatorem suum: quia neglectus ab eis atq; cōtēptus nō miserebitur facturæ: nō patet creaturæ suæ iuxta. lxx. de maria dicitur magdalenæ & alia maria: & cæteris mulieribus quæ primum uiderunt dominum resurgētem & tenuerunt pedes ei⁹ & ab eo audire meruerunt: Nolite timere: iste nuntiate fratribus meis ut uadant in galileā & ibi me uidebūt: De istis mulieribus multo prius quā nascerentur propheticus sermo prænuntiat & uocat eas a spectaculo dominicæ passionis & resurrectionis: ut euangelium prædicent: & iuxta hebraicum doceant hierusalem siue terram israel quod iste sit dominus & deus: Populo enim israel non habere sapientiam illo tempore quando passus est dominus: & impletum est uaticinium prophetales: Saluum me fac domine quoniam defecit sanctus: Et omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt non est qui faciat bonum. non est usq; ad unum: Vocantur mulieres de spectaculo: ut quod ipsæ uiderūt apostolis nuntient: israel autem de quo dictum est: israel non cognouit me: & populus meus non intellexit Clementissimum creatorem & factorem suum prouocauit in amaritudinem ut nūq̃ eius misereatur: Hæc piæ quidem dicuntur: sed quomodo cum cæteris congruant: & consumationis mundi temporibus coaptentur difficilis interpretatio est.

Et erit in die illa percutiet dominus ab alueo fluminis usq; ad torrentē ægypti. LXX.

Et erit in die illa cōcludet dñs a fossa fluminis: usq; ad torrentē ægypti rinocorurā.

Nisi iunxisset in die illa: per quod docemur ea quæ dicturus est superioribus copulāda: Poterām⁹ quasi proprium capituli huius sensum exponere: Nūc autem ad superiora referēda sunt omnia: quoniam ciuitas munita desolata erit: & speciosa quōdam relinquatur quasi desertum: & ibi uirulus ac cubabit & consumet propagines uineæ: & omnia siccabuntur: quoniam non est populus habens intellectum: & propter stultitiam eius: nullam a creatore suo misericordiam consecutus est: Idcirco percutiet siue cōcludet dominus ab alueo uel riuo fluminis usq; ad torrentem ægypti: ut i uniuersa iudæa quæ quondam repromissionis terra fuit: nullus reperiatur sermo doctrinæ: nihil sciētiæ scripturarum: de quibus & apostolus loquitur: ut non attendamus iudaicis fabulis & mandatis hominum qui auertuntur a ueritate: Et iterum: Sunt enim multi & non subditi ac uaniloqui & seductores quos oportet redarguere præcipue ex circūcisione: Alueum at siue riuum fluminis iuxta historiam euphratem possumus dicere: Sicut & in septuagesimo primo psalmo scriptum est: Dominabitur a mari usq; ad mare: & a flumine usq; ad finem orbis terræ: Alii iordanem putant: Et hoc notandum quod in iudæa terminis fluius appellatur: in ægypti finibus torrens: qui turbidas aquas habet & non perpetuas: Pro torrente ægypti. lxx. rinocoruram transfulerunt: quod est opidum in ægypti palestinae confinio: non tantum uerba scripturarum quam sensum uerborum exprimentes: Quod autem nos diximus percutiet dominus: & pro quo. lxx. transfulerunt Τίποσιν idest concludet: Aquila & theodotio σασα. σάι. Interpretati sunt: quod siue uirga percutiet siue ad uirgam recēsebit numerū græcis sui itelligi potest: ut nō in malā sed in bonam partē accipiat. 231

Et vos congregabimini vnus ⁊ vnus filii israel. LXX.

Eos autem congregate vnum: ⁊ vnum filios israel.

O filii israel pro quo interpretatus est symmachus domus israel. percussis aduersariis uestris a riuo fluminis usq; ad torrentē ægypti: idest ab eufrate usq; ad nilum: uos uel ipsi congregamini ad fidē domini vnus & vnus. quia iudæorum turba non credidit: per quod significat paucos ex iudæis in saluatōrē dñm credituros: Vel certe o apostoli & apostolici uiri: iudæorum multitudine nō credētes uos de toto orbe quos potueritis quasi oues morbidas referte ad caulas dñi: & cōgregate eas cū gentiū populo: ut impleatur illud quod paulus apostolus & barnabas loquuntur ad iudæos: Vobis quidem primum oportebat annuntiare uerbum dei. sed quia indignos uos iudicatis salute ecce conuertimur ad gentes.

Et erit in die illa clāgetur in tuba magna: ⁊ uenient qui perditī fuerant de terra assyriorum: ⁊ qui eiecti erant in terrā ægypti: ⁊ adorabūt dñm in monte sancto hierusalē. LXX.

Et erit in die illa canet tuba magna: ⁊ ueniet qui perierāt in regione assyriorū: ⁊ q perierant in ægypto ⁊ adorabunt dominum super montem sanctum hierusalem.

In hoc loco iudæi cassa sibi uota promittunt: quod in consumatione mundi quando helymme nus suus uenerit: De assyriis & de terra ægypti dispersus populus congregetur: & ueniat in hierusalem: & ædificato templo adoret dominum deum suum: quod secūdam litteram omnino stare nō potest. Neq; .n. de assyriis tantum & de ægypto: sed de toto orbe terrarum qui in christum credituri sūt uocabunt: Ergo hoc significat quod in nouissima tuba iuxta apostolū paulum omnes qui perierāt in assyriis in ægypto ad dñm ueniat: Nec dixit omnes filiorū israel: sed oēs q perierāt: per qd significat gentium multitudinē: qd & idolatriæ & magicis ac philosophiæ artibus obligati ueniat ad fidē christi: & adorēt eū in ecclesia: Tuba autem magna potest itelligi sermo euangelicus: De

Liber Nonus.c.xxviii.

quo & in hoc eodem propheta legimus: Super montem excelsum ascende qui euangelizas syon: ex alta uocē tuā qui euangelizas hierusalem: Mons ergo sanctus & hierusalem illa est de qua saepe diximus: Accessistis ad syon montem & ciuitatem dei uiuentis hierusalē caelestem: & multorum angelorum milia: & ecclesiam primitiuorum qui scripti sunt in caelis: Hucusque de consumatione mundi dictum est: ab eo loco: in quo exponere cepimus: ecce dominus dissipauit terrā & nudauit eā: quod praesenti uolumine continetur: Nunc adiuuante immo inspirante nos christo transeamus ad nouum quod alterius prophetiae habebit exordium.

EXPLICIT LIBER OCTAVVS. INCIPIT IN ESAIA LIBER NONVS.

Aris molestiis occupati explanationes in esaiam prophetā per interval la dictamus: Vnde expleto octauo uolumine: nunc post aliquātū temporis spatiū transimus ad nonū: nō absque morfu & obrectationibus in uidorū: qui ignorantes quid audiant: quid loquātur: de eo audēt iudicare quod nesciunt: & ante despiciūt quam probent: eruditosque se astitmāt & disertos: si de cunctis scriptoribus detrahāt: Quorū liuorem & musitationē garrulam cōtemnentes dei poscam? auxilium & psalmi stae inpraecatione dicamus: Dissipa gentes quae bella uolūt: Dñi enim locus in pace est: quae exuperat omnē sensum: quā & propheta desiderat clamitans: Domine deus noster pacē da nobis: omnia enim reddidisti nobis: Sed iam proponamus esaiā capitulum: & cum moysa ingrediamur nubem & caliginem ut clarificetur uult? noster: & iuxta hebraicum cornuta sit facies: Audiantque & rutilēt tonitrua & fulgura quae plebs uiliior uidere nō potuit.

CAPITVLVM. XXVIII.

Vbe corone supbie ebriis ephraim: & flori decidenti glorie exultationis eius qui erant in vertice vallis pinguiissime errātes a vino: Ecce vallid? & fortis dñi sicut impetus grandinis turbo confringens: sicut impetus aquarū multarum inundatium & emissarū super terram spatiosam: pedibus cōculcabitur corona superbie ebriorum ephraim: & erit flos decidēs glorie exultationis eius qui est super verticem vallis pinguium: quasi temporancū aī maturitatē autūni: qd cū aspexerit vidēs statim ut manu tenuerit deuorabit illō. LXX. **U**be corone iniurie mercennariū ephraim: flos cadens de gloria super verticem montis pinguis qui hebrei estis absque vino: ecce fortis & durus furor domini: sicut grando que fertur alibi in pronū in profundū non habens umbraculum: & que uolenter decidit sicut aquarū multitudo trahens humum: & faciens sibi spatium manibus: & pedibus conculcabitur: corona iniurie mercennariū ephraim: & erit flos qui cecidit de spe glorie in sūmitate mōtis excelsi: sicut p̄matura ficus quā q̄ uiderit antequā sumat manu capiet eā deuorare. **D**icam? primū iuxta historiā dei de iuxta tropologā: & ad extremū iuxta uaticiniū ppherales: Loq̄ sermo diuinus aduersū decem tribus quae regnabāt in samaria & propter hieroboā q̄ de tribu ephraim fuit appellabatur ephraim: & uocat eos corona supbiae quā cōparati duab? tribub? q̄ appellabatur iuda: sublimiores erāt & numero & robore: Ebriosque eos dicit ephraim q̄ suū nō itelligāt creatorē: Sed p̄ dño adorēt utulos aureos in dan: & in bethel: Isti quodā in flore fuerūt dei & i gloria quādo regnabatur a dauid & salomone: & in duodeci tribubus erāt adorātes deum in tēplo hierusalē: q̄ fuerūt in uertice uallis pinguiissime: qd̄ hebraice dicitur gessemani: Significat at̄ locū ubi traditus dñs est: sup cuius uallis uertice tēplū dei sitū est: Isti inebriati sūt uino erroris: & amētiae qd̄ eis miscuit hieroboā: quā p̄pter poenā illis dñs cōminatur: qd̄ sicut grādinis turbo uniuersa cōfrigit: & ipetus aquarū inundatū quicqd̄ obuiū inuenerit rapit: sic assyriorū deleatur exercitus: & qd̄ reliquū fuerit in mōtes siue urbes mōdiae trāsseratur: cōparat at̄ gloriā decē tribuū coronae uariorū florum q̄ tāta habuerit pulchritudinē ut quomodo si qs̄ aīq̄ estas ueniat & autūnus sic uides in arbore statim ut manu tenuerit deuorat: Sic & decē tribus cū assyrius uiderit uastet ac deuoret: & nihil omnino pristini populi relinquat in samaria: Hoc breuiter iuxta historiā dictū sit trāseam? ad allegoriā: Secundum expositionē oseae pphetae: in quo ephraim & ioseph & samaria & decē trib? quae scissae sūt a corpore duodeci tribuū & templum dñi relinqrunt: retulimus ad hereticos qui uere iuxta. lxx. editionem corona iniuria sūt dñm blasphemātes: & oīa mercedis causa faciūt: & de gloria dñi cōciderūt: nec sequūtur tenuitatē mannae: & humilitatē ecclesiasticā sed in mōte pinguiissimo uersātur ebrii absque uino: p̄pterea fortis & durus furor dñi: q̄ eos puniturus est grādinis praecipiti: q̄ non in testa sed i ca-pita mortalium ruit & multis aquarū inundationibus cōparatur: quae quicqd̄ obuiū inuenerit trahunt: Haec corona iniuria: mercennariū appellatur ephraim: q̄ iuxta apostolū turpis lucra gratia de flore & spe a gloria pristinae fidei corruerūt: & uersantur in supbia & dulcissimis cibis: diaboli sunt q̄ eos cottidie deuorat: Secundum prophetiā illud possumus dicere quod coronam iniuriae uocet scribas & phariseos: qui dominum blasphemabāt: & appellatur mercennariū ephraim: propter iudā qui de tribu ephraim: & de uico eiusdem tribus carioth dominum praetio uendidit: quia uere flos apostolicae glorie cecidit sup mōtē pinguiissimum: De quo dictum putamus manducauit & bibit iacob

Super Esaïam.

iacob & saturatus est & ipiguatus: & recalcitrauit dilectus: Siue ut iuxta hebraicū super uallē pinguium: Idest gessemani: in qua etiā nomen loci significatur: in quo iudas dominum tradidit: Vallis at pinguis siue pinguium dicitur propter ubertatem: & scribas & phariseos. qui ibi dominum cōprehenderunt: de quibus in psalmo scriptum est: Tauri pingues obsederunt me: Hæc uallis pinguium: Idest gessemani: In hoc capitulo secundo appellatur & miror quomodo. lxx. primum eam dixerunt montē pinguem & postea mōtem excelsū: Ebrius autem fuit proditor non uino sed auaritia & furore aspidum insanabili: & diaboli cib. qui post bucellam intrauit in eū & pœnitens deuoratus est: quia oratio eius uersa est in peccatum. & ne pœnitentia quidem eius fructum salutis habuit: uerbum hebraicum sechore: ambiguum est & uel hebrios uel mercennarios sonat: Vnde & ysachar interpretatus est merces: & sacchar & hisma: Idest ebrietas cæteri q; ebrios: Soli. lxx. mercennarios transfulerunt.

In die illa erit dominus exercituum corona glorie: & sertum exultationis residuo populi sui: & spiritus iudicii sedenti super iudicium: & fortitudo reuertentibus de bello ad portam: Verum hii quoq; pze uino nescierunt: & pze ebrietate errauerunt: sacerdos & propheta nescierunt: Pze ebrietate absorpti sunt a uino: errauerunt in ebrietate: Nescierunt uidentem ignorauerunt iudicium: Siue mirabiliter: Omnes enim mense replete sunt uomituum sordiumq; ita ut non esset ultra locus.

LXX.

In die illa sabaoth: corona spei quæ cōpacta est gloria: reliquiss populi relinquet in spiritu iudicii sup iudiciū: & fortitudinē uetās iter facere: isti. n. uino decepti sūt: Errant ppter siccera sacerdos & propheta exciderūt mēte ppter siccera absorpti sūt ppter uinū: Vacillauerunt propter ebrietatem siccere errauerūt: Hoc est phasma maledictio comedet hoc cōsiliū si quidem istud cōsiliū propter auaritiā est.

Postq; omnis terra samariæ idest decē tribuū assyrio fuerit inundate deleta & cōculcata pedibus corona superbiæ ebriorum ephraim: & in modum ficus temporaneæ deuorata: tunc residui populi israel hoc est duarum tribuum iudæ & beniamin: ipse dominus erit corona uictoriæ: & spiritus iudicii sedenti super iudicium: haud dubiū quin ezechia regi iudæ: & fortitudo eorum q cuncta regio ne populi ita de prælio reuertētes se urbe clauferunt: Quod in hoc eodem propheta lecturi sumus quando centū octoginta quinq; milia armatorum de assyrii exercitu angelo percutiēte deleta sūt: Verum hii quoq; idest iudas & beniamin inebriati sunt uino idolatriæ: & contēpta religionæ tēpli demonū simulachra uenerati: & nescierunt uidentē dñm q cūcta considerat: Oēs enī mensæ eorū & uniuersa religio repletæ sūt uomituū sordiuq;: ut nō solū in tēplo: sed in uertice montium & nemorosis locis idolatriæ sordib; cūcta cōplerēt: & dñs in eis nō haberet habitationis locū: Hoc iuxta litterā dictū sit: Porro iuxta tropologiā priorem sequamur intelligētiā: nec intactos. lxx. interpretes relinquamus: Hereticis. n. ore diaboli deuoratis: q mōtē supbiæ pinguiissimū cōscenderunt: Dominus erit corona gloriæ his qui in ecclesia cōmoratur: & ad multitudinem plurimorū erratium cōparati parui sunt numero: Erit at in spiritu iudicii super iudiciū: q lauabit dñs sordes filiorum & filiarū syō spū iudicii: Si quis at sanguinē habuerit nequaq; spiritu iudicii: sed cōbustionis igne purgabitur: eritq; populo fortitudo: & prohibebit eos interfici ab his qui uino draconum inebriati sunt & errauerūt ppter siccera: Sæpe diximus esse uinū quod de uineis fit: sycerā at omnē potione q iebriare pōt & statū mētis euertere: quā pprie aqla ebrietatē trāstulit siue illa frumēto siue ordeo siue milio pomorūq; succo: & palmarum fructu & alio quolibet genere conficitur: Igitur sacerdotēs & pphetæ hereticorū exciderūt mente propter sycerā: & absorpti sūt propter uinū quales fuerūt prisca & maximila: earūq; montanus: & qd dicerēt nesciebāt: Vino iebriatur qñ scripturas sanctas male itelligūt atq; puerūt: Siccera qñ seculari abutūtur sapiētia. & dialecticorum tēdiculis q non tam uincula sunt appellāda quā fantasmata: idest umbræ quædam & imagines q cito pereunt atq; soluūtur: Istiusmodi cōsiliū maledictio possidebit: qui quæstū putāt eē pietatē & cūcta faciunt propter auaritiā: De hoc fantasmate & apostolus loq̄batur: attēdētes spiritibus erroris & doctrinis demoniorū: in hipochrifi loquentium mēdatiū: Tertia explanatio est qd postq; dñs scribas phariseosq; subuerterit: & fociū eorū iudā pditorē q ab initio fuerat: loculos. n. pecuniæ pauperū ipse portabat: Tūc sit in spē & in gloriæ coronā his q de iudæis in domino crediderint: haud dubiū qñ apostolos significet quos ad pdicationē euāgelii reseruarit: & nō statū pmissit p christo sanguinē fūdere: Omnes. n. scribæ & pharisei uino & siccera de qb; supra dixim; iebriati sūt: tā sacerdotes quā pseudo pphetæ: sed tēdiculæ eorū atq; insidiæ fuere p nihilo: qā & iudas ipse q pdidit fecit ppter pecuniā: & sacerdotes q pditorē pecunia corruperūt: propter merū abiectionis suæ: ipse enī flagellū de funiculis faciēs eiecit de tēplo q uēdebāt boues: & oues: & cathedras uendēriū columbas & numulariorū mensas sua auctoritate subuertit dicēs ad eos: Scriptū est: Domus patris mei domus orationis uocabitur uos at fecistis eā domū negotiationis: siue speluncam latronum: iuxta anagogen illud hebraicū in quo diximus omnes mensæ eorū repletæ sunt uomituū sordiumq; ita ut nō sit ultra locus: Ad hereticos & ad scribas ac phariseos sic referri potest: ut uniuersā doctrinam eorū & cūcta mysteria dicam; uomitu plena & sordiu dum scripturarum sanctarum non digerunt cibos: nec

Liber Nonus. c. xxviii.

uniuerso corpori faciunt esse uitales sed imaturos & fetentes egerunt: ita ut nullum in eis deus reperiatur locum: Miror autem quod uoluerit theodotio ut pro uerbo hebraico quod dicitur cisoa per quo aqua iter prætatus est uomituū sordium & symachus tantum uomitum ille diceret
Id est uomitum disalia: quod uerbum ubi apud grecos lectum sit inuenire non potui: nisi forte nouere ei nouum finxerit nomen: Si quidem & apud hebreos compositum est: quia uomitus dicitur. ci. & soa. sordib⁹ quicquid igitur nausæ facit & uomitum. appellari potest.

Quæ docebit scientiā & quæ intelligere faciet auditum: Ablactatos a lacte apulso ab uberibus
Quia māda remāda: expecta reexpecta. expecta reexpecta. modicū ibi. modicū ibi: In loquella enim labii & lingua altera loquetur ad populum istū: Cui dixit: **Hec** est requies mea: reficite lassū & hoc est meū refrigeriū: Et noluerunt audire: & eris eis uerbum dñi manda remanda. manda remanda expecta reexpecta. expecta reexpecta. modicum ibi. modicum ibi. ut vadant & cadant retrorsum & conterantur: & illaqueentur: & capiantur. LXX.

Cui annuntiamus mala & cui annuntiam⁹ nuntiū: qui ablactati sūt a lacte qui abstracti ab ubere & tribulationē super tribulationē: Expecta prestolare. spē sup spē: adhuc parū propter inquisitionē labiorū: propter linguā alterā qua loquētur populo huic dicētes eis: **Hec** est requies esurientis: & hec cōtritio: & noluerūt audire: & erit eis sermo dñi tribulatio super tribulationē: expecta expecta spes super spem adhuc parū: ut vadant & cadāt retrorsū: cōterantur & picliten⁹ & capiantur.

Quis inquit dignus est doctrina domini: quod uerbis saluatoris dicētis: Qui habet aures audiēdi audiāt: ut quod auribus auferit corde intelligat: quoniam illi sunt: sequens uersus ostendit: Ablactati a lacte apulsi ab ubere: qui nequaquam lacte nutriūtur infantia: sed solido uescuntur cibo: quia pulsi sunt ab ubere cum isaac: propter quā lātitiā fecit abraham grāde conuiuiū: hi merentur dñi audire mysteria: & intelligere quæ sacerdos & propheta nesciūt inebriari & absorti a uino: qui errauerūt & nescierunt uidēte: quia omnes mensæ eorū repletæ sūt uomitus sordiu⁹: qui prophetis uetura annuntiantibus & nisi fecissent quod pcepta erāt pcepta minitātib⁹ solebāt dicere subsanantes: Manda remāda: Cūq; abuteretur dei patiētia quod differt irā ut præbeat misericordiā solebāt ēt hoc ex persona pphetarū ludētes dicere expecta paulisper expecta modicū: uenient quæ futura prædiximus: Hæc autem uniuerſa loq̄bantur in populo: quia dei sermonibus non credebāt: Statimq; infert ppheta: nequaquam uobis deus his uerbis loquatur: ut p̄cipiat quid facere debeatis & præstolemini quæ uetura sūt: sed loq̄tur uobis in furore p̄senti: qui prius dixerat ad populum: hæc est requies mea: Reficite lassū multo tēpore laboraui: in nullo inueni requiem: Vulpes foueas habent: & uolucres cæli nidos: fili⁹ autem hominis non habet ubi caput reclinet: Et hoc est meū refrigeriū: ut in uobis aliquādo requiescā: qui noluerūt audire: & mea monita contēpserunt: Quam obrem hoc quod solebant ludētes dicere pphetis māda remāda: māda remāda: expecta reexpecta: expecta reexpecta: modicū ibi modicū ibi: & irridere patiētiā meam: dum me arbitrātur minitari quæ nūquam facturus sim: Sentient rebus expleri ut vadant in iteritū & cadant retrorsum opistotono insanabili numquamq; ad priora proficiāt: nec possint cum apostolo dicere: Præteritorum obliti ad ea quod priora sunt extendimur: sed conterantur & illaqueentur: & uel a babylonio uel a romano capiātur exercitu: Pro eo quod nos diximus manda remanda: expecta reexpecta: modicum ibi modicum ibi: in hebreo scriptum est. salua. sau. saula. salila cau caula cau zersam zersam: hisq; uerbis abuti solet imundissima heresis apud simplices quosq; atq; decēptos: ut errorē faciat nouitate sermonū: quod scilicet qui hæc uerba cognouerit & in cognitu eorum meminerit absq; ulla dubitatione transeat ad regna cælōrum. Legimus in apostolo in aliis linguis & in labiis aliis loquar populo huic: & nec sic exaudient me dicit dominus: Quod mihi uidetur iuxta hebraicum de presenti sūptum capitulo: & hoc in ueteri obseruauimus testamēto absq; paucis testimoniis quib⁹ lucas solus abutitur qui magis græcæ linguæ habuit scientiā: ubi cūq; de ueteri instrumento quid dicitur: Non eū iuxta. lxx. sed iuxta hebraicum ponere nullius sequētē interpretationem: sed sensum hebraicum suo sermone uertentem. Symmachus theodotio & lxx. de hoc loco diuersa senserunt & quia longum est de omni dicere. lxx. interpretes qui leguntur in ecclesiis breuiter trāscurramus: Reiecto populo iudæorum sacerdotibus & prophetis qui inebriati sunt & errauerunt: & maledictio comedit consilium eorum quod inierunt propter auaritiā Cui annuntiabimus inquit futuras pro christo tribulationes: Cui mala pro quibus paratur corona uirtutum? Vtiq; his qui ablactati sunt a lacte: qui apulsi ab ubere haud dubium quin apostolos significet: Tribulationē super tribulationem expecta: loquitur autem ad chorū apostolorum omniumq; credentium. ut non ad unam sed ad multas se paret tribulationes: ut cū tribulatus fuerit atq; depressus: Rursum speret & spem super spem habeat: quod si paululum tardauerit quæ promissa sunt non sit incredulus. Modicum enim paruulumq; & uenient quæ promissa sunt: Et enim tribulatio patientiam operatur: patientia probationem: probatio spem: spes autem non confundit. Et hæc ipsa tribulatio geminabit detractiōe labiorum: & blasphemias persequentiu quib⁹ aduersus dei populum rabido ore defecuerunt: Porro apostoli & apostolici uiri loquentes ad populum iudæorum: Dicentes: Hæc est requies esurienti iustitiarū: & hæc contritio & agustia quæ ducit ad uitam: Illis hæc prædicantibus audire impii noluerunt: Vnde hoc quod ad dei populum dicebatur: tribulationem sustine

*Lucas gratia lingue habet
uiri scientiam*

Super Esaiam.

sustine tribulationem sustine: Expecta spem. expecta spem: Adhuc modicum: adhuc modicum illis uertetur in poenam: qui audire sermonem domini noluerunt: Vt corruant & uadant retrorsum: & in periculum obsidionis ac mortis incurrant: & absq; ullo miseriarum fine capiantur: Quod autē uerbum hebraicum dea quod omnes uerterunt scientiam. soli. lxx. mala interpretati sunt: error p- spicius est: Prima enim littera delecth uel res: paruo apice distinguuntur: Si ergo legatur dea scientiā sonat Si rea malitiā: non a malo quod cōtrariū bono est: sed ab angustia.

¶ Propter hoc audite uerbum domini uiri illuso- res qui dominamini super populum meum qui est in hierusalem: Dixistis enim: percussimus fedus cum morte: & cum inferno fecimus pactum: flagellum inundans cum transierit: non ueniet super nos quia posuimus mendatium spē nostram: & mendatio protecti sumus.

LXX.

¶ Propterea audite uerbū dñi uiri tribulati & principes populi huius q est in hierusalē: Quia dixistis fecimus testamētum cū inferno: & cū morte pactus: tēpestas trāsies si irruerit nō ueniet sup nos: qm posuimus mendatium spem nostram: & mēdatio ptegemur.

¶ Quod supra diximus cum irrisione solitos principes iudaorum prophetis dicere manda remā- da: expecta reexpecta: & cetera his similia: per quæ ostenditur nequaquā eos prophetarum credidisse sermonibus: sed prophetiam eorum habuisse despectui: præsens ostendit capitulum: per quod ap- pellantur uiri illuso- res: Sunt autem scribæ & pharisei qui dominantur super populum dei in hieru- salem: quos. lxx. uocant uiros tribulatos & principes populi hierusalem: Dixerunt enim non sermo- ne: sed opere: Sumus sicut & ceteræ nationes: habemus pactum & fœdus cum inferno & cum mor- te: semel salutē desperabimus: Certe captiuitas longo post tempore uentura est: Dicentibus uobis adhuc modicum adhuc modicum: Expecta rursus expecta: Ergo cum mortui fuerimus hoc flagel- lum captiuitatis: & hāc tempestatem non sentiemus: Semel enim mendatio credidimus: frustra spē habuimus in deo & in lege eius: Et ideo mendatio protecti sumus: quo mortui imminentem capti- uitatem declinauimus: Verbum hebraicum soth. aquila & symmachus flagellum. lxx. tempestatē interpretati sunt: Chazab quoq; omnes mendatium transtulerunt in quo sperauerunt iudæi: cuius iuxta euangelistam ioham pater est diabolus.

¶ Accirco hec dicit dñs deus: Ecce ego mittā in fundamētis syon lapidē pbatum: angularē pre- tiosus fundatum fundamine: q crediderit non festinet: & ponaz iuditium in pondere: & iustitiam in mēsurā: & subuertet grādo spē mendatii: & protectionē aque inundabunt: Et delebitur fedus ue- struz cū morte: & pactus uestruz cū inferno non stabit: Flagelluz inundans cum trāsierit: eritis ei in cōculcationē: Cūz ptrāsierit tollet uos: qm mane diluctulo transiuit in die & in nocte: & tātum modo sola ueratio intellectus dabit auditui. coangustatus est enim stratum ita ut alter decidat: & pallium breue utrumq; operire non potest.

LXX.

¶ Propterea sic dicit dominus: Ecce ego imittā in fundamētis syon lapidem pretiosus: electus angularē: bono- abilem in fundamēta eius: & qui crediderit nō cōfundetur: Et ponā iuditium in spē: misericordiā autē meā in pōdera: & qui credūt frustra mēdatio qm non trāsibit per nos tēpe- stas & nō auferet nobis testamētuz mortis: & spes uestra ad infernuz nō ptrāsibit. tēpestas ueni- ens si trāsierit: eritis ei in cōculcationē: Cum transierit tollet uos mane ptransiet die & nocte erit spes pessima: Discite audire q estis in tribulationē: Non possumus pugnare ipsi autē infirmi su- mus ut congregemur.

¶ Dixeram inquit uobis: Audite uerbum dñi uiri illuso- res siue tribulati p-icipes populi mei: Et no- lite fœdus habere cū morte & pactū cū inferno: qui contēnētes præcepta mea: posuistis mendatium spem uestram: & gloriātes immo desperantes dicitis: mendatio protegemur: Accirco misericors & miserator dominus paties & multum misericors: Nolētibz uobis in fundamenta syon lapidē ele- ctum & probatū: & prætiosum: & angularem missurum esse se dicit: De quo & apostolus loquitur: Quasi sapiens architectus fundamentum posui: Et iterum: Fundamentum enim aliud nemo potest ponere pter id qd positū est: qui est christus iesus: Iste lapis uere & secundo appellatur lapis: sicut & in leuitico homo homo bis dicitur: & angularis lapis: quia circumcisionis & gentium populos co- pulauit: de quo & i psalmo dicit: lapidē quē reprobauerūt ædificātes hic fact' ē i caput āguli: isti sūt at ædificātes & cemētarii: q nūc appellāt uiri illuso- res & p-icipes populi q est i hierusalē: de hoc lapi- de & i danielē legim' q excis' sit d mōte sine maib': & impleuerit uniuersū orbē eo qd diuini germi- nis dispēsatio humanū corp' assūperit & habitauerit i eo plenitudo diuinitatis corporaliter: Sup hūc lapidē q alio nomine appellatur petra xps ædificauit ecclesiā & firmo iuxta hebraicū fūdauit fun- damine: In quo q crediderit nō cōfundetur: siue iuxta hebraicum nō festinet: ne uidelicet tardus ei christi uideatur aduētus: Si enim tardauerit iuxta abachuc nō festinet: quia ueniens ueniet & sua p- missa complebit. Promittit quoq; deus ponere se in eo iuditium ponderis. Neq; enim iudicat pa- ter quemquā: sed omne iuditium tradidit filio: Et iustitiam siue misericordiam in mēsurā ut red- dat unicuiq; secūdam opera sua. Et iustitiam ac misericordiam alterutro tempore. Iuxta quod & i psalmis legimus: Misericordia & ueritas obuiauēnt sibi: iustitia & pax deosculatæ sunt se: Spem quoq; ait uestram atq; mēdatium: idest diabolū patrem omnis mendatii: supplitorum meorum

Liber Nonus. c. xxviii.

grādo subuertet: & protectionē sub qua uos tutos fore arbitrabamini: tēpestas ualida & aq̄uag: multitudo delebit: ita ut amicitia & fœdus quod habebatis cū morte & cū inferno: hoc est cum diabolo pereat in æternum: Et flagellum siue tempestas de quo dixerat: flagellum inundās cū transierit nō ueniet super nos: ueniet & eritis ei in cōculcationē: hoc est omnia tormenta patiemini: quæ uos putabatis desperationis animo nequaquā esse passuros: Semp enī irruet uobis: & tam in prosperis quā in aduersis irā domini sentietis: & mors uos seuā populabitur: Quid dicat de pœnis pœnarū: Sola formido & tormentorum mœtus uos corrigit ad salutē: & mala uestra intelligere faciet: Cūq̄ uexati fueritis scietis pphetas meos uera dixisse: Quodq̄ sequitur coāgustatum est enim stratum ita ut alter decidat: & pallium breue utrūq̄ operire nō potest: illū habet sensum quod in apostolo legimus: Non potestis calicē domini bibere & calicē demoniorum: Non potestis mēsa domini esse participes & mensa idolorum: Et alibi quæ participatio iustitiæ cum iniquitate: Quæ societas luci ad tenebras: quæ cōuentio christi ad belial: quæ pars fidei cum infidele: qui consensus templo dei cū idolis: Loquitur autem sub metaphora mariti pudicissimi: qui adulteræ dicit uxori: Vnus lectulus me & alterum tecum capere nō potest: & pallium bræue maritum & mœchū cooperire non praualeat: Dicit hierusalē ad quam & in ezechiel sub persona uxoris loquitur fornicātis: & quā in osee principio scortum uocat: & adulteram: si uis meis cōplexibus copulari: abice idola: Si serueris idolis: me habere nō poteris: Hoc iuxta hebraicum: Porro qđ in .lxx. legitur: Discite audire qui tribulati estis nō possumus pugnare: ipsi autem infirmi sumus ut nō congregemur: quē sensum habeat & quomodo superioribus copuletur pœnitentia ignoro: Nisi forte ad principes populi loquatur sermo diuinus & hortetur eos ut spem habeāt in deo & non in morte atq̄ inferno: & discant audire uaticinia prophetarum: Illiq̄ respondeant se pro infirmitate uirium aduersus contrarias potestates pugnare nō posse: nec inter dei populum congregari

Sicut enī in mōte diuisionū stabit dñs: sicut in ualle gabaon irascetur: ut faciat opus suum peregrinum est opus suū: alienum opus eius: ut operetur opus suum: peregrinum est opus ab eo Et nūc nolite illudere: ne forte cōstringant uincula uestra: Cōsumationē enī abbreviationē audiui a dño deo exercituum super uniuersam terrā. LXX.

Sicut mons impiorum consurget dominus & erit in ualle gabaon: cū furore faciet opera sua amaritudinis opus & furor eius quasi alienis abutetur: & aliena amaritudo eius & uos nolite letari: Nec confortetur uincula uestra: quia consumatas & abbreviatas res audiui a domino deo sabaoth quas facturū est super omnem terram.

Lapidē p̄iosū in fundamentis syon positurū se dñs repromissit: ut subuerteret grando mēdatiū & impiorum sp̄e fœdusq̄ cū morte & pactū cū inferno tēpestas ualida deleat: Quē q̄a suscipere illutores principes noluerūt: sicut quondā cōtra alophilos regnāte dauid in mōte diuisionū q̄ hebraice appellabatur farasim: Dominus cōcidit aduersarios suos: unde & locus nomen accepit: Et sicut in ualle gabaon sub iesu principe quōdam fidutiā habitantis in se dei locutus est: stet sol in gabaon & luna contra uallē melom: & stetit sol spatio unius diei: multiq̄ de alienigenis perierunt: sic contra impios & illutores irascetur dominus ut faciat opus suum: Non est enim opus domini perdere: quos creauit: sed facere opus alienū: quod ad crudelitātē magis quam ad clementiam pertinet: rursumq̄ idipsum aliis uerbis repetit: ut operetur opus suum: Non est opus eius punire peccātes sed peregrinum: & alienū ab eo ut puniat qui saluator est. Quoniam igitur de patientia sua resurrecturus est dñs & nequaquā parciturus: sicut nō pepercit in monte pharasim: & in ualle gabaon: Moneo uos o uiri illutores ut nequaquā rideatis de prophetis meis: & nō putetis nō uētura q̄ nūtiāt: si pmanseritis i illudēdo: cōstringāt uicula peccatorū uōrū: funib⁹ .n. peccatorū suorū unusq̄q̄ cōstringit siue captiui ratis uobis tēp⁹ adueniat: Si qđ dñs tāto tēpore differebat uicula captiuitatē atq̄ supplitia: siue ultimū iudicii diē: iā reb⁹ expletur⁹ ē & cōsumatur⁹: & abbreviaturus: itaq̄ ego propheta q̄ a dño deo oipotentē futura cognoui sup uniuersam terrā: hęc uobis ut iminētē irā pœnitentia pueniat: iuxta .lxx. ipse dñs quasi mons impiorū dicitur surrecturus & futurus in ualle gabon: ut faciat opera sua: q̄ omnia unū opus est amaritudinis: Qđ nequaquā uideatur esse blasphemū: nō .n. dixit futurum dñm mōtē impiorū: sed quasi mōtem q̄ ipiis & sustinētibus uideatur esse grauissimus: Quomodo si filius negligens & alter egrotus patrem & medicū putent esse cūdeles: si eos uerberib⁹ atq̄ caute rio disciplinæ restituāt sanitati: Cōsurget .n. dominus & erit in ualle gabaon: propter eos q̄ cum ob peccata in humili cōsistāt loco propter tumorem animi eriguntur in supbiā: Gabaon .n. collis iter p̄tatur: ut faciat opera sua quæ sūt opera amaritudinis: qñ cogitur mutare clemētiam: & pro dulci amarus efficitur: Igitur uos q̄ hęc estis aliquādo passuri: nunc nolite letari illa lētitia: qua gaudebat & diues in conuiuio purpuratus: & lazarum pauperem negligens: ne forte fiant uestra uincula fortiora: quæ enī facturū est dominus & rebus suam sententiam completurus: Hęc ego audiui & uobis omnia nuntiaui: Quodq̄ intulit supra omnem terram: iuxta historiam: iudeæ terminos intellige: iuxta anagogen: totius mundi.

Aurib⁹ percipite & audite vocem meam: atēdite & audite eloquium meum: Nūquid tota die arabit azans ut seret & proscindat & sariet humum suam: Nonne cum adequauerit faciem ei⁹ feret geth.

Super Esaiam.

feret gith: & cyminū sparget: & ponet triticum p ordinē: & hordeū: & miliū: & viciam in finibus suis & erudiet illum in iudicio deus suus docebit illū: *Ad. n. in ferris triturbabitur gith: nec rota plau-*
stri super ciminū circūibit: sed virga excutiet gith: & cyminū baculo: panis autē cōminuitur: ve
rū non in perpetuū triturans triturabit illum neq; vexabit eū. rota plaustri neq; ungulis ei? cōmi
nuet eū: & hoc a deo exercituū exiuit vt mirabile faceret cōsiliū: & magnificaret iustitiā. LXX.

Auribus percipite & audite vocē meā: attēdite & audite sermones meos: *Quid tota die ara*
bit q arat: aut semētē preparabit ante q pparet terram: *Quid nō cūz adequauerit faciē eius*
tunc seminabit triticū: & ordeū: & miliū: & far in finibus suis: & erudietis iudicio dei & letaberis
Non enim cum duritiā mundatur gith neq; rota plaustri circuit super cyminum: sed virga ex
cutitur gith: & cyminum cum pane commeditur: *Neq; enim in sempiternum ego irascar vo-*
bis: nec vox amaritudinis mee cōculcabit vos: & hec a domino sunt egressa portenta: *Inite con-*
siliū: exaltate vanam consolationem.

Ad eosdē nūc ē loqur qbus supra dixerat: Audite uerbū dei uiri illusoress q dominamini sup po
pulum meū: q est in hierusalem: & p̄cipit eis ut uocē eius audiant: & eloquū illius diligēter attēdāt
Nūquid ait agricola semp arabit ut semētē iaceat: nōne prius p̄cinder humū: & uomere sulcos re
uoluet: iacētesq glebas rastros franget & sarculos: ut cū adequauerit supficiē terrā: & dura prius arua
molliorit: tūc spargat gith siue cyminum: seratq triticū: & ordeū: & miliū: & far in finibus suis uarie
tate terrā & tēporē. neq. n. simul oīa seminatur: Pro farre qd grāci uocant qdā uitā intelli
gūt: p̄supq agricolā idēst satorē erudit de? naturaliter iudicio suo: & docet illū ut sciat quā cui semē
ti culturā adhibeat: Deniq; cū metēdi tēpus aduenerit: gith: & ciminū q ifirmiora sunt semina nō ro
tis plaustrorū terūt q i ferrarū similitudinē ferreā: circū agūt & trahūt sup demessas segetes: Sed uir
ga excutit & baculo q uulgo flagella dicūt: panis at. i. triticū d quo efficit panis rotis ferreis terit: &
oīs eius stipula cōminuitur in paleas: Verūt nō semp uexatur & teritur: nec oī tpe rotarū ungulis
cōminuit: p qb? i hebraico dicitur eq; earū: ut qā ungula plaustrorū dixerat metaphorā seruaret i re
liqs: qdā uolūt ex eo: qd ungulas & equos nominauit: ostēdi equarū grāges: q ad terēda frumenta
areis imitti solēat: sed nō poterat scriptura dicere: qd iudāa p̄uitia nō habebat: Hoc at. i. ut gith &
ciminū uirga excutiat & baculo: frumētum hordeūq; & far: fortasse & milium rotis ferreis cōterā
tur: & nō in ppetuū: dei iudiciū est: q in oībus ostēdit mirabile cōsiliū suū & iustitiā magnitudinem
monstrat In cunctis hęc

: Vt facilius sensū p quo ista dicūt possimus itellige

re: Deus uariā genus dispēsat humanū: Nūc punit: nūc misereatur: nūc corripit: nūc defendit: Idest
nūc arat: nūc serit: nūc maturas fruges metit: & demessas in areis terit: orbēq suū gubernat ut uo
luerit: Gith & cyminum: idēst oēs gentes quā nō receperūt eius notitiā. nec legis habuere prācepta
Virga emūdat & baculo: frumētum autem idēst populum iudāorum magnis torquabit suppliciis
Cui. n. plus creditur plus exigetur ab eo: & seru? qui scit uolūtate dñi sui & nō fecerit eā: uapulabit
multis: Et in alio loco scriptū est: Potētes potenter tormenta patientur: Verūt nō eos torquabit
in perpetuū: Aliud enim est eē ipiū aliud peccatorē: qd nos in gentibus & iudāis interpretati su
mus: Alii exponunt sup populo & sacerdotibus q uulg? indoctū in die iudicii quasi gith & cymi
num corripiatur uirga & baculo: sacerdotes at q habuerunt clauē sciētiae magnis suppliciis torquā
antur: & hoc dñi fiat iudicio q ostēdit in cunctis mirabile cōsiliū suū & iustitiā ueritatem: ut
qui plus acceperunt plus exigatur ab eis: Pro eo quod nos interpretati sumus in uirga excutietur
gith & cyminum in baculo: nescio quid uolentes. lxx. transferunt cyminum autem cum pane cō
medet: Deniq; & ueteres grāciā interpretes hebraicum differētes de hoc sermone tacuerunt: quia
forsitan quod dicerent non habebant: Illud autem in quo nos iuxta hebraicum posuim? (uerū nō
in perpetuum triturans triturabit illum neq; uexabit illum rota plaustri: nec ungulis suis cōminuet
eū uox. lxx. n. iuxta v̄bū: sed iuxta sēsū itēptati sūt: Neq. n. ego i sēpiternū irascar uobis: nec o) ama
ritudinis meā cōculcabit uos: ostēdēs futura peccatoribus post tormēta refrigeria: & hęc quasi por
tēta atq; mirabilia egressa esse a dño: Vnde p̄cipitur peccatoribus: q postea puniendi sūt: ut ineant
cōsiliū & exaltēt cōsolationē suā nequaq; uanā ut a. lxx. additū ē: sed ob salutē cōsolationē: nūq. n.
de? p̄ciperet ut exaltārēt uanā cōsolationē suā: q eis nō erat pfutura. CAPITVLVM. XXIX.

Ve aribel aribel ciuitas quā expugnauit dauid: *Addit? ē annus ad annū: sollēnitates*
euolute sunt: *Circūallabor aribel: & erit mibi quasi aribel: & circūdabo quasi speram*
in circuitu tuo: & iaciā cōtra te aggerē: & munimēta ponā in obsidionē tuā: humiliaberis
de terra loqueris: & de humo audietur eloquiū tuū: & erit quasi p̄bitonis de terra vox
tua: & de humo eloquiū tuū m̄ssitabit: Et erit sicut puluis tenuis multitudo vētilātiū te: Et
sicut fauilla p̄trāsics multitudo eorū q contra te p̄ualuerunt: Er̄t repēte cōfessum a dño exercitu
ū: visitabit in tonitruo & cōmotione terre: & voce magna turbinis & tēpestatis: & flāme ignis
deuorātis: Et erit sicut somniū visiōis nocturne multitudo omnium gentiū que dimicauerunt
cōtra aribel: & oēs q militauerunt & obsederunt: & p̄ualuerunt aduersus eam sicut somniat esu
riens & comedit: cūz fuerit ex perrect? vacua est anima eius: & sicut somniat sitiēs & bibit post q
euigilauerit lassus adhuc sitit & anima ei? vacua est: sic erit multitudo omnium gentium que

Liber Nonus. c. xxix.

dimicauerunt contra montem syon.

LXX.

The arihel ciuitas quā expugnauit dauid: cōgregate fruct⁹ gemina annū sup annū comedite. Comeditis enim cum moab: coangustabo enī arihel: & erit fortitudo illius & diuitie mibi: & circundabo simul dauid sup te: & mittā vallum in circuitu tuo & ponam p gyrum tui turres: & humiliabuntur in terram: sermones tui: & in terra occidēt verba tua: Et erit sicut loquentium de terra vox tua & vsq; ad pauimētū vox tua isfirmabit: & erūt sicut puluis d rota diuitie ipioz: & sicut fa nulla q̄ rapit multitudo eoz q̄ te opprēsserūt: eritq; i pūcto repēte a dño sabaoth: visitatio. n. erit cū tonitru: & cōmōtione & voce magna tēpestas valida: & flamma ignis deuorans. Et erunt quomodo vidētis somniū nocte diuitie omnium gentium que militauerunt contra arihel: & omnes qui pugnaverūt contra hierusalem: & vniuersi qui congregati sunt super eam & afflixerunt eam: eruntq; sicut qui in somnis esuriunt & comedunt. Quq; surrexerit: vanum est somnium eorum. Et sicut qui per somniū sitit & bibit: cū surrexerit adhuc sitiet & aīa eius frustra sperauit: sic erūt diuitie omniū gētiū q̄ militauerūt cōtra mōtem syon.

Pro eo quod nos interpretati sumus: uhe in hebreo scriptum est: oī quod apud eos interdū uocatio casu dicitur: ut non plāgat arihel: sed uocet. Licet in p̄senti loco pro planctu accipiēdum sit: Arihel quoq; interpretatur leo dei: Et pro ciuitate quā aquila interpretatus est: polixim. hoc est opidulum siue uiculus: in hebreo legunt cariath: quod proprie uillā significat: & lingua syra dicitur cariatha: Vnde & uilla siluarum appellatur cariathiarim: Deniq; & in superioribus ubi legim⁹: quo modo facta est meretrix ciuitas fidelis syon. pro ciuitate cariath: id est uilla: quam nos ut translatio nem aquilae exprimamus aduerbium ciuitaculā possumus dicere: igitur arihel id est leo dei quondam fortissima uocatur hierusalē: siue ut alii arbitrantur: templū & altate dei quod erat in hierusalē. Quodq; sequitur: quam expugnauit dauid: pro quo interpretatus est symmach⁹ castrū dauid: & theodotio circumuallatio dauid: in hebreo legitur hana: quod eruditissimus hebreorum habitaculum significari exposuit: Si igitur legerimus quā expugnauit dauid: illud tempus referamus quando cepit dauid syon: Repugnātibus cecis & claudis: sed primus ioab domatum excelsa conscēdit: Si autē iuxta symmachum & theodotionē: hoc sentiendū quod dauid eam instaurauerit atq; munierit: additus est annus ad annum siue subtractus: ut interpretatus est aquila & sollēnitates euolutae sunt subuerso enim templo & iudaica religione sublata omnis eorum festiuitas perii t: Dicitq; se domi n⁹ circūuallare arihel babylonio exercitu & fore eam tristem atq; merentem quādo ab eis diruta fuerit: Rursūq; sub iesu filio iosedech sacerdote magno: & zorobabel filio salathiel ezraq; & neemia quando pphetauerūt aggeus & zacharias fore eam quasi arihel quod habeat antiqui tēpli similitudinem: sed magnificentia ornamentumq; non habeat: Secundo quoq; dominus cōminatur qd̄ circundet harelē spera & iaciat contra eā aggerē & munimēta ponat in obsidionē eius: & compleatur illud quod ipse plangēs hierusalem loquitur in euangelio: Si scires ea quae ad pacē sunt tibi qm̄ uenient dies sup te & circūdabūt te inimici tui uallo: & obsidebūt te & in terra humiliaberis: & hierusalē erit cōcalcata a nationibus usq; ad consumationē tēporis gētiū: Aliis. n. v̄bis ppheta nūc dicit quod humiliata de terra loquatur: & de humo instar passerū mussitet: ut per hēc uerba significet magorū: per quā animas se uocare dicuntur & tenues umbrarum immo de monū audire uoces: Deniq; ppytone aqla magum interpretat⁹ est q̄ hebraice dicitur eheb p quo lxx. de terra loquētes trāstulerūt: Quib⁹ uerbis indicatur ruina templi usq; ad cōsumationem permansura mūdi: qd̄ cū lapsum in cineres nequaquā ultra suscitetur: Tant⁹ at o arihel te. romane potentia uallabit exercitus: ut innumerabili pulueri cōparetur & fauillae p aerē uolūtati: Vñ nō imbecillitatem pulueri cōparat & fauillae qui contra eos militauerunt: sed multitudinem quae harenis innumerabilibus exequatur: Et hoc erit repēte cōfestim. ut in media pace: subita sub nerone bella cōsurgant: Et dominus exercitū uisitet hierusalem in tonitru: & in cōmōtione terrae: & in turbine tēpestatis: & i flāma ignis duorātis p qd̄ tēplū significet ḡburendū: romāi at q̄ supatis iudaeis subuersa hierusalē sub tito & uespasiano: de uasis quodā dei manubias obtulerūt capitolio suaeq; v̄tutis & potētiae hominū n̄ irae dei putauerūt esse qd̄ fecerant q̄si in somno & i nocturna uisione omnes diuitias possidebūt: Et quomodo qui esurit dormiens in somnis se uesci putat & qui sitit arentibus siti faucib⁹ flumina bibit: cūq; uigilauerit ardētior sitis sit q̄ cassa portione delusa ē: sic multitudo uersae gētiū q̄ romanæ subditæ potestati dimicauerūt cōtra mōtē syō: habebūt q̄si i umbra: & nubes: & somniū nocte diuitias q̄s maturo iteritu dereliquēt: i eo loco ubi nos posuim⁹ oēs q̄ militauerūt & obsederūt & pualuerūt aduersus eā. lxx. trāstulerūt: & oēs q̄ militauerūt cōtra hierusalē qd̄ i hebraico nō hēf: In p̄cipio quoq; hui⁹ capituli ubi nos dixim⁹ addit⁹ ē ānus ad annū: siue subtract⁹ illi interpretati sūt cōgregate fruct⁹ uel gemina ānū sup ānū māducate comeditis. n. cū moab: & ē sēsus ānū ān⁹ dñi acceptabilis p̄dicatiōis ei⁹ adueniat imo duo āni de qb⁹ i cātico abbachuc iuxta hebrai cū legim⁹ i medio duorū t̄p̄ cognosceris seminate uobis i lachrimis ut metatis i gaudio: scriptū ē in euāgelio scdm̄ ioh̄m p tria pasca dñm i hierusalē q̄ duos ānos efficiāt: qd̄ at seqtur comeditis enim cū moab: in hebraico nō habetur de quo possumus dicere: qd̄ nisi fructus sibi potētiae cōgauerint: incipiant cū his comedere q̄ nō ingrediuntur ecclesiam domini usq; in aeternum. Cate-
ra in qbus

Super Esaiani

ra in quibus uidentur discrepare: manifesta sunt & ex his q̄ exposuimus facili eorum interpretatio est. Scio me legisse arihel interpretari lux mea dei: quod longe aliter est. Hic enim prima syllaba p̄ aleph & res scribitur: lux autem quæ hebraice dicitur oš. inter aleph & res mediam habet litteram uau: quæ in præsentī nomine nō habetur. Omniaq; quæ nunc dicuntur cōtra arihel: referunt ad hereticos qui doctrinam suam dei æstimant lucem: & expugnandi sunt a uero dauid: oēs q; solemnitates eorum auferē dā: & gaudium præsens futura tristitia cōmutādum. Quibus præcipiat deus ut agant pœnitētiā: ne incipiāt comedere cum moabitīs: & similes esse gentiliū. Ipse enim expugnabit arihel: & oēm uirtutem eorum atq; diuitias suo circūdabit exercitu. Turribusq; hoc est magistris ecclesiæ humiliabit in terra sermōes eorum: ut nequa q; ponāt in cælum os suum: sed scribatur in terra loquaturq; de terra: & fiant quasi puluis excussus rota: oēs q; diuitiæ impiorum p̄cto & momento temporis cōparentur: quādo uisitauerit eos in sua maiestate descēdens in turbine & tēpestate & igne supplicii: & intellexerint omnes diuitias suas pompamq; sermonum: & argumentorum strophas: frustra cōmedentis & bibentis somnio comparari qui militauerunt contra hierusalem uisionem pacis: siue aduersum haniel leonem fortissimum: & ad extremum cōtra montem syon: super quā ecclesiæ ciuitas sita latere nō potest.

C Obscurefcite & admiramini fluctuate & vacillate: inebriamini & non a uino: modo ueniet non ebrietate: quoniā miscuit uobis dñs spiritum soporis claudet oculos uestros: pphetas & principes uestros qui uident uisiones operiet: & erit uobis uisio oīum sicut uerba libri signati: quæ cum dederint sciēti litteras dicent lege istum. Et respondebit: nō possum: signatus enī ē: & dabitur liber nescienti litteras: diceturq; ei lege & respōdebit nescio litteras.

C Pro soporis spiritu. lxx. cōpunctionem Theodotio. meritis excessum. Aquila: cataphorans: id est grauē somnum interpretatus est: q; hebraice dicitur thardema: quē in adam missum a deo scriptura cōmemorat: quādo de costa lateris eius mulier effecta est. Et Iona hoc idem somno stertebat in naui. Oīs autem prophetia post subuersionem hierusalem & templi: id est arihel: cōtra scribas & phariseos est: qui habētes clauem scientiæ: nec ipsi itroēūt: nec uolētes alios itroire permittūt. Et p̄cipitur eis: ut stupore atq; miraculo: Immo iuxta. lxx. dissolutione totius corporis & mentis excessu inebriētur: atq; moueātur & fluctuent: uacillātes nō uino nec sycera: sed spiritu soporis siue cōpunctiōis dñi: ut intelligentes malum suum: agāt aliquādo pœnitentiam. Dicātq; cum propheta. Versatus sum in infirmitate dum cōfigitur mihi spina. Scitote ergo scribæ & pharisei q; estis principes iudæorum: qd̄ reddat uobis dominus uicissitudinem uestrā. Vos enim audientes dominū saluatorem intelligere noluitis: & clausistis oculos uestros ne eum uideretis: & aures aggrauastis ne audiretis. Ideo & ille claudet oculos uestros: q; sūt prophætæ: per quos dei scientiā uidebatis. Si uestros oculos claudet & prophetarum q; sūt principes uestri. Lex enim & prophetæ: usq; ad Ioānem Baptistam: Vt nō uidentibus illis. Videāt de qbus inferior sermo testatur: Et audient in die illo surdi uerba libri signati: & oculi cæcorū uidebūt & exultabūt. In iudicium enim uenit dñs ut uidētes iudæi nō uideāt: & q; cæci erant populus scilicet nationū uideant & dominū cōtemplentur. Vnde significāter nō dixit quod uisio oīum pphetarū signata sit cunctis legentibus: sed uobis inqt erit signata qbus nūc loquor. Quibus hæc futura p̄nūtio: siue oculos principum uestrorū q; se iuxta. lxx. abscondita & arcana uidere iactabāt: & claudēt in perpetuū: eritq; ait uobis omnis scriptura sancta clausa atq; signata: ut uos q; legitis litteras & prophetarum sensum nosse uos estimatis: & diebus ac noctibus uolumina scripturæ indefesso ore meditamini nō intelligatis quod legitis: sicut in apocalypsi Ioānis scribitur. Quis est dignus aperire librum & soluere signacula eius. Cūq; nullus fuisset inuētus q; aperiret signacula: fesse se dicit: & dei tandem ad se meruisse sermonē. Noli flere: Ecce uicit leo de tribu iuda dauid: ut aperiat librum: & soluat signacula eius. Leo autem de tribu iuda: dñs iesus xps est: q; soluūt signacula libri nō proprie unius ut multi putāt psalmorum Dauid: sed oīum scripturæ: q; uno scriptæ sūt spū sctō: & p̄p̄ea un⁹ liber appellat. de quo Ezechiel mystico sermone testat qd̄ scrip⁹ fuerit itus & foris in sensu & littera. De quo & Saluator loquitur i psalmis i capitulo libri scriptū est de me. Nō hieremiæ nō Esaia: sed in oī scriptura sctā q; unus liber appellatur Magis igitur iudæorū usq; i p̄ntē diē nequētib⁹ legere & apire signacula & mysteria p̄dere scripturæ: si dederis eū lib⁹ indocto populo q; suis p̄ceptorib⁹ deuorat. Fatebūtur nescire se lras & iccirco legere nō posse: atq; eduob⁹ malis multo leui⁹ ē ipitiā cōfiteri: quā iactare prudentiā: & nō posse

C Et dixit dñs: Pro eo qd̄ appropinquat ppl̄s iste ore suo: cor autē eius longe est a (scire qd̄ dñs. me. Et tinerūt me mādato hoīū & doctrinis: Id̄ ecce ego addā ut admiratōez faciā pplō huic miraculo grādi & stupēdo. pibit. n. sapia a sapiētib⁹ ei⁹: & itellec⁹ prudētiū illi⁹ abscondē. LXX.

C Et ait dominus appropinquat mihi populus iste ore suo: & labiis suis honorat me: cor autem eius longe est a me: Frustra colant me: docentes hominum p̄cepta atq; doctrinas. Propterea ecce aditiam ut transferam populum istum. Transferam enim illos & perdam sapientiam sapientium: & intellectum prudentium abscondā.

C Hoc testimonio abusus est dominus cōtra phariseos in euāgelio Mathei dicēs. Quare & uos p̄teritis mandatum dei propter traditiones uestras: Et iterum hypocrite bene prophetauit de uobis

Ihor qm̄ sanat

Liber Nonus. c. xxix.

Esaias dicēs populus iste labiis me honorat: cor autem eius lōge est a me. Frustra autem colūt me docentes doctrinas & prācepta hominum: in quo notare debemus illud quod plerūq; admonuimus euāgelistas & apostolos: nō uerbum interpretatos esse de uerbo: nec. lxx. interpretum auctoritatem secutos: quorum editio illo iam tempore legebatur: sed quasi hebreos & instructos in lege absq; dāno sensuum suis usos esse sermonibus. Appropinquat autem populus iudaeorū ore & labiis suis deo: quia unius dei cultū habere se gloriatur: & respuit idola: sed cor eius lōge ē ab eo: quia nō recipit dñm iesum xpm. Qui enim nō recipit filium nō recipit patrem. Simulq; discamus quomodo aliquis appropinquat deo: uel lōge fiat ab eo. Qui & p hieremiā loquitur: dicitur appropinquas ego: & nō de lōge dicit dñs. Appropinquamus aut deo mēte nō corpore: sicut & de Moyse legimus. Appropinquauit Moyses solus ad deum: ceteri autem nō appropinquabāt. Orabat. n. deū in spiritu & ueritate: & accedebat ad eum sensu & spiritu. Hi aut de quibus scribitur quod tollātur ab utero & erudiātur a puero usq; ad senectutem: & in lege dei die ac nocte meditētur: nō appropinquāt deo: qā traditiones phariseorū scribarūq; suscipiūt: quā eos lōge faciūt a deo & sūt sepulcra dealbata: quā foris uidētur esse pulchra: intus autem plena sūt ossibus mortuorū: qui elegerūt baraban: & dominum respuerūt. Propterea additum esse cōminatur iuxta. lxx. ut nequaq; in assyrios & babylonios eos trāsserat: sed in toto orbe dispergat. Iuxta hebraicum admirationē magnā populo iudaeorum stupendūq; miraculum facturum esse se dicit: ut pdat eorum sapiētiam qui nō receperūt dei uirtutem: deiq; sapiētiam: & intellectum prudētium abscondat & celer: ne scilicet eum reperiant qui in littera cōtinetur. De hoc loco apostolus paulus scribēs ad corinthios: posuit testimonium. Perdam sapiētiam sapientium: & intellectum reprobabo. Aliis uerbis eūdem sensum edisserēs. Nō quod deus sit inimicus sapiētiae cuius pater est: & per quā oīs est in hoībus sapientia: Sed cum additamento posuit: in hebraico est: sapiētium populi: & prudētium illius. Idest populi iudaeorum. Et reuera grāde miraculum deus fecit in populo post aduētum dñi saluatoris: ut uno atq; eodem tpe. arderet hierusalē tēplūq; corrueret: & oī magistro sciētia tolleretur. Impleto illo qd supra dñm ē.

Ecce dominator dominus sabaoth auferet ab hierusalem: & ab iuda validum & validā. Omnem fortitudinem panis: & omne robur aque: gīgātem & hoīem bellatorem: & iudices & prophetam: & cōtectoorem & senem: & quinquagēarium & admirabilem cōsiliarium & sapientem architectum: & prudentem auditorem. (& cetera quā propheticus sermo cōtexuit.)

Abbe qui profundus estis corde: ut a domino abscondatis cōsiliū: quorum sūt in tenebris opera: & dicunt: Quis uidet nos? & q̄s nouit nos? puerſa ē hec uestra cogitatio: Quasi lutū & figulus cogitet: & dicat opus factori suo: nō fecisti me: & figmentum dicat factori suo: nō itelligis. LXX.

Abbe q̄ p̄fūdū cōsiliū faciūt: & errāt in tenebris opa eorū. Et dicūt. Quis uidet nos? & q̄s scit & q̄s nouit nos? & q̄ nos facim? nōne ut lutū figuli reputabimini. Nūqd dicit factura factori suo nō sapiēter me fecisti: aut figmentū factori suo: Nō tu me fecisti. **A**d uersus eos de qb̄ supra dixerat. Perdā sapiētiam sapiētium: & intelligētiam prudētium reprobabo. Siue ut propheta scribit ab scōdam: nūc etiam dei sermo dirigitur q̄ sapientes sūt in semetipsis: & in cōspectu suo prudentes. De qb̄ rectissime illud intelligi potest: defecerūt scrutātes scrutinio: Cum scriptum sit de dei sapientia: si enim q̄s perfectus fuerit in filiis hominū absq; tua sapiētia in nihili reputabitur. Qui iccirco arbitrātur deum sua nescire cōsilia: quia in tenebris sunt opera eorum & dicūt: Quis uidet nos? & quis nouit nos? Hāc autem dicunt & sapiētes seculi & hereticorū magistri: & iudaeorū pharisei. Qd nullus eos itelligat: nō recordātes ei? qd ad deū dicitur. Tenebrā nō obscurabūtur a te: & nox sicut dies illuminabitur. Et sicut tenebrā eius: ita & lux eius: Hoc errore decepti Adam & Eua Audiētes sonitum pedum deambulātis in paradiso dei: abscondērūt se sub arbore in qua erat scientia boni & mali. Cain quoq; dicēs. Si eicis me hodie a facie tua: abscondar: simili stultitia deum arbitrat⁹ est ignorare. Et per Amos de impiis & peccatoribus dicitur. Si abscondērunt se ab oculis meis in profundo maris: ibi mādabo draconem & mordebit eos. Vnde quāuis aliquis sapiēs sit & feruētioris ingenii: si nō habuerit dei sapiētiam atq; doctrinā. Dicamus de eo. Nisi dñs aedificauerit domū: in uanum laborauerūt q̄ aedificāt eam. Nisi dñs custodierit ciuitatē: in uanū uigilauerūt q̄ custodiūt eā. Cui nos faciamus similit. Nisi dñs adiuuauerit sciam in uanū laborat q̄ se putat esse sapientem. Nisi dñs oī custodia seruauerit cor nostrū: in uanū uigilat q̄ putat illd sua diligētia posse seruari. Peruerſa est inqt hāc uestra cogitatio: ut factorē putetis nescire qd facit: & creatorē ignorare creaturā suā: quasi lutū & opus dicat figulo & factori suo: nō me fecisti: uel nō me bñ fecisti: nec itelligis facturā tuā. Hoc testimōio aliis uerbis apostolus utitur ad romāos: ubi de dei p̄fūda scia disputat: & hoīum uult calūniā cōfutare. O hō tu q̄s es q̄ rñdeas deo? Nūqd dicit figmentū factori suo: quare me fecisti? an non habet potestatem figulus de eodem luto aliud uas facere in honorem: aliud in contumeliā? In qb̄s cūctis: illa semper obseruanda est regula: euangelistas & apostolos absq; dāno sensuum interpretatos in grācum ex hebreo ut sibi uisum fuerit.

Nonne adhuc in modico & in breui cōuertetur libanus in chermel: & chermel in saltum reputabitur. Et audient in die illa surdi uerba libri signati: & de tenebris & caligine oculi cecorum uidebunt: & addent mites in domino letitiam: & pauperes homines in sancto israhel exultabunt: quoniam

Super Esaiani

quoniam defecit qui praeualebat. Consumatus est illusor: & succisi sunt omnes qui uigilabant super iniquitatem: qui peccare faciebant homines in uerbo: & arguentem in porta supplantabant: & declinauerunt frustra a iusto.

Respondeant iudaei & amici simplicis tantum historiae qui fructus non quaerunt in arbore: sed folia tantum umbramque uerborum quae cito arescit & deperit: quomodo in aduentu domini saluatoris: qui a temporibus Esaiae usque ad dispensationem carnis assumptae: pro comparatione aeternitatis breue & modicum temporis spatium est: libanus mons phenicis uersus sit atque translatus in montem carmelum: qui hebraice chermel dicitur. Et est in confinio palestinae atque phenicis: protholomai di imminens: licet & alius in scripturis sanctis Mons carmelus appelletur in quo fuit nabal carmelus: homo stultus & iniquus: qui uxorem habuit abigail: quae mortuo uiro nupsit David. Illo enim uiuente: uirum david accipere non poterat: ne uocaretur adultera si foret alteri uiro sociata: & quod chermel in saltum & in instructuosa ligna reputetur. Quod cum dicere non potuerint: audiant libanum qui interpretatur dealbatio: referri ad populum gentium: qui lotus in domino & purgatis sordibus pristinis: totus mundus ascendens sub ecclesiae persona innititur saluatori. Et de eo in cantico dicitur. Quae est ista quae ascendit dealbata innitens super fratuelem suum: & istum populum suum trahere in chermel: hoc est in circumcisionis scientiam: ut specialis & uere circumcisionis mysteria recognoscat: & in loco sit quondam populi iudeorum. Illos autem qui Christum suscipere noluerunt: reputari in saltum: & in arbores steriles quae non possunt cum lignis fructiferis laudare dominum. Cum autem libanus in chermel: & chermel in saltum fuerit commutatus. Tunc qui prius surdi erant: & uerba libri prophetici audire non poterant. De quo supra diximus: quod omnis scriptura sancta unus liber appellatur: dicente ecclesiaste: sermones sapientium tamquam stimuli & tamquam clauis in altum confixi: quia conciliis dati sunt a pastore uno audient & loquentur. Quibus saluator dicit: propheta: quod interpretatur adaperire. Quod nos uertimus de tenebris & caligine oculi caecorum uidebunt: quorum facilis interpretatio est: aquila & theodotio & symachus transtulerunt: tenebras & caliginem oculi caecorum uidebunt: ut ostenderet gentium populo qui prius caecus erat: Christi sacramenta patenda. Iuxta illud quod dicitur. Tenebrosa aqua in nubibus aeris. Et in eodem psalmo de deo scriptum est. Posuit tenebras latibulum suum: Et in prouerbiis legimus. Hec audiens sapiens sapientior erit: & prudens gubernationem possidebit: & intelliget parabolam & tenebrosam sermonem: dicta sapientium & enigmata. Denique & Moyses ut intelligeret & uideret deum: in nubem ingressus est: & in caliginem: de quo in psalmo dicitur. Caligo sub pedibus eius. Cum autem prius caeci uel mystica quaeque conspexerint: uel caecitate & tenebris oculos leuauerint ad uidendum: ut sedentibus in tenebris & umbra mortis oriatur lumen uerum. Tunc mites de quibus scriptum est. Beati mites: quoniam ipsi possidebunt terram. Siue pauperes quorum princeps in psalmis ait. Hic pauper clamauit & dominus exaudiuit illum: & qui iudicauit pauperes populi & saluos fecit filios pauperum. De quo dicitur ad iudeos: consilium pauperis sprauistis: addent in domino laetitiam: ut qui gloriatur in domino gloriatur: & pauperes homines siue desperati ab hominibus atque contempti: qui legis prius notitiam non habebant in sancto israhel exultabunt. Qui ait Sancti estote: quoniam ego sanctus sum: Omnisque est exultatio quoniam defecit qui praeualebat. Consumatus est illusor: siue arrogans & superbus qui dixerat fortitudinem faciam: & sapientiam auferam: fines gentium & fortitudinem eorum uastabo: qui omnibus illudebat: in tantum ut sanctus quoque diceret. Lumbi mei repleti sunt illusionibus. Et succisi sunt siue deleti omnes qui uigilabant super iniquitatem: quorum propter malas uigilias non dormitat interitus: qui peccare faciebant uniuersum hominum genus in uerbo blasphemiae ut negarent uerbum dei: & in caelo ponerent os suum. Significat autem demones quia nequaquam ipsi homines in sermone peccare uariis dogmatibus blasphemantes: & arguentem in porta atque iudicio quantum in se erat supplabant: & a iustitia declinare faciebant: qui erat in portis filiae syon: exaltatus de portis mortis: & corripiebat eos qui oderant in portis arguentem: quae nos super diabolo & angelis eius intelleximus. Nazarei contra scribas & pharisaeos dicta arbitratur: quod defecerint qui prius illudebant populo traditionibus pessimis: & ad decipiendos simplices die noctumque uigilabant: qui peccare faciebant homines in uerbo dei: ut christum dei filium denegarent.

Propter hoc hec dicit dominus ad domum iacob qui redemit ab abraha. Non confundetur modo iacob: nec modo uultus eius erubescet: sed cum uiderit filios suos opera manuum mearum in medio sui sanctificantes nomen meum: & sanctificabunt sanctum iacob: & deum israhel predicabunt: & scient errantes spiritu intellectum: & musitatores discent legem. LXX.

Propterea hec dicit dominus super domum iacob quam separauit ex abraha: non modo confundetur iacob: neque nunc faciem mutabit: sed cum uiderit filios suos opera mea: propter me sanctificabunt nomen meum: & sanctificabunt sanctum iacob: & deum israhel timebunt: & scient quod errant spiritu intelligentia: & musitatores discent obedientiam. **Q**uod sequitur. (Et lingua balbutientes discet loqui pacem) obelo prenotandum est. Cum audierint inquit surdi uerba libri: & oculi caecorum uiderint: libanusque conuersus fuerit in chermel & chermel reputatus in saltum: ita ut mites & pauperes latentur in domino & superbus illusorque deficiat. Tunc confundetur iacob qui modo interim non confunditur: significat autem Esaiae

Liber Monus. c. xxx.

tempora. Et uultus illius erubescet: ut rubor atq; cōfusio occasio sit salutis: præcipuæ cum uiderit filios suos: Id est apostolos & apostolicos uiros qui fuerūt de genere iudæorum: in medio nationū domini perpetrare uirtutes: & christi nomen gētib; prædicare & dicere. Pater noster qui es in cælis sanctificetur nomen tuum. Illi enim sanctificabūt sanctum qui ortus est de iacob & deum israhel docebūt in gentibus: ut idolis derelictis: dicant quam falsa possederūt patres nostri idola: & nō est in illis qui pluat: & tunc scient qui nunc errant spiritu intelligentiam dei: & qui quōdam in solitudine murmurabant cōtra dominum: discent legem: cuius prius notitiam nō habebant. Si enim recepiſſent & dominum iesum christum: quia moyses de illo loquæbatur quod in principio capituli iuxta hebraicum tranſtulimus. Hæc dicit dominus ad domum iacob: qui redemit quondam Habraam & eduxit de caldæis & in terram repromissionis induxit: perspicuæ patet. Illud autem quod. lxx. tranſtulerant: hæc dicit dominus super domum iacob quam separauit habraam. Sic intelligi potest: q; scribas & phariseos qui dominum blasphemabant: separauerit Habraam qui uidit diem domini & lætatus est. Si enim fuissent filii Habraam: fecissent opera Habraam. Et apostolus disputat appellandos filios Habraam qui habuerunt similitudinem fidei Habraam: hoc est populum gentium: qui nō ex operibus: sed ex fide Habraam filius appellatus est.

CAPITVLVM. XXX.

V De filiis desertores dicit dominus: ut faceretis consilium & non ex me: & ordiremini telam & non per spiritum meum: ut adderetis peccatum super peccatum: qui ambulatis ut descendatis in egyptum: & os meum nō interrogastis: sperantes auxilium in fortitudine Pharaonis: & habentes fiduciam in umbra egypti ignominiam. Erant enim tantes principes tui: & nūntii tui usq; anes peruenerunt. Omnes consili sunt populo qui eis prodesse nō poterit: nō fuerūt in auxiliū: & in aliquā utilitatē: sed in cōfusione & opprobrium. LXX.

T Ab filiis preuaricatores dicit dominus. Fecistis cōsiliū & non per me: & pactum nō per spiritum meum ut adderetis peccata peccatis: qui itis ut descendatis in egyptum: & me non interrogastis: ut accipiatis auxiliū a Pharaōe: & protegamini ab egyptiis. Erit uobis pectio pharaonis: in confusione: & his qui confidunt in egypto opprobrium. Sunt enim in tantes principes: nūntii pessimi. Frustra laborabunt ad populum qui eis non proderit ad auxiliandum: neq; in utilitatem sed in confusione & opprobrium.

Post prophetiam contra haniel & cætera quæ usq; ad hunc locum præteritus sermo differuit: nūc alterius uaticinationis exordium est: quæ post centum quinquaginta annos qui fuerunt inter Esaiam & hieremiam probatur esse completa. Prædicit enim illam historiam quā in hieremiæ uolumine legimus. Quando subuersa hierusalem & omnibus in babylone opibus principibusq; translatis: præpositus est regii generis his qui in iudæa remaserant Godolia filius Haicam: quo per dolum cum caldæis sociis interfecto: omnes principes bellatorum: & Ioana filius Chareæ: & Iechonias filius Osia: & reliquum uulgus a paruo usq; ad magnum: acceſſerunt ad Hieremiam prophetam & dixerunt ei. Cadat oratio nostra in cōspectu tuo: & ora pro nobis ad dominum deum tuum pro uniuersis reliquiis istis. Quia relictī sumus pauci de pluribus: sicut oculi tui nos intuentur: & annuntiet nobis domus deus tuus uia per quā pergamus & uerbum quod faciamus. Cūq; Hieremias post decem dies ex sermone domini respōdisset: (hæc dicit domus deus israhel: Si quiescentes maseritis in terra hac: edificabo uos & nō destruam: plantabo & non euellam: quoniam placatus sum super malo quod feci uobis. Nolite timere a facie regis babylonis: quem uos pauidi formidatis:) & post modicum: (si autem dixeritis nō habitabimus in terra ista. Et posueritis faciem uestram: ut ingrediamini in ægyptum: & itraueritis: ut ibi habitetis. Gladius quem uos formidatis: ibi comprehendet uos & fames pro qua estis solliciti adhærebit uobis in egypto & ibi moriemini.) Respōderuntq; uiri superbi dicentes ad Hieremiam. Mendatium loqueris nō misit te dominus deus noster dicens: ne ingrediamini in ægyptum ut habitetis illic. Sed baruch filius nerie incitat te aduersum nos: ut tradat nos in manibus chaldæorum: ut interficiat nos & transduci faciat in babylōem. Deniq; omnes principes populi reliquiis congregatis cum mulieribus: & paruulis filiabus regis: nō audientes uocem domini ingressi sunt egyptum: assumptis secum Hieremia & Baruch: & uenerūt in thapnas: ita ut Hieremias in signum captiuitatis futuræ prophetaret cōtra inobediētem populum ea que libro illius cōtinentur. Quod igitur postea futurum erat ante annos multos prædicitur: & desertores & preuaricatores filii appellātur: qui deserto consilio dei quod acceperant per Hieremiam: suam secuti sunt uoluntatem: & orditi telam non per spiritum dei qui eis Hieremiæ ore sonabat. Orditam autem telam metaphoricis posuit: ut prauum consilium demonstraret: & hoc fecerūt ut pecti pecti na augerēt pecti cōtentiōis & supbiæ. Qui descēdistis inq; in ægyptū & os meū nō interrogastis: Nō qd' nō interrogauerint: sed qd' cōsiliū prophetæ audire noluerit: sperātes auxilium in fortitudine pharaonis: & habētes fiduciam in protectione siue umbra egypti. Pro fortitudine pharaonis quæ in hoc loco bis ponitur: in hebraico scriptum habet maoz: hoc annotabimus ut quod in Danielis extrema legimus uisione deum maozim: non ut porphirius somniat deum uiculi modæi: sed robustum deum & fortem intelligamus uiculi modæi ad robustum deū uiculi modæi: sed deum robustū

Super Esaiani

um robustum & fortem intelligamus. Pharaonem autem apud aegyptios nomen est regiae potestatis & unusquisque speciali appellatur uocabulo ut pharaonem necho: & pharaonem basie: quod si nos caesares & augustos propriis regum uocabulis praepo-
namus: & erit inquit uobis fortitudo Pharaonis in con-
fusione: & fiducia umbrae aegypti in ignominiam. Scribit idem hieremias quod in taphnis urbe
aegypti foderit lapides in porta domus pharaonis. Et dixerit uiris iudaeis.

Ecce dicit dominus exercituum deus israel. Ecce ego mittam & assumam nabuchodonosor
regem babilonis seruum meum: & ponam thronum eius super lapides istos quos abscondisti &
statuet solium suum super eos. Veniensque percutiet terram aegypti quos in mortem in mortem:
& quos in captiuitatem: in captiuitates: & quos in gladio: in gladio & succedet ignem in delubris
deorum aegypti: & comburet ea: & captiuos ducet illos. Et ambietur terra aegypti sicut ambitur
pastor pallio suo: & egredietur in pace.

Superatis enim aegyptiis: capti sunt & iudaei qui ad aegy-
ptum fugerant. Quodque sequitur: erant enim in tanis principes tui: & nuntii tui usque ad anes perue-
nerunt. Cum irratione & emphaticis legendum quod sermo dei consilio principes suos ad tanis ur-
bem aegypti miserunt in qua domus pharaonis regia fuit: & sub moysen signa atque portenta plura pe-
petrata sunt. Dicente psalmographo. Quae fecit mirabilia in terra aegypti: in campo taneos: Et idem
Esaia contra aegyptum loquitur: Vbi sunt nunc sapientes tui: annuntient tibi: & dicant: quid cogitau-
erit dominus sabaoth contra aegyptum. Defecerunt principes taneos: quos eo tempore defecisse com-
memorat: quando dominus ingressus est aegyptum super nubem leuem. Anes autem urbem aegypti
in alio loco non legimus: sed ex eo quod ait: nuntii tui usque ad anes perueniunt: intelligimus ultimam
iuxta ethiopas & blemmam esse aegypti ciuitatem. Pro quo. lxx. interpretati sunt nuntii pessimi frustra
laborabunt qui consiliati sunt super populo aegypti: qui eis prodesse non potuit: & fuerunt in opprobrium
sempiternum. Quidam hunc locum contra decem tribus in samariam scriptum putant: quod ab aegy-
ptiis auxilia postulantes capti sunt in assyriis. Iuxta tropologiam omnes qui dei religione contempta
reuertuntur ad uomitum suum: & perduto nomine filiorum impudentissimi canes appellantur. Ine-
runt consilium non per dominum: & ferunt foedus non per spiritum domini: adduntque peccata pecca-
tis: ut superati blandientibus uitis: etiam dogmatum recipiant prauitatem & descendant in aegypti te-
nebras querentes auxilium pharaonis qui regnat in aegypto: cuius protectio ducit in ignominiam:
& in opprobrium sempiternum. Sunt enim in tanis in mandato uidelicet humili atque deiecto: Prin-
cipes eius pessimi nuntii: qui frustra laborant super populo qui eis prodesse non poterit. Sicut. n. san-
ctos magistros iuuat discipulorum salus: sic perditio seductorum perdit patriarchas eorum qui ad aegyptii auxi-
lium confugerant.

Onus iumentorum austri.

Pro quo hebraice dicitur massabe homotheneget: quod. lxx. transtulerunt uisio quadrupedum in
deserto: superior expositio. quam latissime historie replicatione texuimus: huius loci est interpretatio
quod iuxta consuetudinem prophetalem: Onus idest pondus & sarcina Cruciatuum atque poenarum:
non solum super babilonem & philistinum: & moab: & damascum: & aegyptum: & desertum mare: idu-
meam quoque & arabiam & uallem syon: & ad extremum tyrum: sed super iumenta quoque austri perueniunt
que. lxx. transtulerunt: quadrupedes in deserto: significat autem tribum iuda que in australi parte si-
ta heremo confinis est: & eos qui hieremiae uaticinium respuentes capta hierosolyma noluerunt habitare
in iudea: sed per desertum ad aegyptios confugerunt: & recte appellantur iumenta austri: siue quadrupe-
des in deserto: quia respuerunt notitiam dei: & contempto eius imperio: ad aegypti simulachra fuge-
runt spem habentes in pharaone: cui qui innoxius fuerit quasi incubat harundini: que fracta manu uulneret
initetis. De istiusmodi iumentis & filii chore loquebatur in psalmo: homo cum in honore esset non
intellexit: comparatus est iumentis insipientibus & similis factus est illis. Quodque sequitur hac uia eo-
rum scandalum ipsis: recte super presenti capitulo intelligi potest quod uia deserti illis fuerit in rui-
nam. Legisse me noui iumenta austri & quadrupedes in deserto: qui iudeae terminos relinquentes ad
aegypti tenebras confugerunt. Referri ad spiritalia nequitiae in caelestibus: & rectores tenebrarum ista-
rum: qui uniuersas diuitias & pristinas opes aegypti desiderio perdiderunt: hoc ille dixerit: Nos iux-
ta tropologiam: ut qui nec dum proposuimus differamus. dicimus omnes qui creatore deserto se-
culi erroribus se dederunt esse quadrupedes in deserto istius seculi: a quo frustra sperent auxilium
cum uerum deum auxilium dereliquerint.

In terra tribulationis & angustiae leena & leo ex eis vipera & regulus volans portantes super hu-
meros iumentorum diuitias suas: & super gibbum camelorum thesauros suos ad populum qui
eis prodesse non poterit: aegyptus frustra & vane auxiliabitur. LXX. **I**n tribulatione & an-
gustia leo & catulus leonis inde aspides & gemmina aspidum volantium: qui ferebant super as-
inos & camelos diuitias suas ad gentem quam eis non perderit: aegypti inania & vacua non perderunt vobis.
Annuntia eis: quia vana consolatio vestra haec.

Pro leone in hebraico scriptum habet leis: & pro regulo uolante: quam. lxx. gemmina aspidum
uolantium transtulerunt. In hebraico dicitur euolas quam nos appellare possumus
comburentem: & hebraice saraph. Rursum in eo loco ubi nos interpretati sumus portantes super
humeros iumentorum: pro iumentis omnes similiter transtulerunt Idest pullos asino-

Liber Nonus. c. xxx.

rum. Terra autem tribulationis & angustiae latissimam heremi significat uastitatem: per quam reliqua hierusalem Cum hanan filio Careae & filiabus regis sedechiae sublati omnibus quae habere poterant: ad aegyptum transfugerit: leenam quoque & catulum leonis hierusalem & populum eius. μεταποικισ. Intellige: dicente balaam in numeris. Ecce populus ut leena confurget: & quasi leo erigetur. Non accubabit donec deuoret praedam: & occiso sanguinem bibat. In ezechihele quoque scriptum est. Assume planctum super principem israhel & dices. Quare mater tua leena inter leones cubauit: in medio leuculorum enutricauit catulos suos. Ac ne putaremus scripturam sanctam de leena & leone dicere: contra naturam rerum loquitur: quod de leena & leone nata sit uipera & regulus uolans: siue genimina aspidum uolantia: quod uidelicet de malis parentibus peiores generati sunt liberi: de quibus & euangelium loquabatur. Generatio uiperarum: quis ostendit uobis fugere ab ira uentura: & ad terram dicitur israhel. Tu es terra in qua non pluit: nec imber uenit super te in die irae: cuius principes in medio eius quasi leones rugientes: rapientes praedam. Animas deuorantes per potentiam. Ista genimina uiperarum siue aspidum uolantium. Idest principes populi: & omnis impiorum turba ierunt ad populum qui eis prodesse non potuit. Dicite Hieremia: quod traderet dominus pharaonem uasre regem aegypti in manus quaerentium animam illius: & consumerentur omnes uiri iuda qui erant in terra aegypti gladio & fame usque ad internitionem: intantum ut tradunt hebrei prius quam nabuchodonosor aegyptum caperet: hieremiam & baruc iminentem captiuitatem morte uitasse. Leenam & catulum leonis quidam caelestem hierusalem & receptum ex ea populum exposuit: regulumque uolantem & uiperas & genimina aspidum: illum de quo supra legimus: colubrum tortuosum: & de quo saluator in euangelio loquabatur: Videbam satanam quasi fulgur de caelo cadentem: qui draco appellatus in apocalypsi: tertiam partem stellarum secum detraxit in terram. quam pueritate sua priores diuitias perdiderunt: deferentes eas in aegyptum huius seculi.

Ideo clamaui super hoc superbia tantum est quiesce.

Pro quo nescio quid uolentes. lxx. transtulerunt. anuntia ista: quoniam uana est consolatio uestra haec. Porro Symachus Idest tumultus sunt ut habitent. Hebraicum uerbum rehep: aquila OPMIMA. Idest impetum. Symachus turbationem. Septuaginta uanitatem: Theodotio latitudinem interpretati sunt. Quod tribus litteris scribitur RES. HETH. BETH. & ipsum est quod in psalmis legitur: Memor ero raab & babylon scientibus me. Et est sensus quoniam in aegyptiis uanum auxilium est. Praecepit ei idest hierusalem siue clamaui: quod aegyptii regni tantum haberent uocabulum: & absque uiribus superbiā: & israel in terra sua sedere uel habitare deberet: nec frustra ab infirmis auxilium peteret.

Nunc ingressus scribe eis super buxum & in libro diligenter exara illud: & erit in die nouissimo in testimonium usque in eternum.

Aiunt hebrei quoniam in prophetis unus sit spiritus: & omnia apud dominum iuncta sint tempora: Hieremiae praecipi & dei esse mandatum: ut ingressus aegyptum scribat eis super buxum: quod lignum est imputribile. Siue ut symachus transtulit

Idest super latissimam tabulam: Eis autem haud dubium quin iudaeis: & in libro diligenter edisserat: ita ut nulla difficultas sit lectionis: ut quando uaticinium fuerit rebus expletum: tunc intelligat uerum prophetarum esse sermonem: Manifesta transcurrit: ut in obscurioribus imoremur

Populus enim ad iracundiam prouocatus est: & filii mendaces: filii nolentes audire leges dei. Qui dicunt uidentibus nolite uidere: aspicientibus nolite aspicere nobis ea quae recta sunt. Quod quimini nobis placencia: uidete nobis errores: auferre a me uiam: declinate a me semitam cesset a facie nostra sanctus israhel.

Perspicuum est quod ad iracundiam prouocauerit dominum hieremiae uerba audire nolentes. Qui dixerunt ei: Noli te nobis uidere quod nolumus: noli nobis interdicare uiam aegypti: nec quae recta sunt praedicere: sed loquere quod nobis placet: ut pergamus in aegyptum: quod cumulet peccata peccatis. Quid nobis ingeris quod non libenter audimus: quid monstras uiam per quam ingredi nolumus. Quid frequenter ingeminas auribus nostris? haec dicit dominus sanctus israhel? Cesset a nobis ista praedicatio. Secundum tropologiam: omnes heretici mendaces filii appellatur. Ex nobis enim exierunt: sed non fuerunt ex nobis: qui non audierint: ut interioris hominis auribus legem dei: & ecclesiarum loquatur magistris. Nolite nobis iubere quod recta sunt: nec gentium flammis comminimini: sed promittite nobis regna caelorum: ut post luxuriam & delicias pandatur nobis paradysus: Quid mihi ostendis uiam domini per quam non libenter ingredior? Quid replicas nomen sancti israhelis siue uerbum israhelis quod mei pectoris arcana non penetrar. Quod quidem & ad apostolum ecclesiae dicitur negligentem: si auerteretur austeritatem magistrorum: & adulatoribus faueat.

Propterea hec dicit dominus sanctus israhel: pro eo quod reprobastis uerbum hoc & sperastis in calumnia & tumultu: & innixi estis super eos: propterea erit uobis iniquitas hec sicut interitio cadens & requisita in muro excelso: quoniam subito dum non speratur ueniet contritio eius & comminuetur sicut coteris lagena figuli: & tritione perualida: & non inueniet de fragmentis eius testa in qua portet igniculus de incendio: aut hauriatur parum aque de fouea.

Quia inquit supra dixistis cesset a facie nostra sanctus israhel: siue ut. lxx. transtulerunt. Auferre a no

Super Esaiam

his uerbum israhel: accirco hæc dicit sanctus israhel & nolētibz uobis se ingerit ut quem neglexi-
stis cōmonentem: sentiatz punientem. Habuistis fiduciam in ægyptiorum calumnia atq; menda-
tio: & innixi estis super tumultum eorum siue cōtradictionem & superbiam: ut symachus & theo-
dorio interpretati sunt. Propterea uertetur uobis hæc iniquitas siue peccatum ut sitis quasi murus
cadens subito ciuitatis firmissimæ & captæ: cuius repentina aduenit ruina. Ita enim. lxx. transtu-
lerunt: & est sensus iuxta hebraicum: Quomodo interruptio muri altissimi qui lōgam traxit ruinā
difficile instaurari potest & pristinum decorem recipere: sic uobis ueniet repētina cōtritiō: & ut alia
utar similitudine. Sicut uas figuli si cōfringatur cōtritione perualidat: ita comminuitur in frustra: ut
nix paruula testa remaneat de fragmentis: in qua portetur igniculus: aut paululum aquæ de lacuna
hauriatur e foueas: sic uos cum ieritis in ægyptum persequēte uos illuc nabuchodonosor: usq; ad i-
ternitionem peribitis. Heretici quoq; & omne dogma contrarium ueritati confidunt in calumnia
atq; mendatio: & mussitant iuxta. lxx. cōtra creatorem suum. Propterea impietatis eorū ciuitas de-
struetur: quā ædificauit caim: cui ueniet repētina perditio cum capta fuerit ab ecclesiasticis uiris: &
ita destructa & comminuta: ut nihil in ea remaneat quod possit ignem mortuum reaccendere: &
saltem cænosa & paruulam aquam populis præbere sitientibus.

Quia hæc dicit dominus deus israhel. Si reuertamini & quiescatis: salui eritis: In silētio & in
spe erit fortitudo uestra. Et nolulistis & dixistis: Nequaq;: sed ad equos fugiemus: Ideo fugie-
ris: & super veloces ascendemus. Ideo ueloces erunt qui persequētur uos. Nulle homines a
facie terroris unius: & a facie terroris quinq; fugietis. LXX.

Hæc dicit dominus deus sanctus israhel cum reuersus ingemueris: tunc saluus eris: & scies
ubi fueris: q; confidebas super uanis: uana facta est fortitudo uestra: & nolulistis audire: sed di-
xistis super equos fugiemus. Propterea fugietis: & super leuibus ascensoribus erimus: ideo
leues erunt q; persequētur uos. Nulle ad uocem unius fugient: & ad uocē quinq;: fugient multi.

Sanctus ait cuius supra nomen tacueram ipse est dominus deus qui uobis & per me & per Hie-
remiam loquitur. Si agatis pœnitentiam: & uel uitia relinquatis: uel errorem prauī consilii: & ma-
neatis in iudæa: non babyloniorum impetum: sed mea præcepta metuentes: salui eritis. Quiescite
& sperate in domino: & fidei in promissis meis robur arripite. Qui contemnentes pœcepta uitalia:
desperatione dixistis: nequaq; ita erit ut loquaris: sed ad æquos confugemus ægyptios: & cōcito ad
eos atq; ueloci pergemus gradu. Quia igitur ita dixistis: fugietis quidem: & pernitius currēt baby-
lonii qui uos usq; ad ægyptum persequētur: tantusq; terror atq; formido obtinebit ægyptum: ut
uni caldæo mille ægyptii resistere nequæant: & quinq; hostibus fugientium plurima. Iuxta illud
quod in deuteronio legimus. Dabit te dominus ut corruas in conspectu inimicorum tuorum.
Via una egredieris ad eos & per septem uias fugies a facie eorum: & eris in dispersione in cunctis re-
gnis terræ. Iuxta anagogen & septuaginta editionem: omnes ad pœnitentiam peccatores: &
præcipuæ hereticos cohortatur sermo diuinus: quod cum reuersi a uitis ingemuerint: & ege-
rint pœnitentiam: salui fiant. Et tunc intelligant ubi prius fuerunt: & quod frustra in uasis spe-
rauerint. Cumq; eos ad pœnitentiam cohortetur: illi ecōtrario cōfidū in falsis magistris & in i-
cer to seculi: deiq; uerba audire nolentes æquos ægyptios desiderant: & eorum uelocitate latantur
quos multiplicari dñs prohibuit. Accirco ecclesiastici uiri eos uelociter persequētur: & unius bella-
toris: siue quinq; pugnatiū quod ad mētem & ad quinq; sensus referre debemus mille homines
& incondita turba fugientium sustinere non poterunt.

Donec reliquamini quasi malus nauis in vertice mōtis & quasi signum super collem.

Scribit & hieremias quod interfestis gladio & fame his qui in ægyptum cōfugerant: pauci remā-
serint qui reuersi sunt in iudæam: & quomodo si fracta naui & compage illius dissoluta sola arbor
quæ malus dicitur remaneat & ponatur pro signo in summitate montis siue in excelsio colle. Sic p.
signo atq; uestigio uix unus & alter resideāt ad dei potentiam demonstrādā: & tunc inquit sci-
ent omnes reliquæ iudæ qui nunc ingrediūtur terram ægypti ut habitent ibi: cum reuersi fuerint
in terram iudæam: cuius sermo compleatur meus an illorum.

Propterea expectat dominus ut misereatur uestris: ideo exaltabitur parcēs uobis: quia de-
us iudicii dominus: beati omnes qui expectant eum.

Grandis clementia dei ut expectet nostram pœnitentiam: & donec nos a uitis conuertamur. Il-
le potentem contrahat manum ne ferire cogatur. Ideo autem miseretur & parcat: ut exaltetur dei
misericordia: & bonitas creatoris nota cūctis fiat. Vel certe iuxta quod in euāgelio loquitur. Cum
exaltatus fuero: omnia traham ad me. Accirco exaltatur in cruce ut parcat omnibus: ipse est enī de-
us iudicii: & beati sunt omnes qui expectant dominum. Expectant autem cōuersionem suam: quo-
rum sit autem & quæ ista conuersio: sequentia monstrabunt.

Populus enim syon habitabit in hierusalem.

Iudæi hæc ad cyri tempora referunt: quādo de babylone in iudæam reuersus est populus: sub zo-
robabel & iesu pōtifice. Nos autem ut sepe iam diximus omnes repromissiones quæ excedūt me-
diocritatem illius temporis ad xpī referamus aduentum: in quo captiuus quondam populus pas-

Liber Nonus. c. xxx.

sione domini liberatus: habitabit in syon & hierusalem: in speluncha uidelicet & in uisione pacis: hoc est in ecclesia. Porro quod in lxx. uerbum additur sanctitatis: qui dixerunt populus enim sanctus in syon habitabit: sic interpretari possumus: ut dicamus nullum habitare in syon nisi eum qui sanctus sit: & audiat dicentem dñm. Sancti estote: quoniam & ego sanctus sum.

¶ Plorans nequaquam plorabis: miserans miserebitur tui: ad vocem clamoris tui statim ut audierit respondebit tibi.

¶ Cum reuersus fueris in syon & habitaueris in hierusalem: nequaquam plorabis ut ante ploraueras: sed fletus tuus uertetur in gaudium. Beati enim flentes: quia ipsi ridebunt: Et ut ipsi postquam clamaueris & dixeris ad dominum. Clamaui in toro corde meo exaudi me domine. Et iterum. Clamaui misere mei & custodiam mandata tua. Et alibi. Expectaui in matutino & clamaui: & tam clara fuerit uox tua ut caelos penetret. statim tibi dominus respondebit: & similis eris Moyse: De quo scriptum est: Loquebatur Moyses: & dominus respondebat ei.

¶ Et dabit tibi dominus panem arctum & aquam breuem.

¶ Si ad Zorobabel hæc referimus tempora: facilis interpretatio est quod non fuerit sub eo perfecta lætitia dicente dauid: Cum conuerterit dominus captiuitatem syon: facti sumus sicut consolati. Ut non consolationem plenam atque perfectam: sed similitudinem consolationis acciperent. Sinautem ad saluatoris aduentum: panis arctus & aqua breuis iuxta apostolum Paulum: & hunc eundem Esaiam prophetam euangelicus sermo predicatur: qui pro lacrimiosis legis obseruationibus atque mandatis in uno uerbo recapitulabit omnia. Diliges proximum tuum sicut teipsum: consummatum enim & abbreviatum sermonem fecit dominus super terram.

¶ Et non faciet auolare a te ultra doctorem tuum: & erunt oculi uidentes preceptorem tuum: & aures tue audient uerbum post tergum montis: hec uia: ambulate in ea: neque ad dexteram neque ad sinistram. LXX.

¶ Nequaquam ultra appropinquabunt tibi qui decipiant te: & oculi tui videbunt eos qui te seduxerunt: & aures tue audient uerba post te decipientium qui dixerunt. Hec uia ambulemus in ea siue ad dextram siue ad sinistram.

¶ Multum in hoc loco. lxx. editio hebraicumque discordat. Primum ergo de uulgata editione tractabimus: & postea sequamur ordinem ueritatis. Cum intellexerint: aut perspexerint cordis oculis ueritatem: & eos qui se prius decceperant: tota mentis ratione cognouerint: & auribus eruditis post tergum decipientium uerba perspexerint. Semper enim cæcam corporis partem decipere festinat. Iuxta illud quod in psalmo legimus. Ut sagittent in obscuro rectos corde: qui tantam sibi assumunt auctoritatem: ut seu dextra doceant seu sinistra. Id est siue bona siue mala: nolint discipulos ratione discutere: sed se precessores sequi. Tunc hi qui prius decipiebant nequaquam ultra ad eos ualebunt accedere: postquam se senserint intellectos. Porro iuxta hebraicum & facilis & uerax explanatio est: Cum enim domus credentium dederit panem arctum & aquam breuem: nequaquam ultra faciet auolare ab eis illum qui docet hominem scientiam: Sed semper uidebunt oculi eius præceptorem suum: & aures illius uerbum post tergum monentis exaudiet atque dicentis. Hæc uia recta est: ambulate in ea: neque ad dextram neque ad sinistram. Secundum illud quod alibi legitur: nec ad dextram: nec ad sinistram declinabimus: uia regia gradiemur. In utraque enim parte quicquid supra modum est in uitio est: & de dextris partibus dicitur. Ne sis iustus multum. De sinistris autem quod in edorum & in pereuntium parte ponantur nulla dubitatio est.

¶ Et contaminabis laminas sculptilium argenti tui: & uestimentum conflatilis auri tui: & disperges eam sicut immunditiam menstruate. Egredere dices ei. LXX.

¶ Et contaminabis idola de argentata: & de aurata comminues ea: & disperges sicut aquam menstruatam: & sicut stercorem abities ea.

¶ Cum intellexetis ueritatem Et decipientes ad te non accesserint: sed oculi tui uiderint præceptorem tuum: & aures tue semper audierint. Hæc uia ambulate in ea: neque ad dextram: neque ad sinistram. Tunc omnes errores & idola ac similitudinem ueritatis: quæ artifex lingua composuerat in splendore eloquentiæ quod interpretatur argentum: & in ratione sapientiæ quod aurum sonat: comminues atque disperges: & ita iudicabis imunda: ut menstruatæ mulieris sordissimo sanguini compares. quod uerbis aliis aquam menstruatam.

¶ Et dabitur pluuia semini tuo ubiqueque seminaueris in terra: & panis frugum terre erit uberrimus & pinguis. LXX.

¶ Tunc erit pluuia semini tuo: & panis frugum terre tue erit habundans & pinguis.

¶ Scriptum est in regum uolumine: quod postquam interfecti sunt ab helia pseudo propheta: data sit pluuia terræ israhel: & quod panis helisæ & postea saluatoris uberrimus fuerit atque pinguis: & tantam habuerit plenitudinem: ut multa hominum milia ex eo saturata sint. Ita & in presenti loco: non prius dabitur pluuia semini spirituali: & panis terræ uberius atque pinguis: Nisi idola de argentata fuerint comminuta: & reputata in sterquilinum. Nisi enim uitia recesserint: uirtutes non subeunt.

¶ Pascetur in possessione tua in die illo agnus spatiosus: & tauri tui & pulli asinorum qui operantur terram: commixtum migra comedent sic in area ut ventilatum est. LXX.

¶ Et pascetur iumenta tua in die illa locum pinguem & spatiosum. Tauri vestri & boues vestri qui operantur terram comedent paleas commixtas in ordeo ventilato.

¶ In rerum omnium habundantia cælesti pluuia descendente: & illo pane qui de caelo descendit quam

Super Esaiam.

quem qui comederit nunq̄ esuriat: pascentur in loco spatiosissimo qui secūtur agnum quocūq̄ uadit: & qui semp ad dexteram sunt: Tauri autem principes gregis de quibus legimus: congregatio taurorum in uaccis populorū: & pulli asinorum: quibus sedens dominus ingressus est hierusalem. Qui operatur terram sic de area comedent ut fuerit uentilatum: ne quid uidelicet in cibo eorum mixtum sit palearum. De quibus in hieremia scriptum est. Quid paleis ad triticum dicit dominus: & q̄ in euangelio comburentur igni inextinguibili. Porro in .lxx. iumenta quæ nec dum rationis sapientiæq̄ sunt plena: & de quibus unum loquitur ad deum. Sicut iumentum factus sum apud te. Pascentur in loco pinguisimo & spaciofo: qui non affert spinas & tribulos: sed quasi terra israel lacte & melle decurrit: & plenam pascentibus tribuit libertatem: Tauri autem & boues qui operantur terram. idest apostoli & apostolici uiri. De quibus & apostolus paulus scriptum interpretatur. Non alligabis os boui trituranti. Nunquid de bobus cura est deo. Sed utiq̄ de eis dicit. qui operantur terram suam. Et de quib⁹ idem loquitur. Dei agricultura: dei edificatio sumus: Pater enim agri cola est: & christus uinea comedent paleas mixtas cum ordeo uentilato. Legimus quod & isaac ordeum seruerit: & quia apud allophilos erat: cētenarias ordei fruges receperit. Et Osee. Coro & dimidio coro ordei conduxit mulierem adulteram. Saluator quoq̄ milia uiuorum qui adhuc sensibus corporis seruebant & legem sequebantur moysi. Ordeaciis panibus saturauerit: qui in alio loco frangens quinq̄ legis panes & in frustra cōminuens: quatuor milia uiros repleuerit triticeis panibus q̄ euangelii numerū seq̄bantur: istiusmodi populi comedūt & partē palearū dū in quibusdam secuntur litterā: & tamen per paleas & ordeum paulatim proficiunt: ut transeant ad frumentum.

¶ Et erunt super montem excelsum: & super omnem collem eleuatum Riuus currentium aquarum in die interfectionis multorum cum ceciderint turres.

¶ In hoc loco iudæi multos interfectos & ruentes turres Ad romani imperii referunt potentiam: De quibus & apostolus loquitur. Tantum qui tenet nūc teneat donec de medio fiat. Quod scilicet in illo tempore tanta beatitudo sit populi israel. ut non solum ualles atq̄ campestris: sed oēs montes & colles aquis fluentibus irrigentur. Nos autem montes & colles eos intelligamus qui in excelsum uirtutibus eleuati sunt: qui esuriunt & sitiunt iustitiam: quos dñs prouocat ad bibendum. Qui enim biberit de aquis eius: non sitiet in æternum. Vnde & in psalmo legimus. Benedicite dominū de fontibus israel. Et in euangelio dicitur. quod omnis qui biberit de aquis iesu: flumina aquæ uiue fluent de uentre eius. Et ad deum sanctus loquitur. Quoniam apud te est fons uitæ. De quo purissimum flumen egreditur: super quo rursus scriptura commemorat. Fluminis impetus lætificat ciuitatem dei. Et in alio loco. Fluius dei repletus est aquis. ille uidelicet: qui loquitur per hieremiā Me dereliquerunt fontem aquæ uiuæ. Hoc autem tunc fiet: cum interfecti fuerint siue perierint pluri. Multi enim uocati: pauci autem electi: Et cum ceciderint turres: siue demonum potestates. siue superbi quiq̄ & arrogantes & magni in isto seculo. De quibus & in psalmis dicitur. Vidi impium eleuatum & exaltatum super cedros libani: Et transiui & non erat: quæsiui eum & non est inuentus est locus eius. Has turres ædificare cupiebant: qui mouerunt pedes suos de oriēte quoq̄ linguæ in babylone confusæ sunt. & illi super quos cecidit turris syloæ.

¶ Et erit lux lune sicut lux solis: & lumen solis erit septuplum sicut lux septem dierum: in die qua alligauerit dominus vulnus populi sui: & percussuram plage eius sanauerit. LXX.

¶ Et erit lumen lune: sicut lumen solis: & lumen solis septuplum in die qua sanauerit dominus contritionem populi sui: & dolorem plage sue curauerit.

¶ Miror quomodo in præsentī loco uerba hebraica labana echamma quæ aquila interpretatur albam & calorem per quæ lunam solemq̄ significat: supra. idem. lxx. laterem & murum trāstulerint in eo loco ubi scriptum est. erubescet luna: & sol confundetur. Pro quo illi interpretati sunt. liquefiēt lateres: & ruet murus. & nunc iidem sequentes hebraicum. Lunam solemq̄ trāstulerint. Vnde mihi datur suspitio non eos errasse a principio: sed paulatim scriptorum uitio deprauatos. Neq̄ enim fieri potest ut qui in loca eadem uerba bene interpretati sunt: in superioribus errauerint. In die ergo interfectionis multorum cum arrogantes superbiq̄ corruerint. & qui posuerint in cælum os suum didicerint esse se terrā: erit lumen lune sicut lumen solis: quando dederit dominus cælum nouum & terram nouam & transferit habitus mundi huius. Et luna & sol: laboris & cursus sui p̄mia consequantur: & enim expectatio creaturæ reualationem filiorum dei præstolatur: quia & ipsa creatura: liberabitur a seruitute corruptionis: in libertatem gloriæ filiorum dei: licet ea quidam organa lucis intelligentes: insensibilia esse contendant. Luna ergo solis fulgorem accipiet. nec mirum hoc de clarissimo sentire elemento cui principatus noctis est traditus. cum de sanctis quoq̄ scriptum sit Fulgebūt iusti quasi sol: & sol septuplum lumen accipiet sicut fuit lux septem dierum quando ab initio creatus est mundus: q̄q̄ septem dies. lxx. non trāstulerint. Quando dominus alligauerit vulnus populi sui: quando implebitur illud quod scriptum est. Fugiet dolor: & meror: & gemitus. quando subintrante plenitudine gentium saluus fiet omnis israel: aut certe quando ultio eorum uenerit: quorum sub altari clament animæ: usq̄ quo non ulcisceris sanguinem nostrum de his qui habitant in terra: Et hoc considera quod non dixerit quando sanauerit contritionem populi sui

Liber Decimus.c.cxx.

israel siue Iacob: sed absolute populi sui: ut omnes deo significet seruientes. Quidam locum istum & omnia quæ in hoc repromissionum capitulo continentur: ad cælestem referunt hierusalem: & ad reuersionem populi eius: quando implebitur illud quod scriptum est: cælum & terra pertransibunt: Alii ad heliæ tempora: & ipsum dicunt esse de quo supra scriptum est. Erunt oculi tui uidentes præceptorem suum: & aures tuæ audient uerbum post tergum monentis: Tunc de montibus & collibus iuxta fabulas poetarum: & saturni aureum seculum lactis riuos fluere: & de arborum foliis stillare mella purissima. Quæ qui recipiunt mille quoque annorum fabulam & terrenum saluatoris imperium iudaico errore suscipient. non intelligentes apocalipsin Ioannis in superficiali littera medullata ecclesiæ sacramenta contexere.

EXPLICIT LIBER NONVS. INCIPIT LIBER DECIMVS.

Ecimus liber quem nunc habemus in manibus: Nono & undecimo minor erit numero uersuum: non sensuum magnitudine. Sequitur enim eum sennacherib atque rabaces: & Ezechiæ regis historia. Quæ nec iungi cum præcedentibus poterit. propter enormem uoluminis magnitudinem: nec diuidi propter gestorum continentiam. Itaque ut uolueris uirgo christi eustochium: & ut in commune placuit: sic & superiores ante dictaui: & hunc & reliquos si christus aduenerit dictabo libros: ut prophetias sibi copulem: nec eas inter se lacerem atque discerpam in alterius finem & alterius principium. Audio præterea scorpium mutum aial & uenenatum: super sponsonem quondam commentarioli mei in Daniele prophetam nescio quid mulitare immo ferire conari in suo opere moriturum. Cuius neniam. i. fabulæ & lugubres cantilenæ: nec dum mihi perditæ

sunt: & idcirco dilata responsio: magisque obediendum tibi est: & sancto atque eruditissimo uiro fratri tuo pammachio: qui insatiabili studio me per litteras cogit expleto esaiæ transire ad Ezechiel. cum ego & ætatis & corporis imbecillitate confectus: notariorūque penuria qui me possent suis ministeriis adiuuare: in eodem adhuc luto hesitem & uix partem esaiæ mediam in hoc uolumine finitum esse me credam. Quod si te orante compleuero: arripienda erunt & reliqua quæ a quarto decimo ezechiæ regis anno habebunt initium.

Ecce nomen domini venit de longe ardens furor eius: & gravis ad portandum. Labia eius repleta sunt indignatione: & lingua eius quasi ignis deuorans: Spiritus eius uelut torrens inundans usque ad medium collis: ad perdendas gentes pro nihilo: & frenū erroris quod erat in maxillis populorum: canticum erit uobis sicut uox sanctificate sollempnitatis. Et letitia cordis: sicut qui pergit cum tybia ut intret in montem domini ad fortem israel. LXX. **E**cce nomen domini venit post tempus multum. ardens furor cum gloria eloquii labiorum eius: eloquium ire plenum: & ira furoris eius deuorabit: & spiritus eius sicut aqua in ualle trabens. ueniet usque ad collum: & uidetur ut conturbet gentes super errore uano: & abiicietur error: & assumet eos in conspectu eorum. Nunquid semper oportet uos letari & ingredi in sancta mea iugiter. quasi festa celebrantes atque gaudentes: ut ingrediamini cum tybia ad montem domini ad deum israel.

Dicamus primum iuxta hebraicum. Pendent ex superioribus quæ dicuntur. Corripuerat sermo propheticus eos qui contempto auxilio dei propter babyloniorum moctum ad ægyptios confuebant: & est comminatio descendentibus ibi eos esse morituros: Rursumque post poenas eos qui illum audire noluerant: Non solum sub zorobabel ezra & neemia in hierusalem habituros esse promittit: sed maiorem cunctis credentibus uerbo dei in consumationem mundi beatitudinem pollicetur: quando per omnes montes & colles current aquarum flumina: & interfectis multis cadent turres. Luna quoque & sol clarius lumen accipient: quando uulnus populi sui dominus ligauerit atque sanauerit. licet hæc quidam hyperbolicos cyri temporibus qui captiuitatem populi relaxauit in terram iudæam expleta contendant. Quia igitur bonis & obedientibus promissa re-promissa sunt: nunc econtrario malis & contemptoribus supplicia. Nuntiatur quod dominus impleat cogitationem suam: & ad puniendos longo post tempore ueniat peccatores: & in cunctos sententiam proferat: spiritusque oris sui interficiat impium: quem freuum appellat fuisse populorum. Non quo subiectos regeret: sed subditos sibi traheret ad ruinam. Poni quoque similitudinem torrentis usque ad collum inundantis: ut finem omnium uenisse testetur Sicut enim torrens suffocat eum ad cuius collum usque peruenerit. Sic iudicium dei neminem impunitum abire patiatur. Cum autem frenum quod in maxillis erat omnium gentium cum subditis ei gentibus perdiderit & ad nihilo deduxerit: tunc uobis inquit sanctis qui meis iussionibus obedieritis: erit canticum sicut uox sanctificate sollempnitatis. Quando egressi estis de ægypto & in sollempnitate paschæ iugum seruitutis proiecistis dicentes in mari rubro pharaone submerso. Cantemus domino gloriose enim magnificatus est: & cordis tanta lætitia: ut imitemini eos qui ad templum primitiua portant: & in dei torcularia deferentes munera pergunt cum tybiis & cordis gaudia carmine demonstrantes: Hæc iuxta hebraicum breui sermone perstrinxi. In utraque autem editione id notandum est quod non dominus sed nomen

Super Esaiam. 1001

sed nomen domini post multum tempus adueniat: De quo in psalmis dicitur. Benedictus qui uenit: in noīe dñi deus dominus & illuxit nobis: & ipse loquitur in euangelio: Ego ueni in noīe patris mei & n̄ suscepistis me. Pulchræq; post multū tps uenire dicitur: loquēte humana impatientia. Vsq; quō domine obliuisceris me in finem: q̄ diu auertis faciem tuam a me: Ardens quoq; furor eius uenit cum gloria: ut quem in humilitate contempnimus: in maiestate timeamus. Hoc ipsum & in psalmis scriptum est: Deus manifeste ueniet: deus noster & non filebit: Ignis in conspectu eius ardebit: & in circuitu eius tempestas ualida: Ipse enim loquitur in euangelio: ignem ueni mittere super terrā: & quē uolo ut ardeat. Rursus in alio psalmo legitur. Vox domini intercedentis flammam ignis: ut quicquid in mundo est fœni: lignorum: & stipulæ: sapiens flamma consumat. Vnde & deus ignis dicitur esse consumens. Quodq; inferitur: ira furoris eius quasi ignis deuorabit. Plebique nostrorum irā furoris domini diabolum interpretantur. cui tradimur ad puniendum: qui iuxta librum samuelis commouit dauid ut numeraret populum dei: Et apostolus loquitur tradere huiusmodi satanæ in interitum carnis: ut spiritus saluus fiat. Hic autem ipse furor & ira furoris domini nihil suo faciet arbitrio: sed quod sibi fuerit imperatum: Vnde sequitur: Eloquium ire plenū. Spiritus quoq; eius quasi aqua in ualle trahens ueniens usq; ad collum. ut supplicia super peccatores faciat redundare. Qui diuidetur pro qualitate meritorum: ut perdat atq; conturbet gentes quas uetus error seduxerat: & se intelligant supplantatas. Vnde ad huiusmodi homines dicitur: qui in mundi huius potentia præualebant & suo delectabantur errore non eos semper hoc esse facturos: Præcipuæq; locum istum & totam continentiam capituli aduersus hereticos & omnia dogmata quæ sunt contraria ueritati dicta quidam nostrorum putant: quod cum iudicii tempus ad uenerit: nequaquā ingrediantur sancta eius & montem. idest ecclesiam domini: nec sub religionis nomine diuitias congregent: abutanturq; luxuria quasi domini festa cælebantes. iudæi de gog & magog: gentibus quas putant ab aquilone uenturas idest de scythiæ partibus hæc intelligunt: super quibus Ezechiel plenius loquitur.

Et auditam faciet dominus gloriam vocis eius: & terrorem brachii sui ostendet in comminatione furoris & flammam ignis deuorantis: allidet in turbine: & in lapide grandinis. A facie enim domini pauebit assur uirga percussus & erit transitus uirge fundatus quam requiescere faciet dominus super eum in tympanis & cytharis: & in bellis præcipuis expugnabit eos. Preparata est enim ab heri tophet a rege preparata profunda & dilatata nutrimenta eius ignis & ligna multa flatus domini sicut torrens sulphuris succendēs eam. LXX.

Et auditam faciet dominus gloriam vocis sue: & furorem brachii sui ostendet cum furore & ira: & flamma ignis deuorante fulminabit uerbementē: & sicut aqua & grando descendens cum ui. Ad uocem enim domini superabuntur assyrii plaga percutiet eos: & erit eis per circuitum. Unde habebat spem auxilii in quo confidebant ipsi cū tympanis & cythara pugnabūt cōtra eū ex cōmutatione. Tu. n. ante dies decipieris. nunqd & tibi regnū paratum est. Vallem profundam. ligna posita: ignem & ligna multorum furoz dñi sicut uallis sulphure succensa.

Poteram iuxta hebraicum quid mihi uideretur torrens legentibus indicare: sed quid faciam quod rundam studiis: qui nisi. lxx. interpretum æditionem disseruero: imperfectum opus me habiturum esse denuntiant. Sequar igitur cceptum ordinem differendi: Vox domini atq; præceptum omnib; nota fiet & fortitudo brachii illius cunctis patebit: quando retributiōis tempus aduenerit: flammæ & turbine grandinisq; magnitudine: & pondere lapidum deferetur: Super quo ezechiel in propheta ut diximus. gog. & magog pleno sermone scribit ad uocis eius imperium pauebit assur: uirga percussus: Omnis impius: omnis imitator gentis inimicæ: non quo in die iudicii solus sit feriendus assyrius: sed quo per assyrium diabolum intelligamus: Deniq; sequitur: Et erit transitus uirgæ fundatus quam requiescere faciet dominus super eum: Et est sensus: Nequaquā eum uirga percutiet: & eam rursus leuabit ac more cedentium finem faciet uerberandi: Sed quasi fundatam & alta radice fixam in pœnis eius faciet permanere: Quod si ita intelligitur ubi erit pœnitentia diaboli præsertim cum dicatur peccatoribus: ite in ignem æternum: quem præparauit deus diabolo & angelis eius. In tympanis in cytharis & in bellis præcipuis expugnabit eos: Demones uidelicet & omnes impios cum gaudio omnium dominus expugnauit: ab Heri quippe & a præterito tempore præparata est a rege domino thophet: idest lata & spatiosa gehenna: quæ eos æternis urat ardoribus nutrimentum eius & fomes ignis est: & ligna multa idest flamma perpetua & supplitia peccatorum: Et quoniam sicut de camino & fornace ignis ardentis: propheticus sermo prædixerat: Seruat metaphoram ut flatu & spiritu ac uoluntate domini hanc succēdi sciamus mixto sulphure quod flammā excitat ut faciat acriora tormenta: Porro quod in. lxx. dicitur ad uocē dñi superabūt assyrii plaga: cū percuterit eos & erit in circuitu unde fuerat eis spes auxilii in quo confidebant ipsi: cū tympanis & in cythara pugnabunt aduersum eum in cōmutatione. illud significat quod aduersum diabolum cōsurgant qui ei quondam subditi fuerant: & cum gaudio atq; lætitia dimicent contra eum: ex cōmutatione subditi dum intelligentes errorem suum destruant eum a quo decepti fuerant. Dicitq;

Lib^r Decimus.c.cxxi.

ad illum: quod ab itio seipse deceperit: regnum suum arbitrans sempiternum: cui parata sit gehenna & æterna supplicia.

CAPITVLVM.XXXI.

Vide qui descendunt in egyptum. ad auxilium: in equis sperantes: & habentes fiduciam super quadrigis quia multe sunt: & super equitibus quia preualidi nimis: & non sunt cōfisi super sanctum israel & dominum non inquisierunt: Ipse autem sapiens adduxit malum: & verba sua non abstulit. & consurget contra domum pessimorum: & contra auxilium operantium iniquitatem. Aegyptus homo & non deus. & equorum caro & non spiritus: & dominus inclinavit manū suam & corruet auxiliator: & cadet cui prestatū auxilium. Simulq; oēs consummentur.

Post onus iumentorum austri: & eos qui portabant in egyptum diuitias suas ad populum qui eis prodesse non poterat: Qui sperabant auxilium in fortitudine pharaonis: & habebant fiduciam in umbra egypti sub specie reuersionis in hierusalem: & captiuitatis laxande sub cyro: De consumatione seculi & de perfecta iustorum beatitudine sermo propheticus nuntiabat: nunc reuertitur ad eosdem ad quos supra locutus fuerat ne descenderent in egyptum & hoc inter præsentem locum est: & præteritum. Quod ibi præcipitur tribu iudæ ne descendat in egyptum: Hic quia contempto imperio domini descensuri sint prophetatur: Et quod a nabuchodonosor rege babylonio tam israel quam egyptii tam profuge quam auxiliares pariter trucidetur. De quo hieremias plenissime loquitur: Vnde ergo his qui descendunt in egyptum: & chaldeorum metu domini præcepta contemnunt. Sperantes in idolatriis qui dei cultum habere se iactant: & in æquorum auxilio confidentes: nesciunt scriptum fallax æquis in salutem: habentq; fiduciam super quadrigis & curribus & æquitibus nec recordantur illius cantici. æquum & ascensorem deiecit in mare: & non sunt confisi super sanctum israel qui manentibus in terra iudæ suum: per hieremiam pollicebatur auxilium & dominū nō requisierunt: sed quo requisiti uerba contempserint. Vnde & de malis sacerdotibus dicitur: Qui deuorant plebem meam dominum non inuocauerūt Ipse autem sapiens idest dominus adduxit malum super eos & pessimum: uidelicet nabuchodonosor: siue absolute malum regem significans non personam: & uerba sua non abstulit quæ locutus fuerat per prophetas quod consurget super tribum iudam domum pessimorum: & contra auxilium egyptiorum qui operantur iniquitatem: Aegyptus enim siue egyptius ut. lxx. transfulerunt homo est & non deus: & æqui eorum caro & non spiritus: Vnde & in hieremia scriptum est. Maledictus homo qui spem habet in homine: & firmat carnem brachii sui: & a domino recessit cor eius: & erit quasi agrio myrice in deserto: q̄ nō uidebit cū uenerint bona: Et in alio loco scriptum est. Vana salus hominis: Siue ut melius habetur in hebreo in hominem. Cumq; dominus manum suam extenderit ad puniendum: uel declinauerit: sub metaphora aurige: & frenos æquorum currentium relaxarit: corruet auxiliator: egyptius & israel cui præstabatur auxilium: quæ quidem possumus intelligere: & super his qui persecutionis tempore tribulationis atq; angustia non confidunt in domino sed in egyptiorum idest secularium hominum auxilio: nescientes habraam periclitatum in egypto: & dei populum luto & lateribus in illa regione seruisse quæ spiritualiter appellatur fornax ferrea. Vnde & in apocalypsi iohannis legitur: In quo crucifixus est dominus specialiter uocatur sodoma & egyptus.

Quia hec dicit dominus ad me: quomodo si rugiat leo & catulus leonis super prædam suam cum occurrerit ei multitudo pastorum a voce eorum non formidabit: & a multitudine eorum nō pauebit: sic descendet dominus exercituum ut prælietur super montem syon & super collem eius: Sicut aues volantes. sic proteget dominus exercituum hierusalem: protegens & liberans: transiens & saluans.

In manifestis unam ponimus editionem: maxime ubi nulla diuersitas sensuum est. Ceteris in egypto israelitis & egyptiis in quorum auxilio confidebant: reuertuntur in hierusalem cyro regnante captiui: & per duas similitudines domini qui se fore adiutorem promiserat fortitudo monstratur. Sicut leo & catulus leonis si cernat ouium gregem: nulla pastorum uoce terretur: & multitudinem eorum conscius uirū suarū despicit. sic dñs exercitūū præliabitur non contra montē syon & collē ei⁹ sed sup mōtē syon contra aduersarios illius. Dicamus & aliam comparisonem. Quomodo aues ut defendant foetus suos: nidos super uolant: & siue serpentē siue hominem uiderint: auesq; alias ad pullos suos accedere: oblite imbecillitatis rostro pugnant & ungibus: doloremq; pectoris garrula uoce congregināt: sic dominus proteget hierusalem: & liberabit eam: transiens atq; saluabit. Pro transeunte: in hebraico phase: in tribus præter. lxx. interpretibus ponitur: ex quo manifestum est pascha hoc est phase domini non passionem significare: sed transitum: Quod autem dñs in similitudinem auium protector fuerit semper hierusalem: in euangelio ipse testatur. Hierusalem hierusalem quæ occidis prophetas: & lapidas eos qui ad te missi sunt: Quotiens uolui congregare filios tuos sicut gallina congregat pullos suos sub alas suas & noluisti: Et in deuteronomio dicitur de domino: Expandit alas suas & suscepit eos. & portauit eos in humeris suis.

Conuertimini

Super Esaiam.

Conuertimini sicut in profundum recesseratis filii israel: In die enim illa abiciet vir idola argenti: & idola auri sui que fecerunt vobis manus vestre in peccatum: & cadet assur in gladio non viri & gladius non hominis vorabit eum: & fugiet non a facie gladii & gladius non hominis vorabit eum. & iuvenes eius vectigales erunt: & fortitudo eius a terrore transibit: & pangebunt fugientes principes eius. Dixit dominus. Cuius ignis in syon: & caminus eius in hierusalem (LXX. Cum similiter priora transfulerint: in fine fuere diuersi scribes) siue iuvenes eius superabuntur: petra enim circumdabuntur quasi vallo & vincentur: qui autem fugerint capietur. Ecce dicit dominus. Beatus qui habet in syon semen: & domesticos in hierusalem.

Cognante domino super montem syon contra aduersarios eius: & protegente eam instar auium: Conuertimini o filii israel. Siue ut symmachus translulit: agite poenitentiam qui profundo consilio atq; peccato a domino recessistis: Si enim hoc feceritis abicientes idola aurea atq; argentea quae uobis fuere peccato: propterq; urbs uestra capta est: Cader assur cuius moctu nunc fugitis: non gladio hominum nec exercitus robore: sed dei potentia. Significat autem angelum. a quo centum octoginta quinque milia assyriorum una nocte deleta sunt: Ipse quoq; rex assyrius fugiet: non hominum gladium: sed iram dei: Ita ut iuvenes illius atq; robusti uetigales fiant moedis. De quibus supra babilonem dicitur. Ecce ego suscitabo uobis moedos: & fortitudo assyrii domini terrore transibit atq; praeteriet: omnesq; principes illius perirent: Dixit enim dominus atq; pollicitus est: cuius dixisse fecisse est: & qui habet ignem in syon: & caminum in hierusalem ut aduersarios suos instar stipulae atq; lignorum egrediens ab hierusalem flamma consumat: Alius hoc quod dicitur: In die illa abicientur idola argenti sui & reliqua. Sic interpretatur. ut post reditum de captiuitate babilonia usq; ad aduentum christi: nunq; filios israel idola coluisse testetur: assyrium quoq; in praesenti loco significari non ab angelo sed a moedis esse superandum. Quod uetustissimum & quodam potes regnum post offensam domini deletum sit: uictoribusq; seruietur: Nazarei locum istum sic intellegunt O filii israel qui consilio pessimo dei filium denegastis: reuertimini ad eum & ad apostolos eius. Si enim hoc feceritis: omnia abicietis idola quae uobis prius fuerant in peccatum. & cadet uobis diabolus non uestris uiribus sed misericordia dei: & iuvenes eius qui quondam propugnauerant: erunt ecclesiae uetigales: omnisq; fortitudo & petra illius pertransiuit: philosophi quoq; & oem dogma peruersum ad crucis signum terga uertent: domini quippe sententia est ut hoc fiat: cuius ignis siue lumen est in syon & clibanus in hierusalem: ignis & lumen hebraice isdem scribuntur litteris: aleph. uau. res qd si legatur. ur. ignem sonat. Si or. lucet. Hoc ideo dictum est: quia pro igne quem solus interpretatus est symmachus: aquila & theodotio lumen transfulerunt: Quid sibi autem uelit qd in lxx. legitur petra circumdabuntur quasi uallo & uincentur: qui autem fugerint capientur: Scire non ualeo: nisi forte hoc possumus dicere: quod iuvenes reges assyrii qui uincendi sunt atq; capiendi: ita circumdantur petra hoc est fortitudine domini quomodo uallo circumdatur ciuitas: Porro quod sequitur: Beatus qui habet semen in syon & domesticos in hierusalem. Sic interpretari possumus: ut dicamus praesentis loci sensui conuenire: quo exhortetur sermo diuinus fugientes in aegyptum reuerti in hierusalem: & filios procreare: Cui tanta beatitudo promittitur: ut domini defendatur & protegatur auxilio. Et in alio loco de ea scriptum sit: erit gloria domus huius nouissima super priorem: quod & ad ecclesiam referri potest uisionem pacis & speculam: De qua scriptum est. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei. Et alibi. Fluminis imperus letificat ciuitatem dei. In hac enim ignis est & caminus qui deuoret peccatores: & ligna scenum stipulamq; consumat: siue lumen & clibanus ut iustorum claritas & peccatorum poena monstretur.

CAPITVLVM XXXII.

Ecce cum iustitia regnabit rex: & principes in iudicio praerunt: & erit vir sicut q absconditur a vento: & celat se a tempestate: sicut riui aquarum in siti. & umbra petre prominentis in terra deserta: non caligabunt oculi uidentium. & aures audientium diligenter auscultabunt: & cor stultorum intelliget scientiam & lingua balbortum velociter loquetur & plane. Non vocabitur ultra is qui insipiens est princeps: neq; fraudulentus appellabitur magnus. Fatuus enim fatua loquetur: & cor eius faciet iniquitatem: ut perficiat simulationem: & loquatur ad dominum fraudulenter & vacuefaciat animam esurientis: & potum sitienti auferat: fraudulentum uasa pessima sunt: Ipse enim cogitationes concinnauit ad perdendos mites in sermone mendacium: & loqueretur pauper iudicium. Princeps uero ea q digna sunt principe cogitabit: & ipse super duces stabit. LXX.

Ecce enim rex iustus regnabit: & principes in iudicio praerunt: & erit homo occultans sermones suos: & abscondetur ab aqua que fertur: & apparebit in syon sicut fluminis currens inclitus in terra sitienti: & nequaq; erunt confidentes in hominibus: sed aures suas ad audiendum dabunt

Liber Decimus. c. xxxii.

et cor infirmorum attendet auditui: et lingue balbutientium cito discent loqui pacem: et nequaquam dicent stulto ut princeps sit: nec ultra dicent ministri tui tace: Fatuus enim fatua loquetur: et cor eius vana intelliget ad perficiendam iniquitatem: et loquendum ad dominum errorem ut dispergat animas esurientes et aias sitientes uacuas faciat. Consilium enim pessimorum iniqua cogitauit: interficere humiles sermonibus iniquis: et dissipare verba humilium in iudicio. **P**rii autem sapientiam cogitarunt: et consilium permanet.

Iuxta. lxx. interpretes qui dixerunt Ecce enim rex iustus regnabit. & principes cum iudicio praeerunt: quae sequuntur superioribus copulanda sunt: his uidelicet in quibus prius capitulum finitum est. Beatus qui habet semen in syon: & domesticos in hierusalem. Iuxta hebraicum: finita priore prophetia de his qui in aegyptum descendebant: nunc alterius uaticinationis exordium est. De aduentu scilicet christi & apostolorum eius: iste enim rex regnabit iustae: non accipiens personam in iudicio: & principes illius cum ueritate praeerunt causas non homines considerantes: Et quicumque sub eius umbraculo fuerit sic tutus erit in tribulationibus & angustiis: & in mundi istius tempestate: quomodo qui uentum & turbinem fugiens se tuto abscondit loco: & qui purissimos fontes inuenit in deserto: & qui in uehementi estu solis ardore cuncta torrente sub prominenti saxo requieuerit. Vbi nos diximus: sicut riui aquarum in siti. lxx. transtulerunt: & apparebit in syon quasi fluius currens: Verbum enim hebraicum de quo supra disputauimus: bafaiou: quod dicitur in siti siue in siccitate & in inuio. lxx. & theodotio in syon interpretati sunt: Pro bafaiou: id est siti. legentes syon quae eisdem litteris scribitur. Cum ergo christus regnauerit & principes eius praefuerint in iudicio non caligabunt oculi credentium: & aures audientium diligenter attendent quae prius surde erant & cor quondam: stultorum intelliget scientiam: & lingua balbutientium atque mutorum quae christum sonare non poterat: pleno apertoque sermone dominum confitebitur: Non uocabitur ultra his qui stultus est princeps. stultam enim fecit deus sapientiam huius seculi neque fraudulentus doctor atque peruersus appellabitur magnus in populis: scribae uidelicet & pharisei quibus dominus loquebatur: Stulti & ceci quid maius est? Aurum an templum quod sanctificat aurum? Fatuus enim fatua loquetur: pro quo in hebraico scriptum est: nabal. nabala. idaber. Hoc diximus: ut uerba abigail exponamus dicentis. de nabal carmelio: secundum nomen suum insipiens est: Vere enim fatuus fatua loquitur: & cor eius: perficit iniquitatem: qui ibi timuit ubi non erat timor: & abutebatur stultitia pro sapientia dicens. Hic si ex deo esset non solueret sabbatum. Quod usque hodie faciet magister synagogarum: ut perficiat simulationem: Pro qua in hebraico scribitur: onephi: id est hypocriti. Vnde saepius ad phariseos dicitur. Vae uobis scribae & pharisei hypocritae: Et loquatur inquit ad dominum fraudulenter: Magister scimus quia ex deo es: & quod ad te non pertinet de hominibus: Licet censum dare caesari an non? qui uacuefaciunt animas esurientis populi: & potum auferunt sitientibus turbis: Nec ipsi intrantes: nec alios intrare patientes: Fraudulenti enim doctoris & principis: omnia uasa & arma sunt pessima qui concinnant dolos ad perdendos simplices in sermone mendacii dicentes ad deceptum populum scrutare & uide: quoniam propheta de galilea consurgens: cum loquetur ad eos pauperum iudicium: qui cum diues esset pro nobis pauper factus est. Vere enim iudicium eis christus & iustitiam loquebatur dicens: Si non facio opera patris mei nolite credere mihi: Si autem facio: & mihi non uultis credere operibus credite: Iste pauper qui loquitur iudicium: princeps & dominus: ea quae principe digna sunt cogitauit dicens: Non ueni nisi ad oues perditas domus israel: Et sollicitus erit pro infidelibus saluare cupiens non credentes: & stabit super duces suos apostolos quorum ad unum loquitur: Tu autem homo unanimes dux meus & notus meus. Haec iuxta hebraicum: a quo. lxx. non solum uerbis: sed & sensibus impletisque discordant: Cum enim rex iustus regnauerit: & principes illi imperauerint cum iudicio: erit homo abscondens sermones suos: homo qui per naturam deus est. abscondens sermones suos loquens eis in parabolis: Abscondet autem quasi ab aqua corrente a populo scilicet iudeorum: qui instar aquae pro magistrorum uoluntate huc illuc fertur & trahitur. qui homo abscondens apud incredulos sermones suos apparebit in syon: hoc est in ecclesia quasi fluius inclitus: & decurrens in terra sitienti. Apparebit enim gentiliu populo qui prius ueritatis patiebatur sitim: & rigabit arua sitientia fluius: De quo scriptum est. Fluminis impetus laxificat ciuitatem dei. Et in alio loco. Flumen dei repletum est aquis. ipse enim loquitur in euangelio: Qui sitit: ueniat ad me: & bibat. Qui credit in me sicut dicit scriptura: flumina de uentre eius fluent aquae uiuae: Tunc nequaquam habebunt fiduciam in magistris: sed praebunt aures suas ad audiendum dominum: & tam corde quam lingua pacem domini fatebuntur: deferentes stultos principes & ministros eorum: qui credentibus in iesum imperabant silentium: Quae sequuntur: eundem prope sensum quem & hebraicum continent: & possunt hereticis coaptari. Hii enim loquuntur contra dominum mendacium: & peruertunt animas esurientes atque sitientes: & uacuas abire faciunt ut essent si quid naturaliter boni habeant: magistrorum amittunt uitio: quorum omne consilium est: ut perdat humiles iniquis sermonibus: & dissipent uerba humilium in iudicio: in quo pariter annotandum quod qui ab eis decipi potest. humilis est: & terrae coherens.

C Mulieres

Super Esaiam.

Mulieres opulente: surgite & audite verba mea: filie confidentes: percipite auribus eloquium meum. Post dies & annum: & vos conturbabimini confidentes. Consummata est enim vindicta: collectio ultra non veniet. Obstupescite opulentes: conturbabimini confidentes: exuite vos & confundimini. (Pro quo symachus interpretatus est nudamini) Accingite lumbos vestros super vbera: plangite super regione desiderabili: super vinea fertili: super humum populi mei spine & vepres ascendent: quantomagis super omnes domos gaudii civitatis exultantis. **D**omus enim dimissa est: multitudo vrbis relicta est: tenebre & palpatio facte sunt super speluncas usque in eternum. Gaudium onagrorum pascua gregum donec effundatur super vos spiritus de excelso & erit desertum in chermel: & chermel in saltum reputabitur: & habitabit in solitudine iudicium: & iustitia in chermel sedebit: & erit opus iustitie pax: & cultus iustitie silentium: & securitas usque in sempiternum. Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis & in tabernaculis fidei & requie opulenta: Gaudendo autem in descensione saltus: & humilitate humiliabitur civitas. **B**eati qui seminatis super omnes aquas immitentes pedem bouis & asini.

CLXX. Pro tenebris & palpatione quae facte sunt super spelunchas usque in sempiternum transtulerunt. Et erunt ille spelunca usque in eternum. Quod in hebraico dicitur ofel. & been. quas hebrei duas turres in hierusalem fuisse arbitrantur: excelsas atque firmissimas: quae his appellantur nomini bus. Quarum prior interpretatur tenebrae siue nubilum: quod usque ad nubes erigeret caput: altera probamentum & firmitas: siue ut symachus uertit inquisitio eo quod in contemplando culmine eius oculi fallerentur. In fine quoque capituli ita interpretati sunt. Beati qui seminant super omnem aquam: ubi bos & asinus calcant. Post uocationem gentium: quando Christus rex imperauerit cum iustitia & principes eius apostoli & apostolici uiri praefuerint credentibus: cum iudicio dirigetur sermo propheticus ad mulieres opulentas: quas uel urbes iudaeae uel synagogas illius temporis: uel ut plerique arbitrantur matronas diuitum quondam populi iudeorum debemus accipere: quibus quasi iacentibus dicitur post ruinam: Surgite & nihilominus appellantur filiae confidentes: siue sperantes: praecipiturque eis ut audiant sermones domini & recordentur dierum & anni. De quo in consequentibus dicturi sumus: ipsum saluatorem dicentem. Spiritus domini super me: propter quod unxit me: euangelizare pauperibus misit me. Praedicare captiuis remissionem: & cecis uisum: uocare annum domini acceptabilem: & ipsa recordatio fiat ei iuxta. lxx. in dolore cum spe: ut plangant se dominum denegasse: & spem habeant salutis: si egerint poenitentiam. Dicit enim uidebam consummatam: & post ultimam uastitatem quae sub Vespasiano & Tito Hadrianoque accidit nequaquam aliam captiuitatem esse uenturam: nec remansuros botros in populis: qui deinceps colligendi sint. Vnde prouocantur ad planctum: & iubentur nudare pectora & accingere lumbos suos: eo quod regio quondam desiderabilis: & uinea fertilis: de qua scriptum est: Ego plantavi te uineam fructiferam: totam ueram quomodo facta es in amaritudinem uitis alienae: romano uastante deleta sit. Super humum inquit populi mei spine & uepres: siue foenum ascendent: Et est sensus Si terram iudeam quae repromissionis terra est spine repleuerunt & uepres: quanto magis alias ciuitates quae plenae sunt gaudio: Et quae illud euangelicum consequentur: Vae qui gaudetis nunc quoniam plorabitis. Domus enim: id est templum meum dimissum est dicente me ad apostolos. Surgite habeamus hinc: & ad incredulos. Relinquetur uobis domus uestra deserta: adita templi & secreta misteria palpabiles tenebrae possederunt: & facta sunt nequaquam cellaria uasorum domini. sed spelunca usque in sempiternum Audierant enim a domino saluatore. Domus patris mei domus orationis uocabitur. Vos autem fecistis eam speluncam latronum. Gaudium inquit onagrorum: pascua gregum quod uel iuxta litteram intelligendum est: eo quod deserta sint omnia. Vel spiritualiter quod expulso israel feri homines & dei notitiam non habentes habitent in iudaea: & hoc fiat donec effundatur super nos spiritus de excelso: quem saluator ascendens ad patrem: credentibus repromisit dicens. Ecce ego uado & mittam uobis paraclitum spiritum ueritatis. Et rursus: Donec accipiat de excelso uirtutem: Quodque supra dixerat. Adhuc modicum & erit libanus in chermel: & chermel in saltum reputabitur: & audient in die illa surdi uerba libri signati. & de tenebris & caligine oculi cecorum uidebunt. Nunc aliis uerbis ipsum repetit quod solitudo gentium uertatur in diuitias israel: & israel reputetur in gentes: quo tempore habitauerit in deserto iudicium: dominus atque saluator cui pater dedit omne iudicium & iustitiam in chermel requiescat: de qua supra dictum est: Et erit in deserto chermel: quod iudicium atque iustitia habet in deserto: & requiescat in chermel: qui prius appellabatur desertum. Opus quoque iustitiae erit pax: quae iuxta apostolum omnem sensum exsuperat. Et cultus iustitiae silentium ut non multiloquio iudeorum sed breuitate fidei adorent dominum: & securi aeterna pace requiescant: & in tabernaculis eorum sint diuitiae. de quibus apostolus loquebatur. Gratias ago deo meo per iesum christum. quoniam in omnibus diuites facti estis: in omni uerbo & in omni scientia: Cum autem populus christianus sederit uel habitauerit in pul-

Libri Decimus. c. xxxiii.

chritudine: sive ut. lxx. transfulerunt in ciuitate pacis: haud dubium quin in ecclesia: Tunc grando atq; tempestas & domini ira deficiens: descendit in saltum: De quo supra dictum est: Et chermel in saltum reputabitur: & humiliabitur ciuitas hierusalem: & iuxta aliam scripturam de terra loquetur. Quæ cum ita se habeant: & didicerimus uaticinio prophetali: quanta bona ecclesia possessura sit: & quanta mala passura hierusalē. Beati estis apostoli: ceteriq; doctores q; seminati super omnes aquas scripturæ sanctæ. in quibus calcat bos & asinus: Bos mundum animal: propter electionem patrum: Asinus immundus: propter idolatriam quondam gentilium: ut & de circumcisione & de præputio: ecclesia domini congregetur: Quod supra iuxta. lxx. dicitur super terram populi mei spine & foenum ascendet: referri potest & ad hereticos & ad simplices quosq; credentium: qui non ita scripturam intelligunt sanctam: ut illius conuenit maiestati. Vnde singula singulis coaptauimus: ut terra populi dei: hereticis spinas: imperitis quibusq; ecclesiæ foenum afferat.

CAPITVLVM. XXXIII.

Ve qui prædaris: nonne & ipse prædaberis: Et qui spernis: nonne & ipse sperneris: Quis consumaueris depredationē depredaberis: cum fatigat? defueris? tēnere cōtēneris. LXX
Tabe qui vos miseros faciunt: vos. n. nemo facit miseros: Et q; reprobant vos: nō reprobant. capientur reprobandes & tradent: & quasi tinea in uestimēto sic superabunt.

De apostolis dixerat & de ecclesiarum magistris: beati qui semināt super omnem aquam ubi bos & asinus calcant: Nunc ad persecutores eorum maledictionem dirigit. Immo aduersum principē eorum qui corda possidet impiorum: quod quicquid fecerint recipiant: & præsens potentia: futuro sit materia tormentorū: Vnde in. lxx. dicitur: Vhe eis qui uos miseros faciunt: uos enim nemo facit miseros: Et est sensus. Quantum in illis est quando persequuntur uos & uariis affligunt cruciatibus: interfectos atq; cruciatos miseros arbitratur. Sed nullus uos potest facere miseros: non enim habent in anima potestatem: sed in corpore. Et qui reprobat uos non uos reprobat: sed eū qui uos misit. Iuxta quod saluator discipulis loquitur. Qui uos reprobat me reprobat: & qui me reprobat reprobat eum qui me misit: Capientur igitur persecutores: & æternis tradentur ardoribus: Et quomodo tinea uestimentum: ita illos iugis flamma consumet. Quod & in fine huius prophetæ scribitur. Vermis eorum non morietur: & ignis eorum non extinguetur.

Domine miserere nostri: te enim expectauimus: esto brachium nostrorū in mane: & salus nostra in tempore tribulationis. A uoce angeli fugerunt: ab exaltatione tua disperse sunt gentes. Et congregabuntur spolia uestra sicut colligitur bruchus: uelut cum fosse plene fuerint de eo. Magnificatus est dominus quoniam habitabit in excello: impleuit syon iudicio & iustitia: & erit fides in temporibus tuis: Diuitie salutis sapientia & scientia timor dñi ipse thesaurus ei⁹. LXX
Domine miserere nostri: in te enim confidemus: factum est semen incredulorum in perditionem. Salus autem nostra in tempore tribulationis: propter voces timoris obstupuerunt populi a timore tuo: & disperse sunt gentes: Nunc autem congregabuntur spolia uestra partū & magni. Quomodo si quis congreget locustas: sic illudent uobis sanctis dei qui habitant in excelsis. Repleta est syon iudicio & iustitia: in lege tradentur in thesauris salus nostra uenit: sapientia. & disciplina & pietas a domino: isti sunt thesauri iustitiæ.

Hebrei capitulum superius in quo legitur: uhe qui prædaris: nonne & ipse prædaberis: & reliqua usq; ad finem: contra sennacherib regem assyriorum dictum putant: quod postq; decem tribuum q; appellantur israel. Subuerterit ciuitates & excepta hierusalem: iudæ quoq; urbes cœperit ipse superetur: & percutiente angelo: eius deleatur exercitus: Vnde nunc ex persona populi gratias referentis deo atq; dicentis. Domine miserere nostri te expectauimus: hæc dicta contendunt: quæ præsentis capitulo continentur: quod ipse brachium fuerit: & robur populi obsidione uallati in tēpore matutino: & salus in necessitate & angustia: A uoce enim angeli: quem symachus ita ut in hebreo scriptum est transfudit: amun: quem hebrei gabrielem autumant. & habere ethimologiam populi: Fugit assyrius: & ab exaltatione dei gentes quæ cum eo erant huc illucq; dispersæ sunt. Quibus fuerint spolia congregati sunt iudæis: sicut solet bruci & locustarum: colligi multitudo: cum in fossas coaceruata fuerint: in quorum uictoria magnificatus est dominus: & syon impleta iudicio & iustitia: & fides obsessi populi comprobata: omnesq; diuitias in sapientia habuerunt: & scientia dei: & timore domini: qui solus eorum thesaurus fuit. Hæc illi iuxta historiam dixerint. omni ratione nitentes christi

Super Esaiam.

res christi & apostolorum eius subuertere sacramenta. Nos autem post beatitudinem apostolorum de quibus supra dictum est. Beati qui seminant super omnem aquam ubi bos & asinus calcant: & lamentationem & planctum eorum qui eos persecuti sunt: De quibus in consequentibus dicitur. Vhe qui miseros uos faciunt. uos autem nemo facit miseros: Et sicut tinea uestimento sic atterentur: ex persona eorundem apostolorum: omniumque credentium hæc dicta conicimus. Et est sensus.

Domine in tuo sperauimus auxilio: & in te confidimus: semen incredulorum periit in æternum: & salus nostra in tempore tribulationis apparuit. Te enim præbente auxilium: omnis gentium multitudo dispersa est: & prædæ atque illusioni uictoribus fuit. Et hoc factum est: quia sanctus dominus habitat in excelsis: & repleta est syon iudicio & iustitia: De qua supra scriptum est: Requiescet in deserto iudiciū & iustitia: Ipsa est ergo syon: quæ prius est appellata desertum: & quicumque habitauit in ea tradetur ei lex euangelii: in cuius thesauro salus nostra est: & sapientia credentium: & disciplina: & pietas: siue fides: quæ propria christianorum est: & timor domini in quo thesauri sapientiæ continentur.

Ecce videntes clamabunt foris: angeli pacis amare flebunt. Dissipate sunt viæ: cessauit transitus per semitam: irritum factum est pactum: proiecit ciuitates: non reputauit homines: Luxit & elanguit terra: confusus libanus & obsoletus: Et factus est saron sicut desertum: & conculsa est basan & carmelus: Nunc consurgas dicit dominus: nunc exaltabor: nunc subleuabor: Conci pietis ardorem: stipulam: spiritus uester ut ignis deuorabit vos: & erunt populi quasi de incendio cinis: spine congregate igni comburentur.

Verbum hebraicum arelain pro quo aquila symachus & theodotio interpretati sunt apparebo eis: extremam syllabam diuidentes & legentes arella em: hebrei significare angelos arbitrantur: & esse prophetiam: post uocationem gentium & diuitias ecclesiæ de subuersione templi quod flebat angeli nequaquam intus habitantes: sed exeuntes foras. Et qui prius nuncii pacis erant: flebunt amare siue ipsi apostoli qui missi fuerant ut pacem nuntiarent hierusalem ad quam dominus loquebatur. Si scires etiam tu ea quæ ad pacem sunt tibi: quibus apparuit dominus ut eos suo confortaret aspectu. Flebunt hierusalem: quia non recepit prædicationem suam eo quod dissipatae sunt viæ & cessauerit transitus per semitam iustam. Iuxta illud quod in hieremiæ lamentationibus dicitur. Viæ syon lugent eo quod non sint qui ueniant ad solemnitatem. Irritum quoque factum est pactum cum Habraam: Isaac: & Iacob. Proiecit ciuitates iudeæ: non reputauit homines: qui suo uitio iumenta esse uoluerunt. Luxit & elanguit terra: pro his morabuntur in terra. Confusus est libanus & obsoletus. haud dubium quin templum significet: de quo in zacharia legimus. Aperi libanæ portas tuas: & deuoret ignis cedros tuas: siue hierusalem quæ in Ezechiel libanus appelletur. dicente propheta. Aquila magna magnarum allarum quæ habet ductum intrandi in libanum: quod postea interpretans sermo diuinus: Cum inquit uenerit nabuchodonosor in hierusalem: perspicua aquila regem babylonium: & libanum hierusalem differens. Factus est saron sicut desertum: & conculsa est basan & carmelus. Pro basan. lxx. galileam transfulerunt prouinciam: pro uno loco prouinciæ. Saron autem omnis iuxta ioppem liddamque appellatur regio in qua latissimi campi fertilesque tenduntur. Basan quoque regio trans iordanem est. quam duæ & dimidiæ tribus possederunt. & quæ interpretatur uberrima & pinguis & carmelus: de quo supra diximus. Loca igitur iudeæ quondam fertilia uertuntur in solitudinem per quæ metaphoricis ostenditur omnis opulentia iudeorum egestate & penuria commutanda. Quia igitur apostolorum sermonem recipere noluerunt. Et confusus est libanus & saron uersus est in solitudinem: & basan carmelusque confusi sunt propterea dominus uel de nimia patientia: uel ab inferis resurrecturum esse se dicit: & exaltandum in gentibus: & subleuandum in cruce: Et ad ipsos iudeos apostropham facit concipietis ardorem: & parietis stipulam: & spiritus uester uorabit conflabit incendium: & conceptum & partum uorax flamma consumet. Et erunt inquit populi iudeorum quasi de incendio cinis: & felicitatis magnitudinem & sanillæ reliquiis demonstrantes. Spinæ enim eorum quæ peccatorum multitudine congregatae sunt: incendio uorabuntur: quod plerique ad extremam captiuitatem & subuersionem referunt hierusalem: Alii plenius atque perfectius iudicii tempore futurum esse confirmant.

Audite qui longe estis que fecerim: & cognoscite vicini fortitudinem meam: Cōterriti sunt in syon peccatores: possedit tremor hypochritas: Quis poterit habitare de uobis cum igne deuorante: Quis habitauit ex uobis cum ardoribus sempiternis: Qui ambulat in iustis & loquitur veritates: Qui proicit auaritiam ex calumnia: & excutit manus suas ab omni munere: Qui obturat aures suas ne audiat sanguinem & claudit oculos suos ne videat malum

Liber Decimus. c. xxxiii.

Iste in excelsis habitabit: munimenta sapientum sublimitas eius: panis ei datus est: aque eius fideles sunt: Regem in decore suo uidebunt oculi eius: Lrenens terram de longe cor tuum meditabitur timorem: Abi est scriba: Abi legis uerba ponderans. Abi doctor paruulorum: populu imprudentem non videbis populum alti sermonis: ita ut non possint intelligere disertitudinem lingue eius in quo nulla est sapientia. LXX.

Audient qui longe sunt que fecerunt: Scient qui appropriant fortitudinem meam: Recesserunt qui erant in syon iniqui: apprehendet tremor impios: Quis annuntiat vobis quoniam ignis ardet: Quis annuntiat vobis locum eternum: Qui ambulat in iustitia et loquitur rectam uiam: et odit impietatem: et iniquitatem: et manus excutit a muneribus: et obturat aures ut non audiat iudicium sanguinis: et claudit oculos ne videat iniquitatem: iste habitabit in spelunca petre fortissime. Pais ei dabit: et aque eius fideles regem cum gloria videbunt oculi vestri videbunt terram de longe anima uestra meditabitur timorem: Abi gramatici: Abi consiliatores: Abi est qui numerat eos qui nutriunt paruulum et magnum populum: Cui non dedit consilium neque sciebat profundam uocem illius: ita ut non audiret populus contentus: et non est audienti intelligentia: quoniam dissipate sunt uie cessauit transiens per semitas: irritum factum est pactum cum populo iudeorum: proiecit deus ciuitates eorum non reputabit eos inter homines: Propterea uos qui longe estis audite que fecerim: et appropinquate ut agnoscatis fortitudinem meam.

Conterriti sunt: siue recesserunt qui erant in syon peccatores impii: et tremor possedit timor hypocritas: Quibus dominus in euangelio loquebatur: Vhe uobis scribae et pharisei hypocritae: Quis poterit habitare de uobis cum eo qui ignis est deuorans? Quis habitauit cum ardoribus sempiternis? Siue iuxta. lxx. Quis uobis annuntiavit quia ignis ardet eternus: quem prae parauit diabolo et angelis eius: Quis igitur poterit habitare cum deo: uel annuntiare supplitia? Omnis qui huiusce modi est qualem propheticus sermo describit: qui ambulat in pluribus iustitiis: et non semel: sed semper iustitias diligit: Nec una uice: sed iugiter loquitur ueritates: qui proicit auaritiam quae est mater calumniae: Nisi. n. cum alterius damno et malo: pecuniae alteri non coaceruantur: Et excutit manus suas ab omni munere. Munera quippe excecant oculos etiam sapientium. Qui obturat aures suas ne audiat iudicium sanguinis. Omnis iniquitas: et oppressio: et iniustitia: iudicium sanguinis est: Et licet gladio non occidat: uoluntate interficit: Et claudit oculos suos ne uideat malum: Felix conscientia: quae nec audit: nec aspicit malum: Qui igitur talis est: ipse habitat in excelsis: hoc est in regno caelorum siue in excelsa spelunca petre fortissime in christo iesu: Quae petra israel populum sequebatur: ut biberet de ea: et illius fortitudine protegetur: Panis ei dabitur et aquae fideles sunt: quae gentilium fabulae in ambrosia et nectare intelligunt: Nos autem panes et aquas fidelissimas legem dei interpretabimur: qui talis est regem christum in sua claritate conspiciet: De quo supra dicitur Ecce rex iustus regnabit. Et principes in iudicio praeerunt: et oculi eius uidebunt terram mitum et mansuetorum. De qua in euangelio scriptum est. Beati mites: quoniam ipsi possidebunt terram. Siue in caelo positi: terrena despicient: Cor tuum meditabitur timorem: ut cum omnia fueris consecutus: dicas cum apostolo: Qui non sum dignus uocari apostolus: quoniam persecutus sum ecclesiam dei: Principium enim sapientiae timor dei. Vbi est scriba: ubi legis uerba ponderans: ubi doctor paruulorum? Vbi sunt inquit scribae et pharisei qui legis uerba trutinantes: israhelicum populum decipiebant: quos nunc paruulos scriptura cognominat: paruulos sensu. paruulos intelligentia. Cum autem oculi credentium regem in sua maiestate conspexerint: et cor eius meditatum fuerit timorem. Tunc impudentem populum non uidebit populum iudeorum: siue philosophorum et oratorum mundi: qui applaudent sibi in eruditione et eloquentia seculari. De quibus nunc ait. Populum alti sermonis ita ut non possent intelligere disertitudinem lingue eius: quorum omnis ornatus in uerbis est: qui habent folia tantum umbram sermonem et fructum non possident ueritatis: Denique sequitur in quo nulla est sapientia: De quibus et alio loco dicitur. Perdam sapientiam sapientium: et intellectum prudentium reprobabo: Cur? quia stultam fecit deus sapientiam huius seculi.

Respice syon ciuitatem solemnitatis nostrae oculi tui uidebunt hierusalem: habitationes opulentam tabernaculum quod nequaquam transferri poterit. nec auferentur clauis eius in sempiternum et omnes funiculi eius non rumpentur: quia solummodo ibi magnificus est dominus noster. Longa fluminiuuium riuus latissimi et patentes non transibunt per eum naues remigum: neque triremis magna transgredietur eum: Dominus enim iudex noster: dominus legis noster dominus rex noster: dominus ipse saluabit nos: Latati sunt funiculi tui: et non preualebunt. Sic erit malus tuus ut dilatare signum nequeas: Tunc uidebuntur spolia predaui multarum. claudi diripiunt. rapta nam: nec dicet vicinus elanguit: populus qui habitat in ea auferetur ab eo iniquitas. LXX.

Ecce syon ciuitas saluatoris nostrum: Oculi tui uidebunt hierusalem: ciuitas diues: Tabernacula quae

Super Esaiam.

macula que non mouebuntur: nec auferentur parilli tabernacula eius in sempiternum: & funiculi eius non diripientur: quia nomen magnum domini vobis locus vester erit: flumina & riu altissimi: & spatiosi: Non ingredietur per ea naus agitata remigio: dominus enim magnus est: non transibit in te dominus iudex noster: dominus princeps noster: dominus rex noster: dominus ipse saluabit nos: Dirupti sunt funiculi tui quia non preualuerunt: malus tuus inclinatus est: non dimittet vela: nec eleuabit signum: donec tradatur in vastitatem. Multi igitur claudi predas facient: & non dicent laboro populus qui habitat in eis: dimittetur eis delictum.

TO iuste cui supra dictum est cortum meditabitur timorem: & populum imprudentem non uidebis: & qui antea audieras regem in decore suo uidebunt oculi tui: Contemplare syon urbem solemnitatis nostre: uide ecclesiam christi in qua est uera solemnitas: oculi tui cernent uisionem pacis: & diuitias insperatas quas oculis non uidit: nec auris audiuit: nec in cor hominis ascendit: & tabernaculum quod nequaquam transferri poterit. Prius enim tabernaculum quod habuit populus iudeorum translatum est atque sublatum: nec mouebuntur clauis eius in sempiternum: & omnes funiculi eius firmi erunt: ita ut dominus habitet in eo qui locus est omnium fluuiorum: riuorumque currentium: per quos nullus aduersæ partis potest nauigare: neque turris magna quæ interpretatur diabolus eum nunquam transgredi poterit: quia dominus ipse est iudex: & princeps: & rex & saluator noster: & illo protegente: nullius metuemus insidias. Hæc dicta sunt de syon urbe solemnitatis nostre & hierusalem habitatione ditissima: quam ipse dominus fluuius circundabit atque uallabit. Nunc autem ad terrenam loquitur hierusalem: quod laxati sint funiculi tabernaculi eius: & tentorium sustinere non quierint: & malus eius in quo pulcherrima quondam uella pendeabant: ruptis funibus ceciderit: ut non solum ad nauigationem: sed signum quoque inutilis sit. Postquam autem nauis eorum fuerit dissoluta & tabernaculum dissipatum: ita ut in utramque partem funiculi dirumpatur: præda uictoribus diuidetur: qui tam imbecilli erunt propriis uiribus ut claudi appellentur: & nihilominus dei ira tribuente eis fortitudinem: nullam infirmitatem sentient: nec dicent laboraui. Qui in fuerit inter eos: auferetur ab eo iniquitas atque peccatum: quia domini executus est uoluntatem.

CAPITVLVM. XXXIII.

Ecce dicitur gentes & adite: & populi attendite: audiat terra & plenitudo eius orbis & oë germen eius: quia indignatio domini super omnes gentes: & furor super uniuersam militiam eorum: interfecit eas: & dedit in occisionem: Occisi earum proicientur: & de cadaueribus eorum ascendet fetor. Tabescent montes sanguine eorum: & tabescet: omnis militia celorum & replebuntur sicut complicabuntur sicut liber celi: & omnis militia eorum defluet: sicut defluit solum de uinea: & de ficu: quoniam inebriatus est in celo gladius meus. Ecce super idumeam descendet: & super populum interfectionis mee ad iudicium. Gladius domini repletus est sanguine incrassatus est adipe: de sanguine agnorum & hyrcorum: de sanguine medullatorum arietum: Victimæ enim domini in bosra: & interfectio magna in terra edom: Et descendunt unicomnes cum eis: & tauri cum potentibus. Inebriabitur terra sanguine eorum: & humus eorum adipe pinguium.

Post euerfionem hierusalem & naufragium quondam solidissime naus: prædamque omnis suppellex illius: de interitu omnium dicitur nationum: & de consumatione mundi quæ est in die futura iudicii. Unde omnes gentes & populi terræ & plenitudo eius & cuncta genimina eius: tam quæ habitantur loca quam quæ inhabitabilia sunt nimietate frigoris & caloris iubentur audire: & quæ uentura sunt: cum omni mentis tremore cognoscere: Indignatio enim domini nequaquam super unam gentem iudeam & assyrios atque caldeos: ægyptios: moabitas: & ammanitas: & philisteos: sed & contra omnes gentes: & super uniuersam militiam: siue ut .lxx. transfulerunt: numerum earum uentura describitur quæ interficiat eas: & fetorem corporum putrescentium in altum ascendere faciat. significans peccata omnium nationum: ita ut sanie earum & spurcitia: ac sanguine montes repleantur: sublimes quæque uirtutes & angeli qui singulis gentibus præsidebant: & tabescat omnis militia uel fortitudo celorum. replicentur: siue complicantur celi sicut liber: & omnis militia & exercitus eorum atque ut .lxx. transfulerunt: & stellæ defluant in similitudinem foliorum quæ appropinquante frigore arentia atque contracta de uinea & ficu defluant: Quod quidem & saluator loquitur in euangelio. Stellæ cadent de cælo: & uirtutes cælorum mouebuntur: & tunc apparebit signum filii hominis in cælo. Et hoc considerandum quod non dicat interire cælos: sed replicari: siue complicari quasi librum: ut postquam omnia peccata aperta fuerint & relecta: complicantur qui prius aperti fuerant: ut nequaquam ultra scribantur in eis delicta multorum. De huiusmodi libris & daniel in suo uolumine loquitur. Iudicium sedit. & libri aperti sunt in quibus descripta erant opera singulorum. Stellæ autem cadere plerique arbitrantur. Iuxta apocalypsin

Liber Decimus. c. xxxiii.

ioannis: & illud quod alibi scriptum est. Stellæ uniuersæ ardētes soluentur: & cælum ac terrā tran-
sibunt: Præterit. n. figura mundi: Vere has stellas q̄ in cælo rutilant: ut in parte monstretur & totum
quod. s. per stelarum ruinam etiam cælorum interitus ostēdatur: Alii uero has stellas putant eē scri-
pturas. De q̄bus & paulus apostolus scribit: Non est nobis certamen aduersus sanguinem & carnē.
Sed aduersus principatus: aduersus potestates: aduersus rectores tenebrarum istarum: aduersus
spiritualia nequitiae in celestibus: Nec mirum si demones qui in aere habitant dicantur esse cæle-
stes: cum etiam uolucres cæli quæ utiq̄ non in cælo: sed in aere uolitant scriptura cognominet:
Nam & satanas transfiguratur in angelum lucis: stellam esse se simulans: Et saluator uidit eum qua-
si fulgur de cælo cadentē: & tropologice de eo quasi de stella magna dicitur: Quō cecidit lucifer
qui mane oriebatur: Hæc uniuersa fient. quia inhebratus est in cælo gladius eius: pœna atq̄ sen-
tentia & ultio in peccatores: quæ profertur a domino. Qui gladius
in ezechiel contra impios exacuitur ac plurimis interfectis: uaginam suam iubetur intrare.
Cumq̄ inhebratus fuerit & repletus in cælo. hoc est in aere: quia consuetudine scripturarum cæ-
lū dicitur: Tunc ad idumeam quoq̄ idest ad terrena descendet: ut post pœnam demonum: etiam
hominum animæ iudicentur: Idumea quippe lingua nostra: terrena sonat: Repletus est sanguine:
& inersatus adipe agnorum & hyrcorum: medullatorumq̄ arietum atq̄ taurorum: ut & princi-
pes & populum pariter significet puniendos. Victima enim domini in bosra: & interfectio magna
in terra edom: De qua bosra & idumea: etiam in consequentibus idem propheta testatur dicens.
Quis est istæ qui uenit de edom: rubra uestimenta eius de bosra: & nonnulli estimant quia basan
caro dicitur: per uictimam domini in bosra. tormenta omnium in carne monstrari qui pio labun-
tur errore: In præsentem enim loco: non per sin litteram quæ in basan: hoc est in carne ponitur. Sed
per sa describitur & bosra appellatur: quæ iuxta iesum & hieremiam non in edom: idest idumea:
sed in terra moab inuenitur. Bosra autem in lingua nostra munitam sonat atq̄ circumdatā: siue fir-
matā ut orbem terrarum domini uoluntate doceat esse solidatum. Iuxta illud quod in psalmo ca-
nitur. Ipse super maria fundauit eam: & super flumina collocauit illam: & de firmitate terræ ex
persona dei dicitur. Ego firmaui columnas eius. Cumq̄ uictima domini fuerit in bosra: & interfe-
ctio eius in idumea: & descendant unicornes cum tauris potentibus: reges uidelicet & principes
terræ: & omnia interfectionis & sanguinis replebuntur: & adipe quondam diuitum ac potentum:
per quæ uerba iuxta humanam consuetudinem terrorem audientibus incutientia: in omnes prin-
cipes ac potentes. populosq̄ & paruos tormenta monstrantur. Bosra idest munitam atq̄ firma-
tā: & edom siue duma & idumeam iudæorum magistri romam intelligi uolunt: & omnia de ipsa
dici quæ præsentem capitulo continentur.

Quia dies ultionis domini annus retributionis iudicii syon: & conuertentur torrentes eius
in picem: & humus eius in sulphur. Et erit terra eius in picem ardentem: nocte & die non exingue-
tur in sempiternum: Ascendet fumus eius a generatione in generationem: desolabitur in secu-
lum seculorum. Non crit transiens per eam: & possidebunt illam onocrotalus: & cricetus. & ibis &
coruus habitabunt in ea: Et extendet super ea mensura ut redigatur ad nihil: & perpendiculus
in desolationem: nobiles eius non crunt ibi: Regem potius innocabunt. & oēs principes eius
erunt in nihilo: Et erunt in domo eius spine: & utricæ: & palliurus in munitionibus eius. Et erit
cubile draconum: & pascua strutionis & occurrent demonia: onocentauri: & pilosus clamabit al-
ter ad alterum: Ibi cubabit lamia: & inueniet sibi requiem. Ibi habuit foueam hericinus: & nutri-
uit catulos: & circumfodit & fouit in umbra eius: Illuc congregati sunt milui: alter ad alterum.
Requirite diligenter in libro domini & legite: vnum ex eis non defuit: alter ad alterum nō que-
siuit: quia quod ex ore meo procedit: ille mandauit: & spiritus eius ipse congregabit ea: & ipse
misit eis sortem: & manus eius diuisit eam illis in mensura usq̄ in sempiternum possidebunt
ea in generatione & generationem habitabit in ea.

Hebrei ut supra diximus hæc de romano imperio prophetata contendunt: & in ultionem syon
uastitatem quondam regni potentissimi prædicari: quod iuxta litteram pleriq̄ nostrorum etiam
in apocalypsi ioannis scriptum putant: Nos autem ex eo quod dicitur dies ultionis domini an-
nus retributionum iudicii syon: hunc arbitramur annum. De quo loquitur ipse saluator. Spiritus
domini super me propter ea unxit me. euangelizare pauperibus misit me: prædicare captiuis remis-
sionem: & cecis ut uideant: uocare annum domini acceptabilem: & diem retributionis deo nostro
Consolari omnes lugentes: & dare plangentibus syon gloriam: Et de quo supra dictum est. Mu-
lieres opulente surgite: & dierum anni recordamini in dolore cum spe: ac per hoc post generalem
ut totius orbis cōsumationē: reuertitur scriptura ad hierusalē: cui illo tpe loq̄batur: & uastitatē ei⁹
pleno sermone describit qd. s. postq̄ tps romana obsidionis aduenerit pyce & sulphure: & flāmis
ardētibus oīa cōpleatur: & sum⁹ illi⁹ maneat i æternū: habitetq̄ ibi onocrotal⁹: & erici⁹: & ibis cor-
uusq̄. Aiantia q̄ in desertis locis habitare consueverunt: & hoc fiat: quia funiculus domini atq̄ ppen-
diculum

Super Esaiam.

diculum: id est sententia illius non ualeat immutari. Nobiles eius id est apostoli atque credentes: nec perditorum numero coniungentur: sed regem porius Christum inuocabunt. Omnes autem principes illius scribæ uidelicet & pharisæi redigentur in nihili & in domibus quondam ornatissimis: spinæ & uricæ & palliurus orientur. Eritque cubile draconum & pascua strutionum: quæ & ipsa signa sunt extremæ solitudinis: & occurrent sibi in ea: Iuxta. lxx. diuersa demonum fantasmata: siue ut omnes alii iuxta hebraicum transfulerunt onocætauri: & pilosi: & lamia quæ gentilium fabulæ: & poetarum figmenta describunt. Ericium quoque: & ibi enutrire catulos & statorem habere fidissimam. Illuc congregari miluos rapacissimam autem quæ hebraice appellatur DA IOTH. siue ut septuaginta transfulerunt ceruus: De quibus infra dicemus: inter quæ propheta loquitur audientibus. O homines qui me auditis loquentem: quæ uentura pronuntio: rebus omnia cõplebuntur. In libro enim scripta sunt domini: & illius sententia definita: & ne unum quidem irrum erit. Nam quod de meo ore procedit: ille mandauit: id est ego quidem loquor: sed uerba sunt domini: & spiritu illius quicquid dictum est perpetrabitur. Ipsius decreto atque mensura singula cõplebuntur: & usque in generationes sempiternas suum ordinem non relinquant. Hæc iuxta hebraicum & explanationem historicam dicta sint: ceterum qui tropologiam secuntur: expulso populo iudeorum sub bestiarum & portentorum nominibus: idolatras & uariis superstitionibus seruientes in hierusalem habituros esse cõfirmat: & hos esse honocrotalos: & hericios: ibi & coruū dracones: & strutiones: & onocætauros. & demonia: & pilosos: & lamiam: quæ hebraice dicitur lilich: & a solo symmacho translata est lamia: quam quidam hebreorum: id est furia suspicantur. Et reuera si consideremus de diuersis gentibus adductas hierusalem colonias: & iuxta ritum prouintiarum suarum singulas familias propriorum demonum coluisse portenta: hæc omnia in hierusalem habitasse firmabimus. Quodque. lxx. transfulerunt: ibi obuauerunt sibi cerui & uiderunt facies suas: numero transierunt: unus ex ipsis non periit: nec quæsiuit alterum: Dominus enim præcepit eis: & spiritus eius congregabit eos: & ipse dedit eis sortes: & manus illius diuidet eis: & pascantur in sempiternum: & possideant in generatione generationum: & requiescant in ea. Sic allegorice interpretabimur: ut doceamus ceruus: id est apostolos: & sanctos quosque doctores. de quibus scriptum est. Sicut desiderat ceruus ad fontes aquarum: ita desiderat anima mea ad te deus. Et alibi. Vox domini perficientis ceruus: Et rursus. Ceruus amicitia & pullus gratiarum loquantur tibi: Et in iob: Custodisti autem menses ceruorum: & partus eorum emittes: Et in cantico canticorum dicitur: Similis est patruelis meus capreae uel innulo ceruorum: super montes aromatum: Obuiasse sibi in hierusalem. & mutuos uidisse conspectus: & transisse ac reliquisse eam: & ad diuersas prouintias perrexisse: quia dominus mandauerit eis: ite & docete omnes gentes: baptizantes eas in nomine patris & filii & spiritus sancti: & spiritus illius cõgregauerit eos. dederitque eis sortes atque diuiserit: ut alius ad indos: alius ad hispanias: alius ad illiricum: alius ad græcias pergeret: & unusquisque in euangelii sui atque doctrinæ prouintia requiesceret. Quæ super hierusalem diximus prophetari & iudæi de romano imperio suspicantur: nonnulli ad orbem referunt: ne a prioribus discrepare uideantur.

CAPITVLVM. XXXV.

Letabitur deserta & inuia: & exultabit solitudo: & florebit quasi lilium: Germinans germinauit & exultabit letabunda & laudans. Gloria libani data est ei decor carmeli & saron: Ipsi uidebunt gloriam domini: & decorem dei nostri. LXX.
Letare desertum sitiens: & exultet solitudo: & floreat quasi lilium. Florebunt & exultabunt deserta iordanis. gloria libani data est ei. & honor carmeli: & populus meus uidebit gloriam domini: & altitudinem dei nostri.

Quoniam hierusalem conuersa est in picem: & ascendit fumus illius sempiternus. & habitant in ea onocrotalus: ericius: ibis: & coruus: dracones: & strutiones. demonia: & onocentauri. lamia. & pilosi: & domini super eam impleta sententia est: Relinquetur uobis domus uestra deserta: Propterea quæ prius deserta fuerat: de qua in psalmo dicitur. Vox domini concutientis solitudinem: & commouebit dominus desertum cades: Vox domini præparantis ceruus: & reuelauit condensa sylvarum: mutabitur in rerum omnium habundantiam. & pugnantibus ceruis de uentis saltibus nationum: bestia quæ eas prius possederant expellentur. Ut impleatur illud quod in hoc eodem propheta dicitur: Lætare sterilis quæ non paries: rumpe & clama quæ non parturis: quoniam plures sunt filii desertæ magis quæ eius quæ habet uirum. Hæc erat prius sitiens. siue inuia non habens uitales aquas. Et dominus non gradiabatur per eam: quæ nunc florebit ut lilium: siue ut significantius expressit aquila.

Quam nos tamen rosam: & nec dum foliis dilatatis possumus dicere. Florebit autem ut cum apostolo pronuntiet: christi bonus odor sumus in omni loco: & illud canticum canticorum. Flores uisi sunt in terra: mandragore dederunt odorem suum. Quodque in lxx. ponitur. & exultabunt deserti iordanis. In hebraico quidem non habetur: sed possumus dicere Ioannes in iorda //

Liber Decimus. c. xxxv.

ne fluuio poenitentiae baptismum demonstrari: quod dominus suo lauacro designauit atque signauit. Et quia de solitudine figuraliter dicitur quae refertur ad gentes in qua fuit iohannes: consequenter iungi potest iordanis: ut per desertum gentium ueniamus ad baptismum saluatoris: Quodque sequitur gloria libani data est ei: & decor carmeli & saron. iuxta priorē explanationem debemus accipere in qua diximus libanum templum siue hierusalem intelligi: Dicente zacharia: Aperi libanum portas tuas. Et ezechiel. Aquila magnarum alarum plena unguibus: quae habet ductum intrandi in libanum & carmelum priorem significare populum. De quo supra dictum est: & erit desertum in chermel: & chermel in saltum reputabitur: & saron eadem habere intelligentiam scriptura dicente: factus est saron sicut desertum. Omnis igitur candor cultus dei: & circumcisionis scientia: & loca uberrima atque campestris: quae appellatur saron: pro quibus symmachus interpretatus est campum: dabuntur desertis: quondam ecclesiae: & habitatores illius uidebunt gloriam domini: & decorem siue altitudinem dei nostri.

Confortate manus dissolutas: & genua debilia roborate. Dicitur pusillanimis: siue meticulo sis: nolite timere ecce deus noster ultionem adducet retributionis: deus ipse ueniet & saluabit uos: (Siue ut. lxx. transtulerunt) nos. tunc aperientur oculi cecorum: & aures surdorum patebunt vel audiet. tunc saliet sicut ceruus claudus: & aperta erit lingua mutorum: quia scisse sunt in deserto aquae: & torrentes in solitudine: & quae erat arida in stagnum: siue paludes: & sitiēs fontes aquarum.

In cubilibus in quibus prius dracones habitant: oriatur uiror calami & iunci: Pro quo. lxx. transtulerunt: Erit ibi latitatio auium: & caulae gregum: & erit ibi semita & uia siue uia munda: & uia sancta uocabitur. Non transibit per eam pollutus: & haec erit nobis directa uia: ita ut stulti non errent per eam: uelut septuaginta transtulerunt: neque erit ibi uia immunda. Qui autem dispersi sunt. non errabunt: Non erit inquit ibi leo: & mala bestia non ascendet per eam: nec inuenietur ibi: sed ambulabunt per eam qui liberati fuerint: & redempti a domino conuertentur: & ueniet in syon cum laude & laetitiam sempiternam super caput eorum: gaudium & laetitiam obtinebunt: Fugiet dolor & gemitus. Vtramque editionem miscuimus: ne in proponendis singulis: librorum magnitudo tendatur: quia iam modum breuitatis excedit. Apostolis de quibus supra dictum est: ipsi uidebunt gloriam domini & decorem dei nostri precipitur: ut confortent manus in gentibus dissolutas: & genua debilia roborentur: Vt qui prius manibus dissolutis opus dei facere non poterant: & aridam habebant dexteram: extendant eam ad bona opera: Et qui dudum inter idola: diuersis erroribus claudicabant: firmo super ueritatem incedant gradu: & pusillanimes siue formidolosos fidei domini confirmantes faciant non timere: uniusque dei motus uniuersi erroris expellat timores. Causa autem est securitatis atque constantiae: quia uenturus est christus cui pater dedit omne iudicium: & reddet unicuique secundum opera sua: ipse ueniet & saluabit uos quibus dicitur nolite timere: Siue nos: ut salutem credentibus apostoli dicant sibi esse communem: Tunc aperientur oculi cecorum: & aures surdorum patebunt: Tunc saliet sicut ceruus claudus. & aperta erit lingua mutorum: Quod quod signorum magnitudine completum sit: quando dominus loquebatur discipulis iohannis qui ad eum missi fuerant: euntes renuntiate iohanni. quae audistis & uidistis. ceci uident: claudi ambulant: Leprosi mundantur. Surdi audiunt. Mortui resurgunt. Pauperes euangelizantur. Tamen cottidie expletur in gentibus quando qui prius ceci erant in ligna & lapides impingebant: ueritatis lumen aspiciunt: Et qui scripturarum uerba surdis auribus audire non poterant: nunc ad dei praecepta leuantur: quando qui prius claudi erant: & rectam uiam non tenebant: salient sicut cerui imitantes doctores suos: & aperta erit lingua mutorum: quorum satanas ora concluserat: ne possent unum domini confiteri. Idcirco autem aperientur oculi: aures audient: salient claudi: & aperta erit lingua mutorum: quia scisse sunt siue eruperunt in deserto quondam ecclesiae aquae baptismi salutaris. & torrentes ac riui in solitudine. Diuersae scilicet gratiae spirituales: & quae erat arida in stagnum paludesque conuersa est. Vt non solum careret ardore sitis. Sed nauigabilis esset & irrigua: & haberet fontes plurimos quos ceruus desiderat. quos qui biberit: potest benedicere domino. iuxta illud quod scriptum est. Benedicite domino de fontibus israel: in cubilibus animarum gentilium: in quibus prius dracones habitabant: Erunt calamus & iuncus: quibus scribatur fides domini: & in quibus fessa prius membra requiescant: Siue erit latitatio auium. & caulae gregum. Vt assumant alas columbae: & humilia relinquentes ad excelsa festinent: possintque cum psalmista dicere. Dominus pascit me. nihil mihi deerit: in loco paschuae ibi me collocauit. Super aquas refectiois educauit me. ibi erit semita & uia. mundissima: quae sancta uocabitur: & quae dicit ipsa de se. Ego sum uia: per quam qui pollutus est transire non poterit. Vnde & in psalmo dicitur. Beati immaculati in uia. Et haec uia erit uobis id est deus noster: tam recta & plana atque campestris: Vt nullum habeat errorem: & stulti atque uecordes per eam ingredi ualeant. Quibus in pueriliis loquitur sapientia. Si quis est paruulus ueniat ad me: & insipientibus locuta est. Venite & comedite panem meum. & bibite uinum quod miscui uobis. Relinquitte infantiam & uiuite: & ambulare per uias prudentiae. Stulta enim mundi elegit deus: quorum stultorum princeps loquitur in psalmo. Deus tu scis insipientiam meam.

Super Esaiam.

pietiam meam. Sed stultum dei sapientius est hominibus. Vnde. lxx. transfulerunt. Et qui dispersi fuerat: & a societate dñi separati: nequaquam errabunt. Nō erit ibi leo: aduersarius noster diabolus: q̄ circuit rugiens: quo ouile dñi possit intrare: & malæ bestię satellites eius non ascendent per eam. Neq̄ enim uestigium colubri in petra inueniri potest: ambulabunt autem per eam qui liberati fuerint de uinculis peccatorum: & redempti sanguine saluatoris: & egerint pœnitentiam & uenerint in syon. De qua sapius diximus. Accelitis ad syon montem: & ciuitatem dei uiuentis hierusalem cœlestem. Ne more iudaico auream quæramus syon: & gematam hierusalem: quæ iuxta prophetiam danielis in æternos cineres dissoluta est: Eritq̄ lætitia sempiterna laudantium dominum super caput eorum. Vt postq̄ seculum uicerint possint cum apostolo & propheta dicere. Cursum consummaui. fidem seruauī. De cætero reposita est mihi corona iustitiæ. Et domine ut scuto bonæ uoluntatis tuæ coronasti nos. Tunc succedente gaudio atq̄ lætitia: fugiet dolor & gemitus quando uenerit ex syon qui eruat: quæ omnia nos iuxta apostolum paulum in primo saluatoris interpretamur aduentu: iudæi autem & nostri iudaizantes ad secundum referunt. unius occasione uersiculi. Conuertentur & uenient in syon cum laude: historiarum sanguine cunctarumq̄ gentium seruitutem: & uxorū pulchritudinem desiderantes.

EXPLICIT EXPLANATIONVM IN ESAIA LIBER DECIMVS.

INCIPIT VNDECIMVS.

Difficile Immo impossibile est placere omnibus: nec tanta uultū quantā sententiarum diuersitas est. In explanatione duodecim prophetarum longior quibusdam uisus sum q̄ oportuit: & ob hanc causam in commentariolis danielis breuitati studui præter ultimam & penultimam uisiones. In quibus me necesse fuit ob obscuritatis magnitudinē sermonem tendere: præcipuamq̄ in expositione septem & sexaginta duarum & unius ebdomadarum. In quibus differendis quid aphricanus temporum scriptor. quid origenes. & cæsariensis Eusebius: clemens quoq̄ alexandrinæ ecclesiæ præbyter: & apollinaris laudicenus. Hypolitusq̄ & hebræi: & Tertulianus senserint breuiter comprehendere: lectoris arbitrio derelinquens quid de pluribus eligeret. Itaq̄ quod nos uerecundia fecimus iudicandi: & eorum honore qui lecturi erant: quibusdam forte non placeat: qui non antiquorum opiniones: sed nostram sententiam scire desiderant. Quibus facilis responsio est: noluisse me sic unum recipere: ut uiderer alios condemnare. Et certe si tanti & tam eruditi uiri fastidiosis lectoribus displicent: quid de me facturi erant: qui pro tenuitate ingenio inuidorum moribus pateo? Sin autem supradictos uiros magistros ecclesiæ nominauī: illud intelligant me non omnium probare fidem: qui certe inter se cōtrarii sunt: sed ad distinctionem iosephi. porphiriūq̄ dixisse: qui de hac quæstiōe plurima disputarunt: Quod si in expositione statuae pedumq̄ eius & digitorū discrepantiam: ferrum & testam: super romano regno interpretatus sum: quod primum fortem dein imbecillum scriptura portendit: non mihi impudent sed prophetæ. Neq̄ enim sic adulandum est principibus ut sanctarum scripturarum ueritas negligatur. nec generalis disputatio unius personæ iniuria est. Quæ cum benigno meorum studio caueretur: dei iudicio repente sublata est: ut & amicorū in me studia: & emulorum insidiæ monstrarentur. Sed hæc alias nūc quod coepimus exequamur: Vndecimus in esaiam liber o uirgo christi eustochium: quia magnam partem historiæ deserturus est. facilius in principiis: & usq̄ ad duas sui partes: reliqua simili more dictanda sunt: & sic studēdū breuitati: ut nullū damnū fiat intelligētiæ.

CAPITVLVM XXXVI.

Factum est in quarto decimo anno regis ezechie. Ascendit sennacherib rex assyriorum super omnes ciuitates iuda munitas: & cepit eas. Et misit rex assyriorum rabfacen de lachis in hierusalem ad regem ezechiam in manu graui. Et stetit in aqueductu piscine superioris in uia agri fullonis: & egressus est ad eum belcham filius belchie: qui erat super domus: & sonna scriba: & ioabe filius asaph a cōmentariis: & dixit ad eos rabfacer. Vicit ezechie. Hec dicit rex magnus assyriorum.

Quæ est ista fiducia qua confidis: aut quo consilio & fortitudine bellare disponis: super quæ habes fiduciam: quia recessisti a me: ecce confidis super baculum barundineum contractum istū super egyptum: cui si inimicus fuerit homo intrabit in manum eius & perforabit eam: Sic pharaon rex egypti omnibus qui confidunt in eo: Quod si responderis mihi in domino deo nostro confidimus: nonne ipse est cuius abstulit ezechias excelsa & altare: dixit iude & hierusalem: coram altari isto adorabis: & nunc tradet te domus mea regi assyriorū: & dabo tibi duo milia equorum: nec poteris ex te prebere ascensores eorum. & quomodo sustinebis faciem iudicis unius loci: ex seruis domini mei minoribus: quod si confidis in egypto & in quadrigis: & in equitibus & nūc nunquid sine domino ascendi ad terram istam ut disperderem eam: Dominus dixit ad me: ascende super terram istam & disperde eam.

Liber Decimus. c. xxxvi.

Historia manifesta est & interpretatione non indiget: pleniusq; in regum & dierum uoluminibus hæc eadem scripta referuntur: Quod anno tertio oseæ filii hela regis israel: regnauerit ezechias filius achaz regis iuda. Viginti quinque inquit annorum erat cum regnare cœpisset. & .xx. & .viii. annis regnauit in hierusalem: & fecit quod erat bonum coram domino. iuxta omnia quæ fecerat Dauid pater eius: & post paululum in domino deo israel sperauit: & post eum non fuit similis illi de cunctis regibus iuda: Sed neq; in his qui ante eum fuerunt: adhesit domino: & non recessit a uestigiis eius: fecitq; madata eius quæ præceperat dominus moysi. Vnde & erat dominus cū eo. & in cunctis ad quæ procedebat sapienter rē agebat: Rebellaui autem contra regem assyriorum & non seruiuit ei. in cuius sexto anno imperii salmanasar rex assyriorum cœpit samariam & decem tribus quæ appellabatur israel: & transtulit eas in assyrios: collocauitq; in Ala & habor fluuiis gozam in ciuitatibus mœdorū: Post annos autem septem: idest quarto decimo anno ezechiae rex assyriorū sennacherib ingressus iudæam obsedit ciuitates munitas: uolens eas capere. Cumq; obsideret lachis: misit ad eum ezechias nuntios dicens. Peccauit recede a me: & omne quod imposueris mihi feram. Cumq; trecenta talenta argenti & .xxx. auri ad regis imperium psoluisset: & fractis ianuis templi domini. & laminis eius detractis quas ipse affixerat: misit rex assyriorū chartan & rabfacen delachis ad regem ezechiam cū manū ualida hierusalem. qui cum ascendissent. uenerunt in hierusalem & steterunt contra aquæ ductum piscinæ superioris quæ est in uia agri fullonis. Vocaueruntq; ad se regem: Egressus est autem ad eos eliachim filius helchiae præpositus domus: & somnas scriba: & iorhæ filius asaph a cōmētariis. Dixitq; ad eos rabfacs: Loquimini ezechiae. Hæc dicit rex magnus rex assyriorum: & c. quæ in historia continetur. In quo arrogātia consideranda rabfacs: quod uelut qdam contraria fortitudo imitatur cōsuetudinem prophetarum: ut quod illi solēt in prologis ponere: Hæc dicit dñs: quo auctoritatem & magnitudinem loquētis ostendant. ista nunc dixerit Hæc dicit rex magnus rex assyriorum. Egressus est autem ad eū eliachim filius helchiae qui erat præpositus domus: & somna scriba & iorhæ filius asaph a cōmētariis. Ista eliachim filius helchiae: de quo in uisione uallis syon supra legimus: uocabo seruū meū heliachim: filiū helchiae: & induam illum tunica tua: & cingulo tuo cōfortabo eum: & potestatem tuā dabo in manu eius: & erit quasi pater habitantium in hierusalem: & domui iuda: & c. Hæc autem dicuntur ad sobnam qui ante eum præpositus templi fuit. De quo in eadem scriptum est uisione. Vade & ingredere ad eū qui habitat in tabernaculo ad sobnam ppositum templi quem tradūt hebræi rabfacs comminatione perterritum tradidisse manus assyriis: & inferiorem partem hierusalem aduersariis prodidisse exceptaq; arce syon & templo nihil aliud remansisse quod nō tenuerit assyrius. Vnde errant qui sobnam qui nunc cum heliachim & iorhæ ad rabfacen egreditur: eundem putant quem & supra. Ibi enim somnas ppositus templi ponitur: qui ab assyriis dicitur esse capiendus. Hic autem sobnas scriba: hoc est.

Qui hebraicæ appellatur sopher. & est superioris. Rabfacē autem qui hebreæ lingua locutus est filium isaie pphetæ iudæi autumant qui & ipse pditor fuerit. Relictumq; filium isaie alterum appellari iasub: qui in lingua nostra relictum sonet: Porro alii arbitrantur eū fuisse samariten: & idcirco hebraicum scisse sermonem: & tam audacter & impie dominum blasphemare. Cōsideremus ergo uerba rabfacs. Ac primum quod dicit. Confidis super baculum harundineum confractum istum. super ægyptum: falsus ē. Nulla enim narrat historia quod ezechias ad ægyptios miserit: & pharaonis auxilium postularit: Quodq; infert. Si responderis mihi in domino deo nostro confidimus: uerum est. Sed rursus iungit mendacium ueritati: quod abstulerit ezechias excelsa illius & altaria. Hoc enim nō contra deum sed pro deo fecerat: ut idolatria & ueteri errore destructo: iuberet deum adorari in hierusalem ubi erat templum eius: q̄q; legamus pessima consuetudine: in montibus collibusq; extructo iam altari populum deo uictimas immolare: Quodq; paucitatem obfessorum uolens ostendere: æquos duo milia pollicetur. quorum ezechias ascensores p̄bere non possit: non de imbecillitate uenit populi iudæorum qui equitandi carebat scientia: sed de obuersatione mādatorum dei qui per moysen super rege p̄cœperat israel: Nō multiplicabit sibi æquos: & uxores plurimas non habebit: Sin autem: me inquit seruū sennacherib qui sum minimus famulorū eius nō uales sustinere: quomodo tātam regis potentiam sustinebis? Ad id autem quod dixerat si responderis mihi in dño deo cōfidimus: callide prudenterq; respondit: se non sua uoluntate: sed dñi uenisse p̄ceptis. Dominus dixit ad me. Ascende sup̄ terram istam & disperde eā & est argumentum. certe sine domini uoluntate huc uenire nō poteram. Cum autē uenerim & multas cœperim ciuitates: & pars hierusalem maneat intacta: manifestum est me eius uoluntate uenisse. Legi in cuiusdam cōmentario eundem eē sennacherib qui & samariā cœperit: qd̄ omnino falsum est. Sacra enim narrat historia primum phul regem assyriorum: sub manaem regē israel uastasse decem tribus: Scdm̄ thaleth phalneser: sub phaceæ filio romeliæ rege israel uenisse samariam. Tertium salmanasar sub oseæ rege israel totam cœpisse samariam: Quartum fuisse sergon qui expugnauit azotum. Quintum esaraddon qui trās lato israel samaritanos in terrā iudæam custodes miserit. Sextū: sennacherib q sub ezechia rege iudææ capta lachis & cæteris iudææ urbibus obsederit hierusalem: Alii at unum atq; eundem: multis putāt nominibus appellari.

Et dixit

Super Esaïam.

Et dixit eliachî & sobna: & ioabe ad rabsacen: loquere ad seruos tuos syra ligta intelligimus enim: Ne loquaris ad nos iudaice in auribus populi qui est super murum: & dixit ad eos rabsaces: Numquid ad dominum tuum & ad te misit me dominus meus ut loquerer omnia verba ista & non potui ad viros qui sedent in muro: ut comedat stercore sua usque ad eum locum: & siluerunt: & non responderunt ei verbis: Adadaterat .n. eis rex dicens: ne respondeatis ei.

Accusatio rabsacis ezechie testimoniū est: quod captis cunctis iudearum urbibus confusus in domino sit: dixeritque ad populum: nolite timere nec paueatis regē assyriorum: & uniuersam multitudinem quæ est cum eo: Multi enim plures nobiscum sunt: quam cum illo: Cum illo est brachium carneū nobiscum est dominus deus noster pugnatque pro nobis: Et confortatus inquit populus huiusmodi uerbis ezechie regis iudearum: Vnde rabsaces destruere uult quod ille construxerat: & loquitur ad populum: non seducat uos ezechias: & non uobis tribuat fidutiā super domino deo: Quod autem eliachim & sobna: & ioahā humiliter depræcantur: loquere ad seruos tuos syria lingua: intelligimus enim: & non loquaris ad nos iudaice in auribus populi qui est super murum: hūc sensū habet: Quid necesse est populum falsis terroribus commoueri: & uaniam iactare uirtutem: Loquere linguam quam populus non intelligit: Si quidem nos habemus linguarum scientiam: nouimusque sermonem syrium qui utriusque communis ē: Ad quod rabsaces arroganter: (Nū ad dñm tuū & ad te misit me dñs me: & non potui ad uiros qui sedent in muro: Rursusque augēs cōmationē & terrorē: ut comedat inquit stercore sua & bibat urinā pedum suorum uobiscum: per quā ostendit fame eos: & pœnuria: sitique esse capiendos: simulque illecebrā iūgit formidini: ut quos terrore non uicerat: repromissionibus & persuasionibus decipiat dicens ex sermone regis assyriorum.

Facite mecum benedictionē: & egredimini ad me.

Pro quo i regū uoluntate dicitur: (Facite mecum quod est utile: & egredimini ad me): Ergo sensus idē est: facite inquit quod uobis placet: & in benedictionē uestrā perficiat: Siue hoc dicit benedicite regi assyrio & laudate eum: & dñm cōfitemini: ut p̄mia cōsequamini: & donec reuertar de ægypto siue capta lobna redeat: habitate in urbe uestra: & rebus uestris fruimini.

Postea autem veniam: & trasferam uos in terram que similis est terre uestre. frumenti & uini & olearum.

Nec dicit nomen regionis: quia equalē terræ repromissionis inuenire non poterat: sed similitudinē pollicetur: Hoc .n. unusquisque desiderat in quo natus est: Quidam putat terrā eis mœdie repromitti: quæ habeat terrā iudearum similitudinē tā in situ quā in frugibus: quodque iherosolymam.

Ubi est deus bēmath: & arphath & sepbarua: nūquid liberauerunt samariā de manu mea.

Hoc ostendit quod omnibus diis samaria seruiert: & ideo capta sit: Sin autem his tantis diis p̄sidentibus decem tribus facile superauimus: quanto magis uos immo solam hierusalem uno deo p̄sule uicemus facilius: Tacuitque omnis populus & non respondit ei quicquam: Si quidem præceptū regis acceperant: ut non responderent ei: Vere iustus ezechias agens cuncta fideliter uniuersa cōsilio: ideo enim iusserat blasphemanti assyrio non responderi: ne eum ad maiores blasphemias puocaret: Vnde scriptum est ne succendas carbones peccatoris: Et in psalmo legimus: Cum cōsisteret aduersus me peccator: obmutui & humiliatus sum: & tacui de bonis: Et iterum: Pone dñe custodiā ori meo: & hostiū munitū labiis meis: ne declines cor meū in uerba malitiarum.

CAPITVLVM. XXXVII.

Egressus est beliachî filius belchie qui erat super domum: & sobnas scriba: & iohae filius asaph a cōmentariis ad ezechiam scissis uestibus: & nuntiauerunt ei uerba rabsacis: Et factum est cum audisset rex ezechias scidit uestimenta sua: & obuolutus est sacco: & intrauit in domum dei: Et misit beliachim qui erat super domum: & sobnam scribam: & seniores de sacerdotibus opertos saccis ad esaïam filium amos propheta: & dixerunt ad eum. Hec dicit ezechias: Dies tribulationis: & correptionis: & blasphemie usque ad eum locum & corruere eum faciam gladio in terra sua.

Perspiciua relinquētes ea tantum in quibus latens sensus est differamus: Scidunt uestes quia rabsacen audiunt blasphemātem: Scindit & ipse rex uestimenta sua: quia peccatorum suorum: & populi esse credebat: quod rabsaces usque ad portam hierusalem uenerit & contra dominum talia sit locutus: Vnde & pontifex qui saluatorem blasphemasse credebat: Scidit uestimenta sua: Et paulus ac barnabas deferentibus sibi dei cultum lycaonibus sciderunt uestimenta sua: pro regio ergo cultu obuolutus est sacco: & de palatio ad templum gradiens eliachim pōtificem: & sobnam scribam. & seniores de sacerdotibus misit ad esaïam filium amos propheta: in quo regis consideranda humilitas atque prudentia. ipse pergit ad templum principes populi & senes sacerdotum non stolis sacerdotalibus sed ciliciis opertos mittit ad esaïam filium amos propheta: pro quo in regum uolumine legitur: ipse coopertus est sacco: Et ingressus domū domini eliachî autem præpositum domus & sobnam scribam & senes de sacerdotibus misit coopertos saccis ad esaïam prophetam filium amos: hic quia ipse de se esaïas scribebat historiam: non se appellauit prophetam: sed filium propheta: ibi uero quia alter erat scriptor historia: ipsum scribit prophetam: Quod quidem & de matheo euāgelista legimus: quod ipsa matheum dixerit publicanum: alii uero euāgelistæ nomen publicani ta-

Liber .xi. c. xxxvii.

cuerint & apostolicam tantum posuerint dignitatem: Et quod in coniunctionibus apostolorum apud se secundus apud alios primus sit: Dixeruntque inquit ad eum: Hæc dicit ezechias: Non rex: non tumens nomen imperii: Dies tribulationis & correptionis & blasphemia: Dies hæc Tribulationis: non stræ correptionis: dei blasphemia: hostium: Ponitque similitudinem parturientis mulieris & dolentis quod ad partum usque peruenit: & generare non possit: nec dicere a timore tuo domine concepimus doluimus: & peperimus spiritu salutis: Si quomodo audiat dominus deus tuus uerba rab facis: Non enim audemus dominum omnium nostrum dominum dicere: Quo irascente tanta perperimur sed tuum dicimus dominum: & hanc habemus ultionis fidutiam: quoniam uiuens deus blasphematur a cultore idolorum mortuorum: Et exprobrauerunt sermonibus quos audiuit dominus deus tuus: Leua ergo orationem nostram iacentem: non pro cuncto populo qui iam perit sed pro reliquiis quæ obsidentur: Cumque uenissent serui regis ezechiae ad esaiam: Rursum nomen prophetae tacuit ut coeptam seruaret humilitatem: Præuenitque eos esaias: Eodem enim spiritu quo futura noscebat: etiam absentem regem audierat: Et dicit quid respondere debent domino suo: humiliati in ista fidutia conscientia: Dicite inquit domino uestro: qui uester est dominus meus. n. hæc dicit dominus: Noli timere uerba quibus non tu: sed ego sum blasphematus: nec dico uniuersa quæ regi assyrio sum facturus ne mea uidear iactare potentia: sed quod dandus sit ei spiritus non dei: sed aduersarius: auditoque nuntio reuertatur ad terram suam: & corruat in ea gladio: ut duo pariter ezechias quæ optabat audiret: se obsidione & periculo liberandum: & inimicum iratumque regem in sua terra esse moriturum: Si quis quærit cur in libro prophetiae historia quæ in regum & dierum uoluminibus scripta est mixta uideatur: consideret quod historiae prophetia sit copulata: tam de liberatione urbis quam de assyrii iteritu: & de reuersione solis horarumque decem: & .xv. annorum spatiis protelatis: quod & prophetiae est & historiae: Reuersus autem rabsaces inuenit regem assyriorum præliantem aduersum lobnam: Audierat enim quod profectus esset de lachis & audiuit de characha rege ethiopia dicentes: egressus est ut pugnet contra te: Quod cum audisset: misit nuntios ad ezechiam dicens: Hæc dicetis regi iudae loquentes: Non te decipiat deus tuus in quo tu confidis dicens: Non dabitur hierusalem in manus regis assyriorum usque ad eum locum: ubi est rex hemath: & rex arphad: & rex urbis sapharuaim annæ & aua: Isdem uerbis eademque sententia: scriptum est in regum & dierum uolumine: quod rabsaces iuxta domini uoluntatem obsidionem deseruerit hierusalem & perrexit ad dominum suum: quem uel deserta uel capta lachis: ad oppugnandam lobnam ire cognouerat: ipse quoque sennacherib audiens tarachain regem ethiopum inferre sibi bellum: occurrit ueniens: & nihilominus mittit nuntios ad ezechiam & epistolas: ut quos nec dum uiribus coeperat: sermone terreret: Et quomodo populo dixerat non te decipiat ezechias: eadem blasphemia loquitur ad regem non te decipiat deus tuus: Ponitque exempla maiorum: quod quomodo cæteras terras non potuerit liberare dii sui de manibus eorum: sic nec hierusalem liberetur: In enumeratione autem gentium cæterarum: ponit ananiam & aua: quas .lxx. miscuerunt dicentes: ananiam uagaua. coniunctionemque & idest. u. Inter duas gentes: ananiam & aua: lingua posuere hebraea: ut ignorantibus una gens uideatur aut ciuitas: Manifesta transcurrimus ut in dubiis immoremur: Pugnassem autem sennacherib regem assyriorum contra ægyptios & obsedisse pelusium: iamque extructis aggeribus urbe capienda uenisse the racam regem ethiopum in auxilium: & una nocte iuxta hierusalem centum octuagintaquinque exercitus assyrii pestilentia corruisse: narrat herodotus & plenissima berofus chaldaica scriptor historiae quorum fides de propriis libris petenda est.

Et tulit ezechias libros de manu nuntiorum & legit eos & ascendit in domum domini: & expandit eos coram domino: & orauit ad dominum dicens: Domine exercituum deus israel: (usque ad eum locum:) & nunc domine deus noster salua nos de manu eius & cognoscant omnia regna terre quia tu es deus solus.

Contra sennacherib regis blasphemias: solita ezechias arma corripuit: Rursumque pergit ad templum: & epistolas eius expandit coram domino. Prius tacuerat non enim audebat domini timore perterritus in templo ora referre: nec liberas ad deum preces fudere: Nunc autem quia iam audierat esaiam dicentem. Ne timeas a facie uerborum quæ audisti: quibus blasphemauerunt pueri regis assyriorum me & cætera: Audacter dominum depræcatur & solum deum asserit esse uiuentem: per quæ idola intelligimus imagines mortuorum: Quodque infert: (Vere enim domine desertas fecerunt reges assyriorum terras & regiones earum: & dederunt deos earum igni: Non enim erant dii: sed opera manuum hominum: lignum & lapides & comminuerunt eos:) Multis probatur historiis quæ scribunt reges persarum uenisse in gratiam: & subuertisse atque spoliassse templa graecorum ultionemque postulat: ut per occasionem sui omnia regna cognoscant: quod solus sit deus qui possit suos de discrimine liberare.

Adisit autem esaias filius amos ad ezechiam dicens: Hæc dicit dominus deus israel: Pro quibus rogastis me de sennacherib rege assyriorum: hoc est verbum quod locutus est dominus super eum: Desperit te & subsanauit te uirgo filia syon: post te caput mouebit filia hierusalem cui exprobraisti (usque ad eum locum.) Et exsiccaui vestigio pedis mei omnes riuos aggerum.

Quia tam audacter ezechias dominum depræcatus est nec misit ad esaiam ut prius miserat: Non ipse propheta

Super Esaiam.

propheta pergit ad eum: sed mittit nuntios, qui ei dicerent uerbis dei: super sennacherib contra quem rogas domini ista sententia: uirgo syon: & filia hierusalem: quæ ideo uirgo appellatur & filia: quia cunctis gentibus simulachra adorantibus hominum mortuorum: hæc sola conseruat castitatem religionis dei: & uni⁹ diuinitatis cultum: Subsanaui te atq; despexit te: & quæ ne ad maiorem te blasphemiam concitaret: præsentem non respõderat: Post habentem mouit caput suum certa de ultione secuta de pœna: Et hæc locuta est: non contra me: sed contra dominum superbisti: nec ipse per te sed per seruos tuos: ut maior esset arrogantia blasphemantis: Dixisti enim quod in quadrigarum tuarum multitudinem ascēderes altitudinem mūtium: & iuga libani & excelsa. succideres cœdros atq; abietes illius: quod uel de cunctis gentibus metaphoricos principibusq; earum debemus accipere: uel de hierusalem quæ interpretatur liban⁹: ut cœdros ei⁹ atq; abietes: ad potētes quosq; & opitimates, altitudinem uero summitatis illius saltumq; carmeli: referamus ad templum: Ipse enim supra dixerat: Numquid non audisti quæ fecerunt reges assyriorum omnibus terris quas subuerterim: Ergo nec tu poteris liberari: Quodq; infert: Ego fodi & bibi aquā & siccaui uestigio pedis mei omnes riuos aggerum: Iuxta historiam hoc intelligi potest quod pro multitudine exercitus omnia fluuenta exsiccauerit ut puteos sibi fodere sit compulsus: Iuxta translationem: quod omnes populos qui interdum sub aquarum nomine describuntur suo uastarit exercitu. Pro quo soli. lxx. transtulerunt & posui pontem: & desertas feci aquas: & omnes congregationes aquarum: quod scilicet nulla sibi gēs in uia fuerit sed sup oēs populos aquas suo calcauerit pede

¶ Numquid nō audisti que olim fecerim ex diebus antiquis ego plantaui illud: & nūc addixi eos Et factum est in eradicationem collium compugnantium: & ciuitatum munitarum: Habitatores earum breuiata manu contremuerunt & confusi sunt: facti sunt sicut fenum agri & gramē pascuæ & herba tectorum que exaruit anteq̃ muresceret: Habitationem tuam: & egressum tuum & introitum tuum cognoui & insaniam tuam contra me cum fureres aduersum me: superbia tua ascendit in aures meas: ponam ergo cingulū in aurib⁹ tuis: & reducā te in uiam per quam uenisti.

¶ Hæc ex psona dei cōtra uerba assyrii sentienda sunt: qđ ad blasphemiam eius sic respõderit dominus Num ignoras quod hæc quæ fecisti mea feceris uolūtate: & ego hæc futura prædixerim ac per te facienda mandauerim: Itaq; quod olim decreui hoc expletum est tempore: ut colles idest principes qui inter se ante pugnant: & ciuitates munitissimæ me contrahente manum meam: nec solum præbente auxilium: eradicarentur & contremescerent ac perirēt: & compararentur non oliuæ & uinæ fructuosissq; arboribus: sed fœno & gramini: herbisq; domatum: quæ frugibus impedimento sunt: & ante marcescunt quam ad maturitatem perueniant: Itaq; & sensationem & egressum: & introitum tuum ante cognoui: & insaniam qua contra me debachaturus eras prophetis uaticinatus sum locutus: per quos olim dicturum esse te noueram: In cælum ascendam: super sydera cæli ponam thronum meū eroq; similis altissimo: Itaq; furor tuus & superbia tua peruenit in aures meas: & nequaquā ultra portabo: ut intelligas: quod potuisti: non tuis potuisse te uiribus sed meo arbitrio: Merebantur enim impiæ gentes & infructuosæ arbores: ut per te quasi securim: & serram meā succiderentur & caderent: Itaq; ponam circulum siue camum in naribus tuis: ut blasphemantia: ora constringam: & nequaquā ultra talia loqui audeas: frenumq; initiam labiis tuis: quod tuā ferociā domet & te reducat in assyrios: Qua translatione & in psalmis contra impios scriptura abutitur: i freno & camo maxillas eorū cōstringe q non appropinquāt tibi.

¶ Tibi autem hoc erit signum: Comedes hoc anno quæ sponte nascuntur: & in anno secundo pomis uescere: in anno aut tertio seminare & metite: & plantate uineas: & comedite fructū earum: & mitte id quod saluatum fuerit de domo iuda: & quod reliquum est radicez deorsum: & faciet fructum sursum quia de hierusalem eribunt reliquæ & saluatio de monte syon zelus domini exercituum faciet istud.

¶ Omnia hæc propheta per nuntios ad ezechiā loquitur: quid sennacherib dixerit quid ei dominus responderit: Nunc ad ipsum sermonem facit: ne forsitan dubitet uentura quæ dicta sunt: & iccirco uel maxime propheta apud populū sermonum suorum habebant fidem: quia non solum de his quæ multa post secula futura erāt: Sed etiam quæ incontinenti: & post non grande temporis spatium essēt implenda memorabant: Et quod intra biennium & rex assyrius interiret: & urbi hierusalem securitas redderetur: Hoc erit inquit signū eorum quæ futura prænuntio: quod & hoc anno ea comedas quæ sponte nascuntur: Siue iuxta. lxx. quæ pri⁹ serueras: Anno autem secundo iuxta symmachum pomis uescere: Siue iuxta eosdem quæ de præteritis segetibus & cadente in terra semine pululauerint: in anno autem tertio fugato iam assyrio & obsidione laxata: Seminare & metite: & plantate uineas: & fructus earū comedite: Si quidē parue urbis huius reliquæ quæ nunc hostili uallantur exercitu & euasuras se esse non credunt tantam recipient rerum omnium habundantiam ac foelicitatem: ut instar arboris alta radice fundatæ pomis densissimis impleantur: De hierusalem enim & de monte syon egredientur reliquæ: & implebunt terram iudæam: non suo merito: Sed dei misericordia: Immo zelo quod aduersus impios zelatus est populum suum.

¶ Propterea hec dicit dominus de rege assyriorum: Non introibit ciuitatem hanc & non iaci-

Liber .xi. c. xxxviii.

et ibi sagittam: nec occupabit eam clipeus: & non mittet in circuitu eius aggerem in via qua uenit per eam reuertetur: & urbem hanc non ingreditur dicit dominus: protegamus ciuitatem istam & saluabo eam propter me & propter dauid seruum meum.

Reuertitur ad propositum: & post futurorum spem presentem excutit moerum: Non enim erat tanta letitia super his quae longo post tempore futura promiserat: quanta cura de iminentibus: quod autem dicit assyrium recessurum nec leuaturum: contra hierusalem clypeum: nec iacula missurum neque urbem munitionibus & aggere esse uallandam: aduersariumque per uiam qua uenerat reuersurum: & liberandam ciuitatem oblidione praesenti: & ad extremum infert propter me & propter dauid seruum meum: illud significat quod non merito suo: sed dei clementia conseruentur: immo patris eorum dauid memoria: In quo admonentur: & suae negligentiae & illius fidei atque iustitiae: quod in tantum iustitiam diligit deus: ut etiam posteros sanctorum hominum non suo merito: sed maiorum uirtute tueatur.

Egressus autem angelus dei: & percussit in castris assyriorum: centum octuagintaquinque milia: Et surreperunt mane: & ecce omnes cadavera mortuorum: Et egressus est & abiit: & reuersus est fennacherib rex assyriorum: & habitauit in ninive: Et factum cum adoraret in templo nesrach deum suum adramelech: & sarasar filii eius percusserunt eum gladio: fugeruntque in terram ararath & regnauit asaraddon filius eius pro eo.

Centum octuagintaquinque milia fortissimorum uirorum ab uno angelo una nocte ceduntur: & absque uulneribus occisorum mors seua discurrit: excludens corporibus animas dei uoluntate: super quo in paralipomenon legitur: Et misit dominus angelum: qui percussit omnem uirum robustum & bellatorem: & principem exercitus regis assyriorum: reuersusque est cum ignominia in terram suam. Qui iccirco seruatus est: ut sciret potentiam dei & blasphemantia ora comprimeret: fieretque testis illius maiestatis: quem paulo ante contempserat. Quod autem intulit: & surrexerunt mane uel israelitas uel reliquos exercitus eius accipiamus: Licet in regum scriptum sit uolumine: quod cum ipse rex diluculo surrexisset: uidit omnia corpora mortuorum: Pharaon quoque in decem aegypti seruatur plagis: ut nouissimus pereat: quod & iste passurus est: Cum enim regressus esset in ninuen urbem primam regni sui: & adoraret in templo nesrach deum suum quasi uictoriam de hostibus reportaret: & delubrum idoli sui triumphans & gratulabundus incederet: contemptor ueri dei in phano falsi numinis trucidatur: nec angeli perit gladio quod erat commune cum pluribus: sed patricio filiorum: Qui cum fugissent in terram ararath quod intelligitur armeniae: successit in parris locum asaraddon quem scriptura testatur misisse habitatores samariae ne terra maneret inculta: Ararath autem regio in armenia campestris est per quam araxes fluit incredibilis ubertatis: ad radices tauri montis: qui usque illuc extenditur: Ergo & arca in qua liberatus est noe cum liberis suis: cessante diluuio non ad montes generaliter armeniae delata est que appellatur ararath: sed ad montes tauri altissimos qui ararath imminet campis.

CAPITVLVM. XXXVIII.

In diebus illis egrotauit ezechias usque ad mortem: & intrauit ad eum esaias filius amos propheta & dixit ei. Hec dicit dominus: Dispone domui tue: quia morieris tu & non uiues: Et conuertit ezechias faciem suam ad parietem & orauit ad dominum & dixit: Obsecro domine: Memento queso: quomodo ambulauerim coram te in ueritate & corde perfecto: & quod bonum est in oculis tuis fecerim: Fleuitque ezechias fletu magno.

Que diligit dominus corripit & castigat omnem filium quem recepit. Ne eleuaretur cor ezechiae post incredibiles triumphos: & de media captiuitate uictoriae: infirmitate corporis sui uisitatur: & audit se esse moriturum ut conuersus ad dominum flectat sententiam eius: Quod quidem & in iona propheta legimus. Et in comminationibus contra dauid quae dicuntur futura nec facta sunt: non deo mutante sententiam: sed prouocante humanum genus ad notitiam sui: Dominus enim potens est super malitiis: Conuertitque Ezechias faciem suam ad parietem quia ad templum ire non poterat: Ad parietem autem templi iuxta quod salomon palatium extruxerat uel absolute ad parietem. ne lacrimas suas assidentibus ostentare uideretur: Aut certe iuxta hieremiam ad cor suum qui est: id est parietem cor appellat: ut tota mente dominum depræcetur: Et ait: Obsecro domine memento quæso quomodo ambulauerim coram te in ueritate & in corde perfecto: & quod bonum est in oculis tuis fecerim: Audiensque se esse moriturum: non præcatur uitam & annos plurimos: sed in dei iudicio quid uelit præstare dimittit: Nouerat enim iccirco deo placuisse salomonem: quod annos uitæ non petierit ampliores sed iturus ad dominum narrat opera sua quomodo ambulauerit coram eo in ueritate & in corde perfecto: Felix conscientia quæ afflictionis tempore bonorum operum recordatur: Beati enim mundo corde quoniam ipsi deum uidebunt: Et quomodo alibi scribitur: Quis gloriabitur purum habere se cor? quod ita soluitur: Perfectione cordis in eo non dici: quod idola destruxerit templi ualuas aperuerit: serpentem aneum comminuerit & cætera fecerit quæ scriptura commemorat: Fleuit autem fletu magno propter promissionem domini ad dauid

Super Esaiam.

mini ad dauid: quam uidebat in sua morte perituram: Eo enim tempore ezechias filios non habebat: Nam post mortem eius manasses cum duodecim esset annorum regnare coepit in iudæa ex quo perspicuum est: post tertium annum concessæ uitæ manassen esse generatum: Ergo iste omnis est fletusq; desperabat christum de suo semine nasciturum: Alii asserūt: quamuis sanctos uiros morte terreri: propter incertum iudicii: & ignorationem sententiæ dei: quam sedem habituri sint: Simulq; fati questio soluitur: ac necessitatis uincula atq; causarum: quod nequaquā dies mortis singulis præstituta sit. sed uoluntate dei & ignotis mortalibus causis uel uiuat aliquis uel moriatur: Præsertim cū & statuta nunc mortis necessitas differat: & post mortē resuscitados plurimos legerim⁹.

¶ Et factum est uerbum domini ad esaiam dicens: *Vade & dic ezechie: Hec dicit dominus deus dauid patris tui: Audiui orationē tuā & vidi lachrimā tuā: Ecce ego adiciā sup dies tuos qui decē annos & de manu regis assyriorū eruā te & ciuitatē istā: & protegam eam: Hoc autem tibi erit signum a domino: quia faciet domin⁹ uerbum hoc quod locutus est: Ecce ego reueri faciam umbram linearum per quas descenderat in orologio achaz: in sole retrorsum decē lineis: reuersus est sol decem lineis per gradus quod descenderat.*

¶ Præpostero ordine quasi in prophetia hic refertur historia: quæ in regum uolumine consequentius legitur: Flente ezechia fletu magno priusq; egrederetur esaias mœdiam partem atrii: factus est sermo domini ad eum dicens: Reuertere & dic ezechie duci populi mei: Audiui orationem tuam: & uidi lachrimam tuam: Ecce sanauit te: Dixitq; ezechias ad esaiam: Quod erit signum quia domin⁹ me sanabit: Cui propheta respondit: Hoc erit signū a domino: quod facturus sit domin⁹ sermo nem quem locutus est: Vis ut accedat umbra tot lineis: an ut reuertatur totidem gradibus: Cui dixit ezechias: Facile est umbram crescere decem lineis: nec hoc uolo ut fiat: sed ut reuertatur retrorsum decem gradibus: Cumq; inuocante esaiā potentiam domini signum esset effectum præcepit esaias afferri massam ficorum recentium: quam cum attulissent & posuissent super uulnus eius: curatus est: Reuertitur autem ad regem propheta domini iussione: ut ipse sanaret qui percusserat: Et uocatur ezechias dux populi eius & filius dauid cuius opera sectabatur: Fecerat enim rectum iuxta omnia quæ fecit dauid pater eius: & auditur eius oratio uidenturq; lachrimæ: quoniam ambulauerat coram domino in ueritate & corde perfecto: Et fleuerat fletu magno: & quod placitum erat in oculis eius fecerat: Adicienturq; quindecim anni ad uitam: quos ille non postulauerat: & insuper uiuēte eo regni securitas repromittitur: Sin autem ut quidam putāt in corpore uiuere: condemnatio est: Et iuxta illud quod dicitur: Reuertere anima mea in requiem tuam: Et in alio loco: Educ de carcere animam meam: Optanda est mors ut de carcere liberemur. quomodo nunc domin⁹ donat pro beneficio: ut qui liberandus erat: adhuc quindecim annis uiuat in carcere: Datur autem signum ut sol decem gradibus reuertatur: quod nos iuxta symachum in lineas & horologium uertimus: qui gradus intellexit in lineis: ut manifestiorem sensum legentibus faceret: Siue ita extructi erant gradus arte mechanica: ut per singulos umbra descendens: horarum spatia terminaret: quod signum & præsentis temporis & futuri typus erat: Vt quomodo sol reuerteretur ad exordium sui: ita & ezechie uita ad detextos annos rediret: nobisq; in ebdomadæ: & ogdoade uiuentibus per resurrectionem christi uitæ spatia protelentur: Solent sanctorum in hac prouintia monstratores intra conspectum tēpli ostendere gradus Domus ezechie uel achaz: quod sol per eos descenderit: Sed nunquā ego credam: Non dico achaz qui rex impius fuit: Sed cuiuslibet regis iusti domum fuisse in templo dei: cum salomon iccirco deū inter cætera offendisse dicatur: quod in sublime ædificauerit melius. Vnde attriū tēpli deābulās in turre palatii despicere solitus sit.

¶ Scriptura ezechie regis inde cum egrotasset: & conualuisset de infirmitate sua. LXX.

¶ Oratio ezechie regis inde quā elanguit & surrexit de infirmitate sua.

¶ Miror quomodo soli. lxx. pro scriptura orationem posuerint cum oratio dicatur & non machicha: quæ in præsentī loco scribitur alioquin consequenter diceretur oratio si de præsentī esset tempore: & non de præterito: Manifestum est enim q; post redditam sanitatem: de infirmitate cōsurgens ita conscripserit: ex quo nō oratio est: sed gratiæ actio pro bñficio qd acceperat.

¶ Ego dixi in dimidio dierum meorum vadam ad portas inferi: Quæsiui residuum annorum meorum: Dixi non uidebo dominum deum in terra uiuentium: Non aspiciam hominem ultra: & habitatorem: Cessauit generatio mea: ablata est & conuoluta est a me quasi tabernacula pastorum: Precisa est uelut a texente uita mea: dum adhuc ordire succidit me: De mane usq; ad uesperum finies me: sperabam usq; mane quasi leo sic cōtriuuit omnia ossa mea: De mane usq; ad uesperum finies me. LXX.

¶ Ego dixi in excelsis dierum meorum: vadam ad portas inferi: Relinquam annos residuos: dixi nequaquā ultra uidebo salutare dei in terra uiuentium: Nec uidebo hominem adhuc cum habitantibus defeci cognatione mea: Exiit & recessit a me sicut tabernaculum: soluit qui fixerat sicut tela spiritus meus: Recessit cum a texente succidit in illa die traditus sum usq; mane sicut leo sic contriuuit omnia ossa mea: A die usq; ad noctem traditus sū.

¶ Narrat quid tempore præsentis angustia: imminētisq; languoris: tacitus cogitauit: Dixi inquit

Liber .xi. c. xxxviii.

in corde meo dierum meorum: Siue ut aquila & symmachus & theodotio interpretati sunt: in infirmitate & silentio dierum meorum: Pro quo .lxx. excelsum interpretati sunt: ob litteræ similitudinem: rame pro dame legentes licet quidam dame sanguinem uerterunt: ut sit sensus in sanguine dierum meorum quando meus cruor meusque expectabatur interitus: Itaque desperatione dixi uadā ad portas inferi: uel communi lege naturæ: uel illas portas de quibus quod liberatus sit psalmista decantat: Qui exaltas me de portis mortis: ut annuntiem omnes laudes tuas in portis filiae syon: Has portas inferi reor quæ aduersum petrum non præualent: quia dormiuit in plenitudinem dierum suorum: Sancti implent dies suos qualis fuit habraham qui mortuus est plenus dierum in senectute bona: Peccatores uero & impii: in dimidio dierum suorum moriuntur: De quibus & psalmus loquitur: Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos: Non enim implent opera uirtutum: nec student poenitentia emendare delicta: Vnde in medio uitæ cursu: & in erroris tenebris ducentur ad tartarum: Quæsiui inquit residuum annorum meorum: non me putans ultra esse uiuentum: Dixi non uidebo dominum deum in terra uiuentium: Pro domino & domino bis in hebreo ponitur .ia. quod in extrema syllaba alleluia sonat: pro quo .lxx. transfulerunt: Nequaquam ultra uidebo salutare dei in terra uiuentium: De qua & in alio loco scriptum est: Placebo domino in regione uiuentium: Et rursum: placebo domino in lumine uiuentium: Regio ergo sanctorum ipsa est: quæ appellatur lux uiuentium: Non est enim deus mortuorum sed uiuentium: Hoc autem est omne quod metuit ne salutare dei ductus ad inferos nequaquam mereatur aspicere: Sequitur: Non aspiciam hominem ultra & habitatorem quietis: Quod nos olim propter uerbi ambiguitatem sequenti uersiculo iunxeramus: Sermo enim hebraicus. oled. si legatur ut scribitur. edel. requiem. si eled. occidentem sonat: Timet ergo ne cum sanctis & hominibus dei non habitet in quiete: ne non uideat dominum in terra uiuentium: ne generatio illius instar tabernaculi dissoluatur: ne in telæ similitudinem in ipso lucis exordio præcidatur: & nequaquam de semine eius christus oriatur: Quod autem corpus nostrum appellatur tabernaculum: Et apostolus instruit dicens. Nos qui sumus in tabernaculo: ingerimus mescimus aggrauati: De mane ait usque ad uesperum finies me: sperabam usque mane: Quod & iob in angustia sua atque in tormentis corporis sustinuisse se dicit: quando in die expectabat noctem: & lucem præstolabatur in tenebris: mutatione temporum putans mutari posse supplitia: Hoc uerum esse nouit qui magnis febribus estuat: cuius ignis internus in similitudinem leonis omnia ossa consumit: nec se putat præ doloris magnitudine ultra esse uiuentum: (Sicut pulus hirundinis sic clamo meditabor ut columba: Attenuati sunt oculi mei: suspicientes in excelsum: Domine uim patior responde pro me quod dicam aut quid respondebit mihi cum ipse fecerit.) .lxx. (Quasi hirundo: sic clamo: quasi columba sic meditabor: Defecerunt enim oculi mei aspiciendo in excelsum cæli: ad dominum qui eruit me: & abstulit dolorem animæ meæ & ipse fecit.) Mors imminens & languoris incubens dolor quasi leo ita omnia corporis mei ossa frangebat: sed ego in similitudinem hirundinis & columbæ fletibus & gemitibus dies noctesque iungebam: & a deo solo qui poterat subuenire: elatis in altum oculis auxilium præstolabar. Dicebamque ad eum: Plus patior quam mea poscunt merita: Sed & si quid erraui: conuertar ad melius: Tu responde pro me: Non est enim uolentis neque currentis sed miserentis dei: Rursumque in se reuertitur: Quid dicam: quid uhe causabor contra te factorem meum: Aut quid mihi respondebit qui fecit ipse quod uoluit. Sustinenda ergo sunt quæcumque decreuerit pro pullo hirundinis siue hirundine: ut .lxx. transfulerunt in hebraico scriptum est. SVSAGOR. quod interpretatus est aquila. equi SAGOR. theodotio. SVSAGOR. Mœdia enim uocalis littera. VAV. Si ponatur iter duas. SAMECH. Legitur. SVS. & appellatur equus. SIIOTH. legitur. SIS & hirundo dicitur: Symmachus transfudit: Sicut hirundo inclusa. sic catabo: Quod uerbum agor: & in hieremia legitur ubi scriptum est: Miluus in cælo cognouit tempus suum: turtur & hirundo & ciconia custodierunt tempora sua.

TReputabo omnes annos meos in amaritudine animæ mee: Domine si sic uiuitur: & in talibus vita spiritus mei: corripies me & uiuificabis me: Ecce in pace amaritudo mea amarissima: Tu autem eruiisti animam meam ut non periret: Proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea: Quia non infernus confitebitur tibi neque mors laudabit te: Non expectabunt qui descendunt in lacum veritatem tuam: uiuens uiuens ipse confitebitur tibi: sicut & ego hodie: Pater filius notam faciet veritatem tuam: Domine saluum me fac & psalmos nostros cantabimus: cunctis diebus uite nostre in domo domini.

LXX.

Domine de ipsa annuntiatum est tibi: & suscitasti spiritum meum: & consolatus uiuificasti: Ecce in pace amaritudo mea. liberaisti enim animam meam ut non periret: Et proiecisti post me omnia peccata mea: Neque enim in inferno laudabunt te: Neque mortui benedicent tibi: Neque sperabunt qui apud inferos sunt misericordiam tuam: uiuentes benedicent tibi sicut & ego: Ab hodie enim filios faciam: qui annuntiabunt iustitiam tuam: Domine salutis mee: & non requiescā. Benedicēs tibi cum psalterio omnibus diebus uite mee in conspectu domus dei.

Nulla res longa mortalium est omnisque felicitas seculi dum tenetur amittitur: Cum enim tribulationis tempus aduenerit omne quod præteritum est nihil adiuuat sustentem: Vnde stulta episcopi curri sententia

Super Esaiam.

curri sententia est: qui asserit recordatione prætorum bonorum: mala præsentia mitigari: Ergo ezechias reputare se dicit omnes annos regni sui: & præteritæ ut putabat beatitudinis in præsentia amaritudine: Et quia iam securus est nec patitur quæ refert: De humano statu philosophatur: & dicit: Domine sic uiuitur: & tali sumus conditione generati. Corripuisti me sed uiuificasti me: pacem quæ tribuisti fugato assyrio: Sed pax mea omni mihi amaritudine fuit amarior: quia tranquillitate populi reddita: & urbe secunda: ego solus limina mortis intraui: Sed tu eruisti animam meam ut non periret: uel præsentis uitæ uel futuræ: Proiecisti enim post tergum omnia peccata mea: Ne illa tristis aspicerem: sed tuam misericordiam contemplarer: Infernus enim & mors non confitebuntur neque laudabunt te: Iuxta illud quod scriptum est: In inferno autem quis confitebitur tibi. Confessioque in hoc loco: non pœnitentia: sed pro gloria & laude accipitur: Sicut & in euangelio legimus: Confiteor tibi domine pater cæli & terræ: Non expectabunt inquit qui descendunt in lacum ueritatem tuam: Melius quam in .lxx. misericordiis: Qui enim in inferno est non expectat iudicii ueritatem: sed misericordiam dei: maxime cum saluator ad inferna descenderit: ut uinctos de inferis liberaret: Pro lacu: manifestius idem infernum transtulerunt: Viuens uiuens ipse confitebitur sicut & ego hodie: & hic confessio pro laudatione ponitur: Neque enim sua scelera confitetur: sed gratias agit deo & non est pulchra laudatio in ore peccatoris: Cumque infernus & mors non confiteantur nec laudent deum: e contrario uita atque uiuentes dominum glorificant. Quod sequitur: Pater filiis notam faciet ueritatem tuam: hoc significat quod in deuteronomio dicitur: Interroga patrem tuum & annuntiabit tibi: seniores tuos & dicent tibi: Per successiones & singulas generationes dei in posteros clementia prædicetur: Pro quo .lxx. posuerunt: ab hodie enim filios faciam qui annuntiabunt iustitiam tuam: Causalisque conuinctio sequentia cum superioribus copulat: quod uidelicet iccirco uiuentes & ipse uiuens benedicant deo: quia ab hac die facturus sit filios: qui annuntient ueritatem eius: quod certe suæ non erat potestatis: Neque enim per prophetam illi liberi repromissi sunt: Sed præsens uita concessa præsertim: cum impiissimum filium genuerit manassen: qui repleuit hierusalem sanguine a porta usque ad portam: & non benedixit sed maledixit deo persequens sanctos eius: Possimus ergo iuxta .lxx. hoc dicere quod non dixerit filios faciam: sed quod uel paruulos uel pueros: siue infantulos: & posteros intelligimus: Ut ex eo quod ipse misericordiam consecutus est: omnis uentura posteritas hoc cognoscens laudet eius incredibilem clementiam: Saluum ergo me fac domine: & omnes qui in te credimus: tuoque sumus auxilio liberati cunctis diebus uitæ nostræ te canemus in templo: Et iussit esaias ut sumerent massam de ficis: & cataplasma rent super uulnus & sanaretur: Et dixit ezechias: Quod erit signum quia ascendam in domo domini: hoc prius legendum est quam oratio ezechie siue scriptura quam nunc interpretati sumus: Ante enim cataplasma uulneri impositum est: & prius signum ab eo petatum futuræ sanitatis quam gratias ageret domino: quod dicitur fecisse sanatus: Aut hebrei uerbum suum quod prætermisere .lxx. ulcus sonare non uoluerunt: Nam & aqila symachusque & theodotio. interpretati sunt: per quod morbum regium intelligi uolunt: cui contraria putantur uel sumpta in cibo uel apposita corpori quæcumque sunt dultia: Ergo ut dei potentia monstraretur: per res noxias & aduersas sanitas restituta est: Alii sunt non ulcus: sed apostema suspicantur: quando tumens corpus: cocto & putrescente pure cõpletur: Et iuxta artem medicorum omnis sanies siccioribus ficis atque contusis in cutis superficiem prouocatur: ac per hoc non spernendam esse medicinam: quæ usu constet & experimento: quia & hanc fecerit deus: Oratio igitur uel gratiarum actio hucusque conscripta est. ceterum quod signum datum sit superioris historiæ ordo narrauit.

CAPITVLVM. XXXVIII.

In tempore illo misit marodach baladā filiū baladan rex babilonis libros & munera ad ezechiam: Audierat enim quod egrotasset & conualuisset: letatusque est super eis ezechias: & ostendit eis cellam aromatum: & argenti & auri: & odoramentorum & unguenti optimi: & omnes apothecas supellectilis sue & uniuersa que inuenta sunt in thesauris eius: Non fuit uerbum quod non ostenderit eis ezechias in domo sua & in omni potestate sua.

Supra legimus quarto decimo anno regis ezechie ascendisse sennacherib regem assyriorum super omnes ciuitates munitas: & coepisse eas & postea obsedisse lachis transisse iobnam misisse hierusalem partem exercitus sui: cæsaque per angelum .clxxxv. milia exercitus eius: & ipsum fugisse ninuen. Interfectumque a filiis in phano dei sui: & regnasse pro eo assaraddon filium eius: egrotasse ezechiam & recepisse prophetae nuntios: sospitatis factum signum incredibile: ut sol decem horarum spatii reuerteretur ad hortum suum: & pœne duplex dies fieret: Nunc legimus: quod in tempore illo hoc est in eodem anno quod hæc gesta sunt omnia miserit marodach baladan filius baladan rex babilonis libros & munera ad ezechiam: Non assaraddon qui sennacherib patri apud assyrios in

regnum successerat: De cuius seu morte seu uita scriptura conticuit: Ex quo perspicuum est aliud fuisse tunc regnum assyriorum: & aliud babyloniorum: Denique samariam idest decem tribus corpore assyrii: Iudam autem & hierusalem postea legimus coepisse chaldaeos: quorum rex nabuchodonosor fuit: Et quia apud eos astrorum obseruantia est: stellarumque cursus longo usu & exercitatione cognitus quod & in domini natiuitate monstratur: Intellexerunt solem reuersum: dici spatia duplicata seruire ei quem solum deum putabant: Cumque causas huius miraculi rationemque perquirent: fama per omnes gentes uolitante: didicerunt propter egrotationem regis iudeae: etiam cursu signi clarissimi commutatum: Quam non esse opinionem meam: sed scriptura sancta fidem dierum uerba testatur: quae dixere post alia: Ipse est ezechias qui obturauit superiorem fontem aquae gion: & auertit eas super ad occidentem urbis dauid: In omnibus operibus suis fecit prospere quod uoluit. Ac tantum in legatione principum babylonis qui missi fuerant ad eum: ut interrogarent de portu quo quod acciderat super terram: reliquit eum deus ut temptaretur: & nota fierent omnia quae erant in corde eius: Idcirco autem temptationi relictus est: quia post tantam uictoriam: & solis regressum: & congratulationem regni potentissimi: cor illius eleuatum est: Denique in eodem uolumine scribitur Multi deferebant hostias & sacrificia domino in hierusalem: & munera ezechiae regi iuda: & exaltatus est coram cunctis gentibus: In diebus illis egrotauit usque ad mortem: & orauit ad dominum & exaudiuit eum: & dedit ei signum: Sed non iuxta beneficia quae acceperat retribuit: quia exaltatum est cor eius: & facta contra eum ira: & contra iudam & hierusalem: Rursumque scriptura sancta elationem cordis eius poenitentiam mitigatam inferens: Et humiliatus est postea: eo quod exaltatum esset cor eius tam ipse quam habitatores hierusalem: & idcirco non uenit super eos ira domini: In diebus ezechiae: Laetatus est ergo in aduentu legatorum marodach: quem patrem fuisse nabuchodonosor hebrei autumant: & in oblatione munerum: & congratulatione sanitatis suae: Ostenditque eis iuxta. lxx. domum nechotha: pro quo symachus transtulit aromatum suorum: & thesauros argenti: & odoramentorum & unguenti optimi: Quod in hebraico scribitur olei boni & omnes thesauros uasorum gaze: Siue ut ibi legitur uasorum suorum: gaza autem lingua persarum diuitiae nuncupantur: Nec hebreus sermo sed barbarus: nec fuit inquit uerbum quod iuxta hebraicam consuetudinem per se frequenter accipitur: quod non ostenderet eis in domo sua: & in omni potentia sua: Vnde dei ira iustissima: quoniam non solum thesauros suos atque palatii: sed & templi ostenderit: quod certe fuit potestatis eius: de cuius ualuis auri lamias ante iam tulerat.

Introiuit autem esaias propheta ad regem ezechiam: & dixit ei: quod dixerunt uiri isti: & uenerunt ad te. Et dixit ezechias: de terra longinqua uenerunt ad me: de babylone: & dixit: quod uiderunt in domo tua: Et dixit ezechias: oia quae in domo mea sunt uiderunt: Non fuit uerbum siue res quam non ostenderim eis: & dixit esaias ad ezechiam: audi uerbum domini exercituum: Ecce dies uenient: & auferent oia quae in domo tua sunt: & thesaurizauerunt patres tui usque ad diem hunc in babilonem: non relinquent quidquam dicit dominus: & de filiis tuis qui egredientur ex te: quos genueris tollent: & erunt eunuchi in palatio regis babylonis: Et dixit ezechias ad esaiam: Bonum uerbum domini quod locutus est: Et ait: Fiat tantum pax & ueritas in diebus meis.

Tradunt hebrei ideo egrotasse ezechiam: quoniam post inauditam uictoriam iudeorum: & assyrii regis interitum: non cecinit laudes domino: quas cecinit moyses pharaone submerso: & debora interfecto sifara: & anna genito samuele: Vnde commentum est fragilitatis suae. Rursumque post corporis sanitatem: & signi magnitudinem offerri aliam occasionem superbiae: quam ut prudens & dei cultor uitare debuerat: nec monstrare alienigenis diuitias suas quibus deo tribuente possederat: ex quo iuxta leges quoque tropologiae discimus non mittendas margaritas ante porcos: nec dandum sanctum canibus: quoniam. fidelis est spiritus abscondit negotia: & quicumque hoc fecerit ois uirum illius enervatur: peritque posteritas & amissio uirili robore in muliebrem redigitur mollitudinem: ingreditur ergo esaias ad regem: & quasi ne sciret sciscitatur. quod dixerunt uiri isti: & uenerunt: duo interrogat: quod locuti sunt: & uenerunt: ille ad unum respondit altero pretermisso: quod cum & suplicio legendum est: de terra longinqua uenerunt ad me de babylone: quod quanto terra longior sit uenerunt: tanto iste gloriosior propter quem uenerunt: & uenerunt inquit ad me quod debuerat dicere: uenerunt ad gloriam deum per signi magnitudinem: de babylone quae urbs in toto orbe potentissima est: rursumque esaias: quod inquit uiderunt in domo tua: & ille respondit: ex parte uerum: quod oia uiderunt in domo illius: nec fuerit res quam non ostenderit eis in thesauris suis: Sed alterum tacet de quo uerebatur offensam: quod ostenderit eis cuncta quae haberet in potestate sua: Haud dubium quin & templi suppellectilem: propterque esaias dei sermone perfert sententiam: audi uerbum domini exercituum: Veniet tempus quando omnia haec quae in domo tua sunt: & non tuo sed patris tui labore quae sita in babylonem transferantur: & de semine tuo fiat eunuchi in aula regia: Ex quo hebrei uolunt daniel. ananiam. misahel. & azariam. qui fuere de regio semine factos esse eunuchos: quos in ministerio nabuchodonosor fuisse non dubium est: Dixit itaque ezechias: Bonum uerbum domini quod locutus est. In quo ab hebreis reprehenditur: cur non sit imitatus bonitatem Moyse quod locutus ad dominum est: aut mitte eis hanc noxam: aut si non facis: dele me de libro tuo quem scripsisti. Vnde & apostolus Paulus anathema uult esse Christo pro fratribus suis qui sunt israhelitae: & propter Ezechiam dei sermonibus non probatum: qui in consequentibus loquitur.

Super Esaiam

CAPITVLVM.XL.

Consolamini cōsolamini populus meus dicit dñs vester Loquimini ad cor hierusalē & vocate eam: quoniam completa est malitia eius dimissa est iniquitas illius. Suscepit de manu domini supplicia pro omnibus peccatis suis. LXX.

Consolamini cōsolamini populus meus dicit dominus vester: Sacerdotes loquimini ad cor hierusalem: consolamini eam: quia repleta est humilitas eius: solutum est peccatū illius: quia recepit de manu domini duplicia peccata sua.

Cuxta interpretes ceteros: iubetur alii ut populum dei & hierusalem pariter cōsolētur. Iuxta hebraicum: ipsi prācipitur populo: ut consoletur: & loquatur ad cor hierusalem: & aduocet eam: Loqui aut ad cor hierusalem: idioma scripturæ est. Qui enim mœrētī loq̃tur: & blādiens cōsolator est: ad cor loqui dicitur: Doceat nos sychem filius emmor: qui corrupta dina locutus est ad cor ei? & cōsolatus est eam. Et ubicūq; simile qd inueneris hunc sensum habet causaq; cōsolationis remissio peccatorum est: & causa remissionis: quoniam suscepit de manu dñi duplicia pro oībus peccatis suis. Qui enim scit uoluntatem domini sui & peccat: uapulabit multis. Omnisq; q̃ habet in se habitorem spiritum sanctū: quē saluator apostolis p̃mittebat dicens. Rogabo patrem & aliū cōsolatorem dabit uobis: ut sit uobiscū in sempiternum spiritum ueritatis. Et iterum. Cū aut uenerit cōsolator spiritus sanctus: quē mittet pater meus in nomine meo: ille uos docebit oīa. Et rursum Cum uenerit cōsolator quē ego mittā uobis a patre: spiritus ueritatis q̃ a patre egreditur: Ille testificabitur de me: & prodest uobis ut ego uadam: nisi enim ego iero cōsolator non ueniet ad uos. Cōsolator est cui & nunc prācipitur: ut cōsoletur populum dei. Vnde & apostolus paulus loquebatur ad credētes. Benedictus deus & pater dñi nostri iesu xpi: pater misericordiæ: & deus oīs cōsolationis: q̃ cōsolatur nos in oī tribulatiōe nostra: ut possimus cōsolari eos q̃ in oī tribulatiōe sūt: p̃ cōsolationē qua ipsi cōsolamur a deo: qm̃ sicut sup̃habūdāt passionēs xpi in nos: sic per xpm̃ habundauit & cōsolationē nostra. Et iterum. Et spes nostra firma est pro uobis: scientiū. Quoniam sicut participes estis passionum: sic cōsolationis eritis. Qui sit aut iste populus q̃ per apostolos & uiros ecclesiasticos cōsolatur: nō israhel: & iacob & iuda & in aliis locis scriptura cōmemorat: sed populum dei: zacharia ppheta testatur dicēs. Gaude & lætare filia syon: q̃a ego ueniā & habitabo in medio tui dicit dñs. Et cōfugient gentes multæ ad dñm in die illa: & erunt ei in populum: & habitabunt in medio tui: & cognoscēt qm̃ dñs oīpotens misit me ad te. Quo testimonio p̃spiciat demōstratur gētes pluriās in populo dei esse uertendas. Et hæc dicit dñs missus a dño: cui nomē oīpotēs est. Et hoc notādū qd nō soluātur nostra p̃ctā: nisi de manu dñi recepimus ea: nec idē est solui p̃ctā atq; dimitti. Cui enim dimittūtur solutione non indiget. Audiēs in euāgelio. Cōfide filia dimittūtur tibi peccata tua. Cui aut soluūtur: p̃pterea soluūtur q̃a purgata sunt & soluta per poenas: luxta historiā recepit hierusalē de manu dñi duplicia peccata sua. Semel a babilōiis: secundo a romanis. Quodq; additur in. lxx. sacerdotes obelo prānotandum est.

Eox clamātis in deserto: parate viā dñi: rectas facite in solitudine semitas dñi. Oīs uallis exaltabit: & oīs mons & collis humiliabit. Et erūt praua in directa: & aspera in uias planas: & reuelabitur gloria domini: & videbit omnis caro pariter quod os domini locutū est. LXX.

Eox clamātis in deserto: parate viā domini: rectas facite semitas domini. Omnis uallis implebitur: & omnis mons & collis humiliabitur: & erunt praua in directa: & aspera in campos: & apparebit gloria domini: & videbit omnis caro salutare dei: quia dominus locutus est.

Huius uocis memores scribæ & pharisei & principes iudeorum. Cum audissent Ioānem in solitudine prædicare baptismum poenitentiae & docere populum: mittunt qui interrogent eum utrū ipse sit xps: an Helias: an propheta. Cumq; respondisset nihil se horum esse. Rursum interrogant. Dic ergo nobis quis es ut responsum depus his qui miserunt nos. Quid dicis de te: atq; ille respondit. Ego sum uox clamantis in deserto: parate uiam domini: sicut dixit esaias propheta. In quo animaduertendū: qd rectæ uix dñi & semitæ dñi impletio ualliū & montiū: colliumq; humiliatio: & prauorum correptio: & asperorum rupiumq; campestris: & gloria domini & salutare dei nostri nō prædicetur in hierusalem: sed in solitudine ecclesiæ: & in deserta gentium multitudine. De qua supra legimus: lætare deserta sitiens exultet: solitudo effloreat quasi liliū: hæc enim deserta erat notitia dei: & ab idolis tenebatur humilis in confessione: erecta in superbia: aspera & intractabilis in feritate. Sed postquā apparuit gloria domini: & uidit omnis caro salutare dei: cuncta repente mutata sunt: & uia domini præparata: ita ut appareret in solitudine gloria dei. Quando baptizatus est dñs in iordanæ & aperti sunt cæli: & spiritus sanctus in specie colūbæ descendit & mansit in eo: uoxq; patris desup̃ itonātis audita est: Hic est filius meus dilect⁹ in quo mihi cōplacui: hūc audite. Et omnis uidit salutare dei. Quæ propterea appellabatur caro: quia prius sanctum spiritum nō habebat. De qua dicit & dominus: Non permanebit spiritus meus in hominibus istis: quoniam caro sunt. Illa autem caro uidebit salutare dei: de qua per iohel idem loquēbatur. Effundam de spiritu

meo super omnem carnem: & prophetabunt. Quod non solum illo tempore clamabat Ioannes qui sermonis dei præcursor & præuius rectæ uox appellatur: sed usq; hodie in deserto gentilium ecclesiarum clamant magistri: ut rectas faciamus uias & semitas in cordibus nostris deo: impleamurq; uirtutibus: & inclinemur humilitate. Præua mutemus in recta: aspera uertamus in mollia: & sic gloriam domini & salutare dei uidere mereamur.

Thor dicentis clama: & dixi. Quid clamabo? Omnis caro fenum: & omnis gloria eius quasi flos agri. Ericcatum est fenum: & cecidit flos: quia spiritus dei flauit in eo. Vere fenum est populus. Ericcatum est fenum cecidit flos: uerbum autem dñi nostri stabit in eternũ. LXX.

Thor dicentis clama: & dixi. Quid clamabo. Omnis caro fenum: & omnis gloria hominis quasi flos feni. Aruit fenum & cecidit flos: quia spiritus dei flauit in eo. Vere fenum est populus. Ericcatum est fenum cecidit flos: uerbum autem domini manet in sempiternum.

Hoc quod asteriscis notatur: quia spiritus dei flauit in eo. Vere fœnum est populus: Aruit fœnũ cecidit flos: ex hebraico & theodotionis editione additum est. Ex quo manifestum est uel a. lxx. p. terminatum: uel paulatim scriptorum uitio abolitum: dum & prior & sequens uersus finitur in flore. Supra legimus propheta dicente: & audiui uocem domini dicentis. (Quem mittam & quis ibit ad populum istum: Et dixi. Ecce ego mitte me. Et ait: Vade & dic populo isto. Aure audietis: & nõ intelligetis: & uidentes uidebitis & nõ uidebitis: & reliqua) Ad quam prædicationem dura perpeffus nunc domini uoce dicente clama. Timens similia quid clamare debeat sciscitatur: & a generali incipiens. Omnis caro fœnum: & omnis gloria eius quasi flos fœni: Peruenit ad speciale: ut nihilominus dicat de populo. Vere fœnum est populus. Et reuera si quis fragilitatem carnis aspiciat: & quod per horarum momenta crescimus: nec in eodem manemus statu: ipsumq; quod loquimur: dictamus & scribimus. de uitæ nostræ parte præteruolat. Non dubitabit carnem fœnum dicere: & gloriam eius quasi florem fœni. siue prata camporum: Qui dudum infans subito puer: qui puer repente iuuenis: & usq; ad senectutem per spatia mutatur incerta: & ante se senem intelligit: quam iuuenem non esse miretur. Pulchra mulier quæ adolescentulorum post se trahebat greges: arata fronte contrahitur: & quæ prius amoris: postea fastidio est: Quod & egregius apud grecos scribit orator: Speciem corporis aut tempore deficere: aut languore consumi. Exiccata est igitur caro: & cecidit pulchritudo. Quia si spiritus furoris dei atq; sententiæ flauit in ea: ut a generali disputatione: ad scripture ordinem reuertamur: eius qui portat imaginem terreni: & seruit uitiis atq; luxuriæ. Fœnum quippe est: flosq; præteriens. Qui autem habet atq; custodit imaginem cælestis: illa caro est quæ cernit salutare domini: quæ cotidie renouatur in cognitione secundũ imaginem creatoris: & incorruptibile atq; immortale corpus accipiens: mutat gloriam non naturam. Verbum autem dñi nostri. & hi qui uerbo sociati sunt: permanent in æternum.

Super montem excelsum ascende tu qui euangelizas syon: exalta in fortitudine uocem tuam qui euangelizas hierusalem: exalta noli timere: dic ciuitatibus iude. Ecce deus uester: ecce dominus deus in fortitudine ueniet: & brachium eius dominabitur. Ecce merces eius cum eo: & opus illius coram eo. Sicut pastor gregem suum pascet in brachio suo congregabit agnos: & in sinu suo leuabit fetus ipse portabit. LXX.

Super montem excelsum ascende qui euangelizas syon: exalta in fortitudine uocem tuam qui euangelizas hierusalem: exalta noli timere. Dic ciuitatibus iuda: Ecce dominus uester. Ecce dominus deus cum uirtute ueniet: & brachium cum dominatione: Ecce merces eius cum eo: & opus in conspectu illius. Sicut pastor pascet populum suum: & in brachio suo congregabit agnos: & prægnantes consolabitur.

Precipitur apostolorum choro: ut ad prædicationem omnis carnis quæ uisura sit salutare dei excelsa conscendat. De magnisq; dicturi in sublimibus commorentur. Porro hebraicum & cæteri in terprætes ponunt genere fœminino: Vt dicant quæ euangelizas syon: & quæ euangelizas hierusalem. Quod uerbum iuxta græcos ambiguum est: Vt possimus accipere uel eam quæ nuntiat: uel eam cui nuntiat. Siue igitur nuntiat uerbum dei & domini salutare syon & hierusalem. De syon enim exiuit lex: & uerbum domini de hierusalem. Siue nuntiat eis per apostolos debent excelsa conscendere: & ad montana transire. Mirumq; in modum cum ipsa syon mons sit. Dicente scriptura. Mons syon in quo habitasti. Alium altiorem montem iubetur ascendere: a quo uulneratus est princeps tyri: & quia doctrinæ apostolorum erant multa futura contraria: & staturi ante præfides & tribunalia ducebantur. Iungitur exalta: noli timere: Dic ciuitatibus iuda: synagogis uidelicet & populis iudæorum. De quibus dominus loq̃batur. Non ueni nisi ad oues perditas domus israhel. & Paulus apostolus. Vobis inq̃t oportebat nũtiari primũ uerbũ dei. Quid est aut̃ illud qd̃ iubetur dicere. Ecce deus uester quẽ semp̃ expectabatis: Ecce dñs deus in fortitudine ueniet: quẽ cõtempnisti in humilitate ueniẽtẽ: & fortitudo eius dñabitur. Qui prius formã serui acceperat: sc̃tus patri obediẽs usq; ad mortẽ: Ecce merces eius cũ eo: & opus illius corã eo. Iuxta qd̃ ipse dicit in euangelio. Venturus est enim filius hominis in gloria patris sui: & reddet unicuiq; secundum opus suum: Sicut pastor

Super Esaiam

pastor gregem suum pascet: iste qui postea in maiestate uerturus est: prius formam pastoris accipit: & dicit ipse de se. Ego sum pastor bonus & cognosco meas & cognoscunt me meæ: & pono animam meam pro ouibus meis. De quo in Zacharia: pater loquitur. Percutiam pastorem: & oues dispergentur. In brachio inquit suo congregabit agnos: Non tauros & arietes & grandes oues. De quibus per Ezechiel cōminatur: quod lacte uescantur: & operiantur lanis: & infirmum conterant gregem. Sed agnos adhuc tenellos: & rudis in xpo infantia: qui nuper in baptismo sunt renati. De quibus ipse dominus loquēbatur ad petrum. Pasce agnos meos. Vnde & in eodem Ezechiele scriptū est. Suscitabo super eos pastorem unum & pascet eos: seruum meum dauid: & erit pastor eorum: & ego dominus ero eis in deum: & Dauid in medio eorum princeps. Ego dominus locutus sum: & ponam cum Dauid testamentum pacis. In quo cōsiderandum quod post multa tempora Dauid gulosis pastoribus reprobatis Dominum nostrum qui est de stirpe suscitaturum esse se dicat: q̄ cōgreget agnos & foueat in sinu suo: & foetus ouium siue foetas oues ipse portet in humero suo. Sicut in euangelio legimus: quod ouem erroneam: & agrege solido remeantem: suis ad caulas humeris reportarit. Possumus oues foetas apostolos & apostolicos uiros omnesq; ecclesiæ doctores dicere: qui salutem parturiūt plurimorum. Et dicunt cum apostolo. Filioli mei quos iterū parturio donec xps formetur in uobis. Hebrei asserunt: nec de hac re apud eos ulla dubitatio est spiritum sanctum lingua sua appellari genere foeminino. Id est rubacodsa. Illudq; quod in sexagesimo septimo psalmo dicitur. Dominus dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa: his uidelicet animabus quæ spiritum sanctum consecutæ sunt. Nec non & illud. Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ. Animam interpretantur ancillam: & dominam spiritum sanctum. Sed & in euangelio quod iuxta hebreos scriptum est. Nazarei leſitant. Dominus loquitur (modo me tulit mater mea spiritus sanctus) Nemo autem in hac parte scandalizari debet quod dicatur apud hebreos spiritus genere foeminino: cum nostra lingua appelletur genere masculino: & græco sermone neutro. In diuinitate enim: nullus est sexus. Et ideo in tribus principalibus linguis: quibus titulus dominicæ scriptus est passionis: tribus generibus appellatur: ut sciamus nullius esse generis quod diuersum est.

Quis mensus est pugillo aquas: & celum palmo ponderauit? Quis appendit tribus digitis molem terre: & librauit in pondere montes & colles in statera? Quis adiuuit spiritum domini: aut quis consiliarius eius fuit: & ostendit illi: cum quo inuit consilium: & instruxit eum: & docuit eum semitam iustitiæ: & erudiuit scientiam: & uiam prudentie ostendit illi. Ecce gentes sicut stilla situle: & quasi momentū statera reputate sunt. Ecce insule quasi puluis eriguus: & libanus nō sufficit ad succedendum: & animalia eius non sufficient ad holocaustum. Omnes gentes quasi non sint: sic sunt coram eo: & quasi nibili & inane reputate sunt ei.

LXX.

Quis mensus est manu aquam & celum palmo: & omnem terram pugillo. Quis statuit montes pondere & rupes statera? Quis cognouit mentem domini: aut quis consiliarius ei fuit. Qui docuerit eum. Cuius accepit consilium & instruxit illum. Vel quis docuit eum: iudicium & uias intelligentie quis ostendit illi. Si omnes gentes sicut stilla situle: & quasi momentū statera reputate sunt: & quasi salina reputate sūt: & liban⁹ non sufficit ad comburendum: & omnia quadrapedia non sufficiunt ad holocaustum & cūte gentes quasi nibili sūt: & in nibili reputate sunt ei.

Ne quis putaret difficilem esse uocationem gentium: & quod omnis caro uideret salutare dei super montem excelsum iubentur ascendere qui euangelizant syon. Et ipse dominus ueniret in fortitudine: & redderet unicuiq; secundum opus suum: instarq; pastoris agnos foueret in sinu & foetas ipse portaret. Describitur illius magnitudo: quod nihil ei impossibile sit: & qui uniuersa cōdiderit: creatorq; sit omnium etiam hæc quæ comparatione eorum parua sunt ualeat perpetrare. Quod autem pugillum uocat & palmum: humane consuetudinis uerbis utitur atq; mensuris: ut dei potētiam per nostra uerba discamus. In eo ubi. lxx. transtulerunt. Quis mensus est manu aquam. Siue ut nos uertimus. Quis mensus est pugillo aquas. Aquila transtulit. Quis mensus est digito aquas. Hoc enim sonat: ut scilicet non tota manus: sed paruo digito quem uulgo gustatorem uocant: omnis aquarum uastitas ponderetur: aut hoc est palmus extenta signi-

ficant manum. a pollice usq; ad extremum digitum. Sin autem contrahamus manum: pugillus efficitur: ut per palmum & pugillum: extētos cælos & globum terræ nouerimus. Pro pugillo quē in cōprehensioe terræ. lxx. transtulerunt. In hebraico scriptū est: salis quē symachus aquila

Interpretati sunt. Et nos ut manifestius faceremus: in tres digitos uertimus: qd̄ scilicet molē terræ: & excelsa montiū colliūq; quasi tribus digitulis: & statera paruo momēto appēderit: p̄ q̄ dei maiestas & creatoris potētia demonstratur. Quis inq; adiuuit spiritū dñi: aut q̄s cōsiliarius ei⁹ fuit: & ostendit illi: &c. Pro quibus symachus interpretatus est: q̄s parauit spiritū dñi: & uirū cōsiliū eius q̄s ostendit ei cū quo inuit consilium: deditq; ei intelligentiā: & docuit eū uiam iudicii: & instruxit illum scientia: & iter prudentiæ monstrauit ei: per qd̄ ostendit manifestius paratū spiritū: siue firmatū illū esse. De quo in apostolo legitur. Dñs autē spūs est & super quē requirit spūs dei spūs sapiæ & itelligētiæ. & reliq;. Qui dicit in cōsequētibus spiritus dñi super me: propter qd̄ unxit me: ipse est enim spiritus domini: & uir cōsiliū eius in quo habitabit omnis plenitudo diuinitatis corporaliter cum illo

iniit consiliū: de quo supra diximus: admirabilis consiliarius. Et in prouerbis scriptum est. Deus sapientia fundauit terram: parauit autem cēlos prudentia. Porro. lxx. qui dixerunt. Quis nouit mentem domini: & quis consiliarius eius fuit: hoc intelligi uolunt: quod mens: & ratio: & sensus dei: per quam facta sunt omnia: & sine quo factum est nihil: ille est de quo in psalmis canitur. Verbo domini cēli fundati sunt: & spiritu oris eius omnis uirtus eorum. Omnes gentes quæ nō nouerūt creatorem suum: siue uniuersum mortalium genus ad comparationem dei quasi stilla situlae sunt: & quasi momentum statera quod leui pondere in partem alteram declinatur. Et quomodo si de situla stilla modica fluat a portate negligitur: ita uniuersa gētium multitudo: pro nihilo ducitur. Insulae quoque quasi salua reputatur: siue ut symachus & theodorio ipsum ponentes hebraicum situlae doc quod dedit pro quo aquila

translulit. Aiunt autem hebrei hoc uerbo significari tenuissimum puluerem: qui uento raptante saepe in oculis mittitur: & sentitur potius quam uidetur. Minutissima ergo frustra pulueris & poenae inuisibilia: hoc uerbo appellantur. Quas forsitan Democritus cum epicuro suo atomos uocat: multaq; sunt nomina quæ ita leguntur in graeco: ut in hebraico posita sunt propter interpretandi difficultatem: & ad comparationem linguæ hebraeae tam graeci quam latini sermonis pauperiem. Simulq; ut paulatim homines abstrahat ab idolatria aufert caerimonias uictimarum: & docet quod omnia ligna libani & armēta quæ in eo pascuntur: holocaustis eius sufficere nequeant. Si autem gētes sic sunt in conspectu illius quasi nō sint: & quasi nihil & inane reputantur: in omnibus autem gentibus & israhel est: ergo & ipse sic est quasi non sit: & in nihili atq; inane reputatur. Hoc dicimus ut frangatur eius superbia: & ceterarum gentium similes esse se nouerint.

Cui ergo similem fecistis deum: aut quā imaginem ponetis illi? Numquid sculptile cōflauit faber: aut aurifer auro figurauit illud & laminis argenteis argentarius? forte lignum & imputribile elegit artifex sapiens: & queret quomodo statuatur simulacrum quod non moueatur.

Descripta dei magnitudine & potentia illius ex parte monstrata: gentibus quoque insulisque quasi stilla situlae: & momēto statere reputatis: ac puluere: & hostiarum caerimoniis reputatis: cur omnes gentes quasi nihili sint in cōspectu eius: & quasi inane reputantur: sequētib; docet. Cui similem fecistis deum: aut quā imaginem ponetis ei? Qui spiritus est ei in oībus est: & ubiq; discurrit: & terrā quasi pugillo continet. Simulq; irridet stultitiam nationum: quod artifex siue faber erarius: aut aurifer: aut argentarius deum sibi faciant: & laminis clauisq; compingant: ac fortiter statuunt: ne uentorum flatibus detrudatur. Quodq; intulit: forte lignum & imputribile elegit artifex sapiens: In hebraico dicitur am sicchan: quod genus ligni est imputribile: quo uel maxime idola fiunt. Hæc autem dicit: ut idolis reprobatis: euangelicæ doctrinæ paret uiam: & omnia praua dirigantur in rectum. Exaltentur ualles & colles humiliantur: & reueletur gloria domini: ut omnis caro uideat salutare dei. Iuxta tropologiam possumus dicere: quod increpentur principes hereticorum: diuersa idola de suo corde fingentes: uel eloquiū uenustate quo interpretatur argentum: uel splendore auri quod refertur ad sensum: uel ligno imputribili: q̄ uiliora sunt dogmata & perpetua putentur a fingentibus: & dialectica arte firmentur ne moueantur & corruant: sed solida radice consistent.

Numquid non scietis? Numquid non audietis? Numquid non annuntiatum est ab initio uobis: numquid non intellexistis fundamenta terre? Qui sedet super gyrum terre: & habitatores eius quasi locustæ. Qui extendit uelut nihil celos: & expandit eos sicut tabernaculum ad inhabitandum. Qui dat secretorum scrutatores quasi non sint iudices terre uelut inane fecit. Equidē neq; plantato: neq; sato: neq; radicato: in terra trunco eorum: repente flauit in eos & aruerunt & turbo quasi stipula auferet eos. Et cui assimilastis me & adequastis dicit sanctus. Venate in excelsam oculos uestros & uidete q̄s creauit hec: q̄ ducit in numero militiā eorum: & oēs ex nomine uocat. Pre multitudie fortitudinis & roboris: uirtutisq; eius: neq; unū reliquū fuit. LXX.

Nonne scietis? Nōne audietis? Non annūtiatum est uobis a principio: Nō cognouistis fundamenta terre? Qui tenet gyrum terre: & habitatores eius quasi locustas. Qui statuit quasi cameram celum: & extendit quasi tabernaculum ad inhabitandum. Qui dat principes regnare pro nihili fecit. Si quidem non plantabantur: neq; ferentur: nec solidabitur in terra radix eorum. Flauit super eos & arefacti sunt: & tempestas assumet illos quasi stipulam. Nūc ergo cui assimilastis me: & equabor eis dicit sc̄t̄s. Eleuate sursum oculos uestros: & uidete quis offendit hec omnia. Qui educit iuxta numerum ornatum suum: omnes in nomine uocauit: a multa gloria: & in robore fortitudinis: nihil a te absconditum est.

Ab initio inquit naturali lege uos docui: & postea per moysen scripta lege testatus sum. quod nihil essent idola: & quod creator mundi ipse esset deus qui tantam molem terræ fundasset super maria: & super flumina collocasset eam: ut elementum grauissimum super tenues aquas dei penderet arbitrio: qui instar regis sedet super gyrum terræ: ex quo nonnulli quasi punctum & globum eam esse contendunt: & habitatores illius quasi locustas: si enim in toto orbe consideremus uarias nationes: & ab oceano usq; ad oceanum: idest ab indico mari usq; ad britanicum: & ab atlātico usq; ad septentrionis: rigorem in quo congelascunt aquæ & sucina pulchra concresecunt: omne in medio hominum

Super Esaïam

diu hominum genus quasi locustas habitare cernimus. Quid igitur superbit terra & cinis quasi cælum? immo ut scripturarum utar auctoritate. Cæli extenduntur quasi camara. Siue ut i hebraico cōtinetur quasi De quo supra diximus: pro quo septuaginta ibi salibā interpretati sunt: & unum uerbum nunc sputum: nunc camaram: idest fornicem transfulerunt: & tantam eorum latitudinem quasi tabernaculum: & papilionem extendit desuper: ut in similitudinem tecti operiret homines quasi in domo latissima habitare faceret: qd mirum si parua hominum corpora quasi locustæ: & parua similitudinem speræ cælum esse contendunt: abutuntur nomine fornicis: quod scilicet media pars speræ terras operiat: cum in hebraico nō fornicem: sed dos: idest tenuissimum puluerem legerim⁹. Pro quo salua quæ proicitur in terram: & pulueri cōmiscetur: & deperit: ostenditur uniuersam corporum magnitudinem pro nihili reputandam. Qui autem extendit cælos & expandit eos: ut supra habitarent angelorum multitudines: uel subter homines morarentur: & quasi magnam rationabilibus creaturis fecit domum. Ipse pro qualitate temporum principes constituit. Siue secreto: rum scrutatores: ut sint quasi nō sint: & iudices terræ uelut inane fecit. Pro quo. lxx. transfulerūt: terram autem quasi nihili fecit: Si quidem & in principio genesios ubi scriptum est. Terra autem erat inuisibilis: & incomposita. Gæteri transfulerunt. Terra autem erat inane & nihili. Quantos reges & græca & barbara romanaq; narrat historia. Vbi est xerxis innumerabilis ille exercitus: ubi israhelica in heremo multitudo: ubi regum incredibilis potentia. Quid de ueteribus loquar? præsentia exempla nos doceant esse principes quasi nihili: & iudices terræ. Siue ut alii suspicatur: cæli nec facti sunt: nec plantati: nec firma radice solidati: & repente iussione dei ita auferuntur & pereunt quasi stipula a turbine & tempestate rapiatur. Iuxta illud quod scriptum est. Et transiui & nō erat: & quasi ui eum & non est inuentus locus eius. Cum ergo tanta sit potentia creatoris atq; maiestas: cui dei similitudinem comparatis? & non potius ex creaturarum magnitudine intelligitis conditorem? Si non creditis uerbis saltem oculis uestris credite: & ex cælorum elementorumq; omnium seruitute potestatem domini cogitate. Qui educit in numero militiam eorum: idest cælorum: & omnes ex nomine uocat. Subauditur stellas. De quibus & in psalmis canitur. Qui numerat multitudinem stellarum & omnes eas ex nomine uocat: siue militiam cæli angelos interpretemur: & omnes cælorum exercitus: De quibus & Daniel loquitur: milia milium ministrabant ei: & decies centena milia assistebant illi. Vnde & dominus sabaoth appellatur qui nostra lingua dicitur dominus militiæ atq; exercituum siue uirtutum. Educit autē iuxta numerum cælorum militiā: ut & sol & luna & astra cætera quæ Habraam numerare non potuit. Illi numerata sint & seruiant officio delegato: dum eundem cæli cursum sol uno anno lucifer uesperq; biennio luna singulis explet mensibus: omnesq; stellæ cæteris temporibus peragant: & quædam ex his uocantur errantes atq; inæquales: earum motus oculis non mente conspiciamus: nec tam intelligimus: quā miramur: magnitudo enim fortitudinis dei suo facit ordine cuncta seruire. Siue iuxta. lxx. a multitudine gloriæ: & potētia uirtutis eius: nihil eum latere potest: sed oīum uias rationesq; & cursus creatoris maiestate cognoscit.

EXPLICIT IN ESAIA LIBER VNDECIMVS.
INCIPIT LIBER DVODECIMVS.

Nillus iam imperitus scriptor est: qui lectorem inueniat similem sui. multoq; pars maior est: milesias & fabellas reuoluentium: quā plato nis libros. In altero enim ludus & oblectatio est: in altero difficultas & sudor immixtus labor. Deniq; timæum de mundi armonia: astrorumq; cursu & numeris disputantem: ipse qui interpretatus est Tullius se non intelligere confitetur. Testamentum autem grunnii corocostæ porcelli: decantant in scholis puerorum agmina cachinantium. Igitur & noster luscus lauinus: fruatur testibus imo fautoribus suis: uincatq; multitudine: quia forsitan uincit ingenio. Mihi sufficit paucorum testimonium: & amicorum laude contentus sum: qui in expetendis opusculis meis amore nostri labuntur: & studio scripturarum: ac non nullos fore arbitror qui hoc ipsum quod ad te eustochium sermonem facio obtreftationi patere contēdant. Nō considerantes holdam: & annam: ac debboram uiris tacentibus pro

phetasse: & in seruitute Christi nequaquā differentiam seruorum ualere: sed mētium: Duodecimus ergo in Esaïam explanationum liber hoc habebit exordium.

Quare dicis Jacob & loqueris israhel: abscondita est uia mea dñor: a deo meo inditium meū transibit. Nūquid nescis aut nō audisti? deus sempiternus: dominus qui creatit terminos terre: non deficiet neq; laborabit: nec est inuestigatio sapientie eius: qui dat lasso uirtutes: & his qui non habent fortitudinem robur multiplicat. Deficient pueri & laborabunt: & iuuenes in infirmi

tate cadent. Qui autem sperant in domino: mutabunt fortitudinem: & assument penas sicut aquile: current & non laborabunt ambulabunt & non deficient. LXX.

Non enim dicas Jacob: & quid locutus es israel. Abscondita est via mea a deo: & deus meus iudicium abstulit & recessit. Et nunc nescis: & non audisti deus eternus: deus qui creauit terminos terre: non esuriet: nec laborabit: nec est inuentio prudentie eius. Qui dat esurientibus fortitudinem: & non dolentibus merorem: Esurientibus enim iuuenes: & laborabunt adoloscenscentes & electi infirmi erunt. Qui autem expectant deum: mutant fortitudinem. Assument alas quasi aquile current & non laborabunt: gradientur & non esurient.

Cum omnipotentis dei tanta sit magnitudo: ut nihil eum lateat: & omnia illius arbitrio gubernentur: quare dicis Jacob: id est due tribus quæ appellabatur iuda: & loqueris israel: decem alia tribus in samaria: quæ iam captivæ ductæ estis in assyrios. Abscondita est uia mea a domino: & a deo meo iudicium meum transiuit. Et est sensus. Dicitis: ad deum terrena non pertinent: nec considerat quid unusquisque nostrum gerat. Vnde & nos ab hostibus iniuste opprimimur: & in iumentorum & piscium similitudinē. Iuxta Abbachuc absque ullo rectore disperdimur. Quibus respondit deus. Numquid nescis? Nec præcedentium scripturarum te uerba docuerunt. Siue iuxta. lxx. ignoras quia non audisti quod æternus deus: & creator omnium dominus: omnia nouit: omnia continet: omnia sua maiestate dispensat. Nec aliquādo deficit nec laborat: ut tuum iudicium non intelligat. & abscondita sint a deo uia tuæ: nec est inquit inuestigatio sapientiæ eius. De quo loco illud apostoli sumptum reor: incomprehensibilia iudicia eius: & inuestigabiles uia illius. Siue ut. lxx. transtulerunt: non esuriet: & non laborabit. Vbi enim cibus ibi frequenter esuries si cibum detraxeris: & ubi esuries: ibi & labor. Cum autem in deo hæc non sint: cur ei humanas iungitis passionēs? Quin potius ipse esurientibus & lassis dat fortitudinem: & quod uidetur in seculo esse quasi nihili: uirtutem roburque multiplicat. Siue iuxta. lxx. qui tribuit non dolentibus merorem: est enim tristitia quæ ducit ad mortem: & est tristitia quæ ducit ad uitam. Vnde his qui habent cor impenitens dat tristitia: ut sua peccata intelligant. Et quia multi gaudent in corporis sanitate: & adoloscenscentiam atque pueritiam putant esse perpetuam. Iungit & dicit. Quod florens ætas cito cōcidat & corpora robusta marcescant. Qui autem non in suis uiribus: sed in deo habent fiduciam: & eius semper misericordiam præstolantur: mutant fortitudinem: & uadant de uirtute in uirtutem: & assument penas sicut aquilæ: & audiant renouabitur sicut aquilæ iuuentus tua. Currant ad dominum: & eius desiderio non laborent: ambulent & nunquam deficient. Crebro diximus aquilarum senectutem reuirescere mutatiōe penarum: & solas esse quæ iubar solis aspiciant: & splendorem radiorum eius possint immicātibus oculis intueri. pullosque suos an generosi sint hoc experimento probent: Itaque & sanctos repuerascere: & assumpto immortali corpore laborē non sentire mortalium: sed rapi in nubibus obuiam Christo: & nequaquam iuxta. lxx. esurire quia præsentem dominum habeant cibum.

CAPITVLVM. XLI.

Aceant ad me insule & gentes mittent fortitudinem. Accedant & tunc loquatur simul ad iudicium propinquemus. Quis suscitauit ab oriente iustum: uocauit eum ut sequeretur se: Dabit in conspectu eius gentes & reges obtinebit. Dabit quasi puluerem gladio eius: sicut stipulam vento raptam arcui illius: persequitur eos. Transiuit in pace semita in pedibus eius non apparebit. Quis hec operatus est & fecit. Vocas generationes ab exteriorio: Ego dominus primus & nouissimus ego sum. Uiderunt insule & timuerunt: extrema terre obstupuerunt. Appropinquauerunt & accesserunt: unusquisque proximo suo auxiliatur: & fratri suo dicit confortare. Confortabit faber eraritis percuties malleo: eum qui cudebat tunc temporis dicens. Glutino bonum est: & confortauit eum in clauis: ut non moveatur. LXX.

Innouamini ad me insule principes enim mutabunt uirtutē: appropiuent: & loquatur simul. tunc iudicium annūtiat: quod suscitauit de oriente iustitiam uocari eum ad pedes suos: & vadet dabit in conspectu gentium: & reges in stupore mittet: & dabit in terra gladios eorum: & sicut stipulam proiectam arcus eorum: & sequitur eos. transiuit in pace uiam pedum eius. Quis operatus est & fecit hec: uocauit eam qui uocat eam a generationum principio. Ego deus primus & in hec quæ uentura sunt ego sum. Uiderunt gentes & timuerunt termini terre obstupuerunt: & accesserunt. Uenerunt simul iudicās unusquisque proximo suo auxiliari & fratri: & dicit: pualuit uir artifex: & erari percuties malleo simul produces aliquem quod dicit. Solidatio bona est. Confortauerunt eam in clauis: ponent eam: & movebuntur gentes.

Idest insulæ quæ salis amarisque huius seculi tunduntur fluctibus iubentur audire & ora concludere. Et illud nosse quod ad israel dictum est. Audi israel & tace: & mutare fortitudinem. Ne per imbecillitatem pristinam dei non possint audire sermonem: Ut accedant prius ad dominum: & quod non sint propria salute contentæ: Sed quod didicerint: ceteros doceant: & cum domino disputent: utrum omnium deus iusta seruauerit. Sic autem interrogat eas: & ad respondendum prouocat: ut interrogatione doceat quod ignorat. Quis suscitauit ab oriente iustum siue iustitiam: neque enim iudiciorum tantum deus: sed & gentium qui uocauit christum dominum saluatorem: qui factus est nobis sapientia a deo: iustitia & sanctitas & redemptio. In quo iuxta apostolum dei iustitia reuelatur. Vocauit autem

Super Esaïam

cauit autem eum ut se in omnibus sequeretur: & opera patris faceret: & illud impleret dicens. Deus ut facerem uoluntatem tuam uolui. In huius cōspectu reges & gentes colla submittent: & gladio illius ac sagittis aduersariæ potestates quasi stipula subiciet: & puluis persequatur eos. Reges uidebunt: & principes gentium singularum: & pertransibit in pace ad pacem. Cunctos uocās ut recōcilientur deo. Semita in pedibus illius nō patebit: Idest uia laborem non sentiet: nec aliquā imbecillitatis humanæ lassitudinem: sed de torrēte bibet in uia: & propterea leuabit caput. Quis est inquit hæc operatus & fecit? Quis suscitauit iustum atq; iustitiam? Quis ei gentes & reges tradidit? Quis gladio eius & arcui uniuersa subiecit? Vtiq; ille qui ab initio mūdi hæc futura prædixit: qui omnium cōditor est: & quia dixerat sciscitantis affectu: quis suscitabit ab oriente iustum: & cætera. Cunctis tacentibus sibi ipse rēdit (Ego sum dominus: primus & nouissimus: ego sum:). Ipse est: qui & in apocalipsi iōānis loquitur. Ego sum alpha & ω. principium & finis. Viderunt isulæ idest gētes: siue ecclesiæ de gentibus cōgregatæ quæ mundi huius sustinēt tempestates. Et timuerūt dominum: principium enim sapientiæ: timor domini. Omnes terrarum termini ad apostolorum uerba tremuerūt: appropinquantes & ad xpī euangelium pariter accedentes. Cūq; seipsos cernerent esse saluatos: id quod supra audierāt: accedant & tunc loquatur: operæ cōpleuerunt: ut auxiliarentur p̄ximis suis: & fratres suos uellent in domino confortare: & dicerent eis. Recedite ab idolis: simulaera demonum antiqua cōtemnite: quæ humana finxit manus: quæ malleo cudente producta sunt: quæ compacta glutino quæ stabilita clauis ut nō moueantur: & cū steterint ambulare nō ualeāt. Quæ nos sup̄ persona xpī: & uocatione gentium: & prædicatione euangelii atq; idolorum cōdemnatione interpretati sumus. Quidam ad cyrum regem persarum referunt: quod suscitauerit eum aduersum babylonios de oriente: & parere suæ fecerit iussioni: prosternēs ei gentes plurimas & gladio illius & arcui cūcta subiciens: & cætera quæ secūtur ad eius personam referunt. Quod scilicet babyloniis idola sua nō profuerint: quæ humano facta sunt studio: & arte ærarii suscitata. Nō nulli hebreorum de Habraam dictum putant: qui uocatus sit iustus ab oriente: Idest de caldæis: & quod solus iustus inuentus est: & secutus sit eum: egrediēs de patria sua in terram quā nesciebat: & tradiderit reges in manu eius: qui aduersum sodomā & gomorram uenerāt. Et ante gladium eius & arcum fecerit eos esse quasi stipulam & puluerem: persecutusq; sit illos: & reuersus in pace & longi itineris cursum non senserit: & hoc nō suis uiribus: sed dñi fecerit misericordia: ab initio hæc futura cognouerit. Viderunt ait isulæ: idest gētes in circuitu illius uirtute perterritæ sūt: & extrema terræ sem uidelicet filius Noæ: qui tempore extremo terrarum cū patre & cum fratribus de diluuiō euaserat: & usq; ad tempus illud fuerat reseruatus: quē melchisedech intelligi uolunt: & uenisse obuiam Habraam de prælio reuertēti: & accessisse & benedixisse ei: & eum dei benedictionibus roborasse. Ipsumque fabrum ærarium qui Habraā cōflauerit malleo suæ artis ad meliora produxerit: & dixisse ei bonum est ut timore domini glutineris & iungaris ei. Et confortauit eum siue solidauit in clauis præceptorum domini: ut nō moueretur: sed in timore illius permaneret.

T Et tu israhel serue meus Jacob quē elegi: semen Habraam amici mei: in quo apprehendi te ab extremis terre: & a longinquis eius vocaui te: & dixi tibi: Seruus meus es tu elegi te: & nō abieci te: ne timeas quia sum ego: ne declines quia ego deus tuus confortauit te: & auxiliatus suus tui suscepit te dextera iusti mei. Ecce confundentur & erubescunt omnes qui pugnant aduersum te: erunt quasi non sint: & peribunt viri qui cōtradiciunt tibi. Queres eos & nō inuenies: viros rebelles tuos: erunt quasi non sint: & veluti cōsumptio hominis bellātis aduersum te: quia ego dominus deus apprehendi manum tuam dicensq; tibi. Ne timeas ego adiuui te. Noli timere uermis Jacob: quia mortui estis ex israhel. Ego auxiliatus suus tui dicit dominus: & redemptor tuus sanctus israhel. Ego posui te quasi plaustrum trituras nouum. habens rostra serrantia. Triturabis montes & comminues: & colles quasi puluerem pones. Ventilabis eos: & ventus tollet: & turbo disperget eos. Et tu exultabis in domino: in sancto israhel letaberis. LXX.

T Tu autem israhel puer meus Jacob: quē elegi semen Habraā quē dilexi: quem assumpsi ab extremis terre: & a summitatib; eius vocaui te: & dilexi tibi. Puer meus es elegi te: & non dereliqui te. Noli timere tecum enim sum ne errēs: Ego enim sum dominus deus tuus q̄ confortauit te: & auxiliatus sum tui: & roborauit te: dextera iusta mea. Ecce confundentur & erubescunt oēs aduersarii tui. Queres eos & nō inuenies hoīes q̄ insanierit in te. Erant enim quasi nō sint & non erunt pugnatēs aduersum te. Quia ego dominus deus tuus q̄ teneo dexteram tuam: qui dico tibi ne timeas Jacob paruule israhel. Ego auxiliatus suus tui dicit deus: q̄ redimo te israhel: Ecce feci te quasi rotas plaustrum nouas in ferrarum modū: & trituras montes: & comminues colles: & ut puluerem pones: & ventilabis: & ventus auferet eos: & tempestas disperget illos. Tu autem letaberis in sanctis israhel & exultabis.

Iacob & israhel esse carnalē & esse spirituale: Paulus apostolus docet: Videte israhel scdm carnē: ex quo itelligimus esse carnalē & esse spirituale: & ad carnalē dici israhel. Si filii eētis Habraā opera Habraam faceretis. Quibus & supra dicitur. Quare dicis Iacob & loquæris israhel: abscondita est uia mea a dño: & a deo meo iudicium meum transiit. Econtrario nūc ad spūalem deus loquitur israhel: q̄ dñi sui suscepit aduētū. Quam

Quam primum seruum: dein electum: ad extremum semen Habraam uocat. Ante enim accipimus spiritum seruitutis in timorem: & postea electi in amicitiam dei iungimur. Post uocationem igitur gentium: quando uiderunt insulae & timuerunt extrema terrae obstupuerunt: appropinquauerunt & accesserunt: uocatur reliquia iuxta electionem gratiae. De quibus dicit & euangelium. Istos duodecim elegit iesus: quos & apostolos nominauit: qui post seruitutem pedagogae legis electi sunt in euangelio: & semen Habraam amici dei esse meruerunt. In illo enim apprehendit eos ab extremo terrae. & a longinqs eius & a finibus uocauit israhel de uniuersis nationibus congregans primum populum iudeorum: De quibus & Paulus apostolus dicit. Vobis oportebat primum praedicari sermonem. Quonia autem auertistis nos: imus ad gentes. Tibi ergo qui & seruus meus & electus meus qui praedicaturus in gentibus es: & persecutiones plurimas perpeffurus: dico ne timeas: quia tecum sum cui loquor in euangelio: Ecce ego uobiscum sum omnes dies usq; ad consumationem seculi. Non erres: neq; a ueritate declines: nec te falsa persuasione decipias: quod tuis uiribus imperitus & nudus siluam gentium penetres: & ferocissimas nationes ad mansuetudinem uoces: Ego sum qui confortauit te: & auxilia tus tui sum: & suscepit te siue protexit dextera iusti mei: Idest domini saluatoris siue dextera mea: ut .lxx. transtulerunt: Ecce enim aduersarii tui populus iudeorum: & omnes qui pugnant aduersum te: & persecutores tui uertentur in nihili: quareq; aduersarios tuos & non inuenies: causaq; redditur: quare non inuenies aduersarios tuos: quia erunt quasi non sint: Quia aduersarii insanire dicuntur: contra apostolos: uel iuxta hebraicum esse consumpti: Idcirco autem timere non debes: quia ego apprehendi manum tuam: qui dico tibi: ne timeas: ego adiuui te. Noli timere uermis iacob qui mortui estis israhel: siue ut .lxx. paucissimi ex israhel. Hoc quod posuimus: ego adiuui te: noli timere uermis iacob. In .lxx. non habetur. Vermis autem qui hebraice dicitur THOLATH. propter humilitatem atq; contemptum uocatur apostolorum chorus: Imitas Saluatorem qui loquitur in psalmo. Ego sum uermis & non homo: opprobrium hominum: & abiectio plebis. Sicut enim uermis terram penetrat: Ita sermo apostolicus penetrauit gentium ciuitates: & ingressus est prius corda durissima. Et recte pauci appellatur ex israhel: quia ad comparisonem totius orbis: gentis iudaice paucissimi crediderunt. Quibus in euangelio dominus loquitur. Noli timere grex paruulus. Siue iuxta hebraicum mortui ex israhel. Qui cum apostolo dicunt: Cotidie morior: Cum xpo crucifixus sum. Viuo autem non ego: uiuit uero in me xps. Quodq; sequitur. Ego posui te quasi plastrum trituras nouum habens rostra ferratia. Hoc significat quod praedicatio euangelica conterat aduersarias potestates: & specialem nequitiam Eleuatem se contra scientiam dei: quae pro uarietate superbiae motus appellatur & colles. Illisq; sublati: & turbinis more dispersis exultet israhel: atq; laetetur in domo sancto israhel. Possumus quoq; dicere quod ecclesiasticus uir habens euangelicae praedicationis rostra seruantia in plastro nouo: quod nequaquam operatur in uetustate litterae. Sed in nouitate spiritus conterat incredulorum corda durissima: separans triticum a paleis: & montes collesq; comminuens: Idest omnes hereticorum principes: qui comminuti atq; contriti: redigantur in puluerem: & nihil esse doceantur. Ut qui male fuerant congregati: diuidantur in bonum suum.

Egeni & pauperes querunt aquas & non sunt: lingua eorum siti aruit: Ego dominus exaudiam eos: deus israhel non derelinquat illos. Aperiam in supinis collibus flumina: & in medio camporum fontes. Donam desertum in stagna aquarum: & terram inuiam in riuos aquarum. Dabo in solitudine: cedrum: & spinam: & myrtum: & lignum oliue: Donaz in deserto: abietem: vlmum: & buxum: ut videant & sciant & recogitant: & intelligant pariter: quia manus domini fecit haec: & scus israhel creauit illud. LXX.

Et exultabunt pauperes & inopes: quarent enim aquam & non erit: lingua eorum presiti exaruit. Ego dominus deus exaudiam deus israhel & non derelinquam eos: sed aperiam in montibus flumina: & in medio camporum fontes: faciam desertum in paludes: & sitientem terram in aqueductus. Donam in terram absq; aqua: cedrum & buxum: & myrtum: & cypressum: & populum: ut videant & sciant: & cogitent & nouerint simul: quia manus domini fecit haec & sanctus israhel ostendit.

Gentium populus pauper & tenuis qui non habebat scientiam ueritatis quaerit per diuersos magistros: & uaria philosophorum dogmata aquas salubres & non inuenit: quia non sunt: lingua eorum siti aruit: sine lege ac prophetis. Omnem enim iuxta euangelii fidem substantiam suam in medicos consumpserat: & a cruore idolatriae & sanguine uictimarum non poterat liberari. Propterea dominus deus non eos poenitus dereliquit: nec in aeternum perire passus est. Sed aperuit in supinis collibus: siue in montibus flumina: & in medio camporum fontes. Quae flumina ex illo fluuiio duxere principium: qui in psalmis legitur: Fluminis impetus laetificat ciuitatem dei. Et in alio loco. Fluuius dei repletus est aquis. Quae aquae & fontes de illo fonte manarunt: quod per Hieremiam loquitur. Me dereliquerunt fontem aquae uiuae: Et supra in hoc eodem propheta dicitur. Bibent aquam de fontibus domini saluatoris. De quibus in psalmis canitur. Benedicite deum: dominum de fontibus israhel. Et posuit inquit desertum in stagna aquarum: & terram inuiam in riuos aquarum. De quibus aq; & saluator in euangelio mystico sermone dicebat. Qui biberit de aqua mea quam ego dabo ei: non sitiet in aeternum. Sed aqua quam ego dederam ei fiet in eos fons aquae salientis in uitam aeternam. Et iterum: si quis sitit: ueniat ad me & bibat: Qui biberit de aqua quam ego dabo ei: flumina de uentre eius fluent aqua uiuae. Hoc autem inquit euangelista dicebat: de

Super Esaïam.

cebat de spiritu sancto quem credentes in eo accepturi erant: Quia igitur deserta quondam ecclesiæ multitudo aquis vitalibus fuerat irrigata: Propterea iuxta. lxx. nascitur in ea cedrus & buxus: & myrtus & cyparissus: & populus. iuxta hebraicum & ceteros interpretes. cedros. setta. & myrtus, & lignum oliuæ: & abies. & ulmus, & buxus simul: Quæ uarietates arborum: diuersitatem significant gratiæ spiritalis: Et quia omnibus natura earum nota est. de setta tantum hebraicum differamus: quam spiritum theodotio transtulit: Est autem genus arboris nascentis in heremo spinæ albæ habens similitudinem unde omnia ligna in archæ & tabernaculi facta sūt instrumento: quæ appellatur settim. Quod lignum iputribile & leuissimū omnium lignorum: tam in fortitudine: quam in nitore soliditatem superat & pulchritudinem: Cedrus autem & cyparissus: & myrtus odoris optimi sunt & impetribiles: Ulmus quoque & populus: siue buxus: uel maritandis uitibus iungitur: uel ad diuersa opa aptissima sunt: Hæc autem omnia pariter ponuntur in solitudine: ne saltem una corda de cythara domini & aliqua uirtus gratiarum ecclesiæ deesse uideatur. Vt omnes intelligant: & pariter mente cognoscant. quia manus domini hæc uniuersa perfecit: ut in ariditate gentium inuenirent fluenta uirtutum: & in terra quondam deserta plenæq; saluginis: cedrus & cyparissus & aliæ arbores nascerentur quarum sublimitatem & uerticē ad cælestia festinatē illuminaret lignum oliuæ: quod nutrimentum lucis est & laborantium requies.

¶ Prope facite iudicium uestrū dicit dñs: afferte si quid forte habetis dixit rex iacob: accedat & nūtiat nobis quæcūq; ventura sunt: priora que fuerūt nuntiata: & ponemus cor nostrū & sciemus nouissima eorū: hec que ventura sunt indicate nobis: annūtiare que ventura sunt in futurū: & sciemus quia diu estis vos: Bene quoque: aut male si potestis facite & loquamur & videamur simul: ecce vos estis. p. nibili: & opus uestrū ex eo quod nō est abhominatio est qui elegit vos. LXX.

¶ Iuxta est iudicium uestrū dicit dñs deus: uenerūt appropinquauerunt cōsilia uestra dicit rex iacob: Appropinquent & annūtiat nobis que ventura sunt: aut priora que erant dicite: Et apponemus sensum: & sciemus que sint nouissima: Ventura quoque dicite nobis: & nuntiare que futura sunt in nouissimo: & sciemus quia diu estis: Benefacite & male: & admirabimur: & videbimur simul unde sitis vos: & uñ sit opus uestrū de terra abhominatōnū elegerunt vos.

¶ Quoniam supra diximus duplicem esse iacob & israel: non credentium atque credentium in domino saluatore: Ita uocatis gentibus & in deserto quodā ecclesiæ erupitibus fluuiis fontibusque & mirum in modum comante uarietate arborum cunctis ubertate plenissimis: qui in christum ex gentibus credere noluerunt prouocantur ad iudicium: ut respondeant cur uidere: & scire: & recogitare: & intelligere noluerūt: quia manus domini ista fecerit: & sanctus israel creauerit uniuersa: accedat inquit idola uestra quæ putatis esse fortissima: uel afferte si quid forte habetis in uobis: & uestra aperite cōsilia: qua ratione consensu nolueritis apertam suscipere ueritatem: Simulque sit apostropha ad ipsa idola quæ insensibilia sunt: & nec aadiendi: nec respondendi possident facultatem: Dicite inquit nobis uel præterita uel futura: & ex rerum euentibus uestram potētiam demonstrate: Hoc autem significat quod post aduentum christi omnia idola conticuerint: Vbi apollo delphicus. & loxias deliusque: & clari: & cetera idola futurorum scientiam pollicētia: quæ reges potentissimos decœperūt: Cur de christo nihil potuerit prædicare: Nihil de apostolis eius: nihil de ruinis & abolitione templorum: Si ergo suum interitum non potuerit prædicare: quomodo aliena: uel mala: uel bona poterunt nuntiare: Quod si aliquis dixerit multa ab idolis esse prædicta: hoc sciendum quod semper mendatium iunxerint ueritati: & sic sententias tēperarint. Vt seu boni seu mali quid accidisset utrūque posset intelligi: Vt est illud Pyrrhi regis epirotarum. aio te eacida. romanos uicere posse: & croesi croesus perdet halui transgressus maxima regna: Aliud quoque signum est idola deos non esse quod nec bene possint facere nec male: Non quo idola uel demones assidentes idolis mala sæpe non fecerūt: sed quo nisi cōcessa eis fuerit potestas a domino: hoc facere non possint: Denique in euāgelio depræcatur: ut habeant potestatem in porcorum græge: Et in iob legimus: Absque domini iussione uiri sancti ne iumenta quidem & possessio nes ualuisse disperdere: Nec mirum hoc de deo: cum etiam apostolus paulus tradat quosdā satanæ ut discant non blasphemare: Siue hoc dicendū: quod muta simulachra hominum & insensibilia: nec bene possint facere: nec male: nec præterita nosse nec futura: quia ex nihilo sint & ex eo quod nō est & non tam ipsa quā ille qui ea colat abhominatione condignus sit: Idola enim gentium argētum & aurū opera manuum hominum: Os habent & nō loquētur: & cetera: Quomodo ergo possint scire & nūtiare uetura: aut narrare præterita: & benefacere uel male: quod nec hominum sensum habet: nec brutorum animarum nec interest: de qua materia facta uideantur: cum uniuersa terrena sint.

¶ Suscitabit ab aquilone & uenit ab ortu solis: uocauit nomen meum & aducet magistratū quasi lutum & uelut figulus conculcās humum: Quis annūtiabit ab exordio ut sciamus: & a principio ut dicamus: iustus est & non est: neque annuntians: neque predicans: neque audiēs sermones ueritatis: Primum ad syon dicet ecce adsum: & hierusalē euāgelistā dabo: & uidi & nō erat neque ex istis quod quod iniret cōsiliū. & interrogatus responderet uerbū: Ecce omnes iniusti & uana opera eorum uentus & inane simulachra eorum. LXX.

¶ Ego autem suscitavi eum qui ab aquilone est: & qui ab ortu solis uocabunt nomen meo: Veniant principes

Liber .xii. c. xlii.

pes & sicut lutū figuli: & sicut figul' cōculcās lutū: q's enī annuntiabit vobis ea quē a p'ncipio sūt
ut cognoscamus ea q' in futuro & dicemus q'a verbū sit: non est q' predicat neq; qui audiat verba
vestra: p'ncipiū syō dabo: & hierusalē cōsolabor in via: nā de gētib' nullus est & de simulachris nō
erat qui annuntiaret: & si interrogauero eos vnde estis: non respondebunt mihi: Sunt enim fa-
ctores vestri: & frustra seducunt vos.

C Adhuc contra idola loquitur: & eos qui post aduentū christi ea relinquere noluerunt: Illisq; per-
manētib' in errore: ipse ab aquilone suscitasse se dicit populū nationū: Ab aquilone enim exarde-
scent mala super oēs habitatores terræ: Et ad hieremiam dicitur: Quid tu uides hieremia? & ille re-
spondit: Ollam succēsam: & faciem eius a facie aquilonis: Suscitantur autem ab aquilone ut credāt
in eum quia uenit ab ortu solis: De quo supra legimus: Quis suscitauit ab oriēte iustum siue iusti-
am: Et in alio loco: Ecce uir oriens nomen eius: qui uocauit eos nomine meo ut derelictis simu-
lachris: unū colant deū: Ipse enim loquitur in euangelio: Ego ueni in nomine patris mei & nō su-
scepistis me: alius ueniet in nomine suo: & suscipietis eum: Ipse principes & magistratus & omne
mundi superbiā conculcabit: & subicientur ei quasi lutum figulo: ut faciat ex eis aliud uas in hono-
rem: aliud in contumeliā: Hæc quæ ego iuxta consuetudinē prophetalē fecisse me dico: quasi iā
p'perita sint: uel iuxta symachū futura polliceor: Nullus demonū & idolorum potest prædicare: un-
de oracula cuncta tacuerunt: quia nemo est qui annuntiet: nemo qui audiat: Dum bruta prius cor-
da gentilium intellexerūt errorem suū & falsa uaticinia reliquerunt: Priusq; dominus loquatur ad
syon idest ecclesiam suam & dicet ei: Ecce adsunt filii tui quos tibi per meam donauī fidem: Signifi-
cat autem apostolos qui in toto orbe euangelium prædicarunt: Syon & hierusalem nominibus
differunt cæterum ut una urbs: sic & una ecclesia est: Omnes igitur gentes quæ idolorum secuntur
errore: interrogētur a nobis: ut respondeant unde sint: Et hæc erit uniuersarū responsio: quod om-
nes uanitatem sequantur & uēros: & adorēt opera manū suarū: Quicqd de idolis & gētibus dixi-
mus: referamus ad dogmata prauitatis: & ad p'ncipes eorū heresiarchas: quod christo pacē ecclesie
nuntiāte: & mōstrante eis ueritatis uiam: ipsi sequantur errorem: & uento ac turbini comparentur: he-
brei suscitantur ab aquilone: & uenire ab hortu solis assyriū interpretantur & psam qui uenerunt hie-
rusalē: & omnes principes illius cōculcauerint: nullūq; idolorum quæ colebant hoc scierit esse uen-
tū: nisi solus domin' q' ultus est eos pro peccatis suis.

CAPITVLVM. XLII.

Ecce seruus meus suscipiā eū: electus meus cōplacuit sibi in illo anima mea: dedi spi-
ritū meū super eū iuditiū gentib' proferet: Non clamabit: neq; accipiet p'sonā: nec au-
diatur foris vox eius: calamū quassatum nō cōteret: & lignū fumigans nō extinguit: In
veritate educet iuditiū: nō erit tristis: neq; turbulentus donec ponat in terra iuditiū: &
legem ei' insule expectabunt.

LXX.

Iacob puer meus assumam eum: israel electus me' suscepit eum anima mea: Dedi spiritū
meū super eū: iuditiū gentibus educet nō clamabit: neq; dimittet: nec audietur foris vox eius
Calamū fractū nō conteret & lignum fumigans non extinguet: Sed in ueritate educet iuditiū
splendebit & non conteretur: donec ponat super terrā iudiciū & in nomine ei' gētes sperabūt.
Iacob & israel in presenti capitulo non habentur: quod nec matheus euāgelista posuit secus he-
braicam ueritatē: Hoc dicimus in suggillationē eorum q' nostra contēnunt: De quo plenius in ma-
thei cōmentariolis: & in libro quem ad agalsiam nuper scripsimus disputatū est: Et interī notādum
quod ubi de apostolorum scribitur choro: & iacob & israel semen appellētur abrahā: Quibus qua-
si hominibus ac seruis cōsequēter dicatur: Noli timere uermis iacob & paruulus numero israel: ubi
autē de christo est uaticiniū absq; iacob & israel legitur: Ecce seruus meus suscipiā eū: electus meus
cōplacuit sibi in illo aīa mea: Et in consequentibus: Dedi te in testamentum generis: in lucem natio-
num: Aperire oculos cecorū: & deducere de uinculis alligatos: & de domo carceris habitantes in te-
nebris: Nec miq; si seruus uocetur factus ex muliere factusq; sub lege: Qui cū in forma dei esset: hu-
milauit se formā serui accipiēs & habitu iuentus ut homo: in quo complacuit sibi anima dei: Cer-
nens in illo omnes eē uirtutes: Immo ipsū eē dei uirtutem atq; sapiētā: Dedi inquit spiritum meū
super eū: q' descendit in spetie colūbæ: iuditiū gentibus proferet: quod antea nesciebāt: Non clama-
bit: erit enī mitis atq; mansuetus: & nō accipiet personā in iudicio: siue non leuabit: subauditur in al-
tum uocē suam: Vel iuxta symachum non decipietur: omnes isidias diaboli intelligēs: aut secun-
dum .lxx. nō relinquet populū scilicet iudæorū: Vocans eū ad pœnitentiam: Nec audietur foris uox
eius: neq; enī extra galileā atq; iudæā in aliis gētibus euāgelii prædicauit: Qd si legimus fuisse eū
in terminis tyri & sydonis: siue i cōfinio cæsareæ philippi: q' nūc uocatur pancas: tamē sciēdū nō eē
scriptū: qd ipsas ingressus sit ciuitates: Calamū quassatū siue cōfractū non conteret: Cūctis. n. placabi-
lis erit: & ueniā dabit peccatorib': dicēs ad mulierē: Confide filia: dimittentur tibi peccata: & lignū
fumigans siue ut cæteri trāstulerūt: obscurū atq; tenebrōsū non extinguet: q' uicini erant extinctio-
ni dñi clemētia seruabūtur: quæ sup iudæis & nationibus in supradictis opusculis differuimus: Sed
cum ueritate omnia iudicabit: nequaq; metuēs scribas & phariseos: quos confidēter hypocritas ap-
pellabat

Super Esaiam.

pellabat: Q d at seqtur: Splēdebit & nō cōteretur: donec ponat sup̄ terrā iuditiū: mathens euāge-
lista nō posuit: siue iter iuditiū & iuditiū media scriptoris errore sublata sunt: Significat at qd re-
surgens ex mortuis cūctos illuminauerit: Nec morte contritus sit: donec poneret sup̄ terrā iuditiū
qui loquabatur in euāgelio: In iuditiū ego ueni in mūdū istū: ut nō uidētes uideāt: & uidētes cecī
fiāt. Pro quo nos itēptati sumus: nō erit tristis: neq; turbulētus: sed æqualitatē uultus oī tēpore cō-
seruabit: qd falso de socrate philosophi gloriātur: nūq; eū plus solito nec tristē fuisse nec lætū: p quo
aqla & theodotio itēptati sūt: Nō obscurabit: & nō curret: donec ponat in terra iuditiū: Et est sen-
sus: Nullū uultus tristitia deterrebit: nec festinabit ad pōnā q iuditiū ueritatē ultimo tēpori reserua-
uit: Q d q; seqtur: Et legē illius insulæ expectabūt: manifestius posuere. lxx. in nomine eius gētes spe-
rabunt. q in scripturis appellatur insulæ: qā ex omni parte psecutorū incursionibus patē: legē at ei?
nō q p moysen data est: sed euāgeliū sentiamus: De syon enim egredietur lex. & uerbū dñi de hie-
rusalē: De qua lege & hieremias uaticinatur: Ecce dies uenient dicit dñs: & ponā testamētum no-
uū: nō iuxta testamētum qd olym pepigi cū patribus eorum.

Thec dicit dñs deus: creās celos: & extēdēs eos: firmās terrā & q germinantur ex ea: dās status
populo q est sup̄ eā: & spiritus calcātibus illā: Ego dñs vocaui te in iustitia: & apprehēdi manum
tuā: & seruauī: & dedi te in fed^o populi: in lucē gētiū: Et aperires oculos cecorū: & educeres de cō-
clusionē victos de domo carceris: sedētes in tenebris: & ymbra mortis: ego dñs hoc est nomen
meū: Gloriā meā alteri nō dabo: & laudē meā sculptilib⁹: q prima fuerāt ecce uenerūt: noua quo-
q; ego annūtio: Anteq; oriantur audita uobis faciam.

Incertū erat q; ante dixisset: ecce seruus meus suscipiā eū: electus meus cōplacuit sibi in illo anima
mea: Dedi spiritū meū sup̄ eū: iuditiū gētib⁹ pferet: Post cōdēnationē. n. idolorū subit⁹ sermo pro-
ruperat: Ecce seruus meus: & reliqua q nos ex psona patris sup̄ christo itēptati sumus: Itaq; ne reli-
quaret ambigū q; superiora dixisset. adiūgit & dicit: Hec dicit dñs deus: Creās celos: & extēdens
eos: Siue ut. lxx. trāstulerūt: q fecit celū & defixit illd: Vniuersitatis igitur creator & dñs: ipse christi
sui pmissit aduentum: q non solū extendit celos atq; defixit: sed terrā quoq; altera mole firmauit: &
oīa quæ nascūt⁹ ex ea: ut inuisibilia eius ex his q facta sūt intellecta cōspiciantur: Sempiterna quo-
q; uirtus illius & diuinitas q spiramen omnibus dedit q uersantur in terra. lege prima mortaliū: In-
flauit enim deus in faciem adā spiritū uitæ: & factus est in animam uiuētē: Spiritū autem his pro-
prie q calcāt terrā: & sapiētia carnis suæ subitiūt potestati: Ille igitur cuius tāta præconia sunt hæc
ad eū locutus est: cuius legē insulæ præstolantur & gētes: Ego dñs uocaui te in iustitia: De quo ipse
loqutur in euangelio: Pater iuste mundus te ignorat: ut esses nō solū iudæorū sed & gentium de⁹: &
apprehēdi manū tuam: qā quicqd operatur filius: operatur & pater: Et seruauī te: q oīa ipse cōseruas:
Et dedi te in foedus populi israel: cui te uēturum ante pmisseras: Et in lucē gētiū: quæ sedebāt in
tenebris & in umbra mortis. Vt aperires oculos cecorū q deum antea nō uidebant: Et educeres de
cōclusionē uinctos: funib⁹ enim peccatorū suorum unusq; cōstringitur: Et in euāgelio quā fata-
nas uinxerat soluit dñs: De domo carceris sedētes in tenebris. q in erroris nocte & caligine uersabā-
tur: Q d q; infert: Ego dñs deus: Hoc est nomen meū: Gloriā meā alteri nō dabo: nō excludit filiū
cui dicenti in euangelio: Pater glorifica me gloria quam apud te habui prius quā mundus eēt: Ip-
se respōdit: Et glorificaui: & glorificabo: Neq; enim dixit: Gloriā meā nulli dabo: qd si dixisset: exclu-
sisset & filiū: Sed gloriā meā alteri nō dabo: pter te cui dedi: cui daturus sum: Vñ proprietatē sanctæ
scripturæ uehementē admiror: qd uerbū oēs itēptes uoce cōsona trāstulerūt alterū: Qui i mul-
tis aliis soliti sunt discrepare: Vt autē sciam⁹ p hāc sentētiā nō excludi filiū: sed idola: sequētia uer-
ba testātur: Et laudē meā sculptilib⁹: Pro quo. lxx. nec uirtutes meas simulachris: Cū enim christus
dei uirtus sit: deiq; sapientia: oēs in se uirtutes continet: Sequitur: Quæ prima fuerūt ecce uenerunt
Et est sensus: Quæ locut⁹ sū quæ p moysen pphetasq; pollicitus: Vniuersa cōpleta sūt: Nūc autem
annuntio uobis euāgeliū: Vocationē gētiū: Passionē christi: nouitatē fidei: Vt quomō priora cer-
nitis rebus expleta: sic & ea q nūc polliceor credatis eē uentura.

Eanite deo cāticū nouū: laus ei⁹ ab extremis terre: q descēditis in mare: & plenitudo eius in
sule & habitatores earū lenēs desertū & ciuitates ei⁹ in domibus habetur cedar: Laudate habi-
tatores petre: de vertice mōtiū clamabūt: Pōnēt dñs gloriā & laudē ei⁹: in insulis nūtiabunt: do-
minus sicut fortis egrediet⁹: sicut uir p̄liator: suscitabit zelū: uociferabit⁹: & clamabit sup̄ inimi-
cos suos confortabit⁹: Tacui semp̄ filii patiens fui. sicut patiens loquar: dissipabo & absorbebo: si-
mul desertos faciā mōtes & colles: & omne gramē eorū exsiccabo: Et ponā flumina in insulas: &
stagna arefaciā: Et educā cecos i uia quā nesciūt: & in semitis quas ignorāt ambulare eos faciā
ponā tenebras corā eis in lucē & praua in directa: hec uerba feci eis: & nō dereliq; eos: cōuersi sūt
retro: sū cōfūdātur cōfusiōe q cōfidūt in sculptilib⁹: q dicūt q̄ statili: uos dñi nrī. LXX.

Ecantate dñs cāticū nouū: p̄cipat⁹ ei⁹ gloriā: & nomen illius a sūmitate terre: Qui descen-
dunt in mare & nauigant in eo insule & habitatores earum: letare desertū: & uici eius: uille & habi-
tatores cedar: letabunt q habitant in petra: de sūmitate montū clamabunt: Habunt deo glo-
riā uirtutis eius in insulis nuntiabunt. Dñs deus uirtutū egrediet⁹ & conteret bellum: suscita

fit zelum & clamauit super inimicos suos cū fortitudie tacui a principio: Nūc semper tacebo & sustinebo: sicut pariens patietur egerūpam & arefaciam: simul vastabo montes & colles: & omne fenum eorum arefaciā: Et ponam flumina in insulas: & paludes siccabo: Et adducam cecos per viam quā nesciunt: & semitas quas ignorauerūt calcare eos faciam: faciā eis tenebras in lucem & praua in directa: hec verba faciā illis & nō derelinquā eos: ipsi vero cōuersi sūt retrorsū: cōfūdimini cōfusiōe q̄ p̄fiditis sup̄ sculptilib⁹: q̄ dicitis p̄flatili vos estis dii nostri.

¶ Qui prius dixerat: quæ prima fuerant ecce uenerūt: noua quoq; ego annuntio: anteq̄ oriantur audita faciā uobis & se promisserat qđ ignorabant esse dicturum: Quæ sint illa noua sequēti sermone testatur: Apostolis præcipiens & apostolicis uiris ut canant canticū nouum nequaquā in uetustate litteræ sed in nouitate spiritus: Nec solū in ueteri istrumēto: sed in nouo: & laus eius penetret usq; ad extrema terræ: A sūmo enim cæli egressus eius: & usq; ad sūmum illius occursum eius: in omnem terram exiit apostolorum sonus: & in terminos orbis uerba eorū: Siue iuxta. lxx. glorificate nomē ei⁹ in terminis terræ: ut in uniuerso mūdo christi nomē annuntietur in gentibus: qui sint at̄ isti q̄ canere debeant canticum nouum: sequentia uerba testantur: Qui descenditis inquit mare & nauigatis illud: siue plenitudo maris: Apostolos enī uidens iesus in littore iuxta mare genēsaret reficientes retia: uocauit & misit in magnum mare: ut de piscatoribus piscium faceret hominum piscatores: q̄ de hierusalē usq; ad illiricū: & hispanias: euangelium prædicarūt: capiētes in brāui tempore ipsam quoq; romanæ urbis potētā: Vel certe descenderunt in mare & nauigauerunt illud tempestates & persecutiones istius seculi sustinentes: Insulas quoq; & habitatores earum: uel diuersitatē gentiū intellige: uel ecclesiā multitudinē: Leuet inquit desertum & ciuitates eius uocem suam: De qua & supra diximus: siue latetur desertum & uici ei⁹: & cedar quæ quondam inhabitabilis fuit regio trans arabia saracenorū: & habitatores petra: quæ & ipsa urbs palestina est: Hoc autem significat: quod gentium populus desertus prius notitia dei: & idolatriæ erroribus obligatus: ad laudes domini conuertatur: Siue quia cedar interpretantur tenebræ & iuxta apostolum petra christus: præcipitur cū eis credentibus: ut q̄ ante erant in tenebris & nūc credunt in domino saluatore: de uertice montiū clamitēt: & aperte prædicent christum: Quibus & supra dictum est: in montē excelsū ascende qui euangelizas syō: Eleua in fortitudine uocem tuā q̄ euangelizas hierusalem: & ponam gloriam eius in insulis de quibus prius diximus: Describitq; sermo propheticus gloriosū saluatoris aduentū: de quo & paulus apostolus loquitur: Secundum illuminationem gloriæ magni dei: & saluatoris nostri iesu christi: & eum uiro fortissimo cōparat: qui pugnaturus sit contra aduersarios suos: & suscitaturus zelum: De quo & in cantico deuteronomii prophetatum est: ipsi me zelare fecerunt in eo q̄ non erat deus: Et irritauerūt me in idolis suis: & ego zelare eos faciam in gente que non est: & in gente stultissima irritabo illos: Vociferabitur quoq; & clamabit contra inimicos suos: aperte eorū infidelitatē reprobans: & cum clamore pronūtiāns: Tacui semper filii: patiens fui: Siue ut. lxx. transtulerunt: Tacui nūquid semper tacebo: Vt impleatur illud quod per salomonem dicitur: Tempus tacendi: & tempus loquendi: Et est sensus: Diu uos delinquētes sæpe portauī: Sed quia ante tacueram ne quaquā ultra reticebo: Et quo modo pariens in lucem profudit infantem: & apertum facit esse quod prius clausum in uisceribus tenebatur: Sic ego dolorem meum: & dissimulationem quam semper habui super sceleribus uestris nunc pferam & dissipabo uestra consilia: Vno quoq; tempore absorbebo uniuersam gētem: & omnem superbiam montium: tumoremq; cōsiliorū uestrorum: & fœnum de quo supra dictum est: Vere fœnum est populus: Idest tam principes quam uulg⁹ ignobile in deserto redigam: Quod in. lxx. de theodotionis additione additum est: quia hæc uerba tacuerūt: cūq; nos a capite usq; ad pedes exiccauero atq; deleuero: tunc flumina doctrinæ meæ in insulis gentium currere faciam: & stagna uestra siue paludes redigā in ariditatem: Vt in gentibus sit scientia scripturatum: & in uobis doctrinæ ariditas: Ducamq; cecos per uiam quam ante nesciebant: De quib⁹ & supra legimus: dedi te in fœdus populi: in lucem gētium ut aperires oculos cæcorum: Hii ducuntur per uiam: de qua christus loquitur: Ego sum uia: siue uiam sciētiae dei: & per semitas prophetales ambulare eos faciā: Tūc tenebræ eorum mutabūtur in lucem: & praua uertentur in recta: Vt intelligant q̄ legunt: & cordis oculis clarum in ueteri testamento christi lumen aspiciant: Simulq; infert: hæc uerba q̄ feci: siue faciā eis nequaquā ultra futura promittens sed q̄ ante promisseram reddens: Me autem ista dicēte cōuersus est retrorsum populus iudæorum: ut non crederent promittenti: & in suis confunderentur erroribus: & negligerēt sponsonem dei qui idolis ante crediderant: Siue cum intrauerit plenitudo gentium: tunc etiā israel populus cōuertetur: & pœnitebit eum erroris sui per quem idolis ante seruierat: Aut certe post uocationem gentium reuertetur ad principium: ut dicat omnes gentes q̄ post euāgeliū credere noluerūt: in suis idolis cōfūdēdas.

¶ Surdi audite: & ceci intueniunt ad uidendum: Quis cecus nisi seruus meus: & surdus nisi ad quem nuntios meos misi: Quis cec⁹ nisi seruus domini: qui uides multa nonne custodices: q̄ aptas habes nonne audies: Et dominus uoluit ut sanctificaret eum & magnificaret legem: & extolleret: Ipse autem populus directus atq; vastatus: Laus iuuenum omnes: & in domibus carcerum absconditi sunt: Facti sūt in rapinam nec est qui eruat i dīreptionem: & nō est qui dicat redde: Quis est

Super Esaïam.

de quibus est in nobis q audiat hoc: attendat & anscollet futura: Quis dedit in direptionē iacob & israel vastantibus: Nōne dñs ipse cui peccauimus: & noluerunt in viis eius ambulare: & non audierūt legem eius: Et effudit super eū indignationem furoris sui: & forte bellum & combusit eum in circuitu & nō cognouit: & succēdit eū: & nō intellexit.

LXX.

Surdi audite: & ceci suscipite vt videatis: Quis est cecus nisi pueri mei: & surdi nisi qui domi nātur eorum: Quis cecus nisi q recepit: & excecati sūt serui dei: vidistis sepe: & nō custodistis: ap te sūt aures: & nō audistis: Bñs deus voluit vt testificaretur & magnificaret laudē: Et vidi: & erat populus vastatus atq; direptus: laus. n. in cubilibus vbiq; & in domibus simul: in quibus absco derūt eos: Facti sūt in direptionē: & nō erat qui erueret predā: & nō erat qui diceret redde: q; est in vobis q hec audiat: & futura cognoscat: q; dedit in depredationē iacob & israel vastantibus: Nōne deus cū peccauerūt & nolulistis in viis illius ambulare: neq; audire legem eius: Et idu xit super eos iram furoris sui: & preliauit aduersus eos bellus: & q comburebant eos per circui tum: & non cognouit vnusq; nec posuerunt super animam.

Ne quis putaret hoc quod dicitur: surdi audite. & cæci intuemini ad uidendum: ad gētium popu lum pertinere: qui prius surdus & cæcus fuerat: ut iudæi stulta interpretatione approbare cōtēdūt ipse propheticus sermo demonstrat: qui surdi & cæci intelligi debeant: Quis inquit cæcus nisi ser uus meus: & surd' nisi ad quem nuntios meos misi: haud dubium quin prophetas significet: Quis cæcus: nisi qui uenundatus est peccatis suis: Quis cæcus nisi qui prius seruus fuit domini: Cui dici tur: O israel qui uides multa & habes prophetas plurimos: per quos dei mandata cognoscas: Nōne custodies quæ tibi præcepta sunt: qui apertas habes aures: nonne audies quæ dicuntur: De quo & su pra legimus: auditu audietis & nō intelligetis: & uidentes aspicietis & nō uidebitis in crassatū est. n. cor populi huius: Dominus inquit uoluit ut sanctificaret eum: & magnificaret legem suam: & po pulum iacentem extolleret ac leuaret: Sed ille dei facere noluit uoluntatem: & iccirco ab aduersari is suis direptus est atq; vastatus: Quos uel demones: uel hostes intelligere debemus Laquæus iuue num omnes: & in domibus carcerum absconditi sunt: Siue ut. lxx. transfulerunt: Laquæus in cubili bus ubiq; & in domibus simul in quibus absconderunt eos: Scribas significat & phariseos: qui ple bem miserabilem decceperūt: & ubiq; posuerunt insidias contra dñm saluatorem: & apostolos ei⁹ habentes clauēs scientiæ: nec ipsi intrantes: & alios uolentes introire prohibentes: Pulchrēq; pecto ra eorū in quibus habitabant cogitationes pessimæ carceres appellauit. Ideo facti sunt in rapinā & in direptionem: nec fuit qui liberaret eos: & pro eis sermonē faceret: Simulq; propheta cohortatur eos: ut si omnes audire non possint: saltim pauci futura cognoscant & intelligant a quo ista perpes si sunt: Causasq; suæ uastitatis agnoscant: q nec audire nec facere uoluerunt q lege præcepta sunt: Ideo effudit dominus super eos totā iram suam & indignationem furoris plenam: ut qui pri⁹ tacue rat nequaq; ultra reticeret: Nec sermonibus eos: sed pœnis tormentisq; corripere: & cōprehende ret eos bellum fortissimum: quod nequaq; possint euadere: Ostendens ferociam romanorum: Cūq; ex omni parte combustus sit & nihil in se habeat sanitatis: tamē nō intelligit causam pœnæ suæ: qd iccirco punitus sit: quia dei filium non recepit.

CAPITVLVM. XLIII.

Nunc hec dicit dñs: creās te iacob: & formās te israel: Noli timere qā redemi te: & vocaui nomine tuo meus es tu: Cum trāsieris per aquā tecū ero: & flumina nō operient te Cū ambulaueris in ignē nō cōbureris: & flāma non ardebit in te: Quia ego dominus deus tuus: sanctus israel saluator tuus: Bedi propitiationē tuam egyptū. ethiopiā & sa ba pro te: Ex quo honorabilis factus es in oculis meis: & gloriosus: Ego dilexi te: & dabo homi nes pro te: & populus p aia tua: Noli timere qm tecū ego sum: ab oriente adducā semen tuū: & ab occidente congregabo te: Bica aqloni da & austro noli prohibere: adduc filios meos de lōgi quo & filias meas ab extremo terre: Et oēm q inuocat nomē meū in gloriā meā creauit eū: & formauit eū & feci eū: Educ foras populū cecus: & oculos habētē: Surdū: & aures ei sunt: Dēs gentes con gregate simul: & collecte sūt tribus: Quis in vobis annūtiabit istud: & q prima sūt audire nos fa ciet: dēt testes eorū & iustificētur: & audiāt & dicāt: vere vos testes mei dicit dñs & seru⁹ me⁹ quem elegi: Et sciatis & credatis mihi: & intelligatis qā ego ipse sum: ante me non est formatus deus: & post me nō erit: Ego sū: ego sū dñs: & non est absq; me saluator: Ego annūtiāti & saluauit: audi tū feci & nō fuit in vobis alienus: Vos testes mei dicit dñs: & ego deus: & ab initio ego ipse: & nō est qui de manu mea eruat: opabor: & quis auertet illud.

LXX.

Et nūc sic dicit dñs deus qui fecit te iacob: & creauit te israel: Noli timere qm redemi te: voca ui te nomini meo: me⁹ es tu: & si trāsieris p aquā tecū sū: & flumina nō cooperiēt te: Et si trāsieris p ignē nō cōbureris: flāma nō exuret te: qā ego dñs deus tuus sanctus israel saluator tuus: feci cō mutationem tuā egyptū. ethiopiā: & semē pro te: Ex quo honorabilis factus es: & i cōspectu meo glorificat⁹: & ego dilexi te & dabo homines pro te: & picipes pro capite tuo: Noli timere qm tecū sū ab oriēte adducā semē tuū: & ab occidēte congregabo: Bicaq; aqloni: adduc: & africa noli phibe re: adduc filios meos de terra lōgi qua: & filias meas a terminis terre: oēs q uocant nomini meo: in

Liber .xii.c.xlii.

gloria. n. mea creauit illū: & plasmaui eū: & feci illū & eduxit populū cecū q̄ habet oculos & sūt cecī & surdes sūt aures ei: oēs gētes cōgregate simul & cōuenerunt p̄cipes eay: Quis annuntiauit bec aut que a principio sūt q̄s annūtiabit vobis: adducāt testes suos & iustificentur: & audiāt & loquantur vere: Estote mihi testes & ego testis dicit dominus deus: & puer meus quem elegi: vt sciat: & credatis: & intelligatis quia ego suz: Ante me non fuit alius deus: & post me non erit: ego deus: & non est preter me saluator: Ego annūtiāui & saluos feci: exprobraui: & non erat in vobis alienus: Hos mei testes: & ego dominus deus ab initio: & non est qui de manibus meis eruat: Faciam & quis auertet illud.

Hebrei de secūdo saluatoris hāc interptātur aduentu: quādo post plenitudinem gētiū omnis saluandus sit israel: Nos at nequaquā putamus ad eos fieri repromissionē quib⁹ supra dictū est: Quis cecus nisi pueri mei: & q̄ surdi nisi qui dominantur eorū: & excecati sūt serui dei: Et rursum: factus est populus uastatus atq; direptus & his similia: Deniq; infert: Effudit super eū indignationē furoris sui & forte bellū: & combusit eum in circuitu: & non cognouit: & succēdit eum & nō intellexit: Ergo qd̄ supra dixim⁹ duos eē iacob & duos israel. Vnū carnalē & alterū spiritualē: eorū q̄ i saluatōrē credere noluerūt & eorū q̄ fceperūt filiū dei: Hoc ē nūc itelligēdū: qd̄ puocet apostolorū chor⁹: & p̄ia xpi ecclesia de iudæorū populo cōgregata: ut intelligat creatōrē: & factorem suum qui & animā & corporis eius sit conditor: Nec timeat persecutores: quia redēptus sit christi sanguīe q̄ uocauerit eū nomine suo: & ob familiaritatē sp̄tialiter appellet populū suum: sed p̄dicet incūctanter: & nulla pericula reformidet: Quodq; infert: Aquas & flumina: & ignē: & flāmas: persecutorum impetū furorēq; describit: q̄ saluti gentium inuideāt: & nolint sermonē euāgelicum p̄dicari: Quāq; iudæi in aquis ægyptios: in fluminibus babylonios: in igne macedonas: in flāma romanos: intelligi uelint iccirco at p̄cipit eis ne timeāt: quia domin⁹ deus saluator eorum: & sanctus israel sit cum eis: qui fecerit eos ægypto ethiopiā: & scēnæ & extremi mūdi terminis p̄dicare: Pro scēnæ reliqui interpt̄es posuerunt. SABA. Vnde fuit regina austri: quā uenit sapiētiā audire salomonis: Quāobrē honorabilis factus est apostolorū corus in conspectu dei & dilectus ab eo & cūctorū hominum salus atq; populorum: q̄ per eos ad euāgelium sunt uocati: reputabūt in salutem animarū eorum. unde iungit & dicit: Qui nobis in euāgelium loquitur: ecce ego uobiscū sū: Noli timere ego tecū sum omnib⁹ dieb⁹ usq; ad cōsumationē seculi. ab orēte. n. & occidente adducā filios tuos q̄ req̄scāt in situ abrahā: & de cūctis mundi partibus filiorū meorū & filiarū populus congregabitur: q̄ uel inuocent nomē meum: Vel meo uocētur nomine aut appellentur christiani in gloria conditoris sui: Qd̄q; sequitur: Educ foras populū cecū: & oculos habentem: Surdū & aures ei sunt: Multi putant dici de populo gētiū: q̄ per apostolorum doctrinā audire cōperit & uidere: Sed nos etiam hāc de disp̄so intelligamus israel: q̄ uocatus sit per apostolos: primusq; crediderit: Quibus loquitur & paulus: Vobis primū oportuit p̄dicari sermonē dei: Et ipse domin⁹ in euāgelio: Ite ad oues perditas domus israel: Deniq; sequitur: Omnes congregatæ sunt simulq; & collectæ sūt tribus: idēst cum populo qui crediderit ex iudæis: ut duplex uocatio sit circūcisionis & p̄putii: Quod autem dicitur: Educ ad filium sermo est: Siue iuxta. lxx. Pater de filio loquitur: qd̄ eduxerit populū suum cecū & surdū: & gentibus copularit: & fecerit ex eis multos ecclesiæ principes: Miraturq; propheta quod nullus in gentibus hāc p̄scire potuerit: nec dei nosce consilia: Sed tantū populus eius q̄ legem acceperit & prophetas habuerit: Notus enī in iudæa deus in israel magnum nomen eius: Siue ipse deus testis suorū sermonū sit: & patrator: & puer eius ac seruus quē elegit. Haud dubium quin christum significet: cui & supra dicit: Magnū tibi est uocari te puerum meum: & hāc omnia fient ut ueritas mundo p̄dicetur: Et sciāt & credāt: & itelligāt quorū mens prius bruta erat: & insensibilis: qd̄ p̄ter unum deū nullus alius sit: nec ante nec postea: Neq; enī temporum cōditor habet aliquando principium: cum hoc ipsum aliquando sit tēporis: Et quomodo nunc locutus est: ego testis dicit dominus deus & puer quem elegi: Dicente hoc ipsum domino in euāgelio: Duorum hominum testimonium uerum est. Ego sum qui testimonium perhibeo de me: & qui misit me pater: ac & de diuinitate illius sentiendum est: qd̄ nullus sit deus nisi ipse q̄ loquitur: & puer eius quē elegit: Pulchreq; p̄ter deum patrem: alter nullus est deus quia christus dei uirtus est: & dei sapiētia: Qui loq̄tur in euāgelio Ego in patre: & pater in me: Sicut enī unus christus dominus non aufert patri ne dñs sit: sic unus deus pater non aufert filio ne deus sit: qui in principio erat uerbum: hoc erat in principio apud deum Quodq; sequitur: & non est absq; me saluator ostendit in patre filiū cūcta saluare. De quo Idem propheta testatur: & mittet eis dominus saluatorem qui saluos eos faciet: Neq; enim de⁹ sapiens & fortis sine sua potest: esse sapientia atq; uirtute: Cum ergo ab initio ego hāc futura p̄dixerim nullus erit qui meā renuat uoluntati: Immo quā ego fecero possit irrita facere: Hāc dicuntur quidem ad iacob & israel: sed referūt ad apostolicū chorū: & oēs q̄ de populo iudæorū i xpm uoluerit credere: **H**ec dicit dominus redemptor uester sanctus israel: Propter vos misi in babylonem: & detraxi vectes vniuersos: & chaldeos in nauibus suis gloriantes: ego dominus sanctus uester creans hierusalem rex uester.

LXX.

Sic dicit dominus deus qui redimit vos sanctus israel: propter vos mittam in babylonem: & suscitabo

Super Esaiam.

suscitabo fugientes vniuersos: & chaldei in nauibus vincientur: Ego dominus deus sanctus israel qui ostendi israel regnum vestrum.

Cuxta hebraicum adhuc ad israel propheticus sermo dirigitur: Quod redemptor eorum dominus & sanctus israel: hæc ad eos locutus sit: propter uos qui mecum euangelium prædicatis. Quibus supra dixi: Noli timere quoniam ego tecum sum: qui estis testes uoluntatis meæ: & puerum meum alterum testem mundo incredulo nuntiatis: Misi filium meum in babylonem & confusionem huius seculi: & detraxi omnes uestes eius: qui hebraice appellantur BARIIM: Et quos theodotio fortes interpretatus est. & chaldaeos inquit subauditur detraxi: qui in suis gloriabantur nauibus: in his uidelicet qui instar nauium inter idola fluctuabant: De chaldaeis nullus ambigit. quin demones sonet: Ego dominus hæc futura prædixi: qui sum creator uester & rex israel: Porro iuxta. lxx.

multo aliter est sensus: Ego dominus qui te de periculis liberaui & sanctus israel: propter uos mittam in babylonem regem mædorum atque psaram: & habitatores eius fugere faciam: & chaldaei qui uos coeperant. uincti per mare caspium ad gentes alias transferentur: Ego dominus hæc futura decreui: qui ostendi israel regem credendum fore:

Ecce dicit dominus: qui dedit in mari uiam: & in aquis torrentibus semitam: Qui eduxit onagri & equum: agmen & robustum: simul obdormierunt: nec resurgent: Contriti sunt: quasi linum extincti sunt: Ne memineritis priorum & antiqua ne intueamini: Ecce ego faciam noua: & orientur: utique cognoscetis ea. Ponam in deserto uiam: & in inuio flumina: Glorificabit me bestia agri dracones & strutiones: quia dedi in deserto aquas flumina in inuio Et darem populo meo potum electo meo: Populum istum formauimus mihi: laudem meam narrauit. LXX.

Quia sic dicit dominus: Qui dedit in mari uiam & in aqua uehementi semitam: Qui eduxit currum & equos: & multitudinem robustissimam: Sed dormierunt & non resurgent: extincti sunt quasi linum extinctum: Nolite meminisse priorum: & vetera ne recogitetis: ecce ego faciam noua quae nunc orientur: & cognoscetis ea: & faciam in deserto uiam: & in aquoso flumina: benedicet mihi bestia agri syrenes & filie strutionum: quia dedi in deserto aquas: & flumina in aquoso. Et bibere faciam genus meum electum populum meum quem acquisiui: ut uirtutes meas narret.

Dominus qui destruxit & abiicit habylonem & fortissimos illius detraxit de potentia. Omnesque chaldaeos qui in fluctibus huius seculi foeliciter nauigabant fecit esse captiuos: ipse in aquis torrentibus maris rubri reperit uiam: ut transiret populus eius de aegypto liberatus: Sive qui dedit in mari rubro uiam: ipse qui & in aquis torrentibus iordanis fluminis reperit semitam: ut & egressio ex aegypto: & introitus in terram repositionis haberet miraculum: ipse currus & equos & omnem exercitum pharaonis demersit in profundum: qui dormierunt somno perpetuo: Contriti sunt & extincti quasi linum in breui temporis spatio: & in puncto atque momento: Linum enim nec dum igne corruptum pro leuitate substantiae statim extinctum in fauillam dissoluitur: Igitur hoc præcipio uobis ut inter signa mea atque miracula quibus babylonis urbs potentissima diruta est: Et quibus in mari rubro atque iordane populo meo aperta est uia: nequaquam memineritis ueterum: quoniam in euangelio multo sum maiora facturum: Quorum comparatione præterita silere debeant: Nequaquam enim ultra in mari rubro sed in deserto totius mundi reperiam uos: am. nec unus fluuius siue fons erumpet de petra: sed multa flumina: quae non corpora. ut prius: sed animas sitiētes reficiat: & impleatur illud quod supra legimus: Bibetis aquas de fontibus saluatoris: Tunc quod nunc factum est: fiet ut omnes bestiae & dracones: & strutiones qui in solitudine gentium morabantur: & idolatriae sanguine: morumque feritate bestiarum similes erant: glorificent me atque collaudet: Pro draconibus quod solus theodotio ut in hebraico scriptum est: appellauit thennim. Reliqui syrenas interpretati sunt: Animalia portetosa quae dulci carmine atque mortifero nauigantes scyllaeis canibus lacerandos præcipitabant: Hocque significat: quod uoluptuarii prius & luxuriae dediti: ad seruitutem domini conuertantur: Licet melius sit dracones intelligi: quia iunguntur & strutiones: ut quia semel de bestiis solitudinis loquebatur: hæc animantia poneret quae deserto familiaria sunt: Laudabunt autem inquit me: & glorificabunt bestiae agri: & dracones & strutiones: quia dedi in deserto gentium aquas: & in ariditate nationum flumina: ut biberet populus meus quem elegi mihi siue genus meum electum: & populus quem acquisiui sanguine meo: ut laudes meas uirtutesque narret.

Non me inuocasti iacob nec laborasti in me israel: Non obtulisti mihi haretem holocausti tui: Non te seruire feci in oblatione: nec laborem tibi prebui in thure: Non emisti mihi argenteo calamum: & ad spe victimarum tuarum non inebriasti: Verumtamen seruire me fecisti in peccatis tuis: praeuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis. LXX.

Non modo vocaui te iacob: neque laborare te feci israel: Non attulisti mihi oues holocausti tui neque in victimis tuis magnificasti me: nec seruire te feci: in hostiis: nec laborem tibi prebui in thure nec emisti mihi argento thymiamam: nec adipem hostiarum tuarum concupiui: sed in peccatis tuis defendi te: & in iniquitatibus tuis.

Bestiis agri draconibus: & strutionibus: laudantibus me: Tu iacob nequaquam me inuocare uoluisti: nec postea laborare: ut peccatum emendares poenitentia: Quod autem arbitraris obtulisse te mihi

uictimas & arietes immolasse: Scias eos a me non esse susceptos: Quia mihi & idolis communes erant: Illumq; sensum repetit: De quo supra dixerat: Vt quid mihi multitudinem uictimarum uestrarum dicit dominus: Plenus sum holocaustorum arietum: & adipe agnorum: & sanguine thaurorum & hyrcorum nolo: Neq; enim ait pretiosum a te quippiam requisitum: ut in parandis eis laborare te facerem: Non exegi a te oblationes: nec thura quasiui: Non calamum neq; incensum: & diuersa pigmenta generis: quorum fumo inebriares me atq; satiares: Sed obedientiam quæ est super sacrificium: & sacrificium de quo in psalmis dauid dicit: Sacrificium deo spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum deus non despicit: Illa uolui illa quasiui: Tu autem me seruire & laborare fecisti in peccatis tuis ut cogerer dicere: Laboraui sustinens: & nequaquam ultra ferre te possum: Unde & per oseam idem loquitur deus: Quid tibi faciam ephraim: protegam te israel: Quid tibi faciam quasi adamam ponam te: & quasi seboim: Quod autem .lxx. posuerunt: Sed in peccatis tuis defendi te & iniquitatibus: Sic potest superioribus copulari: ut labor sit dei: & lassitudo defendere peccatores.

Ego sum: ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me: & peccatorum tuorum non recordabor: Reduc me in memoriam ut iudicemur simul: Narra si quid habes ut iustificeris: Pater tuus primus peccauit: & interpretes tui prauaricati sunt in me: Contaminaui principes sanctos: Bedi ad interitionem iacob: & israel in blasphemiam. LXX.

Ego sum: ego sum qui deleo iniquitates tuas: & non recordabor: Tu uero memento & iudicemur: Dic tu iniquitates tuas primus: ut iustificeris: Patres uestri peccauerunt: & principes uestri iniquiter egerunt in me & contaminauerunt principes sancta mea: & dedi ut perderem iacob & israel in opprobrium.

Tu me inquit iacob & israel laborare fecisti in peccatis tuis: & onera iniquitatum tuarum portare uix potui. quos nequaquam seruos meos: nec pueros uoco: sed simplici appello nomine iacob & israel: ut ostendat & arguat peccatores: ego autem propter me quia misericors sum & patiens: & multarum miserationum: delebo omnes iniquitates tuas: In aspersione & sanguine noui testamenti: delebo uerum cyrographum: quod aduersum te scriptum erat: Et peccatorum tuorum ultra non recordabor: quæ tibi si credere uolueris in baptismo dimissurus sum: Reduc ergo me in memoriam: Si quid habes iusti quod respondeas mihi: libenter accipiam: Vt iudicemur simul: & arguas me non fecisse tibi quod facere debui: Quæ sensum in Michea plenius legimus: Populus meus quod feci tibi: & quod molestus fui tibi responde mihi: quod eduxi te de terra ægypti & de domo seruitutis liberaui te: & misi ante faciem tuam moysen & aron & mariam: Et in quinquagesimo psalmo dauid loquitur ad deum: Vt iustificeris in sermonibus tuis: & uincas cum fueris iudicatus: narra ergo si quid habes ut iustificeris: Et est sensus: Ego non loquar prior contra te: Ne oppressum esse te dicas multiplicatione sermonum: Sed tu si quid iusti habes: ipse pro te loquere: ut uidearis tanta quam pateris in merito sustinere: Et ut scias me misereri tui: non ob meritum tuum: sed propter meam clementiam: a patribus tuis repetam atque maioribus: ut intelligas te a peccatoribus esse generatum: Pater tuus primus peccauit in solitudine: Omnis uidelicet populus israel: Siue auctor generis tui abraham peccasse conuincitur: quando domino terram repromissionis semini illius pollicente respondit: In quo sciam quia possidebo eam: & interpretes inquit tui prauaricati sunt in me: aaron & moyses ad aquam contradictionis: Qui inter me & te medii loquebantur: Et ut intelligamus non esse uolentem expositionem: sequitur: Et contaminaui principes sanctos: De quibus & in psalmo canitur: Absorti sunt iuxta petram iudices eorum: Quos iccirco contaminauit se dicit. quod terram repromissionis non intrauerit: Deditque ad interitionem iacob & israel in blasphemiam: ut nullus præter duos ex his qui de ægypto egressi erant intraret in iudæam. sed cadauera eorum in solitudine iuxta .lxx. quod addiderunt de suo: Dic tu prior iniquitates tuas: ut iustificeris: Ad poenitentiam eos prouocat deus ut intelligant scelera sua atque peccata & ueniam consequantur: Scriptum est enim & in alio loco: Iustus accusator sui est in principio sermonis: Principesque eorum & patres dicuntur domini sancta uiolasse: Non seruientes legi dei: sed traditiones & mandata hominum requirentes propter quos periit iacob & in opprobrium datus est israel: Eiectus de sua puertia: & totius orbis exulatus peregrinus. CAPITVLVM. XLIII.

Nunc audi iacob serue meus & israel quem elegi: Nec dicit dominus: Facies & formas te ab utero auxiliator tuus: Noli timere serue meus iacob & rectissime quem elegi: effundam enim aquas super sitientem: & fluenta super aridam: effundam spiritum meum super seminem tuum: & benedictionem meam super stirpem tuam: & germinabunt iter herbas: quasi salices iuxta præterfluentes aquas: Iste dicet dominus ego sum: & ille uocabit in nomine iacob: & hic scribet manu sua domino: & in nomine israel assimilabitur. LXX.

Nunc autem audi iacob puer meus: & israel quem elegi. Ego dominus deus qui feci te & plasmaui te de ventre: adhuc habebis auxilium: noli timere puer meus iacob: & dilecte israel quem elegi adhuc ego dabo aquam siti quæ abulat in iactura: ponam spiritum meum super seminem tuum: & benedictiones meas super filios tuos: Et oriententur ut in medio aque fuentis & sicut salix iuxta præterfluentes aquas: Iste dicet dominus ego sum: & iste clamabit in nomine iacob: Et alius scribet in manu sua dei sum ego: & in nomine israel clamabit.

Ubi accusatur populus iudæorum ob incredulitatem atque blasphemiam absque ulla nominis dignitate puris appellatus uocabulis: non me inuocasti iacob: nec laborasti in me israel: & iterum dedi ad interitionem iacob: & israel in

Super Esaïam

& israel i blasphemiam: Vbi autem ad apostolorum chorum q ex iudeis e sermonem facit: iunguntur & nominum priuilegia. Audi Iacob serue meus: & israhel quem elegi: Vt prima sit seruitus: secunda electio. Hæc dicit dominus: factor & formator tuus: qui ab utero auxiliatus est tui: ut adhuc in ventre matris plantam fratris arripes. Siue qui in principio nascentis ecclesie te de persecutoribus conseruauit. Noli timere crudelitatem eorum serue meus Iacob: & rectissime quem elegi. Alio nomine hierusalem uocat: isuro enim uerbum hebraicum. Ceteri ^{sive} Idest rectissimum & rectum interpretati sunt. Soli. lxx. dilectissimum iungentes de suo israhel. Proprie enim iuxta hebreos & litterarum fidem: israhel rectus dei dicitur. Vir autem uidens deum non in elementis: sed in sono uocis est. Vnde & liber geneleos appellatur. Idest iustor: Habraa: Ysaac: & israhel:

Noli igitur timere iacob & israhel: quia effusa aquas super sitientem: & aridam de qua sæpe dictum est. Et effundam siue ponam spiritum meum super semen tuum: & benedictionem meam super stirpem tuam quæ ex aqua & spiritu sancto in baptismo renascetur. Quam & in euangelio saluator promisit dicens. Qui sitit ueniat ad me & bibat. Statimque infertur. Hoc autem dicebat de spiritu sancto: quem credentes accepturi erant. Comparat quoque in baptismo nascentes herbis uiuentibus & salici quæ iuxta fluentes aquas oritur. & contra rerum naturam affert fructus quæ prius sterilis erat: uel cuius semine in cibo sumptum steriles facit. Quod quidem in primo psalmo legitur. Et erit sicut lignum quod plantatum est secus decursus aquarum. Quod fructus suos dabit in tempore suo: & folium eius non decidet. Alii inter herbas & renascentes salices duplicem uocationem intelligunt: ut in herbis: populus nationum sit: in salice: hi qui ex israhel crediderint. Simulque describit uarietatem credentium: alius dicit domini ego sum: qui iustitie opera in se esse confidit. Alius uocabitur: sub auditur peccatores ad poenitentiam in nomine Iacob: ut & ipsi supplantent uitia atque peccata. Alius scribet manu sua dei sum. Siue ut. lxx. transtulerunt. Scribet in manu sua dei sum: ut nouo tyrocinio seruitutis christi se militem gloriatur: & in nomine israhel assimilabitur. Non enim omnes ex israhel: sed magna pars ex gentium multitudine: quæ in nomine israhel assimilabitur: ut recipiat legem: & prophetas: omnesque gratias spiritus sancti quæ israhel populo repromissæ sunt.

Hec dicit dominus rex israhel: & redemptor tuus dominus exercituum. Ego primus & ego nouissimus: & absque me non est deus. Quis similis mei: uocet & annuntiet: & ordinem exponat mihi: ex quo constitui populum antiquum: uentura & que futura sunt annuntiet eis. Noli timere neque conturbemini: ex tunc audire te feci: & annuntiaui te: uos estis testes mei. Numquid est deus absque me: & formator quem ego non fecerim? Plaste idoli omnes nihil sunt & amantissima eorum non proderunt eis. Ipsi sunt testes eorum quia non vident: neque intelligunt: ut confundantur. Quis formauit deum & sculptile & confluxit ad nihil utile? Ecce omnes participes eius confundentur: Sabzi enim sunt: ex hominibus uenient omnes stabant & pauebunt: & confundentur simul. Faber ferrarius lima operatus est: in prunis & in malis formauit illud: & operatus est in brachio fortitudinis sue. Esuriet & deficiet: non bibet aquas: & lassescet. Artifex lignarius extendit normam: formauit illud in规矩: fecit illud in angulari: & circino torneauit illud & fecit imaginem viri: quasi speciosus homines habitantem in domo. Succidit cedros: tulit ilicem: & quercum: que steterat inter ligna saltus: Plantauit pinum quam pluuia nutrit: & facta est hominibus in focum: Sumpsit ex eis & calefactus est: & succedit & coxit panes: De reliquo autem operatus est deus & adorauit: fecit sculptile: & curuatus est ante illud. Adedum eius combustus igni & de medio eius carnes comedit. Coxit pulmentum: & saturatus est: & calefactus est & dixit calefactus sum: vidi focum. Reliquum autem eius deum fecit: & sculptile sibi. Curuatur ante illud & adorat illud: & obsecrat dicens. Libera me quia deus metis es tu. Nescierunt neque intellexerunt. Obliti enim sunt ne videant oculi eorum: ne intelligant corde suo. Non recogitant in mente sua neque cognoscunt neque sentiunt ut dicant: medium eius combustus igne: & coxi super carbones eius panes. Coxi carnes & comedi: & de reliquo eius idolum faciam: ante truncum ligni procidam pars eius cinis: cor insipiens adorauit illud: & non liberabit animam suam: neque dicet forte mendacium est in dextera mea.

Post prædicationem apostolorum uocationem gentium: saluatoris aduentum: & effusionem spiritus sancti quam cunctis credentibus daturum se esse promisit. Quando pro uarietate meritum alius dicit domini ego sum. Alius uocabitur in nomine Iacob: alius scribet manu sua se esse domini. Et cum ortus sit in infideli turba gentilium in nomine assimilabitur israheli. Ut relictis idolis. unus dei cultor sit. Incipit altera ^{Quam tota simul proposuimus ne unius sensus: diuideremus continentiam.} Et quia. lxx. in hoc capitulo exceptis paucis uerbis non discrepant ab hebraico: nostra editione contenti sumus: quia intellecta noscuntur: & cetera. Est autem sermo contra illius temporis idolatras. Quo Esaïas propheta uentura populis nuntiabat: & arguit eos quod dei omnipotentis religione contempta: simulacris ligneis inclinuntur & adorent opera manuum suarum. Curramus ergo per singula. Hæc dicit dominus rex israhel. Qui in me crediturus est & redemptor eius qui filii mei suscipiet aduentum. Dominus exercituum atque uirtutum: & omnipotens Hoc enim in hebraico sonat sabaoth. Ego sum primus: & ego nouissimus: & a. &. o. & absque me non est deus. Quia puer quem elegi in me deus est. De quo supra dixi: Ecce pu-

er meus quem elegi: electus meus quem suscepit anima mea. Iudicium gētib⁹ proferet: & in nomi-
ne eius gentes sperabunt. Nec dicit esse solum: sed præter uirtutem suam atq; sapientiam nullū esse
externum deum: deorumq; multorum opinionem: & simulacra condemnans. Quis inquit similis
mei est? Vocet ea quæ non sunt quasi sint: & exponat ordinem creaturæ meæ: quæ cuncta ratione
librauerim: ex quo feci hominem super terram. Nec hoc solum uolo: sed quæro etiā scientiam fu-
tutorum. Vnde tu israhel: cuius ego rex & redemptor sum noli timere simulacra: quæ esse nihil in
syna monte didicisti. An forsitan creator est alius quæm ego non nouerim? Aut præter hunc alter
est mundus? Qui ignoti dei monstret potentiam? Neq; uero ea solum quæ fiunt: sed & illi qui faci-
unt habebuntur pro nihili. Cumq; uindictæ tempus aduenerit: nequaq; poterunt eos manuum sua-
rum: & insensibilia confundunt artifices suos. Quis enim possit hoc credere: quod ascia lima: & tere-
tro: malleoq; formetur deus? Et uel in prunis simulacra fundantur: uel norma runcina & angulari-
bus circinoq; in deos repente consurgant? Præsertim cum fame & siti artificis artis uilitas demon-
stretur. Fit enim lignea statua humanam exprimens speciem: & quāto pulchrior fuerit tanto deus
putatur augustior. Poniturq; in phano: & æterno clauditur carcere: quæ longo tēpore creuit in sal-
tibus. Et pro uarietate arborum: cædrus & ilex: & quærcus: uel pinus fuit. Mirumq; in modum seg-
mēta eius atq; rasuræ mittuntur in focū: ut calefaciant artificem dei & coquant diuersa pulmenta.
Pars autem altera formatur in deum: ut opere completo adoret illam factor suus: & operis sui im-
præcetur auxilium: nec intelligit uel recogitat. Immo nec carnis nec mentis aspicit oculis: quod nō
possit esse deus: cuius pars igne combusta est: nec hominis manu fieri diuina maiestas. Pleniūsq; su-
per irrisione idolorum propheticus sermo contextitur: quæ facilis intelligentiæ sunt. Nec lacinio-
sam immo superfluum expositionem desiderant: super quo & flaccus scribit in satyra deridens si-
mulacra gentium. Olym truncus eram ficulnus inutile lignum: cum faber incertus scamnum face-
ret ne priapum: maluit esse deum deus. Inde ego furum atq; auium maxima formido. Quicqd au-
tem de idolis dictum est: potest referri & ad hereseon principes qui simulacra dogmatum suorum
atq; mendacii artifici corde componunt: & uenerantur ea quæ a se sciunt esse simulacra. Nec sufficit
eis error proprius: nisi simplices quosq; eorum adoratione deciperint. Qui quæstum putant esse
pietatem & deuorant domos uiduarum: abutentesq; uulgi imperitia. Ita arte dialectica: quasi ascia:
& teretro: lima: & runcina formant deum suum: & cudunt malleo: atq; inaurant sermonis rethori-
ci uenustate: quorum deus uenter est: & gloria in cōfusione eorum.

¶ Memento horum iacob & israhel: qm̄ seruus meus es tu: formauit te: seruus meus es tu israhel: ne obliuiscaris mei. Deleui ut nubem iniquitates tuas: & quasi nebulā peccata tua. Reuertere ad me: qm̄ redemi te. Laudate celi qm̄ fecit dominus iubilare extrema terre. Resonate mō-
tes laudationem. saltus & omne lignū eius: qm̄ redemit dñs iacob: & israhel glabif. LXX.

¶ Memento horum iacob & israhel gloriabitur: qm̄ puer meus es tu: formauit te puer meus: & tu israhel ne obliuiscaris mei. Ecce enim deleui sicut nubem iniquitates tuas: & sicut caliginē pec-
cata tua. Reuertere ad me & redimā te. Letamini celi: qm̄ misertus est deus israhel. Canite tu-
ba fundamenta terre clamate montes letitiam: colles & omnia ligna quæ in eis sunt quoniam
redemit deus iacob: & israhel inclitus erit.

¶ Cum hæc se ita habeant: & idola hominum scias esse figmenta. O iacob & puer meus israhel: ne
obliuiscaris creatoris tui tibiq; ipsi iniurias facias ut icurueris operi manuū tuarum. Quæ quia in
aduentum pueri mei quæm elegi pœnitentia destruenda sunt. propterea tota mētis auuiditate cogno-
sce. Quod sicut nubes: caligo: & nebula: uel solis calore dissoluitur: uel uento raptatē tenuatur. Ita
iniquitates tuæ & uniuersa peccata quibus prius me offenderas dissoluentur: uel uento raptante te-
nuabuntur. Ita iniquitates tuas & peccata quibus prius me offenderas dissolui faciam. Tu tantū re-
uertere ad me & age pœnitentiam: quia redimēdus es præcioso sanguine. Quod si feceris: scias in
salute tua cælos terramq; lætari: & omnia elementa concinere. Siue angelos qui morantur in cælis:
& alias potestates quibus terræ fundamenta portantur: uel certæ apostolos & prophetas. De quibus
loquæbatur & apostolus. Aedificati super fundamentum apostolorum & prophetarum. Montes
quoq; & siluæ siue colles qui pro uarietate uirtutum prima & media loca & ultima possederunt. Iu-
bilarē & tuba canere: scientes quod redemerit iacob: & israhel conuersione lætetur: siue ipse israhel
ab errore conuersus inclitus fiat.

¶ Nec dicit dñs redemptor tuus & formator: ex utero ego sum dñs faciens omnia extēdens ce-
los solus: stabiliens terrā: & nullus mecum. Irrita faciens signa diuinorum: & bariolos in furo-
rem vertens. Conuertens sapientes retrosum: & scientiam eorum stultam faciens. Suscitans
verbum serui sui: & consilium nuntiorum suorum complens. Qui dico hierusalem habitaberis
& ciuitatibus iude edificabimini: & deserta eius suscitabo. Qui dico profundo desolare: & flumi-
na tua arefaciam. Qui dico cyro pastor meus es: & omnem uoluntatem meam complebis. Qui
dico hierusalem edificaberis: & templo fundaberis. LXX.

¶ Sic dicit dominus qui redemit te & format ex utero: Ego dominus qui cōpleo omnia: extē-
di celum solus: & formauit terram. Quis alius dissipauit signa pythorum: & diuinationes de cor-
de. Quia

Super Esaïam

de. Quia vero potentes retrosum: & consiliū eorum stultum facio. Et statuo verbum pueri mei: & consiliū angelorum eius verū probō. Qui dico hierusalem edificaberis: & ciuitatibus inde edificabimini: & deserta illius orientur. Qui dico abyssus desolaberis: & flumina tua arefaciā. Qui dico cyro vt sapiat: & omnes voluntates meas faciat. Qui dico hierusalem edificaberis: & domum sanctam meam fundabo.

Destructis idolis & iniquitatibus israhel peccatisq; deletis. Quādo omnis simul creatura gaudebit: & iuxta euangelii fidem super pœnitentia peccatorum angeli lætabūtur in celis. Describitur potentia dei quod nequaq; ei grande sit redimere iacob: & israhel instaurare correctum: quem formauit ex utero. Et si hoc alicui nō parū videatur: non sit illi difficile qui extenderit cælos solus. Iuxta quod alibi legitur. Qui extendit cælū quasi pellem: non quo filius excludatur ab extensione cælog. Omnia, n. per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil quod factum est. Sed ut quod sæpe diximus per hanc sententiā excludatur idola. Nam & in prouerbiis Salomonis ex persona xpi dei uirtutis deiq; sapientiæ dicitur. Quādo parabat cælum ego eram cum eo. Ipse enim dixit & facta sunt: ipse mandauit & creata sunt: & spiritu oris eius omnis uirtus eorum. Hæc frequēter ingerimus: ne ulla blasphemandi xpm hereticis occasio relinquatur. In stabilitate quoq; terræ quādo illius fundamenta solidabat: nullus erat cū deo præter eum qui erat in eo. Iste igitur tantus ac talis cum præfinitum mysterii tempus aduenerit: ut cuncta idola destruantur: & dei solius notitia prædicetur in mundo: omnia uaticinia diuinorum: & pythorum: & ariolorum signa atq; portenta quibus humanum decœperunt gen⁹: destruet atq; subuertet: & sapientiam philosophorum quæ & ipsa erroris pars maxima est. Stultam esse mōstrabit: dum nequaq; humanis cogitationibus dei probantur cōprehendisse sapientiam. Qui etiā uerbum pueri siue serui sui. De quo supra diximus: & cōsiliū nuntiorum eius: rebus expleuit: apostolorum scilicet omniumq; doctorum: q uoluntatem magistri sui gentibus nuntiabunt. Ipse ergo q est tanta factur⁹: cuius potentiam breui sermone descripsi: etiam ad hierusalem q destruenda erit a babiloniis nūc dicit. Ante quā destruat⁹ quod rursus habitetur a populis & ciuitatibus iudeæ: quod instauretur: qui & solitudines illius suscitabit: ut omnia cultoribus impleantur. Qui igitur dicit hierusalem & iudeæ & desertis eius quod habitetur & hædificetur & suscitetur: hic dicit pfundo siue abyssus. Idest babiloni desolare: & flumina tua arefaciam. Omnem regum potentiam: siue quia profundū & abyssum dixerat: recte per translationem & flumina posuit. De qbus & psalmista decantat. Super flumina babilonis ibi sedimus & fleuimus. Et q hierusalem instaurat & babilonē destruit. Dicit quoq; cyro regi persarum. Qui prim⁹ destruxit babilonem atq; caldæos: pastor meus es: siue ut. lxx. transtulerunt: ut sapiat: cuius differentiæ causa manifesta est. Verbū hebraicū ROI si per. RES. litteram legamus: intelligitur pastor meus. Si per deleth: sciens uel intelligens. Quarum similitudo paruo apice distinguitur ac per hoc sæpe cōfunditur. Scriptū est in Esdræ p̄cipio quod ad dictū cyri regis persarum atq; mœdorū populi israhel sit laxata captiuitas: & remissi in hierusalem. Qui redire uoluerūt sub zorobabel filio salathiel & iesu filio iosedech sacerdote magno. Hunc enim dominus inspirauit ut suam faceret uoluntatem: & illius præcepta cōpleret. Signāter q; addidit: qui dico hierusalem ædificaberis: & templo fundaberis. Sub cyro enī iussu est: ut ædificaretur hierusalem & templū: cuius tñ illo uiuente iacta sūt fundamēta: Cateq; sub Dario anno illius secundo: prophetantibus Aggeo & zacharia templum ædificari cœptum est.

CAPITVLVM. XLV.

Ec dicit dominus xpo meo cyro cuius apprehendi dexterā vt subiciā ante faciē eius gentes & dorsa regū uertā. Et aperiā corā eo ianuas: & porte nō cludentur. Ego ante te ibo: & gloriosos terre humiliabo. Portas eneas cōterā: & vectes ferreos cōfringā. Et dabo tibi thesauros absconditos: & archana secretorū. Et scias quia ego dñs: q uoco nomen tuum deus israhel. Propter seruū meū iacob: & israhel electū meū: & uocaui te noīe tuo. Assimilauit te & nō cognouisti me. Ego dñs: & nō ē amplius: extra me nō est deus. Accinxi te & nō cognouisti me. Et sciant hi qui ab ortu solis & qui ab occidēte: quoniam absq; me non est. Ego dominus: & non est alter. Formans lucem: & creans tenebras: faciens pacem & creans malum: ego dominus faciens omnia hec.

Scio in hoc capitulo non solum latinorum sed & græcorum plurimos uehementer errare: æstimationem scriptum esse sic. Dicit dominus xpo meo domino. ut intelligatur iuxta illud quod alibi legimus. Pluit dominus a domino. Et dixit dominus domino meo. Neq; enim quod dominum sonat: sed cyro dicitur qui hebraice appellatur chores regi persarum: qui babilonem caldæosq; superauit. Et iūctis mœdis: agitator bigæ: Idest cameli & asini supra legitur: Iste appellatus est xps: idest unctus domini quod erat insigne apud hebreos regiæ potestatis: ut quomodo apud nos: diadema & purpura solis imperatoribus datur. Sic apud hebreos regnaturi perfunderentur unguento. Vnde & Saul cristus domini dicitur. Et in psalmis legimus. Nolite tãgere xpos meos. & in prophetis meis nolite malignari. Huius dexteram apprehendit & tenuit: ut nullus fortitudini eius ualeret resistere. Legamus xenofontis octo librorum cyri maioris historiam: & prophetiā Esaia cernemus expletam. Quæ enim ciuitas illi nō patuit. Quæ non regi terra subiecit? Qui mu-

ri prius inexpugnabiles: non illius obsidione subuersi sunt. Vnde ad ipsum cyrum deus apostropham facit. Dedi tibi thesauros: & absconditas opes cunctarum urbium: ut q̄ prius colebas idola beneficiis unum sentires deum: praesertim cum scias multo ante quā nascereris tuum nomen esse praedictum. Quod quidem & Iosephus undecimo iudaicae antiquitatis uolumine refert legisse cyrum ab Esaia de se certo uaticinatum nomine: & iccirco iudaeos quasi dei familiares plurimū dilexisse. Hæc autē iquit tribui tibi: propter Iacob seruum meum: & israhel electum meum. Et uocaui te nomine tuo: sicut uocaui Habraam Isaac & Iacob: & multo ante praedixi: ut Isaac & Iosia. Ne puteris ille esse xps: cui assimilatus es: & in cuius tipo & imaginem p̄cessisti. Tu autem non cognouisti me. Idest simulacra coluisti non deū. Accinxi te fortitudine: multarum gentium feci esse uictorem: & non cognouisti auxiliatorem tuum. In quo loco satis mirari nequæo: quæ stultitia sit legentium: ut hæc ad xpm referant: per quē mundus reconciliatus est deo. Ego ait dominus: & non est amplius extra me. Præter sermonem quippe atq; rationem uirtutēq; meā: & sapientiam quæ in me est: nullus est alter deus. Et hæc feci: ut ab oriente & occidente omnis orbis agnoscat: nullum esse aliū absq; me deum. Ego dominus & nō est alter. Pater enim in filio: & filius in patre. Qui loquitur in euangelio. Ego & pater unum sumus. Et in esdrae uolumine positum est: scripsisse cyrum ad omnes gentes nullum esse deum: nisi solū deū israhel. Siue ita intelligendum quod captiuorū laxatio: & dei in populum suum clementia cunctis gentibus deū fecerit notioem. Qui igitur tibi dedi fortitudinem & solus deus sum. ipse res inter se contrarias facio: lucem & tenebras: Idest diē & noctem: pacem & malum: hoc est otium & bellum per quæ significat & iratum se fuisse populo suo. Quādo tenebras captiuitatis: malaq; sustinuit seruitutis. Et rursus misertū: quādo remisit in patriam pacem & gaudium recepere. Quomodo enim luci contrariæ tenebræ sunt: ita paci contrarium bellum est. Vnde confundatur heresis quæ malorum arbitratur cōditorem deum. Cū hic malum non contrarium bono: sed pro afflictione ponatur: & bello. Secundū illud quod scriptum est sufficit diei malitia sua. Possumus iuxta tropologiā hæc & de ecclesiastico uiro dicere: cui deus dedit sermonem atq; sapientiā: ut omnes sectas contrarias ueritati suæ disputatiōe subuertat. Sicut & de Stephano sancta scriptura cōmemorat: quod nullus potuerit resistere sapientiæ eius: & ut reges. Idest patriarchas: singulārē hereſeon suæ subiciat potestati: & aperiat atq; confringat: quod prius uidebatur dialectica arte cōclusum: & in mediū proferat archana hereticorū. Superans eos atq; cōuincens: Vel xpi secreta cognoscat: in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi. Istiusmodi uirū uocat deus ex nomine suo: q̄a defensor est pueri eius Iacob & electi illius israhel. Hūc suscipit: & assimilat sermoni suo qui cauere debet ne suū putet esse quod loquitur: sed omnia ad datoris referat gloriā: ne & ipse mereatur audire accinxi te & nō cognouisti me. Cū enim instructus armatura apostoli: omnes docuerit non esse aliū deum nisi unum: q̄ sit Iacob & israhel deus: confundetur marcion deos intelligens: unū bonū & aliū iustum. Alterum inuisibilibium: alterum uisibilibium conditorem. E qbus prior lucem faciat. Secundus tenebras. Ille pacem: hic malum. Cum utrumq; pro diuersitate meritorum. unus deus idemq; condiderit.

FINIT EXPLANATIONVM IN ESAIA LIBER. XII. INCIPIT LIBER. XIII.

Vlti casus opprimunt nauigantes. Si uehementior flauerit uentus: tempestas formidini est. Si aura moderatior sūma iacētis elemēti terga crispauerit: piratarū insidias pertremescūt: atq; ita fit: ut fragili animæ ligno creditæ: aut metuant periculū: aut sustineant: quorū utrūq; altero grauius est: uel mortem timere perpetuo: uel quā timueris sustinere. Hoc mihi in Esaia pelago nauiganti accidere uideo. Dum enim inoffenso cursu uela tenduntur: & securis nautarū manibus sulcans equoris campos carina delabitur. Subito languoris turbo cōsurgens tantis undarum molibus & collisorum inter se fluctuum fragore resonante: pauida amicorū corda perterrituit: ut dicere cogerentur. Magister saluos fac perimus. Quā obrem Eustochium in toto orbe terrarū unicum nobilitatis & uirginitatis exemplum non sileat pupilla oculi tui: clamaq; in corde abba pater. Et cum psalmista loquere. Exurge ut quid dormis domine: ut iniunctum in Esaia opus te orante: & xpo miserate perficiā. Iam enim tertiusdecimus explanationum liber cuditur: qui nec dum peruenit ad calcem. Et interrim donec misericors & miserator dominus: patiens & multarum miserationum reddat in pristinam sanitatem. Hanc præfaciunculam tumultuario sermone dictaui: ut quæ habentur in schidulis describantur: & plena emendatio lecturi iuditio reseruetur.

Rorate celi desuper: & nubes pluant iustum: aperiatur terra: & germinet saluatorem: & iustitia oriatur simul: ego dominus creauī eum. LXX.

Et erit celum desuper: & nubes spargant iustitiam. Germinet terra: & oriatur misericordia: & iustitiam germinet simul: ego dominus qui creauī te.

Duplex huius loci interpretatio est. Quidam enim putant hæc cum superioribus quæ dicuntur: & cyro laxante captiuos: cælum terramq; letari: pro eo quod illos qui in cælo

Super Esaiam

caelo morantur & terra. Alii a superioribus separant: & proprium capituli huius uolunt esse principium: ac de aduentu domini prophetari: quod imperetur nubibus. De quibus supra scriptum est. Mandabo nubibus ne pluant super eam imbrem: id est uineam israhel: & ad quas peruenit ueritas dei ut pluant mundo iustum siue iustitiam: terraq; aperiatur & germinet saluatorem. De qua in psalmis canitur. Veritas de terra orta est: & iustitia de caelo prospexit. Siue ut iuxta. lxx. Terra misericordiam & iustitiam pariter germinauit: ut & peccatores misericordiam: & iusti praemia consequantur. Quodq; sequitur. Ego dominus creauit eum: uel ego dñs qui creauit te. Nō scandalizabitur ad nomē creaturæ: q̄ illum uermem ac seruum: & germinatum legerit esse de terra.

Vhe qui contradicit fictori suo: testa de famijs terre. **N**ūquid dicit lutum figulo suo quid facis: & opus tuum absq; manibus est? **V**he qui dicit patri quid generas: & mulieri qd parturis? **H**ec dicit dominus sanctus israhel plastes eius. **V**entura interrogate me super filios meos: & super opus manuum mearum mandate mihi. Ego feci terram & hominem super eam creauit: ego & manus mee tetenderunt celos & omni militie eorum mandauit. Ego suscitaui eum ad iustitiam: & omnes uias eius dirigam: Ipse edificabit ciuitatem meam: & captiuitatem meam dimittet. **N**ō in pretio neq; in muneribus: dicit dominus deus exercituum. LXX.

Quid melius feci quā lutum figuli? **N**ūquid arans arabit terram? **N**ūquid dicit lutum figulo quid facis: quoniam nō operaris nec habes manus? **V**he qui dicit patri quid generas: & matri quid parturis. Sic enim dicit dominus deus sanctus israhel: qui fecit uentura. **I**nterrogate me de filiis meis: & de operibus manuum mearum mandate mihi. Ego feci terram: & hominem super eam. Ego manu mea firmaui celum: ego omnibus stellis mandauit. Ego suscitaui eum cum iustitia regem: & omnes uie illius recte: Ipse edificabit ciuitatem meam: & captiuitatem populi mei conuertet. **N**on cum precio neq; cum muneribus: dixit dñs deus sabaoth.

Qui ad cyri personam uolunt referre quæ dicta sunt: sic locum istum interpretantur. Me ingenia pollicente: quod propter reuersionem populi mei in iudæam: omnia cyro regna substernam. **V**he ei qui incredulus est: & non putat uentura quæ dico. Quasi lutum & testa confecta calumnie tur figulum suum. Quare facta: uel cur ita facta sit: & opus contra artificis loquatur manus: & patrē ac matrem calumniatur filius: cur in terram naturæ lege profusus sit: Cum igitur ego dominus sanctus israhel plasmauerim cyrum & mea iussione generatus sit: superfluum facitis ambigere de futuris. Quin potius nosse debetis: quod filios meos populum israhel: & opus manuum mearum non uestro arbitrio: sed mea uoluntate dispensem: ut qui prius eis tenebras & malum creauit: nunc lucem & pacem tribui. Ego enim sum deus: qui non in uacuum creauit terram: ut esset deserta & squalida: sed ut homines habitarent in ea. Ego extendi siue firmaui celos: ut angelorum eēnt habitaculum. Stellarumq; eos uarietate distinxit: & iperavi singulis quō current ordine: & dierum ac mensium annorumq; diuersa spatia complerent. Qui igitur celum feci & terram: quid magnum est si unum regem creauerim qui mea mandata conseruet. Et omnes uias illius dirigam. Ipse enim uisurus est. ut ædificetur ciuitas mea hierusalem: & captiui redeant in iudeam. Non ob præmium neq; munera: sed ob meam uoluntatem: dicit dominus deus exercituum. Qui aut captam ad xpm refert intelli gentiam: sic explanationis suæ uerba moderatur. **V**he eis qui contradicunt deo & xpm non putāt esse uenturum quasi lutum & testa de testis contradicant figulo suo. **V**he qui dicit omnipotenti patri quare generas filium: & mulieri sanctæ Mariæ quid parturis. De qua scribit & apostolus. Quod xps factus sit de muliere: factusq; sub lege. Hæc ergo dicit dominus sanctus israhel: qui plasmavit in uirginali utero saluatorem dicens per Gabrielem. Spiritus sanctus ueniet super te & uirtus altissimi obumbrabit te. Quod autem nascetur in te sanctus: uocabitur filius dei. Interroget me testa: & futurorum secreta perquirat. Et præcipiat mihi quomodo adoptiuos filios qui in meum filium credituri sunt debeam regere. Dicit & euangelista Ioānes. Quot quot eum receperunt: dedit eis potestatem filios dei fieri. Sin autem ego feci terram ut habitaretur ab hominibus: & celos extendi de super: & eos astrorum uarietate decorauit: ut morarētur in terra cultores dei. Quid mirum si filium meum iustum regem miserim mundo: siue ab inferis suscitauerim: cuius omnes uia directæ sunt. Peccatum enim non fecit: nec dolus inuentus est in ore eius. Qui ædificet ciuitatem meam super petram: aduersum quā portæ inferi non præualeant: & quæ in monte posita latere non possit. Demonisq; prius uinculis alligatos omnes dimittat liberos. Non in pretio neq; in muneribus. Gratis enim salui facti sumus: Audientibus apostolis atq; facientibus: gratis accepistis: gratis date. Nō nulli hæc ad Zorobabel referunt: qui eduxit captiuos de babylone: & ædificauit ciuitatem: & extruxit templum prophetantibus Aggeo & zacharia: atq; dicentibus. Manus zorobabel fundauerunt domū istā: & manus eius cōplebūt eā: Sed nos rectius dicemus & uerū nec cyge ædificasse ciuitatē q̄ postea extructa est sub neemias: nec oēs uias eius fuisse directas: Cui supra dictū est. Assumpsi & accinxi te: & nō cognouisti me. Et zorobabel statum qui sub nutu ac potestate macedorum fuit atq; persarum: oīa q̄ dicuntur excedere. Neq; n. zorobabel extruxit ciuitatē: nec captiuitatē dimisit: nec rex appellari potest: q̄ sub aliis uiuens regibus: hoc nomine caruit. Quid sibi autem uelint. lxx. qui in principio huius capituli transtulerunt. Quid melius feci quam lutum figuli? Numquid qu

arat arabit terram? Scire non ualeo: nisi forte theodotionis sequar editionem: qui pro hoc posuit. Vhe ei qui contendit contra factorem suum. Arans atantes terram: quod scilicet uulneret in poenitia corda mortalium: & in morem sulcorum ea subruat atq; subuertat: sed hæc friuola interpretatio est. Porro quod figulus hoc est creator noster: & factor appelletur deus. Et apostolus Paulus in epistola loquitur ad romanos. Numquid dicit figmentum ei qui se finxit: quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quod uas in honore: aliud uero in contumeliam. Et in hieremia plinius scribitur. Qui narrat. Post cætera descendi in domum figuli: & ecce ipse faciebat opus in rota: & dissipatum est uas quod faciebat manibus suis. Rursumq; fecit ex eodem luto aliud uas sicut placuit in conspectu eius. Et factus est sermo domini ad me dicens: (Si non possum sicut iste figulus facere uos domus israhel dicit dominus. Ecce sicut lutum in manu figuli: sic uos estis in manibus meis domus israhel.) Illudq; quod scriptum est: ego oibus stel lis præcepi: occasionem quibusdam tribuit: quod astra rationalia sint: & animam sensumq; habeant. Neq; enim aiunt præciperet: nisi intelligentibus: non recordates quod & in iona scriptum sit. Præcepit dominus spiritui comburenti. Et rursum. Præcepit uermi matutino. Et quod in euangelio saluator uentos & mare increpauerit: in quibus sensum atq; rationem non esse perspicuum est.

Hec dicit dominus. Labor egypti & negociatio ethiopie: & sabaim viri sublimes ad te transibunt: & tui erunt: post te ambulabunt: uincti manicis pergent: & te adorabunt: teq; deprecabunt. Tantum in te est deus: & non est absq; te deus. Vere tu es deus absconditus deus israhel saluator. Confusi sunt & erubuerunt: omnes simul abierunt in confusionem fabricatores errorum. Israhel saluator est in domino salute eterna: confundemini & non erubescetis usq; in seculum. LXX.

Sic dicit dominus sabaoth. Laborauit egyptus: & negociatio ethiopum: & sabaim viri excelsi ad te transibunt: & tui erunt serui: & te sequentur uincti manicis: & transibunt ad tecta: & adorabunt te: & in te orabunt: quonia in te deus est & non est deus absq; te. Tu enim deus es: & nesciebamus de israhel saluator. confundantur & erubescant omnes aduersarij eius: & ambulent in confusione. Innouamini ad me insule israhel saluator a domino salute eterna. Non confundetur neq; erubescet usq; in eternum. Et in hoc loco qui sequuntur historiam dicunt ægyptum & ethiopias gentemq; sabæam: quæ trans ethiopiã est. Seruire cyro: & gentes ultimas fuisse subiectas: atq; ex mirabili intellexisse uictoria: quod in eo esset dominus & non eẽt alius præter eum qui in illo habitaret deus. Sed hoc quod sequitur uere tu es deus absconditus deus israhel saluator: quomodo possint cyri personæ iungere. Non intelligo: nisi forte Theodotionis utatur editione: qui transulit in te est fortis & non est alius præter eum deus: Propterea tu fortis absconditus deus israhel saluator. Quocumq; se uerterint: non ualebunt laqueos ueritatis effugere. Fac enim in cyro esse deum: & non eẽ alium præter eum qui sit in cyro deus: quomodo cyri personæ dici conueniet. Vere tu es deus absconditus: deus israhel saluator. Ergo deus in quo est deus: dominus noster iesus xps rectius intelligitur & uerius. Qui deus appellatur absconditus: propter assumpti corporis sacramentum. Et deus israhel saluator: quod interpretatur iesus. Hic enim iuxta angelum Gabrielem saluabit populum suum. Confusi sunt & erubuerunt omnes simul: scribæ uidelicet & pharisei. Et abierunt in confusione fabricatores erroris: qui in toto mundo disseminauere mendacium: ut eum dicerent ab apostolis forte esse sublatum. Israhel autem saluator in deo salute æterna: apostolorum intelligitur chorus: & hi qui per apostolos crediderunt. Vnde dicitur ad eos. Non confundemini neq; erubescetis non solum in præsentī seculo: sed & in futuro. Seruisse autem ei ægyptum: & ethiopas: & sabaim excelsos uirorum atq; sublimes: nemo dubitat: cum ei mundum uideat esse subiectum: & ex paucarum nomine nationum quæ habitant in extremis sinibus terræ: cunctos cælorum cardines: & omnia terræ littora ei creditura pspiciat. Vnde pulchra quasi laboratibus in errore idolatriæ cessare labor ægypti nominatur. Nulla enim gens ita idolatriæ dedita fuit: & tam innumerabilia portenta uenerata est: quàm ægyptus de qua supra legimus. Ecce dominus ascendet super nubem leuem: & ingredietur ægyptum & mouebuntur simulacra ægypti tabescet in medio eius. Porro quod in lxx. additum est. Innouamini ad me insulæ: sic exponere possumus: ut dicamus ecclesias de gentibus congregatas innouari in xpo & appellari insulas quod persecutorum rabiem procellasq; sustineant: & fundatæ super pertram. nulla turbinum mola: quatiatur hebrei stulta contentione nituntur asserere: usq; ad eum locum ubi legitur. Tantum in te est deus: & non est absq; te deus: uel ad hierusalem uel ad cyrum dici. Hoc autem quod sequitur. Vere tu es deus absconditus deus israhel saluator. Subito ad omnipotentem deum apostropham fieri: Cum etiam stultis perspicuum sit: unum contextum esse sermonis: nec posse sensum diuidi qui ipso narrationis ordine & ratione coniunctus est.

Quia hec dicit dominus: Creans celos ipse deus formans terram & faciens eam ipse plastes eius non in uanum creauit eam ut habitetur formauit illam. Ego dominus & non est alius. Non in abscondito locutus sum in loco terre tenebroso. Non dixi semini Jacob frustra querite me. Ego dominus loquens iustitiam: annuntians recta. Congregamini & uenite & accedite simul qui saluati estis ex gentibus. Nescierunt qui leuant signum sculpture sue: & rogant deum non saluantem. Annuntiate & uenite & consiliamini simul. Quis auditum fecit hoc ab initio ex tunc

Super Esaiam

et tunc predicti illud. Nūquid non ego dominus: et non est ultra deus absque me deus. Iustus et saluans non est preter me. Conuertimini ad me et salui eritis omnes fines terre. Quia ego dominus et non est alius: In me metipso iuranti egreditur de ore meo iustitie verbum: et non reuertetur. Quia mihi curuabitur omne genu: et iurabit omnis lingua. Ergo in domino dicet. Adce sunt iustitie et imperium ad eum venient: et confundentur omnes qui repugnant ei: in domino iustificabitur: et laudabitur omne semen israel. LXX.

T Sic dicit dominus qui fecit celum: iste deus qui ostendit terras et fecit eam: sed ut habitaretur plasmauit eam. Ego sum dominus et non est ultra. Non in abscondito locutus sum. neque in loco terre tenebroso. Non dixi semini iacob vanum querite ego sum dominus qui loquor: iustitiam: annuntio veritatem. Congregamini et venite simul qui saluamini de gentibus: non cognouerunt qui portant lignum sculpture sue orans deos non saluantes si annuntiant appropinquent ut sciant simul. Quis audita fecit hec ab initio tunc annuntiatum est vobis. Nonne ego dominus deus: non est alius absque me. iustus et saluans non est preter me. Conuertimini ad me et salui eritis ab extremis terre. Ego sum deus et non est alius. per me metipsum iuro: nisi egreditur de ore meo iustitia sermones mei non auertentur: quia mihi curuabit omne genu: et iurabit et confitebitur omnis lingua deo dicens: Iustitia et gloria ad eum veniet: et confundentur omnes qui separant se a domino iustificabuntur: et in deo gloriabitur Omne semen filiorum israel.

Vocatis aegypto et aethiopia et sabaim uiris excelsis. Per quae monstratur salus uniuersarum gentium barbararum et totius mundi ad deum conuersio: ostendit deus iustitiam suam. Quod non solum iudeorum sit dominus: sed et gentium. Ipse enim caeli factor: et terrae: aequaliter omnium deus est: et non ob aliam causam creauit terram: nisi ut hominum esset habitaculum. Qui suum adorarent et intellexerent creatorem: et idola uniuersa contempnerent: nam et in monte syna de excelsio eius uertice haec audientibus populis est locutus. Non erunt tibi dii alieni absque me: nec facies tibi idoli: Sed melius ut hoc dictum de euangelica predicatione credamus. Moyses enim in abscondita solitudine unum tantum locutus est populo: Apostolorum autem sonus in uniuersum orbem exiit: et uerba eorum usque ad terrae terminos peruenerunt. non dixi inquit semini iacob frustra querite me. Caeterum illis regna promisi: et primum ad eos locutus sum. Non ueni nisi ad oues perditas domus israel. Et ideo locutus sum iustitiam: et annuntiaui recta siue ueritatem: ut imaginibus legis et caerimoniis derelictis sequerentur euangelii ueritatem. Sed quia illi credere noluerunt: et indignos se iudicauerunt salute. Propterea dico gentibus. Congregamini de toto orbe: et uenite et accedite ad me simul qui saluati estis ex gentibus: per quod ostendit non statim omnes gentes esse credituras: sed paulatim et per partes. Denique corripit eos qui in errore pristino permanserunt dicens. Nescierunt qui leuant signum sculpture suae: et rogant deum non saluantem. Et est sensus. Non intellexerunt sermones meos simulacrorum suorum onere pregrauati: et sperantes in eis in quibus nulla est salus. Vnde apostolis praecipitur: ut opportuna importuna annuntient ueritatem: et ineant consilium salutis gentium. Hoc autem id est ut congregarentur et uenirent ex gentibus plurimis qui saluarentur ab initio locutus est: et cunctorum prophetarum ora cecinerunt. Qui sermone domini loquabatur propter quem nullus est alius: filius enim non absque eo: sed in eo deus est. Pulchrumque iungit deus iustus. Nequaquam unius gentis: sed uniuersi mundi: cui loquitur. Conuertimini ad me et salui eritis omnes fines terrae. Impleto illo quod pater filio repromisit. Postula a me et dabo tibi gentes hereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae. Iurauitque per semetipsum quoniam sententia oris sui et uerbum quod protulit semel super salute gentium nequaquam irritum fiat. Sed repromissio eius opera compleatur: dicetis supra (Conuertimini ad me et salui eritis omnes fines terrae) Iurat autem secundum apostolum ut per duas res immobiles in quibus impossibile est mentiri deum firmam consolationem habeamus. Sed et hoc iurat quod idolis derelictis: omne genu ei flectatur: caelestium: terrestrium: et infernorum. Et omnis per illum iuret lingua mortalium. in quo perspicua significatur populus christianus. Moris est enim ecclesiastici christi genu flectere. Quod iudei mentis superbiam demonstrantes. Oino non faciunt: sed et omnis lingua cunctarum gentium barbararum non in synagogis: sed in christi ecclesiis confitetur deum. Omnis autem lingua christum confitens in domino loquatur et dicet. Meae sunt iustitiae: et meum est imperium: non populi iudeorum: ad eum cunctae gentes uenient et confundentur qui prius euangelio repugnabant: et iustificabitur atque laudabitur omne semen israel. Quorum praedicatio et sementis fertilissima in toto orbe uberrimos attulit fructus. Siue iuxta. lxx. omnis lingua iurans et confitens deum dicet. Quod iustitia et gloria totius orbis ad eum ueniat: et confundantur iudei qui se ab eo separant. Hii autem qui de stirpe filiorum israel orti sunt. Et qui de apostolorum semine pullulauerunt et crediderunt in christo: habeant iustitiam et gloriam sempiternam.

CAPITVLVM. XLVI.

Confractus est bel. contritus est nabo. Facta sunt simulacra eorum bestiis et iumentis: onera uia graui pondere usque ad lassitudinem contabuerunt: et contrita sunt simul: non potuerunt saluare portantem: et anima eorum in captiuitatem ibit. LXX.

Eccecidit bel: contritus est dagon. Facta sunt sculptilia eorum in bestias et iumenta: portatis ea colligata quasi onus laboranti: et deficienti: et esurienti: nec preuolenti simul qui non poterunt saluare de bello. Ipsi autem captiui ducti sunt consequentes.

Post uocationem gentium & electionem credentium ex israhel idola corruisse testatur. Cæcidit cæcidit siue contractus est bel: quæm græci bellum: id est saturnum uocat. Cuius tâta fuit apud ueteres religio: ut ei non solum humanas hostias captiuorum ignobiliumq; mortalium: sed & suos liberos immolarêt. Nabo autem & ipsum idolum est: quod interpretatur prophetia & diuinitas: quæ post euangelii ueritatem in toto orbe conticuisse significat. Siue iuxta. lxx. dagon qui tamen in hebraico non habetur. Et est idolum ascalonis gazæ & reliquarum urbium philistin: & a speciali trāsīt ad generale facta sunt simulachra eorum bestiis & iumentis. Non quo simulachra gentium in prædam bestiarum & iumentorum exposita sint: sed quo religio nationum simulachra sint bestiarum & brutorum animantium: quæ maxime in ægypto diuino cultui consecrata sunt. De quibus & Virgilius omnigenūq; deum monstra & latrator anubis. nam & pleraq; oppida eorum ex bestiis & iumentis habent nomina: CYNOCANELEONTO. A leone thomois lingua ægyptia: abyrcolico alii po ut taceam de formidoloso & horribili cepe & crepitu uentris inflatiq; pelusiaca religio est. Hæc inquit simulachra quæ non possunt saluare portantes nihil sunt aliud nisi onera sacerdotum deprimentia eos usq; ad lassitudinem: quæ cum captiuitas uenerit pro prætio metallorum. De quibus facta sunt ducuntur prima captiua & animam suam siue portantium liberare non possunt: non quo muta simulachra habeant animam & aliquem sensum doloris q̄ insensibilia sunt. Sed quo uocetur anima: & membra earum rerum q̄ absq; sensu & membris sunt. In manu linguæ: mors & uita. Cum perspicue manum lingua non habeat: uel hoc dicendum quod grauissimum onus in gentibus error fuerit idolatriæ quæ cultores suos deprimebat ad terram: & saluare non poterat animasq; eorum faciebat diabolo & demonibus esse captiuas.

Audite me domus Jacob & omne residuum domus israhel. Qui portamini meo utero: qui gestamini mea uulua: usq; ad senectatē. Ego ipse & usq; ad canos: ego portabo: ego feci: & ego feram: & ego portabo & saluabo. Cui assimilastis me & adequastis & comparastis me & fecistis similem: qui confertis aurum de sacculo: & argentum statera ponderatis. Conducentes aurifices: ut faciat deum & procidunt & adorant. Portant illud in humeris gestantes & ponentes in loco suo: & stabit ac de loco suo non mouebitur: Sed & cū clamauerint ad eum non audiet de tribulatione non saluabit eos. LXX.

Audite me domus Jacob & omnes reliquie israhel: qui portamini de utero & erudimini a paruulo usq; ad senectutem. Ego sum & donec senescatis: ego sum & ego sustineo. Vos ego feci & ego dimittam. Ego suscipiam & saluos uos faciam. Cui assimilastis me. Videte excogitate qui erratis & confertis aurum de sacculo: & argentum in statera appenditis & conducitis aurificem: fecerunt opera manuum: & incuruati adorauerunt: portat illud in humeris & vadit. Si autem posuerint illud in loco suo manet & non mouebitur & qui clamarit ad illud non audiet: & de malis non liberabit eum.

Nequaquæ eum appellat iacob nec israhel: quod & ipsum absq; coniunctione serui pueri & electi in suggillatione populi dici supra exposuimus. Sed multo uilius domum iacob & reliquias israhel ob propinquitatem carnis & sanguinis: & quasi feces reliquiarum israhel. Docetq; eos instar paruulorum atq; lactantium ita a deo quasi matris utero & uulua prægnantis ex ægypto esse portatos. Non quo ineffabilis dei incompræhensibilisq; maiestas: aut uterum habeat aut uuluam pedesq; & manus & cætera corporis membra: Sed quo nos affectum dei per nostra uerba discamus. Alioquin centesimo nono psalmo ex persona dei hoc idem canitur. In eo enim loco ubi. lxx. transtulerunt: ex utero ante luciferum genui te: In hebreo scriptum habet Merehem: quod interpretatur de uulua. In præsentiarum uero: non solum de utero & de uulua scriptum est: hoc ē mebeten: & merehé. Sed mēni quæ præpositio significat ex meo utero siue ex mea uulua: & est sensus qui uos genui ab infantia & meo utero uuluaq; gestaui: ipse usq; ad senectutem protegam. Non meam sed uestram ut eos doceat: diuina misericordia esse saluandos. Creator enim omnium parit creaturæ suæ. Et pastor bonus ponit animam suam pro ouibus. Qui autem mercenarius est. cuius nō sunt oues cum uiderit lupum fugit. Qui igitur feci & genui liberos: ego feram & ipse portabo. Iuxta septuaginta qui dixerunt. Qui portamini ex utero & erudimini ab infantia usq; ad senectutem. Hoc significat quod frustra legem dei die ac nocte meditentur: Non habentes notitiam dei: sed hominum ac bestiarum simulachra uenerantes: intantum ut correptione indigeant prophetali: per quā loquitur ad eos deus. Cui assimilastis me & adequastis. Et reliqua. Quod aurum argentumq; cōtulerint: & cōducto statuario fecerint idola: & adorauerint opera manuum suarum quæ portētur humeris: & cōfixa atq; stabilita se non ualeant commouere: nec prodesse his a quibus coluntur manifesta trāscurrimus: ut Christi misericordia clausa referemus.

Mementote istud & confundamini: & redite preuaticatores ad cor. Recordamini prioris seculi. Quoniam ego sum deus. & non est ultra deus: nec est similis mei annuntians ab exordio nouissima: & ab initio que nec dum facta sunt: dicens consilium meum stabit: & omnis uolūtas mea fiet. Vocans ab oriente auem: & de terra longinqua uirum uoluntatis mee: & locutus sum: & adducam illud creauit & faciam illud. LXX.

Mementote horum & ingemiscite: agite penitentiam qui erratis. Reuertimini corde: & mementote

Super Eſaiam.

mentote priorē a ſeculo: qm̄ ego ſum deus: & non eſt vltra p̄ter me: Qui annuntio prius nouiſſi-
ma anteq̄ fiant & cōpleant: & dixi oīs voluntas mea ſtabit: & cuncta q̄ cogitavi faciā. Qui voco
ab oriente auē: & de terra longinqua de quibus cogitavi locutus ſum: & adduxi: creavi: & feci.

¶ Quia uos ipſe genui: ipſe portauit. Et ab infantia uſq; ad ſenectutem nō uestro merito: ſed mea pie-
tate ſaluamini: deſerite idola quæ feciſtis: & ad unū dei cultū reuertimini: Agite p̄nitentiā: Inge-
miſcite pro errore qui uos tenuit: Immo cōfundamini: ne ruſum ſubitus idolatriæ uos turbo ſub-
uertat: & redite ad cor: Ideſt ad mentem ueſtram: Qui ſimulacra uenerantes: uelut furioſi in ligna
impingebatis: & lapides. ab initio conſiderate mundi: quod p̄ter me nullus ſit deus. Nec alius po-
tuerit ſcire uentura: niſi ego qui per prophetas nuntio quæ facturus ſum: Vt cum p̄dicata com-
pleuero: diuinatione probem diuinitatem: Ego enim miſterium quod retro cunctis generationi-
bus fuerat ignoratum: Immo conſilium meum ſtaturum eſſe nunc dico: Vt cum illud uideritis eſſe
factum: nullum ſciatis deum: niſi eum qui hæc futura cognouit. Immo p̄cepit fieri. Ego ſum q̄ ab
oriente: uoco autem ut putant hebrei cyrum regem perſarum: ſiue darium mædorum p̄cipem: &
de terra longinqua uirum uoluntatis meæ qui expleat omnem uoluntatem meam contra babylo-
nem atq; chaldæos: Siue ut nos uerum eē conuincimus: dominum ſaluatorem: De quo & balaam
uaticinatur: Orietur ſtella ex iacob & homo ex iſrael: cuius nomen eſt oriens: quē adorauerūt ma-
gi de oriente uenientes: Hinc enim loquitur in pſalmis: Deus ut faciam uoluntatem tuam uolui:
De quo locutus eſt pater. Et ſponſionem ſuam opere comprobauit. Septuaginta: Pro eo quod nos
de hebreo expreſſimus uirum uoluntatis meæ poſuerunt: De quibus cogitavi. Ergo iuxta eos uo-
catas de oriente aues angelorum poſſumus intelligere miſteria quæ ad imperium domini in toto
orbe diſcurrunt: qui ſunt adminiſtratori ſpiritus & mittuntur ob ſalutem credentium: De quibus
& in pſalmo canitur: Qui facit angelos ſuos ſpiritus: & miniſtros ſuos ignem urentem.

¶ Audite me duro corde qui longe eſtis a iuſtitia: Prope feci iuſtitiam meam. Non elongabi-
tur: & ſalus mea non morabitur. Dabit in ſyon ſalutem: & iſrael gloriā meam. LXX.

¶ Audite me qui perdidisti cor: qui longe eſtis a iuſtitia: Adduxi iuſtitiam meam: & ſalutem q̄
a me eſt tardare non faciam: Dedit in ſyon ſalutem: & iſraeli gloriā.

¶ Quibus ſupra
dixerat: Audite me domus iacob & reſiduum domus iſrael. Et iterum. Redite p̄uaticatores ad cor:
et nunc iuxta hebraicum propter incredulitatē appellat eos duro corde & iuxta. lxx. q̄ cor mentēq;
perdiderint. Quod ſecutus uir eruditiffimus & dignus nomine ſuo ſtephanus martyr: in iudeorū
loquitur contione: Dura ceruice & incircumciſi cordibus auribusq; uos ſemper ſpiritu ſancto reſti-
tiſti ſicut patres ueſtri: Hi igitur longe ſunt a iuſtitia dei: quia non crediderunt in ea quam pro ſua
clementia deus fecit eſſe uicinam & uenire ad terras: & nequaquā ultra tardare nec procul fieri: Dedit
enim ſyon ſalutare ſuum: & iſraeli gloriā ſuā: Hoc de uaticinio dictum ſit futurorum & de ad-
uentu domini ſaluatoris. cæterum iuxta hīſtoriam datur ſyon ſalus: & iſrael gloriā: Quoniam
deus prope fecit ſuā eſſe iuſtitiam: ut uocaret ab oriente auem: & de terra longinqua uirū uolun-
tatis ſuæ. Qui iſraelis & ſubuerſæ hieruſalem ulciſceretur iniurias. & mœdis perſiſq; ſuperantibus
babylo-nem chaldæoſq; dele-ret. Sicut ſequentia prophetæ uerba teſtātur.

CAPITVLVM. XLVII.

¶ **D**escende ſede in puluere uirgo filia ſyon: Alibi babylo-n ſede in terra: non eſt ſo-
lum filie chaldeorū: q̄ vltra non vocaberis mollis & tenera: Tolle molam & mo-
le farinam. Denuda turpitudinem tuam: diſcoveri humerus. Reuela crura: tran-
ſi flumina: reuelabitur ignominia tua & videbitur opprobrium tuum. Altionem
capiam: & non reſiſtet mihi homo. LXX.

¶ Descende ſede ſuper terram uirgo filia babylo-nis ſede in terram: Non eſt ſolum filie
chaldeorū: quoniam nequaquā vltra vocaberis mollis & tenera: Tolle molam mole farinā.
Reuela op̄erimentū tuum: denuda canos diſcoveri tibi aſtrans flumina. Reuelabitur ignomi-
nia: apparebunt opprobria tua: Quod iuſtum eſt de te auferā nequaquā vltra tradā hominibus.

¶ Quomodo in ezechiel ſub figura nauis & omnis instrumenti eius tyri ornatuſ exponitur: Quæ
negotiationibus dedita eſt: & propter aquarum habundantiam rex ægypti draco appellatur: Et
ſquame illius iuncuſq; ac papi-ruſ & piſculi deſcribuntur: & hieruſalem cum idolis fornicationē
ſcortorum ac lupanariſ ſimilitudo teſtatur: ſic in præſenti loco ſub perſona captiue mulieris. Quæ
quondam regina fuerit babylo-nis ſeruitus indicatur: diciturq; ei ut deſcendat de regni ſuperbia:
& in puluere ſedeat. Virgo autem appellatur & filia uel quia omnes homines creatura dei ſumus.
Nec eſt babylo-nis iuxta hereticos natura dam-nabilis: uel ob luxuriam & ornatuſ urbiſ quōdam
potentiſſimæ. Quæ cum ſenuiſſet & uicina eſſet occaſui uirgunculam & puellam ſe eſſe iactabat:
Licet ex eo quod iuxta. lxx. ſcriptum eſt. Filia babylo-nis: Non ipſam babylo-nem quidam: ſed ro-
manam urbem interpretentur: Quæ & in apocalypſi iohannis & in epiſtola petri: babylo-n ſpeciali-
ter appellatur. Et cuncta quæ nunc ad babylo-nem dicuntur illius ruina conuenire teſtentur. Con-
tra quam uocanda ſit auis deiq; iuſtitia ut poſtq; ſyon ideſt eccleſia ſaluata fuerit. illa pereat in
æternum. Dicitur ergo babylo-ni regina & filia chaldeorū. A chaldeis enim condita eſt. Quod

nequaquam ultra uocetur mollis & tenera & deliciis affluens quae cunctarum gentium manibus portabatur: ita ut terrae plantam uix in primeret. Praecipiturque ei ut tollat molam & molat farinam. Quod est dure captiuitatis: & extremae seruitutis indicium. Vt quae quondam regina fuerat postea molenda farinae operi seruiat: sed quia sequitur. Denuda turpitudinem tuam: etiam mola ab hebreis figuratim intelligitur: quod scilicet in morem scorti uictorum libidini pateat. Illudque quod in iudicum libro de samson scribitur: ad molam eum a philistiim esse damnatum. Hoc significare uolunt: quod pro sobole robustissimorum uirorum: hoc in allophilas mulieres facere sit compulsus: In eo ubi nos interpretati sumus denuda turpitudinem tuam: Pro quo septuaginta transtulerunt: Reuela operimentum theodotio ipsum uerbum hebraicum posuit. Samiheck. Aquila. Semmathech. Symachus:

Quod nos exprimere possumus. Taciturnitatem tuam quod taceri debeat praue recundia: Quod quidem & in catico legimus caticorum: Vbi sponsae pulchritudo describitur: & ad extremum infertur absque taciturnitate tua. Nolentibus qui interpretati sunt transferre nomen quod in sancta scriptura sonaret turpitudinem. Rectaque contra babylonem in uerecundis utitur nominibus: Licet nulla sit turpitudine humani corporis membrum uocare nomine suo: cui praecipitur ut nudet pectora: & crura: ac foemora aperiat: & uadat in captiuitatem: Videaturque ignominia eius: & opprobrio pateat sempiterno: Et hoc dominus fecisse se dicit: ut ultionem caperet de ea. quia oppressit populum suum: & nullum pro ea audiat praecatorem: qui iram domini suo linire conetur occursum. Significat autem angelum gentis babyloniae praesidem: qui cum ceteris angelis loquitur: Curauimus babylonem: & non est curata. Quod autem septuaginta transtulerunt: quod iustum est de te auferam. Nequaquam ultra tradam hominibus: Subauditur babylonem uel certe hoc quod iustum est & ablatum de babylone: disputant stoici multa re turpia praua hominum consuetudine uerbis honesta esse: Vt paricidium: Adulterium: Homicidium: furtum: & his similia: Rursumque re honesta nominibus uideri turpia: ut liberos procreare: Inflationem uentris crepitu digerere aluum releuare stercore: uelicam urinae effusione laxare: Denique non possumus nos ut dicimus aruta rutula: Sic

menta facere: Ergo semmathech quod aquila posuit ut diximus uerenda mulieris appellatur: Cuius ethimologia: apud eos sonat sitiens tuus ut inexpleret babylonis indicet uoluptatem. Redemptor noster dominus exercituum nomen illius sanctus israel

Sede tacens intra in tenebras filia chaldeorum: quia non vocaberis ultra domina regnorum. Iratus sum super populum meum: & contaminaui hereditatem meam. Et dedi eos in manu tua: non posuisti eis misericordias: Super senem aggrauasti iugum tuum valde: & dixisti in semperiternum ero domina: non posuisti hec super cor tuum: neque recordata es nouissimi tui. LXX.

Qui eruit te dominus sabaoth: nomen eius sanctus israel. Sede compuncta ingredi in tenebras filia chaldeorum: nequaquam ultra vocaberis fortitudo regni iratus sum contra populum meum contaminaui hereditatem meam: Ego dedi eos in manum tuam: Tu uero non dedisti eis misericordiam senis aggrauasti iugum valde: & dixisti in eternum ero domina: non intellexisti hec in corde tuo: neque recordata es nouissimorum.

Primus uersus iuxta septuaginta cum superioribus copulatur: ut sit sensus & haec faciet: qui eruit te dominus sabaoth nomen eius sanctus israel. Porro iuxta hebraicum ex persona populi propheta loquitur: Quod haec fecerit contra babylonem dominus exercituum cuius nomen sit sanctus israel: Rursumque ad ipsam babylonem dirigitur. Sede tacens siue compuncta & tuorum criminum recordare: Ingredere tenebras: quia praefusione & ignominia lucem ferre non sustines: Nequaquam uocaberis non unius regni: sed omnium regnorum domina: Simulque quia occulta quaestio nascebatur: Cur irascetur deus aduersum chaldaeos: quos ipse misit ad capiendum israel. Respondit iratus se contra populum suum: corripere eos uoluisse non perdere: uerberare: non occidere. Illos autem abusos esse crudelitatem suam: & plus imponisse plagarum quam dei ultio flagitabat. Magnumque babyloniae iudicium est: ne senibus quidem pepercisse. Quorum aetas etiam inter hostes uenerabilis est: Sed & hoc signum superbiae quod praesenti felicitate decepta futurorum non cogitarit ambigua: Ergo semper in prosperis debemus cauere uentura Nec traditos nobis operprimere qui ad hoc erudiuntur: ut meliores fiant

Et nunc audi hec delicata & habitans confidenter quae dicis in corde tuo: Ego sum & non est praeter me amplius: Non sedebo uidua & ignorabo sterilitatem: ueniet tibi duo hec subito in die una: Sterilitas: & uiduitas uniuersa uenerunt super te: Propter multitudinem maliciorum tuorum: & propter duritiam incantatorum tuorum uehementer & fiduciam habuisti in malitia tua: & dixisti. Non est qui uideat me sapientia tua & scientia tua hec decepit te: & dixisti in corde tuo: ego sum & praeter me non est altera. Veniet super te malus: & nescies ortus eius: & irruet super te calamitas: quam non poteris expiare: ueniet super te repente miseria quam nescies.

Duo simul ueniunt babyloni sterilitas & uiduitas ut nec filios habeat: Id est subiectos siue populos nec uirum quem regem possumus intelligere: quae dum non sperat repente sustinuit: Neque poterat arbitrari quod perisset nullius ante fortitudinis eam cyro regnante superarent: & siue subicerent potestati quae perpeffa es inquit non solum propter superbiam & habundantiam cunctarum opum atque

Super Esaiam.

opum atq; delicias: Sed & propter multitudinem maleficiorum tuorum & incantatorum tuorum in quibus habuisti fiduciam: uenietq; super te malum quod antea nesciebas: & cuius ignorabis ortum: siue ut septuaginta transtulerunt: Veniet super te perditio: & nescies: fovea & incidet in eam: ut quæ cunctis gentibus parabas captiuitatis malum: ipsa incidas in foveam quam parasti: quæ perspicua sunt cito sermone transcurramus.

¶ Sta cum incantatoribus tuis: & cum multitudine maleficiorum tuorum in quibus laborasti ab adolescentia tua: Si forte quid promisit tibi: aut si possis fieri fortior: Defecisti in multitudine consiliorum tuorum. Stent & saluent te augures celi qui contemplabantur sidera: supputabant menses ut ex eis annuntiarent ventura tibi. Ecce facti sunt quasi stipula: ignis combusit eos: Non liberabit animam suam de manu flammæ: non sunt pruna quibus calefant: nec focus ut sedeant ad eum: sic facta sunt tibi in quibuscumq; laboratieras: Negociatores tui: ab adolescentia tua: Unusquisq; in uia sua errauerunt. non est qui saluet te. LXX.

¶ Sta nunc in icatationibus tuis: & multis maleficiis tuis que discebas ab adolescentia tua: Si prodesse tibi possint: & laborasti in consilijs tuis. Stent & saluent te: faciant astrologi celi qui contemplantur stellas: annuntient tibi quid venturum sit super te: Ecce omnes quasi pbrigana in igne comburentur: & non erunt animam suam de flamma qui habes carbones ignis sedebis super eos. Hi erunt tibi in adiutorium: Laborasti in commutatione tua ab adolescentia: homo in semetipso errauit: tibi autem non erit salus.

¶ Habuisse babylonem omnemq; chaldaam incantatorum & augurum: & hariolorum & gazarenorum studium quos nos aruspices appellamus: Danielis prophetæ lectio probat qui ad eorum consilium cuncta reges babilonios fecisse commemorat. Pro eo quoq; quod nos iuxta symachum & theodotionem interpretati sumus: Stent & saluent te augures celi: Septuaginta manifestius transtulerunt: Stent & saluant te faciant astrologi celi: qui uulgo appellantur mathematici: Et ex astorum cursu lapsuq; syderum: res humanas regi arbitrantur. Vnde & magi de oriente uenerunt domini stellam se uidisse dicentes: uel ex artis scientia: uel ex uaticinio balaam prophetæ sui qui in numeris dixerat. Orietur stella ex iacob: & homo ex israel. Isti igitur qui supputant menses annosq; dinumerant: & horarum momenta libantes futurorum scientiam pollicentur. Dicant tibi quid super te dominus cogitauerit. Illisq; tacentibus quid uenturum sit: propheta rñdit: Ecce facti sunt quasi stipula: ignis deuorabit eos: ut qui salutem alijs promittebāt sua ignorarent supplicia. Nec dubium quin ardente urbe: habitatores eius uorax flamma consumpserit: Quodq; sequitur: Non sunt pruna quibus calefant: nec focus ut sedeant ad eum: sic hebrei edisserunt nullam habent caloris scientiam: nec illuminantē sensum. qui eorum tenebras possit discutere: & frigus erroris expellere: Pro quo nescio quid uolentes septuaginta transtulerunt. Habes carbones ignis sedebis super eos. hi erunt tibi in adiutorio: Nisi forte possumus dicere. Quod multo utilior sit ignis & incendium babyloni quam fuerūt magi & gazareni: Astrologi & incantatores: hic enim eos per poenas atq; supplicia ad poenitentiam prouocat. Illi per errorem ducunt ad superbiam: omnis labor eius & negotiatores illius quos magos intelligimus huc profecit: Ut unusquisq; sua erraret uia: & ipse perditus salutem alteri non præberet. Interrogemus eos qui diuersas asserunt esse naturas. Vtrum babylon malæ naturæ sit an bonæ: si malæ dixerint: Quod eos responsuros eē non dubium est. Quomodo prouocatur ad poenitentiam & dicitur ei: Sede compuncta intra in tenebras filia chaldaeorum: ac deinceps post enumerationem peccatorum & criminum. Habes carbones ignis sedebis super eos. hi erunt tibi in adiutorio. & quid sibi uelit quod insertur iuxta eosdē: Septuaginta. Laborasti in commutatione & adolescentia quæ sit ista commutatio: Vtiq; de bono in malum ex quo perspicuum est natura bonos uoluntate malos fieri. Deniq; insertur: Homo in semetipso errauit. non natura: sed mentis arbitrio.

CAPITVLVM. XLVIII.

¶ Adite hoc dom' iacob & qui uocamini nomine israel: & de aquis iuda existis. Qui iuratis in nomine domini & dei israel. Recordamini non in ueritate neq; iustitia de ciuitate enim sancta vocati sunt: & super dominum israel constabiles sunt: dominus exercituum nomen eius.

¶ Hæc chaldaïs & babylonis uentura prædixi: & necesse est quod per prophetas meos locutus sum rebus expleri: Tu autem domus iacob & qui uocamini nomine israel: & qui de aqua iuda existis: & cætera quæ secuntur. Audi attentius quæ dicturus sum: & notandum quod nequaquam eos appeller iacob sed domum iacob: Nec israel qui hoc falso appellantur nomine cum opus non habeant nominis: Et de aquis inquit iuda existis. aquis uocans pro semine: Ut nequaquam eos uirtutum patriarcharum filios ostenderet esse sed carnum: Et recte aquas iuda appellauit: quia sola tunc in terra iudæa adhuc permanebat tribus: & semen dauid illo tempore regium seruabatur: Qui inquit iuratis in nomine domini non ut honoretis dominum sed ut assumpto nomine faciatis iniuriam. Dum eum testem uestri uultis esse mendacii: & requiescitis in sancta ciuitate. & super dominum israel innitimini ut iactetis habitatores uos esse urbis hie iherusalem & domini sabaoth habere priuilegium: Cum cassi iacob & israel urbis sanctæ: & dei om-

nipotentis assumatis uocabula:

Priora ex tunc annuntiavi: et ex ore meo exierunt: et audita feci ea: repente operatus sum: et uenerunt. Scivi enim quia durus es tu: et neruus ferreus: cernix tua et frons tua enea. **P**redixi tibi ex tunc: antequam uenirent indicaui tibi. Ne forte diceret: idola mea fecerunt hec: et sculprilia mea: et conflatilia mandauerunt ista: que audisti. **A**ide omnia. vos autem non annuntiastis. Audita feci tibi noua ex tunc et conseruata que nescis modo creata sunt: non ex tunc et ante diem et non audisti eam: ne forte dicas ecce cognoui ea: neque audisti: neque cognouisti neque ex tunc aperta est auris tua. Scio enim quia preuaricans preuaricaberis: et transgressorem ex ventre reuocaui te. **P**ropter nomen meum longe faciam furorem meum: et laude mea infrenabo te ne intereas. Ecce excori te sed non quasi argentum elegi te in camino paupertatis propter me. propter me faciam ut non blasphemaret: gloriam meam alteri non dabo. LXX.

Prior adhuc annuntiavi: et de ore meo egressa sunt: Et auditum factum est: subito feci et uenerunt. Scio quia durus es: et neruus ferreus. Collum tuum et frons tua enea: et annuntiavi tibi olim antequam uenirent super te: Auditum tibi feci: ne forte diceret quia idola mea fecerunt sculprilia: et conflatilia mandauerunt mihi: Audistis omnia: et vos non cognouistis: sed audita tibi feci noua et nunc que futura sunt: Et non dixi: Nunc sunt et non olim: et non in prioribus diebus. Ne dicas etiam noui ea: neque nosti: neque scis: neque a principio aperui aures tuas: Scio enim quoniam preuaricans preuaricaberis: et iniquis adhuc ex utero vocaberis. **P**ropter nomen meum ostendam tibi furorem meum: et gloriosa mea inferam super te ut non interficiam: Ecce vendidi te non propter argentum: erui autem te de fornace paupertatis. **P**ropter me faciam quia nomen meum polluitur: et gloriam meam alteri non dabo.

Predico tibi babylonios a mœdis perfisque superandos & repente faciam quod minatus sum: ne cum uenerint quæ prædicta sunt. Vel deo nutu quos consulis uel fortuito ea æstimes accidisse. nec iacio scientiam futurorum: sed ob utilitatem tuam loquor. cuius cor incredulum & ceruicem ferream & frontem æneam ab initio esse cognoui. Ecce audisti omnia quæ uentura sunt ei tamen celas silentio ueritatem. Nec narro præterita in quibus sæpe mea potentia comprobata est. quomodo eduxerim populum de ægypto. ægyptios in mari submerserim rubro. terram repromissionis tradiderim. gentes uobis uarias subiugarim. Sed noua quæ contra babylonem facturus sum nuntio: ut impudens oris tui mendacium confutetur. qui te asseris scire quæ nescis. Ab initio enim eorum præuaricatore: mandatorum. & de uentre transgressorem uocauit te deus quado de ægypto liberatus: quasi meo uentre conceptus es. & eductus. & eruditus. Caput bouis ægyptii desiderasti dicēs Hii sunt dii tui israhel. qui te eduxerunt de terra ægypti. Nō igitur tuo merito: sed mea misericordia furorem meum distuli ne pœnitens interires: & ob laudem nominis mei infrenabo te. Ut me quasi iumentum. & in frenis æquus sequaris inuitus. Ecce excori te. Id est probaui. Quomodo conflatur argentum: siue non in diuitiis sed in fornace paupertatis probare te uolui. Ex quo ostenditur & diuitiis & paupertate plerosque temptari. Si aut illis male abutantur. aut penuriam nequaquam uirtute sustineant. propter me ergo faciam ne blasphemetur nomen meum in gentibus. & putet uos nō mea ira: sed idolorum suorum auxilio esse superatos. Quodque isert. Gloriam meā alteri non dabo. Hoc significat. ne idola putentur oppressisse populum dei. Vel certe cū dicit alteri nō dabo: ostendit se alteri iam dedisse. Alter enim ad distinctionem prioris dicitur. Plerique nostrorum ut iuxta septuaginta interpretes pauca perstringam. De xpi aduentu autumant pphetari. quod repete ueniat isperatus. Et durissimo populo sui demonstret præsentiam. Cui nūquā aures aperuerit: quia incrassatum fuerit cor eius: & auribus suis grauitè audierint. Statimque dominus de uentre p̄fusus ē transgressor: & iniquus sit appellatus querens eum interficere. Quodque iungit propter nomē meū ostendam tibi furorem meū: & gloriosa mea inducā sup te. sensu abutitur apostoli. Siue apostolus paulus de hoc loco sumit testimonium: ut reueletur ira dei ad terrendos eos qui peccant. & postea conuersis gloria prebeat. Ecce ait. uēdidi te non in pecunia. sed uēdidi te peccatis tuis. & erui de fornace paupertatis. Propter quod & salomon diuitias & paupertatem habere nō uult. sed tantum necessaria postulat. Ne aut illis eleuetur cor eius in superbiam. aut i ista compellatur facere quod nō uult & deū præsus inopia blasphemare. Vñ & apostolus. Hñtes inqt uictū & uestimētū. his cōtēti sumus.

Audi me iacob et israhel quē ego uoco. Ego ipse. ego primus. et ego nouissimus. **A**danus quoque mea fundauit terram: et dextera mea mensa est celos. Ego uocaui eos: et stabunt simul. **C**ongregamini omnes uos et audite: quis ex eis annuntiabit hec: dominus dilexit eum. **F**aciet uoluntatem suam in babylone: et brachium suum in chaldeis. Ego ego locutus sum et uocaui eum. **A**dduxi eum et directā est uia eius. **A**ccedite ad me et audite. hoc non principio in abscondito locutus sum. **E**x tēpore antequā fieret ibi eram. **E**t nūc dñs deus misit me et spūs mens. LXX.

Audi me iacob. et israhel quem ego uoco. Ego sum primus: et ego in sempiternum: et manus mea fundauit terram: et dextera mea firmavit celum. **V**ocabo eos et stabunt simul: et congregabuntur omnes et audient quis ei nuntiabit hec diligens te. **F**eci uoluntatem tuam super babylonem: ut auferrem semen chaldeorum. Ego locutus sum et ego uocaui. **A**dduxi eum: et prosperas feci uias

Super Esaïam.

feci vias eius. Adducite ad me & audite hec nō a principio in abscondito locutus sum: quando fiebat ibi eras. Et nunc dñs deus misit me & spūs eius.

Quibus ante iam dixerat. Audite hoc domus iacob qui uocamini nomine israhel: & de aquis iuda existis. Nunc ad eosdem loquitur. Audite me iacob & israhel quem ego uoco. Multi enim uocati & pauci electi. Vnde non eos electos quia necdum receperant saluatorem. Sed uocatos nuncupat. Ego sum inquit. α. & ω. primus & nouissimus. qui uiuo. & fui mortuus. qui uitam ad principiū referas. Nouissimum ad eum qui mortuus est. qui se exinanivit formam serui accipiēs. & factus est obediens patri. Humiliauit usq; ad mortem: & mortem crucis. Manus mea fūdauit terram. Vnde & in prouerbiis loquitur. Deus sapientia sua fundauit terram. & dextera illius mensa est. Siue firmavit cēlos uel cēlum: ut septuaginta transfulerunt. Vocat autem cēlos: ut eius pareant iussioni: & enarret gloriā illius. Si aut cēli obediunt domini uoluntati: & suo currūt ordine: quid gloriatur terra & cinis: & ignorat fragilitatē suam. Congregamini omnes uos & audite uel cēli uel uniuersa creatura: uel omnis multitudo israhel: quæ sunt quæ iubentur audire: quod dominus dilexerit eū. Haud dubium quin cyrum dariūq; significet: qui fecit uoluntatem domini contra babylonem & brachium suum exercuit i chaldæis. Et ipse locutus est & uocauit eum nomine suo. Et adduxit eum & directa est uia eius: ut nullus uiribus eius auderet resistere. Vnde prouocat eos ut accedant & audiant & domino prædicent & uenturum esse regem persarum atq; mædorum: qui subruat babylonem deleatq; chaldæos ut hæc nunciet dicit se propheta missus a domino: & a spiritu eius. Hoc iuxta hæbreos & eorum opiniōem: cæterum iuxta symmachum qui interpretatus ē quis ei nuntiavit hæc: quem dominus dilexit: qui faciet uoluntatem eius in babylonem. Et iuxta septuaginta ut auferat semen chaldæorum. Ad domini personā refertur. Qui uere dilectus est a patre: & qui fecit omnem uoluntatem patris. Et qui subuertit in babylone: hoc est in confusione huius mundi omne semen chaldæorum qui demones interpretantur. Ipse locutus est & audiuit filium & adduxit illum qui loquitur ad credentes. Venite ad me omnes qui onerati estis. Et audite hæc quæ a principio in abscondito sum locutus: hoc est per enigmata & mysteria prophetarum: quod cunctis retro generationibus fuerat ignoratum. quando fiebant omnia a patre. Ipse erat cum eo: cui applaudebat qui etiam nūc dicit. Ego qui semper eram cum patre: & in patre: & sine patre nūquā erā etiam nunc loquor. Et iuxta fragilitatem carnis assumptæ dico quod dominus deus miserit me: & spiritus eius breuiq; uersiculo trinitatis nobis ostenditur sacramentum.

Hec dicit dominus deus: redemptor tuus sanctus israhel. Ego dominus deus tuus docens te utilia. Subernans te in uia qua ambulas. Et inam attendisses mandata mea: facta fuisset sicut flumen pax tua: & iustitia tua sicut gurgites maris: & fuisset sicut harena semen tuum: & stirps uteri tui ut lapilli eius non interissent & non fuisset attritum nomen eius a facie mea.

Qui israhel futura pmittit. Reddit causas q̄re eos pri' affligerit q̄s si uitauerit: neq; quā similia patiar. Si inq; attēdisse mandata mea ut septuaginta transfulerūt: uel certe obtēperatis affectu utinā attēdisse mandata mea: quæ si fecisses: fuisset sicut flumē pax tua: & iustitia tua sicut gurgites maris. Habundatiam omnium rerum copiamq; significans. Quodq; sequitur. & fuisset quasi harena semē tuū & stirps uteri tui ut lapilli eius. Videtur quidem permanere in populo iudæorum qui usq; in præsestem diem. Instar uermiculorum pullulant filios & nepotes. Sed quomodo hoc in repromissione accipiendum est. Cum pacem iustitiamq; non habeant. Aut enim iratus est eis: aut placatus. Si placatus: quomodo seruiūt: & pacem iustitiamq; non possident: ex quo perspicuum est. De apostolico dici nunc semine. De quo & supra legimus. Nisi dominus sabaoth reliquisset nobis semē quā si sodoma fuisset. Quod quia illo tempore nequaquā uidetur expletum: in xpī completur aduentus: & ante faciem illius semen permanet israhel.

Egredimini de babylone. Fugite a chaldeis in voce exultationis annuntiate: auditum facite. Afferte illud usq; ad extrema terre & dicite. Redemit dominus seruum suum iacob: non sitierunt in deserto cum educeret eos: aquas de petra produxit eis. Et scidit petra & fluxerunt aque. Non est pax impijs dicit dominus meus.

Qui supra in eo loco ubi scriptum est. Ego ego locutus sum & uocaui eum: adduxi eum: & directa est uia eius super cyro dariōq; intelligunt: etiā hæc ad illius referunt tempora. Quando egressus populus de babylone: & fugit de chaldæis: & redemptus est a domino deo suo: hocq; dicitur. Non sitierunt in deserto cum educeret eos: aquam de petra produxit eis. Et scidit petra & fluxerūt aquæ. Licet scdm historiam expletum docere non ualeant. Neq; enim sub Zorobabel & eza: uenerūt p desertum: & scissa petra præbuit eis aquas: quod de ægypto exeuntibus accidisse narratur. Tamē hyperbolice in similitudinem prioris sc̄licitatis impleta testantur. Quando per desertum nationum uenerint in iudæam: & de captiuitate sint liberati: ut sciamus inquit non esse de xpō sed de cyro prophetatum iungitur. Non est pax impijs dicit dominus: & esse sensum perfecta sc̄licitas non erit: nisi sub xpō quod in ultimo tempore reseruatur. Porro q & uerius & rectius hæc referūt ad saluatoris aduentum: de quo dicitur. Annuntiare pauperibus misit me: prædicare captiuis remissio nem. cohortationem esse intelligunt: eorum qui euangelium nuntiant. Siue ipsius domini saluatoris

ris: ut egrediamur de babilone. Idest de cōfusione istius mundi: & fugiamus chaldaeos: De quibus crebro dictum est. Redemit enim dominus seruum suum iacob pretiosissimo sanguine suo: & adduxit per desertum saeculi: & aquam scidit de petra. Super qua & apostolus loquitur. Petra at erat xps. Scinditur autem sermo diuinus: & in multas partes diuiditur. Vt quem totum suscipere nō possumus: sumamus in partibus. Ac ne putaretur ista praedicatio dici: omni semini iacob & non his tantum qui per apostolos credituri sunt. Inferitur & iungitur. Non est pax impiis dicit dominus. Illis uidelicet qui in errore pristino permanserunt: qui non meruerūt bibere de petra. Cuius ut noue loquar lat⁹ lācea uulneratū: aq̄s fluxit & sāguie baptismū nobis & martyriū dedicans. **CAP. XLIX.**

Audite insule: & attendite populi de longe. Dominus ab utero vocauit me: de uentre matris mee: ac recordatus est nominis mei. Et posuit os meum quasi gladium acutum: in umbra manus sue protexit me. Et posuit me sicut sagittam electam: in pharetra sua abscondit me. Et dixit mihi. Seruus meus es tu israhel quia in te gloriabor: & ego dixi in uacuum laboraui sine causa: & uane fortitudinem meam consumpsi. Ergo iudicium meum cū domino: & opus meum cū deo meo. **LXX.**

Audite me insule & attendite gentes. Post multum tempus stabit dicit dominus. De uentre matris mee vocauit nomen meum: & posuit os meum quasi gladium acutum: & sub protectione manus sue abscondit me: Et posuit me quasi sagittam electam: & in pharetra sua abscondit me. Et dixit mihi. Seruus meus es tu israhel: et in te gloriabor. Et ego dixi sine causa laboraui in uanum: et in illo dedi fortitudinem meam. Propterea iudicium meum apud dominum: et labor meus coram deo meo.

Scio hæc & inferiora quæ dicturi sumus. Ad unius capituli scientiam seu intelligentiam pertinere: & omnia ex persona xpi debere accipi: sed nolui simul omnia proponendo lectoris onerare sensum. Et quod per partes facilius disci potest magnitudine sui confundere. Vnde & utranq; ædificationem posui ut quod in altera uidetur obscurum: alterius lectione referetur. Post uocationem ergo reliquiarum israhelis: & abiectiōem in incredulitate populi permanentis. De quibus dixerat. Non est pax impiis dicit dominus: Transit ad ecclesias de gentibus congregatas: & eis sub illarum nomine loquitur. Quæ ita persecutorū quasi maris fluctibus patent: & ex omni parte sæuiente naufragio tunduntur potius quam mouentur. Ac ne quis putet uolentiam esse expositionem nostram: & non ad gentes pertinere quod dicitur: sed ad synagogas populi iudæorum. Sequitur: Et attendite populi siue gentes de longe: hoc est ab extremis finibus terræ: uel ut septuaginta transtulerunt. Post tempus multum stabit: Hoc est non hoc tempore quæ dicuntur: sed post multa fient tempora. Dominus inquit ab utero uocauit me: de uentre matris mee recordatus est nominis mei: qđ nunc interim audientibus uidetur obscurum. Postea autem cunctis gentibus notum fiet: quando gabriel ioseph de partu dixerit uirginali: & uocabis nomen eius iesum: ipse enim saluū faciet populum suum. Posuit quoq; os eius quasi gladium acutum: ut spiritu oris sui interficiat impiū. De quo gladio & ipse in euangelio loquitur. Non ueni pacem mittere super terram: sed gladium. Malos a bonis separans. Venit enim diuidere hominem contra patrem suum: & filiam cōtra matrem suam & nurum contra focum suam. Et in umbra inquit manus suæ protexit me: ut carnis uilitas: diuinitatis potentia tegeretur. Angelo ad uirginem nuntiante. Spiritus sanctus superueniet in te: & uirtus altissimi obumbrabit te. Posuit quoq; sagittam electam: in pharetra sua abscondit me. Quando dicit. Sagittā electam ostendit habere deum sagittas plurimas: sed non electas: quæ sagittæ prophetae sunt & apostoli: qui in toto orbe discurrunt. De quibus & in alio loco canitur. Sagittæ tuæ acutæ potentissimæ: populi sub te cadent. Et iterum: Sagittæ potētis acutæ cum carbonibus desolatoriis. Xps autem de multis sagittis & filiis plurimis: una sagitta electa & filius unigenitus est: quā in pharetra sua abscondit. Idest in humano corpore: ut habitaret in eo plenitudo diuinitatis corporaliter rataq; esse credentium fides. Cui & supra dicitur. Tu es deus absconditus & nesciebamus: quia sagitta & sponsa uulnus accipiens loquitur in cantico canticorum. Vulnerata caritas ego sum. Et dixit mihi. Seruus meus es tu israhel quia in te gloriabor. Seruus quia cum in forma dei esset: formā seruī est dignatus assumere: & israhel: quia natus de semine iudæorum. Quodq; de illo alio seruorum intelligi potest iungitur. Quia in te gloriabor. Dicit enim & ipse in euangelio. Pater glorificaui nomen tuum: quia in psalmo loquitur ad filium. Exurge gloria mea: exurge psalteriū & cythara: Idest omnium uirtutum chorus. Dicente autem mihi: patre quæ retuli ego respondi ei. Quomodo in me glorificatus es pater: quia in uacuum laboraui. Et magnam partem populi iudæorum ad te reuocare non potui. Hæc autem uniuersa dicuntur: ut liberum homini arbitriū monstretur. Dei enim uocare est: & nostrum credere. Nec statim si nos non credimus impossibilis deus est: sed potentiam suam nostro arbitrio derelinquit: ut iuste uoluntas præmium consequatur. Quia ergo noluerunt per me in te credere: iudicium meum apud te est: quod omnia fecerim quæ eis facere debui. Dices in euangelio. Ego te glorificaui super terram: opere completo quod dedisti mihi: ut facerem: & iterum. Manifestaui nomen tuum hominibus: & opus meum siue labor & dolor meus. Hoc enim significat. in conspectu tuo est: fleuit enim Et in hierusalem: & in psalmo ob incredulorum multitudinem

Super Esaiam.

multitudinem quodammodo frustra passum se esse dicit. Que utilitas in sanguine meo dum descendendo in corruptionem. Et iuxta hæbraicum pendens in cruce loquitur. Longe a salute mea: uerba lamentationum mearum.

T Et nunc dicit dominus. Formans me ex utero seruus sibi ut reducam iacob ad eum: et israel non congregabitur: et glorificatus sum in oculis domini: et deus meus factus est fortitudo mea. Et dixit parum est ut sis mihi seruus ad suscitandas tribus iacob et feces israel conuertendas. Bedi te in lucem gentium: ut sis salus mea usque ad extremum terre. LXX.

T Et nunc sic dicit dominus qui formauit me ex utero seruum sibi: ut congregarem iacob ad eum et israel congregabor et glorificabor coram domino: et deus meus erit fortitudo mea. Et dixit mihi. Magnum tibi est ut uoceris puer meus: et suscites tribus iacob: et dispersionem israel conuertas. Ecce posui te in testamētū generis in lucē gentiū: ut sis salus mea usque ad extremum terre.

Dicente me in uacuum laboraui. Sine causa: et uane fortitudinem meam consumpsi: quia iudæi credere noluerunt. Et iudicium meum cum domino est: et opus meum quod illo uidente compleui. cum domino meo: respondit mihi dominus qui me formauit ex utero seruum sibi: ex quo ostendit eum appellari seruum: qui sit formatus ex utero. Qui et in psalmo dicit. De uentre matris meæ deus meus es tu. Quid ergo dominus dixit ei. Ut reduceret iacob ad eum qui aberrauerat qui de facto creatore idolis seruebat. Unde et ipse loquitur ad discipulos. In uiam gentium ne ieritis: et in ciuitate samaritanorum ne intretis. Sed ite magis ad oues perditas domus israel. Et in alio loco. Non ueni nisi ad oues perditas domus israel. Hæc igitur uoluntas patris fuit: ut pessimi uinito res missum susciperent filium: et fructus uineæ redderent. Qui interfecerunt eum dicentes. Venite occidamus illum: et nostra erit hæreditas: et hoc est quod nunc dicit: et israel non congregabitur. Id est non reuertetur ad dominum. Satisque miror: quomodo uulgata æditio fortissimum contra iudæorum perfidiam testimonium alia interpretatione subuertit dicens. Congregabor et glorificabor coram domino. Cum theodotio et symmachus nostræ interpretationi congruant. De aquila autem non miror: quod homo eruditissimus linguæ hebraicæ: et uerbum de uerbo exprimens in hoc loco: aut simularit imperitiā: aut pharisæorum peruersa expositione deceptus sit: qui interpretari uoluit: et israel ei congregabitur: hoc est deo. Cum uerbum hebraicum lo. In hoc loco non scribatur: per lamech et uau: quod si esset significaret ei uel illi. Sed per lamech: et aleph: quod proprie non sonat. Quia igitur non est reductus iacob ad deum: nec israel congregatus. Propterea filius loquitur illis non credentibus glorificatus sum in oculis domini. In me enim omnis mundus credidit: et deus meus factus est fortitudo mea: qui et consolatus est me tristem super abiectionem populi mei: et dixit mihi. Parum est si seruius mihi ad suscitandas tribus iacob quæ suo uitio corruerunt: et ad feces siue reliquias israel conuertendas. Hoc enim uerbum hebraicum: Nefu resonat. Pro illis enim dedi te lucem omnium gentium: ut illumines uniuersum mundum. Et salutem meam per quam omnes salui fiunt usque ad extrema terræ facias peruenire. Illud autem quod in septuaginta legitur. Congregabor et glorificabor coram domino. Sic intelligi potest ut congregatus sit dominus cum credentibus. Quodque sequitur. Dixit mihi. Magnum tibi est ut uoceris puer meus: magnum referamus ad hominem et ad puerum qui comparatione dei paruus est.

Hec dicit dominus redemptor israel sanctus eius: ad contemptibilem animam: ad abhominatam gentem: ad seruum dominorum. Reges uidebunt et consurgent principes et adorabunt propter dominum: quia fidelis est: et sanctum israel qui elegit te. LXX.

Sic dicit dominus qui eruit te deus israel. Sanctificate eum qui despicit animam suam qui abhominatus est gentium. Qui seruus est principum. Reges uidebunt eum: et consurgent principes et adorabunt propter dominum: quia fidelis est sanctus israel et elegit te.

Pro eo quod nos diximus ad contemptibilem animam ad abhominandam gentem ad seruum dominorum. Theodotio transtulit ei qui despicit animam qui abominationi est genti qui seruus est principum. Quod manifeste christi personæ conuenit. Ipse enim bonus pastor posuit animam suam pro ouibus: et contempsit eam. Qui abominationi est genti iudæorum: cui ter per singulos dies sub nomine nazarenorum male dicunt in synagogis suis. Qui seruus fuit principum et tam humilis: ut staret ante annam et caypham: et crucifigendus pilato: et herodi mitteretur. Cui interpretationi aquila consentit: et ex parte septuaginta: licet in eo mutauerint sensum: et extenuauerint. et quod pro gente gentes: et pro seruo seruos interpretati sunt. Alii uero dici arbitrantur ad gentem iudæorum quæ contempsit animam suam: et abominationi est uniuerso mundo: et seruit principibus. De quibus scriptum est. Qui deuorant plebem meam sicut cibum panis. Sed melior super christo interpretatio: quia igitur pater redemptor: quoniam et sanctus israel ad filium loquitur. Reges uidebunt et consurgent principes et adorabunt: quando uenerit in gloria patris cum angelis suis: et sederit in throno gloriæ suæ iudicans uiuos et mortuos. Tunc omnes adorabunt eum: propter dominum patrem suum: quia fidelis qui elegit eum. Siue ita intelligendum. Reges quorum cor in manu dei est: et ecclesiæ principes adorabunt te: quia fidelis est dominus factus israel qui elegit te. Hæc autem

omnia ad eū refert. qui cōtempnit aīam suā: q̄ abhominatur a gēte: q̄ seruus est principum:

Hec dicit dominus in tempore placito exaudiui te: & in die salutis auxiliatus sum tui. Et ser-
uauit te: & dedi te in fedus populi: ut suscitarēs terrā: & possiderēs hereditates dissipatas: ut dice-
res his qui vincti sunt exite: & his qui in tenebris reuelamini. In vijs pascuntur: & in omnibus
planis pascua eorum. Non esurient: neq; sitient: & non percutiet eos estus: aut sol: quia miserator
eorum reget eos: & ad fontes aquarum potabit eos. Et ponam omnes montes meos in uiam: et
semitę mee exaltabuntur. Ecce isti de longe uenient: & ecce illi ab aquilone & mari: & isti de terra
australi. Laudate celī: & exulta terra: iubilate montes laudem: quia consolatus est dominus po-
pulum suum: & pauperum suorum miserebitur. LXX.

Sic dicit dominus tempore oportuno exaudiui te: & in die salutis auxiliatus sum tui. Et
plasmaui te: et dedi te in testamentum gentium ut constitueres terram: & possiderēs heredita-
tes desertas. Bicerēs q; his qui in uinculis sunt exite: & qui in tenebris reuelamini: in omnibus
vijs pascuntur: & in omnibus semitis pascua eorum. Non esurient neq; sitient: nec percutiet eos
estus siue sol: sed qui misereatur eorum consolabitur eos: & per fontes aquarum ducet illos. Po-
namq; omnium semitam in pascua eius. Ecce de longe veniunt isti ab aquilone & mari: alii autē
de terra persarum. Letamini celī & exultet terra. Erumpant montes letitia quia misertus ē de-
us populi sui: & humiles populi sui consolatus est.

Hoc testimonio apostolus paulus in secunda ad corinthios usus est dicens. Tempore oportuno
exaudiui te: & in die salutis auxiliatus sum tui. Ecce nunc tempus acceptabile: ecce nunc dies salu-
tis. Si ergo uas electionis ad primi aduentus refert intelligentiam: quā dicuntur. Et nos sequamur
expositionis eius uestigia. & instar paruulorum super adumbratas lineas praeceptoris litteras im-
primamus. Tempus placitum & opportunum: & dies salutis passio saluatoris est: & resurrectio quā
do orabat in cruce. Deus deus meus quare me dereliquisti: & seruauit eum siue plasmauit morte su-
perata. Deditq; in fœdus populi iudaeorum: his uidelicet qui ex illis credere uoluerunt: ut suscita-
ret terram quā in idolatria iacebat erroribus & possideret hereditates dissipatas: siue desertas quā
habitatores non habebant deum: & diceret his qui erant in uinculis exite: qui peccatorum uincu-
lis stringebantur: quia funibus peccatorum suorum unusquisq; constringitur: & qui erant in tene-
bris reuelamini. Qui sedebant in tenebris & umbra mortis & lucem uidere non poterāt. Qui post
quam conuersi fuerint & clarum christi lumen aspexerint. Pascuntur in uijs & in semitis sanctarum
scripturarum: & dicent. Dominus pascit me & nihil mihi deerit: in loco pascuę ibi me collocauit.
Super aquas refectiois educauit me. Qui autem in istiusmodi uijs atq; semitis pastus fuerit & nu-
tritus: nec esuriet: nec sitiet: neq; calorem sentiet solis: & implebitur de illo quod scriptum est. Per di-
em sol non uret te: neq; luna per noctē. Ut nec aduersa nec prospera huius sæculi sentiat. Si quide-
m misericors & miserator dominus: ipse consolabitur & reget eos: & ducet ad fontes aquarū. Siue po-
tauit illos fontes de quibus scriptum est. Benedicite domino de fontibus israhel. Et in alio loco.
Aurite aquas de fontibus salutaris. Hii fontes in ueteri & nouo sunt testamentum: omniaq; offendi-
cula quā credentium poterant impedire gressus dominus eis uertet in planum: & excelsa humilia-
bit atq; humilia sublimabit. Ut iter planum habeant atq; campestem: Qui sint autem isti quibus
præparetur uia ponit manifestius. Ecce isti de longe uenient: & ecce illi ab aquilone & mari: &
isti de terra australi. Quatuor plagas orbis ostendens: orientem: & septentrionem: occidentem: &
meridiem. Pro oriente longe posuit: pro australi plaga in hæbreo legitur sinim: quod septuaginta
persarum interpretati sunt. Cateri ita ut i hæbreo legitur expræsserunt sinim: quod nos interpreta-
ti sumus ab austro: illud suspicantes quod mons synai in australi parte positus sit iuxta abbachuc
phetam. Deus ab austro ueniet: & sanctus de monte pharan umbroso: condensus: Si autem sinim
ut septuaginta transtulerunt: persas intelligimus qui ad orientem siti sunt: illud quod supra dicitur
Ecce isti de longe uenient ad austrum referre poterimus: præcipiturq; celis & terræ: uel his uirtuti-
bus quæ in cælo morantur & terra: uel angelis & hominibus ut dei concinant laudes. Et qui in
excelsis uirtutum positi sunt mentis lætitiā iubilo & exultatione testentur: quia consolatus est do-
minus populum suum: eos qui ex iudæis credere uoluerunt. Et pauperum humiliumq; suorum mi-
sertus est. Siue omnis populi sui: qui de oriente & occidente: aquilone & austro ad eum uocatus ē.
Non habens legem: nec prophetas: nec diuitias spiritales: sed desertus pauper & humilis cunctis
dæmonibus subiacebat.

Et dixit syon. Derelinquit me dominus oblitus est mei. Nunquid obliuisci potest mulier in-
fantem suum: ut non misereatur filio yteri sui. Et si illa oblita fuerit: ego tamen non obliuiscar
tui. Ecce in manibus meis descripsi te: muri tui coram oculis meis semper. Venerunt structo-
res tui qui te destruxerant: & dissipauerant exhibunt a te. Leua i circuitu oculos tuos & uide: oēs
isti congregati sunt venerunt tibi. uiuo ego dicit dominus. Quia omnibus his uelut ornāmē-
to vestieris. Et circumdabis tibi eos quasi sponsa: quia deserta tua & solitudines tue: & terra rui-
ne tue. Nunc angusta erunt prehabitoribus & longe fugabuntur qui absorbebant te: Adhuc
dicent

Super Esaiam.

dicent in auribus tuis. Filij sterilitatis tue. Angustus mihi est locus fac spacium mihi vt habitem & dices in corde tuo. Quis genuit mihi istos ego sterilis & non pariens transmigrata & captiua & istos quis enutrit. Ego destituta & sola & isti vbi hic erant. LXX.

Dixit autem syon dereliquit me dominus. & dominus oblitus est mei. Nunquid obliuiscetur mulier parvuli sui vt nō misereatur partes vteri sui. Sin autem & horū oblita fuerit mulier: sed ego non obliuiscar tui dicit dominus. Ecce super manus meas depinxi muros tuos: & corā me es semper. Citoq; edificaberis a quibus destructa fueras: & qui te dissipauerant egredientur ex te. leua in circuitu oculos tuos & uide omnes isti congregati sunt & venerunt ad te. Vno ego dicit dominus: quia omnibus his quasi ornamento vestieris. Et circundabis tibi eos quasi monile sponsa deserta tua & dissipata & que corruerunt quoniam nunc angustaberis prehabitationibus & longe fient a te qui te humiliauerant. Dicent enim in auribus tuis. Filij tui quos perdidisti angustus mihi locus ē. Fac mihi locū vt habitē. Et dices in corde tuo. Quis genuit mihi istos ego absq; liberis & vidua & istos q; enutrit mihi. Ego derelicta sum sola: & isti vbi erāt.

Hierusalem & syon quattuor modis in scripturis sanctis debere intelligi. Sæpe memorauimus. Vno iuxta iudæos quam plangit dominus in euangelio. Hierusalem hierusalem quæ occidis prophetas & lapidas eos qui ad te missi sunt. Et in alio loco. Cum uideritis circundari ab exercitu hierusalem. Tunc scitote quia aporinquauit desolatio eius. Secundo cum sanctorum est congregatio qui in pace domini & uirtutum specula constituti. recte appellantur syon. De qua dicitur fundamenta eius in montibus sanctis. Diligit dominus portas syon super omnia tabernacula iacob. Neq; enim fundamenta iudaicæ syon quam uidemus esse destructā a domino sunt dilecta aut quod a domino dilectum est destrui potuit. tertio appellatur hierusalem multitudo angelorum dominationum & potestatum: & omne quod in dei mysterio constitutum est. De qua hierusalem & apostolus loquebatur. Que autem sursum est hierusalem libera est quæ est mater omnium nostrum. Et in alio loco. Sed accessistis ad syon montem & ciuitatem dei uiuentis. Hierusalem cælestē. quarto appellatur hierusalem. Quam iudæi & nostri iudaizantes iuxta apocalipsim iohannis quā nō intelligunt putant auream atq; gemmatam de cælestibus deponendam. Cuius terminos & finitā latitudinē etiam in hezechielis ultima parte describi. Que cum ita se habeant nunc diligentius intue dum est quæ de quattuor dixerit syon. Dereliquit me dominus & dominus oblitus ē mei. Nec dubium est quæ de quattuor dixerit syon. Derelicta est in iudæis & a domino derelicta est ista commemoret. Et uoce lachrimabili conqueratur se esse desertam. & domini auxilio destitutam. Cui respondit deus naturali utens similitudinē. Si potest fieri ut mater sui obliuiscatur infantis: & ad partē uiscerū suorum non flectatur misericordia & ego obliuiscar tui. Plus aliquid dicam & si illa oblita fuerit uincens mentis duritia iura naturæ. ego tamen non obliuiscar naturam meam: & sanctorum animas semper in meo corde retinebo. Scito enim tu quæ te pœnitens arbitraris derelictam in meis descriptam esse te manibus atq; depictam. Et muros tuos coram oculis meis iugiter permanere. Ex quo discimus nequaquam hierusalem in palestina regione querendam: quæ totius prouinciæ teterrima est: & saxosis montibus asperatur: & penuriam patitur sitis. ita ut cælestib' utatur pluuiis: & raritatem fontium cisternarum extructione soletur. Sed in dei manibus ad quam dicitur. Festinauerunt structores tui. Siue iuxta. lxx. cito ædificaberis a quibus destructa fueras. A iudæis enī destructa. A iudæis edificata est: quia ob culpam scribarum pharisæorumq; deserta ad prædicationē apostolorum christi congregata est. tam de iudæis quam de gentibus. Sequitur & qui destruxerāt & qui dissipauerant egredientur ex te doctores pessimi. Vt nequaquam mandata: & traditiones se quaris hominum sed legem dei. Diciturq; ad eam. Vt leuet oculos suos in circuitu & uideat filios qui ei fuerant cōgregati. De quibus & dominus loquebatur. Leuate oculos uestros & uidete quia iam albæ sunt segetes ad metendum: & ut securos nos faciat. Vno inquit dominus quod iuxta uetus testamētū iurandi dicitur cōsuetudine. quia omnibus his uelud ornamento vestieris: & circundabis tibi eos: quasi spōsa circūdat monile sibi. Fœlix qui tanti meriti est tantæq; uirtutis ut ornamentum dicatur ecclesiæ. Puto aut diuersas significari gratias spāles. per quas sponsa ornatur ambitio. De qua & in quadragesimo quarto psalmo canitur. Astitit regina a dexteris tuis i uestitu deaurato circūdata uarietate. Quæ enim prius deserta fuerant & dilapsa in solitudines & ruinas adueniēte xpi euāgelio instaurabūtur. & tāta habebūt habitatoꝝ multitudinē: ut eos capere nō possint. Ita dūtaxat ut psecutores fugētur procul: uel hii de quibus supra diximus: qui destruebant te & dissipabant exhibūt a te. filiiq; sterilitatis tuæ quos putabas te pœnitens perdidisse: & illis te esse uiduatā dicent in auribus tuis angustus mihi ē locus in synagogis. Fac mihi spatiū in ecclesiis ut habitem latius: ut non comprimar blasphemis iudæorum ut totum orbē tua mecū capiat latitudo. Tu aut leuitia magnitudinē n̄ ualēs ore pferre. i tuo corde tacite cogitabis: & dices. Quis mihi istos genuit. Ego eram sterilis & uidua deserta atq; captiua in populo iudæorum filios habere desierā. multo tēpore non pepereram. Post aggeum & zacchariam & malachiā nullos alios prophetas usq; ad ioā nem baptistam uideram: & quomodo quæ fueram sola & uiri auxilio destituta. tantos filios habere

re nunc coepi. ut autem sciamus super petram & fundamentum christi ex utroque populo aedificari syon. Ad credentes paulus loquitur. Aedificati super fundamentum apostolorum & prophetarum ipso lapide angulari qui est iesus christus. ex quo perspicuum est unum esse fundamentum apostolorum & prophetarum dominum iesum christum.

Hec dicit dominus deus. Ecce leuo ad gentem manum meam. & apostolos exaltabo signum meum: & afferent filios tuos in ulnis: & filias tuas super humeros portabunt: & erunt nutritici tui & regine nutrices tue. Vultu in terram demisso adorabunt te & puluerem pedum tuorum lingent & scies quia ego dominus super quo non confundentur qui expectant eum. LXX.

Sic dicit dominus deus. Ecce leuo super gentes manum meam: & super insulas leuabo signum meum: & adducunt filios tuos in sinu. & filias tuas in humeris portabunt. Et erant reges nutritici tui: & principes femine nutrices tue. Super faciem terre adorabunt te: & puluer pedum tuorum lingent: & scies quia ego dominus: & non confundentur qui expectant eum.

Ad id quod ecclesia dixerat. Ego sterilis atque captiua. istos quis genuit mihi. Ego destituta & sola: & isti ubi hic erant. Respondit dominus. Miraris cur ista sint facta. Nequaquam miraberis cum audieris. quod ego ad gentes leuauerim manum meam. De qua & sanctus loquitur. Tu formasti me. Et posuisti super me manum tuam. Et ipse saluator. Nemo potest rapere de manu patris mei. & apostolus paulus: Humiliamini sub potenti manu dei: ut uos exaltet in tempore: ista manus ad gentes leuata ipsa est de qua hic idem propheta loquitur: Erit radix iesse & qui exurget ut princeps sit gentium. in ipsum gentes sperabunt. Nec solum manum suam leuabit ad gentes. sed & signum suum exaltabitur in populos. Haud dubium quin uexillum crucis. ut impleatur illud quod scriptum est: Laudibus eius plena est terra. Et ite. In omni terra admirabile nomen eius. Tunc afferent in ulnis siue in sinu filios syon: & filias eius portabunt in humeris. Qualis fuit & lazarus omnesque sancti qui requiescunt in sinu abrahe. & animae credentium ad quas paulus apostolus loquebatur. Lacte uos potavi. Et alibi. Filioli mei quos iterum parturio. donec christus formetur in uobis. Et in alio loco. Quasi nutrix foueat filios suos. Sic desiderantes nos cupimus impartire uobis. Non solum euangelium christi: sed & animas nostras. Alioquin ridiculum est more iudaico grande uos filios & filias in ulnis humerisque portari. Reges autem nutritici & reginae principesque nutrices manifeste apostolos & apostolicos ostendunt uiros. qualis fuit & abraham ad quem dicitur. Rex ador tu in nobis es: & quorum cor in manu dei est. Qui dicunt credentibus. Quasi modo nati paruuli rationabiles & absque dolo lac desiderate. Principes quoque id est. quod sarra nomen sonat.

Et reginae siue regina de qua in quadragesimo quarto psalmo canitur. Astitit regina a dextris tuis in uestitu deaurato. Cotidie christi nutrit paruulos ad perfectam ducit aetatem. Omnisque aetas sexus & dignitas adorabunt syon propter eum qui habitat in ea. Si enim caput ecclesiae christus est. caput adoratur in corpore. & si ad quosdam dicitur. Exaltate dominum deum nostrum: & adorete scabellum pedum eius. Non quo scabellum adorandum sit: sed quo maiestas pedum illius iudicetur. Cur non adoretur ecclesia quae totum christi corpus amplectitur. Ut impleatur illud quod scriptum est in sophonia. Adorabunt eum singuli de loco suo. Omnes insulae gentium: ut nequaquam more iudaico tribus per annum uicibus ueniant in iherusalem: sed in loco suo adorantes dominum possideant iherusalem. Quodque sequitur. Et puluerem pedum tuorum lingent. Hoc significat quod reges & principes quicquid in pedibus ecclesiae terreni operis adherent suo sermone tergant atque delingant. Inde & apostolis praecipitur: ut excutiant puluerem pedum suorum. Et ad petrum dicitur. Quod qui semel lotus sit non habeat necesse nisi pedes lauare. per quae discit ecclesia non esse alium dominum praeter eum quem qui expectauerint aeternam gloriam possidebunt.

Nunquid tolletur a forte preda: aut quod captum fuerit. Quia hec dicit dominus. Equidem & captiuitas a forte tolletur: & quod ablatum fuerit a robusto saluabitur. Eos vero qui iudicauerunt te Ego iudicabo & filios tuos Ego saluabo & cibabo hostes tuos carnibus suis. Et quasi multo sanguine suo inebriabuntur: & sciet omnis caro quia ego dominus saluans te: & redemptor tuus fortis iacob. LXX.

Nunquid accipiet quis a gigante spolia. Et si captiuum duxerit quis iniquam saluabitur. Sic dicit dominus: si ceperit gigantem accipi et spolia: & accipiens a forte saluabitur. Ego autem iudicium meum iudicabo. Et ego filios meos eruam & comedent. Qui tribulauerunt te carnes suas: & bibent quasi uinum nouum sanguinem suum: & inebriabuntur: & sentiet omnis caro quia ego dominus qui erui te: & adiutor sum fortitudinis iacob.

Dominus noster atque saluator qui prius locutus fuerat. Per esayam ipse in euangelio eundem sensum repetit. Quomodo potest aliquis intrare in domum fortis: & uasa eius diripere nisi primum ligauerit fortem: & tunc domum eius diripiet. Fortis & gigans diabolus est: qui omnes gentes suo subiugarat imperio: audens dicere saluatori. Haec omnia mihi tradita sunt & dabo tibi ea si pcedes adoraueris me. Mundus enim in maligno positus est: quem nullus iustorum uicere potuit. Haec iuxta amos praedicta de ore leonis auferre. Proposita igitur questio quod nullus possit forte & gigantem uincere non saluaretur quod ab eo

Super Esaiam.

quod ab eo raptum erat. Respondit dominus suo aduentu omnia perpetranda. Quod scilicet capta prius gētes a gigante tollātur. & omnis illius suppellex uniuersaq; familia apostolis diuidatur Impleto illo quod scriptum est. Rex uirtutum dilecti. & speciei domus diuidere spolia. Iste est enī qui ascēdit in altum captiuam duxit captiuitatem: dedit dona i hominibus. Eos uidelicet qui prius capti erant in mortem cōcepit in uitam. Vnde manifestius interpretatus ē symmachus. Sed & captiuitas fortis auferetur. & rapina horribilis salua erit: sortem atq; horribilem diabolum uolens intelligi. Qui domini uirtute superatus est. ergo dominus iudicans eos qui opprefferāt syon. Siue iudicans iudicium eius. Liberabit filios illius qui capti fuerant a gigante atq; saluabit. & aduersarias potestates cibabit carnibus suis. & inebriabit quasi musto: ut nequaquam aliorum nece. sed sua morte saturentur. Et qui carnes sunt quia dei spiritum perdiderunt. suis uescantur carnibus. Quod quidem & sanctus loquitur in psalmis. Cum appropinquarent mihi qui affligebāt ut comederēt carnes meas. Non enim spiritus qui incorporalis est. sed caro comeditur ferocium bestiarū morsibus patens. & tunc discet syon. Immo omnis caro quæ uidebit salutare dei. quod redēptor atq; saluator eius ille sit qui proluctatus ē cū iacob: uel auxiliator fuit uirtutis iacob. ut in passione sup eleuatus crucifigentibus benediceret. Pater ignosce eis quod enim faciunt nesciunt. CAPITV. L.

Ec dicit dominus. Quis est liber repudiij matris vestre quo dimisi eaz: aut quis est creditor meus cui vendidi vos? Ecce iniquitatibus uestris venditi estis. & scelerib; dimisi matrem uestrā. q; ueni et non erat uir. vocaui & nō erat q; audiret. LXX.

Sic dicit dominus. qualis est liber repudiij matris vestre quo dimisi eaz: aut cui creditori. & exactori meo vendidi vos? Ecce peccatis uestris uenundati estis: & iniquitatibus uestris dimisi matrem uestrā. quia ueni & nō erat homo. Vocaui & nō erat q; obediret. Post uocationem gentium: & reges ac principes: nutricos & nutrices: & captiuitatem fortis prius atq; robusti. cuius preda apostolis distributa est. Et post demonum uesaniā qui suis saturati carnibus. suoq; inebriati sunt sanguine. quando omnis cognouit caro: quod redemptor & fortis ipse est deus iacob. Loquitur ad populum iudæorum super syon quæ prius dixerat. Dereliquit me dominus. & dominus oblitus est mei. Putatis mea duritia matrem uestram terrenam hierusalem eē p̄iectam. Et quod ego mentis rigore dederim ei libellum repudiij. & non potius quod uerum est intelligitis illam suo a me uitio recessisse. Dicēte enim me ad eā. Quiescite inique agere. Discite bonum facere. audire me noluit. Sed uertit cōtra me scapulam recedētē. unde locutus sum filiis eius. Ve illis quoniam recesserunt a me. Manifesti sunt quoniam impie egerunt in me: & ad ipsam erudit te obsessio tua: & malitia tua corripiet te: & scies quod malū tibi sit quod reliqueris me. Sed forsita libellum repudiij ostendere non potestis. Et aliquis creditor meus exigens pecuniam me non habente quod redderem: uos in debiti compensationem suscepi. Non est ita. Sed ego ostendā uobis quā obrem matrem cum filiis dereliquerim. Scelera uestra atq; peccata uos dæmonibus uendi derunt: ut præsens seculi uoluptatibus irretiti. & uos parentem & illa coniugē dereliquerit. Vnde adulteram matrem uestram ultra tenere non potui: sed uolentem abire permisi. quod autē peccatis suis unusquisq; nudatur. dum proprio arbitrio derelicti nostra uoluntate uel ad bonū uel ad malum ducimur. Et paulus apostolus docet. Ego autē carnalis sum uenundatus sub peccato. Qui enī facit peccatum seruus est peccati. Et quomodo auari atq; raptores serui sunt māmonæ. Sic omne peccatum dominatur peccatoribus. Quibus dicitur. Non regnet peccatū in mortali uestro corpore. Ut autem sciatis non a me repudiatam matrem uestram. sed uoluntate propria recessisse. Post multa beneficia humanum corpus assumpsit: & nequaquā per prophetas. sed præsens locutus sum. Veni & non erat uir siue homo. Omnes enim uiri et hominis imaginem relinquentes bestiarū & serpentium sumpserunt imagines. Vnde & ad herodē propter malitiā dicitur. Ite & dicite uulpi huic & ad phariseos. Genimina uiperarum. Et ad libidinosos & qui insaniētes in fœminas facti sunt: & de uoluptuosis. Nolite mittere margaritas uestras ante porcos. & impudentibus. neque sanctum detis canibus. & in commune de omnibus: uisio quadrupedum quæ erant in deserto. Venit itaq; dominus & non inuenit hominem. Homo enim cum in honore esset non intellexit. comparatus est iumentis insipientibus: & similis factus est eis. Vocaui inquit eos quasi ratiōale animal & dixi. Inclinate aurem uestram in uerba oris mei. Et non audiuit populus meus uocem meā. Clamaui & dixi. Qui sitit ueniat ad me & bibat. Et in alio loco. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis: & non erat qui audiret. Vnde eis in euangelio sum locutus. Neq; speciē dei uidistis. neq; uocem illius audistis. quia non habetis sermonem eius manentem in uobis.

Nunquid abbreviata & paruula facta est manus mea: ut non possit redimere. Aut non est in me uirtus ad liberandum? Ecce in increpatione mea desertum faciam mare: & ponam flumina in siccum: computrescent pisces sine aqua: & morientur in siti. Et induam celos tenebris: & faccum ponam operimentum eorum. LXX.

Nunquid non potest manus mea liberare. aut preualet ut eruat? Ecce cōminatiōe mea desertum faciam mare: & ponam flumina deserta: et arefient pisces eorum: eo quod non sit aqua & morientur in siti. Et induam celum tenebris: & quasi cilicium operimentum eius.

CAduersum eos qui putabant deum non potuisse liberare populum suum de captiuitate. Ponit rationem & exempla plenissima. Quod qui mare rubrum fecit peruium populo suo: iordanis fluu-
ta siccauit. Et arefcentibus in ægypto fluuiis pisces uertit in putredinem. & qui tribus diebus i ægy-
pto tenebras fecit esse palpabiles: ita ut cælum quasi sacco opertum uideretur & tenebris: utiq; po-
tuerit & populum suum de periculo liberare. Siue quia supra dixerat. Veni et non erat homo. uoca-
uit & non erat qui audiret. Illud possumus dicere q; qui tantorum signorum parrator est: & cælum
terraq; & maria suo facit seruire nutui. Etiam ipse crucem euadere potuerit: dicens in euangelio.
An putatis quia non possum rogare patrem meum: et exhiberet mihi modo: plusquã duodeci; le-
giones angelorum. Iuxta anagolm. ad increpationem domini desertum fit mare: quando omnis
huius sæculi amaritudo siccatur: & flumina desolantur. De quibus specialis draco dicebat in ægy-
pto. Mea sunt flumina: & ego feci ea. Et de quibus in alio loco legimus: quid tibi est: & uia; assyrio-
rum ut bibas aquas fluminum. Pisces quoq; sagena missa in mari computrescent: qui a bonis pisci-
bus fuerint separati. Quodq; sequitur. Induam cælum tenebris: & quasi cilicium erit operimentu;
eius. uel omne quod supra nos est. Intelligamus cælum sicut uolatilia quæ in aere sunt appellan-
tur cælestia. Et aduersariæ potestates dicuntur esse cælestes: quæ inter cælum terramq; discurrent.
Vel certe induitur cælum tenebris: quando obtexitur nubibus. Iuxta illud quod scriptum est. Qui
operit cælum nubibus: & dat terre pluuiam. Et in cõmutatione siccitatis loquitur deus. Ponam cæ-
lum æneum: & terram ferream. Non quo elemētorum natura mutetur: sed quod p̄ as & ferr̄ p̄o-
narum magnitudo monstrata sit. Aiunt philosophi. Non amplius decem stadiis a terra nubes in
sublime sustulit: & solis splendorem abscondere: ergo non cælum sacco obuoluitur. sed interclu-
so cæli lumine aer qui subter est nubis tenebris obscuratur. Possumus cælos obuolutos tenebris
& sacco opertos sic interpretari: ut dicamus omnes esse sub peccato: & sanctos quoq; indigere mi-
sericordia dei.

FINIT EXPLANATIONVM LIBER. XIII. IN ESAIAM
PROPHETAM: INCIPIT LIBER. XIII.

Dominus qui respicit in terram & facit eam tremere: qui tangit montes
& fumigabunt. Qui loquitur in deuteronomii cantico. Ego occidam
& ego uiuificabo. Frequentibus morbis meam quoq; terram facit con-
tremiscere. Cui dictum est: cui dictum. Terra es & in terram ibis: & obli-
tum conditionis humanæ crebro ammonet: ut hominem & senes etiã:
iamq; moriturum esse me nouerim. De quo scribitur. Quid gloriatur
terra & cinis: unde qui me subito languore percusserat: incredibili ue-
locitate sanauit: ut terreret potius quam affligeret: & emendaret magis
quam uerberaret. Itaq; sciēs cuius sit omne quod uiuo: & quod idcirco
forsitan mea dormitio differatur: ut coeptum in propheta opus expleã.
Totum me huic trado studio: & quasi in quadã specula constitutus mû-
di huius turbines atq; naufragia non absq; gemitu & dolore contem-
plor. Nequaquam præsencia cogitans: sed futura. Nec hominum famam atq; rumusculos: sed dei
iudicium pertremiscens. Tuq; uirgo eustochium quæ egrotantem tuis orationibus adiuuisti. Sa-
nato quoq; imprecare gratiam xp̄i: ut eodem spiritu quo propheta futura cecinerunt. possim in nu-
bem eorum ingredi: & caliginem & dei nosse sermonem. Qui nequaquam carnis auribus: sed cor-
dis auditur. Et dicere cum propheta. Dominus dat mihi linguam disciplinæ: ut sciam quãdo opor-
teat me loqui. Quod testimoniũ quarti & decimi i esaiã libri: quẽ nũc differere cupio præcipiũ est.

Dominus dedit mihi linguam eruditam: vt sciam sustentare eum qui lapsus est verbo. Eri-
git mane mane erigit mihi aurem: vt audiam quasi magistrum. Dominus deus aperuit mihi
aurem: ego autem non contradico: retrosum non habij. Corpus meum dedi percutientibus: &
genas meas vellentibus. Faciem meam non auerti ab increpantibus & conspuentibus. Domi-
nus deus auxiliator meus: ideo non sum confusus. Ideo posui faciem meam vt petram durissi-
mam: & scio quia non confundar. LXX.

Dominus dat mihi linguam discipline: vt sciaz quando oporteat me loqui verbum. Posuit
mihi mane. Addidit mihi aurem ad audiendum: & disciplina domini aperit aures meas. Ego
autem non rennuo neq; contradico. Dorsum meum posui ad flagella: & genas meas ad alapas.
Faciem autem meã non auerti confusione sputorũ: & dñs auxiliator me⁹ factus ē: p̄pterea nō suz
cōfusus. Sed posuit faciẽ meã sicut fortissimã petrã: & sciã qm̄ non confundar.

Iudæi hoc capitulum a superioribus separantes uolūt ad esaiã referre personam. Quod se dicat
a domino accepisse sermonem. Quomodo lapsum errantemq; populum sustentet & reuocet ad sa-
lutem: & in morem paruulorum qui matutinis horis erudiuntur spirita sancto: audiat quid loqua-
tur. Seq; contradixisse eius imperio sed domino sciscitanti. Quem mittam & quis ibit ad populu;
istum respondisse. Ecce ego mitte me. & quia dixerit. Audite uerbum domini p̄cipes sodomorũ
percipite auribus legem dei nostri populus gomorræ dicit dominus: in tantum dura perpeffum.

Vt non solum

Super Esaiam.

Vt si solū uerborū cōtumeliis: & plagarū dolori fuerit exposit⁹: Attamē se cōsciētia inuentutis dei nequaq̃ esse pterrītū. Sed iuxta id qđ Ezechieli dicit⁹: Ecce dedi faciē tuā ualentiorē faciebus eorū. & frontem tuam duriorē frōtib⁹ eorū. Vt adamantē & silicem dedi faciē tuā uniuersos eorū impetus contudisse. Hoc illi dixerint qui omni ratione conantur de christo euertere prophetias: & ad peruersam intelligentiam praua interpretatione torqueri: Quasi & hæc de Esaiā scripta sint. pos sint alia super christo auferre testimonia: quæ ita perspicua sunt: ut clarum sui cunctorum oculis lumen infundant. Ad personam igitur domini in qua & superior finitus est liber. Etiam ista referenda sunt: quod iuxta dispensationem assumpti corporis eruditus sit: & linguam acceperit disciplinā: ut sciret quādo deberet loqui quando reticere. Deniq; qui i passiōe tacuit: per apostolos & apostolicos uiros in cuncto orbe nunc loquitur. Magneq; scientiæ est dare in tempore conseruis cibaria: & audientium considerare personas. Vnde & apostolus paulus: his qui prophetarum fidem non recipiebant: auctorum suorum loquitur testimoniis. Sicut quidā de uestris prophetis dixerūt. Cuius & genus sumus Aratum significans. Rursumq; de comico: corrumpunt mores bonos consabulatiōes malā. Et epimenidis uersū exametrū cretē ses semp mēdaces malā bestiaē uētres pigri. Qui sibi metrorum ordinem atq; mensuram in translatione non seruant: Sciendum est in græco eos pedibus currere: Hoc autem faciebat qui acceperat linguam disciplinā: ut sciret quādo oportet loqui uerbum cui addita est auris per gratiam quā per naturam non habebat: Vt intelligamus nequaq̃ aures corporis accipi debere sed mentis: De quibus & in euangelio dominus loquebatur: Qui habet aures audiendi audiat. Quæ disciplina: & eruditio aperuit aures eius: ut scientiam patris ad nos usq; transmitteret. Qui non contradixit ei: sed factus est obediens usq; ad mortē: & mortem crucis: Ita ut poneret corpus siue dorsum suum ad plagas: & pectus dei capax flagella conciderint. Genasq; suas non auerteret ab alapis: quod illum a ministro principis sacerdotū sustinuisse nō dubium est: Ita ut certatim ei iudæorum populi illuderent: Qui percussus atq; consputus non erubuit: sed quasi agnus ductus ad uictimam est. & quasi ouis coram tondente non aperuit os suum. Quod autem filius iuxta suscepti corporis sacramentum a patre audierit quid loquatur: in euangelio plenius discimus. In quo ipse ait. Et qui misit me pater mandatum mihi dedit quid dicam & quid loquar: Et iterum sicut audio sic iudico.

Turta est qui iustificat me: quis cōtradicit mihi? Stemus simul. Quis est aduersarius me⁹? Accedat ad me: Ecce dñs deus auxiliator meus: quis est qui 2demnet me? Ecce omnes quasi uestimentum cōterentur: tinea comedet eos. LXX.

Quia iuxta ē qui iustificat me: quis est qui iudicetur meū? resistat mihi simul. Et quis ē qui iudicium ineat aduersum me? appropinquet mihi. Ecce dñs auxiliator meus: quis affliget me? Ecce omnes vos quasi uestimentum ueterascitis: & quasi tinea comedet vos.

Si quis iquit me putat iustā additum cruci et aliquid fecisse peccatū resistat mihi. Quis est iudicetur mecum: ut non potentia maiestatis meæ: sed ratione iudicetur: Iudicatur aut quis cum domino non auctoritate regnantis: sed comparatione uirtutū quomodo & apostoli iudicant duodecim tribus israel: & niniuite ac regina saba populum iudæorum: iuxta quē sensum ad hierusalem dicitur: Iustificata est sodomā ex te. Quia igitur nullus potest iustificari præsente domino: omnes quasi uestimentum ueterascunt. Quod autem inueterascit: perditioni proximū est: & quasi tinea ait comedet eos. Conscientia uidelicet peccatorum: & zelus gentiū salutarum: De quo & in fine huius uoluminis dicitur: Vermis eorum non morietur: Et in michea contra peruersos principes: Auferā bonā eorū quasi tinea excomedens & ambulans super regulā in diē speculationis: & in puerbiis tinea Os suū cor intelligens: p tinea in præsenti loco symachus rubiginē: aquila uermē interpretati sūt.

Quis ex uobis timens dominū? audiens uocem serui eius: quis ambulauit in tenebris et non est lumen ei. Speret i nomine domini: innitatur super deum suum. LXX.

Quis est in uobis qui timeat dominum exaudiat uocem pueri eius qui ambulat in tenebris & non est ei lux. Confiditis in noīe dñi: & innitimini super deo.

Vos me flagellastis: uos meam faciē conspuistis. Ego tamen ad pœnitentiam prouoco persecutores meos: Nolo enim mortem peccatoris: sed tantum reuertatur & uiuat: Et dico quis est inter uos qui timeat dominum: & audiat uocem serui uel pueri idest filii eius: quorum aliud assumptæ carnis est: aliud naturæ. Nec uero parum putemus esse timere dominum. Iuxta illud quod in puerbiis dicitur. Principium sapientiæ timor domini: Perfecta quippe dilectio foras mittit timorem quia timor pœnam habet. Qui autem timet: non est perfectus in caritate. Sed hic timor pro timidi-

tate: ponitur. De quo & alibi legimus. Beatus qui oīa metuit. pp hoc est pp timiditatem quos uulgo appellant timoratos in religione dei: Proteget enim dominus iter eorum: & uia timoratorū custodit: De hoc timore scriptū est: Timor dñi oīa supat: & alibi nō est inopia timentibus eum: Deniq; post multos uirtutum gradus ad huiusmodi timorē dñi perueniunt: Loquitur enim sermo diuinus sub persona magistri & patris discipulum erudientis & filium. Si inuocaueris sapientiam & intelligentiā dederis uocem tuam: & si quæsieris eam quasi pecuni-

am: & quasi thesauros inuestigaueris eam: tunc intelliges timorem domini: & scientiam dei reperies: Iste est timor qui animas sanctorum integras ac pudicas purasq; conseruat: De quo dicitur: Timor domini sanctus permanens in seculum seculi. Ad quem nos diuina eloquia cohortantur: Timete dominum & date ei gloriam: Qui igitur sic timet dominum & dat ei gloriam: Qui igitur sic timet dominum: audiat uocem serui uel pueri eius: qui ambulauit in tenebris: & non erat ei lumen: qui non habuit speciem nec gloriam: Sed in similitudinem carnis peccatricis suscepit formam serui: ut peccatum in carne superaret: De hoc dicitur: quod superet hymnū domini: & innitatur super deū suū: Vt quicqd humanæ fragilitatis ē diuina maiestate corroboret atq; sustentet: Hoc iuxta hebraicum: cæterum secundum. lxx. de peccatoribus dicitur. Qui noluerunt obedire uoci filii eius & in tenebris gradiuntur erroris: & idcirco non habent lucem. Neq; enim fieri poterat ut in peruersam animam introiret sapientia. Qui nescierunt nec intellexerunt: & ideo in tenebris ambulant non enim fecerunt opera domini atq; mandata: nec seminauerunt sibi in iustitia: Neq; uindemiauerunt uitam: ut accenderent sibi lumen scientiæ: Qui enim desiderat sapientiam: seruet mandata: & dominus tribuet eam illi. Vnde & ad dominum dicitur: Lux præcepta tua. Et alibi. Mandatum domini lucidum illuminans oculos: Præcipiturq; impiis ut confidant in domino & peccatis ruentes illius innitantur: & sustententur auxilio.

Ecce omnes vos accendentes ignem accincti flāmis. ambulate i lumine ignis uestri: & flammis quas succendistis: de manu mea: Factū est hoc uobis in doloribus dormietis. LXX.

Ecce omnes vos ignem accendistis & cōfortatis flāmā: Ambulate i lumine ignis uestri: & flammam quā succendistis propter me: Facta sunt hec uobis in merore dormietis.

Nihil prodest exhortatio: nec post scelera spes salutis est. Omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt: omnes sibi ignem succedunt: flammamq; corroborant. Habent enim in se scēnū ligna stipulam spinas & tribulos: ac lolium q̄ æterno traduntur incendio: Vnde & in prouerbiis scriptū est: In multis lignis uiget ignis. Sin autem paruulus ignis grandem materiam cōprehendit grandis flamma quanta populabitur dicitur: Et in epistola quæ fertur ad hebreos: De terra q̄ profrens spinas & tribulos reproba sit: & maledictioni proxima finisq; illius in combustionem: Ergo qui accincti sūt flāmis: atq; circumdati & sibi incendiū roborauerunt: prouocātur ad salutem & dicitur ad eos. Ambulate in lumine ignis uestri: & in flammis quas succendistis: ut in pœnis atq; suppliciis discant dei potentiam ut redeant ad salutem: Significat autem iudaici populi uastitatem quod romanis traditi sint: Et captiuitatis iugum hucusq; sustineant: De manu enim christi hæc facta sunt omnia: & in mœrore ac doloribus dormient: Quia nec beneficiis: nec tormētis: dei filium recipere uoluerunt. Vnde loquitur ad eos. Ite in ignem æternum quē præparauit deus diabolo & angelis eius: Hoc est quod & apostolus ait: Peruenit enim super eos iras in fine huius capituli discimus: pro qualitate peccati ignem sibi unumquemq; succendere: Et quomodo in eodem manentes loco: & si dici potest lectulo alii sani sunt: alii febrium succenduntur ardoribus ex diuersitate humorū atq; prauitate diuersa supplicia sentientes: Sic & ignis q̄ a peccatoribus succenditur materiā in peccatis hēt: & i iniquitate de qua scriptū ē: Ardebit sicut ignis iniquitas & sicut gramē siccū uorabitur incendio.

CAPITVLVM. LI.

Adite me qui sequimini quod iustum est: & queritis dominum. Attendite ad petras unde excisi estis: & ad cauernam laci de qua precisi: Attendite ad habraam patrem uestrum: & ad sarram q̄ peperit uos: q̄a vnum vocauit eum & benedixi: & multiplicauit eum. Consolabitur ergo dominus: & syon: consolabitur omnes ruinas eius. & ponet desertum eius quasi delicias: & solitudinem eius quasi hortum domini gaudium & letitia inuenietur: & in ea gratiarum actio & vox laudis. LXX.

Adite me qui sequimini quod iustum est: & queritis dominum. Attendite in robustam petram quam excidistis: & in foveam laci quam fodistis. Respiciite in habraam patrem uestrum: & in sarram que peperit uos. q̄: vnus erat & vocauit: & benedixi ei: & dilexi illum: & multiplicauit eū & te nunc consolabor syon: Et consolatus sum omnia deserta eius quasi paradisu & ea q̄ ad occidentem sunt quasi paradisu domini: exaltationem & letitiam inueniet in ea: confessionem & uocem laudis dormientibus in merore ac dolore perpetuo: qui succenderunt sibi ignes & flammis robustissimas esse fecerunt.

Vos qui persequimini iustitiam & quæritis dominum. Significat autem apostolorū: & per apostolos credentium choros: Respiciite petram idest habraam patrem uestrum de quo excisi estis: & ad cauernam laci de qua præcisi estis. idest ad sarram quæ peperit uos. Et hoc considerate quod cū unius & centum esset annorum: & sterilem haberet uxorem multiplicauerim filios eius quasi stellas cæli: ita ut numerum uinceret multitudo. Si ergo de uno homine tanta populorum nata sunt milia. Quid mihi grande est ut instaurem ruinas syon & deserta eius mutem in paradisu uoluptatis: Et hortum domini quem plantauit deus in edē contra orientem: aut inueniatur in ea pro diuersis arboribus. Gaudium atq; lætitia confessio & uox laudis hoc iudei ad zorobabel tempora referunt. Quod post babyloniz uastitatem instaurata sit syon: ædificatumq; templum &

Super Esaiam.

templum & antiqua religio reddita: Sed quomodo supra dicitur ad syon: Afferent filios tuos in ulnis: & filias tuas super humeros portabunt. Et erunt reges nutricii tui. & regine nutrices tuæ. Et ecce isti de lōge ueniēt: & illi ab aqlone & mari & isti de terra australi: qñ dicit syō. Angustus mihi ē locus: fac mihi spatiū ut habitē q̄ mediocritatē excedunt illorum tēporum: Nec super terrena hierusalem impleta noscuntur. Sic & hic loquitur dominus ad eos qui persequuntur quod iustum est: Iuxta illud quod alibi dicitur. Quere pacem & sequere eam. Et iterum: Hospitalitatem persequentes. Et querent domino ut ex prioribus coniciant præsencia: & cum multo difficiliora iam facta sint hæc quæ promittuntur futura non dubitent. Porro iuxta septuaginta persecutoribus iustitiæ dicitur: ut aspiciāt in robustissimam petram quam exciderunt: & in foueam laci quam foderunt de se in dominum saluatorem: De quo apostolus loquitur. Petra autem erat christus. & alibi scriptum est. Statuit supra petram pedes meos. Et iterum: In petra exaltabis me: Huius enim latus lancea perfoderunt: de quo exiuit sanguis & aqua: & huius foderunt manus & pedes. Dicente ipso domino saluatore: Foderunt man⁹ meas & pedes meos: dinumerauerunt omnia ossa mea: Possumus excisam petram sepulchrum dicere saluatoris: In quo conditus est: & resurgens a mortuis: innumerabiles filios genuit: & appellatus est habraam: I deus pater multarum gentium. Sicut sarra prius sterilis: interpretatur ecclesia: quæ alio nomine appellatur syon. quam dominus consolatus est: Et posuit deserta eius quasi paradysum: Plures enim filii desertæ: magis quam eius quæ habet uirum: Quodq; dicitur: Et ea quæ ad occidentem sunt: Ponam in paradysum domini: siue in hortum dei: Significat illud quod sedentibus in tenebris & umbra mortis Lux repentina surrexit. Pro paradiso in cuius loco nos delicias uertimus: In hebraico ponitur eden: De quo in principio geneleos scriptum est. Et hoc notandum: quod in syon quæ comparatur paradiso dei: aliud esse non debeat: Nisi gaudium lætitiæ: confessio: & uox laudis: ut quod in cælis facturi sunt sancti cum angelis dei. Hoc etiam in terra iugiter in domini laude meditentur.

Attendite ad me populus meus: & tribus mea me audite quia lex a me exiet: Iudicium meum in lucem populorum requiescet: Prope ē iustus meus: egressus ē saluator meus: & brachia mea populos iudicabunt. Ad insule expectabunt: & brachium meum sustinebunt. LXX.

Audite me populus meus: & reges ad me attendite. Quia lex a me egredietur: salus mea & in brachio meo sperabunt. Semel in hebraico dicitur. Attendite: secundo iuxta septuaginta audite me audite me ut doceat nos: & auribus corporis & sensu animæ audire debere: prouocaturq; gentium multitudo: quis est populus dei ut diligenter audiat quæ dicuntur: De quo zacharias: Confugient inquit gentes multæ ad dominum & erunt ei in populo. Siue ut quidam uolunt. Populus appellatur reliquiæ ex israel credentium: & tribus siue gentes hi qui crediderunt ex multitudine nationum. Dicente nationibus moyse in deuteronomii cantico. Lætamini gentes cum populo eius: Pro tribu quam nos interpretati sumus. Theodotio genus. Symachus gentem. Septuaginta reges transfulerunt: Nos enim sumus & tribus: & gens: & genus domini regale sacerdotium: Qualis fuit & habraam qui rex appellatus est: & cæteri sancti de quibus scriptum est: Nolite tangere christos meos: Quid est quod iubentur audire: quia lex inquit a me egredietur: & iudicium meum in lucem populorum siue gentium: Hic lex euangelii ostenditur specialis quæ exiet de syon: Non moyse quæ olim in sina data est. Iudiciūq; eius in lucem gentium procedet: per quod statuit atq; decreuit omnes gentes esse saluandas. ac ne forsitan putaremus longo post tempore quod promisit esse uenturum. Infert. Prope est iustus meus: siue iustitia: Christus enim a patre factus est nobis sapientia & redemptio sanctitas ad iustitiam & omnia quibus uirtus nominibus appellatur. Pulchræq; dicitur: iustitia processura: ut nequaquā una gens: sed omnis saluetur orbis: Q̄ autem saluator siue salus quod hebraice dicitur iesus appelletur filius dei: qui missus a patre est: Symeon tenens puerum in ulnis suis loquitur. Nunc dimittis seruum tuum domine: quoniam uiderunt oculi mei salutare tuum: quod præparasti in conspectu omnium populorum. lumen & reuelationem gentium: Quoq; sequitur: Et brachia mea populos iudicabunt Siue iuxta septuaginta: in brachio meo gentes sperabunt: Vel hoc significat quod omnes uirtutes illius iudicentur: uel quod in christum qui est brachium & fortitudo dei omnes crediture sint nationes: Dicitur & in alio loco. Tuum brachium cum potentia: Confortetur manus tua: & exaltet dextera tua: Et iterum. Canite domino canticum nouum: saluabit dextera eius. & brachium sanctum illius: dextera enim & brachium domini: ipse ē qui prius perditos saluabit sibi. Nullus periet de his quos ei pater dederat. Quod autem insule uel animæ sanctorum quæ in persecutionibus mundi istius firma in deum solidatæ sunt fide uel ecclesiarum ex gentibus multitudo dicatur crebro exposuimus: Et sicut brachium domini saluatorem: sic brachia eius quæ populos iudicent oēs sanctos possumus intelligere: in quibus deus mundum iudicabit.

Leuate in celos oculos vros: & videte sub terra deorsū: Quia celi sicut fum⁹ liq̄scent: & terra sicut uestimentū atteretur: & habitatores eius sicut hec interibunt. Salus autem mea in sempiternum erit: & iustitia mea non deficiet. LXX. Leuate in cælum oculos nostros & inspicite terram deorsum: quoniam cælum sicut fumus firmatum est. Terra autem sicut uestimē-

tum in uetascet: & habitatores eius sicut hæc morientur. Salutare autem meum in sempiternum erit: & iustitia mea non deficiet. Hoc est quod dominus loquitur in euangelio: Cælum & terram pertransibunt: uerba autem mea non præteribunt. Et dauid in psalmo canit. A principio tu domine terram fundasti: & opera manuum tuarum sunt cæli: ipsi peribunt: tu autem permanes: & omnes sicut uestimentum uetascunt: & sicut pallium inuolues eos & mutabuntur. Ex quo ostenditur. Perditionem cælorum non interitum sonare: sed mutationem in melius. De quibus dicitur. Erit cælum nouum & terra noua: quæ ego faciam permanere in conspectu meo. Si enim de sanctis scriptum est. Omnes quidem dormiemus: sed non omnes immutabimur. Et in quattuor psalmorum titulis legitur: pro his qui immutabuntur. Quanto magis hoc de cælo ac sole stellisque credendum est. Quando luna solis lumen accipiet: & sol septuplo fulgore rutilabit. Vnde & omnis creatura cõgemescit & parturit: expectans liberationem filiorum dei ut mutetur in melius & non solum animæ hominum quæ immortales sunt: sed & corpora mutentur in glorificatam substantiam. Oportet enim corruptiui hoc induere incorruptionem: & mortale hoc induere in mortalitatem. Cui autem cælum uetascat & terra consequenter: & ea quæ cæli circulo continentur: & homines qui sunt habitatores terræ: Sicut hæc morientur non in interitum sui: sed in abolitionem uilitatis antiquæ: & nouationem futuræ gloriæ: quando fulgebunt iusti sicut sol: & abeuntibus præteritis atque antiquis facta fuerint omnia noua. Quidam perire & uetascere pro abolitione & morte accipiunt. Iuxta illud quod in catholica epistola legimus: Cæli qui nunc sunt & terra: eodem uerbo reseruata sunt igni. Et iterum: elementa ardentia soluentur. Quæ quidem & philosophorum mundi opinio est. omnia quæ cernimus igne peritura: Vnde & apostolus: pertransit ait figura mundi huius conplantibus nobis: non ea quæ uidentur: sed quæ non uidentur. Quæ enim uidentur: temporalia sunt: quæ autem non uidentur: æterna. Tale quid & iohannes apostolus scribit: Mundus pertransit: & desiderium eius: Et in hebraico dicitur. Cæli sicut fumus liquefcent. Siue iuxta aquilam & symachum: comminuentur in nihili: & in salis modum conterentur & euanescent quorum prior dixit

alter:

quod a comminatione & deliquio salis:

trahere manifestum est. Pro quo miror quid dicere uoluerint: lxx. Cælum sicut fumus firmatum est. Si enim firmata pro robore accipitur quomodo fumo quod firmum est comparatur: Nisi forsitan possumus hoc dicere. Quod omnis cælorum firmitas: & robur: & fortitudo: uento inanissimum: & fumo qui in auras soluitur coæquetur. Iuxta ecclesiastes. Vanitas uanitatum: omnia uanitas. Illudque dicendum. Quod si cælum & terra peribunt atque uetascunt: qua consequentia habitatores eius: sicut ista moriantur atque dispereant. Cum animas esse perpetuas: & resurrectione corpora nouerimus: ex quo perspicuum est cælum & terram non perire: in nihili redigi: sed in melius cõmutari.

Audite me qui scitis iustum populus: lex mea in corde eorum: Nolite timere opprobrium hominum: & blasphemias eorum ne metuatis. Sicut enim uestimentum: sic comedet eos vermis & sicut lanam sic deuorabit eos tinea. Salus autem mea in sempiternum erit: & iustitia mea in generatione generationum **LXX.**

Audite me qui scitis iudicium populus: cõtinuus lex mea in corde eorum: Nolite timere opprobrium hominum & contemptu eorum ne vincamini. Sicut enim uestimentum consumuntur tempore: & sicut lane comedentur a tinea: iustitia autem mea in eternum erit: & salus mea in generationes generationum.

Qui supradixerat: lex a me egredietur: & iudicium meum in luce gentium. Nunc ad eosdem loquitur. Qui sciunt iudicium eius: & legem illius habent in cordibus suis: ut omnia cum iudicio faciant: & habeant legem quam per hieremiam dominus pollicetur dicens. Statuam testamentum nouum. non iuxta testamentum quod disposuit patribus eorum: sed statuam testamentum dans leges meas in mentibus eorum: & super cor eorum scribam eas: & ero eorum deus: & ipsi erunt populus meus: ut nequaquam uiuant iuxta litteram: sed iuxta spiritum instaurantes naturalem legem in cordibus suis. De qua scribit & apostolus. Cum enim gentes quæ non habent legem: naturaliter ea quæ legis sunt faciunt: isti legem non habentes sibi ipsi sunt lex qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis: De qua lege significatur in psalmo. Os iusti meditabitur sapientiam: & lingua eius loquetur iudicium. Lex dei in corde illius: & non supplantabuntur gressus eius. Et quia sciebat spiritus prophetalis. Multas persecutiones credentibus fore exhortatur eos ad fortitudinem immo ad contemptum eorum qui eos persecuturi sunt. Quod & dominus in euangelio loquebatur: Nolite timere eos qui occidunt corpus: animam autem non possunt occidere. Sed potius eum time te: qui potest animam & corpus perdere in gehennam. Et in alio loco. Gaudete cum omne malum dixerint aduersum uos mentientes. Sicut enim uestimentum consumitur uerme uel tempore & sicut lane a tinea deuorantur. Sic omne persecutorum opprobrium cum persecutoribus pertransibit. Vnde & apostoli gloriabantur quod digni essent habiti pro domino pati contumelias. Gloriabantur autem quod salus & iustitia domini quæ eis uictoriam & præmia repromiserat: Idest dominus atque saluator permaneat in æternum. Vnde in utraque generatione prioris populi & posterioris qui aduentum illius receperunt: De quo & supra dicitur. Prope est iustus meus: egressus est saluator meus.

Confurge

Super Esaïam.

Consurge consurge induere fortitudinē brachium dñi: Consurge sicut in diebus antiquis in generationibus seculorum: Nūqd nō tu percussisti supbū: vulnerasti draconē: Nūqd nō tu sic casti mare aquā abyssi vehemētis: Qui posuisti profundū maris viā vt transirent liberati: Et nūc q redēpti sūt a dño reuertent: Et veniēt i syō laudātes: & letitia sc̃piterna sup capita cor: gau diū: & letitiā tenebūt: fugiet dolor & gemitus.

LXX.

Exurge exurge hierusalē: & iduere fortitudinē brachii tui: exurge sic i p̃cipio diei: Sicut ge neratio sempiterna: Nōne tu es q excidisti latitudinem dissoluisti draconem: Nōne tu es qui desertū fecisti mare aquas abyssi multas: que posuisti profundum maris viam transitus his q fuerant liberati & redempti: A domino enim reducentur: & venient in syon cum letitia & exulta tione eterna: In capite. n. eorum laus & letitia apprehendit eos: Fugit dolor & mero: & gemitus.

Nomen hierusalem quod hic a. lxx. additum est: nec in hebreo habetur: nec ullus triū interpretū posuit: Vnde obelo pr̃notandū est: & sic cum superiori sensu sequēs capitulum copulandum: Do minus credentes in se fuerat cohortatus dicēs: Nolite timere opprobrium hominū: & blasphemi as eorū ne metuatis: Salutēq suā & iustitiam sempiternā eis promiserat in auxilium: que nō est alia pr̃ter christū: Brachiū dñi de quo supra dixerat: & in brachio meo gentes sperabunt. Vnde popul⁹ loquitur ad brachiū domini & eius depr̃atur aduētum: & promissū implorat auxiliū dicens. Cō surge consurge induere fortitudinē brachii dñi: Cōsurge sicut in diebus antiquis: & omnē tuā exer ce fortitudinē: ut qui per multa secula sanctos tuos de periculis liberaſti: etiam nos tua fortitudine protegas: Tu es enim qui percussisti superbū: vulnerasti draconē regem ægypti pharaonē: Qui & in ezechiel draco magnus appellatur: Tu siccasti mare rubrum: ut per aquas uehemētissimas: & pfun dum maris uia tuus populus reperiret: & ægyptios fugeret persequētes: Qui igitur ista fecisti nūc quoq redēptos & liberatos sanguine tuo reduc in syon: & in caestē hierusalē siue in ecclesiā quā tibi tuo sanguine pr̃parasti: In qua cū fuerint gaudebūt letitia sempiterna & dicēt: Domie ut scu to bonæ uoluntatis tuæ coronasti nos: Habebunt enim gaudiū atq letitiā fugiente dolore & ge mitu: Hoc iuxta hebraicū. ceterū iuxta. lxx. hierusalē idē peccatrix anima prouocatur: Vt induat for titudinē brachii sui: & priora assumat opera sicut fuerat anteq caderet: quādo in die uersabatur & lu ce: Tu es enim inquit q superaſti latā & spatiosā uia quæ ducit ad mortē & dissipasti draconem colubrū tortuosū: De quo & in psalmis legitur: Tu cōtriuisti capita draconū in aqs: Memento prio ris fortitudinis tuæ quod seculi huius calcaueris mare: & illud feceris esse desertum & uia repperis in mediis fluctibus: Vnde & apostolus petrus per mare huius seculi transiit ad dñm: & q fide am bulabat cœpit ifidelitate mergi: Nisi qd dextera dñi sustētatus est: Sicut igitur pro uictoria: domino auxiliāte cōcessa est: Sic & reuerſis post pœnitentiā & audiētib⁹: Nūqd q cadet nō resurget dicit dñs: Et cōuertimini ad me filii cōuertētes: & ego sanabo contritiones uestras: Ipse porriget manū & re ducet eos in syon speluncam culmenq uirtutū cū gaudio atq letitia sempiterna: & ponet in capite eorum laudem atq letitiā: Sapientia senis oculus in capite eius: & hanc habebunt coronam istoq diademate protegentur ut semper gaudeant: & laudent dominum quia pro dolore & ge mitu successerunt gaudia.

Et ego ipse consolabor vos: Quis tu vt timueris ab homine mortali: & a filio hominis qui q̃si fenum ita areſcet & oblitus es dei factoris tui: Qui tetendit celum & fundauit terrā: & formidasti iugiter tota die a facie furoris eius qui te tribulabat & parauerat ad percidendum: Ubi nunc est furor tribulantis: cito veniet gradiens ad aperiendum: & non interficiet vsq ad internitionem: Nec deficiet panis eius: Ego autem sum dominus deus tuus qui conturbo mare: & intumescūt fluctus eius: dominus exercituum nomen meū: Posui uerba mea in ore tuo: & in ymbra manus mee p̃texi te: Et plātes celos & effūdas terrā: & dicas ad syon popul⁹ me⁹ es tu.

LXX.

Ego sū ego sū ipse q cōsolor te: Scito que fueris & timueris ab hoīe mortali: & a filio homi nis: Qui quasi fenu arefacti sūt: & oblitus es dei factoris tui: Qui fecit celū & fundauit terram: & timebas semp cunctis diebus faciem furoris tribulantis te sicut cogitauit auferre te: & nunc ubi furor tribulantis te: Cū .n. salua facta fueris: nō stabit neq permanebit: & non occidet in corru ptione: & non deficiet panis eius: quia ego deus tuus qui conturbo mare & sonare facio fluctus eius dominus sabaoth nomen mihi: ponam uerba mea in ore tuo: & in ymbra man⁹ mee p̃te gā te: in qua statui celū & fūdaui terrā: & dicet syō populus me⁹ es tu.

Credientiū populus brachium domini: qui ipse est dei uirtus deiq sapientia fuerat depr̃catus: ut confurgeret & sibi pr̃beret auxilium: Et illo pugnante pro sanctis gaudium atq letitia fugato do lore & gemitu omnia possiderēt: Itaq uel brachiū domini: uel dominus ipse respondit: (Ego sum ego sum:) & nequaq p prophetas sed ipse uos cōsolabor: Deus misericordiarum: & pater totius cō solationis: Mirorq quomodo me dicente supra: Nolite timere opprobriū hominum & blasphemi as eorum ne metuatis: Timueritis persecutorum rabiem: & nescieritis eos esse mortales qui istar ſor ni areſcunt repente & pereunt: & certe eo tempore quō illos mœnebas oblitus es domini factoris tui: Si enim mei semper memoria in tuo fuisset corde uersata: nūq timuisses homines qui in cinerē dissoluendi sunt: & cuius oblita es dei qui celos incredibili uirtute suspendit: & terram stabili mole

O

fundauit: & timuisti aduersarios tuos. Nō ad breue: qđ poterat tibi aliqua ex parte cōcedi. Sed iugiter & tota die ut cum haberes lumen fidei: & tenebræ te formidinis possiderent: & eius qui pugnabat esse periturum. Vbi est ergo nunc persecutorum superbia: ubi potentia secularis: quæ in te ore rabido seuebant. Cito ueniet filius meus gradiens & conculcans aduersarios tuos ut aperiat tibi uiam uictoriæ, siue ut inferos referet. qui nō interficiat usq; ad internitionem. Sed uelit saluare cōuersos. Deniq; panis illius quod interpretatur euangelio probante doctrina nunquā deficiet. Sed semper uolentibus ad uescēdum patebit. Simulq; apostropham facit ad filium quem cito promittit esse uenturum. Et cuius panem dicit esse perpetuum. Quod ipse sit iuxta dispensatōem carnis assumptæ dominus deus eius: qui conturbari faciat mare: & itumescere fluctus eius. Ut aduersum seruos suos persecutorum infletur superbia. quæ iterum auxiliante domino conquiescat. Dicitq; quod posuerit uerba sua in ore eius. Quicquid enī filius loquitur uerba patris sunt: & in umbra manus suæ protexit eum. Et idcirco protectus sit ut plantet cælos nouos: & fundet terrā nouam: & dicat ad syon. hoc est ad ecclesiam populus meus es tu. Ergo syon non est alia nisi populus dei. Symachus in eo loco ubi nos diximus. cito ueniet gradiens ad aperiendum: & nō interficiet usq; ad internitionem ita interpretatus est. Cito infernus aperietur & non morietur in corruptionē. Sub auditur christus qui in quintodecimo psalmo loquitur. Non derelinques animam meam in inferno: nec dabis sanctū tuum uidere corruptionem. In eo quoq; loco ubi nos iuxta hæbraicum & aquilam uertimus. Posui uerba mea in ore tuo. & in umbra manus meæ. protexi te. Ut plantes cælos & fundes terram: & dicas ad syon populus meus es tu. Ille sic transtulit. Ponam uerba mea i ore tuo: & in umbra manus meæ protegam te. In qua plantaui cælum & fundauī terram: & dicam syon populus meus es tu. Iuxta. lxx. ad omnem credentium dicitur animam: quod creata ad imaginem & similitudinem dei: suam ignorauerit dignitatem. Sed timuerit hominem & filium hominis: qui solum potest corpus occidere: & immortalem se esse nescierit. Nec dixerit cū propheta. Dominus illuminatio mea: & saluator meus quem timebo. Dominus? protector uitæ meæ: a quo formidabo. Et iterum dominus adiutor meus non timebo qđ faciat mihi homo. Dominus auxiliator meus: & ego despiciam inimicos meos. Quid sit autē homo. alio uersiculo demonstratur. In domino sperabo. nō timebo quid faciat mihi caro. Vnde & nūc dicitur. Timuisti ab homine mortali: & a filio hōis: qui sicut foenū arefacti sunt. oīs. n. caro foenum: & omnis gloria eius quasi flos foeni: & territa iudicis potestate oblita es quod ipse esset protector tuus: qui cælum fecit & terram: & omnia elementa quæ cernimus. uel eos cælos qui portant imaginem supercælestis: & eam terram quæ semetē tem domini multiplicat. Illud autem quod supra dicitur. Et non occidet in corruptionem: & non deficiet panis eius. De theodotionis editione ex hæbraico additum est. Ipse conturbat mare & sonare facit fluctus eius. Cui & in psalmis canitur. Tu dominaris fortitudinis maris. & commotionē fluctuum eius tu mitigas. In hieremia quoq; scriptum est. Non timebitis dicit dominus: & a facie mea non formidabitis: qui posui harenas terminum maris. Præceptum sempiternum quod non præteribunt. Turbata sunt maria: quando sagena domini extraxit piscium multitudinē. Et posuit dominus uerba sua in ore credentis & i umbra manus suæ protexit eum. Qui & in euangelio loquitur. Quando tradiderint uos nolite cogitare quomodo aut quid loquamini. Dabitur enim uobis i illa hora quid loquamini. Non enim uos estis qui loquimini: sed spiritus patris uestri qui loquitur in uobis. Et in alio loco dicit ad iustum. Dilata os tuū & implebo illud. Et iterum. Aperi os tuum uerbo dei. Dominus enim dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa. Vnde ad interierem hieremiæ hominem loquitur deus. Postquā tetigit os eius. Ecce ego dedi sermones meos in ore tuo. Qui poterat cum psalmista canere. Misit in ore meo canticum nouum. hymnum deo nostro. Quis autem hæc operatus est omnia: nisi dominus atq; saluator. Qui cælū fecit & terram & dicit syon. Populus meus es &. Quod proprie ecclesiæ conuenit de gentibus congregatæ: & in oīes credentibus pollicetur. Vocabo nō populum meū populū meū: & ipse dicet mihi deus meus es tu.

Elenare elenare consurge hierusalem. que bibisti de manu domini calicem ire eius usq; ad fundum. Calicem soporis bibisti & potasti usq; ad feces. Non est qui sustentet eam. ex omnib; filiis quos genuit. Et non est qui apprehendat manum eius ex omnibus filiis quos enutrit. duo sunt quæ occurrerunt tibi. Quis contristabitur super te: vastitas & contritio: & famis & gladius: quis consolabitur te. LXX.

Exurge exurge elenare hierusalem. que bibisti de manu domini calicem furoris eius. Calicē enim ruine. furoris cibisti & euacuasti: & non erat qui consolaretur te ex omnibus filiis tuis quos genuisti: & non erat qui apprehenderet manum tuam neq; ex omnibus filiis tuis quos exaltasti. Duo hæc contraria tibi. quis contristabitur te cum ruina: & cōtritio fames & gladius quis consolabitur te.

Hierusalem & syon esse. Sepe docui quarum syon quæ interpretatur specula eo quod in monte sita sit arx uocatur. Reliqua autem urbis pars hierusalem dicitur. quæ prius appellabatur iebus & salē: quam nunc propheta cohortatur ut surgat. quæ prius negatiōe cormerat dicens. In domini passione crucifige crucifige talem. Non habemus regem nisi cæsarem: Et agat pœnitentiam:

Super Esaiam.

poenitentiam: & captiuitatis sentiat malis cur suum offenderit creatorem: solent medici amarissima antidotum quae ex gustu nomen accepit dare stomacho nauseanti: ut noxios humores euomat. Et pos sit coctos cibos atque digestos in alium transmittere. Quos flegmatum magnitudo digerit non sinebat. Igitur & hierusalem quae bibit de calice furoris domini: & de conditi eius quae symmachus cratere interpretatus est. Et quem iuxta genesios librum ioseph in sacculo fratris beniamin iussit abscondi iubetur de ebrietate consurgere eo quod biberit & uacuefecerit & potauerit eum usque ad feces: quod tres uno indicauere sermone.

Hic est calix de quo in psalmis legimus. Calix in manu domini uini meri plenus mixto. Et inclinauit ex hoc in illud. Verumtamen fex eius non est exinanita. Bibent omnes peccatores terrae. De quo & ad hieremiam deus loquitur. Sume calicem uini meri de manu mea: & propinabis cunctis gentibus ad quas ego mittam te. Et bibent & uoment & insanient a facie gladii quem ego mittam in medio eorum. Cumque aliis gentibus & hierusalem urbi bus quae uideat propinasse se dicat infert. Sic dicit dominus omnipotens deus israel. Bibite & inebriamini & uomite: & cadite a facie gladii quem ego mittam in medio uestri. Et notandum quod calix iste furoris domini gladius eius sit qui in medio mittitur peccatoribus. In quo questio nascitur. Quomodo post potum ebrietate uomitumque & ruinam in hieremia dicatur Hierusalem non posse consurgere: & nunc per esaiam loquatur ad eam. Eleuare eleuare consurge hierusalem: quae ita soluitur. Quadiu quis bibit calicem & inebriatur: & insanit uomitumque & corrui non eum posse consurgere. Nec dum potauit calicem domini nec peruenit ad feces ut eum usque ad fundum biberet. Nunc autem ad hierusalem de praeterito dicit tempore quae bibisti de manu domini calicem furoris eius: & nunc quae bibis. Simulque considerandum: quod non propheta: non apostolus ex inde fuerit in iudaea. Qui eam consolatus sit: & apprehenderit manum eius & iacentes eleuauerit: ex quo manifestum est: quod post ultimam captiuitatem ista dicantur. Alioquin in babylone: & post babylonem hezechiel & ceteros prophetas habuisse eam narrat historia. Quod autem dicit duo sunt quae occurrerunt tibi: siue duo haec contraria tibi. Quis contristabitur super te: & pro duobus infert quattuor uastitas & contritio famis & gladius: illi simile est quod in psalterio canitur. Semel locutus est deus duo haec audiui. Quia potestas dei: & tibi domine misericordia quia tu reddes unicuique iuxta opera sua. Et ibi enim semel loquitur deus quod omnipotens sit: & duo audiuit propheta quod omnipotentia illius in utraque parte praeualeat. Ut & poenitentibus tribuat misericordiam & permanentibus in peccato reddat supplicia quae merentur. Iuxta quod & in hoc loco duo occurrunt hierusalem: quae singula bina habent. ruinam enim siue uastitatem sequitur contritio: famem & gladium interitus. Possumus haec iuxta anagogen: & super animam intelligere peccatricem: quae nolens bibere calicem furoris domini. Dicit in psalmo. Domine ne in furore tuo arguas me: neque in ira tua corripias me. Sin autem biberit bonum est ei sua sentire supplicia: & audire dominum dicentem. Cum ira furoris mei transierit rursus curabo. Et alibi. Nunquid qui cadit non resurget dicit dominus.

Filii tui proiecti sunt. Dormierunt in capite omnium uiarum: sicut oryx illaqueatus pleni in indignatione domini: increpatione dei tui. LXX.

Filii tui indigentes & dormientes in capite omnium uiarum. Sicut beta semicocta pleni furoris domini: & deficientes a domino deo.

Pro beta semicocta reliqui interpretes orygem captum & illaqueatum transfulerunt: qui hebraice appellatur: tho. quod genus bestiae nascentis in heremo inter mundana animalia in leuitico & deuteronomio ponitur. Pro quo. Lxx. syra lingua opati sunt thoreth. quae dicitur beta. hoc de nomine: transeamus ad sensum. Filii tui sicut oryx uenatorum laqueis in retibus dormierunt. In compitis & plateis: & super nudam humum nuda membra ponentes. indignationem domini: & increpationem dei sui propriis meritis indicant. Porro iuxta. Lxx. qui noluerunt habere diuitias speciales in uerbo & scientia & in operibus bonis: sed fuerint pauperes qui non sustinent cominationem nequaquam habitabunt in domibus quae uirtutibus extruuntur. Sed in principiis uiae & exitum tagentes omnia & omnia relinquentes: qui recte dormire dicuntur illo somno de quo scribitur. Dormierunt somnum suum & inuenerunt nihil. Quo somno consopiuit eos rex assyrius: & comparatur beta semicocta: quod genus holeris est uilissimi & fragilissimi. De quibus holeribus: puto illud in psalmis dici. Ne zeleris in malignantibus: neque emuleris facientes iniquitatem. Quia sicut scenum uelociter arefcit: & sicut olera herbarum cito decidit. Est enim egrotantium cibis: qui semel incredulus est appellatur beta cruda. Qui autem simplici contentus fide absque ratione & dogmatum ueritate facit opera iustitiae: potest dici beta cocta. Porro qui inter uitia atque uirtutes medius fluctuat: & duplici corde accedit ad seruitutem dei iste rectissime uocatur beta semicocta: ad quem & in apocalypsi iohannis loquitur deus. Utinam autem calidus esses aut frigidus. Nunc autem quia tepidus es euomam te. Qui tepidi & dormientes pleni sunt furoris domini: & dissoluti siue deficientes per dominum deum non quo dominus dissolutionis eorum causa sit. Qui mortem fecit: nec delectatur in perditione uiuentium. Sed quo qui in lege peccauerunt: per legem iudicentur: quae operatur iram dei his qui praeuaricatores eius sunt.

Idcirco audi hoc paupercula & ebria non uino. Hec dicit dominator tuus dominus & deus tuus qui pugnauit pro populo suo. Ecce tuli de manu tua calicem soporis fundum calicis indignationis mee. Non adicies ut bibas illam ultra: & ponam illam in manu eorum qui te humiliauerunt: & dixerunt anime tue incuruare

ut trāseamus & posuisti ut terram corpus tuum pertranseuntibus.

LXX.

Propterea audi humiliata & ebria nō avino: sic dicit dñs deus q iudicat populū suū. Ecce tu li de manu tua calicē ruine cōdi furoris mei: & nō adicies bibere illū ultra: & dabo eū in manus eorum qui te iniqz opprēsserunt: & humiliauerunt: qui dixerunt anime tue. Inclinare ut transeamus: & posuisti equalia terre media tua a foris transeuntibus.

O hierusalem cui dixi. Eleuare eleuare cōsurge & age pœnitentiā: qā bibisti de manu dñi calicē furoris eius. Et epotasti eū usq; ad feces: & filii tui q in toto orbe disp̄si sunt ductiq; captiui: iacuerūt in plateis: & in capitibus uiarū. Scito te eē paupculā: & humiliatā: & ebriā nō uino: sed furore dñi. Idcirco si egeris pœnitentiā: & eleuata surrexeris: scies calicē soporis & ruinae. Siue iuxta symmachū & theodotionē lacerationis & cōmotiōis: de manu tua eē tollendū: & condy. Pro quo & in hoc loco symmachus craterē interpretatus ē. Te ultra nō eē bibiturā sed tradendū aduersariis tuis. Qui dixerūt animā tuā incuruare ut transeamus: illisq; dicētibz. uolūtate ppria incuruata es: & posuisti quasi terrā corpus siue dorsum. Vel iuxta. lxx. media & ceruices tuas foris: & trāseuntibus: hoc iuxta historiciā dictū sit. Q d hierusalē si eleuare uoluerit atq; cōsurgere: neq; bibat calicē furoris dñi: nec patiatul ultra quā prius sustinuit: cæteq; ut ueniamus. Iuxta. lxx. ad itelligētiā spūalem: animā dicitur humiliatā uitiis: & ebriā pturbationibus: ut sciat dñm habere se iudicē: & de oībz reddi turā se eē rationē. Quod si fuerit ad meliora cōuersa auferendū calicē ruinae de manib; eius: & craterē furoris dñi qui supplicia cōtineat. De quo & hezechiel dicit ad hierusalē. Calicē sororis tuæ sar mariae bibes. pfundum & latū ut inebrieris. Tradendū in manib; eorū qui eā humiliauerant. haud dubiū qn aduersarias significet potestates: quā dixerunt animā illius incuruare ut transeamus. In quo pariter adnotandū: quod nō eā incuruauerint: nec uim fecerint ut prius erecta inclinaretur in terrā: sed pprio arbitrio dereliquerūt. Illa aut uolūtate sua posuerit ceruices uel dorsum siue totum corpus suū nō intus: sed foris his qui eā cōculcauerint. Tale qd & in euāgelio legimus: quod decē & octo annis satanas incuruauerat mulierē quā dñs ad statū pristinū erexit: ut possit dicere. Leuauī oculos meos ī mōtes uñ ueniet auxiliū mihi. Et ad te leuauī oculos meos q habitas ī celo. Ca. lli.

Consurge cōsurge induere fortitudinē tuā syon induere uestimentis glorie tue. Hierusalem ciuitas sancti: q nō adiciet ultra ut p trāseat p te incircūcisus & imūds. LXX.

Exurge exurge induere fortitudinē tuā syon: & induere gloria tua hierusalē ciuitas sancta: nequaquā ultra adiciet ut p trāseat per te incircūcisus & immundus.

Rursum & in hoc loco nomē syon superius additū est: & idcirco iugulatū uerū: cui ergo supra dixerat. Eleuare eleuare cōsurge hierusalē. Nūc eidē loquitur: cōsurge cōsurge induere fortitudinē tuā syon. Quā sit aut syon: sequēs uersus ostēdit. Induere uestimētis gloriæ tuæ hierusalē. Hoc diximus ut hierusalē & syon unā pbem; urbē. Præcipiturq; ei: ut lugubria uestimēta deponat: & induatur his quæ habuit antequā biberet de manu dñi calicē furoris ei; appellaturq; ciuitas sanctuarii. Hoc enim sonat pp templū quod in ea cōditū fuit. Siue sancti pp notitiā dei: uel sancta quia sola in orbe terrarū acceperat legē. Vnde & post resurrectionē saluatoris apparuerūt corpora mortuorū ī ciuitate sancta. Quæ utiq; pp blasphemā & missas ī dñm manus sancta eē nō poterat. Quodq; pmittitur. Si surrexerit post ruinā: & induta fuerit fortitudine: & gloria sua: nequaquā ultra transitū rū p eā incircūcisum & imundū. Hoc significat quod & paulus apostolus dicens. Quæ participatio iustitiæ cū iniquitate? Quæ societas luci ad tenebras? Quæ cōuētiō xpī ad belial? Quæ pars fidei cū infidele? qui cōsensus tēplo dei cū ydolis. Quæ quidē ut expōere cœpim; & ad animā statū uniuersa referūtur. Quod si p pœnitentiā pristinū robur receperit. Vocetur habitaculū sancti: & fiat tēplū dei. Et nequaquā p eā incircūcisus & imundus. transseat. De quibus dictū est. Ab occultis meis mūda me domie: & ab alienis parce seruo tuo. Si mei nō fuerūt dominati tūc imaculatus ero: & emūdabor a delicto maximo. Oīa aut quæ promittuntur syon & hierusalē. Nō ut iudæi somniāt ad lapides illius & cineres fauillasq; dicūtur: ut istauretur ī pristinū statū. Sed ad populū hierusalē q occidit pphetas & lapidauit eos qui ad se missi erāt. Et ad extremū ē in filiū dei misit manus. Qui corruens in passione xpī in resurrectionē illius suscitatus est: quia multa milia crederunt de iudæis: & reliquæ saluæ factæ sunt. Eadē & de ecclesia possumus dicere: quæ uisio pacis & specula si in heresim corruerit. Iubetur exire: & pristinae fidei ornamenta suscipere. Et si fuerit suscitata sanctitatis ei & cōtinētiæ præmia pmittuntur: ut nequaquā p eā trāseat incircūcisus & imūds. Quod nō ad carnis cōscisiōes atq; præputiū: sed ad opē imūditia: siue munditiā referri potest: ut incircūcisos uocemus imundos: qui corporis uoluntati & libidini seruiunt. Deniq; ad circūcisos carne uō spiritu loquitur hieremias. Oēs gentes incircūcisæ carnes filii aut israhel incircūcisi sunt cordibus suis. Et beatus apostolus de uirginitate & cōtinentia ac nuptiis disputās: iecit in medio circūcisus aliq; uocatus est: nō adducat pputiū: in præputio uocatus ē nō circūcidatur. Quod mihi uidetur aliis uerbis dicere absq; uxore uocatus est: & credidit nō ducat uxore. Vel ecōtrario habēs uxore in xp̄m credidit. Nequaquā diuortiū faciat: quē sensum: nō solum in circūcisione & ī præputio: sed in libertate ac seruitute custodit. Ut liberos uocet uirgines & cōtinētes seruos q uxori debitum reddant: neq; enim potestatis nostræ est præputium adducere post circūcisionē iuxta eos qui

Super Esaiam.

eos qui in machabeorum libro dicuntur: sibi fecisse præputia. Quod de nascentibus filiis: & nō de patribus dicitur haud qui liber uocatus est magis seruus est xpi cum in xpi baptismo nulla sit differētia. Iudæi ethnici. græci: & barbari uiri et mulieres liberi ac serui.

Excute de puluere cōsurge sede hierusalem solue vīcula colli tui captiua filia syon. Quia hec dicit dominus: gratis uenundati estis: & sine argento redimemini. LXX.

Excute puluerem: & surge sede hierusalē. Solue vīculum colli tui captiua filia syon. Quia hec dicit dominus: gratis uenundati estis: & sine pecunia redimemini.

Nequaquā ad hierusalē id est ad ruinas lapidū illius: & cineres ac fauillas, ppheta eē sermonē: sed ad populum qui habitet in ea: & pp effeminationē animi filia syon uere enim captiua ē populus iudæorū. Qui usq; hodie nabuchodonosor portat iugū: & peccatorū ac blasphemarū suarū stridit ē funibus: q; gratis est uenditus. Et nihil fecit dignū pp quod possit redimi. Cui & supra dicitur. Ecce peccatis uestris uenundati estis: & iniquitatibus uestris dimisi matrē uestrā. Causa q; reddit: cur uenundati sint cur abiecti. Quia inquit ueni: & nō erat homo: uocaui & nō erat q; audiret: ex quo manifestum ē. Ideo errori & dæmonibus eos traditos q; nō audierunt clamantē. Venite ad me oēs q; laboratis & onerati estis. Redimētur autē q; uoluerint credere nequaquā argēto & pecunia: sed præ tioso xpi sanguine. Vt audiant p apostolos Gratia uobis & pax. Non enim ob merita: sed ob gratiā & fidē xpi deo recōciliati sumus. Animā quoq; dicitur q; uitio: polluta sordibus candorē pristina cōuersationis amiserat: ut excutiat puluerē cum apostolis qui adhesit pedibus eius: neq; enī fieri poterat: ut quā pstrata piecerat ceruices suas foris transeuntibus. Et media terrā sociauerat dixeratq; humiliata est in puluere anima mea adhesit terrā uenter meus. Nō imaginē terreni acciperet: qua nos reuocat apostolus dicēs. Sicut portauimus imaginē terreni: portemus & imaginē celestis. Vnde q; in carne sunt placere deo nō possunt. Nō quo carnis natura dānetur: cuius conditor deus est. Et in qua plurimi placuerunt deo regnatq; cum xpo. Sed quo opa carnis repudientur de quibus idē apostolus loquitur. Ego autē carnalis sum uenundatus sub peccato. Deniq; ad huiusmodi hoīes dicit. Vbi autē zelus est & emulatio in uobis est. Nōne carnales estis & secundum hominē ambulatis. Et emulatio ad sanctos. Vos at nō estis in carne. Si qdē spiritus dei habitat in uobis. Excutitur ergo puluis: de quo scriptum ē Nunqd cōfitebitur tibi puluis: aut annūtiabit ueritatē tuā: ut soluantur uīcula colli nostri. Et nequaquā audiamus: neruus ferreus collū tuum. Sed cū spōsa mereamur audire. Quā pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis. Collum tuum sicut monilia. Et iteq; circumdedit armillas manibus tuis: & monile collo tuo. Vt graui onere liberati & recipientes ornāmēta pristina captiui esse cessemus: redēpti ab eo qui uenit prædicare captiuis remissionē. Et de quo scriptū ē. Hic ædificauit ciuitatem meā: & captiuitatē populi mei reducet. Non cū prius: neq; cū muneribus. huic sensui & petrus apostolus cōgruit. Sciēs qm nō corruptibilib; argento & auro redēpti estis de uana uestra cōuersatiōe patrib; tradita sed sāguie agni imaculati & cetera.

Quia hec dicit dominus deus. In egyptū descendit populus meus in principio: ut colon; esset ibi. Et assur absq; ulla cā calūniatus est eū: & nūc quid mihi est. Hec dicit dominus. Quoniā ablati sunt populus meus gratis: dominatores eius iniqui agunt dicit dominus. Et iugiter tota die nomē meū blasphematur. Propter quod sciet populus meus nomen meū in die illa: q; ego ipse qui loquebar ecce adsum. LXX.

Sic dicit dominus. In egyptū descendit populus meus prius ut peregrinaretur ibi: & i assyrios uolenter abducti sunt: & nūc quid erit hic. Hec dicit dominus. Quia ablati sunt populus meus gratis admiramini & ululate hec dicit dñs. Propter vos semp nomen meum blasphematur in gentibus. Propterea sciet populus meus nomen meū propterea in die illa. Quia ego sum: ipse qui loquebar adsum.

Arguit populū iudæorū: & uentura prædicit. Quod qui uoluntate sua in iacob descendit ad egyptos: & tēpore necessitatis ac famis peregrinatus est in terra gessit. Postea ab assyriis quos in nullo leserat calūniā substinuerit: & in babylonē captiuitate trāsatus sit. Vnde infert. Et nunc quid mihi est hæc dicit dominus. Et est sensus. Nihil ab eo reliqui pp quod in hac regione pmaneat: de qua populus meus ablati sunt gratis: uenditi peccatis suis: & quasi oris rete cōprehensus uel iuribus romanorū: uel diaboli laqueis quibus uinctus hucusq; retinetur. Vt autē ista paterentur dominatores eorū ac magistri iniqui egerunt. Qui iuxta symmachum & theodotionē ululabūt. Iuxta aquilā flebunt. Cur tormentis traditi fuerint. Ipsi enim sunt qui aduersum saluatōrē populū cōcitarūt: uēcōsona uoce clamarent. Crucifige crucifige talē. De quibus & añ iā dixerat. Ipse dominus ueniet cum senioribus populi: & cum principibus eius. Vos autē qre succēdistis uineā meā: & rapina pauperis in domibus uestris. Quāobrē: iuxta. lxx. loq; ad eos pp uos semp nomen meum blasphematur in gentibus. Et sciendū quod in gētib; nō habeatur in hebræo. Sed absolutē nomē meū iugiter blasphematur: ut subaudiatur in synagogis uestris. Qui diebus ac noctibus blasphemāt saluatōrē. Et sub nomine ut sēpe dixi nazarenorū ter in die christianos cōgerunt maledicta. Illis itaq; blasphemātibus & maledictibus dño: populus eius de quo crebro iā dictū est. Id est populus xpianus. Sciet nomē illius q; uēturus ē in noīe patris. Et ppterea sciet quia ipse q; prius loci

tus est p pphetas. Præfens erudiet populos iuxta. lxx. loq̃tur ad israel de^o quod in ægyptū uolūta-
te descenderit. Dicente in deuteronomio moysē. In septuaginta animabus descēderūt patres tui ī
in ægyptū: & ab assyriis captiui uolēter abducti sunt. Vnde dicitur ad eos. Et nūc qd estis hic. idest
qd facitis in terra iudæa. Qui post necē pphetæ in dei filiū misistis manus. Aut certe ad angelicas
potestates & præfides tēpli angelos loq̃tur deus. Quid hic facitis cur nō relinqtis populū blasphemā-
tē. Quod & iosephus refert: aptis repente ianuis tēpli: & sponte referatis: quas multi homines
claudere uix poterāt uocē de adytis tēpli exisse dicentiū. Trāseamus ex his sedibus: in quo cōsiderā-
da sermonū pprietas quod nō dixerunt recedamus: sed trāseamus ad populū gētiū. Vnde & uelut
tēpli a summo usq; deorsum scissum ē in duas ptes: ut oēs iudæorū ceremoniæ pāderētur. Et eo tpe
impleretur: quod ī hoc eodē propheta dicitur. Ex syon egredietur lex. & uerbū dñi de hierusalē. Et
iudicabit inter multas gentes usq; in lōginquū: in oēm terrā exiuit sonus eorū: & ī terminos orbis
uerba eorū. Et in oī loco deo offertur incēsum: & hostia munda: qñ ppheticus sermo cōpletus ē. Re-
cordabuntur & redibūt ad dñm oēs fines terræ. Et adorabūt in cōspectu eius oēs familiæ gētiū: qm̃
dñi regnū est: & ipse dominabitur gētiū. Vnde dicitur ad principes iudæorū. Admiramini & ulula-
te qm̃ uos cā estis ruinæ populi. Porro iuxta anagogen: hoc possumus dicere: quod descēdat ī ægy-
ptū huius seculi populus dei ppria uolūtate qñ amator magis uoluptatū quā dei est: & nō audit il-
lud ppheticū. Vhe q descēdūt ī ægyptū ad auxiliū. Qui cū uitis fuerit delentus: & habitauerit ī lo-
co aquarū & fluminū castitatis nō hēt siccitatē. Tūc uolenter tradetur assyriis ut dñentur ei. Qui eū
postea in peccato arguant atq; cōuincāt. Ipsi sunt enī inimici & uindices. De qbus loq̃tur ad israel.
& nūc qd tibi est: & uia ægypti ut bibas aquā geon: & qd tibi est & uia assyriorū ut bibas aquā flu-
minū. Qui igitur descēdit ī ægyptū & de excelsu hierusalē ad humilia delapsus est. Vadēs q; hie-
richo alteræ ægyptū a latronibus uulnera plura suscepit. Dicitur ad eū: & nunc qd uobis est hic qd ī
terra & in ecclesia dei uos esse simulatis: qui studio oīq; desiderio descēdistis ī ægyptū: & ab assyriis
possidemini capti: & estis: & ululare magis ac lugere debetis. Quia pp uitia uestra atq; peccata nom̃
dei blasphematur in gētib; qbus in hezechiele dicitur. Contaminastis nomē meū in gentibus. &
quō in euāgelio discipulis loq̃tur deus. Luceat lumē uestrū corā hoībus: ut uideāt bona opa uestra
& glorificēt patrē uestrū q est in cælis: Sic ecōtrario cū mala opa fecerimus nomē dei pp nos blas-
phematur in gentib;. Idcirco q habet scientiā noīs dei: & quod ad imaginē & similitudinem illius
sit cōditus nō ignorat: in luce uersabitur. Et erit in die de qua exultauit abrahā quod uidisset eā. De
qua sanctus loq̃tur. Hæc est dies quā fecit dñs exultemus: & lætemur ī ea. Qui enī illuminauerunt
sibi lucē sciētiæ: & hēnt lumen sempiternū quod credētib; repromissum est. Erit tibi dñs lux æter-
na: in die honeste ambulāt. Et sunt filii lucis & diei: & cognoscunt eū q dicit ad moysen. Vade dic
filiis israel: q ē misit me: & quē in sanctis ante cognouerāt ēt sibi adesse cognoscent.

Quā pulchri sup mōtes pedes annūntantis & predicātis pacē: & annūntātis bonū. **P**redican-
tis salutē: dicētis syon. Regnauit deus tuus vox speculatorū tuorū: leuauerūt uocē simul lauda-
būt: q; oculo ad oculū uidebūt: cum conuerterit dominus syon. **LXX.**

Sicut hora sup mōtes. Sic pedes euāgelizantes bona: q; audītā faciā salutē meam dicēs.
Syon regnauit deus tuus. Vox custodientiū te exaltata est: & uoce simul letabuntur. Quia ocu-
li ad oculos uidebunt: quando misertus fuerit dominus syon.

Cōsequenter de eo q supradixerat. Ego ipse q loquebar: ecce adfuz. Nūc ppheta testatur. Quod
ipse sup mōtes euāgeliiū p̃dicarit. Idest sup apostolos. De qbus scriptū est. Appropinquate monti-
bus æternis. Et quorū doctrina illuminatio dei est. Vnde ad eū in psalmis dicitur. Illuminās tu mi-
rabiliter a montibus æternis. Hic annūntauit & prædicauit pacē his q erant longe: idest gentibus: &
ppe hoc est iudæis mūdū recōcilians deo. De quo sub noīe salomonis in psalmo canitur. Orietur
in diebus eius iustitia: & multitudo pacis: donec auferatur luna. Et in hoc eodē ppheta de puero q
natus est: & de filio q datus est nobis: cuius principatus in humero est: & uocatur magni cōsiliū ange-
lus. Post reliqua dicitur: & pacis eius nō erit terminus. Ipse est enim pax nostra: q pacificauit oīa per
sanguinē crucis suæ in cælo & in terra. Qui locutus est apostolis. Pacē meā do uobis: pacem meā re-
linquo uobis. Et annūntauit nobis bona. Nō quæ a philosophis appellantur indifferentia: sed quæ
ueræ bona sunt quæ dat petentibus se: idest oēs gratias spiritus sancti. Deniq; alter euangelista ī eo
dē loco scribit. Quātomagis pater uester qui est ī cælis: dabit spiritū sanctū petentibus se. Hæc sūt
bona quæ credentibus dñs pollicetur. Audite me & comedetis bona: & delectabitur in bonis ani-
ma uestra: & nō solū bona: sed salutē oībus nūtiabit quā ipse p̃buit q dicit syon: idest ecclesiā regna-
uit deus tuus. Vñ & apostolus loq̃tur ad sanctos. Nō regnet peccatū ī uestro mortali corpe: ut obe-
diatis desideriis ei: & de peccatoribus scribēs. Mors inq̃t regnauit ab adā usq; ad moysen. Quod
q; seq̃tur. Vox speculatorū siue custodū tuorū apostolos significat. De qbus & ī alio loco ad ecclesiā
loq̃tur deus. Sup muros tuos cōstitui custodes: q nunq̃ tacebūt. Recordātes dñi q exaltabunt uocē
de sublimib; differētes. Vñ dicitur ad eos. Sup mōtē excelsū ascēde q euāgelizas syon. Exalta in
fortitudine uocē tuā q euāgelizas hierusalē. Isti pari deū uoce laudabūt: & oculis uidebunt: ad ocu-
los. Qd aliis uerbis apostolus dicit. Facie ad faciē: qñ sanctus canet. Oculi mei semp ad dñm. Ad te
leuaui

Super Esaïam.

Ienau i oculos meos q habitas i cælo. Et dñs rñdebit ei. Oculi eni dñi sup istos: & aures illius i pce
eoz. Hoc qd. lxx. trāstulerūt: sicut. idest hora sup mōtes. Sicut pedes euāgelizātis auditū pacis:
& reliq paulus sequēs sensum hebraicæ ueritatis ponit i epistola ad romanos. Quā speciosi pedes
euāgelizātū pacē. Apostolos itelligi uolēs: quoz dñs lauit pedes: ut mūdi & pulchri eēnt ad p̄dicā
dū: & i toto orbe discurrerēt. Breuiq; doctrina xp̄i iplerēt mūdū. aut. i. hora. Iuxta. lxx. & ambi

guitatē sermōis gr̄ci aut tps significat: Aut pulchritudinē: si tps illi aptabitur: tpe oportuno audi
ui te: & i die salutis adiutor tui fui. Vñ ifert apostolus. Ecce nūc tps acceptabile ecce nūc dies salutis
Oportuno eni tpe p cūctis sanguinē fudit: qñ oēs declinauerūt simul iutiles facti erāt. Nō erat q fa
ceret bonū: nō erat usq; ad unū. Vtp oib; gustaret mortē: qā oēs peccauerāt: & idigebāt gloria dei
fi at pulchritudinē ad illud referam; qd i psalmo dicitur: speciosus forma p̄filiis hoīum. Quid. n.
pulchrius quā ut forma serui fieret forma dei & sederet & regnaret cū xp̄o i cælestib; pōt hora se
cūdū gr̄cæ linguæ latitudinē cura dici: & sollicitudo iuxta illud qd sanct; ait. Multiplicabis me
i aia mea uirtutē tuā. Multiplicabis me. In gr̄co dicitur qd ē multa cura: & sollicitu
die dignū hēbis. Et alibi scdm altitudinē tuā. Filios hoīuz: qd aliis uerbis gr̄cæ
dicitur sed hæc supflua sūt & speciosi magis pedes xp̄i uel apostolor; accipiēdi. Qd p

ter. lxx. omnes similiter trāstulerūt. Paulo eoz; itēptationem pbante..

Gaudete & laudate siml deserta hierle: q; solat; ē dñs pplm suū. Redemit hierlem para
nit dñs brachiū sanctū suū i oculis oīum gētiū: & uidebūt oēs fines terre salutare dei nr̄i. LXX.

Erūpāt letitia simul deserta hierusalē: q; misertus ē dñs ei;: & eruit hierusalē. Reuelabit bra
chiū sanctū suū in cōspectu cunctaz; gentium. Et uidebūt omnes fines terre salutare dei nostri.

Ducto i captiuitatē populo iudæoz; & urbe succēsa: aut rarus erat i hierusalē: aut nullus habita
tor. Postquā aut q pri; loq̄batur i pphetis. Et erat i principio apud deū deus uerbū habitauit i no
bis. Et caro fact; ē: instaurata sunt deserta hierusalē. Et uenit ille de quo scriptū ē: hic ædificauit ciui
ratē meā & captiuitatē populi mei reducet. Vt nequaquā plāgatur ab hieremia. Quō sedit sola ciui
tas quæ erat plena populis: facta ē qñ uidua quæ erat multiplicata i gentib;. Sed audiat dauid dicē
tē. In cōuertendo dñs captiuitatē syon. facti sum; tāq; cōsolati. Et post paulū facti sumus lætates. Et
ut sciam; nequaquā hæc dici de populo iudæoz; sed de oib; q p apostolos i dño credituri sunt pōit
& dicit. Qui cōsolat; est eā siue misert; ē eius: & q eruit uel redemit eā: ipse parauit siue reuelauit bra
chiū sanctū suū: i cōspectu oīum gētiū. Et uidebūt oēs fines terræ salutare dei nostri. Ex quo p̄spi
cūū ē extructa p apostolos sp̄ali hierusalē. i. ecclesia quæ a iudæis fuerat derelicta. Reuelari brachiū
dñi cūctis gētib;: & uidere salutare eius oēs fines terræ: qd dupliciter itelligitur. Aut eni reuelat pa
ter brachiū suū cūctis gētib;: aut filius reuelat fortitudinē suā. De quo scriptū ē. Virtus eni ab eo e
grediebatur & sanabat oēs. Et itez; sensi uirtutē exisse de me quæ sanauit amoroissam. Quod at fi
lius dei patris dextera appelletur: & brachiū multa sunt testimonia. E qbus pauca dicemus. Salua
bit sibi dextera eius: & brachiū sanctū illi;. Et alibi: in brachio meo gētes sperabūt. De quo & iacob
dicit Hic erat expectatio gētiū: & octogesimusoctauus psalmus. Tuū brachiū cū potētia. Hoc bra
chio eduxit dñs populū israhel de terra ægypti. De quo ad apostolor; p̄cipē loq̄batur. Beatus es sy
mon bariona: qā caro & sāguis nō reuelauerūt tibi: sed pater meus q ē i cælis: & apostolus paulus
de se. Qñ iquit placuit deo q separauit me de utero matris meæ: ut reuelaret filiū suū in me. Quod
at cūctis gētib; oēs terræ terminos copulauit. Qui uisuri sunt salutare dei. illud ostendit quod &
i alio loco dicitur: cōuertimini ad me ab extremis terræ: & salui eritis. Et p hieremiā. Ad te gētes ue
niēt ab extremis terræ. Et itez; recordabūtur & cōuertētur ad dñm oēs fines terræ. Et adorabūt i cō
spectu eius oēs familiæ gētiū. Quia dñi ē regnū: & ipse dñabitur gētiū: ut nō solū uarietas gētiū;
singulaz; sed & oēs mūdi cardines credituri p̄nūtientur i xp̄m. Iuxta id qd ipse loq̄tur. Cū at p̄di
catū fuerit hoc euāgeliū i toto mūdo: tūc erit finis. Alii sūmitates extremas terræ eos itelligi uolūt.
qñ i media terra: sed i extrēis ei; instar rotaz; funib; cōsistētes hūilia deferūt: & ad excelsa festināt.

Recedite recedite exite ide pollutū nolite tāgere: exite de medio eius: mūdāmini q fertis va
sa domini: quoniam nō in tumultu exhibitis: nec in fuga properabitis. Precedet. n. vos domi
nus: & congregabit vos deus israhel. LXX.

Recedite recedite egredimini inde immundum nolite tangere exite de medio eius. separa
mini qui portatis uasa domini: quia non cum tumultu eribitis: neq; cum fuga ibitis. Sed prece
det vos dominus & qui congregat vos deus israhel.

Et hoc iudæi sic differere conātur. Exite de babylōe: & ydola eoz; derelinqte. Exite de medio illi
us & uasa q nabuchdonosor capta hierusalē tulerat cyro laxāte captiuos sub zorobabel & ezzra re
ferte i tēplū. Nec sicut prius de ægypto cū tumultu & timore fugistis ita egredimini de babylōe:
sed cū pace & uolūtate regis psaz; atq; mædoz; i quo dñi uolūtas apparuit: q p̄textit & cōgregauit
uos. Alii q de babylōe diximus de romano regno itēptātur: quo i aduētū xp̄i q eos liberaturus sit
hæc oia cōpleātur. Nos at audiētes supra q pulchri sup mōtes pedes anūtiātis & p̄dicātis pacem.
Et reuelabit dñs brachiū suū i cōspectu oīum gētiū: & uidebunt oēs fines terræ salutare dei nostri.
Nequaquā hoc de iudæis: sed de apostolor; oīumq; sanctor; intelligimus choro. Quibus p̄cipitur

ut recedat de hierusalē: & i toto mūdo euāgeliū p̄dicat. Dicēte dño saluatore. Ite & docete oēs gētes baptizātes eos in noīe patris & filii & spūs sancti. Vt nequaquā cū iudais blasphemātib⁹ maneāt i quorū necē romanus pararetur exercit⁹: sed pollutos reliquāt & separētur ab eis atq; mūdētur. Qui portāt uasa dñi: tēplū enī sunt spūs sancti & magnæ domus uasa aurea & argētea q̄lis fuit apōstolus paulus q̄ uas electiōis dicitur: p̄parauerat enī se in uas p̄tiosum & aptū i ministeriū dei. Vel certā hoc dicēdū qd uasa dñi armatura sit sp̄alis. De qua & paulus apōstolus loq̄batur. Induite uos armatura dei: & p̄ singula enūerat. Loricā iustitiæ: & clipeū fidei: & galeā salutis: & gladiū spūs q̄ interpretatur uerbū dei. Ad hanc addidit cingulū ueritatis: & calceatos pedes i p̄paratiōe euāgeliū pacis: & i alio loco. Deponētes ergo opa tenebrarū iduamur arma lucis: seq̄tur. Nō i tumultu exhibitis: nec in fuga p̄perabitis. Neq; enī ut uicti de hierusalē: sed ut uictores recesserūt: utq; cotidie p̄dicātes i tēplo euāgeliū dei. Multa milia iudæorū xpi fidei subiecerāt ēt mundum illius euāgelio subiugarēt. Præuū. n. habebāt dñm q̄ cōgregaret eos deū israhel. Hoc ē de orbe terrarū unū gregē faceret: ut ipleretur illud qd dñs in euāgelio ad patrē loq̄tur. Da ut sicut ego & tu unū sumus: sic & isti i nobis unū sint. Vt eodē sensu & eadē snia repugnātia inter se uitia atq; cōtraria deserētes unā apprehenderent solāq; uirtutē. Neq; n. uitia & p̄turbationes inuicē se sequūtur: qd de uirtutibus dicitur. In nec sunt nec. idest nec plus nec minus: sed omnia tēperata. Porro i uitiis uniuersa cōtraria sunt: ut paup̄ audaciæ impietatis superstitio luxuria parcitati.

Ecce intelliget seruus meus exaltabitur & eleuabitur & sublimis erit valde: sicut obstupuerūt super te multi: sic i glorijs erit inter uiros aspectus eius: & forma illius inter filios hominū: iste asperget gentes multas super ipsum continebunt reges os suum. Quia quibus non erat narratum de eo uiderunt: & qui non audierant contemplati sunt. LXX.

Ecce intelliget puer meus: & exaltabitur & gloriabitur ualde sicut stupebūt super te multi: sic i gloria erit ab hominibus species tua: & gloria tua a filiis hominū: sic mirabuntur gētes multe super eum & continebunt reges os suum. quia quibus non est annuntiatum de eo: uidebūt: & qui non audierant intelligent.

Ne ulla legētib⁹ ambiguitas relinq̄tur. Quis sit ille qui dixerit. Ego q̄ loquebar ecce adsum. Et qd sit brachiū sanctū dñi qd cunctis gētib⁹ reuelatū est. Deus omnipotēs pater p̄spicue docet. Ecce intelliget seruus siue puer meus de cuius differentia supra diximus: intelliget aut nō ut uerbū dei atq; sapientia: sed ut seruus & puer. Qui cū in forma dei esset: formā serui est dignatus accipere. Factus obediens patri usq; ad mortē & mortē crucis. Quāobrē exaltauit eū & donauit illi nomē suū per oē nomē. Qui loq̄tur in psalmo. Benedicā dñm q̄ mihi tribuit intellectū. Et de quo dauid dicit. Qui fecit cælos i intellectu: ipse est enī sapiētia atq; intelligentia: q̄ p̄ficiebat q̄si puer ætate atq; sapiētia. De quo loq̄tur & petrus. Deus patrū nostrorū glorificauit filiū suū iesū quē uos qd tradidistis & negastis ante faciē pilati uolētis eū dimittere. Vos aut sanctū & iustū negastis. De quo & supra scriptū ostēdimus. Ego testis dicit dñs: & puer quē elegi sup ipsum stupebunt plurimi cū illius signa p̄spexerint. Et hinc erit maius miraculū qd i glorijs erit iter hoīes aspectus eius: nō quo formæ significet fœditatē: sed qd i humilitate uenerit & paup̄tate. Qui cū diues eēt p̄ nobis paup̄ factus est: & credētibus dixit. Discite a me q̄a mitis sum & humilis corde. De quo & clemens uir apōstolicus. Qui post petrū romanā rexit ecclesiā scribit ad corinthios. Scep̄trū dei dñs iesus xps nō uenit in iactātia supbiæ cū possit oīa: sed i humilitate: in tñ ut uerberatus a ministro sacerdotis respōderit. Si male locutus sum argue de peccato. Sinaut bene qd me cedis? Habēs duodecim angelorū milia quæ illius nutibus obedirēt. Iste asperget gētes multas mūdās eas sanguīe suo: & i baptis̄mate dei cōsecrās seruituti. Sup ipsum cōtinebūt reges os suū principes seculi quorū oīs sapientia crucis p̄dicatiōe subuersa ē. Et q̄ nō habuerant legē & prophetas: & q̄bus de eo nō fuerat nūtiatū: ipsi uidebūt & intelligēt. De q̄bus loq̄tur & saluator. Beati q̄ nō uiderūt & crediderunt. In quorū cōparatiōe iudæorū duritia repræhenditur: q̄ uidentes & audientes esayā in se uaticiniū cōpleuerunt dicentis. Auditū audieris & non intelligetis: & uidentes aspicietis: & non uidebitis. Incrassatum est enim cor populi huius: & auribus grauit̄ audierunt. CAPITVLVM. LIII.

Uis credidit auditui nostro: & brachiū dñi cui reuelatū est. Et ascendet sicut uirgultū corā eo: & sicut radix de terra sitiētī nō ē species ei neq; decor. Et uidimus eū & desiderauimus eū despectū: & nouissimū uiroz uix doloꝝ: & sciētē ifirmitatē: & quasi absconditus vultus eius & despectus. An nec reputauimus eū. Vere lāguozes nostros ipse tulit: & dolozes n̄os portauit: & nos putauimus eū q̄si leprosus & p̄cussus a deo & hūiliatū. LXX.

Nō q̄s credidit auditui n̄o: & brachiū dñi cui reuelatū ē. Annūtiatū q̄si puer i cōspectu eius: sicut radix i terra sitiētī. Nō ē spēs ei: neq; gloria: & uidimus eū & nō hēbat speciem neq; de corē. Sed species eius inhonorata: & deficiens p̄ filiis hominū homo i plaga: & sciens ferre infirmitatē: q̄ auersa ē facies eius despecta: & nō reputata. Iste peccata nostra portat: & pro nobis dolet: & nos putauimus eū esse i dolore: & i plaga: & i afflictione.

Post uerba patris quibus filium suum mundo nuntiauerat esse uenturum. Et ante scādalum crucis. De qua dicturus erat i glorijs erit aspectus eius: & forma eius p̄ filiis hominū: gloriā p̄ miserat

Super Esaïam.

miserat resurgentis. Exaltabitur & eleuabitur & sublimis erit ualde: ut humilitatem crucis: resurrectionis gloria præueniret. Respondit prophetarum chorus se implese officium: & quantum in se fuit brachium illius atq; uirtutem omnibus nunciasse. In eo autem quod dicit. Quis credidit auditui nostro? & brachiū dñi cui reuelatū ē. Raritatē credentium significat ex iudæis. Quodq; sequitur. Ascēdet sicut uirgultū corā eo: p quo. lxx. trāstulerūt. Annūciauimus sicut paruulū corā eo. Pro uirgulto: symmachus ramū itēptatus ē. Vt assūptū oñderet hoīem q pcessit de utero uirginali. De quo ifert. Sicut radix de terra sitiēti. p sitiēti: aquila itēptatus ē iuia: ut uirginitatis priuilegium demonstraret. Quod absq; ullo hūano semine de terra prius iuia sit creatus. Iste ē de quo & supra legimus. Exiet uirga de radice iesse: & flos de radice ascendet. Vt natiuitatē eius: ascēsu significaret i mūdo. Sinaūt nō habebat speciem neq; gloriā: sed forma ipsius erat ignobilis & deficiens p filiis hoīū. Siue ut habetur i hebræo despectus & nouissim⁹ uirog. Quō i psalmis dicitur. Accingere gladio tuo super fœmur tuū potentissime. Pulchritudine & decore tuo: qd facile soluitur. Despectus erat & ignobilis quādo pendebat i cruce. Et factus p nobis maledictus peccata nostra portabat. Et loq̄batur patri. Deus deus meus q̄re me dereliquisti. Inclitus autem erat & decorus aspectus: qñ ad passionem eius terra cōtremuit. Saxa disrupta sūt: & fugiēte sole: æternā noctē ælemēta timuerūt. De quo & spōsa i cātico canticog: fratrueis meus candidus & rubicūdus electus de milibus: candidus plenitudine ac puritate uirtutū: rubicūdus in passiōe. De qua postea lecturi sumus. Qui ascendit de eodē fulua uestimēta eius ex bosor. Electus de milibus i resurrectionem: ut q erat primogenit⁹ oīs creaturæ: primogenitus fieret ex mortuis. Qd at ifert hō i dolore & sciēs ferre ifirmitatem. Siue uirū doloꝝ & sciētem ifirmitatē. Veg corpus hoīs & uerā demonstrat aīam qui sciens ferre infirmitates omnes eas diuinitate superauit. Et absconditus uultus illius atq; despectus: ut hūano corpore diuina potentia cælaretur: de quo supra dictū est. Tu es deus absconditus & nesciebamus. Quia uere lāguores nostros & peccata portauit: & p nobis dolet & nō putatiue. Idest Vt uetus & noua heresis suspicatur. Sed uere crucifixus ē. Vere doluit dicens i euāgelio. Tristis est anima mea usq; ad mortem. Et nūc anima mea turbata est: & nos putauimus eū eē immūdū: siue i dolore ut: lxx. trāstulerūt. Pro quo aquila & symmachus posuerūt leprosu. Theodotio flagellatum. Qd aliis uerbis hebraico idiomate: lapra intelligitur: iuxta illd qd i psalmo scriptū ē. Et flagellū nō appropinquauit tabernaculo tuo. Et est sensus. Putauimus eū p peccatis suis a deo esse pcussū: qui humiliatus est pp nos: & cū latronibus crucifixus. Pro eo qd symmachus transtulit. Hoc est in lepra. Aquila posuit. Idest leprosum: qd multi non intelligentes putāt relictū: & alii legūt in altero.

Idest sedentem in principio capitali. In quo iuxta. lxx. dicitur. Dñe quis credidit auditui nostro & brachiū dñi cui reuelatū est. Quo testimonio & apostolus paulus utitur ad romanos: edisserens illud sup dñi passiōe. Dñe i hebraico nō habetur: sed pro intelligentia psonæ ad quam diceretur: additum est.

C Ipse at vulneratus ē pp iniquitates nostras: attritus ē ppter scelera nostra. Disciplina pacis nre sup eū: & liuore eius sanati sum⁹. Dñs nos qñ oues errauim⁹: unusq; i via sua declinauit: & dñs posuit i eo iniquitatē oīū nr̄m. Oblatus ē qz ip̄e uoluit: & nō apuit os suum. LXX.

C Ipse vulneratus est pp peccata nostra: & infirmatus ē propter iniquitates nr̄as. Disciplina pacis nostre sup eū: liuore eius sanati sumus. Dñs qñ oues errauimus: hō i uia sua errauit. Et do minus tradidit eū propter iniquitates nostras: & ipse pp afflictionē non aperuit os.

C Nos inquit putauimus eū uirū doloꝝ. Siue. lxx. esse in dolore & pcussus a deo: & ppria sustinere peccata. Ille at vulneratus est pp iniquitates nostras: dicens in psalmo. Foderūt manus meas & pedes: ut suo uulnere uulnera nostra curaret. Et attritus est siue ifirmatus pp scelera nostra: ut factus p nobis maledict⁹ nos liberaret de maledicto. Maledictus enī oīs hō qui pendit in ligno. Vñ disciplina pacis nostræ sup eū ē. Quod enī nos p nostris debebamus sceleribus sustinere. Ille pro nobis passus est pacificas p sāguinem crucis suæ q in terra siue q in cælis. Ip̄e est pax nostra qui fecit utraq; unū: & mediū parietem maceriæ soluens inimicitia in carne sua: & liuore eius sanati sumus. Ex quo pspicuū est sicut corpus flagellatū atq; laceratū signa iniuriæ in uicib⁹ ac labore portabat. Ita & animam uere doluisse pro nobis ne ex parte ueritas: & ex parte mendaciū credatur in xp̄o. Omnes inquit quasi oues errauimus: & indiguimus misericordia dei. Dicentes in psalmo. Errui sicut ouis p̄dita: q in euāgelii parabola. Boni pastoris atq; solliciti humeris reportata est. Quæ sint at istæ oues sequens uersus ostendit. Homo i uia sua errauit: siue unusquisq; in uia sua declinauit: ut ppriū seq̄retur errorem: & rectā deferens: de crucifixo diuersa sentiret. Dñs at posuit in eo iniquitates omniū nostrū: siue tradidit eū p peccatis nostris. Vt qd ppter imbecillitatem uiriū ferre non poteramus: p nobis ille portaret qui oblatus est quia ipse uoluit. Nō enim necessitate crucem: sed uoluntate sustinuit. Dicens in euāgelio. Calicē quem mihi dedit pater: nō bibā illū. Et ad pet̄ qui scādalizabatur ad crucis mysteriū & humano pauore trepidabat. Vade retro me satanas scādalu es mihi quia nō sapias ea q dei sunt: sed q hominū. Alioquin si nō ppria uolūtate eēt oblatus q idicare & p̄dicere poterat p̄diorē & apostolis loq̄batur. Oēs uos i hac nocte i me scādalu sustinebitis. Poterat eos qui ad se missi fuerāt declinare: qbus occurrit itrepidus: & ultro se obtulit dicens. Quem q̄ritis: q statim cæ-

Liber. xiiii. c. liii.

ciderunt retrorsum. Vocem enim præsantis dei ferre non poterant: pulchre quæ addit. & non aperuit os suum. Qui dicenti pilato. Mihi non loqueris. Noluit respondere. Siue iuxta. lxx. Afflictus non aperuit os. Aut iuxta symmachum & theodotionem audiens non aperuit os suum.

Sicut ovis ad occisionem ducetur: & quasi agnus coram tondente obmutescet non aperiet os suum. De angustia & de iudicio sublatum est. Generationem eius quis enarrabit: quia absconditus est de terra viventium. Propter scelus populi mei percussus est: & dabitur ei pro sepultura: & diuites pro morte sua. Eo quod iniquitatem non fecerit: neque dolus fuerit in ore eius: & dominus voluit coterere eum in infirmitate. LXX.

Sicut ovis ad victimam ductus est: & sicut agnus coram tondente mutus sic non aperuit os suum. In humilitate iudicium eius sublatum est. Generationem illius quis enarrabit: quia tollitur de terra vita eius. Ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem: & dabo pessimos pro sepultura eius: & diuites pro morte illius. Quia iniquitatem non fecit: neque dolus in ore suo: & dominus vult mundare eum a plaga.

Hoc testimoniū cum in actibus apostolorum reginæ candacis eunuchus cædarum currum ueheretur: & legens non intelligeret. Interpretate philippo super passionem: & nomine saluatoris intellexit. Et statim baptizatus in igni sanguine quem legebat uir meruit appellari. Et apostolus genti æthiopum missus est. Quia igitur oblatus est pilato: quia ipse uoluit & non respondit. ut patibulum pro nobis daretur: ascenderet ipse sicut ovis ad occisionem ductus est: & quasi agnus coram tondente obmutuit. Et enim pascha nostrum immolat est Christus. Quem iohannes baptista monstrabat dicens. Ecce agnus dei ecce qui tollit peccata mundi. Qui & in apocalypsi iohannis euangelistæ. Agnus occisus sæpe memoratur. Qui de seipso loquitur in hieremia. Ego autem sicut agnus innocens & ductus ad victimam nesciebam. Cum enim nesciret peccatum: pro nobis peccatum factus est. Et sicut agnus cum ducitur ad victimam non repugnat: sic ille passus est uoluntate: ut destrueret eum qui mortis habebat imperium. Humiliatus se usque ad mortem & mortem crucis. Hic agnus est in cuius typo immolabatur agnus. Cuius cruor linitus in postibus exterminatorem fugabat ægypti. Qui non solum sanguine suo redemit: sed & lanis operuit ut algentes infidelitate ueste calefaceret. Et audiremus apostolum nobis loquentem. Quot quot in Christo baptizati estis: Christus induistis. Et in alio loco. Induimini Christo iesu. Quod sequitur: de angustia & de iudicio sublatum est. Siue ut. lxx. transtulerunt. In humilitate iudicii eius ablatum est. Illud significat: quod de tribulatione atque iudicio ad patrem uictor ascenderit: siue quod iudex omnium iudicii non repperit ueritatem: sed absque ulla culpa seditione iudeorum & pilati uoce damnatus sit. Unde ammiratur propheta quod omnium deus se tradiderit passioni. De quo paulus loquitur. Si non credidisset: nunquam dominum gloriæ crucifixissent. Sequitur. Generationem eius quis enarrabit? Quod dupliciter intelligitur. Aut enim de diuinitate eius accipiendum est: quod impossibile sit diuinæ natiuitatis nosse mysteria. De qua ipse loquitur in puerbiis. Ante oculos colles generat me. Iuxta illud quod alibi legimus. Quis cognouit sensum domini: aut quis consiliarius eius fuit. Id est nullus. Aut de partu uirginis quod difficulter possit exponi. Denique cum mariæ diceretur ab ægelo: concipies & paries filium. Illa respondit. Vnde mihi hoc quia uirum non noui? Cui rursus ægelus. Spiritus inquit sanctus ueniet super te: & uirtus altissimi obumbrabit te: ut uel ab ægelo uel ab euangelista tantum natiuitatis huius sacramenta dicuntur. Cuius narrator rarissimus est secundum illud: quis sapiens & intelliget hæc. Intelligens & cognoscet ea. Sin autem prudens lector tacita cogitatione responderit. Et quomodo scriptum est. Nemo nouit filium: nisi pater: & nemo nouit patrem nisi filius: & cui uoluerit filius reuelare. Et qui nouit patrem & filium: utique & generationis potest narrare mysterium. Audiat aliud esse nosse: aliud eloqui: quia frequenter quod mente concipimus: sermone explicare non possumus. Ergo mysterium diuinæ natiuitatis in corpore presens sancti fide magis nosse quam dicere. Alioquin & apostolus rapptus in tertium celum: & in paradysum audiuit uerba quod nequaquam ualet humana lingua perferre. Sed & spiritus interpellat pro nobis gemitibus ineffabilibus. Istius igitur cuius generationem: aut nullus aut rarus enarrare potest. Sublata est uita de terra: ut nequaquam in terra: sed in celo uiueret. Siue absconditus est de terra uiuentium. Ut impleteretur de eo quod scriptum est in apocalypsi iohannis. Ego sum primus & nouissimus: qui uiuebam & sum mortuus. Et ecce uiuio in æternum. Ut post uitam quam uixit in terra mortuus terræ cælis uiueret in æternum. Quod quod iungitur. Propter scelus populi mei percussus eos: siue iuxta. lxx. ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem: duplicem sensum habet. Aut enim persecutores & sceleratos populi sui: sua morte percussit. Aut propter magnitudinem peccatorum populi quem semper peculiare habuit: ductus ad mortem est: ut illos ad uitam suam morte uocaret. Ipse dedit impios pro sepultura sua: & diuites pro morte sua. Siue pessimos pro sepultura eius: & diuites pro morte eius: utrumque populum significas. Ut in malis & pessimis qui ante dei notitiam habebant. Ostendatur gentium multitudo: diuitibus quoque erat testamentum & legislatio & prophetia: iudaicus populus demonstratur. Ergo idcirco passus est dominus & sepultus: ut ex utroque populo sibi ecclesiam congregaret. Siue hoc dicendum quod scribas & phariseos: ac saduceos: sacerdotes: & pontifices: qui in populo ante regnabant: & nimis opibus affluebant. Post domini passionem romanis tradiderit deo: & æternam subiecerit seruituti. Iste pro cuius sepultura & morte: impii diuitesque sunt traditi iniquitatem non fecit nec dolus inuentus est in ore eius. Quod de nullo poenitus hominum intelligi potest. Ut nec opere nec sermone peccauerit. Dicente scriptura. Nemo mundus a sordibus: ne si unius quod diei fuerit uita eius: & omnes sicut oues errauimus. Unus quisque in uia sua declinauit: nisi de illo qui peccata nostra portauit: & pro nobis dolet & uulneratus est pro iniquitatibus nostris. Et afflictus est propter scelera nostra: cuius liuore sanati sumus. Super quo & princeps apostolorum petrus hoc testimoniū differens ait. In hoc enim uocati estis: quia

& Christus

Super Esaiam.

& xps passus ē p uobis relinques exēplū ut sequamini uestigia eius. Qui peccatū nō fecit: nec iūctus dolus ī ore ipsius. Qui cū malediceretur: nō maledicebat: & cū pateretur: nō cōminabatur. Dominus at uoluit mundare eū a plaga: quā lācea militis percussus acceperat. Siue cōterere eū ī infirmitate ac uulnere. De quo & ipse dicebat. Quā quē tu percussisti ipsi persecuti sūt. Et p zachariā loquitur deus. Percutiā pastore: & oves dispgetur. Ergo ut pateretur nō fuit necessitatis: s; uolūtatis patris & suā. ad quem ipse dicebat deus: ut facerem uolūtatem uolui. De quo & supra legimus. Oblatus est quia ipse uoluit.

¶ Si posuerit pro peccato aīaz suā videbit semē lōgenū: & uolūtas dñi ī manu ei⁹ diriget. Pro eo quod laborauit aīa ei⁹: videbit & saturabit ī scia sua. Iustificabit ipse iustus seruus me⁹ multos: & iniquitates eorum ipse portabit. LXX.

¶ Si dederitis p peccato animā uestrā: & uult dominus auferre dolorem anime eius: ostendere ei lucē & formare itelligētia. Iustificare iustū bñ seruiētē multis: & peccata eorū ipse portauit.

¶ Iuxta hebraicū hic sensus ē. Si posuerit p peccato aīam suā ille quē dñs cōterere uoluit nō emundare: uidebit semē longeuū qd seminauit ī bona terra. De quo ī euāgelio scriptū ē. Exiuit q seminare. Et iteq. Simile ē regnū cēlorū hominī q seminauit bonū semē ī agro suo: & uolūtas dñi ī manu illius dirigetur: ut qcqd pater uoluit: illius uirtutib⁹ impleatur. Dicētis ad patrē. Ego seruauī eos ī noīe tuo quos dedisti mihi. Custodiui & nemo ex hiis periit: nisi filius pditionis. Semē at uidebit aeternū. & uolūtas patris ī manu illius dirigetur. Quia laborauit aīa eius multo tēpore reqz nō iueniēs ī iudais & dicēs ī euāgelio. Vulpes foueas habent & uolucres cēli nidos: filius at hoīs nō habet ubi caput reclinet. In hoc eodē ppheta. Laborauī sustinēs. Quia igitur laborauit: uidebit ecclesias ī toto orbe cōsurgere: & eaq; saturabitur fide. Deniq; cū esuriēs & sitiēs sedisset sup puteū iacob mediū diē sole torrēte emptis cibis uti noluit qā iā samaritanā & exeūtis ad eū ciuitatis sychem fide satiatus erat. Iuxta quē sēsūm dicēs: iter octo beatitudines. Beati q esuriūt & sitiūt iustitiā: & sciētia sua: id est ī doctrina. Ipse iustus q peccatū nō fecit: nec dolus iūctus ē ī ore eius. Et seruus patris q formā serui acceperat. & dñi seruiērat uolūtati. Multos iustificabit de toto orbe credentes: & iniquitates eorū ipse portabit: quas illi portare nō poterāt: & quāq; pondere opprimebantur. Iuxta septuaginta hoc dicitur. Vos ppter quorū peccata filius dei ē ductus ad mortē. Qui pessimi & ī malo diuites dati estis p sepultura & morte eius. Si uolueritis agere pēnitētiā: & p peccatis uestris offerre sacrificiū placēs deo spūz cōtribulatū uidebit aīa uestra semē lōgi tēporis ipsum dñz saluatore. De quo ī octogesimo octauo spalmo canitur. Semē eius ī aeternū pmanet: & thron⁹ illius sicut sol ī cōspectu meo: & iteq. Ponā ī sēculū sēculi semē eius: & thronū illius sicut dies cēli: qd aliis uerbis ad uirginē angelus loquitur. Ecce cōcipies ī utero & paries. q filius altissimi uocabitur. Et dabit illi dñs thronū dauid patris sui: & regnabit sup domū iacob ī sempiternum: & regni eius non erit finis. Vult enim dñs auferre dolore animā eius: qui dixerat. Tristis est anima mea usq; ad mortē: ut crucis cōtumelia resurrectionis gloria tēperetur: & ostendere ei lucē: ut oēs p se uideat illuminatos & formare intelligentia. Subauditur eum p quē descēderit spiritus sapientiā & itellectus: & iustificare iustum q bñ multis seruiērit. Nō enim uenit ut ministraretur ei: sed ut ministraret. In petri pedibus cunctorū apostolorū soluēs: qui apparuit ī carne. iustificatus ē ī spiritu. De quo & iudas pditionis cōfiteatur. Peccaui tradens sanguinem iustum. Et uxor pilati. Nihil tibi sit & iusto illi: multa enim passa sum hodie ī sōnis propter eum. Et notādū qd nō iustificatus sit ut de iniquo iustus fieret. Sed iustus iustificatur. Nō ut iciperet eē qd nō erat: sed ut qd erat oībus appareret ista iustus p iniquis passus est: ut omnes nos offerret deo. De quo dicitur ad iudaeos: & negastis factum & iustum: & petistis ut uir homicida donaretur uobis: & pcta iquit eorū ipse portauit: quasi me dicis languores egrotantium quo sani non indigent: sed hi qui male se habent.

¶ Ideo dispersit ei plurimos & fortū diuidet spolia: pro eo qd tradidit ī morte aīaz suā: & cuius iniquis reputatus ē: & ipse peccata multorū tulit: & p transgressoribus rogauit. LXX.

¶ Propterea ipse possidebit multos: & fortium diuidet spolia. Pro eo quod contaminata est ī morte anima eius: & cum iniquis reputatus est. Et ipse peccata multorum suscepit: & propter iniquitates eorum traditus est.

¶ Causas reddit cur post passionem multa xps p̄mia cōsequatur. Quia iquit passus est: & fecit oīa q p̄teritis sermo descripsit: & iniquitates multorū ipse portauit. Propterea diuidā ei plurimos: & p parte dñi iacob: & funiculo hereditatis illius israhel. Credāt in eum de oriente & occidente uenientes: & recumbāt ī regno dei: cum abrahā: ysaac: & iacob. Impleto illo qd scriptum ē. Postula a me & dabo tibi gentes hereditatem tuā & possessionē tuā terminos terrā. De quo & ī hoc eodē ppheta legi. Erit radix iesse: & q resurget ut p̄cipef gētū: ī ipso gētes spabūt. Isti at plurimi: quodā a fortibus tenebāt. Et sub spē asinā & pulli: multos hēbāt dños. Quibus dixerūt apostoli. Dñs eos necessarios hēt: q fortes erāt atēquā xps hūanū corpus assumeret: ut forte supato diripet domū eius p̄dā ergo fortū apostolis suis tradidit atq; diuisit. Ut petr⁹ iacob⁹ & iohēs: circūcisi populi p̄cipef fierent. Et paulus & barnabas mitterentur ad gentes locis non animo separati: & sub uno domino ī diuersa starēt acie: ut agminis utriusq; uictoria triumphū erigerēt saluatori. Ex quo disp̄satoriā

inter petrū & paulū cōtētiōē. Vere dicunt iurgium fuisse atq; certamen: ut blasphemātī porphiriō
satisficiat: & ueteris legis cerimonias in ecclesiis xpī a stirpe credentis israhel asserūt esse seruandas:
debent & auream in mille annis expectare hierusalem: ut uictimas imolent & circūcidantur. Vt in
sabbato sedeant: dormiant: saturentur: inebrientur: & surgāt ludere qui ludus offendit deū. hoc di
ximus propter id quod nunc prophetatur: & fornum diuidet spolia. Iuxta illud quod in alio loco
scriptum est. Cū diuideret cælestis reges in ea: & iterū Rex uirtutū dilecti & speciei domus diuide
re spolia. Deniq; super paulo apostolo q de tribu beniamin erat, Iuxta hebraicū dicitur. Benjamin
lupus rapax: mane comedet: & ad uesperum diuidet spolia. De quibus & ante iam diximus. Lata
buntur in conspectu tuo: sicut qui latantur in messe: & sicut qui diuidunt spolia. In toto orbe sibi
ecclesiam diuidentes. Propterea aut accipiet gentes plurimas qui uenit prædicare captiuis remissio
nem: & captiuam prius a diabolo atq; dæmonibus duxit captiuitatem: & dedit ea dona homini
bus atq; credentibus: quia tradidit in morte animam suam: & cum sceleratis siue iniquis reputatus
est. Si enim apostolus eius his qui erant sine lege factus est quasi sine lege cum non esset sine lege: s
esset in lege xpī. Quare non et xp̄s cum iniquis reputatus sit: ut iniquos redimeret a peccato: & oī
bus omnia fieret: ut omnes saluos faceret. Peccata enim nostra portauit in corpore suo: ligno cru
cis affigens ea: ut deleteret cyrographum quod diabolo & angelis illius feceramus scriptum mani
bus animæ: id est operibus. De quibus paulus apostolus loquitur. Et uos cum essetis mortui in pec
catis: & in desideriis carnis: uiuere fecit cum xp̄o donans nobis omnia nostra. Et delens quod ad
uersum nos erat cyrographum quod erat contrarium nobis & ipsum tulit de medio: affigens illd
cruci: spolians principatus & potestates de honestauit confidenter triumphans de eis. Iniquos aut
cum quibus reputatus est. Marcus euangelista latrones intelligit scribens: & crucifixerunt cum eo
duos latrones unum a dextris: & alter a sinistris. Et impleta ē scriptura quæ dicit. Et cum iniquis re
putatus est. Quod & altius intelligi potest. Dicente de semetipso domino. Reputatus sum cum de
scendentibus in lacum: factus sum sicut homo sine adiutorio inter mortuos liber. Vere enim repu
tatus est inter peccatores & iniquos: ut descenderet ad infernum: qui in multis scripturarum locis
uocatur lacus & uinctos in carcere liberaret. Qui traditus est propter peccata nostra: & resurrexit p
pter iustificationem nostram. Tantæ clementiæ fuit: ut pro transgressoribus immo pro persecu
toribus suis rogaret in cruce & diceret. Pater ignosce illis: quod enim faciunt nesciunt.

FINIT EXPLANATIONVM IN AESAIAM.

LIBER. XIII. INCIPIT LIBER. XV.

Rebro eustochium dixisse me noui: apostoli & euangelistæ ubicūq; de
ueteri instrumento ponunt testimonia. Si inter hebraicum: & lxx. nul
la diuersitas sit: uel suis uel lxx. interpretum uerbis uti solitos. Sin autē
aliter i hebraico: aliter i ueteri editione sensus est. Hebraicū magis quā
lxx. interpretes sequi. Deniq; ut nos multa ostendimus posuisse eos ex
hebræo quæ in septuaginta non habentur. Sic æmuli nostri doceāt as
sumpta aliqua de septuaginta testimonia quæ non sunt i hebræorum
libris: & finita contentio est. Hoc diximus quia præsens capitulum cu
in sensu unum sit: in uerbis discrepat. A cuius explanatione quitus post
decimum in Esaia liber incipit. CAPITVLVM. LIII.

Lauda sterilis que non paris: decanta laudem & bynni que non parturiebas: quo
niam plures filij deserte: magis quam eius que habebat uirum dicit dñs. LXX.
Letare sterilis que non paris: erūpe & clama que non parturis: quia plures filij
deserte: magis quam eius que habet uirum.

Symmachus hunc locum ita interpretatus est. Latere sterilis quæ non peperisti.
Gaude in exultatione: & hinni quæ non parturisti. Plures enim filij dissipatæ: magis
quam eius quæ erat sub uiro. A quo theodotio & aquila præter pauca uerba non discrepant. Post
natiuitatē saluatoris: & ordinem uitæ atq; uirtutum passionem crucis: & resurrectionis gloriæ: qñ
ponens aīam suā uidit semē longeuū: & in sciētia sua ipse iustus iustificabit plurimos: & fortium di
uisit spolia: & pro transgressoribus rogauit: Dans locū pœnitentiæ. Transit ad uocationem gentiū
& qui in illo sint credituri pleno sermone describit. Quē qdē locū & apostolus paulus sub nomie
sarræ & ysaac: refert ad ecclesiā: qd̄ p̄r populū d̄ mōre syna & agar seruiat cū filiis suis. Sequēs autē
liber sit. De quo dicit esaia. Latere sterilis q nō paris: erūpe & clama q nō parturis: q̄a plures filij de
sertæ: magis quā eius q hēt uirū. Et statim. Nos autē iquit fratres: secūdu ysaac repromissiois filij sum?
Sed sicut tūc q scdm carnē natus ē pseq̄batur eū q scdm spūm: ita & nūc. Sed qd dicit scriptura. Ei
ce ancillam & filiū eius. Nō enī heres erit filius ancillæ cū filio liberæ. Nos autē fratres nō sumus filij
ancillæ: sed liberæ. Qua libertate donauit nos christus. Si igitur uas electionis assumens. De esaia
testimonium: quod nunc habemus in manibus ad repromissionis retulit filios: & ad ecclesiam
de gentibus seu ex utroq; populo congregatam: quæ deserta in iudæis fuerat: & relicta quæ ui
rum non habuerat deū: nec legem acceperat nec pphetas. Ipsa rōne compellimur seq̄ uestigia præ
cessoris

Super Esaiam.

cessoris & desertam meam dicere. De q̄ supra legimus. Lætare deserta & reliqua his similia. De q̄ & i hieremia scriptū ē ex p̄sona dei. Vacua facta ē q̄ pariebat septē: defecit anima eius. Occidit ei sol ad huc meridiē. Et in samuelis uolumine sterilis peperit septē: & quæ habebat filios infirmata est. Et in psalmis. Qui habitare facit sterile i domo matrē filiorū lætātē. Septē autē filios dicitur genuisse synagoga: propter mysteriū ebdomadis & sabbati: cui prior populus fuerat obligatus. Siue p̄ septē plures intelligēdi sūt. Iuxta hebræi sermonis ambiguitatē quo & sabbatū significatur & plures. De quo i hebraicæ q̄stionū libro quē i genesim scriplimus: plenius dictū ē. Hæc ergo q̄ quādiu uirū habebat deū sermonēq̄ diuinū & legi iuncta erat: generabat deo plurimos filios: qm̄ accepit libellū repudii: & uocātū uiro noluit respōdere: & audiuit filia matris tuæ: tu es q̄ dereliquisti uirū tuū. Et iterū Nō ut dñm me uocasti: neq̄ ut patrē & principē uirginitatis tuæ: p̄pterea i hoc eodē p̄pheta plangitur. Quō facta ē meretrix ciuitas fidelis syon plena iudicii: in qua iustitia dormiuit mea. Nūc at latrones. Sed & hoc notādū qd̄ quādo dicit. Plures filii desertæ magis quā ei⁹ q̄ habet uir: nō p̄nitus synagoga excludatur a partu. Sed multitudo ei gētiū p̄feratur: & ipsa enim in apostolis: & p̄ apostolos primū populū genuit de iudæis. Vñ duo apostolorū principes agmina sibi credentiū: i x̄po circūcisiōis & gētiū diuiserūt: ut ex utroq̄ populo desertā prius atq̄ paup̄culā ædificaret hierusalē. Qd̄ at hebraicū p̄ lætitiā hynnitū posuit. Gaudii significat magnitudinē i similitudinē hinniētis: eq̄ ad uictoriā. De quo in iob plenius scribitur. Hūc locū & cætera q̄ secūtur iudæi & nostri iudaizantes ad hierusalē referūt: quā dicūt in mille ānoꝝ regno iſtaurandā & eādē esse q̄ prius habuit uirū: & postea habere deserit. Multoq̄ plures habitura sit filios post repudiū: quā prius hūit sub uiro. Cū p̄spiciat duarū mulierū ponatur cōparatio: eius q̄ uirū habuit & demissa est. Et eius q̄ semp̄ deserta & absq̄ uiro fuit. Nec mirādū de iudæis quorū oculi auresq̄ sūt clausæ. Si aptā nō uideāt ueritatē. d̄ x̄piāis qd̄ loq̄r nescio: q̄ dicēte apostolo. Quæ sūt allegorica: & ad duo testā: uet⁹ & nouū. Sarrā agar: q̄ referēte iudæis tradūt. Man⁹ terræ i mille annis desiderio uolupratum.

Dilata locū tētoriū tui: & pelles tabernaculoꝝ tuorū extende ne parcas. Longos fac funiculos tuos: & clauos consolida. Ad dextram enim & ad lenā penetrabis: & semen tuum gentes hereditabit: & ciuitates desertas inhabitabit. LXX.

Dixit enim dominus. Dilata locum tabernaculi tui. & auleorum tuorum fige ne parcas. Pro tende funiculos: & clauos tuos conforta. Adhuc in dextris: & in sinistris dilata & semen tuum possidebit gentes: & ciuitates desertas habitari facies.

Cui dixerat. Lauda sterilis q̄ nō paris: rūpe uincula q̄ prius tenebaris astricta: & clama in cōfessione dñi q̄ liberos n̄ habebas. Nūc eidē p̄cipit i similitudinē tabernaculi moysi. Quod quōdā hūit i deserto: ut dilatet tētoriū suū: pellesq̄ distētet: & funiculos faciat longiores: & clauos q̄bus firmatur oē tētoriū i altū defigat: & roboret ne uētoꝝ flatib⁹ dissipetur. Ad dextrāq̄ penetret & sinistrā: & nequaquā iudaici tabernaculi imittetur angustias. Quod cētū lōgitudinis cubita: & quinquaginta latitudinis ambiebat. Nec tēpli breuitate laudatur: qd̄ sexaginta cubita habebatur i lōgū: & uiginti i latū. Sed ad dextrā & sinistrā locū capere ne cesset: ac ne putāmus hoc iuxta friuolā hebræorū cōtētionē dici de syon: q̄ i antiquū statū a dño restitueda sit. Ponit manifestius qd̄ latebat: & semē tuū gentes hereditabit. De quo i euāgelio legimus. Egressus est q̄ seminat seminare: & iteg. Nōne bonū semen seminasti i agro tuo: qd̄ semen etiā ciuitates desertas faciat inhabitari. Vt ecclesia gentiū i toto orbe cōsurgat. Vel semen dicēdū est apostoloꝝ & iudaici populi reliq̄. De quo i hoc eodē p̄pheta dicitur. Nisi dñs sabaoth reliq̄set nobis semen. Sicut sodoma effemus: & similes gomorræ fuissēmus. Et apostolus. Reliq̄ ait saluæ factæ sunt. Hoc de ecclesiæ magnitudine: q̄ de uno iudæa loco & ipso angustissimo i toto orbe terræ: suos terminos dilatabat. Veniamus ad intelligētiā spiritalē. q̄ i tabernaculo ē firmā atq̄ p̄petuam nō possidet mansionē. Sed semp̄ mutat loca: & ad ulteriora festinat dicens i psalmo. Pertransibo i locū tabernaculi ammirabilis: p̄teritorū obliuiscēs: & i futurū se extēdens: donec pueniat ad brauiū sup̄næ uocatiōis. De hoc tabernaculo & i alio loco legimus. Quam dilecta tabernacula tua dñe uirtutū: cōcupiuit & defecit aīa mea in atria dñi. Postq̄ infert. Beati q̄ habitant in domo tua: in sæcula sæculoꝝ laudabūt te. Finis enim tabernaculoꝝ æternæ domus possessio est: q̄ fūdamenta nō mutat nec transfertur de alio in aliū locū. Qui. n. plantati in domo sūt dñi: prius in atrii illius effloruerūt: ut de floribus ad frugem ueniant: possintq̄ dicere Ego autē sicut oliua fructifera in domo dei. Deniq̄ uir sanctus tabernacula p̄terire festinās: & domū dei uidere desiderās unū uotū habere se dicit: ut nūquā de domo dei exeat. Vñ petiui a dño hoc requirā: ut inhabitem in domo dñi omnibus diebus uitæ meæ. Dilatādū est ergo tabernaculū & aula pellesq̄ tendēdæ: & funiculi multiplicū uariorūq̄ sermonū lōgi⁹ p̄ducēdi: & clauī rōnū firmādū: i dextris & sinistris: ut semē sermōis. i. dotriæ dei gētes ualeāt possidere: & ciuitates habitabiles facere: q̄s accepit q̄ minā duplicauerat. Dextra at & sinistra in scripturis sanctis: tūc in bonā ptē accipitur: qm̄ eas & iuxta spiritū intelligimus: & iuxta litterā p̄ arma iustitiæ a dextris & a sinistris: & humilior intelligentia uitæ teneat: & institutōem exemplaq̄ maiore & sp̄ualis atq̄ sublimis de p̄sentibus nos transferat ad futura. Hoc est qd̄ & dñs phariseis interrogantibus loquēbatur. Reddite q̄ sūt cæsaris cæsari: & quæ sunt dei deo: & ut potestatib⁹ istius sæculi subiiciamur. Quæ nō iuste te

nent gladium. In uindictam eorum qui male egerunt deo reddamus quæ dei sunt: ut nullum aliud timeamus: nisi eum qui & animæ habet & corporis potestatem quod in dextra accipitur. Denique de sapientia dei dicitur. Cui nihil præciosum comparari potest: quod in dextra sua uitæ habeat longitudo: & annos plurimos. In sinistra autem diuitias & gloriam: ut diuitiæ illæ accipiantur quæ in præfenti scientia sunt: & bonis operibus & gloria quam accipitis: per cuius opera deus glorificatur in gentibus: longitudo autem uitæ & anni plurimi æternam uitam significet quæ præfentia negligens ad futura festinat.

Noli timere quia non confundaris: neque erubescas. Non enim te pudebit quia confusio adolescentie tue obliuisceris: & opprobrii uiduitatis tue non recordaberis amplius: quia dominabit tui qui fecit te dominus exercituum nomen eius: & redemptor tuus sanctus israel. Beatus omnis terre vocabitur. LXX.

Noli timere quia confusa es: neque confundaris: quia exprobatus tibi est. Confusionem enim æternam obliuisceris: & opprobrii uiduitatis tue memor non eris: quia dominus qui fecit te dominus sabaoth nomen eius: & qui eruit te deus israel: omnis terre uocabitur.

Oritur quaestio quomodo si ad ecclesiam dicitur de gentibus congregatam. Latere sterilis quæ non parit: & plures filii desertæ magis quam eius quæ habet uirum. Quod scilicet hæc uirum non habuerit: quæ postea plures fecit filios: & illa in sterilitate uersa sit quæ prius habebat uirum. Quomodo nunc dicatur ad eam quæ uirum non habuit uiduitatis tuæ non recordaberis amplius: & confusionis adolescentiæ tuæ obliuisceris. Ex quo intelligi uolunt iudei omnia quæ dicuntur. Dicit ad hierusalem: quæ deserta a deo rursus ab eo instauranda sit: qui facile repelluntur. Cum ammoniti fuerint dici ex persona domini in zacharia: & assumpsi mihi duas uirgas unam uocaui decorem: & alteram uocaui funiculos & paui gregem. De quo in suo loco plenius diximus: & nunc ex parte dicitur. Duas uirgas utrumque esse populum gentium & iudeorum. Quorum prior uocata sit turba gentium quæ accepit naturalem legem fixam in cordibus suis. De qua paulus scribens ad romanos fortissimè disputat: quæ uirga nihil pulchrius est: ut omnis creatura æqualiter uocetur ad cultum creatoris sui. Secunda autem id est populi iudeorum appellata est funiculus: quæ post offensam gentium uocatur pars domini & funiculus hereditatis eius. israel denique postquam in abraham uocatus est israel: dicit dominus. Tuli uirgam meam quæ uocabatur decus: & abscidi eam. ut irritum facerem foedus meum quod percussi cum omnibus gentibus. ergo in aduentu christi dicitur ad uirgas quæ abscisa fuerat. Noli timere nec erubescas: neque ora pudore suffundas. Nequaquam enim ultra confunderis: ut prius confusa fueras: nec confusionis adolescentiæ tuæ memor eris: & uiduitatis tuæ non recordaberis: per quam relictæ es a deo: quia factor tuus ipse dominabitur tui. Cuius nomen omnipotens est: qui regnat non in una gente iudæa: sed in uniuerso orbe terrarum. Denique sequitur. Qui te fecerat: ipse te redemit sanguine suo: & deus omnis terræ uocabitur: pro eo quod est omnium qui morantur in terra. Ex quo perspicua patet nequaquam dici ad hierusalem: quæ nunquam in toto orbe nominata est. Sed ad ecclesiam christi cuius hereditas: mundi possessio est.

Quia ut mulierem derelictam & meretricem spiritus uocauit te dominus: & uxorem ab adolescentia tua dixit te deus tuus. Ad punctum in modico dereliquit te: & in miserationibus magnis aggregabo te: in momento indignationis abscondi faciem meam parumper a te. & in misericordia sempiterna misertus sum tui. LXX.

Auocauit mulierem derelictam & pusillanimum uocauit te dominus. Neque ut mulierem quæ ab adolescentia odio laesa est dixit deus tuus. Tempore modico reliquit te: & cum misericordia magna miserebor tui: in futuro paruo auerti faciem meam a te: & in misericordia sempiterna miserebor tui. Dixit qui eruit te dominus.

Hic amici iudeorum uelificat mulierem derelictam: & uxorem ab adolescentia abiectam: quæ ad punctum & in modico derelinquit dominus hierusalem esse: dicentes. Quia abscondes parumper faciem suam: suscepit eam in misericordiis sempiternis: & dolore præteritum gaudio commutauit. Hoc iuxta habraicum. Porro iuxta lxx. Non eam dicit quasi derelictam mulierem: & pusillanimum uocatam a domino. Neque sicut uxorem quæ ab adolescentia odio habita sit. Sed idcirco se eam ad modicum reliquisse & auertisse faciem suam ut misereatur illius in æternum. Si ergo iudæi & nostri iudaizantes: dicunt israel ad modicum derelictum ut in aduentu christi eius misereatur deus: & modicum interpretandum ad comparationem totius æternitatis. Cur & nobis non concedat modicum dicere. Tempus quo gentes sunt derelictæ ut abiectæ in medio quæ in adolescentia sua dei fuerant: postea in senectute æternam misericordiam consequantur. Præsertim cum in uocatione temporis israel. Nunquam exclusa sit turba gentiliū. sed semper eis per pœnitentiam ianua patuerit reuertendi. Ut sicut nos illoque uocatione parumper uidemur exclusi: sic illoque exclusione perpetua nobis ad deum reditus concedatur. Perpetuam autem exclusionem diximus si non egerint pœnitentiā. Alioquin paulus apostolus dicit. Conclusit deus omnia sub peccato: ut omnibus misereatur. Quæ nos de ecclesia ex utroque populo congregata interpretati sumus: & iudæi de hierusalem accipiunt quod solam tropologicam secuntur. Et in locis difficillimis liberè disputatis ex cursu nascentes fugiunt quaestiones: ad animam referunt peccatricem: quæ abiecta a deo sit. Non ob odium: sed ob dispensationem: ut malorum pœnitentia potius reuertatur ad uirum suum pristinum. Et perditam substantiam de patris clementia non desperet. An non est gratias misericordia occurrere filio reuertenti: anulum & stolam: osculumque porrigere: & inuideti fratri iuxta alterius parabola similitudinem dicere. Amice si ego bonus: quare oculus tuus nequam?

Sicut

Super Esaiam.

Sicut in diebus nohe istud mihi est cui iuravi ne inducerem aquas nobis ultra super terram. Sic iuravi: ut non irascar tibi: & non increpem te. Montes enim commovebuntur: & colles contremescent: montes autem mei non recedent: & fedus pacis mee non movebitur. dixit miserator tui dominus. LXX.

Ab aqua que fuit sub nohe hoc mihi est: sicut iuravi ei in tempore illo: nequaquam ultra irasci tibi: neque in comminatione tua montes transferre: neque colles tui transferentur. Sic nec misericordia mea deficiet: nec testamentum pacis mee auferetur. dixit. Propitius tui dominus.

Ut credat sanctorum congregatio misericordiam domini sempiternam. Et ideo ad punctum & breue eos esse desertos: ut in amicitiam dei: aeterno foedere iungerentur. Ponit exempla maiorum dicens. Quomodo uniuerso orbe peccante postquam corrupta omnis terra uiam domini inducitur: est diluuium: & cum auctoribus cunctis peccatorum cuncta peccata deleta sunt: & in uno homine nohe humanum seruatum est genus. Cui iuravi nequaquam terris inducendum esse diluuium & sponsio mea hucusque seruata est: nec unquam irrita fiet. Sic iuro ecclesiae meae quam mihi redemi sanguine meo: nequaquam me iratum fore his quorum misertus sum: nec meam clementiam ulla inreparationis duritia commutandam. Facilius enim montes mouebuntur & colles: quam mea sententia commutabitur. Iuxta quod & in euangelio loquitur. Caelum & terra transibunt: uerba autem mea non praeteribunt. Haec autem inquit misericordia mea: ut foedus pacis quo mihi reconciliatus mundus non merito eorum quibus datus est: sed mea clementia conseruetur. Iuxta. lxx. confusus est Iesus & sic turbata sunt omnia: ut quid dicatur difficile possit intelligi. Non quo ignorem quid in hoc capitulo uir prudentissimus dixerit: sed quo non satisfaciatur animo meo. Ponit enim tropologicum diluuium quod interpretatur baptisma: saluatoris congerens exempla quam plurima. Ut est illud Dominus diluuium inhabitare facit: & iterum suauis dominus expectantibus se in die tribulationis: & sciens timentes se in diluuium itineris consumationem faciet. Quod scilicet uniuersa peccata in baptismo deleuerit. Dicens in alio loco. Ego sum ego sum qui deleo iniquitates tuas. Omnes enim declinauerunt simul inutiles facti erant. Non erat qui faceret misericordiam nec ueritatem: neque erat scientia dei super terram. Maledictio: & mendacium: & homicidium: & adulterium: & furtum: cuncta occupauerant: & sanguinem sanguini miscuerant. Unde loquitur per prophetam. Heu mihi quia perii reuertens a terra. Non est qui faciat rectum in hominibus: omnes in sanguine iudicantur. Unde quisque proximum suum tribulat tribulatione: & ad malum manus suas preparant: & cetera his similia. E quibus illud. Nemo mundus a sordibus: nisi unius quidem diei fuerit uita eius super terram. Unde dominus fecisse diluuium: qui iuxta apostolum petrum occisus est carne: uiuificatus spiritu: & praedicauit spiritibus in carcere constitutis: quando dei patientiam expectabat in diebus nohe. Diluuium impiis inferens. In cuius exemplum aqua nos mundat: non sordes carnis abluens: sed bonae conscientiae interrogatio in deum. Montes autem & colles qui non commoueantur: in huiusmodi diluuium permoti fuerant. Sanctos uult intelligi. Accepto foedere sempiterno qui priore diluuii moti fuerant: & suam reliquerant firmitatem. Dicit montes & daemones & aduersarios potestates: qui uiderunt filias hominum quod essent bonae: & amoris iaculo uulnerati. Supererunt sibi uxores ex omnibus quae elegerunt: & perdidit fortitudinem pristina: & nequaquam in hoc diluuii sunt futuri. Hoc ille dixerit cuius explanationem lectoris arbitrio derelinquo.

Paupercula tempestate conuulsa absque consolatione. Ego sternam per ordinem lapides tuos: & fundabo te in saphiris: & ponam iaspidem propugnacula tua: & portas tuas in lapides sculptos. Et omnes terminos tuos in lapides desiderabiles. Amittes filios tuos doctos a domino: & multitudinem pacis filijs tuis. & iustitia fundaberis. LXX.

Humilis & instabilis absque consolatione. Ecce ego preparabo carbunculum lapidem tuum: & fundamenta tua saphiris: & ponam propugnacula tua iaspis: & portas tuas in lapides electos. & omnes filios tuos discipulos dei: & multa pax erit filijs tuis: & iustitia edificaberis.

Ubi nos diximus. Sternam per ordinem lapides tuos: in similitudinem coepae mulieris quae praeter. lxx. similiter trastulerunt. Sternam in stibio lapides tuos: in similitudinem coepae mulieris quae oculos pingit stibio: ut pulchritudinem significet ciuitatis. Et ubi nos iaspidem sequentes. lxx. diximus. In hebraico scriptum habet. coh dico hd. Quod solus symmachus. trastulit. Pro carbunculo quoque in cuius loco apud hebraeos ecclia legitur. Symmachus & theodotio scalpture. i. Aquila. posuit. Quod uerbis foratae: caelaturaeque gemae sensum sonat. De diuersitate translationis diximus. Veniamus ad sensum. Adhuc loquitur ad ecclesiam. Humile prius atque paupercula quae non habet legem nec prophetas: nec sermonem dei: & tempestate conuulsa siue instabilis quae multos seculi turbes sustinuerat: & iter uarios idolorum fluctuabat errores: quae nullum habuit consolatorum: & frustra omnem substantiam suam in medicis perdidit: quod ipse ueniat: ipse descendat: & aedificet in terris caelestem hierusalem: quae in apocalypsi iohannis uocatur sponsa & uxor agni. Huius lumen simile lapidis pretiosi: sicut iaspidis & cristalli: & murum magnum & portas duodecim scriptas nominibus tribuum israel: quae tres erant ab oriente: & tres ab aquilone: & tres ab austro: & tres ab occasu solis: murusque fuit duodecim fundamentis. Cuius omnis haec edificatio ex lapide iaspide: & singula fundamenta murorum: habebant singulos lapides. Primum iaspidem: Secundum saphirum. Tercium calcedonium. Quartum smaragdum. Quintum sardonium. Sextum

Liber. Xv. c. liii.

sardium. Septimum chrysolitum. Octauum berillum. Nonum topazium. Decimum chrysopassum. Undecimum iacinthum. Duodecimum amethystum. Quod legentes: exclamamus illud & dicimus. O profundum sapientiae & scientiae dei: quam inscrutabilia iudicia eius: & inuestigabiles uiae eius. Quis cognouit sensum domini: Aut quis consiliarius eius fuit? Et iterum. Quis sapiens & intelliget haec. Intelligens & cognoscat ea. Respondeant amatores tantum occidentis litterae: & in mille annis exquisitos cibos gulae ac luxuriae praeparantes: quorum deus uenter & gloria in confusione eorum. Qui post secundum in gloria saluatoris aduentum sperant nuptias: & paruulos centum annorum: & circuncisionis iniuriam: & uictimarum sanguinem: & perpetuum sabbatum. Qui dicunt cum israel in peruersum modum maducemus & bibamus: cras enim regnabimus. Quae sit ista caelestis hierusalem cui nunc dicitur. Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos. Siue iuxta. lxx. Ecce ego praeparo tibi carbunculum lapidem tuum: ut tota ciuitas sit plena carbunculis: & habeat fundamenta saphirina: & propugnacula iaspidem siue calcedonium: & portas cristallinas. Siue anaglifas: & murum in circuitu preciosorum lapidum. Omnesque filii eius non habeant magistros hoies sed deum: & appellentur discipuli dei: & sit in ea pax perpetua: & aedificatio iustitiae. Ex quo perspicuum est sub occasione iustitiae quod uirtutis est nomen: etiam ceteras uirtutes in aedificatione ecclesiae debere nos quaerere: nec iudaica deliramenta sectari. Exponant enim quid sit illud quod in prouerbiis de sapientia dicitur. Preciosior est cunctis lapidibus preciosissimis. Si enim xps dei uirtus & dei sapientia est: stultum est xpm insensibilibus lapidibus comparari. Rursumque de iudiciis dei legimus. Iudicia domini recta: iustificata in semetipsa. Desiderabilia super aurum & lapidem preciosum multum. Ex quo palam est illum lapidem ceteris lapidibus comparari. De quo supra in hoc eodem propheta ex persona dei dicitur. Ecce imittam in fundamenta syon lapidem angularem: lapidem electum preciosum: ut qui crediderit in eo non confundatur. Hunc lapidem reprobauerunt aedificantes. Scribae uidelicet & pharisei & principes iudeorum: qui factus est in caput anguli. De quo & apostolus Petrus disputans ait: Nobis ergo honor qui credidimus angulari & precioso electo lapidi. Incredulis autem lapis offensionis & petra scandali. Qui & in actibus apostolorum ad principes loquitur sacerdotum. Iste est lapis electus preciosus quem uos despexistis reprobantes: qui factus est in caput anguli: & duos populos continet gentium & israel. Qui aedificauit ciuitatem: cuius artifex: & conditor deus est: de qua & apostolus scribit corinthiis. Dei aedificatio estis: & quasi architectus sapiens fundamentum posui: alius superaedificat. Unusquisque autem uideat quomodo aedificet. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere praeter eum qui positus est iesum xpm. Si quis autem super fundamentum hoc aedificat aurum argentum & lapides preciosos: ligna: scenum: stipulam: uniuscuiusque opus manifestum erit. De hoc fundamento: & in epistola altera loquitur. Aedificati super fundamentum apostolorum & prophetarum. Ipso angulari lapide iesu xpo. Et iterum in quibus omnes aedificamini lapides uiuentes in sacerdotium sanctum offerre speciales uictimas. De his lapidibus mystica dicitur. Lapidem sancti uoluuntur super terram. E quibus aedificat xps ecclesiam super petram dicens in euangelio. Super hanc petram aedificabo ecclesiam meam. Quam ciuitatem qui meruerit intrare gaudens loquitur in domino. Sicut audiuius ita uidimus in ciuitate domini uirtutum: in ciuitate dei nostri: deus fundauit ea in aeternum. Super conditore huius ciuitatis. Et in alio loco dicitur. Hic aedificauit ciuitatem meam: & reducet captiuitatem populi mei. De natura autem. xii. lapidum atque gemarum non est huius temporis dicere. Cum & graecorum plurimi scripserint & latinos. E quibus duos tantum nominabo: uirum sanctae & uenerabilis memoriae episcopi apyphanium: qui in signe nobis ingenii: & eruditionis suae reliquit uolumen quod inscripsit. Et plinium secundum eundem. Apud latinos oratorem & philosophum qui in opere pulcherrimo naturalis historiae: tricesimum septimum librum: qui & extremus est: lapidum atque gemarum disputatione compleuit. Hii duodecim lapides scribuntur per ordinem in exodo & in Ezechiel: id est in pontificis: & in corona atque diademate principis tyri. Dicamus primum de exodo, quattuor ordines intexti erant lapidum. Ordo primus habuit lapidem sardium: topazium Smaragdum. Ordo secundus: carbunculum: saphirum iaspidem. Ordo tertius: lyncugirium achatem amethystum. Ordo quartus: chrysolitum: berillum: onychium: auro circumdatos & inscripti erant ex nominibus duodecim tribuum filiorum israel. In quo notandum quod secundus ordo lapidum etiam in praesenti scriptura sit positus: carbunculus: saphirus & iaspis. Nec dum enim perfectae retinemus: nec ad patriam peruenimus: quia nunc per speculum uidemus in enigmate. Porro in Ezechiel sic scriptum repperimus. In signaculum similitudinis & corona decoris in delitiis paradisi dei fuisti. Omni lapide primo indutus es: Sardio: Topazio: & smaragdo: carbunculo: & saphiro: & iaspide: argenteo quoque: & auro & lyncugirio: & achate: & amethysto: & chrysolito: & berillo: & onychino. Auroque repleui thesauros tuos & apothecas tuas: In te a qua die conditus es. Cum cherub posui te in monte sancto meo fuisti: in medio lapidum ignitorum: imaculatus in diebus tuis ex quo conditus es: donec inuetera sunt in te iniquitates tuae. Quis enim tam stultus & uhecordis ignis: ut in paradiso dei positum principem tyri quemcumque illius esse dederit. Et conditum inter cherubim: & inter igneos lapides conuersatum. Quos haud dubie angelos intelligimus caelestesque uirtutes putasse esse eum qui terrenis lapidibus ornatus sit: & habuerit similitudinem: & signaculum dei. De natura igitur

Super Esaiam.

igitur omnium lapidum: & per partes singulorum non est huius temporis dicere. Neque enim semper dicenda sunt omnia. Nunc tantum de carbunculo: saphiro: & iaspide differamus. Carbunculus qui paratur sine per ordinem sternitur. Videtur mihi ignitus sermo doctrinae. Qui fugato errore tenebrarum illuminat corda credentium. Hic est quem unus de seraphim tulit forcipe comprehensum. Ad esaiam labia purganda. Qui nascitur iuxta geneleos fidem in terra eiulath. Vbi est aurum optimum. Lapisque carbunculus & prassinus. Porro saphirus qui ponitur in fundamentis caeli habet similitudinem: & supra nos aeris cui talis est ille ut possit aristophanum dicere cum socrate.

Quod nos in latinum sermonem uertere possumus scando aerem solemque despicio. Siue cum paulo apostolo. Nostra autem conuersatio in caelis est. Hezechielis quoque scriptura commemorat: quod locus in quo thronus dei sit: saphiri habeat similitudinem & gloria domini in hoc colore consistat. Qui portat imaginem supercaelestis. Sed & propugnacula urbis dominicae: hoc est murorum minae iaspide roborantur. Qui possunt omnem altitudinem eleuantem se contra scientiam dei destruere atque conuincere: & mendacium subicere ueritati. Qui ergo in disputando fortissimus est: & sanctorum scripturarum testimoniis roboratus. Iste propugnaculum ecclesiae est. Iaspis multa sunt genera. Alius est enim smaragdi habens similitudinem qui repperitur in fontibus thermodontis fluminis: & uocatur. Quo omnia fantasmata fugari autumant. Alius uiridior mari & tinctus quasi floribus hunc in frigida monte ida & in profundissimis specubus eius nasci referunt. Alium uero iuxta hiberos hyrcanosque & mare caspium repperiri. Et praecipue iuxta lacum neusim. Est & alius iaspis niui & spumae marinorum fluctuum similis: & clementer quasi mixto cruore subrutilas. Hoc diximus ut uniuersas gratias spirituales in ecclesiae propugnaculis cognoscamus. Quas qui habuerit uanos timores fugat: & potest cum sponsa dicere. Fratruelis meus candidus: & rubicundus. Porte autem istius ciuitatis: de lapide sunt cristallo: qui scalpitur uariis modis: quo lapide nihil purius est. Denique uehementissimis alpium frigoribus: & inaccessis soli speluncis concreescere aquae dicuntur in cristallum: & tamen quidem lapide: uisu aqua esse: per quam ostenditur eos qui in foribus ecclesiae sunt nulla debere sordemaculari. Sed fidei esse purissimae: & dicere cum propheta. A mandatis tuis intellexi: & illud audire. Beati mundo corde: quoniam ipsi deum uidebunt. Muri autem ciuitatis siue termini. & lapidibus electis extruuntur: quos reliquos lapides intelligere possumus: & omnes filios eius esse doctos: siue discipulos dei. Quo testimonio dominus utitur in euangelio iohannis dicens. Nemo potest ad me uenire: nisi pater meus qui misit me traxerit eum: & omnes qui audierit & didicerit a patre uenit ad me. Et post paululum scriptum est in prophetis. Ergo omnes docti a deo. Qui & per hieremiam loquitur. Dabo leges meas in mentibus eorum: & super cor illorum scribam eas: & nequaquam ultra docebunt singuli proximos suos dicentes. Cognosce dominum. Sed omnes scient me a minimo: usque ad maximum. Propitius enim ero iniquitatum eorum: & peccatorum eorum non recordabor. Doctrina autem discipulorum dei habet multitudinem pacis: quae eis a domino derelicta est: aedificatioque urbis pulcherrimae completur iustitia. Ut nequaquam unius gentis: sed totius mundi sit uocatus ad fidem suam. Seruos & liberos: diuites & pauperes. Nobiles & ignobiles. Viros & mulieres: paruulos & senes: & omnia quae in mundo uidentur esse contraria: excessum breuitatis modum: qui utilis erit in omnibus quae dicenda sunt. Nequaquam nos iuxta hebraeos & nostros semiuiduos sed in caelis urbem dei querere. quae in christo mente ita latere non potest.

Recede procul a calumnia quia non timebis: & a pauore quia non appropinquabit tibi. LXX.

Recede ab iniquo & non timebis: & tremor non appropinquabit tibi.

Ordo pulcherrimus: pauperculam & humilem fuerat consolatus: promittens ei gratias speciales. Nunc docet quid facere debeat: si nolit aduersariorum impetus formidare. Et est sensus: Non uis timere inimicos tuos: fac ista quae dico. Recede procul a calumnia: siue ab iniquitate: quia omnis iniquitas & rapina: de calumnia nascitur: & non timebis tremoremque & pauor non appropinquabunt tibi. Ut nequaquam homines: sed deum timeas. Dicens cum moysen. Tremens sum ego & meticulosus: & cum uno amico: iob: horror & tremor uenit super me: & multum mea ossa concussit. Et cum propheta. A uoce orationis meae: intrauit tremor in ossa mea: & super quem dominus requiescit: nisi super humilem & quietum: & trementem uerba eius. Porro alius impiorum tremor qui ex metu supplicii nascitur. De quo scriptum est. Tremor apprehendit impios.

Eccae accola ueniet qui non erat mecum aduenas quodam tuus adiungetur tibi. LXX.

Eccae profeliti accedent ad te per me: & coloni erunt tui: & ad te confugient.

Et haec iudaei putant ad hierusalem dici. Quod multi de gentibus profeliti sint futuri: & lege moysi cerimoniasque suscipiant. Quod nos iuxta coeptam interpretationem ad ecclesiam referimus: quia per apostolos ex utroque populo congregata est: quae non habet maculam neque rugam: quae libera est & mater omnium credentium. Ad quos profelitos & aduenas congregandos misit dominus discipulos suos dicens. Docete omnes gentes ut confugiant ad euangelium: ut nouam legem suscipiant. ut habitatores quodam idolatrie: fiant coloni ecclesiae. de quibus & in psalmis dicitur. Dominus sapientes facit caecos. Siue ut in latinis codicibus legitur: dominus illuminat caecos: dominus diligit aduenas. Ut postquam caeci lumen receperint ueritatis: & stulti sapientiam didicerint. Tunc ad ecclesiam transeuntes diligantur a domino. Et audiat per prophetam. Vocabo nomen populum meum.

um: populū meū quo intrāte tēplū dei zelus apprehendit populum inereditum.
Ecce ego creavi fabrum sufflātē in igne prunas: & pferētē uas i opus suū. Et ego creavi interfe-
 ctorem ad disperdendū oē uas: quod fictū est & te non dirigitur & oēm linguā resistētē tibi iudi-
 cio indicabis. Nec hereditas seruoꝝ dñi: & iustitia eoꝝ apud me dicit dñs. LXX.

Ecce ego creavi te nō ut erarius sufflās in igne prunas: & proferēs uas in opus. Ego autē crea-
 ui te non in perditionem interficere oē uas quod factū est contra te non sperabitur: & omnis uox
 surget contra te in iudicium omnes reos uinces & obnoxij tui erunt in ea. Est hereditas seruiē-
 tibus domino & uos eritis mihi iusti dicit dominus.

Dicamus primum iuxta hebraicum. Si uis nō timere & pcul a te esse formidinē: fac q̄ pteritus ser-
 mo narravit. Ego enī sum per quē habitura es profelitos: Ego q̄ creavi fabrum sufflātē in igne pru-
 nas: hoc est diabolū oīum maloꝝ artificē. Nō necessitate naturæ: sed mētis arbitrio. qui suscitauit
 incendia. & pferret contra te uasa. Quales fuerunt symon & elimas magi petro & paulo apostolis
 resistentes: Ego creavi interfectore eoꝝ qui increduli sunt futuri. Nō quo ego sim causa perditiois
 eoꝝ: sed quo creatus aduersarius ad pugnādū. & uictis pditio & uictoribus cā sit p̄miorum. Oēs q̄
 qui contra te a fabro sufflante sunt fabricati nō diriguntur: sed & p̄sentes p̄enas sentient & futu-
 ras: quodq̄ prius uidebatur occultum. In consequentibus dicitur manifestus: & oīum linguā resi-
 stentē tibi iudicio indicabis: p̄dens sapientiā sapientiū: & prudētiā prudentiū reprobās. Cunctosq̄
 hereticosq̄ principes & iudæosq̄ magistros: & mūdi philosophos quos faber ille cōflauerat tuo iu-
 dicio cōdēnabis. Quomō & regina sabba cōdēnauit incredulos: & iniuitas & ecōtratio iustifi-
 cabitur sodoma cōparatione peioris hierusalē. Post hęc ifertur quæ sunt p̄mia futuroꝝ: ne cassum
 putent esse certamen: & p̄senti morte finiri. Hęc est hereditas seruorum dñi. i. regna cæloꝝ: & uita
 p̄petua: & retributio laboꝝ: quæ oculus nō uidit: & auris nō audiuit: & in cor hoīs nō ascēderūt: q̄
 p̄parauit deus diligētibus se. Si autē diligentibus ergo & seruiētibus q̄ nullū aliū hēnt dominū nisi
 deum: & hęc est iustitia eoꝝ q̄ apud deū sunt dicit dñs. Vt p̄sens tribulatio futuro gaudio cōpēse-
 tur. Porro iuxta. lxx. iste mihi sensus uidetur. ego creator tuus non te ita feci quomō diabolus faber
 pessimus immūdo spū cōflat uasa iniquitatis: & p̄fert ea in p̄ditionē. Qui scire debet quod huiusce
 modi uasa p̄sperū iter nō habeāt: sed in cursu medio cōfringātur. Quæ sint autē uasa sequenti ser-
 mone demonstrat. Et oīs uox quæ surget cōtra te in iudiciū. Oēs eos uinces: uasa iniquitatis uocem
 habēt: quæ uox surgit cōtra æcclesiā. quādo ponūt heretici in excelsū os suū: & lingua eoꝝ per-
 tranſit ad terrā. Quodq̄ seq̄tur. Et obnoxij tui erūt in ea. Obælo p̄notauimus: qd̄ nō tā a. lxx. quā
 a malis scriptoribus uidetur additū. Cū autē oēm uocem surgentē aduersum se ecclesiā uicerit. Tūc
 feruentibus dño & obœdientibus erit hereditas: & æterna possessio. De q̄ & in hieremia aliis uer-
 bis dicitur. Et merces operibus tuis. Habitatoresq̄ ecclesiæ iusti erunt dñi. Omnis enī qui facit iusti-
 tiam de deo natus. Quibus loq̄tur dñs. Estote sci qm̄ ego scūs sum. CAPITVLVM. LV.

Quones sitientes venite ad aquas: & qui nō habetis pecuniā p̄perate emite & comedite
 Venite emite absq̄ argento et absq̄ vlla cōmutatiōe vinū & lac. Quare appenditis
 argentū. nō in panib⁹ & labore vīm non in saturitate. LXX.

Qui sititis venite ad aquā. quotquot nō habetis pecuniā: euntes emite & comedi-
 dite. & ambulate & emite absq̄ pecunia & absq̄ precio vinum. & adipem. Quare emitis pecu-
 nia & laborem vestrum non in saturitatem.

Verbū hebraicū. oi. De quo supra i p̄phetia cōtra arihel dixerat qd̄ eēt ambiguū: & uel iteriectio
 nē uocātis: uel ihe significaret. Hic i p̄cipio capituli positū ē: qd̄ neq̄quā plāgetis legitur: sed uo-
 cantis affectu. Quia ergo omne uas fictū cōtra æcclesiā dixerat cōterēdū: & oēm uocē ligūq̄ q̄ se
 armauerat cōtra sciam dei eē superādā. Prouocat credētes ad fluuiū dei q̄ repletus ē aq̄s: & cuius i-
 p̄cōt⁹ latificat ciuitatē dei: ut bibāt aq̄s de fōrib⁹ saluatoris. Qui loq̄t ad samaritanā. Si scires gra-
 tiā dei: & qs̄ ē q̄ dicit tibi da mihi bibere: tu petisses ab eo: & dedisset tibi aquā uiuētē: qui. n. biberit
 de aq̄ quā ego dederō ei: fiet i eo fōs aq̄ uiuæ: & flumina de uētre eius fluēt. Significās spūm scūm:
 quē credētes accepturi erāt: & de quo p̄pheta mystico sermōe resonabat. Sitiuit aīa mea ad deū ui-
 uētē. Et iteq̄. Apud te ē fōs uitæ q̄ ip̄e de se loq̄batur. Me reliq̄rūt fōtē aq̄ uiuæ: & foderūt sibi lacus
 cōtritōs: q̄ n̄ p̄nt aq̄s cōtinere. Has aq̄s spargūt nubes: ad q̄s p̄uenit ueritas dei. Sicut scriptū ē. Et nu-
 bes spargūt iustitiā. Præcipiturq̄ sitientibus ut neq̄quā bibant aquas sior turbidas & tumētes gur-
 gites assyriog. Sed pgāt ad aq̄s syloe q̄ uadūt cū silētio: nec timeāt æloquii paupertatē. si argētū forte
 n̄ habeāt. Sz audiāt apostolū dicētē. Gratia salui facti estis. Et dñs ad discipulos: gratis accepistis: gra-
 tis date. Mirūq̄ i modū emūt aq̄s absq̄ pecunia: & nō bibūt eas sz comedūt. Ip̄e. n. & aq̄ & panis ē.
 q̄ de cælo descendit. Ergo qd̄ i q̄busdā exemplaribus legif. Emite & bibite. Ab ip̄eritis scriptorib⁹
 imutātū ē. Qui putauerūt eē cōsequētius si biberētur potius aq̄ quā cōmederentur. Est at̄ & pecu-
 nia pessima liue argētū qd̄ reprobatur scriptura dicēs. Pecunia q̄ dat cū dolo: q̄ si testa reputabitur. Et
 i alio loco argētū uestrū reprobū. Et ē argētū qd̄ dei eloquiis cōparat. Eloqa dñi æloqa casta argē-
 tū igne examinātū terræ purgatū sceptuplū. Spræto igitur illo argento & pecuniis quibus aq̄s dñi
 emere nō possumus. Pergamus ad eū qui tenens calicē sacramēti: discipulis loq̄batur. Accipite &
 bibite

Super Esaïam.

bibite: hic est sanguis meus: qui p uobis effūdetur i remissionē peccator. Quod uinū miscuit & sapientia i cratere suo: oēs stultos seculi mūdīq; sapientiā nō habentes pronocās ad bibendum: & nō solum uinū emamus: sed & lac: qđ significat inocētiā paruulor: qui mos ac typus in occidētis æcclesiis hodie usq; seruaf: ut renatis in xpō: uinum lacq; tribuatur. De quo lacte dicebat & paulus. Lac uobis potū dedi: nō solidū cibū. Et petrus. Quasi modo nati paruuli rationale lac desiderate. Vnde & moyses uinū & lac in xpī intelligēs passionē: mystico sermone testatur. Gratiōsi oculi eius a uino & cādidi dentes eius a lacte. Pro lacte i præsenti loco: lxx. adipē trāstulerūt. De quo scūs dicit in psalmo. Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea. Et in alio loco. Cibabit eos d adipe frumētī: & de petra melle saturabit eos. Qui adipēs non aliud quā mysticā carnē sonāt. Ad quam dñs discipulos hortabatur dicēs. Nisi comederitis carnē meā: & biberitis sanguinem meum: non habebitis uitā in uobis. Vnde & i getsamani traditus est qđ significat uallē adipeam siue pinguisimā. Simulq; increpat eos qui secūtur sapiētiā sēcularē: & puerīas hæreticor: simulatasq; doctrinas & pharisæor: tradiōes. Oēsq; falsi noīs sciētiā quæ eleuatur cōtra deū: & magnis ptiis ac labore cōtinuo appēdūt argentū p ea disciplina in qua nō sūt panes: & sudāt pro his cibis i qbus nulla saturitas ē. Ex quo ostēditur eā sectādā eē sapiētiā: q nō est in foliis ac flore uerbor: sed in medullis ac fructibus sensuū: q nō aurē pteruolat: sed animū reficit. Quā ut discamus n̄ trāsimus maria: nec magnis sūptibus idigemus. sed ppe est uerbum in ore nostro & in corde nostro.

Audite audietes me: & comedete bonū: & delectabif i crassitudine anima uestra. Inclinate aurē uestrā: & uenite ad me. Audite: & uiuet anima uestra: Et feriā uobiscū pactum sempiternum: misericordias dauid fideles.

LXX.

Audite & comeditis bonā: & delectabif i bonis aia uestra. Attēdite anrib' vris: & sequimīnias meas: & audite me: & uiuet i bonis aia vřa. Et cōstituā uobis testamētū eternū: scā dauid fidelia.

Ne quis putaret auditū carnis eē nō mētis: ad quē cohortatur audituros sermo diuinus: nō carnis illis bona: sed animæ pollicetur. Si enī inquit audieritis me: bona terræ comedetis. Siue bonū q dicit. Ego sum pastor bonus. Et delectabif i bonis: & i crassitudine aia uestra. Ergo bona quæ aīa repromissa sūt nō diuitiæ & corporis sanitas & sēculi dignitates: q etiā philosophi appellāt indifferētia. Id est nec bona nec mala. Et p utētiū q̄litate uariātur. Sed illa credēda sūt ad q nos cohortat deus. Declina a malo & fac bonū. Sinaūt bona aīa honestas uirtutesq; dicūtur. Ergo & mala non paupertas: & infirmitas corporis: & ignobilitas accipiēda: sed oīa uitia q uere mala sūt. Deniq; abraham nō ideo bona hūit qā diues fuit: sed qā diuitiis bene abusus ē. Et lazarus q postea requeuit in sinu eius. Nō idcirco mala sustinuit: qā cū ægestate passus ē tormēta morborū: sed malis q putabant i sēculo uera bona ē cōsecutus: unde & diues ille purpuratus: recepit bona sua i uita sua: q illi erant bona: q ea arbitrabat bona: & d' lazaro nō ecōtrario dicitur. Recapit mala sua: sed recapit mala i uita sua. Quæ mala nō illi q patiebāt: sed aliis uidebātur. Vtriusq; rei exēplū nobis tribuit bea' iob q nec i bonis nec i malis sēculi uictus: sed oīa pari mētis firmitate sustinuit. Quāobrē salomon præcatur deū. Diuitias & paupertatem ne dederis mihi. Cōstitue autē mihi q sūt necessaria & sufficiētia: ne saturatus mēdax efficiar & dicā. Quis me uidet: aut egēs fierer: & iurē p nomē dñi. Si at hoc deprecatur ut nec diuitias habeat nec paupertatē: sed tātū uictus necessaria. De qb' & apostol' dicit. Hēntes uictū & uestitū his cōtēti sumus. Perspicuū ē diuitias: & egestatē: sanitatē: & languorē: uoluptatē: atq; cruciatu. Nec bona eē nec mala: sed p sustinētiū diuersitate bona & mala fieri. Ergo nō iuxta.

opū habūdantiā & delicatos cibos: & crassitudinē corporis phasidesq; & turtures mulsū merū uxore pulchritudinē examina liberoꝝ dñs aīa pollicetur: sed illas delitias ad q̄s nos mysticæ puocabat dicens. Delectare siue delitiis frui in dño: & dabit tibi petitiōes cordis tui. Et alibi. Credo uidere bona dñi i terra uiuētiū. Et i alio psalmo. Bñdic aīa mea dñm: & oīa interiora mea nomē scūm eius. Qui implet i bonis desiderīū tuū. Deniq; isert. Audite me & uiuet aīa uestra. Oīum bonor: pmissio uita est sempiterna. Quod si uolueritis audire & aīa uestra uixerit in æternū feriā uobis pactū sempiternū: misericordias dauid fideles. De quibus idem psalmista cātabat. Misericordias tuas dñe i æternū cātabo in generatione & generatione annūciabo ueritatē tuā. Et ut sciāmus q sint istæ misericordias: sequēti sermone demonstrat. Semel iuraui in scō meo si dauid mentiar: semē eius i sempiternū manet: & thronus illius sicut sol i conspectu meo: & sicut luna pfecta in æternū & testis i cælo fidelis. Qui idcirco uocatur fidelis: qā promissa cōpleuerit. Pro qbus. lxx. trāstulerūt. Scā dauid fidelia: qđ pōt pro firmis accipi atq; robustis. Vt est illud. Fidelia mandata eius cōfirmata in sēculū sēculi. Et in alio loco. Deus fidelis & nō ē iniquitas in eo. Et apostolus paulus. Si negauerimus iquit eū. Ipse fidelis manet. Negare seipsū nō potest. Et i alio loco scribēs ad timotheū. Fidelis sermo: & omni acceptione dignus. Hoc at pactū quod dñs pollicetur: nō erit breue et unius tēporis. Sicut fuit populi iudæor: sed manebit æternū: ut ueniat uerus dauid. Et i euangelio cōpleatur quæ ex dei psona sūt repromissa. Inueni dauid seruū meū: i misericordia scā unxi eū. Cuius manū posuit i mari: & i fluminibus dexterā illius. Quē iuxta hezechiel p multa iā sēcula dormientē dauid appellat seruū suū: atq; pastore dicēs. Suscitabo uobis pastore unū seruū meū dauid. Ecce testē populis dedi eū: ducē ac preceptore genibus. Ecce gēte quā nesciebas uocabis: et

gētes q̄ nō cognouerūt te ad te currēt: pp̄ dñz deū tuū & s̄ctū isrl̄ q̄ gloriificauit te. LXX.

Ecce testimoniū i gētib⁹ dedi eū: p̄cipē & p̄cipiētē gētib⁹: gētes q̄ nesciebāt te iuocauerūt te. Et populi q̄ ignorabāt te: ad te cōfugiūt: pp̄ dñz deū tuū & s̄ctū israhel q̄ gloriificauit te.

Prouocauerat ad credēdū populū iudæorū: ut īclinārēt aurē suā: & pactū acciperēt sempiternum. Quod dñs dauid repromiserat: abraham & semini eius dicēs. In semine tuo benedicentur gentes. Quod apostolus paulus edisserens. Nō dixit ait. In seminibus sed in semine qd̄ est xps. Et q̄a sciebat illis nō credētibus credituros eē populos: trāsīt ad gentes & dicit. Misisse se filium suū testē uel testi moniū cunctage gētium q̄ p̄cepta illius atq; mandata populis nuntiaret. Qui de seipso loquitur. Oportet p̄dicari euangeliū istud: in oī orbe in testimoniū cūctis gentibus. Deniq; superbiētē pi latū hoc sermone cōsutat. In hoc natus sū: ut testimoniū p̄beā ueritati. De quo apostolus paul⁹ scri bit timotheo. Vnus mediator dei & hominū homo xps iesus: qui dedit se redēptionē p̄ oībus testi moniū tēporibus p̄priis: i quo ego positus sū p̄co & apostolus. Omnia ergo q̄ dicūtur ad eū referē da sūt. Qui quasi ouis ad uictimā ductus ē: & quasi agnus corā tōdēte nō aperuit os suū. De quo su pra dicitur. Vidimus eū & nō habebat speciē neq; decorē. Et ipse peccata nostra portauit: & pro no bis dolet. Ad hunc cōfugerūt siue cucurrerunt: qui eum antea nesciebāt dicētes. Deus noster refu giū & uirtus. Et itē. Dñe refugiū factus es nobis in generatione. De quorū fide & supra legimus: q̄ bus nō est p̄dicatū de eo uiderūt: & qui non audierāt intelligēt. Iste testis ē oīum quā pater mū do spopōdit & p̄stitit: cuius mysteriū breui paulus ad ephesios sermone cōp̄rahendēs. Deus iqt dñi nostri iesu xpi pater glorie. De quo & nūc scriptū ē. Propter dñm deū tuū & s̄ctū israhel qui gloriificauit te: & ea gloria quā habuit prius quā mūdus fieret. De qua & p̄pheta testatur. Apparebit gloria dei qui est splendor gloriā: & forma substātiā eius: quādo oīs lingua cōfitebitur: qd̄ dñs ie sus in gloria patris sit. Qui respondit filio gloriā quā prius habuerat postulāti. Et gloriificauit: & glo rificabo. De quo & iohēs apl⁹ uidim⁹ ait gloriā ei⁹: gloriā q̄li unigeniti a patre: plenū gratiā & ue ritatis. Ergo quādo de eo loquitur. Qui i principio apud deū erat deus uerbū appellatur pater glo riā: quādo aut̄ de eo qui dicit in euāgelio. Quid me persequimini hominē qui ueritatē uobis lo quor. Vocat de⁹ dñi nostri iesu xpi. Nō qd̄ alter sit q̄ multorū error ē pessim⁹: s; quo un⁹ atq; idē fili⁹ dei. Nūc diuinitatis suā gloriā: nūc nostrā naturā q̄ suscipe & seruare dignatus ē loq̄tur affectibus

Querite dñm dū inueniri pōt: inuocate eum dū ppe ē. Derelinquat ipi⁹ uias suā: & uir iniquus cogitatōes suas: & uertat̄ ad dñz & miserebit̄ ei⁹: & ad deū nr̄z qm̄ mult⁹ ē ad ignoscēdū. LXX.

Querite dñm: & cum inuenieritis: eum inuocate. Et postquam uobis appropinquauerit: relin quat impius uias suas: & uir iniquus cogitationes suas: & conuertatur ad dominum: & misericor diam consequetur. Quia multum dimittet peccata uestra.

Quia igitur ut ante iā diximus: noluitis pactū recipere sempiternū: & misericordias dauid fide les. Quas uobis nolentibus suscipere: suscepit turba gentiliū. Moneo uos populares meos. Ego p̄ pheta atq; cōtestor. Dum tempus est: agite p̄nitentiam. Cōuertimini ad eū q̄ uobis nūc loquitur p̄ p̄phetas: q̄ postea locuturus ē. Querite eū dū inueniri pōt. Dū estis in corpore: dū datur locus p̄ nitentiā: quārite nō loco sed fide. Quomodo aut̄ q̄ratur deus: i alio loco plenius dicimus. Sapite de dño in bonitate & in simplicitate cordis querite eū: quia inuenitur ab his q̄ non tēptant eū: & ap paret his qui nō sūt eius īcreduli. Vnde nos sciētes illud dictū de peccatoribus qui longe recedunt a te peribūt: loquamur ad dñm. Quo ibo aspū tuo: & a facie tua quo fugiā? Si ascendero in cælum tu ibi es: si descēdero in infernū ades. Et inuocemus eum dū prope est: ne nostris uitiis atq; peccatis p̄cul recedat. Appropinquat enī appropinquantibus sibi: & filio longo post tempore reuertenti læ tus occurrit. Quāob̄rē s̄ctus in psalmo canit. Mihi aut̄ adhærere deo bonū est. Et moyses sol⁹ ap propinquabat ad dñm. Et p̄ hieremiā loquitur deus. Ego deus appropinquans: & nō de lōge. Ap propinquās eis: qui mihi appropinquāt fide: & longe recedēs ab his qui a me p̄cul infidelitate disce dūt. Propter q̄ dicitur ad credentes. Appropinquate deo: & appropinquabit uobis: ac ne hoc repur taremus posse sufficere. Statim iungit. Resistite diabolo & fugiet a uobis. De quo supra dixerat. Ad uersarius uester diabolus sicut leo circum iens: quārit quē deuoret. Aduersū quē resistite conforta ri fide. Nec satis ē q̄rere dñm & dū p̄nitentiā tēpus est inuenire. Atq; inuocare eum dū prope est. Nisi reliquerit ipius uias suas pristinas: & cogitationes antiquas. Quibus a dño declinauerat. Tūc enim reuertemur ad dñz qui miserebitur nostri. Et ad clementissimū patrē qui multus ē i misericor diis: & facilis ad ignoscēdū: cū cogitatōes & uias pristinas reliquerimus: ut postea mereamur audi re. Beati quorū remissā sunt iniquitates: & quorum testa sunt peccata.

Nō enī cogitatōes mee cogitatōes uestre: neq; uis uestre uis mee dicit dñs. Sicut enī exal tant celi a terra: sic exaltate sūt uis mee a uis uestris. & cogitatōes mee a cogitatōib⁹ uestis. LXX.

Neq; enī sūt cogitatōes mee sicut cogitatōes uestre: nec sicut uis mee uis uestre. S; quātū distat celi a terra: tātū distat uis mea a uis uestris: & cogitatōes uestre a cogitatione mea.

Ne putetis inquit difficile esse quod spondeo: & nobis incredibile uideatur impium & iniquum posse saluari: uel populum iudæorū: uel omnes qui in gentibus nesciebant deum. Hoc considera te: quod multa inter mea uestraq; cōsilia differentia est: & quāta naturā: tanta uoluptatis diuersitas

Super Esaiam.

Multæ enim cogitationes in corde uiri. Cōsiliū autē dñi i sempiternū manet. Vt homines sape pmissi pœnitet: & ueterē uoluptatē: nouella uoluptate subuertitis. Dñs enī dissipat cōsilia gentiū: & reprobāt cōgitationes populorū: & irritas facit uoluptates p̄cipū: cōgitationes autē cordis eius: a generatione in generationem: & quicquid decreuerit nō potest imutari. Vultis scire diuersitatem mei uestriq; cōsiliū: quātū cælū distat loco a terra. Et aliud angelorū: aliud hominū habitaculū est. Tantum meæ cogitationes a uestris cōsiliis separantur. De meis enī cogitationibus dicitur. Inscrutabilia iudicia eius: & uestigabiles uia illius. Porro de uestris. cogitauerunt cōsiliū qđ nō potuerūt stabilire. Et alio loco. Quodcūq; inieris cōsiliū dissipabit: & qcqd locuti fueritis nō pmanebit i uobis. Perspicua itēptatiōe n̄ idigēs: idcirco striguntur potius quam differuntur.

¶ Et quomodo descendit iber & nix de celo: & illuc ultra nō reuertit: sed iebriat terrā & ifundit eā: & germiare eā facit. et dat semē serētū: & panē cōmedētī. Sic erit v̄bū meū qđ egrediet de ore meo. Nō reuertetur ad me vacuū: s̄ faciet q̄cūq; volui: & p̄spabit i his ad q̄ misi illud. LXX.

¶ Quō si descendat pluuia aut nix de celo: & nō reuertatur. Donec inebriet terrā: & generet & oria tur. Et det semē seminanti: & panē ad cōmedendū. Sic erit verbū meū quod exierit de ore meo: nec reuertetur donec cōpleat q̄ volui: & prosperas faciā vias tuas & p̄cepta mea.

¶ Pēdet ex superiorib; q̄ dicitur. Et breuiter hic sensus est. Nō sit icredulus populus nationū: quod post tāta scelera impius repēte saluetur. Nō enī sūt cogitationes meæ ut cogitationes hoīum: & quātū cælū distat a terra: tātū meæ cogitationes a cogitationibus hoīum separatae sūt. Ego enī clemētissimus sū: & multus ad ignoscēdū. Vultis & aliā accipere similitudinē: quō imber & nix descendit de celo: & illuc ultra nō reuertitur. Sed inebriat terrā & ifundit eā. ut uaria semina pululet: & plenis segetibus panes i usus hominū procrehentur. Sic repromissiōis meæ uerbū qđ semel pollicitus sum. Et qđ egressū ē de ore meo irritū nō erit. Sed oīa ope cōplebūtur. Iuxta anagogen duplex itelligētia ē: qđ uerbū dñi uel ille sit de quo scriptū est. In p̄cipio erat uerbū & uerbū erat apud deū & de⁹ erat uerbū. Qui nō reuertitur ad eū uacuu: nisi patris fecerit uoluntatē: & uniuersa cōpleuerit. propter quæ fuerat corporatus: & mūdū recōciliauerit deo: qui de ore p̄cedere dicitur: & de utero ac uulua: nō qđ deus hac mēbra hēat. Sed qđ nos naturā dñi p nostra uerba discamus. Vel certe hoc dicēdū qđ euāgelicæ sermo doctrinæ iber appellatur: & pluuia q̄s sūdūt sup terrā bonā nubes sp̄i rituales: ad q̄s puenit ueritas dei: quē ibre: & q̄s pluias moyses i deuteronomii cantico pollicetur. Audiat terra uerba oris mei. Expectet sicut pluuia a loquiū meū: & descendat sicut ros uerba mea: ut q̄ seminauerūt in lachrymis: i gaudio metāt. Et q̄ seminauerūt i iustitia & spū: metāt fructū uitæ sē piterne. Accipiatq; panē doctrinæ euāgelicæ. De quo i puerbiis & i ecclesiastæ scriptū ē. Aperi oculos tuos & implere panibus: & iterū. Mitte panē tuū sup aquā: q̄a i multitudine dierū tuorū inuenies eū. Neq; enī hoc credēdū ē qđ p̄cipiatur uescētibus ut ad cōmedēdū hūc panē quo corpora nutriū tur oculos aperire debeāt: & sic saturari panibus: quos in abbachuc comedit pauper abscondite. Sed ad panē doctrinæ cohortatur dei: quē nisi aperuerimus oculos cordis nostri: comedere nō possumus. De quo sape scribit & paulus. His q̄ fidei & ueritatis sermonibus nutriuntur. P̄cipiturq; doctōri ut panē doctrinæ suæ mittat sup oēm aquā: & cūctis infūdāt gratiā spūalē. & sciat qđ si fecerit q̄ p̄cepta sūt i nouissimo tempore sit p̄mia recepturus. Satisq; mihi uidetur iustū ut q̄ p̄bet aelemosynam de iniquo māmōna faciat sibi amicos: qui eum recipiant in æterna tabernacula. Et qui spūales largitur cibos atq; conseruis cibaria in tempore suo: non inueniat eos post multa sæcula: quæ æcclesiastes appellat dierum multitudinem.

¶ In letitia egrediemini: & in pace deducemini. Adōtes & colles cātābūt coram nobis laudes: & omnia ligna regionis plaudēt manu. Pro saluincula ascendit abies: & pro urtica crescit myrt⁹. Et erit dñs nominatus in signū eternū quod non auferetur. LXX.

¶ In letitia egrediemini: & in gaudio deducemini. Adōtes & colles exultēt expectātes vos i gaudio: & omnia ligna agri applaudēt ramis. Et pro idest uilissimis stipitib; ascēdet cyparissus: & pro coniza ascēdet myrt⁹. Et erit dñs in nomē: & in signū sempiternum.

¶ Et nō deficiet: uerbum iqt meū nō reuertetur uacuū. Sed postq̄ compleuerit uniuersa q̄ uolui: & meā in terris fecerit uoluntatē. Tunc ad me ueniet. Et implebitur illud qđ scriptū est. Dixit dñs doctōri meo sede a dextris meis. Donec ponā inimicos tuos scabellum pedū tuorum. In letitia enī egrediemini de idolatrie sanguine: & deducemini in pace. Vt audiat ab apostolo. Gratia uobis & pax. Siue in gaudio ducemini: ut post umbrā legis discatis euangelii ueritatē: Montes. n. & colles: quos angelos intelligere possumus: & sanctorū animas quæ pro uarietate uirtutū montes appellantur et colles gaudebunt: Sup pœnitentibus & mentis lætitiā saltibus indicabunt. Quod & dñs loquitur in euāgelio. Lætābuntur angeli in cælo sup uno peccatore p̄niām agente. Oīa quoq; ligna agri gaudent: manu siue ramis quæ plantata sunt secus decursus aquarū: quæ fructum suum dabunt in tēpore suo: & foliū eorum nō defluit. De qbus unum lignū loquebatur in psalmo. Ego autē sicut oliua fructifera in domo dñi. Interrogemus eos qui simplicē tantum secuntur historiam: & elixas carnes sanguine comedunt. Vtrum ligna plaudant ramis. & cōcrepent manu: & illud qđ de fluminibus dicitur: Flumina plaudēt manu. Quo sensu accipiendū sit. Nec solū montes & col

les exilient atq cantabunt: & oia ligna agri cui benedixit dñs plaudēt ramis: & manibus concrepa-
bunt: Sed & quocq & Sine saluicula & urtica in abietē uertuntur: ac myrtum
& cyparissum: & oibh. Iuxta symmachū & septuaginta in hebreo scribitur nefus quā aquila & theo-
dotion interpretati sunt. Est aut herba uilissima & amara odorifq pessimi
Vbi aut. lxx. transfulerunt quæ in hebraico dicitur. sarfod. symmachus uertit urticam. Vt
cūq se habet noīum proprietates hoc dicendū est quod mala uertantur in bona. Et pro uitis nascan-
tur uirtutes. Id est pro iniquitate iustitia. p temeritate: fortitudo: p luxuria temperantia. p stultitia
prudencia. Demus exēpla maiorum. Matheus & zacheus publicani saluicula erant & stirpes inuti-
les & coniza amari saporis: & odoris teterrimi dicentes. Cōpntruerunt & corruptæ sunt cicatrices
meæ a facie ispiētiae meæ. Isti i aplos repēte mutati: facti sunt cyparissus: & abies: & myrtus odoris
optimi: & i uaria opa necessarii. Paul⁹ quocq psecutor ecclesiæ: qñ audiebat a dño. Saule saule quid
me psequis: durū tibi est cōtra stimulū calcitrare. Vrtica erat habēs psecutiōis aculeos. Quādo aut
i toro orbe euāgeliū pdicauit: & dicere poterat: xpi bonus odor sumus. Recte cyparissus appellatur
& myrtus: meretrices & publicani praueniūt pharisæos i regno dei: & latro de cruce tranfit i para-
disū. Ergo illud qd i euāgelio dicitur. Nō pōt arbor bona facere fructus malos. Nequaquā refertur
ad naturæ pprietatē ut heretici uolūt, sed ad mētis arbitrium. Deniq infertur: aut facite arborē bo-
nā & fructus eius bonos. Ex quo pspiciū ē unumquēq ppria uoluntate facere i aīa sua bonam uel
malā arborē cuius fructus uarii sunt. Sequitur. Et erit dñs i nomē & i signum sempiternum qd nō de-
ficiet his q de malo cōmutati fuerint in bonum. Erit dñs in nomē & in signum æternum: ut ex ipi⁹
appellētur noīe xpiani: & crucis eius inurātur cauterio. De quo signo symeon tenens ulnis paru-
lū loq̄baf. Hic erit i ruinā & i resurrectionē multorū: & i signū cui cōtradicef. De quo & supra dcm
ē. Dabit uobis dñs signum: & sanctus cantat in psalmo. Fac mecum dñe signum in bonum. Et ipse
qui signum est. Cum uideritis ait signum filii hominis quod non deficiet: nec ullo fine mutabitur:

sed de præsenti conuersatione transiet in futurum. CAPITVLVM. LVI.
Ec dicit dominus. Custodite iudiciū: & facite iustitiam: quia iuxta est salus mea ut ue-
niat: & iustitia mea ut reueletur.

E Septuaginta. Pro iustitiam: misericordiam transfulerunt. Cætera similiter. Gentium
naticinio terminato: quæ in aduentu sermonis dei d saluica & urtica i cyparissū myrtūq mutāda
sit. Loq̄tur asaias ad illi⁹ tps auditores: ut faciāt cūcta q̄ recta sūt: & parēt se aduētui saluatoris. Qui
ipe ē iustitia & misericordia dei: si. n. cogitatōes scōg iudicia sūt: & exercitatos sēsus ad discretionē
boni ac mali hēre debemus. Cur nō oī tpe custodiamus iudiciū: ne despiciamus psonā paupis i iudi-
cio: ne diuitis potētia terreāmur. Sed ita magnū iudicemus ut paruū. sciētes iuxta moyse qd dñi iu-
diciū sit q iudicat iudicātes. Iuxta qd & i psalmo legif. De⁹ stetit i synagoga deorū: i medio at de⁹ di-
iudicat. Huic qd nūc dicif. Custodite iudiciū & facite iustitiā. Illud simile ē. Bti q custodiūt iudiciū
& faciūt iustitiā i oī tpe. Vt iusti qd iustū ē psequātur. quāq i noīe iustitiæ oīs moralis mihi uidēf
significari locus: qd q unā iustitiā fecerit: cūctas uirtutes iplesse dicatur. Quæ iuicē se secūtū & sibi
hærēt: ita ut q unā hūerit oēs hēat: & q una caruerit cūctis careat. Tale qd & qrtusdecim⁹ psalm⁹ so-
nat. Qui ambulat imaculatus & opatur iustitiā. Et alibi scriptū ē. Iustitiā discite q hitatis sup terraz
Quod autem saluator qui factus est nobis iustitia & sanctitas & redemptio. Ipse sit misericordia dei
sanctorum uerba testantur. Et misit deus misericordiam suam & ueritatem suam.

Beatus uir qui facit hoc: & filius hominis qui apprehēdit istud: custodiēs sabbatū: ne polluat
illud. Custodiens manus suas ne faciat omne malum. LXX.

Beatus uir qui facit hec: & homo qui retinet ista: & custodit sabbata ut non profanet ea: & ser-
uat manus suas ne faciat iniquitatem.

Qui cū apostolo paulo pōt dicere. Qñ erā paruulus: loq̄bar paruulus: ut paruulus sapiebam: ut
paruulus cogitabā. Postq factus sū. uir: destruxi ea q paruuli sūt. Iste p̄sētē cōsequitur btitudinē: p̄terit-
taz obliuiscēs: & i futurū se extēdēs: dōec pueniat i unitatē fidei & cognitionē filii dei i nigr p̄fectū
i mēsura ætatis plenitudinis xpī: ut ei psalmus ille ualeat coaptari. Btūs uir q nō abiit i cōsilio ipiorū:
Iste igitur uir: & fili⁹ iterioris hoīs. De quo i leuitico crebrius dicitur hō hō. In eo btūs ē qd facit pri-
mū & apphēdit hęc. Iudiciū. s. atq iustitiā & salutē dñi q ppe ē: & cūctis gētibz reuelāda: ut nō so-
lū faciat qd p̄ceptū ē: sed strictā teneat manū: & custodiat sabbatū ne polluat illud. Qd sit at sabbā-
tū qd p̄cepit obseruādū: sequēs uersus oñdit. Custodiēs man⁹ suas: ne faciat oē malū: neq. n. p̄dest
sedere i sabbato siue dormire & apulis ihiare. Sed si bona faciēs q̄scat i malis: & iuge iniquitatis ha-
beat sabbatū. Id est otiiū: eaq̄ tātū faciat: q ad aīa salutē ptinēt. & ad oē opus seruile nō moueat. Qui
enī facit peccatū: seruus pcti ē. Nos at i libertate uocati sumus: q libertate donauit nos xp̄s: ut neq̄q
opemur cibū q perit. Sed adhærētes dño dicamus cū pphā. Mihi at adhærere deo bonū ē. Et siam⁹
cū eo unus spūs: impleamurq sabbata delicata. Nec simus de sex diebus i qbus factus mūdus. De qb⁹
apostoli nō erāt qbus dñs loq̄batur. Si essetis de mundo isto: mundus utiq amaret qd suum est. Nūc
autem non estis de mundo isto quia elegi uos: & idcirco odit uos mundus.

Et non dicat filius aduene qui adheret domino dicens. Separatione diuidet me dominus a
populo

Super Esaiam.

populo suo: et non dicat eunuchus: ecce ego lignum aridum. LXX.

Ne dicat alienigena qui appositus est domino. Putes ne separat me dominus a populo suo Et ne dicat eunuchus quia ego sum lignum aridum.

Qui humiliter hunc locum intelligit ad p̄selitos ex gētibz & uere eunuchos referit q̄ dicuntur. Quod & aduenā si legē dñi susceperint: & circūcidātur: & eunuchi qualis fuit cādacis illā reginā: q̄ etiā i itinere otiosus eē nō poterat: & dū q̄rit itēptem lectiōis: xpm repperit quē q̄rebat. Nō sint externi a salute dei. Hoc at̄ iquunt dicitur cōtra iudāos: q̄ nobilitatē iactāt generis: & filios abrahā se eē dī cūt: & beatos putāt q̄ hnt semē i syon & domesticos i hierusalē. Nos at̄ quos supra p̄ salūculam. & urticā: & cōzam: &

Interptati sumus i abietē & cyparissū myrtūq; cōuerfos eosdē nūc ad fidē euāgelii itelligimus puocari: qd̄ desperari nō debeat: si adhāserint dño nec se putēt a dei populo separari. Oēs enī qui i xpo sūt baptizati: xpm iduerūt. Nō ē iudāus & ethnicus circūcisio & p̄putiū. Quibus i deuteronomii p̄cipitur cātico. Lætamini gētes cū populo eius. i. dei qui p̄orem hūit populū iudāorū. Qui de oriēte & occidēte ueniētes: requiescēt i sinu abrahā. Hoc ē qd̄ & iohes baptista dicebat. Et ne dicatis patrē hēmus abrahā. Dico. n. uobis: potēs ē deus de lapidibus istis facere filios abrahā: Et quō i p̄selitus nō ē ulla diuersitas: s; & uiri & fœminā ad salutē pariter uocantur. Sic & i eunuchis qui se castrauerūt p̄ regna cēlorū: uterq; sexus accipit: qui mortificauerunt mēbra sua sup̄ terram. Fornicationē: imunditiā: desiderii malū: donec pueniāt oēs i uirū p̄fectū: & dicāt cū ap̄lo. Nos neminē nouimus scdm carnē. Et si cognouimus iuxta carnē xpm: sed nūc iā nō nouimus. Ergo i eunuchis nequaq; illi itelligendi: quos ardens poeta describens ait. Nec n̄ infœlix ferro trūcata iuuentus: atq; exsecta uirū: sed illi de quibus dñs i euāgelio loquitur. Qui se castrauerunt p̄pter regna cēlorū: q̄les erāt & apostoli quibus admiratibz & p̄ eius difficultate dicentibus. Quis ergo pōt saluus fieri? Respōdit saluator. Qui pōt capere capiat. Vnde & ap̄lus d̄ huiuscemōi eunuchis. Id est de uirginibus p̄ceptū dñi nō se hēre testatur. Sed dat cōsiliū q̄si misericordiā cōsecutus a dño. Volēs oēs esse sicut seipsū. Tps. n. ait i collecto ē: supest ut q̄ habēt uxores: sic sint q̄si n̄ habeant. Qui enim liber uocatus est a seruitute & officio cōiugali: ista uere seruus est xpi.

Quia hec dicit dñs eunuchis si custodierit sabbata mea: et elegerit q̄ voluit: et tenuerint fœdus meum: dabo eis in domo mea et in muris meis locum. Et nomē melius a filiis et filiabus: nomē sempiternum dabo eis quod non peribit. LXX.

Hec dicit dominus eunuchis qui custodierint sabbata mea: et elegerint quae ego uolo: et tenuerint testamentum meum: dabo eis in domo mea: et in muro meo locum nominatum. Meliores filijs et filiabus: nomen sempiternum dabo eis et non deficiet.

Duo p̄posuerat p̄selitos & eunuchos. Prius loq̄tur d̄ eunuchis. Datq; eis p̄cepta uiuēdi: & futuro rū p̄mia pollicetur. Et post eos uenit ad p̄selitos. Illis quoq; similia repromittēs: loq̄tur eunuchis: q̄ desp̄atiōe dixerūt Ecce ego lignū arēs: ne se putēt subiacere maledictio qd̄ de sterilibz dīctū ē. Male dicta sterilis q̄ nō facit semē israhel. Si iquit custodierit sabbata mea: & de meis p̄ceptis elegerint q̄ nolui: & nō ea q̄ p̄ audiētiū ibecillitate cōcessi: & fœdus meū siue testamētū oī retinuerit fide. Dabo eis i domo mea & i tēplo meo: & i muris firmissimae ciuitatis meae locū. Et nomē meli⁹ filiis & filiabz: qd̄ nulla obliuioē d̄lebit: q̄ sint eunuchi supra dixim⁹: q̄ solliciti sūt ad ea q̄ dei sūt. De qb⁹ loquitur & sapiētia q̄ titulo salomonis scribit. Btā sterilis imaculata q̄ nō cognouit stratū in delicto: hēbit fructū i uisitatiōe aīay. Et eunuchus q̄ nō ē opat⁹ manu iniquitatē: neq; cogitauit cōtra dñz mala dabit. n. fidei ei⁹ electa gratia: & pars i tēplo dñi delectabilis. Hāc sterilis uirginitate fœcūda est. Hic eunuchus regno cēlorū uim facit: & uolēter diripit illd̄. Iste custos ē sabbatorū: ut nunq; faciat opa nuptiarū. Iste elegit q̄ dñs uoluit: ut plus offerat quā p̄ceptū ē. ut nō idulgētia ap̄li ei⁹: sed uolūtātē cōsideret. Ista tenet fœdus dñi sēpiternū: ut nō ad tps uacet oratiōi. Et itēz ad ip̄m reuertat: s; acceptus eē se nouerit i domo dñi: q̄ ē ecclesia eius. Locū optimū: multae. n. māsioēs sūt ap̄ patrē: & qui eunuch⁹ fuerit: ac fecerit uniuersa q̄ scripta sūt: hēbit i muris ei⁹ locū optimū. Vt. t. turris dñi edificietur: & i sacerdotali cōsistat gradu: & p̄ carnis filiis: multos hēat filios sp̄uales. Talē fuisse eunuchū: quē iesus amauit plurimū euāgelistā iohēz ecclesiasticā tradūt hystoriā: q̄ recubuit sup̄ pect⁹ iesu: q̄ petro tardius ambulāte: elatus uirginitatis alis cucurrit ad dñm: q̄ i secreta diuinā se natiuitatis imergēs: ausus ē dicere: qd̄ cūcta saecula nesciebāt. In p̄cipio erat uerbū & uerbū erat ap̄ deū & deus erat uerbū. Hoc erat i p̄cipio apud deū. Ea cessat igitur oīs cauillatio iudāorū: & risui p̄bere se cesset. Ap̄iēs semiuiris regna cēlorū: cū pudicitia n̄ i debilitate sit corporis: s; i animi uoluntate.

Et filios aduene qui adherent domino ut colant eum et diligant nomen eius: ut sint ei in seruos: omnes custodientes sabbatum ne polluat illud: et tenentes fœdus meum: adducam eos in montem sanctum meum: et letificabo eos in domo oratiōis mee. LXX.

Et alienigenis qui additi sunt domino seruire ei et diligere nomen eius: ut sint ei in seruos et ancillas: et omnes qui custodiunt sabbata mea ut non violent ea: et tenent testamentum meum: adducam illos in montem sanctum meum: et letificabo eos in domum orationis mee.

Post eunuchos trāsīt ad alienigenas: quos prius noīauerat. Et illis quoq; p̄mia pollicetur. Quod si seruerint ei: & de seruitute trāsierint: ad noīs illius caritatē sint ei serui q̄lis fuit. Et apostolus paulus

Liber. xv. c. lvi.

scribēs i principio ap̄las suar. Paul⁹ seru⁹ iesu xp̄i: & moyses famul⁹ dei. Qd̄ at̄ i. lxx. additū ē: & in ancillas oballo p̄notauim⁹: neq. n. fieri pōt ut i spiritalib⁹ donis sit sex⁹ ulla diuersitas. Cū i xp̄o iesu n̄ sit uir & mulier: s̄ oēs i eo unū sum⁹. de sabbato & foedere sep̄iterno: supra dixim⁹: q̄ ergo hac fecerit: adducet eū de⁹ i mōte scō suo: & lētitia afficiet i domo oratiōis suae. mōs scūs. Aut dogmata ueritatis sūt: trinitatisq; cōfessio: aut ip̄e dñs ad quē ultio tpe. Iuxta hūc eūdē aīaiā & micheā pph̄a tam gentes plurimae confluent. Domusq; orationis: ecclesia est quae in toto orbe diuiditur: & non templum iudeorum: quod breuissimis iudeae terrae artabatur angustiis.

Holocausta eorū & uictime eorū placebūt mihi sup̄ altare meo: q̄ dom⁹ mea dom⁹ oōnis uocabit⁹. Cūctis ppl̄is ait dñs de⁹: q̄ congregat disp̄sos israhel: adhuc cōgregabo ad eū cōgregatos eius: oēs bestie agri uenite ad deuorādū vniuersae bestie saltus. LXX.

Holocaustomata eorū & uictime erūt acceptabiles sup̄ altare meū. Dom⁹ n. mea: dom⁹ oōnis uocabitur cunctis gentibus dixit dominus. Qui cōgregat disp̄sos israhel: quia cōgregabo ad eum congregationem: oēs bestie terre. Venite cōmēdite omnes.

Differētia hostiarū & holocaustorū i leuitico plen⁹ discim⁹. Holocausta sūt q̄ sup̄ altare integra cōcremātur: uictimae & hostiae q̄rū pars offertur altari: pars sacerdotib⁹ traditur: n̄ ergo credēdū qd̄ alienigenarū & eunuchorū hostiae ritu iudaico reqr̄atur. S̄ hoc scite dñem qd̄ holocausta eunuchi offerat: q̄ totos se cōsecrāt dō: Victimās at̄ alienigenae q̄ ad tps uacāt oratōi: de qb⁹ loq̄tur deus. Hostia laudis glorificauit me. & i alio loco: imola deo hostia laudis. De his uictimis & holocaustis: per os eae dñs loq̄tur. Mīaz uolo & n̄ sacrificiū. Scīaz dei magis quā holocausta: q̄ offerūt sup̄ altare dñi. Qd̄ ioh̄es i apocalypsi i cālo se uidisse testat⁹: sub quo erāt aīa martyre. Ex quo unus de seraphin carbonē forcipe cōphēsū ad aīaē d̄tulit labia putgāda. Hoc ē altare: & hoc tabernaculū. Ad cuius similitudinē oīa i exodo facta referūt. In qbus oblatae sūt uictimae sp̄uales. Alioqn d̄ corp̄alibus hostiis & holocaustis supra idē testat⁹ deus: ut qd̄ mihi multitudinē uictimarū uestrae dicit dñs. Plen⁹ sūt: holocaustomata arietū & adipē agnorē: & sāguinē thaurorū & hyrcorū nolo. Mea. n. domus oratiōis uocabit⁹: cūctis populis. Nō uni gēti iudeae: nec i uno hierosolymae urbis loco: s̄ in toto orbe terrarū. Neq̄ thaurorū & hyrcorū & arietū. Sed oratiōis quo test̄onio dñs abusus est. Loq̄ns cōtra eos q̄ spūs scī sub noīe colūbarū i tēplo dona uēdebāt: & sedebāt i cathedris pestilētiarū: & hēbāt mēsas numulatiōis: oīa faciētes turpis lucri gratia. Nesciētes illd̄ qd̄ scriptū ē. gratis accepistis gratis date. Hac at̄ futura dñs repromisit: q̄ cōgregat disp̄sos israhel. Ad quos & petrus ap̄lus scribit ap̄las. Et de qb⁹ euāgelista loq̄t⁹: hoc at̄ a semetip̄o n̄ dixit. S̄ cū eēt pōtifex aīi illi⁹ pph̄auit: q̄a iesus morturus erat p̄ gēte: & nō tātū p̄ gēte: s̄ ut filios dei q̄ erāt disp̄si cōgregaret i unū. Implereturq; qd̄ d̄ctū ē. Cōgregatio ppl̄orū circūdabit te: & p̄ hac i excelsū reuertere. Cōgregatis at̄ p̄ ap̄los reliquiis israhel: & i unū redactis gregē his q̄ fuerāt aī disp̄si. Oēs bestie puocāt ut ueniāt & deuorēt israhel eos uidelicet q̄ credere noluerūt. De qb⁹ ap̄lus: & enī puenit sup̄ eos finis: & dñs i euāgelio. Cū aut̄ uideritis circūdari ab exercitu hierl̄m: tūc scitote qd̄ aduenerit eius cōsumatio. Siue hoc dicēdū qd̄ bestiis ad deuorādū traditi sint q̄s detestat⁹ pph̄a dicēs. Ne tradas bestiis aīas cōfidentes tibi. De his tropologicē bestiis q̄ partē quodā dñi deuorarūt: & supra legim⁹ syriā ab ortu solis: & grecos ab occidēte q̄ deuorāt israhel toto ore. Et i hieremia: ouis errās israhel: leones eiecerūt eā: p̄mus deuorauit eā rex assur: & nouissim⁹ cōfregit ossa illius rex babilōis. Pōt & hoc dici: quod cum israhel populo rabidā prius gentes puocentur ad fidem: ut desertis saltibus qui de exercitu abessalōm plurimos occiderūt. Veniāt ad ecclesiā: & comedāt caelestem panem agniq; carne satarentur.

Speculatores ei⁹ ceciderūt: oēs nescierūt: uniuersi canes muti n̄ valētes latrare: uidētes vana dormiētes & amātes sōnia: & canes ipudētissimi nescierūt saturitatē: ip̄i pastores ignorauerūt itelligētiā. Anusquisq; ad auaritiā suā: a sūmo vsq; ad nouissimū. Venite sumamus uinū & implemur ebrietate & erit sicut hodie sic & cras & multo amplius. LXX.

Videte qm̄ excecati sūt oēs: nō cognouerūt vniuersi canes muti n̄ poterāt latrare sōniātes. letulū amātes dormitatiōes & canes ipudētis aīe ignorauerūt saturitatē. Et sūt mali nesciētes itelligētiā omnes uias suas secuti sunt. Anusquisq; simul a sūmitate eius. Venite sumamus uinum & inebriemur: & sit talis dies crastina: magna amplius nimis.

Ut oēs iqt̄ bestiae saluē ueniāt: & deuorēt cōgregatos. Siue i locū iudeorū gentiū turba succedat. Speculatores eorū i cā sūt: scribae uidelicet & pharisaei. Qui oēs cāci: nescierūt dñm saluatōrē. Nec lucē uoluerūt uidere p̄ntē: ad quos dñs loq̄bat⁹. Stulti & cāci: qd̄ est plus aug⁹: an altare qd̄ scificat aug⁹: & iteg⁹. Duces cāci: culicē liquātes & camelū glutietes: & cāc⁹ cācū ducēs: abo i foueā cadūt. Qd̄ at̄ magistri speculatores uocāt⁹: & supra legimus: i eo. n. loco ubi iuxta. lxx. dicī. Vox custodū tuorū eleuata ē. In hēbraico scriptū ē: uox speculatores tuorū. De qb⁹ erat hezechiel cui loq̄t⁹ de⁹. Fili hoīs speculatōrē dedi te domui israhel. Sed illi speculatores n̄ erāt cāci. Deniq; appellabāt uidētes. Isti at̄ d̄ qb⁹ pph̄a nūc loq̄tur. Nō solū speculatores cāci: sed & canes muti appellāt n̄ valētes latrare. Qui. n. gregē dñi custodire debebāt: ut lūpus abiret & latrare p̄ dñō: diligūt sōnia: & dāmonicis uiuībus delectātur. Et ē sēsus. Nō p̄nt loq̄ ueritatē: s̄ uniuersa mēdacia: nec hoc fine cōtēti sūt: q̄ i custodia gregis dñi dormiebāt: & latrare n̄ poterāt: & amabāt cubile p̄ q̄ uoluptas corp̄is idicaf. Sed apud

Super Esaiam.

apud suos ipudentis animæ nescierunt saturitatē: q̄ nunq̄ suo saturatur errore. Qui deuorant plebē dñi sicut escā panis. & domos uiduagū gulæq; ac libidini seruiūt. Nō. n. possūt dicere mandatū dñi lucidū illuminās oculos. Nec nosse qđ scriptū est. Sapiētia hoīs illuminat faciē eius: & canes muti aduersum inimicos. De qbus scriptū est. Nolite scī dare canibus & canes dormiētes q̄ nesciūt esse p̄ceptū. ne dederis sōnū oculis tuis: & palpebris tuis dormitationē. Et rursum. Vigilate q̄ nescitis qua hora dñs uester uēturus sit. Et idcirco dātes locū diabolo. Canes ipudentissimi q̄ nunq̄ saturātur. Vomūt enī qđ comederūt ut reuertātur ad uomitū suū. De quibus & petrus apostolus loquitur. Accidit illis uerū illud puerbiū: canis reuertēs ad uomitū p̄p̄riū: & sus lota in uolutabro luti. Quos speculatores & canes eodē esse pastores: sequēs sermo demonstrat: ipsi pastores ignorauerūt intelligētiā. Verbū. n. ebraicū. roim. qđ quatuor litteris scribitur. res. & ioth. & mem. si legatur. roim. pastores. Si raim pessimos sonat. Hoc diximus ut uariā interpretatiōis cās mōstraremus. Oēs. n. sua q̄sierunt & nō q̄ dei sunt: nec ambularūt per uia dñi. De qua scriptū est. Quærite q̄ sit uia bona. & ambulate in ea. Sed iuxta qđ in iudicū uolumine legitur. Nō erat rex israhel sed unusq; qđ rectū sibi uidebatur hoc faciebat: & p̄p̄rios seq̄bantur errores. Quodq; sequitur. Unusq; ad auaritiā suā. a summo usq; ad nouissimū. Venite sumamus uinū. & impleamur æbrietatē: & erit sicut hodie. sic & cras: & multo amplius. In. lxx. it̄p̄tib; nō habetur: sed ex ebraico additū: stellis illuminatibus p̄notatur. Deniq; hos uersiculos nullus ecclesiasticorū it̄p̄tū differit: sed quasi patentē i medio forneam trāssiliunt atq; trāsmittūt. Quod aut̄ dicit: hoc est: qm̄ a uia dñi declinātes p̄p̄rias semitas sūt secuti. Propterea ardent auaritia a summo usq; ad nouissimū. a principibus usq; ad plebē: ut post quā coeperit p̄cutere cōseruos & comedere ac bibere cū æbriis dicant. Venite sumamus uinū: & impleamur æbrietate. Māducemus & bibamus cras enim moriemur. Et erit ait sicut hodie sic & cras: & multo amplius. Hoc ē qđ supra dixit. Nescierunt saturitatē: nec p̄terita uoluptate satiātur. Sed futuras delicias parāt. Multo maiores quā qbus prius frui fuerāt. Si hoc de p̄cipib; dicitur iudæorū p̄ quos plebs dñi a bestiis deuorata est. Vitemus exēpla peiora: nec in æbriamur uino: in quo ē luxuria: nec uoluptatibus obruamur. Nec muti ad loquēdū cōtra aduersarios: in nostros rabidi canes simus: sed dei potius quā nostras sequamur uias. Et audiamus scripturā monentē. Sapite de domino in bonitate: & it̄p̄. Intelligētiā optima ē his q̄ faciunt eā. Et si canes fuimus: nō desperemus salutē audientes uerba cananæ dicētis ad dñm. Et iā dñe & catelli comedūt de micis quæ cadūt de mensa dñorū suorū. Ob quā uocem misericordiā cōsecuta audit a dño. O mulier magna ē fides tua: fiat tibi sicut uis. Poterat enim dicere cū p̄pheta. Viā mādatorū tuorū cucurri. Et iterum. Deduc me in uiam rectam.

CPITVLVM. LVIII.

Iustus perit & nemo est qui recogitet in corde suo: & uiri misericordie colliguntur: q̄ nō est qui intelligat. A facie enim malitie collectus est iustus. Veniat pax requiescat in cubili suo qui ambulat in directione sua. LXX.

Videte quomodo iustus perit & nemo considerat. A facie enim iniquitatis ablatus est iustus: ierit in pace sepultura eius: ablata est de medio.

Propter speculatores cecos & canes mutos q̄ ipsi pastores sunt: nescientes intelligētiā: nec p̄sentibus saturatur uoluptatibus sed se semp̄ p̄parat ad futuras iustus pit. De quo dicit uxor pilati. Nihil tibi & iusto illi. Qui lotis manibus innocēs sum ego inqt a sanguine iusti huius. In quo cōsiderādū qđ uerbū p̄ditōis. De quo sæpe hæretici calūniā faciūt. Quod iteritū significat: & abolitionē ip̄petuū ponatur sup̄ xpm̄: cuius utiq; p̄ditio p̄secutiōis magnitudinē & non finē mōstrat substantiā: & nemo ē ait: q̄ ponat i cordes: siue recogitet. neq; n. fieri poterat: ut cæci & muti uidētēs uana & amātes somnia ignorātesq; it̄elligētiā atq; sapiētiā cogitarēt ea q̄ dei sunt. Quodq; sequitur. Et uiri misericordiæ iusti colliguntur atq; tolluntur apostolos significat. Qui it̄ficiūt ab ip̄iis & a dño cōgregantur: cāsq; reddit cur it̄fectus sit iustus atq; sublatus dicēs. A facie enim malitiæ collectus ē iustus ut mala seculi nō uideret. Siue p̄p̄ malitiā hoīum quorū ipse peccata portabat: ad patrē uictor ascēdit. Quod aut̄ iuxta hæbraicū dicitur. Veniat pax req̄scat i cubili suo: ambulet i directionē suā. Sēsus qđē p̄spicius ē: sed uerborū cōsequētiā que i suā linguā stat idiomate apud nos uidetur eē turbatus. Qđ aut̄ dicit. Hoc ē: ueniat pax iusti quā ascēdēs ad patrē dereliquit dicēs. Pacē meā do uobis pacē meā reliquo uobis. Cūq; pax xpi q̄ exupat oēm sensum uenerit: req̄scāt apostoli eius i cubilibus suis: & mors eorū req̄scit: ex quo ostēdit martyres nō p̄ire sed uicere: & æterna sede req̄scere. Ipse uero cuius pax ē. Cuius apostoli req̄scūt i cubilibus suis ābulat i directiōe sua recto itinere ad patrē uictor ascēdēs. Porro qđ in. lxx. legitur. A facie malitiæ ablatus ē iustus: erit i pace sepultura eius ablata ē de medio. Oīa referūt ad xpm̄ absq; cōmixtiōe p̄sonæ apostolorū: cuius sepultura i pace ē & sublata de medio. Neq; enī caro eius uidit corruptionē: nec p̄māsit i sepulchro: q̄ ē inter mortuos liber. Dicēte angelo ad mulieres. Quē queritis iesum. Nō ē hic. Venite & uidete locū ubi posit⁹ fuit dñs. Iudæi & hæc cætera q̄ sequūtur: uel generaliter de oībus iustis arbitrātur intelligi quorū manases fudit sāguinē: & impleuit hierusalē a porta usq; ad portā. Vel certe esaiā de sua p̄phetate morte qđ serrad⁹ sit a manasse ferra lignea: q̄ apud eos certissima traditio ē. Vñ & nostrorū plurimi illud qđ de passiōe s̄ctoꝝ i epistola ad hebræos pōitur. Serrati sūt ad esaiā refferūt passiōē.

EXPLICIT EXPLANATIONVM IN ESAIAM
LIBER. XV. INCIPIT LIBER. XVI.

Gratia disertissimi oratoris snia ē. Felices eēt artes: si de illis soli artifice iudicaret. Ac ne a pphanis tm sumere uideamur exēplū. Nimirum hoc illud ē. qđ aliis uerbis ppheta demōstrat. Beatus q i aures loqitur au diētū. Qua felicitate tu filia eustochiū me cōpotē eē fecisti. Nā cū an terioris libri p̄fatiunculā legeres: i q̄ asserui apostolos & euāgelistas ea tm de septuaginta itēptibus: uel suis uel eorū uerbis ponere testimōia: quā cū hēbraico sonarent. Si q̄ at ab illis addita sunt oīno negligere. ili co mihi nō parua q̄stiuclā detulisti. Qđ. s. octo uersus q̄ leguntur i ec clesiis: & in hēbraico nō habētur tridecimi psalmi apostolus usurpa rit scribens ad romanos. Sepulchrū patens ē guttur eorū linguis suis do losā agebāt: uenenū aspidū sub labiis eorū. Quorū os maledictōe & ama ritudine plenū est: ueloces pedes eorū ad effundendū sanguinē. Contritio & infelicitas in uiis eo rum: & uiā pacis nō cognouerūt. Non est timor dei ante oculos eorū. Quod cum audissem: quasi a fortissimo pugili pcussus essem: coepi tacit⁹ aestuare: & stuporem mentis uultus pallore significare. Hebræus inquā ex hebræis secundū legē phariseus eruditusq; ad pedes gamalihelis aut ignorauit hęc. aut eorū qui lecturi erant abusus est ignorantia. Quorū alter ineruditi: alterum callidi est ad malitiā eius qui dixerit. Et si imperitus sermone nō tamen scientia: & itē in simplicitate & sinceritate annuntiaui uobis. Verūtamen in me metipso reuersus unius diei spatiū postulauī: ut responsio mea nequaquā argumentū humani eēt ingenii. Sed fructus assiduæ lectōis. Itaq; oēm scripturā mē te plustrans aiaduerti: sicut oīs pene ad romanos epistola de ueteri structa est instrumēto: sic & hoc testimoniū de psalmis: & esaya esse cōtextū. Nā duo primi uersus. Sepulchrū patens est guttur eorū: linguis suis dolosā agebant: q̄nti psalmi sunt: illud aut quod sequitur. Venenū aspidū sub labiis eo rū. Centesimi tricesiminoni psalmi est. Rursumq; quod dicitur. Quorū os maledictione & amaritu dine plenū est. De nono psalmo sumptū ē. Tres aut uersiculi q̄ secūtur: ueloces pedes eorū ad effun dendū sanguinē. Cōtritio & infelicitas in uiis eorū: & uiā pacis nō cognouerunt. In esaya ppheta reperi: quos in sextodecimo explanationis eius libro quē nūc dictare cupio expositurus sum. Ulti mus aut uersus. i. octauus. Nō est timor dei ante oculos eorū. In tricesimiquinti psalmi principio est. Nec in hoc cuiquā uideatur eē diuersum: si quod in suis locis numero dicitur singulari. Ab aposto lo pluraliter dicatur: q̄ scribebat ad plurimos: & in unū sensum: multa cogebat exēpla. Arbitror so lutā questionē tuā: & nostrā regulā sup translatione ueteris instrumēti cōcussam magis eē quā mo tā. Et nō tā apostolū de psalmo tridecimo sūpsisse qđ i hēbraico nō hētur. quā eos q̄ ante conte xēday itēre scripturā apostoli nesciebant quāsisse apud locū ubi assumptum ab eo ponerēt testi moniū: qđ absq; auctoritate i scriptura positū non putabāt. Deniq; oēs grācie tractatores: q̄ nobis eruditōis suæ i psalmos cōmētarios reliq̄rūt: hos uersiculos uirgula annotat atq; p̄tereunt. Ligdo cōfiteres i hēbraico nō hēri: nec eē in lxx. itēptibus: sed i aditiōe uulgata: quā grācie. dicitur: & in toto orbe diuersa est. Sed iā tēpus ē ut cōcepto incūbamus opi & reliqua persequamur.

FINIT PROLOGVS: INCIPIT LIBER. XVI.

Mos autem accedite huc filij auguratricis: semen adulteri & fornicarie super quez dila tastis os: & eiecistis linguam. LXX.
Vos autem accedite huc filij iniqui: semen adulterorum & meretricis in quo lusi stis: super quem aperuistis os uestrum: & super quo eiecistis linguam uestram.
Sublato iusto: cuius sepultura i pace ē. Immo sublato de medio. Vos q̄ estis filij iniquitatis. Accedi te ad me: & audite q̄ dicā. Quō enī q̄ facit iniquitatē seruus ē iniquitatis. Sic q̄ iuxta iudā pditorē filius ē pditiōis appellari pōt filius iniquitatis. Deniq; scriptū ē de dño saluatore. Et filius iniquitatis nō appo net ut affligat eū p iniquitate. Siue iniquorū qđ lxx. trāstulerūt. Theodotiō ipsū uerbū hēbraicū po suit. qđ nos iuxta symmachū i auguratricē uertim⁹. Qđ. s. p̄ hierusalē q̄ ē mater audiētū ydo latriæ dedita fuerit: quāobrē appellat eos semē adulteri siue adulterorū. De qb̄ dictū ē. Et moecabā tur i lignū & lapidē: ac meretrices. haud dubiū qn eādē significet: d̄ q̄ supra legim⁹. Quō facta ē me retriū ciuitas fidelis syō: sup quē iqt lulistis cōspuētes faciē barbāq; uellētes. Et sup quē dilatastis & apuistis os uestrū: & linguā eiecistis. Dicētes ei. Samaritan⁹ es: & dāmoniū hēs: & itē. Iste nō eiicit dāmonia: nisi i belzebub p̄cipe dāmoniorū: & postea i passiōe. Crucifige crucifige talē. Et rursum. Sanguis eius sup nos & sup filios nostros. Et alibi. Vah. q̄ destruit tēplū: & i triduo instaurat illud. Alios saluos fecit: seipsum saluū facere nō potest. Descendat nunc de cruce: & credimus ei.
Nūqd nō vos filij scelesti semē mēday: qui cōsolamini in dijs subter oē lignū frondosū. Im molātes paruulos in torribus subter imminentes petras. LXX.
Nonne vos estis filij perditionis: semen iniquum. Qui vocatis ad ydola subter frondosas ar bores: immolantes filios uestros in vallibus in medio petre.
Vos inqt ista fecistis: quā p̄teritus sermo narrauit. Qui estis filij scelerati siue pditiōis. Qualis fuit &

Super Esaiam.

fuit & iudas p̄ditor: qui appellatus est filius perditionis: & semen iniquū: siue mendax atq; mendaci: qui delectamini in diis subter omni frondosa arbore: & immolatis filios uestros in torrentibus. De quo & regū & paralyponon narrat historia. Quod immolauerint diis filios suos: & in igne cōsecrauerint. Quod quidē & achab regē israel: & manassen regē iuda fecisse nō est dubiū: q̄ a paricidio liberorū: ad p̄phetarū sanguinē puenerunt. De quo & oseā. Immolastis ait hoīes: uituli enī defecerunt. Siue ut in hebræo scriptum ē. Immolātes hoīes: uitulos adoratis. Et i psalmis plenius scribitur. Cōmixti sunt in gentibus & didicerunt opera eorū: & seruierunt sculptilibus eorū. & factū est eis in scandalū. Et immolauerunt filios suos & filias dæmonib⁹ & effuderūt sanguinē innocentē uel innoxium: sanguinē filiorū & filiarū suarū: & immolauerunt sculptilibus canaan. Et infecta ē terra sanguinibus: & polluta est in operibus suis. Cū ergo manifesta sit historia qd filii sint interfectores xp̄i ista facientiu: occurrit questio quomodo filii dicātur. Filii p̄ditionis: aduersum eos q̄ uolunt esse diuersas naturas: aliā quā p̄dita sit & mala: & saluari nequeat: & aliā bonā quā perire nō possit. Si enī ut illi nō putāt filii p̄ditionis naturā pessimā sunt: quomodo inuentū est quod prius p̄ditū fuerat. Deniq; in parabolis p̄nitentiū. Et ouis p̄dita de centū ouibus: & dragma quā de decē perierat reperiūtur. Et p̄ditus filius inuenitur. De quo ad maiore natu dixerat pater: iste frater tuus perierat & inuētus est: mortuus erat & reuixit. Nūquā enim perit: nisi quod prius saluū fuit: & nūquā moritur. Nisi quod ante uixerat. Ergo isti q̄ nūc appellātur filii p̄ditionis: siue iniquitatis ac sceleris. p̄prio uitio dereliquerūt dñm: & de filiis dñi filii p̄ditionis eē cōeperūt. Dicēte ad eos hoc eodē p̄pheta. Derelictis dñm & ad iracundiā puocastis sanctū israel. Possumus hāc secundū tropologiā: & sup hāc reticis accipere q̄ filii p̄ditionis sunt. Et semen pessimū siue mēdaci. Ab initio enim mēdaces sunt: sicut diabolus & pater eius: q̄ est pater oīs mendacii. Isti uocāt eos quos decoeperunt ad ydola: siue ad simulacra dogmatū suorū subter frondosas arbores: atq; nemorosas: uoluptates illis & delicias pollicētes: siue cālantes impuritates suas. Vnde & adam postquā peccauerat abscondit se in paradiso subter arborē: ne dei pateret aspectui. Nec dubiū est qn istiusmodi p̄ditionis filii & semē iniquū habeant plurimos filios. Quoscūq; decoeperint & occidant in p̄fundis uallibus & i baratro impietatis subter iminentes petras quā semp̄ minantur ruinas: quā pro diuersitate mendacii & uarietate dogmatū puerorū plures appellantur petrae. Nos aut̄ unā habemus petrā: quā semp̄ sequitur populus dei. De qua bibebat quondam populus israel: quādo familiaritate domini fruebatur.

In partibus torrentis pars tua: hec est fors tua: & ipsis effundisti libamē obtulisti sacrificiū. Nunquid super his non indignabor. LXX.

Hec est pars tua: hec est fors tua: & illis effudisti libamina: & his preparasti hostias. Super his ergo non irascar?

Esaiā tēponibus cōueniunt quā dicūtur. Oēs enim montes ualles atq; torrētes pleni erant cultu dæmonū. De quibus loquitur hieremias. Quod patres ac filii ligna cōportent. Ignēq; succendant: ut faciāt chauonas militiā cæli cōterentibus scēminis atq; miscētibus simila adipes: ut dñm ad iracundiā puocarent. Nulliq; dubiū quin placētas significet: siue crustula manu artificis preparata. Hoc enī lingua nostra chauonas sonat. de is ex dñi p̄sona p̄phetali spiritu p̄cinebat Moyses i alienis in cantico deuteronomii. Irritauerunt me in alienis: & in habominationibus suis ad iracundiā puocauerunt. Immolauerunt dæmoniis: & nō deo: & hoc fecerunt p̄pria uoluntate: q̄a i nostro cōsistit arbitrio bonū malūne eligere. Deniq; his q̄ se deo uirtutibus obtulerunt dicitur. Elegit nobis hereditatē suā pulchritudinē iacob quā dilexit. & in alio loco. Facta ē pars dñi populus eius iacob funiculus hēreditatis eius israel. Et in actibus apostolorū refertur. Quod in partē pauli & silā pluri mi se dederunt. Qui ergo fuerit pars: & fors dñi: sicut leuitā habuerunt partē dñi: & dicere potuerunt cū dauid. pars mea dñs: quā possumus & super hēreticorū persona accipere. Ipsi enim dimisso cultu dei errorū suorū simulacra uenerantur: & illis offerunt uictimas ac liba deferunt: faciētes abscondite quā turpe est ēt dicere: & captiuas ducentes mulierculas oneratas peccatis: quā ducūtur uariis desideris: semp̄ discētes: & nunquā ad scientiā ueritatis perueniētes. Cū igitur ista in utraq; impietate faciebāt impij: nōne iustū est dei cōtra eos iracundiā prouocari.

Super montem excelsum & sublimem posuisti cubile tuum: & illuc ascendisti ut imolares hostias: & post hostium: & retro postem posuisti memoriale tuum. LXX. **Similiter.**

Quod in excelsis montibus collibusq; diis gentiū israel hostias imolaret. Et quasi p̄caciissima metrix cunctis dæmonibus diuicarit pedes suos sacra narrat historia. Nullusq; fuerit locus qui nō ydolatriā sordibus inquinatus sit: in tantū ut post fores domorū ydola ponerent: quos domesticos appellant lares: & tā publice quā priuatim animarū suarū sanguinē funderēt. Hoc errore & pessima cōsuetudine uetustatis multarū prouintiarū urbes laborant. Ipsaq; roma orbis dñā in singulis domibus tutelā simulacrū cereis uenerans ac lucernis: quā ad tuitionē ædiū isto appellant noīe ut tā itrātes quā exeūtes domos suas inoliti sp̄ cōmoneātur erroris. Hēretici quoq; quorū cor eleuatur i supbiā: & q̄ ecclesiastica hūilitate cōtēpta sibi excelsa p̄mittūt. Ascendūt dogmatū suorū mōtes sublimissimos: & illic suū demōib⁹ cubile p̄stituūt: & q̄ scdm̄ p̄phetā. Cōuersi sūt retrorsum. Imitātes uxore loth, mitātur i statuā salis. Habētes imaginem ecclesiasticā cōditurā: & saporē p̄nitentis nō

Liber. xvi. c. lvi.

habentes: qui proiciuntur foras: & in nihil utiles sunt: nisi ut cunctorum pedibus cōculcētur. Quā obrem monet dominus in euangelio. Vt qui arat & siliam tenet tergum non respiciat.

¶ Quia iuxta me discooperuisti: & suscepisti adulterum: Dilatasti cubile tuum: & pepigisti cum eis: Dilexisti stratū eorum manu aperta & ornaſti te regi unguento: & multiplicasti pigmēta tua. Misisti legatos tuos procul & humiliata es vsq; ad inferos. LXX.

¶ Putabas quasi a me recessisse plus aliquid habere: Dilexisti dormientes tecum: & multiplicasti fornicationem tuam cum eis. Multosq; fecisti procul a te: & misisti legatos ultra terminos tuos: & humiliata es vsq; ad inferos.

¶ Primū hebraicū differamus quod in hoc loco multū distat a lxx. Ad quā supradixerat. Sup mōn tē excelsū & sublimē posuisti cubile tuū: & quasi meretricē arguerat in introitū domoꝝ & in locis tenebrosis: post hostia pstituta. Vt q̄cūq; aedes uellet intrare: haberet añ oculos expositam uoluptatē. Eandē nūc q̄si uxore adulterā arguit atq; cōfutat: qđ dormiēte secū uiro clam adulterē suscepit: & discoopuerit paliū. Immo dilatauerit stratū suū: & fecerit pactū q̄si dotis instrumēta conficiēs cū adulteris. Hoc aut dicit: ut ostēdat quod nō solū in agris & in domibus ydola coluerint sed in tēplo quoq; posuerit simulachꝝ bahal: qđ ezechiel quoq; p̄fossio pariete uidisse se dicit. Dilexisti inqđ stratū eorū manu apta ut nō erubesceres in peccato tuo: nec fornicatiōis cuperes abscondere turpitudinē: sed tota libertate peccares: & ornaſti te regio unguēto: & multiplicasti ydola tua. Et est sensus uaria ornamēta quæsiſti ut & uisu & odore adulteros p̄uocares. Quod aut dicitur: ornaſti te regi dupliciter itelligitur: aut regi deo dū his ornaris quæ ille dederat: & ydolis pstitueris. Aut certe regi ydolo amonitarū q̄ appellatur moloch: & in linguā nostrā regē sonat. Quē iuxta lxx: i aliis locis melchom legimus: & misisti legatos tuos pcul: ut nō solum in uicinarū gentiū ydolis sed et i lōge positā haberes studiū fornicādi. Significat aut babylonios deos & egyptios: & humiliata es ait usq; ad inferos. Nō ea humilitate quæ in laude ē: sed qua amon sororē suā thamar humiliauerat. Et reuera grādis humilitas. Immo usq; ad inferos p̄cipitatio de luce & culmine castitatis i tenebras lupanaris. Immo in barathrū libidinū p̄cipitari. Cui dicitur in alio loco. Vsq; ad inferos deducēris. Iuxta lxx: in his quæ dissonāt hic mihi sensus uidetur. Putasti meretrix qđ si a me recessisses: & iunxisses te amatoribus tuis: plus aliqd inuenires. Cui & p ezechiel loq̄tur deus. Oībus meretricibꝝ dātur mercedes: tu aut dedisti mercedes: & inter puerum factū ē istud. Non solum enī nihil accepisti ab amatoribus tuis: sed et ea quæ a uiro accēpas p̄didisti. Quodq; sequitur. Dilatasti cubile tuū: & pepigisti cū eis in. lxx. Nō hētur. Hæc dilexit dormiētes secū speculatores cacos: & canes multos qui dormiētes uidēt somnia uanitatis. Et multiplicauit fornicationē suā: ut n̄ semel nec cū uno: sed fre quēter & cū plurimis misceretur. Propter qđ multos fecit a se lōge recedere: uel angelos q̄ in eiꝝ p̄sidiis erāt: uel sanctos uiros q̄ ab huiusmodi meretricis cōsortio recesserūt. Quod qđē de hereticis possumus dicere: q̄ derelicto deo suo: sequūtur errores: & putāt se aliqd plus hēre. Cū sequentes mēdacia p̄diderint ueritatē: & multiplicauerint fornicationē suā: nō in uno dogmate: sed in pluribꝝ. Et fecerit a se ecclesiæ p̄sides āgelos recedere: q̄ n̄ cōrēti fornicatiōe uicina mittūt legatos ultra terminos suos ad gētiliū dogmata: & errores gētiū barbarorū: ut nouitate sermonū dēcipiāt audiētes.

¶ In multitudie uie tue laboraſti: & n̄ dixisti q̄scā: uita manꝝ tue inuenisti p̄pea n̄ rogaſti. LXX.

¶ Multis itineribꝝ tuis laboraſti: & nō dixisti. Desinā cōfortata fecisti hec p̄pea n̄ rogaſti me.

¶ Qui p̄ moysen p̄cepit deus: uia regia ambulabis: & nō declinabis ad dexterā neq; ad sinistram. Vna uia ē ueritatis quæ dicit in euāgelio. Ego sum uia: ueritas: & uita: & multæ mēdatione uia: per q̄s nunc ambulasse arguitur hierusalē. Quæ uiaꝝ deus sciēs differentiā: supra loq̄tur ad errantes. Nō sicut uia mea uia uestra: quæ dicūt dño cōfidentes. declinare fecisti uias nostras a uis tuis: cōgnita igitur una uia regia: uideamus quæ dextra uia sint & sinistra: p̄ quas phibemur incedere: uia recta tēperata ē: nec plus in se habens: nec minus. Verbigratia recta & regia prudētia ē. Declinamus ad dexterā: si plus sapimus quā oportet sapere: & p̄ prudētia calliditatē diligimus. Quia serps prudentior erat oībꝝ bestiis i paradiso. Et filii tenebrarū prudētiore sunt filiis lucis. Ad sinistramq; diuertimus. q̄n̄ stulti sumus: & minus sapimus quā necesse est. De q̄bus dictum est. Dixit stultus in corde suo nō ē deus. Pietas quoq; & uera religio uia regia est. Declinat ad dexterā q̄ sup̄stitiosus ē: & meretur audire. Ne sis multū iustus: ad sinistram q̄ negligit cultū dei: & iter hēdos hircosq; numeratur. Liberalitas quoq; & dispēsatio uirtus maxima est a qua declinat ad dexteram q̄ parcus est. Et non solū aliis: sed ne sibi qđē tribuit qđ necesse ē: ad sinistram q̄sq; cōmedit substātiā suā cū meretricibus: & dicit. Cū israel manducāmus & bibamus: cras enim moriemur. Fortitudo et atq; cōstātia uia regia ē. A qua declinat ad dexterā q̄ temerarius & ptinax est: ad sinistram: q̄ formidolosus & pauidus. Vnde uir sanctus p̄ uiam rectā gradi cupiēs depræcatur. Deduc me dñe in uia recta. Et in alio loco Notā mihi fac dñe uia in qua ambulē. Quoniam ad te leuaui oculos meos. De istiusmodi uia & alibi scriptura cōmemorat. Querite uiam bonam et ambulate in ea: & inuenietis purificationē animæ: uestraꝝ. hierusalē ergo p̄pea humiliata ē usq; ad inferos: q̄a i multis uis laborauit neq; dixit. Emēdabo errorē poenitētiā: sed cōtrario cōfortabor i cōcepto: nec curabo sniam cōmonētis. Conuertere pedē tuū a uia aspera: & guttur tuū a siti. Deniq; sequitur. At illa respōdit. Idest agam

uiriliter

Super Esaïam.

uiriliter: quod nūc uerbo alio dicitur. Cōfortabor: & q̄a fecit hāc quā p̄terit? sermo narrauit. Ide o nō est dñm dep̄cata in suis magis uiribus quā in deo habēs fiduciā. Porro quod iuxta hābraicum ponitur: uita manus tuā inuenisti: p̄pterea nō rogasti: hunc hēt sensū & intellectū: q̄a rebus oībus habūdasti: & affluxisti diuitiis. Ideo dñm neglexisti: q̄s diuitias & salomon habere detraxit: ne obliuiscatur dei. Et ad sodomā p̄ ezechiel dicitur Quia saturata sit panibus p̄pterea supbiuisse. Non solū aut diuitiā: sed & paup̄tas p̄bat hoīem: unde supra scriptū est. Probauit te ī camino paup̄tatis. In quo & lazarus probatus est pauper. Qui egestatem: simul debilitatēq; sustinuit.

Pro quo sollicita timuisti: quia mētita es: & mei nō es recordata: neq; cogitasti ī corde tuo: q̄ ego tacens: & quasi non videns: & mei oblita es. LXX.

Quem timens perterrita es & mentita mibi: nec recordata es mei. Neq; posuisti mibi in mēte tua & in corde tuo Et ego te videns despiciam: & non me timuisti.

Quia plenis horreis habes fiduciā ī diuitiis. Rogare me noluisti: idcirco timuisti plurimos. Nō enim poteras dicere. Dñs auxiliator meus: & ego despiciā inimicos meos. Et itē dñs illuminatio mea & saluator meus quē timebo. Quod & si cōtra mētis tuā cōscientiā dicere aliquando uoluisti mentita es. Quomodo enim me poteras inuocare: quā mei non habebas memoriā: neq; cogitasti unquā p̄cepta dicētis: ora dñm & cōfortaberis: & absq; illo nullū mētus. Ego enim sum q̄ iuxta symmachū & aquilam semp tacui peccata tua & scelera. Quācūq; faciebas quasi nō uiderem dissimulatione neglexi: ut si nō timore mei: saltem patientia ad me redires. Qui nō oculis: sed palpebris interrogo filios hoīum. At tu econtrario oblita es mei: & audire meruisti: oblita es legis dei tui: & ego obliuiscar filiorū tuorū. Et itē. Ipsi ambulauerunt cōtra me pueri: & ego ambulabo cōtra eos in furore pueris: mens quā in. lxx. cū corde fociatur. Nō est scripta in hebraico: sed quasi interpretatio addita: quod in scripturis cor intelligi debeat.

Ego annuntiabo iustitiam tuam: & opera tua non proderunt tibi. Cū clamaueris liberent te congregati tui. LXX.

Et ego annuntiabo iustitiā tuā: & mala nō p̄derūt tibi. Cū clamaueris: erant te ī tribulatiōe tua.

Qui semp tacui: & quasi nō uiderē tua peccata neglexi. Nequaquā ultra reticebo: sed dicā qd ante iam dixi: Tacui. Nūquid semp tacebo: & annuntiabo iustitiā tuā: & opa tua quod p̄ legē dū est: uelud si q̄s in sceleribus deprehensos dicat. Video bona opa tua: p̄p̄ quod si qñ tibi tribulationis tēpus aduenerit: & cōperis nō ad ydola quā coluisti: sed ad cælū manū tēdere: & dei implorare auxiliū. Audiāt te illi & liberent te de periculo quos secuta coluisti. Quod & p̄ hieremiā ad eā dē loquitur deus. Vbi sunt dii tui quos feceras tibi. surgant & saluā te faciāt in tpe malorū tuorū. Pro eo quod. lxx. transtulerunt te cōgregati tui. Symmachus transtulit. Eruant te synagoga tua. Ergo p̄p̄rie loquitur ad iudaeos quod eos synagoga suā turba tpe obsidionis liberare non ualeat.

Et oēs eos auferet uēt: tollet aura. Qui aut fiduciā h̄z mei h̄ditabit terrā: & possidebit mōtē sēz meū: & dicā uia facite p̄bete iter: declinate d̄ semita. Auferite offēdicula d̄ uia ppli mei. LXX.

Istos enim omnes tollet uentus: & auferet tempestas. Qui autem sperant in me possidebunt terram: & hereditate consequentur montem sanctū meum & dicent. Adūdas facite a facie eius uias: & auferite offēdicula de uia populi mei.

Iudaei de babyloniis hāc asserunt p̄phetari: quod illis dei uirtute superatis populus redeat in iudaeā: & possideat montē sion. Et oīa itineris impedimēta tollantur: nec ullius gētis patiantur insidias. Quia dñs planā fecerit uia populo suo. Et hāc sub zorobabel & ezra impleta cōtendūt. Nos at iungentes superioribus quā dicuntur: hoc asserim? quod oīa ydola quā eos nō poterant liberare: Tollat uentus atq; tēpestas: & sint quasi puluis quē picit uentus a facie terrā. Eos aut qui habuerūt in dño fiduciā fore possessores terrā. De qua in hoc lēsturi sumus: Eleuabit te ad bōa terrā. ex quo p̄spiciū est hanc terrā nō deorsum esse: sed sursum. Ad quā sanctus dño eleuante cōscēder. De qua diximus. Beati mites: qm̄ ipsi possidebunt terrā. Et credo uidere bona dñi in terra uiuētū. Mons at sanctus dei ille intelligendus est. De quo ad hebraeos loquitur. Qui scribit epistolā: accessistis ad syō montē: & ciuitatē dei uiuentis hierusalē cālestē. Et multa milia angelorū: & ecclesiā primitiuorū: q̄ scripti sunt in cālis. Possumus terrā & montē dñi quē sancti possessuri sunt: & scripturas sanctas intelligere: quas auferendas a iudaeis dñs cōminatur dicens. Auferetur a uobis regnū dei: & tradetur genti facienti fructus eius. Ut ueniant in illū montē. De quo in hoc eodē p̄pheta: & in michea legitur. Erit in nouissimis diebus manifestus mons dñi Et ipse dñs p̄cepit apostolis: cūctisq; doctōribus ecclesiā: ut qcquid asperū uideretur atq; difficile: sua interpretatione dissoluant: & intelligētia uia p̄beant. Oīaq; tollant de eo scandala: ut populus dñi absq; ullo impedimēto quod legit intelligat: & in dei timore p̄ficiat. De his uis & iōānes baptista dicebat. Parate uias dñi. Vbi nos posuimus ex p̄sona dei: & dicam. lxx. posuerunt & dicent. Hi uidelicet qui possidebunt terram: & hereditate consequentur montem sanctum dei. Nec erunt propria salute contenti. Sed etiam ceteros ad docendum populos prouocant. Symmachus hunc locum ita interpretatus ē. Qui aut cōfider in me possidebit terrā: & hereditate cōsequetur mōtē sanctū meū: & dicet. Rectā uia facite: & reliqua. Eo quod ipse q̄ terrā montēq; possederit. ceteros instruat ut uia dño parent.

Quia hec dicit excelsus & sublimis: habitator eternitatis. sanctum nomen eius: in excelsis & in sancto habitas. Et cum contrito & humili spiritu: ut uiuificet spiritus humilium: & uiuificet cor contritorum. LXX.

Hec dicit excelsus in excelsis habitans in eternum sanctus in sanctis nomen illi. Excelsus in sanctis requiescens: & post illis animis dans patientiam & vitam his qui corde contriti sunt.

Coeperat sermo propheticus contra populum iudaorum: quorum magistros appellauit speculatores cecos: & canes mutos: & pastores ignorantes intelligentiam: & filios iniquos: & semen adulterorum: atque meretricis. Postque uenit ad hierusalem: cui exprobrat fornicationem eius: eo quod dilatauerit cubile amatoribus suis: & susceperit eos manu apta: & ornauerit se cultis ydolis: & miserit legatos perculit: ut peregrinis quoque amatoribus frueretur. Qua increpatione finita uenit ad eos qui confidunt in domino. Et quibus terram montemque promiserat possidendam: & quorum reuersioni iter iusserat preparari. Haud dubium quoniam apostolis ad quorum predicationem de utroque populo crediderunt. Unde a laudibus dei incipit & quae de reatu populi sui pollicitus sit: sequenti sermone testatur. Haec enim dicit dominus excelsus atque sublimis qui habitat in excelsis: & sanctus in sanctis: non loco sed merito eorum in quibus habitat. Quorum unus dicit in psalmo. Exaltabo te domine quoniam suscepisti me. Et iterum. Exaltare qui iudicas terram. Non quod deus humanis sermonibus eleuetur: sed iuxta illud quod alibi dicitur. Dominus factus in salutem: ut et humilibus excelsus fiat. Qui superbis resistit: & humilibus dat gratiam: ut eos eleuet & habitet in excelsis. Excelsus enim dominus & humilia respicit: & in euangelio angeli clamant. Gloria in excelsis deo: & super terram pax. Et rursum in psalmis. Laudate dominum de caelis. Laudate eum in excelsis. Et non solum excelsus habitat in excelsis: sed sanctus in sanctis. Qui dicit in alio loco. Sancti estote: quoniam ego sanctus sum: & quomodo in uersam animam non ingreditur sapientia: neque habitat in corpore subdito peccatis: sanctus in sanctis habitat. Et ubicumque sordes fuerint: non potest habitare munditia. Dicente sancto ad dominum Tu autem in sanctis habitas laus israel. Unde & nos in oratione audemus dicere. Pater noster qui es in caelis sanctificetur nomen tuum. Et in secundo psalmo legimus. Qui habitat in caelis iridebit eos: & dominus subsanauit eos. Christus enim non in his habitat qui terreni sunt: sed in his qui supercaelestes: qui enarrant gloriam domini. De quibus dicitur. Exaudiet eum de caelo sancto suo. Et iterum. Caelum caeli domino. In quem sensum: & moyses famulus dei pari uoce consentit. Ecce domini dei tui caelum & caelum caeli: quod utique non more iudaico debemus accipere: ut de nullo claudatur loco: & in caelo tantum habiteret qui ubique diffusus est: & a quo omnia continentur. Sed excelsa & caelos: sanctos merito intellegamus atque uirtutibus: iste enim qui habitat in caelo. De quo in euangelio scriptum est. Nemo ascendit in caelum: nisi qui descendit de caelo: filius hominis qui est in caelo. Iste requiescit in sanctis & habitat in humilibus & in his qui contriti sunt spiritu. De quibus dicitur. Sacrificium deo spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum deus non despicit. Ipse pusillanimis dat patientiam: ut in angustiis constituti spe futuro tribulationem sustineant. Ipse dat uitam utique his qui peccato mortui erant. De quo dicitur. Apud te est fons uitae. Qui loquitur in euangelio. Ego sum uia ueritas & uita.

Non in sempiternum litigabo: neque usque in finem irascar: quia spiritus a facie mea egredietur: & flatus ego faciam. LXX.

Non in eternum uisceris in uos: neque semper irascar uobis. Spiritus enim a me egreditur: & flatum omnem ego feci.

Dominus qui in excelsis habitat: & humilia respicit. Cuius est sanctum & requiescit in sanctis. Qui sustentat afflictos: & uitam tribuit oppressis. Haec locutus est non semper irascar. Nec iugiter indignabor. Qui ad hoc percussio: ut emendetur. Ideo occido: ut uiuificetur. Misereor enim creaturam meam. Et quos ipse condidit in aeternum perire non patiar. Spiritus quoque meus qui ex me egredietur. Siue qui iuxta hebraicum aquilam symmachum & theodonionem. Non enim constat: circūdat. Hoc enim significat. uegetator est omnium: & flatus siue pluraliter flatus: hoc quippe sonat ego feci. De quo alibi scriptum est. Omnis flatus siue omne quod spirat laudet dominum. De quo spiritu & flatu in principio generatos scriptum est. Insufflauit deus flatum uitae & factus est homo in animam uiuentem. Tale quod & iob loquitur. Spiritus domini qui est in naribus meis: & flatus omnipotentis qui docet me. Cum ergo a me egredietur deus & flatus atque inspiratione mea cuncta uegetentur & uiuant. Non est iustum perire eos in aeternum: qui meo flatu ac spiritu sustentantur. Quidam nostrorum hunc esse aiunt spiritum quo omnis mundus inspiratur & regitur: & cuncta habent notitiam domini: quem iuxta stoicos insignis poeta describens ait. Principio caelum ac terras caposque liquentes. Lucentemque globum lunae titanumque astra spiritus intus alit. Totumque insula per artus meos agitat mole: & magno se corpore miscet. Et reliqua. Alii uero sanctum spiritum intelligunt: qui in principio ferebatur super aquas: & uiuificabat omnia: qui de patre egreditur. Et per societatem unitatemque naturam: a filio mittitur dicente. Expedit uobis ut ego uadam. Nisi enim ego iero paraclitum non ueniet ad uos: si autem ego iero: mittam eum ad uos. De quo rursum ait. Cum uenerit paraclitum quem ego mittam uobis a patre spiritum ueritatis. Qui de patre egredietur: non scandalizet quempiam: si spiritus egredi dicatur ex patre cum et filius de se dixerit. Ego de patre exiui: & ueni: neque enim a me ipso exiui: sed ille me misit: de hoc spiritu loquebatur. Rogabo patrem & alium paraclitum dabit uobis. Ut sit uobiscum semper spiritum ueritatis: hic est spiritus de quo scribit & moyses: quod det ut omnis populus domini sit in prophetas. Et det dominus spiritum suum super eos: & iohel ex persona dei. Effundam de spiritu meo super omnem carnem & prophetabunt filii uestri & filiae uestrae: & zacharias.

Verum

Super Esaiam.

Verūtamē uerba mea & legitima mea suscipite: quæ ego p̄cipio in spiritu meo: seruis meis p̄phetis. Et iterum effundam super hierusalem spiritum gratiæ & misericordiæ. Multaq; alia de utroq; testamento quæ nunc longū est repetere. Hoc solum dicimus quod idem propheta de hoc spiritu & flatu pariter sit locutus (Hæc dicit dominus deus: qui fecit cælum. Et post paululum. Qui dat flatum populo suo: qui est sup eā. Spiritū his qui calcant eam: propter iniquitatē auaritiæ eius. Iratus sum & percussi eum: abscondi & indignatus sum. Et ambulauit mœrens. in uia cordis sui uias eius Vidi: & sanaui eum: & reduxi eū: & reddidi cōsolationes ipsi: & lugentibus eius creauī fructum labiorū: p̄cē. Pacē ei qui longe est: & qui prope dixit dominus: & sanaui eum. Impii aut̄ quasi mare seruēs qđ quiescere nō potest: & redundant fluctus eius in conculcationem & lutum. Nō est pax dixit dominus meus impiis. Propter peccatū: ad modicū quid cōtristauī eū: & pcussi eū: & auerti faciē meam ab eo: & cōtristatus: & ambulauit tristis in uis suis. Vias eius uidi & sanaui eū & cōculcatus sum illum: & dedi ei cōsolationē uerā: pacē his qui longe & qui appropinquāt dicit dñs. Et sanabo eos: qui aut̄ iniqui sunt: fluctuabunt: & quiescere nō poterunt) Post abiectiōem populi iudæorū & eorum qđ i saluatore credere noluerunt: pollicitus fuerat habentibus in se fiduciā. Terrā mitiū mōtēq; sanctorū & apostolis præceperat. Viā facite populo reuertenti: & oīa de medio scandala tollite: ac ne incredibile uideretur. Exponit potentiā suam: quod excelsus & magnus facile possit pœnitentibus ueniā tribuere: & iustum sit ut creator misereatur creaturæ suæ. Quod iratus sit & cōtristauerit populū suū: idcirco se fecisse quia peccauerit: & iniquitatis auaritiā habuerit. Nec una fuerit iniquitate cōtentus: sed semp addiderit peccata peccatis. Et percussi inquit eū ad breue ut sanarem: & abscondi subauditur faciē meā: ut magis me desideraret & diceret. Ostende faciē tuā & salui erimus. Indignatusq; sum quod ille sentiens tristis ingessit dicens. Tota die tristis ingrediebar: & ambulauit mœrens siue conuersus in uia cordis sui: ut nō a faciē hominū: sed in corde ageret pœnitentiā. Propterea uidens uias conuersionis eius sanaui uulnera quibus eū ante percusseram. Et reduxi eū ad me quē prius eiecerā: & reddidi ei cōsolationē suā. Multæ enim falsæ sunt cōsolationes quibus genus decipitur humanum. Siue cōsolatus sum lugentes eius dicens in euāgelio. Beati lugentes! qm̄ ipsi cōsolabuntur. Quod sequitur. Creauī fructū labiorū. Hunc habet sensum: impleui quod pollicitus erā dicēs. Viuo ego dicit dñs: malo pœnitentiā peccatoris: quā mortē. Siue oīa tribui quæ antea p̄ miseram: quæ est aut̄ dñi pollicitatio. Pacē meā do uobis pacē meā relinquo uobis. Et hoc est qđ nunc ait. Pacē sup pacem: nō uni tantū: sed omni mundo. his uidelicet qđ erant longe: & qđ prope. i. primū gentibus & postea his qui ex israel credere uoluerint. De quibus dicit & apostolus. Vobis qđ dē oportebat prædicare uerbū dei: sed quia indignos uos iudicatis salute: ecce cōuertimur ad gentes. Qui scribens ad ephesios: & de populo circumcisionis atq; gentiliū: plenissime disputans intulit. Nunc aut̄ in xpo iesu uos qui aliquando eratis longe facti estis p̄pe in sanguīe christi. Ipse ē. enī pax nostra qui fecit utruq; unū: & mediū parietē maceriæ soluens inimicitiam in carne sua: Et reliqua. Et iteq; & ueniens annuntiāuit pacē iis qui longe: & pacē his qui p̄pe erāt. Qm̄ per ipsum habemus accessum utriq; in uno spiritu ad patrē dans pacem sup pacē his qui fuerāt longe: & qđ prope non habuerant legem & prophetas: & qui ante suscepērāt suscepit eos atq; sanaui.

Impij aut̄ siue iniqui fluctuabūt q̄si mare seruēs: & quiescere nunquā poterunt. Quod licet de omni ipio possit intelligi. Tñ p̄prie refertur ad populū iudæorū: qđ cōsona uoce clamaui & pseuerauit in impietate sua dicēs. Crucifige crucifige talē. Nō habemus regē nisi cæsarem. sicut igitur mare seruēs quiescere nō pōt: sed redūdāt fluctus eius: & aduoluūt ad littora atq; iteq; re forbētur: & in se fracti lutū efficiūtur: qđ pedibus conculcatur. Sic impii æternæ cōculcationi subiacent. Quoq; nullum est gaudium: & qđ nulla pace req̄scūt in eo quod impiæ pseuerant. Quidā hunc locū specialiter sup saluatore intelligūt: quod p̄p peccata mūdi ad modicū cōtristatus sit dicēs. Tristis anima mea usq; ad mortē. Et pcusserit eū pater. Qui loq̄tur p zachariā. Percutiā pasto rē: & oues dispergētur: qui & ipse de se in sexagesimo octauo psalmo dixerit. Quoniā quē tu pcussisti ipsi p̄secuti sunt. Et auerterit deus faciē suā ab eo: ut formā serui paulisper acciperet & ambularet tristis. Et lugens peccata populi deplorans & plangens hierusalē. Et quia uiderit pater uias eius p̄pterea sanauerit eū qđ fuit inter mortuos liber: & caro eius uidit corruptionē ut qđ pcussus est in cruce: sanaretur in resurrectione. Et cōsolatus sum inq̄t eū. Dās ei p̄ una gēte iudæorū: uniuersum mū dum: & lugentes eius subauditur consolatus sum. Nec dubium quī apostolos significet: & completionem tuam terminos terræ. Pacem super pacem mundum reconcilians deo: ut utrūq; populum uocaret ad se: & sanaretur a patre. Impios aut̄ de quibus supra diximus: cōparat mari quod nunquā potest quiescere: sed etiā in summa tranquillitate fractis ad littora uoluitur fluctibus finisq; eius lutū est & conculcatio.

CAPITVLVM. LVIII.

Clama ne cesses: quasi tuba exalta uocem tuam. & annuntia populo meo scelera eorum: & domui iacob peccata eorum. LXX.
Clama in fortitudine: & ne parcas: quasi tuba exalta uocem tuam: & annuntia populo meo peccata eorum.

Liber. xvi. c. lviij.

T Finito priori capitulo in quo pax iustis: & nulla requies impiis nuntiatur. præcepit deus esayæ pphetæ ut clamet in fortitudine: & instar tubæ exaltet uocē suam: & peccata ac scelera populi israhel dicere nō formidet: nequaquā mortē moctuens: nec impiorū terricula & cōicia: sed magis cōsideret imperatē dñi. Et quia surdas aures habeāt & audire uix possint: iuxta symmachū & aquilā guttur suum uertat in bucinā: quæ hebraicæ dicitur sophot: quā idest cornē interpretati sunt. Et supra quidē ubi apostolis dicebatur. In montem excelsum ascende qui euangelizas syon exalta in fortitudine uocē tuā qui euangelizas hierusalem: exalta noli timere. Nec bucina assumitur: nec tuba. Sed montē iubentur ascendere: & uoce propria psonare. Hic autē quia peccatores quibus nuntiandū est morabantur deorsum: nō iubetur propheta ut ascēdat in montem: sed tñ ut exaltet super tuba uocē suā: & eis nuntiet bella uentura. Alioquin & in die iudicii quando de resurrectione mortuorū: & nouissima tuba dicitur. Scriptū est. Canet enim tuba & mortui resurgent: in corrupti. Et quomodo illi ad uocē tubæ sunt iudicandi: sic israhel peccato mortuus audiat scelera sua. simulq; appellatur populus dei: ut discat qualē patrē pdiderit: qui ē peccatorē uocet populū suū.

T Ne enim de die in diem querunt: & scire uias meas uolunt. Quasi gens que iustitiam fecerit: & que iudiciū dei sui non dereliquerit. LXX. Similiter.

Hoc propriæ iudæis conuenit: qui per singulos dies currunt ad sinagogas & dei legē meditantur scire cupientes. Quid abrahā ysaac & iacob qd & cæteri sanctorū fecerit: & libros pphetarū ac moysi memoriter reuoluentes declinant diuina mādāta quibus rectissime illud aptabitur. Querent me mali: & nō inuenient. Sic enī scriptū: Omnis qui querit inueniet. Quicunq; nō inuenit: male quæsisse cōuincitur. Dominus enim inuenitur ab his qui eum querunt in bonitate: & ostenditur illis qui nō sunt ei increduli. Cū igitur iustitiā iudiciūq; reliquerint dei quibus nominibus xps ostenditur. Dicente psalmographo. Deus iudiciū tuum regi da: & iustitiā tuā filio regis. Xps enim factus est nobis: redēptio: sanctitas. & iustia. Frustra legis iactant scientiā: cū sanctus nō in notitia scripturarum: sed in operibus gloriatur dicens. Viā mandatorū tuorū cucurri: quādo dilatasti cor meum.

Rogāt me iudicia iustitiæ: & appropinquare deo uolūt. Quare ieiunauim? & nō asperixisti: hūiliauim? aiam nostrā & nescisti. Ecce i die ieiunij uestri inuenietur uoluntas uestra: & oēs debitores uestros repetistis. Ecce ad litres & cōtentiones ieiunatis & percutitis pugno ipie. LXX.

Petūt me nūc iudiciū iustū: & appropinquare deo cupiūt dicētes. Quare ieiunauim? & nō uidi sti hūiliauimus aias nostras: & nō cognouisti. In diebus ieiuniorū uestrorū subiectos uobis affligitis ad iudicia & iurgia ieiunantes: & percutitis pugnis humilem.

Et alta temeritas iudæorū quasi fiducia bonæ conscientie iudiciū postulant iustū: & imitantur sanctorū uerba dicentium. Iudica me domine qm̄ ego in innocētia mea ingressus sum. Et iterum. proba me dñe & tēpta me: ure renes meos. Et in alio loco: iudica causam meā & redime me: et appropinquare deo desiderant. Cum hoc nō in loco sit: sed in affectu: nec mētis otiosæ sed laboriosi operis. Deniq; quid sit appropinquare deo: instruit scriptura dicens: Querite dominū. Cū autē appropinquauerit uobis: derelinquat impius uias suas: & uir iniquus cogitationes suas. Appropinquat enim dñs appropinquātibus sibi: & his qui iustæ quod iustū ē persequūtur: & possunt dicere. Mihi autē adhærere deo bonum est. Si enim omnipotens deus pater est ueritatis atq; iustitiæ. Quicunq; est mendax & iniustus appropinquare deo non potest. Non habitabit iuxta te malignus: neq; permanebunt iniqui ante oculos tuos. Quare ieiunauimus inquit & non asperixisti: hūiliauimus animas nostras: & nescisti. Iniustitiæ arguunt dñm: quod bona opera nō respiciat: solāq; uentris exuriem: & absq; opere uirtutē ingerunt deo. Nō comedentes eos cibos quos creauit deus: & si delibus his qui cognoscunt ueritatem: ut sumant eos cū gratiæ actione. Sed illos de quibus scriptum est in prouerbis. Hi enim aluntur cibis impietatis: & uino iniquitatis inebriātur: huiuscemodi æpulis saturatus phariseus inter cætera uerba superbiæ: bis in sabbato ieiunare iactabat. Qui nō biberat uinum de uinea soch. sed de uinea sodomorū: cuius uinum furor draconum est: & furor aspidum insanabilis. Et uua eorū uua fellis: quos deus arguit per prophetā. Peccata populi mei comedunt: & rursum. Quare tacuistis impietate & iniquitates eius. Vindemia stis & comedistis frumentum mendatii: quia igitur proposuerant questionē deo scire cupientes. Quare ieiunauerint & hūiliauerint animas suas: & deus nō respexerit ad munera cayn. Qui recte quidem offerebat: sed nō recte diuidebat cum fratre: dei nō uidens charitatem. Dicente scriptura. Diliges dominum deū tuum ex toto corde tuo: & proximum tuū tāquā teipsum: Propterea respondit deus: quod non ieiunia reprobet: sed opera quæ in ieiuniis fiunt dicens. In diebus ieiuniorū uestrorū inueniuntur uolūtates uestre: ut nō dei: sed uestras faciatis uoluntates. Quas paulus scribēs ephesiis reprobatur iuxta principem potestatis aeris spiritus: qui nunc operatur in filiis incredulitatis. In quibus & nos omnes conuersati sumus: Aliquando in desideriis carnis nostre facientes uoluntatem carnis: & cogitationum. Et eramus natura filii iræ: sicut & cæteri. Quodq; sequitur iuxta. lxx. Et omnes subiectos uobis cōpungitis: siue affligitis melius. Theodotio & symmachus transtulerunt. Quod nos i hoc loco secuti sumus: & omnes debitores uestros repetitis. ex quo ostendit. Nō esse absq; periculo repetere pauperem qui soluendo nō sit: & palliū quod pignoris loco tuleris algēti nō reddere debitori.

ne clamor

Super Esaiam.

ne clamor eius peruenit ad deum. Qui enim miseretur pauperis deo fenerat. Et e contrario qui reperit non habentem deo facit uolentiam. Atque ut sciamus hunc sensum esse in presenti loco. etiam in consequentibus in hoc eodem capitulo lecturi sumus. Dissolue colligationes impias. Solue fasciculos deprimentes. Haud dubium quin cyrographa significet. Quid enim prodest ieiuniis ora pallere ad lites & iurgia ieiunare. Dicente scriptura. Qui amat peccata gaudet iurgiis. Sernum autem domini non oportet litigare: sed esse mansuetum & imitari eum qui dicit. Discite a me quia mansuetus sum: & humilis corde. Et humilitas non sit affectata sed cordis. Nec gloriam querens hominum: sed animam conscientiam. Ieiunatis inquit & percutitis pugnis humilem: & alapis uerberatis. Unde episcopus non debet esse percussor. Quomodo enim potest libidine refrenare: qui nec manum ualet cohibere: nec linguam. huiusce modi ieiunia & in exordio huius prophetæ dominus arguit dicens. Ieiunium: & totum: neumanias & sabbata: & alias solennitates uestras odit anima mea. Unde præcipitur per iohel. Sanctificate ieiunium: prædicate curationem: ut a uitiiis his ieiunus: & bonis operibus curatus fiant sancta ieiunia. Denique sequitur. Egrediaturs sponsus de cubili suo: & sponsa de thalamo suo. Ut tempore ieiunii uacemus orationi: ne interior homo nostræ draconis uescatur carnibus qui datus nobis in escam populis æthyopum. Et hæc dicimus non quo ieiunare prohibemus. Per quæ & daniel uir desiderio futura cognouit: & niniuite iram placauerunt dei: & helias ac moyses quadraginta dierum esuriæ dei familiaritate saturati sunt. Et ipse dominus totidem diebus in solitudine ieiunauit: ut nobis solennes ieiuniorum dies relinqueret: sed quo non prosit uacuum portare uentrem: & alia facere quæ deo displicent: atque ut cætera prætermittam exterminare facies suas: & appareant hominibus ieiunare. Qui in presenti gloriam consequentes excludentur a regno dei: quia receperunt mercedem: unde & apostolus si etiam corpus suum tradat martyrio ut ardeat siue glorietur (Vtrumque enim fertur exemplaribus) absque dei caritate: quæ est in cordis conscientia frustra se dicit sanguinem fundere.

Nolite ieiunare sicut usque ad hanc diem: ut audiatur in excelsis clamor uester. Nunquid tale est ieiunium quod elegi per diem affligere animam suam. Numquid contorquere quasi circuli caput suum: & saccum & cinerem sternere? Numquid istud uocabitis ieiunium & diem acceptabilem domino. LXX.

Quid mihi ieiunatis sicut hodie: ut audiatur in clamore vox uestra. Non tale ieiunium elegi & diem humiliare animam suam. Neque si incuruaberis quasi circum collum tuum: & cilicium: & cinerem substraueris. Nec sic uocabitis ieiunium acceptabile.

Ne uideatur reprobare ieiunium: quod ipse præceperat docet. Quomodo ieiunandum sit imo antequam doceat quid sequatur instruit quid debeant declinare. Ut audiatur inquit in excelsis clamor uester. Ad orationem deferatis clamorem. Orantes in synagogis & angulis platearum: ut ab hominibus uideamini: & elenctis nocem in excelsis. Et cum pharisæo qui domini iudicio condemnatur ueltra ieiunia & opera prædicetis. Propter quod dominus pharisæorum reprobans orationem docet discipulos quomodo orare debeant clauso pectoris sui cubiculo: ut soli loquantur deo: qui potest silentium cordis audire: ut clament in cordibus suis abba pater: & non exterminent facies suas: sed lauent aqua: & caput ungeant oleo. De quo & iohannes euangelista scribit: & uos unguentum habetis a sancto. Quo cum uncti fuerint: etiam ipsi sancti fiant. Non enim querit deus afflictionem solam & humiliationem animæ per iniuriam corporis: ut instar circuli torqueat corpus: & colla summittat ac tristis incedat. Iuxta illud quod in psalmis dicitur. Afflictus sum incuruatus usque ad finem tota die contristatus incedebam. Nec ut sacco quis uestiatur: & in cinere dormiat. Quod de dauid & de achab legimus. Sed ut cum istis hæc faciat quæ sequuntur. Alioquin & apostolus frequenter ieiunare se dicit. & dominus cum sponsus a discipulis suis fuerit ablatus docet eos ieiunaturos: & in psalmis penitens loquitur. Manducaui sicut cinerem panem meum & potum meum cum fletu miscebam. Et cum mihi molesti essent induabar cilicio. Ex quo discimus hæc facienda primum esse quæ uult dominus: & alia non prætereunda.

Nonne hoc magis ieiunium quod elegi. Dissolue colligationes impietates. Solue fasciculos deprimentes. Dimitte eos qui confracti sunt liberos: & omne onus dirumpe. Frange esurienti panem tuum: & egenos vagosque induc in domum tuam. Cum uideris nudum: operi eius & carni tuam ne despereris. LXX.

Non tale ieiunium ego elegi dicit dominus: sed solue omnem colligaturam iniquitatis. Dissolue obligationes violentarum cautionum. Dimitte fractos in remissione: & omnem scripturam iniquam conscinde. Frange esurienti panem tuum: & pauperes sine tecto induc in domum tuam. Si uideris nudum operi: & domesticos seminis tui ne despereris.

Postquam docuit quale ieiunium reprobet ostendit quale libenter accipiat. Dissolue inquit colligationes impietatis. Solue fasciculos deprimentes. Siue ut. lxx. manifestius transfulerunt. Obligationes uiolentarum cautionum: quas nostri uerbi ambiguitate decæpti. Id est commutationes pro cyrographis interpretati sunt. Significat autem chartarum fasciculos in quibus feneratorum calumniæ continentur: & opprimuntur pauperes ære alieno: quæ in cunctis urbibus seditionis causa uel maxima est. Unde & abulca nouæ & romanus populus uicinos occupat motes: quas greci appellant. Non ergo præcepit propheta ne exigat: unusquisque quod debitum est

Maximæ quod iustæ dedit: & iustæ repetit alioquin tribunicia esset seditionis assertor. Sed ubi iniqua est cautio: ibi opprimuntur pauperes calūnia. Vbi fasciculi cautionum: & omnia iniquitatis uincula rumpenda sunt. Vel certe hoc dicendum quia de ieiuniis sermo: & ieiunium afflictionē atq; humiliationē habet animæ. Afflictio autē corporis peccatorē indulgentiam depræcatur. Docet scriptura diuina: ut dimittamus debitoribus nostris: ut & pater cælestis dimittat nobis debita nostra. Vetus narrat historia anno remissionis septimo: uel quinquagesimo: qui fertur iubilæus. Oēs possessiones reddere ad dominos: & reddi seruis pristinam libertatem. Cunctaq; nomina quas uulgo appellant cautiones irrita fieri. Sinaut hoc ueteri lege præcipitur quantomagis in euangelio ubi omnia quæ bona sunt duplicantur. Et nequaquā oculū pro oculo dentē pro dente iubemur eruere: sed uerberati præbere maxillā: atq; ut sciamus illud quod supra diximus. Omnes debitores uestros repetitis. de creditoribus scribi et debitoribus: iungitur manifestius dimitte eos qui cōfracti sunt liberos: hoc est: qui paupertate sunt fracti quos afflixit inopia sine liberos mendicare. Et omne onus quo deprimuntur rumpe. Pro quo manifestius. lxx. transfulerunt. Et omnem scripturam iniquam cōscinde: quod symmachus trāstulit: & omnē cautionem falsam disrumpe: sed poterat fieri ut aliquis diceret. Non habeo debitores quid facere debeo: ut suscipiatur ieiunium meum. Sequitur. Frange esurienti panem tuum. Nō plures panes: ne de paupertate causeris: sed unū panem: nec ipsum totū. Sed partem panis quam si non ieiunares comesurus eras: ut ieiunium tuū nō sit lucrum marsupii: sed saturitas animæ: pulchræq; addidit tuum. Ne de rapina facias elemosynā: redemptio enim animæ uiri: propriæ diuitiæ. Et in alio loco. Honora dñm de tuis iustis laboribus. certe si panē nō habes: & esurientium plurima multitudo est: præbe de quo nullum dānum pateris. In quo nulla dispendia sunt: pauperes absq; tecto induc in domū tuam. Siue ut in hebraico habetur in domū. Ut si tuā non habes inducas in hospitium: quod uel mercede cōductum uel beneficio possides. Si uideris nudum operi. Quod & dominus in euangelio loquebatur. Qui habet duas tunicas: det alteram non habenti. Non enim unam iussit scindi & diuidi: quod multi populares aure clausa faciunt. Sed alteram non seruari. Augens præcepta iustitiæ: ut etiam calicem aquæ frigidæ porrectum habere præmia diceret. Et carnem aut tuam ne despexeris. Omnis enim homo caro nostra ē. Et iuxta euangelicam parabolam eius: qui de hierusalem descendebat hierico: & a latronibus uulneratus ē. proximus appellatur. Qui bene fecerint: uel certe iuxta. lxx. qui dixerūt: & domesticos seminis tui ne despicias: domesticos seminis illos intelligamus de quibus & apostolus docet omnibus faciendam esse elemosynam: maximæ autem domesticis fidei. Illi enim caro nostra sunt & semen nostræ qui de uno nobiscum parente generantur. Ad quos extendebat & saluator manum dicens. Mater mea & fratres mei: hi sunt qui faciunt uoluntatem patris mei. Atq; ut sciamus unum esse dominū & noui et ueteris instrumenti. Eadem & dominus loquitur in euangelio: de his q in die iudicii a de xtris statuti sunt. Venite benedicti patris mei: possidete regnū præparatū uobis a constitutione mundi. Esuriui enī & dedistis mihi manducare. Sitiui: & dedistis mihi bibere. Infirmus erā & in carcere uenistis ad me. Peregrinus: & duxistis me in domum uestram. Et nudus & uestistis me. Illisq; humilitate dicentibus. se nihil fecisse domino saluatori respondit. Quādo fecistis uni de fratribus meis minimis mihi fecistis. Iuxta tropologiam hæc possumus dicere. Qui ieiunat ab omnibus malis & uult suum ieiunium recipi. Non solum declinet a malo: sed & faciat bonum: ut soluat omne uinculum iniquitatis: quo simplices quiq; credentium hereticorum fraudibus colligati sunt.

Idest obligationes uiolentorum tractatum. Quas & in psalmo propheta demonstrat dicens. Declinantes autem in obligationes adducet dominus cum operibus iniquitatem. Omnes enim qui hæreticorum uinculis alligantur declinant a domino: & quasi bos ducuntur ad uictimā: & eligunt atq; cōmutant pro ueritate mendacium. istiusmodi igitur homines qui sunt fracti iudicio dimittat ecclesiasticis atq; dissoluat: & omnem scripturam hæreticorum. De quibus hic idem propheta dicit. Vhæ qui scribunt iniquitatem: scribentes enim scribant malitiam rapientes iudiciū pauperum populi mei soluat atq; disrumpat: ut nequaquam laqueis suis simplices quosq; teneant irretitos: & cum hoc fecerit: frangat doctrinā ecclesiasticā esurientibus panem suum quod fecit & dominus fractos panes apostolis tribuens. Quos eis in septē sportis: & duodecim chophinos: nequaquam integros sicut habebant in lege. Sed cōminutos atq; cōfractos in euangelio: dereliquit ut haberent a quo pauperibus largirentur. Quos non habentes calorem fidei: sed extra ecclesiam frigoribus infidelitatis argentes inopes atq; peregrinos induc in domum ecclesiæ: & operi in corruptionis pallio. Ut uestiti christi tunica: nequaquam manēant in sepulchris. Quod de eo legimus qui possessus a dæmonum legione: nudus habitabat in memoriis mortuorum. Cūq; inquit hæc feceris: & liberalitas tua ad omnes exposita fuerit. Specialiter ne despicias domesticos fidei.

Tunc erumpet quasi mane lumen tuum: & sanitas tua citius orietur: & anteibit faciem tuam iustitia tua: & gloria domini colliget te. Tunc inuocabis & dominus exaudiet clamabis & dicet: ecce adsum.

LXX.

Tunc erumpet matutinum lumen tuum: & sanitas tua cito orietur. Et præibit in conspectu tuo iustitia tua: & gloria domini circumdabit te. Tunc clamabis: & deus exaudiet te. Adhuc loquente

Super Esaiam.

quente tunc dicet. Ecce adsum.

Quando illa non feceris quæ præteritus sermo narrauit: & ista feceris de quibus nunc diximus. Tunc acceptabile erit ieiunium tuum: & erumpet matutinum lumen tuum. Sol uidelicet iustitiæ. de quo malachias propheta ex persona dei patris loquitur. Oriatur uobis timentibus nomē meū sol iustitiæ: & sanctitas in pinnis eius. Qui ibi sol: hic lux dicitur. Sicut enim matutina lux soluit tænebras: ita lumen scientiæ ueritatis omnes errores fugat: & sanitates inquit tuæ cito orientur. Pro quo aquila uerbum de uerbo exprimens posuit. Et cicatrix uulneris tui cito obducetur: ut scilicet uulnera peccatorum nostrorum ad hortum solis iustitiæ cito obducta cicatrice claudatur. Pro eo quod. lxx. transfulerunt.

Idest sanitatis tuæ latini interpretes ducti nominis similitudine. Idest uestimenta posuerunt. Vnde multi translationis falsitate decæpti ad resurrectionē corporis comprobendam: hoc utuntur testimonio. Quo scilicet uestimētum animæ oriatur. Et antecedit inquit in conspectu tuo iustitia tua. Secundū illud quod loquitur iacob. Exaudiet me cras iustitia mea: & implebitur quod scriptum ē. Ecce homo & opera eius gloria dei circūdabit te quasi ueste pulcherrima: ut glorificeris apud deum & apud homines. Tunc inuocabis & dominus exaudiet: clamabis & dicet ecce adsum. Non uoce sed opere. Non responsione: sed beneficiis. Quod iuxta litteram & in euangelio comprobatur. Quando dicente ad deum leproso. Si uis potes me mundare. Respondit dominus dicens. Volo mundare.

Si abstuleris de medio tui catenam: & desieris digitum extendere & loqui quod non prodest. Cum effuderis esurienti animam tuam: & animam afflictam sepelieris. Tunc orietur in tenebris lux tua: tenebræ tue erunt sicut meridies.

LXX.

Si abstuleris a te colligationem & ordinationem uerbus murmurationis & dederis esurienti panem tuum: ex animo tuo & animam humiliatam saturaberis. tunc orietur in tenebris lumen tuum: & tenebræ tue erunt sicut meridies.

Verbū hæbraicum mota: quod in hieremia torques ferrea interpretatur. In præsentī capitulo bis legitur. In eo enim loco ubi supra iuxta. lxx. diximus. Dissolue obligationes uiolentarum: cōmurationum pro uno uerbo. Sciamus eos posuisse uiolentas cautiones pro quibus aquila errorem. Symmachus declinationem. Theodotio.

Idest torquem transfulerunt. Rursum in

præsentī loco ubi nos uertimus si abstuleris de medio tui catenam: & pro catena. lxx.

Idest colligationem siue uinculum transfulerunt. Aquila sicut supra errorem interpretatus symmachus in theodotionis scita concedens. Torquē posuit: hoc de interpretationis uarietate sit dictū.

Alioquin sensus sic cum superioribus iungitur. Oriatur tibi matutina lux: & sanitates tuæ cito orientur. Et præcedet te iustitia tua. & gloria domini coronabit te. Depræcantemq; statim exaudiet: & ostendet esse præsentem. Ita dūtaxat. Si ad superiora opera hæc quoq; addideris ut tollas de te obligationes & catenam qua tua anima colligata est. De qua & petrus loquebatur ad symonem. in sel le enim amaritudinis: & obligatione iniquitatis uideo te esse. Et paulus dolebat obligatam cernens ydolatriæ atheniensium ciuitatem. Funibus enim peccatorum suorum unusquisq; constringitur. De quibus animæ uinculis: & dauid præcabatur in psalmo. Ab occultis meis munda me domine: & ab alienis parce seruo tuo. Difficile repperitur qui his non stringatur catenis: raro inuenitur anima quæ hanc grauissimam torquem nō habeat suo collo circumdatam ad terrena se opera deprimentem: ut nequaquam cælum sed terram aspiciat. Quod & de euangelica refertur muliere quā uinxerat satanas per annos decem & octo: ut incuruata cælestia nō uideret. Si ergo attuleris de medio cordis tui hanc catenā: & istiusmodi uincula dissipaueris: & chirotoniam pro qua tres alii interpretes uoce consona. extētum digitum transfulerunt. Nō solum mala ipse nō cogites & nō facias: sed ne detrahas quidem proximo tuo: & singulos quasi digito notes: & loquaris quod nō prodest animæ tuæ. Nō tua mala: sed aliorū errores cōsiderans accipies q̄ sequens sermo subnectit. Plurimiq; nostrorū chirothoniā: idest ordinationem clericorum: quæ nō solum ad impræcationem uocis: sed impositionem impletur manus. Ne scilicet ut in quibusdam risimus uocis impræcatio clamdestina clericos ordinet nescientes. Sic intelligunt ut assumant testimonium pauli scribentis ad thimotheum. Manus cito nemini imposueris: neq; cōmunicaueris peccatis alienis. Nō enī peccatum leue mittere margaritas ante porcos: & dare sanctū canibus: & ordinationem clericatus nequaquam sanctis & in lege dei doctissimis. Sed affinibus suis tribuere: & uiliū officiorū ministris quodq; his dedecori? muliercularum præcibus: in quo considerata loquētis in se christi apostoli sapientia: qui ut ordinationis periculum demonstraret. Iunxit tormenta peccantium neq; cōmunicaueris peccatis alienis. Sicut ergo in ordinationibus malorū particeps est peccator: qui tales cōstituit. Sic in ordinatione sanctorū particeps est eorū iustitiæ qui bonos elegit. Sequitur. Et uerbum murmurationis subauditur.

Si abstuleris a te. uerbum aut murmurationis est quando contra nos loquitur deus. Desinat a me murmuratio populi huius & nō morietur: nostraq; peccata referimus ad deum ad excusandas excusationes in peccatis. Et dicimus: corporis me superauit ardor: adolescentiæ incētiua uicerūt. a deo talis creatus sum. paupertas coegit ad furtum. itaq; si nō fecerimus ista quæ dicta sunt: & fecerimus ea quæ dicēda sunt: ut esurienti nō sicut supra dem⁹ panē

nostrum: sed animam nostram: ut eū in quibuscūq; possumus adiuuamus. Et nō quasi ex tristitia & necessitate. sed ex animo tribuimus. Accipiētes magis: quā dātes beneficium. Hilarem enim dato- rem diligit deus: ut animā esuriētem siue afflictam nō refocilemus ex parte: sed saturemus: & dolea- mus cum dolētib; lugeamusq; cū lugētib;. Tūc oriētur ī tenebris lux nostra ille qui dicit. Ego lux ueni in mūdum: ut oīs qui credit ī me in tenebris nō maneat: sed habeat lucem uitæ. Lucerna enim corporis nostri est. Oculi si simplex fuerit totū corpus nostrum erit lucidum. Si autē qui lux eē deberet uersus fuerit ī tenebras: tūc omne corpus tenebrosū erit. Et dicetur nobis. Si lux quæ in te ē tenebræ sunt: ipse tenebræ quantæ sunt consideremus: quantis uirtutibus perueniamus ad lucē dei: ut tenebræ nostræ uertātur ī meridiē. Dicamūsq; cū spōsa. Vbi pascis: ubi cubas meridiē.

¶ Et reges tibi dabit dñs semp: & implebit splēdoribus aīam tuā: & ossa tua liberabit. Et eris qua- si hortus irriguus: & sicut fons aquarum cuius non deficiet aque. LXX.

¶ Et erit deus tuus tecum semper: & impleberis sicut desiderat anima tua: & ossa tua pingue- scent. Et erunt sicut hortus ebrui: & sicut fons cui non deficiet aqua.

¶ Quod in alexandrinis exemplaribus in principio huius capituli additum est. Et adhuc in te erit laus mea semper. In fine & ossa tua quasi herba orientur: & pinguescent. & hereditate possidebūt in generationes & generationes: in hēbraico nō habetur. Sed ne in. lxx. quidem emendatis & ueris exemplaribus. Vnde ob oculo prænolandū est. Cum tenebræ inquit pectoris tui orta luce fuerint dissolutæ: & pro nocte palpabili meridiēs fuerit exhortus: semper habitatorem habebis deum: qui impleat splēdoribus animā tuā. De quibus in psalmo legitur. Tecū principiū in die uirtutis tuæ in splēdoribus sanctoꝝ ex utero ante luciferum genui te. Siue saturaberis cūctis q̄ desiderat ani- ma tua. Quia & ipse saturasti animā esuriētē. Et dicere poteris. Benedic anima mea domino: qui implet in bonis desiderium tuum: & ossa tua liberabuntur de interitu & igne perpetuo. Siue ipingue- scent: ut pristinam crassitudinem recipiant: quæ fame sermonis domini attenuata fuerant. Quod quidem & iuxta litteram de resurrectione eorū quæ casura sunt corpoꝝ intelligere possumus: & de uirtutibus animæ quasi significans sanctus loquitur in psalmo. Omnia ossa mea dicūt: quis similis tibi. De quibus & in prouēbiis scriptum. Fama bona impingat ossa: & quibus premia promit- tuntur: sanitas erit corpori tuo: & curatio ossibus tuis. De quibus rursum scriptū: dñs custodit om- nia ossa eorū unum ex his nō cōteretur. Et cōtrario. Qui peccator est & animæ robur perdidit: atq; uirtutem: plangit & loquitur. Dissipata sunt ossa nostra secus infernum: Neq; enim credere pos- sumus quod ossa peccatoꝝ in inferno sint: sed iuxta infernū. Et fama bona impingat ossa: quæ ad corporis saginem nō pertinet. Sequitur. Et eris siue erit. Id est aut tu aut anima tua: sicut ortus irri- guus. De quo scriptum est. Fons egrediebatur: & irrigabat omnem faciē paradisi pro quo in æbrai- co hortus legitur. Quē fontem non alium possumus dicere nisi eū cui dicitur. Apud te ē fons ui- tæ. Qui indefinenter rigat ecclesiam suam: & cunctoꝝ corda credentium.

¶ Et edificabuntur in te deserta seculorū fundamenta generationis & generationis suscita- bis. Et vocabitur in te edificator sepium conuertens semitas in quietem. LXX.

¶ Et edificabitur tibi deserta secula & erūt fundamēta tua sempiterna in generationes & ge- nerationes. Et vocaberis edificator macerie: & semitas in medio quiescere facies.

¶ Nō solum inquit oriatur in tenebris lumen tuum: & tenebræ tuæ erūt quasi meridiēs: & dabit tibi dominus requiem semper: & eris quasi ortus irriguus: & cetera. Sed edificabuntur in te quæ lō- go tempore deserta fuerunt: & in multis generationibus permansura ædium tuarū fundamēta ia- cientur. Ita ut uel tu ipse uoceris edificator sapiū: & auertat sēmitas in quietem. Siue iuxta. lxx. Calles in medio faciat cōquiescere. Hæc iudæi & amici tñ occidentis litteræ. ad instaurationē refe- runt urbiū palestinae. Et uel facta sub zorobabel ezra: & neemias: uel in ultimo tēpore futura cōten- dunt. Et ad instaurationem hierusalem & in circuitū ciuitatum altissima fundamēta iaciēda. Et tā excelsos muros ædificandos: ut nullus hostium possit intrare: & oīum in eas inimicoꝝ prohibea- tur ingressus. Nos autem sequētes cōptæ explanationis ordinem quæ deserta fuerant in iudæis dicimus ædificari in ecclesiam. Nō ad breue tempus: sed in perpetuum. Et fundamenta illius ex utroq; populo. i. in duabus generationibus suscitanda. Vnde dicebat apostolus. Quasi sapiens ar- chitectus fundamentū posui ali⁹ sup ædificat unusquisq; autē uideat quod sup ædificet. In alio lō- co dei agricultura dei ædificatio sumus. Et iteq; ædificati sup fundamentū apostoloꝝ & propheta- rū: & uocandā eam siue eum qui natus est in ea ædificatōrē sapiū. De quo in psalmo legimus. Ho- mo natus in ea: & ipse fundauit eā altissimus. Quas sapes atq; macerias: hoc enim græcus sermo si- gnificat. agro & uinea circumdari scriptura cōmemorat. Vineā de ægipto transtulisti eie- cisti gentes & plantasti eam. Et post paululum. Quare destruxisti maceriam eius: & uindemiāt eā omnes qui transeunt uiam. Et in hoc eodē propheta. Vineā facta ē dilectio. Quā pulchro sermone describens intulit. Aedificaui turrem: & maceria circumdedit: quā qui destruxerit iuxta ecclesiā mor- debit eū coluber. Quæ ideo circumdata est: ut oīum bestiarum in uineā dei prohibeatur accessus. Iste est autem coluber tortuosus: qui decoepit euā in paradyso: quæ quia dei præcepta destruxerat. Propterea morsib⁹ eius patuit. Et audiet a domino. Tu obseruabis caput eius: & ille obseruabit tibi calcaneum

Super Esaïam.

calcaneum. In eo loco ubi nos iuxta. lxx. interpretati sumus. Ne quid innouare uideremur: quia uulgatum est testimoniū: & uocabitur in te. Quod aquila interpretatus est.

Qd nos possumus iuxta sensum dicere: qui se opponit dei iracundiæ seuiēri. Deniq; symmachus transiit mug: opponens ædenti. Qualis fuit moyses: & aaron: & samuhel: qui iræ domini restiterunt. Et quasi edificato muro indignationem eius posuerit terminū. Quod i hieremia dicitur. Nec occurrat dño ne iræ eius uelit resistere. & indignationē ita præcibus quasi quodā muro intercludere: & moysi quasi teneretur ab eo dominus. Dimitte me inquit: & percutiā populū istū. Istiusmodi ergo ædificator maceriarū: muroq; sapiū: conuertet semitas i quietem. Vt nequaquā dei ira desinat: sed placatus sit eis dominus: & omnes indignationis semitæ conquiescant.

C Si auerteris a sabbato pedem tuum. facere uoluntatem tuā in die sancto meo: & uocaberis sabbatum delicatum: & sanctum domini gloriosum: & glorificaberis cum dum non facis uias tuas ut loquaris sermonem.

LXX.

C Si auerteris in sabbatis pedē tuū: ut nō facias uolūtates tuas in die sancta. Et uocabis sabbata delicata sancta dño. Nō tolles pedē tuū ad opus: neq; loqueris uerbu. In ira de ore tuo.

C Cui supradixerat. Nōne hoc est ieiunium magis quod elegi. Dissolue colligationem impietatis. solue fasciculum deprimentes: & cetera. Etia nūc premia repromittit. Si facere uoluerit quæ sequuntur: ut scilicet cohibeat pedem suum in sabbatis ne faciat uoluntates suas: & diem sanctum domini suis cōmaculet uoluntatibus: lege præceptum est. Ne in sabbatis seruire faciamus. Ne accendamus ignem: ut in uno sedeamus loco: ut illa tantum faciamus opera: quæ ad animæ salutem pertinent. Quod si iuxta litteram accipimus pœnitentia impleri nō potest. Quis enim possit hoc facere ut tota die ac nocte sedens in sabbato de uno loco nō recedat. Immo: ne leuiter quidē se cōmoueat. Quod si fecerit transgressor legis sit. Ex uno igitur mandato quod iuxta litterā impossibile est: & cetera cogimur specialiter intelligere ne faciamus seruire opus: & perdamus animæ libertatē. Qui enim facit peccatū: seruus ē peccati: ne onus portemus in sabbato: quale portabat ille qui dicit. Iniquitates meæ eleuatae sunt supra caput meū. Quasi onus graue agrauatae sunt super me: ne iniquitas quæ sedet super talentum plumbi i nobis habeat potestatem. Ne nos uoluptas corporis & libido succedant. Omnes enim adulterantes: quasi clibanus corda eorū: & diaboli iacula ignita sunt ut sagittent i obscuro rectos corde. Præcipitur quoq; nobis: ut arepto nobis aratro nō respiciamus post tergū: ut tecto: & altitudinem cōscendentes. Nequaquā ad tollenda seculi uestimenta uelimus descendere sed ut audiamus cum moyse. Tu uero hic sta mecum & sedeamus cū dño lassi i uia huius seculi super puteū samaritanae. Cōuersionem errantiūq; salutem sitientes: ut audiamus apostolum cōmonētem. State firmi & immobiles: ne patiatis illud quod iudas passus ē. p̄ditor: qui perdidit locum ministerii sui: & transgressor effectus: illiusq; semper sententiæ recordemur. Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te: locum tuum ne dimiseris qui sic quiescit in sabbato. Lauat inter innocentes manus suas: nec mouet pedes ut suas faciat uoluntates: iste celebrat sabbata domini delicata: quæ sabbatissimus. Iuxta epistolā quæ ad hebræos scribitur. Repromittitur nobis in cælestibus & gloriosa præparatur dū non facimus uias nostras in sabbato: nec inuenitur uoluntas uestra: ut loquamur sermonē. Quo scilicet: nec opere nec sermone peccamus. Alioquin si hæc tantum prohibetur in sabbato: ergo i aliis sex diebus libertas nobis tribuitur delinquendi. Quod si stultum est credere superest ut sabbatum quod interpretatur requies omni tempore sanctificandum sit a fidelibus dum nō carnis: sed animæ faciunt uoluntates: quodq; iungitur iuxta. lxx. in ira ex ore tuo: i hebraico non habetur. Ad hoc sabbatum omni festiuitate celebrandum saluator nos prouocat i euāgelio dicens. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis: & ego uobis dabo requiem. Hoc enim significat. Vt scilicet peccatorum onera deponentes sabbatizemus in christo & dicamus. Statuit supra petram pedes meos: illudq; uitamus quod sanctus pœne sustinuisse se dicit. Mei uero pœne moti sunt pedes.

C Tunc delectaberis super dominum: & sustollā te super altitudines terre: & cibabo hereditatem iacob patris tui. Ds enim domini locutum est.

LXX.

C Et eris confidens super dominum: & eleuabit te super bona terre: & cibabit te hereditatem iacob patris tui. Ds enim domini locutum est.

C Postquā uocaueris sabbata delicata: & nō moueris in sabbato pedē tuum: ad opus seruire faciendum: neq; uerbū locutus fueris: idest semper tacueris: & impleueris quod præceptū est. Cohibe linguā tuā a malo: & labia tua ne loquātur doli. Tūc delectaberis in dño: & uidebis in te eē cōpletum delectari i domino: & dabit tibi petitionē cordis tui. Siue fiduciā habebis in dño. Iuxta illud quod scriptum est. Qui confidit in dño. beatus est. Et in hieremia. Benedictus homo qui cōfidit in dño & erit dominus spes eius. Et alibi. Bonū est cōfidere in dño quam cōfidere in homine. Et eleuabit te dñs atq; sustollēt super altitudines ac bona terræ. Terra enim mitiū: terraq; uiuentiū: nō ē deorsum: sed sursum est. Deniq; ad loth de sodomæ & gomorræ ualle fugientē dicitur. In montem saluum te fac. Ad quem postquā peruenit ortus est ei sol in segor: De hac terra dicebat dominus. Beati mittes qm̄ ipsi possidebunt terrā: & multa alia quæ crebro usurpauimus: quorū illud est. Honora

Q iii

patrem tuum & matrē tuā: & eris longeuus super terrā: quā dñs deus tuus dederit tibi. Quod iuxta litterā poenitus stare nō potest. Multi enim honorāt parentes & cito moriuntur: & alii patrici-
dā longo uiuunt tēpore. Vt autē certius nouerimus hanc terrā eē in sublimibus tricesimisexti psal-
mi breuiter recordamur: in quo scriptum est. Mites possidebunt terrā: & apulabuntur in multitu-
dine pacis. Post quā inferitur. Ex pecta dominum & custodi uias eius: & eleuabit te ut possideas ter-
rā: & habitabis in seculū seculi super eā. Quod & ipsum possibile est. Si enim cælum & terra per-
transibunt. Hæc utiq; quā incolimus quomodo in seculum seculi iusti habitabunt sup eā: & quod
scimus aliam esse terram quā in sublimibus sita est. Postq; inferitur. Et cibabo siue cibabit te dñs he-
reditatē iacob patris tui. Sicut enim qui fidē habuerit abraham appellatur filius abrahā sic qui sup
plantat uitia atq; peccata uocatur filius iacob: & quisq; uirtutis imitator est: illius appellatur & fili⁹.
Bona autē terrā quā in excelsis sita est: quibus saturatur filius iacob illa accipienda sunt. Quā nec
oculus uidit: nec auris audiuit: nec in cor hominis ascēderunt. De quibus in epistola scriptū est ad
hebræos. Qui enim hæc dicūt ostendunt quod patriā querant: & si quidem illam quererēt de qua
egressi erant habebāt tempus ut reuerterentur ad eā. Nunc autē meliorem desiderant patriam: hoc ē
cælestem hierusalē. ex quo discimus mille annorū fabulā in qua rursus nuptiæ promittūt. Et ci-
bi & terrænæ uitæ cōuersatio abiciendā. Si enim in resurrectionē neq; nubentur: sed erunt similes
angelorum. Quia sunt filii resurrectionis. Et de uentre ac cibis apostolus loquitur. Esca uentri & uē-
ter ascis deus autē & hunc & illa destruet. Quomodo rursus icorrupti: & spūali imortaliq; corpo-
re carnis pristinæ mortalis atq; corruptæ uitia quæremus. Et hæc dicimus: nō quo substantiā glori-
ficati corporis denegemus: sed quo opera pristina in his q angelorū sūt similes pænitus auferamus
Alioquin & isto adhuc corpore per ieiunia & continentia: & perpetuā castitatē. Imutamur uirtutes
angelicas: & tñ substantiā corpore nō amittimus: quā ut oīa futura credamus. Sciamus a deo esse
pmissa cuius os locutū est. Vt quomodo in manibus opus & in pedibus incessum: & in uentre ge-
nerationē & in auribus oculisq; auditū atq; intuitū: sic in ore sermonē dei intelligam⁹. CA. LIX.

Ecce nō est abbreviata manus dñi ut saluare nequeat: neq; agrauata est auris eius ut
nō exaudiat: sed iniquitates vestre diuiserunt inter vos: & decum uestrum & peccata ue-
stra absconderunt faciem eius a uobis ne exaudiret. LXX.

Et nūqd nō pōt manus dñi saluos facere: aut agrauata ē auris eius ut nō exaudiat:
sed peccata vĩa separāt inter vos & deū. Et pp peccata uestra uertit faciē a uobis ut nō misereat⁹

Poterā q nunc factus esse me dixi. Eris confidens in dño & eleuabit te ad bona terrā: & cibabit
hereditate iacob patris tui. Et ante cōplere: quia neq; abbreviata est manus mea: atq; cōtracta: ut aut
eā ad liberandū populū meū extendere nequeat: aut surdas aures habeat ut exaudire non possim. Ex
quo ostenditur aures dñi quā iustos audiunt peccatores: nequaquā esse nostrā: aurīū similes quā
emissa uocē siue iusti siue iniusti æqualiter audiunt. Sed peccata inquit uestra quasi quidā i me-
dio murus oppositus uos & deū diuidunt. Vnde & saluator in passione sua fecit utrumq; unum: &
mediū parietē maceriæ soluens inimiciā in suam carnē destruxit. Vt quos paries diuiserat pecca-
torū xpī sanguis cōiūgeret. Qui aperuit paradysi ianuā: quā multo tēpore clausa fuerat: & igneum
gladiū suo cruore restinxit: ut audiret latro. Hodie mecū eris in paradiso. Quodq; sequitur. Et pp
peccata uestra auerti faciē a uobis: ut nō audirē: siue ut nō misereretur. hoc ostendit quod factōrē pec-
catorū: & iniquitates eorū ferre nō potuerit: sed auerterit faciē suā: ne eorū turpitudinem cerneret: &
statim pcutere cogeretur. Vnde peccator dñi uultum uidere desiderans dicit in psalmo. Vsq; quo
dñe obliuisceris me i finē usq; quo auertes faciē tuā a me. Et alibi ostende faciē tuā & salui erim⁹.

Manus enī uestre pollute sunt sanguine: & digiti uestri iniquitate. Labia uestra locuta sunt
mendacium: & lingua uestra iniquitatem saturat. Nō est qui inuocet iustitiam: neq; ē qui iudicet
vere. Sed confidunt in nihili: & loquuntur vanitates. LXX.

Manus enim uestre pollute sunt sanguine: & digiti uestri peccatis. Labia uestra polluta sunt
iniquitate: & lingua uestra iniustitiam meditat. Nullus loquitur iustā: neq; est iustum iudici-
um. Confidunt in uanis & loquuntur uacua iniquitates atq; peccata.

Quā supra generaliter nominauit. Nūc exponit i partib⁹ & cōsiderādū: qd nequaquā eis obici
at ydolatriā: quā esayā tēporibus tenebatur: sed effusionē sanguinis. De quo ante iā dixerat. Iustus
perit & nō est q recogitet. Et iusti iusti tolluntur: & nemo corde intelligit. A facie enim iniquitatis sub
latus ē iustus. Erit in pace sepultura eius tolliturq; de medio. Et quāquā ipsi manus nō miserint in
dñm saluatōrē: tñ cōsona impietatis uoce clamātes. Sanguis huius sup nos & sup filios nostros. Mor-
tis eius rei sunt: & habēt pollutas manus. De qbus idē ppheta testatur dicens. Si leuaueritis manus
uestras ad me: nō exaudiā. Manus uestræ sanguine plenæ sunt labia quoq; eorū & lingua loquūt
iniquitates atq; mēdaciū. Vt pro xpō sibi antixpm repromittāt. Nec sit ullus in populo q inuocet iu-
stitiā: & iudicet ueritatē. Siue ut in hebræo hēt fidē. Quo scilicet credat in dño: sed cōfidūt in nihili
& loquūt uanitates. Vnde apostolus præcepit ne attēdamus iudaicas fabulas: & mādāta hoīum
auerfantū se a ueritate. Vere enī cōfidit in nihili: & seqtur uanitates in quo impletur dñi uaticinium.
Ego ueni in nomine patris mei: & nō suscepistis me: si alius uenerit in nomine suo illū suscipietis.

Conceperunt

Super Esaiam.

Conceperunt laborē: & pepererunt iniquitatē. Et oua aspidum ruperunt: & telas aranee texerunt. Qui comederit de ouis eorum morietur: & quod confotum est erumpet in regulum. Tele eorum non erunt in vestimentum: neque operientur operibus suis.

LXX.

Quia parturiunt dolorē: & generant iniquitatē. Quia aspidum frangerunt: & telam aranee texerunt. Et qui de ouibus eorum comedere voluerit frangens reperit putridum: & in ipso regulū: tela eorum non erit in vestimentum nec operientur operibus suis.

Qui antixpi p̄stolantur aduentū. Nec possunt dicere. a timore tuo dñe cōcepimus: & parturiimus: & peperimus spiritū salutis tuæ fecim⁹ super terrā. Recte concipiunt dolorē & pariunt iniquitatē: ut quē multo labore pergrunt iniquitate suscipiant. De quorū scriptum est patre: cōcepit dolorē: & peperit iniquitatem. Isti frangunt atq; disrumpunt oua aspidū ut earū uenena in sua mente suscipiant. Quibus in euangelio dicitur. Serpētes genimina uiperarū. Pulchreque oua posuit aspidū atq; serpentū. Quæ oua prius generare dicuntur: & quia nō solum malitiæ uenena in cordibus retinent: sed in lege dñi die ac nocte meditantur aniles fabulas musitantes. Propterea dicitur. Et telas araneæ texunt: quibus muscas culices & parua capiant animantia. Ad quas cū forte quid uenerit: quasi per aerem uacū transuolat: qui comederit inquit de ouis eorum morietur. Hoc est qui consiliis eorum acquieuerit. Quō abel acquieuit cayn dicenti. Trāseamus in campū: statim interficietur. Siue ut i. x. transfulerunt. Qui uoluerit de ouis eorum comedere cōterens inueniet putridum: & in ipso regulum: qui enim prima fronte decēptus oua putauerit gallinarū: & aliarū uolucrum: quare elus innoxius est. Si frerit antequā comedat: statim putorē terribilē fracto recognoscet: & qd cōfotum ē inueniet regulum. Siue iuxta symmachū & theodotionem aspidū. Aqla aut uiperā posuit. Pro qua in hēbraico legitur. efec. Qui igitur audiens traditiones iudaicas ad sanctas se mille annorū uoluerit pręparare: & repromissionum delitiis irretitus manū ad oues extendere. Si antequā comedat hoc est uerbis mortiferis acquiescat uoluerit prius considerare quod dicitur: & singulos sermones discutere eorumque tractare rationē. Statim in ipsis reperiet antixpm pręparari. Ergo iuxta hēbraicū qui comederit de ouis eorum morietur. Qui aut iuxta. lxx. frangere ante uoluerit: & diligentius intueri ac uidere quid latet reperiet fetorē terribilē: & principē oīum serpentum diabolū in eorum latitudine traditionibus: & quia supradixerat. Telas araneæ texunt: exponit qd telarū istarū textura nō proficiat. Labor inquit eorum omnisque doctrina nō xpi efficit uestimentū: nec palliū quo nuditas animæ protegatur: sed casso labore defudant dicente hoc eodē propheta. Populus hic labiis me honorat: cor uero eorum longe est a me. Frustra autē me colunt docentes doctrinas & pręcepta hominū quæ sequentes negligunt legē dei. Et ut sciamus in tela opera demonstrari: intulit: neque operientur operibus bonis. Quidā locū istum sic edisserunt. Ouas aspidū sciderunt siue ruperunt: id est mordentes pphetarū eloquia reliquere sermones omnes: & blandi sibi pseudo prophetæ texerunt. De quibus qui comederit a serpente ferietur: & intelliget nihil sibi uerba profuisse mendacii. Opa eorum opera inutilia: & opus iniquitatis in manibus eorum. Pedes eorum ad malum currunt: & festinant ut effundant sanguinem innocentem.

Cogitationes eorum cogitationes inutiles vastitas & cōrritio in uis eorum: uia pacis nescierunt: & nō ē iudiciū in gressibus eorum. Semite eorum incuruate sunt eis oīs q̄ calcat in eis ignorat pacē. LXX.

Opera eorum opa iniquitatis: & pedes eorum ad malitiā currunt. Veloces ad effundendū sanguinem innoxium. Et cogitationes eorum cogitationes stultorum. Contritio & miseria in uis eorum: & uiam pacis non cognouerunt. Et non est iudiciū in uis eorum. Semite enim eorum peruerse que transeunt & nesciunt pacem.

Ideo nō operiuntur opibus suis: quia opa eorum opera iniquitatis sunt. Quæ apostolus instructuosa cognominat. Id est fructus nō habentia: & pedes eorum currunt ad malū: & festinant ad effundendū sanguinē innoxium. Hāc enī & in pphetarū occisione habuerunt cōsuetudinē. Ad quos stephanus loquebatur. Quē enim pphetarū nō sunt psecuti patres uestri? & dñs in euangelio. Hierusalē hierusalē quæ occidis pphetas & lapidas eos qui ad te missi sunt. Iterū ueniet super uos oīs sanguis iustus q̄ effusus ē sup̄ terrā. A sanguine abel iusti usq; ad sanguinē zachariæ filii barachia: quē occidistis inter tēplū & altare. Vnde & supra ad eos dicitur. Manus enim uestre pollutæ sunt sanguine: & lingua uestra loquitur iniquitatē. Et p hanc meditationē crudelitatis atq; blasphemiae ad necē dñi perueniunt. Quō & iudas p auaritiæ uia uenit ad homicidiū. Immo sacrilegiū auaritia copulatū. Quodq; sequitur. Cogitationes eorum cogitationes stultorum. Cōrritio & infelicitas in uis eorum: & uiam pacis nō cognouerunt. Et supra ueloces pedes eorum ad effundendū sanguinē: apostolus posuit ad romanos. Quod multi ignorantes. de tertio decimo psalmo sumptū putant: qui uersus in editione uulgata additi sunt. Et in hēbraico nō habentur. De quo plenius in exordio huius uoluminis diximus. Recte autem uiam pacis ignorauerunt: quia auctorem eius suscipere noluerunt. Ipse est enim pax qui loquitur ad apostolos. Pacem meam do uobis pacem meam relinquo uobis. Et ad hierusalē. Si scires quæ ad pacem sunt tibi: quoniā uenient dies super te: & circumdabunt te inimici tui uallo: & obsidebunt te. filios tuos allident ad terram. Qui autem pacem non susceperunt consequēter nec iudiciū habent in uis suis. Illum de quo supra dictum est. Ecce puer meus quem elegi dile-

Q iiii

etus meus quem dilexit anima mea iudicium gentibus proferet. Sequitur uia eorum peruersa non natura sed propria uoluntate: quicquid peruertitur atque curuatur de recto torquetur in prauum omnis doctrina phariseorum subuersio ueritatis est: per quam qui ambulauerit non solum non inuenit pacem: sed nec cognoscit eam. Quid est eam? ut sciat quid querere debeat.

Propter hoc elongatum est iudicium a nobis: et non apprehendet nos iustitia. Expectamus lucem: et ecce tenebre. Splendorem: et in tenebris ambulauimus. Palpauimus sicut ceci parietem: et quasi absque oculis attrectauimus. Impingemus meridie quasi in tenebris in caliginosis. Quasi mortui rugiemus: quasi uersi omnes. Et quasi columbe meditates gememus. Expectauimus iudicium: et non erit. Salutem: et elongabitur a nobis. LXX.

Propterea recessit iudicium ab eis: et non apprehendit eos iustitia. Cum expectarent lucez facte sunt eis tenebre. Prestolantes eam in tenebris ambulabunt palpabunt sicut ceci parietes. et non quasi habentes oculos attrectabunt. Cadet in meridie: quasi in nocte media. Quasi morientes gement: quasi uersi: et quasi columba pariter ambulabunt. Expectauimus iudicium: et non est: salus longe recessit a nobis.

Post accusationem populi iudeorum ex persona eorum propheta respondit: quid loqui debeant penitentes. Si tamen uelint post uulnera recipere sanitatem. Mirorque cur. lxx. quasi propheta de eis loquatur: et non ipsi ad prophetam respondeant orationem texuerint. Cum in consequentibus ueritate superati hoc idem fecerint dicentes. Expectauimus iudicium: et non est: salus longe recessit a nobis. Multa enim iniquitas nostra in conspectu tuo: et peccata nostra restiterunt nobis. Et cetera. In presenti igitur tempore uniuersa complentur. Elongatum est iudicium a iudeis quod gentibus nuntiaturum est. Et non apprehendet eos iustitia quae a nationibus comprehensa est. Expectauerunt lucem dicentes. Emitte lucem tuam et ueritatem tuam. Quae eis per prophetam fuerat repromissa sed erroribus: et tenebris occupati sunt. Sustinebant splendorem: et ambulauerunt in tenebris. Ita scripturas sanctas quasi caeci palpantes parietem uerba tantum in eis et folia non sensum fructumque querentes quatenentur in litteris. Denique iungit et dicit impingemus: siue cademus meridie quasi in tenebris in caliginosis quasi mortui. in toto enim orbe sole iustitiae splendore rutilante. Illi morantur in tenebris uidelicet ut peccato mortui. rugiemus. Ait quasi uersi omnes: et quasi columbae meditates gememus? ut et crudeles sint pariter et miseri feri et immanes ad humiles atque subiectos pauidi atque trepidantes ad eos qui fortiores sunt: quos quasi accipitres perorresunt. Legimus et in alio loco. Quasi uersa raptis catulis. Et in danieli. Et regnum cruentum in quo tres sunt ordines dentium. Ursa ferocissima comparatum: et quasi columbae meditates gememus absque sensu: et intelligentia scripturarum: tantum uerba meditates quae decantant memoriter. Sed quomodo columbae: de quibus scriptum est. Ephraim quasi columba non habens sensum. Et quomodo in euangelio contra serpentem malitiam simplicitas ponitur columbarum. Sic in presenti loco simplicitas absque prudentia: quae uicina stultitiae est: in sola uerborum meditatione monstratur. Expectabunt iudicium: et non erit: salutes. Subaudiatur expectabunt: et non erit quae longe migravit ad gentem. In quo notandum quod omnia futuro dicantur tempore: ut quod nunc iudei sustinent indicetur.

Multiplicate sunt iniquitates nostrae coram te: et peccata nostra respondebunt nobis. Quia scelera nostra nobiscum: et iniquitates nostras cognouimus. Peccare et mentiri contra dominum et auersi sumus ne iremur post tergum domini nostri ut loqueremur calumniam: et transgressionem concepimus. Et locuti sumus de corde uerba mendacium: et conuersum est retrosum iudicium et iustitia longe stetit: quia corruit in platea. Veritas et equitas non potuit ingredi: facta est ueritas in obliuionem: et quae recessit a malo prede patuit. LXX.

Multa est enim iniquitas nostra in conspectu tuo: et peccata nostra restiterunt nobis. Iniquitates enim nostrae in nobis sunt: et iniustitias nostras cognouimus. Impie egimus: et mentiti sumus: et recessimus a deo nostro. Locuti sumus iniqua et inobedientes fuimus. Deperimus: et meditati sumus de cordibus nostris uerba iniqua. Et recessimus a iudicio et iustitia longe stetit quia consumpta est in uis eorum ueritas: et per rectum iter transire non poterant. Et ueritas sublata est: et transfulerunt mentem ut non intelligerent.

Redit causas quare rugierint quasi ursi: et meditati sunt ut columbae. Expectauerunt iudicium quod non erat: salutem quae transiuit ad gentes: quia multiplicatae sunt dicens. Iniquitates nostrae in conspectu tuo. A quibus multo tempore auerteras faciem: ne eas cerneret ne ferires: et peccata nostra responderunt nobis: ut reciperemus quod meruimus. Et scelera nostra nobiscum sunt. Iniquitatesque cognouimus: quas multo tempore perpetrantes putabamus esse iustitiam. Quae sunt autem iniquitates peccare et mentiri contra deum: siue ut iuxta haebraicum aquila transfudit. Negare deum quod ad saluatorem refertur: et reliquimus inquit deum nostrum dicentes. Scimus quod moysi locutus sit deus. Hunc autem nescimus unde sit: ut loqueremur calumniam. Hic si ex deo esset: non solueret sabbatum. Et in belzeub principe daemoniorum eiecit daemonia: et transgressionem quae significantius graeca dicitur. Cum aliquis negat deum et prauaricationis arguitur: concepimus: et locuti sumus de corde uerba mendacii continentes legem dei: et sequentes traditiones

Super Esaiam.

tes traditiones hominum quas illi.

uocant. et. quas in nostro corde simulauimus: &

cōuersus ē retrorsum: iudicium & iustitia longe stetit. Quæ enī pars iustitiæ & iniquitati cōfessus xpi & belial. Stetit iustitia in gentibus: & recessit a nobis qui corruit in platea ueritas. Lata enim & spatiosa uia quæ ducit ad mortem. Quia angustam uiam in qua ueritas cōmoratur intrare nolēbant. Et facta est ueritas in obliuionem. De qua scriptum: ueritas de terra orta ē: & iustitia d cælo p spexit. In quo animaduertendum quod crebro ueritas nominata sit: ut xpi persona monstraretur: quam deferentes secuti sunt mendacium: & qui recessit a malo prædæ patuit. Quod quāquā uideatur obscurum: sic edisseri potest mendacium de nostro corde fingentibus & deferentibus legē dei iustitia longe stetit: & ueritas corruit in plateis: & equitas ad nos intrare non potuit. Et filius dei q est ueritas: factus est in obliuionem. Et intantum ut quicūq; a traditionibus iudæorum cupierit recedere. Statim pateret insidiis & persecutioni. Ita ut cæcum a natiuitate qui oculos recaperat expulerint de synagogis. Et post resurrectionē dñi saluatoris. oēs q i eo credebāt psecuti sūt atq; nudauerūt: qbus de toto orbe gētiū ecclesiæ ministeria dirigebāt: q p man^o apostolorū distribuerentur.

¶ Et uidit dominus: & malum apparuit in oculis eius. Quia non est iudicium: & uidit quia non est uir: & apertatus est: quia non est qui occurrat. Et saluabit sibi brachium suum: & iustitia eius ipsa confirmauit euz. Indutus est iustitiam ut lorica & galeam salutis in capite eius. Indutus ē vestimentis: & opertus est quasi pallio zeli sicut ad vindictam quasi ad retributionem hostibus suis: & uicissitudinem inimicis suis: insulis uicem reddet. LXX.

¶ Aldit dominus & non placuit ei. quoniam non erat iudicium. Et uidit & non erat uir. Et cōsiderauit: & non erat qui defenderet. Et ultus est eos brachio suo: & misericordia sustētauit. Et indutus est iustitiam quasi lorica: & posuit galeam salutis in capite. Et circūdatus ē uestimento vindicte: & pallio quasi retribuēs ultionem opprobrium aduersariis.

¶ Hucusq; ex persona populi ppheticus sermo cōtextus est. Nunc prophæta ex sua persona loquitur illis ista dicētibz. Vidit dominus quod pœnitentiam ore iactarent: & corde non agerent: & non placuit ei. Quæsiuit enim in eis iudicii ueritatem quod ad gentes translatus fuerat: & nō repperit. Desiderauit aliquem iustum uirum: qui sibi irato possit occurrere: & nō inuenit. Qui & supra dixerat. Veni & nō erat uir: uocaui & nō erat q audiret. Et q illis i scelere pmanētibus ne un^o qdē iustus iuentus est: sed omnes declinauerūt simul inutiles facti sunt. Non estq; faciat bonū n̄ ē usq; ad unūz Brachio atq; iustitia: siue misericordia confirmauit eum ut qui uoluerint ab errore conuerti: nō suo merito: sed dei clementia conferentur. Deniq; indutus est iustitiæ lorica: & galea salutis: & uestibus ultionis: & tali pallio circūdatus. Sicq; armatus processit ad bellum: ut redderet ultionem inimicis suis. Aut dubium quin iudæos significet: perseverantes in blasphemis: & uicissitudinem hostibus suis: quando eos romanus cinxit exercitus. Quibus uicentibus dominus pugnasse monstratur. Hoc testimonio usus est paulus scribens ad ephesios. Et uolens nos idui armatura xpi: quo possumus ignitis diaboli iaculis resistere. Quodq; in lxx. interpretibus non habetur insulis uicem redderet urbes iudææ significat: quas romanus uastauit exercitus. Nam & supra habitatoribus insulæ: idest hierusalem dominus loquitur per prophætas.

¶ Et timebunt qñi ab occidente nomen domini: & quia ab ortu solis gloriā eius. Cum uenerit quasi fluuius uolentis quem spiritus domini cogit & uenerit syon redemptor. Et eis qui redeunt ab iniquitate in iacob dicit dominus. Hoc fedus meum cum eis dicit dominus. Spiritus meus qui est in te: & uerba mea que posui in ore tuo: non recedent de ore tuo: & de ore seminis tui dicit dominus. Ammodo & usq; in sempiternum. LXX.

¶ Et timebunt qui ab occidente nomen domini: & qui ab ortu solis nomen inclutum. Veniet enī quasi fluuius uolentis. Ira domini ueniet cum furore: & ueniet de syon qñi liberet. Et conuerteret impietas ab iacob: & hoc erit eis a me testamentū dicit dñs. Spiritus meus qui est in te: & uerba mea que dedi in ore tuo: & nō deficient de ore tuo: & ex ore seminis tui ait dñs ex nūc & in eternū.

¶ Postquā dñs lorica iustitiæ & galea salutis & uestibus ultionis zeliq; pallio fuerit idutus ad pugna & uenerit ad certamē atq; uindictā: ut retribuatur hostibus & reddat inimicis suis: & insulis eorū. Idest urbes uiculosq; subuertat. Tūc alienigenæ q de occidēte & oriēte uēturi sūt. ut reqescāt i sinu abraha. De qbus & supra dictū ē. Ecce isti de lōge ueniūt. Alii de occidēte & alii ab aqlone: & alii de terra p̄lax. Timebūt dñz & timore q ē initiū sapiētiae. De quo i multis locis legimus: ex quibus pauca ponamus. Beatus uir q timet dñm: & nō ē sopia timētibus eū. Et timor dñi disciplina & sapiētia. Et uenite filii audite me: timorē dñi docebo uos. Et beatus homo q timet dñm: & timor dñi addit dicens. Quod aut repulso israhel gētiū turba succedat. Malachia pphæta plenius docet in quo dicif ad iudæos. Non est uoluntas mea i uobis dicit dominus oīpotēs. Et hostias nō suscipiam de manibus uestris. Rursūq; d multitudinem nationū. ab ortu. n. solis usq; ad occasū glorificatū ē nomē meū gētibz: huius brūtudinis ille auctor ē: q ueniet qñi fluuius uolētis: quē spūs domini cogit. Siue ut aquila transulit: quasi flumen angustum. Spiritus domini signaculum eius. Aut theodotio quasi fluuius oppugnās. Spūs dñi signatus ē i eo. Ergo testimonii huius: qd. lxx. trāstulerūt: qñi fluui^o uolentis. Ira dñi ueniet cū furore. Pars ultima i hebraico nō habetur. Neq; i repromissionibus dei ira

Liber. xvii. c. lx.

furorq; ponendus ē cū i ceteris q; secūtur. Beatitudo sit futurorū: & nō cōminatio pœnæ q; peccatū iuxta aquilā aut & theodotionē: spūs dñi qui signatus ī xpo est. Illud cōfirmat exēplū qđ in iōāne euangelista legitur. Hūc enim deus significauit pater: de quo & ante iam dictū ē. Exiet uirga de radice iesse. & flos de radice ascēdet & req̄scet sup eū spūs dñi: spūs sapientiæ & it̄lectus: spūs consilii & fortitudinis: spūs sciæ & pietatis: & repleuit eū spūs timoris dñi. Vñ & nos dicimus. Signatū est sup nos lumen uultus tui dñe. Et ī hezechiele uiroꝝ gemetiū frōtes thau litteræ hebraicæ q; apđ eos ultima est: īpressiōe signantur. Sinaūt scire uolumus quō spūs scūs fluuius uiolentus sit: aposto-
lorum acta relegamus: in quibus scriptum est. Cum autē cōgregati eēnt pariter factus est subito de cœlo sonus quasi spūs uiolenti: & īpleuit uniuersam domum ubi erant sedentes. Apparuerūtq; eis linguæ dispersæ sicut ignis: & sedit super singulos eorū. Repletiq; sūt oēs spū scō. Sequitur. Veniet redemptor syon: & eorū qui redeunt ab iniquitate in iacob dicit dñs. Pro quo. lxx. transfulerunt. Veniet ex syon qui liberet: & auertet īpietates ab iacob. Si ergo de syon ueniet qui auertat impietates ab iacob. Hoc itelligemus quod homo natus sit ī syon: & fundauerit eā altissimus. Qui auertet sce-
lera ab iacob. Sinaūt ueniet syon redemptor: & his qui redeunt ab iniquitate ī iacob dicit dñs. Hic sensus est. Veniet xps qui redimet syon sanguine suo. Siue iuxta hebraicā pprietatem q; propinquus syon: & de israhel stirpe generatus sit. Hoc enī goel. idest sonat. Ac ne putāmus omnem redimi syon: & eā de sceleribus liberari: qđ dñi sāguine cruētata ē. Significanter adiunxit. His qui redeunt ab iniquitate: si uoluerit agere pœnitētiā in qbus oratio dñi cōpleatur. Pater ignosce eis: qđ enī faciūt nesciūt. Eorū igit ī syon redēptio ē: & pp̄quo q; eū suscepit ex iacob & illis pollicef-
dicens. Hoc fœdus meū siue pactū ut oēs alii transfulerūt. Aut testamētū ut posuere. lxx. Qđ sit aut fœdus pactū & testamētū: sequēs uersus ostendit. Spūs inqt meus q; ē ī te: & uerba mea quæ posui in ore tuo: nō recedēt de ore tuo: & de ore seminis tui: ā modo & usq; in sempiternum. Qđ uel ad æsaia dicitur. (Vt mihi uidetur) uel ad dñm ut pleriq; æstimāt. Igitur ad æsaia sic ordo cōnectitur hoc ē pactū euāgelii sempiternū: ut spūs meus q; ī te & uerba mea q; posui in ore tuo per q; uentura p̄dices. Nec de tuo ore discedāt: nec de filiorū tuoꝝ ac nepotū: & seminis seminis tui: ut oīs per se-
riē generatio demōstratur: quod scilicet gratia prophætāꝝ in apostolos ueniat p̄ illos in eos qui de israhel per apostolos credituri sunt. Qđ aut īfert: ā modo & usq; in æternū illi cōgruit. Cælū & terra transibunt: uerba autē mea non præteribūt. Hunc locū diligēter paulus edisserēs scribēs ad ro-
manos: quod non sit distinctio iudæi & græci. Sed ipse dñs oīum diues in oībus q; inuocat illum. Qđ non sic crediderit gētes ut israhel pœnitens pelleretur. Nā & ego ait: israhelites sum: ex semine abrahā tribu beniamin. Non reppulit deus plebē suā: quā p̄sciit. Et post paululū cū heliæ posuisset exemplum: q̄rentis ad dñm quod solus eēt relictus & audiētis ab eo qđ reliquisset sibi dñs septem milia uiroꝝ qui nō curuassent genu bahal intulit. Si igitur & ī hoc tēpore reliquiæ secūdū electio-
nem gratia saluæ factæ sunt. Si at gratia iā nō ex operibus: alioqn gratia iā nō ē gratia. Quid ergo qđ q̄rebat israhel nō ē cōsecutus: electio autē cōsecuta ē: ceteri uero excecati sūt. Qui si nō p̄male-
rint ī incredulitate īserētur. Potēs ē enī inqt deus itēq; īserere illos. Nō cōtra naturā ex oleastro: si-
cut gentiū inserta ē multitudo. Sed secūdū naturā in bonā: idest in suā oliuā & ad extremū posuit: ut ad p̄ns capitulū pueniret. Nolo. n. uos ignorare frēs mysteriū hoc: ut nō sitis apđ uos metip̄os sa-
piētes. Quia cæcitas ex pte isrl cōtigat: donec plenitudo gētiū subīraret: & sic oīs isrl saluus fieret: sicut scriptum est. Veniet ex syon qui liberet & auertet impietates ab iacob: & hoc illis a me testa-
menrum cum abstulero peccata eorum. Hæc idcirco latius prosecuti sumus. ut qcqd repromissio-
num: & legimus & lecturi sumus ad syon & ad hierusalem: non generaliter ad omnes iudæos: sed
specialiter ad eos dici intelligamus: qui in apostolis & per apostolos electi sunt ex israhel.

EXPLICIT EXPLANATIONVM IN AESAIAM PROPHETAM. LIBER. XVI. INCIPIT LIB. XVII.

Vanta mysteria septimus post decimum numerus. Ad quē nunc expla-
nationum in æsaia peruenit liber. In scripturis sanctis cōtineat uellē
uirgo xpi eustochiū breui sermone pcurrere. Sed quia nō possū oīa in
omnibus locis dicere. hoc strictim admoneo: qđ p̄salumus quod huius
numeri titulo prænотatur. Sic pueri dñi dauid & cæcinerit uerba canti-
ci: in die qua eripuit eum dñs de manu omniū inimicoꝝ suorum: & de
manu saul & dixerit. Diligam te dñe fortitudo mea: Et reliq;. Puer autē
dñi ille est: cui pater loquitur in æsaia. Magnum tibi est uocari puerum
meū. Et in alio loco. Ecce puer meus quēq; elegi: & dilectus meus ī quo
complacuit sibi anima mea. Iste puer qui interpretatur fortis manu in
die qua liberauit eum dominus de manu saul: qui in lingua nostra ex-
petitum uel infernum sonat. Et in omnibus inimicis suis qui clamauerunt contra eū. Crucifige cru-
cifige talez. Quando ad patrem uictor ascendit: fuluis uestibus de bosra: inter cætera triumphantis
locutus est uerba. Eripies me de contradictionibus populi: constitues me in caput gentium.
Populus quem non cognoui seruiuit mihi: in auditu auris obœdiuit mihi. Rursumq; de populo
iudæoz;

Super Esaiam.

iudeorum. Filii alieni mentiti sunt mihi: filii alieni inueterauerunt & claudicauerunt a semitis suis. Quibus & helias dixerat. Vsq; quo claudicatis utroq; pede. Deniq; quod difficile in aliis repperitur. Hic psalmus tam in samuhelis: quam in dierum historia continetur. Qui de uno numero ad ebdomadem per incrementa proficiens: uenit ad uicesimum octauū psalmum: qui & ipse inscribitur dauid. Et i cōsumatione tabernaculi: quando angelis imperatur. Afferte dño filii dei: afferte dño filios arietum. Et omnia baptismi salutaris: & ecclesie mysteria concinuntur. Vox dñi super aquas deus maiestatis intonuit dñs super aquas multas. Vox domini in uirtute. Et post paululū. Vox dñi praparentis cædros: & reuelauit condēsa: & in templo eius omnes dicent gloriam. Atq; ut multitudinem credentium demonstraret. Intulit dominus diluuium inhabitare fecit: & sedebit dominus rex in æternum. Rursumq; octauæ additū sacramentum tricesimum sextum psalmum efficit. litterarum cuius principium est. Noli æmulari in malignantibus: neq; zelaris facientes iniquitatem. Cuius expositio non præphationis: sed proprii uoluminis. Et ne multa nunc replicemus: usq; ad quintodecimum numerum augmenta succrescens. In quo psalmi graduū sunt: & uas electionis apd petrum hierosolymis cōmoratur. Centesimū uicesimum efficit numerū: qui primi in xp̄z fuere credētes. Et cum apostolis canaculum fidæi conscēderūt. Descenditq; super eos spiritus sctus: post quē usq; ad septimumdecimum numerum ordine rediens: & euangelicam possidens dignitatem. Præcipiente domino de dextris partibus centum quinquagintatres. Pisces magnos capit: & in ecclesia colligat. Cui & nunc æsaia propheta loquitur. CAPITVLVM. LX.

Surge illuminare hierusalem: quia uenit lumen tuum: & gloria domini super te orta est. Quia ecce tenebre operient terram & caligo populos. Super te autem orietur dominus & gloria ei⁹ in te uidebit. Et ambulabūt gētes in lumine tuo: & reges in splendore ort⁹ tui. LXX

Illuminare illuminare hierusalem: uenit enim lumen tuū: & gloria dñi sup te orta est. Et ecce tenebre operient terram: & caligo super gentes. Sup te autē apparebit dñs: & gloria illius in te uidebitur. Et ambulabunt gentes in lumine tuo: & reges in splendore tuo.

Quid nobis uideretur de instauratione syon & hierusalem. Et cunctis quæ ei pphetali uaticinio promittuntur in fine superioris libri: plenius diximus. Vbi interpretati sumus: quid significaret ille uersiculus. Veniet syon redemptor: & his qui redeunt ab iniquitate in iacob. Nunc breuiter perscringendū est: Quid plurimi de hoc loco sentiant: ut errore perspecto facilius possimus suscipere ueritatem: iudæi & nostri sæmi iudæi. Qui aureā atq; gēmatam de cælo spectant hierusalem. Hæc in mille annorū regna futura contendunt: quando omnes gētes seruituræ sunt israheli: & cameli madiā & epha. De sabba uenientes aurum deferent & thus: & omnes oues cædar congregentur. Arietesq; nabaioth ueniant ut imolentur super altare templi quod fuerit extructum. De insulis quoq; & maxime nauibus tharsis uolare filias illius ut columbas auri et argenti diuitias conferentes. Et ædificari numero hierusalē ab alienigenis quibus præsent greges gentium sempq; apertas fore portas ciuitatis: ut diebus ac noctibus diuitiæ hierusalem & uictimæ deferat. Et oīa quæ deserta sunt cyparissō & pino: & cædro: sectis in libano: cōstruenda: p̄cipuæ templū dñi in quo sit lætitia sempiterna. Ita ut fugat lac nationum & regum diuitias comedat: tantāq; habundantiā rerum omniū fore: ut pro aere: aurū habeat: p ferro: argentū: p lignis æs: p lapidibus ferrū. Principes quoq; illius æterna pace fruturos: & epos præfuturos populis in iustitia. Sed & portas futuras anaglyphas. Et qd his maius pro sole & luna ipsū dñm æterna luce fulsurum: & pro uno homine habituram eam mille fortissimos uitos: & pro paruulo gentes robustissimas possessurā. Hæc illi dicūt qui terrenas desiderāt uoluptates: & uxorū q̄runt pulchritudinem. Ac numerum liberorū: quorū deus uenter & gloria in cōfusiōem eorū: quorū qui sequitur errorem sub nomine xp̄iano iudæore similes confutetur. Alii autē afferunt hæc omnia iudæis carnaliter repromissa si recepissent eum. Qui dicit in euangelio. Ego sum lux mundi quæ illuminat omnē hoīem ueniētē in mundū. Vt quomodo uictimæ cōcesse sūt populo israhel. Non quo per se bonæ eēnt: sed ne demonibus offerrentur. Ita & canosis iudæis nihilq; aliud credentibus nisi corporū uoluptates. Ista dñs pollicetur: ut saltem pro carnalibus desideriis & opū habundantia filium dei susciperent: quē quia nō susceperūt repromissiōes quoq; irritas fieri. Deniq; chananeæ pro filia depræcanti. Non ueni inq; nisi ad oues perditas domus israhel. Et discipulis suis. In uiam gentiū ne abieritis: & in ciuitates samaritanorum ne intraueritis. Ite autem ad oues pditas domus israhel. Quā ob causam & apostoli primū synagogis dñm nuntiabant: quibus non recipientibus euangeliū: dicunt ad eos. Vobis quidem oportuerat prædicari uerbum: sed quia non recepistis salutem: ecce conuertimur ad gentes. Lux enim uenit in mundum: & magis iudæi dilexerunt tenebras. Vnde & dominus cum hierusalem fleuisset adiecit. Si scires etiā tu quæ ad pacem sunt tibi: quam quia non suscepit intulit. Nunc autē ueniet dies sup te: & circūdabunt te inimici tui uallo. Et coartabuunt te: ad terramq; deducunt cū filiis tuis. Nos autē iuxta priorē sensum: ad ecclesiam dici uniuersa credamus: quæ primum de iudaico populo congregata: & lumen qd sup eam mortuum fuerat: per apostolos transmisit ad gentes. Cui dicitur. Surge illuminare: ut quæ cecidit i credulis: surgat in fidelibus: quæ cecidit in synagogis: surgat in ecclesiis: & postquā surrexerit illuminetur: ut nequaquā habeant erroris tenebras. Venit enim inquit lumen tuū. Quod tibi

omnes prophetae pollicebantur: quod iugiter expectabas: & gloria domini quae quondam fuit super tabernaculum & templum eius orta est super te. De qua dictum est. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei. Ecce enim tenebrae operient terram: eos qui terrena sapiunt: & caligo populos. Siue ut in hebraico legitur, Tribus quod propria refertur ad iudaeos. Quibus in alio psalmo scriptum est. Illuc enim ascenderunt tribus tribus domini testimonium israhel. Super te autem oriatur dominus sol iustitiae: & gloria eius in te uidebitur. De quibus scriptum est. Et uidimus gloriam eius gloriam quasi unigeniti a patre plenum gratiae & ueritatis: & ambulant gentes in lumine tuo. Nos omnes ambulauimus in apostolorum luce: & in mundo: & tenebrae eam non comprehenderunt. Et reges inquit in splendore ortus tui. Quando primum in christo nata es: quod & spiritualiter impletur & carnaliter ut reges: quorum cor in manu domini est. Et quibus non regnat peccatum in mortali corpore: ambulent in splendore nascentis ecclesiae: siue in eo qui ortus est in ecclesia: & uere reges christi fidei colla submittant. Quod cotidie uidemus experiri: quando idolatriae errore sublato: & persecutionis rabiae ad fidem ac tranquillitatem christi romani principes transeunt. Sunt qui haec omnia quae nos post primum saluatoris aduentum: usque ad consummationem mundi. Et ex parte completa: & poenitus explenda memoramus futuro tempore praestolentur. Quando subintrante plenitudine gentium: saluandus sit omnis israhel. Quorum nequaquam sententia reprobanda est. Dumodo spiritualiter haec complenda: & carnaliter non nouerimus. Porro nomen hierusalem & gentium: quod hic a. lxx. ponitur in hebraico non habetur. Et ob oculo praenotandum est aduersum eos qui afferunt omnia quae dicuntur dici ad hierusalem.

Leua in circuitu oculos tuos & uide: omnes isti congregati sunt uenerunt tibi. Filii tui de longe uenient: & filiae tuae in latere confurgent. LXX.

Leua in circuitu oculos tuos & uide omnes congregatos filios tuos. Uenerunt omnes filii tui de longe: & filiae tuae super humeros portabuntur.

Dicitur ad ecclesiam quae primum per apostolos congregata in syon. De quibus & in actibus apostolorum legimus. Quod de uniuerso orbe terrarum uiri religiosi fuerint in hierusalem: qui susceperint sermonem dei: & linguis suarum alienarumque gentium: uel audirent loquentes alios: uel ipsi loquerentur ad caeteros. Et praecipitur ut leuent oculos suos in circuitu. Quod & dominus praecipit apostolis dicens. Leuate oculos uestros & uidete quia iam albae sunt segetes ad metendum. De syon enim: & nequaquam de monte syna egredietur lex: & uerbum domini de hierusalem. Praecipiturque ut eleuatis oculis uideat suos filios congregatos: qui de longe ueniant. Cui & alio loco dicitur. Gaude nimis filia syon praedica filia hierusalem. Ecce ego uenio & habitabo in medio tui: dicit dominus. Et uenient gentes multae ad dominum: & erunt mihi in populum: & ego ero eis in deum. Nos autem sumus filii qui de longe uenimus ad dominum peregrini quondam a testamento dei & repromissionibus eius spiritum non habentes: & absque deo in mundo. id quod dicit apostolus. Vos qui eratis aliquando longe: nunc facti estis prope. Quodque sequitur. Et filiae in latere surgent. Illud significat quod animae in christo lactantes. Et in baptismo paruulorum. De quibus & petrus apostolus loquitur. Quasi modo nati paruuli rationabile: & absque dolo lac desiderate. Sugant lac apostolorum quibus paruulis atque lactantibus loquebatur & paulus. Filioli mei quos iterum parturio donec christus formetur in uobis. Et in alio loco. Quasi nutrix fouens filios suos: sic nos desiderantes uos cupimus impartire. Non solum euangelium christi: sed & animas nostras. Quod autem pro hoc in. lxx. dicitur. Filiae tuae super humeros portabuntur: diligentius attendendum est. Filii enim qui robusti sunt ipsi per se de longe ueniunt: & ad fidem domini congregantur. Filiae autem quae ibecilliores sunt: & pro fragilitate sexus. Necdum in uirum peruenire perfectum apostolorum portantur humeris: ut deferantur in sinus abraham ysaac & iacob.

Tunc uidebis & afflues & mirabitur & dilatabitur cor tuum: quando conuersa fuerit ad te multitudo maris: fortitudo gentium uenerit tibi. LXX.

Tunc uidebis & timebis: & stupebis corde. Quia transierit in te diuitie maris & gentium populorum.

Cum eleuaueris oculos & filios tuos & filiasque respexeris uel per se uenire uel ociter uel sanctorum humeris deportari. Tunc gaudebis & in modum fluuii: aquis subitis inundaberis & mirabitur ac stupebit. Immo dilatabitur cor tuum audieris apostolum. Os meum patet ad uos o corinthi. Et iterum. Dilatamini & uos ne angustia pectoris non possitis habere hospitem christum. Qui dicit in euangelio. Ego & pater ueniamus: & mansionem faciamus apud eum. Quod autem additur in. lxx. Et timebis: in hebraico non habetur. Nisi forte gaudii magnitudinem subintrauit timor ne tanto bono careat. An non est gaudium cernere diuitias & multitudinem maris ad se transferri atque conuerti: & fortitudinem gentium uenire sibi: ut quicquid in saeculo & orbe terrarum sit: & roborata fide gentium dicat omnia possu in eo qui confortat me iesu christo.

Inundatio cameloꝝ operiet te: dromedarii madian & ephath. Oves de sabba uenient aurum & thus deferentes: & laudem domino annuntiantes. Pecus cedar congregabitur tibi: arietes nabatiorum ministrabunt tibi: offerent super placabili altari meo: & domum maiestatis mee glorificabo. LXX.

Et ueniet tibi greges cameloꝝ: & operiet te cameli madian: & ephath: omnes de saba ueniet aurum & thus deferentes: & salutare domini annuntiabunt. Oves cedar congregabuntur tibi arietes nabatiorum & uenient & offerent placabiles super altare meum: & domus orationis mee glorificabitur.

Post diuitias maris & fortitudinem gentium. Greges quoque cameloꝝ: & dromades madian & ephath

Super Esaiam.

epha. Promittuntur hierusalem. Qui omnes uenient de sabba: portantes aurum & thus. Et quod his maius annuntiantes dñi salutare. Vniuersæ quoque oues cædar congregabuntur ecclesiæ: & arietes nabaioth uenient. Siue ut in hebraico scriptum est. Ministrabunt & offerentur: siue offerent uictimas super altare dñi ut domus eius inclita fiat. Madian & gephar regiones sunt trans arabiam: fertiles camelorū omnisque prouintia appellatur sabba. Vnde fuit & regina quæ uenit sapientiam audire salomonis. Et ipsa deferens aurum & thus pacifico regi: multa deportans: & ab eo maiora suscipiēs Cædar autem regio saracænorū qui in scriptura uocantur hismahelita & nabaioth. Vnus filiorū hismahel ex quorū nominibus solitudo appellatur: quæ frugum inops pecorū. Per familiaria ergo nomina gentiū barbararū quæ uicinæ sūt israheli: totius mudi cōuersio p̄dicatur. Madian quippe in hoc loco interpretatur iniquitas epha resolutus siue effūdēs. Sabba cōuersio uel captiuitas. Cædar tenebræ. Nabaioth prophetiæ: Greges igitur camelorū iniquitatis uiculis resoluti: & animas suas effundentes deo. Operient hierusalem muneribus: & omnes de captiuitate uenient. Et conuersiones uiarum fidæi deferentes: & thus sacrificii. Et per hæc munera nequaquam propria salute contēti p̄ficient: ut etiam cæteris prædicent salutare dei. Diues ille qui instar camelī portabat in euāgelio diuitiarū pondera: & camelus erat. Noluit domini audire consilia: nec exonerari ut abiecta sarcina alis columbæ uolaret ad cælum: propterea tristis abiit. Et de istiusmodi camelo saluator loquitur facilius est camelum per foramen acus transire: quam diuitē in regna cælorum. Difficultatem rei proposuit non impossibilitatem. Denique sanctæ memoriæ mater tua paula: fraterque pammachius per foramen acus: hoc est per artam & angustam uiam quæ ducit ad uitam transierunt ad regna cælorum. Latam uiam cum sarcinis relinquentes: quæ ducit ad tartarum. Immo quicquid habebāt in domini dona portarunt. Implentes illud quod scriptum est: redemptio animæ uinū ppriæ diuitiæ. Quæ enim apud homines impossibilia: apud deum possibilia. Habentes in muneribus principalia: aurū incensum: & thus: odoris optimi: atque dicentes. Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo & xpī bonus odor sumus. In omni loco exemplo uirtutis suæ cotidie nuntiant salutare domini: ut omnes oues cædar congregentur in ecclesiā: & de erroris tenebris ad lucem transeant. Arietesque prophetarū. De quibus uigesimo octauo psalmo canitur. Afferre dño filii dei: afferre dño filios arietū. Veniant & offerantur: siue iuxta theodotionē. Offerant sacrificium dño: & placabiles hostiæ fiant: ut xp̄s glorificetur in ecclesiā. De huiusmodi ouibus saluator discipulis loquebatur. Ite ad oues p̄ditas domus israhel. Et iterum. Meæ oues meam uocem audiunt. Et in ezechiele plenius. Ecce ego quæram oues meas & uisitabo illas: sicut quærit pastor gregem suum. Hæc dicit dominus. Perditā quæram: & errantem reducam. Et fractam alligabo: & infirmam confortabo. Fortemque custodiam: & pascam eos cum iudicio: & ut nossemus quæ essent oues: ponit manifestius: & scietis quia ego sū dominus deus. Et uos oues meæ: & oues gregis mei omnes estis. & ego dominus deus uester. Si quis ergo in gentibus diues saluetur ut camelus: non absque donis absque muneribus quo possit uerbum domini prædicare. Si quis simplicitatis ouium: & auctoritatis arietum: ascendat uel offeratur in altare domini ab his qui præualent ut domus eius glorificetur. Quod autem in hebraico scriptum notauimus. Arietes nabaioth ministrabunt tibi: & offerent super placabili altari meo: prope super his intelligitur: qui de gentibus electi in sacerdotium ministri sunt saluatoris. Siquis autem contentiosus: & carnaliter hæc promissa cōtēdit. Rñdeamus ei. Nos talē cōsuetudinē n̄ hēmus. neque ecclesiæ dei. Illudque dicamus quod etiā si carnaliter sūt promissa iudæis: tamē sub cōditione sunt re-promissa: ut si suscepissent lumē suū quod ad eos missum fuerat. Tūc etiā ista sequerentur. Quo uidelicet per desiderium auri: & opum habundantia rerumque carnalium: quarum semper ista gens capiat illecebris: susciperent ad se missum filium dei: quem quia non susceperunt: uniuersa sublata sunt: & suscipiētibus spiritualiter reddita.

¶ Qui sunt isti qui ut nubes volant: & quasi columbe ad fenestras suas? Adde enim insule expectant: & naues maris in principio ut adducam filios tuos de longe. Argentum eorum & aurum eorum cum eis nomini dñi dei tui: & sancto israhel qui glorificauit te. LXX.

¶ Qui sunt hi qui ut nubes volant: & sicut columbe cum pullis. Ad me insule expectabant: & naues tharsis in primis: ut adducant filios tuos de longe. Et argentum suum & aurum cum eis: propter nomen domini sanctum: & quia sanctus glorificatus.

¶ Quia dominus ingressus est in ægyptum super nubem leuem: & nubibus prophetarum mandauit: ne pluerent super israhel imbrem. Ad quas peruenit ueritas dei miratur ecclesiā. De circūcisiōis primum populo congregata uolare ad se gentium turbam toto orbe terrarum. Et assumptis alis spiritus sancti festinare. Iuxta symmachum & theodotionem: ad fenestras suas. Iuxta aquilam ad characteras suas: ut ingrediatur ecclesiā. Siue doctores cum discipulis. i. colūbas cum pullis suis uolare ad ecclesiā de insulis gentiū: quæ iuxta uaticinia prophetarū expectabāt dñm. Naues quoque tharsis. i. maris. i. uisio ne tyri plenius diximus. Adducēt filios ecclesiæ in principio fidei. Aurum & argentumque portantes: Corde. n. creditur ad iustitiā: ore autem confessio fit ad salutē. De quo auro & argento: i. sexagesimo septimo psalmo scriptum. Pennæ columbæ: de argentata. & posteriora eius in fulgore auri. Et septuaginta primo reges tharsis & insulæ munera offerent: reges arabum & sabba dona adducent. Quæ omnia

deferuntur nomini domini dei: & sancto israhel qui glorificauit eum.

Et edificabunt filie peregrinorum muros tuos: & reges eorum ministrabunt tibi. In indignatione enim percussisti te: & in reconciliatōe mea miseris sū tui. Et aperiet porte iugiter die ac nocte: ut afferatur ad te fortitudo gentium: & reges earum adducantur. Gens enim & regnum quod non seruiert tibi peribit: & gentes solitudine vastabuntur. LXX.

Et edificabunt alienigene muros tuos: & reges eorum assistent tibi propter iram enim meas percussisti te: & propter misericordiam dilexi te. Et aperientur porte tue semper die ac nocte non claudentur: ut introducant ad te fortitudinem gentium: & reges carū q adducēdi sunt. Gētes enī & reges q non seruiert tibi peribunt. Gētes solitudine desolabuntur.

Inter cetera quibus dicatur ecclesia: & urbs saluatoris extruitur. Alienigenæ quoq; & filii peregrinorum ædificant muros eius: ne hostis possit intrare: ne locum inuenire perfidia Alienigenæ at & peregrini proprie significant populum nationem: qui uere extruxerunt ecclesiā xpi. In tantum ut reges eorum & principes ministrent. Siue assistant ei: quod uel carnaliter accipitur: uel spiritualiter. Si carnaliter uidemus cæsares romanos xpi iugo colla summittere: ædificare ecclesias expensis publicis. Et aduersus persecutiones gentium atq; insidias hæreticorum legum scita pendere. spiritualiter. Quicūq; in eis continentia: eloquentia: sanctitate: principes sunt: & animæ imperio carnis subiugant seruitutem. Ipsi administrant & assistunt: uel auxiliantur ei quam sæpe propter negligentiam deserit: uel persecutorum percutit uirga. Ut rursus propter sui misericordiam diligit. Vel certe hoc dicendum quod afflictam quondam & captiuitati traditam in populo iudæorum. Inuocatione gentium reconciliet sibi: ita ut portæ eius semp apertæ sint. Et nec die nec nocte claudantur: & saluari cupientibus iugiter pateant. idest ut in gaudio & in tribulatione uolentibus credere: introitus non negetur. Et inseratur ad eaz fortitudo: siue diuitiæ gentiū: & reges ea ministrēt. Siue adducantur ei quasi captiui: cum intelliges cum uideris eloquentissimos adduci ad fidem xpi. Et statim fieri sapientiam sapientium: ac prudentiam prudentium reprobari: ut fatuum dei sapientius hominibus. Gentes autem & reges earum qui seruire ecclesiæ noluerint bonam & utilem seruitutem: ut in apostolicam trāseat dignitatem. Peribūt ea pditione: quæ ipiis præparata ē. Quicqd in eis fuerit redigetur in solitudinem: qui habere noluerunt hospitem deum.

Gloria libani ad te ueniet. Abies & buxus & pinus simul ad ornandum locum sanctificationis mee: & locū pedū meorū glorificabo. Et ueniet curui filii eorū qui humiliauerūt te: & adorabunt uestigia pedū tuorū: oēs qui detrahebant tibi. Et uocabunt te ciuitatē dñi syon sci isrl. LXX.

Gloria dñi ad te ueniet in cyparisso & pino: & cedrus simul: ut glorificetur locus scūs meus: et locū pedū meorū glorificabo. Et ibūt ad te timētes filiū eorū: q te humiliauerūt: & irritauerūt te: et adorabūt uestigia pedū tuorū: oēs q irritauerūt te: & uocaberis ciuitas dñi syon sancti israhel.

Multa desunt in lxx. quæ ex hebræo sub asteriscis posui: & quod addiderunt obello prænotauit libanus mons fœnicis excelsis arboribus constitus. Quas psalmista describens ait. Vidi impium super exaltatum: & eleuatum quasi cædros libani. Et in alio loco. Conteret dominus cædros libani. Multaq; alia q studio breuitatis prætereo. De hoc quodā chirā rex tyri salomoni ioppē ligna mittebat ad ædificandū templū dei. De quo etiā scriptura pmittit: abietē & buxū & pinū: siue iuxta. lxx. cyparissum & pinū: & cædrum. Aut iuxta aquilā: abietem. Tadaar: & theassur: simul esse cædendas ut ædificetur templum syon: quod si ita ubi erit aureæ gemmata hierusalē. Vbi uxor agni. Vbi portæ duo decim gēmarum uarietate distinctæ. Nisi forte muros habebit: & fundamēta gemmata: & templū quod ornatiū esse deberet lignis ædificabitur: qua ratione compellimur omnia spiritualiter accipere. Quod abies cyparissus pinus & cædrus: excelsæ quondam libani arbores glorificauerint templum dei: & locum pedum illius: & inclitum fecerint: ac ne longo sermone sensum traham. Vir factus & eloquentissimus martyr cyprianus: & nostri temporis confessor hilarius nonne tibi uidentur excelsæ quondam in sæculo arbores ædificasse ecclesiam dei. Quodq; sequitur. Et uenient ad te curui: siue reuertentur filii eorum qui humiliauerūt te: & adorabunt uestigia pedum tuorū. Oēs qui detraxerunt tibi: de his debemus intelligere qui non uoluntate: sed necessitate sunt xpiani. Et in cœtu offensæ regnantium timentibus animis inclinantur. Vel certæ quod prius persecutores postea crediderint. Qualis fuit & apostolus paulus qui persequabatur ecclesiā dei: & postea uas electiōis appellatus. Cū hæc ita fuerint expleta ut intret gētiū plenitudo: tūc oīs israhel saluus fiet. Et uocabitur uere ciuitas dñi syon sci israhel quæ cōsistit i specula: & de utroq; populo cōgregata ē.

Pro eo quod fuisti derelicta & bodio habitata: & non erat qui persisteret. Pōnam te i superbia seculorum: gaudium in generationib; & generationem. Et suges lac gentium: & mamillas regū lactaberis. Et scies qz ego dñs saluās te: & redēptor tuus fortis iacob. LXX.

Pro eo quod fuisti derelicta & odio habitata: & non erat qui auxiliaretur. Pōnā te exultationes eternas: gaudium generationum in generationes. Et suges lac gentium: & diuitias regum comedes. Et scies quia ego dominus qui saluare faciet qui erui te deus iacob.

Quæ prius fueras derelicta & odio habitata: fractis in te ramis: quia fructum non attulerant. Qui idcirco fracti sunt: quia nullus erat qui pertransiret: & tibi præberet auxilium. De quibus i psalmis dicitur.

Super Esaïam.

Pro ere afferam aurum: pro ferro afferam argentum: et pro lignis es: et pro lapidibus fer-
rum: et ponam visitationem tuam pacem: et propositos tuos iustitiam. Non audietur ultra inig-
tas in terra tua. Custoditas et contritio in terminis tuis: et occupabit salus muros tuos: et portas tu-
as laudatio. LXX.

Pro ere afferam tibi aurum: et pro ferro dabo tibi argentum. Et pro lignis tribuam tibi es
et pro lapidibus ferrum. Et dabo principes tuos in pace: et episcopos tuos in iustitia. Et non au-
diatur ultra iniquitas tua in terra tua. Neque contritio et miseria in finibus tuis. Sed vocabun-
tur salutare muri tui: et porte tue sculptura.

Eadem res pro locorum qualitate: alteri genus alteri species & ne de artibus rethorica ac dialectica dicere quippiam uidear. Ponam exempla cōmunia quæ possint simplicem lectorem instruere si lius meus qui ad me species & me habet genus: filio suo genus ē. Dicamus & aliud quod alteri maius alteri minus. Centurio gregario milite maior: tribuno minor est. quinq; pauci sunt ad decem: plures ad unum: ergo instauratione spiritualis hierusalem uertentur in æs: & lapides mutabuntur in ferrum. Id est bruti quondam & insensibiles homines in eas materias mutabuntur: quæ utilitatem aliquam præbeāt ciuitati. Ipsumq; æs & ferrū per augmenta uirtutum: in aurum argentūq; mutabuntur. Vt nequaquam utilitatis speciem: sed prætium quoq; habeant ac decorem. de auro & argento quid significet in scripturis sanctis sapius diximus. Ponam inquit principes tuos in pacem: & episcopos tuos in iustitiam: Pro quo in hæbraico scriptum est. Ponam uisitationem tuam pacem: & præpositos tuos in iustitiam. In quo scripturæ sanctæ admiranda maiestas: quod principes futuros æcclesiæ episcopos nominauit. Quorum omnis uisitatio in pace. & uocabulū dignitatis in iustitia. Vt nequaquam accipiant personam in iudicio: nec uideatur quippiam iniquum in terra ecclesiæ: neq; contritio & infœlicitas in terminis eius. Vbiq; enim iniquitas est & iustitia non feruatur: & pax perditur: hæc omnia consequentur. Sed pro his ait omnibus occupauit salus muros tuos siue saluator qui in hebraico legitur Iesus quod propriæ nomen domini sonat. Iosæ enim fortitudo: murorum ecclesiæ quæ habet portas in laude domini: ut qui ingrediuntur eam: primum discant laudare dominum & nomen illius confiteri. Quod autem. Ixx. pro laude interpretati sunt. Id est sculpturam hoc possumus dicere: quod porte ecclesiæ cunctis debeant cælatae esse uirtutibus per quas ingreditur ad eam.

T Et non erit tibi sol ultra in lucem diei: neq3 hortus solis lumen prebebit tibi nocte. Sed erit tibi dominus lux eterna: ⁊ deus gloria tua. Nō enī occidet sol tibi: ⁊ luna tibi nō deficiet. Erītq3 dominus lux sempiterna: ⁊ complebuntur dies luctus tui.

¶ Ex hoc capitulo cogimur omnia quæ dicta sunt & dicenda: ad ultimum referre tempus. Quando cælo terræque nobis solis ac lunæ cessabit officium. Et erit dominus ipse. lumen perpetuū: ut quæ carnaliter asserunt esse complenda: nos spiritualiter futura credamus. In qualitate promissionum: non in tempore discrepantes. Quibus breuiter respondendum quod pseudo propheta: & peccatoribus sol occidit meridie. Et e contrario timentibus dominum: semper oritur sol iustitiæ. Quare non semper sanctus ille qui dicit. Ego sum lux mūdi: qui lucet in tenebris: & tenebræ eū non cōprehenderunt: per diem quippe sol non uret nos neque luna per noctem. Qui habemus dñm lucem perpetuam: & dies luctus nostri complebuntur. Nequaquā plāgentibus in subuersione in hierusalem: sed lætantibus in extructione. Beati quippe lugentes: qm̄ ipsi consolabuntur. Beati flētes: qm̄ ipsi ridebūt. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam: qm̄ ipsi saturabuntur. Vt postquā dñi fuerint carne saturati: erudent sermonem dei: & dicant opera sua regi.

T Populus autem tuus omnes iusti in perpetuum hereditabunt terram germen plātationis mee opus manus mee ad glōrificandum. minimus erit in mille: et paruulus in gentem fortissimam. Ego dominus in tempore eius subito faciam ista. LXX.

T Populus tuus omnis iustus semper possidebunt terram. Custodiens plantationem opera manuum suarum in gloriam. Qui parvus erit in milibus et qui minimus in gentem magnam. Ego dominus in tempore congregabo eos.

C Finitis diebus luctus atq; completis. quando tristitia uertitur in gaudium. Populus syon erit ois iustus. Non ad breue tempus: sed in perpetuum. Et quia iustus: terram mitium possidebunt. Nec mirandum si ad recipiendā promissionē bonam terram mansuetorum teneat: atq; uiuentium quam propheta suspirat dicens. Credo uidere bona domini in terra uiuentium. Cum germen plantationis dei sit: & opus manuum eius ad glorificandum deum. Omnis enim inquit plantatio quam nō plantauit pater meus cælestis eradicabitur. Siue iuxta. lxx. populus custodiens plantationem dei: & opera manuum domini in gloria seruabitur creatoris. De bona plantatione per hieremiam loquitur deus. Ego plantaui te uineam bonam totam ueram: quæ in æsaia appellatur uinea forech. Et quæ paulus conscientia uirtutum loquētis in se xpi dicere poterat. Imitatores mei estote: sicut & ego xpi. Ideo ad corinthios loquæbatur. Ego plantaui apollo rigauit: dominus autem incrementum dedit. Plantati enim in domo domini: in atriis eius efflorescent. Tunc qui paruulus fuit erit in milia. Audiens a domino. Esto habens potestatem super quinq; uel decē ciuitates: ita appellatur chiliarchus & qui cum apostolo dixerat. Mihi minimo omnium sanctorum data est hæc: princeps erit magnæ gentis in cælestibus. Quando tempore constituto miserit dominus angelos suos: & congregauerint ad eum omnes sanctos. A summitate cæli usq; ad sūmum eius. Non solum de israhel: sed & de gentium populo: quem significans loquæbatur. Et alias oues habeo quæ non sunt de grege isto: & illas oportet me congregare: ut fiat unus grex & unus pastor. Hoc autē subito faciet: ut quādo oīa fuerint despata: tūc ī gēte fortissimā congregētur. Quæ licet ex parte in ecclesia cotidie uideamus expleri tā ī mūdi cōsumatiōe plenius cōplebūtur: & ī secūdo saluatoris aduētū. CAPITV. LXI.

Spiritus domini super me: eo quod unxit me dominus. ad annuntiandum mansuetis misit me. Et mederer contritos corde: & predicarem captiuis indulgentiam: & clausis apertionē: & annunciam annū placabilem domino: & diem unctionis deo. Et consolaber omnes lugentes: ut ponerem lugentibus syon: & darem ei coronam pro cinere. Oleum gaudii pro luctu. Pallium lucis pro spiritu meroris. LXX.

Spiritus domini super me: propter quod unxit me: euangelizare pauperibus misit me. Sanare contritos corde: predicare captiuis remissionem: & cæcis ut uideant uocare annam acceptabilem domino: & diem retributionis consolari omnes lugētes. Dare lugētibus syon. Dare eis gloriā pro cinere unctionis letitie lugētibus habitū glorie pro spiritu meroris.

Ille qui supra dixerat. Ego dominus in tempore congregabo eos. Siue iuxta hebraicum. Ego dominus in tempore eius subito faciam istud. Loquitur consequenter. Spūs domini super me: non quod dominus deus habeat dominum deum. Sed quod iuxta dispensatiōem carnis assumptæ dicat ea quæ humilia sunt. Ad quem psalmista iam dixerat. Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem propterea unxit te dominus deus tuus: oleo exultationis præconfortibus tuis. Quando enim confortes nominantur: naturam carnis intellige: quia dominus confortes substantiæ suæ non habet. Et quærat unctio spiritualis: & nequaquā humani corporis ut fuit in sacerdotibus iudæorum. Idcirco præconfortibus idest cæteris sanctis unctus esse memoratur. Cuius unctio illo expleta est tempore: quando baptizatus in iordane: & spiritus sanctus in specie columbæ descendit super eum: & māsit ī illo. De quo & hic idem propheta dicebat. Exiet uirga de radice iesse: & flos de radice ascendet: & requiescet super spiritus dei: spiritus sapientiæ & intellectus: spiritus consilii & fortitudinis: spiritus scientiæ & pietatis. Vnde & saluator cum uenisset in nazareth in qua nutritus erat. Postquā baptizatus in iordane: ingressus est iuxta consuetudinem in die sabbati synagogam eorum. Cūq; surrexisset ad legendum datus ē ei liber æsaia propheta. Quo aperto inuenit scriptū. Spiritus domini super me: propterea unxit me: euangelizare pauperibus misit me. Prædicare captiuis remissionem: & cæcis uisum. Dimittere fractos in libertate: prædicare annū domini acceptum: quādo cōuolutum librum reddidit ministro & sedit: & omnium oculi qui erant in synagoga attendebant eum. Coepitq; ad eos dicere. Hodie completa est scriptura hæc in auribus uestris: & omnes testimonium præbebant ei: & mirabantur super sermonibus gratiæ qui egrediebantur de ore eius. Si ergo illo completa est tempore prophetia. Quomodo quidam ad consumationis referunt tēpora quæ dicuntur: nisi forte possimus hoc dicere. Quod tunc ex parte completum sit: plenius esse completum: quando omnis populus dei fuerit iustus. Nunc enim ex parte cognoscimus: & ex parte prophætamus. Cum autem uenerit quod perfectū ē: ea quæ ex parte sūt destruūtur. Vñctus igitur spiritu sancto ut annuntiaret pauperibus siue mansuetis. Dicens eis in euangelio. Beati pauperes spiritu quoniam eorum est regnum cælorum. Et beati mites: quoniam ipsi possidebunt terram. Et missus est ad sanandos eos: qui corde contriti sunt & dicunt. Cor contritum & humiliatum deus non despicit. Siue iuxta symmachum & theodotionem ad alliganda uulnera peccatorum prædicare captiuis remissionem: & cæcis ut uideant: uel clausis apertionem: quod manifestius interpretatus est symmachus: uinctis solutionem. De quo imo ad quē supra dicitur. Ecce posui te in lucē gentium: aperire oculos cæcorū: educere de uinculis alligatos: & de domo carceris sedentes in tenebris. Annū autem acceptabilem & diem retributionis. Oīm prædicationē eius quo in carne uersatus tēpus intellige. Quod & apostolus paulus in primo saluatoris interpretatur aduentu dicens. Ecce nunc

Super Esaiam.

nunc tempus acceptabile: ecce nunc dies salutis. De quo supra plenius diximus. Si autem retributio non in meritis bonorum: sed in poenis accipitur peccatorum. Iuxta quod dies dicitur ultionis. De iudaico populo sentiendum est: in quem post passionem eius: statim dei ira peruenit. Consolaturque omnes dicens. Beati lugentes: quoniam ipsi consolabuntur: ut poneret lugentibus syon: & daret eis gloriam: coronamque pro cinere. De quibus fuit & apostolus paulus qui lugebat syon atque dicebat. Tristitia enim mihi & dolor continuus. Et iterum. Optabam ego anathema esse a christo pro fratribus meis & propinquis: iuxta carnem qui sunt israelitae. Et propterea lugentes atque plangentes pro cinere oleum gaudii susceperunt. Videntes de iudeis plurimos credidisse: & stolam accipere multo dissimam: pro lugubri uestimento.

¶ Et uocabuntur in ea fortes iustitiae: plantatio domini ad glorificandum. Et edificabunt desertum a seculo: & ruinas antiquas erigent. Et instaurabunt ciuitates desertas & dissipatas in generationem & generationem. Et stabunt alieni & pascunt pecora uestra: & filii peregrinorum agricolae: & uinitores uestri erunt. LXX.

¶ Et uocabuntur generationes iustitiae: plantatio domini in gloria. Et edificabunt desertas semperpetuas quae desolate fuerant prius suscitabuntur: & inuocabunt ciuitates desertas: desolata in generationes: & uenient alienigenae pascunt oues tuas: & aliarum gentium aratores & uinitores.

¶ Postquam & apostoli & apostolici uiri pro cinere & meroris spiritu oleum gaudii & pallium. Siue iuxta septuaginta. Stulam gloriae laudisque susceperint. Tunc uocabuntur generationes iustitiae: plantatio domini gloriosa. Vel iuxta hebraicum: hele. per extensam utraque syllabam: fortes dei: iustitiae: ut plantatio domini ad glorificandum: ut cum glorificati fuerint uel ipsi glorificauerint dominum: aedificent desertum a seculo ciuitates: & ruinas antiquas suscitent: tam populi iudeorum quam cunctarum gentium. Qui non solum aedificandi & instaurandi urbes habebunt scientiam: sed & pastores erunt optimi. Ut repulsis antiquis pastoribus: quibus per ezechiel dixerat deus. O pastores israel. Numquid pascunt semetipsos pastores: & non magis oues. audiant cum apostolo petro. pascite oues meas. Mirumque in modum de cementariis atque pastoribus transibunt in agricolas: id est in aratores: & uinitores: ut possint cum apostolo dicere dei. Edificatio domini agricultura sumus. Denique scribas & pharisaeos uinitores & agricolas iudeorum: saluator interrogat. Quid faciet uinitoribus malis: & agricolis illis. Quibus respondet. Malos male perdet: & uineam dabit aliis agricolis. In tulit auferetur a uobis regnum: & dabitur genti facienti fructus eius. Queres interpretationem non quo totus enim quisque ecclesiarum princeps de iudeis: & non de alienigenis: atque externarum gentium in hominibus qui ante idolis seruientes. Et alieni in testamento dei ac peregrini: a promissionibus illis spem non habentes. Et sine deo nunc praesunt in saeculo: praesunt ecclesiis: & dura corda gentium: priusque indomita ad fructus ferendos: aratro fidei edomant. ut sementem doctrinae domini bonorum operum ubertate multiplicent.

¶ Hos autem sacerdotes domini uocabimini: ministri dei nostri. Fortitudinem gentium comeditis in gloria earum superbiitis. Pro confusione uestra duplici & rubore laudabunt partem suam. Propter hoc in terra sua duplicia possidebunt. & uictoria sempiterna erit eis. Quia ego dominus diligens iudicium: & odio habens rapinam in holocausto. LXX.

¶ Hos autem sacerdotes domini uocabimini ministri dei nostri. Fortitudinem gentium comeditis: & in diuitiis earum eritis ammirabiles. Sic terram secundo possidebunt: & gaudium sempiternum erit super caput eorum. Ego enim sum dominus qui diligo iustitiam: & odi rapinam de iniquitate.

¶ Edificatores urbium desertarum & pastores gregum qui ipsi sunt aratores & uinitores hoc est filii peregrinorum. Ipsi quoque sunt sacerdotes dei atque uos. Propheta nunc dicit. Vos autem uocabimini sacerdotes domini: & ministri dei nostri dicetur uobis. Haud dubium quin ecclesiarum principes significet. Vel certe de apostolis intelligendum est: ut sit ordo cum cementariis pastores ecclesiis praepositi. Vos de quibus dictum est reliquiae saluae fient. Et nisi dominus sabaoth reliquisset nobis semen: quasi sodoma essemus: & similes gomorra fuissetis. Uocabimini sacerdotes & ministri dei: quales erant & filii dauid. De quibus scriptura dicit. Filii autem dauid erant sacerdotes dei. Isti fortitudinem gentium comedent: & in diuitiis earum admirabiles erunt. Corona enim patrum gloria liberorum: & profectus populi epulae sacerdotum. De istiusmodi diuitiis: paulus scribebat ad corinthios. Gratias ago deo meo per iesum christum: quoniam in omnibus diuites facti estis in eo: in omni uerbo: & in omni scientia: sicut testimonium christi confirmatum est in uobis. Ut in nullo indigeatis in ulla gratia. Fortitudo autem gentium: triumphus est martyrum: & nos in eorum gloria superbi sumus. Non ea superbia quae in uitio est cui deus resistit: ut humilibus det gratiam. Sed ea quae pro potentia & gloria accipitur. Vnde & moysi comuta facies erat qui dicere poterat. In te inimicos nostros uentilabimus. Et pro superbia gloriae interpretatus est aquila.

Idest purpura uestiemini: ut insigne regii decoris ostenderet. Quodque sequitur. Pro confusione duplici & pro rubore laudabunt partem suam. Quod in septuaginta non habetur. Pro eo quod duplicem habebatis confusionem: tam super populo iudeorum qui a deo recesserat: quam super nationibus quae idolis seruebant. Videbitis eos conuersos ad timorem dei laudare partem suam.

Auf dubium quin dominum: de quo loquabatur & sanctus. Pars mea dominus. Hoc autem nemo potest dicere: nisi qui aliam partem non habet. Quia igitur uos super eis duplicem habuistis confusionem: & ruborem peccati eorum super quo ipsi non erubescabant. Propterea in terra sua: id est in terra mitium atque uiuentium: duplicia possidebunt. Cum & presentibus crediderint: & futuris: & habebunt laetitiam sempiternam. Pro quo in septuaginta legitur. Si terram saeculo possidebunt: & gaudium sempiternum erit super caput eorum: ut qui possederant terram in iudea angustissimis finibus postea uniuersum orbem possideant. De qua terra pater loquitur saluator. Postula a me & dabo tibi gentes hereditatem tuam & possessionem tuam terminos terrae. Hoc autem praestitit dominus: qui diligit iudicii ueritatem: & odio habet rapinam in holocausto. Pro quo septuaginta transtulerunt rapinam de iniquitate: quasi aliqua sit rapina quae non ex iniquitate constat. Ergo quod dicit. Hoc est, magis deus iustorum diligit paupertatem: quam diuitum munera: quae de rapinis sunt & iniquitate.

¶ Et dabo opus eorum in ueritate: & sedus perpetuum feriam eis. Et sciatur in gentibus semen eorum: & germen eorum in medio populorum. Omnes qui uiderint eos cognoscent eos: quia isti sunt semen cui benedixit dominus. LXX.

¶ Et dabo laborem eorum iustis: et testamentum eternum ponam cum eis. Et sciatur in gentibus semen eorum: & nepotes eorum in medio populorum. Omnis qui uiderit eos cognoscat illos: quia isti sunt semen benedictum a deo.

¶ Deus qui diligit iustitiam atque iudicium: & detestatur holocausta uiolenta. Quicquid enim de rapinis est: quasi mercedem scorti reputat: & praetium canis ipse eorum qui secundo possederint terram. & quos duplici laetitia coronarit. Laborem dabit iustis: siue ut melius habetur in hebraico in ueritate: ut nequaquam sicut in lege umbra ueritatis. Sed ipsa sit ueritas: & pactum feriet sempiternum. Non quale moysi dederat quod praeteriit: sed pactum euangelii. De quo loquitur. Caelum et terra pertransibunt: uerba autem mea non praeteribunt. Et tunc sciatur in gentibus semen apostolicum: & omnes futurae generationes suscipient sementem doctrinae dei. Nequaquam illud dicentes. In quo apostolus prius circuncisionis errabat dicens. Quid enim aliud. Nisi semen dei. Omnis qui uiderit eos prima fronte cognoscat: quia semen sit cui benedixerit dominus. Quis enim ex ordine uitae mansuetudine: continentia: hospitalitate: cunctisque uirtutibus non intelligat populum dei? Et quis non e contrario detestatur cruentas israelitis manus: aduersum quos impracatur propheta dicens. Imple domine facies eorum ignominia.

¶ Gaudebo in domino: & exultauit anima mea in deo meo. Quia induit me uestimentis salutis: & indumentis iustitiae circumdedit me. Et quasi sponsam ornatam monilibus suis. Sicut enim terra profert germen suum: & sicut hortus semen suum germinat: sic dominus deus germinauit iustitiam & laudem coram uniuersis gentibus. LXX.

¶ Gaudio letabuntur in domino: exultet anima mea in domino. Induit me uestimentum salutis: & tunicam letitiae circumdedit mihi. Sicut sponso myrram. & sicut sponsam ornaui mundo: et sicut terram offerentem florem suum: & sicut hortus semina sua germinat: sic dominus deus profert iustitiam & laudem omnium gentium.

¶ Principium capituli iuxta septuaginta qui dixerunt. Et gaudio letabuntur in domino: fini superioris capituli copulatur. Iuxta hebraeos uero alterius capitis exordium est in quo introducitur ecclesia christi respondere sermonibus: gaudebo in domino: & exultauit anima mea in domino. Nequaquam in patribus: sicut iudaei gloriabantur dicentes. Semen abraham sumus: & nemini umquam seruiimus: sed in deo. Scriptura dicente. Multitudinis autem credentium erat cor & anima una. Redditque causas letitiae. Quia induit me uestimentum salutis: & indumento siue tunica iustitiae atque letitiae: quae hebraice dicitur. mail: ornaui atque circumdedit. Quot quot enim in christo baptizati sumus induimur & christo: habemus tunicam iustitiae. Qui factus est nobis sanctitas: iustitia: & redemptio. Ponitque similitudinem duorum in ecclesia: germinum perfectorum atque incipientium: perfectos sponso si comparat pulchritudini incipientes sponsae assimilatur ornatui. Perfectus erat paulus qui quasi sponsus decoratus corona atque decorandus. Siue ut aquila transtulit quod in lingua nostra dicitur sacerdotii portans coronam loquentis in se christi auctoritate dicebat. Certamen bonum certavi: cursum consummaui: fidem seruaui. De caetero reposita est mihi corona iustitiae. Et in alio loco. Quot quot ergo perfecti hoc sapiamus. Incipiens autem erat comparatione plenitudinis: quando ex persona incipientium loquabatur. Cum essem paruulus: sicut paruulus loquabar: sicut paruulus sapiebam: sicut paruulus cogitabam. Et iterum. Ex parte uidemus: & ex parte cognoscimus: donec ueniat quod perfectum est. Et ideo sponsae assimilatur ornatui quae ornatur mundo muliebris: siue ut caeteri transtulerunt: uasis uel monilibus suis. Ponitque alterius comparationis exempla: quorum prius ad sponsum sequens refertur ad sponsam. Sicut terra profert germen suum: & caelestibus pluuiis irrigatur. Et sicut hortus semen suum germinat: qui fontium atque fluminum aquas desiderat: sic inquit dominus germinauit iustitiam atque laetitiam coram cunctis gentibus. Nequaquam coram israel ut supercilium decutiat iudeorum: sed cunctis gentibus quae in ecclesia congregantur.

CAPITVLVM, LXII.

Propter

Super Esaiam.

Propter syon non tacebo: & propter hierusalem non quiescam. Donec egrediatur ut splendor iustus eius: & saluator eius ut lampas accendatur. Et videbunt gentes iustitiam tuam: & cuncti reges inclitum tuum & vocabitur tibi nomen nouum: quod os domini nominauit. Et eris corona glorie in manu dñi: & diadema regni in manu dei tui. LXX.

Propter syon non tacebo: & propter hierusalem non relinquam. Donec egrediatur sicut lumen iustitiae eius: & saluator illius sicut lampas ardebit. Et videbunt gentes iustitiam tuam: & omnes reges gloriam tuam. Et vocabit te nomen nouum: quod os domini nunc aperuit. Et eris corona decoris in manu domini: & diadema regni in manu dei tui.

Dixerat dñs atq; saluator. Spūs dñi sup me: propter me qđ unxit me usq; ad eum locū ubi scriptū est. Oēs qui uiderint eos cognoscēt: quia isti sunt semen cui benedixit dñs. Post quā repromissioez respondit ecclesia. Gaudens gaudebo i dño: quā in tertio graduum psalmo: ex persona populi poenitentis laeta cantauit. Lætatus sum in his quā dicta sunt mihi in domo dñi ibimus. Nunc pphetia introducitur personae dicentis. Propter syon non tacebo & propter hierusalem non quiescā. Diebus inquit ac noctibus ora non claudam. Nec mea unquam reticebit oratio: sed tamdiu clamabo & precibus iungam preces: donec ueniat qui pmissus ē & splendore suo cunctū orbē illuminet. Quis ē quē qrit quem uenire desiderat: ponit manifestius: donec egrediatur ut splendor iustus ei: & saluator eius ut lampas accendatur. Siue iuxta. lxx. donec exeat sicut lux iustitiae eius: & salutare illius sicut lampas accēdatur & ardeat. Quā dicebat in euāgelio. Ego sū lux mūdi: quā cum in syon & in hierusalē fuerit accēsa. Nequaquā in sola splendet iudaea: sed dicetur ad eam. Lumen qđ i te est accēsu est: quod egressum ex patre in tuis cōepit ardere finibus omnes gentes illuminauit: & cuncti reges uidebūt inclitum tuum. O hierusalē & syon qui de tua stirpe generatus est: q in te exaltat patibulo: oēs traxit ad se: ita ut gentes uideant iustitiam eius. Quā cūctorum creator misertus est gentibus & reges gloriam illius quā glorificatus in cruce ē & omnia suo imperio regna subiecit. Deniq; nequaquā uocatur hierusalem & syon: Sed nomen nouum accipiet quod ei dominus impoſuerit: dicens ad apostolū petrū. Tu es petrus & super hanc petram aedificabo ecclesiam: & portae inferi non praualebūt aduersus eā. Quā uocabulū a noīe dñi deriuauit: ut dicatur dñicū. & populus illius nequaquā ueteri nomine appellatur israhel: sed nouo idest xpianus. eritq; quasi corona decoris in manu dñi: & quasi diadema regni i manu dei sui: quando eā coronauerit turba credētū & diadema iperii: quod martyres gēmarū suarū uarietate distinxerint fuerit in manu dei: ut filium suum eorum coronet uictoriis. Vñ & apostolus paulus loquebatur ad scōs: gaudiū & corona mea.

Nō vocaberis ultra derelicta: & terra tua nō vocabitur amplius desolata. Sed vocaberis uolūtas mea i ea: & terra tua habitabitur: quia complacuit dño in te: & terra tua habitabitur. LXX.

Et nequaquam ultra vocaberis derelicta: & terra tua non vocabitur adhuc deserta. Vocaberis enim uoluntas mea: & terra tua habitata.

Pro quo syon & hierusalē uocaberis ecclesia & dñi cum pro iudaeis appellabūtur xpiani: nec hoc eris uocabulorum sine cōtēta. Sed quā prius uocabaris relicta qđ hebraice dicitur azuba: uocaberis ephsiba: qđ interpretatur uolūtas mea in ea: & terra tua quā prius uocabatur semema: desolata siue deserta. Postea uocabitur bula: quod aquila interpretatus est Symmachus & theodotion: Septuaginta: Quā omnia habitata possessaq; significāt.

Hoc ē autē hebraica consuetudinis: ut ex euentū rebus uocabula semper imponant. Sicut abraham qui prius dicebatur pater excelsus: quando audiuit repromissionem. Et in semine tuo benedicentur omnes gentes. Appellatus est pater multarum gentium. Idest abraham. Et dño saluatori supra nomē iponitur. Cito spolia detrahe uelociter pdicare. Filii quoq; zebedei quorū unus uocē tonitruū emittere poterat. In pncipio erat uerbū: & uerbū erat apud deum: & deus erat uerbū. Appellati sunt banerehem: quod interpretatur filii tonitruū. Quod autē sequitur. Quia cōplacuit dño i te: & terra tua inhabitabitur. A septuaginta patermissū ē: causaq; reddit: quare appelletur ephsiba: & qre appellatur bula: qm cōplacuerit sibi dñs i syon: & terrā ipsius habitabile fecerit: q prius iudaico fuerat errore deserta. Siue hoc ipsū referamus ad ecclesiā: quā possessa prius ab idolis deserta fuerat a deo.

Habitauit enim iuuenis cum uirgine: & habitabunt in te filii tui. Et gaudebit sponsus super sponsa: gaudebit super te deus tuus. LXX.

Et sicut habitans iuuenis cum uirgine: sic habitabunt filii tui. Et erit quomodo letatur spōsus super sponsa: sic letabitur super te dominus.

Dicit & apostolus. Viri diligite uxores uestras: sicut & xps ecclesiā. Cūq; in alio loco posuisset exēplū: ppter hoc reliquet hō patrē & matrē: & adhærebit uxori suae: & erūt duo i carne una. Intulit sacramētū hoc magnū ē. Ego at dico in xpo & in ecclesia: Si ergo propter breuitatē tēporis quod in arcto ē: sic debent uiri hēre uxores suas: qñ nō habeāt. Quāto magis iter spōsū & spōsaz erit sancta cōiūctio. Iste ē spōsus de quo i duo de uicesimo psalmo canitur. Et ipse tāquā spōsus pcedēs d thalamo suo. Et ista spōsa q crebrius i cātico scribitur cāticorū: q nō hēt rugā nec maculā. Quā paulus desiderat offerre uni uiro uirginē castā: ut sit scā corpore & spū. de qua & sub noīe carissimi: q dicitur gesimū quartus psalmus canit. Astitit regina a dextris tuis in uestito deaurato circūdata uarietate

Sicut igitur sponsus gaudet in sponsa. Iuuenisq; cum uirgine. In quibus exemplis scā cōiunctio est. Sic dominus letabitur in ea cuius nomina fuerint immutata.

T Sup muros tuos hierl'm q'stuit custodes: tota die & tota nocte ppetuo n̄ tacebūt: q̄ reminisci-
mini dñi ne taceatis: & ne detis silētiū ei: donec stabiliat: & dōec ponat hierl'm laudē i terra. LXX

Et sup muros tuos hierusalē cōstitui custodes: tota die & tota nocte qui nūquā tacebūt. Re-
cordātes dñi. Nō ē enī vestri similis si correperit: faciet hierl'm gaudium super terram.

Propheta dixerat. Propter syon nō tacebo: & propter hierusalē nō quiescam. Et cetera usq; ad eū
locū ubi nunc capitulū terminatū ē. Gaudebit sp̄s super sp̄sa: gaudebit sup te deus tuus. Saepe
p̄miserat diebus ac noctibus rogaturū. ut saluator & iustus qui p̄missus fuerat adueniret. Et istar la-
padis: totū illustraret orbē. Post quā introducitur persona dei loquētis ad hierusalē. i. ecclesiā primi-
tiuog: & ea quā in apostolis ac p̄ apostolos aedificatā ē. Super muros tuos cōstitui custodes. Quos
uel angelos uel apostolos: & oēs p̄cipes eius atq; doctores accipere possumus. Qui custodiūt mu-
ros ecclesiā. Nam aduersarius noster diabolus quasi leo rugiēs circuit: & quārit quomodo possit i-
trare occasionē accipiat ad gregē dñi deuastādū. Qui custodes nec diebus debēt nec noctibus age-
re: nec in tristibus sed semper dñi clementiā deprecari: ut grex illius & muri hierusalē custodiantur
& uallentur eius auxilio. Vnde & ad eosdē custodes atq; doctores sermonem dirigit. O uos q̄ recor-
damini dñi eiusq; clemētiā die ac nocte p̄cibus fatigatis. Cauete ne unquā i ore uestro sileat ora-
tio ne detis silētiū ei. Subauditur dño. Sed semp molesti sitis oportuna: iportuna: & imitemini in
terpellatricē duri iudicis. Si enī ille mentis ferociam assidua it̄p̄tatione deposuit: quāto magis pa-
ter caelestis bona dabit petentibus se. Tā diu rogare debetis donec hierusalē nāq; in iudaeis cōcidit
& in exēplū ē atq; maledictū. In totius orbis terrarū laude uersetur. Mirorq; qd uoluerint septuagi-
ta: p̄ eo qd habetur in hebraeo: ne detis silētiū ei: donec stabiliat & ponat hierusalē laudē in terra di-
cere. Cuius s̄sus in superioribus corrigat: & faciat hierusalē gaudiū sup terrā: nisi forte hoc artificio
s̄o aloguio coaptamus: ut dicatur ad custodes ecclesiā. Nullū eorū similē fore q̄ predicatione sua
fecerint ut corrigatur: & fiat hierusalē gaudium omnis terrae.

Jurauit dñs i dextera sua: & in brachio fortitudinis suae. Si dederō triticum tuum ultra cibū
inimicis tuis: & si biberint alieni uinum tuum in quo laborasti. Quia qui congregant illud come-
dēt & laudabunt dominum: & q̄ portant illud bibēt in atrijs sanctis meis. LXX.

Jurauit dñs p̄ dextera sua & p̄ fortitudinē brachii sui. Si ultra dederō triticū meū ut sit i ci-
bū inimicis tuis. Et si ultra biberint filii alieni uinū tuū i quo laborasti. Sed q̄ cōgregauerint
comedent ea & laudabunt dñm. Et qui cōgregauerint bibēt ea in atrijs sanctis meis.

Omnipotēs deus qui dixerat ad ecclesiā. Super muros tuos cōstitui custodes q̄ ppetuo n̄ tacebūt
quibusq; p̄cipiā: ut nūquā orare desistant nisi ipe trauerint qd p̄cantur. Nūc iurat p̄ dextera suam &
brachii fortitudinis suae. De quo crebro diximus. Quod sit dñs noster atq; saluator: qui iuxta apo-
stolū dei uirtus ē deiq; sapientia. Iurat aut qd triticum & uinū hierusalē nequaquā cadat i hostium
cibos nec alienigenae labore illius p̄stuantur. Sed quicūq; i lachrimis seminauerint: in gaudio mer-
tant. Et q̄ messuerit abieciatq; paleis parū frumētū in horrea cōgregauerint. Ipsi comedant labores
manuū suarū: & dñm aeterna laude sustollāt: & bibant uinum i atrijs sc̄tis eius: qd uel multas apud
patrē intelligimus mansiones: si de futura in regno caeloꝝ accipimus Beatitudine uel certā eccle-
sias in toto orbe diuisas in quibus plātati postea i domo dñi florebimus: quādo aut dicit. Nequa-
quā ultra dabo triticū tuū inimicis tuis: & uinū tuū alienigenae non bibēt in quo laborasti. Offen-
dit laborem antea iudaeorū: & oīa opa eorū a daemonibus fuisse possessa: qñ eis dicebat helias. Vsq;
quo claudicans utroq; pedes: si dñs ē deus sequimini illū. Et iuxta typicā historiam quā nō in iudi-
cū libro narratur. Veniebāt madianitae: & usq; ad gazā fluctus eius deuastabāt. Ita ut cib⁹ hoīum in
escas brutorū animatū uerteretur. Hoc ē at triticū: & hoc uinū qd nō comedūt: nisi laudātes dñm
& nō bibēt: nisi in atrijs sc̄tis eius. De quo dñs i passione dicebat. Amē amē dico uobis. Non bibam
de germine uitis huius: donec illud bibā nouū in regno patris mei. Quā ex parte cōplētur in eccle-
sia: quādo dicit dñs discipulis suis. Bibite amici mei & inebriamini fratres. qd uinū latificat cor ho-
minis. Et i plena luce atq; meridie bibitur: ad ioseph cū fratrib⁹ suis. Et cōplebitur pleni⁹ quādo in
ebriabitur terra benedictionibus dñi. Triticū quoq; de quo panis caelestis efficitur: illud ē d quo lo-
quitur dñs. Caro mea uerē ē cibus. Rursūq; de uino: & sanguis meus uere potus est.

Transite trāsate p̄ portas: preparate uiam populo: planū facite iter: & eligite lapides. eleuate si-
gnū ad populos. Ecce dñs auditū fecit in extremis terre. Dicite filie syon. Ecce saluator tu⁹
uenit: ecce merces eius cū eo: & opus eius coram illo: & vocabunt eos populus sanctus: redēptus
a dño. Tu aut uocaberis quēstia ciuitas & non derelicta. LXX.

Ite per portas: & uiam facite populo in eo: & lapides de uia proiicite. Leuate signū in gētes:
ecce enim dominus fecit auditū usq; ad extremū terre. Dicite filie syon. Ecce saluator tuus ue-
nit: habens mercedē suā fecit: & opus suū ante facie suā: & vocabit eum populum sanctum re-
dēptum a domino. Tu autem uocaberis requisita ciuitas & non derelicta.

Praecipit custodibus mutorū hierusalem quibus ante praeeperat ne tacerēt. Ne aliquando orare
desisterent

Super Esaiam.

desisterent: ut transeant per portas hierusalem: & uiam faciant populo quod fami iudæi in ultimo tempore: quādo post plenitudinē gētiū saluandus ē israhel: ad dñm rediturus futurus eē cōtendūt. Alii uero i regno cālorū explēdū putāt quādo erit uera lātitia: & unusq; recipiet secūdū meritū suū. Ac nequaquā dñm i humilitate cōspiciant: sed i habitu sentiant iudicātis: quādo ueniet super nubes et āgelos multitudinē: ut reddat unicuiq; scdm opus suum. Nō at secūdū cōptā explānationem possumus hāc & i primo aduentu itelligere ut dicamus prācipi apostolis & apostolicis uiris ut īgrediantur & transeāt p portas. Quibus ifernus nō prāualet: & oīa tollāt īpedimēta deuia ut absq; aliquo scādalo populus ecclesiā saluatoris introeat. Vnde & iohēs clamabat in heremo. Ego uox clamātis i deserto: sicut aīas. Parate uiam dñi rectas facite semitas eius. Omnis uallis implebitur: & oīs mons & collis humiliabitur. Aliisq; uerbis nūc idē sensus dicitur. Elegit lapides uir ecclesiasticus: qui omnē emollit de credentiū corde duritiā. De quibus idē baptista dicebat. Pōt de us de lapidibus istis suscitare filios abrahā. Vel iuxta. lxx. pīcit de uia lapides qui ifideles a credenti bus reparat: qđ ne putarēt iudæi de se dici iungitur. Leuate signū i gētes: & ad populos nationum: ut nequaquam unius terrā iudæā ad salutē puocentur angustia: sed auditus fiat in extremis terrā. Ut passionē oīum creatoris totus mundus exaudiat: Dicit filia syon quā uel ideo appellatur filia syon: quia primum orta est ex iudæis. De qua dicit in cantico canticorum. Filia matris meae pugna uerūt aduersū me: uel certe ppter ea filia quia a deo adoptiōis nomē accepit. Quot quot enī suscepe rūt eum: dedit eis potestātē ut filii dei fierēt. Quid ē quod iubentur magistri atq; doctores syō filiaē nunciare. Ecce saluator tuus uenit: qui hebraico dicit iesus. Vñ & gabriel ad ioseph. Et uocabis inquit nomē eius iesum: ipse enī saluū faciet populū suū a peccatis eorū. Qui saluator credentiū iudex est oīum: ut reddat unicuiq; secūdū opera sua. Iustis p̄mia peccatoribus aeterna supplicia. Et uoca bit inqt eos ipse dñs atq; saluator. Siue iuxta hebraicū. Vocabūt eos apostoli & apostolici uiri po pulū factū: & redēpti sūt xpi sanguine. Ipsa quoq; ciuitas nequaquā appellabit derelicta ut prius uo cata fuerat uel i iudæis ppter negotiationē: uel i gētib; pp idolatriā. m. sed requisita ut hebraicā dici tur drusa: ut p augmentis & uarietate uirtutum: noua semp accipiat noīa. CAPITV. LXIII.

Quis est iste qui uenit de edom: tinctis uestibus de bosra. Iste formosus in stola sua: gradiens in multitudine fortitudinis sue. LXX.
Quis est iste qui uenit de edom: fuluis uestibus de bosra. Sic formosus i stola sua uiolentiā cum fortitudine.

COmne hūc locū ab eo loco ubi iuxta. lxx. dicitur. Illuminare illuminare hierusalē: quia uenit lumē tuū: & gloria dñi sup te horta ē. Vsq; ad pñs capitulū ubi dicitur. Quis ē iste q uenit de edom tinctis uestibus de bosra. Multi nostrorū referūt ad finē mūdi: i quo siue carnaliter: siue spiritualiter. Diuer sa. n. sinia plurimorū ē explēda: cōtēdūt. Nos at quia & supra in hoc eodē capitulo legimus. Spūs do mini sup me. ppter qđ unxit me: annūtiare paupibus misit me. Qđ dñs atq; saluator lecto aīae uo lumine in synagoga iudæorū sup se expletū eē monstrauit dicens. Ecce completa est hāc scriptura i auribus uestris. Et nūc de eodē dicitur. Qđ post passionē ad patrē cruentus ascenderit. Necessita te cōpelli mur oīa que dicuntur. In primo accipere saluatoris aduentu. Neq; n. fieri potest quod ple riq; nostrorū facere nituntur. ut uariantur tēpore quā operibus copulata sunt: nec negamus sudor is eē maximi. Hāc oīa sibi cōiūgere: & sic spūaliter explēda i cōsumatione mōstrare ut xpo: & iux ta carnē & iuxta spūm iā cōpleta doceamus. Quia igitur uenit filia syon saluator: cuius merces cū eo est: & opus illius corā illo. Et egressus ē iustus ut splēdor: & saluator accensus ē ut lampas. Cuiusq; sponsus sup sponsa suā ecclesiā. Immo exultauit sup eā deus suus: qui ipse & spūs & dñs est. Propterea scdm assūptionē carnis & passionē crucis dicitur ad eum. Ut intingatur pes tuus in san guine. Et sub iudæ uocabulo in genesi pphetatur. Iuda te laudabunt fratres tui. Manus tuæ in cer nicibus inimicorū tuorū. Adorabūt te filii patris tui. Catulus leonis iuda ad p̄dā fili mi ascēdisti re quiescēs accubisti ut leo: & quasi leāna quis suscitabit eū. Et iterū. Ligās ad uineā pullū suū: & ad uitē o fili mi asinā suā lauabit uino stolam suam: & sanguine uuæ pallium suū. Ista ē quē angelicā potestates uidētes ad patrē ascendere cruentum: imperāt ceteris angelis: & ab eis audiunt. Leuate portas p̄cipes uestras: & eleuamini portæ aeternales & itroibit rex gloriæ. Quis ē iste rex gloriæ: dñs fortis & potēs: dñs fortis i praelio. Et iterū. Dñs uirtutū ipse est rex gloriæ. Hāc prāmissimus ut cū aliis testimoniis: etiā prāsens capitulū cōgruē doceamus. Vnde & in cātico dicitur canticorū. Fratrueis meus: rubicūdus & candidus. Rubicūdus in passione. Candidus i resurrectione. Inter rogāt igitur angeli rei nouitate pterriti. Mysteriū enī passionis & resurrectionis xpi secūdū apo stolum paulum cunctis retro generationibus fuerat ignoratū. Quis iste sit qui de terra cruentus ad ueniat. Edom quippe in linguā nostrā: & terrenus & cruentus exprimitur cinctis uestibus d bosra: Quod multi pio errore lapsi putāt de carne dñi itelligi. i. basar. Quod uerbū dñi si carnē significa ret: scriberetur p̄ mediam litterā sin. Nunc at p̄ sādē scribitur: & interpretatur prima atq; munita: qđ uel de hierusalem accipimus q̄ firmissimis muris fuit ante circumdata. In quinquagesimonono & cē tesimo septimo psalmo scriptū est. Quis deducit me in ciuitatē munitā in qua clausæ sunt. aīæ mōr tuorū & circumdata est firmissimis custodiis. Sciendū quoq; qđ iuxta historiā. bosra non sit edom.

sed immo assequitur. Sic formosus in stola sua gradiens in multitudine fortitudinis suae. De quo & quadagesimus quartus psalmus canitur. Formosus decore præ filiis hominum. Accingere gladio tuo super foemur tuum potentissime. Specie tua & pulchritudine tua intende prospere procede & regna. Pro quo. lxx. trāstulerunt uolentia cum fortitudine quodque sensum habeat prudens lector inquirat.

Ego qui loquor iustitiam. & pugnator sum ad saluandum. LXX.

Ego qui loquor iustitiam: & iudicium salutaris.

Respondit dominus interrogantibus angelis. Queritis quod sim qui ad caelos crucietus ascendam & sanguis quo aspersus sum: Non mihi deformitatem tribuerit sed decorem. Ego sum cui pater tradidit omne iudicium. De quo & psalmista dicebat. Deus iudicium tuum regi dabit: & iustitiam tuam filio regis. Qui loquor iustitiam: ut malis mala: & bonis retribuam bona: qui ueni pugnare contra aduersarias potestates: & captiuos predicare remissionem. & uinctos de carcere liberare: ut & aduersarii poenas: & captiui sentiant libertatem.

Quare ergo rubrum est indumentum tuum: & uestimenta tua sicut calcantium in torculari. LXX.

Quare rubra sunt uestimenta tua: & indumenta tua sicut calcantium torcular.

Plenum & conculcatum ubi nunc dicitur. Rubrum in hebraeo legitur edom. Ergo & supra ubi scribitur edom. Non loci uocabulum est: sed nomen sanguinis. Rursum autem angeli sciscitantur & dicunt. Didicimus quod tu sis qui loqueris iustitiam: & salus omnium in tuo sit iudicio constituta. Nunc scire uolumus: quare uestimenta tua sint uelut musto tincta: Ut quod causae extiterit ut tunicam quam desuper texta est: & scindi non potest: & de utero uirginali tantum cadorem habuit: quantum nullus fullonum possit facere super terram contigerit sanguine cruentari. Si magis tibi clementia conuenit quam crudelitas: magis candor quam cruor. Quibus respondit dominus. Non uno uersiculo ut prius: sed multis uerbis ut omnia doceat ignorantes: ne rursum querere compellantur.

Torcular calcaui solus. & de gentibus non est uir mecum. Calcaui eos in furore meo. & conculcaui eos in ira mea. Et aspersus est sanguis eorum super uestimenta mea: & omnia indumenta mea inquinati. Dies enim ultionis in corde meo: annus redemptionis meae uenit. Circumspexi & non erat auxiliator: quesiui & non fuit qui adiuuaret. Et saluaui mihi brachium meum: & indignatio mea ipsa auxiliata est mihi. Et conculcavi populos in furore meo: & inebriaui eos in indignatione mea: et detraxi in terram uirtutem eorum. LXX.

Pro eo quod nos diximus torcular calcaui solus: interpretati sunt plenum concucatum quod magis cum superiori capitulo legendum est. Quia ut sit sequentis principium cetera sic transtulerunt.

Et de gentibus uir non est mecum. Et concucavi eos in furore meo: & confregi eos quasi & deduxi sanguinem eorum in terram. Et omnia uestimenta mea inquinavi. Dies enim retributionis uenit eis: & annus redemptionis adest. Aspexi & non erat auxiliator: consideravi & nullus qui preberet auxilium: & eruit eos brachium meum: & furor meus aduenit: & concucavi eos in ira mea: & deduxi in ira sanguinem eorum.

Pro torculari quod hebraice dicitur geth. Theodotio ipsum uerbum hebraicum posuit fura. Sed melius in hoc loco symmachus: quem & nos secuti sumus. Verbum enim fura: ambiguum est & tam torcular: quam lagunculam plerumque significat: dicendum est itaque de torculari quod iuxta scripturam sanctae consuetudinem interdum pro ultione atque suppliciis ponitur peccatorum. Interdum in congregatione nouorum fructuum pro poenis ponitur: atque tormentis. Quando hieremias in lamentationibus plangens euerisionem hierusalem loquitur. Torcular calcaui dominus uirgini filiae iuda. Ideo ergo ploro in bonam partem scribuntur psalmi pro torcularibus octauus & octogesimus tertius. De quibus in suis locis si uita comes fuerit: domino praebente dicitur. hoc torcular. In quo & malis supplicia: & bonis praemia a saluatore calcantur. Solus ipse calcauit: nullumque habuit adiutorem. Neque enim angelus: aut archangelus: thronus: dominationes: aut ulla caelestium potestatum: humanum corpus assumpsit. Et pro nobis passus est & concucavit aduersas potestates fortitudines atque contriuit. Nisi ille qui loquitur in psalmo. Saluum me fac domine quoniam defecit sanctus. In tantum ut etiam confidens & in fidei ueritate: firmissimus apostolus petrus timore territus suggerit: imo dominum negarit. Quodque sequitur. Et aspersus est sanguis eorum super uestimenta mea: & omnia indumenta mea pollui. Nequaquam sit intelligendum: ut demones & aduersarias potestates sanguinem habere credamus. Sed tropologica accipienda sunt omnia: quando clementissimus deus ad erudiendum populum suum: & captiuitatis uinculis liberandum hostes ferire compellitur. Dies enim inquit ultionis in corde meo: annus redemptionis meae uenit. De quo & supra legimus. In bonam partem praedicare annus domini acceptum: & diem retributionis deo nostro. Et nunc tam in malam quam in bonam: in mala dies enim ultionis in corde meo. in bonam. Annus redemptionis meae uenit: ut eo tempore quo puniuntur aduersarii dei populus liberetur. Immo redimatur pretioso sanguine agni: qui in iohannis apocalypsi dicitur trucidatus. De hac retributionis die & moyses sancto spiritu prophetabat. Et retribuet uindictam inimicis: & odientibus se restituet. Circumspexi & non erat auxiliator: quesiui & non erat qui adiuuaret. Qui & in psalmo dixerat. Et expectaui qui contristaretur: & non fuit qui consolaretur. & non inueni. Ipse enim cum esset in forma dei: non est rapinam arbitratus aequalis se esse deo. Sed se exinaniuit formam serui accipiens: & factus obediens patri usque ad mortem: mortem crucis. & propterea donauit ei nomen super omne nomen: ut saluaret sibi credentes dextera sua: &

Super Esaïam.

sua: & indignatio eius quæ erat aduersarios dei: & populum liberaret. Sine erant credentes in brachio suo: & furorem suum ultra non distulit. Deduxitq; sanguinem eorum in terram uel dæmonū

Vel certæ sanguinem iudæorum: pro quo cæteri interpretes contentionem transfulerūt.

Qui omni studio nitebantur ut uinctum populum non dimitterent.

C Misericordiam domini recordabor. Laudem domini super omnibus quæ reddidit nobis dominus: & super multitudinem bonorum domui israhel quæ largitus est eis secundum indulgentiam suam: multitudinem misericordiarum suarum. LXX.

C Misericordie dñi recordatus sum: nirtutes domini in omnibus quæ reddidit nobis dñs: iudex bonus domui isrl. Retribuet nobis secundū misericordiā suā: & secundū multitudinē iustitiæ suæ.

C Finito ut nos arbitramur primo: ut pleriq; æstimant secundo saluatoris aduentu: in quo sub auditu iudicantis immo pugnantis. Suosq; & populi sui aduersarios trucidantis. Cruētus uictorq; describitur. Incipit alia

In qua ex persona populi propheta loquitur. Enarrans beneficia in se dei & sui cordis duritiam: ob quam & hierusalem incēdio: & israhel captiuitati traditus sit. qđ iudæi ad babylonica referunt tempora. Nos autem ordine & ratiōe monstrauius: de præsentī dī ci tempore in quo romanis seruiunt: & excluso israhelē: gentiū turba successit. Curramus igitur p singula orationis membra & ea ne lacrimosa sit expositio breuiter differamus: præstus pondere malorum in nullo alio nisi in dei misericordia spem habeo: qui facit misericordiā in milia diligentib⁹ se. Et extendit misericordiam suam his qui cognoscunt eum. Ex quo ostenditur diligentibus se: & cognoscentibus deum: misericordiam domini subuenire. Non est enim uolentis: neq; currentis: sed miserentis est dei. Et nisi dominus ædificauerit domum & custodierit ciuitatem: in uano uigila uit qui ædificat & custodit eam. Ipse enim uirtutem tribuet ut faciamus fortitudinem & possimus dicere. Fortitudo mea & auxilium & refugium meum in die malorum meorum. Quæ in præsentī loco non pro uitis atq; peccatis: sed pro angustis debemus accipere: quod autem iuxta septuaginta sequitur. Virtutes domini in omnibus quæ retribuit mihi. Pro quo in hebraico laudes domini continentur: signa intelligamus atq; miracula. Pro quibus ponuntur sæpe uirtutes: ut ibi gloriam meam alteri non dabo: nec uirtutes meas sculptilibus. Et alibi. Virtutes eius in insulis nuntiabunt: uel gentibus totius mundi: uel ecclesiis: quæ firma molæ fundatæ sunt: & feriuntur: potius quam subuertuntur. Interdum uirtus nequaquam pro fortitudine accipitur atq; miraculis: sed pro conuersatione bona ut illud est apostoli petri ministrantes in scientia uestra uirtutem: & paullī qua uirtus: & si qua laus. Iuxta quod & in alio loco dicitur. Melior est sterilitas cum uirtute prior uirtutis intelligentia deo secunda hominibus conuenit. Pro eo quod nos interpretati sumus. Super omnibus quæ reddidit nobis dominus. Quod potest & in bonam & in malam partem accipi symmachus manifestius in bonorum posuit retributione dicens: pro omnibus in quibus benefecit nobis: Et pro multitudine bonitatis quam super domum israhel exercuit. Pro quo septuaginta trāsulerūt. Dñs iudex bonus domui israhel retribuit nobis s̄m mīaz suā & s̄m multitudinē iustitiæ suæ. Hoc autem non potest dicere nisi ille qui intelligit iustæ sustinere quæ patitur. Deniq; in septuagesimo secundo psalmo cuius exordium est. Quam bonus israhel deus: his qui recto sunt corde. Loquitur propheta ex persona eorum: qui dei iudiciis perturbantur. Mei autem pœne moti sunt pedes pœne effusi sunt gressus mei: pacem peccatorum uidentis. Et cætera usq; ad finem psalmi. Vnde apostolus paulus qui dominum iudicem bonum iustumq; cognouerat loquitur confidenter: reposita est mihi corona iustitiæ quam reddidit mihi iustus iudex. Non autem mihi: sed & omnibus qui diligunt aduentum domini & saluatoris nostri. Nec est inter bonum & iustum ut heretici uolunt ulla distantia: eodem scribente. Ergo lex sancta est: & mandatum sanctum & iustum & bonum. Ut uidelicet bonitas in genere: & iustitia intelligatur in specie. Quamobrem scribit ad romanos. Vix enim pro iusto quis moritur. Nam pro bono forsitan quis audeat mori?

C Et dixit: Verumtamen ppl's me⁹ ē. Filij non negantes: & factus est eis saluator in omni tribulatione eorum: non est tribulatus & angelus faciei eius saluabit eos in dilectione sua: & in indulgentia sua. Ipse redemit eos & portauit eos: & leuauit eos cunctis diebus seculi. Ipsi autem ad iracundiam prouocauerunt: et afflixerunt spiritum sancti eius: & conuersus est eis in inimicum: & ipse debellauit eos. LXX.

C Et dixit. Non populus meus filij nequaquam reprobabunt. Et factus est eis i salute ex omni tribulatione eorum: non legatus neq; angelus sed ipse saluauit eos: quod diligeret illos: & parceret eis: ipse redemit eos: & suscepit illos: & exaltauit oib⁹ dieb⁹ seculi. Ipsi at non crediderunt & exacerbauerūt spūm sctū eius: cōuersus ē eis i inimicū: ipse pugnauit contra eos.

C Vbi nos interpretati sumus in omni tribulatione eorum non est tribulatus quod hebraicæ dicitur lo. Et est negantis aduerbium pro non legi potest & ipse ut sit sensus in omni tribulatione eorum ipse est tribulatus: id est deus: ut non solum peccata: sed & tribulationes nostras ipse portaret. Ipse enim infirmitates nostras portat: & pro nobis dolet. Porro. lxx. posuerunt. Aliud quod in hebraeo non habetur. Non legatus neq; angelus: sed ipse saluabit eos. De quo i suo dicemus loco. Dixit igitur deus qui iustus est iudex domui israhel. Et austeritatem iustitiæ clementia mitigat iudicā

tis. Genui quidem filios & exaltaui: & ipsi sprauerunt me. Verumtamen quia populus sunt: & semel filii nominati: non peribunt imperpetuum. Si me spernere & negare desierint: sentient saluatorem qui in omni tribulatione eorum ipse tribulatus est siue non est tribulatus: ut parumper eos desereret: & nudatos auxilio suo cogeret ad rogandum. Vel certe nequaquam tribulauit eos: sed econtra ceteris persequentibus adiutor fuit. Misitq; angelum suum qui eos de periculo liberaret: aut iuxta septuaginta: non per angelos & prophetas & alios sanctos viros saluare uoluit populum suum. Verum ipse descendit ad oues perditas domus israhel: ut ouem morbidam suis humeris reportaret & dragmam quae perierat inueniret. Et luxurioso filio reuertenti latus occurreret: propter qd sponfa dicit in cantico canticorum. Osculetur me osculis oris sui. Nequaquam per patriarchas moysen & prophetas: sed meum corpus assumat in mea carne uersatur. Verbum caro fiat & sic osculetur me habitans in me ut sit hemmanuhel. Nequaquam igitur ut legatus: nec ut angelus: sed ipse saluabit eos qui recaperunt salutem. Non operum merito: sed caritate dei. Sic enim dilexit deus mundum: ut filium suum unigenitum daret. & omnis qui crediderit: eum non pereat: sed habeat uitam aeternam. Quod si prudens lector tacita cogitatione responderit: quare multi non sint saluati si ipse saluabit eos & dilexit & pepercit filiis suis: & redemit eos sanguine suo. Suscepitq; & exaltaui ad sumptos infertur causa perspicua. Ipsi autem non crediderunt & exacerbauerunt spiritum sanctum eius. Siue sancti illius quod hebraice dicitur cadeso. Voluit itaq; deus saluare cupientes & prouocauit ad salutem: ut uoluntas haberet praemium: sed illi credere noluerunt. Alioquin de iohanne scriptum est. Fuit homo missus a deo: cui erat nomen iohannes: hic uenit & praeberet testimonium luci: ut oes crederet per eum. Nec statim in culpa est si plures credere noluerunt: sed uoluntas uenientis haec fuit: ut omnes crederent & saluarentur. Sinautem qui exasperauerit & afflixerit spiritum sanctum uel sancti eius. id est christi deum exasperat: eiusdem spiritus sanctus cum patre filioq; naturae est quam obrem apostolus praecipit. Nolite contristare spiritum sanctum in quo signati estis. Qui spiritus sanctus recedit a corpore subdito peccatis: & in peruersam animam non ingreditur sapientia. Vnde & dauid conscientia peccatorum ne spiritum sanctum perderet praecabatur dicens. Et spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Ut autem sciamus omnem qui exasperat spiritum sanctum deum offendere. Et de amico inimicum & hostem fieri petrus apostolus significantius in apostolorum actibus loquitur. Quare conuenit uobis mentiri spiritui sancto: non estis hominibus mentiti sed deo. Ille est spiritus sanctus de quo in euangelio dominus dicebat. Si diligitis me mandata mea seruare: & ego petam patrem & alium paraclitum dabit uobis: ut sit uobiscum in sempiternum. Spiritum ueritatis. De quo & in sapientia repperimus: quae nomine salomonis scribitur. Sanctus enim spiritus disciplinae fugiet dolum: & recedet a cogitationibus stultis.

Et recordatus est dierum seculi moysi populi sui. Ubi est qui eduxit eos de mari cum pastore gregis sui: ubi est qui posuit in medio eius spiritum sancti sui. Qui eduxit ad dexteram moysen brachio maiestatis suae: qui scidit aquas ante eos ut faceret sibi nomen sempiternum: qui duxit eos per abyssos quasi equum in deserto non impingentes quasi animal in capro descendens spiritus domini ductor eius fuit: sic adduxisti populum tuum ut faceres tibi nomen gloriae. LXX.

Et recordatus est dierum antiquorum qui eduxit de terra pastorem ouium. Ubi est qui posuit eis spiritum sanctum: qui eduxit de terra moysen brachio gloriae suae. Sic adduxit populum suum per ualidas aquas in conspectum eius: ut faceret sibi nomen sempiternum. Adduxit eos per abyssum sicut equum per solitudinem & non laborauerunt. Et sicut iumenta per capum descendit spiritus a domino: & dux eorum fuit: sic adduxisti populum tuum ut faceres tibi nomen gloriae.

Dominus qui de protectore factus est aduersarius populi iudaeorum: qui ad iracundiam prouocauerunt spiritum sanctum eius: & debellauit eos. Ipse recordatus est antiquorum dierum: quando pro eis moyses in heremo depracatus est dicens. Aut dimitte eis hanc noxam: aut si non facis dele me de libro tuo quem scripsisti. ueteris igitur isaia recordatus est historiae & dicit. Ubi est ille moyses qui eduxit eos de rubro mari: ubi est pastor ouium: ubi ille qui cum ceteris pastoribus gregis domini laborauit. Qui impetrauit & posuit spiritum dei oratione & precibus suis in grege domini. Aut certe ita intelligendum: ubi est illa clementia domini qua quondam misertus est populo suo. Ut spiritus quoq; sancti eis gratiam tribueret: qui eduxit in dexteram partem non in sinistram moysen seruum suum brachio maiestatis suae: qui scidit aquas ante eum ut faceret sibi nomen sempiternum: ut usq; in praesentem diem illius potentia narraretur. Duxit enim populum suum per imensas aquarum abyssos quasi equum per solitudinem & iumenta per planum: & spiritus domini ductor eius fuit: id est gregis domini: spiritum autem hic angelum debemus intelligere: qui ductor fuit populi israhel. Iuxta illud quod scriptum est. Qui facit angelos suos spiritus: & ministros suos igne uret. Et in epistola ad hebraeos. Isti sunt administratorii spiritus: qui mittuntur in ministerium: propter eos qui possessuri sunt salutem. Consideremus illud quod in actibus apostolorum scribitur. Spiritus domini rapuit philippum: & non uidit eum ultra eunuchus. An super angelos debeamus accipere. Sunt qui angelum in spiritu sancto haec fecisse testentur. Manifesta percurramus ut in obscurioribus imoremur.

Atende de celo: & uide de habitaculo sancto tuo: & gloriae tuae. Ubi est zelus tuus & fortitudo tua: multitudo

Super Esaiam.

multitudo viscerum tuorum: & miserationum tuarum super me continuerunt se. Tu enim pater noster: & abraham nesciuit nos: & israel ignorauit nos. Tu domine pater noster redemptor noster a seculo nomen tuum.

LXX.

¶ Conuertere de celo & vide de domo sancta tua: & gloria tua: ubi est zelus tuus & fortitudo tua: ubi est multitudo miserationum tuarum: & miserationum tuarum qua sustinuisti nos. Tu enim es pater noster quia abraham non cognouit nos: & israel non cognouit nos. Sed tu domine pater noster libera nos a principio nomen tuum super nos est.

¶ Qui tanta populo praestitisti quae superior sermo narrauit: ut spiritus quoque tui dignos confortio duceres. Nunc quoque attende de caelo & uide opera nostra: si tamen te digna sunt. Quare auertis faciem tuam a nobis. Caelum autem dicitur habitaculum sanctum: & domus gloriae eius: iuxta illud. Caelum mihi thronus est: terra autem scabellum pedum meorum. Et in alio loco: qui habitat in caelis iridebit eos. Et ad te leuaui oculos meos qui habitas in caelo. Non quo omnipotens deus qui tenet caelum palmo: & terram pugillo ullo claudatur loco. Sed quo quod sanctiora sunt illius locus: & habitaculum esse dicantur: denique salomon qui aedificauit domum dei ad eum praecans loquitur. Caeli caelorum & terra non sufficient tibi. Et in oratione dominica dicitur. Fiat uoluntas tua: sicut in caelo & in terra. Vbi ergo sit uoluntas dei: illud est habitaculum eius & domus dei. Quod autem sequitur. Vbi est zelus tuus & fortitudo tua. Illo testimonio differamus: quod per hezechiel ad hierusalem dicit deus: quae secuta fuerat amatores suos. Iam non irascar tibi: & zelus meus recessit a te. Et est sensus. Quia peccauimus & nos odisse coepisti. Recessit a nobis zelus tuus: qui non recedit quando loquitur: qui per zachariam zelatus syon & hierusalem zelo magno: unde & in consequentibus ait. Et irascar super gentes quae congregatae sunt aduersum eam in circuitu. Recedente autem zelo recedit & fortitudo dei: & paternorum viscerum superatur affectus. Dum magnitudine peccatorum. incredibilis dei clementia uincitur: ut contineat se super auxilio meo: qui me operatum uidere non poterat. Tu enim inquit es pater noster: qui creator es omnium. Nescit nos abraham: & ignorat israel: quia te offendimus: nec cognoscunt filios quos a deo suo intelligunt non amari. subita nascitur quaestio. Quare abraham & israel hoc est iacob posuerit: & ysaac nomen tacitum sit? ad quod respondebimus principio & fine posito etiam media nominari. Siue ita abraham de genitibus uocatus ad fidem est: & pro qualitate prioris & consequentis conditionis mutationem sortitus est nominis. Iacob quoque ut appellaretur israel multo ad id labore peruenit. Abraham tres habuit uxores: & iacob quattuor: ysaac uero ab initio usque ad finem nomen possedit antiquum: & ecclesiae indicans castitatem una fuit uxore contentus. Isti igitur qui praecantur de peccatoribus commutationem in meliorem statum eorum assumunt similitudinem quibus laeta post tristitia successerunt. Hoc autem est omne quod postulant ut quia pater eorum est: & hoc eos dignatus est nomine non obliuiscatur filiorum suorum: ne per ipsos nomen dei blasphemetur in gentibus.

¶ Quare errare nos fecisti in uis tuis indurasti cor nostrum ne timeremus te? Conuertere propter seruos tuos tribus hereditatis tue: quasi nihil possederunt populum sanctum tuum hostes conculcauerunt sanctificationem tuam: facti sumus quasi in principio: cum non dominareris nostri: neque inuocaretur nomen tuum super nos.

LXX.

¶ Quare seduxisti nos domine de uia tua sancta indurasti corda nostra ut non timeremus te? conuertere propter seruos tuos: propter tribus hereditatis tue: ut modicum possideamus montis sancti tui: aduersarii nostri conculcauerunt sanctuarium tuum: facti sumus quasi a principio cum non dominareris nostri: neque inuocatum est nomen tuum super nos.

¶ Epistolam quam scribit paulus ad corinthios: cum ad unius scribatur populum ciuitatis pro uarietate habitantium: id est sanctorum & peccatorum nunc laudat eos: nunc corripit: nunc docet: nunc reprehendit: prouocat ad continentiam nuptias non recusat. Retrahit ab ydolatria instruit resurrectionem. bigamia porrigit manum: ne locum tribuat fornicationi. Hoc diximus: ut praesens quoque capitulum quod omne ex populi deum praecantis oratione contextitur: uel iustorum intelligamus esse uel peccatorum. Et nunc laudare dominum: nunc mouere domino quaestionem. & suam culpam referre in deum. Vnde & post caetera etiam hoc loquuntur. Quare errare nos fecisti domine de uis tuis: uel seduxisti nos de uia tua. Indurasti cor nostrum ne timeremus te. Non quo deus erroris causa sit & duritiae: sed quo illius patientia nostram expectantis salutem dum non corripit delinquentem causa erroris duritiaeque uideatur: unde quibusdam uehementer iratus a percutiendo manu suspendit & loquitur. Non uisitato super filias uestras cum fuerint fornicatae: & super sponas uestras cum adulterauerint. Flagellat enim omnem filium quem recipit: & ad hoc percutit ut emendet. Denique quod nequaquam filiorum uocabulum perdiderunt: sed per poenas retrahuntur ad poenitentiam. dicit de eis: uisitabo in uirga iniquitates eorum: & in flagellis peccata eorum: misericordiam autem meam non auferam ab eis. Est enim tristitia quae ducit ad uitam: & est quae ducit ad mortem: unde peccator loquitur in psalmo. Declinare fecisti semitas nostras a uia tua: & humiliasti nos in loco afflictionis: & per quadraginta annos errat populus in deserto: ut prioris uia non inueniat: nec ad aegyptios reuertatur. In osee quoque sepiuntur semitae hierusalem: & clauduntur spinis: ne sequatur amatores suos: & nesciat itate

cōpūssa reuertatur ad uigē suū pristinū. Et pharaoni dicitur deus indurasse cor ne dimitteret popū eīus: & ut decē plagis affligeretur. Quā quæstionē diligētissime paulus differit ad romanos. Et nos in quodā ope p̄strinximus: cōuētere ait dñe si cōuēte nos: propter seruos tuos abraham: & israhel qui nō cognouerunt nos: uel quos eē in populo credimus. Quasi ad nihil enim & absq; ullo labore populum tuū sanctū possederunt aduersarii nostri. Siue conuēte nos ut iuxta. lxx. paululū possideamus montis sancti tui: quia totum montem tuū possidere non possumus. Vt cum partem habuerimus ueniamus ad plenitudinē eius: & cōtemplemur gloriā unigeniti a patre pleni gratiæ & ueritatis. De quo in hoc eodem propheta dicitur. In nouissimis diebus manifest⁹ erit mons dñi de eo aut quod supra positum est. Quare errare nos fecisti: quo sensu accipiendū sit: plenissime docet hieremias. Seduxisti me dñe & seductus sum. Tenuisti & posuisti. Dū enim mihi clementiā polliceris: & quasi misericors pater dissimulas duritiā: & artifex medicus abscondis ferrum acutissimū: ne egrotantem terreas antequā cures fecisti me negligentem: propter q̄ & de hierusalem dicit deus. Ecce ego seducā eos: & ponam eā quasi desertū: & statuā eā sicut terrā absq; aquis & loquar ad cor eius: & dabo possessiones eius inde & uallem achor ad aperiendā intelligentiā: cōsideramus ordinē singulorū: seducit eā & facit esse desertā: & absq; aqua ut uirtutum patiatur sitim. Quæ postquā dixerit. Sitiuit in te anima mea: quā multipliciter tibi & caro mea. Tūc loquetur ad cor eius: & lugentē consolabitur. Et dabit ei possessionē inde hoc est de pœnitētiā & de mœrore qui operatur salutē & humilitatē cōturbati cordis eius: hoc enim interpretatur uallis achor. Aperite intelligentiam: ne ignoret creatorē suū. Hostes ait nostri conculcauerunt sanctuarium tuū. Aut dubiū qn templum significet. Quod uictores calcuere romani: & facti sumus sicut in principio antequā uocaremur in abraham. Et dum essemus in ægypto non habentes deum: nec reges: nec principes: nec prophetas: nec legem mandatorum dei: quæ omnia post passionem completa sunt domini hodieq; complentur. Dicentibus enim illis. Sanguis eius super nos & super filios nostros. Manet maledictio sempiterna: & non dominatur eorum deus. Neq; inuocatur nomen illius super eos: dum nequaquam dei populus nuncupatur.

CAPITVLVM. LXIII.

Mtinam disrumperes celos & descenderes: a facie tua montes defluerent sicut exustio ignis tabescerent aque arderent igni: ut notum fieret nomen tuū inimicis tuis a facie tua gentes turbarentur: cum feceris mirabilia nō sustinebimus. Descendisti: & a facie tua montes defluerunt.

LXX.

Si aperueris celum tremor apprehendet: & montes liquefcēt sicut cera a facie ignis liquefit: & cōburet ignis aduersarios: & manifestum erit nomē tuū aduersariis: a facie tua gentes turbabuntur: cū feceris gloriosa tremor apprehendet montes.

Quoniam hostes nostri conculcauerunt sanctuariū tuū. Et facti sumus quasi in principio: quando nō inuocabatur nomē tuū super nos. Propterea depcamur & dicimus utinam disrumperes celos & descenderes: & q̄ semper promitteris tua aliquando promissa cōpleres. Hoc aut eo tempore dicebatur: qn nec dum saluator aduenerat: nec de utero uirginali naturæ nostræ atq; substantiæ assumptus erat hominē quē saluaret: ut qui portatur imaginē sup̄ cælestis. Quod si faceres inquit: & aperirentur cæli siue cælū ad aduentum maiestatis tuæ. Montes defluerent uel tremor apprehenderet montes: & cōsumerentur sicut cera a facie ignis cōsumitur: & hezechiel aperti sunt cæli: & uidi uisiones magnas. Et moyses in deuteronomii benedictionibus ip̄ratur. Aperiet tibi dñs thesaurū suū optimū bonū cælū: ut det tibi benedictionē. Et in euāgelio baptista iohānes uidisse narratur cælos apertos: & spūm sanctū super dñm in specie colūbæ descendente. Montes autem qui aduentū dñi de quo scriptum est. Deus ignis consumens instar cære cōsumuntur: & liquefient. aduersariæ potestates sunt: & omnes qui se erigunt aduersum scientiā dei. De quibus & in nonagesimo sexto psalmo canitur. Vidit & cōmota est terra. Montes liquefacti sunt sicut cera a facie dei uniuersa terra. Si enim tu descenderes: & tua promissa compleres. Tabescerēt iuxta symmachum aquæ maris: & oēm falsuginem earū ignis ille cōsumeret. De quo & in alio psalmo scriptū est. Sicut defecit fumus deficiant: sicut consumitur cera a facie ignis: sic pereant peccatores a facie dei. Et hoc notandū quod cum aquæ maris diuino fuerint igne consumptæ. Tunc notandum fiat nomen dei saluatoris inimicis eius. De quibus in sexagesimo septimo psalmo dicitur: lingua canum tuorū ex inimicis ab ipso. ut quem beneficiis nō senferāt urbis suæ subuersione: & propria captiuitate cognoscāt: & a facie illius gentes turbabuntur: siue ut significatius in hæbraico dicitur: mouebūtur ut qui pri⁹ immobiles erant ueniant ad salutem: cumq; mirabilia fecerit & ostenderit signa in euāgelio quæ quondā ostendit in ægypto & in solitudine confitebuntur se gloriā aduentus eius ferre nō posse: siue quod tremor apprehenderit montes: pulchre quæ iuxta hæbraicum quasi exauditi essent qui supra fuerant depræcati. Utinam disrumperes celos & descenderes a facie tua: montes defluerent postea inferunt. Descendisti: uerbum caro factum est & habitasti in nobis uere emanuel quod interpretatur nobiscum deus. Et ideo a facie tua omnes montes defluerunt. De quibus supradiximus: hæbraei hunc locū ita edisserunt. sic comburet ignis iniquos: quō aquæ feruēt ignis ardore. Amasim. enī non consumptionē: & talem ut cæteri interpretati sunt: sed iniquos intelligi uolunt.

A seculo

Super Esaiam.

TA seculo nō audierunt: neq; auribus perceperunt oculus non vidit deus absq; te que prepa-
rasti expectātib; te. **O**ccurristi letanti & faciēti iustitiā: in viis tuis recordabūtur tui. **LXX.**

TA seculo nō vidimus neq; oculis nostris valebunt deus absq; te: & opera tua que facies expe-
ctātib; misericordiā occurrit enim facientibus iustitiam: & vias tuas recordabuntur.

Paraphrasim huius testimonii quasi hebræus ex hebræis assūm̃ apostolus paulus de autēticis li-
bris in epistola quam scribit ad corinthios: nō uerbum ex uerbo reddens quod facere oīno contē-
dit: sed sensuum exprimens ueritatem. Quibus utitur ad id quod uoluerit roborādum. Vnde apo-
chriphorum deliramenta conticeant: quæ ex occasione huius testimonii ingeruntur ecclesiæ xp̃i.
De quibus uere dici pōt: quod sedeat diabolus in insidiis cū diuitibus in apochriphis: ut interfici-
at innocentē. Et iteꝛ insidiatur in apochripho ut interficiat innocentē: & iterum insidiatur in apo-
cripho rectos corde. Ascensio enim esaiæ: & apochalipsis heliæ: hoc habent testimonium: & p̃ hāc
occasionem multaq; huiusmodi spinæ: & maximæ iustianiz deceptæ sunt mulierculæ onera-
tæ peccatis quæ ducuntur desideriis uariis semp̃ discētes: & nunquā ad scientiam ueritatis perue-
nientes: ut basilidis balsamī atq; thesauri barbeloniis quoq; & leusibore ac reliquorū nominū por-
tenta susciperent. De qbus diligentissimæ uir apostolicus scribit hiereneus ep̃s lugdunēsis & mar-
tyr multaq; origines explicans hæreseon: & maximæ gnosticoꝝ qui per marcum ægyptum gallia-
rum primum circa rhodanum dein hispaniarum nobiles fœminas decoeperunt. Miscentes fabu-
lis uoluptatem: & imperitiæ suæ nomen scientiæ uindictantes. Quod autem dicit populus in præ-
fenti hoc est nūquam se nec auribus nec oculis cognouisse: quæ deus sanctis suis præparet i future:
quod occurrat his qui faciunt iustitiam: & uiarum illius recordantur. Porro iuxta. lxx. dicunt se nū-
quam deum alium cognouisse præter eum qui uere deus est: nec alterius talia opera tantaq; uidis-
se quæ facturus sit his q̃ expectent misericordiā eius. Faciantq; iustitiam & uiarū illius recordentur.
Et quomodo scriptum est. Deum nemo uidit unquam. Et iterum nemo uidet faciē meam & uiuet:
ergo deus nequaquā sermonibus explicatur: nec oculis contemplabilis est. Sed ab his uidetur de q
bus scriptum est: beati mundo corde qm̃ ipsi deum uidebunt.

Ecce tu iratus es & peccauimus: in ipsis fuimus semper: & saluabimur & facti sumus ut imūn-
dus: omnes nos quasi pannus menstruatus vnīuerse iustitiæ nostre. **E**t cecidimus quasi folium
uniuersi: & iniquitates nostre quasi uentus abstulerunt nos. **LXX.**

Ecce iratus es & omnes peccauimus idcirco errauimus: & facti sumus quasi immundi oēs
nos: ut pannus sedentis omnis iustitia nostra: & defluximus quasi folia propter iniquitates no-
stras. Sicut uentus auferret nos.

Ordo præposterus. Non quia tu iratus es: sed quia nos peccauimus tu iratus es: & quia peccanti-
bus nobis iratus es domine. Propterea errauimus: & rectam reliquimus uia: siue iuxta hæbraicum
qui semper fuimus in peccatis tua tñ saluabimur misericordia. Qui per nos inmūdi sumus: & q̃
quid uidemur habere iustitiæ: panno sedentis: siue menstruata mulieris comparatur: pro quo the-
odotion ipsum uerbum hæbraicum posuit: & dim. quod symmachus interpretatus est
idest parientium. Aquila. hoc est testimonioꝝ: quando sanguis in primo coitu ma-
ritali uirginis approbatur. Et defluximus inquit quasi folia de arboribus quæ ppter iniquitates no-
stras uentorum flatibus disperguntur. In quo considerandum quod iustitia quæ in lege est ad cō-
parationem euangelicæ puritatis imunditia nōminetur. Et enim non ē glorificatus qd̃ prius glori-
ficatum fuit: propter excellentem gloriā. Vnde & apostolus paulus qui secundū iustitiam quæ in
lege est uniuerſa compleuerat. Dicit se oīa duxisse pro dāno ut christū lucrificaret propter eminen-
tē sciētiā dñi nostri iesu xp̃i. Propter quē cūcta arbitratur q̃li stercore ut xp̃m lucrificaret: & iuenia-
tur in eo nō habēs suam iustitiā q̃ ex lege ē sed p̃ fidē xp̃i q̃ ē ex deo iustitia ē enim iustus q̃ perit in
iustitia sua. Si post euangelii ueritatē umbras uelit exercere legales. Et nō iuste quod iustū perseq̃.
unde iuxta sapientissimū salomonem. Oīs uir uidetur sibi iustus cū i lege uersatur: ad quos dñs lo-
quitur in euāgelio. Vos estis q̃ uos metipsos iustificatis corā hoīb;: qd̃ paulus fugiēs ait. Nihil mi-
hi conscius sum: nec tamen in hoc iustificatus sum: expecto aut̃ dei iustitiā. De qua salomō loquitur:
intelligite iustitiā uerā. Ergo est alia iustitia quæ nō hēt ueritatē: & hæc est uera iustitia de qua rur-
sum in euangelio dicitur: beati qui esuriūt iustitiā. quā multi pphetæ & iusti desiderauerūt uidere
& nō uiderunt. Abrahā aut̃ uidit istā iustitiā: & lætatus est. Nequaquā sequēs occidētē litteram: sed
sp̃m uiuificantē: nec miꝛ hoc de hoīb⁹ dicere. Cū astra quoq; dei iustitiæ cōparata nō sint mūda:
& aduersum angelos suos puersum quid excogitauerit: si q̃s igitur post euangeliū xp̃i: & aduen-
tū filii dei pedagoga legis obseruat ceremonias: audiat populū cōfidentē qd̃ oīs illa iustitia pāno
sordidissimo cōparatur: cui & hester diadema suū qd̃ erat regiæ potestatis insigne cōparat: qd̃ ne-
quaquā uolūtate: sed necessitate portabat. Tu scis necessitatē meā: qm̃ detestor signū sup̃ caput meū i
diebus ostensionis meæ abhominor illud sicut pānū mēstruatū: nec porto in diebus quietis meæ.

Non est qm̃ inuocet nomen tuum: qui consurgat & teneat te. Abscondisti faciē tuam a no-
bis: & illisisti in manu iniquitatis nostre. **LXX.**

Et non est qui inuocet nomen tuum: & qui recordatus apprehendat te. Quoniam auertisti fa-

ciem tuam a nobis: & tradisti nos propter iniquitates nostras.

¶ Quia instar foliorum de arboribus fluximus: quæ uentus arefacta dispergit. Propterea nullus inuentus est qui inuocaret nomen tuum: & cõsurgens de ruina iniquitatum suarum apprehenderet uel teneret te diceretque cum sponsa inueni quem quesituit anima mea. Tenebo eum: & non dimittam illum. Ventus in scripturis tripliciter ponitur. Aut in tẽtationum magnitudine: aut in peruersitate doctrinæ: aut simpliciter uentus quo nubila congregantur: & aer in nubes cogitur. De tẽtationibus illud est euangelicũ. Venerunt flumina flauerunt uenti & impegerunt in domũ illam: & non potuerunt subuertere eam: quia super petram stabili erat mole fundata. De peruersitate doctrinæ: ut nõ circũferamur omni uento doctrinæ in malitiã hominum. De uento simpliciter: & nõ poterant nauigare erat enim uentus contrarius. Nõ quo & hoc nõ possit sentire tropologice: sed quo præsentis sensui tẽm similitudinem præbeat: auertente enim dño faciem suam a nobis allidimur in manu iniquitatis nostræ. Siue tradimur tẽtationibus propter peccata nostra. Ex quo discimus quod & iniquitas manus habeat: & omnia peccata quæ nos fortiter strictos tenere desiderant. Vnde & in manu linguæ mors & uita est: & sanctus præcatur. Ne ueniat mihi pes superbiæ. Nos autem quia auertit dominus faciem suam a nobis. Sciens illud quod scriptum est. Omnis qui inuocauerit nomen dñi saluus erit. Inuocemus nomen eius atque dicamus. Peccatũ meum notum feci: & iniquitatem meam nõ operui. Dixi pronuntiabo aduersum me iniquitatẽ meam dño: & tu dimisisti impietatem cordis mei. Et statim habebimus dominum respondentem. Deleui sicut nebulam iniquitates tuas: & sicut nubem peccata tua atque dicimus. Ostende faciem tuam & salui erimus: ut nequaquã simus serui peccati: sed serui tui omnis enim qui facit peccatum seruus eius est.

¶ Et nunc dñe pater noster es tu: nos uero lutum: & fictor noster tu: & opera manuum tuarum omnes nos: ne irascaris dñe satis: & ne ultra memineris iniquitatis nostræ. Ecce respice populum tuum? oēs nos ciuitas sancti tui facta est deserta syon deserta facta est hierusalem desolata domus sanctificationis nostræ: & glorie nostræ ubi laudauerunt te patres nostri: facta est in eruptione ignis: & omnia desiderabilia nostra uersa sunt in ruinas. Nunquid super his continebis te domine: tacebis & affliges nos uehementer. LXX.

¶ Et nunc dñe pater noster tu: nos autem lutum opera manuum tuarum oēs nos: ne irascaris nobis inimicis: & ne in tẽpe memineris peccatorum nostrorum: & nunc respice quoniam populus tuus: oēs nos: ciuitas sancti tui facta est deserta syon. Quasi solitudo hierusalem in maledictione domus sanctuarii nostri: & glorie cui benedixerunt patres nostri. Facta est igne combusta: & oĩa gloriofa nostra conciderunt. Et super omnibus his sustinebimus te dñe: & tacuisti & humiliasti nos valde.

¶ Si nostra consideremus merita desperandum est. Si tuã autem clementiã qui flagellas omnem filium quẽ recipis audemus præces fundere. Tu enim pater noster qui dignatus es dicere filius primo genitus meus israel. Et quãquam lutum sumus & opera manuum tuarum: & fictor noster: si nec uas figulo ualeat respondere quare sic uel sic factum sit: tamẽ scientes esse nos filios audemus dicere: ne irascaris dñe satis: nõ iram uitamus: nec ultra patientiã tuã querimus: per quã thesaurizabimus nobis in die ire sed hoc quod sumus? ne irascaris nobis satis: ne tempore ultionis atque uindictæ memineris iniquitates nostras. Sed magis respicias populum tuum: qui quondam tuus appellatus est populus. Et ciuitatis sanctuarii tui miserearis in qua inuocatum est nomen tuum. Quæ ciuitas appellatur syon & hierusalem: quæ fluminis ipsetus lætificat. In qua quondã fuit specula uirtutũ & pacis contẽplatio. Domus quoque tua idest templũ sanctificationis nostræ & gloriæ in qua laudauerunt te patres nostri in ruinas & cineres concidit: & incendio uastante deleta est: ut nequaquã in ea offerantur uictimæ. Nõ pasca calebretur: nõ quicquã fiat de cerimoniis quibus tu fieri pcepisti: sed oĩa desiderabilia nostra uersa sint in ruinas. Cũ hæc igitur ita se habeant: nunquid dñe super his continebis misericordiã tuã & tacebis aduersariis blasphemantibus: & affliges nos atque humiliabis. Nõ more solito: sed nimis quæ oĩa iudei assyriorum & babyloniorum tẽporibus putant esse cõpleta: nos autem iuxta ea quæ ex psona saluatoris sequuntur. Apparui his qui nõ interrogabãt: inuentus sum ab his qui me nõ querebãt: ad tempus romanæ uictoriæ uniuersa referimus: quæ iosephus iudaicæ scriptor historiæ septem explicat uoluminibus. Quibus ipse posuit titulum captiuitatis iudaicæ idest. & superfluum est ea sermone differere: quæ oculis pateant: cum oĩa desiderabilia eorum uersa sint in ruinas: & templũ toto orbe celebratũ in sterquilinum urbis nouæ quæ a conditore appellatur helia: & in habitaculũ transierint noctuæ. frustra quæ cotidie dicunt in synagogis suis. Super his oĩbus dñe sustinebimus & affliges nos atque humiliabis uehementer: possumus hæc referre ad ecclesiã uel ad sancti uiri animã quæ rectæ appellari põt specula & uisio pacis: quoniam pater & filius & spūs sanctus habitauerit in eã sin uero uitio uel nostro uel populi huiusmodi syon a domino fuerit derelicta. Statim patebit incendio ignitarum diaboli sagitarum. Omnes enim adulterantes: quasi clibanus corda eorum. Et expulso pudicitie frigore libidinis in templo dei flamma crassabitur. Ut quicquid in nobis gloriosum prius & inclitum fuerit corruat deleatur & pereat. Et impleatur illud quod in psalmis dicitur: combusserunt igni sanctuarium tuum prophanauerunt in terra tabernaculũ nominis tui. Quod solus potest ille restringere de cuius uentre fluunt aquæ uiuentes flumina.

EXPLICIT

Super Esaiam.

EXPLICIT EXPLANATIONVM IN ESAIAM

LIBER. XVII. INCIPIT LIBER. XVIII.

VO deicesimus in esaiam immo extremus liber tuo filio eustochiū & sanctæ matri tuæ paulæ nō dedicatur. Vt q̄s pari honore suspexi: aqua cōmemoratione nunc recolā. Præsertim cū & illa dū uiueret hoc opus tecum crebrius postularit. Et uir eruditissimus frater tuus pammachius: & tūc & postea frequentibus scriptis cogere nō destiterit: mihiq; & præsentium amicorū & absentium: uirorūq; ac fœminarū in xpo dormientiū eadem religio sit: id est animorum caritas nō corporū. Nec ignoro quāta inter homines sententiæ diuersitas sit. Nō dico de mysterio trinitatis cuius recta confessio est ignorantia scientiæ: sed de aliis ecclesiasticis dogmatibus de resurrectione scilicet: & de animarum & humanæ carnis statu. De repromissionibus futuro: quomodo debeāt accipi: & quæ ratione intelligenda sit apocalipsis iohannis: quā si iuxta litteram acci-

pimus iudaizādū est. Si spūaliter ut scripta ē differem? multoq; uetere uidebimur opiniōib; cōtra ire: latino: tertulliani uictorini lactāti: græco: ut ceteros p̄mittā. Hirenei t̄m lugdunēsis ep̄i faciā mētionē: aduersum quē uir æloquētissimus dionysius alexādrinæ ecclesiæ p̄fex elegantē scribit lib; irridēs mille annorū fabulā: & aureā atq; gēmarā i terris hierusalē. Instauratiōē tēpli: hostiarū sanguinē: oriū sabbati: circūcisiōis iniuriā: nuptias partus: liberorū educationē: apulay de litias: & cunctarū gentiū seruitutē: rursusq; bella exercitus: ac triūphos & superatōrū necēs mortēq; cētenarii peccatoris. Cui duobus uoluminibus rōdit apollinaris. Quē nō solū suæ sectæ hoies: sed & nostrorū in hac pte dūtaxat plurima seqtur multitudo: ut p̄saga mēte iā cernā q̄torū in me rabies cōcitāda sit. Quibus nō inuideo si t̄m amat terrā: ut i regno xpi terrena desiderēt: & post ciborū habūdātiā gulæq; ac uētris ingluuiē quæ sub uētræ sunt q̄rat. De q̄bus apostolus paulus. Esca inquit nētri & uēter escis. Deus aut̄ hūc & illa destruet. Et nō ē regnū dei cibus & potus: & dñs atq; saluator. Erratis inq; nesciētēs scripturas neq; uirtutē dei. In resurrectionē enī neq; nubēt neq; nubentur: sed erūt similes angelorū. Nec hæc dicēs aufero corporū ueritatē. q̄ icorrupta & imortalia resurrectionē cōfiteor. Vt mutēt gloriā nō substātiā. Sicq; recto incedēdū ē tramite ut nec ad sinistrā nec ad dexterā declinemus. i. nec iudaicū nec hæreticū sequamur errorē. Quorū alii q̄ carnis sunt: solas diligūt carnes: alii ingrati bñficio: dei hēre detrahant quod xps & natus habuit: & resurgēs. Cū enī apostoli eū putarēt spūm uel iuxta euāgeliū qd̄ hebræorū legerāt nazarenū icorpale dæmoniū: dixit eis. Quid turbati estis: & cogitatiōes ascēdūt i corda uestra? Videtis man? meas & pedes: q̄a ipse ego sum. Palpate & cernite q̄a spūs carnē & ossa nō hēt sicut me uidetis hēre. Et cū hoc dixisset ostēdit eis manus & pedes. Rursusq; thomæ locutus ē ābigēt. Infer digitū tuū huc: & uide man? meas: & extēde manū tuā & mitte in latus meū: & noli eē incredulus sed fidelis. Deniq; ad p̄bādā corporis ueritatē sumpsisse scribitur cibus quos & archisynagogi filiæ iusserat tribui quā a mortuis suscitauit: & lazarus ne resurrectio eius phātasma putaretur: Cū saluatoie narratur inisse cōtuitiū. Nō quo post resurrectionē māducemus & bibamus: ut miliarii nostri uolūt: & imortalia atq; icorrupta corpora alimoniis sustētāda terrenis sint. Alioqn ubi cibus: sequūtur & morbi: ubi morbi adhibendus est medicus: ubi medicis frequēter iteritus. Rursusq; resurrectio & noua ex integro cōuersatio: sed ut resurrectiōis fidē ciborū assūptiō cōprobaret. Hæc magnopē p̄cauem? & p̄ssius loq̄mur: sciētēs iter serpētes nobis & scorpiōes ābulādū: q̄ mordēt & feriūt i abscondito. De q̄b; & ecclesiastes. Si mordeat iqt̄ serpēs i silētiō nihil eo min? hēt q̄ occulte detrahīt: & hui? pater dauid. Sedēs aduersus fratrem tuū loq̄baris: & aduersus filiū matris tuæ pōebas scādālū. Hæc fecisti & tacui existimasti iniquitatē qd̄ ero tui similis. Arguā te & ponā cōtra faciē tuā. Vt q̄ i aliis crimināris ipse hēre docearis. Si æt̄ explanationū i pphetas displicer lōgitudo: audiat libere multo me pauciora dixisse quā regē obscuritas flagitat: & posse unūquēq; de nostra latitudīe breues sibi cōmētariolos facere: q̄ t̄n pleno intellectui nō sufficiēt. Neq; n. simplex a pphetis historia: & gestorū ordo narratur: sed enigmatū plena sunt omnia: aliudq; in uerbis sonāt aliud tenetur i sensibus: ut quæ estimaueris plana & inoffensa currere lēctione: sequentium rursus obscuritatibus inuoluantur. Verum tempus est ut finem imponam uolumini prophetalī in cuius expositionem si prolixior soliro: fuero extremis partibus cōcedendum est quas diuidere nolui: ne librorum numerus augeretur.

CAPITVLVM. LXX.

Quesierunt me qui ante me non interrogabant inuenerunt qui nō quesierunt me. Ecce ego ad gentem: que non inuocabat nomen meum. Apparui non querentibus me inuentus sum ab his: qui non me interrogabant. Dixi ecce ego in gente que non inuocauit nomen meum.

Ad orationem populi mixtā quærimoniis in qua dixerat. Quare nos errare fecisti dñe de uia tua indurasti corda nostra ut nō timeremus te: Respōdit ut iudæi uolunt deus pater ut nos probamus dominus atq; saluator: in tantum nō sum rigidus & crudelis: qui malo pœnitentiā peccatoris quā mortē: nec repello filios pœnitentes: qui tamen sui nominis seruauerint dignitate: ut etiā alienos

saluare uelim. Qui enim me nō querebant: nec dicere poterāt. Quae scripsit moyses in lege & prophetā. Inuenimus iesum: ipsis apparui. de quibus & alibi propheta testatus est. Quibus non est annuntiātū de eo audienti: & qui nō audierunt intelligent. Vos autē qui legem dei die ac nocte meditamini frustra iactatis poenitentiam cuius opera nō facitis. Vnde euangelistae & apostoli semp aduentum dñi ueteris testamēti cupientes testimoniis roborare dicebant. Ut impleretur quod dictū est per prophetā. Centurio dñm nō querebat: & audiuit a domino: neq; in israel tantā fidem inueni. Sirophenis mulier prophetarū eloquia nesciebat: & domini uoce laudatur. O mulier magna est fides tua. Regulus qui græcæ dicitur. quem nos de aula regia rectius interpretari possumus palatinum. Nō solum filii: sed uniuersæ domus suæ repperit sanitatem. Quod autē iuxta hæbraicum dicitur. Quæsierunt me qui ante nō interrogabant ad eundē sensum refertur: ut prius dei notitiā nō habentes postea querant dñm: & eum reuelatione cognoscant: qui & paulo dum ecclesiam credentium persequitur reuelatus est. Et apostolo petro ait beatus es symon bariona: quia caro & sanguis nō reuelauerunt tibi: sed pater meus qui est in cælis. Hunc querebat & moyses loquēs deo. Si inueni gratiam apud te ostēde te mihi manifeste: ut uideam te. Maiores diuitias thesauris ægypti xpi opprobrium præstolans dū retributionē desiderat futurorum: & inuisibilem deū quasi uideret animo contemplabatur. De quo & in psalmis legitur. Spes omnium finitū terræ & in mari longe: & in genesi. Ipse erit expectatio gentium. Quodq; sequitur dixi: ecce ego sum ad gentē quæ nō inuocabit nomen meū. Illi sensui conuenit: qui est misit me ad uos. Qui cum in forma dei esset nō est rapinam arbitratus æqualem se esse deo fecit sui nominis gentes xpianorum.

¶ Expādi man⁹ meas ad populū incredulū q graditur in uia nō bōa post cogitatōes suas. LXX.

¶ Expādi manus meas tota die ad populū incredulū & contradicentem: qui non ambulauerunt in uia bona: sed post peccata sua.

¶ Hoc quod supra dictum est: apparui his qui me non interrogabant. Inuentus sum ab his qui me nō querebant. Apostolus paulus scribens ad romanos cum sup gentium persona exposuisset adiecit. Ad israel autem dicit. Expādi manus meas ad populū incredulū & contradicentem. Qui cum beneficiis dñi uinceretur: & ultra hominem signa conspiceret. Loquebatur. Iste non eicit demonia: nisi in belzeub principe demoniorū. Et iterum samaritanus es tu & demoniū habes. Et rursum. Cum sis homo facis te deum. Et alibi iste homo nō est a deo qui sabbatum non custodit & multa alia quæ longum est texere. Deniq; cum ille in cruce extenderet manus ad populū non credentem & diceret. Pater ignosce eis: quod enim faciunt nesciunt: illi eregione dicebant. Vha q destruit templum: & in tribus diebus ædificat illud descendat nunc de cruce & credimus ei. Alios saluos fecit se ipsum saluum facere nō potest. De hoc & symeon in ulnis tenens paruulum prophetauit. Ecce hic positus est in ruinam & resurrectionē multorum: & in signum cui contradicetur: & romæ iudæi loquuntur ad paulum. De secta notum est nobis quod ubiq; ei contradicatur. Possumus expanfas manus: & in largitate donantis accipere quod nihil eis petētibus denegari. Sed statim & roganti leproso reddiderit sanitatem. Et cæcus a natiuitate acceperit oculos: & esurientia in deserto exceptis pueris ac mulieribus populorū saturata sint milia. Significant expanfæ manus & parentis clementiam suos filios in sinu recipere gestientis. Qui ecōtrario ambulauerunt in uia nō bona & secuti sunt cogitationes suas. Quibus dominus loquitur per prophetā. Auerte pedem tuum a uia aspera. Dilexerant enim alienos: & instar meretricis dixerāt. Vadā post amatores meos: & relinquentes uiam bonam: quæ dicit in euangelio. Ego sum uia: ambulauerūt per latam & spatiosam uia quæ ducit ad mortem: & secuti sunt cogitationes suas quas propheta deuitas dominū depræcat. ab occultis meis munda me dñe: & ab alienis parce seruo tuo. Si mei non fuerint dñati: tūc imaculatus ero. Et apostolus eos q nō habuerūt notitiā dei tradi docet reprobo sensui & opibus malis: ut faciāt ea q nō oportet. Nos autē psalmistæ uoce dicamus deduc me in uia recta.

¶ Populus qui ad iracundiam prouocat me ante faciem meam semper qui immolant in hortis & sacrificant super lateres. LXX.

¶ Populus hic qui exacerbat me in conspectu meo ipsi semper immolant in hortis: & adolent incensum super latere demonibus qui non sunt.

¶ Dicente domino non facies tibi idolum: neq; similitudinem omnium quæ in cælo sunt: & quæ super terram. Et per moysen increpante facientes irritauerunt me in alienis: & in habominationibus suis me ad amaritudinem prouocauerunt. Immolauerunt demoniis: & nō deo illi studio delinquendi quasi irritarent & prouocarēt deum. Nō solum fecerunt quod nō licebat: sed iugiter semp q; fecerunt peccantes in conspectu domini. Cuius oculis cuncta patent: uel in tēplo eius idolis hostias imolantes ac ne quid uero deesset sacrilegio immolabāt in hortis: & adolebant thura super lateres. Iungentes idolatriæ luxuriam: & sacrificiis uoluptatē & pro uno altari quod in politis lapidibus dei erat lege constructum coctos lateres agrorum cespites hostiarū sanguine cruentabant. Hoc dictum sit iuxta litteram: alioquin secundum intelligentiam spūalem: omnis hæreticus ad iracundiam prouocat dominum. Et in falsitate dogmatum suorū offert immunda sacrificia. Nequæ quā firma & māsura perpetuo: sed instar hortorū ad breue uirētia carnis delictis puidēs. Cui dicitur.

Omnis.

Super Esaiam.

Omnis caro fœnum: & omnis gloria eius quasi flos fœni aruit. Fœnũ & flos decidit uerbũ autem dñi quod in ecclesiis prædicatur permanet in æternũ. Hos hostos & uinea sua nolēs fieri nabortha: ab impiissimo rege sanguinem fudit. Neq; enim congruum erat ut paterna periret hereditas. Excis uineis quæ afferunt fructum qui lætificat cor hominis: in loco uirtutum delitiarũ atq; uiriorum holera nascerentur. Fertur sapientissimi apud græcos merito celebrata & laudata sententia. Qui omnes seculi uoluptates & pompã mundi atq; luxuriã celeriter transeuntē horros adonidis uocat. Sacrificant quoq; hæretici super lapides: quando errores suos & exquisita mendacia dialectica nitũtur arte firmare: & in quadrũ extruere: & ut aiunt. idest secti in latere pul-

chris atq; descriptis lineis roborare. Qd aut in. lxx. legitur. Dæmonib; q nō sunt & in hæbraico nō habetur illo sensu accipiendum: qd & iuxta spũm nec dæmonia subsistat. Quæ a deo q ueræ ē exciderũt: nec sectæ hæreticorũ q nullã retinēt ueritatē: sed i umbræ similitudinē trãseũt atq; itereunt. Vñ & hester loquitur ad dñm: ne tradas hæreditatē tuã his q nō sunt. Et sanct; p̃catur i psalmo. Ignosce mihi ut refrigerẽ priusquã abeã & ultra nō subsistã. Qui enĩ dũ in hoc uiuit corpore ueniã peccatorũ nō fuerit consecutus: & sic de uita excesserit deo perit & eẽ desistit: licet sibi subsistat i pœnis.

Qui habitāt in sepulchris & in delubris idolorũ: qui comedunt carnes suillam & ius prophanũ in uasis suis qui dicunt recede a me non ap̃opinques mihi: quia immundus es. LXX.

In sepulchris & in specubus dormiunt propter somnia q comedũt carnẽ suillã: & ius hostiarũ prophana omnia uasa eorũ qui dicunt abij longe a me ne ap̃opinques mihi qm̃ mundus sum.

Nihil fuit sacrilegii quod israel populus prætermitteret. Nō solum in hortis immolans: & super lateres thura succendens. Sed sedens quoq; uel habitans in sepulchris: & in delubris idolorũ dormiẽs: ubi stratis pellibus hostiarum incubare soliti erant: ut somnis futura cognoscerent. Quod in phano esculapii usq; hodie error celebrat ethnico: multorumq; aliorum: quæ non sunt aliud nisi tumuli mortuorum: nec hoc erant impietatis sine contenti: sed porcorum quoq; carnibus uestebantur. Quod lege prohibitum erat. & ius hesternum: quod græci uocant. auidis faucibus deuorabant. Vnde tam ipsi quam uasa eorum immunda erant: & in tñ procacitatis ac superbiæ cotidie augmenta capiebant. Vt quicũq; nō simili duceretur errore eũ arbitarentur immundũ. Contactũq; eius fugerent: quẽadmodum samaritani & iudæi nobis faciũt. Omnesq; hæretici quales nuper sub magistro cerebroso in gallia pullularunt. Qui basilicas martyrum declinantes nos qbus orationes ex morã celebramus: quasi imundos fugiunt. Hoc autem non tã illi faciunt quã habitantes in eis dæmones: fortitudinem & flagella sancti cineris nō ferentes. Quis autem hæreticorum nō requiescit in memoriis: nō dormit in specubus magistrorum: qualis fuit marcion: & ualentinus: & nuper eunomius mentis imunditiã leprosa carne contestans. Qui lumen sancti spiritus relinquentes & cænaculum in quo apostoli uersabantur in diaboli tænebris cõmorantur & speluncas diligunt. Quas hieremias mystico sermone condẽnat. Facta est hæreditas mea quasi spelunca. quã nostri belua uocant: quod animal semper cadauera persequitur: & uiuit succo ac sania corpore mortuorum: aduersum hos qui habitant in sepulchris. Et abbacuc lamẽtabili uoce dicebat. Vhæ qui potum dat proximo suo potionis turbidã: & inebriat eum ut respiciat ad speluncas suas. De his speluncis & dominus loquebatur. Scriptum est domus patris mei: domus orationis uocabitur uos autem fecistis eam speluncam latronum. In quibus animas interficitis decap̃ptorum ut non uideatis in eis uisiones. De quibus idem saluator aiebat. Ego uisiones multiplicauis: & in manibus prophetarum assimiliatus sum: & alias ad eum locutus sum. quid in uisiõe filii istius: sed somniis credatis & fantasmatibus quibus præcepit dominus nō esse credendum: isti porcorum carne uestuntur. De quibus dicitur: ne miseritis margaritas uestras ante porcos: & ius prophanum comedunt. Quo in libris eorum hæretica arte conditum est. Quoq; uasa imunda sunt oĩa: tam scilicet corpora quam doctrinæ. Et in tantã dementiam ueniunt: ut quicũq; eorum non fuerit similis eum quasi perditum detestentur.

Isti fumus erũt in furore meo ignis ardēs tota die. Ecce scriptũ ē corã me nō tacebo: s; reddã & retribuã in sinu eorũ iniquitates ṽras: & iniquitates patrũ uestrorũ simul dicit dñs. Qui sacrificauerũt sup mōtes & sup colles exprobrauerũt mihi: & remetiãr op̃ eorũ primũ i sinu eorũ. LXX.

Iste est fumus furoris mei ignis ardet in eo cunctis diebus. Ecce scriptum est. In cõspectu meo non tacebo: donec reddat & retribuam in sinu eorum peccata sua: & patrum suorũ dicit dñs.

Qui adolebãt icẽsus sup mōtes & sup colles exprobrauerũt mihi. Reddã opa eorũ i sinu suorũ.

Propter opa uestra: & incredibile mētis arrogantia: ut immundi mundos putaretis immundos eritis fumus ignis ardentis qui de meo furore succensus est. furorem autem: obliuionem. iram. pœnititudinem ita deo debemus accipere: quomodo pedes: manus: oculos: aures: & cætera mēbra quæ habere dicitur incorporealis & inuisibilis deus. Nō quo his pateat perturbationibus qui eas dono gratiæ suæ extinguit in nobis. Sed quo per nostra uerba dei erga nos intelligamus affectum: neq; enim ira quæ est ultionis libido ita definitur in domino: ut in hominibus quæ materiã habet in nostris uitiis. Non in domini uoluntate qui thesaurizamus nobis iram in die iræ: & reuelationis iusti iudicii dei. Vt tribulos nostros & spinas: & zizania quæ pro semine dei attulimus.

Ligna quoque foenum & stipulam quae super fundamentum pauli aedificabimus sapiens flamma consumat. De hoc igne perpetuo: & in moysi cantico legimus. Ignis accensus est de furore meo: & ardebit usque ad infernum deorsum. Deuorabit terram & genimina eius comburet fundamenta montium: & sagittae meae consumet eos. Cuius testimonii hic sensus est quod ignis dei cruciat peccatores & eos usque ad inferos persequitur. Qualis erat & diues ille in euangelio purpuratus qui requiescente lazaro in sinu abraham aeternis torquebatur ardoribus. Terram quoque: id est carnem nostram: & genimina eius: id est carnis desideria eadem flamma comburet: & fundamenta montium quae se eleuant contra scientiam dei. Ipsosque montes dei iacula disperdunt: ut humiliati in poenis montes esse desistant. Ecce inquit scriptum est coram me. Omnia enim nostra peccata dei patent oculis: & in his scripta sunt libris. De quibus in danihele legimus: throni positi sunt: & libri aperti sunt. De quibus in alio loco dicitur. Super terram scribantur: & nequaquam ultra reticebit. Qui prius dixerat tacui: nunquid semper tacebo dicit dominus. Sed reddet unicuique quod operatus est in sinu eius. Hoc est in cordis arcano: ut eos propria torqueat conscientia de qua & osee propheta uaticinatur. Cadent in gladio principes eorum propter indiscipline linguarum eorum. Haec est detractio ipsorum in sinu eorum: quae de uniuscuiusque corde procedit. Simile quid & in prouerbiis scribitur. In sinu redduntur suo iniquis omnia: qui linus propter animae principale alio nomine appellatur caput: uias eorum dedi in capite eorum. Et alibi conuertetur dolor eius in caput eius: & super uerticem illius iniquitas eius descendet. Est autem & bonus sinus qui sanctitate fruitur conscientiae. De quo psalmista dicebat. Et oratio mea in sinum meum conuertetur. Intelligitur sinus & affectus in quolibet atque dilectio quando ad maritum sermo dirigitur uxor quae est in sinu tuo: & ad parentem adducunt filios tuos in sinu. Unde & omnes qui patrem habent abraham & uirtutum eius similes esse meruerunt requiescere in sinu eius: neque enim patres quorum nunc iniquitates nobis & peccata redduntur eos debemus accipere de quoque semine nostra nata sunt corpora. Alioquin & ipse moyses qui dixerat. Peccata patrum filijs esse reddenda in tertiam & quartam generationem his qui oderunt deum interpretatur sententiam suam dicens. Non morientur filii propter peccata patrum: sed unusquisque in suo peccato morietur. Eandem hezechiele approbante sententiam: quod nequaquam dicatur illa parabola. Patres uiam acerbam comederunt: & dentes filiorum obstupuerunt. Sed eius tantum dentes obstupescere qui comederit & perire animam peccatricem: nec externa lugere peccata. Ex quo intelligimus uel in bonam partem uel in contrariam eos accipiendos patres: quibus unusquisque apponitur cum de hac uita excesserit. Sacrificauit autem super montes & colles israel quando in bethel & dan. aureos uitulos posuit: & exprobrauit domino super preceptis suis dum eius neglexit ceremonias: & cultum dei demonibus tribuit: quorum opera reddenda sunt in sinu eorum. Omnis hereticus continens ecclesiasticam simplicitatem sacrificat in montibus & exprobrat deo dum eius precepta contemnit.

Hec dicit dominus quomodo si inueniatur granum in botro & dicatur: ne dissipet illud quoniam benedictio est sic faciam propter seruos meos: ut non disperdam totum. LXX.

Sic dicit dominus quomodo si inueniatur acinum in botro & dicatur ne contingas illud quia benedictio est in eo sic faciam propter seruum meum ut non disperdam omnes.

Dixerat dominus israel esse periturum: & omnia peccata illius suis patere conspectibus & reddendum se opera singulorum in sinu eorum. Post haec infert similitudinem & comparisonis exemplum quod doceat unumquemque suo perire peccato: etiam si peccantium sit plurima multitudo unum iustum cunctorum uitio non perire. Si quis ait in botro & uua quae ad maturitatem peruenire non potuit: & acescentes attulit fructus uel aliquo aeris ac terrae corrupta est uitio. Vnum granum reperiret illa sum: quod spem habeat adhuc maius fieri: & ad maturitatem solitam peruenire. Dicit alteri ne tangas illud: sed dimitte ut crescat. Quia benedictio domini est: ut in tanta acinorum multitudine: solum euaderet siccitatem. Sic inquit de iudeorum innumerabili multitudine quae offendit deum. Si paucos iustos inuenero liberabo eos de interitu plurimorum. Et hoc faciam propter seruos abraham ysaac & iacob. Ad quos facta est repromissio siue propter eos qui inter plurimos peccatores seruiunt mihi. Tale quid et in genesi legimus: quando de quinquaginta usque ad decem paulatim quaeruntur iusti qui de peccato liberent ciuitatem: & loth de sodomis cum filiabus suis solus iustus eripitur. De quo in catholica epistola scribitur. Quod cruciaretur anima ipsius uidentis nefanda committeri: & animi sui iudicium corporis habitu demonstraret. Enoch quoque inter peccantium plurimam multitudinem solus raptus ad deum est: & noe cum liberis suis propter declinantem omnem carnem domini seruitutem diluuium delere non potuit. Sed & abraham de igne caldaeorum fidei integritate seruatus est. In quem sensum & hieremiae uerba ex persona domini dicentis consentiunt quasi calidum in deserto. Inueni israel cum occisis gladio. Cum enim inquit omnis mundus ydolatriae gladiis uulneratus iaceret exanimis. Inueni israel in abraham habere calorem fidei quasi medicus qui post praelium inter cadauera mortuorum: ubi quem senserit pulsantibus uenis aliquid habere uitale. Adhibet curam uulneribus ut restituat sanitatem. Pro eo quod scriptum est. hoc est quasi calidum: latinus interpretis uerbi ambiguitate deceptus lupinum interpretatus est in quo & graecorum plerique errant: & tamen sciendum in hebraico pro calore scriptum esset hoda quod

Super Esaiam.

quod interpretatur gratia: quod scilicet gratia dei: & non merito opere suorum saluatus sit israel.
¶ Et educaz de iacob semen: & de iuda possidentes montes meos: & hereditabunt ea electi mei & serui mei habitabunt ibi. Et erunt campestria in caulas gregum: & vallis achor in cubile armentorum populo meo qui requisierunt me. LXX.

¶ Et educam de iacob semen: & de iuda: & hereditabit nomen sanctum meum: & hereditabunt electi mei & serui mei & habitabunt ibi: & erunt in saltu obilia gregum & vallis achor in requie armentorum populo meo qui requisierunt me.

¶ Quem supra uocauit granum botri siue acinum: aut ut multi uolunt racemum hunc nunc appellat semen iacob & iuda: qui possideat montes siue montē eius. semen iacob & iuda. Plurique xpm in intelligunt. De quo in genesi dicitur. Iuda te laudabunt fratres tui: & cetera. Nulli enim dubium quin saluator de iudae stirpe generatus sit. Alii autē apostolos intelligi uolunt. De quibus saepe diximus reliquiae saluae erunt. Et nisi dñs sabaoth reliquisset nobis semen: quasi sodoma essemus: & similes gomorrae fuisset. Isti possiderunt montē dñi cōscientia habitantis in se xpi loquentes. Accessimus ad syon montem: & ciuitatē dei uiuentis hierusalē caelestē siue montes eius. De quibus in psalmis canitur: montes in circuitu eius: & dñs in circuitu populi sui. Et fundamenta eius in mōtibz sanctis. Possidebūt autē syon electi dñi: & habitabunt in ea serui eius. De quibus in eodē uolumine scribitur. Semen abraham serui eius filii iacob electi eius. Quicūq; ergo adhuc semen est: nec formatur in filium. Iste seruus ē dñi cui dicit in euangelio. Scio quia semen abrahā estis: sed nec dū filii. Si enim semen eēt abrahā: opa utiq; abrahā facerent. Qui autē filius iste & electus est dñi. Vnde elect⁹ possidet hierusalē & serui habitant in ea: & de filiorū ac seruorū differentia dicitur. Nō accepistis spūm seruitutis itē in timore: sed adoptionis. Et erūt inqt campestria siue saltus in caulas. gragū. Pro campēstribz in hebreo saron ponitur. Omnis regio circa lyddiā ioppē etiā aptus pascēdis gregibus. De quo & in actibus apostolorum scriptū est. Saltus autē uertentur in ouilia. Iuxta illud quod i psalmo canitur: uox dñi perficientis ceruos: & reuelauit cōdensa siluā: ut latrones ibi latitare desistāt. ut bestiae uenenataq; animalia: & loca quondā insidia & sanguinis in ecclesias dñi transeāt: & pascantur ibi greges ab eo: qui posuit animā pro ouibus suis. De quo scriptū est: ipse pascet nos in secula. Ista uox dñi perficiens ceruos & reuelans condensā siluā: per ioānē clamabat in heremo. Iā securis ad radicē arborū posita est. Omnis arbor quā nō facit fructū bonū exciderat & in ignē mittetur: & itē omnis uallis implebitur. De qua nūc dicitur: & uallis achor in cubile & in requie armentorū populo meo q requisierunt me. De qua & in libro iesu filii naue legimus. Quod ibi interfectus sit acham: q furatus est de anathemate: & de spoliis hiericho: & cū omni domo sua interfect⁹ atq; ex eo quod turbauerit populū locus ipse in quo hoc accidit acor: id est turbationis ac tumultus nomen accepit. Vallis igitur in qua quondā maledictio fuit: atq; supplicium erit in armentorū requiem. Quā paulus differens ait: nunquid de bobus cura est deo: an utiq; de nobis dicit. Quia debet q arat arare: & q terit arē terere eā in spe: ut participetur de hac ualle: & in oseā mysticā scriptum ē. Loq̃r ad cor eius: haud dubiū qn hierusalē: & dabo possessores illius inde & uallē achor ut aperiat intelligentiā illius. Idcirco enim uallis achor in possessionē traditur armentorū populi dei: & saltus uertuntur in caulas gregū: ut aperiat intelligentiā: & dñi ueritas cognoscatur.

¶ Et vos qui dereliquistis dñm: & obliti estis montē sanctum meum. Qui ponitis fortune mensam & libatis super eam: Numerabo vos in gladio: & omnes in cede corruetis. LXX.

¶ Hos autē qui dereliquistis me: & obliti estis montis sancti mei: & paratis fortune mensas: & impletis demoni potionē: ego tradam vos in gladium omnes interfecti corruetis.

¶ In locis quōdam siluestribz atq; turbae in locis gentilium erūt caulae ouium: id est ecclesiae de toto orbe creditum. Vos autē o popule israel qui dereliquistis dñm: & ad iracūdiam puocatis sanctū israel: qui obliti estis montē sanctū eius. De quo crebro diximus uel dñm saluatōrē: qui montiū mons est: & sanctorū omniū sanctus: uel montē syon: & ciuitatē dei hierusalem caelestē qui hac facitis tradā gladio: ut oēs interfecti pariter corruatis. Qui sit gladius dicemus postea. Ponitis inquit fortunae mensam: & libatis sup eā. Siue iuxta. lxx. paratis fortunae mensam: & impletis demoni poculū. Aut quod oēs similiter transfulerunt: id est mixtā potionē. Est autem in cunctis urbibus: & maxime in aegypto: & in alexandria ydolatriae uetus consuetudo: ut ultimo die anni: & mensis eorum qui extremus est ponant mensam refertam uariū generis apulis & poculum mulso mixtum: uel prae teriti anni uel futuri fertilitatem auspicantes. Hoc autem faciebant & israelitae omnium simulacrorū portenta uenerantes: & nequaquā alteri uictimas: sed huiusmodi mensae liba fundebant. Quodq; lxx. transfulerunt demoni. In hebraico habet mēni quod symmachus interpretatus ē absq; me: ut sit sensus: qui paratis fortunae mensam: & impletis absq; me potionem: ut doceat non sibi fieri: sed demoni. Gladius autem quo interficiuntur pro supplicio accipitur: neq; enim omnis populus israel gladio traditus est. Quorum uidemus quanta milia in toto orbe dispersa sint: sed poenis atq; cruciatibus captiuitatis & ultimae seruitutis. Iuxta illud quod ibi dicitur. In gladio morientur omnes peccatores populi: & in deuteronomii cantico. Inabriabo sagittas meas i sanguine: & gladius meus comedet carnes uulneratorum. Aut credibi-

Je esse potest sagittas domini inebriari sanguine & gladium illius vulneratorum saturari carni-
bus de his sagittis quæ iob per singula horarum momenta pangebant loquitur. Sagittæ domini
in corpore meo sunt quarum furor ebibit sanguinem meum. Cum enim cœpero loqui stimulant
me. Iuxta tropologiam autem hoc dicendum est: quod omnes qui ecclesiam deserant & obliuiscā-
tur montem sanctum dei. Et se tradant spiritibus erroris: & doctrinis dæmoniorum. Isti parent for-
tunæ mensam nihil ad deum pertinere credentes: sed uel stellarum cursu uel uarietate fortunæ om-
nia gubernari. Quos paulus increpat dicens. Non potestis mensæ domini participari: & mēsa dæ-
moniorum. Non potestis calicem domini bibere & calicem dæmoniorum: quia æternis traden-
tur suppliciis: ita ut nullus eorum cædem & ruinam possit euadere.

¶ Pro eo quod vocaui & non respondistis. Locutus sum: & non audistis: sed fecistis malum in
oculis: meis: & que nolui elegistis. LXX.

¶ Quia vocaui vos & non audistis. Locutus sum: & contempsistis. Et fecistis malum in conspe-
ctu meo: & que nolebam elegistis.

¶ Gladio ait estis traditi: quia non solum reliquistis me: & obliti estis me: & fortunæ poculum mi-
scuistis. Sed cum essem emanuel: id est uobiscum deus. De quo & iohannes. Verbum caro factum ē
& habitauit in nobis. Præsens uos uocaui. Reuertimini ad me filii reuertentes: & uenite ad me om-
nes qui laborastis & honorati estis: sed respondere nolulistis. Locutus sum in parabolis: & omnia fe-
ci quæ facere debui: & non audistis me: immo & contempsistis. Ego enim sum qui & dixi. Venite
& non erat homo: uocaui: & non erat qui obediret. Nec uobis hæc sufficit impietas ut me præsen-
tem condēnaretis: & missum ad uos occideretis hierusalem. Sed fecistis malum in conspectu meo
quæ nolebam elegistis ut blasphemaretis filium dei: & peteretis barraban latronem homicidii
& seditionis auctorem: & adhuc audetis dicere. Quare nos errare fecisti a uia tua? Si enim qui me
nesciebant inuenerunt me: & qui me non inuocabant susceperunt me. Quibus uos digni estis cruci-
ciatibus q̄ missū ad uos atq; dicentem: non uēi nisi ad oues perditas domus israel. Suscipere nolui-
stis: sed insuper affixistis cruci? Considerandum quid significet quod ait. Et quæ nolebā elegistis.
aut quæ sit uoluntas filii dei. Qui loquitur in euangelio: non omnis qui dicit mihi: domine domi-
ne ingredietur in regnum cælorum: sed qui facit uoluntatem patris mei qui est in cælis. De qua &
ipse dicit deus: ut facerem uoluntatem tuam uolui. Hæc ē uoluntas de qua & ipse dominus loque-
batur. Inueni dauid filium iesse uirum iuxta cor meum: qui faciat omnes uoluntates meas. Vnde &
sanctus præcatur & dicit. Doce me ut faciam uoluntatem tuam quia deus meus es tu. Omnia enī
licent sed non omnia expediunt. Et de uirginibus narrat apostolus se domini non habere præce-
ptum: uult tamen nos esse sicut seipsum. ex quo ostendit. Nequaquam indulgentiā magistri sectan-
dam esse: sed uoluntatem: & ea nos debere eligere quæ expediunt. Non quæ licent ut illud est de
digamia. Volo adolescentulas nubere filios procreare matres familias esse: ponitq; causas. Cur ista
concedat iam enim quædam abierunt retro post satanam. Ergo non est uoluntas pura secūdi ma-
trimonii quæ fornicationis comparatione uilescit.

¶ Propter hoc hec dicit dominus deus. Ecce serui mei comedent: & vos esuriētis. Ecce serui
mei bibent: & vos sitietis. Ecce serui mei letabuntur: & vos cōfundemini. Ecce serui mei laudabūt
pre exultatione cordis: & vos clamabitis pre dolore cordis: & pre contritione spūs ululabitis. LXX.

¶ Propterea hec dicit dñs. Ecce serui mei comedēt: vos autē esuriētis. Ecce serui mei bibent:
vos autē sitietis. Ecce serui mei gaudebunt: vos autē cōfundemini. Ecce serui mei exultabūt in
gaudio: vos autē clamabitis pp̄ dolorem cordis uestrī: & pp̄ contritione spūs uestrī ululabitis.

¶ Non solum gladio corruetis uos qui dereliquistis dominum: & fecistis malum in conspectu eius
& præsentem nolulistis audire. Sed multam inter uos & gentium multitudinem cernitis differen-
tiam. Illi enim qui serui erant mihi comedent: & bibent letabuntur & laudabunt præ exultatione
cordis. Vos autem econtrario esuriētis atq; sitietis: confundemini & præ dolore cordis: & contri-
tione spiritus ululabitis, quæ omnia.

In mille annis putant esse complenda cibū & po-
tum regnum dei esse credentes. Nec intelligentes illud quod scriptum est. Operamini cibum qui
non perit: & panem uitæ & ueritatis & carnem christi & fructum ligni uitæ comedere cupientes.
De quo saluator loquitur: ego sum panis qui de cælo descendi. Et ecclesiastes aperit oculos tuos &
saturare panibus & psalmista. Iuuenis inquit fui & senui: & non uidi iustum derelictum: neq; semē
eius querens panem. Tota die miseretur & foenerat: & semen eius in benedictione erit. De isto pane
& conuiuiō spirituali discipulos instruebat. Vos qui perseueratis mecum in temptationibus me-
is: sedebitis in mensa patris mei in regno cælorum. Quod si de simplicitate accepimus: quomo-
do illud explanare poterimus. Non interficiet fame dominus animam iustam. Et iterum co-
gnoscit dominus uias immaculatarum: & hæreditas eorum erit in sempiternum. Non cōfunden-
tur in tempore pessimo: & in diebus famis saturabuntur. Quanti enī sancti in psecutione moriūtur
famæ & ægestate confecti: quanti iusti exuriunt: & impii cruditatibus distenduntur. Potus autem
ille accipiendus qui auritur de fontibus israel. Quem qui biberit: habebit in se fontem aquæ salie-
ntis in uitam æternam. Quem & saluator in regno patris se bibiturum cum apostolis pollicetur
qui lætificat

Super Esaiam.

qui iustificat cor hominis: ita ut bibentes possint dicere. Dedisti latitiā in corde meo: de hoc cibo & potu inter octo beatitudines dicitur. Beati qui esunt & sitiunt iustitiam: & mater domini plena sancto spiritu prophetabat. Esurientes impleuit bonis: qui prius cibum domini non habebant: & diuites dimisit inanes. Qui dati sunt pro sepultura eius: & quem propheta promiserant respuerunt. De quibus & in alio loco psalmista decantat. Diuites eguerunt & esurierunt: id est populus iudeorum: qui autem querunt dominum hoc est turba gentilium non egebunt omni bono. Cumque seruientes christo & credentes: & lætati fuerint & laudauerint deū præ exultatione cordis & gaudio: tunc illi confundentur: uidentes in suum locū alios successisse & clamabunt præ dolore cordis implentes illud quod scriptum est. Ibi erit fletus & stridor dentium: quando steterint agni gentium atque iustorum ad dexteram. Hædi iudeorum atque impiorum a sinistris aliis recipiētibz æterna præmia: contritio autem spiritus præ dolore cordis intelligenda in conscientia peccatorum. Iuxta illud quod scriptum est. Cognoscent errantes spiritum intelligentque: quod cor contritū & humiliatum deus non despiciat. Conteritur spiritus quando fuerit eleuatus: quod de rege iniquo israel scribitur. Indurauit dominus spiritum eius: & de babyloniorum principe: quando eleuatum est cor eius: & induratus spiritus ut superbiens diceret. Hæc est babylon & ego feci eam.

Et dimittatis nomen uestrum in iuramentum electis meis: & interficiet te dominus deus: & seruos suos uocabit nomine alio in quo quis benedictus est super terrā benedicetur in deo amē. Et qui iurat in terram: iurabit in deo amen. LXX.

Relinquetis enim nomen uestrum in saturitatem electis meis. Vos autem interficiet dominus. Seruientibus autem mihi uocabitur nomen nouum. Cui benedicetur super terram benedicent enim deum uerum.

Pro saturitate: quæ hæbraicæ dicitur sabaa. Cæteri iuramentum interpretati sunt quod uerbum multas habet intelligentias: & pro accentuum diuersitate uariatur. Intelligitur enim & iuramentū & saturitas & satietas: & plures & septem. De quo in libro geneseos diximus & in hoc uolumine ubi septem mulieres apprehenderunt unum uirum. Rursum pro eo quod septuaginta transtulerunt: uerum & in hæbraico dicitur amen. Aquila uertit. id est fideliter. Quod autem dicit. hoc est aliis in uestrum succedentibus locum nomen uestrum erit in iuramentum electis meis: ut pro malorum exemplo uos habeant & detestentur alia sustinere & iurent sic non hæc patiar quæ passus est populus iudeorum. Siue nomen uestrum erit in satietatem quod his dici solet quorum odiosa est recordatio & memoria & qui usque ad saturitatem nausæamque uenerunt. Vel certe hoc dicendum quod nomen suum derelinquant electis domini: ut pro illis gentium turba succedat: & ipsi appellentur filii abraham & israel. De quibus paulus loquitur Pax super eos: pax super israel dei: neque enim qui ex israel hi sunt israel. Nec qui semen abrahaam omnes filii ad quos dicitur. Si filii essetis abraham: opera abraham faceretis & quia semen sunt abraham: & non filii. de eorum differentia supradiximus. Propterea eos increpat baptista iohannes dicens. Et ne uelitis dicere patrem habemus abraham: potens est enim deus de lapidibus istis suscitare filios abrahæ. Quomodo enim possunt huius esse filii qui dixerunt ligno & lapidi tu genuisti me. Cum econtrario qui ex fide sunt hii appellentur filii abrahæ. Vos autem inquit interficiet dominus: ut nequaquam apellemini circuncisio. Sed concisio ut uita careatis æterna: ut non habeatis eum qui dicit. Ego sum uita. Seruos autem dicit suos uocabit nomine alio siue nouo: quod in toto orbe celebrabitur: & erit benedictum: in tantum ut qui illo nomine fuerit appellatus benedicatur in domino: & signum ueræ benedictionis accipiat amen. Quo sæpe in approbatione eorum quæ dicta sunt dominus utitur in euangelio. Amen amen dico uobis. Nomen autem nouum siue aliud nullum est: nisi quod ex christi nomine deriuatur: ut nequaquam uocetur populus dei iacob: & iudas: & israel: & ephraim: & ioseph. Sed christianus. quicumque enim iurauerit in terram: nequaquam iurauit in ydolis & falsis diis: sed in deo: quæ sententiarum sum amen signaculum comprobatur. Porro iuxta septuaginta qui pro amen uerum deum interpretati sunt: ut benedicatur deus uerus: & qui iurant super terram iurent deum uerum: non errorem arrianorum referimus ad personam tantum dei patris. De quo scriptum est: ut cognoscant te solum uerum deum: & quem misisti iesum christum: sed ad filiū qui & ipse uerus deus est. Dicente euangelista iohanne. Venit filius dei & dedit nobis mentem: ut cognoscamus uerum: & sumus in uero filio eius iesu christo iste est uerus deus & uita æterna. Sic enim saluator de se loquitur. Ego sum ueritas consequenter uerus deus a ueritate nomen accipiet: ut nequaquam secundum falsos deos appelletur deus. Sed secundum uerum deum patrem & ipse sit uerus deus. Alioquin si non est uerus: erit ydolorum similis quod redundet in capita eorum qui christum uerum deum negant. Hoc est autem nomen nouum: quod in apocalypsi super calculo scribitur cui in toto orbe benedicatur.

Quia obliuioni tradite sunt angustie priores: & quia abscondite sunt ab oculis. Ecce enim ego creo celos nouos: & terram nouam & non erunt in memoria priora: & non ascendet super cor gaudetis & exultabitis usque in sempiternum diem in his que ego creo. LXX.

Obliuiscuntur enim tribulationis priores: & non ascendet super cor eorum. Erunt enim celum

nouum & terra noua: & non recordabuntur priorum: & non veniet super eos: sed gaudium & exultationem inuenient.

En ea causa letitia & confessionis dei ueri est. Quia æterna angustiarum priorum succedet obliuio: ut nequaquam ydologæ meminerint: & erroris pristini: sed ad lucem de tenebris transeant: & æternam beatitudinem perfruantur. Obluiscuntur enim pristina mala: non obliuione memoriæ: sed bonorum successione. Iuxta illud quod scriptum est. In die bona obliuio malorum. Et alibi afflictio oris obliuionem facit deliciarum: eo quod in angustis constituti: nequaquam uoluptatibus pristinis iuxta errorem epycurri animo perfruemur. Licet possit & hoc dici quod in cælo nouo & in terra noua: omnis conuersationis pristina memoria deleatur: ne hoc ipsum pars malorum sit prioris angustia recordari. Cælum autem nouum & terram nouam qui putant omnia interire quæ cernimus euangelii interpretantur testimonio. Cælum & terra transibunt: & pauli apostoli. Quæ enim uidentur temporalia sunt: quæ autem non uidentur æterna. Porro qui nouitatem commutationem in melius: & non ælementorum arbitrantur interitum illo utuntur exemplo. A principio terram fundasti domine: & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt tu autem permanes: & omnes sicut uestimentum ueterefcunt: & quasi amictum inuolues eos & mutabuntur. In quo perspicua demonstratur: perditionem & interitum. Non abolitionem in nihili: sed commutationem in melius. neque enim illud quod in alio loco scriptum est. Luna fulgebit ut sol: & sol septuplum lumen accipiet: interitum significat priorum: sed commutationem in melius quod ut possit intelligi nostræ conditionis ponamus exempla. Infans cum in puerum creuerit: & puer in iuuenem: & iuuenis in uirum: & uir in senem. Nequaquam per singulas ætates perit. Idem enim est qui prius fuit: sed paulatim immutatur: & ætati pristina perisse dicitur. Quod intelligens & paulus apostolus loquebatur. Præterit enim figura huius mundi: consideremus quid dixerit. Figura præterit: non substantia. Hoc idem significat & petrus latet eos hoc uolentes: quoniam cæli erant ab initio: & terra de aqua: & per aquam dei sermone subsistit: per quæ prior mundus inundatus diluuii perit. Cæli autem qui nunc sunt & terra: eadem ratione seruantur igni: quod quo sensu accipiendum sit: postmodum docet. Nouos autem cælos & nouam terram uidebimus: & repromissiones eius. Non dixit alios cælos & aliam terram: sed ueteres & antiquos in melius commutatos. possumus & hoc dicere quod conuersi ab ydolatria: & pristino errore deserto nouos cælos & nouam terram uideant. Nequaquam arbitrantur ælementa deos & ea quæ nascuntur ex terra: nunc confitemur cælum & terram opera esse manuum dei. Illo autem tempore seruos & creaturam uenerabamur obsequio dei. Quod & dauid sentiens cantat in psalmo. Videbo cælos opera digitorum tuorum: non quo eo tempore cælos non uiderit cum ista dicebat: sed quo per singula augmenta uirtutum & futurorum scientiam nouos uideat quos ueteres iam uidebat. Quod autem in fine huius testimonii dicitur: quæ ego creo a. lxx. prætermisum est.

Quia ecce ego hierusalem exultationem: & populum eius gaudium exultabo in hierusalem: & gaudebo in populo meo. LXX.

Quia ecce facio hierusalem exultationem: & populum meum letitiam: & exultabo super hierusalem: & letabor super populo meo.

Gaudere inquit & exultare debetis letitia sempiterna in creationem nouorum cælorum: & terræ nouæ & priorum poenitus non meminisse. Ne qua uobis recordationis antiquæ oriatur tristitia: quia non solum cælos nouos & terram nouam: sed hierusalem quoque creabo in exultationem: & populum eius in gaudium: haud dubium quin uniuersæ terræ: ut quæ uetus unigeniti gaudium erat noua cunctis nationibus letitiæ sit. In tantum autem exultatio erit omnium atque letitia super urbe & populo dei. Ut ego quoque conditor eius exultem & gaudeam super hierusalem: & super populo meo: qui comedet & bibet & lætabitur: & exultabit in ea: & qui nomine nouo fuerit appellatus.

Et non audietur in ea ultra vox fletus: & vox clamoris. Non erit ibi amplius infans dierum: & senex qui non impleat dies suos. Quoniam puer centum annorum morietur: & peccato centum annorum maledictus erit. LXX.

Et non audietur ultra in ea vox fletus: & vox clamoris: neque fiet ibi ultra immaturus: & senex qui non impleat tempus suum. Est enim infans centum annorum: & qui moritur peccator centenarius maledictus erit.

Neque enim congruum erit ut in ciuitate hierusalem: & populo dei: qui exultationis & gaudii æternam suscipiet creaturam. Audiatur ultra uox fletus & clamoris: quando abierint dolor mœror & gemitus. Contraria quippe simul esse non possunt. Et ubi exultatio est & gaudium: qui fructus est spiritus sancti ibi fletus & planctus non potest commorari: qui aptus est lamentantibus atque lugentibus. Et præcipue clamor quem de ecclesia credentium paulus expellit: ne in similitudinem iudeorum pro iudicio faciamus clamorem: in tali urbe diuersæ ætates non erunt infans & senex: paruus & magnus: qui non impleat dies suos. Sed quasi filii resurrectionis omnes peruenient in uirum perfectum: in mensuram ætatis plenitudinis christi: ut desint alicui annorum spatia ne supersint: & alio nec dum

.iv Super Esaiam.

nec dum solidas habente vires alius desinat esse quod fuerit: & decrepita ætate marcescat. Perueni-
entq; omnes ad centenarium numerum. Qualis fuit abraham qui promissionem filii ysaac hac æta-
te suscepit. De cuius numeri laudibus non necesse est plurima memorare: ne superflua sit disputa-
tio. Hoc tantum dicimus: quod decem decadis æqualia habeat latera: & quadræ formæ posside-
at firmitatem. In repromissionibus quoq; pro his quæ contempsimus multiplicata nobis centu-
plum dominus pollicetur: & in bonam terram sementis cadens primum habet uberrimæ frugis
numerum centenarium. Deniq; & ysaac unam sementem iaciens fidei hoc numero laboris sui ope-
ra multiplicata suscepit. In illo igitur tempore quando ætas fuerit una cunctorum: & sanctus & pec-
cator: erunt simili resurrectione perfecti. Nec inter se uariabunt tempore. Sed alius ad præmia ali-
us ad supplicia pertrahetur. Et in eo peccator maledictus erit: quod incorrupto corpore pœnas pa-
tietur æternas. Illud quoq; quod in apocalypsi iohannis legimus. Post resurrectionē exhiberi præ-
sentia iudicis paruos & magnos non ætatum: sed meritorum significat differentias. Qui enim par-
uus est iuxta sententiam salomonis dignus est misericordia. Potentes autem potenter tormēta pa-
tientur. In quem sensum & domini uerba consentiunt. Seruus qui scit uoluntatem domini sui &
non facit eaz uapulabit multis. Qui uero nescit & fecerit digna plagis uapulabit paucis. Beatus apo-
stolus christo in se loquente scripturam ueterem disserens. Abraham patriarchā non solum circun-
cisionis: sed præputii asserit patrem. Hoc est duos ex eo populos esse generatos: & euz qui iuxta car-
nem natus fuerat centenarius propter christum. Qui de abraham stirpe generatus est. In quem ille
miserit manus maledictionis perpetuæ subiaceret. Hæc figuram docent euangelia in quibus fer-
tur tunc emorouſam ægrotare cœpiſſe: quando nata est filia archisynagogi: quando ista fata sit:
statim illam esse mortuam. Vnoq; eodem annorum spatio nouum populum in iuuentute perſiſte-
re: & ueterem in infidelitate mori: & esse maledictum. Hoc iuxta septuaginta interpretes diximus:
quorum æditio toto orbe uulgata est: ne in loco famoſiſſimo uideremur ad hebrææ linguæ arcem
confugere: quod siue post resurrectionem intellexeris in secundo ſaluatoris aduentu. Siue post ba-
ptiſmum in prima resurrectione credendum: non aborret ab eccleſiæ fide. Hebræi hæc ante reſur-
rectionē in mille annorum regno ſuper terram futura contendunt. Et tam longa uitæ ſpatia repro-
mitti: ut centum anni reputentur infantia: peccatorem autem centesimo ætatis ſuæ anno eſſe mor-
iturum: ne uidelicet paratis opibus perſuatur: ſed ob peccatum maledictum eſſe ſe nouerit. Quod
ſi ita eſt: ubi erit beatitudo perfecta quæ peccato uiolatur atq; corrumpitur: & peccatum imma-
tura morte punitur.

¶ Et edificabunt domos & habitabunt & plantabunt vineas: & cōmedent fructum earum. Non edificabunt: & alius habitabit non plantabunt & alius comedet.

LXX.

¶ Similiter.

**¶ De his domibus & in sexagesimo octauo psalmo sermo propheticus pollicetur dicens. Quia de
us ſaluam faciet ſyon: & edificabuntur ciuitates iudæ: & habitabunt ibi: & hæreditatem acquirunt
illam: & ſemen ſeruorum eius poſſidebit eam: & qui diligunt nomen eius habitabunt in ea. Quæ
omnia iudæi accipiunt carnaliter: ut hieruſalem urbemq; iudææ reſtituantur in priſtinum ſtatum.
Quod ſi eis dederimus audiant non ſolum hoc hieruſalem: ſed & ſodomæ repromitti. Dicente
ezechiele. Reſtituetur ſodoma in antiquum. Ergo domus in quibus habitaturi ſunt qui ædificant
eas: uel uirtutes intelligēdæ ſunt uel diuerſæ manſiones apud patrem quas iugiter poſſidebit qui
eas ædificauerit: quales ſibi ædificaffe & obſetrices dicuntur in exodo: quia timebant deum: & li-
cet ſcriptum ſit in hæbraico a deo eis ædificatas domos: quia timuerunt eum. Et iacob quia ſim-
plex erat ſiue ut græce dicitur aplaſtos. id eſt nequaquam fictus: nec talis quales in petri epiſtola cō-
demnantur. De quibus ait in auaritia factis ſermonibus de uobis negotiantur. Idcirco habitabat in
domo: quam eſau qui ſeris delectabatur: & ſiluis poſſidere non potuit. Talem domum & ſaluator
ris in euangelio uerba deſcribunt. Omnis qui uenit ad me & audit ſermones meos & facit eos ſi-
milis erit uiro prudenti: qui ædificat domum ſuam ſuper petram: & reliqua. alioquin iuxta litte-
ram multi ſancti: ædificant domos & non habitant in eis: uel peregrinatione: uel alterius rapina
uel morte ſubtracti. Qualis fuit iob qui diues carne & ſpiritu. In tantam deductus eſt paupertas:
tem: ut in ſterquilinio ſederet extra portam ciuitatis. Et e contrario diues ille in euangelio purpu-
ratus: ædificauit domus: & habitauit in ea cui rectiſſime dici poterat. Stulte hæc nocte auferetur a-
nima tua a te: quæ autem paraſti: cuius erunt? Non ſolum autem ait: ædificabunt domos & habita-
bunt in eis: ſed plantabunt quoq; uineas: & ipſi comedent fructum earum. Iuxta illud quod in mi-
chea dicitur. Requieſcet unusquiſq; ſub uinea ſua: & ſub ficu ſua: & nō erit qui exterreat. Hæc eſt ui-
nea quæ in euangelio loquebatur. Ego ſum uitis: & uos palmites: & pater meus agricola. Omnis
qui non facit fructum excidetur & in igne mittetur. Huius fructus comeduntur & bibuntur: & læti-
ſcant cor hominis. Et in hæbriant amicos ſponſi & in regno dei: non bibuntur quortidie. Sub ficu
autem requieſcit: & nullius inſidias reformidat: qui dulcedine ſancti ſpiritus fruitur: & illius fructi-
bus ſaturatur caritate gaudio: pace: fide: continentia: patientia. De huiuscemodi dicitur planta-
tores. Qui plantauerit ficum: comedet fructus eius: qui tales ædificauerit domos: & plantauerit**

vineas. De quibus & apostolus gloriatur. Ego plantavi appollo rigauit deus incrementum dedit. Comedet labores manuum suarum: & seminans in spiritu ex ipso metet uitam æternam. Nec diaboli & satellitum eius fraudibus supplantabitur.

¶ Secundum dies enim ligni erunt dies populi mei: & opera manuum eorum ueterescunt. Electi mei non laborabunt frustra: neque generabunt in conturbatione: quia semen benedictorum domini est: & nepotes eorum cum eis: eritque antequam clament: ego exaudiam. Adhuc illis dicentibus ego audiam: lupus & agnus pascunt simul: leo & bos comedent paleas: & serpenti pulvis panis eius. Non nocebunt: neque occident in omni monte sancto meo dicit dñs. LXX.

¶ Et enim secundum dies ligni uite dies populi mei opera laborum suorum inueterescere facient. electi mei non laborabunt in uacuum: neque filios generabunt in maledictionem: quia semen benedictum a domino est: & nepotes eorum cum eis. Et erit antequam clament: ego exaudiam eos. Adhuc loquentibus illis dicam: quid est tunc lupi & agni pascuntur simul. Leo autem quasi bos comedet paleas: & serpens terram quasi panem. Non nocebunt: neque corrumpent in monte sancto meo dicit dominus.

¶ Aeterna erit habitatio: atque plantatio iustorum. Aut dies uite populi mei ligno comparatur: de quo in psalmis dicitur. Iustus ut palma florebit. Quotidie triumphans de aduersariis: & insigne uictoriae præferens. Sin autem iuxta septuaginta legimus dies ligni uitæ. Qui magis sensum ex hebraeo uertere quam uerba. lignum uitæ intelligimus: quod in paradyso situm est. Ad quod ne extenderet adam manum suam: & uiueret eiectus est de paradyso. In cuius custodiam cherubyn: id est scientiæ multitudo: & ignita framea posita est ut seruarent uiam ligni uitæ: ne in peccato positis adam & nec dum sua delicta cognoscens comederet ex eo: & impenitentiæ desperationisq; ac superbiæ morte moreretur. Quod sit hoc lignum uitæ salomon exponit manifestius: qui de sapientia dei disputans ait. Lignum uitæ est omnibus qui accedunt ad eam: & qui innituntur super illam: quasi super dominum firmitas: nec dubium quin uerbum dei significet: qui ipse est uita atque sapientia. Et de se loquitur. Ego sum uita: & de quo propheta decantat. Omnia in sapientia fecisti repleta est terra creatione tua. Et apostolus paulus. Christus dei uirtus & dei sapientia. Opera quoque populi dei: non ueterescunt sed innouabuntur quotidie: ut non ambulent in uetustate litterarum: sed in nouitate spiritus. Vt quomodo per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt pluri. Sic per obedientiam unius hominis iusti constituentur multi. Vel certe hoc dicendum quod opera eorum ueterescant. Quorum domus fundata super petram permanet in æternum: & qui edificauerunt super fundamentum apostoli aurum & argentum lapides præciosos: & econtrario eorum opera dispereant. Quorum domus fundata super harenam subita tempestate subuertitur. Et qui edificauerunt super fundamentum christi: ligna: foenum: stipulam: an non tibi uidetur quotidiè inueterare opera sua qui præteritorum oblitus in futurum extenditur. Vnde & uetus & nouum dicitur testamentum. Nō quo uetus pereat: sed quo nouo aliud non succedat. Hoc quoque iuxta hæbraicum dici potest: quod opera populi & in christo credentium fructus sint apostolorum: id est electorum dei: & in thesauris eorum recondantur. Multi enim uocati pauci electi. Isti non laborabunt frustra ut quondam laborauere iudæi: sed labores manuum suarum manducabunt: neque gemebunt in conturbatione siue in maledictionem: & ut in hæbraico expressius ponitur.

quod lingua eorum dicitur. Iabaala. hoc est ut esse desistant. Et finem substantiæ suæ habent: pro quo aquila symmachus & theodotio festinationē interpretati sunt. Vt nequaquam se finiet absque ratione credere. Sed imitentur nathanahel qui domini uoce laudatus est. Ecce uere israelita in quo dolus non est. Qui christum auctoritate scripturarum quærebat: & de prophetis cupiebat agnoscere dicens. De nazareth potest aliquid bonum esse: & est sensus. Quomodo mihi messiam adducis de galilea: & nazareth quem ego de bethleem iuda scio esse promissum. Apostoli igitur: & apostolici uiri ita filios generabunt: ut de scripturis sanctis instruant: ut non imitentur maledictionem iudæorum. Sed cum propheta dicant. A timore tuo domine in utero concepimus: & parturiuimus: & peperimus. De his enim dictum est benedicta progenies uteri tui tales sunt filii abraham qui faciunt opera eius: & in ueteri historia appellantur filii prophetarum. Quales & in nouo instrumento apostoli genuerunt. Paulus: tymotheus: lucas: & titus: multosque alios. Petrus: marcum euangelistam: & cæteri cæteros: quorum benedictum semen est: & hucusque benedicitur: & permanent filii filiorum. De quibus propheta dicit: beatus uir qui timet dominum in mandatis eius uolet nimis. Potens in terra erit semen eius generatio rectorum benedicetur. Et alibi filii tui sicut nouella oliuarum in circuitu mensæ tuæ. Ecce sic benedicetur omnis homo qui timet dominum. Econtrario de iuda dicitur proditor: & omnibus qui similes eius sunt. Fiant filii eius pupilli: & uxor eius uidua commouentur & transferantur filii eius: & mendicent eiciantur de domibus suis. Generationis enim malæ finis est pessimus. Qui concipiunt dolorem: & pariunt iniquitatem. De quorum scriptum est principe. Ecce parturit in iustitiâ concipit dolorem & peperit iniquitatem. Si autem hoc de impiis dicitur: quomodo samuhel uir beatus & iustus filios pessimos genuit qui non ambulauerunt per uiam patris. Et dauid cuius christus natus est semine duos genuit filios amon & absalon.

Quorum

Super Esaiam.

Quorum alter fratris: alter patris extitit parricida. Ex quibus omnibus discimus filios & nepotes secundum id intelligi debere quod diximus. Iuxta quod & paulus filios parturit: donec christus formetur in eis: & honestus in uinculis generat. Quia cum clamauerint statim exaudientur: & illis loquentibus: respondit dominus. Quæ omnia etiam iuxta litteram in actibus apostolorum cernimus esse completa: neque enim potuisse omnes gentes in tam breui tempore credere: nisi si- gnorum miraculis fides eorum quodammodo esset extorta. Loquentibus enim & clamantibus apostolis & apostolicis uiris dominus signorum magnitudinem respondeat ut dorcas ad præces apostoli surgeret: ut publi pater in insulam electa febribus. **qui** morbi inter se contrarii sunt pauli præcibus sanaretur: ut eos totus orbis deos inter homines diceret ambulare. Tunc lupus & agnus pascebantur simul persecutor paulus & ananias discipulus. Ille lupus de quo scriptum est. Benjamin lupus rapax. Mane comedet: & ad uesperam dabit escam. Siue at in hæbraico dicitur diuidet spolia. Cuius doctrina cibus fuit credetium: & qui in toto orbe de superatis aduersariis triumphabit. Agni autem crededi sunt omnes qui in uestibus candidis sequuntur agnum quocumque uadit. Et quos dominus petro tradidit ad pascendum dicens: pasc agnos meos. Leo quoque ut bos comedet paleas: quando uiri disertissimi: & quondam apud seculum potentes scripturarum se tradunt rusticitati nequaquam seculari pascantur eloquentia quæ instar mellis stillat de labiis mœretrici: sed utilitatem & paleas sequantur historiæ donec multo labore atque industria mœreantur ad frumentum sensuum peruenire. De quibus paleis & frumẽto hieremias loquitur. Quid paleis ad triticum dicit dominus? Et considerandum quod non bos uertatur in rabiem: sed leo mutetur in mansuetudinem. Serpens etiam qui obseruabat hominis calcaneum: & cuius ab homine obseruabatur caput: nequaquam aliorum nutrietur interitus: sed terram siue puluerem quasi panem comedit. Aut certe sic intelligendum quod diabolus qui prius hominum mortibus pascebatur. Eos tantum comedat qui puluis ac terra sunt: per quem omnium demonstratur malorum in bonum commutatio qui innoxii erant antiqua feritate deposita. Non foris sed in monte sancto domini: hoc est in ecclesia & in confessione eius montis a quo uulneratus est princeps tyri: & qui excisus de monte sine manibus creuit in montem magnum: & impleuit orbem. Interrogemus in hoc loco iudeos: & omnes qui sub nomine christiano adhuc paleas comedunt scripturarum: quæ uentilabro domini a tritico separate uento tradentur flammis: quæ beatitudo sit æstimanda: ut mille annorum regno in syon monte ciuitate christi præsentis hierusalem. Et in templo angustissimo. Lupi & agni: leones: & boues: serpentes: & homines simul comedant pariter cõmorentur: & hi tantum innoxii sint: qui in monte sancto domini habitauerint. Ex quo intelligimus omnes qui extra montem fuerint occidendos. Nudabitur ergo lupis: leonibus: ursis: pardis: atque serpentibus: & cæteris bestiis uniuersus orbis. Et immensi saltus: & ægyptiæ uastitas: solitudinisque uenenatorum animantium fertilis est ut pro summa felicitate ciuitas sancta. Non solum hominum: sed & bestiarum ac serpentium erit habitaculum: ut iuxta superiorem prophetiam habitet lupus cum agno: & pardus cum ædo: uitulus: & leo: & oues cum ursis simul morentur. Et puer paruulus regat eos: & infans ab ubere mittat manum in foramen aspidis: & in cauerna sua interficiat regulum. Causaque sit tantæ felicitatis: quia repleta est omnis terra scientia domini.

CAPITVLVM. LXVI.

Ecce dicit dominus celum sedes mea: & terra scabellum pedum meorum. Quæ est ista domus quam edificabitis mihi: & quis est iste locus requietionis mee omnia hæc manus mea fecit: & facta sunt uniuersa ista dicit dominus.

LXX.

¶ Similiter.

Ne montem sanctum intelligeremus syon: & iudaico operiremur errore: qui putant extruendam hierusalem: & omnia quæ dominus pollicetur ibi explenda carnaliter: aufert nobis hanc suspicionem: & ponit testimonium quo usus est stephanus primus martyr in christo aduersum iudaicam cautionem salomon ædificauit domum. Haud dubium quin deo: sed non in manifestis excelsus habitat. Sicut propheta ait. Cælum mihi thronus est: terra scabellum pedum meorum. Et paulus in eodem uolumine. Deus qui fecit mundum & quæ in eo sunt: nequaquam in templis manifestis habitat. Si enim instar sedentis in folio: atque regnantis cælum thronus eius est: & terra scabellum pedum illius. Quomodo patuo claudetur loco qui complet omnia: & in quo sunt omnia: unde & moyses: ne dicas inquit in corde tuo: longe est deus est enim in cælo sursum: & super terram deorsum: & non est alius præter eum deus. Et psalmista. Quo ibo ab spiritu tuo & a facie tua quo fugiam. Si ascendero in cælum illic es: si ad inferna descendero ades. Cui & hieremias ex persona dei congruit dicens. Deus appropinquans ego & non de longe deus. Nūquid latere quis poterit in absconditis & ego non uidebo eum: nonne cælum & terra ego impleo. In ipso enim omnes sumus: & mouemur. Hoc autem dicit ut iudaicum conuincat errorem: qui putant in uisibilem & incorporalem: incomprehensibilem deum: templo hierusalem posse concludi. Quod quidem & ipse salomon extructor templi in oratione sua ad dominum prolixius confitetur. Ac ne arbitremur cælo quoque & terra dei magnitudinem metiendam. In alio loco

de eo legimus: qui tenet cælum palmo & terram pugillo: per quæ ostenditur deus & foris fecus & infusus dum & folio ambientem concluditur: & pugillo concludit ac palmo. Qui non solum cæli & terræ: sed & inuisibilem creator est angelorum & archangelorum dominationum potestatum: & cunctorum hominum. De quibus apostolus loquitur: quæ omnia dei manus operata est: de qua & iob & psalmista commemorat. Manus tua fecit me: & plasmavit me. Omnia enim per ipsum facta sunt & sine ipso factum est nihil. De quo rursum iohannes: in mundo ait erat: & mundus per ipsum factus est. Ipse enim dixit & facta sunt: ipse mandavit & creata sunt. Et hoc quod scriptura geneleos mystico sermone demonstrat dixit deus: & fecit deus. Verbo enim domini cæli firmati sunt: & spiritu oris eius omnis uirtus eorum. Nullusque locus est requietionis domini: nisi iste quem propheta subnectit.

Ad quem autem respiciam: nisi ad pauperulum & contritum spiritu: & trementem sermones meos. Qui immolat bouem quasi qui interficiat hominem: qui mactat pecus quasi excerebret canem. Qui offert oblationem quasi qui sanguinem suillum offerat. LXX.

Et super quem respiciam: nisi humilem & quietum & trementem sermones meos. Iniquus autem qui immolat vitulum quasi percutiens virum sacrificans de grege: quasi qui occidat canem qui offert simulam quasi sanguinem suillum.

Qui dat thus in memoriale quasi blasphemus sublato altari temploque terreno: quod humana constructuerat manus. Recte auferuntur & uictimæ iudeorum ne forsitan dicerent: Non tam stulti sumus ut deum putemus loco posse concludi: sed inseparato ad sacrificandum loco deo uictimas immolamus quæ lege præceptæ sunt. Habitat igitur cæli immo creator omnium qui in terris templum habere se denegat: humilem & quietum & trementem sermones suos hominem libenter assumit in templum. Iuxta illud apostoli. Vos autem estis templum dei: & spiritus sanctus habitat in uobis. Si quis uiolat templum dei: uiolauit illum deus. Templum enim dei sanctum est quod estis uos. Quicumque ergo humilis est & quietus & tremens sermones dei ipsum respicit dominus: & de ipso dictum intelligi potest: quod sub terræ nomine prophetatur. Terra tremuit & quieuit: cum resurgeret ad iudicium deus: habitatores enim eius pro quibus terra dicitur.

Considerantes iudicium dei quiete agunt a malis operibus: & sedentes in domo æterno requiescunt sabbato: ne moueant se ad opus seruire peccati sicut hædificatores turris mouerunt quondam de oriente pedes suos. Et hortum ueri luminis reliquerunt. Nec audierunt illud quod ad cayn dicitur. Peccasti quiesce: sed iuxta prouerbia salomonis qui audit deum habitabit confidens: & quiescet absque timore & omni malo. Iste est humilis atque pauperulus: & contritus spiritu tremensque sermones domini. De quo scriptum est in euangelio beati pauperes spiritu: quoniam ipsum est regnum cælorum. Et alibi. Beatus qui intelligit super egenum & pauperem: & rursum spiritus domini super me propter quod unxit me euangelizare pauperibus misit me. Quodque sequitur. In aditione uulgata iniquus autem in hæbraico non habetur: simpliciter iugit & dicit. Qui immolat bouem: quasi interficiat hominem. Quod & in alio scriptum est loco: misericordiam uolo & non sacrificium: scientiam magis dei quam holocaustum. Et per malachiam omnia quæ oderam faciebatis operientes lachrimis altare meum: nunquid dignum est ut respiciam sacrificium uestrum: & suscipiam placabile quid de manibus uestris. audiant iudei quod deus non querat sacrificia: sed offerentium animum. Qui mactat iquit pecus: quasi qui excerebret canem. Unde & per moysen scriptum est. Non offeres mercedem meretricis: neque prætium canis in domo dei tui. Pulchreque canis & meretrix copulantur: quia utrumque animal primum est ad libidinem: simul consideremus quod non dixerit. Qui immolat arietem quasi qui immolat canem: sed occidat inquit canem quod uerbum ponitur in sacrificiis & in his quæ trucidantur illicite: qui offert oblationem & sacrificium: quasi qui sanguinem suillum offerat. Quod & ipsum lege prohibetur. Tales sunt ceremoniæ iudeorum quibus tribuit quasi blasphemus. Immo quasi benedicens ydolo. Potest autem & hic esse sensus. post filium meum qui uenit mansuetus & pauper sedens super pullum asinæ. Nolo carnes uictimas: detestor sacrificium iudeorum: umbras legis reprobos: quia delectabilis mihi est ueritas euangelii: sin autem hoc dicitur: quod post fulgur euangelii uetus religio cesset in nube. Quid respondunt qui credentes ex iudeis arbitrantur absque noxa sui posse carnaliter offerre sacrificia.

Hec omnia elegerunt in uis suis: & in habominationibus suis anima eorum delectata est. Unde & ego eligam illusores eorum: & que timebant adducam eis. Quia vocaui: & non erat qui responderet. Locutus sum: & non audierunt. Feceruntque malum in oculis meis: & que nolui elegerunt. LXX.

Et ipsi elegerunt vias suas: & abominationes suas anima eorum voluit: & ego eligam illusores eorum: & peccata retribuam eis. Quia vocaui eos: & non audierunt locutus sum: & non audierunt. Et fecerunt malum in conspectu meo: & que nolebam elegerunt.

Immolare bouem: mactare arietem: offerre sacrificium: thura succedere. Quæ ita habet deus quasi homicidium: & oblationem canis: & illum sanguinem atque blasphemiam ipsi elegerunt: & ut alia colerent eorum arbitrii fuit: iuxta quod dicit per hezechiël. Dedi eis iustificationes

Super Esaiam.

stificationes non bonas: & praecepta non bona: & in uis inquit suis ambulauerunt: noti in uia domini. Et abominationes suas anima eorum uoluit: ut amatores magis essent sui: quam amatores dei: quam ob causam illis eligentibus uias suas: & non eum qui dicit. Ego sum uia. & deus eligi illusiones siue illusores eorum: quae haebraicae dicuntur thalulae: id est ut constituat principes pessimos: & omnia mala eorum: siue qui timebant pariter adducat: causasque reddit: cur traditi sint scribis & pharisaeis illusoribus suis: de quibus primus psalmus iuxta hebraeos canit. Et in cathedra illusorum non sedit. Quos appellant. lxx. pestilentes quales fuerunt filii heli pestilentiae: pro quo in haebraico scriptum est belial. hoc est diaboli. Quia inquit uocaui: & non erat qui responderet. Locutus sum & non audierunt. Feceruntque malum in oculis meis: & quae nolui elegerunt: quos uersus secundo ponit in praesenti loco & supra ubi dicitur. Numerabo uos in gladio: & omnes in caede corruetis. Quia uocaui & non respondistis: & caetera similiter quod testimonium quo sensu accipi debeat ibi dictum est.

Audite uerbum domini qui tremitis ad sermonem eius. Dixerunt fratres uestri qui oderant uos: & abiecerunt propter nomen meum glorificetur dominus: & videbimus in letitia uestra: ipsi autem confundentur. LXX.

Audite uerbum domini qui tremitis sermonem eius. Dicite fratribus uestris qui oderunt uos: & abominantur: ut nomen glorificetur dominus: & appareat in letitia eorum: & illi confundantur.

De quibus ante iam dixerat. Super quem respiciam: nisi super humilem & quietum: & trementem sermones meos: ipsis praecipit ut condemnatis uictimis iudeorum: & omni scribarum ac pharisaeorum tumore despecto transeant ad eius cultum quem uocantem illi audire noluerunt: atque contempserunt: & fecerunt malum in conspectu eius: nec hoc praceptorum fine contentus est: sed imperat eis mandatum euangelii: ut diligant inimicos suos: benefaciant his qui oderunt se: & orentur pro persecutoribus suis. Et imitentur clementiam patris qui oriri facit solem suum super iustos & iniustos ut uidentes inquit opera uestra glorificent patrem uestrum qui in caelis est: quod post generale intelligentiam specialiter apostolis praecipitur: & apostolicis uiris ut diligant iudeos persecutores suos: & eos qui se abominantur in loco fratrum habeant. Dicentes cum petro. Viri fratres & patres audite. Et paulo apostolo: tristitia mihi est: & continuus dolor cordi meo pro fratribus meis qui sunt israelitae. Glorificatur autem nomen domini: quando uiderint homines persecutorum ferotiam non frustra frangi patientiae: & uerberantem manum alterius male obuersione confundi. Quibus in euangelio praecipitur: luceat lumen uestrum coram hominibus ut uidentes opera uestra glorificent patrem uestrum qui in caelis est: & in apocalypsi iohannis. Time de deum: & date ei gloria. Paulus quoque scribit ad corinthios prouocans eos ad continentiam: ut glorificent deum in corpore uestro: & rursum siue comeditis: siue bibitis: omnia in gloria dei facite: unde & dominus maledicentibus non remaledicebat. Et pro persecutoribus praecabatur: quod autem praecipit dicite fratribus uestris. Non simpliciter accipiendum est: alioquin multi fratres uocant & in corde non retinent caritatem: de quibus & dominus loquebatur: non omnis qui dicit mihi domine domine intrabit in regnum caelorum: sed qui facit uoluntatem patris mei qui in caelis est. Sicque stare potest illa sententia. Nemo dicit dominus iesus: nisi in spiritu sancto. Nam cum haeretici dominum iesum: & multi in resurrectione dicturi sunt. nonne in nomine tuo prophetauimus: & uirtutes multas fecimus. Respondebit eis dominus. recedite a me nescio uos operarii iniquitatis. Ergo dicere non sermone qui facilis est: sed affectu & operibus comprobatur: ex quibus discimus eundem esse utriusque testamenti dominum qui praecipit ut si uidemus iumentum inimici nostri cadere sub onere suo. Non transeamus: sed leuemus eum: & si boue aut asinum inuenerimus errantem reddamus ei. Haec iuxta. lxx. Porro iuxta haebraicum hic mihi sensus uidetur. Audite apostoli audite discipuli mei qui tremitis uerbum domini narrabo quid dixerint fratres uestri qui oderunt & superant uos & arbitrantur alienos. Non propter mala uestra: sed propter nomen meum: qui imundos estimant cunctos de sua in me gente credentes & dicunt. Recede a me quia immundus es. Quid ergo est quod eos dixisse commemorat. Glorificetur dominus: & videbimus in letitia uestra: cuius uersiculi hic sensus est. Quid nobis humilem introducitis deum: quid crucifixum & uirum dolorum: & scientem ferre infirmitates: uolumus eum in sua ut dicitis maiestate conspicere: regnantem suscipimus: & in sua gloria triumphantem: humilem atque deiectum uidere non possumus. Statimque infert: ipsi autem confundentur subauditur qui loquuntur talia qui non intelligunt mysteria scripturarum: malisque suis sentient eius potentiam quam humilitate contempserant.

Vox fremitus de ciuitate: vox de templo: vox domini reddentis retributionem inimicis suis.

Lxx. pro fremitu clamore posuerunt & caetera similiter. Volumus scire quae sit confusio iudeorum: Qui dixerunt: glorificetur dominus ut uestram letitiam & triumphos regis uestri: nequaquam cassis promissionibus sed oculis contemplemur. Vox inquit clamoris de ciuitate. haud dubium quin hierusalem significet romano exercitu circumdatam: & in tres partes intus seditione diuisam: quando unus templum obtinuit: & omnia prius sancta. possedit forinsecus contra hostes. intrinsecus contra ciues dimicans. Eo tempore & in urbe & in templo tam sacerdotum & leuitarum

quam vulgi ignobiles mulierumque ac pueroque ululatus auditus est: quando reddidit dominus retributionem inimicis suis. Implens comminationem qua dixerat. Relinquatur vobis domus uestra deserta. Et illam prophetiam dereliqui domum meam: quando psaltes templi consona angelice uoce dixerunt. Transeamus ex his sedibus de quibus non iosephus iudaicae scriptor historiae: sed multis prius seculis psalmista testatur dicens. Vidi iniquitatem & contradictionem in ciuitate qua circumdedit muros eius tota die & tota nocte: ita ut subuerteretur ciuitas & impleteretur aliud uaticinium: syon quasi ager arabitur: & hierusalem quasi casula in cucumerario relinquetur.

Antequam parturiret peperit antequam veniret partus eius peperit masculum. Quis audiuit unquam tale quod uidit huic similem? Nunquid parturiet terra in die una: aut parturietur gens simul: quod parturuit & peperit syon filios suos? Nunquid ego qui alios parere facio ipse non pariam dicit dominus. Si ego qui generationem ceteris tribuo sterilis ero ait dominus deus tuus. LXX.

Antequam parturiens pariat antequam ueniat dolor parturientium effugiat & peperit masculum. Quis audiuit tale: & quis uidit siccis parturiuit terram in die una: aut si nata est gens simul quia parturiuit & peperit syon paruulos suos. Ego autem dedi dixit expectationem hanc & non recordata es mei dominus: nonne ego parientem & sterilem feci dicit deus tuus.

Clamore resonante de hierusalem & templo eius: quando obfessa atque subuersa est: & inimicis christi qui eum regem suscipere noluerunt recipientibus pro impietate sua atque blasphemis aeterna supplicia: ecclesia in nomine domini congregata de qua in psalmo dicitur: homo natus in ea: & ipse fundauit eam altissimus. Antequam parturiret peperit: antequam veniret partus eius genuit masculum. Non enim multo tempore ut populus iudeorum per abraham ysaac & iacob duodecim patriarchas. Et rursus liberos eorum ac nepotes creuit in maius: sed ad euangelicam praedicationem statim omnis mundus concepit parturiuit: & peperit masculum quem pharao & haerodes conabantur occidere: qui & in moyse & in christo saluatus in aegypto est: denique abraham & ysaac masculos habuere liberos & iacob multorum filiorum pater unam genuit filiam per qua dura perpessus est. Quod si filiae salua ad dei sententiam recipiunt haereditatem patris. Hoc considerandum est quod pater earum in peccato suo mortuus sit: quia nullum filium genuit: & moyses nihil super eis ausus fuerit iudicare sed retulit ad dominum qui eas ne inopes permanerent iussit fratribus copulari: geneleos quoque narrat liber quod postquam coeperunt homines multi fieri: qui numerus semper est & filiae eis natae sunt: acceperint eas: non angeli sed filii dei: de quibus horri sunt gigantes: siue in hebraeo scriptum est. id est irruentes econtrario ad sanctum dicitur. Vxor tua sicut uitis habundans in lateribus domus tuae. Filii tui sicut nouellae oliuarum in circuitu mensae tuae. Et iterum uideas filios filiorum tuorum: peperit igitur syon: hoc est reliquia ex israel: & apostolorum credentium fides masculum dominum saluatorem qui in toto simul orbe generatus est quod nullus audiuit: quod nulla narrat doctrina: ut in breui tempore crederent nationes.

Et de uniuersis gentibus una gens fieret christianorum: de qua & paulus loquitur: si quam christo noua creatura & uetera transierunt. Ecce facta sunt noua. Iuxta illud quod alibi scriptum est. Adorabunt in conspectu eius omnes familiae gentium: quia domini est regnum: & ipse dominabitur gentium: omnes enim ait gentes quas fecisti uenient & adorabunt coram te & glorificabunt nomen tuum: de quo dicit iacobus: ipse est expectatio gentium. Et quae nunc differimus. Erit radix iesse & qui surget ut princeps sit gentium: in ipso gentes sperabant. Implentibus apostolis quod praeceptum est. Docete omnes gentes baptizantes eas in nomine patris & filii & spiritus sancti: ut nascatur omnis populus de quo & uicesimus primus psalmus canit. Annuntiabunt caeli iustitiam eius populus qui nascetur quem fecit dominus. Et iterum populus qui creabitur laudabit dominum. Hic autem populus unum creatus est die quae illustrat sol iustitiae: dicente scriptura. erit tibi dominus lux sempiterna. possumus quod dicitur: orietur gens simul: quia parturiuit & peperit filios suos. Et ad illud tempus referre: quoniam una die tria milia de iudaico populo crediderunt: dicitur quoque in eodem actuum apostolorum libro: quod de uniuersis gentibus quae sub caelo sunt fuerint in hierusalem. Qui audiebant uariis linguis loquentes magnalia dei. Quodque sequitur iuxta. lxx. Ego autem dedi dixit expectationem hanc: & non recordata es mei dicit dominus: nonne ego parientem & sterilem feci dixit deus tuus. Manifestius in hebraico ponitur: cui & reliqui interpretes congruunt: nunquid ego qui alios parere facio ipse non pariam dicit dominus. Si ego qui generationem ceteris tribuo sterilis ero ait dominus deus tuus: secundum illud quod alibi dicitur. Qui plantauit aurem nonne audiet: qui finxit oculum non considerat. Quod scilicet qui omnes creauit ex nihilo possit de uniuersis gentibus unam partem in se credentium ecclesiam facere: denique in uicesimo octauo psalmo ubi nos legimus. Vox domini concutientis desertum. In hebraeo scriptum est. Vox domini parere faciens desertum ut deserta ecclesia generet: & perficiantur cerui apertis saltibus: atque contritis. porro iuxta septuaginta hic sensus: quod uno tempore ad praedicationem euangeliorum una gens & totus orbis oriatur per multos prophetas saepe promissi: & non meministi promissionis meae. O urbs quae clamoribus est plena. O templum quod a domino derelictum est. O popule cui reddidi uicissitudinem suam: nonne ego inquit feci parturientem & sterilem quae prius fuerat sterilis: postea parturiuit & peperit. De qua in psalmo

Super Esaiam.

in psalmo scribitur. Qui habitare facit sterilem in domo matrem filiorum lactantem. Vel certe rerū ordo conuersus est. Pariens facta est sterilis: & quondam sterilis peperit plurimos quia domini ista sententia est.

¶ Letamini cum hierusalem: & exultate in ea omnes qui diligitis eam. Gaudete cum ea gaudio vniversi qui lugentis super eam: vt sugatis & repleamini ab ubere consolationis eius: vt mitigetis & delitiis eius affluatis ab omnimoda gloria eius. LXX.

¶ Letamini hierusalem: & exultate in ea omnes qui diligitis eam. Gaudete gaudio omnes qui lugentis super ea: vt sugatis & impleamini de ubere consolationis eius: vt postquam superitis delectemini introitu glorie eius.

¶ Apostolis præcipitur & apostolicis uiris: qui diligunt utranq; hierusalem: & eam quæ corruit plā gentibus atq; lugentibus: & illam quæ surrectura est omni desiderio præstolantibus ut gaudeant cum ea: & in ea quæ ædificata sit uiuis lapidibus qui uoluntur super terram. Et in rotarum cherubim similitudinem secuntur spiritum præcedentem. Non his qui in æternos cineres dissoluti sunt. De quibus dominus loquebatur. Amen amen dico uobis: non permanebit lapis super lapidem: donec compleantur omnia hæc. Gaudete inquit cum gaudio: uniuersi qui lugentis eam. Quales sub petrum & paulum apostolos docuimus: & omnes qui expectabant redemptionem israhel: ut sugant & repleantur uberibus consolationis eius. Neq; enim poterat fieri: ut quæ genuit masculum: & erat puerpera careret lactis abundantia in educatione eius gentis & paruulorum qui simul nati fuerant: ut præberet eis duo ubera nequaquam ut prius in ægypto fracta & iacentia: sed integra & uirginali decore stantia ueteris ac noui instrumenti ad præbendum rationale lac. De quibus specialiter dicebatur. Beati lugentes: quoniam ipsi consolabuntur. Et hoc notandum quod qui paruuli sūt consolationis indigent lacte: & adhuc in mortali uersantur loco. Qui uero post lacte cōsolationis ad solidum profecerint cibum delitiis affluent ueritatis: & scientia omnimodæ gloriæ: quæ hebraice dicitur ziz. Pro qua septuaginta introitum. symmacus: pinguedinem. Theodotio multitudinem interpretati sunt. Hoc diximus ut psalmi septuagesimi noni uerbum paderemus ambiguum in quo scriptum est. Vastauit uineam aper de silua: & singularis ferus depastus est eam. Pro eo enī ubi in nostris & græcis codicibus legitur. Idest singularis ferus. In hebraico scriptum est ziz sadi. Quod aquila transtulit. hoc est omnimodum regionis: ut significaret: non solum a romanis: sed a cunctis gentibus israhelē esse uastatam. Introitus autem gloriosus ecclesiæ ille intelligendus est: de quo scribit iohannes apostolus. Et in duodecim portis erant duodecim margaritæ: & platea ciuitatis auro munda sicut uitrum perspicuum. Istas margaritas prohibet dominus mitti ante porcos: quas negociator bonus cum in prophetis inuenerit & apostolis: pergit ad unū præciosissimū margaritū. Non priores abiiciens: sed p illas qrens priusius.

¶ Quia hec dicit dominus. Ecce ego declino super eam quasi fluuium pacis: & quasi torrentem inundantem gloriam gentium quam sugentis: ad ubera portabimini: et super genua blandientur uobis. LXX.

¶ Quia hec dicit dñs. Ecce ego declinabo ad eos quasi fluuius pacis: & quasi torrens inundans gloriam gentiū. Paruuli eorū in humeris portabuntur: & sup genua consolabuntur.

¶ Extructa per apostolos hierusalem & instaurata in priorem statum. Post quam filii & habitatores eius uberibus fuerint consolati: & lactis abundantia: ad delicias peruenerint ueritatis. per quas peruenitur ad gloriam dei. Tunc dominus declinabit super eam fluuiū pacis: de quo crebro diximus. Flumen dei repletum est aquis: & fluminis impetus lactificant ciuitatem dei: ut pace omnia possideret: & nationum cessantibus bellis. De quibus scriptura dicit. Dissipa gentes quæ bella uolunt: torrens doctrinarum irriget arua credentium. Tunc filii eius siue paruuli ut septuaginta transtulerunt in humeris portabuntur: & super genua consolationem accipient in humeris. De quibus & in priori prophetia dictum est. Et quos iacob impræcatur filio suo isachar. Quia supposuit humerum suū ad laborandum: & uocatus est uir agricola. Sudore enim & labore nimio ad ubertatem fructuū peruenimus. Vnde & ad syon per hieremiam dicitur. Da cor tuum in humeros tuos: ut a mandatis intelligat dominum: imitans eum de quo scriptum est. Iesus cœpit facere & docere: ut non otiosa sit fides: sed per opera currat ad præmium. Genua autem & sinus quid significant. Et supra breuiter exposui: & nunc abraham exemplum docere nos poterit in cuius sinu lazarus requiescit: & omnes de oriente & occidente uenientes qui accumbent cum abraham ysaac & iacob.

¶ Quomodo si cui mater blandiatur: ita ego consolabor uos: & in hierusalem consolabimini: ui debet & gaudebit cor uestrum: & ossa uestra sicut herba germinabunt. Et cognoscetur manus domini seruis eius: & indignabitur inimicis suis. LXX.

¶ Pro seruis posuerunt timentes: pro inimicis: incredulos cetera similiter.

¶ Misericordiam creatoris in creaturas suas: exemplo matrum discimus: quæ liberos amore in sinu nutriendos omnem superant caritatem. Deniq; uolens deus ostēdere quomodo diligit quos creauit. Nunquid obliuiscetur ait mulier ut misereatur sobolis uteri sui: sed & si illa fuerit oblita: ego tamen non obliuiscar tui. Quem sensum: & illud habet euangelicū: in quo dominus loquitur ad hie

Ierusalem. Quotiēns uolui congregare filios tuos: sicut gallina cōgregat pullos suos sub alas suas et noluiſti. Et deuteronomium in quo tale quid reſonat. Sicut aquila protegere nidum ſuum: & pullos ſuos deſiderauit. Expandens alas ſulcepit eos: & portauit in humeris ſuis. Aiunt qui de animalium ſcripſere naturis omnium quidem beſtiarum: & iumentorum & pecudum auiūq; ingentum eſſe in filios pullosq; ſuos affectum: ſed maximum eſſe amorem aquilarum: quæ in excellis & inaccessis locis nidos collocant. Ne coluber foetus uiolet: ametiſten quoq; iter pullos eius lapides repperiri: quo omnia uenæna ſuperentur. Si hoc uetum eſt rectæ affectus dei in ſuas creaturas aquilis comparatus eſt. Qui omni custodia protegit liberos ſuos: ne draco & coluber antiquus diabolus & ſatanas obrepat nouellis foetibus: ut ad nomen lapidis q̄ ponitur in fundamentis ſyon. Oēs aduerſariorum frangantur inſidiæ. Hæc autem ierusalem in qua conſolabuntur a matre filii: & in genibus palpabuntur. Illa ē de qua ſcribit apoſtolus. Quæ autem ſuſum eſt ierusalem libera ē quæ eſt mater omnium noſtrum. Cuius conſolationis lacte ſaturatus conſolabatur cæteros qui eius ſermonibus indigebant dicens. Benedictus es deus & pater miſericordiarum: & deus omnis conſolationis qui conſolatur nos in omni tribulatione: ut & nos poſſimus conſolari eos: qui in omni ſunt tribulatione per conſolationem qua ipſi conſolamur a deo. Qui poſtquam fuerint conſolati dicentur ad eos. Et uidebitis & gaudebit cor ueſtrum: & oſſa ueſtra quali herba germinabunt ſive orientur: Aut iuxta ſymmacum florebut. Videbunt autē haud dubium quin deum quæ uera lætitia eſt De quibus dominus loquebatur. Beati mundo corde: quoniam ipſi deum uidebunt. Cuius uiſio perfectum eſt gaudium quod in plenæ fidei corde uerſatur: & os ſuum germinatio ſubſequitur. De quibus ante iam diximus quorum ſi lector oblitus eſt: recurrat ad explanationem priſtinam. Melius ē enim illum ſcripta relegere: quam nos dicta replicare. Et nota inquit erit manus domini ſeruis illius uel timentibus eum: & comminabitur inimicis ſive incredulis ſuis. Manus autem uel pro potestate accipitur: quod poſſit deus omnia facere quæ promittit. Iuxta illud quod ex perſona dei moyses loquitur ad pharaonem. Nunc mittam manum & percutiam te: & populum tuum interficiam: & deleberis de terra. Et rurſum. Ipſe ad eundem tyrannum. Ecce manus domini erit ſuper iumenta tua. De qua ad deum pſalmiſta dicebat. Manus tua gentes interfecit: & plantasti eos. Aut certe manus domini chriſtus intelligendus eſt. De quo & ſupra legimus. Manus mea fecit hæc omnia. Quā notam faciet dominus ſeruis ſuis & timentibus ſe: & comminabitur incredulis & inimicis ſuis: ut aliis promittat præmia. Aliis ſupplicia comminetur. In quo conſideranda uerborum proprietates quod non dixerit. Inſert inimicis ſuis, ſed comminabitur ut per comminationem deterriat & ipſi ad domini tranſeant ſeruitutem.

¶ Quia ecce dominus in igne ueniet: & quaſi turbo quadrigæ eius reddere in indignatione furorem ſuum: & increpationem ſuam in flamma ignis. Quia in igne dominus diiudicatur: & in gladio ſuo ad omnem carnem: & multiplicabuntur interfecti a domino. LXX.

¶ Ecce dominus quaſi ignis uenit: & quaſi tempeſtas currus eius reddere in furore ultionem ſuam: & increpationem in flamma ignis. In igne enim domini iudicabitur omnis terra: & in gladio illius vniuerſa caro multi vulnerati erunt a domino.

¶ Manus domini quæ nota fiet ſeruis eius & timentibus eum ipſa comminatur incredulis ſive inimicis eius: ut ſi nō egerint poenitentiam. ſuſtineant q̄ ſequuntur. Ecce enī inquit dominus in igne ueniet quaſi turbo ſive tempeſtas currus eius. quas debemus intelligere angelicas poteſtas quando uenturus eſt dominus in gloria patris cum angelis ſuis iudicare uiuos & mortuos. Non quo dominus ignis ſit. ſed quo ſuſtinentibus poenas eſſe ignis uideatur. Et licet moyses dixerit. idipſum apoſtolo confirmante. Deus ignis conſumens eſt. Attamen ſaluator exprimens diuinitatis ſubſtantia ait. Spiritus es deus. Inter ſpiritum autem & ignem ſecundum intelligentiam corporalem multa diuerſitas eſt: q̄ ſi ignis aut ſpiritus eſt. Quomodo oculos. & aures. & manus: & pedes. & uentrem & cætera corporis membra habere dicitur. Cum hec ſpiritus ignisq; non habeant. Ignis ergo conſumens appellatur deus. ut quicquid in nobis uitiorum eſt foenum ligna ſtipulamq; conſumat. & ſpinas. id eſt ſollicitudines ſæculi huius quas pro bono ſemine terra attulit inſecunda. de qua ad hebraeos dicitur. Quæ autem affert ſpinas & tribulos reproba eſt & maledicto proxima cuius finis conſumptio eſt. De hoc igne & in euangelio dominus loquebatur. Ignem ueni mittere ſuper terrā Et ſupra legimus. Ardebit ſicut ignis iniquitas. & ſicut gramen aridum conſumetur igni. & omnia zizania quæ inimicus homo ſuperſeminauit dormiente patre familias. de quo & in epiſtola iacobi ſcribitur. Paruus ignis quā grandem ſuccendit materiam. Et in prouerbiis in multis lignis uiget ignis: quāquam in eo quod prouerbiū ē aliud poſſit intelligi. Hunc puto ſediſſe ignem ſuper linguas apoſtolorum omniumq; credentium. quando linguis uariis loquebatur. & omnes erroris ſugabant tænebras. & illuminabāt corda eorum qui recipiebant ſermonem dei: Quod autem ſequitur. Quaſi tempeſtas currus ſive quadrigæ eius. pſalmorum diſſeremus exemplis. In quibus ſcriptū ē. Deus manifeſte ueniet deus noſter & non tacebit. Ignis ante eum ardebit & in circuitu eius tempeſtas ualida: & alibi. Currus dei decem milibus multiplex milia lætantium: de his curribus. & aquis heliſeus erat. Vnde ait. Domine aperi oculos pueri huius ut uideat. Et apertis inquit oculis. uidit

Super Esaiam.

uidit currus & quadrigas et æquos per circuitum. Hoc curru igneo & helyas raptus ad cælum ē quādo clamabat helyseus. Pater mi pater mi. currus israel & auriga eius. Hæc autem uniuersa narrantur non quo deus aut currus habeat aut quadrigas aut æquorum uelocitate portetur. De quo alibi scriptum est. qui ambulat super pēnas uentorum. Sed quomodo in solio sedere dicitur. quādo assumit habitum iudicantis. sic quando ad uindictam uenit ut debellet aduersarios suos in habitu uictoris & triumphantis ostenditur. De furore domini crebro diximus quod sic accipi debeat. Quomodo obliuio eius & pœnitentia. & contristatio & affectus ceteri qui dei non conueniant maiestati. In hoc igitur igne & furore in his curribus & in flamma ignis iudicabitur omnis caro siue ipse dominus cum creaturis suis. ut non potentia. sed iudicii ueritate uideatur ferre sententiam. Iuxta illud quod in michea prolixius. & in quinquagesimo psalmo breuius dicitur. ut iustificeris in sermonibus tuis. & uincas cum fueris iudicatus: Gladius autem quo omnis caro est iudicanda ille accipiendus ē: de quo & prius diximus. Et nūc dicemus ex parte. Nisi conuersi fueritis gladium suum uibrauit. Hunc gladium punitorem carnis peccatricis omniumq; uitiorum israelitæ in manu pharaōis datum quæruntur. Dicuntq; moysi & aaron. Videat deus uos & iudicet: quia abhominabilem fecistis odorem nostrum coram pharaō: ut daretur gladius in manu eius & interficeret nos. De hoc gladio & in amos scriptum est. Gladio interibunt omnes peccatores populi. Cum utiq; & alia sint genera pœnarum. Quicquid ergo pungit & percutit & torquet & cruciat in scripturis sēdis: gladius appellatur. Quo gladio uulnerabuntur siue interficientur qui dei non fecerint uoluntatem: & omisso lumine ueritatis tenebris se erroris inuoluerit. De quibus scriptum est i hieremia. Si mutauit æthiops pellem suam. Et in sophonia. Et uos æthiopes uulnerati siue interfecti gladio meo eritis. Omnem loci istius continentiam: quo sensu accipienda sit: apostolus prolixius differit scribens ad romanos. Iuxta duritiam autem tuam & impœnitens cor thesuarizas tibi iram in die iræ: & reuelationis iusti iudicii dei: qui reddet unicuiq; secundum opera sua. His quidem qui iuxta patientiam operis boni: gloriam & honorem & incorruptionem quæruntibus uitam æternam. Qui autem ex contentione & increduli sunt ueritati: acquiescunt autem iniquitati iræ & furori. Tribulatio & angustia super omnem animam hominis qui operatur malum: iudæi primū & ethnici.

Qui sanctificabantur: & mundos se putabant in hortis. Post ianuam intrinsecus qui cōmedebant carnem suillam: & abominationem & murem simul consumerentur dicit dñs. LXX.

Qui sanctificantur & purificantur & in hortis: in liminibus cōmedentes carnem porcīnam & abominationes & murem simul consumerentur dicit dominus.

Symmachus & theodotio hunc locum interpretati sunt: qui sanctificamini & lustramini in hortis. Alter post alterum inter eos qui cōmedunt carnem suillam: & abominationem & murem simul deficient dicit dominus. Volentes ostendere. non ipsos cōmedere carnem suillam: & abominationem: & murem qui sanctificantur in hortis alter post alterum: sed eos qui lustrantur uersari cum eis qui cōmedunt quæ prohibiti sunt. Arguit autem sermo diuinus populu iudæorum. Immo scribas & pharisæos: quos & dominus arguebat dicens. Vos estis qui iustificatis uos metipsos coram hominibus: deus autem scit corda uestra. Quoniā qđ in hominibus excelsum est: abominatio est apud deum. Vnde increpabat eos atq; dicebat. Vhæ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ qui mundatis quod foris est calicis & paralydis: & intus pleni estis immunditia: & iterum. Qui estis sæp pulchra dealbati: intus autem pleni estis ossibus mortuorum: & omni spurcitia. Qui ore suo benedicebant: & corde maledicebant. Qui domino loquebantur pacifica: & mollebant uerba sua super oleum: ipsi autem erant iacula. De quibus rectissime dicebatur. Populus hic labiis me honorat: cor uero eius longe est a me. Præceperat autem per moysen deus: ut si quis præuentus fuisset in peccato uaccæ ruphæ aspersus cinere: & aliis expiationibus mundus per sacrificia & uictimas rediret ad templum. Quod illi negligentes in locis delictiarum uoluptatum: hoc est in hortis amœnissimis: uel baptisteria extruebant. uel piscinas ad areolas irrigandas adulteria: & omnem libidinum turpitudinem simplicibus aquis abluere sæ putantes. Quibus illud aptabitur: & noctem flumine purgant: nec alicui uideatur in congruum. Si quæ egeruntur turpiter: manifestius explicentur i cor reptionem eorum: qui talia cōmittere non erubescunt. Quæ turpe est & dicere: dum scortis adhærent in modum canum: & masculi in masculos exercent turpitudinem: retributionem peccati in se metipsos recipientes. Qui hæc opera faciunt uoluntate: & sceleribus cum his sunt qui carnem suillam cōmedunt: & omnia quæ lege prohibentur: & murē quod nos glirē uocamus. Vel iuxta oriētis prouincias: Et illi igitur qui hæc cōmedunt his qui exercentes turpitudinem talia agunt quæ & inimici forte non faciunt pariter consumerentur. Secundum itopologiam possumus dicere. Omnes uoluptatis magis amatores quam dei sanctificari in hortis & i liminibus quia mysteria ueritatis non ualent introire & cōmedere cibos impietatis. Dum non sunt sancti corpore & spiritu: nec cōmedunt carnem iesu: neq; bibunt sanguinem eius. De quo ipse loquitur. Qui cōmedit carnem meam & bibit sanguinem meum: habet uitam æternam. Et enim pascha nostrum immolatus est christus. Qui non foris: sed in domo una & intus cōmeditur.

Ego autem opera eorum & cogitationes eorum uenio. ut agregem cum omnibus gentibus

z linguis: z venient z videbunt gloriam meam: Et ponam in eis signum: z mittam ex eis qui saluati fuerint ad gentes in mari. In apbrica. in lidia tenentes sagittam in italiam z greciam ad insulas longe ad eos qui non audierunt de me: z non viderunt gloriam meam. LXX.

Et ego opera eorum z cogitationes eorum venio congregare omnes gentes z omnes linguas z venient z videbunt gloriam meam. Et dimittam super eos signum: z emittam ex eis quasi saluati fuerint in gentes in tharsis z fut: z lud: z mosoch: et in bobel: z in greciam: z in insulas longe qui non audierunt nomen meum. neq; viderunt gloriam meam.

Prius quam exponam quid significet enumeratio gentium plurimarum: breuiter de interpretationis uarietate dicendum est. Tharsis lingua hebraea: mare appellatur. Et ut aiunt: in dia regio. Licet iosephus littera commutata: tharsum putet nuncupari pro tharsis: urbem cilicia: ad quam ionas de ioppe fugiens ire cupiebat. Fut autem siue sul libies: omnisq; aphrica: usq; ad mare mauritania: in qua fluuius hodie qui fut dicitur: & cuncta circa eum regio futensis appellatur. Lut autem lydos uocant: quorum colonia etrusci qui nunc tusci appellantur quondam mittendarum sagittarum peritissimi. Et nunc dicuntur tendentes sagittam. Pro quo in hebraico legitur mosche cefeth: quod absq; septuaginta. Omnes similiter transtulerunt. Tendentes arcum: & septuaginta posuerunt mosoch. Nomen pro uerbo interpretantes. Quod si accipitur capadocas significat quorum metropolis mazaca quae post a caesare augusto caesarea nomen accepit. Qui nescio quid uolentes etiam in genesi ultimum filium aram: idest syrorum damasci: qui appellatur mes: interpretati sunt mosoch pro quo nos rectius mœonas transferimus. Thubal autem siue thobel: aut italia interpretatur: aut hiberia hoc est spania. Ab hiberio flumine. Vnde & hoc die hispaniarum regio appellatur celtiberia. De quibus pulchrae lucanus. gallosum celtæ miscentes nomen hiberi quos non possumus gallo hispanos dicere. Graeci autem qui sermone hebraico appellantur iauan. Vnde & graeci iones: & mare ionium. Et hoc considerandum quod maximae occidentales de iapheth poluerit nationes: uno filiorum noe licet in lud & fut. Sem quoq; & cham: idest lydiae & aphricae nominum fuerit recordatus: ut totum orbem ostenderet. Venit ergo dominus ut opera & cogitationes congregaret singulorum. Ex quo discimus: non solum opera: sed & cogitationes esse in die iudicii iudicandas. Qui enim uiderit mulierem ad concupiscendum: iam mœchatus est eam in corde suo. De quibus dicit. Nunc circûdederunt eos cogitationes suae: quando iudicauit dominus abscondita hominum: secundum euangelium iesu christi: ut illud quod apostolus scribit: ueritate iudicii comprobetur. Inuicem cogitationibus accusantibus & satisfaciuntibus: in die qua iudicabit deus abscondita hominum: ut cogitationes nostrae omnes uno tempore congregatae iustum iudicem probent. Dum autem accusat nostra conscientia: aut satisfacit pro delicto utrum plura sint peccata: an bona opera & utrum uetera an noua: utrum deleta poenitentia: an nouis sceleribus instaurata quando dicit dominus. Vias eorum dedi in capita eorum: & cogitationes eorum reddam eis. Qui finxit sigillatim corda eorum: & intelligit omnia opera eorum. De quibus & in alio loco legimus. Tu cognoscis corda hominum solus. Nemo enim scit quae sint in homine nisi spiritus hominis qui est in eo. Vnde & per hieremiam loquitur deus. Et o deus appropinquans & non de longe dicit dominus. Nunquid abscondet se in absconditis homo & ego ignorabo. Deniq; ad scribas dicitur: & ad pharisaeos. Vos estis qui iustificatis uos metipsos coram hominibus: deus autem cognoscit corda uestra. In quo considerandum quod non dixerit: iuxta hereticorum blasphemias ne filium uideretur excludere. Sed deus quod patri filioq; commune est. In principio enim erat uerbum & uerbum erat apud deum & deus erat uerbum: hoc erat in principio apud deum. De quo idem iesus scribit. Ipse autem iesus non credebatur se eis: quia sciebat omnes: & non habebat necesse ut aliquis testimonium daret ei de homine. Ipse enim nouerat quid esset in homine. Cui & illud congruit. Sciens autem iesus cogitationes eorum. Et in alio loco. Sciens iesus malitiam eorum: ac ne aliqua sit dubitatio hereticis caluniam facientibus de uerbo dei: quod nouerit omnia: in apostola ad hebraeos scribitur: prolixius dicitur. Viuens enim sermo dei: & euident & acutus super omnem gladium bicipitem: & diuidens usq; ad partitionem animae. Et spiritus artuum quoq; & medullarum: & iudex cogitationum & sensuum cordis. Nullaq; est creatura inuisibilis in conspectu eius. Omnia autem nuda & aperta oculis illius: de quo nobis sermo est. Postquam autem omnes cogitationes in unum fuerint congregatae accusantes nos uel defendentes. Tunc omnes gentes & linguae cum cogitationibus suis pariter adducuntur in medium. Linguas autem iuxta apostolum paulum non solum hominum legimus: sed & angelorum. Ex quo intelligi datur omnes creaturas a domino iudicandas: non solum super terram: sed in aere & in caelestibus iuxta quod ipse in superioribus dixerat inebriatus est gladius meus in caelo ad terramq; descendit. Venient autem omnes ut uideant gloriam dei: & ponet in eis signum quod in hezechiel principio sub thau littera hebraicae interpretatione monstratur. Quo signo qui fuerit impressus manus percutientis effugiet: hoc & postes domorum in aegypto signabatur. Quo signabantur: quando pereunte aegypto solus israhel mansit illaesus. De hoc signo quod achaz rex iuda nolebat accipere a saias propheta testatur. Propterea dabit dominus uobis signum. Ecce uirgo in utero concipiet & pariet. Vnde & propheta quod promissum fuerat deprecatur. Fac mecum signum

signum in bonum. Et in alio loco. Dedisti mœtuentibus te significationem: ut fugerēt a facie arcus. Hoc nobis ad patrem ascendens dominus dereliquit siue in nostris frontibus posuit ut libere dicemus. Signatum est super nos lumen uultus tui domine. Quod autem sequitur. Et mittam ex eis qui saluati fuerint ad gentes & singulas enumerat. Videtur expositioni nostræ esse contrarium. Si enim de die iudicii dicitur. Quomodo rursus ad primum recurrit saluatoris aduentum: quando apostoli diriguntur ad gentes & audiūt a domino. Ite docete oēs gētes baptizātes eos in nomine patris & filii & spiritus sancti. Quod ita soluitur iudicii prædicatur dies. Immo cōminatur ut mœtu futuræ pœnæ recipiant saluatoris aduentum. Et apostolorum euangelium qui ante mittendi sunt. Pulchræ autem dixit. Et mittam ex eis qui saluati fuerint. Nisi enim dominus nobis reliquisset semen: quasi sodoma essemus & similes gomorræ fuisset. Et apostolus. Reliquiæ inquit saluæ factæ sunt. Isti mittuntur ad gentes in tharsis: & sur: & lud: & mosoch: & thobel: & græcias: & insulas plurimas quæ longe sunt: & quæ non audierunt nomen domini: neq; uiderunt gloriam eius. De quibus iuxta historiam supra diximus. nunc stringenda est Anagoge. tharsis interpretatur exploratio gaudii ut consideremus non ea quæ in præsentia sunt: sed quæ in futuro. Et audire mereamur: quia in paucis fuistis fideles: ingredimini in gaudium domini uestri. De quo & petrus apostolus scribit. Exultate gaudio ineffabili & glorioso: ut laudemus deum dicentes. Impletum est gaudium os nostrum: & lingua nostra exultatione. Quodq; sequitur. Fut interpretatur oris exclusio: ut omnem excludentes blasphemiam ea loquamur quæ bona sunt atq; dicamus. Os meum annuntiabit iustitiam tuam domine: tota die salutare tuum: & rursus. Non abscondi in corde meo ueritatem tuam & salutare tuum dixi. Lut quoq; in lingua nostra: utilitas uertitur: & mosoch extensio: & thobel siue thobel ductus ad luctum uel conuersus: aut uniuersa quæ omnia uocationi gentium congruunt: utilitate sequantur. Per confusionem animæ suæ: & præteritorum obliti ad futura extendantur. Lugeantq; antiqua peccata: & trahantur ad luctum atq; tristitiam quæ ducit ad uitam. Beati quippe lugentes quoniam ipsi ridebunt. Et conuertātur omnes ad dominum: ut postea trāseant ad græciam: & sciant dictum ab apostolo. Gloria & honor & pax qui operantur bonum: iudæo primum & græco. Quoniam non solum iudæorum deus: sed & gentium. Porro illd quod dicitur. Et insulis procul quæ non audierunt nomen meum: neq; uiderunt gloriam meam. Illis cōuenit de quibus supra legimus. Quibus non est nuntiatum de eo uidebunt & qui non audierunt intelligent. Et iterum. Apparui his qui non interrogabant inuentus sum ab his qui me non querebant. Dixi. Ecce adsum his qui non inuocabant nomen meum. Insulas autē significari uel totius orbis gentes uel ecclesias in toto orbe dispersas crebro diximus.

¶ Et annuntiabunt gloriam meam gentibus: & adducent omnes fratres de cunctis gentibus donum domino. In equis & i quadrigis: & in lecticis: & in mulis: & in carrucis: ad montes sanctus hierusalem dicit dominus. LXX.

¶ Et annuntiabunt gloriam meam in gentibus & adducent fratres uestros de cunctis nationibus donum domino. Cum equis & redis in lampenis mulorum cum umbraculis in sanctam ciuitatem hierusalem ait dominus.

¶ Hi qui salui fuerint & missi ad uarias nationes: & ad eos qui non audierant primum: neq; uiderāt gloriam domini. Annuntiabunt eam cunctis gentibus: & adducent fratres populi iudaici quorum reliquiæ saluæ factæ sunt munus domino de uniuersis gentib⁹. Vel ipsos qui idolatriæ errore contempto ueri dei notitiam sunt secuti. uel qui de toto orbe ex israhel populo crediderunt. Ad quos scribit & apostolus petrus. Adducent autem eos in æquis: & in quadrigis: & in lecticis: & in mulis & in carrucis. Pro carrucis quas solus interpretatus est symmachus: quem nos in omni loco secuti sumus aquila. & septuaginta. Cū umbraculis quæ nos dormitoria interpretari possumus: uel baster nas. Alii uoce consona transtulerunt. quæ nos uarii generis interpretamur uehicula. Vbi autem septuaginta & theodotio dixerunt lampenas: pro quibus symmachus lecticas interpretatus est aquila: posuit quod & ipsum lecticas operas pellibus significat. Hoc de uarietate translationum dictum sit. Equos autem & quadrigas & lecticas & mulos atq; carrucas: & diuersi generis uehicula angelica possumus intelligere ministeria. De quibus alibi ad deum dicitur. Ascende super æquos tuos: & æquitatio tua salus. His æquis curribus & quadrigis helias raptus ad cælum est. Et heliseus circūdari se atq; seruari se nescienti puero demonstrauit. Et zacharias uidit in nouite. Ecce uir ascēdes sup æquū raphū: & iste stabat i medio duorū mōtiū umbrosorū. Et post eū æq raphi & sturnini: & uarii albi: & dixi inqt. Qui sūt isti domie? & ait ad me angelus qui loquebat i me. Ego ostendam tibi quid sint isti. Et respondit uir qui stabat in medio montium: & ait ad me. Isti sunt quos misit dominus ut perambulent terram. Ioannes quoq; in apocalypsi hæc se uidisse testatur. Vidi cælum apertum & ecce æquus albus & qui sedebat sup eū uocabatur fidelis & ueritas: & iusticia iudicans & bellator. Oculi autem eius quasi flamma ignis: & super caput eius diademata plurima: habens nomen scriptum quod nemo nouit nisi ipse: & amictus erat ueste aspersa sanguine: & uocabatur nomen eius uerbum dei. Et exercitus in cælo sequebatur eum in æquis albis uestibus bysso albo atq; mundissimo: & de ore eius egrediebatur gladius acutus: ut i ipso percutere

gentes. Equo rufus sedebat dominus atq; saluator: humanum corpus assumens ad quem. Quare rubra sunt uestimenta tua? & quis iste est qui ascendit de edom fulua uestimenta eius. De aequi uel in martyrio rubri: uel insturnini in uolatu. uel uarii in uirtutibus uel candidi in uirginitate. Equo autem sedebat albo: quando post resurrectionem immortale & incorruptum corpus assumpsit. Et quicūq; eum sequebantur candidis utebantur aequis. Incorruptis uidelicet immortalibusq; corporibus. longum est si uelim utrunq; explanare testimonium hoc solum dicam quod diuersa uehicularum quibus homines adducantur ad fidem euangelii uel sancti uiri qui de hominibus in angelos profecerunt. Quod autem unusquisq; nostrum habeat angelos: multae scripturae docent e quibus illud est. Nolite contemnere unum de minimis istis: quia angeli eorum uident quotidie patris faciem qui est in caelis. Et puella rode de petrum apostolum nuntiante: alii angelum ipsius esse credebant. Sin autem hoc de minimis dicitur: & de uno homine quanto magis de omnibus sanctis: & praecipue de apostolis sentiendum est. Quorum angeli quotidie uident faciem patris. Iuxta illud quod scriptum est. Circumat angelus domini in circuitu timentium eum. Et iacob de se loquitur. Angelus qui liberauit me. Isti sunt qui ascendunt & descendunt super filium hominis qui ueloces sunt in fide. Equis uehuntur qui multiplices in gratia: quadrigis qui consolationem indicent: testis lecticis & umbraculis ut audire mereantur. Per diem sol non uret te: neq; luna per noctem. Mulos autem in scripturis sanctis dupliciter accipi nouimus: uel in sterilitate & continentia: qualibus sedit dauid & salomon. Quorum alter interpretatur fortis manu: alter pacificus: uel in mala parte de quibus dicitur. Nolite fieri sicut aequus & mulus quibus non est intellectus. Quibus praepositus erat dohac. Carruca autem pro quibus ut supra diximus septuaginta. Testa uehicula: ceteri uehicula simpliciter transtulerunt illi intelligendi de quibus apostolus loquitur. Inuicem onera uestra portate. Porro lampanae splendentia sanctorum intelligenda sunt corpora & animae fide domini illuminatae. Quibus dici potest. Vos estis lux mundi. Hic autem omnis apparatus illo proficit: ut ingrediamur sanctam ciuitatem dei. Siue sanctum montem domini hierusalem. Non illam quae occidit prophetas: & quae lapidat missos ad se: sed in hierusalem caelestem. De qua crebro diximus. Quae autem sursum est hierusalem libera est quae est mater nostra. Et iterum. Sed accessistis ad syon montem & ciuitatem dei uiuentis hierusalem caelestem. Quod uel de praesenti ecclesia possumus intelligere: quae toto orbe per apostolos congregata est uel de futura. Ut impleatur illud quod apostolus sancto spiritu prophetauit. Rapiemur in nubibus obuiam domino in aere: & sic semper cum domino erimus. Iudaei & iudaici erroris heredes hebionitae qui pro humilitate sensus nomen pauperum susceperunt. Omnesq; mille annorum delitias praestolantes aequos & quadrigas: & redas: & lacticas: siue basternas: & dormitoria mulosq; & mulas: & carrucas: & diuersi generis uehicula: sic intelligunt ut scripta sunt. Quod uidelicet in consummatione mundi: quando christus hierusalem regnaturus aduenerit: & templum fuerit instauratum: Et immolata iudaica uictima: de toto orbe reducantur filii israhel nequaquam assumptis alis: sed sarraco gallico couinnisq; bellicis & aequis capadociae atq; spaniae acedis italiae: & matronae eorum lecticis referantur atq; basternis. Nequaquam super aequos: sed super mulos numidia: qui autem senatoriae fuerint dignitatis: & locum principum obtinuerit. De britanis hispanis: gallisq; extremis hominum morinis & ubi bicornis finditur renus in carrucis ueniant occurrentibus sibi cunctis gentibus quae eorum seruituti fuerint praeparatae.

Quomodo si inferant filij israhel munus in uase mundo in domum domini: & assammam ex eis in sacerdotes: & leuitas dicit dominus. LXX.

Quomodo si offerant filij israhel uictimas suas multum cum psalmis in domo domini: & ex eis sumam sacerdotes & leuitas dicit dominus.

Qui ad gentes ait. Directi fuerint: & annunciauert eis gloriam meam. Sic adducunt fratres uestros de uniuersis nationibus munus domino: cum aequis & quadrigis & lecticis & mulis & carrucis & diuersis uehiculis in montem sanctum hierusalem: quomodo solebant filii israhel dum eorum staret religio: & templi cerimoniae seruarentur offerre uictimas cum psalmis in domo domini. Siue ut habetur in hebraeo: & omnes uoce consona transtulerunt in uasa mundo quos & usq; hodie offerunt in domo dei: quae est ecclesia filii israhel: qui mente concipiunt deum: hostias spirituales cum fructibus atq; uirtutibus animae suae in uasis mundis: hoc est in sanctis corporibus. De quibus apostolus scribit. An ignoratis quia templum dei estis: & spiritus sanctus habitat in uobis. Et sumam ex eis sacerdotes & leuitas dicit dominus qui saluati fuerint & gentibus praedicarint. De quibus unus loquebatur. Sic nos reputet homo quasi ministros christi: & dispensatores ministeriorum dei. Et lucas euangelista. Sicut tradiderunt inquit nobis qui a principio uiderunt & ministri fuerunt sermonis. De quibus & supra legimus. Vos autem eritis mihi sacerdotes domini. Quomodo enim in abscondito iudaus est qui spiritu circūciditur. De quo scriptum est. Nos sumus circumcisio qui spiritu deo seruimus: & offerimus spirituales uictimas placentes deo psallimusq; spiritu & sensu. Sic & sacerdotes & leuitae in abscondito sunt: qui non seriem generis secuntur: sed ordinem fidei. Vel certe non dicit de apostolis: & apostolicis uiris qui principes fuerunt ecclesiae ex populo iudaorum: sed de numeratis supra gentibus. De mari: de aphrica: de libia: de cappadocia. de italia: de gracia:

Super Esaiam.

de gratia: de cunctis insulis. Quorum habitatores primum non audierant dominum: nec uiderant gloriam eius: & postea uertentur in sacerdotes: ut qui fuerant cauda sint caput: & qui caput uertantur in caudam.

Quia sicut celi noui & terra noua que ego facio stare coram me dicit dominus. Sic stabit semen vestrum & erit mensis ex mense: & sabbatum ex sabbato. Veniet omnis caro ut adoret coram facie mea dicit dominus. LXX.

Sicut enim celum nouum & terra noua que ego facio permanere in conspectu meo dicit dominus: sic stabit semen vestrum. Et erit mensis ex mense: & sabbatum ex sabbato. Veniet ois caro ut adoret in conspectu meo in hierusalem dominum.

Quando dicit. Assumam ex eis sacerdotes & lauitas ostendit uetus sacerdotium prætermisum quod tribui leuiticæ debebatur. Vbi non est electio sed ordo naturæ: & series est familiæ per posteros descendens. Translato autem sacerdotio necesse est ut & legis translatio fiat: & electio ad eos pertinet quibus nequaquam iuxta sanguinem: sed iuxta merita atque uirtutes sacerdotium deferatur: quæ uenient de insulis gentium: & gloriam domini nuntiabunt. Et adducentur in aquis & in quadrigis: & in lecticis: & in mulis: & in carrucis. Quomodo autem celum nouum & terram nouam: & noua hierusalem: ut nequaquam dicatur. Celum & terra pertransibunt. Et iterum. Inuoluetur celum quasi liber: & corruptione dissipabitur terra. Sic in omnibus nobis nouus fiet & populus dei. Dicente scriptura. Vetera transierunt: ecce facta sunt omnia noua. Et in alio loco. Si qua in christo noua creatura erit: quæ & populus nouus primitiæ enim christus. Deinde qui sunt christi in aduentu eius. Celumque & terra noua. De quibus iter octo beatitudines dicitur. Beati pauperes spiritu quoniam ipsorum est regnum cælorum. Beati mites: quoniam ipsi possidebunt terram. Si quidem ois creatura nunc subiecta est uanitati in spe propter eum qui subiecit eam. Liberabuntur autem seruitute corruptionis in gloria filiorum dei qui fient de hominibus filii eius semper: & nomen eorum iugiter permanebit. Ut nequaquam illis gens succedat alia: quod factum est in iudæis: sed meneat in æternum. Et erit inquit mensis ex mense: & sabbatum ex sabbato: ut de carnalibus sabbatis mensibusque fiant spiritualia sabbata delicata: qui sabbatismus dei populo reseruatur. Et mensis spiritualis quando a puncto usque ad Punctum luna complebitur & suo currit ordine ut efficiat mensem idest kalendæ quæ græcæ appellantur neomeniæ. Hoc est mensis noui exordium: apud quos initium calendarum non iuxta solis cursum & diuersa mensium spatia. Sed iuxta lunæ circuitum incipit & finitur. Hæc est luna de qua in laude ueri salomonis dicitur. Et permanebit cum sole & ante lunam in generationes generationum. Quæ in cantico canticorum appellatur ælecta: quæ est hæc quæ processit quasi diluculum pulchra ut luna ælecta ut sol admirabilis: aiunt phisici: & quorum curæ est de cælestibus disputare. Lunam non habere proprium lumen: sed solis radiis illustrari. Ab ea enim semper orbis parte completur & fulget a qua soli uicinior est. Nec umbra terræ obscuratur: quod & poeta uno uersiculo demonstrauit. Nec fratris radiis obnoxia surgere luna. Sic hoc uerum est & nos tropologice possumus dicere ecclesiam quæ pace & persecutionibus crescit atque decrescit: & oppræssa temptationum tenebris: rursum pristinum lumen assumit: habere splendorem a sole iustitiæ & hoc esse quod dicitur. Splendebit luna quasi sol habitatoresque eius iustos fulgere quasi solem in regno patris sui: & per hos menses semen domini quod stauratum est in æternum uenire ad sollemnitates suas: quas sanctus mystico ore resonabat dicens. Annos æternos in mente habui & meditatus sum. De sabbato autem quod significat requiem pleno sermone tractauimus. In eunuchorum & aduenarum prophetia: & nunc breuiter est dicendum eos uenire in neomeniis & i sabbatis: qui sex diebus in quibus factus est mundus transiens atque præteritis festinant ad septimum diem: idest sabbatum in quo uersa est requies. De his sollénitatibus credentes paulus apostolus instruebat dicens. Umbram enim habens futurorum bonorum. Et iterum. Ne quis ergo iudicet in cibo aut potu: aut in parte diei festi. Aut neomeniæ aut sabbatorum quæ sunt umbra futurorum bonorum: & in imagine præcesserunt. Omnis lex spiritualiter intelligenda est. De qua idem dicebat apostolus. Scimus quia lex spiritualis est: cuius mysteria & dauid nosse cupiebat. Reuela oculos meos: & considerabo mirabilia de lege tua. Quæ enim uidentur temporalia sunt: quæ autem non uidentur æterna. De quibus omnia cæleri disputatione percurrere non est huius temporis. Si enim nec oculus uidit: nec auris audiuit: nec in cor hominis ascenderunt: quæ præparauit deus diligentibus se. Quo modo nos totius legis quasi uniuersi orbis descriptionem in breui tabella conamur ostendere? Quod sequitur. Veniet omnis caro ut adoret in conspectu meo in hierusalem. Sciendum quod in hebraico non sit scriptum hierusalem: ut deglutiamus supercilium iudæorum. Sed tantum in conspectu meo ut sermo domini compleatur. Dicentis in euangelio. Amen amen dico uobis: quoniam ueniet hora quando neque in monte isto: neque in hierosolymis adorabitis patrem. Et iterum. Spiritus est deus & eos qui adorant eum in spiritu & ueritate oportet adorare. Et illud apostoli. Leuantem sanctas manus in omni loco. Omnis autem caro non populum iudæorum: sed omne hominum significat genus. Iuxta illud quod supra dictum est. Videbit omnis caro salutare tuum. Et in iohel. Effundam de spiritu meo super omnem carnem: & prophetabunt filii uestri & filiæ uestre. Et in

zachariam. Timeat omnis caro a facie domini. Et in psalmis. Ad te omnis caro ueniet. Quod aliis uerbis in alio psalmo dicitur. Omnes gentes quas fecisti uenient & adorabunt in conspectu tuo: & glorificabunt nomē tuū dñe. Mensē ex mense & sabbatū ex sabbato i quibus ueniet ois caro: ut adoret deū ridicule interpretatur quos nos dicere possumus miliarios. Vt qui in uicino sunt oī sabbato ueniāt in hierusalē qui longius per mēses idest calēdarū orbe cōpleto: qui ualde procul p annos singulos hoc est diebus paschæ siue tabernaculorū. Iuxta illud qđ in zacharia dicitur. Ascendent ab anno in annū: ut adorent dñm regē exercitūū: & celebrēt festiuitatem tabernaculorū: & ut maiorem risum præbeant audientibus. Qđ in ultimo eiusdem prophetiæ uolumine scribitur. Et non erit mercator ultra in domo domini exercitūū in die illo. Sic interpretantur ut negotiatores in mille esse annis desistant: qui omnia nascantur in omnibus locis. Quo scilicet nec nos indigeamus folio amomo: & pipere nec india a nobis puleium desideret.

Et egredientur & uidebunt cadauera uiuorum qui prauaricati sunt in me. Vermis eorum nō morietur: & ignis eorum non exstinguetur. Et erunt vsq; ad satiētatē uisionis omni carni.

LXX. **E**t Similiter.

Omnis caro quæ adoratura est in conspectu domini uel in hierusalem cælesti: uel in omni loco in quo leuantur munda manus egredietur ut uideat cadauera hominum mortuorum: qui prauaricati fuerint in deum. Quod uel de iudæis intelligi potest. De quibus dictum est. Filios genui & exaltaui: ipsi autem me spæuerunt. Vel de omnibus qui habentes notitiā dei i cordibus suis. Auer si sunt in uanitatē: ut adorent creaturam potius quam creatorem. Egredientur autem non loco: sed intelligentia. Neq; enim cadauera mortuorum possunt intus eē cum domino. Quod si omnis caro adoratura est dominum: & econtrario cadauera uiuorum: qui prauaricati sunt in domino: æternis tradentur ardoribus in utraq; partem uere carnis erit resurrectio. Vermis autem qui non morietur: & ignis qui non exstinguetur a plenisq; conscientia accipitur peccatorum qui torqueat in suppliciis constitutos. Quare uitio suo atq; peccato tanta caruerint bona. Iuxta illud quod dicitur. Versatus sum in miseria dum infigitur mihi spina. Et in prouerbiis. Tinea os suum cor itelligēs & iterum. Sub obœllo sicut tinea uestimentum: & uermis lignum: sic mœrore excutiat cor uiui. Ita dumtaxat ut non negent prauaricatorum: & dominum negantium: æterna supplicia. Dicente domino in euangelio. Ite in ignem æternum: qui præparatus est diabolo & angelis eius. Et in alio loco. Ligatē illi manus & pedes: & mittite eum in tenebras exteriores: ibi erit fletus & stridor dentū Si manus audiuiimus & pedes & tenebras exteriores quæ oculorum pœna est lumen diuidentū & fletum. Qui utiq; & ipse ad oculos pertinet & fridorem dentium. Miror quosdam æreum corpus: & paulatim in auras tenues dissoluendum post resurrectionem introducere: quia dominus potentia maiestatis suæ ad apostolos clausis ingressus est ianuis. Qui certe & ante resurrectionem pē dulo super mare ambulauit incessu: & hoc ipsum apostolo præbuit petro. Vt qui fide ambulabat infidelitate postea mergeretur. Cui dictum est. Quare dubitasti modice fidei. Ignis quoq; iuxta id accipiendus: quod & uermis qui tam diu succenditur quam diu habet materiam: qua uorax flāma pascatur. Si quis igitur habeat cōsuptibilia zizania quæ inimicus homo dormiente patrefamilias superseminauit. Hæc ignis exuret: hæc ibunt i icēdiū. Et oīum sanctorum oculis eorū supplicia mō strabuntur: qui pro auro & argento & lapide prætioso ædificauerūt super fūdamētum dñi. Fœnū ligna stipulā ignis pabulum sempiterni. Porro qui uolunt supplicia aliquando finiri: & licet post multa tēpora tñ terminum habere tormētā: his utūtur testimoniis. Cum itrauerit plenitudo gentium: tūc omnis israhel saluus fiet. Et iterum conclusit deus omnia sub peccato ut omnib; misereatur. Et in alio loco sanctus loquitur: iram domini sustinebo quia peccaui et: donec iustificet causam meam & auferat iudicium meum & educat me in lucem. Et rursum Benedicā te domine quoniā iratus es mihi. Auertisti faciem tuam a me & misertus es mei. dominus quoq; loquitur ad peccatorem cum ira furoris mei fuerit rursum sanabo. Et hoc est quod in alio loco dicitur. Quam grandis multitudo dulcedinis tue domine: quā abscondisti timentibus te. Que omnia replicant a se uerare cupientes. Post cruciatu atq; tormenta futura refrigeria quæ nunc abscondenda sunt ab his quibus timor utilis est: ut dum supplicia reformidant peccare desistant. Quod nos dei solius debeamus scientiæ derelinquere. Cuius non solum misericordiæ sed & tormēta in pōdere sunt & nouit quē quōmodo & quā diu debeat iudicare. solumq; dicamus. quod humanæ conuenit fragilitati. Domine ne in furore tuo arguas me neq; in ira tua corripas me. Et sicut diaboli & omnium negatorum atq; impiorum qui dixerunt in corde suo. non est deus: credimus æterna tormenta. Sic peccatorum etiam heu christianorum quorum opera in igne probanda sunt atq; purganda moderatam arbitramur & mixtam clementiæ sententiā iudicis.

ExPLICIT lib. xyiii. & ultimus explanationum in Esaiam prophetam Felicitet.

Super Hieremiam.

INCIPIT PROLOGVS BEATI HIERONIMI PRAESBYTERI IN HIEREMIAM PROPHETAM AD EVSEBIVM,

OST Explanacionem duodecim prophetarū Esaie Danielis & Ezechielis ad extremum in Hieremia manum mittimus. Tibi frater Eusebi eisdem cōmetariolos dedicantes ut euangelicum uirum Matheo Euangelistae copules quem a te ānos plurimos strictis sensibus hortante disserui. Et quia uolumen longissimum est & in plerisque manifesta historia textitur illud prudentia tuam moneo: ne queras in hoc latam explanacionem super iis maxime quae iam & in prophetis aliis dicta sunt, & per se patent intelligentiae. Sicq; conabor notatiorum manu scribere, ut nihil desit in sensibus, cum multū desit in uerbis. Stamina tibi atq; subtegmina & litia preparabo, tu pulcherri-

ma uestem ipse conficito, ut non solum nos audire, sed et docere possis & alios. Libellum autem baruc qui uulgo editioni, lxx. copulatur nec habetur apud haebreos & epistolam hieremiae nequaquam cēui differendam sed magis hieremiae ordinem librariorum errore confusum: multaq; quae defunt ex haebreis fontibus digerere ac complere: ut nouum ex ueteri: uerūq; pro corrupto atq; falsato prophetam teneas: parupendens obrectatorum rabiem qui non solum uerba sed syllabas quoq; nostrorum uerborum calumniantur, in eo se scire aliquid arbitantes si de alienis operibus detrahant, ut nuper indoctus calumniator erupit: qui comentarios meos in epistolam Pauli ad ephesios reprehendendos putat. Nec intelligit nimia stertens uhecordia leges commentariorum in quibus multae diuersorum ponuntur opiniones: uel tacitis uel expressis auctorum nominibus, ut lectoris arbitrium sit quid potissimum elligere debeat decernere quoq; & in primo eiusdem operis libro prefatus sum me uel propria uel aliena dicturū: & ipsos commentarios tam ueterum scriptorum esse q̄ nostros: quod non uidens p̄cursor eius grūnius olim uisus est capere, cui duobus rēdi libris qui ista quasi sua profert & alio iam calumniantē purgata sunt: ut prae rea contra Iouinianum uolumina in quibus dolet uirginitatem nuptiis, & nuptias digamie & digamiam polligamie esse praelatam Nec recordatur stolidissimus & scorthorum pultibus pragruatus nos in ipso dixisse opere. Non dāno digamos imo nec trigamos: & si fieri potest octigamos: plus aliquid inferam etiā scorthorem recipio p̄nitentem: quicquid equaliter licet equali lance pensandum est. Legat eiusdem operis apologiam: quam ante ānos plurimos aduersus magistrum eius gaudens roma suscepit & animaduertet alienis se uocibus blasphemare: & in tantū esse imperitū ut ne maledicta quidem habeat propria: sed inimicorum et olim sepulcorū cōtra nos: utatur rabie. Sed iam propositum opus agrediendum est.

EXPLICIT PROLOGVS. INCIPIT LIBER PRIMVS BEATI HIERONYMI SVPER HIEREMIAM PROPHETAM.

Verba hieremie filii belchie de sacerdotibus qui fuerunt in anathot in terra beniamin quod factum est uerbum domini ad eum in diebus iosie filii amos regis iude in tertio decimo anno regni eius. Et factum est in diebus iohachiz filii iosie regis iuda usq; ad consumationem vndecimi anni sedechie filii iosie regis iuda usq; ad transmigrationē hierusalem in mense quinto.

Ceteri prophetae ut asaias oseae iohel fuerunt ante scilicet duarū tribuū iudae & beniamin. Alii post captiuitatem: ut daniel aggeus & zacharias. hieremias autem & ezechiel imminente captiuitate uaticinium texuerunt. Sed alter eorum in terra iuda: alter in babilone. Hieremias cum esset adhuc puer prophetare cōcepit anno tertio decimo iosie filii regis iuda. Prophetauitq; in imperio eius ānis decem & nouem & postea sub iohachim filio eius ānis undecim: & sub sedechia qui ultimus fuit regū iuda ānis undecim usq; ad quintū mēse qū a babiloniis capta ē hierusalē. Iohachi uero & ieconiae trini mēses (quorū alter i aegyptum: alter cū matre ductus ē in babilonē) i supradictis ānis computantur. Ac per hoc ab exordio prophetiae suae usq; ad captiuitatem hierusalem in qua & ipse captus est prophetauit ānis xli. prae illud tempus quando ductus est in aegyptum. Ibiq; prophetauit in taphnis ut hoc ipso uolumine continetur. Pro uerbis hieremiae lxx. posuerunt uerbum dei quod factum est ad hieremiam: hoc uidelicet sensu q̄ uerba hieremiae uerbum sit domini. Fuit autem de genere sacerdotum qui habitabāt contra septentrionem hierusalem in tertio milliario i uiculo anathot. Simulq; mirabilis clementia domini q̄ iam captiuitate uicina & babilonio exercitu uallante hierusalem nihilominus populum ad p̄nitentiam prouocat, malle saluare conuersos q̄ perdere deliquentes, pro transmigratione q̄ omnes alii uoce consona transfulerunt. lxx. posuerunt uerbum domini ad me dicens. Priusq; te formare in utero noui te & anteq̄ exires de ventre sanctificauī te.

Et factum est uerbum domini ad me dicens. Priusq; te formare in utero noui te & anteq̄ exires de ventre sanctificauī te. Non q̄ ante conceptionē ut heresis suspicatur fuerit hieremias, sed quo prae sciret eum futurū do-

minus cui nec dum facta sunt: secundum illud quod apostolus loquitur. Qui nocaui ea quæ non erant quasi ea quæ essent. Quod autem sanctificatur in utero iuxta illud Apostoli debemus accipere. Postq̃ autem placuit ei qui me segregauit de utero matris meæ & uocauit per gratiam suam ut reuelleret filium suum in me: ut euangelizarem illum in gentibus Ioannes quoq̃ baptista sanctificatur in utero: & sanctum spiritum accipit & mouetur in uulua & per os matris loquitur. Quod autem dixit prophetam in gentibus dedi te: illud uult intelligi quod in ipso postea propheta lecturi sumus q̃ non solum hierusalem sed & multis in circuitu gentibus prophetarit. Quidam hunc locum super saluatorem intelligunt & proprie propheta gentium fuit. & per Apostolos uocauit omnes nationes. Iste enim uere priusquam in utero uirginali formaretur & anteq̃ exiret de uulua matris sanctificatus in utero est. & notus patri quippe q̃ semp̃ i patre & i quo semper pater.

¶ Et dixit ba ba ba. domine deus ecce nescio loqui quia puer ego sum. LXX

¶ Et dixit o domine deus nescio loqui quia iuuenis sum.

¶ Detestatur officium quod pro ætate nō potest sustinere. Eadem uerecundia qua moyses tenuit & gracilis uocis esse se dicit: s̃ ille quasi magnæ robustæq̃ ætatis corripitur. huic pueritiæ datur uenia: quæ uerecundia & pudore decoratur.

¶ Et dixit dominus ad me. noli dicere quia puer sum. qm̃ ad oia q̃ mittas te ibis & uinueris que cūq̃ mādauero tibi loqueris. ne timeas a facie eorū q̃ ego tecum sum. ut erua te dicit dominus

¶ Ne ætatem inquit consideres alio enim propheta loquente didicisti. Cani hominis sunt sapientia eius, tuæ sit tñ uoluntatis ut pergas: me habebis comitem. quo cuncta adiuuante complebis: aperiri os tuum & implebo illud. nec consideres multitudinem eorum ad quos & contra quos loquuturus es: sed me qui tecum sum ut eruam te dicit dominus. liberat autem dominus non quo propheta persecutionibus careat & angustiis: quippe cum legamus eum multa perpeffum: sed ut patiens omnia superet nec cedat angustia.

¶ Et inisit dominus manum suam & tetigit os meum. Et dixit dominus ad me. Ecce ego dedi uerba mea in ore tuo.

¶ Notandum q̃ hic manus mittatur dei quæ tangat os propheta & dicatur ei. Et missus est ad me unus de Seraphim & in manu habebat carbonem quem forcipe tulerat de altari. & tetigit os meū & dixit. Ecce tetigit iste labia tua & auferet iniquitates tuas & peccata tua mundabit. Ibi enim quia solidæ & perfectæ ætatis erat & ipse simpliciter confitetur q̃ imūda labia habeat. & habitet in medio populi polluta labia habentis. Mittitur unus de seraphim qui non manu sed forcipe & carbōe tangat os & iniquitates auferat & mundet peccata. Hic autem ipsius dei manus mittitur per quam cuncta operatus est. Et quæ in alio loco brachium dicitur: non ut peccata auferat quæ per pueritiā multa non fecerat: sed ut loquendi gratiam tribuat. Porro ezechiel librum denotat itus & foris scriptum tam sacramenta diuina quā simplicem historiā cōtinētē: hieremiæ os tangitur & domini uerba tribuuntur ut confidentiam accipiat prædicandi. Pulchre q̃ iuxta litteram manus mittitur: ut humanorum actuum uidens similitudinem tactum manus nō reformidet.

¶ Ecce ego constitui te hodie super gētes & super regna ut euellas & destruas & disperdas & dissipes & edifices & plantes.

¶ Hoc quod nos de hebraico addimus & dissipis siue deponas in septuaginta non habetur: & considerandū q̃ quatuor tristibus duo lata succedant. Neq̃ enim edificari poterant bona nisi destructa essent mala: nec plantari optima nisi eradicaretur pessima. Omnis enim plantatio quam nō plantauit cælestis pater eradicabitur. Et ædificatio quæ supra petra non habet fundamentum sed i arena extructa est sermone dei suffoditur atq̃ destruitur. Illam nāq̃ quam cōsumet iesus spiritu oris sui: & destruet aduentu præsentia suæ: omnem scilicet sacrilegam peruersamq̃ doctrinam disperdet in perpetuum. Porro ea quæ elleuantur contra scientiam dei: & in sua confidunt sapientia: quæ apud deum stulta est dissipabit atq̃ deponet: ut ædificentur pro hiis humilia & in locum superiorū quæ destructa sunt & euulsa extruantur atq̃ plantentur quæ ecclesiasticæ conueniunt ueritati: & impleatur illud quod dicit apostolus: dei ædificatio: dei agricultura estis. Multi hunc locum super per sonam dei intelligunt. Hieremias autem interpretatur excelsus domini qui destruxit regna diaboli: quæ sibi i monte ostenderat excelsus: aduersarias perdidit potestates: delens cirographum errorū i cruce. De quibus & in psalmo post historia ueritatem loquitur. Quare fremuerūt gētes & populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ & principes conuenerunt in unum. Pro hiis euulsi destructis & perditis & in inferiora detractis ædificatur atq̃ plantatur ecclesia dei. Super hieremiæ autem persona nulla dubitatio est. Legimus enim in consequentibus qd̃ in manu accipiat calicem meri plenum & propinare iubeatur cunctis in circuitu nationibus.

¶ Et factū ē uerbū dñi ad me dicens quid tu uides hieremia & dixi uirgas vigilantes ego uideo.

¶ Et dixit dñs ad me bene uidisti: q̃ uigilabo ego super uerbum meum ut faciam illud. Pro uirga uigillante. lxx. baculum nucem transtulerunt. Laborandum igitur nobis est ut breuiter hæbreā æthimologiam latinus lector intelligat. Soced nux dicitur: uigilia autem tuigil siue uigillare appellatur. Soced unde & in posterioribus pardus uigilās hoc nomine appellatur. Ab eo igitur qd̃

Super Hieremiam.

igitur quod dicitur nux propter uerbi similitudinem ad uigilis intelligentiam nomen allusit: quod quidem & in danieli iuxta theodotionem scriptum est: ut arboribus sinu & prinu illice uidelicet & lentisco: scisio atque serratio adulteris presbyteris decernatur. Alioquin & in principio geneleos a uiro qui dicitur mulier appellatur yssa quasi quaedam uirago eo quod de uiro sumpta sit. Pro baculo nuceo uirgam uigilantem aquila & Simachus: theodotion uero amigdalynam transfulerunt. Vigilat autem uirga cuncta populi peccata considerans: ut percutiat & corripiat delinquentes: unde & apostolus scribit peccantibus. Quid uultis in uirga ueniam ad uos an in caritate & spiritu mansuetudinis. Ista est uirga uel baculus de qua dauid loquitur. Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Pulchreque posuit consolata sunt. Ad hoc enim dominus corripit ut emendet. Et quomodo nux siue amigdalum amarissimum habet corticem & testa durissima cingitur: ut detractis austerioribus & duris: fructus dulcissimus reperitur: sic omnis correptio & labor continentiae amara quidem uidetur ad presentiam: sed fructus parit dulcissimos: unde & uetus illa sententia est: litterarum radices amarae: fructus dulces. Quidam uirga nucea uigilante: intelligunt dominum de quo dicit isaias. Exiet uirga de radice iessae: unde & uirga aaron quae putabatur mortua in resurrectione domini floruisse narratur.

Et factum est uerbum domini ad me secundo dicens: quid uides? & dixi ollam succensam: ego uideo & faciem eius a facie aglonis & dixit dominus ad me: ab aglone aperietur sine exardescet mala super oculos habitatores terre

Quibusdam gradibus peccantibus tormenta tribuuntur: ut paulatim ueniant ad salutem: qui noluerunt percutiente uirga emendari mittuntur in ollam aeneam atque succensam: de qua plenius scribit ezechiel: quae a facie aquilonis accenditur babylonium regem significans & urbem hierusalem: pulchreque infertur: ab aquilone exardescet mala super omnes habitatores iudae: uel certe uniuersae terrae: de quibus in apocalypsi scriptum est: uhae super omnes habitatores terrae. Sancti enim non sunt habitatores terrae: sed aduenae atque peregrini: quorum unus dicit. Aduena ego sum super terram: & peregrinus sicut omnes patres mei. Et alius parui sunt & pessimi dies mei quibus ego peregrinor in terra: unde & petrus catholicam epistolam scribit aduenis atque peregrinis ponti galatae & cappadociae: & iuxta mysticos intellectus Salomon loquitur. Aquilo durus uentus nomine autem dexter uocatur ab his uidelicet qui eius obriguere frigore & calore fidei perdiderunt.

Quia ecce conuocabo omnes cognationes regnorum aquilonis ait dominus. Et uenient et ponent unusquisque solium suum in introitu portarum hierusalem & super omnes muros eius in circuitu & super uniuersas urbes iude: & loquar iudicia mea cum eis super omni malicia eorum: qui dereliquerunt me & libauerunt diis alienis: & adorauerunt opus manuum suarum.

Nulli dubium multas gentes & singularum gentium reges babylonio regi fuisse subiectos: qui obseffa hierusalem posuerunt in circuitu & maxime in exitibus portarum thronum suum atque tetoria: ne quis eorum qui clausi erant possit erumpere: & non solum hierusalem sed & omnes urbes iudae simili obsidione uallatas. Cumque ait capta fuerit ciuitas tunc loquar ad eos recta fuisse iudicia mea: & recepisse singulos quae merebantur. Non pro ceteris uitiis quibus subiaceret humana conditio: sed maxime per idolatriam per quam deserentes me adorauerunt opus manuum suarum: quidam hunc locum in bona partem accipiunt quod uidelicet hi qui in olla aenea excocti fuerint per cruciatus atque purgati postea principes sint hierusalem & postquam misertus eorum fuerit dominus tunc exprobet eis quia se deserto simulachra uenerati sunt. Sed haec uiolenta & praua interpretatio est ne calumniam faciat tractator indoctus.

Tu ergo accinge lumbos tuos & surge & loquere ad eos omnia quae ego precipio tibi.

Et iob precipitur ut accingat lumbos suos & apostolis ut accintis lumbis sint quos helias & iohannes baptista: zonis mortificauere pellicis. Lucernam tenebant in manibus suis praedicationis uidelicet euangelicae. Quicumque igitur sermones loquuntur est deus: debet accingere lumbos suos: sciens quod diaboli omnis uirtus in lumbis sit: & iuxta psalmis lumbi mei impleti sunt illusionibus. cumque accixerit lumbos audiat illud quod scriptum est: surge quod dormis & eleuare & illumiabit te christus: ut spiritus uigilans & de somno consurgens loquatur quod sibi precepit deus.

Ne timeas a facie eorum nec enim timere te faciam vultum eorum.

Sine ut. lxx. & ceteri habent interpretes: ne forte timere te faciam. Et tunc sensus iuxta translationem nostram. Noli timere a facie eorum. Me enim adiutore eos timere non poteris. Iuxta. lxx. ne forte timere te faciam habeto meae confidentiam iussio. Si enim non obtuleris quod habes ut timere desinas derelinqua te: & tradam timori & quodammodo timere uidebor te facere: dum relinquo formidini. Hoc autem significat quod semper amanda sit ueritas nec timenda hominum multitudo: quod increpati correptionem non sustinent: sed insidias tendunt ei a quo corripitur: quodque iuxta. lxx. sequitur: quia tecum sum ut liberem te dicit dominus: in hebraico non habetur: & est sensus. Erua te non in eo ut tibi nullus insidietur: sed in eo ut patiens insidias non delinquas.

Ego quippe dedi te hodie siue posui ecce in hac die in ciuitatem munitam & in columnam ferream & in murum ereum: super omnem terram regibus iuda principibus eius & sacerdotibus & populo terre: & bellabunt aduersum te & non preualebunt quia ego tecum sum ait dominus ut liberem te.

Describit sermo diuinus cur propheta timere non debet. Ego inquit posui te hodie siue dedi. Hoc est in presenti uita donec uocet hodie quasi ciuitatem firmissimam non ut unam domum nec turrem: aut aliquam moeniam: sed omnem ciuitatem quae sita super montem latere non potest: de qua scriptum est. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei. Ergo ciuitas firma ciuitas quae oppugnatur & columna inquit ferrea de qua scribit apostolus columnam

& firmamentum ueritatis: unde petrus & iohannes qui putabantur colūnae ecclesiae dextras dederūt paulo & barnabae cōmunionis. Nec hoc sufficit sed in murū ait aeneum q nulla uiolatur rubigine nec cessus ibribus deperit: sed uetustate fit fortior. Eris at talis cōtra reges & p̄cipes & populū: non cuiuslibet loci sed terrae: qui terrena sapiūt & caelestia nō nouerūt: qui hnt imaginē coici & nō caelestis. Ipsi iquit bellabūt aduersū te: & nō p̄ualebūt. Cur q̄ so: quae ē tāta fortitudinis causa ut nec reges nec principes nec sacerdotes nec populi aduersus unū p̄ualeant. Sequitur qa tecū sum ait dñs: ut liberē te. Si quādo reges iuda quae iŕp̄tatur confessio & principes eius & sacerdotes & populi: epi uidelicet & p̄byteri & diaconi: & uulgus uile atq; ignobile cōtra sanctū uirū cōsurgere uoluerint habeat fidei firmitatem: & timere desistat: quia dño auxiliante superabit. CAPITVLVM. II.

Factū est uerbū dñi ad me dicens uade clama in anribus hierusalem dicens. Hoc i. lxx. nō hētur sed sub asteriscis de theodotiōe additū ē: q uerbū hebraicū catāt p quo nos dixim⁹ clama: siue p̄dica iŕp̄tatur ē lege. Et lectionē enī & clamorē & p̄dicatōē p sui ābiguitate significatiuares at hierusalē p aurib⁹ hitatorū ei⁹ debem⁹ accipe.

Hec dicit dominus. Recordatus sum tui: miserans adolescentiam tuā & charitatem desponsationis tue: quando sequuta me es in deserto in terra que non seminatur. LXX.

Hec dicit dñs. Recordar⁹ suz misericordie adolescentie tue & dilectionis perfectionis tue.

Plenius hoc i ezechiel dicitur: qñ sibi hierusalē i matrimonio dñs copulat: & sub p̄sona uxoris su is iungit amplexibus: siue ut ardētiorē mōstret affectū: puellā meā & adolescētulā & despōsatā uocat. Quo enim nec dū potiti sumus magis ut poriamur appetimus. Quādo iquit sequuta es me in solitudine: & instar spōsalioꝝ & dotis legis tibi ornāmēta & uerboꝝ distribui monilia: totūq; hoc non ad meritum eius refert: sed ad suam misericordiam per quam & charitas consequuta est. Hoc quoq; quod posuimus in deserto in terra quae non seminatur in septuaginta non habetur.

Sanctus israhel domino primitie frugum eius: omnes qui deuorant eum delinquūt mala uenient super eos dicit dominus.

Quando israhel dicit primitias frugū domini ostendit populū de gentibus congregatum post primitias. iuxta illud quod in alio loco scriptū ē. Memor esto cōgregationis tuae quā possedisti ab initio. Primitiae at semp debētur sacerdotibus & nō hostib⁹. Quod sequitur oēs qui deuorāt eū delinquēt mala ueniēt sup eos dicit dñs. Hūc habet sensū quō qui primitias deuorāt nequaquā de genere sacerdotali. sceleris rei sunt: sic q cōtamināt israhel malis subiitiātur: iuxta illud quod i nigelimo psalmo scūs dauid loquitur: dū appropinquāt sup me nocētes: ut edāt carnes meas qui tribulāt me inimici mei ipsi infirmati sūt & ceciderūt. Neq; n. ex eo q dei exequūt sniam imunes erūt a supplicio: malaq; ueniēt sup eos: oportet. n. uenire scādala: uerū uha ei p quē ueniunt scandala.

Audite v̄bū dñi dom⁹ iacob & oēs cognatōes domus isrl. Hec dicit dñs. Quid inenerūt i me p̄res v̄ri iniquitatis: qz elōgauerūt a me & ambulauerūt post uanitatē: & uani facti sunt.

Hunc sēsum & alius propheta testatur. Populus meus qd feci tibi & qd molastus fui tibi. Respōde mihi: qa eduxi te de terra aegypti & de domo seruiētū liberaui te: utrūq; aut nomē iacob & israhel ponitur. Nō secūdū duas & decē tribus: sed iuxta oēm populū: cū & ipse iacob postea appellat⁹ sit israhel. Offensam aut ducit a patribus nō qd peccata patrū filiis iputētur: sed qd & filii hntes patrū similitudinē suo & parētum scelere puniātur. Sepe legimus q pp scōs patres: filioꝝ misereat deus: dereliquerunt aut patres populi pctōris dñm: & nō breuiter sed lōgo tpe: & p deo sequuti sūt uanitatē: idola uidelz q nihil profunt cultoribus suis: & ipsis similes facti sunt: secundū illud quod scriptū est. Similes illis fiant qui faciunt ea: & omnes qui confidunt in eis.

Et non dixerunt ubi est dominus qui ascendere nos fecit de terra: qui trāsduxit nos per desertum per terram inhabitabilem & inuiam: per terram sitis & imaginē mortis per terram in qua non ambulauit uir neq; habitauit homo.

Pro hoīe. lxx. filiū hoīs iŕp̄tati sūt: & p imaginē mortis de theodotiōe additū ē umbra mortis: qd cū iuxta historiā manifestū sit illud cōsiderādū ē secūdū anagogen: q q̄diu i isto saeculo sum⁹: & de aegypto educimur paulatim ascēdimus: & primū deserta trāsimus & terrā inhabitabile quā scūs i habitare n̄ debet: & inuiā ut difficultatē mōstret itineris. Per terrā sitis ubi semp maiora cupim⁹: nec p̄ntibus cōtēti sumus: & imaginē siue umbrā mortis: semp. n. i periculo cōsistimus: & ubiq; diabolus tendit laqos suos: p terrā i qua nō ambulauit uir: qui p̄fecta aetatis i xpo ē. Oēs. n. resurgemus i uirū p̄fectū: i mēsurā aetatis plenitudinis xpi. Neq; umquā i ea habitat q hō dei ē: uel filius hoīs: sed semper ad maiora festinat. Ex quo p̄spiciū ē nō eē p̄fectionē i uia: sed i finē uia & i māsiōe q scīs in caelestibus p̄paratur: & qb⁹ dicī q stas i domo dñi i atriis dom⁹ dei nostri. Frustra igit noua ex ueteri h̄eresis suspicaf hic p̄fectā eē uictoriā ubi pugna ē atq; certamē: & incertus exitus futurorum.

Et induxi uos in terrā carmeli ut comederetis fructum eius & bona illius & igressi cōtamina stis terrā meam: & hereditatem meam posuistis in abominationem.

Pro labore durissimi itineris dedi uobis oēm habūdātiā. Hoc qppe significat carmelus: qd hebraice appellat⁹ chermel: & i lingua nostra sonat cognitōē circūcisiōis: quō at ille populus terrā sanctā & oīuz regē fertilē idolatria polluit atq; uiolauit: sic nos uerā circūcisiōis accipiētes scīa comedim⁹ fructus

Super Hieremiam.

fructus ei. Et si negligētia surreperit cōtaminam⁹ terrā dei & hereditatē illi⁹ abhominabilē facimus.

Sacerdotes non dixerunt ubi est dominus & tenentes legem meā nescierunt me: & pastores preuaticati sunt in me: & prophete prophetauerunt in baal & idola sequuti sunt.

Post tāta bñficia uerterūt i cōtēptū priuilegia dignitatis: ut sacerdotes dominū n̄ q̄rerēt: ut doctores legis ignorarēt eū: q̄ alios docere debebant: & pastores p negligētiā p̄uaticatores fierēt: & propheta q̄ i pplis disputat n̄ deo loquāt s̄ idolo: & sua figmēta uenerēt. His at uerbis utēdū ē aduersus nostri ordinis magistros q̄ deuorāt plebē dei uelut cibū p̄is: & p mala opa n̄ inuocāt dominū.

Propterea iudicio adhuc cōtēdam uobiscū ait dñs & cū filiis nēstris disceptabo.

Ne uideat pcutere p potētiā quasi cū patribus rōne contēdit iuxta illud quod dauid canit & usurpat apostolus ut iustificeris in sermonibus tuis: & uincas cū iudicaris: quodq̄ posuit adhuc sepe fecisse testatur: & q̄ intulit cū filiis uestris: simile ostēdit etiā i filiis malorū p̄tinatā. Oculis autem significat q̄ antiquam in dominum negationem etiam filii eorum in aduentu domini sint sequuti.

Transite ad insulas cethi & uidete & in cedar mittite & considerate uehementer: & uidete si factū est huiusmodi si mutauit gens deos suos. Et certe ipsi non sunt dii: populus uero meus mutauit gloriā suā in nihilum siue de quo ei nihil proderit.

Cōparationē facit illius rei q̄ icōparabilis est & uerū deum cōfert mēdacib⁹. Ite inq̄t ad insulas cethi quas uel italiae uel occidentaliū priū debemus accipere ab eo q̄ terrā iudeā cyprus insula i qua urbs hoc uocabulo nūcupat uicina sit: de qua & zeno princeps stoicorū fuit. Cedar at regio ē solitudinis: & ismahelitarū quos nūc saracenos uocat: cōtra quā huius ipius pphā i extremis ptibus rexif uati ciniū. & cuius meminit dauid dicēs. Hitani cū hitatibus cedar multum pegrinata ē aia mea. Et est sensus uel ad occidēte p̄gite uel i solitudine mittite & uidete si q̄ gēs hoc fecerit qd uos fecistis: nulla enī eā spreuit deos suos: nec ligneos & lapideos aureorū cōparationē mutauit: s̄ antiquū errorem sequuta tenuit qd a maioribus acceperat. Et certē hoc cū nullus eorū deus sit: sed simulacra hominū facta māu. Populus uero meus mutauit mēdatio ueritatē: & idolū mihi p̄tulit qd eis necessitatis tēpore pdesse n̄ poterit. Possum⁹ hoc & cōtra eos dicere q̄ maiori studio sequūf uicia q̄ uirtutes: quos monet ap̄lus dicēs hūanū loquor pp infirmitatē carnis uestre. Sicut exhibuistis mēbra uestra seruitia imūditiae & iniquitati ad iniquitatē: ita nūc exhibet mēbra uestra seruitia iustitiae in s̄ctificatiōe.

Obstupescite celi sup hoc: & porte ei⁹ desolamini uehementē dic dñs. Duo. n. mala fecit pplus me⁹: me dereliquit fōtē aq̄ uine: & foderūt sibi cisternas dissipatas: q̄ p̄tinere nō valent aquas.

Septuaginta. Obstupuit cælū sup hoc & ihorruit extra modū uehementē & cetera similiter. Cælū cui dictū ē. Attēde cælū & loquar & audi cælū & auribus p̄cipe terra. uidēs dei p̄cepta calcata ihore scit: & stuporē dissimulare nō pōt. Ois. n. creatura cōgemiscit & cōdolet sup p̄ctis hoīum. Duo aut populus dei fecit aduersa. Primū ut relinq̄ret deū q̄ ē fons uitae: & p̄ceptū dedit dicēs. Ego dñs de⁹ tuus q̄ adduxi te de terra aegypti: secūdū q̄ i eodē loco scriptū ē. Nō sint tibi dii i conspectu meo: p quo sequutus ē demones quos dissipatas cisternas uocat eo q̄ diu mandata seruare non ualeant. Et hoc itendēdū q̄ fōs p̄petuus ē: & uitales hēt aquas. Cisternae at & lacus de torrētibus ex aq̄s turbidis terra cōplētur & pluuiis. Portas at cælō: illas uocat de q̄bus & i uigesimotertio psalmo scriptū ē. Leuate portae capita uestra: & introibit rex gloria: p quo. lxx. trāstulerūt. Leuate portas principes uestras de q̄bus plenius i suo dicitur loco. Qd̄q̄ aquila & symmachus cēlos. lxx. uero & theodotion cælum interpretati sunt nullum moueat. Hebraicum enim sanaim cōmunis est numeri & tam celi quam cælum eodem appellatur nomine: ut

Nunquid seruus est israhel aut uernaculus.

Puto ex hoc loco i supbiā ellatos saluatori dixisse iudaeos. Semen abrahā sumus: & nemini serui uimus umq̄: quō tu dicis q̄ liberi eritis. Nesciētes q̄ ois q̄ facit p̄ctm seruus p̄cti sit: & seruiat unusquisq̄ ei a quo uincitur. Nati ergo de amico dei abrahā uitio suo facti sunt quasi filii cham. Cui dictum est maledictus canaam seruus erit fratribus suis.

Quare ergo factus est in predam: super eam rugierunt leones: & dederunt uocem suā: posuerunt terram eius in solitudinem: & ciuitates illius exuste sunt: & non est qui inhabitet in eis.

Interrogat sermo diuinus ut ipse rñdeat: leones at uocat principes babylōis q̄ terrā eius posuerūt in solitudine & ciuitatē illi⁹ icēdio dleuerūt. Et certe iuxta anagogē leōes itelligūt aduersarias ptates aut hereticorū principes q̄ terrā ecclesiae desolātes oēs illius urbes heretico icēdio uastauerūt: & illo igne d̄ quo scriptū ē: oēs adulterātes q̄si cliban⁹ corda eorū. Illi. n. uere dāt uocē suā: & i hoc eodem ppheta sub pdicis p̄sona clamāt & cōgregāt q̄ nō pepererūt: p̄pterea aut urbes illius uastatae sūt & deletae quia nō habent habitatorem deum dicente scriptura: & non est qui habitet in eis.

Filij quoq̄ mempheos & taphneos cōstuprauerunt te usq̄ ad uerticem. Nunquid nō istud factū est tibi q̄ dereliquisti dominum deū tuum eo tempore quo ducebat te per uiam.

Hoc qd̄ nos dixim⁹ eo tpe quo ducebat te p uia i. lxx. n̄ hētur. Duas at urbes maxias aegypti mēphim & taphnim noīat: eaq̄ dicit filios cōstuprasse israhel usq̄ ad uerticē: illo sēsu quo asaias posuit a plāta pedis usq̄ ad uerticē n̄ ē i eo sanitas. Tāta. n. fuit libido aegyptiorū q̄ sūt magnis carnib⁹: ut nulli perent mēbro: s̄ oīa cōstupraret. iuxta litterā refert ad idola aegyptiorū: iuxta itelligentiam

spūalē ad magistros pueri dogmatis: q̄ ecclesia puritatē sua polluūt turpitudine. Hāc autē idcirco eueniūt ei q̄a dereliquit dñm deū suū: & illo maxie tpe quo ip̄m ductorem sequi debuit.

Et nunc quid tibi vis cum via egypti ut bibas aquam seor? Et quid tibi z vie assyriorum ut bibas aquam fluminis?

Pro seor nos turbidā iterptati sum⁹ qđ uerbū hebraicū significat p quo cōis editio h̄z geon. Quia ergo sup filios mēphis & taphnis posuerat q̄ cōstuprauerūt israhel usq; ad uerticē nūc manifestius ip̄m aegyptū noiat. Nulliq; dubiū qn nilus aq̄s turbidas hēat: eo q̄ fluius assyrioz euphrates significet: dicēte scriptura q̄ repromissiois terra sit a torrēte aegypti: usq; ad fluiū magnū euphratē. Qui at xp̄m reliq̄rint fōtē uitae & hereticoz sibi foderūt lacus q̄ aq̄s doctrinae cōtinere nō pnt: necesse ē ut leōib⁹ subiaceāt: & redigāt terrā eoz ī solitudinē: & uniuersas ecclesias destruāt & usq; ad uerticē polluāt: & bibāt aq̄s turbidas & fluēta assyrii flumīs: & aqlonis: un̄ exardescūt mala sup terram.

Arguet te malitia tua siue erudiet te p̄uaticatio tua: z aduersio tua increpabit te. Scito z uide q̄ malū z amaz ē: reliq̄sse dñs tuū: nō ē timorē meū apud te: dicit dñs deus exercituum.

Notādū q̄ & malitia siue p̄uaticatio postq̄ saturauerit p̄uaticatē & istar coturnicū usq; ad nausē uenerit erudiat agētē p̄niam cui ip̄erat ut uideat qđ reliquerit: & qđ secutus sit: & quō sp̄nēs bona & dulcia: mala & amara elegerit. Hoc at totū factū ē q̄a dereliquit dñm deū suū: & timor illius nō est apđ eū. P̄cipiū. n. sapiā timor dñi: quē q̄a nō hūit malo & amaritudini traditur.

A seculo cōfregisti iugū meū siue tuū: rupisti uincula mea siue tua: z dixisti nō seruiā. In oi. n. colle sublimi z sub oi ligno frōdoso tu p̄sternebaris meretrici: siue ibi diffūdebaris ī fornicatōe.

Quasi ad meretricē loq̄tur israhel q̄ cōiugalia fōdera rupit & dixerit nō seruiā: et subaudiť dñs: uel marito s̄z ī oi colle: sublimi & sub oi ligno frōdoso p̄strata fuerit idolatria: amena. n. sp̄ & excelsa loca idolis dedicāť. Pōt hoc & ad eū dici q̄ ab initio xp̄ian⁹ & ex pte sacris litteris erudit⁹ postea desiderio secularis litteraturae quae significāť ī collibus & amenae eloquentiae quae ī frōdosis mōstratur arboribus p̄sternat se demōnibus: qui sub occasiōe eruditionis & sublimis scientiae: polluūt credentium animas & diuicare fatiunt pedes suos omni transeunti.

Ego at plātati te vineā electā: oē semē uerz quō uersa es mihi ī prauū uinea aliena? LXX.

Ego at plātati te vineā frugiferā oēs uerā: quō cōuersa es ī amaritudinē uitis aliena.

Pro uinea frugifera siue electa ī hebraeo forech hētur quae ī asaiā cantico poniť. Est at gen⁹ uitis optia: quo surculo & israhel dñs plātasse se dicit: & mirāť quō semē uerum: electaq; uinea conuersa sit ī amaritudinē: & iō scā sit uinea aliena: nullusq; securus sit si plātatio dñi & semē uerz: & uinea forech ī tātū suo uitio cōmutatur ut p amaritudinē recedat a dño & fiat uitis aliena. Et ī hoc cōsideranda clementia saluatoris q̄ qui ī euāgelio dicit: Ego sum uitis uera discipulis quoq; suis dedit: & credēti ī se populo ut uitis electa & uera sit si uoluerit ī eo qđ plātata est permanere.

Si lauis te nitro: z mltiplicabis tibi herbā borith maculata es iniquitate tua corā me dicit dñs oēs

Pro herba borith quā nos ut ī hebraico posita ē uertimus. lxx. trāstulerūt ut significaret herbā fullonū q̄ iuxta ritū puitiae palestinae iuiētibus & humectis nascit locis: & ad lauadas sordes eā dē uim hēt quā & nitru. Nitru at nostrū & herba fullonis p̄nā ē. Ecclesiastic⁹ quoq; sermo q̄ arguit increpat & corripit deliquētes mordationis nitri hēt similitudinē. Quō leui peccatorū sorde maculat⁹ ē leuiorib⁹ purgatur mōitis. Porro pctā grauiā q̄ ad mortē trahūt: nec nitro nec herba borith dillui pnt s̄z grauiorib⁹ tormētis idigēt: uniuscuiusq; op⁹ q̄le sit ignis pbabit & ī igne reuellabitur. Pulchreq; addidit maculata es ī iniquitate tua ī cōspectu meo: qđ ēt si hoib⁹ mūda uidearis mihi mūda nō sis q̄ noui cōscias singulorū: un̄ & ī alio loco dicit. Nō iustificabitur ī cōspectu tuo oīs uiuens.

Quō dicis nō sum polluta post baal nō abij: uide uias tuas ī conualle.

Sive ualle quae hēbraice dicitur ger. & a. lxx. iterptat. qđ sermone nostro dici pōt sepulchrū multitudinis. Frustra inquit nō uis cōfiteri scelera tua. & iactas mūditiā quae idolatriae polluta es sordibus: & impudēt negas te coluisse idolū baalim: Respice uallē filiorū ennō q̄ siloe fontibus iūgatur & ibi cernes delubrū baal quē relicto deo uenerata es. qđq; addit scito quid feceris clausos oculos aperit denegantis ut cernat quod erubescit aspicere: it̄xta tropologiā ipudētiā frontis eorū qui nolūt suā uitia cōfiteri opibus arguam⁹. Huiuscemōi enī hoies nō ambulant ī arta & ī angusta uia q̄ ducit ad uitā. sed ī lata & spatiosa p quā īgrediūt plurimi q̄ ducit ad mortē. un̄ & significāter. noīata ē siue iuxta hystoriā q̄ ibi intersecta & pdita sit idolatriae mali populi multitudo.

Cursor leuis explicās uias suas onager assuet⁹ solitudini ī dñsiderio aie siue attraxit uetū amoris sui: null⁹ auertat eā: oēs q̄ q̄rūt eā nō deficient. In mēstruis eius inueniēt eā. LXX.

Ad uesperz uox ei⁹ uulauit uias suas dilatauit sup aq̄s solitudis ī dñsiderio aie siue spū portabat: tradita ē q̄s conuertet eā: Dēs q̄ q̄rūt illā non laborabūt: z ī hūilitate illius reperiēt illam.

Multū ī hoc loco. lxx. editio ab hēbraica ueritate discordat tñ utraq; hēt sēsū suū. q̄a supradixit nō sū polluta & quasi ad mulierē q̄ turpiter gesserat loquebat⁹ describit fornicationē eius. Quō iqt capra leuis quā nos genere cōi cursorē diximus significātius q̄ aquila simachus & theodotio explicat uias suas & uelox fertur ad pdā & sicuti onager assuetus ī solitudine trahit ī desiderio aie suae uetū & spūm amoris sui uno enī apud hēbreos noīe ruha & uentus appellatur & spūs & israhel

Super Hieremiam.

& israel siue hierusalē toto ip̄oetu ad desiderū libidinis ferebat & i idolorum amore seruebat. Nul-
lusq; ē q eā suis monitis possit ab hoc ip̄oetu auertere. nō quo ip̄possibilitas hoc fecerit pphetarū sed
malitia puerſa cupientis. Quicūq; ait eā q̄ſierit nō magnope laborabūt in mēstruis & i imūditia ei⁹
inueniēt eā. Pro quo aquila hoc ē chalēdas. Simachus mēſe. lxx. & theodotiō hūilitatē in
terptati sūt. Porro iuxta. lxx. hic sensus ē moeritrix hierusalē iuxta illā mulierē q̄ i puerbiis describit̄
Ad uesperā ululabat uoce sua & amatores ad libidinē puocabat apiebat uias turpitudinis suā : &
diuaticabat pedes oī trāseūti. Erat at locus amoenitatē hñs aquarū fluētū: q̄ delectabilior sit qñ i cir-
cuitu solitudo ē: ut nullus uideat fornicatē. In desiderio iquit aīa suā siue puerſo spū
ducebatur: siue trahebat amoris refrigeriū: uel certe canebat turpitudinis suā carmina. Tradita ē in-
quit uitis suis & libidini nullus eā cōuertere poterit: oēs q uoluerit eā iuenire i turpitudinis hūilita-
te reperient: ut nunquam possit uoluptatis amore satiari.

¶ Prohibe pedem tuum a nuditate & guttur tuum a siti: & dixisti desperaui nequaquam faciam
adamaui quippe alienos & post eos ambulabo. LXX.

¶ Conuerte pedem tuum a uia aspera & guttur tuum a siti: que dixit uiriliter agam quoniam di-
lexi alienos & post eos ambulabit.

¶ Pasca facturi calciamēta iubētur hēre i pedibus: Et apostolus calciatos p̄dicat pedes eorū q̄ euāge-
lio p̄paratur: ne dū p̄ ſaculi huius solitudinē gradiūtur uenenatis pateāt aīantibus q̄ debēt euāgeli-
co pede calciari. Guttur phibemus a siti qñ saluatoris p̄cepta implemus dicētis. Qui sitit ueniat ad
me & bibat: q̄ desp̄atiōe malorū negauit se facturū qd̄ dñs ip̄auit: causāq; exposuit dicēs. Adamaui
alienos: & illos sequar ipudēti cōfessiōe putās se crimina deuotare. Porro iuxta. lxx. uia pctōrū aspa-
ra ē: q̄ a dño cōuertitur i uia planā. Quicūq; hereticos sequitur hōr uersū notetur ellegio: q̄ dixerit de
sp̄au siue i malo p̄posito agā uiriliter: & in meo cōfortabor errore. Necesse at est ut qui alienam ec-
clesiastico doctrinā sequitur alienos diligit: & eorum sequatur uestigia uel demones uel heretico-
rum principes qui a deo alieni sunt.

¶ Quāuis sit impudens & p̄cax uult⁹ furatiū tñ erubescit cū in furto fuerit dephensus. Et israel er-
go dicens ligno pater me⁹ es tu: & lapidi tu me genuisti ut eos uocaret pentes: quos ip̄e fabricatus ē
cōfūdes cū in suo idolo fuerit deprehensus. Et ne putemus hoc de plebe eum dicere reges ponit &
principes & sacerdotes & pphetas eorum. Vt amur hoc testimonio cōtra principes nostros & cōtra
hos qui in ecclesia putantur duces cum in peccatis turpibus fuerint deprehensi.

¶ Uerterunt ad me tergum & non faciem.

¶ Qui phitiūt sermones dei retrorsū ip̄i uertūt cōtra eū tergū & nō faciem suā. Qñ magister p̄ci-
pit obcedientis indiciū est: si demisso cōtra audiat capite. Sinaūt uertat tergū signū est cōtēnentis
ut in alio loco scriptū est. Et uerterūt ad me scapulā recedentem. In tātū inquit deus mea cōtempse-
re p̄cepta ut ne audire quidem uoluerint: sed tumorem animi gestu corporis indicarint.

¶ Et in tempore afflictionis sue dicent. Surge & libera nos.

¶ Qui per beneficia non senserunt: per tormenta sentient deum.

¶ Abi sūt dii tui quos fecisti tibi: surgāt & liberēt te i tēpore afflictionis tue.

¶ Impudens postulatio tpe necessitatis & angustia ab eo quærere auxiliū quē i pace cōtempserint
legendūq; increpātis affectu: liberent te dii tui quos fecisti tibi: ut cū deus creator sit hominum hō
fecerit deum probet necessitas quid possint quos sequutus ante coluisti.

¶ Secundū numerū ciuitatum tuarum erant dñi tui iuda.

¶ Vel eosdem uel singulos atq; diuersos singulæ ciuitates colebant ut nec impietate uiderentur ha-
bere consensum sed pugnans contra se superstitione diuersum sequeretur errorem. Quodq; sequitur
iuxta numerum uiarum hierusalem imolabant baal a. lxx. additum est.

¶ Quid uultis mecū iudicio contendere: oēs reliquistis me dicit dñs.

¶ Prona ē ad excusationē sui hūana puerſitas ut qcqd̄ merito sustinēt iuste sustinere uideat: & p̄pā
culpā referāt ad iudiciū dei. Frustra igitur ait: obtēditis q̄rimonias & iniquā cāz in iudicē cū ip̄ieta-
tis uestra sit qd̄ patimini: qd̄q; sequitur & iniquē egistis i me: a. lxx. additū est.

¶ Sine cā percussī filios uestros disciplinam non receperunt.

¶ Pro quo posuerūt. lxx. n̄ recepistis. Sēsusq; ē ebraico ip̄i q̄ pcussi sūt disciplinā recipe noluerūt. i
lxx. uero iō percussī filios uestros ut illos nece uos erudiremini. Et ne forte diceretis. Peccātes corri-
pere noluiſti plagis discite filiorū uestrorū: q̄ austeriori uos cupierim curare medicamine. (Deuora-
uit gladi⁹ uester pphetas uestros.) Nequaquā me⁹ sed uester gladi⁹ deuorauit: quē sustinuistis pctis
uestris. Porro. lxx. non habent uester: sed simpliciter itēptati sūt deuorauit gladi⁹ pphetas uestros
ut ostendatur uel hostilis gladius uel gladius meus per quem peccata uestra confodi.

¶ Quasi leo vastatur generatio uestra. LXX. **¶** Quasi leo vastatur & non timuistis.

¶ Gladi⁹ inq; q̄ deuorauit pphetas uestros: haud dubiū qñ baal & ariolū idolorū significet: q̄ instar
leonis uniuersa uastauit & tñ uestra gñatio q̄ paucorū interfectiōe debuerat emēdari oēs p̄leuerant
in scelere: iuxta. lxx. uero hic sensus est. Si gladi⁹ dñi qui in aduersariorū gladio demonstratur deno-

rauit atq; lacerauit pseudo prophetas uestros: qñ leo qui auidissimus reptā pdā lacerat & tñ nec pro phetarum uestrorum supplicio potuistis ad meliora conuerti.

¶ Videte verbum domini. Nunquid solitudo factus sum israheli aut terra serotina. Quare ergo dixit populus meus recessimus: non veniemus ultra ad te. LXX.

¶ Audite verbū dñi: hec dicit dñs. Nunquid solitudo factus sum israheli: aut terra plena sc̃rum quia dixit populus meus non seruiemus nec veniemus ad te.

¶ Et Moyses uidebat uocē dei & iohes apostolus uerbū dei uidisse & attēasse se dicit. Miratur autē qñ populus israhel dñm habuerit quasi solitudinem cū idola qñi celebritatem urbiū sit sequutus Terra serotina est q̃ imbres nō recipit doctrina: nec euāgelii disciplinā plenaq; sentiū: quia & cul ta nō fuerat. Populus igitur quōdā dei in eo ē sceleratior q̃ recessit a domino & non uult ultra re uerti ad dominum suum. Grandis offensa nolle placare quez offenderis.

¶ Nunquid obliuiscitur uirgo ornamēti sui: sponsa fascie pectoralis sue: populus meus obli- tus est mei diebus iunioris.

¶ Per hoc discimus xpm esse sp̃sum uirginis ecclesiā q̃ n̄ habet maculā neq; rugā. Si at ipse est sp̃s sus: ipius uerba sunt de quo loquit iōānes baptista. Qui habet sp̃saz sp̃sus est. Ornamentū ergo suū pdit q̃ recedit a deo: & amittit itelligentiā doctrinarū: q̃ significat i pectore: uñ & iōānes euāge lista recūbit sup pectus dñi: & sacerdotib⁹ iter cetera separat pectusculū uictimarū. Quāto at maior ē nūc⁹ tēporē q̃ obliuiscimur deū tāto maior pena pcti: q̃ nec lōgitudie sc̃loz potuerit edomari.

¶ Quid niteris ostendere uiam tuā bonā ad querēdā dilectionē q̃ isup z malitias tuas docuisti uias tuas: z i alis tuis siue in manibus inuentus ē sanguis animarum pauperum z innocentum.

¶ Non in fossis siue foueis inueni eos sed in istis quā supra cōmemorauī siue sub omni quercu. Frustra iquit te cupis uerborū arte defēdere: & qñ bona oñdere opa tua: ut mōrearis dilectioez: q̃ i sup alios docuisti uias tuas: & exēplo fuisti oib⁹ maloz opuz: & i alis siue i māib⁹ tuis iuēt⁹ ē sāguis inocētiū quos idolis imolasti: siue quoz aīas pdidisti sacrificioz similitudine. Paupes de hebraico posuim⁹: s; i. lxx. n̄ hētur. Hos at iquit paupes & inocētes n̄ iuēni i foueis iterfectos: qd̃ solet plegz accidere latronū iūdiis: s; i oib⁹ q̃ supra memorauī siue sub q̃rcu: q̃ hebraice dicit̃ ella q̃ qdē & ista si gnificat: ut sit sensus. In omnibus istis siue sub quercu atq; terrebinto sub cuius umbra & frondibus quasi in amoenis locis idolatria in sceleribus fruebaris.

¶ Et dixisti absq; pctō z inocēs ego sū: z p̃terea auertat furor tñ⁹ a me: ecce ego iudicio p̃tēdaz tecū: eo q̃ dixeris nō peccauī: q̃ uilis es facta nimis: siue qñ cōtēpisti nimis terenas uias tuas.

¶ His utēdū ē aduersus eos q̃ nolūt sua pctā cognoscere: s; i tpe afflictiois & āgustia dicūt se iuste sustinere q̃ sustinēt: magisq; puocat irā dei dū alterz maiusq; pctm̄ nolūt lugere qd̃ fecerūt s; uanas excusatioes obtēdere pctōrum. Iudicio inquit cōtēdā tecū p̃ eo qd̃ dixeris nō peccauī: qñ maius qp̃ piā sit hoc pctm̄ aliud habere in cōscientia aliud in sermōe p̃ferre: audiat noua ex ueteris heresis irā dei esse uel maximam nolle peccatum confiteri humiliter: sed impudenter iactare iustitiam.

¶ Et ab egypto cōfūderis sicut cōfusa es ab assur: nā z ab ista egrediēris z manus tue erūt sup caput tuum: qñ cōtriuīt dñs cōfidētiā siue sp̃e tuā: z nihil in ea habuit prosperum.

¶ Ut ægyptiorū ip̃cetū declinarēt cōfugiebāt ad assyrios quoz cassū fuit p̃sidium: uictos. n. eos ab ægyptiis legimus. Rursū ut irā assyrii sugerēt ægyptioz adiutorio utebātur quos ab assyriis supā ros narrat historia. Incepātur ergo q̃ obmissa spe i dñm hoīuz utātur auxilio: q̃ oē cōtritu ē & ita uersū: ut nihil i eo utilitatis ualeāt repire. Vñ ait & ab ista ægredieris hoc ē ab ægypto sicut ægress⁹ es ab assyriis: & man⁹ tuā erūt sup caput tuū. Lugebisq; te frustra ab ægyptiis spectasse p̃sidiū. Recor demur historiae qñ a fratre sceleratissimo corrupta thamar & uiolata super caput sparsum cinere ma nus posuerit: & ita reuerfa sit in domum suam. CAPITVLVM. III.

¶ Algo dñs (q. lxx. tñ dñ trāstulerūt). Si dimiserit uir vxorē suā z recedēs ab eo duxerit uir alterz nūqd̃ reuertet ad eā ultra: nūqd̃ n̄ polluta z g̃taminata erit mulier illa siue ter ra illa: z tu fornicata es cum amatoribus multis siue pastoribus.

¶ Verbū enim rehim qd̃ quatuor litteris scribitur. Res & amatores & postores utruq; significat. Et si legam⁹ rehim amatores significat si roym pastores.

¶ Tamen reuerrere ad me dicit dominus: siue z reuertebaris ad me dicit dominus.

¶ In hebreo ē post fornicatioez suscipit p̃cēnitētē & hortat ut reuertat ad se. In. lxx. uero n̄ puocat ad p̃nīaz s; arguit ipudētiā mōereticis q̃ post adulteriū reuerti audeat ad maritū: atq; ait & cōtami nata erit mulier illa: p̃ quo i hebraico legim⁹ terra reliqt̃ tēplū & manifest⁹ de terra loqt̃ ist⁹ q̃ adul terā mulieri comparatur: utamur hoc testimonio aduersus eos qui fidē dñi relinquentes & hereti coram erroribus p̃æpediti post multas fornicationes & deceptionem animarum simulant se re uerti ad pristinam ueritatem non ut deponant uenena pectoris sed ut ceteris insinuent.

¶ Rena oculos tuos in circuitu z uide ubi nunc prostrata sis. In uīs sedebas expectans eos q̃ si latro in solitudine siue quasi cornix deserta.

¶ Pro latrōe & cornice i hebreo scriptū ē iqd̃ pōt & arabas significare: q̃ gēs latrocinis dedita usq; hodie icursat terminos palestina: & descēdētib⁹ de hierusalē i ierico obsidet uias: cui⁹ rei & dñs in euangelio

Super Hieremiam.

in euāgelio recordatur. Et leua igitur oculos tuos o hierusalē & huc illucq; circūspice & uide ubi nō fornicatōe pstrata sis. Quō. n. latrōes solēt ad uestpam & i desertis locis uiatorib⁹ insidias ponere sic tu iuxta fornicariā puerbiog; sedebas i uis ad uestpam ut cōcubitu tuo aias iterficeres fornicatiū: ppter quod uniuersa terra polluta ē in fornicationibus tuis significāterq; iuxta. lxx.

his qui hereticos errores deserere se promittunt p̄cipitur ut leuent oculos in circuitu. Nisi enim recta uidere cōperūt prauitatem pristinam dānare non possunt.

Et polluisti siue iterfecisti terrā fornicatōib⁹ tuis: & i malis tuis q̄obzē phibite sūt stille pluuia rū & serotinus imber nō fuit: siue & hūisti pastores multos in offensionem tui.

Interfecta est terra siue polluta pp̄ interfectiōem eog; qui idolatrie fornicatione pierūt: uñ ablatā ē oīuz bñdictio reg; ut paterē siccitatē sermōis dei: siue hūit pastores p quos offenderet deū: ut q magisti eē debuerāt ut alios ab errore phiberēt auctores impietatis existerent.

Frons mulieris meretricis facta est tibi: noluisti erubescere. LXX.

Facies meretricis facta est tibi siue rubore facta est ad omnes.

Quia supra dixerat nō peccaui & magis peccauerat sua scelera denegādo: idcirco nunc arguit: q̄ si mulierē p̄ceat & nimia ipudētia ut nō ad unū & alteq; p̄caci uultu feratur & nullum erubescat. Utamur hoc sermone aduersū hereticog; cōciliabulū: qui in suis erroribus gloriāntur.

Ergo saltem amodo uoca me pater meus: dux uirginitatis mee es tu: nunquid irascaris in p̄petuum aut perseuerabis in finem.

Erubescāt heretici qui nolūt ad meliora cōuerti: nec regredi ad patrem creatore suū & audiāt saltem amodo uoca me pater me⁹ dux uirginitatis meae es tu. Ip̄e disponit aiam uestā amplexibus suis & docet quō orare debeat: & agere p̄nitentiā: quāto aut ille clemētior qui salutis post fornicatōez ostendit uiam: tanto inferior meretrix quae non uult post uulnera recipere sanitatem.

Ecce loquuta es & fecisti mala & potuisti.

Pro uerbis p̄nitentiae uerbis supbie blasphemasti: & implesti cogitationē tuam malā & oñdisti contra uirum fortitudinem tuam ut possis facere quod sermone tractasti.

Et dixit dñs ad me i dieb⁹ ioseph regis: nūqd uidisti q̄ fecerit aduersatrix isrl? Abiit sibi met sup oēs mōtē excelsū & subter oē lignū frōdosū & fornicata ē ibi. Et dixi cū fecisset hec oīa ad me cōuertere & nō ē reuersa. Et uidit p̄uaticatrix soror ei⁹ iuda: qz p eo q mechatā ē aduersatrix isrl dimissē eā & dedissē ei libellū repudiū: & nō timuit p̄uaticatrix iuda soror ei⁹: & abiit & fornicata ē cū ipā & difficultate fornicatōis sue cōtaminauit terrā & mechatā ē cū lapide & ligno: & i oībus his nō ē reuersa ad me p̄uaticatrix soror eius iuda in toto corde suo: sed in mendatio ait dominus.

Aliog; tormēta aliog; remedia sūt. Cūq; punit homicida recipit qdē ip̄e qd fecit: sed alii deterentur a scelere. Decē igitur tribub⁹ q̄ appellāt israhel captis ab assyriis i mōdiāq; trāsatis duae trib⁹ iuda & beniamī q̄ debuerūt similia formidare & tota ad dñm mēte cōuerti uicerūt decē tribuū scelera: & i tātū idola sūt sequutae ut i tēplo dei statuā baalī ponerēt: q̄ i ezechiel uocat idolū ad cæluz & emulationē dñi collocatū: loq̄tur at sub figura duay sorog; q̄ de una sūt abraham isaac & iacob stirpe gñati: & priorē auersatricē: seq̄ntē p̄uaticatricē uocat. Illa. n. dñm p̄nitens auersata ē statim: adoratis i dā & bethel uitulis aureis. Ista at apud quā erat tēplū & ueri dei religio imitatione germanae paulatim recessit a dño. Et idcirco p̄uaticatrix dicif. Secūdū anagogē at d hereticis p̄phā ē: qui falsi nois sciam dū se arbitraf heretica subtilitate sectari ascēdūt mōtē supbiae & carnis hui⁹ uoluptatibus deliniti sub oī ligno frōdoso & amoenio exponūt fornicationē suā: q̄ cū tradātur diabolo i interitū carnis frequēter euenit ut dom⁹ iuda. i. cōfessiōis & fidei: nequaquā terrea exēplo: s; multo maiora cōmittat: & facilitate fornicatōis suae cōtaminet terrā ecclesiae: & mecheē cū lapidē & ligno: ea seq̄s dogmata q̄ aduersaria deo sūt. Sinaūt ecclesiasticus uir corrigere uoluerit erratē & putridas resecare carnes: & ad p̄niam retrahere eos q̄ sequuti fuerāt falsitatē nihilomin⁹ illi sub specie ecclesiasticae ueritatis antiquū seq̄ntur errorē: dici pōt de his. In oībus his nō ē reuersa ad me p̄uaticatrix soror eius iuda in toto corde suo: sed in mendatio. Fit autem hāc prophetia in ioseph tēporibus regis iusti: sub quo & hieremias exorsus est prophetare.

Et dixit dñs ad me: iustificauit animā suā auersatrix isrl cōparatiōe p̄uaticatricis iuda.

Iustior iquit ē israhel cōparatōe iudae q̄ illa statim i p̄ncipio p̄nitit: hāc illi⁹ cruciatib⁹ potuit emendari. Attendat noua ex ueteri heresis: q̄ israhel cōparatiōe iudae iustificata dicatur. Nec mirū hoc de unius gētis sororib⁹ cū sodoma quoq; collatōe hierusalē iustitiae nomen accipiat dicente domino per ezechiel iustificata est sodoma ex te: & publicanus pharisei comparatione fit iustus.

Adde & clama siue lege s̄mōes istos p̄ aglonē & dices. Reuertere auersatrix isrl dicit domin⁹ & nō aūtā faciē meā siue firmabo a uobis: siue sup vos qz scūs siue mīcicos ego sū dīc dñs & nō irascar i p̄petuū: uerūtamē scito iniquitatē tuā: qz in dñz deū tuū p̄uaticata es siue imple egisti et dispisti siue effudisti uias tuas alienis sub oī ligno frōdoso: & uocē meā nō audisti ait dominus.

Verbū hebraicū & uoca siue clama & lege significat. uñ aqla & symmachus clamita. lxx. & theodorio lege it̄ptati sūt. Ad aqlonē at & cōtra babilonē atq; assyrios sermo dirigitur ad decē & duas tribus & eadē reuersio p̄dicat. Et nō auertā inqt faciē meā a uobis siue nō firmabo faciē me-

am cōtra uos: ut nequā uos austeritate iudicis sed uultu mē suscipiā. Scūs. n. & misericors sumit nō recorder ultra iniquitatis uestre: nec meminerim q̄ a dño recessistis: & p̄ illo uos idola delecta- rint: & fornicatā sitis sub oī ligno umbroso atq; frōdoso: qđ qđ ad h̄reticos & i ecclesia negligē tes dici pōt: q̄ quondie p̄ ecclesiasticos uiros ad p̄niam puocatur & qbus pprie aptari pōt. Et uocē meā nō audistis. Oīs aut̄ hereticus h̄tat i aqlone & calorē fidei pdidit: nec audire pōt illud aposto li spū seruētes: & q̄ se uoluptatibus tradidit recessit a dño: & disp̄it uias suas alienis dogmatib⁹: & uoluptatē sequutus ē. Nulla. n. heresis nisi pp̄ gulā uētrēq; cōstituitur: ut seducat mulierculas onera tas peccatis semp̄ discētes & nūquā ad sciam ueritatis pueniētes: de qbus uere dicitur: q̄ deuorāt po pulū meū: uelut escā panis: & quos xp̄s uocat deuorātes domos uiduarū. Cūq; inqt̄ misertus tui fue ro ne iustū esse te putes: sed memēto iniquitatis tuā semp̄ & scio q̄ i dñm fornicatus sis: & superbiā colla dimitte: ut qui offendisti dñm per arrogantiam places per humilitatem. Illud at̄ quod supra diximus. Et non firmabo faciem meam super uos ad illud propheticum conuenit. Auerte faciem tuam a peccatis meis & omnes iniquitates meas dele.

Cōuertimini ad me filii reuertētes siue iagi & recedētes dic̄ dñs: q̄ ego uir v̄ siue dñator v̄ i & assumā uos vnū de ciuitate. & duos de cognatiōe & introducā uos in syon & dabo uobis pasto- res iuxta cor meum & pascēt uos scientia & doctrina. Cūq; multiplicati fueritis & creueritis in terram in diebus illis ait dominus non dicent vltra archa pacti nec testamētī domini: neq; ascē det super cor nec recordabunt illius: nec visitabitur nec fiet ultra.

Iudaei iplerū hoc putāt post reuerfionē ex babilone sub cyro rege. p̄sarū & zorobabel filio sala- thiel ēt si nō oēs reuerfī sūt hoc significari: assumā vnū de ciuitate & duos de cognatione: sed meli⁹ i aduētū xp̄i qñ reliq̄ saluā factā sūt dicēte & exponente apostolo. Nisi dñs sabaoth reliq̄set no- bis semen q̄si sodoma fuissē & similes gomorrā fuissēmus: tūc introducti sūt i syon de q̄ scriptū ē Gloriosa dicta sūt de te ciuitas dei. Et dati sūt pastores iuxta cor ei⁹ apostoli & apostolici uiri: & pa- uerūt credentiū multitudinē nō i iudaicis cerimoniis s̄ i scia xp̄i atq; doctria & i toto orbe atq; p̄di- catiōe euāgelii seminata: nequāq; i archa dñi q̄ fuit legis mosaicae hēbūt fiduciā: sed ip̄i erūt replū dei nec iuxta errātes nazareos abolitis sacrificiis inseruiēt: sed spūalē cultū sectabūtur: alii uero hoc in fi- ne temporū intelligūt: quādo subitrāte plenitudine gentiū omnis israhel saluus fiet.

In tēpore illo vocabunt hierusalē soliū domini & cōgregabuntur ad eum omnes gentes in no- mine domini in hierusalem & non ambulabunt post prauitatem cordis sui pessimi.

Nequāq; dñs sedebit sup archā testi & cherubī cui p̄us ab illo populo dicebat: q̄ sedes sup cheru- bin manifestare: sed omnes p̄fecta mente credentes erūt thron⁹ dei: uel certe meli⁹ totū de ecclesia itelligendū: qñ cōgregātur oēs gentes i noīe dñi i hierusalē i q̄ est uisio pacis: & nequāquā ambu- lant post prauitatem cordis sui pessimi: ut faciant quā desiderant nec suos sequātur errores. Sed di- cant cum propheta. Adh̄sit anima mea post te: me suscepit dextera tua.

In diebus illis ibit domus iuda ad domum israhel & uenient simul de terra aquilonis ad ter- ram quam dedi patrib⁹ uestris.

Hoc ppriā i xp̄i cōplef aduētū qñ de. xii. simul tribub⁹ euāgelio crediderūt relinq̄ntes terrā aqul- lonis durissimi frigoris: & de diaboli ip̄erio recedētes tūc receperūt terrā repromissiōis quā polli- cit⁹ fuerat patrib⁹ eorū abrahā isaac & iacob. Edidi nup̄ libellū paruū de terra repromissiōis.

Ego autem dixi quomodo ponam te in filiis & tribuam tibi terram desiderabilem hereditatē p̄claram exercituum gentium: & dixi patrem uocabis me & post me ingredi nō cessabis.

Pro hereditate p̄clara exercituum gētiū: quā. lxx. trāstulerūt hereditatē dei oīpotētis gētiū xp̄i signi- ficātes q̄ ductor & dñs ē uniuersarū gētiū suo noī passiōiq; credentiū ip̄e dixit ad israhel: patrē uocabis me: & q̄ credit i me credit i p̄fēz: ip̄e pollicit⁹ ē: ponā te i filios i nūero. s. filiorū meorū: q̄ mihi d̄ gētiū p̄p̄to crediderūt & q̄b⁹ ddi terrā d̄siderabilē. Quot quot at̄ receperūt eū ddit eis patrē ut filii dei fiāt

Sed quō si cōtēnat mulier amatorē suū sic cōtēpsit me domus israhel dicit dominus.

Xp̄i uox ē iuxta populū iudaeorū cui dixerat: ponā te in filios & dabo tibi terrā desiderabilem & patrem uocabis me: & post me ingredi non cessabis. Quomodo inquit mulier contemp̄it non ui- rū sed amatorē si semel cōmixta fuerit cernēs eū suā libidini seruiētem: & i se mutatam esse legem naturā p̄ quā uiro quodā subiecta fuerat dicēte domino. Et ad te conuersio ei⁹: sic domus israhel. i. populus iudaeorum contemp̄it dominum saluatorem in perniciem suam.

Aor i uīs siue in labiis audita ē: plorat⁹ & ululatus filiorū isrl: qñ iniquā fecerūt uia suā: obliuī sūt dñi dei sui: cōuertimini filii reuertētes & sanabo auersiones siue contritiones uestras.

Pro quo symmachus trāstulit cōuersiōes: & occurrit filio inopia & squalore cōfecto: statiq; iduit pristinis uestib⁹: & reddit gloriā reuertēti: ita dū taxat ut reuertat i ploratu: & ululatu. suo. n. uisio fe- cit iniquā uiam suā: & oblitus ē dñi dei & patris sui ad qđ p̄phetali sermone loquitur. Conuertī- mini filii reuertētes: quos idcirco filios uoco q̄ itellectis p̄ctis uestris i ploratu atq; ululatu reuertī- mini ad parētē. Cūq; uos ait reuerfī fueritis ad dñm sanabit oēs cōtritiōes uestras siue auersiones: q̄b⁹ a dño recesseratis: uel certe cōuersiōes. Quāuis. n. ppria uoluntate ad dominū reuertamur tamē ni- si ille nos traxerit & cupiditatē suā roborauerit p̄sidio salui eē nō poterimus. Intelligam⁹ hoc & de iudaeorū

Super Hieremiam.

iudaorum populo ad dominum reuertete: & de hæreticis qui dominum dereliquerunt.

Ecce venimus ad te tu autem es dominus deus noster: vere mendaces erant colles & multitudo siue fortitudo montium: vere in domino deo nostro salus ysaïel.

Dicat hoc poenitens & oem superbiam derelinquens & multitudinem siue altitudinem montium: & collum per quam supbiebat contra deum & humilitate prostratus loquitur vere in domino deo nostro salus est israhel.

Confusio comedit laborem patrum nostrorum ab adolescentia nostra greges eorum & arma eorum filios & filias eorum.

Oes hæreticorum labores de quibus scriptum est defecerunt scrutantes scrutinio ab adolescentia eorum quos receperant filios & filias eorum: qui in hæresi profecerant uel tamen luxurie tenebatur opjuntur confusione unum israhel.

Dormiemus in confusione nostra operiet nos ignorantia nostra: quoniam deo nostro peccauimus nos & penses nostri ab adolescentia nostra usque in hanc diem & non audiuius uocem domini dei nostri.

Hæc loquitur ysaïel qui suum dominum non audiuit: hoc ois hæreticus qui agit poenitentiam. Et tamen per salutis est sua cõfiteri & nosce peccata: dic inquit tu prius iniquitates tuas: ut iustificeris: uere enim israhel dimisit christum dominum suum & in eum peccauit non solum eo tempore quando uisus est in carne sed & ante aduentum illius: unum dicunt nos & patres nostri ab adolescentia nostra usque ad hanc diem: & non audiuius uocem dei nostri: quoniam nostris patribus loquebatur. Si crederetis moysi crederetis & mihi de me enim ille scripsit. **CAPITVLVM. IIII.**

Reuertetur israhel ait dominus ad me conuertere.

Pro quo. lxx. transtulerunt: si conuersus fuerit israhel ait dominus ad me conuertetur. Et est sensus si ad me fuerit reuersus reuertetur de captiuitate. Siue aliter: cum obtulerit quod haberet quoniam enim habet dabitur ei: qui autem non habet etiam id quod uidetur habere auferetur ab eo. Porro iuxta hæbraicum hic sensus est. Si reuertetur ad me israhel: & semel salutem desideras peccasse te dicis & uocem domini dei tui non audisse: plene conuerte & crede quæ negasti: & tunc erit plena conuersio:

Si abstuleris offendicula tua a facie mea non comoneberis.

Quando autem mouemur & dicimus: mei autem poenæ moti sunt pedes mei non imbecillitate nature hoc patimur: sed quia ponimus offendicula nostra & idola contra dominum.

Et iurabis uiuit dominus in ueritate & iustitia & iudicio: & benedicet tibi gētes ipsumque laudabunt.

Et quod euangelium iurare nos prohibet: sed hic iurabis pro confessione dicitur: & ad condēnationem idolorum per quæ iurabat israhel: Denique auferuntur offendicula: & iurat per dominum: quodque dicitur uiuit dominus in testamento ueteri iusiurandum est: ad condēnationem omnium mortuorum per quos iurat ois idolatria. Simulque aduertendum quod iusiurandum hos habeat comites ueritatem iudiciū atque iustitiā. Si ista defuerint nequaquam erit iuramentum: sed piurium. Cūque ait hoc fecerit israhel & per apostolos magister fuerit gētiū tunc benedicentur siue benedicet in eo oēs gētes & ipsum laudabunt quod salus profecerit ex israhel.

Hec enim dicit dominus uiro iuda & hierusalem. Mouate uob nouales: & nolite serere super spinas. circūcidimini domino: & auferite proutia cordium uestrorum uiri iuda & habitatores hierusalem: ne forte egrediat ut ignis indignatio mea & succedat & non sit quod extinguat propter malitiā cogitationum siue adinunctionum uestrarum.

Pro eo quod nos diximus circūdimini domino & auferite proutia cordium uestrorum symmachus posuit purificamini domino & auferite malitias cordium uestrorum. Circūcisionem emūdationem & proutia uitium intelligēs. Hoc autem precipitur uiris iuda & hierusalem qui uerā sectantur fidem & habitant in ecclesia: ut non seminēt super spinas quod euangelicum sermo significat: qui suffocet seminem dei: sed prius noualem faciat & oēs suffodiāt ueritas sententiæ auferat ut munda semina munda arua suscipiāt. hoc est quod in alio loco dicitur. Ne miseritis margaritas uestras ante porcos: & ne detis sanctum canibus. Quod enim potest dei audire sermonem & concipere semina & fructum facere: cuius animus erunis mundi plenus est. Quodque sequitur circūcidimini domino: & auferite proutia cordium uestrorum nulli alii precipitur nisi uiro iuda & habitatoribus hierusalem ut deserant occidentem litteram: & sequantur spiritum uiuificant. Si. n. hoc inquit non feceritis egredietur ut ignis indignatio mea: & succedat & non erit quod extinguat. Ideo autem monet & ante prædicit ne facere cōpellamur quod in niniuitis probamus: quibus prædicta sententia est ut imminet furorē poenitentia declinarēt. Oia autem hæc mala ueniunt propter malitiā cogitationum siue adinunctionum uestrarum. Vbi sunt qui in cogitationibus dicunt non esse peccatum cum omnia uitia iuxta euangelicā ueritatem de corde procedant.

Annuntiate in iuda & in hierusalem auditus facite: loquimini: canite tuba in terra: clamate fortiter: dicit congregamini & ingrediamur ciuitates munitas.

Hoc audiat iuda hoc hierusalem in quo confessio christi & in quo confessio christi habitat: & cui per esaiā dictum est. In monte excelsum ascende tu qui euangelizas sion. Eleua uocem tuā qui euangelizas hierusalem clamet fortiter & ita precipiat. Ingre diamur ciuitates munitas. hæreticorum bella cōsurgunt: christi munimenta nos teneant. Leuate crucis signum in specula. i. in sublimitate ecclesiæ: confortamini qui timetis: nolite stare sed ad christi auxilium currite. malum inquit ego abduco ab aquilone & contritionem magnā: uerget Nabuchodonosor qui idcirco in mundo isto a me esse permittitur ut uestra fortitudo & uictoria cōprobetur.

Ascendit leo te cubili suo: proutio gentium se leuauit egressus est de loco suo ut ponat terrā tuā in solitudinem. Ciuitates tue vastabuntur remanentes absque habitatore.

Iste est ut diximus uerus nabuchodonosor de quo & beatus Petrus apostolus loquitur. Aduersarius noster diabolus circuit quæres quem deuoret. Ascendit autem uel de abyssis in quos religandus est & ne mittatur

exorat: & p̄do sine uastator gētiū se eleuauit d̄ quo dictū ē. Oīz inimicorū suorū d̄fiabitur: & q̄ glo-
riatur ī cōspectu dñi circūui oēs terrā & cōculcaui eā. Quis ē. n. quē diaboli uenena nō t̄gāt: nisi
ille solus q̄ pōt dicere. Ecce uenit princeps mūdi isti? & iuenit ī me nihil? Iste crebro ponit oēm terrā
eccl̄ie ī solitudinē ut egressi de ecclesia pugnēt cōtra ecclesiā: d̄ q̄b̄ loq̄tur ioānes euāgelista. Ex no-
bis exierūt sed nō fuerūt ex nobis. Si. n. fuisset ex nobis p̄māssissent utiq̄ nobiscū. Ciuitates uastātur
terrā iudeā: & h̄reticorū florēt cōciliabula. Si q̄s ergo fautor & auctor ē p̄uersorū dogmatū d̄ hoc
dici pōt. Ascēdit leo de cubili suo: & p̄do gētiū se leuauit: & reliq̄ sup hoc accigite uos cilicijs plāgi-
gite & ullulate q̄a n̄ ē auersa ira furoris dñi a uobis: siue ut. lxx. trāstulerūt a nobis. Aliter leonē & le-
uissimā bestiā uitare nō possum? nisi agam? poenitentiā & ad dñm cōuertamur nō solū mēte sed &
ope: q̄diu enī ille uastat ecclesiā nostrā iuda hierusalē quoq̄ populatus dei ira perspicua est.

Et erit in die illa d̄scit dominus peribit cor regis & cor principum: & obstupescant sacerdotes
& prophete consternabuntur.

Vastate p̄done ecclesiā dñi: & ira cōtra nos dñi p̄manēte oē auxiliū inutile erit: pibit cor regis cui?
cor debet eē ī manu dei: & cor p̄cipū q̄ putabatur eē sapiēs. Stultā. n. fecit de? sapiētiā mūdi q̄a p̄
illā n̄ cognouerūt deū. Ipsi quoq̄ sacerdotes q̄ legem dñi docere deberēt & subiectos sibi populos
a leonis furore defendere quodā stupore fatuati uertentur in amentia. Sic. n. lxx. trāstulerūt: p̄ stu-
pore excessum mentis exprimentes: & prophete cōsternabūtur: siue ut aqla trāstuli t uerbū h̄brai
cū. amentes erunt. Quis enī nō īsanat nō perdat cor: q̄n principes & reges & sacer-
dotes & prophetas quondam suos sub leone conspexerit.

Et dixi heu: heu: heu: domine deus p̄ quo. lxx. trāstulerūt. **D**ñe deus ergo ne decepisti
populū tuū dicens pax erit uobis. Et ecce peruenit gladius usq̄ ad animam.

Quia supra dixerat. In tpe illo uorabūt hierusalē solū dei & cōgregabūtur ad eū oēs gētes ī mō-
te dñi ī hierusalē: & nūc dicit obstupescet cor regis & cor principū: obstupescēt sacerdotes & p̄phe-
ta cōsternabūtur: turbatur p̄pheta & ī se dñz putat esse mentitū: nec itelligit illud post multa tpa re-
promissum: hoc aut uicino factū tpe: iuxta qd̄ & apostolus loq̄tur: nūqd̄ repulit deus populū suū
absit. Peruenit aut usq̄ ad aīam gladius q̄n nihil uitale ī aīa reseruatur. Simulq̄ & hoc ostendit: q̄
nisi gladius precesserit qui desecet & purget aīa uitia pax & promissio nō sequatur.

In tpe illo dices populo huic & hierusalē uentus vr̄s sine rois uiuus q̄ sūt ī deserto de uia
filij populi mei: nō ad uentilandū & ad purgandū sp̄s plenus ex his ueniat mihi.

Quā p̄uenit gladius usq̄ ad aīam & fuerit archa cōsumata tūc uetus urens ueniet de deserto q̄
nō eā purget & uetilet ut palleis huc illucq̄ disp̄s frumētū ī horea recōdatur sed sp̄s plenus neq̄
q̄ populo sed mihi uetlet ut ī eū triticū dissipetur uetus & sp̄s eodē apud h̄breos appellatur noīe
& p̄ locorū q̄litate ī uentū & sp̄m debem? accipe. alii hunc locū sic ediserūt: ut postq̄ purgata
fuerit archa reliq̄a saluā fiāt: uñ & scriptū ē sp̄s plenitudinis ueniet mihi dicere euāgelista: oēs ex
plenitudine ei? accepimus & sp̄s sancti gratiā sortiemur. uentū aut uerentē iuxta historiā accipe na-
buchodonosor q̄ uniuersa cōsumat. Iuxta tropologiā aduersariam potestātē: quā ueniens de deser-
to & de solitudine ubi nullum conspicuum diem eius ecclesia conetur euertere.

Et nunc ego: sed loquar iudicia mea cūm eis.

Aposiopesis est iuxta illud uirgilianūz quos ego: sed moto prestat cōponere fluat? dicturus itaq̄
p̄sp̄era retinet se: & tristibus iungit tristitiā. H̄c enī sunt iudicia quā cum populo suo quon-
dam loquitur deus ut sciant se iuste substinere quā substinent.

Ecce quasi nubes ascendent & quasi tempestas currus eius uelotiores aquilis equi illius vbe
nobis quoniam uastati sumus.

Ventura cernit pr̄sentia: & babiloniū describit exercitū: cuius curruū rotarūq̄ strepit? tēpestati
seuissimā comparatur: & aquorum uelocitas aquilis iungitur. Quod cū p̄pheta dixisset & q̄li ue-
niēs hostes digito demōstrasset populus īgemiscit: & nequāq̄ futura: sed facta iā sentit dicens: uha
nobis q̄n uastati sum? Hoc idē refertur ad ecclesiā: q̄ quotidie ueri nabuchodonosor nos īpugnet
exercit? & currus pharaōis oīsq̄ ei? aq̄tat? aqlaz impetū super: qd̄ si itelligat uir ecclesiasticus cre-
dēs illi sententiā cū cōuersus ingemueris tunc saluus eris dicit uha nobis q̄n uastati sumus.

Laua a malitia cor tuū hierusalē: ut salua fias usq̄ quo morabunt ī te cogitationes noīe.

Dicēti populo uha nobis q̄n uastati sumus r̄ndet p̄pheta īmo p̄ p̄phetā de? Laua a malitia cor
tuū hierusalē illa aq̄ de q̄ & ysaias loq̄tur: lauamini mūdi estote aq̄ baptismi salutaris aqua p̄nitē-
tiā. Ad metropolim aut loq̄tur iuda rog: ut p̄ urbē itelligatur populi usq̄ quo iniqs cogitatiōib?
subiacēs q̄ p̄cedūt decore tuo: cor aut ī scripturis sanctis p̄ sensu & anima debemus accipere.

Aox enim nūtiātis a dā & notū facientis ydolū uel dolorem de monte efrai.

Iuxta sitū terrā iuda diuinus sermo nūc loq̄tur: dā enī trib? iuxta mōtē libanū & urbē q̄ nūc dici-
tur p̄neas aqlonem respicit unde uenturus est Nabuchodonosor idolū aut nel bel uel dolore uel
iniquitatez de mōte efrai p̄ quā uenitur hierusalem: dan interpretatur iudicium efrai ubertas. ueniet
igitur iudicium domini ī terra domino derelinquente cum omni ubertate supplitiū.

Dicite gētib?: ecce auditū ē ī hierusalē custodes uenire de terra lōgīq̄ & dederūt sup ciuitatē
iuda

Super Hieremiam.

Iuda vocē suā q̄si custodes agroꝝ facti sūt sup eā i circuitu q̄ me ad iracūdiā puocauit ait dñs

T Vult oēs in circuitu natiōes dei nosce sententiā & flagellata hierusalem cūctos recipe disciplinā.

Celebri inquit in hierusalem sermone narratur aduersarios uenire de terra longinqua & fremituꝝ contra eā surgere ullulātis exercitus: q̄ tā diligenter obsideant ciuitatē & claudant urbē munitioni bus ut nō tā aduersarios pates esse q̄ agroꝝ uinearūq̄ custodes. Hoc aut̄ totū factū est nō hostiū ui ribus sed culpa hierusalē: quia deū ad iracūdiā puocauit. Si enim in porcos nō habēt potestātē ad uersariā fortitudines quanto magis in homines & homines quondam ciuitatis dei.

T Aie tue & cogitationes tue fecerūt hoc tibi ista malitia tua q̄ amara tetigit cor tuū.

T Fac apostrophā ad urbē hierusalē: q̄ uia illi⁹ & cogitationes qb⁹ & ope & smōe peccauit fecerit ei uēire oīa q̄ euenerūt malitiaq̄ illi⁹ q̄ p se amara sit tetigisse cor illi⁹ & aīa īterna penetrasse qcqd er go nobis accidit nōo accidit uitio: q̄ dulcē dñm i amaritudinē uertim⁹ & cogim⁹ seuire nolentem.

T Ventrem meū ventrem meum doleo: sensus cordis mei turbati sunt: nō tacebo quoniā vo cem bucine audiuit anima mea clamorem prelii. Contritio super contritione vocata ē: & vassa ta est omnis terra. Repente vastata sunt tabernacula mea subito pelles mee.

T Vbi nos iuxta symmachū posuim⁹ turbati sūt: & i hēbraico scriptū ē. .lxx. & theodotiō posuerūt maccel. qd uerbū usq̄ i p̄ntia: qd significet ignoro. Aqla at̄ posuit macur: qd & ipm tu multū sonat. Hoc de uerbo dictū sit sup quo scio apud plērosq̄ magnū eē cerramē. uox at̄ pphetā & p pphetā dei loquētis iducitur: qd doleat sup cōtritiōe populi sui & instar hoīs uiscera eius inter na lacerētur: quō & saluator sup lazari morte doluit: & plāxit hierusalē: nec cēlare dolorē illēti oīsq̄ clāgor bucinā & fremitus plioꝝ illi⁹ turbat affectū dū mala cumulātur malis: & uniuersa dua rū tribuū terra vastatur: dū nō putabā inqt tabernacula quōdā & pelles meā babylonio furēte po pulata sūt & i p̄dā hostiū mea quōdā cessere hospitia. loqtur at̄ hoc idē de q̄n seditōis turbas atq̄ discordias cernit i ecclesia & i cōuētibus suis clamare p̄dicē: & dei regem i bella cōuertit un̄ sequitur

T Asq̄ quo videbo fugientes audiam vocem tube.

T Vel fugientes regem babylonii uel fugientes me: & a meo seruitio recedentes.

T Quia stultus populus meus me nō cognouit filij insipientes sunt & vbecordes. Sapientes sunt vt faciant mala: bene autem facere nescierunt.

T Cā ē cōtritiōis vastitatis fugāq̄ & buciā q̄ stult⁹ fact⁹ ē popul⁹ n̄ natura sed studio uolūtatis. Ipa q̄ stulticia hic p̄batur q̄ nō cognouerūt deū & p filijs sapientib⁹ stulti filij facti sūt & uhecordes: q̄ n. maior pōt eē stultitia: q̄ cognoscēte boue possessorē suū & asino p̄sepe dñi sui ysaēl dñz n̄ cogno sceret & p̄sentē cōtēneret quē sp uidere cupiebat. Quod ifertur. Sapientes sūt ut faciāt mala: bñ at̄ facere nescierūt: hic sapiētia p malitia accipiēda est iuxta qd & filij seculi huius sapientiores sūt filiis lucis: & uillicus iniquitatis q̄ sapiēter fecisse narratur: & serps i paradyso prudētior cūctis bestiis legi tur. Illa ē ergo uera sapiētia q̄ dei timori iūgitur. Alioqn ubi īsidia sūt & tergiuersatio: nō sapiētia s̄ uersutia & calliditas appellāda ē. p eo qd nos dixim⁹ q̄ stult⁹ popul⁹ me⁹ me n̄ cognouit. lxx. trā stulerūt q̄ p̄cipes ppli mei me n̄ cognouerūt: ut mḡoꝝ sit mḡis culpa q̄ populi dei scīaz n̄ hntis.

T Asperi terrā & ecce uacua erat & uibili: & celos & nō erat lux in eis. Audi mōtes & ecce mouebā tur & oēs colles cōturbati sunt. Intuirus sum & nō erat bō & volatile celi recessit. Asperi & ecce carmelus desert⁹ & oēs vrbes ei⁹ destructe sunt a facie domini & a facie ire furoris eius.

T Propheta cernit i spū q̄ uētura sūt ut audiēs popul⁹ terreatur: & acta p̄cinitētia neq̄q̄ substineāt q̄ formidāt: uacua terra ē habitatore deleta. Celi n̄ hnt lumē terroris magnitudinē populo nō uidē te: ipsi mōtes & colles intuta hnt latibula . moueri uidētur atq̄ turbati. Intuit⁹ ē & huc illucq̄ circūspexit: & ne auis qdē potuit inuēiri. Irā. n. dei & muta sentiūt elemēta: & irrationabilia p̄timescūt aiantia. Hoc ueꝝ eē nūc tor⁹ orbis demōstrat ut cesa hoīum multitudie uolatilia quoq̄ q̄ solēt hitatores seq̄ abierūt & pierūt. Ipe quoq̄ carmelus q̄ mari īminet magno: oleis cōscit⁹ & ar bustis uineisq̄ cōdēsus ad tātā uenerit solitudinē ut hāremi hēat vastitatē: oēs quoq̄ urbes d̄sertā fi ent & unūsoꝝ malōꝝ hāc cā ē: q̄ uitio ppli deliq̄ntis ira dñi cōcitata sit: qcqd iuxta h̄storiā d̄ hie rusalē dixim⁹ & iudāa: referam⁹ ad ecclesiā dei cū offenderit deū: & uel uitii⁹ fuerit uel p̄secutiōe ua stata: ut ubi quondā erat uirtutum chorus atq̄ lātitiā ibi peccatoꝝ & m̄croꝝ multitudo uersetur

T Nec enī dicit dñs. Deserta erit oīs terra: sed tñ q̄sumationē nō faciā lugebit terra & merebūt celi desup eo q̄ locutus sim. Cogitatu & nō penituit me: nec auersus sum ab eo.

T Mixta irā misericordia dei: oīs terra deserit sed nō fit cōsumatio ut sint q̄ intelligāt clemētiā ei⁹: Cælū quoq̄ triste uidebitur desup: & ipsa terra lugebit eo q̄ dñi sentētia ad finē usq̄ puenerit nec p̄cinituerit eū sup his q̄ cogitauerit & locutus sit. P̄cinitētia aut̄ dei dicitur q̄n aufertur p̄dicta sentē tia & ira seuiēs ad finē usq̄ nō puenit: minatus est p̄ ionā: & pendentē gladiū lachrimā & gemitū populi multitudo supauit. A uoce ægtatis emittentis sagittā siue intendētis arcum fugit oīs ciuitas siue regio: Ingressi sunt ardua & ascenderunt rupes: quodq̄ sequitur.

T Et ingressi sūt salt⁹ siue spelūcas. A. lxx. aditū ē. **T** Anise vrbes d̄relicte sūt & n̄ h̄rat i eis bō

T De scribit aut̄ sermo diuin⁹ babylonii furētis exercitū: q̄ a tremore ei⁹ cūctus populus dereliquit ciuitatē: & ardua quoq̄ cōscēderit & tñ irā dñi nō potuerit declinare: qcqd at̄ ut supra diximus in

historia intelligitur contra hierusalem referatur ad ecclesiam cum offenderit deum: & tradita fuerit aduersariis uel persecutionis tpe uel certe uitiiis atq; peccatis.

Tu at vastata qd facies. Pro vastata qd hebraice dicitur. Sadud qd sol^o interpret^r e aqla alii trāstulerūt miserā atq; miserabilē culpa sui q clemētē offēderit deū & tradita fuerit aduersariis deniq; sequitur.

Cum uestieris te coccino z ornata fueris monili aureo z pinxeris stibio oculos tuos frustra componeris contempserunt te amatores tui animam tuam querent.

Sub figura mulieris adulteræ loquitur cum semel offēderis deū: & quasi uix tuū reliqueris creatorem frustra ornāmēta pquiris cōtēpserūt te dāmones amatores tui: & nequaq; stupri immoditiam sed animæ tuæ q̄rēt iteritū. Hoc idē itelligēdū spūaliter cōtra eos q cōiugales affect^u & uere fidei pū dicitā pdiderūt. Si te igt uestieris coccino. i. sāguinis xpī assumpseris fidē: si mōili ornaueris aureo. i. meditationē habueris sensus & itelligētia spūalis: & pinxeris oculos tuos stibio. i. habueris studiū mysteriorū & dei secreta noscēdi: frustra cōponeris. Hoc enim ē amatoribus prāparas & idcirco lectus angustus utrūq; cape nō pōt nec recipit ornāmēta de qbus amatoribus tuis ante placuisti.

Hocē enī quasi parturientis audiui angustias siue gemitus ut puerpere: vox filie syon inter morientes expādentesq; manus suas: vbe mihi qz defecit anima mea proter interfectos.

Ad similitudines mulieris puerpæ. i. q̄ primos parit foet^u d̄scribit urbē hierusalē eiulātē atq; clamātē: quō. n. mulier paries & nec dū dolorē pturiētis expta iterdū mortis āgustias substinēs uix p̄t respirare: sparsisq; māib^{us} collabatur: sic & filia syō cū suos uiderit liberos interfectos i hac uerba prūpet & dicit uha mihi qā d̄fecit aīa mea pp̄ interfectos. Duo at exēpla i uno capitulo cōparata sūt pturiētis filios & lugētis: ut qcqd mulier patitur i foetu uel mortib^{us} filiorū hierusalē patiatur i populis. CA. V.

Crucitate vias hierusalem z considerate z aspiciate q̄rite i plateis ei^{us} z iueniatis vix q facit iudiciū z q̄rit fidē z pp̄t^{er} ero ei^{us}. Quod si ēt vinit dñs dixerint z hoc falso iurabunt.

Gradis amor iustitiæ ut neq; iuxta it̄rogationē habraæ & reuersionē dei p decē uirīs iustis de^{us} liberauerit ciuitatē: sed si unū iuenerit iāiāq; pitura hierusalē q faciat iudiciū: & q̄rat fidē siue ut symmach^{us} trāstulit ueritatē: tñ de^{us} misereatur hierusalē: & qā poterat fieri ut aliq iuenirēt i populo q simularēt cultū dei & iuraret p deū: hoc p̄uēit: qā neq; de^{us} uāis sermōib^{us} s; ueritate fidei d̄lectet: & dicit n̄ eos dilligo q iurāt p me & iurāt i m̄datio: s; quorū labia cordaq; d̄sētiūt.

Domine oculi tui respiciunt fidem percussisti eos z nō doluerunt: attriuisisti illos z renuerunt accipe disciplinam. Indurauerunt faties suas super petram z noluerunt reuerti.

Post uerba dñi qb^{us} ip̄erauerat dicens: circuite uias hierusalē & cetera ppheta loquitur ad dñm: dñe oculi tui respiciūt fidē: q̄ hebraice dicitur.

Nō opa iudæorū i qb^{us} iuxta legis carimōias exultabāt: sed fidē xpianorū p quā salui facti sum^{us}. Hoc at capitulo discim^{us} idcirco i ferri supplicia ut uitia corrigātur. Deniq; ait percussisti eos nec doluerūt: attriuisisti eos & renuerūt accipe disciplinā. p oīa enim tormēta atq; flagella emēdatur hierusalē: & sup hac uniuersa: nec uerecūdiā qdē suorū habuere uitiorū: sed instar petræ indurātes frōtis impudentiā: noluerunt ad meliora conuerti.

Ego astiti dixi forsita paupes sunt z stulti ignorātes viā dñi: iudiciū dei sui.

Pauces hic & optimates n̄ iopia dicit & diuitiis sed populū p̄cipib^{us} cōparat: & ē sēsus. Cernēs i fidei delis populi p̄tinatiā: & q̄ idurata faciē noluerūt recipe disciplinā hoc mecū rōne tractabā. Forsitā uulg^{us} ignobile dei n̄ p̄t nosce doctrinā: & idcirco excusabile ē: qā pp̄ ip̄itiā dei n̄ ualet scire m̄adata.

Pergam igitur ad sacerdotes z ad eos qui p̄sunt populo z loquar eis. Ip̄si enim voluntatem domini cognouerunt z sciunt iudiciū dei sui.

Hoc at dicit sermone iuxta illud euāgelicū mittā filiū meū forsitā ipsum uerebūt ut ex ambiguitate sententiæ & suspensiōe uerborū libere hominis mōstraretur arbitriū.

Ecce hi magis simul confregerunt iugum ruperunt uincula idcirco percussit eos leo de silua lupus ad uesperaz vastauit eos: omnis qui egressus fuerit ex eis capietur quia multiplicatae sunt preuaticatiōes eorū confortate sunt auersiones eorum.

Quos magistros putabā iuēti sūt peiores eē discipulis: & q̄to i diuitib^{us} maior auctoritas tāto maior i solētia peccatorū. Cōfregērūt. n. iugū legis dicēte apostolo. Nūc ergo qd tēptatis deū: ip̄onere iugū sup ceruicē discipulorū qd neq; patres nostri neq; nos portare potuimus: sed p gratiā dñi iesu credimus saluari: quēadmodū & illi ruperūt uicula p̄ceptorū dei: & nō phariseorū: de qbus i secūdo psalmo dicitur dirūpamus uicula eorū & piciamus a nobis iugū ipsorū. Quia igitur ista fecerūt percussit eos leo de silua: regnū uidelicet babilonū lupus ad uesperaz vastauit eos: mōdos p̄sorsq; signifi cās p quo i uisiōe danielis uisā pōitur: cuius i ore tres erāt ordies: pardus uigilans sup ciuitates eorū alexādri ip̄cetū p̄figurās: & uelocē d̄ occidēte usq; ad idiā p̄cussione. Pardū at uocat ob uarietate & qā plurimis sibi subditis gētibus cōtra mōdos dimicauit & p̄sas: & q̄tuor igt erāt capita i bestia & p̄tās data ē ei. Et qā nō de futuro uaticinatur sed de p̄terito uelut iāiāq; uēturis textit historiā. Idcirco at de rōano tacet ip̄io de quo forsitā dicitur. Oīs q egressus fuerit ex eis capietur: cās q reddat cur ista p̄pessi sint: qā multiplicatae sūt p̄uaticatiōes eorū: & p̄senerauerūt i trasgressiōibus: unū dicitur: & cōfortatae sūt auersiōes eorū: illud qd posuimus i p̄cipio uerbū hēbraicū. Sacad. sonare uigiliā in p̄nti loco ostendunt ubi enim nos diximus pardus uigilans in hēbraico scriptum est.

Super Hieremiam.

ead. iuxta tropologiam quia magni putantur in ecclesia qui confringunt iugum & rumpunt uin-
cula idcirco traduntur in ignominiam passionum: ut faciant quae non conueniunt.

Super quo propitius tibi esse potero: filij tui dereliquerunt me: & iurant i his q non sunt dij: sa-
turauit eos & mechati sunt: & in domo meretricis luxuriabantur: eq amatores in feminas & emul-
sarij facti sunt mihi: vnusquisq ad vxorem proximi sui hincibat. Nunquid super his non visi-
tabo dicit dominus: & in gente tali non vliscetur anima mea.

Catalogos enumerat peccator: hierusalē dum dicit se ignorare deus q possit eius occasiōe mise-
reri: filij iqt tui dereliq'rūt me. Neq'q filij mei sed tui: q iurāt i his q nō sūt dii: saturauit eos & mecha-
ti sūt: audiāt hāc q acceptis a dño diuitiis icubātes luxuriā seruiūt. Eq amatores i scēmas facti sūt
p emissariis i hēbraico scriptū. Morechim. qd oēs uoce cōsona. .trāstulerūt. i. trahētes ut oñ-

datur magnitudo genitaliū: iuxta illud ezechielis q si asino: & carnes eo: & carnes. Hoc ē qd i alio lo-
co scriptū ē: assimilati sūt iumētis isciptētib' & similes facti sūt illis. Simulq tāta oñdit isaniā libidi-
nis ut nō solū appetitū uoluptatis sed .i. iuitū uocet & seruet equo: hīniētū ad libidiez

methaphorā. Cū hoc iqt feceris nūqd nō uisitatiōe cōdigna es. Et nota q hic uisitatio p pēna pōa-
tur atq supplitiis: iuxta illud qd scriptū ē uisitabo in uirga iniquitates eo: & i gēte tali nō ulciscetur
anima mea. postq peccatis obligata est nequaquā uocatur populus dei sed gēs a qua recessit anima
eius secūdū illud qd scriptū est. Neomenias uestras & sabbata & dies festos odit āima mea. Quod
aut in ueteri testamento dicit pro affectu: in nouo scriptum est pro ueritate saluatore dicente pote-
statem habeo ponendi animam meam & potestatem habeo iterum sumendi illam.

Ascendite muros eius siue propugnacula & dissipate: consumationem autem nolite facere. au-
ferre propagines eius siue sustentacula quia non sūt domini prauaricatione enim prauaricata
est nunc domus ysrael & domus iuda dicit dominus.

Impat gētib' de qb' supra dixerat pcussit eos leo de silua lupus uastauit eos: & pardus in ciuitati-
bus eo: ut ascendāt muros hierusalē siue ppugnacula: & dissipēt eā: cōsumationē autē nō faciāt ut
saluētur reliquiae: & sit q annuntiet in gentib' gloriā dei seueritatiq miscet clemētiā. Quodq itulit
auferre ppagines eius siue substētacula: omnia tolli auxilia iubet: quā suo uicio pdidit: eo q praua-
ricata sit in dñm domus ysrael: & domus iuda decē tribus & duas significās. Audiāt hoc ecclesia q
cito muri & ppugnacula dissipantur eo: q nō hūt fidē in dño: & nō prauaricētur eūs: sed tñ non fi-
at consumatio propter clementiam iudicis & non propter merita delinquentium.

Negauerūt dñs & dixerūt n̄ ē ipse: siue n̄ sūt hec nec supueniet sup nos malū: gladiū & famē nō
uidebimus. Prophete fuerūt in uetū & rñsaz siue sermo nō fuit in eis. Hec ergo eueniēt illis.

Quia negauerūt dñm siue mētiti sūt dño & dixerūt: nō ē ipse cui' iuditio fiēt oīa sed fortuitu hāc
oīa acciderūt: neq' eueniēt q nobis pphetāz uoces minātur: nec uidebim' gladiū nec famē susti-
nebm' obsidiōis: & qcqd locuti sunt pphetae in uetū locuti sūt: & irrita oīa trāsierūt nec habuerūt
rñsū: hoc ē oraculū siue sermo dei n̄ fuit i eis. i. substinebūt q seqns sermo d'scribit: audiāt hoc eccle-
sia negligēs & puidētiā dei refutās: q & gladiū & famē substineat: nisi futura crediderit q dicūtur.

Hec dicit dominus deus exercituum quia locuti estis uerbis istud ecce ego do uerba mea in
ore tuo in ignem & populum istum in ligna & deuorabit eos.

Dixistis pphetae fuerūt locuti i uetū: nec uetura sūt q mināf ppea o. ppheta do uerba mea i ore
tuo q ignis habeāt ptatē: & populū istū i ligna cōuertā ut sermōe tuo & pphetia icredibili cōcrem-
tur: sic de ignis cōsumēs d' ut cōsumat i nobis si sup fūdamētū xpī aedificauerim' ligna foenū stipulā

Ecce ego adducā sup uos gētē de lōgiquo dom' isrl' dicit dñs gētē robustā gētē antiquā gētē
cuius ignorabis linguā nec intelliges quid loquatur. Pharetra eius quasi sepulchrū patēs vni-
uersi fortes & comedet segetes tuas & panē tuū deuorabit filios tuos & filias tuas comedet gre-
gem tuū & armēta tua comedet: uineā tuā & ficū tuā comedet: vrbes munitas tuas in quibus fi-
duciam habes gladio: vtz tamen in diebus illis ait dominus non faciam uos in consumationē.

Nequaq multo post tpe nec ut falso creditis: pphetae uobis loquētur in uetū: sed iā nūc adducā su-
p uos gētē babylonio: q ueniet de lōginquo: gētē robustā p quo in hebrāo scriptū. gentem
antiquā cui' quondā dñatus ē nēbroth gigas. Cuius ignorabis linguā: siue ut i hebrāo scriptū est
nec itelliges qd loq'tur. Est enī malorū solatiū si illos habeas hostes quos possis rogare & q tuas itel-
ligāt preces. Quodq seqtur pharetra eius quasi sepulchrū patens & in. lxx. aeditiōe nō dicitur baby-
loniā significat armaturā. Nec dubiū qn regnū assiriorū babilōio: medorū atq psarū sagittādi pi-
tissimū sit. Simulq describit uastitatē terrae iudae iterfectiōemq multorū: abactionē pecorū: subuer-
siōē urbiū atq murorū q gladio hostili cūcta capiātur. & tñ i tātis malis nō eos pdidit usq ad iter-
nitionē sed reliqas saluas faciat illorū q i babilone ducti sūt. dimissi q ad agriculturam terrae iudae.
uel eorum qui post persecutionis ardorem uel fuga uel confessione fidem domini seruauerunt.

Quod si dixeritis quare fecit nobis dominus deus noster hec omnia: dices ad eos sicut reli-
quistis me & seruistis deo alieno uel dijs alienis in terra uestra sic seruietis alijs in terra n̄ v'ra.

Gradis stultitia nescire cur passi sint cū tāta peccauerint: breuissq ad ambigētes rñsio sicut seruiui-
stis deo alieno. i. baal uel dijs alienis cūctaz gētū i terra iuda. sic seruietis dijs alijs i terra nō uestra

haud dubiū qn babilōis atq; caldeæ si. n. uos pegrina religio delectat qd ē lōgiquū errorē suscipe.
Habitate cū talibus: imo seruite his quorū deos colitis. Potest hoc & super hāreticis accipi de qbus
scriptum est. Ex nobis exierūt: sed nō fuerūt ex nobis. Si enim fuissent ex nobis mansissent utiq; no
biscum: q; proiciat de ecclesia hāreticos dominus qui multo tpe sub nomine eius mendatioꝝ suo
rū simulachra uenerati sunt ut foris colāt quod intus prius uenerabatur & palleæ separētur a tritico

EXPLICIT LIBER PRIMVS INCIPIT PROLOGVS LI
BRI SECVNDI IN HIEREMIAM PROPHETAM.

Ecūdu frater Eusebi in hieremiā libꝝ celeri sermone dictamus auct.
tētes parūp aures ne audiamus iudiciū sanguinis & interfectoꝝ aīas de
ploremus: q; opinione uirtutū quotidie corruūt i supbiā: & deo se simi
les arbitrātur: ut æqualitē quā ipia arrianorū heresis in filio negat cū
ctis hoībus tribuat: & ponāt in celū os suū: & nihil futuræ sanctorū bea
titudini amplius derelinquat. Quorū furori respōdimus ut potuimus:
& si dñs uitā dederit plenius respōdari sumus. Nūc capta carpēda ē uia
& dictādi cōmētarioli nec nimia longitudine extēdētes opus nec im
moderata breuitate auferētes intelligentiā: quorū alterum onerat sen
sus legentium alterum prapedit studiosorum desiderium.

EXPLICIT PROLOGVS INCIPIT LIBER SECVNDVS.

Annuntiate hoc domui Jacob & auditum facite in iuda dicentes audi popule qui non
habes cor: qui habentes oculos nō uidetis: & aurem & non auditis.

¶ Multis modis peccātes retrahit ad salutē: & stultū uocat populū q; sapiētia reliq; aucto
rē: cōpatq; eos simulachris de qbus scriptū ē. Oculos hēnt & nō uidēt: aures hēt & nō au
diunt. Similes illis fiāt q; faciūt ea & oēs q; cōfidūt i eis. Proprie aut ad iudam loquitur: & ad domū
iacob israel enim multo iam tempore in assyriis epulabitur: simulq; dat intelligentiam q; etiā absq;
præcepto naturali sensu debeamus intelligere quæ recta sunt.

¶ Adde ergo non timebitis aut dominūs: & a facie mea nō dolebitis qui posui arenam terminū
marī pceptū sempiternum quod non preteribit. Et cōmouebuntur & nō poterunt siue turba
bitur & nō poterit: & intumescēt siue sonabūt fluctus eius & nō transibūt illud. Populo huic scīm
ē cor incredulū & exaspās: & recesserūt & abierūt & nō dixerūt i corde suo. Adet uamus dñs desū no
strū q; dat nobis pluuiā tpaneā & serotinā in tpe suo plenitudinē annue messis custodiētē nobis.

¶ Narrat bñficia ut ingratos arguat. Me iqt nō timebitis q; tāta uobis pstiti. Nō dilectionē desidero
pfectoꝝ sed timorē incipiētū: q; posui arenā terminū marī: q; nō potēs elemētū & uniuersos gurgi
tū moles meo pcepto & littoribus refrenauī: iuxta illud qd scriptū ē pcepta posuit & nō pteribit. au
diūt me & sentiūt quæ sensum nō hēt audiēdi: & populus quodā meo suo uitio stultus effect? nō
solū cōtēnit sed & dulcē exaspāt deū. Recesserūt ait a me & mihi terga uerterūt & concito abierūt
gradu: nec tacita eos retraxit cōsciētia ut dicerēt in cordibus suis. Moctum? eū q; dat nobis pluuiā
tēporaneā & serotinā: p quā oīa oñdit bonā plenitudinē ānuæ messis p quo aqla prima æditio: &
symach? ebdomadas interpretati sūt. In hebræo enī scriptū ē sabbaoth: qd p ambiguitate uerbi & se
ptianas significat & plenitudinē. Notādū q; de hereticis dicat q; nostris tm īsidiari conātur & dicūt.

¶ Iniquitates nostre declinauerunt hec & prohibuerunt bonum a nobis peccata nostra.

¶ Ergo & si qñ mare trāscēdit terminos suos & pluuiā retrahitur nequaquā abreniata ē manus dñi
ut ista nō faciat: sed peccata uestra hoc ad nos ueniētia declinarūt ut ad alios pgerēt q; nō peccaue
rūt: & phibuerūt inqt iā ueniēs ad nos bonū: iuxta illud qd secūdū litterā scriptū ē. Mādabo nubi
bus ne pluāt sup eā ibre. Possumus aut imbre tēporaneū & serotinū legē accipere & euāgeliū & di
uersas uocatōes a priā hora usq; ad undecimā i qb? opariis uineæ unū eternæ uitæ pmiū polietur.

¶ Quia inuenti sunt in populo meo impij insidiantes quasi aucupes laqueos ponentes: & pedi
cas ad capiendos viros: sicut decipula plena auibus sic domus eorum plene dolis.

¶ Cur declinaret ab eis imber tpaneus & serotinus & bona oīa nō uenirēt causā subiiciūt q; in
uēti sunt i populo eius ipii. Nō dixit iniquos & peccatores ut noua uult hāresis: sed impii. impietas
aperte negat deū: iniqtas atq; peccatū si cōfiteatur errorē facile ad misericordiā flectit deū. Quodq;
nos diximus insidiantes quasi aucupes & in. lxx. nō habetur. Aquila & symmachus trāstulerūt uer
bū quasi rete aucupis: q; ēt q; bonus inter eos uidetur & rectus instar aucupis tēdat insidias dū
inuicē se uenantur ad mortem & alioꝝ dānis atq; dispendiis suas implent domos: ut impleatur phi
losophoꝝ illa sententia. Omnis diues aut iniquus aut hāres iniqui. Atq; uter ab his tantū fiāt qui
uidētur foris esse & quos dominus iudicat & nō nostris cōuētūlis impleantur quos possidet sa
dix oīum malorū auaritia: ita ut uenientiū ad nos nō ora cōtemplemur sed manus.

¶ Ideo magnificati sunt & ditati: incrassati sunt & impinguati: & preterierūt sermones meos pes
sime: causam iudicii non iudicauerunt causam siue. iudicium pupilli nō dixerunt iudiciū pau
perum siue uidue non iudicauerunt. Nunquid super his non uisitabo dicit dominus: aut super
gentem huiusmodi non vliscetur anima mea.

¶ Si uoluerō

Super Hieremiam.

Si uolueris annuntiare per singula quæ in .lxx. editione prætermissa sunt longum fiet. Quia tendunt aut insidias & aliorum nuditate lætantur: ideo magnificati sunt & ditati quia superiora fecerunt incrassati sunt & impinguati iuxta illud quod scriptum est. incrassatus & impinguatus est & recalcitrauit dilectus: & præterierunt sermones meos quia diuitiarum cōscientia illud dixerunt de euāgelio: anima hēs multa bona posita in annos multos requiesce comede: bibe: epulare. Præterierunt aut in malū sui: cunctosq; homines despicientes nō posuerunt dei iudiciū ante oculos suos pupillū & pauperē cōtēpserunt. Pro quo. lxx. dixerunt uiduas: quod in hæbraico nō habetur quippe proprie pauperes non uiduas sonat. Quod autem sequitur. Nunquid super his non uisita bo dicit dominus: aut super gentem huiusmodi non ulciscetur anima mea iam supra disertū est.

Stupor & mirabilia facta sunt in terra: prophete prophetabāt mēdati: siue iniqua: & sacerdotes applaudebāt manib⁹ suis: & popul⁹ me⁹ dilexit talia: qd ergo facietis i nouissimo siue p⁹ bec.

Supra dixerat ibo ad optimates & loquar eis forsitan ipsi cognouerunt nomē domini: & ecce hi magis pariter confregerunt iugum: ruperunt uincula: nunc describitur qui sint optimates prophete uidelicet & sacerdotes quoq; alii futura prædicant alii ex lege facienda decernunt. Et ecce inquit illis mendatium prophetantibus sacerdotes manibus applauserunt: & ut ostendatur nec populus eē sine culpa: q a talibus abducatur: scriptū est: & populus meus dilexit talia quondā meus & postq dillexit: meus eē desinit. Quid igitur faciet cū nouissimū iudicii tps aduenerit siue captiuitatis necessitas. uñ stupor & mirabilia sūt q nec i picipib⁹ nec i populo iuent⁹ ē q recta sentiret. CA. VI.

Confortamini filii beniamin in medio hierusalē & in thecua clāgite bucina & sup bethecarē leuate signū siue uexillū qz malū uisum ē ab aquilone & contritio magna.

Hierusalē in tribu beniamin sitam nullus ignorat: thecua quoq; uiculū esse in monte sitū & duodecim millibus ab hierosolymis separatū quotidie oculis cernimus. inter hos alius uicus est qui lingua sira & hæbraica bethacarma noīatur & ipse in monte positus: quod ergo dicit hoc est quia ab aquilone iam iāq; uenturus est nabuchodonosor & iminet uicina captiuitas: o habitatores hierusalē arma corripite & in thecua bucina cōcrepate & in bethecarē leuate uexillum ait ut cōtra hostes ualeatis resistere. Beniamin interpretatur filius dexteræ: thecua tuba: bethecarē uil la uinea. Hæc oīa referam⁹ ad ecclesiā ut si deliquit & psecutionis ipet⁹ fuerit se pparet ad resistēdū.

Spectiose & delicate assimulaui filiā syon: ad eā ueniēt pastores & greges eoz fixerunt in ea tētoria in circuitu pascēt unusquisq; eos qui sub manu sua sunt. Sanctificate super eam bellum consurgite & ascendamus in meridiem.

Describitur pulchritudo hierusalē quæ est ipsa syon. Syon enim speculatio interpretatur: & speciosa mulieri cōparatur: & quō ad illam amatores sic ad istā pastores cōuenire dicuntur. Satisq; elegantē i hæbræo uerbū quod qtuor litteris scribitur. res. aim. iot. mem. si legatur. neim amatores. si noim. pastores significat uel iuxta methaphorā pulchræ mulieris amatores. uel iuxta euerfionez ut bis pastores intelligātur: quoq; alii scortum poluere festinant: alii obsidere & subuerrere ciuitatem. In pastoribus & gregibus eoz principes sentiamus: & exercitus caldæoz. figent aut tētoria sua i obsidione urbis in circuitu: & pascet unusquisq; eos q sub manu sua sunt: suas uidelicet turmas & numeros: q principes siue pastores dicēt gregibus suis. Sanctificate sup hierusalē bellū: domini enī imperium est. Consurgite & ascendamus in meridie non per noctem: & non per insidias: sed plena luce pugnemus nullus enim nobis potest resistere.

Abe nobis quia declinauit dies: quia longiores facte sunt vmbre vesperi. Surgite & ascēdamus in nocte & dissipemus domus eius.

Illi dicunt surgite & ascendamus in meridie & clara luce pugnemus: isti rñdent uix nobis quia longiores factæ sunt umbræ uesperi secūdū illud uirgilianū: & iā sūma procul uillag; culmina sumant. Maioresq; cadunt altis de montibus umbræ. Et est sensus: si per diem hæc patimur quid patiemur in nocte. rursum qui supra dixerant sanctificate super eā bellū atq; consurgite: nunc ipsi se p uocāt ad bellandum dicētes surgite & ascendamus in nocte ut sciant aduersarii non tēporis uictoriam esse sed uirium: & dissipemus domos quæ frustra mītorum firmitate uallantur.

Quæ hec dicit dñs exercitū. Cedite lignū eius & effūdate siue pportate circa hierusalē aggerē

Idcirco inquit de uictoria securi sumus quia præceptum domini est impantis caldæis ligna succidite & futuris munitionibus aggerem comportate: per quæ ostenditur antequā ueniat corona nō statim urbem esse capiendam: sed longa obsidione ut postea legimus.

Hec est ciuitas uisitationis omnis calumnia in medio eius sicut frigidam facit cisterna & lacus aquam suam sic frigidam fecit malitiam suā.

Præcepit dominus ut arbores succidantur: & ut fundantur per circuitum aggeres: quia tēpus uisitationis eius aduenerit: ut recipiant p peccatis suis quoq; maximum est. & in oīet; op; primat p calūniā. Quomodo ergo cisterna uel lacus frigidā facit aquā suā sic i medio hierusalē malitia quæ in ea est oēm calorem perdidit uitæ. Et hoc notandū q sancto spiritu seruentes appellē ut mala aut frigida sint: unde & illud scriptū est q in nouissimis diebus qñ multiplicata fuerit iniquitas refrigescet caritas multoz: quod puto & illud sonare: assimilatus sum descēdētibus in lacū

Hoc autem latinus lector intelligat ut semel dixisse sufficiat lacum non stagnum sonare: iuxta graecos: uel cisternam quae sermone syro & in hebraico. appellatur: in praesenti aut loco pro lacu quem omnes similiter transtulerunt in hebraico hoc dicitur.

Iniquitas & vastitas audietur in ea coram me semper infirmitas & plaga. Erudire hierusalem ne forte recedat anima mea a te: ne forte ponam te desertam terram inhabitabilem. LXX.

Impietas & miseria audietur mea contra faciem eius per oem dolorem: & flagellum erudire hierusalem ne forte recedat anima mea a te: ne faciam te inuiam terram que non habitetur.

Per hoc discimus qd flagellat dominus omnem filium quem recipit: & idcirco plagis atq; tormētis eruditur hierusalem ut corrigatur: & nō recedat anima dei ab ea & redigatur i solitudinē. Si quādo igitur crebris angustis subiaceamus recordemur in consolationem nostri istius uersiculi. Per omnem flagellum & dolorem erudiri hierusalem.

Hec dicit dominus exercituum: vsq; ad racemū colligent quasi in uinea reliquias israel. conuertere manum tuam quasi vindemiator ad carthalum. LXX.

Hec dicit dominus virtutum: racemate racemate quasi in uinea reliquias israel. Reneritimi ni quasi vindemiator in carthalum suum.

Alii in bonam partē alii in malā hae dicta suscipiunt. In bonam partē cum uastata fuerit hierusalem reliquiae saluae fiant. In malā sic: ne unus quidē racemus & paruus botrus remaneat i uinea omnia colligantur & quodcūq; inueneris instar uindemiatoris in carthalum colligite: ut quomodo ille racemus ad torcular: sic tu captiuos pertrahas in babylonem.

Eui loquar: & quē cōtestabor ut audiat. Ecce incircūcise aures eorum & audire non possunt.

Nō possunt audire quia aures circuncidere noluerunt: nec tamen uacat impossibilitas supplitio: quae de contemptu & infidelitate descendit. Si quis ergo dei uerba nō suscipit nec habet praeeptorum eius intelligentiam incircūcisis auribus est. Simulq; notandū qd incircūcisio tribus generibus in scripturis appellatur: in praepotio: in corde: & in auribus. Vñ dicit dominus qui habet aures audiendi audiat. Voluntate ergo nostra uerbū dei nō suscipimus: & idcirco fit nobis i opprobriū: ut quod datum fuerat nobis ad salutem nostro uitio uertatur in poenam.

Idcirco furore domini plenus sum: laboraui substinens. LXX.

Et furem meum impleuit: & substinui & non consumpsi eum.

Iuxta hebraicum ex persona prophetae dicitur: qd uenientē irā dei aure prospiciat & plenus sit furoris domini: & iracundia & ultra substinere non possit: nec pro peccatoribus audeat dominū deprecari. Iuxta. lxx. aut nouus sensus ponitur. qd ipse dñs loquatur & dicat furem meū cōpleui feriendo populum peccatorem: & tamen retinuerit illum & nō totum effuderit: ut reliquiae saluae fiat quod mihi uidetur sibi eē cōtrariū. Si enī cōpleuit furem suum: quomō substinuit ne cōpleret?

Effunde super paruulum foris & super concilium inuenum simul: uir enim cum uxore capietur: senex cum pleno dierum: & transibunt domus eorum ad alteros agri & uxores pariter.

Vel propheta praeeptum in spiritu uenienti caldeo ut effundat furem domini super paruulos: & i noxiae quoq; nō parcat aetati: uel certe narrat quid factū sit super concilium inuenum simul: qui ad repugnandum arma corripuerant. Vir enim cum uxore capietur: dulcissima inter se nomina pariter sentient captiuitatem senex cū pleno die. Ergo senectus nō ē ultima sed eorū qd pleni sunt die: quos nos sermone appellamus depositos siue decrepitos. Sequitur & transibūt domus eorū ad alterū captiuitatis malo agri & uxores simul & cōiunx ad hostes transeat & possessio quicquid iuxta litteram intelligimus sup hierusalē: iuxta intelligentiā spiritualē referamus ad ecclesiā si offenderit deū.

Quia extendā manum meam super habitantes terraz dicit dominus. A minore quippe vsq; ad maiorem oēs auaritie student: & a propheta vsq; ad sacerdotem cuncti faciunt dolum: & curabant contritionem filie populi mei cum ignominia dicentes pax: pax: & non erat pax.

Quod in hebraico dicitur extendā manū meā super peccatores siue habitatores terrae: apud. lxx. semper eleuabo scribitur qui utrūq; percutiens est habitus: iuxta illud quod scriptū est adhuc manus domini extenta. Habitatores autē terrae semper in uitio sunt. Vnde & in apocalypsi frequētius dicitur: uhae habitatoribus terrae a minore usq; ad maiorem oēs student auaritia: secundū illud apostolicū. Radix oīum malorū est auaritia: & a propheta usq; ad sacerdotē cuncti faciunt dolum. Alii per phetando mendatium alii peruerse interpretando legem dei. Dicit enim & in alio loco propheta. Querite legē a sacerdotibus: & cum inquit tanta facerent prospera quaeq; meo populo nuntiabant & quasi curare cupiebant uulnus: & ignorantiam filiae meae dicentes: pax: pax: cū pax omnino non esset: hoc proprie de sacerdotibus & doctoribus intelligendū est: qui diuitibus & eis quos uident in honore maximo constitutos repromittunt prospera: & clementem praedicant deum magis illos supplitio & iracundia pronocantes.

Cōfusi sunt qz abominationē fecerūt qn potius cōfusiōe nō sunt & confusi: & erubescere nescierūt.

Praestius hoc legendū est iuxta hebraicū. Et cū inquit tanta fecerint nunquid cōfusi sunt. nūquid erubuerunt in sceleribus suis: qn potius peccatum auxere cōtēptu: & erubescere nescierunt. Nescierūt aut hic posuit p noluerūt: siue nimio cōtēptu & uitio inolitū mali nec intelligere qd potuerūt.

Quāobrem

Super Hieremiam.

Quamobrem cadent inter rñtes in tempore visitationis sue & corruent dicit dominus.

Quoniam ait erubescere nescierunt & nō solum opus: sed ne scientiā quidē habuere & sensum pœnitentiæ: propterea cadent qui prius stabant inter eos: q̃ uitiis suis corruent: & cū uisitationis & pœnitentiæ tēpus eorū aduenerit cunctis ruentibus sortibūtur. Grandis autē impietas nō solū nō cauere sed nec intelligere uelle peccata: & nullam habere distantiam bonorū malorūq̃ operum.

Hec dicit dominus: state super uias & uidete: & interrogate de semitis antiquis que sit uia bona & ambulate in ea & inuenietis refrigerium siue purificationem animabus uestris: & dixerunt non ambulabimus siue non ibimus: & constitui super uos speculatores audite uocem tube inquit. Et dixerunt nō audiemus: ideo audite siue audient gentes & cognoscetur congregatio siue qui pascitis gentes greges: aut iuxta symmachum: & cognoscere testimoniū quod in eis est quanta ego faciam eis audi terra

Euangelica parabola si fuerit intellecta huius loci præbebit intelligentiā: in qua negotiator bonorū oēs uendere dicitur margaritas: ut de præcio earū emat præciosissimā margaritā: q̃ scilicet p̃ patriarcas & prophetas ueniamus ad eū qui dicit ego sum uia. Standū est igitur in prophetis & diligentissime contēplandū: & interrogandū de semitis antiq̃s siue sempiternis quæ multorū sanctorū sunt tractatū uestigiis: quæ significantius græce appellantur. quæ sit uia bona in euangelio & ambulandū in ea: quæ uia cū inuenta fuerit præbet refrigeriū: siue purificationē aīabus credentiū: at illi ecōtrario responderunt nō ambulabimus p̃ uia euangelii: proprie hoc propheta dicēte de p̃fidia iudeorum statimq̃ inferitur. Et cōstitui sup̃ uos speculatores. Haud dubiū quin apostolorū indicetur cōsus: iuxta Ezechielē: filii hoīs speculatore te dedi domui israel: & p̃cepi ut audiretis uocē tube uel mandata euangelii uel doctrinā apostolorū: iuxta illud esaiā. In montē excelsum ascende: qui euāgelizas sion exalta sicut tuba uocē tuā: q̃ annuntias hierusalē. Qui dixerunt nō audiemus & inuitati ad cēnam noluerunt uenire propterea dicitur audite gentes quod secuti sunt & apostoli: qñ loquuntur in licaonia uobis quidē oportebat primū loq̃ uerbū dei: sed q̃a repulistis illud & idignos uos iudicastis æterna uita: ecce cōuertimur ad gentes. Et cognoscetur cōgregatio neq̃q̃ iudaica: sed oīum nationū: siue qui pascitis greges episcopi & oīs ordo ecclesiasticus: uel cognoscite testimoniū quod in eis est: testimoniū enim dei fidele sapientiā præstans paruulis. Quib⁹ sequitur & dñs nō li timere grex puule ecce ego & pueri mei quos mihi dedit deus. Cognoscite ergo quāta faciā populo nō credenti: quodq̃ inferitur audi terra: totus ordo ad audiendū uocatur sicut & in principio esaiā legimus. Audi cælū & aurib⁹ p̃cipe terra: quæ. s. deus facturus sit populo iudeorum.

Ecce ego adducam mala super populum istum fructum cogitationū siue auersionis eius: q̃ uerba mea non audierunt & legem meam proiecerunt.

Mala appellat supplitia pœnasq̃ patientiū: nō super gentes quæ uocātur ad euāgelii ueritatem: sed super populū q̃ respondit nō audiemus: & recepturus est fructū cogitationū: siue auersionis suæ dicente dauid: labores manuum tuarum quia māducabis: causaq̃ perspicua quia uerba domini nō audierunt & legem eius abiecerunt.

Et quid mihi thūs de saba afferitis: & calamū suauē de terra lōginqua: holocausta uestra nō sunt accepta: & uictime uestre mihi non placuerunt.

Quod thura de saba ueniant nemo dubitat unde & illud uirgilianum: centūq̃ sabeo thure calent ara. Calamū autē quod hebraice dicitur. pro quo. lxx. & theodotiō cinamū transtulerūt de terra uenire longinqua propheticus sermo testatur: ut intelligamus indiā de qua per mare rubrū plurā ueniunt aromata. Hoc genus pigmenti medici. appellant & est sensus. Frustra mihi in unguenta conficienda quæ lege præcepta sunt suauissimi odoris pigmenta conficitis & holocausta succenditis qui meam in legem non facitis uoluntatem: iuxta quod supradictū est uerba mea non audierunt & legem meam proiecerunt. Hoc autem proprie cōuenit his qui de rapinis & nudatione miserorum offerunt sacrificia & elemosynas: & ex iniquitate se putant redimere posse peccata dicente scriptura. Redemptio animæ uiri propriæ diuitiæ quæ non de iniquitate sed de labore & iustitia congregantur.

Propterea hec dicit dñs ecce ego dabo in populū istū ruinas & ruent in eis: siue infirmitates & infirmabuntur in ea & filij simul uicinus ac proximus & peribunt.

Impleta uidemus omnia quæ dñs illi populo cōminatus ē: quotidie enim ruunt in blasphemias suis: nihilq̃ in se habent sorte sed oīs apud eos infirmitas est. Filij patrū sequuntur blasphemias: & quotidie recipiunt illā impræcationē. Sanguis eius super nos: & super filios nostros & nō solū ipsi sed & uicini & proximi eorū omnes qui legē & prophetas sequuntur iuxta occidentē litterā & non iuxta sp̃m uiuificantem: & omnes pariter peribunt quia omnes pariter peccauerunt.

Hec dicit dñs. Ecce populus uenit de terra aquilonis & gens magna cōsurget a finibus terre sagittā & sentū siue cibinnā arripiet crudelis est ut impudens: & nō miserebitur uox eius quasi mare sonabit & super equos ascendēt preparati quasi uir ad prelūm aduersus te filia sion.

Proprie hoc de babiloniis probatur qui uenturi sunt contra populum hierusalē: & omnis armatura ordo describitur: & impetus plātiū: ut uocis terrore cōcussi agāt pœnitentiā & clemētissimū

placent deum. Deniq; dat occasionem rogādi dum dicit aduersum te filia sion. Possumus hoc testi-
monio abuti persecutionis tempore: quando omnis aduersus nos diaboli rabies cōcitatur nullaq;
misericordia est: & quasi uehementissimi maris fluctus ita opprimeret resistentes.

Andiuimus famā eius: dissolute sunt man⁹ nre tribulatio appbēdit nos dolores vt p̄tūctē.

Respondit populus cui propheta immo per prophetam dñs babylonios comminatus est q; an-
teq; ueniant timore superati sunt: nec possunt elleuare manus: & angustia eos comprehēderit quasi
dolor parturientem: quo dolore nihil infirmius grauiusq; senserunt.

Nolite exire ad agros: & in uia ne ambuletis qm̄ gladius inimici pauor in circuitu.

Docet euangelium non esse exeundū in agrū nec de rectoꝝ altitudine descendendum: sed audir-
endum illud in monte saluū te fac: ad quē in esaia & michea iubemur currere: atq; cōscendere: prae-
cipitur aut iuxta litterā ne foras exeant nec deferant muros sed tueantur se firmissimis munitiōib⁹.

Filia populi mei accingere cilitio & cōspargere cinere: luctū vnigeniti siue dilecti fac tibi plā-
ctū amari siue miserabile: q; repente venit uastator siue miseria super nos siue supervos.

Quia supra dixerat nolite exire ad agros & in uia ne ambuletis qm̄ gladius inimici pauor in cir-
cuiu: & fugā quoq; prohibuerat docet qd̄ facere debeant: ut cōuertantur. scilicet p̄cēnitentiā & hāc fir-
missimā & securam habeant armaturam: ubi nos diximus luctum unigeniti fac tibi pro unigenito
in hēbraico scribitur. ac ord. quod magis solitarium q̄ unigenitum sonat: si enim esset dilectus siue
amabilis ut. lxx. transfulerunt idida poneretur: quod & Salomoni deus nomen imposuit. Nihil au-
tem dolētius q̄ unum uel solum perdere filiorum: illud qd̄ nos interpretati sumus quia repente ue-
niet uastator siue miseria super nos. lxx. super uos posuerunt: cum multo deus miserabilius dixerit:
ut quicquid super suum uenturum est populum super se quoq; uenire testetur. uastatorem autem
proprie uel nabuchodonosor uel diabolum significat.

Probatorem dedi te in populo meo robustum & scies & probabis viam eorum. Omnes isti
principes declinantes siue inobedientes ambulantes fraudulentē. Es & ferrum vniuersi cor-
rupti sunt defecit sufflatorius in igne quem significantius greci. appellant consumptū

plumbum frustra conflaguit conflagor siue argentarius. Ad alitē enim eorum non sunt consum-
pte argentum reprobū vocate eos: quia dominus proiecit illos.

Datur propheta populo incredulo probator robustus quod hēbraice dicitur. qd̄ uel
munitum iuxta aquilā uel clausū atq; circūdatū iuxta symmachū & lxx. sonat: instar urbis firmissi-
ma: & nullas populi pertimescit insidias: ut cū probaueris ait & scieris uia populi delinquentis tūc
intelligas argentū cōmixtū aere nulla ratione posse purgari. Quomodo enim plumbū miscetur
metallis quae adulterata sunt atq; uiolata: ut materia separetur aliena: & si forsītā purgata non fue-
rit plumbū omne cōsumitur & in nihilū redigitur: ita omne elloquū doctrinā & sermo prophē-
ticus perit in his qui audire cōtēnunt. Dicamus & super his qui sicut aspides surdā obturant aures
suas ne audiant uocē incantantiū: frustra enim cōflauit argentarius siue conflagor: malitiā enī eorū
nō sunt cōsumptae: unde nequaquā argētū sed argētum reprobū sunt uocati: quia dñs abiecit eos:
Principes aut sunt a dño recedētes siue inobediētes q̄ puerle ambulāt & fraudulentē. CA. VII.

Verbum quod factum est a domino ad hieremiā dicens sta in porta domus dñi: & pre-
dica vel lege ibi verbū istud: & dic: audite verbū dñi omnis iuda: qui ingredimini per
portas has: vt adorētis dominum.

Hoc in additione. lxx. nō habetur: sed de theodotione ex hēbraico additū est: impera-
tur autem propheta ut stet in porta dñi per quam ad adorandum dñm ingreditur populi multitu-
do ut per hanc occasionem possint audire quae dominus praecepit per quod intelligimus duritiā
populi iudaeorū q; quasi mendaces atq; uessanos habuerint prophetas: dum per occasionez & cale-
britatem loci audire coguntur uerba dñi: & nō propter hoc q; uerba sint dñi.

Hec dicit dñs exercitū deus israel. Bona facite siue dirigite vias uestras & studia uestra si-
ue adiuuentiones uestras: & habitabo uobiscū in loco isto siue habitare uos faciā in loco isto.

Clementissimus medicus omni uulneratos cupit sanare medicamine. Quādo aut dicit bonas fa-
cite siue corrigite uias uestras ostendit eas esse peruersas & nihil in se habere boni. Et quia natura-
le est ut unusquisq; natale diligat solum: & nihil dulcius habeat patria: pollicetur prēmia obedien-
tibus. Habitabo inquit uobiscū ut securos de habitatione uos faciam: siue uos ipsos iuxta symma-
chum firma habitatione firmabo: qui ait & confirmabo uos in loco isto.

Nolite confidere in uerbis mendacibus dicentes templum domini templum domini ē: quo-
niam si benedixeritis vias uestras & studia uestra: si feceritis iuditiū iter virū & proximū suū
aduene pupillo & uidue nō feceritis calūniā siue nō oppresseritis eos: siue sanguinē innocētē nō
effuderitis in loco hoc. & post deos alienos nō ambulaueritis i malū uobis metipsis: habitabo
uobiscū siue habitare uos faciā in isto loco in terra quā dedi patrib⁹ vris a seculo vsq; i seculū.

Hoc quod. lxx. in huius capituli addidere principio in uerbis mendacii quae uobis omnino non
proderunt in hēbraico non habetur. Praecepit autem & tunc populo iudaeorū qd̄ hodie nobis qui
uidemur in ecclesia constituti: ne fidutiā habeamus in aedificiis: splendore auratisq; laquearibus &
uestitis

Super Hieremiam.

uestitis parietibus marmore & crustis & dicamus templum domini: templum domini templum domini est. Illud enim templum dñi est: in quo habitat uera fides sancta conuersatio omniumq; uirtutum chorus. Deniq; infert si rectas feceritis uias uestras & cogitatio uestra non habierit post erorem: & secuti fueritis iustitiam & malū nō feceritis neq; effuderitis sanguinem innocentem: simplices quoq; non scandalizantes & post deos alienos non ambulaueritis peruersa adorātes dogmata quæ de uestro corde simulastis in malum uobis metipsis: uel habitabo uobiscum in loco isto quem uocatis tēplū dei & in terram quam dedi patribus uestris apostolis scilicet & apostolicis uiris uel certe firma statione habitare uos faciam a principio usq; ad finem. Potest hoc & illis uirginibus conuenire: quæ iactant pudicitiam & impudenti uultu præferunt castitatem: cum aliud habeat conscientia: & nesciunt illam definitionem apostoli uirginalem: ut sit sancta corpore & spiritu. Quid enim prodest corporis pudicitia animo cōstuprato si cæteras uirtutes quas propheticus sermo descripsit non habuerint?

Ecce vos confiditis uobis in uerbis mendacij siue mendacibus qui non proderunt uobis furari occidere adulterare iurare: mendaciter libare baalim: & ire post deos alienos quos ignoratis & uenistis & stetit coram me in domo hac in qua inuocatum est nomen meum. Et dixistis liberati sumus eo quod fecerimus omnes abominationes istas.

Frustra eos in templo habere fidutiam sequentia demonstrat: quid enim prodest audacter ingredi limē domus dei & recta stare ceruice: & nō solū cor sed & manus habere pollutas furto: homicidio: adulterio: periurio sacrilegio: & cultu eorū deorū quos nescias? Hoc spiritualiter accidere in ecclesia nemo dubitat quando presentis temporis considerantes sceleratam suam peccata non reputant & latere arbitrantur deum quia statim uindicta non sequitur: quin potius in tantā prorūpunt amētiā ut liberatos se putent: quia post mala opera ēt a cultu domini recesserunt.

Nunquid spelunca latronum facta est domus ista siue mea in qua inuocatum est nomen meum in oculis uestris? Ego: ego sum: Ego uidi dicit dominus.

De hoc loco in euangelio assumptum puto. Scriptum est domus patris mei domus orationis uocabitur: uos autem fecistis illam speluncam latronum: siue ut in alio euangelio scriptū est domus negotiationis. Ecclesia dei uertitur in speluncā latronum: quando furta homicidia adulteria: sacrilegia: periuria: hæreses: adinuētiō & omnia in ea scelera uersantur: quā avaritiæ facibus principes inardescunt: & regū quondā opes uile aut certe nō uile paliolum possidet: unde infert. Ego: ego sum: ego uidi dicit dominus: mei oculi cōtemplati sunt quod uos putatis occultum: tenebræ thesaurorum meam non fugiunt cōscientiam. Qui cum diues esset pauper pro nobis factus est nūc nostris diuitiis erubescit & dicit: uix uobis diuitibus qui habetis consolationem uestram.

Ite in locum meum in sylo ubi habitauit nomen meum a principio & uidete que fecerim ei propter malitiam populi mei israel.

Ex præteritis docet presentia & dicentibus templum domini templum domini templum domini est: & prætiōsæ domus fulgore gaudentibus: sylo ubi primū fuit tabernaculum dei recordatur historia de qua in psalmo scriptum est. Et repulit tabernaculum sylo: ut quomodo ille locus in ruinas cineresq; collapsus est: ita & templum corruat cum similitum habitatio fuerit peccatorum. Sicut igitur sylo templi exemplum est: ita templum nobis quando tempus aduenerit illius testimonii: putas ueniens filius hominis inueniet fidem super terram.

Et nūc quæ fecistis omnia opera hec dicit dñs: & locutus sum ad uos mane consurgēs & loquēs & nō audistis: & uocaui uos & non respondistis. Faciam domui huic in qua inuocatum est nomen meum & in qua uos habetis fidutiam & locū quem dedi uobis & patribus uestris sicut feci sylo & proiciam uos a facie mea: sicut proieci omnes fratres uestros uniuersaq; domum israel.

Hoc qd posuim? mane cōsurgēs & loquēs in. lxx. nō habetur: mane at cōsurgēt deus nō qd aliqd ei tēpus absq; diluculo sit: sed quo post noctis qetē uiribus corporis instauratis aīa hoīum uegetior sit: & nequāq; uoluptatibus occupata cibiq; desiderio audire & facere ualeat quæ dicuntur: unde & illud in psalmo legimus mane exaudies uocē meā: mane astabo tibi & uidebo. Et i esaiā de mane siue dilluculo cōsurgēt spūs meus ad te deus: qm lux præcepta tua sup terrā: unde & filios lucis paulus gloriosus apostolus appellat: & nō noctis neq; tenebrarū: nec dormiētes sicut & ceteri dormiūt q dei mādāta nō sentiūt. Quia igitur deus uocauit eos de nocte cōsurgēs ut eos de tenebris liberaret cū cominatur ei similia se eē facturū tēplo in hierosolimis: q fecit loco sylo ubi primū fuit tabernaculū ut peccata similia pari sentētia feriātur. Et quō piecit dñs semē effraī & decē tribus quæ uocabantur israel & habebāt p̄cipes: pp hieroboā filiū nabath de tribu effraī q eadē appellabatur tribus ioseph. Sic ēt hierusalē & tribū iuda cū beniamī se abiecit: eē testatur: abiecit igitur sylo abiecturus & templum: abiecit decem tribus abiecturus & duas. Quicquid illi populo dicitur intelligamus & de nobis si similia fecerimus.

Tu ergo noli orare pro populo hoc: nec assumes pro eis laudem: & orationes siue me roges ut misereor: diā consequantur. Et non obsistas mihi quia non exaudiam te.

Ne uideatur rogās ppheta nō ipetrare qd postulat præcipit deus ne p populo peccatore & nullā

agente poenitentiam deprecetur. Quod autem dicit. Et nō resistas mihi: illud ostendit: q̄ sanctorum preces & dei irā possunt resistere: unde & dominus loquitur ad moysen dimitte me: ut percutiam populū istum & faciam te in gentem magnam: & in psalmis legitur. Et stetit sinees & placuit & cessauit quassatio & reputatum est ei ad iustitiā. Aaron quoq; accepto turibulo inter ignē arsurūq; populum medius stetit & dei ira cessauit. ac ne putemus crudelitatis dei qui ne rogari quidem se permittat reddit causas cur non exaudiat dicens.

Nonne vides quid isti faciant in ciuitatibus iuda & in plateis hierusalem? Filij colligunt ligna & patres succendunt ignem: & mulieres conspergunt adipem vt faciant placentas siue chaunas regine siue militie celi: & libent dijs alienis & me ad iracundiam prouocent. nunquid me ad iracundiā prouocant dicit dominus: Nō ne semetipsos in confusione vultus sui?

Vis inquit audire propheta cur tibi dixerim noli orare p̄ populo hoc: hæc faciunt q̄ sequuntur & intus & foris: & in plateis & in exitibus hierusalē. Filij ligna cōportāt & patres succēdunt ignem & mulieres conspergunt adipē cū farina: ut faciāt chauonas quas nos placentas interpretati sumus: siue preparationes ut omne genus ostendat sacrificij reginæ celi quam lunam debemus accipere: uel certe militiæ celi ut omnes stellas intelligamus: post hæc libāt dijs alienis: nō quo sint sed quo sub nominibus eorū dæmonibus thura succendant: ut me ad iracundiā prouocent ista facientes nec intelligunt miseri q̄ ista cōtētio nō me lædat: quē nūquā ira cōmutat: sed semetipsos in cōfusiōe uultus sui: & ignominia sempiternā: quicquid igitur facimus nō deū ledimus qui ledi nunquā potest sed nobis interitū preparamus thesaurizātes irā in die iræ. Ideo diuersa officia filiorū patrūq; & matrū ponit uel uxore: ut nulla ætas sit quæ ab impietate dissenserit.

Ideo hoc dicit dominus deus: ecce enim furor meus & indignatio mea conflata est: siue stillauit super locum istum super viros & super iumenta & super lignum regionis & super fruges terre: & succendetur & non extinguetur.

Qui supra dixerat nūquid me ad iracundiā prouocant quō nunc dicit. Ecce furor meus: & indignatio mea stillauit super locū istū: & est sensus. Ego quidē naturaliter nō irascor sed illi ita agūt ut me ad iracundiā prouocent: & meā uidear mutare naturā. Sentiant igitur iratū qd̄ quantū in se ē: facere conantur. Pulchre q; nō ait effusus est furor meus super locū istum: sed stillauit ut moderatam poenā significet. Si autem in stilla furoris tanta duritia est: quid fiet si omnis imber fuerit effusus? sed & conflatio sic intelligi potest ut quod diu facere noluit peccatorū multitudine facere compellatur cū autē deus iratus fuerit ad homines & ea quæ hoīum sunt similē interitū sustinebunt & succendetur inquit: haud dubium: qn̄ furor dñi & nō extinguetur: q̄ nō agit populus p̄ q̄ possit extingui.

Hec dicit dominus exercituum deus israel holocaustomata addite victimis vestris & comedite carnes quia non sum locutus cū patribus vestris & non precepi eis in die qua eduxi eos de terra egypti de verbo holocaustomatum & victimarum. Sed hoc verbum precepi eis dicēs audite vocem meam & ero vobis deus: & vos eritis mihi populus: & ambulare in omni uia quas mandauit vobis vt bene sit vobis.

Quorum reprobaui templum consequenter reprobat & sacrificia & obliq; arguit eos: q̄ nō ueneratione sui sed epulæ desiderio imolent uictimas. Quod autem ait: nō sum locutus cū patribus vestris & nō precepi eis in die qua eduxi eos de terra egypti: sup̄ uerbo holocausti & uictimarū manifeste intelligitur: q̄ primū decalogū dederit in tabulis lapideis scriptū digito dei: & post offensā idolatriæ caputq; uituli postea iusserit sibi magis fieri q̄ dæmonibus nō aufferens puram legē mandatorum dei: sed concedens sanguinem uictimarū carniamq; desideriu.

Et non audierunt nec inclinauerunt aurem suam sed abierūt in voluptatibus sine desiderijs suis: & prauitate cordis sui mali factiq; sunt retrosum & nō in antea die qua egressi sunt patres eorū de terra egypti: vsq; ad diem hanc.

Me dicente audite uocē meā & ero uobis deus & reliqua: nō audierūt nec inclinauerunt aurē suā sed sui cordis fecere desideria: & contra apostoli sententiā qui præteritorum obliuiscatur & in priora se extendebat fecere contraria: ut præterita cuperent & futura contēnerent. Quodq; dicit a die qua egressi sunt patres eorū de terra egypti usq; ad diem hanc omne tempus in medio dicit eos per offensam domini transgisse: unde & necessaria fuit euangelij gratia: quæ illos non sui merito sed domini misericordia conseruauit.

Et misi ad vos omnes seruos meos prophetas per diem consurgens diluculo & mittens: & nō audierunt me nec inclinauerunt aurem suam sed indurauerunt ceruicem suam & peius operati sunt q̄ patres eorū.

Iusta ergo ira domini quæ conflata est & stillauit super populum contemptorem duræ ceruicis & uerba dei audire nolentem. Quomodo autem deus uel de nocte uel diluculo & in die mittat prophetas supra diximus.

Et loqueris ad eos omnia uerba hec & non audient terz vocabis eos & non respondebūt tibi. Et dices ad eos hec est gens que non audiuit nomen domini dei sui: nec recepit disciplinam: perijt fides & ablata est de ore eorū.

Ne dubites

Super Hieremiam.

Ne dubites inquit eos indurasse cernicē & peiora patribus suis opatos ecce do locū pœnitentiæ nec ideo loquor ut fiant sed q̃a futura sunt itēq̃ p̃dico: saltim nunc loquere eis uerbis meis: & tamē nō audiēt te & uocabis eos: & nō respondebunt tibi. Tāta enim erunt superbiæ ut cum uocaueris eos ad audiendū nullus respondere dignetur. Et dices ad eos hæc est gens quæ nō audiuit uocē dōmini sui: nec recepit disciplinā. pulchre ut ante iam dixi nequāq̃ populū suū sed gētē uocat. Quod licet in tempore prophetæ ex parte sit factum & in umbra præcesserit & in imagine: tamen plenus complet in christo quando noluerunt recipere disciplinam: & uocem sui domini contempserunt: unde eleganter inferitur.

Perijt fides (que proprie christianorum est) & ablata est de ore eorum.

Omnes uidelicet filii dei fideiq̃ cōfessio.

Tonde capillum tuum & proice & sūme indirectam siue super labia planctus quia profecit dominus & reliquit generationem furoris sui.

Et iob audita filiorum & filiarū morte capillos legimus totondisse & apud ueteres hæc erat oīum cōsuetudo lugentiū tōdere cafarie: & nūc ecōtrario comā dimittere luctus inditiū est. Oīs aut planctus & lamentatio prophetalis idcirco assumitur quia p̃ecit dñs & reliq̃t generationē furoris sui: haud dubium quin populū significet iudæorum: & proprie hoc ad christi tempora referendum quando periit fides & ablata est de ore populi dominum blasphemantis.

Quia fecerunt filij iuda malum in conspectu meo dicit dominus: posuerunt offendicula sua in domum in qua inuocatum est nomen meum: ut polluerent eas: & edificauerūt excelsa siue aras thofet: que est in ualle filij emon. ut incenderent filios suos & filias suas igne: que non precepi nec cogitavi in corde meo.

Qd in tēplo dei filii iuda statuā baal posuerūt in ezechielis principio discimus. Excelsa aut quæ hebraice appellātur. siue aras thofet q̃ ē in ualle filiorū emon illū locū significat q̃ siloe fonti bus irrigatur: & ē amœnus atq̃ nemorosus: hodieq̃ hortorū præbet delicias: hic aut gentilitatis error oēs prouintias occupauit: ut ad criptas montiū lucosq̃ amœnissimos uictimas imolarēt & oīs prauæ religiōis superstitio seruaretur. Thofet lingua hebræa interpretatur latitudo: scriptumq̃ fertur in libro iosuæ filii num: de hoc loco q̃ in ualle filiorū emon: & hebraice dicitur.

quippe. hoc est uallē: & emon uel hominis nomē uel gratiā sonat: traduntq̃ hebræi & hoc loco appellatā gehēnā: quod scilicet omnis populus iudæorum ibi perierit offendens deū in quo loco ēt filios suos in igne ēt idolis consecrarūt siue holocausta obtulerūt: quæ nō præcepit eis: nec ulla legis iusserit sanctione. q̃ si iepte obtulit filiā suā uirginem deo non sacrificiū placat sed animus offerentis. Neq̃ enim si canis aut asinus aut imundum quodlibet animal primum occurrisset patri a cæde hostiū reuertenti deo illud offerre debuerat.

Ideo ecce dies ueniēt dicit dominus & non dicetur amplius thofet: & uallis filii emon: sed uallis interfectionis & sepellientur in thofet: eo q̃ non sit locus & erit morticiniū populi hui⁹ in cibum uolucris celi & bestiis terre & non erit qui abigat.

Tps obsidionis significat qd̃ ab anno nono sedechiæ regis usq̃ ad annū undecimū perpassi sunt: & q̃ nequāq̃ uocetur uallis ipsa ghenō hoc est uallis hennō siue filiorū hennō: sed ob interfectionē plurimorū uallis occisionis. Tāta aut cædes erit: ut in loco prius religionis sepulchra sint innumerabilia: & quos sepellire nō potuerint lacerentur ab auibus: & a bestiis deuorentur. Nullusq̃ sit q̃ abigat similia mœtuens & humandi uictus officiis. Manifesta trāscurrimus ut sicubi locus fuerit i obscuris moremur. Ipsius enim libri magnitudo fastidium potest facere legentibus quanto magis si a nobis latius differatur.

Et quiescere faciam de urbibus iuda & de plateis hierusalem uocem gaudiū: uocem letitiæ & uocem sponsi & uocem sponse. In desolatione enim erit terra.

Cum locus idolatriæ uersus fuerit in sepulchra ut ubi deum offenderant ibi eorum inhumata iaceant cadauera: de urbeq̃ quondam hierusalem: & de cæteris urbibus quæ sub illius ditione erāt auferetur omnis lætitia: & mærore gemituq̃ & desolatione omnia complebuntur. CA. VIII.

In tpe illo ait dñs eiciēt ossa regis iuda & ossa p̃cipū ei⁹ & ossa sacerdotū & ossa p̃pheta rū & ossa eorū q̃ habitauerūt hierusalē de sepulchris suis: & expandent ea ad solem: & lunam & ad oēm militiā celi que dilexerunt & quibus seruauerunt: & post que ambulauerunt: & que quesierunt: & adorauerunt non colligentur & nō sepellientur in sterquiliniū super faciem terre erunt: & elligent magis mortē q̃ uitam omnes qui residui fuerint de cognatione hac pessima in ynīuersis locis que derelicta sunt ad que eieci eos dicit dñs exercituum.

Omnia quæ prophetalis sermo describit nostro tpe scribitur accidisse: nō hierusalē q̃ ista p̃pessa est a caldæis atq̃ romanis: sed uniuerso orbi: ut lachrimæ aruerit & uniuersa cōpleta sint ossib⁹ mortuorū. Et q̃a solebāt iuxta antiquū morē augē & quādā ornāmēta mulierū & uiroꝝ in sepulchris cōdere hæc quasi frangebāt & effodiebat auaritia: ut cælo & luci pderent. Et ideo primū regū iuda & p̃cipū eius sacerdotū atq̃ p̃phetaꝝ & uniuersū populi q̃ fuerat in hierusalē ossa de tumulis p̃ferre bantur patentia soli & lune & oīum stellarū aspectui: ut quib⁹ seruierāt derelicto deo eorū paterēt

aspectibus & cōsumpti i sterquiliniū & cineres soluerētur. Si q̄s aut de multitudine potuisset effugere ad quacūq; loca uenisset mortē praeferret uitae: & remediū infelicitis animae putaret interitum.

Et dices ad eos: hec dicit dominus nūquid q̄ cadet nō resurget? & q̄ auersus est nō reuertet.

Post tanta mala ad poenitentiam prouocat eos qui potuerunt remanere: siue prius q̄ ueniant quā minatus est horratur ad conuersionem & dat locum poenitentiae: quod autem iuxta hēbraicū scriptum est & qui auersus est non auertet: illud significat q̄ qui auersatus ē si noluerit ad meliora conuerti possit & dei furorem ad meliora conuerrere: & uenienti obistere & plagas praecibus euitare.

Quare ergo auersus est populus iste in hierusalem auersione contentiosa: apprehenderunt mendacium & noluerunt reuerti.

Quanto inquit magis ego ad poenitentiam prouocaui tanto illi plus recesserunt a me: non tā peccandi studio: q̄ me superandi. apprehenderunt enim fortiter mēdatiū uel idola uel praua: quaeq; ueritati iustitiaeq; contraria sunt & noluerunt reuerti. Non dixit non potuerunt sed omni studio iniqua sectati sunt.

Atteni & auscultanti nemo quod bonum est loquitur. Nullus est qui agat poenitentiam super peccato suo dicens. Quid feci: oēs conuersi sunt ad cursum suū: quasi equus ipetu vadēs ad plū.

Reuocati ad poenitentiam audire contēnunt: nec sufficit eis contra dominum deliquisse: & locutos esse blasphemiam: sed omnes instar æquorum & seruido cursu ad praelium ruentium non recogitant super peccata sua: nec dicunt quid feci? Per quae intelligimus & de omni genere humano ista dici q̄ pronus sit ad uitia: & de tempore saluatoris quando omnes declinauerunt simul inuitiles facti sunt: nō fuit qui faceret bonum non fuit usq; ad unum: unde & ipse mystice clamat. Salū me fac domine qm̄ defecit sanctus. Sin autem hēc ita se habent: ubi sunt qui in nostra dicunt possum esse uoluntate omni carere peccato? Nemo inquit quod bonum est loquitur: quia etiam pro otioso uerbo reddituri sumus rationem in die iudicii.

Adiluius in celo cognouit tempus suum: turtur: & yrundo: & ciconia custodierunt tempus aduentus sui: populus autem meus non cognouit iudiciū domini.

Pro miluo quem interpretatus ē symmachus. lxx. & theodotion ipsum uerbum hēbraicum posuere. aquila hērodiona. Rursum pro yrundine symmachus cicadam transtulit quae hēbraice dicitur. Sis. Pro eo autem q̄ nos posuimus ciconiam aquila & symmachus ita ut in hēbraeo scriptum est. transtulerunt pro quo. lxx. agri passeris interpretati sunt, unus autem atq; idē

sensus qui & in esaiā principio ponitur: agnouit bos possessorem suum & asinus praesepe domini sui israel autem me non cognouit & populus meus non intellexit. Quod autem ait. Aues sua norunt tempora & sciunt qm̄ ad calida festinātes loca rigore hyemis debeant declinare & rursus ueris principio ad solitas uenire regiones. Caelum aut hic propinquū aerē q̄ supra ē debemus accipere.

Quomodo dicitis sapientes sumus & lex domini nobiscum est.

Ad scribas loquitur & ad phariseos qui legum iactant notitiam & scribentes scribunt iniquitatem. Quodq; ait.

Confusi sunt sapientes perterriti & capti sunt.

Non quo sapientes sunt qui ista faciunt sed sapientes uocat ut suo iuditio contēnentur: & contra sapientia eorum conuincatur stultitia dicente paulo apostolo: qui doces alium te ipsum nō doces. Et quia uerbum domini proiecerunt ideo nulla sapientia est in eis. Frustra igitur iactant legis scientiam: qui doctrinam operibus destruant.

Propterea dabo mulieres siue uxores eorum extraneas: agros eorum hereditibus quia a minimo usq; ad maximum omnes auaritie student a propheta usq; ad sacerdotem cuncti faciunt mendacium siue iniquitatem: & sanabant contritiōem filie populi mei ad ignominiam dicentes pax: pax: cum non esset pax.

Recceperūt mercedem operum suorum ut qui uerbum domini proiecerunt ipsi proiciantur ab eo: uxores inquit eorum: & possessiones tradā hostibus & ne mea crudelis putetur esse sententia causas auditor agnoscat: a minimo usq; ad maximum omnes auaritia student. Radix est enim omnium malorum auaritia: a propheta usq; ad sacerdotem qui alios peccantes prohibere deberēt primi sceleribus subiacepti: & cuncti uel iniqua faciunt dum aliena diripiunt uel certe mendacium ut nō sit ueritas in ore eorum: & post ista quasi boni iudices aliena uulnera uerbis sanare cupiebant: qui ipsi erant omnium flagitiorum confossi uulneribus. Hēc hodie in nostro quoq; populo cernimus dicente beato paulo apostolo: qui praedicas non furandum furaris & reliqua: qui cum peccatores & diuites uiderint sanare cupiunt contritionem filiae populi dei hoc est ecclesiae ignominia eorum: qui decipiuntur uel eorum qui alios decipiunt: dicatur omni facinore coopertis: pax: pax: cum nulla sit pax: & bellum eis immineat peccatorum.

Confusi sunt q̄ abhominatiōē fecerūt: q̄ nimo confusiōē nō sunt confusi & erubescere nescierūt. hic legendū ut sit sensus erubuerunt in sceleribus suis: intellexerunt abhominatiōes quas operati sunt nequaq; sed in tāta erupere amentia ut nec in confessione cuperent emendare uitia nec spe ueniae sua scelera confiteri.

Idcirco

Super Hieremiam.

¶ Idcirco cadent inter ruentes in tempore uisitationis sue corruent dicit dominus.

¶ Hæc sunt p̄mia eorū q̄ erubescere nesciunt: ut quorū dignitas erat excelsior populis ruinis populi miscerentur: a minimo enī usq; ad maximū oēs auaritiæ student: & a p̄pheta usq; ad sacerdotē cum ei faciant mendarium: uisitationis autem tempus propinqua captiuitas est.

¶ Congregans congregabo eos dicit dominus: non ē uua in uitibus ⁊ non est ficus in ficulnea: folium defluxit ⁊ dedi eis que p̄tergressa sunt.

¶ Q̄d sit tēpus uisitationis in quo corruent delinquentes manifestius docet dicens. Congregans congregabo eos haud dubium quin in hierusalē ut obsideantur a caldæis longo tempore & famis sustineant: malla: cum inquit tempora p̄terereant & æstati succedat autūnus: & hyeme arborum cadant folia: uidebitis cuncta de longe & ex his nō capietis cibos. Nō est enī uua in uitibus uobis qui fructus uitium nō summitis & nō sunt ficus in ficulnea oppræssio populo: qui suarū arborū p̄ma cernit ab hostibus deuoratis: folia inquit defluent æstate autūnoq; transactis: dedi enim eis quæ p̄terire cernerent & maiori dolore amitterent: regē oīum habundantiam: q̄ eis t̄gere nō licebat.

¶ Quare sedemus: conuenite ⁊ intremus ciuitatē munitā siue ciuitates munitas ⁊ fileamus ibi siue piciamur ibi: q̄ dñs abiecit nos ⁊ portū dedit nobis aquā fellis: peccauimus enim dño expectauimus pacem: ⁊ non erat bonum: tempus in edele ⁊ ecce formido.

¶ Vox populi respondentis inducitur & sua uitia cōfidentis: & cohortantis se mutuo ut ciuitates ingrediantur munitas: siue unā ciuitatē hierusalē. iā enī cæteræ captæ fuerāt: & fileamus inquit ibi: q̄ dominus noster silere nos fecit: nō enim habemus fiduciā depræcandi siue abiciamur siue proiciamur instar stercore: si se potauit nos aqua fellis: q̄ dulcē in amaritudinē cōuertamus deū. Et ut tales biberemus aquas causa p̄spicua ē. Peccauimus enī dño & expectauimus pacē q̄ nihil boni operis feceramus: putabamusq; nobis tēpus adesse medicinæ: cū formidine atq; terrore oīa complerentur. Personarū mutatio & maxime in prophetis difficilē intellectum facit: quæ si suis locis & causis temporibusq; reddantur: plana fient quæ uidebantur obscura.

¶ Adan auditis est fremitus equorū eius a voce hīnituum pugnatorum eius: siue egratiss ei⁹ cōmota est omnis terra ⁊ uenerunt ⁊ deuorauerunt siue ⁊ uenient ⁊ deuorabunt terram ⁊ plenitudinem eius urbem ⁊ habitatores eius.

¶ Nō igitur ut supra. lxx. transtulerunt dixit populus ingrediamur ciuitates munitas siue ciuitatem munitā: ut significet hierusalē: deniq; & nunc infert urbē & habitatores eius. describitur aut a dan p̄ phœnicem ueniens cum exercitu nabuchodonosor in quo loco fluuius iordanis oritur: & quæ in lxx. futura hæbraicum pro ueritate rei iam facta cōmemorat.

¶ Q̄ ecce ego mittā uobis serpētes regulos siue pessimos (aut ut lxx. transtulerūt) mortiferos quibus nō ē incantatio ⁊ mordēt uos ait dñs insanabiliter cū dolore cordis uestri deficietis.

¶ Qui sint illi qui ueniunt a dan & quorum auditis est fremitus: & qui terram oēm ad solitudinē redegerunt: sub alia figura idem prophetalis sermo demonstrat: serpentes eos appellans pessimos siue mortiferos: & ut aquila transtulit regulos qui appellantur hebraice: pro quo qd sibi uoluerit secunda eius æditio ut speculatores diceret non intelligo: nisi forte ob uerbi similitudinem: quibus ait non est incantatio. Frustra enim ad deum p̄ces fundant aduersus serpentem antiquum colubrum tortuosum qui dei p̄cepta contempserint: utamur hoc loco aduersus eos qui saluatoris elloquia cōtēnentes traduntur aduersariis potestatibus. Dolor meus super dolorem: in me cor meum mœrens. Pro quo ut supra diximus. lxx. superiori sententiæ quæ dicta sunt copularunt: ut ponerent & mordebunt uos ait dominus insanabiliter cum dolore cordis uestri deficietis. In hæbraico autem non tam dolor est qui græcæ dicitur: q̄ medicina quod nos interpretari possumus rictum oris dolore contracti: & habentem risus similitudinem emphaticos aut hæc ex p̄sona dei legenda sunt plangentis euerisionem hierusalem & eius miseriam non ferentis.

¶ Ecce vox clamoris filie populi mei de terra longinqua.

¶ Fletum describit & ululatum urbis hierusalem ingressis hostibus.

¶ Nunquid dominus non ē i syon aut rex eius non est in ea siue dominus ipse est rex.

¶ Aut certe rex ad patrem: dñs refertur ad filium iuxta illud quod sub nomie Salomonis scribitur. Deus iudicium tuum regi da & iustitiam tuā filio regis. Cū aut uox clamoris sit in hierusalem & clamor ipse ueniat de terra longinqua causa manifesta est q̄ dominus non sit in ea.

¶ Quare ergo me ad iracundiam concitauerunt in sculptilibus suis ⁊ in uanitatibus alienis.

¶ Recessit autem inquit ab eis dominus quia me qui dominus & rex illorum eram idolorum cultu ad iracundiam prouocarunt.

¶ Transiit messis finita est effas ⁊ nos saluati non sumus.

¶ Rursum populus loquitur qui in hierusalem diuturna obsidione conclusus est: q̄ mutata sint tēpora & anni circulus euolutus sit & omnis eorum spes irrita fuerit: atq; transierit.

¶ Super contritionem filie populi mei contritus sum: ⁊ contristatus sum stupor opprimit me.

¶ Respondit deus q̄ in afflictione hierusalem ipse uideatur afflicus: & in humanam similitudinē stupore conteritur

Nunquid resina non est in galaad: aut medicus non est ibi: quare igitur non est obducta cicatrix filie populi mei.

Non solum in presenti loco sed & in multis aliis testimoniis scripturarum inuenimus resinā galaad pro pœnitentia poni atq; medicamine: mirariq; nunc deum quare uulnera hierusalem nequaquā curata sint: & nec dum cicatrices obdlexerunt cutē eo q̄ non sint prophetae nec sacerdotes quorum debeant curari medicamine.

CAPITVLVM. IX.

Quis dabit capiti meo aquam & oculis meis fontem lachrymarum & plorabo die ac nocte interfectos filie populi mei.

Si totus inquit uertar in fletum & nequaquā guttæ sint lachrymarum sed habundantia fluminis: tamen interfectos filia populi mei digne flere non potero: tanta enim sunt mala ut omnem dolorem sua uincant magnitudie: hoc autē tā ex ppheta q̄ ex dñi psona intelligi pōt.

Quis dabit me in solitudine in diuersorio viatorum & derelinquam populum meum & recedam ab eis.

LXX.

Quis det mihi in solitudine mansionē nouissimā ut relinquam populum meum & recedam ab eis.

Melius inquit est habitare in extrema solitudine q̄ inter tanta hominum scelera cōmorari: unde & saluator in euangelio loquebatur: usq; quo sustinebo uos. Et in alio loco scriptum est. In tempore illo qui intelligit sedebit & tacebit: qm̄ tempus pessimum est.

Quia omnes adulteri sunt cetus prauaricatorum: & extenderunt linguam suam quasi arcum mendacij & non veritatis: confortati sunt in terra quia de malo in malum ingressi sunt: & me nō cognouerunt dicit dominus.

De malo ad malum transierunt peccatores quando idolum mutant idolo: & de peccatis ad peccata transcendunt: uel certe de obfessionis malo transceunt ad captiuitatem: & de scis quidem dicitur. Ibunt de uirtute in uirtutem: de peccatoribus autē de malo ad malum egressi sunt: causaq; omnium miserationum q̄ non cognouerunt dominum catusq; sit prauarantium: & armantiū linguā suā istar extēti arcus i blasphemā: cōfortatiq; sunt i terra ut mœreāt audire terra es & i terrā ibis.

Unusquisq; se a proximo suo custodiat: & in omni fratre suo non habeat fidutiā: quia omnis frater supplantatione supplantat: & omnis amicus fraudulenter incedit: & vir fratrem suū deridebit & veritatem non loquentur. Didicit enim lingua eorum loqui mendacium siue docuerūt linguam eorum loqui mendacium ut iniqui agerent laborauerunt: siue iniqua egerunt & nō inter miserunt ut conuerterent. Habitatio tua in medio doli in dolo cōdiderunt me scire dicit dñs.

Hoc loco utendum est in tempore persecutionis & angustiae quando aut rara aut nulla fides est: quando nec fratri nec proximo credendū est: & inimici hominis domestici eius: quādo iuxta euangelium tradet pater filium: & filius patrem & diuidentur duo in tres & tres in duo: quodq; infer docuerunt linguam suam loqui mendacium siue didicit lingua eorum loqui mendacium: ostendit cōsuetudinē mentiendi quodammodo in naturam uerti: fraudesq; studiose eos agere ut agāt iniqua. quodq; sequitur habitatio tua in medio doli in dolo: proprie ad prophetā sermo dirigitur quod habitet in medio populi mentientis: siue ut. lxx. transfulerunt usura super usuram: & dolus super dolum: & q̄ quotidie augeant scelera & nequaquā eos prioris facti pœniteat sed nouis præterita cumulent hæc facientes omni agant studio ut nesciant dominum q̄ hæc non facienda præcepit.

Propterea hec dicit dñs exercitū. Ecce ego cōflabo siue igne examinabo & pbabo eos: qd enim aliud faciā a facie filie populi mei: siue quid faciā a facie malitie populi mei?

Quotienscūq; angustis subiaceamus mala recipimus a deo & examinamur psecutionibus: ut q̄ quid in nobis adulterinæ materiæ est: tribulationum & miseratione exuratur ardoribus: argentū enim domini igne examinatum probatum terræ purgatum septuplum.

Sagitta vulnerās lingua eorum: doli locuta ē. In ore suo pacē cū amico suo loqr: & occulte pōit ei infidias. Nūqd sup his nō uisitato dicit dñs: aut i gentē huiuscemodi nō ulciscet anima mea.

Omnis hæreticus qui corda uulnerat audientiū: & nescientiū scriptum: omni custodia serua cor tuū: sagittā possidet uulnerantē: & in dolo loqr: cūq; & suā pacē proximo repromittat: occulte tēdit infidias: sequentibus autem uersiculis in quibus dicit: nunquid super his non uisitato dicit dominus aut in gente huiuscemodi nō ulciscetur anima mea: crebro in hoc propheta abutitur: ut cū singula malorū operū enumerarit inferat se iuste facere quod faciat.

Super montes assumam siue assumite fletum & lamentum & super spetiosa siue semitam deferri planctum. quoniam incensa sunt siue defecerūt eo q̄ non sit uir siue hō pertransiens & non audierunt vocem possidentis siue substantie.

Superueniente babylonio & cuncta uastante solitudo provinciae prophetatur: q̄ plactus in montibus fletus sit in deserto: siue in semitis solitudinis: q̄ uniuerfa defecerint atq; successa sint: & nullus sit qui per terrā gradiatur cæcis omnibus: nihilq; remaserit quod spirare possit & uiuere. unde pro possidente. lxx. transfulerunt substantiæ: quæ hebraice dicitur, & substantia hic nō. hoc ē essentia accipitur: sed p opib' atq; diuitiis. Qd̄q; isert a uolucres cæli usq; ad pecus recesserūt & abiērūt: hoc oñdit qd̄ supra diximus irā dei uniuerfa sentire: & non solum aues aeris sed & pisces aquæ deficere.

Super Hieremiam.

deficere. Iuxta tropologiam fletus assumitur super montes & lamentatio super spetiosa deserti quā do principes peccant ecclesiā dei nec auditur uox domini xpi ecclesiam possidentis: per sanctos & apostolicos uiros & a uolucres celi usq; ad pecora ab his uidelicet qui possunt in sublime ascendere usq; ad irracionales & simplices quosq; qui recesserunt a conciliabulo dei.

Et dabo hierusalē in acervos harenē siue in trāsmigrationē & in cubilia draconum: & ciuitates iuda dabo in desolationem: eo q̄ non sit habitator.

Dum ecclesiastici uiri & doctores quiq; defecerint tunc datur hierusalem in trāsmigrationem siue acervos arenā: ut hereticus in ea sermo praualeat & efficiatur cubile draconum & ciuitates illi redigantur in solitudinem: nec sit in ea diuini sermōis habitatio. Et ille qui dicit inhabitabo & inambulabo in eis: & ero deus eorū.

Quis ē uir sapiēs q̄ intelligit hoc: & ad quē uerbu oris dñi fiat ut annuntiet istud: quare perit terra exstāta est quasi desertum: eo quod nō sit q̄ pertrāseat. Et dixit dñs qz dereliquerūt leges meā quā dedi eis & non audierunt uocem meā: & non ambulauerunt in ea: & ambulauerunt post prauitatem cordis sui & post baalim quod didicerunt a patribus suis.

Interrogat propheta si quem sapientum in hierusalem ualeat reperire: & eorū ad quos fiat sermo dei: & qui possint annuntiare domini uoluntatem: & causas reddere cur iudāa reducta sit in solitudinem: & omnibus interfectis nullus remanserit qui per eam transeat: & inducit dominum respondentem causasq; reddentem: quia dereliquerunt legem eius quam dederat eis: nec audierunt uocē eius nec fecerunt quā praecepta sunt: sed abierunt post prauitatem cordis sui. Ergo nō in nostra uoluntate sed in domino confidendum est. Prauum enim cor in hominibus & de corde nostro exeunt pessimae cogitationes. & post baalim inquit abierunt quod didicerunt a patribus suis. Baal idolum sidoniorum est: & est numeri singularis. Baalim uero pluralis numeri: ergo nec parentum nec maiorum error exequendus est: sed auctoritas scripturarum & dei docentis imperium.

Idcirco hec dicit dominus exercituum deus israel. Ecce ego cibabo populum istū absinthio: siue angustijs & potum dabo eis aquam fellis: & dispergā eos in gentibus quas nō nouerūt ipsi & patres eorū: & mittam post eos gladium donec cōsumantur.

Potest & de uicino tempore prophetari: quando capti sunt a caldæis & proprie de hoc tempore quando dispersi sunt in gentibus quas non nouerant ipsi & patres eorum: & in toto orbe diuisi: cibatiq; sunt absinthio siue necessitatibus & angustijs: & acceperunt potum aquam fellis: quod aut malorum significat magnitudinem: & sempiternum captiuitatis iugum: aut certe ignorantia legis dei pro xpo antixpm suscepturi sūt. Mittitur aut gladius post eos ut usq; ad interitū cōsumā & certe gladii q̄ eos diuidat & nō patiat in malū habere cōsēsū: ut dispereāt in eo q̄ mali sunt.

Hec dicit dñs exercitū. Cōtemplamini siue intelligite: & uocate lamentationes & ueniant: & ad eas quae sapientes sūt mittite: & properent siue loquantur. Festinent & assumant super uos siue super nos lamentum & deducant oculi nostri siue uestri lacrimas: & palpebre nostre siue uestre defluant aquis: qm̄ uox lamentatiōis audita est de syon siue in syon.

Propter futuram captiuitatem & eersionem hierusalē lamentatrices uocari iubet quae solent in luctu uoce flebili: & lacertos manibus uerberantes ad lacrimas populū prouocare. Hic enī mos usq; hodie permanet in iudāa: ut mulieres sparsis crinibus nudatisq; pectorib; uoce modulata oēs ad fletū cōcitet. Se at iūgit deus cōpatiētis affectu: siue ppheta: ut qcqd populū sustinet ipz sustinere & sentire se dicat. Qd at isert q̄ uox lamētatiōis audita ē de syon statiz sequitur quā ista sit uox.

Quomodo uastati sumus & confusi uehementer: quia derelinquim; terram quoniam deiecta sunt siue abiicimus tabernacula nostra.

Vox ista ē lamētatiō syon quā uastati sumus: & cōfusi uehemēter: statimq; sibi ipsi respōdēt & cāz suae uastationis exponūt dicētes: quia derelinquimus terrā nostro uitio atq; pctō: & deiecta sunt tabernacula nostra: quae quasi praetereuntes quōdam possidebant. Dicāt hoc & i psequutione quōdā crederēt turbā: qm̄ idcirco uastata sūt atq; cōfusa quia dereliquērūt terrā dñi & desuerūt tabernacula sua.

Audite ergo mulieres uerbu domini: & assumat auris uestra sermonem oris eius: & docete filias uestras lamentū: & unaqueq; proximam suam planctū: qz ascendit mors per fenestras nostras ingressa est dom; nostras disperdere paruulos de foris inuenies de plateis.

In superiore aut capitulo dixerat uocate lamētationes & ueniant & ad eas quae sapientes sunt mittite & properent: nūc quasi pntib; loquitur i cōdēnationem sacerdotū atq; doctoz & uiroz oīū: ut illis cessantibus a doctrina istā audiāt uerbu dñi: & assumāt sermones oris eius: doceātq; filias & pimas suas plāctū causasq; lachrymarū: quia ascendit inquit mors p fenestras nostras ingressa ē dom; nostras. Qd quāquā & spiritaliter possit intelligi: eo q̄ p oēs sensus ad aīā interitū mors introeat peccatoz: tñ & de babyloniorum ipōetu intelligi pōt: q̄ tanta sit fortitudo & uelocitas praeliadi ut nō expectēt reserare fores: sed p fenestras & tecta cōscēdant ut domos uastent hierusalem. Pereunt autem paruuli qui foris sunt: & aegrediūtur de hierusalem: & iuuenes ad quos scribit & iohannes q̄ non ingrediuntur per artam & angustam uiam quae ducit ad uitā: sed ambulant per plateas de quibus scriptum est: quā lata & spatioīa uia quae ducit ad mortem.

¶ Loquere hec dicit dñs & cadet morticinii siue cadauera hominũ quasi sterqus super facies regionis siue campi: & quasi fenum post tergum metentis & non est qui colligat.

¶ Verbum hebraicum quod tribus litteris scribitur uocales eniz in mœdio nō
habet pro consequentia & legentis arbitrio si legatur mortem si loquere. Vnde &
lxx. & theodotion iunxerunt illud præterito capitulo: ut dicerent disperderent paruulos de foris iu-
uenes de plateis morte. Aquila uero & symmachus transtulerunt loquere ut implet de
us prophetæ eloquia quæ sequuntur. Hæc dicit dominus & reliq̃. Et est sensus cū ascenderit mors
per fenestras nostras & ingressa fuerit domus hierusalem & paruuli iuuenesq̃ de foris perierint in
plateis tunc erit morticinium eorum siue cadauera mortuorum quasi sterquilinium super faciem
terræ: & quasi stipula quæ post tergum metentium dimittitur: & ut inutilis nō colligat: p̃ q̃ oñdere
uult tãtã in hierusalem circa urbẽ cladem futuram: ut nullus sit qui sepelliat corruentes.

¶ Hec dicit dominus. Non gloriatur sapiens in sapientia sua: & non gloriatur fortis in fortitudi-
ne sua: & non gloriatur diues in diuitiis suis: sed in hoc gloriatur qui gloriatur scire siue intelligen-
te: & nosce me: quia ego sum dominus qui facio misericordiam & iudicium & iustitiã i terra. Hec
enim placent mibi: siue quia in istis est uoluntas mea dicit dominus.

¶ Omnis hominum aufertur superbia dum sapientia fortitudo & opes eorum reputantur in nihi-
lum: & ista est sola gloriatio ut sciat & intelligat q̃ ipse sit dominus: qui fecit misericordiam & iudi-
cium & iustitiã super terram: q̃ omnia dei prouidentia & iustitia gubernentur: & quæ nobis non
uidentur habere rationem: iustitiã plena sint atq̃ rationis: Hæc enim sola placent deo: & in hiis uo-
luntas illius est. Vbi sunt ergo qui dicunt hominem proprio regi posse arbitrio: & sic datam liberi
arbitrii potestatem: ut dei misericordia tollatur atq̃ iustitiã: unde & apostolus sumens hoc testimo-
nium ponit exemplum. Qui gloriatur in domino gloriatur.

¶ Ecce dies ueniũt dicit dñs & uisitabo super omnẽ qui incircūcisum habent sp̃ntiũ sup̃ egyptũ
& sup̃ iudã & sup̃ edõ & sup̃ filios bẽnon & sup̃ moab & sup̃ oẽs qui attonsi sũt i comã: habitan-
tes in deserto: q̃ oẽs gẽtes hũt p̃putium omnis aut̃ domus israhel incircūcisi sunt corde.

¶ Multarum ex quadam parte gentium & maxime quæ iudeæ palestinae: confines sũt usq̃ hodiã
populi circūcidũtur: & præcipue ægyptii & idumei amanitæ & moabitæ. & omnis regio saraceno-
rum qui habitant in solitudine: & de quibus dicitur super omnes qui attonsi sunt in comam: habi-
tantes in deserto. Non igitur gloriari debet iuda qui mixtus est cum gentibus superscriptis eo q̃ p̃-
putium non habeat sed ex lege dei circūcisus sit: cum & alii hec faciant qui legis mandata non ser-
uant & ignorant deum israhel: nec prodest circūcisio quæ in signum data est: nisi mandata domini
compleantur: sicut & comæ quæ gentem significant: non robora corporum & fortitudines pugna-
torum. Quodq̃ sequitur omnes gentes habent præputium: omnis autem domus israhel incircūci-
si sunt corde: hunc habet sensum. Cum propter ægyptios idumeos amanitas & moabitas hismaeli-
tas in solitudine comorantes quorum plerũq̃ pars circūcisa est omnes aliæ nationes in toto orbe i
circūcisæ sint carne: omnis domus israhel incircūcisa est corde non carne quæ incircūcisio ducit
ad mortem. Illa enim carnis hæc spiritus est.

CAPITVLVM. X.

¶ Audite uerbum quod loquutus est dominus super uos domus israhel. Hec dicit do-
minus iuxta uias gentium nolite discere: & a signis celi nolite metuere: quæ timent gen-
tes: quia leges populorum uane sunt.

¶ Proprie aduersus eos loquitur qui uenerantur cælestia: & quæ in signa sunt posita annorum tem-
porum & dierum ab his extimant regi humanum genus: & ex causis cælestium terrena moderari.
Quodq̃ ait leges siue legitima populorum uana sunt omnem humanam sapientiam futilem esse
demonstrat: & nullam in se habere utilitatem.

¶ Quia lignum de saltu præcidit opus manuũ artificis massa: argento & auro decorauit illud:
clauis & malleis compegit: ut non dissoluatur: siue non moueatur. In similitudinem palme fabri-
cata sunt & non loquentur: portata tolluntur: quia incedere non ualẽt. Nolite ergo timere ea quæ
nec male facere possunt nec bene.

¶ Descriptio idolorũ quæ uenerantur gẽtes: lignũ inqt de saltu p̃cidit. Materia ergo idolorũ uilis
atq̃ corruptibilis opus manuũ artificis: Cū artifex mortalis sit: mortalia ergo & illa quæ fabricatũ
argento & auro decorauit illud: ut fulgor utriusq̃ materiæ decipiat simplices: qui quidem error ad
nos usq̃ transiuit: ut religionem in diuitiis arbitremur. Clauis & malleis compegit ut non dissolu-
tur: siue ut non moueatur. Quanta idolorum potentia quæ stare per se nequeũt nisi clauis & mal-
leis cõpingantur in similitudinem palmæ fabricatæ habent pulchritudinem metallorũ & picturæ
arte decorata sunt: sed utilitatem non possident qua præbeant aliquos fructus artifici. Et non lo-
quentur. Nihil enim in se uitale habent: de quibus scriptum est. Os habent & non loquentur: aures
habent & non audient. Portata tollentur: fortior ille qui portat quam illa quæ portatur: imo i illo
sensus est: in hoc figura sine sensu. Nolite ergo timere ea quæ nec bene facere possunt nec male. Sor-
lent enim pleriq̃ gentiliũ demones colere ne noceant & alios exorare ut præstent beneficia. Vn-
de & illud uirgilianum est. Nigram hyemi pecudem zefesis fœlicibus albam. Quicquid de idolis
diximus

Super Hieremiam.

diximus ad omnia dogmata quæ sunt contraria ueritati referri potest: & ipsi enim ingentia pollicetur & simulachrum uani cultus de suo corde confingunt. Iactant grandia: & ad decipiendos simplices quosq; quasi aureis sensibus & argenti eloquiis splendore fulgentibus imperitorum obstringunt aciem: & a suis inuentoribus sublimatur: in quibus nulla est utilitas & quorum cultura proprie gentium est & eorum qui ignorant deum.

Non est similis tui domine magnus tuus magnus nomen tuum in fortitudine. Quis non timebit te o rex gentium. Tu es enim deus inter cunctos sapientes gentium: & uniuersis regnis eorum nullus est similis tui. Pariter fatui & sapientes probabuntur doctrina nanitatis eorum lignum est: argentum inuolutum siue productum de tharsis affertur: & aurum de ophir opus artificis & manus erarij. Hyacinthus & purpura indumentum eorum opus artificum siue sapientium uniuersa hec. Vis autem deus uerax: & sic deus uiuens & rex sempiternus. Ab indignatione eius commouebitur terra: & non sustinebunt gentes comminationem eius.

Hæc in septuaginta non habentur: sed de theodotionis editione in plerisque addita sunt: & cum iuxta litteram uideantur perspicua magnam habent difficultatem. Nullus enim similis est deo uero: eorum deorum qui heretica arte funguntur. Omnes timebunt eum: quia rex gentium est Principium enim sapientiae timor domini: & de eo proficimus ad charitatem ueram. Tuum est inquit decus: in ueritate decus: in mendatio turpitudine: quauis heretici iuxta sapientiam mundi quæ destruit sibi sapientes esse uideantur. tamen in omnibus regnis quibus lacerant ecclesiam nullus est similis tui: dicente sermone diuino: perdam sapientiam sapientum & prudentiam prudentium reprobabo. Simul sapientes & fatui sunt: doctrina eorum pro qualitate uigens uel uilis est & ligno comparatur: uel similis argento propter eloqui uenustate: qui affertur de tharsis. Tharsis uel regio india est: ut uult iosephus: uel certe omne pellagus tharsis appellatur & cæli habet similitudinem: & tamen inuoluta est uerborum artificio: siue producta. Si enim uoluerit decipere non poterit. Et aurum de hophaz. Septem nominibus apud hebreos appellatur aurum quorum unum ophaz dicitur: quod nos dicere possumus obrizum ut splendeat in superstitie idolorum quod intrinsecus lignum est uilisq; materia. hyacintho operiuntur & purpura ut superstitie sui oculos decipiant: dum cælorum sibi colorem & regna cælestia pollicentur: & tamen opera sapientum sunt uniuersa hæc quæ in sæculum sapientes putantur: cæterum apud deum stulti sunt: dominus autem deus noster deus uerus est. Illa ergo uniuersa mendacia: & ipse deus uiuens. Igitur illa mortua quæ finguntur deus est rex sempiternus. Hereticorum umbræ ad tempus præualent: sed longo tempore corrumpuntur. Ad indignationem eius commouebitur terra: hi qui terrena habent opera: & terrena simulachra confingunt & non sustinebunt gentes nequaquam populum domini gentium multitudo quæ dei comminationem ferre non potest.

Sic ergo dicetis eis dum quæ celos & terram non fecerunt pereant de terra & de his quæ sub celo sunt.

Fallis diis & quæ artificiose compositi sunt ista dicenda sunt. Illi. n. nec celos fecerunt nec terram: quæ cooperatorum christi quæ dii uocantur & domini per doctrinam ecclesiasticam magna ex parte fabricant.

Dominus qui facit siue qui fecit terram in fortitudine sua præparat orbem in sapientia sua: & in prudentia sua extendit celos. Ad uocem suam dat multitudinem aquarum in celo: & eleuat siue educit nebulam ab extremis terre: fulgura in pluuiam facit & educit uentum siue uentos de thesauris suis. Stultus factus est omnis homo ad scientiam: confusus est omnis artifex in sculptili: quoniam falsum est quod conflauit & non est spiritus in eis: uana sunt & opus risu dignum in tempore uiscitationis sue peribunt. Non est similis pars iacob. Qui enim formauit omnia ipse est & israel uirga hereditatis eius dominus exercituum nomen est illi.

Qui facit terram in fortitudine sua deus pater est. facit autem in fortitudine sua domino saluatore. Christus enim dei uirtus & dei sapientia qui ipse est & prudentia: in quo extendit cælum. Ipse enim dixit & facta sunt: ipse mandauit & creata sunt: loquens ad filium. Faciamus hominem ad imagine: & similitudinem nostram ad uocem suam dat multitudinem aquarum in cælo: omnis enim doctrina domini de cælestibus fuit dicente dauid: pluuiam uoluntariam segregabis deus hereditati tuæ confirmata est: tu uero perfecisti eam. Et eleuat siue educit nebulas ab extremis terræ. Nebulae siue nubes quibus mandauit deus ne pluerent super israel ymbrem educuntur ab extremitatibus terræ quarum una nebula loquebatur. Puto enim nos deus apostolos ostendit nouissimos tamquam morti destinatos: quia spectaculum facti sumus huic mundo: & angelis & hominibus fulgura pluuiam fecit. Cum enim ymber de cælo uenerit doctrinarum & arentium hominum corda satiet tunc coruscationes inuenies & clarescent fulgura sapientiae. Et educit uentos de thesauris suis in quibus sunt omnes thesauri sapientiae & scientiae absconditi. Stultus factus est omnis homo a scientia: licet ille paulus licet apostolus petrus: licet moyses & abraham sint: ad comparisonem dei cuncta eorum sapientia nihilum deputabitur: unde & fatuum dei sapientius est hominibus. confusus est omnis artifex in sculptili qui de suo corde simulachra confinxit: falsumq; est: quod conflauit. Si autem stultus est omnis homo a scientia: stultum est omne fabricatum quod fecit & non est spiritus in eis. Notandum quod & in isto capitulo uentus & spiritus: uno apud hebreos nomine appellatur Ruha: spiritum autem sanctificationis uocat quod in hereticorum meritis non potest inueniri: uana sunt & opus risu dignum. Quis enim non rideat cum hereticorum si-

mulachra pspexerit aut cum rustica sunt quæ dicuntur: & lignum est aut pulchro sermone composita & reperietur argentum: aut certe de proprio simulata sensu: & frustra auri similitudinem pollicentur. In tempore uisitationis suæ peribunt. Ad tempus ualet heresis ut electi quique manifesti fiant & probati sint: cum autem uisitatio dei uenerit & oculis stulta respexerit omnia conticescunt. Non est similis his pars iacob eorum qui supplantauere iudeos & quotidie destruunt hereticos. Pars autem sanctorum deus est: de quo propheta dicit: pars mea dominus. Qui enim formauit omnia ipse est qui fecit omnia: atque plasmauit tam in animo quam in corpore: & israel uirga hereditatis eius est. Omnis qui directus in deo est uel sensu cernit deum sceptrum est hereditatis eius cuius nomen dominus omnipotens est siue uirtutum: hoc enim sonat dominus exercituum in hebraico scriptum est: dominus sabaoth.

Congrega de terra confusionem tuam que habitas in obsidione: quia hec dicit dominus. Ecce ego longe phitiam hitatores terre in hac uice: & tribulabo eos ut inueniantur. LXX.

Congregauit de foris substantiam suam que habitat in munitione quia hec dicit dominus. Ecce ego supplantabo habitatores terre huius & tribulabo eos ut inueniantur.

Precipitur hierusalem ut quicquid habet foris substantiæ in urbem munitissimam congreget: & longe obsidioni paret alimenta. Se enim nequaquam ut prius de futuro: & longo tempore comminari: sed de uicina captiuitate: quæ iam iam sit uentura. Congrega inquit & de foris & de terra hoc est ex agris substantiam tuam siue confusionem: quicquid enim habes confusione dignus est: quæ licet præpares hæc super his domini dicta cognosce. Ecce ego in isto tempore prohibitam siue istar fundæ iaciam longe habitatores terræ huius. Pro quo. lxx. interpretati sunt: supplantabo & cadere faciam. Pro quo uerbo hebraico Aquila & symmachus interpretati sunt.

& est sensus. Instar fundæ cum omni impetu abiiciam: & sic eos obsideri faciam. Sicque tribulabo & coangustabo ut omnes in urbe reperiantur & effugere nequeant malum.

Abe mihi super contritione mea pessima plaga mea. LXX.

Abe super contritione tua pessima plaga tua.

Iuxta hebraicum ipsa hierusalem loquitur quod uehementer afflicta sit & plagam sustineat: insanabile iuxta. lxx. uero propheta loquitur ad hierusalem: & plangit eam super contritionem & plagam sui.

Ego autem dixi plane hec infirmitas mea est: & portabo illud siue apprehendit me.

Ipsa loquitur hierusalem quicquid patior mea culpa patior: intelligo uulnus meum quod apprehendit me siue iram domini sustinebo quoniam peccaui ei.

Tabernaculum meum destitutum: oes funiculi mei disrupti sunt: siue oes pelles mee percussæ sunt filii mei exierunt a me: & non sunt & non est qui extendat ultra tentorium meum: siue non est locus ultra tabernaculo meorum qui erigat pelles meas.

Subuerisionem urbis suæ tam facile plangit hierusalem: ut nequaquam muros & moenia omnia funditus eruta: sed tabernaculum atque tentorii ablationem putes tabernaculum inquit hoc esse: habitatio mea repente sublata est: omnes funiculi mei disrupti sunt. Seruat tabernaculi merhaphoram siue omnes pelles meæ concussæ sunt. Filii mei exierunt a me siue & pecora mea quod a. lxx. additum non stat iuxta historiam. In longa enim obsidione quomodo oues & pecora auferri poterant de hierusalem quæ etiam si fuissent fames consumpserat. Et non inquit subsistunt siue non sunt. Neque enim translati sunt in caldæam: sed magna pars eorum interfecta pœnitensque delata est. Non est qui extendat ultra tentorium meum: non est qui me instauret: & murorum meorum fundamenta qui ad solum usque prostrati sunt.

Quia stulte egerunt pastores: & dominus non quesierint propterea non intellexerunt & omnis grex eorum dispersus est.

Per translationem pastorum atque omnium principum culpa & dispersio populi describitur: quia enim principes stulte egerunt nec quesierunt dominum quem toto debuerunt corde perquirere idcirco mala uenientia non uiderunt: siue non intellexerunt dominum: & omnis multitudo hierusalem huc illucque dispersa est.

Aur auditionis ecce venit & commotio magna de terra aquilonis ut ponat ciuitates iuda in solitudinem: & habitaculum draconum: siue cubile structionum.

Et ut symmachus interpretatus est syrenarum: pro quo in hebraico positum est. Verba propheta. Ecce inquit sonitus & fremitus babylonii uenientis auditur: magnaque commotio siue terremotus de terra aquilonis ut omnes urbes iudæ habitatoribus interfectis redigat in solitudinem: & faciat pro hominibus dracones habitare: & cuncta animata uenenata: siue structiones quod & ipsum animal solitudini familiare est & in desertis nascitur & nutrit: aut certe syrenas monstra quedam & demonum fantasmata possumus intelligere. Hæc omnia quæ & præteritis & presens sermo describitur ad persecutionis ecclesiæ referamus tempora: quando tabernacula domini subuertuntur: & ois habitatio ecclesiæ redigitur in solitudinem: & ut ista uniuersa ueniât culpa pastorum est: qui stulte egerunt & dominum non quesierunt nec intellexerunt eum: & idcirco grex omnis dispersus est.

Scio quia non est hominis uia eius: nec uiri est ut ambulet & dirigat gressus suos.

Erubescant noui predicatorum qui aiunt: unumquemque suo arbitrio regi cum & hic propheta dicat

Super Hieremiam.

cat: non est hominis uia eius: & dauid in lyrico canit carmine. A domino gressus hominis diriguntur: & uiam eius uolet nimis. Siue hic sensus est quod a babylonis sustinemus non est eorum fortitudinis: sed nostri meriti & indignationis tuæ.

Corripe me domine: uerū tamen in iudicio & non in furore tuo ne forte ad nihilū redigas me effunde indignationem tuam in gentes: quæ non cognouerunt te & super prouintias siue generationes quæ nomen tuum non inuocauerunt: quia deuorauerunt iacob & locum eius cōsumpserunt: & decus uel pascua dissipauerunt: siue ad solitudinem redigerunt.

Hunc locum & in psalmo legimus. Domine ne in furore tuo corripas me: neq; in ira tua arguas me. Et est sensus. Mœremur quide; omnia quæ sustinemus & multum mœremur maiora quā patimur. Verū tamen hoc obsecro: ut quasi pater me corripas non quasi aduersarius: ut me emendes quasi filium & non punias quasi inimicum. Castigas enim omnem filium quem recipis dolorem ac flagellum emendas hierusalem. Hostes autem qui non nouerunt te & prouintia siue regiones quæ non inuocauerunt nomen tuum nequaquā tuum debent sentire iudicium: sed indignatione. Tradidisti enim nos ut emendaremur. Illi autem aggrauauerunt iugum suum: senis non pepercerunt & paruulos afflixerunt: comederunt nos & pœnitentia deuorauerunt. & in tantam solitudinem redigerunt hierusalem: ut publicarum & priuatarum edium omnia dissiparent: & populum tuum

interficerent.

CAPITVLVM. XI.

Erbum quod factum est ad hieremiam a domino dicens Audite uerba pacti siue testamenti huius & loquimini ad uiros iuda: & habitatores hierusalē & dices ad eos. Hec dicit dominus deus israhel.

Non quidem est positum in titulo sub quo tempore & sub quo rege & quoto anno eius: hæc prophetia facta sit. Sed intelligimus uel priori prophetiæ: & tempori hæc esse iungenda: uel certe post aliquod temporis interuallum prioris prophetiæ hunc domini ad prophetam factum esse sermonem. Notandum est autem q; uerbum berith aquila & symmachus semper pactum. lxx. & theodotio testamentū interpretati sūt. Proprie at nūc ad hierusalē & ad uiros tribus iudæ sermo dirigitur.

Maledictus uir q; nō audierit uerba pacti huius quod precepi patribus uestris: i die qua eduxi eos de terra egypti de fornace ferrea dicens. Audite uocē meā: & facite omnia quæ precipio uobis: & eritis mihi in populū: & ego ero uobis in dñs.

Non propter gentium priuilegia: non propter circumcisionis iniuriam & otium sabbati: sed propter obedientiam & deus efficitur populi israhel & populus eius. Et hic quidem quasi ad seruos loquitur ut placeant deo. In euangelio uero dominus ad discipulos. Vos inquit amici mei estis si feceritis quæ ego præcipio uobis. Iam non dicam uos seruos: quia seruus nescit quid faciat dominus suus. Vos autem dixi amicos: quia omnia quæcunq; audiui a patre meo nota feci uobis. Cumq; amici mei fuerint de amicis transeunt in filios: quot quot enim receperunt eum dedit eis potestatem filios dei fieri: unde amicis & filiis præcipit estote perfecti: sicut & pater uester perfectus est: similitudinem imperans non equalitatem. Et ibi obedientia mandatorum est hic similitudo dei. Quodq; ait In die qua eduxi uos de terra ægypti de fornace ferrea: dat nobis intelligentiā q; caminus & fornax ferrea atq; succensa tribulationis: & pœnæ significet magnitudinem: non aliquem locū pœnæ ferri materiæ præparatum.

Ut fuscitez iuramentū quod iurauī patribus uestris daturū me eis: terrā fluentem lacte & melle: sicut est dies hec.

Patres uidentur accipere quando accipiunt filii abrahæ: promissio completur in posteris: Terram autem lacte & melle manantem hyperbolice debemus accipere pro rerum omnium habundantia ut est illud. Mella fluant illis ferat & rubus asper amomus: & iterū. Et passim riuus currentia uina repræssit. Aut certe tropologice terram lacte & melle manantem xpi ecclesiā sētiam? i qua paruuli atq; lactentes educamur per fidem ut possimus solidum cibum capere.

Et respōdi & dixi. Amē dñe. (pro quo. lxx.) Fiat dñe. (hoc enim amen significat trāstulerūt.)

Dixerat dominus iurauī patribus uestris daturū eis terram lacte & melle manantem sicut rebus ipsis hodie comprobatur propheta diligens populum suum occupat uocem domini: & cupit uera esse & in perpetuum permanere quæ dicta sunt. Vnde ait. Vere domine implesti quod pollicitus es siue fiat domine: hoc est semper maneat quod dedisti.

Et dixit dominus ad me uociferare: uel lege omnia uerba hec in ciuitatibus iuda & foris hierusalem dicens. Audite uerba pacti huius & facite illa.

Clemētissim' de' frequēter futura p̄dicit: ut tādē durus ad credēdū anim' molliatur. Prædicat autē tā in urbe hierusalē quā foris i agro ut quoq; cōe discrimen est eadem pœnitudo sit.

Quia contestans contestatus sūz patres uestros in die qua eduxi eos de terra egypti: usq; ad dies hanc. Mane consurgens contestatus sūz dixi: audite uocē meā: & nō audierunt nec scilicet nauerunt uocem suā: sed abierunt unusquisq; in prauitate cordis sui mali: & induxi sup eos oīa uerba pacti huius quæ precepi ut facerent & non fecerunt.

Hucusq; in septuaginta non habetur: quodq; sequitur. Et non fecerunt ab eis positum est & cum

superioris capituli sine solutum: in quo scriptum est audite uerba pacti huius: & facite illa & non fecerunt: quid sit autem de mane consurgere & dei uerba per prophetas ei frequenter igerere & educere eos de aegypto & sepius amonere & dicere audite uocem meam: & illos abiisse post prauitatem cordis sui: & postea eis reddere quae mererentur & accipere: ante iam diximus.

Et dixit dominus ad me. Inuenta est coniuratio in uiris iuda: & in habitatoribus hierusalem reuersi sunt ad iniquitates patrum suorum priores qui noluerunt audire uerba mea. Et hi ergo abierunt post deos alienos ut seruirent eis. Irritum fecerunt domus iuda & domus israhel pactum meum: quod pepigi cum patribus eorum.

Pro coniuratione quam nos iuxta symmachum interpretati sumus aquila: & .lxx. & theodotio transtulerunt: quam nos colligationem possumus dicere: unde & athalia cum in templo sibi parari insidias dephedisset: eodem uerbo loquuta est coniuratio coniuratio. Proprie autem hoc uerbo scriptura abutitur quando non subito fortuitoque peccato: sed paratis insidiis & coniuratione tenditur ad delictum: & pari mente unoque studio id agunt ut dei mandata contemnant dicitque & patres & filios una mente pari sententia neglecto deo idola ueneratos: tam israhel quam domum iuda: hoc est tam decem tribus quam duas quarum imperium erat in hierusalem: ut quorum in contemptu dei unum studium fuit: par sit in sustinenda captiuitate supplicium.

Quamobrem hec dicit dominus. Ecce ego induco super eos mala: de quibus exire non poterunt & clamabunt ad me & non exaudiam eos. Et ibunt ciuitates iuda & habitatores hierusalem & clamabunt ad deos quibus libant & non saluabunt eos in tempore afflictionis eorum.

Non exaudit deus in tempore necessitatis & angustiae: quia & illi audire uocem domini noluerunt: quod & saul passus est. Cum enim philistin agmina reformidas uerbum domini non meruisset accipere: conuersus est ad phitonissam ut ab idolis disceret quae instantia orationis ac fletum a domino debuit extorquere: per quae discimus etiam si dominus non exaudierit nequaquam esse cessandum nec confugiendum ad demones qui cultores suos adiuuare non possunt: sed ad domini auxilium qui cito iratus flectitur: & mutat sententiam si & hi quibus iratus fuerit commutentur. Totum autem nunc quod dicit ad tribum iuda pertinet: & ad urbem hierusalem quibus instat captiuitas.

Secundum enim numerum ciuitatum tuarum erant dii tui iuda: & secundum numerum uiarum hierusalem posuisti aras confusionis ad libandum baalim.

Legamus regum & paralipomenon libros & inueniemus iudam & hierusalem multo quam israhel peiora fecisse: ut quot habebant urbes tot haberent idolorum species. Et quot erant in urbe hierusalem plateae & uiae caprae: tot haberent aras in confusionem suam in quibus idolis baalim uictimas imolarint.

Tu ergo noli orare pro populo hoc: & ne assumes pro eis laudem & orationem: quia non exaudiam in tempore clamoris ad me: in tempore afflictionis eorum.

Praecipitur hieremiae ne uelit pro eis dominum deprecari in quos iam est consummata sententia: ne uideatur oratio eius infirma: & propriis sceleribus non exaudiri. Noli inquit orare pro eis nec laudem assumere: ut replicando ueteres historias clementiae qua eis semper misertus sum: & laudando meam nitaris mutare sententiam. Et si enim hoc feceris non exaudiam eos: qui me necessitatis tempore rogare coguntur. Ex quibus discimus frustra aliquem rogare pro alio cum ille non mereatur accipere pro quo rogatur deus.

Quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa. Nunquid carnes sancte auferet a te malitias tuas in quibus gloriata es? Oliuam uberem pulchram fructiferam speciosam uocauit dominus nomen tuum ad uocem loqule grandis exarsit ignis in ea & combusta sunt fructeta eius.

Dilectum & amantissimum uocat populum iuda: qui in templo eius posuit & ueneratus est idola: & in eo se putat iram dei placare si multas hostias imolet & gloriatur in sacrificiorum multitudine quae malitias peccatorum auferre non possunt. Comparat autem hierusalem siue omnem populum iudeorum oliuam pulchram atque fructiferam quae exaltata per superbiam: nequaquam egit humiliter nec intellexit creatorem & dominatorem suum sed ellata per superbiam & loquuta granditer domini igne succensa est: ita ut comburerentur & redigerentur ad nihilum rami siue fructeta eius: id est omnis populus aduersariorum gladio deleretur. Hic sensus sub alio loco est: ubi dicitur ad hierusalem. Ego te plantaui uineam fructiferam: omne semen uerum: quomodo conuersa es in amaritudinem uitae alienae? quando destruuntur maceriae illius: & vastat eam aper de silua: & omnes bestiae deuorant fructus illius? dicamus istud capitulum principibus ecclesiarum quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? uel certe diuitibus qui cum aliena diripiunt & non auferant malitias cordis sui putant se dei clementiam mereri. Nunquid carnes sanctae auferent a te malitias tuas in quibus gloriata es? At nunc publice recitantur offerentium nomina: & redemptio peccatorum uertatur in laudem: nec meminerunt uiduae illius in euangelio quae in gazophylatio duo era mittendo omnium diuitum uicit donaria.

Et dominus exercituum qui plantauit: & loquutus est super te malus pro malis domus israel & domus iuda quae fecerunt ibi ad irritandum me libantes baalim.

Oliuam inquit uberem pulchram fructiferam uocauit te deus tuus atque plantauit. Sed quia ad uocem

Super Hieremiam.

uoces loquelæ grandis dei uitæ flâma descendit & cōsumpsit omnes ramos tuos. propterea qui te plantauerat nunc loquutus est super te malum non iniquitate sententiæ nec subita prauitate sermonis: sed pro malis quæ fecerunt sibi domus israhel & domus iuda & studiose egerunt: libantes baalim ut me ad iracundiam prouocarent. Cumq; possit deus facere quæ uult reddit causas ne face

ps. 50.

Tu autem domine demōstrasti mihi & cognoui: offendisti mihi studia eorū: & ego quasi agnō mansuetus qui portatur ad uictimam: & non cognoui quia super me cogitauerunt consilia. Adit tamus lignum in panem eius: & conteramus eum de terra uiuentium & ne memoretur nomen ei⁹ amplius. Tu autē domine sabaoth qui iudicas iuste: & probas renes & cor: uideam ultionem tuam ex eis: tibi enim retellauī causam meam.

Omnium ecclesiarum consensus iste est ut sub persona hieremiæ a christo hæc dici intelligāt q̄ pater ei monstauerit quomodo eū oportebat loqui & ostēderit illi studia eorū: & ipse quasi agnus ductus ad uictimam non aperuit os suum & non cognoui subauditur peccatus. Iuxta illud quod ab apostolo dicitur. Qui cum non cognouisset peccatum pro nobis peccatum factum est: & dixerunt mittamus lignum in panem eius crucem uidelicet in corpus saluatoris. Ipse est enim qui ait. Ego sum panis qui de cælo descendi: & eradicemus siue conteramus eum de terra uiuentium. Hoc enim scelus animo cogitauerunt: ut nomen eius deleterent in perpetuum: sed e contrario iuxta assūpti corporis sacramentum loquitur filius ad patrem: & impræcatur iudicium eius dum laudat iustitiam: & inspectorem renis & cordis inuocat deum: ut ipse reddat populo quod mœretur: & dicit uideam ultionem tuam ex eis: eorū uidelicet qui in scelere perseverant: & non eorum qui utuntur ad pœnitentiam: de illis ait in cruce. Pater ignosce illis quod enim faciunt nesciunt. Reuelatq; patri & aperit causam suam: quia nullo suo mœrito sed scelere populi crucifixus est dicēs. Ecce uenit princeps mundi huius & inuenit in me nihil. Iudæi & nostri iudaizantes hæc ex psona hieremiæ dici intelligunt: qui propter uaticinium futurorum: & ingruentia captiuitatis mala hæc cum apostolo sustinuisse confirmant: sed nescio quomodo possint approbare crucifixum esse hieremiam cum hoc scriptura non memoret: nisi forte cogitauerint & non fecerint.

Propterea hec dicit dominus ad uiros anathot qui querunt animam tuam: & dicunt non prophetabis in nomine domini: & non morieris in manibus nostris: propterea hec dicit dominus exercitū. Ecce ego uisitabo sup̄ eos: iuuenes morietur i gladio. Filii eorū & filie eorū morietur i fame: & relique nō erūt i eis. Inducā enim malū sup̄ uiros anathot annū uisitationis eorum.

Videtur hoc superiori sententiæ contraire: quia uolumus approbare ex persona christi dicta esse quæ dicta sunt: & non ex hieremiæ qui propriæ habitabat in uiculo anathot: qui ab hierosolymis tribus distabat millibus. Sed si intelleximus ethimologiam opidi anathot: quod interpretatur obedientia: liquido monstrabitur uiros anathot qui quondam domini præceptis obtemperarunt: oēs dici iudæos & maxime habitatores urbis hierusalem in quos extrema uenit sententia ut obsidiōis malis gladio fame & peste interirent: ut autem nos omni interpretationis molestia liberemur illam sequamur regulam: q̄ omnes propheta in typum domini saluatoris pleraq; gesserint: & qcq̄ iuxta præsens tempus completum sit in hieremia hoc in futuro de domino prophetari.

EXPLICIT LIBER SECVNDVS. INCIPIT PROLOGVS LIBRI TERTII.

Ernæum anguē fabulæ ferunt multis ex medio capite pullulasse serpentibus: & scyllam siculi monstrum freti facie quidem uirginali: sed succitā canibus in miserox latrasse naufragia: iuncto i eodē littoræ sirena: mortifero carmine: quæ ut uitaret ulixes homericus clausisse aures dicitur: & malum inexpugnabile prudenti uitasse consilio. Hoc ego cum facere cuperem & hereticorum rabiem declinare: & iuxta hismenium poetam mihi canens: & meis: illud propheticum reuoluerem: cum consisteret aduersum me peccator obmutui & sillui a bonis: non est passus diabolus me optata quiete contentum: scripturarum sanctarum explanationi insistere: & hominibus linguæ meæ hebreorū græcorūq; eruditionem tradere: sed id agit diebus & noctibus: & aperte & per insidias: ueris falsa miscēdo imo uniuersa mendatia subdole melle circumliniens: ut qui audit uerborū dulcedinem uenena pectoris non formidet: pacem pollicetur ut grauiora bella exerceat: ridet ut mordeat: manum offert: ut ex improviso simplicem interficiat abneer. Nimirum hoc illud est quod apostolus loquebatur. Nō enim eius ignoramus astutias. Hic tacet alibi criminatur: mittit in uniuersum orbem æpistolas biblicas: prius aurificas nunc maledicas: & patientiam nostram in christi humilitate uenientem male conscientia signum interpretatur: ipseq; lupus latrat per alpinum canem grandem & corpulentū qui calcibus magis possit sæuire quam dentibus: habent enim progeniem scoticæ gentis: de britanorū uicinia qui iuxta fabulas poetarum instar cerberi spiritali percutiendus est clauo: ut æterno cum suo magistro plutone silentio conticescat: uerum hoc alias. nunc in hieremiam tertium aggrediar librum in quo conabor scater eusebi latissimos explanationis campos.

EXPLICIT PROLOGVS INCIPIT LIBER TERTIVS CAPITVLVM. XII.

Estus quidem es domine si disputem tecum: siue quia satisfatiam tibi: verū tamen iudicia loquar ad te. Quid est q̄ via impiorum prosperatur. Bene ē hominibus qui prauaricantur & iniqui agunt. Plantasti eos & radicem miserunt. Prostitunt siue generauerunt filios: & fatiunt fructum: prope es ori eorum: & longe a renibus eorum.

Contra omnes quidem inique agentes ista disputatio est: & septuagesimi secundi psalmi breuiter sententia comprehenditur: in qua propheta ait. Quare bonus israel deus rectis corde: mei autē pœne moti sunt pedes: pœne effusi sunt gressus mei: quia zelauī in peccatoribus paces peccatorum uidens: & cætera. Sed proprie contra hereticos dicitur: qui cum sint impii uia eorum prosperat: generantq; filios quos in heresi deceperunt: & prauaricant & iniqui agunt: ita ut ecclesiam spolient: & dum in prauitate sententiæ perseuerant iactant se a deo plantatos: & radicem misisse: generasse filios & attulisse fructū: q̄ cū xp̄i nomen sæpius replicent hī tatorē suum nō hñt deū: iuxta illud aīaie populus hic labiis me honorat cor autem eius longe est a me.

Et tu domine nosti me & uidisti me: & probasti cor meum tecum: congrega eos quasi gregem ad uictimam & sanctifica eos in die occisionis.

Nullum inquit scandalum est q̄ impii siue heretici omnes isto tempore floreat: tu enim domine nosti me & uidisti me: & probasti cor meum tecum: quem ita nouit pater deus quomodo filium suū? nemo enim cognoscit filium nisi pater: & nemo cognoscit patrem nisi filius: & cui uoluerit filius reuelare: licet inquit profitiant licet filios generent & fatiant fructum heretici & prope sis tu ori eorum: & longe a renibus eorum conscientia tamen non parua est consolatio q̄ quasi pecora saginant ad uictimam congrega eos in urbe hierusalem siue in sua cōciliabula: ut quasi uictimæ cadāt in mortem: & tunc sanctificentur cum ecclesiastico fuerint mucrone iugulati. Interfectio enim hereticorum salus eorum est qui decœpti fuerant.

Et quāto lugebit terra & herba omnis regionis siccabit p̄ malitiā habitātū in ea cōsūptū ē animal & uolucres qm̄ dixerūt. Nō videbit nouissima nostra siue non uidebit deus uias nostras.

Quicquid in mundo uel bonorum accidit uel malorum: non absq; prouidentia & fortuito casu accidit: sed iudicio dei terra nunc sterilis est: herba siccatur: uis nosce rationem? malitiæ habitatorum eius hoc faciunt: ita etiam animalia super terram & uolatilia cæli consumantur quia in usus hominum hæc creata sunt omnia: qui in tantam consurgere blasphemiam ut dicerent deum ignorare uias suas: & nescire quid unusquisq; passurus sit. Quod autem dicit usq; quo illud significat permanere iram dei: quia animus peccantium.

Si cum peditibus currens laborasti: quomodo contendere poteris cum equis si in terra pacis confisa es quid facies in superbia siue fremitu iordanis?

Si inquit te crebra uicinarum gentium captiuitas fatigauit moabitarum & amonitarum philistiz & idumæorum: quid facies ad lōgam captiuitatem quæ te ad caldæam usq; ductura est? & cōparat peditibus quia re uera & iuxta historiam omnes p̄sæ uniuersa caldæa & regionum illarū exercitus gaudet equitatu. Istæ autem gēres quas supra memoraui propter difficultatem locorum non tam pugna aptæ sunt quam latrocinio: seruatiq; methaphoram & dicit: si cum peditibus currens lassitudine defecisti: quid facies si æquis cursum tuū uolueris coequare? Et si in terra tua aliquā hūisti fiduciā quid actura es cū iordanē transieris & illius gurgites sustinueris.

Nā & fratres tui & domus patris tui etiam ipsi pugnaucrūt aduersum te: & clamauerunt post te plena uoce: ne credas eis cum locuti fuerint tibi bona.

In tantum inquit grauissimis iordanis operieris fluctibus: & æquitum te de longe uenientū multitudo uastabit: ut fratres quoq; tui idumæi qui de loth stirpe nati sunt moab & amon etiam ipsi tēpore necessitatis & angustia dimicent contra te & insultent tibi: unde caue ne uelis eis credere: & spem habere consanguinitatis per quam maiori in te quam hostes odio deseriāt. Potest hoc & de saluatore accipi q̄ fratres eius & domus patris eius pugnauerunt contra eum & clamauerunt plena uoce crucifige crucifige eum: non habemus regem nisi cæsarem.

Relig domū meā: dimisi hereditatē meā: dedi dilectā animā meā in manu inimicorū eius.

Facta ē mihi hereditas mea quasi leo in silua dedit cōtra me uocem: ideo odiui eam.

Qui in euangelio loquutus est. Surgite abeamus hinc. Et iterum relinquetur uobis domus uestra deserta: hic etiam in propheta eadem cōminatur: & quod facturus ē fecisse se dicit: hereditas enī domini israel & siniculum hereditatis ei. Qd̄ aut̄ ait: dedi dilectam animam meam in manu inimicorum eius: illud est: potestatem habeo ponendi animam meam: & potestātē habeo resumendi illam. Facta est autem hereditas quōdam domini populus iudæorū contra eū quasi leo i silua qm̄ pari aduersus illum in passiōe uoce clamauit: & q̄ dedit cōtra eū uocem suam: ideo eam odio hūit & abiecit: & q̄ quōdā fuit dilecta atq; carissima nunc appellatur odiosa.

Aunquid auis discolor hereditas mea mihi: nunquid auis tincta per totum? uenite congregamini omnes bestie terre properate ad deuorandum. LXX.

Aunquid spelunca biene hereditas mea mihi: an spelunca in circuitu eius super eā? Per gam

Super Hieremiam.

gite congregare omnes bestias agri: & veniant & comedant eam.

E Auem discolorum tinctamq; per totum iuxta litteram pauum uocat. Tantam inquit habuit pulchritudinem israhel & tantis fuit hierusalem distincta uirtutibus: ut nihil esset bonorum quod non cerneretur in ea: quia igitur mihi hereditas quodam mea: id est populus meus israhel quasi leo in silua dedit contra me uocem suam: & eam omni odio detestatus sum: idcirco uenite & congregamini contra eam omnes bestie terre diuersarum gentium multitudo: & deuorate eam quae suum dominum non cognouit. Sin autem ut. lxx. & alii interpretes transtulerunt legatur. Nunquid spelunca hienae hereditas mea mihi: referam? ad imunditiam nocturnae bestiae: quae uiuit cadaueribus mortuorum: nihilque est in imunditia quae non uescatur: talis est israhel offendens dominum suum & omnium bestiarum morsibus traditur.

Pastores multi demoliti sunt siue diruperunt vineam meam conculcauerunt siue polluerunt partem meam: dederunt portionem meam desiderabilem in desertum solitudinis: siue in vias posuerunt eam: & posita est in dissipationem lususque super me siue periit.

Audiant haec qui principes uolunt esse populorum quod non solum pro se sed & pro commissis sibi gregibus redditori sunt rationes in die iudicii. Propter illos enim pars domini conculat atque polluitur ut ubi quodam dei erat hospitium: ibi sit habitaculum bestiarum. Alii uero non propositos plebis & sacerdotes sed hostium intelligunt principes qui hierusalem: id est vineam domini dissipant.

Lususque super me: desolatione desolata est omnis terra: quia nullus est qui recogitet corde: super omnes vias deserti venerunt vastatores: quia gladius domini deuorauit ab extremis terre usque ad extremum eius non est pax uniuersae carni. LXX.

Propterea dissipatione dissipata est terra & cetera.

Hoc quod posuimus lususque super me: iuxta hebraicum priori uersiculo copulatur: ut sit sensus posuerunt eam in dissipationem: hoc est hereditatem meam. Lususque super me modo auxilio destituta. Iuxta. lxx. uero loquitur deus quod propter illud terra sit dissipata & redacta in solitudinem quia nullus sit qui corde recogitet nec ulla pax uniuersae carni.

Seminauerunt triticum & spinas messuerunt: hereditatem acceperunt & non eis proderit. LXX.

Seminastis triticum & messuistis spinas clerici eorum non proderunt eis.

Meliora inquit expectauerunt & uenerunt pessima: sperabant prospera & aduersa perpassi sunt acceperunt a domino rerum omnium habundantiam: quae eis non proderit. Iuxta. lxx. uero omnes heretici quasi triticum seminant: sed spinas metunt expectante domino ut facerent fructum & non fecerunt iudicium sed clamorem. Dicitur autem hoc ecclesiasticis qui uerbum domini & doctrinam eius mala conuersatione disperdunt: de quibus infertur clerici eorum non proderunt eis. Quid enim eos iuuare poterit episcopi nomen & presbyteri uel reliquus ordo ecclesiasticus cum magis grauetur dignitatibus suis: & potentes potenter tormenta patiantur: & quanto eis plus creditum fuerit tanto plus requiratur ab eis.

Confundemini a fructibus siue a gloriatione uestra propter iram furoris domini: siue ab opprobrio in conspectu domini. Hec dicit dominus aduersum omnes uicinos meos pessimos: qui agunt hereditatem quam distribui populo meo israhel. Ecce ego euellam eos & uertar siue reuertar et miserebor eorum: & reducam eos sine bitare faciam uiam in hereditate sua & uirum in terra sua.

Dicitur ad eos quibus cleri sui & ecclesiasticus ordo non proderit: ut confundantur a gloriatione sua & ab opprobrio coram domino. Quodque infert aduersum omnes uicinos meos pessimos iuxta litteram uicini terrae sanctae idumei sunt philistini moab & amon. Iuxta tropologiam uero omnes heretici qui sub nomine christi censentur: & uicini magis sunt quam habitatores terrae sanctae: qui tangunt hereditatem dei & deuastant terram eius: diciturque de eis quod auferantur de medio terrae: & domus iuda tollatur de medio eorum: qui cum euulsi fuerint: & de hereticorum faucibus liberati consequentur misericordiam domini: & reducuntur in hereditatem & in terram suam.

Et erit si eruditi didicerint uiam populi mei ut iurent in nomine meo uiuit dominus: sicut docuerunt populum meum iurare in baal edificabuntur in medio populi mei: quod si non audierint euellam gentem illam euulsione & perditione dicit dominus.

Si translati de heresi in ecclesiam didicerint uias populi dei: & iurauerint in nomine domini: & non in nomine idolorum quae de suo corde finxerunt: edificabuntur a domino & erunt pars populi eius. Quod si translati in ecclesiam peruersorum dogmatum reliquias tenuerint: & non audierint uerba domini: euellatur gens illa de medio populi dei. euulsione & perditione perpetua: ut nequaquam eis ullus locus poenitentiae relinquatur. Hac quotidie cernimus & rebus probamus: & ideo heretici fidei simulent ueritatem: & simplices quosque decipiant: & non ipsi conuertantur ad fidem. sed fideles trahant ad infidelitatem. CAPITVLVM. XIII.

Et dixit dominus ad me uade & posside tibi lumbare siue cinctorium lineum: & pones illud super lumbos tuos. & in aquam non inferes illud siue per aquam non transibit: & possedi lumbare iuxta uerbum domini: & posui circa lumbos meos. Et factus est sermo domini ad me secundo dicens. Tolle lumbare siue cinctorium quod possedisti quod est circa lumbos tuos & surgens uade ad eufratem & absconde ibi illud in foramine petre. Et abiit & abscondi illud in eufrate sicut precepit mihi dominus. Et factum est post dies plurimos

digitt dominus ad me: Surge vade ad eufratem & tolle inde lumbare siue cinctorium quod precepi tibi ut absconderes illud ibi. & abij ad euphratem & fodi: & tui lumbare de loco ubi absconderam illud: & ecce computruerat lumbare siue cinctorium ita ut nullo vsui aptum esset. Et factum est verbum domini ad me dicens. Nec dicit dominus sic putrescere faciam superbiam siue iniuriam iuda: & superbiam hierusalem multam: & populum istum pessimum qui nolunt audire verba mea & ambulant in prauitate siue in directione cordis sui pessimi. Abieruntque post deos alienos ut seruirent eis & adorarent eos: & erant sicut lumbare istud quod nullo vsui aptum est. Sicut enim adheret lumbare ad lumbos viri sic agglutinaui mihi omnem domum israhel: & omnem domum iuda dicit dominus ut esset mihi in populum & in nomen & in laudem & in gloriam & non audierunt.

Cinctorium siue lumbare quod dei renibus iungitur: populus israhel est: qui i lini similitudine assumptus de terra & illotus nec molitudinem habuit: nec candorem: & tamen per illius misericordiam adhesit deo. Cumque peccasset rationales: idest huiusmodi linus atque lumbare ductus est trans eufratem: idest in assyrios & ibi absconditus est multitudine magnatum: & innumerabilium gentium quodammodo abortus: & nihil reputatus. Post multum autem tempus ipse propheta i typpum dei liberat populum de captiuitate: qui nihilominus & post redditum dei precepta non fecit: sed sequutus deos alienos ad extremum etiam in dei filium misit manus: & aeterna perditione contabuit. Omnis quoque uir sanctus lumbare dei est: qui assumptus de terris: & de terrarum limo dei consortio copulatur: & quodammodo quae in ecclesia eius uidentur obscena maiori diligentia operit atque circumdat: ne gentilium & hereticorum moribus pateant: quod lumbare si aquam tetigerit & eufratae fluentia transierit: ita ut assyriae regionis humoribus tribuatur: perdit pristinam fortitudinem: & computrescit atque dissoluitur: & quauis in usum dei redeat tamen pristinam pulchritudinem habere non potest: non duritia dei sed suo uitio qui noluit audire uerba eius: & ambulant in prauitate cordis sui: siue quod sibi rectum uidetur hoc fatiunt. Sed & ipse sermo diuinus cur hanc posuerit similitudinem exponit dicens. Sicut enim adheret lumbare ad lumbos hominis sic agglutinaui & adherere mihi feci omnes domum israhel: & omnem domum iuda: decem uidelicet & duas tribus: ut esset mihi in populum nominatum: & in laudem & in gloriam: & pro his omnibus non audierunt me: sed sua uitia sunt sequuti. Caueat autem qui potest dicere. Mihi autem adherere deo bonum est: ne forte per negligentiam ab illius renibus separetur: & transeat eufratem: & detur in potestatem regis assyrii: & nequaquam in solidissima petra: sed i foramine petrae corruptae atque uitiae hoc est hereticorum sordibus & uitiiis occupet: & i tanta ueniat putredine ut in usu & in cinctorium domini ultra redire non possit.

Hic ergo ad eos siue ad populum sermones istius. Nec dicit dominus deus israhel. Omnis laqueula siue uter implebitur uino: & dices ad eos: hec dicit dominus. Ecce ego implebo omnes habitatores terre huius: & reges qui sedent de stirpe siue filios dauid super thronum eius: & sacerdotes & prophetas & omnes habitatores hierusalem: ebrietate dispergas eos uix a fratre suo: & patres & filios pariter ait dominus. Non peream siue non considerabo & non concedam neque miserebor: & non disperdam eos.

Verbum hebraicum nebel aquilae prima editio septuaginta autem & theodotion uas interpretati sunt: quod omne non oleo non aqua non melle non lacte non alia qualibet materia liquentis elementi: sed uino & ebrietate completur: ostendens nos uas esse fragile iuxta apostolum dicentem. Habemus thesaurum istum in uasis fictilibus: nec posse fieri ut non illud impleatur in nobis quod scriptum est. Non enim habitat in carne mea bonum. Et iterum. Non enim quod uolo bonum facio: sed quod nolo malum operor. Ac deinde. Miser ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius. Hac autem ebrietate qua obliuiscimur precepta dei & uitiiis atque peccatis omnis impletur humana conditio dicente propheta. Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens: non ad comparationem dei (ut ueteres & noui heretici uolunt & patroni hereticorum: sed ad scientiam eius). Homo enim uidet in facie deus in corde: & quod nobis interdum mundum uidetur: illius oculis sordidum deprehenditur: non solum uulgus ignobile uilisque plebicula: sed reges ecclesiarum de stirpe siue filii dauid qui sedent resupini siue erecta ceruice & protecto aqualiculo super thronum eius. Sacerdotes quoque ipsi secundus in ecclesiastico honore gradus: & prophetae qui uidetur habere scientiam scripturarum: & omnes habitatores hierusalem pro uarietate peccatorum complentur: siue iudas ut addidere. Ixx. tamque ebrii fuerint disperguntur a societate sui. patresque a filiis & filii a patribus separantur ut diuersis polluantur heresibus: & sub christi nomine inter se digladiantur & dimicent contra matrem suam quae eos genuit ecclesiam. unde dicit. non desiderabo eos. sed odio habebo semper. non parcam & non concedam neque miserebor non crudelitate sententiae sed seueritate iudicii. Qui enim meos populos trucidarunt ipsi in aeternum peribunt. Potest hoc iuxta historiam simpliciter accipi: quod reges sacerdotes & prophetae & omnis populus hierusalem inebriandus sit calice babilonio & captiuitatis obruendus malitiis.

Audite & auribus percipite. Nolite eleuari quia dominus loquutus est.

Quia supra dixerat omnis uter implebitur uino: ita ut reges quoque & sacerdotes & prophetae & omnes habitatores hierusalem impleantur ebrietate propterea iungit & dicit. Audite & auribus percipite

Super Hieremiam.

percipite tam extrinsecus q̄ intrinsecus tam mente q̄ corpore & nolite elletuari per superbiam cogitantes fragilitatem uestram & quia nullus sit qui pro qualitate peccati hac ebrietate careat: unde disperditur atq; corrumpitur & dei misericordia indignus est eleuās se aduersus eum per superbiam.

Date domino deo uestro gloriam antequam contenebrescant: & antequam offendant pedes uestri ad montes caliginosos: siue tenebrosos. Expectabitis lucem: & ibi umbra mortis: & ponetur in tenebris siue iuxta hebraicum: & ponit ea in umbra mortis & caligine. Quod si non audieritis in abscondito plorauit anima uestra a facie superbie siue iniurie.

Hos quibus dixerat sermo diuinus audite & auribus percipite & nolite elletuari nūc prouocat ad poenitentiam ut priusq̄ ducantur babylonem & offendant pedes eorū in montes caliginosos siue tenebrosos dent gloriam deo. unde & peccatoribus saepe dicitur: date gloriā deo. Qd̄ autem babylon & omnis regio caldæorū montes caliginosi siue tenebrosi appellantur: in principio Esaia cōtra babylonem legimus ubi scriptū est: super montem caliginosum leuate signum quod hebraice dicitur.

Hoc itaq; præcepit ut anteq̄ ducantur in captiuitatem & seruitutis mala sentiant agant poenitentiam. Cūq; expectent lucem sessuri sint in tenebris. Sin autem inquit me audire nolueritis in abscondito iuxta aquilam in tenebris plorabit anima uestra, siue iuxta. lxx. a facie superbie: ut ne gemitus qd̄ & ploratus liber sit: ne uictorum offendantur oculi. Possumus autem & sic locum istum interpretari Saluator loquitur operamini dum dies est ueniet nox quando nullus ultra potest operari. De hoc tempore & asaiā uaticinium est. Stellæ enim cæli & orion & omnis ornatus cæli lucem non dabunt: & tenebrabuntur orto sole & luna non dabit lucem. Sophonias quoq; in eadem uerba consentit dicens. Dies tribulationis & angustiae: dies miserie & perditionis: dies tenebrarum & turbinis: dies nubis & caliginis. Prius ergo quam iudicii tempus adueniat & offendant pedes nostri ad montes tenebrosos aduersarias scilicet fortitudines quæ tormētis & cruciatibus præpositæ sunt agamus poenitentiam ne expectantes lucem noctis tenebris inuoluamur: sciamus q̄ nisi hoc fecerimus ploraturam animam uel dei uel prophetæ a facie nostræ superbie dei uerba audire nolentium: unde & ipse per prophetā dicit.

Plorans plorauit hierusalem siue plorans plorauit & deducit oculus meus lachrymam doloremq; meū tactis gemitibus dissimulare non possum.

Omnis autem causa cruciatuum est q̄ captus sit grex domini: dicamus iudæis & nostris iudaizantibus qui simplicem tantum & occidentem sequuntur hystoriam: nisi audieritis abscondite hoc est in ministerio siue in tenebris quas posuit deus latibulum suum: & iuxta Salomonem ut intelligant parabolam. & tenebrosus sermonem: plorabit anima prophetæ siue ipsorum a facie superbie: dū per contumaciam resistunt deo: unde & fletus erit iugis lachrymarq; perpetuæ: eo q̄ a uero nabuchodonosor captus est grex domini: atq; corruptus.

Bic regi & dominatrici siue dicite regi & potentibus. Humiliamini sedete quoniam descendit siue sublata est de capite uestro corona glorie uestre. Ciuitates austri clausæ sunt: translatus est omnis iuda transmigratione siue captiuitate perfecta.

Prophetæ præcipitur ut loquatur regi ieconiæ & matri eius: quam dominam & dominatricem siue reginam appellat: ut humilientur & in puluere sedeant. perdidisse enim eos regiam dignitatez & regi tradendos babylonio. Ciuitates austri clausæ sunt: idest tribus iuda & hierusalem ad austrū iuxta solitudinem uersa est: & non est qui aperiat obsidione circumdatas. Translata est omnis iudæa siue omnis iuda transmigratione perfecta: siue recepit quod mœrebat: & cōpleta est in ea. ita enī septuaginta transfulerunt: delirat in hoc loco qui regem xpm & potentes angelos uel apo stolos intelligunt ut assumant corpus humilitatis: & in puluere sedeant & amittant: uel rex uel potentes de capite suo coronam: & gloriam fortitudinis: ciuitates quoq; austri clausas interpretatur infernū & quæ nulli aperiantur: omnemq; gloriam iure esse translata: quando in passione completum est. Omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt non est qui faciat bonum non est usq; ad unum: uerbum hebraicum gebira aquila & symmachus dominatricem: & dominam interpretati sunt & hoc putauerunt potentesq; dixerunt.

Leuate oculos uestros & uidete qui ueniunt ab aquilone: ubi est grex qui datus est tibi: quid dices cum uisitauerit te? Tu enim doces eos aduersum te & erudis in caput tuum.

Præcipitur habitatoribus hierusalem ut eleuent oculos & uideant caldæos ab aquilonis parte uenientes: interrogaturq; ipsa ciuitas & dicitur ei: ubi est grex tuus qui datus est tibi? pecus inclytum tuum: ubi est populus tuus quem a deo acceperas? ubi illa tanta & inclyta multitudo ut totius prouintie turbam in unum locum crederes congregatam? quid dices cum te uisitauerit dominus in uirga sua. & babylonis tradiderit hostibus: quos aduersum te & in caput tuū & a principio ipsa docuisti: ut ad eorum consilia confugeret & ipsorum idola sectaret: qui sub occasiōe amicicie tuæ didicerunt per quod iter ad te uenire deberent. Audiat hoc ecclesia negligens quod ipsa doceat aduersarios suos quomodo eam possint spiritali captiuitate comprehendere: & pecus eius bestiarum crudelitate lacerare.

Nunquid non dolores apprehendent te: quasi mulierem parturientem? q̄ si dixeris i corde

tuo quare uenerunt mihi hec: propter multitudinem iniquitatis tue reuellata sunt verecundio-
ra tua: pollute sunt siue debonestate sunt plante tue.

¶ Dum nescis quasi mulierem partus subitus ita te captiuitas repentina comprehendet: q̄ si causari
uolueris & querere cur tradita sis hostibus audi manifeste multitudinem hoc tibi fecisse iniquita-
tis tue: ut quasi mulieris moeretricis sublati uestibus reuelleretur ignominia tua: & ostenderetur
publica fornicationes tue: per quā discimus quamdiu fuerint minora peccata agere dominum pa-
tienter & expectare poenitentiam nostram. Sin autem uoluerimus delictis copulare delicta: & cu-
mulum facere peccatorum reuellabuntur pudenda nostra: & ostendentur cunctis plantae nostrae
uel in presenti saeculo uel in futuro. Nihil est enim occultum quod non reuelletur quando implebi-
tur illud danielis. Isti resurgunt in uitam aeternam & illi in opprobrium & confusione sempiternā.

¶ Si mutare potest ethiops pellem suam: aut pardus varietates suas: & vos poteritis benefa-
cere cum didiceritis malum.

¶ Hoc testimonio utuntur aduersus ecclesiam qui diuersas cupiunt asserere naturas: & tantam di-
cunt esse nigredinem uel uarietatem peccatorum ut in candorem: & unius coloris pulchritudi-
nem transire non possint: non attendentes hoc quod sequitur. Et uos potestis benefacere cum di-
diceritis malum. Quicquid enim discitur non naturae est sed studii: & proprie uoluntatis: quā ni-
mia consuetudine: & amore peccandi quodammodo in naturam conuertitur: sed hoc quod homi-
nibus impossibile est deo possibile est: ut nequaquam ethiops & pardus suam uideantur mutare
naturam. Sed ille qui in ethiope operatur: & pardo dicente apostolo. Omnia possum in eo qui me
confortat christo. Vnde & in alio loco amplius inquit illis omnibus laboraui non ego autem sed
gratia dei quae in me est. Et uiuo iam non ego uiuit uero in me christus. Et iterum scriptum legi-
mus quid habes quod non accepisti? Si autem accepisti quid gloriaris quasi non acceperis? quam
obcausam non gloriatur sapiens in sapientia sua: neq; fortis in fortitudine sua: nec diues in diuitiis
suis: nec pudicus in sua pudicitia sciens q̄ in omnibus hiis christi uirtus sit non eorum qui in suis
uirtutibus gloriantur:

¶ Et disseminabo eos quasi stipulam que vento rapiatur in deserto: hec fors tua parsq; mensu-
re tue a me dicit dominus: siue pars inobedientie aduersum te.

¶ Quia nimia consuetudine malorum non potuerunt mutare naturam non uitio conditoris sed
studio moliti sceleris: propterea quasi stipulam uento raptam dispergam eos in solitudine iuxta il-
lud quod alibi scriptum est: tanquam puluis quem prohibet uentus a facie terrae. Fecitq; apostrophā
ad ipsam hierusalem: q̄ haec sit fors eius: & ista pars quam ipsa sibi elegerit mensuram cumulatam
atq; perfectam: & super effundentem siue partem inobedientiae suae: quia nouit deo aquiescere. In
qua enim mensura mensurauerit remetietur illi.

¶ Quia oblita es mei & confusa es siue sperasti in mendatio: unde ego nudauit siue nudabo et
reuelabo femora & postero tua contra faciem tuam: & apparebit ignominia tua: adulteria tua
& hinnitus tuus. scelus tuum: & alienatio fornicationis tue.

¶ Causa dispersionis hierusalem q̄ oblita sit dei & confusa & sperauerit in mendatiis: qui p̄ter deum
in rebus confidit saeculi obliuiscitur dei: unde reuellatur foemora uel posteriora eius: ut uideat igno-
miniam suam: & quae retro esse deberent fiant i priorib⁹. Cernatq; ipse quod fecit & appareat igno-
minia eius: non tantum ipsi sed & omnibus. Adulteria inquit tua & hinnitus tuus nō solum libidi-
nem sed insaniam ostendit libidinis: equarum more: quae ad coitum gestiunt ut ē illud uirgili hip-
pomanes uero quod nomine: dicunt pastores lentam distillat ab inguine uirus. Rogemus deum
ut nec in praesenti nec in futuro saeculo reuellet foemora & posteriora nostra: sed ut deleat omnes
iniquitates nostras & omnia scelera apparere non faciat.

¶ Super colles in agro uidi abhominaciones tuas: vhe tibi hierusalem non mundaberis siue
quia non es mundata post me usq; quo adhuc:

¶ Non solum in media urbe hierusalem: sed in omni colle cunctisq; regionibus uidi idolatriam
unde dicitur ad eam. Vhe tibi hierusalem quia non es mundata post me: ut cum mea te iactares su-
per uestigia: & confessionem mei nominis uentilares tamen nūquā purgata sis quia oblita sis mei
& sperasti in mendatiis unde increpat eam & dicit usq; quo adhuc. Et est sensus quamdiu te expecta-
bo quamdiu feram? usq; quo obliuisceris me in finem: & mea praecepta contemnes? Fornicatur in
collibus & in agris & nūquam mundatur qui erecta ceruicē per superbiam non humiliatur sub po-
tenti manu dei: sed in suis sceleribus uitiiisq; confidit. CAPITVLVM. XIII.

¶ Quod factum est uerbum domini ad hieremiam de sermonibus siccitatis.

¶ Clā dei uniuersa consentiunt: unde et sol super peccatores occidit moeridia: & luna
astraq; & caetera non dant lumen suum. Putandumq; est obsidionis tempore pluuias non
fuisse: ut sterilitatem obsessi sustinerent aquae: uno quippe fonte syloe & hoc nō perpetuo
utitur ciuitas & usq; in praesentem diem sterilitas pluuiarum non solum frugum: sed & bibendi
inopiam facit.

¶ Exiit indea siue iuda & porte eius corruerunt siue vacuae facte sunt: & obsanate siue contene-
brate

Super Hieremiam.

brate sunt super terram & clamor hierusalem ascendit. Maiores eius miserunt minores siue iuniores suos ad aquam venerunt ad auriendam siue ad puteos & non inuenerunt aquam: reportauerunt vasa sua vacua. Confusi sunt & afflicti: siue erubuerunt & operuerunt capita sua propter terre uastitatem: siue & opera terre quoniam defecerunt: quia non venit siue non erat pluuia super terram confusi sunt agricole operuerunt capita sua.

Tempore siccitatis quando famem patitur multitudo audiendi & discendi sermonem dei: luget iudaea cultum dei prius habere se iactans: & confessionem uerae fidei: portæque eius: & uacuantur & corruunt: quas ad sensus referre debemus per quos animæ concipitur disciplina. Tunc obscurantur omnia: & inuoluuntur tænebris: & nequaquam in hierusalem ratio regnat & sermo doctrinæ: sed clamor atque confusio. Maiores quoque qui deberent ipsi pergere ad auriendas aquas mittunt iuniores in quibus cani non sunt sapientiæ: & idcirco ueniunt ad puteos: & non inueniunt aquas quod patriarchas inuenisse narrat historia: reportant uasa sua iuniores uacua: uidelicet non quod aquæ non fuerint: sed quod illi inuenire non potuerint. Confusi sunt & afflicti siue erubuerunt & operuerunt capita sua: quia non potuerunt dicere cum apostolo: nos autem reuelata facie gloriam domini contemplamur. Propter terræ uastitatem siue terræ opera defecerunt: per quæ ad dei notitiam pergitur: causaque perspicua: quia non uenit inquit pluuia super terram. Mandatum est quippe imbribus ne pluerent super eam imbrē. Agricola quoque quog: unus loquitur dei agricultura dei ædificatio estis: & in alio loco dei cooperatores sumus: operiunt caput suum: & confunduntur intelligentes siue dei gratia & adiutorio frustra se tendere.

Nam & cerua siue cerue in agro peperit siue peperierunt: & reliquit siue reliquerunt: quia non erat herba. Et onagri steterunt in rupibus traxerunt uentum quasi dracones: defecerunt oculi eorum quia non erat herba siue fenum.

Grandis sterilitas quando & ceruæ in agro pariunt & relinquunt foetus suos: quia non sit herba uel foenum: & quæ odore narium serpentes extrahunt de cauernis & uenenata interficiunt animantia: cibo gratia non utantur. Onagri quoque de quibus scriptum est. quis dimisit in solitudine onagrum liberum plana & campestria relinquentes: stent in rupibus & currere nequeant & attrahant uentum in similitudinem draconum: deficiantque oculi eorum & clara luce cernere nequeant rationalibus subtractis cibis. Siccitas hæc sepe accidit in ecclesiis quoniam & cerui & onagri inueniuntur in populis: & magistrorum penuria cōtabescunt. Sūt qui possint discere: & nō sunt qui possint docere.

Si iniquitates nostræ responderint siue resisterint nobis: domine fac propter nomen tuum quoniam multe sunt auersiones nostræ uel peccata nostra. Tibi peccauius expectatio israel saluator eius in tempore tribulationis.

Si dubitamus quare non descendant pluuia super terram: quare cuncta crudelitate marcescant. Audiamus iniquitates nostræ resisterunt nobis propter ea dicitur: non secundum opera nostra sed secundum sanctum nomen tuum uince multas auersiones nostras. Tibi enim peccauius quem cordis secreta non fallunt: & te præstolamur quia uera spes es israel: & saluas eos in tempore tribulationis iuxta illud quod scriptum est. Ad dominum cum tribularet clamaui & exaudiuit me. Dicamus & nos in tempore siccitatis: aquarumque penuriæ. Tibi peccauius & malum coraque te fecimus: tuum præstolamur aduentum: qui saluas israel non suo mœrito sed tua clemētia.

Quare futurus es quasi colonus in terra: & quasi uiator declinans ad manendum: Quare futurus es uelut uir vagus & fortis qui non potest saluari? LXX.

Quare factus es sicut aduena in terra: & quasi indigena diuertens ad manendum: nūquid crīs quasi homo dormiens & quasi uir qui saluari non possit.

Iudæi hunc locum sic intelligunt quare segregas te a populo tuo: & quasi uiator propter unius horæ refrigerium non curas quali utaris hospitio: sed ad alia transiturus non salues populum tuum & templum quondam inclytum deferas. Nostri uero de futura christi dispensatione disputant: quod futurus sit peregrinus in terra & paruo tempore terræ usus hospitio: & quasi uir pertransiens ac robustus relicto israel tendat ad gentium multitudinem: ut de loco ad locum te populo ad populum de templo ad ecclesiam transeat: quod autem iuxta septuaginta dicitur. Nunquid eris quasi homo dormiens: & quasi uir qui saluari non possit: similitudinem ponit: & nō rei ueritatem secundum illud quod scriptum est. Surge cur dormis domine? non quod dominus dormiat de quo dicitur. Non dormitabit neque dormiet qui custodit israel: sed quod his uideatur dormire quos deserit. Denique in sequentibus non scribitur uir dormiens qui saluari non possit sed quasi uir in utroque.

Tu autem in nobis es domine & nomen tuum inuocatum est super nos: ne derelinquas nos siue ne obliuiscaris nostri.

Qui apud iudæos quasi aduena futurus es & uiator & uir uagus: & antiquam deferens mansiorem in nobis habitas: & nomen tuum inuocatum est super nos ut appellemur christiani: idcirco ne derelinquas nos: & ne obliuiscaris nostri quibus de futuro aduentu tuo omnium prophetarum ora cecinerunt.

Hec dicit dominus populo huic: quia dilexit sine dilexerunt mouere pedes suos: & non quieti sine non pepercerunt & domino non placuit sine deus non complacuit sibi in eis: nunc recordabitur iniquitatis eorum: & visitabit peccata eorum dicente populo: quare factus es ut aduena viator & vagus: ut tuam deferas mansionem. Respondit dominus populo quondam suo. **E**is nosce rationem ausculta quod dicitur. Quia dilexit populus mouere pedes suos & non abstulit eos de compede peccatorum sine non quieuit: & stare non potuit: idcirco ego deserui eum: & nulla est in illo mihi complacentia.

Qui igitur diu sustulit & per patientiam noluit punire peccantes: quia in scelere permanserunt recordabitur iniquitatis eorum: & quasi egrotantium: & dominum non sentientium peccata visitabit ut ultra peccare desistant. Notandum autem in scripturis sanctis: quod semper peccatorum moneantur pedes: & sanctis dicatur cum Moysen: tu uero hic sta mecum: & alibi scriptum sit laudate serui dominum qui statis in domo domini in atrii domus dei nostri.

Et dixit dominus ad me. Noli orare pro populo isto in bonum. Cum ieiunauerint non exaudiam preces eorum: & si obtulerint holocausta & victimas non suscipiam eas: quoniam gladio peste & fame ego consumam eos.

Stultum est orare pro eo qui peccarit ad mortem dicente iohanne est peccatum ad mortem non pro illo dico ut roget quis. Omnis iniquitas peccatum est: & est peccatum non ad mortem: ieiunia preces & uictimae: & holocausta tunc profitiunt cum recedimus a uitiis: & flemus antiqua peccata. Sin autem in sceleribus permanentes putauerimus uotis atque sacrificiis redimi non audientes dei: uehementer erramus iniquum arbitantes deum. Qui enim semel gladio & fame & pesti fuerit destinatus: nullis precibus erui potest: unde & propheta dicitur ne frustra roget quod impetrare non possit.

Et dixi ha ha ha domine deus meus: sine quis es domine deus: prophete dicunt eis non uidebitis gladium & fames non erit in uobis: sed pacem veram dabit uobis in loco isto.

Et dixit dominus ad me falso prophete vaticinantur in nomine meo: non misi eos & non precepi eis: neque loquutus sum ad eos uisionem mendacem: & diuinationem fraudulentam: et seductionem cordis sui prophetant uobis.

Audiant haec magistri qui peccantibus & in suis uitiis permanentibus prospera pollicentur: & dicunt diuitibus: non uidebitis gladium tormentorum dei & fames non erit in uobis. Saturabimini quippe sermonibus dei: & pacem dabit uobis dominus uerissimam in loco ecclesiae sine hierusalem. Quod autem dixit iuxta hebraicum tertio ha ha ha: ad priora respondit ubi dominus fuerat comminatus dicens: gladio peste & fame ago consumam eos. Quia igitur propheta imo pseudo propheta falsa polliciti sunt: ideo dominus loquutus est per hieremiam. Nolite audire uerba pseudo prophetarum: quia non a me missi sunt: sed sua uoluntate uenerunt. Unde nequaquam propheta sed diuini sunt appellandi: qui seductione populo loquantur. Multo enim melius est timore poenarum emundare peccata: quam spe prosperorum diuinae sententiae subiacere.

Ideo hec dicit dominus de prophetis qui prophetant in nomine meo quos ego non misi dicentes gladius & fames non erit in terra hac: gladio & fame consumantur prophete illi: & populi quibus prophetarunt proiecti in uis hierusalem pro fame & gladio: & non erit qui sepe liat eos ipsi & uxores eorum: filii & filiae eorum: & effundat super eos malum suum sine mala sua.

Caveant pseudo prophetae qui prospera promittendo supplantant populum dei: ne & ipsi pereant & decipit populus simili deleantur interitu: iaceantque in uis hierusalem: quod domini praecepta calcantes fame & gladio pereant: & non sit qui sepeliat eos: nec ignominia eorum puluere operiat poenitentia. Et ipsi enim prophetae & populus uxoresque eorum & filii & filiae omnique generatio absque ullo pollicitatore in sterquilinum erit. Quanti iacent in uis hierusalem: quot cernimus insepultos recipere mala sua: quae domino effundente patiuntur.

Et dices ad eos uerbum istud. Deducant oculi mei lachrymam sine deducant oculi vestri lachrymas per diem & noctem & non taceant sine non cessent quoniam contritione magna contrita est uirgo filia populi mei plaga pessima uehementi.

Dupliciter hic locus intelligitur uel quod ipse deus plangat populum suum & oculi eius flere non cessent: uel certe imperet ut populorum oculi lachrymis fluant: nec leue esse quod plangendum sit: cum uirgo filia populi sui contritione maxima & plaga intolerabili percussa sit. Alii ex persona prophetarum haec dici arbitrantur.

Si egressus fuero ad agros ecce occisi gladio: & si introiero in ciuitatem: ecce attenuati fame sine dolore famis. Propheta quoque & sacerdos abierunt in terram quam ignorabant.

Ista causa plangendi quod uirgo contrita sit: filia percussa: populusque deletus. Si enim inquit foras exire uoluero: interfector uidebo: si ingredi ciuitatem attenuatos & ossibus uix haerentes famis necessitate conspiciam. Et quid mirum hoc de plebe & ignobili uulgo dicere: cum propheta quoque & sacerdotes qui aliis prospera prophetabant & qui debebant legis aperire mandata: ipsi ierint in terram quam ignorabant: & captiuitatis sustinuerint malum. Audiant hoc & sacerdotes nostri & prophetae

Super Hieremiam.

pheta q̄ nec intus nec foris propter negligentiam eorum sit ulla securitas: q̄ & eos scandalizant q̄ foris sunt: & eos q̄ intus fame interire patiantur: & qui auctores fuerint peccadi sint cruciatuū soti.

¶ Nunquid probiciens abicisti iudam: aut syon abhominata est anima tua: quare ergo percussisti nos ita ut nulla sit sanitas? Expectauimus pacem & non est bonum tempus curationis & ecce turbatio.

¶ Miratur propheta q̄ iuda & hierusalem uidelicet duarum tribuum regnum in quo erat religio dei: & templi ceremoniæ: dominus tam repente proiecerit & tanta percusserit plaga ut nulla possit adhiberi mœdicina. Expectauimus inquit pacem & tempus curationis: & nullum est bonum. Sed econtra turbatio ut ubi prius fuerat cultus dei atq; tranquillitas ibi seditionibus & hostili fremitu omnia completerentur. Si ergo quandoq; nostra syon nosterq; iudas abhicitur: & abhominatur illū anima dei nequaquam miremur sed magis dicamus quod sequitur.

¶ Cognouimus dñe iniquitates nostras: & impietates patrū nostrorū q̄ peccauimus tibi.

¶ Et nos inquit & patres nostri eadem dementia dei præcepta negleximus: & impleta est in nobis mensura maiorum: ut quicquid illis defuerat nostro cumulo compleretur. Vnde & de iuda dicitur. In memoriam reddat patrum iniquitas in conspectu domini: & peccatum matris eius non deleatur. Fiāt contra dominum semper & dispereat de terra memoria eorum.

¶ Ne nos des in opprobrium propter nomen tuum: neq; facias nobis contumeliam. Solij glorie tñe recordare ne irritum facias sedus tuum nobiscum.

¶ Solium gloriæ dei nō arbitremur templū iudeæ: qđ sep̄ destructū est: sed oēm scūm iuxta illud qđ scriptū ē: thronum eius in terrā alisisti. Tūc alliditur atq; destruitur qñ multitudine pctōꝝ offenderit deus: sed tamen qui sua culpa periit domini clemētia sustentatur: quæ mutatur seueritatē sententiæ: si irritum faciat dominus pactum suum: quo nos saluos futuros esse pollicitus est.

¶ Nunquid sunt in sculptilibus gentium qui pluant aut celi possint dare imbres? Non ne tu es domine deus quem expectauimus: tu enim fecisti omnia hec.

¶ Post multos uariosq; sermones redit ad titulum prophetiæ in quo scriptum est: q̄ factum est uerbum domini ad hieremiam de sermonibus siccitatis. Ergo quod dicit hoc est quia demonū simulachra non possunt pluiere: nec celi per se dare imbrem suum: ideo tu domine deus noster quem semper expectauimus: in quem spes nostras conuertimus & uota: tu da pluuiam nobis. Tua enim sunt omnia: & quicquid boni est sine te cuius est: dari non potest. Dicamus hoc & contra hereticos qui pluuiam doctrinarum tribuere non possunt. Et cum se cælos esse promittunt & de se scriptum gloriantur. Celi enarrant gloriam dei: tamen imbres non posse donare doctrinā. Solus est enī de⁹ qui suum instruit populum & diuersitatem gratiæ tribuit expectantibus se. CAPITVLVM. XV.

¶ Dixit dominus ad me. Si steterit moyses & samuel coram me siue contra me: non est anima mea ad populum istum.

¶ Hos enim legimus iræ domini restitisse: & pendentez auertisse sententiam. Et si inquit illi steterunt in conspectu meo uel contra me quorū uni dixi dimitte me: & percutiā populum istum: tamen non exaudiam: qñ consummata sunt scelera populi delinquentis.

¶ Eice uel emitte illos a facie mea & egrediantur.

¶ Non loco recedunt a deo peccatores sed uoluntate: quāquā legamus & adam & Caim eiektos ēē a facie dei. Quod si dixerit ad te quo egrediemur dices ad eos.

¶ Hec dicit dominus deus. Qui ad mortem ad mortem. & qui ad gladium ad gladium: & q̄ ad famem ad famem & qui ad captiuitatem ad captiuitatem: & uisitato ad eos quatuor species dicit dominus gladium ad occisionem: & canes ad lacerandum: & uolatilia celi & bestias terre ad deuorandum & dissipandum.

¶ Quatuor plagas quibus traditus est populus iudæorum: etiam ezechielis prophetia demonstrat: gladium pestilentiam famem bestias & captiuitatem. Inter bestias autem canes & uolatilia intellige quibus laceranda & deuoranda & dissipanda corpora tradita sunt. Neq; enim fieri poterat ut creatore neglecto non uniuersa creatura consurgeret in peccatores:

¶ Et dabo eos in feruorem siue cōmotionem & angustias uniuersis regnis terre: propter manasse filium Ezechie regis iuda.

¶ Legimus in dierum uolumine manasse post captiuitatem & poenitentiam reuersum in hierusalem atq; regnasse: sed quomodo sanctorum mœrita descendunt ad posteros: sicut dauid & ceterorum: sic peccatorum flagitia si liberi nepotesq; similia gesserint ad posteros perueniunt: quod autē dicit dabo eos i feruorem siue cōmotionem & angustias uniuersæ terræ: & sub babyloniis ex parte completum est: & nunc expletur in toto: quando pessimo rege: & qui repleuerit hierusalem a porta usq; ad portam cruore iustorum populus imitatus est impius: ex quo discimus regum ac principū & præpositorum scelere populos plerumq; deleri.

¶ Quis enim miserebitur tui hierusalem: aut quis contristabitur pro te: aut qs ibit ad rogandum pro pace tua?

¶ Nullus enim pōt offenso deo pro flagitiis rogare peccantium: quia nec tam clemēs potest creatu

ra quā conditor esse: nec ita alienus extraneis quomodo dominus suis parceret.

Tu dereliquisti me dicit dominus retrosum abiisti.

Causa redditur quare nullus misereatur hierusalem: nec contristetur pro ea: nec pro pace sua obsecret: quia cum iuxta apostolum posteriora obliuiscens ad priora se extendere debuerit: e contrario retro uersa sit & egyptias carnes desideret.

Et extendam manum meam super te: & interficiam te. laboranti rogatus siue rogans pro quo lxx. transulerunt. Nequaquam ultra dimittam eos.

Manus extenta percutietis inditum est: interfectio peccatorum iram significat consumatam. Quod autem intulit: laboranti rogatus siue rogans duplicem habet sensum: quia iam defecerit deus crebro eis ignoscendo: & lassus sit semper eos prouocans ad salutem.

Et dispergam eos uentilabro in portis terre populi mei: Interfeci & peridi populum meum & tamen a uis suis non sunt reuersi.

Quid prodest sapius me rogari cum a uis suis pessimis non reuertantur nec agant poenitentiam: dispersi enim eos quasi uentilabro ut purgarem aream meam & dispersi in portis terrae: ut inferni quodammodo calcarent limina: & interfeci & peridi populum meum ut coacti malorum necessitate impudentia uitarent mala. Multiplicatae sunt mihi uiduae eius super arenam maris: induxi eis super matrem adolescentis uastatorem: moeridie mihi super ciuitates repente terrorem. Diuersis moedicaminibus cupit deus saluare peccantes: ut qui contempserant blandientem timeant cominantem. Vnde multiplicatae sunt super arena maris: interfectis uiris: matres perditis liberis sensere uastatem non in nocte & per insidias: sed clara luce: ut ostendat apertam uim aduersarii fortioris. Mihi inquit super ciuitates. Haud dubium quin iudae & populi peccantis: repente terrorem: ut quanto fuit subitum malum tanto difficilius esset refugium.

Infirmata est siue abiicit aut vacua facta est que peperit septem siue plurimos: defecit anima eius: occidit ei sol. cum adhuc esset dies: aut medius dies. Confusa est & erubuit & residuos eius in gladium dabo in conspectu inimicorum meorum ait dominus.

Sepe diximus uerbum hebraicum saba: uel septem uel iuramentum sonare uel plurimos. Vnde & diuersa est interpretatio: aquila septuaginta & theodotione septem transferentibus. Symmacho plurimos. Quae igitur erat diues liberis orba subito facta est: & clara luce dispersi: & confusa est in solitudine sui. Reliquum autem ait populum tradam gladio ut mortem & iram dei nullus effugiat. Alii ad synagogam referunt quae infirmata est: ut ecclesiae cresceret multitudo: iuxta illud quod scriptum est. Sterilis peperit septem siue plurimos: & quae multos habebat liberos infirmata est. Vnde & occidit ei sol iustitiae in cuius pennis est sanitas: & idcirco aeterna confusione perdita est: perdes populum suum gladio spiritali.

Ebe mihi mater mea quare genuisti me: uirum rixae siue iudicii: uirum discordiae siue qui iudicer in uniuersa terra.

Potest hoc.

de hieremia intelligi quod non in toto orbe terrarum: sed in terra iudaea sit iudicatus. Vere autem domino competit saluatori: qui loquitur in euangelio. In iudicium ego in istum mundum ueni: ut qui non uident uideant: & qui uident caeci fiant: de quo scriptum est. Ecce hic est positus in ruinam & in resurrectionem multorum in israhel & in signum cui contra dicetur. Quis enim philosophorum quis gentilium: quis hereticorum non uideat christum ponentium ei legem natiuitatis: & passionis resurrectionisque suae & substantiae. Nec mihi iuxta assumpti corporis ueritate christum dicere. Vhe mihi mater mea cum & in alio loco perspicue personae eius conueniat quod dicitur uhe mihi quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe: & sicut racemum in uindemia non habens spicas ut comedat primitiua: & ne putemus gemituum uilitate referri ad uerbum dei: quod sit iste qui plangat statim se quitur. uhe mihi anima quia periit reuertens a terra: non quod diuidamus personas ut impii faciunt sed unus atque idem filius dei nunc iuxta carnem nunc iuxta uerbum loquitur dei.

Non fenerant nec fenerant mihi quisque omnes maledicunt mihi.

Pro quo septuaginta non profui neque profuit mihi quisquam theodotione: Non debui neque debuit mihi quisquam: quorum omnium hic sensus est ex persona christi: nullus se praebuit qui digne mea ara susciperet: nec fenerant mihi quisquam in sanctis atque pauperibus confouendis me sibi faciens debitorum. Siue non profui nec profuit mihi quisquam. Nullus enim tantum uoluit accipere quantum ego tribuere desideravi: nec profuit mihi quisquam: salus enim creaturae lucrum est creatoris. Aut certe non debui. nec debuit mihi quisquam. Nemo dedit mihi quantum accipere cupiebam. nec me sibi fecit in alio debitorem: quodque infert nec debuit mihi quisquam hunc habet sensum. Quomodo enim poterat mihi usutam debere qui foenus non est dignatus accipere. Omnes inquit maledicunt mihi. Quis enim aut hereticorum aut errantium non maledicit christo peruersa credendo: & pueriora blasphemans.

Dicit dominus si non reliquie tue in bonum: si non occurri tibi: in tempore afflictionis & in tempore tribulationis & angustiae aduersus inimicum.

Possunt haec ex persona hieremiae accipi qui pessimo tempore & iam imminente captiuitate prophetare compulsus

Super Hieremiam.

compulsus est: & dura perpeti a populo non credente: ad id quod supra dixerat nūc mihi mater ut quid me genuisti uirum qui iudicer & discernat omni terræ: & reliqua respondit dominus.

Noli considerare presentia sed futura: reliquie enim tue nouissime erunt in bonum: deniq; & in presentiarum cum te cupent inimici opprimere affui tibi: & meo es protectus auxilio.

Hoc autem tam ad hieremiam q̄ secundum dispensationem carnis assumptæ referri potest ad saluatorem. Pro eo q̄ nos iuxta hæbraicum interpretati sumus omnes maledicunt mihi: usq; ad eum locum ubi scriptum est: in tempore tribulationis aduersum inimicum: in æditione uulgata ita scriptum reperi. Fortitudo mea defecit in his qui maledicunt mihi fiat domine dirigentibus illis si nō astiti tibi in tempore afflictionis eorum: & in tempore tribulationis eorum in bona contra inimicum. Et est sensus: fortitudo mea defecit in his qui maledicunt mihi. Non enim intelligunt uirtutem meam: quæ in infirmitate perficitur & quanto plus mihi maledicūt tanto mea in illis plus deficit fortitudo. Iungitq; propheta uel dominus & ait. Fiat domine dirigentibus illis hoc est eueniant mihi maledicta quæ loquuntur inimici & illi dirigantur in bonum: si non in tempore tribulationis eorum & angustia quando eos uastabat inimicus & capere festinabat steti in conspectu tuo & rogavi te pro illis & dixi. Pater ignosce eis: quod enim faciunt nesciunt.

Nunquid federabitur ferrum ferro ab aquilone & es.

Symmachus.

Nunquid nocebit ferrum ab aquilone & es?

Septuaginta & theodotio sic.

Cognoscet ferrum & operimentum eum.

Varietatis causa perspicua est uerbum enim.

quod in præsentī loco scriptum est pro ambiguitate nuntiationis & amicitiam sonat & malitiam: q̄ si pro res littera: quæ de leth littere similis est: legatur de leth scientiam cognitionemq; significat. Quod autem dicit sic intelligendum: ne doleas q̄ populus inimicus tuus sit: te enim dura nuntiante non potest te amare qui durus est: siue babylonii qui ab aquilone ueniunt: suntq; ferrum durissimum: huic populo duriori: & in æris similitudinem indomito non poterunt amicitia copulari: siue ferrum durissimum hoc est populus israel dei cognitione indignus est: qui in tantam peruenit malitiam: ut duriori metallo ære circumdatus sit.

Diuicias tuas & thesauros tuos in direptionē dabo: gratis siue absq; pretio in omnibus peccatis tuis: & in cunctis terminis tuis: & adducas inimicos tuos: siue seruire te faciā inimicis tuis de terra quam nescis quia ignis accensus est in furore meo super vos ardebit.

Omnem inquit substantiam tradam inimicis tuis absq; ullo præcio propter peccata quæ fecisti in cunctis terminis tuis: propterea seruire te faciam in terra caldæ: siue adducam inimicos tuos quia ignis meus qui semel in meo furore succensus est in te ardebit: & extingui non poterit. Tu enim præbuiisti materiam ardoris tui: ut meus ignis tua quæ in te sunt ligna consumat: & scœnum & stipulam: ac per hoc non est causa ardoris in domino sed in his qui formentis incendio ministrant.

Tu es domine recordare mei & visita me: & tu erue me ab his qui persequuntur me. Noli in patientia tua suscipe me: scito quoniam substinui propter te opprobrium. Inuenti sunt sermones tui & comedi eos siue ab his qui reprobant sermones tuos consume eos. Et factum est mihi siue erit mihi uerbum tuum in gaudium & letitiam cordis mei: quoniam inuocatum est nomen tuum super me domine deus exercituum.

Hoc quod diximus tu scis in lxx. non habetur. Fœlix est autem illa conscientia quæ pro deo substat in opprobria: unde dicit inuēti sunt sermones tui quos meo ore loquebaris & comedi eos: hoc est in cibum mihi uersi sunt: siue iuxta symmachum suscipiebam eos: ut mihi in lætitiā uerterentur: qui dudum fuerant in opprobrium: unde & babylonii confitentur impleta quæ hieremias futura prædixerat: siue hic sensus est: sensi angustias: miseras pertuli populi persequentis: sed tamen gauisus sum me tuis paruissē præceptis: & propter nomen tuum dura perpeffus suz.

Non sedebam a facie manus tue solus sedebaz qm̄ amaritudine replesti me. Quare factus est dolor meus perpetuus: siue quare contristātes me confortantur: & plaga mea desperabilis renuit curari: siue plaga mea fortis unde curabor. Facta est mihi quasi mendacium aquarum infidelium siue quasi aqua mendax non habens fidem.

Hæc iudæi ex persona hierusalem dici arbitrantur: q̄ sola sederit & amaritudine repleta sit: & factus sit dolor eius perpetuus & quomodo aquæ p̄transceunt sic uerba prophetarum quibus sibi prospera pollicebantur transisse mendaciter: melius autem ut ex persona prophetæ dicta accipiamus sed sermonibus sancti uiri qui non sederit in cōsilio siue secreto ludentium: q̄ timuerit impēdentē sibi manū dei: siue magis gloriatus sit se malorū non habere consortium. Solus inquit sedebā secundū illud quod scriptū est. Nō sedi cum cōsilio uanitatis & cū iniqua gerentibus nō introibo. O diui ecclesiam malignantium & cum impiis non sedebo. Et in alio loco solitarius sum ego donec pertransceam a facie inquit manus tuæ solus sedebam dum te timeo dum impendentem

mihi manum tuā semper expecto. In consilio ludentiū sedere nolui sed meā amaritudinē deuorabā: ut in futuro mihi gaudiū prępararem: nec habui īterualla doloris mei sed iugī miseria deprimebar: ut nulla expectarem remedia. Pręualuerunt enim q̄ cōtristabant me: & facta est plaga mea fortis. Sed in hoc habui cōsolatonē q̄ fuerit quasi aqua mēdax: atq; pręteriens. Sicut enī aquę prętereuntes dū fluunt uidentur & dillabuntur: sic & omnis impet̄us inimicorū te adiuuāte pręterit. Vtinam dñs pręstet nobis nō sedere in cōsilio ludentiū & eorū qui futura nō cogitant: nec aduersis cedere: sed semper dei sententiā formidare & dicere cū propheta. Solus sedebā quia amaritudine repletus sum. Gaudeat igitur in pręsenti tpe nequaquā consilium sapientiū sed arcanum secretūq; ludentiū: mihi adhærere deo bonā sit pōere in deo spem meā: saturari opprobriis & iudicis mei expectare sententiā: quę cū finis aduenerit opum monstrabit omnem tristitiam & amaritudinē īnstar aquarum fluentium pertransisse.

Propter hoc hec dicit dñs. Si cōuerteris cōuertā te: & ante faciē meam stabis: & si separaueris pretiosum a vili quasi os meū eris: cōuertentur ipsi ad te: & tu nō cōuerteris ad eos: & dabo te populo huic in mūr̄ ereū fortē: & bellabunt aduersum te & nō preualebunt q̄ ego tecum sum vt saluum te faciam: & eruam dicit dominus & liberabo te de manu pessimorum & eruam te de manu fortium sine pestilentium.

Manifestum est q̄ superiora nequaquā hierusalē sed propheta dixerit cui respondit dominus. Si cōuerteris a peccatis populū & ego de tribulatione cōuertā te in lætitiā: & stabis ante faciē meā sicut angeli stant in cōspectu dei: quotidie uidentes faciē illius. Et si separaueris pretiosum a vili quasi os meū eris: nec putes nō boni opis esse mercedē si sanctos quosq; meos de numero peccantiū tuis sermonibus segregaris: eris quasi os meū & meis pręceptis copulaberis. Debent enī illi tui imitatores esse: & nō tu eorū. Nec reformides & dicas: quare factus est dolor meus perpetuus: & plaga mea fortis siue desperabilis ut me desperem posse curari. Dabo enim te quasi mūr̄ aeneū atq; fortissimū & ut cōtra aduersarium omni resistas robore & me habeas adiutorem & liberem te de manu pessimorum siue pestilentium & redimam te uel meo sanguine uel in pręsentiarum meo auxilio. Cōsideremus quantam mercedem habeat sermo doctoris: si ualuerit ab errore quempiam liberare: & de peccantium numero educere.

CAPITVLVM. XVI.

Factum est verbum domini ad me dicens. Noli accipere uxorem & non sint tibi filij nec filie in loco isto: quia hec dicit dominus super filios & filias que generantur in loco isto: & super matres eorū que genuerunt eos: & super patres eorū de quorū stirpe nati sunt in terra hac: mortibus egro tantū morientur: non plangentur & non sepelientur: in sterquiliniū sup faciē terre erunt & gladio & fame consumuntur: & erunt cadauera cōnum in escam volatilibus celī & bestiis terre.

Si tempore imminentis captiuitatis uetatur propheta uxorem ducere ne tribulationē carnis habeat & super dolorem proprium uxoris atq; liberorum miseriis torqueatur: quanto magis apostolus iubet quia abbreviatū tempus est: & imminet consumatio ut etiam q̄ habent uxores sic sint quasi si non habeant: unde superflua noui hęretici repręhensio qua docuimus digamiam & trigamiam non ex lege descendere sed ex indulgentia. Aliud est enim facere quod per se bonū sit aliud ideo concedi ne peiora faciamus. Dicit enim & ipse causas cur uelit adolescentulas uiduas nubere: & inferens iam enim quędam earum abierunt retro post sathanam: simulq; pręceptor continentię & perpetuę castitatis & æqualē se blasphemans deo laudat terna quaternaq; cōiugia: quę ego nō tam coniugia dicam q̄ miseriarum solatia: & extremam tabulam naufragorum: nisi forte tribuerēt indulgentiam amazonibus suis: ut usq; ad decrepitam senectutem bella libidinuū experiamur: cur autem propheta arceatur uxorem ducere causa perspicua est: q̄ obsidione uicina pestilentia & gladio & fame uniuersi intendant: & tantus sit numerus morientium ut sepulturę uincatur officiu: & instar sterquilini iaceant cadauera uolatilibus bestiisq; laceranda. Et hoc notandum q̄ egrotationibus & longa infirmitate tabescere: dei ira sit: unde & Ioram filius Iosaphat infirmitate consumitur & apostolus docet egrotare eos & tabescere & mori qui sancta uiolant.

Hec enim dicit dominus. Ne ingrediaris domum conuiuij: neq; vadas ad plangendum nec consoles eos quia abstuli pacem meam a populo isto dicit dominus misericordias & miserationes: morientur grandes & parui in terra ista. Non sepelientur neq; plangentur & non se incident & neq; caluicium fiet pro eis: & non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuum & non dabunt ei potum calicis: ad consolandum super patre suo & matre. Et domum conuiuij non ingredieris vt sed eas cum eis & comedas & bibas.

Et apostolus pręcipit cum his qui auersentur dominū nec cibū quidē esse sumendū: & amplius nec aue quidem huiusmodi dixeris: & saluator apostolis interdicit ne quēq; in itinere salutē: unde & Eliseus pergenti ad sanandum puerum giezi salutationem interdicit. Moris autē est lugentib; ferre cibos: & pręparare conuiuium quę graci. *μνηστικὴ* uocant: & a nostris uulgo appellantur penitalia: eo q̄ penibus iusta cęlebrētur. Dicit & alibi scriptura diuina date uinū & his q̄ i luctu sunt: ut uidelicet obliuiscatur doloris: pręcipitur ergo ppheta ne ullū de populo cōsoletur: ne se misceat inimicorum

et uisitatione
et uisitatione

Par. m. p. l. i. a.
v. l. i. a. c. 23.

De uisitatione

Super Hierremiam.

multos dei communis: ne iusta celebret super funeribus defunctorum. Aliud enim mori communi lege naturae aliud dei occidisse sententia: abstuli inquit pacem meam de populo isto: & misericordia indigni sunt nullique aetati parcam: sed & grandes & parui pariter interibunt: ita ut sepultura quoque careant nec se incident inquit neque caluicium fiet pro eis: mos hic fuit apud ueteres: & usque hodie in quibusdam permanet iudeorum: ut in luctibus incidant lacertos & caluicium faciant: quod est iob fecisse legimus: unde & propheta dicitur ne frangat inter eos panem: nec ingrediatur ad consolandum pro mortuo neque potum tribuat neque ingrediatur domum conuiuii: & ne misceatur eis qui dei sententiae preparati sunt: si autem hoc de lugentibus dicitur quid fiet de haereticis quoque sermo serpit ut cancer: & quotidie prosternunt in ecclesia funera decempropter. (Quia haec dicit dominus exercituum deus israel. Ecce ego auferam de loco isto in oculis uestris & in diebus uestris uocem gaudii & uocem letitiae uocem sponsi & uocem sponsae. Et cum annuntiaueris populo huic omnia uerba haec: & dixerit tibi quare locutus est dominus super nos omne malum istud grade? quare iniquitas nostra: & quod peccatum nostrum quod peccauimus domino deo nostro? dices ad eos. quia dereliquerunt me patres uestri ait dominus: & abierunt post deos alienos & seruiuerunt eis: & adorauerunt eos & me dereliquerunt & legem meam non custodierunt: sed & uos peius operati estis quam patres uestri.) Quando peccauerit ecclesia aufertur de ea omne gaudium & uniuersa laetitia de qua apostolus dicit gaudete itaque dico gaudete: uox sponsi & uox sponsae de quo scriptum est qui habet sponsam sponsum est. si autem interrogauerit te populus cur ista patitur & causam miseriae suae quaesierit: respondebis eis: quia dereliquerunt me patres uestri ait dominus: qui uobis praesunt in ecclesiis: & abierunt post deos alienos quorum deus uenter est: & auaritia: & luxuria: & gloria in confusione eorum: & seruiuerunt eis: a quo enim quis uincitur eius & seruus est. Et adorauerunt eos: adorant enim unusquisque quod diligit: Et me dereliquerunt & legem meam non custodierunt. Sacerdotum est proprie non solum docere sed facere legem: ut nequaquam uerbis subiectos sibi populos & credentium gregem sed exemplis doceant. Ac ne forte dicerent iniusta est sententia: patres comedere uuam accerbam: & dentes filiorum obstupescere inferi: sed & uos peius operati estis quam patres uestri: ut super his qui patribus peiora peccauerint iusta supplitia deferantur.

Ecce enim ambulat unusquisque post prauitatem cordis sui mali: ut me non audiat: & eiciam vos de terra hac in terram quam ignoratis & uos & patres uestri: & seruietis ibi dijs alienis die ac nocte qui non dabunt uobis requiem.

Semel a domino derelicti faciunt ea quae non competunt ut uadant post desideria cordis sui mali: de quo exeunt cogitationes pessimae: & idcirco de ecclesia separantur ut uadant in terram longinquam: quae nec ipsi nec patres eorum nouerant priusquam peccaret: ut ibi seruiant dijs alienis qui non sunt dii: sed eorum putantur errore qui eos colunt: qui autem intulit die & nocte: peccantium ostendit in scelere perseverantiam dum & in diebus flagitiis: & in noctibus libidini seruiunt: qui non dabunt inquit uobis requiem. Haud dubium quam falsos deos significet de quibus dixit. Et seruietis dijs alienis. Quicquid ergo peccamus: quicquid die & nocte facimus & malorum operum perpetramus: imperium est daemonum: qui nunquam nobis dant requiem: sed semper impellunt delictis augere delicta: & annulum facere peccatorum.

Propterea ecce dies veniunt dicit dominus: & non dicetur ultra uiuit dominus qui eduxit filios israel de terra aegypti: & de uniuersis terris ad quas eieci eos: & reducam eos in terram suam quam dedi patribus eorum.

Manifeste futura populi israel restitutio praedicatur: & post captiuitatem misericordia: quae iuxta litteram sub zorobabel & iesu pontifice & esdra ex parte completa est: iuxta intelligentiam spirituale uerius atque perfectius in christo complenda describitur: ueniet inquit tempus quando nequaquam dicetur: quod populus reductus sit de aegypto per moysen: & aron. sed reductus de terra aegypti: cyro rege persarum laxante captiuos: & de uniuersis inquit terris: quod nequaquam Cyri tempore sed ultimo fine complebitur dicente apostolo: postquam subintrauit plenitudo gentium: tunc omnis israel saluus fiet. possumus hoc & de persecutionibus quae nostro accidere populo a diebus nero nis de quo dicit apostolus & liberatus sum de ore leonis usque ad maximiani tempora dicere: quomodo dominus misertus sit populo suo: & reduxerit eos in terram suam: haud dubium quin in ecclesiam quam dedit patribus eorum apostolis & apostolicis uiris.

Ecce ego mittam piscatores multos & piscabuntur eos dicit dominus. Et post hec mittam uenatores multos & venabuntur eos de omni monte: & de omni colle & de caernis petrarum quia oculi mei super omnes uias eorum: non sunt abscondite a facie mea: & non fuit occulta iniquitas eorum ab oculis meis: & reddam primum iniquitates duplices & peccatorum eorum quibus contaminauerunt terram meam in morticinis idolorum suorum: & abominationibus suis impleuerunt hereditatem meam.

Diuersa huius capituli interpretatio est: iudei autem autumant significari caldaeos qui sub piscatorum nomine describuntur: & postea romanos qui uenatoribus comparantur: & de montibus collibusque & cauernis petrarum infelicem populum sunt uenati. Hoc autem dominus fecisse se di-

cit: quia respexerit uias eorum: & reddiderit iniquitates quibus contaminauerant terram simulachra uenerantes: & abominationibus idolorum polluerint hereditatem eius. Nostri autem rectius & melius hæc de futuro uaticinatum prophetam putant. Quia enim supra dixerat reducā eos in terram suam quam dedi patribus eorum: nunc ostēdit quomodo reducēdi sint: q̄ primum mittat apostolos quibus saluator dixit uenite post me faciam uos piscatores hominum & postea uenatores: quos uel ecclesiasticos uiros uel angelos possumus accipere. qui postq̄ consumationis tempus aduenerit uenientur sanctos quosq̄ de montibus dogmatum excelsorum: & de collibus bonorum operum de cauernis petrarum: apostolis & apostolicis uiris. Non solū enim christus petra: sed apostolo Petro donauit ut uocaretur petra: in cuius sensibus requiescentes recte dicuntur translati esse de petra: ostenditq̄ uel apostolos uel eos qui postea uenati sunt habuisse peccata: & recepisse duplices iniquitates suas: seruus enim qui scit uoluntatem domini sui & non facit eam uapulabit multū. Sciendumq̄ q̄ in hæbraico positum sit primum & in septuaginta æditione prætermisum. Quando autem dicit reddam primum duplices iniquitates: & peccatorum eorum subostendit q̄ postq̄ receperint mala recepturi sint & bona. Hi autem qui postea trāsferendi sunt contaminauerunt terram domini in morticiniis eorum idolorum & abominationibus suis impleuerunt hereditatem eius: ut omnis mundus subditus fiat deo: & nequāq̄ suo merito sed illius misericordia conseruetur. Quod hic de hæbraico proposuimus non sunt abscondita a facie mea in. lxx. non habetur.

Domine fortitudo mea & robur meum & refugium meū in die tribulationis siue malorum.

Omnis hominum fortitudo sine dei uirtute quæ christus est imbecilla reputatur: & nihili unū confugiendum est ad dominum atq̄ dicendum: domine refugium factus es mihi: in generatione & generatione. Et in alio loco. Qui habitat in adiutorio altissimi in protectione dei cæli commorabitur: dies autem tribulationis siue malorum illa intelligenda ē de qua dicit apostolus ut eriperet nos de præsentī seculo nequā & redimentes tempus quā dies mali sunt.

Ad te gentes currēt ab extremis terre & dicent vere mendacium possederunt patres nostri: uanitatem quæ eis non profuit. LXX.

Ad te gentes uenient ab extremis terre & dicent: quomodo falsa possedere patres nostri idola: & non est in eis utilitas.

Postquam eiectus est israel: & piscatoribus uenatoribusq̄ translatus consequenter uocatur ad fidem gentium multitudo: & confitentur se siue patres suos in priori errore uersatos. Qui autem dicunt quomodo falsa possederunt patres nostri idola in quibus nulla est utilitas confitentur uera eē ad quæ transeunt & omni subnixa præsidio.

Nunquid faciet sibi homo deos & ipsi non sunt dii.

Et hoc gentes loquuntur quæ uenerunt ad saluatorem: ab extremis terræ suggillantes ignorantiam tam suam q̄ maiorum suorum qui putauerint hoīes fieri deos cū dei sit hominem facere.

Idcirco ego ostendam eis per uicem hanc ostendam eis manum meam & uirtutem meam: & scient quoniam nomen mihi dominus.

Manus dei per quam cuncta operatus est & uirtutis de qua dixit apostolus christus dei uirtus & dei sapientia ostenditur gentibus filii passionē completa. Pulchre q̄ dixit ostendam eis per uicē hanc ostendam autem manifeste & non ut prius in umbra & in imagine: & uaticinium futurorum: ut postquam cognouerint sciant nomen meum audiantq̄ a filio pater manifestaui nomen tuum hominibus. CAPITVLVM. XVII.

Peccatum idē scriptum est stilo ferreo in unguē adamantino: exaratum super latitudinem cordis eorum siue in pectore cordis eorū: & in cornibus altarium siue ararū eorū.

De gentibus quæ supra ad dominum conuersæ fuerant supra dictum ē. Ecce ego ostendam eis per uicem hanc ostendam eis manum meam & uirtutem meam: nunc de israel qui abiectus est loquitur: peccatum iudæ scriptum est stilo ferreo in unguē adamantino & cætera. quod cur a septuaginta prætermisum sit nescio: nisi forsitan pepercerunt populo suo sicut in esaiā eos fecisse manifestum est. Quiescite ergo ab homine cuius spiritus in naribus eius quia excelsus reputatus est ipse: multaq̄ huiusmodi quæ si uoluerō cuncta digerere non dicam libro sed libris opus erit. Gentium peccata deleta sunt quia conuersæ ad dominum ab extremis terræ audierunt illud: laudate dominum omnes gentes: laudate eum omnes populi. Quia confirmata est super nos misericordia eius & ueritas domini manet in æternum. Et de quibus dixerat ad moysē. Dimitte me ut interficiam populum istum: & faciam te in gentem magnam. Peccatum autem iudæ indelibile & ut ita dicam nulla ratione abolendum scriptum est stilo ferreo: in unguē adamantino: qui hebraice dicitur.

non quo ullus unguis sit qui appelletur. sed q̄ lapis adamantinus ex eo q̄ indomitus sit & infrangibilis hoc nomen accepit: tantum nitorem habeat & leuitatem ut absq̄ ullo impedimento in eo scribi possit stilo ferreo: ut dura ferri materies scribat in duriori tabula adamantina: & duret quod scriptum est imperpetuum. Ipsi enim dixerunt: sanguis eius super nos & super filios nostros: unde & exaratum siue sculptum est in cornibus altarium siue ararū eorum: ut opa sacrilega in æternā memoriā pseuerent: si aut hoc ita est.

Super Hieremiam.

Ita est ubi illud quod anus delira confingit posse hominem sine peccato esse si uelit: & facilia dei esse mandata.

Cum recordati fuerint filij eorum arrarum suarum: & lucorum lignorumque frondentium in montibus excelsis sacrificantes in agro fortitudinem tuam & omnes thesauros tuos in dirreptionem dabo excelsa tua propter peccata in vniuersis finibus tuis: & relinqueris sola ab hereditate tua: quam dedi tibi & seruire te faciam inimicis tuis in terram quam ignoras: quoniam ignem succendistis in furore meo in eternum ardebit.

Et hæc in .lxx. non habentur eadem ut reor causa quam supra diximus: ne scilicet æterna in eos sententia permaneret. Relinqueris ait sola ab hereditate tua quam dedi tibi & seruire te faciam inimicis tuis: in terram quam ignoras: uel sub babylonis uel ut est uerius sub romanis: ipsi enim succenderunt ignem & clementissimum dominum in furore prouocarunt: qui ignis furoris eius ardebit in æternum. Pudet me contentiones nostrorum qui hæbraicam arguunt ueritatem: iudæi contra se legunt & quid pro se scit nescit ecclesia: unde nos qui sumus filii apostolorum recordamur iniquitatem prioris populi & iuste eos perpeffos esse testamur. Possunt autem excelsa quæ hebraice dicuntur. & contra hæreticos accipi qui posuerunt in excelsum os suum & lingua eorum transiuit super terram. Qui in tantam uestaniam proruperunt ut soli absque spiritus sancti gratia remanserint: & perdiderint hæreditatem domini priorem uidelicet fidei ueritatem: unde & æternum eis paratur incendium: & serui demonum qui sunt inimici & ultores.

Hec dicit dominus: maledictus homo qui confidit in homine: & ponit carnem brachium suum & a domino recedit cor eius. Erit enim quasi mirice in deserto & non uidebit cum uenerit bonum sed habitabit in siccitate in deserto: in terra falsuginis & inhabitabili.

Si maledictus est omnis homo qui confidit in homine paulus autem & famosus & fortis quis sanctum & sanctis excelsum uirtutibus prædicent saluatorem & tamen hominem continentur. Ergo maledicti erunt spem habentes in homine: quod si nobis oppositum fuerit quod & nos credamus in eo qui dicit. Nunc autem queritis me interficere hominem qui ueritatem uobis locutus sum: quæ audiui a deo: hoc abraham non fecit: uos facitis opera patris uestri: respondemus illud apostolicum: & si ipsum secundum carnem aliquando cognouimus sed nunc iam non nouimus. Denique idem apostolus in principio epistolæ suæ scribit ad galathas: Paulus apostolus non ab hominibus neque per hominem sed per ipsum christum & dominum patrem qui suscitauit eum a mortuis & qui mecum sunt omnes fratres. Si enim mors absorpta est in uictoria quare non carnis humilitas quæ propter humanam salutem assumpta est in diuinitatis transierit maiestatem: & faceret utrumque unum & non adoremus creaturam sed creatorem qui est benedictus in secula. Maledictus est igitur non solus qui spem habet in homine: sed qui ponit carnem brachium suum .i. fortitudinem suam: & quicquid egerit non domini clementiæ: sed suæ putauerit esse uirtutis. Qui enim hoc agit a domino recedit cor eius asserens se posse quod non potest. Et erit quasi mirice quæ hebraice dicitur. siue ut interpretatus est symmachus lignum infructuosum in solitudine: & non uidebit cum uenerint bona: quæ uisura est gentium multitudo: sed habitabit in siccitate in deserto. Hoc dicitur de populo iudeorum qui habitat in deserto fructusque non faciunt: & sunt in terra falsuginis quæ nullos fructus faciat: & inhabitabili quæ hospitem non habet deum nec angelorum præsidia nec spiritus sancti gratiam: nec scientiam magistrorum.

Benedictus vir qui confidit in domino: & erit dominus spes siue fiducia eius: & erit quasi lignum quod transplantatum est siue fructiferum super aquas quod ad humorem mittit radices suas & non timebit cum uenerit æstus: & folium eius uiride siue ramusculi eius frondentes: & in tempore siue anno siccitatis non erit sollicitus siue non timebit nec aliquando desunt facere fructum.

Illud de iudeis dictum sit: & hæreticis qui spem habent in homine: in christo uidelicet suo: quem non filium dei sed purum hominem putant esse uenturum: e contrario uir ecclesiasticus audit illud qui confidit in domino. Et scitote quoniam dominus ipse est deus. Confidit in domino & illi ligno comparabitur de quo primo psalmo cantatur. Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursum aquarum: quod fructum suum dabit in tempore suo & fructum eius non defluet. Super aquas autem spiritus sancti gratiam diuersas donationes quod ad humorem mittit radices suas ut a domino accipiat ubertatem: sed & aliter possumus dicere: quod de siccitate iudaica translati simus in baptismatis gratiam sempiternam. Et non inquit timebit cum uenerit æstus: tempus persecutionis uel dies iudicii: & erit folium eius uiride: siue erunt in eo ramusculi frondentes ut nunquam timeant siccitatem: sed cunctarum uirtutum germinet gratiam: cumque tempus siue annus uenerit siccitatis: non moeruet quando dominus iratus mandauerit nubibus ne pluant super israel imbrem. Quodque sequitur: nec desinet facere fructum ille locus qui in marco scriptus est: quod uenerit dominus ad ficum: & non inuenerit in ea fructum quia nondum erat tempus: & maledixit ei ut fructus non faciat in æternum exponere poterit. Qui enim confidit in domino & dominus est fiducia eius: et in tempore iudaicæ siccitatis non moeruet sed semper afferet fructum credens in eum qui semel pro nobis mortuus est & ultra non moritur & dicit. Ego sum uita.

Praeuium est cor hominū & inscrutabile quis cognoscit illud? ego dominus scrutans corda & probans renes: qui do unicuique iuxta vias & iuxta fructum adinventionum suarum. LXX.

Profundum est cor super omnia & homo est qui cognoscit eum.

Et cetera uerbum hēbraicum. quatuor litteris scribitur. Si igitur legatur aenos homo dicitur: si autem. scrutabile siue desperabile eo q̄ nullus cor hominum ualeat inuenire. symmachus uero hunc locum ita interpretatus est. Inscrutabile cor hominū uir autē quis est qui inueniat illud? solent quidam nostri bono quidem uoto sed non secundum scientiam uti hoc loco contra iudaeos: q̄ homo sit dominus atq̄ saluator secundum dispensationem carnis assumptae: nullusq̄ possit natiuitatis eius scire mysterium secundū illud quod scriptum est: generationē eius quis enarrabit? nisi solus deus qui arcana rimatur: & reddit unicuique secundum opera sua. Melius autem est ut simpliciter accipiamus q̄ nullus cogitationum secreta cognoscat nisi solus deus: dixerat enim supra: maledictus homo qui spem habet in homine. Et e contrario benedictus uir q̄ confidit in domino: unde ne hominum putaremus certum esse iudicium intulit: omnium prope modū corda esse peruersa: dicente psalmista: ab occultis meis munda me: & ab alienis parce seruo tuo. Haud dubium quin cogitationibus: & in genesi uidens autem deus q̄ multa malitia hominum esset super terram & cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore: & iterum sensus enim & cogitatio humani cordis ab adolescentia sua prona sunt in malū. per quā discimus solum deum nosse cogitationes eorum. Si autem de saluatore dicitur uidens autem cogitationes eorum iesus: nullusq̄ potest uidere cogitationes eorum nisi solus deus: ergo christus deus est: qui scrutatur corda & probat renes & reddit unicuique iuxta opera sua.

Perdix fouit siue congregauit que non peperit (& vt lxx. transfulerunt) clamauit perdix congregauit que non peperit. Facit diuitias suas non cum iudicio in dimidio dierum suorum relinquet eas: siue in dimidio dierum eius relinquent eum: & in nouissimo suo erit insipiens.

Aiunt scriptores naturalis historiae tam bestiarum q̄ uolucrum arborum herbarumq̄ quoque principes sunt apud graecos aristotiles & theophrastus: apud nos plinius secundus hanc perdicis esse naturam ut oua alterius perdicis furetur & eis incubet foueatq̄: cumq̄ foetus adoleuerit auolare ab eo: & alienum parentem relinquere. Huiusmodi diuites sunt qui aliena diripiunt & absq̄ cogitatione iudicii dei faciunt diuitias non cum iudicio quasi in medio tempore relinquunt subita morte subtracti quando dicitur eis. Stulte hac nocte repetet animam tuam a te: quā autem praeparasti cuius erunt? Nihilq̄ insipientius q̄ non providere nouissima: & breuia putare perpetua: alii uero & propter superiorem historiam & propter alteram qua dicunt: perdicem esse pugnacissimum & immundum ita ut uictum polluat: diabolus sub eius nomine interpretatur: q̄ alienas sibi diuitias congregarit dicens ad dominum. Haec omnia tibi dabo si cadens adoraueris me. Quem relinquent diuitiae suae quā male ab eo fuerant congregatae & per apostolos conuertentur ad dominum & qui si biuidebatur esse prudentissimus erit omnium iudicio insipiens. Quodq̄ a septuaginta dicitur clamauit perdix ad haereticorum personam referendum est: q̄ perdix iste clamauerit per principes haereticorum diabolus & congregauerit que non peperit: & deceptorum sibi multitudinem congregarit: quā postea dimittat eum & omnium iudicio stultissimus comprobetur.

Solum glorie altitudinis a principio locus sanctificationis nostrae expectatio israel. Domine omnes qui te derelinquunt confundentur recedentes a te in terra scribentur quoniam relinquerint uenam siue fontem aquarum uiuentium deū.

Perdice propter suam stultitiā derelicto expectatio israel: id est populi dei & credentis in domino christus est qui fecit omnia: cuius solum gloriosum & excelsum a principio: locusq̄ sanctificationis omnium credentium: ut non in loco sit dominus sed ut ubi ille fuerit locus sanctificatus sit. E contrario qui derelinquunt dominum confundentur confusione perpetua & recedentes siue declinantes ab eo scribentur in terra deleti de libro uiuentium. Sicut enim qui potest cum apostolo declinat ab eo scribitur in terra cum his qui terrena sapiunt: causaq̄ manifesta cur scribantur in terra quia dereliquerunt fontem uitae dominum siue fontem aquarum uiuentium dominū: qui loquitur in euangelio si quis sitit ueniat ad me & bibat: qui credit in me sicut dicit scriptura flumina de uentre eius fluent aquae uiuae. hoc autē dixit de spiritu quem accepturi erant credentes.

Sana me domine & sanabor: saluum me fac & saluabor quoniam laus mea tu es.

Multi mœdici in euangelio emorissam curauerant: quā omnem substantiā suam perdiderat in eis: & tamen a nullo sanari potuit: nisi ab eo qui uerus ē mœdicus: & cuius sanitas in poenis eius unde & nunc propheta a populo passus opprobria & crebro insidiis circumuentus ab eo curari & saluus fieri cupit: cuius uera laus ueraq̄ mœdicina est.

Ecce ipsi dicunt ad me ubi est uerbum domini: ueniat. ego autem non sum turbatus te pastorem sequens: siue non laboraui sequens te: & diem hominis non desideravi tu scis: q̄ egressus ē de labijs meis rectum fuit in conspectu tuo: siue ante faciem tuam est non sis mihi tu formidinis spes mea in die afflictionis siue non fias mihi alienus parcens mihi in die pessimo.

Qui

Super Hieremiam.

¶ Qui non putant uentura quæ dicta sunt loquuntur ad prophetam: ubi est uerbum domini? ueniat: dissimulationem sententiæ dillationem arbitantes. Illis autem inquit ista dicentibus ego nō sum turbatus: nec laboraui: te pastorem sequens: siue post tua ingrediēs uestigia: nec hoc fui sine cōtentus: sed diem hoīs non desideraui uel uitam longiorē: uel prospera quæq; huius seculi: ipsumq; uocat testem quē & iudicem. Tu nosti. Sequitur: quod aggressum est de labiis meis rectum fuit in cōspectu tuo: ut nunq̄ mentitus sit: & domini uoluntati aduersa nō dixerit. Nō sis mihi inquit tu fortitudinis: spes mea in die afflictionis: quod perspicuū est iuxta hēbraicū: iuxta id uero quod. lxx. trāstulerant dicentes: ne fias mihi alienus parcens in die mala est sensus. Nō parcas mihi in præsenti: seculo quod malum est: sed redde mihi iuxta peccata mea ut requiem habeā sempiternam. Scio enī scriptum: quē enim diligit dominus corripit: flagellat autem omne filiū quē recipit: dies autē malus uel omne seculum est uel dies iudicii his qui propter peccata cruciantur.

¶ Confundātur qui persequuntur me & non confundar ego. Paueant illi & nō paucā ego. Induc super eos diem afflictionis & duplici contritione contere eos.

¶ Impræcatur aduersum eos propheta qui exprobarunt ei uerbū domini. Et dicunt ubi est uerbum domini? ueniat: ut confundantur qui persequuntur eum: & erubescant & reddeant ad salutem: ut illi paueant mentientes & non iste qui uera prædicat. Cūq; dies ultionis aduenerit duplici contritione contere eos fame & gladio.

¶ Hec dicit dominus ad me: uade & sta in porta siue in portis filiorum populi per quas siue per quas ingrediuntur reges iuda: & egrediuntur in cunctis portis hierusalem: & dic ad eos. Audite uerbum domini reges iuda: & omnis iuda siue iudea cunctiq; habitatores hierusalem q̄ ingrediuntur per portas has.

¶ Quoniam inquit uerba tua audire contēnunt ut requirant quæ sit sententia dei tu perge ad locū celeberrimum: uel portarum templi uel urbis per quas omnis uulgus & reges ingrediuntur & egrediuntur ut necessitate cogantur audire & ip̄ortune opportune prædices uerbum dei: nec ula apud eos remaneat excusatio: q̄ ideo nō fecerint quia non audierint.

¶ Hec dicit dominus custodite animas uestras & nolite portare pondera in die sabbati: nec inferatis per portas hierusalē: & nolite eicere onera de domibus uestris in die sabbati: & omne opus non facietis: & sanctificate diē sabbati sicut præcepi patribus uestris: & non audierunt: nec inclinauerunt aurem suam: & indurauerunt ceruicem suā: (z quod in hebraico nō habetur) super patres suos ne audirent me & acciperent disciplinam. Et erit inquit si audieritis me dicit dominus ut non inferatis onera per portas ciuitatis huius in die sabbati. Et si sanctificaueritis diē sabbati ne faciatis in ea omne opus. Ingredientur per portas ciuitatis huius reges & principes sedentes super solium dauid: & ascendentes in curribus & equis ipsi & principes eorum uiri iuda & habitatores hierusalem & habitabitur ciuitas hec in sempiternum. Et uenient de ciuitatibus iuda & de circuitu hierusalem & de terra beniamin & de campestribus & montuosis & ab austro portantes holocaustum & victimas siue thymiamā: & sacrificium siue manna: thūs: & inferent oblationem siue laudem in domum domini. Si autem non audietis me ut sanctificetis diē sabbati & ne portetis onus & ne inferatis per portas hierusalem in die sabbati: succendam ignem in portis eius.

¶ Ne præceptum sabbati instauratum per hieremiam in frustra discerperē totū ponere placuit: ut simul omnia cognoscamus. Custodit animā suam qui nō portat pondera peccatorum. i die quietis & sabbati: nec infert ea per portas hierusalem: quas uirtutes debemus accipere. Et nolite inquit eicere onera de domibus uestris: nō enim portāda sunt: sed pœnitus abitienda: & omne opus ne faciatis: uel seruile uel illud de quo scriptum est: esca uentri: & uenter escis: deus autem & hunc & illa destruet: sed illud opus operandum de quo saluator loquitur. Operate opus quod non perit. Sanctificate inquit diē sabbati: ut omne tēpus uitæ nostræ in sanctificatōe ducamus: sicut fecerunt patres nostri Abraam ysaac & iacob: cūq; ista præceperit deus non inclinauerunt aurem suā mentis utiq; nō carnis: sed indurauerunt ceruicem suam: reicientes iugum legis: & per methaphoram indomitorum animalium habentes similitudinem: uideamus quod sit præmium eorum qui non portant onera in die sabbati: & sanctificant illum. Ingredientur inquit per portas ciuitatis huius reges quorum cor in manu dei est: & qui regnant corporibus suis: & principes sedentes super soliu dauid: ut christi imitentur exemplum & ascendentes in curribus & æquis de quibus scriptū est. Currus dei decem millibus multiplex millia letantiū dominus in eis in sina in sancto: & alibi æquitatio tua salus omnis uir qui confitetur deum & qui habitat in hierusalem de qua dictū est. Factus est in hierusalē. i. i pace locus eius: & habitatio ei in syon & habitabitur ecclesia dei i æternū: ueniētq; de ciuitatibus iuda: & de circuitu hierusalē de qb̄ iā diximus: & de terra beniamin q̄ fili⁹ ē uirtutis & dextera: & de cāpestrib⁹ qd̄ hebraice dicitur sephela: & planā historiæ significat intelligentiā: & de montuosis: excelsis uidelicet dogmatibus: & ab austro de quo scriptū est deus ab austro ueniet: unde calor & plena lux: & ubi oē frigus expellitur: portātes aut holocausta se ipsos cōsecrātes deo & uictimā siue thymiamā: ut dicant sacrificiū dño spiritus contribulatus: & christi bon⁹ odor sumus in oī

loco:& alibi dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo:& sacrificiū pro quo.lxx.ipsus uerbum hebraicum posuere. quod pessima consuetudo imo scriptorum negligentia manna in nostris libris legitur:& thus de quo scriptum ē ut quid mihi thus affertis de sabba:& inferent oblationem que hebraice dicitur thoda:& in gratiarum actionem uerti pōt:& quia laudē.lxx. trāstu lerunt in domum dauid haud dubium quin in ecclesiam. Hæc sunt præmia eorū q sanctificant sabbatum:& nullo pondere prægrauātur:sin aut inqt:nō audieritis præcepta mea & feceritis quæ nō facienda mandauī succendam ignem in portis eius.i.hierusalem illum de quo dicitur. Omnes adulterantes quasi clibanus corda eorū:qui deuorat domos siue uicos hierusalē:quos.lxx.

Aquila & symmachus

.i.turritas domos interpretati sunt appellanturq; hebraice & nunq hoc incendium extinguitur dicente apostolo:uniuscuiusq; opus quale sit ignis p babit.Et iteꝛ si cuius opus arserit detrimentū patietur ipse aut saluus erit.Sic tñ quasi per ignem sin autem nostri iudicantes explanationem typicā repudiari:aut iudæi esse cogentur & cum obseruatione sabbati circūcidere præputia:aut repræhendere certe saluatorem qui iussit in sabbato paralitico ut portaret lectulum suum.Et euangelista dicente propterea magis iudæi qrebāt eū interficere: nō solū qā soluebat sabbatū:sed quia patrem suum dicebat deum æqualē se faciens deo.

EXPLICIT LIBER TERTIVS INCIPIT PROLOGVS LIBRI.III.

Emper diabolus bono operi iminet:ubiq; gradiētibus ponit laqueos: narrante propheta de satellitum eius insidiis.Iuxta semitam scandaluz posuerunt mihi:& euangelio hoc ipsum plenius instruente:q uolatilia cæli iuxta uiam iactata semina dirripiant atq; disperdant.Cur hoc principio frater eusebi usus sim sequens sermo monstrabit.Multis & de toto huc orbe confluentibus turbis:& sanctorū fratrum monasteriūq; curis occupatus cōmentarios in hieremiā per interualla dictabā: ut quod deerat otio superesset industria.Cum subito hæresis pithagoræ & zenonis.

.i.impossibilitatis & impeccantiæ quæ oli i origene & dudum i discipulis eius grūn io euagriūq; pontico & iouiniano iugulata est:cepit reuiuescere.& non solum in occidentis:sed& in orientis partibus sibilare:& in quibusdā isulis præcipue siciliæ & ro

di maculare plærosq; & crescere per dies singulos:dum secrete docent & publice negant:cui respondere diu tacens & dolorem silentio deuorans crebra fratrum exostulatione compulsus sum:nec tamen hucusq; prorupi:ut auctorum nomina ponerem:mallens eos corrigi q infamari.Neq; enim hominum sed erroris inimicus sum:qui mihi ut uicem tallionis & genuinū sui doloris illiderent ueteres magistrorum suorū calūnias cōcinantes:in tantum elingues & miserī demonstrati sunt:ut ne maledicere quidem suis uerbis potuerint: quorū tūc temporis æditis aduersus eos libris neniaz confutatae sunt:quos qui legere uoluerint liquido præuidebunt canes eos iuxta esaiam esse multos qui latrare nesciant:habentes quidem uoluntatē & rabiē mentiendi:sed artem fingendi:& latrādi non habentes.quibus loquar compendio.Aut bona sunt:quæ docetis aut mala.Si bona defendite libere:si malaq; occulte miseros iugulatis errore rectæq; fidei: ad decipiēdos simplices quosq; expositione:quæ si uera est cur absconditur:si falsa cur scribitur.Rogo quæ est ista infania: præcipient apostolo ut parati simus ad satisfaciendum omni poscenti nos rationem de ea quæ in nobis est spe:& propheta clamante loquebar de testimoniis tuis in conspectu regum & nō cōfundebar. Isti supplitium fugiunt:& susurrant in angulis perditorum dolentq; quasi pro suis quæ sua meruūt cōfiteri.Cūq; generaliter aduersum uitia quid & hæreticos dixerimus se peti quæruntur:malūq; conscientia dissimulata diu indignatione pronuntiant.Q d si cauendum nobis est ne ueterem lædere uideamus necessitudinem: si superbissimam heresim spiritali mucrone truncemus:ergo substinēdæ erunt nobis cruces proditæ fidei:& dicere cum propheta uersatus sum in miseria dum mihi ingitur spina:quin potius audiant illud apostolicum:obedire deo magis oportet q hominibꝰ.Et iterum si hominibus placere christi seruus non essem:uerum hoc in proprio nisi tacuerint opere plenius exequemur.Nunc cœptum in hieremiam carpamus iter:& quartum in eum uolumen breuiter transcurrentes in his tantum quæ obscura fuerint imoremur.

EXPLICIT PROLOGVS INCIPIT LIBER QVARTVS. CA.XVIII.

Verbum quod factum est ad hieremias:a dño dicens surge descende in domum figuli: & ibi audies uerba mea: & descendi in domū figuli: & ecce ipse faciebat opus super terram: siue lapides & dissipatus ē vas: quod ipse faciebat e luto manibus suis. Conuersusq; siue & rursum: fecit vas alterum illud: sicut placuerat in oculis eius ut faceret. Et factum ē uerbuꝝ domini ad me dicens: nunquid sicut figulus iste nō possum uobis facere israel: ait dñs: Ecce sicut lutū in manu figuli sic uos in manu mea domꝰ israel. Repente siue ad summā loquar aduersus gentē & aduersum regnū ut eradicez siue auferā: & destruā & disperdā illud si penitentia egerit gens illa a malo suo qd locutus suz aduersus eā: agaz & ego penitentia super malo qd cogitauī ut facereꝝ ei. Et subito siue ad summā loquar de gente & regno ut edificem & plantē

Super Hieremiam.

plantem illud. Si fecerit malum in oculis meis: ut non audiant vocem meam penitentiam agas super bonum quod locutus sum ut facerem ei.

Per omnes quidem sensus ad iudicium & intelligentiam animi peruenitur auditu: odoratu: gustu: tactu: sed magis mente retinetur quod oculis cernitur: unde iubetur propheta ad domum figuli ire: & ibi domini audire praecepta. Cumq; ait perrexissem & descendissem in domum figuli faciebat ipse opus super rotam: quam, lxx. uerbi ambiguitate seducti lapides transfulerunt. enim pro qualitate loci & diuersitate pronuntiationis & organum. i. rota figuli uocatur: & lapides. Cumq; inquit cernerem uas e luto fieri subito dissipatum est hoc dei agente prouidentia: ut manus artificis dum nesciret errore suo parabolam figuraret: rursum ille figulus quia uas e luto rota corrente perdidit: rat fecit aliud sicut ei uisum est. Statimq; dominus ad prophetam: si figulus ait hanc habet potestatem ut ex eodem luto rursum faciat quod fuerit dissipatum: ego in uobis qui quantum in uobis est perisse uidemini hoc facere non potero. Et ut liberum significaret arbitrium dicit se & mala annuntiare genti & regno illi uel illi & rursum bona: nec tamen hoc uenire quod ipse predixerit sed e contrario fieri ut bona malis ueniant: si egerint poenitentiam & bonis mala: si post repromissiones fuerint ad peccata conuersi: & hoc dicimus: non quod ignoret deus hoc uel illud gentem uel regnum esse facturum sed quod dimittat hominem uoluntati suae: ut uel praemia uel poenas sua uoluntate & suo merito recipiat: nec statim totum erit hominis quod eueniat sed eius gratiae qui cuncta largitus est. Ita enim liberum arbitrii reseruanda est: ut in omnibus excellat gratia largitoris: iuxta illud apostolicum: nisi dominus aedificauerit domum in uanum laborauerunt qui aedificant eam. Nisi dominus custodierit ciuitatem in uanum uigilat qui custodit eam. Non enim uolentis neq; currentis sed miseretis est dei.

Nunc ergo dic viro iude: & habitatori hiernsalem dicens. Hoc sine sic dicit dominus: ecce ego fingo contra uos malum & cogito contra uos cogitationem: reuertatur unusquisq; a via sua mala: & dirigit re vias uestras & studia uestra: qui dixerunt desperauimus siue confortabimur: post cogitationes enim nostras ibimus & unusquisq; prauitate: siue quod placuerit cordi suo malo faciemus. Ideo dicit dominus interrogate gentes quis audinit talia: horribilia quae fecit nimis uirgo israel.

Implet dominus parabolam quam & sermonibus & aspectu docuerat & dicit: ecce ego fingo contra uos malum quasi figulus lutum. Malum autem iuxta isaiam qui dicit faciens pacem & creans malum: non quod per se malum sit: sed quod patientibus malum esse uideatur. Et cogito contra uos cogitationem. i. pro merito infero sententiam: mutate opera & dirigite uias uestras ut & prosperis poena mutetur. Qui inquit dixerunt contrario: confortabimur in malis uidelicet operibus: siue iuxta aquilam desperauimus: & iuxta symmachum defecimus: quod utrumq; offendit deum: ut aut nequaquam se putet posse saluari aut ad placandum deum animo defecisse. Et post cogitationes inquit nostras ibimus: ubi est ergo absque dei gratia liberi arbitrii potestas: & proprie iudicium uoluntatis: cum grandis offensa sit dei sequi cogitationes suas: & prauis cordis facere uoluntatem: propterea infert dicens: interrogate gentes & omnes in circuitu nationes quae fecerit quae idolis seruiens quae fecit nimis uirgo israel: uirginem autem uocat eo quod uni deo seruiat dicente propheta. Notus in iudaea deus in israel magnum nomen eius.

Nuncquid deficiet de petra agri nix libani: aut enelli prae aquae erumpentes frigide & defluentes. LXX.

Nuncquid deficient de petra ybera aut nix de libano: aut declinauit aqua uolenter sublata uento.

Tale quid & illud uirgilianum sonat. Ante leues ergo pascuntur in ethere cerui: & freta destituent nudos in litore pisces: quod nostro illius labatur a pectore uultus: & in alio loco. In freta dum flumini current dum montibus umbras illustrabunt conexa polus dum scidera pascet semper honos nomenque tuum laudesque manebunt: quomodo inquit nix de libani summitatibus deficere non potest: nec ullo ut omnes liquecant solis ardore superantur: fluentesque de montibus riuus nequaquam siccantur in fontibus sic meum nomen quod per se stabile est atque perpetuum: non poterit imitari: & tamen cum cetera naturae ordine seruent populus meus oblitus est mei. Sequitur enim.

Quia oblitus est mei populus meus frustra libantes & impingentes in uis suis. in semitis seculi siue sempiternis ut ambulant per eas itinere non trito.

Qui obliuiscitur dei & relinquit illum qui dicit ego sum uia: libatque diis alienis impingit in uis nequaquam dei sed suis: & antiquas sempiternasque semitas derelinquit: quae omnium sanctorum sunt trita uestigiis colentium deum. Isti uero ambulauerunt in itinere non trito & relicto cultu dei idola uenerati sunt: propter quae infertur poena quae sequitur.

Et fiet terra eorum in desolationem: & in sibiillum sempiternum. Omnis qui preterierit per eam obstupescet & mouebit caput suum.

Et quia dereliquerunt aut cultum dei: & prauas idolatriae semitas sunt secuti propterea terra eorum redacta est in solitudinem & in miraculum omnium sibiillumque: ita ut qui terram quondam & urbem florentissimam uiderint desertum & in cineres esse collapsam admiretur & stupeat & animae confusionem gestu corporis indicent: hoc est enim mouere caput & stuporem mentis sibiillo demonstrare: quod plenius & rectius post aduentum domini intelligimus esse completum: quando nullus iudeorum terram quondam & urbem sanctam ingredi lege permittitur: sed cum ad planctum uenerint mirantur & desunt uaticinia prophetarum opere completa.

Sicut ventus vrens dispergam eos coram inimico: siue inimicis: dorsum & non faciem ostendam eis in die perditionis eorum.

Vsq; hodie sententia dei permanet in iudeos: i toto orbe dispersi sunt coram inimico diabolo: uel inimicis demonibus: & cum diebus ac noctibus in synagogis sathanæ inuocent nomen dei: dorsum & non faciem suam ostendit eis deus: ut intelligant eum semper recedentem & nunquam ad se uenientem. Dies autem perditionis iudaicæ omne tempus est: post passionem saluatoris usque ad finem seculi: ut postquam subintrauerit plenitudo gentium tunc omnis israel saluus fiat.

Et dixerunt venite cogitemus aduersus hieremiam cogitationes: non enim peribit lex a sacerdote: neque consilium a sapiente: nec sermo a propheta. Venite & percutiamus eum lingua: & non attendamus ad uniuersos sermones eius.

Ista & tunc contra hieremiam & dominum saluatorem: & hodie hæretici contra seruos eius cogitant: ut & calumnias struant: & sanctos uiros accusatione præueniant: nec cogitant quid illi ueritatis loquantur. sed quid ipsi instruant mendaciis: iactant enim in sacerdotibus & in sapientibus & in pseudo prophetis suis legem & consilium dei: & eloquium permanere: dicente scriptura in perversam animam non intrabit sapientia.

Attende domine ad me: & audi vocem aduersariorum meorum: iniquum redditur pro bono malum: quia foderunt foueam anime mee. Recordare quod steterim in conspectu tuo: ut loquerer pro eis bonum: & auerterem indignationem tuam ab eis: propterea da filios eorum in famem: & deduc eos in manus gladii. Fiant uxores eorum absque liberis & vidue: & viri earum interficiantur morte: iuvenes eorum confodiantur gladio in prelio audiat clamor de domibus eorum.

In typum quidem saluatoris hæc a populo iudeorum hieremias uniuersa perpetitur: quod postea babilonio ueniente uastantur: sed plenius atque perfectius complentur in christo: & urbe subuersa romano gladio trucidati sunt: non ob idolatriam quam eo tempore non erat: sed ob interfectionem filii dei quam cum etus simul populus proclamauit. Tolle tolle talē regem non habemus nisi cesarem: & impræcatio eorum æterna damnatione completa est. Sanguis eius super nos & super filios nostros. Foderunt enim christo foueam & dixerunt auferamus eum de terra uiuentium: quod tanta erga eos misericordia fuit: ut staret ut in conspectu patris loqueretur pro eis bonum: ut auerteret indignationem suam ab eis: ut in cruce quoque diceret Pater ignosce eis: quod enim faciunt nesciunt. Manifesta transcurrimus ut in obscurioribus imoremur: nequaquam deliramenta quorundam & captiuitatem cælestis hierusalē interpretantes: sed perspicuam historiam & manifestissimam prophetiam omnium uerborum & sensuum confidentia persequentes.

Adduces enim super eos latronem repente: quia foderunt foueam ut caperet me: & laqueos absconderunt pedibus meis. Tu autem domine scis omne consilium eorum aduersum me in morte. Ne propitius iniquitati eorum: & peccatum eorum a facie tua non deleatur. Fiant corruentes sine impingentes in conspectu tuo in tempore furoris tui abutere eis siue fac in eis.

Si de hieremia intelligimus: repentinum latronem referamus ad nabuchodonosor: si de saluatore (quod & melius & uerius est) ad romanum exercitum. Et ne iniusta uideatur sententia dei exponit quid fecerint contra filium dei christum: & quid passi sint. Quod autem infert ne propitius iniquitati eorum: & peccatum eorum a facie tua non deleatur: nequaquam priori sententiæ contrarium est: in qua pro populo depræcatur pater: sed postquam datum tempus penitentiae præterit: & illi in sua scelera perseverant: non tam pro se puniantur quam pro aliis: ne inultum peccatum cæteris noceat exemplo: quodque infert fiant impingentes siue corruentes in conspectu tuo: illius isaia & Petri simile est: & non impingetis sicut in lapide offensionis: & petram scædali. Cuius & in psalmis propheta meminit: lapidem quem reprobauerunt ædificantes hic factus est in caput anguli a domino factum est hoc. **CAP. XIX.**

Ecce dicit dominus: vade & sume lagunculam figuli testem: & de senioribus populi: & de senioribus sacerdotum: & egredere ad uallē filii ennon: que est iuxta introitum porte fictilis siue carfir: & predicabis siue clamabis: uel leges ibi uerba mea: quæ ego loquor ad te & dices: audite uerbum domini reges iuda: & habitatores hierusalē.

Pro laguncula figuli quæ hebraice dicitur. **lxx.** doliolum transtulerunt: & pro porta fictili aquila symmachus & theodotion ipsum uerbum posuerunt hæbraicum. pro quo. **lxx.** iuxta morem suum pro aspiratione beth litteræ addiderunt chi græcū ut dicerent. sicut illud est pro ebron. chebron: & pro uerico. hierico: uult autem scriptura diuina non solum auribus doceri populum: sed & oculis: magis enim ut iam diximus mente retinetur quod uisus: quam quod auditu ad animam peruenit. Tolle inquit lagunculam siue doliolum testium: & de senioribus populi ac sacerdotum & egredere ad uallē filii ennon: de qua supra diximus in qua erit delubrum baal & nemus ac locus siloe fontibus irrigatus. Ipsa autem inquit uallis iuxta portam est: quæ hebraice. hoc est fictilis appellatur & predicabis uel leges ibi uerba quæ ego loquar tecum: ut ibi audiant quæ dicturus sum. Ideo autem ut iam diximus & predicabis & clamabis & leges ponitur: quia uerbum hæbraicum. tua significat uultque quæ dicturus est & reges iuda audire & habitatores hierusalē. i. & stirpem regiam & omnem populum ut inexcusabiles sint qui audire noluerint.

Ecce dicit dominus deus israel exercituum. Ecce ego inducam mala siue afflictionem super locum istum

Super Hieremiam.

istam: ita ut omnis qui audierit illam siue illa timent aures eius: eo quod dereliquerint me et alienum fecerint locum istum: et libauerint in eo dijs alienis: quos nescierunt ipsi et patres eorum et reges iuda: et repleuerunt locum istum sanguine innocentium: et edificauerunt excelsa baalim: ad comburendos filios igne in holocaustum baalim: que non precepi siue cogitavi: nec locutus sum nec ascenderunt in cor meum.

Et hunc locum stulti quidam ad caelestem referunt hierusalem: quod ne semper admoneamus hoc tamen dixisse sufficiat: uitandam istiusmodi explanationem esse: imo haereticam: quae manifesta subuertit: et praestigia quaedam ecclesiis christi conatur inducere: nulli autem dubium quin in templo dei baal idolum posuerint: siue in delubro quod erat in ualle filii ennon: ubi et lucus baal et ara eius fuit super quam imolauerunt et incenderunt filios suos: quae dominus nec cogitauit nec locutus est: nec ascenderunt in cor eius. Non quod deus futura nescierit sed quod indigna sua noticia ignorare se dicat: ut illud euangelicum discedite a me operari iniquitatis: nescio uos. Nouit enim dominus eos qui sui sunt: et qui ignorat ignorabitur: uel certe.

et haec de deo accipienda sicut et alia. Omnis autem haereticus derelinquit deum et alienum facit locum habitatione dei: quem sua fraude polluerat et libat dijs alienis: quos nec ipse nouerat nec patres eius: apostoli uidelicet et apostolici uiri. Reges autem iuda hoc est haereticorum patriarchae implent locum quodam dei sanguine deceptorum et innocentium. nisi enim stultus et simplex fuerit non cito subuertitur et edificant excelsa baalim dum de sublimibus disputare se dicunt et comburunt filios suos idolos quos in haeresi genuerunt. quae omnia ignorare se dicit dominus: nec unquam ascendisse in cogitatione sua.

Propterea: ecce dies veniunt dicit dominus et non vocabitur locus iste amplius thofet: sed uallis occisionis.

LXX.

Idcirco ecce dies veniunt dicit dominus et non vocabitur locus iste amplius ruina: et filii ennon sed polyandria occisionis.

Quae sit uallis filii ennon quae hebraice dicitur gehennon unde et gehennam appellatam putant supra diximus. Miror autem: quid uoluerint septuaginta pro thofet. hoc est ruina ponere: et pro ualle polyandria: quod significat uiuorum multitudinem: nisi forte quod ibi populus corruerit: et cetera sit hominum multitudo uel spiritualiter in errore idolatriae: uel iuxta litteram a babilonio exercitu quod in consequentibus manifestius legitur.

Et dissipabo consilium iude et hierusalem in loco isto: et subuertam eos gladio in conspectu inimicorum suorum: et in manu querentium animam eorum: et dabo cadauera eorum escas uolatilibus celi et bestiis terre: et ponam ciuitatem hanc in stuporem et in sibilum. Omnis qui preterierit per eam obstupescet: et sibilabit super uniuersam plagam eius: et cibabo eos carnibus filiorum suorum: et carnibus filiarum suarum: et unusquisque carnem amici sui comedet in obsidione et in angustia in qua conducent eos inimici eorum et qui querunt animas eorum.

Quamquam haec et in babilonia captiuitate accidisse populo nouerimus: tamen plenius referuntur ad tempora saluatoris quando obsessi sunt a uestasiano et Tyto: et ciuitas eorum adriani temporibus in aeternos cineres collapsa est: ut qui obtulerant filios suos idolis ipsi eos postea famis necessitate compulsi in ciborum usum uerterent: carnesque omnium darentur uolatilibus et bestiis terre: ut qui domini muneribus abusi fuerint in impietatem: et propria uiscera idolis immolarent: ueteres suos sepulchra facerent filiorum.

Et conteres lagunculam in oculis uiuorum: qui ibunt uel egredientur tecum. Et dices ad eos. Hec dicit dominus exercituum. sic conteram populum istum et ciuitatem hanc sicut contritus est vas figuli quod non potest ultra instaurari.

Perspiciue non de babilonia sed de romana dicitur captiuitate. Post babilonios quippe urbs instaurata: et populus reductus in iudaeam: et habundantiae pristinae restituta est. Post captiuitatem autem quae sub uestasiano et Tyto et postea accidit sub adriano usque ad consumationem seculi praesentia sunt: quamquam sibi iudaei auream gematam hierusalem restituendam putent: rursusque uictimas et sacrificia coniugia sanctorum et regnum in terris domini saluatoris: quae licet non sequamur tamen dare non possumus: quia multi ecclesiasticorum uiuorum: et martyres ista dixerunt: et unusquisque in suo sensu habundet: et domini cuncta iudicio reseruentur: quomodo autem uas fictile et testum si fractum fuerit in antiquam speciem non potest reformari: sic et populus iudeorum et hierusalem subuersa statum pristinum non habebunt. Denique cassum est hodie nomen ipsius ciuitatis: et ab elio adriano helia dicitur: et cum habitatione pristina pristinum quoque nomen amisit ad decutiendam superbiam habitatorum eius. Sanctae autem crucis et resurrectionis uocabula non urbem significant sed locum: nec diuitiarum quodam magnitudinem per quam periit populus iudeorum sed gloriam sanctitatis quam nostra paupercula possidet berlehem: non habens aurum: et gemmas sed pauperem qui in ea natus est.

Et in thofet sepellent sine sepelliunt eo quod non sit alius locus ad sepellendum: sic facias loco huic ait dominus et habitatoribus eius: et ponam ciuitatem istam sicut thofet: siue ut ruinam: et erunt domus hierusalem et domus iuda sicut locus thofet sine ruina.

¶ Quod autem in septuaginta fertur omnes domus regum iuda sicut locus thofet in habraico nō habetur. Et sequitur.

¶ Immunde omnes domus in quarum domatibus sine tectis sacrificauerunt omni militie celis: & libauerunt libamina dijs alienis.

¶ Quod supra dixerat nō uocabitur locus iste amplius thofet & uallis filii hennō sed uallis occisio nis: nunc ponit manifestius q̄ tāta in ipso loco futura sit cades: ut ibi acernati populus sepeliatur: & locus quondam religiōis fiat tumulus mortuorū: quā huic iminet loco fiatq; sicut thofet: p̄ quo .lxx. ruinam transtulerunt: domus quoq; hierusalem regūq; pallatia in ruinas similes cōuertantur. causaq; redditur: eo q̄ imūdæ fuerint: & idolatriæ pollutæ scelere: pro eo q̄ in domatibus & tectis eorum soli & lunæ & stellis imolauerint cæli: & thura incenderint: nec hoc fuerint errore contenti: sed imolauerint dæmonibus & libamina fuderint dijs alienis.

¶ Venit autem hieremias de thofet: quo miserat eum dominus: ad prophetandum: & stetit in atrio domus domini: & dixit ad omnem populū. hec dicit dñs exercituum deus israel. Ecce ego inducam super ciuitatē hanc & super omnes vrbes eius vnīuersa mala que locutus sum sup̄ eas qm̄ indurauerunt ceruicem suā ut non audirent sermones meos.

¶ Postq̄ in thofet præsētibz populi senioribus: quos duxerat secum hieremias confregit lagūculam siue dolium: & prophetauit uerbis domini ad conterendum populū & ciuitatem hierusalem reuertitur: & stat in atrio domus domini: & unīuersæ loquitur multitudini: quā ad locū thofet ire noluerat: q̄ inducturus sit dominus super ciuitatem hierusalem: & super vrbes eius unīuersa mala: quæ locutus est aduersum eam. Et ne putemus crudelem esse sententiam: reddit causas cur inducturus sit mala: quoniam inquit indurauerunt ceruicem suā: nec audierunt sermones meos nec post quidem multas impietates uolentes agere pœnitentiam.

CAPITVLVM. XX.

¶ Et audiuit phasur filius emner sacerdos qui constitutus erat princeps in domo domini hieremiam prophetantem sermones istos: & percussit prophetam hieremiā phasur: & misit eum in neruū quod erat in porta beniamin superiori in domo domini.

¶ Pro phasur. lxx. transtulerunt phascor: qui interpretatur oris nigredo: & pro neruo quē diximus. lxx. & theodotio uertere carcerem: symmachus basanis.

quod utrunq; tormenta significat. Nos autem neruum diximus more uulgaris: quod tormenti genus ē in actibus apostolorum legimus qm̄ apostoli Paulus & Silas in custodia carceris dati sunt. Iste autem erat pontifex templi: & data sibi sacerdotii dignitate in peruersum abutitur: nō ut doceat & sermone corripiat: sed ut cruciatibus terreat: unde & saluator & apostolus Paulus iussioe pontificis uerberatur: nec mirum si hodie serui dei occidantur a phascor mittanturq; in carcerem & horribili custodia reseruentur. Datur enim hæc potestas a deo ut prophetarum ostendatur fides: nec tñ maior est ille qui cedit: sed fortior iste q̄ ceditur: & patienter propheta suscipit iudicium dei: nec reclamatur ad uerba: sed considerat impantem. Eminer uerbum sonat de quo sæpe nigredo generatur nō pœnitentia sed scelere degeneratis: tormentū aut̄ quo cruciatur ppheta uidetur in pte dextera qd̄ interpretatur beniamin & in porta sublimi quæ nō ueritate idicat sed iniustā pōtētiæ p̄tatem.

¶ Cumq; luxisset in crastinū: eduxit phasur hieremiam de neruo & dixit ad eum hieremias Non phasur uocauit dñs nomen tuū sed pauorem vndiq;.

¶ Et hic tam nomē pontificis q̄ tormenti genus similiter omnes ut supra interpretati sunt: mutatur aut̄ nomen pontificis: ut ex nomine futurorum supplitium demonstretur. Nequaquā inquit habebis oris nigredinem: & iniq; imperiū potestatis: sed captiuus duceris in babilonem. Hoc enim significat pauor undiq; siue per circuitū: ut tremens: & proprie salutis incertus huc illucq; circūspicias: & uenientes contra te aduersarios reformides: pro pauore quod in habraico scriptum est.

.lxx. & theodotio .i. migrantem. Aquilæ secunda æditio peregrinum pruna circūspiciētem: symmachus ablatum siue congregatum: & coactum interpretati sunt.

¶ Quia hec dicit dñs. Ecce ego dabo te in pauorē & oēs amicos tuos & corruēt gladio inimicorū suorū: & oculi tui videbunt: & oēm iudā dabo in manus regis babilonis & traducet eos in babilonē & pcutiet eos gladio: & dabo vnīuersam substantiā siue fortitudinē ciuitatis huius & oēs laborem eius oēsq; preciū siue gloriā & cūctos thesauros regū iuda dabo in manu inimicorū eorū: & diripiēt & tollent & ducēt i babilonē. Tu at̄ phasur & oēs habitatores domus tne ibitis i captiuitatē: & i babilonē uenies & ibi morieris: ibiq; sepelieris tu & oēs amici tui qb̄ pphetaasti mēdatiū.

¶ Iuxta superiorē interpretationē qua phasur nomen fuerat imutatum ut appellaretur. Omnes similiter transtulerunt: ut significarent uel pauorem uel peregrinationē uel sublationem & trāslationē & congregationē: cominaturq; eum cū amicis suis iāiāq; capiendum: tradendūq; hostiū manibus: & cūctum populū tribuū iuda babilonii regis manibus obtinendū: aliosq; interficiēdos gladio: & alios ducendos in captiuitatem: & unīuersas diuitias tā urbis q̄ thesauroꝝ regioꝝ ab inimicis esse capiēdas: ipsumq; phasur cū omni cognatione sua: & familia ducendum in captiuitatem & in babilonē eē moriturū: eo q̄ populū suū mēdatio decaperit nequaquā illi uera: & tristitia sed per mēdatium propheta pollicēdo: simulq; animaduertenda prospera patientia atq; prudentia: q̄ missus

Super Hieremiam.

q̄ missus in carcere: & silentio uincit iniuriam: nec tamen dissimulat quod scit esse uenturum: ut saltem sic pseudo propheta pontifex peccare desistat & dei clementiam depræcetur.

Seduxisti me domine & seductus sum: siue decepisti me domine & deceptus sum. Fortior me fuisti & inualuisti: siue obtinuisti & potuisti. Factus sum in derisum tota die: & omnes subsanant me. Quia iam olim loquor: vociferans iniquitatem & uastitatem clamito: siue q̄ amaro uerbo meo ridebo preuaricationem & miseriam inuocabo.

Dicit se propheta a domino esse deceptum: quia in principio audiens: prophetā in gentibus dedi te. Et itē: ecce constitui te hodie super gentes & regna ut euellas & destruas & disperdas & dissipes & ædifices & plantes: arbitratus sit nihil cōtra populum iudeorum sed cōtra diuersas in circuitu nationes esse dictum: unde & prophetiā libenter assumpsit & euenisse cōtrario: ut captiuitatem hierusalem prædicans persecutiones & angustias sustineret: quodq̄ intulit. Factus sum in derisum tota die oēs subsanāt: eo q̄ estiment illū uniuersa mentitū: & cūcta quæ prædixerit eē uentura mendata fuerint: & propheta enim statim putauerat futurū quod dñs minabatur: & populus extimabat nequaquā ultra uenturū: quod statim nō uenerat: atq̄ uociferet uastitatē babiloniā & iniquitatē hostiū per quā opprimendus sit populus meus. Sin autē sequimur. lxx. in eo quod dixere q̄ amaro uerbo meo preuaricationē & miseriam inuocabo: hic sensus est. Scio pñtem tristitiā futuro gaudio cōmutandā iuxta illud qđ scriptū ē: beati flentes qm̄ ipsi ridebunt: & idcirco miseriam & iniquitatē afflictionēq̄ libenter suscipio: ita ut cupiā & inuocē eas & breuitatem iniuriæ foelicitate æterna compensem.

Quia factus est mihi s̄mo dñi i opprobriū & i derisum tota die: & dixi. Nō recordabor ei: siue nō notabo dñm: nec loquar ultra i noīe ipsius. Et factus ē s̄mo in corde meo quasi ignis estuans claususq̄ i ossib⁹ meis: & defeci siue dissolut⁹ sū: ferre nō sustinens. Audiri enī ptumelias siue uitupationes multorū & terrorē in circuitu siue cōgregatorū undiq̄. Persequimini & psequamur eū.

Clamante me atq̄ dicēte q̄ iā babilonius ueniret exercitus & oīa hostilis gladius p̄daretur: uerus est mihi sermo dñi in opprobriū atq̄ derisum: dum tarditatē pphetiæ putant esse mendatium: quāobré in mea mente decreui: ut ultra ad populū: dei uerbis nō loquerer: nec nomē illius nominarē: quod cū pudore supatus uerecūde quidē sed stultā cōstituissem: factus est inquit i corde meo quasi ignis estuans claususq̄ in ossibus meis siue undiq̄ dissolutus sum: ita ut ferre nō possem. Conceptus enim animo sermo diuinus nec ore prolatus ardet in pectore: unde & Paulus loquitur. Si euangelizauero nō est mihi gloria. Necessitas enim mihi incūbit: uia enim mihi est nisi euangelizauero. si enim uolens hoc ago mercedē habeo: si autē inuitus dispensatio mihi credita est. Et i atheis uidens idolatriæ deditā ciuitatē incitabatur spiritu & tota mente feruebat. Et post modicum in eodē uolumine legimus: cū uenissent autē de macedonia silas & thimoteus istabat uerbo Paulus testificans iudeis esse xpm̄ iesum. Sed & pleriq̄ doctorū in ecclesia usq̄ hodie similia sustinent audientes uitupationē multorū cōgregatorū aduersum se i circuitu atq̄ dicētiū psequimini & psequimur eos.

Dēs viri q̄ erāt pacifici mei: & custodiētes latus meū: si quō decipiat & preualeamus aduersus eū & cōsequamur ultionē ex eo: dñs autē est mecum quasi bellator fortis.

Cum aduersarii surrexerint & amici quondam atq̄ pacifici fuerint ad bella conuersi uoluerintq̄ nobis insidias tendere: nō magnopere curemus sed optemus hoc dicere quod & propheta loquitur dominus autem mecum est quasi bellator fortis.

Idcirco qui me persequuntur cadent: & infirmi erunt: siue ideo persecuti sunt & intelligere nō potuerunt. Confundantur uebementer: quia non intellexerunt opprobrium siue ignominiam sempiternam: que nunquam delebitur.

Quia psecuti sunt ideo propheticū nō potuerunt intelligere sermonē: & ignorantiam confusio uehemens secuta est: nec intellexerunt ignominiam sempiternam quæ obtinebit eos & nulla obliuione delebitur. Dicant igitur quod uolunt uiri quondam pacifici & qui custodiebant latus meū & capere cupiebant dummodo iustum uirum atq̄ doctorem ecclesiæ post persecutionem tāta uindicta tantaq̄ præmia consequantur.

Et tu domine exercituum probator iusti siue qui probas iusta & uides renes & cor uideam uindictionem tuam ex eis tibi enim reuelauī causam meam.

Solus est enim dñs qui nouit probare iustitiam quomodo solus est qui cordis interna conspiciat: unde & iesus sciens cogitationes hominum nō ex profectu ut quidā putant sed natura deus est. Tale quid & in psalmis sonant. Nō iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuēs. Si uiuens uirtutib⁹ nō iustificabitur quanto magis qui peccatis mortuus est? Cūq̄ se sciat deus propugnatorem habere deū tñ impatientia fragilitatis humanæ: quod nouū esse uenturū iā nunc uidere desiderat: cui & reuellauit cām suam q̄ dicit in alio loco. Mihi utndictā & ego retribuā dicit dñs. Foelix autē cōscientia cuius cā dño reuelatur dicente apostolo. Omne qđ manifestatur lux est.

Cantate dño laudate dñm: quia liberauit animam pauperis de manu pessimorum.

Qui pauper est spū nec hēt diuitias quæ receperunt in isto seculo cōsolationē suā de quibus & paulus loquitur tñ ut pauperum memores effemus: cum fuerit uindicta a domino consecut⁹ do minum laudat in spū & se de manu pessimorū erutū gloriatur. Hoc totū fit nō nostro merito sed eius

gratia q̄ pauperē liberauit: nec hēt diuitias supbia corrūētis: sed humilitatē pauperis liberati.

Maledictus dies in qua natus sum: nox in qua peperit me mater mea nō sit benedicta. Maledictus vir siue homo qui annuntiavit patri meo dicens natus est tibi filius masculus & quasi gaudio letificauit eū. Sit homo ille vt sunt ciuitates quas subuertit dñs: & nō penituit eū: audi- at clamorē mane & ullulatum in tpe meridiano: q̄ nō interfecit me a uulua vt fieret mihi mater mea sepulchrum: & uulua eius conceptus eternus. Quare de uulua egressus sum vt videres la- borem & dolorem & consumerentur in confusione dies mei.

Qui putant animas fuisse in cælestibus & de meliori in peiorē statū præcipitatas hoc & huiusce- modi utuntur testimoniis: q̄ scilicet melius fuerit in cælestibus q̄ i terrenis cōmorari: & corpus hu- militatis assumere: noua quādā imo iā uetera hæreseos sua argumenta querentes: nos uero legētes illud beati iob. Maledicta dies in qua natus sum: & nox in qua dixerunt ecce masculus: & maledictus homo q̄ annuntiavit patri meo dicens: natus est tibi puer: huic testimonio coaptam⁹ q̄ melius sit nō esse: q̄ uiuere in supplitiis: iuxta illud quod scriptū est. Mors uiro requies cui clausit deus uiā suā: & iteꝝ quare data est misero lux: & uita his qui in amaritudine animæ sunt. Et in euangelio similiter dictū legimus: melius ei fuerat si natus nō fuisset: nō quod sit: qui nat⁹ nō fuerit: sed q̄ melius sit nō esse q̄ male esse. Aliud est enim oīno nō esse: aliud cū sit absq̄ ulla intermissione crutiari: quō mortē quietā uitæ miseræ præferimus: unde & amos diē appellat tænebræ & afflictionis: & iacob eo q̄ uixerit in labore & angustia dies uitæ suæ prauos & pessimos uocat: & Paulus apostolus dicit: ut eri- peret nos de præsentī seculo nequā: & iteꝝ redimentes tēpus qm̄ dies mali sunt. hebræi qntū men- sem quo capta hierusalē tēplūq̄ subuersum est: natiuitati hieremiæ supputant inextricabilibus q̄- busdam & incredibilibus argumentis: quod si probare potuerint: quō testimoniū iob interpretari ualeāt nescio: nisi forte illū diē quādā p̄figuratiōe & uaticinio futuroꝝ subuersionis tēpli autumēt: quodq̄ impræcatur similitudinē subuersæ ciuitatū de sodoma & gomorra dici arbitror: & oē tē- pus in luctū ut mane sit clamor & ullulatus meridiē. Quod aut̄ infert: qui me nō interfecit in uulua deū significare putant: ut esset inquit mihi cōceptus æternus: quæ oīa dicūtur hiperbolice. Deniq̄ exponit cās cur mortē præferat uitæ & omnino nō eē q̄ male esse: subiungēs quare de uulua egres- sus sum ut uiderē laborem & dolorem & cōsumerentur in confusione dies mei. CAPI. XXI.

Verbū quod factum est ad hieremiā a dño quando misit ad eū rex Sedechias phasur filium Belchie: & Sophoniam filius Maasie: sacerdotes dicēs. Interroga pro nobis dñm: quia Nabuchodonosor rex babilonis præliatur aduersum nos: si forte faciat do- minus nobis secundum omnia mirabilia sua & recedat a nobis.

Supra pontifex phasur siue phascor qui percussit hieremiā patrē habuit eminer. hic aut̄ phasur fi- lius ē helchiæ: hoc idcirco ne quis eūdē putet. Mittit aut̄ rex sedechias ad prophetā nolens uel po- pulū scire uel principes: ut occulto per legatos nuntio recognoscat quā dñs super urbē hierusalem & populū habeat sententiā. Quodq̄ infert quia nabuchodonosor rex babilonis præliatur aduer- sum nos: ostendit iā obsessam hierusalē a p̄pheta hoc fisciari sedechiā. Et notandū q̄ i p̄phetis ma- ximeq̄ in Ezechiele: & hieremia nequāq̄ rerū & tēporē ordo seruetur: sed præpostere & iuxta histo- riā postea factum prius referri: & quod prius gēstum sit postea: aliud est enim historiā aliud prophe- tiam scribere: ut in p̄nti loco: Sedechias qui cū urbe hierusalē captus est mittens scribitur ad hierē- miā: & eo tēpore quo obsidebatur hierusalē & postea narratū historia ioachim fratris ei⁹ qui ante eū rex fuit & ioachim. i. Ieconia qui fuit filius ioachim super quibus dicitur in sequentibus.

Et dixit hieremias ad eos. Sic dicetis Sedechiæ hec dicit dñs deus israel. Ecce ego conuer- tam vasa bellica siue arma bellica que sunt in manibus uestris: & quibus pugnatis aduersus re- gem babilonis & caldeos qui obsident vos in circuitu muroꝝ: & congregabo eos siue eas in medio ciuitatis huius: & debellabo vos in manu extenta & brachio forti siue excelsor: & in furore & in indignatione & in ira grandi: & percutiam habitantes ciuitatis huius: domines & iumenta pe- stilentia magna morientur.

Frustra inquit repugnare uultis caldæis obsidentibus: & arma bellica præparatis quorū in media tantum urbe usum habebitis: ut armati esse uideamini. Cæterum illis obsidentibus ego uos debel- labo in manu extenta & brachio forti meoq̄ furore & indignatione percutiam: ut & uos & omne quod spirat famæ & pestilentia in media urbe moriatur: quod quidem & factum legimus. Absq̄ ul- la enim corona strepitūq̄ pugnantium urbs tñ obsidione capta est: ut quos uincerent non haberēt sed quos tñ caperent: meliores aut̄ fuerunt gladio uulnerati q̄ occisi fame.

Et post hec ait dominus: dabo sedechiam regem iude & seruos eius & populum eius: & q̄ de- relictī sunt in ciuitate hac a peste & gladio & fame in manu Nabuchodonosor regis babilonis: & in manu inimicorū eorū: & in manu querentium animam eorū & percutiet eos in ore gla- dij: & non flectetur neq̄ parceret neq̄ miserebitur.

Hoc quod nos transtulimus in manu Nabuchodonosor regis babilonis & in manu inimicorū eorū in septuaginta non habetur Et pro eo q̄ nos diximus non flectetur neq̄ parceret nec misere- bitur: septuaginta transtulerunt. Nō parcam: nec miserebor. Meliusq̄ est & iuxta hæbraicum: ut cru- delis

Super Hieremiam.

delis sententia: & inflexibilis magis regis babilonii q̄ domini esse uideatur. Primū aut̄ de uniuersa urbe prophetatum est: nunc proprie Sedechiæ prædicitur & populo eius qui residui fuerint post pestem gladium & famem: q̄ a Nabuchodonosor rege babilonio capiendus sit interficiendusq; cum amicis eius gladio nec ullā eius misericordiā speret: cuius foedus & necessitudinē piurio deseruit.

¶ Et ad populum hunc dices. Hec dicit dominus: ecce ego do coram vobis viam vite: & viam mortis. Qui habitauerit in vrbe hac morietur gladio peste & fame. Qui autem egressus fuerit & transierit ad caldeos qui obsident vos uiuet & erit anima sua quasi spoliuz. Posui enim faciem meam super ciuitatem hanc in malum & non in bonum ait dominus.

¶ His q̄ a rege missi sunt & ad pphetā uenerāt depræcandū ut interrogaret pro eis dominum superiora responderat & quæ referret regi Sedechiæ. Nunc hortatur ut respondeant populo: datq; consilium ut transfugiant ad caldeos: contra regiam uoluntatē quod periculosum fuisse pphetā nullus ignoret: unde & mortem sibi impræcatur & dicit. Maledicta dies in qua natus sum & quare deuulua egressus sum: ut uiderem laborē & dolorem: non quod leue sit nec dum captis dare consiliū se ultro tradere captiuitati: quasi si passuris naufragium imperetur: ut ante naufragium & dissipataz nauem remos & tabulas corripiant & se undis trahant. Sed quod tolerabilius sit utcūq; captos uiuere q̄ gladio fame & peste consumi. Sunt qui hunc locum secundum tropologiam sic ediserunt. melius esse secularibus se tradere disciplinis & maximæ philosophiæ q̄ i illa pmanere i qua famis sit sermōis dei: & cūct⁹ populus hæreticorū gladio doctrinæq; pœnuria & hæretica peste moriatur.

¶ Et domui regis iuda: audite verbū domini domus dauid. Hec dicit dominus. Iudicate mane iudicium: & eruite vi oppressuz de manu calūniātis: ne forte egrediatur siue vt nō egrediatur quasi ignis indignatio mea & succendatur: & non sint qui extinguant. Quodq; sequitur propter malitiām studiosorū uestrorum in septuaginta nō habetur.

¶ Quia supra dixerat & ad populum hunc dices hæc dicit dominus: consequenter nūc infert & domui regis iuda: ut subaudiatur dices: hæc dicit dominus: enim & superiora & inferiora iunguntur: ut sit sensus & ad populum hunc dices. Hæc dicit dominus. Proprie autē sermo sit ad domum regis ob cuius maxime culpam ciuitas obsidetur: ut emendet errorem pœnitundine: & clementiam domini consequatur. Iudicate inquit mane iudicium non in tenebris iniquitatis sed in luce iustitiæ: & eruite ui oppressum de manu calumniatoris ut non accipiat personam in iudicio: sed diuitibus pauperes opprimentibus magis apud uos dei imperium ualeat q̄ potentia persequentis: & si inquit hoc feceritis nequaquam succendetur in uobis ignis furoris mei: nec inueniet materiam quam consumat. Incredibilis in hoc loco dei clementia demonstratur: ut de quibus supra dixerat posui enim faciem meam super ciuitatem hanc in malum & non in bonum: in manu regis babilonis tradetur: & exuret eam ignis: iam domini ingruente sententia eos prouocet ad salutem: non quod ignoret urbem hierusalem esse capiendam: sed quod liberum homini seruetur arbitrium: ut non ignorantia futuri sed uoluntate propria uideatur perire. Quomodo & saluator sciebat populum negaturum & se esse crucifigendum: quippe qui hoc apostolis sape prædixerat & nihilominus commonebat uolens eos corrigere: ad pœnitentiam: ut quicquid postea sustinerint suo uitio eis acciderit non duritia comminantis.

¶ Ecce ego ad te habitatricem uallis solide atq; campestris ait dominus. Qui dicitis: quis percutiet siue terreat nos? Et quis ingreditur domus nostras? Et uisitato super uos: quodq; sequitur: iuxta fructum studiosorū uestrorum dicit dominus in. lxx. non habetur. Et succendā inquit ignem in saltu eius: & deuorabit omnia in circuitū eius.

¶ Pro habitatrice uallis solidæ atq; campestris septuaginta transtulerunt. Ecce ego ad te: qui habitas in ualle for campestri: pro quo symmachus petram: theodotio obsessam interpretati sunt: aquilæ prima æditio solida: secunda tyrum: for enim siue sur lingua hebræa & tyrum & scilicem & coartatum sonat: loquitur enim contra hierusalem quæ obsidione uallata est: siue in similitudinem tyri quasi mari grandis: ita babilonio exercitu cingitur: & euadere non potest: aut certe quæ se instar petræ durissimæ inexpugnabilem putat atq; robustam: pro soliditate murorum & magnitudine: & dicit. Quis terrere nos poterit? & quis ingreditur domus nostras? cum econtrario loquatur deus: ego uisitato uos: meum euadere oculum non poteritis: uisitato autem uos in perniciem & reddam uobis fructum malitiæ uestre. Et ego succendam ignem in saltu uestro: non babilonius ut putatis non rex caldeorum: sed mea hæc omnia ira perficiet. Saltum autem uocat hierusalem & omnem circa regionem: quæ frugiferas arbores bonorum operum: q̄ sit incensum: præparetur. Pulchræq; uallem appellat campestre q̄ peruia sit hostibus: & non montem excelsum: qui difficulter ascendi potest: iuxta q̄ & in esaia dicitur: uisio uallis syon. Quicquid ad domum regiam & ad urbem metropolim prophetatur referatur ad ecclesiasticum ordinem & ad principes ecclesiarum: eos duntaxat qui se superbiæ & uitiiis lasciuiæq; tradiderunt: nec statim quia domus regia est ab interitu liberabitur: quomodo & qui de stirpe fuere Dauid pauci admodū sunt inuenti: qui placuerint domino ut ipse Dauid. Ezechias & iosias: magnaq; pars principum & stirpis regię in uniuersum populum iram dñi prouocauit.

CAPITVLVM. XXII.

X iiii

Hec dicit dominus: descende in domum regis iuda: & loquaris ibi verbum hoc dicens. Audi verbum domini rex iuda qui sedes super solium dauid. Tu & serui tui et populus tuus qui ingredimini per portas istas. Hec dicit dominus. Facite iudiciam & iustitiam & liberate vi oppressum: de manu calumniatoris: & aduenam & pupillum nolite contristare neque opprimatis iniqui: siue impie: & sanguinem innocentem: ne effundatis in loco isto. Si enim facientes feceritis verbum istud ingredientur per portas domus istius reges sedentes de genere dauid super throno eius: & ascendentes currus & equos ipsi & serui & populus eorum: quod si non audieritis verba hec per me metipsam iurant dicit dominus quia in solitudine erit domus hec.

Hec visio imo hic sermo domini uel ante sit ad prophetam quem sedechias nuntios ad eum mitteret: uel certe postquam nuntiis precepit quid regi referre deberet precepit hieremiam ut nequaquam per nuntios loquatur ad regem: sed ipse uadat ad pallatium & ibi loquatur eis simulque animaduertamus diuinam sapientiam: quod per nuntios iubet tristitia nuntiari: mixtis & prosperis: si agere uoluerit rex poenitentiam. Hic uero quia ipsi imperatur ut pergat non tristitia nuntiat & captiuitatem iam iamque uenturam: sed monet quid facere debeat ut uitet impendentem sententiam dei. Regum autem proprium est facere iudicium & iustitiam & liberare de manu calumniatorum ui oppressos: & peregrino pupilloque & uidua: qui facilius opprimuntur a potentibus prebere auxilium: & ut curam eis preceptorum dei maiorem iniiceret intulit. Nolite contristare: ut non solum non eripiat sed ne patiamini per uestram desidiam ab aliis contristari: & sanguinem innocentem non effundatis in loco isto. Homicidas & sacrilegos & uenenarios punire non est effusio sanguinis sed legum ministerium. Si inquit hec feceritis o reges iuda tenebitis pristinam potestatem: & cum ambitione ingrediemini portas hierusalem. Sin autem facere nolueritis o domus regia non tam domini erit crudelitatis: quam tua uoluntatis: ut omnis ciuitas redigatur in solitudinem. Quicquid regie domui dictum est intelligant episcopi sortique eorum presbyteri atque diaconi: & omnis ordo ecclesiasticus: quod si fecerint quae precepta sunt & inter cetera innocentem sanguinem non fuderint scandalizantes minimos quosque & percutientes conscientias singulorum: obtineant traditam sibi a domino dignitatem. Sin autem facere noluerint atque contempserint ipsi redigant ecclesiam dei in solitudinem. Ingrediuntur autem de genere dauid per portam hierusalem & sedent super thronum eius qui interpretatur fortis manu: & ascendant currus & equos quando refrenant suas & populi perturbationes: & composito in ecclesia ingrediuntur gradu: & multarum uirtutum choro sibi ex omni parte concinentium. Et ut hoc uerum esse credamus iurat per se: quia iuxta apostolum maiorem alium per quem iurare possit non habet.

Quia hec dicit dominus: super domum siue ad domum regis iuda: galaad tu mihi caput siue principium libani: si non posuero te in solitudine: urbes inhabitabiles: & sanctificabo super te interficientem uirum & arma eius: & succident electas cedros tuas: & precipitabunt siue mittent in ignem: & pertransibunt gentes multe: per ciuitatem hanc & dicet unusquisque proximo suo. Quare fecit dominus sic ciuitati huic magne: & respondebunt eo quod dereliquerunt pactum domini dei sui & adorauerunt deos alienos & seruiuerunt eis.

Galaad quam possidet dimidia tribus manasse transiordanem scriptura commemorat: in quo modo te laban fugientem consequutus est iacob: & mons iuxta genesim nomen accepit. id est tumulus testimonii: eo quod ibi iacob labanque iurauerint in acceruum lapidibus congregatis. Est autem caput siue principium libani. montis excelsi qui uniuersus cedris consitus est: iuxta illud dauid canentis. Et commouebit dominus cedros libani. Et alibi uidi impium superexaltatum & eleuatum sicut cedros libani: & in zacharia legimus apperi libane portas tuas & comedat ignis cedros tuas. Igitur presenti loco qui ad domum regiam loquebatur per metaphoram loquitur ad templum siue ad domum stirpis iuda: quod ipsa sit in excelsis siue quod de templo atque sacrario omnium peccatorum remedia poscebantur: unde & hic idem propheta commemorat. Nunquid resina non est in galaad aut medicus non est ibi? Quare non ascendit curatio filiae populi mei? comminatur igitur regie domui & urbi hierusalem & templo quod uocat caput libani: quod redigendum sit in solitudinem cum uniuersis urbibus suis: non potentia regis babylonii sed domini iussione: qui dicit sanctificabo super te interficientem. Sanctus autem uocatur Nabuchodonosor: & omnis eius exercitus quia exequitur sententiam dei. Et succident inquit electas cedros tuas potentes quosque & principes ciuitatis: & mittent ignem ut omnia deuorans flamma consumat: cumque deleta fuerint uniuersa: transibunt gentes multe per ciuitatem & templum quod eis prius ingredi non licebat: & unusquisque loquetur proximo suo quare fecerit dominus ciuitati inclytae & magne tam subitam & tam grandem conuersionem: respondebuntque inquit qui interrogati fuerint: & exponent causas ruinae dicentes: quia dereliquerunt pactum domini dei sui: & pro deo idola uenerati sunt. audiat hoc & nostra urbis domus regia: & principes eius & cedri quae eleuant usque ad nubes uertice suum: & superbia loquuntur: quis nos uidebit: cito flamma domini consumantur si noluerint illius preceptis acquiescere: alia est autem sanctificatio interfectoris & armorum: alia sacerdotum & eorum qui ministrant domino,

Nolite

Super Hieremiam.

Nolite flere mortuum neque lugeatis super eum: fletu plangite eum qui egreditur quoniam non reuertetur ultra nec videbit terram natiuitatis sue: quia hec dicit dominus ad sellum filium iosie regem iuda: qui regnavit pro iosia patre suo: qui egressus est de loco isto non reuertetur hic amplius: sed in loco ad quem transtuli eum ibi morietur et terram istam non videbit amplius.

Iosias rex iustus tres filios habuit: iohacaz & iohachim & sedechiam: quorum primum rex aegypti pharao nechao captiuum duxit in aegyptum ibique mortuus est: & constituit pro eo regem heliachim fratrem eius: quo mortuo regnavit filius eius ieconias qui a nabuchodonosor rege babilonio cum matre & principibus ductus est in captiuitatem: pro quo patruus eius regnavit Sedechias: qui capta hierusalem ductus est in babilonem: queritur itaque qui sit iste qui flere non debeat: ducendusque sit in captiuitatem: & ultra non reuersurus cum tres capti sint atque transducti: Hebrei putant hoc omnibus convenire. i. & iohacaz: & ieconias & sedechias appellarique omnes filios iosie: siue sellum quod interpretatur consummatio siue completio eo quod regnum iuda in ipsis finitum sit. Mihi autem proprie hoc dici videtur de sedechia de quo & patris & praeteriti capituli prophetia est: in quo vere regnum iuda finitum est: sub quo urbs capta est: ductusque in babilonem ibi mortuus scribitur. Iste est sellus. i. consummatio atque completio filius iosie rex iuda: qui regnavit pro iosia patre suo: ieconias autem non fuit filius sed nepos: iosie filius iohachim. Vt a principio visionis quando misit ad ieremiam rex sedechias phasur filium melchias & sophoniam filium manasse sacerdotem usque ad istud capitulum omnia ad regem sedechiam dicta intelligamus.

The qui edificat domum suam in iniustitia et cenacula sua non in iudicio. Amicum suum opprimit frustra: et mercedem eius non reddit ei: qui dicit edificabo mihi domum latam: et cenacula spatiosa: quae aperit sibi fenestras et facit laquearia cedrina: pingitque sinopide. Nunquid regnabis quoniam confers te cedro? Pater tuus in me comedit et bibit et fecit iudicium et iustitiam. Tunc cum bene erat ei: indicavit causam pauperis: et egeni in bonum suum. Nunquid non ideo quia cognovit me dicit dominus? Tui vero oculi et cor ad avaritiam et ad sanguinem innocentem fundendum: et ad caluniam et ad cursum mali operis. LXX.

Qui edificas domum tuam non cum iustitia et cenacula tua non in iudicio apud eum proximus operatur gratis: et mercedem ei non reddet. Edificasti tibi domum parvulam cenacula perflabilia distincta fenestris et contignata cedro: et lita sinopide. Nunquid tu regnabis: quia contendis contra achaz patrem tuum? non comedent et non bibent: melius tibi erat facere iudicium et iustitiam bonam: non cognoverunt non indicaverunt iudicium humili: neque iudicium pauperis. Nonne hoc est te ignorare me dicit dominus? Ecce non sunt oculi tui recti nec cor tuum bonum: sed ad avaritiam tuam et ut sanguinem innocentem effundas: et ad iniquitatem et homicidium ut facias ea.

Utraque editionem ex integro posui ut hebraica veritas & difficultas vulgatae editionis facilius cognoscatur. Est autem sermo contra iohachim filium iosie regis iuda de quo supra diximus quem constituit nechao pharao rex aegypti: pro iohacaz fratre suo: quem uinctum duxit in aegyptum. Legimus autem: ut tam regum quam paralipomenon narrat historia undecim annis regnasse in hierusalem iohachim filium iosie. & regnasse crudeliter & extitisse impium & postea mortuum: nec tamen eius sepultura narratur. Hanc habente scriptura sacra consuetudinem: ut omnes reges & mortuos referat & sepultos. Hunc autem proprie narrat mortuum & non sepultum: de quo dicemus in posterioribus. Plangit itaque supradictum regem qui confidat in iniustitia & putet esse perpetuam regiam dignitatem: faciatque sibi cenacula & amicos opprimat: operatibusque non reddat mercedem suam: & aeternam palatii sui aedificationem arbitretur. Nunquid ait sermo diuinus regnare poteris in perpetuum? quoniam conferre te cupis cedro excelsae: patri tuo iosie uidelicet regi iuda. Pater inquit tuus & comedit & bibit & fructus est opibus regis: nec tamen in eo offendit deus: qui habuit diuitias: sed in eo placuit quod fecit iudicium atque iustitiam. Et idcirco tam in presenti saeculo quam in futuro bene ei fuit & erit. Iudicavit inquit causam pauperis & egeni: & in eorum refrigerium quos audiuit: & proprie in bonum suum. Haec autem omnia euenerunt ei prospera quia me cognovit dicit dominus. Tui autem iohachim oculi declinant ad avaritiam: & ut innocentem sanguinem fundas ad caluniam & ad cursum mali operis. Iuxta. lxx. uero quem sensum habeant intelligere non possum. Cum enim caetera sibi aliqua ex parte consentiant: illud quod inferitur nuquid regnabis quoniam tu contendis in achaz patre tuo pro quo in hebreo scriptum est & hic sermo cedrum significet manifestum est quoniam nullum sensum habeat. Illud quoque quod sequitur non comedent & non bibent: & caetera: quae ita iter se dissipata sunt atque confusa ut absque ueritate hebraicae lectionis nullam intelligentiam habeant. Possumus autem hunc locum iuxta anagogen contra hereticos accipere qui aedificant sibi domum non magnam & ecclesiae ubertate latissimam: sed parvulam: aedificant autem non cum iustitia atque iudicio aliena dirripere cupientes: unde dicitur aedificasti tibi domum parvulam cenacula perflabilia quae circumsferuntur omni uento doctrinae & distincta fenestris. Non enim habent perpetuum aedificium nec solidam & contignatam inquit cedro: uidetur quidem contignationem habere pulcherrimam: sed ad imbrem: & persecutionum tempestatem cito putrescunt & corruunt. Itaque sinopide

& ipsi quidem passionem domini & sanguines pollicentur: sed in perpetuum non regnāt quia cōtendunt & ad iracundiam prouocant ac az. i. cedrum patrem suum. Omnis enim hereticus nascitur in ecclesia: sed de ecclesia prohibetur. & contendit & pugnat contra parentem. Quodq; infert nō cōmedent & non bibent subauditur corpus: & sanguinē saluatoris: ceteraq; his similia erroremq; oēs inde descendere q; ignorauerint deum: nec habeant rectos oculos sed cor eorum pronū sit ad auaritiā ut aliena dirripiant: & decoptorum sanguinem fundant. Hoc est enim facere homicidium obscura latius differenda sunt.

Propterea hec dicit dominus ad ioachim filium iosie regem iude. Non plangent eum: vbe frater: & vbe soror: non concrepabunt ei. Vbe domine & vbe inclyte. Sed sepultura asini sepelietur putrefactus & proiectus extra portam hierusalem.

Hoc quod nos de hebraico posuimus nō plāgēt: & uhe frater & uhe soror: in. lxx. non hētur: sed proprie dicitur cōtra ioachim regem iuda & apperitur enigma quod prius uidebatur occultum: & inter tres fratres ambigū soluitur: ut nō sit sermo de ioachaz neq; de sedechias: sed pprie de ioachi quē interfectū a latrunculis caldeorū syriā amantiaq; & moabitaq; hebreā narrat historia. Vnde & i malachim mortuus scribitur & sepultus tacetur. In libro dierū legimus. uinctum catenis & ductum in babylonē nec ultra quid refertur de eo: pulchreq; sepultura asini dicit eum sepeliendum ut aliis uerbis significet insepultum: hoc est a bestiis quibusq; lacerandum. Hęc est enim asini sepultura.

Ascende libanum & clama: & in bassan da vocē tuā: & clama ad transeuntes q; cōtriti sunt oēs amatores tui. Loquutus sū ad te in abundantia tua dixisti non audiam. Hęc est via tua ab adolescentia: quia non audisti vocem meam. Omnes pastores siue amatores tuos pascet ventus: et amatores siue amici tui in captiuitatem ibunt & tunc confunderis & erubescēs ab oī malitia tua q; sedes i libano & nidificas i cedris: quō ggemuisti cū venisset tibi dolores q; dolores pturiētis

Per metaphoram libanū & bassan regionum & montium trans iordanē ad hierusalē sermo dirigitur: q; frustra in ægypto sit confisa: siue ad ipsum ioachim qui eo tēpore regnabat in hierusalem & ab ægyptiis rex fuerat constitutus q; frustra ægyptiorum speret auxilium: & q; ipsi quoq; a babylonio rege superandi sint: & ducendi in captiuitatem. Quodq; ait loquutus sū ad te: hoc est ipse de per prophetas siue loquuti sunt ad te ut subaudiatur prophetæ mei: & tu in abundantia tua dixisti non audiam. Arguit eam superbiā: & q; diuitiarum magnitudine abusa sit in contemptum domini. Et narrat q; non solum hoc tempore: sed ab initio quando educta sit de ægypto non audierit uocem dei. unde & oēs pastores eius & principes huc illucq; dispersi sūt: & captiuitati babilonica colla submiserunt: Quodq; infert quā sedes in libano & nidificas in cedris arrogātiāq; sugillat quā de omnium rerum creuerat habundantiā: & q; instar mulieris puerperæ repētī ei dolor & subita ueniat captiuitas: Quod autem nos diximus clama ad transeuntes & in hebraico scriptum est mebarim. lxx. theodotioq; uerterunt trans mare. Symmachus de contra: ut significant q; uox pphetæ de hierusalem usq; ad montem libanum & bassan ualeat peruenire.

Anno ego dicit dominus: quia si fuerit ieconias filius ioachiz regis iuda i manu dextera mea anulus: inde euellam eum siue te: & dabo te in manu querentium animam tuam: & in manu quorū tu formidas faciem & in manu nabuchodonosor regis babilonis quod in. lxx. non habetur: & in manu caldeorum & mittam te siue prohibeam te & matrem tuam que genuit te in terram alienā in qua nati non estis: ibiq; moriemini: & in terram ad quam ipsi leuant animam suam: ut reuertantur illuc: & non reuertentur.

Supra dixerat domui regis iuda hęc loquæris & deinde descende in domum regis iuda. Et iterum hęc dicit dominus super domum regis: & præpostero ordine postquam loquutus est de sede chia qui ultimus regum fuit in hierusalem reuertitur ad ioachim fratrem eius qui ante eum regnauit qua uaticinatione completa nunc loquitur ad filium ioachim nepotem iosiæ regem hierusalem ieconiam qui & alio nomine appellatur ioachim: qui captus a nabuchodonosor cum matre sua principibus & artificibus & multis nobilibus ductus est in caldæam ibiq; mortuus. Hoc igitur dicitur si quomodo anulus non recedit de manu portantis & de digito difficulter elabatur: sic sit in manu mea ieconias: tamen euellam eum & tradam regi babilonio ibiq; cum matre & omnibus suis morietur & ultra terram iudæam quam desiderat non uidebit. Miserabilis grunnius qui ad calumniandos sanctos uiros aperuit os suum: linguamq; suam docuit mendacium sexti pictagorici hominis gentilissimi unum librum interpretatus est in latinum: diuisitq; eum in duo uolumina: & sub nomine sancti martiris sexti urbis romanæ episcopi ausus est edere: in quibus nulla christi nulla spiritus sancti nulla dei patris nulla patriarcharum prophetarum & apostolorum fit mentio: & hunc librum solita temeritate & insania anulum nominauit: qui per multas prouintias legitur: & maxime ab his qui & impeccantiā prædicant. Quomodo igitur dominus ieconiam instar anuli de manu sua & digito se proiecturum cōminatur ita lectorem obsecro ut nephariū librum abhiciat: legatq; si uoluerit ut ceteros philosophorum libros: non ut uolumen ecclesiasticum. Soleo in cōmentariis & explanationibus quorū mos est diuersas sentētiās ponere interpretatum huiusmodi miscere sermonem: quidam hoc dicunt alii hoc autumant non nulli

Super Hieremiam.

nūlli sic sentiunt: q̄ ipse miserabilis grunnius & post multos annos discipulus iouiniani: & illius calūniati sunt & calūniantur me sub alienis nominibus proprias sententias ponere q̄ ego causa beniuolentiæ facio ne aliquem certo nomine uidear lacerare. Quia igitur benignitas uersa est in calūniam nunc dico & illi qui mortuus est & isti qui uiuit & hæresim illius instaurare conatur magistrum eorum origenem hunc locum referre ad christum: q̄ de manu dei patris instar anuli auulsus sit: & missus in terram captiuitatis: in uallem lachrymarum: cruciq̄ traditus: matrem quoq̄ eius haud dubium quin synagogam captam atq̄ proiectam: & non pertimescit qui ista commemorat hoc quod sequitur: terra terra terra audi uerbum domini. Hæc dicit dominus. Scribe uirum istum abhominatum & reliqua intelligere de domini maiestate. Scribit autem hoc ne discipuli eius negare audeant in quinto stromathum libro.

¶ Nūquid uas fictile atq̄ contritum? Nūquid uas absq̄ omni uoluptate atq̄ utilitate? Quare abiecti sunt ipse & semen eius: & proiecti in terram quas ignorauerant.

¶ Pro eo q̄ nos diximus. Nunquid uas fictile atq̄ contritum symmachus transtulit. Nunquid purgamētū siue quicquiliæ uiles atq̄ projectæ: pro quo i. lxx. nihil habetur: sed hoc tātū interpretati sūt. Inhonoratus est ieconias: quasi uas in quo nulla est utilitas. Et cum hoc de ieconia dicatur filio ioachim ad typū referūt xp̄i: eo q̄ apostolus dicat dominū saluatore imaginem esse dei inuisibilis primogenitum omnis creaturæ: i. sapientiam: uerbū ueritatis atq̄ uitam: & iustitiā: eūq̄ appellari anulum: qui prohibeatur & auellatur de manu dei & regi tradatur nabuchodonosor. Abiecti sunt inq̄ ipse & semen eius: & proiecti in terram quā ignorabāt: quod de ieconia factum nemo dubitat: ieconias interpretatur domini præparatio cum in præsentī loco prima syllaba: idest domini nomine aufertur: & dicitur ieconias: idest interitui præparatus.

¶ Terra terra terra audi sermonem domini. Hæc dicit dominus. Scribe uirum istum sterilem: uirum qui in diebus suis non prosperabitur. Hæc enim erit de semine eius uir qui sedeat super solium dauid & potestatem habeat ultra in iudea.

¶ Si uoluero p̄ locos notare singula quæ. lxx. uel p̄termiserint uel mutauerint lōgū fiet p̄sertim cū possit diligēs lector ex utraq̄ editiōe cōsiderare qd mutātū qd additū quid subtractū sit. Pro sterili in hebreo scriptum est ariri. qd̄ aquile prima editio sterile secūda idest non crescentem. Symmachus uacuum. lxx. & theodotion abhominabile & abdicatū interpretati sunt: & oritur questio quō stare possit prophetia: de stirpe eius nullum esse generatū: qui sederit super thronū dauid nec princeps fuerit ultra in iudæa: cum dominus atq̄ saluator de huius natus sit semine: super cuius ortū loquitur Gabriel ad mariā. Ecce cōcipies in utero & paries filium & uocabis nomen eius iesus. Ipse erit magnus & filius altissimi uocabitur. Et dabit ei dominus sedem dauid patris sui: & regnabit super domum iacob in æternum: & regni eius non erit finis. Possumus ergo hoc dicere: qm̄ illd̄ quod deest in. lxx. uidelicet in diebus eius non prosperabitur siue non crescet ignorantibus fecerit questionē. lxx. enim transtulerunt. Scribe uirū istū abdicatum hominem: quia non crescet de semine eius uir qui sedeat super domum dauid princeps ultra in iuda: quod in hebraico bis positū est: qd̄ putantes qui ab initio scripserunt i grecis libris additum subtraxerunt. Respondeamus igitur q̄ in diebus ieconia non successerit ei uir qui sedeat super thronum eius: sed multo post tempore de semine eius natus sit qui solium eius obtinuerit. Potest autem & sic solui. Non sedebit quidem super thronum dauid uir & homo: sed sedebit deus: regnumq̄ eius non erit terrenum & breue ut fuit dauid sed perpetuum atq̄ cæleste: dicente scriptura regnabit super domū iacob in æternum: & regni eius non erit finis. Natus est ergo de ioachim ieconias ex ieconia: salathiel ex salathiel: zorobabel & p̄ ordinē uenit ad xp̄m. Sed in diebus ioachim non successit ei rex filius: sicut ipse patri successerat sed fuit in captiuitatē: & salathiel & zorobabel usq̄ ad xp̄m nullus regiam obtinuit potestatem. Hoc autem idcirco quia in hebraico scriptum est: in diebus eius & in tempore suo: quo ipse fuit: nō erit uir qui sedeat super solium dauid: Omnes enim fuere captiui & nullus deinceps de stirpe dauid in terra iudæa tenuit principatum: unde & iosephus refert de sacerdotali genere ac tribu leui fuisse principes quibus successerit antipatri proseliti filius herodes: & postea sub uespasiano regnum hui⁹ generis: imo imaginez imperii funditus fuisse deletam. CAPITVLVM. XXIII.

¶ De pastoribus qui dispdūt & lacerant greges pascue mee: siue o pastores q̄ dispstis & dissipastis oues pascue mee dicit dñs. Ideo hæc dicit domin⁹ deus israhel ad pastores qui pascunt populum meum. Eos dissipastis gregem meum: eiecistis eos & non uisitastis. Ecce ego uisitato super vos malitiam studiozū uestrorum ait dominus.

Et ego congregabo reliquias cordis mei de omnibus terris ad quas eieceram eos illuc: & conuertam eos ad rura sua & restituiam illos ad pascua sua: & crescent & multiplicabuntur: & suscitabo super eos pastores & pascunt eos. Non formidabunt ultra & non pauebunt: & nullus queretur ex numero dicit dominus.

¶ Ad pastores siue de pastoribus propheticus sermo est. Et quia de Ieconia poenē ultimo rege iudæo: q̄ fuit de stirpe dauid legim⁹ scriptū terra terra audi sermonē domini. Scribe uirū istū abdicatum: siue sterile & non erit de semine eius uir: qui sedeat super solium dauid omnisq̄ spes regni iudai

ci fuerat amputata: transit ad principes ecclesiarum: & synagoga cum suis pastoribus derelicta atque dā-
nata ad apostolos sermo fit: de quibus dicitur. Et suscitabo super eos pastores: & pascēt eos: non for-
midabunt ultra: & nō pauebunt: & nullus quæretur ex numero dicit dominus. Apostoli enim con-
fidenter & absque ullo timore pascent ecclesiasticum gregem & reliquiae populi israel saluabunt
de omnibus terris: & conuertentur ad rura siue ad pascua sua: & crescent & multiplicabuntur. Su-
per malos autem pastores & scribas & phariseos uisitabit dominus propter malitiam studioꝝ ipo-
rum. Possumus autem & hæc iuxta tropologiam: & de ecclesiarum principibus intelligere qui tamē non
digne regunt oues domini: quod illis abiectis atque dānatis saluetur populus aliis traditus qui digni ex-
titerint & reliquiae saluæ fiāt. Perdunt oues pastores qui docent heresim: lacerant & dissipant quod scis-
mata faciunt: eiciunt eas qui contra iustitiam de ecclesia separant: non uisitant qui poenitentibus cō-
trahūt manum: quorum omnium miserebitur dñs reddēs eis pristina pascua & malos pastores auferens

Ecce dies veniunt dicit dominus: & suscitabo dauid germen iustum siue orientem iustum: &
regnabit rex & sapiēs erit siue itelliget & faciet iuditiū & iustitiā in terra. In diebus illis saluabit iu-
da: & israel habitabit cōfidenter. Et hoc ē nomē quod vocabūt eū dñs iust' n'r siue iustitia n'ra

Quod hebraice dicitur hoc quod in lxx male additū est in prophetis poenitus amputan-
dum. Aliud enim capitulum ab eis prætermisum quod sequitur quo finito titulus est ad prophetas
siue contra prophetas de quo suo dicemus in loco. Abiectis ergo pastoribus synagoga: scribis uideli-
cet & phariseis: & saluatis reliquiis ex israel: apostolisque euangelii in locum priorum principum cō-
stitutis: inducitur pastor pastorum: & princeps principum: & rex regum: & dñs dominantium xps
uidelicet saluator noster: qui proprie est germen iustum: siue oriēs iustus de quo legimus. Orietur
in diebus eius iustitia: & in alio loco ecce uir oriens nomen eius. Super eum orietur: & edificabit tē-
plum domini: ut quomodo in asaiā emanuel appellatur hoc est nobiscum deus: sic in hieremia no-
men accipiat iustitia nostra: unde & apostolus loquitur. Qui factus est sapientia nobis a deo: & iu-
stitia & sanctificatio & redemptio. Cui contrarius antixps & ei' habitator diabolus in zacharia stul-
tus pastor dicitur. Effaciet inquit iudiciū & iustitiā in terra. Nō enī pater iudicat quēquā: sed oē
iudiciū dedit filio. In diebus illis & duæ & decem tribus iuda: & israel pariter saluabuntur: & de
duabus uirgis iuxta ezechiel una uirga fiet. Nomenque eius iuxta lxx. uocauerit eum dñs appellabit
iosedech. i. dñs iustus. Si secundū hebraicū quod dixerūt nomē ei' uocabūt: dicitur dñs iustitia nostra.
Hoc enim significat adonay sadacenu: pro quo symmachus uertit domine iustifica nos.

Propter hoc ecce dies veniūt dicit dñs. Et non dicent ultra uiuit dñs qui eduxit filios isrl'
de terra egypti. Sed uiuit dominus qui eduxit & adduxit semen domus israel de terra aglo-
nis: & de cunctis terris ad quas eieceram eos illuc: & habitabunt in terra sua.

Hoc oē capitulū in lxx. nō hētur cuius hic sensus est: quod nequaquā per moysen populus dei de aeg-
pto liberetur: sed per iesum xpm de omni orbe terrarum in quem dispersus fuerat: quod ex parte & nūc
completur in mundo: & ex toto complebitur quando de oriente & occidente septentrione & me-
ridie uenient & discumbent cum abraham isaac & iacob. Ut postquam subintrauerit plenitudo
gentium omnis israel saluus fiat.

Ad prophetas siue prophetis vel contra prophetas.

Hic titulus ut supra diximus in editione lxx. finis anterioris capituli positus est ubi scriptum legi-
mus & hoc est nomen quo appellabit eum dominus iosedech. in prophetis: quod plerique ignoran-
tes uaria explanationis deliramenta confingunt. Multoque melius fuerat simpliciter inscitiam confi-
teri quā imperitiā suā alios hæredes facere. Est autem sermo contra prophetas imo pseudo ppheta-
tas hierusalem & samariæ quos nunc cōmuni & uulgate nomine prophetas uocat: de quibus scri-
ptum est in consequentibus: & in prophetis samariæ uidi iniquitatem statimque & in prophetis hie-
rusalem uidi horribilia. Quando autem ponit coniunctionem: & ostendit superiora de prophetis
dicta domini: qui & ipsi pseudo prophetarum similes extiterunt

Cōtritum est cor meum in medio mei: siue in me cōtremuerunt siue cōmota sunt omnia ossa
mea: factus sum quasi uir ebrius & quasi homo madicus: siue soporatus uino a facie dñi: & a fa-
cie uerborum scōrum eius siue a facie decoris glorie eius.

Considerato uultu omnipotentis dei: hoc est patris & considerato uultu filii: qui iuxta apostolus
splendor illius gloriæ appellatur: & forma substantiæ dei: propheta & animo & corpore perhore-
scit: & intelligit esse se nihili: secundum quod & in alio loco dicitur: ut iumentum factus sum apud te: si-
ue uictimam humilitatis & conscientiae suae offert deo: iuxta illud quod & in psalmis legitur. Sacri-
ficium deo spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum deus non spernit. Ossa autem quæ
contremuerunt siue commota sunt illa intelligamus de quibus idem dauid canit. Omnia ossa mea
dicent domine quis similis tibi? factus est quasi ebrius & quasi homo madicus siue soporatus uino
nullam habens intelligentiam nullamque sapientiam. Dominus autem nouit cogitationes hominū
quoniam uanae sunt. Si autem hoc ita est ubi sunt qui perfectam in homine iustitiam prædicant?
Quod si responderint de sanctis hoc se dicere: non de seipsis certe nullum puto sanctiorem esse hie-
remia qui uirgo propheta: sanctificatusque in utero ipso nomine præfiguratur dominum saluatorem:
hieremias

Super Hieremiam.

hieremias enim interpretatur domini excelsus.

Quia adulteris repleta est terra: quia a facie maledictionis siue iuramenti in terra arefacta sunt arua: siue pascua deserti: factus est cursus eorum malus & fortitudo eorum dissimilis.

Hoc quod nos de hebraico posuimus quia adulteris repleta est terra in lxx. non habetur qui iuramentum dixere pro maledictione: redditq; causas q; propter adulteria: & maledicta siue superflua iuramentum siue periuria frugum sterilitas consequuta sit: quicquid de terra iudaea iuxta litteras intelligis refer ad congregationem fidelium credentium quoniam propter adulteria & mendacia siue periuria uirtutum & donationum dei sterilitas in ecclesiis sit.

Propheta naq; & sacerdos polluti sunt & in domum meam inueni malum eorum ait dominus: idcirco uia eorum erit quasi lubricum in tenebris impellentur & corruent in ea: q; efferam siue inferam super eos mala: annum uisitationis eorum ait dominus.

Quando in ecclesia dei & maxime in principibus eius inueniuntur mala sciamus esse completu: propheta & sacerdos polluti sunt in domo mea inueni malum eorum ait dominus. Domus autem christi ecclesia est: de qua & apostolus scribit ad thimotheum: ut scias quomodo te oporteat in domo dei conuersari: quae est ecclesia dei uiui columna & firmamentum ueritatis. In propheta doctore accipere in sacerdote ministerii dignitatem: quasi praua mente consenserit: erit uia eorum i lubricu & in tenebris: nec habebunt dominum loquentem. Ego lux in mundum ueni: ut omnis qui credit in me in tenebris non maneat: unde sanctus loquitur. Omnes tenebras fugiens. Signatum est super nos lumen uultus tui domine: dedisti laetitiam in cor meum. Cum autem fuerint in tenebris & in uia lubrica errore uidelicet heretico ad omnem motum impellentur & corruent: & inferet super eos dominus mala non quo mala sint ut dominus mala inferat: sed mala his qui sustinent supplicia. Alioquin eadem & mala sunt & bona: mala iuxta eos quos cruciant: bona iuxta eos quos emendant. Et hoc notandum q; annus uisitationis domini correctio peccantium dicatur: atq; cruciatus iuxta illud quod scriptum est uisitabo in uirga iniquitates eorum: & in uerberibus peccata eorum: misericordiam autem meam non dispergam ab eis.

Et in prophetis samariae uidi stultitiam siue iniquitatem prophetabant in baal & decipiebant in baal: populum meum israhel.

Ego prophetas samariae iuxta mysticos intellectus proprie hereticos dici puto: & omnes qui iactant proprii nominis scientiam. Quomodo prophetae samariae quicquid loquebantur prophetabant in baal idolo: uidelicet demonibus consecrato: sic heretici quicquid loquuntur in ecclesia uel extra ecclesiam ut supplantent populum israhel qui prius cernebant deum loquuntur i demonibus: unde & significanter ait. Et in prophetis samariae uidi stultitiam: non enim habent eum de quo dicitur Xps dei uirtus & dei sapientia.

Et in prophetis hierusalem uidi similitudinem siue horribilia adulterium & iter mendatii: & confortauerunt manus pessimorum ut non conuerteretur unusquisq; a malitia sua: siue a uia sua pessima. Facti sunt mihi omnes sodoma & habitatores eius quasi gomorra.

Non solum inquit in hereticorum conciliabulis haec reperta sunt: sed in prophetis quoq; hierusalem: id est doctoribus ecclesiae uidi similia: siue horribilia adulterantium uerbum dei: & ingredientium per uiam mendatii: ut hereticorum fallatis acquiescerent & confortarent manus pessimorum: eorumq; mala suis sceleribus adiungerent: & quos corrigere debuerant ducerent in interitum: qui hoc fecerint non se estimant impunitos. Erunt enim & ipsi & hi quibus fauent omnesq; qui habitant in eis quasi sodoma: nec recedent a talibus quasi gomorra. Exulter igitur quantum uult doctrina pessima & glorientur prophetae hierusalem q; obtinuerunt per mendatium: & confortauerunt manus pessimorum finis eorum erit quasi sodoma & gomorra.

Propterea hec dicit dominus exercituum ad prophetas. Ecce ego cibabo eos absinthio siue doloribus: & iuxta symmachum amaritudine: & potabo eos felle siue aqua amara: q; egressa est a prophetis hierusalem pollutio in omnem terram.

Utamur hoc testimonio aduersum eos qui epistolas plenas mendaciorum & fraudulentiae atq; periurii in orbem dirigunt: & ut aures polluant audientium: & extimationem simplicium ledant q; impleant in eis hoc quod scriptum est. A prophetis hierusalem est egressa pollutio in omnem terram. Non enim eis sufficit iniquitatem propriam deuorare: & proximos ledere: s; quos semel oderunt per uniuersum orbem infamare conantur: & ubiq; seminare blasphemiam.

Hoc dicit dominus exercituum. Nolite audire uerba prophetarum qui prophetant uobis & decipiunt uos uisionem cordis sui loquuntur: & non de ore domini. Dicunt his qui blasphemant me siue abhiciunt nomen meum loquutus est dominus. Pax erit uobis & omni qui ambulat in prauitate cordis sui dixerunt: non uenient super uos mala.

Ne putaret se populus alienum esse a culpa si peruersis acquiesceret doctoribus: nolite inquit audire uerba prophetarum: qui uobis prophetant mendacium & decipiunt uos. Pax enim erit poena & magistro & discipulo: non loquuntur ex ore domini: sed ea quae in suo corde simularunt. Dicunt his qui blasphemant me hereticis uidelicet atq; peruersis siue qui abhiciunt sermonem meum: qui

dicunt loquutus est dominus pax erit uobis. Ne timeatis dura supplicia: nec uanis cōminationibus terreamini: pax erit uobis atq; trāquillitas: & qđ dicim⁹. Et annūtiāuimus uobis loquit⁹ ē dñs. Nec ueniet super uos malū: qđ timeatis pro mala cōscia: sed bonum qđ uobis loquutus est dominus.

¶ Quis enī affuit in consilio domini: & uidit & audiuit sermonem eius: quis considerauit uerbum illius & audiuit?

¶ Vbi nos interpretati sumus in consilio domini & in hebraico scriptū est aquila secretum Symachus sermonem. lxx. & theodotio substantiam siue substantiam interpretati sunt: & est sensus. Nolite credere o uulgus indoctum prophetis falsa uobis annuntiātibus: qui dicunt hęc dominus loquutus est Pax erit uobis. Non ueniet super uos malum: unde enim possunt dei nosce secreta aut qđo annuntiāt se dñi didicisse consilium: qđo ad eos diuinę dispensationis sermo peruenit? Quidam nostrorū in hoc loco repperisse se putant ubi domini describatur substantia.

¶ Ecce turbo siue tempestas & cōmotio dominice indignationis egreditur: & tempestas erumpens super caput impiorū ueniet: & non reuertetur furor domini usq; dñs faciat & usq; dñs compleat cogitationem cordis sui. In nouissimis diebus intelligetis consiliū eius.

¶ Qui supra dixerat loquutus est nobis dominus Pax erit uobis & quos corripuerat qđ non possent uentura cognoscere nec dei nosce sentētiā nunc ostendit per contraria eos omnino nescire. Pro pace enim & securitate tempestatem uenire ī babilonia: & uenire non super quoslibet sed super capita impiorum uel uniuersi populi uel eorum qui falsa populo nunciabant: nec sicut in präteritis temporibus dei iram furoremq; placandus: sed qđ prädixit & sapissime cōminatus est opere complendum: & cogitationem illius atq; sniā impiorū suppliciis comprobandā. Cum inq; extremū captiuitatis tps aduenerit: & obtinuerit uos uictor exultans: & manus stridore uinxerit cathenarum tunc intelligetis consilium eius quod frustra nunc scire iactatis.

¶ Non mittebas prophetas & ipsi currebāt: non loquebar ad eos & ipsi prophetabant. Si stetissent in consilio meo: & nota fecissent uerba mea populo meo: auertissē utiq; eos a uia sua mala et a pessimis cogitationibus suis.

¶ Hunc sensum & apostolus explicat ad romanos. Et sicut non probauerunt deum habere in noticiā: tradidit eos deus in reprobū sensum: ut faciant que non conueniunt: repletos omni iniquitate malicia: fornicatione nequicia auaricia & ceteris. Cum enim semel se tradiderunt falsi doctores mendaciis atq; periuriis & mortibus decēptorum: non pedetenti nec considerato gradu sed precipites currunt ad interitum: & suū & eorum quos decēperūt: nec loquitur eis dominus sed ipsi loquuntur ex ore domini de quibus & dicitur. Si stetissent in consilio meo: hoc est si meā uoluissent acquiescere uoluntati: & nota fecissent uerba mea populo meo non blandientes eis & adulatione perdentes: ut dicerent non habetis peccata: perfectā iustitiā possidetis. Sanctitas & pudicitia atq; iustitia in uobis tantūmodo reperiūtur: & ego nō tradidissē eos ī imūdiā & ignominiam: ut facerēt quę non conueniunt: & sequerentur cogitationes suas pessimas. Contemplemur hereticos quomodo semel desperantes salutem: gulę se tradant: & delitiis: uescātur carnibus frequētes adeāt balneas: musco fragrent: unguentis uariis delibuti querant corporum pulchritudinem: semel enī futura non sperant: neq; credunt in resurrectionem: quod cum sermone non pandant ostēdūt operibus. Si enim crederent ista non facerent. Et in hoc loco ubi scriptum est: si stetissent in cōsilio meo aquila & symmachus & theodotio & lxx. ut supra similiter transtulerunt.

¶ Nunquid deus ē uicino ego sum dicit dominus: & non deus de longē. Si occultabitur in absconditis: & ego non uidebo eum dicit dñs. Nūqd nō celū & terrā ego impleo dicit dñs. LXX:

¶ De⁹ appropinquās ego dicit dñs: & nō de⁹ de lōge: si abscondet homo in absconditis & ego nō uidebo eū dicit dominus. Nūqd non celum & terrā ego impleo dicit dominus?

¶ Aquila & symmachus similiter interpretati sunt. Nunquid deus de propinquo siue euicino ego sum & non deus de longē? Septuaginta uero & theodotio sensu uertere contrario: ut dicerent deus appropinquans ego dicit dominus & non deus de longē. Quod scilicet superiores asserant deū non tantum uicina: sed & ea quę longē sunt cognoscere: nec præsētia sed futura conspiciere. Isti uero ubiq; deum extiment esse præsētem: nec aliquem esse locum ubi non adsit deus. Omnibus enim & pręcipue sanctis appropinquat deus: quomodo si uestimentum adhæreat cuti. Peccatores autem longē recedentes ab eo peribunt: hunc sensum & in psalmis legimus. Quo ibo a spiritu tuo & a facie tua quo fugiam? Si descendero in cælum tu illic es: si descendero ad infernum ades. Si súpero pennas meas diluculo & habitauero in extremis maris: & enim illuc manus tua deducet me & tenebit me quoq; dextera tua. Amos quoq; in hęc uerba consentit dicens. Si descenderint usq; ad infernum inde manus mea educet eos: & si ascenderint usq; ad cælum inde detrahā eos. Et si absconditi fuerint in uertice carmeli inde scrutans auferam eos. Et si cælauerint ab oculis meis in profundo maris ibi mandabo serpenti & mordebit eos. Rursumq; in superiori psalmo quia tenebrę ait non obscurabuntur a te: & nox sicut dies illuminabitur: sicut tenebrę eius ita & lumē ei⁹. Quod autem in prophetis crebro dicitur: hęc dicit dominus propterea semper infertur ne contēnant quasi uerba prophetarum: sed admoneantur iugiter dei esse sermones quos loquantur.

¶ Audiui

Super Hieremiam.

Audiui que dixerunt prophete prophetantes in nomine meo mendacium atq; dicentes. Sóniaui siue uidi somniū usq; quo istud est in corde prophetarum vaticinantium mendaciū: & prophetatiūz seductiōes siue volūtates cordis sui: qui volūt siue cogitant facere ut obliuiscatur populus meus nominis mei propter somnia eorum que narrant vnusquisq; ad proximum suum sicut obliti sunt patres sui nominis mei: propter baal siue in baal

Quia supior titulus cōtra prophetas ē siue ad prophetas: quos pspicue pseudo pphetas itelligimus. Sunt at multa genera pphetadi: quorū unū est sōniorū quale fuit i danielē idcirco & ad eos pphetalis sermo dirigitur qui credunt sōniis: & omnia quæ cernūt putant reuellationē esse diuinā quæ proprie sanctis & seruis dei aperitur. Qd si legam⁹ pharao & Nabuchodonosor impios reges uidisse somnia quæ uera fuerint non eorū sunt meritis qui uiderunt sed ut p eorū occasionem sancti uiri ioseph danielq; clarescerent: & dura corda atq; indomabilia corda tyrānorū propria cōscia sentirēt domini maiestatem. Sunt hodie quoq; sōniores in ecclesia: & maxime in nostro grege q errores suos domini iactant prophetiam & crebro ingerunt sōniaui sōniaui: quos corripit dominus dicens. Vsq; quo istud ē in corde prophetarū vaticinantium mendacium & prophetatiūz seductiōes cordis sui? Hoc autē faciunt ut quomodo antiquus populus qui de ægypto egressus est oblitus est nominis dei sic & posteri eorum obliuiscantur mei. Huiuscemodi autē prophetatio nō est in nomine domini sed in nomine baal: quod proprie idolum sydoniorum est: siue babylonius & uicino nomine appellatur. behel.

Propheta q bēt sōntuz narret sōnium: & q habet sermonē meū loquatur sermonē meū vere. Quid palleis ad triticū dicit dñs? Nunquid non uerba mea sunt sicut ignis dicit dominus? & quasi malleus siue securis conterens petram?

Horum est exponere somnium qui dei mœrentur habere sermonem & dicere. Hec dicit domin⁹ quibus loquutus ē dñs in quibus ueritas ē & nō mēdaciū fraudulētum. Quid sibi uolūt hereticorū palleis ad triticū ecclesiæ: de quo ioānes baptista plenius loquitur: q purget dominus aream suam & uentilabro palleas uentorum flatibus dispergendas urendasq; ignibus derelinquat: triticū autēz condāt in horrea: ut fiat cælestis panis & loquatur unusquisq; credentiū. Gustate & uidete qm suus ē dominus. Et pulchre doctrina peruersa palleis cōparatur: quæ medullā nō habent nec pnt nutrire credentiū populos: sed de manibus stipulis conteruntur. Et quia solēt heretici semper prospera polliceri & cælorum regna peccatoribus pādere: ut dicant parata sunt tibi regna cælorū potes imitari maiestatem dei ut absq; peccato sis. Accepisti enim liberi arbitrii potestātē & legis sciētia p quā cōsequaris quod uolueris: decipiuntq; blanditiis miseros & maxime mulierculas oneratas peccatis quæ circūferuntur omni uento doctrinæ: semp discētes & nunquā ad sciētiam ueritatis perueniētes: & oēs auditores suos adulationē decipiunt. Idcirco dominus uerba sua hereticorum palleis comparat dicens. Nunquid non uerba mea sūt quasi ignis dicit dominus? & quasi malleus cōterēs petram? Meus enim iquit sermo nuntiat futura supplicia ut deterreat homines ad peccādū: & palleis pctōrum cōminatur incēdium: ut hereticorū corda dura & instar silicis indomabilia sermonis sui malleo cōterantur: auferēs cor lapideum ut ponat pro eo cor carneū: molle uidelicet: & q possit dei suscipere & sentire præcepta. Tale quid & per ezechielē dominus loquitur q pseudo prophetæ blāditiis suis liniant parietes absq; tempamento qui postea imbre uehementi & ueritate iudicii subruāt. Et pseudo prophetæ consuunt ceruicalia sub omni cubito manus ut faciant pctōres reqescere & nequaquā iram dei lachrymis mitigare. Pro malleo. lxx. securim interpretati sunt: illā uidelicet de qua baptista iohānes loquitur. Iam securis ad radices arborū posita est. Hæc securis infructuosas succidit arbores: & hic malleus conterit durissimos lapides. unde & naum ppheta loquit. Furor eius haud dubiū quin dei cōsumet principatus & petra cōterētur ab eo. Hæc cōtra hereticos. Cæterū de ecclesiasticis uiris scriptū ē q malleus & securis nō sint audita in domo dei.

Propterea ecce ego ad pphetas dicit dominus: qui furantur uerba mea vnusquisq; a proximo suo. Ecce ego ad pphetas dicit dñs q assumūt linguas suas & aiunt. Dicit siue dormitāt dormitationē: Ecce ego ad pphetas sōniātes mēdaciū ait dominus: qui narrāt ea & seducūt populū meum in mendatiis suis & in stuporibus atq; terrorib⁹ suis. cū ego non misissem eos nec mandassem eis qui nihil profuerunt populo huic dicit dominus.

Sēper imitā mēdaciū ueritatē. & nisi hūerit aliquā similitudinē recti: decipe nō pōt innocentes. Quo igit i pori populo mētiebātur pphetæ atq; dicebāt. Hæc dicit dñs. Et uidi dñm: & uerbū dñi qd factū ē ad illū siue illū: sic heretici assumūt testimonia scripturæ de ueteri & nouo testō: & furāt uerba saluatoris unusq; a pximo suo pphetis & apostolis & euāgelistis: & assumūt liguas suas: ut cordis uenena ore pnūtiēt: & dormitāt dormitationē de qb⁹ uere dictū ē. Dormierūt sōnū suū & nihil inuenerunt siue iuxta hebraicū. Et aiunt dicit ut subaudiā dominus: aut certe sermo dñi. Cōminatur itaq; dñs se ipsum cōtra huiuscemodi magistros esse uenturū qui seducunt populū eius in mendatiis suis & in stuporibus atq; miraculis. Magna enim & incredibilia & ingētia repromittūt ut seducāt miseros qui nihil pfuerūt populo dei. Et illud implent apostolicum docentes quæ non oportet turpis lucri gratia: qui solent malis prospera & bonis contraria nuntiare.

Si igitur interrogauerit te populus iste vel propheta aut sacerdos dicens quod est onus dei siue que est assumptio domini dices ad eos. Vos estis onus siue assumptio. Probitiam quippe siue allidaz vos dicit dominus. Et propheta et sacerdos et populus qui dicit onus siue assumptio domini. Visito siue vlciscar super uirum illum et super domum eius. Hec dicetis: unusquisque ad amicum suum et ad fratrem suum quid respondit dominus: et quid loquitur est dominus? Et onus siue assumptio donum ultra non memorabitur: quia onus siue assumptio erit unicuique sermo suus.

Verbum hebraicum aquila idest onus & pondus interpretatur. Symmachus lxx. & theodotion assumptionem: ubicumque ergo graue est quod dominus cominatur & plenus ponderis ac laboris & importabile. In titulo quoque arma hoc est pondus dicitur: ubicumque autem prospera dominus pollicetur siue post cominationem meliora promittit: ubi uisio dicitur siue uerbum domini: & perspicuum erat ex ipso titulo prophetiae ponderis siue uisionis & uerbi dei qualis uaticinatio sequeretur. Quia igitur proprie solebant populo peccatori propheta tristitia nuntiare & cominari supplicia: ut eos retraherent ad poenitentiam: clemens autem & miserator dominus diu sententiam differebat: putabat deceptus populus & pseudo prophetarum fraude seductus non uentura quae dominus minabatur: & rem securam in ludum & iocum uerterant: prophetarumque prophetas quasi irridebant dicentes. Rursus hic uidet pondus & onus domini. Atque ita faciebat ut nequaquam ultra uisio sed per iocum atque derisum onus & pondus appellaretur. Praecepit ergo dominus siue populus siue propheta siue sacerdos interrogauerint hieremiam quid sit pondus uel quae assumptio domini respondeat eis & dicat: uos estis pondus: uos estis assumptio. Assumam enim uos & probitiam alidamque & interire faciam. Siquis autem deinceps uel prophetarum uel sacerdotum uel populi ausus fuerit onus & pondus domini nominare uisito inquit super uirum illum & super domum illius: & eum delebo in perpetuum. Dicit itaque unusquisque proximo & amico nequaquam quod est onus domini. Sed quid respondit dominus: & quid loquutus est dominus: ueteres obliuiscimini onus & pondus siue assumptio in ore uestro ultra non resonet: quia singulis hominibus sermo suus & opus suum in onus pondusque reputabitur secundum illud quod scriptum est. Ex ore tuo iustificaberis & ex ore tuo condemnaberis.

Et perueritis uerba dei uinctis: domini exercituum dei nostri. Hec dices siue dicetis ad prophetas. Quid respondit tibi dominus: & quid loquitur est dominus: si autem onus domini dixeritis: buculi i. lxx. n. h. Et sequitur. Propter hoc hec dicit dominus quod dixisti sermonem istum onus siue assumptio domini & misi ad vos dicens. Nolite dicere onus siue assumptio domini. Propterea ego tollam siue assumam uos: & ciuitatem quam dedi uobis & patribus uestris a facie mea & dabo uos in opprobrium sempiternum & in ignominiam eternam quam nunquam memoria delebitur.

Praecepit dominus ut nequaquam oneris & ponderis & assumptionis sermo diceretur in populo: sed responsionis & uerbi dei: quod quia populus implere contempserat ipsum uerbum interpretaretur super eis & dicit. Quoniam dixistis quod nolui & hoc cum sepe prophetas mitterem & iuberem ne diceretis: propterea sermonem uestrum assumptionis & ponderis in uobis opere complebo. Assumam inquit uos & tollam atque portabo: & allidam ac de sublimibus in terram corruere faciam: non solum autem uos sed urbem uestram quam dedi patribus uestris. Et dabo inquit uos in opprobrium & ignominiam sempiternam: quae nunquam obliuione delebitur. Hoc autem & tempore babiloniae captiuitatis factum esse nouimus: sed plenius atque perfectius post saluatoris passionem resurrectionemque completur. quando loquutus est dominus relinquetur uobis domus uestra deserta: & usque ad finem eius sententia permanebit. Dicamus & aliter dumtaxat iuxta lxx. non solum assumptionem: sed & domum munusque significat. Quia igitur sibi populus semper prospera promittebat: dicit eos nequaquam ultra hoc debere dicere. Indignos eos esse donis dei: atque muneribus quin potius abiiciendos & a dei auxilio poenitus relinquendos. Ex uerbis autem & interpretatione omnium saepe res ostenduntur: ut abraham sarrae & petri & filiorum zebedei uocabula commutata significant rerum mutationem: & in hoc eodem propheta phasorum dicitur: pavor siue translatio & colonus siue peregrinus. Notandum quod uerba dei uiuentis domini exercituum dei nostri latini & graeci codices non habent & hebrei in suis uoluminibus contra se legunt quod prope mysterium significat trinitatis.

EXPLICIT LIBER QVARTVS. INCIPIT PROLOGVS LIBRI QVINTI.

Virtus commentariorum in hieremiam liber a duobus fratribus Eusebiis galathis habebit exordium: quorum alter rectae fidei dulcedinem: alter hereticorum perfidia amaritudinem demonstrabit. Quamuis ananias filius azur repugnet hieremiae & se meias ne lamithes prophetam mitti iubeat in carcerem: & sophonias sacerdos in pseudo prophetarum uerba coniuret: tamen ueritas claudi et ligari potest uici non potest: quae & suorum paucitate contenta est: & multitudine hostium non terretur. Erige namque cum moysen ad caelum manus & antiquum serpentem in heremo suspende statimque & amalech delebitur: & uenenati morsus non praualebunt: securusque populus domini cum iesu iordanis fluente transibit: & postquam solitudinem comedit panem qui in bethleem nostro natus est in alio.

Explicit

Super Hieremiam.

EXPLICIT PROLOGVS. INCIPIT LIBER QVINTVS. CAPITVLVM. XXIII.

Stendit mihi dominus & ecce duo calathi siue iuxta symmachum cophini pleni ficis positi ante templum domini. Postquā transtulit nabuchodonosor ieconiam filium ioachim regem iuda & principes eius: & fabrum & inclusorem de hierusalem et adduxit eos in babylonem: calathus vnus ficus bonas habebat nimis: vt solent ficus esse primi temporis: & calathus vnus ficus habebat malas que comedi non poterāt eo q̄ essent male. Et dixit dominus ad me. Quid tu vides hieremias? Et dixi ficus bonas: bonas valde: & malas malas valde: que cōmedi non possunt eo q̄ male sint. Et factum est verbum domini ad me dicens. Hec dicit dominus deus israel. Sicut ficus bc bone sic cognoscat transmigrationem iuda quam emisi de loco isto: in terram caldeorum in bonum: & ponam oculos meos super eos in bonum: & reducam eos in terram hanc: & edificabo eos & non destruam: & plantabo eos: & non euellam: & dabo eis cor ut sciant me quia ego sum dominus: & erunt mihi in populum: & ego ero eis in dominum: quia reuertentur ad me in toto corde suo: & sicut ficus pessime q̄ cōmedi non possunt eo q̄ sint male. Hec dicit dominus. Sic dabo siue tradam sedechiam regem iuda & principes eius: & reliquos de hierusalem qui remanserunt in vrbe hac: & qui habitant in terra egypti & dabo eos in vexationem afflictionemq̄ siue dispersionem omnibus regnis terre in opprobrium: & in parabolam & in prouerbiū & in maledictionem vniuersis locis: ad que eieci eos & mittam in eos gladium & famem et pestem donec consumantur de terra quā dedi eis & patribus eorum.

Duos cophinos siue calathos bonarum & malarum ficorum quidam interpretantur in lege & in euangelio: synagoga & ecclesia iudaeorum populo & xpianorum: gehēna & regno celorum quorum alterum ad supplicium pertinet peccatorum alterum ad sanctorum habitaculum. Sed nos scientes iuxta apostolum paulum legem bonam & sanctam & mandatum bonum & sanctum & unū esse utriusq̄ testamenti deum: uel ad eos magis referamus qui in aduētū domini saluatoris crediderunt & non crediderunt: & qui a scribis & sacerdotibus concitati clamauerunt dicētes: crucifige crucifige talem: sint calathus ficorum malarum. Qui uero post ascensionem eius de populo crediderūt ad bonas ficos: & ad calathum cophinumq̄ optimum referantur. Simplicem autem & ueram sequamur historiam q̄ bonarum ficorum calathum dixerit ieconiam: qui se ieremie consilio & imperio dei tradiderat regi babylonio cui & prospera dominus pollicetur. Malorum autem sedechiam qui contradicens sententiā dei captus sit cecatusq̄ oculis ductus in babylonem: ibiq̄ mortuus est. In tantum autem deus posuit oculos suos in bonum qui imperio eius acquieuerunt: & reduxit illos in terram suam & edificauit & non destruxit: & plantauit & non euulsit deditq̄ eis cor ut scirēt eum q̄ ipse esset dominus: & fierent illi in populum & ipse esset in dominum: ut etiam in captiuitate posuerit oculos suos super illos: & exercere terram & edificare domus plantare pomaria in babyloniam regione permiserit. Daniel signorum miraculis de captiuo subito princeps factus sit: & tres pueri gloriose de fornacis incendio liberati sunt: & expletis annis. lxx. sub zorobabel & iesu sacerdote magno & ezra ac neemia plurima pars reuersa sit hierusalem: quorum numerus in eiusdem ezra uolumine continetur. Notandum quoq̄ q̄ hac uisio sedechiae temporibus facta sit ad prophetam postquam ieconias ductus est in transmigrationem. Non enim dixit captiuitatem quia se ultro tradiderat. Fabros autem & inclusores uel legis interpretes atq̄ doctores debemus accipere: uel artifices clusoresq̄ auri atq̄ gemarum: quā ars apud barbaras nationes pretiosissima est. Pro clusoribus lxx. uinctos interpretati sunt ut captiuitatis significarent malum: & de suo addidere diuites quod i hebraico non habetur. Comparat autem calathum qui bonas ficos habebat & bonas nimis ficus primi temporis quae grāe appellantur. Abraham uidelicet isaac & iacob & moysi & aaron & iob: & ceteris sanctis uiris de quibus unus de duodecim loquitur prophetarum: sicut uiam i deserto inueni israel: & sicut ficus in ficulnea inueni patres eorum. Vnde & nos appellamur filii abraham & e contrario dicitur ad iudaeos. Si pater uester esset abraham faceretis opera eius. Hi autem calathi qui bonas habebant & malas ficos non erant foris & extra ecclesiam: sed ante templum dñi: eo q̄ cuncta illius scientiae pateant: nec tāta habēt amaritudinem ficus quae foris sunt quantā ille quae post confessionem fidei prauaricatione mutatae sunt. Nec tantam suauitatem bonae ficos quae non sunt i conspectu templi dei: quales fuerunt mundi philosophi: qui naturali bono & itelligētia creatoris non tam uisi sunt sequi quā laudare uirtutes: quantam habent suauitatem ficus quae sunt i templo dei quarum fuerunt prophetae & apostoli de quibus una ficus loquebatur: lac uobis dedi non solidum cibum. Et filioli mei quos iterum perturio donec xpus formetur in uobis. Vnde dicitur q̄ in conspectu dei templi ficus bonae fuerint bonae ualde. Ac ne putemus nostrum sensum ponere ipsa scriptura se pandit. Sicut inquit ficus bonae sic cognoscam transmigrationem iuda quam emisi de loco isto in terram caldeorum in bonum: ieconiam & principes qui cum eo capti sūt significās: & e contrario de calatho qui malas habebat ficos: & sicut ficus ait pessimae quae cōmedi non possunt eo q̄ sint malae sic dabo sedechiam regem iuda: & principes eius: & eos qui in aegyptum transfugerunt: & qui remanserunt in urbe hac in vexationem afflictionemq̄ omnibus regnis terrae quādo in

egypto quoque capti sunt. Et nabuchodonosor posuit in taphnis solium suum misitque super eos dominus gladium famem & pestem donec consumerentur de terra: quam dedi patribus eorum. Quod autem dixit de ficis bonis: dabo eis cor ut sciant me: quia ego sum dominus illi simile est apostolico: deus est qui operatur in uobis: & uelle & perficere: quod non solum opera sed & uoluntas nostra dei nitatur auxilio. Delirat in hoc loco allegoricus semper interpretas: & uix cupiens historiam facere ueritati de caelesti hierusalem captos refert atque translato in terram caldaeorum: rursusque ad locum pristinum reuersuros: ut hieremiam & ceteros sanctos prophetas: alios uero qui peccatores fuerint in terra hac: & in ualle lachrymarum esse morituros: totum uisionis huius simul proposui. ne sensum in expositione diuiderem. CAPITVLVM. XXV.

Verbum quod factum est ad hieremiam de omni populo iude: siue super omnem populum iuda in anno quarto ioachiz filii iosie regis iuda.

Hac priora sunt praeterita uisione. Illa enim sub sedechia facta est postquam ieconias translatus est in babylonem: hac autem sub ioachim filio iosiae & patris ieconiae. Non enim curae erat: ut ante iam dixi prophetiae tempora conseruare: quae historiae leges desiderant: sed scribere ut cumque audientibus atque lectoris utile nouerant: unde & in psalterio male quidam iuxta textum historiae psalmorum requirunt ordinem quod in lirico carmine non obseruatur.

Ipse est annus primus nabuchodonosor regis babylonis: quod in lxx. non habet. Et sequitur Quod loquitur hieremias propheta ad omnes populum iuda: & ad uniuersos habitatores ierusalem dicens.

Quarto anno regis ioachim filii iosiae patris ieconiae nabuchodonosor in babylone suscepit imperium atque ita factum est ut annus qui primus erat nabuchodonosor in babylone quartus esset in hierusalem regis ioachim. Denique octauo anno regni sui ieconiam cum matre & principibus duxit in captiuitatem qui tribus tantum post interfectionem patris ioachim regnarat mensibus. Interfectus est autem ioachim undecimo anno regni sui in hierusalem.

A tertio decimo anno iosie filij amos regis iuda usque ad diem hanc. Iste est tertius & vigesimus annus. Factum est uerbum domini ad me: & loquutus sum ad uos de nocte consurgens & loquens & non audistis.

Tertio decimo anno regis iosiae qui regnauit in hierusalem annos triginta & uno ieremias propheta exorsus est: & prophetauit sub eo annis decem & nouem: cui successit in regno filius eius ioiachaz: quo statim ducto in captiuitatem a nechao rege aegyptiorum obtinuit ioachim frater eius: in cuius regni quarto anno iste ad hieremiam fit sermo domini. ac per hoc uigesimustertius annus erat hieremiae prophetae: ex quo loqui ad populum coepit & nunquam praedicare cessauit: sed singulis diebus diluculo: & de nocte consurgens loquebatur ad populum. Et non inquit audistis. Sin autem ut noui ex ueteribus heretici uolunt lex semel in adiutorium data est: & constituta praecpta quae nostri arbitrii uoluntate: uel facimus uel non facimus: quomodo propheta se semper igerit & quotidie replicat mandata dei: quae utique semel accepta suffecerat eis: quibus data fuerat nisi ut hoc ostendat dei nos semper indigere auxilio: & nunquam posse sufficere quod semel datum est: nisi quotidie domini admonitione renouetur.

Et misit dominus ad uos omnes seruos suos prophetas consurgentes diluculo mittentesque & non audistis.

Non per unum prophetam: sed per omnes populum suum deus semper admonuit: & quasi ipse in uigiliis atque excubiis constitutis surrexit diluculo: ut suum populum comoneret. Et non inquit audistis. ut quanto crebrior admonitio tanto contententium fuerint peccata maiora.

Neq; inclinastis aures uestras ut audiretis eum: cum diceret. Reuertimini unusquisque a uia sua & a pessimis cogitationibus uestris: & habitabitis in terra quam dedit dominus patribus uestris a seculo usque in seculum.

Tanta fuit duritia populi ut ne habitum quidem audientis assumeret & inclinaret aurem suam praecipue domino comonente: ut reuerteretur unusquisque a uia sua mala: & a pessimis cogitationibus suis: & infinita clementia non supplicium inferre pro scelere: sed ad poenitentiam prouocare tam malorum operum: quae significat uia mala quam pessimarum cogitationum: quae & ipsae absque opere reputantur in peccatum: & promittit praemium si fecerint quod praecptum est: ut habitent in terra quae data sit patribus: & propter filiorum uitia sublata. Quodque ait a saeculo usque in saeculum siue ab aeterno usque in aeternum ostendit dei dona perpetua si digni extiterint hi quibus data sunt.

Nolite ire post deos alienos ut seruiatis eis adoratisque eos neque me ad iracundiam prouocetis in operibus manuum uestrarum: & non affligam uos & non audistis me.

Et hac inquit monebam cum superioribus ne diis alienis seruiretis: & adoraretis eos: & ne ista faciendo me prouocaretis ad iracundiam propter opera manuum uestrarum: ut facerem quod nolēbam: & affligerem uos & non audistis me. Quodque sequitur.

Dicit dominus: ut me ad iracundiam prouocaretis in operibus manuum uestrarum in malum uestrum in lxx. non habetur. Propterea hec dicit dominus exercituum: pro eo quod non audistis uerba mea: ecce ego mittam & assumam uniuersas cognationes aquilonis ait dominus: & nabuchodonosor regem aegypti seruū meū. Quia me ad iracundiam prouocastis: & fecistis malum in interitum uestrum: & prouocantes ad poenitentiam superbo calcastis pedem: mittam inquit ad uniuersas cognationes siue nationes aquilonis: &

Super Hieremiam.

nis: & adducas principes earum nabuchodonosor rex aquilonis seruus meum.

Mittit autem dominus uel angelos ut concitent gentes uel certe huiusmodi monet cognationes: ut fatiant domini uoluntatem. Quodque uocat seruum suum nabuchodonosor non sic seruus uocatus ut propheta & omnes sancti qui uere seruiunt domino. Sed quo in enervatione hierusalem domini seruiat uoluntati: secundum quod & apostolus loquitur quos tradidi sathanæ ut discant non blasphemare. In aquilonis autem parte esse caldeos iuxta situm hierusalem nulli dubium est.

Et adducam eos super terram istam: & super habitatores eius: & super nationes omnes que in circuitu illi sunt. & iterficiam eos: & ponam eos in stuporem & in sibilum in solitudines sempiternas.

Ista sunt premia contemptorum: & dei uerba audire nolentium: quicquid igitur mali super nos adducitur nostra peccata fecerunt: omnesque gentes: ut tunc adductæ sunt contra hierusalem sic hodie adducuntur contra ecclesiam negligentem ut interficiat eos: et ponat in stuporem & in sibilum & in solitudines sempiternas: ut in exemplo sit omnium atque miraculo. Sibilus autem miraculi & stuporis inditium & solitudo sempiterna in his deprehenditur qui presidem non habent deum.

Perdaque ex eis uocem gaudij: uocem spose & uocem sponsi: uocem mole & lumen lucerne: & erit uniuersa terra eius in solitudinem & in stuporem.

Hoc in conciliabulo malignantium. & hodie comprobatur ut magistri eorum non doceant uerbum domini: sed instar colubri sibilent: peritque in eis uox gaudij uoxque lenitæ: ut nunquam audiat illud apostoli. Gaudete iterum dico gaudete: uox quoque sponsæ ecclesiasticæ fidei: & uox sponsi domini saluatoris. Qui enim habet sponsam sponsus est. Vox molle ut non conterantur in eo frumenta: & populis uescenda tribuantur: & lumen lucernæ: doctrina uidelicet & scia prophetarum. Denique & de iohanne baptista dicitur. Ille erat lucerna lucens: & alius propheta. Lucerna inquit pedibus meis uerbum tuum domine: & lux semitis meis. Uniuersa inquit terra hæreticorum erit in solitudinem: & in stuporem cum nouissimum eius insipiens fuerit demonstratum.

Et seruiant omnes gentes iste regi babilonis septuaginta annis. Cumque impleti fuerint anni. lxx. visitabo super regem babilonis & super gentem illam dicit dominus iniquitatem eorum: & super terram caldeorum: & ponam illam in solitudines sempiternas. Et adducam super terram illam omnia uerba mea que loquuntur super contra eam. Omnia quecumque scripta sunt in libro isto: quecumque prophetauit hieremias aduersum omnes gentes.

Sicut hierusalem post septuaginta annos recepit pristinos habitatores: & expletis suppliciis: quia obediuit sententiæ dei felicitate pristina perfuitur: sic rex babilonis qui ellatus est in superbiam: & suarum arbitratus est uirum: quod regnauit in gentibus: & non domini uoluntatis modis perisque uenientibus destruetur. Denique usque hodie urbis babilonis reliquæ tantum manent. Et posuit illam deus in solitudinem sempiternam: & impleuit omnia uerba quæ in istius ipsius prophetæ uolumina continentur. Nam in consequentibus quæ mala passura sit babilon hieremiæ sermo describit. (Quia seruiuerunt eis cum essent gentes multe: & reges magni: & reddam eis secundum opera eorum & secundum facta manuum suarum.) Hoc in lxx. non habetur. Significat autem quod non solum contra babilonem prophetauerit hieremias: sed contra certas gentes quæ in babilonio fuerant exercitu & contra domini populum dimicarunt. Denique in sequentibus dicitur contra ægyptum & philistinim & moab & amon: & idumeam & damascum & cedar & regna assor & ellaym & ad extremum contra babilonem terramque caldeam.

Quia sic ait dominus deus israel ad me. Sume calicem uini furoris: siue meri de manu mea: & propinabis de illo cunctis gentibus. ad quas ego mittam te: & bibent & inebriabuntur: siue voment & insanient a facie gladii quem ego mittam inter eos. Et accepi calicem de manu domini quem ego propinaui cunctis gentibus ad quas misit me dominus.

Propinatio calicis & calicis meri siue non mixti quæ græce dicitur dominici furoris inditium est: ut omnes gentes quæ contra dei populum militauerunt bibant de calice furoris domini de quo scribit æsaïas contra hierusalem. Scipsum furoris calicem ruinæ bibisti & euacuasti: propterea confurge. Iste autem calix idcirco bibitur a cunctis gentibus: ut uomant & insaniant: quod quidem malus interpretas in bonam partem accipit ut instar cathartice potionis quicquid coleræ & pituitæ: & noxii humoris in pectore est foras exire compellat: & restituat pristinam sanitatem. Pro hieremia quoque saluatorem accipit: quod ipse cunctis gentibus propinavit ad quas & missus sit: ut abiecerit idolatriam: dei se cultui dedicarent: quod contrarium esse scripturæ sanctæ monstrabunt sequentia. Non enim pro remedio ut ille uidit: sed pro poena merito calicem propinatur.

Hierusalem & ciuitatibus iuda & regibus eius & principibus eius ut darem eos in solitudinem & in stuporem & in sibilum & in maledictionem sicut est dies ista.

Putabam inquit quod solis gentibus propinarem: & ideo me huic ministerio lætus obtuleram: sed inter cæteras gentes imo ante cæteras gentes propinaui hierusalem. & ciuitatibus iuda: & regibus eius & principibus ut darem eos in stuporem & in solitudinem: & in sibilum & in maledictionem: sicut & præsentem probatur exemplo: unde dicit ut supra. Seduxisti me domine & seductus sum: inuoluisti & potuisti.

Pharaoni regi ægypti & seruis eius: & principibus eius & omni populo eius.

Post hierusalem bibit pharao rex ægypti & sotii eius: biberūt principes & uniuersus populus: cū
ctusq; qui non quidem ē ægyptius: sed in eius regionibus cōmoratur: quos. lxx. uertere
idest mysticos uulgi: non ægyptiæ regionis: sed peregrinum & aduentitium.

Et cunctis regibus terre ausitidis.

Quæ hebraicæ appellat hus: de qua Iob fuisse narrat historia. Homo quidam erat in regione au-
sitidi: nomine Iob & tamen sciendum hunc uersiculum in septuaginta nō haberi: theodotionemq;
pro his interpretatum esse insula.

Et cunctis regibus terre philistiū & ascalonis & azoti.

Generaliter posuit philistim hoc est terrā palestinorum: & specialiter urbes eorū ascalonem ga-
zam: acaron azotum solam tacuit geth: quæ continetur in reliquiis. Hoc est enim quod scriptum ē.
Et reliquiis azoti: uicina enim atq; confinis est azoti: quæ hebraicæ dicitur hesdod regio urbis geth
Palestinos autem a babiloniis captos atq; uastatos scribit a saias.

Et reliquiis idumee & moab & filiis amon: & cunctis regibus tyri & uniuersis regib; sydonis.

Idumea in qua sunt montes seyr quæ hebraicæ appellatur edon. Moab & amon ipsi sūt filii loth
proximi maris mortui: tyrus & sydon in phœnicis littore p̄cipes ciuitates: quæ & ipsæ babilonio
ueniente superatæ sunt: quarū cartago colonia: unde & poeni sermone corrupto quasi phœni ap-
pellantur: quorum lingua hebreæ linguæ magna ex parte confinis est.

Et regibus insularum que sunt trāsmare.

Trans cyprum & rodū & insulas q̄ appellatur ethicinim a babiloniis occupatæ sunt.

Et dedan & theman: & buz & uniuersis qui attonsi sunt in comam.

**Hæ gentes in solitudine sunt uicinæ & mixtæ regionibus ismahelitarū: quos nūc saracenos uo-
cant: & de quibus dicitur: qui attonsi sunt in comam.**

Et cunctis regibus arabie. Hoc in. lxx. non habetur. Post dedan igitur & themā & buz & is-
mahelitas regionum ordinem sequitur. Et cunctis regibus zāri. Hoc quoq; in lxx. non habet.
Et cunctis regibus helam: cunctisq; regibus medorum.

Ex eo q̄ zamri sequitur helam regesq; mœdorū arbitramur: & zamri regionē esse perfidis nisi for-
te ex eo q̄ præcessit arabia: & hi reges solitudinis accipiendi sunt. Helam autem regio pfidis trans
babilonem. Vnde & helamitæ mœdi quoq; atq; persæ a quibus capta & destructa babilon. Et ipsi
enim mœracum calicē alexandro rege macedonum propinante potant.

Et cunctis regibus aquilonis de prope & de longe.

Quia pfidis & babilonis helam atq; mœdore enumerauerat regiones: nūc generaliter ponit oēs
reges aquilonis qui prope sunt & qui longe. Pro aquilone qui hebraice dicitur lxx.
uertere quem nos subsolanum possumus dicere.

Uniciq; contra fratrem suum & omnibus regnis terre que super faciem eius sunt.

Ne cūctas oriētales puitias & regiones per partes & lōgū fieret generaliter posuit oīa regna quæ
morantur in terra. Qd̄ autē dixit cōtra fratrē suū subauditur dedi meracā potionē. ut oēs furerēt
uomerēt insanirent: & mutuis inter se præliis dimicaret. Quodq; intulit.

Et rex sesach bibit post eos.

Et in. lxx. non habetur: hunc habet sensum. Omnes inquit in circuitu nationes babilonio impe-
rio subiacebunt: & cuncta suæ subiiciet potestati: ita ut uniuersæ quas præteritus sermo narrauit gē-
tes ipsi seruiant & bibant de calice eius. Vnde & in uisione contra babilonem scribitur. Calix aure?
babilon inebrians omnem terram. Nouissimus autem rex babilonis bibit hanc potionem propi-
nante sibi ascensore bigæ cameli & asini cyro rege mœdorum: atq; psarum. Quomodo autem ba-
ylon quæ hebraice dicitur babel intelligatur selach non magnopere laborabit qui hebraice lin-
guæ paruā saltē habuerit scientiā: sicut apud nos græcum alphabetum usq; ad nouissimā litterā per
ordinem legitur: hoc est alpha uita & cetera: usq; ad omega. Rursūq; propter memoriā paruū
lorum solemus lectionis ordinem uertere: & primis extrema miscere alpha o beta psi sic & apud he-
breos primum est aleph: secundū beth: tertium gemel usq; ad uigesimā secundā & extrema lit-
tera thau cui pœnultima est sin. Legimus itaq; aleph: thau: beth: sin. Cūq; uenerimus ad mœdiū la-
mech litteræ occurrit caph: & ut si recte legatur legim? babil: ita ordine cōmutato: legimus serach:
Vocales autem litteræ inter beth lamech & caph iuxta idioma linguæ hebreæ i hoc noīe nō ponū-
tur: arbitrorq; a sancto ppheta prudēter fuisse celatū: ne apte eorū cōtra se insaniā cōmoueret: q̄ ob-
sidedāt hierusalē: & iā iāq; eius potituri erāt: qd̄ & apostolū cōtra iperū romanū fecisse legim? scri-
bentē de antixpo. Nō meministis q̄ cū apud uos essez adhuc hæc dicebā uobis. Et nūc qd̄ detineat
scitis ut reuelletur i suo tēpore subauditur antixps. Iā enim mysteriū iniquitatis opatur tātū q̄ tenet
modo teneat donec de mœdio fiat: & tūc reuellabitur ille iniquus quē dñs iesus iterficiet spū oris
sui: & destruet illuminatiōe aduērus sui: eū q̄ tenet romanū iperū oñdit. Nisi enī hoc destitutū fue-
rit sublatūq; de mœdio iuxta pphetiā danielis antixps ante nō ueniet. Qd̄ si aperre dicere noluisse
stultæ psequutionis aduersū xpianos: & tūc nascētē ecclesiā rabiē cōcitasset. Lōge quā cōmētarioꝝ
breuitas paritur de hoc capitulo diximus: qd̄ græci forsītā latiniq; fastidiēt: q̄ in suis codicib; non
habetur

Super Hieremiam.

habetur. Sed quid proderit quod in consequentibus hic ipse propheta dicat. Quomodo capta est sesach: & cōprāhēsa ē inclita uniuersa terrā: quō facta ē in stuporē babylon inter gētes? Allegorici interprēs istū oēm locū ad cūctas referūt natiōes quas inebriauerit diabolus calice pctōrū mōracissimo. Et nouissimum etiā ipsum bibiturę supplitia atq; cruciatus de quo scribit apostolus: quē dñs Iesus interficiet spū oris sui. Et i alio loco dicit. Nouissimus autē inimicus destruetur mors qđ magnarum uirium est posse diuersarum uocabula nationum transferre sub etymologiis suis & singula uitiis singulis nominibus coaptare.

Et dices ad eos: hec dicit dominus exercituum: deus israhel. Bibite & inebriamini: uomite & cadite: & nolite consurgere a facie gladii: quem ego mittam in uos.

Postquā inquit cūctis gentibus propinaueris & impleueris prāceptū domini rursum hac uerbis dñi imperabis & dices. Bibite & inebriamini & uomite & cadite & nolite consurgere: Si bibere & inebriari uomere & cadere salutis indicium est: ut instar catharticae potionis noxia quāq; pellantur quomodo sequitur: & nolite consurgere? Quā sit autem potio quā eos cadere faciat in aeternū ponit manifestius. i. a facie gladii quem ego mittam inter uos.

Cūq; noluerint accipere calicem de manu ut bibant: dices ad eos hec dicit dominus exercituum. Bibentes bibetis quia ecce in ciuitate in qua inuocatum est nomen meum: ego incipio affligere: & uos quasi innocentes imunes eritis: siue & uos munditia mundi eritis? Nō eritis imunes siue non eritis mundi.

Patenter oñdit prāceptum dei qui uoluntatē facere noluerunt suscepturos necessitate: & audituros. Bibentes bibetis: uelitis inq; nolitis dei snia complenda est: Si. n. ciuitas hierusalē in qua notus fuit nomē dei dicēte ppheta. Notus in iudāa deus in israhel nomē magnū eius. bibit mōracū calicem furoris: quāto magis uos nō eritis mundi qui pro dei nomine idola colitis?

Gladium enim ego uoco super omnes habitatores terre dicit dominus exercituum.

Ista est potio mōracissima. iste calix furoris domini qui non sup solam hierusalē sed super oēm uocatur terrā: & cūctas in circuitu nationes: de quo supra dixerat. Et mittaz ad nabucodonosor regem babilouis seruum meum & adducam eum super terram istam: & super habitatores eius: & super omnes nationes quā in circuitu illius sunt.

Et tu prophetabis ad eos oīa uerba hec & dicēs ad illos: Dominus de excello rugiet siue sermōne dabit: & de habitaculo sancto suo dabit uocē suam. Rugiens rugiet super decorē suū siue rīdebit super locū suū: caleuma: quasi caleantium concinet aduersum oēs habitatores terre: peruenit sonitus siue interitus usq; ad extrema: siue super partē terre q; iudiciū: dñō cum gentibus iudicatur: ipse cum omni carne impios tradidit gladio: dicit dominus.

Primū dicamus ut se interpretatiōis ueritas habet: cūctis inq; gentibus prophetabis: & dices qđ dñs de excello rugiet: hoc est det sui furoris indicium: iuxta illud quod scriptum est. leo rugiet quis non timebit? Dñs locutus est quis non prophetabit: & de habitaculo sancto suo dabit uocem suam: Ut cūctos terreat audientes. Rugiet autē super decorē suū hoc est super tēplum. Cumq; ille rugiet instar caleantium i torcularibus caleuma cantabitur: & in effusiōe sanguinis mutui carmen lugubre concinetur: quod symmachus aquila iacmon uocat: cuius caleumatis & carminis sonitus usq; ad terrā extrema perueniet: quia iudiciū domino cum gentibus. Si autem iudiciū domini cū gentibus est: sunt & gētiū mōerita diuersa: ad exponendum illū locū: ut quidam uolunt qui nō credit iam iudicatus ē: iudicatus quidē ē i eo qđ nō credit. Si ipsi nō credūt inter se diuersis afficiuntur supplitiis. Iudicatur ipse cū omni carne: ut nullus iniudicatus abeat. Impios autē hoc ē qui domino nō crediderūt: tradit in gladio sempiterno. Allegorici interpretēs iuxta. lxx. hūc locū sic differunt: ut ad bonā partē referāt: apertā domini cōminationē. Dominus inquit de excello responsum dabit his uidelicet quos saluaturus est. Et de eo loco sancto suo dabit uocē suam: respondebitq; sermonem in loco suo. Illi autē quasi uindemiātes pleni fructibus illius sententiā respondebūt. Super oēs habitatores terrā ueniet interitus: non super uniuersam terrā sed super partē terrā eorum uidelicet qui non credunt. Iudicium enim erit in gentibus: & ipse iudicabitur cū omni carne. Impii autem tradentur gladio.

Hec dicit dominus exercituum. Ecce afflictio siue malū egredietur: de gente in gentem: & turbo magn' siue tēpestas egredietur a summatibus siue extremis terre: & erūt interfecti domini siue vulnerati a dñō in die illa a sūmo terre usq; ad sūmum eius. Nō plangentur & non colligentur neq; sepelientur: in sterquilinum super faciem terre iacebunt.

Erubescant qui uim scripturā sanctā facere conantur: in bonam partem ea quā cōminatiōis sūt differentes. De hoc autem loco puto dixisse & dominum. Consurget gens aduersus gentem: & regnum contra regnum: & cetera quā in ipsius euangelii sententia cōtinentur. Intelligamus autem hac facta iuxta historiam quando a rege babilonio cūctas nationes i circuitu subiugatae sunt: & imperium eius sensere crudele: uel iuxta prophetiam longo post tempore in cōsumationem mūdi futura dicuntur: quā interfecti a domino non qđ dominus ipse percutiat: sed quo in interitum pessimorum uoluntas & imperium domini compleatur.

Ululate siue iubilate pastores & clamate & aspergitē uos cinere. optimates gregis: siue plangite arietes ouium: quia completi sunt dies vestri ut interficiamini: & dissipationis vestre: & cadetis quasi uasa pretiosa siue quasi arietes electi: & peribit fuga a pastoribus & saluatio ab optimatibus siue arietibus gregis.

Notandum q̄ in hoc tantum loco. lxx. iubilum in malam partem posuerunt: pro quo alii interpres ululatum: ut in hebreo scriptum est transfutare. Inter pastores & arietes siue optimates gregis ista distantia est: q̄ pastores rationalium sunt: arietes autem & optimates referuntur ad diuites qui & ipsi pars gregis appellantur. Quodq̄ inferit completi sunt dies uestri: ut interficiamini tūc cōplebuntur dies eorum quādo fuerint pctā cōpleta: & dispergentur & cadent sicut uasa pretiosa: ut contracta non ualeant instaurari: & quanto ante fuere pretiosa: tanto maius eorum in contractiōe sit dānū: siue q̄si arietes electi ut pinguis hostia sit deuorare cupientiū. Peribit iquit fuga a pastorib⁹ quādo nō egerūt p̄nitentiam. Deniq̄ dicitur ad phariseos. Genimina uiperarū quis ostēdit uobis fugere a uentura ira? Et in psalmis legimus petiit fuga a me. Et saluatio inquit ab optimatibus gregis siue arietibus.

Uox clamoris pastorum & ululat⁹ optimatum gregis siue iubilū arietū: q̄ uastauit dñs pascua eorū & cōticuerūt arua. siue spetiosa pacis a facie ire furoris domini.

Et hic notandum q̄ apud. lxx. iubilum pro ululatu positum sit. Inter pastores autē & arietes ista diuersitas est: q̄ pastores putentur in ecclesia qui præsunt gregi cum sapientia & eruditione atq̄ doctrina. Arietes uero qui principes quidem uidentur in populo: sed nihil habent in se doctrinae atq̄ sapientiae: & per nimiam simplicitatem propemodum stultitiae uicini sunt. Quando autem habuerimus pacem & non intellexerimus uel bona uel spetiosa pacis: sed luxuriā nos & ocio & uoluptatibus dederimus tunc conualescent siue cōticescēt bona pacis: & auferentur a nobis propter irā furoris domini: & implebitur illud quod scriptum est. Cum dixerint pax & securitas: tunc repentinus eis superueniet interitus: quo ueniente omnia conticescent.

Dereliquit quasi leo umbraculum siue cubile suum: & ut uerius est tabernaculum: hoc enim soccho hebraicum sonat: quia facta est terra eorum in desolationem uel inuia a facie ire columbae: siue a facie gladii magni: & a facie furoris domini.

Dominus de quo supra dixerat de excelsu rugiet: & de habitaculo sancto suo dabit uocem suam. Rugiens rugiet super decorem suum de quo scriptum est. Factus est in pace siue in salem locus eius & habitatio eius in sion. Ipse relinquet sedem suam & complebit quod per eundem hunc prophetam loquutus est. Dimisi domum meam dereliqui hereditatem meam. Reliquit autem quasi leo cubile suum: ut omnes bestiae uastandi terram eius habeant potestatem. Leone enim custode & praeside nullus ad eandem audet accedere. Facta est inquit terra eorum: haud dubium quin uel populi iudeorum: uel certe uniuersarum gentium in desolationem: & in inuiam a facie irae columbae. Nō mirabitur columbam domini intelligi nabuchodonosor: qui supra eum uocari seruum domini legitur. Pro quo septuaginta transfulerunt gladium magnum: licet columbam & in personam hierusalem possumus accipere: q̄ irascatur & tristis sit leonis sui perdidisse custodiam & terram suam uenisse in desolationem.

CAPITVLVM.

XXVI.

In principio regis ioachim filii iosie regis iuda factū est uerbū istud a domino dicens. Hec dicit dominus sta in atrio domus domini: & loqueris ad oēs ciuitates iuda de quibus ueniunt ut adorēt in domo domini uniuersos sermones quos ego mādaui tibi ut loquaris ad eos. Noli subtrahere uerbū si forte audiāt: & cōuertatur unusquisq̄ a uia sua mala: & peniteat me mali siue quiescam a malo: quod cogito facere eis: propter malitias studiorum eorum.

Haec prophetia superior est priore: licet sub eodem rege sit facta. Illa enim facta est in anno quarto ioachim filii iosie regis iuda: haec autem in principio eiusdem regis scriptura dicente. In principio regis ioachim filii iosie regis iuda factum est uerbum istud a domino. Non igitur ut saepe iam diximus in prophetis historiae ordo texendus est: cum in praesentiarum sub eodem rege priora posteriora ante dicantur. Qui autem uerbum dicturus ē domini debet stare cuq̄ moyses & audire cum psalmista. Qui stat in domo domini in atrio domus dei nostri. Et praecipitur illi ut loquatur ad oēs ciuitates domus iuda: licet ciuitates septuaginta nō transfulerint: ne indecorum forte uideretur: in atrio domus domini loqui ad urbes quae coram non erant: sed quando ad populos: & ad ciuitates loq̄ ipsis ciuitatib⁹ affat. Pulchre atq̄ loq̄tur stat in atrio atq̄ uestibulo tēpli dñi: ut p̄ occasionē sermonis dñi eū sermonē prophetā audire cogantur. Noli inquit subtrahere uerbū: licet triste sit: licet aduersum te audientium rabies concitetur tamen dicito quod tibi imperatum est: ne formides persequutiones eorum qui aduersum te concitandi sunt: sed domini iubentis imperium: forsita inquit audiant & conuertantur: uerbum ambiguum forsita maiestati domini non potest conuenire: sed nostro loquitur affectui: ut liberum hominis seruetur arbitrium: & ex praescientia ei⁹ q̄si necessitate uel facere quod uult non facere cogatur. Non enim ex eo q̄ deus scit futurū aliquid idcirco futurum est: sed quia futurum est deus nouit: quasi praescius futurorum: & tamen sciēdū iuxta

hunc

Super Hieremiam.

hunc eundem hieremiam & si mala prädixerit dominus: & egerit dominus poenitentia: q̄ ip̄e actu
rus sit poenitentiam super his quæ facere cōminatus est: Et si prospera pollicitus fuerit & egerit po-
pulus negligenter mutet deus sententiā: & pro bonis mala inferat: tale quid: & illud in euangelio
est. Mittam filium meum forsitā uerebuntur eum. Quod utiq; ex persona dei omnipotentis dicitur
Deniq; & in præsenti ait. Si forte audiant & conuertatur unusquisq; a uia sua mala. ut & cum illi cō-
uersi fuerint: & mea sententiā me poeniteat: & non faciam quod eis facere cogito. Cogito autē fa-
cere propter malitias studiorum illorum: quæ si fuerint imutata mea sententiā cōmutabitur: Lega-
mus historiam ionæ & niniæ.

¶ Et dices ad eos hec dicit dominus. Si non audieritis me: & ambulaueritis in lege mea quaz
dedi vobis vt audiaris sermones seruorum meorum prophetarū: quos ego misi ad vos de no-
cte consurgens & dirigens: & non audistis: dabo domum istam sicut siloe: & urbem hanc dabo in
maledictionem cunctis gentibus terre.

¶ In nostra enim possum est potestate: uel facere quid uel non facere. Ita dūtaxat ut quicquid boni
operis uolumus appetimus explemus ad dei gratiam referamus: quia iuxta apostolum dedit nobis
& uelle & perficere. Sinaut sufficit semel ambulare in lege quæ nobis data est p̄ moyse: ut stulta he-
resis suspicatur: quomodo addidit: ut audiat sermones seruorum meorum prophetarū: q̄ utiq;
post legem missi sunt: & non semel: sed frequenter nec ociose & a securo: sed semp̄ & a sollicito. Mis-
si inquit ad uos seruos meos prophetas quotidie & de nocte consurgens: quos si audire nolueritis
dabo domum istam hoc est templum dei sicut siloe ubi fuit tabernaculum. Cūq; templum destru-
ctum fuerit consequenter & ciuitas erit in maledictionem cunctis gentibus terræ. Sicut autem ex-
tructo templo in area hornæ: & in monte moria hoc est uisionis in quo abraham filium suum isaac
obtulisse narratur cessauit religio selim: nec postea ibi sūt celebrata sacrificia: sic extructa ecclesia et
spiritualibus in ea uictimis imolatis cessauerunt legis cerimonie: & data est urbs iudæorum in ma-
ledictionem cunctis gentibus terræ: de qua nos dominus liberauit dicente apostolo x̄ps redemit
nos de maledictione legis factus pro nobis maledictio.

¶ Et audierūt sacerdotes & prophete siue pseudo prophete: & omnis populus hieremiam loquē-
tem uerba hec: in domo domini. Cūq; compleisset hieremias loquens omnia que preceperat ei
dominus vt loqueretur ad vniuersum populum: apprehenderunt eum sacerdotes & prophete:
siue pseudo prophete: & omnis populus dicens. Adorte moriatur: quia p̄phetauit in noīe dñi di-
cens. Sicut silo erit domus ista & urbs ista desolabitur: eo q̄ non sit habitator.

¶ Sacerdotes & prophete quos pseudo p̄phetas manifestius: lxx. transtulerunt: irascūt hieremiam
q̄ uera prädicat & subuerso populo & ciuitate deserta sit peritura religio: & lucra ex religione ue-
niētia: idcirco apprehendunt eum: & consentiente sibi populo morti destinant: quare dixerit in no-
mine domini sicut silo erit domus hæc: & urbs desolabitur eo q̄ non sit habitator. Si quando igi-
tur propter mandata domini: & fidei ueritatem uel sacerdotes nobis uel pseudo prophete uel de-
ceptus populus irascitur non magnopere curemus: sed exequamur sententiā dei nequaquā præ-
sentia mala sed futura bona animo cogitantes.

¶ Et congregatus est omnis populus aduersus hieremiam prophetam in domus domini: & au-
dierunt principes iuda uerba hec & ascenderunt de domo regis in domum domini: et sederunt
in introitu porte domini noue.

¶ Hieremias in templo uerba domini prophetabat: & dixerat domum istam sicut sylo: & urbē hāc
in maledictionem cunctis gentibus terræ: statimq; a sacerdotibus & prophetis & populo seditione
cōmota omne uulgus aduersus prophetam congregatur in templum: ubi erat propheta & sacer-
dotum ac prophetarum uulgiq; manibus tenebatur: quod cum audissent principes ciuitatis: qui in
domo regia uersabantur transierunt siue ascenderunt de domo regis in domum domini. Notan-
dumq; q̄ ire ad domum domini: semper ascensus sit: sederūtq; in introitu portæ domini nouæ. Prī-
cipum enim erat officium sedere in porta domus domini. & ibi negotii & seditionis cognoscere
ueritatem. Noua autem porta dicitur: q̄a q̄ sedebāt i ea: & iudicio perāt sacerdotū & pseudo prophe-
tarū calūniæ resistebāt. Et loquuti sunt sacerdotes & p̄phete ad oēm populum dicentes.

¶ Iudiciū mortis ē viro huic q̄ p̄phetauit aduersus ciuitatē istā sicut audistis aurib⁹ v̄ris.

¶ Seditibus urbis principibus in porta templi: & in porta noua qui de regis palatio ad templum
cucurrerāt: ut seditio populi sedaretur: & contione populi congregata accusant sacerdotes: & pseu-
do prophete: perieratq; propheta quantum fuit in sacerdotibus & prophetis si accusatores ipsi ha-
buissent iudicii potestatem: ex quo intelligimus crudeliores fuisse in prophetam per inuidiam san-
ctitatis: qui religioni uidebantur dediti: quā qui necessitatibus publicis præerāt.

¶ Et ait hieremias ad omnes principes & ad vniuersum populum dicens. Dominus misit me
vt prophetarem ad domum siue super domum istā: & ad ciuitatem siue super ciuitatē hanc oīa
uerba que audistis. Nunc ergo bonas facite vias uestras & studia uestra: & audite voces domini
dei uestri: & penitebit dominum mali quod loquutus est aduersum vos: siue & quiescet dominus
a malis que loquutus est contra vos. Ego autem ecce in manibus uestris suz: facite mihi vt bo

num: & rectum est in oculis vestris: siue vt expedit vobis: verū tamen scitote & cognoscite q̄ si occideritis me sāguinē inocētē tradetis cōtra vos metip̄os: & cūitatē istāz & hīatores ei⁹. In veritate enim misit me dñs ad vos: vt loquerer in auribus vestris omnia verba hec.

Cum præsente populo sederent in porta ciuitatis principes: & accusarent sacerdotes & propheta hieremiam prophetam: & mortis crimen intenderent hieremias ad principes loquitur: & ad uniuersum populum quem sacerdotum & pseudo prophetarum factio concitauerat prudenter pariter & humiliter atq; constanter: q̄ a domino missus esse se diceret: ut contra templum & ciuitatem loqueretur daretq; consilium: q̄ si eius uellent audire consilium: & agere pœnitentiam dñs quoq; suam sententiam cōmutaret: humiliter autem in eo quod ait. Ecce in manibus uestris sum facite mihi: ut bonum & rectum est in oculis uestris. Porro constanter. In ueritate misit me dominus ad uos ut loquerer in auribus uestris omnia uerba hæc: aliiq; sermonibus loquitur. Si irascimini quidē q̄ contra templum & urbem domini sim loquutus: & curæ uobis est: salus urbis & templi: cur augetis peccata peccatis: & sanguinis mei tam urbem quam habitatores eius reos facitis? Si quando igitur & nobis pro necessitatis angustiis humilitatis opus est: sic eam assumamus ne ueritatem & constan-
tiam deferamus. Aliud est enim superbe contumeliam facere iudicanti: quod signum stultitiæ est: aliud sic impendens uitare discrimen: ut de ueritate nihil subtrahas.

Et dixerunt principes & omnis populus ad sacerdotes & prophetas. Non est viro huic iudicium mortis: quia in nomine domini dei nostri loquutus est ad nos.

Populus qui prius a sacerdotibus & pseudo prophetis fuerat supplantatus iungitur principibus ciuitatis: & pro hieremia loquitur q̄ nequaquam reus mortis sit: sed in nomine domini ex ore illi⁹ prophetarit. Cito enim uulgus indoctum accepta ratione mutat sententiam. Dolor autem accusantium præcipue sacerdotum: & pseudo prophetarum non potest imitari. Et ideo illis accusantibus & in accusatione perseverantibus populus cōmutatur quod spem eis dederat indulgentiæ dñs: si bonas facerent uias suas & audirent uocem domini dei sui: & dominus suā sententiam flecteret.

Surrexeruntq; viri de senioribus terre: & dixerunt ad omnem cetum populi loquentes. Adicheas de morasthi fuit propheta in diebus ezechie regis iuda: & ait ad oēs populū iude dicens. Hec dicit dñs exercituum: syon quasi ager arabitur: & hierusalē in acerū lapidū erit: & mons domus in excelsa siluarū. Nūquid morte cōdēnauit eū ezechias rex iude & omnis iuda? Nūquid nō timuerunt dñm & deprecati sunt faciem dñi? Et penituit dñm q̄ loquutus fuerat aduersum eos. Itaq; non faciamus malum grande cōtra animas nostras.

Princes ciuitatis & populus intelligunt iudicii ueritatem. Senes autem quorum pprie erat nosce uetera replicant historiam: & prophetiam micheæ de morasthi qui prophetauit sub rege ezechia comparant prophetiæ hieremiæ pro qua ei mortis crimen intenditur: ostenduntq; illum dixisse grauiora: & tamen a iusto rege ezechia nihil esse perpeſsum: sed conuersos ad pœnitentiāz domini in bonam partem uenisse sententiam. Micheas enim dixit syon quasi ager arabitur: & hierusalem in aceruū lapidum erit & mons domus in excelsa siluarum. Porro hieremias: dabo iquit domum istam sicut sylo: & urbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terræ. Danſq; consilium putantes nequaquam futurum: quod micheas prædixerat: quia multo tempore non sit factū propter populi pœnitentiam. Et hoc quoq; quod hieremias loquutus est nequaquam fore si iuxta consilium eius bonas faciant uias suas: & studia sua & audiant uocem domini dei sui. ut dominus non inferat malum quod eis fuerat cōminatus. Simulq; frangunt accusatorūz rabiem: & se miscēt cum eis dicentes. Itaq; non faciamus malum grande contra animas nostras: non quo facere debeant: sed quia si fecerint nequaquam noceant accusato: sed animabus suis quas mutatione sententiæ potuerint liberare.

Fuit quoq; vir prophetans in nomine domini: urias filius semei de cariathiarim: & propheta uit aduersus ciuitatem istam & aduersum terram hanc: iuxta uniuersa uerba hieremie. Et audiuit rex ioachim & omnes potentes & principes eius uerba hec: & quesuit rex interficere eūz & audivit urias & timuit fugitq; & ingressus est egyptū. Quodq; sequit. Et misit rex ioachim uiros in egyptum heliachum filiū achaboz & uiros cum eo in egyptum. In lxx. nō habetur. Beide iūgitur. Et eduxerunt uriam de egypto & adduxerūt eū ad regē ioachim & percussit eum gladio: proiecit cadauer eius in sepulchris vulgi ignobilis. Igitur manus achiam filij sapham erat cū hieremia ut non traderetur in manus populi & interficerent eum.

Queritur cur cum urias filius semeiæ de populo cariathiarim eadem quæ hieremias prophetarit timore perterritus fugerit i egyptum: & inde retractus occisus sit: hieremias potuerit euadere: qui certe non fugerat: sed audacter in priori sententia perseverans liberatus sit: tam uulgi principumq; iuditio quam consilio seniorum aduersum accusatores sacerdotes & pseudo prophetas. Ad quod breuiter respondendum: nequaquā dei sciri posse iuditium dum eadem causa eadēq; snia ali⁹ punitur & alius liberatur. nisi forte hoc respondere possimus: q̄ urias in condemnationem accusatorum: & populi trucidatus sit: hieremias autē reſeruatus iuditio dei ut reliquiis infœlicis populi prædicaret: & eos traheret ad pœnitentiā: qđ quidē & in apostolorū actib⁹ legim⁹: Iacobū apostolum statim

Super Hieremiam.

statim herodis pertulisse sententiam: & martirio coronatum, beatum aut Petrum & ceteros apostolos doctrina domini reueruatos: & animaduertenda constantia prophetalis: quod ne de aegypto quidem retractus urias mutauerit sententiam: sed uidens sibi intentari mortem nihilominus sit loquutus quod praeceperat dominus. quodque timuit & fugit & ingressus est aegyptum non infidelitatis sed prudentiae indicium fuit: ne frustra nos inferamus periculis: alioquin & dominum saluatorem de manibus persequentium lapsum legimus: & praecipientem apostolis: Cum uos persequuti fuerint in hac ciuitate fugite ad aliam: Quæritur quoque quomodo iohachim rex iuda parui imperii & debilitati & iam iamque perituri mittendi in aegyptum habuerit potestatem: & inde uriam educendi quod facile soluitur si consideremus eum a rege aegypti nechao principem constitutum & hanc prophetiam factam esse in principio regni eius: quod aut hieremias domini adiutorio liberatus sit: tamen & illi reputatur in mercedem per quem prophetam suum dominus liberauit: Achiam uidelicet filio saphat quod in posterioribus lecturi sumus si quando de cisterna luti abdimalech spadonis consilio atque praesidio hieremias de mortis periculo liberatur.

CAPITVLVM. XXVII.

In principio regni iohachiz filij iosie regis iuda scilicet ubi hoc ad hieremiam a domino dicitur. Hoc in editione .lxx. non habetur. Et multi putant sequentis capituli esse principium: quod nequaquam ita est sed iungendum superiori: ut quicquid dictum refertur & factum in principio regni iohachim factum esse credamus: unde & mittendi in aegyptum quasi ad amicū regem habuit potestatem: uidentur autem mihi .lxx. titulum istum hac ratione siluisse ne secundo dicere uiderentur. Iam enim in principio posuerant in principio regis iohachim filii iosie regis iuda factum est uerbum istud a domino dicens.

Hec dicit dominus ad me fac tibi vincula & catenas.

Sive qui hebraice appellatur & sermone uulgari boias uocant.

Ponesque eas in collo tuo: & mittes ad regem edon & ad regem moab & ad regem filiorum amon & ad regem tiri & ad regem sidonis per manum nuntiorum. qui uenerunt hierusalem ad sedechiam regem iuda: & precipies eis ut ad dominos suos loquantur. Hec dicit dominus exercituum deus israel. hec dicetis ad dominos vestros.

Praeterita uisio in principio facta est ad prophetam regni iohachim filii iosie regis iuda. Hæc autem sub sedechia qui extremus regnauit in hierusalē. & sub quo urbs capta est atque subuersa: Praecipiturque hieremias catenas siue furcas ligneas quæ hebraice ut diximus appellantur. imponat collo suo & mittat eas ad reges edon moab: filiorum amon: tyro sidoni per legatos qui uenerunt ad sedechiam & precipiat suis dominis nunciare quod regi nabuchodonosor seruire debeant: & audi quæ sequens prophetae sermo profertur. Ac ne forsitan legati & reges istarum gentium responderent: cur hoc non tuo populo precipis: sedechia quoque regi similia loquitur: & sacerdotibus & prophetis. Hunc locum allegoricus semper interpretas & historiae fugiens ueritatem interpretatur de caelesti hierusalem: quod debeant habitatores eius sponte assumere corpora & descendere in babylonem. id est confusionem mundi istius: qui in maligno positus est: & seruire regi babylonio hand dubium qui diabolo: quod si hoc facere noluerint nequaquam eos grauiora corpora portaturos. sed perituros gladio fame & peste: & nequaquam homines futuros sed demones. Hoc ille dixerit ne defensores eius nobis calūniā faciāt. Cæterū nos simpliciter & uerā sequamur historiam ne quibusdā nubibus atque prestigiis inuoluamur.

Ego feci terram & hominem & iumenta que sunt super faciem terre in fortitudine mea magna & in brachio meo extento: & dedi eam cui placuit in oculis meis.

Licet hæc scriptura loquatur quō nos homines loqui possumus & intelligere tamen fortitudo dei & brachium eius ille est de quo & apostolus loquitur xps dei uirtus & dei sapia Et isaïas domine quis credidit auditui nostro? & brachiū domini cui reuclatum est? Scribit iohannes euangelista Omnia per ipsum facta sunt & sine ipso factum est nihil: dauid quoque in suo carmine loquitur uerbo domini caeli firmati sunt & spiritu oris eius omnis uirtus eorum: quod aut ait dedi eam ei qui placuit in oculis meis hoc significat quod omnia humano generi per dei gratiam sint tributa. Ego inquit feci terram & homines & iumenta. Ordo contrarius. In genesi enim prima fiunt animantia & extremus homo. Sed hic prius hominem nominat & postea quæ subiecta sunt homini.

Nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manu nabuchodonosor regis babilonis serui mei insuper & bestias agri dedi ei ut seruiant illi & filio eius & filio filij eius.

Cuius infelicitatis est israel quando comparatione eius Nabuchodonosor seruus dei appellatur. Scriptum est in euangelio Mundus per ipsum factus est. & mundus eum non cognouit. In propria uenit & sui eum non receperunt. Recte itaque conditor creaturam suam tradit cui uoluerit. Denique & diabolus in cuius typum praecessit nabuchodonosor confitetur hæc omnia mihi tradita sunt quod autem intulit: Insuper & bestias agri dedi ei ut seruiant illi: uel simpliciter omne genus animalium intelligere debemus: Cum homine enim & ea traduntur quæ ei subdita sunt: aut certe bestias feras gentes accipiamus quod etiam illæ seruiant quæ prius seruire non nouerant: Filium autem eius & filium filij iuxta hebraicum balthasar uocat: & eiulmerodach. de quibus scribit daniel donec ueniat tempus terræ eius. Pulchre ne perpetuū Nabuchodonosor putaretur imperiū & ipsum dicit a mœdis priusque ca

lo.i.b.

Gen.i.a.

lo.i.b.

piendum. hoc est. n. quod significat donec ueniat tps terræ eius & ipsius. sed nec hoc hētur in lxx.
Et seruiant ei gentes multe & reges magni non dixit omnes: hoc enim xpi debēt imperio. q̄q̄
iuxta Symachum non legatur seruiant ei gentes: & reges magni ut ipse quoq; seruiat medis
& per sis cui ante omnes gentes seruierant.

Hoc quod ex hebraico posuimus dedit ei ut seruiant illi & ut seruiant ei oīs gens & filio eius: & fi
lio filii eius donec ueniat tempus terræ eius & ipsius: & seruituti eum subiciunt gentes multe & re
ges magni in lxx. ut iam diximus editione non legitur.

Gentes autē & regnum quod non seruierit Nabuchodonosor regi babilonis: & quicumq; non
caruauerit collam suam sub iugo regis babilonis in gladio peste & fame visitabo super gentes
illam ait dominus donec consumam eos in manu eius.

Non solum dominus peccatrices gentes subicit nabuchodonosor sed apostolus de peccatorib;
loquitur: quos tradidi Sathanæ ut discant non blasphemare: Et in alio loco tradidi huiusmodi Sa
thanae in interitum carnis ut spiritus saluus fiat. Potestatibus quoq; obediendum monet non solus
propter iram sed & propter conscientiam condemnemur ab eis.

Vos ergo nolite audire pphetas vestros & diuinos & somnatores & augures & maleficos qui
dicunt vobis non seruietis regi babilonis: quia mendacium prophetant vobis: ut longe faci
ant vos de terra vestra & eiciant vos & pereatis: gentes autem que subiecerint ceruicem suam
sub iugo regis babilonis & seruierint: dimittam eas in terra sua dicit dominus & colent &
habitabunt in ea.

Delirat & in hoc loco allegoricus interpretas & hortatur in caelesti positos hierusalem ne audiant
prophetas suos atq; diuinos somnatores & augures & maleficos: sed ut potius seruiant Nabucho
donosor: & corpus humilitatis assumant: infantium uagitus: & incunabula paruulorum. Si enim
hæc fecerint expleto famulatu & conditione mortalitatis humanæ reuersuros eos ad terram suam
& habitaturos in ea: & operaturos quæ prius operati sunt. dicitq; se suspicari eos qui dei præcepta
contempserint humanis corporibus prægrauari. fututos demones & imundos spiritus & sedē pri
stinam nequaq; recepturos. Nos autem simpliciter exponamus & prophetas esse in gentibus qui si
mulant se diuino spiritu futura prædicere: & diuinos de quibus & uulgare puerbium est. A iunt di
uinare sapientes: & somnatores. qui imitantur ioseph & Daniel: & augures qui uolatu auis & osci
num uocib;: faciendum quid uel non faciendum denunciant: & maleficos quos uel ueneficos pos
sumus appellare uel demonum fantasmatibus seruientes qui hebraicæ dñr. Oēs isti inq;
decipiunt atq; supplantant ne seruiatis regi babilonis. Multo. n. melius est seruitutē sponte susci
pere & amicū hēre cui seruiatis & genitale terram colere: q̄ ui & necessitate seruire captiuos.

Et ad Sedechiam regem iuda loquutus sum secundum omnia uerba hec dicens Subiicite
colla uestra sub iugo regis babilonis & seruite ei & populo eius & uiuetis. Quare moriemini
tu & populus tuus gladio peste & fame? Sicut loquutus est dominus ad gentem que seruire no
luerit regi babilonis: Nolite audire uerba pphetarum dicentium vobis: nolite seruire regi ba
bylōis q̄ mendacium ipsi loquuntur vobis: quia nō misi eos ait dñs: & ipsi pphetant in nomine
meo mendaciter: ut eiciam vos & pereatis tam uos q̄ pphete qui uaticinantur vobis.

Post uniuersas gentes transit ad Sedechiam regem iuda & iisdem quibus gentibus cominatus ē
sermonibus loquitur. Neq; n. meretur priuilegium gentis israelitæ qui cæteris gentibus. aut simi
lia aut maiora peccauit. Deniq; quia audire cōtemplit populus perdueli gladio peste & fame con
sumptus est. Obseruandum autem in scriptura sacra q̄ pro pseudo prophetis appellet prophetas
qui uaticinantur in nomine domini mendaciter. Hoc autem faciunt ut ego inquit eiciam uos & pe
reatis tam uos q̄ prophetæ qui uaticinantur uobis: & eorum igitur qui decipiuntur & eorum qui de
cipiunt similis interitus est: hoc quod de hebraico posuimus sub iugo regis babilonis: & seruite ei
& populo eius & uiuetis: Quare moriemini tu & populus tuus gladio fame & peste sicut loquitur
est dominus ad gentem quæ seruire noluerit regi babilonis: & nolite audire uerba prophetarū di
centium uobis in lxx. non habetur: & idcirco admoneo ut prudens lector intelligat quantum de
sit per singula græcis codicibus & latinis.

Et ad sacerdotes & ad populum istum loquutus sum: dicens: hęc dicit dominus. Nolite au
dire uerba pphetarum uestroꝝ qui pphetant nobis dicentes. Ecce uasa domini reuertent
tur de babilone nunc cito. Mendacium enim pphetant uobis. Hoc quod posuimus nunc ci
to in lxx. non habetur. Nolite audire eos sed seruite regi babilonis ut uiuatis. Quare datur
hec ciuitas i solitudinem.

Post gentes autem & regem sacerdotibus loquitur: & populo qui iam prophetis supra interitum
nunciauerat dicens: ut eiciam uos & pereatis tam uos q̄ prophetæ qui uaticinantur uobis. loquitur
autem eadem quæ loquutus fuerat regi & gentibus ne audiant uerba prophetarum suorū. & dicāt
uasa templi domini reportanda iam nunc cum hieconia principibusq; & matre eius fuerant aspor
tata monetq; ut deseruiant regi babilonis & uiuant ut ciuitas sponte: subiecta nequaq; tradatur in
cendio: & in hoc clemētia domini leuiori poenæ tradere ne sustineant grauiorem.

Et si

Super Hieremiam.

Et si prophete sunt & est verbum domini in eis occurrant.

Quodq; sequitur: & subditum sumus usq; ad finem huius: capituli in .lxx. non habetur.

Domino exercituum: vt non veniant vasa que derelicta fuerant in domo domini & in domo regis iuda & in hierusalem & in babylonem: q; hec dicit dominus exercituum ad colūpnas & ad mare & ad bases pro quibus in hebraico scriptū est mechooth. & ad reliqua vasorum que remanserunt in ciuitate hac que non tulit nabuchodonosor rex babylonis cum transferret ieconiam filiū iobachiz regē iuda a hierusalē in babylonē & oēs optimates iuda. & hierusalē q; hec dicit dominus exercituum deus israel ad vasa que derelicta sunt in domo domini. & in domo regis iuda & hierusalem in babylonem transferentur: & ibi erunt vsq; ad diem visitationis sue dicit dominus: afferri faciam ea & restitui in loco isto

Hæc ut diximus in .lxx. non habetur sed de hebraica veritate translata sunt. pro quo aliud quod scriptum non erat posuere dicentes: mihi quia sic dixit dominus & reliqua vasa quæ non tulit rex babylonis quando transtulit ieconiam de hierusalē in babylonem intrabunt dicit dominus: sensū magisq; uerba ponentes forsitan irrationale arbitrati ut deus loqueretur ad colūpnas & ad mare & ad bases & ad reliqua vasa quæ remanserant in hierusalem: quasi non legamus & uerbi matutino increpuisse dominum: & mari loquutum tace & obmutescere. quodq; ait occurrat mihi siue domino exercituum illud ostendit uerum prophetam posse domino præcibus resistere. secundū q; & Moyses stetit in percussione contra dñm: ut auerteret iram furoris eius. Samuel quoq; idem fecit. Et dominus ad moysen dimitte me ait ut percutiam populum istum. Quando aut dicit dimitte me. ostendit se præcibus sanctoꝝ posse retineri. Occurrat inquit propheta & quæcūq; prædicat opere completa demonstrent & tunc ueritate uaticinium comprobabitur. Columnas autem & mare & bases & reliqua uasorum in malachia: & in extremo huius prophetæ uolumine legimus: Et enumerantur quæ uasa translata sint in babylonem qñ captus est Sedechias & incensa ciuitas tēplūq; subuersus.

CAPITVLVM. XXVIII.

Factum est in anno illo i principio regni Sedechie regis iuda in anno quarto in mense quinto dixit ad me ananias filius Asur propheta de gabaon in domo domini coram sacerdotibus & omni populo dicens. Hec dicit dominus exercituum deus israel. Eō triui iugum regis babylonis adhuc duo anni dierum & ego refferri faciam ad locum istum omnia vasa domini.

Quos hebraicum prophetas hoc est nebeum. .lxx. pseudo prophetas interpretati sunt: ut manifestiorem facerēt intelligentiam. Deniq; & in præsentī loco propheta dicitur hoc ē nebia: & nō pseu-do propheta. Fit autem sermo domini super rege Sedechia in quarto anno regni eius in mense quinto. Necdum propheta Ezechiel uaticinante in babylone ad eos qui cum ieconia fuerant transmigrati: habetq; fiduciam in templo domini loqui contra prophetam: quia prospera populo pollicetur: & libenter audiuntur mendacia præsertim quæ lata promittunt. hieremias dixerat etiam cætera uasa templi quæ Nabuchodonosor dimiserat transferenda in babylonem. hic autem econtra-rio & quæ translata fuerant refferenda promittit.

Que transtulit Nabuchodonosor de loco isto: & transtulit ea in babylonem: & ieconiam filium iobachim regem iuda: & omnem transmigrationem iude qui ingressi sunt babylonem: ego conuerteram in locum istum ait dominus. Conteram enim iugum regis babylonis.

Pro quibus. .lxx. transtulerunt ieconiam & transmigrationem iudæ quia conteram iugum regis babylonis. breuiter hebraicæ ueritatis sensum q; uerba ponentes. Pollicetur autem ananias propheta ut tunc populo uidebatur non solum uasa sed & regem ieconiam reducendum esse hierusalem: & iugum regis babylonis conterendū: hoc est destruendum eius imperiū: & hoc necdū completū dum futurum biennio: ut gaudii magnitudinem futurum tempus repromissionis augeret.

Et dixit hieremias propheta ad ananiam prophetam. In oculis sacerdotum & in oculis oīs populi q; stabat in domo domini. Et ait hieremias propheta. Ananie: sic faciat dominus. Susci- tet dominus uerba tua que prophetasti. vt referantur vasa in domum domini: & omnis transmi- gratio babylonis ad locum istum.

Oportet fieri quod pseudo propheta mentitur. hoc enim significat anania: quo uerbo saepe domi- nus abutitur in euangelio: Ananie anani dico uobis: & cupit pro rerum prosperitate magis illum q; se uera dicere. unde & alius propheta testatur dicens. Vtinā non essem uir hñs spiritum: & menda- cium potius loquerer. econtrario ionas contristatur quare mentitus sit: & arguitur a domino: uti- lius prophetæ esse mendacium q; tantæ ruinæ multitudinē. Ac ne uideretur pseudo prophetæ cō- probare uaticinium sub aliorum exempla absq; iniuria mentientis asserit ueritatem.

Acrum tamen audi uerbū hoc quod ego loquor in auribus tuis & in auribus vniversi populi: prophete qui fuerūt ante me & te ab initio. & prophetauerunt super terras multas & super regna magna de prelio & de afflictione & de fame. Propheta qui uaticinatus est pacem. cum uenerit uerbum eius: sciatur propheta quem misit dominus in ueritate.

Poterat hieremias anania dicere falsum loqueris decipis populum: non es propheta: sed pseudo

propheta quod si dixisset poterat & pseudo propheta in hieremiam eadem retorquere: ergo nō facit iniuriam & quasi ad prophetam loquitur: non solum inquit ego sum propheta & tu: sed fuerūt ante te & me multi alii quorum fuit esaias osee. ioel: & amos & ceteri prophetauerunt inquit contra terras multas & regna non parua sed magna. Bellum illis & aduersa: & rerum omnium poenuriam nuntiantes. Et e contrario fuerunt alii qui pacem pollicerētur & prospera: utrorūq; sentētia nō adulatione mendacii sed rerum exitu comprobata est. Sub aliorum ergo exemplo & de se loquitur ananias. Quod cum rerū finis aduenerit tunc prophetarum ueritas ostēdatur: hoc idem & dominus locutus est per Moysen: quod propheta uaticinii sine monstretur. Et hoc animaduertendū qd non minaciter non truculenter sed fiducia ueritatis increpet mentientē: & differat in futurum ut qd audiunt rerum exitum prastolentur.

¶ Et tulit ananias propheta cathenam vel furcam que hebraice dicitur nuthot. de collo hieremie prophete & confregit eam. Et ait ananias in conspectu omnis populi dicens. Hec dicit dominus: sic confringam iugum Nabuchodonosor regis babilonis duobus annis dierum de collo omnium gentium. Et abiit hieremias in uiam suam.

¶ Duos annos non transfulerunt. lxx. prophetam quoq; non dixere ananiam: ne scilicet propheta uideretur qd propheta non erat: quasi non multa in scripturis sanctis dicantur iuxta opinionem illius temporis: quo gesta referuntur: & non iuxta quod rei ueritas continebat: deniq; & ioseph in euangelio pater domini uocatur: & ipsa maria quae sciebat se de spiritu sancto cocepisse: & responderat angelo quomodo erit istud quoniam uirū non cognosco loquitur ad filium. Fili quid fecisti nobis sic ecce pater tuus & ego dolentes querebamus te. Simulq; consideranda prudentia hieremiae & humilitas atq; patientia: pseudo propheta rebus facit iniuriam: & arreptam furcam de ceruice eius coterit: quod utiq; in ferrea facere non poterat: iste tacet doloremq; dissimulat. Necdum enim ei a domino quid loqueretur fuerat reuellatum: & tacite sancta scriptura demonstrat nequaquam prophetas suo tm arbitrio loqui: sed domini uoluntate maxime de futuris quorum solius dei notitia est: abiit inquit & recessit in uiam suam quasi uictus & illud implens propheticum. Factus sum quasi homo non audiens & non habens in ore suo increpationes.

¶ Et factum est uerbum domini ad hieremiam postq; confregit ananias cathenam de collo hieremie prophete dicens: vade & dices ananie: hec dicit dominus. Cathenam vel furcam ligneā contriuiisti: & facies siue faciam pro eis furcas ferreas: quia hec dicit dominus exercituum deus israel lignum ferreum posui super collum cunctarum gentium istarum ut seruiant Nabuchodonosor regi babilonis.

¶ Quodq; sequitur: & seruiant ei. Insuper & bestias terrae dedi illi in septuaginta non habetur: & in praesenti loco iuxta septuaginta ananias propheta non scribitur & in consequentibus: ne scilicet ut prius dixi pseudo propheta appellare uiderentur prophetam. Sed quid ad haebraicā ueritatē postq; abiit hieremias propheta in uiam: & iniuriam silentio deuorauit factus est sermo domini ad eum: ut non suis uerbis propheta loqueretur ad pseudo prophetam mendacio gloriantem: sed diceret. Hec dicit dominus qd & ananias confringens furcam ligneam: eadem auctoritate in conspectu domini sit locutus: haec dicit dominus. imitatur enim semper mendaciam ueritatē. Quodq; intulit furcas ligneas contriuiisti & facies siue fecisti pro eis cathenas ferreas: hoc ostendit qd minorem reuēs poenam: maioris supplitii causa fuerit in populo. Delirat & in hoc loco allegoricus interpretas furcas & cathenas ligneas ethera appellās & aëria corpora daemonum uidelicet & aduersariarum potestatum. Furcas autem siue cathenas ferreas nostra corpora crassiora que neruis & ossibus carnibusq; contexta sunt: ut qui noluerint de caelesti hierusalem p qualitate peccati minores subire cruciatus in cathenas nostrorum corporum condēnentur: & infantia uagitus pānorū uincula sordescq; sustineant: & seruiant diabolo regi babilonis: idest mundi huius: dicente scriptura mūdus in malo ligno positus est: cum bestiis terrae quae in brutorum animantium religatae sunt. Compulit me trator indoctus & sectator calūniae grunianae aperte ponere aliena uitia quae prius cum dissimulatione dicebam lectoris prudentiae derelinquens.

¶ Et dixit hieremias propheta ad ananiā prophetā audi anania. Nō misit te dominus: & tu confidere fecisti populum istum in mendatio. Idcirco hec dicit dominus: ecce mittaz siue eiciā te a facie terre. hoc anno morieris: quodq; sequitur: qd aduersum dñm locutus es: & mortu⁹ est ananias propheta in anno illo in mense septimo in. lxx. non habetur.

¶ Pro quo tantum posuerunt & mortuus est ananias: propheta nō dicitur cum secundo eum scriptura sancta prophetam uocet. licet in eo quod arguit eum hieremias dicens. Audi ananias nō misit te dominus: prophetā tacuit. Quō enim prophetā potuerat appellare quē missum a dño denegebatur: sed historiae ueritas & ordo seruatur: sicut pdiximus nō iuxta id quod erat: sed iuxta id quod illo tēpore putabatur. Deccepisti inquit populū mendacio: ne dei sententiae acquiesceret unde scias te hoc anno esse mortuū. Si qm morimur de carceribus corporis liberamur secundum illud testimonium: quod male interpretantur haeretici. Educ de carcere animam meam: quō nūc pseudo prophetā supplitio mors irrogatur: sed hoc loco notādū qd hieremias a pseudo ppheta passus iniuriā necdū

Super Hieremiam.

necdum ad se facto sermone domini silet: postea uero missus a domino audacter arguit mentientem & mortem propinquam nuntiat. Quodq; in mense septimo mortuus est: qui semper interpretari solent requiem: sub hoc numero demonstrari forsitan eum idcirco mense septimo mortuū: mentientur unde malis corporis liberaretur: iuxta illud quod scriptum ē. Proferunt mors uiro requies. Nos at nouimus corpora credētiū tēplū eē dei: si tñ spūs sanctus habitat i illis. CA. XXIX.

Hec sunt verba libri que misit hieremias propheta ad hierusalem ad reliquias seniorum transmigrationis: & ad sacerdotes & prophetas. & ad omnem populum quē tradiderat Nabuchodonosor de hierusalē in babylonē. Postq; egressus est hiecomias rex & dñā siue regina & Eunuchi: & principes iude & hierusalē siue optimates & artifices de hierusalē in manu bellassa filij sapham: & gamarie filij helchie quos misit sedechias rex ad nabuchodonosor regem babylonis in babylone dicens. Hec dicit dominus exercitūz deus israel. Omni transmigrationi quam transtuli de hierusalem in babylonē edificare domos: & habitare siue plantare ortos siue pomaria & comedite fructum eorū. Accipite uxores & generate filios & filias: date filiis vestris uxores & filias vestras date viris: & pariant filios & filias: & multiplicemini: & nolite esse pauci numero. Et querite pacem ciuitatis siue terre: ad quam transtuli vos: & orate pro ea ad dominum quia in pace illius erit pax vestra.

Hęc epistola imo libellus hieremię pphetę per legatos sedechię hellassa: & gamaria mittitur i babylonem ad eos qui cum ieconia & matre eius trāsati fuerāt a nabuchodonosor: ut per occasionem legationis regię suę quoq; opus propheta compleret & moneret populum transmigratūz quę sibi a domino fuerant imperata. Pulchre q; dixit egressus ieconias rex & domina & Eunuchi & principes iudę: & ceteri. Et hęc dicit dominus exercituum deus israel. Omni transmigrationi quā transtuli de hierusalem in babylonem: ut non potētia regis babylonis sed domini uoluntate trāsate esse uideantur. Et primo ad senes: deinde ad sacerdotes: tertio ad prophetas: quarto ad omnem populum dei sermo dirigitur: ut secundum ordinem ætatis propheta quoq; ad eos qui monebātur: litterę peruenirent. Monet autem eos non suis uerbis sed domini ut ædificent domos & habitent in eis: & plantent ortos siue pomaria & comedant fructum eorum: accipiant uxores & generēt filios & filias & multiplicentur in loco transmigrationis: & non sint pauci numero. querantq; pacē ciuitatis siue terrę ad quam eos transtulit dominus: & orent pro eis ad dominum: causasq; reddēs ait quia in pace illius terrę erit pax uobis: hieremię quia post breue tempus erat hierusalem secutura captiuitas imperatur ne accipiat uxorem nec faciat filios: unde per apostolum dicitur. Tēpus breue est. Superest: ut qui habent uxores tāquā non habentes sint. Quod si propter angustiam temporis habentibus usus uxorum tollitur: quanto magis non habentibus ne accipiant imperatur. Hoc autem totum præcipit uaticinium propheta ne aquiescāt pseudo prophetis qui eis post breue tēpus in hierusalem redditum promittebant: sed ut sciant multo se in babylone tempore moraturos: ita ut uxores accipere: plantare pomaria ortosq; serere: ædificare domos & generare filios debeant. Quodq; intulit querite pacem ciuitatis: siue terrę: & iterum quia in pace illius erit pax uobis illud apostolicum comprobatur in quo iubet: obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes orationes postulationes gratiarum actiones pro omnibus hominibus pro regibus & cunctis qui sunt in sublimitate: ut quietam & tranquillā uitam agamus in omni pietate & castitate. Porro secundū mysticos intellectus postq; de hierusalem. i. ecclesia propter peccata nostra eiekti sumus: & traditi nabuchodonosor de quo dicit idem apostolus: tradere huiuscemodi sathanę in interitū carnis ut spiritus saluus fiat in die domini. Et iterum quos tradidi sathanę ut discant non blasphemare: non debemus esse securi nec torpentes ocio salutem pœnitens desperare: sed primū ædificare domos non super arenam sed super petram: & tales domos quales ædificauerūt obstetrices in exodo quia timebant dominum: deinde plantare ortos siue pomaria: qualem & dominus plantauit paradysum in edem: & posuit i eo lignum uitę de quo scriptum est: lignum uitę est his qui apprehenderit eam: & qui tenuerit eam beatus. Tertio accipere uxores quarum una est sapientia: de qua scribit Salomō ama illam & seruabit te. Circunda illam & exaltabit te. Et in alio loco hanc exquisiui sponsam mihi: accipe & amator factus sum decoris eius: nec sufficit nobis una coniūx sapientia nisi habeamus & reliqua: fortitudinem temperantiam atq; iustitiam ut plures ex eis generemus filios. Filias quoq; nostras demus uiris ut & fidei ueritas: quę interpretatur in filiis bonis operibus copuletur: quę referuntur ad filias & opera bona iungantur fidei sanitati: talesq; filios generantes & filias multiplicemur i numero ut destruētes ea quę paruuli sunt ad imperfectum crescentes uirum audire mœreamur. Scribo uobis patres quoniam agnouistis eum: qui ab initio est: & cum apostolo dicamus liberis nostris. In christo enim iesu per euangelium ego uos genui. Queramus quoq; pacem ecclesię ciuitati & terrę nostrę: ut ad eā redire mœreamur de qua domini iuditio trāsati sumus ut habitaremus in confusionis errore. Si enim illa suscepit nos habebimus pacem: simulq; consideranda clementia dñi orare præcepit pro inimicis nostris: & benefacere his qui persequuntur nos ut nō scimus nostra tñ salute contenti sed inimicorum quoq; queramus salutem.

Hęc enim dicit dominus exercituum deus israel. Non vos seducant prophete uestri qui sunt

in medio vestrum & diuini vestri & ne attendatis ad somnia vestra que vos somnialis quia falsa isti prophetant vobis in nomine meo & non misi eos dicit dominus.

Prophetas imo pseudo prophetas & diuinos & somniatores fuisse in babilone iter eos quos nabuchodonosor cum ieconia & matra eius adduxerat Ezechiel propheta testatur scribens contra eos quibus hieremias quoque precepit non credendum: nec dum autem eo tempore quo hac epistola dirigebatur ezechiel coeperat prophetare. Hic enim sermo in principio sedechiae regis mittitur. Ezechiel autem quinto anno transmigrationis ieconiae exorsus est prophetare: qui. xv. annis regis sedechiae erat: porro secundum tropologiam pseudo prophetas eos debemus accipere qui aliter scripturarum verba accipiunt quam spiritus sanctus sonat. Et diuinos eos qui coniecturam mentis suae & incerta futurorum quasi vera pronuntiant absque diuino auctoritate verborum: somniatores quoque qui non audiunt illud scriptum. Nec dederis somnium oculis tuis: neque dormitationem palpebris tuis: de quibus iudas apostolus loquitur similiter: & hi somniantes carnem quidem maculant: dominationes autem spernunt quorum mens nequaquam uigilat: sed arrogantiae & soporis errore depræssa noctis errore circūdatur: quibus loquitur & apostolus Paulus eleuare quod dormis: & exurge a mortuis: & illuminabit te christus.

Quia hec dicit dominus: cum ceperint impleri in babilone. lxx. anni visitabo vos & suscitabo super vos verbum meum bonum ut reducam vos ad locum istum. Ego enim scio cogitationes quas cogito super vos ait dominus: cogitationes pacis & non afflictionis: ut dem vobis finem & patientiam sine spe: & inuocabitis me & ibitis siue iuxta symmachum inuenietis & adorabitis me & exaudiam vos: queretis me & inuenietis. Cum quesieritis me in toto corde vestro & inueniar a vobis siue apparebo vobis.

Nolite inquit credere pseudo prophetis diuinis & somniatoribus uestris qui vobis vicinum iherusalem redditum pollicentur: nisi enim. lxx. anni expleti fuerint Cyro rege persarum laxante capti uos: nequaquam in patriam reuertemini: & tunc mea promissa complebo ut reducam eos ad locum istum: ego enim scio cogitationes quas cogito super vos ait dominus. Se dicit nosce quod cogitat: allos autem cum suis prophetis diuinis & somniatoribus ignorare. Futurorum igitur scientia soli deo competit: ut dem vobis ait finem & patientiam: finem captiuitatis & patientiam laborum presentium siue spem futurorum: tunc inuocabitis me & ibitis iherusalem: & orabitis & exaudiam uos. Certe absque inuocatione & oratione captiuorum poterat implere dominus quod promiserat: sed hortatur eos ad preces: ut quod promissum est mereantur accipere. Quæretis me & inuenietis cum quesieritis in toto corde uestro iuxta illud euangelicum. Petite & accipietis querite & inuenietis: pulsate & aperietur uobis. Secundum anagogen tandiu in seculi huius confusione uersamur quam diu requiem septennarii numeri mereamur accipere: & accepta poenitentia deus impleat quod promissit: & reducamur ad locum nostrum ecclesiam. Idcirco enim dominus percutere iussus est: ut sanaret: dabitque nobis finem laboris nostri atque patientiae: & inuocabimus eum: & reuertemur ad ecclesiam & orabimus & exaudiemur: queremus & inueniemus eum: cum toto corde quesierimus illum: & tunc apparebit nobis. Quidam. lxx. annos iuxta illud interpretantur: quod scriptum est. Dies annorum nostrorum in ipsis. lxx. annis: qui cum fuerint expleti tunc ad dominum reuertamur in toto corde nostro & exaudiamur: & finis sit laboris nostri atque patientiae: nunc enim in umbra nos omnia & imagine possidere.

Et inueniar a vobis ait dominus exercituum. & reducam captiuitatem uestram: & congregabo vos de uniuersis gentibus & de cunctis gentibus ad que expulli vos: dicit dominus. Et reuertere vos faciam de loco ad quem transmigrare vos feci: quia dixistis suscitabit nobis dominus prophetas in babilone. Hec enim dicit dominus ad regem qui sedet super solium dauid: & ad omnem populum habitatorem urbis huius: & ad fratres vestros qui non sunt egressi uobiscum in transmigrationem. hec dicit dominus exercituum: ecce ego mittam in eis gladium famem & pestem: & ponam eos quasi ficus malas que comedi non possunt eo quod pessime sint. Et persequar eos in gladio fame & in pestilentia: & dabo eos in vexationem uniuersis regnis terre: in maledictionem & in stuporem: & in sibillum & in opprobrium cunctis gentibus: ad quas ego eicio eos: eo quod non audierunt verba mea dicit dominus: que misi ad eos per seruos meos: prophetas de nocte consurgens: & mittens: & non audistis dicit dominus: vos ergo audite verbum domini ois transmigratio quam emisi de iherusalem in babilone.

Hucusque in septuaginta non habetur quæ asteriscis prænotauimus cætera enim in quibus uel singuli uerbi uel pauca ab eis prætermissa sunt uerba uictus tedio annotare nolui: ne fastidium legentibus traderem. pollicetur autem dominus his qui erant in transmigratione quod post septuaginta annos captiuitatis reddere eos faciat de uniuersis gentibus: & de cunctis locis ad quæ expulserit eos & captiuitate laxata pristinum statum & patriam recipere. Et cum ego hac inquit mea sponte facturus sim & certo tempore redditurus: uos frustra decipiimini: ut putetis uos habere prophetas in babilone: qui uobis falsa promittant: ita autem sciatis nequaquam uos redditum nunc sperare debere: sed edificare domos: plantare pomaria accipere uxores & generare filios & multiplicari numero & tempore

expectare

Super Hieremiam.

expectare promissum. Audite quid dominus loquatur ad sedechiam qui nunc regnat in hierusalem & ad omnes habitatores urbis eius: id est ad fratres nostros qui noluerunt meae obedire sententiae & babylonem migrare uobiscum: quod nequaquam captiuitatem possint effugere: sed gladio fame & peste moriantur: & ponam eos quasi ficus malas quas theodotion interpretatus est iudinas secundas pessimas: symmachus nouissimas: quae hebraice appellantur suarim: sed scriptorum uitio per media sillaba siue littera alpha graecum delata inoleuit ut pro suarim legatur surim. Quomodo autem cophinus siue calathus qui habebat ficus bonas primitiuas habuisse dicitur: sic alter cophin⁹ qui habebat ficus malas habuisse ficus nouissimas scribitur. Et persequar inquit eos qui nunc in hierusalem urbe uersantur: gladio fame & pestilentia: ut primum obsidione confestim qui manere & effugere potuerunt dispergantur in uniuersas terras & exemplo sint omnibus maledictionis: stuporis: & sibilli & opprobrii ad quos ego eiciam uos: quia non audierunt uerba mea dicit dominus: qui per seruos meos locutus sum ad eos de nocte consurgens: & mittens & nunquam monere cessauit: ut imitarentur uos qui nunc in transmigratione securo ocio perfruemini donec promissio domini compleatur: uos autem qui meae obedistis sententiae & regi uos babylonio tradidistis: audite quod dicturus sum: & in hoc loco delirus interpretas somniat ruinam caelestis hierusalem: & ad eos prophetiam dirigi suspicatur: qui in huius mundi babylonia regione uersantur: quod bene fecerunt in hac corpora sponte descendere: & in terra caldaeorum aedificare domos: plantare pomaria: accipere uxores: filios generare bonisque operibus restitui post septuaginta annos in locum pristinum: & in caelesti hierusalem. Illos autem qui noluerint propria uoluntate ad terrena descendere hac passuros quae dominus sedechiae & eius populo comminatur: qui noluerint imitari fratres suos: nec uenire in babylonem: quod mittat in eos gladium & famem & pestem hoc est rerum omnium penuriam & ponat: quasi ficus pessimas quae poenitus comedi non possunt: & persequatur eos gladio sempiterno: & det in uexationem uniuersis regnis terrae: quo scilicet nequaquam homines sed demones fiat aeris potestatis: & sint apud cunctos angelos qui praesunt singulis prouinciis in maledictione: & in stuporem & sibillum & in opprobrium: cunctis gentibus: & hoc eos idcirco passuros quia uerba prophetarum in caelesti hierusalem audire noluerint: qui eos hortabantur: ut ad terrena descenderent: & corpus humilitatis assumerent: & acta poenitentia post uerum sabbatismum locum pristinum possiderent. haec ille dixerit quae cum audiunt discipuli eius & grunianae familiae stercora: putant se diuina audire mysteria. Nosque qui ista contemnimus quasi pro brutis habent animantibus: & uocant. *in audiamus* eo quod in luto istius corporis constituti non possumus sentire caelestia.

Hec dicit dominus exercituum deus israel ad acab filium culie: & ad sedechiam filium maa: sie: qui prophetant uobis in nomine meo mendaciter: ecce ego tradam eos in manu Nabuchodonosor regis babylonis: & percutiet eos in oculis uis: & assumetur ex eis maledictio in omni transmigratione iudee quae est in babylone dicentium. Donat te dominus sicut sedechiam & sicut acab quos frinxit rex babylonis in igne: pro eo quod fecerint stultitiam siue iniquitatem in israel & mecati sunt uxores amicorum siue ciuium suorum: & locuti sunt uerbum in nomine meo mendaciter quod non mandauit eis ego sum iudex & testis dicit dominus.

Aiunt hebraei hos esse praesbyteros qui fecerint stultitiam: in israel & mecati sunt uxores ciuium suorum quorum uni loquitur daniel: in ueterate dierum malorum: & alteri semen chanaam & non iuda species deccepit te & concupiscentia subuertit cor tuum: sic faciebatis filiabus israel: & ille moeruentes loquabantur uobiscum. Sed non filia iuda sustinuit iniquitatem uestram. Quodque propheta nunc loquitur & locuti sunt uerbum in nomine meo mendaciter: quod non mandauit eis: illud significari putant: quod miseras mulierculas quae circumferuntur omni uento doctrinae sic deciperint: quo dicerent eis quia de tribu erant iuda: christum de suo semine esse generandum: quae illectae cupidine praebant corpora sua: quasi matres futurae christi. Sed illud quod in praesentiarum dicitur quos frinxit rex babylonis in igne uidetur danielis historiae contraire. Ille enim asserit eos ad sententiam danielis a populo esse lapidatos: hic uero scriptum est quod frixerit eos rex babylonis in igne: unde & a plerisque ac poene omnibus hebraeis ipsa quasi fabula non recipitur: nec legitur in synagogis eorum. Quid enim inquit fieri poterat ut captiui: lapidandi principes & prophetas suos haberent potestatem: & magis hoc esse uerum affirmant: quod scribit hieremias conuictos esse praesbyteros a danielle sed datam in eos sententiam a rege babylonis: qui in captiuos ut uictor & dominus habebat imperium. Quanti & de nostro grege similes acab & sedechiae prophetant in nomine domini mendacium & faciunt stultitiam in israel: & mecantur uxores ciuium suorum: qui in eadem ecclesiae sunt urbe generati: quos uiros nabuchodonosor friget in igne peccati dicente osee propheta. Omnes adulterantes quasi clibanus succensus a quo quere. Foelix qui tollit iugum ab adolescentia sua: & sedet solus quia amaritudine repletus: potestque dicere cum dauid: Non sedi in consilio malignantium & cum iniqua gerentibus non introibo. Quod intulit nunc propheta ego sum iudex & testis dicit dominus hunc habet sensum. haec quae dico de duobus pseudo prophetis qui loquuntur uerbum in nomine meo mendaciter quod non mandauerim eis nequaquam opinione cognoui. sed ipse scio uerba esse quae celare nemo potest nec effugere mei iudicii ueritatem.

Et ad semeiam neelamitem dices: quod sequitur. hec dicit dominus deus exercituum deus israel. Pro eo qd misisti in nomine tuo libros ad omnem populum qui est in hierusalem in septuaginta non habetur. Rursumq3 addidere de suo: non misi te in nomine meo. Et consequenter iuxta ordinem: & ad sophoniam filium Maasie sacerdotem: & iterum de hebreo ad omnes sacerdotes ac deinde historia texitur: dominus dedit te sacerdotem pro ioiade sacerdote ut sis duplex sue preceptor: & episcopus in domo domini super omnem virum arrepticum & prophetantem: ut mittas eum in neruum & carcerem siue custodiam & in cathedram que3 symmachus

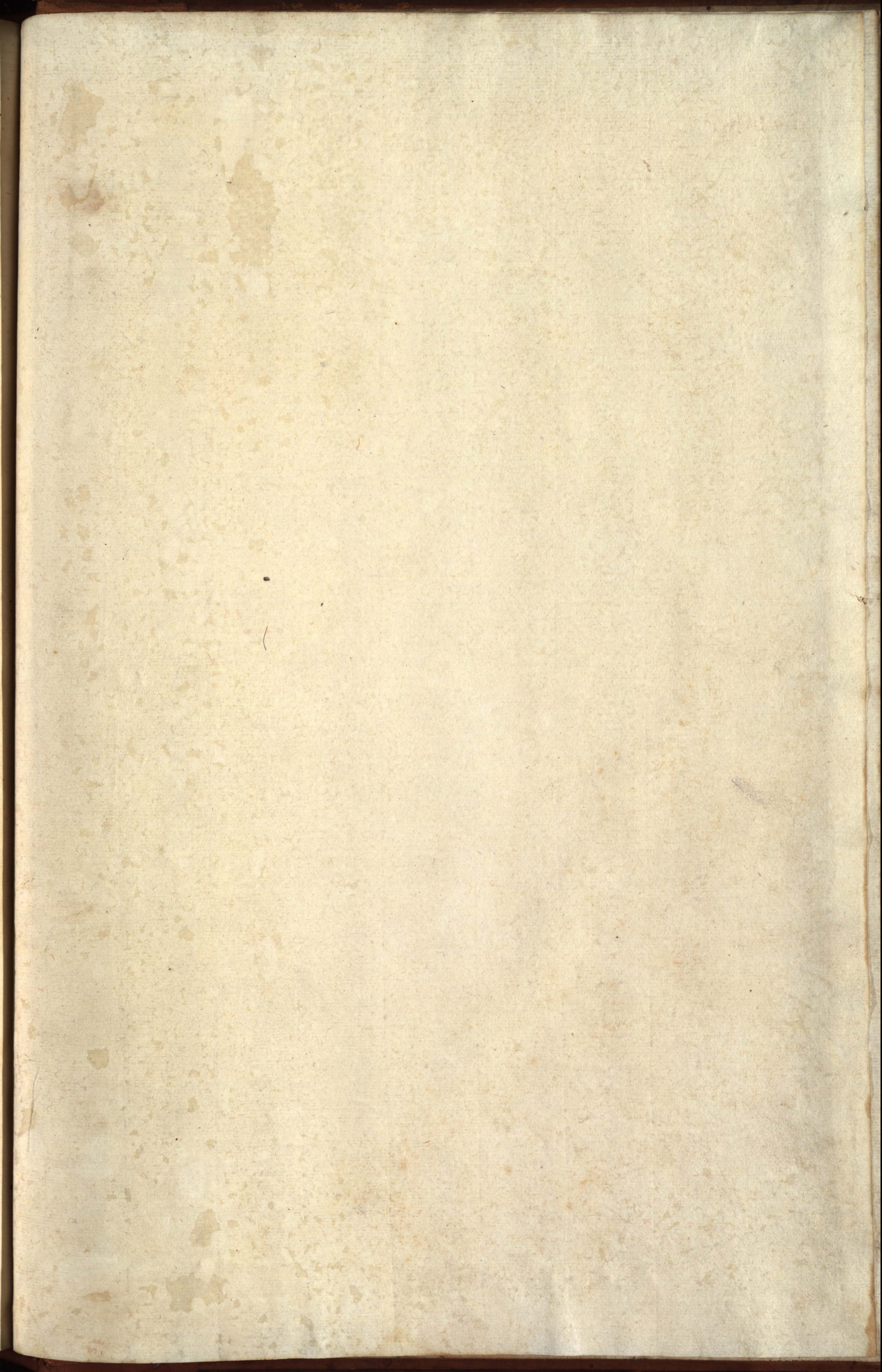
aquila ipsum verbis hebraicis posuit. & nunc quare non increpuisti hieremiam anathoritem: qui prophetat vobis: quia super hoc misit ad vos in babylonem dicens longum est & edificare domos & habitare: & plantate ortos & comedite fructus eorum legit ergo sophonias sacerdos librum. istum in auribus hieremie prophete.

Semeias de loco neelami qui interpretatur torrens cum rege ieconia ductus fuerat in babylonem & prophetabat populo mendaciter qd celeriter essent hierusalem reuersuri. Fuisse autem eum pseudo prophetam sequentia hieremie uerba monstrant. Hec dicit dominus ad semeiam neelamitem pro eo qd prophetauit vobis Semeias: & ego non misi eum. quia igitur hieremias ad eos qui erant in babylone litteras miserat dicens edificare domos & habitare: plantate ortos & comedite fructum eorum accipite uxores & generate filios & post alia iunxerat: non uos seducat propheta uestri qd sunt in medio uestri & diuini uestri ac deinde quia isti falso prophetant vobis in nomine meo & non misi eos dicit dominus: intelligens semeias sub communi nomine pseudo prophetarum contra se scriptum: mittit litteras hierusalem ad sophoniam filium maasie sacerdotem: & ad reliquos sacerdotes contra hieremiam: quare non increpetur a sophonia sacerdote? cuius officium est discernendi inter prophetas: qui spiritu sancto loquantur: qui contrario: & recludi iubeatur in carcere ut & mendacii sui poenas luat: & populum ultra supplantare desistat. ioiade sacerdos fuit qui ioias post interfectionem gotholie imperium tradidit: & interfecit sacerdotes baal: hoc est ergo quod scribit: quare non imitaris ioiadem sacerdotem & interficis hieremiam pseudo prophetam. Dominus enim te pro ioiade constituit: ut habeas curam templi & precipue decernas qui sancto spiritu loquantur qui daemónico. Discretionem autem spirituum dominicam esse gratiam: & apostolus memorat. Cur inquit non increpuisti hieremiam anathoritem: quod ipse morebatur quasi pseudo propheta refert in prophetam: & praeuenit mendatio ueritatem: unde & prudentiores putantur filii tenebrarum filiis lucis in generatione hac. Nobisq3 agentibus patienter & expectantibus miserorum salutem praeueniunt haeretici & nos suo appellant nomine ducentes caeci caecos in foueam. Misit inquit ad nos in babylonem dicens longe est: hoc est omne quod dolet. quare aduersum suum mendacium hieremias scripserit ueritatem longe esse redditum: & post septuaginta annos redituros in hierusalem: unde debere eos edificare domos: plantare pomaria: & comedere fructus eorum: accipere uxores: & facere filios quae praeiteritus sermo narrauit: quas litteras cum accepisset sophonias sacerdos ad cuius specialiter nomen scriptae erant legit hieremie quodammodo suggillans eum: & ipsa increpans lectione quare auderet in babylonem talia scribere.

Et factum est uerbum domini ad hieremiam dicens. Adite ad omnem transmigrationem dicens. Hec dicit dominus ad semeiam neelamitem pro eo qd prophetauit vobis semeias: & ego non misi eum: & fecit vos confidere in mendacio idcirco hec dicit dominus: Ecce ego uisitabo super semeiam neelamitem & super semine eius. Non erit uir sedens in medio populi huius: & non uidebit bonum. quod ego faciam populo meo ait dominus: quia preuaricatione locutus est aduersus dominum.

Pseudo propheta semeias uere neelamites qui de torrente aliteras & turbidas aquas sumpserit irascitur contra mendacium suum uera scripsisse hieremiam: & ad sophoniam sacerdotem mittit epistolas cur ausus sit propheta scribere ueritatem: & cupit eum recludi in carcere ne loquatur: sophonias quoq3 prophetam latenter accusat dum legit epistolam mentientis: & accusationem eius habere se iactitat: quanto magis sceleris rei sunt qui defendunt pseudo prophetas: & mentientes fouet: & aliorum male inuenta sua faciunt esse peccata. Audiat itaq3 pseudo propheta intelligat sacerdos quid per eum & ipse audire mereatur. Hec dicit dominus ecce ego uisitabo super semeiam. hoc dominus loquitur non propheta qd uisitet super semeiam neelamitem non in remedium sed in supplicium mentientis: iuxta illud quod scriptum est: uisitabo in uirga iniquitates eorum: & in flagellis peccata eorum: nec solum super pseudo prophetam uisitat sed & super semen eius omnes discipulos quos suo errore deccepit: non erit inquit uir sedens in medio populi huius: deleatur de sanctorum conciliabulo stirps pessima nec sedeat in medio quiescentium: qui cum stantibus stare non potuit: nec audiuit illud: si sterisses in substantia mea. Cumq3 dominus perfectionem uirtutum omnium finito septenario tempore promittat: ille non uidebit bonum quod sibi in praesenti tempore uendicabat: hoc autem totum fiet quia praeuaricationem locutus est aduersus dominum ut diceret iam soluta peccatorum captiuitate: reuersuros in hierusalem: quibus apostolus comminatur iam saturati estis. iam diuites facti estis: siue uobis regnatis. Et ut regnaretis ut & nos regnarem? uobiscum. Amen.

FINIT

Incom.

Cim. 87

S. III E.

EXPLAN

S. SCR. I.